

დიდნი საუმენი

ქართული
მუზეუმი
საქართველო

დიდნი საქმენი

იხუტება
სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის,
უწმიდესისა და უნეტარესის,
ილია II-ის
ღვთა-კურთხევით

დიდნი საქმენი

94(479.22)

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

V. 4. 896

პროექტის ხელმძღვანელი
და მთავარი რედაქტორი
როინ მეტრეველი

სავაჭომცემლო რედაქტორი
ბუბა კუდავა

პროექტის მენეჯერი
ბადრი ბერია

დოზინერი
ბაჩა მალაზონია

გამოცა ქართველი მეცენატის
ვანო ჩხარტიშვილის
თანადგომით

ISBN - 978-99940-55-94-4

საქართველოს პარლამენტის
ეროვნული ბიბლიოთეკა

წინამდებარე კრებულში სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, უნივერსიტეტისა და უნეტარესის, ილია II-ის თაოსნობით და ლოკალური ეპისკოპოსი შეიქმნა. ის „დღიში საქმენი“ შეკითხა. ამ სათაურის დავით ადამიანურების ისტორიკოსის დევსესხებით. თავის მხრივ, ეს სახელწოდება გამოიყენეს პინარარს განსაზღვრავს: წინამდებარე მოცემული ცალკეული ეპისკოპოსი საქართველოს ისტორიკოსად, მოთხრობისათვის სხვადასხვა შემთხვევითი მოვლენისა და ფაქტის შესახებ, არის მცდელობა წარმოადგენს, თუ „არაბი ყიყაით, რანი ვართ და რად შეიძლება ფიქსი კვლავად?“ (ი. ჭაჭავაძე); როგორ ვიცხოვრობ, ვივლიან და რად გადავადგინო ისტორიის ქართველები ამ პატარა ქვეყანასა და მცირერიცხოვანი ხომ, რომ დღემდე მოაღწია. ისტორია ხომ ადამიანთა საზოგადოების წარსულს შეისახავს თავისი კონკრეტული მოთხოვნა და მრავალსახიობით. კრებულში სწორად მრავალფეროვანი კონკრეტული მაასალა შესულ. უნივერსიტეტ საქართველოს ისტორია; აქ საქმე გვაქვს როგორც სხვადასხვა ხის მიმე ბრილობიან, წინორმით და ღრუიკორ ძაღლის მიადრ დაძაბვისთან, დროში დრამატუზთან, ამავე მნიშვნელობა წარმატებებთან, რომელთა წყალობითაც საქართველომ ვარკვეულ პერიოდში პოლიტიკური ერთიანობა და ტერიტორიულ მოთხოვნის მიღება, დანიარება ქალაქი და საქალაქო ცხოვრება, განვითარდა მეცნიერება და კულტურა, განათლება.

საქართველოს განვითარების მტკიცე საფუძელი მისი სულიერება, რომელიც იგი საუკუნეა ქრისტიანულ რწმენაში უფრობა. ქართველმა მართლმადიდებელმა სამოქალაქო კულტურამ ისტორიის მანიჭებ შეამტკიცა ქრის. იყო პრივილი, როცა „ქართველი“ და „ქრისტიანი“ სინონიმებად იქცა. მომდევნო მტერი უფროდა ქრისტიან რჯულის და ამით ქართველობის ამოცხება უფნობა. ქართველი მუდამ იცავდა მართლმადიდებელ რწმენას და გადარჩენდა ქართველობას. ამიტომ მიგვიანებოდა ილია ჭაჭავაძე: „ქრისტიანობა, პრისტეს მოღვაწის გარდა, ჩვენში პინიანება მთელს საქართველოს მინა-წყალს, პინიანება ქართველობას“.

ქართული ენის, ამ უნიკალური, მაღალგანვითარებული ფენოქსენისმადობის მიძღვნილი რამდენიმე ნარკვევი. საჭიროდ ჩაეთვალებოდა დაგვეტყუა „ქება და დიდება“ ქართულია ენისა? აქ შეტანილი საფურცლები მესხინისტური იდეა წამოყენებული – მომავალში ქართული ენით აღსრულებად ტერმინიტებათა საამქაროზე გამოცემა.

„და ესე ენა,
შემკული და კურთხეული სახელითა
უფლისაჲთა,
მდაბალი და დანუნებული -
მოელის დღესა მას მეორედ მოსელასა
უფლისასა“.

ქართული მატრიანე გულდაჯერებით
გვარწმუნებს, რომ ქართული დამწერლობის
შემოღება მეფე ფარნაეზის (ძვ. წ. IV-III
სს.) სახელთანაა დაკავშირებული: „ესე

ფარნავაზ იყო პირველი მეფე ქართლსა შინა ქართლისისა ნათესაუთაგანი, ამან განაწყო ენა ქართული, და არღარა იზრახებოდა სხვა ენა ქართლსა შინა, თვინიერ ქართლისის, და ამან შექმნა მნივნელობა ქართული".

ნიგნში მშინვენლოვანი ადგილი ეთმობა ქართული პავიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლებსა და მათ ავტორებს, წმინდანებს. მკითხველი ნახავს მასალას ქართული ლიტერატურული შედეგების (ჟეფხისტყარიანი", "აბდულმუსიანი", "დილარგეთიანი", "თამარიანი") შესახებ.

ცაყად ნარკვევები გამოქვეყნებულია ქრისტიანობის გავრცელების ისტორიაში, წმინდა ნინოს, მორიან მუჟიასა და ნანა დედოფლის როლი ამ საქმეში. აღწერილია ცოცხებული პირობები, მოთხოვნილია მათი დამოწმების შესახებ, დიდი აგაფილი აქვს მნიშვნელობა ფეოდალური კათალიკოსოს პოლიტიკური გაერთიანების პრობლემებს. საგანგებოდია ნარმოქმნილი ქართული მეფეების როლი ქვეყნის გაერთიანების, პოლიტიკური გაერთიანებისა და კულტურული აღმშენებლობის საქმეში. გამოკვლილია გელათის აკადემიის (უნივერსიტეტის) წევრილი ერის განათლების საქმეში.

საქართველოს ჰქონდა მძიმე პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული პრობლემები, განსაკუთრებით მონღოლთა შემოსევებისა და თურქულენოვან რეაგზის დამანგრეველი ლაშქრობის გამო. დაძვინჯვას ვერ გასწევდა აზიის სხვა მოქცეულები და გვიანდელი შუა საუკუნეების ქართული კულტურის აღმავლობით აღინიშნა. ახალი ძალა, ახალი იმპერია მიეცა მეცნიერებისა და ხელოვნების განვითარებას. სამოქალაქო და საგარეო ურთიერთობებში გახსნა ახალი პერსპექტივები და სულხან-საბა ორბელიანის პირველი საფუძვლი დაუდო მეცნიერული ისტორიოგრაფიის, გეოგრაფიის, პოეტიკის, გრაფიკის, ფოთბოგრაფიის, ხელოვნების, ლიტერატურული ქმნილებების ერთადერთ ძველ საფუძვლებს. ადგილობრივი ქართული ("სიტყვის კონა"). თავად სულხან-საბა სიახვეთი გახდა: ამა წინათა მზა არაჲ სახელნი ეყოლნი და ბოროტნი სიკუთხელნი და საძებნელნი, უზადნი და ცუდნი. არა თუ კიდეებისათვის აღმირიდა, რათა საქრდილად იყრათ, არამედ ენისა სრულიისათვის აღწერა".

„უდიდესი ამაგი დასდო ქართლის მეფემ
ვახტანგ VI-მ (1675-1737 წწ.) ქართლში
ანატოლიური მწერლობის ბრწყინვალე ძე-
გლის, „ქართლის ცხოვრების“ შესწავლას
მის მიერ შექმნილმა „სწავლულ კაცთა
კომისიამ“ შეძლებისდაგვარად დაადგინა
ტექსტი, მოახდინა მისი რედაქტირება და
შეესწავა-გაერქმედა. „ქართლის ცხოვრება“
„პატრიარქის“ და „წმიდა წინადა“ იყო აღი-
არებული და „ეგუხისტასიანთან“ ერთად
პატარაობის მსოფთივე აკანდნენ.

განსაკუთრებულადაა წარმოჩენილი XIX ს-ის დიდი ქართველი მამულიშვილები, მწერლებისა და საზოგადო მოღვაწეების დამსახურება. აღეჭრადე ქაჯაქაჯაძის მგრიგოლ ორბელიანის, ნიკოლოზ ბარათაშვილის ქვეყნის წინაშე აეგრა და საზოგადოებრივ საქმიანობასთან ერთად

[illegible]

ამ წინააღმდეგობით წარმოადგენდა წინგაშენი მხარისთვის სექტატორი (არასრულყოფილი) სურათი. ამასთან, ხაზს ვუსვამთ, რომ ეს არ არის გაზრდილი ისტორია, ეს მხოლოდ პერსონებიან ჩვენს ისტორიას. ამდენად, ბევრი მოუღწეა, პერსონალია წინგაშენი ვერ მოხდა (ეს განსაკუთრებით ეტება XX და XXI სს-ის მკვლევრებს და გასათავსონიწინებელი საბიზოგადეო). ვერაუდებით, რომ ამგვარი სხვის გაგომეცნობა გაგრძელდება და სწორედ იქ უნდა მოუოს ამახეა იმ მასალაზე, რომლის შეტანაც აქ ვერ მოხერხდება.

მინდა ბაზგასმით აღვნიშნო, რომ ნიგინა ცალკეული ნარკვევების ავტორი არაონ ჩუენი მეცნიერები: ისტორიკოსები, ფილოლოგები, ფილოსოფოსები, ზელოვნებათმცოდნეები და სხვა შესაბამისი დარგის წამყვანი სპეციალისტები. გამაჰყურებს წარმატებით განხორციელებს ამაჰკუთრებული ამაგი დახელონ სწორლმა ზონესქმენა ვანი ჩარატომცლია. სწორლმე მისი შემწეობით იხილა ნიგინა შპის სინათლე.

გამომცემლობა და ავტორთა ჯგუფი მოკრძალებით სთავაზობს მკითხველ საზოგადოებას წინამდებარე მოცემას და მზად არის, სამომავლოდ მიიღოს ყველა სამართლიანი შენიშვნა თუ სურვილი მომავალში გასათვალისწინებლად.

ძიარდნიან მკითხველი!

„ადგინი სამკენი“ – ოცდაათსაუკუნო-
ვანი სახელმწიფოებრივი მკერე ერის,
შუქველანი საკუთარი დამწკრევის დამა-
მკვერებელი ხალხის, აფუჩისტკაონის
მუქმელი, სეცტეხივოლისა დ გვლითის,
შეძილი, ხაზილის, წინდა სამების
ძიარდის აბეგი დამაბანების, დიდგორის,
შამკორის, ბასიანისა დ მარტყოფის ზრ-
ძილები გამარჯვებული ქვეყნის, მიუღს
მსოფლიოთი ქრისტიანობის მტკიცე ზერ-
ჯად („მახეობი მესიოსა“) აღიარებული
სახელმწიფოთის ეპიზოდური ისტორიაა.

გაქაწილი მას.

როინ მეტრეველი

ნიკოლსიდას
დარუბანდამდის

ნიკოფსიიდან დარუბანდისა ზღუადმდე...

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

საქტობელის საკათედრო ტაძარი (XI ს.)

სამცხის
ქვის სტელა
(VI სოი II ნახ).

დაბედეტ მსოფლიო რუკას. აღმოსავლეთის ნახევარსფეროს ევროპული ნაწილის სამხრეთში, შავსა და კასპიის ზღვებს შორის, კავკასიონის ქედის სამხრეთით მცირე სამკუთხედად მოჩანს საქართველო. ქვეყანას 70 ათასამდე კვადრატული კილომეტრი უკავია; აქვს დიდებული, ამასთან, მეტად რთული და საინტერესო ნარსული. საქართველო იყო ხიდი აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის; აქ იკვეთებოდა კულტურების, ცივილიზაციების და ომების გზები. საუკუნეების მანძილზე მიმდინარეობდა ქართველი ხალხის ბრძოლა ეროვნული დამოუკიდებლობისათვის, უცხოელთა წინააღმდეგ და ამან თავისი დიდი დაასვა ეროვნული ცხოვრების მთელ წყობას, ხალხის ზნეჩვეულებებს, ტრადიციებსა და მთელ კულტურას.

საქართველო მდებარეობს ცენტრალურ კავკასიაში, ევროპისა და აზიის კონტინენტების მიჯნაზე, ჩრდილოეთის განედის 41°07' და 43°35'ს შორის და აღმოსავლეთის გრძედის 40°05'სა და 46°44'ს შორის. საქართველოს ტერიტორია ამჟამად მოიცავს ზუსტად 69,5 ათას კვადრატულ კილომეტრს, ხოლო მოსახლეობა, 1989 წლის აღწერით, 5 მლნ-ზე მეტი იყო, 2006 წლის 1 იანვრისათვის (შეფასება) კი 4 401,3 ათასს შეადგენდა.

რელიეფის თვალსაზრისით, გამოიყოფა სამი მსხვილი ერთეული: ჩრდილოეთის მთიანეთი (კავკასიონის ქედის სამხრეთი კალთის შუა და დასავლეთი ნაწილი), სამხრეთის მთიანეთი (მცირე კავკასიონის ჩრდილო კალთა და სამხრეთ საქართველოს ზეგანი), მთიანეთშიორისი ბარი (რიონისა და მტკვრის გასწვრივ მდებარე ბარი). დასავლეთ საქართველოს, ანუ კოლხეთის ბარს და აღმოსავლეთ საქართველოს, ანუ ქართლის ბარს ყოფს ლიხის, ანუ სურამის ქედი. აღმოსავლეთ საქართველოს ცენტრალურ რაიონს შეადგენს მტკვრის აუზი, დასავლეთ საქართველოსას – რიონის აუზი.

საქართველოს რელიეფის მრავალფეროვნებამ განაპირობა პავის ნაირგვარობა (ზომიერად ცივი, სუბტროპიკული, მშრალი კონტინენტური). შესაბამისად, გავრცელებულია მდედნახეობა, მეციტრუსეობა, მემინდერეობა, მეხილეობა. ალპური მთების მდელოები გამოიყენება საძოვრებად. მრავალფეროვანია ცხოველთა სამყაროც.

საქართველო მდიდარია წიაღისეულით. აქ გვხვდება: ქვანახშირი, ნავთობი, მანგანუმი, რკინა, ოქრო, ფერადი ლითონები; მოიპოვება ვოლფრამი, დარიშხანი, მოლიბდენი და სხვ; სამშენებლო მასალა: მარმარილო, ტუფი, კირქვა, თაბაშირი და ა. შ.

***

უძველესი ადამიანის ნაკვალევი საქართველოში ქვის ხანის ძველთაშენი ეტაპიდან ჩანს. სინსაქური იყო დმანისში აღმოჩენილი ადამიანის ქვედა ყბა თექვსმეტი კიბოთი, შედეგ კი ორი თავის ქალა უძველესი ადამიანისა (Homo erectus). დმანისელ ადამიანი დაახლოებით მილიონ რვაასი ათასი წლისა აღმოჩნდა (დათარიღება გერმანიამი მოხდა). საქართველოში საზოგადოების განვითარების ყველა ეტაპისათვის დამახასიათებელი არქეოლოგიური მასალა აღმოჩენილია.

საქართველოს ავტოქტონური მოსახლეობა ქართველებია და ენობრივად ენათესავენ ნინა აზიის უძველეს ხალხებს, რომელთა ცივილიზაციის პირველი კერა შუმერი იყო, ხოლო უკანასკნელი კოლხეთი და იბერია.

წერილობით წყაროებში მოხსენიებულია საქართველოს ტერიტორიაზე არსებული სამი დიდი გაერთიანება: დიაოხი, კოლხა და სასპერენი. ძველ ქართველ ტომებს ჰქონდათ სხვადასხვა თემულება, რომლებშიც იბო დაბგოი ეკავა კეთილი გმირის ბოროტ ძალებთან ბრძოლის მოტყეს. ასეთია ამირანის

ეპოსი. ღმერთი ხალხის კეთილდღეობისათვის მებრძოლ ამირანს კლდეზე მიაჯვრება. ამირანის შესახებ ეპოსი ანალოგიკა ბერძნული პრომეთეს მითისა.

კოლხური გაერთიანების ძლიერება აირეკლა ძველი ბერძნული ეპოსის ერთ-ერთ მწილობაში — თქმულე-ბაში არგონავტების შესახებ. ძვ. წელთაღრიცხვის VIII ს-ში დიოხი განადგურებულ იქნა კოლხის მიერ. კოლხა-ზე ურარტუმ ილაშქრა, მაგრამ ქვეყნის შუაგულამდე ვერ შეაღწია. კოლხასა და დიოხის გაერთიანებები, განსხვავებით ტომთა ჩვეულებრივი გაერთიანებებისაგან, სახელმწიფოდ ქვეყნის მოგზაზე მყოფი ფორმირებები იყო.

VI ს-ის დასაწყისში ურარტუ მიდევლებმა დაარბიეს. სამხრეთ კავკასიაში კი მათ ბატონობას ბოლო მოუღეს სპარსებმა.

დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე VI ს-ში კოლხას შემკვიდრე პოლიტიკური ერთეული — კოლხეთის სა-მეფო ჩნდება. სწორედ დასავლეთ საქართველოში, შავი ზღვის სანაპირო-ზე, ძვ. წელთაღრიცხვის VIII ს-იდან მოკიდებული, ჩნდება ბერძნული ახალ-მეხენები: ტრანკუსტი, კერასუსტი, ფა-ხისი (ახლანდელი ფოთი), დიოსკურია (ახლანდელი სოხუმი), ცოტა მოგვიანე-ბით — პიტონეტი (ახლანდელი ბოჭქი-თა) და სხვ. ბერძნული ახალმეხენი მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ საქართველო-საბერძნეთის საგარეო ურ-თიერთობებში.

IV ს-ში (ძვ. წ.) ქვემო ქართლისა და მცხეთის ტერიტორიაზე ჩამოყალიბდა ქართველ ტომთა დიდი პოლიტიკური ერთეული, რომლის ფარგლებში აღმოსავლეთ საქართველოს მნიშვნელოვანი ნაწილი შედიოდა. აქ დიდ როლს ასრუ-ლებს მცხეთა. იგი შესხეთიდან, სომხე-თიდან, აზერბაიჯანიდან და ჩრდილო-ეთ კავკასიიდან მომავალი გზების ჯვა-რდენზე მდებარეობს. მცხეთაზე გა-დიოდა „დიდი აბრეშუმის გზა“, რომე-ლიც ინდოეთიდან, შავი ზღვის გალით, ხმელთაშუა ზღვისკენ მიემართებოდა. ამ სატრანზიტო გზის მნიშვნელობაზე მოგვიხსენიებენ ბერძენი მწერლები. ძვ. წ. IV ს-ში აღმოსავლეთი საქართველო ბერძენმა დაიპყრეს, მათ წინააღმდეგ აჯანყდა ადგილობრივი მოსახლეობა, რომელსაც სათავეში ფარნავაზი ჩაუდ-გა. მას დასავლეთ საქართველოს ხე-ლოვნადლო ქუჩი დაეხმარა. აჯანყებუ-ლებმა ბერძნები განდევნეს მცხეთიდან. ფარნავაზმა ისინი სამხრეთ საქართვე-ლოდანაც გააძევა.

ფარნავაზი დიდი სამეფოს — ქარ-თლის, ანუ იბერიის ხელისუფალი გა-ხდა და ფუძე დაუდო სამეფო, ე. წ. ფარნავაზიანთა დინასტიას. ძვ. წ. IV-III სს-ში, ფარნავაზისა და მისი შემკი-დრების დროს იბერია ძლიერ პოლი-ტიკურ ერთეულს წარმოადგენდა. მისი გავლენა ეგრისზე გავრცელდა. მცხე-თა იბერიის (ქართლის) სამეფოს დედა-ქალაქად იქცა.

მცხეთის მიდამოებში მნიშვნელო-ვანი ციხისმაგრიები აშენდა. მტკვრის

გალმა — ზაგინეთში აიგო მეფეთა ად-გილსამყოფელი ციხე-ქალაქი. „დიდი მცხეთის“ ტერიტორია დასახლებული იყო ძვ. წ. III-II ათასწლეულებში. ძვ. წელ-თაღრიცხვის I ათასწლეულში მცხეთაში გარკვეული ძვრები დაინერგა — აღმოსა-ვლეთიდან შემოიჭრა ძლიერი კულტუ-რული ნაკადი, რომელმაც მნიშვნელო-ვნად განსაზღვრა ქალაქის ცხოვრება. მცხეთის თავისებურება გახდა მოსახ-ლეობის ეთნიკური სიჭრელე. ლეგენდის მიხედვით, ქალაქი ერთ-ერთმა ეთნიკე-მა — მცხეთოსმა დააარსა. ანტიკური პე-რიოდის „დიდი მცხეთა“ შედგებოდა რა-მდენიმე უბნისაგან: საკუთრივ მცხეთა, სარკინე, მოგვთა კარი, არაზიხი, ნინამუ-რი (სვესამორა) და სხვ. ყოველ უბნს ჰქონდა გალავანი, კარი, მოედანი, ახა-ნი, საეკლესიო სახლები, წყალსადენი და სხვ. საკულტო ტაძრები გორაკებზე შენ-დებოდა. მცხეთას ჰყავდა ხეობითმოღ-ვარი და მხატვართუხუცესი. ვახეთი-არებული იყო ხელოსნობა და ვაჭრობა. ძვ. წ. 65 წელს რომაელმა სარდალმა პომპეუსმა იბერია დალაშქრა. IV ს-ის დასაწყისში სწორედ მცხეთაში მოხდა ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადება.

V ს-იდან ქართლის დედაქალაქი თბილისი გახდა. მცხეთამ შეინარჩუნა რელიგიური ცენტრის სტატუსი. შუა საუკუნეებში აქ აიგო მნიშვნელოვანი ქრისტიანული ძეგლები: ჯვრის ტაძარი (585/6-604 წწ.), სვეტიცხოველი (1010-1029 წწ.), სამთავრო (XI ს-ის 30-იანი წწ.) და სხვა ნაგებობები. შუა საუკუნე-ებში აქ ფართოდ იყო გავრცელებული კულ-ტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანო-ბა. მცხეთის სვეტიცხოველი დღესაც მართლმადიდებელი ქართული სამოცი-ნეულო ეკლესიის საკათედრო ტაძარია.

***

I-III სს-ში იბერიის სამეფო გა-ძლიერდა. რომის იმპერატორები იძუ-ლებულნი იყვნენ ანგარიში გაენიშო-თ იბერიისათვის და ქართველთა სამე-ფო ხელისუფლებას პატივით მოეპო-ვებინათ. იბერიის მეფეს მირდატს ვეს-სასიანე კეისრის დავალებით მცხეთის ზღუდე გაუშვარეს. აქ მოთავსებულ წა-რნერაში მინიშნებული იყო, რომ იბე-რიის მეფეცა და ხალხიც კეთილსა და რომაელების მეგობრებად ითვლებოდ-ნენ. ზოგი ცნობით, პატრიკოსების წიშ-ნად რომში, მარსის მოედანზე აღმარ-თეს ცხენზე მჯდარი ფარსამნ მეფის ქანდაკება.

იბერიის სამეფოს მყარი მდგომარეობა საესებით შეესაბამებოდა ქარ-თველთა შემდგომ წარმატებებს სოცია-ლურ-ეკონომიკურ სფეროში. სპარსეთი-მა იბერიაზე გაბატონება მოინდოა, მა-გრამ მან ომი წააგო რომთან და დი-დო ნისიზინის ზავი (298 წ.), რომლის ძალითაც იბერია რომთან კეთილ ურ-თიერთობაში რჩებოდა.

I-III სს-ში კოლხეთი რომის გავლენის არეალშია მოქცეული. III-IV სს-ში

ხუისის ოთხე წინაწარმდგეველის ტაძრის სარკმლის დეკორი (1002 წ.)

დასავლეთ საქართველოში აღზევებას იწყებს ეგრისის სამეფო (ლაზიკა). აფსილების ტერიტორია უშუალოდ შვეიცია ეგრისის შემადგენლობაში. სვანებიც ამ გაერთიანებაში მოექცნენ.

IV ს-ში ქრისტიანობის სახელმწიფო სარწმუნოებად გამოცხადების შედეგად მინის დიდი ნაწილი სამეფო (სახელმწიფო) საკუთრებაში მოექცა. ამ პერიოდში მინების მნიშვნელოვან ფონდს ეკლესიაც ფლობდა. ამ დროს ქართლისა და ეგრისის სამეფოები, ფაქტობრივად, დამოუკიდებელი იყვნენ. ქრისტიანობის გავრცელება ორივე მხარეში - დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოში, - I საუკუნეებიდან დაიწყო, რაც დაკავშირებულია ანდრია პირველწოდებულის სახელით. შემდეგ კი წმინდა ნინოს კაპადოკიელმა დაავტორგინა ეს საქმე - IV ს-ის 30-იან წწ-ში მირიან მეფისა და ნანა დედოფლის შემწეობით ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადდა. V ს-დან ქართული ეკლესია დამოუკიდებელი (ავტოკეფალური) იყო.

IV-VI სს-ში ქართველი ხალხი და-მოუკიდებლობის შენარჩუნებისათვის ერთობა ირანულ და ბიზანტიელ დამპყრობლებს. V ს-ის შუა წწ-ში ქართლის მეფე ვახტანგ გორგასალი აბერცხის კავკასიის გადასასვლელების ჩაქვტავს. მეფემ დაიკავა დარიალი და გამაგრების შემდეგ იქ ჯარი ჩააყენა. ვახტანგმა თავის ძალაუფლებას დასავლეთ საქართველოს დიდი ნაწილიც დაუმორჩილა.

V-VI სს-ში დასავლეთ საქართველოს დიდი ბოძილა ჰქონდა ბიზანტიასთან. VII ს-ის 20-იან წწ-ში ახლო აღმოსავლეთში გამორჩეულად დაინარჩუნდა ბიზანტიის იმპერია. დასავლეთი და აღმოსავლეთი საქართველო იმპერიის გაღლეხებაში მოექცნენ. საქართველოსათვის მძიმე იყო VII ს-ის ორმოციან წწ-ში არაბების გამორჩენა. ამავე ს-ის 50-

იან წწ-ში არაბთა სარდალ-ჰაბიბ ბინ-მასლამასა და ქართლის ერისმთავარ სტეფანოსს შორის შედგა მოლაპარაკება - დაიდო ხელშეკრულება; ი. წ. - დავის სიგელი, რომლის მიხედვით ქართველებმა მშვიდობის სანაცვლოდ ხარკის გადახდა იკისრეს. VIII ს-ის 30-იან წწ-ში არაბებთან მძიმე ბრძოლები გაიმართა. სისასტიკით გამოირჩეოდა მურვან-ყრუს შემოსევა (735-736 წწ.). აღმოსავლეთ საქართველოში დამყარდა არაბთა მფლობელობა. თბილისში არაბებმა თავისი მოხელე (ქართლის ამირა) დასვეს.

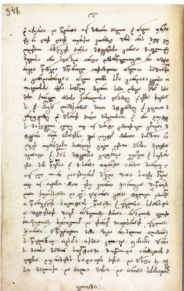
მძიმე ვითარების მოუხდევად, საქართველოს სხვადასხვა კუთხეები სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ახალ საფეხურზე ავიდნენ. VIII ს-ის მინორულს ერთმეორის მიყოლებით შეექმნა მნიშვნელოვანი სამთავროები: კახეთის (მთავრები ქორევისკოპოსის ტიტულს ატარებდნენ, ცენტრი თიანეთი იყო), შერეთის (სამეფო, რომელსაც ბაგრატიონები მართავდნენ, ცენტრი - თელავი), ეგრის-აფხაზეთის (აფხაზთა (დასავლეთ საქართველოს) სამეფო, დედაქალაქი - ქუთაისი) და ტაო-კლარჯეთის (ქართველთა სამთავრო, ახლ საკუპაპალაო, IX ს-დან სამეფო, რომელსაც ბაგრატიონთა დინასტია განაგებდა, დედაქალაქი - არტანუჯი).

IX ს-ის 90-იანი წწ-დან შეექმნა თბილისის (ქართლის) დამოუკიდებელი სამართალი, რომელსაც მუსლიმთა ძირითადი განაგებდნენ. აქ მოსახლეობა ძირითადად ქართველი იყო.

X ს-ის 70-იან წწ-ში დაიწყო მნიშვნელოვანი მოძრაობა საქართველოს გაერთიანებისათვის, რომლის სათავეში დედებულ აზნაურები იოანე მარუშის ძე და ქართველთა მეფე" დავით კურაპალატი იყვნენ. სწორედ მათი თაოსნობითა და ძალით 975 წელს შიდა ქართლი, რომლის დედაქალაქი უფლისციხე იყო, ბაგრატ ბაგრატიონის (ბაგრატ III) გადასცეს, 978 წელს ამავე ძალეხმა იგი დასავლეთ საქართველოს (აფხაზთა) მეფედ აკურთხეს. ბაგრატიის გამეფების საფუძველზე დაიდო საქართველოს გაერთიანება - ერთიანი ქართული სახელმწიფოს შექმნა. გაერთიანებული საქართველოს შემადგენლობაში შევიდა მთელი დასავლეთი საქართველო, შიდა ქართლი და სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო (ქართველთა სამეფო), დედაქალაქი ქუთაისი იყო.

***

ქუთაისი ერთ-ერთი უძველესი ქალაქია. აქ ადამიანს ჯერ კიდევ ქვედა პალეოლითის ხანაში უცხოვრია. დანიშნაურული ჩანს II ათასწლეულის II ნახევარი. ძვ. წ. VI ს-ში ჩამოყალიბდა ქალაქის ტიპის მხატვლი საშობალო ცენტრი. ქალაქი წერილობით წყაროებში მოხსენიებული აქვთ ახოლონიის როდესიც (ძვ. წ. III ს.). კუტაიას და პროკოპი კესარიელს (VI ს.) კუტაიონის სახელით. VIII ს-ში არაბთა სარ-

მანასესეული „ქართლის ცხოვრება“ (1736 წ.)

ზღუდასტრუქტურა

დალმა მურვან-ყრუმ დაარბია. VIII ს-ის მიწურულში „აფხაზთა“ (დასავლეთ საქართველოს) სამეფოს ცენტრია. 978 წლიდან 1122 წლამდე იყო საქართველოს დედაქალაქი. მომდევნო პერიოდში ქუთაისი დროდადრო კვლავ ასრულებდა დედაქალაქის ფუნქციას: ჯალალედინის მიერ თბილისის აღების შემდეგ – 1225-30 წწ.; მონღოლთა შემოსევის შემდეგ – 1235-43 წწ.; დავით ნარინისა და მისი მემკვიდრეების სატახტო ქალაქი იყო 1259-1329 წწ.-ში, XV ს-დან იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ცენტრია; 1811 წლიდან – იმერეთის ოლქის სამხედრო-ადმინისტრაციული ცენტრი. 1840 წლიდან ქუთაისი სამხარო ცენტრია; 1846 წლიდან – გუბერნიისა.

ქუთაისი XIX ს-სა და XX ს-ის პირველ ნახევარში მნიშვნელოვანი სამრეწველო და კულტურული ქალაქია. დღესდღეობით, თბილისის შემდეგ, საქართველოს მეორე ქალაქია – მსხვილი პოლიტიკური, კულტურულ-საგანმანათლებლო და საეკლესიო ცენტრია.

***

XI ს-ის დასაწყისიდან 80-იან წწ.-მდე ჩამოყალიბდა ერთიანი საქართველოს ფეოდალური სახელმწიფო. ბაგრატ III-მ (975-1014 წწ.) დაამარცხა გაერთიანების მოწინააღმდეგე ფეოდალები. ამასთან, შეეცადა ბიზანტიის გავლენა საქართველოზე შეესუსტებინა. საქართველოს მეფეების – გიორგი I-ისა (1014-

1027 წწ.) და ბაგრატ IV-ის (1027-1072 წწ.) დროსაც ბიზანტია იბრძოდა კავკასიაზე თავისი გავლენისათვის და ამისათვის ყველა ხერხს მიმართავდა (ძალის გამოყენება, მეფის მოწინააღმდეგე დიდებულების მიზნობა და სხვ.).

XI ს-ის 60-70-იან წწ.-ში თურქული მოდგმის ტომები გამოჩნდნენ, რომელთაც სულთან ალფ-არსლანის (1063-1072 წწ.) მეთაურობით არაერთხელ დალაშქრეს საქართველო. საქართველოსთვის დამანგრეველი იყო ე. წ. „დიდი თურქობა“, რომელიც XI ს-ის 80-იან წწ.-ში დაიწყო, მოისრა მთელი ქვეყანა. მეფე გიორგი II-მ (1072-1089 წწ.) ყოველწლიური ხარკის გადახდა იკისრა სულთნის სასარგებლოდ.

ქვეყნის მშველელად მოველინა დავით აღმაშენებელი (1089-1125 წწ.), რომელმაც მოახერხა ძალთა მობილზეება და მტკიცედ შეებრძოლა სელჩუკებს. მეფემ ისარგებლა საერთაშორისო ერთიანებით (ჯვაროსნული ლაშქრობები, „დიდი სელჩუკთა“ სახელმწიფოს დამლა და სხვ.) და 1099 წელს ხარკის მიცემა შეუსწავიბა სელჩუკებს. თურქ-სელჩუკთა პრობლემის გადაჭრის შემდეგ დავით აღმაშენებელმა საქართველოს გაერთიანების დასრულება (ამ დროისათვის კახეთი და ზოგიერთი ქალაქი, მათ შორის, თბილისი, ჯერ კიდევ არ იყო ქვეყნის შემადგენლობაში) გაიხატა და მიზნად. 1104 წელს მეფემ პერეთ-კახეთი შემოიერთა. იმავე წელს, განძის აიაბაგის ერნუხის ბრძოლაში დამარცხების შემდეგ, დავით აღმაშენებ-

ელმა აღმოსავლეთ პროვინციებზე ძალაუფლება განამტკიცა.

1104 წელს რუს-უზბეკების საეკლესიო კრების გადაწყვეტილებებით, სამეფო ზელისუფლებამ ძირული ცვლილებები შეიტანა ეკლესიის საქმიანობაში. საეკლესიო რეფორმამ და მნიშვნელოვან ბატონუხუცესისა და ჭყონდიდის თანამდებობების გაერთიანებამ უდიდესი მნიშვნელობა იქონია საქართველოს სახელმწიფოს ძლიერების განმტკიცებაში. დავით აღმაშენებელმა უკვე თანამედ დაიწყო ბრძოლა ქალაქების შემოსაერთებლად: 1110 წელს სამშვილდე აიღეს, 1115 წელს – რუსთავი, 1117 წელს – ციხისმაგრე გმოი, 1118 წელს – ლორე.

1106 წელს დავით აღმაშენებელმა დაიწყო გელათის სამონასტრო კომპლექსის მშენებლობა. პარალელურად დააარსა გელათის აკადემია – უმაღლესი განათლების კერა. გელათის მონასტერი აკადემიითურთ იყო გავრცელები იმ დიდი კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობისა, რომელსაც ეწეოდნენ ტაო-კლარჯეთისა (ოპიზა, ოში, ხანძთა, შატბერდი, ბერთა და სხვ.) და საქართველოს ფარგლებს გარეთ (ათონი, ეგერონი, მავი მთა, იერუსალიმი და სხვ.) არსებული ქართული კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრები.

1118-20 წწ.-ში დავით აღმაშენებელმა ყოყაყათა 40 ათასი ოჯახი გადმოასახლა საქართველოში და თავის ლაშქარს კიდევ 40 000 ყოყაყა მიემართა შემატა. 1121 წელს დავით აღმაშენებელმა

ალეგორიის ობიექტი (1054 წ.)

ძლევამოსილად დამარცხა მუსლიმური ქვეყნების კოალიციური ლაშქარი დიდგვართან ბრძოლაში. 1122 წელს თბილისი საქართველოს ერთიან სამეფოს დაუბრუნდა და დედაქალაქი ქუთაისიდან აქ გადმოიტანეს. დავით აღმაშენებლის მეთაურობით გაერთიანდა თითქმის მთელი კავკასია (ნიკოფსიდან დარუბანამდე და ოსეთიდან არეგანამდე) და საქართველო მთელს ახლო აღმოსავლეთში ძლიერი და აღიარებული სახელმწიფო გახდა.

დავით აღმაშენებლის პოლიტიკას აგრძელებენ მისი მემკვიდრეები: დემეტრე I (1125-1156 წწ.), გიორგი III (1156-1184 წწ.). განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მეფე თამარის მოღვაწეობა.

მთავარანგელოზი.
გელთის ტარის შიდა მოხატულობა.
ეჭვით თავაქმელის ფოტოგრაფიდან.

იგი 1179 წელს გიორგი III-ის თანამოსაყდრე გახდა, 1184 წლიდან კი მეფე. 1185 წელს თამარმა იქორწინა სუზდალის დიდი მთავრის, ანდრეი ბოგოლიუბსკის შვილზე - იურიზე. იური ანდრას ძე საქართველოს სამეფო კარზე არსებული მონაპოვითი ბრძოლის არეალში მოექცა. ორნახევარი წლის შემდეგ თამარი განქორწინდა იურისთან. დაახლოებით 1189 წელს თამარი დაქორწინდა დავით სოსლანზე.

XII ს-ის 90-იანი წწ საქართველოს წარმატებით აღინიშნა. ქართველები თურქთა წინააღმდეგ შეტევაზე გადავიდნენ. შამქორისა (1195 წ.) და ბასიანის (1203 წ.) ბრძოლებში თამარმა ბრწყინვალე გამარჯვების მიაღწია. შემდეგ შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე ქართველი ტომებით დასახლებული ქანეთი, ანუ ლაზისტანი იგდეს ხელთ. ქართველებმა დამოირჩილეს ტრაპიზონი, სამსუნი, სინოპი, კერასუნტი, კოტორა და პერაკლეა. ამ ქვეყნებისაგან თამარის თაოსნობით შეიქმნა ტრაპიზონის სამეფო. თამარის პოლიტიკა გააგრძელა გიორგი IV ლამამ (1213-1223 წწ.). ასე რომ, XIII ს-ის 20-იანი წწ-ათების საქართველო პოლიტიკურად ძლიერი სახელმწიფო იყო. XI-XII სს-ში ახალ, მაღალ საფეხურზე ავიდა ქართული კულტურა. განვითარდა მეცნიერება (იოანე პეტრიწი, არსენ იყალთოელი), საერო მწერლობა (მოთა რუსთაველი, ჩხარუბაძე, იოანე შაველი), ზურთომიძეებმა (იკორთა, ბეთანია, გელათი, ნიკონ-მინდა, სვეტიცხოველი და სხვ.), მონუმენტური მხატვრობა (უბისის, ყნწისის, გელათის, ბეთანის, ბერთბნის და სხვ. კედლის მხატვრობა), ქედური ხელოვნება (ჯრუჭის ოთხთავი, ნყაროსთავისა და ტბეთის სახარებების, ხაზულისა და ანჩის ხატების მოჭედლობა და სხვ.) და სხვა დარგები. ამ პერიოდის ქართულ ხელოვნებას ბევრი ისეთი მახასიათებელი გააჩნია, რომელიც რამდენიმე ს-ის შემდეგ საფუძვლად დაედო ე. წ. აღორძინების ხანას.

XIII ს-ის ოციანი წწ-ში მონღოლთა რაზმები გამოჩნდნენ საქართველოში. ქართველები მონღოლებთან ბრძოლაში დამარცხდნენ. შემდეგ ზეარამხელები შემოესივნენ საქართველოს და დიდი ზიანი მიაყენეს ქვეყანას. 1225 წელს, გარნიის ბრძოლაში დამარცხების შემდეგ, მეფე რუსუდანი (1223-1245 წწ.) ქუთაისში გადავიდა. მონღოლებმა განაახლეს კავკასიაზე თავდასხმები. საქართველო მონღოლთა ბატონობის ქვეშ აღმოჩნდა. 1243 წელს დადებული ზავით საქართველომ ცნო ყაენის უფლებები. მონღოლთა ბატონობა მთელი საუკუნე გაგრძელდა, რაც ძალზე შიშში იყო საქართველოსათვის. გადასახადების გადახდა და მონღოლთა ლაშქრობებში მონაწილეობა ტვირთად აწევა ქართველობას. დაუნდობელმა არლუნ ყაენმა ურდოში დაიბარა დემეტრე II (1270-1289 წწ.), მის წინააღმდეგ შეთქმულებაში მონაწილეობა დასწამა და სიკვდილით დასაჯა. დემეტრეს ხალხმა „თავდადებული“ უწოდა; ეკლესიამ იგი

დავითგარეჯის სამონასტრო კომპლექსი „ღვარა“ (VI სსს I ნახევარი)

წმინდანად შერაცხა. მხოლოდ გიორგი V ბრწყინვალემ (1314-1346 წწ.) შეძლო მონღოლთა უღლის გადაგდება და საქართველოს ერთიანობის აღდგენა.

საქართველო ეკონომიკური და პოლიტიკური აღმავლობის გზას დაადგა. XIV სსს 80-იან წწ-ში გათურქებულმა მონღოლმა თემურლენგმა 8-ჯერ ილაშქრა (1386-1403 წწ.) საქართველოში; მოსახლეობის დიდი ნაწილი განადგურდა; დაინგრეს ეკლესია-მონასტრები, ციხესიმაგრეები, სხვა ნაგებობები. აკადეს და გაანადგურეს ვენახები.

მტრის მიერ დანგრეული ქვეყნის აღდგენას ენერგიულად შეუდგა მეფე ალექსანდრე I დიდი (1412-1442 წწ.). ქვეყანა გარკვეული დროით წელში გაიშარა. 1453 წელს ოსმალებმა ბოლო მოუღეს ბიზანტიის იმპერიას, 1461 წელს – ტრაპიზონის სამეფოს. საქართველო მოსწყდა სავაჭროსა და სავაჭრო გზების და კრავტიკულად დასავლეთთან საერთოერთობო გზა დაიჭრა.

XV სსს მინორულს გარემო ძალეების პერმანენტული შემოსევებისა და ეკონომიკური დაქვეითების გამო ერთიანი სახელმწიფო დაიშალა ქართლის, იმერეთის და კახეთის სამეფოებად და სამცხე-საათაბაგოს სამთავროდ. XVI-XVII სსს იმერეთის სამეფოში დამოუკიდებელ სამთავროებად ჩამოყალიბდნენ ოდიშის (სამეგრელოს), გურიის, აფხაზეთისა და სვანეთის სამთავროები.

XVI სსს ყიზილბაშები შემოიჭრნენ საქართველოში და აღმოსავლეთი საქართველო თავის ვასალად აქციეს,

თუმცა მდგომარეობის განმტკიცებისათვის კიდევ ბევრი ბრძოლის გამართვა მოუხდათ. 1555 წელს ირან-ოსმალეთის შორის ქ. ამასიაში დადებული ზავის თანახმად, ოსმალებს ერგო დასავლეთი საქართველო და სამცხე-საათაბაგოს დასავლეთი ნაწილი, ირანს – აღმოსავლეთი საქართველო და სამცხე-საათაბაგოს აღმოსავლეთი ნაწილი. ქართლის სამეფო შეუპოვრად იბრძოდა მტრის წინააღმდეგ. 1556 წელს ქართველებმა ქართლის მეფის, სიმონ I-ის (1556-1567 წწ., 1578-1600 წწ.) მეტაურობით გარისთან გაანადგურეს ყიზილბაშთა ლაშქარი. 1569 წელს ყიზილბაშებმა ფარცხისთან ბრძოლაში სიმონი დაატყვევეს.

ყიზილბაშობა მძიმე ტვირთად აწვა კახეთს. მეფე ლევანი (1518-1574 წწ.) 1563 წელს მფარველობას სთხოვეს რუსეთის სახელმწიფოს (ივანე მრისხანე). რუსთა რაზმი კახეთის ციხესიმაგრეებში ჩადგა, მაგრამ ირანის მოთხოვნით, ლევანი იძულებული გახდა დაეთხოვა ეს რაზმი (1571 წ.).

მძიმე მდგომარეობაში იყო დასავლეთი საქართველოს მოსახლეობაც. გერცელად „ტყვეთა სყიდა“, გაიზარდა შინაპრობლემები. სამცხე-საათაბაგოს ტყე გაძლიერდა შინაფეოდალური ომი. 1578 წელს ოსმალებმა შექმნეს ახალციხის საფაშო; იმავე წელს თბილისიც აიღეს. 1590 წელს ირან-ოსმალეთის შორის დადებული ზავის შესაბამისად შაჰ აბას I (1587-1629 წწ.) იძულებული გახდა, საქართველო ოსმალეთის საკუთრებად ეცნო.

1603-06 წწ-ში შაჰ აბას I-მა ქართლ-კახეთიდან ოსმალები გარეკა და ოსმალთა ყიზილბაშობით შეცვალა. 1614 წლის დასაწყისში შაჰ აბასი კახეთსა და ქართლს შეესია. 100 ათასამდე ქართველი ბრძოლის ველზე დაეცა; დაახლოებით ამდენივე ტყვედ წაიყვანეს (მათი შთამომავლები დღესაც ფერეიდანში ცხოვრობენ).

1625 წელს ქართლ-კახეთში ავანეებამ იფეთქა გიორგი სააკაძის მეთაურობით. მარტყოფის ბრძოლაში ქართველებმა ყიზილბაშები გაანადგურეს. შაჰი გარკვეულ კომპრომისზე წავიდა: ხელი აიღო საქართველოს დამყრობის გეგმაზე, თუმცა 1632 წლიდან 1744 წლამდე გამაჰმადიანებულ ბაგრატიონებს თავიდა (ყიზილბაშები) სვამდნენ ტახტზე.

XVIII სსს პირველ მეოთხედში, ეახტანე VI-ის მმართველობის პერიოდში (1703-11 წწ. – გამგებელი; 1716-1724 წწ. – მეფე) საქართველო პოლიტიკურ და კულტურული აღმავლობის გზას დაადგა. ცენტრალური ბელისუფლების გაძლიერებისა და მონწილეობა დედა თავადების დაძლიების მიზნით შეიქმნა მეფის მცველი ჯარი, რომელსაც სახელმწიფო ხაზინიდან ეძლეოდა ჯავაზი. აიკრძალა ტყვეებით ვაჭრობა. ყურადღება მიექცა ზეზნისა და ზიადების მშენებლობას, გაიყვანეს არხები. სამართლებრივად მონესრეგდა ვაჭართა ინტერესები; გაიზარდა ქალაქის მოსახლეობა. ეახტანე VI რუსეთის დახმარებით ირანის ბატონობისაგან გათავისუფლებას ცდილობდა. ორმხრივი ინტერესების საფუძველზე ქართლის სამეფოსა

ჯვრის მონასტერი მცხეთაში (VI ს.)

და რუსეთის შორის სამხედრო-პოლიტიკური გავლენის დამყარება. 1722 წელს პეტრე I-მა ირანში ლაშქრობა დაიწყო. ვახტანგ VI ქართველ-სომეხთა ლაშქრით განჯისკენ დაიძრა. მალე, სამინაო თუ საგარეო პირობების გართულების გამო, პეტრე I-მა ლაშქრობა შეწყვიტა. შაჰმა ვახტანგ VI გადააყენა და ქართლ-კახეთის მმართველობა კონსტანტინეს გადასცა, რომელმაც დაღესტნელთა დაქირავებული ჯარით 1723 წელს თბილისი აიღო. 1724 წელს ვახტანგ VI მრავალრიცხოვანი ამალით რუსეთს გაემგზავრა და იქ შეაფარა თავი.

XVIII ს-ის პირველ ნახევარში დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის მდგომარეობა მეტად გართულდა ოსმალ დამპყრობელთა თარეშის გამო. არაერთი აჯანყება მოხდა დამპყრობელთა წინააღმდეგ, რასაც ზშირად დამსჯელი ექსპედიციების აღვირაზსილი ქმედება მოჰყვებოდა შედეგად.

1744 წელს ქართლის მეფედ თეიმურაზ II, ხოლო კახეთის მეფედ ერეკლე II იქნა დამტკიცებული. შაჰ-შეიქმა 1749-50 წწ-ში ერევნის, ნახჭევანის

სა და განჯის სახანოები მოხარკეებად გაიხადეს. 1851 წელს ერეკლემ კირბულახთან დაამარცხა აზატ-ხანი. კახეთში მოახერხა ჩრდილოკავკასიელი თავდამსხმელების მოგერიება და დამარცხება (1754 წელს – მჭადიჯვართან, 1755 წელს – ყვარელთან). 1762 წელს, თეიმურაზ II-ის გარდაცვალების უშუალო, ერეკლე II-მ თავი ქართლ-კახეთის მეფედ გამოაცხადა და ამ აქტით აღმოსავლეთი საქართველო ერთ სამეფოდ გაერთიანდა.

ერთგვარად გაუმჯობესდა იმერეთის მდგომარეობაც. სოლომონ I-მა (1752-1784 წწ.) 1757 წელს ხრესილის ბრძოლაში დაამარცხა ოსმალთა ლაშქარი. 1669 წელს სოლომონმა სძლია მეფის ცენტრალური ხელისუფლების მონინალმდევრე რაჭის ერისთავს როსტომს და საერისთავო გააუქმა. დამოუკიდებლობის მოპოვება და ქვეყნის გათავისუფლება-გაერთიანება საკუთარი ძალებით იმერეთის მეფეს არ შეეძლო. ამიტომ სოლომონი ერეკლე II-სთან ერთად რუსეთს ემხრობა ამ უკანასკნელის ოსმალეთთან ბრძოლის დროს. 1770 წელს ქართველთა და რუსთა ჯარმა ალყა შემოარტყა ანჟურის ციხეს. მიუხედავად იმისა, რომ გენერალმა ტოტლებენმა ბრძოლა მიატოვა და უკან გახრუნდა, ასპინძის ბრძოლაში (1770 წლის 20 აპრილი) ქართველებმა გაიმარჯვეს.

XVIII ს-ის 70-იანი წწ-ის ბოლოს და 80-იანი წწ-ის დასაწყისში ქართლ-კახეთის მდგომარეობა მძიმე გახდა. ერეკლე II დარწმუნდა, რომ საკუთარი ძალით დამოუკიდებლობას ვერ შეინარჩუნებდა და ამიტომ რუსეთის სთხოვდა მფარველობას. 1783 წლის 24 ივლისს, ქ. გეორგიევსკში დაიდო რუსეთ-საქართველოს ტრაქტატი, რომელიც რატოფიცირებულ იქნა 1784 წლის 24 იანვარს. ამ ხელშეკრულების საფუძველზე საქართველო რუსეთის მფარველობაში შევიდა. იმპერატორი სამეფოს მთლიანობის დაცვის პირობას იძლეოდა, ამასთან, სამეფო ტახტზე რჩებოდნენ ერეკლე II და, შესაბამისად, მისი შთამომავლობა. ტრაქტატმა ოსმალეთის გაღიზიანება გამოიწვია. იგი ყო-

ოქროს თასი თრიალეთიდან (ქ. II ათასწლეული)

ალავერდის ტაძარი (XI სის დასაწყისი)

ველშორი ცდილობდა ტრაქტატის გაუქმებას. 1785 წელს ომარ-ხანმა ავარელების რაზმით ააოხრა საქართველო. ოსმალეთმა რუსეთს მოსთხოვა საქართველოდან ჯარის გაყვანა და ერეკლე II-ის ოსმალეთის ვასალად ცნობა. იმავე წელს ოსმალეთმა ომი გამოუცხადა რუსეთს. რუსეთმა ვერ დაიკვა ტრაქტატი და ჯარი გაიყვანა საქართველოდან.

1795 წლის 35-ათასიანი ლაშქრით ირანის მმართველი ალა მაჰმად-ხანი შემოესია საქართველოს. დიდი წინააღმდეგობის მიუხედავად, კრწანისთან ბრძოლაში ქართველები დამარცხდნენ. 1798 წლის იანვარში ერეკლე II გარდაიცვალა და ტახტი მისმა პირმშომ გიორგი XII-მ (1798-1800 წწ.) დაიკავა. იგი შეეცადა ტრაქტატის განახლებას. რუსეთის იმპერატორმა პავლე I-მა თავისი ბრძანებით (მანიფესტით) ქართლ-კახეთის სამეფო გაუქმა და რუსეთს შეუერთა. 1801 წლის 18 იანვარს, მას შემდეგ, რაც გიორგი XII გარდაიცვალა (1800 წლის 26 დეკემბერი), პეტერბურგში პავლე I-ის მინიფესტი გამოაქვეყნეს. 16 თებერვალს მანიფესტი თბილისშიც გამოცხადდა. ეს ფაქტობრივი ანექსია იყო: გაუქმდა სამეფო, ქართულის ნაცვლად რუსული მმართველობა დაწესდა. 1811 წელს რუსეთის ხელისუფლებამ გაუქმა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია და შექმნა საეპარქიო. მოსახლეობა უმძიმეს მდგომარეობაში ჩაგარდა – გლეხობის ბატონყმურ ჩაგვრას ეროვნული ჩაგვრაც დაემატა. გლეხობა არაერთგზის გამოვიდა ჩაგვრის წინააღმდეგ. 1804 წელს მთიულეთის აჯანყება საკმაოდ მასშტაბური და მრისხანე იყო. იგი რუსეთის სამხე-

დრო სამსახურში სისხლში ჩაახშო. 1812 წელს კახეთის გლეხები აჯანყდნენ. გარკვეული წარმატების მოპოვების შემდეგ ისინიც დამარცხდნენ. ასევე დამარცხდა 1832 წლის თავადაზნაურთა შეთქმულება რუსეთის ხელისუფლების წინააღმდეგ.

მეფე სოლომონ II მთელი დასავლეთი საქართველოს გაერთიანებას ცდილობდა. მან იმერეთიდან რუსი ჯარის გაყვანა მოითხოვა. იგი შეიჭრეს და თბილისში გაგზავნეს. სოლომონი თბილისიდან გაიქცა იმერეთში და 1810 წელს აჯანყებას ჩაუდგა სათავეში. აჯანყებულები დამარცხდნენ – იმერეთში რუსეთის მმართველობა დამყარდა. 1819 წელს იმერეთში კვლავ დაიწყო აჯანყება. მას გურიის სამთავროც შეუერთდა, მაგრამ მეფის ჯარმა სძლია აჯანყებას. 1856 წელს აჯანყება სამეგრელოშიც დაიწყო, რომელიც მარცხით დამთავრდა. ამის შემდეგ ლიკვიდირებულ იქნა 1857 წელს სამეგრელოს, 1858 წელს – სვანეთისა და 1864 წელს – აფხაზეთის სამთავროები.

XIX ს-ის ქართული საზოგადოებრივი აზრი და, საერთოდ, პოლიტიკური მოძრაობა სოციალურ და ეროვნულ პრობლემებს მოიცავდა. ამის გამო სოციალური და ეროვნული მოძრაობები გაერთიანდა. XIX ს-ის II ნახევარში ახალი ეროვნული მოძრაობის მედროვედ გამოდიან ილია ჭავჭავაძე და მისი თანამოაზრენი, ე. წ. „თერგდალეულები“, რომლის შემადგენლობაში იყვნენ აკაკი წერეთელი, ნიკო ნიკოლაძე, გიორგი წერეთელი და სხვები. „თერგდალეულთა“ მოღვაწეობა ექსპანსიზმის და ეპოქის ძირითადი პრობლემების გადაჭრას – ბატონყმობის ლიკვიდაციას

მაშწინებელი კერძო და გიორგის წარწერა კუმურდოს ტაძარზე (1864 წ.)

ოქის ტაძრის სარკმლის დეტალი (X ს.)

და რუსიფიკატორულ პოლიტიკასთან ბრძოლას. ამ პოლიტიკას „თერგდალეულებმა“ ეროვნული ერთიანობის იდეა დაუპირისპირეს. ქართული ეროვნული კულტურის დაცვა-განვითარებაში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ. XIX ს-ის 70-80-იან წწ-ში საქართველოში ხალხისწერი მოძრაობა გააქტიურდა.

XIX ს-ის 70-იანი წწ-დან ვითარდება საფაბრიკო-საქარბნო წარმოება. 1851 წელს ევროპელმა შტუსემ თბილისში ააშუშავე შექანიკური ქარხანა. იმავე პერიოდში თბილისში გაიხსნა თუფის ნაკეთობათა წამოსასხმელი ქარხანა. 1858 წელს ბოზარჯიანცმა თამბაქოს ფაბრიკა დააარსა. 1872 წლის მეორე ნახევარში დაიწყო მატარებლების რეგულარული მოძრაობა ფოთი-თბილისის რკინიგზის ხაზზე. 1883 წელს დამთავრდა თბილისი-ბაქოსა და ბათუმი-სამტრედიას შორის რკინიგზის მშენებლობა. 80-90-იან წწ-ში მრეწველობის წამყვან დარგად მანგანუმის მოპოვება იქცა. ვითარდება მსუბუქი მრეწველობაც. 1870 წელს ეჭარბაქ. მირზოევმა თბილისში დიდი საფეიქრო ფაბრიკა გახსნა. იმ პერიოდში განსაკუთრებით გაიზარდა საქართველოს დედაქალაქი თბილისი, რომელიც ამიერკავკასიის ადმინისტრაციული ცენტრიც იყო.

XIX ს-ის 90-იან წწ-ში „თერგდალეულთა“ ერთიანი იდეური მიმართულების დაშლის შემდეგ ყველაზე მნიშვნელოვან ძალას წარმოადგენდა ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის ორგანოვ შემოკრებილი ჯგუფი („გვიანდელი თერგდალეულები“). ესენი იყვნენ: იაკობ გოგებაშვილი, რაფიელ ერისთავი, სერგეი მესხი, ივანე მაჩაბელი, დავით მიქელაძე, ბესარიონ ლოლბერიძე, გრიგოლ ყიფშიძე, ალექსანდრე ყიფშიძე (ფრონელი), ნიკო ხიზანიშვილი (ურბნელი), იოსებ დავითაშვილი და სხვანი. ამ ჯგუფს შეუერთდნენ დიდი ქართველი მწერლები ალექსანდრე ყაზბეგი და ვაჟა-ფშაველას.

საქართველოში კაპიტალიზმის განვითარებამ სამრეწველო პროლეტარიატის გაჩენა განაპირობა. მუშათა კლასს ურთულეს პირობებში უზნებოდა მუშაობა. ანაზღაურების სიმცირე და მძიმე საყოფაცხოვრებო პირობები აუტანელს ხდიდა მათ ცხოვრებას. იწყება მუშათა კლასის სტიქიური გამოსვლები, გაფიცვები. XIX ს-ის ბოლო თხმლეულში მუშათა მოძრაობის ახალი ეტაპი დაიწყო. გამოსვლებს უკვე მუშათა მარქსისტული, სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციები ხელმძღვანელობდნენ. 1894 წლის მაისში შეიქმნა პირველი მარქსისტული ორგანიზაცია „მესამე დასი“, რომელმაც დასაბამი მისცა სოციალ-დემოკრატიულ მოძრაობას საქართველოში.

XIX ს-ის II ნახევარში ქართველმა ხალხმა შეძლო მიეღწია კულტურული აღმავლობისათვის. განვითარდა საზოგადოებრივი მეცნიერებანი, რამაც დიდი როლი შეასრულეს ილია ჭავჭავაძის, ნიკო ნიკოლაძის, გიორგი წერეთლის, აკაკი წერეთლის, ანტონ ფურცელაძის, სერგეი მესხის, იაკობ გოგებაშვილის, რაფიელ ერისთავის, ვაჟა-ფშაველას, ალექსანდრე ყაზბეგის, გიორგი ზდანევიჩისა (მაიაშვილი) და ეგნატე ნინოშვილის პუბლიცისტურმა ნაშრომებმა. განვითარდა ფილოსოფია, ენათმეცნიერება, ლიტერატურათმცოდნეობა, ისტორიოგრაფია, ეთნოგრაფია. ქართველმა მეცნიერებმა თავი გამოიჩინეს ქიმიასა და ფიზიოლოგიაში (ივანე თარხნიშვილი, ვასილ პეტრიშვილი, პეტრე მელიქიშვილი). რამდენიმე გაუმჯობესდა სახალხო განათლების საქმე. ამ დარგში დიდი ღვაწლი მიუძღვის იაკობ გოგებაშვილს, რომელმაც შექმნა „დედა ენა“ და „ბუნების კარი“ – უსაყვარლესი ნიგნები მოსწავლეობისათვის. გაიზარდა ქართული ჟურნალ-გაზეთებისა და ნიგნების რიცხვი. 1852 წელს გიორგი ერისთავმა გამოსცა ჟურნალი „ცისკარი“. 1853 წელს ჟურნალის გამოცემა შეწყდა და შემდეგ 1857 წელს იგი განაახლა ივანე კერესელიძემ. 1863 წელს გამოდიოდა „საქართველოს მოამბე“; 1866 წელს დაარსდა გაზეთი „დროება“. ამ გაზეთის დახურვის შემდეგ ილია ჭავჭავაძემ „ივერია“ გაზეთად გადააკეთა და იქ მოღვაწეობდა. გაუმჯობესდა ნიგნის გამოცემის საქმე. დიდი ტირაჟით იბეჭდებოდა ნ. ბარათაშვილის, გრ. ორბელიანის, ი. ჭავჭავაძის, ა. წერეთლისა და სხვა მწერალთა ქმნილებები. რამდენჯერმე დაიბეჭდა შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“.

XIX ს-ის მეორე ნახევარში ბრწყინვალე მხატვრული ნაწარმოებები შექმნეს ილია ჭავჭავაძემ და აკაკი წერეთელმა. მათთან ერთად ნაყოფიერად მოღვაწეობდნენ პროზაიკოსი გიორგი წერეთელი და პოეტი რაფიელ ერისთავი. 80-90-იან წწ-ში ქართული ლიტერატურა შესანიშნავი ნაწარმოებებით გაამდიდრეს ვაჟა-ფშაველამ და ალექსანდრე ყაზბეგმა. 90-იან წწ-ში ახარებზე გამოვიდნენ ეგნატე ნინოშვილი, დავით კლდიაშვილი, ირაქლიონ ევდომოვილი, ვასილ ბარნოვი, შოი არაგვისპირელი და სხვები.

1850 წელს აღდგენილ იქნა ქართული თეატრი. მისი თაოსანი გიორგი ერისთავი იყო. 1856 წელს თეატრის დასი დაიშალა. 1879 წელს ი. ჭავჭავაძე და ა. წერეთელი სათავეში ჩაუდგნენ პროფესიული დრამატული თეატრის აღდგენას, სადაც მოღვაწეობდნენ: ვასო აბაშიძე, ლადო მესხიშვილი, ნატო გაბუნია, მაკო საფაროვა-აბაშიძისა, კოტე ყიფიანი, კოტე მესხი, ვალერიან გუნია. დაიდგა პატრიოტული პიესები – დ. ერისთავის „სამშობლო“ და ა. სუმბათაშვილ-იუყინის „ღალატ“.

ხელსურთი

აღსანიშნავია, რომ იმავე პერიოდში შეიქმნა ეროვნული სახვითი ხელოვნება. ამ დროს მოღვაწეობდნენ: გრიგოლ მაისურაძე, რომანოზ გველესიანი, ალექსანდრე ბერიძე, რომლებმაც გააფართოვეს და განავითარეს ქართული ფერწერის ტრადიციები; ქართული ფერწერის უდიდესი წარმომადგენელია გიგო გაბაშვილი, რომელმაც მსხვილი მაღალმხატვრული ტილოები შექმნა; საინტერესო მხატვარია ალექსანდრე მრეველიშვილი. 90-იანი წლების ბოლოს გამოდის სამოღვაწეო ასპარეზზე მოქანდაკე იაკობ ნიკოლაძე, რომელიც პრაქტიკულად ქართული ქანდაკების ფუძემდებელია.

ქართული მუსიკალური კულტურის განვითარებაში თვალსაჩინო როლი შეასრულეს: ფილიმონ ჭიჭიძემ, მელიტონ ბალანჩივაძემ, ია კარგატელმა, ანდრია ყარაშვილმა, ზაქარია ჩხიკვაძემ, ანდრია ბენაშვილმა, რომლებიც კებდნენ ქართულ სიმღერებს, ზრდიდნენ მუსიკოსთა კადრებს და სერიოზულად მუშაობდნენ კომპოზიციის დარგში. ამ დროს შეიქმნა მელიტონ ბალანჩივაძის „თამარ ციხერი“ (დაიდგა პეტერბურგში). ეს გზა გააგრძელეს XX ს-ის დასაწყისის კომპოზიტორებმა ზაქარია ფალიაშვილმა და დიმიტრი არაყიშვილმა.

ასე შეიძლება ეკონომიკურად გარკვეულწილად მომდევნებულმა და კულტურულად დაშინაურებულმა, რუსეთის მძლავრ მარნუხებში შეფარდა საქართველომ შფოთილი და კატაკლიზმებით სავსე XX ს-ში.

XX საუკუნე... ახალი წელთაღრიცხვის მეორე ათასწლეულის ბოლო, მეათე ასწლეული... ფორიაქით შემოაღო კარი და ათასგვარი სირთულეებითა და კატაკლიზმებით აავსო ცხოვრება. საქართველო დასუსტებული, მინაღწული შეზღუდა ახალ საუკუნეს – სახელმწიფოებრიობა უკვე ს-ის დაკარგული იყო, ეკლესიას, ქართულ სამოციქულო მართლმადიდებელ ეკლესიას, ავტოკეფალია წართმეული ჰქონდა. იდეენობოდა ქართული ენა, უჭირდა მამულსა და სარწმუნოებას. ხალხი იმედით შეზღუდა ახალი ს-ის დადგომას, იმედი არ ტოვებდა ქართველი კაცის გონებასა და სულს. XIX ს-ის ეროვნული მოძრაობა – ბრძოლა თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის, ბრძოლა საქართველოს სიკეთისათვის მემკვიდრეობად მიიღო XX საუკუნემ. და ეს ბრძოლა პერმანენტულად მიმდინარეობდა, მიმდინარეობდა მთელი ს-ის მანძილზე. იგი სხვადასხვა ფორმით იყო გამოხატული XX ს-ის პირველ ოცწლეულში, შედეგად სამოცდაათწლეულსა თუ ბოლო ათწლეულებში. პირველი ოცწლეულის ბრძოლაში დიდი შედეგი მოიტანა – საქართველომ სახელმწიფოებრიობა დაიბრუნა. დაიბრუნა და ვერ შეინარუნა – სამ წელიწადში დაკარგა. სამტყოპი პერიოდში არ ყოფილა ცხოვრებისა თუ საზოგადოების განვითარების ეტაპი ეროვნული მოძრაობის გარეშე. ეს იყო 1924 წლის გამოსვლები თუ შემდეგ პერიოდში ანტისაბჭოთა მოძრაობად მონათლული არაერთი მოვლენა, რეპრესიებით რომ მთავრდებოდა. ღრმა

ეროვნულობის დაღი ესეა დიდ ქართულ ლიტერატურას, რომელიც სწორედ საბჭოთა 70 წლის მანძილზე შეიქმნა, ამ პერიოდში დადგმულ სპექტაკლებს და გადაღებულ კინოფილმებს. დაბოლოს, XX ს-ის 90-იანი წლები... საქართველომ ამ საუკუნეში უკვე მეორედ დაიბრუნა სახელმწიფოებრიობა და დემოკრატიისა და დამოუკიდებლად ცხოვრების გზას დაადგა...

XX საუკუნე გრწევით შემოვიდა... 1905 წლის რევოლუცია ამისი ნათელი მაგალითია (გრწევის გარეშე არ ყოფილა რევოლუცია). საქართველოში ცხოვრება გაითქვამდა. დიდი იყო შინადაშაბულობა, ურთიერთშეხლა-შემოხლა, დაუნდობლობა. გარეშე ძალა გააქტიურდა და საქართველოს დაცემა ქართველის ხელითვე მოინდომა. და აი, ტრაგედია, რომელიც თავისი მასშტაბურობით საუკუნეს სცოდნება და ს-ის კი არა, ისტორიის ტრაგედია ხდება; ტრაგედია საქართველოსი – 1907 წელს მოკლეს დიდი ილია ჭავჭავაძე, სულიერი მამა საქართველოსი მოკლა ქართველმა. ამ ქართველი მკვლელის უკანაც ქართველი იდგა. ამ ტყვიამ საქართველოს გული დაკოდა. ალბათ, ამ მოვლენის ყოველგვარი კომენტარი მკრთალი გამოჩნდება ფაქტის არსთან შედარებით. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი კიცხავს ქართველებს („ნათესავი ქართველთა ორგულ ბუნება არის...“), რომლებიც მიადნებდნენ თუ არა გარკვეულ „წარმატებას“ („დიდება პოონ და ვასესუნება“), იწყებენ „განზრახ ბოროტისათა“, და აზოგადებს:

სილანდი

ორგული ბუნება ქართველთათვის და მახასიათებელია. ცხადია, ამ შეფასების განზოგადებას არ შეიძლება დავეთანხმეთ, მაგრამ ისიც ნათელია, რომ საქართველოს ისტორიაში არის მოვლენები თუ ფაქტები, რომლებიც სამარცხვინო ლაქებად შემოგვრჩა. ჩვენ ის გვანუგუშებს და ოპტიმიზმს გვაძლავს, რომ საქართველოს ისტორიამ, მებატაიანებმა ქართველთა გმირობისა და თავდადების, მოყვასის სიყვარულისა და ქვეყნის უკეთესი მომავლისათვის ბრძოლის მრავალი მაგალითი შემოგვინახეს. სწორედ ამ ფენომენმა გადაარჩინა ეს პატარა საქართველო და დღემდე მოიგვანა. ფარნავაზი და ქუჯი, ვახტანგ გორგასალი, იოანე მარუშის ძე და დავით კურაპალატი, დავით აღმაშენებელი და მეფე თამარი, გიორგი ბრწყინვალე, ცოტენ დადიანი და თუ ვაღორე კველთელი, ქეთევან დედოფალი, ერეკლე II, საქართველოს უკანასკნელი დედოფალი – მარიამი და მრავალი სხვა საქართველოს ბედზე მოფიქრალნი და მისი კეთილდღეობისათვის მებრძოლნი იყვნენ.

ის დიდი ლიტერატურა, ხუროთმოძღვრების, ოქრომჭედლობისა თუ მუსიკალური მრავალხმოვნების შედეგები, რომლებიც ისტორიის მთელს სივრცეზე იქმნებოდა, ქართული ფენომენის უკუდაგებას ადასტურებს.

ჟამთააღმწერელმა, ნადიდგორალი და ნამამქორალი თუ ბასიანგამოვლილი ქართველების გმირუ-

ლი მაგალითებით აღტაცებულმა, ქართველი კაცის, ქართველი მელამოსის, ქართველი პატრიოტის განზოგადებული შეფასება მოგვცა: „არა, არის ჩვენი ქართველთა რამეთუ ვიხილოთ მტერი ჩვენს კერძო მომავალი, შეუბნეულად ზურგი შევაქციოთ, დაღა თუ იყოს სიკვდილი“. სწორედ ქვეყნის მტრებთან ზურგმუხტეველმა ქართველებმა მოიყვანეს დღემდე საქართველო.

და მაინც... ქართველმა მოკლად ერთი უდიდესი ქართველივანია. ცხარე ცრემლით დაიტარა ილია სრულიად საქართველომ. პარადოქსია, მაგრამ ფაქტია, რომ ილია ჭავჭავაძის მკვლეელი „დამსახურებისათვის“ პენსიას იღებდა. ეს კი, ეს დაუჯერებელი ამბავი ალბათ მხოლოდ XX ს-ში შეიძლებოდა მომხდარიყო.

XX ს-ის საათი წინ მიდიოდა. აკაკი წერეთელი, ვაჟა-ფშაველა, იაკო გოგებაშვილი ქვეყნის ბედს დასტორიდან. ქმნიდნენ ახალ ნაწარმოებებს. ნაყოფიერად მუშაობდა ილიას თაოსნობით დაარსებული ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება. ს-ის დასაწყისში საშოღაენო ასპარეზზე გამოვიდა დიდი ივანე ჯავახიშვილი, რომელმაც სრულიად ახალი იდეები შემოიტანა ქართულ ისტორიოგრაფიაში და მხნედ შუადგა ქვეყნისათვის სასარგებლო საზოგადოებრივ საქმიანობას. ილიას მკვლელობიდან სულ რამდენიმე ხანში, 1907 წლის სექტემბერში ექვთიმე თაყაიშვილმა დააარსა საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება, რომელმაც უდიდესი როლი შეასრულა საქართველოში მეცნიერების განვითარების საქმეში; ამასთან, გარკვეული საფუძველი შექმნა მომავალში საქართველოში უნივერსიტეტის დაარსებისათვის.

XX ს-ის პირველ ოცნელეულში მნიშვნელოვან საქმიანობას ეწეოდნენ ახალგაზრდა ქართული ბურჟუაზიის წარმომადგენლები: დავით სარაჯიშვილი, აკაკი ხომტარია, მემბი ზუბალაშვილები და სხვანი. 1900 წელს ნიკო ცხევედაძის თაოსნობით დაიწყო გიმნაზიის მშენებლობა არქიტექტორ სეიმონ

იშნის საკათედრო ტაძარი.
გურჯა მუხის სამოციქულო
ჩრდილოეთ კარის ტიშანის წარწე
(1978 წ.)

თუშეთი

კლდიაშვილის პროექტით. ეს შენობა პატრიოტმა ქართველებმა იმთავითვე საუნივერსიტეტოდ ჩაითვალეს და განახორციელეს კიდევ ეს ჩანაფიქრი.

XX ს-ის პირველი ოცნეულის საქართველო რუსეთის იმპერიის შემადგენელი ნაწილი იყო და ყოველი მოვლენა მსოფლიო მასშტაბისა მასზე ახდენდა გავლენას. სარავაგომი გასრულიდა ტყვიამ და ფრანკ ფერდინანდის მკვლელობამ საბაბი მისცა პირველი მსოფლიო ომის დაწყებას. ომის ტკივილები საქართველოსაც მოსწვდა... ცხოვრება ნიშნით მიდიოდა... ამ პერიოდის უდიდესი მოვლენა იყო 1917 წლის ჯერ თებერვლის, შემდეგ კი ე. წ. დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუცია, როცა პრაქტიკულად შეიკუმშა საბელწლო მმართველობა და ძალაუფლება ხელში აიღეს ბოლშევიკებმა. არ შეიძლება არ აღვნიშნოთ, რომ სწორედ 1917 წელს საქართველოს ეკლესიამ დაიბრუნა ავტოკეფალია და ას ნელზე მეტი ხნის შემდეგ ქართულ მართლმადიდებელ სამოციქულო ეკლესიას კვლავ ქართველი, უწმიდის და უნეტარესი კირიონი ჩაუდგა სათავეში. 1918 წლის 26 იანვარს (ახალი სტილით 8 თებერვალს) ივანე ჯავახიშვილის თაოსნობით გაიხსნა თბილისის უნივერსიტეტი, რომელმაც საფუძველი დაუდო მეცნიერების სხვადასხვა დარგის ახალი ძალით განვითარებას, ახალი მეცნიერული სკოლების შექმნას და, რაც მთავარია, უმაღლესი განათლების მაღალ საფეხურზე ასვლას. თბილისის უნივერსიტეტის წიაღიდან წარმოიქმნენ ტექნიკური, აგრარული, პედაგოგიური, სამეცნიერო უნივერსიტეტები. სწორედ თბილისის უნივერსიტეტის პროფესორის ბაზაზე შეიქმნა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია (1941 წ.).

... ახალი ეტაპი XX ს-ის საქართველოს ცხოვრებაში 1921 წლიდან დაიწყო. ესაა ე. წ. სოციალიზმის პერიოდი. ამ ხანაში საქართველო საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში იყო და მისი წინსვლა თუ შეფერხებები საერთო-საკავშირო

ვითარებიდან გამომდინარეობდა. ტკივილიანი იყო ქვეყნისთვის ინდუსტრიალიზაციისა თუ კულექტივიზაციის შემოსვლა, როცა გარკვეულ იდეებს მრავალრიცხოვან ადამიანთა სიცოცხლე შეენირა. საქართველოსათვის მძიმე იყო 30-იანი წლები, როცა, ფაქტობრივად, ქართული ინტელიგენციის საღი ნაწილი იქნა რეპრესირებული; შემდეგ – მეორე მსოფლიო ომი... 700 ათასამდე ქართველი მიდის ფრონტზე. აქედან მხოლოდ ნახევარი თუ ბრუნდება უკან (თანაც მწიფეწლოვანი ნაწილი ზეიზრად). ომმა ორი ფიგურა, მსოფლიო მასშტაბის ორი პიროვნება – იოსებ სტალინი და ადოლფ ჰიტლერი – წარმოაჩინა მთელი სიგრძე-სიგანით. ფაქტია ის, რომ საბჭოთა კავშირმა გენერალისიმში სტალინის მეთაურობით დაიმარცხა ფაშისტური გერმანია, მსოფლიო გადაარჩინა ფაშიზმის საშინელებებისაგან. აღბათ, მომავალი ს-ის ისტორიკოსები ბეზრჯერ დაუბრუნდებიან ამ ორი პიროვნების შეფასების საკითხს.

ობიექტურობა მოითხოვს, ბაზი გაესვას იმ გარემოებას, რომ 20-80-იან წწ-ში საქართველოში განვითარდა მრეწველობა: აშენდა ფაბრიკა-ქარხნები, ქართული პროდუქცია ექსპორტის საგანი გახდა, განვითარდა სოფლის მეურნეობის სხვადასხვა დარგი: მევენახეობა, მეცხოველეობა, მეჩაიობა, მეცხენოსნობა, მეცხოველეობა და სხვ. აშენდა კულტურული დაწესებულებები. წარმატებით ფუნქციონირებდა თეატრები, გადღებულ იქნა მეტად საინტერესო კინოფილმები, ვითარდებოდა ხელოვნების სხვადასხვა დარგი, სპორტი.

ერთი ფაქტიც. 1945 წელს საფრანგეთიდან თბილისში დაბრუნდა ექვთიმე თაყაიშვილი, რომელიც 1921 წლიდან იქ ემიგრაციაში იმყოფებოდა. დიდ მამულებილს საქართველოს მთავრობამ საზღვარგარეთ, კერძოდ, საფრანგეთში გატანილი ქართული სიმღერის – სამუხურმო განმეულობის მეთვალყურეობა დაავალა. უდიდესი გაქირვების პირობებში ექვთიმე თაყაიშვილმა მო-

ახერხა განძის შენარჩუნება (ერთხანს მასზე საქართველოს უფლებები დაცარგული ჰქონდა მენახვის თანხის გადაუხდელობის გამო) არა თუ უფლებრივად, გამდიდრებული დააბრუნა უკან.

XX ს-მ გადატარალბა მოახდინა მეცნიერებაში: ალშირენილი იქნა კვანტი და გენი, რადიოაქტივობა, შეიქმნა ფარდობითობის თეორია; და აღბათ ფანტასტიკა უნდა გუნდოთ იმას, რომ ადამიანი კოსმოსში გაფრინდა, ადამიანმა ფეხი დადგა მთვარეზე. ალშირენათა არეალი ამოუნურავია. ყველა სიახლე არ ყოფილა გამაყენებული კეთილდღიობა და მშვიდობიანი საქმისათვის. ატომური ბომბით დაიწება ხიროსიმა და ნაგასაკი: დაიღუპა ათეული ათასობით ადამიანი, ეს ტკივილი დღემდე არ მოშუშებულა. შეიქმნა წყალბადის იარაღიც. ნიშანდობლივია, რომ პიროვნება, რომელმაც ატომური ბომბის ლილას თითი დააჭირა, იმ წამში სიამაკით ამბობდა: ახალი ერა დავენეცე მსოფლიო ისტორიაშიო (ასეთი ჩანანერი იყო თვითმფრინავის პირტზე გაკეთებული. ათეული წლების შემდეგ ეს ჩანანერი აუქციონზე გაიყიდა). შემდეგ კი... როცა ს-ის ბოროტების ჩამდგნა გააცნობიერა თავისი დანაშაული... ჭკუაზე შემოაღა. ნიშანდობლივია, რომ წყალბადის იარაღის ერთი ავტორი ანდრეი სახაროვი სიცოცხლის ბოლო წწ-ში მეცნიერებას საერთოდ ჩამოშორდა და თავგამოცდებით იცავდა ადამიანთა უფლებებს (!)

ქართული მეცნიერება განსაკუთრებული სიმდიდრით გამოწნდა XX საუკუნეში. მსოფლიოს ალიარება მოიპოვეს მათემატიკურმა, ქართველმცოდნეობითმა სკოლებმა, ამ საუკუნეში დაწინაურდა ფიზიკის მეცნიერება, ორიენტალისტიკა, სხვა დარგები. 1941 წლიდან, ანუ დაფუძნებიდან მოკლებული, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის საბელწნიფო უნივერსიტეტთან და სხვა წამყვან უმაღლეს სასწავლებლებთან ერთად კოორდინირებას უწევს

მეცნიერების განვითარებას.

XX ს-ში განვითარდა ქართული მწერლობა. ამ საუკუნეში მოღვაწეობენ გალაკტიონ ტაბიძე, ნიკო ლორთქიფანიძე, მიხეილ ჯავახიშვილი, კონსტანტინე გამსახურდია... მთელი თაობა მწერლებისა. ქართულ სახვით ხელოვნებას ღირსეულად წარმოადგენენ იაკობ ნიკოლაძე, ლადო გუდიაშვილი, დავით კაკაბაძე, ელენე ახვლედიანი, ნიკოლოზ კანდელაკი და სხვანი. ამ დროს ქმნიდნენ თავის შედევრებს კომპოზიტორები: ზაქარია ფალიაშვილი, დიმიტრი არაყიშვილი, ანდრია ბალანჩიშვილი, რევაზ ლალიძე, დავით თორაძე და სხვანი. ქართულ თეატრალურ და კინოხელოვნებას ამშვენებდნენ კოტე მარჯანიშვილი და სანდრო აბმეტელი, ვერიკო ანჯაფარიძე და მიხეილ ჭიაურელი, აკაკი ხორავა და აკაკი ვასაძე, სერგო ზაქარიაძე და სიკო დოლიძე და კიდევ მრავალი. მაღალ მწვერვალზე აიყვანეს ქართული საბალეტო თუ ხალხური ცეკვის ხელოვნება ვახტანგ ქაბუკიანმა, ნინო რამიშვილმა და ილიკო სუხიშვილმა.

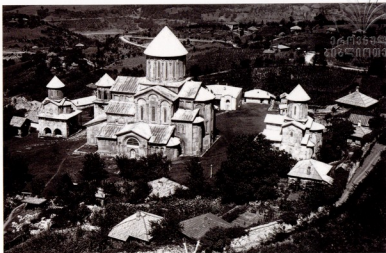
ამ რთულ XX ს-ში გარკვეულ გარდაქმნებს განიცდიდა ქართული მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესია. ავტოკეფალია აღდგენილ ეკლესიას ათვისებური პროპაგანდის წნ-ში რთული მდგომარეობა შექმნდა და მაინც ღირსებით, შორეულად ისხდნენ სრულიად საქართველოს პატრიარქის საპატრიო ტახტზე უწმიდესი და უნეტარესი: კირიანი, ლეონიდე, ამბროსი, ქრისტეფორე, კალისტრატე, ფერმე, დავითი. სამოუდგაოთიანი წლების მიმწუხრზე სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის წმიდა ტახტზე აღსაყდრებულ (1977 წ.) იქნა უწმიდესი და უნეტარესი ილია II. არ შეცდები, თუ ვიტყვი, რომ აქედან დაიწყო ერის რეალური შემობრუნება ეკლესიისაკენ – სულიერებისაკენ. დღეს მისი უწმიდესობის, ილია II-ის დიდი მცდელობითა და ლოცვა-კურთხევით მთელი საქართველო მოიფინა ეკლესია-მონასტრებით, როცა ქვეყანას განსაკუთრებულად გაუჭირდა (1991-92 წწ.), მისმა უწმიდესობამ საგანგებო მისია იკისრა – მისია ერის გამთლიანებისათვის ბრძოლაში.

XX ს-ის ბოლო ათწლეულში საქართველომ პრაქტიკულად შეცვალა სახელმწიფო წყობა, სოციალიზმი (საბჭოთა კავშირის ნგრევის ფონზე) გარდაშალა, კაპიტალიზმისკენ მიმავალმა საზოგადოებრივმა ურთიერთობებმა შეცვალეს.

გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ XX და XXI ს-ის მიჯნა, ანუ პერიოდი, რომელშიც ჩვენ ვცხოვრობთ, საქართველოსათვის მეტად რთული და საბედისწეროა.

ქვეყანაში მიმდინარე პროცესებმა შეიქმნა ადამიანთა თვითშეგნება. ალბათ უნდა იყოს ერთიანი, გამართობიებული სწრაფვა მიზნისკენ, რომელიც ყველასათვის ნათელი იქნება.

რას შეუძლია გაგვარეთიანოს საერთო საქმისათვის? ხალხის კონსოლიდა-

გელათის მონასტერი XIX საუკუნეში

ციის იდეა სულიერ სფეროში უნდა ეცხებით და არა მატერიალურში. სულის სიღატაკემ გაგვალაჩინა. კონსოლიდაციის გზა საზოგადოებისა და ადამიანის ინტერესთა გადაკვეთაზე მდებარეობს. პრიორიტეტი ალბათ ადამიანს უნდა მიეცეთ, რადგან თუ საზოგადოებრივი იდეა არ ეთანხმება ადამიანის ცხოვრებისეულ სტიმულებს, მას არ ძალუძს უბიძგოს შემოქმედებითი წინსვლისაკენ.

ადამიანთა წინაშე დასაბამიდან არსებული პრობლემები არსებობდა არ მცვლეოლა. დღესაც ისე, როგორც ათასი ან ორი ათასი წლის წინ, ადამიანს იგივე საზრუნავი აქვს: მოიპოვოს პური არ-

სობისა, სრულიად გამოავლინოს თავისი პოტენციალი შესაძლებლობები, იზრუნოს მთავომარეობაზე – შეიძლება და შეილიშეძლებუტ. აი, სწორედ ამ უკანასკნელს – მოხარდ თაობას – ჩვენს შვილებსა და შეილიშეძლებს ძალუძთ შექმნან საზოგადოების თანხმობის რეალური წინამძღვრები.

ცხოვრება წინ მიდის...

ვირწმუნით, რომ მომავალი რწმუნით აღსავსე, სამშობლოზე შეყვარებული, წარმატებაზე მოფიქრალი („ანჭყო თუ არა გწყალობს, მომავალი შენია...“) ქართველი ხალხის იმედის გამართლებიას იქნება.

მცხეთის ჯვრის სტილის (ქვაჯვრის) ფრაგმენტი. „გარკვეულის გარკვეულზე“ (VII ს.).

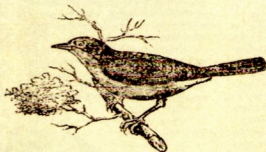
დედა ენა

ანუ

ანბანი და პირველი საკითხავი წიგნი

სახალხო შკოლუბისათვის

შედგენილი ი. ბოგებაშვილისაგან.

ბამოცემა პირველი, სურათებით.

ფასი ექვსი შაური.

თბილისი

მელიქიშვილის და კაპ. სტამბაში.

1876

ენა ერის სულიერ ღირებულებათა არა მარტო საგანძურია, არამედ ამ ღირებულებათა წარმომქმნელიც, როგორც ამბობენ - გენერატორიც. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ენას აქვს უნარი, არა მარტო აღნიშნოს, აღწეროს სინამდვილე, არამედ თვითონაც შექმნას იგი.

იყოს არა მარტო საშუალება, იარაღი, რომელსაც ადამიანი იყენებს, არამედ თავად წარმოშუას ადამიანის აზრები და შეგრძნებები, ააგოს კონცეპტები, რომლებშიც კონცეპტორებელია მთელი ერის ისტორიულ-კულტურული და ფსიქოპრობლემატიკური გამოცდილება. რომ არა „ეკლესიასთან“, ქართველი ხალხი ის არ იქნებოდა, რადაც იქცა, ისევე როგორც უპოშვროსთან არც ბერძნები იქნებოდნენ ის, რაც გადგნენ. ერის იბიქტორი მინარას ის რელიური სიმამლევი შეადგენს, რომელიც ეს ენა შეუმწმენდალ ცხოვრობდა თავის შემქმნელ ხალხთან ერთად. „ერის შინაარსობრივი ფენის ზემოქმედებითი ძალა ყველგანაა და ამიტომ მუქმწეველ“ (გ.არამიშვილი). შემუშავებული ყველაწმსწვეფი პაერით, მხოლოდ მაშინ რომ გვქმნიოთ მის არსებობას, როცა განგბადი გვაკლდება და სული გვეშუთება.

თუ დედაენის ფარგლებიდან გავალთ და გავიდავან შევხვდეთ მის თვისებებს, მაშინ განვიფიქროთ არსება და საზრისებს, ისინი წარმოვიდგებუა არა როგორც თვით ენის - შექმნილის - არამედ როგორც მისი ზემოქმედული ხალხის ნიშან-თვისებები. ამიტომ არის ქართული ენა ჩვენი ეროვნული თვითგამოხატვის ყველაზე ადეკვატური და მუცეცელი საშუალება.

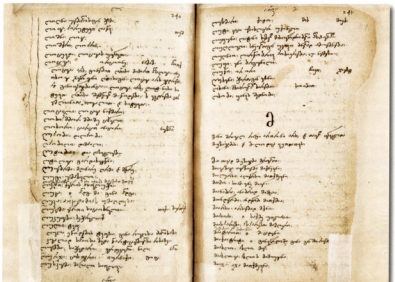
ქართული ერის, როგორც უძველესი ქრისტიანი ერის, დედადნობრივ ცნობიერებას კვებადა მომდერება ქრისტიანი, რომლის ქადაგებასა და ირავებში მოცემულია, ფექტობრივად, სულიერი ცხოვრების უნივერსალური და მარადიული კრიტერიუმები. ისინი შეთვისებულია ქართული ენის მიერ, დაცული და თაობიდან თაობამ გადაცემულია ქართული ენით, „გარდითქმული“ ქართულ ზეპირსიტყვიერებაში, მრავალსაუკუნოეანსა და მდიდარ ქარ-

თულ მწერლობაში, ქართველი კაცის ყოფიასა და სადავ მტყვევლებში. ეს გვაძლავს საფუძვლს ვთქვათ, რომ დედაენა ქართული ეროვნული სულის - სულიერებაზე ნამდვილად ორიენტირებული მენტალიტეტის - ფერჩატა.

დედაენა ცხოვრების დასასუსთმევი აუცილებელია „გონების გასისისივე“ (ილია). როგორც ი.გოგებაშვილი წერდა: „მარტორდენ დედაენას შუშულია გაულის ბავშვის ბუნებას დალუცვილი გუთნის სამსახური“. სწორედ ამ გუთნის კუდალავიყო, ფუტის აფგმინდ იჩებს ადამიანი სულის დიდსა და უცნობ სამყაროში და, ამგვარად, დაბადებულ სკცდლადმედ იგი „ჩართულია დედაენაში, მასთან კავშირი ნიშნავს არა მხოლოდ დედაენაზე წერა-მტყვევლებს, არამედ დედაენით აზროვნებას და რაც მთავარია, მოქმედებას“ (გ. რამიშვილი). თუ გზის თავში დედაენის მემკვიდრით აგრვებს ადამიანი ცოდნას და გამოცდილებას, რასაც ერის გარეშე, მარტოვითი ვერ მიადგედა, გზის მოლოხავე, ხანში შესვლისას მას ერთადერთ ხელისანდგომ საშუალებად ისევე უნარჩება („შენ ერთი შემჩრი სამარის პირაზე“ - ირ. აბაშიძე), რათა შთამომავლებს გადასცეს დაგროვილი გამოცდილება. ეს კი ბუნებრივად იცავს ერის ცხოვრებაში „დროთა კავშირსა“ და შემდგომადობას. მათი დარღვევა საბედისწერო შექნილა ბევრი ან გამქარალი ერისთვის. წარსულთან ანწყის დამორჩიებას და ეროვნულობის წარმოცვის საფორმელ შეაწმენვენა საბას სიტყვის კოხა“. ამის შესახებ იგი თავად წერს „ანდერწმანავში“. ფრიადი შრომა დამოც ანა ნიგნა ზედა. რამეთუ ქართული ენა ბიგნა აღარ იშობოდა ლექსიკონი, გაშთა ვითარებისგან დეკარგულიყო და ენა ქართულთა თვისთა ნებაზე გაერყენათ... აღესწერე, რათა ისინი ენა ქართული, მესრულებული და გან-

ვრცელებული ფარინავაზ ქართველთა მეფისი იყო, ბრძნისა და გონიერისა, რომელი მიერ ძევაგან ქართველსანთა წარმართი“. საბა „გაურდენელი“ ქართულის სათავის ჩე. ნ. ზღმდელ IV-ის ს-ში იტებს, ფარინავაზ მეფის დროში და ფარინავაზთან, ვისაც ძველი ქართული ტრადიციო ერთბელ განცალკეებული ტომების კვლავ გაერთიანებასა და ქართული დამწერლობის შემოღებას მიაჩნს. ყოველივე ეს ფარინავაზის შესახებ მითიც რომ იყოს, სადაც, სხვათა შორის, იგი სახელმწიფოს ჩამოყალიბებასთან კავშირშია ნახსენები, აქ არაარსებობთა. ამ შემთხვევაში მნიშვნელოვანი ის არის, თუ რას ეუბნება საბა, ჩვეული გამგებვალიობითა და ლაბიდარებით, ქართველებს იმ დროს, როცა დამოუკიდებელი და მტრთაგანაც ყოველი მხრიდან შეპყრებულია მათი სამშობლო. ბრძენი ქართველი, მთელს საქართველოს რომ მადიდ მიიწნა, დროთა განცვეტილი კამპიის აღდგენის ლაშობს, რისთვისაც ეროვნული მესხების გრძელ ფესვებს უზმობს. მას სჯერა, რომ ქართული სიტყვის „დაკარგვა“, „ნებაზედ გარყვნა“ დიდ ეროვნული საფრთხის შემცველია. მართლაც, „ისტორიად იმის მავალითებუც იცის, რომ თავისი ენა დაგროვება მიუღ ხალხს და სხვა ენაზე გადასულა: ბულგარული ენა სურვერი ენაა, მაგრამ ბულგართა ტომი თურქული ენადგომისა იყო... ახლა ბულგარელები ხალხ ბაზაზედ მიიწენენ: ერის შევცლად სალეს მებობს შევცნა შევცლად და ეს გასაკვირა: ენაა ხალხის მებობის არსებითი ნიშანი“ (არნ. ჩიქობავა). ცალკეული ადამიანისთვის იგი დედაენაზე უარის თქმა საკუთარ თავზე, საკუთარ პიროვნულ მეობასა და, საერთოდ, პიროვნების მთლიანობაზე უარის თქმაა.

ქართველთა ცნობიერებაში ისტორიულად განმტკიცებული იყო რწმენა, რომ დედაენას მაცოცხლებელი ძალა აქვს, რომ მისი ენერგია სულიერი ენერგიაა. ამის გამოხატულებად შეიძლება მივიჩნიოთ ეპიზოდით იოანე დავითიშვილ ათონელის ცხოვრებიდან (X-XI სს.), რომელსაც გიორგი მთაწმიდელი აღწერს: მიმედ ავად გამბარე ყრმა ექვთიმეს, რომელსაც მიხატაში ცხოვრების გამო დედაენა დაგროვებდა („ძინად უზნობ ქართულად“), ლევისმამობელი გამოცეხდა, შეეკითხა: არა არს, რა გელმის, ეფთვეშ? ავადყოფნა უპასუხა: „მოკვდები, დედიშოვნი“. მაშინ მიუახლოვდა ლეთისმამობელი, ხელი დაუჭირა და უფხრა: „არარაა არს ენება შენ თანა, აღდგე, ნუ გვიმინო, და ქართულად წსნილად უზნობდი“. მართლაც, ავადყოფნისას ალაპარაკდა თავისუფლად მომლოდერ ენაზე და დაკურნა (ლევისმამობელმა განკურნა დედაენით) ექვთიმე, რომელმაც, შემდგომში დიდმა ეროვნულმა მოღვაწემ და მწიგნობარმა, „მოკრე ოქროპირად ცნობილმა“, აღაუყვანა ენაა ჩუენი და ქუყენია თარგმანებას წმიდათა წერილობათა: „ქართულად თქმული სიტყუანი საღმრთოთა, სასვენი სიბრძნითა სულიერითა

სელაზანაა ორბელიანი, „სიძველეს კონა“ (1716 წ.).

ნისლსა ცოდვისასა განიოტებდეს".
 ლეთის სიტყვის სიყვარულს გამოხატა-
 უდა იოანე მინჩი (X ს-ის I ნახევარი),
 რომელსაც ამბობდა: „ლბო იყვნენ
 სიტყუანი შენი, ქრისტე და უფროს
 თაფლისა ტკბილ იყვნესო“.

ქართული სასულიერო მწერლები,
 რომელთაც ხელთ ეპყრათ „კალამი
 სულისა“, არა მარტო თარგმანებში,
 არამედ ორიგინალურ თხზულებებშიც
 სულიერი სიბრძნით სავსე სიტყვებით
 აბრწყინებდნენ ქრისტეს ელესიას,
 მადლითა და სათნოებით ავსებდნენ
 მის შვილებს, ასევე – მათ დედენას,
 რომლის ქრისტიანული ლექსიკური
 შრე სულიერების სიტყვიერი გამოხა-
 ტულებია.

ქართული ენის ლეთიურობის, ნა-
 თელღებულობის რწმენით შექმნა
 X ს-ის მწერალმა და პიმონგრადმა
 იოანე-ნოსიმემ დედაენის საგალობელი
 – „ქება და დიდება ქართულისა ენი-
 სა“, სადაც ნათქვამია, რომ ქართული
 ენა შემკულია კურთხეულია უფლის
 მიერ, ქართულ ენაში ლეთიური მადლის
 დანახვა ქართველ ერზე გადმოსულ
 ლეთიურ მადლზე მითითებდა, რად-
 განაც, საღვთო წერილით, ენა და ერი
 ერთი და იგივეა, ისევე როგორც ენა და
 ქვეყანა. თავის დროზე ქართული ენის
 მწიგნობრები გაფართოვდა ქართული ეკლესი-
 ასა და მცხეთის ტაძრის უფლებები
 (გეორგი მერქულე: „ქართლად ფრიადი
 ქუეყანაა აღირაცხების, რომელსაც მინა
 ქართულითა ენითა ჯამი შეინიჭეს და
 ლოცვაა ყოველი აღესრულების“), თავის
 მხრივ, ქრისტიანული რელიგია, რომლის
 მიღებისთანავე საქართველოში ერის
 სულიერი ცხოვრების საფუძველი წიგნი
 გახდა, თავისი გარესამოსისათვის მასა-
 ლას ენის სიმდიდრიდან იღებდა და სუ-
 ლიერების სხივით გამსჭვალულს, უკანვე
 უბრუნებდა ენას, რომელსაც ამით ახალ
 ბუნებასა და ნათელს სძენდა, დედაენა-
 საც ისევე, როგორც მასზე მოლაპარაკე
 ადამიანებს, სულიერი სრულყოფისაკენ
 აღმაღელ გზაზე დადგომის შესაძლე-
 ბლობებს უზნიდა. სულიერი წინსვლის
 ამ საერთო, კაცობრიულ გზაზე ყოველი
 ხალხი საკუთარი დედაენის ბოლივით
 მიდის, თუმცა თვით სულიერების ენა
 (მინაგანი და არავერბალური) ერთი და
 ყველასათვის გასაგებია. განსხვავებუ-
 ლია ეროვნული სული. მისი, როგორც
 გარკვეული აქტივობის, ანუ ერის სუ-
 ლიერი დედაარსის, რეალობა ვლინდება
 სხვადასხვა ენაში და სხვადასხვა ენით.
 „ეროვნული სული... ისე რეალურად,
 ისე ზღმუნებად არსად გამოსჭევიის,
 როგორც ენაში და იმ ფიქიკური მოქ-
 მედების სფეროში, რომელსაც ადამიანი
 ენის მეშვეობით ქმნის, ზნე-ქვეყნებში,
 ესთეტიკურ და რელიგიურ კულტურაში,
 საზოგადო და ფილოსოფიურ მხედვე-
 ლობაში, მითოლოგიურ და რელიგიურ
 რწმენაში“ (გ. ქიქოძე). აქ იკვეთება
 კიდევ დედაენისა და მისით გაერთიან-
 ნებულ ხალხის ეროვნულ სპეციფიკა,
 თავისთავადობა, განუმეორებლობა, რაც
 მსოფლიო კულტურის სიმდიდრისა და
 მრავალფეროვნების საფუძველია.

„დედა ენისთვის“ შესრულებული ილუსტრაციები
 მითითებისთვის „იანამ რა პქმნა“.
 მხატვარი – ისაკი მერქული.

ოქროს სანმისის ქვეყანა

„სანმისი – ოქროს ბენეიანი ტყავი,
რომელიც იასონმა მოიპოვა,
როდესაც პონტოს ზღვით
არგონავტებთან ერთად
კოლხეთში მოვიდა“
სვიდა

გაბრიელ
გინაიძის

ოქროს საბადოვლ ვაზიდან (ახ. V, IV ს.)

როგორც ანტიკურ სამყაროში, ასევე საქართველოს მრავალსაუკუნოვან ისტორიულ პანორამაში განსაკუთრებული ადგილი დაიკავებდა ოქროს სანმისის თემა, რომელიც დღესაც იქცევს თანამედროვეთა ყურადღებას. მაინც ვინ იყვნენ კოლხები, სად მდებარეობდა სახელგანთქმული „კოლხეთი“ („კოლხიდა“), როდის გამოჩნდნენ კოლხები ისტორიულ ასპარეზზე, რატომ და როდის დაუკავშირეს ძველმა ბერძნებმა მათ თავისი უძველესი და პოპულარული თქმულება ოქროს სანმისისათვის არგონავტების ლაშქრობის შესახებ. ძველი მსოფლიოს ერთ-ერთ ყველაზე გამოჩენილ გეოგრაფოსსა და ისტორიკოსს სტრაბონს (ძვ. წ. 64/63 – ახ.წ. 23-24 წწ.) არგონავტების თქმულება ნამდვილ აზნაბ მიაჩნდა: „... აიას ხომ მიგვიჩიობენ ფასისთან, ხოლო აიგტი, რომ კოლხებში მეფობდა, სარწმუნოა... რაც იასონს გადახდა თავს, არგოსა და არგონავტებს, ყველანი ერთი აზრისა არიან აიას შესახებ და ნუთუ პომეროსმა გამოიგონა ოქვანეთი აიგტთან მჭაერობა და არავითარი ისტორიული საფუძველი არსაიდან აულია?“

დღეს უკვე მეცნიერულად დადგენილია, რომ ძველი კოლხები ქართველი ხალხის ერთ-ერთ ძირულ შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენენ. არგონავტების თქმულებაში ერთმანეთისაგან საკმაოდ დამორჩეულ დროთა დანაშრეებია წარმოდგენილი, მაგრამ, როგორც აღნიშნავს აკაკი ლორთქიფანიძე: „... აიას თქმულების ყველა ფენისა და ვერსიის ნამყვანი მოტივი ყოველთვის იყო აია-კოლხეთი. ამას ადასტურებს

პომეროსის ეპოსის მინიმუმები. მეორე და პირველი ათასწლეულის ძველ აღმოსავლურ ძეგლებში დამოწმებულია კოლხურ ტომთა მსხვილი გაერთიანების არსებობა შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე. არგონავტების თქმულებაში სწორედ ასეთი რეალურად არსებული კოლხური გაერთიანების სიდიადე და ძლიერება აისახა.“ გათვითქვა სხვა მოსაზრებებიც. დღემდე ჩატარებულმა მრავალმხრივმა კვლევებიდან დამაჯერებლად დადასტურა, რომ არგონავტების თქმულებას აქვს რეალური ისტორიული საფუძველი.

რას გადმოგვცემს თქმულება არგონავტებისა და აია-კოლხეთის შესახებ? პელიოსს – მზე ღმერთს, ოკეანოსის ასულმა პერსეისმა უფა მკ აიგტი, ასულები კირკე და პასიფაე და ვეფხეილი პერსეისი. პერსეისი ტავრისის მმრძანებელი გახდა, გრძნეული კირკე კუნძულ აიაიამზე მეუფებდა, პასიფაე კრეტის

ოქროს სამაჯურები ვაზიდან (ახ. V, V ს.)

თასამკული ვანიდან (ახ. V, IV ს.)

მეფეს, მინოს მისთხოვდა. აიეტ კი კოლიხიდას, ანუ აიას განაგებდა, სადაც მას ნიშნა ასტროდებისაგან შესტინა ძე, აფსირტოსი. მეორე ცოლმა, ოკენისმა იდიიამ, მას უმეა ქალკოპე და მდედა. ელადის ქალაქ ორქიმონოსს განაგებდა ქართა მეფის, ეოლოსის ძე ათამასი, რომელმაც ცოლად შეირთო ღრუბელთ ქალღმერთი ნეფელე და მისგან ეყოლა ორი შვილი: ასული პელე და ვაჟი ფრიქსოსი. მაგრამ ათამასმა შეიყვარა თებეს მეფე კადმოსის ვერაგი ასული ინო და ცოლად შეირთო იგი. დედინაცვალმა ნეფელეს შვილების დაღუპვა გადაწყვიტა. ინო ჩაავიოა ორქიმონელ ქალებს, ქმრებისაგან მალულად დაეთესათ მოხალული ხორბალი, რასაც მოუსაყლიაწობა და მიმშლი მოჰყვა. მეფე ათამასმა რჩევისათვის დელოსს მისაწათა გააგზავნა თავისი ქვეშეყრდღონი, მაგრამ ინოს მიერ მოსყიდულმა ათამასის მიკრიკებმა მეფეს აუნეტეს, თითქოს დელოსს მისანი ყოვლისმეძმეღ ღმერთებისათვის ჰელესა და ფრიქსოსის მსხვერპლად შეწირვას მოითხოვდა. სასიკვდილოდ გაწმირულ შვილებს დედამ ღვთაება ჯანმეგისს ნაბოძედი ოქროსსანამისიანი (ოქროსმეტალინი) გრძნეული მფრინავი ვერძი მიუწოდინა. ოქროს ვერძმა, რომელიც მეტყველების უნარით იყო დაჯილდოებული, და-ძმა (პელე და ფრიქსოსი) შეისვა ზურგზე და მორეული ქვეყნის

- აია-კოლიხიდასკენ გაფრინდა. გზად პელე ვერძის ზურგიდან გადმოვარდა და ზღვაში ჩაეარდა იქ, სადაც დღეს დარდანელის სრუტეა. შემდეგ ზღვის ამ მონაკვეთს ბერძნებმა „პელეს ზღვა“ ანუ პელესპონტი უწოდეს. ფრიქსოსი კი ვერძმა მზის შვილის - აიეტის სამფლობელომდე მიიყვანა. კოლიხთა მეფემ ის კარგად მიიღო და თავისი ქალიშვილი ქალკოპეც კი შერთო ცოლად აიეტს (სხვა ვერსიით, ფრიქსოსმა) ოქროსსანამისიანი ვერძი ღმერთებს შესწირა, ხოლო ტყავი კი დასაცავად მიანდო გველეშაპს, რომელსაც არასოდეს ეძინა... ოქროს სანამისი ამგავმა მალე საბერძნეთს მიაღწია. ამ დროს თესალიის ქალაქ იოლკონში მეფობდა ეკლიასი, რომელმაც ვერაგულად ნარეთვა ტახტი თავის ძმას ესწინ, ხოლო ბავშვი - ტახტის კანონიერი მემკვიდრე ვახინგეს ეკლიონის მთავრე და აღსაზრდელად კელტარე ქირონს მიაბარეს, რომელმაც ცნობილი მეკრანლი და მრავალი გმირის აღმზრდელი იყო. ქირონმა ბავშვს სახელად დაარქვა იასონი. შემდეგ იასონი მმობლორ იოლკონში დაბრუნდა და ძალით შიტაცებული მამისეული სამეფო ტახტის დაბრუნება ვახინგესას. პელასი ვერ თმობდა ძალაუფლებას და ამიომაც იასონის სახალურად აიეტის ქვეყანაში დაცული ოქროს სანამისის დაბრუნება მოსთხოვა. პელასი დარწმუნებული იყო ამ დავალების

განუხორციელებლობაში. იასონის თხოვნითა და აიეტის რჩევით არგოსმა ააგო ორმოცდაათინიზიანი ხომალდი, რომელსაც „არგო“ ეწოდა. იასონმა ოქროს სანამისის ქვეყანაში ლაშქრობის ამბავი მიიღეს ელადის აუნყა და მის მონოდებას თითქოს 50 სახელოვანი ვაჟკაცი გამოეხმურა. არგონავტთა შორის იყვნენ პერაკლე - გმირთა გმირი, ზეფსის ძე; ორფევსი, ცნობილი თრაკიელი აედი (მომღერალი), პელეკი - აქილეუსის მამა და სხვ. იოლკიდან აია-კოლიხიდასკენ გამგზავრებულმა არგონავტებმა ფათერაკებით აღსავსე ზღა განვლეს, მათ მრავალი ხიფათი გადახდათ. ზოგი დაიღუპა. ურთულესი სრუტეების გაცურვის შემდეგ არგონავტები ჩაუვლიან შავი ზღვის საზღვრალმოსავლეთ სანაპიროს და იქ მოსახლე ამორალებს, აგრეთვე სხვადასხვა ტომს, რომელთა შორის არიან ხალიბეც - რკინის დამუშავებით ცნობილი, დამოლოს მიაღწევენ მდინარე ფასიის შესართავს, მიაღებთან აიეტის მთავარ ქალას - კუტაიას. ვერ ბედავენ ბერძენი გმირები დიდ ქალაში მუხის ხეზე ჩამოკიდებული ოქროს სანამისის მოძარაჯე გველეშაპთან შემბრძოლვას. ამიტომაც ეახლებინ მუფე აიეტს და სთხოვენ ოქროს სანამისს, სანაცვლოდ კი უცნო მტრებთან ბრძოლაში დახმარებას ჰპირდებიან. მაგრამ მეფე აიეტ, რომელსაც ოქროს სანამისის

დათობა არ სურს, იასონს შემდეგს სთავაზობს: „თუ ოქროს საწმისის ნაღები გსურს, შენს სამიძვასა და ძალიძი უნდა დამარწმუნო და გააკეთო ჩი, რასაც ჩემი საკუთარი ხელებით ვასრულებ ჩემზე. მე უღელში ვიბამი და არესის ხობდაშისაკენ მივერცები არესის ველზე საბალახოდ გამებულს ორ სპილენძისწილებიან ცეცხლს ორ შექვეყნებ ნარს. ხობდაშს სწრაფად ვხვამ ზოლზე ზოლივდ გუთნით, ხოლო ხნელმეტი პურის თესლის ნაცლად ვგველუბაბის ცილებს ვყრი, რომელთაგანაც იარაღისმული ევაკაცები აღმოცნებიან. ისინი ყველი მხრივად მოეპარებიან ჩემ წინააღმდეგ, მაგრამ მე მათ ვფანტავ და შუბით ვაგრაფებურე. ხარებს უღელში დღითი ადრე ვიბამ, ხოლო საღამო ვამს მკას ეამთარები. ოქროს საწმისს მხოლოდ ამ დავალებს შესრულების შემთხვევაში მოცემა.“ ამ დავალების შესრულება მართლაც შეუძლებელი იყო. იასონი შეუცდარება კობთა მეფის ასულს, გრმწველ მეფას და ის დაეპყრება მას მწვეფ აიეტის პირობის შესრულებაში. ბერძნებმა მოიტაცეს ოქროს საწმისი და სამშობლოს მიამშურეს. მათ თან ეკლავ მეფეც, რომელსაც იასონმა ცალად შერთვა ალუთაც. ბერძნებს დაეფეცნენ კოლები უფლისწულ აფსირტოსის წინამძღოლობით, მაგრამ მას კლავდნ. არგონავტები სამშობლოში ბრუნდებიან. იასონი ეუფლება სამეფო ტახტს. შემდეგ იგი უღალატებს მეფეს და მერიოაჲს კორინთოს მეფის – კრიონის ასულ ერესასა. ამის შემდეგ მეფეა შურს იძიებს იასონზე და კლავს საკუთარ მეფეს. ამ ტრაგიკულმა თემაში შემდგომში ფართო ასახვა პოვა მსოფლიო ლიტერატურასა და ხელოვნებაში. მეფას თუმა ჯერ კიდევ ანტიკურ ეპოქაში ინვევდა კამათს. აგტორთა უმეტესობის აზრით, ადრეულ ვერსიებში მეფეა არ კლავდა საკუთარ მეფეს. მხოლოდ ევროპიდემ გახადა ეს ვერსია პოპულარული.

არგონავტების თქმულების ჩვენამდე მოღწეულ ყველა ვერსიაში მოიხსენიებიან აია-კოლები, აიეტ, იასონი, მეფეა და ოქროს საწმისი, საგულსხმა-ხო, რომ არგონავტები არიან გერბების უფროსი თაობის წარმომადგენლები – ტროას ათლიანი ომის (ძვ. წ. XIII ს.) მონაწილეთა მამები, ხოლო არგონავტთა ლამპროდა ოქროს საწმისისათვის განხორციელდა ტროას ომის წინ.

არგონავტების სუფიქსები გვხვდება პომპროსის „ლიდადა“ და „ოქსიპიში“. ამ უკანასკნელში ორჯერ იხსენიება მეფე აიეტ და მისი და – გრმწველი კრეკა. აგრეთვე „ყველასათვის სა-სუკარი არგო.“ ძვ. წ. VIII-V სს-ში საბერძნეთში ხდებოდა არგონავტების თქმულების ლიტერატურული დამუშავება და, როგორც მეცნიერები ვარაუდობენ, შესაძლოა მისი წერილობითი ფორსაცავი.

პომპროსის პოეზიებს საფუძვლად დაედო მიკენური (აქვეური) ეპოქიდან მომდინარე ზეპირსიტყვიერი პოეტური

ტრადიცია. არგონავტიკის უძველესი ვერსიების თანახმად, ქვეყნას, სადაც ინახებოდა ოქროს საწმისი, ერქვა აია. აია ბერძნულ მწერლობაში ჩვეულებრივ გვხვდება როგორც მთელი ქვეყნის სახელწოდება, ე. ი. კოლხეთის სინონიმი. ზოგჯერ მას იხსენიებენ როგორც ქალაქს. ძველად ტერმინი კოლხა ორგანიზმ წმომწველობით გამოიყენებოდა: ერთი მხრივ, როგორც კონკრეტული ტომის, მეორე მხრივ კი, როგორც გარკვეულ ტომთა ერთობლიობის აღმნიშვნელი. მაგალითად, აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ცნობილი ტომები – მოსხები და კორაქტები მოიხსენიებიან „კოლხთა ტომად“ (Εἰθὺς Κόλχαι), რაც იმაზე მეტყველებს, რომ ცნებებს კოლხი და კოლხები ბერძნობათის უკვე ადრეული ელასიკის ეპოქიდან მინც ქართველური ტომების წმომწველობით ნაწილის მიმართ კრებითობის გაგებაც მოუძღვება.

მრავალრიცხოვანი ბერძნული წყაროები აფასებენ ბერძნული სამეფოსა და აიას იდენტურობას. შავი ზღვის სა-

სამეფოს რეფ ტიტელთაფასარი (ძვ. წ. 1115-1077)

ნაპირობისაკენ ცურვას ბერძნობათის სასიცოცხლო მნიშვნელობა ჰქონდა ჯერ კიდევ სხენებულ პერიოდში, ე. ი. ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევარში, როდესაც აქაველები ტროასზე დაიძრნენ. შემდგომში – ძვ. წ. VIII-VII სს-ში, როგორც ცნობილია, დანიკურ ბერძნთა განსახლება და დამკვიდრება შავიზღვისპირეთში. ამ პროცესს უწოდებენ „ადიდ ბერძნულ კოლონიზაციას“. გაიკვალა ახალი საზღვაო გზები, აღმოჩნდა ახალი ქვეყნები და დაიარსდა ქალაქები. ვარაუდობენ, რომ არგონავტების ლამპრობა, შავი ზღვის სრუტეების პირველი გადაცურვა განხორციელდა ძვ. წ. XIV-XIII სს-ში.

მართალია, აია-კოლხიდან ბერძნული ტრადიციის მიხედვით წარმოადგენს აიეტის სახეობის, მაგრამ მეცნიერებმა დიდდემ არ არის ერთიანობა იმის თაობაზე, იყო თუ არა უძველესი თქმულებების ათ თავიდანვე გაიგებოდა განხორციელდა ძვ. წ. XIV-XIII სს-ში. მართალია, აია-კოლხიდან ბერძნული ტრადიციის მიხედვით წარმოადგენს აიეტის სახეობის, მაგრამ მეცნიერებმა დიდდემ არ არის ერთიანობა იმის თაობაზე, იყო თუ არა უძველესი თქმულებების ათ თავიდანვე გაიგებოდა განხორციელდა ძვ. წ. XIV-XIII სს-ში.

პირველმა ელინურმა ზომილებებმა მოიხიდას მოაზრება.

ოქროს საწმისის ქვეყანამ ძლიერებას მიაღწია ძვ. წ. VIII სს-ში. შეიქმნა ძველკოლხური ტომთა პირველი დამპყრობითური გაერთიანება (ასრულწყარობები – კოლხი, ხოლო უარესტომები – კოლხა), რომელსაც უფუძლი კონტაქტები ჰქონდა ძველბალქისაველი ცივილიზაციებთან. კოლხამ გაანადგურა დიამის სამეფო და შემოიპყრეს მისი ტერიტორიები. პერიოდები (ძვ. წ. V ს.) კოლხებს იხსენიებს მთავრებთან და სპარსელებთან ერთად. ფსევდოსკლავს კარიანდელი (ძვ. წ. VI-V სს.) კოლხთა საცხოვრის საკმაოდ დიდ ტერიტორიებზე უყენებდა, ასახელებს ქალაქ დიოსკურაის (სოხუ-ში) და მდინარე აფსაროსის (ჭოროხის). სპარსელების ცნობებით ასახეული ძველი კოლხეთის პოლიტიკური საზღვრები, რომლებიც მოილანად თავსდება დღევანდელ დასავლეთ საქართველოში (აფხაზეთის ჩათვლით) და ნაწილობრივ მის მიმდებარე სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში, თითქმის ტრამპუნტამდე. სავარაუდოდ, კოლხეთის სამეფოს პოლიტიკური ცენტრი მდროინდელ ფასისზე მდებარეობდა. მრავალი ბერძენ-რომაელი და ბიზანტიელი ავტორი მეფას სამშობლოდ და აიეტის რეზიდენციად ასახელებენ მდ. ფასისზე მდებარე ქალაქ კუტაიას, დღევანდელი ქუთაისის მიდამოებს. საბერძნეთში კოლხეთიდან გადიოდა აფგილომარევი ნელელული, ნეტყე (მათ შორის გემისაშენი), რკინა, შესაძლოა, ოქროც. ბერძნულ წყაროებში დაცულია ცნობები კოლხეთში ოქროს მოპოვების შესახებ. ანტიკურ სამყაროში იყო სახელგანთქმული სელი. ბერძენ ფაქტებს კი კოლხეთში ძირითადად მხატვრული და სუფრის ფაქტები ეკრძა, ძირითადი ლითონის ფურცელი, მაღალი ხარისხის ღვინო, ზეთიუნის ზეთი და ნელსაცხე-ბული შემოქონდათ. საგულსხმა, რომ ამჟამად ბერლინის მუზეუმში დაცულია ათენში აღმოჩენილი პირობა ბერძნული წარწერით „კოლხმა გააკეთა მე.“ ასევე ათენშია აღმოჩენილი მავთულფრული ამფორა ბერძნული წარწერით: „ყვეტ სისთვისაა გამკეთა, კოლხმა მომზა-ტა.“ ძალზე ბევრი რამ ადასტურებს კოლხეთის ინტეგრაციას ბერძნული სამყაროს ხმელთაშუაზღვისპირეთისა და შავიზღვისპირეთის ეკონომიკურ სისტემაში, რამაც განსაზღვრა ძველი საქართველოს დასავლური ორიენტირება. წერილობით წყაროებისა და არქეოლოგიური აღმოჩენების საფუძველზე ძველი კოლხეთი წარმოადგენს ეკონომიკურად და კულტურულად დანიაარესულ სახელმწიფოს ცივილიზაციის თითქმის ყველა განმასხვ-ვრელი ელემენტები. ეს ელემენტებია: სახელმწიფოებრივი სტრუქტურა – ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული დანა-ნილება და ცენტრალური სახელმწიფო ხელისუფლება (აიეტებად ნოდებული სამეფო დინასტია, ინტენსიური საქალაქო ცხოვრება, საგადასახადი სისტემა,

ხის საერო და საკულტო არქიტექტურა, ლითონის – რკინისა და ბრინჯაოს ფართოდ გამოყენება და სხვ.) (ო. ლორთქიფანიძე, ანტიკური სამყარო და ძველი კოლხეთი, 1966; „ოქრომრავალი კოლხეთი“, 1999).

ექსტატი თესალონიკელთან (XII ს.) ვითხოვლობით, რომ „... ოქროს სამშენი იყო გტრატზე აღნუსხული ხერხი ოქროდამწერლობისა, რომლის გამოც, როგორც ღირსსარწმუნოა, „არგოს“ ლაშქრობა მოეწყო. ერთ-ერთ უძველეს ტრატებაში კი, რომელსაც ეწოდება „ოქროს სამშენისათვის“, აღნიშნულია შემდეგი: „კოლხეთში დაცული ტყავი ნამდვილად ოქროს სამშენი კი არ იყო, არამედ ტყავებზე ნანერი ნივნი, რომელიც შეიცავდა იმის აღწერას, თუ როგორ შეიძლება მთელთა ოქრო ქიმიის საშუალებით. თანამედროვეებმა შესაფერისად უწოდეს მას ოქროსი, მისგან გამოდინარე მოქმედების გამო.“ ოქროს სამშენის ასევე განმარტავს აბ. წ. VII ს-ის ისტორიკოსი, „მთელილი ქარსიანი“ ავტორი იოანე ანტიოქელი: „აქოსონა და მისმა მღებლებმა, პონტის ზღვით კოლხეთის მიწებზედ, მოიპოვეს მეფა და გერეთ ნოვგელთა ოქროს სამშენი. ეს ის კი არ იყო, როგორც პოეტურად გადმოგვცემდნენ, არამედ ნივნი იყო ტყავებზე ნანერი, შემცველი იმისა, თუ ეტი უნდა გაკეთდეს ოქრო ქიმიის საშუალებით.“ ამასვე იმორჩილეს სივადე (X ს.).

ძალზე საინტერესოა კოლხეთში დაწვრილობის არსებობის საკითხი. ზოგიერთი ბერძენი ავტორი ითვსება კოლხეთში „ტყავზე ნანერი ნივნების“ შესახებ. განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს კოლხეთში ე. წ. „მაშიათავს ნანერი კირებში“ (Κέρπες) საკითხი. ესა პირველი ცნობა ძველ ქართულ დაწვრილობაზე, კოლხეთში არსებულ დაწვრილობაზე. იგი ანტიკური ხანის ქართულ ტომებში არსებული მალაი კულტურის მათყუანებელია. აპოლონიოს როდოსელის ხანში, ძველი ნელთალრი-თების III ს-ში, კოლხებს უჭირათ ქვის, თიხისა და საპლენქისაგან დამზადებული ძეგლისძველი ფორმები, რომლებიც საკარლური ხასიათის ჩანაწერებს შეიცავდნენ. ეს იყო ნერვილობით ძველში სამაძილო კირების სახით, რომელთაც მოგვიანებით კარტაგო-ფოლი მნიშვნელობა შეიძენა.

„ოქრომრავალი კოლხეთი“-ს არ-ქეოლოგიურ შესწავლას, რომელსაც ექვთიმე თაყაიშვილმა დაუწყო საუფ-ქველ, შემდგომში მთელილი აღიარება მოჰყვა. უნიკალური ექსპონატები დიდი მარბეტებით გამოიფინება უცხოეთში. გერმანიაში ექსპოზიციას ქედებს ოქრო – ახალი აღმოჩენები საქართველოდან – უწოდეს, ხოლო საფრანგეთში – „ოქროს სამშენის ოქრო – საქართველოს სავან-ძურ“ (2007 წ.) და ა.შ.

დამკვიდრებული ზრის თანახმად, დასავლეთ საქართველოს ტერიტორია-ზე პირველი სახელმწიფოსა და ცივილი-ზაციის შემქმნელები იყვნენ ქართველი ტომები – კოლხები – დღევანდელი

გორის ციხის კედელი (ახ. წ. I ს.)

მეგრულ-ქანებისა და ლაზების უშუალო წინაპრები. სახელმწიფოს შექმნა იყო უდიდესი პოლიტიკური მნიშვნელობის ფაქტი.

საგულისხმოა, რომ ანტიკური და ბიზანტიური წყაროების მიხედვით ძვე-ლი საქართველოს მოსახლეობა თავის ისტორიულ მახსოვრობაში ინახავდა იდენტურობის იდეას ოქროს სამშენის ქვეყანასთან – კოლხეთთან და თავის ისტორიაში ეს ლეგენდარული პერიოდი ყველაზე უფრო საამაყოდ მაჩვენებდა. ქარ-თველთა მეგობრები აიგის კოლხეთზე ჩვენი უძველესი ისტორიის სრულიად გამოჩენილი ეპოქა. სწორედ ამ საკი-ვის განხილვას რისხავ კორდელხაიან თავის ნივნი „ქართული თეომატიკების ჩამოყალიბების პრობლემა“ (1993 წ.).

ოქროს სამშენი ხშირად იხსენიება ძველქართულ საისტორიო წყაროებში. მაგალითად, „ქართლის ცხოვრება“-ში („აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“ წერია: „ამას (ოდნს, ეგრისს – ვ. ა.) სწერენ ივრთველი კოლხიდან, სადი-დამ იაზონ ნარლო ოქროს სამშენი“).

კოლხეთი დანაწილებული იყო სექტულებად, ე. ი. ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულებად, რომ-ლებიც გვიანდელ ქართულ საერის-თავოს შეესაბამებოდა. ქართველი არქეოლოგების მიერ აღმოჩენილი ასეთი ადმინისტრაციული ერთეულები პოლიტიკური ცენტრებიც – ვანი და სარგო, რომლებიც იმადროულად მსხვილ ვაჭარ-სახელოსანი ცენტრებსაც წარმოადგენდნენ. შემდგომში ეს ტერიტორიული ერთეულები შევიდნენ უკვე ერთიან ქართულ სახელმწიფო-ებში. კოლხეთი ცივილიზაციის განვითარებას შედეგად მოჰყვა დასა-ვლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ერთიანი თანოკულტურული სისტემის ჩამოყალიბება, სადაც ნაშევა როლს სოციალური და პოლიტიკური და-წინაშეხული კოლხური ეთნოსი ას-რულებდა. ასე იქმნებოდა შემდგომში ერთიანი ქართული ცივილიზაციის საფუძვლები, რომლებიც იბერიამ გა-

ნამტკიცა. კოლხეთის კონტაქტებმა ბერძნულ სამყაროსთან, რომელიც განსაკუთრებით გაცხოველდა ანტიკურ ეპოქაში, იმთავითვე განსაზღვრა შე-მდგომი, უკვე ახალი ნელთალრიგებით პირველი საუკუნეებიდან, ქართული სახელმწიფოს ორიენტაცია დასავლეთ-ქრისტიანულ სამყაროზე, რის შედეგა-დაც სათავე დაედო ქართული ცივი-ლიზაციის ევროპული განვითარების ტენდენციას, რაც გაგრძელდა ჩვენს დროში – XXI ს-ში.

1984 წელს ცნობილი მოგზაურის, ტიმ სევერინის ექსპედიციამ ოცნი-ბიანი ზომადით „ახალ არგონავტე-ბთან“ ხოდად მოაღწია კოლხეთთან, რითაც დადასტურდა, რომ შთავსი ექსპედიციის განხორციელება მართლაც შესაძლებელი იყო გვიანწინაქრისტიან-ში. ამ მხრივ საყურადღებოა ტროას და კუნძულ ლემნოსის უკანასკნელი წლების არქეოლოგიური გათხრები. გამყარდა ვარაუდი იმის შესახებ, რომ კოლხები აქტიურად იყო ჩართული ძვ. წ. II ათასწლეულის ურთიერთობებში.

როგორც აღვნიშნეთ, ოქროს სამშენის თემის მრავალი ბერძენი მწერალი შეხვ. თქმულების კარგად იცნობდნენ პლატონს და არისტოტელს. იგი ფარ-თოდ არიკლა ქართულ ლიტერატურასა და ხელოვნებაში. აკაკი წერეთელმა პიუ-საც კი შექმნა სახელმწიფოთი „მეფე“. საგულისხმოა, რომ ოქროს სამშენთან ერთად ქართველებისა და ბერძნის იდენტულ კავშირზე მაინცნებს მითი პრომეთეს შესახებ. ყურადღებას იქცევს აგრეთვე პოეტის მიერ 1873 წლის 30 მარტის გაზეთ „დროება“-ში გამოქვე-ნებული წერილი, სადაც ვკითხოვარ: „... ქედმოდრეკული და მუშაობარი კაცისათა ამაყად ითმუნდა ხანგრძლივ ტყვევას და არ ემონებოდა ძლიერს მტერს! მედამ დაფუთილი პრომეთე-ოსის გულ-დღეობა, გამოთვლდებოდა თუ არ, ხელ-ახლად უფრო ძლიერი და უფრო მძიმარი მტერი დაგლეჯდა ხოლმე... მაგრამ საქართველო ნუგობი-თად არ შერყეულა“.

ალექსანდრეს სტატერი. ოკრო.

ფარნავაზი და ქუჯი

„ისტორიის მამა“ პეროდოტე ძველ ქართველ ტომებს (სასაერებს, კოლხეებს, ტიბარეებს, მაკრონებს, მოსინიკებს და სხვ.) აქემენიდური იმპერიის ქვეშევრდომობაში განიხილავს და XVIII-XIX სატრაპიეებში ათავსებს. ბერძენ მწერლებიდან ქსენოფონტი იყო ერთადერთი, რომელმაც მოქირავნე ლაშქართან ერთად გადაიარა და აღწერა სამხრეთი საქართველო. მისი ცნობები მონეტრივულად სახელმწიფო წყობაზე მინიშნებას იძლევა.

ეროვნული საისტორიო ტრადიციის თანახმად, ქართული სახელმწიფო წარმოიქმნა ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობათა შედეგად. „მოქცევაი ქართლისაი“ და „ქართლის ცხოვრება“ ალექსანდრეს საქართველოში ლაშქრობას რეალურ ფაქტად მიიჩნევენ და განსხვავებული ორიენტაციის მიუხედავად, ქართლისა და ეგრისის ერთ სამეფოდ გაერთიანებას ძველი სამყაროს უდიდეს პოლიტიკურ მოვლენებთან აკავშირებენ.

კავკასიაში ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობას ანტიკური წყაროები არ ადასტურებენ. მაგრამ ქართველ ავტორთა მტკიცება რეალობასთან ახლოს დგას, თუ გავითვალისწინებთ, რომ დიადოხოსები დაპყრობით იმებს ალექსანდრეს სახელით აწარმოებდნენ. დასაშვებია, საქართველოში ელაშქრა რომელიმე დიადოხოსს. ეს დიადოხოსი კი შეიძლება ყოფილიყო თრაქისა და დასავლეთ მცირე აზიის მეფე ლიზიმახე. დროთა განმავლობაში, ალექსანდრე დიდის რეზონანსმა დამრიგლა ლიზიმახე და ქართულმა ტრადიციამ მის საცვლად ჩასვა ძლევამოსილი და ღვგენდად ქცეული დამპყრობლის სახელი.

დიადოხოსების ომის პერიოდში ქართველურ ტომთა შორის გამოკეთილად ჩანს სამი პოლიტიკური ერთეული: კლარეეთი, ქართლი, ეგრისი.

დამპყრობელმა ორიენტაცია აიღო იმ ტომის ბელადზე, რომელიც უბრალოდ დადგა მის გვერდით. მემკვიდრეობა ცნობით, ასეთი ნაბიჯი გადადგა სამხრეთ ქართული გაერთიანების, არიან-ქართლის მეფის ძემ აზონმა (აზონი). იმის გამო, რომ იგი დაინარჩუნა თვისტომებს მტრის არმასთან ერთად მოველნა, ლეონტი მროველი მას უცხოელად, მაკედონელად მიიჩნევდა. მრავალ ბრძოლაში გამონათბილ ბერძენ-მაკედონელებს ქართველებმა ვერ გაუძლეს და დამარცხდნენ. ბრძოლის ველზე დაეცნენ მცხეთის მამასახლისი სამარი და მისი ძმა. საეარუღოა, რომ მათ ბედს გაიზარებდნენ სხვა ერისთავებიც. აზონი გახდა დამორჩილებული თვისტომების გამგებელი. მეფე-დიადოხოსმა „მოუბოძა მცხეთა საჯდომად“, დაუნესა უფლებამოვალეობანი, „საზღვარი დაუდგა მას პერიეთი, და ეგრისწყალი, და სომხითი და მთაი სცროლისაი“ (მოქცევაი ქართლისაი, შატერდის კრებული, 1979, გვ. 320). ლეონტი მროველის გადმოცემით, აზონი საკუთრი ინიციატივით შეუდგა სამფლობელოების გაფართოებას, დაიპყრნა ყოველნი საზღვარნი ქართლისანი, პერიეთიდან და ბედერუჯის მდინარითგან ვიდრე ზღუამდე სპერისა. და დაიპყრა ქართლსა ზედა ეგრისიცა, და მოხარკე ყენა ოსნი, ლეკნი და ხაზარნი“ (ქართლის ცხოვრება, I, 19).

„ქართლის ცხოვრება“ აზონს საოცარი სისასტიკით გამოირჩეულ მყვრბელად ახასიათებს. მემკვიდრის სიტყვებით, იგი „იყო კაცი ძნელი და

მცხეთა. არმაზის მთა.

მეხისხლე... ვინცა-ეინ გამოჩნდის ქართველთაგანი ქმნულ-კეთილი და სასკოენი, მოკლიან იგი (ქართლის ცხოვრება, 120).

აზონის ბატონობის დასაყრდენის წარმოადგენდა შტრის გარნიზონი („აკეტი ძლიერნი და მხენნი“). მისი სისასტიკე მძიმე ტვირთად ანავი ქვეყანას და იყო ყირი დიდი ნათესავს ზედა ქართველთასა“, – წერს ლეონტი მროველი.

დამპყრობლის უღელქვეშ მოკლეთ-მოკლეთობას მხსნელად მოვეთხა მეგვითის მამასახლისის ძმისწული, შუდფარეხი საბრძოლო თვისებებით შემოკული და შორსმჭვრეტელი პოლიტიკოსი, ფარნავაზი. იგი სათათვეში ჩაედგა არსებული განუკითხავი თემი უკმაყოფილო ერისთავთა გუნდს და დაიწყო ბრძოლა ეროვნულ სიადაგზე დაფუძნებული ხელისუფლების დასამყარებლად.

ლეონტი მროველის „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა“-ში ფარნავაზიანთა დინასტიის ფუძემდებლის მოღვაწეობა ცალკეა გამოყოფილი „ფარნავაზის ცხოვრების“ სახელწოდებით და მოკლულით მნიშვნელოვნად აღუმტავა მომდევნო მეფეთა საქმიანობის აღწერას.

შემატაინის თანახმად, მეცხთაში დატრიალებული ტრაგედიის დროს ფარნავაზი იყო საში წლის. დედამ, სპარსელმა ქალმა, უსთვთხოვების მიხედვით ყრმა კაცკასიონის მოთემი გადაიშალა და იქ აღზარდა. მამასახლისთა გვარის ერთადერთი მემკვიდრე მეცხთაში დავაგაკ-დებოდა დაბრუნდა. ლეონტი მროველის დახასიათებით, „ესე ფარნავაზი იყო კაცი გონიერი, მხედარი შემწართებული და მოხედული ხელოვანი“. გამარჯვლემონაცემებს ფარნავაზი მალავდა, რომ მეფის ყურადღება არ მიექცია, მაგრამ აზონმა მინერ შუამაშინა და დაიახლოვა. სასტიკი მმართველთან სიახლოვე ამინებდა ფარნავაზის დედას და შვილს ურჩევდა გარიდებოდნენ აზონს, დაეტოვებინათ მეცხთა და სპარსეთში გადახვეწილიყვნენ. ფარნავაზს მოერნა დედის რჩევა და შუადგა სამშობლოს დატოვებაზე ფიქრს. „ქირ ურნად ფარნავაზს დატევება საყუფელსა მამათა მისთასა“, მაგრამ მითი აიძულებდა ეს ნაბიჯი გადაედგა.

შემატაინე მოგვითხრობს სახანულ-ზე, რომელმაც ფარნავაზს ეს განზრახვა გადაადგიურებინა. ასეთად მიჩნეულია ლეონტიმ სიზმარს: სიბრძნეში მოხედვრლი ფარნავაზს მოეცაღმა მზის შუქი და სინათლემი გაიყვანა (დასაშვებია, აქედან იღებს სათავეს ფარნავაზის რელიგიური რეფორმები არამზის, როგორც მზის უზენაეს ღვთაებად აღიარება). მზის შუქი გახდა კეთილის მაუწყებელი და კეთილმაც არ დააყოვნა. დიღმის ველზე სანადიროდ გასულმა ფარნავაზმა ისრით დაჭრა ირემი. დაკოლმელმა ცხოველმა მცირე მანძილის გაგლა შეძლო და კლდის ძირში დაეცა. ფარნავაზი მივიდა, დაბნეულა და ღამე იქვე გაათია. დილით კლდის

ფარნავაზის ცხოვრების ამბავი ზედადანი მროველის „ქართლის ცხოვრება“ (1761 წ.).

პირას შეამჩნია გამოქცეული, რომლის კარი ქვით იყო ამოქოლილი, მაგრამ სიძველით რღვევა ჰქონდა დანეჭილი. ამ დროს დაახლოვდა წვიმა მაღვრი“ და ფარნავაზმა მოინდომა თავის შუფარება, აიღო ჩუქვული და გამოაღივინა ქვების კარი, შევიდა და იხილა ურიცხვი განძი. ხუთი ღამე ეზიდებოდა ფარნავაზი დედასა და ორ დასთან ერთად ოქრო-ვერცხლს და საიმედოდ მალავდა.

განძის პოვნით ზღაპარი მოვერდება და ლეონტი მროველი ფარნავაზს მინა-ზე აბრუნებს. სიმდიდრეზე ფარნავაზის მოქმედების გეგმა სულ სხვა ტალღაზე გადაირთ. მან მიზნად დაისახა აზონის რეგიმის დამხობა. ამ ურთულესი ამოცანის სისრულეში მოყვანის სჭირდებოდა საიმედო მოკავშირე. ასეთად ფარნავაზმა მიიჩნია ვერის ერისთავი ქუჯი და გაანდო საიდუმლო. იგი ატყობინებდა, „შე ვარ ნათესავი უფლისა მეცხეთის ძისა, და ძმისწული სამარა მამასახლისისა, და არს ჩემთან ხუასტაკი დიდძალ“. ან ინებო, რათა

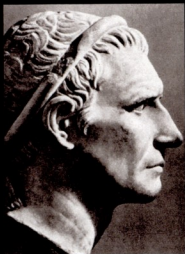
მით ხუასტაკითა მოვიდე შენ თანა, და ვიყვნეთ ჩვენი ძმა და ვიხმართო ჩუენ ხუასტაკი იგი ორთავე. გამოუჩნდეთ ჩუენ მტრად აზონ ერისთავსა, სუენმა ჩუენმან გუცხს ძლევა კეთლი“ (ქართლის ცხოვრება, 1, 22).

ქუჯის მხარდაჭერაში დადამტკნებული ფარნავაზი გადავიდა ეგრისში. უაღრესად საყურადღებოა ქართლის ერისთავის სიტყვები: „შენ ხარ მყილი თათთა მათ ქართლისა, და შენ გმართებს უფლბა მენსა, ან ნუ შურებ ხუასტაკსა შენსა, რათა განგმარდნეთ სპანი: და უკუეთ მოგუეცის ძლეოთ, შენ ხარ უფალი ჩუენი და მე ვარ მონა შენი“. ქუჯი საოცრად ლაკონიურებით ავიკრევის პირველობის საკითხს ქართველთა მთავართა შორის და საზღაურს ბრძოლის დამთავრების შემდეგ კი არ მოუთხოვია, არამედ თავიდანვე გადაეცემა უფროს-უმცროსობის პრობლემა.

ფარნავაზი და ქუჯი ზღაპრული დევგმირების დარად შეგებენ „ქართლის

არმაზიზე ქარლის მეფეთა რეზიდენცია, სასამარო ნაგებობები (რეკონსტრუქცია კ. ყიფიანის).

ანგლიის III დიდი (მე. წ. 222-187) - სირიის მმართველი სელეუკიდების დინასტიიდან

ცხოვრების" დაბატულ ურჩიულს. მათი კანონებით საფუძველზე ჩავყარა ქართველური ტომების ერთ სხეულად შეცდრის იდეას. დამძლულ იქნა ვიზროტომორი-ეტი ინტერესები, დარღვეა განმავალკე-ეებდელი ზღუდეები. ფარნავაზისა და ქუჯის კავშირი ერთიანი ცნობიერების ჩამოყალიბების გზაზე, თვისობრივად, ახალი მოვლენის ფუნდამენტად იქცა.

ქუჯი კარგად იყო ინფორმირებული, მან იცოდა დანარჩენ ქართველთა უკმაყოფილება და მზადყოფნა. მისი აზრით, ამას ემტებოდა აზონის ბანაკში მყოფ უცხოელ მეომართა განწყობა, „გვერდზე, რომელ ქრონოზ მათგანნიცა გამაჟურთენდა, რამეთუ ჟიჟიკსუნი აწყუდედლ არიან მათგანნიცა აზონისაგან“.

ფარნავაზმა და ქუჯიმ სწრაფად მოახდინეს მხარდამჭერთა შეკრება, მთელი საქართველო ერთსულოვნად დადგა შეთქმულთა გვერდით, დაუკავშირდნენ ჩრდილოკავკასიელ ტომებს და მიიღეს სერიოზული დამხმარე ძალები. ქუჯის ვერაუდულ გამართვად, დაამარცხა თუ არა კონტაქტი აზონის გაერნიზონთან, ათასი მებრძოლი რჩეული ჰერმოსი მათგანი, რომლებსა ზორიკი ნაკიდეგობდა აზონისაგან, ვანუდგეს აზონის და მოვიდეს ნინამდე ფარნავაზისა“.

ათასი რჩეული მეომრის ჩამოშორების შემდეგ „ყოველნი ქართველი განუდგეს აზონს“, ხოლო იმათ, რომლებიც ჯერ კიდევ რჩებოდნენ მის გვერდით, გვიღარ ენდობოდა, „რამეთუ ყოველთა ზედა ზორიკის მიუქმედ იყო“.

ნინააღმდეგობის ცენტრის ეგრისი წარმოადგენდა, „ეგრისით მეგრესი ური-ცხონი სპანი და მომართეს აზონს“.

აზონმა შეზრთობა ვერ გაბედა და მცხეთა დატოვა. „ნარჩევა აზონ და მივიდა კლარჯეთს, და გაბავრა იგი სიმაგრეთა შინა კლარჯეთისასა“ (აზონის კლარჯეთში გახაგრება არ არის შემთხვევითი. იგი დაბრუნდა თავის სამეფოცენტრულ მამულებში. ეს ფაქტი ნათლეს პეტრე „მოქცევაი ქართლისაის“

მტკიცებას, რომლის მიხედვითაც აზონ იყო არიან-ქართლის მეფის ძე).

ფარნავაზი უბრძოლველად შევიდა მცხეთაში, „მასვე წელმანდასა შინა დაიპყრა ყოველი ქართლი თვისიერ კლარჯეთსა“.

აზონი არ აპირებდა ასპარეზის დათმობას და სერიოზულად ემზადებოდა. დიდ იმედს ამყარებდა მოკავშირეზე (აზონის შესაძლებელ მოკავშირედ ვერაუდებზე პონტოს სამეფოს). თუმცა უნდა გაეთვალისწინოთ, რომ ახლად წარმოქმნილი პონტო მაღალი დონის მოკავშირედ არ გამოდგმოდა. მას სელევკიდების იმპერიასთან საკუთარი პრობლემებიც არ ჰქონდა მონსტრიგებული. ლიზიზმზე დაიღუპა კურსუქ-დიონიანმა გამართულ ბრძოლაში (ძვ. წ. 281 წელს). აზონი, როგორც დამარცხებული ხელისუფლები, მიემართებოდა სელევკოსის სანიშნაღმდეგო დაჯგუფებას. ასეთები მრავლად არსებობდა პონტოს ზღვის სამხრეთ სანაპიროებზე. პონტოს სამეფო უშუალოდ ესაზღვრებოდა საკართველოს. ფარნავაზმა კარგად იცოდა, რომ აზონს, როგორც ლიზიზმზე მომხრეს, სელევკიდებთან მისასაღწელ გზა მოუძღვოდა ჰქონდა. ამიტომ მისი დიპლომატიური ნაბიჯი საყვებელი კანონზომიერი იყო. ლეონტი მროველი წერს, „ამან ფარნავაზს ნარაივნა მოცეკულებნი ნინამდე მიეღეს ანტიოქოს ასურასტანისა, და წარსცა ძლეული დიდძალი. და აღუთქუა მას მსახურება, და ითხოვა მისგან შენგენა ბერძენთა ზედა. ხოლო ანტიოქოსი შეინგენარა ძლეული მისი და უნდად შეუღდად თვისად, და წარმისცა გვირგვინი, და უბძანა ერისთავთა სომხეთისათა, რათა შეენიჭოთა ფარნავაზს“ [ქართლის ცხოვრება, I, 23].

სელევკიდების თანადგომით გაძლიერებული ფარნავაზი შეიჭრა კლარჯეთში. ბრძოლა გაიმართა ქუჯის ქალაქთან და დამთავრდა აზონის ლაშქრის სრული განადგურებით, თვით აზონი ზომილის ევლად დაიღუპა. ამ გამარჯვებით მთელი საქართველო, კლარჯეთის ჩათვლით, დაექვემდებარა ფარნავაზის ხელისუფლებას.

ფარნავაზი დიდ როლს ანიჭებდა ურთიერთობას გარე სამყაროსთან. მან ჩრდილოკავკასიელი ტომები თავის ინტერესების საშაპსურში ჩააყენა.

არმანსუბიტი. გუგასოფლიანი ტაძრის კონსტიტუციური კაპიტელი (III-V სს.)

არმანსუბიტი. გუგასოფლიანი ტაძრის სეფტისთავი (III-V სს.)

განსაკუთრებით საყურადღებოა კონტაქტის დამყარება სელევკიდებთან, უნდა აღინიშნოს, რომ სელევკიდების ტატიკის ნიშანდღური „მსახურება“ „მოცეკულებთა“ მიმოსვლის დონეს არ გასცდენია. ფარნავაზმა დაიცვა ძველ სამყაროში დაკანონებული ეტიკეტი. ლეონტი მროველის თხრობა დალავრებულია ასეთი თანამიმდევრობით: „წარსცა ძლეული დიდძალი“ ს მოსდევს „და აღუთქუა მას მსახურება“. მიზანი ბოლოს იკვეთება: „ითხოვა მისგან შენგენა ბერძენთა ზედა“. ანტიოქოსი არ შემოფარგლულა მოკავშირეობის მარტოვად დეკლარაციული აღიარებით. უშაღლესი ჯეღლესი – „უნდად შეუღდად თვისად“ – და სამეფო გვირგვინის გარდა, „უბრძანა ერისთავთა სომხეთისათა, რათა შენგენილიან ფარნავაზს“. ფარნავაზისათვის მთავარი იყო აზონის ძლევაშისათვის სახელმწიფოსთან კავშირის დამყარება.

ფარნავაზი ყურადღებას ამახვილებდა აგრეთვე დინასტიურ კონსტიტუბუზიკ. კავშირის განმტკიცების მიზნით, ცოლად შეირთო დურმუნუტის ბელადის ასული. ერთი და ცოლად მისცა ოცთა მეფეს, ხოლო მეორე – ქუჯის.

ქართლი სახელმწიფოს ჩამოყალიბების კუთხით განსაკუთრებული როლი შეასრულა ფარნავაზის მიერ გატარებულმა ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულმა რეფორმამ. ქვეყანა დაყო საერისთავოებად. ლეონტი მროველის მიხედვით, „განაწესა ერისთავნი რვანი და სპასხეტი“. საყურადღებოა, რომ შეიგესა და ერისთავნი შორის ჩაგდა მუდღელური მაგისტრატა, ადმინისტრაციული ერისთავთა ზემდგომი უფლებებით, „ესე სპასხეტი იყო შემდგომადვე ენაგმად მფეხსა“. ლეონტი მროველის მტკიცებით, ფარნავაზმა რეფორმები გაატარა „მომსახურებულად სამეფოსა სპარსთასა“. მემკვიდრეს დაცული აქვს ის რეალობა, რომელიც გავრცელებული იყო ელინისტურ სამყაროში. ცნობილია, რომ აღენიშნებოდა მაკედონელმა უფლებულად დატოვა აქემენიდური სპარსეთის ადმინისტრაციული მმართველობის ფორმები. სელევკიდებზე უზარმაზარ სახელმწიფოს აღენიშნებოდა დანერგული პრინციპებით მართავდნენ. ფარნავაზმა ძველ საქართველო ელინისტური მოდელის მიხედვით მოახერგა.

გატარებული რეფორმებით ქუჯი დარჩა ეგრისის ერისთავად. მისი დამსახურება უფლებას აძლევდა, დამდგარიყუ „მემკვიდრეადვე ნინამე მფეხსა“, დაეკავებინა სპასხეტის სიმძლვე, მაგრამ ეს არ მოხდა. ამ ფაქტს თავისი

არმაზის, სვეტის ბაზისის დეტალი (III-IV სს.).

ახსნა აქვს. ქუჯის სამეფვიდრო იყო ეგრისი. დანარჩენი ერისთავებიც ადგილობრივი დინასტიები იყვნენ. შთამომავლობითი პრივილეგიები ახალ წესრიგს არ დაურღვევია. მეფე-რეფორმატორმა კარგად იცოდა, რომ გატარებული ცვლილებების არ უნდა შეეღიზიანებოდა ტომობრივი ღირსებები. საერისთავოებზედ ოფიციალური დაყოფა სახელმწიფოს ჩამოყალიბების პირდაპირი შედეგი იყო. ერისთავი გახდა კონკრეტული მხარის ინტერესებისა და გარკვეული ავტონომიის დამცველი. რეფორმებით გვაროვნულმა არისტოკრატამ შეინარჩუნა პრივილეგიები, ოღონდ მისი უფლებები შეიკუმშა და დაქვემდებარა უმაღლესი ხელისუფლების კონტროლს.

ფარნავაზის რეფორმისტული მოღვაწეობის ორიტაში მოექცა ეროვნული იდეოლოგია და რელიგია. მისი ინიციატივით დაკანონდა უზენაესი ღვთაების – არმაზის თაყვანისცემა. „ფარნავაზ... აღმართა კერამი... და დასვა სახელი მის არმაზ“, გვაუწყებს „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“. ლეონტი მროველის თანხმად კი, „ფარნავაზ შექმნა კერამი დიდი სახელსა ზედა თვისსა: ესე არს არმაზი“.

ქართული წარმართული პანთეონი არმაზის კულტის კანონზოციაზმად სხვა ღვთაებებსაც იცნობდა. „ძეღლინ მღერინი მამათა ჩუენთანი გაცი და გაიმი“ ბატონობდნენ ქართულ ოლიმპოსზე. პატრიარქებში მითითებულია ისიც, რომ მათი თაყვანისცემა დაკანონდა ჯონმა. ფარნავაზის რელიგიური რეფორმით არმაზმა გაცი და გაიმი დაამკრო, მაგრამ არ განუღვანია და თავის გვერდითი გარკვეული ფუნქციები შეუნარჩუნა.

რელიგიური რეფორმა მიზნად ისახავდა პოლიტიკურად და კულტურულად სუსტად დაკავშირებულ ტომებში გამაერთიანებელი ცნობიერების ჩამოყალიბებას. პანთეონის სათავეში არმაზის ჩადგომა და საერთო-რელიგიური წარმოდგენების გაბატონება უნდა გამხდარიყო სახელმწიფოს ძლიერების დასაყრდენი.

სახელმწიფოს არსებობა შეუძლებელია ერთიანი ენის გარეშე. მეფე-რეფორმატორმა ეს უმნიშვნელო საკითხიც საოცარი სიბრძნითა და სიძველით მოაწესრიგა. ლეონტი მროველი ფარნავაზის სიმაღლეს სულიერების საგანძურის მარადიულობით აფასებს: „ამან განაგრეცო ენა ქართული, და არღარა იზრახებოდა სხუა ენა ქართლსა შინა თინიერ ქართულსა. და ამან შექმნა მწიგნობრობა ქართული“. ფარნავაზმა გააერთიანა ქვეყანა და დაკანონა ქართული ენა ქართველური ტომების სახელმწიფო ენად. „ამან განაგრეცო ქართული ენა“ გულისხმობს ტრადიციებით ახლოს მდგომ ტომებზე ქართული ენის გაბატონებას.

ფარნავაზი ფართო მასშტაბის მშენებლობებსაც ატარებდა. მემკვიდრე ნერს, ალაშენა და განავსო ქართლი, „ალაშენა“ მოიხრებულნი აღექსნადრეს საგან ქალაქები და ციხესიმაგრეები.

ფარნავაზი მუდმივად მოგზაურობდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში. მემკვიდრე განსაკუთრებით გამოყოფს ორს: „აჟიმი-გამად მივიდეს ეგრისს და კლარჯეთს, და მოიკიხნის მეგრელნი და ჯორჯნი, და განავსო ყოველი საქმე დამოლი“. მსჯელობიდან კარგად ჩანს, რომ მეფეს ამოძრავებდა კანონიერების დაცვა და ასწორება, თუ შეამჩნევდა მის დარღვევას.

ფარნავაზი დიდხანს მეფობდა. ლეონტი მროველი წერს: „ოცდამეოთხისა წლისა მეფე იქმნა, და სამოცდახუთ წელს მეფობდა ნებიერ... იყო განსუენება და სიხარული ყოველსა ქართლსა ზედა... და იტყოდეს ამას ყოველნი: „გმაღლობთ სუესა ჩუენსა, რამეთუ მოგუცა ჩუენ მეფე ნათესავთაგან ჩუენთასა და აღვიხნადა ხარკი და ძირი უცხოთა ნათესავთაგან“.

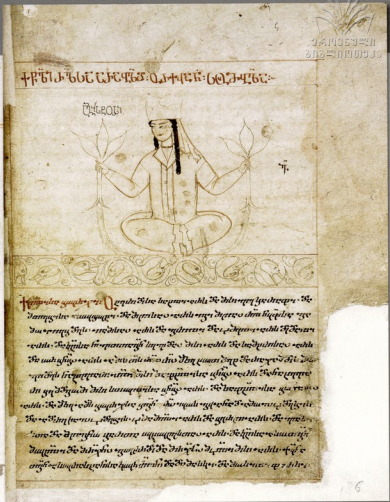
ფარნავაზის თანამებრძოლის, ქუჯის საქმიანობა აზონის დამსობის შემდეგ ჩრდილოთ ექცევა. მისი სახელი მხოლოდ ეგრისთან დაკავშირებით ფიგურირებს. ქუჯიმი თითქმის წინასწარ განსაზღვრა თავისი ბედი, როცა ფარნავაზს უთხრა, „უკეთუ მოგუცეს ძლევა შენ ხარ უფალი ჩუენი და მე გარ, მონა შენი“.

„ქართლის ცხოვრების“ აღწერათა გათვალისწინებით, ფარნავაზისა და ქუჯის კავშირმა თვისობრივად ახალ ეპოქას ჩაუყარა საფუძველი ჩვენს წარსულ ისტორიაში. მათი მოღვაწეობით ბოლო მივიდა შინაგან გათიშულობას და სათავე დაედო ქართული აპოლიტიკურ და კულტურულ ერთიანობას.

ალექსანდრე მაკედონელის სტატერის შინაგანი ოჭო.

სტკაფუნა

ვარსკვლავთა კატალოგი. ულუბები (1735-1737 65.).

ქართული მნიგნობრობის სათავე შორეულ წარსულშია, უფრო შორეულში, ვიდრე ქართული ანბანის შექმნა განხორციელდებოდა. თუმცა ზოგადად მნიგნობრობას ანბანის წარმოშობას, „წერის“ დანერგვას უკავშირებენ, მაგრამ ის, რაც დასაწერი და მომავალი თაობებისათვის გადასაცემი იყო, ასობის გარეშეც ზომ არსებობდა? განა ადამიანმა დამწერლობის შემოღების შემდეგ დაიწყო ფიქრი, განსჯა, აზრთა გაზიარება, ცოდნის გაცელა-გამოცელა და მატერულ-შემოქმედებითი თხზვა? რა თქმა უნდა – არა: ყოველივე ეს მანამდეც არსებობდა, არ არსებობდა მხოლოდ ფიქსაციის საშუალება, გარდა ადამიანის მეხსიერებისა, ტომისა თუ ხალხის კოლექტიური სხეულისა. ამ ხელშეწყმულ საცავში საუკუნეების მანძილზე გროვდებოდა და ინახებოდა ისტორიული ამბები, გადმოცემები ხალხის წარმოშობასა და განსახლებაზე, ცნობილი მისი ყოფის, რწმენისა თუ მატერიალური და სულიერი კულტურის შესახებ, ანუ – ეთნოგრაფიული ხასიათის ინფორმაცია, აგრეთვე: ლეგენდები,

მითები, არაკები, ლექსები, ბალადები და მხატვრული ზეპირსიტყვიერების სხვა ნიმუშები, რაც ერთიანად მნიგნობრობის ფაქტობრივ მონაარსს შეადგენს, რასაც მეცნიერები პირობითად ზოგჯერ „ზეპირ ნიგნობას“ და „ზეპირ მნიგნობრობას“ უწოდებენ. მათი ზუსტი ასაკის დადგენა თითქმის შეუძლებელია, ისინი ისევე ხნოვანია, როგორც ადამიანის ბედრითი მეტყველება“ (ქსიხარულენი).

დამწერლობამდელი ზეპირსიტყვიერი მხატვრული შემოქმედება ქართული ხალხის სულიერი კულტურის უძველესი მონაპოვარია. სპეციალისტების აზრით, ძვ. წ. II ათასწლეულში ქართველურ ტომებს უკვე ჰქონდათ ჟანრობრივად მრავალფეროვანი ფოლკლორი, სოფეტებიანი, მითოლოგიური მონაარსის წარატოლი წარმოებები; ჩვენამდე მოღწეული ერთ-ერთი უძველესი და უმნიშვნელოვანესი ეპიკური ძეგლი „ამირანი“ მრავალპლასტიან, დრამატიკულ-ფიგურულ-ეპიკურ აზრის შემცველ თქმულებად არის მიჩნეული. მეცნიერთა აზრით, იგი გილგამეშისა

და პრომეთეს თქმულებათა ზადალი ქმნილება. „ქართული მითოლოგია ფილოსოფიამდელი საფეხურია ადრინდელი ქართველების წარმოდგენათა განვითარებისა, როგორც ეს მოცემულია მის მთავარ ძეგლში – „ამირანიამში“... მაგრამ ეს არ ნიშნავდა აზროვნებისა და ცოდნის ისეთ საფეხურს, სადაც და როდესაც შესაძლებელი იქნებოდა ფილოსოფიაზე ლაპარაკი“ (ნ. ურუჭიძე). „ზეპირი მწიგნობრობის“ ხანგრძლივი პერიოდი ამნივთება ქართული დამწერლობის შექმნის აუცილებლობას, ამავე დროს იგი საფუძველი უქმნიდა მწიგნობრობას, როგორც მისი ისტორიული განვითარების დამწერლობამდელი ფაზა, მომზადებული საფუძვრი. პარალელურად კი – მიიღო ამ ხნის განმავლობაში ზეპირსიტყვიერი თხზულებები ნივთების მაგივრობას უწევდნენ ადამიანებს.

ქართული ანბანისა და მწიგნობრობის უძველესობაზე მოგვითხრობენ ბერძნული, რომაული, სომხური და სხვ. წერილობითი წყაროები, რომლებიც გვიდასტურებენ, რომ VI ს-ში არსებობდა საბაბრის ქართული თარგმანი, რომ 506 წლის ქართულ-სომხური საეკლესიო კრების აქტები ქართულად ყოფილა დაწერილი; ერთ-ერთი სომხური წყარო გვამცნობს, რომ ნირეა-ლოცვა ქართულად (და არა ბერძნულად) სრულდებოდა; ბიზანტიელი პოეტისა და ისტორიკოსის, ავთანას სქოლასტიკოსის (VI ს.) თხზულებებში, რომელშიც ლაზიკის ისტორიის ძირითადი წყაროა, ლაზები დაბასიათებულნი არიან როგორც უბუნებურულად დაბინძურებული ხალხი, რომელსაც თავისი ცხოვრებისათვის სახეობრივად უფრო და კანონიერი სახე მოუცია; მის „ისტორიაში“ შემონახულია ქართული მჭკერმეტყველების ბრწყინვალე ნიმუშები. უფრო მოგვიანებით (IX ს.) სლოვენთა განმანათლებლის, კონსტანტინეს ცხოვრებაში მოხსენიებული არიან ქართველები, რომლებმაც ნიგინი იოანე და ლეთისაში დიდებას აღაღეს თავიანთი საკუთარი ენით (გ. ჭყიძე). ქართველთა მწიგნობრობის შესახებ სცოდნით არა მარტო ადრეო-რისტანელმა სამყარომ, არამედ ანტიკური ხანაშიც; ასახელებენ ბერძენ ავტორებს, სახელდობრ, პალიფატეს (ძვ. წ. IV-III სს.), აპოლონის როდოსელს (ძვ. წ. III ს.), სვიდას, ბერძენ ისტორიკოსს, რომელსაც სტრაბონმა (ძვ. წ. I ს.) აღწერ უსვრიდა, და სხვებს, მაგრამ მათი ცნობებიდან არ ჩანს, რა სახის იყო მაშინდელი „დამწერლობა და აქვს თუ არა მასთან რაიმე საერთო ჩვენს დღევანდელ ანბანს“ (ზ. ჭუმბურიძე).

საქართველოში გავრცელებული ყოფილა და დღესაც პოპულარულია მხედველობა იმის შესახებ, რომ ქართული დამწერლობა მსოფლიოში არსებული თხოშნეტი უძველესი დამწერლობებიდან ერთ-ერთი ორიგინალური დამწერლობაა. ანტიკურ წყაროებსა და ქრისტიანულ ისტორიოგრაფიაში ჩამოყალიბებული ეს ცნობა, როგორც მეცნიერები მოუითხვენ, უცვლელად მეორდება

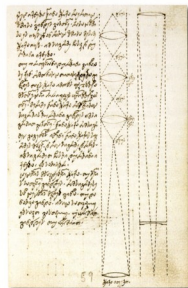

გელათის კომპლექსი XIX საუკუნეში

III-XVIII სს-ის ბერძნულ, ლათინურ, სომხურ წყაროებში. ხალხთა და ენათა ბიბლიური განყოფის „ანბანურ დამწერლობათა კატალოგებში იბერიული დამწერლობა არსად არ აიღია, – წერს ძველი აღთქმის ცნობილი სპეციალისტი ს. კრასუსი, – საყურადღებოა ისიც, რომ ბიბლიური 70 თუ 72 რესპექტაბელური ენის 15 დამწერლობას შორის იბერიული ყოველივეს პირველ ადგილზე ნახსენებია“. სანდო წყაროთა კვლევის შედეგად მეცნიერი ასკვნის, რომ ენათა და ხალხთა ადრინდელი ნუსხაში დამარჩია ნამდვილად კავკასიელ და არა სხვა იბერებსა და მათ დამწერლობაზე. უნდა ითქვას, რომ ჯერჯერობით ერთმნიშვნელოვნად მაინც არ არის დადგენილი – იბერიელების ორიგინალური ანბანური დამწერლობა იგულისხმება აქ, თუ საერთოდ მწიგნობრობის ისეთი ტრადიცია, როცა ხალხს საკუთარი ანბანი არა აქვს და სხვა რომელიმე ენის ანბანს იყენებს (ნ. დობოჯიძე), ანუ მიმართავს წერის თავისებურ ხერხს – ალოგოტოგრაფიას, რომელიც აღმოიღო იყო გავრცელებული ახლო აღმოსავლეთში. არსებობს ვარაუდი (თ. გამყრელიძე) არამეულის მეშვეობით ამ მეთოდის გამოყენების შესახებ ქრისტიანობამდელ საქართველოშიც.

როგორც ცნობილია, ნინაქრისტიანულ ხანას უკავშირებს ქართული ანბანის წარმოშობას ივ. ჯავახიშვილი (პირაძის თარიღი – არა უფვიანის ძვ. წ. VII ს-ისა) და მას ფინიკიურები მომდინარედ მიიჩნევენ, ასევე რ. პატარიძე საფუძველად ფინიკიურს ვარაუდობს, ხოლო თარიღს ძვ. წ. V ს-ით განსაზღვრავს. დაქრამის, ა. კეკელიძის, ა. შანიძისა და სხვათა მიერ ადრე გამოთქმული თეზისაზრისი, რომ ქართული ანბანი ბერძნული წარმომავლობისაა, სემიტურ, ბერძნულ და ქართულ გრაფიკულ სისტემათა შეპირისპირებით კვლევით უფრო არგუმენტირებულად წარმოადგინა თ. გამყრელიძემ, რო-

მელიც მივიდა დასკვნამდე, რომ ქართული ანბანი ბერძნული პროტოტიპის გავლენით შეიქმნა IV ს-ში, საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელებასთან ერთად. სხვა ანბანთა გავლენას გამოირიცხებს ე. მაჭავარიანი. იგი უძველეს ქართულ ასო-ნიშანთა მოზაზღვრობის (ანუ პალეოგრაფიული ნიშნების) ანალიზის შედეგად ასკვნის, რომ ისინი ამჟღავნებენ სტილურ ერთიანობას და შექმნილი არიან უცხო ანბანთა ასო-ნიშნების გამოყენების გარეშე, მათგან დამოუკიდებლად და ერთბაშად. ანბანის დოთარიგებასთან დაკავშირებით საინტერესო გამოდგა ნეკრესის ძველ ნაქალაქარზე 1999 წელს აღმოჩენილი წარწერებიანი ფილა. მასზე შემორჩენილია ასომთავრულით შესრულებული რვა სტრიქონი. ეპიგრაფიკის ახლად

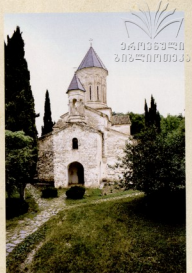
ვახტანგ VI-ის ქანია (XVIII ს.)

გალრმადებს აკ. შანიძე უკავშირებს V სიდან ჩვენში ფართოდ გაშლილ რედაქტირებას და მთარგმნელობით საქმიანობას. ძველ ტექსტებში ჩართული გრამატიკული, ლექსიკოლოგიური თუ ნორმატიული ხასიათის შენიშვნები, რომლებიც ტექსტის განმარტებას ემსახურება, ფაქტობრივად, პირველი ფილოლოგიურ-ტექსტოლოგიური ძიებები, სადაც ენათმეცნიერული აზრი გამოკრთის. გარკვეულ პრინციპზე აგებული გრამატიკული ტრაქტატი კი – „სიტყუაჲ ართრონათეთის“ იქნება უკვე ეფრემ მცირის ლიტერატურულ სკოლაში, იგი არის უტყუარი საბუთი იმისა, რომ XI-XII სს-ში ქართულად არსებული გრამატიკული ლიტერატურა“ (მ. შანიძე). დავსტნთ, რომ თხზულება ტიმოლოგიური კლდევის ადრეული ნიმუშებია.

ფილოსოფიურ-თეოლოგიური აზროვნების განვითარება საქართველოში ქრისტიანობის შემოსვლისთანავე დაიწყო და იგი დაკავშირებული იყო ბერძნულ სამყაროსთან. პირველი ნაბიჯები კოლხეთის აკადემიას (უმაღლეს რტორიკულ სკოლას) უკავშირდება, რომელიც III-IV სს-ის მიჯნაზე დაარსდა. სწორედ ამ აკადემიიდან მოწვევითა ცნობილი ქართველი ფილოსოფოსი იოანე ღაბის მირიის მეფის ვაჟის, პეტრე იბრის (411-491 წწ.) აღმზრდელად, რომლის მეცნიერულმა ნაშრომებმა სახელი მოიხვეჭეს მაშინდელ კულტურულ

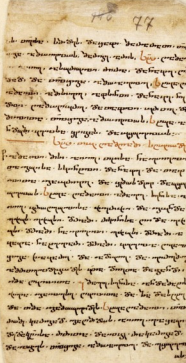
სმოფლოში. ქართველ მოაზროვნეს ნილად ზედა, ანტიკური ფილოსოფიური მემკვიდრეობა ქრისტიანული ნიადაგზე გადამუშავების, რის გამოც მრავალი ს-ის შემდეგ პეტრე იბერი შეფასდა როგორც „უკანასკნელი წარმომადგენელი ანტიკურობისა და პირველი ადამიანი ახალი დროისა“ (მ. წუცუბიძე). არეოპაგიტული წიგნების ავტორმა დიდი სახელი და გავლენა მოიპოვა ბიზანტიაში, ამასთანავე, ცხადი გახდა, რომ ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადება (IV ს.) ჩვენი ერისათვის კულტურული ორიენტაციის მაუწყებელიც იყო, რადგან „თავისი მთავიანი არსებით ეს ერი სწორედ ევროპული კულტურისკენ მიისწრაფოდა მუდამ, ამ ყადის კულტურაში მოეხდებოდა სულის ძალთა რეალიზაციის უმჯობეს სადინარს“ (რ. თვარაძე). ეს მისწრაფება უფრო ხელშეწყობდა და ნაყოფიერად ე. წ. ელიზოვილიზმში გამოიკეთა, როცა არაბთა განდევნის შემდეგ საქართველოში კულტურის აღორძინება და ინტენსიური განვითარება დაიწყო. XI-XII სს-ის საქართველოში იქმნება მეცნიერებისა და განათლების მნიშვნელოვანი კერები (გელათის, იყალთოს აკადემიები, კუდაგოციურ-საგანმანათლებლო სასწავლებლები ყრმაშენთან), უაღრესად აქტიურდება მწიგნობრული საქმიანობა საქართველოს საზღვრებს გარეთ, მათ შორის წინა ევოპაში შექმნილ ქართულ ცენტრებში; საბერძნეთში, ათონის მთაზე, სადაც 980-983 წწ-ში ივერთა მონასტერი დაარსდა, XI-XII სს-ში შეიქმნა ქართული კულტურის მძლავრი კერა; ბიზანტიის იმპერიის ფარგლებშივე მოქმედებს პეტრიწონის მონასტერი (ახლანდელ ბულგარეთში), რომელიც ბიზანტიის „დიდმა დომესტიკოსმა“, ქართველი ერისათვისთვრისათვის გაგმა გრიგოლ ბაკურიანის ძემ დააარსა. ამ საეგნებში თეოლოგიურ-ფილოსოფიური წიგნების თარგმნა და კომენტარება ხელს უწყობდა ქართული ფილოსოფიური აზრის განვითარებას; ათონის სკოლის უშუალო გამგრძელებელია ქრისტიანული რელიგიისა და კულტურის მძლავრი კერა შავ მთაზე (ისტორიულ სერიაში); პალესტინაში, სადაც ქართველთა გამოჩენას მრავალსაუკუნოვანი ისტორია აქვს. XI ს-ში მდებარე ჯვრის მონასტერი და წმინდა მინაზე ახალი კერა ჩნდება, რომელიც მალე ქართველთა ძირითად კულტურულ-საგანმანათლებლო და მწიგნობრულ კერად იქცევა. ეს ცენტრები და იქ მოღვაწე დიდი ქართველი მწიგნობრები (გიორგი მთაწმიდელი, ექვთიმე მთაწმიდელი, ეფრემ მცირე და სხვანი) სახელგანთქმული იყვნენ მთელ ქრისტიანულ აღმოსავლეთში.

ფილოსოფოსი სამონასტრო კომპლექსი, დაარსებული VI საუკუნეში.

ქართული რენესანსის ამ ეპოქაში მოღვაწე მწიგნობართათვის, რომელთაგან არაერთი იყო ბიზანტიაში განსწავლული (მაგ. ეფრემ მცირე, არსენ იყალთოელი, იოანე პეტრიწი), დამახასიათებელია ჰუმანიზმის სულით გამაჟღერებული ადამიანის აღზრდის ზეგნის ძიება, კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობისათვის მომავალი თაობის მოზადება. ამ მიზნით გიორგი მთაწმიდელს ბიზანტიაში ნაუყვანია საქართველოდან 80 ყმანელი; დავით აღმაშენებლის, რომელიც ქართველ ხალხში განათლების შეტანაზე ზრუნავდა, საბერძნეთში 40 ახალგაზრდა გაუგზავნია ცოდნის მისაღებად, მხოლოდოში დანიზაურებული კულტურის ასათვისებლად. „მუსლიმი მწერლები გვამცნობენ, რომ დავით აღმაშენებლის ცალკე სახლიც კი აუშენებდა უცხო ქვეყნების მეცნიერთა, ფილოსოფოსთა და პოეტთათვის“ (რ. მეტრეველი). ყოველივე ეს ჩვენი დიდი მოღვაწეების მაღალი მამულისწივლით პასუხმძიებლობის მაჩვენებელია.

ძველი ქართული მწიგნობრული მემკვიდრეობა დიდ მწიგნობართა გონიერების, დაუღალავი, მოზანშიშაროული მემოქმედებითი შრომის, ღვთისა და ქვეყნის წინაშე ვალის კეთილად მოხდის შედეგია. მოუხედავად ისტორიული ქართველობისა, ქართული მწიგნობრობა მდიდდებოდა და მუდმივად ამდიდრებდა ქართულ სასოცოლო კულტურულ სივრცეს, ამასთანავე, ყოველ ეპოქაში, შესასაზისად, იწარუნებდა სათანადო ღონისძიებას.

ზაზა ფანასკერტელის სამკირალო წიგნი (XV ს.)

მოციქულები: ანდრია, სიმონი, იაკობი, ბარტოლომე, თომა და ფილაპე. კრებული (XVIII ს.ის დასაწყისი).

მოციქულთა მოღვაწეობა საქართველოში

მოციქულები. მარტელის ტაძრის მხატვლობა.

საეკლესიო ტრადიციის მიხედვით, I ს-ის 30-იან წწ-ში საქართველოში ქრისტიანობა იქადაგეს მოციქულებმა – ანდრია პირველწოდებულმა, სვიმონ კანანელმა და მატათამ, რის გამოც საქართველოს ეკლესია სამოციქულო ეკლესიად ითვლება. საეკლესიო გადმოცემების უტყუარობას ადასტურებენ როგორც ქართული, ასევე უცხოური წყაროები.

საქართველოში მოციქულთა მოღვაწეობის შესახებ მწირ, მაგრამ საინტერესო ცნობებს გადმოგვცემენ უცხოური ავტორები: ორიგენე (+254), ევსები კესარიელი (+340), ეპიფანე კვიპრელი (+405), ეპიფანე კონსტანტინოპოლელი (VIII ს.) და სხვანი. მართალია, უცხოელი ავტორები ანდრია მოციქულის სამოღვაწეო ქვეყნად სკვითებს მიიჩნევენ და საერთოდ არ ასახელებენ საქართველოს, მაგრამ „სკვითიამი“ არა მარტო კონკრეტულად სკვითი ტომებით დასახლებულ ტერიტორიას მოიაზრებენ, არამედ კავკასიის ტერიტორიის იმ ნაწილსაც, სადაც ქართველური ტომები ცხოვრობდნენ (მეტროპოლიტი ანანია [ჯაფარიძე], საქართველოს სამოციქულო ეკლესია, ტ. 1, თბ.; 1996, გვ. 48). უფრო მეტიც, ზოგიერთი უცხოელი ავტორი (დოროთე ტვირელი, ეპიფანე კვიპრელი და სხვანი) ანდრია მოციქულის ქადაგებასთან დაკავშირებით „სკვითიის პროვინციაში“ ისეთი პუნქტებს (სებასტოპოლისი, აფსარი-გორიის ციხე) ასახელებს, რომლებიც საქართველოს შემადგენელი ნაწილი იყო.

მოციქულთა მოღვაწეობის შესახებ არსებული ქართული წყაროები, უცხოურ წყაროებთან შედარებით, გვიანი ხანით თარიღდება.

იდეურ-პოლიტიკური თვალსაზრისით მოციქულთა თემას X-XI სს-ში განსაკუთრებული აქტუალობა ათონის მთაზე მოღვაწე ქართველმა სასულიერო პირებმა შესძინეს. ქართველი მამები საქართველოში მოციქულთა მიმოსვლის დამადასტურებელ ფაქტებს ხშირად იყენებდნენ ბერძენი სამღვდელთების წინააღმდეგ, რომლებიც ცდილობდნენ საქართველოს ეკლესიისთვის ავტოკეფალიის წართმევას. ამ მიზანს ემსახურებოდა ექვთიმე ათონელის (+1028) მიერ ბერძნულიდან ანდრია მოციქულის „მიმოსვლის“ ქართულ ენაზე თარგმნა. აღნიშნულ საკითხს ბერძნულ წყაროებზე დაყრდნობით საინტერესო ნაშრომი უძღვნა XI ს-ში შავ მთაზე მოღვაწე ეფრემ მცირემ.

ანდრია პირველწოდებულის, სვიმონ კანანელისა და მატათას გარდა საქართველოში სხვა მოციქულებსაც უშეღვანით. ეფრემ მცირე ბერძნულ წყაროებზე დაყრდნობით აღნიშნავს, რომ საქართველოში ქრისტიანობა ანდრია მოციქულიდან ერთად გაავრცელა ბართლომემ. ეფრემ მცირეს აღნიშნულ ცნობას ადასტურებს XVII ს-ის 30-40-იან წწ-ში საქართველოში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერი არქანჯელო ლამბერტი. ზოგიერთის ცნობით, საქართველოში თითქმის უქადაგებია თედეოს მოციქულისაც.

ანდრია პირველწოდებულისა და მათთან ერთად მყოფ სხვა მოციქულთა საქართველოში მიმოსვლა დანერგულობითაა აღწერილი „ქართლის ცხოვრებაში“ დაცულ XI ს-ის ისტორიკოსის, ლეონტი მროველის „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა“-ს ჩანართში. აღნიშნული ჩანართი „ქართლის ცხოვრების“ ძველ რედაქციებში არ შედიოდა. იგი მხოლოდ XVIII ს-ში ვახტანგ VI-ის მიერ შექმნილ „მეცნიერ კაცთა კომისიას“ ჩაურთავს ლეონტი მროველის „მეფეთა ცხოვრებაში“. აღნიშნული ჩანართი გარკვეულწილად ექვთიმე მთაწმინდისეული ანდრიას „მიმოსვლის“

ქველური ხატი მარტელის ტაძრიდან

ანაურის ტაძრის ნანგრევები
(VIII-IX სს.)

თარგმანის ქართულ ვერსიას ეფუძნება. თუმცა, მისგან განსხვავებით, იგი უფრო ვრცლად გადმოგვცემს მოციქულთა მიმოსვლის გზებს და მარშრუტებს საქართველოში.

„ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით, რომელსაც მოციქულებმა წილი ყარეს, ვის სად უნდა ექადაგა ქრისტიანობა, ივერთა მხარე მარადქალწულს ერგო, მაგრამ ღვთის ნებით მას უფლება არ მიეცა თავის წილზედ ქვეყანაში ახალი სარწმუნოება ექადაგა. უფლის ნებით საქართველოში ქრისტიანობის საქადაგებლად გამოიგზავნა ანდრია პირველწოდებული, რომელსაც ღვთისმშობელმა გამოატანა ფიქარზე აღბეჭდილი საკუთარი ხატი (ღვთისმშობელი ყრმით – ანკურის ღვთისმშობლის ხატად წოდებული), თან დააბარა: „სადაცა ხეილოდჳ მცეა თანაჲმჳნე ვარ ქადაგებოისა... და დიდად შევენიო... მას ჩემდა ხეედრებულსა“ [ქართლის ცხოვრება, ტ. 1, თბ; 1955, გვ. 38].

ზოგიერთი წყაროს ცნობით, ანდრია მოციქულს საქართველოში ორჯერ, ზოგიერთის მიხედვით სამჯერ უმოგზაურია. პირველი მოგზაურობის დროს, თანმხლებ პირებთან და ხელთუქმნელ ხატთან ერთად, ანდრია მოციქული მეგრელთა ქვეყნიდან, ტრაპიზონიდან „შესულა ქვეყანასა ქართლისას“, რომელიც დიდ-აჭარის სახელთაა ცნობილი. ანდრია მოციქულმა „მრავალნი ჭირნი და განსაცდელი დაითმინა ურწმუნოთაგან“, რადგან დიდ-აჭარის მცხო-

ვრებნი არ იცნობდნენ სამყაროს შემოქმედ ღმერთს და ურწმუნოების გამო „ყოველსა საძაგელსა და არაწმინდასა წესს აღასრულებდეს“. ღვთის შენუენით ანდრია ადგილობრივი მკვიდრნი ქრისტეს რწმენაზე მოაქცია. დიდ-აჭარაში მას აუშენებია ღვთისმშობლის სახელობის ეკლესია, დაუდგენია „მღვდელნი და დიაკონნი“ და ხელთუქმნელი ხატის ასლიც აქვე დაუსვენებია.

აქედან ანდრია ხელთუქმნელი ხატის დედათან და თანამგზავრებთან ერთად ქართლის შუაგულისკენ გაემართა, გადაეღო მთა, რომელსაც რკინის ჯვარი ეწოდება, რადგან, გადმოცემის მიხედვით, ამ ადგილზე ანდრია მოციქულს რკინის ჯვარი აღუმართავს. რკინის ჯვრის გავლით იგი ოძრახის ხევით გადავიდა სამცხეთში, მცირე ხანს შეჩერდა სოფელ ზადენგორესთან და გაემართა ანკურისკენ, რომელსაც ეწოდებოდა სოსანეთი. ამ დროისათვის ქართლის ამ კუთხის გამგებელი ყოფილა ქვერი დედაცაჲ სამთავარი, რომელსაც თურმე ერთადერთი ვაჟი გარდაცვლილა და მთელი სამთავრო მას ეგოსობოდა. ანდრია მოციქულმა ღვთის ნებით ქვერი დედაცაჲს ვაჟი მკვდრეთით აღადგინა. მომხდარი სასწაულის გამო სამთავროს მკვიდრთა დიდი ნაწილი ქრისტეს რწმენაზე მოექცა. ანდრია მოციქულმა ხელთუქმნელი ხატის სამუალებით და გულმურავად ლოცვით ქალაქში არსებული არტემისა და აპოლონის საკერპო ბო-

პატრე და პავლე მოციქულები.
მარტილის ტაძრის მოხატულობა.

მანაშლესი. წყაროთაის საბარება, გადამწერი - გაბრიელი (X-XI სს.).

მონები დაამხო. მოციქულმა ანდრიამ მათ დაუდგინა ეპისკოპოსი, მღვდელნი და დიაკონნი, ხოლო ღვთისმშობლის ხელთუქმნელი ხატი დაასვენეს „მცირესა მას ეკუდერსა“, რომელიც ანუკრის ღვთისმშობლის ხატის სახელითაა ცნობილი. მოციქული ანდრია ქრისტეს-მიერი სიყვარულით გამოთხოვა ახლად მოცეკვლ მესხეთის მოსახლეობას და „ნარემათა სხვათაცა ადგილთა ქადაგებდა საბარებისა“.

მეორედ მოგზაურობის დროს ანდრია სვიმონ კანანელთან და მატათა მოციქულთან ერთად ისევ შემოღის „ქუეყანასა ქართლისას“, მოიარა „ტაოს კჳდო ქუეყანა და ვიდრე მდინარე ჭოროხამდე“. აქედან მოციქულები შავი ზღვისპირეთის გავლით სვანეთის ქუეყანაში მოსულან, სადაც იქაურებს ახალი სარწმუნოება მოუღიათ. მატათა მოციქული ახლად მოცეკვლებთან დარჩენილა, ხოლო ანდრია და სვიმონ კანანელი გადავიდნენ „ქუეყანასა ოცსეთისასა“ და მივიდნენ ქალაქ ფოსტაფორში. შემდგომ მოციქულები შესულან „ქუეყანასა აფხაზეთისასა და სე-ქასტის ქალაქად, რომელსაც ან ენოდების ცხუმი“. აქ ანდრიამ სვიმონ კანანელი დატოვა, თვითონ კი ჯიქეთში გადავიდა, სადაც არ შეინყარეს ქადაგება მოციქულისა. სიკვდილს გადაარჩენილა ანდრიამ ეს მხარე დატოვა და უკან დაბრუნდა, ხოლო სვიმონ კანანელი კი დარჩა. მისი საფლავი მატათის გადმოცემით „არს ნიკოფს ქალაქსა, შორისა აფხაზეთისა და ჯიქეთისა, რამეთუ მუნ აღსრულა“ (ქართლის ცხოვრება, ტ. 1, გვ. 42-43).

„ქართლის ცხოვრების“ ცნობები გარკვეულწილად სრულ თანხმობაშია თანამედროვე მეცნიერულ მიღწევებთან. ანუკრი, სადაც მოციქულმა ანდრიამ პირველი საეპისკოპოსო დააარსა (მიგრპოპოლიტი ანანია (ჯაფარიძე), საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ. 1, გვ. 42), იმ დროისთვის, როგორც არქეოლოგიური გათხრებით დასტურდება, ქართლის სამეფოს მნიშ-

ვნელოვან ცენტრს წარმოადგენდა (ვ. ლიჩილა, ანდრია მოციქული სამცხეში, მესხეთი, ისტორია და თანამედროვეობა, თბ., 2000, გვ. 109).

მოციქულთა მოღვაწეობა აგრეთვე გარკვეული კვალი დატოვა ადგილობრივ ტოპონიმულ და სხვა გადმოცემებში. ქართულ წყაროებში აღნიშნული ცნობა: ანდრია „შევიდა ქუეყანასა ქართლისასა, რომელსა დიდ-აქარა ეწოდებოდა“, მეტად საინტერესოა. ამგვარად „დიდაქარა“ შემონახულია ხულოს რაიონის ერთ-ერთი სოფლის სახელწოდებაში, რომელიც მდ. ჭოროხის მარჯვენა შენაკადის, აჭარის წყლის ზემო ნელზე მდებარეობს. დიდაქარის სახელწოდებაში ასახულია ამ უთხის ზოგადი სახელი აჭარა. საინტერესოა რომ იქაურები ზოგჯერ ცდილობენ სოფლის სახელწოდება „დედაქარად“ გაიზარონ (ი. ბიბილაშვილი, ნ. მგელაძე, პირველად დიდაქარაში, გზ. „აჭარა“, 2000, №104).

მიუხედავად თურქთა 300-წლიანი ბატონობისა და აქაური მოსახლეობის გამუსულმანებისა, დიდაქარის მკვიდრებმა დღემდე საინტერესო ქრისტიანული გადმოცემები შემოინახეს. ადგილობრივი მოსახლეობა დღეს გორეთებში სოფლის განაპირა მაღალ მთარაზე მდებარე ადგილს, რომელსაც „თარანგელს“ უწოდებენ. „თარანგელი“ იგივე მთაყარანგელოზია, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ ამ ადგილზე ქრისტიანული ტაძარი უნდა არსებულებოდა. ადგილობრივი მოსახლეობის გადმოცემით, „თარანგელად“ ნოდებულ ადგილას ანდრია მოციქულს პირველი ქრისტიანული ტაძარი აუგია. ადგილობრივ მკვიდრთა გადმოცემა სრულ თანხმობაშია ლეონტი მროველის მოწმობებთან.

დიდაქარიდან სამცხისკენ მიმავალ ანდრია მოციქულს რკინის ჯვარი ალუმარათეს, რომელიც შემდგომ რკინის ჯვრის ტოპონიმის სახელითაა ცნობილი. საქართველოში ამ სახელწოდებით ორი ტოპონიმი არსებობს - ზეკარისა და ხარაგაულის რკინის ჯვარი. აღსანიშნავია, რომ ისტორიული

ქუდური კარები ხატი მარტელთან

საქართველოს ტერიტორიაზე შედგენილი (დღევანდელი თურქეთი) დადასტურებულია კინის ჯვრის (იგივე რკინის ჯვარი) მიკროტოპონიმი.

ნმ. ანდრია მოციქულის სახელს უკავშირდება აგრეთვე ასპიძის რაიონში არსებული სოფელი ანდრიანმინდა, სადაც X საუკუნით დათარიღებული მისი სახელობის ტაძარი არსებობს.

ამავე სახელწოდების ტოპონიმი ანდრიანმინდის (იგივე ანდრიანმინდა) სახელით დასტურდება შავშეთის ტერიტორიაზე.

საქართველოში მოციქულთა მოღვაწეობა აისახა ზეპირ გადმოცემებში. ამ გადმოცემების მიხედვით, ანდრიას სამეგრელოში გაუნადგურებია ძველი საკერპო ადგილები, ხოლო მარტვილის ტაძარი აშენებული ყოფილა იმ მუხის ძირზე, რომელიც მოციქულ ანდრიას მოუჭრია.

აფხაზეთის ტერიტორიაზე მოციქულთა მოღვაწეობის დამადასტურებელი ცნობების შესახებ საინტერესო გადმოცემებს გვანდებიან XVII-ს-ში საქართველოში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერები დონ ქრისტოფორე დე კასტელი და ფრანგი მოგზაური ჟან შარდენი. მათი ცნობით, ბიჭვინთაში ანდრია მოციქულს აუგია ტაძარი, რომელიც შემდგომ მის სახელზე უკურთხებიათ. აღნიშნული ტაძარი XV სიდან XVII ს-ის შუახანებამდე აფხაზთა საკათალიკოსოს მწყემსმთავრის რეზიდენციას წარმოადგენდა.

უძველესი უცხოური და ქართული წყაროების მიხედვით, სვიმონ კანანელი და მატათა მოციქული საქართველოში არიან დაკარბალენი. თავდაპირველად სვიმონ კანანელის საფლავი ნიკოფსიაში ყოფილა, მაგრამ ჩრდილოკავკასიელი მომთაბარე ტომების თავდასხმების გამო მისი წმიდა ნაწილები გადმოასვენეს და ამჟამად მისი საფლავი დაცულია აფხაზეთში, ახალ ათონში (თ. ბერაძე, ვახუშტი ბაგრატიონი აფხაზეთისა და ჯიქეთის შესახებ, აფხაზეთის ისტორიის პრობლემები, თბ: 1998, გვ.

მარტვილის ტაძარი (VII-X სს.)

108). IV ს-ის მოღვაწის, ეპიფანე კვიპრელის ცნობაზე დაყრდნობით ქართული საეკლესიო ისტორიოგრაფია მიიზნევს, რომ მატათა მოციქული დაკარბალულია ბათუმის მახლობლად მდებარე გონიოს ციხესიმაგრის ტერიტორიაზე, რომელიც უძველეს უცხოურ წყაროებში აფსაროსის სახელით არის ცნობილი (მიტროპოლიტი ანანია (ჯაფარიძე), საქართველოს სამოციქულო ეკლესია, ტ. 1, გვ. 39).

საქართველოს ეკლესია დიდად აფასებს მოციქულთა ღვაწლს ჩვენში ქრისტიანობის გავრცელებაში. აღბათ ამითაა განპირობებული, რომ საქართველოს სამოციქულო ეკლესიამ თავისი მწყემსმთავრის, კათალიკოს-პატრიარქის საყდარი – მცხეთის სვეტიცხოვლის ტრაპეზი 12 მოციქულის სახელზე აკურთხა.

ტაო. ქოროხის ხეობა. დღევანდელი თურქეთის ტერიტორია.

კრამდამოსხმა სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარი.

ზაგრატიონთა საგვარდულო გერბი

უძველესი ქართული წყაროებისა და საეკლესიო ტრადიციის მიხედვით, საქართველოს ეკლესიის კუთვნილებას წარმოადგენს ახალი აღთქმის უდიდესი სიმნივე – უფლის კვართი, რომელიც იერუსალიმიდან I ს-ის 30-იან წწ-ში მცხეთაში შემოსუვენებით და იქვე დაუფლავთ ქართველ ებრაელებს.

ქართული წყაროების ცნობით, იერუსალიმიდან დევნილი ებრაელები ჯერ კიდევ ძვ. წ. VI ს-იდან შემოდან ხა-ქართველობში. მათი მიგრაცია შემდგომ საუკუნეებშიც გრძელდებოდა. მცხეთაში დამკვიდრებული ებრაელები მნიშ-ნეულოვან როლს ასრულებდნენ ქარ-თლის სამეფოს პოლიტიკურ ცხოვრება-ში. ჯერ კიდევ ძველი აღთქმის ეპოქა-ში ებრაელებს მცხეთაში აგრეთვე მოუ-ბაძინებიათ ძველი აღთქმის სიმნივე – ელიას ხალეში (ილია თეზბიტელის მო-სახსნაში), რომელიც გასაიდუმლოებულ ვითარებში დაუმარბავთ. სიმნივეების შემოსუვენების გარდა საისტორიო წყა-როვით ქართლის გაქრისტიანებაში გან-საკუთრებით წარმოაჩენენ ქართველი ებრაელების ღვაწლს (ე. მაშისთვლით-ყოლი, ქართველ ებრაელთა ისტორია, თბ. 1995, გვ. 136). მათ მიერ I ს-ში იერუსალიმიდან ჩამოტანილი უფლის კვართი დავიჭრა მცხეთაში, ელიას ხა-ლენის მახლობლად, რამაც, გარკვეული თვალსაზრისით, საკრალური მნიშვნე-ლობა შეიძინა. ძველი აღთქმა, რომლის სიმბოლური გამოხატულება ელიას ხა-ლენია, წინასწარმეტყველებს ახალს, ახალი აღთქმა კი, რომლის სიმბოლოს უფლის კვართი წარმოადგენს, აცხადე-ბს ძველს. მცხეთაში ელიას ხალენისა და უფლის კვართის დაფუძნება ძვე-ლი აღთქმის დასასრულსა და ახალი აღთქმის დასაწყისს მოასწავებს.

ებრაელთა მიერ მცხეთაში ელიას

ხალენის შემოსუვენებისა და მისი და-ფულის ისტორია უცნობია, სამაგიეროდ უფლის კვართის შესახებ ქართულმა წყაროებმა საინტერესო გადმოცემე-ბი შემოგვინახა. ამ მხრივ აღსანიშნა-ვია წმ. ნინოს ცხოვრებისადმი მიძღე-ნილი სხვადასხვა რედაქცია. აგრეთვე, მნიშვნელოვანია XVI-XVII სს-ის რუსუ-ლი წყაროები და XVII ს-ში საქართვე-ლოში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერე-ბის ცნობები.

ქართული წყაროების მიხედვით, მცხეთაში დამკვიდრებული ქართველი ებრაელები არ წვევდნენ კავშირს თა-ვის ისტორიულ სამშობლოსთან, ყოველ-თვის საქმის კურსში იყვნენ იქ მიმი-ნარე მოვლენების შესახებ. I ს-ის 30-იან წწ-ში მცხეთელ ებრაელებს ეცნო-ბათ, რომ მათ მონანილეობა უნდა მიე-ღოთ იესო ქრისტეს ჯვარცმში, რო-მელმაც თავი მესიად გამოაცხადა და თავისი ქმედებით ებრაელთა რჯულს დაუპირისპირდა. იერუსალიმში ქარ-თველ ებრაელთა სახელით გაემარინა ქარ-თელი ელიოზ მცხეთელი და ლონგიონ კარ-სნელი. ნახელის წინ ელიოზს მოუვცი დედა ევედრება, მინვევის გამო იერუსა-ლიმში აუცილებლად გამგზავრებულყო, მაგრამ ნუ გაიზიარებდა მღვდელმთა-ვართა, ფარისველთა და მწიგნობართა გადაწყვეტილებას მაცხოვრის წინააღ-მდეგ, ნუ შეუერთდებოდა მათ განაჩენს და ნუ მიიღებდა მონანილეობას იესო ქრისტეს ნაშებად, რადგან სწორედ იგია ყქმპირიცი მესია, რომლის მოსვლას ძვე-ლი აღთქმის წინასწარმეტყველთა მინიშ-ნების საფუძველზე ისრაელის ერი ყო-ველთვის მოელოდა. ელიოზს მცხეთელი და ლონგიონ კარსნელი იერუსალიმში მართლაც დაესწრნენ უფლის ენებას, მაგრამ მათ მონანილეობა არ მოუღიათ მაცხოვრის ჯვარცმადი.

როგორც კი შესრულდა განგება მაცხოვრის ნაშენი, უფლის ჯვარცმამი მონაწილე მყოფებმა ქრისტეს სამოსელი გაიცვეს, ხოლო უნაქრო მაცხოვრის კვართი აღარ დანაწილეს, არამედ წლი იგდეს. ღვთის ნებით, კვართი ელიოზ მცხეთელს ერგო. მცხეთაში დაბრუნებულმა ელიოზმა უფლის კვართი თავის დას სიდონიას გადასცა, რომელმაც ქრისტეანობის უდიდესი სიწმიდე გულში ჩაიკრა და მიიღვა. ქართლში მფეე ადერკს (მატბერდის კრებულის მიხედვით ამაზაელი) უფლის კვართი მიეწონა და გაწიზაზა გამოეღო იგი სიდონიას ხელდან, მაგრამ სიდონიას ისე მაგრად ჰქონდა კვართი მკერდში ჩაკრული, ვერაფერმაც ძალამ ვერ შეძლო მისი წართმევა. ელიოზმა თავისი და სიდონია კვართთან ერთად დაკრძალა. ღვთის ნებით, მცხეთაში უფლის კვართის შემოსვენების ისტორია და მისი დაფლვის ადგილი მალე მივიწყეს. ასეთია ზოგადად უფლის კვართის შემოსვენების ისტორია, რომელიც საინტერესო დასკვნების გაკეთების საშუალებას იძლევა.

თავისთავად უფლის კვართის მცხეთაში შემოსვენება და მისი დაფლვა სიმბოლურად გაიხსრება როგორც ქრისტეანობის შემოსვლა ქართლში. როგორც წყაროებიდან ჩანს, ჯერ კიდევ კვართის შემოსვენებამდე ქართლის დედაქალაქში უკვე ჩანან პირველი ქრისტეანები, რომელთაც „სწამათ იესო ქრისტე, როგორც ღმერთი და მაცხოვარი ქვეყნისა“. ელიოზის დედა და მისი და სიდონია პირველი მართლმორწმუნე ქრისტეანები არიან. როგორც აღვნიშნეთ, იერუსალიმში მიმავალ ელიოზს დედამისი ეხენება, რომ მონაწილეობა არ მიიღოს ჯვარცმამი. იგი იმდენად მართლმორწმუნე ყოფილა, რომ

მცხეთაში სულიწმინდის მადლით ემცნო ჯალათების მიერ ქრისტეს ჯვარზე დაღურსება.

უფლის კვართის მცხეთაში დაფლვა იყო პირველშივე ქართველთა განმანათლებლის, წმ. ნინოს ქართლის დედაქალაქში შემოსვლისა. პირველი ცნობები უფლის კვართის მცხეთაში დაფლულობის შესახებ მან იერუსალიმში დევნილი სომეხი ქალის, სარა ნიაფორისგან შეიტყო. მცხეთაში შემოსვლის შემდეგ კი მისთვის ცნობილი ხდება კვართის განსასვენებლის ადგილი. IV სის პირველ მეოთხედში ელიოზ მცხეთელის შთამომავლების მიერ მცხეთაში უფლის კვართის დაფლვის აღიარებამ მთელი ქართლის სამეფოს მოსახლეობის გაქრისტიანების პროცესი დააჩქარა, რის გამოც იგი გახდა ქართლის მოქცევისა და საქართველოს ეკლესიის დაარსების მიზეზი (ე. ჭელიძე, საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესიის ისტორიიდან, საქართველოს საპატრიარქო, №1 1997, გვ. 8).

უფლის კვართმა, როგორც ქრისტეს სხეულმა, თავისი სიდიადე ქართლის მოქცევის შემდეგ გამოავლინა. ღვთის ნებით, მხოლოდ აღნიშნული ფაქტის შემდეგ ხდება სამეფო კარისა და მცხეთის მკვიდრთათვის ცნობილი I ს-ში საქართველოში შემოსვენებული ქრისტეანობის ამ უდიდესი სიწმიდის არსებობის ფაქტი. პირველი ქრისტეანული ტაძარი სწორედ უფლის კვართის განსასვენებელ ადგილზე შენდება. საშენ მასალად კი გამოიყენეს კვართისა და სიდონიას საფლავზე ამოსული ლიზანის ხე, რომლის ერთი სვეტი წმ. ნინოს ლოცვით ზეციდან ჩამოეშვება და კვართის განსასვენებელ ადგილზე აღიმართება. აღნიშნული სვეტი ცხოველმყოფელი სვეტის სახელითაა ცნობილი,

სვეტიცხოველი. საფლავი კვართის ადგილას აღმართული შირიმფინანე სვეტი.

წლისერა კვართის გამო. გელათის რიხთავი (XII ს.).

საიდანაც საუკუნეების განმავლობაში სამკურნალო მირონი მოედინებოდა. უფლის კვართის განსასვენებელ ადგილზე აგებულ ტაძარს ცხოველყოფილი სვეტის გამო სვეტიცხოველი ეწოდა, რომელიც დღემდე საქართველოს ეკლესიის მწყემსმთავრის საკათედრო ტაძარს წარმოადგენს.

მაცხოვრის კვართმა სვეტიცხოველის ტაძარი ეროვნულ სიმნიშვნელობადაქცია, სადაც უძველესი დროიდან ხდება ეპისკოპოსთა და ეკლესიის მწყემსმთავართა კურთხევა. ცხოველყოფილი სვეტის წინ ეპისკოპოსმა უნდა დადოს აღთქმა, რომ ის ერთგული იქნება კათოლიკე (საყოველთაო) ეკლესიისა, საღვთო წესისა და სარწმუნოებისა (ნიკოლოზ I ქართლის კათალიკოს-პატრიარქის მიერ შედგენილი „საკითხავი სუეტისა ცხოველისა, კუართისა საუფლოსა და კათოლიკე ეკლესიისა“, თბ. 1908, გვ. 96). დღემდე საქართველოს ეკლესია ამ წესს ზედმიწევნით იცავს. სვეტიცხოველის ტაძარში ოდითგანვე იხარშებოდა მირონი, ხდებოდა მეფედ კურთხევა. აქვე ქვეყნის გულმემატიკიარი სასულიერო და საერო პირები მწუხარების თუ სიხარულის ჟამს იკრიბებოდნენ და ფიცს სდებდნენ უფლისა და ერის წინაშე. გარდა ამისა, „კვართი, როგორც უწმიდესი

რელიქვია ამთლიანებს ყველა იმ ქრისტიანულ სიმნიშვნელობას, რომელიც საქართველოს ეკლესია ფლობდა და ფლობს“ (ე. ჭელიძე, საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესიის ისტორიიდან, საქართველოს საპატრიარქო, №1 1997, გვ. 8). მათ შორის მაცხოვრის სახელთან დაკავშირებულ სიმნიშვნელებს: ძელიცხოველის ჯვრის ნაწილები, ფეხთა ფიცარი, ეკლის გვირგვინის ნაწილი, ქრისტეს სამშველი და სხვ.

უფლის კვართმა, როგორც ქრისტეს დაუნანებელმა სხეულმა, საქართველოს ეკლესიაში ლიტურგიკული დანიშნულება შეიძინა. XII ს-ში კათალიკოს-პატრიარქმა ნიკოლოზ გულაბერისძემ (1150-1177 წწ.) შექმნა უფლის კვართისადმი მიძღვნილი სპეციალური ლიტურგია. მანვე აღწერა ის სასწაულები, რომლებიც კვართთან და ცხოველყოფილ სვეტთან არის დაკავშირებული.

უფლის კვართმა აგრეთვე ასახვა პოვა საქართველოს სამეფო გერბშიც. უფლის კვართის მცხეთაში დაფლვით და მის ადგილზე სვეტიცხოველის ტაძრის აშენებით მცხეთა მთორე იერუსალიმად იქცა. უფლის კვართის დაფლვის ადგილი და მისი მიდამოები უძველესი დროიდან მაცხოვრის საფლავად მოიაზრება. მცხეთის შემოგარენში მრავლად არის იერუსალიმური წარმოშობის

ტოპონიმებიც: ბეთლემი, გეთსაჰანი, ამაღლების მთა და სხვა (ე. კეკელიძე, ეტიმოლოგი, IV, 1962, გვ. 362).

სვეტიცხოველის ტაძარში უფლის კვართის დაფლვაზეა ქრთმები და საქართველოს ეკლესიის განსაკუთრებული მადლით მოსავს. ქართველი ხალხი საუკუნეების განმავლობაში ერთგულად აღწიბურებდა უფლის კვართის ქრისტიანული გაგებას მისი დაუნანებლობის შესახებ, რომელიც ეკლესიური ერთობისა და განუყოფლობის სიმბოლოდ მოიაზრება. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, ილია II-ის მართებული შენიშვნით, მაცხოვრის კვართი არა მარტო ეკლესიური ერთიანობის სიმბოლოა, არამედ „სიმბოლოა ადამიანის სულის განახლებისა“ (გაზ. „კვართი უფლისა“, №1, 2000). იგი ოდითგანვე, აგრეთვე, საქართველოს სულიერი ძლიერების, სიმტკიცისა და ქმ-მარტივ რწმენის სიმბოლოც იყო.

ქართული საისტორიო ტრადიციის მიხედვით, სვეტიცხოველის ტაძარში დაფლული კვართის გამოჩინების ჟამი მეორედ მოსვლის დროს მოხდება. ამ მიზეზის გამო, იმ ადგილის ხელშეუხებლობა, სადაც ეს სიმნიშვნელოვანი ყოველთვის წარმოადგენდა ქრისტიანობისთვის თავდადებული ერის უმთავრეს სულიერ მისიას.

მაცხოვრის ტაძრის გუმბათი

৩ ৩ ৩

A close-up photograph of the reverse side of a silver coin. The coin is circular and features a prominent, stylized cross in the center. The cross has four lobes, each with a small dot in the middle. Surrounding the cross are intricate, swirling patterns that resemble stylized waves or clouds. The coin's surface is textured and shows signs of wear, including small pits and a slightly uneven patina. The background is a plain, light-colored surface.

გახდნენ. „ქართლის ცხოვრებაში“ მოთხრობილია მირდატისა და ფარსმანის დაპირისპირებაზე. მირდატს ზურგს ჩაისახლებელი უმაგრებდნენ. ვერაფერი რომ ვერ გააწყვეს ქართლის მეფის — ფარსმან II-ის ნიშანდგეგმ, ბოლის საკუთარ მზარეულს მოაწამებოდა. ასეთი „ქართლის ცხოვრებაში“ აღწერილი ფარსმან ქველის ისტორია.

ქართული წყაროს ცნობებით მეფედრებით განსხვავებულ სურათს გვჩვენებენ რომაელი ისტორიკოსები (დიონ კასიოსი, ელიუს სპარტანუსი). მათთან ფარსმან II-ის მთავარი მონიშნალობები სამსახურით არ არის, არამედ რომის იმპერია. უცხოელი ავტორთა ცნობებით ისიც ირვევს, რომ ამ დროს ქართლის სამეფოს საზღვრები სამხრეთით და სამხრეთ-დასავლეთით კარგა შორს გადაჭიმო. ერთი რამ, რაც საერთოა ქართულ და რომაულ წყაროებს შორის, არის ის, რომ ორივე შემთხვევაში ფარსმან ქველის პერიოდის ქართლის სამეფო რეგიონში ძვირ მშობლივად ერჩეულს წარმოადგენს, რომელსაც ანგარიში უწევს როგორც რომის იმპერია, ასევე პართიის სახელმწიფო.

ფარსმან ქველის მეფობა ახ. წ. II ს-ის 20-50-იან წწ-ზე მოდის. რომის იმპერია თავისი სიძლიერის ზენიტშია. რამდენიმეწლიანი დაპირისპირება პართიასთან იმით დამთავრდა, რომ მახლობელ აზიაში მეტწილად მყარ სასაზღვრო ზოლი ჩამოყალიბდა. პართიის სახელმწიფოები სტაბილური ვითარება სუფევდა და მდებარე პოლიტიკური დაპირისპირება წინა წლებთან შედარებით მწვავე აღარ იყო. ბუნებრივია, ასეთ დროს როგორც პართია, ასევე რომი მეფედობდნენ, თავიანთი გაველი განეგრძოთ კავკასიაზე, სადაც მათ ყველაზე სერიოზულ მონიშნალობებს ქართლის სამეფო წარმოადგენდა. თავის მხრივ, ქართლის მეფე ფარსმან II ცდებოდა პართიასა თუ რომის გავლენისაგან განთავისუფლებას და მოუკიდებდნენ საგარეო პოლიტიკის წარმოებას. ამის დასადასტურებლად გამოიყენება ქველს სპარტანუსის ცნობა, რომელიც მოთხრობილია რომისა და ქართლის სამეფოს დიპლომატიურ იმზე. 130 წლის ახლო ხანებში ადრინაენ ამდისავლითი ყოფნის დროს ქართლის მეფეს ელჩები გამოუგზავნა, ძვირფასი ძეგლი ახლა და მასთან გამოცხადება სთხოვა. რომაელი ისტორიკოსის თქმით, იმპერატორს ფარსმანისთვის საჩუქრებით ერთად საბძრობო საილი და ორმოცდაათიკაციანი კოორტა მოერთნა. ქართლის მეფეები, საპასუხოდ, მდიდარი ძეგლით გაისტუმრეს ელჩები, მაგრამ იმპერატორის მთავარი მოთხოვნა უყრადღებოდ დატოვა. ფარსმან ქველი არ წარდგა იმპერატორს ადრინაენს წინაშე, რამაც ამაყად აღიზნა რომაელ განარისხა. ამ დროს მასთან იმყოფებოდნენ ამდისავლითის სხვადასხვა ქვეყნის მეფეები, ქართლის სამეფოს გამგებელი ფარსმანი კი ქვედალურად უარს აცხადებდა რომის იმპერატორთან გამოცხადებაზე. საერთოდ,

ადრინაენი გამოირჩეოდა ამპარტყანობით. წყაროები იმასაც მოგვითხრობენ, რომ იმპერატორი ისე მოისწრაფოდა ამქვეყნიური იდეების მოსაპოვებლად, რომ საკუთარი მოგრაფია თავად დაწერა და შემდეგ სხვებს გამოაქვეყნებინა. ქართლის მეფის გადაწყვეტილებამ რომს და მის გამგებელს ყველას თავისი ამცირებდა. ისე გამოიღოდა, თითქმის აღიზნებ თავად ეხებებოდა ფარსმან ქველს ჩამოსვლას. ამიტომაც, იმპერატორმა მიიღო გადაწყვეტილება, რომელმაც კიდევ უფრო გაართულა რომისა და ქართლის ურთიერთობა. ადრინაენი ქართლის მეფის მიერ გამოგზავნილი ოქროს მოსახლამები არწახვდ გამოსულ საზამ დანაშაულებს ჩააცვა. როგორც ჩანს, ამ საქციელმა ფარსმანის გულწინაგრობა გამოიწვია. ამის შემდეგ ქართლის მეფის პოლიტიკა პრდაპირი მიმართული იყო რომის იმპერიის წინააღმდეგ.

შესაძლებელია, ამავე პერიოდში დაემორჩილებინა ფარსმან ქველს ძიგრიტების ტომი. ფლავიუს არინე მოგვითხრობს, რომ დაახლ. 131 წლისათვის, მისი შვიი ზღვის გასწვრივ საინსპექციო მოგზაურობისას, ძიგრიტების ტომი ფარსმანის უზენაესობას ცნობდნენ. ქართლის მეფის გავლენა II ს-ის დასაწყისისათვის კლარჯეთამდე სწევდა. არინეს მიხედვით კი კლარჯეთამდე ზღვამდე ზოლი ფარსმან ქველის დროს ქართლის გავლენის ქვეშ მოქცეულა. ამკარა, რომ ქართლის მიერ ზღვაზე გასასვლელის მოპოვება მის მიერ დამოუკიდებელი საგარეო პოლიტიკის წარმოების შედეგი იყო. ძიგრიტების მოსახლურ ტომები ამ დროს რომის გავლენის ქვეშ იყვნენ მოქცეულნი და მათი მეფეები „ტახტს იმპერატორისაგან იღებდნენ.“ ასეთ ვითარებაში ფარსმანის მიერ ზღვისპირა ზოლზე მცხოვრები ტომის დამორჩილება ანტროპოპოლი პოლიტიკის რეალური გამოთხადი უნდა იყოს. შემდეგში ქართლისა და რომს შორის ურთიერთობა კიდევ უფრო იძაბება. II ს-ის 30-იანი წწ-ის დასაწყისში ფარსმანმა აკვირით გააბა ჩრდილო კავკასიაზე მცხოვრებ ლანთა ტომთან და მათი დახმარებით შეეცადა პართიას და რომის სამფლობელოებისათვის სერიოზული პრობლემების შექმნას. 135-136 წწ-ში ფარსმანმა ჩრდილოეთ კავკასიის გადამსასვლელი გააღო და აღიზნა წინა აზიას შეუსია. ამ ღამე-ქრობის მასშტაბები საკმაოდ დიდი იყო. მან მოიყვანა აღბანეთი, მიდია, სომხეთი და კაპადოკია. დიონ კასიოსის ცნობით, პართიის მეფე კოლონეს II იძულებული გახდა, აღიზნა საჩუქრებით მოესყუდა, ხოლო კაპადოკიის რომაელმა მმართველმა ფლავიუს არინემ სამხედრო სამზადისით შეამინა მონიშნალობები და უკუაქცია. ამ უკანასკნელის მიერ განხორციელებული ღონისძიებები იმდენად მნიშვნელოვანი იყო, რომ სესანტოპოლისში 137 წელს ამოკვეთილ წარწერაში არინეს მიერ აღიზნა ლაშქრობის მოგერიებაზე საგანგებოდაა საუბარი.

ქართლის მეფის ამ აქციამ დიდი საერთაშორისო რეზონანსი გამოიწვია. ვინაიდან სომხეთი, ეფრისი და ქართლი

იმ დროს რომის გავლენის სფეროში მოიაზრებოდნენ, პართიის მეფემ ოფიციალური პოლიტიკით მიმართა რომის იმპერატორს ფარსმანის ქველდობაში. ადრინაენი სენატოს სხდომაში მოიწვია, რომელზეც ფარსმანის საკითხი განიხილა. ამ სხდომაზე კოლონეს II-ის ელჩებიც დაესწრნენ.

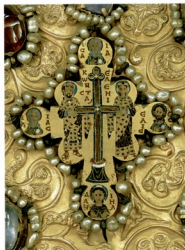
138 წელს იმპერატორი ადრინაენი გარდაიცვალა. იმპერატორი გახდა ანტონინუს პიუსი (138-161 წწ.). ახალი იმპერატორის მმართველობისას რომსა და ქართლის შორის ურთიერთობა მნიშვნელოვნად დათბა. ამისი გამოთხადი უნდა იყოს ფარსმან ქველის რომში ვიზიტიც, რომელიც 141-144 წწ-ში (ისტორიკოსთა აზრით ამ ვიზიტის განსხვავებული თარიღები გვყვებიან) უნდა შემდგარიყო. ქართლის მეფის რომში ჩასვლის მნიშვნელობაზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ ამის შესახებ მოთხრობილია რომში ყოველწლიურად აღნიშნულ ამბების წესხანა, რომელიც მარპარიოს ფირფიტაზე ინერგებოდა და ძველი რომის ნავსადგურებსა თუ ქალაქების შესასვლელთან იდგმებოდა. ერთ-ერთი ასეთი ფირფიტის ფრაგმენტი აღმოჩნდა მდინარე ტიბრის შესართავთან. მასში აღნიშნულია „ფარსმანის, იბერთა მეფის“ და მისი ოჯახის რომში მცხოვრება. წარწერაში მოხსენიებულია ქართლის მეფის ძის და დედამისის სახელებიც, თუმცაღა მათგან მხოლოდ რამდენიმე ასოა დღემდე შემორჩენილი. დიონ კასიოსის ცნობით კი ანტონინუსი პიუსმა „გაუდიდა მას სამფლობელო, ნება დართო კაპიტოლიუმში მსხვერპლი შეწირა, მისი ცხენისი ქანდაკება ეწაღა ლიონზე (მარსის ფრანკურა) დაადგმევინა და უყურებდა ფარსმანს, მისი ვაჟისა და სხვა წარჩინებულ იბერთა სამხედრო კარიერების“.

რომის იმპერიათთან დამყარებული მშვიდობიანობის მოხვედრად, ქართლის სამეფოსათვის საგარეო საფრთხის პრობლემა კვლავ არსებობდა. ამგვრად, ფარსმან II-ს პართიასთან დაეძაბა ურთიერთობა. ძნელი ითქვას, თუ რა იყო ამისი მიზეზი. „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით, ფარსმანს სიცოცხლის ბოლოს დაპირისპირება შექმნდა პართიელთა (ქართული წყაროს მიხედვით სპარსელები) სამხედრო ძალით ზურგგამაგრებულ მმართველობას. როგორც ჩანს, პართიამ მზახს ვერ მოახერხა. სწორედ ამიტომაც პართიელმა მზავრული გვგმა შემოეშავეს, ფარსმან ქველს მკვლელობით მოეწინა მზარეულის სახით. ამ უკანასკნელმა დაგვინა პირნათლად მესაქრთა. ფარსმან ქველის სიკვდილი დიდი ტრაგედია იყო ქვეყნისათვის. ლეონტი მროველი მოგვითხრობს, თუ როგორ იგვლივა ქართველმა ერმა სახელგანთი მეფე: „ამაინ იქნა გლეჯა და ტირილი, და ტყუა ყოველია ზედა ქართველთა წარჩინებულთაგან, ვიდრე გლეჯადმეგ. და იტყებოდა ყოველი თათთა თესთა ყოველთა შინა ქალთა და დაბნებთა, რამეთუ დასხდნა მგოსანნი გლეჯოსანი, და შეკრბან ყოველნი და აქსენებდნა მსწენესა და სიძველესა, და სიძვენიერესა და საიერებრსა ფარსმან ქველისა“.

მეფე მირიანი წარმართობიდან ქრისტიანობისაკენ

მანგლისის ტაძარი (V სის II ნახევარი, XI ს.)

კონსტანტინე დიდი და დედოფალი ელენე
ხატულის ხატები და დედოფალი ელენე

ფარნავაზიანთა სამეფო სახლის გა-
მოჩენილი წარმომადგენელი, ქართლის
პირველი ქრისტიანი მეფე მირიანი ქარ-
თელში მორწმუნის თვალში ადრინდენე
მარავანდდით შეიშოსა. ქართულმა
მართლმადიდებელმა ეკლესიამ იგი
წმინდანად შერაცხა და ქართველთა
განმანათლებლის – მოციქულისწორ,
წმიდა ნინოსთან ერთად, თავის დიდ
წმინდანთა შორის მიუზიზა ადგილი
(ხსენების დღე 1 ოქტომბერი). მეფე-
წმინდანის, ქვეყნის პირველი ქრის-
ტიანი მეფის შესახებ თანამედროვე
ქართულმა საზოგადოებამ უპირველეს
ყოფისა, ის იცის, რომ მეფე მირიანი
IV ს-ში ცხოვრობდა, მისი მეუღლე იყო
ნანა დედოფალი და მეფის მრწამსში
გარდატეხა ნადირობისას შუის დაბნე-
ლებამ განაპირობა. მკვლევართა შორის
კი ისევ საკამათოა მეფის წარმომადგე-
ლობა, დაბადებისა და გარდაცვალების
თარიღები, რაც მთავარია, – საკითხი,
თუ როდის გამოაცხადა მეფე მირიანმა
ქართლის სამეფოში ქრისტიანული მო-
ძღვრება სახელმწიფო რელიგიად.

მირიანის ცხოვრებისა და მოღვა-
წეობის შესახებ ცნობები ძირითადად
„მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ მატიაშისა და
„მეფეთა ცხოვრებაჲთ“ გვაქვს. დასა-
ზღვრებელი საისტორიო თხზულებების
ის ნაწილები, რომლებშიც მირიანის
თანადროული ქართლის სამეფოსა და
თვით მირიანის შესახებაა მოთხრობი-
ლი, დღეისათვის მეოთხე საუკუნეში
შექმნილ თხზულებებად ითვლება.

მას შემდეგ, რაც 257 წელს რეე
ფარნავაზიანის ძემ – მირიანმა ცოლად
ასფაგურის ასული აბეშურა შეირთო,
მირიანი ქართლის მეფედ ითვლებოდა,
მაგრამ მისი მცირეწლოვანების გამო
ქვეყანას რევი განაგებდა. იგულისხმე-
ბოდა, რომ მირიანი როცა სრულწლო-

ვანი გახდებოდა, რვეს ტახტი მისთვის
უნდა დაეთმო, მაგრამ ეს ასე არ მოხდა.
ირანული ორიენტაციის რევი ქართლში
298 წლამდე მეფობდა. ამ წელს ირანსა
და რომს შორის ნისიზისმი დადებული
ზავით ქართლზე 40 წლით რომის პრო-
ტექტორატი დამყარდა. იმპერატორმა
დიოკლეტიანემ (284-305 წწ.) 298 წელს-
ვე ქართლის ტახტზე მირიანი დასვე.

ტახტზე ასვლის შემდეგ მირიანმა
ცოლად შეირთო ნანა კაპადოკიელი
– პონტოელი დიდებულის ასული,
რომლისგანაც მირიანს ორი ძე – რევი
და ბაკური (ბაქარი) და ერთი ასული
შეეძინა (მირიანის სიძე იყო ფეროზი,
რომელიც შემდეგ მოინათლა). იმავე ზა-
ნებში რომაელთა ჩარევით მოწესრიგდა
სასაზღვრო დავა სომხეთთან. ამ ორ
ქვეყანას შორის საზღვრად ახლანდელი
ბაზბაქის (პამბაქის) მთის წყალგამყო-
ფი დაიდო. ქართლის სამეფო ტახტზე
ასული მირიანი კერპთაყვანისმცემელი
იყო.

მირიანის ტახტზე ასვლისას ქარ-
თლის სამეფოში ქრისტიანობა უკვე
საკმაოდ ფეხმოკიდებული რელიგიას
წარმოადგენდა. მას, თითქმის, საშაუკუ-
ნოვანი ტრადიცია ჰქონდა. ახალი რელი-
გიის – ქრისტიანობის წარმოშობისა და
გავრცელების დროისათვის ისტორიული
საქართველოს ტერიტორიაზე ორი და-
მოუკიდებელი სახელმწიფო – ქართლი
(ბერძნულ-რომაული წყაროებით იბერია)
და ლაზიკა (შემდეგში ეგრისის სამეფო)
არსებობდა. ახ. წ. I – II სს-ში განსაუკუ-
თრებულ სიდიდის ქართლის სამეფომ
მიაღწია, რამაც განაპირობა ქრისტეს
არაერთი მონაფის (ანდრია პირველწო-
დებული, სიმონ კანანელი, მატათა და
სხვანი) ქართლში დაბრუნება. მათი
მოღვაწეობის შედეგად შეიქმნა ქართლ-
ში პირველი ქრისტიანული თემები.

ახ. წ. I ს-ის დამდეგიდან, ქრისტიანობის გავრცელებასთან ერთად, ქართლის სამეფოს კულტურულ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში დიდი პროგრესი შეიმჩნევა, რაც ფარსმან I-ისა (ახ. წ. I ს.) და ფარსმან II-ის (ახ. წ. II ს.) მეფობასთან არის დაკავშირებული. ქართლის სამეფოს პოლიტიკურმა სიძლიერემ ქართველთა ეროვნული თვითშეგნება გაზარდა, ეროვნული აღმავლობა კი მირიანის მეფობაში დაიწყო. როგორც „მირიანის ცხოვრებაში“ ნათქვამი, მირიანმა გამეფებისთანავე „შაბა შე- მკობა კერპთა და ბოშობთა, კეთილად იყრა ქურუმნი კერპთანი, და ყოველთა მეფეთა ქართლისათა უმეტეს აღსრუ- ლებდა მსახურებასა მას კერპთასა, და შეამკო საფლავი ფარნავაზისი, ხოლო ესე ყოველი ქართველთა სათნოებისა- თვის ქმნა, და კეთილად იყრნა ქართვე- ლნი ნიჭითა და ყოველთა დიდებითა“.

ნარმართული კულტების აღორძინების პარალელურად, მირიანის თანადროულ ქართლში ქრისტეს მონათესავე მიერ ქართლის სხვადასხვა კუთხეში დაარსებული პირველი ქრისტიანული თემები (ნერლინობით და არქეოლოგიური მონაცემებიდან გამომდინარე) უკვე საკმაოდ მძლავრი ორგანიზაციები იყო. ამ რელიგიური თემების წევრებისათვის (საგარეოაღედ, მათში გაქრისტიანებული ებრაელებიც იყვნენ გაერთიანებულნი) ქრისტეს მცნების შესამცნებლად, ძირითადი სახელმძღვანელო, ცხადია, ძველი და ახალი აღთქმის წიგნები იყო.

ასე რომ, IV ს-ის დამდეგისათვის, როცა ქართული საზოგადოების გარკვეული ნაწილი ქრისტეს მოძღვრებასა და ქრისტიანობის არსს ეცნობოდა, ქართლის სამეფო კარი და მოსახლეობის დიდი ნაწილი კვლავ ნარმართი – კერპთაყვანისმცემელი იყო. მეფე მირიანის შემოკბილი კერპები: არმაზი, ზადენი, გა, გაცი, აინინა და დანინა ძვირფასი და სათაყვანებელი იყო იმ დროის ქართლის ნარმართი მოსახლეობისათვის. ამ მხრივ საინტერესოა როგორც ბარამიძის ერთი დაკვირვება. როგორც იგი წერს, „ნინოს ცხოვრებაში“ შემოგვრცა ერთი პასაჟი, რომელიც გამომავტავს ქართული ნარმართული ცივილიზაციით განპირობებული ქართველი კაცის ეროვნულ სიამაყეს. ნარმართული რწმენის მქონე ქართველი მწყემსები როცა ამბობენ, რომ მათი დედაქალაქი არის იქ, „სადაც ღმერთნი ღმერთობენ და მეფენი მეფობენ“, მათ სიტყვებში იჭრებოდა ეროვნული, ნარმართული ცივილიზაციის სიდიადისა და სურნელების ძალა. ეს ფრაზა დადასტურდება ეროვნული კულტურის შთაბეჭდილებული სიამაყის განცდილსა“. ფრაზის მოქმედებისათვის ამკარა, თუ რაოდენ სიამაყეს განიცდიან ისინი თავისი კულტურის სიდიადით, თუ რაოდენ დიდ და ღირსეულ ძალად მიანიჭათ თავიანთ მეფეთა დინასტია და რაც არანაკლებ მთავნდლოვანია... დიდი აღიარება და თაყვანისცემა თავიანთი ღვთაებებისა“. რ. ბარამიძის სიტყვით, „ამას ამბობენ მოქალაქეები, რომელთაც ღრმა ერო-

ნანდა ნინოს ფერწერული ხატო მოიღვიმდენ (კვიპი შუა საუკუნეები)

ვნული თვითშეგნებით ედიაღებთ და ეამაყებთ თავიანთი დიდი ეროვნული კულტურა, ეროვნული ტრადიცია და ეროვნულ ღვთაებათა პანთეონი, ე. ი. ნარმართული ეპოქის მოქალაქე იმდენი ნარმართული ეპოქის ისტორიისა და კულტურის არა მარტო ფიქსირებას, არამედ ამ ისტორიისა და კულტურის გამორჩეულობას და მასშტაბურობას უსვამს ხაზს“. აქ ხაზგასმულია იმ დეტალზე, რომ ნინო შედიოდა იმ ქვეყანაში, „სადაც მაღალი კულტურა ყვავდა და სადაც თავგანწირვით ეთაყვანებოდნენ თავიანთ მეფეებსა და ღმერთებს“.

რამდენიმე წლის შემდეგ ქართლის სამეფოს ნარმართი მოსახლეობას (მ. შ. ზემოხსენებულ ნარმართ მწყემსებს), როც მთავარია, ნარმართი კერპების შემამკობელ მეფე მირიანს, ქრისტეს მოძღვრება უნდა ეღიარებინა. მირიანი ქართლის პირველი ქრისტიანი მეფე უნდა გამხდარიყო.

მირიანის მიერ ქართველთა ნარმართული კერპების შემკობა, ამ „კერპთა ქურუმების“ „კეთილად ჰყრებო“, რა თქმა უნდა, ძველი ნარმართული ქართული კულტურისა და ტრადიციების ერთგულებას ნიშნავდა. ზემოთქმულიდან გამომდინარე, რთული პრობლემის წინაშე იდგა სამეფო კარი და თვით მეფე მირიანი. ახალი რწმენის აღიარების შემდეგ სამეფო კარსა და ქართლის სამეფოს ნარმართ მოსახლეობას ზომ საუკუნეების განმავლობაში სათაყვანებელ კერპებზე უნდა ეთქმათ უარი. დიდი ძალისხმევა იყო საჭირო რომ „მსახურებასა მინა მუდთა მათ კერპთა და ცეცხლისასა“ მინა აღწრიდლი მირიანს,

იველიის ტაძარი ქაქასის რაიონში (VI ს.)

ნიმფა გიორგი დიოკლეტიანეს ნიშნად უბის ტაძრის ფრესკა (XIV საუკუნის მოხატულობა).

მამათა რელიგია უარყო და ახალი – ქრისტიანული რელიგია ელიარებინა. და, ჩვენში ეს დიდი გარდატეხა რომ უმტკივნეულოდ მოხდა, ისეც და ისეც იმ დროის ქართული საზოგადოების მაღალი შეგნების გამოვლენა იყო.

ნიმფა ნინოს ქადაგებთა შემდეგ მეფე მირიანის სახით მთელი ქართული საზოგადოება არჩევის ნიშნად იდგა: რა ექნათ, რის ფასად უნდა უარყოფოთ ის მამაპაპული კერპები, რომელთაც ქართლის წარმართი მოსახლეობა დიდ პატივს მიაგებდა და კრძალვით ეპყრობოდა. მეფის რწმუნად გარდატეხა, მის მიერ ქრისტიანობის აღიარება სასწაულს უნდა გადაეწყვიტა. ეს ასეც მოხდა. ჯერ კიდევ ნიმფა ნინოს ქართლში შემოსვლის დღეს [ეს იყო 303 წლის 21 ივნისი – შპის ზადგისის მზე-ბუღების წერტილში შესვლის დღე. ამ დღეს ქართლის სამეფოს მოსახლეობა მზე-არმაზის დღესასწაულის დანებებას ზეიმობდა], როცა ბაგენითის მთაზე შეერეხილი ხალხი ზეიმის დანებებას ელოდა, ნინომ თავის ლმერთს [ე. ი. იესო ქრისტეს] შესთხოვა, ეჩვენებინა ღვთაებრივი ძალა, რათა ხალხს ეხილა „მაცხოვრებელ“ მისი. ნინოს მზურვალე ლოცვა-ვედრებას, მართალია, არმაზის კერპის მსხვერვა მოჰყვა, მაგრამ ამის შემდეგაც მირიანი მამაპაპული კერპების თაყვანისცემლად რჩებოდა. მირიანის მსოფლმხედველობაში გარდატეხა მხოლოდ თხოთის მთაზე შპის დაბნელება მოჰყვა. 20 ივნისს (ამ დღეს შპის დაბნელებაზე მითითებაა „ქართლის ცხოვრების“ უძველეს, ანა დედოფლისეულ ნუსხაში) – შპის მზებუღობის წერტილში შესვლისას – შპისა და ცეცხლის თაყვანისცემელი ხალხისათვის შპის დაბნელება მათი მთავარი ღვთაების ძალის დაკარგვას ნიშნავდა. ნინოს ლმერთმა [ე. ი. ქრის-

ტმ] დაუბრუნა შპეს (და მირიანს) ნათელი. „მირიანის მოქცევა უშუალოდ არმაზის მსხვერვას კი არ მოჰყოლია, არამედ შპის დაბნელებას, შპის ძალა-მოსილებაში დაეცემა“ (რ. სირაძე). ნიმფა ნინოს მიერ მოხდენილი სასწაულების⁴ და „შპის დაბნელებისას“ ნიმფა ნინოს ლმერთს – იესო ქრისტეს ძალისხმევით შემდეგ მეფე მირიანი საგანგებოდ დაინტერესდა და გაეცნო „ძველ და ახალ“ აღთქმების უმათერეს იდეას, შემდეგ იგი მისთვის უკვე ცნობილ ცეცხლთაყვანისცემლობის ძირითად თვალსაზრისს (დოგმას) შეაღწა და მენახიანის სიტყვით, „გულისხმა ყო მეთევამ მირიან, რამეთუ ძუელნი წიგნი და ახალნი ენამებოდეს და ნებროთის წიგნიცა დაამტკიცებდა, და შექმნა სურვილი ქრისტეს სჯულისა“.

რას ნიშნავს „მირიანის ცხოვრებაში“ არსებული გამოთქმა: „ძუელნი წიგნი და ახალნი ენამებოდეს“ და მას „ნებროთის წიგნიცა დაამტკიცებდა“? რას „ენამებოდნენ“ ან რას ამტკიცებდნენ „ძუელნი და ახალნი წიგნი“?

უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღვნიშნო: როგორც მეფე მირიანი, ისე მისი თანადროული ქართული საზოგადოება კარნაქეტილი არ იყო. მხოლოდ მამაპაპული წარმართული კულტების: არმაზის, ზადგისის, გას, გაციხის და სხვათა თაყვანისცემით არ გამოყოფილ-დებოდა. იცნობდნენ იმ დროისათვის უკვე მსოფლიო რელიგიად ქცეულ ზოროასტრულ მოძღვრებას.

ჯერ კიდევ წარმართობის ხანის ქართლში (სამეფო ოჯახში) რომ „ნებროთის წიგნი“ ჰქონდათ, ეს იმაზე მიგვითითებს, რომ ქართლის მოსახლეობისათვის საამაყოდ ქცეული არმაზის, ზადგისა და სხვა კერპების გვერდით, გარკვეულწილად მისაღები თუ არა, ცნობილი მაინც იყო „ნებროთის წიგნიც“ გადმოცემული მოძღვრების ძირითადი დებულებები. „ნებროთის წიგნზე“ უარი არ უთქვამთ ქართლში ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადების შემდეგაც, როცა ძველი და ახალი აღთქმის წიგნები ყველა ქრისტიანისათვის კანონიკური გახდა,

სამთავროს დედათა მონასტრის ფრესკაუბის სახელობის გუმბათიანი ტაძარი (XI ს.)

⁴ ამ სასწაულებიდან მოგვიანო ის, რომ სვეტიცხოვლის ძეგლის აღმართვა ნიმფა ნინოს ძალისხმევით მოხდა და შემდეგ ნათლის სახით დაეცა დაბლა. იგი იქცა ტაძრის ძირითად ზოგად. ნინომ სვეტიცხოვლის ძეგლი გაკურნა რვა წლის პნეული ფრესკაუბით.

სამთავროს მონასტერი. XIX საუკუნის ფოტო.

მათ გვერდით კელავ არსებობდა „ნიგნი ნებროთისი“, თუმცა, მალეულად. ძველი ქართველი ავტორი ჯუანშერი ვახტანგ გორგასალს ათქმევინებს: „მამათა ჴუენთა დაფარულად ეყრა ნიგნი ესე“-ო. სწორედ „ნებროთის ნიგნიში“ (უნდა ვივარაუდოთ მის ქართულ თარგმანში) ამოიკითხა მეფე მირიანმა პასუხი მისთვის საინტერესო საკითხზე – „მასცა ნიგნას შინა პოვა ნერილი ესრეთ: „უკანასკნელთა ჟამთა მოვიდეს მეუფე იგი ცისა... მან გიხილოს ჭირსა შინა და გიხსნეს შენ“.

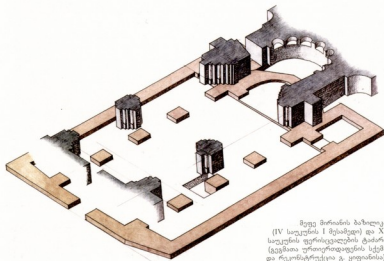
როგორც ვხედავთ, „ნებროთის ნიგნიში“ ამოიკითხა მირიან მეფემ ამქვეყნად მსხნელის მოსვლის შესახებ. ამ საკითხში „ნებროთის ნიგნიში“ არსებულ მითითებას ეთანხმებოდნენ აზიათარის ხელთ არსებული „ძველი და ახალი ნიგნები“. აღნიშნულიდან გამომდინარე, უნდა გავიგოთ, რა იყო „ნიგნი ნებროთისა“.

აკად. კ. კეკელიძე „ნებროთის ნიგნს“ თუ ლეონტი მროველის მიერ ძველი აღთქმიდან ნათარგმნი აპოკრი-

ფიდან შეთხზულად თვლიდა, ამ ბოლო ხანებში მიტროპოლიტმა ანანია ჯაფარიძემ „ნებროთის ნიგნი“ ზოროასტრიზმის სულიერი ცოდვის შემცველ „სპართა წმინდა ნიგნად“ (იგივე „ავესტად“, რომელსაც ზოგჯერ ირანულ ბიბლიასაც უწოდებენ) მიიჩნია. მისი განმარტებით, „ძველი და ახალი ნიგნები“ ოწყებოდნენ წინასწარმეტყველებას მესიის მოსვლის შესახებ, რომელსაც „ადამტიკიცებდა“, ანუ ეთანხმებოდა „ნიგნი ნებროთისა“. ამ ახალმა მეცენებამ „სრულიად შეძრა მეფე მირიანი“. გამოდიოდა, რომ როგორც ცეცხლთაყვანისმცემლობა, ისე ახალი – ქრისტიანული რელიგია ამქვეყნად მსხნელის მოსვლას წინასწარმეტყველებდნენ და იესო ქრისტე იყო ის პიროვნება, რომელსაც კაცობრიობა ელოდა. ამ გარემოებამ დააქარა მირიანის მიერ ქრისტეს მცნების აღიარება. მეფე მირიანი მიხვდა, უარი უნდა ეთქვა თავის წინაპართა სათაყვანებელ კერებზე, იმ კერებზე, რომელთაც თვითონაც დიდ პატივს მიაგებდა.

ვერცხლის მოქრული საკაღმრთო მუხათა გამოსახულებით აღმოჩენილია სვეტიცხოვლის ეზოში, მდიდარ სამარხში (ქ. წ. III-IV სს.).

მეფე მირიანის ბაზილიკა (IV საუკუნის I მესამედი) და XI საუკუნის ფერისცვალების ტაძარი (გვერდი ურთიერთდგომის სქემა და რეკონსტრუქცია გ. ყიფიანისა).

ანტიქრისტის პატრიარქი მეფე მირიანს გადასცემს სახარებას. სვეტიცხოვლის ფრესკა.

IV ს-ის დამდეგს ქართლის სამეფო ოჯახში ცეცხლთაყვანისმცემლობა წმინდა ნიკის – ავეცსის¹ არსებობა არ გაავიკერდებოდა, თუ იმ დროის ქართლის სამეფოს პოლიტიკურ მდგომარეობას გავეთვალისწინებთ. მართალია, ქართული საზოგადოება საუკუნეების მანძილზე ცხოვრობდა მსახურებასა შინა შვეთა კერვა²–სა, მაგრამ აქემენიათა სახელმწიფოს წარმოქმნიდან (ძვ. წ. 550 წ.), როგორც ცნობილია, ქართლში ცეცხლთაყვანისმცემლობის გავრცელება დაიწყო. მას შემდეგ კი, რაც ქართული სასანიანთა ირანის გავლენაში მოექცა, სასანიანთა მამულებს უკვე ძალუფროსი დიდებულები ქართლის სამეფოს მოსახლეობაში თვითნებო სახელმწიფო რელიგიის დანერგვას, რის გამოც IV ს-ის დამდეგის ქართული საზოგადოების გარკვეული ნაწილისათვის ცეცხლთაყვანისმცემლობის მართლად დოგმატი ნაცნობი ყოფილა – ცოტა უფრო გვიან ხომ ქართლის „ნურლილი ურიდან მიიქცა მცირედნი ცეცხლის – მსახურებასა“.

ასე რომ, წარმართული „კერვათა და ზოზოთა“ შემამკობელი და პატივისცემული ქართლის მეფის აზროვნებაში გარდატეხა ამქვეყნად კაცობრიობის მსხველთა მოსვლის დოგმატმა შეასრულა. წარმართული ეპოქის მდიდარ კულტურულ და საისტორიო-ლიტერატურულ ტრადიციებზე აღზრდილმა მირიანმა (ასევე, სამეფო კარმა და ქართლის სამეფოს მოსახლეობის დიდმა ნაწილმა) ადვილად შეძლო მამამაჟუელი კერების (უპირველეს ყოვლისა, არამაზისა და ზადენის) მსახურებაზე უარის თქმა. მეფე მირიანმა, სამეფო კარმა და ქართლის სამეფოს მოსახლეობის დიდმა ნაწილმა ქრისტიანობა აღიარეს. როგორც ქართლის სამეფოს იდეოლოგიურ ცხოვრებაში, ისე პირადად მეფე მირიანის მრწამსში მომხდარ გარდატეხაზე გადამწყვეტი როლი, რა თქმა უნდა, მოციქულთაწინარის – წმიდა ნინო კაპადოკიელის მისიონერულმა მოღვაწეობამ შეასრულა. ამიტომ

ამნობი მეფე მირიანს წმინდა ნინოზე: „ამან ნეტარობას ალუწინა გულსა ჩემსა სათელი იგი ნათლისა, და შუა ღამესა იდენ მარუენა მზე იგი სინათლისა“.

მეფე მირიანის, სამეფო ოჯახისა და ქართლის სამეფოს მოსახლეობის მიერ ქრისტიანობის აღიარება – ქართლის მოქცევა, როგორც სათანადო საისტორიო წყაროთა გაანალიზებით გაირკვა, დაახლ. 317 წელს მოხდა.

317 წლისათვის მეფე მირიანს 67 წლისა იყო და ძველი ქართველი ავტორის მითითება იმის შესახებ, მირიანმა რომ „ჟამსა სიბერისა მისისა იცნა ღმერთი დამბადებელი და შეინყნარა სახარება მოციქულთა წმიდისა ნინოს მიერ“, იმაზე მიგვითითებს, რომ მირიანმა თავისი ცხოვრების დიდი ნაწილი კვერთხთაყვანისმცემლობაში გაატარა. IV ს-ის 10-იანი წწ-ის დამდეგიდან, რომის იმპერიის მესვეურთა მსგავსად, ამიერკავკასიის ქვეყნების მმართველები ქრისტიანობასკენ შემობრუნდნენ. ჯერ კიდევ 298 წელს, რომაელთა ჩარევით სომხეთისა და ქართლის სახელმწიფოებს შორის დამყარებული მეგობრული ურთიერთობა ამ ორი ქვეყნის მეფეთა მოქცევის შემდეგ დინამიკური ქორინებით გაზარდა. მეფე მირიანის ძემ – რეგიმ ცოლად სომეხთა პირველი ქრისტიანი მეფის – თრდატ III-ის ასული სალომე შერთო (სწორედ დედოფალმა სალომემ

პეროვარ სიციხელთან ურთიად ჩაინერგა წმინდა ნინოს ნაამბობი შიშის წარსულისა და მოღვაწეობის შესახებ).

სამეფო კარისა და „მალაქ ზანაქის“ მიერ ქრისტიანობის ბატარაგების შემდეგ მეფე მირიანმა იმპერიის ხელისუფალთაგან ეკლესიების ასამეხებლად ხელისნები მოითხოვა. იმპერიიდან ქართლში ჩამოსულმა ხელისნებმა ქართული ეკლესიისათვის სამოქმედო „ქრისტეს ფიცარი და სამსქუალნი“ ჩამოიტანეს. მირიანმა ეკლესიების აგება დაიწყო: ერუმეთში, ნუნდაში, მანგლისა და მცხეთაში, ალბათ იქ, სადაც მოსახლეობის დიდი ნაწილი ქრისტიანი იყო. მშენებლებთან ერთად ქართლში ჩამოსულმა ბრანჯმა მთავარდიაკონმა (აქ იგულისხმება რომის იმპერიის მცირეზაზური პროვინციის – ვალატიის ეკლესიის, რომელიც, თავის მხრივ, ანტიოქიის ეპისკოპოსს ემორჩილებოდა, წარმოადგენელი) ქართლის ეკლესიის ორგანიზაცია მოახდინა. მცხეთაში ეპისკოპოსად იმპერიიდან (ალბათ ანტიოქიიდან) ჩამოყვანილი იოანე დასვა. აღწერა ქართლის მოქცევის ამბავი, წმინდა ნინოს მიერ მომღვაწეობასაზედ აღწერილი და იმპერიაში წაღო. როგორც ჩანს, სწორედ ეს ჩანაწერები დედო საფუძვლად გელახი ეკსარეილიდან (გარდ. 395 წ.) მომდინარე ცნობებს ქართლის მოქცევის შესახებ.

325 წელს, ქ. ნიკეაში, პირველი მსოფლიო საეკლესიო კრების დაწყების წინ, ეცესათიან ანტიოქიელმა იოანე უკვე ქართლის ეკლესიის პირველ საქმთმწერობლად გაუწილა ამ ქვეყნის ქართლის ეკლესიაზე ანტიოქიის ეკლესიის ზემოგებობაზე კანონიერი სახე მიიღო.

დაახლ. 317 წელს ღმერთი დამბადებელი მეფე მირიანმა, როგორც თქვა, „ჟამსა სიბერისა იცნა“. ამის შემდეგ გადიოდა წლები, მეფე მირიანს სიბერე ემტებოდა. ამიტომ გარდაცვალებამდე ცოტა ხნით ადრე სამეფო ტახტზე მან უფროსი ძე – რევი დასვა, მაგრამ რვე მეფე 334 წელს, ჯერ კიდევ მირიანის სიცოცხლეში, გარდაიცვალა. რევის გარდაცვალებისას მისი ძე – თრდატი ჯერ კიდევ მცირეწლოვანი იყო, ამიტომ მირიანმა ტახტზე თავისი მეორე ძე – ბაკური (ბაქარი) დასვა. 334 წელს – 84 წლის ასაკში მეფე მირიანზე გარდაიცვალა. იგი მცხეთაში, მის მიერვე აგებულ ზემო ეკლესიაში (ახლანდ. სამთავროს მონასტერი) დაკრძალეს.

სტელაზედ აღწერილი უარის სოციალისტის ელემენტები. მცხეთა.

ნანა დედოფალი

ვეფრიტა. ოშკის ტაძრის სამხრეთ-დასავლეთ კარიბჭის რეაზნაგა ზურგი.

ნანა დედოფალი ქართლის პირველი ქრისტიანი მეფის – მირიან III-ის მეორე მეუღლე იყო, ნარმოშობით პონტოდან (პონტოს კაპადოკია), იტალიური დიდებული სახლი. მირიანმა ნანა ცოლად დაახლ. 298 წლის ახლო ხანაში შეირთო. შეეძინა ორი ძე (რევი და ბაკური) და ერთი ასული (მისი მეუღლე იყო ფეოროზი, რომელიც ბაკურ მირიანის ძის მეფობისას გაქრისტიანდა). ზოგი მკვლევრის ვარაუდით, ნანა დედოფალი იმთავითვე ქრისტიანობის პატივისმცემელი იყო. გარდატეხა მის რწმენაში მას შემდეგ მოხდა, როცა წმიდა ნინო „თნოერ ნამლისა, ლოცვითა და შეხებითა ჯუარისათა განკურნა“. ამის შემდეგ „იქმნა დედოფალი მორწმუნე და იცნა ღმერთი ჭეშმარიტი“.

დაახლ. 317 წელს იმპერიიდან მცხეთაში ბრანჯი მთავარდიაკონის (იგულისხმება გალატიელი სასულიერო მოღვაწე) ჩამოსვლის შემდეგ მეფე მირიანი და ნანა დედოფალი, ასევე „ყოველი ერი მათი“, მოინათლნენ, როგორც „მეფეთა ცხოვრებაშია“ ნათქვამი, ნანა დედოფალი მირიანის გარდაცვალებიდან (334 წ.) „მეორესა წელსა მოკუდა“ – ე. ი. 335 წელს. დაკრძალეს მცხეთის ზემო ეკლესიაში (ახლანდ. სამთავროს მონასტერი) „მასვე სუეტსა დასავლით, სადა მირიან მეფე დამარხულ იყო“.

მანგლის ტაძრის დეკორის დეტალი

ვახტანგ მეფე ღმერთს უყვარდა

(ზეობა ვახტანგ გორგასლისა)

ნაქონის კათედრალის ფრესკა

ბრძოლაში დაჯილდოვდა
და ღმერთს უყვარდა
ვახტანგ მეფე
ღმერთს უყვარდა
ვახტანგ მეფე
ღმერთს უყვარდა

V ს-ის 40-ანი წ-ის დასაწყისში, როდესაც გარდაიცვალა ქართლის მეფე მირდატ არჩილის ძე, ტახტის მემკვიდრე ვახტანგი დაახლოებით ათი წლის იყო. ამ დროს ქართლის სამეფო სასა-ნაშთა ირანის მფლობელი. მეფეს ტახტზე, რომელსაც ვეფხობა მემკვიდრეობით ეკუთვნის, ირანის შაჰი ამტკიცებს. სამეფოს ირანის სასარგებლოდ მძიმე გადასახადი, ხარკი, აგრეთვე სამეფო-დრო ბეგარა ეკისრა. ქართლში, სადაც ქრისტიანობა საუკუნეზე მეტი წინაა ნინო ოფიციალურ რელიგიად აღიარეს, ცეცხლმსხვერუბთ, ირანის სახელმწიფო რელიგია, მაზდეანობა, კანონით იყო დამკვიდრებული.

ვახტანგის დედა, დედოფალი საგ-დუხტის, აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში ირანის უზენაესი მოხელის, ბარზაბო-დის ასული მუნუხტუბი — ვახტანგის მეფედ დამტკიცება შეიძლება სადავო გახედეს. დედოფალმა რთული მისია იკისრა, „განიზრება წარსელა წინაშე მამისა მისისა და შვერდომა მისი“. ძე სპასუხებს და ერისთავებს ჩააბარა, ბარდავს მივიდა, მამას მუხლებში ჩაუ-ვარდა, „დალატობდა ფეხითა მამისა თვისისათა ცრემლითა და ითხოვდა მუნყალბესა არა ხსენებესა ნაქმართა მამათილისა და ქმრისა მისისათა და მანძილსა დატყევისათვის სჯულისა. და ევედრებოდა, რათა არა აიძულეს დატყევა ქრისტეს სჯულისა, რამე-თუ იგი არს ღმერთი ჭეშმარიტი, და ევედრებოდა, რათა იპყრას შეიღი მისი მამულსა შინა მისისა, და მოუწავ-ქმნეს იგი სპარსთა მეფისა წინაშე“. დედოფალმა თავისი მისია შესრულა. ქართველთათვის „პრორტეს ყოფად“ განმზადებულმა ბარზაბოდმა აღასრუ-ლა შეიღოს „ყოველი თხოვა“ არსებულ ვალდებულებათა დაცვით და მოთხოვ-ნით, რომ გამოგზავნიდა ქართლში თავისი სჯულის მქადაგებლებს, მოგვებს და მოგვთა თავს, მოხედად მოხედს და ვინცა ქართველთაგან ნებითა თვისითა აღიორქევდეს სჯულსა ჩუენისა, რწ ავე-ნებოთ. რადგან მოგვნი თავის წმინტის აქტორად ქადაგებდნენ, დედოფალმა, რომელიც განავრება ქვეყანას შეიღოს

მცირეწლოვანების ფაზს, ქრისტიანობის განსაზღვრელობად და მეფის „ღმრდელ-ლად“ ბიზანტიიდან მოიწვია „მღვდელი ჭეშმარიტი“ მიქაელი, რომელიც მთავ-რუკისკოპოსად ეკურთხა.

მეფის მცირეწლოვანებით ისარგე-ბლეს ჩრდილოკავკასიელმა მომთაბარე-ებმა და აღანოსების წინამძღოლობით ქართლში შემოიჭრნენ, ქვეყანა დაარ-ბიეს, გაიტაცეს ტყვეები, მათ შორის მეფის მცირეწლოვანი და მირანდუხ-ტი, და დიდი ალაფით დატვირთულ-ნი გაბრუნდნენ. როდესაც ვახტანგი სრულწლოვანი გახდა, მოიწვია სამეფო დარბაზის (სათათბიროს) სხდომა, რომელსაც გაანდო ჩრდილო კავკასიაში ლაშქრობის გადაწყვეტილება: „ვიძიოთ შერი ოფსთა ზედა. უკეთუმა ნიშნუ-ღებოდა ესე სპარსთა მეფეთაგან, ანუ ბერძენთა მეფისა, მომცა — ვითმინეთ, მასამედ რა მონენულ არს ჩუენ ზედა ოფსთა კიხთაგან, არა ხამს დომენა: სიკუდილი სჯობს თავთა ჩვენთა-თვის“. ერისთავებს, რომელთა ზარს სპასუხები ჯუანშერი გამოთქვამს, შიში აქეთ, რომ სამხედრო საქმეში გამოუ-ცდელ მეფეს ხიფათი არ შეუხედეს, მას დიდი ტაქტიკი ურჩევნ, ბრძოლის ხელმძღვანელობა ვინმე სხვას, მისგან არჩეულს ჩააბაროს, თვით კი ასეთ რთულ დროს შინ დარჩეს და საქვე-ნო საქმენი განავოს. მაგრამ ქვეყნის დამხრევეთათვის სამაგვიროს გადახდა მეფეს თავის უპირველეს მოვალეობად მიაჩნია. გალაშქრების სამზადისისას მან მნიშვნელოვანი დიპლომატიური ნაბიჯი გადადგა, სამხედრო დახმარება სთხოვა ირანის ხელისუფლებას, რად-გან ამ შემოსევის დროს სიხმბა ქარ-თლთან ერთად ირანის ხელმძღვანე-ლი სხვა ქვეყნებიც დაარბიეს. სამხედრო დახმარებაც მოვიდა, მას დამხმარედ „მეფენი კავკასიანნიც“ მოიწვიდნენ. მოწინააღმდეგენი „ოსეთის არაგის“ მდ. თრგის ნაპირზე დაბანაკდნენ. ჯერ იყო „ბუმურაზთა ბრძოლა“, რომელშიც ორი ქართველი გოლიათი დაიღუპა და ოსი თარბანთან საბრძოლველად თვით მეფე გავიდა. ბრძოლის წინ მუხლებზე დაეშო და უფალს შეგვნა შესთხოვა.

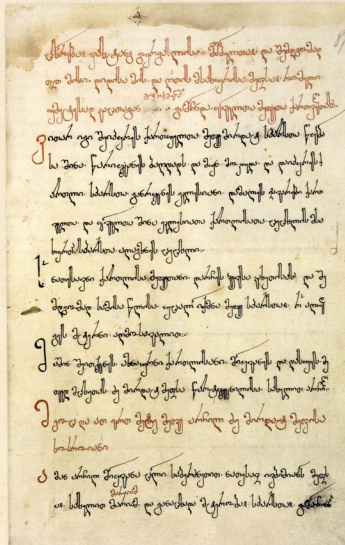
ვახტანგმა „პირველსავე“ შერკინებასა ისი გოლიათი სიცოცხლეს გამოასახა და უფალს მადლობა შესწირა დახმარებისათვის. მტერი დაწვერებას აქ აპირებდა. მეფეს საბრძოლველად ბაყათრი ოსმა მოუწოდა. ქართველი ისტორიკოსი, როგორც თვითმწიფელი, დახმარებით აღწერს ორთაბრძოლას, ბაყათრმა ვახტანგს ისრები დააყარა, რომელთაც ის ოსტატურად იცურებდა, მაშინ ბაყათრმა ისარი მეფის ცხენს ჰკრა „და გააღო შიგა“, მაგრამ ვიწროვ ცხენი დევცემოდა, ვახტანგი „მოუხდა ზედა და უხუტუნა ზრძამი მხარსა ბაყათრისასა და ჩაჰკურთა ვიწროვ გულამისი“. მეფემ, უპირველეს ყოვლისა, ისე უფალს შესწირა მადლობა, ალყა და ბაყათრის ცხენზე და ლაშქარს საბრძოლველად მოუწოდა. წინ ცენტოროსიანი და ჯაჭურაზალაზოსანი (ე. ი. მძიმედ შეიარაღებული მხედრობი) „წინა კერძი და მათ უკანა მუდგინი, და ქუთითა უკანა სიმრავლე შედართა, და ესრეთ მიმართეს ოცხლთა...“ ბრძოლა მოიგეს, „შემუსრნეს ქალაქი მათნი, აღიღეს ტყვე და ნატყვევანი ურიცხვი“, რომელთა ნაწილი მათ მიერ ადრე დატყვევებულზე გაცვალეს, გაიჩინეს მეფის და დიდი ალათით დატვირთული დაბრუნდნენ. ამ ლაშქრობის შემდეგ მეფემ საგანგებოდ გაამაგრა დარბაზის ციხე, რომელიც ოფიციალურად ირანის იმპერიის ჩრდილო საზღვარს ამავრებდა, ფაქტობრივად ქართლს იცავდა. ლაშქრობიდან დაბრუნებული მეფე ნადავლის ნაწილს სამხრეთ კავკასიაში ირანის უზენაეს მოხელეს უგზავნის. და, რაც მთავარია, ნადავლის მნიშვნელოვან ნაწილს შაჰს ააღებს საერთო მტერზე გამარჯვების ნიშნად. შაჰთან გაგზავნილ ელჩობას ქართლის ცეცხლსაშურთა მეთაური ბიჭქაჩანი ეფდა სათავეში. ასეთი მაღალი წარმომადგენლობა გააპრობებოდა იყო როგორც გამარჯვების დიდი მნიშვნელობით, ასევე ელჩობის მისიით – მეფე ვახტანგი ირანის შაჰს ასულს სთხოვს ცოლად. მოხდა დინასტიური ქორწინება მოლიტიკური კავშირის განმტკიცების მიზნით. მეფე ვახტანგი კარგად სარგებლობდა თავისი, როგორც ირანის ვასალის მდგომარეობით და მონაწილეობდა დასავლეთ საქართველოში მომდინარე ბრძოლაში, რის შემდეგაც ქართლის ხელისუფლებას აგრძელებს არგვეთზე, საკუთრივ ეგრისსა და სვანეთზე. ამასთანავე, ქართლის სამეფოს სამხრეთ-აღმოსავლეთით შემოღმრთობს პერეთს, არსებს პერეთისა და ნუქეთის საერისთავოებს, სამხრეთ-დასავლეთით იბრუნებს ბიზანტიის მიერ მიტაცებულ კლარჯეთს, სადაც აგრეთვე აარსებს საერისთავოს.

ხელისუფლების ცენტრალიზაციის მიზნით მეფე ვახტანგმა ვახტანგ ადმინისტრაციული რეფორმა, საერისთავოთა სათავეში მეფის მომხრე ერისთავები დააყენა. მის სახელთანაა დაკავშირებული დედაქალაქის მცვეთიდან თბილისში გადატანის იდეა და იქ რეგი მმართველობის ჩატარება, რამაც

შექმნა ლეგენდა თბილისის მის მიერ დაარსების შესახებ.

მეფე ვახტანგის მოღვაწეობის შეფასებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მის თანამედვერულ პოლიტიკას ქრისტიანული ეკლესიისა და რწმენის განმტკიცების მიზნით. მართალია, მისი გამოცდებისათვის თანხმობის ერთ-ერთი მთავარი პირობა ქართლში ცეცხლთაყვანისმცემლობის კანონიერად დაშვებული რელიგიის ცნობა იყო, მაგრამ ემზადებოდა რა დაპოულობებლობის მოპოვებისათვის, ის „ამაგრებდა ციხეთა და ქალაქთა, და ჰკანაზდა მხედართა და განაშაზღვდა ბრძოლად სპარსთა“. ბრძოლა დაწყებამდე მან შექმნა აღმოსავლეთი და სამხრეთი საზღვრების დასაცავად საფორტიფიკაციო ნაკეთობათა მთელი სისტემა: აღდგინა უჯარმის ციხე, დააარსა ქ. ჭერები, ააგო ხორნაბუჯის

ციხე, გაამაგრა სამხრეთ-დასავლეთი საზღვარი და, როდესაც დადგა ჯარი, „შეაგდო სამკრობილეს ბრძენარმა მადურნი, ეპისკოპოსი ცეცხლის მსახურთა და განახნა ყოველნი ცეცხლის მსახურნი საზღვართაგან ქართლისათა“. ამავე დროს დაამყარა დიპლომატიური ურთიერთობა ბიზანტიის სამიმერკატორი ქართან, დაინიშნა კეისრის ასულზე (პირველი მუხლუ შაჰის ასული გარდაცვლილი იყო). შაჰმა მისი ეს ნაბიჯი ასე შეაფასა: „მოიქცა ვახტანგ ბერძენითა“, რადგან ვახტანგმა უარით უპასუხა შაჰის მოთხოვნას, რათა მას, როგორც ირანის ვასალს, მონაწილეობა მიეღო ბიზანტიამ ლაშქრობაზე. ირანელთა მრავალრიცხოვანი ლაშქარი ქართლში შემოვიდა. მართალია, ქართლმა გამარჯვება ვერ მოიპოვა, მაგრამ გასულმა დიდმა წინააღმდეგობამ შაჰის კარი აიძულა, დათმობაზე წასულიყო,

ვლამერის თხზულების ფრაგმენტი ვახტანგ გორგასლის ცხოვრების აღწერაზე. რუმინადვერსული „ქართლის ცხოვრება“ (1709 წ.).

შვესრულდებინა მეფის მოთხოვნა, ცეცხლსახერხების უფლების ამოკვეთა, სხვა ვალდებულება, ხარკი და სამხედრო ბეგარა ძალაში დარჩა.

მნიშვნელოვანი ღონისძიებები ტარდება მეფე ვახტანგის დროს ქართლის სახელმწიფო და საეკლესიო ხელისუფლების ინტერესთა გაერთიანებისა და მათი საერთო საქმის – ქვეყნის გაძლიერებისა და უცხო დამპყრობთაგან განთავისუფლებისათვის ბრძოლაში გამოქმნების მიზნით. ის მნიშვნელოვანი რეორგანიზაცია, რომელიც მეფე ვახტანგმა ეკლესიაში გაატარა, ფორმალურად დასაბამს მეფესა და მიქაელ მთავარეპისკოპოსის შორის კონფლიქტთან იღებს. მაგრამ კონფლიქტი გამოქმნადედა ის, რაც უნდა მომხდარიყო. რეფორმის გატარება ივარაუდება V ს-ის 60-იანი წწ-ის ბოლოს ან 70-იანი წწ-ის დასაწყისში. მონაწილეობდა რა როგორც ირანის ვასალი სასანიანთა ლაქარში ბიზანტიასთან ომში, მან ურთიერთობა დაამყარა ბერძენ საეკლესიო მოღვაწეებთან და კონსტანტინოპოლის პატრიარქს ქართლის ეკლესიის მთავარის მთავარეპისკოპოსობიდან კათალიკოსად აღზევების და ეკლესიისათვის ავტოკეფალიის (თვითნებისობის) უფლების მინიჭება სთხოვა. როდესაც მთავარეპისკოპოსმა მიქაელმა შეიტყო მეფის გადაწყვეტილება, მან მეფე და მისი სპა დასაწყევლა და ვახტანგს რჯულის ღალატი დასდო ბრალად. მეფემ მიქაელს შეგუდრუჭო უნოდა, საეკლესიო კონფლიქტის მიტაცებაში დასდო ბრალი. ჩანს მეფესა და მთავარეპისკოპოსს შორის აზრთა ერთიანობა არ არსებობდა, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ვახტანგი ალბათ მის კათალიკოსად აღზევებას ისურვებდა. მათ შორის უთანხმოების მიზეზი ცნობილი არ არის. მეფემ ამ ეტაპზე, ჩანს, არ ისურვა მიქაელთან ურთიერთობის გამწვანება, ეახლა, რათა არსე-

ბული წესის თანახმად მთხევოდა მისი კაბის კალთას, მიქაელმა მას ნიშლი ჰკრა და კილი ჩაუმტვრია. დამნაშავე მღვდელმთავარი მეფემ სამხილთ, ჩამტვრული კბილით, კონსტანტინოპოლს გაგზავნა განსასჯელად. მეფის სისხლის დანთხვეისთვის არსებული უმადღესი ზომა მიქაელს კონსტანტინოპოლის მახლობლად, მონასტრში განესვენებოდა შეუცვლეს. ქართლის მეფის თხოვნა შეინენარეს. კონსტანტინოპოლის მსოფლიო საპატრიარქო და ანტიოქიის საპატრიარქო, რომლის სამწყსოში შედიოდა ქართლის ეკლესია, პეტრე კათალიკოსად და სამეფო მცვეთის მთავარეპისკოპოსად დაამტკიცეს და მათთან ერთად ვახტანგისავე თხოვნით კიდევ 12 ეპისკოპოსი მოავლინეს, რომელთაგან ზოგი მეფემ მის მიერ დაარსებულ ახალ საეპისკოპოსო კათედრებზე დაადგინა, ზოგი, მისთვის არასასურველი ეპისკოპოსების გადაყენების შემდეგ, არსებულ კათედრებზე გააძენსა. გატარებული საეკლესიო რეფორმით მეფემ ეკლესია სახელმწიფო ხელისუფლების ცენტრალიზაციისა და ქართლის პოლიტიკური და კულტურული გაძლიერის დამკვიდრება-გაგრძელების დიდ ეროვნულ იარაღად გამოიყენა. ქართული ეკლესიის მიერ ავტოკეფალიის მოპოვებას, რასაც მყარი კანონიკური საფუძველი ჰქონდა, იმ გარემოებაზეც შეუწყო ხელი, რომ V ს-ის მეორე ნახევარში ქრისტიანობას, და განსაკუთრებით მართლმადიდებლურ მრწამსს, ირანის მხრივ სამხრეთ კავკასიაში საფრთხე ემუქრებოდა, რაც კონსტანტინოპოლისათვის სასურველს ხდიდა, ირანს ადგილობრივი ძალა დაპირისპირებოდა. ასეთ რეალურ ძალას ქართლის სამეფო და მისი მეფე ვახტანგი წარმოადგენდნენ. ავტოკეფალიის მოპოვება და კათალიკოსობის დანსება დღის წესრიგში ახალი ეკლესიების აგების აუ-

ვახტანგ ვორგასლის მიერ დაარსებული ნიჭიის კათედრა (V ს.)

პოტომის ტაძრის კედლის მხატვრობის დეტალი

ანისისტის ტაძარი (VI ს.)

ციკლებლობის საკითხის აყენებდა. აიგო მრავალი ახალი ეკლესია. ნიშანდობლივია მცხეთის სვეტიცხოვლის ახალი ეკლესიის აგება. მართალია, მცხეთაში სამოციკველო წმ. ნინოს მიერ ქართლის მოქცევის დროს მეფე მირიანის მიერ იქნა აგებული, მაგრამ ეს მცირე სამოციკველო უკვე ვეღარ პასუხობდა ახალ გაზრდილ მოთხოვნილებებს და მეფემ სვეტიცხოვლის ახალი ეკლესია ააგო, რომლის ნაშთი XI ს-ში აგებული სვეტიცხოვლის ეკლესიის საძირკველშია შემორჩენილი.

მეფე ვახტანგის სახელი იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის ისტორიასაც უკავშირდება. ზოგი ცნობით, მას მონასტრის მშენებლობაშიც აქვს მონაწილეობა მიღებული, ყოველ შემთხვევაში, ამკარა მისი დაშსახურება ამ საქმეში, რისი დასტურიც უნდა იყოს ტიმოთე გაბაშვილის ცნობა (XVIII ს-ის 50-იანი წწ.), რომ აფგლობორიცი, იერუსალიმში არსებული ტრადიციის თანახმად, „თაბორის მონასტერი და ოთხი ეკლესია ნაზარეთის ქართველთაგან არისო აღშენებული“, რაც მზარს უნდა უჭერდეს მისი ისტორიკოსის, ჯუანშერის ცნობას მეფე ვახტანგის, დედასთან და დასთან ერთად, იერუსალიმში სალოცავად წასვლის შესახებ. ჩანს, იქ ჩასულმა მეფემ დიდი შესანიშნავი გაიღო ტაძრისათვის, ან წელიწადი შეატანა მის შენებაში, რასაც უნდა ადასტურებდეს ტიმოთე გაბაშვილის ცნობა მონასტრის ქვედაზე მეფე ვახტანგის ფრესკული გამოსახულების არსებობის შესახებ, სადაც ნიერულაშვიანი მეფეა გამოსახული, თავზე გვირგვინით (1902 წელს ნიკო მარს იერუსალიმში ეს ფრესკა აღარ დახვდა, კედელზე შეთეთრებული იყო). მეფის გამოსახულება იყო აგრეთვე სვეტიცხოვლის ტაძარშიც, რომელიც დღეს აღარ არსებობს. ბრიტანეთის მუზეუმში დაქუცია გვმა გვირგვინისანი მამაკაცის პროფილი, რომელზეც იკითხება სახელი „ერთანგი“. არსებობს ვარაუდი, რომ ეს ქართლის მეფე ვახტანგ გორგასალია, რომელსაც თავზე ირანის შაჰის მიერ გამოგზავნილი „გვირგვინი ანთრაკოვანი“ ადგას.

თავისი ხანგრძლივი მეფობის მანძილზე, ირანის ვასალი მეფე ვახტანგი დამოუკიდებლობის მოპოვებისათვის ემზადებოდა და იბრძოდა. ის ირანის ხუთი შაჰის – [იეზიდგერ II-ის (438-473), პორშიზ II-ის (457-59 წწ.), პერსების (459-84 წწ.), ვალარშის (484-88 წწ.) და კავადის (488-35 წწ.)] თანამედროვეა.

ვახტანგ მეფე დაბეწილი დიპლომატი იყო. როდესაც ეს საჭირო იყო, ირანის შაჰს ცოლად ასული სთხოვა, შემდეგ შაჰს ცოლად თავისი და გაუცხავა, ხოლო ბიზანტიასთან ურთიერთობის განმტკიცების მიზნით, ირანელი მეფეების კადელებზე მისი სურათი იყო გამოხატული, მეფის საბრძოლო აღჭურვილობა, ჯაჭვის პერანგი დიდხანს იყო დაცული ტაძარში.

წინააღმდეგ ერთი აჯანყების დაწყების წინ ბიზანტიის ხელისუფლებას დახმარება სთხოვა და შეუთვალა: „უკეთეს ჩვენ გადძლოს, განძლიერდეს იგი და შემოვიღოს საღვარათო მუნთა“.

ვახტანგი რამდენჯერმე აჯანყდა ირანელთა წინააღმდეგ. ერთ-ერთი აჯანყების წინ (482 წ.) მან სომეხი ისტორიკოსის, ლაზარე ფარკაციის ცნობით, მოაკვლევინა „ურჯულთ ბეჭეში ვახტანი“. ეს იაკობ ხუცესის თხზულებით ცნობილი ვარსკენ პიტიაშშია, რომელიც მაღალი თანადგეობის მოღების მიზნით შაჰს ეწვია, მაზგანობა მიიღო და სასიკვდილოდ აწამა მურულდე მუშანიკი. ვარსკენის სახით ვახტანგს ძლიერი ოპოზიციონერი ჰყავდა, რომლის სამფლობელოში, ქვემო ქართლის საერისთავოში მეფის ხელისუფლებას არ ცნობდნენ. ვარსკენის მოკლეთ მან ირანს და ძლიერი დასაყრდენი მოუშალა, ამასთანავე, გული მოუფო სომეხებს, რომელთა მეთაურის, მამიკონიანთა სახლის წარმომადგენელი იყო მუშანიკი.

აჯანყების დრო კარგად იყო შერჩეული, სასანიანთა იმპერია თავისი სამხრეთ-აღმოსავლეთი საზღვრების გაფართოებისათვის მძიმე ბრძოლას აწარმოებდა. ბრძოლის მსვლელობის დროს შაჰი პეროზ ერთხელ ტყვედ ჩავარდა, გამოსყიდვის შემდეგ ბრძოლის გაგრძელებისას დაიღუპა. დასაწყისში მეფე ვახტანგმა და მისმა მოკავშირე სომეხებმა რიგი წარმატებები მოიპოვეს, მაგრამ საბოლოოდ აჯანყება მაინც მარცხით დამთავრდა. მიუხედავად იმისა, რომ ბრძოლაში დაღუპული პეროზის მემკვიდრე შაჰი ვალარში აჯანყებულთა მიმართ ზოგ დამოხმებას ნავიდა, მეფე ვახტანგი მაინც ახალი აჯანყებისათვის ემზადებოდა. V ს-ის ბოლოს თუ VI ს-ის დასაწყისში ირანელებთან ბრძოლა განაზღვრა, შემოსული მტერი ირანის პირას დადგა, ქართველებიც უჯარმაში გამაგრდნენ. იერის ბრძოლა ქართველებმა მოიგეს, მაგრამ მეფე ვახტანგი ამ ბრძოლას შეეწირა. ის ირანელთა ბანაკში შეიჭრა და მოკლა შაჰის ძე. ერთი ცნობით, ამ დროს იქ მყოფმა „სპარსთმან ვინმე სცა ისარი მკერდსა ვახტანგისსა“ და მეფე ამ ქრონოლოგში გარდაიცვალა. თუმცა არსებობს სხვა ცნობები, რომ ბრძოლის დროს მეფე იქნა მოკლული ვინმე მონად ყოფილი სპარსელის მიერ, რომელმაც იცოდა მეფის ჯაჭვის პერანგის განახლების არსებობა ილიის ქვეშ და იქ „სკრა ისარი“. დაჭრილი მეფე უჯარმაში გადაიყვანეს, სადაც ის გარდაიცვალა. მოგებული ბრძოლა დამარცხებით დამთავრდა, ეს ომი არსებული ძველი პირობების აღდგენით დასრულდა. გმირი მეფე მის მიერვე აგებულ სვეტიცხოვლის ტაძარში დაკრძალეს, საფლავის ქვაზე თუ ეკლესიის კედელზე მისი სურათი იყო გამოხატული, მეფის საბრძოლო აღჭურვილობა, ჯაჭვის პერანგი დიდხანს იყო დაცული ტაძარში.

ვახტანგ მეფის მოღვაწეობის შესახებ მოკლე საისტორიო თხზულება,

ბაქთრშის 11-წლიანი გვირგვინის ეკლესია (X ს.)

როგორც ჩანს, მისი გარდაცვალების შემდეგ მალე დაიწერა. XI ს-ში ქართველთა ერთიან ეროვნულ ისტორიაში, „ქართლის ცხოვრების“ კრებული შესატანად თხოულება შეიკის ახალი ცნობებით, გაფართოვდა არსებული ხალხური გადმოცემით გმირი მეფის შესახებ; ავტორად XI ს-ის ისტორიკოსი ჯუანშერ ჯუანშერიანი ივარაუდება. თხოვრებას ეწოდება „ცხოვრება ვახტანგ გორგასალისა, მშობელთა და შემდგომად თვით მის დიდისა და ღმრთის-მოყუარის მეფისა, რომელ უმეტეს სახელგანთქმული გამორჩნდა ყოველთა მეფეთა ქართლისათა“.

თხოვრებაში საგანგებო ყურადღება ეთმობა მის გარეგნობას, ფიზიკურ ძალას: „იყო იგი უმაღლეს კაცთა მის ჭამისათა, და უშუენიერეს სახითა და ძლიერი ძალითა, რომელ ჭურჭელი ქუთი ირემსა მიეწიოს, უპირის ჯრ და დაიჭრის, და ცხენი ჭურჭელი აძლის მხარითა ზედა და მცხეთით ალვიდის ციხესა არმაზისასა“. ბრძოლის დროს „... ვახტანგ უკეთო მარჯუენით – კერძო იბრძოდის, მარცხენით კერძო ძრწოდინა; და უკეთო მარცხენით – კერძო იბრძოდის, მარჯუენით კერძო ძრწოდინა“.

***

ვახტანგ მეფემ განსაკუთრებული ადგილი დაიმკვიდრა ქართველი ერის შეგნებაში. ის ქრისტეს სჯულისათვის დაღუპული გმირია: „მოწონუნ ერი მხატრიად მეფესა, რამეთუ ქრისტესთვის მოღვაწეობის ისეთი განდებდას, რომელიც მისი ისტორიკოსის თხოვრებაში, მხარს უჭერენ მომდევნო ხანის ისტორიკოსები, XI ს-ის ისტორიკოსი მას დიდ მეფე ვახტანგ გორგასალს უწოდებს. „ქართლის ცხოვრების“ ერთ-ერთ ნაგვიანზე წესებაში, სადაც იწყება თხრობა მეფე დავით აღმაშენებლის შესახებ, სათაურად აწერია: „აჲ დიდი და ლითე განბრძნობილი დავით დაიბადა, მსგავსი ალექსანდრესი (ალექსანდრე მაკედონელის – მ. ლ.) და ვახტანგისე-

უჯრამის ციხე (V ს-ის II ნახევარი)

ბრი სუიანი და გამარჯუებულ“. შამქორის ბრძოლად გამაზადებული ქართული ლაშქრის წინაშე თამარის ისტორიკოსი დიდ წინაპართა სახელებს და მათ სასახელო საქმეებს რომ ახსენებს, ერთ-ერთს პირველად ვახტანგ გორგასალსა და მის სპას ასახელებს. მტრის წინააღმდეგ ბრძოლის ელზე დაღუპულ მეფე ლუარსაბ I-ს XVIII ს-ის ისტორიკოსი გმირობით ვახტანგ გორგასალს ადარებს. მას ქართული ჰაგიოგრაფიული თხოვრების ავტორებიც განადიდებენ: „მეფოსა ყოვლისა ქვეყანისა საფლავად შთაიტანა“, ყველა ავტორი მას „დიდს“ უწოდებს, „გორგასალიანობა“ ახოვრებასა და ტანადობის, ვაჟაკაცობის სიმბოლო იყო. „გორგასალინი“ იყო საქართველოს სამეფო დროშა. ნიშანდობივია XVIII ს-ის დიდი ქართველი ისტორიკოსის, ვახუშტი ბაგრატიონის განცხადება, რომელიც საქართველოს მეფეთა შორის გამორჩეულად ასახელებს ვახტანგს, დავითსა და თამარს და წერს, რომ „აღვლეთ უწინათაცა უწყანი ძლიერება გორგასალისა, დავით აღმაშენებლისა და თამარ მეფისა“.

ვახტანგის ზედწოდებას „გორგასალი“ ჯუანშერი ასე ხსნის: „ხოლო ვახტანგ მეფეს შეეცნა ჩაბაღაბი ოქროსი, და გამოესა ნინათ მეფელა დე უკადფო ლომი; და რომელსა კერძაჲ ძლიერადი ქართველნი, მუნიცაჲ მიმართის და მოსრის სპისა მისგან სპარსთა, ვითარცა ლომან კან ჯარნი, მუნირთგან ვერლარა მუშუდგედეს სპარსნი წყობად მისა, რამეთუ დაისწავლეს იგი, რომელს ეწერა მეფლი და ლომი, და ვითარცა იხილან ვახტანგ თქვიან: „დურ აზ გორგასალ“, რომელ არს ესე: „ერიდეთ თვისა გორგასალსა“. და მის მიერ სახელ ედვა ვახტანგ მეფესა „გორგასალ“. ვახტანგის მუზარადზე მგლისა და ლომის გამოსახვას საინტერესო ახსნა აქვს ქართულ სინამდვილეში. სვანური წარმოდგენით, მეფლი ზებუნებრივი ფიზიკური ძალით, მოხერხებულობით, ჭკუით, მიხედვრელობით, არანველდებრივ მხედველობით გამოირჩევა, რაც მას ადამიანთა მტრულ მოქმედებას არიდებდა. მას მოეწონათ წინასწარი განწყობის უნარი, სხვა ზებუნებრივი თვისებები აქვს. მათი წარმოდგენით, მას მაგიური თვისება აქვს, რომლითაც ის ემზარება და მფარველობს ადამიანებს. ამიტომაც მგლის კბილი ავგაროზად რომ გამოიყენება. ამავე წარმოდგენებით მეფლი ისევე ძლიერი და დაუმარცხებელია, როგორც ლომი. ამიტომ მის მუზარადზე რაივე ცხოველის გამოსახულება სიმბოლოს, უძლეველობის სიმბოლო და მაგიურ ძალაზე მიიწმინდა.

ისტორიკოსი ერთ-ერთი ყველაზე პირუთენელი მსახურეო ხალხია. ხალხი დიდების მარჯვენადი მოსაეს ერისა და ქვეყნის ღირსეულ შეიღებს. ვახტანგ მეფე ერთ-ერთი იმით შორის, რომლის მიმართ შაჰრესულამ ქართველმა ხალხმა ლეკსებში, პოემებში, ლეგენდებში ჩააქოვა. მტრებზე მისი გამარჯვებები ხალხურ ლექსში ასე აიხსნა: „ვახტანგ მეფე ღმრთის უყვარსა, ციდან ჩამოესმა რეკა, იალბუზზე ფეხი შედგა, დიდმა მთებმა იწყეს დრეკა, ოსებში გადართა, ჩერქეზები გადრეკა; ხოლო მეფის გარდაცვალებით გამოწვეულ გლოვანულსა ასე ნათქვამი: „ვახტანგ მეფეო რომ კედებოდა, ცაი ღრუბლებით იოსებოდა, აზნაურო, გლეხობა სატირლად ეშაბადებოდა“.

***

მეფე ვახტანგ გორგასალი თავისი მოღვაწეობით ქართლის სამეფოს საზღვართა გაწერვით, დასავლეთ საქართველოს მიწების ქართლის სამეფოსთან შემოერთების, ქართლის სამეფოს საზღვართა გამაგრების და დაცვის, ქართული ქრისტიანობის განმტკიცების, ხელისუფლების ცენტრალიზაციის, დამოუკიდებლობის მოპოვების, ქვეყნის წინსვლის, მისი პროგრესული განვითარების დიდ ეროვნულ საქმეს ემსახურებოდა.

ძელი შუამთი (V-VI სს.)

ახალი სატახტო ქალაქი (თბილისის დაარსება)

ქართული
ენოლოგია

ნარკველა. თბილისის ძველი ციხე. XIX საუკუნის ფოტო.

ჯვრის დებლა.
სიკორმას წინააღმდეგ გიორგის ეკლესია.

ვახტანგ აწენებდა ქალაქს ტფილისისასა და საფუძველი ოდენ დადგა... მაშინ ვახტანგ დღეთა მინეველ იყო ვითარ სამოციასა წლისა, მოგვითხრობს მეფე ვახტანგ გორგასლის ისტორიკოსი ჯუანშერ ჯუანშერიანი. მაგრამ მაშინ, შექმნილი ვითარების გამო, დაიწყო ომი ირანთან, მეფე თბილისის მშენებლობას ვეღარ აგრძელებს. ეს ხდება V ს-ის 70-იანი წწ-ის დასაწყისში. მაშინ ანდერძის თანახმად შემკვიდრემ, დაიწყო, დედაქალაქი მცხეთიდან თბილისში გადაიტანა „ვითარ ებრძანა ვახტანგს, იგი შექმნა სახლად სემეფოდ“. ეს არის ის, რასაც მოგვითხრობს საისტორიო წყარო.

ქართულმა ხალხურმა საისტორიო ტრადიციამ თბილისის დაარსება მეფე ვახტანგ გორგასლის სახელთან დააკავშირა და ამის საფუძველზე შეიქმნა ლამაზი ლეგენდა. ლეგენდის ერთი ვერსიის თანახმად, მეფე ვახტანგი ახალაბოთს ერთან დასაიდროდ წაიდა. მეფის მეფარდენი ხოხობს დააცხრა და მსხვერპლიან ერთად წყალში ჩაყარდა. როდესაც მეფის მხლებლებმა ფრინველები წყლიდან ამოიყვანეს, განცვიფრდნენ, ფრინველები დაფუფქული იყვნენ.

ლეგენდის მეორე ვერსიით, მეფემ შეელი დაჭრა, რომელმაც მიირბინა წყალთან, მოიბანა ჭრილობა და განკურნებული გაიქცა. როდესაც მეფე ვახტანგს მომხდარის შესახებ მოახსენეს, ის დაინტერესდა, დაათვალიერა არმარე და აღმოაჩინა თბილი წყაროები. მას მოეწონა ეს ადგილი და აქ ქალაქის დაფუძნება ბრძანა, რომელსაც „თბილისი“, ძველი ქართული გამოთქმით „ტფილისი“ ეწოდა. ამასთან დაკავშირებით გასათვალისწინებელია, რომ ლეგენდის ზოგი ვერსიით მეფის

სახელი არ არის ნახსენები, რაც ალბათ იმაზე მოუთხოვს, რომ ლეგენდის ზოგი პლასტი უფრო ადრინდელია, ვახტანგის სახელი კი მასში მაშინ შევიდა, როდესაც მან თბილისში დედაქალაქის გადატანა გადაწყვიტა და ლეგენდამ ის ქალაქის დამაარსებლად აღიქვა. რომ თბილისში დედაქალაქის დამკვიდრება მეფე ვახტანგის მოღვაწეობასთანაა დაკავშირებული, ეს დავას არ იწვევს, მაგრამ საკითხავია: დედაქალაქის გადმოტანამდე თბილისი უკვე იყო ქალაქი, ციხე-ქალაქი, თუ მხოლოდ დასახლებული პუნქტი ან საერთოდ დაუსახლებელი, სანადირო ტერიტორია. ოდესაც ის ალბათ იყო დაუსახლებელი ადგილი, მაგრამ, როგორც დღეს დიდი თბილისის ტერიტორიაზე მოპოვებული არქეოლოგიური მასალა მოწმობს, ის ძვ. წ. IV ათასწლეულში (თუ უფრო ადრე არა) სასოფლო ტიპის დასახლება იყო. ძველი და ახალი ნეოლითური ხანის მოგვლენები თანამედროვე ქალაქის ტერიტორიაზე მნიშვნელოვანი საფუძველი ცხადყოფს, რაც აქ აღმოჩენილი მრავალი უცხოური მონეტით დასტურდება. უძველეს ქართულ საისტორიო თხზულებაში „მოქცევაჲ ქართლის ქრონიკაში“, IV ს-ის 60-იანი წწ-ის მოვლენებთან დაკავშირებით, თბილისი მოხსენიებულია როგორც ირანის მოხელის ცნობით ციხე-ქალაქი. თბილისი არაერთგზის იხსენიება ჩვენს, ეროვნულ ისტორიაში, „ქართლის ცხოვრებაში“, საკუთრივ ლეონტი მროველის ავტორიტეტით ცნობილ „მეფეთა ცხოვრებაში“ ძვ. წ. IV ს-ის და მომდევნო ხანის მოვლენებთან დაკავშირებით. მაგრამ ამ დასახლებულ პუნქტს ეწოდებოდა თუ არა მაშინ თბილისი (ტფილისი), ძველი სათქმელია, შესაძლებელია ლეონტი მროველი თავისი

დროის ვითარებიდან ამოღის. IV ს-ის რომაულ საგზაო რუკაზე, იმ სავრთი-პორის მიმდევლობის გზაზე, რომე-სავე სახმრეთ კავასიაზე, საუბრე-საქრთველზე გადიოდა რუსთავსა და მეტეხის (არმაზს) შორის, აღნიშნულია პუნქტი, რომლის სახელწოდება სხვა-დასხვა წესბამ, მართალია, განსხ-ვებულად, მაგრამ მაინც „თბილისა“. ამკადა, რომ IV ს-ში აქ მიმდევლოვანი (სავაჭრო?) პუნქტია, ხოლო იმავე ს-ის 60-იან წწ-ში ციხეა (თუ ციხე-ქალაქი?) და მას ტვილისი ეწოდება. ამ დრო-დან მოყოლებული, აქ ინტენსიურად მიმდინარეობს ურბანიზაციის პროცესი და V საუკუნეში ის უკვე ქალაქია, რაც აქ არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მოპოვებული საქალაქო ცხოვრებისათვის დამა-ხასიათებელი ინვენტარით, ძველ ეკლესიის ნაშთით დასტურდება. რატომ გადაწყვიტა ვახტანგ მეფემ დედაქალაქის მცხეთიდან თბილის-ში გადმოტანა?

დედაქალაქის გადატანას სოლი-დური საფუძველი უნდა ჰქონდეს. დედაქალაქს მდიდარი სასოფლო-სამეურნეო რეგიონი უნდა ეკრო-დეს, რათა მოსახლეობა უზრუნვე-ლყოფილი იყოს საარსებო საშუა-ლებებით. მართალია, ეს პირობა-აქ დაცული იყო, თუმცა ამ მხრე-მცხეთას ნაკლებად ხელსაყრელ გარემო არ ჰქონდა. დედაქალაქი სტრატეგიული და სავაჭრო მნიშ-ვნელობის გზებით უნდა იყოს დაკ-ვირებული როგორც სასაფრთხო ქვეყნის რეგიონებთან, ასევე გარე სამყაროსთან. თბილისის მდებარე-ობამ ერთ-ერთ ასეთ მაგისტრალზე განსაზღვრა მისი დატანა IV ს-ის რომაულ საგზაო რუკაზე, მაგრამ იმავე რუკაზე მცხეთაზე (არმაზ-ი) არის დატანილი. თბილისის ტერიტორიაზე მტკვრის ხეობით უძველესი დროიდან გადიოდა სა-ერთაშორისო მიმდევლობის გზა, რომელიც ალმოსავლურ სამეფო-რის დასავლეთთან აკავშირებდა.

თუმცა ეს გზა მცხეთაზეც გადიოდა, მაგრამ ალმოსავლეთ ამიერკავასიაში სასაინათა ირანის პოლიტიკური ბატო-ნიონის დამყარების განსაკუთრებულ მნიშვნელობა მოიპოვა იმ გზამ, რომე-ლიც განაპარაბობს, შერეობს და კავთბის გალთი თბილისში მდიდარი, ხოლო თბილისიდან, მცხეთის გერეის ავლით, მანგლის-თრიალეთ-ჯავახეთი-ნინა აზიამ გადიოდა. თბილისის ამ სტრატეგიულად მნიშვნელოვან გზაზე მდებარეობა მეფე ვახტანგის გადაწყვე-ტილების ერთ-ერთი ფაქტორი უნდა ყოფილიყო. დედაქალაქისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა მისი გამაგრების შესაძლებლობა. მართალია, მცხეთა საქალაქო დაცული იყო ბუნებრივი პი-რობებით, მაგრამ ამ მხრე თბილისი მას არ ჩამოუვარდებოდა. ის ხომ მიმ-დევლოვანად არის მიერთ შემოსაზღ-ვრული, ამასთანავე, მის ტერიტორიაზე მდებარეობს ნაპირები ძალიან ახლოსაა

ერთმანეთთან, რაც ხელსაყრელ პირო-ბას ქმნიდა აქ ხიდის მშენებლობისათვის და ქალაქის ორი ნაწილის ერთმანეთთან დასაკავშირებლად. ამ ფაქტორებით ერთად გარკვეული როლი შეიძლე-ბოდა და მთავარებისკოპოს შორის მომხდარმა კონფლიქტმაც შეასრულა. მართალია, ურჩი მიტყეული განდევნილ იქნა, მაგრამ არ არის გამორიცხული, მცხეთაში მის მომხრე საეკლესიო პოლი-თა არსებობა და მეფისათვის მათ გვერდით ყოფნა არ იყო სასურველი.

გასათვალისწინებელია ისიც, რომ რომის იმპერიის დაცემასთან ერთად

ვახტანგ გორგასლის ძეგლი თბილისში

დროებით შეწყდა დასავლეთთან ინტე-ნსიური ურთიერთობა, რაც სასაინათა გაძლიერებასთან ერთად ხრდიდა ალმო-სავლეთისაკენ მიდრეკილებას. ირანის გავლენის დამყარებასთან ერთად, თბი-ლისისათვის, რომელიც უფრო სამხრეთ-ალმოსავლეთისაკენ იყო მიმართული, ახალი პერსპექტივები წარმოიქმნა, მცხე-თამ, როგორც რომთან ურთიერთობის ცენტრმა და შუამავალმა, დაკარგა ძველი მნიშვნელობა.

ვახტანგ მეფემ შეურიგებული ბრ-ძოლა გამოუცხადა ირანის ბატონობას ქართლში, თბილისი მათი ბატონობის საყრდენი იყო. აქ შაჰის მოხელე პიტი-ახში, რომელიც მეფის ხელისუფლე-ბას უპირისპირებდა, დამპყრობლებმა გაამაგრეს ძველი ციხე, ააშენეს ახალი. ქართლში იქმნება ახალი ცენტრი, რომელიც დამპყრობლებმა თავის საყრდენად აქციეს, მეფის მოზანს ამ ცენტრის მომსახურე შეადგენდა.

დედაქალაქის თბილისში გადმოტანას მის ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოჰყვა. ამანვე შევსისასახლე, გადმოვიდა ქუჩაფუცქარი მთელი თავისი აპარატურა-ქარფუცფეოვალეებს, რომელნიც თავთავის მამულებში ცხოვრობდნენ, დედა-ქალაქში სასახლე უნდა ჰქონოდათ შესაბამისი მომსახურე პერსონალით. მონეტრივად როგორც შიდა, ასევე ქალაქთან მისახლეული გზები. თბილი-სი მანამდე იყო სავაჭრო-სახელოსნო ცენტრი, მაგრამ ამპირიდან აქ ხე-ლოსნობის მომრავლდნენ, ვაჭრობაც უფრო გაცხოველდა, შემოსული ვაჭრებისათვის სასტუმროების, საკონლოს შესანახი საწყობების რაოდენობამ იმატა. სამოქალაქო დანიშნულების შენობების მშენე-ბლობასთან ერთად ინტენსიუ-რად მომდინარეობდა ეკლესიათა მონეტრივად (ანწიხატი, სიო-ნი...), დედაქალაქის და მისი მთა-ვარი ციხის, კალას გამაგრე-იყო აუცილებელი. VI ს-ის მო-ვლენებთან დაკავშირებით ისტო-რიკოსი ლაკონიზმად შენიშნავს, რომ მცხეთას მოაკლდებოდა და ტფილისი განძლიერდებო-და, არმაზი (მცხეთის მთავარი ციხე - მ. ლ.) აოხრდებოდა და კალა აშენდებოდა. ეს მტრის მიერ მრავალჯერ დანერგული და შემდეგ აღდგენილი ციხე დიხანს იცავდა თბილისს. მე-ფის ანდერძის თანახმად, ღარში „განასჯრდნა ხლუდენი ტფილი-სისანი“, ქალაქს ქველი შემო-აღლი, რომლის ნაშთი დღემდე შემორჩენილი.

ისტორიამ სასხეთი გაამარ-თლა დიდი მეფის გადაწყვეტი-ლებმა. თბილისი, ყოველთვის იყო დედაქალაქი, უზოგოლთა ბატო-ნიონის პირობებში პოლიტიკური ცენტრი, მათი რეზიდენცია იყო. ის დღესაც წარმატებით ასრუ-ლებს თავის მისიასა.

ხელსაყრელი გეოგრაფიული და სტრატეგიული მდებარეობა, პოლი-ტიკური და ეკონომიკური თვალსაზრი-სით ქვეყნის განვითარება, მონიშნავ რეგიონებთან სიახლოვე, იმ გზების გზავჯარდნებზე მდებარეობა, რომელიც განსაზღვრავდა ხელსაყრელ კავშირს საკუთარ რეგიონებთან და მეზობლ სახელმწიფოებთან, პოლიტიკური ფა-ქტორი... ეს იყო ყველაფერი ის, რამაც განსაზღვრა ვახტანგ მეფის გადაწყვე-ტილება. მართალია, მას ვერ მოეპო-რებოდა თავისი მიზნის ბოლომდე მიყვანა და „საუფუძელი ოდენ დაუდგა“ თბილისს, მაგრამ მისმა შემქმნელმა მეფემ, რო-გორც აღენიშნე, კორნათლად შეასრუ-ლა დიდი მამის დადამარცხ: „განასჯრ-და ხლუდენი ტფილისისანი, და, ეთიარ ერძინა ვახტანგს, იგი შექმნა სახლად საუფუფოდ“.

ოქმის ძარბის სარქმლის რელიეფის დეტალი

6

ავტორიტეტი უკავშირდებოდა იმასაც, რომ იგი „ფილოსოფოსობას სრულს“ ფლობდა, რითაც აკვირვებდა თანამედროვეებს კონსტანტინოპოლში, შემდეგ კი ქ. ლაზარში. იქ მის გარშემო იყვნენ მემორიალური თვალსაზრისით თვითღებები, უპირველეს ყოვლისა – ესაია და ენა ჯარბეგები. ენა ცნობილი დიპლომატი – „თეოფრასტეს“ ავტორია, რომელიც აღწერილია მხოლოდ გერბზე და მხარბეგად ცოდნაზე [ქ. ბერძნული ფილოსოფიაზე] რწმენის გამაყრდნეება, და ამ სახელის მატარებელი ერნესტ ფილოსოფოსი თეოფრასტეს და მშვენიერებას აკადემიათაში.

პეტრე კი, მუხებდავად მისი საოცარი ერთგულებისა მონაზვნობის იდეალებისათვის, სულაც არ ემშვიდობებოდა ცოდნას, მას ცოდნა, როგორც მისი ეპოქის დიდ მოაზრებულებს, მაგ., გრიგოლ ლეთისძეშეკვლას და დიონისე არქოპოლეს – ლეთისკენ გზის აუცილებელ ნაწილად მიანდა. პეტრეს ბოგრადები ფილოსოფიურად ორიენტირებული სულაც არ ყოფილან, მაგრამ მაინც მოჰყავთ პეტრეს დიდებული სიტყვები: „ვიტარავა მტელი მზურარიანი უწყყადი განმბეზბი და უწყყადი იქმნეს, ცერცვა გონებათა მონაზვნური უწყაფოფო არს თიფირი წიგნისა, კითხება და სმენისა სწავლათა სულიერთაჲსა“. კიდევ უფრო მრავლისმეტყველია პეტრეს მიერ მოწოდებულ ადამიანისგან დიშორებისათვის შესახებულ მესთანადი ღმრის „განმწმდილი გონებისათვის“ ყველაზე დიდი მნიშვნელობის მინიჭება. არანაკლებ საყურადღებოა ქრისტეს გამოცხადების (რაც ამ წმინდანს აერეობოდა გახუცდია) სიღრმისეული ზნეობრივი გავება, მის საფუძვლზეც პეტრე იბრმა კეთილი საქმის გავრცელებით კეთილი მზნის, კეთილი ზნეობების, როგორც მონაგანი სტიმულის, დიდი მნიშვნელობა ნაშინა. ეს ხილვა და ახლებით ისეთ სიტუაციამო მოხდა, როგორც პავლეისათვის უფლის გამოცხადება დამასკოს გზაზე. მაშინ პეტრე ეზარა დიდმნიშვნელოვან პრინციპს ადამიანის აზრისა და მოქმედების შესახებ. ქრისტე მას ეუბნება: „მიეცა გე კეთილსა, არა ოდნე მრომბათათვის, არამედ მოგონებათათვისცა“. ზნეობის მონაგანისათვის ეს დიდმნიშვნელოვანი პრინციპი, რომელიც პეტრე იბრთაში „განმწმდილი გონებას“ როგორც ღმერთისათვის ადამიანისგან შესანიშნავად საუკეთესოს უკავშირდება („გონებათაში წმინდას არს და უფროსი ყოველია მსხვერფლთა, ნინამე უფოლსა“), დასავლეთის სკოლასტისკის დიდმა წარმომადგენელმა პიერ აბელიარმა (1079-1142 წწ.) ნახა საკუთარ მონაცემებში დიდმნიშვნელოვან და ზნეობრივ მოქმედების ძირითად კრიტერიუმად მიიჩნია, რითაც მნიშვნელოვანად განსაზღვრა დასავლეთის მსოფლმხედველობრივი კულტურის შემდგომი განვითარება.

არაპირდაპირი საბუთი, რომ პეტრე იბერი ღრმა და ავტორიტეტული თეოლოგად ითვლებოდა, არის ის, რომ ერთ-ერთ ქრისტიან თეოლოგს მისი სა-

ხელით გამოუცია შრომა. ამ პლაგიატს, ალბათ, ერთადერთი, და პრინციპში, ზნეობრივი მიზანი ჰქონდა: პეტრეს ავტორიტეტის ძალით უფლდა უფრო მისაღები გავება და ის პრინციპები, რომლებიც თვითონაც მიანდა ქვეშა რიტად. ასეთები იმ ეპოქაში მრავლად იყვნენ. ათეულობით გრცელდებოდა და საკუთრებით ინარჩუნებდნენ წილას და გავლენას ფსევდოპროტესტანტულ, ფსევდოგრიგორიან, ფსევდოპროკლეს და სხვათა ლეგენდები. თუმცა პეტრე იბერი დიდი აზრებითი შეგება თავისი სახელის ამგვარ გამოყენებას.

ქართული კულტურაში პეტრე იბერის ძალზე დავგანებული აღიარება, ცხადია, მისი სწავლების ცალმხრივი გავებით უნდა აიხსნას, რასაც მონოფიზიტები განსაკუთრებით უსაგანდნ ხაზს. მაგრამ მტელი დასაშვები არ უნდა იყოს, რომ პეტრეს გაქცევა მტერობაშილიდან უდაბნოში და მისი დაფრთხილება (მცდლობა, არ ზარეულიყო საეკლესიო დაპირისპირებებში, იმაზე მიუთითებს, რომ იგი იმ საერთო საფუძვლებს ერთგული რჩებოდა, რომლებიც დაპირისპირებულებს აერთიანებდნენ, მაგრამ მათ ამის დახატვა არ სურდათ. როცა დავგანებით, მაგრამ მაინც, მიიღო პეტრე იბერი ქართულმა კულტურამ და მისი სწავლება წმინდა დიოფიზიტურად წარმოადგინა, ესეც იმაზე მიუთითებს, რომ დიდი მღვდელმთავარი დაპირისპირებულებზე მაღლა მდგომ ღირებულებებს ემსახურებოდა და, საერთოდ, ზოგადდამაინაურ სასულიერო ზნეობრივ პრინციპებს ანეითარებდა, რაც უფლებას აძლევდა მის ბოგრადს, ხაზი გაესვა არა მხოლოდ საქართველოს, არამედ კაცობრიობის წინაშე ამ დიდი მოწმენის დამსახურებისათვის. ამიტომაც სრული უფლებით უნდებოდა მას: „სამკდულს და სიკდულს ქართულთა და მეოხს ყოვლის სოფლსა“.

ასეთად და მკვიდრად ვახტანგისეული „ქართლის ცხოვრების“ გამოცემის შემდეგ პეტრე იბერი საკუთარ კულტურაში და მისი ღირებულების გაცნობიერება სულ უფრო დეტალურად ხდებოდა. ამ გზაზე მნიშვნელოვანი ნიშანი იყო ცნობილი გერმანელი მეცნიერი, რ. რაბეს მიერ 1895 წლის პეტრე იბერის ცხოვრების ასურული ვერსიის საკუთარი, გერმანული თარგმანითური გამოქვეყნება დამახასიათებელი სათაურით: „პეტრე იბერი“. V ს-ის საეკლესიო და ზნეობრივი ისტორიის სურათი. მომდევნო, 1896 წ. 6. მარმა რუსულ ენაზე გამოქვეყნა საინტერესო ნარკვევი – „ცხოვრება უფლისწულის, მოივლასა და მათვის ეპისკოპოსის პეტრე იბერისა“, მაგრამ XX ს-ის შუა წმწი ნუგეზობი-პოინიგმანის თეორიასთან დაკავშირებით პეტრე იბერის სახელი ახალი ასპექტით განხილვის საგანი გახდა. ს. ნუგეზობის დიდი ცოდნა და სინთეზური კვლევის იმეითი უნარი იყო საჭირო, რომ პეტრე იბერის შესახებ შემოქმედნი ცნობებიდან არსებითი კავშირი დანახა მაიუმის ქართული ეპისკოპოსის ნააზრევსა და XV ს-

იდან ფსევდოდიონისე არქოპატიქთან ნოდებულ ავტორს შორის, რომელმაც საკაცობრიო კულტურას აჩუქა დღის „არქოპატიქის“ საერთო „საქრული“ ცნობილი უდიდესი მნიშვნელობის თეოლოგიური ნარკვევები. მათი ანტიკური ფილოსოფიის შემაჯამებელი ნეოპლატონური ფილოსოფია, რომელსაც ქრისტიანები იყენებდნენ, მაგრამ მუდამ საკამათო ვერსიებით, სანიშნუ-შიდ იყო გადაზნებული ქრისტიანული მსოფლმხედველობის პოზიციებიდან. ეს ნაშრომი V საუკუნეში გავრცელდა. ავტორი თავს პავლე მოციქულის მიერ მოქცეულ დიონისე არქოპატიქს უწოდებდა. ანონიმმა თავისი განზრახვა ისე კარგად შეასრულა, რომ საეკლესიოების ცნობით, ოთხი ს-ის განმავლობაში ქრისტიანი თეოლოგები ნეოპლატონიკოსებს არც ეკ ასენებდნენ და თუ ვინმე მათთან მსგავსებაზე მიუთითებდა, მარტვად პასუხობდნენ, რომ წარწარებმა, პლოტინუს (III ს.), პროკლეს (V ს.) და სხვებმა მოიპარეს პირველ საუკუნეში ცხოვრები დიონისე არქოპატიქის აზრები. აღორძინების ეპოქის ფილოსოფიებმა ეყვი შეიტანეს დიონისეს ავტორიტეტი. შემდეგ დადასტურდა, რომ თავად დიონისე პროკლეს იყენებდა. ასე დადგა ფსევდოდიონისე არქოპატიქის პრობლემა. დაიწყო ნამდვილი ავტორის ძიება. ნაშოყენებულია 22 პიოთეხა. შეიძლება ითქვას, რომ შ. ნუცუბიძის (1942 წ.) და ბეგლელიშვილის (1942 წ.) პოინიგმანის (1949 წ.) პოინიგმანის მათ შორის ყველაზე საუფლებლია. ე. პოინიგმანმა (1892-1954 წწ.), როგორც შ. ნუცუბიძის თანამოაზრე და თანამებრძოლი ს. ყაუხჩიშვილი აღნიშნავდა, ახალი და მნიშვნელოვანი ასპექტი ნაშოყენა ამ პიოთეხის სასარგებლოდ: მაღალი აღზნებითი უწნა, რომ პეტრე იბერის მასწავლებელი და მებოარი იოანე ლაზი (ერისკაცობაში მითრიდატე) და „არქოპატიქი“ ფიქსირებული დიონისეს მასწავლებელი იერთოთესი ერთი და იგივე პიოთეხიდან.

პირველ ხანებში ნუცუბიძე-პოინიგმანის თეორიას დასავლეთში დიდი სიზარულთი შეზენდნ. შემდეგ პრობლე-შირი ასპექტებიც ნაშოყენა. შეიძლება ითქვას, რომ ყველაზე საფუძვლიანი არგუმენტები ისევე ქართულ მკვლევრებს ეკუთვნის (კ. კეკელიძე, ს. დანელია, ი. ლოლუაშვილი). ამ კიოხებზე დამაჯერებელი პასუხის გაცემამდე ეს საინტერესო თეორია სამშომა პიოთეხად რჩება, რომელთანაც ქართული და საკაცობრიო კულტურის მრავალი პრობლემა დაკავშირებულია. ზემოაღნიშნული უფლებას მაილეს ვთქვა, რომ V ს-ის ქართველი უფლისწულები, ბერის და ეპისკოპოსის, პეტრე იბერის შესახებ შემოქმედნი ცნობების შეგროვება, კვლევის თანამებრძოვ მეთოდებით მათი შედარება და შეფასება ჩვენი კულტურისა და მეცნიერებისათვის საჭირო საქმეა როგორც წარსულის უკეთი დასავება, ისე მომავლის გამწმენათა გრანულიად შესაზედრად.

ასურელი მამები საქართველოში

ასურელ მამათა ცხოვრება.
კრებული (XIV-XV სს.).

სვეტი ასურელი
მამების ფრესკები. ანანურის ტაძარი.

535 წლისათვის მცხეთას ანტიოქიის მხარიდან დაბრული ათავამეტი ასურელი მამის¹ სახელით ცნობილი ბერია მცირე ჯგუფი მოადგა. მამებს წინ მოუძღვდა წმ. იოანე, რომელი „დაუღამებლისა მათლისა მიმართ წინა მძღუარ ექმნა“ თავის თორმეტ მონაფესა და თანამოღვაწეს. ფარსმანი მეფობდა იმ დროს ქართლს, ხოლო კათალიკოსი იყო ევლაგიოს (ევლალე). ევლაგიოსს თურმე წინა ღამითვე ეუნჯა ანგელოზისგან წმიდა მამათა მობრძანების შესახებ და გულსინჯა ჰყო, რაოდენ დიდი მადლი მოეპარებოდა მათი სახით მის სამწყსოში. კათალიკოსი თავისი ამაღლითურთ ქალაქში შემოსულამდე პატყით მიეგება „დებებულ“ სამოსით მოსილ და უხამლო უტყო ბერებს.

წმ. იოანე ჯერ კიდევ სიჩირის უდაბნოში გადახვეწილი ეწეოდა სამონაზვნო მოღვაწეობას, როცა „ზევარდმო ბრძანებით“ აღბრუნდა ქართლის ქვეყანაში გამოგზავრების გადაწყვეტილება მიიღო. წმ. მამის განერციბილი ცხოვრების მოხედვით, თავად ყოვლადწმიდა ღვთისმშობელს უბრძანებია მისთვის ამ მოქმედებისაკენ. ნიშანდობლივია, რომ კომგზავრების წინ დიდი მისიის აღსას-

რულებლად ასურელი მოღვაწენი კურთხევა იღებენ საკირველ მთაზე დიზმოღვანე სვიმეონ მესვეტისაგან. ამ საყოველთაოდ ცნობილ მესვეტეს, მართლმადიდებლობის ბურჯს VI ს-ის აღმოსავლეთ საქრისტიანოში, მეტიფრო ურთიერთობა ჰქონდა ქართველებთან, რომელნიც მისი სავანის ხშირი სტუმრებიც ყოფილან.

ქვეყნის უპირველესი სინმდის, ცხოველი სვეტის მოლოცვისა და თავჯანსაცემის შემდეგ ასურელი მამები მცხეთის თავს აღმართულ ზედაზნის მთას მიაშურებენ. სწორედ ეს ადგილი, „მთა ყოვლად მაღნარი და შუენალი კაცთა მიერ“, სათნო ეყო მათ ნიშნამდღოს თავის საბოლოო ნაესაყუდელად. ამ მთას თავიდან კუტების მთა რქეძიდა. განსაკუთრებული სტრატეგიული მნიშვნელობის გამო აქურობა წარმართ მეფე ფარსაჯოსმ ძვ. წ. II ს-ში ციხე-კოშკებით გაუმარგებია და თან აქ ზადენის კერპიც აღუმართავს. კერპის დადგმის შემდეგ მთამ საკრალური მნიშვნელობაც შეიძინა და სახელიც კერპის საპატრიცეშულოდ მიიღო – „ზედაზენი“ („ზედა ზადენის“ შემოკლებული ფორმა). „ზედაზენლი“ კი წმ. იოანეს ზედნო-

დავითგარეჯი. ბერთონის მთავარი ტაძრის ფრესკა (XII-XIII სს.).

დგა გახდა ისევე, როგორც უმეტესმა მისმა მონაფეხმა მიიღეს ასეთივე ზედწოდებანი თავისი სამოღვაწეო ადგილისა მხედველი (ზოგიერთმა – თავიანთი მოღვაწეობის თავისებურებიდან გამომდინარე).

ზედაზეხზე გარკვეული ხნის მოსაგრეობის შემდეგ წმ. იოანე ზედაზეხელს თავისი მონაფეხის ქვეყნის სხვადასხვა მხარეში წასვლასა და სამისიონერო მოღვაწეობისკენ მოუწოდებს, რათა განამტკიცონ ერი ქართველთა ქრისტეს სარწმუნოებით. უფრო ადრე ორნი ასურელ მამათაგან ევლავიოზ ქართლის კათალიკოსის ეპისკოპოსებად ეკურთხებინა: წმ. აბიბოს ნეკრესის, ხოლო წმ. ისეს ნილკნის ეპარქიები ჩააბარა სამწყსოდ. საბოლოოდ, ზედაზნის საგანიდან აღმოსავლეთით, კახეთში შეუდგა სასულიერო მოღვაწეობას ექვსი ასურელი მამა: დავით გარეჯელი, ზენონ იყალთოელი, იოსებ ალავერდელი, სტეფანე ხირსელი, აბიბოს ნეკრესელი, ანტონ მარტომყოფელი. დანარჩენი ექვსი კი დასავლეთით, შიდა ქართლში განაწილდა: შოი მღვიმელი, თადეოზ სტეფანწმინდელი (იგივე თათი მამებელი), ისე ნილკნელი, ისადორე სამთავნელი, პიროს ბრეთელი და მიქაელ ულუმბოული.

წმ. იოანე ზედაზნის მთაზე სიკვდილამდე მკაცრ ასკეტურ მოღვაწეობას ეწეოდა. მონაფეთა გაშვების შემდეგ კი მხოლოდ ერთი მათგანი დარჩოვა – ელია დიკონი, რომელიც ბოლომდე ერთგულად მსახურებდა მას. მისი და-

მონაფეხის მსურველთათვის კი წმ. თადეოზის (თათას) მიერ მონასტერი აღუშენა შთის ძირს, რომელიც თათას მონასტრად მოიხსენიება, თუმცა ჩანს, მას სხვაგვარად „ქვემო ზადენი“ უნდა რქმევოდა.

წმ. თადეოზი (თათე) რამდენიმე ადგილას მოღვაწეობისა და იქ ეკლესიის მონასტრების დაფუძნების შემდეგ საბოლოოდ ნლევის მთაზე დაემკვიდრა რეზულას ხეობაში, სადაც მამების მონასტერი ააგო და აქვე განისვენა. ამის გამო მას მამებლადაც მოიხსენიებენ.

დავით გარეჯელს, გადმოცემის თანახმად, თავიდან თბილისის მახლობელ ერთი მთის ფერდში დაუდევს ბინა. ამ მთას ამის გამო დღესაც მამდავითის უწოდებენ. მოგვიანებით კი გარეჯის მრავალმთას მიაშურა ერთ თავის მონაფეხ, ლუკიანესთან ერთად სწავდა თავისა თესისა“, ამიტომაც ეწოდა აქაურობას გარესჯა. დღეს მას „დავით გარეჯად“ უწოდებენ ჩვენში. ამ ადგილას მალე დავითის ლავრად წოდებული მონასტერი აღმოცენდა. ძმათა სწრაფი მომარელების გამო წმ. დავითის სიცოცხლეში და მისივე კურთხევით მონასტერი ორ განმტკიცებას წარმოქმნის: ერთს მისი აღმშენებლისა და პირველი წინამძღვრის სახელების მიხედვით დოღოს მონასტერს ან დოღორქას უწოდებენ (თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ ჰაგიოგრაფის უწყებით, ახალი მონასტერი ღვთისმშობლის სახელზე აგებულია; მეორე კი ნათლისმცემლის მონასტერია, რომელსაც სათავეში

ნიკაძე (IV-VIII სს)

მამა და დეითმა გარეგნით თავისი პირველი თანამგზავნი და მოხატვე უკვე გამოცდილი ბერი ლუკიანე ჩაუყენა.

დროთა განმავლობაში გარეგნის მრავალმთიანი გრანდიოზული ქვაბოვანი სამონასტრო კომპლექსი ჩამოყალიბდა. გადმოცემის მიხედვით, აქ სულ 12 მონასტერი არსებულა, რომელშიც დაბრუნდულია კლდეში ნაკვეთი ეკლესიებითა და ქვაბსენაკებით და დღემდე უამრავ მნახველთა განცვიფრებას იწვევს.

წმ. დავითის მონაწილეთი ბიოგრაფიიდან განსაკუთრებით აღსანიშნავია მისი მოგზაურობა იერუსალიმში წმინდა ადგილთა მოსალოცად, საიდანაც მის მიერ ნაშთადებული „მადლის ქვის“ წყალობით გარეგნის უდაბნო იერუსალიმის შესამდე მადლის მფლობელი გამზდა-

რა; ხოლო გარეგნის სინამდევთა სამგზოს მოლოცვა ერთხელ იერუსალიმში პილიგრიმობის ტოლფასად მიწვეულა.

წმ. შიოს სარკინის მშრალი ზევი აურჩევია სამოღვაწეოდ და აქ მარტო-დმარტო საგრობდა ვიდრე ციხედიდის მთავარი ევაგრე ნადირობისას შემთხვევით არ გადაეცადა და, მისი სინამდით მოზიზღულმა, მასთან სამუდამოდ დაშორდებოდა არ გადაწყვიტა. ამ დროიდან მოყოლებული, ახლომდებარე ღრანტეები აღიკეთა წმ. ბერის მსგავსად ცხოვრების მოსურნე გამოქვაბულში მოსახლე მონაზვნებით.

უკვე მშაბრავალი მონასტრის წინამძღვარი წმ. შიო მისინარაფვის რა უკიდურესად შკადირი განდგეგლური მოღვაწეობისაკენ, ტოვებს მონასტრის წინა-

მძღვრობას და „ფრიად სიღრმესა შერეულად“ მღვიმეში დაჟუღებულად განაგრძობს მთიზე საგრობას. ეს მღვიმე, სადაც მამა შიომ უბრალო აწმინდის გრანებისთვის ნარმოუდგენელი ასკეტური თავგანწირით პოვა „ზეცისა იგი მარგალიტი“, იქცა მის სამუდამო განსასვენებლადაც. ამიტომაც შეერქვა მღვიმელი, ხოლო მის დაარსებულ მონასტრს – შიომღვიმე.

ანტონ მარტყუფელი ერთადერთია ასურელ მამათა შორის, რომელიც დამოუკიდებლად ჩამოვიდა საქართველოში ქალაქ ედესიდან რამდენიმე წლით გვიან, როცა თავისი მოძღვრის, წმ. იოანეს აქვთ გამოგზავრების შესახებ შეიტყო. მას თან ნაშთულია მაცხოვრის ზელოუქმნელი ხატის ასევე ხელთუქმნელი ასლი, სასწაულებრივად გადსახული თიხის ფილაზე – ე. წ. კეისის ხატი. ხატი თურმე ქალაქში მომძღვარებულ ნესტორიანთა ეკლესიაში ესვენა, რაც ფრიად „ძვირებოდა გულისა თქნისა“ წმ. ანტონის. გამოიტაცა იგი მალულად და წმინდა რელიკვია „წინა ძლიშთა ანგელოზისათა და უწყებითა ზეცირითა“ იბრთა ქვეყანაში მოაბრძანა. ამის გამო, იგი ხატწერაში, ჩვეულებრივ, მაცხოვრის ხატით ხელში რომ გამოისახებოდა და ამით გაიწირევა დანარჩენ მამათაგან.

წმ. ანტონი სამოღვაწეოდ საბოლოოდ აერთიანა მთაზე დამდგარა, სადაც მესვენების ღვაწლი აუღია თავის თავზე. დღეს მის საფარში შესანიშნავი ღვთაების მონასტრია გაუმწებული; ხოლო სვეტი, სადაც მამა ანტონი მოეცია, მარგითა და მღვიმარებით გამოქმნილი განმტკიცებულა და ძლიერდებოდა სულიერად, მისგან კიდევ უფრო მაღლა, მთის წვერზე იხილებოდა მომლოცველთა მიერ ამჟამადაც.

წმ. აბიშოს ნეკრესელი კი ასურელ მამათაგან გამოჩნეულია იმით, რომ მის მონაზვრივ გვირგვინი ზედა წილად იმეზადა მახდენებს ბევრგან შექმნილ ეცეცხლის სამსახურებელი სალოცავნი, რითაც ერში მრავალთ აცდუნებდნენ სარწმუნოებაში გაბუნტკიცებულთა და „გონებით ნაკლულევანთ“. ნეკრესის ეპისკოპოსმა ვერ იგუა ქრისტეს მონივალმდევრთა ესოდენი მძლავრობა თავის ეპარქიაში, თამამად შებოძა ზოროასტრულ საკერპოში და წყალი დაანთხია მათ სთაყვანებელ ცეცხლს. ურჯულოთა „ღმერთი“ დაიშორდა მესვენულად.

შეიპყრეს გაბედული ეპისკოპოსი აღმთვითებულმა მოგვებმა, ლამის სასიკვდილოდ გვემეს და გასასამართლებლად სპარს მარზპანს მოგვარეს რეზიდენციაში. სულტკიცე აბიშოს შაპის დიდმოხელესაც კი არ შეუვა, საჯაროდ აშილთა არაიოზა მათი სარწმუნოებისა, როგორც სასოება ქმნილებისა, ერთ სტიქიათაგანისა და სამაგიეროდ ერთი შემოქმედი ღმერთის რწმენა უკადაგა. განრისხებული მარზპანის ბრძნებით შიდა ქართლის დაბა რეზმი ქვევით ჩაქოლეს წმინდა მღვდელმთავარი. მხეცთა და ღრინელები საჯიჯგნად დატოვებული წმინდა მონაზმის სხეული, რომლის მი-

ზედაქანის მონასტერი. დაარსებულია იოანე ზედაქანელის მიერ (VI საუკუნის 40-იანი წლები).

ნაკრის მონასტერი (IV-XVI სს.)

კარგა ცხოველობა ვერ იკადრეს, ქრისტიანებმა მხოლოდ (საერაუდოდ, სამთავისი) მონასტერში დაკრძალეს. მოგვიანებით, სტეფანოსის მმართველობის ხანაში, მისი ნშიდა ნაწილები მცხეთაში, სამთავროს ტაძარში იქნა გადასვენებული.

ნმ. იოსები აღაზნის ველზე ალავერდად ნოდებულ უდაბნო და უშენობო ადგილას დაემკვიდრა და აქცეოდა მუნ მხოლოა მხოლოაა ლუთისა მზრახელ" (ერთი ერთზე ლმერთთან მოუბარი), სანამ მისი სინშიდით მოხიბლული ადგილობრივი დიდებულის შემწეობით აქ ტაძარი და მონასტერი არ გაშენდა; ნმ. სტეფანემ ქიზიყში, სოფელ ხირსის მახლობლად დააფუძნა მონასტერი სტეფანე პირველმონაშის სახელზე; ნმ. ისიდორემ მრავალი მოღვაწეობის შემდეგ ქართლში, სოფელ ქალასთან დააარსა მონასტერი, უფლის ხელთუქმნილი ხატის სახელობის ეკლესიითურთ; ნმ. მამა პირსმა ქადაგებათა შემდგომ დეკანოზის ხეობაში სოფელ ბრეთასთან აღაშენა მონასტერი; ნმ. მამა მიქაელი "დაუძინებელი მუშაკი და დიდებული მოღვაწე აწინა ქრისტესი" აღის წყლის ხეობაში ულუმბოს მონასტრის აღმშენებლად მოგვევლინა.

ასურელ მამათა განსასვენებლები, როგორც ნესი, მათივე საეგებებში, მთავარ ტაძრებთან განთავსებული და უპირატეს სინშიდეს წარმოადგენს მორწმუნეთაგან.

ლეთის განსაკუთრებული სასოებით აღვსილი ასურელი მამანი ასკეტური ცხოვრებისადმი თვალსაზრისით მიდრეკილებით ხასიათდებიან და საგანგებოდ დაუსახლებელ, უდაბურ (დაბათა გარეშე) და მთელ ასურელი ადგილებში ეპკიდრებიან საშოვანგაოდ. ამიტომაც ენოდა მათ საეგებებს უდაბნო, თავად აქ მოსაგრე მამებს კი - მეუდაბნოეზი, ხოლო განადგოლური ღვანისაკენ სწრაფვა "უდაბნოს შეკვარებადაა" შერაცხილი (ასკეტური იდეალებისადმი ერთგულების გამო) იონდა იოანე ზედაზნელი

"უდაბნოს მოყვარე გვრიტად". თავშე-საფრადაც უმეტესად ბუნებრივ ან უძველეს დროს ადამიანთა მიერ მიტოვებულ გამოქვაბულებს იყენებენ: "დაემკვიდრნენ რომელნიმე ქალაქთა და რომელნიმე ქუეხთა და ზურელთა ქუეყანისათა". სულერი მამები "უდაბნოს ქალაქყოფელნადაც" მოაზრებიან, როგორც უშენი უდაბნოს გამშენებელი. ამ შრივ უშეტესად გამოირჩევიან დავით გარეჯელი და შო მღვმელი.

დაბა, ამ სოფლის საზრუნავსა და აურზაურს მაქსიმალურად გარიდებით იყო განპირობებული "კაცთაგან უვალ" ადგილებში დაეუბნებულ ნმ. მამათა აღმოჩენა ერისკაცთა მიერ, ხშირ შემთხვევაში, უნებლიეთ რომ ხდებოდა სწორედ ნადირობისას. მაგრამ ესეც ღვთის განგებულებად აღიქმებოდა, არათა არა იყოს დაფარულ ბრწყინვალე იგი ვარსკვლავი". ხალხს უნდა შეეტყო დაფარული საუნჯის მათ შვარები არსებული მადლმოსილი ბერების შესახებ. მართლაც, მყის განითქმებოდა დაეუბნებულ მამათა აზბავი ერისკაცთა შორის. ამას კი ასურელ მოღვაწეთა საეგებების მონაზვნობის მსურველთა მიერ აესება მოჰყვებოდა ხოლმე, რამაც, თავის შვრივ, ეს უდაბნოები ძლიერ, განვითარებულ მონასტრებად აქცია სწორედ ასურელ მამათა მოღვაწეობის ხანაში და მათივე უშუალო ხელმძღვანელობით. ისინი გვევლინებიან თავიანთ საფუძვლავრელი მონასტრების პირველ ნინამძღვრებად და სამონასტრო ცხოვრების ნამართლებლებად.

მხოლოდ იოანე ზედაზნელმა, ასურელ მონაზონთა მოძღვარმა, განდგოლური ცხოვრების წესის შესაბამისად, უარი თქვა თავის საეგებში დამონადგობის მოსურნეთა მიღებასა და ყოველგვარ აღმშენებლობით საქმიანობაზე. აქ პირველი ტაძარიც ნმ. იოანეს გარდაცვალების შემდეგ აიგო. თუმცა უკვე ნახსენები თათას მონასტერი ზედაზნის მითის ძირს მისი კურთხევით აღმენდა ამ მიზნით.

ბაშის სამეხ (V-VI სს.)

სამთავისი (XI ს.)

დმანისის სოფი (VI ს.)

სამაგიეროდ, დანარჩენმა მამებმა ფართო სატაძრო აღმშენებლობითი მოღვაწეობა გააჩაღეს. ამ შირივ აღსანიშნავია ურბნისის სახელგანთქმული ბაზილიკა, რომლის აგებაც თავდოს სტეფან-მინდელის სახელს უკავშირდება; დავით გარეჯელის მიერ მოქცეული „ბარბაროზი“ დიდებულის, მადლიერი ბუბაქარის მიერ კლდეში გამოკვეთილი მაცხოვრის ფიგურისკვანძების ტაძარი, რომელიც IX ს-ში განაგრძო და გაამშენა ნმ. ილარიონ ქართველმა; იოანე ნათლისმცემლის უძველესი, VI ს-ის ტაძარი შიომღვიმეში. ასურელ მოღვაწეთა დაფუძნებულ მონასტრებში XI ს-ში აგებული საბათვისისა და აღაგერდის საკათედრო ტაძრები (ეს მონასტრები ამ ხანებში საეპისკოპოსო ცენტრებადაც ჩამოყალიბდა) ქართული საეკლესიო ხელოვნების საბაზისად წარმოადგენს.

ასურელ მოღვაწეთა სახელებთან მრავალი სასწაულიცაა დაკავშირებული. საგულისხმოა, რომ მათ შორის ზოგიერთი, როგორც ეს მათდამი მიძღვნილ პატივოვრულ თხზულებებშია უწყებული, ნმ. მამათა გარდაცვალების შემდეგაა აღსრულებული (ნმ. შიოს სასწაულებს ცალკე თხრობაც კი ეთმობა).

ასურელ მამათა მოღვაწეობამ ერთნაირად ღრმა კვალი დააშენა საქართველოს როგორც რელიგიურ და კულტურულ, ასევე პოლიტიკურ ცხოვრებას. მძიმე დროს მოუხდათ ნმ. მამებს აქ სულელი მისიის აღსრულება. მათი შემოძრძინების დროსათვის ქართლი საპატრიარქოს ქვეშევრდომ სახელმწიფოდ გადაქცეულიყო. სულ მალე კი აქ საერთოდ შეწყვეტა არსებობა სამეფო ხელისუფლებამ და მთელი ძალაუფლება შაჰის მოხელის, სპარსი მარზანის ხელში გადავიდა.

თავის დროზე ფარსმან მეფე იმ პირობით აღიარებს სპარსთადმი მორჩილებას, „რათა არა მოაოჩრენეს ეკლესიანი, და იპყროს ქართლი სჯულსა ზედა ქრისტესსა“. მართალია, მათ მახდენობის გაგრძელებაზე ხელი არ აუღიათ, მაგრამ არანაშინა დარწმუნდნენ, რომ ქრის-

ტეს რწმენის დევნისა და მახდენობის გაგრძელების ძალადობრივი მცდელობებით სასურველ შედეგს ვერ მიაღწევდნენ. ამიტომ მართლმადიდებლობის აღმოფხვრას ქალკედონის IV მსოფლიო საეკლესიო კრებაზე დაგმობილი მომხმარებელი მონოფიზიტური მიმდინარეობის მხარდაჭერით ცდილობდნენ, რათა ქვეშევრდომ ქვეყნებში თავის მთავარ მოწინააღმდეგესთან – ბიზანტიის იმპერატორსა საერთო იდეოლოგიურ-საწინააღმდეგობრივი ნიადაგი მოეპოვებინათ.

ასეთი პოლიტიკის წყალობით სპარსელებმა მოახერხეს სომხეთის ეკლესიის მონოფიზიტურ მრწამსზე გადაყვანა. შაჰის კარი სომხეთის ეკლესიის მშვენიერებით დღიერი პოლიტიკურ-იდეოლოგიური ზეწოლის გზით შეეცადა ქართლის ეკლესიის გადამბრუნებასაც.

ქართული ეკლესიის მიერ დიოფიზიტურ-მართლმადიდებლური მიმართულების შენარჩუნებაში ასეთი უშუალო პოლიტიკური ვითარებისა და მწვავე დოგმატური დამირისპირების ფაქტ განუზომელი ღვაწლი მოუძღვის სწორედ ასურელ მამათა თავდაუზოგავ ძალისხმევას (უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ერთ-ერთი თეორიის შესაბამისად, რომელიც ნიკეის განმავლობაში ბაქტრიანა ქართულ საბჭოთა ისტორიოგრაფიზმი, „ასურელ მამათა“ სახელით გაერთიანებული სასულიერო პირები უცხოეთში მოღვაწე მონოფიზიტ ქართველები ყოფილან, რომელნიც ბიზანტიის იმპერიაში მონოფიზიტთა ხანგაძაღვებით ატყუებენ დევნის გამო სხვადასხვა დროს სხვადასხვა ჯგუფებად მომართვებანი თავის ამავე აღმსარებლობის სამშობლოში თავშესაფრის საძიებლად. მათი საერთო რაოდენობა კი ტრადიციულ რიცხვს შიშვნელოვნად აღემატებოდა. თუძეცა თანამედროვე სამეცნიერო კვლევებით ეს შეზღუდულება ვერაზიარ გამართლებას ვერ პოვებს).

ასურელ მოღვაწეთა მიერ დაარსებული მონასტრები მალე მძლავრ სამონასტრო ცენტრებად და კულტურულ-სამშენებლო კერებად იქცნენ, რომელ-

თაც უდიდესი როლი შეასრულეს საქართველოს სულიერ და კულტურულ ცხოვრებაში.

ღვანისა და დამსახურების გამო ასურელი მამები, განმანათლებლები და აღმამწებლები ეკლესია-მონასტრითა ქართლისათვის, წმინდანებად შეირაყვნენ საქართველოს ეკლესიის მიერ, ძველ ქართველ კალმისანთა მიერ სხვადასხვა დროს შექმნილმა ასურელ მოღვაწეთა ცხოვრების აღწერილობებმა მთელი ციკლი შეადგინა, რამაც ღირსეული ადგილი დაიკავა მდიდარ ქართულ პატივოვრადულ მწერლობაში (ზოგიერთი მამის „ცხოვრება“ არაერთი რედაქციის სახითაა ჩვენამდე მოღწეული). მადლიერებით გამსჭვალული ქართველი ერი კი ამ მოღვაწეთა მიმართ დიდ სიყვარულსა და უღრმეს მონივნებას სწამედედ აღიარებულ მათ სავანეთა და საფლავთა მოკრძალებული თავყვანისცემით გამოხატავს დღემდე.

ანანურის ტაძრის ფრესკის დეტალი

დავით და დიოფი გარეჯელები. ირმების წველა. დავითის ღვაწლის ფრესკა.

ბიზანტიის იმპერატორი იუსტინიანე (527-565). კონსტანტინოპოლის აიასოფიას მონასტერი.

ქართველ მეფეთა შორის გუბაზ II-ს გამორჩეული ადგილი უკავია. ისტორიაში სამშობლოს თავისუფლებისათვის მებრძოლის სახელითაა შესული. მას საოცრად ტრაგიკული ბედი ჰქონდა. დაახლოებით ორი ათწლეული მართავდა დასავლეთ საქართველოში არსებულ ეგრისის (ლაზიკის) სამეფოს, მაგრამ მძიმე საგარეო-პოლიტიკურმა ვითარებამ საშუალება არ მისცა, მთელი ენერგია ქვეყნის აღმშენებლობისათვის მიუძღმარებინა. გუბაზის ნიჭი და გამოცდილება ორ დიდ იმპერიათა – ბიზანტიასა და ირანთან ურთიერთობას, დაპყრობთა წინააღმდეგ ბრძოლას შეენიჭა. ცდილობდა ამ ვეშაბათვან ეხსნა სამშობლო.

როგორც ცნობილია, ადრეც და გუბაზის მოღვაწეობის პერიოდშიც ბიზანტია და ირანი ერთმანეთს ეცლებოდნენ ეგრისის (დასავლეთ საქართველოს). VI ს-ის 30-50-იან წწ-ში ეგრისის სამეფოც აღარ იყო ისე ძლიერი, როგორც უწინ. 532 წელს ირანმა და ბიზანტიამ ს-ის ზავი დასდეს, რომლის მიხედვით ბიზანტიამ შეინარჩუნა დასავლეთი საქართველო, ირანს კი შორაპნისა და სკანდის ციხესიმაგრეები დარჩა.

ირანის შაჰი ხოსრო I ანუშირვანი (531-579)

ბიზანტიელთა ბატონობა ლაზიკაში თანდათან უფრო აუტანელი გახდა. გუბაზი კი არ აპირებდა თავი დაებარა ბიზანტიელებისათვის. იგი განსაკუთრებით აღაშფოთა ბიზანტიელმა სარდალმა იოანე ციხემ, რომელმაც ქვეყანაში თავისუფალი ვაჭრობა აკრძალა, ხოლო ზოგიერთ საქონელზე ბიზანტიელთა სრული კონტროლი დააწესა, მაგალითად, მარლზე. ეგრისში ოდითგანვე ყირიმთან და მუშაპორთან მართილი. ახლა მისი ექსპორტი ციხემ მთლიანად თვითონ იგდო ხელთ. სიზარმის ზღვარს გადავიდა: მარლს თავისი ფასები დაეკავშირებოდა. ახან ეგრისელთა მოთხოვნების ფაქტა აღავსო. გუბაზმა საბოლოოდ გაწყვეტა კავშირი ბიზანტიელებთან და ფარულად ელჩები გაუგზავნა ირანის შაჰს ხოსრო I-ს.

საბედნიეროდ ჩვენამდე მოაღწია ჩვენი დესპანების მიერ ირანში წარმოქმნილი სიტყვის ტექსტმა. ის შეიძლება თავისუფლად ჩაითვალოს მჭიდროდ ტყვედებისა და პოლიტიკური ბრძოლების ერთ-ერთ გამორჩეულ ნიმუშად. ელჩებმა ხოსროს სრული წარმოდგენა შეუქმნეს, თუ რა მნიშვნელობა ექნებოდა ლაზიკას ირანისათვის. აქვე დასძენენ, რომ ეგრისის გეოპოლიტიკური მდებარეობის გათვალისწინებულ ძნელა სათანადოდ გაეიზროთ ირანსა და ბიზანტიას შორის ამ დროს არსებული დამპირისპირების მიზეზები. ორივე იმპერიისათვის ამ, ერთი მხრივ, პატარა რეგიონს განუზომელი სამხედრო-სტრატეგიული მნიშვნელობა ჰქონდა.

თუ ირანი ლაზიკაში გაბატონდებოდა, სრული საშუალება ექნებოდა, პირდაპირ დაშუქებოდა ბიზანტიის აღმოსავლეთ პროვინციებს და თვით დედაქალაქ კონსტანტინოპოლს. ამას გარდა, შექმნილი გამოყენებინა კავკასიის გადასასვლელები (ზეკარები) და იქიდან დაქირავებული მომთაბარეები გადმოეყვანა სამხრეთ-დასავლეთ, თანაც საბოლოოდ მოახერხებდა აღმოსავლეთ და

სამხრეთ საქართველოს დაპყრობას, ენაიდან მის წინააღმდეგ მებრძოლ ქართველ პატარიოტთა ეგრისი ყოველთვის თავშესაფარი ადგილი იყო.

თუ ბიზანტია ლაზიკაში გაბატონდებოდა, შეძლებდა ამიერკავკასიის იმ ნაწილში (ძირითადად აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველოში), რომელსაც ირანი აკონტროლებდა, აჯანყების ინსპირირებას და აჯანყებულთათვის ფარულად დახმარების განცეას, ამიერკავკასიის გადასასვლელების თავისი მონაწილეთა გამოყენებას. ამას გარდა, ირანს მოუსპობდა მავ ზღვაზე გასვლის საშუალებას, რასაც აღმოსავლეთ რომის იმპერიისთვის სამხედრო უსაფრთხოების მიზნით ერთ-ერთი ძირითადი მნიშვნელობა ჰქონდა. აი, ამ ინტერესთა გამო ირანი და ბიზანტია არაფრით არ თმობდნენ ლაზიკას.

542 წელს ირანის შაჰი მრავალრიცხოვანი ჯარით დაიძრა ლაზიკისკენ. ლიხის ქედით გადავიდა ლაზიკისი, სადაც გუბაზ II ელვდებოდა თავისი ჯარით. ირანელთა და ქართველთა არმიამ პირველი იერიში პეტრას ციხეზე (დღევანდელი ქობულეთის რაიონში, სოფელ ციხისძირის მიდამოებში) მიიტანა. შაჰმა ხოსრომ ჯარის ერთი ნაწილი პიტოტურსა (ბიჭვინთა) და სებასტოპოლისში (სოხუმი) გაგზავნა. ამ ომში ირანელებმა წარმატებას მიაღწიეს, პეტრას ციხე დაეცა, მაგრამ ბიზანტიელებმა საპასუხო საომარი მოქმედებები დაიწყეს ზახაში, რის გამოც შაჰი იძულებული გახდა, ეგრისს გასცლიდა.

545 წელს ირანმა და ბიზანტიამ ახალი საზავო ხელშეკრულება დადეს, თუმცა ზავის პირობებით ორივე უკმაყოფილო იყო. ამ ხელშეკრულებით დასავლეთ საქართველოს რამდენიმე ციხეში ამიერიდან ირანის გარნიზონები ჩადგებოდნენ. რაკი ხოსრო I-მა მთელი დასავლეთ საქართველოს დამორჩილება ვერ შეძლო, მისი სრული დაპყრობის ხელახალი გეგმა შეიუშვა. შაჰი კარგად ზედმოიდა, რომ მისი გეგ-

მის ყველაზე დიდი მონიშნულმდგე გუბაზ II იქნებოდა. ეს არც უნდა ყოფილიყო მოულოდნელი, ვინაიდან გუბაზს ირანელები იმტოში სჭირდებოდა, მათი მემკვიდრეობით ბიზანტიელები განედევნა და ეგრისის დამოუკიდებლობისთვის მიეღწა. მაგრამ ყველა იმპერიას ხომ თავისი მიზნები აქვს, ბიზანტია იქნება ეს, ირანი თუ სხვა.

ხოლო I-ის ნამდვილი ზრახვები მაღელ გამოჩნდა. მას გადაწყვეტილი ჰქონდა, გუბაზ II მოეკლა, რის შემდეგაც ეგრისის დაპყრობა გაუადვილებოდა. ამ მიზნით ეგრისში ერთგული კაცი ფაბრიზი გამოგზავნა. ფაბრიზი ფარულად დაუკავშირდა გუბაზის მონიშნულმდგე დიდებულს – ფარსმანს და მას შაჰის გეგმა გააცნო. ფარსმანმა კი საბელშიწო ინტერესები პირად მტრობაზე მაღლა დააყენა და გუბაზს შაჰის ვერაგული გეგმის შესახებ აუწყა. გუბაზისთვის ყველაფერი ნათელი გახდა. ბიზანტიის იმპერატორის ოსტინიანეს საიდუმლოდ წერილი გაუგზავნა და პატივდა სთხოვა. იმავე დროს ჯარის გაკვეთილი ნაწილი ითხოვა ირანელთა განსადევნად.

549 წელს გუბაზისა და ბიზანტიელთა სარდლის, დავისთვის გაერთიანებულმა ლაშქარმა პეტრას ციხეს ალყა შემოარტყა. გუბაზმა მოხერხებული გეგმა შესთავაზა ბიზანტიელებს. მისი ჩანაფიქრით უნდა ჩაეკეტათ დასავლეთი საქართველოში გადმოსასვლელი გზები, რათა ირანის დამხმარე ძალები არ მიეშველებინა პეტრას ციხისთვის, ხოლო ჯარის ძირითადი ნაწილი ამ ციხე-ქალაქის ალყა განეგრძო. სამუშაოთ, დავისთვის უნათო სარდალი აღმოჩნდა. სათანადოდ ვერ შეფასა გუბაზის სამხედრო გეგმა. მან მხოლოდ 100 მეომარი გაგზავნა ერთ-ერთი ძირითადი გადასასვლელის ჩასაკეტად. ირანელთა ჯარებმა კი ადვილად მოახერხეს ლახიკაში გადასვლა სწორედ იმ გზით, რომელსაც დავისთვის 100 მეომარი იცავდა. ირანელთა სარდალმა მერმეროემ დროზე მოუსწრო პეტრას ციხის გარნიზონს და ბიზანტიელები და ქართველები იძულებულნი გახდნენ, უკუქცეულიყვნენ.

ზამთრის მოახლოების გამო ირანმა სამხედრო მოქმედებები ფართო მასშტაბით ვერ წარმართა. უფრო მეტიც, მერმეროე იძულებული გახდა, ჯარის ძირითადი ნაწილი ეგრისიდან გაეყვანა. გუბაზმა ისარგებლა მტრის მცირერიცხოვნობით, შეუერთდა ბიზანტიელებს და მოულოდნელად დაესხა თავს ირანელებს. ამ გაერთიანებულმა ჯარმა სასტიკად დაამარცხა ირანელები და ისინი დასავლეთ საქართველოდან განედევნა. შაჰის ხელში მხოლოდ პეტრას ციხე რჩებოდა.

შაჰი სულაც არ ამირებდა ეგრისის დამოუკიდებლობას. 550 წ. მისი მრავალრიცხოვანი ჯარი ეგრისში შემოიჭრა სარდალ ხორიანეს მეთაურობით და მდ. ცხენისწყლის პირას დაბანაკდა. ქართველებმა და ბიზანტიელებმა გადამწყვეტის, დაუყოვნებლივ მებრძო-

მდინარე ტბურასთან დამაპყრობელი ხედი ნოქალაქიკში

ლებოდნენ. თათბირზე გუბაზ II-მ მოითხოვა, ქართველები წინა რიგებში ჩაეყვანებინათ. მათი მიზანი სამშობლოს დაცვა, ამიტომ უკეთ იმართლებდნენ, ვიდრე ბიზანტიელები. გადაწყვეტილი ზომიდან მდ. ცხენისწყალთან გაიმართა და ირანელები სასტიკად დამარცხდნენ.

551 წელს ისუტინიანემ ეგრისში ახალი სარდალი, მოხუცებული ბესა გამოგზავნა. ბესამ უპირველესად პეტრას ციხეს ბოლოარტყა ალყა. ბიზანტიელებმა შეშინდნენ და ბოლოს ციხე აიღეს და გამაგრების ნაცვლად ერთიანად დაანადგურეს.

შაჰს ამის შემდეგაც არ აუღია ხელი ეგრისის დაპყრობაზე. 553 წელს კიდევ ერთხელ სცადა მის სიღრმეში შეღწევა.

მერმეროემ რამდენიმე წარმატებას წააღწია, უპირველესად ბიზანტიელი სარდლების დაუდევრობის შედეგად. მათმა უნიჭობამ და უვიცობამ წაფუჭებინა და განაწყნა გუბაზ II და იმპერატორ ოსტინიანემ ეგრისი ბიზანტიელი სარდლების აშხაყი, თან სთხოვა, ისინი უკან გაეწიეს. ხოლო ბიზანტიელმა სარდლებმა, თავის მხრივ, ინტრიგის ქსელი გაბაეს გუბაზ II-ის გარშემო. იმპერატორის ტყუილი ცნობები გაუგზავნეს, გუბაზ მეფე ბიზანტიის ლალატობსო. ოსტინიანემ გუბაზი კონსტანტინოპოლში დაიპყრა. სარდლებს შეშინდათ, რომ სიმაღლე გაირკვეოდა და გადაწყვიტეს, გუბაზი მოეკლათ.

554 წელს მდ. ხობისწყლის პირას შეიკრიბნენ ქართველი და ბიზანტიელი სარდლები. ბიზანტიელებმა ეგრისის მეფის იოვანეს არქეოპოლისის მახლობლად; მაშინ ირანელებს ეკავათ) ლაშქრობა შესთავაზეს ირანელთა წინააღმდეგ. გუბაზმა არ ისურვა ასეთი ნაუცბათეგ ლაშქრობაში მონაწილეობა. მისი უარი შეთქმულება ხელზე დაიხვეს და მცირე ამალით მისული მეფე იქვე გამოსაღმეს სიცოცხლეს. ჯერ სატყუროთი დაჭრეს, შემდეგ მინაზე დაცემული ბიზანტიელი სარდლის, რუსტიკეს შუთისანმა განგებინა.

ასე დასრულდა დიდი მამულიშვილის, მეფე გუბაზ II-ის სიცოცხლე, რომელმაც ოცი წელი შეაღია ბიზანტია-ირანთან ბრძოლას, რათა ქვეყანა განდგურებისგან ეხსნა, ხოლო ხალხი – განყვეტებისგან, ოცი წელი ხმალი ქარქაშში არ ჩაუგია. გუბაზ მეფის პოლტიკურ და სამხედრო ნიჭს ერთხმად აღიარებდნენ მონიშნულმდგეცნიერ, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ იგი თავისი ეპოქის გამორჩეული მოღვაწე გახლდათ.

ოსტინიანეს მიერ VI საუკუნეში აგებული აია-სოფის ტაძარი.

აიეტი და ფარტაზი

554 წელს მდ. ხობისწყლის პირას ეგრისის მეფის, გუბაზის ბიზანტიელ-თაგან მკელელომან ეგრისელები სასტრაქად ალაშფოთა. თავად მკელელები ისე იტყუოდნენ, თითქოს დიდი არაფერი მომხდარაო. მათ სურდათ საიმპერატორო კარი დაერწმუნებინათ გუბაზის ლაღაბში. ამასთანავე, ეგრისის მეფის წინააღმდეგ შეთქმულების ორგანიზატორებმა მარტინემ და რუსხიკემ გადაწყვიტეს, ეგრისელებსაგან დამოუკიდებლად ონოგურისზე ელაშქრათ. ისინი ცდილობდნენ ირანელთა დამარცხებით იმპერატორ იუსტინიანეს (527-565 წწ.) გულის მოგებას და იმის ჩვენებას, რომ მათ რეალურად გამარჯვებამი გუბაზი უშლიდა ხელს.

ბიზანტიელებმა იერიში მიიტანეს ონოგურისის ციხეზე, სადაც მცირერიცხოვანი ირანული გარნიზონი იდგა. ბიზანტიელთა მშლავრი იერიშის მიუხედავად, ირანელებმა ციხე არ დაიშვეს. ამასობაში, ონოგურისის დამცველთა დასახმარებლად ლაზიკის სხვა ციხეებში გამაგრებული 3000-კაციანი ირანელთა ჯარი დაიძრა. ბიზანტიელებმა შეიტყვეს რა მათი მოახლოების შესახებ, ციხის გარემოცვას თავი მიანებეს და უაუოცდნენ.

ამასობაში, ლაზი დიდებულები გუბაზის მკელელოსის გამო ბიზანტიელთა წყვეტვარი ურთიერთობის განწყვეტას ფიქრობდნენ. ეს საკითხი იმდენად სერიოზული იყო, რომ მათ საგანგებო სახალხო კრება მოინვიეს, რომელზეც უნდა გადაწყვეტილიყო, რა გზას აირჩევდნენ ეგრისელები. ბიზანტიელი ისტორიკოსი ავადია სქოლასტიკოსი მოგვითხრობს: „ყოლების მდგომარეობა მეტად უწუგამოდ იყო შერყეული. ქვეყნის მმართველები ყველანი დამაფრთხილებ მდგომარეობაში იყვნენ, არ იცოდნენ რა ქნათ, რისთვის მიემართათ. და დასვენს საკითხი – სპარსელების მხარეზე დაერქო, თუ ისე რომაელებთან დაერქო. მაშინვე მრავალმა წარმოთქვა სიტყვა... მაშინ

ციხეცალაჲ პეტრა (VI ს.)

დიდებულებმა მოუწოდეს ხალხს სინყნარე დაეცვათ, ყოველი მსურველი, ვინც არ უნდა ყოფილიყო ის, წყნარად გამოსულიყო და ეთქვა თავისი წინადადება, როგორც შეეძლო...“

სახალხო კრებაზე ორი მოსაზრება გამოიკვეთა. დიდებულების წინაშე აიეტის მეთაურობით მხარს უჭერდა ქართველებს ირანელებთან მოკავშირეობას. აიეტმა სიტყვით მიმართა ეგრისელებს, შეეცადა ეწვედნენ ირანელებთან მჭიდრო პოლიტიკური და სამხედრო ურთიერთობის აღდგენის აუცილებლობა. „რომაელები თითქოს ბოროტ ქცევებში ჯერ არ იყვნენ შემწეულნი და თითქოს მხოლოდ ეჭვები არსებობდეს, რომ ისინი ამავეარ ზარებას და ზრახვებს ატარებენ; არც სახუთების მოგონებაა საჭირო ვერცაგაბის დასამტკიცებლად; საკმარისია გაიხსენოთ სახელგანთი გუბაზი, რომელიც ასე საცოდებად იქნა მოსპობილი, სპარსელები კი ასეთი ხასიათისანი არ არიან; ისინი შორს არიან ამისგან. თუ ვინმე გაიხადეს თავის მეგობრად, ისინი ცდილობენ თუთოდ დაიცვენ სიყვარული; ბოლო მტრის მიმართ რისხვას განავრძობენ მანამ, სანამ ის მტრად რჩება. მე ვფიქრობ, უმჯობესია სპარსელთა ხელში ვყოფი, ვინც უფრო კეთილის მსურველია, ვინც უწყევად იცავს ქრთიანებასწინობილებს თავისიანებისა და მოკავშირეთა მიმართ. ამრიგად, ჩვენ გაიმარჯვებთ ნამდვილ მტრებზე, რომაელებზე, თუ არავითარ შემთხვევაში არ დაეცოდნენ დაუსჯელად ჩვენი მეფის მოკვლის ფაქტს. ჩვენს გადწყვეტილებას რომ შეიტყობენ სპარსელები და გაიგებენ, ჯეროვანი სიყვარულით მოგვეპოვებთან და ჩვენთვის იბრძოდებენ, ვინაიდან ისინი კაცთმოყვარენი და გულკეთილნი არიან“.

ასე ილაპარაკა აიეტმა და მთელი ხალხი აღფრთოვანდა და მაშინვე სპარსელების ყერილი მორთო; იმ დღესვე აიერდნენ სპარსელების მხარეზე გადასულს.

სახალხო კრების მეორე ნაწილს, ფარტაზის მეთაურობით, მიანდა, რომ ეგრისის კულად ერთმონებრე ბიზანტიის მხარე უნდა დაეჭირა. ფარტაზმა თავის სიტყვაში ხალხს მოუწოდა, არ აჰყოლოდნენ გულისთქმას და არსებუ-

ლი ვითარება ცივი გონებით განესაჯათ. მან ეგრისელებს მიმართა: „აიეტის სიტყვებით ისე გამოდის, თითქოს თქვენ ყველანი ამტკიცებდეთ, რომ მომხდარი ამბავი არ იყოს საბინებლად, რომ ამ საზოგადო მკელელობას არ შეიცხადებოდ და მხოლოდ იმის შესახებ მსჯელობდეთ, დამნაშავენი არიან თუ არა მკელელები; მაგრამ, მიუხედავად ამისა, სპარსელების მხარეზე გადასულა მანაც არ იქნება სასარგებლო: არავინ არ მიიჩნევს საჭიროდ მთელი დანაგებიზაროთ ის აზრი, თითქოს თუ რამეაღლებმა ჩაიდინეს უკანონობა, აუცილებელი იყოს ჩვენც გამოვეთხოვოთ მშობლიურ ნესტებს, საკუთარი ფეხით ვეახლოთ აშკარა მტერს – სპარსელებს.“

ჩემი აზრით, ერთი ამ ორი გაცის დანაშაულის გამო არ უნდა შეესწოროთ მართლმონებრეობა და წმინდა საიდუმლოთა უშნეკლობა. აბა, სხვას რას დაეშვავსება ჩვენი საქციელი, თუ მივირბოდნენ სპარსელებს – უზენაესი არსების სასტიკ მტრებს? თუ ისინი აგვიკრძალავენ ჩვენი საღმრთო ნესტების მსურველებს და თავიანთ ნესტებზე გადავიყვანენ, ამაზე უფრო საშიშია რა უნდა განვიცადოთ ჩვენ, რომლებიც ცოცხლები ვიქნებით და ამავე დროს მკვდრებიც?

მე იმ აზრისა ვარ, რომ საჭიროა რომალთა მეფეს ვაცხოვროთ მომხდარი ამბავი, რათა იგი სათანადოდ მოეპყრას იმით, ვისაც ამ მკელელობაში მთავარი დანაშაული მოუძღვება, და თუ ის ამას იზამს, ამიერიდან მოისპობა ჩვენი უთანხმოება რომაელებთან: კვლავ ერთად ელაშქრებთ, ძველებადვე ერთად გავენეთ ცხოვრების ქაანს. თუკი ის უარყოფს ჩვენს თხოვრებს, მაშინ უნდა მოვიუთხოვოთ, მათწმენილი იქნება თუ არა, მეორე გზას დავაგდეო...“

სახალხო ფარტაზის პოზიციამ გამარჯვა. ეგრისელებმა სიმარტოლის დასადგენად იმპერატორს მიმართეს. იუსტინიანე I-მა საგანგებოდ მოსამართლეები გამოგზავნა ეგრისის სასამართლო პროცესზე გუბაზის მკელელები დამნაშავეებად ცნეს და დაასჯეს. ბიზანტიის იმპერატორმა ეგრისის მეფედ მოკლული გუბაზის ძმა ნათე II გამოგზავნა.

ხობის I ანუშირვანი (531-579). ნაღირობა.

წმინდა მუშანიკი, წმინდა კვირინე, დავით და კონსტანტინე არგვეთის მთავრები.
აღმოსავლეთის საეპისკოპოსოს სივრცითი კომპოზიციები (1856 წ.).

საქართველოს ისტორიაში „დიდთა საქმეთა“ მკეთებელთა შორის არიან მოღვაწენი, რომელთაც გადაწყვეტი რილი შეასრულეს ქართული ეროვნული სახელმწიფოებრიობის ფორმირებაში. ამ დიდებულ გმირთა გალერეაში გამოჩენილი ადგილი უკავია ლეონ II-ს – „აფხაზთა“ სამეფოდ წოდებული დასავლურქართული სახელმწიფოს ფუძემდებელს.

ლეონ II-ის შესახებ საისტორიო წყაროები მეტად მწირ ცნობებს გვანდებენ. „მატიანე ქართლისაჲს“ სახელით ცნობილი XI ს-ის ქრონიკის მიხედვით, „ერისთავი აფხაზთა, სახელით ლეონ“ იყო ძმისწული ლეონ ერისთავისა რომელსად მიეცა სამკდროდ აფხაზეთი... ასულისწული... ხაზართა მეფისა“. ლეონ ერისთავი, რომლის ძმისწულიც იყო „ესე მეორე ლეონ“, არის ჯუანშერ ჯუანშერის ძის მატიაზე დაფუძნებული „ერისთავი კეისრისა“, რომელმაც შეიფარა ქართლის დევნილი ერისმთავრები შირი და არჩილი მრისხანე არაბი სარდლის, მარვან იბნ მუჰამადის (მურ-დან-ურს) საქართველოში ლაშქრობის დროს (VIII ს-ის 30-იანი წწ.). ანაკოფიის ეპიკოსი შემდეგ, როდესაც ქართლელთა და აფხაზთა მცირერიცხოვანმა ჯარმა

სძლია არაბებს, ბიზანტიის იმპერიაში „ხოსროვანთა“ სახლი აღიარა ერთიანი ქართლ-ეგრისის სახელმწიფოს მეთაურად და ერისმთავარ სტეფანოზის ძენი – შირი და არჩილი ამ სახელმწიფოს „გვირგვინისან მეფეებად“ ცნო. ამავე დროს, ბიზანტიის იმპერატორის სანქციით „ერისთავა კეისრისა“ ლეონმა ქართლ-ეგრისის „მეფეთა“ უზენაესობა აღიარა და თავისი ქვეყანა – აფხაზეთი, რომელიც მანამდე „საბერძენეთად“ (ბიზანტია) ითვლებოდა, ზოლო მდ. კელასური „იყო საზღვარი საბერძენეთისა და საქართველოსა“ **ჯუანშერ ჯუანშერისანი**. ცხოვრება ეახტანე გორგასლისა, – ქართლის ცხოვრება. ტ. I. თბ., 1955, გვ. 235) ნებაყოფლობით საერთო-ქართულ პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივ სამყაროში შემოიყვანა.

„მეფე“ არჩილის აღმოსავლეთ საქართველოში მობრუნების შემდეგ „ერისთავმა“ ლეონმა, რომელიც დინასტიური ქორწინების გზით ერთიანი ქართლ-ეგრისის „სამეფო“ სახლის წევრი გახდა და გარდაცვლილი შირის პოლიტიკურ მემკვიდრედ გამოცხადდა, კიდევ უფრო გაანითქიცა თავისი პოზიციები დასავლეთ საქართველოში და მის ფაქტობრივ ლიდერად იქცა. VIII ს-ის 80-იანი წწ-ის

დამდგენისათვის „აფხაზეთის ერისთავი“ უკვე „აფხაზეთის მთავრად“ გარდაიქმნა, რომლის ხელისუფლება უკვე ისტორიული ლაზიკა-ეგრისის მთელ ტერიტორიაზე ვრცელდებოდა. ამ დროიდან აფხაზეთად უკვე სრულიად ეგრისი იწოდებოდა. სწორედ ამ ახალი აფხაზეთის ლიდერმა ლეონ II-მ (ლეონ I-ის ძმისწულმა), VIII ს-ის მიწურულს (დაახლ. 797 წლის ახლო ხანებში), მას მერე, რაც ხაზართა „ძალითა“ განუდგა ბიზანტიას და „დაიპყრა აფხაზეთი და ეგრისი ვიდრე ლიხამდე, სახელადეგა მეფე აფხაზთა, რამეთუ მიცემულ იყო იოვანე და დაბერებულ იყო ჯუანშერ. და შემდგომად ამისა ჯუანშერცა მიიცვალა“ (მატიანე ქართლისა – ქართლის ცხოვრება. ტ. I. თბ., 1955, გვ. 251).

მათალია, ლეონ II-ის ეთნოტომობრივი წარმომავლობის საკითხი ბოლომდე არაა გარკვეული (ერთი მოსაზრებით, ის ლაზიკა-ეგრისის მეფეთა მიერ აფხაზეთში დამიწმული ლაზი მოხელეების შთამომავალი უნდა იყოს, სხვა შეხედულებით, ლეონი ეთნიკურად აფხაზთა, არ გამორიცხავენ მის ბერძნულ წარმომავლობასაც), მაგრამ ამას არცაა აქვს არსებითი ყოველწილობა, ვინაიდან ვინც უნდა ყოფილიყო პირველი „აფხაზთა“ მეფე ეთნოტომობრივად, მის მიერ შექმნილი „აფხაზთა“ სამეფო თავისი წინაარსით ფაქტობრივად პირველი ქართული ეროვნული სახელმწიფო იყო დასავლეთ საქართველოში, ქართული ეროვნული ქრისტიანული იდეოლოგიითა და ქართული სახელმწიფო ენით. ლეონ II და მისი მემკვიდრები, მიუხედავად ეთნოტომობრივი წარმომავლობისა (თუნდაც ისინი დამდივლად ყოფილიყვნენ ტომით აფხაზები), თავიანთი პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი

მჭკუ. X საუკუნიდან საკათედრო ტაძარი აფხაზეთის ტერიტორიაზე, ოპანთაში.

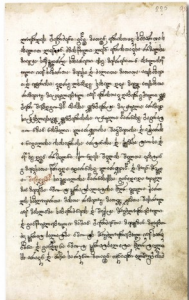
და კულტურული მრწამსით მხოლოდ ქართველები იყვნენ. ისინი აშენებდნენ ერთიან ქართულ (და არა მხოლოდ დასავლეთ საქართველოს მასშტაბით) სახელმწიფოს – „საქართველოს“. ამის ნათელი დადასტურებაა თუნდაც ის, რომ ლეონმა თავისი ახლად შექმნილი სახელმწიფოს სატახტო ქალაქად ქუთაისი – ქართლის ერსმთავართა სახლის რეზიდენცია დასავლეთ საქართველოში – გამოაცხადა, რითაც ხაზი გაესვა თავის დინასტიურ-ლეგიტიმირ უფლებებზე „ხოსროვანთა“ მეცხედრობაზე მთლიანად.

ის, რომ ლეონ II და მისი მემკვიდრები აშენებდნენ მხოლოდ და მხოლოდ ქართულ და არა აფხაზურ (აფსუურ) სახელმწიფოს, ეყვალაზე თვალსაწიროდ გამოვლინდა აფხაზ მეფეთა საეკლესიო პოლიტიკაში. პოლიტიკური დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ „ლეონიდები“, როგორც ცნობილია, აქტიურად შეუდგნენ კონსტანტინოპოლის სასატრაპიოს დაქვემდებარებადან დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის გამოყვანისათვის ზრუნვას და გეგმატრად ეროვნული იდეოლოგიური საფუძვლის შექმნას, რომელსაც ქართული ეკლესია განასახიერებდა. აი, რატომ მიჰყვის ხელი დაე საეკლესიო აღმშენებლობა აფხაზთა მეფეებმა დასავლეთ საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე, რითაც რეგიონში ქართული ნერლობითი კულტურისა და ქართული ქრისტიანული ნივთიერების ფართოდ დანერგვის პირობები შექმნეს. დასავლეთ საქართველოში, მათ შორის, საკუთრივ აფხაზეთში, ამ პროცესს თან სდევდა ძველი ბერძნული ეპარქიების მოშლა და მათ ნაცვლად ახალი ქართული საეპისკოპოსო კათედრების დაფუძნება. სწორედ საეკლესიო სფეროში „აფხაზთა“ მეფეების ამგვარი მტკიცე ეროვნული პოლიტიკის გატარების

შედეგი იყო ის, რომ უკვე X ს-ის დამდეგისათვის დასავლეთ საქართველო, ანუ „აფხაზთა“ სამეფო მთლიანად ქართული ნერლობითი კულტურისა და ნივთიერების მხარედ იქცა, დასავლეთ საქართველოს ეკლესია კი ორგანიზაციულად მცხეთის საკათალიკოსოს ნაწილი გახდა.

ერთადერთი ახსნა, თუ რატომ მოიტყენ ასე ე. წ. „აფხაზთა“ მეფეები, შეიძლება ვეითოთ იმაში, რომ ჯერ კიდევ გამეფებამდე დიდი ხნით ადრე ლეონ II და მისი წინაარბები (რომ არაუფერეთვითი შემეცხედრებუხე), თავიანთი ეთნოტომობრივი წარმომავლობის მიუხედავად, თავს თვლიდნენ საერთო-ქართული კულტურულ-პოლიტიკური და სახელმწიფოებრივი სამყაროს წარმომადგენლებად. მათთვის ქართული ენა, ე. წ. ქართული, რომელიც საფუძვლად დაედო ლიტერატურულ ქართულს, და ქართული ქრისტიანული კულტურა ისეთივე მშობლიური გახდა, როგორც დასავლეთ საქართველოს დანარჩენი სახელმწიფოებისათვის.

ლეონ II იყო ამ გრანდიოზული სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობის მესაძირკველი. და რაოდენ დასანანია, რომ დღეს ზოგიერთი ჩვენი აფხაზი თანამემამულე სწადის ნამდვილ მკერელებთან და ცდლობს ახალი დასავლეთ-ქართული (ხაზს ვუსვამთ – ქართული და არა აფხაზურ-აფსუური, როგორც ამას ისტერიულად გაჰკვიან სეპარატისტულად განწყობილი ვაისტორიკოსები და პოლიტიკოსები) სახელმწიფოს დამაარსებლის – ლეონ II-ის სახელი აქციოს ერთგვარ იდეოლოგიურ საყრდენად ერთიან ქართული სახელმწიფოებრივის წინააღმდეგ და აიძოს თავისი ხალხი იმ სახელმწიფოს წინააღმდეგ, რომელსაც საფუძველი სწორედ ამ დიდმა მამულებელმა ჩაუყარა.

ლეონის მოღვაწეობის ამსახველი ფრაგმენტი მარამ-ისიული „ქართლის ცხოვრებიდან“ (1633-1646 წწ.).

„ცხოვრება და ნამებზე
წმიდისა მონამისა
კოსტანტისი ქართველისაჲ,
რომელი იწამა
ბაბილონელთა მეფისა
ჯაფარის მიერ“

ჯერის დედალი. უდაბნოს მონასტრი. დიოფიგორეზში.

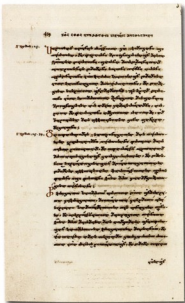
ქართული საეკლესიო მწერლობის ისტორიამ არაერთი სისხლდათებული წმიდანის მოქალაქეობისა და მონა-მეობრივი აღსასრულის ამსახველი თხზულება შემოგვინახა, მაგრამ ის, რაც მოთხრობილია კოსტანტი-კახაძის „ნამებში“, სრულიად განსაკუთრებულ მოვლენად უნდა მივიღოთ – 85 წლის მოხეტს არაბთა ხალიფას კარზე აუნერგელი ტანჯვით აღმოჰხადეს სული. როდის, რა ვითარებაში და მიზეზთა გამო გათამაშდა ეს ტრაგედია, ამის შესახებ მოვითხრობს „ცხოვრება და ნამებზე წმიდისა მონამისა კოსტანტისი ქართველისა, რომელი იწამა ბაბილონელთა მეფისა ჯაფარის მიერ“. ეს მოხდა 853 წლის 10 (23) ნოემბერს. ეს დღე ქართულმა ეკლესიამ დიდმოწამე კოსტანტის ხსენების დღედ გამოაცხადა.

IX საუკუნე ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ხანა იყო საქართველოსთვის. სწორედ ამ დროს შეექმნა სერიოზული საფრთხე არაბთა სახალიფოს, მის ბატონობას ირანსა, შუა აზიასა და სამხრეთ კავკასიაში იმ მძლავრი ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის უზნოლით, რომელმაც აზერბაიჯანული ტაღისის მსგავსად გადაუარა მის მიერ დაპყრობულ ქვეყნებს და შეურყია საფუძველი იმპერიას. ირანსა და შუა აზიაში ახალი, დამოუკიდებელი სახელმწიფოები გაჩნდნენ, რომელთა მმართველნი – ადგილობრივი დინასტიები – ან სრულიად არ ცნობდნენ ანდა მხოლოდ ნომინალურად აღიარებდნენ აბასიდების დინასტიის ხალიფების უზენაესობას თავიანთ ქვეყნებში. საერთო-სახალხო გამათავისუფლებელი მოძრაობის ერთიან პროცესში თავისი წვლილი სამხრეთ კავკასიის ხალხებსაც შეჰქონდათ. საქმარისა გავისენოთ, რომ აღმოსავლეთ საქართველოში (ქართლი, კახეთი) უკვე VIII ს-ის მეორე ნახევარში გაისმა შესაწმენდი

ანტიარაბული მოწოდებები და გაიშალა სერიოზული გამოსვლები, რომელთაც მიუძღოდნენ ისეთი ცნობილი პოლიტიკური მოღვაწენი, როგორებიც ქართლის ერისმთავარი ნერსე და ამოტ კურაპალატი გაბლდნენ.

IX ს-ის პირველ ათეულეობაში აზერბაიჯანი მოიცვა მრისხანე ანტიარაბულმა მოძრაობამ, რომელსაც „ხურამიტების“ (ნითლითშემოსილთა) მოძრაობა ეწოდა. იგი მოედო საზოგადოების ფართო ფენებს და ორ ათეულ წელზე მეტხანს გატანა. ხურამიტები ბაბეკის მეთაურობით გმირულად ებრძოდნენ სახალიფოს და სერიოზულ საფრთხეს უქმნიდნენ მის ბატონობას სამხრეთ კავკასიაში. მხოლოდ უდიდესი ადამიანური მსხვერპლისა და მატერიალური სახსრების შეწირვის ფასად შეძლეს ხალიფებმა ხურამიტების წელში გადართვა.

სახალხო-გამათავისუფლებელი მოძრაობის მხარდამხარ უდიდესი როლი არაბთა სახალიფოს დასუსტებაში შეასრულა ადგილობრივ ხელისუფალთა სეპარატისტულმა ტენდენციებმა, რომლებიც მიმართული იყო ცენტრალური ხელისუფლების წინააღმდეგ და გამოიხატებოდა მათ გაფთხრებულ ბრძოლაში დამოუკიდებლობისათვის. სეპარატისტთა რიცხვშია თბილისის სამაგროს უზენაესი ხელისუფალი ისაკ-იბნ-ისმაილი, ქართულ და სომხურ წყაროებში საპაქად სახელდებული. სამხრეთ კავკასიაში პოლიტიკური ვითარების გარუსებაში, რა თქმა უნდა, შეამფთოთ არაბთა სახალიფოს უზენაესი ხელისუფალი, ამიტომაც მათ IX ს-ის პირველ ნახევარში რამდენჯერმე გადახვეს სამხედრო-საღმსახურეო უეს-საფიციები სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში, მაგრამ ვერც მასობრივმა დევნამ და სიკვდილით დასჯამ, ვერც ვერაგეთარმა პრესიებმა ვერ შეძლეს შეეწირებინათ

კოსტანტი-კახაძის ცხოვრების ამბავი. ფრაგმენტი. ანტონ სან. „მარტირიკა“ (1769 წ.).

ვერჯაჲის ეკლესია (VIII-IX სს.)

ისტორიის მსვლელობის შეუქცევადი პროცესი – სამხრეთ კავკასიის ხალხთა საბოლოო და სრული გათავისუფლება არაბთა პატრონობისაგან. თითქმის ყველაზე საშინელი და დამამარცხელი ის სადამსჯელი ექსპედიცია იყო, რომელიც ხალიფა ალ-მუთაველმა 852-853 წწ-ში გამოგზავნა სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში ბუღა თურქის ხელმძღვანელობით.

აი, ასეთ მიმზე დროს და ამგვარ ვითარებაში „...ყოველსა ქუეყანასა ქართლისასა“ (იგულისხმება სრულიად ქართლს), „სანახებსა ზენა სოფლისასა“ (შიდა ქართლის სანახებში) გამოჩნდა შვილი მისი – კოსტანტი. „აკაცი ესე იყო სარწილებულ ფრიად დიდად ყოველსა ქუეყანასა ქართლისასა“, უდიდეს სიმდიდრეს ფლობდა, ჰქონდა „მრავალი სამუდგელი ამის სოფლისა“ იმისთვის, რომ შეეძინა და განცხრომაში, სრულ ნეტარებაში გაეტარებინა წუთისოფელი, მაგრამ მან სხვა გზა აირჩია – გზა მტერთან შურისგებელი ბრძოლისა სამშობლოსა და რწმენის გადასარჩენად. ამიტომაც გავარდა მისი სახელი შორეულ ქვეყნებში: თვით ისავერცელთა დინასტიის იმპერატორებშიც კი დიდი სახელი ჰქონია მოხეველი. სრულიადვე არაბი უმთხილვევითი, რომ კოსტანტის მონაპოვობრივი ცხოვრების აღსრულების შემდგომი ბიზანტიის დედოფალმა თეოდორამ (842-856 წწ.) ეპისტოლეც გამოუგზავნა მისი ოჯახის წევრებსა და თეისტოსს, „...და ნათესავთა სახლისა მისისთა“, რომლითაც მოუწოდებდა მათ, ყოფილიყვნენ კოსტანტის მსგავსად მდგვარი, შეურყეველი, არამწუროგულვებელი, რომელმაც ქვეყნისა და რწმენის გადასარჩენად მტერს „...ჯორიენ თჳსნი წინა დაუპყრნა“, ნაგვად შეპრაცხა „ყოველი დიდება ამის სოფლისა“, რათა ქრისტე შეეძინა. სწორედ ამიტომ ბრძანებს დედოფალი:

„ან... მისნი არიან ცანი და ქუეყანა და ყოველი, რა არს მას შინა“. რადგან ყველაფერი, ამქვეყნიურ დიდებად ჩქნილი, უარყო, ენამა ქრისტესთვის, ამიტომაც ღმერთმა და აბგელობითა ქება შესახეს მას, და ასე იქნება ეს მარადმას – „სამქეთა მისთავან უკუნისამდე იქნება“ იგი. ბიზანტიის დედოფალმა კოსტანტის შვირაცხა წუგვისმცემლად და ქობაგად არა მხოლოდ ქართველთა, არამედ ბიზანტიელთაც ქრისტეს წინაშე, რაც დიდი პატივის მანიშნებელი უნდა იყოს. სწორედ მის მოხუცებულობის ეამს, იგი მამონ 85 წლისა იყო, აღდგა ქრისტეთმა „დედნულებად დიდი ...ყოველსა ქუეყანასა ქართლისასა“, იყო დარწმუნებული „წყობანი დიდნი“ (დიდი ბრძოლები) და მრავალ ქრისტეანს აბოჰხადეს სული, რომელნიც იღვროდნენ „შეულისათჳს ქრისტესისა“, როგორც პავლიკრავი აღნიშნავს, „მათ შინა“, ანუ „...ყოველთა ქუეყანასა ქართლისასა“. თხზულებაში მონიშნება იმაზე, რომ ქართლი მრავალ მინათვან შედგენილი ქუეყანაა. ნეტარი იგი (კოსტანტი) შეიკურეს, ვითარცა წინამძღვარი და წარჩინებული „ყოველსა ქუეყანასა ქართლისასა“ და სახე თავისი ერისა (თუმც ტერმინი „ერი“ თანამედროვე მნიშვნელობით ჯერ არც კი იმართება). ბოროლადდებული მოხუცი გაუყუენეს თბილისის ზღას და „შეაყენეს იგი საპყრობილესა“, მაგრამ სრულებით არ შემინდა, არცა შემწუნდა, სიბარულით მიიღო მასზე მონვენული და ამისთვის „ჰმადლობდა იგი უფალსა“. და ვითარ წარადგინეს ნეტარი იგი ბუღას წინაშე, მოძალადე იგი და ბოროტი ავიცვლდა მას და ეუბნებოდა: ნუთუ არ იცოდე შენ, რომ ვერ გასხლტებოდი ჰელაგან რეზთა, რადგან არავინა ამქვეყნად განდგომილთაგანი, რომელსაც ვერ ეძსლდე და არც ვინმეა ისეთი, რომ განეშაფოს ჩვენს წინააღმდეგ საბრძოლ-

ველად და ვერ მოვერიოთო, როგორც ახლა გაგნართ უფალმა, დღესა ამას, რათა მოისრათ ჩვენი ხელიო. ნეტარმა კოსტანტომ მოუგო: მეც ვარგად ვუწყა, რომ ღმერთმა თქვენს ხელთაგანგადგომე, მაგრამ არა სიყვარულისა თქვენისათვის, არც სამქეთა თქვენთა კეთილთა, არამედ იმისთვის, რომ არ მივსდეთ მის მცნებებსო. სწორედ ამის გამო მიგვცა უფალმა „ჰელთა უცხოთესლათა“, როგორც არავრთხის ისრადელი, ოდეს არ მიპყვებოდა მის ზღას, ხოლო ჩემდა „კეთილ არს რამეთუ დამამდბლა მე უფალმან, რათა დაგომარხე მცნებანი მისნი“. მხნედ იყო და ითმუნა იგი ყოველგვარ შურისგაცხოფას, მძლავრობას ამ უკეთურის მხრიდან, რადგან გაახსენდა უფლის ნათქვამი: ნეტარ იყევით თქვენი, რაგას გვეყენდნენ და გვეუდრდნენ, და თქუნა ყოველი სიტყუა ბოროტი თქუნდა მომართ სიერუეთი ჩემთს“, ანუ რაც მეტად დაამცრობენ, იმძლავრებენ მასზე, მით მეტად აღამაღლებს მას უფალი.

და ვიდრე პერობლი იყო ნეტარი კოსტანტი, მუდამბოროთა ქალაქისათა და მამასაბლისათა მონასტრისათა მისწერა ეპისტოლენი, რომლებშიც ნათქვამი იყო შემდეგი: ვიცოი მე, რომ თქვენ უკვე შეგატორონენ, რა უზედურებაც დამატება უფალმა ჩვენმა ჩემი ცოდვების გამო, მაგრამ გვეუდრებთ, გაისწერით ჩემი სურვილი და თქვენდამი ჩემნა ჩემი და აღაღებთო ლოცუა უფლისა მიმართ, არა იმისთვის, რომ მისწახს მან ამ უწმიდურთა ხელთაგან და გადამირჩიოს სიცოცხლე, არამედ იმისათვის, რომ მომცეს ძალა ქუმპირიტმა ღმერთმა, ქრისტემ, რათა ჩემთვის დაგებულ ზავებს მტრისას გადავურჩე, რადგან მტერს – ურჯულოს და უწმიდურს – სურს გადავხადოს იმ გზოდან, რომელიც პნებავს სულსა ჩემსაო. რომ ვერაფერს გახდნენ, არაბებმა

სატრანკი. უფლისა მონასტერი დეილოვარეში.

ბუღას ბრძანებით გაუყვნენ „ქუეყანად ბაბილონისა, ქალაქსა, რომელსა პრქვან სამართა“, შეკრული მტკიცე რკინის ჯაჭვით.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომ აბასიდების სახალიფო (749-1258 წწ.) წყაროებში „ბაბილონად“ არის სახელდებული, ხოლო „ბაბილონელად“ – არაბები, აბასიდების სახალიფოს მკვიდრნი. 762 წელს ხალიფა ალ-მანსურმა (754-775 წწ.) დააარსა სახალიფოს ახალი დედაქალაქი ბაღდადი, ხოლო ხალიფა ალ-მუთედიკალმა (847-861 წწ.), რომლის უშუალო ბრძანებით ანამეს და თავი მოაკვეთეს ნეტარ კოსტანტის, სახალიფოს დედაქალაქად თავის მიერ დაარსებული ქალაქი – სამარა გამოცხადდა. აი, სწორედ ამ ქალაქისკენ მიმავალ გზას გაუყვნენ კოსტანტი, მიმგვარეს ხალიფას. განსაკუთრებით ღირებულია დიოლოგი, რომელიც წარმოართა ხალიფასა და კოსტანტის შორის, საიდანაც იკითება ის ფსევდოპოები, რომელნიც, ერთი მხრივ, სახალიფოს უზენაეს მმართველს, ხოლო, მეორე მხრივ, ქართველ წარჩინებულს, ერის წინამძღოლს, ქვეყნისა და რწმუნის გადამრჩენისთვის მებრძოლ გმირს გააჩნიათ. ხალიფამ შემდეგი სიტყვებით მიმართა მუკარობის: აბა, მოცემულ ხარ შენ ხელთა ჩემთა, მეუფება მაქვს მოვიმოქმედო შენ მიმართ კიოლიცა და ბოროტად საქმედ, მაგრამ ისინივე ჩემი და მიიღე რაჟული ჩემი, უარყავ იგი ცოლმა შენი ქრისტესთვის, რადგან გონიერ ადამიანად გხედავ. როგორ აღიარებ ჩვეულებრივ ადამიანს, დედაკაცისგან შობილს, ღმერთად? დასიკრამ ამიერდან, რადგან მეშუღლებოდა, რომ ძე ქვასა ღმერთთან. ხალიფა დაამარცხა კოსტანტის, რომ მიიღებდა მისგან უღალერ პატივს და თანამზრახველად გაიხიდა მას „უდგებულს სულიელთა მოყუასთა“ მისთა, წინააღმდეგ შემთხვევაში, სიკვდილით დასჯებულა „პირთა მახელისათა“, ხოლო ხორცი „მფრინველთა ცისათა“ მიეცეოდათ საქმელად. ვინ არის ის, ვინც გიხსნის ხელთაგან ჩემთა? – კითხულობს ხალიფა კოსტანტს პასუხობს: მეც კარგად ვიცი, რომ ხელმწიფება გავს ხორცთა ჩემთა ხედავ, მაგრამ არა სულსა, როგორც ბრძანდა ღმერთი ჩემი და ღმერთი. ამიტომაც არ მეშინის მახელისაგან შენისა, არამედ მისა შემეშინს, რომელიც შემძლებელია მოაკვდინოს ჩემი სულიცა და ხორციც, და კიდევ ხელმწიფება აქვს მიცემადულის ადგილებზეზე ისე, როგორც თავად მიიკვლამ და აღგდა. ამიტომ სიხარულით მივითმენ სახელისა მისისათვის, რადგან იგია ქვემარტობი ღმერთი, ძლიერი ხელმწიფე და მთავარი შევილობისა, მამა მომავალ მათ საუკუნეთა, ვითა ნერალ არს. მას დღეშეკვდა მინამა შეურაცხველის ღმერთი ქვემარტობი, დავმოწირობის ხალოვას ბრძანებას, ინამოს რაჟული მათი, რომელთა შესახებ წინასწარმეტყველ ბარუქი ბრძანებს: „ვერც ავარის შეიღებმა, რომელნიც მინიერ ცოდნას ციხედნენ, ვერც შერხინსა და თემანის ვაჭრებმა, ვერც მხარობლებმა და ვერც ცოდ-

წინასწარმეტყველ (VI-VII სს.)

ნის მაძიებლებმა გაიგეს სიბრძნის გზა და ვერ გაიხსენეს მისი ბილიკები“. ახლა ვისზეც წინასწარმეტყველი ასე ეწამაწარბოს და ნარწმუნდით ემუქრება, როგორღა ვისძინოთ მათი? და მოუნდა ხალიფას აღსრულება მასზე იმისა, რაცდა სურდა. ნეტარ კოსტანტის სიტყვებმა მეფე დიდი გულსწყრომით აღაღეს, ხოლო რისხვა გულისწყრომისა უფრო დიდი სისასტიკით დაატყდა მას თავს. და ბრძანა მისი „საწმინდისა ფიცხელსა“ მიეცმა, და მოუღონა მას ერისთავნი ორნი, მასთავით დატყვევებულინი, სომხეთიდან, რომელთაც ცდა არ დააღეს, რათა დაერწმუნებინათ კოსტანტი, უარეყო თავისი რაჟული. ჩვენც ქრისტეანნი ვიყავით, მაგრამ გონებას მოეუხმეთ და საჭიროებისამებრ მოვიცეთ, სანაცვლოდ კი მოვიპოვეთ მეფისაგან პატივი და დიდება; ვერ გაუხრეთ წინააღმდეგობა მეფის მტანხმასთა. მართლაც, ბევრმა სომეხმა ფეოდალმა, ისე როგორც აღმართმა, ტყვედ წასმულმა სამარამი, უარყო ქრისტეს რაჟული და ინამა ისლამი, ზოგი დარჩა კიდევ ერამი და ჩადგა ხალიფას სამსახურში, როგორც გამოჩენილი სომეხი ისტორიკოსები – პოპიანეს დრასხანაკერტი და თოგმა არწრონი მოგვითხრობენ, მაგრამ შემდგომში მრავალმა სომეხმა ფეოდალმა სამშობლოში დაბრუნება არჩია, როგორც ამას პოპიანეს დრასხანაკერტი შენიშნავს, ნეტარი კოსტანტი კი სასტიკ წინააღმდეგობას სწევდა. „რას ზედად მაგომლობთო ჩემზე და დამსხმით თავს? თქვენც გემგავსითო?“ – კითხულებოდა გიოცხელი. „ამიერიდან განმეშობრეთ ჩემგან, რათა გამოვიტყდო (ანუ: შევიტყდო) მე მცენებნი ღმრთისა ჩემისანი“, ამბობს კოსტანტი, რადგან იცის, რომ „აღაღდაზუ ფიქრისა მათი უფლი და მათი ბაგენი ბოროტებაზე აღაბარკოვნენ“ (ივანე სლომონისნი 24,2). აღიკვეთა ხელნი ტყვედ და აღაღო პირი თვისი და ალაღუნა ლოცვა უფლისა მიმართ მოვლინებულთა კაცთა თანადსრებიტა: „გიგალობ შენ, უფალი, ღმერთი ძალთათა, ღმერთი

საუკუნეთაო, რომელმან მომეც მე ძალი წინააღმდეგად უკეთურისა ამის მსახურისა“, მშაღლობს ღმერთს ამისთვის და შესთხოვს უფალს, რათა შეინიროს ხორცი მისი, ვითარცა მსხვერპლი, ხელთაგან ბოროტთა და უსჯულოთა, და შეიფედოს სული მისი; და კიდევ: ღირს ჰყოს იგი, რომ ეწამოს იქ. სწორედ იმ ადგილას, სადაც ეწამნენ ბაბილონელი ყრამი, და იმ დღეს, ოდეს ეწამა ღირსი უფლისა მონამე გიორგი. ამას და სხვა-საც ბევრ რასზე წარმოთქვამდა იგი, ხოლო სანაცვლოდ გარემომდებარნი „...სცემდეს პირსა მისსა და მრავალთა ტანჯულთა სტანჯუდეს მას, არამედ ეწამა მისი დაბარკოლეს გალობად“, ერისთავნი კი – მოღალატენი სჯულსა – მიბრძანებდნენ მეფესთან და უხიერეს ყოველი, ვერ ესმით და ეხილათ. კიდევ უფრო გარისხებულმა მეფემ უბრძანა მათ თავის მოკვლა. მაგრამ რადგან ეჭვი მაინც ეპარებოდა მათ ერთგულებაში, ამიტომაც გამოსაცდელად სწორედ სხვა შეარჩია: „ხოლო იგინი მიიღეს და სცემდეს მახულთა ქედსა (ანუ: კისრისა) მისსა... და ვერარც ანგრებდეს მას“. მაშინ მეფემ გაგზავნა ერთი მსახურთაგანი, უცხო თესლი, რომელმაც მოკვება მას თავი და მართდა მეფესა ქვეყნის, როგორც ეს თავის დროს მოხდა, ოდეს იოანე ნათლისმცემლის თავი მართვეს მეფესა პერიდეს.

საინტერესოა, რომ ქართულ სა-მეცნიერო ლიტერატურაში არსებობს ფიქტი იმ ადგილისა – ნამდვილ სტრადეიდა დატრიალდა – სადაც ხალიფა მუთედიკალს მერიტისა. და „...მივიდა წმინდა იგი მონამე ქრისტესი ადგილსა მას განასაუნებელისა“, რომელშიც არ არის არავითარი ტყილედი, მწუხარება და ქირი, მას ვერ სწავდებანი. „ქანნი ძირს-მეტყულებთნი“, არამედ სუფენის სიხარული დაუსრულებელი და წმინდა ანგელოზთა მისი მოქალაქობა (ანუ: მოღვაწეობა).

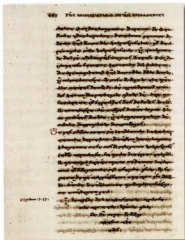
სამარადისო დიდება სამშობლოსა და რწმუნის გადარჩენისთვის მებრძოლ გმირს!

მიქაელ-გობრონი

„წამებაა წმიდისა მონამისა გობრონისი, რომელი განიყვანეს ყველის ციხით“

ოქის ტაძარი, აგებული დავით კურაპალატის და ბაგრატ ერისთავისთვისაღსაგნად (დაახლ. 970 წ.)

მიქაელ-გობრონის ცხოვრების ამსახველი ფრაგმენტი, ანტონ სის „მარტირაჟი“ (1769 წ.).

სისხლდათხელი ქართველი წმიდანისადმი მიძღვნილი ამ თხზულების ავტორი სასულიერო პირი – ტბეთის ეპისკოპოსი – სტეფანე მტბევარი გახლავთ, ხოლო შემკვეთი – ამოტ ერისთავთერისთავი. ნაწარმოებში ასახულია X ს-ის II ათეულში სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში – საქართველოსა და სომხეთში – დატრიალებული ტრაგედია, რომელშიც „ათასეული“ და „ბევრეული“ (10,000) ადამიანი მარტო სომხეთში შეიწირა და ვინ იცის, რამდენი – საქართველოში. ეს იყო არაბთა სახალიფოს უკანასკნელი დარტყმა სამხრეთ კავკასიაზე, რომელიც განაპირობებდა კაცმა სარკინოზმა, სახელით აბულ-კასიმმა, ძემ ამირა აბულ-საჯისმა. იგი იყო „...უფალი სპარსეთისა, რომელსა შრომებდა სამოციო ქალაქი დიდ-დღი და შდენი მეფენი ჰპორჩილებდეს ძლიერნი“. თავად აბულ-კასიმს ავტორი მოიხსენიებს ტერმინით „მეფე“, მაშინ, როდესაც არაბთა იმპერიის უზენაეს საერო ხელისუფალს ქართული წყაროები „ბაღდადი“ იხსენიებენ. სომხებთა მიმართ უფალი განწყობილა „...რისებითა გულის-წყრომისა მისისათა“ და მოუშვა იგი სომხეთის მინაზე, შევიდა ქალაქ დვინში, „... და ოხრავა გულის წყრომისა მისისა მოასწავებდა ოჯრებას სომხთისასა“. რატომ დაიასჯა სომხები? ამ კითხვას ავტორი თავად პასუხობს ძველი და ახალი აღთქმის ნივთებიდან ადგილების მომქველობით: „...ცნებაჲ იგი წვალებისა მათისა და წერილი იყო „ფიცარსა მას რკინისასა ფრწილითა ანდამანტისათა“ (მდრ. იერემია 17,1). გობრონის „ნამება“ შეიცავს არაჩვეულებრივ ცნობებს სომხეთის პოლიტიკური და რელიგიური ვითარების შესახებ. ქვეყნის, დაკვირვებული, მართლმორწმუნე (მართლმადიდებელი მწერალი სომხების ქვეყანას აღიარებს კაცსა უფნურსა, „... რომელმან დადგა საფუძვლსა ზედა საცთურებისასა და ქცებას ზედა წვალებისასა და ვითარ აღდგეს კუთვებანი, „ადეცა და

იყო დაცემა მისი დიდ ფრიად“ (მათე 7, 27). თიხმოცდა შეიდი ხევი მოიხრდა უფლის ბრძანებით, რადგან უდიდესი იყო ცოფვა ღვთის წინაშე მათი: არ აღმოჩნდა არც ერთი საყდარი მართლმადიდებელთა ეპისკოპოსთა, არცა მონასტერი მართლმადიდებელთა მორწმუნე მონაზონთა მთელს სომხეთში. მაგრამ საქართველო რაღად აიხრდა? ამ კითხვას პასუხი არ არის. სამხრელი ჩვევა შეინდოდა არაბებს: ჯერ ხარკს მოითხოვდნენ დაპყრობილი ქვეყნისგან, ვალად რომ იყო დარჩენილი, რადგან ქვეყანა არაბთა მოხარკე იყო, შემდეგ ძივებას და საჩუქრებს მებრძოლთათვის, შემდგომ წინა ჯამის ბეგარას ითხოვდნენ, თანაც ამხად ჰყვებოდნენ, რომ მოუცლენი არიან, თავის დაქვეყნას აქაერებენ და ამ ხერხით ავირილებდნენ ქვეყანას „საფასეთა მათთაგან“, რათა ადვილად გაიმარჯვონ მასზე. მაღდგენ არაბნი ყველის ციხეს, რომელიც გურგენ ერისთავთერისთავს ეკუთვნოდა. აქ იყვნენ აზნაურნი წარჩინებულნი და, მათ შორის, საწარმოელი მონაქმე ღმრთისა გობრონი. არც ერთ ძველზე ქართული მწერლობისა არ არის აღწერილი არაბთა ბრძოლის წესები ისე, როგორც ეს გობრონის „ნამება“-შია მოცემული: მოვიდნენო და შეესიერ ციხესა ყველისასა, გარს შემოარტყეს კარები, ვითარცა თოვლი, რომელიც ხუთი სოფლის სახურეებში ძლივს განლაგდებოდა. და სახელნი (სამხელნი, ნ.ვ.) კარებებსა ურთიერთს გადაადგდეს, რადგან ამას ითხოვდა მათი წესი „დადგრომისა“ (დადგომისა, ნ.ვ.), „... ნათესავთა მათ საძაგელთა, უღმრთოთა, ფიცხლად მოისართა, რომელნი ჭამდეს ძალთა, თავუსა, კაცსა და ყოველსა არანმიდასა“. ასე განიშნადნენ საბრძოლველად, ატყურებდნენ მრავალი ფიციკავანით, ისრითა და შუბით, ასეულობით ტვითით, აქლემმოკიდებულნი. ავტორისეული განმარტება არაბებისა – „საძაგელნი, უღმრთონი“ და სხვა – საცხებით გასაგებია: მათ წელნი გა-

ტუბებს ქვეყანა, ააოხრეს, გახრწნეს, მიმშლილი ზღურობს მიაყენეს და აბა, სხვას რას ელოდნენ მართლმორწმუნე მწერლისგან?! ბრძოლასა ფიცხელსა მხედრე იყვნენ ციხიოვანი და ხოცავდნენ დაუნდობლად, გამეტებით უსასტიკეს მტერს. მათ შორის თავისი სიმზნით ყველაზე მეტად გობრონი გამოირჩეოდა და „ყოველსა მას სიმრაველსა ზედა საცნაურ იყო“. გობრონიმა მიიღო ეს სახელი მიქაელის სანაცვლოდ, ისევე, როგორც სავლეს ეწოდაო პავლე, ამბობს მწერალი. შემზარავია არტანუხის საზღვრებში არსებული ვითარების ამსახველი სურათი, აღწერილი ლაკონურად, რომელშიც რამდენიმე სტრაციონში ჩაიტია საქართველოს სხვადასხვა კუთხის ტრაგიზმით აღსავსე ცხოვრება. აი, მოჰყავთ უამრავი ხალხი, რომელიც „მიმშლიისაგან მოსსა სიკუდილისაგან“ არაფრად თვლის, თავს უყრის მათ ციხის მახლობლად, როგორც საწვინებლად მორეკილ ცხვრებს, ჭირან ხორცს, ხოლო სისხლი მათი, უზნო ვითარება სისხლი აბელისა და მსხვერპლ სურნელოვანი, ზეინარების ღმრთისა მიერ. ამ პასაჟში სურნელოვანი, უცოდველი სისხლი ნაფარათული კერპებისადმი შეწირული ბავშვების სისხლის („ქართლის ცხოვრება“) საპირისპიროდაა მოტანილი, რომელთა „ყროლის“ სურნე გარემოს უსიამოდ ეფენება. ასეთია შეწირულობის ქრისტიანული გაგება. ურიცხვო ხალხი გაიწირა, მათი რაოდენობა მხოლოდ ღმერთმა უწყისო, ნერს აუტორო, „და ურიცხუნი იგი ერნი მართლმადიდებელთანი აჭარას და შავეთის შეწყვეტულ (შემწყვეტულ, ნ. ე.) იყვნენ, რომელნი ვითარცა მკალინი მსაჭამდეს ფურცელსა ხეთასა და მწვანელოვანსა ქუეყანისასა“. მაშინ შავეთში გახდა ნადირთაფაგომი, მხოლოდ მტეცომრეულთა, ეგოფენი მტერი მახლობლად მისა იდგა, მაგრამ ვერ უდიდობა, „... ღმერთთან არა აუფლა მოთსლად მას შინა“, რადგან დიდებულ უდაბნოთა და ნმიდანთა ლოცვით, რომელთა სათნოებანი, ვითარცა სუეტნი ცისანი, განმტკიცებულნი არიან და რაბათის ზღუდის მსგავსად – ნინაღმდგარნი. ოცდარვა დღე ებრძოდა მტერი ყველის ციხეს, ბოლოს გახვრეტეს კლდე და გააჩრდიეს ზღუდე, მაგრამ გამოუტანა მათ გობრონი და განდევნა და ყოველნი განაკვირვა მისმა გამარჯვებამ. მაგრამ არსაიდან არ იყო შენეენა და არც რაიმე ძალა სჩანდა, რომელიც მათ აღუდგებოდა, ამიტომაც ქართველებმა „საფიცი“ (ფიცი, ფიცის ნიღბი) ითხოვეს, რადგან ღმერთმა ნაართვა მათთვის მინიჭებული საბოძარი. ყველის ციხის გარემოცვა ისე დასრულდა, რომ გობრონი და ორასი მეციხოვნე მასთან ერთად შეიპყრეს. ნაბრძანები იყო, რომ ნეტარ გობრონი, „უმეტეს ყოველთასა“, კრძალვით და პატივით მოეყრობოდნენ, ბევრ სიკეთესაც პაირდებოდნენ, სანაცვლოდ ნინაღმდგეთისა და ქრისტეს რჯულისა ღალატს ითხოვდნენ, მაგრამ მან შეაშაბა და თავი ქრისტესთვის სატანველად

ლუთისმშობლის გამოსახულება ტაძრის შატვით ზღუდა. იოხთა ეკლესია (X ს.).

და სიკვდილის დამთმევად. გობროსი და მასთან ერთად 133 ქართველს ტანჯვა-ნაშემა და თავის მოკვთა განუწინეს. როგორც არაერთი ქვეყნის პატიოგრაფიული ფანრის თხზულება ადასტურებს, ნეტარნი მარადეამს „მზიარულითა პირითა“ ხედებოდნენ სიკვდილის ფიცხელ სატანჯველს, ეს მათთვის დიდი პატივიც იყო და დიდებაც. არაბები, როგორც ბოროტი მხეცნი, ისე შეერივნენ ქართველებს და ერთმანეთს ასწრებდნენ მახვლების ცემაში, ისრისა და ლახვრის ჩხელეტვაში, ხორცთა დაჭრაში და სისხლის დათხევამი. ვის შეეძლო ამის მოთმეა, თუ არა ღმერთის რჩეულები? ისე ამოიხადეს სული 133 ადამიანს, ნეტარი გობრონი კი ამირას ნარუდგინეს. საოცარი დიაბოლოგი გაიმართა ნეტარ გობრონსა და ამირას შორის: მენანებოა შეწიერივენი შენი სიჭაბუკის, ამბობს ამირა, არ მუ-

მეტება სასიკვდილოდ „მწედრობაა შენი“, სახელოვან ხარ ჩვენ ნინაშე და ან, ვითარცა შვილსა საყვარელსა, გასნაწლად, უარყავ შენი უფუნურების ნაყოფი – რჯული შენი, რომლითაც ეცრავეთი სარგებელი ვერ იპოვეს შენთა მოყვასთაო, და მიიღე რჯული შენი ხელმწიფების, რომელსაც შიორჩილეს ყოველად, და აღუთქვა დასაწყისში მცირელი რამ – ნებისმიერი, მისი სურვილით შერჩეული ლამქრის ნინა-მძღოლსა და შემდგომ – „პალატი, კარები, მსახურნი, ტაძარი“ (სახალხე, ნ. ე.), აქლემები, მშენიერ საქურელთა სიუხე, დაპირდა, აგრეთვე, რომ აქცევდა თავის ერთ-ერთ რჩეულად და საყვარელ ადამიანად, ხოლო „ყოველთა ამთავად ლამქრითა“ – პატივცემულად. ამირამ გობრონისგან შემდეგი პასუხი მიიღო: „გვემეცოთ, ხელმწიფო, ნუ მაიძულეს დევტოვი ქრისტიანობა,

ყველის ციხე. აფგანი, სადაც ანაშეს მოქალაქობრნი.

ტბეთის ლეონტიმშობლის სახელობის კათედრალი (X ს.)

რომლითაც აღმზარდეს მშობელთა ჩემთა, აღზევდილი ვარ სულითა წმიდითა. და რა მიზეზით უნდა მოვკდე? მრავალი ქრისტიანი გემონება შენ და მეც არ დავეკლებ მონებას შენს ზელმნიფეზას ყოველნაირად, რომლითაც გენებოს. მაგრამ ეს კარგად იცოდე, ვერც შენი კეთილი აღთქმებით და ვერც სამიწელი სიბოროტით, რომელსაც თავს დამანევ, ვერ შეძლებ ა...განყენებად უფალსა ჩემსა*. ამის გაგონებაზე ამირამ ბრძანა, ნაყევანით ნეტარი იგი და ექვემდებარა მისთვის სხვადასხვაგვარად ნაწამებით მოყვანი და, ამავე დროს, სასახლენი და კარვები და დაუდასტურეთო, რომ ეს ყველაფერი მას ქემმაროტად მიეცემა; სიკვდილის მიმმა დადაპირებულმა სიკეთემ ეგებ მოადრიკო-

სო მისი გული, ფიქრობდა ამირა, მაგრამ პასუხად მიიღო: „მე პირველადვე გითხარ შენ, არა მიდრეკად ქრისტეს უფლისა ჩემისაგან“. მაგან არ იცის ქირი სიკვდილისაო, – თქვა ამირამ, – ნაიყვანეთ და მაგის წინაშე ანამეთ გადაარჩენილი ქრისტიანები, თავად კი მცირედ გვემთ და კვლავ მომიყვანეთ“. ნაიყვანეს ნეტარი გობრონი და დააყენეს განწირულ ქრისტიანთა შორის და შეეცინენ მათ მახვილით, სცემდნენ უმონალოდ, სისხლი მათი გაქურბოდა ნეტარსა, ზოგი გვამი მის წინ ეცემოდა, ზოგი „მეგორდის ქუემე ფერჯთა მისთა“. ასე დასრულდა მათი ნამება. ვერ შეაძრუნეს გული გობრონის და ვერ გადადრიკეს ერთხელ არჩეული გზიდან. და სცეს მახვილი ქედსა და დაწყლულეს მცირედ. მაშინ გამოიღო ხელი და სისხლით გამოსახა ჯვარი – სიმბოლო ქრისტიანობისა და ქრისტეს ჯვარცმის – და თქვა: „გმადლობ შენ, უფალო იესო ქრისტე, რომ ღირს მყავ მე, უღირსი და ცოდვილი, ყველაზე უკანასკნელი, რომ დაეიკავო ადგილი ნაწილსა ამას მკდრობისასა და მონამეებისას“. ნეტარი გობრონი ევედრება უფალს, რათა სრულ-ჰყოოს მონყალბება და სიტკბოება მისდამი, და ნუ გამოწნდება ნურავითარი მიზეზი ან ზეირი, მისი დამამკაცლებელი, ნურც მძლავრება უსჯულო ამირასი. კვლავ მოიყვანეს წინაშე ამირისაო, ნერს ავტორი, და ბრწყინავდა მისი სახე და შუბლი ეღვარედ და ის ქრისტიანნი, რომელნიც მახლობლად იმყოფებოდნენ, დიდი სასნაულის მომსწრენი შეიქნენ: „...იხილეს იგი თულთა სარწმუნოებისათა, ვითარცა გვრგვანოსანი ზეგარდმო“, და ირწმუნეს მარტვილობა მისი. და ძალზე შევირდაო მას სისხლით გამოსახული ჯვარი შუბლზე, როგორც უფალსა ჩვენსა, ოდეს იგი „ცხოვრებასა მას ენებასა აღასრულებდა“-ო.

კვლავ, უკვე მერამდენედ, ნეტარი გობრონი წარუდგინეს ამირას, რომელიც მრავალი ტყნელი სიტყვით არწმუნებდა ნეტარს, დაეტოვებინა ქრისტეს რჯული და ეუბნებოდა: ან ესე უწყოდე, უკეთუ არ დამეშორილეგი, გახსოვდეს, ვერავითარი ზერხით ვერ გაეცქვევი სიკვდილს. ისმინე ჩემი, ვითარცა კეთილი მრჩეველისა, ნუ წარსწყმედ თავსა, ხოლო მე ვუბრძანებ მეყურალს შენს განკურნებას მაგ მცირედი ქრილობისგან“-ო. ჰრქუა მას წმიდამან გობრონმა: „იქმოდე, რაიცა გნებავს, მე ქრისტიანე ვარ და არასადა უფარყო სახელი მისი“, ასე უპასუხა, მოუხედავად იმისა, რომ ამირამ კვლავ გაუსწილა შირვანდელი თავისი დანაპირები. მაშინ კი ბრძანა ამირამ თავის წარკვეთა და ნაიყვანეს მისი ნების აღსასრულებლად. ჯღატებმა დააფხეს იგი სხვა მოკლულთა შორის, „...და მიემთხვა გვრგვანსა დაუქმობელსა წმიდათა თანამოციქულთა და ყოველთა მონამეთა“. და კვლავ შეიმოსა ეკლესია „სიხარულითა და ბრწყინვალეობის“ სამკარულით – წმიდანის სისხლით. ვერავინ ქრისტიანთაგან ვერ გაბედა მიხალბა. ამირას ბრძანებით მოკრიბნეს ხორციე ქრისტიანთა და ერთბაშად ჩაყარეს თორღოში. ავტორი მოუწოდებს საზოგადოებას, შესწიროს უფალს მსხვერპლი, ვითარცა მონამეან ქრისტესამ გობრონმა გააკეთა. ან მოაკვდინეთ ხორციე თქუენნი და ჯვარს-აცეთი შრომითა და მარტობით, მონამეობრივი გვერდებით, რომლისათვისაც მძლავრნი მარტვილებს წვეცტდნენ და ანამებდნენ, ხოლო შენ, ნერს ავტორი, საკუთარი ნებით თავი დადე სიკვდილზე. აი, ვინ არის „მსუფრპლი უბინო“, რომლის ხსენება ქართულმა ეკლესიამ 17 (30) ნოემბერს დაანესა.

ტბეთის ტაძრის სარკმლის დეტალი

შუშანიკ დედოფალი

„ნამებზე ნმიდისა შუშანიკისი
დედოფლისა“

ხარის თავი, სანათლავის სტეფანოსის რელიეფი, პოლნოსის სოფი (478-493 წწ.).

თხუთმეტსაუკუნოვანი ქართული მწერლობა მხატვრული სიტყვის შედევრით იწყება. მისი ავტორი – იაკობ ხუცესი – ისეთ სიმაღლემდე ადის, რომელსაც ვერ მისწვდომია მრავალი ქვეყნის პაგიოგრაფიული თხზულების ბევრი ავტორი. ნაწარმოების შემქმნელის გულწრფელობა, უშუალოება, ბუნებრიობა, რითაც მისი მონათხრობის კილოა გამსჭვალული პირველი სტრიქონიდან ბოლომდე, როგორც ამას დიდი ივანე ჯავახიშვილი აღნიშნავს, მიმზიდველს ხდის მონათხრობს, ზოლო უდიდესი ტრაგიზმით აღსავსე სიუჟეტი თანამონაწილედ აქცევს მკითხველს. როგორ თანაუგრძნობს ავტორი თავის გმირს, სულიერი შვილს, რაოდენ ცრემლს ღვრის მასთან ერთად! .... ვითარცა ვიხილე იგი განმწარებული, მეცა ვტიროდე მის თანავე“, ბრძანებს ავტორი და ამავე დროს აფრთხილებს დედოფალს: „ლუწლსა დიდსა შესლვად

ხარ, დედოფალი, ეკრძაღე სარწმუნოებასა ქრისტესსა, ნუუჟე მტერმან ვითარცა სრსულმან საძოვარი პოის შენ თანა“ (მდრ. II ტომით 2,17). როდის და სად გათამამდა უდიდესი ოჯახური ტრაგედია, რომელსაც მიეძღვნა იაკობ ხუცესის უბრწყინვალესი თხზულება? ეს მოხდა ქვემო ქართლის პიტიაბის, ვარსკენის კარზე, ოდეს სპარსეთის შაჰის პორშიზდ III-ის, პეროზად ნოდებულის, სასახლეში მან რჯული იცვალა. ამის გამო ხუცესი მას „უბადრუკს“ და „სამ ზვის სანყალობელს“, ყოვლად განწირულს“ უწოდებს. ვინ გვიამბოს, ... ვითარ-იგი განაგდო სანატრელი სასიზოება (იმედი, ნ. ვ.) ქრისტესი?! არუ ვინ არა სტიროდის მას, რომელსა არცა ჭირი ეხილვა, არცა შოში, არცა მახული, არცა პყრობილება ქრისტესითეს?!“

ვარსკენ პიტიაბში, არშუშა პიტიაბ-შის ძე, თავდაპირველად .... იგიცა იყო ქრისტიანი, ნამობი მამისა და დედისა

ქრისტიანეთა“. და ცოლი მისი იყო ასული ვაზდნისა, სომეხთა სპასპეტის (მხედარმთავრის, ნ. ვ.), გვარად მამიკონიანის. ერთი მხრივ, მამიკონიანთა და, მეორე მხრივ, არწრულთა უბრწყინვალესი სომეხური ძეგლისძველი ფეოდალური სახლების შვილი, იყო .... მოშიში ღმრთისა... სიყვამთვან თვითი“. გული მარადგამ უგრძნობდა „...უკეთურებისა მის სახისა ქმრისა მისისაჲსა“ და ყველას ეგედებოდა, რათა ელოცათ მისთვის, რომ განედგო უგუნურება .... და იქნამცა გონიერებასა ქრისტესსა“. მაგრამ არ ინება ამ „უბადრუკმან“ დარჩენა მამა-პაპათა რჯულზე და წარდგა სპარსთა მეფის წინაშე „...რათა თუ პატრიკისა მოღბესათეს, არამედ ძლუნად თავსა თვსსა შესწირვიდა მეფისა მის მიმართ...“. ჭეშმარიტი ღმრთის უარყოფით და თავყნის სცემად ცეცხლსა, ... რამეთუ ყოვლითი კერძოვე თავი თვის ქრისტესგან განაგდო, ცოლსაც ითხოვდა სპარსთა მეფისგან „სანყალობელი ესე“ და პპრედგოდა, რომ „ბუნებრი“ ცოლსაც და შვილთაც მოაქცევდა მის რჯულზე, და ეს მამინ, როდესაც არ ჰქონდა უფლება, მიღებული მუშანიკისგან. რაკილა გაიგო, ვარსკენმა უარყო ჭეშმარიტი ღმრთი, დედოფალი .... დაჯარდა... ქუეყანასა ზედა და თავსა დამართ სცემდა და ცრემლთა მწართა იტყოდა: „სანყალობელ იქნა უბადრუკი ვარსკენ, რამეთუ უეარ-ყო ჭეშმარიტი ღმრთი და ალიარა ატრომანი (ცეცხლი, ნ. ვ.) და შეერთო იგი უღმრთოთა. და აღდგა და დაუტეცა ტყაბრი (სასახლე, ნ. ვ.) თვისი და ღმრთის მოშუმებით ეკლესიად შევიდა“, თან წაიყვანა სამი ძე და ერთი ასული, ... წარადგინა იგიწი წინაშე საკურთხეველსა. და ესრეთ ილოცვიდა და იტყოდა: „უფალი ღმრთო, შენნი მოცემულნი არიან და შენ დაიცვენ ესენი, განათლებულნი წმიდასაგან ეზაზისა (სანათლავი, ნ. ვ.) მადლითა სულისა წმიდისათა, ყოვად ერთ სამწყსო ერთისა მწყემსისა (მდრ.

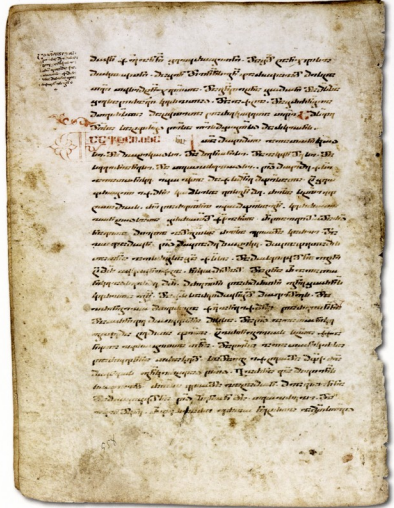
ბოლნისის სოფი (478-493 წწ.).

ოიანე 10,16), უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესა. შუამნიჲჲ მტკიცედ გადაწვეტილ, არამც და არამც თანამზანული არ გამდარიყო საქმეთა და ცოდვითა ვარსკვნისთა. ზუგენი ავრთხილდებდა: „წარე გონება აქუს მას, გუეზასა და ტანჯვასა დიდსა შეგადგის მენ“. შუამნიჲსთისი უმჯობეს იყო „უკეთორის“, სულწარმყიდლის ხელთ სიკვდილი, ვიდრე მასთან კვლავ შერთობა და სულის წარწემა. და ასეც მოხდა. .... კაცი ერთი სპარსი, ვარსკენის მიერ დედოფალთან წარგზავნილი, მწარედ ტირიდა და თან ეუბნებოდა, რომ პიტაქონის სასახლე, სახლი შუგდობისა“ „ეთიარ სასახლეობდო იქმნა“, ხოლო სიხარული მწარეებდებოდა იქცაო. დედოფალი მიუხედად ვარსკენს პირტუკ განზრახავს, რომ მოტყუებთ სურდა ნეტარი შუამნიჲსი მონადირეება და მტკიცედ მოხუცდა თავი. მოგზავნილმა სასახლამ მოახსენა თავის უფალს, რომ ცოლი მისი განდგომილად მას. მაშინ შუგენმა პიტაქონმა ზუგენსა და იკითხა: „რასაა წელ-ინიჲ რემ ზედა ცოლმან ჩემმან სიუვეითარისა საქმედ?“. ახლა მიზრ-ძანდითო მასთან და მოახსენეთ: .... ეთიარმედ შენ ჩემი ხატი დააწე, და საგებელსა ჩემსა ნაცარი გარდაასხ, და შენი ადგილი დაგიტევების და სხუად ნარსრულ ხარ.ო. ამ პასაჲს მოსდევს ნეტარი დედოფლის საპასუხო სიტყვები: „არა თუ გე აღმეგრათო ხატი იგი და მეშეცა დაეაწე, ხოლო (არამედ, ნ. გ.) მაშამან შენმან აღჰმართინა საბარტ-კლენი და ეკლესიანი აღმეწმნა და შენ მაიისა შენისა საქმენი განამსუენე და სხუად გარდაეკციენ კეთილი (საქმენი, ნ. გ.) მისინი; მაშამან შენმან წინდანი შემოიხუნა სახიდ თესა, ხოლო შენ დევნი შემოიხუნე; მან ღმერთი ცაითა და ქუეყანისაა აღიარა და პრწმენა (ირწმუნა, ნ. გ.), ხოლო შენ ღმერთი ჭეშმარიტი უფარ-ჟაყად და ცეცხლსა თაყუანის-ეც, და ვითარცა შენ შემოქმედი შენი უფარ-ჟაყად, ეგრეცა მე შენ შეურაცხ-გაყად. და თუ მრავალი ტანჯვაა მოანთი რემ ზედა, მე არა ვეზიარო საქმეთა შენთა“. ვერაერთიარაჲ შეტყარამ ვერ გაქრა. პიტაქონმა მიავლინა ....ჯო-ჯო, ძმა თვისი, და ცოლი ჯოჯოკისი, ... და ეპისკოპოსი სახლისა თვისისა“ და ასე უთხრა: „ესრეთ არქეთ: აღ-დგე და მოვედ ადგალსა თესსა და რე ეგევითარი გონება გიჟყრიეს! უკეთო ხარ, თრევით მოგვითრიო“, და პასუხად მიიღო: „უკუეთო შეტყარა და მართობს, მიზარის, რამეთუ მით სახითა იყოს განიწნება ჩემი მისგან“. ეს სიტყვები ნარმოთქვა და სიკვდილზე წავიდა. ჯერ შუგენთან და სასახლეში, მაგრამ სულაც არ განათავსდა მისი კუთვნილ ადგილსა მყოფელში, თესსა მას გალიასა“, არა-მედ მიამურა მცირე სენაკს, აღმყარა ხელნი ზედა და ნარმოთქვა: უფალო ღმერთო, არავინაა ამ ხალხს შორის, არც მღვდელთაგანი, არც ერისკაცი, მონყალო ადამიანი, არამედ ყველამ „მე სიკუდილად მიმოთუალეს“ და მი-ცენ „მეტერსა ღმრთისას ვარსკენს“. აი, აქედან იწყება მისი ტანჯვა-წამება

სიკვდილისაკენ მიმავალ გზაზე: .... თრევით მოითრია თიჯათა შივან და ეკალთა ზედა ეკლესიით ვიდრე ტპარა-დმედ, ეთიარცა მკუდარი მიითრია. და ადგილად-ადგილდ ქუე ძმეც (ეკლესია, დარქიყვანი ცივნარე, დღესათა გავრ-ცელებული, მაგალითად, დმანისში, ნ. გ.) დაეფინა. და თუ ფერხნი დაიდგინს ძმესა მას ზედა“.

შუამნიჲსი „წამება“ ვერ ეტემა პატიოვარყოფილი ჯანრის ჩარევით, არღუევს მის კლიშეებს, გადადის ამ ეანრისათვის დანესებულ საზღვრებს. პატიოვარყოფილი ჯანრის კანონი არ ითვალისწინებს ირონიასა და იუმორს. აქ ჩვენთვის ამოსავალი უნდა იყოს ის დამოკიდებულება, რომელიც ქრისტიანობას სიცილის მიმართ ჰქონდა. ქრისტიანობაში იციონის სწორედ სიკვდილი, იციონის ეშმაკი, ხარხარებენ აღები, ქრისტიანულ ღმერთი კი არასდროს იციონს; „ქრისტე არასდროს იციონს“ო, თუქამს იგივე ტურგუევისთვის-მა-ტვარ აღუქსანდრ ივანოვს, როდესაც იგი ხატავდა თავის „ქრისტეს“. მიუხე-

დავად ამისა, V ს-ის საეკლესიო პრესა, იაკო ზუგენს, უკვე აღუწერია სენარ-რომელიც სრულიად მოულოდნელად ჩნდება და არც გამოშასპელებილ ფერეცად, არც ფარული ჩრთხისა და სასუქარო ინტონაციით არ ეფარდება პატიოვარყოფილი ჯანრის მოტივებს. დიაკონი ერთი, მოგვიტორობს წმრალი, შუამნიჲსთან ერთად იდგა მამონ, როდესაც წმიად დედოფალი გამოჰყავდათ სასახლეში. მან განიზრახა სიტყვით განმტკიცებინა დედოფალი და ის-ის იყო უნდა ეთქვა „მტკიცედ დეგა“-ო, რომ ამ დროს მას თვლი მოჰქრა პიტაქონმა და დიაკონს სხვა არაფერი დასცავდა, მხოლოდ ეს მოახერხა: „მტკი...“ და მსინაფლ დადუმდა და, უკიდურესად შეშინებული, სასწრაფოდ გაიქცა. ეს არის „საღმრთო მიშის“ (ღმრთის რწმენის, კრძალების, სიყვარულის, ნ. გ.) საპირისპირო განცდის (ცხოველური მიშის) დემონსტრირების მაგალითი: მიშის ატმოსფერო სუფევს არა მხოლოდ სასახლეში, არამედ მთელს საპიტაქონში, და ვარსკენის მრისხანებას

სენარქარი (XI ს.). ახლავს მინაწერი, სადაც იხსენიება წმიად შუამნიჲსი.

ფარშეანგები ჯვართან. სახალღავის სვეტისათვის რელიეფი. ბოლისის სიონი (478-493 წწ.).

იქვე ცვლის გლოვა დედამა და მამათა, მათი ხმაშაღალი მოთქმა და ტირილი, რომლებიც „იწაჟდეს (იხოკადნენ, ნ. ვ.) ღანუთა მათთა და საწყალობელად დასთხედდეს ცრემლთა მათთა ნმიდისა შუშანიკისთჳს“. ქედსა ზედა საკრევლთადადებული და ბორკილებით ტანჯული დედოფალი უდიდეს სულიერ სიმტკიცეს იჩენდა. ჯოჯიკმა ითხოვა პიტიახმისგან საკრევლთაგან „განტყვევება“ მისი, და პიტიახმისვე ბრძანებით სწორედ ჯოჯიკმა აღჰაჴდა ჯაჭვ იგი ქედსა მისსა“. ექვსი ნელი ციხეში გაატარა ბორკილდადებულმა დედოფალმა და „ნესიერებითა საღმრთოთა (საღმრთო ნესით, ნ. ვ.) ყუაოდაჲ: მარცხთა, მარადგამ მღვიძარებითა, ზედგომით, თაყვანის-ცემით, ისე რომ, არასდროს მოსწყინებია, და „კითხვითა წიგნათათა მოუწყინებულად“. მომავალმა წმიდანმა „განაბრწყინა და განაშუენა ყოველი იგი ციხე სულიერითა მით ქნართა“. მისი საკითხავი დაუთინი იყო: „მკერდითა დღეთა შემდგომად ასერგასისნი იგი ფსალმუნნი დაისწავლნა“.

შუა საუკუნეებში არსებობდა სრულიად საპირისპირო დამოკიდებულება კულტურის ისეთი კატეგორიების მიმართ, როგორიცაა სიკეთე და ბოროტება. ამ დამოკიდებულებამ მომანიკის „ნაშება“-შიც იჩინა თავი. რომელსაც დედოფალმა მოახსენეს პიტიახმის ბრძანება: ან ჩემი ნება ჰქონდეს და მოვიდეს ტაძარად, ან არა და ჩორდეს, ანუ კარს გაავაგზავნიო კარაულითა, მან შეუთვალა: „დე, იყოს ასე: ვინ იცის, იქ „კეთილსა რასმე შევემჩიო“ და ამ ბოროტების განმარდღო. დედოფალით „პირობითა მათ ვუვამთა დათმუნათათჳს იტყუა“, რისთვისაც იგი გამოარჩია უფალმა და რაც მას მომავალშიც ელდა, პიტიახმი კი „უბადოო და უგულისშმო“, იმას ფიქრობდა, ვაიუო „მოავართავანსა ვისმე ეტოლოს“-ო. და შემდგომ აღარავინ მოუგზავნია მასთან.

ავტორი გარემოს აღწერის დიდოსტატია. ციხეში პერპოზილი დედოფალი გაუსაძლის პირობებში ჰყავს პიტიახმს: „გრწყელი და ტილი მოუგონებელი ადგილსა მას დასხმულ იყო“-ო, სერს ავტორი და ამ სცენას უშუალოდ მოსდევს უდიდესი ოსტატობით დახატული სურათი იმ მხარისა, სადაც იმყოფება ნამებული დედოფალი, რომელიც ავტორს გამორჩეულ მწერალთა რიგში აყენებს. იაკობის განსწავლულობას აელენს თხზულებაში დამოწმებული

ბოლნისი ჯვარი. ბოლისის სიონის დეკორის დეტალი.

ადგილები ძველი და ახალი აღთქმის წიგნებიდან, მსოფლიო პავიოგრაფიის გავლენით შექმნილი მთელი პასაჟები, რაც მეტყველებს იმაზე, რომ ავტორი შესანიშნავად იცნობს როგორც თავისი დროის, ასევე წინარე ეპოქების ლიტერატურას, მათ შორის, ანტიკურსა და ადრენიზანტურს. როგორც ანტიკურ, ისე ბიზანტიურ ლიტერატურაში არსებობდა პოპოლარული ტექსტები, ანუ

სიტყვათა თანამეღერადი დაბოლოებები, რომლებსაც ოულღებენ გრამატიკული ფორმით მსგავსი სიტყვებითა და რომლებიც სინტაქსური მონაცემების ბოლოებშია გადატანილი. სწორედ მათი წყალობაა ის მშენიერი, ამოღებული სტილი, რომელიც ადრენიზანტიურმა პროზამ გადაიღო და ხარბად გამოიყენა. ამ სტილით იაკობიც სარგებლობს. მის მიერ აღწერილი გარემოს სურათი, ადგილისა, სადაც მძევნიერებს რაღაც სენი, რომლის გამო „მოზუცებული არავენ არს“, ერთი შეხედვით, ისეთ განწყობას უქმნის მკითხველს, რომ სიკიცხლევ აღარ უნდა, მაგრამ, მეორე მხრივ, პასაჟის მუსიკალური ფერადობა უდიდეს ტკიბობას ანიჭებს, სიამოვნებას ჰყვრის და მშვენიერებისკენ ეწევა. აი, ეს პასაჟი: „ფაშსა ზაფხულისასა ცეცხლგზერ შემწულელი იგი მჴურვალედა მზისა, ქარნი ზორ-შანი და წყალნი მავნებელნი, რომლისა მკვდრნიცა მის ადგილისანი სავსენი სენითა, წყლითა განსივებული და განცეცოლებული, დანერტილნი და დამყნარნი და დამღიერებულნი, ჩარადოვანნი, პირ-მსიგანნი და დღე-მოკლედ ცხორებულნი“. პროზა ლექსად, ასე შეიძლება ვუწოდოთ აღნიშნულ პასაჟს. ამ სტილს ქართულმა ენამ ისეთი ლაზათი და პარმონიულობა შესძინა, რომ დღესაც აოცებს ადამიანს, ათას სურათს წილს შემგდომ.

იაკობის თხზულებაში, ერთი ოჯახის ტრაგიკული ბედის ფონზე, მოცემულია ტრაგედია მთელი ქვეყნისა, რომელიც მოცემული იყო ზარმაცხარ იმპერიას მიერ, იცავდა საზღვრთაგან დამოუკიდებლობას. ამ ბრძოლაში მას გასაქარული ქრისტიანული ეკლესია უზარდოდა, რომელმაც უკუდგევყო მისი უმშვენიერესი წმინდანის – დედოფალ შუშანიკის სახელი და მისი სწავლების დღედ 28 (10 სექტემბერი) აგვისტო დაანესა.

აბო თბილელი

„ნამებამ წმიდისა და
ნეტარისა მონაშისა
ქრისტესისა პაპისი,
რომელი იწამა ქართლს
შინა, ქალაქსა ტფილისს,
ველითა სარკინოზთათა,
გამოთქუმული
იოვანე ძისა საბანისი
ბრძანებითა ქრისტეს
მიერ სამოელ ქართლისა
კათალიკოზისათა“

კარგი ხატი მანანტრის „ვერების“ სვენი. მარცხელა (IX საუკუნის ბოლო).

აბო თბილელი და გრიგოლ ნოსელი.
აბოში წმიდისა გამოცხადებითა და ახალი
აღთმის სიუღბურა კოშპოხიკებითა (1856 წ.).

უფალმა იწება, რომ საქართველო,
კავკასიის ყელზე გადაჭიმული და ორ
ზღვას შორის განზიდული ქვეყანა,
მარადფაშ ტბობისა და ოცნების საგ-
ნად ქცეული მტრისთვის, მასთან მუ-
ხლდაუღალავ ბრძოლებში ყოფილიყო.
ერთ-ერთი უმძიმესი ფაში მას მაშინ
დაუდგა, ოდეს ისტორიის ასპარეზზე
ახალგაზრდა, ძლიერი სახელმწიფო –
არაბთა სახალიფო – გამოვიდა. არაბ-
თა მოქმედების სიფრცვე ქართლს იქით
არ გადადიოდა, ტერმინი „ქართლი“
კი მთელ აღმოსავლეთ საქართველოს
მოიცავდა. არაბთა თვალთ დანახული
ქართლი „ყურესა ამას ქუეყანისასა“
მდებარედ წარმოადგინათ, ხოლო „თა-
ფლისი“ (ანუ თბილისი) – ცის კიდურზე
არსებულ ქალაქად. ეს ის დრო იყო,
რომლის გამო უფალი ამბობს: „მრავალ-
ნი სცეთებოდიან და მრავალთა აცთუ-
ნებდენ“ (მათე 24, 5-11). არაბებმა ამ
ქვეყანაში სისასტიკით და სიყვარვით,
საცთურების მრავალგვარი ზერითი,
„ხაკულებითა მოძღვრებისათა, თუთ
თავით თვსით მჯულის-დებისაჲთა,
განდგომილთა ქრისტესსგან მრავალნი
შეაცთუნეს და გარდადრიკეს ზხო-
საგან სიმართლისა, და ქეშმარტებასა
ქრისტეს სახარებისასა შეეცოდნეს“.
აგთორი გაკვირვებულია, რომ ქართლი,
ამ ფაშიდან (VIII ს-ის II ნახევარი) –
ხუთასი წლის წინ და ამაზე უწინარეს
ნათელღებული „წმიდითა მადლითა
ნათლის-ღებისათა“, „მიერთვან და კო-
დრე აქამომდ წამოზნი ქრისტიანეთანი
გარდაგულარძნეს“ ზოგნი მძლავრე-
ბით, ზოგნი მოტყუებით, ზოგიც სიყრ-
მის გამო უმეცრებით, ზოგნი მზაკრო-
ბით, ხოლო სხვანი არიან „მძლავრებასა
ქუშზე დამონებულნი და ნაკულეგვა-
ნებითა და სიგლახაკითა შეკრულნი,
ვითარცა რკინითა, ხარკსა ქუშზე მათსა
გუეშულნი და ქენჯინი, ძურ-ძურად
ზღუეულნი, შიშითა განილევიან და
ირცევიან, ვითარცა ლერწამნი ქართავან

ძლიერთა“. იყვნენ ისეთნიც, რომლებიც
ქრისტეს სიყვარულისა და მის მიმართ
კრძალვის გამო არაგანემორებოდნენ
მხოლოდ შობილსა ძესა ღმრთისასა,
ქრისტიანული ცხოვრებით ცხოვრობ-
დნენ და ქართველთა მიერ ოდითგანვე
მიღებულ წესს „ჩუეულებისაგან მამუ-
ლისა სლოისა“ – ჭირთა თმენს – არ
ლაღატობდნენ. ეს და არაერთი ამგვარი
პასაჟი თხზულების ავტორს – იოვანე
საბანის ძეს – უნიჭიერეს მწერლად
წარმოგვიდგენს, მხატვრული სიტყვის
დიდოსტატად, მაგრამ ნათქვამი არ ემა-
რა იმისთვის, რომ მისი სრულყოფილი

სტელა ვაზის ორნამენტითა
შუასაუკუნეები.

პორტრეტი დაიხატოს: იოვანე საბანის ძე არის თავისი ქვეყნის ბედზე ღრმად დაფიქრებული, შეძრწუნებული და გამოსავლის მაძიებელი ადამიანი, რომელიც საზოგადოებას მოუწოდებს, იცხოვროს „ჩუქულებიანებრ მამულისა სიღვინა“ და მამა-პაპათა რჯულისადმი ერთგულებით.

ასეთ უმძიმეს ფაზა გამოჩნდება ყოვლად უმიშარი „წმიდაჲ ესე მონაჲმე“ პაბო, არათუ თავიდანვე ერთი ვინმე ჩვენგანი, არამედ სრულიად „უცხოჲ უცხოთა შჯულითა“: თესლ-ტომით არაბი, სარწმუნოებით – მუსლიმი, მაგრამ „ქრისტესა, ღმერთსა ჩუენსა, შეეშეცნა“, ირწმუნა მისი და თავიც გასწირა, „რამეთუ ქრისტიანეთა სარწმუნოებაჲ დიდ მოძღურება არს“. და სწორედ ეს „დიდ მოძღურება“ შეიტკბო და შეიმეცნა. დიდი ივანე ჯავახიშვილი იოვანე საბანის ძეს პოეტურ შედარებებს უქცევს. ასეთი რამ მხოლოდ „გან-

საკუთრებული უნარიითა და გემოვნებით აღჭურვილს მწერალს შეუძენის“-ო, – ბრძანებს მეცნიერი. სიტყვის პოეტური განსხეულება, ულამაზესი, მწყობრი ჟღერადობა, აღწერილი სურათის მარტივად, საესკიზო გულწრფელად და ნიჭიერად ამეტყველება განსაკუთრებულ მწერალთა რიგში აყენებს იოვანე საბანის ძეს. უმეტესწილად პავლიკრაფები „საღმრთო წერილის“ ზეპირად მცოდნე ავტორებად გვევლინებიან და კიდევაც მისდევენ მას. მხოლოდ განსაკუთრებული ღვაწიებრივი ნიჭით აღსავსე ადამიანს შეუძლია თავისი ადამიანური გრძნობებისა და საკუთარი ზედგისა თუ აღქმის რეალური წარმოჩენა. ასეთ უიშვიათეს მწერალთა ნაწარმოებში იოვანე საბანის ძე, მისი მშვენიერა და სამკაული. ის არ არის პირველი ქართველი პავლიკრაფი, რომელიც მარტივად „ნაშებს“ ჰქმნის: მეცნიერი თავადაც აღნიშნავს, რომ

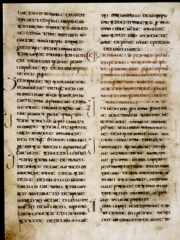
ქართული ეკლესიის წიაღში არაერთი წმიდანი იშვა, რომელმაც ცეცხლთაწმენისმცემლობისა და მამამდის რჯულის მიმდევრება ბატონობის წინაშე უცხოში და უცხო სჯულის მატარებელმა ქრისტიანს მოძღვრება იწამა და მისთვის სისხლი დაათხი. მაგრამ სულ სხვაა იოვანე საბანის ძე, რომელმაც ნიჭი და ქუეა თანაბრად შეზავებული და რომელმაც ერთ კერძო შემთხვევაში საზოგადოებრივი ჟღერადობის მოვლენა დაიწა და ზარი შემოჰკრა: რასა იქმთო, ქართველნი, როგორ განუდევით მამულსა და რჯულსაო? ავტორი არაფერს აყვება თავისი გმირის წარსულ ცხოვრებაზე, მაშინაც კი სდუმს, ოდეს შემობრძანებს მას ქართლში, თითქოს აქაა მისი პირადი თვისებების გამოსამჟღავნებლად შესაფერი ადგილი, მაგრამ არა, ავტორისთვის ქართლია მთავარი, აქ შექმნილი პოლიტიკური ვითარება, ის მძიმე ზედარი, რომელიც

ნაბელის კარვლის ფრესკა (VI-VIII სს.)

ამ ქვეყანას ნილადა ხედა, და ზოგი ქრისტიანის საქციელს, ვინც უღალატა მათელსა და სარწმუნოებას, წმიდა მონაშის - შაბოს - ქმედება დაუპირაობდა და საზოგადოებას წმიდანად, ანუ ზნეობრივ იდეალად დაუსწავა. რა იყო უზნეოესი შაბოსთვის: მამა-პაპათა ნილადა დარჩენა და ყველა ამქვეყნიური სიკეთების განცედა, თუ სიკდილზე წასვლა? ამ კითხვაზე პასუხი სასველთა მარტოა - შაბომ უარყო ამქვეყნიური დიდება და ახალი რწმენის მიმართ სიმტკიცით და ერთგულებით მოიპოვა მონაშის გვირგვინი, მარადიული და უქმნობი.

შაბოსთან ერთად არაბებს შუა-პერიტა ერთი სხედი და სანამებლად განუშანდებიათ. მას, დედითა და მამით ქრისტესთან, ვერ გაუძლია ტანჯვისთვის - სული წარინებდა საუკუნოდ, სიკვდილის შიშით. „სანთითრო ესე ქვეყდარა“ და საუკუნო სასუფეველზე უარი თქვა. „ვინა (სად) ანუ ვისგან ისინავე ქრისტესთვის ესეოდებოდა? რომელმან საკრებელბამან აღიფუანა შენ დაიდებასა სასუფეველისას?“ - კითხულობს გაოცებული იოვანე საბანის ძე. უფალმა შაბოს სიკვდილის შემდგომი მოახდინა სასწაული, რათა ყველასთვის მცნო, რომ შაბო ქვემარტობა წმიდანია, შუამავალი ზეცასა და მიწას შორის, სწორედამ რომ „ქვემარტობა ქრისტეს მონაშს არს“, როდემდ შუა საუკუნეებში სასწაული იყო წმიდანობის მამტიკიცებელი საბუთი და წმიდანის უცილობელი მახასიათებელი. ასე იყო ეს არა მხოლოდ ქვეყნში, არამედ დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში, როგორც ეს უკანასკნელი ხანების გამოკვლევებმა წაითქმის. ცეცხლითა და მახვილით დაპყრობილ ქვეყანაში, სადაც „მახვლითა პერიოზის სჯულს“ ბევრი მისდევდა, ხოლო არაბილთა თვლილმა - შაბომ იგი უარყო, მის ქმედებას განა რ უნდა აეზილა თვლილ სჯულსა მოღალატეობის და არ უნდა გამოეფიხილებინა ისინი ღრმა ძილისაგან? ეს კითხვები ჯერ კიდევ XX ს-ის პირველ ათეულში დასვა ბატონმა ივანე ჯავახიშვილმა და თავადვე უპასუხა: „ოიანე საბანის ძის აზრით, აბო ტვილელს ქართული ეკლესიისაგან აღმსარებელის სახელი ეგუთნობს იმითმ, რომ მისმა მარტლობამ ქართველი ქრისტეანები გამოადიხლა, ანუ როგორც ავტორი ამბობს, ამის გამო „სიუყარული იგი ქრისტესნი წყენდამო და სარწმუნოებას ჩვენი მისა მიმართ კულად განახლდა“-ო. იოვანე საბანის ძეს, დიდად დაკვირვებულ ადამიანს, თავისი ერის უღერესად ჯიკრად მცნობა, ერთ გარემოებაზეც გაუმახვილებია ყურადღება: „ერძოდ, შაბოს მონაშთობრივ აღსარებას მნიშვნელობა ჰქონდა არა მხოლოდ მინაგლეხული სარწმუნოებრივი გრძნობის გასახვილებლად, არამედ ეროვნული თვითმქმედების გასახვილებლად. შეიმეცნე თავი შენი, - აი, მოწოდება, რომლითაც მწერალი მიმართავს საზოგადოებას, ეროვნულ-სარწმუნოებრივი გრძნობის გაღვივება - აი, იოვანე საბანის ძის კიდევ ერთი

საქართველოს მწიგნობრობის, კრებულში მართლად, არა თბილისში მარტობის ტექსტი (X ს.).

მიზანი, რომლის მიზნად შაბოს მონაშთობრივი სიკვდილია გამოცხადებული. სწორედ ეს ეროვნულ-სარწმუნოებრივი გრძნობა ათქმევინებს მწერალს: „რამეთუ არა ხოლო თუ ბერძენთა სარწმუნოება ესე ღმრთისამიერი მოპოვეს, არამედ ჩვენცა, მორიელთა ამით მკდრთა... ამა ესერა ქართლისაგან მკდრთა აქუს სარწმუნოება და ნოდებდეს არს დედად წმიდათა, რომელთაზე თუთ აქს მკდრთა და რომელთაზე უცხოთა და სხეთ მოსრულთა ჩუნენ შიშის ჯამად-გამად (დროდადრო, ნ. ვ.), მონამედ გამოიჩენებია ქრისტე იესუსი მიერ, უფლისა ჩუენისა, რომლისა არს დიდებად უკუნიითი უკუნისამდე, ამნ“. ერთი მათგანი სწორედ წმიდა შაბოა, „სხეთ მოსრული“, რომლის ხსენება ქართულ მართლმადიდებელ ეკლესიას შ(21) იანვარს დაუწესებია.

იოვანე საბანის ძის სახელმწიფოებრივი აზროვნების მაჩვენებელია მისი დამოკიდებულება ქვეყნის ტერიტორიისა და მისი საზღვრების მიმართ. მისთვის სახელმწიფო არის მინა-წყალი, მოცეკული გარკვეულ ფარგლებში მისახლეობით, ენით, სარწმუნოებით. როდესაც დასავლურქართულ სახელმწიფოს ვეება, წმიდა მონაშე შაბომ, წერს ავტორი, „...უფროსიდა მხადლობა დეგარსა, რამეთუ იხილა მან ქუეყანა იგი საესქ ქრისტეს სარწმუნოებითა“ და მის მკვიდრთა შორის არაერთ არს ურწმუნოთაგანით, და ხაზგასმით ამბობს: „სახლგართა მათთა“-ო. აქ, უუცქველად, დასავლეთ საქართველოს ვეება თხრობა. შემდეგ ვეითხულობთ: „რამეთუ საზღვარ მათდა არს ზღუა იგი პონტოსასა, სამკვდრეგელი ყოლადვე ქრისტეანეთა, მისაზღვრამდე დასდევასა“. ქალდეა, ქრისტეანებით ქალაქიებული ქვეყანა, იონთა მეფის საბრძანებელია. მთავრის, ერისმთავრის ან მეფის ბელისუფლება, იოვანე საბანის ძის აზრით, სახელმწიფო ატრიათუტა. მწერალი იმდენად შეძრწუნებულია ქართლში შექმნილი პოლიტიკური და სარწმუნოებრივი ვითარებით, რომ

თხულების ბოლოს კვლავ უბრუნდება ამ თემაზე და ბრძანებს, რომ „მე ვამო, წმიდაო მონაშე“, ქრისტესსაქვეყნული ჩვენდამი და ჩვენი რწმენე მისი მიმართ კვლავ განახლდო, როდემდ აღვირებით ერსა უცხოთა, რომელიც რჯულით განდგომილა ქრისტესგან, შეუკვარებია საწურთი, მის სიტკიცებას ენსარფვის ეს ურწმუნო თესლი ძისა ღმრთისა, ჩვენი სარწმუნოების მაგინებელი, რომლისგანვე ვისნავლეთ საქმენი მათნი და ვაშორებდით მათ სურვილებს, ვებადვდით რა მათ გულითა ჩვენითა, ვითარცა უიმედნი ქრისტესგან და დამეცნებელი საუკუნო ცხოვრებისათი. ახლა კი შენი წყალობით მოგვეხალაო ქრისტე და ჩვენ კვლავ ვავიეთ მისი ქრძალეა და სიყვარული, ღირს ვიგზენით მადლსა მისსა, და სიყვარულისა მისისა, წყალობისა მისისა, და „დღითიდელ მრავალთა სასწაულთა და უკრებათა ჩუნენ შიშის გავიჩინებიათ“ მადლშემოსილი ვოროსთა უფალსა-ო.

ან ვევედრებით ყოველნი მესნა ქრისტეს მოყვრებასა ვეოზმცა ხარ (შუამდგომელი, ნ. ვ.) წინამე მაცხოვრისა ყოველთაგანა ჩუნენ ყოველთათვის, რომელნი შენ მიერ ითხოვე წყალობასა ქრისტესს ღმრთისაგან, რომლისა არს დიდება და შაბით და ძლიერება თანა მამით და ყოვლად წმიდით სულითურთა ან და მარადის და უკუნიით უკუნისამდე, ამნ“.

უწანდოს ქვაბები (VIII-IX სს.)

გრიგოლ ხანცთელი

„შრომა და მოღუანება
ღირსად ცხორებისა
წმიდისა და ნეტარისა
მამისა ჩუენისა გრიგოლისი
არქიმანდრიტისა,
ხანცთისა და შატერდისა
აღმაჟენებელისა, და მის
თანა ვსენება მრავალთა
მამათა ნეტართა“

იშნის გუმბათის ელის დეტალი

ნაჲა გრიგოლ ხანცთელი. კრებული (XVIII ს.).

არაბთა მრისხანების ხანში, მათი ბატონობით გავრცანებულ ქართლში, ნებისითი თუ უნებლიე მოღალატეობის შედეგად, ძოღეს რომ ითქვამდა სულს, სწორედ ამ დროს „...ნეტართა შორის გაბოზრბყინად მაღლითა საესქმ, განსრულებული სიბრძნითა, დიდი მღვდელი და კეთილად განმგებელი მოღუანწ და უდაბნოთა ქალაქყოფელი, ზეცისა კაცი და ქუეყანისა ანგელოზი, სანატრელი გრიგოლ, სულიერად მამა და წინამძღუარი და მაჟენებელი ხანცთისა და შატერდისა, ორთა ამათ დიდებულითა მონასტერთა, რომელი ექმნა სახე კეთილის ყოველთა მის ღამისა მუუდაბნოთა მამათა ახლად შენებასა მათსა“. იგი იყო შვილი წარწინებულ დიდებულითა და მართლმორწმუნე მშობელთა, ზოლო აღზრდილ იყო სამეფო კარზე დიდისა წერსე ერისთავისა, დედოფლის ხელით, რომელსაც იგი, ქმისწული თვისი, ეწვილა. სამოთხევე შეუწირავს ბუნებით დედას ღმრთისათვის, მსგავსად წინასწარმეტყველისა სამოთისა, მარადჟამ მარხვამი იზრდებოდა, ღვინისა და ხორცის გემო არ იცოდა, რადგან ქრისტეს განუტუენთა თავი თვისი, არასდროს აღრეულა ყრმებითან გასართობად, არც „კაცთასა“, იყო მისთვის განწესებული სამყოფელში. ამისთვის მას დაყუდებული უწოდეს. მისი სურვილი, ყოფილიყო განსწავლული, განსაკვირვებელი იყო ფრიად. მან დაისწავლა „დავითი“ და „...ქმითა სასწავლონი სწავლაჲ საეკლესიოა, სამოღურო“. რაც კი რამ იყო ქართულ ენაზე, ყველაფერი შეისწავლა, და კიდევ, მწიგნობრობაც ისწავლა მრავალთა ენათა, საღმრთონი წიგნი ზეპირად „მოინუარნა“ და ამრიგად განერთონილა „...სიბრძნეცა იგი ამის სოფლისა ფილოსოფოსთაჲ ისინაჲ კეთი-

ლად“, სიტყვა ღმრთისამიერი, ძველისა და ახალი აღთქმის, მოციქულთა და ქრისტეს მონათესაჲგან აღმომდინარე, სიტყვა კეთილი შეიწყნარა, მოუღებელი – განავადო. როგორი უნდა იყოს ეს მოუღებელი, უკეთური სიტყვა, რომელსაც თბუღლების ავტორი „ჯერკულას“ უწოდებდნენ? ეს იყო სიტყვა ურწუნოთა, ბოროტი სიტყვა, სხვადასხვა ერისის მიერ დათესილი, მას კი, მომავალ წმიდანს, არ ეგების მიოლის ამგვარი სიტყვა, ყოვლად კეთილს, სხეულით მთელს და სულით უბნოს.

აი, ვის ეძღვნება X ს-ის ქართველი მწერლის, გიორგი მერჩულეს თხზულება. მან შექმნა წარსული ცხოვრების ამსახველი უზარმაზარი ტილო, რომელმაც დაიტაცა ქვეყნის პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური ვითარება, ამ პრობლემებთან დაკავშირებული ტერმინოლოგია, უზენაეს საერო ხელისუფალთა კარზე მომდინარე ცხოვრება, კათოლიკოსობის ინსტიტუტი, ბრძოლა ერის სულიერი წინამძღვრის ტატიხისთვის, ეპისკოპოსობის ინსტიტუტი, მასალები ეპარქიების ისტორიის შესასწავლად, ზუცესთა, აგრეთვე, ბერ-მონაზონთა ინსტიტუტი, მათი ადგილი და სიბრძნე საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე, ტაოკლარჯუთის სამონასტრო კოლონიზაცია, ახალი სამონასტრო ცენტრების დაარსება, სამონასტრო ცხოვრების „განგებუბით“, ანუ ტიპიკონებით მონერგება, ის მშენებელთა ძეგლები და სიბრძნე, რომლებიც ღრთთა ვითარებაში ჩნდება, ახალი ეპოქის წმიდათა ცხოვრება და მოქალაქობა დროის შესაფერისად, როდესაც მთელი რიგი გარემოებებისა და მიზეზთა გამო სუსტდება არაბთა სახალიფო და საზოგადოების იდეალი

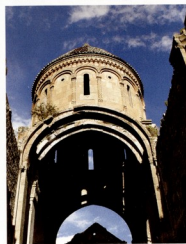
ბანა. ტაძრის დეტალი.

ხახულის ტაძარი. სარკმლის დეტალი.

იმნის ტაძარი (IX-X სს.). VII საუკუნეში აგებული ტაძარი IX სს. I ათწლეულში გრძელ ზანციელის მონაფემ, სახა იმნისელს განაახლა. საბოლოო სახე მიიღო 1032 წელს, ზურაბიშვილის იოანე მონასტის მიერ.

ხდება არა სისხლდათხეული, არამედ ინტელექტუალური და აღმშენებლობითი ღვაწლის გამოჩენული ზღვრისაღწილი. გიორგი მერჩულე ძეგლის ცნობებს გვაწვდის როგორც დასავლეთ საქართველოს ფეოდალური სახელმწიფოს – „აფხაზეთის სამეფოს“, ისე საქართველოს პროვინციების – კლარჯეთის, შავშეთის, ტაოთა, სერის, ნიგალის, არტაანის, ჯავახეთის, სამცხის, ქართლისა და მესხეთის სასახლერო ტერიტორიის, თორის – შესახებ. უკვე კლასიკურ თეზად იქცა გიორგი მერჩულეს განმარტება „ქუყყანისა ქართლისა“: „...ქართლად ფრიადი ქუყყანაჲ აღირაცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ფაში შეიწირვის და ლოცვაჲ აღევლინების, ხოლო კრიეღესონი ბერძნულად იოქუმის, რომელ ქართულად არს: „უფალო, წყალობა ყაფ, გინა თუ უფალო, შეგნაყლონ“. მაჰსადამე, დადგა ფაში, რომელსაც „ქუყყანა ქართლისა“ ჰქვია იმ მინა-წყალს, სადაც ნირვალოცვის ენა ქართულია და მხოლოდ კრიეღესონი წარმოითქმის ბერძნულად.

გიორგი მერჩულემ გააჩვენა ჰაგიოგრაფიული ფანრის ჩარჩოები და ნმიდანის მოქალაქობისადმი მიძღვნილ თხზულებებში შემოიტანა სრულიად ახალი მოტივი, რომელიც საერო მწერლობისთვისაა დამახასიათებელი და არა სასულიეროსთვის. ცხოვრება, როგორც ჩანს, დიდი ძალით ეფახება ეკლესიათა და მონასტრების კარიბჭეებს, არღვევს გაღაგნებს და ცდილობს, მისთვის სასურველი ადგილი დაიკვიდროს ყველგან, მათ შორის, მწერლობაში. ეს ახალი მოტივი ადელტერია, ანუ „დედაკაცისა სიძვისა“ „სათან მრუშობა და „ბუნებით“ მელდის ღალატი. აი, ამ ბოროტი ცოდვით იძლია აშოტ კურაპალატი, რომელიც ამხილა ნმიდა გრიგოლმა. „სირცხვილეულ იქმნა“-ო კურაპალატი, დიდახსნ მდგომარედ იდგა, „ეთარცა ძლიერლი“. „მართლმშვილებით“ დაამარცხეს ხორციელად ძლიერი ზელმწიფე „სულითა ძლიერთა კაცთა“. თავად

აშოტ კურაპალატი დახასიათებულია ცრულ და უსჯულოდ, ხოლო სულითა ძლიერს კაცნი – ვითარცა „მეტყრეთი... საღმრთოთა შერჩეჲს“ გმადლენ მერჩულე მხოლოდ ერთი ეგზეგეტიკური შემოიფარგლა და ადელტერის მოტივის სხვა პასაჟიც დაუთმო, ახლა უკვე ადარანასეს მრუშობის ამბავს რომ ეხება „სიძვის დაცთან“. ბიბლიური მცნება – „არა იმრუშო“ – ისეთი ძალით აღარ მუშაობს საზოგადოების ყველაზე მაღალ ფენაში და ნმიდანისგან შეუღას ითხოვს. სასურველია აღინიშნოს, რომ ბიზანტიურ საზოგადოებაში, რომელიც ყველაფერში დიდი კონსერვატიულობით გამოირჩევა, ადელტერი საამქაროზე XI ს-ში გამოვიდა, ეროტიკული რომანი XII ს-ში ჩისახა. ქრისტიანული ზნეობით ერთთავად გაუღენით ქართულ ჰაგიოგრაფიულ ძეგლებში, მათ შორის გრიგოლ ხანციელის „ცხოვრებაში“, ყოველი ეპიზოდი ქადაგებს, როგორ უნდა იცხოვროს ადამიანმა და როგორ არა. ზნეობრივი იდეალი მხოლოდ ნმიდანია.

ქართული ჰაგიოგრაფიული თხზულებები, მათ შორის უპირველესი – გრიგოლ ხანციელის „ცხოვრება“ – ფართოდაა ნაწარმოებები, შემდგომი XII ს-ში ჩისახა. ქრისტიანული ზნეობით ერთთავად გაუღენით ქართულ ჰაგიოგრაფიულ ძეგლებში, მათ შორის გრიგოლ ხანციელის „ცხოვრებაში“, ყოველი ეპიზოდი ქადაგებს, როგორ უნდა იცხოვროს ადამიანმა და როგორ არა. ზნეობრივი იდეალი მხოლოდ ნმიდანია.

უბის ნიდა გიორგის სახელობის ტაძარი (IX ს.)

ხანკოს მონასტერი (VIII-X სს.)

ერთი დასკვნის გამოტანა ზდება შესაძლებელი: ქართლიც გადაარჩა და მთელი სამხრეთი საქართველოც, მიუხედავად იმ ცნობებებისა, რომლებიც ყველა ადამიანისთვის მახედ დაგებული მოსჩანს. ის, რომ გიორგი მერაულეს თხზულებაში უზებადაა დაცული ძალზე ღირებული ქეშმარიტი ცნობები, დანაყებული მარტვი, ცხოვრებისეული დეტალებით და დამთავრებული სჯულის კანონებითა და სამეფო გვარის ისტორიით, მას გამორჩეულ ადგილს აკუთვნებს. გრიგოლ ხანტელის „ცხოვრება“ ერთი სის საქართველოს ისტორიული ენციკლოპედიაა. ტყუილად არ მოუძღვნეს მას საგანგებო, სექულტანიანი გამოკვლევები ისეთმა მკვლევრებმა, როგორებიც ნიკო მარი და პაულე ინგოროყვა. გიორგი მერაულეს ნაწარმოები მხოლოდ ცნობათა სიზუსტით არ გამოირჩევა – ავტორი აკვირდება გარემომცველ სამყაროს და ჰქმნის მის სურათს. ერთ რამედ ღირს მისი „ქება“ ხანკისა: „კეთილ არს უდაბნო იგი მზისა მცხინვარებითა და პაერისა შეხავებითა ყოვლით კერძო (ყოველმხრივ, ნ. ვ.). და აქუს მას ნყარო მდიდრად გამომდინარს, შუენიერი, გრილი და პამოა, და მალნართა სიმრავლჳ ჴრიცხ და მცირედი რამედ სხუაბელ და ნუგეშინის-საცემელი ძალისაებრ მის უდაბნოსა, ხოლო სათესავი ყანაა და სათიბელი ქუეყანაა რაითურთით

არა არს, არცა იქმნების ღირღოლოვანთა მათ ფიჭებელთა მწუერვალთა მათ ღადოთასა“. ავტორი ზატეუს არა მხოლოდ ხანკის, არამედ მატბერდისა და დანარჩენი მონასტრების მიდამოებს და ამით ერწმუნებებით, როგორც დიდი ივანე ჯეჯეხიშვილი ბრძანებს, „რამდენად ჰყვარებია მას ბუნება, რამდენად ფაქიზი და ნაზი ესთეტიკური გემოვნების ყოფილა იგი“. მისი აღწერა ნამდვილი „მესხმა“ და „ქებათა-ქება“ ბუნებისა. კეთილშობილური კოლოთი გამსჭვალული „ცხოვრება“ მართლაც პოეტური თხზულების შთაბეჭდილებას ახდენს. ამიტომაც ზედგამოჭრილია მისთვის მიიჩნეული სახელი – „ქართული პავიოგრაფიის შედეკი“. მაშაო გრიგოლ, „...შემდგომად ღმრთისა მონაყლებათა და ყოველთა წმიდათა მეოხებისა ლოცვათა შენთა მიმართ არს სასოვება ჩუენი, წმიდაო მაშაო! შეინიერე სარწმუნოება ჩუენი, ღირსო, რამეთუ შენ უწყი სიყვარული ჩუენი“. ამ სიყვარულით გამსჭვალულმა ქართულმა მართლმადიდებელურმა ეკლესიამ წმიდა გრიგოლის ხსენების დღედ 5(18) ოქტომბერი დაანება.

...დიდება და დიდად შუენიერება და სუფევია დაუსაბამო და დაუაროლად ებელ, და მისსა შუენის პატივი და ქებით თაყუანის-ცემად ვაშთა უკუნისამედ და მერმეთა მათ საუკუნეთა, ამენ“.

ენკლაპირი „ჯვარცმით“, მარტვილი (IX ს.).

სერაპიონ ზარზმელი

„ცხოვრება და
მოქალაქობა
ღმერთ-შემოსილისა
ნეტარისა მამისა
ჩუენისა სერაპიონისი“

ზარზმის ფერისცვალების ქველური ხატი (B6. 6)

„... ნმიდათა და ღმერთ-შემოსილთა მამათა ლოცვაი თქუს საჭურველად, მარხვაი ზღუდედ და ნმიდანი ცრემლინი საბანელად, ზოლო მორჩილება ნამებად, რომელი-ესე ღუასლით შემოსილთა მონაგებთა თანა დაუთხვევლად სისხლთა გვრჯვოსან ჰყოფს კაცსა“. ეს სიტყვები ნმიდა და ღმერთშემოსილ მამას – სერაპიონ ზარზმელს ათქმევინა მწერალმა, სწორედ იმ ნმიდანს, რომელიც ღვაწლმოსილ მონაგებთან ერთად გვირგვინოსანაჲყო უფალმა დაუთხვევლად სისხლისა. საფიქრებელია, რომ სისხლდათხეულთა და დაუთხვევლთა ღვაწლი სამშობლოსა და რწმენის გადასარჩენად საპირბოხეა. მართლაც, რითა ნაკლები ღვაწლი ბერისა, რომელიც დღედაღამ ღვთაებაში, მღვიძარებაში, ცრემლთა ღერაში ბატარებს ცხოვრებას მოცეასათვის, მოელი ერისთვის, მათი სულების გადმასარჩენად. ერთი მათგანი სწორედ ნეტარი სერაპიონია. ვერაინ აღწერს ნეტარის პორტრეტს ისე, როგორც ავტოგრაფი იგი მოცემულია მონაგებთა მიერ მიძღვნილ „ქესხამში“: „... უზესთავს კაცთა ბუნებისა არს ბრწყინვალეებით ნარჩაბება ცხოვრებისა მუნისა...“ მ ანგელოზთა თანაზარზმელო, სამებისა ნმიდისა სარწმუნოო მონაო, რომელმან ახსნა და აღაღრიძე ტალანტი რწმუნებული მუნა. მ უძღურთა მკურნალო, ჭირვეულთა შემწეო, ღელვა-გუქმულთა ნაცთ-საყუდელო, გლახაკთა სიმდიდრეო, უცხოთა და მოგზაურთა ნუგეშისა-მცემელო, მოღალათთა სამკაულო, მონაზონთა რჩეულებო, მამათა სიკადულეო, წინააღმართთა დიდი მნათობო, და ყოველთა შენდა მიღბთღვლილთა ნაცთ-საყუდელო უღელგოო, ზოლო მორჩილთა საღმრთოესა შურისა მასწავლელო, მამათა დიდებო...“ და მრავალი სხვა უძველეს. ამბობენო, წერს სერაპიონის „ცხოვრების“ ავტორი, აღმართის ხელწიფება ჩვენს დროში მგავსება

პირველთა მათ მამათა, მაგრამ ეს ასე არ არის, „...რამეთუ ყოვლითურთ მსგავსი იქმნა ამათ ნმიდათა მამათა ყოლად ბრწყინვალე და ზეცისა ჩინებისა ღირსი ყოლად ნმიდა მამა და მოძღუარი ნეტარი სერაპიონ“. დიდი ესე მნათობი მამაჲ, ასე უწოდებს თხზულების ავტორი მას; და კიდევ: „...მამათა მოძღუარი და მასწავლეო, რათა გუქმულიან სწავლანი და საღმრთონი საქმენი და შრომანი მისნი და ვადიდებდეთ მამასა ზეტათასა“.

ესე ნეტარი და ყოვლად ქებული მამა სერაპიონი „აღმოსცენდა ქუეყანასა კლარჯეთისასა“, ღირსებით აღსავსე მშობელთაგან, რომლებიც პატიოსანი მისინსმოქმედთათვის დამახასიათებელი ცხოვრებით ცხოვრობდნენ – მშვიდად და უბრალოდ და მათი ნაშრომით მდიდრად იზრდებოდნენ გლახაკნი, ზოლო „უღონონი“, ანუ სრულიად უქონელნი, შეძლებისამებრ, იღებდნენ ხელისაპყრობასა. ამრიგად, ოჯახი გულმონაყვლით, სიკეთით, მშვირთა დაბურებით ცხოვრობდა. სამი ვაჟიდან ორმა – სერაპიონმა და იოვანემ – მიატოვეს საერო ცხოვრება და საეკლესიო ცხოვრება იწყეს. ძმანი დავითიანდნენ მიქელა პარეხელს, შიოს მომდევარს „...რომელი, ვითარცა მთიები განთიადისა, ბრწყინვინდა ქუეყანასა ქართლისასა“.

გავიდა ხანი. დადავა ჯამი, რდელსაც ნმიდა მამა, როგორც ღირსი, მიქელის ბრძანებით „პატივითა მღვდლობისათა სრულ იქმნა და ღირსებით მასხურ საღმრთოსა საკურთხეველიან“. ყოვლად განთქმულმა და სასწაულომოქმედმა მიქელმა, ეკლესიის დიდმა მნათობმა, აღსაზრდელად ხელი მოჰკიდა და სათნოების სრულსაყოლად აღივსნა იგინი (სერაპიონი და იოვანე, ნ. ვ.), ვინაჲც ზედიდეს საღმრთოსა მას მოქალაქობასა მისსა და მდინარეთა უმდიდრესთა სწავლათა, უდიდეს სასწაულთა, შის მიერ აღსრულებულთა. მართლაც, სასწაულომოქმედებისა და წინასწარმეტყველების უღელგო ნიჭით რომ დააჯილდოვა უფალმა, ეს ნათლად აღწერს მისმა მონაგებებმა „...შემდგომად სიკუდილისა მისისა“. ქართულ პატივგრაფიაში არ მოიქცნება ისეთი თხზულება, რომელიც გაუთიანდრდება სასწაულთა რაოდენობით სერაპიონ ზარზმელის „ცხოვრების“ ტექსტს, რომელიც მის ქმისწულს, ბასილი ზარზმელს, ეკუთვნის. მიქელ პარეხელი იყო ნეტარი სერაპიონისათვის ყოველმხრივ მისაბაძი მაგალითი, სახელმძღვანელო ნიჭი, ვითარცა „მარჯალიტო“ ბელოვანთა მხატვართათვის და მისგან მადლის მიღებით ამწებდა ცოდნის საფუძველზე სწავლასა თვისსა, არა თივასა ღერწმასა, არამედ ოქროსა, ვეცხლსა და თუალთა ანთრაკათა“.

ეკლესია, აგებული 764 წელს ზურთომოდვარ საეკლესიო მიერ.

ხოლო მოძღვრის სიყვარულს რაც შეეხება, ეს განუზომელი იყო სწორედ იმიტომ, რომ ძმებს დიდად სწყუროდათ ცოდნის მიღება, ანუ „სწავლანი მისნი“. ამგვარ მათ საქმიანობაში დიდმა დრომ გაწვლო, „ალასრულეს ფაში მრავალი წინაშე მისა (მძებლისა, ნ. ე.) და ყოვლითურთ მობაძვე მისა იქმნეს“, და საღმრთო სიყვარულით შეკრულიყვნენ. ერთ მშვენიერ დღეს, ღამის ლოცვისას, „დიდი იგი მამა და მოძღვარი მიქაელ“, რაღაცით გაკვირვებული, აღეტაცა ზეცად და იქ იხილა „ვიწი, ვითარცა მღვდელ – მუწენიერად შემოსილი“, რომელიც ეუბნებოდა, რომ მის მიერ განსწავლული სერაპიონი და იოვანე გაგვზავნა სამცხეში, თანაც უყვებნოდა წიგნებს, რომლითაც უნდა მიეგნოთ ადგილისათვის და მონასტერი დაეარსებინათ. მივიდოდნენ თუ არა იმ ადგილამდე, უნდა შედგომოდნენ მომსახურის აღმუშებას. „...შეკრბნეს მას მინა სულნი მრავალნი სადიდებელად ღმრთისა და მუფყისა ყოველთასა“. და თანაზრდინი სულნი გაეყარნენ ერთმანეთს. უძმიესი აღმოჩნდა გზა სულთსა მზრუნველთა, ანუ ტაძრისკენ მიმავალი. ეს გზა მიიყვანდა ბერებს ღვთისგან ნაბრძანებ ადგილამდე. „ჟინც გიბრძანა მარტომ ზილი ჯვარი, მანვე გიბრძანა, იტვროთ ხატი მისი განაკაცე-ბისა და აღმართო იგი შენს მიერ აგებული ეკლესიაში თაყვანისსაცემად და სწეულითა და უძღუოთა სახსნელად და სულთა მრავალთა გამოსახსნელად“. მართლაც, მისი საყვარის ზნაზე, მისივე წყალობით გადარჩენილი მრავალი სული სწავლავდა მუფყეს და საუკუნო ცხოვრება მოიპოვა. სულთა გადარჩენაზე ზრუნვა, არა იყო სისხლდაუთხტიველი წმიდანის ცხოვრების არსი.

რას წარმოადგენდა იმ დროის სამცხე? წყაროთა ჩვენებიდან ჩანს, რომ ტაო-კლარჯეთის დამფუძნებელი ამოტი (+826) არ ფლობდა სამცხეს. ასევე, მისმა უმცროსმა ვაჟმა გუარამმა (+882) ვერ შეძლო სამცხის ხელთ გდება, თუმც

იბრძოდა ამისთვის. გუარამის ვაჟი ნასარი, როგორც წყაროებიდან ჩანს, იბრძვის სამცხის დაუფლებისათვის და ამ ბრძოლაში იღუპება 888 წელს. როგორც ზარზმის 979 წლის წარწერა მოწმობს, სამცხე უკვე X ს-ში ბაგრატიონთა მფლობელობაშია. შესაძლოა, ეს მოხდა IX-X სს-ის მიჯნაზე, თუმც პირდაპირი მითითება წყაროებში ამის შესახებ არ ჩანს. ამრიგად, IX ს-ის 70-იანი წწ-ის შუახანებშიც კი ბაგრატიონები სამცხეში ჯერაც არ ჩანან დამკვიდრებულნი. სერაპიონ ზარზმელის „ცხოვრებაში“ კი, ჩვენი აზრით, სწორედ ის ხანა ასახული, როდესაც უზენაესი ხელისუფალი ბაგრატიონთა სახლის შილი კი არა, აწყურის ეპისკოპოსია. ამრიგად, დაიწყო ბერების სელა მონიშნული ადგილისკენ. მიაღწიეს მათს, ტის სიმაღლემდე აღძრულს, რომელსაც ბერსაყვარო ეწოდებოდა. ჩამოჰყვნენ ზეეს, რომელსაც უტყვია ერეკვა, მოადგნენ ადგილს, ძინძედ საბეღდე-ბულს. „უდაბნო“ იყო ეს ადგილი, ანუ უწყლო, მოცული ტყეებითა და ხევნებით. და შეიყვარეს იგი ბერებმა. მაშინვე შეუდგნენ მცირე ტაღავრის შენებას და ადგილის შემზადებას მონასტრისათვის, თუმც, ნეტარი სერაპიონის თქმით, აქ არ ჩანდა ის სასწაულები, რომელთა შესახებ ბრძანებდა მოძღვარი და ნარ-მომწმუნებელი მათი. აღმოჩნდა, რომ ძინძედ ნოდებული ადგილი დასახლებულ-იყო ყოფილა მცეტა მსგავსი, უწინავე ადამიანებით, რომელთაც არ იოსურეს მონასტრის ამ ადგილას შენება და არც კურთხევა, თავს დაეცხნენ ბერებს და აიძულეს, მისულიყვნენ მდინარის პირამდე, რომელიც ამ ადგილიდან აღმოსავლეთით იყო. ბერებმა შემდეგ გადალახეს მდინარე და ორი ათასი ნა-ბიჯით დამორებულ ადგილს მოადგნენ, რომელიც იყო მოცული ტყით და უკუ-ლი კაცთაგან. გზას იკავებდნენ ძირით და რომითი ამ გაუვალ ადგილებში და პპოვეს თუ არა ნიშები, მოძღვრისგან უწყებული, განიხარეს დიდითა სიხა-

წილწის ღვთისმშობლის ხატი (ილიტრია). IX-XI სს.

ზორბის მონასტერი (VIII-IX სს, წყნამდე მოღწეული სახით XIV ს.)

რულითა. გარშემო არსად იყო ადგილი ველოანი და „შემწმენარბეული“, ანუ განმთავსებელი მათი. უზრმაჲ აწმიდამან მან“ ამ ადგილის მოსწორება, მცირე ტალღარის აგება, რათა სიცოცხლის მომწიჭებელი ხატი ფერისცვალებისა იქ დაეგრძანებინათ. ბერები გამოიყურებოდნენ ვითარცა „კაცნი ზეცისანი“, მოეწინილნი „ქუეყანასა ზედა“ და როგორც „კაცნი შემოსილნი ხალხებითა შეუხოთა შეუღებანოეთათა“. და კიდევ ერთი, ყველაზე მნიშვნელოვანი რამ, ნეტარი სერაპიონის გამო ნათქვამი: რომ იგი იყო ქვემარტად ერთი მოციქულთაგანი, ქრისტეს მიერ მოეწინილი ამ მხარეში. წმიდა სერაპიონ ყოფიდა უმც და ულუარ ადგილს ძეობსა, რადგან სწორად ასეთზე იყო მიმწეება გამოცხადებით, და უარს ამბობს მარჯვე და მწმენლობისთვის შესაფერ ადგილებზე, რადგან შეუძლებელი არ შესრულდეს ღვთის ბრძანება. ამიტომაც მიზანი დიდი შრომისა და წინააღმდეგობათა გადალახებით მიიღწევა. მისი ზრითი, მონასტრის აშენებას სჭირდება, რომ კაცმა ნეტოსი თავი თვისი ჭირს მისცეს და განსაცდელში ჩაიგდოს. ადგილი ხროკი, კლდოვანი, ძნელად მისაღწევი უფროსისა გამო ხელს გაბრწყინდება, ოდეს მას შეეხება მთიანი მუშაკის ხელი. მართალს პრბანება ბატონი იგნეე ჯვავაშიშვილი, რომ სამონასტრო მშენებლობა სწორედ ამგვარ ძნელად მისაღწეულ, მთიან, მიუღწეველ ადგილებში, კულტურული ცენტრებიდან ძალზე დაშორებით მიმდინარეობდა, რათა აქაც შენეულყოფი ნათელი ქრისტესი და ეკლესია-მონასტრები მიმოგანებულიყვნენ „ყოყნასა ქუეყანასა ქართლისასა“, მსგავსად მარგალიტთა და თვალთა გამოკასათა. სერაპიონ ზარზმელის პატივსა რომ საცნაური გახდეს, შეერალს მოაყვას მაგალითები ბიზანტიის ტექსტიკრიდან, თუ როგორ განაპო ზღვა მოსქმ კერებით, ან როგორ აღმოცენდა წყალი უდაბნოში ძნელად საავალი ქლდები, ანდა როგორ უნებია ღმრთეთა საზრდელის მისაღებად მანანა ერს და სხვა მრავალი. დიდი მთავრის – გიორგი

ჩორჩანელის – მიერ მშენებლობისთვის შემოთავაზებული შესანიშნავი ადგილი ზანაიე იყო, რაზეც წმიდა მამამ უარი განუცხადა. მაშინ მთავარმა მოუწოდა ქაბუკსა ერისა, „რომელ არს ძალითა, ანუ ძალთმოსილი, რომ გაეყოლდა ბერებს, და განათადიდან მწუხრამდე რამდენ მინასაც გარსემოხაზადნენ, იმდენი მიეცემოდით მთავრისგან მონასტრის ასაგებად. ადგილნი იყო „მრავალნი“, „კეთილნი“, „ამაწენებითა ღონიერნი“, მაგრამ მთავარი ანგელოზის გამოცხადება იყო იმ ღამით, და ისიც გამოცხადდა მამებს, გულმოდგინედ შრომას უზრმაგებდა მათ და განაძლიერებდა. წმიდა მამამ შექმნა ორი ჯვარი თავისი ხელით და იმ კლდეზე აღმართა წმიდანთაგან რაგებლობისა სახელზე, ხოლო შემდგომ ერთი მცირე სალოცავიც აიგო, სადაც სასწაულოდ და „კურნებანი სნეულთანი იქმნებოდეს საღმრთოსაგან მალისა წმიდათა მათ მთავარანგელოზთათა“. შემდგომი სელოსას, როდესაც მდინარის პირს მიაღწიეს, მიადგნენ შესაყრებელსა ორთა წყალთასა, სადაც იდგა ნისქელი, რაღაც სახლი, რომელშიც იყვნენ „...კაცნი რამეჲ უკეთურნი, ყოლად მკეცბრიენი, ვითარცა ადგილისა უკაცოსა და უცხოხანი“. ისინი იმ აულდგნენ ბერებს, აერებდნენ, ვითარცა ცოცხალი ნენი, ისე დარბოდნენ მათ წინ. წმიდა მამა რისხვით უწინასწარმეტყველებდა უღმრთოებს ჯუნდს: „უიხილე უღმრთო ალმადღებული ნაძუთამდე ღობასითა და თანა – ნაეჭვად [გაეყვიე, ნ. გ.] და არა იპოვა [აღმოჩნდა, ნ. გ.] ადგილი მისი“. საღმრთო სულითა აცხადებდა რასაც უკადად უკეთური და ურწმუნოთი თავისი სანთისწარმეტყველო სიტყვით, ახდა: მდინარე ადიდად, გადღაზა სახურებრი, მღვრიე წყალმა ყოველი მხრიდან დატბორა არემარე, ადგილი „სისქეს-საბათია კულად ნარლულად და უნიქმ“ იქმნა, ხოლო „შესაყრებელი იგი წყალთა“ მთლიანად ღლიდა და ქვიზა მათ მიერ დაფარულიყო. და გააკურვა ყველა ამ სასწაულმა. ერთი სასწაულო სათახეს ტბათან მოხდა, სადაც იყო სიმრავლე თიხათა და სხვათა ნაღირთა.

რალაც უცნაურად გამოიყურებოდა ტბა – თითქმის ლალისფერიაო, როგორც ბერებს მეგზურმა განუმარტა, ეს იყო „დედაც მყოფითა და ბრძალუაჲ“. რადგან აქ ხშირად ეჯახებოდნენ წმინტანთა ნადირთმდეგარი – ისინი ერთმანეთსაც კი სასიკვდილოდ იმეტიდნენ. მათ აუკრძალეს ბერებს ამ მხარეს გავლა და უკუქეციეს ისინი. ბერებმა მიაღწიეს იმ ტყდის ჩასასვლელს, სადაც საერთოდ არ ჩანდა მგზავრობის კვალი და არც არავითარი გზა. აი, აქ იწინასწარმეტყველა ნეტარი სერაპიონმა, რომ ძალიან მალე იხილადნენ ამ ბოროტ და მყოფთისმოყვარე კაცთა მისაცემისა. ახდა მისი წინასწარმეტყველება – როდესაც დაეცრა ადიდებული მდინარე, ნახეს, რომ ტბის ადგილი ღლიდან ევლად გადაქცეულიყო. ძინედ ნოდებუი ადგილად ბერებთან მივიდა კაცი ერთი, რომელიც ადრე გაიცა ამ ადგილიდან, როდესაც მისი მცხოვრებნი წინ აულდგნენ, ბოროტნი, უწირავნი და მტეცებრინი, ბერებს, რადგან არ ისურვეს კურთხევა „წმიდათა მათგან“. ახლა კი ეს კაცი ევედრებოდა წმიდა მამებს, რათა იქ აეშენებინათ მონასტერი. ნეტარმა სერაპიონმა მოუგო: „სულსა შინა უკეთურსა შიში ღმრთისა არა დაეშკერდების, არცა ჯერ-იყო მარგალიტსა დასხამდა წინამდ ღრთა“, რადგან ბრძაც კი ხდებდა შინა წინამდ მგზავრე ოქროს. მან შეუნდო პირველი ცოთმა ამ კაცს, მაგრამ სამონასტრე ადგილი არ შეცვალა. უარავერ სასწაული უკავშირდება წმიდა სერაპიონის სახელს და შემცავსებული ისინი ბიზანტიის სასწაულოდ – მოსეს მიერ განგებულს ზღუდისა, კლდისაგან წყლის აღმოცენებასთან, კიდობნის წყლის ორდანეს გამოპასთან, გრიგოლ საკრეცელთომოქმდის მიერ იმ ტბის გახმობასთან, რომელიც შეიქმნა მიზეზ „მტკრთობისა მის მძიათას“. ამგვარი მაგალითების მოხმობით, შედარებითი, ეპითეტებით იკეთებდა პორტრეტები წმიდანის, რომლისკენა მილტვის ყოველი ადამიანი. ყოველთაგან მხოლოდ მცირედ აღწეს ზნეობრივ სრულყოფილებას და წარმოსახის იდეალსაც სწრაფვის გზაზე, იდეალი კი წმიდანი გახლავთ, რომელსაც სწორედაც რომ მოესალგება უფლის სიტყვით: „რომელსა მე ვგრწმუნე [ჩემი მონანი, ნ. გ.], უმეტესი ჩემსა ქმნეს“ (მტკ. იოანე 14, 12). და იყვნენ ისინი წმიდა მამები, ნ. გ.] საღმრთო მუშაკნი ქრისტეს ენახასთან, მათ შორის, წმიდა სერაპიონი. სწორედ მან მოუწოდა თავის მოწაფეს, მარად ელოცათ, რადგან ღმრთებმოსილ მამათა ლოცვა საჭიერელია, მარცა – ზღუდე, წმიდა ცრემლი – საბანდნი, მორჩილება – ნამება, რომელიც ადამიანს – ღმრთის არჩულს და არა ყველას – ღვაწლთმე-მოსილ მოწამებთან ერთად, სისხლის დაუთმეულად დადაგამს გვიკრძალს უკუდავებისა. ერთ-ერთი მათ შორის წმიდა სერაპიონი, რომლის ხსენებაც ქართულმა წარმომადგენელურმა ეკლესიამ 29(11.XI) ოქტომბერს დააწესა.

ხატულის ტყარი. სარკელის დეტალი.

„ქება და დიდება ქართულისა ენისა“

ათონის ავერთა მონასტერი, საბერძნეთი (980-983 წწ.).

სინის მთის წმ. ეკატერინეს მონასტრის ქართული ხელნაწერების კოლექციის ოთხ ხელნაწერში მოთავსებული ძველი ქართული მწერლობის მნიშვნელოვანი ძეგლი, რომელიც ხელნაწერებში სამი სხვადასხვა სათაურითაა წარმოდგენილი, მაგრამ უფრო ცნობილია და გაავრცელებული სახელწოდებით „ქება და დიდება ქართულისა ენისა“. თხზულებების ყველაზე მოკლე და, როგორც ჩანს, თავდაპირველი სათაურია – „ქართულისა ენისათეს“ (სინა-6, 981-983 წწ.). თხზულების ტექსტის დახვეწის შემდგომ ეტაპზე ჩამოყალიბდა მისი ახალი სათაური – „ქება ქართულისა ენისა“ (სინა-34, X ს-ის შუა წლები), ხოლო საბოლოო სათაური მიეცა თხზულებას ბოლო რედაქციის ჩამოყალიბებისას და იგი ცნობილია ორი ხელნაწერით – „ქება და დიდება ქართულისა ენისა“ (სინა-38, 979 წ.; სინა-32-57-33, 864 წ.).

ის, რომ თხზულების სათაურმა და მისმა ტექსტმაც (მედარებით უმნიშვნელოდ, სულ ორიოდე, მაგრამ პრინციპულ შემთხვევაში) ცვლილებების ეტაპები გაიარა, იმის მაჩვენებელია, რომ იგი ერთი ავტორისაა და ეს ავტორია ის, ვინც ამ ხელნაწერებს ქმნიდა და მათზე რედაქციულ სამუშაოებს ატარებდა. ეს ავტორია ცნობილი საბანძინდელი, ხოლო შემდგომი სინანზინდელი მოღვაწე იოვანე-ზოსიმე, რომლის ავტოგრაფიცაა თხზულების ოთხივე ხელნაწერი.

თხზულების სამი ხელნაწერის (სინა-34, 38, 32-57-33) იოვანე-ზოსიმესეულ ავტოგრაფობაში ეჭვი არასდროს არავის შეუტანია, ხოლო მეოთხე ხელნაწერს, ნუსხაბეჭდურით დაწერილი პირველი სამისაგან განსხვავებით, ასომთავრულითაა დაწერილი, სხვა მწერლის გადაწერადად მოიჩვენებ, მაგრამ, ვფიქრობ, ეს, სულ ცოტა, სადავოა. ასომთავრულით დაწერილია სწორედ ის, რომელსაც ყველაზე მოკლე, თავდაპირველი ორსიტყვიანი სათაური აქვს – „ქართულისა ენისათეს“. მოუხედავად იმისა, რომ ამ ხელნაწერის გადაწერის თარიღი ყველაზე გვიანდელია სხვა ხელნაწერთა გადაწერის თარიღებს

შორის, რასაც, ჩვეულებრივ, რომელიმე თხზულების დათარიღებისათვის, როგორც ცნობილია, მნიშვნელობა არა აქვს, ავტორის მიერ მასზე მუშაობის ეტაპები ასე უნდა წარმოვიდგინოთ: თავდაპირველად იოვანე-ზოსიმემ თხზულება დაწერა ასომთავრულით, ხოლო ტექსტზე მუშაობის შემდგომ ეტაპებზე (როგორც ჩანს, ინტერვალებით) იგი სამჯერ გადაწერა ნუსხა-ბეჭდურით და ორი სხვადასხვა სათაურით. სხვათა შორის, მრავალ სხვა არგუმენტთან ერთად, რომელთა განხილვის ადგილი აქ არ არის, ასომთავრულით ნაწერი ტექსტის იოვანე-ზოსიმესეული ავტოგრაფობის ნიშანია ისიც, რომ ტექსტს ბოლოს მიწერილი აქვს ფორმულა – „ლცოცა ყავთ“, რომლითაც ამათვრების ხოლმე იოვანე-ზოსიმე მის მიერ გადაწერილ ხელნაწერებს თუ ტექსტებს.

არსებითი მნიშვნელობა აქვს იმასაც, რომ ოთხივე შემთხვევაში ტექსტი დაწერილია ცალკე, ერთ ფურცელზე და ჩაკერებულია თუ დართულია ხელნაწერების ბოლოს (მხოლოდ ერთ შემთხვევაში – სინა-34, იგი ჩანერგილი ხელნაწერის სადღაც შუაში). როგორც ჩანს, იოვანე-ზოსიმე, შესანიშნავი მიწნოვარაფი, გამორჩეულ მნიშვნელობას ანიჭებდა ამ თავის ორიგინალურ ნაწარმოებს, მის ტექსტზე იმუშავა თავისი შემოქმედებითი საქმიანობის სხვადასხვა ეტაპზე და სამოპავლოდაც შემოწავის მიზნით, დაურთო სინის ხელნაწერთა კოლექციის სხვადასხვა და სხვადასხვა დროის ხელნაწერებს (ერთ შემთხვევაში, იგი მის მიერ დართულია 864 წელს გადაწერილი სინური მრავალთავისთვის, რომელიც იოვანე-ზოსიმეს დაბადებამდე თითქმის ერთი საუკუნით ადრეა შექმნილი).

ამ ძველთან მრავალი ფოლოლოგიური, ტექსტოლოგიური, კოდიკოლოგიური და ლიტერატურულ-ლიტურგიალური საკითხი დაკავშირებული; ყველა მაიფას აქ ვერ განვიხილავთ, თუმცა, საკითხების ეს წრე, ამ მათი ნაწილი, მდარებით ვრცელად არის შესწავლილი დაწერილობაში მიღწეული ცალკე წიგნად გამოცემულ ნაშრომში (ქება და დიდება ქართულისა

წყაროსათვის საბრძანო.
გადამწერი – გაბრიელი (X-XI სს.).

ენისაჲ (ქებაჲ ქართველთაჲ და ქართველთა ენისაჲ), შემდგენელ-რედაქტორი ტარულ ფუტკარაძე, [თბ., 2000], სადაც მისი ავტორია ლილი ზევსურაძი.

რატომღაც, მოხდა ისე, რომ ბოლო ხანების ქართულ სამეცნიერო წრეებში და, შესაბამისად, გამოქვეყნებულ ნაშრომებში, ამ ნაწარმოებზე განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიენიჭა და მასში დაიხსენეს ისეთი „სიმბოლოების“, „კოდების“, „დამფრული წერილების“, „მაგიურად ნაჭედო ფორმულების“ და სხვ. „აღმოჩენა“, რაზედაც ავტორის (იოვანე-ბოსიძის) არც უფიქრია და არც იყო ეს მისი მიზანი.

შემთხვევითი არ არის, რომ ამ ნაწარმოების და მისი შემცველი ზღანძვრების პირველ შემწავალდებს: ბ. შროსი (1858 წ.), ალ. ცაგარელს (1888 წ.), ნ. შროსი და ი. კეკელიშვილს (ორივე ერთობლივად – 1902 წ.) განსაკუთრებული მნიშვნელობა მისთვის არ მუენიჭებიათ და არც არანაირი მსჯელობა არ გაუმართავთ მის გარშემო.

მხოლოდ 1924 წლიდან, როდესაც პ. ინგოროვამ პირველად გამოაქვეყნა ტექსტი ნ. შროსის და, სავარაუდოდ, ა. ცაგარელის არც მთლად ზუსტი გადმონაწერის მიხედვით, და, რაც მთავარია, ტექსტში რამდენიმე თვითნებური ცვლილება შეიტანა (მათ შორის „წერილი ზის, რომელ ასოა არს“ შეცვალა „წილი ზის, რომელი ასოა არს“-ით), დაიწყო ტექსტისთვის რაღაც სიმბოლურ-მაგიური მნიშვნელობების მინიჭება და „აღმოჩენა“; ხოლო თვითონ პ. ინგოროვამ ტექსტს განიხილა და როგორც „ეზოთერული სიმბოლის მატარებელ მესიანისტურ ძეგლს“ მისი მომდევნო სტეჟასებაჲ „კულევრის მიერ ჩატარებული მუშაობის შედეგად საუქმე იქამდე მივიდა, რომ, როგორც 2000 წელს გამოცემულ ზემოდასახელებულ ნაშრომშია შევკამბული, „კინე წელითა აღრიცხებაჲ იკლდებოდა, „ქებაშიც“ წელითა აღრიცხებაზე მითითება ამოკითხა; ვინც ანბანის წარმოშობაზე მუშაობდა, ანბანის შექმნის თარიღის მითითება ივარაუდა; ვინც უახლოეს ხანში მეორედ მოსვლის, ან მესიის მოსვლის იდეით იყო შეპყრობილი, მესია ან მეორედ მოსვლის რიცხვი იხილა და ა. შ.“ (გვ. 111-112). უფრო მეტი, „ქებაჲ“ ეფემერტკარისნის ტილი და მნიშვნელობის, ხოლო ზოგჯერ შემთხვევითი მასზე დიდი დატვირთვის მატარებელ ნაწარმოებად იქნა მიჩნეული და ა.შ.

სინამდვილეში, „ქებაჲ და დიდებაჲ ქართულსა ენისაჲ“ სასულიერო პირთა რაფიული ფანტის ნაწარმოებია; იგი დღევანდელი თვალთახედვით ლექსია, პოეტური ძეგლია, რიგმულ წყობაზე აგებული თვითი ლექსია, ვერძობა; ხოლო თავისი დროის (X ს.) ნომენკლატურის მისადაგებით ქართული ენისადმი მოძღვრონ სტრუქტურისა, განადგობა და ქება. ასეთი სტრუქტურა და უფრო მეტივე ფორმის ტროპარები ასობით იწერებოდა და დღესაც იწერება ასობით წმინდანისა და ქრისტიანული დღესასწაულების სახელზე. ოღონდ, ეს ტროპარები ლიტურგიული ჰიმნებია, ღმრთისმსახურების დროს ეკლესიებში

კვადრიფოლმი. ჯრფის მეორე ოთხთავი (XII-XIII სს.).

საგალობლებია, ხოლო „ქებაჲ და დიდებაჲ ქართულსა ენისაჲ“ არ ეკუთვნოდა და არც შეიძლება და პუთვნებოდა ასეთ ჰიმნებს, რადგან, საერთოდ, ლიტურგიული ჰიმნები ეკუთვნით მკაცრად რეგლამენტირებულ პერსონებს მათი იერარქული რანგის დაცვით (პ. ლომიძე). თუმცა, არ არის გამორიცხული და უფრო მოსალოდნელია, რომ სხვადასხვა შემთხვევებში (და არა ლიტურგიკისა) სამშობლოს მოპოვებული სინამდვილე ქართველები მას, როგორც სიმღერას, ჰიმნს ასრულებდნენ.

სამშობლოსაგან შორს (პალესტინასა და სინის მთაზე) მოღვაწე ქართველებს წრეში, რომლებიც იქ მსოფლიო სასულიერო მწერლობის ძეგლების ქართულად თარგმნას, მაშასადამე, იზადროლად, ქართული ენის გადიდება ემსახურებდნენ, შეიქმნა პატრიოტული სულისკეთებით გამსჭვალული პოეტური ნაწარმოები, რომელიც მათთვის ამ გრძნობების აღტყლების და დამყაფი-

ლების საშუალება იყო. ამდენად, ნაწარმოებში ერთგან გატარებულ აზრს, რომ ქრისტიკ მეორედ მოსვლისას ქართულ ენაზე გაიკითხავს ცოდვილ-მარალს („ღმერთმან ამხილოს ამით ენითა“), სეროილზე საღმრთო წინასწარმეტყველებად არც ვინმე თვლიდა მაშინ და, მით უმეტეს, არც ახლა უნდა ჩაითვალოს.

როგორც ჩანს, შეიძლება ამ და სხვა მასში გატარებული იდეების გამო ნაწარმოებს იმითათვე დაბრკოლებები შეეცა, იგი არ გასცლიდებია სინელ მოღვაწეთა ვიწრო წრეს, არ გავრცელებულა საკუთრივ ქართული ენის სამშობლოში, საქართველოში. თუმცა, იგი, როგორც პოეტური ნაწარმოები, მინარსობრივად და „სურსებების ტექნიკითაც“ მაღალი დონისაა.

მინარსობრივად იგი აგებულია ძველი და ახალი აღთქმის ამ უკანასკნელის ქართული რედაქციის) რიცხობრივი მონაცემების, კერძოდ, რიცხვების, 4-ი და 4 ათასის წრეთიერთდაკავშირებაზე.

საერთოდ, იოვანე-ზოსიმე რიცხვებისა და ციფრების სამყაროში ერთობ ჩახედული და გათვითცნობიერებული იყო – საქმარისაა აღინიშნოს, რომ კალენდარული ტრაქტატი – „ქრონიკონი სრული მისითა საუნევებლითა განგებითა“, რომლის მიზანი ყველაზე დიდი ქრისტიანული დღესასწაულის – აღდგომის გამოთვლაა, მის მიერ, სულ ცოტა, სამჯერ, მაინცაა გადენილი X ს-ის ბოლოს*.

ლექსშიც იოვანე-ზოსიმე ერთმანეთს აკავშირებს ლაზარეს 4-დღიან სიკვდილს ქრისტეს მკრედე მოსვლის 4000 წელთან, დაეთი წინასწარმეტყველის მიერ უფლის ერთი დღის, „კითარცა ათას წლად“ მიწნევასთან, ქართული სახარების დასაწყისში 4.000 რიცხვის აღმნიშვნელი *წლ* ასოს არსებობასთან. ამ დამთხვევების საფუძველზე მას, როგორც რიცხვებში და წერილობით ძეგლებში კარგად ჩახედულს, ადვილად შეეძლო გამოეთქვა აზრი ქართული ენის განსაკუთრებულ გაფორმებულობაზე; როგორც ჩანს, ყოველივე ამან ჩააგონა შეექმნა ქართული ენისადმი მიძღვნილი *ორცელი ტროპარი*, რომელშიც გატარებული იდეები, ვიწროვრედ, სერიოზულად არავის შეეძლო აღეცა – ეს იყო ქართული ენის განდიდება, შექება და

მეტი არაფერი, თუმცა, აგებული, როგორც ამას ნესი მოითხოვდა, საღმრთო წერილის, ძველი და ახალი აღთქმის მონაცემებზე.

შესრულების ტექნიკური თვალსაზრისითაც იოვანე-ზოსიმემ ამას ერთობ ვირტუოზულად მაღალი – რიტმულობის მიხედვით ტექსტი 7, 8, 11 (ზოგჯერ მეტ ან ნაკლებ) მარცვლებისაგან შედგენილ მუხლებად, ე.ი. ძირითადად, მაისც იამბიკურ ერთეულებად იყოფა და აღიქმება, რაც ამ პუბლიკაციამ პირველადაა წარმოდგენილი, განსხვავებით ადრეული გამოცემებში ტექსტის უფრო მძორე მონაკვეთებად დაყოფისაგან. კავშირი „და“ იქაც და აქაც ტექსტის მარგანიზებული ელემენტია და მას ცალკეულ მონაკვეთებად ყოფს. ამიტომ, ვთვლი, რომ დასაწყისშიც არა „დამარხულ“, არამედ „და მარხულ“ უნდა ნათქვამი, მით უმეტეს, რომ სემანტიკურად (მნიშვნელობით) ორივე ერთი და იგივეა. მართალია, ეს „დამარხულ“ კიდევ გვხვდება ტექსტში ერთგან (ყოველი საიდუმლოა ამას ენასა შინა დამახულებ არს¹), მაგრამ აქ ისინი („და“ და „მარხულ“) ერთად უნდა დაინერსო, რადგან ამ შემთხვევაში „და“-ს რამე ცალკე ფუნქცია არ გააჩნია.

იოვანე-ზოსიმეს ამ „და“-ებში

ტექსტის მხოლოდ რამდენიმე ძირითადი მონაკვეთი აქვს მონიშნული („და მარხულ“, „და მეგობრობა“² და სახარება³, „და ესე ენა“ – A ხელნაწერი⁴), „და მარხულ“, „და სახარებასა“, „და ესე ენა“, „და ესე ყოველი“ – B ხელნაწერი⁵; „და მარხულ“, „და ახალმან ნინო“, „და ოთხისა დღისა“, „და ესე ენა“, „და ესე ყოველი“ – C ხელნაწერი⁶; „და მარხულ“, „დაწი“, „მდაბალი“ – D ხელნაწერი⁷). აქედან ჩანს, რომ: 1) D ხელნაწერის ტექსტი სხვაზე ადრეულია, რადგან აქ მისი დაყოფა ჯერ მხოლოდ მარტო, ჩანასახის მდგომარეობაშია; 2) ტექსტის მონაკვეთებად დაყოფა ნებისმიერია და მთლიანად მხოლოდ რიტმულ-ინტონაციურ პრინციპზეა აგებული; 3) ხელნაწერებში ტექსტზე იოვანე-ზოსიმეს მუშაობის სხვადასხვა ეტაპია წარმოდგენილი; 4) განსხვავებული არ ნიშნავს, რომ იოვანე-ზოსიმეს სხვადასხვა რედაქციის ტექსტი პირდაპირ, ისინი სხვა ავტორებისა და თვითონ მხოლოდ გადადგენილია. პირიქით, აქ წარმოდგენილი შემოქმედებით სურათი სწორედ იოვანე-ზოსიმეს ავტორობის და ტექსტზე, მისი რიტმული ფორმის დახვეწაზე ავტორის ავთენტურობის მუშაობის მარეგულირება.

მაშასადამე:

1. „ქება და დიდება ქართულისა ენისა“ ქართული ენისადმი მიძღვნილი სტიქარინია, რომლის ტექსტი, ვარდა ქართული ენის ქებასა, რამე განსაკუთრებულ მინასობრივ დატვირთვას არ შეიცავს.

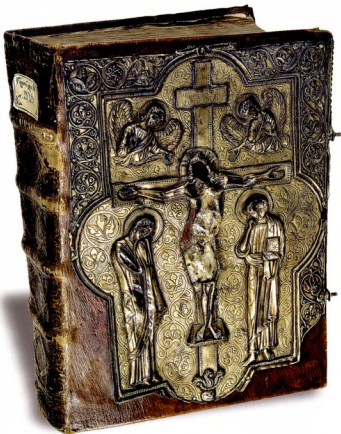
2. მისი ავტორია X ს-ის II ნახ-ის საბანძიდელ-სინანშიმდელი მოღვაწე იოვანე-ზოსიმე, რომელსაც ლექსი რომ არ დაკარგულიყო, იგი რამდენიმეჯერის გადაწერია.

3. ნაწარმოებმა ჩვენამდე მოაღწია ოთხი ხელნაწერით და სამი განსხვავებული სათაურით. ამ ხელნაწერებსა და ნაწარმოების სათაურებით კარგად ჩანს ავტორის ტექსტზე მუშაობის ეტაპები.

4. ნაწარმოებში ოსტატურადაა გამოყენებული ძველი და ახალი აღთქმის ტექსტები (ამ უკანასკნელის მხოლოდ ქართულ რედაქციებში) მკრედე მოსვლასთან დაკავშირებული რიცხობრივ-ციფრობრივი მონაცემები. მათი ურთიერთდაკავშირებით წამოყენებულია თვალსაზრისი მეორედ მოსვლისას კაცობრიობის, ვითომდა, ქართული ენით განკითხვის შესახებ, რაც პოეტური მიკერძოლად და მას სერიოზულად და პირდაპირ მნიშვნელობით არავინ აღიქვამდა და, ცხადია, არც დღეს უნდა იქნეს აღქმული.

5. ნაწარმოები შექმნილია უცხოეთში მოღვაწე ქართველების წრეში; მან საქართველოში გავრცელება ვერ მოუვა და იგი ეწაზურებათ სამშობლოს მონევეტილი ადამიანების პატრიოტული გრძნობების დამყაფილებას.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის შემდეგ, ვფიქრობ, ტექსტი ასე უნდა დალაგდეს:

ტბეთის ოთხთავი (XII ს.)

და მარხულ არს ენა ქართული
დღემდემდ მეროდ მოსლვისა,
მისისა სანამებულად,
რათა ყოველსა ენასა,
ღმერთმან ამილოს ამით ენითა.
და ესე ენა მძინარე არს დღესამოდ.
და სახარებასა შინა ამას ენასა ლაზარე პრქან.
და ახალმა წინა მოაქცია.
და ჰეცენე დედოფალმან –
ესე არიან ორნი დანი,
ვითარცა მარიამ და მართა.
და მეგობრობა ამისთეს თუქა,
ვითარმედ ყოველი საიდუმლო
ამას ენასა შინა დამარხულ არს.
და ოთხისა დღისა მუდარი ამისთეს თუქა
დავით ნინანარმეტყუელმან, რამეთუ
„ნელი ათასი, ვითარცა ერთი დღე“***.
და სახარებასა შინა ქართულისა,
თავსა ხოლო მათქმსა,
ნერილი ზის, რომელ ასო არს,
და იტყვს, ყოვლად ოთხ ათასსა მარაგსა,
და ესე არს ოთხი დღე.
და ოთხისა დღისა მუდარი,
ამისთეს მის თანად დაფლული,
სიკუდილითა ნათლისღებისა მისისათა****.
და ესე ენა, შემკული და კურთხეული
სახელითა უფლისათა,
მდაბალი და დანუნებული,
მოელის დღესა მას
მეორედ მოსლვასა უფლისასა;
და სასწაულად ესე აქუს –
ოთხმეორე და ათთხმეტე ნელი
უმეტეს სხუთა ენათა,
ქრისტეს ნათლვითგან ვიდრე დღესამოდ.
და ესე ყოველი, რომელი ნერლი არს,
მონამედ ნარმოვითარ –
ესე ნილი ანანისა****.

ტექსტის რიტმულ-ინტონაციური დალაგების მეორე ვარიანტი შეიძლება ასეთი იყოს:

და მარხულ არს ენა ქართული დღემდემდ მეორედ მოსლვისა,
მისისა სანამებულად,
რათა ყოველსა ენასა ღმერთმან ამილოს ამით ენითა.
და ესე ენა მძინარე არს დღესამოდ.
და სახარებასა შინა ამას ენასა ლაზარე პრქან.
და ახალმა წინა მოაქცია და ჰეცენე დედოფალმან –
ესე არიან ორნი დანი, ვითარცა მარიამ და მართა.
და მეგობრობა ამისთეს თუქა, ვითარმედ ყოველი საიდუმლო
ამას ენასა შინა დამარხულ არს;
და ოთხისა დღისა მუდარი ამისთეს თუქა დავით
ნინანარმეტყუელმან,
რამეთუ „ნელი ათასი, ვითარცა ერთი დღე“***.
და სახარებასა შინა ქართულისა, თავსა ხოლო მათქმსა,
ნერილი ზის, რომელ ასო არს,
და იტყვს, ყოვლად ოთხ ათასსა მარაგსა,
და ესე არს ოთხი დღე.
და ოთხისა დღისა მუდარი, ამისთეს მის თანად დაფლული,
სიკუდილითა ნათლისღებისა მისისათა****.
და ესე ენა, შემკული და კურთხეული სახელითა უფლისათა,
მდაბალი და დანუნებული,
მოელის დღესა მას მეორედ მოსლვასა უფლისასა;
და სასწაულად ესე აქუს –
ოთხმეორე და ათთხმეტე ნელი უმეტეს სხუთა ენათა,
ქრისტეს ნათლვითგან ვიდრე დღესამოდ.
და ესე ყოველი, რომელი ნერლი არს, მონამედ ნარმოვითარ –
ესე ნილი ანანისა****.

განსხვავება ტექსტის ამ ორ რიტმულ-ინტონაციურ მონაკვეთად გამოფასა შორის, როგორც ხედავთ, „და“ მაკავშირებლის რიცხოზოვრე რაოდენობაშია – პირველ შემთხვევაში იგი 13-ია, ხოლო მეორე შემთხვევაში – 12. მათი სიმბოლური დატვირთვა ცხადია – პირველ შემთხვევაში იგი გულისხმობს მაცხოვარს და მის 12 მოციქულს, ხოლო მეორე შემთხვევაში – მხოლოდ 12 მოციქულს. ვფიქრობ, უპირატესობა პირველ ვარიანტს უნდა მიენიჭოს.

* მოხუცდამდე იმისა, რომ „ტებას“ შემცველ ხელნაწერთა აქ წარმოდგენილი ლოკალური თანმიმდევრობა არ ემთხვევა 3. ინტროდუცხულ ქრონოლოგიურ თანმიმდევრობას, ლეტერსა (A.B.C.D) მათგან მათ მიხედვით ვტყუებ, რომ მათმა შეცდამა არ შეეძინა ახალი არქულები: A- სინა 34 (965 წ.), B- სინა 38 (979 წ.), C- სინა 32-57-33 (864 წ.), D- სინა 6 (981-983 წ.).

** სებათა შორის, აქ ერთ საკითხს წინა უნდა შევხვად: იმ სამკარბო (ძირითადად, მარცხ ბიზანტიურში), რომელშიც ოვანეს-ხოშიმ მოღვაწეობდა, დასაბამით თვან ქრისტეს მოსვლად წელთაღიგების თარიღად, ძირითადად, 5500 (აღმსარებლობა) 5508 (ბიზანტიური) და 5604 (ქართული) იყო მიღებული. ამთავან, სებათა ქართულად და ბიზანტიურში შორის 96 წელი. რატომ მოიწოდებდნენ ოვანეს-ხოშიმ ამ სებათას 94 წელი, გავაგებოთ. შეიძლება მას, როგორც ქალენდრული სისტემების მცოდნეს, ამ საკითხზე თავისი შეხედულება ჰქონდა, რომელსაც დღეს ვერ ვხედავთ. ოვანეს-ხოშიმ მის შიგნით გადარჩილ წელ-ნაწერებს თარიღს, როგორც წესი, ორი წელთაღიგებით – დასაბამითავე და ქართულ კრონოლოგიით ადგენიდავდა (არის გამოსაჩინებელი, როგორცაა ერთი რომელიმე თარიღი დასაშვლი). ბიზანტიურ თარიღები ერთმანეთს არ ემთხვევა ერთი ან ორწლიან განსხვავებას ვაძლევს. იქნებ ამ თარიღებზე საუბარზე მას შემდეგ – ცალკე თაობაში და ანალოგია რაიმე წელს მოუცემნო ოვანეს-ხოშიმ მერ ბიზანტიურ და ქართულ დასაბამითან წელთაღიგებებს შორის 96-ის ნაცდელ 94-ისთვის უმარტობის მიზეზებს მასსავე დავუბნო. „ტება და დიდება ქართულისა ენისა“. ხომ არ დგენდა იგი დასაბამითან ბიზანტიურ წელთაღიგებებზე 5508-ის ნაცდელ 5510 წელს? ხომ არ არის ეს ანალოგი ხელნაწერთა მას შიგნით დამახლული თარიღები? ერთი სიტყვით, ყველაფერი ეს უკვე კოფიდა საუბარზე.

*** ზღერ: „ერთიძე ესე წე დაგვანადგობს, საფარადნი, რამეთუ ერთი დღე უფლისა შიგნით ვითარცა ათასი წელი და ათასი წელი ვითარცა ერთი დღე“ (2 პეტ. 3:8). ათასი წელი თუალთა წინაშე უფლისათა, ვითარცა გუმრედილი დღე“ (ეს. 89:4 „C რედაქცია“). რამეთუ ათასი წელი წინაშე თუალთა მენთა, უფ-ლო, ვითარცა გუმრედილი დღე“ (ესაი. 89:4 „C რედაქცია“) (ვათალოცე ეპისტოლითა ქართული ვერსიისა X-XIV სს-თა ხელნაწერების მიხედვით. გამოსცა ქუთაისი ლოკალურიდან. აკაკი მატიანის რედაქციით (ძველი ქართული ენის ძეგლები, 9) თბ., 1956; ფასაღაშის ძველი ქართული რედაქციები X-XIII სს-თა ხელნაწერების მიხედვით. გამოსცა შტეტალი შანიძე, I. ტექსტი (ძველი ქართული ენის ძეგლები, 11) თბ., 1960; ფასაღაშინი. ახალი, შესწორებული გამოცემა, მოამზადა ვიქტორ კლავდი (საქალაქო ბიბლიოთეკა, IV), თბ., 2006.

*** ზღერ: „ანუ არა უნეთია, რამეთუ რომელთა-საც ნათელ-ვიღებ ქრისტეს მაჰარა ნათელ-ვიღებ? და თან-დავფლენით მას ნათლის-ღებითა მით სიკუდილსა მასსა, რათა ვითარცა ადგას ქრისტე მუდგონითი დიდებითა მასსა, ანუ, ეგრეთ ზღერ ნათელ-ვიღებთა ცხოვრობისა ვიღებთ. უფრო თან-არეგ ვიწმინდებ მისგანდა სიკუდილსა მასსა, ვერცა ადგომასა მას მისა ვიღებთ“ (პრომ. 6, 3-5) (ქალაქი ეპისტოლითა ქართული ვერსიისა გამოცემაზე მომზადების მიზეზებით და კორექტი დაწვრილი აკაკი მატიანის რედაქციით (სიუ ტეკლა) (ქართული ენის ძეგლები, 16) თბ., 1974).

**** ნა წესი-საქალაქი ნაწარმე ქრისტესი (A.B.C.) რამდენიმე ქრონოლოგიურ Dss (საქალაქი-საქალაქი ნაწარმე) მომდევნოება, „ესე ნილი ანანისათა“ ნა-ცდელ ასო წელი ანანისათა“ წელი. ვფიქრობ, ეს მერაგად და არასტატუსად ავტორის შიგნით მიღებული ტექსტისა, რადგან ლექსი ხომ დატკბობრეად აღიწერ, როგორც 4,000-ის და რადგან ქართული სახარების დასაწყისი ასო („სიონი მოიხსა იესო ქრისტე“) – მათ. 1, 1) უფროფორადაკავშირება ავტორად. ამიტომ, თავდაპირველად, „ესე წელი ანანისათა“ (წარმოშობითან ესე წელი ანანისათა) უფრო სწორია. სტეფანე უპირატესობას ათასი წელითა ანანისათა, თუმცა, არაფერმცხადის გარეშე ხელნაწერებს შორის არსებულ სხვა, უმნიშვნელო ოროლოგიურ კითხვასაგებზე არ შეუერთებს (სიონი ავრცხილთა ტექსტის გადმოწერა, დიდი ზეცურისანსაგად გამოცემაში), რადგან ავტორის შიგნით თავისი ნანამართლის რამდენიმე გადგენისათა, ისინი ბუნებრივია.

განათლების და კულტურის უმთავრესი კერები შუა საუკუნეების საქართველოში

ჭულტარტის იადგარი (X ს.)

ერეკლი მარტელის კოლექციიდან (1028-1031 წწ.)

შუა საუკუნეების საქართველოში, ისევე როგორც სხვა ქვეყნებში, კულტურისა და განათლების კერები იყო ეკლესია-მონასტრები. ისინი უძველესი დროიდან მრავლად იყო როგორც საკუთრივ საქართველოში, ისე საზღვარგარეთ, უცხოეთში არსებული ქართული ეკლესია-მონასტრების სახით. ყველაზე მნიშვნელოვან ძეგლებს ქვემოთ ქრინოლოგიური თანმიმდევრობით განვიხილავთ.

ხანცთა. ხანციის მონასტერი, როგორც ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი კულტურულ-საგანმანათლებლო კერა, დაარსდა კლარჯეთში VIII ს-ში, 782 წლის ახლო ხანებში დიდი ქართველი საეკლესიო მოღვაწის ნწ. გრიგოლ ხანძთელის (ხანცთელის) (759-861 წწ.) მიერ.

ხანციის ისტორიის უმნიშვნელოვანესი პერველწყაროა აქაური მოღვაწის, შესანიშნავი მწერლის, გიორგი მერჩულის მიერ ხანცთაშივე 951 წელს დაწერილი ქართული პავოგრაფიული ლიტერატურის ბრწყინვალე ძეგლი – „გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრება“. მასში წარმოდგენილია ფართო პანორამა საეკლესიო მშენებლობისა ტაოკლარჯეთში. გარდა გრიგოლ ხანცთელისა, რომლის ინიციატივითაც დაარსდა ორი უმნიშვნელოვანესი მონასტერი (ხანცთა და შატბერდი), სამონასტრო მშენებლობაში ჩაბმული იყვნენ მისი მოწაფეები – თეოდორე, რომელმაც 840 წლის ახლოს მონასტერი დააარსა ნეძმბ, ქრისტეფოვრე – კვირიკენმრდის დამაარსებელი იმავე ხანებში (ორივე პორეკომის ხეობაში); ნწ. გრიგოლის დიხული საბა (საბანი) – იმხნის ამაღლმწიგნებელი და სხვანი. გარდა ამისა, გრიგოლ ხანცთელის მოწაფეები იყვნენ ქართლის კათალიკოსი არსენ I დიდი (820-877 წწ.), რომლის მეშახებე „გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრება-

ში“ ნათქვამია, რომ ის არის „დიდი არსენი, ქართლისა კათალიკოზი და მცხეთისა საყდრის გარგნი დაუჭნობელი“ (ძეგლები, I, გვ. 267-20), და ცნობილი ეპისკოპოსი ეფრემ მანყვერელი (815-880 წწ.), რომელმაც „ქრისტესმირითა ბრძანებითა მიპრონისა კურთხევითა ქართლს განანესა იერუსალიშისა პატრიარქისა განესებითა“ (ძეგლები, I, გვ.290:35-36).

ამავე ნაწარმოებში პირველად არის ჩამოყალიბებული შესანიშნავი პოლიტიკური ფორმულა – „ქართლად ფრიადი ქუეყანაჲ აღირაცხების, რომელსაცაჲ მინა ქართულითა ენითა ჟამი შეინირვის და ლოცვაჲ ყოველი აღესრულებს“ (ძეგლები, I, გვ. 290:38-40). ამ ფორმულამ მომავალში, საუკუნეების განმავლობაში არაერთხელ დაამტკიცა თავისი სიციცხლისუნარიანობა და ცხოველმყოფელობა – მართლაც, ქვეყანა პოლიტიკურად არაერთხელ ყოფილა დაშლილ-დანაწილებული, მაგრამ მისი შემკრებელ-გამაგრებელი მოსახლეობის პოლიტიკური დამოუკიდებლობის პირობებშიც ყოველთვის იყო საქართველოს ეკლესია – ქართულითა ენითა ჟამის შემწივრელი და ყოველი ლოცვის ამ ენითვე აღმასრულებელი. ზორიად საქართველოს ქვეყანა (ძველი, ისტორიული სახელწოდებით, „ფრიადი ქართლი“) მრავალ პოლიტიკურ ერთეულს მოიცავდა, მაგრამ საქართველოს ეკლესია ერთი, ყოველი მათგანისათვის საერთო იყო.

ნწ. გრიგოლ ხანცთელის ზემოთ დასახელებული მოწაფეების გარდა, თავდაპირველად ხანციის მკვიდრი იყო და აქედან გამოვიდა ცნობილი მაცარი ლეთეთელი, შემდგომში საბანმინდის ლავრაში დამკვიდრებული, რომელმაც სხვებთან ერთად მონაწილეობა მიიღო ჩვენამდე მოღწეული უძველესი თარიღიანი ქართული ხელნაწე-

მარკეტლის საკათედრო ტაძარი (VII-X სს.)

რედაქციებისაგან და ცალკე დგას; ამიტომაც, ისინი მთლიანად გამოცემული (ა. შანიძე, 1945). ეს ფაქტები, თავის მხრივ, შატბერდის ცალკე, ადგილობრივი ლიტერატურული სკოლის არსებობის მაჩვენებელია, რომლის საქმიანობა მხოლოდ ხელნაერთა გადაწერით არ შემოიფარგლებოდა და აქ განსხვავებული ლიტერატურული რედაქციების ტექნიკებსაც ქმნიდნენ.

მაგრამ, შატბერდის ლიტერატურულ სკოლას თუ რომელიმე ხელნაერთმა გაუთქვა სახელი, პირველ რიგში, ესაა ე.წ. შატბერდის კრებული (S-114). იგი დღეიწ ზომის (28X22 სმ) ტერტის ხელნაერთია, რომელიც 287 ფ. შეიცავს. ახლავს შეტყდა მნიშვნელოვანი ანდერძი, რომლის მიხედვით ხელნაერთი გადაწერილია ცნობილი შატბერდელი მოწოდების, იოვანე ბერას მიერ; მას ამ საქმეში ეხმარებოდნენ ბიძამისი (დედის ძმა) მიქაელი და თავისივე ძმა დავითი. ამ ანდერძსა და ხელნაერთზე მიწერილი სხვა მოსახსენებლის მიხედვით, იგი 973-976 წწ-ით თარიღდება. მაგრამ, შატბერდის კრებული პირველ რიგში ფასდაუდებელია თავისი შედგენილობის და მასში შესული თხზულებების მიხედვით. ამ მხრივ იგი უზუსტესადაა და ენციკლოპედიური მნიშვნელობა — აქ შესული მრავალი ორიგინალური და ნათარგმნი თხზულება — 14 ძეგლი. მათ შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია: 1) გრიგოლ ნოსელი ეპისკოპოსის „კაცისა შესაქმნისათჳს“, 2) ეპიფანე კვირიელის „თუალთა“, 3) ბასილი კესარიელის „შეცთათვის სახისა სიტყუა“, 4) იპოლიტე რომაელის რამდენიმე თხზულება ან მათი ნაწყვეტები; მათ შორის, ნაწყვეტი მსოფლიო ისტორიის შემცველი თხზულების — „ქრისტიკონიდან“, „თარგმანება ქება ქებათასის“, „სახსი აღიქუთისა“ და სხვ. აქვეა „თარგმანება დავითის ფსალმუნებისა“. შატბერდის კრებული განსაკუთრებით ძვირფასია მასში შესული ორიგინალური ქართული საისტორიო თხზუ-

ლების — „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ გამო. თხზულებაში გადმოცემულია ქართლის გაქრისტიანების ისტორია IV ს-ში. იგი ცალკე რედაქციისაა და მრავალი თავისებურებით გამოირჩევა ამ ძეგლის სხვა რედაქციებს (სინური, ქელმოური) შორის.

შატბერდის კრებული თავისი განსაკუთრებული სამეცნიერო მნიშვნელობის გამო იმ მცირერიცხოვან ქართულ ხელნაერთთა ჯგუფში შედის (სინური მრავალთავი 864 წლისა, ნეგმირებული ძლისპირნი (A-609) X-XI სს-ისა), რომლებიც მთლიანადაა გამოცემული ცალკე ნივანად (ბ. გიგინეიშვილი, ელ. გუგუშვილი, 1979).

შატბერდის ლიტერატურულ სკოლას უკავშირდება ჩვენამდე მოღწეული სხვა ხელნაერთები:

1) ბასილი კესარიელის „თარგმანება აღმალმუნთაჲ“ (A-165), გადაწერილი 1035 წელს. ხელნაერთის მომგებელი (დამზადების ფასის გამძლეობა) დავით ჯიბისძე, ხოლო მისი დამკვეთი — ეზრა მამამფთავარი (როგორც ჩანს, ანგელი მთავარეპისკოპოსი, რადგან შატბერდი აწიოს ეპარქიაში შედიოდა). ხელნაერთის ანდერძში მრავალი ისტორიული პირი იხსენიება, მათ შორის — დავით ჯიბისძის მთელი სახლია. ცნობილია ხელნაერთის გადაწერისა თუ სახელების: საბა, მიქაელი, ვახტანგი, ივანე — დავით ჯიბისძის შვილი; ანდერძშივე დასახელებულია შატბერდის იმდროინდელი წინამძღვარი „მამა იფრემი“. ბოლოს ნათქვამია, რომ „ამ ნივანისა ტარტაჲ კატასა საფასოთა ვიყიდეთ“. კატა აქ ანთროპონიმი — ალბათ, უფრო ქალის სახელი, ვიდრე კაცისა, რადგან, როგორც ვიცით, კატა ერქვა დავით აღმაშენებლის ახლს, ხელნაერთის გადაწერიდან დაახლ. ნახევარი ს-ის შემდეგ დააბეჭდულს, რომელიც 1116 წელს მამამისმა „გაგზავნა საბერძნეთის, სძლად ბერძენთა მეფისად“ (თუმცა, ძველ საქართველოში (და თანამედროვეშიც), ისევე, როგორც

სხვა ქვეყნებში, მრავლადაა კაცისა და ქალის სახიარო სახელები).

2) XI ს-ის ხელნაერთი ქალაქილია (A-73), რომელიც შეიცავს ორ უმნიშვნელოვანეს თხზულებას — „ბასილი დიდის „ექსპოა დღეთას“ და გრიგოლ ნოსელის დაბადებისათჳს კაცისა“. ანდერძის მიხედვით, რომელიც გადაწერის ეკუთვნის, ხელნაერთი გადაწერილია გრიგოლ ვაჩეძორელს (ვახტანგის სოფლისა და მონასტრის სახელია ტაბოში), რომელსაც შატბერდში უმოღვაწი („დაიწერა დიდსა ლავრასა შატბერდს“), პეტრე მოძღვრის და მისი ძმის, გიორგის დროს, რომლებიც ხელნაერთის დამატებით ყოფილან („აჲმარენ ღმერთმან ნებისაგან თჳსისა“). ხელნაერთი, რომელიც ბოლოს მცხეთის სვეტიცხოვლის საკუთრება გამხდარა (აქედან მოხდა საეკლესიო მუზეუმში, საქართველოს მუზეუმში და ხელნაერთი ინსტიტუტში), რთული თავგადასავლიანია. მის ფურცლებზე სხვადასხვა დროის მრავალი მინაწერი მოიპოვება. მათ შორის ერთ მტკად ღირსშესანიშნავია და ეკუთვნის სულხან-საბა ორბელიანს — როგორც ჩანს, მიწერილია მისი ჯერ კიდევ ერისკაცობის დროს, რადგან თავისთავს მხოლოდ სულხანს უწოდებს. მინაწერი ფილოლოგიური მნიშვნელობისა — სულხანი უწინაშეს სიტყვების განმარტებას ხელნაერთზე გვიან მომუშავე უცხო პირს: „აჲ ორი ფურცელი აქლია, ეს ევერ მუშუტყლია და კიდევები მოუთხუნიან, ვითომ უთარგმნია ძნელი სიტყვანი, სულტყლიად უწერიათ, ნურგინ ირმწუნებთ, სულხანი“. საინტერესოა, რომ მინაწერის ტექსტი მუსხლიან-ბაბა იყენებს ხალხურ მითსაგულების სიტყვას „მოთხუნი“ („მოუთხუნიან“); მისი ძირია „თხუნი“, რომელიც, მისივე განმარტებით, „გასვრას“ ნიშნავს. სალიტერატურო ქართულში მისი ბაღალია დღეს გავრცელებული „მოთხუნი“ (ქველი, ერთობა, 1976, გვ. 317).

3) ეტრატის პალიმფსესტური ხელნაერთი (S-4939), რომლის 46 ფურცელია მოღწეული, მაგრამ შერჩენილი აქვს ზანდუკი (სარჩევი), საიდანაც ირკვევა, რომ იგი, სულ ცოტა, 27 თხზულებას მიიცვ შეიცავდა. აქედან მოღწეულია ერთი — ოთხე დამასკელის „შესხვა წმინდათა მოწამეთა და მამათა და ევერება მათი“. ხელნაერთს XII-XIII სს-ით თარიღებენ (ნუსხურიდან დაწერილი), ხოლო მის ქვედა ფენას — XI ს-ით. ანდერძის მიხედვით, იგი გადაწერილია „მოწილი მამამთავრის“, გიორგის ბრძანებით „ლაფრასა დიდსა შატბერდისა“. აქ, მონასტრის სახელი, დისიმილაციური გამწვანებით (დს და თს მონაცვლიობა) „შატბერდის“ ნაცვლად „შატბერი“ ფორმითაა გადმოცემული. უცნაურია, რომ გიორგი მრევლის მღვდელმთავარი ხელნაერთის ასეთ მორეულ სკრიპტორუმში — შატბერდში უკვეყიდა. ერთი მხრივ, ეს ამ სკრიპტორუმის XII-XIII სს-შიც სახელგანთქმულობის მაჩვენებელია, და, მეორე მხრივ, შეიძლება შემდეგ გარმოუ-

ბეზასაც მიეძღვნეს ყურადღება – ანდერძის ტექსტი ასეთია: „აღიდენ ღმერთმან სული გიორგი მამათავრისა მროველისა პარეხთა, ბრძანებასა მათსა აღ(ი)წერ(ეს) (ხელნაწერთა აღწერილობაშია – აღწერს(ი)“, მაგრამ ეს ქარაგმის არასწორად გახსნის შედეგია) ესე ლაურასა დიდსა პატერისა“. ე.ი. ხელნაწერის გადაწერის დასრულების დროს გიორგი მროველი გარდაცვლილი ყოფილა; „მროველის“ შემდეგი სიტყვა „პარეხთა“ – გრიგოლ ხანძთელის მოწაფეთა მიერ ამოწმებული კლარჯეთის კიდევე ერთი მწიგნულოვანი მონასტრის სახელწოდება, უადგილოა, თუ წინადადებაში ზნას არ ჩავსვამთ. იგი შეიძლება იყოს „ყოფასა“ („ყოფნასა“), მაშასადამე, „გიორგი მამათავრისა მროველისა პარეხთა (ყოფასა)“, მისი ბრძანებით პატერთში აღინერა ეს ხელნაწერი. რადგანაც ანდერძში გიორგი მროველის სულის დიდებაზე, ე.ი. გარდაცვალებზეა აღნიშნული, ხომ არ შეიძლება დავუშვათ, რომ იგი პარეხთში გარდაიცვალა მაშინ, როდესაც იქვე ახლოს, პატერდში მის მიერ შეკვეთილი ხელნაწერის გადაწერა ხდებოდა? აქვე უნდა აღინიშნოს გიორგი მროველის მოსახსენებლის შესახებ სამხრეთ საქართველოდან მომდინარე კიდევ ერთი ხელნაწერის – ადმონის იადვარის (XI ს., ინახება მესტიის მუზეუმში) ფურცელზე, მასშივე მოთავსებულ სხვა მრავალრიცხოვან მოსახსენებლებს (მათ შორის, სტეფანე ერუშნელი ეპისკოპოსისა) შორის. თუ რამდენადაა ეს ორი გიორგი მროველი ერთმანეთთან დაკავშირებული, მომავალი კვლევის საგანია (იგი დაუკავშირებელია ხელნაწერების გადართმელობასთან ან არგადათმელობასთან, გიორგი მროველისა და ლეონტი მროველის – XI ს-ის ქართველი ისტორიკოსის, „ქართლის ცხოვრების“ პირველი ბირთვის შემქმნელის მოღვაწეობის დროის ქორონოლოგიურ ურთიერთმიმართებასთან და სხვ.).

ოშკი. დავით მაგისტროსის (შემდეგში უფრო ცნობილის, როგორც დავით კურაპალატის) და მისი ძმის, ბაგრატ ერისთავთერისთავის მიერ სამხრეთ საქართველოში, ტაოში 970-იან წწ-ში აგებული გრანდიოზულ საგვარეულო (მათ სამარხზე) მონასტერთან არსებობდა სკრიპტორიუმი. იგი განეკუთვნება იმ მცირერიცხოვან ქართულ სკრიპტორიუმთა რიცხვს, რომელთა ნანგრევებმა ჩვენამდე მოაღწიეს; აღწერეს ჯერ ე. თაყაიშელმა (1917/1960), ხოლო შემდეგ ე. ვიხიამმა (2006, 2008). აქ გადინერა მრავალი ძვირფასი ხელნაწერი, რომლებიც დღეს დაცულია ქართული კულტურის სხვადასხვა კერაში.

როგორც ჩანს, ოშკში მზადება მნიშვნელოვანი ცენტრისა და კონკრეტულად სკრიპტორიუმის ჩამოყალიბებისათვის მშენებლობის პარალელურად მიმდინარეობდა – სამშენებლო სამუშაოების დამთავრებისთანავე, უკვე მომდევნო 977, 978 და 979 წწ-ში იქ შეიქმნა დიდი ზომის მესამინთავი ხელნაწერები – ოშკის ბიბლია, „სამოთხე“ და სხვ.

ნმფა გიორგის ქველური ხატის ლეჩუმი, ლაბქონი (XI ს.).

979 წელს ბარდა სელიაროსის დამარცხების შემდეგ, როგორც ჩანს, დავით კურაპალატისა და თორნიკე ერისთავთერისთავის ურთიერთშეთანხმებით გადმენდა მოპოვებული ნადავლის ნაწილით, აგრეთვე, სხვა ქონებით, ათონზე ქართველებისთვის დიდი მონასტრის აშენება (როგორც ცნობილია, ათონის მთაზე ნახევრად მიტოვებულ, წმ. კლიმენტის პატარა მონასტერში იმპერატორ ბასილი II-ს თორნიკე ერისთავმა გაუცვალა თავისი ორი მონასტერი – წმ. ფოკასი ტრაპიზონში და მონასტერი ტეს იბერიტეს [ე.ი. ქართველთა] კონსტანტინოპოლში). მართლაც, 980-983 წწ-ში ათონის წმ. მთაზე ქართველებმა აიშენეს დიდი მონასტერი (იგი-როინ). მისი მშენებლობისთვის მზადების პარალელურად დანერგულ იქნა მზადება მონასტრის სათანადოდ, მათ შორის ღმრთისმსახურებისთვის საჭირო ნივთებით უზრუნველსაყოფად. ამ მიზნით ოშკის ლავრის ახლად აშენებულ სკრიპტორიუმში, რომელსაც ხელმძღვანელობდა თორნიკე ერისთავის ძმა – იოვანე ვარაზაჩე ჩორჩანელი, შეიქმნა რამდენიმე ძვირფასი ხელნაწერი – ოშკის ბიბლია, ოშკის „სამოთხე“, „აოვანე ოქროპირის ცხოვრება“ და სხვ., რომლებიც ათონზე გაიგზავნა. ისინი ამჟამადაც იქ ინახება.

ამათ გარდა, ოშკში გადინერა დიდი და ქორონოლოგიურად მომდევნო

ჯერუტის მეორე ოთხთავი. შეკრულია 334 მინიატურით, ერთ-ერთი მომადგეველი მიტელი (XII-XIII სს.).

ხელნაწერი ა. ნ. მესტიის ოთხთავი 1033 წლისა (სახელი ეწოდება ამგანონ-დედი დავითობის მიხედვით). იგი სა-შუალო ზომის (26,5X22 სმ.), ეტრატის, ნუსხაზეცურით გადგენილი ხელნაწერი, რომელიც შედგება 312 ფურცლი-საგანს. მოეპოვება მინიატურები, კანო-ნები, ზოლო პირველ გვერდზე შესანიშ-ნავი ჯვარი - დაბატული ნიითელ (შვი-დისფერი) ფონზე.

ანდერძის მიხედვით, ხელნაწერი გა-დანერილია ოშკის ლავრაში ოივანე ნი-ნამორბედის სახელობისა. გადამწერია „გლახაკი“ გაბრიელ, გიორგის მძისნუ-ლი, ზოლო ხელნაწერის მომგებელია ილიარიონ იმზნელი ეპისკოპოსი, ძე მა-სურისა. როგორც ანდერძის გადახედი-ლი ადგილებიდან ჩანს, გიორგის ხელ-ნაწერის გადამწერა დაუსჯია ილიარიონის ბანელ ეპისკოპოსად ყოფნის დროს და დაუსრულებია მისი იმზნელობისას 1033 წელს, ანუ დანიშნულების შემდეგ (იშ-ნის კათედრა საქართველოს ეკლესიის იერარქულ სტრუქტურაში გაცილებით მაღლა იდგა ბანისაზე). ეს შესანიშნა-ვი ხელნაწერი, რომლის ტექსტი ნინა-თაონორი, ანუ გიორგი მთაწმინდელა-დელის რედაქციისა, საუკუნე-ნახევარ-ზე მეტია ცნობილია სამეცნიერო კრე-ებში. იგია ჩვენთვის ცნობილი ზოლო ხელნაწერი, რომელიც ოშკია გადამწე-რილი და გიორგია ოშკის სკიპიტროუ-მის ჩვენთვის ცნობილი ასევე ზოლო მოღვაწე, მესტიის ოთხთავის (თუმცა, უფრო სწორი და სამართლიანი იქნება

მას იმზნის ოთხთავი ეწოდოს) აქ გადამ-წერიდან ისიც ჩანს, რომ ოშკის სკიპი-ტროიში ცნობილი და კარგი ხელნა-წერების დამზადებით სახელგანთქული ყოფილა დაარსებიდან ექვსი ათეული წლის შემდეგაც, რადგან მაღალი რან-გის სასულიერო პირი - ჯერ ბანის და შემდეგ იმზნის ეპისკოპოსი, აქ უკვე თავს ხელნაწერს.

ილიარიონ იმზნელის სახელს უკავ-შირდება კიდევ ერთი შესანიშნავი ხელ-ნაწერი კრეულის, ე.წ. პატრიკის და-მზადება (A-35). იგი მისთვის გადაწე-რია ოივანე-გერმანეს, სად, ანდერძ-მი-ნამორბედთან არ ჩანს.

ეფრემ მეტივსთან ერთად შავ მთა-ზე (ანტიკოპია), ეზრას მონასტერში უშობღვანია ვინმე ეფრემ ოშკელს, რო-გორც ეს აღნიშნულია 1080 წელს აქ გადანიეროლ ფსალმუნთა თარგმანების ანდერძში. არ ჩანს, ეწეოდა თუ არა ეფრემ ოშკელი მწიგნობრობას, მაგრამ ეფრემ მეტივსთვის მას გარკვეული თა-ნადგობა აღმოუჩენია.

ამის შემდეგ ცნობები ოშკის, მი-სი სკიპიტროიშისა და ოშკელი მოღ-ვაწეების შესახებ წყდება საისტორიო წყაროებში. როგორც ჩანს, იგი დავა-რიელდა და მწიგნობრული მუშაობა აქ ჩაკედა თურქ-სელჯუკთა გამანადგურე-ბელი ლაშქრობების შედეგად. შეიძლე-ბა ამიოშკა გადვიდა ეფრემ ოშკელი აქედან შავ მთაზე.

ხელნაწერების დამზადება მიმდ-ნარეობდა დავით კურაპალატის და-

არსებულ კიდევ ერთ მონასტერში - პარხალში. ზემოთ აღნიშნული იყო, რომ ოივანე ბრას 973 წელს პარხალის-თვის პატერადმი გადაწერია სახარე-ბა (A-1459), მაგრამ თანდათან პარხალ-შიც აწყობილა ხელნაწერთა დამზადე-ბის საქმე და X-XI სს-ის ორი ხელნა-წერი - სახარება და მრავალთავი გა-ბრიელ პატარაის აქ გადაწერნია. იგი ხელნაწერის მხოლოდ მექანიკური გა-დამწერი არ ყოფილა, მას მრავალთა-ვის შესადაგებად გარკვეული სამუშაო ჩაუტარებია. კერძოდ, ხელნაწერის ან-დერძში აღნიშნულია, რომ გაბრიელ პა-ტარაის თაქიდან განსწავლავს შედეგ-სა წმიდა დედოფა ცხოვრების ამასხე-ლი ნიგინი. ბევრი ძეგლის შემდეგ ასეთი ცხოვრების შემცველი ხელნაწერი ვერ უპოვია. ამიტომ, ხელნაწერში ჩაურთა-ბა მამათა ცხოვრებანიც, რომლის დე-დანი პარხალში არ იყო და იმზნით მო-ვიდოდა.

პარხალის მრავალთავი (A-95) მრავალშრივ ღრსშესანიშნავი ხელნაწე-რია. მასში შესულია 149 თხზულება. მათ შორისაა როგორც თარგმნილი, ისე ორიგინალური ქართული მწერლობის ძეგლები. განსაკუთრებით აღსანიშნა-ვია, რომ პარხალის მრავალთავია დღეს ცნობილი უძველესი ხელნაწერი (X-XI სს.), რომელიც მუტანელია ქართული ლიტერატურის ორი უძველესი ძეგლი - „ნამებაჲ შუშანიკისი, დედოფლისაჲ“ იაკობ ცურტაველი ლეყვისა (V ს.) და „ნამებაჲ პაბოისი, რომელი იწამა ქარ-

თღის შინა ქალაქსა ტფილისს* იოვანე საბანისისა (VII ს.). ერთივ და მეორეც მრავალჯერა სახვადსაჲსა მკვლერის მიერ გამოცემული ჯერ კიდევ XIX ს-ის დასასრულმდე.

შავშეთის ეპარქიალური ცენტრი იყო ტბეთის დიდებული ტაძარი - მტკვარე ეპისკოპოსთა კათედრა. ტბეთთან დაკავშირებით მრავალი წერილობითი ძეგლია ცნობილი, მაგარა საკუთარი ტბეთში რომ იყოს გადანიშნული და შექმნილი, ასეთია ტბეთის სახარება 995 წლისა. იგი ამჟამად პეტერბურგში, რუსეთის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში, იოანე ბატონიშვილისეულ კოლექციაში ინახება (N2102). მას მრავალი მეტად საინტერესო და მნიშვნელოვანი ანდერძი მოჰყვება მოგუბეგბა. მთავარ ანდერძში აღნიშნულია, რომ იგი გადანიშნულია ტბეთში 995 წელს რომის მწერლის - დავით ოქელის და არქიმპოს მიერ. მაშასადამე, ანდერძში კიდევ მოიხსენიება მწერალმა - დავითმა იჩინა თავი, რომელიც შესაძლებელია იქაური ხელნაწერების ერთ-ერთი გადამწერი იყოს (მაგ., ვარაზფხე ჩორანისძის ძე). ხელნაწერის სხვა ანდერძში აღნიშნულია ეს მონაცემებიც და დამატებით ნათქვამია - „ქრისტე, ადიდე იოვანე მამათ-მთავარი, პირველ მტკვარე და ან შენ მიერ მანცყერელი ეპისკოპოსი“. მაშასადამე, ანდერძიდან ისიც ჩანს, რომ ხელნაწერის გადამწერის პიროვნული, რომელსაც თითქმის ერთი წელი (995 წ.) დასჭირვებია, იოვანე მტკვარე ტბეთის კათედრიდან აწყურის კათედრაზე გადაყვანილია და იგი მანცყერელი მღვდელმთავარი გამხვარა. ე.ი. დაუწინაურებელია, რადგან მანცყერელმა იერარქულად მტკვარეობაზე მალა იდგა. ტბეთის ოთხთავი მინიატურებით შემკული ხელნაწერია - შემორჩენილია მარჯო და ლუკა მახარებლების მინიატურები. ერთ-ერთი ანდერძ-მოსახსენებლის მიხედვით, ისინი ხელნაწერის გადამწერის დასრულებების შემდეგ კონსტანტინოპოლშია ჩამოუტანია (კამოიხუენე) ტბეთის მეოთხე ეპისკოპოს სამოელს და ხელნაწერში მონაწილეობა. გარდა მინიატურებისა, რომლებიც ბიზანტიური წიგნის შექმნის ბრწყინვალე ნიმუშებია, ტბეთის ოთხთავის პირველ გვერდზე გაშვებულია წნული გეომეტრიული ორნამენტებით შედგენილი ჯვარი; მის ქვევანზე შორის ასომთავრით ჩანს წერილი: „იესუ ქრისტე, ძე ღმრთისა“. წარწერა ჯვრის ორგანული ნაწილია და, მაშასადამე, შესრულებულია ქართული ოსტატის მიერ.

ტბეთის ტაძართან დაკავშირებულია (მისი საკუთრება იყო) ოთხთავის კიდევ ერთი ხელნაწერი (Q-929), გადამწერილი 1161 წლის ახლო ხანებში. მას შესანიშნავი ანდერძი მოეპოვება (სამხარებო, ხელნაწერის დაზიანების გამო, ნაკლები), რომელშიც მოხსენიებულია მეფე გიორგი III-ის ანისში ღამე ქრობის ამბები. ამ ხელნაწერის გადამწერის ადგილი უცნობია.

საბანმინდა. ესაა ქართული

მწერლობის და კულტურის უძველესი სახელგარდართული ცენტრი. იგი მდებარეობს პალესტინაში, იერუსალიმის სამხრეთ-აღმოსავლეთით. დაარსებულია 483/484 წ.ს. ცნობილი საეკლესიო მოღვაწის, წარმოშობით კაპადოკიელის, საბა განწმენდლის (439-531 წწ.) მიერ. მომასტერის სხვადასხვა ეთნიკური წარმომავლობის რამდენიმე ასული წარიმოვლავლდა - ბერძენი, სირიელები, არაბი ქრისტიანები, სომხები, ქართველები და სხვ. ქართველები აქ ადრინაშენი, თითქმის დაარსების დროიდანვე ჩანან. ბოლო 531 წლისათვის აქ მათ საკუთარი ეკლესიაჲ ჰქონიათ. განსაკუთრებით ინტენსიურად ქართველი მოღვაწეობა საბანმინდაში VIII-X სს-ში გაიმაჟა. საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომ აქ შემუშავდა ქართული ოთხთავის საბანმინდური რედაქცია, რომელიც ასევე დასახელებულია გიორგი მთაწმინდლის მიერ მისი რედაქციის (თუ თარგმანი) ქართული ოთხთავების ანდერძებში („ესე საყნაურ იყვენ ყოვლთა“). ითვლება, რომ საბანმინდურადვე არსებობდა ქართული ოთხთავის ე.წ. ხანძქო რედაქცია, რომელიც ენობრივი რეფორმის გატარების შემდეგ საბანმინდურით შეიცვალა. საბანმინდურად მიიჩნევენ ამ ოთხთავებს, რომელთაც ხანძქო არა ახასიათებს (ადიშის, ოპიზის, ჯერუსის, პარლის, ტბეთის...).

საბანმინდის ლავრა ქართული საეკლესიო და ფერული შუა საუკუნეების საეკლესიო ცხოვრებისათვის იმითაცაა ღირსშესანიშნავი, რომ აქ გავრცელდა საბანმინდის ტიპიკონი - საეკლესიო ღმრთისმსახურების განსაკუთრებული წესი. ცნობილია, რომ IX ს-ში (დაახლ. 826 წ.) გრიგოლ ხანქთელმა ეს ტიპიკონი ჩამოატანინა იერუსალიმიდან და დაწერა მის მიერ დაარსებულ ეკლესიებსა და მონასტრებში.

საბანმინდაში მოღვაწეობდა მრავალი ქართველი მწერალი, მთარგმნელი, ხელნაწერი წიგნის შემქმნელი მრავალი საბანმინდელი, სეთი, მაკარი ლეთიელი, პიმენ კახი, ამნა, ბასილი საბანმინდელი, გიორგი თბილელი, არსენი, იოვანე-ზოსიმე, სვიმონ მაგლობედი, მიქაელ ჩინუაძელი და სხვანი.

საბანმინდაში დამზადებული ქართული ხელნაწერთაგან შეგუწმენდით მხოლოდ ერთზე - 864 წელს გადამწერილ ე.წ. სინურ მრავალთავზე, რომელიც ჩვენამდე მოღწეული უძველესი თარიღის ქართული ხელნაწერია. მასში მოთავსებულია 18 ავტორის 50 თხზულება. ავტორებს შორისაა: გრიგოლ ნეოკესარიელი, ვიოვანე კვიპრელი, ერემე ასური, კირილე იერუსალიმელი, მეტელი ანტიოქელი, იოანე ლუკობრი, პროკლე კონსტანტინოპოლელი, იოვანე კონსტანტინოპოლელი, ტიმოთე ზუცი, ვესელე ზუცი, სებერბიან გაბალიონელი და სხვანი. მათი თხზულებები, როგორც ჩანს, ითარგმნა პალესტინის ქართულ საყენებში და უპირატესად - საბანმინდაში. ეს თარგმანები შესრულებულია VII-VIII სს-ში და ბევრი მათგანი ქართული მხატვრული

პროზის ბრწყინვალე ნიმუშია - ამ ქართული მხატვრული ნიმუშის მიხედვით თხზულებებში ცალკეული ადგილები გალესილია.

ხელნაწერის ახალსა მოგვლენილი ღირსშესანიშნავი ანდერძი - საბანმინდური წიგნის ნაწერი ტექსტის ერთი გრძელი მონაკვეთი ნუსხელობითა დაწერილი და ესაა ამ დაწმინდებით შესრულებული ქართული ტექსტის უძველესი ნიმუში, თანაც, თარიღიანი. ანდერძით თარიღი აღნიშნულია შემდეგნაირად:

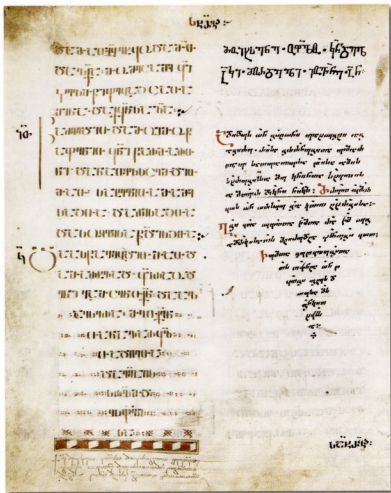
„დენარა ესე წიგნი იერუსალიმის, ლავრასა დიდსა წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა საბასისა, დღეთა ღმრთისმოყუარისა თევდოსი პატრეაქოსათა და საბანმინდა პატრიარქისა და სანაგრელისა სოლომონ მამასახლისისათა. და დიანერა წმიდაჲსი წიგნი დასახელებულია ნეტად ხუცს, კრიტიკონი იყო პდ, ზედა წელი სწ, ლოკვა კავთ“. სამეფო თარიღი ჩვენს წელთაღრიცხვზე გადმოთვლილი აღნიშნავს 864 წელს. აქედან მესამე თარიღი („ზედა წელი სწ“) პოეტურაა აღნიშნული, რაც ხელნაწერის მრავალრიცხოვან ადრინდელ შემსწავლელთა მიერ არ ყოფილა გარკვეული და მხოლოდ 1972 წელს დადგინდა.

ამავე ანდერძში აღნიშნულია, რომ ხელნაწერის გადამწერებია: მაკარი ლეთიელი, გრიგოლ გრძელის ძე, მისი სულიერი ძამი პიმენ კახი, მაკარის დედის მისწრული ამონა, ძე ვახტანგ მოძარულისა და სხვანი. მთავარი გადამწერი მაკარი ლეთიელი (ლეთიეთი ქართლის სოფელი) ცნობილია გრიგოლ ხანქთელის ცხოვრებიდანაც - იგი წმ. გრიგოლის მოწოდებ ყოფილა და ნაწარმოებში დახასიათებულია როგორც „კაცი შეუხერხი, კეთილი მოწაზონი, სრული სიბრძნითა“.

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ საბანმინდის ლავრასთანა დაკავშირებული ქილზე (პაპურქი) გადამწერილი ერთადერთი ქართული ხელნაწერის წარმომავლობა - ესაა ცნობილი მილენტრახის იადგარი (H-2123) - საგალობლების კრებული, რომელიც XIX ს-ის შუახანებში იქედან წამოიღო პროფირი უსპენსკომ. მართალია, მთელი ხელნაწერი არაა ქილზე გადამწერილი - მასში ჟილის და ეტრატის ფურცლები მოთავსებულია, მაგარა ის სწორედ, როგორც ასეთი, იგი უნიკალურია. აქედან ჩანს, რომ საბანმინდის ლავრაში არა მარტო გაცხოველებული ლიტერატურული საქმიანობა მიმდინარეობდა, არამედ ხელნაწერის დასამზადებელი მასალების ქესპერმენტურებზე ხდებოდა, როგორც დღეს ვიცით.

საბანმინდის ლავრასა და მისი მდამოშობი, რომელიც მთელი ქრისტიანული ამოსავლების უდღესესი საიონატრო და უსოფიერი ცენტრია, დღესაც კიანთარს ქართველებს მოღვაწეობის მიზნად - ესაა კლდეში ჩამოჭრილი ეკლესია, რომელსაც ქართულს უწოდებენ.

სინა, სინანმინდა. არაბეთის ნახევარკუნძულის დასავლეთით, სინის ნახევარკუნძულის სამხრეთ სექტორში

პარზლის ოთხთავი (973 წ.)

მდებარეობს წმ. ეკატერინეს მონასტერი. ითვლება, რომ პირველი ქრისტიანები აქ ჯერ კიდევ III ს-ში მივიდნენ. მათ აღექსანდრიიდან წმ. ეკატერინეს ნაწილები გადამოსვენეს და მალე მონასტერიც დაარსდა. პირველი პატარა ტაძრის აგება აქ კონსტანტინე დიდის (330-337 წწ.) დედის, დედოფალ ელენეს სახელთანაა დაკავშირებული, ხოლო იმ-პერატორმა იუსტინიანე დიდმა 527-557 წწ.-ში. ააგო მოზრდილი ტაძარი; მთელი მონასტერი თავისი გალავნით ციხესიმაგრეს დაემსგავსა და შედარებით უკეთ იცავდა იქაურ მოღვაწეებს არაბი და სხვა თავდამსხმელებისაგან.

წერილობითი წყაროების მიხედვით, ქართველებს პირველი კვალი სინის მთაზე უკვე VI ს-იდან ჩანს, ხოლო მათი აქ იტენისიური მოღვაწეობა IX ს-ის მეორე ნახევრიდან იწყება. როდესაც არაბთა შემოსევების შედეგად მე-ფინოზობულმა პალესტინის ქართულ სა-ვანეთა მოღვაწეებმა და იქ ბიზანდრ-მა ქართველებმა შორეულ და შედარე-ბით უკეთ დაცულ საფარს მიაშურეს, თან ნაიღეს ხელნაწერები და სინაზე გააგრძელეს ლიტერატურული საქმი-

ანობა. სხვადასხვა ცნობების მიხედვით, აქ ქართველებს ორიდან ექვსამდე ეკ-ლესია ჰქონიათ.

სინის მთის წმ. ეკატერინეს მონას-ტრში ქართულ ხელნაწერთა - ზოგი მრავლობითი, შენობათა ან იქ დამზა-დებულითა, შესანიშნავი კოლექცია შეი-ქმნა. ერთ-ერთი პირველი იყო მაკა-რი ლეთიელის თაოსნობით 864 წელს საბაწმინდამი გადანერობი მრავალთა-ვი, რომელიც დამზადებისთანავე მან შესწირა „მთასა სინას“, ამგვამადც იქ ინახება და ამიტომაც ცნობილი „სინო-რი მრავალთავის“ სახელით.

მრავალრიცხოვან სინელ მოღვა-წეებს შორის ცალკე უნდა გამოიყოს იოვანე-ზოსიმე, რომელმაც თავი-ს საქმიანობით მნიშვნელოვანი წვლი-ლი შეიტანა ქართულ კინიფორთხით, კალენდარულ სისტემით, ორიგინალურ მწერლობაში. მისი სახელს უკავშირე-ბა მრავალ სინური ხელნაწერის შედ-გენა-გადანერა და შემოსევა-განახლება. იგი თავდაპირველად (X ს-ის 40-60-იან წწ.-ში) საბაწმინდის ლავრაში მოღვაწე-ობდა და შემდეგ გადავიდა სინის მთა-ზე. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია

მისი, როგორც ლიტურგისტის, მოღვა-წეობა - მის მიერ შედგენილ კრებუ-ლებში იგი ცდილობდა შეერწყა ძვე-ლი (იერუსალიმური) საღვთისმეტყვე-ლო ტრადიცია ახალ, X ს-ის II ნახევრიდან დამკვიდრებულ კონსტანტინოპოლურ ტრადიციასთან. ამ შრომე განსაკუთრე-ბით მნიშვნელოვნად მიიჩნევენ ხელნა-წერ სინა-34-ს, რომელშიც მოთავსებუ-ლია, აგრეთვე, პასქალიური ხასიათის ვრცელი ნაშრომი. მასში განმარტებუ-ლია ქართული და ბერძნულ ტრადიცი-აში იმ დროს არსებული სხვადასხვა ქა-ლენდარული წესი და მოცემულია მე-13 მოქცევის (781-1312 წწ.) 532-წლი-ანი ციკლის ტაბულა. გარდა ამისა, იგია ავტორი ლიტერატურულ-ლიტურგიული მონაწილის ძველთა „ქებაა და დიდება ქართლისა ენისა“, რომლის მექნა-დმე მოღწეული ოთხი თითოფურცლია-ნი წესსა მისი ხელითაა გადნერობი (ამ საკითხზე არსებობს განსხვავებუ-ლი მოსაზრებები, რომელთა შესახებ იხ. ამ კრებულისავე წერილობა - „ქებაა და დიდება ქართლისა ენისა“). უა-დრესი ხელნაწერი სინის მთაზე (N35), რომელიც იოვანე-ზოსიმეს მიერაა შე-მოსილი, თარიღდება 973 წლით, ხოლო უგვიანესი (N92, 93) - 986 წლით. სწო-რედ ეს წლები უნდა იყოს სინაზე მისი ცხოვრების და მოღვაწეობის დრო.

სინის მთის ქართულ კერაზე საუ-ბრისას არ შეიძლება არ აღინიშნოს აქაური ერთი ხელნაწერის შესახებ, რო-მელიც მეფე დავით აღმაშენებლის გაუ-გზავნა (შეუნარაგს) სინის მთაზე და ამის შესახებ თავისი ხელით ჩანაწერი გაუკეთებია მის ბოლო გვერდზე. იგი რამდენჯერმე გამოცემული, მაგრამ მისი დაზუსტებული ტექსტის მოცემა ზედმეტია არ იქნება:

„ქ. მე, დავით უნარჩევსმან მონა-მან ყოვლთა მონათა ქრისტიანთაჲს, განცხავენი წინგი ესე მთას სინდას სი-ნას; ვინცა მოჰმარებდით, ლოცვა ყა-ნთ ჩემთონი“.

შედგენილი შესრულებული ეს ჩა-ნაწერი მეფის გაუკეთებია სამოცი-ქელის ხელნაწერზე (სინა-10). აღსა-ნიშნავია, რომ მეფის ისტორიკოსი ერ-თივე აღნიშნავს - „წინადაცვა ოდეს-მე წიგნი სამოციქულო ნარკითხვად; და რაჟამა დაწარსულს, ნიშანი დასვის ბოლოსა წიგნისასა. ხოლო მოქცევასა წელიწდისასა მით ნიშანთა აღეთუ-ალები: ოცდაოთხჯერ წარეკითხა“. მამა-სადამე, მეფის სამოციქულო მარტო ერ-თი წლის განცხადებითა ოცდაოთხჯერ ნაუკითხავს, რაც მისი ამ ძველთა-დ-მა გამორჩეული სიყვარულის მაჩვენე-ბელია; იქნებ, ამიტომაც გაგზავნა მე-ფემ სამოციქულოს ხელნაწერი სინის მთაზე თავისი ავტოგრაფული მიძღ-ნა-ჩანაწერით.

1975 წელს სინის მთის წმ. ეკა-ტერინეს მონასტრის საბაღავში სხვა-დასხვაენოვან (ბერძნულ, არაბულ, კო-პტურ...) ხელნაწერებს შორის აღმოჩნა-და 140 ქართული ხელნაწერი და ხელნა-წერთა დაახლ. 1800 ფრაგმენტი. 2005 წელს ათენში გამოქვეყნდა 140 ხელნა-

ნების აღწერილობა-კატალოგ 3 ვანზე (ბერძნული, ქართული, ინგლისური). ამ ხელნაწერის ამოჩენა დიდი შენაძნაია ქართული კულტურისათვის, ერთი მხრივ, და ამ კერის ისტორიის და ემიგრაციის წარმოსაჩენად, მეორე მხრივ; საკმარისია აღინიშნოს, რომ ამოჩენილი ხელნაწერის შორისაა „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ორი ხელნაწერი (N48; N50/1; X ს-ის და X ს-ის I ნახ.); ასეველი მამათა ცხოვრების X ს-ის I ნახ. ხელნაწერი; კავკასიური ალბანური დაწერილი ტექსტები X ს-ის ორი პალიოფსესტიკური ხელნაწერი (N13,55). ზოგიერთი ხელნაწერი ანდერძებითვე აღნიშნული თარიღებით – 980 წ. (N19), 986 წ. (N20), 986 წ. (N23), 1075 წ. (N12) და სხვ. მრავალი ახალმოაჩენილი ხელნაწერი უმეტესწილად შეიცავს სრულიად ახალ და მნიშვნელოვან ინფორმაციას. ცხადია, მათი დეტალური შესწავლა მომავლის საქმეა.

ივ. გ. ნ. 979-983 წწ-ში ათონის წმ. მთაზე დავით კურაპალაგის ერთ-ერთმა თანამებრძოლმა თორნიკე ერისთავთერისთავმა, მის მიერ ბარდა და სკიპარისმა დამარცხების შედეგად მოპოვებული ნადავლის ერთი ნაწილით (ვარგეფი, სხვა ქრები) თავის ნათესავს მოეცა ერთად ქართველებისთვის დააარსა მონასტერი, რომელიც თავდაპირველად საგვარეულო იყო, ხოლო შემდეგ (XI ს-ის II ნახ.) საერო-ქართულ სახანად გადაიქცა. იგი იმავითვე ჩამოყალიბდა ქართული კულტურის მნიშვნელოვან ლიტერატურულ კერად, რადგან მონასტრის ერთ-ერთმა დამაარსებელმა და პირველმა წინამძღვარმა იოანემ მონასტრის მომდევნო, მეორე წინამძღვარი, საგანგებოდ გარჩეული ლიტერატურულ-მთარგმნელობითი საქმიანობისათვის. ამ მხრივ ფეთვიშეს შემოქმედებამ წარუშლელი კვალი დატოვა ქართულ მწერლობაში. იგი თანაბარი სრულყოფილებით ფლობდა როგორც ქართულ, ისე ბერძნულ ენებს; ამიტომ იყო, რომ მის მიერ ქართულიდან ბერძნულად თარგმნილმა „ბალაგანიანმა“ დიდი საზოგადოებრივი, შემდეგ ლათინურულად თარგმნა და მიიღო შუა საუკუნეების ევროპის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ლიტერატურულ ძეგლად იქცა. არ დარჩენილა ქრისტიანული მწერლობის არც ერთი დარგი, რომლის ნიმუშების თარგმნებით ფეთვიშეს არ გაუმდგომლობის ძელი ქართული მწერლობა.

არაპალაგ მამასტაურია მეორე გამოჩენილი ათონელი ქართველი მოღვაწის, გიორგი მთაწმინდელის (1009-1056 წწ.) შემოქმედება. მას ლიტერატურულ საქმიანობასთან ერთად, დიდი პრაქტიკული მუშაობის ჩატარება უზღუდვად მისი დროისთვის დამკრძიმბილ ათონის ქართველთა მონასტრის აღსაგენად, წართმეული თუ ჩამორბეული სოფლების, მთების, მონასტრების და სხვა ქრების დასაბრუნებლად. მისი ამ ორმაგი საქმიანობის ინტენსიურობის მაგალითად შეიძლება მოვიყვანოთ შემდეგი ფაქტი – აკად. კ. კეკელიძის გამოკვლეებით, გიორგი მთაწმინდელს ივიროზში მხოლოდ დეკანოზობის დროს (კ.ი. 1041-1044 წწ.) უთარგმნია: 1) „დიდი სინიქსარი“ (1042 წ.), 2) სტოპანი (1042 წ.), 3) პარაკლიტი (1014 წ.), 4) დიდი კურთხევაი, 5) სახარება გამოკრებილი სანელინდო, 6) სანი-ნასანარმეტველო სანელინდო, 7) პავლე სანელინდო, 8) პავლე სრული და კათოლიკენი, 9) თარგმანი დაბადებისა, 10) საკდებრის თეფნი (საგალობლები) და 11) დაწერილი ორიგინალური ნაწარმოები „ცხოვრება იოანესი და ფთვიშეს“. გიორგი მთაწმინდელი, როდესაც ამ უზარმაზარ ლიტერატურულ მოღვაწეობას ეწეოდა, 33-35 წლისა იყო.

გიორგი მთაწმინდელს ამ კოლოსალურ შემოქმედებებში განსაკუთრებული დამოკიდებულება ჰქონდა ერთ ორიგინალურ ნაწარმოებს – „ცხოვრება იოანესი და ფთვიშეს“. ფაქტობრივად, ეს არის ათონის ქართველთა მონასტრის დაარსების და მისი არსებობის პირველი წლების ისტორია. ნაწარმოების მიზანია, დასაბუთოს და სამომავლოდც ყველასთვის ცხადი გახადოს, რომ ეს მონასტერი ამგებულა ქართველების მიერ, ქართველებისთვის, ბიზანტიის იმპერატორთა და საქართველოს მიერ ერთი მხარდაჭერით და სამართლებრივი უზრუნველყოფით და მომავალში იგი ხელშეუხებელია სხვა რაიმე გარემო დასაბუთოს. ყველაფერი ეს სრული უფუძვლობით დაბრუნდა ივიროზის ბერძნულ-ბიზანტიური აქტების 1990-1995 წწ-ში განხორციელებულმა ოთხტომიანმა ფრანგულმა გამოცემამ, რომელიც მტკიცედ დოკუმენტურ საფუძველზე გიორგი მთაწმინდელის დასაბუთებულ ლიტერატურული ძეგლისთვის, ავტორის მიერ მასში გატარებული თვალსაზრისით.

გიორგი მთაწმინდელს მიეწერება ავტორობა ერთი ცნობილი ლექსისა: „რეკა მწერის ძელისა“, რომელიც, თითქმის, მას ბერძნულ ენაზე დაწეროს და რომლის ჯიანიდან თარგმანი საფუძველად დაედო პოპულარულ რუსულ სიმღერას „Вспомни злати“.

ათონის ქართველთა მონასტერში შეიქმნა XI ს-ის ქართული მწერლობის კიდევ ერთი შესანიშნავი ძეგლი – გიორგი მცირის, ანუ გიორგი ურეკის-მონაზონის „ცხოვრება გიორგი მთაწმინდლის“. ნაწარმოები გამსჭვალულია პატრიოტიკული სულისკეთებით, რაც სრულ შესაბამისობაშია მისი გვირგვინებისა და შემოქმედებასთან. იგი დეტალურად აღწერს გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრებისეულ და შემოქმედებით გზას, წარმოგვიდგენს მის პრაქტიკულ საქმიანობას და ლიტერატურულ მოღვაწეობას. უნდა აღინიშნოს, რომ გიორგი მცირე ამ ნაწარმოების შექმნაზე რეზონის წერილის მიწერით აიძულა გიორგი ურეკისებზე, შავ მთაზე, სვიმონ საკვირველთმოქმედის მონასტრის ახლოს „ნაძრალსა შინა კლდისასა“ დასამკვიდრებულმა. მანვე მინიშნა მასალა გიორგი მცირის თავისი მოწოდება –

გიორგი მთაწმინდლის ცხოვრების შესახებ, რომელიც, როგორც ცნობილია, მანვე დააყენა ლიტერატურულ შემოქმედებით გზაზე, როდესაც შეამჩნია მისი ნიჭი და ხელმძღვანელობა (გლანსა მცირე ენისა. ადგენად, გიორგი ურეკის-მცირე ქართული კულტურის უმაღლესი ორი შესანიშნავი მწერლის – გიორგი მთაწმინდლის და გიორგი მცირის შემოქმედებით გზაზე დაყენების).

ჯერის ქართულთა მონასტერი იერუსალიმში. XI ს-ის 40-60-იან წწ-ში იერუსალიმის მახლობლად, იმ ადგილას, სადაც, გადმოცემის მიხედვით იზრდებოდა ხე, რომლის ძელებისგან დამზადდა ჯერის მაცხოვრის ჯვარცმისთვის, მაშვეთილად ქართველმა მოღვაწემ გიორგი-პრობორემ ააშენა მონასტერი ჯერის სახელობისა. ცხადია, მას ამ საქმეზე ატყურებდა ედგა მხარში საქართველოს სამეფო ზეილისუფელა (მეფე ბაგრატ IV), დედამისი დედოფალი მარიამი. ზოგიერთი მოსაზრებით, ამ მინა კვლევისას ასაგებად ჯერ კიდევ მიაჩნ მეფეს (IV ს.) შუქურნა და ქართველი კვალიც იმ დროიდან უნდა აითვალოს. ჯერის მონასტერი ამგებულა მაღევე გადაიქცა მნიშვნელოვან სულიერ და სამწერლობო კერად, რასაც მოსმა დამაბრუნებელმა დაფუძნა სათავე ჯერის მონასტერში ლიტერატურული საქმიანობა საუკუნეების მანძილზე არ წყდებოდა. აქ დაიწერა ქართული მწერლობის ორიგინალური თხზულებები – „პრობორეს ცხოვრება“ (XI ს.), „ლეკას ნამება“, „ნიკოლოზ დავლის ნამება“ (ორივე – XIV ს.). გარდა ამისა, აქ იქმნებოდა ხელნაწერი კოდეცხები, სხვა ქართული საგანგებოდაც შემოიღებდა ხელნაწერები. ყოველივე ამის შედეგად აქ შეიქმნა ქართულ ხელნაწერთა მნიშვნელოვანი კოლექცია (იგი აჭიმავდა იერუსალიმის ბერძნულ-საბაზილიკოს ბიბლიოთეკაში ინახება), რომელიც უკვე 250 წელზე მეტია რაც შეისწავლება (პირველი ცნობები მის შესახებ 17-ეულის მთავარ რეზიკოსოს ძეგლით გაბამებულია, რომელიც მას გაეცნო 1757-1758 წწ-ში), თითქმის 200-მდე ერთულს მოიცავს, თუმცა ყველა აღწერილი და შესწავლილი თანამედროვე მითითებების მიხედვით ჯერ კიდევ არ არის. ეს საქმე ქართველოლოგიის დარგის სპეციალისტებისთვის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი სამომავლო სამუშაოა.

იერუსალიმის ქართული კერის შესახებ საუბრისას აუცილებლად უნდა აღინიშნოს, რომ სწორედ აქ შემოინახა ერთ-ერთი ხელნაწერი (N2, XII ს.). პავლიკოფილი მწერლობის (არამატიკო ქართულის) ბრწყინვალე ძეგლი – გიორგი მერჩლის აგრადილ ხანეთელის ცხოვრება (X ს.), რომელიც მხოლოდ ამ ხელნაწერითაა მოღწეული.

პეტრონო. ბულგარეთში, ქალაქ პლოვიდივად დაახლ. 30 კმ-ის დაშორებით, როდღის მთებში, მდ. ასენიცას თვალწარმატებ ხეობაში, მდებარეობს ბაგკოის (ძველი სახელწოდებით – პეტრონისის) მონასტერი, რომე-

ლოც ამჟამად სიდიდით მეორეა ბულგარეთში როლის მონასტრის შემდეგ ამ ქვეყნის 50-ზე მეტ მონასტრის შორის. იგი 1083 წელს დააარსა ბიზანტიის იმპერიის სამხალაურში მყოფმა ქართველმა და დიდებულმა, თავისი დროის სახელგანთქმულმა სარდალმა (იმპერიის ჯარების დომესტიკოსმა) გრიგოლ ბაკურ-რანისძემ. დამაარსებელმა მონასტრის შეუდგენა ტიპიკონი და დაუნიშნა პირველი წინამძღვარი (გრიგოლ ვაწელი). ტიპიკონის მიხედვით მკაცრად და დავაგნო, რომ მონასტერი ქართველები ხალხი, ამერებულია მათთვის და სხვა ეროვნების მშობის წევრად მიღება აკრძალულია (მეტიწოდება მხოლოდ ერთი ბერძენი - სამონასტრო საქმეებზე მიმორჩევიან ადგილობრივ ხელისუფლებასთან).

პეტრიწონის მონასტერმა, როგორც კულტურის, სოციალურების და განათლების კერად დიდ როლი შეასრულა ქართული კულტურის და მეცნიერების ისტორიაში, რადგან თავდაპირველად აქ მოღვაწეობდა XII ს-ის გამორჩენილი ქართველი ფილოსოფოსი იოანე პეტრიწი.

პეტრიწონის მონასტრიდან შემონახული ორი მნიშვნელოვანი ქართული წერილობითი ძეგლი - მონასტრის ტიპიკონი და XIV ს-ის ხელნაწერი „დღესასწაულის საკითხანი“ (H-1760) (აქ არ შედის ქართული წარწერა მთავარ ტაძრის დამთავრებულ ჯვარზე, 1311 წლის წარწერა პეტრიწონის ღმრთისმშობლის ხატზე, წარწერა საძაღლე გრიგოლ ღმრთისმშვეტელის ფრესკულ გამოსახულებასთან და ქართული მინაწერის მონასტრის კუთვნილ ბერძნულ ხელნაწერებზე). პეტრიწონის ტიპიკონი ერთადერთია ქართული მონასტრების ტიპიკონებს შორის, რომლის ტექსტსაც სრული სახით (თანაც ბერძნულ თარგმანთან ერთად) მოაღწია ჩვენამდე, რაც უკვე ერთსადაცა განსაზღვრავს მის დიდ მნიშვნელობას. პეტრიწონის საღვთასწაულო, რომელიც XIV ს-ის ხელნაწერია, საინტერესოა თავისი შედგენილობით - აქა იოანე დამასკელის, ეფრემ ასურის და სხვათა თხზულებები, მათ შორის - „პეტრე ქართველის ცხოვრება“. ხელნაწერს საინტერესო ანაბრები მოეპოვება, რომელშიც დასახელებული არიან ხელნაწერის დამკვეთი მხარეები. ზღუდურად მისი მნიშვნელობაა, მისი მოხმობები საბა და მარიამი და გადამწერი გრიგოლი. ეს ხელნაწერი რთული თავდასახელობაა - იგი ვერ თბილისის სასიტყვო-საქონიერადი მოკვადიების მუხურშია, იქიდან საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში და ბოლოს ხელნაწერი ინსტიტუტში აღმოჩნდა, თუმცა, პეტრიწონის შემდეგ სავანეთში ინახებოდა, სადაც მისი მოხმობების გზა უცნობია.

ჭყონდიდის შუა საუკუნეების საქართველოს ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი კულტურულ-საგანმანათლებლო კერა იყო ჭყონდიდი, ანუ გვიანდელი სახელმწიფო - მარტყოლი. ამის შესახებ ნიშნები საბუთთა 100-ზე მეტი ქართული ხელნაწერი X-XVIII სს-ისა, რომ-

ლებიც ხელნაწერთა ინსტიტუტში ინახება და „მარტყოლის კოლექციის“ სახელწოდებით ცნობილი (Q-34-98 და სხვ.). თითოთი ჭყონდიდის ტაძარი მრავალმხრივ ლიტერატურულ-მხატვრულ-მხრედასახეობაშია და „ჯვრის ტიპის“ ეკლესიების ტიპური ნიმუშია; საეპისკოპოსო კათედრალიც X ს-ში, გიორგი აფხაზია მეფის (912-957) დროს გადაკეთდა; 998 წელს მისთვის ბაგრატ III-ს დასაყენებით გრანდიოზული კარიბჭე მოუშენებია (მრავალხაზის გადაკეთების შედეგად თავდაპირველი სახე დაკარგული აქვს და დღეს „სახალაღად“ ინახება). მის დროსვე მოუთრათ ტაძრის დასავლეთი ფასადი, სადაც კუმბი მაკურთხელებელი მაცხოვრის რელიეფური გამოსახულება წარმოდგენილი შესახების ვრცელი, რელიეფური, ასომთავრული წარწერით. სანათლის კედლის შიდა მხარეს და თავდაპირველი ტაძრის (VII ს.) დასავლეთ კედელზე XI-XVIII სს-ის რამდენიმე ათეული წაქარაღვრული აღმოჩნდა. მათ შორის ორი კუთხეთა XI ს-ის ჭყონდიდელ მწიგნობარს იოანეს შესვენებს, რომლის შესახებ სავანე-ბოლ იქნება ჭეშმით აღნიშნული. დასასრულ, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ სა-ქართველოს მეფე ბაგრატ IV (1027-1072 წწ.) ჭყონდიდის ტაძარიდან აკრძალული. სწორედ მან შესთავაზა წმ. გიორგი მთაწმინდელს, დაეკავებინა ჭყონდიდის მღვდელმთავრის უპირატესი კათედრა, რაზეც მან თავაზიანი უარი განაცხადა და მის ნაცვლად რეკომენდებია გაუწია იოანე ჭყონდიდელს - ბიზანტიის საიმპერატორო კარზე ბაგრატ IV-ის წარმომადგენლის - პეტრიკ პატრიკოს მძას, თითონაც გამოიწვია საეკლესიო მოღვაწის ნიშანდობლივად ისიც, რომ საქართველოს სამეფოს კანცლერის თანამდებობაზე მწიგნობაროვრუცესისა და დავით აღმაშენებელმა სწორედ ჭყონდიდის საეკლესიო კათედრის მეთაური გიორგი („თანაბნურდელი [პატრიქოსა], აფხრეზელი პატრიქოსისა [ე. ი. მეფისა] და თანაგამკავდელი ყოველია ზნათა და საქმეთა და ლუწალთა მისათა“) დაადგინა და იგი იყო საქართველოს სამეფოს პირველი ჭყონდიდელ-მწიგნობაროვრუცესი. გიორგი, როგორც მაღალი რანგის საეკლესიო მოღვაწე, მწიგნობრობითაც ყოფილა დანიჭტრებული, მაგრამ ამის შესახებ - ცოტა ჭეშმით. ჭყონდიდელმა მღვდელმთავრებმა, როგორც ერთდროულად უმაღლესი საერო ხელისუფლების - მწიგნობაროვრუცესობის მფლობელებმა, თავიდანვე და შემდგომც არაერთხელ განსწეს დიდი სამხატვრო ქვეყნის სასიკეთოდ, რაც ცალკე მსჯელობის საგანია.

ჭყონდიდი, როგორც აღინიშნა, მნიშვნელოვანი კულტურულ-მეცნიერულ ცენტრი იყო; აქ სხვადასხვა დროს მოღვაწეობდნენ: სტეფანე სანა-ნოსძე, გიორგი ჭყონდიდელი, იოანე მთავაგრიტისკოპოსი, იოანე მესევეტი; გვიან შუა საუკუნეებში - ანტონ ცაგერელი-ჭყონდიდელი, გაბრიელ ჭყონდიდელი, ზესარიონ ჭყონდიდელი, გრიგოლ ჭყონდიდელი, გიორგი ჭყონდიდელ-

ლი, რომანოს მესევეტი და სხვანი. ამათგან, შეგირდებით მხოლოდ სამი მხოლოდ ვაჟზე - სტეფანე სანაანოსძეზე (X ს.), იოანე მესევეტზე (XI ს.) და დავით აღმაშენებლის თანამედროვე - გიორგი ჭყონდიდელზე.

სტეფანე სანაანოსძე, რომელიც ჭყონდიდელი მღვდელმთავარიც იყო, ცნობილი პირიერარქი პოეტია. იგია ავტორი ნათელისების, აბო ტყელოლისა და სტეფანე პირველმთავრის დასვენებისა; გარდა ამისა, იგი მთავრულად იყო და ბერძნულად ქართულად უთარგმნია: „საკითხავი დაუჯდომელთა“, „ცხოვრება თეოდოსიის ღაზემა-ლისა“ და გრიგოლ ნოსელის „შესხება წმიდისა სტეფანე პირველმთავრისა“. სტეფანე სანაანოსძე ერთ-ერთი პირველია ქართველი პოეზიაში, რომლის შემოქმედებაში გართიშული ლექსი გვხვდება; იგი, როგორც ავტორი საგალობლებისა, მოსთქმეულია მიტელ მოდრესიანს „დღი იაფგარა“ (S-425); მას შემდეგვეც დიდი პატივით მოხსენიებდნენ საქართველოში - რუსთაინების საეკლესიო ერების ძეგლისწერის სინოდისათვის (1105 წ.), სულ რამდენიმე გამორჩენილ მღვდელმთავრის სახელთან ერთად, მისი მოსახსენებელიცაა უცნობი.

ჭყონდიდის ტაძრის სამხრეთ-დასავლეთი კუთხის გასწვრივ დღესაც დგას რამდენიმეწარმოვლიანი, უნარი და მაღალი კოშკითა საცხოვრებელი ქვის კოშკი („სვეტი“), რომელიც X-XI სს-ით თარიღდება. აქ მოღვაწეობდა მწიგნობარი და ხელნაწერთა გადამწერი იოანე მესევეტი. ჩვენამდე მოღწეულია 1031 და 1050 წწ. მისი გადამწერილი ორი შესახებ ნიშნები: ხელნაწერი: „წამება წმიდისა გიორგისი და თეოდორისი“, რომელსაც დარღული აქვს „სახალაღნი წმიდისა თეოდორისი“ (Q-240), და სახარება-ოთხთავი (S-391); აქ იოანე მესევეტის მიერ ხელნაწერის მხოლოდ ნაწილია გადამწერილი. პირველი გადამწერილია ვახტანგ ფარჯანისის, ხოლო მეორე მისი შვილის, ივანეს დაკვეთით. იოანე მესევეტი თავისი დროის დახვეწილესი კალიგრაფი ჩანს. ჭყონდიდის ტაძრის დასავლეთ კარიბჭის დასავლეთი კედლის შიდა მხარეს, აქ ამოკარგული მრავალფეროვან მოსახსენებელს შორის, აღმოჩნდა მისი ორი წარწერა-მოსახსენებელი (აღბთა, ავტორ-გრაფული). მათში იგი თავისთავს უწოდებს: „იოანე დიკონოსი“. „დიკონოსი“ მეგრულ სიტყვაა და „დაქმედებულს“, „შესვენებულს“ ნიშნავს. ეს ფაქტი ქართულ ერის ისტორიისთვის მტკად საინტერესოა - საქმე ვახტანგ მეგრული სიტყვის უადრეს წერილობით დაფიქსირებასთან (სხვათა შორის, ჭყონდიდის ტაძრის XI ს-ის ნაკარ წარწერებში დაფიქსირებული კიდევ ერთი მეგრული სიტყვა - კორბა - „ჭრელი“, „ხოლდობანი“, რაც სხვა ქართულ დიალექტებშიც გავრცელებული ჩანს).

დავით აღმაშენებლის დროის გამორჩენილ სახელმწიფო და საეკლესიო მოღვაწე მხატვარი ჭყონდიდელ-მწიგნო-

ბართუხუცესს, როგორც ჩანს, ჭყონდიდის სკრიპტორუმისთვის შეუკვეთა 4 უზარმაზარი ხელნაწერი - იოვანე ოქროპირის «მათის თავის სახარების თარგმანები» (A-1414 და A-5428) და მისივე «იოვანეს თავის სახარების თარგმანები» (ეს არის კომპლექსი ჯერ-ჯერობით არსად ჩანს - ამ ჩვენამდე ვერ მოაღწიეს, ამ იდენტიფიკირებულ არაა და საძიებო). ხელნაწერები, მათში არსებული მოსახსენებლის მიხედვით, გადაწერილია გიორგის ჭყონდიდელ-მა იმთავითვე აქ მონასტრისთვის გადაწერონა და მას შესწირა ისინი. ხელნაწერის ანდერძები არ შერჩნენ და გადაწერით რაიმეს თქმა ამის შესავსებელია. ასევე, უცნობია, თუ როგორ მოხდა ისინი იერუსალიმიდან კლავდ საკრებულოში, ორივე ხელნაწერზე მოიპოვებოდა სხვადასხვა დროის მონაწერეები, რომლებიც მის საინტერესო თავგადასავალს წარმოგიდგენდა და ამ თვალსაზრისით ისინი შეგნებულია (ც. სოლოვაკი, 2006).

მოიპოვებოდა. ქართული მონასტრებს შორის ერთ-ერთი უძველესი, დაარსებული VI ს-ის შუახანებში ერთ-ერთი ცამეტ სირიელი მამის, იოვანე ზედახელის მონაწილს, შიოს მიერ, იგი იმთავითვე ბერების საცხოვრებელ გამოქვამულია კომპლექსი იყო (ცხადია, ვაკე ადგილის აგებულ ეკლესიას და საერთო სატრაპეზოსთან ერთად). ერთ ასეთ მღვდელ-გამოქვამულში მისმა დადარსებულმა წმ. მომ დაიღო ბიძა, სადაც გააჭტა რა ცხოვრების ბოლო წლები, იქვე გააღვიძალა და იქვევე დაკრძალული. ამიტომაც, მთელ სამონასტრო კომპლექსს, რომელიც რამდენიმე ეკლესიასა და ბერების საცხოვრებელი ასეულობით გამოქვამულისაგან შედგება, მოთმლივ (მოისმლივმ) ეწოდება.

მოთმლივები იმთავითვე ხეზობდა ხელნაწერების თავმოყრა, ადგილზე და მზადება და ორიგინალური ნაწარმოებების შექმნა. საინტერესოა, რომ მწიგნობრობას თვითონ მონასტრის დამაარსებელი წმ. შიოს მიხედვით. მაგ, მას შეუდგენია პირველი, რომელსაც იონიმებს დავით აღმაშენებელი 1124 წლის თავის ანდერძში მოთმლივების მონასტრისადმი და ნაწვევტიც მოჰყავს იქიდან. მეფე წერს: «არცა ეს საქმე უც მთელსა თანა და არცა ღმრისა ქუბაბა - ვითარ იგი თუთ სანატრელისა, მამათა ათოლისა, შიოს ანდერძი წერია: «უფალ მღვმისა ღმერთთა, მეფე წმ. შიოს მიხედვით. აქედან ცხადია, რომ ეს მონასტრი წერილობით უფალსა შედგენილი და არა ზეპირად დაწარმოებული, რადგან მეფე არაოპარაზოვანად აღნიშნავს: «შიოს ანდერძში წერიაო». კიდევ და საკითხები იყო აღორღი წმ. შიოს ანდერძი, უცნობია, რადგან მას ჩვენამდე არ მოუღწევია, თუმცა, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მასში მონასტრის

წინამძღვრის არჩევის ნესზეც იქნებოდა საუბარი. გარდა ამისა, წმ. შიოს შეუქმნია ორიგინალური ნაწარმოებები - «ასსამოცი თავი სწავლა» - ჯერაც მოუკლეველი ასკეტურ-მისტიკური მინაარსის თხზულება და ორი მინიწარმოებული ძეგლი - «თქმული წმინდა და ნეტარისა შიოსის მიერ» (იგი მოღწეულია მრავალი ხელნაწერით და გამოცემულია რამდენჯერმე).

საუკუნოვან განმავლობაში მომლევში იმდენი ხელნაწერი დაგროვდა, რომ 1804 წლისათვის აქ მათი სადგომი რაოდენობა, გამოცემით, ათ ურემზეც ვერ დაეტეოდა. ცხადია, ყველაფერი ეს შედეგი იყო აქაური მოღვაწეების თავდაუზოგავი შრომისა. და ეს მაშინ, როდესაც მონასტრმა არაერთგზის განიცადა მტრებისგან დარბევა-ანოკება, ქონების დატაცება და ხელნაწერთა განადგურება.

XI ს-ში აქ მოღვაწეობდა კათალიკოსი ბასილი III (დაახლ. 1090-1100 წწ.), «ქე დიდისა პატრიქსა ვაჩქის», გვარად კარიჭისძე, რომელსაც ეფრემ მცირის მძად მიიჩნევენ. ბიზანტიამ საუფქვლიანი განათლებამიღებული კათალიკოსი ბოლოს დამკვიდრდა მომლევში მონასტერში. ცნობილია მისი ორი თხზულება - «ასსამოცი წმინდისა შიოსისი» და «დასდებელი შიოსისი». პირველი შეიცავდა წმ. შიოს 19 სასწავლის გადმოცემას, მაგრამ, მან ჩვენამდე წაიწილარებ (6 თორბა) მოაღწია.

მოთმლივების მონასტრში მოღვაწეობდა ცნობილი ქართველი ფილოსოფოსი არსენ ივალთიელი (XI ს-ის 60-იანი - XII ს-ის 30-იანი წწ.). იგი მრავალმხრივი მოღვაწე იყო - თეოლოგი, მთარგმნელი, მწერალი, გრამატიკოსი, სამართალმცოდნე, ფილოსოფოსი. აქ მისი ფილოსოფიულობა იმითომ არის საგანგებოდ გამოყოფილი, რომ მას ერთ-ერთი მთავარი ნაშრომი - ფილოსოფიური და პოლემიკურ-დოგმატიკური ტრაქტატების კრებული - «დოგმატიკონი» ნამდვილად მომლევშივე მოღვაწეობის დროს აქვს შექმნილი, როგორც ეს ჩანს ამ ვრცელი თხზულების ხელნაწერში არსებული ცნობილი მინიწარმანა: «არსებისა მისრული მღვმესი, იტყვს დავით მეფე: ეს მაინდელი კაცი ვარ, ოდეს არსენი დროჯიუი და ქაბა, მარჯუენესა გუერდესა ზედა ქვს, ნოსელსა იკითხვდა და დოღმატიკონს ანამებდა და ცელსა სოფიან-მოდისსა იგი მარტო იქმნადა». ამ ცოტა ზნუნდვანი მინაწერიდან ის ნამდვილად ჩანს, რომ მღვმესი მისულ მეფე დავით აღმაშენებელს არსენ ივალთიელი იმ დროს დახვედრია, როდესაც იგი, სხვა საქმეებთან ერთად, «დოღმატიკონს ანამებდა», ე.ი. ადარებდა, ასწორებდა, ზედწადა. ხოლო «დოგმატიკონში» მას შეუტანია ყველაფერი, რაც საქართო იყო ქრისტიანობის დოგმატიკურ-ფილოსოფიური არსის გასაგებად და სხვადასხვა სარწმუნოებისა და მწვალებლობის განსაკიებლად. მომლევში მონასტრისთვის შექმნა საგანგებო ტიპიონი, როგორც და-

ვით აღმაშენებლის ანდერძშია აღნიშნული, სკვონმწინდის მონასტრის (სკ-ტლიკიანი, მაგ მათზე) «ნესის» მიხედვით. მისი ოცამდე ხელნაწერი მოღწეულია, რომელთა შორის უძველესი 1172 წლის დედნიდან გადაწერილი 1247-69 წწ-ის ხელნაწერი (კ. კეკელიძე) (H-1349). ცნობილია 1304 წელს შექმნილი მოთმლივური სახარება-ოთხთავი (H-1344) და სხვ.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ქართული ისტორიული საბუთების - ოქროფილი ატების, მომლევშიური კოლექციის შესახებ. დედნების სახით მოღწეული ამ საბუთების უმნიშვნელოვანესი ჯგუფზე მოთავსებულია გიორგი II-ის, დავით აღმაშენებლის, გიორგი III-ის, თამარ მეფის, ლაშა-გიორგის და სხვათა ავტოგრაფული ხელმოწეობი, რცხ, ცხადია, ქართული კულტურის ძირფასი რელიკვიბია. ამავე საბუთებზე მოთავსებულია საქართველოს ერთი გამაჩნეული პოლიტიკური მონაწილის, უმაღლესი სასულიერო ხელისუფლის, სახელმწიფოს მაღალი რანგის მოხელეთა, ცალკეულ ფეოდალთა და სხვ. ხელმოწერები; ხოლო ერთ-ერთ საბუთზე («საწარმოი ქაბარისა მღვმისადმი», 1189) გაკეთებული ერთი სამსტრქორიანი ხელწერა-დამტკიცება («ქ. მე, მოთაი, ჩემს ძიონებსა ქონებასაცა შიგა, ამას განაწვევ, ვითა ამასა შიგა და სწერია»; აქ, ხელთთვის დაზუსტებული ტექსტისა წარმოდგენილი, არც-თუ უსაფუძვლად, მათა რუსიევის ავტოგრაფად ითვლება. ეს დოკუმენტიც საუკუნების გამოტარებაში მომღვმის მესვეურება, უშარაკი ძარცვითა, დანოკვანისა, რბევისა და განადგურებისაგან გადაარჩნეს ისინი და მოაღწევის ჩვენს დედნებამდე. არც ერთ ქართული მონასტრიდან ამდენი და ასეთი ძვირფასი ქართული საბუთი არ შემონახულია. დამოლოს, ამ საბუთებიდან ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი - ანდერძი დავით აღმაშენებლისა მომლევშიისადმი - უფქვლად მომლევშიის ლავრაში შედგენილი-დაწერილი, რადგან მეფე წერს, რომ მომლევში მისულმა «იოხილ ეკლესიას, ჩემ მიერ აღმუწეული, დასრულეულად. მიიღო ლოკავა ყოყლთა მამათა და სპასობან და განხანალებებთან ჩემმან ტერმან არსენი მინამდა ამის ანდერძისა დაწერა»-ო. ამას ადგილი ჰქონდა 1124 წლის სტექმბერში.

აქ წარმოდგენილია შუა საუკუნეების საქართველოს განათლებისა და კულტურის მხოლოდ უშთაბრისი კერები - მათში შექმნილი და გადაწერილი ხელნაწერების, ლიტერატურული და სხვა სახის წერილობითი ძეგლების, იქ მოღვაწე მცენიერების, მწერლებისა და კალიგრაფების შემოქმედების მხოლოდ ნაგავსათაობა. ცხადია, ეს მომღვმეო მცირე ნაწილია კერებისა, რომლებიც საქართველოში იყო და რომლებზეც შეიქმნა უზარმაზარი კულტურა, შუა საუკუნეების ქართული მწერლობა რომ ეწოდება, - როგორც თარგმნილი, ისე ორიგინალური.

თქროს ხანა

უფლისციხე. შუა საუკუნეების ალექსი ნაკვეთი ქალაქი.

კვეტრის ტაძარი (X ს-ის II ნახ.)

ქართულ ქვეყნებს მთელი თავისი ისტორიის მანძილზე ახასიათებდათ ერთ სახელმწიფოდ გაერთიანებისაკენ ლტოლვა. შიდა და საერთაშორისო ხელსაყრელი ვითარების პირობებში ქვეყანა ერთიანდებოდა, შიდა სოციალურ-პოლიტიკური ბრძოლისა და გარეშე მტრების შემოტყვისა და ბატონობის პირობებში ერთიანი ქვეყანა იშლებოდა. ირანელთა, ბიზანტიელთა (IV-VI სს.) შემდეგ არაბთა (VII-X სს.) ბატონობის დროს ისტორიული საქართველოს მიწა-წყალზე მრავალი მათზე და ერთმანეთისაგან ნახევრად თუ მთლიანად დამოუკიდებელი ადმინისტრაციულ-პოლიტიკური ერთეულები არსებობდა. VIII ს-ის შუა წლებიდან დასავლეთ საქართველოში ბიზანტიელთა, აღმოსავლეთ საქართველოში არაბთა ბატონობის პირობებში იწყება დამპყრობელთა წინააღმდეგ და დაქსაქსული ქართული ქვეყნების გაერთიანებისათვის ბრძოლა. ამ დროისთვის იქმნება ქართული ქვეყნების ერთ სახელმწიფოდ გაერთიანების რეალური საშინაო პირობები: სამეურნეო აღმავლობა და ფეოდალური ეთიარების პირობებში ქვეყნის სხვადასხვა კუთხის სამეურნეო კავშირების გააქტიურება; სხვადასხვა სოციალური ფენის ინტერესების გარკვეული მიზნით მეტ-ნაკლებად დაახლოება; ფეოდალური ზედადფენისათვის დგება საკუთარი სოციალური და ეკონომიკური ბატონობის გარანტის, მწარმოებელი საზოგადოებისათვის ფეოდალთაგან მათი უფლებების კანონიერი დამცველის საკითხი და საზოგადოების ყველა ფენის წარმომადგენელთათვის, მთლიანად ქვეყნის წინაშე მდგომი სირთულის, უცხო დამპყრობელთაგან განთავისუფლების პრობლემა. ყველა ამ პრობლემაში ამ დროს ერთად მოიყარა თავი. განსაკუთრებული ქართული ეკლესიის როლი. ქართული ქვეყნების პოლიტიკურ გაერთიანებას წინ ეკლესიის გაერთიანება უსწრებდა და ეკლესია მცხეთის ტაბითი სათავეში გამაერთიანებელი ძალების გვერდით იდგა.

ასეთ ვითარებაში იწყება ქართული მასშტაბით შედარებით მსხვილი ახალი სამეფო-სამთავროების ჩამოყალიბება.

VIII ს-ის 80-იანი წლებისათვის არაბთა წინააღმდეგ ბრძოლის პირობებში, კახეთის მთიანეთის წინართა თემის მოთავეობით ერთიანდება კახეთ-კუხეთ-გარდაბანი და ყალბიშხა არაბთაგან დამოუკიდებელი კახთა სამთავრო. VIII ს-ის შუახანებში აფხაზთა ერისთავის, ლეონ I-ის და ეგრისის მფლობელის ქართლის სამეფო სახლის მემკვიდრის, გურანდუხტის დინასტიური ქორწინებით ერთიანდება აფხაზთა საერისთავო და ეგრისი და იქმნება ერთიანი დასავლურქართული სახელმწიფო. ლეონ I-ის მემკვიდრემ ლეონ II-მ გაანთავისუფლა ქვეყანა ბიზანტიელთა ვასალობისგან და თავი მეფედ გამოაცხადა. ამ დასავლურქართული ერთიანი სახელმწიფოს მეფეები წარმოშობით ქართული ისტორიულ-გეოგრაფიული ოლქიდან, აფხაზეთიდან იყვნენ. ამ სახელმწიფოს აფხაზთა ან ეგრისის სამეფო ეწოდებოდა. IX ს-ის დასაწყისში არაბთაგან (თბილისის ამირასთან) კონფლიქტის შედეგად ბაგრატიონთა დომინიონი, შავშეთსა და კლარჯეთში დამკვიდრებული ამირ I ბაგრატიონი აერთიანებს სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ეთნოადმინისტრაციულ ერთეულებს და საფუძვლს უყრის ქართველთა (ტაო-კარაჯეთის) სამთავროს, რომლის ჩამომავალი ადარნასე II IX ს-ის ბოლოს იღებს „ქართველთა მეფის“ ტიტულს. VIII ს-ის ბოლოს და IX ს-ის დასაწყისში სამხრეთ-აღმოსავლეთ საქართველოში ყალიბდება ჰერეთის ქართული სამეფო.

ამ სამეფო-სამთავროთა ჩამოყალიბება იყო ერთიანი ქართული ფეოდალური სახელმწიფოს, საქართველოს შექმნისათვის ბრძოლის პირველი ეტაპი.

მათ შორის ორი ს-ის მანძილზე მიმდინარეობდა ბრძოლა საკუთარ სამფლობელოთა გაფართოების, ერთმანეთის მიწების მიტაცების, ჯერ კიდევ თბილისის ამირას ხელში შეყოფი ქართული მიწების გამოხსნის, შიდა ქართლის დაუფლებისათვის. გაერთიანებისათვის ბრძოლის ქვეყმონობას შიდა ქართლის მფლობელობა განსაზღვრავდა. შიდა ქართლის ასეთ მნიშვნელობას განაპირობებდა, ერთი მხრივ, მისი გეოგრაფიული მდებარეობა საქართველოს შუაგულში, ძირითადად მტკვრის მარცხენა ნაპირზე მდ.არაგვიდან ტაშისკარამდე, ჩრდილოეთით კავკასიონის მთიარე ქედამდე, აგრეთვე მდებარეობა საკუთრივ ქართული, კავკასიური და საერთაშორისო მნიშვნელობის სტრატეგიული და სავაჭრო მაგისტრალების გაჯვარედინზე. ყოველივე ეს აპირობებდა მისი ეკონომიკური და პოლიტიკური ცენტრის როლს.

შიდა ქართლი მჭიდროდ დასახლებული და კულტურულად დანიშნურებული მხარე იყო, ის ქართული სალიტერატურო ენის ერთ-ერთი ცენტრი იყო. შიდა ქართლში, მცხეთაში მდებარეობდა ქართული ქრისტიანობის ცენტრი, საიდანაც ვრცელდებოდა ქართული კულტურის და ქართული ქრისტიანობის გავლენა საქართველოს დანარჩენ ნაწილებზე და რომლის გარშემო ხდებოდა კულტურული და საეკლესიო კონსოლიდაცია. ლტოლვა და ინტერესი შიდა ქართლისადმი ისტორიული ტრადიციითაც იყო გაპირობებული, ძველი ქართლის სამეფო სახლის დომენი შიდა ქართლში იყო და ქართლის მეფის ხელისუფლებაც ამ ქვეყნის მფლობელობის საფუძველზე აღმოცენდა.

VIII ს-ის ბოლოს შიდა ქართლი კახეთის მთავრის, გრიგოლს ჰქონდა დაპყრობილი, IX ს-ის დასაწყისში შიდა ქართლისათვის ბრძოლას ამოტ ბაგრატიონი იწყებს და იყრობს მის დიდ ნაწილს მდ. ქსნამდე.

შიდა ქართლი ხელიდან ხელში გადადის. IX ს-ის 60-იან წწ-ში შიდა ქართლისათვის ბრძოლას იწყებს დასავლურქართული სახელმწიფო, აფხაზთა სამეფო, რომლის მფლობელობა, მიუხედავად რიგი გართულებებისა, დიდხანს შეტანაკლებად სტაბილურია, აქ მათი ერისთავები სხედან, მაგრამ X ს-ის 60-იანი წწ-ის ბოლოსათვის, დასავლეთ საქართველოში ძმთა შორის ტახტისათვის ატეხილი ბრძოლის შედეგად, დასავლურქართული სახელმწიფო თმობს პოზიციებს. 975 წელს ტახტზე ძმის მიერ თვალდათხრალი, უსიზალო, დასავლეთ საქართველოს აფხაზთა მეფეთა ძველი დინასტიის უკანასკელი ნარმშიმადგენელი, თეოდოსია, რომლის მეფობის დროს ქვეყანაში „აირია საქმედობა“.

შუასაუკუნეოანი საქართველოს ისტორიაში გადამწყვეტი მომენტი დგება. ქვეყნის შიგნით გამაერთიანებელ ფაქტორთა გაძლიერებასთან ერთად, მართალია, მცირედ, მაგრამ საერთა-

შორისო ვითარებაც საქართველოს სასარგებლოდ ისახება.

X ს-ის 70-იან წწ-ში ბიზანტიის იმპერიას საქართველოსათვის არ უყვარია იმპერიაში დაბრუნებული მიდამოლიტიკური ვითარება იყო, აღარც დამლის გზაზე დამდგარი ბაღდადის სახალიფო იყო ძველებურად საშიში. საფრთხე არც ჩრდილო კავკასიიდან იყო მოსალოდნელი, ხაზართა სახელმწიფო არსებობის უკანასკნელ წლებს თვლიდა.

ამ დროს პოლიტიკურ ასპარეზზე გამოდის დიდი სახელმწიფო მოღვაწე, დიპლომატი, ქვეყნის საშინაო მდგომარეობაში და არსებულ საერთაშორისო ვითარებაში კარგად გათვითცნობიერებული დიდაზნაური, ერისთავი ივანე მარუშის ძე. მან ქართული ქვეყნების ერთ სახელმწიფოდ გაერთიანების ოპტიმალური გეგმა შეიმუშავა. მას აღბათ თანამოაზრეთა და მხარდამჭერთა დასი ჰყავდა, რომელთა სახელები ისტორიაში არ შემოგვინახა.

ივანე მარუშის ძე ზუსტად ითვლილწინებდა ბაგრატიონთა სახლის მნიშვნელობას იმდროინდელ საქართველოში. მისი პროგრამა შიდა ქართლში ამ სახლის დამკვიდრებას ისახავდა მიზნად.

ისტორიას პიროვნებანი არ ქნიათ, მაგრამ არიან პიროვნებანი, რომელთაც განსაკუთრებული მისია დაეკისრებათ ერისა და ქვეყნის წინაშე და თუ მათ ამ მისიის შესრულება შეძლეს, შთამომავლობა, ისტორია, სათანადო პატივს მიაგებს მათ ხსოვნას.

ზაგრატის ტაძარი
(X-XI საუკუნეების მიწანი)

ღვთისმშობელ ჩელითურთ.
ბელის ბარხის (199 წ.).

ბაგრატ III

X ს-ის 70-იან წწ-ში შექმნილმა ვითარებამ საგანგებო მისია დაკისრა ბაგრატ ბაგრატიონს, რომელიც იმდროინდელ საქართველოში არსებული სამი სამეფო ტახტის კანონიერი მემკვიდრე იყო. მამის ხაზით მას მემკვიდრეობით „ქართველთა მეფობა“ ეკუთვნოდა. ამ დროს ქართველთა მეფე მისი ბაბუა ბაგრატ II იყო. დედის ხაზით აფხაზთა მეფობა, დასავლეთ საქართველოს მეფობა ეკუთვნოდა, რადგან მისი დედა გურანდუხტი უსინათლო თეოდოსის და იყო. აფხაზთა სამეფო ტახტისათვის მებრძოლი ოთხი ძმიდან მემკვიდრე არც ერთს არ ჰყავდა. მისი მამობილი უძეო ტაოს მეფე დავით III ბაგრატიონი კურანპალატი იყო.

ივანე მარუშის ძემ კარგად იცოდა, რომ ის ძალა, რომელსაც შეეძლო ეს დანიერებული საქმე რეალურად მოეყვანა ხისრულში დავით III ტაოელი იყო. ამასთანავე, ის ითვალისწინებდა დავითის არა მხოლოდ ძალას, მას პატივმოყვარეობას, არამედ ხელისუფლების მოყვარეობასაც და ფიქრობდა, რომ დავითს შეიძლება თვით ჰქონოდა ქართლის დავალების სურვილი. და ამ დახეწილმა დიპლომატმა დიდი ტაქტიკით მიმართა დავითს, რომ „ქართლი ან შენ თვით დაიჭირე ან უზოძე ბაგრატს, ძესა გურგენისას, ახულის ნუნლას გიორგი აფხაზთა მეფისასა, რომელსა ყოვლა დედოფალ აფხაზეთი და ქართლი“.

იქვე ისტორიკოსის რეზიუმე: „ესევე ივანე მარუშის ძე ეძებდა ბაგრატს მეფედ“, ე.ი. მას წინასწარ უკვე

გააზრებული ჰქონდა, რომ ბაგრატ ბაგრატიონი მომავალში მეფე უნდა გამხდარიყო.

დავით ტაოელს კარგად ესმოდა, რომ მას, როგორც ბაგრატიონთა სახლის წარმომადგენელს, შეიძლება ჰქონოდა უფლება მიეღო ქართლზე, მაგრამ დასავლეთ საქართველოზე არავითარი კანონიერი უფლება არ ჰქონდა და რადგან დასავლეთ საქართველოს, ქართლისა და აფხაზეთის გაერთიანების შესაძლებლობის საკითხი დადგა, მან, როგორც დიდმა პატრიოტმა, პიროვნულ ინტერესებზე მაღლა სახელმწიფოს ინტერესები დააყენა და მხარი ბაგრატის კანდიდატურას დაუჭირა. მან სწორად შეაფასა შექმნილი ვითარება და „წარმოემართა ძალითა თვისითა ყოვლითა“. კახელებმა, როგორც კი დავით კურანპალატის ნაშოსვლა გაიგეს, არაეჭვს ცნეს მოსვლა მისი კახთა წარმეფის ვითარცა მეოცნი და დაუტევს ქართლ“ (მატიანე ქართლისა). დავითმა ჩინიარა უფლისციხე ივანე მარუშის ძისაგან და წარმოთქვა თავისი ისტორიული სიტყვა. მან ასე მიმართა შეკრებილ ქართლის აზნაურებს: „ესე არს მეკიდრი (ე.ი. მემკვიდრე - მ. ლ.) ტაოსი, ქართლისა და აფხაზეთისა, მეფილი და გაზრდილი ჩემი, და მე ვარ მოურავი ამისი და თანამემწე; ამას დავემორჩილენი ყველანი“. როგორც კი დავითი გაბრუნდა ტაოს, საკუთარი სამფლობელოების დამოუკიდებლად მართვას მიიყვალა ქართლის დედაზნაურებს, რომელთაც არ სურდა ძლიერი ხელისუფლების ქვეშ მოქცევა, მორჩილებ კახელები, რომელთაც დავითს უფლისციხე, დაატყვევეს ბაგრატ, მისი დედა გურანდუხტი, მამა გურგენი,

რომელნიც შვილთან იყვნენ, რადგან ბაგრატს ჯერ სრულწლოვანი არ იყო. ივანე მარუშის ძემ მამინეც აცნობა მომხდარის შესახებ დავით ტაოელს, რომელიც დაუყოვნებლივ გამოემართა. კახელებმა მიუგზავნეს მოციქული, გაათავისუფლეს ტყვეები და დატოვეს უფლისციხე.

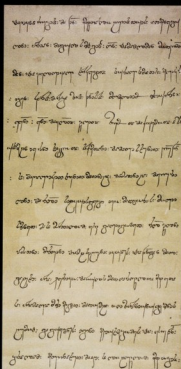
მიღა ქართლის პრობლემა თითქოს მოგვარდა, მოგვარებული ჩანს დასავლეთ საქართველოს პრობლემაც. თვალდამჩნეარი თეოდოსის შემდეგ ტახტი ბაგრატ ბაგრატიონს ეკუთვნის, მაგრამ მოვლენები ჩქარდება. უფლისციხის აქციის შემდეგ (რომელიც ივანე ჯავახიშვილის გამოთვლით 975 წელს უნდა მომხდარიყო) ისევ აქტიურობს ივანე მარუშის ძე. უსინათლო თეოდოსის მეფობაში აირია აფხაზეთში მდგომარეობა, შეიცვალა ყოველი წესი და განგება“. ივანე მარუშის ძემ და ქვეყნის ბედზე დაღვირგებულმა წარჩინებულებმა ისევ დავით ტაოელს მიმართეს, რადგან კარგად იცნის, რომ მის გარეშე ეს საკითხი ვერ მოგვარდება, რათა „მოიყვანოს ბაგრატ მეფედ აფხაზეთი“. დავით კურანპალატი კი თავს იკავებს, რა ხდება? მან ხომ თვითონ აღიარა ბაგრატის დასავლეთ საქართველოს, აფხაზეთის ტახტის მემკვიდრედ, მაგრამ არა თეოდოსის სიცოცხლეში. რატომ ჩქარობენ ივანე მარუშის ძე და მისი დასის წევრები? არ არის გამორიცხული, რომ დასავლეთ საქართველოში ბაგრატ ბაგრატიონის გამეფების მონიზაჲმდეგენიც იყვნენ, რაც მომდევნო მოვლენებშიც დადასტურდა. დავით ტაოელი ფრთხილობს, ქართლისა და აფხაზეთის წარჩინებულთაგან „სიმტკიცეს და მძევლებს“ მოი-

თხოვს. ბაგრატი უკვე სრულწლოვანია, 978 წელს ბაგრატი დასავლეთ საქართველოში გადაიყვანეს და ქუთაისში აჯანჯა მზედელ აკურთხეს. ეს იყო მისი პირველი ოფიციალური ტიტული, რადგან უფლისციხეში მომხდარი ფაქტი მხოლოდ შიდა ქართლის ერისთავობას გულისხმობდა, მაგრამ ის მომავალზე იყო გათვლილი. ივანე მარუშის მის შემდგომი ცხოვრების შესახებ საისტორიო წყაროები სდუმან. მან თავისი მისია შეასრულა. მისი არჩევანი საქართველოს მთელმა მომდევნო ისტორიამ გაამართლა. მისი არჩევანი გაამართლეს პირადად ბაგრატ III-მ, ერთიანი ფეოდალური საქართველოს პირველმა მზედელ და ბაგრატიონთა საგვარეულომ, რომელსაც უცვლელად ეკავა ქვეყნის მთავარ რწმუნის ხელისუფლების მიერ ჩვენი მეფობის გაუქმებამდე.

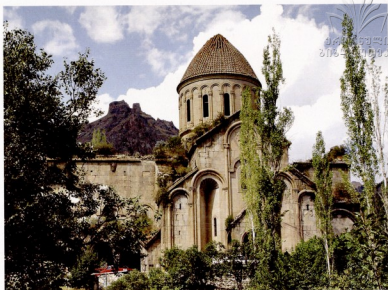
მეფე ბაგრატ III-ს მძიმე პირობებში მოუხდა მეფობა. ფეოდალურ ქვეყანაში იურიდიული უფლება რეალურ ხელისუფლებას არ ნიშნავს. მას დიდი ბრძოლა დასჭირდა შიდა ქართლისა და დასავლეთ საქართველოში თავისი ხელისუფლების განსამტკიცებლად. დასავლეთ საქართველოში მან ამაილა ურჩი, ჩამოართვა „დიდება“ (მალღი თანამდებობანი). ამ დროს მის წინააღმდეგ შეთქმულება წყობდა, ის სახსრადღებ მოგმართება ქართლისაკენ (980 წ.), სადაც მას საზღვარზე შეიარაღებული დახვდნენ. ბაგრატმა გამიარჯვა, მტრები დასაჯა. დასავლეთ საქართველოში მისი კანონიერი უფლების დასტურად ე.წ. აფხაზთა მეფეთა დივანს, რომელიც VI ს-იდან მათ ერისთავთა და მეფეთა გენეალოგიურ ნუსხას წარმოადგენდა, დაემატა ბაგრატის სახელი. ეს იყო მეფე ბაგრატ III-ის მემორანდუმი, რომლითაც ის ადასტურებდა თავისი მეფობის კანონიერებას დასავლეთ საქართველოში. დასავლეთ საქართველოში ერთდროულად ორი მეფის – უსინათლო თეოდოსის და ბაგრატის მეფობა დიდ სიწილესს ქმნიდა, წინ ელბობოდა ხელისუფლების ცენტრალიზაციას. შეიძლება უსინათლო თეოდოსის თავად არც ჰქონდა დიდი პოტენციები, მაგრამ ფეოდალურ ქვეყანაში, სადაც ყოველთვის არსებობს ცენტრალური ხელისუფლების მონივრულადგება, ბაგრატის გვერდით უსინათლო თეოდოსის არსებობა ქმნიდა კარგ საფუძვლს მის წინააღმდეგ შეთქმულებათა თუ აკარა გამოსვლებისათვის. მან თეოდოსი სამეფო ადგილის, ტაოს გავაზნა დავით კურაპალატთან და ეს ბრძოლა მოხსნა.

ბაგრატის გამეფებაში გადაწყვეტი როლი დავით ტაოელმა შეასრულა, რომელიც თვლიდა, რომ ტაოს სამეფო

მისი გარდაცვალების შემდეგ ბაგრატის ხელში გადავიდოდა, მაგრამ თავის სოცოცხლში ბაგრატს თავისი სამეფოსი ვერმეხები არ ჩარევდა. ბაგრატი კი ერთიან საქართველოს ქმნიდა. მოხდა ინციდენტი, რომელსაც არასასიამოვნო შედეგი მოჰყვა საქართველოსთვის. მართალია, ქართველი შემტაცანის ცნობით მეფე ბაგრატმა გადაწყვიტა გალაშქრება თავისი ურჩი ყმის, რატი ბაღვაშის წინააღმდეგ, მაგრამ დავითს შეატყობინეს, რომ ბაგრატს არა სადა წარეგლს სსუაგან, არამედ განმზადებულ არს სიკუდილად შენდა. დავითი სათანადოდ მოეშადა, შეყარა თავისი ლაშქარი, მოუხმო მოკავშირეები, მაგრამ როდესაც ბაგრატმა დავითის მზადყოფნა გაიგო, პირადად მივიდა მასთან და მოახსენა, თუ რას პირებდა. ძნელია თქმა, დაუჯერა თუ არა დავითმა, მაგრამ ეტყობა არც მას აწყობდა ამ დროს ბრძოლა და „ათავისუფლა რატისხე“. არ არის გამორიცხული, რომ ბაგრატი მოულოდნელად აპირებდა თავდასხმას დავითზე, რასაც სომხური წყარო ადასტურებს, მაგრამ გაცხეს, საბრძოლველად გამზადებულ დავითთან შეხმა კი ვეღარ გახვდა. ხომ არ სურდა ბაგრატს დავითის დამორჩილება? ადვილად შესაძლებელია. ეს ის დროა, როდესაც დავით ტაოლის სამხედრო რაზმი ბასილი კესირის წინააღმდეგ მებრძოლ ბარდა ფოკას ლაშქარში ამჩიოდა. დავითის ძალა შემცირებულია. იმპერატორმა ბასილიმ ყველა შესაძლებლობის გამოყენება სცადა მეამბოხე ფოკას წინააღმდეგ, მას შეიძლება ბაგრატისთვისაც მიეძღვათ. 991 წელს იმპერატორმა ბასილი II-მ ბარდა ფოკა დაამარცხა და საქართველოსაკენ გამოემართა, რათა დავით კურაპალატი დაეასჯა ფოკას მოკავშირეობისათვის. ქვეყნის დარბევისგან გადარჩენის მიზნით, დავითმა პატიება ითხოვა, შეცვალა უფლისციხეში გაცხადებული ნება და თავისი სამფლობელო ანდერძით ბიზანტიის იმპერატორს გადასცა. 1001 წელს, როდესაც გარდაიცვალა დავით ტაოელი, მისი მემკიდრეობის ნუსალებად ბასილი ტაოს მივიდა. იქვე გამოცხადდნენ მეფე ბაგრატ III და მისი მამა, შილის მეფედ კურთხევის შემდეგ „მეფედ მეფედ“ წოდების გურდნით. მეფე ბაგრატს შეიძლება იმედი (წარეგული) ჰქონდა, რომ დავითის მემკიდრეობას სრულად თუ არა, ნაწილს მაინც მიიღებდა, მაგრამ ბასილი კესირმა, რომელსაც დიდი გავლენა ჰქონდა სამომავლოდ სამხრეთ კავკასიის მიმართ, ტაო უშუალოდ იმპერიის შეურთა. იმპერატორმა გარკვეული ნყალობა გაიღო ბაგრატის მიმართ, და მას კურაპალატის ტიტული, ხოლო

ბაგრატ IV-ის ხელელი ოპხარი და მეფობის დროის მემორანდი (1054-1072 წწ.)

ოქის ტაძარი. აგებულია დავით კურაპალატის და ბაგრატ ერისთავისათვის დროს (დაახლ. 970 წ.).

ლუისშიშობელი წმინთი და დავით კურაპალატი.
ოქის ტაძრის სტელა.

მის მამას გურგენს კი მაგისტროსობა უბოძა. ქართველი ისტორიკოსი შამსისათვის შვილზე დაბალი ტიტულის ბოძებას ბასილის ციხიერებით ხსნის, რათა განაწყენებული მამა შვილის წინააღმდეგ აემუღმდრებინა, მაგრამ მიზანს ვერ მიაღწია, რადგან გურგენი „ქეშმარიტი და მართალი იყო“. თუმცა ისიცაა გასათვალისწინებელი, რომ ბაგრატის მეფე იყო და კურაპალატის ტიტულის ბოძებით ბასილიმ ცნო მისი ხელი-სუფიქსი. მის ტიტულს „მეფე აფხაზთა“, ე. ი. დასავლეთ საქართველოს მეფე, დაემატა „კურაპალატი“, ხოლო XI ს-ის დასაწყისში, მისი წინაპარი „ქართველთა მეფის“ გარდაცვალების შემდეგ, ის იწოდება „მეფე აფხაზთა და ქართველთა“ (ე. ი. ქართლ-მესხეთის) მეფე, კურაპალატი“. „აფხაზი“ და „აფხაზეთი“ იმდროინდელი ქართველისა და არაქართველისათვის (ზიზან-ტივლების, არაბების, სპარსელების, რუსებისათვის) დასავლელ ქართველს ან, რადგან ერთიანი საქართველოს ტიტულში პირველ ადგილზე იყო „მეფე აფხაზთა“, საერთოდ ქართველს და საქართველოსაც ნიშნავდა.

ქვეყნის გაერთიანებისა და ხელისუფლების ცენტრალიზაციისათვის ბაგრატს არავითარ საშუალებას არ ერიდებოდა. მან ყოველნაირად სცადა თავისი უახლოესი ნათესავების, ბრატანუჯალი-კლარჯი ბაგრატიონი ხელისუფლების მეფის ერთპიროვნული ტოლისუფლებისათვის დაქვემდებარება, მაგრამ როდესაც დარწმუნდა, რომ სხვა გამოსავალი არ იყო, ისინი სადარბაზოდ მიიწვია უკანაქუტის ციხეში, შეიპყრო, გამოკეტა თმოგვის ციხეში, სადაც ისინი გარდაიცვალნენ (1011, 1012 წწ.). ბაგრატიონთა ამ შტოს ყველა წარმომადგენელი, ვინც ზიზანტიაში გაქცევა ვერ მოახსნო, ამოწყვეტეს. 989 წელს ბაგრატმა დაიმორჩილა კლდეკარის

ერისთავი რატი და აიძულა დასავლეთ საქართველოში, ბაღვაშთა სამფლობელო არგვეთში გადასულიყო.

XI ს-ის დასაწყისიდან ბაგრატის იწყებს ბრძოლას კახეთისა და შერეთისათვის, საბოლოოდ 1008-1010 წწ-ში უერთებს კახეთსა და შერეთს საქართველოს სამეფოს. ამიერიდან ის იწოდება: „მეფე აფხაზთა, ქართველთა, შერეთა და კახთა“. ის რომ, ბაგრატ III-ის ტიტულში პირველ ადგილზე არის „მეფე აფხაზთა“, გამომდევს იმ ვითარებით, რომ 978 წელს ქუთაისში ის სწორედ აფხაზთა (დასავლეთ საქართველოს) მეფედ აკურთხეს და არა აფხაზთა რაივე განსაკუთრებული დამსახურებით საქართველოს გაერთიანების საქმეში, ხოლო „ქართველთა მეფის“ ტიტულს ის XI ს-ის დასაწყისში იღებს თავისი წინაპარი „ქართველთა მეფის“ გარდაცვალების შემდეგ. ამიერიდან ეს ტიტული უცვლელად დამკვიდრდა ქართველთა ტიტულატურაში.

მართალია, კახეთ-შერეთის შემოერთება განძის ამირას მიერ ქართულ მხარეებზე თავდასხმებში გამოიხატა, მაგრამ მეფემ შეძლო ძალების მოზიდაზება, გაიმარჯვა და ამირამ საქართველოს სამეფოს სასარგებლოდ ხარჯვა და სამხედრო სამსახური აღუთქვა.

მეფე დიდად ზრუნავს ქრისტიანობის განმტკიცებაზე. ქვეყანაში არსებული რთული ვითარების მიუხედავად, მის დროს მნიშვნელოვანი კულტურული საქმიანობა მიმდინარეობდა. აგებულია რამდენიმე ტაძარი, ტყონდის ტაძრის სანათლაი, ხცისის ტაძარი შიდა ქართლში, კაცხის ტაძარი, ნიკორწმინდის დიდებული ტაძარი, ხელახლა აიგო მონათესაო ტაძარი ქუთაისის მახლობლად, სადაც დაკრძალული არიან VIII ს-ის 30-იან წწ-ში მოწამებუნი იგივე აღსრულებული არგვეთის მთავრები დავითი და კონსტანტინე.

ბაგრატის დროინდელი საქართველოს კულტურულ აღმავლობაზე და ეკონომიკურ შესაძლებლობაზე ამ დროს შექმნილი ოქრომჭედლობის შედარებითი წინაღობებიც მოწმობენ, მაგ.: ბრეთის ჯვარი, ცაგერის მაცხოვრის ხატი, ციხის ჯვარი და სხვ., რომელთა ნარჩენებში მეფე ბაგრატის იხსენიება.

მეფე ბაგრატის აგრძელებს დასავლეთ საქართველოს თავისი წინამორბედი მეფეების პოლიტიკას აფხაზეთში ბერძნული საეპისკოპოსო კათედრების მოშლის და მათ მაგიერ ქვეყნის შუაგულში ქართული კათედრების დაარსების ხაზით. ასე მოჰალა მან გუდაგის (ძილანევის) საეპისკოპოსო და ახალი საეპისკოპოსო დააარსა ბუდიამი, რომელსაც „შენიშნა სოფელნი მრავალნი ყოველთა ხევთა და ადგილთა, განასრულა ყოველთა განგებითა, შეამკო ყოველთა სამკაულითა“, ასევე შესწირა ოქროს ბარძიმი ქართული ასომთავრული წარწერით. განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ქუთაისის ტაძრის, ე. წ. ბაგრატის ტაძრის მშენებლობას, რომლის კურთხევის დროს მან „შემოკრიბა მახლობელი ყოველნი ხელმწიფენი და კათალიკოსნი, მღვდელთმთმდღარნი, და ყოველთა მონასტერთა წინამძღვარნი, და ყოველნი დიდებულნი ზემონი და ქუემონი, მამულისა მისისა და სამეფოსა მისისა მყოფნი და სხუთა ყოველთა სახელმწიფოთანი“. ტაძრის ასე სახელმოდ კურთხევა და მასზე არსებული წარწერები

ამ ტაძრის მნიშვნელობის მაუწყებელია. ქუთაისის ტაძარი საქართველოს ერთიანობის სიმბოლოა.

იმ დიდი თანადგომისათვის, რომელიც ქართულმა ეკლესიამ საქართველოს გაერთიანებისათვის ბრძოლაში გამოიჩინა, მეფე ბაგრატ III-მ მცხეთის ტახტს სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის, მეღვინედიკ I-ის დროს შეუვალა (იმუნიტეტი) მიანიჭა. მის დროს შემუშავდა ერთიანი კოდექსი, ე. წ. „ბაგრატ კურაპალატის სამართალი“. აღდგა არაბთა მფლობელობის დროს შეწყვეტილი ქართული მონეტის მოჭრა, რომელზეც მისი სახელია ამოტეხილი. ამასთანავე, მონეტაზე არის არაბული წარწერაც, რათა ეს ქართული მონეტა მიმოქცევამი ყოველიყო მეზობელ მუსლიმურ სამყაროშიც.

მეფე ბაგრატის მოღვაწეობას მაღალ შეფასებას აძლევენ XI ს-ისა და მომდევნო ხანის ქართველი ისტორიკოსები. მის საბრძანებელი გაერთიანდა ქართული ქვეყნების უდიდესი ნაწილი, დამყარდა ნორმალური ურთიერთობა მეზობელ ქვეყნებთან, ქვეყანა დაწყნარდა, ჩატარდა დიდი კულტურული ღონისძიებები.

მეფე ბაგრატის 1014 წელს ფანასკერტის ციხეში გარდაიცვალა, მისი ანდერძის თანახმად, ის ბედიამი დაკრძალეს, სადაც ბოლო დრომდე იყო მისი საფლავი და ფრესკა ტაძრის მოედლით ხელში.

ბაგრატის ტაძარი (1010-1014 წწ.)

ვფრესკის სვენი ოშის ტაძრის სამხრეთ კედელზე დიდი მავრიკიოსის და ბაგრატ ერისთავთერისთავის გამოსახულებები.

მეფე გიორგი I (1014-1027 წწ.)

ქართველი მემატიანე წერს, რომ „გიორგი მეფე, რამეთუ ახოვან იყო და უშიში ყოვლიურთ ვითარცა უზორცო“, მისი ასაკი გამეფების ჯამს „ქართლის ცხოვრების“ („მატიანე ქართლისა“) სხვადასხვა წუსხაში განსხვავებულადაა წარმოდგენილი: „ნლისა თორმეტისა“, „ათეუსმეტისა“, „ათერამეტისა“. სოფ. ხციხის (შიდა ქართლი) 1002 წლის წარწერაში მეფე ბაგრატთან ერთად უფლისწული გიორგიც მოხსენიებული, ე.ი. ამ დროს ის უკვე დაბადებულია, ამდენად, გამეფებისას, 1014 წელს თორმეტ წელზე მეტს თუ არა, 12 წლის მაინც უნდა ყოფილიყო.

იგივე მატიანე გადმოცემებს: „გარდაიცვალა გიორგი მეფე, საესე ყოვლითა სიკეთითა, ჟამსა ოდენ სიყრმისასა, რომელ არავინ გამოჩნელი იყო მსგავსი მისი მამათა შორის მისთა ახოვნებითა, ჭაბუკობითა და სიქუელითა, ტანითა და სახითა, ცხოვრითა, და საესე ყოვლითა განგებობითა სახელმწიფოთა, ქრინიკონსა ორას ორმოცდამეოფისა, თუესა აგვისტოსა თექუსმეტსა, ქვეყანასა თორაღეთისასა, ადგილსა, რომელსა ეწოდებინა მყინვარი გინა იწრონი. და დაუტეცა გლეხა და მწუხარება ყოვლითა მკვიდრთა მამულისა და სამეფოსა მისისათა. იგლგოთეს ყოველნი სიკეთისა, და სიჭაბუკისა, და ახოვნებობა მისისათვის“. გიორგის მეფობის პირველ წწ-შივე მისი მამის, მეფე ბაგრატ III-ის დროს ხანგრძლივი და მძიმე ბრძოლებით შემოერთებულმა კახეთ-ჰერეთმა

ოხოთა ეკლესია (X სსს II ნახევარი)

ისევ მოიპოვა დამოუკიდებლობა. მართალია, ბიზანტიასთან ომის დროს კახეთ-ჰერეთის სამეფო გიორგის მოკავშირე იყო, მაგრამ მისი შემოერთება ხანგრძლივი დროით გადაიდო.

ბიზანტიის მიერ დაკავებული მინაწყლისათვის ბრძოლა მეფე გიორგიმ მაშინ დაიწყო, როდესაც იმპერატორი ბასილი ბულგარელებს ეომებოდა (1014-1018 წწ.), მან განდევნა ბასილის მეციხოვნეები და დაქარვული მინაწყალი დაიბრუნა. ამდენად, დრო კარგად იყო შერჩეული. მაგრამ როდესაც ომი გამარჯვებულმა ბასილიმ მას დაკავებული ტერიტორიის დაცლა მოსთხოვა, საომრად გაემზადა. 1021 წელს იმპერატორი ბასილი დიდი ჯარით საქართველოში შემოიჭრა. თითქმის ამაწლიანი ომი ცვალებადი შედეგებით მიმდინარეობდა. იდებოდა ზავი. მეფე გიორგი არც დადებული საზავო ხელშეკრულების დარღვევას ერიდებოდა და მოულოდნელად უტევედა მტერს. მოუჩვენადად იმისა, რომ ქართველებმა რამდენიმე ბრძოლა მოიგეს, ომი საბოლოოდ წააგეს და 1023 წელს საქართველოს მეფემ ზავის მძიმე პირობებს მოაწერა ხელი. ბიზანტიამ დაიბრუნა მიტაცებული ტერიტორია, ტახტის მემკვიდრე ბაგრატ I სამი წლით მძევლად გაიგზავნა კონსტანტინოპოლში. ჩანს, გიორგი მეფე რევენისათვის ემზადებოდა და მონაწილეობდა 1025 წელს ბასილის წინააღმდეგ შეთქმულებაში, მაგრამ უშედეგოდ. გარდაიცვალა 1027 წელს. დაკრძალულია ქუთაისში.

მეფე გიორგის მეორე მეუღლესთან, ოსთა სამეფო სახლის წარმომადგენელთან, აღდესთან ჰყავდა ვაჟი დემეტრე, რომელიც დედასთან ერთად ბიზანტიაში გადასახლდა, სადაც მისმა ვაჟმა ცოლად შეირთო ოსთა სამეფო სახლის წევრი და ოსეთში მეფობა წილობო. მისი ჩამომავალი თამარ მეფის მეორე მეუღლე დავით სოსლანი.

მეფე ბაგრატ IV (1027-1072 წწ.)

1023 წელს მეფე გიორგი I-სა და ბასილი II-ს შორის დადებული შეთანხმების თანახმად, გიორგი მეფემ სამი წლის ვადით მძევლად მისცა ბასილის სამი წლის უფლისწული ბაგრატ I. ბასილი II სიტყვა აღასრულა და 1025 წელს ბაგრატს სამშობლოში გამოუშვა. სწორედ ამ დროს ბასილი II გარდაიცვალა. ტახტი მისმა ძმამ კონსტანტინემ დაიკავა, რომელსაც საკუთარი გეგმები ჰქონდა საქართველოს მიმართ და სამშობლოში მიმავალ უფლისწულს დაადევნა მოხელე, რომელსაც უფლისწულის უკან დაბრუნება დაეავალა. და მოხდა სასწაული, კონსტანტინეს მიერ გაგზავნილ მოხელეს ბაგრატ უკან თავის სამშობლოში მისული დახვდა, სადაც მას საზღვარზე დახვდნენ დიდებული, ერისთავნი, აზნაურნი და მრავალი სხვანი და კონსტანტინეს შუაგულში გეგმა ვერ შესრულდა. ისტორიკოსის პატივტიფი განცხადებით, ეს ღვთის მოწყალება იყო „ვითარ მყის განერა მართალი ხელთაგან მათთა, რომელთა ენებთ ზაკეთ შექცევა მისი“. ორი წლის შემდეგ, 1027 წელს, როდესაც გარდაიცვალა მეფე გიორგი, გამეფდა მცირეწლოვანი ბაგრატ I (შვიდი ან ცხრა წლის). მისი ხანგრძლივი მეფობის ხანა უშიშესი მოვლენებითაა სავსე. იმპერატორი კონსტანტინე საქართველოში შემოვიდა, ისევ ირბოდა ქართული მონაწყალი. მეფე ბაგრატ III-ის მიერ უკანონოდ დასჯილი და ბიზანტიაში გაქცეული არტანუჯელ-კლარჯ ბაგრატიონების სახლის წარმომადგენელი დემეტრე შემოიყვანეს „რეცა შესატყუენებულად ქუეყანისა კაცთათვის“

ხაშურის ტაძარი (X ს.)

რუისის ტაძარი (XI ს.)

და კლარჯეთის მოსახლეობის ნაწილი მიიმხრეს. აღელვებოდა ქვეყანა ესე⁷.

ამ დროს, ისევ უფლის ნებით, გარდაიცვალა იმპერატორი კონსტანტინე (1028 წ.) და ქვეყანა დროებით დაწყნარდა. დღის წესრიგში ბიზანტიასთან ურთიერთობის მოგვარების აუცილებლობის საკითხი დადგა. ეს დიდი მისია ბაგრატის დედამ, დედოფალმა მარიამმა იკისრა. ელჩობის მიზანი მშვიდობის დაშვება, ბაგრატისათვის კურაპალატის პატივის მოპოვება, „ერთიარ არს ჩვეულება და ნესი სახლისა მათისა“ და დინასტიური ქორწინების დამყარება იყო. ნიშანდობლივია, რომ ბიზანტიასთან გამუდმებული ბრძოლის პირობებში მეფე გიორგი I-ს, როგორც ჩანს, ბიზანტიური ტიტული არ ჰქონდა და სამეფო კარში ამის აღდგენა აუცილებლად ცნო. მარიამის მისია წარმატებით დამთავრდა, იმპერატორმა დაუმტკიცა ბაგრატს კურაპალატის პატივი და ცოლად თავისი ძმის ასული ელენე მიათხოვა. მაგრამ მშვიდობა მალე დაირღვა. დედოფალი ელენე გარდაიცვალა. მეფემ ოსთა მეფის ასული ზორენა შეირთო.

რეაქციონერი ფეოდალები არ ცხრებოდნენ. მეფეს მათ ნახევარძმა დემეტრე აუჯანყეს, რომელიც დედასთან, აღდგენილ ერთან საუფლისწულო მამული, ანაკოფიის ციხეში ცხოვრობდა. დემეტრეს გამეფების ცდა პირდაპირი დამთავრდა. 1032 წელს აღმეფე და დემეტრემ ანაკოფიის ციხე ბიზანტიელებს გადასცეს და თავი იმპერიის შეაფარეს. იმავე 30-იანი წლების დასაწყისში დაიწყო ბანგრძლივი ბრძოლა თბილისისათვის. კლდეკარის ერისთავმა ლიპარიტ ბაღვაშმა და ქართლის ერისთავმა ივანე აბაზას ძემ გამოიტყვეს (ერთიმ მოსალაპარაკებლად) მცხეთასთან ამირა ჯაფარი, შეიპყრეს და მეფეს მიჰგვარეს. მცირეწლოვანმა მეფემ შეინყაღა ამირა და გაუშვა, ან, იქნებ, მეფის გადაწყვეტილებასზე იმორქვდა

ლიპარიტისა და ივანეს მოწინააღმდეგე დაჯგუფებამ, რათა მათი გავლენა სამეფო კარზე უფრო არ გაზრდილიყო. დაიძაბა დამოკიდებულება მეფესა და აბაზასძეთა სახლს შორის, ცოტა მოგვიანებით ზუთნი ძმანი აბაზასძენი მეფის მოსაკლავად იყვნენ მზად, მაგრამ ბაგრატმა სძლია მათ და აბაზასძეთა სიდიადე დააშხო.

თბილისის პრობლემა გადაჭრას მოითხოვდა და 1037 წელს, როდესაც ლიპარიტ ბაღვაშმა მეფეს თბილისზე გალაშქრება შესთავაზა, მეფემ მოუხმო მოკავშირეებს და თბილისს ალყა შემოარტყა. ორი წლის ალყამ ორივე მხარის მდგომარეობა გაართულა, ქალაქში შიმშილობა დაიწყო. 500 დრამად (დიდ ფულად) იყიდებოდა ლიტრა (400

გრ) ვირის ხორცი და როდესაც ამირამ უკვე გააშაზდა ტყეები და ნაევები გასაქცევად, მეფემ მას შეთანხმება შესთავაზა. შეიძლება ისევ ლიპარიტის ფაქტორი ამუშავდა, ხომ არ გამოვლინდა მისი მიზნები კლდეკარის საერისთავოს მოსაზღვრე სამხრის მინების მიმართ, ან იქნებ მას თბილისის ამირობაც სურდა? ამათთანვე, ცნობილი გახდა, რომ ამირას დასახმარებლად სამხრეთ ბაზრბაიჯანიდან განძის ამირას დამხმარე ძალა მოდიოდა. მეფემ ლიპარიტთან შეთანხმებულად თბილისს ალყა მოხსნა. ლიპარიტი, ჩანს, კარგად მიხვდა, რაც მოხდა და „კოვრითგან შეიქმნა ლიპარიტ ქვეგამხედვარად თავის პატრონისაგან“. რამდენჯერმე ჰქონდა ბაგრატს თბილისის დაკავების

რუისის ტაძარი. დეტალი

„ქრისტეს მცირე მოსვლა“. ნიკორწმინდის ტაძრის სამხრეთის ფასადის რელიეფი.

შესაძლებლობა, მაგრამ მის წინააღმდეგ ლიპარიტის ბრძოლის გამო ვერ შეინარჩუნა ქალაქი. მხოლოდ 1062 წელს შეძლო ბაგრატ მეფემ თბილისში თავისი წარმომადგენლისა და მეციხოვნეების ჩაყენება, მაგრამ წმ-იანი წნ-ის ბოლოს თბილისი სელჩუკებმა დაიკავეს, რომელთაც თბილისი განძის ამირას გადასცეს, მაგრამ ბაგრატმა განდევნა თბილისიდან განძის ამირა ფადლონი, თბილისი ამირათა შთამომავალს გადასცა და ქალაქს ხარკი დაიკისრა. მეფე ბაგრატ კახეთ-ჰერეთისთვისაც იბრძოდა. 40-იან წწ-ში მნიშვნელოვან წარმატებებს მიაღწია, მაგრამ ისევ ლიპარიტ ბაღვაში გამოვიდა მის წინააღმდეგ. კახეთს თავი მიანება. XI ს-ის წმ-იან წწ-ში ის ისევ მოუბრუნდა კახეთ-ჰერეთს, მაგრამ სელჩუკიანი თურქები შემოვიდნენ საქართველოში და კახეთ-ჰერეთის საკითხი დიდი ხნით მოიხსნა.

ლიპარიტ ბაღვაშის ბრძოლამ მეფის წინააღმდეგ მეფე ბაგრატს ქაიხოს მცხოვრებთა მიერ მისთვის გადაცემული ქალაქიც დააკარგინა. ლიპარიტს იმპერია ფულით, ძალით ეხმარებოდა. იმპერიის ხელისუფლებას მთლიანად მასზე დამოკიდებულები მეფე სურდა ყოფილიყო საქართველოში, ლიპარიტს კი პირველკაცობა. რადგან სხვა გამოსავალი არ არსებობდა საკუთარ

ურჩ ყმათთან ურთიერთობის მოსაგვარებლად, მეფე ბაგრატ თვითონ გაემგზავრა ბიზანტიაში. გამგზავრების წინ მცირეწლოვანი შვილი გიორგი მეფედ აკურთხა. ერთი ბიზანტიელი ისტორიკოსის ცნობით, როდესაც ბაგრატ იმპერატორთან შევიდა, უთხრა მას, რომ მე მეფე ვარ და არც ისე უმნიშვნელო ქვეყნის, თქვენ კი ჩემს ყმას (ვასალს) ჩემზე მეტ ანგარიშს უწევთ. ბაგრატ მეფე ოფიციალურად პატივით მიიღეს, მაგრამ „ლიპარიტის გზითა“ სამი წელი ფაქტობრივად საპატიო ტყვეობაში აყუდათ. ამ წნის განმავლობაში ქვეყანას ლიპარიტ ბაღვაში მართავდა, რომელმაც მამის მიერ ერთხელ უკვე მეფედ ნაკურთხი გიორგი რუისში გადმოიყვანა, ხელმორედ აკურთხა მეფედ და თავი მის აღმზრდელად გამოაცხადა. მაგრამ სელჩუკების გამორჩენამ, რომელიც სამხრეთ კავკასიის მისადგომებთან მოვიდნენ, მდგომარეობა შეცვალა, ბაგრატს საქართველოში იყო საჭირო. იმპერატორის შუამდგომლობით მეფე და ლიპარიტი დაზავდნენ. ბაგრატ ცნეს საქართველოს მეფედ, მაგრამ ლიპარიტი დაამტკიცეს მთელი მესხეთის მთავრად („აზონტატად“), რაც ფაქტობრივად ნიშნავდა მესხეთის დამოუკიდებელი სახელმწიფოს არსებობას საქართველოში. 1058 წელს

ლიპარიტი შეიპყრეს მეფის მომხრე დიდებულებმა, ბაგრატმა მას ჩამოართვა საერისთავო და საქართველოდან გააძევა. თურქ-სელჩუკთა საფრთხის წინაშე ბიზანტიის ხელისუფლებისათვის საქართველოსთან კავშირის აუცილებლობის საკითხი დადგა. ბიზანტიელთა და ქართველთა გაერთიანებულმა ლაშქარმა დაამარცხა და განდევნა განძის ალყად მდგარი სელჩუკები (1049/50 წწ.), ამ კამპიის განმტკიცების მიზნით დამყარდა დინასტიური კავშირი, მეფე ბაგრატმა თავისი ასული მარიამი (მართა) იმპერატორის ვაჟს მიათხოვა. თურ 30-იან წწ-ში მეფე ბაგრატისათვის კურაპალატის პატივის მოსაპოვებლად საგანგებო თხოვნა იყო საჭირო, 40-იანი წწ-სათვის იმპერიის ხელისუფლებამ მას ნოველისმოსის, ხოლო წმ-იანი წლებისათვის სევასტოსის მაღალი ტიტულიც უწყალობა.

საქართველოს ისტორიაში დაიწყო თურქ-სელჩუკთა წინააღმდეგ ბრძოლის მძიმე ხანა. პირველად საქართველოს იხიბ 1064 წელს მოადგნენ სამხრეთიდან. მეფე ბაგრატ ოჯახით ტაში იმყოფებოდა და ძლიერ გაასწრო ქართლში. სელჩუკებმა მთარბის თრიალეთი, შამქეთი, ქარაჯეთი, მიადგნენ ახალქალაქს. ქალაქი და მცველთა თავგანწირული ბრძოლის მიუხედავად, მტერი ქალაქში შეიჭრა. „შევიდეს ქა-

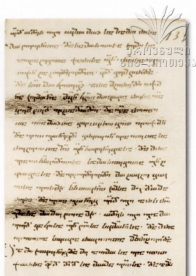
ლაქად თურქნი და ტყვეყუნეს სულნი ქრტიანეთანი; აღიღეს განძი და ტყუე ძლიერი, და შეიღება წყალი ახალქალაქისა სიხლითა" – მოგვითხრობს მოკლენათა თანამედროვე ქართველი ისტორიკოსი. სელჩუკები, წარმატების მიუხედავად, ამჯერად გაბრუნდნენ. 1068 წელს, როდესაც მეფე ბაგრატ I კახეთისათვის იბრძოდა, სულთნის ლაშქარი პერეთში შემოიჭრა, ბაგრატის ყველა მტერი მასთან გამოცხადდა. ლაშქარი ქართლში შემოვიდა, ქვეყანა დაარბიეს, მოსახლეობის უმრავლესობა დახოცეს, განდევნეს ან ტყვედ წაასხეს. დასავლეთ საქართველოშიც გადავიდნენ, დაარბიეს არგვეთი და სეურის ციხემდე მიაღწიეს. ბაგრატ მეფემ მოციქული მიუგზავნა სულთანს და მშვიდობა სთხოვა. მან სამაგიეროდ ხარკი მოითხოვა, რაზეც საქართველოს მეფე არ თანხმდებოდა. უგზავნიდა ცოლის ძმა, ოსთა მეფე დორდოელი მოიწვია და განძის ამირას, რომელიც არ ისვენებდა და არბევდა ქართლს, სამაგიერო მიუზღეს. ქვეყანაში დროებით მშვიდობა დამყარდა.

საქართველომ შეძლო მიყენებული ჭრილობების ნაწილობრივ მოშუშება, მეფემ დაიბრუნა როგორც ქალაქები და ციხეები. 1072 წელს შეიქმნა ლაშქარმა

მოკლეს სულთანი ალფ-არსლანი, იმავე წელს გარდაიცვალა მეფე ბაგრატ IV. იგი დაკრძალეს ჭყონდიდში. მეფე ბაგრატ IV განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა განათლებისა და სწავლა-ღერძის საკითხებს, ეკლესიაში არსებულ მდგომარეობას.

ეკლესიაში არსებულ დარღვევათა გამოსასწორებლად მან ათონის მთიდან მოიწვია დიდი საეკლესიო მოღვაწე გიორგი მთაწმინდელი. იყო საეკლესიო თანამდებობათა გაყიდვის, მაღალ თანამდებობებზე სათანადო ცენზის არმქონე პირების, წარმოშობის მიხედვით აღზევების შემთხვევები. 5 წლის მანძილზე (1060-1065 წწ.) გიორგი მთაწმინდელმა ბევრი რამ გააკეთა არსებული მდგომარეობის გამოსასწორებლად. მაგრამ სელჩუკთა თავდასხმის და შექმნილი მძიმე მდგომარეობის გამო, მიუხედავად, მეფე ბაგრატის დიდი სურვილისა, ვეღარ დაჩნა.

მეფე ბაგრატ IV-მ თავისი ენერგიული და დაუღალავი მოღვაწეობით შეძლო საქართველოს დამოუკიდებლობის დაცვა. ისტორიკოსის დახასიათებით იყო „კაცი სახითა უშუენიერესი ყოველთა კაცთასა, სრული სიბრძნითა, ფილოსოფოსი ცნითა, სვინი ბედითა, უმდიდრესი ყოველთა მეფეთა აფხაზეთისათა, მოწყალე შეცოდებულთათვის, უხვი გლახათა ზედა“, მაგრამ ბოლოს მაინც დასძინა: „ხოლო ღმერთი მისთა ქვეყანასა დანყნარება არა ჰქონდა: ეკლესიანი და გლეხნი, აზნაურნი გლახანი ვერ იკითხებოდეს“.

კრლეტ ალექსანდრელის მოძღვრებანი (XI სოი დასაწყისი)

ბანია ტაძარი (VII-X სს.)

ჯვისუბანი. აღმოსავლეთ ფასადის სარკმლის
მოთეთლობა (X სსი I ნახევარი).

მეფე გიორგი II

1072 წელს, როდესაც მეფე ტახტზე ავიდა, ბრძოლაში დაპარცხებულმა ბიზანტიის იმპერიამ თავისი აღმოსავლეთის პროვინციები სელჩუკებს დაუთმო, აღარ არსებობდა საქართველოს მეზობელი სომხეთის დამოუკიდებელი სახელმწიფო. საქართველო მარტო აღმოჩნდა ძლიერი მტრის წინააღმდეგ. „ხოლო მეფე გიორგი - წერს XI სსი ქართველი ისტორიკოსი - იყო მონყალე და განმეორებული გლახაკთა, კაცი სამიში და უუხუესი ყოველთა მეფეთა აფხაზეთისათა, და პურად უკეთესი ყოველთა კაცთასა, ცხენოსან-მშვილდოსანი რჩელუი. და შემდგომად მამისა მისისა დაჟო მშვიდობით ზამთარი ერთი და ზაფხულისა ნახევარი“.

იწყება მძიმე ხანა. მეფეს აუჯანყდნენ დიდებული ფეოდალები წინააღმდეგობის ძე, ივანე ლიპარიტის ძე, ვარდან სეფათა ერისთავი. ივანემ დაარბია შიდა ქართლის ნაწილი, წინააღმდეგობა შევიდა და გაძარცვა მეფის საჭურჭელი, ვარდანმა ამონყვებ ევრიისი. მეფემ დაამარცხა მეამბოხენი, მაგრამ არ დასაჯა, პირიქით, უბოძა

ახალი სამფლობელოები, „სძლო ჩაქეთითა, სიბრძნითა... დაიწნარა მეფობა თვისი“. მაგრამ არა დიდი ხნით. „უკულად გადგა ივანე ლიპარიტის ძე, მაგრამ დაპარცხდა, მეფემ მისე შეწყაალა. ივანე ლიპარიტის ძე არ ცხრება, გავის ციხე გამოსტყუა“ გიორგი მეფის მეციხოვნეებს და განძის მფლობელს მიჰყიდა, ხოლო როდესაც სულთანი მალატი შაჰი საქართველოს მოადგა, ივანემ თავისი ძე ლიპარიტი მასთან გაგზავნა. მაგრამ მეფე გიორგიმ არც ამჯერად დასაჯა ლიპარიტი - კარს ძლიერი მტრისა მომდგარი და მეფემ ქვეყნის შიგნით ბრძოლას პრობლემის მჭიდრობით გზით მოგვარება არჩია. მართალია, ლიპარიტ ბაღდათთან არაფერი გაუვიდა, მაგრამ წინააღმდეგობის ძე და ვარდან სეფათა ერისთავი მეამბოხეებად აღარ ჩანან.

1074 წელს საქართველოს შემოსემა სულთანი მალატი შაჰი, აიღო სამშვილდე, დაარბია ქართლი და ალაფითა და ტყვეებით დატვირთული გაბრუნდა. ასევე აიღო განძა, სადაც თავისი მოხელე ჩააყენა 48 ათასი მეციხოვნეთურთ და საქართველოს რბევა დაავალა. 1074 წელს სულთნის სარანგი საქართველოს დასაბრკელებად გამოემართა, გიორგიმ ლაშქარი შეკრიბა, მოუხმო მოკავშირეებს, ფარცხისთან ბრძოლაში მტერი დაამარცხა და განდევნა თავისი ქვეყნის საზღვრებიდან. ამავსე ხანებში მეფე გიორგი II-მ სხვა წარმატებებიც მოიპოვა. ისარგებლა ბიზანტიის იმპერიის დასუსტებით და რათა დაეგრძელებინა იმპერიის მიერ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მიტაცებული მიწა-წყალი, გაილაშქრა და „ნაუხუნა ბერძენთა ანაკოფია, თიადი ციხეთა აფხაზეთისა და მრავალი ციხენი კლარჯეთისა, შავეთისა და არტანისა“.

მეფე გიორგიმ გაილაშქრა და სელჩუკებს წაართვა „ქალაქი კარისა, ციხე, ქუეყანა, და სიმაგრენი ვანანდისა და კარნიფორისა“, რისი ფლობის უფლებაც დაუდასტურა მას იმპერიის ხელისუფლებამ.

საქართველოს მეფე გიორგის ასეთი გაძლიერება ფრიად არასასურველი იყო სელჩუკთა ბელისუფლებისათვის, რომლის მიზნით ამიერკავკასიაში გაბატონება იყო. სულთანმა მალატი შაჰმა დიდძალი ლაშქარი გამოგზავნა საქართველოში, მათ აიღეს ციხე-ქალაქი კარი, მოულოდნელად დგენდნენ თავს სამცხეში, ყველის ციხეში მდგომ მეფეს და დაამარცხეს. დაარბიეს ქვეყანა. დაიწყო სელჩუკთა ურდოების შემოსევა და საქართველოში დაპყრობა. ე.წ. „დიდი თურქობა, რამეთუ ქრისტიანი იყო სამასი“ (ე.ი. 1080 წელი). მეფე გიორგიმ თავი დამარცხებულად ცნო „და მაშინ შკო განზრახვა დიდებულითა თვისთა თანა, და დამტკიცეს წარსულა მალაქსა სულტანსა მალაქმას წინააღმდეგ“. არ იყო გამორიცხული, რომ ის იქცეოდა ცოცხალი ვერ დაბრუნდებოდა, მაგრამ „დადგა სული თვისი და სისხლი ქრისტეანეთა ხსნისათვის. და მინდობითა ღმრთისათა და წარძღუანებითა ძელის

მითელ VII დუკა და მარიამ დედოფალი (მაგრამ IV-ის ასული). ბაზლეს კარზე ზატის ფრესკები (XI სს).

ცხოვრებისათა წარვიდა ასპანს*. 1083 წელს ეახლა სულთანს თხოვნით, გაეყვანათ საქართველოდან სელჩუკთა სამხედრო რაზმები, და საქართველო იკისრებოდა ყოველწლიურ ხარკს, რაც ნაკლები უზედურება იქნებოდა, ვიდრე გამუდმებული რბევა და ოხრება. ის, რაც არ იკისრა მისმა მამამ მეფე ბაგრატ IV-მ, მას სათხოვარი გაუზნა. მეფე დავით IV-ის ისტორიკოსის თანახმად, სულთანმა ის პატივით მიიღო, აღუსრულა „ყოველი სათხოველი“, სა-მეფო მისი „განათავისუფლა ზედამარბეველთაგან“ და მოითხოვა ხარაჯი, ყოველწლიური ხარკი, ხოლო წამოსვლის წინ სულთნურად დაასაჩუქრა, არუკა კახეთი, როდის დასაპყრობად გამოატანა „სპანი დიდნი“, რადგან კახეთს თავისი მეფე ჰყავდა, რომელიც მალე შაჰს არ ემორჩილებოდა. ასე რომ, მეფე გიორგი, რომლის მისა, ხარკის კისრება, მიზნად ისახავდა საქართველოდან სელჩუკთა რაზმების

გაყვანას, სელჩუკთა ახალი რაზმებით ბრუნდება და ალყას არტყამს ევერნის ციხეს, რომელიც გამაგრებული იყო კახთა მეფის მიერ. ალყის დროს მოვიდა თოვლი და, დავითის ისტორიკოსის ცნობით, „მეფესა გიორგის მოესენა ნადირობა“ აჯამეთის ტყეში. მან მოხსნა ალყა და წავიდა, ქვეყანა სელჩუკებს დაუტოვა, რომელიც მათ მოაოხრეს. ეს ბრალდება, რომელიც, მეტი რომ არაფერი ვთქვათ, გიორგისადმი არაკეთილად განწყობილ დავითის ისტორიკოსს ეკუთვნის, რომლის წინაშე დგას მეფე გიორგის ტახტიდან თავისი ნებით გადადგომის თუ გადაყენების საკითხი, ეჭვს ბადებს. შეიძლება მართებული იყოს ვარაუდი: დარწმუნდა რა გიორგი, რომ კახთა მეფე აღსართანი ნებით დამორჩილებას არ აპირებდა, რომ დაიღვრებოდა სისხლი და ამ მმთაშორის სისხლის ღვრამი თვითონ მაინც რომ არ მიეღო მონანილობა, გაეცალა კახეთს.

ამის შემდეგ, მალე, ტახტს დაფოთი იკავებს. ისტორიკოსის ზიტყვით, მამამ თვით დაადგა შილს გიორგი, ძნელია თქმა, რა მოხდა, ფაქტია, რომ ამის შემდეგ, მეტი თუ არა; რაც წლიმ მანძილზე ცოცხალი გიორგი საერთოდ არ იხსენიება ისტორიაში. ერთადერთი შემთხვევაა, როდესაც რუის-ურბნისის კრების „მოსახსენებელში“ გვითხულობთ: „ყოვლად მსახურისა და ღმრთივ-დაცულისა მეფისა წყენისა გიორგი მეფეთა-მეფის და ყოვლისა აღმოსავლისა და დასავლისა კესაროსისა, მრავალმცა არიან წელინი“.

სამწუხაროდ, არ ვიცით, როდის მიიღო მან კესაროსის მაღალი ტიტული, სავარაუდოა, სელჩუკთაგან შევიწროებული ბიზანტიის ხელისუფლებს, მიუხედავად იმისა, რომ მეფე გიორგი მათგან მიტაცებული ქართული ქვეყნებისა და ციხე-ქალაქების გამოხსნისათვის იბრძოდა, მას მაინც თავის მოკავშირედ თვლიდა.

ზაფრატის ტაძრის სვეტისათვის დეტალი

იოვანე და ეფთჳმე

მთანმიდელეზი

„უცხოვრება ნეტარისა
მამისა ჩუენისა იოვანესი
და ეფთჳმესი და უწყებთა
ღირსისა მის მოქალაქობისა
მათისაჲ, აღწერილი
გლახაჲსა გეორგის მიერ
ხუცესმონაზონისა“

ხატება. მცირე სვირცარი (1030 წ.).

დიდმა ქართველმა საეკლესიო მოღვაწემ, გიორგი მთანმიდელმა XI ს-ში შექმნა მეტად მნიშვნელოვანი თხზულება, რომელიც ამ ორი უდიდესი მოღვაწის მოქალაქობისა და ღვაწლს აღწერს: იოვანე ჭეშმარიტად ღირსი, ნეტარი მამა იყო, „საყუარელი ღმრთისაჲ“, რომელმაც აბრამისის მსგავსად აირჩია „უცხოვრება“ და მწირად და სიგლახავეში ცხოვრება, წერს ავტორი. მან თავი მისცაჲ მორჩილებასა „სულიერთა მამათისა“ და ესეც, სულიერი მამების მსგავსად, ადიდა ღმერთმა და სახელოვან ყო, მინაჩჳა ყოველგვარი სიკეთე, მათ შორის ყველაზე ძვირფასი – შეიღო, რომლის მარტოედნ სახელის – ეფთჳმე – ხსენება საკმარისია „სათნოებათა მისთა სიმადლისათა გამოჩინებად“. მართლაც, ვის შეუძლია მისწევდეს მის შეიღს, შეედაროს, გაუთანაბრდეს?! ის ხომ „გამოჩნდა სამკაულად ნათესავისა ჩუენისა“ და იმისთვის, რომ მიმაძის წიგად მოციქულთ. ეფთჳმემ „განანათლა ქართული ეკლესია, ეფთჳმე გაბადა მისი სამკაული. იგი ხომ განსაჯელად იქმნა ყოვლითა სიბრძნითა და ნაშუაჲკევი მისი აბარებულად როგორც მორიელთ, ისე – მახლობელთ; მის მიერ თარგმნილ „ნიგითა სიტყვობაჲ“, როგორც ოქროს საყვირი, ხმამაღალი, ისე ეფივნება არა მხოლოდ ქართლის ქვეყანას, არამედ საბერძნეთისასაც, რადგან „სიბრძნე ბალავარისა“ და „აბუკურა“ და მრავალი სხვა ნიგნი ქართულიდან ბერძნულად თარგმნა. ესე ნეტარი ჩუენი მამა იოვანე იყო თესლოზით ქართველი, მშობელია და მამა-პაპით დიდებული და წარჩინებული და გამოჩინებული დავით კურაპალატის მთავართა შორის,

მხნე, ახლვანი, განთქმული ბრძოლაში, მალელი და მშვენიერი აგებულებით, ხოლო ბრძენი და გონიერი გონებით, ცოდნით, სახე ღმრთის შიშით და ყოვლითა კეთილისა საქმით. იოვანეს ქრისტეს სიყვარული ჩაესახა, რის გამოც უარჳყო ყოველი დიდება ამა სოფლისა, ნაგავად შერაცხა და იავარჳყო ყოველი შენაძენი, სიმდიდრე თვისი, შეება და განცხრომა, მეუღლე და შეიღნი მოიძულა, შემდგომ მოიძულა თავი თვისიც, სიტყვისაებრ უფლისა, და აიღო ჯვარი „მართა თესთა ზედა“ და ყველასაგან ფარულად გაიქცა; თავი შეაფარა ლავრასა დიდებულსა „ოხითა ეკლესიათასა“. იმ დროს აქ თავისი სათნოებით ბრწყინაფდნენ მამა მისე და მამა გელასი, სწორედ მათგან მიიღო კურთხევა მონაზვნების, სხვათაგან ფარულად, „მორჩილებასა მისცა თავი თჳსი“ და ყველა გარშემომყოფი თავისი ღვაწლით განავრცოვრა.

ღმრთის რჩეულს არ შეშვენის ამა-პარტავენება, კეთილ საქმეთა საჯაროდ გაცხადება, მაგრამ ვინაიდან საქმემ თავად იწყო „განცხადებდა“, ნეტართა მათ მამათა ლოცვა მიიღო და საბერძნეთს მიამურა, გაერბიდა რა „დიდებებასა კაცთასა“, იოვანემ უღუმშობს მათზე, ერთ მონასტერში არჩია ცხოვრება, სადაც არამცირდენი დღენი დაჰყო და ისეთი „უნდონ“ (არაჩა საქმეთ, წ. გ.) და შეუფერებელ, ანუ „შეურაჩეს“ საქმიანობას ეწეოდა, როგორიც ჯარბომი სარებება და მისთანნი იყო. და ყოველივეს სიმადლობით აღასრულებდა. განითქვა სახელი მისი როგორც ქართველთა, ისე ბერძენთა შორის, რამაც დაუმშობა მას ცხოვრება და კვლავ უცხოებასვე მიჰმართა: აიყვანა ძე თჳსი რამდენიმე მონაზოთურთ და მთანმიდას მივიდა, ათანასე დიდის ლავრაში დამკვიდრდა, საქმიანობდა ფარულად და არა

ხელნაწერის გვერდი ათონელების მონატიურით. კიბული (XIV ს.).

თავმოძღვრებდა, ყოველ საქმეს, მორჩილათვის განკუთვნილს, მხალხლად და უდრეკიველად იქმნოდა და „მზარეულობასა მინა“ ორ ნელზე უმეტესი დრო დაჟყო. მათ ჯამთა მინა იოვანეს თვისტომი, დიდი თორნიკე თავისსავე ქვეყანაში მონაზონ იქმნა და ვიანადან მას სმენოდა იოვანეს შესახებ, რომ იგი უღუმბოს მთაზე იყო და, ამავე დროს, მის მიმართ დიდი სიყვარული აღჟეროდა, მისკენ გაეშურა და უღუმბოში „მთაშოვიდა“-ო, წერს ავტორი. მაგრამ იოვანე იქ არ დაბედა, რადგან მთანმიდაზე იყო, თორნიკეც „...თვნიერ ცნობისა მეფეთასა“ (ანუ: ბიზანტიის კეისართაგან მალულად, ნ. ვ.) იდუმალ მთანმიდას მივიდა და „კურთხევაჲ მონაზვნებისა“ სწორედ იოვანეს ხელთაგან მიიღო. იოვანე და თორნიკე „ურთიერთარს გამოცხადნეს“ და სულიერი სიყვარულით განიშქვალნენ ერთმანეთის მიმართ და ურთიერთი შეიტყეს. უდიდესი სიხარული სუფევდა იმ დღით ათანასეს ლავრაში, რადგან ათანასემაც შესანიშნავად იცოდა თორნიკეს საქმენი, მისი წარჩინებულობა და ახოვნება, ამიტომაც ამირიყნად და დიდ პატივში ჰყავდათ როგორც იოვანე, ისე – თორნიკე, მაგრამ მათ ეს სრულიადც არ სურდათ, რადგან ღმერთი „ღირსთა თესთა“ თავად გამოაცხადებს და თვითვე აიღებს. რამდენიმე ხნის შემდგომ მათი ამაგი „განითქუა“ და შეიტყვეს, რომ იოვანე და თორნიკე მთანმიდას არიან და ამირიყნად ქართველთა იწყეს „მოსლადე და განმრავლებად“. და იხილეს ეს ნეტარმა მამებმა, ისინი ზომ ყოვლითა სიბრძნითა საესენი იყვნენ, განიზრახეს დატოვებინათ მონასტერი, რადგან სხვებზე შემოუერთდებოდნენ მათ და „გარე-შეიტყევა“ (გარე-მიბრუნება, ნ. ვ.) შეუძლებელი გახდებოდა. და მამა ათანასეს განიზრახეთ ლავრისაგან დასორებით, „ვითარ მილიონ ერთ“ (ათას ნაბოვით, ნ. ვ.), მშვენიერ დაუსახლებელ ადგილას წმიდა იოვანე მხარებელის სახელზე ეკლესია აღაშენეს, აგრეთვე, სენაკები, და იქ იმყოფებოდნენ მრავალყვამ, ვითარცა ანგლოზნი ღმერთისანი.

ბიზანტიიში ბასილია და კოსტანტინეს მეფობის ჟამს, ოდეს ქვეყანა ბარდა სკლიაროსის აჯანყების გამო აიძალა, იმპერატორები და დედოფალი „შენყუდეულად იყვნეს ქალაქსა მინა დიდითა ქრითა და ინრობითა“. მათ აქცეს, რომ იოვანე და თორნიკე ათანასეს ლავრაში იმყოფებოდნენ, თითოეულს ცალ-ცალკე წერილი გაუგზავნეს, დახმარების ხელს ითხოვდნენ და შეპყრობდნენ ჩვენი შემენ და ვით კურაპალატის გარდა არავინაო. ათანასესა და იოვანეს მადლია სწორედ, რომელიც დაარწმუნეს თორნიკე, წარმდგარიყო მეფეთა წინაშე, თორნიკემ რომ დატოვა წმიდა ათანასეს ლავრა და, დანარჩენ ქართველებთან ერთად, გაამარჯვებინა იმპერიას უღმრთო სკლიაროსზე. წმიდა ათანასე და იოვანე ემდგომოდნენ თორნიკეს, აღესრულებინა იმპერატორთა თხოვნა და ზღებო-

ოქმის ტაძარი. აგებული დავით კურაპალატის და ბაგრატ ერისთავისთვის დროს (დაახლ. 970 წ.).

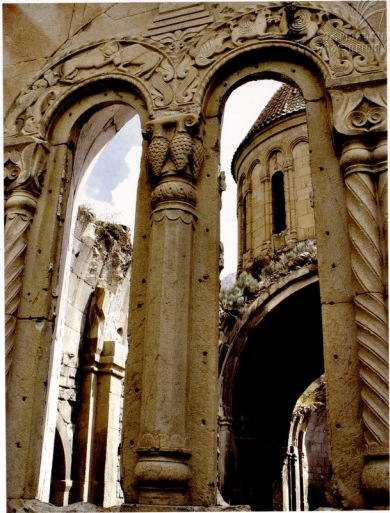
და მათ, წინააღმდეგ შემთხვევაში დიდი უბედურება დაატყდებოდათ თავს: „...დიდსა რისხვასა მოვანვეთ ზუენ ზედა და მონასტერსა ამას ზედა“-ო.

თორნიკემ მრავალი ბერი („ფიონი-სანნი“) და „სახელოვანი მონაზონნი“ ჩამოიყვანა ღმერთივე მომადლებულ ღმრთისმშობლის სახელზე და, აგრეთვე, წმიდისა იოვანე ნათლისმცემლის სახელზე აგებულ მონასტრებში, სადაც განლაგებული იყო სენაკები და სადგომები დაყოფებული ბერებისათვის. ბიზანტიის იმპერატორებმა იმ დიდი დამსახურებისათვის, რომელიც ათონის წმიდა მამებს მათ წინაშე მოუძღოდით, ოქრობეჭდით დაუმტკიცეს „ადგოლნი და სოფელნი“, რომლებიც მათ იხიოვებს და რომელნიც მშვენიერი და ფრიად რჩეულნი იყვნენ, „ვითარცა ა მას ქუეყანასა შეგავს“-ო, წერს ავტორი. სწორედ წმიდა და ღმერთმემოსლ მამა იოვანეს ეკუთვნის სიტყვები, ეფთჳემ-სადმი ნათქვამი: „შვილო ჩემო, ქართლისა ქუეყანა დიდად ნაყოფილვეან არს ნიგნთაგან და მრავალინი წიგნი აქან (აქლია, ნ. ვ.), და ვხედავ, რომელ ღმერთსა მოუმაღლებია შენდა“. იღვანუო ან, რათა განამრავლო ღმრთისაგან შემთვის ბოძებული „სასიყდელი“ (საუქარი, ნ. ვ.) და ეფთჳეც, როგორც უაღრესად მორჩილი, მსწრაღლ შეუდგა მთარგმნელობით მოღვაწეობას და ყველა გააკვირა, რადგან ასეთი თარგმანი, „გარეშე მათ პირველთასა“ (ძველთა, ნ. ვ.), არც გამოჩენილა და, მგონი, არცაღა გამოჩენილა, წერს ავტორი. მრავალი წიგნი, ეფთჳემის მიერ თარგმნილი, უბოძეს დავით კურაპალატს, რომელიც, ვითარცა ჭეშმარიტი მორწმუნე, აღივსო დიდი სიხარულით, ადიდებდა ღმერთსა და ჰმადობდა, რომ მისი მეფობის ჟამს ქართლის ქუეყანას ახალი ოქროპირი გამოუჩინა.

იოანე მხარებელი და ეფთჳემი ათონელ. აღსანიშნავია გამოსახლებებითა და ახალი აღქმის სიუცუტური კომპოზიციებით (1856 წ.).

და ზედიზედ უგზავნიდა ნერილებს და სთხოვდა ახალ-ახალ თარგმანთა „ნარსცემას“. ისიც, სანატრული წმიდა ეფთჳმე, შეუსვენებლივ თარგმნიდა, არასდროს ეძლეოდა „განსუენებას“, შვებასა და განცხრომას, დღე და ღამ საღმრთოთა წიგნთა სიტკბოებას, ვითარცა თაფლისას, ტიანებოდა. საღმრთო წიგნთა თარგმნის წყურვილმა და სიყვარულმა, ღვთისმცოდნეობა ნიჭმა დაბატკო ჩვენი ენა, ეკლესია; მაიო აღრიცხვა თითქმის შეუძლებელიაო, ბრძანებს ავტორი და მაინც სახელებს ეფთჳმეს თარგმანებიდან „რაოდენნიმეს“, რათა მათგან ეუნყოთ ქრისტეს მორწმუნეთ სხვა თარგმანთა არსებობა. მარტოოდენ უღუპბოდა და მთანმიდაზე კი არ თარგმნიდა ეფთჳმე, არამედ „სამეფუფოსა“ (სასახლეში, ნ. ვ.) და გზასა და „სხუათა ესეკითართა ადგილთა“. როდესაც მწერალი ასრულებს ეფთჳმეს მიერ თარგმნილ წიგნთა წუსხას, ბოლოს დასძენს, რომ ჩამოთვლილზე ფრად უმრავლესი წიგნი თარგმნაო ღმერთშემოსილმა მამამ და ამით აღლორძინა მისთვის მინდობილი „იგი ტლანტი“. წიგნთა უდიდესი ნაწილი იოვანეს სიცოცხლეში თარგმნა, ამასთანავე, ეფთჳმემ თავს იდგა ზრუნვა ათონის მონასტერზე და „საურავი მონასტრისაჲ“ (ყოველგვარი საზრუნავი, ნ. ვ.). ნეტარმა იოვანემ მრავალი წელი სხეულებში გაატარა, ეფთჳმე დღე და ღამ მის მოვლაში იყო, ამავე დროს, იოვანეს თხოვით წინამძღვრობდა ათონის მონასტრის, სამას სულზე ზრუნვა და დიდი ღალის განგება (საქმეთა წარმართვა, ნ. ვ.) მას ეკისრებოდა, ყოველმხრივ იჭირებოდა, ღამეებს ათევდა და თარგმნას არ წყვეტდა. წიგნების უდიდესი ნაწილი, მოუცელელობით, ღამით სანთლის შუქზე თარგმნიდობოდა. მამა ეფთჳმე სჯულისა-მეცნიერი იყო. თესლონიკეში იყო კათალიკოსი, კაცი

ოქის ტაძარი, სარკმლის დეტალი

ეფთჳმე ათონელი. კრებული (1746 წ.).

საღმრთო და სულიერი, მეგობარი მამათა ჩუენთა, რომელმაც ამცნო მამას ეფთჳმეს შემდეგი: თესლონიკეს კაცია ერთი, სჯულის-მეცნიერი, პური და მსურს მისი ქრისტიანობაზე შეტყვევო. ერთხელ, როდესაც მამა ეფთჳმე ეწვია კათალიკოსს, ამ უკანასკნელმა სთხოვა ნეტარსა მამას, რათა ესაუბროს პურიას სჯულის შესახებ. მართლაც, შედგა მათი საუბარი. როდესაც პურია დარწმუნდა თავის უაღლობაში „წინაშე ნეტარისა მამისა ეფთჳმესა“, იწყო გმობა ქრისტეანთა უბორო საწმინდოების, რითაც მამა ეფთჳმეს რისხვა დაიმსახურა: „დაიყვან პირი შენი, ბილწო პურიაო!“ იმავე წუთს უტყვი შეიქმნა ქრისტეს სჯულის მაგინებელი და სახემოცეული. გაოცდა ყველა. გარემომოყვანი პურიანი ფეხებში ჩაუვარდნენ მამა ეფთჳმეს და პატივბა ითხოვეს. ეფთჳმემ ბრძანა: „მან შეუდგოს, ვისაც იგი გმობს, და ირწმუნოს მისი, მე კი შემიწევია“-ო. და ვითარცა ილიცა და ჯვარი გადასწერა სჯულის-მეცნიერს, მასვე გამსა გაუსწორდა სახე და „სიტყვად იწყო“ (ალაპარაკდა, ნ. ვ.), იმწამსვე ჩაუვარდა

მუზლებში, ქრისტეანე იქმნა და დიდად მორწმუნე კაცად იქცა. ეს ერთადერთი სასწაული როდი იყო! იყო სხვაც ვინმე პურია, სჯულის-მეცნიერი და დიდად განსწავლული, განთქმული „ცილობასა ზედა“ (კამათში, ნ. ვ.) სარწმუნოების საკითხებში, და მიუვარდა მამა ეფთჳმეს პურიათათვის დამახასიათებელი ამპარტყანებში და სასაუბროდ, და როგორც კი იწყო კამათი, შეკითხვების დასმა, მამა ეფთჳმე მას ყოველთვის უხსნოდა, განუმარტავდა, მაგრამ მზაკვარმა არაბა ისინი და იწყო ქრისტეს რჯულის გმობა, მსწრაფლ უტყვი იქმნა და სულიც დალია. არავრთი სასწაული მოახდინა ნეტარმა ეფთჳმემ, ვითარცა შეუენის წმიდანს, როგორც ჩვენში, ისე სხვაგან.

ეფთჳმე გაურბოდა ყოველგვარ დიდებას კაცობასა და შოთისა და ფუსფუსს ამა სოფლისასა და „სიმდაბლეს შეტკბობა“. საკათალიკოსო საყვართა შორის საწინო და წარჩინებულები იყო ეპიფანე კპრელის საყდარი. იმავე რატორ ბასილის ბიზანტიაში შევიდნო სას აღესრულა მთავარეპისკოპოსი და

იმპერატორი სთხოვდა ნეტარსა ეფთუმეს, რათა მას თავიედა „განგებოდა“ საყდრისა, მაგრამ მან უარი განაცხადა. ნეტარსა მამა ეფთუმე, რადგანაც სასიკეთო იყო ზეგარდმო მადლით, თავისივე საყდარი საღმრთონი წესნი და განგებანი დასაბრუნა, მონასტერსა თქსა: პირველად წესნი ეკლესიისანი და განგებანი ყოვლისა წესწილისანი, ვითარცა წერილ არს იდგნა სენაქსარსა (წმინდათა შემოკლებული ცხოვრებანი თაგებისა და დღეების მიხედვით, ნ. ვ.) სრულებით და დაუკლებლად. მაგრამ ემპატორ, რომელიც წმიდანებს ებრძოდა და მოჰურნე იყო კაცთა ცხოვრებისა, არ ეძინა. ხედავდა რა სულიერი წესსა და განგებას, რომელიც მონასტერს შეუდგენია ნეტარმა ეფთუმემ, აგრეთვე, მამათა ნარჩამტებსა და თარგმანებას ნიგნთა საღმრთოთასა, შურითა განილეოდა და გადაწვეოდა მოკელა ნეტარი ეფთუმე: ერთხელ მონახა ვინმე საწყალბოელი და სახითა მონახოინი და მას დაავალა, მაგრამ შეიშინდა თუ არა მახვილი და ენება მისი მოკელა, ამაოდ ჩაიარა მისმა განზრახვამ ღმერთის წყალობით; მეორედ, ისევ მონახოინმა, გაცოფებულმა, გაიჩინა მისი მოკელა, მაგრამ ამაოდ: მან აღიარა, რომ მტერმა აღძრა მასში ბოროტი ზრახვა და თავისი ბოროტების შესატყვისად მწარედ დალია უბედურკი სული. სხვა დროს ემპატორ აღძრა მონასტრის მუხოსტენე და განაზრახინა მას წმიდა ეფთუმეს მოკელა, მაგრამ ახლაც ამაოდ: როგორც კი აღმართა ხელი, დარჩა იგი, „უთირაცა შემოა განწმენი“, და ასე იყო მანამ, ვიდრე აღიარა ყოველი შეცოდებანი და მხოლოდ წმიდა ეფთუმეს ლოცვით მიიღო კურნება და აღიდგა ღმერთსა. ყველა სათნოებასთან ერთად, მას ესევცა ჰქონდა – გარდა განკითხვისა, არარას იქმნოდა, ამბობდა: „საკუთარ თავს მინდობა და თავისი განზრახვის შედგომა წარწყმედიდა სულისა, ზოლო განკითხვა – წინამძღვარი ცხოვრებისა, როგორც თქვეს წმიდათა მამათა ჩვენთა“-ო. ამ წესს აღსასრულა მდე იცავდა. იყო წმიდა მამა ეფთუმე სახით მშვიდი, გონებით წრფელი და მდბალი, სულით განათლებული და წმიდა, სხეულით ძლიერი „საღმრთოთა შინა საქმეთა“, მოღუწებით და საიკით კეთილგონიერი, დაწერილის დამონმეზის გარეშე, „თავით თესით“ არავის დაამტკიცებდა, გინდაც იტყოდა. ვის შესწავს ძალა, აღწეროს ის, რასაც ნეტარი ეფთუმე სენაქსი იქმნოდა?! რადგან ყოველი მისი ნაშრომანარი ფარულად აღესრულებოდა მის მიერ, ამიტომ მხოლოდ ღმერთმა უწყოდა და მას ერთადერთს შეეძლო აღერაცხა მისი ნაღვანი; „სინამდვი და ქალწულეზაა შეუხებელი და უზინა დემფარზა (მეწინა, ნ. ვ.), ვითარცა ანგელოზსა ღმრთისასა და ცათა შინა მყოფსა“. მის ყველა სიკეთეზე მაღლა ნიგნთა თარგმანება იდგა „გვრგვინად და განმანათლებლად ნათესავისა ჩუენისა“. ნეტარი ეფთუმეს სახელი შორს გავარდნილიყო. მისი სწამდათ და სჯეროდათ ბიზანტიის იმპერატორებს, კოსტანტი

მეფეს (კონსტანტინე VIII) სიყვარულიც კი ჰქონდა მის მიმართ. ასევე დიდი სიყვარული ჰქონდათ მის მიმართ „მოქალაქეთა, დიდებულთა და მთავართა და პალატისათა (სასახლეში მყოფი, ნ. ვ.)“, და ყოველი მოდიოდნენ და ცრემლად იღვრებოდნენ, დასტორდნენ და ეამობრებოდნენ სამგზის სანატრელსა და ღმერთშემოსილ მამას – ეფთუმეს, რომელიც ბრმა შემთხვევის მსხვერპლი შეიქნა. ქართველთა შესახებ ვინ რა უნდა თქვას? ისინი ვერ მორდებოდნენ ანგელოზთა მიმსგავსებულ მის გვესამ და თავ-პირთ ფრიადი ცემით და გლოვით დასტორდნენ „სიბოლესა თქსა“. დიდმა მწუხარებამ მოიკცა ქართველობა, რომელიც დააკლდა ტბობსა და საწადელსა მამასა მათთა ეფთუმეს, რომელიც „ნაიად წინამუ ღმრთისა ნათელსა

მას“, მოუჩრდილებელს, სადაც არიან ყოველი წმინდანი, ღმრთისა რჩეული, რათა იზრუნონ ჩვენი სულები; გადასარქნად. პატრიარქი ნანელნი წმინდისა მამის ამოიყვანეს თავისივე მონასტრში და დიდი პატივით დაკრძალეს აქვე, იოზეფ ნათლისმცემლის ტაძარში. ვინც წრწმენით და წრფელი გულით მიეხილებოდა მის განსასვენებელს, კურნებისა მადლით, უხვად გადმოდენილით, იკურნებოდა მისი შეგუდვით წინამუ ღმრთისა. ეფთუმეს შემდგომმა წინამძღვრმა, გიორგიმ, ადგილი უცვალა მის წმიდა ნაწილებს და იოზეფ ნათლისმცემლის ეკლესიიდან ადგნა ეკლესიასა ღმრთის-მშობლისასა“ გადასაცნა.

იოზეფ და ეფთუმე მთანმიდელეზბის სტენების დღეებია: 12(25) ივლისი; 13(26) მაისი.

ეფთუმე ათონელი სხვა ბიბლიურ წმინდანებთან ერთად. ვაშლიანი (1661 წ.).

გიორგი მთანმიდელი

„ცხოვრება და მოქალაქობა
წმიდისა და ნეტარისა მამისა
ჩუენისა გიორგი მთანმიდელისა“

„ეპისტოლე მინერლი გიორგის
მიმართ, დიდისა მის შეყვებულისა, რო-
მელი მკდრ იყო მთასა საყველესა მო-
ნასტერსა წმიდისა სუმეონისა, ბერისა
მის, რომლისადა ეთხოვა, რათა აღწერ-
ოს ცხოვრება და მიცვალებასა წმიდისა
მამისა ჩუენისა გიორგი მთანმიდელი-
სა“ უძღვის გიორგი მთანმიდელის მო-
ქალაქობისადმი მიძღვნილ თხზულებას.
რეაგმა ბრწყინვალე მნათობი „ნათესა-
ისა ჩუენისა“, დიდი ეფთჳე მოიცავსა
და „წმიდათა ბრწყინვალეობასა შეცმატა“,
რაოდენათაჲ ეჴმთა შემდგომ ღმრთის
სიკეთითა და მადლით გამოჩნდა წმიდა
მამა გიორგი, რომელმაც დიდი ეფთჳე-
მეს ცხოვრება და მოქალაქობა აღწერა
შემდგომ თაობათა საწერეთელად და
სიბრძნით აღსავსებად; და ახლა ჩვენც
არ უნდა დავიხაროთო, წერს გიორგი
მცირე, და მასობრივ აღწერათი ყოვე-
ლი მხარე მის ცხოვრებისა - მოიბადე
ვიდრე აღსასრულამდეო. ესე წმიდა
მამა ჩუენი გიორგი იყო „ნათესავით
ქართველი“, მამაპაპით „ღმრთის-მსა-
ხუენისა მიჴან და ღმრთიერადცულისა
ქუეყანისა“, რომელსაც სამცხე ჰქვია,
თავად ნამოთ იყო „ქუეყანასა თრია-
ლეთისაჲ“. მისი მშობლები ღმრთის
მსახური იყვნენ: მამა - იაკობ, დედა -
მარია. ღმრთმა აკურთხა, ვითარცა
ბიბლიური იაკობ და რაქელ. მარიამს
ჩვენებით ეხილა ერთ ღამეს ბრწყინვალე
ვიწმე და დიდებულ განქეთდას უფთრსა:
აჲა, ესერა ჰმეც ყრმას ნული,
ვერის რჩეული ღმრთისაჲ, შეწირე იგი
მისსა, რომლისადა აღვითქუჴსო, და სა-
ხელი უწოდე მას გიორგი“. მახარებელი
წინასწარ აუწყებდა ყრმის დედას - მარ-
იამს, ეკლესიის კვალი წაღვინას და
თავადღებულ წმინდას, აგრეთვე, მორწ-
მუნთა საუნჯეს ღმრთისმსახურების
იქცეული აღესტას აბარებად, რამეთუ
ბერსულისა ენითა გიორგი მოჴმადე
გამოითარმანებს“. მშობლთათვის ეს
იყო უდიდესი საწყურარი. გიორგი აღსა-
ცხე იყო მადლითა სულისა წმიდისათა,
სიყრთიგანვე დაჴყვა მში და სიყვა-
რული ღმრთისა. ვითარცა წერია: დღე-
დაღამ „შუჴლსა უფლისათ იყო ნება
მისი“. რადგან გამოდგმებით საბოლოო
სუჴულზე ფიქრობდა და სწავლობდა მას,
ამიტომაც გამოიღო ნაყოფი მშვენიერი
და ზეციურ საუნჯეთა ღრსი. იგი „...
იქმნა ვითარცა ხე დაწერგული თანა-
ვანადგობისა (სელასა, დინებისა, ნ.
ვ.) წიგნთა ღმრთიერ-სულიერისა“. და
ვითარცა რტო მშვენიერი აღმოცენების-
თანვე მოასწავებს ქუეყანისმოქმედის
წარმატებას, ასევე ნეტარი გიორგის

გაბრიელ მთავარანკელოზი.
აბნის სორის მხატვრება (XI ს.).

გონების სიმახვილე და სისხარტე
მხილველს არწმუნებდა, რომ ზრდასთან
ერთად იგი უმაღლესანინმე ნაყოფს
გამოიღებდა. როგორც მისეს მსახურს
წერიაო, აღნიშნავს გიორგი ზუცესხო-
ნაზონი: „სიჩრთიგანვე (სიჩვილიდან,
ნ. ვ.) თქსთ მკვრცხლი იყო ღმრთისა
ყრმა იგი“ (საქმე მოციქ, 7, 20), ასევე
ნეტარი გიორგის შემთხვევამოცო. ათი
წლის გიორგი გონებით გამოყოფრებოდა
„ვითარცა მცვეანი და მოხუცებული“,
რითაც აკვირვებდა მხილველთა და
მხილველთა. სიჩვილიგანვე „დარევა
(დაჯე, ნ. ვ.) ღმრთისა და შენგება
მისი“ არ აცდდა. ქართველთა კეთი-
ლმითმოძულე მტერი - ბოროტი ემშკი
- ზედადა, რომ მისი ძაღის დაბო-
გუნელები იზრდებოდა წმიდა ყრმა და
ამის გამო დიდად შეძრწუნებული იყო:
ვაი თუ სრულიად განქეთდას გიორგის
მიერ სიბოროტე მისი [ემშკის, ნ. ვ.].
ამის გამო სიჩვილის ასაკიდან იწყო მის
წინააღმდეგ ბრძოლა. მაგრამ ღმრთი-
მა დაუდგინა გიორგის მფარველი
ანგელოზი, ვითარცა ღმრთის მომხმ,
მცველად ცხოვრებისა მისისა. ღმრთი
მოჴმლინა იგი თავის ქვეყანას უდიდეს
განმანათლებლად და მანაც, როგორც
ბრძენმა ზურთთმოძღვარმა, უწინარეს
ბერსისა, ეკლესიას საფუძეთელი დაუ-
და და სწავსათა თარგმნა, „ინჴო რაჲ
შეწებდა ღმრთისა ეკლესიას“. გიორგი
მთანმიდელს სწავსარის შემგველ
უთარგმნია სწავსარისა სახარებაჲ
საწელიწდო, საწინანარმეტყულო სა-
წელიწდო, მერმე დიდნი ქურთხეგანი,
თარგმანი დაბადებისა, რომელ არს
ცხოვრება აბრამასი, თუ სცდმეზე-
რი, რომელი თვით გალობითა პირველ
მამასა ეფთჳეს ეთარგმნა, იგი სრულ-
ყო დათარგმნა, ნ. ვ.). კულად თარგმნა
დიდი პავლე სრული და კათოლიკენი
წმიდათა მოქუტუელთა. ესე რვა თავი
წიგნი თარგმნა მთანმიდელსა...“. გიორგი
მრავალ საქმეში გამოიკადა და ყოველ
მათგანში აღმოჩნდა წმიდა და უმაჴიკო,

„ვითარცა ოქრო მრავალთა ბრძმედთა
მიერ გამოიკადა“. მამი ყოველთა ძმა-
თა, ერთი ნებითა და ერთი განზრახვით,
აიყვანეს და წინამძღვრის „საყდარზე“
(ტახტზე, ნ. ვ.) დასვეს, რომელზეც
ადრე მამა ეფთჳე იყო დაბრძნებული.
სახარების ენით რომ გამოეთქვა, სან-
თული სასანილესა ზედა დადგეს, რათა
საჩინო იყოს და ყოველთა ძმათა გზას
უწავთებდეს. ასე აბაღლებს სიმდაბლე
მას, ვინც მას მოიპოვებს, და ადიდებს
აქაც, მაგრამ უფრო - საუკუნოდ. ღმრ-
თის ნება იყო და მანაც, „ზეგარდმო
გულსავე ქმნილმან“, მიიღო კურთხი
მწყემოსისა.

გიორგი მთანმიდელი ებრძოდა
ქრთიანგანისკებას. მწერალი აღნიშნა-
ვს, რომ მას ჰქონდა „სამოციქულო
ჯელმეზება“ - კრისა მუხრანსა და მისი
მსახურება აღგება ბიზანტიამო, ბულგა-
რლებით დასახლებულ ლივიზიამო.
ქრთიელი ბერის მოქალაქობით დას-
რულდა ბიზანტიის გაქრისიანების
პროცესი. წინასწარმეტყულების მა-
დლიც ჰქონდა წმიდასა ამას, რომელიც,
როგორც აღნიშნავს მწერალი, დღემდე
ბრწყინავსო, ვითარცა ნათელი შრისა
და „ღმირთ-მუენიერად აღსრულებუ-
ლად იხილვების“-ი. იმ დროს, როდესაც
დედოფალი თეოდორა იყო ბიზანტიის
იმპერატოressა საქმიანპრობო, მამ ბაგრატ
IV-ს სთხოვა, რათა მიეცა ასული მისი
მართა, რომ „ჴვილად თჴსად“ აღე-
ზარდა. მფეუ ბაგრატმა სიხარულით
წარმოუზგანა „შვილი თჴსი მართა“. იმ
დღეებში, ღმრთის განგებებით, აღსრუ-
ლა დედოფალი თეოდორა. მასვე ჟამსა
იქ იმყოფებოდა მარიამ დედოფალი,
დედა ბაგრატ მფუისა და „წმიდაიკა
ესე მამა ჩუენი“. გარდაიცვალა თუ
არა დედოფალი თეოდორა, მწერალე
შემოიყვანეს სამეფოდ მართა, ასული
ბაგრატ მფუისა. ვითარცა იხილა წმიდა
ბაგრატ მართა, ყველას გასაგონად იწი-
ნასწამებდებოდა და თქვა: „უწყოფეთ
საწმიდათა, ვითარმედ დღეს დედოფალი
განვიდა და დედოფალი შემოიკადა“. აბდა წმიდისა მის წინასწარმეტყულებად
და ვინც მამინ გაიგონა ბერის სიტყვე-
რ, ყველა განკვირდა და ჰმადლობდა
ღმრთისა, რომელიც მისი ნების ყველა
აღსრულებელს წინასწარ ყოველსავე
გამოუცხადებს.

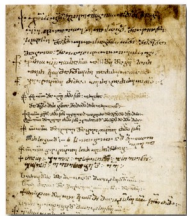
გიორგი მთანმიდელის მარადგამა
მადლიერი და მადიდებელი უნდა იყოს
საქართველო კიდევ ერთი ძალზე მნიშ-
ვნელოვანი გარემოების გამო. წმიდა
ბერი საყოფლად გაიბიძგა ბოლშე ხან
სკონ-წმინდის, ხან კალიონის, ხან კიდევ
სხვა მოწამტრის, და ყველას აკვირ-
ებდა მოქალაქობით, თავგანწირული
მომოთი, აოცებდა არა მხოლოდ ქარ-
თველთ, არამედ ბერძენთა და ასურთ.
სწორედ ასურთაგან ჟუნვა მის მსახურ
ანტიოქიის პატრიარქს იოანეს, ხლოო

შემდგომ მისი მიცვალებისა – თედოსის. სჰმონ-წმინდის ბერები, როგორც ხშირად ყოფილა, შურითა საემშაკათა აღიძრნენ ქართველებზე და სურდათ „ნათესავები“ ქართველნი ძირიანად აღმოეფხვრათ სჰმონ-წმინდის მოსასტროდან, სადაც ისინი მისი დამაარსებლის დროიდან იმყოფებოდნენ. გულღვარძლიანობით განიზრახეს „წმიდასა ამას და მართალსა სარწმუნოებასა“ ქართველთაა რაიმე სიბილნე მოეცხობთ. ასეც მოხდა: მივიდნენ და შესჩივლეს ანტიოქიის პატრიარქს, დედას ჭირსა ვართ ჩავარდნილნი, სამოცმა კაცმა, ქართველად სახელდებულმა, აფაფერი იცისო თვისი სარწმუნოების შესახებ. ბერები მათ „ამაო კაცებს“ და, ხაზგასმით, „უცხოთესლთ“ უწოდებდნენ, უმტკიცებდნენ, რომ „...არა უწიეთ, თუ ქართველნი არიან ანუ (თუ, ნ. ვ.) სო-ფენი“ და ვერც ზუციის მათი სწირავს გაჰმა „მონასტერსა შინა ჩუენსა“-ო. განცვიფრებულმა პატრიარქმა იკითხა: „არა ვინ არსა ნათესავსა მათსა შორის ბერძნულსა ენისა მეცნიერი და წერილთა სწავლული?“ ბერები იძულებული იყვნენ ელიაობინათ: რომ „ჰე, არს ერთი მამო შინაზონი ღრამატეკოსი და ბერძნულთა წიგნთა ქართულად თარგმნის“. ეს ბერძნობაზონი გიორგი მთაწმიდელი გახლდათ, რომლის გასწავლულობამ პატრიარქს ათქმევინა: „...ნათესავით ქართველი ხარ, სხვათა კულა ყოფილია სწავლუდებითა სრულიად ბერძენი ხარ“-ო. დამბუზბუბელნი არწმუნებდნენ პატრიარქს, რომ ქართველი მწავლებელი არიანო. ამიტომაც იკითხა პატრიარქმა: „ხოლო მოიბარ ნათესავისა შენისათვის, არს რაჲ ნაკულუდებითა მართლისა სარწმუნოებისა მათ თანა გინა უწიერიკართას განყოფილება (განხეთქილება, ნ. ვ.) მათ შორის და ჩუენ შორის?“ შეკითხვაზე წმიდა ბერმა იწყა თხრობა იმგვარად, თითქოს სული წმიდა ღალადებდა პირითა მისითა. ნათელი გახდა, რომ მწავლებლობას სწამებდნენ ქართველობას, რაც ანტიოქიის პატრიარქს ათქმევინებს: „...ამა ესერა მრავლთა საბითა უზებთავს იპოვნეს (აღმოჩნდნენ, ნ. ვ.) ჩუენსა და უფროას ხოლო ქალწულებითა (უბნოებით, ნ. ვ.), რომელი-იგი მალად უპყრის მათ“. და ყველანი უდასტურებდნენ – მიტროპოლიტნი, ეპისკოპოსნი, წარჩინებულნი ანტიოქიისანი. ყველამ ერთად ადიდა ღმერთი და ქება და დიდება და ნეტარებაჲ შეასხა წმიდასა და ამიერიდან დაწესდა, „რათაჲ ქართველნი სჰმონ-წმინდას გაჰმა წირვდნენ“. უმეტეს ყოველთა განდიდების ღრსია ქართველთაგან წმიდა ბერი და განამხათლებელი ჩვენი – გიორგი. მაშინ, როდესაც საქართველოს ძალზე უჭირდა, როდესაც არ ცხრებოდნენ დამსხმენი და აფისშრახეველი, რომლებიც ქართულ ეკლესიას მწავლებლობას სწამებდნენ, არ ასვენებდათ მისი დამოუკიდებლობა, გიორგი მთაწმიდელი უწყვეტი საბუთიანობით უმტკიცებდა ანტიოქიის პატრიარქს, რომ ქართული ეკლესია საესებით იმსახურებდა

დამოუკიდებლობას და მოუწოდებდა მოელოთ წიგნი „მოძოსვლა ანდრეა მოციქულისა“. ამ წიგნით საბუთდებოდა, რომ ქართველი ანდრეა პირველმოდებლის ნაწილი არიან, ანდრეა კი „მძისა თვისა“ მწოდებელია (მშმო-გელი, ნ. ვ.), „ხოლო შუენის ესრეთ, რათა ნოდებელი იგი მწოდებელსა მას დაემორჩილოს, რამეთუ პეტრეს ჯერ-არს, რათა დაემორჩილოს მწოდებელსა თვსა და მძისა ანდრესა“, პეტრეს საყდარსა კი ანტიოქიის პატრიარქი იყო დაბრძანებული. გიორგი მთაწმიდელი ბრძანებდა, რომ ქართველნი ვართო ანდრეას სამწყსო და მის მიერ ქრისტიანობაზე მოქცეულნი და განათლებულნი, ერთი თორმეტთა მოციქულთაგანი, სჰმონ კანანელი, „ჴუეცუ-ნასა ჩუენსა დამარხულ არს, აფხაზეთს, რომელსა ნიკოესი ეწოდების“; იი, ამ წმიდა მოციქულთა განგვანათლესო, ერთი ღმერთი გვიცნობიეს, რომლის-იერიც არაოდეს გვიღალატიაო და არც არსადრის ცუფილგვართო მიდრეკილნი წვალებსკენ და ყველა უარსწყოფელთა და მწვალებელთა შეგარვნიებით და „ესნევეთ“; „ამას საფუძველსა ზედა მართლმადიდებლობისასა და მცნებათა და ქადაგებათა ზედა წმიდათა მათ მოციქულთათაჲსა მტკიცე ვართ“-ო, და ისიც შეახსენა, რომ ოდესღაც, იყო ასეთი ჭამი, როდესაც „საბერძნეთსა შინა მართლმადიდებლობა არაჲ იპოვებოდა“ და იოვანე გუელნი ეპისკოპოსნი მცხეთას იკურთხა ეპისკოპოსად. ეს და მრავალნი სხვა ამბავნი, ისტყუანი მშიდათა წერილთანი“ დიოდეს პირით მისით, ვითარცა მდინარე შეუქრებელი. გიორგი მთაწმიდელი ღვაწლმოსილი ნავიდა ამ ქვეყნიდან.

გიორგი მთაწმიდელის მოსახსენებელი დღეა 27 (10-VII) ივნისი.

სინდასარი (1156 B.)

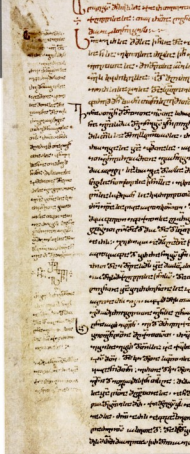

ალარიო ქართველი, ეფთჳე და გიორგი ბიერდობი, წმ. ნინო, კრებული (XVII ს.)

ეფრემ მცირე

XI ს-ის II ნახ-ის ქართველ მოღვაწეთა შორის გამოჩენილი ადგილი უკავია ეფრემ მცირეს - ანტიოქიამი, შავი მთის ქართველთა მონასტრში მოღვაწეს, რომელიც იყო მწიგნობარი, მთარგმნელი, თეოლოგი, ფილოსოფოსი, ფილოზოგი, ლექსიკოლოგი და ლექსიკოგრაფი. ცნობილია, რომ იგი გვიარად კარიჭისძე ყოფილა, საგარეულოდ, შვილი ვამე კარიჭისძისა (კ. კეკელიძე), რომელიც 1027 წელს, სხვა ქართველ დიდებულთაგან ერთად (სახანჯური ტაოელიწ), საბერძნეთს გადასახლდა, კონსტანტინოპოლში საფუძვლიანი განათლების მიღების შემდეგ იგი სამოღვაწეოდ ანტიოქიამი, შავ მთაზე გადასულა. ეს მისი სიჭაბუკის წმ-ში მომხდარა. ეფრემის შემოქმედების მკვლევრებს უკუიერი, კონსტანტინოპოლიდან იგი ათონზე რატომ იქ წავიდა და სამოღვაწეოდ შავი მთის ქართული კერა აირჩია. ამას, თითქმის, იმით ხსნიან, რომ ათონის ქართველთა მონასტრის (ივიროსის) ამ დროს (XI ს-ის 30-იანი წწ.) რთული პერიოდი უდგა - ჯერ კიდევ არ იყო მეორეხელის ბრძენთა შემოტევის პირველი ტალღა, როდესაც მათ შექმნილი პოლიტიკური ვითარებათ ისარგებლეს (ივიროსის წინამძღვარს გიორგი I-ს იმპერატორ რომანოზ III არაგვიროსის წინააღმდეგ წარუმატებელი შეთქმულებისა მიზანით ლაშქარა დაბრალდა), დიატცეს მონასტრი და მისი უზარმაზარი მონარევი და უძრავი ქონების დიდ ნაწილი. ასეა თუ ისე, იგი შავ მთაზე დაწვედრდა, სადაც მას დახედა ქართველ მწიგნობართა შესანიშნავი გუნდი: ეკლესიარბი იოვანე-ეპიკრივი, ანტონ ტბელი, საბა სულაასძე თუხარაძე, ეფრემ დიდი იოკელი, იოანე მთავარაშბე და სხვანი. ამავე წრეს ეკუთვნოდა დიდი გიორგი მთაწმინდელი, თუმცა, იცნობდნენ თუ არა ერთმანეთს და თ ეფრემი, ჰქონდათ თუ არა მათ პირადი მეგობდრები, უცნობია (ხელნაწერ ათ. 44-ის, როგორც ჩანს, პარაკლიტიზის გიორგი მთაწმინდელისეული ავტოგრაფიული ნუსხის ბოლოს ჩანებულებული ცალკე ფურცელიც კრცული ავრისტოქლესი ლექსით გეორგიისამი; ლექსის ადრესატია გიორგი მთაწმინდელი, ხოლო ავტორი - ეფრემ მცირე. ავრისტოქმე იკითხება: „ნეტარებით იქები შენ ნათესავთა ყოველთაჲთან (ყოველთაჲვე ენათაჲთან), იოხნა და ქართველთაჲთან, გონიერთაჲთან გაორიგ“).

შავი მთის ქართველ მოღვაწეთა წრეს, როგორც კ. კეკელიძე აღნიშნავს, ეფრემის ცოდნა და მომზადება ჯერგონებად გამოუყენებელი და მისთვის ზეგონის თარგმნა დაუვალებელით (გერმ-ნულიდან ქართულად). საბა თუხარელი და ანტონ ტბელი თვალყურს ადევნე-

ეფრემ მცირე. ქართველთა მოცეკვის მიზეზები. კრებული (XI ს.).

ბდგენ მის სამწერლო მოღვაწეობას, ხოლო, სხვებს შორის, გაბრედი მღვდელი შურურეჲდა სათარგმნე თხზულებებს (ერთგან ანდერძში ეფრემი წერს: „აგვედგებოთ, ლოცვა ჰყოთ პირველ მოქსენებულთა მათ მამათა, ბერისა საბაასთჲს, რომელი იყო, შემდგომად ღმრთიისა, მიზეზი და მომაცემელი ჩემდა თარგმანობისა, და მღვდლისა გაბრედილისათჲს, რომლისა ბრძანებითა და ლოცვითა მოსცა ღმერთმაწმინდაჲ ესე წიგნი ყოველსა ნათესავსა ჩვენსა“). თარგმნის პროცესში ეფრემს პუნქტუაციის სისტემა დაუმკვიდრებია, რომელიც იოანე ფარნაკელისაგან უნა-ვლია. ეფრემი წერს: „ყოველივე ჩემ მიერ თარგმნილი წიგნი ერთ წერტილიად და ექუს წერტილიად გამიკუთვნა: ერთ-თწერტილი უკუშს მცირედ და სასუქად, ორ წერტილი გასაკუთვლიად სიტყვასა და სამ წერტილი დიდად სასუქნად და ექუსწერტილი სრულად დასასოხლად და ექუს წერტილი დასაწყებლად სიტყ-ვა“. ეს ნიშნავს: ერთწერტილია მძიმე, ორწერტილი - წინადადების ბოლო, სამწერტილი - თხზულების მონაკვეთის დასასრული და ექუსწერტილი - მთელი თხზულების დასასრული.

1091 წელს გადწერილი ერთი ხელნაწერის („თარგმანება დავითისა“) ან-დერძში აღნიშნულია, რომ იგი „დაიწერა კასტანას ეფრემის მამობასა“, საიდანაც

მკვლევრები ასკვნიან, რომ ეფრემი ამ მონასტრის წინამძღვარი გახდებოდა. რადგანაც რუს-სლავნების საეკლესიო კრების (1105 წ.) ძეგლისწერის სინო-დლიკონში ეფრემი გარდაცვლილ საეკ-ლესიო მოღვაწეებს შორისაა მოხსენიე-ბული („დაფურცლებელის წერტილებისა მკვდრთა ბერთა ჩუებითა - საბა სულას ძისა და ანტონ ტბელისა და ეფრემ მცირასა, საუკუნოდსა [არს ჰყენება და კურთხება მაიო]“). კ. კეკელიძე მიიჩნევს, რომ იგი უნდა გარდაცვლი-ლიყო XI ს-ის ბოლო წმ-ში.

ეფრემ მცირის მთარგმნელობითი საქმიანობა საეკლესიო მწერლობის ყველა დარგს გადასწედა.

მას თარგმნის საუკეთარი, იმ დროს-თვის ახალი პრინციპები ჰქონდა შემუ-შავებული, რომლებიც იყენებდა კიდევ საკმარისობაში. საინტერესოა ეფრემ მცირის ერთი შენიშვნა, ლექსიკონის განმარტება, რომელიც თავისი არსით საოცრად თანამედროვედ დგურს: „ამა-სა ცხენიერე ყოი, ვითარმედ ესერეთ აქუს ჩეულებოდა წიგნება ბერძენთასა, რათა აბნასა ზედა განწმოდენ ყო-ველთაჲე სიტყუათა გამოსაძებელთა ღრმათა, რათა ადვილ იყენენ საპო-ვნებლად; და წიგნსა მას ლექსიკონ უწოდენ, რომელი არს ლექსითა, ესე იგი არს ღრმათა სიტყუათა“. ეფრემი ენის ლექსიკაში განსხვავებდა ლიტერატუ-

რულ, წიგნურ სამწერლობო და ხალხურ (სოფლურ) ენას – „შეისწავე, ვითარმედ ლექსი ღრმისა სიტყუასა პეტან ნიგ-ნიერსა, რომელსა სოფლურად ნაცუალი სხუა სიტყუაჲ აქუნდეს“ – წერს იგი და მოჰყავს ძალზე საინტერესო საო-ლუსტრაციო მაგალითები („მედგარი“ – ნიგურად „მცირარე“, სოფლურად – „მზაკურა“...).

თავის მთარგმნელობითი მოღვაწე-ობის გზაზე ეფრემს ქართულად უკვე თარგმანილი თხზულებებიც ხელახლა უთარგმნია. როგორც კ. კეკელიძე წერს, ამის გამო, ეფრემს ზოგიერთი მისი თანამედროვე სასულიერო და საერო პირი ეჭვის თვალით უყურებდა, არ მოსწონდა. ეტყობა, მათ გასაგონად, სომხურიდან უკვე თარგმნილი ერთი ლიტერატურული ტექსტის მის მიერ ბერძნულიდან ხელახლა თარგმნის მი-ზეზს ეფრემი ასე მზავტურადღე ხსნის: „კუალად მერყედ ვითოდეს თარგმნად, არაფერ სომეხისა შეიქალა და ბერძნისა შეილმოჟისა, ნუჲკუე და რა უჲუჲე-ლისა, თუ უჲუჲი და საკუთარი შვილი აღიერიდე“.

ეფრემ მცირე, როგორც დასაწყის-შიც აღვინიშნა, მთარგმნელის გარდა, მეცნიერი, ფილოსოფოსი და ისტორი-კოსიც იყო. გარდა დიდი თარგმნითი შემოქმედებითი მემკვიდრეობისა, მან მნიშვნელოვანი ორიგინალური შემო-ქმედების ძეგლებიც დატოვა. ესენია: „მოსაჴსენებელი მცირე სემეონისათვის დილოთიელსა და თბორბაჲ მიზეზსა ამათ საკითხავთა თარგმანისათა“; „უნებება მიზეზსა ქართველთა მოქ-ცევისასა, თუ რომელთა ნიგნთა მის მოჴყენების“; „ფსალმუნთა კანტენების შესავალი“; „ფსალმუნთა გაჰმოკრებო-ლი თარგმანება“; მრავალრიცხოვანი „შეისწავნე“ და თარგმანებუ დართულ დიდი ფილოსოფიური ღრმეულებ-ლის ანდერძები. ამთავად, განვიხილავთ მხოლოდ ერთს – „უნებება მიზეზსა ქართველთა მოქცევისასა“. ამ ნაწარმო-ბის შექმნა ეფრემისთვის დაუვალებია მავ მთავე ქართველთა მომასტრის ეკლესიარბს ოივანე-ეკირიკეს. ეელე-კურთხი თანამედრობა იყო მომასტრში – ის ხელმძღვანელობდა უცხოეთში მოღვაწე ქართველების ლიტერატურულ საქმიანობას, აძლევდა მათ დავალებე-ბს, ემხარებოდა საფასურით და ხშირად უზრუნველყოფდა საწერი მასალით და ა. შ. ცნობილია, რომ ეკლესიარბ ოივანე-ეკირიკეს დავალებით ეფრემს მრავალი ნიგნ უთარგმნია. მათ შორის, როგორც თვითონ ეფრემი წერს თხზუ-ლების შესავალში, მისთვის დაუვალებია დაწერა ისეთი ნიგნისა, რომელიც იქ-ნება „მოსაჴსენებელი ოდეს მოქცევისა ჩუენისაჲ და თუ რომელთა ნიგნთა მინა ბერძენთასა ჴსენებულ არს იგი, უჴმ-დეს თუ ვისმე გამოჰმეძიებელთაგანსა ცნობაჲ“. ხოლო ასეთი ნიგნის დაწერა საჭირო გამხდარა საეკლესიო-პოლი-ტიკური ვითარების გამო, რომელიც რამდენჯერმე შეიქმნა XI ს-ში საქარ-თველოს ეკლესიის ავტოკეფალიასთან დაკავშირებით.

სინის მთის წმინდა ეკატერინეს მონასტრის რელიეფის ფეხტა

ამ დროს ანტიოქიის საპატრიარქოში არაერთგზის დაისვა საკითხი საქართვე-ლოს ეკლესიის მისთვის დაქვემდებარე-ობის შესახებ იმ საბაბით, რომ ქრისტიან-ობა საქართველოში ანტიოქიის ეკლე-სიიდან გავრცელდა. ცნობილია, რომ ერთ-ერთი ასეთი უმშობტევა წარმავტებით მოიგერია წმ. გიორგი მთაწმინდელმა 1057 წელს ანტიოქიის საპატრიარქოში გამართულ დისპუტზე. ავტოკეფალიის (დამოუკიდებლობის, თვითმწყობის) მთავარ არგუმენტად მან მოიტანა ის, რომ საქართველოში ქრისტიანობა იქადაგა და გავრცელდა ერთი ანდრია პირველწოდებულმა; ხოლო არსებული კანონების მიხედვით, დამოუკიდებელთა იმ ქვეყნის ეკლესია, რომელიც ქრის-ტიანობა უქადაგია ქრისტეს ნებისმიერ მოციქულს. როგორც ჩანს, ეს ზემოთ პაეტქობა საკმარისი არ აღმოჩენილა და სამომავლოდაც თუ საკითხი კლავე გამწვავდებოდა, ოივანე-ეკირიკეს გა-დაუნყევეტია, რომ საქართველოს ეკლე-სიის დამოუკიდებლობის არგუმენტები „ნერთი დაიდვას, თუ რომელთა ნიგნთა მინა ბერძენთასა ჴსენებულ არს იგი“. ეფრემმა ეს დავალება წარმავტებით შეასრულა და ასე შეიქმნა შუა საუკუნე-

ების ქართული ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ორიგინალური მე-გალი. ეფრემ მცირეს მასში, განვიხილულ-აქვს საკითხები ბერძნულ-წყაროებში დამოწმებით („თუ რომელთა ნიგნთა მინა ბერძენთასა ჴსენებულ არს იგი“), რადგან სწორედ ისინი იყო ბერძენთა-თვის მისათვით, ხოლო სხვა არგუმენ-ტებს, მათ შორის, ქართულ წყაროებს არ ცნობდნენ, არ ენდობოდნენ და არ აღიარებდნენ.

ნამოწმში ეფრემ მცირე მთავარ ყურადღებას აქცევს საკითხს, თუ რო-დის მოიქცნენ ქართველები. ეფრემი წერს – ისინი მოიქცნენ წმ. ნინოს მიერ კონსტანტინედ დიდის დროს; წყარო – თეოდორეტი კვირელის ისტორიის 24-ე თავი. აფხაზეთსა გაქრისტიანდნენ ოუს-ტინიანეს (527-565 წწ.) მეფობის დროს; წყარო – ევფრე ეპიფანეს „საეკლესიო მოთხრობის“ 22-ე თავი. საერთოდ, სა-ქართველოში ქრისტიანობა იქადაგეს ანდრია და ბართლომე მოციქულებმა – დამოუკიდებლობის მთავარი არგუ-მენტი. ქართველებმა თვითნებობით კი არ დაისვეს კათალიკოსი, არამედ ამის უფლება მათ მაინიჲა ადგილობრივმა კრებამ პატრიარქ თეოდოლაქტეს თა-ვმეფომარებობით; წყარო – ანტიოქური ქართოგრაფი. არც მართნის ზემოდაცა დაწვნიათ ქართველებს თვითნებობით – ამის უფლება, სხვებთან ერთად, მათ მაინიჲა ქალკედონის კრებამ და ა.შ. ასე ნაიხიზ-ნაიხი, ბიზანტიური წყაროების მოხმობით, ეფრემი ცდილობს დაარ-ღვიოს ბერძენთა ყველა არგუმენტი საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდე-ლობის ნინაღმდეგ.

კ. კეკელიძის შენიშვნით, ეფრემის არგუმენტები ლეგენდარულიც რომ იყოს, მათი წყაროები სრულ შემეზარ-მირტებად იყო მიტნული ანტიოქიაში, ანტიოქელების ისინი აკმაყოფილებდა და ეფრემაც შეტი არა უნდოდა რა“.

ამრიგად, ეფრემ მცირემ თავის ქვეყანას დიდი სამსახური გაუწია არა მარტო ლიტერატურულ-მეოქმედებითი საქმიანობით, არამედ პოლიტიკურ ას-პარეზეზეც.

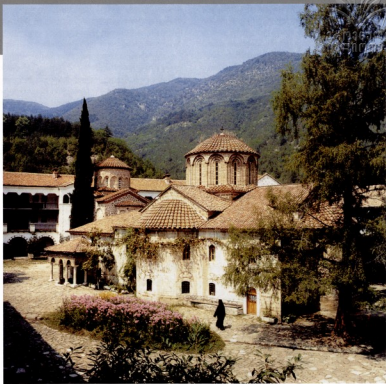

წმინდა ეკატერინეს მონასტრი სინის მთაზე

სანის მონასტერში დაცული ქართული ოთხთავი (1075 წ.)

პეტრიწის მონასტერი ზულგარში (1083 წ.)

XI-XII სს-ის მეცნიერ-მოღვაწეთა შორის გამოირჩევა ფილოსოფოსი, ნეოპლატონიკოსი იოანე პეტრიწი, რომელსაც გადმოცემით ქიშქმელადაც მოიხსენიებდნენ. იოანე პეტრიწი ერთადერთი ფილოსოფოსია, ამ სტყვის ანტიკური გაგებით, რომლის სახელიც შუა საუკუნეების ქართულმა მწერლობამ შემოგვინახა. მას სავსებით გაცნობიერებული ჰქონდა პიონერული როლი თავისი ერის კულტურაში: „მსურდა მეარისტოტელურა“, ამბობს პეტრიწი, არა იმ გაგებით, რომ სტაგირელის ფილოსოფიის მიმდევარი იყო, არამედ იმიტომ, რომ ფილოსოფიის დასაბამი იმპულსი, არისტოტელეს თქმით, გავრცელება, რომელიც უზიძვებს ადამიანს აპოქემდოს თავისი გონებრივი შესაძლებლობები, დაიწყოს ძიების მტკივნეული პროცესი და ამ ტკივილებში დაბადოს ახალი აზრები სამყაროზე; „ნამობი ტკიულითა ჩემითა“ – ასეთი რუდუნებით ლაპარაკობს პეტრიწი თავის თეორიებზე.

პეტრიწამდე ფილოსოფია ქართული ინტელექტუალური პუბლიკისთვის უცხო არ იყო. გრიგოლ ხანძთელი, როგორც მისი ცხოვრების პაციოგრაფიული გადმოცემიდან ვიგებთ, გულდასმით კითხულობდა ამა ქვეყნის, – რაც პაციოგრაფის ენაში არაქრისტიანს ნიშნავს – ფილოსოფოსების ნიგნებს, საიდანაც კარგს იღებდა და „ჟერკვალს“, ანუ უკრავის ატეხდა. კიხიდან ქართულად ფილოსოფიური ნაშრომები ამ დროს ნაპარგმნი არ იყო, უნდა ვივარაუდოთ, რომ „მრავალ

ენათა ნურთილი“ გრიგოლი ამგვარ ნიგნებს კითხულობდა ან ბერძნულ ორიგინალში, ან თარგმანებში (სირიული, სომხური, არაბული). პირველი საკუთრივ ფილოსოფიური ნაშრომი ქართულ ენაზე იყო იოანე დამასკელის (VIII ს.) „დიალექტიკა“, რომელიც იყო ნაწილი ამ ლეთისმეტყველის ნაშრომისა „წყარო ცოდნისა“ და არისტოტელეს ლოგიკის კომპლაცია ნარმოადგენდა. იმდენად დიდი იყო ამ ნაშრომის მნიშვნელობა, რომ დაახლოებით ერთსა და იმავე დროს (XI-XII სს.) მისი ორი თარგმანი შესრულდა – ეფრემ მცირისა და არსენ იყალითელისა. ქართულ აზროვნებაში ფილოსოფიური ნაკადის შემოსვლის თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი იყო ზემოხსენებული ორი მთარგმნელიდან პირველის, ეფრემ მცირის, მიერ შესრულებული ფსევდონიმისგან არეოპაგელის თხზულებათა კორპუსის თარგმანი. ფსევდონიმისგან, V-VI სს-ის ავტორმა, განახორციელა ნეოპლატონური ფილოსოფიისა (ამ ფილოსოფიის განსაკუთრებით V ს-ის ათენელ ნეოპლატონიკოსის, პროკლე დიადოხოსის ვერსიაში) და ტრისტიანული თეოლოგიის სინთეზი. ქიხიდან შუა საუკუნეებში მსოფლიო ეკლესიამ ეს უცნობი ავტორი პაველ მოციქულის მონაფე დიონისე არეოპაგელად მიიჩნია, მის ნაშრომებს თითქმის სამოციქულო ავტორიტეტი მიენიჭა. მიუხედავად ამ თარგმანებისა და მიუხედავად ტრადიციული მომხმარება ქართულ ენაზე ფილოსოფიური ტერმინოლოგიური აპარატის ჩამოყალიბებასათვის, რაც ეფრემმა და

არსენმა გასწიეს, მათთვის ფილოსოფიის როლი იყო შეზღუდული ქრისტიანული თეოლოგიის საქიროებით; როგორც დასავლელი სკოლასტიკოსები იტყოდნენ, ფილოსოფია არსენისთვის და ეფრემისთვის იყო „*ancilla theologiae*“, ანუ „თეოლოგიის მხევალი“. ფილოსოფიას ჰქონდა მნიშვნელობა იმდენად, რამდენადაც ეხმარებოდა ქრისტიანს პოლემიკაში არაქრისტიან ინტელექტუალებთან, რომლებიც ფილოსოფიური კატეგორიებით და დისკურსით გამოდიოდნენ ქრისტიანობის წინააღმდეგ. ფილოსოფიური აპარატის დაუფლებით ქრისტიანს ეძლეოდა შესაძლებლობა 1) გაეგო მოკამათის არგუმენტები და 2) მოეგერიებინა ისინი, ან უფრო აგრესიულად, როგორც ეფრემ მცირე ამბობს, „მათივე ისრებით განეგმირათ“ ისინი. ეკლავ ამავე მთარგმნელის სახე რომ მოგოგმელოთ, ფილოსოფიური არგუმენტების „ეკლავი ლობე“ თეოლოგს სჭირდება იმისათვის, რომ მოხლდეს ქრისტიანული სარწმუნოების ლამაზი ზალი. ამგვარი მიდგომისას ძნელი იღაპარაკო არისტოტელურ ცნობისმოყვარეობაზე, როგორც ადამიანის ყველაზე მნიშვნელოვან თვისებაზე („ყველა ადამიანი ბუნებით მისწრაფებულია ცოდნისკენ“ – [ამ დიადი ფრაზით იწყება არისტოტელეს „მეტაფიზიკა“]). საპირისპიროდ, იოანე პეტრიწი მოვიდა საქართველოში როგორც ერთგვარი ფილოსოფოსი-მისიონერი, რომელსაც სურდა დაეარსებინა ფილოსოფიის, როგორც, გარკვეულწილად, თავისთავადი დისციპლინის ტრადიცია იმისათვის,

რომ ზემოქართალიური იდეების „აბაზაზი ბალი“ თავად დიპლექტური ძიების შემდეგით ამოვიტანა მძებნელმა.

პეტრინის ცხოვრებაზე ძალიან მწირი ინფორმაცია გვაქვს. აღორძინების ხანის (XVII-XVIII სს.) წყაროები ზოგჯერ ურთიერთსაპირისპირო, ზოგჯერ ფაქტობრივ ცნობებს გვაცხადენ. თუმცა, ვგეგმათ თავიანთ ერთ რამეში ეთანხმება ერთმანეთს, რომ პეტრინმა განაღდება მიიღო საბერძნეთში, ანუ ბიზანტიაში, და შემდეგ, ასე ვთქვათ, პროვინციონალ ფილოსოფოსად ჩამოვიდა საქართველოში.

სად შეიძლო მას მიიღო ფილოსოფიური განათლება, ბიზანტიაში? ფილოსოფიური სკოლა ბიზანტიაში დაარსა კონსტანტინე მონიამახოსმა 1045 წელს და ამ სკოლის პირველი რექტორი იყო ცნობილი პოლიმათი მიქაელ ასკლასი. ასკლასის სკოლაში თავი მოიყარა ფილოსოფიით დაინტერესებულმა ეთნიკურად ქრებულ ახალგაზრდებმა. მათ შორის იყო იოანე იტალიოსი, შემდგომში სკოლის მეორე რექტორი. სკოლა დაიხურა საგანგებო ვიქტით 1083 წელს, ხოლოდა ეკლესიამ და იმპერატორმა სახიფათო კონსილით თავისუფალი ფილოსოფიური დუდილი, რომელიც ერეტიკული იდეების კულტივაციას უწყობდა ხელს. საგარეო დიპლომატიის იყო ამ სკოლის ერთ-ერთი სტუდენტი, რომლებიც სკოლის დახურვისა და მისი რექტორის, იოანე იტალიოსის ანათემიზაციის შემდეგ გაიქცნენ. მეცნიერთა ნაწილი ფიქრობს, რომ ამ ამბების შემდეგ პეტრინი მოვიდა ახლად დაბრუნდა ქართულ მონასტრებში ბულგარიში, პეტრინონში და მისი სახელი „პეტრინი“ აქედან მოდის. თუმცა არც ერთი ძველი წყარო სახელის ამგვარ ეტიმოლოგიას არ ეთანხმება და სხვა გველევები უარყოფენ, რომ „პეტრინი“ და „პეტრინონილი“ ერთი და იგივეა (დ. შელიძე-ბერი). საქართველოში პეტრინი შესაძლოა მოხდა საგანგებო მოწვევით, მას შემდეგ, რაც დავით აღმაშენებელმა დაარსა გელათის მონასტერი და სამონასტრო სკოლა, დაახლ. 1106 წელს. თუ ამ ვერსიას მივეყრდნობ, უნდა ვივსაღებოთ, რომ პეტრინი უკვე ზრდასრული, ჩამოყალიბებულ მეცნიერად ჩამოვიდა საქართველოში. თუმცა სხვა გველევები უარყოფენ, საკმაოდ დამაჯერებლად, რომ პეტრინის მიერ მოხსენიებული „დავითი“ დავით აღმაშენებელია და ფილოსოფოსის ტიტ. ცხოვრების ხანის XII ს-ის მეორე ნახევრისკენ ან უფრო გვიანცა - XIII ს-ის დასაწყისისკენ გადმოაქვით (ე. ჭელიძე). არ არის გამორიცხული, რომ პეტრინი მართლაც არ იყო ასკლასის და იტალიოსის უშუალო მოწაფე (თუმცა შემოინახულია იტალიოსის წერილი „აბაზაზ კ.ა. დასავლეთ საქართველოს განსაზღვრის“, რომლის ადრესატიც შესაძლოა სწორედ პეტრინია). ასეც რომ იყოს, პეტრინი მაინც ასკლასის და იტალიოსის სკოლის, თუნდაც არაუშუალო, მოწაფეა, რადგან კონსტანტინოპოლის სკოლის დახურვის შემდეგაც

მასში კულტივირებული ფილოსოფიური ინტერესები, ცხადია, არ გაუქმებულა, პირიქით არაფიციცალური ფორმით გრძელდებოდა.

პეტრინის ავთენტური ნაშრომებიდან, რომელია შესაბამის მკვლევარს არკაშითიზმ, მხოლოდ სამია შემორჩენილი: 1. თარგმანი IV ს-ის ქრისტიანი თეოლოგის, ნემესიოს ეფესოსის ანთროპოლოგიური ტრაქტატისა „ბუნებისათვის კაცისა“ (De natura hominis), რომელსაც აქაიქ ახლავს სქოლიოც, ზოგი მათგან, საგარეო დიპლომატიის, თანად მთარგმნელის შესრულებები; 2. ფსალმუნების კომენტარები თარგმანის ნინასტყვეობა (თავად თარგმანი და კომენტარები, სამეზურად, არ შემორჩენილა); 3. V ს-ის ნეოპლატონიკოსის, პროკლეს დიალექსის „კაემონი დეტისმეტეველებითის“ (Elementa theologica) თარგმანი და განმარტება. ამ სამში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ბოლო ნაშრომი, ვინაიდან მასში პეტრინი თარგმანთან ერთად გვთავაზობს თავის განმარტებებსაც, რომლებიც უფრო ერეცლია, ვიდრე თავად პროკლეს ტრაქტატის ტექსტები: პეტრინი კომენტარებს პროკლეს 211-თავიანი ტრაქტატის თითოეულ თავზე და ამ კომენტარებში თავის ორიგინალურ ხედვებსაც წარმოადგენს.

პროკლეს დასახელებული ტრაქტატი წარმოადგენს მთელ ციკლიან ნეოპლატონური მეტაფიზიკის ერთგვარ შეგუბებას. მისი მოფიქვანია მკაცრი და ზუსტი, სისტემატური არგუმენტირებული მსჯელობა მეტაფიზიკურ იერარქიაზე (ზემოდან ქვემოთ); ტრანსცენდენტურ ერთზე, პენადებზე, გონებებზე და სულებზე, ასევე მეტაფიზიკური „მეტაფიზიკის მუშაობის“, კუხავიკის, ანუ მიზეზმდებლობის პრინციპებზე. პეტრინი პროკლეს მხოლოდ მთარგმნელი და განმარტებული კი არ არის, არამედ, დეტალურიად, მიმდევარიც. იგი არ აყენებს ეჭვის ქვეშ პლატონიზმის პროკლესული ვერსიის ჭეშმარიტებას. პროკლემ, მისი აზრით, უჭეო განიცხადებინა ის, რაც პლატონის დიალექტიკაში იყო ბუნდობლივ; ანუ, შეიძლება ითქვას, თვით პლატონმა ილაპარაკა პროკლეს პირით. რაც მეტყვებს თავად პლატონურ ფილოსოფიას, პეტრინისთვის ეს არის ჭეშმარიტი ფილოსოფია, რომელიც ადექვატურად ასახავს ხილულ და უხილავ სამყაროს და მათ შორის ურთიერთობას. პეტრინი ზოგჯერ ეკამათავ არისტოტელეს და მის მიმდევარ ალექსანდრე აფროდიასიელს (აღმაშენებლის სულის მარადიულობასთან დაკავშირებით), ეპიკურელებს და სხვებს, მაგრამ არასდროს პლატონს და პროკლეს.

პეტრინის სამყაროც ნეოპლატონური იერარქიის მიმდევარია აბსტრაქტულ (თუმცა ქართული ფილოსოფიის გარკვეულწილად ამარტებული პროკლეს ძალიან რთულ და გადამტარებულ მეტაფიზიკურ „რუკას“). საინტერესოა, რომ პეტრინი არ ამახილებს ყურადღებას ნეოპლატონიზმის სკოლისადმი კამათებზე, არამედ ამ სკოლის (ანუ „პლატონური ფილოსოფიების“) ეკ-

ლეტურ, ილუზორულად მომზადებულ სურათს გვანდის, თუმცა, თითქმის ყოველთვის პროკლეს მხარეს ეკავება და მის იდეებს მთელი სურათის მიზნად წარმოაჩენს. მაგალითად, სკოლის მინაზე ნაშოსტასთან და ასევე მატარის წარმოშობასთან დაკავშირებით პროკლეს შეგნებულად უპირისპირდება ნეოპლატონური სკოლის ფუძემდებელ პლოტინოსს (II-III სს.); პეტრინი ორივე შემთხვევაში პროკლეს იდეებს ემხრობა.

პეტრინის მეტაფიზიკური სამყარო ასეთია: ეველადრის თავშია „ზესთა“ (ანუ ტრანსცენდენტური) ერთი, რომელსაც გელათელი ფილოსოფოსი ქრისტიანულ მამა-მღერებთან აიგივებს; მისგან გამომდინარეობს პირველი საზღვარი და პირველი უსაზღვრობა - მათ პეტრინი ქრისტიანულ სამების პიოპსტასტობთან, ძესთან და სულნი-მთასთან აიგივებს; შემდეგ მოდიან „ღვთაებური ერთი“, ანუ პენადები; პროკლესთან ეს პენადები მისი პოლითეისტური რელიგიის ღმერთები იყვნენ, მონოთეისტ პეტრინი კი აღარ უზოდებს მათ თანდელი ღმერთებს, არამედ „ხიარტები განდებობილებს“. ზესთა ერთიდან პენადებამდე „ვიძოვებები“ ზეარის დონეზე; ზეარის ნიშნავს იმას, რომ ეს რეალი გონებაზე და ლოგიკაზე მისლა დაგას, ერთგვარი „ზეადეფიზი“ სიერე, რომლის მხოლოდ თეთმელი, მისტერიული აღქმა შესაძლებელია. არსის დონე იწყება პირველი გონებები, რომელსაც პეტრინი „ნამდვილყოფი“ უწოდებს. ნამდვილყოფიდან არის დამოუკიდებელი და უცვლელი სისახე ზე-მატიკალიური იდეებისა, რომლებიც შეუძლია ფილოსოფოსს ჭეჭრების, თუ მისი სული შეიმოსავს „გონიერ ფრთები“. ნამდვილყოფიდან, ანუ „უნივერსალურ გონებას მოსდევს შემდგომი, უფრო და უფრო პარტიკულარული გონებები დადამავალ იერარქიაში: გონებათა ამ პიოპსტასტურ დადამავალ სერის მოხდევს უნივერსალური სული, რომელიც, თავის მხრივ, სულების დადამავალ პიოპსტასტურ სერის „ხელმძღვანელობს“. სულებს შორის არიან ადამიანის სულებიც, რომლებიც, უფრო მაღალ იერარქიის სულებისაგან განსხვავებით, არიან ცვალებადნი: ზოგჯერ ფილოსოფოსობა და ნეტარებით ჭეჭრეტნ ზეციურ იდეებს გონება-ნამდვილყოფის სიერცები, ზოგჯერ კი ნევეტნ ფილოსოფოსობას და მატერიალურ სამყარომდე ჩამოქვეითდებიან. მთელი ამ სამყაროს, უხილავი და ხილულისაგან, წყარო არის ზესთაერთი და არაფერია სამყაროში, რაც მისგან არაა: ისევე, როგორც გვიანდელი ნეოპლატონიკოსებისთვის, პეტრინისთვისაც ზოროტება არის არა აქვს.

მნიშვნელოვანია ყურადღება გავამახვილოთ ერთ ნიუანსზე: პეტრინი არის ქრისტიანი, რომელსაც ეჭვი არ ეპარება ბიბლიის ჭეშმარიტებაში; და ამავე დროს, იგი არის ფილოსოფოსი, რომელსაც მიაჩნია, რომ პლატონი და მისი მიმდევრები ჭეშმარიტებას ამბობენ

ხილად და უზილავ სამყაროზე. ბუნე-
რგოვია, რომ ასეთი ორი რწმენის მქონე
ადამიანი შეეცდებოდა მათ სინთეზირებას
და პარმიენიზაციას. პეტრინი ცუდ ამა-
ს აკეთებს: ზესთაიერების, საზღვრისა და
უსაზღვრობის შემთხვევაში, პროკლეს
მეტაფიზიკის რეაღივებს ქრისტიანული
თეოლოგიის რეალიზებათ აიგივებს.
ენიანად ნეოპლატონიზმში ზოგჯერ
სწორილად არ ემთხვევა ქრისტიანულ
ხედვას, პეტრინი აკეთებს გარკვეულ
მოდიფიკაციებს ნეოპლატონურ სისტე-
მაში და მას ქრისტიანულს უსადაგებს
(როგორც ეს უკვე ენახეთ ჰენადების
შემთხვევაში, როდესაც პეტრინი არა
მხოლოდ თავის განმარტებაში უზო-
დებს ჰენად-დმერტეოს „ზიარებით
განმარტებულებს“, ანუ არაბუნებით
ღმერთებს, არამედ თავად პროკლეს
ბერძნულ ტექსტს თარგმნის ასე გაგებ
არაზუსტად). საერთოდ, პეტრინი ცდი-
ლობა, კი არ გაამახვილოს ყურადღე-
ბი მხოტვრებზე, სადაც ნეოპლატონიზმი
და ქრისტიანობა ერთმანეთს უპირის-
პირდები, არამედ ხაზი გაუსვას ამ ორი
ტრადიციის ფუნდამენტური შეხების
ნერვტლებს და ერთი ქრისტიან-ნეო-
პლატონური სისტემა წარმოადგინოს.
ამიტომ არ არის გასკვირი მისი სიტა-
მაზე, როდესაც მოსე, ესაია და დავით
წინასწარმეტყველების და პავლე მო-
ციქულის ციტატებს ნეოპლატონურად
იხრებს და ფილოსოფიულების მეტაფი-
ზიკურ ხედვებთან აკავშირებს.

პეტრინი ქრისტიანობასთან ათა-
ვისებს ისეთ ნეოპლატონურ იდეებს,
რომლებიც ოფიციალურ ეკლესიაში
ურთოფილი იყო: მაგალითად, სულების
წინასწარმეტყველება (თუმცა, ადრეულ ქრის-
ტიანობაში, ორივეებს პლატონიზმის
გავლენით, მსგავსი იდეები ჰქონდათ
ცნობილ ქრისტიან თეოლოგებსაც,
ნესესიოს ეფესელსა და სინეროს კირე-
ნელს; ორივე ეპისკოპოსიც კი იყო).

ხედვების სიფართოვე და მასშტა-
ბურობა უარეცდებოდა არა მარტო
პეტრინის თანამედროვე საქართველო-
ში, არამედ ბიზანტიამიც: იტალონი და
განსაკუთრებით პალესიონი გაცილებით
ფრთხილები და მოხიზილები იყვნენ,
შესაძლოა იმიტომ, რომ იმპეროული
ცენტრის წნეხს უფრო კარგადიგნენ,
ვიდრე პეტრინი საქართველოში.

თუმცა პეტრინი ჩივის, რომ მის
იდეებს დევნიდნენ როგორც საბერძ-
ნეთში (ბიზანტიამი), ისე საქართველოში
და რომ თავის სამშობლოში მას არ
აძლევდნენ თავისუფალი შეშაობის
და სწავლების ვასაქანს, რათა ფილო-
სოფიური ტრადიციი დავარსებინა და
თავისი „მსგავსი და ნაცვალ“ დეტო-
ნებინა.

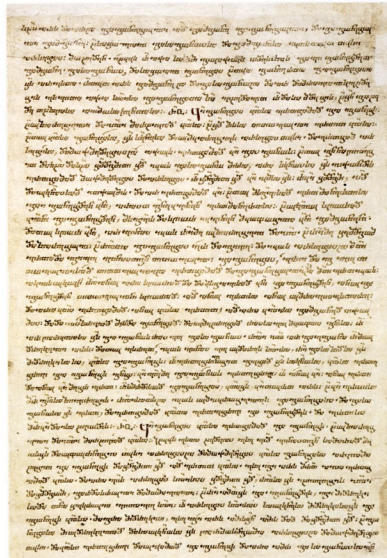
პეტრინმა შეძლო ფილოსოფიური
სკოლის დაარსება გელათში: პროკლეს
მისეული განმარტებები, აჟიარად, სწო-
რედ სტუდენტების ცოცხალ პეტრინო-
რისსაშიმდ არის მიმართული; მა-
სევე შექმნა მდიდარი, საოცრად ზუს-
ტი ტერმინოლოგიური სისტემა, რომე-
ლიც, მისი აზრით, არანაკლებ, ვიდრე
ბერძნული ენა, სათანადო იყო ფილო-

სოფიური ხედვების დაბადებისთვის
და ხილული ფიზიკური სამყაროდან,
უზილავი, მეტაფიზიკური სამყაროს
მეგზაურობისათვის. როგორც თავად
პეტრინი ამბობს: „აღვიშურეც ტომისა
რეთს გუარათა ჩემთასა მე მიმდობათ
ენისაი გალექსებული და მესხური მდა-
ბორთათგან... რათა ექმლუნენი მოქმე-
დებოდათმე გერებისა და ღმრთისა, ვი-
თარცა არისთა ცნობისაგან მოგზაური
ზეთს არისთაში“ („ბოლოსიტყვა“).

სამწუხაროდ, პეტრინის ტრადიციამ
დღემდე ვეღარ იცოცხლა საქარდე-
ლოში და „ოქროს ხანის“ შემდეგ
ეკლესიაში ამ მხრივ დეკადენტი დანიყო.
თუმცა, „ოქროს ხანის“ საქართველო-
ში მხოლოდ რუსთაველი ჩანს, რომე-
ლიც მღვდლად განიცდის პეტრინის
გავლენას როგორც ტერმინოლოგიაში

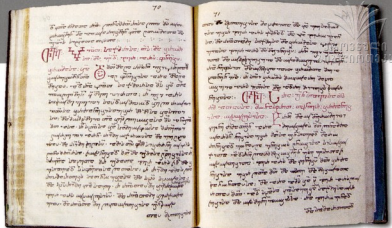
(„კაემირი“, „სირა“, „გუარი“, რომელ-
საც რუსთაველი იყენებს, პეტრინის
შემოღებულა), ისე მხოლოდმედიელ
ბაში. საესტეში შესაძლებელია, რე-
პეტრინის ფილოსოფიური სკოლის
მონაწე ყოფილიყო და უზალოდ
გელათელი ფილოსოფოსის ლექციე-
ბი ესმინა. ნებისმიერ შემთხვევაში,
ძალიან პეტრინული სულისკეთებაა,
როდესაც ავთანდილი მოცუტელების
გვერდით პლატონის ასხენებს და პოეზის
ყველაზე კეთილშობილ მოქმედებას –
მოყვასისთვის თავდადება – თანაბრად
უდებს საფუძვლად ორივეს, ბიბლიას
და პლატონის.

იოანე პეტრინმა დიდი გავლენა
მოახდინა ქართულ ფილოსოფიურ
აზროვნებაზე, საერო პოეზიასა და
საისტორიო მწერლობაზე.

პროკლეს ცნობების, კაემირი ლეონმეტეველებთან. იოანე პეტრინის ვრცელი
განმარტებები (XII-XIII სს.)

გრიგოლ ბაკურიანის ძე

პეტრიანის მონასტრის ტიპიკონი

გრიგოლ და აბას ბაკურიანისძეები, პეტრიანის საძვალის კედლის მხატვრობა (XIV ს.).

საუკუნეების მანძილზე ბედნიერას ბეგრ ქართველი მოუმორებია დედასამშობლოსთვის. ბეგრი ბაქურიანის თანამედი იყო გაჭირვება, ტანჯვანება, უსახელო სიკვდილი. მხოლოდ ცოტას თუ გაუმართლა, მაგრამ ისინიც მწვავე განიცდიდნენ საკუთარ ღმრთისგან მონაცვლას.

XI საუკუნის დასაწყისში ბიზანტიამ გადასახლებულ ტაოელ ქართველებს და მათ შთამომავლებსაც მეტად გაუჭირდად უცხოეთში. ალბათ ამიტომ ზოგმა, როგორც კი საშუალება მიეცა, სამშობლოს მიაშურა. დარწმუნებები ბიზანტიის სამსახურში ჩადგნენ. ერთი ამ მათგანი იყო გრიგოლ ბაკურიანის ძე.

ეს ის გრიგოლია, რომლის მამა ბაკურიანი, მეციხეთა აზრით, ბასილი II-მ საქართველოდან წაიყვანა. ბაკურიანის გარდაცვალების შემდეგ გრიგოლის დედა გაჭირვებამ აიძულა, წაწილი ქონების გაცემა, წაწილი კი ქაღალდებისთვის მიეცა მწიგნობარ. გრიგოლს და მის ძმას აბასს კი თითქმის არაფერი შერჩათ. ძმები იმპერიის სამსახურში ჩადგნენ და მალე დიდ წარმატებას მიაღწიეს. გრიგოლი აქტიურად მონაწილეობდა იმპერიის სამხედრო ექსპედიციებში და კარგი მეომრისა და მხედართმთავრის სახელი დამკვიდრდა.

გრიგოლ ბაკურიანის ძეს XI ს-ის 60-იანი წწ-ის დამდეგს უკვე საკმაოდ დიდი თანამდებობა ეკავა. 1064 წლის ახლო ხანებში იბერიის თემში მოღვაწეობს. მონაწილეობს თურქ-სელჩუკთა მიერ გარემოცული ანისის ციხე-ქალაქის დაცვაში. მართალია, ანისი დაეცა, მაგრამ იმპერატორს გრიგოლის ვაჟეკაცობა სათანადოდ დაუფასებია და მალე იბერიის თემის მმართველად დაუნიშნავს.

იბერიის თემში, ანუ საქატეპანო იმპერიის აღმოსავლეთ პროვინციაში, საქართველოს მოსახლერედ შექმნილი ბიზანტიური სამხედრო-ადმინისტრაციული ერთეული იყო და ძირითადად მოიცავდა დავით III კურაპალატის მამულებს, რომლებიც ჯერ კიდევ 1001 წელს შეიერთა ბასილი II-მ. ამას გარდა, მასში შედიოდა ანისისა და კარის (ყარსის) სამეფოების მონაწილეობა. იბერიის თემის მმართვე-

ლის, ანუ დუკას თანამდებობა იმპერიაში მეტად საპატიო იყო.

გრიგოლ ბაკურიანის ძეს რთულ დროს მოუხდა იბერიის დედად ყოფნა: ბიზანტიის აღმოსავლეთ საზღვრებში თურქ-სელჩუკები თარეზობდნენ, იბერიის თემსა და მის მიმდებარე ტერიტორიას მომთაბარე ოლუხები არბევდნენ. გრიგოლმა გარკვეული ხნით მაინც შეძლო, იბერიის თემი შეენარჩუნებინა, მაგრამ XI ს-ის 70-იანი წწ-ის შუახანებში თურქ-სელჩუკთა შემოსევებმა არწახული მასშტაბები მიიღო. მტერი ბიზანტიის ცენტრალურ რაიონებს დაეშურება. მომთაბარე ოლუხები კონსტანტინოპოლსაც კი მოსახლავდნენ. იმპერატორმა გადაწყვიტა, სამხრეთ კავკასია დროებით დაეთმო, აქედან განვეული მოემხრეთი კი ცენტრალური პროვინციები გაეზღვრებინა.

ამ დროს კონსტანტინოპოლში საიმპერატორო კარზე ქართველთა საკმაოდ დიდი პარტია არსებობდა. ისინი, უპირველესად, ბიზანტიის დედოფლის, ქართველი მართა-მარიამის გარშემო იყვნენ თავმოყრილი. საფიქრებელია, რომ ამ დაჯგუფებას ეკუთვნოდა გრიგოლ ბაკურიანის ძეც. პოლიტიკურმა ვითარებამ და საქართველოს სამეფო ოჯახთან ახლო ნათესაობამ იმპერატორს უბიძგა, იბერიის თემში შემაგალი ციხეები საქართველოს მეფისთვის, გიორგი II-ისთვის გადაეცა. ამ გადაწყვეტილებას მიზეზში დედოფლის გარშემო დაჯგუფებული ქართველთა დასაცა უნდა შეესრულებინა საგარეოპოლიტიკო. საბოლოოდ ეს საქმე იმპერატორმა გრიგოლს მიაწიდა. გიორგი II და გრიგოლი ბაიანი მუხედნენ ერთმანეთს. მათი მუხედნისას გაფორმდა ხელშეკრულება, რომლის პირობით საქართველოს დაუთმეს კარის (ყარსის) ციხე-ქალაქი და მისი მიმდებარე ტერიტორია. ასევე ქართველთა ხელში გადავიდა სამხრეთ და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში ბიზანტიელთა ხელთ არსებული ციხეები. ეს იყო საქართველოს საგარეოპოლიტიკის საგრძნობი წარმატება. სიმბოლურია, რომ ეს საქმე სწორედ გრიგოლ ბაკურიანის ძის ხელით განხორციელდა.

აღმოსავლეთში თურქ-სელჩუკთა გაბატონების შემდეგ იბერიის საკატეპანო გაუქმდა. გრიგოლმა მოაღწიო ბიზანტიის დასავლეთ ნაწილში – ბალკანეთში განაცხოვრა.

1081 წელს ალექსი კომნენოსმა აჯანყება მოაწყო. იმპერატორი ნიკეოფორ III ტიტანდარ ჩამოაგდო და თავი იმპერატორად გამოაცხადა. ამირდინან ბიზანტიის სათავეში, თითქმის ერთი საუკუნე, კომნენოსთა საგვარეულო იდგას. ეს გადატრიალება კონსტანტინოპოლში არსებულ ქართველთა ხელმძღვანელ გამართულ მათი საუბრის ტექსტით. ამ საუბრებიდან ნათლად ჩანს, რომ გრიგოლ ბაქრაიანის ძე არათუ დიდი მხედრობითაა აღიარებული, არამედ პოლიტიკოსად იყო. ალექსი კომნენოსის ქალშვილი, ანა კომნენოსის მონაზირობით, როცა ალექსიმ აჯანყება გადაწყვიტა, ლაშის პირველი დარაჯისთან მივიდა გრიგოლ ბაქრაიანის ქვითა და „უაზომ მას ყველავერ... იმან (ქ. ნ. ორბელიან) ყოყუნაჲს ზის მოსმინა და მიხედა, რომ ამგვარ შემთხვევაში დაუკარგა დაუშვებელი, რომ საჭიროა ახლავ შეუდგნენ ამ კეთილშობილურ საქმეს და უთხრა: „თუ ხვალ, დღითი ადრე, აქედან გავხალ, მეც გამოყვები და თავ-გამოღებით დავიკავ, თუ მომავლისთვის გავაძლევ შენი განზრახვის აღსრულებას, იფიცე, მე თეთონ დაუკონებელი მივალ მიუფესთან და ვუამბობ შენსა და შენი თანამარხებულების შესახებ“.

გრიგოლის განზრახვა აბსოლუტურად გასაგებია. მას სურდა კომნენოსი ავქეს-რანბა, ვინაიდან, როგორც გამოცდილმა სარდალმა, შეჰანბნავედ იცოდა, რომ გადავადება მხოლოდ ავებდა დაწყებულ საქმეს და შეთქმულების ჩაშლად. შეთქმულება განხორციელდა. სამიწერატორი ტახტი ალექსი I-მა კომნენოსმა დაიკავა, გრიგოლ ბაქრაიანის ძე კი დასავლეთის ჯარების სარდალი, ანუ დასავლეთის დიდი დომესტიკოსი გახდა. ამავე დროს იმპერატორმა მას ბიზანტიის უდიდესი სამოხელეო ტიტული – სეგესტოსობა უბოძა. იმპერიის სამხედრო იერარქიაში კი იმპერატორის შემდეგ დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ჯარების სარდალები იდგნენ. XI ს-ის მიწურულს დასავლეთის დიდი დომესტიკოსი განსაკუთრებულ როლს ასრულებდა ქვეყნის ცხოვრებაში. არც ისაა შემთხვევითი, რომ მცირე ხნის წინ ეს საპატიო თანამდებობა სწორედ ალექსი კომნენოსის ეკავა. გამიწერატორ-ბის შემდეგ კი იგი გრიგოლს გადასცა.

XI ს-ის 80-იანი წ-დან ბიზანტიის დასავლეთ საზღვრებთან გახშირდა პაქნიკებისა და ყოჩაყების თავდასხმები. გრიგოლი თავდაუზოგავად ებრძოდა მტრებს. 1081-1083 წლების შუალედში ერთ-ერთი ბრძოლისას ტყვედგა ჩაუგ-დითი ყოჩაყებს, მაგრამ ალექსი კომნენოსის დიდ საფასურად გამოუსხინა.

იმპერატორი უდიდეს პატივს მიაგებდა გრიგოლს და მას დამოუკიდებლად

მოქმედების უფლებასაც კი აძლევდა.

1086 წელს ალექსი I-მა გრიგოლს მომთაბარე სკივთების წინააღმდეგ გალაშქრება დაევა. გრიგოლმა გადამწვეტიტ ბრძოლის წინ საგანგებოდ განაღდა თავისი ჯარი. შუა ბრძოლისას მოულოდნელად ცემნმა გაიტაცა, მუხას დაეჯახა და იქვე დალია სული. ეს იყო დიდი ტრაგედია ბიზანტიის იმპერიის ისტორიაში. ანა კომნენოსის სიტყვით, მამამისმა, იმპერატორმა ალექსი I-მა დიდად განიცადა ეს ამბავი: „დაატრია დალაულებო, გველიც ცოცხალად და ერთად, ზოლო დომესტიკოსის სკივდლის ჯარი განსაკუთრებით წუხდა და ცრემლს ღვრიდა, ეჩინაბო და ძალიან უყვარეს ეს საკი ჯერ კიდევ მამამდე, ვიდრე მეფედ გამოაცხადებდნენ“.

ბიზანტიის იმპერიის დიდი დომესტიკოსი გრიგოლ ბაქრაიანის ძე დიდი პატივით ნამოსვენებს და მისავე ამწებულ პეტრინიონის მონასტერში დაკრძალეს.

უცხოეთში მოღვაწე ქართველ პოლიტიკურ და სამხედრო მოღვაწეთა დასამ გრიგოლ ბაქრაიანის ძე გამორჩეულია თავისი ეროვნული თვითშეგნებით. მართალია, მთელი ცხოვრება ბიზანტიის სამსახურში გალია, მაგრამ ამას ოდნავადც არ შეუსუსტებია მისი სოციალური სამშობლოსადმი, ქართველებისადმი. ბიზანტიის დიდმა დომესტიკოსმა უზარმაზარი სიმდიდრე დაგროვა. უკვე წლიყვანა თავისი ქონებით იმპერიის ეკრპოულ ნაწილში ბულგარეთის ტერიტორიაზე პეტრინიონის საფან აღაშენა. 1083 წელს ამ მონასტერს საგანგებო ტიპიკონი – წესდებაც განუწესა.

გრიგოლი ქართული სამხედრო ტრადიციების ერთგული გამგრძელებელი იყო. ბიზანტიელი იმპერიკოსები საგანგებოდ აღნიშნავენ, რომ დიდმა დომესტიკოსმა კარგად იცოდა ჯარის მომზადება, მისი დაწყება ფალანგ-ფალანგ (ქვეითი ჯარის ერთმანეთთან მიჯრილი მწკრივები), მეტად მოხერხებული საბრძოლო წყობის მოყვრება. საოცარია, მაგრამ გრიგოლს თავისი თავი უპირველესად ქართველ მხედართმთავრად მიიჩნდა.

ჩვენ „ქართველი ვარი ნათესავთა მწნენი და მხედრობით აღზრდილნი და მარადის ჭირყელისა ცხოვრებას ჩვეულები“ – საგანგებოდ აღინიშნავს იგი.

პეტრინიონის მონასტერში გრიგოლმა მიხრობილ თავის თვისტომთათვის, ქართველთათვის ააგო. უდავოდ საინტერესოა, რომ ბერძენებს, რომელთა გარემოში იზრდებოდა და რომელთა საზღვრითოს ძლიერებისათვის იბრძოდა წლების მანძილზე, საგანგებოდ მოღვაწეობა ეკრძალებოდა. ტიპიკონში საგანგებოდ აღინიშნავს: „მე ვურჩევ ყველას ამ მონასტერში მყოფს და უმტკიცესი დადგენილებით ვანებეს, რომ არასოდეს ჩაწეს მონასტერში ბერძენი ზუგისი ამ მონაზონი არ იქნეს დამკვიდრებული გარდა ერთი მდენისა, რომელმაც იცის სურვა და რომელმაც ხანდახან მთავრებთან გავაზების წერილს წინამძღვრისაგან და მათთან გავაზნისლს უკან დაიბრუნებს და მონასტრის საქმეს წარმოაჩინოს“. ამ გადაწყვეტილებას გრიგოლი იმით სსნიდა, რომ „ბერძენი მოძალადენი არიან, უპირობი და ანგარნი და მონასტრის რაიმე გაჭირვებას და ცნებას შეამხივებენ, ამ ენებზე მოწინააღმდეგეს დააყენებენ ადგილზე, რომელიც შეეცდება იქ გაბატონდეს, ამ მამასახლისობა თვითონ მითითოსა, ამ სხვა რაიმე დაწყველილი საბაბით მონასტერი მიიჭმოს, რაც ხშირად გვიხანება მთავრე ჩადენილი ჩვენი ტომის გულუბრყვილობისა და გულმარბოლობის წყალობით“.

XI ს-იდან მოყოლებული, პეტრინიონის მონასტერი ქართველთა კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრი იყო. ამ საფანებში ბერძენი სახელეოანი ქართველი მოღვაწეობდა. ამის ნათელსაყოფად იოანე პეტრიონის ხსენებაც საჭიროია. გრიგოლ ბაქრაიანის ძე კი სამხედროდ დარჩა ქართველი კაცის მესხერებაში შემშარტ ქართველად, ვინც ბედუკულ მართობამ სამშობლოს მონყვობა და შორეულ ქვეყანაში გადაადგო, მაგრამ დიდებისა და სიმდიდრის მოუხედავად, თავისი ხალხი არ დაივიწყა და თავისი ქვეყნის აღმასვლაზე ზრუნავდა.

პეტრინიონის მონასტრის საქველ

გელათის მონასტერი (1106 წ.)

მსოფლიო ისტორიაში არაერთი მეფეა ცნობილი, რომლისთვისაც სხვადასხვა ნაღებია მოუციათ: „დიდი“, „მრისხანე“, „მცირე“, „მოკლე“, „ბრწყინვალე“, „ბნელი“, „ლომგული“ და სხვ. ეს ნაღებ-ეპითეტები ნათელ ნარმოდენას გვაძლევენ მეფეებზე, სამეფო კარის მოღვაწეობასა და ხალხის, მთამოგებლობის მათდამი დამოკიდებულებას.

ამგვარი ნაღებ-ეპითეტების სიუხვით გამოირჩევიან ქართველი მეფე-მთავრებიც. ასე მაგალითად: ტაო-კლარჯეთის ანუ „ქართველთა სამეფოს“ ბაგრატიონთა გენეალოგიის საფუძელის დამდები ამოტ I (გარდაიცვალა 826 წ.) კურაპალატობასთან ერთად (ბიზანტიის საიმპერიო კარისგან ნაბოძებ ამ ტიტულს ბევრი ქართველი მეფე-

მთავარი ატარებდა. ასევე, სხვადასხვა მეფე სხვადასხვა დროს ატარებდნენ მაგისტროსის, ნოველისიმოსის და კესაროსის ტიტულებს) დიდის ნაღების ატარებდა; სხვათა ზედწოდებები იყო: ამოტ II-ისა (გარდაიცვალა 867 წ.) – კეკელა (კეკელა მეფე ქართლში ლამაზს ნიშნავს), ერისთავთერისთავი გურგენ IV-ისა (გარდაიცვალა 941 წ.) – დიდი, ამოტ IV-ისა (გარდაიცვალა 939 წ.) – კისკასი, ქართველთა მეფე ბაგრატ II-ისა (გარდაიცვალა 994 წ.) – რეგენი, დავით III კურაპალატისა (978-1001 წწ.) – დიდი, დავით IV-ისა – ალმაშენებელი, დავით VI-ისა (1245-93 წწ.) – ნარინი, დავით VII-ისა (1247-1270 წწ.) – ულუ, დემეტრე II-ისა (1270-1289 წწ.) – თეაღდებული, გიორგი V-ისა (1314-1346 წწ.) – ბრწყინვალე, გიორგი VI-ისა (1311-1313 წწ.) – მცირე, ალექსანდრე I-ისა (1412-1443 წწ.) – დიდი, კახეთის მეფე გიორგი II-ისა (1511-13) – ავ გიორგი და სხვა.

ველა ეს ეპითეტო: დიდი, რეგენი, კისკასი, კეკელა, მცირე, თეაღდებული, ბრწყინვალე, ავი თუ სხვ. განსაზღვრულ კონკრეტულ ეპოქაში მომზადდა კონკრეტული პიროვნებისთვის (ჩვენს შემთხვევაში მეფე-მთავრებისათვის) და, შეიძლება ითქვას, პირდაპირპროპრიულად გამოხატავს ამ უკანასკნელის ღვაწლს (დადებითს ან უარყოფითს) თუ ხასიათს, ხოლო თუ უფრო ღრმად ჩაეხედეთ, – როლსაც ქვეყნის წინსვლაში თუ დაქვეითებაში. ეს ზედწოდებები, თავის მხრივ, საუკუნეებგამოვლილია და ჩვენთვის პირველხარისხოვან წყაროს წარმოადგენს, საშუალებას გვაძლევს სწორად შევადგათ ესა თუ ის მოღვაწე, გვეხმარება ეპოქის შესწავლაში.

ალმაშენებელი – ეს ნაღება საქართველოს ისტორიაში ერთადერთს, მეფე დავით IV-ს ზედა რატომ? მოეუსაბინოთ ვაზუმტი ბაგრატიონს: „ხოლო მეფესა

დავით ალმაშენებლის
საიმპერატორული ჯვარი
(X1 წ.)

დმანისის ციხე-ქალაქი (შუა საუკუნეები)

დავითის ამისთვის ეწოდა აღმაშენებელი, რამეთუ ოდეს იქმნა მეფედ, იყო ქუეყანა ესე სრულიად ოხერი; ამან განაცხნა და აღაშენა, რომელ არღარა ეტყოდა ამით, რამეთუ იყო მოშში და მოყუარე ლეოსა, გლახაკთა, ქურციკთა და ობოლთა მონყალე სნეულთა თვითმზახური, ეკლესიათა, ქსენონთა მაშენებელი...“ და სხვ. (მატიანეძე ივანე, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, IV, თბ., 1973, გვ. 163). ფეოქრობო, ღრმა და ყოველმხრივ ამოწურული პასუხია გაცემული. ერთი ნინადადებით დაბასიათებულია ქვეყნის მიმედ მდგომარეობა (აიყო ქვეყანა ესე სრულიად ოხერ“ და შემდეგ ასევე მოკლევად ნათქვამი დავითის წვლილზე ზოგადად ქვეყნის აღმავლობაში და კერძოდ მის დიდ აღმშენებლობით საქმიანობაზე „განაცხნა და აღაშენა“, ან აქვე „ეკლესიათა, ქსენონთა მაშენებელი...“). ერთი სიტყვით, XI ს-ის 80-იანი წლების ეკონომიკურად დაქვეითებულ და პოლიტიკურად დასუსტებულ საქართველოს მოგვლინა პიროვნება (მეფე), რომელმაც მოახერხა დაქსაქსული მოსახლეობის მოზილიზება, მომხდური მტრის დამარცხება და ქვეყნის აღმავლობის გაზრდა და სრულიად ბუნებრივია, რომ ამ საქმის უშუალო შემოქმედი დავით IV თანამედროვეებმა და მოამბეობამ აღაშენებელად აღიარეს.

ახლა დავით აღმაშენებლის რიგით ნომერს – IV-ს შევხებით. აქაც შევინანათ, რომ მკითხველი შეიძლება ზოგიერთი ავტორთან (თ. ფორდანიკი, ივ. ჯავახიშვილი, ე. პაბიშვილი და სხვ.) დავითის რიგით ნომრად „მეორეს“ შეხედეს. ეს რადენაადაც პირობითია. საერთოდ,

ერთიანი საქართველოს მეფე-დავითებს შორის აღმაშენებელი დავით I-ია, როცა ზოგი ისტორიკოსი მას დავით II-დ მოიხსენიებს, ამ შემთხვევაში ათვლა დავით კურაპალატიდან იწყება, ე. ი. დავით კურაპალატი (978-1001 წწ.). დავით I-ია და შესაბამისად დავით აღმაშენებელი დავით II. ჩვენს ისტორიოგრაფიაში დავით აღმაშენებლის რიგით ნომრად IV-ა მიჩნეული და დამკვიდრებული ეს, როგორც ზემოთაც აღინიშნა, პირობითობაზეა დამყარებული. კერძოდ, დავითის სახელის მატარებელ მეფეთა ნუმერაციი იწყება ტაო-კლარჯეთის, ანუ ქართველთა სამეფოს (არ არის შემთხვევითი, რომ სწორედ ტაო-კლარჯეთის და არა სხვა სამთავროს მეფეებიდან იწყება ათვლა) მეფეებიდან, რომლებიც „ქართველთა მეფის“ ტიტულს ატარებდნენ (სხვათა შორის, ამგვარ პრინციპზეა დამყარებული ბაგრატიების ათვლა-ნუმერაციაც). ასე მაგალითად, ჩვენში მიღებული თანამომადევერობა დავითებისა ასეთია: დავით I კურაპალატი (876-881 წწ.), იგი იყო აზოტ I დიდი კურაპალატის (გ. 826 წ.) შვილის, ბაგრატ I კურაპალატის (გ. 876 წ.) ძე. დავით I კურაპალატი არ ყოფილა „ქართველთა მეფის“ ტიტულის მატარებელი [ეს ტიტული პირველად მისმა შვილმა ადარნასე II კურაპალატმა მიიღო 888 (999) – 923 წწ.]; დავით II იყო „ქართველთა მეფე“ და მაგისტროსი (923-937 წწ.), ძე ადარნასე II-ისა; დავით III დიდი, ერისთავთერისთავი, კურაპალატი (978-1001 წწ.), ძე ადარნასე III კურაპალატისა, რომლის დიდი მცდელობით (სხვა პატრიოტად მოღვაწეებთან ერთად) ფაქტობრივად დასრულდა ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება და ერთიანი საქართველოს პირველი მეფე გახდა მისივე შვილობილი ბაგრატ III. აი, ამ სამმა დავითმა უწინამძღვრა აღმაშენებელს ჩვენს ისტორიოგრაფიაში

სვეტის კაპიტელი, ანისი.

მაცხოვრის ხატი (XII-XIII ს.)

ლებულ თანამედევრობაში და ამიტომაც არის იგი დავით IV. შეენიშნავთ, რომ ათელისას, თავისი საქმიანობა-მოღვაწეობის უმნიშვნელობის გამო არ ფიგურირებს (გამოტოვებულია) ტაოს მტოს ბაგრატიონებიდან ადარნასე IV კურაპალატის ძე – დავით IV მცირე.

იქნებ უპირაინი იყოს ერთიანი საქართველოს მეფეთა რიგის ათელა სწორედ გავრთიანების შემდგომ დაგვეყუო. შესაბამისად დავითის რეგითი ნომერი პირველი იქნებოდა (ასევე ბაგრატიონის გადამომრეავ საჭირო გახადებოდა), მაგრამ ამჯერად, როცა ჩვენი ისტორიკოსების მიერ გაზიარებულია დავით აღმაშენებლის მეოთხეობა და სამეცნიერო ლიტერატურაშიაც ღრმად დაამკვიდრებული, ამ საკითხის დასმა არ არის მიზანშეწონილი. ამგვარად, მეფეთა ათელის დამკვიდრებული ტრადიციის შესაბამისად დავითები ასე გამოიყურებიან:

დავით I კურაპალატი
876-881 წწ.

დავით II, ქართველთა მეფე, მაგისტროსი

923-937 წწ.

დავით III დიდი, ერისთავთერისთავი, მეფეთა მეფე, კურაპალატი
978-1001 წწ.

დავით IV აღმაშენებელი
1089-1125 წწ.

საქართველოს პოლიტიკურ და საზოგადო მოღვაწეთა შორის სრულად გამორჩეული ადგილი უკავია გიორგი II-ის ძეს – დავით IV აღმაშენებელს (1073-1125 წწ.), რომელიც საქართველოს მეფე იყო 1089-1125 წწ-ში. დავითი 16 წლისა გახვედა. მემკვიდრეობად ერგო სელჩუკებისაგან დარჩეული ქვეყანა, დაცარიელებული ქალაქები და სოფლები, მთებში გაზიზნული დამპყვლელი მოსახლეობა. სამეფო იმდენად დასუსტებული იყო, რომ მისი მეფის უფლებები მხოლოდ დასავლეთ საქართველოზე ვრცელდებოდა. დავით აღმაშენებელმა თავიდანვე დარჩეული ყმა-მოლაშქრეთა და მსახურულ აზნაურთაგან მხედართა რაზმების შექმნა. ერთგული რაზმებით მეფე თავს ესხმოდა თურქ-სელჩუკებს, ავიწროებდა მათ, სდევნიდა და მთებში გაზიზნულ მოსახლეობას ბარად ჩამოს-

ვლის პირობებს უქმნიდა. დავითი გარდაეცა სახელმწიფოს ცენტრალიზაციის მოწინააღმდეგე დიდგვარაზნაურთაგან. 1093 წელს მან შეიკრიბა გამდგარი ლიპარიტ ბაღვაში, მონათესაის შემდეგ გაათავისუფლა და ძველი ღირსებებიც დაუტოვა, მაგრამ როცა დარწმუნდა მის ხელახალ დალატში, 1094 წელს კვლავ შეიკრიბა და ორი წლის პატიმრობის შემდეგ საქართველოდან გააძევა. 1103 წელს ლიპარიტის ძის, რატის გარდაცვალების შემდეგ დავით აღმაშენებელმა გააუქმა კლდეკარის საერისთავო და ბაღვაშითა მამულები სამეფო დომენად გახადა, შემდგომში ნაწილი (არგვეთი) გელათის მონასტრის გადასცა. იმავე წელს დაამარცხა სამეფო კარის მოწინააღმდეგე ფეოდალები – ძაგან და მოდისტოს აბულეთისძეები.

დავით აღმაშენებელი დიდი პოლიტიკოსი და დიპლომატი, ამასთან, შორსმჭვრეტელი პიროვნება იყო. მან ისარგებლა სელჩუკთა ძლიერების შესუსტებით, რასაც სულთან მალღ-შაჰის სიკვდილის (1092 წ.) შემდეგ დიდო სათავე, და 1099 წ. მათ ხარკი შეუნყეცა. საქართველომ სრული დამოუკიდებლობა მოიპოვა. ამ დროიდან დარჩეული საქართველოს ეკონომიკური და კულტურული აღმავლობა. სელჩუკთა აღადგენის შემდეგ მეფე შეუდგა ქართული მიწა-წყლის სრული გავრთიანებისათვის ბრძოლას. 1103 წელს აიღო ზედაზნის ციხე, რასაც განსაკუთრებული სტრატეგიული მნიშვნელობა ჰქონდა კახეთის შემოერთებისათვის ბრძოლისას. 1104 წელს საქართველოს გავრთიანების მომხრე პერეთ-კახეთის დიდებულების (ქავთარისა და მისი დისწულების – არიშიანისა და ბარამისი) დახმარებით შემოიერთა პერეთი და კახეთი. მოხარკე ქვეყნების დაკარგვა მძიმე დანაკლისი იყო თურქ-სელჩუკთათვის და სულთნის დიდმოხელემ, განძის ათა-

გელათის ოთხთავის ქვეფური ყდა (XII ს.)

ბავშვ ლაშქრობა მოაწყო საქართველოს
მიწის ჰერეთ-კახეთიდან განსაჯანსაღებ
1104 წელს ერუხუთხან ბრძოლაში საქარ-
თველს მებრძოლებმა გაიმარჯვე. გან-
საკუთრებულ ფაქტაკობა გატყუონიდა
იშმი დავითი აღმაშენებელი. ერუხუთხან
მოპოვებულ გამარჯვებით ჰერეთ-კა-
ხეთი საბოლოოდ იქნა შემოერთებული,
რასაც უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა
საქართველოსათვის, მისი ეკონომიკური
და სამხედრო ძალების შესანარჩევად
გაზრდის თვალსაზრისით. ამერიკა-
დან უკვე აშკარად ძლიერ, ერთიან
საქართველოს შეძელდ ფართო მასშ-
ტაბის პოლიტიკურ თუ ეკონომიკურ
აღმოსიქცეობა ქმედითად გატარება.
ქონდა მოყვლილობა, საქართველოს
სამშუმო ბეერი ისეთი გრანდიოზული
ნამიჯვ გადადგა, რომელმაც ქვეყანა
იმერიონიდად წინა აზიას და კავკასია-
ში ერთიან გაველინა და მონინავე
საბოლოოდად აქცია.

საერთა დიდგვარაგნებთან ერთად მეფე ცენტრალური ხელისუფლების მონიშნავდნენ საკლესიო ფეოდალებსაც ებრძოდა. 1104 წელს მეფის თაოსნობით მოიწვიეს რუს-უკრაინის საეკლესიო კრება, რომელმაც სამეფო ხელისუფლების განმტკიცების ღონისძიებები გაატარა (უკრაინა თანამედროვე პირების გადაყენება და მანკავდელ მეფის ერთფელთა არჩევა, სასულიერო თანამედროვეთა პირთა ბელაქსმის წესის დამტკიცება, გიორგისის კურთხევის წესის დაკანონება და სხვ.). ეს ღონისძიებანი ჩამოყალიბებულია კრების მიერ მიღებულ დოკუმენტში „ძეგლისწერაი რუს-უკრაინის კრებათაი“, ან ღონისძიებთა წყალობით, საქართველოში სახელმწიფო ხელისუფლებამ თავისი გავლენა მეცნიერად მოახია ეკლესიას. ამიერიდან დიდმა ფეოდალებმა ხელისუფლების წინააღმდეგ ბრძოლაში ძლიერი მოკავშირეები დაკარგეს მღვდელმთავართა სახით. მეფის საეკლესიო პოლიტიკა, რომელიც უნიშნელადი ნაწილი იყო ამ დიდი სამეფოსკარი პოლიტიკისა, ქვეყნის ცენტრალიზაციას და კულტურულ ნიშნისას რომ ემსახურებოდა, წარმატებით გადაჭრის ჩარჩოებში მოექცა. საქართველოს სამეფოს მიერ გარკვეულ წარმატებების მოპოვების შედეგად ჩამოყალიბდა მეფის მკაცრიდ გამაზოტული საეკლესიო ძალაუფლება. ამას, თავის შიგრი, ხელი შეუწყო სამეფო ხელისუფლების მიერ გატარებულმა ქვედიტო ღონისძიებამ, ქყონდილსა (ქყონდილის მთავარეპისკოპოსი) და მწიგნობართუხუცესის (სამეფო კანცერისის ხელმძღვანელი) თანამეფობის გარეითარებამ — ქყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესობის შემოღებამ (საფარადეებულა 1104-05 წწ.). ამ თანამეფობის პირი ერთსა და იმავე დროს მალაღამოქალაქი და საეკლესიო მმართველი იყო. სამიწამო სამეფოსი მმართველის შემდეგ დაფიქთა განახალა სულთუქებთან ბრძოლა. 1110 წელს ქართველთა ლაქმარმა დაიბრუნა სამშვიდელ, 1115 წელს — რუსთავი, 1117 წელს — გიორი.

[illegible]

დავით აღმაშენებლის სიგელი
მოთმცემისადმი (1123-1124 წწ.)

1118 წელს – ლორე, მგრის საბოლოო დადგენასთვის საჭირო იყო ტყეების მიჯნადგებულ ძალიან გარდაქმნა. ფეოდალური ლაშქრის კრიზისზე გახსნილი ჯარი მიიგება ერთობას მოკლებული იყო. დაგვიო ღამინებურება ჩაატარა სა-მხედრო რეფორმები. ჯარს საგანგებოდ გაგრძნობა და იქ მტკიცედ დისციპლინა დაწესდა, გარდაქმნა ბრძოლის ტაქტიკა. ამასთან, 1118-20 წწ-ში ჩრდილო კავკასიურად გადმოვიდა და საქართველოში (ვარაუდით ქართლში) დაასახლა ყუჩაყთა 40 ათასი ოჯახი. მათგან მეფემ შექმნა დამფიქვი ჯარი – ორმოცათასიანი ლაშქარი, ერთგულ მოღალატეობით ვიქ შედგინა ხუთთასიანი შიპოდი რეფორმა – „მოხა-სპა“. ამ სა-მხედრო ჯარშიც მოქმედა გამაგრება

ოთხე მხარეხელი, გელათის ოთხთავი (XII ს.).

და გააძლიერა, სამეფო ხელისუფლების ავტორიტეტი განუზომლად გაიზარდა და ქვეყნის ცხოვრების ყველა მხარე მეფის ძალაუფლებას დაემორჩილა. ამასთან, მოხდა ხელისუფლების სრული კონცენტრირება: საქართველოს მეფე თვითმმართველი გახდა.

1121 წლის აგვისტოსში დავით აღმაშენებლის მეთაურობით ქართველებმა ძლევამოსილი ომი გადაიხადეს მუსლიმანთა კოალიციური ლაშქრის წინააღმდეგ დიდგოროთან და ამ გამარჯვებით კიდევ უფრო განამტკიცეს საქართველოს სახელმწიფოს პრესტიჟი მთელ ახლო აღმოსავლეთში. დიდგორის ბრძოლაში გამარჯვების შემდეგ, 1122 წელს დავით აღმაშენებელმა თბილისიც შემოუერთა საქართველოს სამეფოს. ამით ფაქტობრივად დასრულდა საქართველოს სამეფო ხელისუფლების მიერ წარმოებული ქვეყნის შემოპტიკების პროცესი. ამიერიდან თბილისი სამეფო ქალაქი გახდა, სადაც მალე საქალაქო თვითმმართველობაც გაუქმდა (1123 წ.). ამ დროიდან საქართველოს სატახტო ქალაქად კვლავ თბილისი იქცა (მანამდე 400 წლის განმავლობაში ამ ფუნქციას ქუთაისი ასრულებდა). დავით აღმაშენებლის ბრძოლებს დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა შირვანისთვისაც. ქართველებმა და მარცხენების ერთობლივი ბრძოლის შედეგად შირვანი გათავისუფლდა სელჩუკი დამპყრობლებისაგან. 1124 წელს დავით აღმაშენებელმა შირვანი თავის გავლენას დაუმორჩილა. 1123 წელს დავით აღმაშენებელმა სომხეთში

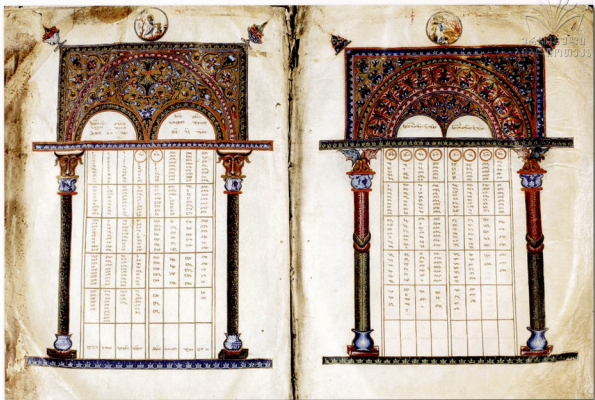
მრავალი ქალაქი აიღო. ამავე წელს სომეხი მოსახლეობის დახმარებით აიღო ანისიც. შირვანისა და ანისის სელჩუკებისაგან გათავისუფლება დიდგორის ბრძოლის ერთ-ერთი შედეგი იყო. დავით აღმაშენებლის მიერ მოიკავებულმა დიდმა ნარმატებებმა, ამიერკავკასიიდან სელჩუკთა განდევნამ, გააფართოვა საქართველოს სამეფოს პოლიტიკური საზღვრები ნიკოფსიდიან (ადგილი თანამედროვე სოქა და ტუაპსის შორის) დარუბანდამდე (დერბენტამდე) და ოსეთიდან არეგანამდე (სომხეთში). განუზომლად გაიზარდა საქართველოს საერთაშორისო მნიშვნელობა. იგი უძლიერეს ქვეყნად მიიჩნეეს იმდროინდელმა მახლობელი აღმოსავლეთის მუსლიმანურმა სახელმწიფოებმა.

დავით აღმაშენებლის საგარეო პოლიტიკურ თვალსაზრისში მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა ჩრდილოეთის ქვეყნებსა და ხალხებს. ამიტომ, როგორც ეს მოსალოდნელი იყო, მათთან ურთიერთობა ინტენსიურად წარმოიშობა. ჩრდილო კავკასიის ხალხებში დავით ხედავდა იმ ფრიად ანგარიშგასაწე ძალას, რომელსაც სელჩუკთა წინააღმდეგ ბრძოლასა და ამიერკავკასიის ხალხთა კონსოლიდაციის საქმეში მნიშვნელოვანი როლის შესრულება შეეძლო. დავით აღმაშენებლის აქტიურმა საგარეო პოლიტიკამ მრავალთა შორის ბიზანტიის ურთიერთობის პრობლემებიც მოიცვა. დავითი ერთიანი საქართველოს მეფე თავად პირველი იყო, რომელმაც უარყო ბიზანტიური საკარისკაო ტიტულები.

დავით აღმაშენებელი ტაძრის მოედლი ზღუდა. გელათის ტაძრის ფრესკა.

ფამი რაი ნულილთა და ჳმელთა
აღმოფშინეთაი ნარმოდგეს,
ზარი მეფობისაი ნარბდეს და დიდებაი დაშრტეს,
შუებანი უქმ იქმნენ,
ყუავილოვნებაი დაჭნეს,
სხუამან მიიღოს სკიპტრაი,
სხუასა შეუდგნენ სპანი,
მაშინ შემინყალე, მსაჯულო ჩემო..."

კამარები, გელათის ოთხთავი (XII ს.).

ამის მოუხდევად, იგი კარგად გრძნობდა, რომ ბიზანტიის იმპერიასთან ურთიერთობა თანაბარ ვითარებაში აუცილებელი იყო. სწორედ ბიზანტიასთან ურთიერთობის განმტკიცების ინტერესმა გადაადგმევინა საქართველოს მეფეს ნაბიჯი დინასტიური ქორწინებისაკენ, როცა თავისი ქალიშვილი კატა 1116 წელს აგაზ ხავენა საბერძნეთის სძლად ბერძენთა მეფისად. ბიზანტიასთან ურთიერთობის კეთილმეზობლური პოლიტიკა არ შეცვლილა დავით აღმაშენებლის მეფობის ბოლო წლებამდე, რითაც საქართველოს სამეფომ თავისი სამხრეთ-დასავლეთის საზღვრების უსაფრთხოება უზრუნველყო.

დავით აღმაშენებლის დროინდელ საქართველოს გარკვეული ურთიერთობა ჰქონდა ჯვაროსნებთან, რომლებმაც მნიშვნელოვანი გავლენა იქონიეს ევროპისა და წინა აზიის ქვეყნებსა და ხალხებზე, საერთოდ მიუღეს მსოფლიოზე. დიდგორის ბრძოლაში ქართულ ლაშქარში ჯვაროსნებიც იღებდნენ მონაწილეობას.

საქართველოს ფართო მასშტაბის პოლიტიკურ-კულტურული ურთიერთობა ჰქონდა რუსეთთან, სომხეთთან და შირვასთან. ასეთი აქტიური საგარეო პოლიტიკა ფეოდალური საქართველოს პროგრესის – პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული წინსვლის საქმეს ემსახურებოდა.

დავით აღმაშენებელი დიდად უწყობდა ხელს გაქრობისა და ხელისნობის

განვითარებას, მან შეღავათიანი პირობები შეუქმნა ვაჭრებს, ააგო ხიდები, გზები, ააშენა ფუნდუკები, სადაც სხვადასხვა ქვეყნის ვაჭრებს უფასოდ შეეძლოთ ღამისთევად. ამის შედეგად XII ს-ის I მეოთხედში საქართველოში საქალაქო ცხოვრება განსაკუთრებით დაწინაურდა. სამეფო ხელისუფლებამ დიდი ღონისძიებები გაატარა სამონეტო საქმის მოსაწესრიგებლად. მოჭრა მონეტები როგორც ქართული, ისე არაბული ზედწერილით და რამდენიმე შეცვალა სამონეტო ტიპი. რეფორმის შედეგად განმტკიცდა ფულის კურსი. მის დროს დიდი მნიშვნელობა მიენიჭა განსაკუთრებულ სასამართლო დანესებულებას – სააჯო კარს. ახალი სამართლის ინსტიტუტის შექმნა და საზამთარო წარმოების მაღალ დონეზე დაყენება იმ დროისათვის მეტად მნიშვნელოვანი, წინადადებული ნაბიჯი იყო. ამ გზით სასამართლოს ნესიერ წარმოებას არავითარი გარეშე პირობები აღარ შეეფერებოდა. თვით ის გარემოება, რომ სასამართლო უზენაეს საფეხურზედაც კი სახელმწიფოს მართვა-გამგეობისაგან განცალკევებული იყო და განსაკუთრებულ დანესებულებად იქცა, ქართული სამართლის დიდ წარმატებად და ღირსებად უნდა ჩაითვალოს.

დავით აღმაშენებლის სახელთანაა დაკავშირებული გელათის ტაძრის მშენებლობა (დაუწყიათ 1106 წ.). მანვე დააარსა ქართული კულტურის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კერა – გელათის

დავით აღმაშენებლის მონეტა

აკადემია. დავითის განკარგულებით ააგეს ლეონთშობლის სახელობის ეკლესია მომღვიმეში.

დავით აღმაშენებლის კულტურულ-საგანმანათლებლო მოღვაწეობის შესახებ ქართული ისტორიკოსების გარდა მნიშვნელოვან ცნობებს გვანდებიან სომეხი მემკვიდრეები და მამადიანი მწერლები. ისინი გვამცნობენ, რომ მეფეს ბიზანტიაში გაუგზავნია ახალგაზრდები ცოდნის მისაღებად; ცალკე სახლი აუღია მამადიან მეცნიერთა, ფილოსოფოსთა და პოეტთათვის და თურმე ნივთიერადაც ეხმარებოდა მათ, ხანგამოშვებით კი საზეიმო დარბაზობასაც უმართავდა. დავითმა თავისი წვლილი შეიტანა ქართული შიმორგაფიის განვითარებაშიც. მას ეკუთვნის ორიგინალური პოეტური ნაწარმოები „გალობანი სინანულისანი“, რომელიც შუა საუკუნეების ქართული კულტურის იდეოლოგიური და ესთეტიკური მრწამსის გამოხატულებაა. იგი ეძღვნება სასულიერო ლირიკაში ღრმად დამუშავებულ (ეფრემ ასურის, იოსებ და თეოდორე სტუდიტების, ანდრია კრეტელის, იოანე დამასკელის და სხვათა საგალობლები) სინანულის მოტივს. საგალობელში გადმოცემულია ზოგადსაქაოებრიო სევდა. დავით აღმაშენებელი თავს ადარებს უმძიმესი ცოდვის ჩამდენთ და გამოთქვამს აზრს, რომ არ არსებობს დანაშაული, რომელიც მის სულს არ ამძიმებდეს. თავის ასეთ დამდაბლებაში ელინდება ზნესრული ადამიანის მაღალი ეთიკუ-

რი მრწამსი. დავითის საგალობელში შეცოდებათა შეგნებით უკვე დაძლეულია ცოდვა და ადამიანის დაცემით გამოწვეულ სევდას ახლავს ნათელი ტონები ადამიანის სრულქმნის ღრმა რწმენისა. „გალობანი სინანულისანი“ ქართული ლირიკის შედევრთა რიგში შეიძლება დავაყენოთ, რადგან მასში ავტორის ინდივიდუალური განცდა ამაღლებულია ზოგადსაქაოებრიო ტკივილამდე და მეფის ლაღადი თავის ცოდვილ ბუნებაზე საზოგადო რეზონანსს იძენს.

დავით IV-ის ეპოქა იყო მწვავე პოლიტიკური და შინაპოლიტიკური ბრძოლების ხანა. ქვეყნის სიძლიერისა და ცენტრალიზაციის შენარჩუნებას მეფე შინაპოლიტიკური მტრების (ცენტრალიზაციის მოწინააღმდეგე დიდგვარაზნები) დათრგუნვისა და მოსახლეობაზე ზეწოლის ხარჯზე ახერხებდა. მთელი მისი მოღვაწეობა ემსახურებოდა ფეოდალური საქართველოს გაძლიერება-ცენტრალიზაციას.

1992 წელს დაწესდა დავით აღმაშენებლის ორდენი, როგორც უმაღლესი სახელმწიფო ჯილდო, მისი ძეგლები დაიდგა ქუთაისსა (1995 წ.) და თბილისში (1997 წ.), მის შესახებ არაერთი ნიგმი გამოვიდა. მის სახელზე აშენდა ეკლესია (1995 წ.) თბილისის უნივერსიტეტის ეზოში.

საქართველოს მართლმადიდებელმა ეკლესიამ დავით აღმაშენებელი წმინდანად შერაცხა და მისი ხსენების დღედ 26 (8. II) იანვარი დაანესა.

ანისი. შუა საუკუნეების სომხური ქალაქი თანამედროვე თურქეთის ტერიტორიაზე.

58. კვირიკის ნამბა. 68. კვირიკისა და ილიტას ტაძრის მოხატულობა. ლავრა. სანავიო (1112 წ.).

58. კვირიკისა და 68. ილიტას ტაძრის
საეკლესიო მოწყობა. ლავრა. სანავიო (1112 წ.).

2004 წელს შესრულდა საქართველოს ისტორიაში ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მოვლენის – რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების 900 წლისთავი. რუის-ურბნისის საეკლესიო კრება თავისი მნიშვნელობით ეტაპური მოვლენა იყო ქართული მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიის ისტორიაში. ეს იყო დიდი შემოღრმუნება პროგრესისაკენ. იგი გამოიწვევდა იმ ღონისძიებათა შორის, რომლებიც წმიდა დავით IV აღმაშენებელმა (1089-1125 წწ.) გაატარა. თავისი შედეგებით იგი საქართველოს სახელმწიფო ცენტრალიზაციის, პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული წინსვლის საფუძველი გახდა.

აი, ზოგიერთი მომენტი ამ კრების ჩატარების წინაპირობისა და აუცილებლობის შესახებ:

საქართველოში ეკლესიას მისი განვითარების გარკვეულ საფეხურზე დაწინაურებული მდგომარეობა ჰქონდა. ქართლში მფლობის გაუმჯობესა და ქვეყნის სამეფო-სამთავროებზე დაყოფის შემდეგ, როცა ერთიანი პოლიტიკური ცენტრი ქვეყნისათვის არ არსებობდა, ეკლესია (სახელდობრ, მცხეთის საკათალიკოსო) თავისი მრავალრიცხოვანი და დიდი მამულებით, ასევე საეკლესიო-დამინისტრაციული ქსელით ქვეყნის ფაქტობრივ გამართიანებელს წარმოადგენდა. შემდგომში უკვე ეკონომიკურად მომძლავრებული ეკლესიის ავტორიტეტი თანდათან მატულობს, იზრდება საეკლესიო-ფეოდალური არისტოკრატია თავისი საეკლესიო-სამფლობელოებით, როგორც დამოუკიდებელი ადმინისტრაციული და სასამართლო უფლებები მოეპოვებოდა. საქმე იქამდე მიდიოდა, რომ საეკლესიო მიწისმფლობელობა უპირისპირდებოდა ერისმთავრების მემამულეობას.

გიორგი მერჩულის კონცეფციით მეფის საქმიანობას ღმერთი ნინამძღვრობს, მეფეები განაგებდნენ მხოლოდ „ქვეყანას“, ქრისტე კი ქვეყანასა და ზეცისავე, ყველა დაბადებულს. ამასთან, მისი მეფობა უცვლელია, საუკუნო. ნიშანდობლივია, საბა იმხნელის მიმართება ბაგრატ კურაპალატისადმი: „დიდებულ მეფეო, შენ ქვეყანისა ჯელმნივე ხარ, ხოლო ქრისტე ზეცისა და ქვეყანისა და ქუესკნელთა. შენ ნათესავთა ამათ მეფე ხარ, ხოლო ქრისტე ყოველთა დაბადებულთა, შენ წარმავალთა ამათ ვაჟთა მეფე ხარ, ხოლო ქრისტე საუკუნო მეფე და სრული ჰაგის უცვალებელი, უფამო, დაუსაბამო, დაუსრულებელი მეფე ანგელოზთა და კაცთა“.

XII ს-ში საქართველოს ეკლესიაში, ცხადია, წოდებრივად იყო გაბატონებული. მაღალ საეკლესიო თანამდებობაზე, როგორც საერთოდ, ყველა ფეოდალურ ქვეყანაში, დიდგვაროვნებს წინამდებოდა. მაღალ საეკლესიო თანამდებობაზე ხშირად არაკეთილსინდისიერი, შემთხვევითი პირები ზედმოდნენ. ეს შეუმჩნეველი არ დარჩენიათ თანამედროვეებსაც. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ „წმინდანი ეკლესიანი, სახლნი ღმერთისანი, ქუთა ავაზაკთა ქმნილ იყვნეს, და უღირსთა და უნესთა მამულობით უფროს ეოდრე ღირსებით დაეპყრნეს უფროსნი საეპისკოპოსნი, ვითარცა ავაზაკთა, და მათნივე მსავანნი ზუცესნი და ქორეპისკოპოსნი დაედგინეს, რომელნი ნაცულად სჯულთა საღმრთოთა უსხულოებისა აწუროდნენ მათ ქუშთა ყოველთა. და თუ სახლით უფლისათ და მღვდელთაგან გამოვიდოდა ყოველი უსჯულოება და ცოდვა“ (ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 327). დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი, როგორც ზედათა,

ბაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ „მამულობით უფროს, ვიდრე ღირსებით“ იყვნენ დანიშნაურებული სასულიერო თანამდებობაზე (არამეთუ იყვნენ კაცნი მთავართა და წარჩინებული შვილინი, რომელთა უნესოდ დაეპყრნენ საყდრები). იმავეს ადასტურებს დავით აღმაშენებლის თაოსნობით მოწვეული დიდი საეკლესიო კრება (რომელიც ჩვენს ისტორიოგრაფიაში რუს-ურბნისის კრებად ცნობილია), უფრო ზუსტად – კრების დადგენილება, ე. წ. „ძეგლსაბაჲ“. ეკლესიის მდგომარეობა არ შეესაბამებოდა ძლიერი სახელმწიფოს სულ უფრო და უფრო მზარდ და განვითარებულ ინტერესებს.

სამღვდელოების გარკვეული რეგრესი მხოლოდ XII სის პირველ მეოთხედში არ დაწყებულა. ეს პროცესი ადრეც მიმდინარეობდა. საეკლესიო თანამდებობის ყიდვა-გაყიდვა იმდენად ძლიერი იყო XI სის შუა წლების საქართველოში (განსაკუთრებით ბაგრატ IV-ის დროს – 1027-72 წწ.), რომ მას პროგრესულ საეკლესიო მოღვაწეთა განსაკუთრებული ყურადღება მიუქცევია. სამღვდელოების გადაგარებაში ბაგრატ მეოთხესაც მიუძღოდა ბრალი, რადგან, ზოგ შემთხვევაში, სასულიერო თანამდებობაზე უღირსი პირების დანიშვნას თურმე თვითონაც ხელს უწყობდა.

XI სის 60-იან წწ-ში გიორგი მთაწმინდელმა სცადა ეკლესიის სწორ გაზაფხუ დაეყენებინა. იგი, ბაგრატ IV-ის მოწვევით, ათონის ივერთა მონასტრიდან 1060 წელს ჩამოვიდა საქართველოში. როგორც გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრებიდან (ცხოვრება გიორგი მთაწმინდელისა) ჩანს, ბაგრატ IV-ს მოუპარათეს გიორგისათვის, იმიტომ შეგანუხებო, არათა ნაკლულევანება და ცდომა უნესო აღმშენებელთა სრულიად სულთა-

გან ჩვენთა, დაფარული დაფარულად გავმხოლო, ხოლო ცხადი თვალ-უხვად განგვიმარტო“. ამ ცნობის მიხედვით, ბაგრატ IV-ს კარგად ჰქონდა შეგნებული ეკლესიის არსებული „ნაკლევანება და ცდომა უნესო“. სწორედ ამიტომ, გიორგი მთაწმინდელისათვის მას ფართო უფლებები მიუცია, რასაც მიზრდანებე „ესრთი შევიწყლო ვითარცა პირისაგან წმინდათა მოქალაქისა“.

გიორგი მთაწმინდელი შეაძრუნა სამშობლო ქვეყნის მდგომარეობამ – „პომაჲ, რასათჳს მოვიჩიე ამას ქუეყანასა ზილვად ამისა ესეთითათა ამათ ბოროტთა“-ო. გაჭირვებაში მყოფ ხალხს გიორგი მთაწმინდელმა დიდი მზრუნველობა გაუწია – ეხმარებოდა ეკონომიურად, ამხნევებდა სულიერად. შეკრება უწევდა დარჩენილი ბავშვები, კეებად და დასწავლიდა მათ. გიორგი მთაწმინდელმა აღმოაჩინა სათავად ქართული ეკლესიის დაცემისა და ბაგრატ IV-სათვის სრულიად მოულოდნელად, „პირველად ყოვლისა აღლესა მახვილი მხილვისა მეფეთა მიმართ“, რომლებიც ხელს კი არ უნდა უწყობდნენ უმსგავსობას ეკლესიაში, არამედ „გამოარჩევდეს კაცთა ღირსთა“ და მათ ნიშნავდეს თანამდებობაზე. გიორგი მთაწმინდელის მხილება მეფეს სწორად მოუწენვია და მისი წამოწყებისათვის მხარი დაუჭერა. მიუხედავად ამისა, ბაგრატ IV-მ რაიმე მნიშვნელოვანი ღონისძიების გატარება საეკლესიო სფეროში მაინც ვერ მოახერხა.

პირველი ქმედითი ნაბიჯი, რომელიც საქართველოს სამეფო ხელისუფლებამ ამ მიმართულებით გადადგა, დიდი საეკლესიო კრების მოწვევა იყო, კრებისა, რომელიც რუს-ურბნისის კრების სახელითა ცნობილი. ვიდრე კრების მოწვევის მიზნებს, მიმდინარეობას და შედეგებს შევხებით, მოკლედ შევეჩინებოდით კანონის (მრჩევის ადგილსა) (აქედან გამომდინარე – სახელწოდება) და თარგმანებზე (ქვეყნის მრჩევისა) შესავალი აღნიშნულია, რომ კრება მოწვეული იყო „სანახებთა ქართლისათა მახლობლად ორთა საეპისკოპოსთა რუსისსა და ურბნისისა“ (ძველსწერა რუს-ურბნისის კრებისა, დიდი საეკლესიო კრება შედგა „სანახებთა ქართლისათა“. ზუსტი ადგილი კრების მოწვევისა მიმდინარეობის არ არის, მაგრამ ფაქტია, რომ რუსისსა და ურბნისის საეპისკოპოსთა ახლომდებარე ადგილს ჩატარდა. საგარეოდ, რომ კრება რომელიმე საერო (არ არის გამოჩენილი სამეფო) რეზიდენციაში ჩატარდა. კრების მოწვევას და მიმდინარეობას წარმართავდა დავით აღმაშენებელი. „ძეგლსწერა“ გვაჩვენებს, რომ კრება გამართა „პრდინებთა... დავით... მეფისათა“. არსენ ბერი მიმართავს დავით აღმაშენებელს „შესხაპში“. რომელ მოსწრაფებით შემოკრება უბრძანე შენ“ (საეკლესიო კრებაზე ლაპარაკი – რ. მ.). „ცხოვრება მეფეთა მეფისა დავითისი“ ხაზს უსვამს, რომ „... რამეთუ სამეფოსა თვისა კათალიკოსი, მღვდელთ-მთავარი, მყოფდნობოდა, მოძღუარნი და მეცნიერნი შემოკრება წინამე მისსა“ (დავით აღმაშენებლისა – რ. მ.). ე. ი. ამკარა საქართველოს მეფის როლი (ეს საქმის შემდგომი მიმდინარეობითა და შედეგებითაც თვალნათლივ ჩანს) საეკლესიო კრების მოწვევა-მიმდინარეობაში. მეფეს დრო და ადგილიც თვითონ შეურჩევია. ერთიც და მეორეც

მოკლედ შევეჩინებოდით კანონის (მრჩევის ადგილსა) (აქედან გამომდინარე – სახელწოდება) და თარგმანებზე (ქვეყნის მრჩევისა) შესავალი აღნიშნულია, რომ კრება მოწვეული იყო „სანახებთა ქართლისათა მახლობლად ორთა საეპისკოპოსთა რუსისსა და ურბნისისა“ (ძველსწერა რუს-ურბნისის კრებისა, დიდი საეკლესიო კრება შედგა „სანახებთა ქართლისათა“. ზუსტი ადგილი კრების მოწვევისა მიმდინარეობის არ არის, მაგრამ ფაქტია, რომ რუსისსა და ურბნისის საეპისკოპოსთა ახლომდებარე ადგილს ჩატარდა. საგარეოდ, რომ კრება რომელიმე საერო (არ არის გამოჩენილი სამეფო) რეზიდენციაში ჩატარდა. კრების მოწვევას და მიმდინარეობას წარმართავდა დავით აღმაშენებელი. „ძეგლსწერა“ გვაჩვენებს, რომ კრება გამართა „პრდინებთა... დავით... მეფისათა“. არსენ ბერი მიმართავს დავით აღმაშენებელს „შესხაპში“. რომელ მოსწრაფებით შემოკრება უბრძანე შენ“ (საეკლესიო კრებაზე ლაპარაკი – რ. მ.). „ცხოვრება მეფეთა მეფისა დავითისი“ ხაზს უსვამს, რომ „... რამეთუ სამეფოსა თვისა კათალიკოსი, მღვდელთ-მთავარი, მყოფდნობოდა, მოძღუარნი და მეცნიერნი შემოკრება წინამე მისსა“ (დავით აღმაშენებლისა – რ. მ.). ე. ი. ამკარა საქართველოს მეფის როლი (ეს საქმის შემდგომი მიმდინარეობითა და შედეგებითაც თვალნათლივ ჩანს) საეკლესიო კრების მოწვევა-მიმდინარეობაში. მეფეს დრო და ადგილიც თვითონ შეურჩევია. ერთიც და მეორეც

რუსის ტაძარი (XI ს.)

მისთვის მოსახერხებელი და სასურველი ყოფილა. შემთხვევითი არ არის დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის მიზნება, რომ კრება მეფემ დანიშნა „დროსა და ადგილსა ჯეროვანს“. ისტორიკოსის შემცირებაში ჯეროვანი დრო და ადგილი სწორედ ისაა, რომელიც საქართველოს მეფისათვის იყო მისი დები და მოსახერხებელი. და ეს ადგილი იყო შიდა ქართლის სანაგებო რეისისა და ურბნისის საეპისკოპოსოთა მახლობლად (I). კრებასაც ეს სახელი ეწოდა. ასე დაერქვა კრების გადაწყვეტილებასაც – რუს-ურბნისის კრების ძველსწერა. ეს იყო დიდი საეკლესიო კრება. ეს სახელწოდება რეალურად გამოსატყვევს კრების მნიშვნელობასა და მასშტაბს, რადგან აღნიშნული კრება საგანგებოდ და განსაკუთრებული ყურადღება იყო, იგი მსოფლიო კრების დროულ ჩატარებად (იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, თხზულებანი, ტ. VI, გვ. 43-44; უფრო დანერგვით: ე. გაბიაშვილი, რუს-ურბნისის კრების ძველსწერა, ფილოსოფიურ-ტექსტოლოგიური გამოკვლევა, თბ., 1978, გვ. 23-24).

სრულიად საქართველოს დიდი (რუს-ურბნისის) საეკლესიო კრება გაიმართა 1104 წელს.

სრულიად საქართველოს დიდი საეკლესიო კრების მოწვევის ბეგერი მიზნულად საფუძვლად. გარდა იმისა, რომ კრებას ღირსების მიხედვით საეკლესიო თანამდებობები დანიშნვის საკითხი უნდა განეხილათ, მოსაგვარებელი იყო მიიღო რიგი სხვა საქმეებიც, კერძოდ ირწევოდა ხელდასმის წესი, ნიავემოდა საეკლესიო ქონება, ადგილი ჰქონდა „ჩრდილთა ქალ-ყრმათა“ გვირგვინების კურთხევის, მონასტრებში იმართების გაჭირბა, რაც, პირველადი ქრისტიანული დოგმატიკით, მეუფეებზელი იყო „წმინდა დაწესებულებისათვის“ და სხვ. საეკლესიო კრების „ძეგლისწერაში“ არაერთხელა აღნიშნული, რომ ეკლესია-მონასტრები თავს ირწვენდნენ „საეკლესიოთა მათ ადგილთა ქება ავაზათა შექმნათ“. გახსნა ბაგარტობი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ „სახლი ღვთისანი ქება ავაზათა ქმნილ, შეწყნა მათ არა წმენდნის, არამედ მეგლის“ (ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 156). ამდენად, როგორც ვხედავთ, კრებას დიდმნიშვნელოვანი საკითხები ჰქონდა გადასაწყვეტი. „დიდთა წყლულებათა კურნებად შემოკრბა ერი მრავალი“ (ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 327). მეტი-ბოლოა სინადალესთან ერთად დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის შემწინველი არ დარჩენია მათი შემადგენლობაც: „რამეთუ სამეფოსა თვისსა კათალიკოსი, მღვდელთ-მთავარი, მეფედაზნობი, მოძღვარი და მეცივრნი შემოკრბნა წინამუქ მისსა დასა და ადგილსა ჯეროვანს“ (ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 327). კრების „ძეგლისწერაშიც“ საგან-კერძოდა აღნიშნული, რომ „შემოკრბა კრება ღმრთისმოყვარეთა ეპისკოპოსთა, პატრიარქთა მღვდელთა და ღირსთა დიაკონთა, ქრისტეს-მოყვარეთა მონა-

ზონთა დაყუდებულთა და მეუდებნოთა (ძეგლისწერა რუს-ურბნისის კრებისა, დიდი სჯულის კანონი, გვ. 549). კრებას, გახსნა ბაგარტობის ცნობით, დავით აღმაშენებელიც დასწრებას, მაგრამ იგი იქ ყოფილა „არა ვითარცა მეფე, არამედ ვითარცა მონა“ (ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 156). ე. ი. გახსნის თუ დავევრდნობით, საქართველოს მეფე კრებას ესწრებოდა როგორც მისი ერთ-ერთი რიგითი მონაწილე. თუკი ამას დავუშვებთ, უნდა ჩავთვალოთ, რომ დავით აღმაშენებლის ასეთი („ვითარცა მონა“) მონაწილეობა ფორმალურ ხასიათს ატარებდა. თეთი კრება საქართველოს მეფის უშუალო მცველობითა და ბრძანებით შეიკრბა. ერთხელ კიდევ გაგანახლებით ყურადღებას ამახსოვრებდას კრების დასრულების შემდეგ. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის თქმით, „რამეთუ სამეფოსა თვისსა კათალიკოსი, მღვდელთ მთავარი... შემოკრბნა წინამუქ მისსა“ (დავით აღმაშენებლის რ. მ.); „ძეგლისწერაც“ სათაურშივე მოითხოვს, რომ კრება „შემოკრბა ბრძანებითა კეთილად მსახურისა და ღმრთიერ-დაცულისა მეფისა ჩუენისა დავით ავაზთა და ქართველთა, რანთა და კახთა მეფისასა...“ არსენ ბერი საგანგებოდ მიმართავს დავით აღმაშენებელს „შესხამაში“: „... მოსწადებდით შემოკრება ურბანზე შენ და დიდისა ამისა და ღმრთისა სათნოსა წარმართებისა თანა შუამდგომელად ღმრთის წინაშე მოვეს“ (მეფესა დავითსა მონაზონი არსენი, დიდი სჯულისკანონი, გვ. 557).

ამდენად, დიდი საეკლესიო კრება დავით აღმაშენებლის თაოსნობითა და ბრძანებით იქნა მოწვეული ახალი საეკლესიო პოლიტიკის ცხოვრებაში გასატარებლად.

ცნობილია, რომ მსოფლიო საეკლესიო კრებებს ბიზანტიის იმპერატორები ინვესტდნენ მათ მიერ დაწესებულ დროსა და შერეულად ადგილზე. იმპერატორები კრების საქმიანობაში ფორმალურ ჩაურევლობას არჩევენ, ფაქტობრივად, კი ყოველდღიურ ცდილობდნენ საეკლესიო პოლიტიკის გატარებას. ასევე უნდა ვთქვათ დავით აღმაშენებლის შესახებაც.

კრების ფართო მასშტაბზე მოუთხოვს მისი მონაწილეთა სიმრავლე და შემადგენლობა. როცა შემადგენლობაზე ვლაპარაკობთ, არ გამოირცხავთ, რომ კრების შუამობაში მონაწილეობდნენ საერო პირებიც. ამას წყაროებში დავით აღმაშენებლის მონაწილეობის შესახებ დავსვლი ცნობის გარდა ისიც ვგვახსოვრებინებს, რომ დავითის ისტორიკოსი პირდაპირ მოუთხოვს „ერი მრავალი“-სა და „მეცივრნი“-ს მონაწილეობის შესახებ. ივ. ჯავახიშვილის დავითობით, საუკუნოვან სამღვდელთების გარდა კრების შუამობაში მონაწილეობდნენ აგრეთვე თავისი ცოდნით განთქმული პირები, ამ შემთხვევაში, საფრთხილად – სასულიერო წრის წარმომადგენელი „მეცივრნი“. ერთ-ერთი მთავანი უნდა იყოს არსენი მონაზონი კლიპოპელი

(ივ. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, თხზულებანი, ტ. VI, გვ. 55).

საეკლესიო კრებას, მღვდელთ-მთავარ-ლესიო კრებებზე მიღებულ წესსამეფო ბრ, თავმჯდომარეობდა კათალიკოსი – „თავ და ნიამდებელი... მოწმინდისა მისი კრებისა იყო...“ თოვანე ყოველად ღირსი მთავარეპისკოპოსი, კათალიკოსი და ყოვლისა საქართველოსა დიდი მამა-მთავარი“ (ძეგლისწერა რუს-ურბნისის კრებისა, დიდი სჯულისკანონი, გვ. 549).

საეკლესიო კრების აქტიური მონაწილე ჩანს დავით აღმაშენებლის მწიგნობართუცესი გიორგი მონაზონი. იგი „ძეგლისწერაში“ „კრების თვალად“ არის მოხსენიებული: „ღირსისა მეფისა ჩუენისა და თუ უ ლ დ მ მ ი დ ი ს - ა ბ მ ი ს კ რ ე ბ ა ა ს [ხაზგასმით ჩემია, რ. მ.] ცნობილისა გიორგი მონაზონისა და მწიგნობარი უბუცესისა მრავალმაცა...“ (დიდი სჯულისკანონი, გვ. 558). მწიგნობართუცესი გიორგი მწიგნობარ ედგა დავით აღმაშენებლის მის სახელმწიფოებრივ და კულტურულ საქმიანობაში. იგი ქვეყანაში მიმდინარე ყველა დიდ გარდაქმნაში მეფის თანამხრახველად და თანამდგომი იყო.

კრებას ესწრებოდნენ დავით აღმაშენებლის მამა გიორგი II (იგი „ძეგლისწერაში“ მეფეთ-მეფედ და ყოვლისა აღმოსავლსა და დასავლსა ქსაროსად არის მოხსენიებული), ბიზანტიის მღვდელთ-მთავარი მართა (გიორგი II-ის და) და სხვანი.

საეკლესიო კრებამ განიხილა იმ დროისათვის მეტად მნიშვნელოვანი საკითხები. პირველი რიგის ამოცანად დაიასა უღრის თანამდებობის პირთა გადაყენება („განკურთხა“). ვინ იყვნენ ეს „ვერ ღირსები შემოსულნი პატქისა მღვდელთმთავრობისა“, ვისაც საეპისკოპოსოები დაპყრობილი ჰქონდათ „ვითარცა ავაზათა“? უნდა ვთქვათ, რომ ესენი არიან ყოველგვარი ნორმების (რელიგიური დოგმათა მხედველობაში) დამრღვევი სასულიერო „მოღვაწენი“. ამასთანავე, უნდა აღვნიშნოთ, რომ მათ ზღუდს დიდძალი მამულებია სხვადასხვა გზით თავმოყრილი და მსხვილ ფეოდალურად გვევლინებიან. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსისა და „ძეგლისწერის“ მიერ ასე მწარედ (ავაზათ, მექრომე, უღრისა და სხვ.) ეპითეტებით მოხსენიება ზემოაღნიშნული პირების იმავზე უნდა მიგვაჩვენებდეს, რომ ეს საეკლესიო პირები – ფეოდალები სამეფო ხელისუფლების მოწინააღმდეგეები არიან.

დავით აღმაშენებელს კარგად ჰქონდა გათვალისწინებული ის სიმწიფეები, რომლებიც კრების მსვლელობის წინ გადგებოდა. ბუნებრივია, ის პირები, რომლებიც სათანადოდ იყვნენ ეკავით, არც ისე ადვილად დაიმოხრებდნენ გაბატონებულ მდგომარეობას. ეს გარემოება

შობა.
იფრანს მთავარანგელოზი
ეკლესიის მთავარანგელოზი
საყვანი (XI ს.).

ურბნისის ტაძარი (V-VI სს.)

მღვდელმთავრიდან არ გამოირჩეოდა დაავით აღმაშენებლის ისტორიკოსს. იგი ხაზს უსვამს, რომ „დაღათუ ძნელდა იყო ესე, რამეთუ იყვნენ კაცნი მთავართა და წარწინებულთა შვილნი“.

დიდი საეკლესიო კრება „მრავალი დღე“ გაგრძელდებოდა. დასმული საკითხების პრინციპულმა ხასიათმა და მათი გადაწყვეტის სირთულემ განაპირობა კრების სამუშაო დღეთა სიმძირევე. ყველა პრობლემა დღევანდელი „გამონულოვით“ განუხილავთ და გადაუწყვეტიათ: „დღეთა მრავალთა ფრიადითა გამონულოვით კეთილად გამოიძიეს და ყოველი ცთომილ განმართეს, კეთილი და სათნო ღმრთისა წესი ყოველი დაამტკიცეს“ (ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 327).

კრებამ მიიღო სათანადო გადაწყვეტილებები, რომლებსაც ეწოდება „ძეგლისწერა ნიშნისა და ღმრთივ მცურებულისა კრებისა, რომელი შმოკრება მტყანებითა კეთილად მსახურისა და ღმრთივ დაცეულისა მეფისა ჩუენისა დავით აფხაზთა და ქართველთა, რანთა და კახთა მეფისათა, პირთათეს, რომელნი ქუთუმი მოხსენებულ არიან“.

დიდი (რუს-ურბნისის) საეკლესიო კრების წარმატებით ჩატარებისა და მისი დადგენილებების დიდმნიშვნელობა კარგად ესმოდა თანამედროვეებს. სწორედ „ძეგლისწერის“ მაღალი შეფასება ჩანს დავით აღმაშენებლის ნიჭიერებით, რომ იგი იყო „აქველი შეუნიერი ტყმარტისა სარწმუნოებისა“. კრების მაღალორგანიზებულობამ და შედეგებმა დაადასტურა, რომ იგი იყო „მომადგომი და მოწამე წმიდათა ათორმეტთა კრებათა“.

საქართველოს ეკლესიამ სწორედ მსოფლიო კრებათა მიერ დადგენილი კანონების დაცვის საშუალებად იყენებდა – „უბინებულთა ქართველთა სარწმუნოებისა ბინი რამე შეხუბოდა“. ამდენად, საეკლესიო კრე-

ბის წინაშე მტკად დიდმნიშვნელოვანი საკითხი იდგა. ვახუშტი ბაგრატიონი გვაშუქებს: „განამტკიცეს 12 კრებათა დამტკიცებული ტყმარტი სარწმუნოება“.

დიდმა საეკლესიო კრებამ „ძეგლისწერის“ სახით დააკანონა შემდეგი:

1. განკვეთა „უცხო-ყვეენით მღვდლობისაგან“ იმ პირებისა, რომლებიც „ვერდისკებით“ იყვნენ მოხვედრილნი მაღალ საეკლესიო თანამდებობაზე. მათ ნაცვლად კრებამ შეარჩია სხვა, უფრო ღირსეული პირები, რომლებიც ასაკითა და თავიანთი საქმიანობითაც უფრო შეეფერებოდნენ ასეთ თანამდებობებს. ამ პუნქტში სამღვდლო პირთა ასაკის ხსენება შემთხვევითი არ უნდა იყოს. საფიქრებელია, რომ სხვადასხვა გზით „უასაკობიც“ ინიშნებოდნენ მაღალ თანამდებობებზე. ეს ნათლად ჩანს ძეგლისწერის შემდეგ მუხლებში.

2. დაკანონდა სამღვდლო პირთა ხელდასმის წესი. განისაზღვრა ასაკი, რომლის უადრეს არ ეგებოდა საეკლესიო თანამდებობებზე ხელდასმა („ამას თანა სულმოკლბადა ჯელთდამსმთა, ვითარცა უნესო და უკანონო დავესხენით და განვესესო“). მაგალითად, 35 წელი ეპისკოპოსათვის, 30 – მღვდელთათვის, 25 – დიაკონათვის, 8 – წიგნის მკითხველთათვის.

3. საეკლესიო კრებამ აკრძალა ხელდასმით ერისა და იმავ დღეს ერთი თანამდებობიდან მეორე და მესამე ხარისხზე აყვანა. როგორც ჩანს, ეს „უნესო წესი ჯელთ-დასმითა“ ფართოდ ყოფილა გავრცელებული. კრებამ აუცილებლად ჩათვალა, რომ საეკლესიო-იერარქიულ კიბეზე აღმასვლა უნდა მომხდარიყო ყველა საფეხურის საფუძვლიანად გაგების, თანამედროვე ტერმინოლოგიით, გარკვეული სტაჟით მოპოვების შემდეგ. „ვამცნებთ ყოველთა ეპისკოპოსთა, რათა უფორსლა

დიაკონთა განმრავლებისათვის მოლუანე იყვნენ ეკლესიათა მონა მათთა, ხოლო მონაზონთა რომელნი მღვდელთად და ეპისკოპოსობად მომავალ იყვნენ, პირველად სრულიად მონაზუნად დიდითა ეკლესია უბრძანებთ განსრულებასა და ეგრეთა მღვდელთად მოსვლასა“ (დიდი სჯულისკანონი, გვ. 550). ხელდასმის წესი, ეკლესიისა და მონაზონის კურთხევა, საკურთხევის დამყარება ისე უნდა შესრულდეს, როგორც „გიორგი მთაწმინდელისათა დანერჩილ არს“.

4. სამღვდლოების მისწრაფება მექრთამეობისაკენ აშკარადაა გამოვლენილი კრების დადგენილების („ძეგლისწერის“) სათანადო მუხლებში, სადაც საგანგებო ზომები გათვალისწინებული ამ უსვავსობის წინააღმდეგ: „ხოლო ქრთამისათვის და საფხისა, რომელსა მიიღებდნენ ჯელთდამსმელნი ჯელთა-დასმამათაგან... განჩინებდნენ ვიკარებთ ჩვენცა, რათა მოისპოს ეგეკეთილი – იგი ეკლესიისაგან და აღიწიოს მღვდლობისაგან“ და სხვ.

5. აიკრძალა მოხმარება, რა მიზნითაც უნდა ყოფილიყო („აჩრავის ხელწიფვის ჯმარებად მისსა არარად“), ყოველგვარი საეკლესიო (მათ შორის მწერბურო) წიგნებისა („ბარნი-ფეხუმ-სამწერბუროდ... ოქროს, ვერცხლი, თუთია, მარგალიტი, ჭიქა, სტარა, ნაქსოვი, სინი, რგალი, რენია, ძელი, კეცი, ქეა“). თუ ვინმე დაარღვევდა ამ კანონს, მას სასჯელი ელოდა.

6. აიკრძალა ეკლესიის გარეშე ნათლისცემა და გვირგვინის კურთხევა. „... არცა ნათლისცემა შესაძლებელ არს, არცა გვირგვინა კურთხევა, არცა მონაზუნისა ეპისკოპოსთა გინა სქემთა კურთხევა, და არცა მონაზონისაზეცესა გვირგვინა კურთხევად ხელწიფვის, არცა ერისაგანსა მღვდელსა მონაზონისა კურთხევად“.

7. აიკრძალა გვირგვინის კურთხევა

„ჩრქოლა ქალკამათა“. თუ მოშობლებს გადამწყვეტილი ჰქონდათ დამოყრება, ხელს ეძლეოდათ პატივარები დაწინადადო, ხოლო დაქორწინება მხოლოდ განსაზღვრულ ასაკში იყო დაშვებული. ჯვარ-დასაშვარი ქალი 12 წლისაზე ნაკლები არ უნდა ყოფილიყო.

8. კათალიკოსი და ეპისკოპოსებს დაეწყოთ, ქორეპისკოპოსები და სკულეპოსი და საღვთისა ნიგნა მცხერნი“ აერჩიათ, რათა უპირად დაეცათ ყველა საქრისტიანო ნესი, „არაჲა მათგანი განსცეს ქრთამისათჳს, არცარა რაჲ განყნოს ვერცხლად“.

9. კრებად დაგმო მონასტრებში მოძღვრათა სიმრავლე (ზოგჯერ თურმე მათი რიცხვი ოცდაათისა ჯდადნდა, ადგილი ჰქონდა მათ შორის ათწამოზი-ებს, არცაჲ ხშირად შფოთი მოჰყევობო-და) და დადგინა, რომ, როგორც ნესი, მონასტრებში ერთი მოძღვარი უნდა ყოფილიყო, მხოლოდ დიდ მონასტრებ-ს ჰქონდათ ორი მოძღვრის ყოლის უფლება.

10. აიკრძალა მონასტერთან გაქრო-ბის (ბაზრობის) გაშროლება. „ნუღარმაცა ქადრებულ არს ქმნად ამიერითვისან, ნუცა მონასტრითა შინა შექმნას სავა-ქროთა თვისი კრებთაჲ, ჴუცამცა რა სხვაჲ სარქაქალაქო და სოფელთა ნესი ქმნილ არს მონასტრითა შინა...“.

„ძეგლისწერის“ შემდეგი მუხლები („განმესება ჟამინსწრისა“, „საგლე-ბელთა და წარმართთათვის“ და სხვ.) შინა საეკლესიო საქმიანობის მონესრო-გებას ეხება.

ცალკე მუხლი აკანონებს ქორნი-ნების ნესს („კუთონებაჲ ვარგჯანთა ქორწინებისა“ – „რამეთუ ესე ერთგად კურთხულნი მამაკცი და დედაკაცი ნუჴუკე შეირაცხნენ ნახევარ მემურმედ ცოლქმნად“. ქორწინების ნესის დარღ-ვეულობისათვის კანონი საშლედელი არაა დასაჯებაჲ ითვალისწინებდა).

„ძეგლისწერის“ საგანგებო მუხლით („განმინება სოფოურთა ცოდვისათვის“) კრებად აკრძალა სხვადასხვა უწესობანი, რომელიც დამკვიდრებულ ყოფილა სა-ერო და საეკლესიო პირთა შორისაც.

საეკლესიო კრებაჲ კატეგორიულ-ად მოითხოვდა „ბატისა და ღმრთისაჲ ღმერთისა თაყვანისცემა. ღმრთის მაცირებელად და შეურაცხჰყოფელი „აქგლისწერის“ მიხედვით, თანამდებ-იყოს... განკანონებისა“.

როგორც ვხედავთ, სრულიად სა-ქართველოს დიდ (რუსის პრინციის) საეკლესიო კრებას დრად მნიშვნელო-ვანი გადამწყვეტილებები მიუღია. თვით ეს კრება დავით აღმაშენებლის მიერ გაბატონებით გარდაქმნების მნიშვნე-ლოვანი ნაბიჯია. XII ს-ის პირველი მეოთხედისათვის, პირად ღირსებების მიხედვით საეკლესიო თანამდებობებზე სასულიერო პირთა დანიშვნა უდიდესი მნიშვნელობის გადაწყვეტილება, ნა-მდვილად პროგრესული მოვლენა იყო. ყველა კანონი (მუხლები), რომელიც სა-ეკლესიო კრებაჲ („ძეგლისწერის“) სახით მიიღო, თავისთავად მნიშვნელოვან ლო-სისძიებას წარმოადგენდა ეკლესიასში.

დავით აღმაშენებლის მიერ გატა-რებულ მნიშვნელოვან ღონისძიებათა შორის აღსანიშნავია ჭყონდიდლისა და მწიგნობართუხუცესის თანამდებობების გავრითხება – ჭყონდიდელ-მწიგნობარ-თუხუცესობის შემოღება.

საქართველოს მეფე საეკლესიო საქმეებში, როგორც საერო პირი, უშუ-ალე მონაწილეობას ოფიციალურად ვერ მიიღებდა. საგულისხმოა ჩვენ მიერ შეზოთი უკვე აღმონებულმა გიუმბერ ბაგრატიონის ცნობა, რომ დავით აღ-მაშენებელი დიდ (რუს-ურბნისის) სა-ეკლესიო კრებას ესწრებოდა როგორც რეგიითი უფელი, ე. ი. მისი, როგორც მეფის ნებულებები (ფორმალურად მაინც) შეზღუდული იყო ამ კრებაზე. მეფის უფლებები შეზღუდული მხოლოდ ან საეკლესიო კრებაზე არ ყოფილა. იმდროინდელი საეკლესიო დოგმატიკის მიხედვით, როგორც უკვე ვამბობთ, სასულიერო სფეროს მნიშვნელოვანი საკითხების გადაჭრაში მეფე ვერ მო-ნაწილეობდა. გადამწყდა, რომ ყველაზე უფრო გავლენიანი საეკლესიო პირი სა-ხელმწიფო მმართველობაში მოეცადა, ან კიდევ რომელიმე მაღალი „სახელის“ მფლობელისათვის დიდი საეკლესიო თანამდებობა მიენდოთ, სამეფო კარზე მნიშვნელოვანი და ამავე ეკლესია სამეფო ხელისუფლებისათვის დავაბოლოებისათ. სწორედ ამ მიზნით დავით აღმაშე-ნებელმა ორი თანამდებობა – ჭყონ-დიდლისა და მწიგნობართუხუცესისა შეაერთა. აქედან მოყოლებული, მწი-გნობართუხუცესად მაღალი საეკლესიო თანამდებობის პირი, ჭყონდიდელი ინიშნებოდა. შემთხვევითი არ იყო ის ფაქტი, რომ საეკლესიო პირთაგან დავით აღმაშენებელმა ჭყონდიდელი შეარჩია. X ს-ში დაარსებული ჭყონდი-თის საეპისკოპოსო კათედრა თანდა-თან აღზევდა და XI ს-ის შუა წწ-ში, ბაგრატ IV-ის დროს, უწარმოებულეს კათედრად იქცა მთელს დასავლეთ საქართველოში. ასე იყო დავით აღმა-შენებლის დროსაც და სრულიად გასა-გებია, თუ რატომ შეიქმნა არჩევანი ჭყონდიდელზე. ზედმეტია მტკიცება იმისა, რომ საქართველოს მეფის მიერ გადადგმულ ან ნაბიჯს უდიდესი მნიშ-ვნელობა ჰქონდა სახელმწიფოსათვის. მეფის უფრთხულები მიხედე მწიგნო-ბართუხუცესი ამავე დროს საეკლესიო სფეროში გავლენიანი თანამდებობის – ჭყონდიდლობის მატარებელიც გა-ხდა. ამიერიდან მწიგნობართუხუცესი ჭყონდიდის მთავარეპისკოპოსი უნდა ყოფილიყო. ასე შეიქმნა ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესის თანამდებობა, რომელიც ერისა და იმავე დროს მეფის მოხელეც იყო და დიდი საეკლესიო თანამდებობის პირიც.

ქართულ სამეცნიერო ლიტერატუ-რაში არ არსებობს ორი აზრი იმის შესახებ, რომ ჭყონდიდელ-მწიგნობარ-თუხუცესის ინსტიტუტი დავით აღმაშე-ნებლის დროს შეიქმნა. უფრო მეტიც, ავდა. ივ. ჯავახიშვილი მირჩევს, რომ ეს თანამდებობა საქართველოს ფეო-დალურ სახელმწიფოში დაწესდა არა

უადრეს რუს-ურბნისის „კრებულსა“ და არა უგვიანეს 1110 წლისა. მართლაც, დავით აღმაშენებლის მიერ, მწიგნობარ-თუხუცესის (რუს-ურბნისის) საეკლესიო კრე-ბის „აქგლისწერაში“ გიორგი მხოლოდ მწიგნობართუხუცესად და მოსწინებელი („აღრისაჲ მუფთისა ჴუნისა და თუ-ლად მწიღისა ამის კრებისა ცნობილსა გიორგი მონახონისა და მწიგნობარ-თუხუცესისა“), ხოლო სამეცნიერო-დაჲ ძერასა ატემა-შეიმორებისას, ე. ი. 1110 წელს, იგი ჭყონდიდელად და მწიგნობართუხუცესად წარმოდგენი-ლი („მეგრესი გიორგი ჭყონდიდელ-და მწიგნობართუხუცესისა წინამუ-“). საფიქრებელია, რომ ჭყონდიდელ-მწი-გნობართუხუცესობა 1104-05 წწ-ში და-წესდა, რადგან საქართველოს სამეფო ხელისუფლების ეს ნაბიჯი დიდი (რუს-ურბნისის) საეკლესიო კრების (კრება, როგორც ზემოთ ვამბებთ, 1104 წელს იქნა მოწვეული) გადამწყვეტილებათა ლოგიკური გაგრძელებაა და, ბუნებრი-ვია, მისი სისრულეში მოყვანა ამ კრე-ბის შედეგად აღარ დაყოფილდებოდა.

საქართველოს სახელმწიფო-სათვის მტკად მნიშვნელობა ღვაქტი – ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესის ინსტიტუტის შემოღება 1104-05 წწ-ში უნდა მომდებარიყო. ამ თანამდებობის პირეული მფლობელი კავდა გიორგი ბერი, დიდი საეკლესიო კრების ყველა-ზე უფრო ატეკური მონაწილე და ამ კრების „თვალს“.

ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესო-ბა, მისი საბოლოოდ გამოკვეთილი და ჩამოყალიბებული სახით, ქრონოლოგი-რად დავითმა ფეოდალურ საქართვე-ლოს სახელმწიფოებრივი ძლიერების მომენტს. ეს არ არის შემთხვევითი: ესოდენ რთული ინსტიტუტის არსე-ობა სუსტ სახელმწიფოში ყოვლად წარმოუდგენელი იყო. ამავე დროს იგი ხელს უწყობდა ქვეყნის შემდგომ ცენტრალიზაცია-გამდიდრებას.

XII ს-ის პირველ მეოთხედში სა-ქართველოს სამეფო ხელისუფლებისა და სასულიერო სფეროს ახლებურმა ურთიერთობამ გააძლიეროს ცენტრა-ლიზაცია და წინსვლა განაპირობა. ყოველდღე ამის სატყის რუს-ურბნისის 1104 წლის საეკლესიო კრება იყო. აქედან მოკიდებული. ქართული ეკლესი-ის ცხრაწახლოვანი ისტორია, ძირითადად, ქვეყნის ერთგულებისათვის, მისი სიმტკიცისა და საქრთვლობის დაცვისათვის ბრძოლის ისტორიაა. გა-ჭირვებათა თუ დაღმინებისა ქართველ-კაცს მხარში ეკლესია – ქართული მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესია დგდა, ამხნევებდა და სიკეთისკენ მოუწოდებდა, ხალხისა და ქვეყნის ერთიანობისაკენ უზიგებდა. ასეა დღესაც, მრავალ სახელმწიფოგადატეხილ ქართული ქრისტიანული ეკლესია თავგამოდებით იბრძვის ქვეყნის ერთიანობისა და ძლიერებისათვის, ერისა და ბერის, ყველა საქართველოს თანამოა-ზრდისათვის; მოყვასის სიყვარულისა და ზნეკეთილდღეობისაკენ მოუწოდებს სრულიად საქართველოს.

რუსის ტაძრის დეტალი

„აკაცი სრული ყოვლითა სიკეთითა სულისა და ჴორცთათა, სავეს სიბრძნითა და გონიერებითა, განმზრახი, სვანი და ფრთხილი, თანააზრდელი აღმზრდელი პატრონისაა და თანაგანმკაფელი ყოველთა გზათა და საქმეთა და ლულათა მისთა“ – სამწუხაროდ, დავით აღმაშენებლის ეპოქის ერთ-ერთი ცენტრალური ფიგურის, გიორგი ჭყონდიდელის მოღვაწეობის შესახებ მხოლოდ ფრაგმენტული ცნობებია წყაროებში, თუმცა დავითის ისტორიკოსის ეს ლაკონური, მაგრამ ტევადი დახასიათება ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის იმ განუზომელი ღვაწლის შესახებ, რაც გიორგი ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესს მოუძღვის „დავითის საქართველოს“ შექმნაში.

საერთოდ, დავით აღმაშენებლის მემკვიდრე საკმაოდ ჭუნია სხვა ისტორიული პირების, მათ შორის, მეფის ერთგულთა და თანამებრძოლთა მიმართაც. მას თითქმის მხოლოდ დავითი აინტერესებს, თუმცა „აკატარა“ გამოწვევის მაინც უმეტეს. ეს გამოწვევა გიორგი ჭყონდიდელის, რომლის მასშტაბებსა და გავლენას მის თანამედროვე ეპოქაზე, როგორც ჩანს, გვერდს ვერ უვლის და რამდენიმეჯერ „დასცდება“ მეფისა და პირიქისა, რომელიც ეროვნული დავითის წრდილობა მოქვეყნდა. სხვა ეპოქებსა და სხვა ეპოქებში გიორგის პიროვნება აღბრუნებულია გაცილებით დიდ ყურადღებას მიიპყრობდა.

ძალიან საინტერესოა ფრაზა „თანააზრდელი აღმზრდელი“, რაც, ერთი მხრივ, იმას უნდა იწმინდვდეს, რომ გიორგი დავითის კურსის ერთ-ერთი მთავარი წარმმართველი, იდეოლოგი და დავითის პოლიტიკური აღმზრდელი („ოპას-მეფის სიყრმიტაგანთა პატრონის-მსახურებათა“ – ამიტებს სხვა ადგილას დავითის ისტორიკოსი).

მეორე მხრივ, გიორგი დავითის თაობის წარმომადგენელია, მისი დასის წევრია, თითქმის თანატოლია მეფისა, ყოველ შემთხვევაში, მათ შორის სხვაობა ერთ თაობაზე ნაკლებია. აქედან გამომდინარე, გიორგი ჭყონდიდელის დაბადების თარიღად დაახლოებით 1063-1068 წლებს შორის მუშაუდელი უნდა ვიგულისხმოთ (დავით აღმაშენებელი 1073 წელსაა დაბადებული).

სხვათა შორის, თანამედროვე საზოგადოებაში, არცთუ იშვიათად, გიორგი ჭყონდიდელს მეცდომით დავით აღმაშენებლის „გამზრდელად“ იხსენიებენ. საქმე ისაა, რომ წყაროში გიორგი დავითის „თანააზრდელი“ იხსენიება და არა „გამზრდელად“, ამ უკანასკნელ ტერმინს კი თანამედროვე მნიშვნელობის გარდა წმინდა პოლიტიკური დატვირთვაც ჰქონდა. იგი ერთგვარი „თანამედროვე“, თანამედრობის პირისა თუ სამეფო ოჯახის წარმომადგენლისათვის ოფიციალურად დაკისრებული მოვალეობაც იყო (გვიხსენით, დავით კურაპალატი ბაგრატ III-ის „გამზრდელი“, მოგვიანებით უფლისწულის „გამზრდელი“ სპეციალური თანამდებობის პირს – ათაბაგს ეკისრება). „თანააზრდელი-აღმზრდელი“ კი, როგორც ჩანს, უფრო თანამებრძოლბაა და თანამომადისებას გულისხმობს.

გიორგი ჭყონდიდელი არც მოძღვარია მეფისა, ამ სიტყვის საექსკლუზივო გაგებით. ასეთად დავითი აღმაშენებელი მომღვაწისადმი გაცემულ ანდერძში იოვანეს იხსენიებს, გიორგი კი მეფის მოძღვრად არცერთ წყაროში არ იწოდება, ეს უფრო „დავითის ცხოვრების“ ზემოაღნიშნული ცნობის თავისებური, თანამედროვე ინტერპრეტაცია უნდა იყოს. გიორგი ჭყონდიდელი მეფის „მამა“, „გამზრდელი“, ამ სიტყვების პოლიტიკური, სახელმწიფოებრივი გა-

გებით. „უმეტესცა მამისა“ – დავითის მემკვიდრე ერთგან ასეც გვიხსიათებს გიორგის, უფრო კი – დავითის დამოკიდებულებას გიორგისადმი, თუნდაც – გიორგის ღვაწლს მეფისადმი.

გიორგი ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესი განსაკუთრებული მნიშვნელობის ისტორიული ფიგურაა, იგი „დავითის პოლიტიკის სული და გულია“ (ნ. ბერძენიშვილი). დავით აღმაშენებლის მრავალი გადაწყვეტილების ხორცშესხმა და მისი ცხოვრებაში გატარება სწორედ მის სახელთან არის დაკავშირებული. ნიკო ბერძენიშვილის აზრით, გიორგი აქტიური მონაწილე იყო 1089 წლის აქტისა, როცა 16 წლის დავითი საქართველოს საჭემო-პირობად გამოცხადდა. ამ დროს, როგორც ჩანს, მოხდა სახელმწიფო გადატრიალება, რომელიც სამეფო კარზე გავლენიანმა ჯგუფმა მოახდინა. მართალია, წყაროები ღუმს აღნიშნული მოვლენების შესახებ, მაგრამ, მეცნიერის აზრით, სწორედ გიორგი მწიგნობართუხუცესი იყო ამ გადატრიალების იდეური ხელმძღვანელი.

პირველი წყარო, რომელშიც გიორგის სახელი გვხვდება, არის ცნობილი რუს-ურბნისის საეკლესიო კრების (1104 წ.) ძეგლისწერა. მოსახსენებელში, რომელიც ერთგვარ აღნიშნულ დადგენილებას, იგი საეკლესიო კრების „თვალად“ არის დასახელებული: „ღირსისა მეუფისა ჩუენისა და თუღლად წმიდისა ამის კრებისა ცნობილისა გიორგი მონაზონისა და მწიგნობართუხუცესისა მრავალმცა [არაა წყნელი]“. ამ მოსახსენებლის მცირე ტექსტში რამდენიმე მნიშვნელოვანი ცნობა შეგვიძლია ამოვიკითხოთ:

1) 1104 წლისთვის ბერი გიორგი სამეფო კანცლარისის ხელმძღვანელია, მეფის მწიგნობართუხუცესია. ეს, როგორც ჩანს, ტრადიციაა: მა-

ნამდებ ჩვენთვის ცნობილი სხვა მნიშვნელოვანობის მქონე სასულიერო პირები, ბერები იყვნენ.

2) გიორგი ფაქტობრივად კრების მუშაობის წარმმართველია (ოფიციალურად, ცხადია, კრებას იმპარატორი მხედველობაშია – კათალიკოსი იოანე ნარუქელელი); დავითთან ერთად კრების მონაწილე ერთ-ერთი მთავარი ინიციატორია; იგი, როგორც მნიშვნელოვანი მთავარი, მეფის წარმომადგენელი და მისი ინტერესების მთავარი დამცველია საეკლესიო კრებაზე, იგი კრების მშენებელია, „თვალა“, მაგრამ ამას გარდა გიორგი დავითის „თვალა“ კრებაზე (მოუხდავად იმისა, რომ დავითი მეფეა, იგი, როგორც საერო პირი, უშუალოდ ვერ ჩაეროდა კრების მუშაობაში); როგორც ჩანს, გიორგი მონაზონი ყველაზე აქტიური ფიგურაა კრებაზე, იგი, როგორც სამეფო ხელისუფლების წარმომადგენელი და უკვე საკმაოდ მოძლიერებული ხელისუფლებით ზურგმყარებული, მთავარი „ბრალ მდებელი“ და მამხილებელია უღირსი ლეთისმსახურებისა თუ ეკლესიაში დამკვიდრებული მანიკერი ჩვეულებებისა;

3) კრების მონაწილეებს ჟამს გიორგი ვერ არ არის მსოფლიო, ანუ უმნიშვნელოვანესი რეფორმა – მსოფლიო-მნიშვნელოვანობის მქონე მნიშვნელოვანობის თანამდებობის შექმნა – ვერ არაა გაზომილი.

ბული. სანტრესისა, რომ მოსახსენებელში ბერი გიორგი მოხსენიებულია როგორც „მეფე“, როგორც ჩანს, მეფის მნიშვნელოვანობის გამო.

რუს-ურბნისის კრებამ ბერი „მეფელი“ ნესი შეცვალა და გაასწორა, თანამდებობებიდან გადააყენა უღირსი სასულიერო პირები, რომლებსაც პატივი გვარიშვილობით ჰქონდათ მიღებული და მათ ნაცვლად აღაზევა ღირსი კრება. კრების დიდ მნიშვნელობაზე კარგად შეტყვევებულ იქნა, რომ დავითის თითქმის ყველა რადიკალური ქმედება სწორედ ამ კრების შემდეგ არის განხორციელებული: კახეთ-ჰერეთის შემოერთება, ბაღვაშითა დამარცხება, გელათის მონასტრის მშენებლობის დაწყება, მნიშვნელოვანი ციხე-ქალაქების განთავისუფლება თურქთაგან, ყივჩაღთა ჩამოსაღება... რუს-ურბნისის კრება თითქმის ბაზისი იყო, რომელსაც დავითის საქართველო დაუმტკიცებდა, კრებაზე ცენტრალური ფიგურა კი გიორგი მნიშვნელოვანობის იყო.

მოუხდავად იმისა, რომ გიორგი მსოფლიო დავითთან ერთად აღმასრულებელი სიყმიდანვე დაბოლოებული პირები ჩანან, გიორგის სახელი მუშაობისთან არც დავითის გამეფებისა და არც რუს-ურბნისის საეკლესიო კრების ამბებთან დაკავშირებით არ გვხვდება. პირველად გიორგი მსოფლიო დავითის ისტორიის ქალაქ სამშვილდის

აღებასთან დაკავშირებით იხსენიება: „ამა ჟამადმე ქალაქი ტფილისი, რუსთავი, სომხითი, ყოველი, სამლდე, აგარანი თურქთა, ქორდეს, ხოლო თრიალეთი და კლდე-ქარსი ჰქონდეს თევდორეს, მსოფლიო დავითის დისწულსა, კაცსა გიორგისა და დიდად მყოფსა. რამეთუ მეფე რა გარდავადის აღუზნეთა, უმცროვე ემხოვადის თურქთა და მათთა ციხივანთა; მას ჟამსა გარდავადა მეფე იმიერ; შეკრებს გიორგი მსოფლიო დავითისა და მნიშვნელოვანობისა წინაშე თევდორე, აბულეთი და ივანე ორბელი, და სიმარჯეთი მოიპარეს სამშვილდე.“

ვინაიდან რუს-ურბნისის საეკლესიო კრებაზე (1104 წ.) გიორგი ვერ მხოლოდ მეფის მნიშვნელოვანობისა, თურქთაგან სამშვილდის განთავისუფლებისა (1110 წ.) კი იგი უკვე ორი თანამდებობით იხსენიება, მაშასადამე, სამეფო ხელისუფლების უმნიშვნელოვანესი და უპრეცედენტო რეფორმა – მსოფლიო-მნიშვნელოვანობის მქონე მნიშვნელოვანობის შემოღება – დავითის აღნიშნულ შუალედში განხორციელებულია. უფრო კი საფორმულია, რომ ეს ახალი თანამდებობა მეფის საეკლესიო კრების დასრულების შემდეგ მალევე შემოვიდა.

მნიშვნელოვანობის მქონე მნიშვნელოვანობის ხელმძღვანელი იყო, მსოფლიო დავითი კი – მსოფლიო დავითის ეპისკოპოსი. პირველი საგრო თანამდებობა,

მარაგის საკათედრო ტაძარი (VI-X სს.)

მერი - ბაქალავტი. როგორც ჩანს, ახალი პოლიტიკური ინსტიტუტის შემოღებისას დავით ადამაშვიტის ჩანადფირი ასეთი იყო: ეპისკოპოს, ვითარცა ბერს, არ ჰყავდა მეუკიდველი, ამიტომ ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესობას, სხვა სახელგუბობათან განსხვავებით, არ ექნებოდა თანამდებობის სამეუკიდველი გადაცემისტი დადგენიკი; ახალი ინსტიტუტი, ყველა სხვა „ბოლშეგან“ განსხვავებით, პარალელურად არ გულისხმობდა გარკვეულ მინიმუმდებობას; ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესობას, ვითარცა სამეურ ხელისუფლებასთან უშუალოდ დავაკითველ თანამდებობას, ღიდი რალი უნდა მეკურულებიან გაძლიერებულ დიდგვაროვანთა და ადგილობრივ მმართველთა უფლებების მეკვეტის ნაკემში; ჭყონდიდი ერთ-ერთი დანიშნული საეპისკოპოსო ცენტრი იყო შუა საუკუნეების საქართველოში, ამრიგად, ორი მაღალი - საკრი და საეკლესიო თანამდებობის მურწყნით სამეურ ხელისუფლებას საშუალება ეძლეოდა ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესის მეშვეობით და თანადგამით საეკლესიო საკითხების მოგარეზბა. უკვე ლაიდ მიელი მონაწილეობა. ამერიდან ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესი დავაკითვიდად მთავრობის მეთაური, მეფის მთავარი მრჩეველი ხდებო, იგი „გიოთა მამა არს მეფისა, გარე ყველა საურევე უსიხოდ არ ექმნის“ - მის გარევე არერიტი საემე არ წყდება, გვამცნობს სამეურ კარის წესდებულება - „ბოლშეგის კარის გარეგება“.

საინტერესოა, რომ ბერი გიორგი სამეფო კარზე ახალა, მანამდე უპრეცედენტო თანამდებობის შექმნის შემდეგ დაინაწირობული კაცია კი არ არის, არამედ პირით, ჭკონდიდელ-მწიგნობართულებითაა მისი გაცემა-სისის ადამიანისთვის შექმნილ, მისი შესაძლებლობების მოღვაწეზე გათვლილ თანამდებობას უფრო ჰგავს. მართლაც, როგორც ჩანს, გიორგიც ჭკონდიდელ-მწიგნობართულებების „უძისობა“ სახელმთიფობრებად მნიშვნელოვანი სამეფო არ იგვეგდება და არ წყდება. მიუხედავად იმისა, რომ გიორგიც სასულიერო პირია, მეტიც – ეპისკოპოსია, მისი, როგორც ოკუპირებული ქვეყნის მთავრობის ხელმძღვანელობის, ერთ-ერთი უპირველესი საზრუნავი თურქ-სელჩუკთაგან ქვეყნის განთავისუფლებაა. ამიტომაც ხელმძღვანელობის იგი სამეფო ოპერაციებს.

ზემოთ ვნახეთ, რომ მეფის ერთგული დიდებულები სწორედ გიორგისთან იკრიბებოდნენ და მისი მეთაურობით „სიძარაჯეთი იპარავდნენ“, ანუ უსისხლოდ თუ მცირე დანაკარგით, მოხერხებით იცდებენ ხელთ თურქთა მნიშვნელოვან პლაცდარმს ქვემო ქართლში – ციხე-ქალაქ სამშვილდის.

5 წლის შემდეგ "ნარილო გიორგი ჭყონდიდელმან რუსთაველიცა, მეფისა მუხრანს ყოფასა" (ახალი "სახელოს" შემოღების შემდეგ წყაროებში

ჟურნალდობა მხოლოდ ჟურნალდის მენეჯერისთვის არაა, ჟურნალდის მენეჯერისთვის ჟურნალდობა გულისხმობს: როგორ ჩანს, დავით აღმაშენებელი ხშირად მამრთაზეა და შეთქმულ - გაეცალის მტრის დისლოკაციის ადგილზე და ამით მისი ყურადღება მოაქცეოს. ასეთ დროს მიაგანსარადლის ფუნქციას გიორგი ჟურნალდის იღებს. სამშელოს დარად ის ხელმძღვანელობს თურქთა ქალაქ რუსთას განათავსებასა და

რკალიშვილი ნელ-ნელა ვინროდებოდა და დავითის უმთავრესი მიზან-
ი - „ითხას ნელ კონტრეული სპარს-
თა“ - ქალაქი თბილისი ახლოვდებოდა.
სწორად გიორგი ჭყონდიდელ
უნდა ყოფილიყო ყოჩაყათა ჩამოსახ-
ლების გზით ძლიერი რევოლუარული
არმიის შექმნის ერთ-ერთი ინიციატო-
რ და სულისჩამდგომი. ამიტომაცაა,
რომ ჩრდილო კავკასიაში მეფარი ყო-
ჩაყაების სამხრეთელოში გადმოსახლე-
ბის მიხედვით ოსეთში მიმავალ დავითს
თან ახლავს გიორგი ჭყონდიდელიც;
„ამისთვისცა იძილუა მეფე წარსლვად
ოუსესი; და სიტყვასავე თანა წარე-
ჭართა და თანაწარბატანა გიორგი
ჭყონდიდელი, მცნებარითუღვრეს
თესი, კაცი სრული ყოფილთა სიკეთე-
თა სულისა და წირცოთასა, სავეს სი-
ბრძნითა და გონიერებითა, ვანშრახი,
სვანი და ფრთხილი, თანა-აღწრდილი
[პატრონითა], აღმზრდილი პატრონისა
და თანა-განკადვლი ყოფილთა გზა-
თა და საშქურთა და ლუწათა მითხათა.

თუმცა ძლიერი საკრიტიკოსა და პატირობითაა ერთად აღიქმულ ქალაქში ტრიუმფით უწვდესა ევლარ მოქონარ დადიოთი გზათა თანაგზაუგადღი. ოქროს ხანის საქართველოს ერთ-ერთი მთავარი შემოქმედ- გიორგიჟ ჭყონდღი-ღილი დიდგროსი ბრძოლად 3 წლით და ტფილისის აღებამდე 4 წლით ადრე გარდაიცვალა: ამჟინ ოცსთის ყოფნას მოვიკვალა გიორგიჟ ჭყონდღილი, თავს-მეცხეი სიყრმიობათა პატრონის-მას-ხურეგათა და პატივითა დღითა ნარ-მოგზავნა მონასტრისა ახალსა და მუნ დავებარა, რომელი იღვალა ყუველმან სამეფოჟან და თუთ მეფეჟან უმეტეს-გა მამისა შემოსილთა მავისათა ორ-მოდო, დღი, ვიდრემდის იფეა ვახტანგ, რომლისა ბარეგითა დაჟანსა გლოჟან,

საინტერესოა, როგორ მკაფიოდ უსვამს ხახს მემბრანები მეფის დამოკიდებულებას გიორგი ჭყნდიანის მიმართ, მაშინ როცა დავითის მამა — გიორგი II ტახტიდან გადადგომისას თუ გადაყენების შემდეგ არც კი ახსოვს, ასე განსაჯეთ, მისი გარდაცვალების შესახებაც არაფერს გავამცდობ და ამ ფონზე თითქმის დემონსტრაციულად უსვამს ხახს — ჭყნდიანის მამაზე და «მამაზე მეტიც» დავითისთვის, იმდენად, რომ მხოლოდ მეორეს — ვახტანგის დაბადების სიხარულზე გაახდენისა მამა მეფის, რომელიც 40 წელი იჯალაფა თანამეფობისას.

გიორგის შემდეგ ჭყონდიდელ-მწიგ-
ნობართუხუცესობას მისი დისწული -

სეზონი იღებს, რომელსაც მჭიდროვანების დაბაჟების შემდეგ აქვთ წყნა და მშვიდად ღვინო. როგორც ან ფაქტობრივად, რაკეტა, პრაქტიკულად "სახელმწიფო" გიგანტის შემდეგ ითავსებს სახელმწიფოებრივად მნიშვნელოვან სამხედრო საქმეში აქტიური მონაწილეობას. ისიც ამბობა, რომ დავითი უზონოდ ენდება ახლა მხოლოდ გიგანტის, არამედ მის ახლო მათესთან წრესაც: გაიხსენოთ, მისი კიდევ ერთი დინამიკური თედორე მართავს ასევე ძალზე მნიშვნელოვან მხარეს - თორაღის (დამირიხტაკიული ცენტრი - კლდისკონს (ციხე), რომელიც უნდა მეფის ყველაზე ძლიერი ოპოზიციის - პალატი-თა საგარეულოს ხელში იყოს - ბაღათი თორაღით და კლდე-კარნი ჰქონდეს თედორეს, ჭყინდილიდანა დინაულისა, კაცა გიორგისა და დიდად მეფისა).

მეცნიერმა შორის დავაა იმის თაობაზე, თუ სად დაიკრძალა ოქსელიდან ჩამოსვენებული ჭყონდიდელ-მთხრობართუბელი. გამოთქმულ მოსაზრება, რომ გიორგის საძიებო მოედანებზე უნდა იყოს, რადგან მოგვიანებით წყაროები წინდება გიორგი ჭყონდიდელის სულის საოხად მოიშვიდებოთ საგანგებოდ დაყენებული „მწირელი“. აკე დატოვის საგანგებო ზრუნვის საგანია მომადიების ლაქრა. თუმცა, მოუხდავად იმისა, რომ დატოვი ახალ, დიდ ტაძარსაც აგებს მის რჩეულ მოსახტომში, მემატიანე მომადიებს მინც რომ მოიხსენებდა „აქადა მოსახტრად“. ასეთად, (ცხადი გელათი უნდა ეკულისმბოთ, რომელიც მეფემ სამეფო საკაღლადც აქცია. „პატოთია დიდთა“ სამეფო საკაღლად გასეოთინლ მოსახტრემ დაკრძალვა კიდევ ერთხელ უსვა მის ხაზს გიორგი ჭყონდიდელის ღვაწლს დატოვის საბარბოლოს მოქმადი

ნაერთოთა სიმჭირის გამო ჩვენთვის უარჩევად რამ არის უცნობი გიორგი ტყე ჭონდიდელის ღვინლის შესახებ, თუმცა ის "მცირედიც", რაც შემოგვრია, სრულიად საკმარის აღმოჩნდა საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის წინადა სინოდისათვის, რათა 2005 წელს გიორგი ტყე რდიდელო წინადათა დასმის შეკრებაზე.

ჭამათასელას საფლავიც წარუბოცა იმ დიდი საბუნძოლო და სახელმწიფო მოღვაწისა, რომლის შესახებაც დიდებული სიტყვები წარმოთქვა სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა ილია II-მ 2008 წლის 25 სექტემბერს, გიორგი ჭყონდელის სენიების დღეს ჭყონდიას (მარტვილის) ტაძარში ქადაგებისას.

რომ არ ყოფილიყო დავით აღმაშენებელი, არ იქნებოდა გიორგი ჭყონდიდელი და რომ არ ყოფილიყო გიორგი ჭყონდიდელი, არ იქნებოდა დავით აღმაშენებელი...”

სვეტის დეკორის დეტალი.
გელათის მონასტერი.

მარიამისა და ელისაბედის შებენი.
გელათის მონასტერი (XII ს.).

XII ს-ის დასაწყისში, უკვე დამოუკიდებელი და ეკონომიკურად მომძლავრებული საქართველოს მეფემ დავით IV აღმაშენებელმა (1089-1125 წწ.) გადაწყვიტა დასავლეთ საქართველოში, ქუთაისის (მამონდელი სატახტო ქალაქი) მახლობლად აეშენებინა გამორჩეული ქრისტიანული ტაძარი. ყოვლად უნაკლო და მშვენიერ ადგილას, გელათში, 1106 წელს დაიწყო ტაძრის მშენებლობა, მეფეს ამოცანად ჰქონდა დასახული, ეს ტაძარი ყოფილიყო „აღმაშენებელი ყოველთა წინააღმდეგთა ქმნულთა“, გამორჩეული „სიერციტა და წიფთა სიკეთითა და სიმრავლითა, და მოქმუნლობისა შუესწარებლობითა“. მეფემ ტაძარი, რომლის მშენებლობას უშუალოდ ხელმძღვანელობდა და ცალკეულ სამშენებლო საქმიანობაში მონაწილეობდა კიდეც, წმინდა ღვთისმშობელს მიუძღვნა („ტაძარი ყოვლად წმინდისა და უფროსად კურთხეულსა დედისა ღმრთისა“). მშენებლობა თითქმის ოცდახუთი წელი მიმდინარეობდა. „დადაიბთა ქრონიკა“ გვაუწყებს, რომ „წელს ჩრლ (1130 წ.) დავით აღმაშენებელმა გელათი აღაშენა“. აქ, ცხადია, შეგდგამა 1130 წელს დავით აღმაშენებლის მოხსენიება. იგი 1125 წლის 24 იანვარს გარდაიცვალა. თანაც შეფი თავის სიკვდილისწინა ანდერძში საგანგებოდ აღნიშნავს: „... დაარსა მონასტერი, სამარხივე ჩემი და საძვალე შვილთა ჩემთა უსრულად“. დავით აღმაშენებელი მონასტრის მშენებლობის გასრულებას მის პარამოს, საქართველოს შიშავად მეფეს დემეტრეს აკისრებს: „ან შეიღმან ჩემნან დიმიტრი სრულყის ყოვლითურთ“. მართლაც, ტაძარი დემეტრე I-ის ზეობისას, 1130 წელს გასრულდა. გელათის მონასტრის აღშენება რომ დავით აღმაშენებლის სახელს დაეკავშირდა, ეს სრულიად ბუნებრივია, რადგან იგი იყო ამ საქმის თაოსანი, დამწყები და დასრულებითი

ნაწილის შემსრულებელი. „გელათის გულანში“ საგანგებოდაა აღნიშნული: „დავით მეფისა, აღმაშენებლისა დიდისა მის მონასტრისა (გელათისა) და მისა მისისა მეფისა დანილ მონაზონისა (დომიტრისა) საუკუნოვცა არს სახსენებელი და კურთხევა მათი“.

არსებითი და უმნიშვნელოვანესია ის ფაქტი, რომ დავით აღმაშენებელმა გელათის ტაძრის მშენებლობის დაწყების პარალელურად ამავე წწ-ში დააარსა უმაღლესი სკოლა, უნივერსიტეტის ტიპის დაწესებულება, რომელიც პირობითად სამეცნიერო ლიტერატურაში აკადემიად იწოდება.

XII ს-ის დასაწყისში საქართველოს სახელმწიფოში შეიქმნა კეთილნამყოფიერი გარემო ზალხის სულიერი განვითარებისათვის, ფართო გზა მიეცა კულტურულ აღმშენებლობას. ამასთან, შეიქმნა რეალური წინამძღვრები მალაღ დროის უმაღლესი განათლების ცენტრის – უმაღლესი სკოლის დაარსებისათვის. ეს წინამძღვრები ასეული წლების განმავლობაში ყალიბდებოდა. ტაოკლარჯეთში გაშლილი კულტურული საქმიანობა, საზღვარგარეთ არსებული ქართული კულტურის კერები, მალაღ განათლებული ქართველი მოღვაწეები და საქართველოში შექმნილი მტკიცე ეკონომიკური თუ პოლიტიკურად მდგრადი ვითარება რეალურ საფუძველს ქმნიდა კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობის ახალი ეტაპის დაწყებისათვის.

წინამდებოლეა, რომ ახალი ეტაპის დაწყება თავს იდო დავით IV აღმაშენებელმა, რომელიც სრულიად საქართველოს რეალური გამაგრებელი იყო („მეფე აფხაზთა, ქართველთა, რაზთა, კახთა, სომეხთა, შირვანთა და შაჰან-შა“) და ქრისტიანობის დიდ ქონავად ითვლებოდა („მახვილი მესისა“) ახლო აღმოსავლეთში. დავით აღმაშენებელი

ღვთისმშობლის მონასტრის გამოსახულება შიგთავსგეგმით. გელათი (1126-1130 წწ.).

თავად იყო ღრმად განსწავლული, უკანათლებლესი პიროვნება. მემბატიაზე („ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დადიანისი“) განცვიფრებული პეყება მის მიერ ნიგინის განსაკუთრებული სიყვარულის ამბებს. ბევრს კითხულობდა მშვილობიან და, რაც ძნელად წარმოსადგენია, ბრძოლის დროსაც. მისი გადამადგილების შესაბამისად თან დაჰმკონდათ ნიგნები (ბიბლიოთეკა), რომელთაც დავით აღმაშენებელი შესაძლო შემთხვევაში გატაცებით კითხულობდა. იგი ზედმინევენი იყო დაუღუღლებელ ღვთისმეტყველებას. საგულისხმოა, რომ როცა ქართველ და სომეხ საეკლესიო მოღვაწეთა შორის გაიმართა პაექრობა ქრისტიანული დოგმატების თაობაზე და ეს კამათი დიდხანს გაგრძელდა („ცისკრითგან ვიდრე ცხრა ჟამამდე“), დავით აღმაშენებელი (მასთან ერთად იყვნენ იოანე ქართლის კათალიკოსი, არსენ იყალთოელი, ეპისკოპოსი და მელაბანოზი) თავად ჩაერია საქმეში. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ცნობით, მეფე „ესე ოდენთა იგავთა და სახეთა წინადაუდებელა, აწსნათა საკრეუელთა მიერ წინადაუდგრამელთა და უცილობელთა“. მეფის საკრეუელებმა და მფუღუღელთა საბუთრობისამ გამოგნა მონიწილადგვენი („უასაუბო ყვანა და ყოვლად უსიტყველ“). სომეხმა საეკლესიო პირებმა თავი დამარცხებულად ცნეს და მეფეს მიმართეს:

„ჩვენ, მეფეო, მონაფე გუოვოუნე ამით მოძღუართა თქუენთა, გარნა, ვითარ ეხედეთ, შენ სამე ხარ მოძღუარი მოძღუართა, რომლისა ბრჭალსა ვერ მიმწუთარ არიან ეგე მოძღუარი საგონებელი თქუენნი“.

დავით აღმაშენებელი ავტორია შუა საუკუნეების ქართული კულტურული-ედიოლოგიური და ესთეტიკური მრანასის გამომხატველი ნაწარმოებისა „გალობლის სინანულისანი“, რომელშიც მთელი სიღრმითაა გავრცობილი სასულიერო ლირიკაში დამუშავებული (ეფრემ ასური, იოსებ და თეოდორე სტუდიტები, ანდრია კრეტელი, იოანე დამასკელი და სხვანი) სინანულის მოტივი. დავით აღმაშენებელი თავის ნარმოადგენს როგორც უდიდეს ცოდვილს და ამბობს, რომ არ არსებობს დანაშაული, მის სულს არ ამძიმებდეს. თავის ასეთ დამდაბლებამ ვლინდება ზნერსული ადამიანის მაღალი ეთიკური მრანაში. „გალობანი სინანულისანი“ შიშეცოდებათა შეგნებით დაძლეულია ცოდევა და ადამიანის დაცემით გამოწვეულ სედას ახლავს ნათელი სხივები ადამიანის სრულქმნის რწმენისა.

სწორედ მაღალი ზნეობისა და ღრმა განათლების პიროვნებას შეეძლო ეფუძრა ქვეყნის კულტურისა და განათლების ამაღლებას. სომეხი მემბატიაზე ვარდნ ბარბერდეცი საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ დავითი „ძლიერ

ზრუნავდა ცოდნისმოყვარე ივერიის ხალხზე“. საქართველოს მეფის ორმოცი ბავშვი აურჩევია და ცოდნის მიღების მიზნით საბერძნეთში გაუგზავნია, რათა ესწავლათ ენები, შეესრულებინათ თარგმანები და ჩამოეტანათ, რაც მათ გააკეთეს კიდეც. სამი ამთავანი შემდეგში ცნობილი გახდა თავისი მოღვაწეობით.

და აი, ყოველმხრივ – ქვეყნის პოლიტიკური და ეკონომიკური დონით თუ საკუთარი ეთიოიოლუი ცოდნით – მზად მყოფმა დავით აღმაშენებელმა „მოიგონა აღმენება მონასტრისა“. აღმენება მონასტრისა“ გულისხმობდა, რომ სასულიერო ცენტრის გვერდით აუცილებლად უნდა ყოფილიყო სასწავლო დაწესებულებაც – უმაღლესი სკოლა. ამ უკანასკნელის ამოცანაც, როგორც ზემოთაც ითქვა, განსაზღვრული იყო. იგი უნდა ყოფილიყო „სასწავლოდ ყოვლისა ეკილისად, მოძღუარად სწავლულებისად“. მოთხოვნა მაღალი იყო, განხორციელებაც, შესაბამისად, რთული იქნებოდა. მეფემ საგანგებოდ შეარჩია ადგილი სამონასტრო კომპლექსის ასაგებად – „ხოლო საბელი მისი გელათი“. გელათი, როგორც აღინიშნა, საქართველოს იმდროინდელი დედაქალაქი, ქუთაისის მახლობლად მდებარეობს და თავისი განსაკუთრებული სილამაზით გამოირჩევა. იგი მდინარე წყალნითელას მარცხენა მხარეზეა

არსენ ივლილოლი. კრებული (XVIII ს.).

შეფენილი, მთაგორიანია, ამასთან, ტყით მდიდარია და მწვანეშია ჩაფლული. ამგვარად, მონასტრის აგება გადამწყდა ადგილსა ყოვლად შეენიერის და ყოვლითურთ უწყალოლსა. გადამწყდა, რომ იგი ღვთისმშობლის სახელობისა უნდა ყოვლილყო (ყოვლად წმიდისა და უფროსად კურთხეულისა დედისა ღმერთისა). ამოცანად იქნა დასაბუღი, რომ ტაძარი ყოვლილყო აღმამტებული ყოვლეთა წინანდელთა ქრულთა. ამასთან, მშენებლობის პარალელურად მშობენა უმაღლესი განათლების კერა - გელათის აკადემია, უნივერსიტეტის ტიპის დაწესებულება.

დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი განსაკუთრებით უსვამს ხაზს იმ მიზანს, რომელიც საქართველოს მეფედ ახალ სასწავლო ცენტრს დაუსაბა - იგი უნდა გამამდარყო ყოვლისა აღმოსავლეთისა მეორედ იერუსალიმად და სხვადათიანად, ფრიად უაღრეს მისსა საღმრთოთა შინა წესთა. როგორც გვხვად, ამოცანა ძალზე მნიშვნელოვანია: გელათში უნდა შერწყმოყო ყველა ის მაღალი ღირსება, რომლებიც იერუსალიმსა (რწმენის - ქრისტიანობის საფუძველი და ცენტრი) და ათენს (სიბრძნის, საეროფილოსოფიური მეცნიერების, განათლების ცენტრი) გააჩნდა; აქვე იყო ცნობილი უმაღლესი სკოლები, გელათის აკადემია (უნივერსიტეტი) მათი მიქვიდრე უნდა გამამდარყო და უფრო მაღალ საფეხურზე („უაღრესსა მისსა“) ასულიყო.

ამგვარად, დავით აღმაშენებლის მიზანი ნათელი იყო - გადაეცემა გელათი მაღალი დონის კულტურულ-საგანმანათლებლო და სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრად. გელათის აკადემიადარსებულთ უნდა იყოს 1106-1110 წწ-ში, ე. ი. ღვთისმშობლის სახელობის ტაძრის მშენებლობის გასრულებამდე. სასწავლო ცენტრისთვის საჭირო შენობა ამ დროისათვის უკვე აგებული იყო. აქ ყურადღებასიასცევია ერთი გარემოებაც. თ. ჟორდანიას „ქრონიკებში“ მოაქვს ცნობა იმის შესახებ, რომ საეკლესიო მუზეუმის ხელნაწერ გულანში (№186), რომელშიც მოხსენიებული არიან დავით აღმაშენებელი და დემეტრი I (დავით მეფისა აღმაშენებლისა დიდისა მის მონასტრისა და მისა მისისა მეფისა დანილი მონასტრისა საუკუნო არს სასხენებელი და კურთხევა მათი... დიდის საყდრისა გენათისა აღმშენებლისა მეფეთ მეფისა დავითის საუკუნომცა არს სასხენებელი...), იქვე ბაგრატიცა ნახსენები (ბაგრატ აფხაზთა მეფეთ-მეფისა საუკ... თანამეცხედრისა მისისა დედოფალთ-დედოფლისა ელენესი). მეცნიერი მიიჩნევს, რომ აქ მოხსენიებული ბაგრატი არის ერთიანი საქართველოს პირველი მეფე ბაგრატ III (975-1014 წწ.) და რომ მას აუშენებია გელათში წმიდა გიორგის ეკლესია. ამის საბუთად თ. ჟორდანიას მოაქვს ის ფაქტი, რომ იმერეთის მეფე გიორგი ბაგრატის ძე (1565-85 წწ.) 1569 წლის ერთ საბუთში გელათის წმიდა გიორგის ეკლესიას უწოდებს „ბაგრატ მეფის

ეკლესიას“. ამასთან, იგი თვლის, რომ „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისა“ ტექსტის ერთი ადგილი - „რომელსა შინა (გელათს - რ. მ.) ვითარცა მეორე ცარ ადგარათხა ტაძარი ყოვლად წმიდისა“ - არასწორადაა ნაითხუთი. თ. ჟორდანიას მიიჩნევს, რომ აქ ნაცვლად „მეორე ცა“-სი უნდა იყოს „მეორეცა“ (იგი იმონმებს საეკლესიო მუზეუმის „ქართლის ცხოვრებას“ (№131) და მართამ დედოფლისეულ ცნართიხის საზოგადოების №30) ტექსტს. ამ შემთხვევაში გამოდის, რომ დავით აღმაშენებელს მეორე ეკლესია აუშენებია, წმიდა გიორგისა კი ადრე იყო ამენებული. თ. ჟორდანიას თავად აღნიშნავს, რომ „მტკიცე საფუძვლები თქმულისა ვერ ეუწყენეთ“ და არ გამოირცხავს, რომ რაღაც ნაწილის მამულებით ბაგრატ IV-ც (1027-1072 წწ.) იყოს. თუმცა ბოლოს სამართლიანად დასკვნის, რომ გელათის წმიდა გიორგის ეკლესიაზე გარკვეული ამაგი მიუძღოდნა იმერეთის მეფე ბაგრატ III-ს (მრავალთა გულ-სმოფენებითა ჭელეყავით საყდრისა და მონასტრისა წა- გიორგის მეორედ აღმშენებლად...“). საქმე ისაა, რომ XVI ს-ის დასაწყისიდან ოსმალეთმა საქართველოს შემოუტია. 1510 წელს ოსმალთ ღამქარი სელმის მეთაურობით იმერეთს შეესია. მოაპირა ქუთაისი და ბევრი სოფელიც მიაყლა, გელათიც გადაუწავს. გელათური გულანი (XVI ს.) გვამცნობს, რომ 1510 წლის 23 ნოემბერს ოსმალებს გადაუწავთ „საყდარი ქუთაისისა და გელათი“. იმერეთის მეფეს ბაგრატ III-ს დიდი სამუშაოები ჩაუტარებია: გელათისთვის დაუშენებია ძველი და მუწირავს ახალი მამულები, ალუდგენია წმიდა გიორგის ეკლესია, მოუხატავს წმიდა გიორგისა და ღვთისმშობლის ტაძრის კედლები, განუახლებია მოაპირანგელოზის ეკლესიაც, მასვე დაუარსებია იქ სპიკოპოსო კათედრა. ღვთისმშობლის ტაძრის ერთი ფრესკა, რომელიც XVI ს-ს განეკუთვნება, საინტერესო მახალს გვაძლევს ტაძრის ისტორიისათვის. ჩრდილოეთ კედელზე გამოსახული არიან გელათის სამონასტრო კომპლექსის ამშენებელი თუ განმაახლებლები: დავით აღმაშენებელი, რომელიც გამორჩეული სიმაღლისა სხეებს შორის, ცალ ხელში გრაველი უჭირავს, მეორეში კი ღვთისმშობლის ტაძრის მოდელი. აქვე წარწერაა: დიდი, მეფეთა შორის წარჩინებული, აღმაშენებელი, საუკუნომცა არს სხენება დავით მეფისა, ამინ; დასავლეთ საქართველოს კათოლიკოსი ევდემონ ჩხტიძე, იმერეთის მეფე ბაგრატ III, დედოფალი ელენე (ბაგრატ III-ის მეუღლე), იმერეთის მეფე გიორგი ბაგრატის ძე, დედოფალი რუსუდანი (გიორგი ბაგრატის ძის მეუღლე). მეფე გიორგისა და რუსუდან დედოფლის მუამი გამოსახულია მათი მეცნიერებათა ვაჟი ბაგრატი. გელათის მონასტრის აღდგენა-განახლებისათვის ბაგრატ III გელათის „მეორედ აღმაშენებლად“ მოიხსენიება.

წმიდა გიორგის ეკლესიის ამენების

დრო, შესაძლოა, რამდენადმე საკამათო იყოს, ერთი კი აუცილებლად საპარადებელია: 1106-1110 წწ-სათვის სასწაულო ცენტრის (აკადემიის) შენობა სრულ მზადყოფნაში იყო.

უპირველეს ყოვლისა, საჭირო იყო გელათის აკადემიის სათანადო კადრებით უზრუნველყოფა. საქართველოს მეფე სწავლულ-მეცნიერებს ეძებდა არა მარტო საქართველოში (ათხთა ოდენ სამეფოთა შინა), არამედ საზღვარგარეთაც („ქვეყნისა კიდეთად“). დავით აღმაშენებელი მაღალი კრიტერიუმებით უდგებოდა სწავლულთა შერჩევას. აუცილებელი პირობა იყო „სინამიდე, სიკეთე, სისრულე, სულიერითა და ზორცილთა სათნოებითა აღსავსეობა“. მეფის მცდელობამ თავისი შედეგი გამოიღო – „შემოიკრიბნა კაცნი პატოსანნი ცხოვრებითა და შემკული ყოვლითა სათნოებითა“. ამგვარად, გელათის აკადემიაში (უნივერსიტეტი) შეიკრიბნენ ქართული მეცნიერებისა და კულტურის ყველაზე გამოჩენილი პირები, რამაც ამ უმაღლესი სკოლის, როგორც კულტურული და სასწაულო კერის, მნიშვნელობა უარესად გაზარდა და ფრიად ავტორიტეტული გახადა. გამოჩენილი ქართველი მოღვაწე, პოეტი იოანე შათლია ზიტაძის ასახაზ გელათის, მას რომა და ელადას ადარებს (გაიხსენოთ: დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი მას იერუსალიმსა და ათენს ადარებდა):

„ახალო რომო, შენთვის

თქვეს, რომო

უფროს იქმნესო მყოფთა

ყოველთა:

ენატრი ელადასა, თვთ მას

გელათსა,

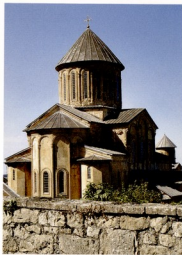
სად რომ დაჰკრძალებენ

მნადათ სხელთა“.

(„აბდულმესიანი“)

რომთან (გაეიხსენოთ, რომ კონსტანტინოპოლის დაცემის შემდეგ რუსეთში მოსკოვი მიიჩნდათ „მესამე რომად“) და ევროპასთან გელათის შედარება ნაოღად წარმოაჩენდა იმ პრეტენზიას, რომელიც იმ დროს საქართველოს გააჩნდა. ზემოთხსენებული შედარებები არ იყო იოანე შათლიის მხოლოდ პოეტური აღმაფრენის შედეგი. ეს ქვეყნის გარკვეული ამბიციაც იყო. გელათის აკადემია, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, უნივერსიტეტის ტიპის დაწესებულება იყო და განვითარებული ფეოდალიზმის ხანის პირველი უმაღლესი სასწავლო ცენტრი. იგი რელიგიური მოთხოვნილებების ნიადაგზე შეიქმნა და უწინარა იმ იდეოლოგიურ მოძრაობას, რომელიც გაზს უკაფადეა ქართულ რენესანსს.

გელათის აკადემიაც ეპოქის პირმო იყო და იმ დროის კვალობაზე საზოგადოების წინაშე დასმულ პრობლემებს ემსახურებოდა; იგი დაფუძნდა, როგორც ზემოთაც აღვნიშნა, „სასწავლოდ ყოვლისა კეთილსადა“. XII ს-ის ათიან წწ-ში გელათის აკადემიაში მოღვაწეობას იწყებს იოანე პეტრიწი. იგი დავით აღმაშენებელმა საგანგებოდ მოიწვია. პეტრიწიც მიენდო მეფეს („ადა-

გელათის მონასტერი

ვითის გამგონებისა და წყალობათა და თანადგომისა მინდობილანა“) და მთელი ძალით შეუდგა მოღვაწეობას („ან შეძლებისაბერ და ძალისა ჩემისა ანცა ვილონო“). იოანე პეტრიწი, ადრე შევიწროებული რეაქციული სასულიერო წრეების მიერ, დავით აღმაშენებლის თანადგომით, გელათში წაღმაცემით აგრძელებს სამეცნიერო-ფილოსოფიურ მოღვაწეობას. იოანე პეტრიწი აშკარად გამოხატავს უკმაყოფილებას და ნანწყინობას ზოგიერთი გავლენიანი თანამემამულის მიმართ, რომელთაც, ნაცვლად ხელისშეწყობისა, დევნა დაუწყეს. მხოლოდ დავით აღმაშენებლის მფარველობის შემდეგ მიეცა პეტრიწს საშუალება, ფართოდ გაეშალა საქმიანობა.

გელათში მოღვაწე მეცნიერთა შორის გამოირჩეოდა ფილოსოფოსი, მწერალი და პიროვნება იოსებ იყალთოელი. იგი 1114 წელს ჩამოსულა ბიზანტიიდან. არსენ იყალთოელი წყაროებში ვაჩქსუდაა მოხსენიებული. იგი წარმოშობით იყალთოდან იყო,

განათლება ბიზანტიაში მიიღო. მისი მასწავლებლები იყვნენ მიქაელ ფსელუსი და იოანე ნომოფილასი. არსენი ერთხანს შავ ზღვაზე მოღვაწეობდა ეფრემ მცირის მეთაურობით. იგი თვითონვე ხუცესმონაზონთან და იოანე ტაოქისქესთან ერთად ჩამოსულა საქართველოში და გელათის აკადემიაში დაუწია მოღვაწეობა. აქვე უთარგმნია მას „ადგილ სჯულისკანონი“.

გელათის უმაღლესი სასწავლო ცენტრი – აკადემია იმ დროს საზღვარგარეთ არსებულ აკადემიების (განსაკუთრებით კონსტანტინოპოლის მანგანის აკადემიის) პრინციპზე იყო აგებული.

საინტერესოა, თუ რა პროგრამით მიმდინარეობდა სასწავლო პროცესი გელათის აკადემიაში. ბიზანტიის უმაღლესი სკოლებში, რომლებიც სხვადასხვაგვარი იყო, სხვადასხვა დროს სასწავლო დისციპლინათა რაობა და რაოდენობა განსხვავებული იყო. გელათის აკადემიაში სწავლება trivium-quadrivium-ის

გელათის აკადემიის ნანგრევები (XII ს.)

მთავარანგელოზი. გელათის ტაძრის მოზაიკური ფრესკის დეტალი.

პრინციპზე იყო აგებული, ე. ი. აქ შეიძლება საგანი ისწავლებოდა: გეომეტრია, არითმეტიკა, მუსიკა, რიტორიკა, გრამატიკა, ფილოსოფია, ასტრონომია. იოანე პეტრიწი თავისი თხზულების „განმარტების“ ბოლოსტეგიაში აჯამებს საკუთარ შეხედულებებს საღვთისმეტყველო და ფილოსოფიურ მიმდინარეობებზე, მწერლობაზე და მსჯელობის სამეცნიერო დარგებზე. ჯერ ეხება „ტრივიუმს“ საგნებს და თვლის, რომ ადამიანთა ცხოვრებისა და საქმიანობის საფუძველს წარმოადგენს: გეომეტრია („ქვეყნის სამშოშლო“), არითმეტიკა („რიცხვნი“) და მუსიკა („სამოსი“), ანუ „სამუსო“ – მუსიკა). იოანე პეტრიწი აქ „სამების“ ცნებასთან აკავშირებს „ტრივიუმს“. მისი მტკიცებით, მამა ღმრთის ნათელი სულიწმიდის საშუალებით გამოისახა ღვ. ღმრთი („ნათელსა შორის შენსა ვიხილეთ ნათელი ძესა შორის სულისა შორი წმიდისა“), ისე გეომეტრიაში სამი ბერძნული შემადგენელია: ზედაპირი, წრფე-წირი და წერტილი (წერტილიდან წრფე-წირის საშუალებით შეიქმნება ზედაპირი). იოანე პეტრიწი თვლის, რომ არითმეტიკაც სამებაზეა დაფუძნებული („... რიცხვნი ესთა ეთანაგნადი ზეესა ამას სამებისა ანელისა ნიგნსა“), რადგან რიცხვთა საფუძველია: ერთი, ორი, სამი; ამათგან ინარმოებიან დანარჩენი რიცხვები

(„ყოველი ერთისა მიერ ინარმოვების ... ორი გზად არს ... ზოლო სამი დასანუსი სხუათა რიცხვთა შობისა“). მუსიკაც სამი ხმაზეა დაფუძნებული. ესენია: მზახრა, ჭრი და ბაზი. ამ სამი სხვადასხვა ასიმეტრიული ხმის ერთიანობა იძლევა კეთილშეიშვანების (სიმეტრიას). ასეთია იოანე პეტრიწის კონცეფციით „ტრივიუმი“ (გეომეტრია, არითმეტიკა, მუსიკა), რომელიც საღვთისმეტყველო განათლებისათვის აუცილებელ საწყის საფეხურს წარმოადგენს.

იოანე პეტრიწის თვალსაზრისით, შემდეგ, უფრო მაღალ საფეხურს წარმოადგენს „აუდრევიუმი“-ი (კვადრევიუმი): რიტორიკა, გრამატიკა, ფილოსოფია, ასტრონომია. მეცნიერი საგანგებოდ განმარტავს ამ მეცნიერებათა არსს. ძველი ბერძნული ტრადიციის საფუძველზე იოანე პეტრიწი რიტორიკის სამ სახეს ასახელებს: სათათბიროს, საპატივროსა და საზეიმოს („თანამზრახველობისა, მეპატივრობისა, დღესასწაულობისა“). გრამატიკის მიზანია მას ასე ესახება: კითხვა-გამოთქმა, ტროპები, ენათმეცნიერება, ეტიმოლოგია, ანალოგია, ნაწარმოებთა გარჩევა. ფილოსოფია სამი სახისაა: პრაქტიკული, თეორიული და დიალექტიკური (საქმიო, შედეგებითი, განმსიტყვებლობითი ხელოვნება). ასტრონომია კი არის „ვარსკლავმრიცხველობა“.

უნდა ვიფიქროთ, რომ განათლების ამგვარი სისტემა იყო იმდროინდელ აღმოსავლეთში. ასე იყო ბიზანტიის უმაღლეს სასწავლო ცენტრებში და; როგორც ჩანს, საქართველოშიც.

გელათის სამონასტრო კომპლექსის მახლობლად უნდა ყოფილიყო აგებული ქსენონი (ავადმყოფთათვის განკუთვნილი დაწესებულება). არ არის შემთხვევითი, რომ დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი გელათის დაფუძნების ამბის გადმოცემის უმაღლესონის დაარსების შესახებ ლაპარაკობს: „და კუალად სხვა მოიგონა საქმე, მემსგავსებული მონყალისა და ტბილისა ღმრთისა სახისა, კაცმოყურებისა თვისისა“. მეფემ აადგილსა მემსგავსებულსა და მუნიერსა აამენა ქსენონი. აქ მკურნალობდნენ ავადმყოფებს („თუთისახითა სენითა განცდილი“). დავით აღმაშენებელმა ქსენონი უზრუნველყო სახმართ და ასევე მუდმივი შემოსავლით („გაზურინა შესაგაღწი და საღუანნი მათნი ყოვლადე“). თვით მეფე მიდიოდა და მოინახულებდა ავადმყოფებს, ამინებდა თითოეულ მათგანს და მოთმინებას კენ მოუწოდებდა. პირადად ამონებდა მათ ჩაცმულობის („სამოსლები“), საცხებებს, ჭურჭელს, საკვებს; საჭირო შემთხვევაში ოქროს გასცემდა ავადმყოფთათვის, ყურადღებისკენ მოუწოდებდა და აფრთხილებდა ავადმყოფთა ზედამდგომელებს („განკრძალვის ზედამდგომელნი მათნი“) და განაგავს ყოველი საქმე მათი (ავადმყოფთა – რ. მ.) დიდდ შეუწერად და ღვთისმსახურებით“.

დავით აღმაშენებლის სამეფო რეზიდენცია 1122 წლამდე ქუთაისში იყო (თბილისი ჯერ კიდევ არ არის შემოერთებული) და, ამგვანად, ქსენონი, რომელიც მეფემ ააგო და ხშირად მოიხმავდა კიდევ, საკარუდლო, ქუთაისთან ახლოს ყოფილიყო. შესაძლებლად უნდა ჩაითვალოს გელათის აკადემიაში მედიკოსის (სამკურნალო საქმის) სწავლება, რომელსაც სასწავლო-პრაქტიკულ ბაზად იქვე ქსენონი ექნებოდა.

გელათის აკადემიის შემოწის შესავლების გვერდით, მესამე სართულზე არის ოთახი, რომელიც არ ყოფილა გადახურული. როგორც ჩანს, აქ ღამდამოთხი ციხილობებზე დაკვირვებდა ხეობიდა. ადგილობრივი მოსახლეობის გადმოცემით, გელათის მიდამოებში „დობორესი“ მთაზე იდგა კოშკი (ამჟამად მხოლოდ ნანგრევებია შემორჩენილი), საიდანაც ვარსკლავებსა აკვირდებოდნენ.

ამგვარად, გელათის უმაღლესი საკლას-აკადემია იმდროინდელი უნივერსიტეტის ბადალი სასწავლო დაწესებულება იყო, რომელიც მაშინდელ სტანდარტებს შეესაბამებოდა როგორც სასწავლებლო საგნების სწავლებით, ისე ლექტორთა (მოდელართა) მაღალი დონით. აქ იოანე პეტრიწი და არსენ იყალთოელთან ერთად ვხვდებით ეფრემ მცირეს, იოანე ტრიქისქეს, თეოფილე ხუცესმონაზონს, იეგუიელსა და სხვათა („მთარგმანებელნი ნიგნათა: ეფრემ მცირე და თეოფილე და არსენ იყალთოელი და იოანე ტრიქისქეს“).

გელათში მოღვაწეობდა პიმონგრაფი არსენ ბულმასისძისძე, საქართველოს კათოლიკოსი XIII ს-ის პირველ ნახევარში. მან დაწერა ქართველ წმინდანთა საიდუმლო საგალობლები, საეკლესიო საიდუმლოებებისა და მსოფლიო ეკლესიის საიდუმლები ნაწარმოებები.

მეცნიერთა მიერ (კ. კეკელიძე, დ. მელიქიშვილი) გელათის მეცნიერულ-ლიტერატურული სკოლის წარმოადგენდა მხინელი ნიკოლოზ გულაბერისძე. იგი 1150-1178 წწ-ში საქართველოს კათოლიკოსი იყო. ჩვენამდე შემონახულია ნიკოლოზ კათოლიკოსის თხზულება „საკითხავი სუეტისა ცხოვრისა, კუარათისა საუფლოსა და კათოლიკე ეკლესიისა“. აქ, ფაქტობრივად, აღწერილია ის სასწაულები, რომლებიც სვეტიცხოვლის მიერ ხდებოდა ქართველების გაქრისტიანებისას თუ შემდგომ პერიოდში. ნიკოლოზ გულაბერისძემ წარმოადგინა სრული მნიშვნელობა (განგებულ) სვეტიცხოვლობისა (ე. ი. ღვთისმშობლების მესრულების შესახებ დღესასწაულისას). ნიკოლოზ გულაბერისძემ ბერძნულად თარგმანა დოგმატიკური, ეგზეგეტიკური და პოლემიკური ბასილის თხზულებანი. ნიშანდობლივია, რომ ეს თარგმანები მოთავსებული იყო გელათის ბელანერთა საცავში (გელათის მონასტრში არსებული მეცნიერულ-ლიტერატურული ბელანერები დაცულია ქუთაისის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში).

გელათის მონასტრის ერთ-ერთ „სჯულისკანონს“ (XIII ს-ის პირველი ოცნეული) დართული აქვს ანდერძი, რომელშიც მოიხსენიება გრიგოლ ჩაბურახსძე, მას ხელთ („ესეთა ხელით“) გადაუწერია ეს „სჯულისკანონი“ („...გლახაკი ფრია დოღელი გრიგოლი ჩაბურახსძე მოიხსენეთ წმიდათა შინა ლოცვითა თქუენთა, რომელმან დიდისა გელისმადგინებითა გადაწერე... ქრისტიანეთა წინამძღუარი დიდი ესე სჯულისკანონი“); დედნად გამოუყენებია ბორენა დედოფლის (ბაგრატ IV-ის

მეუღლე) გაზრდილის, შესანიშნავი კალიგრაფის – იოანე დიაკონის ხელთ გადაწერილი წესბა (არსენ იყალთოელის თარგმანი).

გელათის სკოლამ უდიდესი როლი შეასრულა ქვეყნის კულტურულ ცხოვრებაში. თვით შოთა რუსთაველი, შუა საუკუნეების ეს უდიდესი მოღვაწე, თავისი მსოფლმხედველობით ორგანოდ კავშირშია ამ სკოლასთან.

როგორც ვხედავთ, გელათის აკადემიამ სასწაულო დისციპლინებით ერთად ვითარდებოდა ლიტერატურა, ფართო გზა ჰქონდა გახსნილი მთარგმნელობით საქმიანობას. დიდი ადგილი ჰქონდა დათმობილი ხელნაწერი წიგნების გავრცელებას – ლამაზი კალიგრაფია, მრავალფეროვანი ორნამენტი. მნიშვნელოვანი ყურადღება ექცეოდა დახვეწილ მინიატურულ მხატვრობას, საგვით ხელოვნებას. თუ XI ს-ის პირველ ნახევარში შესაძლებელია სკულპტურულობისაკენ სწრაფვა, შემდგომ პერიოდში ეს ნაკლებად ჩანს. წინა პლანზე გამოდის დეკორატიულობა (ორნამენტები). ორნამენტულობის ნიმუშია ბაზულის ხატი გელათიან (XII ს-ის პირველი ნახევარი), რომელიც მსოფლიო ოქრომჭედლობის ერთ-ერთი უნიკალური ქმნილებაა. გელათისა იუნკომმედო სკოლამ (ტბათისა და ოპიზის სკოლების პარალელურად) გარკვეულად დამოუკიდებელი მონუმენტური სახე შეიმუშავა ხელოვნებაში. ქართული ოქრომჭედლობის ნიმუშები არაფრით ჩამოუვარდებოდა ბიზანტიურს, ზევრი მათგანი კი მნიშვნელოვან ადგილს იჭერს მსოფლიო მასშტაბით. სამაგალითოდ დავასახელებთ „ბაზულის ღვთისმშობლის“ ხატს, რომლის სახატე გელათში გაიჭედა და რომელიც მხატვრული შესრულების, მინანქრის რაოდენობითა და დამუშავებით უნიკალურად ითვლება.

სავარაუდოა (ამგვარი შესაძლებლობა ადრეც იყო დამკვეთი), რომ გელათში ოქრომჭედლობის სკოლასთან ერთად დიდი ყურადღება ექცეოდა მონუმენტურ (კედლის) მხატვრობასაც, იგი საგანგებოდ შეისწავლებოდა. გელათის ტაძრის გუმბათის ყველი, მხატვრული კომპოზიციების ქვეშით არის წარწერა, რომელშიც მოიხსენიება სიმეონი და თეოდორი. ესენი, როგორც ჩანს, გელათელი მხატვრები არიან.

ამგვარად, როგორც დაინახეთ, გელათში ცხოვრება დღესაც კონფესიურთან ერთად დიდი შემოქმედებითი საქმიანობა წარმოებდა. იგი XII-XIII სს-ში აპართლებდა ათენისა და იერუსალიმის მემკვიდრის ფუნქციას. საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობა (მონღოლების შემოსევები, თემურ-ლენგის შემოსევები, ქვეყნის შიგნით მიმდინარე რთული სოციალურ-პოლიტიკური პროცესები) თავის გავლენას ახდენს გელათის აკადემიის საქმიანობაზე.

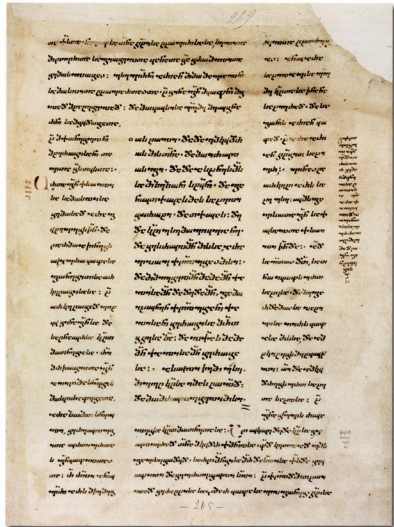
დავით აღმაშენებელმა, დაფუძნების უმაღლესი გელათის მონასტრის შესწირა უმემკვიდრედ დარჩენილი „ამაჟული ლიპარიტით“ (არგვეთისა

წინაა ნიკოლოზის ეკლესია გელათის მონასტრის კომპლექსში (XIII-XIV სს.)

გელათის აკადემიის ეკლესია, რელიეფი აკადემიის კარბტყეზე.

გელათის კატეხიზმის ბიბლია (XIII ს.)

და კაცების მამულები, მრავალი სოფელი („მრავალთა და სამარხიანთა უსარჩელა-მოუხუცებელთა სოფელთა თანა“) და ამით გელათის მონასტრის მსახურნი უზრუნველყო მატერიალურად, „უზრუნველი ტრაპეზი განუოხნა“ მათ. დავითი შემდგომ პერიოდშიც არ აკლებდა გელათს მჭირუნეულებს. „ანდერძი დავითის აღმამეწებლისა მიომომისადმი“ გვაუწყებს, რომ დავით აღმამეწებელმა გასცა ვანკარგალები, თურქ-სელჩუკებთან ბრძოლაში ნადავლი ნივთები, რომლებიც არსენა და ივანეს ჰქონდა მიზარებელი, მის შვილის დამეტურის გელათის მონასტრისათვის გაეგზავნა („... სხუაჲ ჭურჭელი, იავარი სპარსეთს, რომელი არსენისა და იოვანესად მიმოიუღლავს, იგი, მისსა ჟამსა, ჩემსა მონასტერსა გავზავნოს ჟამან ჩემნად დამეტურ“). არც სხვა მეფეები აკლენდნენ ყურადღებას გელათის მონასტრის და იგი მსხვილ სამეურნეო ერთეულად გადაიქცა. მის დაქვემდებარებაში მოექცა მრავალი სოფელი

(საბანელა, კეახტორი, დერზი, ნობარევი, ჩუენტი, საბუე, მუხალრა, კვამხიეთი და სხვ.), ასეულობით კომლი გლეხი (ფარცხანაგანეები, ნოქალაქეები, ჩხარში, თერჯოლიანი, სორმონში, კურსებში, ჯვარისში, მაგრაში, ზოსლევი, სიმონეთში, პატრიკეთში, გეგუთში, ძეგრში და სხვ.), ვენახები, ზეგრი, ტყეები, ნისქილები, სავაჭრო დუქნები და სხვ.

გელათი გვითავისუფლებული იყო საეპისკოპოსო და საკათალიკოსო გადასახადისაგან. მართვა-გამგებობა ავტონომიური იყო. იგი მხოლოდ მეფის ხელისუფლების აღიარებდა. მეფე თავისი წარმომადგენლის საშუალებით ერგოდა აქედან სასულიერო საქმეებში (დავით აღმაშენებლის დროს ასეთი იყო მისი პირადი მოძღვარი არსენი).

ქვეყნის პოლიტიკურ გარათულებათი ერთად ეკონომიკა ინიჭეს დავეცი-თებას. ეს განსაკუთრებით შეიმჩნევა XV ს-იდან. საერთო მდგომარეობა უარყოფით გავლენას ახდენდა გელათის აკადემიაზეც. საქართველოს სამეფოს

ცალკეულ ფეოდალურ ერთეულებად დაშლამ (XV ს-ის მეორე ნახევარი) აკადემიის დაქვეითება-დამგრძობა დაიქარა. 1510 წლის 23 ნოემბრის რუსთაშვილის მრავალრიცხოვანი „ჯარი სკლამის მეთაურობით შემოვიდა იმერეთს, ააოხრა და გადაწვა ქუთაისი და გელათი. ნაზარმა დიდი ზიანი მიაყენა გელათის აკადემიის შენობას. ეს შენობა საბოლოოდ XVIII ს-ში განადგურდა ლეკთა მარბიული რაზმის შემოჭრის შედეგად (1759 წლის 10 აგვისტოს).

XVI ს-ის პირველი ნახევრის შემდეგ გელათის აკადემიამ ფუნქციონირება შეწყვიტა. უმაღლესი სასწავლო ცენტრის გაუქმების მოუხედავად, გელათმა შეინარჩუნა ლიტერატურული საქმიანობის წარმმართველობის ფუნქცია. ამ დროს ლიტერატურული ნაწარმოებები ნაკლები ინტენსივობით იქმნებოდა, ძირითადად ხელნაწერთა გადაწერა მიმდინარეობდა. სრულიად უზენერგიოა, რომ გელათში მრავალი ხელნაწერი ინახებოდა. მათი სიმრავლეთა და მიწათაუროული დამუშავებით არაერთი უცხოელი სტუმარი განცვიფრებულია.

გელათის აკადემიის (შესაბამისად ქართული განათლებისა და მეცნიერების) ბედი საქართველოს სახელმწიფოს ბედის ანალოგიური იყო. სწორედ ისტორიულმა ქართველულმა განაპირობა საქართველოს დაღმასვლა. ამაჲ კი, თავის მხრივ, დაამცრო მეცნიერებისა და კულტურის განვითარება და ერთ დროს სახელეოები უმაღლესი სასწავლო ცენტრის არსებობის შეწყვეტა განაპირობა.

გელათმა შეასრულა თავისი ისტორიული მისია – „სხვა ათინად“ და „მეორე იერუსალიმად“, სიბრძნისა და რწმენის ცენტრად მოეწვლინა ქვეყანას. როცა გელათის აკადემიის არსებობის შეწყვეტიდან თითქმის ოთხასი წლის შემდეგ დაისვა უნივერსიტეტის დაარსების საკითხი, მისმა თაოსნებმა და, უწინარესად, ივანე ჯავახიშვილმა ამ ახალი ტაძრის გასტის დღედ 26 იანვარი (ახალი სტილით 8 თებერვალი) დასახეს (როგორც ვიცით, ეს დღეა აღმამეწებლის მოხსენიების დღეა). ამით ხაზი გაუესხეს იმ გარემოებას, რომ თბილისის უნივერსიტეტში მშვედრეა ძველი ქართული განათლებისა და კულტურის ტრადიციებისა, მემკვიდრეა გელათის აკადემიისა. ასე რომ, ქართული უმაღლესი განათლებისა და მეცნიერების ისტორია ათეულ საუკუნეებზე მეტს მოითვლის.

P.S. გელათის აკადემიის სიცოცხლე განახლდა. სრულად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის, უწმიდესისა და უნეტარესის, ილია II-ის თაოსნობით 1995 წლის 25 მაისს შეიქმნა გელათის სამეცნიერო აკადემია, რომელიც უღრესად ნაყოფიერ და ინტენსიურ საქმიანობას ეწევა.

კანკელის ფილის ფრაგმენტი სოფლის მიწამოხდენამ (X ს.)

სიბრძნის-მოყვარებე შენ, უფროსად ბრწყინვალეო, თულო ყოვლისა სოფლისა მეფეთა ერთგუაშობისაო, რომელიცე პატივოვან ხარ, ვითარცა სამყარო ხილულსა სოფელსა შორის; საჩინო, ვითარცა შზე, ვარსკულათა შორის; ბრწყინვალე, ვითარცა ეთერი ნივთია შორის; ნათლის-ფერ, ვითარცა ელვასა ღრუბელთა შორის; ცისკროვან, ვითარცა აღმოსავლი კერძოთა შორის; ტბილ, ვითარცა არე ჟამთა შორის; ღმრთის სახე, ვითარცა საყუარელი სათნოებათა შორის; გულის-სათქუშელ, ვითარცა ოქროს მინათა შორის; ელვარ, ვითარცა იაკინთი ქვათა შორის; მალე, ვითარცა ფინიკი ნერგთა შორის; მუენერ, ვითარცა ვარდი ყუავილთა

შორის; აღმატებულ, ვითარცა სამთებე ქუეყანასა შორის; ძლიერ, ვითარცა ლომი მშვეთა შორის; მტკიცე, ვითარცა ანდამტი განუკუთვლელთა შორის; სახელგანთქმულ, ვითარცა ნებრთი გმირთა შორის; ახოვან, ვითარცა ისო ნინამრძოლთა შორის; მოშურნე, ვითარცა ფინეზ მღვდელთა შორის; მხნე, ვითარცა სამფსონ მსაჯულთა შორის; უბრძოლველ, ვითარცა აქილევსე ღვლენთა შორის; ბრძენ, ვითარცა სოლომონ მეფეთა შორის; მშვედ, ვითარცა დავით ცხებულთა შორის; შურისმძიებელ, ვითარცა იოსია მარავანდელთა შორის; უხარო, ვითარცა მაკედონელი მფლობელთა შორის; განმადიდებელ ფლობისა, ვითარცა აელესტოს კეისარ-

თა შორის; კაცთმოყვარე, ვითარცა ჩემი იესო ღმერთთა შორის; ბუნებით ღმერთი, მადლით ღმერთ-ქმნულთა შორის; მჭურვალე, ვითარცა პეტრე მონაფეთა შორის; საყუარელ, ვითარცა იოანე მეგობართა შორის; მკერცელ, ვითარცა პავლე მოციქულთა შორის; სახის დასაბამ უცხოელთა ქრისტიანობისა, ვითარცა დიდი კონსტანტინე თეიმპყრობელთა შორის; სიმტკიცე კეთილად მსახურებისა, ვითარცა თევდოსი სკიპტრის-მკერობელთა შორის... ყოველთა ვედრებას, ყოველთა ლიტანიობას, ყოველთა ერთგუებას, ვითარმედ დავით კეთილად მსახურისა და ღმრთიუდაცვლულსა მეფისა ჩუენისა მრავალშა არიან წელიწადნი..

გალობანი სინანულისანი*

უგალობდითსა

1. რომლისცა წინაშე ქედ-დადგოკოლ არს ყოველი, მუქლი ყოველი მოფრებისა და ენა ყოველი შენსა წმინთსა აღსარებასა, შევა, სიტყუაო, აღმსარებელსა მოხედენ!

2. ხატსა თვსა მამსავეს და საყველად გრძნობადისა და გონიერისა მყოფობისა და დამანესე არსთა სიტყუებისა ჩემ შორისცა შეკრებითა, ხოლო მე უმადლო გვემენ.

3. ბუნებით რაა ძალნი არა სჯულთაბრ ვიწუმენ, მსგავსებისაგან დაგავლდი და დაგვაბდე ბოროტი, ხოლო ბილუთა-მიერსა გეცოვებასა ვეცოვდე განუბუნ გრძნობანი.

4. ქალწულო, ბრალეულთა თავსმდბო, რომელმან სიტყუა განაზრქე ჭორცითა და კარვითა მინისათა, სიზრქე უსასოებისა განმძარცვე, რაათა მონაწილე შეგივრდე შენი

განძლიერდითსა

1. ბუნებითსა რაა ბოროდისა თვითმღებულობასა თანა მეფობისაცა მარავანდნი მარნმუნენ, ხოლო მე ენებათა ბილნთა

მონად მივყიდე თავი, რამეთუ რომლისაგანცა ვინ ძლეულ არნ, მიღადაცა დამონებულ არნ.

2. კაენის მველცებრი ცნობას, სხეთის ძეთა ღირნებას, გზითა სიღლით მავალბასა, ერთ-ბადაქელთა შეგინებისა მწერე - უფროსს ვამრავდინილე, ვითარცა რაა აღმართ-მარბოლმან მდინერგმან უკეთურებისამან.

3. მეგეტურთი გულმომობას, ქსანელთა რუელებანი, მსხუერძლუაა ნაგებთა, ზმნა და საზრვა, კონლით თმათა და სხუანი, რომელთაა შენ პრძანე არა-მსგავსებას, უნარმდებლად მოვიგენ თუთ მათ პირმითა სახეთასაცა.

4. ამისთვის იყო ქალწული და ჭორც-ქმნა სიტყვასა, რაათა დედობრეთა იხათა მიერ ცხოვდენ ცოდვლინი, რომელთა პირველი, საშუალი და დასასრული, მე ვარ, ვითარცა უფსკრული, მესაერებელი ბილნებისა ღუართასა!

მესამადასა

1. ისრადელსა მეფეთა ეკმაძედ, გარნა უსჯულოთა და რადენ მებდო, ვესდებოდე მალათა ზედა კუმევისა, და ნარმართთა აღრევისა მიერ, და ძალთა ცისათა თაყუანისცემისა.

2. ზენდასა მოძრაობისა ასურისტანული ზნობა, და ცთომილთა ვარსკულათა და უცთომელთა

კრება და განყრა, სუქ და ბედი და შობა დღე, ვითარ საღმრთოთა უსმენელმან, ვიჩქურენ.

3. ელლითა მიერ ვერ ცნობას სიბრძნითა ღმრთისათა ღმრთისა და შემოქმედისაგან შექმნილთა მიმართ ცვალებას თაყუანისცემისა სრულ-ყვად, რაჟამს თითოეულისა ენებისა კერპსა ეკმსახურე.

4. ამისთვის ღმერთ-მამაკაცებრ მოქმედ ექმნა ზემთა ღმერთთა, რაათა კაცებრ უწყადნის ენებათა ჩუენნი და ღმრთებრ ექმნიდეს ბრალთაგან, რომელთა მღრთისმშობელად ქადაგონ ქალწული დედა!

ღამითაგანსა

1. შუალნი დავთრგუნენ წიგნისა წიქი, და ახალი ბუნებითურთ, და შულისა შენისა მონაშე, შუალნი გონებისა, ცოდვისა და ჭორცთა შუალსა დაგვაიწერ.

2. თითოეულთა მწეცთაგან შეზავებულსა მწეცსა ვემსგავსეს, მრავალ-ფურსად და მრავალ-ხატსა და სხუა ჟამ სხუებრ ხილულსა და მესენარსა ბუნებისაებრ თითოეულისა.

3. არა შევიწრუნდი მანგლისაგან მფრინვალისა, რომელი შურის სიკუდილისა მიჰქდის, რომელი ჩემებრ მიმდმად ცრულ ფუციადენ განსაკრთომელსა საბელსა შენსა

4. ამისთვის სისხლთა
ქაღალდებრივითაგან წორცნი ღმრთისანი
და ახალი შეზავება, ღმერთი და კაცი,
რათა იობდეს დედა
ჩემებრ განწირვით უსასო-ქმნითა!

ლაღადაყვასა

1. სოლომონისასა
წუმბოლისა მსგავსად და ვერ-მამღარი
სხუათა სოფლის კიდეთა ვეძიებ დაპყრო-
ბად
და ღმრთისა საზღვართა ვებარდლობ,
ვითარცა მცირეთა და უნდითა
ჩემისამდე უძღვებებისა და გულისთქუმისა.

2. ბოროტად გარდაეკმედ
სახვართა და შეგირეთ სახლი სახლსა,
და აგარაკი აგარაკსა, და უუძღურეთ
მიგზოქვე ნაწილი მათი,
და ვილუნდ უმეზობლობასა,
ვითარმცა მარტოა ემკადრბდი ქუეყანასა
ზედა.

3. მბრძოლ ვეკმენ ყოველთა
ნესთა სჯულისა შენისათა
და ქორწილთა მიერ ხევისთა ემძლავრე
სამოსლსა ჩემსა,
და სახეთა მიერ ბოროტთა
მიცემითა ვაყოფდე ორი ჩემი,
ვითარცა მეფეთა მისთა – ისრაელი.

4. ამისთვის ქაღალდი
დედა და შობა ახალი
სიტყვასა, რათა ახალი ხატყოფა
მეორედ მისცეს
ცოდეთ განმეუნელთა მისთა,
დედობრივთა რაი ოხათა ბრძანდითა
დააბნოს ყოველი ნიეთი შეცოდებისა!

კურთხეულ არსა

1. ვეცხლი, ვითარცა
მინა და ოქრო, ვითარ თივა უბნისა,
ეოუხენ,
თავუანის-ვეც ანგაპრებისა მამონას,
ვითარ-იგი ძულთა მათ –
ბაბა და ასტარტეს და ქამოსს საძაგელ-
სა.

2. სიტყვაა წმიდა და
ბჭეთა ზედა მამილბელები მოვიძულენ,
ხოლო
მოღუნელთა ძმაცული სივრტაე ვითენ,
და შემასმელთანი
დაეიტკენ მზრახვანი
და ცრუნი განესვენ მსჯავრნი.

3. ცრემლი ქურივთანი
და ობოლთა ბრვენიელი ტირილი არ შე-
ვინვალე,
არა გახუბუნ ნაწლავნი მოქცეთა,
უფროსად, შენ, ქრისტეს,
რომელი იზრდები
მცირედითა ზრდითა მათითა.

4. ამისთვის შობაა
ღმრთისა ადამიანისაგან დედაკაცისა,

რათა მონთ შობილთა კაცთა ცთომასა,
ვითარცა მღრისთა დედა
დაპყნინდეს ქაღალდი
და იიხუეს ცოდვითა!

აკურთხედილთა

1. ესენი ვცოდენ, სახარებისა სჯულთა
და მცნებათა შინა შინა
მცემელთა რაი ყურმილისა მიპყრობასა
და გლახათათს განმეშულებასა,
და რათაურთით არა ფიცასა
შენ, სჯულის-მდებელი ჩემი, პრძანებდი
და გულისთქუმით მიმედეგელობასა
განსრულებულად მრეშებდა დასდები.

2. დაღათუ ესრეთ განებრუნე ყოველნი
გრძნობანი
და ყოვლად ბრწინება ვიქმენ,
გარნა არავე აღვიბუნ ჯლნი,
არცა დედე სასოება ჩემი
ღმრთისა მიმართ უცხოვსა, არცა
უცხო-თესლი რამე სარწმუნება
საწურთელ ვეაე სულისა, გარეშე მისსა,
რომელი მასნავეს ღმრთისმეტყველთა
შენისა!

3. და ან, მომდრეკელი მუელთა გულისა-
თა
ევშობ, ვითარცა სხუა მანასე,
მილბინე, შ, მუფუცი, მილბინე
და ნუ წარმწყმედ ცოდვითა შინა,
და ნუ იესუნე ძრთა ჩემთა,
და ნუ დამსჯი მე ქუესკნელთა თანა,
რამეთუ შენ ხარ ღმერთი მოწანულთა,
ამაღლებული ზესკნელს ცათა ძალთაგან!

4. საკურთხად ღმრთისმშობლად გქადავებთ,
უბრწინელი
ქაღალდი, და გურნამს, ვითარმედ
ბატყი ხატისა შენისა შენდამი
წიაღმოვლს, ღმრთისმეტყველთაგან,
და ცოდვითა მოქცევისა
ანიშნე მის მიერ, ვითარცა ცხად-ჰყოფს
თეატრონ იგი მწიგნობლთა სოფელთა,
სიკეთე ეგვტისა, ღირსი მარია!

სვეტის თავი ღმრთის
რელიგიური გამოსახულებით.
გელათის მონასტერი

ადიდებდითა

1. ჯამი რა ნულოლთა და ჯველთა
ალმოფმევითა წარმოადგეს,
ზარი მეფობისა წარქდეს და დიდება
დაპრტეს,
შუებანი უშე იქმნენ,
ყუაილოვნება დაქნეს,
სხუამან მიიღოს სკიპტრასა,
სხუასა მუღდვენ სპანი,
მამინ შემინვალე, მსჯულო ჩემი!

2. გან-რა-ელის ნიენი დღესა შინა სასჯე-
ლისასა
და მე ქედ-ადრეკილი წარმოგიდგე განკი-
თვად,
მსაჯული მართლ სჯიდე,
მასხურთა რისხვას ქროდის,
მართალი ნეტარედენ,
ცოდვითა პეგუზდეს ცეცხლი,
მამინ შემინვალე, იესუ ჩემი!

3. ვინათგან აღსაარებით გრძნობად და
შეკრებად იწყო
ძელი მუალსა თანა და ნანევარი ნანე-
ვარსა,
და განმეულთა მოპტერა
სულ კულად-მოძიასა,
მრწამს, ვითარმედ აღესება
სრულ-ყოს ღმერთმან ჩემ შორის
ყოლისავე სინანულით აღდგომისა!

4. მარტო, სრული, სამ-შუეო,
ათი-ცისკრევენბო,
განწინათელ მხედველობითი სულისა,
რათა
გიხილო ნათელი
ნათლითა უფლისათა,
სულითა ღმრთისათა ძე
გამოგზნყნეო მამინ
დაუსრულებელთა საუკუნეთა!

5. არა უხილავს მშესა ქაღალდი დედა
თვნიერ შენსა,
არცა ჩემოდენ ბრალეულსა – ნათელი
მისი,
გარნა მე შენითა
ოხითა, დედოფლო,
ვესად ხილვად ნათელსა
ძისა შენისასა
და ნათელსა ზემთა საუკუნეთასა!

* ტექსტი დაადგინა ლიპა გრიგოლაშვილმა.

ძლევად საკვირველი

გერმანული
გამომცემლობა

ქართველი ხალხის სამართლიანი ბრძოლების ისტორიაში უმნიშვნელოვანესი ადგილი უკავია დიდგორის ბრძოლას. ამ ომს იმითავეთვით მიუძღვნია ისტორიკოსების განსაკუთრებული ყურადღება და ამიტომ, რომ ცნობები მის შესახებ, გარეთიც, მისი შეფასება გვხვდება რეაგირებ ქართველი, ისე უცხოელი ისტორიკოსების ნაშრომებში.

დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი, არაბი ამაღ იბნ იუსუფ იბნ ყალი აღ-აზრაქ აღ-ფარაიკი, იბნ ალ-ასირი (ამ ავტორის „მსოფლიო ისტორია“ დაამუშავა ფრანგმა აღმოსავლეთმცოდნე მ. დეფრემერმ), ფრანგი გოტე, სომეხი მატეოს ურპაცი - აი, არასრულია სია იმ ავტორებისა, რომლებიც დიდგორის ბრძოლას შეეხნენ.

არ არის შემთხვევითი, რომ აღნიშნული ბრძოლის მრავალმხრივ მნიშვნელობას, სამხედრო თუ სხვა თვალსაზრისით, შეიგო ფეოდალური საქართველოს სამხედრო ხელოვნების ისტორიის თითქმის ყველა მკვლევარი.

XII ს-ის 20-იან წწ-ში ფართო მასშტაბის ენერგიული ლობნისძეობის (მონაწილეობდა დიდგორავანა ფეოდალების დამარცხება, საეკლესიო რეფორმა, ლაშქრის რეორგანიზაცია, ქვეყნის შემოქმედება და სხვ.) გატარების შემდეგ საქართველოს სამეფო კარი აქტიური ბრძოლის ტაქტიკას ირჩევს მთლიანად მტრის დასამარცხებლად და საქართველოს სასაზღვრო შემოსამხედრობებლად (საქართველოს დედაქალაქი თბილისი ჯერ კიდევ არ იყო შემოერთებული). ყველაფერ ამის უზრუნველყოფა დავით IV აღმაშენებლისა.

1120 წლიდან, დავით აღმაშენებელმა სარძრეოლო მოქმედება საქართველოს ფარგლებს გარეთ (ზორჭია, ყაბალა, ამორნია, სევგლავაშევი, ბარდაგი, ხუ-ნანი) გადაიტანა.

საქართველოს სახელმწიფოს პოლიტიკაში ძირითადი საკითხად მაინც თურქ-სელჩუკების პრობლემა იდგა. სწორედ აქედან გამომდინარეობდა და განისაზღვრებოდა დავით აღმაშენებლის საგარეო პოლიტიკა, კერძოდ, ის ურთიერთობები, რომლებიც საქართველოს ჰქონდა რუსეთთან, ბიზანტიასთან, ამიერკავკასიასა და ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხებთან, აღმოსავლეთის ჯვაროსნულ სამეფო-სამთავროებთან.

საქართველოს სამეფო კარმა მნიშვნელოვან წარმატებებს მიაღწია თურქ-სელჩუკთა წინააღმდეგ ბრძოლაში, ისინი დავით აღმაშენებელმა შორს გარეკა საქართველოდან. საქართველოს მეფე თვით მუსლიმურ ქვეყნებს ესხმოდა თავს და მახლობელ აღმოსავლეთში მათ გაუღმას საფუძვლიანად არყევდა. სწორედ ეს გარემოება (თურქ-სელჩუკთა უკიდურესი შევიწროება XII ს-ის ოციან წწ-ში) მიაჩნია დავით აღმაშენებლის

ისტორიკოსის დიდგორის ბრძოლის გამოშვევ მიზეზად: „ესევეთართა ჭირთაგან შეიწირილხნოთ თურქმანნი და კულად ვაჭარნი განძეულდნოლდნა-ნელნი წარვიდეს, და ყოველსა საპრის-სა შეიღებეს მაგად, რომელთამე ჰირნი, და რომელთამე ხელეუბი, და რომელნიმე რაგალად, და ესრეთ მოითრია ესე ყოველი ჰირნი, მონვენულნი მათ ზედა, რომლითა აღძრნეს წყალობად თესა, და იქმნა გლეჯა ფრიადი შორის მათსა“ (ქართული ცხოვრება, I, გვ. 340).

თურქ-სელჩუკების საქართველოდან განდევნა მაინც დიდგორის ბრძოლის მიზეზად სომეხ ისტორიკოსს მატეოს ურპაცი. იგი კონკრეტულად 1121 წლის ათარიღებს სელჩუკთა დიდი ლაშქრის დამარცხებას დავით აღმაშენებლის მიერ. მატეოს ურპაციც გადმოგვცემს, რომ ამ წარების შემდეგ „დარბილნობა თურქთა ჯარისაგან დიდი უხელოების გამო მოიხიბეს ტანისაჲსი, მინას იყრდნენ თავში და შავად შემოსილნი თავდაუხრე-ვნი ხმაჲალა მოთქვამდნენ, განძაკმი თითანი სულათთანა მელიც ჭავარის ძესთან ხმაჲალა ჩიოდნენ და ტირი-დნენ თავიანთ დაღუპვას, ხოლო სხვებმა მიაღწიეს არაჲკთა ოლქს კარმინას ქვეყანაში, ამირა ზაჲსი არღუდის ძეს და დიდი ტირილით თავიანთ მოშხმად იმ დაღუპა მელის“. ამ უკანასკნელში კი ბრძანა შეტრიადა დიდი ლაშქრისა და საქართველოზე გალაშქრება. მატეოს ურპაციც ცნობა სელჩუკთა დიდი ლაშქრის (30000) დამარცხების შესახებ ჩვენთვის მეტად ძვირფასია, რადგან იგი დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსს არ მოეპყება. უტყუარი ფაქტია, რომ საქართველოს სამეფო კარის მტკიცებით ბრძოლების წყალობით მართლაც მძიმე დღეში ჩავარდნენ თურქ-სელჩუკები და სწორედ ამ არ არის გასაკვირი, რომ მო-ამზადეს კოალიციური ლაშქრითა დავით აღმაშენებლის წინააღმდეგ.

სხვა ისტორიული წყაროებიც ქართველთა მიერ მუსლიმანთა შევიწროებას ასახელებენ დიდგორის ბრძოლის გამოშვევ მიზეზად.

ასეთი საერთო საფუძვლის მიღმა დიდგორის ბრძოლას გააჩნდა უფრო კონკრეტული მიზეზები, რაც გამო-ხატული იყო დავით აღმაშენებლის პოლიტიკაში, მის დამოკიდებულებაში საქართველოს ქალაქებთან და კერძოდ თბილისთან. დავით აღმაშენებელი თურქ-სელჩუკთა წინააღმდეგ წარ-მატებით წარმატებული ბრძოლების პარალელურად იწყებს ბრძოლას ქალაქ-რესპუბლიკების, კომუნების გაუქმება-დამორჩილებისათვის.

კომუნების არსებობა XI-XII სს-ის მიჯნაზე საქართველოს ქალაქებში კანონზომიერი, იმ პერიოდის სამიზნო და საგარეო პროცესთა მიერ გაპირო-

ბებული მოვლენა იყო. სამეფო ხელო-სუფლება გარკვეულ პერიოდში თავისი ინტერესებისათვის იყენებდა ქალაქებს (მათ შორის, ქალაქ-კომუნასაც) - ამ ახალ სოციალურ-ეკონომიკურ ძალას - ცენტრალური ხელისუფლებისადმი დამო-ირისპირებულ დიდგვაროვან ფეოდალთა წინააღმდეგ ბრძოლის საშუალებად (მ. მუს-ხია, საქალაქო კომუნა შუა საუკუნეების თბილისში, თბ., 1962, გვ. 81). ქალაქები, თავის მხრივ, ხელს უწყობდნენ ერთიანი ხელისუფლების გაძლიერებას, ცდილო-ბდნენ ფეოდალური დაქუცმაცებულობის მოსპობას და ქვეყნის გაერთიანებას. თავის მონიწიანადმდეგ ძალეზე გა-მარჯვება დავით აღმაშენებელმა, სხვა ლობნისძეობებთან ერთად, ქალაქებთან კავშირის ბაზაზე განახორციელა.

აქვე ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ დამოუკიდებელი საქალაქო თვითმ-მართულობის არსებობა საქართვე-ლოს ძლიერი ფეოდალური მთავრების მშინით დამოუკიდებელი ქრთულის ყოვნას ნიშნავდა, ეს კი, თავის მხრივ, ანტიფეოდალური სოციალური ძალებ-ის განმტკიცების ნიშანი იყო. დავით აღმაშენებლის მიერ შექმნილი ძლიერ თვითმმართველურ ხელისუფლებას და, ამასთან, ცენტრალურ ხელს მონი-წიანად აღორ შეტელო დამოუკიდებელი პოლიტიკური ქრთულების მოთმინა-ობით საქართველოს სამეფო კარი, დავით აღმაშენებელი, იწყებდა ბრძოლას ერთ დროს თავისი მოკავშირის (კომუ-ნების) წინააღმდეგ, მათი გაუქმებასა და დამორჩილებისათვის.

ქალაქებისათვის ბრძოლა ეტაპებად წარმოება საქართველოს სამეფო კარ-მა. პირველი და მეტად მნიშვნელოვანი ეტაპი XII ს-ის ოციანი წწ-ის დასაწყის-ისათვის დასმორჩილება, როცა დავით აღმაშენებელმა თავის მორჩილებაში მოიყვანა ისეთი მნიშვნელოვანი ქალა-ქები, როგორიცაა სამშვილდე, რუსთავი, ლორე, გიმი და სხვ., მაგრამ საქართვე-ლის უპირველესი ქალაქი თბილისი ჯერ კიდევ არ იყო შემოერთებული, ასევე დამოუკიდებლად იყო დმანისიც.

მოსუბდავად დავით აღმაშენებლის თბილისისადმი განსაკუთრებულია-დამოკიდებით დამოკიდებით ქალაქ-ის იმდროინდელმა ხელისუფლებამ - „უხუცესებმა“ კარგად იგრძნეს და-მოუკიდებლობის დაკარგვის რეალური საფრთხე და ყოველგვარად ცდილობ-დნენ, თავიდან აეციდნათ იგი. ქალაქების დამორჩილების ახალი ეტაპი იყო დავით აღმაშენებლის მიერ ბრძოლის დაწყება თბილისისათვის, რაც პრაქტიკულად 1120 წლიდან ხდება (ამ დროიდან იწყე-ბა დავით აღმაშენებლის მიერ თბილი-სის შევიწროება). პირველი წარმატება

უსაღმური (XV ს.)

This is a full-page illustration from a medieval manuscript, likely a French epic such as the *Chanson de Roland*. The scene depicts a fierce battle. In the center, a knight in full chainmail, wearing a surcoat with a prominent red cross, is shown slaying a white horse. He holds a long sword aloft, with blood visible on the horse's head. Surrounding him are numerous other knights, also in armor, some on horseback and others on foot. They are engaged in combat, with swords raised and blood splatters visible. The background is a solid, vibrant red, which is a common feature in medieval manuscript illumination to highlight the action. The style is characteristic of the 12th or 13th century, with detailed armor and a focus on heroic combat.

თბილისის შემოერთების გზაზე იყო ის ფრთად მნიშვნელოვანი ფაქტი, რომ თბილისელებმა (საქალაქო თვითმმართველობა) ათი ათასი დინარი ხარკი იყოსთვის საქართველოს მეფის სასარგებლოდ და ამასთანავე შეთანხმდნენ, რომ ამიერიდან თბილისში უნდა ყოფილიყო მეფისნაცვლი ათი მხედარი. ყოველდღეს იმის დასტური იყო, რომ თბილისი საქართველოს მეფის მფარველობას აღიარებდა. დავით აღმაშენებელი ქ. დმანისის მიმართაც მსგავს პოლიტიკას ატარებდა.

როგორც ჩანს, საქართველოს სამეფო ხელისუფლებასა და ქალაქებს შორის მდგომარეობა უკიდურესად მწვავედმოდა. ქალაქთა კაცობის ძალები არ იყო საკმარისი საქართველოს ძლიერი ლაშქრის გასაქმლებლად, ამიტომ ეს უკანასკნელი დამხმარების ხელს მეზობელი მუსლიმანური ქვეყნებისავე იწოდება.

ამგვარად, საქართველოს ძლიერი სახელმწიფოს წინააღმდეგ გამოიძლიერნენ, ერთი მხრივ, საქართველოდან ფეხბაშოკვეთილი თურქ-სელჩუკები, ხოლო, მეორე მხრივ, დამოუკიდებელი ქალაქები. ამ ვითარებამ განაპირობა არსებითად დიდიერის ბრძოლა.

ამ შედეგთან ხაზი არ გავესას იმ გაგმობებსაც, რომ XII ს-ის ოციანი წწ-დან თურქ-სელჩუკები ერთგვარ აღმავლობას განიცდიდნენ. მაგრამ ამკარად ზედამხედველად, რომ საქართველოს სახით ძლიერდებოდა ახალი ძალა, რომელიც არამცთუ უშუალოდგებოდა თურქ-სელჩუკებს, არამედ წარბაზებითაც ერეებოდა როგორც საქართველოში, ასევე მეზობელი ქვეყნებშიაც. თურქ-სელჩუკებისთვის ნათელი იყო, რომ ამ ძალის გამო ისინი კარგადენენ დამპყრობელი ქვეყნებსა და, ამასთან ერთად, — თავიანთ პირველობასაც მახლობელ აღმოსავლეთში. ერთმანეთის პირისპირ იდგა ორი სრულიად განსხვავებული ძალა: ეკონომიკურად და პოლიტიკურად მზარდი, ზედახედავად საქართველოს სახელმწიფო და თურქ-სელჩუკთა სახელმწიფო. მაღალგანვითარებული, პროგრესისათვის მებრძოლი ფეოდალური საქართველო ხანგრძლივად პატრიარქალური, ჩამორჩენილი თურქ-სელჩუკებისათვის დიდ დაბრკოლებას წარმოადგენდა, ამიტომ მათელ სიმწვანე იდგა საქართველოს გზიდან ჩამოცილების საკითხი.

ძველი ისტორიკოსების (დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი, მათეოსის ურბაქი, აღ-ფარკი) მომხრეთი, განდევნილმა თურქ-სელჩუკებმა და თბილისის, დმანისისა და განძის მმართველთა წარმომადგენლებმა მუსლიმან მფლობელებს შორის დანიეს დახმარების ძებნა. ისინი, პირველ რიგში, სპარსეთის სულთანთან მივლინდნენ, ხოლო შემდეგ სხვა მუსლიმან მფლობელებსაც ეზღუდნენ. აღ-ფარკის მიხედვით, თბილისის მმართველობის წარმომადგენლებმა 1121 წელს თხოვნით მიმართეს მარდინისა და მაიაფარიკის პატარხს ნეჯმ-ად-დინ ილლას, რათა მოსულიყოს და ქალაქს

დამპატრონებოდა. ილლას დიდძალი ლაქარი შეუკრებია და თბილისისკენ წამოსულა.

რამ განაპირობა მოქალაქეთა მუსლიმან მფლობელთა წასვლა? ამ მოქმედების ახსნა უნდა ვეძებთ ამირველესად მოქალაქეთა ზედამხედველის კლასობრივ ინტერესებში. ბუნებრივია, ქალაქებს არ უნდა თვითმმართველობის და, აქედან გამომდინარე, დამოუკიდებლობის დაკარგვა. მართებულად მოითითებს მ. მესხია, რომ „... ქალაქის ბრძოლაში თავისი დამოუკიდებლობის შენარჩუნებისათვის, ე. ი. მისი მოსახლეობის კლასობრივმა ინტერესებმა განსაზღვრეს ქალაქის ამგვარი (მუსლიმან მფლობელებზე გეზის აღება — რ. მ.) ორიენტირება და არა ნაციონალურმა მომენტმა — მამამადიანთა სიჭარბემ ქალაქში, ან კიდევ, თურქ-სელჩუკთა შემოსევის შემდეგ ქართველობასა და მამამადიანებს შორის გამწვავებულმა ურთიერთობამ“ (მ. მესხია, საქალაქო კომუნა ჯო საუკუნეების თბილისში, გვ. 89). ზოგი მკვლევარი არასწორად ეარაუდებოდა, როცა მუსლიმანურ ქვეყნებზე ორიენტაციას მამამადიანთა „სიჭარბით“ ხსნიდა. მართლაც, ევკი არავის შეუტანია (ივ. ჯავახიშვილიდან მოკლებული), რომ არაბთა ბატონობისა და თურქ-სელჩუკთა შემოსევის შემდეგ თბილისში, განსაკუთრებით ეჭვართა შორის, მუსლიმანური მოსახლეობის ხედილით ნონა მნიშვნელოვანი უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ თბილისის მოსახლეობის ამ ნაწილს გადამწყვეტი როლი ჰქონდა საქალაქო საქმეებში, საქალაქო ცხოვრებაში. ამ დიდიანათვის თბილისში ქრისტიანული (ძირითადად ქართული, ნინოლობრივ სომხური) მოსახლეობის ძლიერი ფენა იყო, არც ის უნდა უგულებელვყუთ, რომ თბილისში დიდი რაოდენობით უნდა ყოფილიყო ებრაული მოსახლეობაც. მუსლიმანურ მოსახლეობას რომ მნიშვნელოვანად სჭარბობდა ქრისტიანული მოსახლეობა, იქიდანაც ჩანს, რომ დავით აღმაშენებელმა თბილისის შემოერთების უმაღლესი სწორედ მოსახლეობის ამ ნაწილსგან მოითხოვა, არ შეეცნოთრებინათ მუსლიმანები. საერთოდ, ყველა ერის მოსახლეობას, რომელიც თბილისელად, ქალაქის მკვირდად ითვლებოდა, ერთი ინტერესი ჰქონდა. ამ ინტერესებს კი მათი კლასობრივ პოზიციას განსაზღვრავდა ძირითადად. ივ. ჯავახიშვილმა სწორლად მართებულად მოითხოვა ქალაქის (თბილისის) სხვადასხვა ერების მოსახლეობის ინტერესთა ერთობლიობის შესახებ.

გადამწყვეტი როლი ქალაქის მოსახლეობის მოქმედებისას (კერძოდ, განძელ-თბილელ-დმანელთა მოქმედებისას) ეკუთვნოდა დამოუკიდებელი თვითმმართველობის შენარჩუნების ინტერესები და არა ქალაქის მუსლიმანური ან რომელიმე სხვა მოსახლეობის სურვილები.

ჩვენ ზემოთ მოვიტანეთ აღ-ფარკის ცნობა თბილისში დავით აღმაშენებლის ნაცვლის გაგზავნის შესახებ, რაც,

თავის მხრივ, ნიშნავდა თბილისელთაგან დავით აღმაშენებლის გარკვეული მფარველობით უფლებების აღიარებას. არ არის „შიშა“ თავისი „ერთი“ ზოგადად — მცველთა რაზმი, „ესირიგის“ დამცველ რაზმი; ჩვენს შემთხვევაში — საქართველოს მეფის, დავით აღმაშენებლის მიერ თბილისში გაგზავნილი სამეფო ხელისუფლების წარმომადგენელი. ამასთან, მას თან ახლდა რაზმი, რომელიც მონღოებზე იყო ესწრების დასაცავად (სამოლიკოო სამხაზურის შესასრულებლად). „შიშა“ თავისი შინაარსით ძველი ქართული „ნაცვალის“ ბადალი ჩანს, „ნაცვალ“ („მეფისნაცვალ“, „პატარხისნაცვალ“) ის პირი იყო, რომელსაც საქართველოს მეფისგან დადასტურებული ჰქონდა თანამგებობრივად ქალაქში მეფის მაგივრობა გეგნა და მისი ხელისუფლების განხორციელება უზრუნველყო.

ამგვარად, „შიშა“ და „ნაცვალ“ („მეფისნაცვალ“, „პატარხისნაცვალ“), ფაქტობრივად, ერთი და იმავე მინარხის ტერმინებია. დავით აღმაშენებლის ურთიერთობა თბილისთან სწორედ „შიშის“ გაგზავნითა და ათი ათასი დინარი ხარკით შემოფარგლდა. ეს, თავის მხრივ, მოითითებს საქართველოს მეფის მმართველზე უფლებებზე თბილისის მიმართ. დავით აღმაშენებელი, ცხადია, თბილისის მილიანად დამორჩილებასათვის ემზადებოდა, ქალაქი კი, თავის მხრივ, მოპოვებული დამოუკიდებლობის შენარჩუნებისათვის იბრძოდა. ამიტომ იყო, რომ ქალაქის მცხოვრებნი (რა თქმა უნდა, ძირითადად, მისი ზედამხედველი) საქართველოს ძლიერი მეფის წინააღმდეგ დამხმარე ძალას ქვეყნის საზღვრებს გარეთ ეძებნენ. ნიშანდობლივია, რომ დავით აღმაშენებლის წინააღმდეგ გამოიჩინა არა მხოლოდ თბილისი, არამედ დმანისიც (ესამდე ჯერ მეფეს არ მოუღწევია, მაგრამ, როგორც ჩანს, დმანისელები გრძნობენ ამგვარ სამოქმედო და კიდევ უფრო მეტი, — საქართველოს მეზობელი ქვეყნის ქალაქებზე, კერძოდ, განძა. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის მიხედვით, თურქ-სელჩუკებს მსგავსად, „ქალად ვაჭარი განძელთბილელ-დმანელში“ შეგონებებითაა აღიარა საქართველოს მეფისგან.

ამგვარად, საქართველოს მეფის წინააღმდეგ თურქ-სელჩუკებთან ერთად გამოიჩინა ამირკეკეასის სამი დიდი ქალაქის (განძა, თბილისი, დმანისი) ზედა ფენები. ე. ი. დავით აღმაშენებლის პოლიტიკას დემოკრატიული ქალაქების გაერთიანებული ძალები. საფულისმოა, რომ თურქ-სელჩუკთა და ქალაქთა კაცობის“ თხოვნა მხარდაჭერით, სწრაფად გამოეხმაურნენ მუსლიმანური სახელმწიფო და საქართველოს წინააღმდეგ დიდი კოალიცია შეიქმნა. მუსლიმანური სახელმწიფოს ასეთ მხარდაჭერს სწრაფ გაერთიანება და საქართველოს სახელმწიფოს წინააღმდეგ გამოსალაქრებლად სამზადისში უნდა დავიანათოთ თვით ამ ქვეყნების მუსლიმანთა ინტერესებიც, ქვეყნებისა, რომელთაც ძლიერი და ცენტრალიზებული

[illegible]

დიდგორის ბრძოლის ამსახველი ფრანკმენტ მარკამისეული „ქართლის ცხოვრებითან“ (1633-1646 წწ.)

ფეოდალური საქართველო სხვა საშინაო და საგარეო (იმდროინდელ საგარეო ვითარებას ასახელებს დიდგორის ომის მიზეზად ფრანგი გოტიე; საქართველის დამარცხებები თურქ-სელჩუკებს ხელი გაუხსნიადათ ანტიოქიის დამპირილ-ბისაოქის) დატყვევებით (ჯვარისნები და სხვ.) ერთად სასიკეთოდ განაწეს-უშაადებდა თურქ-სელჩუკთა სახელ-მწიფოს და ახლომდებარე მუსლიმანურ ქვეყნებს.

ასე რომ, დიდგორის ბრძოლის განმარტებულმა ძირითადი მიზეზი იყო მავთი აღმამწებლის მიერ საქართველოში თურქ-სელჩუკების განადგენა, დამოუკიდებელი ქალაქის დამორბედი ლეონისათვის წარმატებული ბრძოლა და შეშნის საგვარეო ვითარება, რომელიც აიძულებდა მუსლიმანური სამყაროს მესვეურთ, ძლიერი საქართველოს სახელმწიფოს სახით თავიანთი დიდი მტერი დაეწინაუთა და ერთად შეკავშირებულთ სამკვერდე-სამთავისებლო ომი გაემტკიცებინათ მისათვის.

დაბარების საბუნებლად დაძრული თურქ-სლავური და განქოლ-თილოლ-დაზნის-ილი, პირველი რიგში, სამხრეთის სულთანთან მივიდნენ, ხოლო შემდეგ მანა მუსლიმან მილოტელის მიმართეს. მუსლიმანთან გაერთიანებული ლაშქრის საჭიროებებზე თავდასხმის ორგანიზატორი და ნამოძნები ჩან რაყის სლურკიანთა გამაგებელი, სულთანმა მამუდ მუჰამედის ძე (1117-1131 წწ.), მამუდ მუჰამედის ძე დაუყოვნებლივ გამიგებარა თბილისელთა თხოვნა.

ილიას მუდარითმთავრული ნიჭის წყალობით სასტიკად და მძიმეხდნენ ჯვარონები 1119 წელს მე. ოროსტოზი მაიარს, ე. წ. „სისხლიან ველზე“. ამ გაბრძოლაში იგი უკუვადა მთავრად და აქედან მოკიდებულ, ენთებობა ნეშდ ად-ღის - „სარწმუნოების ვარსკვლავი“ ასე რთ - რეკე ად-ღის ილიაზი ბრ-კოლებზე გამწონრიობით სახელთან მორეზება იყო და ამიტომაც დაინიშნა მუსლიმანთა კოალიციური ლაშქრის მთავარსარდალად.

დურბიზ (დუბეის) სადაყასძე, და-
ვით აღმაშენებლის ისტორიკოსისა და

თოლრულ-მოჰამედის ძე, ყაზვინის, ზენჯანის, გილანის, აზანისა და განძის გამგებელი.

თუღან არსლან კუზბანი, თურქი ამი-
რა, ბითლისისა და არზანის პატრონი
განძის ათაბაგი, რომელიც სულთნის
ბრძანებით, "მისითა ძალით" ფაშოსუ-
ლა, როგორც მიიწვევენ, იგი განძის იმ-
დროის მფლობელის, თორღულ მოკა-
მედის ძის ათაბაგი ქენ-თოღლი უნდა
იყოს.

კოალიციური ლაშქრის შემაჯგენლობაში დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ახახელეს „ყოველთა სომხეთისა ამირათა“, ესენი არიან სომხეთის ტერიტორიის ცალკეული გამგებლები – ამირები, რომლებიც სულთნის ბრძანებით ლაშქრობენ საქართველოს წინააღმდეგ.

მუსლიმანთა კოალიციური ლაშქარი
მრავალრიცხოვანი იყო. დავით აღმაშენ-
ებელის ისტორიკოსი აღნიშნავს, რომ
მტრის მოლაშქრენი, „შემიტკიცეს სიმრ-
ავლითა ვითარცა ქვიშა ზღვას, რომლითა
აღიესო ქუეყანა“ (ქართლის ცხოვრება,
I, გვ. 340-41). მუსლიმანთა ლაშქრის
სიმრავლის ყველა სხვა ისტორიკოსიც
(აბლ-ფარიკი, მატეოსი ჟურავეცი, გოტიკი,
იბნ-ელ-ასირი) ადასტურებს.

კოალიციური ლაშქრის რაოდენობის შესახებ დანერჩილებით ცნობებს იძლევა სომეხი ისტორიკოსი მატათეოსის ურუშაკი. მისი სიტყვით, ილაზის 150 000 მოლაშქრე შეყავდა, აართათა მეფეს დუბიზ (დუბიის) სადაყას ძეს 10 000

კაცი გამოყვანილი. ამავე დროს, – აღნიშნავს სომეხი ისტორიკოსი, – გამოვიდა განაშენიანების მუშაობები 400 000 მამაცი (ცხენისთითი, გაუფრთხი უდიდესი ლაშქრით და შევიდა ქართველთა ქვეყანაში“ [ლ. დავლიანიძე, მათი ურპაღის ცნობები დავით აღმაშენებლის შესახებ, კრებ. „საქართველო რუსთაველის ხანაში“, თბ., 1966, გვ. 245]. როგორც ვხედავთ, კოალიციური ლაშქარი მატეოს ურპაღის მიხედვით შეადგენდა 150000+10000+40000=560000 კაცს. რა თქმა უნდა, ეს ცნობა გაზიარებულია; ნარჩუნდებოდა, რომ ასე დიდი რაოდენობის ლაშქარი გამოეყვანა სამ მუსლიმან მფლობელს. ასევე ვხედავთ: ბუღია ანტიიქიოსის სამთავროს კანცლერი, ფრანგი გოტიე ცნობს, რომელიც მიიჩნევს, რომ კოალიციურ მოლაშქრეთა რიცხვი 600 000-ს აღწევდა [იხ. გოტიე-კანცლერის „ანტიიქიოსის ომები“, ნიშნები – ნ. ავალიშვილი, ჯეორგისანია დროშად (ოთხი საისტორიო ნარკვევი). გარემო ქრთი ომისა, პარიზი, 1929, გვ. 66].

ზემოდასახელებულ ავტორთა მიერ მოცემული ციფრბარიები მომავლის მტრის ლაშქრის რაოდენობის შესახებ ჩვენთვის მოუღებელია, თუმცა იმისაც შეგინიშნავს, რომ იგივე პირთა ცნობით, მუხიანაძეშვილის ლაშქარი რამდენიმეჯერ აღემატებოდა საქართველოს სამეფოს ლაშქარს. იგ. ჯავახიშვილი მიიჩნევდა, რომ მტრის ლაშქარი დიდგორის ბრძოლისას 300 000 მეომრისაგან უნდა ყოფილიყო შემდგარი.

რამდენი მოლაშქრე გამოიყვანა დავით აღმაშენებელმა? გოტიეს ცნობით, დავით აღმაშენებელი 80 000 მხედრით გავიდა საბრძოლველად. ეს მონაცემები გაზიარებულია ჩანს. უფრო დასავლურულია მატეოსის ურპაღის საკმაოდ დეტალური ცნობა საქართველოს ლაშქრის რაოდენობის შესახებ. მისი მიხედვით, დავით აღმაშენებელმა დიდგორის ბრძოლაში საბრძოლველად გაიყვანა 55 600 მოლაშქრე. აქედან 40 000 ქართველი, 15 000 ყივჩაყი, 500 ალანი და 100 ევროპელი მეომარი.

დავით აღმაშენებლის მიერ დიდგორის ველზე გამოყვანილი ლაშქრის უდიდესი ურპაღიდანაა (ორი მესამედი) ქართველებისაგან შედგებოდა. შემთხვევითი არ უნდა იყოს, რომ გადამწყვეტ მნიშვნელობა მართლაც ძალას ქართულ ლაშქარში სწორედ სამეფო სპა – ქართველები შეადგენდნენ. ყივჩაყთა 40 ათასი მუდმივი მოლაშქრეაგან მხოლოდ 15 000 იქნა გამოყვანილი.

ალანები, რომლებიც საქართველოს ლაშქარში იბრძვიან, უნდა შეადგენდნენ დაქირავებულ ლაშქარს, ე. წ. „როქის სპას“. შემთხვევითი არ იყო ხუთასი ოსი თათარების დაქირავება და სამისოდ თათბის გაღება მაშინ, როცა ვახტანგ რეზერვში საკმაო რაოდენობის მუდმივი მოლაშქრეები ჰყავდა. ეს, ალბათ, დავით აღმაშენებლის სათანადო ტაქტიკური გეგმის მიხედვით იყო გაკეთებული და გარკვეულ მიზანს ემსახურებოდა. ასევე გარკვეული მიზნით იყვნენ ქართველთა ლაშქარში „ფრანგნი“. ესენი, როგორც

ჩანს, ჯეორგისნული ომების დროს სხვადასხვა გზით საქართველოში მოხვედრილი ევროპელები იყვნენ (ს. კაკაბაძე, დავით აღმაშენებლის ორი დიდი ომი, ქუთაისის შტაბგარეო ინსტიტუტის შრომები, IV, 1942, გვ. 217).

თურქ-სელჩუკების კოალიციურ ჯარსა და დავით აღმაშენებლის ლაშქარს შორის გაფრთხილები ბრძოლა, როგორც ყველა წყარო მიუთითებს, დიდგორიან გამართა.

დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის მიხედვით, მტერი „მოვიდა თორღისა, მანგლისა და დიდგორითა, რომელიც თვით ფერხთა ზედა ვერ ტიტოვდეს ამათ დიდგორთა“. არაბი ისტორიკოსი ალ-ფარაბი დანერვილებით გადმოგვცემს იმ გზას, რომელიც გაიარეს მუსლიმანთა კოალიციის ჯარებმა. ისინი შემოსულან მანგლისის მიდამოებში და თორღისეთს გზას დადგომიან. დათქმული იყო, რომ მიეთლი ლაშქარი თბილისის შესასვლელთან შეერლიყო.

თორღისეთისა და დიდგორის შერჩევა შეკრების ადგილად არ იყო შემთხვევითი. აქედან მტერი ადვილად ნაშოვნელად თბილისისკენ, დიდგორი თბილისის ერთ-ერთი კარი იყო, საიდანაც შეიძლება მცხეთის შემოვლით შიდა ქართული შესვლა. ცხადია, მუსლიმანური კოალიციის წევრებმა თორღისეთის ბუნებრივი პირობებიც გაითვალისწინეს. ვახუშტი ბაგრატიონის მიხედვით, „თორღისეთი არს ზაფხულ ფოთად შეუნიერი, ბაღა-ხოვანი, ყვევლიოვანი, წყაროანი“ [ე. ი. თორღისეთი მრავალრიცხოვანი ლაშქრის განსაღებლად სრულად ზღუსაყრელი ადგილი იყო.

საქართველოს ჯარი დავით აღმაშენებელმა დიდგორის განსაღება. დიდგორისა და მანგლისისკენ მიმავალი გზა ნიშნისა ხეცს მიჰყვება. მატეოსის ურპაღიც და გოტიე მიუთითებენ, რომ დავით აღმაშენებლის ლაშქარმა ორ მისი შუა დაბანაკა. „ესე მეფე დავით, ნიშიდა ჯეორგის ნიშნით აღჭურვილი... ერთი ზეობამი დადგა მორ მათთა შუა დაბურულ ტყეში, საიდანაც ხმები იყო მორ მტრები შემოტევის უპირებელი“ (გოტიე). ალ-ფარაბი ვახანის მცხად საინტერესო ცნობას, რომლის მიხედვითაც საქართველოს ლაშქრის ნაწილი ერთ-ერთი მთაზე იყო დაბანაკებული და საჭირო შემთხვევაში იქიდან მზადდებოდა მტერზე მოულოდნელი, სწრაფი თავდასხმა. პირველი ბრძოლა უნდა მიჰყოს მართლად ნაწილს, სადაც თვით დავით აღმაშენებელი იდგა.

დიდგორის მდებარეობის სტრატეგიულმა მნიშვნელობამ განაპირობა დავით აღმაშენებლის მიერ მისი ბრძოლის ადგილად შერჩევა. დიდგორი ბაგრატ IV-ის დროიდან მანაც მუდმივ საზავფულო სადგომი იყო (ქ. ჩხატარაიშვილი, დიდგორის ბრძოლის ისტორიული მნიშვნელობა, წგნ.: დიდგორის ბრძოლა, თბ., 1973, გვ. 15-16) და მისი დიდმნიშვნელოვნება სტრატეგიული თვალსაზრისით არაერთგზის დასტურდა. თურქ-სელჩუკთა ლაშქრის მნიშვნელოვანი ნაწილი მანგლისშიც უნდა ჩამდგარიყო. მას უნდა

შეესრულებინა სელჩუკთა ფორმირების შუანების შემაკავშირებელი რეგულაციის ფუნქცია და თვით დიხზულად სტრატეგიული დაჯგუფების ზურგზე დაეყრდნობა.

ფრანგი გოტიე გადმოგვცემს, რომ დავით აღმაშენებელმა ბრძოლის დაწყების წინ მაგზნებარე მონოდეტით მიმართა თავის ლაშქარს: „... მეომარნი ქრისტე-აბო! თუ ღვთის სჯულის დასაცავად თავადდებით ვიბრძოლებთ, არამც თუ ემშაქის ურცხვ მიმდევართა, არამედ თვით ემშაქესაც ადვილად დაეპარცხებოდა. და ერთს რასმე გრძნებთ, რაც ჩვენი პატიოსნებისა და სარგებელისათვის იცოცა იქნება. ჩვენ ყველამ, ხელების კისკენ აყრებით, ძლიერ ღმერთის აღძრე მივცეთ, რომ მისი სიყვარულისათვის ამ ბრძოლის ველზე დავიბოროტებით და არ გავიქცევით. და რათა არ შეგვეძლოს გაქცევა, კიდევ რომ მოვიზიარებთ, ამ ხეობის შესავალი, რომლითაც შემოსულ ვართ, ხეობა ბშირი ხორგებით შევსართა და მტერი, როცა მოვივახლოდებოდა ჩვენზე იერიშის მოსატანად, მტკიცე ვუვით დაწინაობდა შეუვით“.

დავით აღმაშენებლის სიტყვიდან ამკარა დდება, რომ ქართული ლაშქარი დგა ხეობაში, რომლის შესასვლელიც საგანგებოდ ჩაუხრჩავთ. ეს, რასაკარგვლია, საგანგებოდ ღონისძიება იყო. ქართველ მოლაშქრეთა წინაშე იდგა ერთი ამოცანა – ან გამარჯვება, ან ზურგმუხუცეული სიკვდილი. ამგვარი ქვეყა საერთოდ გახდა პატრიოტი ქართველებისათვის ნორმა და უკვე შემდგომი დროის ისტორიკოსები მას ნარმოვიდებდნენ როგორც დაკარგებულს წესს: „არა არს წესი ჩუენ ქართველთა, უკუთო ვიხილეთ მტერი ჩუენ კერძო მომავალი, მუშუაგზად ზურგი შევსვით, დაღალუ იყოს სიკუდილი“ (გეგიალ-მწერელი, ქართლის ცხოვრება, II, თბ., 1959, გვ. 262). დაიხ, ზურგმუხუცეულობა ოდიტაგან მოსდგამდათ ქართველ პატრიოტებს და როცა ფაშთაბაშტერელი ამბოხს „არა არს წესი“, იქნებ სწორედ დიდგორის ბრძოლის შემდგომ პერიოდს გულისხმობს იგი.

როდის გაიმართა დიდგორის ბრძოლა?

ქართული და სხვა წყაროების შეჯერების შედეგად ზუსტად განისაზღვრა დიდგორის ბრძოლის თარიღი – 1121 წლის 12 აგვისტო.

ჩვენ ვერ ვხედავთ წინააღმდეგობას დიდგორის ბრძოლის დაწყების შესახებ წყაროსა მომავლებში. გოტიე გადმოგვცემს, რომ დავით აღმაშენებელმა ბრძოლის დაწყების წინ რაზმებს თავთავთის ადგილი მოუწინა, „ორასი ფრანგის მეომარი რომ ჰყავდა, მონიშნული დაეყვანა პირველ დაქვართა მონაცემები. მასევე ხეობის მტერი ნაწილში ანუ ფორნტზე, ხეობისკენა ძლიერი ყოიერთი, ცხენთა და აბჯართა უკიდურესი ხმაურით, ურჯულონი ზარდებდნენ ბაირაღებით შერდნობი, და იმავე დროს, სხვადასხვაგვარ საკრავთა ხმაურით მთა და თაბრისი ძალად აღწევდა. ხოლო მეფე დავით, ამდენ სიმუხუცეს მომომინებით განიცდის, და თავისიანებს მამაცი სულთ ამხნე-

ვებს და ანუგეშებს; უმტკიცებს, რომ ურჯულოთა გააბაგებელი სიმრავლე, ძალითა და შენეებითა წმად ჯვართა, ნაკლებს ჯარით და სწრაფად დაითრ-
გუნება. ამის შემდეგდაც, დაიბნეს რა
უპატივები ბრძო, ქრისტის მსახურნი,
ამაჲს სულით გატაცებულნი, უაღრეს
ყოინით თავს დაესხნენ მათ. ბოლო
საგნის ძალით, პირველ შეტაკებითა-
ნავე ბრძულებითა და ფრთხილთა მიერ
გატყვეული იფანტებინა. ღვთის თითის
ქმეით, ბოროტნი ქრისტის-მსახურნი
და მიდილთა მახვილის მსხვერპლად
იქცევიან; და გავიქეთ ამ ომის მწა-
ხელთაგან, რომ სამი დღის მანძილად
გატყვეულთა ოთხთა ათასი მოიხრწნენ
მეფის მახვილითა.

თვით ელახი თავში დაჭრილი, გატარდა და თითქმის ყოველდღე, ღვთის ემკარათის მცირეოდენ ლტოლვილით უიარაღო და დამშულო, არაბთა მეფის ნინამძღოლობით სახშიდ დაბრუნდა ნინამძღო და მეკადარ* (გლტიჟეანცელების „ანტიკიოის ომები“, ნიშნით: ზ. ავალიშვილი, ჯგეროსანთა დროლობით (ოთხი საისტორიო ნარკვევი). გადმეო ერთი ომისა, პარიზი, 1929, გვ. 67).

მოტანილი მასალიდან ნათელია, რომ დავითის მოლაშქრეებმა გარკვეულ მანძილზე მოუშვეს მტერი და შედეგად „თავს დაეხსნენ მათ“. ე. ი. გოტიეს ცნობით, შეტევაზე პირველნი ქართველნი მოლაშქრეები გადავიდნენ.

მატეთის ურპავეის, აღ-ფარეის, ჩინაღ-ასირის ცნობებითაც, შეშტევა ქართლელ მოღაბებთან დაუნკათა. ინხ-აბასირი მეტად საინტერესო ცნობას გვაწვდის ლაშქრობის დანებების შესახებ. არაბი ისტორიკოსის თხზულებები ა. შუხრეუდელ რუსულ თარგმანში ასეა მოცემული: "Встретившись, обе армии направились, чтобы сразиться. Выступили вперед шесть человек кинжов. Мусульмане подумали, что они хотят сдать по аману и поэтому не приняли необходимых мер предосторожности, смеялись с ними и были встречены стрелами. Ряды мусульман пришли в расстройство и поэтому те, которые стояли дальше, воображая, что началось бегство, обратились (также) в бегство. Войска бежали друг за другом, и из-за сильной давки, синхалы друг-друга, вследствие чего многие из них были убиты. Невенеруе (ქართველები) შედევლობდნა... - რ. მ.) преследовали их на расстоянии десяти фарсаков, убивая их и забирая в плен. Большинство их (мусульманских войск) было перебито и было взято в плен четыре тысячи человек, но царь, Торгут, Ил-Гиз и Дубанс спаслись..." (Материалы по истории Азербайджана из Тарих-ал-Кამиев (поногого свода истории) Ибн-ал-Асира. Перевод П. Жуе, Баку, 1940, с. 123).

იზნ ალ-ასირიასა და გოტიუს ცნობები 200 მეომრის დაწინაურებისა და მათგან ბრძოლის დაწყების შესახებ ემთხვევა ერთმანეთს, თუმცა გოტიუს ამ მიომრებს უწინაგვბად (ჯვარასწიებად) მიორწიეეს, ხოლო იზნ ალ-ასირი ყიფიყაყუბად.

დავით აღმაშენებელს, როგორც ჩანს, მართლაც გამოუყენებია ეს ტაქტიკური ხერხი. საქართველოს მეფის ამ ჩანაფიქრს ყურადღება მიაქციეს სამხე-

დრო ხელოვნების ისტორიის მკვლევარებმა და ამჟვარი ნაბიჯი ბრძოლისას იმ ეფექტურ ნაბიჯად მიიჩნიეს, რომელმაც ხელი შეუწყო ქართველთა წარმატებას თურქ-სლავურთა წინააღმდეგ.

როგორც ირკვევა, დავით დამპყველ-
ბლის მიერ წარგზავნილმა არაქსაკიანმა
ბრძანმა თავისი მისია შესრულა: დაბა-
ნა მეტყრო და არც-დარცევა შეტანა მის
რიგებში. მაშინ საქართველოს ლაშქარი
მოემხროდღმეცეს ფლანგებიდან შეუტია.
„მიწემან დავით უშიშმან და ყოვლად
უფრამან გვლითა... წინა განახყო სპა
მოსი, და... ყოველ საემე შეუნიერად და
ღლიწიერად ყო“ [ქართლის ცხოვრება, I,
გვ. 341]. აღ-ღარის მიხედვით, დავით
დამპყველბის სარდლობით საქართვე-
ლოს ლაშქარი დიდგორის ველს ნიჩბის
ხევიდან შეესალხოვდა. მთავარ ძაღს
მეფე მოუგა სათავეში, ხოლო ლაშქარის
ნაწილს მეფის მემკვიდრე დემეტრე
დავითის ბე ხელმძღვანელობდა, რომელიც
დიდგორის ერთ-ერთი მთიდან დაეშვა
და მთის ძირს დაბანაკდნად თურქ-
სელჩუქთა ლაშქარს შეუტია. მატყობის
ურაპეცი ბატონუნად გადმოგვიცემს ბრ-
ძანის მიმდებარეობას: „აქმნა სასტიკი
ბრძოლა ორი მთის შორის, ისე რომ,
ლაშქართა საწინელი ხმალურისაგან ეს
მთები იძახებოდა“.

ადგიით აღმაშენებლის ისტორიკოსი აღწერილიყავნენ წერს, რომ მაშინვე „სყარადავ, უშვითვალდე და გამეფდო-ღობით და ყოვლად ბრძადავ ვაგაივ-ბრძოლის საქმე. პირველი მებრძოლ-ბრძანადავ მჭრის ბანაკი მჭერავ, აიყარა და გაიქცა. ქართველი ისტორიკოსის ამ ცნობებს მათთვის ურთავიკვ დახსენ-ებებს. სომეხი ისტორიკოსი წერს, რომ „იმ დღეს იქნა სასტაკო და საშინელი ამინეყვეთა თურქთა ჯარებისა და აი-ღი-ხანე გვაგებით მდინარეები და მთათა ხეგები და ყოველნი მთათა, ქარაფნი დაიფარნენ“. თურქ-სელჩუკთა კოალი-ციური ლაშქრის მხარე მარცხს ვერც მუსლიმანი ისტორიკოსები ვარაყვენ. აღ-ღარ-იკო აღნიშნავს, რომ „მოიკლა მუსლიმანთაგან უთვალავი რაოდენობა და დარბოტელი იქნენ“. იმს აღ-ღარ-ის ცნობით, ამაჰმადიანთა ლაშქრის უმეტე-ობა დაიღუპა ბრძოლის ველზე“.

დიდგორის ბრძოლის აღმწერი ყველა ისტორიკოსი მოუთითებს იმ დიდ ზარალზე, რაც თურქულეთთა კოალიციურმა ლაშქარმა განიცადა. დიდალი ტყვე და ალაფი იგდეს ხელთ ქართველებმა („რამეთუ გლეხთა იხილემცა, ოდეს არაბთა მიფინი მოჰყანდეს ტყუედ“).

დავით აღმაშენებლის სარდლობით ქართველთა ლაშქარმა „მოსხმა სახე- ლოვნანი იგი მებრძოლნი არიანისანი, და ანუ მეოტთა ვითარ სიძარჯთი და განკრძალულად სდევნა და მოხრნა, რომელთა აღიხსნეს ევლნი, მთანი და ღელენი მობრძეითა“ [ქართლის ცხოვრება, I, 33. 341].

რა თქმა უნდა, საქართველოს მოლაშქრეთა შორისაც იქნებოდა გარკვეული მსხვერპლი, მაგრამ ეს მტრის ლაშქართან შედარებით იმდენად მცირე ყოფილა, რომ ისტორიკოსი ხმამაღლა

ცხადებს; დაეით აღმაშენებელმა¹ „ქრისტიან სპანი დაცვა უნებლოდ“. დაეით აღმაშენებლის ისტორიკოსი დიდი ციკლით გადმოგვცემს: „ქრისტიან სპანი წვეწვან და უფროსად ყოველ სამეფო აღესო ოქროთა, ვერცხლითა, არაბულითა ცხენებითა, ასურულითა ჯვრებითა, კარგებითა, სრა-ფარდებითა, სხვათა უცხოთა ჭურჭლებითა საბრძოლელთა თითო-საბითათა, ქოსთა და ფლიკავანთა, სასურათა ტურფითა და სანადიმოთათა, საბანელთა და საზაჩრეულთათა, – რაოდენამა ქარტაშან და მელანან დაეითოს აღარაღ!“ (ქრისტიან ცხოვრება, I, გვ. 341).

დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ცნობით (თუ ეს ცნობა დასაჯერებელია, დიდგვარის ბრძოლა სამა ფაშამდე (სათამდე) გაგრძელდებოდა. შემდეგინი დროის ისტორიკოსები ადასტურებენ, რომ დიდგვარის ბრძოლაში დამარცხებული არაბთა მეფისათვის – დღებრისათვის წართმეული შვირფასი თვლებით შემკული ოქროს მახვილი დავით აღმაშენებლის გვლათის მოხატვისთვისაა შეუწირავს („ისტორიკალი და ხაზინა შარავანდედთანი“). აღმრისთა სასხენდე და სამადლორდე ძლეუთა მის საკიერველსა“ დავით აღმაშენებელს გვლათისათვის სხვათ მრავალი ძვირფასი ნივთი და ბერი ტყვე შეუწირავს. ქართველთა ღამქრისა და მისი სარდლობის დამსახურებას სიგ, რომ გაქცეული მტერს შეაკებრებისა და გაროთიანების საშუალება არ მისცა. ასე რიგ, დამარცხებულია დევნა მნიშვნელოვანი ეტაბთა დიდგვარის ბრძოლაში. ზოგი ცნობით, საქართველოს მოლაშქრებმა ილღუსა (მარტვის) ანისის საზღვრამდე რეა დავის სვრის (ჭაბუკის ურშავცი). გოტგეს ცნობით, დევნა სამ დღეს გაგრძელდა, რომლის დროსაც მტერმა უფრო დიდი ზარალი ნახა, ვიდრე ბრძოლის დროს. იბნ აღ-ასირის მიხედვით, ქართველებს მტერი საზღვრამდე 10 ფარსავის (მარტვის 70 კმ) მანძილზე გაუდევნიათ. ქართველთა ამ მოქმედებამ მტერს კონტრატეტის ყოველგვარი საშუალება მოუსპო და მისი სრული მარცხი განაპირობა.

ამრიგად, ქართველმა მოლაშქრეებმა 1121 წლის 12 აგვისტოს მუსლიმანურ კოალიციურ ჯარებთან მეტად რთულ და ამავე დროს არსებითად გადამწყვეტ ბრძოლაში ბრძანდებოდა გამარჯვება მოიპოვებს ეს დამაშვიდებელია და თითქმისუცხოებისათვის მეზობელი ქართველი ხალხის გამარჯვება იყო: გამარჯვება, რომელიც ძალზედ ეხმარებოდა კავკასიის ხალხთა ინტერესებს - მათ ერთობლივ ბრძოლას უცხო დამპყრობთა წინააღმდეგ.

... მემატიანეებმა დიდგორთან ძღუ-
ვამოსილ გამარჯვებას „ძღუვა საკვირ-
ველი“ უწოდეს. დიდგორის ქედზე აღ-
მართულ ერთ-ერთ მთას „დავითის მთა“
ენიდება. ყოველწლიურად, მარიამობის
მომდევნო კვირას, დამოუკიდებლობისა
და თავისუფლებისათვის მებრძოლი
დიდგორის გმირების ხსოვნის უკუდა-
საყავოად ხალხი ზეიმით აღნიშნავს
„დიდგორობას“.

საინამდვირე ჯვარი
მაცხეთის მაცხოვრის
სახელობის ეკლესიიდან,
მოიქრული ევროპაში
და ტიბრული მონასტრით
შეპირებული. სიგელი
(XI ს.).

დემეტრე I-ის მეფედ კურთხევა. მაცხერისძის კედლის მხატვრობა. მომზადებული მჭიდრ მალაქელი. სიმაღლე (1140 წ.).

დავით აღმაშენებლის შემეციდრე, საქართველოს მეფე 1125-56 წწ-ში, მამის სიცოცხლეშივე აქტიურად მონაწილეობდა სახელმწიფოს მართვა-გამგეობაში. დიდგვარისა და შირვანის ბრძოლებში ქართველთა ლაშქრის გამარჯვების ერთ-ერთი ორგანიზატორი იყო. დავითის გარდაცვალების შემდეგ იძულებული გახდა, ანისი ყმადნაფიცობის პირობით თურქებისათვის დაეთმო. 1138 წელს დემეტრე I-ის სარდლობით ქართველებმა განძა აიღეს და გამარჯვების ნიშნად ქალაქის კარი საქართველოში ჩამოიტანეს (დაცულია გელათში), მაგრამ ვერ შეძლეს განძის შენარჩუნება და ქალაქი დიდხანს დარჩა მამაშვილისა საყრდენ პუნქტად საქართველოს წინააღმდეგ ბრძოლაში. 1130 წელს დემეტრე I-ის უფროსმა შვილმა დავითმა იმის შიშით, რომ მამამისის უმცროსი შვილი გიორგი არ გაემეფებინა, შეთქმულება მოაწყო მეფის წინააღმდეგ. მეფემ შეიკრო შეთქმულების მითითებით - დავით დემეტრეს მე და ივანე აბულეთისძე. შემდგომში დემეტრე I-მა ივანე აბულეთისძე მოაკლევინა, ხოლო მისი შვილი თორქაში (ქერქაში) საკურობლეში დაამკვიდრა. 1154 (1155) წელს დავითმა კვლავ მოაწყო შეთქმულება, თავისი ერთგული და მეფის მოწინააღმდეგე დიდებულე-

ბის შემწეობით მამა იძულებით ბერად შეაყენა და სამეფო ტახტი თვითონ დაიკავა. დავითის გარდაცვალების შემდეგ (იგი შობილად 6 თვეს მეფობდა) დემეტრე I-მა ბერის ჩოხა გაიხიდა და ტახტი დაიბრუნა, თანაც შეაწაფა პირობები უმცროსი ძის, გიორგის, გასამეფებლად (ალბათ, იათისა თანა და

ძისა სწორად მოსაყდრედ გამოაჩინა). საყურადღებოა დემეტრე I-ის პოეტური შემოქმედება. ჩვენამდე მოაღწია მისმა რამდენიმე იამბიკომ. განსაკუთრებით გამოირჩევა ღვთისმშობლისადმი მიძღვნილი იამბიკოები. მისი საგალობელი „შენ ხარ ევანახი“ დღესაც წარმატებით სრულდება.

ღვთისმშობელი ყრბით. კასპიისი ფრესკა, რომლის მხედველიც მეფისად „შენ ხარ ევანახი“ ბატი (X-XI საუკუნეები). მეფე).

შოი მღვმლისა

შენის დაფნისა იშოიუბს ასურსა, ისასესბს ქართლი ნილქსა ნაკადულებრ! ორბობს მოხუცი, მღვმე ფართობს სამყაროდ, იბერწისწლებს მრავლად უდაბნოს ესე, სულსა აღუთისებს, მტურსა მტურად დამტევი.

მისივე

ცასა ბუნთა გვიდა, ენახე კაცი, და მასვე კაცსაქ შუბის წუქრის ედგნეს დარბაზნი. მუშლსა ზედა ჯდა, მინდორს სდევდა ქურციკთა, - და ზღუასა ზედა მოარბევდა ცხენითა, და ესერო ღაღადებდა: „ღმერთო, შენ, კურთხულ ხარ!“

ღმრთისმშობლისა

ღმრთისმშობელი და ყოვლად პატოსანი დედა, ქალწული, შეუნიერი შრომანი, მას ახარებდა ანგელოსი ფრთოსანი: შერგან იმუბს მეფე გერგინოსანი, და მას პშონებდენ მეფე მრავალყმოსანი.

შენ ხარ ევანახი

შენ ხარ ევანახი, ახლად აღუყვებულთ, მორჩი კეთილთ, ედგმში დანერგულთ, ალვა სულწინდელ, სამოთხით გამოსრულთ, ღმერთმან შეგამყო, ვერავინ გჯობს ქებულთ, და თავით თვით მზე ხარ გაბრწყინებულთ.

არა არს კაცი პირისპირ

შემბმელი გიორგისი (გიორგი III)

დავით აღმაშენებელმა თავისი რეფორმებით ლაზარე ჩასვა დიდგვაროვან ფეოდალთა ავღიარხსნილობას, მაგრამ დიდზნაურობის სოციალურ-ეკონომიკური საფუძვლები, ცხადია, ხელუხლებელი დატოვა. ამიტომ იყო, რომ შემდგომში კვლავ ცდილობდნენ დიდზნაურები თავიანთი სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის შესაფერისი პოლიტიკური უფლებების მოპოვებას. ისინი ყველა ხერხს მიმართავდნენ მეფის ძალაუფლების დასამცრობად და დასასუსტებლად. სწორედ დიდ ფეოდალთა ჯგუფის მხარდაჭერის შედეგი იყო ის, რომ დემეტრე მეფეს ტახტს ეცილებოდნენ ჯერ მისი ძმა ვახტანგი, ხოლო შემდეგ უფროსი შვილი დავითი. ამ უკანასკნელმა მამას მეფობაზე ხელი ააღებინა და თვითონ მიიტაცა სამეფო გვირგვინი. დავითს ერთი წელიც არ უშველია, იგი გარდაიცვალა. ტახტი კვლავ დემეტრემ დაიკავა და 1156 წელს ტახტზე თავისი შვილი გიორგი (მეფობაში გიორგი III-ად წოდებული) აიყვანა.

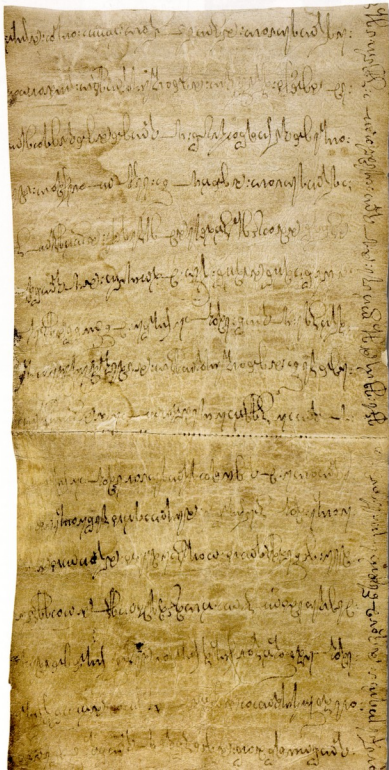
გიორგი III-ის პოლიტიკის ძირითად ხაზს, წინამორბედ მეფეთა მსგავსად, მუსლიმანურ ქვეყნებთან ბრძოლა შეადგენდა. ეს ბრძოლა გარკვეული წარმატებით აღინიშნა. 1161 წელს გიორგი მეფემ ანისზე გაილაშქრა, ქალაქი აიღო, ამირსპასალარს – ივანე ორბელს მიანდო მისი მართვა-გამგებლობა, თანაშემწედ კი დიდებული სარგის მხარგრძელი დაუნიშნა. გამარჯვებულმა მეფემ ანისის მცხოვრებთ, განურჩევლად ეროვნებისა, დიდი წყალობა უფო (მატათოს ურპაეცის ცნობით, 40 000 დრაჰკანი მისცა და ტყვედ წაყვანილი ქრისტიანები გამოისყიდა ტყვეობიდან).

1162 წელს ქართველები უფრო სამხრეთისკენ მიიწვივნენ. გიორგი მეფემ „მიმართა დიდად ქალაქად და სახელგანთქმულ დეინად, ან რომელ არს არარატისა ძირსა ზღვარი სომხეთისა და ადარაბადანისა“. დავითი საქართველოს მეფის ძალაუფლებას დამორჩილდა.

ანისისა და დეინის დაკარგვამ მამამდინათა ამირები სასტიკად განარისხა. საქართველოს ასეთმა აქტიურობამ ისინი აიძულა, უფრო მეტი ერთსულოვნებით შეკავშირებულიყვნენ და ქართველებისათვის წინააღმდეგობა შეერთებული ძალებით გაენითა. ზღაპრის მფლობელი, დიარბეჭირის მმართველი, შაბი, არმენად წოდებული და არზრუმის ამირა დაიდრნენ საქართველოს

გიორგი III-ის სიგელი
საქართველოს ეკლესიაში (1178 წ.)

გიორგი III. ვარზის ფრესკა.

წინააღმდეგ „და მომართეს ქუემოკერძოსა ქუეყანასა სომხითისასა და მოადგეს ციხესა გაგისასა, აიღეს იგი და მოაოურეს ყოველი საზღვარი“ (ისტორიანი და აზმანი შარავნდელდანი, ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 11).

გაუგია თუ არა ეს ამბები გიორგი მეფეს, სასწრაფოდ „გამოასხნა ოსნი და ქუეყანანი დიდძალი და მომართა სულტანსა ... ვითარცა ცნა ესე სულტანმან, აიაბაგმან და ყოველთა ფაღვანთა და დიდებულთა მათა, თქუსს ვითამედ: „არა არს კაცი დღეს პირისპირ შემხმელი გიორგისი და მისთა ლაშქრათა ქუეყანასა ზედა; მივირდით თავი და ეფუფარო“ (იქვე, გვ. 13). მაშადაშანთა კივლიყოლი ლაშქარი უკუქცა და მარცხებული (ისტორიკოსთა ცნობით, ლაშქარს ლდიგუშ ათაბაგი არადღობდა).

რაკი მაშადაშანებმა უკან დაიხიეს, საქართველოს ლაშქრის თავადაცხობა და თვით გიორგი მეფეს საქმე დამთავრებულად მოსჩვენებიათ, გაცხრობისა და დროსტარებისათვის მოეცალათ. მონაწილეებმა კი ლაშქრობის დამთავრება არც უფიქრიათ. პირიქით, მათ საქართველოს ლაშქრის მდგომარეობის დაზვერვა მოახერხეს სხვადასხვა გზით და ანისს შეუღეს. ეს საქართველოსათვის იმდენად მოულოდნელი იყო, რამე წინააღმდეგობა არ გაუწევიათ და „სიღელტოლვე“ აირჩიეს.

სომეხი ისტორიკოსი ვარდან ბარდუღეიცი თავის „ისტორიანი“ გადმოგვცემს, რომ ოთხი წლის განმავლობაში ანისს მტრისგან მოსვენება არ ჰქონია. საქართველოსა თანდათან უჭირდა ბრძოლა ანისისათვის. ამიტომ, როდესაც ელდიგუშ ათაბაგი თვით შემოებნენ გიორგი მეფეს ზავს, საქართველოს მეფე ემყოფებოდა დათანხმებულს. თანაც „უზობა ანისი თვისსავე მემამულესა და ითავებდა თავისა თვისისა ყმად“. ამრიგად, ანისის ახალი მუსლიმანი მმართველი საქართველოს მეფის ხელქვეითი და მორჩილი გამხდარა.

ვარდანი კონკრეტულად მიუთითებს, რომ გიორგი III-მ მოწვევა მაშაშქრის შვილი არსლანი და ანისი მას უნაყადი. ეს აქტი (წყალობა), აკად. ივ. ჯავახიშვილის აზრით, 1165 წელს უნდა მომხდარიყო. თავისთავად ამგვარი წყალობა (თუნდაც ყმადნაფიცისათვის) საქართველოს მარცხს უდრდა. მაგრამ ის შევდობა და ზავი, რომელიც „დაჲ რაოდენიმე“ გაგრძელდა, სწორედ აღნიშნული ნაბიჯის შედეგი იყო.

საქართველოს მეფე მშვიდობიანობის ჩამოყალიბებით კმაყოფილი „დაჯდა სიხარულად და განსუენებად და ნადირობად“.

ამავე პერიოდში გიორგი III-მ ილაშქრა შირვანში, სადაც მისი დისწული აღსართანი მეფობდა. შირვანმა საქართველოს მეფის ყმადნაფიცად ითვლებოდა. ამიტომ, როდესაც იგი, „დაჲკრეფებული დარუბანდელთა ზახარ თაგან“, შევიდა შეხვედრა საქართველოს მეფეს, გიორგი III ჯარით მიემგვლა 1167 წელს. ქართველთა მედრობა მივიდა დარუბანდის კარამდე, მოახიზრა მუსკურისა და შარაბამის ქვეყანა და ილიო ქალაქი შაპურანი. როგორც „ისტორიანი“ და აზმანი“ გადმოგვცემს, შაპურანი საქართველოს მეფეს აღსართანისათვის უწყალობებია.

შირვანის შემოჭრიკცემა საქართველოს პირდაპირ ინტერესებს ემსახურებოდა. აზერბეიჯანში მდდარი შირვანის შემოსავლის წყარო იყო საქართველოსათვის. შირვანის დაკავებით ქართველები საერთოებს უქმნიდნენ განძას, რომელიც თურქების მთავარი საყრდენი იყო ამიერკავკასიაში. დაბოლოს, საქართველო თანამიმდევრულად გავრცედა მისიტიანული ქვეყნების მატარებლისა და მათი ერთ სახელმწიფოდ გაერთიანების პოლიტიკას.

1173 წელს, სომეხი ისტორიკოსის – ვარდანის ცნობით, გიორგი III-ს ანისი აუღია, ქალაქის ათობა კი თან წაუყვანა. განაყენებული თურქები ქალაქს მოსდგომიან. ანისის გცხოვრება და დავიებული თხოვნით, ივანე ამირსპასალარმა ანისის დათმოა რომ თურქებისათვის უარი თქვა. ასე რომ, 1173 წლიდან ანისი და მისი მიდგომი მხარეები მტკიცედ შემოვიდნენ საქართველოს შემადგენლობაში.

შირვანისა და სომხეთის დიდი წარსლის შემოჭრიკცემა საქართველოს სამეფო კარის შორსგაგებული პოლიტიკის და აგრეთვე მისი მეფის – გიორგი III-ის, როგორც ძლიერი და ნიჭიერი მხედართუფროსის, დამახიერებას უნდა მიეწეროს. საერთოდ, ბევრი მოვლენა მაშინდელ ამიერკავკასიაში გიორგი III-ის სახელთან იყო დაკავშირებული. „... სასი და პრემიხი მეუხეხრა P. Ахситан, покаяний, должен был обзавест своей победой ... под Баку, а также отвоинением Ширвана и Дербенца своему могущественному родственнику, союзнику и верховному повелителю – царю, Георгию III“ (В. В. Бартольд, Ширваншах (статья в „Энциклопедии ислама“), соч. т. II, ч. 1, с. 877). ეპიტიტები „могущественный

„верховный повелитель“ სახეებით შეესაბამება საქართველოს და მისი მეფის ავტორიტეტს XII ს-ის წინა აზიასა და კავკასიაში.

ამრიგად, XII ს-ის მეორე ნახევარს საქართველო პოლიტიკურად ძლიერი ქვეყანაა. მას საკმაოდ დიდი გავლენა და ავტორიტეტი აქვს მომიჯნაველ საერთაშორისო მასშტაბით, საქართველოს მეფე ძლიერია და პატივდებული. რაც შეეხება ქვეყნის საშინაო მდგომარეობას, აქ უფრო რთულიადაა საქმე. XII ს-ის მეორე ნახევარში ფეოდალური საქართველო განვითარების ისეთ სტადიაში იმყოფებოდა, რომ ეს სირთულე აშკარად გამოიხატა.

ამიტომ არ ყოფილა შემთხვევითი, რომ, როცა საქართველომ თავისი ძველვაშოსილებით შორს გაიქცა სახელი მზობელ სახელმწიფოებში, თვითმპყრობელი მეფისა და სამეფო კარის წინააღმდეგ ქვეყნის შიგნით დიდი და ძლიერი აჯანყება მომხდადა.

გაძლიერებული დიდებული აზნაურები ევლარი გუგუშვიდნე მეფის ფეოქიმპყრობელობას და შეუვლობაზე ფიქრობდნენ. უკმაყოფილონი იყვნენ დიდზნაურთა ხელქვეითი მყოფი აზნაურებიც, რადგან მათ (მისი გამო, რომ დიდზნაურების მორჩილებდნენ) აღზევების იმედი გადანურული ჰქონდათ.

თუ დავშვებთ I უმეტესილიად დავით აღმაშენებლის მემკვიდრეობის დამცველად გვევლინება, გიორგი III ახალ ქმედით ზომებს იღებს საქართველოს საზღვრების გაფართოებისათვის და, ისევე როგორც მის პაპას, დიდზნაურები შევიწროებულ მდგომარეობაში უყავს. ეს ხელს უსწინდა ვაჭარ-ხელისუფლების თავიანთი საქმიანობის ფართოდ წარმოებისათვის, მაგრამ ისინი შეტეს მოითხოვდნენ, რადგან მათ ეფინოებოდათ ფეოდალური სოციალურ-პოლიტიკური გარემო და წინააღმდეგ დიდზნაურებსა, მეფის თვითმპყრობელობის შემდგომი გაძლიერება უნდოდათ (ძლიერი თვითმპყრობელი მეფე თავიანთი ინტერესების დამცველად სჭირდებოდათ ვაჭრებს).

დიდგვაროვანი ფეოდალები ყოველთვის, როგორც კი საშუალება მიეცვოდათ, ცდილობდნენ, განდგომოდნენ და დაპირისპირებოდნენ მეფეს. მეფეებზე, თავის შორე, განდგალებად წარმატებით ებრძოდნენ ამ ცენტრიდანულ ძალებს და ცდილობდნენ, განემტკიცებინათ ცენტრალური სახელმწიფოებრივი აპარატი.

ყველაზე დიდი წარმატება დიდგვაროვან ფეოდალებთან ბრძოლაში დავით აღმაშენებელმა მოიპოვა. მის მიერ გატარებული სახელმწიფოებრივი რეფორმები, ეკონომიკური ხასიათის იყო ისინი თუ სამეფო პოლიტიკის ენებოდა, მმართველი იყო ქვეყნის ცენტრალიზაციის, სამეფო ხელისუფლების განმტკიცებისაკენ. ეს, თავისთავად, დედამიწეფეოდალური მოვლენა იყო, რადგან სამეფო ხელისუფლება განვითარებული ფეოდალიზმის ხანაში პროგრესულ ელემენტს წარმოადგენდა.

მუთინია (XII-XIII სსის მიჯნა)

დავით აღმაშენებელმა დიდაზნაურ-თა პოლიტიკური უფლებები მკვეთრად შეიკვეცა, მაგრამ, როგორც ზემოთაც მივუთითეთ, დიდაზნაურთა სოციალურ-ეკონომიკური საფუძვლები იგივე დატოვა. XII ს-ის სინამდფელემ საქმე ისე წაიყვანა, რომ დიდ ფეოდალთა სოციალურ-ეკონომიკური გაძლიერება გარდაუვალი გახდა.

პირისპისლარი ივანე ორბელი და მასთან ერთად ფეოდალთა გარკვეული ჯგუფი საკუთარი მცდელობითა და მეფის შემწეობით ეკონომიკურად და სოციალურად დაწინაურებულნი არიან და იწყებენ ბრძოლას თავიანთი მდგომარეობის შესაბამისი პოლიტიკური უფლებების მოპოვებისათვის. 1177-78 წწ-ში გიორგი III-ის წინააღმდეგ ძლიერი გამოსვლა მოხდა. ამბოხების სათავეში ივანე ორბელი ედგა. საბაბი დემნა უფლისწულის გამეფება იყო (დემნა ივანე ორბელის სიძე იყო). ივანე ორბელს მხარე უდგენენ დიდგვაროვანი ფეოდალები: ივანე ვარდანიძე, შოთა ძე ართავაჩოს ძისა, ქავთარ ივანისძე და სხვ. გიორგი III-მ შემლო აჯანყებულთა დაპირტყვება. ამბოხების მოთავეები სასტიკად დასაჯეს (ორბელები სიკვდილით დასაჯეს, დემნა უფლისწული დაასაჭუ-

რისეს და თვალები დასთხარეს), რითაც ხაზი გაესვა მეფის სიძლიერესა და სხვა დიდ ფეოდალებსაც მეფის წინააღმდეგ ბრძოლის ხალისი დაეკარგათ.

სწორედ ორბელთა აჯანყების ჩახშობის შემდეგ შეასრულა გიორგი III-მ შუა საუკუნეების საქართველოსათვის რამდენადმე უჩვეულო აქტი - საქართველოს სამეფო ტახტზე აიყვანა თავისი ქალი თამარი: „განრჩევიტა და გამოჩრევიტა, განგებოიტა და გავონებოიტა ზენისა მის ზუფერისა შარავანდედთა მწებებელისათა მეფე ყოთამარ, თანადგომითა ყოველთა პატრიარქთა და ეპისკოპოზთა, დიდებულთა იმერთა და ამიერთა, ვიზირთა და სპასალართა და სპასპეტთა“ (ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 21).

რამდენიმე წლის განმავლობაში მამა-შვილი ერთობლივად განაგებდნენ სამეფოს. 1184 წლის 27 მარტს, ვნების კვირის სამშაბათს, გარდაიცვალა გიორგი III - „ბრძანებითა მჟყრობელი აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა, ჩრდილოსა და სამხრისა“.

გიორგი III „უამისა სიწმლისაგან“ მცხეთაში დაუმაჩრავთ და იმავე წელს გადაუსვენებიათ საქართველოს მეფეთა საივლეში - გელათში.

გიორგი III-ის მონეტა

თამარ მეფე. ბეთანის ფრესკა.

ქართველმა ხალხმა, მართლმადიდებელმა ეკლესიამ წმინდანად შერაცხეს მეფე თამარი. მოსახსენიებელი დღე კი სიოცოცხლისა და გაფურჩქნა-აყვავების თვის – მაისის პირველ დღეს დაუკავშირეს. I (14) მაისი საეკლესიო კალენდარში დამკვიდრდა, ვითარცა მოსახსენიებელი დღე წმიდისა კეთილმორწმუნისა დიდისა მეფისა ქართველთა თამარისა.

დღესდღეობით, საბედნიეროდ, აღარავის სჭირდება იმის მტკიცება, თუ რაოდენ დიდი მნიშვნელობა აქვს ისტორიაში პიროვნებას. რაოდენ მკეთრი სხვაობა განსაზღვრული ისტორიული მოვლენების შექმნის ხელისშემწყობ რეალურ ფსიქიკურ მოტივებს, ადამიანთა ნებით განპირობებულ აქტებსა და რეალურ საზოგადოებრივ მოქმედებებს შორის, რომელიც ობიექტური სოციალურ-ისტორიული ფაქტების ხარისხში გამოდის.

თამარის ეპოქა ფაქტობრივად იყო გაგრძელება იმ დიდი წარმატებულისა, რომლისავე სრულიად საქართველომ პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული განვითარების საქმეში მიიღნია დავით IV აღმაშენებლის დროს – XII ს-ის პირველ მეოთხედში; ასევე საქართველოს სამეფო კარის დიდმა

მცდელობამ – სწორმა საშინაო და საგარეო პოლიტიკამ, ძლევაშიოსაში გამარჯვებებმა ნიჟოუსიდან დარუბანდამდე და ოსეთიდან არეგანამდე გადაჭიმული საქართველო კიდევ უფრო განავრცეს და განამტკიცეს.

მეფე თამარის მოღვაწეობა მიზიდულია იმიტომაც, რომ მისი გამეფებით დარღუდა მრავალსაუკუნოვანი ტრადიცია – სრულიად საქართველოს ტახტი ქალმა დაიკავა. ეს თავისთავად გარკვეული მინაპოლიტიკური ბრძოლების ფონზე მოხდა, მაგრამ, ამასთან, ნათლად წარმოჩნდა ეპოქის ფაქიზი და პუმანური შეხედულება ქალზე, რაც დიდმა მოთა რუსთაველმა დააგვირგვინა დებულებით – „ლეკი ლომისა სწორია“.

დავით აღმაშენებლისა და თამარის ეპოქა საქართველოს ისტორიაში „ოქროს ხანადა“ მიიწეული. დიდი ბრძოლებისა და გარდაქმნების თანამდევმა პოლიტიკურმა (თუ შინაპოლიტიკურმა) გართულებებმა ვერ გააფრქვიათაღეს ის ზოგადეროვნული, პროგრესული მნიშვნელობა, რომელიც თამარის მოღვაწეობას ჰქონდა.

... 1188 წელს გელათისადმი გაეკუმულ შეწირულების სიგელში მეფე თამარი ასე წარმოვიდგებდა: „ქ. სახელითა ღმრთისათა მე, თამარ ბაგრატიონმან, ნებითა ღმრთისათა აფხაზთა და ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა მეფემან და დედოფალმან, მარვანმა და შაჰნამა და ყოვლისა აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა თუთიშფლობელად ვინებუ...“ ვიდრე ასეთი მრისხანე და დიდებული ტიტულების მატარებელი გახდებოდა, თამარმა გარკვეული გზა გაიარა.

თამარი სრულიად საქართველოს მეფის, გიორგი III-ისა და ბურდუხან დედოფლის ასული იყო, „ქმინა-კეთილი, ყოვლითურთ უნალო და შესატყვისი“. მას თავისი გონიერებით ადრევე მიუძღვეოდა თანამედროვეთა ყურადღება. ისინი საგანგებოდ აღნიშნავენ, რომ თამარი, მცირე ასაკის მიუხედავად, გამოირჩეოდა „გონიერითა და მუწინე-რითა“ (ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 26). იმიტომაც იყო, რომ ორბელითა ამბოხების ჩაქრობის მეორე წელს (1179) გიორგი III-მ თამარი თანამმართველად გაიხადა, თავად დაადგა „გვირგვინი ოქროსა თავსა მისსა“. მამა-შვილის ერთობლივი გამგებლობა დიდხანს არ გაგრძელებულა. 1184 წლის 27 მარტს, ენების კეირის სამშაბათს გარდაიცვალა გიორგი III, რომელიც „ეპისა სიმღერისაგან“ მცხეთაში დაუშმარავთ და იმავე წელს გადაუსვენებიათ მეფეთა ტრადიციულ საძვალეთში – გელათში.

თითქოს თამარი არც კი ყოფილიყოს გიორგი III-ის თანამოსაყდრე, დიდგვაროვანმა ფეოდალებმა ხელახლა

ვარძია. კლდეში ნაკვეთი ქალაქი (1156-1203 წწ.).

მოითხოვს მისი მეფედ კურთხევა. თამარი იძულებული გახდა დათანხმებულიყო. მეფედ კურთხევის ცერემონიალი ისე შესრულდა, რომ ხაზგასმულ იქნა დიდგვაროვანთა უფლებები: „აღმყვანელთა საყდართა და საჯდომთა მამა-პაპულთა აღსუს მზე იგი... და მოიღეს გვირგვინი“. ყველა დეტალი მეფედ ხელდასმისა დიდგვაროვანთა ნებით შესრულდა, „ჟინათგან ლიხთ-იშერთიგან იყო წესი დადგმად გვირგვინისა თავსა სამეფოსა, აწვიეს... მთავარეპისკოპოსი ქუთათელი ანტონი საღირისძე, მიღებად გვირგვინისა“. საგანგებოდ ჩატარდა მეფე თამარისათვის, როგორც ლაშქრის მთავარსარდლისათვის, ხმლის გადაცემის სიმბოლური ცერემონიალი: „და ცალკერძისა კახაბერი, ერისთავი რაჭისა და თაკურისა, და სრულ ჰყვეს მოხელეთა სვიანთა და დიდებულთა ვარდანისძეთა, საღორისძეთა და ამაწელისძეთა მოღება და დადება ხრმლისა“ (ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 27). აღნიშნული ცერემონიის შესრულების შემდეგ „თაყუანისცეს და ადიდეს სპათა შეიდათვე სამეფოსაცათა“.

შეუდგა თუ არა თამარი დამოუკიდებლად მეფობას, იგი აიძულეს დიდგვაროვანმა ფეოდალებმა, გიორგი III-ის დროს დანიშნაურებული „უგუარნი და უხმარნი“ თანამდებობებიდან გადაეყენებინა. ასეთივე მიზნული იყვნენ სამეფო კარის ერთგული მოხელეები: ამირსპასალარი ყუბასარი და მსახურთუხუცესი აფრიდიონი.

მიმე იყო სამეფო ხელისუფლების წინააღმდეგ გამოსვლა ყუთლუ-არსლან

მეჭურჭლეთუხუცესისა, რომელმაც ისინი სამეფო სასახლის გვერდით „კარავის“ დაარსება მოინადინა. აჯანყებულები იბრძოდნენ საკანონმდებლო უფლებებისათვის, მათ უნდა განეგრძოთ ქვეყნის ყველა მნიშვნელოვანი საკითხი: „მიცემისა და მოღებისა“ „წყალობითა და შერისხვისანი“ (აქ იგულისხმება სხვადასხვა სამოხელეო თანამდებობაზე დანიშვნა და, საჭირო შემთხვევაში, დამნაშავე თანამდებობის პირთა დასჯა). მეფეს „კარავის“ მუშაობაში მონაწილეობა არ უნდა მიეღო, საქმეების გარჩევაში არ უნდა ჩარეულიყო. მას მხოლოდ გადაჭრილ („განგებულ“) საკითხებს აცხობდნენ. მას „კარავში“ გადანეჭვითი საკითხი უნდა მოეცენა სისრულეში („სრულ ექმნა“), ე. ი. მხოლოდ აღმასრულებელი უფლება უნდა დარჩენილიყო.

თამარის ბრძანებით შეიკრეს ყუთლუ-არსლანი, რასაც ყუთლუ-არსლანის დასის წევრებმა (თანამდებულებმა) შესაბამისი რეაქციით უპასუხეს: „მეფეარნეს და უკუადგეს თამარს“, მოითხოვეს ბელადის უფლებლად განთავისუფლება. ამ რთულ ვითარებაში საქართველოს მეფემ ურთიერთობის მშვიდობიანი გზა აირჩია: აჯანყებულებმა ორი საპატიო „დიოვანი“ – ზემაქე (კოცლი და კრავი ჯაველი გაუგზავნეს მოსალაპარაკებლად. მისია კეთილად დასრულდა. ყუთლუ გაათავისუფლეს და მოვანეციები ჩაცხრნენ, ხოლო თავის მხრივ „მისცეს... პირი ერთგულებისა და ნებისყოფილობისა მათისა“. მეფეს საკანონმდებლო უფლებები ზე-

ლიდან არ გაუშვია.

ყუთლუ-არსლანის პოლიტიკური დასის გამოსვლის დაშოშმინების შემდეგ მეფე თამარმა მნიშვნელოვანი ხასიათის გადანეჭვითილები მიიღო. მნიშვნობრთუხუცეს-ყვინდილად ანტონ გლორისთავისძე დანიშნა, ამირსპასალარად – სარგის მხარგრძელი, მანდატურთუხუცესად – ქიაბერი, მეჭურჭლეთუხუცესად – კახაბერ ვარდანისძე, მსახურთუხუცესად – ვარდან დიდიანი, ჩუხჩარებად – მარუშხიანი. ამილახვერობა ეზომა გამარჯკელ-თორელს, რომელიც სარგის მხარგრძელის შემდეგ ამირსპასალარადაც დაინიშნა.

ვინ არიან თამარის დროს ერისთავნი?

ბარამ ვარდანისძე – სვანთა ერისთავი;

კახაბერ კახაბერისძე – რაჭისა და თაკურის ერისთავი;

ოთალო შარვაშიძე – ცხუმის ერისთავი;

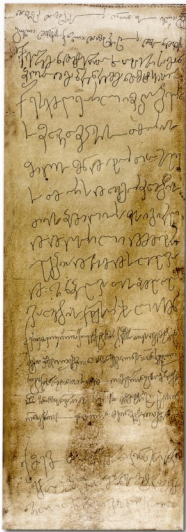
ამანელისძე – არგუეთის ერისთავი;

ბედიანი – ოდიშის ერისთავი;

რატი სურამელი – ქართლის ერისთავი;

ბაკურ-ყმა ძაგანისძე – კახეთის ერისთავი;

ასათ გრიგოლისძე – შერეთის ერისთავი; მან მძლავრობით მისტაცა თანამდებობა საღირ კოლონკელისძეს და „მკირდ-დამ ქონებასა მისა იაჯა არიშიანის ადგლსა დაჯდომსა სასთაულთა და ხელთუდვა შეილსა მისსა გრიგოლს შერეთის ერისთაობა“;

დანერული თაბარისა მომღვწისაჲმცხ.
ახლასა თამარ მეფის ხელნოცა (1189 წ.).

ბოცო ჯაყელი - სამეცხის ერის-
თავი.

მეფე თამარის ბრძანებით, „სხუანი
ხელისუფლანი, ტაძრისა და საყდრისა
სამეფოსა ნინამე მდგომარნი, განა-
ჩინეს ნესისაბერ სახლისა“ (ქართლის
ცხოვრება, II, გვ. 34).

საქართველოს მეფემ სასულიერო
პირები და საყდრები აღაესო შესა-
ნარივით; გაათავისუფლა ეკლესიები
ყოველგვარი ხარაჯისა და ბეგარისაგან.
მეფე თამარის საქმეებით აღტაცებულ-
ი ისტორიკოსი გადმოგვცემს, რომ
„გააზნაურდეს ქვეყანისა მოქმედნი,
და გადიდებულდეს აზნაურნი, და გა-
ხელმწიფდეს დიდებულნი მეფობასა
მინა ამისა“.

გამეფების უმაღლესი, თამარის სამეფო
საქმიანობის თვალსაზიერში სასულიერო
ცხოვრება მოექცა. მან მიზნად დაისახა
საეკლესიო საქმეთა მოწესრიგება. მეფე
ხედავდა, რომ „ქართლმადიდებლობასა
ზედა შემოთვლინი თესლნი ბოროტნი“
ხელს უშლიდნენ ქვეყნისა და ხალხის
ზნეობურ წინსვლას. მეფე თამარმა
მოინდია საკლესიო კრება, რომელზეც
შეკრიბა მთელი სამეფოს მღვდელთა-
გვანი, მონაზონნი და მეუღარბნიონი,
რომლებიც იყვნენ „მეცნიერნი სჯულის-
სა საღმრთოსანი“. შეკრებილ საეკლესიო
პირებს მორიდებით მიმართა:

„წმიდანი მამანო, თქვენ ღმრთისა
მიერ განჩინებულ ხართ მოძღვრად
ჩვენად და მმართველად წმიდასა ეკ-
ლესიასა და თანა გაც სიტყვას მიცემსა
სულითაჲს ჩვენთა. გამოითქვი ყოველი
კეთილად და დაამტკიცეთ მართალი,
ხოლო განჯდეთ გულარძნილი. იწყეთ
ჩემ ზედა, რამეთუ მარავანიდ ესე
მეფობისა არს და არა ღმრთის მბრძო-
ლობისა. ნუ თუალ-ახუაშთ მთავართა
სიმდიდრისათვის, ნუცა გლახაკთა უღე-
ბყოფით სიმცირისათეს. თქვენ სიტყვ-
თა, ხოლო მე საქმით; თქვენ სწავლით,
ხოლო მე განსწავლით; თქვენ წერით,
ხოლო მე განწერით, ზოგად ჳელი
მივცემთ დაცვად სჯულთა საღმრთო-
თა მეუფინებლად, რათა არა ზოგად
იკზნვედეთ: თქვენ ვითარცა მღვდელინი,
ხოლო მე ვითარცა მეფე; თქვენ ვითარ-
ცა მწიგნო, ხოლო მე ვითარცა ებგური“
(ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი,
ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 118).

საეკლესიო კრებამ ბევრი უღირსი
საეკლესიო პირი (ეპისკოპოსები) გადა-
აყენა თანამდებობიდან და მათ ნაცვლად
„საღმართონი კაცნი“ დანიშნა. მრავალი
საეკლესიო წესი „განმართეს“ და ორთო-
დოქსალური დგამები აღადგინეს.

საეკლესიო საკითხების განხილვის
შემდეგ კრება საერო პირებით შეიკო,
„შემოვიდეს ყოველნი სპასალარნი და
ერისთავნი სამეფოსანი“ და მოახსენეს
საეკლესიო პირებს, რათა „ზოგად
იღუაწონ შემოყვანებად სიძისა და თა-
მარისათეს“ (ცხოვრება მეფეთ-მეფისა
თამარისი, ქართლის ცხოვრება, II, გვ.
119); ე. ი. თამარის სახლობის საკითხს,
საეკლესიო კრების მონაწილეებთან
ერთად, დიდგვაროვანი ფეოდალები
იხილავენ.

გადაწყდა - საქართველოს მეფისა-
თვის შეერთონ რუსი უფლისწულები, ან-
დრია ბოგოლიუბსკის ვაჟი იური (გიორ-
გი) ანდრიაჲს მე. მოუხდებდნენ თამარის
ერთგვარი ნინალმდებლობას; ქრისტილი
გადაწყდა. ბასილი ევსიმოდვარი
გვაუწყებს, რომ თამარის სახლობის
საკითხი „ესე გერა კეთილად განაგეს“.
იგი არ თვლის შესაფერისად სასიძოს
ჩამოსაყვანად გაგზავნილ მოციქულს
[ზანქან ზორაბაბელი]: „რამეთუ არცა
კაცი იგი ღირსი საქმისა ნარადიენეს“. ისტორიკოსი გვამოწმობსა და მე-
სახელობას ვერ უწუნებს ჩამოყვანილ
იური ანდრიაჲს ძეს, თუმცა მანც აღ-
ნიშნავს - „რამეთუ არცა მისა მცენერი
იყვნენ ჩვეულებისათეს მისისა“.

თამარის ორგულ ისტორიკოსი ერთხ-
მად აღიარებს, რომ იური უფლისწულს
უკეთური თვისებები აღმოაჩნდა, რის
შესაბამებაც მეფეს დარბაზისათვის მოუ-
ხსენებია; ამ უკანასკნელს კი იური
ანდრიაჲს ძის ექსორიაქმნა - გაძევება
გადაუწყვეტია. „ნაიყვანეს ექსორია-
ქმნად, გარდა აუტაცებლითა ღარიბთა,
სიმდიდრეთა და საჭურჭლითა“. რუს
უფლისწულს ერთხანს კონსტანტინ-
ოპოლისათვის შეუფარებია თავი.
აღნიშნული ფაქტი ქორწინებად ორი-
ორანგეგარი წლის შემდეგ მომხდარა.
თუ ქორწინება 1185 წელს მოხდა, მაშინ
ყოველი „მეფე-ქმრის“ გაძევება 1187-88
წწ-ით უნდა დათარიღდეს.

„საეკლესიო რუსის“ გაძევების
შემდეგ ძლიერი ფეოდალური საქარ-
თველი („შეიღვეფ ესე სამეფო“) სა-
მეფო ტახტის მომავალზე ფიქრობდა
და თამარის უშეილობას სწუხდა. ამ
ვითარება-განწყობას გამოახტავს შოთა
რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ სტრი-
ქონები:

„ან ქალისა ჩვეწისათვის ქმარი
გვიწდა, სად მოწინობით,
რომე მისცეთ ტახტი, ჩვენი, სახედ
ჩვენად გამოუსახობით,
სამეფოსა ვაპატრონობით, სახელმწი-
ფო შევანახობით,

არ ამოეწყდეთ, მტერთა ჩვეწთა
ხრმალი ჩვეწთის არ გახახობთ“.

სახარების წმინდა პირნიკებზე
გაზრდილი მეფე-ქალისათვის მიმე იყო
განქორწინება და ახალ ქორწინებაზე
ფიქრი. „დაღათუ საღმრთოსა სჯულისა
მიერ სწავლულ ვარ მე „არა განმწი-
ვად პირველსა საწოლსა“ - წარმოთქვა-
მდა თამარი და თავადვე უპასუხებდა:
„არამედ რომელმან არა დაიკვდა სა-
ნოლი თესი წმიდად, არა ჯერ არს მის
თანა დათმენა, რამეთუ შემავგინებელ
არს ტაძრისა ღმრთისა. და მე არა
მძღვალეს არჩედილისა მრდულისა ხმისა
განმართვად და უბრალოდ განიყრი
მტურისა, რომელი აღმეკრა...“

რუსის გაძევების უმაღლესი გამომწინდნენ
თამარის ქმრების მსურველები. ესენი
იყვნენ სხვადასხვა ქვეყნის მეფეთა
შვილები, ქრისტიანი თუ მუსლიმი
უფლისწულები. ბევრი კანდიდატი
ქმრობისა უარით იქნა გასტუმრებუ-
ლი.

ზეპირსიტყვიერებამ თამარის ქმრო-

ახტალის ტაძარი. დღევანელი სომხეთის ტერიტორია (XIII ს.).

ბის მოსურნე ბევრი უფლისწულის
ამბავი შემოვიწინა...

ქვეყანა აღმავლობის გზით მიდიო-
და. იყო მარჯულება, სიხარული, სიყვარ-
რული, შუება და ნადირობა მათათა და
ბარათა. სანუხარი კი მაინც დიდი იყო
- „ნუზდენი და იურვოდეს შემჭირნენი
უნაღმართობისა და შეილის - უსმე-
ლობისანი“.

არა რომელთა მე გამომჩინოინ,
გარანა რომელინი მე გამოვიჩინე -
- ისტორიანი და აზმანი მარავან-
დეთიანის“ ხაზგასმა „სახარების“ ამ
მცნებაზე რამდენადმე მიგვანიშნებს,
რომ შვიდივე სამეფოს მესვეურებთან
ერთად, თვით საქართველოს მეფე-
ქალის სურვილით, გადაწყდა მისივე
სახლობლის საკითხი. საქმროდ ოსეთის
სრულიად საქართველოს მეფის, გიორ-
გი I-ის და აღდეგ დედოფლის ვაჟის
დემეტრესაგან. დემეტრეს დარჩა ძე,
რომელიც ქვეყანაში მიმდინარე მწვავე
მიწათმოქმედურ ბრძოლების გამო
თავის ბებიას აღდგისთან ერთად ოსეთში
ნაუღბო, სადაც იქორწინა ოსთა მეფის
ახლზე და იწადა ოსთა მეფედ). დავით
სოსლანი „მოყუე იყო ფერ-ნაკულიად
კარგი, ბექ-ბრტყული, პირად ტურფა
და ტანად ზომიერი, ორთავე კერძითა
გაერთავან სახელმწიფო“ (ქართლის
ცხოვრება, II, გვ. 46).

სამეფოს დიდებულებმა რუსუდან
დედოფალს (თამარის მამიდა) სიხო-
ვეს თამართან დამოციქულება. თვით
დედოფალმა მოინონა განზრახული
საქმე („განალამცა ნებისა დამრთავი“)
და ვაზირთა და დიდებულთა თანადგო-
მით ზურგგამაგრებული „მომხსენებელ
და მოაჯე ექმნეს თამარს, მეტყუელნი
ამისინი“ „უკეთუმცა არა იყო ზენა გან-
გება მისა მოქმედებასა შინა, ჰხედავთ
მარავანდედობა თქვენი, თუ რაოდენ
რაოდენგზის მოყმენი, შეილნი ზელ-
მწიფეთანი - ბერძენთა და პროთანი,
სულტანთა და სკვითანი, სპარსთა და
ოღსთანი, მედეგნი, სამართალითა
უქმნარლენა არმშემცლებამან თვნიერ
ბრძანებასა საუფლოსა“ (ქართლის ცხო-
ვრება, II, გვ. 46).

თამარს მამიდა რუსუდანი საკუთარ
მშობლად მიანდა და დიდ ანგარიშს
უნეცდა დიდებულთა აზრსაც. მეფე-
ქალმა ბრძანა: „მოწამე არს ჩუენდა
ღმერთი, არიდეც ყოფილა გული ჩემი
მოწადინე ქრისნობისა, არცა პირველ,
არცა ანე, თუმცა არა მოსვლიდა
უნაღმართობა ჩემი საყდარსა, რომელი
რწმუნებულ არს ჩემდა პირველ ღმრთი-
საგან და შემდგომად მშობელთა ჩემთა-
გან, ანცა ამისი ვარ მოაჯე“ (ქართლის
ცხოვრება, II, გვ. 47).

... ქორილი გადაიხადეს დიდუბის
სასახლეში, სასახლებსა ტფილისისასა“
„შესატყვის შემსგავსებული ჯელმწიფო-

ბისა და სახელმწიფოსა მათისა“.

თამარის ქორწინება და ქორნილი
იმთავითვე მოექცა ხალხის ფართო
მასების ყურადღების ცენტრში. ამ
შეუღლებითი კმაყოფილმა ხალხმა თა-
ვისი აზრი ლექსში შემოგვინახა:

... დიდუბეში იქორწინა, სადც რომ
საყდარი არი,

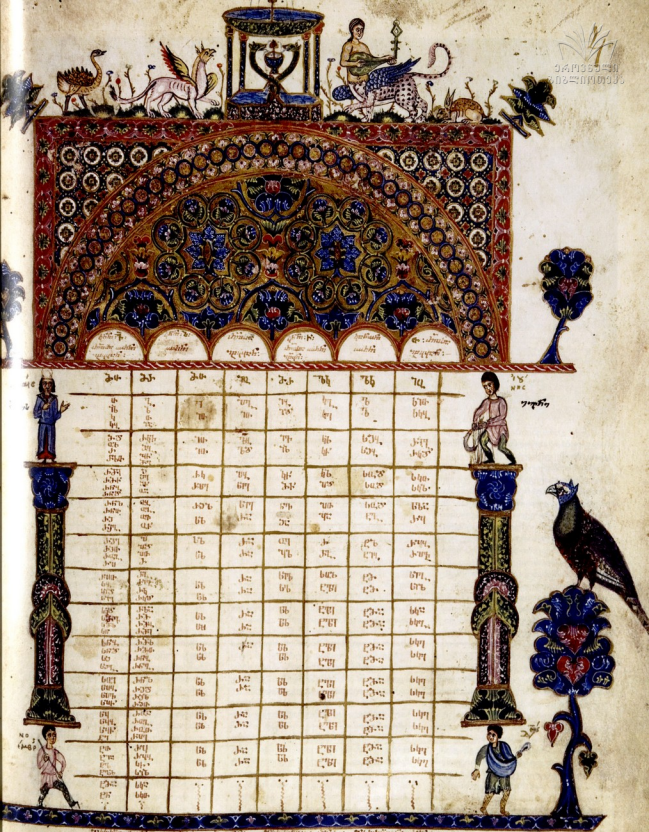
ასი სული ცხვარი დაჰკლა და ორ-
სი ნიშა ხარი,

ქერივობლებსა უწყალობა ოქრო,
ვერცხლი დიდი ძალი“.

ქორნილი სანახაობრივად იყო
ფრად საინტერესო: „ყო ზმა მგოსანთა
და მუშაითა, სახიობათა მჭურეტელნი
იყო რაზმთა სიმრავლე და სრულქმნა
ამას შინა“ (ქართლის ცხოვრება, II,
გვ. 47). თამარის პირველი ისტორიკოსი
გულსრულად ბრძანებს: „მითხრობად
მეუძღვებულ არს, თუ ვითარსა ბედნიერ-
ობასა, სვანობასა დღევითილობა თა-
მარისი დავითის, მოყმისა დავითიანისა,
თანა ბედნიერ და განამარჯუებულ იქმ-
ნა, და ნაღმართ-ნაღმართითა მით მი-
თხრობითა ნინამდებარითა [გუფუნოსი]“
(ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 47-48).

დავით სოსლანი ქუმბორიტად ღირ-
სეული ვაჟკაცი გამოდგა. ქორწინები-
დან ერთი წელიც არ გასულა, რომ
მეფე-ქმარმა გაითქვა სახელი მშვილ-
დოსნობასა და ცხენოსნობაში, ცურვა-
სა და ასპარეზობაში. დავითი ღრმად
განათლებულიც იყო: „მნიგნობარსა და

ატრის ციხე (შუა საუკუნეები)

ყოველსა წასწავლას ზელთა სიკეთითა“ (ქართლის ცხოვრება, II, 48) ბადალი არ მკაცრად მთელს ქვეყანაში და სხვა ქვეყნებზედა მოსულენსაც არ უდებდა ტოლს.

ქორინებმა 1189 წელს მოხდა, აქედან მოკიდებული, დავით სოსლანი მტკიცედ ჩაგდა საქართველოს სახელმწიფოს სამსახურში. ღირსეულ მეუღლეობას უწევდა მეფე თამარს და ასევე ღირსებითა და თავდადება ერთგულებით ასრულებდა მეფე-ქმრის მეტად მძიმე ფუნქციას.

მეფე თამარი და დავით სოსლანი შეთანხმებულად განაგებდნენ ქვეყნის სამინიო და საგარეო საქმეებს: მით მიზანსწრაფული მოქმედებითა და გონიერული მცდელობით ქვეყანაში მშვიდობიანი ცხოვრება დამკვიდრეს, გადაჭრეს ბევრი სამინიო პრობლემა და საგარეო ურთიერთობის დამყარებაც მოხერხებულად მოაგვარეს.

ამ ვითარებაში ცენტრალიზებული სამეფო ხელისუფლების მონინალმდევრე ძალებმა (ძირითადად დასავლეთ საქართველოს ფეოდალებმა) ურთიერთობა გააბეს ოური ანდრიაჲ ძესთან, მოიწვიეს იგი და თამარს აუჯანყდნენ. მიუხედავად აჯანყების განადიოხულობისა, თამარმა შეძლო მისი ჩაქრობა და რუსი დაუსჯელად კვლავ გააქცია.

მას შემდეგ, რაც ოური ანდრიაჲ ძე დამარცხებული „ნარვიდა, მასვე მისსა სუფუდურსა გზასა“, ქვეყნად მშვიდობა, სიხარული და ერთობა სუფევდა. „ისტორიანი და აზნაღი შარავანდედთანი“ ამ ვითარებას ამაღლებულად გადმოუცვეს: „ერთბამად ძოვდეს ლომი და ჯარი, და იხარებდეს ეფუხი თიანთა თანა, და მგელი ცხურათა თანა. განდგნა სახელი თამარისი ყოველსა ზედა პირსა ქუეყანისასა. და ლაშქრობდა დავითი მარბნებითა და გამორჩევითა თამარი სუფაღქსანდრისისათა და იმარჯულებდა შეწევნითა ზეგარდმოთა“

(ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 55).

საქართველოს სამეფოსთვის დიდად საზიგომი გახდა ის ფაქტი, რომ ტაბახმელას თამარმა „შუა ძე“, რომელსაც დარქვა თავისი მამის სახელი – გიორგი. ამ ამბავს სიხარულით შეეგება მთელი ქვეყანა – ერი და ბერი, გაიცა დიდალი მონაყალები, ამნისტირებულ იქნენ ტყვეები, რუსუდან დედოფალმა, მეფე დავითმა და თამარის დამ ახელეგეს ძლუნებად და მინიჭებულ“ (ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 57). როცა საქართველოს სამეფო ტახტის მემკვიდრის დაბადება შეიტყვეს ქვეყნის გარეთ „ბერძენთა მეფეთა, სულტანთა, ათაბაგთა და ამირთა სპარსეთისათა, წარმოადიდეს ნიჭით და განძნი კმაყოყნლი“. ყრმა უფლისწულს ლაშასაც უწოდებდნენ.

მეფე თამარი ყოველმხრივ ცდილობდა, რომ მამის, გიორგი III-ისა და დიდი პაპის, დავით IV აღმაშენებლის პოლიტიკური კურსი გაეგრძელებინა, როგორც სამინიო, ისე საგარეო საქმეებში. ძლიერი და საკმაოდ მოქნილი სამხედრო ორგანიზაცია სამეფო კარს საშუალებას აძლევდა, ხელთ ეგდო ინიციატივა და თურქ-სელჩუკ დამპყრობლებს საფუძვლიანად გამკლავებოდა, ამასთან, დამპყრობთა ნინაწამდე შეტევაზეც კი გადასულიყვნენ. საქართველოს სახელმწიფოს აქტიურმა პოლიტიკამ მონინალმდევრე აიძულა, ეცნო ძლიერება ქართველებისა და მარჯანრანიდან თვით ბასიან-სპერამდე ქალაქები და ყოვალაღალაღები მათთვის დავითში.

XII ს-ში განსაკუთრებით აქტიურობდნენ საქართველოს მონინარეები. მესაბამისად, თურქები უკიდურესად შევიწროებულნი იყვნენ. მდგომარეობამ ისინი აიძულა, გაერთიანებასა და კოალიციურ ლაშქრობაზე ეფიქრათ. მათ ბადადის ხალიფას მიმართეს და განჯახალში ლაშქრობის მონყაობა დახმარება სთხოვეს. ბადადის ხალიფა ფაქტობრივად აღმოსავლეთის მუსლიმანური რელიგიის მეთაურად თვლიდა თავს და ქრისტიანების ნინა-

აღმდეგ, „მართლმონუნეთა დასაცავად“, ყოველთვის მზად იყო. ხალფა თანაგრძნობით მზებდა თხოვნას – დიდი ფული გამოყო ლაშქრობის მოსანყობად. ამასთან, უბრძანა მუსლიმური ქვეყნების მფლობელებს, საომრად მომზადებულიყვნენ...

მეფე თამარმა საბრძოლოდ ლაშქრის შეკრების ბრძანება გასცა. თითქმის მთელი საქართველო დაგდა ფეხზე. გრიგოლ ორბელიანი შესანიშნავად გვიხატავს სრულიად საქართველოს მოლაშქრეთა სურათს:

„თამარის დრომა გამალეს...

შეკრბა დიდუბეს ლაშქარი:

კახი ფარ-შუბით, თუმი ხმლით,

უკაბ-ბეჭესურის შვენიის აბჯარი,

მკლავით ძლიერი ქართლილი,

ვით ციხე ბურჯი მაგარი,

ოსი ფეხმარდი, მთიული

ბრძოლაში შეუპოვარი.

მესხი სწავლითა ქებული,

გმირი იმერი ზრდილობით

და მშვილდოსნობით აფხაზი,

გურულ-სვანი, მგერი

შეკირცხლობით!“

ბრძოლაში გამგზავრების ნინ მეფე თამარმა რამდენიმე დღე ილოცა, შემდეგ მგზნებარე სიტყვით მიმართა ლაშქარს:

„მშინო ჩემო, ყოვლად ნუ შეძრუნდებიან გულნი თქუენნი სიმრავლისა მათისათვის და სიმცირისა თქუენისა, რამეთუ ღმერთი ჩუენ თანა არს... მხოლოდ ღმერთსა ოდენ მივნიდებით და გულნი თქუენნი სამართლით იმყრნით ნინამ მისსა და სასოება ყოველი ჯუარისა მიმართ ქრისტესისა იყავნ. შეისწრაფეთ ქუენება მათად შენიერთა ყოვლად ნმოდისა ღმერთისმშობელისათა და ძალითა უძლეველისა ჯუარისათა ნარეგართებით“ (ქართლის ცხოვრება, ტ. II, გვ. 126). ბრძოლა მაშინვე დაიწყო: 1195 წლის 2 ივნისს, პარსიკებს, გამთენიისას („გამთენიებულმა პარსიკე-ვად“). 3 ივნისს მამქორელები ქალაქის „კლიტენი“ მოვიდნენ და მოართვეს

მაღალაშთ ეკლესია (XII ს.)

დავით სოსლანს. შამქორის ბრძოლა ქართველთა ლაშქრის ძლევამოსილი გამარჯვებით დამთავრდა.

ქართველთა აქტიურმა პოლიტიკამ განაპირობა, რომ საქართველოს ხელში აღმოჩნდა კავკასიის უწინმესელობის სტრატეგიული პუნქტები: განა, დვინი, ანისი, კარი. საქართველოს ლაშქარი სამხრეთითაც ღრმად შეიჭრა ხლათ-მანაზკერტ-არტყმის ქვეყნებში, თურქთა თავდაცვის ხაზმა შორს, სამხრეთში გადაინაცვლა.

დასავლეთ თურქთა სამყაროსთვის საქართველოს სამხედრო და პოლიტიკური წარმატებები შემამოფრთხილებელი იყო. და სწორედ საქართველოს ზეგამავალი ძლიერების შესაფერხებლად მომზადდა ახალი ლაშქრობა, რომლის მოთავეც მცირე აზიის ყველაზე დიდი თურქული სახელმწიფო – რუმის სასულთნო იყო. მისი სულთანი რუმადინი, როგორც ჩანს, განსაკუთრებულად შეაწუხა კარის ალბის შემდეგ ივანე ახალციხელის აქტიურმა მოქმედებამ (იგი თამარმა აზინა მოაპირიდ, და უბოძა ათაბაგობა ამირთამირობას). ივანემ „ნარელო თურქთა გარემშომი ქუეყანანი, აიხუნა და მითულანა“. შემთხვევითი არ არის, რომ თამარის პირველი ისტორიკოსი ხმამაღლა აცხადებდა „აზიში და ზარი მეფისა (თამარის – რ. მ.) იყო ყოველთა სულტანთა ზედა“. და, აი, რუმადინი უდგება სათავეში საქართველოს წინააღმდეგ თურქ-სელჩუკთა შეერთებული ლაშქრობის მონაყოლს.

რუმადინმა საგანგებო მოციქული გაუგზავნა თამარს. მოციქულმა მუ-

ქარის კადნიერი წერილი გადასცა საქართველოს მეფეს. რუმადინის ელჩს წერილის გადაცემის შემდეგ მეფისათვის მიუმართავს არასაკადრებელი სიტყვებით: „უკეთეს მეფეჲმან თქუენიანმ დავუტოს სჯული, იყრას სულტანმან ცოლად; და უკეთ არა დავუტოს სჯული, იყოს ზარქად სულტანისა“. ამ ამპარტავნული სიტყვების მოსმენის შემდეგ, წამოდგა ზაქარია მხარგრძელი და ისე ძლიერ ზახეთა ხელითა პირსა“, რომ რუმადინის ელჩი მკვდარივით დაეცა ძირს. როცა მოასულერეს და ფეხზე წამოაყენეს გაკადნიერებული მოციქული, ზაქარიამ მიმართა: „თუ მოციქული არ იყავ, პირველად ენისა აღმოკუთია იყო შენი სამართალი და მერმელა თავისა, კადნიერად კადრებისათვის. ან არა არს სიტყვა. ესე ნივინ მართვი რუმადინის და არქი: ჩუენ მზა ვართ წყობად და წინამოგებებად, სამართალი ღმრთისა იყავნ“.

სულთნის ელჩი პასუხის მოლოდინში საქართველოს სამეფო კარზე კარგა ხანს გააჩერეს. პასუხი კი განზრახ ავციანებდა. ამასობაში თამარმა ლაშქრის შეყრა ბრძანა. ქუდზე კაცი გამოვიდა: იმერი და ამერი, და მეფის მტკანებით ჯავახეთს შეიკრიბნენ. მეფე თამარი ვარძიას მივიდა და ვარძიის ლეთისმთბოლს შავკედრა დავით სოსლანი და ქართველი მოლაშქრეები (ისტორიანი და აზნანი შარაენანდეთანი“). გადამწყვეტი ბრძოლა გაიმართა ბასიანთან 1203 წელს და საქართველოს ლაშქრის გამარჯვებით დამთავრდა.

ბასილი ეზოსმოღვარი საგანგებოდ მოგვითხრობს, თუ რა ზარზხიმით შეხვდა გამარჯვებულ ლაშქარს საქართველოს დედაქალაქი თბილისი. ქალაქი საგანგებოდ იყო მორთულ-მოკაზმული: „მუქეკაზმა მოქალაქეთა დიდთა მოკაზმულობითა ქალაქი ტფილისი“. საზეიმოდ მომზადებულ დედაქალაქში „შევიდა თამარ და დავით ვითარცა შვისა შარავანდელი მიფენითა და შეილეს დროშა წუქარდინისი“. ამ დროშის შეტანა მტრის განადგურების სიმბოლო იყო. შემდეგ შეუყვანილ წარჩინებულ ტყვეები. პირველად ეზინკელი შეუყვანიათ, შემდეგ სხვა წარჩინებულნი. მეფე თამარმა ყოველთა წუგემისცა და დიდად სახელოვნად სერიოზი ისტუმრნა და უბოძა ყოველთა შესატყვისად. და წარგზავნა ციხეთა შინა ყოველსა ადგილსა, თვინერ ეზინკელისა“. ე. ი. წარჩინებული ტყვე ამირები, რომლებიც თამარმა ისურვა („რომელი სინდეს“) პირადად მიეღო, დააპურა, დაასაჩუქრა და საქართველოს სხვადასხვა ციხეში მოუსაჯა ტყვეობის მოხდა. გამონაკლისი იყო ეზინკელი ამირა. იგი თამარმა ერთხანს თბილისში დატოვა პატიმრად, შენგდე კი ის დიდებული ცხენის ნალში გაეცალა – „ესე იყო დიდებად და სახსენებლად თჳსა“.

საფიქრებელია, რომ ეზინკელი ამირისადმი ესოდენ დამამეორებელი სასჯელი ამ უკანასკნელის რუმადინისადმი დიდი ერთგულებითა და სასმასხრით იყო განპირობებული (თამარის ისტორიკოსების ცნობით, რუმადინმა დაამირა ეზინკელი და ამ უკანასკნელმა

ჯარის შესაყრელად თავისი სამფლობელო მისცა).

ბასიანის ბრძოლაში ქართველთა გამარჯვებას (ისე, როგორც შამქორთან გამარჯვებას) დიდი ისტორიული მნიშვნელობა ჰქონდა. ამ, საქართველოსათვის კიდევ ერთ სამართლიან ბრძოლაში ძველმოსილმა გამარჯვებამ ქვეყანა და ლაშქარი უძლეველობის მარაგანდებით შემოსა. საქართველოში თავისი კონიერული პოლიტიკითა და სამხედრო ძლიერებით უზრუნველყო სამხრეთ საზღვრების სრული უსაფრთხოება.

თამარმა შემდეგი მოქმედება შეიზღვის სანაპიროსავე წარმართა — აიღო „ლაზია, ტრამიზონი, ლიზონი, სამსონი, სინოპი, კერასუნდი, კიტორა, ამასტრია, არაკლია და ყოველნი ადგილნი ფებლადონისა და პონტოსანი“. ამ ქვეყნებისგან შექმნა ტრამიზონის სამეფო, რომელსაც სათავეში ბაგრატონითა ნათესავი ალექსი კომნენოსი ჩაუყენა.

ამგვარად, მეფე თამარის ზეობის დროს საქართველოს მეზობლად ძირითადად ქართველი ტომებით დასახლებული და ქართული ორიენტაციის მქონე დიდი იმპერიის შექმნა უთუოდ მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო; იყო გამარჯვება საქართველოს პოლიტიკისა, დიპლომატიკისა, რომელიც ცერდნობოდა საქართველოს ძლიერებასა და იმ საერთაშორისო ვითარების გათვალისწინებას (ჯვაროსანთა IV ლაშქრობა, ბიზანტიის იმპერიის დასუსტება), რასაც XIII ს-ის დასაწყისში ჰქონდა ადგილი.

პოლიტიკურ წარმატებებთან ერთად, XII ს-ის მეორე ნახევრის საქართველო მკვეთრი ეკონომიკური აღმავლობის გზას დაადგა. დანიშნულად სოფლის მეურნეობა, რასაც ნათლად ადასტურებს ინდოროდელ საქართველოში არსებული მრავალი სარწყავი არხი. სარწყავი სისტემა და, შესაბამისად, სარწყავი ფართობები კარგ პირობებს ქმნიდა მარცვლეული კულტურების, მევენახეობისა და მებუღელობის განვითარებისათვის.

მაღალგანვითარებულ სოფლის მეურნეობასთან ერთად დანიშნულყოფილი იყო ხელოსნობაც, რაც, თავის მხრივ, ეპყრობის განვითარების საფუძველს ქმნიდა. განვითარებული იყო სამშენაო და საგარეო ვაჭრობა. ხელოსნური წარმოებისა და ვაჭრობის დანიშნულებამ საქალაქო ცხოვრების აღმავლობა განაპირობა.

XII ს-ის საქართველოში ცხოვრების უმნიშვნელოვანესი ცენტრები თბილისი და ქუთაისი იყო. დანიშნულყოფილი იყო ქალაქები: რუსთავი, ატენი, გორი, ფნეანი, დმანისი, არტანუჯი, ახალქალაქი, ახალციხე, ბარალეთი, თმოგვი, ოლთისი, სამშვილდე, ოძრზე, ხუნანი, არტანანი, თუზარისი, ზორაბზუგი, თელავი, ვარდციხე, შორაპანი, პეტრა, ბათუმი, ფოთი, ცხუმი, ბიჭვინტა, ნი-

იმორტის სახით შემოპოქნდით სხვადასხვა სახის ქსოვილი, ნელსაქრებლები, მაქარი, ძირფასი თიხები, ცხენის ალაზმულობა, სხვადასხვა მჭირფანი ლითონი და სხვ. ბიზანტიიდან შემოპოქნდით ქსოვილი („გერული“), ოქროქსოვილები, სამღვდელმოსახლო ნივთები და სხვ. ისტორიანი და ზამინი შარავანდდითი* გადმოგვცემს, რომ ქართველ ვაჭრებს მაღალი ხარისხის

მატყული ალექსანდრიიდანაც შემოპოქნდით (ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 80). საქართველოში შემოდიოდა, აგრეთვე, ჩინური ქსოვილი და კერამიკა.

XII ს-ის საქართველოს სავაჭრო ურთიერთობებში მნიშვნელოვანი ადგილი ეჭირა ექსპორტსაც. აქედან გაჰყრდით სხვადასხვა სახის — მატყლის, აბრშუმისა და ბამბის — ნაწარმი, კერამიკა. ჩვენ უნება გვებდება უცხოური ფული (მონეტები) საქართველოში და პირიქით — ქართული ფული სხვა ქვეყნებში, რაც, თავის მხრივ, ცხველად სავაჭრო ურთიერთობაზე მიუთითებს. ნიშანდობლივია, რომ ქ. ქუთაისში აღმოჩენილია ბიზანტიური და ტრამიზონული მონეტები, სელჩუკიანების ვერცხლის დრაჰმები, ილდიგინიდების მონეტა და სხვ. ასევე სხვა ბევრ ქალაქშიც. თბილისი, ქუთაისი, რუსთავი, ახალციხე, დმანისი და სხვა ქალაქები თამარის დროს მნიშვნელოვან სავაჭრო-ეკონომიკურ ცენტრებს წარმოადგენდნენ.

თამარის დროის ერთიანი და ეკონომიკურად ძლიერი ფეოდალური საქართველოს განათლება-კულტურამ მაღალ დონეს მიაღწია. საგრძნობი იყო საერო ლიტერატურის განვითარება, აგრეთვე მხატვრობის, ძეგური ხელოვნების და ხუროთმოძღვრების აშკარა აღმავლობა. მეფე თამარი დიდ ზეგავლენას იწინადა საზღვარგარეთ მდებარე კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრებისადმი. იგი მრავალ შესანიშნავ ზეგავლენად უცხო სავეთან მოსამზადდა.

ძველი საქართველოს საისტორიო აზროვნების უდიდეს დამსახურებდა უნდა ჩაითვალოს „ქართლის ცხოვრება“, რომელიც ერთიან კრებულად სწორედ XII ს-ში ჩამოყალიბდა. განვითარების მაღალ საფეხურს მიაღწია ფილოსოფიურმა მეცნიერებამ, რამაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა საერო

შობა. მათე მხატვრული. ვანის რიზნიცი (XII-XIII სს.).

კოფსი. ასევე არსებობდნენ ქალაქური ტიპის დასახლებები — დაბები: მცხეთა, უჯრამი, ჭერეტი, შანგისი, აწყური, ლორე, წაჭამაგვეი, გეგუთი, ბოლნისი, ჭალეთი, გავი, ბოჭორმა და სხვ. აღნიშნული დასახლებები აქტიურად მონაწილეობდნენ საქართველოს ეკონომიკურ ცხოვრებაში (მ. შესხია).

თამარისეონიწოდელ საქართველოს ქალაქები ძირითადად ხელოსნური წარმოებისა და ვაჭრობის ცენტრები იყო. შუა საუკუნეების საქართველოს მჭიდრო სავაჭრო ურთიერთობა ჰქონდა არაბეთთან, ირანთან, ბიზანტიასთან, სომხეთთან, ეგვიპტესთან, ჩინეთთან, რუსეთთან და სხვა ქვეყნებთან. ჩვენთვის საინტერესო პერიოდის საქართველოში მუსლიმური ქვეყნებიდან

კულტურის განვითარებას და მის მსოფლმხედველობრივ საფუძვლებს. მსოფლმხედველობაში მნიშვნელოვან ადგილს იჭერს ჰუმანიზმი, რომელიც პოეტურსა და ფილოსოფიურ გამოხატულებას პოულობს შიდა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანში“. იმდროინდელი საქართველოს საზოგადოებაში, მის ლიტერატურასა და ხელოვნებაში ჰუმანიზმის ტური იდეების სილიერზე საფუძველი მისცა მეცნიერებს, მასში რუსთაველის აშკარა ნიშნები დგანაბრდა.

თამარის მიერ გატარებული აქტიური საგარეო პოლიტიკის წყალობით, XIII ს-ის ათიანი წწ-ის ბოლოს ძლიერი საქართველოს სამეფოს ყმადნაფიცები იყვნენ: ერზინკისა და ხლათის სასულთნოები, არზრუმის სამიზრო და სხვა მრავალი თურქული სამფლობელო აზიურკავკასიასა და სპარსეთის ადრე-ბაიჯანში.

XII-XIII სს-ის საქართველო ჩრდილოეთითაც გაიზარდა და გაფართოვდა. მას ძველთაგანვე მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდა კავკასიის მთიანეთისა და აზიურკავკასიის მოსინწნა ქვეყნებთან. სრულიად საქართველოს მეფეები მჭიდრო სამხედრო-პოლიტიკურსა და კულტურულ კავშირს ამყარებდნენ ჩრდილოეთის მეზობლებთან. ჩერქეზოები და დურძუკ-ელნებები აქტიურად მონაწილეობდნენ კავკასიის ერთიანი, დიდი ფეოდალური სამყაროს წარმოქმნაში და, ცხადია, ისინი ვერ დარბობდნენ იმ სამყაროს გარეთ, რომელიც, ხსენებული პროცესის შედეგად, საქართველოს მოთავეობით წარმოიქმნა. თამარის მეფობის ბოლო პერიოდში იმიერკავკასიელი მთიელები საქართველოს მეფის ყმადნაფიცთა შორის იმყოფებოდნენ

და ფეოდალიზაციის გარდა, ერთიანი საქართველოს ძლიერ კულტურულ გავლენას განიცდიდნენ.

თამარის დროს სამეფოს შემადგენლობაში თითქმის მიწელი კავკასია „ზღვით პონტოსით ზღვამდე გურგანისად და სპერითგან დარუბანდამდის და ყოველი კავკასიისა იმერული და ამერული ხაზარეთამდის და სკვთამდის“. ამ დროს საქართველოს ყმადნაფიცი იყო ჩრდილო კავკასიის თითქმის ყველა ქვეყანა: ქაშაგეთი, ოსეთი, დურძუკეთი, დიდოეთი, ლუნგეთი, ლეკეთი და დარუბანი. ჩრდილოეთი კავკასია თავისი ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობისა და ეკონომიკური მდგომარეობის გამო გარკვეულ რაოდენობაზე და აზიურკავკასიის სახელმწიფოთა სხელობაში. ამდენად, იქ მცხოვრებ ხალხებზე გავლენის გავრცელება მნიშვნელოვანი მომენტი იყო საქართველოს სახელმწიფოსათვის.

საქართველოს და ქართული კულტურის გავლენა ამ ხალხებზე უდავოა. ქართველებისა და ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხთა ურთიერთობამ თავისი კვალი დატოვა. არაერთი ქართული სიტყვა შევიდა ჩრდილოკავკასიელი ხალხების ლექსიკონ ფონდში, გავრცელდა ქართული მწერლობა, ხშირია ქართული წარწერები, შეიმჩნევა ქართული სტილის გავლენა არქიტექტურაში.

საქართველოსა და ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხებს შორის ურთიერთობაში ერთბაშე მნიშვნელოვანი მომენტი მცდელობა ამ უკანასკნელთა გაქრისტიანებისა. დიდოელებისა და დურძუკების, ისე, როგორც სხვა ტომების გაქრისტიანებისათვის ბრძოლა დაკავშირებულია თამარ მეფის ხანებთან.

საქართველოს სამეფო, როგორც ჩანს, ძალ-ღონეს არ იმუშრებს დაღესტნის გაქრისტიანებისათვის. ამის შესახებ თან და სხვა კულტურულ კვლევებზე ბიზანთა და კავშირებული დაღესტანში ქართული დამწერლობის გავრცელება. შემთხვევითი არ არის, რომ დაღესტანში აღმოჩენილია ბევრი ქართული წარწერა, რომელთაგან ზოგიერთი ბიზანთის წარმადგენს, შესრულებულს ქართულ და ავარულ ნებზე. ქართული ქრისტიანული არქიტექტურის გავლენის ნიშანი აწის ბევრ ნაგებობასაც.

მეფე თამარი გარდაიცვალა 1213 წელს, „ხმელსა დგომასა შინა... და წარიყვანეს სამკეოდრებელსა მათსა გელთს და დამარბეს სამარხოსა პატროსანსა. და დაუტევე სამეფო ძესა თვისსა ლაშას“.

... მრავალ ლეგენდათმეულებსათნ ერთად, თამარის ოთხი პორტრეტი შემოგვრჩა (ვარძიის, ბეთანიის, ყინვისისა და ბერთუზნის ფრესკები). მისი ცხოველი პორტრეტი დავითოვას ბასილი ეზოსმოდგარმა: „ტანისა ზომიერსა გრემანობა თუალთა და ღანუთა სპეტაკთა ზედა ვარდებრივ ფეროვნება, მორცხვა ხედვა, ლალი მიმოხედვა, ტკბილი პირი, მზიარული და უღიზო სიტყვის სინანარე და ზრახვისა ურეკნობა...“

სამარადისოდ შეინახა ჩვენმა ხალხმა მამულობილისა და საქართველოსათვის დამამარალი მეფე-ქალის სხოვნა. საქართველოს შესწევს თავისი დიდი წინაპრის ღრმა სიყვარულის ძალა. ყველა მამულობილისათვის მეფე თამარი არის: „დედოფალი დედოფალთა, მშვენება ქვეყნისა და სარწმუნოების, მესიის თაყვანისმცემელა“.

ზის ფარი, შემკობილი საოლნის ფეტალებით. მაყვარიში. ლატალის თემი.

დედა ქართლისა თამარი თამარ მეფის სახე ხალხურ შემოქმედებაში

შობა. თანდლის ტაძრის მხატვრობა. სანაუი (XIII ს.).

ქართველი ხალხის მიერ საუკუნეთა მანძილზე შექმნილ სულიერი და ნივთიერი კულტურის მრავალფეროვან და მდიდარ საგანძურში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ხალხურ შემოქმედებას, კერძოდ, ზეპირსიტყვიერებას.

ქართველმა ხალხმა დიდებული საგალობელი უძღვნა ჩვენი ქვეყნის მდიდარ წარსულს, თავისუფლებისა და მშვიდობისათვის მებრძოლ გმირებს.

ქართველი ხალხის ხოტბა-შესხმის სფეროში მეფეებიც მოხვდნენ. მაგრამ ქართველ მეფეთა ძალზე დიდი და მრავალგვაროვანი გავლენიდან მხოლოდ თამარს ხედავთ ნილად ხალხის განუზოგადი სიყვარული, გამორჩეული პატივისცემა, განსაკუთრებით გულისხმიერი შეფასება და აღტაცებული ქებათა ქება.

მეფე თამარი განსაკუთრებული ელვარებით ჩანს საქართველოს ისტორიაში. პროგრესულად მოაზროვნე ქართველმა საზოგადოებამ გადაჭრა შუა საუკუნეებისათვის მეტად რთული და მნიშვნელოვანი საკითხი — ქალის ხელისუფლების პრობლემა. სამეფო ტახტზე აიყვანეს ქალი, როგორც ქვეყნისა და სახელმწიფოს სრულუფლებიანი საჭირომპყრობელი და მეფეთ მეფე. ამიერიდან ძალუბრად გაიხსნა შუა საუკუნეებისათვის არცთუ ისე მისაღები სიტყვები: „ლეკი ლომისა სწორია, ძუ იყოს თუნდა ხეივანი“.

მემკვიდრეებმა გულუხვი ეპითეტებით შეაბეჭდეს თამარ მეფე: „სამზეს სანატრელი და სამებისაგან ოთხად თანაღმკვეთელი“, „გვირგვინი ყოველთა ხელმწიფეთა“, „მზეთა მზე და დედოფალთა დედოფალი, შარავანდედთა შორის უმეტეს აღმობრწყინებულ“ და სხვ. თამარის ისტორიკოსის ცნობით: „ესრეთ ყოველი სოფელი საესე იყო მისმირთა ქებითა, და ყოველი ენა ადიდებდა, რომელსაცა ოდენ სახელი მისი იმყოფა“. ვახუშტი ბაგრატიონის გადმოცემით, „გლეხთა უწიგნითაცა უწყიან ძლიერება თამარ მეფისა“.

მემკვიდრეებმა ცნობებს, იმდროინდელი პოეტებისა და ქართული ფოლკლორის ძეგლად დაფიქსირებულ ნიმუშებთან ერთად, თვალნათლივ ადგენს სრულიად საქართველოს სხვადასხვა კუთხის ბოლო პერიოდის მთქმელნიც. ნიშანდობლივია, რომ თამარს აქებენ და მაღალ შეფასებას აძლევენ მის მოღვაწეობას არა მარტო ქართველი მელექსე-მთქმელები, არამედ ოსები, ჩერქეზები, სომხები, აზერბაიჯანელები და სხვები (ქ. სიხარულიძე, თამარ მეფე ხალხურ შემოქმედებაში, თბ., 1943). თამარის პოპულარობას მრავალი ფაქტორი განსაზღვრავდა, უპირველესად იგი განაპირობა თვით ძლიერი მამაკაცი, ქვეყნის პოლიტიკურმა, ეკონომიკურმა და კულტურულმა მდგომარეობამ, იმ ფაქტორმა, რომ ამ სიძლიერისა და წარმატებულობის შემოქმედი იყო ქალი — სრულიად საქართველოს მეფე თამარი, მემკვიდრეებთან გარეგნობით ულამაზესად წარმოჩენილი (ასეთივე შემორჩა მისი სახეობა ჩვენამდე მოღწეულ ფრესკებსაც), რომელსაც სიცოცხლეშივე უმღეროდნენ „ყმანი მემონღინი“, „მეღენინი თუ მეჩანგინი“, ხალხი კი სამების მეოთხე ნეწარად მიიჩნევდა. ეს პერიოდი — საქართველოს „ოქროს ხანა“ — ასევე ამაღლებულად, შრავანდედით მოსილი შემორჩა შთამომავლობის მუხსიერებას და ქვეყნის ძნელგეძობის დროს ნეტარ მოსაგონებლად.

თქმულებათა საფუძველი ისტორიული მოვლენებია, რომლებიც ხანგრძლივი დროის სპექტრში გარდატეხილი მივიდა ხალხამდე. ის ფანტაზიურიც კი, რაც ხალხური ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებშია დაცული, სინამდვილის პლასტებიდან იღებს სათავეს. ხალხის წარმოდგენით, თამარის ხანაში მოყვარა თავი ყველა ეროვნულმა მილნივამ, ყოველივე საუკეთესომ.

ზუნებრივია, თამარის ქველმა საქმიანობამ და ბრძნულმა მოღვაწეობამ ხალხიც ალაფრთოვანა და ამ უკანასკნელმაც არა ერთი და ორი

სიმღერა-ხოტბა უძღვნა საყვარელ მეფე-ქალს:

უფლისა იყო ბრძანება,
შიარტყა მამის ხმალიო,
მამის სამეფო აიღო,
თვითონ ბრძანებდა ქალიო;
ხმელეთ თავისად მაიგდო,
იმდენიცა აქვს ძალიო;
შუა ზღვის ჩადგა სამანი,
ამანი რკინის კარიო.

„ბრძანებდა დამბადებელი“.

სხვათა შორის, თამარის მიერ სამნის (მიჯნის) დადგმა მოსაზღვრე ქვეყნებთან სხვა ხალხურ ლექსებშიცაა ხაზგასმული. ასე მაგალითად:

თამარ დედოფალი ვიყავ,
დიდი სახელი გავიგდე,
შემოვურე ხმელეთსა,
წილი არავის დავუდე,
ჩაეჭარე ზღვაში სამნები,
ხმელეთი ჩემკენ გავიგდე.

„თამარ მეფეზე“.

ქალმა თქვა თამარ ნეფემა:
ხალხისა ვერა გავიგი,
შუა ზღვის ჩადგე სამანი,
ქართველობა ჩემსკენ მოვიგდე,
ხახმატს ავაგე საყდარი,
ვერცხლის თასები შავილი...

„ქალმა თქვა თამარ ნეფემა“ ას კიდევ:

თამარ დედოფალი ვიყავ,
თავი ძირს აღარ დავიდე,
ზღვაში ჩაყარე სამნები,
ხმელეთი ჩემკენ დავიგდე;
ქაჯებსა დადებ იჯარა...

„თამარ დედოფალი ვიყავ“

მეფე თამარი დიდი იმპერიის
მპყრობელადაა მიჩნეული:
„პონტოს ზღვით გურგანის
ზღვამდე,
ამერი ბაზრეთამდე,
თვით გელაქუნი ჩრდილოთ კერძ,
მპყრობელი სულ ყოფიყამდე“.

ზოგიერთი ლეგენდის მიხედვით,
თამარი მიწილი მსოფლიოს მპყრობე-

ლია. საინგილოში არსებობს თქმულება
საქართველოს მეფე-ქალის მიერ ის-
პანის, სტამბოლისა და სხვა ქალაქე-
ბის მის მოხარკედ გახდომის შესახებ.
მესხური გადმოცემით, მეფე თამარის
მიმართ თათრები ძალზე იყვნენ შერუ-
ბულნი. იმერეთში ჩანჩრლი ლეგენდის
შესაბამისად, თამარის მიმართ ზოთქარი
და შაჰი ძრწოდნენ.

ბუნებრივია, ეს გადმოცემები
თამარ მეფის ძლევამოსილი ბრძოლე-
ბისა და გამარჯვებების შემდეგ იქმნე-
ბოდა. როგორც ცნობილია, 1195 წელს
შამქორის მიდამოებში მოხდა ბრძოლა
თურქთა შეერთებულ ლაშქართან,
რომელსაც აბულქერი სარდლობდა. თამ-
არის ლაშქარმა სასტიკად დაამარცხა
თურქთა კოალიცია და შამქორიცა და
განძივს ზელთ იგდო. შამქორის ომმა
ნათელყო საქართველოს ლაშქრის სი-
ძლიერე და მისი უპირატესობა მთელ
აღმოსავლეთში. თანდათან საქართვე-
ლოს მეფეს დამორჩილებდნენ გელაქუ-
ნის (სევანის ტბის) გარშემო ქვეყნები,
არარატის დაბლობის სომხური თემები,
ჭოროხის ხეობის ზემო ნაწილი.

XIII ს-ის დამდეგისათვის საქარ-
თელოს სამეფო კარზე მომნიშვნეულმა
აზრმა – შავი ზღვის სამხრეთ სანა-
პიროზე ისეთი ქრისტიანული სამეფოს
შექმნისა, რომელიც საქართველოს
აქტიურად დაუჭერდო მხარს თურქების
წინააღმდეგ ბრძოლაში – თავისი განხ-
ორციელება პოვა. 1204 წელს, თამარის
ბრძანებით, ქართველთა ჯარმა შავი
ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე გილაშ-
ქრა და ადვილად დაიპყრო ქართ-
ველი ტომებით დასახლებული ქანეთი
(ლაზისტანში). ქართველებმა დაიმო-
ჩილეს ტრაპიზონი, სამსუნი, სინიპა,
კერასუნტი, კოტორა და ჰერაკლეა.
ამ ქვეყნებთან თამარმა შექმნა ცალკე
სახელმწიფო.

სწორედ ამიტომ ათქმევინა ხალხმა
თამარს:

„ჩაყვარე ზღვაში სამნები,
ხმელეთი ჩემკენ დავიგდე“.

კარის (ყარისის) აღებისა და ბასინგ-
ის ძლევამოსილი გამარჯვების შემდეგ

თამარს უფლება ჰქონდა ხმაბაღლა
თქვა:

ქაჯებსა დადებ იჯარა, **ქაჯეული**
სამანის ხარჯი ავიღე **გელაქუნი**
სტამბოლს ხმალი ვკარ,

დარუბანდს,

შამს საბალაზე ავიღე,
უსიერი შთა გავქაფე,
დღი მარაგზა გავიღე,
ლადალუდა ტყე ვიარე,
ქვაზე საყდარი ავიგე.

„თამარ დედოფალი ვიყავ“.

ხალხური ზემოთი ტყვიერების
მიხედვით, თამარს დედამ უწინასწარმე-
ტყველა დიდი მომავალი:

თამარს უამბო დედამა,
ერსზედ სიზმარი ვხაზეო.
ერთსა სარკეში ჩაზენდე,
მხედეთ სულ დაივანებო,
ბჭე იყო, შვილი, ქვეყანა,
შაგნებით შინახეო.

„სიზმარი“

ფშავში გავრცელებულია საფ-
ერხულო სიმღერა, რომელიც მეფე
თამარის გმირულ სახეს გვიხატავს.
საფერხულო ლექსის სიმბოლიკა ნათ-
ლად მიგვანიშნებს საქართველოს მეფის
მიერ საზღვრების გაფართოებასა და
გამაგრებაზე:

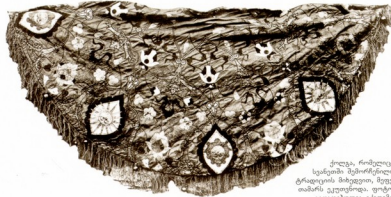
ბრძანებდა მამა უფალი –
თამარ განეფდეს ქალია,
დაიღოს მამის სახელი,
შიარტყას მამის ხმალია,
სახელით გამარჯვებული
თამარი დედოფალია!
ზღვასა გადაჰყრა ჩიქლა,
გადააქანა ზღვანია;
შუა ზღვის ჩადგა სამანი,
სამანი, რკინის სარია,
ხმელეთი ჩვენსკენ დაიგდო,
– ღმერთი მიმრავლე ყმანია!
ქრისტიანთი სალოცავია,
თვითონ ხლეგორზე ბრძანია...

უკანა ფშავში თამარისა და ლამა-
რის სალოცავები ერთმანეთის პირდა-
პირ დაგას, არავგის გაღმა-გამოღმა
გორებზე, და ხალხმაც თავის წარმოდ-
გენიან თამარ დედოფალი ლამარის
ჯვარს დაუკაჟმირა:

შეიდი წლის ქალი მობრძანდა
თამარი დედოფალია,
ჩიქლა გადაიქნია,
გადააქანა ზღვანია...
ღურჯვებენა ყმანვილ მობრძანდა
ლალი ლამარის ჯვარია.
– ერთუთრის პირდაპირ დაედგეთ
ვიმსახურნოდეთ ყმანია...

„თამარ დედოფალი და ლამარის ჯვარი“.

თამარ მეფე დიდ აღმშენებლო-
ბით მოღვაწეობას ეწეოდა როგორც
საქართველოში, ასევე მის ფარგლებს
გარეთაც. თამარის სახელთან არის
დაკავშირებული ბევრი საერო თუ სა-
სულიერო (საკულტო) ნაგებობა.

ქალა, რომელიც
სევანში მქონდა
ტრადიციის მიხედვით, მეფე
თამარს ეკუთვნოდა. ფოტო
გადაღებულია ექვთიმე
თაყაიშვილის ექსპედიციის
დროს სევანში.

ლაშარია, ლეთისმშობლის სახელობის ეკლესია უშგულში (IX-X სს.).

სივანს ციხე ამიგია,
ახალციხეს ყველანაშინდა,
ას-ორასი მარლის ქვა
პურ-უჭედურზე გადმიგია...

„სივანს ციხე ამიგია“

ან კიდევ:
უბისს ავაგე საყდარი,
უწყალოს წყალი ვადინე...

„თამარის ძეგლი“.

„ქვაზე საყდარი ავიგეთ“ – ეს
თამარის ამაყი სიტყვებია. მესხეთში
შემორჩენილ ერთ ხალხურ ლექსში
მეფე თამარი უდიდესი მზრუნველობით
ეკიდება მშენებლობებს:

„ვარძია ვნახე ლაშაზი,
თამარის გამოჭრილია,
სხვა მონასტრებიც ააგო
გაკუთხული და თლილია,
ააგო ციხე-ქალაქნიც,
უწყალოს ადინა წყალია,
სუველანი გააკვირვა,
რა არის თამარ ქალია...“

ვარძიის აგებაზე არაერთ თქმულე-
ბაშია საუბარი. ზოგი გადმოცემით,
თამარმა ვარძია ლეთის ბრძანებით ააგო,
ზოგის მიხედვით კი, მეფე-ქალს კლდეში
ქალაქი გამოუკეთაღეს მძევნიერა შაჰის-
აგან თავისი გვამის დამალვის მიზნით.
არ არის შემთხვევითი, რომ ხალხმა
მრავალ ტაძარსა თუ ხიდს სტიქიურად
თამარის სახელი უწოდა, რაც მეფის
ფართოდ გაშლილ სამშენებლო მოღ-
ვაწეობის დამადასტურებელია. ერთი

ინგილოური თქმულება გვაუწყებს, რომ
თამარს აუშენებია გორის ციხე მისთვის
თავგანწირული ჭაბუკის პატივსაცე-
მად. სივანური ცნობებით, სივანეთში
თითხმეტი სალოცავი მეფე თამარის
აგებულია და ძვირფასი ზატებიც მისი
მოტანილია. საგულისხმოა, რომ ოსური
ლეგენდა მიანერს საქართველოს მეფეს
იალბუზის მთაზე ძვირფასი კოშკის
აგებას. მისი მითითებით მოპქონდა
მერცხალს ქეშია, წეროს – ქვა და
ამგვარად შენდებოდა მოუვალ მთებსა
და კლდეებზე ციხეები და ეკლესია-
მონასტრები. თამარის მიერ წარმოებულ
მშენებლობათა შესახებ საქართველოს
თითქმის ყველა კუთხეშია შემორჩენილი
ლეგენდა-თქმულებები.

როცა თამარი „მაღალმა ღმერთმა“
ხონთქარს ნაპკიდა, ქართველმა მეფემ
სასწრაფოდ ჩაუშვა ზღვაში ზომადები,
მიგ ქართველთა ლაშქარი მოათესა და
გამარჯვების შემთხვევაში „მრავალს
წყალობას დაჰპირდა“:

თამარ მეფე და ხონთქარი
მაღალმა ღმერთმა ნაპკიდა,
ზღვაში ჩაუშვა ზომადები,
ზედ აღმასები დაჰპკიდა,
მიგ ჩასვა ქართველთა ლაშქარი,
მრავალს წყალობას დაჰპირდა.

„თამარ მეფე და ხონთქარი“.

ეს ლექსი თამარ მეფის ძალაა
და ძლიერებაში დარწმუნებულ ხალხს
შეუქმნია. მასში თუმცა გამარჯვებაზე
არაფერია ნათქვამი, მაგრამ გვეჩერა,
რომ ქართველი მეფე ლაშქარს გამარ-

ჯუბელს გამოიყვანს ბრძოლიდან. ასე
სჯეროდა შემოქმედ ქართველ ხალხსაც,
ეს ლექსი ჩვენში საკმაოდ გავრცელე-
ბული არქაული რიტმისა და კილოს
საფერხულია.

თამარი, ხალხის წარმოდგენით,
ისეთი კეთილი ადამიანი იყო, რომ მისი
ყმობა სასურველად ითვლებოდა:

ათასი კაბა ყმა მყავდა,
ყველანი ოქროს ღლითა,
ვაჭმევდი დედალ ზოხობსა,
ვასმევდი ბროლის ჭიჭითა...

„თამარის ყმობა“.

თამარის სახე ქართველი ხალხის
მესხიერებაში დარჩა როგორც ეტა-
ლონი სილაშისა და მშვენიერებისა,
როგორც სამშობლოს კეთილდღეო-
ბისათვის თავდაუზოგავად მებრძოლი
გმირი ქალისა:

ო, სიხარულო თამარ დედოფალო,
ყველაზე უკეთესო თამარ

დედოფალო!

თმები გედაგა ზუჭუჭი,
თვალები გესხა გიმრისა,
კბილები გქონდა მარგალიტისა...

„თამარ დედოფალი“.

ხალხურ გადმოცემებში განსა-
კუთრებული სიყვარულით აისახა მეფე
თამარის ქორწილი დავით სოსლან-
თან. მემკვიდრე თამარის მუღუღესაც
გამორჩეულად ამკობს, „რამეთუ ოესთა
მეფისა შეილი იყო ყრმა იგი და გვარა-
დაც ბაგრატიონი. ფრიად მშვენიერი,
ვითარცა შვენის მეფეთა შეილსა.

გარბია. კლდეში ნაკვეთი ქალაქი (1156-1203 წწ.).

რამეთუ მოყმე იყო ნაკეთად კარგი, ბეჭბრტყელი, პირად ტურფა და ტანად ზომიერი, ზრდილობით კეთილად ზრდილი და წერტილი, მხნე და ძლიერი რაინდობითა და შეილდოსნობითა უსწორო, შემწარიტებელი, ტანითა ახოვანი და ყოვლითურთ სრული სიკეთითა*.

ქორნილი დიდებუბი დიდი ზეიმით გადაიხადეს. ამის შესახებ შემორჩენილია ხალხური ლექსი:

საქართველოს დედოფალი,
დედა ქართლისა თამარი,
სიმშვენიერთა მოსილი,
ამომავალი მშის დარი
დავით სოსლანის მეუღლე,
რომელს უშმენა მან მხარი, –
დიდებუბი იქორწინა,
სადაც რომ საყდარი არი,
ნაღიშობა გაუმართა,
მოწინა თვისი ხარი:
ასი სული ცხვარი დაკლა
და ორასი ნიშა ხარი,
ლურჯი სურა გაუმალა,
იქნებოდა ასი მხარი,
ქვერობლებსა უწყალობა
იქრო, ვერცხლი დიდი ძალი.

ან კიდევ სხვა ვარიანტი:

თამარ დედოფალი მოზრძანდა,
თავზე ზური ადგია,
ყურებზე შკილია სასურენი,
თვალები აქვს იაგუნდის,
ქოლბეი აქვს მარგალიტის,
ფერი აქვს ოქროს მსგავსი,
ყელსა აბია ემშობი
გარეთ აცვია აბჯარი,
მივით აცვია ატლასი,
მკავეზზე მოცემული აქვს

„ხეშნავარი“.

პაიჭად აცვია ჯაჭვები,
ფეხითა აცვია ჩექმები,
ქუთისფერ ცხენზედა ზის. –
მოქედლილ უნაგირი ადგია...

„თამარ დედოფლის ხსოვნა თავისუფალ სევანთში“

თამარი თქმულებებში წარმოდგენილია როგორც ქვეყნის ერთიანობა-სიძლიერისათვის მებრძოლი, ხალხის კეთილდღეობაზე მზრუნველი, უმნიშვნელო პირად ცხოვრებაში და ბუნების სტიქიური ძალების დამპყრობელად. საქართველოს შემთხვევაში თამარის სიღამაზე და სიმშვენიერე მტრის რისხვად იქცეოდა. იგი ყოველთვის მზად იყო მტრების წინააღმდეგ საბრძოლველად:

... შიგნით გვეცა ატლასი,
გარეთ გვეცა აბჯარი,
ფეხებზე გვეცა ქოშები,
თავზე გვეცა ზური,
ცხენი გვეცა ქუთისფერი,
უზაგირი ეცა მოვერცხლილი,
მათრახი გქონდა ოქროსი...

„თამარ დედოფალი“.

თამარის სახეში, მისმა პიროვნებამ ქართულ ეპოსშიაც პოვა თავისი ასახვა. ქართველი ხალხის ეპოსი გამოირჩევა თავისი სიმდიდრით, როგორც ფორმის მრავალფეროვნებითა და მხატვრული დახვეწილობით, ისე თავისი ამაღლებული იდეებით. სწორედ მდიდარმა ქართულმა ეპოსმა „ამირანისა“ და „ეთერიანის“ გვერდით შემოგვცინა გადმოცემები თამარ მეფეზე.

ქართულ ეპოსში ასახულია როგორც ბრძენი მეფე და, ამავე დროს, მშვენიერი ქალი; ქალი, რომელსაც მეუღლია სიყვარული კარგი ვაჟაქვისა, რომელსაც ჩვეულებრივი ადამიანური გრძნობებიც აქვს.

ერთხელ თამარ მეფე სანადიროდ წასულა გორის მაღლობად, მონადირეები დიდძალი ნაწადირევით დაბ-

რუნებულან. არ ჩანდა დედოფლის საყვარელი მიწინა. იგი თურმე გორის ბორცვის კლდის გამოშვრილ ქიმზე ჩამოშვდარიყო. გორის ბორცვი კუნძულებით იყო მტკერის, ლიხვისა და მეჯუდის წყლებს შორის. აქ საშინელი მორევი ტრიალებდა. თამარმა ბრძანა: ვინც მიწინოს მოიყვანს, ყოველგვარი სანადირო აუღოსრულებო.

ტბა-მორევი კი დღევანდ. დედოფლის დაგალების ამსრულებელი არ ჩანდა, მაგრამ უცებ გამოვიდა ვიღაც მშვენიერი ჭაბუკი, ფიცხლავ თავი დაუქრა თამარ მეფეს, დაეშვა გორიდან და გადახტა მორევიში... მიწინა ხელი იგდო და მღელვარე ტალღებში გადაეშვა ისევ. თამარი ფიქრობს:

„პირობა დაუდუმე, რასაც მთხოვ, აგისრულებო: ხელი რომ მთხოვო? – გაიფიქრა უცებ თამარმა. გულში შევეცადე ღმერთს: თუ ასეთი განზრახვით მოჰყავს მიწინა, ღმერთო, დღეზე და მორევს მივიკი“.

და აქ თავს იჩენს ამ თქმულების შემქმნელი ხალხის სურვილი. სურვილი ხალხისა, რომლის წარმოდგენაში ქართველი მეფის შესაფერისი საქართველოს მინაწალზე არ მოიპოვებოდა და, ბუნებრივია, თუ ეს ყმაწვილი გაკანდილდებოდა და ოდნავადაც კი გაიღებოდა გულში „უკადრის ზრახვას“, მაშინ ღმერთი სამაგიეროს მიუზღავდა და მართლაც:

„წყალმა ჩაძირა გმირი ჭაბუკი. ინანა თამარმა და ცოდვის მოსაბეღლად ეს კეთილი საქმე ჰქმნა: ტბა-მორევი, რომელიც ყოველწლივ რამდენიმე კაცს ახრჩობდა, ჩაუშვა მტკერის კალაპოტში და დანრიტა. ბორცვზე კი აგო მაგარი გორის ციხე“ (ადილშუის თუ ცუდი განზრახვით მოდის).

ქართულმა ხალხმა თამარის პიროვნება იმთავითვე შოთა რუსთაველის სახელს დაუკავშირა. რაჭმა სოფელ შემქმნის მახლობლად, მაღალ, მიუვალ კლდეში გამოქვაბული გამოკეთილი. გადმოცემით, ამ გამოქვა-

* აღნიშნული მცდელობის შესახებ ისტორიის შესახებ იხ. გ. პაიჭაძე, თქმულება დინარის შესახებ (ძველ. მანკალის ისტორიის კრებული მომზადდა, ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავის მიძღვნილ საიუბილეო კრებული, თბ., 1976, გვ. 260-272).

ახლშო თამარ მეფის აკენი დგას და კლდეზე მისი გამოსახულება დაცული. ამ გამოქვაბულთან ასეთი თქმულებაა დაკავშირებული:

„თამარ მეფესა და რუსთველს ერთმანეთი ბაჟშობიდანვე უყვარდათ. შოთა რუსთველი დიდებული შვილი იყო, მაგრამ მეფის ასულს მაინც ვერაჟინ მიათხოვებდა. ამიტომ შოთა საქართველოდან გადაიკარგა. თამარმა ეს გამოქვაბული გააკეთებინა თავისთვის. როდესაც სიყვარულის დარდი განსაკუთრებით შემოაწვებოდა, თამარი შქმერის კლდეს მიაშურებდა – შოთას მთას, რომელიც შოთას სახელს აგონებდა, და დარდს აბით იქარებდა“ (თამარის კლდე და შოთას მთა).

რაჭაში განსაკუთრებული სიდიადითაა წარმოდგენილი თამარის სახე ლეგენდა-თქმულებებში. საგულისხმოა მიცვალებულის ერთი დატირება. ზემო რაჭაში კარვ ქალს ასე დატირებდნენ:

კაი ქალოო,
თამარ დედოფლის მგანეო.
ხმა დაბალო და საქმე მალალოო.

თამარ მეფისა და შოთა რუსთველის უიმედო სიყვარულის შესახებ გადმოცემათა მრავალგვარი ვარიაცია არსებობს. ერთ-ერთი თქმულების მიხედვით, შოთა რუსთველს „ვეფხისტყაოსანი“ მიუერთებია თამარისათვის. თამარ მეფეს წიგნი ძალიან მოსწონებია და შოთა დაუსაშუკრებია, რის შემდეგაც შოთა თამარის კარის ზნირი სტუმარი გახდარა. თამართან დადიოდა შოთას ძმაც.

„შოთას ძმას თურმე თამარ დედოფალი უყვარებია და შოთასაც უყვარდაო თამარი... ძმებმა კი ერთმანეთისა არა იცოდნენო. ბოლოს შოთას გაუგია, რომ მის ძმას უყვარს თამარი და დადრდინებულა.

შოთამ ვერც სიყვარულს უღალატა და ვერც ძმას, შეჯდა თურმე თავის ცხენზე, სამჯერ აიღო მინა, აკოცა და თქვა ლექსი:

თამარ, ლამაზო ყვავილო,
სურნელოვანი იაო,
სიღამაზე და სიტურფე,
მზისგან გადაგილიაო,
– ნეტავი შენსა მჭერტელსა, –
მე ბევრჯერ მინატრიაო,
ცხრა გზით ვინამე, მე შენთვის
ღირსება დამითმიაო“.

„შოთა რუსთველის ვინაობა“

თამარი გამკითხავი და გამგონი ქალი იყო. იგი ბევრ სამზაო საქმეში ჩაერეულა და წარმატებით გადაუტრია. თამარ მეფე წმინდანად მიიღო ქართველმა ხალხმა და პირიზე შეაქტა. თამარ მეფის ყველა სიტყვა წმინდა და შეუცვლელი იყო ქართველი კაცისათვის.

ერთხელ თამარ მეფე რაჭის ერისთავს სწევია. თამარს გაუგია, რომ რაჭის ერისთავის ქალი უყვარებია მის მეციხოვნეს – დავით გოცირიძეს. ყველაფრით ნაქები ვაჭკაცი ყოფილა, მაგრამ გვარი არ აძლევდა ერისთავის ქალიშვილის შერთვის ნებას.

„თამარმა რომ ეს გაიგო, შეხედა იქ შეყრილ ფილოსოფოსთ და ჰკითხა: თქვენ რას გვირჩეით?

შოთა რუსთველს უთქვამს: ათასად გვარი დაფასდა, ათი ათასად ზრდობა, თუ კაცი არა ვარგულად ცუდად გვარიშვილობაო.

გადანწყვიტ იმ ერისთავმა და მისცა ქალი გოცირიძეს, რაკი თამარი ჩაერია საქმეში“ („შოთას ნათქვამი“).

თამარ მეფის სიღამაზე ბევრ დიდებულს უძვარებდა გულს, ბევრს სურდა მისი ცოლად შერთვა, მათ შორის არაქართველებსაც. ქართულმა ეპოსმა შემოგვინახა გადმოცემა იმის შესახებ, თუ როგორ სცა თავყვანი ოსმალის დიდმა ფამამ (იგი თამარის სიკოცხლეში მისი ცოლად შერთვის მოსურნე იყო) თამარის საფლავს ვარძიამ:

– ცოცხალიც დიდებული და ძლიერი იყავ და მიცვალებულიც არ ჰკარგავ შენს დედებასა და ძლიერებას“ („თამარ მეფის საფლავი ვარძიამ“).

ცალკე გვინდა გამოვეყთ XVI-XVIII სს-ში რუსეთში ფართოდ გავრცელებული თქმულება „ივერიის დედოფალ დინასა“ შესახებ.

ამ ძეგლმა მკვლევართა დიდი ყურადღება მიიქცია და მას არაერთი საგანგებო ნერული მიეძღვნა (მ. ბროსი, ა. ნ. პიპინი, ი. პ. სამაროვი, ა. ი. სობოლევსკი, მ. ნ. სპერანსკი, კ. ვ. ბაზილევსკი, ა. ა. ზიმინი და სხვ.).

აღნიშნული თქმულება საფუძვლიანად შეისწავლა და საგანგებოდ გამოკვლია პროფესორმა იასე ცინცაძემ, რომელიც შემდეგ დასკვნად მივიდა:

რუსული თქმულება დინარ ივერთა დედოფალზე XVI ს-ის მეორე ნახევარში დაწერილი ძეგლია.

უფლისციხე. შუა საუკუნეების კლდეში ნაკვეთი ქალაქი.

მაცხოვრის ხატი ნაყოფიდან. სენაური (XIII ს.)

დინარ ივერთა დედოფლის თქმულების წყაროდ თამარ მეფის მეორე ისტორიკოსის (ე. ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი"-ს ავტორის) თხზულებზეა გამოყენებული.

ეს თქმულება ორიგინალური რუსული ნაწარმოებია, რომელიც XVI ს-ის – ივანე IV-ის ხანის პოლიტიკურ მიზანდასახულობას ასახავს.

თამარ მეფის ხანის საქართველოს პოლიტიკური ვითარება – მეფის უფლების „ღვთისნებაობა“ დიდებულია სახელმწიფოებრივი ინტერესებით მოქმედება, მაღი მეფესთან ერთიანობა და თანადგომა“ XVI ს-ის რუსეთის წინაშე მდგარი ამოცანების გადაწყვეტისას მიმზიდველი აღმოჩნდა და ივანე IV-

ის სავარგო და სამიწიო მოუტეოდა. მომხრეებმა თქმულებად გადააქცევეს მამიდელ რუსეთში მიღწეულად დინარის მიხედვით [ი. ცინცაძე, ძველი რუსული მასალები (XV-XVI სს.) საქართველოს ისტორიისათვის, თბ., 1962, გვ. 90].

საინტერესო და მნიშვნელოვანია ის ამბავი, რომ სწორედ თამარის მოღვაწეობა, მისი საქმეები იქცა წყაროდ რუსული თქმულებისათვის. თქმულებაში არის ერთი ძალიან საინტერესო დეტალი: „... და უბრძანა ქალწულმა, დინარ დედოფალმა, მთელ თავის ლაშქარს მზადება. ხოლო თვით, თვითმპყრობელი დედოფალი, შაბრენის მონასტერში გაემართა ღვთისმშობლის სალოცავად, მტრებზე შეშწოების მისანიჭებლად.“

ხოლო თვით იგი ფეხით წავიდა, ფეხშიშველი, ეკლეთ და ნეკტიანი ქუბით მოფენილი სამიწიელი გზით და, როცა მოვიდა მონასტერში და ყოველად წმინდა ღვთისმშობლის ტაძარში შევიდა, დაცვა მუხლებზე (ღვთისმშობლის) ხატის წინაშე და წარმოთქვა ლოცვა...“.

პირდაპირი ნათესაობა იგრძნობა მოყვანილ ამბავსა და თამარის მეორე ისტორიკოსის მომართობას შორის:

„ულოცა მათ და შეაფედრნა ღმერთსა, წარუდგანა ძელი ცხოვრებისა და თანა წარატანა ანტონი ქუთნდიელი.“

ხოლო თვით წარიჟანდა სამოსელნი ფერჯთანი, და ფერჯიე შიშულით. ფერჯითა მიიწია ტაძარსა ღმერთისმშობლისასა მეტეხთა, და წინაშე ხატსა მას წმიდასა მდებარე არა დასცხრებოდა ცრმელთა ეედრებად...“ (ბახილეშოსმოდგარი, ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი, ქართლის ცხოვრება II, თბ., 1959, გვ. 126).

ამდენად, როგორც ვხედავთ, თამარის საქმეი საქართველოს ფარგლებს გასცილდა. რუსმა ხალხმა თამარს გმირი, სამშობლოსათვის თავდადებული ქალი დაინახა:

– „მეგობრებო და ძმებო! მე თქვენზე უწინარეს მსურს თავი დავდო ყოველად წმინდა ღვთისმშობლის წილადხელომელ ქვეყნისათვის, ჩემი ღვთისმოსავობისათვის, და მთელი ჩვენი სახელმწიფოს მართლმადიდებლობისათვის“ – აი, სიტყვები, რუსი ხალხის წარმოდგენაში არსებული, სამშობლოზე უსაზღვროდ შეყვარებული ქართველი მეფე-ქალისა.

ცალკე აღნიშნავს იმსახურებს თამარ მეფის შესახებ მეზობელ მუსლიმანურ ქვეყნებში არსებული თქმულებები. ამ ოცდაათი წლის წინ თურქულ ყოველკვირეულ ჟურნალში „Ain Ben“, რუმელით – „დაუნიყარი ქალები“, დაიბეჭდა შაჰზად აიგენის „თამარ დედოფალი“, საინტერესოა, რომ თამარის სიღამაზის წინაშე მუსლიმანებიც ქედმოხრილი არიან: „ღამაზთა შორის უღამაზესი“, „ლეგენდარული დედოფალი“ – ამგვარადაა წარმოდგენილი თამარი მათ აღქმაში. „თამარის თავბრუსდამხვევა

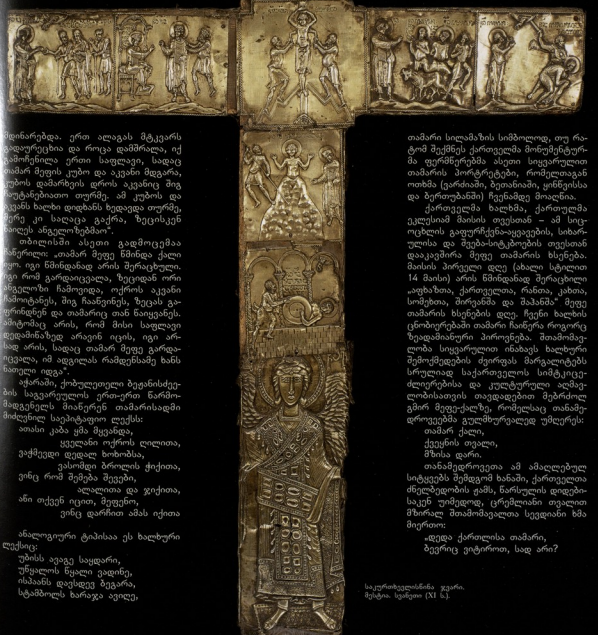
* ქართველობთ პრიოდსარი იასე ცინცაძის მიერ გამოცემული ტექსტით.

სიღამაზემ, სამართლიანობამ, მაღალმა ზნეობამ არა მარტო ისტორიას, ლიტერატურასაც ბევრი შესძინა, - ხაზგასმით აღნიშნავს ავტორი.

უამრავი ლეგენდა-გადმოცემაა შემონახული თამარის შესახებ აჭარაში, ჯავახეთსა და მესხეთში. ზაქარია ქიქინაძეს ასეთი ჩანაწერი აქვს:

„საოცარია საქართველოს ხალხის თვისება: ყველა კუთხის ქართველი ლაპარაკობს, რომ თამარ მეფე ჩვენს დიდ ეკლესიაში მარხიაო. მურღულუნი ამბობენ, რომ თამარ მეფე მურღულუნი მარხიაო, მაჭახელუნი - მაჭახელში, რაჭველნი - რაჭაში, ჯავახელნი - ჯავახეთში - თმოგვს. ამაზედ ამბობენ, რომ ვითომც თმოგვის ახლოს, მტკვრის პირს, ართავას კუნძულის მსგავსი ქალაია. ადრე იმ ქალაქზედ მტკვარი

თეთრ ზღვაში რკინა ჩაუდგდ, ხმელეთი ჩემკენ მოვიდოდა, ამდენის საქმის მოქმედმან ცხრა ადგილ ტილი ნაქონდა. თამარი ხალხის წარმოდგენაში არამურღულუნი სიღამაზეთ არის წარმოსახული: „პრმა-შობილმან ბრმადგენ წარულო“ უმეტედელმან თამარისგან. ტანსა ზომიერსა გრემანობა თუალთა, და ღანუთა სპეტაკთა ზედა ვარდებრივ ფეროვნობა, მორცხვ ხედვა, ლაღი მიმოხედვა, ტკილი პირი, მხიარული და ულიზლო სიტყვს სინანარე და ზნაისისა უწუკნობა. არა ცუდად დასხდვა ღმერთმან მადლად თამარს ესრეთ შემკულობა“ - ბასილი ევოსმოძღვრის ეს სიტყვები ნათლად წარმოგიდგენს საქართველოს დედოფლის სიღიდეს და ნათელს ზღის იმას, თუ რატომ იქცა

შდინარებდა. ერთი ალაგას მტკვარს გადაურყვია და როცა დამარცხდა, იქ გამოჩენილა ერთი საფლავი, სადაც თამარ მეფის კუბო და აკვანი მდგარა, კუბოს დამარხვის დროს აკვანიც მიგზავტანებიათო თურმე. ამ კუბოს და აკვანს ხალხი დიდხანს ხედავდა თურმე, შერე კი საღაცა გაქრა, ზეცისკენ ზაღღეს ანგელოზებმაო*.

თბილისში ასეთი გადმოცემაა ჩანერილი: „თამარ მეფე წმინდა ქალი იყო. იგი წმინდანად არის შერაცხული. იგი რომ გარდაიცვალა, ზეციდან ორი ანგელოზი ჩამოვიდა, ოქროს აკვანი ჩამოიტანეს, მიგ ჩაანთენეს, ზეცას გაფრინდნენ და თამარიც თან წაიყვანეს. ამიტომაც არის, რომ მისი საფლავი დედამიწაზედ არაფერ იყოს, იგი არსად არის, სადაც თამარ მეფე გარდაიცვალა, იმ ადგილას რამდენსამე ხანს ნათელი იდგა“.

აჭარაში, ქობულეთელი ბეგებისძეების საგვარეულოს ერთ-ერთ წარმომადგენელს მიაწერენ თამარისადმი მიძღვნილ საეპიტაფიო ლექსს:

ათასი კაბა ყმა მეყავიდა,
ყველანი ოქროს ღლითა,
ვაქმევედი დედალ ბოხობსა,
ვასომდე ბროლისი ჭიჭითა,
ვინც რომ შემება შეეგები,
აღალითა და ჯიჭითა,
ანი თქვენ იცით, მეფენო,
ვინც დარჩით ამას იქითა

ანალოგიური ტიპისაა ეს ხალხური ლექსიც:

უბის ავაგე საყდარი,
უნალოს წყალი ვადინე,
ისპანს დაესხვედ ბეგარი,
სტამბოლს ხარაჯა ავიღე,

თამარი სიღამაზის სიმბოლოდ, თუ რატომ შექმნეს ქართველმა მონუმენტურმა ფერმწერებმა ასეთი სიყვარულით თამარის პორტრეტები, რომელთაგან ოთხმა (ვარძიში, გვიანიაში, ყინვისსა და ბერთუბანში) ჩვენამდე მოაღწია.

ქართველმა ხალხმა, ქართულმა ეკლესიამ მაისის თვისთან - ამ სიუცხლის გაფურჩქნაყვავების, სიხარულისა და შეება-სიტკბოების თვისთან დააკავშირა მეფე თამარის ხსენება. მაისის პირველ დღე (ახალი სტილით 14 მაისი) არის წმინდანად შერაცხილი აფხაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა, სომეხთა, შორეანთა და შაპანთა* მეფე თამარის ხსენების დღე. ჩვენი ხალხის ზნობიერებაში თამარი ჩაინერა როგორც ზეადმინაწური პიროვნება. შთამომავლობა სიყვარულით ინახავს ხალხური შემოქმედების ძეგრებს მარგალიტებს სრულიად საქართველოს სიმტიკიე-ძლიერებისა და კულტურული აღმაშენებისათვის თავდადებით მეტძმოდ გმირ მეფე-ქალზე, რომელსაც თანამედროვეებმა გულმეზურვალედ უწოდეს:

თამარ ძალი,
ქვეყნის თელი,
მზისა დარი.
თამამედროვეთა ამ ამაღლებულ სიტყვებს შემდგომ ხანაში, ქართველთა ძნელბედობის გასმ, წარსულის დიდებულ საკენ ურემდოდ, ცრემლიანი თვალით მზირად შთამომავალთა სევდიანი ხმა მიერით:

„დედა ქართლისა თამარი,
ბევრიც ვიტყროთ, სად არი?

საკურთხეველსწამა ჯვარი.
მეტყია სანეთი (XI ს.).

შამქორის ციხე.
დღევანდელი თურქეთის ტერიტორია.

ქართული სამხედრო ხელოვნების ისტორიაში შამქორის ბრძოლას მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია.

XII ს-ის I ნახევრიდან სამხრეთ აზერბაიჯანისა და არანის ტერიტორიაზე ელდიგუზიანელთა დინასტიის მთავრებით მძლავრი პოლიტიკური ერთეული ჩამოყალიბდა. ამ დინასტიის დამაარსებელმა შამს ად-დინ ელდიგუზმა ერაყზეც მოახერხა თავისი გავლენის გავრცელება. ელდიგუზიანელთა დინასტიის ყველაზე ცნობილი წარმომადგენელმა ყიზილ-არსლანმა შამადანთან ბრძოლაშიც მოახერხა სელჩუკთა სასულთანოს გამგებლის, თოღრულ III-ისა და მისი ძის, მელიქ-შაჰის დამარცხება და თავი ერაყის სულთანად გამოაცხადა. ელდიგუზიანელთა პოლიტიკური ამბიციები მარტო სამხრეთით არ იყო მიმართული, ისინი აქტიურად ერეოდნენ სამხრეთ კავკასიის – საქართველო-შირვანის პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

1191 წელს, ყიზილ-არსლანის გარდაცვალების შემდეგ, ურამში, აზერბაიჯანსა და არანში გაბატონებისათვის ბრძოლა დაიწყო ყიზილ-არსლანის ძისისმეფეებმა. ამ დაპირისპირებიდან გამარჯვებული გამოვიდა აბუ-ბეკრი. 1192 წელს აბუ-ბეკრმა თავრიზთან სასტიკად დაამარცხა თავისი ძმები ზუტლუ-იანაჟ მაჰმუდი და ამირ-ამირანი (ქართული წყაროების მიხედვით ამირ-მირმანი). აბუ-ბეკრმა ხელისუფლებაში მოსვლისთანავე საქართველოს სამეფო კართან მტრული ურთიერთობა დაამყარა.

1194-1195 წწ-ში სამხრეთ კავკასიაში საქართველოსათვის ხელსაყრელი პოლიტიკური ვითარება შეიქმნა. აბუ-ბეკრის მოწინააღმდეგე ამირ-მირმანმა აშკარად პროქართული ორიენტაცია დაიკავა. იგი დასაწყისში შირვანშაჰ ალსართან 1-ს ეწვია. ამ უკანასკნელმა

დევნილი უფლისწული დიდი პატივით მიიღო და თავის ქალიშვილზე დააქორწინა. შირვანში ათაბაგ აბუ-ბეკრის მოწინააღმდეგე ბანაკი ჩამოყალიბდა. როგორც ჩანს, ალსართან 1-ისა და ამირ-მირმანის კოალიციამ დასაწყისში, დამოუკიდებლად სცადა პოზიციების გაძაგრება არანში, მაგრამ აბუ-ბეკრის ლაშქარმა „ბელაყნის კარსა ზედა“ სასტიკად დაამარცხა ისინი. 1195 წლისათვის ალსართან 1-მა და ამირ-მირმანმა გადანევიტეს აბუ-ბეკრის წინააღმდეგ საერთო-კავკასიური კოალიციის შექმნის იდეა რეალობად ექცათ. მათ დახმარება და მოკავშირეობა თამარ მეფეს სთხოვეს. საქართველოს სამეფო კარიდან დადებითი პასუხის მიღების შემდეგ ალსართანი და ამირ-მირმანი თბილისისაკენ გამოემგზავნენ. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ ავტორი დანერვილებით მოგვითხრობს უცხო სტუმრების თამარის კარზე მიღებას. ქართველებმა, მართლაც, პომპეზური შეხვედრა გაუმართეს მათ.

1195 წლის მაისის შუა რიცხვებში სამეფო კარზე მოვიდა ცნობა, რომ აბუ-ბეკრი უკვე არანში იყო. ქართველთა ლაშქარი საბრძოლველად მოეზარდა. ქვემო ქართლში (მდინარეების – მტკვრის, ალგეთის, ქვიისა და ქერდევანის ნაპირებთან) დაბანაკებულ ჯარს თვით მეფე თამარი ეწვია. რამდენიმე დღე დაჟყო ლაშქართან „ლოცვისათეს“. მან ღმერთებს სიტყვით მიმართა: „ამანო, ჩემნო, ყოვლად ნუ შეძრწუნდებიან გულნი თქვენნი სიმარაღისა მათისათეს და სიმცირისა თქვენისა, რამეთუ ღმერთი ჩვენ თანა არს... მხოლოდ ღმერთისა იფენ მიენდევნით და გულნი თქვენნი სიმაართლი იპყრეთნი ნიანშე მისსა და სასოება ყოვლად ჯუარისა მიმართ ქრისტესისა იყავ. შეისწრაფეთ ქუეყანად მათდა შენდევნითა ყოვლად ნმიდისა ღმრთისმშობლისათა და

ჰობრის ტაძრის მხატვრობის დეტალი

XII ს-ის 90-იანი წწ-იდან საქართველოს საგარეო პოლიტიკა გააქტიურდა სამხრეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთის მიმართულებით. 1199 წელს საქართველომ ანისი, ხოლო 1202-1203 წწ-ში – ქ. დვინი შემოიერთა. საქართველოს ხელში აღმოჩნდა კავკასიის უმნიშვნელოვანესი სტრატეგიული პუნქტები. ქართველთა გამარჯვებამ უდიდესი საერთაშორისო გამოძახილი პოვა იმდროინდელ მახლობელ აღმოსავლეთში.

ქართული სახელმწიფოს ასეთი წარმატებით შემოერთებული იყო მცირე აზიის სულრაქთა ერთ-ერთი პოლიტიკური ერთეულის, რუმის სასულთნოს გამგებელი რუმ ად-დინი. იგი ხედებოდა, რომ უახლოეს მომავალში შესაძლებელი იყო, საქართველოს სეროზული პრეტენზია შექონოდა ქალაქებზე – კარზე/ყარსზე და არზრუმზე. ამის რეალური საფრთხე უკვე ჩანდა. ქართველთა ჯარებს უკვე რამდენიმე წელი იყო ალყა შეიკრძა შემორტყმული კარის/ყარსის ციხე-ქალაქზე. სამხრეთით ქართველთა სამხედრო ექსპანსიის შეჩერების მიზნით რუმ ად-დინი 1202 წელს საქართველოსკენ დაიძრა.

1202 წლის ივნისი იდგა. რუმის სულთნის ჯარებმა ქალაქი არზრუმი აიღეს. უკვე წაერთვე იყო, რომ ეს ნაბიჯი საქართველოზე ლაშქრობის წინაპირობა უნდა გამდარყო. არზრუმის აღების შემდეგ რუმ ად-დინი ბასიანის გავლით კარის/ყარსის ციხისაკენ გაიჭრებოდა. ეს მანვერ კარგად მოფიქრებული გეგმის ნაწილს წარმოადგენდა.

როგორც ითქვა, კარის/ყარსის ციხე ქართველთა ალყამ იმყოფებოდა. ამ სტრატეგიული პუნქტის დაცვების შემთხვევაში საქართველო იერთებდა ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ციხე-ქალაქს, რომელიც მომავალში არზრუმისა თუ

ვანის ტბის მიმართულებით დაპყრობითი ლაშქრობისას კარგი პლაცდარმის როლს შეასრულებდა. ამას ხედვებოდნენ მახლობელი აღმოსავლეთის მუსლიმი მმართველებიც, ამიტომაც რუმ ად-დინმა თავისი სამხედრო კამპანიის მიზნად ჯერ კარის ციხის მიდამოებიდან ქართველთა გაყრა, ხოლო შემდეგ საქართველოს სამხედრო პოტენციალის განადგურება დაიხატა.

რუმის სულთანმა არ დააყოვნა და ვიდრე არზრუმს დაიკავებდა, ელჩის პირით საქართველოს მიმართ თავისი განზრახვა სრულად გამოამჟღავნა.

„ქართლის ცხოვრებაში“ რუმ ად-დინის ელჩის ვიზიტი საკმაოდ დანერგულითაა გადმოცემული.

რა არის ამის მიზეზი?

მემკვიდრეული თითქმის თავს იმართლებენ იმ ინციდენტის გამო, რომელიც სამეფო კარზე ელჩის აუდიენციისას მოხდა. საქართველოში საკმაოდ მაკრად იყო ფორმულირებული უცხო ქვეყნის სახელმწიფო მოღვაწეთა დიპლომატიის სტუმრობის წესები. მოციქულთა ხელშეუხებლობა ეტაპების ძირითად ნორმას წარმოადგენდა.

რუმ ად-დინის ელჩის სამეფო კარზე მიღებისას კი დიპლომატიური ეტიკეტის ეს დაუნერგელი კანონი დარღვეა. ზაქარია მხარგრძელმა ერთი გემრიელი ალიყური უთავაზა თავზე მოციქულს. „ისტორიანი და ზამზანი შარავანდედთნის“ ავტორი ცდილობს აჩვენოს, რომ ამირსპასალარმა ეს ნაბიჯი სულთნის წარმომადგენლის შურაძცხყოფილ გამოსვლის გამო გადაგდა. ამიტომაც, ისტორიკოსი ყველაფერს მისალ-მისალ ჰყვება და მკითხველს უტოცხლებს ამ შეხედრის დეტალებს. ის, რასაც ამ მომენტში ზაქარია დარბაზობისას ამბობს, მემკვიდრეული პოზიციათა: „პირველად ვნისა

აღმოკუეთა იყო შენი სამართალი და მერმელა თავისა, კადნიერად კადრებისათვის“, მაგრამ ამ სასჯელისგან სულთნის წარმომადგენელი სტატუსმა – ელობა იხსნა.

რუმ ად-დინის ელჩმა საქართველოს მეფეს – თამარს შემდეგი მიზანარის წერილი წარუდგინა: „ყოველი დიაცი რევგენია, და მეტ გებრძანება ქართველთათვის აღებად ზრმალი მუსლმანთა ხოცად. ესე არცა რომელ ზრმალი დიდისა მოციქულისა მომჟედისა, მისისა ერის თავისა, ზოძებულთა, ან წარმომივლენია ყოველი მეტდრობა ჩემი, რათა აღვებოცო ყოველი მამაკაცი მაგ ქვეყნისა, და ცოცხალი იგი ოდენ დარჩეს, რომელი წინა მომეგვოს, თავ-ვანის – ცეს ჩათრსა ჩემსა, სასოება იგი თქუენი ჟუარი წინაშე ჩემსა დაღუწოს და მოჰმადი აღიაროს...“.

ამ დამამცირებელი წერილის გარდა, რომელშიც თამარი „რეგვენად“ იყო მოხსენიებული, მოციქულმა სამეფო დარბაზს სულთნის ზეპირი დანაბრებიც, ე. წ. „სიტყვა სიტყვა“ გადასცა: „... უკუთო შევმან თქუენმან დაუტუეს სჯული, იმერსა სულტანმან ცოლად; და უკუთო არა დაუტუეს სჯული, იყო ხარცად სულტნისა...“ ამჯერად, ელჩის თავხედობა ყოველგვარ საზღვარს სცილდებოდა. ქართველი მემკვიდრე ერთ დეტალზე მიუთითებს: „ეთიარ ამპარტყვანად იტყუად სიტყუათა ამითო“. იქნებ ამ ამპარტყვანობამ გამოიყვანა მდგომარეობიდან ზაქარია მხარგრძელიც, ყოველ შემთხვევაში, მან თავისი აღმოთქმა საკმაოდ არაორდინარულად გამოხატა – ამირსპასალარი ელჩს მიუახლოვდა და ისეთი „უხუტა ხელთა პირსა“, რომ სამეფო კარის მიხედვებს კარგა ხანს მოუწია მოციქულის მოსულიერება.

თამარის ბრძანებით რუმის სულ-

თანს საპასუხო წერილი აახლეს, რომელშიც ქართველთა მხრიდან ბრძოლის მზადყოფნა დაუდასტურეს: „...ხოლო მე არცა სიმდიდრესა და არცა ძალსა სახათა ჩემთასა, არამედ ძალსა ღმრთისა ყოელსა მკრთობელისასა და ჯუარისა წინებისა, რომელი შენ ჰგმე. ან წარმომივლენი ყოელი მხედრობა ჩემი წინ მოგებებად შენდა. იყავნ ნება ღმრთისა, ნუ შენი! სამართალი მისი, ნუ შენი!...

... ძალსა ღმრთისა ყოელსა მკრთობელისასა მინდობილმან მარადის ქალწულისა მარიამისა სასოებით მოსაგვან და პატარასა ჯვარისა მვედრებლმან ნარეკიებით ღმრთისა განმარისებელი ნივსი შენი, უშკრადინო და ვცან სიცრუეები შენი, რომელთა ბეჭ ღმრთი იყოს! შენ ოქროსა მევიერთა სიმრავლისად მინდობილ ხარ!... ლაშქრის თავყურის ადგილად ჯავახეთი დათქვეს. თეთი მეფე თამარი ჩავიდა ვარძიამი ჯარის საზახავად და გასაცილებლად მეფემ და ლაშქარმა ვარძიის ღეთისმშობლის ტაძარში ილოცეს, შემდეგ მტკვრის სიხითი კარის ციხისკენ აიღეს გზი. რუმის სულთანი ამ დროს უკვე ბაისიანი იდგა. ქართველთა ლაშქარს თამარი თითქმის სიბრძნედავ კარ/ყარსიდან ერთი დღის საგულზე ქართველებმა შეისვენეს. ეს დაახლოებით ჩრდილის (თურქ. ჩილდირის) ტბის მიდამოებში უნდა ყოფილიყო. საქართველოს მეფე თავის ჯარს საბოლოოდ აქ დაემშვიდობა. თამარი შემადგენულ ადგილზე გასულა და მუხომოდგითი ულოცია. მემკვიდრეთა თქმით, ის ადგილი ცრემლით იყო დასველებული. შემდეგ მეფემ დიდებულებს უხმო თავისთან. ნარჩინებულები ჯერ ძელი ცხოველს ეამბორებოდნენ, ხოლო შემდეგ თამარის ხელს. დასასრულ, მეფემ „პატრონანი იგი ჯვარი“ თავად გადასახა ლაშქარს.

ქართველები ბასიანში მდგარი რუმე ადღინის ლაშქრისაკენ დაიძრნენ. თამარი კი, ყოველ შემთხვევაში, უსაფრთხო ადგილას, სამცხეში ოძრხეს ციხეში აიყვანეს. რუმე ადღინის გამარჯვების შემთხვევაში ადგილი იყო მეფის დასავლეთ საქართველოში გაბიზნა. როგორც ჩანს, სამეფო კარი მოვლენების ასეთი განვითარებისათვისაც მზად იყო.

გადამწყვეტი ბრძოლის წინ ქართველთა სამხედრო წყობა ასე გამოიყურებოდა: წინამბრძოლი იყვნენ მესხნი, მათ ზაქარია მხარგრძელი სარდლობდა. მასთან იყვნენ მალა და ივანე ახალციხელები. მემარჯვენე ფრთაზე იდგნენ დასავლეთ საქართველოდან გამოსული მეომრები – აფხაზნი და იმერნი, ხოლო მარცხენა მხარეს – აღმოსავლეთ საქართველოს საერისთავოების ლაშქარი – „იმერნი და ჰერ-კახნი“. ქართველებმა საკმაოდ მოხერხებული საბრძოლო გეგმა შეიმუშავეს. ისინი მტერს მალულად უნდა მიახლოებულიყვნენ, შემოეღლით გზით, ისე, რომ რუმე ადღინის ლაშქარს მომზადება ვერ მოესწრო. ეს არც ისე ადვილი იყო. რუმის სულთანი ბასიანიდან კარის ციხისკენ გაჭრას აპირებდა.

საჭირო იყო საკმაოდ ძნელი უბნის, ე. წ. სოღანლულის მთის გადასასვლის გავლა. ამ მონაკვეთის რამდენიმე დიდი თუ პატარა ციხე-სიმაგრე იცავდა, მათ შორის იყო მგნკერტის ციხე. ერთი სიმბური წყაროს ცნობით, რუმე ადღინს ამ სიმაგრის გარემოცვა დაუწყია, როგორც ჩანს, სულთანი გზის განმუხდას ცდილობდა, რათა სოღანლულის ვიწრო გასასვლელი მშვიდობიანად დაეძლია. უშუალოდ რუმე ადღინი ამ დროს ბასიანში დგას, უფრო სწორედ – ზემო ბასიანში. „ქართლის ცხოვრებიდან“ კარგად ჩანს, რომ რუმე ადღინი არ ელოდა ქართველთა თავდასხმას, მას დარაჯებიც კი არ ეყენა. ამას მემკვიდრე გაცივრებით ნერს: „ესრეთ მენარად და უდრეკად მდგომარე იყო სულტანი... დარაჯნი არა უდგესო“. ეს იმ დროს, როცა ელისა საშალებით იმ უკვე იცოდა ქართველთა სამზადისი. მამ რა მოხდა? რატომ შეასუსტა თავისი ყურადღება რუმე ადღინმა? ამ კითხვაზე პასუხი საშალებების მოგვეცეს ამოვხსნათ როგორც რუმის სულთნის, ასე ქართველი სიტყვიერი ჩანაფიქრი.

ქაბურის მონასტერი
დღევანდელი სომხეთის ტერიტორია (XIII ს.)

ადიეთი (XVII ს.)

როგორც ჩანს, რუენ ად-დინი ბასიანი ეკლად ქართველებს. მას საქართველოში ღრმად შეჭრის სურვილი არ უნდა ჰქონოდა. ეს შეტად სარისკო იქნებოდა. ასეთი სამხედრო პოტენციის მქონე ქვეყანას, როგორც საქართველო იყო, ასე ადვილად ვერ დალაშქრავდა. ყველაზე საუკეთესო რუმის სულთნისათვის იქნებოდა ის, რომ ბრძოლა მისაზე არჩეულ ადგილას მიეღო, ასეთი კი ბასიანის ველი იყო. მუნკერტის ციხე ქვემო ბასიანიდან კარისაკენ მიმავალ გზას კეტავდა. იგი სოლანლულის მთის დასავლეთ ფერდობზე მდებარეობდა. აქედან ზემო ბასიანამდე ერთი დღის სახალი იყო. ქართველებს ამ გზით უნდა ემობრავათ, ზემო ბასიანი რომ ჩასულიყოფენ. როგორც ჩანს, ესეც იყო მიზეზი, რომ რუენ ად-დინი წყნარად იდგა და დარაჯებიც არ ეყენა. ქართველებს სოლანლულის მთა რომ გადმოეღობათ, ამის შესახებ სულთანს მუნკერტის ციხეს შემოწყობილი მისი მეომრები შეატყობინებდნენ. რუენ ად-დინის თავი დადებულ ეგვრა, მაგრამ მოხდა სრულიად მოულოდნელი რამ. ქართველებმა გვერდი აუარეს სოლანლულის გადასასვლებებს და რუენ ად-დინის ჯარს მოულოდნელად წაადგნენ თავზე. მუსლიმთა ლაშქარმა მხოლოდ ამის შემდეგ დაიწყო მოსათვის სამზადისი. პირველი წარმატება მიღწეული იყო. „ისტორიანი და ზმანი შარავანდეათის“ ავტორი მოსწრებულად შენიშნავს: „წარაკვეთა სასიკლად მეფისა მათისა“.

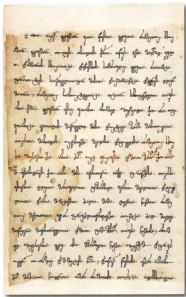
1202 წლის 27 ივლისი იყო. მონიწილადმდეგნი ერთმანეთის პირისპირ იდგნენ. ქართველი წყაროები რუენ ად-დინის ლაშქარს 400-800 ათასით განსაზღვრვენ. რა თქმა უნდა, ეს ციფრი მეტად გადაჭარბებულია. ამ რაოდენობის ჯარს მახლობელი აღმოსავლეთის ვერც ერთი მონარქი ვერ შეკრებდა. ქართველთა ლაშქრის რიცხოვნობა 80-90 ათასი უნდა ყოფილიყო. ეს დაახლოებით ის პოტენციალია, რომლის გამოყენება საქართველოს თავისუფლად შეეძლო.

მუსლიმური კოალიცია ქართველებზე მეტი თუ არა, ნაკლები არ იქნებოდა (რუენ ად-დინმა, ბუნებრივად, წინასწარ იცოდა ზოგადად საქართველოს სანაშენდრო შესაძლებლობები და ლაშქრის შეკრებისას ამ დეტალს აუცილებლად გაითვალისწინებდა. ქართველთა დასამარცხებლად მომავალი სულთანი იმაზე ნაკლებ ჯარს წამდგოდად არ მოაყენებდა ჩვენს საზღვრებს, რა რაოდენობაზე თამარ მეფეს შეეძლო გაეწვია ბრძოლის ველზე).

შეტევაზე პირველი ქართველები გადავიდნენ. წინამბრძოლი ეკუთვნენ ერთურთს. „ღმერთი ჩვენიან არს“, „ალაჰ აქე-ბარ“ – ისმოდა ბრძოლის ველზე. გონზე მოსული რუენ ად-დინის ლაშქარმა ქართველებს შემოუტია. კონტრშეტევა იმდენად ძლიერი იყო, რომ მტერმა ზაქარია მხარგრძელის წინამბრძოლთა შეჩერება მოახერხა, „იქმნა ომი ფიცხელი და ძლიერი“. ბრძოლა რამდენიმე საათს გაგრძელდა. ივანე მხარგრძელს, ზაქარია გაგვლს, მალვა და ივანე ახალციხელებს, თაყაიადინ თმოგველს ცხენები დაუბოცეს და ისინი ჩამოქვეითებული განაგრძობდნენ ბრძოლას. ეს რომ სხვა ქართველმა მეომრებმა დაინახეს, მათაც, განიზრეს თავნი სიკუდილად და ჩამოხდეს ცხენისაკან და პატრონთა მათია გუერდსა დაუდგნენ“. ვითარება ბრძოლის ველზე ქართველთათვის დამძიმდა, მტრის რიცხოვნობა უპირატესობას შეძლებდა ცოტა ხანში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონოდა, საჭირო გახდა მნიშვნელოვანი ტაქტიკური გადაადგილება. ამ შემთხვევაში საქართველოს არმიის სარდლობამ მიიღო ყველაზე ტყვიანური და ობტრუსიული გადაწყვეტილება, მტრისათვის ღრმა შემოვლითი ფლანგებიდან დაეგრძა. ასეთი ღრმა მანევრის მიზეზი ისიც იყო, რომ ქართველ მეხდრებს ფეხისანი მეომრები არ გადაეღობათ. ამიტომ, დაზღვევის მიზნით ფლანგური დარტყმა შედარებით შემოვლით უნდა განხორციელებულიყო. მარცხენა ფრთა დაეთო სოლანი სარდლობად, მარჯვენაზე კი ზაქარია მხარგრძელმა გადაიწვია. ასეთი სქემით განხორციელებული შეტევა იმდენად მოულოდნელი აღმოჩნდა რუენ ად-დინის ჯარისთვის, რომ მონიწილადმდეგ შედრკა, ცოტა ხანში კი ქართველებს ზურგი აჩვენა და არზრუმისაკენ გაიქცა. მუსლიმური კოალიციის დიდი ნადავლი დარჩა ბასიანის ველზე, ქართველებმა მტერს დაღამაზებუ ღდიეს.

გამარჯვებულ ლაშქარს თამარ მეფე ვარძისათან შეეცხა. საქართველო საყოველთაო სიხარულს მოეცა. ამ გამარჯვებამ კიდევ ერთხელ უჩვენა მახლობელი აღმოსავლეთის სახელმწიფოებს, რომ საქართველოს დამოკლება შეუძლებელი იყო.

ვიკორი X-ის დავეითი გადაწარღვ
„ეკუბიტყაისის“ გადაწერა - მფიქსებუ
გეგმავეი (1680 წ.)

„ეკუბიტყაისის“ ე. წ. ერეკლე რედაქცია (XVI-XVII სს.)

[illegible]

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

შოთა რუსთაველი. იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის ფრესკა.

შუასაუკუნეების ქართული კულტურა ქრისტიანული აზროვნების პროცესის კარდინალურ მიმართულებას განეკუთვნება. მასში თანმიმდევრულად ეკლესია ევროპული ქრისტიანული ცივილიზაციის ძირითადი ეტაპები. იგი თავისი განვითარების ზენიტში – XII ს-ის დასასრულს და XIII ს-ის დასაწყისში – მაშინდელი მსოფლიოს ქრისტიანული აზროვნებისთვის უახლესი, ყველაზე მეტად თანამედროვე ტენდენციების გამოხატულებაა. შუა საუკუნეების ქართული კულტურის ზენიტი კი რუსთაველის *ვეფხისტყაოსან*ია, რომელიც, მსგავსად იმდროინდელი ქართული რელიგიურ-ფილოსოფიური და ლიტერატურული აზრის პროცესის ტიპოლოგიური რაობისა, ევროპული ქრისტიანული ცივილიზაციის კანონზომიერი კუთვნილებაა, ხოლო თავისი ეპოქის მსოფლმხედველობითი და ესთეტიკური იდეალების მხატვრული

რეალიზებით მსოფლიო ლიტერატურის ერთი მნიშვნელოვანი შედეგია.

შოთა რუსთაველი XII-XIII სს-ის მიჯნის საქართველოს სამეფო კარის პოეტია. უშუალო ბიოგრაფიული ცნობები პოეტის შესახებ არ შენახულა. მისი ვინაობა (რუსთველი) დადასტურებულია პოემის პროლოგში, ხოლო სახელი, შოთა, მხოლოდ XVII ს-ის დასაწყისისა და შემდგომი დროის ქართულ ლიტერატურულ წყაროებში. პოემა დაწერილი უნდა იყოს თამარ მეფისა და დავით სოსლანის ზეობის ხანაში, დაახლოებით 1189–1207 წწ-ში. რუსთაველის ვინაობის თაობაზე შექმნილ მრავალ ხალხურ გადმოცემასა და მეცნიერულ ვერაუდთა შორის დღეისათვის უფრო პოპულარულია ის თვალსაზრისი, რომლის თანახმადაც *ვეფხისტყაოსნის* ავტორი არის იერუსალიმის ჯვრის ქართველი მონასტრის კედელზე გამოხატული და სააღაპე ნიგნში მოხსენიებული

მეტყურჭლეუთუცესი შოთა რუსთველი. მონასტრის გუმბათის ქვეშ ერთ-ერთ ცენტრალურ სვეტზე გამოხატული წმ. მაქსიმე აღმსარებლისა და წმ. იოვანე დამასკელის ფრესკათა შორის ჩაბატულია ლოცვად ხელგებაყრბობილი დიდგვაროვანი მოხუცი ერისკაცის პორტრეტი, ნარწერიტ „რუსთველი“. სურათზე ზემოდან მინერლია: „ამისა დამხატავსა შოთას შეუნდევს ღმერთმან. ამინ“. მონასტრშივე შემონახულია სააღაპე ნიგნი, რომელშიც სხვა მოსახსენებელთა შორის იკითხება: „ამასვე ორმაბთისა აღაპი შოთასაა მეტყურჭლეუთუცესისა...“. ფრესკაც და სააღაპე ნიგნის ჩანაწერიც XIII ს-ის პირველ ნახევარში შესრულებულადაა მიჩნეული.

ვეფხისტყაოსანი ლირიკული პასაჟების შემცველი ეპიკური თხზულებაა. პოემის სიუჟეტი არაბეთსა და ინდოეთში ვითარდება. ეს ორი ამბავი

კომპოზიციურად გამთლიანებულია. მილიანობა კი მიღწეულია ერთმანეთისაგან ორგანულად გამომდინარე სიუჟეტური რაკლებით, იმგვარად, რომ ერთი სიუჟეტური რაკალი მორგა ჩასმული, მეორეში – მესამე და ასე შემდეგ. პოემის კომპოზიციაში არ ჩანს სიუჟეტის განვითარების ამ სისტემიდან, ძირითადი ხაზიდან, არც ერთი გადახვევა. მსგავსად რენესანსული ეპოქის ლიტერატურის საერთო სპეციფიკისა, ყველა მიმოხერხება გეგმისკადას სიუჟეტში მკაცრად მოტივირებული და ავტორის ჩანაფიქრის დამორჩილებული. სიუჟეტის განვითარების ყველა ეპიზოდი პოემის კომპოზიციაში შემოდის მხოლოდ იმ მოცულობით, რომელიც აუცილებელია სიუჟეტის განვითარებისათვის. არც ერთი ეპიზოდის განახლება და გარემოება სიუჟეტის სხვა მონაკვეთში არ ხდება. ეპიზოდური ამბები თავიანთი შესაძლებელი საინტერესო გაგრძელებებით პოემაში განვითარების გარეშე იხურებიან. რუსთველი პეიკება მხოლოდ იმას, რაც სიუჟეტის ძირითადი რკალის მოძრაობისთვის არის აუცილებელი.

ქაქის ციხე, იგეა მთიანეთში (მუა სურგულაძის). დღევანდელი თურქეთის ტერიტორია.

მიმავდა გატაცებული სიტა დემოს. სამი მეგობარი ამ მეფის ლაშქრით დემონების სამეფოში დატყვევებულ სიტას გაათავისუფლებს.

აღმოსავლურ სურნელს *გეგმისკადას* ნარატივი სიუჟეტის ცალკეულ კომპონენტებში იწარმუნებს. ბავშვობაში ერთად აღზრდის შემდეგ ნესტანის პირველი ხილვით ტარიელის დახედვის უშუალო პარალელია „ესრმაიანში“: რამინის დახედვა ვისის დანახვისას. სიყვარულით გახელდებული ტარიელის მიერ თავისი ამბის მშობა ავთანდილისათვის და ამ უკანასკნელის მიერ მიჯნურის დახმარებისთვის თავდადების გადაწყვეტა ლილის და მაჯუნის სიყვარულის აღმოსავლეთში პოპულარული ამბიდან მაჯუნისა და რაინდ ნავფალის დამეგობრების სცენასთან აშკარა მითითებას.

აღმოსავლური ტიპის ამბავს რუსთველი XII ს-ის ქართული სამეფო კარის ისტორიის ალგორითმულ დატვირთვას შესძენს; მასში ტახტის მემკვიდრეობის პრობლემის ორიგინალურ გადაწყვეტას შემოიტანს – ორი მემკვიდრის მტრობის ნაცვლად მათ სიყვარულის იქცევა; მოყვასის სიყვარულის ქრისტიანული თეზისა იდენიფიკაცია სიყვარულის რენესანსული ადამიად გადახარება; აღმოსავლური ნარატივის ზღაბრულ მცინარებაში ანტიკურ ფილოსოფიას ჩადებს; ტარიელს ტიპურ უსასრულო ზეტიათს ბოროტის არსებობა-არარსებობის თეოლოგიური თეზის ძიებად აქცევს და ყველაფერს ერთად ქართული პოემის ორიგინალურ სიუჟეტად გარდაქმნის.

ამ სიუჟეტზე აფუძნებს რუსთველი თავის უფალაფერებთან პოეტურ მნიშვნა. თუ, მისი პოინციპით, თუშკის ცალკეული კომპონენტები: ადამიანი, შემკული ადამიანობის საუკეთესო

გამოვლინებები, ყველა უშალდესი მორალურ-ფიზიკური ღირსებით – თვალად ტურფა, მზენ და ვაჟაკი, ასაკით ყრბა, ბრძენი და რიტორი, უხვი, ამათი და მოხაროვნე-შემეცნებელი. ადამიანი, ზეცას თვალმოპყრობილი – ლეთაბრები აზრის, უზენაესის ნება-სურვილის მჭერეტელი. ვარკელავეთი მოქცეული ზეცა, მზენა მპრუნავი თანავარკელადები და მათი დაუსრულებელი მოხეტიალე მნათობები, ხან წყნობით მზირალი, ხან სიტკბოსა და სიკეთის გადმოშფრქვენი – ლეთაბრები გონებათა ვაჟკაც ხილული ადამიანები, ლეთაბრები ჩანაფიქრის მპუნ-ყვებელი. უზენაესი, ყოვლისშემძლე, უფლებათა უფალი, ყოველთათვის ტკბილად მშედი, და ისევ ადამიანი, გმირი, ზედნიერებისათვის მებრძოლი, ამქვე-ნოური ბოროტების მძლეველი, შემკული ადამიანურ ენოკიათა უზნადესი და ლეთაბრები ფეხმინით – სიყვარულითა და მეგობრობით, როგორც ადამიანური არის უშალდესი გამოვლინებით.

ადამიანი, რომელიც რუსთველს შემოჰყავს პოემაში, ყველა შემთხვევაში ერთი კუთხით დანახული, ერთი პრინციპით დახატული, ერთი. მკვეთრად განსხვავდებიან, არი მზრგი, ცხოვრებისეული პერსონაჟები (გაჭამი, უსენი, ვეზირი, ვაჟიქი, მსახურები), რომლებიც მათთან დაკავშირებულ ეპიზოდებითორი ნაწარმოების მხოლოდ ცალკეულ დეტალებს ასახეობ, და, მწიერ მზრგი, იდეალური გმირი, იქმნება ცხოვრებისეული პერსონის საფუძველზე ავტორისეული პირობითობისა და პიკერობისთვის პრინციპით.

პოემის სიუჟეტი ქართულ რეალობასთან მისადაგებულ აღმოსავლური ტიპის ქიზაგზა გაშლილ, რაზეც თვითონ ავტორიც მითითებს: „ესე მზრგი სპარსული, ქართულად ნათარგმანები, ვმოქმ და ლეკება გარდაეკეთ...“ რუსთველის უთავიერსი შეყვარებული ნეოსტის თავდადასავალი – ინდოეთის სამეფო კარის ისტორიის შედეგად დაკარგული სატრფოს ძებნა ტარიელის და მისი მეგობრის, ავთანდილის მიერ; გატაცებულის კვალზე მინინება შემთხვევითი გახიზნობის მესამე მეგობრის, მეფე ფრდონის მიერ; სამი მეგობრის მიერ ფრდონის მეომრების თავდადებით ქაქეთში გამომწყვდეული ნესტანის განთავისუფლება – ტარიერი აღმოსავლური ნარატივია, რომლის ერთი არქეტიპი უძველესი ინდურ ეპოსში „არამაიანშიც“ ჩანს: ინდოეთის მეფის ღრ რამა სამეფო კარის ინტრიგის თავის უღაბურ ტყუილა გადახეიწილი და მათი მეგობრთან ერთად ეძებს გატაცებულ უსაყვარლს მუელუხს სიტას. იგი ამ უსაყვარლო მეზედად, დაუფრებლობა და ბრძოლაში დახმარება ერთ მეფეს, რომელსაც დაუნახავს, თუ როგორ

პირობითობაა ის, რომ პერსონაჟი პოემაში შემოყვანილია მხოლოდ იმ ნიშნით და იმ მოტივით, რომელია ნაწილისაბატავადცაა იგი განიხილოს და მისი თავგადასავალი მკაცრდება მუხუდგული მხოლოდ იმ ეპოქაში, რომელიც აუცილებელია ნაწარმოების სიუჟეტის პროცესისათვის. ასე მაგალითად, ამაოდ ერთგული მასხური ქალის იდეალია; მისი ხასიათის თუ ემოციის არც ერთი სხვა გაფორმება პოემაში არ ჩანს. არც ფრიდონის ამ შემადგენლის ცხოვრების არც ერთი ეპოქა არ ჩანს პოემაში, რომელიც სიუჟეტის განვითარების მკაცრად მოტივირებული ხაზიდან იქნება გადართლილი. ადამიანის დანახვა მხოლოდ დადებითი კუთხით და ამ დადებითის პიკერბოლოვნება მსოფლმხედველობრივი განაცხადია ტრადიციული რეალობათა გადასაყვანად. იდეალური ადამიანის დაყენება საკუთარი პოეტური სამყაროს ცენტრში არის გადმოხტულობა რუსთაველის სწრაფვისა ახალი აზროვნებისაკენ, რომელიც ახალ ეპოქას მოაქვს. ასე იქმნება ახალი სინამდვილე, ახალი რეალობა, პოეტისთვის სამყარო. პოეტისთვის ფარულ ნიუანსებს გმირის სილუარი სამყაროში, ხედავს პიროვნებისეულ ჭიდილს საკუთარი „მესთან“ და ნაცულად მოთხრობილი ამბის გარეგნული, ფაბულური მხარისა, ლიტერატურული ინტერესის გადატანას ციდილობს პერსონაჟის ფსიქიკაზე.

პერსონაჟის ემოცია, ამაღლებულის ესთეტიკური განცდა არაა მხოლოდ ნაწარმოების გმირის მახასიათებელი კომპონენტი, მხატვრული სახის საშუალო. იგი კუფრისტკაისნის მხატვრული სამყაროს მსოფლმხედველობითი მთლიანობის არსებითი ღრძია. მასზე ბრუნავს ის ახალი რენესანსული აზროვნება, რომელიც უკომპრომისოდ შემოაქვს მეტის. ნესტანის ხილვით ტარიელის პოეტული დაზნადა, ტარიელის, ავთანდილის და ფრიდონის ერთმანეთის პიკერული ხილვით დამეგობრება არაა ზღაპრულის ნარატივი, ამბის უბრალო მობა. იგი ადამიანის ფსიქიკის ნიუანსებზე აგებული ორგანული მთლიანობაა. ამაღლებულის, მშვენიერის ხილვის პიკერბოლოვნება ფუნდამენტი იმ დიდი სიყვარულისა და მეგობრობისა, რომელიც რუსთაველს ახალ ფილოსოფიად, ახალ მსოფლმხედველობად მოაქვს. როგორც ტარიელი მოიხიბლა ნესტანის ხილვით, ასევე პირველი მუხედრისთანავე მომონითი ერთმანეთი კუფრისტკაისნის მომეგებს. „მეგობრებმა, მოკერებმა,“ - ასე აღწერეს ავთანდილს ტარიელი ფრიდონთან პირველ მუხედრებას. ამ მონიშნისავე თავისი პირველი საფუძველი აქვს. იგი არაა მხოლოდ თვალის ხილული სილამაზის მონიშნება; უნდაჩრება ამაღლებულის ხილვა და მასზე აღმოცენებული მშვენიერის ესთეტიკური განცდა გადაიზრდება იმ მეგობრობისა და სიყვარულის, რომელიც რუსთაველის ახალი მსოფლმხედველობითი კრძია. საწურთის სიმუხილი სასოზარეუ-

თილი ტარიელი, რომელიც ადამიანებს გაურბოდა, ხოლო მისი ეინაობის მსურველის მსურველთა სასიკვდილოდ იმეტებდა, ამაღლებულმა სანახავემ გასაფრხიზა და ეს ამაღლებული ესთეტიკური მშვენიერის ხილვა: ადამიანთა სიმუხილისგან ტარიელით განიწარული, გულად და მისაღები შეიწარა დაპირგავი და მასავით სული დაკოდლი, გამწარებული რაინდის ქაღილი ზეცას სწავდიდა:

„ზახილი მესმა. შეგუდენ, მოყმე
მაყუად ყოვად,
შეშობარბედა ზღვის პირ-პირ, მას
თურმე წყლილი სტკიოდა:
ხრძილას ნაჭები დასერილი აქვს,
სისხლი მტარსადაიოდა,
მტერია ექვად, წყრებოდა, გიგნე-
ბოდა, ჩიოდა“.

ტარიელი შეატრია ნახულმა სურათმა, მიიზიდა „გაფიცებულმა და მწყრალმა“ მოყმემ: „შეესტაღე: დადე, მჩვენე, ლომსა ვი გავნე, რომელი“?

ავთანდილის მალღმა საომადიერი ხელოვნება და რაინდულმა იერმა ფრიდონის მთელი ლაშქარი მოიხილა: „იგი რა ნახეს მესკრილი სოროსა მომუდომადეს, აღუყა დამაღეს, მოვიდეს, მოხევეოდეს, ზნედიბდეს, იქით და აქით უვლიდეს, ზოგინ უკანა შევებოდა, ვერცა ჰკადრებდეს: „ეინ ხარო“, ვერცა რას უკუნებოდა.“

ეს ესთეტიკური საფუძველი აქვს ავთანდილის პირველივე ხილვით ფრიდონის მოხილვას და მათ დამეგობრებას: „თვით უსახოდ ფრიდონს ყმა და მოიწინა ყმასა ფრიდონ“.

მხატვრული მტყვევლების ეს სტილი უკვე რენესანსული აზროვნების დონეა.

ადამიანური ნეტარების უმაღლესი საგნად და, ამდენად, უმაღლესი სიეთის ეთიკურ კატეგორიად, თანახმად ქრისტიანობის მორალური კონცეფციისა, რუსთაველი მიიწევს სიყვარულს. მაგრამ პოეტი ციდილობს ამ ეთიკურის სისტემის ახლებური გადააზრებას და სიყვარული, რომელიც კუფრისტკაისნის მშვენიერ სამყაროს ცენტრში დგას, ღვთაებრივი ამაღლებულობა და მინარესის მქონე ამქვეყნიური, ადამიანური გრძნობაა. კუფრისტკაისნის სიყვარული, როგორც კონცეფცია, რუსთაველის ეპოქის - XII სს ქრისტიანული საკარი ლიტერატურის პუმანისტურ პრინციპებზეა აღმშენებული. პოეტის მუყვარებულ წყილია ტკიპის მხატვრული მოდელი ეფუძნება იმდროინდელი მარსული ეპიკის მიჯნურის სახეს (საბრუნოს ვერ მიწვდომისგან გახელებული, ვეღად გაჭირლი რაინდი). სიყვარულის რუსთაველისეული კონცეფცია მაღლდება როგორც მარსული ეპიკის დოლისტურ და სუფისტურ ფილოსოფიაზე, ასევე საკარი პოეზიის ნორმირებული პირობითობაზე. კუფრისტკაისნის სიყვარული ადამიანის ბუნებრივი გრძნობა და თავისუფალი ევროპული

კურტაზული სიყვარულის საჯადებულ და ნორმირებული პირობითობისაგან. ეროვნული ცნობიერების თანახმად, ქართველი პოეტი უყვარებულ წყილით უთრითისწრაფვს იდეალს ამქვეყნიურ მყერებში, მუდლებში ხედავს. ამით კი ქრისტიანული საკუთარი კონცეფციის აბაზებს სტილიტარული მისტიკის უმაღლეს იდეალთან: ქორნილი - იდეალურული სულის მუდლებსა ქრისტესთან - ღვთაებრივი პარამონის ზღვრული ნეტარება. რუსთაველისეული სიყვარულის კონცეფციის ეს ამაღლება იმამდე გამოიხატება, რომ იგი ასახავს, თავისი შემოქმედების საგნად აქცევს, ანა თავისთავად სიყვარული როგორც პერსონალიზირებულ იდეას, ან იმდენად სიყვარულის ობიექტს - ქალს, რამდენადვე მუყვარებულ პერსონას, სუბიექტს, მის ფსიქოლოგიურ განცდებს და სულიერი თუ ინტელექტუალური ამაღლებას. ამდენად, კუფრისტკაისნის სიყვარული ამქვეყნიურ-ადამიანური მისი სიმბოლურ-ტრანსცენდენტურად გადააზრების გარეშე. უფრო მეტიც, რუსთაველის კონცეფციით ამქვეყნიური, ადამიანური სიყვარული თავისთავად უკვე ღვთაებრივი სიყვარულია. კუფრისტკაისნის სიყვარულს არ ზღუდვს ამქვეყნიურ-იმქვეყნიურის ზღვარი, იგი მაღლა დგას სიკვდილ-სიკვდილის მიხტრიაზე. ტარიელი მიიწევს, რომ ნესტანს აღარაა ცოცხალი, მაგრამ მათი სიყვარული ისევე ცოცხალია. მის თავის წარმოსახვით იმ ქვენად მიაქვს ეს სიყვარული და სიყვარულის იმქვეყნიურ ზეიმში დარწმუნებულია. და რაც უფრო არსებითია, რუსთაველის რწმნით, ნესტანის იმქვეყნიური ხილვა, იმქვეყნიური სიყვარული ადამიანური, ამქვეყნიური მინარესის იქნება:

„სავარულმან სავარელი ვით არ ნახოს, ვით გაიწიოს!
მსუკე მოვალ მზიარული, მერმე იგი
ჩემქვ ირის,
მივედებე, მომეგებს, ამიბრდეს,
ამატკროს...“

ადამიანური სიყვარულის ამგვარი გადააზრების პრიციპი ჩანს გვიანდელი შუასაუკუნეების ევროპულ ლიტერატურაში. დახლოებით ამგვარადვე მაღლდება დანტე ალიგიერისეული სიყვარულის კონცეფცია ტრუბადურული სამიჯნური ლირიკაზე. როგორც მოითითებენ, დანტესთან ამკარა, რომ რეალური ქალის ადამიანური სიყვარული პირველ საყვარელსა და ამდენად ნაწილია ღვთაებრივი სიყვარულისა. სიყვარულის გადააზრების ეს პრიციპი რენესანსის უშუალოდ ნინარეგვირ პულ ლიტერატურაში გრძელდება და პეტრარკასთან უკვე ადამიანური სიყვარული მის უშუალო, არაღმეგორიერი გახტებით ღვთაებრივი სიყვარულია.

რუსთაველისეული სიყვარულის კონცეფცია შუასაუკუნეობრივი და რენესანსული იდეალების პარამონით მდებარე, ამ პარამონით რენესანსული შუასაუკუნეობრივის ბაზაზე შემოღის. უფრო მეტიც, რუსთაველი ამკარად

ცდილობს ადამიანური სიყვარულის თეზა ქრისტიანული რელიგიის კონცეფციამ ჩასვას. ამის საფუძველს მას აძლევს საბარებისეული დებულებები (მათ. 22, 37-40; მარკ. 12, 30-31; ლუკ. 10, 27): გიყვარდეს უფალი – ესა პირველი და უდიდესი მცნება; მეორე, ამის მსგავსი მცნებაა: გიყვარდეს მოყვანილი შენი; ამ ორ მცნებაზე დამოკიდებული მთელი რეალი და წინასწარმეტყველები. ამ თეოლოგიურ ნაწინამდევარს ემყარება რუსთველისეული მიჯნურების კონცეფცია, რომელიც *ვეფხისტყაოსნის* პროლოგში თეორიულადაა ჩამოყალიბებული: ღვთაებრივ მცნებათა შორის სიყვარული არის პირველი და უდიდესი მცნება. იგი, რადგანაც ღვთაებრივი, მიწვევადამო-მოუხვედრელიცაა და გამოთუქმელიც. ამიტომ ვიტყვი მის ამქვეყნიურ გამოვლენებაზე, რომელიც მისივე მიზანია (თუ იგი სიძაძი არ გადადის და ინარჩუნებს ღვთაებრივ სინრფობას და აღმადგინებას). ქრისტიანული რელიგიის სიყვარულის კონცეფციის ამგვარ კომენტირებას ახალ აღთქმაში სხვა და არსებითი საყრდენი დებულებაც აქვს (1 იოანე, 4,8): „ღმერთი არასადა ვის უზილავს. უკუეთუ ვიყუარებოდი ურთიერთს, ღმერთი ჩუენ შორის პავის და სიყვარული მისი ჩუენ შორის აღრულებულ არს“.

რუსთველისეული სიყვარული ძალიან ფართო გრძნობაა, რომელიც გარკვეული კუთხით მოიცავს საკუთრივ მიჯნურებასაც და მეგობრობასაც. *ვეფხისტყაოსანში* ჩაქსოვილია მეგობრობის ახლებური, ორიგინალური, ავტორისეული კონცეფცია, რომლის ჩამოყალიბებაში ოთხი ძირითადი ფაქტორი დომინირებს. ესენია: ხალხური მშაღვნიციობის ტრადიციით გამოპატული ქართული ეროვნული ძირები, ქრისტიანული ეთიკის ქართული ტრადიციით მოჭრილი მოცუვის სიყვარულის იდეა, რუსთველის დროინდელი ფეოდალური და სამეფოურ არისტოკრატის რანდნული ეთიკა, ანტიკური ფილოსოფიიდან გვიანდელი შუასაუკუნეებისა და რენესანსის ეპოქაში ნამუქვედრეუარ არისტოტელეს მოძღვრება მეგობრობაზე.

ვეფხისტყაოსანში თავისი ასახვა უპოვია XI-XII სს-თა ქართული სახელმწიფოს სოციალური ყოფის ინსტიტუტს, რომელსაც პატრონაჟიზმი უწოდებენ. პოეტის აზრით, სახელმწიფოებრივი წყობის უმაღლეს პრინციპად ცენტრალიზებული მონარქია მიჩნეული. ამასთან, პოეტი ავითარებს ქალის თავიანთსეულის პრინციპს, მხარს უჭერს ტახტზე მეფის ასულის ასეულის მესაქმედებას, დამოკიდებლობას აჩაქებს ქალიშვილს სატროფს შერჩევაში და მეფის ოჯახში მემკვიდრე ასულისა და ძის ინტელექტუალურ და უფლებრივ თანასწორობას ქადაგებს.

რუსთველი მსოფლმხედველობით პრობლემტიკით გაიანადელ შუასაუკუნეებს უკავშირდება, ხოლო ამ პრობლემების გადწყვეტის სიღრმითა და თავისებურებებით რენესანსული ეპოქის აზროვნების დონეზე დგას.

ვეფხისტყაოსნის ე. წ. „ერული რედაქცია“ (XVI-XVII სს).

პოეტის რელიგია ქრისტიანობაა. რუსთველი XII სს-ის ქრისტიანული ქართული სახელმწიფოს მკვიდრი და გამოღვგეტია. აღიარებს ღმერთის არსებობასა და სულის უქცადებას, იცნობს და ეყრდნობა ქრისტიანობის პირველწყაროს – ბიბლიას. ირწოვს უკუქრის მამადიან ღვთისმსახურთ. მისთვის ნაცნობია ქრისტიანული რიტუალური პრაქტიკა, პავლე მოციქულის სიბრძნე, ღვთისმშობიობის საინოებო ქრისტოლოგიური ინტერპრტირება... პოეტი ხშირად ესხვება ბიბლიურ სახეებს. ითვალისწინებს ქრისტიანული მისტიკის ძირითად პრინციპებს (აღდგომა, სიძის მოსვლა, მისტიკური ქორწილი) და იცნობს ქრისტიანული სქოლასტიკის არსებით პრობლემებს (მოძღვრება ბუნების საგანთა ოთხ ნაწყის ელემენტზე და თეორია ყოველი არსების ოთხ მიზეზზე). ავითარებს ქართულ ჰომოგრაფიის მიდგარა და მაღალმატეორიულ ტრადიციებს. იყენებს ქართულ სასულიერო მწერლობის საღვთისმეტყველო ტერმინოლოგიას. ფრაზეოლოგიურადაც კი ეხმინება ქართულ ჰომოგრაფიას და პატრიკალურ ლიტერატურას (იოანე მონჩის საგალობლები; „სიბრძნე ბალავარისი“; ბასილი დიდის „სწავლანის“ და გრიგოლ დიდის „დიდოლოზის“ ეფთვიმე ათორეული რელიუი თარგმანები). ქრისტიანულ დოგმატიკასთან მის დამოკიდებულებაში იგრძნობა გათვალისწინება იმ მაღალავთითარებულ სქოლასტიკის მიღწევებისა, რომლებიც ამ პერიოდის განამრებული საზოგადოების თვალში როგორც ბიზანტიამ, ასევე დასავლეთ ევროპაში ქრისტიანული მოძღვრების ფილოსოფიად ითვლებოდა და რომელსაც ქართულ ენაზე გზა გაუხსნა იოანე პეტრიწმა. პოეტიც ამაი ნახსენები ქრისტიანული დოგმატიკის ის პოსტულატები, რომელთა გონებით,

ლოგიკური აზროვნებით დასაბუთებია სგან XII-XIII სს-ის სქოლასტიკა თავის იკავებდა.

პოეტის რელიგიური პოზიციის ამგვარად კორექტება უპირველესად მისი ეპოქის სოციალური ანდოსფეროში და მსოფლმხედველობა განპირობებული. ესაა ტოლერანტობა, რომელიც XII სს-ის როგორც ევროპული, ასევე არაბული აზროვნების ძირითადი მახასიათებელია. პოემის სამი სხვადასხვა ქვეყნის გმირთა რელიგიური განცდა ერთნაირია. მათ არც სალპარაკო ენა აცალკევებს. ტახტის მემკიდრეობა არ იზღუდება გენდრული პრინციპით: „ღეკუი ლომისა სიწირია, ძუ იყოს, თუნდა ზედაი“. ამ ტოლერანტობის საფუძველი არის ადამიანი; ადამიანის მიერ ადამიანის სიყვარული; სიყვარულით ჰარმონირებული ამქვეყნიურობა.

ბიბლია და სასულიერო მწერლობა არ არის რუსთველის ერთადერთი საზოგადო წყარო. მისი შემოქმედება წარმოადგენს ახალი ტიპის საზოგადოებრივ-ფილოსოფიური აზრის იმგვარ იმპულსებს, რომელთაც რენესანსის ეპოქის ევროპულ სინამდვილეში ჰუმანისტური, პლატონისტური და არისტოტელაიური მოძრაობები ეწოდა. ამ პერიოდის ჰუმანიზმის ძირითადი პრინციპებიდან *ვეფხისტყაოსანში* იგრძნობა მისწრფება ანტიკური სიბრძნის თუ აზროვნების ანტიკური მოვლენისაკენ და ადამიანის პრივილეგიის თუ ღირსების გამოკვეთა. ამავე ეპოქის პლატონიზმის დეცანბა რუსთველს ახლებურს ენაზე უმეტესწესად, ანუ სიყვარულისა და მეგობრობის ადამიანური შემეცნების უმაღლეს ფორმად გააზრება და რელიგიურ-ფილოსოფიური ტოლერანსი, ანუ შემეცნარებლობა. *ვეფხისტყაოსანში* შეინიშნება ამავე ეპოქის არისტოტელეზმისთვის დამახასიათებელი ძირითადი მომენტებიც: მორალური

სრულქმნილების იდეალის დაყენება ადამიანური ფილოსოფიის ცენტრში და ამქვეყნიური ყოფის თავისთავადი ღირებულება, ანუ ეთიკური ქცევის ნორმების დამოუკიდებლობა მომავალ-სადაში იმედს და შიშზე.

თავისი ეპოქის ინტელექტუალურ მისწრაფებებს რუსთველი მიჰყავს უშუალოდ ძველ ბერძნულ ფილოსოფი-ამდე. მის მსოფლმხედველობას ამაკრ-ავ ატყევა, ერთი მხრივ, ანტიკური (როგორც პლატონის, ასევე არისტოტელ-ს) ფილოსოფიის და, მეორე მხრივ, ნეოპლატონური (კრძოდი, ფსევდოლი-ონისე არეოპაგელის) მისტიკის ღრმად გახარება და განვითარება.

პოემაში დიდ ბერძენ ფილოსოფო-სზე უშუალო მითითებები მოყვანილია პლატონის ფილოსოფიური დებულება ეთიკური მანკის გამო ადამიანის ამქვეყნიურ და შემდგომში მის სულის იმქვეყნიურ ტანჯვაზე:

„მე სიტყვას ერთსა გჳადრებ, პლა-ტონისგან სწავლათ-ქმულსა: სიკრუე და ორპირობა ავნებს ხორცსა, მერმე სულსა“. რუსთველი თანამედროველად გადმოცემს პლატო-ნის თეალაზონის ეთიკური მანკის უშამართლობის თაობაზე [პლატონი, II და XI; უსამართლობა, ზნობრივი მანკი, რომელსაც სათავეში სიკრუე უდგას, ერებს ადამიანს თავდაპირველად მის ამქვეყნიურ ცხოვრებაში, ხორციელ არსებობაში; ხოლო შემდეგ ავნებს იგი პიროვნების სულს მის ზეციურ სამყოფელშიც. რუსთველი ოცნების ლეიტამოტივ პარმონით მოწესრიგებულ ამქვეყნიურ ყოფაზე. *ეფთხისტყაოს-ნის* იდეურ-მსოფლმხედველობითი სამყარო ლეიტამოტივ პარმონის და სამართლიანობის ამქვეყნიურ ყოფაში გახმოვლენასა და დამკვიდრებას ნაშო-სნევის წინა პლანზე და ამავე დროს იგი ინარჩუნებს იმევე სამართლიანო-ბის იმქვეყნიურ, სამარადისო ყოფაში არსებობის რწმენას. სწორედ ამისთ-ვის სჭირდება მას კატეგორიულად მტკიცე თეზა - ზნობრივი მანკის გამო ადამიანი დაისჯება არა მხოლოდ საიქიმით, არამედ ამქვეყნიურად; ამ თეზის დეკლამირებას იგი პოულობს პლატონთან.

არისტოტელური *ეფთხისტყაოსანში* უპირატესად იკვეთება ეთიკის და პოეტის სფეროებში. პოემაში ჩანს განვითარება და ახლებურად გააზ-რება არისტოტელესული მეგობრობ-ის კონცეფციისა და სულის რაობის დეგენერაციისა. რუსთველის ორიგინ-ალური - ეპოქისეული სოციალური და კულტურული, ასევე ეროვნული სპეციფიკური პოსტულატებიდან ამძო-კვენებელი - მეგობრობის კონცეფცია პირინეულ მიმართებებს ამაყრებს არისტოტელეს ეთიკურ სისტემასთან: მეგობრობა ყველაზე უფრო აუცილებელია ცხოვრებასათვის; უმაღლესი ფორ-მა მეგობრობისა ზნობრივად სრულქ-მნილი ინდივიდების მეგობრობაა, რამაც არსებითი მნიშვნელობა აქვს ერთნაირ აღზრდას, ერთნაირ სოციალურ მდგო-

მართობას; ქვემარტივ მეგობარი ყველა ადამიანურ სიკეთეს ტოვებს, რათა მე-გობრობი არგოს. რუსთველი მხატვრულ სახეებით ასახავს ხორცს არისტოტელეს პირინეულ პოზიციას იმის თაობაზე, რომ მეგობრობის საფუძველზე სიყვარ-ულია, რომელიც მონონებით ნყნება. *ეფთხისტყაოსანში* ფორმულირებულია ქვემარტივ მეგობრობის გამოცდილ-საში მიმართულება, რომლებიც არ-ისტოტელესული მეგობრობის კონ-ცეფციის ძირითადი პრინციპებია:

„სამი არის მყვარისაგან მოყვრო-ბისა გამოჩენა:

პირველ ნდომა სიახლისა, სიმორისა ევერ მოთმენა,

მეცხმა და არას შური, ჩუქებისა არ მოხენა,

გაველნა და მოხმარება, მისად რგე-ბად ყელთა რბენა.“

რუსთველი XII-XIII სს-ის ქრის-ტიანული და არაბული სქოლასტიკის კვალდაკვალ (... ავეროუსი, თომა აკინელი...) ეყრდნობა არისტოტელეს-სულ სულის მეტაფიზიკურ დეფინი-ციას (სული არის ტანის ანუ სხეულის საზე, ანუ გავორძნება, დასრულება, ენტელეხია - „სახე ყოვლისა ტანისა“) და შემოიტანს მას თეოლოგიურ თეზაში - ღმერთის შექმნილია ყოველი სული. ამ თეოლოგიურ და ფილოსოფიურ პოს-ტულატებზე დაყრდნობით ავედრებს იგი ღმერთის საკუთარ სულს:

„მე ღმერთი ერთი, შენ შეპქმენ სახე ყოვლისა ტანისა,

შენ დამფარე, ძლევა მეც და-თრგვინად მე სატანისა,

მომეც მიჯნურთა სურვილი, სიკე-დიდმდე გასატანისა, ცოდვთა შესხურებთა, მუნ თანა ნასატანისა.“

არისტოტელეს ეთიკურ იდეალს რუსთველი მიჰყავს ადამიანის მორ-ალურ-ფიზიკური სრულქმნილების აპოთეოზამდე:

„მიჯნურთა თვალად სიტურფე მმართებს მართ ვითა მზებოა,

სიმრძე, სიუხვე, სიმდიდრე, სიყმე და მოცადობა,

ენა, გონება, დათმობა, მძლეთა მებრძოლთა მძლეობა.“

ადამიანური სრულქმნილების ეს იდეალი არისტოტელური ეთიკური ფილოსოფიის იმ თეზას ემყარება, რომელსაც „საუკეთესო საშუალო“ ჰქვია. *ეფთხისტყაოსანში* თანახმად, ყოველი მოქმედება, ისევე როგორც ყოველი თვისება, საუკეთესოა, რაცა საშუალოა ორ უკიდურესობას შორის. მაგალითად, სიუხვე საშუალოა მფ-ლანცელობასა („სამოძერ-ბშირობა“) და სიძუწნეს შორის და ა. შ.

დიონისე არეოპაგელი პოემაში დასახლებულია. უზენაეს არსებაზე მსჯელობისას გამოყენებულია არე-ოპაგისტული მეთოდი - კატეგორიკა-აპოფიტიკა. მოყვანილია არეოპაგელის დებულება ეთიკისა და ბიოტიკის ურთიერთმიმართებაზე, კერძოდ, ბიოტი-კის სუბსტანციურად არარსებობაზე. ეს უკანასკნელი თეზისი კი *ეფთხისტყაოს-*

ნის სიუჟეტის განვითარების ფილო-სოფიური მოტივირებაცაა. და, რაც არსებითად, თანახმად ახალ ეპოქის ინტერესისა ანალიტიკურ და პრაქტიკ-ულ კვლევაში, ბიოტიკის არარსე-ბობის თეზა პოემაში არა მხოლოდ თეოლოგიურ მეტაფიზიკურ განსჯის, არამედ პრაქტიკულ-ეკსპერიმენტული ძიების საგანია: ნადირობისა ნახულო უცნაური უცხო მოყმე და მისი სასწა-ულერებიც გაქრობა რასტყველმა ბიოტიკი ძალის მოსვლად ჩათვალა. თანაირი თეოლოგიური არგუმენტები უბტიკებს მამას სამირისპირის: კეთილი შემოქ-მედი ღმერთი ბიოტიკს არ შექმნიდაო („ბიოტიკიზა რად შეექმნა კეთილისა შემოქმედისა“). მაგრამ ამ თვალსაზ-რისში დასარწმუნებლად პრაქტიკულ ძიებას წამოიწყებს - უცხო მოყმის საძებრად ხანგრძლივი ვადით აგზანდის ავთანდის და ამბობს: „ვერა ჰპოვებ, დავიკვრებ, იგი თურე უჩინარი“.

ამავრად, რუსთველის ფილოსოფი-ური მსოფლმხედველობაში ჩანს თავისე-ური სინთეზი არეოპაგელადან მომდინ-არე ნეოპლატონიზმისა და გვიანდელ შუასაუკუნეებში არისტოტელიანობის სახელით ცნობილი მეტაფიზიკური ზნობრივობისა და მისი მაღალგანი-თარებელი ქრისტიანული თეოლოგიის ბაზაზე გახარება. ამ თავისებურე-ბით ჩანს, რომ პოეტის მსოფლმხედ-ველობაში რენესანსული პირინეული იკვეთება და მის პარალელად ევროპულ ლიტერატურაში ისევე დანტე ალიგიერი წარმოჩნდება.

ამქვეყნიური რეალობის ფასეუ-ლობაში დარწმუნება, ადამიანური სამ-ყაროს სილამზის ქვემარტივ შემეცნება, ადამიანური გონების, ინტელექტუალში ნდობის გამოცხადება რუსთველის შემოქმედებაში უშუალოდ და წინააღ-მდეგობის გარეშე ერწყმის ტრადიციულ ქრისტიანულ იდეალს - სულის უცვადე-ბის, კეთილი და მონყალ შემოქმედის მარადიულობისა და სიკვდილის შემდეგ ამ უსასრულო ღვთაებასთან შერწყმის რწმენას. ესეც რენესანსული იდეების პირველი აფეთქების თავისებურებაა, რაც იმის ნიშანია, რომ რუსთველთან ტრადიციული შუასაუკუნეობრივი იდეალები, ქრისტიანული რწმენის ძირითადი პოსტულატები პარმონი-ულად ერწყმის ამქვეყნიური რეალობის ფასეულობის რენესანსულ იდეალს. *ეფთხისტყაოსანში* მსოფლმხედველობა შუასაუკუნეობრივობისა და რენესანსუ-ლის პარმონია. ამავარი დარწმუნე-ბაა ორგან - ადამიანურ და ღვთაებრივ - იდეალები შინაგანი სიდიადისა და სიმშ-ვიდის ღრმა განცდით უნდა ყოფილიყო გარემოცული. ეს მსოფლმხედველობითი თავისებურება უნდა განაპირობებ-დეს იმ დიდ პოეტურობას, რომელსაც *ეფთხისტყაოსანი* დღემდე ინარჩუნებს. *ეფთხისტყაოსანი* მისი თანამედროვე და უშუალოდ მომდევნო თუ წინამორბედი დიდი ლიტერატურული ქმნილებებიდან ერთ-ერთი პირველია, რომელსაც ყვე-ლაზე მეტე გააზრებითა და თანმიმდევ-რობით გამოკვეთს ახალ მსოფლმე-

რძნებას – შუა საუკუნეების ტრანსცენდენტურ მსოფლმხედველობაში მოაზრობელ რომანტიკული მეფერილობის რეალისტურ ხედვას. რუსთველი ჩვენი თანამედროვე ეპოქის ევლი აზროვნების ახალფარდობაა. იგი, ცხოვრებისეული სილამაზის, სიძლიერის და უმაღლეს სულიერი-ემოციური იდეალის მინდობილი, ოცნების ადამიანის ბედნიერებაზე და ამ ბედნიერების, საუკუნო სასუფეველთან ერთად, სიკეთის ამქვეყნური ზეიშში და ადამიანის მიერ ადამიანის სიყვარული ხედვას.

ვეფხისტყაოსნის პოეტური სამყარო უშუალოდ აგრძელებს და ავითარებს, ერთი მხრივ, ქართული ხალხური პოეზიისა და, მეორე მხრივ, მდიდარი ქართული სასულიერო ლიტერატურის – პიმონგრაფიის ტრადიციებს. ამავე დროს იგი საზრდოობს აღმოსავლური, სპარსულ-არაბული პოეზიისა და ლირიკის მდიდარი ტრადიციებით. რუსთველის ესთეტიკური ფენომენი უპირატესად ჰიპერბოლური და სიმბოლური პოეტური სახეებით იქმნება (სასტრალური სიმბოლიკა, ცხოველთა სამყაროს სიმბოლიკა, ძვირფას, პატიოსან ქვათა და მცენარეთა სამყაროს სიმბოლიკა). პოეტური სენატიკიდან განსაკუთრებით ნიმიშენლოვანია მეტაფორული მეტყველება, აგრეთვე გამეორება, პარალელიზმი, ეპითეტი. რუსთველს ტრადიციულ პოეტულ შაქვებს საკუთარი ხელნერა. განსაკუთრებით საგონიბოა იგი პოეტური ლექსიკის (არსებითი სახელისაგან ზმნური და ზედსართავული ფორმების წარმოება: „მზე აღარ ზეოდა“, „ემა ენდა“, „დღისაგანცა უფრო დესი“) და პოეტური სინტაქსის სფეროში (მოქმედების ექსპრესიულობის გამოსახატავად ზმნური ფორმების სიუხვე და მაკავშირებელ სიტყვათა შემოკლება: „მტერთა ექადავ, წყრე ზოდა, იგინებოდა, ჩოდა“).

ვეფხისტყაოსანი ქართული პოეტუკის წირადა ითვლება ლექსონოვების სფეროში. შუასაუკუნეების ეპიკური სტილისაგან განსხვავებით, აქ მოხსნილია მონოტონურობა, რაც მიიღწევა რუსთველური პოეტუკის საზომის – შაირის ორი ვარიანტის მონაცვლეობით. ამ სალექსო ფორმის სახესხილად დასაქმრდება არა მხოლოდ ქართულ ხალხურ ზეპირსიტყვიერებაში, არამედ თვით ლიტერატურულ ტრადიციამ ჯერ კიდევ IX ს-დან. რუსთველთან იგი რთულყოფის ზეიშზე აღწევს. მაღალი შაირი – 16-მარცვლიანი სტრიქონის თითოეული ნახევარტაკი (ცხრიდგობით დაყოფილი 4-მარცვლიან მუსხლად 4/4/4/4) – უფრო ექსპრესიული რიტმი ხასიათდება, ზოლი დაბალი შაირი (3/5/3/5; 5/3/5/3) თავისი შერადიკალური დინამიკით უპირატესად ეპიკურ მობოხსა და ფილოსოფიურ სინტეზებს მიეხსიდავება. შეინიშნულია, რომ რუსთველისეული მაღალი შაირის

სიმეტრიული სტროფები დაბალი შაირის ასიმეტრიული სტროფებით შენაცვლებისას გადადის მაქსიმალური პარმონიის, ანუ ე.წ. ოქრის კეთის მეფეებში: ნახევარტაკის მარცვალთა რაოდენობა – 8 ისეთ მიმართულება დიდ რიტმულ მონაკვეთში მარცვალთა რაოდენობასთან – 5, როგორც ეს უკანასკნელ – მარცვალთა რაოდენობასთან შერეულ მონაკვეთში – 3. რუსთველური შაირის თითოეული სტროფი ოთხი სტრიქონისაგან შედგება, რომლებიც

წერილსეული „ვეფხისტყაოსანი“ (XVIII ს.)

ერთმანეთთანა შერიტმული. რითმა უპირატესად ორ- და სამმარცვლიანია, თუმცა გვხვდება ოთხ- და ზუმიარცვლიანი რითმებიც.

ვეფხისტყაოსანში პოპულარობა ქართულ საზოგადოებაში, როგორც ჩანს, საკმაოდ ადრე მოიპოვა. XIV ს-იდან მოყოლებული, ქართულ ხელნაწერთა ამიბზე უკვე ვხვდებით პოემის ცალკეულ ტაქთა მინაწერებს, რაც ქართულ სამეფოებელთა მიერ პოემისეული ნაწყველების ზეპირ ცხოვრებაზე მეტყველებს. ქართული საზოგადოებრივი ყოფის გარკვეულ პერიოდში სამეფოებელთა ერთგვარი მოწარაბა პოემის წინააღმდეგ, რაც საგარეოდებელი XVI ს-ის ევროპაში ასაბუთი ქრისტიანული რადიკალიზმის ერთგვარი გამოძახილიც იყოს. ყოველ შემთხვევაში, პოემის ჩვენამდე მოღწეული ძველი ხელნაწერები მხოლოდ XVII ს-ით თარიღდება და ერთი რედაქციისაა, ერთი გადაწმეველები მომდინარეობს. იგი შეიცავს დანართ შესავალ სტროფს, რომელიც პოემის სასულიერო ლიტერატურიდან გასხვავებული საერო ნაწარმოებად წარმოადგენს და მეიოთხეს მისი მსოფლმხედველი გამოქვეყნის ურჩევს. მაგრამ ამავე დროს მისი, როგორც საერო ნაწარმოების,

ნაკითხვის თუ გავრცელების ურდუბასაც იძლევა.

ყველა ძველი ხელნაწერი შეიჯავხს ე.წ. ვრცელ რედაქციის (ტექსტიკური) ემის პირველ ბეჭდურ, 1712 წლის, გამოცემაში დასტაბუღალა ე.წ. მოკლე რედაქციის ტექსტი, რომელიც ვრცელ რედაქციის კრიტიკული გამოწმევეებით უნდა იყოს მიღებული. მოკლე რედაქციის ვრცელთან შედარებით დასასარსებლ აქლია სამი დიდი ამავი, რომელთაც გაგრძელებებს უწოდებენ. ისინი რუსთველის ხელიდან გამოსული არ უნდა იყოს, ყოველ შემთხვევაში, ჩვენამდე მოღწეული სახით. ამაზე მეტყველებს მკვეთრი განსხვავება ვეფხისტყაოსნისა და ე.წ. გაგრძელებათა მხატვრული სტრუქტურებისა: სხვაობა მსოფლმხედველობით სისტემაში, დარღვევა ვეფხისტყაოსნის კომპოზიკის სტილისა, პერსონაჟთა ხატვის პირობითობის მხატვრული სტრუქტურის მოშლა.

ვეფხისტყაოსნის გავრცელება საქართველოს საზღვარს გარეთ XIX ს-იდან იწყება; რაც ერთგვარად ქართული საზოგადოების მიერ საკუთარი კულტურის და ეროვნული მეობის ყველაზე დიდი ფენომენის ევროპულ სიერცეში გატანისათვის ძალისხმევითაა განაპირობებული. ევროპაში გამოქვეყნებული ვეფხისტყაოსნის პირველი თარგმანებია: პოლონური (კაზიმიერ ლაპინსკისა, 1863წ. ვარშავა), გერმანული (არტურ ლაიპციისა, 1889წ. ბერლინი, ლაიპცი), ინგლისური (მარჯორი უორზერპოსისა, 1912წ. ლონდონი), დღესდღეობით რუსთველის პოემა თარგმნილია მსოფლიოს მრავალ ენაზე და ზოგიერთ მათგანზე – რადიომიმეჯერ.

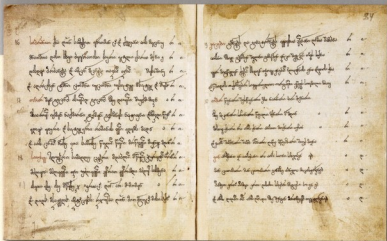
როგორც ირკვევა, ვეფხისტყაოსნის ამბის ევროპაში გატანის მცდელობა ადრეც ყოფილა. რუსთველის პოემის მთავარი შეყვარებული ნეცილის ამავი სიუჟეტურ წარწედაა გამოყენებული შექსპირის თანამედროვე ინგლისელ დრამატურგთა – ფრანსის ბოშიმონისა და ჯონ ფლტჩერის მიერ. XVII ს-ის პირველი ათეული დასასრულს ინგლისის სამეფო თეატრის სცენაზე გამოჩნდა ორი პიესა – „ფილასტერი“ და „მეფე და მამეფე“ რომლებიც მიეღოს სის მანძილზე დიდი პოპულარობით სარგებლობენ. იმ სის ახალი დრამატურგიული ფარსის – ტრაგიკომედიის ფორმებში ყველაზე მეტად მნიშვნელოვანი ბოშიმონისა და ფლტჩერის ეს ორი თხოზულება. ორივე მათგანის ფაზულა ნესტანისა და ტრაიდიის რომანტიკული სტირისის ძირითადი სოუფტური კოორდინატების საფუძველზეა აგებული, რაც ასევე მღელვარება ინგლისური პიესების ცალკეული ეპიზოდების რუსთველის პოემისთან მიმართებითაც.

ვეფხისტყაოსანი ქართული ფენომენის უმაღლეს გამოვლენებად რჩება დღევანდელ საქართველოშიც.

შოთა რუსთაველის შინაგრაფი. მამუკა თავდარაშვილისი. ავთენტური (1646 წ.).

ქება და მკობა მუდის თამარისა. ჩაზრუხაძე, მხატვრულ თხზულებათა კრებული (XVIII ს.).

ჩაზრუხაძე

გარკვეულ სტემაში მოაქცია. ჩაზრუხაძე პირველად სწავლობდა შიომღვიმეში, მერე საბერძნეთში, სადაც შეისწავლა ისტორია, ფილოსოფია და ენები. საბერძნეთიდან დაბრუნების შემდეგ ჯერ მდივანად იყო თამარის კარზე, მერე ეს თანამდებობა დაატოვა და მთავარი წავიდა, სადაც „თამარიანი“ დაწერა. ამ ინფორმაციას მყარი მეცნიერული არგუმენტაცია არ ახლავს, თუმცა ჩაზრუხაძის ღრმა განსწავლულობაზე მისივე „თამარიანი“ მეტყველებს.

კ. კეკელიძემ ყურადღება გაამახვილა ერთ ძველ ხელნაწერზე, რომელიც XIII ს-ის პირველ მეოთხედით თარიღდება. ამ ხელნაწერის ძალზე საგულისხმო ანდერძი ახლავს. მისი ავტორია გრიგოლ ჩაზრუხაძე, რომელსაც პალესტინაში, ჯვრის მონასტერში ბერად აღკვეცის სურვილი ჰქონია. მას გადაუწერია არსენ იყალთოელის იდგილი სვულის კანონი. ჩაზრუხაძის ანდერძში თავისი ღვაწლის სუბიექტურ მოტივაციებზე საუბრობს: „არაჩას სხვათს მოვიჭირე წერაჲ ამისი, თვნიერ რომელი სიყვარული მჭონდა ცალკერძ წმიდისა მონასტრისა პატრონისა ჟუარისა და მერმე ამის წმიდისა წიგნისა... და ესე დავიდგე გონებაჲ ჩემსა, ერთარმედ, უკუეთუ ღირსმოს ღმერთმან და წმიდასა მონასტერსა პატოხასანა ჟუარისსა შინა შემინებროს, მაშა თუი კეთილ, და ვიდრე ცოცხალ ვიყო, არა დაგაქლდები ზღუდასა ამისისა; და თუ არა, ვიდრე ცოცხალ ვიყო, მე მჭონდის, და შემდგომ ჩემსა – სადაც ღმერთმან იწებოს.“ ხელნაწერის თარიღი, მისი სტილი, ლექსიკა და სხვ. მკვლევარი აფიქრებინებს, რომ გრიგოლ ჩაზრუხაძე და „თამარიანის“ ავტორი ერთი და იგივე პიროვნება უნდა იყოს.

„თამარიანი“, რომელიც ჩვენამდე მოღწეულია XVII-XVIII სს-თა ხელნაწერებით, კომპოზიციურად რთული ნაწარმოებია. იგი შედგება 11 სახ-ობრი და 2 ელგიური ლექსიდან. ზოგი მეცნიერის თვალსაზრისით, „თამარიანი“ შეიცავს 12 ოდას, 4 თითოისტროფიან სახობო ლექსს და ორ დამოუკიდებელ ფრაგმენტს. ვარაუდობენ, რომ ოდები სხვადასხვა დროს, სხვადასხვა პოლიტიკურ მოვლენასთან დაკავშირებით ითხზებოდა და შემდეგ გაურთიანებიათ ერთ კრებულად.

ქება ეძღვნება თამარ მეფეს, მაგრამ მასთან ერთად განდიდებულია თამარის ღირსეული მეუღლე დავით სოსლანი და ტახტის მემკვიდრე, მათი პირში გიორგი ლაშა. პოემა დაწერილია თამარის ზეობის ხანაში, ისტორიულ რეალიებს თუ გაფითავარსებების – XIII ს-ის პირველ ათწლეულში.

„თამარიანი“ მსოფლიოპოლიტიკურ არენაზე დაწინაურებული საქართველოს იდეალურ გამობატავს. იგი გამსჭვალუ-

ჩაზრუხაძე თამარის უპოქის ერთ-ერთი გამორჩეული პოეტია. თუმცა მის შესახებ საისტორიო თხზულებები არაფერს ამბობენ. ამიტომ ადრინდამდე გაჩნდა სურვილი „საიდუმლოებით მოცული ამ პიროვნების“ (კ. კეკელიძის სიტყვებით) შესახებ თავი მოეყარათ თუ ზეპირი გადმოცემებისთვის, თუ მისსავე მხატვრულ ნააზრევში გაბნეული მინიშნებისთვის და პოეტის ბიოგრაფიული ესკიზი შეექმნათ. მაგალითად, არჩილ მეფე თავის ერთ-ერთ თხზულებაში დანაშაულებით ამბობს, რომ მართალია, „ჩაზრუხაძე ბრძენთ ვაბანეთ, მაგრამ სახელს გვიმცოლა-ვსო“ და იქვე საგულისხმო ცნობებს გვაძენს: ჩაზრუხაძე თამარ მეფის მდივანი იყო, მას რუსთაველზე ადრე შეიყვანა მოხატულობა, მოხივე (მთიულე) ყოფილა, თამარ მეფე შეუქა უცხო ლექსით, ჩაზრუხაულით. მეფე-პოეტი არ გვიმცავს თავის დამოკიდებულებაზე ჩაზრუხაძის შემოქმედებითი ნიჭის მიმართ:

„მოხვევლისამ, ჩაზრუხაძისამ ლექსთა სიტკბომა ათიყოლა,

მისივე მთიული, სიბრძნით ღვთიული, თამარის კიდე ვისმეც ჰყოლია?“

ცნობა ჩაზრუხაძის ნარმოებებშიაზე გვხვდება „თამარიანის“ ბიოგრაფიული მინაწერშიც: „მოხევის ძეთა ჩაზრუხაძეთა, ექო თამარი, მეფე წყლიანი“. კ. კეკელიძის ვარაუდით, ამ ტრადიციას საფუძვლად უნდა ედოს თვით ჩაზრუხაძის სიტყვები: „მაშა მე, ხელი, მაშა მეხელი“. „მეხელი“ გაუგიათ ხევიდან ნარმომდგარი მეხეების ან მოხევის მნიშვნელობით. ნ. შარის განმარტებით კი „მაშა მეხელი“ ნიშნავს მოხეტიაელ მესხს. ბოლოდროინდელი კვლევებით გარკვეა, რომ მეხელი მაგალითის, პროფესიონალი მუსიკოსის აღმნიშვნელი ტერმინია. თუმცა დაბეჯითებით მაინც ვერ ვიტყვით, რატომ უწოდებს თავის თავს ჩაზრუხაძე „მეხელს“.

ზოგიერთმა მკვლევარმა ტრადიციით მომდინარე ცნობები გააერთიანა და

ლია საზეიმო, ამაღლებული, ეროვნული აღტყინების პათოსით. იგრძნობა, რომ საქართველოს პოლიტიკურ სიძლიერესა და სიმტკიცეს არჩაბული სიბადლისათვის მოუღწევს. სამეფო ხელისუფლების შეუცნავე ავტორიტეტს ყველა აღიარებს. ქვეყანაში თითქმის საერთო დღესასწაულია. ყველა განადგობს ქართველთა ეთეროვან დადოვებას – თამარ მეფეს. შემატყინის თქმით, „მეოვანნი და მეტყინნი სახლთა ზედა ავსოვსიხიურად თამარის შესხმანთა დასწერდეს, ბეჭეობდა ზედა და დანათა და არავინა შეგუობდეს, და ზედა თამარის ქებასა დახსნოდეს, და ყოველი პირი ერთბაშად შუა იყვნეს, რათა ღირსი რამე თამარის საქებლობის სიტყვა აღმოქმედეს: ყრბანი მეძრწუნელი, განაგებას შინა ორნატოსა, თამარსა ქებათა მელექსეობიანა; ფრანგნი და ბერძენნი, ზუგასა შინა შენავენი, ნიაკეილოზებათა შინა თამარის ქებათა იტყვიან. ესრეთ ყოველი სოფელი სასენ იყო მისი მიერეთა ქებითა, და ყოველი ენა ამიდგებდა, რომელსაცა სახელი მისი ასმოიღა“.

ჩაბრუხადის წინაშე რთული ამოცანა დგას. მის მიერ წარმოქმნილი ქება განსაკუთრებული უნდა იყოს: სათქმელის შინაარსი – მასტაბური, გამომავლის ფორმა – უზადო. თამარ მეფის სადიდებელმა თავისი ბრწყინვალეობით უნდა დააზრდოს აქამდე თქმული ყველა განაცხადი და აღადგინოს სიძლიერე. პოეტის მიზნის მისაღწევად იოანე მათელიძე და ამ ეპოქის სხვა შემოქმედთა მსგავსად თვალს მიაპყრობს ბიზანსს, პავიკარფიას, კომნოკარფიას, ფილოსოფიას, ისტორიას, ამონიასვარსა თუ ანტიკურ ლიტერატურას. შემოქმედის მხატვრული არზოვნების სიფარავიერება განსაკვირვებელია. ის ნათესაური თამარის ეპოქის სხვა მოაზროვნეთა ენციკლოპედიურ განათლებაზე დაფუძნებული ხედვისა.

ჩაბრუხადის მხატვრულ ფანტაზიას ეპოქის იდეოლოგია ეკვება. ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“, რომელიც სამეფო კარის ოფიციალურ თეატლსარსის გამოსატყვის, თამარის მიჩინვებს „სამებისაგან თოხად თანად ზეგებულად“, ე. ი. მეშაბათისათვის თამარი სამების სწორია, სამების გვერდით მდგომია. მეტიც: თამარი IV პიპოსტასია, სამების მეოთხე ნვერია (რ. სირძე). ეს თვალთახედვია „თამარიანის“ იდეოლოგიური ქვეყნობილი. ამ თვალთახედვით განისაზღვრება პოეტის დამოკიდებულება ღვთისსწორი შეფასაში. ამიტომბა მისი ღირსეულად შეფასა თითქმის შეუძლებელი. სიტყვა უძლეურა შესწევდეს თამარის სრულყოფილებას.

„თამარიანში“ გატარებული მე-საქარტული კონცეფციის თანახმად, საქართველო ზეპური ქვეყანა, მთელი წინარე ისტორია შემამზადებელია მის აღსაზებელად:

„დათიხისადა, დათიხისადა ეუფლა უფალს სიტყვა მტკიცედა, ნამოზნი შენნი, შენ მიერ შენნი,

დავსეა მსაჯულად საყდარია ზედა.“ პოეტის რწმენით, ასრულდა ბიბლიური დავით წინასწარმეტყველებისათვის მიცემული აღთქმა. ქრისტიანული სამყაროს მოველით ახალი მხსნელი, ახალი მესია. მან უნდა დაიკავს ქრისტიანებში უცხო სჯულის დამპყრობელთაგან.

პოეტი თვალს უსწარებს „ცისკროვან“, „მზიურ“ თამარს და ხიტბას წარმოქმნას ყველას გასაგებად. მისი ერთადერთი მოკავშირე კი მაივრ სიტყვაა. სიტყვის მეშვეობით უნდა შეიქმნას სახე, მუსიკა, რიტმი, ინტონაცია, სიტყვამ უნდა გამოხატოს ემოციის, გრძნობის, აზრის სიღაფე, ხიტბამ მართლაც იკვეთავს ელვარე სტრიქონები, სადაც ჩაჩრუხადი შემოქმედებითი ოსტატობის მწვერვალს აღწევს. მუსიკასავით ხმანობს თამარსაში მიძლეული სიტყვები:

„თამარ წყნარი, შესაყნარი, ხმანარარი, პირმცინარი, შუე მენარარი, საჩინარი, წყალი მენარი, მომდინარი,

მისათვის ქნარი რა არს? ქნარი არსით მთქნარი, უწინარი,

ვარდ-მამბნარი, მამბ-ბაღნარი, ღანგ-მყანარი, შუქ-მწინარი.

კარგადა ნათქვამი, რომ ჰქვენს ცნობიერებაში თამარის დადგეულ ფრესკებთან ერთად მისი სახე აღბეჭდილია „თამარიანის“ ამ მეშენიერ სტრიქონებშიც (ს. ცაიშვილი).

აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ თუ პიროვნებათა უმთავრესი პოეტისთვის ხერხი სიმბოლოა, თუ რუსთაველთან მეტაფორა ასრულებს ამ ფუნქციას, მეტაფორა პოეზიაში აღნიშნული როლი ეთივებს ეკისრება. ერთი თანამედროვე დიდი პოეტის თქმით, შემოქმედი მოედება ათასი ეთივტიდან ათას მეტიერის მისაცხე უპირატესობა სავის დასახსიათებლად, ქართველი მეზობლები კი, კომპარაფთა მსგავსად, ათასეულ ეთივტეს შემოიტანენ ტექსტში და თან მიგაგანძნებენ, რომ ვერც ერთი სიტყვა ვერ გამოსატყვის სათქმელს.

სახოტბო პოეზიაში, კერძოდ, „თამარიანში“ დიდი მხატვრული დატვირთვა აქვს აგრეთვე რიტორიულ მეტივებს, გაოცების გამომხატველ ინტონაციებს, ორნამენტულად, ფორმალურ ნოვაციებს.

„თამარიან“ დაწერილია საზოგადო, რომლის შემოღება ჩაჩრუხადეს მიენერება. ესაა ოცმარცვლიანი საზოგადოვართლი თიხტუპიანი სტროფი, რომელსაც აქვს როგორც გარკვევა, ისე შინაგანი რითმები. ამ სალექსო საზოგადო უკვე XVII-XVIII სს-ში უნდებდნენ ჩაჩრუხადს. ის ზედმიწევნით კარგად მოიერგა საზეიმო ხასიათის საზოგადო ლექსს.

ჩაჩრუხადი ლექსისთვის დამახასიათებელია ზმებიც (კალამბურები). ზმები მაგვანებითაა აგებული, მათ შესადგენად გამოყენებულია როგორც ქართული, ის უცხოური სიტყვები, რაც ხშირად ათწლებს ტექსტის შინაარსის სწორად ამოცნობას. ამას ემატება გრაზიკის ნორმებისადმი თავისუფალი

დამოკიდებულება, შინაარსის დაჩრდილის გზით ფორმით გატაცება, უჩვეულო ნეოლოგიზმების სიჭარბე, ზედაგანადასული ენაქალაქიანობა. მეტრულზე არ გზით აღწევს სასურველ მიზანს; მსმენელს არწმუნებს, რომ ღვთისმეტყველის მეფის სახის შესაქმნელად ყველა გზა მოისინჯა, მაგრამ მისი სიცივერი ბატის შექმნა არავის ძალუძს.

სახოტბო პოეზიის ამ თანრული სპეციფიკის გაუთვალისწინებლად შეუძლებელია ტექსტის სწორად გაგება. ილია ჭავჭავაძე, რომელიც ყოველთვის განსაცვიფრებელი ადლოთი და უზადო გემოვნებით განსაზღვრავდა მხატვრული ნაწარმოების ესთეტიკურ რაობას, მძიმე შეფასებას აძლევს სახოტბო პოეზიას. მისი თქმით, „ჩვენში, ქართველებში, დიდი მწერლის ხმა აქვს დაგდებული ჩაჩრუხადისა, მაგრამ არამცთო დიდი, პატარავი კი არ ბრძანდება ის კურთხეული. მისი თამარის ქება მთელი მოთხრობის ოდენაა. ზედმეტრულით დაიწება და თითქმის ზედმეტრულით თავდება. რა გეგავალხიბი და კისრისმტკრევი მოგოგავს დაფარდინი ცხენსავით მისი ოცმარცვლიანი ტყუილათი მძიმე ლექსებიც... არც აზრი, არც სურათი, არც მშვენიერება, არცა ჭკუა, არცა სული, არაფრისთანა არაფერი, გარდა ზედმეტრულების რახარუხისა“.

ილ. ჭავჭავაძის დამოკიდებულება „თამარიანისადმი“ აშკარად ტენდენციურია, მაგრამ ერთი კიბიხისკენ გვიხიბებს: ის უზუნებეს, ვინ ჰყავს მხედველობაში მთოა რუსთაველს „ვეფხისტყაოსნის“ პროლოგში მელქიქეთა დახასიათებლები? ნუთუ მხოლოდ სილამოვით, გასართობი ლექსების ატკრებზე? რუსთაველით არაორაზრუნად განაცხადებს: „ჩვენ მათიცა გვეამბებს, რაცა ოდენ თქვენ ნათელა“.

ქართველი მედიევიკების ადრეც შენიშნავენ, რომ მეზობლები ბელონური რიტორიკულ-ფილოსოფიური ენით, ერთგვარად დამომიმბელი სტილით, სიტყვათა უჩვეულო სიჭარბით ბრძნული დუმილის ესთეტიკაში მიდიოდნენ, დღეს კი უფრო კატეგორიულად ამჩვენებენ, რომ ჭკმენი XI-XII სს-ში ელინოვილითი სერიოზულმა დაიწვრესებამ, მისმა გადმოწერვამ ქართულ კულტურაში შეთოდური და ფართო ხასიათი მიიღო, არადა მყარი საფუძველი შექმნა მხატვრულ აზროვნებაში ბუნდოვანების ესთეტიკის დასამტკიცრებლად. ბოლო „ინფორმაციული ბუნდოვანება, რაც არსებობდა ენობრივ ნორმებთან დაპირისპირებით ბორცილდებოდა, მიიწვია არა როგორც ენაზე ძალადობა, არამედ ენის შესაღებლობების, მისი შინაგანი ბუნების რეალიზება“ (თ. ბოლქვაძე). ენაგვალური სტილის სისაფად მაღალი რიტორიკული სტილი ენაცვლები ენის „გავლენურება“ ეპოქის ლავამ-დაუდებელი გატაცებითა.

მაგრამ ძალზე მნიშვნელოვანია, რომ ქართული სალიტერატურო ენის შემდგომი განვითარება „ელნოფი-

ლური" გზით არ წარმართულა. დ. გურამიშვილის პოეზიის ენაზე დაკვირვებისას კი სწორედ მის ევანგელურ სისადავეზე მახვილდება ყურადღება.

„თამარიანის“ შეექცევა კარი, რომელშიც მოთხრობილია გამიჯნურებული პოეტი-მოგზაურის თავგადასავალი, ერთგვარად განზე დგას მთლიანი ტექსტისგან და მწელი ასახსნელია, რა აკავშირებს მას ჩაბრუნების ოდისთან. სათავეგადასავლო ამბავი მოთხრობილია ორი ლექსით, ერთი გადმოგვცემს ამბავს პოეტის მოგზაურობის შესახებ, მეორე კი თითქოს კომენტარებს ურთავს ამ მოთხრობას. პ. ინგოროვცა მიიჩნევდა, რომ პოეტი-მოგზაური იყო თვით მეხოტბე ჩაბრუნებამ (ან შოთა რუსთაველი), მაგრამ ეს თვალთახედვა არ იქნა გაზიარებული არგუმენტაციის არადაზავრებლობის გამო.

საინტერესოა უცნობი პოეტის მოგზაურობის გეოგრაფია. მას მიუტოვებია სახლ-კარი, ველად გაჭრილა და უცხოეთისთვის მიუშურებია. ყოფილა სპარსეთს, სულთნის კარზე ღვსები წარმოუთქვამს, იქიდან ინდოეთში გადახვენილა, მდინარე ვოლგის ნაპირებამდე მიუღწევია; მერე სამხრეთისკენ დაშვებულია, გადაულახავს რუსეთის (ხაზარეთის) ველები, სწევია საბერძნეთს, გადასულა აფრიკაში, უმოგზაურია ეგვიპტეში, მოუხილავს არაბთა მხარე, სადაც შეუერთეს ცოლი და სამშობლსკენ გამოუწევია. მაგრამ გაუგებარი მიზეზების გამო ის უკან გაბრუნებულია. გეოგრაფიული მასშტაბების ასეთი სიფართოვე, სიერცეთა ამგვარი დაუსაზღვრობა უფოოდ მიგვაინიშნებს ეპოქის მიახლოებას რენესანსულ მსოფლშეგრძნებასთან.

საგულისხმო მოსაზრება გამოითქვა იმის თაობაზეც, რომ „ველად გაჭრილი“, „მორად ნასული მოყმე“ შეიძლება დაკარგულ სულიერ ფასეულობათა მაძიებელ „მე“-ს გამოხატავდეს. გადალახული სიერცე კი შეიძლება იდეალის ძიების გზაზე დაძლეულ დამრკოლებებს ნიშნავდეს (ვ. როდონაია).

მოგზაური-მოყმის შესახებ საინტერესოდ მსჯელობს გ. ასათიანიც: „თამარიანის“ პერსონაჟი მსოფლიო ლიტერატურაში ერთ-ერთი პირველი სახეა რომანტიკული სულისკვეთებით ამორავებული პოეტისა. მისი ტრაგიკული ოდისეა მთელი ეპოქით წინ უსწრებს ბაირონისა და რემბოს გადახვენას... მკვლევარს ეს ფიქრები ნ. ბარათაშვილის „მერანის“ მხატვრულმა სამყარომ ალუძრა. პოეტის გაჭრამ ეპიპროული სინამდვილიდან ირეალურ სიერცეში მკვლევარს მერანზე ამხედრებული პოეტის ძალიან შორეული წინაპარი, „თამარიანის“ მოგზაური მოყმე-პოეტი გაახსენა. ასე გაიფიქრა წარსულიდან მომავლისაკენ.

ჩაბრუნებამ იოანე მავთლთან ერთად ქართული სულიერი კულტურის ისტორიაში ერთ მტკად მნიშვნელოვან საფეხურს ქმნის.

ანგელოზი.
ფინქისის ტაძრის ფრესკა (XIII ს.).

მწმედა გიორგის და წმინდა თეოდორეს ერცხელის ხატა. ლატალის თემის სოფ. იქნაზო. სვანეთი (XVIII ს.).

მოსე ხონელს ქართული ლიტერატურული ტრადიცია მიიჩნევს კლასიკური ხანის ერთ-ერთი გამორჩეული ძეგლის – „ამირანდარეჯანიანის“ ავტორად. ფსევდოპოსტეფურ სტროფში ის დასახელებულია ეპოქის ბრწყინვალე ძეგლთა შორის:

„ამირან დარეჯანის ძე მოსეს უქია ხონელსა,

აბდულ-მესია – შავთელსა, ლექსი მას უქეს რომელსა,
დილარგეთ – სარგის თმოგველსა, მას ენადაუმრომელსა,

ტარიელ – მისსა რუსთველსა, მისთვის ცრემლმუშურომელსა“.

რა ვიცით მოსე ხონელის შესახებ? ბიოგრაფიული ცნობები მის შესახებ არ შემონახულა. ვარაუდობენ, რომ იგი იმერეთის დაბა ხონის მკვიდრი იყო და ასრულებდა თამარ მეფის მდივანმწიგნობრის მოვალეობას. სად ისწავლა და რა განათლება მიიღო, არ ვიცით. ერთი რამ უდავოა, მის მიერ შექმნილი ეპიკური ძეგლი – „ამირანდარეჯანიანი“ საოცარი პოპულარობით სარგებლობდა კლასიკურ ხანაშიც და მომდევნო ეპოქებშიც. „ამირანდარეჯანიანის“

გმირებს შედარებისთვის მიმართავენ ქართველი მებრძოლები, თამარ მეფის შემატყინებები, „ვეფხისტყაოსანშიც“ ამკარად იგრძნობა „ამირანდარეჯანიანის“ ზოგ მოტივთან შეხმიანება.

თხზულების პოპულარობაზე მეტყველებს XVII ს-ში პროზაული ვერსიის გალექსის ფაქტიც იმ მოტივით, რომ „ლექსს უფრო ყურსა უდებენ, ამბის ნიგნები ძეს ავადო“. ამავ საუკუნეში უცნობ მხატვარს სვანეთის საკულო ტაძრის გარე კედლებზე ამირანდარეჯანიანის“ ეპიზოდები გამოუსახავს. საგულისხმოა ისიც, რომ ამირანდარეჯანიანი“ რამდენიმეჯერ გადაიწერა XVII-XVIII სს-ში და სწორედ მათი მეოხებით მოაღწია ჩვენამდე XII ს-ში შექმნილმა ამ ძეგლმა. ყოველივე ეს მიგვაბიძგებს, რომ „ამირანდარეჯანიანი“ ქართველი ხალხის საყვარელი საკითხავი ნივთი ყოფილა.

„ამირანდარეჯანიანი“ საგმირო-სათავგადასავლო მოთხრობათა კრებულია, თავისი ეპოქის სხვა თხზულებებთან („ვეფხისტყაოსანი“, „აბდულმესიანი“, „თამარიანი“, მატყინებები) ერთად გამოხატავს გამარჯვებული ქართუ-

ლი მონარქიის იდეალებს, ქართული სახელმწიფოებრიობის სიმტკიცეს, პატრონჟმური ინსტიტუტის ეთიკურ-მორალური პრინციპების შეუვალობას. ამ ინსტიტუტის უმთავრესი დასაყრდენი კი სამხედრო-ფეოდალური არისტოკრატიაა, რომელიც იდეალად შეუპოვარი და გულადი მეომრის საბეს მიიჩნევს. სწორედ ამგვარი გმირის სახეა წარმოდგენილი „ამირანდარეჯანიანი“.

„ამირანდარეჯანიანი“ შედგება 12 კარისაგან, რომლებიც ერთმანეთს ფაბულური წარწოის პრინციპით უკავშირდება. ინდოეთის მეფე აბსალომი, რომელიც შემთხვევით ნანახყდება ამირანისა და მის თანამომეფთა გმირული ბრძოლის კვალს, მოისურვებს გაიგოს ამ ჭაბუკთა ენობა. ბუზხეთში აღმოჩნდება ამირანის ყმანდაფი და თანამეგობარი, უკვე ღრმად მოხუცებული საფარსამისძე, რომელიც აბსალომს უამბობს როგორც თავისი პატრონის, ამირან დარეჯანისძის ამბავს, ასევე სხვა ჭაბუკთა საგმირო თავგადასავალს. ამირანის ამბავი გადმოცემულია IV, VII, VIII, XI თავებში, ბადრი იამანისძის ამბავი – V-VI თავ-

ებში, სეფედავლე დარისპანისძის აზვავი - IX თავში, მუჭებუკის აზვავი - X-XI თავებში. ნაწარმოების თავები ერთმანეთთან ყოველთვის აუცილებლობით არ არის დაკავშირებული. მათ აკლავთ გამათვლიანებელი ფაბულური ღერძი, ამიტომაც, რომ მოხატობრბში ერთგვარი წინააღმდეგობებიც შეინიშნება, თუმცა ისიც გასათვალისწინებელია, რომ ძველმა ჩვენადგენ გვიანი ხელნაწერებით მოაღწია, მათ კი ამჟამად ატყვიათ გადამწერთა და ინტერპოლატორთა ნახელავი. მაგრამ ჩანს, რომ ავტორს უსარგებელია ამგვარის ციკლით, რომელთა შესაკავშირებლად საკმარისად მიუჩნევია ყოველი ამბისთვის ერთნაირად დამახასიათებელი გმირის უძველესობის იდეა.

„ამირანდარეჯანიანი“ გაცოცხლებულია ზღაპრებისა და მითოსის მოტივები და მათი ახლებური გაზრებით დამკვიდრებულია ახალი რეალიზაცია. შესაბამისად, ნაწარმოების მხატვრული ქსოვილი ორი შრისგან შედგება: ერთია მითოსურ-ფანტასტიკური, მეორე - გრძნობადრეალური. ფანტასტიკურ შრეს ქმნის გველეშაპთან ბრძოლის ეპიზოდი, მაგორ სარკვეში ან სინამრბი მზეთუნახავის ხილვით გამაგრებუბისა და ქალწული დასასხნელად განცული ბრძოლის მოტივები, მარტორქებთან და ცალთვალა დევებთან შერძოლების ამსახველი ასახვები და სხვ.

იმაღება კითხვა, რა დატვირთვა, რა ფუნქცია აქვს ფანტასტიკურ და მითურ ელემენტებს ამირანდარეჯანიანში? რას უნდა მიგვანიშნებდეს დევებთან, მარტორქებთან თუ სხვა გრძნულ ძალებთან ჭიდილი? ხომ არ უნდა ამოვიკითხოთ ამგვარ ეპიზოდებში რალაც ფარული, დამალული აზრი, რომელიც სხვადასხვაგვარი იყო თვით მითების შექმნისა და შემდგომ მისი გავრცელების ეპოქაში? ხომ ცნობილია, რომ კაცობრიულის განვითარების ადრეულ საფეხურზე ადამიანისთვის მითში გადმოცემული აზვავი უტყვარი რეალიზაცია იყო, მითური პერსონაჟები მისთვის რეალურად არსებულნი იყვნენ. მითოსისადმი ახალი დამოკიდებულების ამსახველია მასში მითოსურ და ალეგორიული შრეების ძიება. ამ ეტაპზე მითი სინამდვილის ასახნელად, სამყაროსა და ადამიანის შესამეცნებლად გამოიყენება. პლატონი ამბობს: „მე ვიკვლევ არა მითებს,

არამედ საკუთარ თავს, ხომ არა ვარ მე ურწმულო, უფრო მრავალზატოვანი და ევლერი, ვიდრე ტითონია. თუ მე უფრო თვინიერი და უზრალ არსება ვარ, რომელსაც მომადლებული აქვს წვნიბორები და ღვთაებები ბუნების ნაწილი“.

იმაღება კითხვა, ხომ არ შეიძლება „ამირანდარეჯანიანის“ გმირების მოგზაურობა ფანტასტიკურ ქვეყნებში, მათი მიზნათიანი და მოულოდნელობებით აღსავსე ზეზე განვიხილოთ ანალოგიური თეატალზრისთვის? საკითხის ასე დასმის უფლებას ჩვენ ისიც გვაძლევს, რომ ნაწარმოებში აღწერილი სამიწურთი თავგადასავლები მოკლებულია რეალისტურ სანების და მათი გააზრება არ ხერხდება, მაგალითად, „ვეფხისტყაისის“ ღვთაებრივადმე ამაღლებული სიყვარულის ასაქექტში. „ამირანდარეჯანიანი“ ასახეობს ქალბუ: ზორეშინი, ზღვათა მეფის ასული, ჭანთა მეფის ასული, ხაზართა მეფის ასული ოდნავდაცვს არ შერდებთან ნესტან-დარეჯანისა და თიანთისნი გაცნობრობის ამაღლებული გრძნობით მიხივოსნებულ სახეებს. იანანისა თუ სეფედავლეს, ბადერი იანანისისა თუ მუჭებუკის ღლწლავა ამ ქალბუნებში დასაბამს იღებს არა ურთიერთდაბალოებასა თუ ერთმანე ზოზილვაში, არამედ შეთხზვეით განავჯო ამავსა ან ჯადოსნურ ჩვენებებში. ერთი სიტყვით, „ამირანდარეჯანიანის“ ჭაბუკები, ხალხური ეპოსის გმირების მსგავსად, არც ზორციელ ტრფალებს ეძიებენ და არც ამ გრძნობისთვის დამახასიათებელ რთულ ფსიქოლოგიურ კოლიზებს იცნობენ. მამ, რა აძლევს სტიმულს მათ საარაკო ბრძოლებს, მათ შერკინებას დევებთან, ბუმერანგებთან, ღმრქალებთან თუ სხვა ფანტასტიკურ არსებებთან? მხოლოდ სახელის ძიების სურვილი? ალბათ არა, რადგანაც თუნდაც ზეგრემან ქალისადმი ამირანის გამიწერურების ეპიზოდი სხვაგვარ საფიქრალს გვანდვის. ამირანს სურათით შეუყვარდება უცხო ქალი და გადამწყვეტ მოძენოს იგი. ხიფათებით აღსავსე გზის დაძლევის თავისთავად მოპყვება კარგი ვაჟაკობის სახელი. ამირანს ამ შემთხვევაში არ არის „ჭაბუკობის მიძენილი“. ამირანმა არც ქვეყანა იცის, და არც გზა, რომელიც მიყვანს სანადელ ასულამდე, მაგრამ მისი გადამწყვეტილება მტკიცეა: „ანუ გავიღებ გზასა და ანუ კვლა ძებნასა

შიგან მოვიკლევ თავსაო“. ეს მოტივი დამახასიათებელია შოაფლოს თითქმის ყველა ხალხის სიტყვიერებისა და მწერლობისათვის და იგი ასაქმნელი შეიქნა იყოს უფრო ზოგად საფუძვლზე: ქალის საზე უძველესი იდეალის სიმბოლოს განახალიერებს, უმაღლესი „მე“-სკენ ადამიანის სწრაფის გამოხატულება.

მაგრამ არა არის „ამირანდარეჯანიანი“ ახალი მითოსური ელემენტების გააზრებისას? რით უპირისპირდება ლიტერატურული ძველი ხალხურ თქმულებებსა და მითოსური გადმოცემებს? რა განსაზღვრავს მის მხატვრულ სპეციფიკას?

ამ კითხვებზე პასუხის გასაცემად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ნაწარმოების მთავარი გმირის მხატვრულ სახეს. ამირან დარეჯანის ძე, მიუხედავად ზეზუნებრივი თვისებებისა და ფანტასტიკურ გარემოცვისა, რეალისტური სახება და არა მითოსური. მასში შემწყნებელი თავისი მითური სტრინის, ამირანისა და ეპოსის იდეალური გმირის თვისებები, ამირან დარეჯანის ძე, ერთი შხრივ, ამრძვის მითური არსებების, ხოლო, მეორე შხრივ, - თავის მსგავს ფლავნებას და ჭაბუკებს. ერთი შხრივ, იგი მოქმედებს რეალურ ქვეყანაში, ხოლო, მეორე შხრივ, „საცხდათში“.

„ამირანდარეჯანიანი“ მითოსური გმირი გადაცეცულია ეროვნულ, რეალისტურ გმირად და მასში „მითოსური“ და „რეალური“ ერთმანეთსა შეწყნებული, როგორც ერთი სანების ორი სხვადასხვა გამოხატულება. მითოსური ელემენტი ქმნის არამეუღლებიერ გარემოს გმირის არამეუღლებიერობის ნარმოსაქენად. „ამირანდარეჯანიანი“ მითოსურ-ფანტასტიკურ სინამდვილეს აკისრია ესთეტიკური ფუნქცია. მის სპეციფიკას მითოსური და რეალისტური შრეების გაუთიშვად ნარმოდგენა ქმნის. ამ გზითა გაფართოებული მხატვრული საბის იდეური შინაარსი, გმირის სულიერი და ფიზიკური ქმედების არე.

„ამირანდარეჯანიანის“ ჭაბუკების იდეალა დაკუთმებულია ქვეყნის ბედალბოლანს. მათთვის გამსახალწორელი შეფუპატორის ნება და მისი განზორციელებისთვის ბრძოლა. თხზულებას თავიდან ბოლომდე გასდევს განსაკუთრებული მონინება შეფეშონარქისადმი.

„ამირანდარეჯანიანის“ გმირები

ამირანდარეჯანიანი. ლაშქარის მთავარანგელოსი გელისის გარე ფაბილი. ღწვეური. სვანეთი (XIV ს.).

იბრძვიან პატრონყმური ინსტიტუტის ინტერესების დასაცავად. ამასთანავე, ისინი მზად არიან ერთმანეთის მხარეში ამოუდგნენ გასაჭირში, მონადებულნი არიან ებრძოლონ უსამართლობას, ბოროტებას. ისინი შეწყობას უნევენ გატყვევებულებსა და ქვერივ ბატონებს, ყველას, ვისაც კი რაიმე განსაცდელი აქვს. მათი დევიზია: „არა ქაბუთა ხელია უოშირობა“. გმირები ცდილობენ იდგნენ მონადების სიმაღლეზე და დაიცვან ქაბუთობის რთული კოდექსი. ეს არის პიროვნების სრულქმნის ეპოქასათვის შესაფერისი გზა (გავისხენით შოთა რუსთაველი: „რაცა ვის რა ბედმა მისცეს, დასჯერდეს და მას უზნობდეს: მუშა მინიყე მუშაობდეს, მეომარი გულუვინობდეს“).

„ამირანდარეჯანიანი“ ქმნის მხატვრული ნაწარმოების გმირის ახალ მოდელს: ესაა უმაღლესი ფიზიკური და, ამასთან, სულიერი თვისებებით შემკული ადამიანი, რომლის მოქმედების არე უკიდურესად დიდია. იგი დგას მეფისა და ქვეყნის სამსახურში და გარე სინამდვილესთან მრავალმხრივ კავშირს ამყარებს. ესაა ადამიანის რწმანასული მოდელის პირველსავე.

„ამირანდარეჯანიანის“ ახალმა მხატვრულმა სინამდვილემ განაპირობა მხატვრული აზროვნების ახალი ელემენტების შემოტანაც. ესაა ნაწარმოების კომპოზიციისთვის მხატვრული ფუნქციის მინიჭება, პერსონაჟთა სიმრავლე, მრავალფეროვნება და სხვ. ავტორმა შექმნა ნაწარმოების ისეთი კონსტრუქცია, რომელიც მკითხველის დაინტერესებასა და მიზიდვას ახერხებს. საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომ „ამირანდარეჯანიანი“ ქართულ მწერლობაში აშკარადრებს მხატვრული გამოწვევის მის მეთოდს. სასულიერო მწერლობის თემბაკუა რელიგიური კრიტიკების სულიერი ცხოვრების ფაქტებს განსვავადებდა, ამირანდარეჯანიანის გმირები კი ისტორიულად არასრულწლო, მხოლოდ მხატვრული ფანტაზიით არიან შექმნილნი, რაც გზას უხსნის მხატვრული შემოქმედების მრავალფეროვნებას.

ერთი სიტყვით, „ამირანდარეჯანიანი“ ინყებს ახალ ეტაპს მხატვრული აზროვნების ისტორიაში და თავისი შინაარსითა და ფორმით აშკარადრებს ქართული მწერლობის ახალ ტენდენციებს. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ „რიანდელი იდეებისა და სახეების გამოხატვის თვალსაზრისით, კლასიკურ ქართულ მწერლობაში ყველაზე მეტი უფულობლითა და სისადავით გამოირჩევა სწორედ „ამირანდარეჯანიანი“, რომელ-

შიც მნიშვნელოვანი ქართულისათვის დამახასიათებელ ლიტერატურულ გემოვნებას ჯერ კიდევ ვერ მოუხსნია რეტყველების მთლიანად შეზღუდვა რაფინირებული სტილითა და ნივნური თქმის ნორმებით, რის გამოც ის ხასიათდება

გავლენით შეიქმნა. ეს - მოსაზრება ყველაზე თანამედროველად ნ. შარმა განაცხადობს. მან ნაწარმოებში დაინახა სპარსული ეროვნული ტენდენციები, „ამირანდარეჯანიანის“ საბოლოო ნარმოების თითქმისა და უტყუარ საბუთისაც კი მიაკვლია. ამ საბუთის მიხედვით, რომელიც XVII ს-ის მოღვაწის, მუხრან ბატონის, ეკუთვნოდა, „ამირანდარეჯანიანი“ არის თარგმანი „ყისა ჰამზას“ მცირე ნაწილისა. მაგრამ შემდგომში გარკვევა, რომ „ყისა ჰამზა“ არ არის „ამირანდარეჯანიანის“ დედანი და, რაც მთავარია, ეს ორი ნაწარმოები ერთმანეთისგან განსხვავებულია როგორც იდეური, ისე მხატვრული შინაარსის თვალსაზრისით (თუმცა არ გამოირჩევა შესაძლებლობა „ამირანდარეჯანიანის“ ჩამოყალიბებაში „ყისა ჰამზას“ გარკვეული მონაწილეობა). ქართულ მედიევისტკაში შემუშავდა აზრი, რომ მოცე ხონელის უსარგებლო „ყისა ჰამზას“ თუ სხვა მსგავსი ნაწარმოების მოტივებით, მაგრამ ამას გადაამწყვეტი მნიშვნელობა არ ჰქონდა ძველის ჩამოყალიბებისათვის.

ამირანდარეჯანიანი. მოცე ხონელი. გადმოწერა 1824 წელს.

მეტი არქაულობითა და ხალხურობით შედარებით „აბდულმუსიანიანი“, „თამარიანიანი“, „ფეხურტყალსანიანი“ და თვით მატანაეზიანაც კი“ (გ. იმედაშვილი).

„ამირანდარეჯანიანის“ შესწავლას ხანგრძლივი ისტორია აქვს. ადრეულ პერიოდშითა შორის გამოირჩევა ორი: „ამირანდარეჯანიანისა“ და აღმოსავლური ეპოსის მიმართების საკითხი და „ამირანდარეჯანიანისა“ და ხალხური „ამირანის“ ურთიერთდამოკიდებულების საკითხი. მათს გადაწყვეტას უკავშირდებოდნენ ძველის ორიგინალობის საკითხს. ჯერ კიდევ გასულ საუკუნეებში მეცნიერთა ერთი ნაწილი მიიჩნევდა, რომ „ამირანდარეჯანიანი“ აღმოსავლური წარმოშობის უნდა იყოს, ყოველ შემთხვევაში, სპარსული ეპოსის დიდი

დგომში თვით „ამირანდარეჯანიანი“ იქონია გავლენა „ამირანის“ ზოგი მოტივის ჩამოყალიბებაზე.

„ამირანდარეჯანიანი“ სადაფრობის პერიოდების კვლევისას არგებობია თვით ძველის ეროვნული ტენდენციების გათვალისწინება. ამ შრიც „ამირანდარეჯანიანი“ ქართული მოღვაწეა და იგი ქართული კულტურის ორგანულ ნაწილს შეადგენს.

„ამირანდარეჯანიანი“ თარგმნილია რუსულად (ზ. აბულაძის მიერ, თბ., 1965 წ.) და ინგლისურად (რ. სტეფენსონის მიერ, ლონდონი, 1958 წ.). ამ ძეგლმა ახალი ეტაპი დაიწყო ქართული ლიტერატურის განვითარებაში.

ახტალას ტაძრის დეკორის დეტალი

ქართული სულიერი კულტურის ისტორიაში იოანე შავთელს გამორჩეული ადგილი უკავია. თუცა მისი ცხოვრების გზისა და მოღვაწეობის შესახებ ძალიან ცოტა რამაა ცნობილი. კ. კეკელიძის აზრით, შავთელი შემოკლებული მავთელი უნდა იყოს. ე. ი. ის შაშვეთიდან, სამხრეთ საქართველოდან ყოფილა. პლატონ იოსელიანის ცნობით, იოანე შავთელი თამარ მეფის მდივანი იყო, ხოლო შემდგომ იქმნა მონაზონი და უწოდეს საბელი იოანე, რომელმან მოიგო ცხოვრება თავისი გელათის მონასტრისა შინა. შავთელი „მწირად და მსხემლად“ მოიხსენიებს თავის „აბდულმესიანშიც“. მართალია, როგორც მიაჩნია, რომ აქ მსხემლობა და მწირობა ნუთისფელში დროებით მოსულსა და მოგზაურად აღმამის უნდა ნიშნავდეს, მაგრამ არც ისაა გამორიცხული, რომ „აბდულმესიანი“ გელათში, შავთელის უკვე პირად აღკვეცის შემდეგ იყოს შეთხზული. ამას მხარს უჭერს აბდულმესიანის „ზოგიერთი მოგვიანი ნუსხა (ამ ძეგლის ადრეული ხელნაწერები კი სავარაუდოდ არ შემონახულა), რომლის თანახმადაც ზოტა შექმნილია გელათის მონასტრში.

ქართულ მედიევისტიკაში თანდათან გამძვინვარდა თვალსაზრისი, რომ იოანე შავთელს, ისევე როგორც ქართული კულტურის სხვა თვალსაზრისი წარმომადგენლებს – ჩაბრუნაძეს, ისტორიკოსსა და აზმათა“ უცნობ ავტორს, პეტრე გელათელს, არსენ ბრუსნიანისძეს, იესეიელს, თვით შოთა რუსთაველს – გააერთიანებდა უნდა მიეღოთ გელათის აკადემიამ. შეთხვევითი არ არის, რომ ქართული ლიტერატურული ტრადიციის თანახმად, შავთელი არის ფილოსოფოსი, რიტორი, „მართალ მესილთგებში“.

ქართული პოეზიის ისტორიაში იოანე შავთელს ადგილი განუსაზღვრა „ვეფხისტყაოსნის“ ფსევდოპოეტურულმა სტროფამ:

„ამირან დარეჯანის ძე მოსეს უქია ხონელსა,

აბდულ-მესია – შავთელსა, ლექსი მას უქეს რომელსა,

დიდარგეთ – სარგის თმოგველსა, მას ენადაუშრომელსა,

ტარიელ – მისა რუსთველსა, მისთვის ცრულმეფემუხრომელსა“.

სტროფის უცნობი ავტორი, რომელიც თავს ერთგვარ მეტრად სახავს პოეტური ხელოვნების დარგში, უღერსად საინტერესო ინფორმაციას გვაძლევს: შავთელი მოიპოვებდა ეპოქის ბრწყინვალე წარმომადგენელთა შორის, მის პოეტურ ოსტატობაზე კი ხაზგასმითაა ნათქვამი „ლექსი მას უქეს რომელსა“.

ამიტომ კათალიკოსი, ვის სახელთანაც დაკავშირებულია ქართული მწერლობის ყველა მნიშვნელოვანი შექმნის ცდა, ქართველ მეპოქელთა შორის ადგილი მოუქნეს იოანე შავთელსაც:

თუც მამისა იოანე შავთელისა

მატიკორის ფრესკა ვარძის ეკლესიიდან (1184-1186 წწ.)

„ენტარი ესე, პიტიკოსი კაცი, მაღალ-გამომტყმელ მოძღვრებითა ბრწყინულად, სიბრძნის მოყუარე, მართალ მესილთგებში,

ლუთის მმეტყულები, შეზნინი ყოვლისა შინა,

იოანე ბრძენ, შავთელ ზედწოდებულ.

შოთა ჰსთუა მისთვის, უქესო ლექსი შავთელს,

და თამარ დიდის ისტორიათა შინა შაირთ გამომტყმელ და ნმიდად მოითხრობეს,

განწმინდა ამან სარგე უბინოებით და მისცა ღმერთსა, რომელსა ნინამ უცხვას“.

იოანე შავთელს ლიტერატურული ტრადიცია ორი გამორჩეული ძეგლით იცნობს. ესენია: „აბდულმესიანი“, ანუ „თამარისა და დავით სოსლანის ქება“ და „გელათიანი ვარძის ღმრთისმშობლისანი“. ყოველ ძეგლს შექმნილია ბასიანის ოშში ქართველთა ძლევაშობილ გამარჯვების აღსანიშნავად. რამ განაპირობა აღნიშნული გარემოება?

ცნობილია, რომ ბასიანის ოშს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ქართული სახელმწიფოს ავტორიტეტის გადარსტანად, ქართველთა მეფის – თამარის ღირსების დასაცავად. საქართველოს სამეფოს გაძლიერებამ მეტისმეტად ააღელვა მამამდასაფრის სამფლობელოები. რომის სულთანმა, რუქ ად-დინ სულეიმან მაჰმ 400 000-იანი ლაშქრით თავს დაესხა ქართველობას, რათა ერთხელ და სამუდამოდ გაენადგურებინა იგი.

ბრძოლის დანებების ნინ თამარ მეფეს ვარძისთვის მიუზღუდა, მხურვალედ ულოცია დავით სოსლანისა და ქართველთა ლაშქრის გადარჩენისთვის. შემდეგ კი ომების გამგზავრებულა, რათა თავდასერი ეფეენებმა ბრძოლის მიმდინარეობისთვის. მეფეს ამ განსაზღვრისას თან ახლდა „შავთელი, კაცი ფილოსოფოსი და რტორი, ლექსთა გამომტყმელი და მოღვაწეობათა შინა გათქმული და ევლოვის სალოსად ნიშნებული და ნინასწარმეცნიერებლობისა ღირსებული“. მემადგურ იმასაც ვგამცნობს, რომ „ამათ თანა იყვის მეფე თამარ დიდის და ღამე ლოცვითა, ფსალმუნებითა, ღამისთევითა

დაუძინებლად და ყოველთა ღამეთა დღე-ღამითა და არა დასცხვრებოდა“. ცხადია, თამარისა და იოანე შავთელის ეს სულიერი სახელოვე ბეგრად მტკნოვდა, ვიდრე მეფისა და კარის პოეტის (ან მეფისა და მეფისა) იერარქული კავშირუბრთობა.

მემადიანის მონათხრობში ერთი ეპიზოდიც იქცევს ყურადღებას. ევლოვის ლოცვის ხილვა ჰქონია: ბერი მესესულად ახლდა და ჰმა ყო: „ამა წყალობა ღმრთისა სახლსა ზედა თამარისა მონი-ნია“. ბასილი ევსიმოდვერის მატანიათა ეს ეპიზოდი გავრცობილია შემდგომი საგულისხმოდ დეტალით: „არამედ ევლოგი არავის რა გამოუცხადებ საიდუმლო თუთი, თნერთი იოანე მავთელისა. რამეთუ მას ოდენ ჟამსა, ვითარმედ ვამს ამას მოსცნა ღმერთიან ბარბარონი საძლეველად ჯელთა ქრისტიანეთასა“. იოანე შავთელს კი უთქვამს მეფისთვის: „უწყადე, შეფერი, რომელ ჯერება იხილა საღმრთა-საგონებელმან, რამა წინებლასა კეთილსა უკუბოდა“.

ქართველებმა მართლაც საარაკო გამარჯვება მოიპოვეს. ბრძოლაში განსაკუთრებულად უსახელოთა თავი დავით სოსლანს. სწორედ ამიტომ ეძღვნება ქება უპირველესად დავით სოსლანს და მასთან ერთად თამარ მეფეს (ელ. მეტრეველი).

მაგრამ ქართული მეცნიერება ერთბაშად არ მისულა ამ დასკვნამდე. აზრთა სხვადასხვაობა გამომდინარეობს ობიექტის ენობრივი განსაზღვრება. ნ. მარმა, რომელმაც დიდი აზგი დასდო იოანე შავთელსა და ჩაბრუნაძის ოდების საზღვრულ შესწავლის საქმეს და განსაზღვრა ამ ძეგლის იდეური და მატერიალი შინაარსის რაობა, აბდულმესია საპართლიანად მოიწინა ქების ობიექტის ზედწოდება (ამდ აღმუცა არაბულად ნიშნავს მესიის მონას), დაუკავშირდა დავით აღმაშენებელს, რადგან, მისი აზრით, ეს ნიშნავს და ასეთი აღმცხებული ქება შეფერვრებოდა სწორედ დავით აღმაშენებელს. შესაბამისად, ნ. მარმ ფიქრობდა, რომ ჰმა დაწერილი იყო არა თამარის თანამედროვე პოეტის, არამედ დავით აღმაშენებლის ეპოქაში მოღვაწე შავთელის მიერ.

კ. კეკელიძის აზრით, ამ სახეობო ძეგლში შექმნილია არა მხოლოდ დავით

აღმარებული, არამედ თამარ მეფეც. თხოვრებას კი უნდა ეწოდოს „დავითისა და თამარის ქება“.

მ. ნუგუშოვის მოსაზრებით, ამ ძეგლით განიხილებოდა ორი სხვადასხვა დროის თხრობები: დავით აღმაშენებლისა და თამარ მეფისა და დავით სოსლანის ქება.

საბოლოოდ ახალი მეცნიერული სიახლეებით განმტკიცდა ტრადიციული თვალსაზრისი, რომ იდებით განიხილებოდა ორი სამეფო პირი, რომლებიც ერთ-ნაირივე მრულეობრივი სიყვარულით არიან დაკავშირებული.

მაგრამ „აბდულმესიანის“ ტექსტის მიმართ მაინც წინდება კითხვა: როგორ, ხაზრებით ბოროტდებდა იმდაგვარი განადგურება ქების ობიექტისა, რომ ღამის მრულეობრივ ხდება რეალური ადრესატის ამოცანა?

კითხვაზე პასუხის გაცემად გვამართებს ჯარის სპეციფიკის გავლენა. საბოტაჟი პოეზია, რომელსაც სხვაგვარად საკარო პოეზიასაც უწოდებენ, გვხვდება ნიგნირების მქონე შრეები ხალხის ისტორიაში. საკარო პოეზიას დიდი გასასქნა მიეცა არაბთა საზღვარების ქვეყნებში. სახეობა ცერემონიალების დროს, საკარო წვეულებებზე პოეტები ღღუქვით გამოიყვანიდნენ და სადღესასწაულო იერს ანიჭებდნენ ამ შეტყუებას. მათი უპირველესი მოვალეობა პატარისა და მისი სახელმწიფოებრივი იდეოლოგიის მხარდაჭერა იყო.

სახოტო პანაგირიკული პოეზია აუცილებლად ბიზანტიზმი, განსაკუთრებით კომინის სახლის ხელისუფლებამ მოსვლის შემდეგ. სამეფო კართან დაახლოებული პოეტები განადიდებდნენ იმპერატორს, ჩამოაყრდენდნენ მის მიპერპოზიტივულ სახეს, მას მხსნელად სახავენ.

ბუნებრივად, სხვადასხვა ისტორიულ სინამდვილეში და სხვადასხვა ტრადიციის მქონე ლიტერატურაში პანაგირიკული ეპოქა სხვადასხვა იერს მიიღება. მაგრამ არაუდესპარსულ ფასიდას, ეფროპულ ფასს თუ ქართულ ქებას მსგავსი ნიმუშები აბსიათებდათ, ესენია: ქების იმოქტის ზეაღმატებული განდიდება, როგორიკლები, სათქმელის აბსტრაქტობა, ლექსითვის მწიგნობრული იერის მიჩნევა და სხვ. საბოტაჟი პოეზიის ფუნქციონალური ფიქსიონის, განაცხადების, დაბატყების მამუელი, ჩაურთების მას მეფე-სოფრეების მიმართ განსაკუთრებული მნიშვნელობის გრძნობა.

ჩვენი მწიგნობის კლასიკური ხანიდან დაღმდეგ საბოტაჟი პოეზიის ორმა ძეგლმა მოიღწია. ესენია: იოანე შათელის „აბდულმესიანი“ და ჩაბრუბაძის „თამარიანი“. მაგრამ ამ თხზულებათა იდეურ-მხატვრული სრულყოფილება ცხადყოფს, რომ მათ შეეძინა ნიშ უსწრებლად საბოტაჟი პოეზიის განვითარების გრძელი გზა.

რა მიზანს ისახავს იოანე შათელე? XII-XIII სს. ქართველი ხალხის ცხოვრებაში გამორჩეული ხანაა. ამ ეპოქის ისტორიოგრაფიაში „ოქროს ხანა“ ქნება. საქართველომ სწორად თამარ მეფის დროს მიადგინა სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური და სულიერ-კულტურული

განვითარების მწვერვალს. წვენმა ქვეყანამ იტყვია იმამად დასუსტებული ბიზანტიის როლი და ახლო აღმოსავლეთი ქრისტიანობის დამცველად, მის მიავრთ ბურჯად იქცა.

იოანე შათელე ეპოქის იდეალური გმირის სახეს ქმნის. მისი 107-პატრიოთიანი გრძელი ოდა, განყოფილი ოცამეცხვანი სახითი (ჩახრუხალუი) აიღებებს დავითის როლს: თამარ მეფესა და დავით სოსლანს, მართალია მაგიული, როგორც ბასიანის ომის მოთავრ გმირზე – დავით სოსლანზე კითვება, მაგრამ ქართველ გვირგვინისათა ერთობლივი, შეთანხმებული მოღვაწეობა ავტორისთვის ავითრებულ უმრტრტ მოთაგრის წყარია.

იოანე შათელე მეფეთა სულიერი და ფიზიკური სრულყოფილების, მათი სიქველის, სიბრძნის, სულგრძელობის, შეუგურობის, სიმტკიცის და ყველა სხვა საინთერესო შესაქმნაბად თამაშად გადამატებას ეროვნულ და სარწმუნოებრივ საზღვარებს, რეალურსა და ისტორიულ ჯგერებზე, შერჩას მიავრბობს თამარის ციქსამდე შექმნილ სულიერ, კულტურულ თუ მატერიალურ ფასულებებს, მოიპოვებებს ასტრალურსა თუ მეცნიერულ სიმბოლურს, ძირფას თვლებს და ყველაფერს ერთ იდეას უქვემდებარებს – მექმნას სახელე დავითისსონი მეფეებისა, თუმცა ისიც იცის, რომ მიზნის მიწნევა შეუძლებელია. ავტორი დასაბარებლად მოუძებნის ათეულ ბრძენს (იგულისხმებოთ ათენიელი ფილოსოფოსები), მაგრამ თი შეძლებს ღირსეულად შეამოს თამარი, კრისტ, ალაბს, მაღრიბს, ეგვიპტეს, მამრიყს, ჩინეთ-მარჩეთს, თარმის ქებულს? პოეტ რიტორიკული კითხვასაც დასაქნა.

„ქე ადამისი, მსგავსად ამისი, ვისცა ეხილონ, მამცნონ, სად არი? დღერთმან სამოთხით მოგვცა სამოთხით“

ეთერ ბრწყინვალე, შვეტირ სადარი? აღმოსავლეთი და დასავლეთი, სამხრით ჩრდილომდის პპირი, სად არი

ზესკენლ-ქვესკენლ და გარესკენლით,

უკანასკნელი უფსკრული სადარი?“

დავითის შესაქმნაბად ცოდნა არ ეყოფა ზირაფ, კრონის, ძენისა და ენის, და ვითი ზომ აღმატებულია თვით უთრუხუ, საამზე, ზალაზე, სადომსა და თურზე, როსტომზე... მის საიდებლად ვერაფერს ახალს იტყვან ბიბლიური ნიგნებიც კი.

იოანე შათელის გონებრივი თვალსაზრისი თამარის სიბრძნისა და განსაჯეულობის საიდებლად ელნერ-ფილოსოფიური და პატრისტოკულ-თეოლოგიური მოძღვრების უდიდესი ავტორიტეტების სახლებსაც გადასდებდა. ზოლი თვით ფილოსოფოსი, ბრძენი და მოგვნი, პოეტის რწმენით, თამარს პერსპაქტივითა (პრისტოტელიანთა) სკოლის მეუფედ მიიჩნევდა.

იოანე შათელის ცოდნა-განსაჯეულობის მასშტაბები უსაზღვროა, მისი პოეტური ხედვის სფეროთივე – მისი საცვიფრებელი, საიდან იღებს ყოველივე ეს სათავს?

ქართველ მედიეისტთა ნაშრომებში მკაფიოდ ჩამოყალიბდა თვალსაზრისი, რომ XI-XII სს-ში ქართულ კულტურაში თავი იჩინა ახალმა მძლავრმა ტენდენციამ – ელიზიოთილიზმი, როგორც კულტურულ-მა ორენტიკაბად ბიზანტიკაში მომხიარე სააზრეო პრეცედენტზე. ეს კი ნიშნავდა ბიზანტიური კულტურის შინაარსობრივი (თეოლოგიურ-ფილოსოფიური) და ფორმობრივი (ენობრივ-სტილისტური, ტრანსმორფიკური და თეორიული) სი-ახლებლის ათვისებას (ქ. ზუგრაძეძე), რაც, უპირველეს ყოვლისა, გულისხმობდა დამოკიდებულების განსაზღვრას თვით ბიზანტიურ ლიტერატურაში აღრიდებულ ნაშრომული კატეგორიას – რწმენისა და ცოდნის ურთიერთმიმართების შესახებ, ელნური განაჯეულის მნიშვნელობის შესახებ. ბიზანტიური კულტურის კორიფეები ეთიჯერებოდნენ რელიგიურ ელნურობას, მაგრამ დადებითად უსურებდნენ და თვისებდნენ ელნური კულტურის მიღ-ეცებას.

ცოდნისა და რწმენის ურთიერთ-მიმართების საკითხი განსაკუთრებით აქტუალური გახდა ბიზანტიური ლიტერატურის, ე. წ. მაგლოზი და კომენური რწმენისას პეტრეობის (IX-XI სს) და XI-XII სს-ის მიჯნაზე. მნიშვნელოვანია, რომ ჩვენზე ელნურიკაში მიმართულ-მა ჩამოყალიბებულ სახეს იღებს სწორედ XI ს-დან, ლამის კომენური რწმენისას პარალელურად, ამ პროცესს ინტენსიურ ხასიათს ანიჭებს ფერე მცირე, დას-რეწმენის სახეს, ეს იგი არის ეყალიბ-ულისა და იოანე პეტრინის შემოქმედებით პრეტექსტი მოიღვს.

საქართველოში ელნურიკაში ნიშნავს ელიზიოთი განაჯეულებისათი თვისებ-დადებ ახალ ინტერესს, რაც სასული-ერო და საერო ცოდნის შეთანხმებასაც გულისხმობს. ამასთანავე, ფილოსოფია უპირიზოდ მოიაზრება როგორც დავით-სიქველების მიხედვით. აქედან გამომ-დინარე, „გარეშე“ სიბრძნის გამოყენება სრულიადაც არ ნიშნავს საღვთისმე-ტყეულო ტრადიციებიდან გადახვევას.

აღნიშნული პერიოდის ბიზანტიურ კულტურაში თავი იჩინა კიდევ ერთმა ტენდენციამ, რომელიც ჯერ კიდევ ელი-ზიური კულტურის ნიაღში გამოიყვავთ. მხედველობაში მავსს ნეოპლატონიკის იამბლიკოსის უჩვეულო დოგმატი: ყველა ანთოსავლელი და ბრძენი ბრძენი, მოგვი, აღმოცენილელი, პოეტი და ფილოსოფო-სი, ვინც ლიბალიზმით ნეოპლატონიკითა მიერ აღიარებულ პანთეონს შეადგენდა, ყველა ღრმით ღაღადებდა ერისა და იმ-ავს უძველეს და შეურყენელ დოქტრინას, რომელიც სწორად უნდა გაიარო, რათა დარწმუნდნ მის ერთობაშია. როგორც სპეციალისტები შენიშნავენ, იამბლიკოსის ამ დოგმატს მეტი თუ ნაკლები კატე-გორიკულიზმი აღიარებდა IV-VI სს-თა ნარმართი ნეოპლატონიკოსებიც. მეტიც შეიძლება ითქვას, ათასი წლის შემდეგ დასავლური რწმენისას ნარმოდგენე-ლები, მაგალითად, მარსელი ფირონი და პიო დელა მონადანე, უბრუნებდნენ ამ დოგმატს და მასში მოიაზრებენ კაბალის მისტეკასაც (ს. ავერინცევი).

მიტელ სქედისმა, ბიზანტიური კულტურის ერთ-ერთმა უთვალსაზრისომა წარმომადგენელმა თავის მხრივ განაცხადა: ელენური სიბრძნის შესანახად მიემართ ფილოსოფიებს. ერთი მაგზად მივრჩივარ, უარეს უკეთესთან, ის კი არისტოტელესთან და პლატონთან... შემდეგ თითქმის შევკარი წრე და მივედი პლატონთან, პოეზიკოსთან, იამბოქოსთან, გავაგრძელე გზა, და როგორც დიდ ნაყოფს მივყავი, ლეზა ჩავეშე შეუდარებელ მარტოვანთან.

ოიანე პეტრიტი, მარგარის აკადემიაში განსწავლული ფილოსოფოსი და ლევის მეტყველი, პოეტულ დადილობის თხოვნებითა ქართულ ენაზე მთარგმნელი და მთარგმნებელი კი იტყვი: ქვემოთ იტყვა სხვადასხვა დროს „სულსა მიერ ნიშნისა“ ეუნებება ხოლმე კაცობრიობას, როგორც აბრამის, დავით ნინას-წარმცხველის და პავლე მოციქულის მიერ, ისე „ქალაქეულია და ქალაქი ელენითა მიერ, ხოლო ამ ცალკეულად მდგომ „ყოლილს“ შემკრულ „ლოდად“ გამოწმინდა ქრისტე“.

ბუნებრივია, წინარეკრისტიანული კულტურებისაში აღნიშნული დამოკიდებულება თავისთავად ყმინდა ნაყოფიერი ნიდაც სამატრულ აზროვნებაში მსოფლიო-კულტურულ ფასეულობათა შემოსაჭრელად, მითოსურ-ლეგენდარული საბე-ბისათვის კარის ფართოდ გაშასხნელად. ასეც მოხდა. ქართველ მესმანებელს, მეცხოვრებელს, თვით რუსთაველი სრულ თავისუფლებას იჩენდა შემოქმედებითი მოღვაწეობისას. თუმცა ყოველთვის უნდა გვახსოვდეს, რომ ამ ფასეულობათა იერარქიაში მათთვის სათავეში დგას სამსოფლიო ერთობისა ღმერთი. იოანე განთავისაფლებს დავით სოსლანი უპირველესად „ქრისტეს მხედრანია“, „მხედარია ღმრთისა სამხატვროისა“, „მადლის პურია“, „სიბრძნის საფურცია“, „სურნელთა წინდა სამიზნე ქურჭლის მსგავსა“, „მარიაშის ნიღვდომილი ქვეყნის მფევე“, „მეფარის სვეტია“, „სულის ზღუდე“, „საჯოლა წელისა ცხოველისა“, აგარინთა ცეცხლის მომდებელი, ყოველი მოძალადეთა გამძლეობა, მრწამსივე სახელთა, მას გორაკსლანი და დათიანთი დრომა მოუღვდის, ის მფარველია მიწელი ქრისტიანული სამყაროსა.

თამარ მეფე კი თვით ღმერთთან, ყოველთა მხედველმა, მოუნდომელმა, დაუსაბამო, სამების ერთმა ნაოლმა, მამა ღმერთის ნიჭმა, სული ნიშნის სასწაულმა, ძე ღმერთის თანსარდალმა გასაზღვრელმა დაბადე დღის ციკრად, მზის მითხდა, ცის ვარსკვლავად. იოანე შავთელს, თამარის ლევაბერევი ბუნებით აღეცხებულს, ლევაბერევი ეპითეტებით ლტამკობს მას:

„თელია ხარ ბრძამთა, თვით მზრდელი ყრამთა,

მშვირთა პური, უსახლთ სართული, მამა ბოლთა, მსაველი ქვეყთა, მოუღვთ სამოსლად მოიჭრებელი, მოხუცებულთა, შრომით რებულია სიმტკიცის კვერთხად მისაყვდენი-ბელი“

„აბდუმესიანი“ სამგლოვიარო ოდით

სრულდება. ის ბასიანის ომის მთავარი გმირის, დავით სოსლანის გარდაცვალებით (დავითი ბასიანს გამარჯვების შემდეგ მალე გარდაცვლილა) გამოწვეულ გლოვას გამოხატავს. აქ ქართველ მეზობელ თითქმის ბიბლიურ-ეპიგრაფულ სამყაროთი იზღუდება. უკვე ქების დამამთავრებელ სტროფებში კაცის შესესის ბიბლიურ თხრობას შემოიტანს. საუბრობს პირელციფდება გოდოს მენებაზე, ქრისტეს ფერისცვალებაზე, ენებაზე, მეორედ მოსვლაზე, განკითხვაზე, ქრისტეს სასძლელ (სასუფეველზე). იოანე შავთელის რწმენით, სწორედ რომ ამ სასუფეველში დამკვიდრება ელის ქართულთა მეფეს, შუქთა მეფენ, ყველა სათნოებრივ შემკულ დავით სოსლანს.

თამარის ეპოქის მეზობელთა მიზანია ქართული მესიანისმის იდეის გამოკვეთა, ქართული საბელმწიფოს და მისი მსესენის კაცობრიობის მხსნელად დასახვა. იოანე შავთელი, მთავრებელი ამ იდეალებით, კიდევ უფრო შორს მიდის, „მეორე იერუსალიმად“ და „ახალ ათიანად“ წიღებულ გელათს „ახალ რომად“ აცხადებს:

„ახალი რომი, შენთვის თქვეს, რომი უფროს იქმნეს მყოფთა ყოველთა“.

გვლით კი გამოხატულება სანრძნო-ნოტიოვი, კულტურულ-მეცნიერული და პოლიტიკური ძლიერებისა. ხოლო რასაც იოანე შავთელი იტყვის გელათზე, მთელ ქართველთაზე ვრცელდება. პოეტის რწმენით, საქართველომ უნდა შეიპყროს მისია, რამელიც მანამდე ზიანების იმ-პრაციას – „მეორე რომს“ ეკისრებოდა (რ. სირაძე). ასეთი იდეა მხოლოდ თამარის ეპოქაში შეიძლებოდა დაბადებულიყო. ამ იდეას მხოლოდ აღნიშნული ეპოქაში შეიძლებოდა ფართო შესხმობა. მეზობელ პოეტმა პოეტის მეშვეობით გამოხატა ეპოქის სულისკვეთება.

იოანე შავთელი, როგორც უკვე ითქვა, ბასიანის გამარჯვების უღდვის ჰიმნს – „გალობალი ვარძიას ღმრთისმშობლისანი“, რომელიც რთული პოეტური საზომითაა გამართული. საგალობლის კიდურწერლობა (ეკრისტიკა) თავის მხრივ ღაღადებს: „შესთა დღეებისა აღმატებულთა და ანგლოზთა და კაცთა დიდებად შენდა, ვითარ მოიბას და ქალწულებისა მუცაერთებელი, ყოვლად მნიშაო ღმრთისმშობლო, ვარძიას მოსახელესა ტაძარსა შენსა შინა მგალობელი ვინმე შენი მაცხოვრე და მწყემს მე სულიერისა მამა ღმრთისაგან“.

კიდურწერლობა მიგვანიშნებს, რომ საგალობელი მეზობელთა ლევისმშობლის სახელობითა და ლევისმშობლისა სახელობის ტაძარში („ტაძარსა შინა მგალობელს“), ვარძიას ეს გასაცხიკავა. ვარძია, რომლის სამონასტრო ანამბლი აუხორციელს თამარის მეფობის ხანაში, ვარძია, სადაც თამარის მითითებით გამოკვეთეს ლევისმშობლის მიძინების დღი დარბაზულ ტაძარი, ვარძია, რომელიც მთელი საქართველოს უდიდეს სასოციალუ გზად და ბოლოს, ვარძია, სადაც თამარ მეფე ლევისმშობლის ხატის წინაშე მხურვალედ ლოცულობდა ქართველთა ლაშქრის გამარჯვებისათვის,

ქართველობას მადლიერების გრძნობის გამოხატულებად უზიარებს. ეს მისია თავის თავზე აიღო იოანე შავთელმა და მისთვის მისაღებად შეარჩია „საქართველო მწერლობის ფართა შორსი ამისთვის ყველაზე შესაფერისი – კანონი, საგალობალი და მისი მეშვეობით წარმოადგება ღმრთისმშობლისა და ლევის საიდუმლო“.

„საგალობლთა ამათ შესხმობა მიერ ადიდებს სული ჩემი შენგან მობლასა,

გალობს ტაძარი შენი, ყოვლად უზრუნელი,

ადამის წანაო და ევას აღდგომო, წიხად მომადელ შენდობა გამოითქუმელს“.

იოანე შავთელი არ ღალატობს სასულიერო პოეტის ძირითად ესთეტიკურ პრინციპს და ესწრაფვის სინამდვილის განსხვავებით, ანტიკლამორების გზით კონკრეტულში, დრო-სივრცით შემოსაზღვრულსა და საგნობრივად გამოკვეთის მარადილად და ქვეშეობრივ ფასეულობებზე, რეალობაში აღმონიშნის საღვთისმეტყველ შესაბამისობებზე. საამისად ის იყენებს უმდიდრეს საგანაწარს ბიბლიურ სახე-სიმბოლოებსა და მიზანსაც დიდი წარმართებით ადრესტ. ქართველთა გამარჯვება ურუჯულოდურ არის სიკეთისა და ბოროტების კოსმოსური დამარცხების ერთი გამოვლენა. საგალობელში ყველა მოვლენა გამოქვეყნდება ბიბლიურ თეოლოგიის ფონზე; ადამიანის (ევას) ცოდვით დაცემიანად ქრისტესმეორე „ახალი გზის“ დასაბამად.

გამოითქვა ერთი სინტერესო მისაზრებაც: იოანე შავთელის ეს საგალობელი თამარის განდიდებასაც გულისხმობს. თამარის სახეზე ჩანს არა მხოლოდ ნაწარმოების ქვეტექსტში, არამედ მისავე კონკრეტულ რეალულობა (რ. სირაძე). ამ თვალსაზრისი მზარს უმატებთ ამავე ეპოქაში გამოკვეთილი ტენდენცია: ღმრთისმშობლის განდიდებით, აგრეთვე ნი. ნიონს ღვანდის წარმოჩენით მეფობს თამარის, ვითარცა ქალის, მეფობის აპოლოგია და შესაბამისად მის მეფობის კანონზომიერებისა და ქართველთა ურის საზეპუროდ აღიარება. ასეთი მიზანდასახულობა იკვეთება და, საგალობლად, ნიკოლეზ გულაბერძნისის თხოვნულობა – „საკითხავი სურტიკის ცხოველთა, კურთისა სასულიოთა და კათოლიკე ეკლესიისა“ (ნ. სულაძე).

იოანე შავთელის საგალობელი კიდევ ერთი სახალ იქცევს ყურადღებას: ძველის სახისმეცხველებთან ბიბლიური სიმბოლოების გვერდით გამოკრისის ანტიკური შინაარსის შემცველი სახე-ბიცი („სულმშანი მძღოლობა მოგუენიჭა, ლახური მჭამთა და ფარები შეიჭეზა, ირემთა სრბითა განსტყეპილს ტყეთა ფრენი, ტენიქველთა ალი აღდგა ურწმა, მისხეთ დემეხურეს საყდართათ ურწმუნო“). ჩანს, იოანე შავთელი, როგორც პიშიორავით, განიცდის ერთგვარ გაუღენას იოანე შავთელისას, როგორც მესტებელს. მთავარი კი ისაა, რომ პოეტს სასულიერო და საერო ნაკავთა შუამუშეობით შემოქმედებითი მოღვაწეობის ახალ პერსპექტივებს სახავს.

ლირსნი ოქრომქანდაკებელნი ბეჟა და ბეშქენ ოზიზარები

ანისი ხატი, მოჭედულია ბეჟა ოზიზარის მიერ (XII-XIII სს.).

ქართული ხელოვნების ისტორიის განვითარების გზაზე ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ქედურობას. ქედური ხატები შუა საუკუნეების ქართული ხელოვნების ერთ-ერთი გავლენიანი ნაწილია. ისინი, გარდა მათი უმთავრესი – რელიგიური დანიშნულებისა, არქიტექტურას, ფერწერასა და ქანდაკებასთან ერთად ქართული ქრისტიანული ხელოვნების საერთო სურათს ქმნიან.

ქართულ ოქრომჭედლობას საკმაოდ ერცელი, რთული და მრავალფეროვანი ისტორია აქვს. მისი ნიმუშები თავისი მაღალმახტვრული ღირსებებით გამოირჩევა. რამდენიმე მათგანი კი მსოფლიო შედევრების რანგში შეგვიძლია განვიხილოთ. ქართული ოქრომჭედლობა ეტაპობრივად მიჰყვება შუა საუკუნეების ქართული ხელოვნების ისტორიის განვითარების გზას და მკაფიოდ ასახავს მისი ევოლუციის სხვადასხვა საფეხურს.

შუა საუკუნეების საქართველოში ოქრომჭედლობის რამდენიმე სტილი შეიმჩნევა. ოპიზის, ტბეთისა და გელათის საოქრომჭედლო სკოლებმა გარკვეულად დამოუკიდებელი მოხუშენტირის სახე შეიმუშავეს ხელოვნებაში. ქართული ოქრომჭედლობის ნიმუშები არაფრთი ჩამოუვარდებოდა ბიზანტიურს, ბევრი მათგანი კი მნიშვნელოვან ადგილს იჭერს მსოფლიო მასშტაბითაც.

ქართული ქედური ხელოვნების მრავალფეროვნებას მისი ლუწკიური დანიშნულებაც განაპირობებს. გარდა ხატებისა, შემონახულია ქედურობის

ბრწყინვალე ნიმუშები – საწინამძღვრო და საკურთხელოსნოა ჯერების, ბარძიშების, სამწეროლებების სახით. ადრექრისტიანული პერიოდის ქართული ქედურობის ნიმუშები, სამუხაროლ, ჩვენამდე არ არის შემორჩენილი, იმის გათვალისწინებით, რომ შემდგომ ხანაში მაღალი დონის ქედურობის ნიმუშებთან გვექვს საქმე, სავარაუდოა, რომ ამ ხელოვნებას ნინ უსწრებდა გარკვეული მოსამზადებელი პერიოდი, არსებობდა სხვადასხვა სკოლა, სადაც იქმნებოდა დიდი რაოდენობით ქედური ხელოვნების ნიმუშები.

ქართული ქედურობის ჩვენამდე შემორჩენილი პირველი, ყველაზე მნიშვნელოვანი ძეგლი VIII-IX სს-ით დათარიღებული ზარზმის ფერისცვალების ხატია.

საქართველოში ხატების სამი ძირითადი ტიპი გვხვდება: 1. ფერწერული ხატები (ისი დედაზე საღვთაეტი შესრულებული), 2. ქედური ხატები (ხეზე გადაკრული ვერცხლის ან ოქროს ქედური ფირფიტა), 3. კომბინირებული ხატები (სახე და ხელები ფერწერულია, სხეული და ჩარჩო მოჭედილი). მე-14 სს-ის ტიპის – კომბინირებული ხატების რიცხი ნიმუშებით ფერწერა და ქედურობა თანადროულია, ზოგჯერ კი სხვადასხვა საუკუნეშია შესრულებული, ანუ ფერწერული ხატი უფრო გვიან არის მოჭედილი.

ქართული ქედურობა მხატვრული განვითარების სხვადასხვა ეტაპს გადის. თავდაპირველ ნიმუშებში გამოხატულება მკვეთრად გრაფიკულია. თანდათანობით ფორმები მეტ

ოპიზ მხატვრული, ბერის სახარება (XII ს.).

სახელის ლეონამბარდის სატი (XIII ს.)

პლასტიკურობას იძენს და მიუხედავად საკმაოდ დაბალი რელიეფისა, მიისწრაფვის მოცულობითი გამომსახველობისაკენ. ამას მოჰყვება ე. წ. სკულპტურული არქაიკის ეტაპი – საერთო მოცულობითობის გამოვლენა, ერთიანი, დაუნაწევრებელი, პლასტიკურობის მოკლებული ფორმები. ქართული ოქრომჭედლობა ძალიან სწრაფად ვითარდებოდა და XI ს-ში უკვე თავისი განვითარების უმაღლეს დონეს მიაღწია. დახვეწილი რელიეფი, სკულპტურულობა, პლასტიკური დამუშავება, მკაფიო კომპოზიციური აგება, დეკორატიულობა – ეს ის ძირითადი ნიშნებია, რომლებიც დამახასიათებელია ამ პერიოდის მხატვრული ქედურობის ძეგლებისათვის. ეს პერიოდი, გარდა მაღალი მხატვრული დონისა, ძეგლების სიმრავლითაც გამოირჩევა. ეს იყო მხატვრული ძიებებისა და შემოქმედებითი აქტივობის ხანა.

ცალკე შეიძლება აღვნიშნოთ ქართული ქედური ხატების დეკორატიული ხასიათი. ჯერ კიდევ ადრეული პერიოდის ძეგლები დეკორატიული ხელოვნების შესანიშნავ ნიმუშებს გვაძლევს. თუმცა, რა თქმა უნდა, არის განსხვავებაც. გამოიმდინარე ეპოქის მოთხოვნებიდან და მხატვრული სტი-

ლის მუდმივი ძიებების პროცესიდან, იცვლება მხატვრული ნამუშევრის ფორმა და სახე. ასე მაგალითად, ხატის საერთო ალქმისას, მის დეკორს სრულიად განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება. მაგრამ თუ X-XI სს-ში დეკორატიული ორნამენტები ხატის შემადგენელი, დამხმარე ნაწილი იყო, მხატვარს კი უფრო ფიგურის რელიეფური, სკულპტურულ-პლასტიკური დამუშავება აინტერესებდა, XII ს-დან ეს სურათი მთლიანად იცვლება. ამ პერიოდში ძალიან ძლიერია დეკორატიულ-ორნამენტული ტენდენციები, რომლებიც მთლიანად ძეგლის მხატვრულ ეფექტს განსაზღვრავს. XII სის ქედურ ხატებში მიმდინარეობს წინა პერიოდის გეომეტრიული ხასიათისა და ფორმის ტრადიციის გაგრძელება და გადამუშავება. აღინიშნება დეკორატიული აგების მკაფიო ტექტონიკა და ორნამენტის მრავალფეროვნება.

ამ პერიოდის ორი ოსტატის სახელი შემოგვინახა ისტორიამ – ბექა და ბემშენ ოპიზარები. წარმოშობით და მოღვაწეობით ისინი ოპიზასთან იყვნენ დაკავშირებული. სავარაუდოდ, კლარჯეთში ოქრომჭედლობის სკოლაც უნდა ყოფილიყო.

ბექა და ბემშენ ოპიზარების

ბიოგრაფიული ცნობები ჩვენთვის თითქმის უცნობია. ვიცით, რომ ბემშენ ოპიზარი ასაკით ბექაზე უფროსი იყო. შემორჩენილია მისი ერთადერთი ნამუშევარი – ბერთის სახარების ევრცხლად ყდის მოჭედულობა. ეს სახარება დიდ ხნის მანძილზე გელათის მონასტერში ინახებოდა, ამჟამად კი დაცულია საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში. ყდის ერთ მხარეს გამოსახულია „ჯვარცმის“, მეორე მხარეს კი „ვედრების“ კომპოზიციები. კუთხეები და არმები მოჭეურობებულია. „ჯვარცმის“ კომპოზიციის მხარეს ორნამენტსა და გამოსახულებებს შორის არსებული ინტერვალები ძვირფასი ქვებისათვის იყო განკუთვნილი. „ვედრების“ მხარეს კი ეს მანძილები წარწერებით არის შევსებული. კომპოზიციამ განსაკუთრებით მეტყველება ტახტზე მჯდომი ქრისტეს მსღაფრი ფეკორა. ქრისტეს სამოსის დრამატიკა, ტახტის დეკორატიული ჩუქურთმები, არმიების ორნამენტაცია ბემშენ ოპიზარის ოსტატობაზე მეტყველებს. ეს მოჭედულობა ერთგვარად იმპორტის ბექა ოპიზარის მიერ მოჭედდო ნყაროსთავის სახარების ყდის ვარიაციებს. ორივეში გარდა ორნამენტული მოტივებისა, გამოყენებულია დეკორატიულად მესრულშ-

ბული წარწერა და ძვირფასი ქვები. ბექენ ოპიზარი ნიგნის მეორე მხარეს ორნამენტული მოზაიკების ნაწილებს ერთმანეთთან აკავშირებს წაგრძელებული ფორმის ფიგურებით.

ბექა ოპიზარი XII ს-ის II ნახევრისა და XIII ს-ის დასაწყისის ოქრომჭედელი იყო. ბექას მხოლოდ ორმა ნაშუაგვარმა მოაღწია ჩვენამდე: ანანის ხატის ჩარჩოსა და წყაროს თავის სახარების ყდის მოჭედულობამ. წყაროს თავის სახარების ყდის ერთ მხარეს ვერცხლის მოჭედულობაზე „ვედრების“ კომპოზიციაა გამოსახული, მეორეზე კი – „ჯვარცმის“. გულუფონზე ფიგურები და კუთხეების მცენარეული ორნამენტი მალალი რელიეფითაა გადმოცემული. ტახტზე მუდმივ ქრისტეს თავთან და ფეხებთან მოჭედულობის საერთო კომპოზიციასთან მერწყმული, ჩარჩომჭედებული რელიეფური ასომთავრული წარწერებია, რომელთა მიხედვით წყაროს თავის სახარების დამკვეთია („... წერით და მოჭედით“) ტბეთის ეპისკოპოსი იოანე მტკვარი. მაცხოვრისა და ღვთისმშობლის გამოსახულებათა შორის კი ასეთი წარწერაა: „ქრისტე, შეიწყალე ღოროშაძედი ბექაი ოპიზარი“. ხელნაწერის ერთ-ერთი მინაწერის თანახმად, ეს სახარება გადაიწერა 1195 წელს. საფარადოდ, ყდის მოჭედვის თარიღიც იგივე ან მომდევნო წლის უნდა იყოს.

სახელგანთქმული ანანის ხატის მოჭრული ვერცხლის ჩარჩოს მოჭედულობა თამარ მეფის ბრძანებით ანანის ეპისკოპოსის, პიმნოვრავ იოანე აწიქელის, რკინაელის შეკვეთით შესრულდა. ტახტე გაკეთებულ წარწერაში ნათქვამია: „... ბრძანებითა და ნიჭითაა ბრძანებითა ღმერთივე გვირგვინისა დადიას დედოფლისა თამარისათა, მე იოანე აწიქელმან რკინაელმან ხელეყავ სამწიგნოსა, ამის ხატისა პატრიოთ მოქედად მფარველმცა არს მეფობისა მათისა აჟა და საუკუნესა მოქედად ხელითა ბექასითა, ქრისტე შეიწყალე...“ ხატის ჩარჩო შემკულია „ვედრების“ კომპოზიციით. მარჯვნივ და მარცხნივ ვერტიკალური არმიების შუაში მოთავსებულია მალალი რელიეფით შესრულებული ღვთისმშობლისა და იოანე ნათლისმცემლის შილაინი, ოდნავ წაგრძელებული ფიგურები. ორი ზედა კუთხე მიქელ და გაბრიელ მთავარანგელოზებს უჭირავთ, ხოლო მათ შორის, ცენტრში, სადაროს ალფეგორიული გამოსახულებაა – სამეფო ტახტი ზედ აღმართული ჯვრით. ქვემო არმიის კუთხეებში შესაბამისად პეტრე და პავლე მოციქულები და იოანე მახარებლის გამოსახულებებია. ბექა ოპიზარის შესრულებულია აგრეთვე ანანის სახარების ყდის მოჭედულობა, რომელსაც, სამწუხაროდ, ჩვენამდე არ მოუღწევია. 1895 წელს, როდესაც ექვთიმე თაყაიშვილმა პირველად ნახა ანანის სახარება ნალკის რაიონის სოფელ წინწარში, მას მხოლოდ ხის ყდა ჰქონდა. ძირითადი მორთულობა

ალარ არსებობდა. სახარების ხელნაწერის ბოლოს დართულ ანდერძში ნათქვამია, რომ სოფრომ მნიგნობარმა ნიგნის ყდა მოაჭედინა „... ღმერთმა მიერ კურთხეულსა ღვთისა ოქროს მჭედაკებულსა ბექასა“.

ბექა ოპიზარის მიერ შესრულებული ორნამენტული მოჭედები XI ს-ის ქედური ძეგლების დეკორს გვახსენებს და მისი ერთგვარი ვარიაციებია. ამავე დროს ოსტატის ინდივიდუალობას არ კარგავს. მისი დეკორის თითოეული რგოლი გეომეტრიულად მკაფიოდაა აგებული. ორნამენტის ნახტბის ხაზები რბილად გადადის ერთმანეთში ერთი ფოთლიდან მეორეზე. შეერთების ადგილას ღეროებია გამოყვანებული. თუმცა, საბოლოო ჯამში, ეს არ ქმნის დინამიკურობის განცდას. გამოსახულება უძრავი და სტატუარული. შიგადმი ჩართული ფიგურები და ნახევარფიგურები შედარებით პირობითი ხასიათისაა.

ბექა ოპიზარის ნაშუაგვარზე დამახასიათებელია ქართული ოქრომჭედულობის განვითარების იმ ეტაპისთვის, როდესაც დეკორატიულმა ტენდენციებმა განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა.

ბექა და ბექენ ოპიზარებმა თავისი საპატიო წელიწადი შეიტანეს ქართული ოქრომჭედულობის განვითარების საქმეში. რაც მთავარია, ისინი არიან იმ მცირე ქართველ ოსტატთა შორის, რომელთა სახელები ისტორიამ თაობებს შემოუნახა.

წყაროსთვის სახარება.
ბექა ოპიზარის მიერ მოჭედული
ყდის ქვედა ფრთა (1195 წ.).

တ: ၆၆၆၆၆၆ :

[illegible]

၇၁၆: ၁၁
၇၁၇: ၁၁

ms: 2965

ს: მღვ. ზეთა: შიგნა

fu

30

5

10

8:00

10

33

၁၇၀

33

3

2

九

三

25

32

15

21 2

3

[illegible][illegible]

ქამი
მნელბედობისა

18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852

228

ბული აზრის დასაცავად ბრძოლა. ისიც საინტერესოა, რომ ახალი ხანი (ყაენი), მართალია, ზურულტაიზე უნდა აერჩიათ, მაგრამ გადაწყვეტი ფაქტორი ყრილობის მონაწილეთა სურვილი კი არ გახლდათ, არამედ კანდიდატის მომხრეთა რაოდენობა და ძლიერება. ვითარება ყრილობამდევე ნათელი იყო, თვით ზურულტაიზე კი ფორმალურად აღკვედნენ დასტურს და ხალხიანე მოკლათებულ ყაენს მლოცვის ნიშნად რამდენჯერმე აისროდნენ პაერში.

XIII ს-ის დამდეგისათვის მონღოლთა ძირითადი სანარმოო საშუალება – საძოვრები – ზელში ჩაიგდო მომთაბარე არისტოკრატებმა. წარწინებულენი აწინაღობდნენ საძოვრებს, შესაბამისად, რიგითი მონღოლებიც მათ ემორჩილებოდნენ, ვისაც საძოვრები ჰქონდა, იძულებული ხდებოდნენ, ემსყემსათ დაწინაურებული ფენის ჯოგები, ნადირობისას მარეკებად გამოსულიყვნენ და სხვ.

რელიგიური რწმენის თვალსაზრისით, ტყის მონღოლები შამანიზმით იყვნენ; სტეპის მონღოლები, მართალია, შამანიზმის (ტერმინი „შამანი“ აღებული უნდა იყოს ტუნგუსურ-მანჯურული ენებიდან, რომლითაც აღინიშნებოდა სულებთან ურთიერთობის შემძლე ადამიანი) გავლენას განიცდიდნენ, მაგრამ უწინარესად მაინც ზეცას აღმერთებდნენ. ორივე ჯგუფში გავრცელებული იყო ცეცხლის კულტი, ჰყავდათ ტრეტყური ცხოველები, მოქმედებდა ტაბუ.

მონღოლთა ფეოდალური იმპერიის

დამაარსებლად ითვლება ჩინგიზ-ყაენი, გაყაენებამდე თემუჩინი (1167-1227 წწ.).

ფეოდალ-ბოღდოხის სამანზე, მდინარე ონონზე დაბადებული, ბორჯიგინთა გვარის წარმომადგენელი თემუჩინი, საფურცელები, მათ რიცხვს მიკუთვნებოდა, ვისაც სულს უმღერედა მონღოლთა გვაროვნული თემის დისციპლინა: ფაქტობრივი ძალაუფლება უზუცესების პრივილეგია იყო, სხვები კი, დამსახურებისა და მიუხედავად, მგორეხარისხიანი მდგომარეობით უნდა დაკმაყოფილებულიყვნენ. ეს მეურთიგებელი, კერძო რანდები ვერ ეგუბადნენ დამცირებასა და უმჭიმედობას, ტოვებდნენ მშობლიურ თემს და ე.წ. „გრძელი ნების ადამიანები“, ანუ თავისუფლები ხდებოდნენ.

თემუჩინმა ზელის უფლებისათვის ბრძოლაში მთავარი მეტოქენი დამარცხა, ვრცელი მიწა-წყალი დაიპყრო და მასზე მოსახლე გვარტომთა მეთაური გახდა. ახალი სახელიც უწოდეს – „დენგიზ“ (თანამედროვე თურქულში დენიზ), რაც „ზღვას“ ნიშნავს, იგი, ალბათ, მეტაფორულად უნდა გავიგოთ – „ზღვასაგით უსაზღვრო“. არსებობს სხვა მოსაზრებებიც: ჩინურად სიტყვა „ჩიენ“ მართლს, ქვეშარიტს შეესაბამება და ჩინგიზ-ხანიც „ქვეშარიტ მმართველად“ უნდა ვიგულისხმოთ; იირატებისა და ყალმუხების ენაზე სიტყვა „ჩინგი“ „ძლიერსაც“ უნდა ნიშნავდეს და ა. შ. როგორც უნდა განიმარტებოდეს სახელი „ჩინგიზი“, მისი

თემუჩინისთვის მინიჭების სიმბოლოური მნიშვნელობა სავესებით ნათელია.

ქვეყნის მიგნით ჩინგიზმა ტომები გააერთიანა, გამოაქვეყნა თავისი ენა (დადგენილება), ჯარის ორგანიზაციის ახალი წესი შემოიღო; გვარის მიხედვით დანაწილების ადრინდელ ჩვეულებას აღრიცხვავა და მყარებული მოდუსი დაუპირისპირა და მონღოლური ტომები სამეფრო-ადმინისტრაციულ ერთეულებად დაყო.

ჩინგიზ-ყაენის საგარეო პოლიტიკის მთავარი ღერძი დაპყრობითი ომები გახლდათ. ამის საფუძველი მეურნეობის თავისებურებებშიც უნდა ვეძიოთ: მეურნეობის მთავარი დარგი – მეჯოგეობა – ნაკლებპროდუქტიული იყო, არისტოკრატების მოთხოვნილებებს ვერ აკმაყოფილებდა. ძველი მონღოლური წესისამებრ, მეთაურს თავისი მსახურები საქმელ-სასმელით, სამოსითა და იარაღით უნდა უზურუნელებოდა. საჭირო იყო ისეთი საშუალების გამოჩენა, რომლითაც ყაენი თავის მოთხოვნილებებსაც დაიკმაყოფილებდა და მსახურებსაც არჩენდა. ამდენად, ბუნებრივით, რომ მონღოლებს შემოსავლის ახალი წყარო ნადავლსა და ხარკში ეძებნათ. ომი საამისოდ ერთადერთ გზად აღიქმებოდა.

ჩინგიზი საგანგებოდ მოემზადა დასავლეთში საღმკროდ და 1219 წელს შუა აზიისაკენ დაიძრა. 1220 წლის მაისისათვის მონღოლებმა მთელი შუა აზია დაიპყრეს მდინარე ამუ-დარიამდე. ზორეზშიში გაიქცა. მიუხ-

ფოტარტის მონასტრი (XIII ს.)

წუნდა (XII-XIII სს.)

ლუკა მახარებელი. ცანჩათის იოთხაგი (XII-XIII სს.)

ედავად იმისა, რომ ჩინგიზზე უფრო დიდი ლაშქრის შეგროვება ძალუდდა, ძალები დაიბაჟა და ისე დამარცხდა, გადაწყვეტი ბრძოლა არც გაუმართეს. სამარცხანდიდან ჩინგიზ-ხანმა თავისი ორი ჩინებული სარდალი – ჯეზე და სუბუდაი 30-ათასკაციან ჯარს (ასახელებენ სხვა რიცხვებსაც – 10 თუ 12 ათასს) უსარდლა და ხორეზმშიაღი შეპყრობა დააგეგმა. მონღოლები დიდი ხნით არსად ჩერდებოდნენ, სურსათსა და ტანსაცმელს იტაცებდნენ და გზას განაგრძობდნენ. ხორეზმშიაღი თავი კასპიის ზღვის ერთ-ერთ კუნძულს შეაფარა და იქვე გარდაიცვალა. ჯეზემ და სუბუდაიმ ჩრდილოეთი ირანი გაიარეს, იქაურთა მოაზრეს და ამიერკავკასიაში შემოვიდნენ. სასტიკად ააოხრეს აზერბაიჯანი და საქართველო.

როგორც ჩანს, საქართველოში ეს სათანადოდ ვერ შეაფასეს. ლაშკარები ჯეაროსნებთან შესაერთებლად და წმიდა ადგილების გამოსახსნელი ბრძოლისათვის ემზადებოდნენ.

1220 წლის ზამთარში მონღოლებს რეისი (ქალაქი ირანში) მიდამოებში მოუწინაო. სიცივისაგან თავის დასაღწევად აზერბაიჯანს მიაშურეს. აზერბაიჯანის ათაბაგმა უზბეგმა დიდძალი ფულისა და საკონის გადახდით დაიხსნა თავი. მონღოლებმა გზა ჩრდილოეთისაკენ განაგრძეს და საქართველოს საზღვარიც გადაკვეთეს, რომელიც იმხანად მდინარე არაქსს გასდევდა. მონღოლებთან შესაბამისობადად ქართველებმა 10 000-იანი ლაშქარი გამოიყვანეს, მაგრამ დამარცხდნენ.

გარკვეულად ზმა მონღოთა გაუგონარ სისასტიკეზე: ისინი ზოცავდნენ ქალებს, მამაკაცებს, ბავშვებს, ორსულებს მუცლებს უფატრადენენ... ქართველებმა კოალიციური ლაშქრის შექმნაზე დაიწყეს ფიქრი. ელჩები გაუგზავნეს აზერბაიჯანის მმართველსა და ზღაღის პატრონს. ვარაუდობდნენ, რომ ზამთარის მონღოლების მუდანი (მტკვრისა და არაქსის შესართავის სამხრეთით მდებარე მინა-წყალი, ნანი-

ლი აზერბაიჯანშია, ნანილი – ირანში) გაატარებდნენ, ამიტომ ერთობლივ გამოსვლას განაფრულის დადგომისთანავე გეგმავდნენ, თუმც, მონღოლებმა 1221 წლის დამდეგს შეუტყეს საქართველოს. კოალიციური ლაშქარი ვერ შეიკრიბა. ჯეზესა და სუბუდაის მეჭურბობა იკისრა აზერბაიჯანის ათაბაგის ერთმა მამლუქმა, სახელად აკუმმა. მან მონღოლთა ლაშქარს ახლომხალე მცხოვრები თურქებისა და თურქმანების რაზმიც მიაშველა. ქართველებმა მრავალრიცხოვან მომხდურთან ვეღარ აფერი გააწყვეს. მონღოლები დიდხანს არც აშჯერად გაჩერებულან. გაიარეს თავრიზი, რომელიც მხოლოდ დღემა ხარკმა იხსნა აოხრებისგან. გაძარცვეს მარალა (ქალაქი ირანში). 1221 წლის აგვისტო-სექტემბერში დაიკავეს ქალაქი ჰამადანი (ირანის ოცდაათ პროვინცი-ათაგან ერთ-ერთი). აიღეს ხაზინებიც, სარავი, არდებილი, ბაილყანი, განძა... ჯერი ისევ საქართველოზე მიდგა. ამჯერად ქართველები უფერი მომზადებულნი აღმოჩნდნენ და 60 თუ 90 ათასი მეომარი გამოიყვანეს. დაპირისპირებული მხარეები ზუნანის ველზე (ისტორიული აღმოსავლეთი საქართველო, მდინარეების, ჰასანსუსა და ძეგამაშის შორის მდებარე მინა-წყალი, ახლანდელი აზერბაიჯანი) შეტევიან ერთმანეთს. მონღოლებმა მათთვის ჩვეული ხერხი იმნარეს: სუბუდაი ბრძოლაში ჩაება ძირითადი ჯარით, ჯეზე კი რამდენადმე მოშორებით მიიმაღა 5 ათასი მეომრით. მცირე ხნის შემდეგ სუბუდაიმ უკან დაიხია და ქართველები ჯეზეს ჩასაფრებული რაზმისაკენ გაიტყუა. მონღოლებმა შუამი მოაქციეს ქართველები და 30 000 კაცი დაუხოცეს. მეფე ლაშა-გიორგისაც გაქცევით უშველია თავისთვის. ეს ბრძოლა 1221 წლის ბოლოსათვის უნდა მომხდარიყო.

ჯეზე და სუბუდაი საქართველოდან გამოშორებულან და დარბაზდისაკენ აუღიათ გზი. მათ, გარდა იმისა, რომ საქართველოს დაპყრობა არ ევლდებოდათ, შესაძლოა, ძნელად საგალო გზები

და მაღალი მთებიც აფრთხოდათ. ამონურული იყო ჩინგიზ-ხანის მიერ მათთვის მიცემული ვადაც – სამი წელი. მონღოლებმა აიღეს შუაბა, განვლეს დარუბანდის კარი, დაამარცხეს ყოჩაყები. 1223 წელს მდინარე კალკაზე გამართულ რუს-ყოჩაყეთა და მონღოლთა ბრძოლაში ამ უკანასკნელთა გამარჯვებით დასრულდა. ძველამოსილი მონღოლები თვინიით ქვეყნისაკენ გაემყინნენ.

ქართველები კი ფიქრობდნენ, რომ მონღოლები გააქცეს. ყოველ შემთხვევაში, 1223 წელს მეფე რუსუდანი რომის პაპს აცხობიზებდა, რომ მონღოლებს ოცდახუთი ათასი მეთომარი გაუნყვიტეს, ბევრი მათგანი დაატყვევეს და დანარჩენი მხედრობა საქართველოდან განდევნეს.

1222 წლის 18 იანვარს, ბავაფანში გარდაცვლილი ლაშა-გიორგის ნაცვლად ტახტზე მისი და რუსუდანი ავიდა.

1225 წელს მონღოლთაგან დევნილი ჯალალედინი ირანში მივიდა. ქართველი პოლიტიკოსები აზერბაიჯანის ათაბაგს შეუთხმნდნენ ხვარაზმელთა წინააღმდეგ ერთობლივ ბრძოლაზე, მაგრამ ხვარაზმელმა უფლისწულმა მათ დაასწრო, მთელი აზერბაიჯანი დაიკავა, საქართველოს მოადგა და გარნისთან დაამარცხა. მერე თავრიზში წავიდა, მისი რაზმები კი სამი თვის განმავლობაში ანიოკებდნენ და ძარცვავდნენ მოსახლეობას. 1225 წლის შემოდგომაზე ჯალალედინი საქართველოსაკენ დაიძრა. ქართველებს ოსები, ლეკები და ყოჩაყები ემეცლებოდნენ, მაგრამ ჯალალედინმა დაამარცხა ისინი. ხვარაზმელები თბილისს მოადგნენ. სამეფო ხელისუფლება დასავლეთ საქართველო-

ში გაიქცა. 1226 წელს შინაგამცემლობის შედეგად ხვარაზმელებმა ქალაქი აიღეს. დხოცილთა რიცხვმა ასი ათასს მიაღწია. გამარჯვებული ჯალალედინი ქირმანს (ირანის სამხრეთ-აღმოსავლეთი პროვინცია) წავიდა, მისმა ლაშქარმა კი საქართველოს ძარცვა განაგრძო.

ხლათისა და ყარსის ასაღებად ჯალალედინის წარუმატებელმა ლაშქრობებმა ქართველებს 1227 წელს თბილისი დააბრუნებინა. ხვარაზმის პრინცი საქართველოსაკენ გამოემართა, რამაც ქართველებს დედაქალაქი გადაწვევინა და გაცვლისაკენ უბიძგა. ამიერკავკასიისა და ახლო აღმოსავლეთის სახელმწიფოებმა საქართველოს მეთაურობით ჯალალედინის სანიააღმდეგო კოალიციის შექმნა გადაწყვიტეს, მაგრამ ჯალალედინმა ისევ დაასწრო და ბოლნისთან ბრძოლაში მოიგო. 1229 წელს ჯალალედინმა ხლათი აიღო.

ხვარაზმელთა შემოსევაზე მონღოლებს ერთგვარად გადაუდგიათ ამიერკავკასიის დაპყრობა.

ჩინგიზ-ხანის მემკვიდრის, მისი მესამე ვაჟის – უგედი ყაენის დროს (1229-1241 წწ.) გრძელდებოდა ახალი ტერიტორიების შემომტკიცება. უგედიმ აღმოსავლეთისა და დასავლეთის მიმართულებით ლაშქრობა საგანგებო რაზმებს დააგლა. მაგალითად, ირანში ჩორმადან ნოინის სარდლობით ორმოცათასიანი ლაშქარი გაგზავნა. აქ იყვნენ ასევე ჩალატა, ოოსურ და ბიირ ნოინებიც. ყველას ერთად ირანისა და ამიერკავკასიის არა დაზვერვა ან დარბევა, არამედ დაპყრობა ევალებოდა.

მონღოლებმა მცირე აზიაში განდევნეს ჯალალედინი, სადც მთებში ქურთებმა მოკლეს. ჩინგიზ-ხანის

წერულაშენი (XIII ს.)

გიორგი III, თამარ მეფე, ლაშა გიორგი. ბუთონის ტაძრის ფრესკა (XII-XIII სსის მიჯნა).

კახის მეტი (XIII ს.)

მემკვიდრეებმა დაიპყრეს მთელი ირანი: თაერიზი, მისი მომდგომი ქვეყნებითურთ, ბარდავი, განძა, მულანი (ქასპიის ზღვის სანაპირო)... შემოიჭრნენ ამიერკავკასიაშიც. მოადგნენ საქართველოს: კერძოდ, ვარამ გაგელის კუთვნილ საგამგებლოში მდებარე შაქორს. ვარამი არც თვითონ მიეშველა მათ და არც შვილის მისცა ამისი ნება. შაქორელებმა გმირულად იბრძოლეს, მაგრამ ბოლოს მაინც დათმეს ქალაქი. მონღოლებმა ვარამის სხვა ციხესიმაგრეებიც აიღეს, მათ შორის – გარდმანიც (აზერბაიჯანი, ახლანდელი ყაზახის რაიონი). ვარამ გაგელმა თავი დასაველი საქართველოს შეაფარა.

მეფე რუსუდანი – ჯალალედინის შემოკვევებს განირიგებულ – ისევ დასაველი საქართველოში გადავიდა და კვლავ ქალაქის დადანეს ბრძანება გასცა. ქართველმა დიდებულებამაც პასიური თავდაცვის პოლიტიკა აირჩიეს. ვაზირები და ცალკეულ მხარეთა გამგებლები თავიანთ ციხეებში შეიკეტნენ და უკუეთონ დროის დადგომას ელოდნენ, თუმც, არ არის გამორიცხული, რომ ეს ქართველების პარტიზანული ბრძოლის ტაქტიკაზე გადასვლას ნიშნავდა.

მონღოლებმა ლაშქარი მცირე რაზმებად დააყვეს და საქართველოს სხვადასხვა მხარეს შეუსიეს. ჩალატა ნიონის ლორში შესვლისთანავე მანვე მანდალურთუხუცესი იქაურობას გაეცალა. ლორე მალევე მონღოლთა კუთვნილებად იქცა. კაცის ციხეში (ძველი ქართული პროვინცია გარდაბანი) გაბეგრებული ავაგ ამირსპასალარი უწყლობაში შეაწუხა და მონღოლებს ეცმო. 1239 წლის მაისში მონღოლებმა აიღეს ანისი და კარი.

გამოსავალი არსად ჩანდა. საქართველოს მთავრები მონღოლებს მიეცნენ. მხოლოდ მესხეთი ვანაგრობდა ნინაღმდევობას. რუსუდანის ნებათა თვით, ბოლოს ივანე ციხისჯვარელი ჯაყელიც ეახლა ჩალატა ნიონს და დაემორჩილა. სანაცვლოდ კი „მცველნი ქუყყანისანი“ მოიპოვა.

მონღოლები გაბატონდნენ აღმოსავლეთ საქართველოში. ლიხის იქით გადასვლა მათ ვერ მოახერხეს.

რუსუდანი რომის პაპს სთხოვდა დახმარებას. მან კი მხოლოდ იმით დაამშვიდა, ჩვენც სარკინოზებს ვეომებით და მონღოლებთან ბრძოლაში ეერაფრით შეგვენეითო. ამასობაში ქართლში გამაგრებულმა მონღოლებმა მუდმივი ბანაკებიც დააარსეს და საზამთროდ მდინარეთა სანაპიროებზე გაშალეს ადგილები დაისაკუთრეს: ბარდავი (ახლანდელი აზერბაიჯანი), მდინარე ივრის სანაპიროებზე პერთი-კახეთში, მდინარე მტკვარზე რუსთა-ყარაიის მხარეში, სომხეთში – მტკვრის გაყურებაზე გაგამდე. მონღოლები არბევდნენ ქართლს, სამცხეს, ჯავახეთს ტრაპიზონამდე, კახეთს, პერეთს, რანს, შარვანს დარუბანამდე. დაუყრბოლ მხარეებიც ბოლოს და ბოლოს მტერს დამორჩილდნენ. ქვეყნის აღმოსავლეთი ნაწილი მოსწყდა სამეფო ცენტრს. რუსუდანის ისლა დარწმუნდა, მონღოლებთან დაზავებაზე ეფიქრა. 1242 წელს მოლაპარაკება მიმდინარეობდა როგორც ადგილობრივ მთავარ-სარდალთან, ისე უშუალოდ ვოლგაზე მდებარე მონღოლთა საყაფისთან. ბათო ყაენთან, ვოლგისპირეთში, ზაგის პირობების შესათანხმებლად და

უენებლობის ფიცის მისაღებად არსენ ქყონდიდე-მწიგნობართუხუცესი, შემდგომში – კათოლიკოსი გამგზავრებული არა უადრეს 1243 წლისა. რუსუდანის მოციქული გაუგზავნია მონღოლთა უზენაეს ხელმწიფესთანაც, მას შამხად ალლაში, იგივე – შამადოლა ან შამი-დოლა რქმევია. ელჩის გამგზავრების თარიღად უნდა მივიღოთ პერთობა – არა უგვიანეს 1242 წლის მაისისა.

ზაგის თანახმად, საქართველოს მეფე მონღოლთა უზენაეს უფლებას აღიარებდა ლიხთამერ საქართველოში, როგორც მონღოლთა იმით დაქურობლ ქვეყანაში. აქ ქართულ ხელისუფლებასთან ერთად უნდა მდგარიყვნენ მონღოლ მოხელეებიც და ჯარი. ლიხთამერი თავის უფალი იყო. საქართველოს ყოველნიურად 50 000 ჰეპარის (ოქროს ფული) გადახდა და მონღოლთა ლაშქარში მონაწილეობა დაეკისრა. მონღოლები რუსუდანის ძეს – დავითს სრულიად საქართველოს მეფედ ენობდნენ. მთავრებს თავიანთ საგამგებლოები ხელუხილად დაუტოვეს და ისინი მონღოლთა სამხედრო-პროვლეგირებულ წრეში ჩარიცხეს.

რუსუდანი დასაველი საქართველოში გადავიდა. დავით რუსუდანის ძე ტახტზე დასამტკიცებლად ჯერ ბათო ყაენს, შემდგომ კი მონღოლეთის იმდროინდელ მმართველს, უგედი ყაენის ქვერს – ტურეგინა ბათუნს ეახლა.

ამიერიდან საქართველო მონღოლთა მძიმე ულთით გახდა ტერითშიში.

უტაის ციხე. დღევანდელი თურქეთის ტერიტორია (შუა საუკუნეები).

ახალციხელები სამხრეთ საქართველოს დიდგვაროვნები იყვნენ XII–XIII სს-ში. ეს გახლდათ თორელთაგან გამოყოფილი შტო. XII ს-ში ახალციხელებმა პირველობა წაართვეს თორელთა ძირითად შტოს – ახალქალაქის (ჯავახეთის) ერისთავთერისთავებს. ამირსპასალარ გამრეკელ-თორელის შემდეგ ახალციხელებმა მიიღეს ჯავახეთის მონაპირის (სახლდართა მცველის) სახელი, ხოლო კარის (ყარსის) ალბის შემდეგ (XIII ს-ის დასაწყისი) – ამ მხარის მონაპირეობაც. ახალციხელთა გვარის სახელოვანი წარმომადგენლები იყვნენ შალვა და ივანე ახალციხელები.

თამარ მეფის მხედრობაში შალვა ახალციხელი გამორჩეული რაინდისა და მეომრის რეპუტაციით სარგებლობდა. ერთგულების, სიმაჰაცისა და ეპიკაიკობისათვის თამარმა იგი ახალციხის მთავრად დანიშნა. მეფისგან შალვამ ჯერ მეჭურჭლეთუხუცესობა (საფინანსო უწყების გამგებლობა), შემდეგ კი მანდატურთუხუცესობა – სახელმწიფო ფოსტისა და მიმოსვლის უფროსობა – პატივით ამირსპასალარის ტოლი ტიტული მიიღო.

შამქორის ომში (1195 წ.) ქართველთა გამარჯვების შემდეგ შალვამ ხალიფას დრომა წამოიღო, რომელიც თამარმა ხაზულის ხატს შესწირა; ბასიანის ომში (1204 წ.) წინამბრძოლები იყვნენ ზაქარია მხარგრძელი ამირსპასალარი და შალვა და ივანე ახალციხელები. ამ ომში ჩაუქად მებრძოლ ძმებს ცხენები მოუკლეს და ქვეითად მოუხდათ ბრძოლის გაგრძელება.

შალვა სარკის თმოგველთან ერთად სარდლობდა ქართველთა ლაშქარს კარისათვის ბრძოლებში (XIII ს-ის დასაწყისი).

თამარის მეფობის ბოლო წწ-ში შალვამ თურქთაგან გაათავისუფლა კუჩრული (სამხრეთი საქართველო).

სარკის მხარგრძელ-თმოგველთან

ერთად შალვა ჯავახეთის საზღვრებს იცავდა – მონაპირე იყო.

ივანე ახალციხელი (გარდაიცვალა 1226 წელს) კარის (ყარსის) ალბის შემდეგ თამარმა კარის მცველად და მონაპირედ დანიშნა, უბოძა კარის მომიჯნავე მხარეები – „ქარული ქვეყანა“, ათაბაგობა, ამირთამირობა.

რუსუდანის მეფობის დროს (1223-1245 წწ.) საქართველოში ზვარაზნის უფლისწულ ჯალალედინის ლაშქარი შემოიჭრა. შალვა და ივანე ახალციხელები ზვარაზნელთა ურდოებთან გამართულ გარისის ბრძოლის ერთ-ერთი მთავარი პერსონაჟები არიან. სოფლად ქცეული დაბა და ციხე – გარისი, იგივე – გარნი, სომხეთში მდებარეობდა – ერევნის აღმოსავლეთით, მდინარე აზატის ნაპირას. 1225 წელს სწორედ აქ გაიმართა ერთ-ერთი მთავარი შერკინება. რუსუდან მეფემ მთავარსარდლად ივანე ათაბაგი დანიშნა. ჯალალედინის 150-200-ათასიან არმიას ქართველებმა მხოლოდ 60-70 ათასი მომხმარი დაუპირისპირეს. ივანე ათაბაგმა წინამბრძოლებად ძმები ახალციხელები დანიშნა – ავანგარდში ყოფნა ახალციხელთა სახლის პრივილეგია გახლდათ. ქართველი მესტირიის შენიშვნით, ივანე ათაბაგს შალვასა და ივანეს შორედ და წინამბრძოლთა ამიტომ არ დავებოდა. ივანეს ორჯერ კაციც გამოუზავნეს, რომელმაც ავანგარდში მყოფი ძმების დანაბრები გადასცა: სულთნის ჯარი გვიანდლოდებდა, რომელიდან შედარებითაც მცირენი ვართ. წინ ძლიერი ომი გველის. წამოუქცა სამეფო ლაშქარს და შენი სიმხვევ გვიყვებო.

ივანე ათაბაგს არაფერი უპასუხია. მაშინ ახალციხელებმა არად ჩაადგეს მტრის სიმრავლე და შეუტეს. ბევრი დაეცა ბრძოლის ველზე. როგორც მოსალოდნელი იყო, თავდასუზოგავი და მამაცური ბრძოლით თავი გამოიჩინეს შალვამ და ივანემ. ივანე ათაბაგი და

სამეფო ლაშქარი ბრძოლაში არ ჩარეულან.

ახალციხელ ძმებს ბასიანის დარად აქაც ცხენები დაუხოცეს, თუმცე ქვეითად მფორმითაც მოახერხეს ბევრი ხვარაზმელის განადგურება. ძმებს კიდევ ერთ განსაცდელთან მოუხდათ გამკლავება: მუზარადზე დარტყმისგან ხმლები გადაუტყდათ.

ქართველებმა მტრის სიმრავლეს ვერ გაუძლეს და გაიქცნენ. მტერმა შალვა ახალციხელის შეპყრობა მოახერხა. ივანემ გარნიის მთებს შეაფარა თავი, მაგრამ ზემოდან ჩამოვარდნილმა ქვამ იმსხვერპლა.

შალვა ჯალალედინის ნაროდგინეს აღარბადგენლებმა, ნახტევანელებმა და „ხვევ-საღმამსელებმა“ (ზოი და სალმასი ირანის აზერბაიჯანში, ურმიის ტბის ახლოს მდებარე ქალაქები იყო) იცნეს და სულთანს მისი სიჩაუქე ამცნეს. ჯალალედინმა შალვა შეინყაღა, პატივით ისტუმრა და აღარბადგანის ქალაქებიც უბოძა. ერთი წლის შემდეგ შალვას ქრისტიანობის დათმობა უბრძანეს. ამას წინ უძღოდა უფრო და უფრო მეტი ჯილდო, მაგრამ შალვას სჯული არ უარუყვია. თითქოს ეთქვას კიდევ ჯალალედინისთვის: „ქვეშარი იტისა ღმრთისა უარყოფავი შეუძლებელ არს ჩემგან. დააცხრუე ჩემდა აღთქმანი ეგე არად საზმარნი ჩემნი, რამეთუ სურვილმან საღმრთომან განმანესა მე მხედრად ქრისტესა“. სულთანმა ტანჯვით გადაწყვიტა მისი დაშინება, მაგრამ

ორჯოხის ციხე. დღევანდელი თურქეთის ტერიტორია (შუა საუკუნეები).

არც ამან გაჭრა. ნამების ქვამ შალვა ახალციხელს უთქვამს: „იხარებდე, შოი, შალვა, რამეთუ სამოსელსა თანა ხორცთასა ძუელსა კაცსა აღიძარცუე და ხრწნადთაგან სიმარჯუეთა განათაგისუფლდები... დავითმინით, შალვა, სიკვდილი ქრისტესთვის, რომელიცა ერთგზის წინაუძს ყოველსა კაცსა“.

მრავალი ტანჯვის შემდეგ, 1227 წელს შალვა ახალციხელი სიცოცხლეს

გამოსალმეს – „მონაშობისა გვირგვინითა შემკული აღვიდა წინაშე ქრისტესა“. ქართულმა ფოთკლორმა შემოინახა ამღერებული ლექსი „შავლეგო“, რომელსაც შალვა ახალციხელისადმი მიძღვნილად მიიჩნევენ.

საქართველოს ეკლესიამ შალვა ახალციხელი წმინდანად შერაცხა და მისი ხსენების დღედ 17 (30) ივნისი დაანესა.

ტიმოფიუსმონი. ლუბიმოზლის მითხების ტაძარი (XII-XIII სს.).

ანკურის ლეონიმოზის ხატი. ტრაპიზი (XVI ს.).

დავით ულუ 1271 წელს სიზაზე დგომისას გარდაიცვალა. ტახტი 11 წლის დიმიტრიმ დაიკავა.

იგი აბალა ყაენს წარუდგინეს საქართველოს დიდებულებმა. შუხედრამი მონანილეობს სადღეს შერბაროქის ძე მანკაბერდელი, წარმოშობით ქურთი, ავაჯ ათაბაგის ყმა აზნაური, იმხანად ყველა სხვა მთავარზე მეტად განდიდებული. სადღეს ყურადღება ჯერ კიდევ ულუაყუ ყაენმა მიაპყრო, როგორც კარგ მოქდავესა და პოლიგლტს. ის თარჯიმნობდა დავით ლაშას ძის ვასა-მართლებისას და ცდილობდა კიდევ ყაენის რისხვის განელებას. მაღლიერმა დავით მეფემ სადღეს ეკიბომა უპომა. ეყიბი ერთ-ერთი დიდმოხელე იყო. მას შეფისათვის მთხოვნელთა სურვილი უნდა გაეცნო, მეფის დარბაზში შესვლის განსაკუთრებული უფლებითაც სარგებლობდა.

ეკიბოზის გარდა, დავით ლაშას ძემ სადღესი თავისი გერის, ავაჯ ათაბაგისა და გვენცას ქალმეფისი ხემაქის რე-გენტადაც დანიშნა. შემდეგში ხემაქი აბალა ყაენის დიდვაზროს, საპიდიგან ხოჯა მამსენდინ ჯუქეინის ცოლი გახდა. მას არ დაეინყებია თავისი ყოფილი მეურვე და სადღესაც საქართველოს სამეფო კარზე უზარმაზარი გავლენა მოიქოვა.

აბალა ყაენმა ნახვისთანავე შეიწყალა და შეიყვარა დიმიტრი. მეფობის ახალგაზრდა კინდიდატს მართლაც არ უნდა მოეხებინა ურიგო შთაბეჭდილება: ახივანიც იყო და პირმეფიერიც. მეფედ დანიშნულმა „ყოველი სამეფო“ მოიღო. ნუ გავცინებთ ეს მრავლისმომცველი დიდებულებმა, რომელსაც ამჟამად ახდის აღმოსავლური რიტორიკის სურნელი!

„სამეფო“ კი იყო, მაგრამ „ყოვლისა“ – რა მოგახსენოთ: აქ აღარ იგულისხმებოდა ორ ზღვას შუა მოქცეული მთელი კავკასია. იმერეთი და სამცხე მეფეს არ ემორჩილებოდა. საქართველოს აღმოსავლეთი საზღვარი კასპიის ზღვამდე ვეღარ აღწევდა. სამხრეთით მდებარე პროვინციათა უმრავლესობა გათავისუფლებულიყო საქართველოს ყმადნაფიცობის უღლისგან და მუსლიმ მმართველებს ემორჩილებოდა.

წამოვიდა მეფე დიმიტრი და წამო-ჰყვა ყაენის აზრდელი – მცირეწლოვანი გვირგვინოსნის მზრუნველი, ათაბაგი სადღეს მანკაბერდელი. თბილისში დაბინადდა. მალევე აკურთხეს: კათოლიკოსთან და ეპისკოპოსებთან ერთად კურთხევას პერეთის, კახეთის, სომხეთის, ქართლის, ტაოსა და ჯავახეთის მთავარებიც დაესწრნენ. ამგვარ დღესასწაულებზე დადებულლებთან ერთად პაბესიც მოიღებდა ხოლმე: ქვიჩ-იბრებსა და სნეულებს ხელს უწამოვადგენ, საქმელსა და ფულს უწილადადგენ, რათა საქართველოსა და მისი მეფის სადღესრძელი დაელოთ, ლოცვა აღეკლინათ... ახალგაზრდა მეფე თვითონაც მონაყვლე და მზაბალი, გლახაკთა, ქერიეთა და დაგრდომილთა განმკითხველი ყოფილდა: ადგებოდა ღამით, მოვიდდა ქალაქს, ვადანყდებოდა ადგებსა და მათხოებრებს და ოქრო-ვერცხლს ურიგებდა. იცოდნენ გლახაკებმა მეფის ამ ჩვეულების შესახებ, საგანგებოდ დადიოდნენ ღამის თბილისში. ეცებ, ბედს გაეღივდა და ღულზე მეფეს გადასარდნენ. გვირგვინოსნის ამ უცნაურობას თან ერთვოდა დიმიტრის გამარჩეული რწმენა და მისი გამოხატვის არანალებ უჩვეულო ფორმაც: დიმიტრი ათას ხუ-

თას დიდ მეტნაიას აკეთებდა! მეფეს აუშენებია მეტეხის ღვთისმშობლის მონასტერი, შეუმკია და სოფლები და ზერები შეუწერავს. ბურუნისათვის კი საკვეში და სამოსელი განუწესებია.

სულ რაღაც 15 წლის უნდა ყოფილიყო დიმიტრი, როცა მისთვის ცოლის მოსაგვრელად ტრაპიზონის იმპერიაში გაგზავნეს კაცი. მეფეს ცოლად შერთეს ტრაპიზონის კეისრის, იოანე II-ის და თიოდორა.

საქართველოში გამოჩნდა ყაენის ბრძანებითა უსიტყვოდ, ნიჭიერად და ზუსტად შემსრულებელი ნოინი არლუნი, რომელსაც უნდა შეემონებინა, რა აშენდა და რა მოხიზრდა მონღოლთა ხელდებულ ქვეყანაში (არღუეს ანდერა ჩაუტრებია 1273 წელს). მონღოლი ნოინი თავს ვერ გამართლებდა: ქართული მიწა-ყალი, ძირითადად, გვერდ-ანებულყო. განსაკუთრებით უჭირდა პრეთი-კახეთს, რომელიც ბერკე ყაენის გამანადგურებელი ლაშქრობის (1265 წ.) შემდეგ ჯერაც ვერ გამართულიყო წელში. როცა ოქროს ურდოს მმართველმა პულავეს გარდაცვალებით ისარგებლა და 300 000-კაციანი ლაშქრით დაიძრა თბილისისაკენ, მტკვრის, ალაზნისა და ივრისპირებს გაპარტახებდა დაემუქმარც დაწარჩენ საქართველოს დაადგებოდა კარგი დღე, ბერკე რომ მოულოდნელად არ გარდაცვლილიყო.

თბილისში ყოფისას არღუნ ნოინს ერთი აზრი მოსვლითა თემს: დამოკრებოდა დიმიტრის. არღუნს ადრევე ჰქონდა მიღებული ამის გარანტია: ჯერ კიდევ დავით ლაშას ძე დაპყრობდა ქალიშვილს, დიმიტრის დის – თამარის მისი ვაჟისთვის მითხოვებას. შეთანხმება დავითის გარდაცვალებას ჩაუშლია.

ახლა დიმიტრის უნდა გადაწყვიტა დის ბედი. ახალგაზრდა მეფის ბუნებრივ განცდებს ის ტკივილიც ამძაფრებდა, რომ თამარი არაქრისტიანულ სამყაროში ცხოვრებისათვის უნდა გაენირა. მაგრამ მეფეები სიტყვას არ ტყენენ და დიმიტრისაც კორნილი გადაუხდია დისათვის. არლუნი ურდოში დაბრუნებულია, ახლად დაქორწინებულიც ის თბილისში დარჩენილად.

***

დიმიტრი თავისი გვირგვინისანი მამა-პაპის გზას მიჰყვებოდა: სიზაზეც დადიოდა და მონღოლთა ლაშქრებშიც მონაწილეობდა. კასპის ზღვის სამხრეთ-დასავლეთ სანაპიროზე მდებარე ირანის ისტორიული ოლქი — გილანი თითქმის ერთადერთი ტერიტორია იყო, რომელიც მონღოლებს ვერ ვერ დაეპყროთ. გილანელები, შესაბამისად, არც ხარაჯს იხდიდნენ და არც მორჩილებაზე ფიქრობდნენ. მონღოლ-ქართველთა ლაშქარმა ტყიან-კლდოვანი გილანი ვერ აიოლა.

საქართველოში დარჩენილ მეფეს ქვეყნის დამშვიდება მოუხერხებია. ქართველებს პური და ღვინო მრავლად ჰქონიათ, რაც დიმიტრის სამეფო საქმეების უდრტყნელად გაძლიერის საფუძვლებს აძლევდა. მაგრამ როგორც ხშირად ხდება ხოლმე, სიმდიდრემ და ურუნველობამ ცოდვები მოაზარელა. მეფე და ათაბაგი სადღესი ერთმანეთს ცოდვების სიმრავლემაც „შესჯერებინა“: ერთიც სამეფრ დაქორწინებულია და მეორეც. ფეოდალებს ეკლესიის მიწების მიჯნაებზე დაუწყიათ. განსაკუთრებით ანულის ეპარქია ჩაგარდნილა ცუდ დღეში. ორი ნიკოლოზი — საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი და მანყერელი ეპისკოპოსი — ახლად მეფე-მთავართა ცოდვებს. თუმც, მათი სიტყვებისათვის ყური არავის მოუგვია. ისეთი შთაბეჭდილება იქმნებოდა, რომ აღარაფერი იყო ქვეყნად სამართლიანი, ნესიერი, კეთილი, თავმდაბალი და უსაზღვრო... ასეთ დროს ეგვიპტიანრი სასულიერო ღვთის რისხვად აღიქმება ხოლმე, მაგრამ ენების ეკრამში, თოხნაბაისა და ხუთმაბაის მომხდარმა მიწისძვრამ სამცხეში (1275 წლის აპრილი) დიდად ეკრავი დააფრხო. აღდგომაში მოლოდ დაღესასწაულად მიიჩნიეს და შუებას დაედოვნენ. მაგრამ დაცემულ სამყაროს იმერეთი იმითადაც აპატიებს მორჩადებულ უსამართლობას: მამათს ისე შეძრულა მინა, საყდარ-მონასტერნი, ეკლესიები, ციხეები და სახლები საფუძვლიანად დაიზარა. მინიდან კუპირიტი შავი წყალი ამოფრქვეულა. ხეები ძირიანად დაიხრია და ნიადაგი გაპარგებულა. ანულის დიდებული საყდრიდან მხოლოდ სასწაულომქმნი ღვთისმშობლის ხატი გადარჩენილა, რომელსაც ჩაშთარდული გუმბათი უკდიოთ თავის დახურვით. უამრავი ადამიანი შესწირვია სტიქიას. მეცეთის ტაძარიც დაქცეულა. მომკვდარა არლუნ ნონიც,

გუდარდის ტაძრის რელიეფის დეტალი

რომლის ვერ კიდევ საქართველოში მყოფი ძე იძულებული შეიწილა, ირანს გაეზავებულიყო, ცოლიც თბილისში დაეტოვებინა. თამარმა დრო იხელა და მოიუღეს გაიქცა, რომ საბოლოოდ დაედნია თავი უსჯულო მონღოლი ქმრისგან. სადღეს მანკაბრდელს, როგორც ჩანს, ახალციხელთა საგვარეულო აღარ აკმაყოფილებდა: სამეფო ოჯახთან და მოყვრების უკეთეს საშუალებას ვერც ინატრებდა — ქმარს დიდი თანხის საფასურად მეფის დის დათმობას შეეპყრებოდა. ყვენი აბლა, ცხადია, სადღეს უარს არაფერზე ეტყოდა: „მეფემან მისცა დაი თვისი სადღეს“. კათოლიკოს ნიკოლოზს არც ახლა დაუშლია სადღესი მხილება, თუმც მოხუც ივრარეს ევრც იმზანად მოუწევია მიზნისათვის.

1281 წელს აბლა ყვენიმ ეგვიპტის დაყვრბა განიზრახა. დიმიტრის პირველად მოუხდა ეგვიპტის ნინააღმდეგე ომში მონაწილეობა. სულთან ფუნდუყდარ ბეიბარსის გარდაცვალების გამო ტახტზე ნასირ მელქს ეკავა. მან ჯარს თავისი უმცროსი ძმა უსარდა. მონღოლმა მხედართმთავარმა მანგუ-დემურმა სამცხის მთავარ ბექას ხელბა უზრანა. ბექამ უზენელობის ფიცი ითხოვნა. აქემე ის იყო, რომ ბექაზე რაღაც მიზეზით განწყარალმა აბალამ სამცხეს ჯარი შეუსია და ააოხრა. მანგუდემურმა ოქროს ბეჭდი გაუზავენა ბექას — მონღოლთა წესით, ყველაზე მთავარი ფიცი თუ შეჟივია, რომ ომში მონაწილეობა ბექას სიცოცხლეს არ დაემუქრებოდა. დამოუდებელი ბექა მესხთა ლაშქრით ეახლა მანგუდემურს, რომელმაც ყენის წარუდგინა და შეარჩია. მონღოლ მოლაშქრეთა რიცხვი 25 000-ის აღწევდა. ამას ემატებოდა 5 000 ქართველი. პირველი ბრძოლა ქალაქ დურბაზკოთან

(დურბაზი; დეირ-ე ბირსი) მომხდარა. ქალაქის მეცვლებთან ბრძოლისას სხვა ქართველებსა და მონღოლებზე მეტად მესხებს გამოუწნეიათ თავი და დურბაზკელები უკანვე შერეკათ. ამისთვის ბექა და მისი თანამებრძოლები საგანგებოდ დაუჯილდოებიათ სამოსითა და ცხენებით. მეორე ეგვიპტური ქალაქი, რომელთანაც მონღოლ-ქართველთა ლაშქარმა დაიბნაკა, ჰემსი იყო. დიმიტრიმ, მოუხდევად იმისა, რომ ბრძოლაში ვერ კიდევ გამოუცდელად ითვლებოდა, ჯარის ნინამდლობა სიბოცა მონღოლს იწადა. სასტიკი ბრძოლა გაიმართა. სივრცე სულთანმა ქართველთა მხნე და შეუდრეკელი ხასიათი. ამიტომ 12 000 მხედარი გაიშალა მონინააღმდეგეთან გაცხარებული ბრძოლისას შემბისათვის. დანიყო ომი. ორივე მხარემ უამრავი შეიმაირ დაკარგა. სულთნის გეგმა გაინარციელა და დათქმულ დროს ყარა სონღულისა და აყუბ აფრამის მეთაურობით დამრული თორმეტათასიანი რჩეული მხედარი ომში ჩაება. დიმიტრის ორასი მებრძოლი დაუხოცეს. სამი კაცი, რამდენიმე ცხენი და მეფეცა დადარჩნენ. ყარა სონღულს შუბით მოუკლავს მეფის ცხენი. ქართველებს ხელი არ ჩაუწევიათ, ბრძოლა განუახლებიათ და ბევრი ეგვიპტელიც გამოუსაღებიათ სიცოცხლეს. ცხენმოკლული მეფეც ძლიერად იბრძოდა. ამის შემხედვარე აბაშს თავისი ცხენი დაუთმოა დიმიტრისათვის. ამხედრებული მეფის ბოლმე ქართველნიც აამხედრა. ყარა სონღულს და აყუბს თავიანთ თორმეტ ათას მეთაურთან ერთად თავისთვის დაქცეული უშველიათ. მონღოლთა სარდალმა მანგუდემურიც დაჭრა, რის გამოც ნონებს პირი უქცევიათ. მათ ქართველნიც ზედ მიჰყოლიან. ღვთის ნებით, მეფე

დასახლები სიკვდილს. მანგუმდმურთან ერთად აბაღას წინაშე წარმდგარა. აბაღას უკვე შეეტყო, რომ მონღოლ-ქართველთა ლაშქრის სარდლებს თავი არ დაუზოგავთ. ლტოლვილ მიქრიკს ვერძისთვის, ვეფხვისთვის, მოზერისთვის, კამეჩისა და თხისთვის შეუდარებია მონღოლი მხედართმთავრები. ქართველი მეფეც მომუღლავე აქლემად და მგრავიანე ლმწივად მოსჩვენებია.

აბაღა ყაენს ძღვენი არ დაუმურებია ჩაუქი ქართველებისათვის და მინ გამოუსტუმრებია.

მაღე სადურ მანკაბერდელი გარდაიცვალა.

დომიტრი II-მ ათაბაგობის მემკვიდრეობითობა შეზღუდა და სადუნის ძის - ხუტლუბუღას ნაცვლად, ტარსაიჭ ორბელი გაათათბაგა. გიორგი III-ის მიერ დევნილთა ორბელთა გვარმა გავლენის აღდგენა და პირველობის დაბრუნება მოახერხა. მართალია, დომიტრიმ ტარსაიჭ ორბელს არა სრული ვაზირობა, არამედ მხოლოდ სომხეთის ათაბაგობა უბოძა, მაგრამ სომხური თემები ჯერ მდომარეობით, შემდეგ კი ხუტლუბუღას საგამაფილო იყო და ეს მინიც უკმაყოფილოს ტოვებდა. ხუტლუბუღა მხოლოდ სპასპეტებს უნდა დასჯერებოდა, თუმც მეფემ მამულიც შეუპარუნა.

გარდაიცვალა აბაღა ყაენიც, რომლის ნაცვლად მისი ძმა, აჰმადი დაუსვათ - "არაბა ნიჭთა სახელმწიფოთა მქონებელი". აჰმადს გამამაღიანებამდე თვეუდარი რქმევია. დომიტრი შესაბამისი პატივის მისაღებად ახლა მის წინაშე უნდა გამოცხადებულიყო. საილხანოში ყოფნისას მეფემ თავისი ასულის - რუსულის გათხოვება განიზრახა და სიძედ იმ მონღოლ დიდგვაროვნის ძე შეარჩია, რომელსაც მორკინალ კამეჩს ადარებდა მონღოლი მიქრიკი. ამას ყველაზე მეტად კათოლიკოსი ნიკოლოზი განსურისებია. ლეთის სასჯელით დაპატიმრებია წარმართებთან დამოყვრების მონადინე დომიტრის.

კათოლიკოსმა, ალბათ, უმოქმედობა და გულგრილობა დასწამა მეფეს, რადგანაც სწორედ მისი უფროსი ყოფნის დროს, ხუტლუბუღას შემსენით მოკვდინეს რუმის სასულთნოდან ჩამოყვანილი ძმები აზულეთისძენი. ისინი იქ სადურ მანკაბერდელის რისხვას ემაღოდნენ, მონღოლი ბატონიშვილი ყონყურაბეი (1277-1284 წწ.), აჰმად ყაენის ძმა მფარველობათ.

აჰმადს ყაენობის მეორე წელს ყონყურაბის მეთქმულება მოუწყვია და ძმას იგი სიკვდილით დაუსჯია. აჰმადს მალე ზიარსელი (ირანის პროვინცია) უკმაყოფილო ნოინებიც აუჯახყნენ. მის ნაცვლად აბაღა ყაენის ძე - არლუნი გამოაცხადეს ყაენად. აჰმადმა მონღოლთა ლაშქართან ერთად დომიტრის მხედრობასაც მოუხმო და ხორასანს გაეპარია. აჰმადმა არლუნი დააპარცა. მისმა სარდალმა, აღინაყმა, უფნებლობის ფიცის სანაცვლოდ, არლუნი დაატყვევა და აჰმადს წარუდგინა. ხორასანში ლაშქრობისას კიდევ ერთი ამავეი მომზადარა: შეკრებილან „უნესონი და ცუნდინ

კაცნი" - ჯიშრები, რომლებიც სადურ ქართველს გადაწყდებოდნენ, კლავდნენ. „ჯიშრ“ სპარსულში ბერძნ., დავალ სოციალურ ფენას, ხალხს, ერებულს, თალითს, ლთის, დემოკრატიკულს ეთანადება.

XIII-XIV სს-ში ილხანთა სახელმწიფოს მინა-წყალზე ხშირად ჯანგბრძოდნენ მმართველი ელიტის მოპოვებით უკმაყოფილო ლარბები. ძირითადი მოთხოვნა სოციალური პირობების გაუმჯობესება იყო. ადგილი ახასხელია ჯიშრთა მტრული დამოკიდებულება ქართველთა ლაშქრისადმი: საქართველო ილხანთა მოხარკე გახლდათ, ქართველი მეფე - მონღოლთა ლაშქრობების უცვლელი მონაწილე. ჯარი გარეშე მტრებსაც ებრძოდა და აჯანყებულ ნოინებსა თუ ხალხს... ჯიშრებისთვის ქართველებიც იმგვარად დასჯავდნენ იყვნენ, როგორც მონღოლები.

ჯიშრების ჯახი ხორასანში 1284 წელს მომხდარა. რატი სურამელი, ბუგას ძე, რომელიც დემეტრეს ლაშქარში ყოფილა, სამოცი კაცით მიტკობია მათი გამაგრებულ ჯიშრთა სამასკაციან რაზმს. ბევრი დაუხოცავს. ნაწილი დაატყვევებია და დომიტრისთვის მიუგვრია, რისთვისაც მეფეს დაუსაქმურებია კიდევ. სურამელ დიდ ფეოდალთა საგვარეულო XII ს-იდან განაგებს ქართლს და ერისთავთმთავისთავის ტიტულს ატარებს. შემდეგ მასურთუხუცესობაც მოუპოვებიათ. რატი სურამელის მამისთვის, მონღოლთა სამსახურში სახელმწიფოელი ბუგასთვის „საღონბეგიც“ - „კარგი ბეგაც“ კი შეურქმევიათ. ყაენს, თავის მხრივ, ხორასანში ხლებიან და აქტიური მოღალატეობისათვის დომიტრი დაუჯილდოვებია. მეფე საქართველოში დაბრუნებულა.

***

დომიტრის პოპულარობას წყალს შეუდგა. ახლა იმასდა იხსენებდნენ, რა სამაგალითო ქრისტიანი იყო, რა კეთილად აფასებდნენ მის მმართველობას, მისი ხელმწიფეობა ღმრთის ნების აღსრულებადა მიაჩნდიან ჯერ კიდევ ადრეულად დომიტრის მოწყალება და სამართლიანობა როგორც საერო, ისე საეკლესიო პირებისადმი... მაგრამ დომიტრიმ ვერ გაუძლო იმ ცთომებს, რომ მონღოლებს თავიანთივე წრის ადამიანად მიეჩნიათ და „აღიწია წარმართთა!“ მისი სამეფოლიანობა ყველაზე დიდ ცოდვად ითვლებოდა. როცა მეფეს ვერაფერი შეასწინა, პატრიარქი ნიკოლოზი გადადგა და საეროდ გაერყინა სამეფო კარს.

***

დომიტრი ილხანთა მთავარ მრჩეველსა და ზელოსუფალ ბუღასთან შეკრებოდა. შეიღმრავალ მეფეს [ქვისი ეფი და ორი ქალი - ტრაპიზონელი და მონღოლი პრინცესებისაგან] ბეჭა

გაუფრეს მონასტრის სამრეკლო პირველი დომიტრული სამრეკლო საკრთიფლობი (1278 წ.)

თაისი მონასტერი (XIII ს.)

ჯაყელის ქალიშვილმა, ნათელამ კიდევ ერთი ვაჟი უშვა – გიორგი, „უწიჯობესი ყოველია კაცთა“. იმპტებდა სიმდიდრე, რის მოგებაშიც, ალბათ, ბულაც უწყობდა ხელს.

არღუნ ყაენის წინააღმდეგ შეთქმულება მზადდებოდა, რის მეთაურობასაც ბუღას აბრალბდნენ. ბუღას მართლაც სურდა ყაენის ჩამოგდება და მის ნაცვლად უფლისწულ ჯაჰქაბის დასმა. ნოინები ცოტა ხნის შემდეგ გახლდნენ ბუღას და ყაენთან დაბეზულება დაუწყეს. ბუღას ეს არაფერად ჩაუთვლია. არც თვითონ ძალადობდა დაპყრობილ სოფელ-ქალაქებზე, არც ყაენს ურჩევდა ამას, ევრც ნოინები ბედადგნენ თვითნებობას... მეფის დაბეზულებაც დაიწყეს ყაენთან და თან უზარმაზარ გადასახადიც დააკისრეს: თაისი ჯორი, სამასი თაისი აქლერი, ჯოგი და ნაზირი, ცხვარი, ჯაჭვი და იარაღ... ამას ჩინგსანგ ბუღას ჯაჟრით სჩადიდნენ: ცდილობდნენ, ყაენს მეფე დაედასამაყლებინა და ბუღაც საბოლოოდ მოეცლებინათ.

ნაფროზობის („ნაფროზ“ – ახალი დღე, ახალი წლითა და გახაზბულის დადგომის დღესასწაული ერთი ხალხში) დღესასწაულზე, მარტში, როცა ყველა მოწიფი მონღოლი ყაენის პარზე მოვიდოდა, ბუღას ყაენი თათქოს მამინ უნდა ჩამოეფლად. ამიტომ მანამდე, იანვარში დაასმინეს, შეიპყრეს და ყაენის მიავგარეს. ქონება ნაართევს და სახლი დაურბიეს. ყაენს არაფერი გამოუტყობია: ბუღას და მის ძეს თავენი მოჰყუეთეს, განყიფიეს ბუღას ნათესავებიც. დიმიტრის ორჯესული მახეილით დაეშურა ეს ამბავი: ერთი მხრივ, როგორც ბუღას მამაბაღა და მეგობარს, მეორე მხრივ – როგორც მეუღლეს. თუკი ყაენმა რაშიმ, სირიას და ზორასანში მყოფი მრავალი ლითონის ამონეუტა „არ დაიზარა“, ცხადია, არც დიმიტრი გამორჩეულია და მოვიდა კიდევ ელჩი: ყაენი გიმობსო.

ბუღას სიკვდილი დიმიტრში, ალბათ, ამ ელჩისგან შეიტყო, რაც საკმარისი აღმოჩნდა დარბაზის სასწრაფოდ მოწვევისათვის: აქ იყვნენ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი აბრაჰამი, ეპისკოპოსები, მონასტრებისა და გარეჯის უდაბნოთა მღვდელ-მონაზონნი, ყველა სამთაფროს ხელმძღვანელი... დარბაზის სხდომაზე მეფის სეფისტიკა უწინარესად იმას ამხელს, რომ დიმიტრი საკმარისზე მეტად შემოფთობულია. დიმიტრის სიტყვა, კაცმა რომ თქვას, არცაა სახელმწიფოს მეთაურის კლასიკური ტექსტი – ცივი ღონიბით განსჯილი, ემოციისგან გამძარცვული, ირიბად ნათქვამი... ეს უმაღლესი კეთილთა გათანაგული, სიკვდილს სიკიცხლის ზღვარზე მდგომი ადამიანის ძახილია: მეფე, უპირველესად, იმას მისწინებს, რომ მამის გარდაცვალების შემდეგ მცირეწლოვანი დაობლდა და მონღოლთა მარნუტებში მოექცა. ამ უნუგებობისგან უფალმა იხსნა და მეფობა შეძლებისა. თანადგომისთვის მადლობას უხდის დარბაზის წევრებს. შეუძლებელია, ამ სიტყვების გამჟღავნე სასულიერო თუ საერო ხელისუფალი თვალზე ცრემლი არ მოსდგომოდათ – აშკარა იყო, მეფე უფრო საგანგაშო რამის თქმას იპოვდა, ვიდრე სულიერი სიმთა შერჩევი ამ პასუხიდან სტყვიდა: უფრო საგანგაშო კი ის იყო, რომ ყაენის მოპატვრულ სიკიცხლესთან გამოსაღმებას წინააღმდეგ ისიც ეცოდა, რომ ამ საფრთხის უუკვდევედ შეძელი მთელიეთის სიმეგრესისათვის თავისი მეთაურობით. მაგრამ რა მოხდებოდა მერე? ქვეყანა მოზოზდებოდა, ადამიანებს დახოცადნენ და დაატყვევებდნენ, ეკლესიებს დაანგრევდნენ და შეურაცხყოფდნენ...

დიმიტრი ამ დილემის გადაჭრას დარბაზს ანდობს. თვითონ კი ეკლესია-სატეს განწყობილებით აღსავსე ფიქრებს უზიარებს დანშრეუ:

ნუთისოფელი წარმავალია. დღეები

აწრდილებს ჰგვანან და სიზმარით მალე გაქრებიან. ადამიანსაც ეს ხედავს ელის. სიკიცხვე, რომლის გადარჩენას მრავალი უნდა ემსხვერპლეს, ამოიწა და ტვრთიმშიც: „ან მწუხავს, რათა წარედდე ყაენს წინაშე“ – აქ კრთება ადამიანის თავისუფალი ნებისა და ღვთის განგების თანაარსებობის შესაძლებლობა, სასულიერო ნების აღიარებაცა და განგებისადმი მორჩილებაც, რაც გვირგვინდება ღვთის ნების უპირატესობის დემონსტრირებით: „და იყოს ნება ღმრთისა“.

დარბაზის სხდომაზე წარმოთქმული სიტყვის ფინალი, კათოლიკოს აბრაჰამსა და მთაერეთან საუბრისას დიმიტრის პოზიციის ურყეობა, მეფის აღსასრული და მისტორიის შეფასება გაჯერებულია წმიდა წერილის სულით. ამკარაა მაცხოვრის ანალოგიები და საბარების ტრანსფორმირებული ციტატა.

დიმიტრი ამბობს: „უკეთეს შე მომკლან, გვონებ რომ ქვეყანა უფენებლად დარჩეს“ მათეს საბარებაში, როცა იესო საკუთარ სიკვდილს წინასწარმეტყველებს, ნათქვამია: „ქე კაცისა არ მოსულა იმისათვის, რომ მას ემსახუროს, არამედ (თვითონ) მოემსახუროს და მისცეს თავისი სული მრავალთა გამოსასყიდად“.

დიმიტრი ერის მშენებლის ჩემობას: „მუნყალვის უზრალლო ვრი, ვითარცა ცხოვარი კლავდ უღური არიან და არავადა აქენ ნუგვმინისცემა“.

ოთხნეს საბარებაში იესო ამბობს: „მე ვარ მწყემსი კეთილი. მწყემსი კეთილი თავისი სიკიცხლეს დასდებს ცხვრისათვის... მე ჩემს სიკიცხლეს ვდებ, რათა ისიც მივიღო იგი“.

კვლავად დიმიტრი: „არა სადებულ არს, უკეთეს ყოველი სოფელი შევძიებოდა და სული წარვიწყნად“. როგორც „არეული“, მეფე არად ადგებს მინიერი „ყოველ სოფელს“ და „აღვითს ქალაქს“ მიიღებს.

თვით კათოლიკოსი აბრაჰამიც კი ცდილობს მეფის დარწმუნებას: თავის გადარჩენა შესაძლებელია. სხვა მეფეებიც დამალვიან მტერს. მაგრამ თუ შენი ნება ურყევი აღმოჩნდება, ეპისკოპოსები იტვირთებენ შენს ცოდვებს და ღვთის წინაშე დაადასტურებენ შენს მანამოებას. თუ ერთი ვლასითაის თავდადება ღრუჭული ქუეყნება, აშკარის უფრო დასავსებულა მთელი ერისათვის თავგანწირვით.

ალბათ, ამ დასკვნამ საბოლოოდ გადაწყვეტინა მეფის ურდოში გამგზავრება. თადარიგის დაქვარება შეუძლებელი თავითავის სამყოფელი განუზრნა. უსაფრთხოების მიზნით ზოგი მთიულეთს გაგზავნა, ზოგი – კახეთს; ყველაზე პატარა, გიორგი ტაოში გაისტუმრა, იმინის (ღვლეს თურქულში) ციხეში.

გზად კათოლიკოსი იახლა. ხვამაქ ავაგის ასულთან მყოფი თავისი ძე ტრაპიზონის პრინცესასაგან – დავითი დამიგზავრა, რათა ყაენი მის ერთგულებამი არ შეეცვლებოდა. როგორც კი მისი სალხანოში ჩასულა მტყევი, ყაენმა წონი სიუქოლი, ეკეპიტის ბრძოლაში მოხვერის შემსგავსებულ

იასბულას ვატი გამოგზავნა. სიუქოლმა მეფეს ბარგი და ქონება ჩამოართვა, დაატყვევა და ყაენს წარუდგინა. არლუნს, ალბათ, ერთი სული ჰქონდა, როდის მოაშთობდა ბუღას თანამშრომელ უკანასკნელ შეთქმულს, მაგრამ ცხადია, სულერები არ იყო, დიმიტრის სიკვდილის შემდეგ ვისთან ექნებოდა საქმე! აქ გადამწყვეტი სიტყვა ხუტლუბულამ თქვა: დავით ნარინის ძის, ვახტანგის გამეფებით სრულად საქართველო მენი მორჩილი იქნებოდა. ხუტლუბულა ნანყენი იყო, სადუნის სიკვდილის შემდეგ მის ნაცვლად ათაბაგობა ტარსაიჭ ორბელს რომ არგუნა მეფემ და ამ გზით, ალბათ, შური იძია მასზე. იმასაც ამოზოგდნენ, დავით ლამას ძემ რომ ხოჯა-აზიზი მოკლა, მისი შვილი იელ ხუტლე და ხუტლუბულა ბოიადისშვილი იყვნენ და მეფის სისხლი მართებდათ.

ყაენს, როგორც ჩანს, ჭკუაში დაუჯდა ხუტლუბულას რწევა, სასწრაფოდ გაისტუმრა დასავლეთ საქართველოში დავით ნარინთან, რათა მისი ძისათვის შეეშობა და ყაენის ასულ ოლჯათის ცოლობა შეეთავაზებინა.

მონღოლური სამართლის თანახმად, დიმიტრის დავეცლა თავისი სამეფოს უძრავ-მოძრავი ქონების აღწერა, რაც აღსურულებია კიდევ. აღწერილი სიმდიდრის ჩამოსტანად საქართველოში ხალხი წარგზავნეს, მეფეს კიდევ რომ რამე გამოერჩუნა, მონაგავებშიც არაფერი გამოჰკარებოდათ. სამეფო საქურჭლისათვის რომ შეუხედავს, ყაენს თითქმის გული მოღბობია და მცირე ხანს დიმიტრის დასჯაც დაუხანგებია. შესაძლოა, ამ დროს გათავისუფლდეს კიდევ. სწორედ მაშინ ქართველი მთავარები ცხენების მოყვანას შეპირებინა და გაქცევა შეუთავაზეს. დიმიტრი არ დასთანხმებია. ამასობაში ხუტლუბულაც დაბრუნებულიყო ლიონთმძირიდან. დავით ნარინის თანხმობით გახარებული ყაენს კვლავ შეუპყრია დიმიტრი და მისი ძე - დავითი. მასთან ერთად ყოფილა დიმიტრის გაზრდილი, მღვდელ-მონაზონი მოსე. მეფე არც ერთ სცემეს. მონღოლთა წესისამებრ, აზგადად დასჯილ სიკვდილის ადარ უნდა მიიღებოდა, მაგრამ ყაენის გულისწყრომა არ ცხრებოდა. დიმიტრი სასამართლოს წარუდგინეს, რომელსაც მონღოლები დევანხანას ეძახდნენ. დიმიტრის ქუთიხის, მონაწილეობით თუ არა ბუღას შეთქმულებაში. მისი ბრალეულობა ვერ დაადასტურეს. ერთი ნოინს, სახელით ტლანდ, ყაენისთვისაც ეს უთხრიან, მეფეს ნუ მოკლავ, მაგრამ არც მის ჩარევას მოჰყლიდა სასიკეთო შედეგი. გაშიჩნდა ყაენის თორმეტი მცედარი მეფის სასყავანად და სიკვდილით დასასჯელად.

დიმიტრიმ აღსასრულის მოახლოება იგრძნო. მშიდრულად მიმართა მის ნუგეშმაცხად მისულ ქართველ მთავრებს. იქვე იდგა ხუტლუბულაც, რომლისთვისაც ბუღას უთქვამს: თუ ძალგასი, გადამარჩინე, თუ არადა, ჩემი შვილი მაიხვ იხსენი ყაენის რისხვისაგანო.

გორიელის ბერძნული ოთხთავი (IX ს. ქართული მანაწერი, სადევ იხსენიებათ ტრაპიზონის იმპერატორი გიორგი I და დავით ულუ).

ხუტლუბულას და მთავრებს ცრემლი მორევიათ და გარეთ გასულნი.

მეფემ ილგა და წმიდა ზიარება მიიღო. შემდეგ ცხენზე დასვეს და კარგა ხანს აღარეს. დიმიტრი შევედრებია ჯალათებს, ერთხელ კიდევ მომეცით ლოცვის უფლებამო. ცრემლმორეულ მეფეს ულოცია. «მერმე წარუპყლა ქვეშ». დიმიტრის თავი მოჰკვეთეს 1289 წლის 12 მარტს. ქართველ მესტორიის სიტყვით, ღმერთის ცხენულის მკვლელობისას ქრისტეს მოკვდინების მისტერია გამეორებულა: დილის ათ საათზე მწუხრი ჩამონოლდა ნიშნად იმისა, რომ პატიოსანს არიან ცხენულნი ღმერთისანი.

შეუპყრიათ მეფის ძეც და ნოინ ტოლბარისათვის, არლუნის ერთ-ერთი გავლენიანი ამირსათვის მოუგვრიათ. იმავე ღამეს უცდიათ უფლისწულის მოკლა, მაგრამ ვერ მოუხერხებიათ. მოსე მღვდელი, რომელიც აქამდე არასოდეს დამორცხვოდა დავითს, დილით გაპარულა, მისულა ნოინთან და უცნობებია, რომ დავითსაც მოსაკლავად დასდევდნენ. ტლანდის ყაენის წინაშე დაუმთმნებია მეფის ძის უდანაშაულობა და მისი სიცოცხლე გამომართვია.

ყაენმა შეისმინა ტლანდარის თხოვნა. ნოინს შინ წაუყვანია დავითი

და ხოჯა საპბიდენისათვის უთხრი: მისი ცოცხლად დატოვება, ეს ყოფილა სადარ-ად-დინ ზენჯანი, ტოლბარის ნაიბი, შემგდომში ილხანთა სახელმწიფოს საპბიდენი (საილხანის პირველ ვეზირი, სამოქალაქო ადმინისტრაციის გამგებელი).

დიმიტრის გვამი რამდენიმე დღის განმავლობაში ქართველებსაგან მონღოლებს დაუცვათ. ქართველ ნარჩინებულებს მეფის ცხედრის გამოთხოვერ გაუხედავთ. მაშინ კათოლიკოს აბრაჰამს და მღვდელ მოსეს ღამის იღიათ კაცნი, რომელთაც ღამის მოუპარავთ ცხედარი. მათვე უნახავთ ტყუილად გაჭრები, რომელთაც თეხზე მოჰქონდათ საქართველოში. ამ თეხვით შეუნდებიათ გვამი მეფისა და მცხეთაში წამოუსვენებიათ. დიმიტრი იქვე, მეფეთა საძვალეში დაუმარხებიათ.

***

საქართველოს ეკლესიამ დიმიტრი II წმინდანად შერაცხა, ქართველმა ხალხმა ეს თავის ისტორიაში მხოლოდ მას შეუნარჩუნა «თავდადებულის» სახელი. «წმიდა მეფე, დემეტრე თავდადებულ» 12 მარტს იხსენიება.

შიდა გიორგის ფერწერული ხატი. ნაიფარი. სვანეთი (XIII).

ფეოდალურ საქართველოში მოღვაწე დადიანთაგან ყველაზე ცნობილია ცოტნე შერგილის ძე დადიანი, XIII ს-ის I ნახევრის დიდგვაროვანი ფეოდალი.

1256 წლამდე – ილხანთა სახელმწიფოს ჩამოყალიბებამდე – დაპყრობილ ქვეყნებს (მათ შორის, საქართველოს) ყაენის მოადგილეები განაგებდნენ. საქართველო – აზერბაიჯანთან, სპარსეთის ერასთან, ლურისტან, შარვანთან, ქერმანთან ერთად – წილად ხედა არლუნ ალას, ჩაღატაის საგვარეულოს ერთ-ერთ უფლისწულს. არლუნ ალა ამ თანამდებობაზე პირველად გუიუქ ყაენმა (1246-1249 წწ.) დანიშნა, შემდეგ კი მანგუ ყაენმა (1251-1260 წწ.) დაამტკიცა. მონღოლები დაპყრობილ ქვეყნებისაგან ლაშქრობაში მონაწილეობასა და ხარკის გადახდას ითხოვდნენ. სამხედრო დამსახურება ქვეშევრდომთა აღზევების უმთავრესი პირობა იყო. ამ გარემოებამ მთავართა სამხედრო წრე გააძლიერა.

1245 წელს მეფე რუსუდანი გარდაიცვალა. დადგა უმეფობის ხანა. ტახტის მემკვიდრე, რუსუდანის ძე დავითი ურდოდან ჯერ არ დაბრუნებულყოი. მონღოლურ წესზე მონაწილეობის საშინაო ადმინისტრაციის სამხედრო ხელისუფალთა (ერისმთავართა) ბატონობას ამყარებდა, რაც ენაბალმეფეობადა საშოქალაქო უწყობასა და მის მოხელეებზე დაფუძნებულ ქართულ სახელმწიფოებრივ სისტემას.

მონღოლებმა საქართველო რვა სამხედრო ერთეულად ანუ დუმნად (ათათასეულად) დაყვეს. დუმნას სამოქალაქო ფუნქციაც ჰქონდა – ყველა სამოქალაქო ხელისუფალი დუმნის თავს, სახვარდროთაგან ემორჩილებოდა. საქართველოს მარალქმერნი ამ დუმნათა მიხედვით უნდა გამოეყვანა და ხარკიც ამ ფარგლებში აეკრიბა. დუმნისთავებმა დედოფლობრივი მთავრები დააგვირგნეს.

პირველ დუმნაში შედიოდა პერეთი,

კახეთი და კამბეჩანი (მხარე შუა საუკუნეთა საქართველოში, კახეთში, მინაყალი მდინარეების – ალაზნის ქვემო ნელსა და მტკვარს შორის, რომელიც XV ს-იდან ქიზიყად იწოდება) თეთრწყლამდე, შენაზის (აზერბაიჯანი) მთებამდე, რომელსაც ეგარსლან ბაქურციხელი უწინამძღერეს. მეორე დუმნაში, რომელსაც ვარამ გაგილი ჩაუყენეს სათავეში, ქვემო ქართლი და მისი აღმოსავლეთი თემები შედიოდა. მესამე დუმნის მეთაური, მანდატურთუხუცესი მანშე მხარგრძელი სომხურ თემებს განაგებდა. მეოთხე დუმნას – შიდა ქართლს ქართლის ერისთავთერისთავი გრიგოლ სურამელი მეთაურობდა. მეხუთე – ჯავახეთი – გამრქელ-თორღის ეკუთვნოდა. დანარჩენი მესხეთი კარნუქალაქამდე (არზრუმამდე), ანუ მეექვსე დუმნაში ყვარყვარე ციხისჯვარედულ-ჯაყელს ემორჩილებოდა. დასავლეთი

საქართველო მონღოლებმა მეშვიდე და მერვე დუმნებად დაყვეს, რომელთა გამგებლობა ცოტნე დადიანსა და რაჭის ერისთავს დაავალეს. დუმნებად განაწილება 1247-1248 წწ.-ში, საქართველოში მეფობის აღდგენისთანავე გაუქმდა, მაგრამ მათმა არსებობამ მაინც მოახერხა საქართველოს პოლიტიკური მთლიანობის შერყევა.

მონღოლთა ბატონობით უკმაყოფილო ქართველებმა აჯანყება და მონღოლთა საქართველოდან განდევნა გადაწყვიტეს.

საქართველოს მთავრები: ეგარსლან ბაქურციხელი, ცოტნე დადიანი, ვარამ გაგილი, ყვარყვარე, შოთა კუპარი, თორღაი, შერ-კახანი, შიდა ქართლის წარმომადგენლნი, სარგის თმოგველი, მესხეთი და ტაოლდები კობახათას, ჯავახეთში შეკრებილნი და ზჭობა დაუწყიათ: მეფე არ გვაყეს, მონღოლთა

ნინალმდე ბრძოლაში რომ გვინანამ-
ლვროს. ჩვენ დაცალკეებული ვართ.
მონღოლების ბრძანებით, ყოველ წელს
ალამუტის (ირანში, ყაზვინის პროვინ-
ციაში, თერანიდან 100 კმ-ით დაშ-
ორებული, 2136 მეტრის სიმაღლეზე,
მთებში ალმართული ციხესიმაგრე,
რომელიც მონღოლებმა მხოლოდ 1256
წელს აიღეს) ასაღებად ვლამურობთ და
ვიხიკებით. უნდა გავერთიანდეთ და
მონღოლებს შეველტყობოთ.

გადანგეცეს, განსაზღვრულ დროს
ქართლში შეტრებილიყვნენ. აფხაზები,
ცოტნე დადიანი და რაჭის ერისთავი
ჯარის მამასკაროვებლად თავიანთ
ღუწებში გაემურნენ. აქვე შეიძლება
ვთქვათ, რომ ქართველი მეისტორი
შეთქმულთა ჩამოთვლისას მხოლოდ
ცოტნეს ახასიათებს და თითქმის მიგ-
ვანიშნებს კიდევ მის „არეულობაზე“:
„კაცი კეთილი და სრული საღმრ-
თოთა და საკაცობოთა“. შეთქმულება
გასცეს.

ბიურ (ბაიურ) და აფგრე ნონინე
კოხტასთავს მისულან, თანაც ისე
სწრაფად, რომ ცოტნე დადიანისა და
რაჭის ერისთავის გარდა, ყველა შეთ-
ქმული იქ დახვდრიათ. მოაგრეს ჯარი
არ ჰყავდათ და შეუწინააღმდეგებლად
ჩაბარებინათ. მონღოლებმა ტყვეები ანი-
სის სამეფოში, შირაკიდან (შუა საუ-
კუნთა დროინდელი სომხური ქალაქი,
დღეს თურქეთის შუმაღგენლობაშია)
ნონიდულ ადგილას წაიყვანეს. ქართ-
ველი მთავრები ჩორჩიშაღს წონის
ნარუდგინეს, რომელსაც გახდენიში
დაუდნამაჰლუდია იხინი. მთავრებს
უპასუხიათ, ავანგუბისათვის კი არა,
თქვენთვის ხარკის გადახდის საკითხ-
ებზე სასჯელად შევიტყობითო.

ჩორჩიშაღს ბოლომდე არ უწონშია
მთავართა განზრახვა, ტყვეთათვის
ტანთ გაუხდევინებია, სხეული თავლით
გაუპოხინებია, შუბორკავს და მოედან-

ნინა და თედორე. იფრანის მთავარანგელოზის ტარის მოხატულობა. სვეთი (XI ს.).

ზე მათი დასმა უბრძანებია. ყოველდღე
ეკითხებოდა ტყვეებს შატრების ნამდ-
ვილ მიზეზს. უთქმულობის შემთხვევაში
ქართველ ნარჩინებულებს სიკვდილი
ელოდათ. მთავრები არ ტყდებოდნენ –
ხარკის გადახდაზე ვსაჯლობდითო –
ამტკიცებდნენ. მონღოლ ნონის კვლავ
არ სწამდა მათი.

დადგა შეთქმულების დანეყების
დათქმული დრო. რკინისჯვარში (იმ-
ერეთიდან სამცხეში გადასასვლელი გზა
ფერასათის, იმავე – ღაღის მთით) ცოტ-
ნე დადიანი ლაშქართან ერთად გამოცხ-
ადდა. როცა საქმის ვითარება შეიტყო,
„მწუხრელ იქნა უზომოდ და თვისად
სიკვდილად და სირცხვილად შერაცხა
საქმე იგი – ლაშქარი განუტეცა, ორი
კაცი იახლა ანისში, დამდგმა სულისა
თვისისა და ამძრულეებლმა მცხეთისა
უფლისასა, რომელსა იტყვიან: „უფროს
ამისა სიყვარული არა არს, რათა
დადგას კაცმან სული თვისი მოყვასისა
თვისისათვის“. ეს სიტყვები იოანეს
სახარებიდანა (იოანე, 15, 13) და მათ
მაცხოვარი უბნებდა მონადეებს. თანამე-
დროვე ქართლში ეს ფრაზა ამგვარად
ფლერს: იმაზე მეტი სიყვარული არავის
გაჩინია, ვიდრე მას, ვინც თავის სულს
დასდებს თავისი მეგობრებისათვის.

თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ
პროვინციალისტური გაგებით სიეთე
ვლინდება ზღლისუფლებისა და ეკლეს-
იის მორჩილებაში, ხოლო ბოროტება –
წინააღმდეგობაში, ავანგუბი, აზრისა
და ქმედების თვითნებურობაში, დავი-
ნახავთ, რომ ცოტნე აქ მხოლოდ ად-
მინარე სიუქლისა და თავგანწირვის
განსახიერებელი კი არ არის, არამედ –
ღვთის განცემის მორჩილი და აღმ-
სრულებელიც“. ქართველი მეისტორიის
აღფრთოვანებაც არ დაიხანებს: „...
ყო პატიოსანმა ამა კაცმან ცოტნე
სათნოება მაღალი და განსაიქმელი,
საქმე საკურეული და ყოვლისა ქებისა

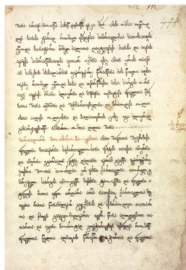
ლორსი“ – გამოიარა სამცხე, ჯავახეთი
და ჩაივდა ანისში. სასიკვდილოდ გან-
წირულ ნარჩინებულთა მდგომარეო-
ბის მზილველი ცოტნე ჩამოქვეითდა,
ტრასაგმელი გაიხადა, ხელები შეიკრა
და საქართველოს მთავრებს გვერდით
მოუყვდა. გაოცებულმა მონღოლებმა
ყოველდღე წარჩინებულ უამბეს. ისინი კარ-
გად იცნოდნენ ცოტნეს. თავისთან
მიიხმეს და მისვლის მიზეზი პკითხეს.
ცოტნე დადიანმა უპასუხა: ხარკის
შესაკრებად და თქვენი ბრძანების
შესასრულებლად შევიყარეთ, თქვენ კი
ავისმენებლად მიგვიჩნიეთ. გამოიძიეთ,
თუ ჩემს მეგობრებს რაიმე სასიკვდილო
დანაშაული მიუძღოდეთ თქვენ წინაშე,
მეც მათთან ერთად მომკალით, რადგან
ჩემ უნებურად არაფერი ჩაუდენიათო.

მონღოლები ცოტნეს საიწოდებს
გაუცკირებია: ქართველები კეთილი და
მართალი ხალხი ყოფილებით. დასაე-
ლეთ ს საქართველოდან ჩამოვიდა კაცი
და თავი სასიკვდილოდ გასწირა. უნდა
შაჰლულ მიგვანჩინებოთ და გაათავსუ-
ფლებითო. ცოტნესათვის კი უთქვამთ:
ყველა ქართველს შენ გიმორჩილებთ და
მეცნე ვართ მონადობლითო.

წარჩინებულები უენებლად გამოუშ-
ვიათ.

ცოტნეს პირადმა თავდადება და
საზრისნობა საქართველო მონღოლთა
შურსძიებისგან იხსნა. კოხტასთავის
შეთქმულება 1246 ან 1247 წელს უნდა
მოხდებოდა.

ცოტნე დადიანი შშობლებთან ერ-
თად გათავსებული ხობის ეკლესიაში.
საქართველოსათვის თავდადებული
და აღმსარებელი ცოტნე დადიანი
საქართველოს ეკლესიის სინოდმა 1999
წელს წმინდანად შერაცხა და 30 ილისის
ისინიებს.

მატიანეში დაცული ცნობა ცოტნე დადიანის
გმირობის შესახებ. შირაშიშვილის „ქართლის
ცხოვრება“ (1633-1646 წწ.).

უბისის წმინდა გიორგის
ეკლესიის მოხატულობა (XIV ს.)

სამეცხის მთავრები – სარგის I, ბექა შამდატურთუხუცესი და სარგის II ჯაფელუბი. საფარის ტარის სატიტრო ფურცალი (XIII-XIV სს.).

გიორგი V-ის გამეფების დროინდელი საქართველო – მონღოლთა ახსნა-ლოვანი ბატონობის შედეგად დაცემული ეკონომიკა, დაკნინებული საქალაქო ცხოვრება, დაქვეითებული კულტურა, XIII ს-ის ჩამოყალიბებული მონღოლთა დასტურით ჩამოსახლებულ ოსთა მიერ მიტაცებული ტერიტორიები და მათი გამუდმებული შეიარაღებული აგრესია, დასუსტებული ცენტრალური ხელისუფლება და ფეოდალთა თვითნებობა, მობოლილი სამართალი, სეპარატისტული მისწრაფებების გამოვლინება მთიანეთში, მონღოლთა გამუდმებულ და ხშირ შემთხვევაში წარუმატებელ ლაშქრობებში სისტემატური მონაწილეობის შედეგად შემცირებული და მუდურწინააღმდეგობით მოსახლეობა – პოლიტიკურად სამ ნაწილად (აღმ. საქართველო, დას. საქართველო და სამცხე-საათაბაგო) დაშლილი ქვეყანა. ოდესღაც ერთიანი საქართველოს მეფეს

მხოლოდ ქართლ-კახეთი და სომხეთის ნაწილი ექვემდებარებოდა.

გმირობის ტოლფასია ასეთ მდგომარეობაში მყოფი სამეფოს თავისი ძველი დიდების დროინდელ (დაივი ალმაშენებელი – თამარი) ბრწყინვალე ბაშად მიყვანა, იმავე საზღვრებში აღდგენა („ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე“) და მსოფლიოს ერთ-ერთ უძლიერეს სახელმწიფოდ გადაქცევა, რომელთან ურთიერთობასაც ესწრაფიან დასავლეთისა თუ აღმოსავლეთის უდიდესი ქვეყნები (ოქროს ურდო, გეგიატის სასულთნო, საფრანგეთი). ამიტომ ადარებს გიორგის გამეფებას ციხის ვარსკვლავის ამოსვლას მისი თანამედროვე ისტორიკოსი: „და ინჟო მითებთან აღმოჭვრევადა“ (ქამთაღალმურელი); ამიტომაც არ ჩანს გაზვიადებული ქართველ ისტორიკოსთა თუ უცხოელ სახელმწიფო მოღვაწეთა (ქამთაღალმურელი, ვახუშტი ბაგრატიონი, გეგია-

ტის სულთან ალ-ნასირი...) მიერ მისი ესოდენ აღმატებული დახასიათება, მისი მისამართით გამოთქმული განმადიდებელი უპითეტებო: „ბრწყინვალე“, „დიდი“, „მეფეთა შორის ბრწყინვალე და სამინო“, „უმჯობესი ყოველთა კაცთა მის ჭაბუათა, არა ოდენ ზეღმწიფეთა, არამედ ყოველთა კაცთა“, „მეფეთა შორის საუკეთესო“, „სახელთა და სახელგანთქმული“, „ქრისტიანთა საყრდენი“, „რომის პაპის მეგველი“, „რუმისა და ირანის ქვეყანათა მფარველი“...

დემეტრე II თავდადებულისა და მისი შესამე ცოლის, სამცხის მთავრის – ბექა ჯაყელის ასულის, ნათელას მხოლოდმოზილი ძე (დანარჩენი შვილები დემეტრეს სხვა ცოლებთან ჰყავდა) მამის სიკვდილით დასჯისას (1289 წ.) რამდენიმე თვის თუ იქნებოდა. „მარტო გზა დედას, ვითარცა მარტორქა, რამეთუ ვერ შემძლებელ იყო ბუნება დედათა სხვისა ეგვეითარის შობად“ (ფათაღმწერელი). 1299 წელს 10 წლის გიორგის მეფედ დამტკიცება მხოლოდ და მხოლოდ ფორმალური აქტი იყო, მონღოლთა პოლიტიკური ინტერესებიდან გამომდინარე, და მიზნად ისახავდა ბექა ჯაყელის დაპირისპირებას აჯანყებულ დავით VIII-სთან. გიორგის პიროვნული თვისებებიდან გამომდინარე, ფაქტობრივი მეფობა მისი რეგენტობის პერიოდშივე (გიორგი VI მცირის (1311-1318 წწ.) მფრველ იქნა დანიშნული) რეალური

ხელისუფლებით შეიცვალა. გიორგი V-ს მოღვაწეობა მეფის ცენტრალური ხელისუფლების გაძლიერებას, საქართველოს გაერთიანებასა და მონღოლთა უღლის გადაგდებას ისახავდა მიზნად. სახელმწიფო მართებულად, მან ჯერ სამინაო საკითხები მოაგვარა და მხოლოდ ამის შემდეგ აზოუკეთა მონღოლებს ფეხი საქართველოდან. მართალია, ილხანთა სახელმწიფო ამ დროისთვის საკმაოდ დასუსტებული იყო და დიდ სიმძლევებსაც განიცდიდა, მაგრამ იმის ძალა კი შესწევდა, რომ აჯანყების შემთხვევაში, პოლიტიკურად დამოკლები და ეკონომიკურად დაუძლურებული ქვეყნისათვის, გადაწყვეტი დარტყმით გამოუსწორებელი ზიანი მიეყენებინა. ამიტომ გიორგი V-მ, დავით VIII-ისაგან განსხვავებით, მონღოლებთან მშვიდობიანი ურთიერთობის გზა აირჩია. გამორჩეული დიპლომატიური ნიჭით დაჯილდოებულმა გიორგი V-მ საყენოს კარზე უდიდესი ნდობა მოიპოვა და მონღოლებისავე მხარდაჭერით შეუდგა თავისი მიზნების განხორციელებას. მცირეწლოვანი ყან აბუსადის (1316-1335 წწ.) პირველმა ემირმა, საილხანოს ფაქტობრივმა გამგებელმა ჩობან ნოინმა მას მოქმედების სრული თავისუფლება მისცა. გიორგი V-მ დაარწმუნა მონღოლები, რომ ერთიან და ძლიერ საქართველოს მათთვის უფრო მეტი სარგებლობის მოტანა შეეძლო, ვიდრე დამოკლებსა და ეკონომიკურად დაუძლურებულს.

საფარის მონასტერი (X-XIV სს.)

მაცხოვარი, ზოხის ტაძარი. საკურთხელობის კონქა (XIII-XIV-XVIII სს.).

ამის შედეგად, გამეფებისთანავე მიიღო საქართველოს გაერთიანებისა და დამოუკიდებლად, მონღოლ მოხელეთა გარეშე, ხარკის აკრეფის უფლება. ამიერიდან შეწყდა ბასაკების თარეში და მონღოლთაგან საგადასახადო სისტემა, რაც ქვეყნის ეკონომიკური აღორძინების ერთ-ერთი მთავარი პირობა იყო. ეკონომიკის განმტკიცებას ემსახურებოდა აგრეთვე საფინანსო რეფორმაც – მოიჭრა ახალი ვერცხლის ფული, „გიორგაული თეთრი.“* მიუხედავად იმისა, რომ ჩობან ნოინმა მას „მოსცა ყოველი საქართველო და ყოველნი მთავარი საქართველოსანი, და შილნი დაივით მეფისანი და მესხნი, შილნი ბექასანი“ (ვახტანგმწერელი), გიორგი V არ ჩქარობდა დაეიჭრა VI ნარინისა და ბექა ჯაყელის შთამომავლებთან დაპირისპირებას. მან ჯერ თავის იურისდიქციამში მყოფ ტერიტორიაზე დაიწყო ნესრიგის აღდგენა და ხელისუფლების განმტკიცება. პირველ რიგში ბრძოლა გამოუცხადა საქართველოში ჩამოსახლებულ ოსებს, რომლებიც მონღოლთა მხარდაჭერით ქართველ ფეოდალთა მამულებს იტაცებდნენ და სულ უფრო და უფრო აფართოვდნენ თავიანთი მფლობელობას. სამწლიანი ბრძოლის შემდეგ გიორგი V-მ ქ. გორიც გაათა-

ვისუფლა ოსებისაგან და „განასხნა და აღუზუნა“, ანუ საერთოდ განდევნა ისინი საქართველოდან. ქვეყნიდან გაძევების შემდეგ, გიორგი V-მ ჩრდ. კავკასიაში შეუტია ოსებს, დაიმორჩილა, დახარკა, ხოლო კავკასიონის გადასასვლელები კი თვითონ დაიჭირა, რითაც საქართველოს ჩრდილოეთ საზღვრის უსაფრთხოება უზრუნველყო. ქვეყნის ცენტრალიზაციისა და პოლიტიკური მთლიანობის აღსადგენად აუცილებელი იყო დიდებული ფეოდალების თვითნებობის აღგზავა. მეფემ კახეთში, ცივის მთაზე, სადარბაზოდ მიიწვია მონღოლთა ნაქვეჩეთა და ხელმეფობით გაორგულებული, ურჩი ერისთავები და ამონყვიტა. ეს იყო მისი ერთადერთი უკიდურესად რადიკალური, მაგრამ აუცილებელი ნაბიჯი ქვეყნის ინტერესებიდან გამომდინარე. დასჯილი ერისთავების ნაცვლად, მათ ადგალა გიორგიმ თავისი მომხრეები დააყენა. შესაფერისი დრო იქნა შერეული დას. საქართველოს და სამცხე-საათაბაგოს შემოსაერთებლად. 1329 წელს დაეიჭრა ნარინის უმცლესი ძის, ლიხთიმერეთის მეფის, მიქელის გარდაცვალების შემდეგ გიორგი V დიდი ჯარით გადავიდა დას. საქართველოში და მიქელის შვილს ბაგრატს თვითონ უწყალობა მორაპინს

ერისთავობა. ასევე, სამცხის ათაბაგის თავისი ბიძის, სარგის II ბექა ჯაყელის ძის გარდაცვალების (1334 წ.) შემდეგ თვითონ დაადგინა სამცხის მთავრად სარგისის ძე ევარყუარე. აგრეთვე დაიმორჩილა და თვითონ დაამტკიცა როგორც დას. საქართველოს (დადარიანი, გურიელი, შერვაშიძე, სვანთ-ერისთავი), ისე სამცხე-საათაბაგოს (კლარჯეთის, სურის, კალმახის, არტანუჯის, არტაანის, წუნდის) ერისთავები. ეს კი ლიხთიმერეთისა და სამცხე-საათაბაგოს მეფის უზენაესი ხელისუფლების აღდგენას ნიშნავდა. ამრიგად, ქვეყანური და გამიზნული პოლიტიკით გიორგი V-მ პრაქტიკულად ყოველგვარი წინააღმდეგობის გარეშე, თითქმის უსისხლოდ, შეძლო საქართველოს მთლიანობის აღდგენა.

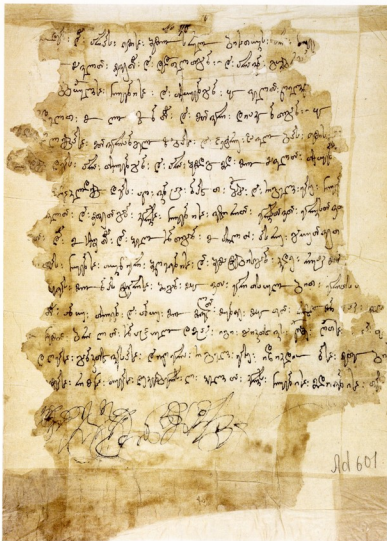
გიორგი V-მ მნიშვნელოვანი ღონისძიებები გაატარა ქვეყანაში მონღოლთა თითქმის ასნლოვანი ბატონობის შედეგად შერყენილი კანონიერების და სახელმწიფო ნეს-წყობილების აღსადგენად. განსაკუთრებით შერყეული იყო სამართალი ქართლის მთიანეთში. მეფემ ვითარების გასწავლე გაცნობის შემდეგ, უშუალოდ თავისი მონაწილეობით, სპეციალურად მთიანეთისათვის 1335 წელს შექმნა სისხლის სამართლის

კანონთა კრებული „ძეგლის დადება მეფეთ-მეფის გიორგის მიერ“, რომლის მიზანაც მიაბინ მეფის ხელისუფლებისა და კანონიერების აღდგენა და მისი შენარჩუნება იყო. დაახლოებით ამავე პერიოდშია შემქმნილი სახელმწიფო სამართლის წიგნი „ხელმწიფის კარის გარეგნება“, რომლის დანიშნულებაც ცენტრალური მმართველობის აღდგენა-მონაწილეობა იყო. ცენტრალური ხელისუფლების განმტკიცებისა და ქვეყნის გაერთიანების შემდეგ გიორგიმ 1335 წელს საქართველოში მყოფი მონღოლთა 10000-კაციანი რაზმიც განდევნა ქვეყნიდან და ხარკიც შეუნყევია დაბრუნებულს. ამ ფაქტისათვის უაღრესად ხელსაყრელი დრო იქნა შერჩეული. გიორგი V კარგად იყო ინფორმირებული, თუ რა ხდებოდა საქართველოს საზღვრებს გარეთ, განსაკუთრებით საყაფროში. 1327 წელს ჩოხან ნოინის მოკვლით საილხანოში დანაყვებული არეულობა 1335 წელს აბუსაიდ ყაენის მოკვლით დაგვირგვინდა. გიორგი V-ის გამოწვევა მონღოლებმა უპასუხოდ დატოვეს. საქართველო გათავისუფლდა მონღოლთა ახლანეი ულუსიდან. ამის შემდეგ, იარაღის ძალით დამორჩილა რაზნი, შარვაში და მთელი ჩრდ. კავკასია დარუბანდამდე.

გიორგი V უაღრესად აქტიური საგარეო-პოლიტიკურ კურსს ატარებდა. ჯერ კიდევ რეგენტობის პერიოდში, 1316 წელს და შემდეგ, 1320 წელს მან ორი ელჩობა მიაუღწია გეგიუტის მამულე სულთან ალ-ნასირთან. ქართულმა დიპლომატიამ დიდ წარმატებას მიაღწია. ქართველებს დაუბრუნდათ 1314 წელს მამაადიანების მიერ მიტაცებული და მეჩეთად ქცეული იერუსალიმის ჯვრის მონასტერი და სხვა ქართული ეკლესიებიც წმიდა მიწაზე; ქრისტეს „აღდგომის“, „გოლგოთა“ და ქრისტეს „საფლადი“. ამ დამსახურებისათვის ჯვრის მონასტრის კრებულმა მეფე გიორგის სუთი ღალაბი დაუწესა.

XIV ს-ის 30-იანი წწ-დან ეგვიპტე უკვე თვითონ ესწრაფვის საქართველოსთან დაახლოებას. ქართველებს ნებას რთავდნენ, აშენონ ახალი ტაძარი იერუსალიმში, მაშინ როდესაც ოქროს ურდოს ყაენს მეჩეთის აშენების უფლება არ მოსცემდნენ. ეგვიპტის სულთნის, ალ-ნასირის ნურადდინ გიორგი V-ისადმი ხაზგასმულია უღრმესი პატივისცემა. ამკარად ჩანს, თუ რა მნიშვნელობა ენიჭებოდა მამულეთა საგარეო პოლიტიკაში საქართველოსთან ურთიერთობას. საქართველოს მეფისადმი განსაკუთრებული პატივისცემის გამო ეგვიპტის სულთანმა გააუქმა ქრისტიანთა დასამცირობლად ადრე შემოღებული წესი - ცხენზე ორივე ფეხის ერთ მხარეზე გადადებით (ქალივით) ჯდომა, ხოლო იერუსალიმში სალოცავად ჩასული ქართველები ხარკისგან გაათავისუფლა და უფლება მისცა, ცხენზე აზედრებულები გამოიღო დროშებით შესულიყვნენ ქალაქში (იტალიელი ავტორი ბართლომე სალინიკო). ცენტრალური ხელისუფლების განმტ-

კიცებად და მონღოლთა უღლის გადაგდებად საქართველოს მეფეს საშუალება მისცა, ჩარეულიყო ტრაპიზონის საკეისროს საქმეებში. უკანასკნელად საქართველოს შეგებონდა ტრაპიზონის იმპერიაში გიორგი V-მ აღადგინა. ბიზანტიელი ისტორიკოსის, მიქელ პანარეტოსის ცნობით, 1341 წელს ქართველთა ჯარმა საკეისროში დედოფალი ანაბეგლუ გაამეფა და შემდეგ მას ტახტის შენარჩუნებაშიც დაეხმარა. საქართველოს პროტექტორატი ტრაპიზონის იმპერიაზე დაახლოებით ნახევარ საუკუნეს, თემურლენგის შემოსევებამდე გაგრძელდა. საქართველომ საეკლესიო ურთიერთობები დაამყარა იტალიის ქალაქ-სახელმწიფოებთან - ვენეციასა და გენუასთან, მათ მიერ დაარსებულ საეკლესიო ფაქტორიებთან შავიზღვისპირეთში. დიპლომატიური ურთიერთობა შეინარჩუნა გიორგი V-ს საფრანგეთის მეფე ფილიპ VI ვალუასთან, რომელსაც წმიდა

გიორგი ბრწყინვალის მიერ გაყვანილი წყალობის წიგნი იუანე თორელ-ჯავახიშვილისადმი (1338 წ.)

რკონის მონასტერი, დაარსებული VII საუკუნეში. მისი კარიბჭე აგებულია XIII საუკუნეში.

XIV-XV სს-თა მიჯნაზე საქართველოს სამეფოს შედარებითი წინსვლა შეფერხდა. ასპარეზზე ახალი დამპყრობელი – თემურლენგი გამოჩნდა.

თემური (1336-1405 წწ.) ბარლასთა (ერთ-ერთი ყველაზე მრავალრიცხოვანი თურქული ტომები; თავიანთ თავს „ბალოსებს“ ეძახდნენ და უზბეკთა ეთნოსში ერთიანდებოდნენ) გათურქებული მოწოდებული ტომის წარმომადგენელი იყო. ბარლასები მავერანნაჰრში (მდინარეებს: სირდარიასა და ამუდარიას შუა მდებარე მინა-წყალი, ახლანდელ უზბეკეთსა და ტაჯიკეთში) მოღოლის ტანადიდან ქაღმისაგანდებული თურქესტანში, შედგენიანდებულ, სამხრეთი ციმბირი და სხვა ტერიტორიები XIV ს-ში გააერთიანა ჩალატას შთამომავალმა თოღლუყ თემურმა (1348-1362 წწ.) გადმოსახლდნენ.

გარეგნულად თემური ჭლანგერიანი, მაღალი და მუტად ძლიერი ყოფილა. გულადი, კარგი მოისარ-მოჯირითე, ლიდერის თვისებებით დაჯილდოებული ქაბუკი ბარლასთა ერთ ჯგუფთან ერთად მეზობლებს არბევდა და ქარავენებს ძარცვავდა. მავერანნაჰრში შინაფეოდალური ომები მჭინვარებდა და თემურის ქმედებებიც ამ საერთო ქაოსში იკარგებოდა.

მეკობრეობითა და მოქირავენ მეომრობით ირჩენდა თავს. ერთ შეტაკებაში ისრით დაჭრილ თემურს მარჯვენა ხელი შეახმა და მარჯვენა ფეხითაც საშუალოდ დაკოჭლდა. ლენგიც (ტაჯიკურად „კოჭლო“) ამიტომ შეარქვეს. სხედასხვე ხერხით საკმაოდ დიდი მიწები ჩაიგდო ხელში და ერთმმართველად იქცა.

ქვეყანა დუმანებად დაყო. ლუმენებისა (ათი ათასთა) და ყოშუნების (ათასთა) მეთაურებად ერთგულნი აღაზრეა. მოანყო და გამმეწიერა მშობლიური ქალაქი შაჰრასაზი და პოლიტიკური ცენტრი – საშარყანდი.

ამის შემდეგ თემურმა მთელი შუა აზიის გარეთიანება ითავა და ხორეზმ-

საც შეუტია. XIV ს-ში დაიპყრო ხორასანი. ოქროს ურდოსა და ინდოეთის წინააღმდეგ მოწყობილი ლაშქრობების გარდა, ილაშქრა ირანსა და მის ხელმძღვანელ ქვეყნებში. დამპყრობლურ ომებში თავისი ადგილი დაიჭირა კავკასიამ და კერძოდ – საქართველოში.

თემურლენგის „სტილი“ იყო რბევა-ანიოკება, გადარჩენილების დაბარკება ხელოსნების, მწიგნობრების, მხატვრების, მუსლიმი ლეღისმეტყველების დატყვევება და მავერანნაჰრში გაგზავნა, ადგილობრივი მინების უახლოეს ნათესავებისათვის სოიურლად (მონა „წყალობა“; სოიურალის მფლობელად მინისტრაციული, სავადასახლო და სასამართლო იმუნეტიტით სარგებლობდა) გადაცემა და მათი მინისმფლობელებად ქცევა...

საქართველოში ამ წესის დანერგვერ მოხერხდა.

თემური თავს მონღოლთა უშუალო მემკვიდრედ მიიჩნევდა და ჩინგიზ-ხანის იმპერიის აღდგენას ისახავდა მიზნად. ამას წინ აღუდგა ოქროს ურდოს გარდაცემი მამულის მფლობელი თოხთამიშ ხანი (გარდაიცვალა 1406 წელს). სწორედ მასთან ბრძოლაში მოიყვანა თემური საქართველოში 1386 წელს.

თემურისაგან რამდენჯერმე დამარცხებული თოხთამიში ჩრდილოეთ ირანს შეესია. პულაგუიანთა ირანზე თემურსაც ეჭირა თვლი და ისიც სასწრაფოდ იქით გაემართა. ახლა მან გაძარცვა თაერისი და მოტყვევებით მოსახლეობა სამარყანდში გადასახლა. ზაფხულში თემურმა სომხეთის გავლთ საქართველოსაც მოაღწია.

თემური ოქროს ურდოს შემოსევისაგან თავი რომ დაეხსინა, კავკასიონის გადმოსასვლელები ან თავად უნდა ეკონტროლებინა, ან – მის მოკავშირეებსა და ყმადნაფიცებს. საქართველოში გვიანი შემოდგომა იდგა. თოვლის დაფარვა ყველაფერი. ოქროს ურდო ძალიანაც რომ გარჯილიყო, ქართველთა დახმარებას ვერ შეძლებდა. თემურმა

მოარბია ოქროს ურდოს შესაძლო მოკავშირე: დაიპყრო ნახიჩევანი, გარნიისა და სურმალუს (თურქეთის ჩრდ. აღმოსავლეთი) ციხეები. თემური ყარის ალღების შემდეგ სამცხეში შეიჭრა და ყინვასა და თოვალს უზარმაზარი ჯარით გამოემართა თბილისისაკენ.

ამ დროს საქართველოში ბაგრატ V (1360-1393 წწ.) მეფობდა. თემურლენგის ჯართან შეტაკებას ქართველები მორადებიან და ციხეებში შეკეტდნენ. თემურს უცებ ვერ აუღია თბილისი. მის მიემარებს „ჩელები“ – ბრტყელი ხმლები და მერმინდელი ზარბაზნების ნახაბები გამოუყენებიათ. ცეცხლის იარაღმა თავისი ქნა და ბაგრატიც, უვნებლობის ფიცის გამოთქმის შემდეგ, თემურს ჩააბარდა. 1386 წლის 21 ნოემბერს თემურის ტყვეები გამზდარან დედოფალი ანა და უფლისწული დაეთითც.

თემურმა თბილისში ნამდვილი სისხლის კალო მოაწყო, უზარმაზარი ქონება და სამეფო ბიბლიოთეკა მიითვისა.

ბოლოს თემურის ლაშქარი გამოსაზარტებლად მდინარე არეხის (არაქსი, აზერბაიჯან-ირანის საზღვართან) პირს დაბანაკდა.

მხოლოდ შარვანი გადაურჩა და აყრობას – შარვანაშკი შეიხ იბრაჰიმ დერენდი (1382-1417 წწ.) საჩუქრების მირთმევამ იხსნა.

თემურს ლაშქარი წესრიგში უნდა მოეყვანა, დაპყრობილ ქვეყნებში მტკიცე და ერთგული ხელისუფლება ჩაეყენებინა...

საქართველოს მინის მფლობელობის წესისა და მმართველობის ფორმის გაუ-

ქმებას თემური ქვეყნის გამუსლიმებაში ხედავდა. თვითონ თემური შიიტი (ალი იბნ აბუ ტალიბის მიმდევარი) იყო, მაგრამ თუ დასჭირდებოდა, სუნიტებსაც („სუნა“ გზას ნიშნავს. სუნიტები მოჰამედის ჭეშმარიტი გზის მიმდევრებად მიიჩნევენ თავს) იცავდა.

ქართული სამაჰლუოს სისტემა მჭიდროდ უკავშირდებოდა ქრისტიანულ რელიგიას. თემურის აზრით, ფეოდალური ზედდაყენისა და მეფის გამუსლიმების გზით ადგილობრივი რელიგიის შეცვლასაც იოლად მოახერხებდა.

ყარაბაღში თემურს ბაგრატისათვის გამამადიანება შეუთავაზებია. მეფისათვის ცხადი იყო, რომ უამისოდ მის გათავისუფლებას პერსპექტივა აღარ გააჩნდა. ამიტომ დათანხმდნენ ისლამის, კერძოდ – ჰანიფიზმის (ჰანიფი – მონოთეიზმის მიმდევარი, ჭეშმარიტი ღმერთის მალაიერებელი; ჰანიფიზმი ქრისტიანობისა და იუდაიზმის გავლენას განიცდიდა) მიღებას თვითონაც და მისი თანმხლები პირიც. თემურის ვარაუდით, სწორედ ჰანიფიზმი შეძლებდა ქრისტიანობის ჩანაცვლებას.

ბაგრატისათვის სამეფო ტახტი დაუბრუნებიათ. სათანადო იარაღიყიც დაუწერიათ, რომლის ძალითაც მეფეს სამშობლოში დაბრუნების უფლება და სხვა წყალობანიც მოუპოვებია. საჩუქრებიც გაუცვლიათ. თემურს 12000-იანი ჯარი გაუყოლებია ბაგრატისათვის საქართველოს გასამამადიანებლად. ბაგრატი და მისი თანმხლები პირები ფაქტობრივად ტყვეები იყვნენ ამ ჯარის ხელში. ამის თაობაზე შეიღებს – გიორგის, კონსტანტინესა და დავითს ამცნო, რათა გაქცევაში დახმარებოდნენ.

ბაგრატის დატყვევების შემდეგ საქართველოს განაგებდა მისი უფროსი ვაჟი გიორგი, რომელსაც დედებულები მეფედ კურთხევას ურჩევდნენ, მაგრამ გიორგი არ თანხმდებოდა: თემურლენგს ამის გამო შეეძლო მამისთვის რამე ევნო. გიორგი საქართველოს ჯარით მარჯვედ ჩასუსადრდა თემურლენგის მხედრობას, ვინოებში შეიტყუა და გაეცლიტა. ტყვეობიდან გაბოხნილი ბაგრატი გაზაფხულზე თემურის შურისგებას ელოდა და საამისოდ ენერგიულად ემზადებოდა. თემური მართლაც მარტში გამოჩნდა. ქართველი მოსახლეობა ნინასნარ გაიხიზნა მიუვალ მთებში. ქართველებმა, შესაძლოა, თოხთამიშთანაც დაამყარეს კონტაქტი.

1387 წლის გაზაფხულზე ქართველები მედგრად შეებრძოლნენ მომხდურებს, მაგრამ ლაშქრის სიმრავლემ თავისი გაიტანა და მოსახლეობა ციხეებში გამაგრდა. ახლა მტერს ციხეთა ასაღებად უნდა ებრძოლა და ჯარი მთელს საქართველოში დაექსაქსა. თემურს ამის დრო არ ჰქონდა. ირანის დიდი ნაწილი ჯერ ისევ დასაპყრობი იყო. თანაც ამ დროს ამიერკავკასიაში თოხთამიში გამოჩნდა. თემური საქართველოს გაეცალა და 1394 წლამდე აღარ გამოჩენილა. დერბენდის გზით მომავალ თოხთამიში თემურმა ბატონიშვილი მირანშკი შეაგება, რომელმაც მონინაღმდეგე გააქცია.

თემურის ლაშქარი აღინჯის, ბაიზეითის, ვანისა და სხვა ციხეების დასაპყრობად იბრძოდა და ყველა აიღო აღინჯის (ნახიჩევანის სამხრეთ-აღმოსავლეთით, ირანის საზღვართან, ქალაქ ჯულფის ახლომდებარე ციხე) გარდა.

თორაუშის ციხე. დღევანდელი თურქეთის ტერიტორია.

ფხვი. საიდუმლო სერობა. საეკლესიო მოხატულობა (XIV ს.).

თემურმა ამ ციხეებისთვის ალყა შემოარტყმევინა, თვითონ კი ცენტრალური ირანისაკენ გაემართა, თუმც მალევე შუა აზიაში გართულებული საქმეების მოსაგვარებლად წავიდა. თოხთაიშიმა ახლა თემურლენგის შუააზიურ სამფლობელოებზე მიიტანა იერიში. მანამდე კი თავისკენ გადაიბრუნა ხორეზმში სოლეიმან სუფი და ასაჯანყებლადაც წააქეზა.

1388 წელს თემურმა ხორეზმში თოხთაიშითან კავშირისათვის დასაჯა: სუფის დინასტია გააუქმა, ხოლო ხორეზმი საერთოდ თავის სახელმწიფოს დაუქვემდებარა.

ამის შემდეგ თემურმა რამდენჯერმე დაამარცხა თოხთაიში.

1392 წლის გაზაფხულზე ირანისაკენ გაემართა. ზღად ბაღდადი დაიპყრო. სირიის ციხეები დაიპყრო. მერე ალათალისკენ (ჟანის ტბის ჩრდილოეთი) გამობრუნდა და მუშის ველზე (თურქეთი) გამოიწამთრა.

გაზაფხულზე საქართველოში სალაშქროდ მომავალმა ოთხი სარდალი გაგზავნა ახალციხისაკენ 40 000-იანი ჯარით. 1394 წლის ზაფხულში ყარსამდე მიიწვია, იქიდან კი კოლხის მიწდოროზე გადინაცვლა. სამცხის ციხეთა დამპყრობელი სარდლებიც იქ ეახლნენ.

1394 წლის 13 სექტემბერს თემური არაგვის ხეობისაკენ წაიძვრა. დაარბია თრიალეთი, საბარათიანო... ციხეებში გამაგრებულმა არაგველებმა ბრძოლა წააგეს. თემურს, შესაძლოა, ინფორმაცია ჰქონდა აქ თოხთაიშის ჯარის შემოსვლის შესახებ.

თემურლენგი მთებიდან ჩამოსვლის შემდეგ თბილისის გავლით შაქისაკენ წასულა. დერბენდიდან გამოსული თოხთაიში თემურის ჯარის მრავალრიცხოვნობამ დაფრთხობა და უკუქცა. თემური მტკვარს დაჰყვა და მაშუდ-აბადს (ირანი) დაბანჯდა.

თოხთაიშის განადგურების გარეშე თემურს ამერკავკასიაში შევიდად ყოფნის საშუალება არ მიეცემოდა. ამიტომ 1395 წელს მდინარე თერგზე შეეხზნენ ერთმანეთს. თოხთაიში უკუქცა. თემურმა ლამის მოსკოვამდე სდია მტერს. გაძარცვა და დაანგრია ქალაქები: სარია ბერძე, აზოვი, ასტრახანი; ბეური მცხოვრები დაატყვევა და გადაასახლა.

უკან დაბრუნების დროს თემურმა საქართველოს მოკავებურ ჩრდილოკავკასიური ქვეყნები დასაჯა. ქრისტიანობა აკრძალა და ძალით ავრცელებდა ისლამს.

შარვანში დაბანაკებულმა ჰულაგუიანთა ტახტი თავის შვილს, მირან-შაჰს დაუმტკიცა: ეს სამფლობელო გადაეჭიმულიყო დერბენდ-ბაქოდან ბაღდადამდე, ჰამადანიდან რუმის საზღვრამდე; მასში შედიოდა ერავი, აზერბაიჯანი, სომხეთი, საქართველო და ქურთისტანი, სატახტო ქალაქი კი თავური იყო.

შემდეგ თემური შუა აზიისაკენ გაემართა მთელი თავისი ბანაკით და 1397 წლის ივლისში სამარყანდში ჩავიდა. მალევე მურუდგა ინდოელი ლაქშრების სამუადისს, როშლის სიმდიდრე მოსვენებას უკარგავდა. 1398 წელს დაიძრა კიდევ.

თემურისათვის ძლევაშისილი, ინდოეთისათვის კი – გამანადგურებელი გამოცდა ეს ლაშქრობა.

ამ დროს დასავლეთ ირანისა და ამიერკავკასიის მმართველი მირანშაჰი ნადირობისას ცხენიდან მოსივარდნილიყო, თავი ქვისათვის დაერტყა და მისი ხასიათის ახირებულობას ტყვის შერყევაც ზედ დაერთოდა. მირანშაჰი არაადეკვატური სისასტიკე დაჰყრობდა ხალხებს აჯანყებისაკენ უბიძგებდა. აზერბაიჯანისათვის გიორგი VII (1393-1407 წწ.) ჩაუდგა, რომელმაც კავშირი დაამყარა გალიაირიანთა დინასტიის წარმომადგენლებთან. ისინი თემურლენგისა და მისი მემკვიდრეების წინააღმდეგ ბრძოლას განაგრძობდნენ. ერთი მათგანი აღინჯის ციხეში გამაგრებულ ბატონიშვილი თაჰერი იყო. გიორგი VII-ს სახიფეამში ლაშქრობით თაჰერუნდა გამოყვანა, ციხიანი გაიძლიერებინა და სურათით უზრუნველყო. ქართველებს ჩრდილოკავკასიური ტომები ეხმარებოდნენ. აღინჯის ციხეს თემურის რაზმები იცავდნენ, მაგრამ მათი წინააღმდეგობა მაინც გატეხეს. სიუი ად-დინმა შემწეობა მირანშაჰს სთხოვა.

ქართველებმა თაჰერი ციხიანი გამოიყვანეს, მეციხოვნეებს სურსათისა-ნოვად და იარაღი დაურტყეს. ციხის დაცვის მეთოდობა სამ ქართველ აზნაურს მიანდეს სარგისის წინამძღოლობით.

მირანშაჰმა თავრიზიდან მამუელ რაზმი გამოეწვია ბატონიშვილ აბულქრის სარდლობით. ქართველებმა ისიც უკაუტყეს.

აბუბეკრმა ხელახლა შემოარტყა ალაჰ აღინჯის ციხეს, თვითონ კი თაერში გააღწა.

1399 წელს თემურმა გადაწყვიტა მხოლოდ საქართველო არ პირმინდად გაემუსლიმებინა, ამ მოსაზრებას გაეყვანა და სანაცვლოდ მუსლიმი ტომები ჩამოეპყრებინა. ზამთარში პირველი დარტყმა მიადგა ჰერეთ-კახეთს. თანაც, თემური შარვანშია შეიხ იბრაჰიმის მეფობით და მუსლიმანული სიიდან ამხედრდებოდა და მოკავშირეობაზეც დათანხმდა. თემურს კარგად ესმოდა საბრძოლო მოულოდნელობის ეფექტი, ჯარი ტყე-ტყე ატარა და ანახლად ჰერეთ-კახეთის შუაგულში გადმარდა. ამ მხარის მფლობელმა ხიმშიაძე პარტინაზილი ბრძოლა გაუმართა მტერს. თემურმა მინათთან გაასწარა ქვეყანა, ეკლესია-მონასტრები, სახლები, გუფაუ და ამაღანები, გაანადგურა ბალ-ბოსტანები და ზერი... თემურის თარეში თითქმის რთი თვეს გატარდა. მხოლოდ ზამთარში გააბრუნა და მკურნალები საქართველოდან.

თემურლენგმა ზამთარი ყარაბაღში კვალა. გაზაფხულის ხარულტაზეც კელავ საქართველოზე გამოსაძრება გადაწყვიტა. ჯარი ბარდავის გზით გაემარშავა. საქართველოს საზღვართან თემურმა გიორგი VII-ს მოციქული გამოუგზავნა, მორჩილება და თაქრის გადაცემა მოსთხოვა, ნინალმდეც მიემთხვევია კი ქვეყნის აოხრებით დაემტკიცა.

თემურის მძევანების ალი კიდევ უფრო ააბრალა გიორგის გულდღელში და უარყოფითმა პასუხმა. 1400 წელს თემურლენგმა საღვთო ომი გამოუცხადა და საქართველოს.

გიორგი VII ქართველთა და ჩრდილოკავკასიელებთან ერთად გუგაის ტბის მიდამოებში დაუხვდა მტერს. მეფეს ჯარი ისე განლაგებია, რომ ფიცხელი ქარი პირში მტერის აურიდა მომდურთა მოქარს. თემურს ლოდინი უზრუნველყო: რაჭვარც კი საღვთოს ქართველნი დაილაღნენ, თემური თვითონ გაემდგა ჯარს. ქართველებმა მთებს და სიმაგრეებს მიაპყრეს. ქართველთა ჯარში მოლაღატებებიც ყოფილან: ქრისტიანები მისულან მომდურთან და მისთვის ტყეში სავალი გზები უჩვენებიათ.

თემურლენგის ლაშქარმა ააოხრა მთა და ქართლი. მალალ მთებსა და მღვიმეებში გამაგრებული ქართველებს ნინალმდეც მებრძოლი თათრები სასანოებს სწადიოდნენ: ზანდუკებში სხებოდნენ, თოკით დაბლა ვეშებოდნენ და გამომტეპულებს რომ გაუსწორდებოდნენ, ისრით, ხმლითა და შუბებით ებრძოდნენ ციხეებში გამაგრებულ გარნიზონებს. ასე აიღეს ქვემო ქართლის 15 ციხე. მხოლოდ ბირთვითი დარჩენოდა მელეულენი.

თემურლენგი თბილისს მოადგა. გიორგიმ მეფიარი ნინალმდეგობა გაურჩა მტერს, მაგრამ თემურმა კელავ გაიმარჯვა, ციხეებში ბორანსელები დააყენა, თვითონ კი მუხრანს დადგა.

იქიდან დიდი ჯარი გაგზავნა ქსნის ხეობაში ვირმულ ერისთავთან საბრძოლველად. თითქმის, იქ ნახევრული ტყვეებიც ყოფილენ ქართველებს და მათ გამოსახსენლად მოსულყვენ.

ვირმულ ერისთავმა თავისიანები ჭეშოლის ციხეში შეიყვანა, თვითონ ბეზუბეს ციხეში გამაგრდა და იქიდან იბრძოდა. თემურლენგის ლაშქარმა ქსნის ხეობის ადმა ლარგვისამდე დაიღია, სიადც ყოველივე მოსო და გაანადგურა. თუმცე ვირმული ხელში მანაც ვერ ჩაიგდო.

თემური სამილახვრის – ჯანბიგე ზედიგინიის სამფლობელოსაც – შეიღია. ჩაქვად მებრძოლი მთავარი ბოლოს მანაც დააგვეყვს.

თემურის მოხრებულები ლაშქარი გორამდე მოედა – იქ გამაგრებულიყო მეფე. თათრებმა აიღეს გორის ციხე. თემურმა გაქცეულ გიორგის სარდალი ამარ ჯაბან შამი დაადგენა.

თემურლენგის ურდოებს შიდა ქართლში რუისის დიდებული ტაძარიც დაუწვიათ. გიორგი მანაც ვერ შეიპყრეს. ბოლოს შეიტყვეს, რომ მეფე ძირითის ციხეში იმალდებოდა მდინარე ჭიხის ხეობაში, ახლანდელი ქაბორის რაიონის სოფელ ორთუბანთან. მტერმა ციხე არაგვისკენა. გამოიყვანეს ლოლას ტყროცინი და სხვა სააყუო მანქანები.

გიორგი ციხეს ედარ იმარჩუნებდა, ხმალდაბალად გაარღვია ალა და ხელდნ დაუსხლტა მონინალმდეგეებს. მტერი ახლა სავანეთის ციხისაზეც დაიწარა, მამის ციხის დასავლეთით, იმერეთში მიმავალ გზისკენ. გიორგი ისევ დაუხსლტა მტერს და იმერეთში გადავიდა. თემურმა დასავლეთ საქართველოში გაავსილა იმხანად ვერ გაბედა. სამცხეს, თესილა, შემდეგ – არაგვის ხეობას, თბილისიკენ ულდეკარზე გადართა და თემის ხეობაში ჩავიდა. აქ რკონის მონასტერი დაუქცევია. ქვაბობიკენს დიდებულ ტაძარში საეკლესიო პირნი შეუმწყდედგია და დაუწვავს. შემდეგ მცხეთაში დარეგია ეკლესია-მონასტრებს, გაუძარცვავს სეტიცხოველი...

არაგვის ხეობაში გადამთიულ ხეობარს ციხისიმაგრეები დაუწვევია. კოლის მინდორზე თემურთან მუსლიმი მოსახლეობის ნაწილი მისულა და ქრისტიანთა ჩაგვრისაგან გათავისუფლება მოსთხოია. თემურს ხუთ დღეში დაუპყრია უფანსკრტი და კიდევ ქვემო სხვა ციხე. შემდეგ ისევ კოლის მინდორს დაბრუნებია და მთელი ორი თვე იქ გაუტარებია.

სამარყანდისკენ მიმავალს, ნინ უამრავი ტყვე (60 000) გაურეკავს.

გიორგი VII დასავლეთ საქართველომდე დაბრუნდა და აოხრებული ქვეყნის მოწესრიგებას შეუდგა. 1400 წელს, თემურლენგის შემოსევის დროს, ვირმულ ერისთავის ნინალმდეგე აჯანყებული ორგული დავალი დასაჯა.

თემურმა სივასის (თურქული) ციხე აიღო, ორმელსაც ერთად იცავდნენ ქრისტიანი სომხები და მუსლიმი ოსმალები.

დაიძრა გეგობის ნინალმდეგე, მა-

გრამ ბალდადისკენ მიმავალსა, ერეკლე თავისი ლაშქარი ორად გაყო: ერთი თვით გაუმდგა, მეორეს კი საქართველოსაკენ წასვლა და აღინჯის ციხის აღება დადალა: თითქმის უმეორ აღინჯელების გიორგისთვის ეთხოვით დახმარება, ეს უსანასკნელიც შეპირებუდეს და სწორედ ამას გაეგულესიბინის თემური.

თერთმეტი წელი გასულიყო, რაც აღინჯის ციხე მამაცურულად იცავდა თავს. მაგრამ მიმშლმა ისიც გათურქებულ მონღოლს ჩაუგდო ხელში.

ბალდადის აღების შემდეგ თემური თავიზისაკენ წამოვიდა და ნახიჩევანის მიდამოებში დადგა, სადაცდგა გიორგი VII-ს მოციქულის პირით ხარკის გადახდა მოსთხოვა. საქართველოში გამოგზავნილი ელჩები უკვე შამქორში გადასულ თემურს გახლნენ და საქართველოს მეფის დესპანეც მოიყვანეს. კონსტანტინე ბატონიშვილი – გიორგი მეფის ძმა – პირადდ მუხედა თემურს და მდიდრულ საჩუქრებითან მოადგა გიორგის წერილიც გადასცა. მოლაპარაკების შემდეგ მზარეგნი 1401 წელს დადებულ ზავის ასეთ პირობებზე შეთანხმებულა: საქართველო ყოველწლიურად გადაიხდიდა ხარკს; პირველი მოთხოვნისთანად დადგენილი რაოდენობის ჯარს გამოიყვანდა; არ ჩაქვდა სამოსილო გზებს; ქართველები არ შეავიწროებდნენ მუსლიმებს; მაშინდაიწარ ქვეყნებში აშკარად არ შეასრულებდნენ ქრისტიანულ ნესებს; თემურლენგი ხელშეუხებლობასა და უსაფრთხოებას ალუთქვამდა საქართველოს.

ზავის მიღწევით გახარებული თემური ყარაბაღში დაბრუნდა გამოსაზამთრებლად.

ჯარის ერთი ნაწილი მტკვარგალმა განაწესა და ლეკების დარბევა დაავალა. გაზაფხულზე ლაშქარი ყარაბაღში შეიყარა და ოსმალთა სამფლობელოსაკენ დაიძრა.

ლარენტის ტაძარი (XIII-XVIII სს.)

ბორჯღის ციხე (შუა საუკუნეები)

გზაში თემურს მოახსენეს, რომ 200 ქართველი თორთუმის ციხეში (ისტორიული საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთი, მდინარე თორთუმზე, დღეს თურქეთის ვუთენის) შეკეტბოდა, ხარკს არ იხდის და მუსლიმებს თავს ესხმისო. თემურმა 25 000-იანი ჯარი გაგზავნა და მეექვსე დღეს ციხე ჯერ აიღო, შემდეგ დაანგრია (1402).

ამის შემდეგ თემურის ჯარი ოსმალეთსა და ქაზახის ციხეს (თურქეთის ქალაქ ერზურუმთან) შემოადგა. თემურმა გაიმარჯვა და ოსმალეთის სულთან ბაიაზეთ ილდიროსს (1389-1402 წწ.) ერთმანეთისაში ორმხრივი პრეტენზიები შეურყნა, თავს კონკრეტულად მიიჩნევდნენ და 1402 წლის 28 ივლისს ანგორასთან ძალბიჯი მოსწივს. თემურმა გაიმარჯვა და სულთანს დაატყვევა. მოაბრია მცირე აზია, დაიპყრო ქალაქები: ბურსა, იზმირი... ერთიანი ოსმალეთი ბაიაზეთის ოთხ შვილს დაუბანია, რათა გაერთიანება გასჭრებოდათ. 1403 წლის ვაზაფხულზე კი უკანასკნელად მოადგა საქართველოს იმ მიწებზე, თითქმის გიორგი VII-ს ზაფის პირობები დაერქო.

ყარაში დაბანაკებულმა გზების

შეკრა შარვანშაჰს გადავალა. გიორგი VII-მ ელჩები აფრინა დაზავების თხოვნით. საქართველოში მოსავალი უნდა აეღო და მეფე დროის მოგებას ცდილობდა. თემური კი სწორედ ამ მოტივით შემოსემა საქართველოს. ბორჯღის მთავალ ციხეში თორელი და სხვა 30 აზნაური გამაგრებულიყო თავიანთი დედანულით. აქვე იყო 150 მეციხოვნე, საუცხოოდ მომზადებული თავდასაცველები – კლდეში ამოკეთითლი აუზები წვიმის წყლით ავესოთ, ჰყავდათ ცხვრის ფარა და ღორების კოლტი, ჰქონდათ ხორბლისა და დვინის მარაგი. მეციხოვნეები ალაყაფს დარავებდნენ.

ბრძოლის დანაშაულის წინ თორელმა სასურებელი დატვირთული იქნისებრი ახალა თემურს, მაგრამ მისმა დიპლომატიამ ვერ გაჭრა. 1403 წლის 3 აგვისტოს ციხის აღება თვით თემურმა ითავა. ციხის ალაყაფს სარდალი შაჰმალეტი მოუწინა და მის პირდაპირ ისეთი სიმაგრის აგება უბრძანა, შიგ საკმაო რაოდენობის მეომრები რომ ჩატყობილიყვნენ. სამ დღეში აღმართული ციხეში სამი ათასი ჯარისკაცი მოთავსდა. ციხის უკან ლოდსატყორცნი მანქანები დაყენა. ორი შრიდან პატარა ციხეებიც ააგებინა. ამას გარდა, იქვე ხის მორები, ალიზისა და ლოდებისაგან უზარმაზარი კოიქი ააშენებინა, საიდანაც ციხეში შეჭერტატ კი შეიძლებოდა. დღე და ღამე უშენდნენ ციხეს ლოდებს, მაგრამ ვერაფერს აკლდნენ. არ ცხრებოდა თემურელენიც. ბორჯღის ციხეს სამხრეთიდან ერტყა ერთი უზალდესი და უციტაბოესი კლდე. ქართველებს იქ შიგინდნ კიბე გაეკეთებინათ და საბელო გადმოეგდით, რომ ასედა შეძლებოდა. ტრუფხური ტომის – მეკრელების ერთმა წარმომადგენელმა, სახელად ბეგეჯაგმა კლდეზე ასედა მოახერხა, ციხეში ჩაიპარა, თხა დაკლა და მისი თავი თემურს ჩამოუტანა. თემურის

მოლაშქრებმა აბრეშუმისა და ჯამბის თოკებისაგან ოთხისასფუზურიანი კრებდაგრიხს. გამოწნდა 52 მოხალისეც საალყო მანქანები ცრტყ-მოლდეს დაუმუნდნენ. ერთ ღამეს-ამ ღამეს და ხმაურს შეწყვეტდნენ. ჩამოვარდებოდა სინყნარე, რაც მშვიდი ძილის საშუალებას მისცემდა ბრთველებს. სწორედ მაშინ აიტანდნენ მეკრელები კიბეს ბორჯღის ციხის სამხრეთით მდებარე კლდეზე, რომლითაც მალე, ციხეში ავიდოდნენ მოხალისენი. ერთი ჯგუფი ალაყაფს გააღებდა, მეორე მათ მეციხოვნეთაგან დაიცავდა ალაყაფს გარედანაც შეუტრედა ჯარი, შიგ შეიჭრებოდა და ბრძოლის ბედსაც მომხდურთა სიტარებ გადანევეტდა.

1403 წლის 12 აგვისტოს დილაშდე კლდეზე ასედა 33-მა კაცმა მოახერხა. ციხეში შეიჭრნენ და სასტიკი ბრძოლა გაიმართა. მეციხოვნეები შევლას არ-საიდან მოელოდნენ და თავიც შეაკლეს მომხდურს. ცოცხლად დარჩენილები თურელთან ერთად თემურმა დაახორცინა. თორელის ცოლი მარგანის მშარ-თველ შეიხ იბრაჰიმს გადასცა. ციხის ეკლესია მჩეთად გადააკეთებინა. ციხის შიდაში ერთ ხორასნელ სარდალს, თახჩებურანს იტყად (არაბ. „ნაკვეთი“, ერთგვარი ბუნებრივი, პირობითი მფლობელობაში გადაცემული მიწა-წყალი) მისცა, ჯარიც საკმაოდ დაატრევა და ურწმუნოება გაუფუტა დაავალთ თემურმა დასავლეთ საქართველოში მომხდრმა გადასვლა. დედაბურსა გადასასვლელის გზა მონასტერ ულუმმა ჩაუვლიდა და მონაშისბაქენ მივიდა. თემური თვით მოთავსებოდა სამ კოლიან დაყოფილ ლაშქარს. იმერეთი კი მოაოგრეს (დაახლოებით 700 დაბყანა და მონასტერი დაარბიეს), მაგრამ უფრო შორს ნასვლა ვეღარ გაბედდრტკინადნენ თემურის სარდლები. თემურელენი შზად იყო, ზავი დაედგორგისთან, მაგრამ მოციქულები აწინდნენ. ბოლოს და ბოლოს, ისევ მადანიყო ზავის ძიება. ხარკის გადახდის და მამული ჯარის გამოყვანის საფასურად, დამპყრობელი საქართველო ქრისტიანულ სახელმწიფოდ ცნობდა. თბილისში ჩამოსვლამ ერთხელ კიდევ იტარა გული რჩევითა და ეკლესია-მონასტრების აოხრებით. შემდეგ ყარაბაღს გაემართა და აღმოსავლეთი ქვეყნებთან დამაკავშირებელი ქალაქი – ბაილყანის აღდგენას შეუდგა. აქედენ საქმეების გარიგების შემდეგ თემურის ჯარი სამაყრანდისკენ მიმავალ გზას დადგა. შუა აზიაში მონებრე თემურს ჩინეთის დაპყრობაც ენდა, მაგრამ იქამდე ვეღარ მიიღწია და 1405 წლის 18 თებერვალს გზაში გარდაიცვალა. თემური სამაყრანდში ჩამოაყვანეს და მის მიერვე აგებულ საძაღოში დაკრძალეს მოძღვარ სიედ ბერქეს გვერდით. თემურის გარდაცვალებისთანავე სასტიკი ბრძოლა გაჩაღდა მისი სამფლობელოების დანაწილებისთვის. მეშვიდრეთა ქიშობამ თემურელეების სახელმწიფო დაშლამდე და საბოლოო გადამენებამდე მოიყვანა.

გორის ციხე (შუა საუკუნეები)

1412 წელს სამეფო ტახტზე ალექსანდრე I (1412-1442 წწ.) ავიდა, რომელიც ისტორიაში „ალექსანდრე დიდის“ სახელით შევიდა. მისი მეფობის დასაწყისში საზღვრებთან შედარებითი სიმშვიდე სუფევდა, რაც საქართველოს მეფის ქვეყნისათვის გადაუდებელი ამოცანების გადაწყვეტის საშუალებას აძლევდა.

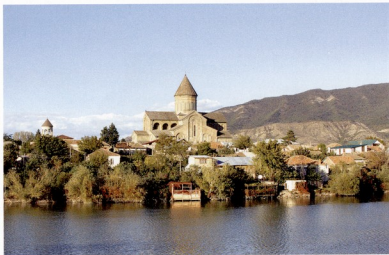
ამ დროისათვის ქვემო ქართლის სამხრეთი ნაწილი – ლორეს მხარე და ლორეს ციხე-ქალაქი შავბატკნიანთა თურქმანული სახელმწიფოს საზღვრებში შედიოდა, რაც სამხრეთიდან საქართველოს ბუნებრივი ზღუდის მომხმარებელი იყო. საქართველოს მეფემა ციხის უპირველეს ამოცანად ამ მიტაცებული ტერიტორიის დაბრუნება მიიჩნია. 1420-1422 წწ-ში ალექსანდრე მეფემ შავბატკნიანთა სახელმწიფოში შინაომით ისარგებლა და ლორეს მხარე საქართველოს დაუბრუნა. 1430 წელს შავბატკნიანთა ლაშქარი ქვემო ქართლში შემოიჭრა და ლორეს ციხე-ქალაქი დაიკავა. მაშინ ალექსანდრე I ლაშქრით ლორეს ქვეყნისკენ გაემართა. 1431 წელს გადაწყვეტი ბრძოლის წინ ქართველ მეომრებს სამშობლოსა და ქრისტის რჯულისთვის თავდადადებისკენ თვით საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა მოუწოდა. ბრძოლა ქართველთა ბრწყინვალე გამარჯვებით დასრულდა და ალექსანდრე მეფემ მოსახლეობისგან დაკლული ლორეს მხარეში საქართველოს სხვადასხვა კუთხიდან გადმოსული ქართველები დაასახლა.

საქართველოს მეფის ერთ-ერთ უმთავრეს ამოცანას თემურლენგის შემოსევების დროს დაწვრილებული ციხე-სიმაგრეების და ეკლესია-მონასტრების აღდგენა წარმოადგენდა. ამ მიზნით ალექსანდრე I-მა 1425 წელს მთელ საქართველოში დროებითი გადასახადი, კიდეზე 40 თეთრი დაანესა, რაც 15 წელი, 1440 წლამდე იკრებოდა.

გადასახადიდან შემოსული თანხის წყალობით საქართველოში მრავალი ციხესიმაგრე და ეკლესია-მონასტერი ხელახლა აშენდა ან საფუძვლიანად შეკეთდა. ამ მშენებლობათა შესახებ ცნობა ალექსანდრე I-ის გაცემულმა სიგელმა შემოგვინახა, სადაც საქართველოს მეფე საზეიმოდ აღნიშნავს, რომ „საქართველოში რაც კი ციხეები, საყდრები და მონასტრები, ყველა სრულად აღადგინე და შეემაკე“.

ასეთი წარმატებების მოუხედავად, საქართველოს ერთიანობას დიდი საფრთხე ემუქრებოდა. ეს საქართველოს ეკონომიკის დაქვეითება და სახელმწიფო წყობილებაში შესაბამისი ცვლილებების გამოწვევა. მონღოლთა აწასოვან ბატონობას, XIV ს-ში შავი ჭირის შედეგად საქართველოს მოსახლეობის კატასტროფულ შემცირებას და თემურლენგის დამანგრეველ შემოსევებს უკავალდებოდა.

საქართველოს ერთიანობის საფრთხე უპირველეს ყოვლისა სამეფო საგვარეულოში ბუდობდა. XIV ს-იდან ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიის გვერდითი შტოს წარმომადგენლები თავიანთი საუფლისწულოების თავის საკმაოდ დამოუკიდებლად გრძნობდნენ და ზოგჯერ „მეფის“ ტიტულსაც ატარებდნენ. ამას ისიც ემატებოდა, რომ დახლობით შეიძლება ათეული წლის მანძილზე დასავლურქართული სამეფოს დამოუკიდებელ არსებობას უკავალდებოდა. გიორგი V ბრწყინვალის მიერ საქართველოს ხელახლა გაერთიანების შემდეგ დასავლეთ საქართველოში – „ლიხთ იმერეთში“ სამეფო კარისა და მისი აპარატის მთლიანად მოშლა ვერ მოხერხდა. საქართველოს მეფეები იძულებულნი გახდნენ, ტრადიციული ტიტულატურისათვის „ორისავე ტახტისა და სამეფოს ლიხთ ამერისა და ლიხთ იმერის“ ან კიდევ „ყოვლისა საქართველოსა ლიხთ ამერისა და ლიხთ იმერის“

სიღვიგის მონასტერი ტაშირი (XI ს.)

მეფის ტიტულაცია დაემატებინათ. დასავლეთ საქართველოში განცალკევებულ საკენ მისწრაფების აღსაკეთად საქართველოს სამეფო კარი იძულებული იყო, ქუთაისში სამეფო ოჯახიდან მეფის ტიტულატი მეფისწაველი გაეგზავნა. ამას კი ზოგჯერ სანიშნავადმდეგ მუდგეი მოჰქონდა. ცენტრში ვითარების გამწვანების შემთხვევაში ასეთი მეფის წაცვები სეპარატისტულ განწყობაზე დგებოდნენ და დასავლურქართული სამეფოს აღდგენისათვის იბრძოდნენ.

საქართველოს ერთიანობას საფრთხის ეროსთავთერისთავეები უქმნიდნენ. მონღოლთა ბატონობის ხანაში მათი დამოუკიდებლობა ცენტრალური ხელისუფლებისგან თანდათანობით გაიზარდა. მართალია, ისინი სამეფო კარზე სხვადასხვა ევზირის ტიტულს კვლავინდებურად ატარებდნენ, მაგრამ მეფის სასახლეში იზიარა იმყოფებოდნენ. ასე რომ, მათი ევზირთა უმეტესად ფორმალური იყო. ოდიშის (სამეგრელოს) ეროსთავთერისთავეს და სამცხის ათაბაგს (ერისთავთერისთავეს) უცხო ქვეყნებთან, მაგალითად, ეგვიპტის სასულთნოსთან დამოუკიდებელი დიპლომატიური ურთიერთობა გააჩნდა. ოდიშის ერისთავთერისთავე საკუთარ მონეტებსაც, „ქუზმურ თეთრს“ ჰქონდა. საქართველოს ამ მხარეებს დამოუკიდებლობაზე ფაქტობრივად ერთი ნაბიჯი აკლდა: ეროსთავთერისთავეს სამეფო ხელისუფლების თანხმობის გარეშე ომების ნამოყვების უფლება არ ჰქონდა.

საქართველოს სამეფო ერთიანობას საფრთხე ჯერ კიდევ ალექსანდრე I-ის მეფობის პირველ წწ-ში შეეშინა. 1414 წელს ოდიშის ერისთავთერისთავე მამია II დადიანი (1396-1414 წწ.) მეფის დაუკითხავად აფხაზეთის საერისთავოს დაუპყრობას შეეცადა, მაგრამ დამარცხდა და ბრძოლაში დაიღუპა. მამია II დადიანის ქმედებამ სამეფო კარი უკიდურესად შეაფთოთა. ალექსანდრე დიდმა მის საცივლელს ერისთავთერისთავეს მიერ ცენტრალური ხელისუფლების დაუკითხავად საომარი მოქმედების

დანეცივის პერეოგრატივის მითვისების მცდელობა დაინახა. ამიტომ საქართველოს მეფე დიდი ლაშქრით დასავლეთ საქართველოში გადავიდა და ოდიშის საერისთავოს საზღვრებს მიადგა, აქ მას დაღუპული ერისთავთერისთავეს გავილი პარტი შეეცადა და მამის საცვილელის პატივსაცემად ითხოვა. მეფემ მას მამის დანაშაული შეუწინა და ოდიშის ერისთავთერისთავეს პატივით აიყვანა, ოდიშიდან ალექსანდრე I აფხაზეთის საერისთავოში გადავიდა, სადაც ერისთავმა შარვაშიძემ სამეფო ხელისუფლებისადმი მორჩილება კიდევ ერთხელ დაადასტურა. ალექსანდრე დიდი აფხაზეთიდან ქუთაისში დაბრუნდა და მეფე გაუქრობა. კურთხევის სახელით ცერემონიალს საქართველოს ყველა მხარის ერისთავთერისთავეს დაესწრა სამცხის ათაბაგის, ივანე ჯავახიშვილის გარდა, რაც მეფისგან მის განდგომას ნიშნავდა. ამიტომ ალექსანდრე I-მა მისი დასჯა გადაწყვიტა. საქართველოს მეფე დიდი ლაშქრით კონტაქტის მიადგა და ივანე ჯავახიშვილს მორჩილება მოსთხოვა. ივანე ჯავახიშვილმა მორჩილების ნაცვლად საქართველოს მეფის ბრძოლა გაუხდო, მაგრამ დამარცხდა და ტყვედ ჩავარდა. გამარჯვებულმა ალექსანდრე I-მა სამცხის ციხეები თავისი მეციხოვნეები ჩააყენა და მთელ მხარეში ერისთავთერისთავეს ერთგული პირები დანიშნა. მოგვიანებით ალექსანდრე I-მა ივანე ჯავახიშვილსა და ათაბაგობა დაუბრუნა. ამის შემდეგ ალექსანდრე დიდის მეფობის დროს ერისთავთერისთავეს სამეფო ხელისუფლების ნიშანდმდეგ აშკარა გამოსვლა აღარ უცდია. თუმცა ივანე ათაბაგის დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლა არ შეუწყვეტია. ის ამჯერად თავისი სამფლობელოს საქართველოს მართლად დიდებული ეკლესიისგან ჩამოშორების შეეცადა. ათაბაგმა გადაწყვიტა, აწყურის ეპისკოპოსი მანუყერელი სამცხის დამოუკიდებელ მღვდელმთავრად ეცნო და საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის ნაცვლად ფორმალურად ანტოქიის პატრიარქისათვის დაექვემდებარებო-

ნა. ივანე ჯავახიშვილის ეს ცდა მარცხით დასრულდა, რადგან საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი მიქაელი მოელ ქვეყანაში დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა. მალე აწყურის უპისკამბო გერასიმე იძულებული გახდა, საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის წინაშე ერთგულების საგანგებო ფიცი დაედო და ეკლესიურად სამცხის გამოყოფისათვის ბრძოლა შეწყვიტა.

1440 წელს ალექსანდრე დიდმა დიდი მარცხი განიცადა. საქართველოს მებატონეთა მხრიდანგული ჯაჰან-შაჰის შემოჭრა, სამეფოების ციხე-ქალაქი და თბილისი დაიკავა, ქვეყანა სასტიკად ააოხრა და 30 000 ტყვე თან წაიყვანა. ასეთმა მარცხმა ალექსანდრე I-ზე მძიმე შთაბეჭდილება მოახდინა. 1442 წელს იგი ათანასეს სახელით ბერად აღიკვეცა და სამეფო ტახტზე თავისი უფროსი ვაჟი ვახტანგი აიყვანა.

ვახტანგ III-ის (1442-1445 წწ.) მეფობა ხანმოკლე გამოდგა. 1444 წელს ჯაჰან-შაჰმა საქართველოში ქივე ერთხელ ილაშქრა. ვახტანგ III-მ მებატონეების ბრძოლა ახალციხის მიდამოებთან გაუმართა. ჯაჰან-შაჰმა ბრძოლაში წარმატებას ვერ მიაღწია და უკან დაბრუნდა.

1445 წელს მავ ზღვაში ბურჯუნ-დილათა ფლოტი გამოჩნდა, რომელიც ბიზანტიის კისრის მოწვევით ბალკანეთში ოსმალეთის წინააღმდეგ მებრძოლი ჯვარისნების დასახმარებლად მიმართებულია. ამ დროისათვის ჯვარისნები ქალაქ ვარსათთან გადახმდნენ ბრძოლაში უკვე დამარცხდნენ იყვნენ. ბურჯუნდილებს საქმე აღადგომადი და მავ ზღვაზე შეკრობა დაიწყეს. მათი ერთი კატარა ტოლუმთან გამოჩნდა, რადგან ბურჯუნდილებს ცნობა ჰქონდათ, რომ ამ ქალაქში შარვანდინად დიდძალი აბრეშუმი იყო ჩამოტანილი. ბათუმში ბურჯუნდილებს დღესანტი გურიის ერისთავთერისთავემა 600-მეომრანი რაზმით მოკლეს ხანში გაანადგურა. ქართველებს ტყვე მათი წინამძღოლი იოფრე დე ტუზ ჩაუვარდა. ის ტყვეობიდან მხოლოდ მამრ განთავისუფლეს, როდესაც ბურჯუნდილებმა სახეში ალექსანდრე I-მ საქართველოს სახანობის აღდგენა დაიწყეს. ამავე წელს ვახტანგ მეფე გარდაიცვალა. სამეფო ტახტზე მისმა ძმამ გიორგი VIII-მ დაიკავა, რომელიც ერთიანი საქართველოს ბოლო მეფე გამოდგა. მისი მეფობა შინაშინოლოლობით დაიწყო. სამცხის ათაბაგს აღბუღას ბიძა ყვარყვარე აუჯანყდა. აღბუღა ათაბაგმა მეამბოხე ბიძის დასჯა გადაწყვიტა, მაგრამ ბრძოლაში დამარცხდა და თავი საქართველოს სამეფო კარს შეაფარა. ასეთი შინაშინოლოლობის ერთიანობისთვის ძალზე საშიში იყო. ამიტომ გიორგი VIII დიდი ლაშქრით სამცხისკენ გაემართა. მან აღბუღა ჯავახიშვილს კვლავ ათაბაგობა ჩააბარა, ხოლო მისი ბიძა ყვარყვარე სამეფო კარზე წამოიყვანა. რამდენიმე წლის შემდეგ აღბუღა ჯავახიშვილი გარდაიცვალა და გიორგი VIII-მ სამცხის

სამშვილოს ციხე (შუა საუკუნეები)

ნოპოლის გამოსხისის იდეა გაჩნდა. ასეთი იდეის ინიციატივით რომის პაპი გაბოიუდა, რომელმაც აღმოსავლეთში ოსმალების წინააღმდეგ დასარაზმად საკანებო ელჩი ლუდოვიკო ბოლინიელს გამოუგზავნა.

საქართველოში რომის პაპის ელჩს დამოუკიდებლობის პირის მისული ქვეყანა დახვდა. თუ ყვარყვარე ათაბაგის ბურგუნდიის მთავრისადმი გაგზავნილი წერილი დაფუძრებული, მასა და მის მგზობელ ქრისტიან მთავრებს შორის (ალბათ ამ „მთავრებში“, პირველ რიგში, საქართველოს მეფე იგულისხმება) ომი მიდიოდა. ყოველ შემთხვევაში, 1456 წელს ლუდოვიკო ბოლინიელის საქართველოში პირველი ვიზიტის დროს ერთიანი ქართული ლაქქარი ფაქტობრივად უკვე აღარ არსებობდა. ყვარყვარე ათაბაგს, იმავე „გორგორას“ ოსმალებთან მომავალ ომში ლაქქარი დაშლულიყოფილად გამოჰყავდა. ლაქქარი I დადიანი (1414-1470 წწ.) - „სამეგრელოს და აფხაზეთის მეფე ბენდიანი“ ოდიშისა და აფხაზეთის ლაქქარი ასევე დამოუკიდებლად გამოსვლის პირველი. საქართველოს მეფის, გიორგი VIII-ის დროშის ქვეშ ოსმალებთან მომავალი ომი მონაწილეობას არც ჯურის ერისთავი და იმერეთში მეფისნაცვალ ბაგრატ, მომავალი ბაგრატ VI გვემადგენენ. თუმცა, როგორც ჩანს, ყვარყვარე ათაბაგის გარდა, საქართველოს სხვა ზემოთ ჩამოთვლილი ხელოსნადანი გიორგი VIII-ის უზენაესად ყვარყვარე ათაბაგმა თავისი ელჩი გაგზავნა. ქართველი ელჩები აღმოსავლეთის ანტიოქსილური კოალიციის მოწინავე სხვა ქვეყნების ლერქებთან ერთად ვერძოლში 1460 წელს გაემგზავრნენ. სამშვილოს ისინი ერთი წლის შემდეგ დაბრუნდნენ და ანტიოქსილური კოალიციის ჩაშლის სამუშაოში ამხვე

წამოიტანეს. მაშინ ყვარყვარე ათაბაგმა საქართველოს მეფესთან დაპირისპირება ხელახლა წამოიწყო. 1462 წელს მან გიორგი VIII-ის წინააღმდეგ თეთრბატკინათა მხრდანებული უზუნაპასანი მოიწვია, რომელმაც ქართლი ძალზე ააოხრა. თეთრბატკინათა მხრდანებულიან გიორგი VIII-ის დამარცხებით ქუთაისში მფრინავალმა ბაგრატმა ისარგებლა, რომელიც მეფის ტიტულს უკვე ატარებდა. ბაგრატმა საქართველოს მეფის, ალექსანდრე დიდის ძმის, გიორგის შვილი იყო და საქართველოს სამეფო ტახტზე პრეტენზია გააჩნდა.

1462 წელს ბაგრატმა, რომელიც ჯერ კიდევ ქუთაისში გიორგი VIII-ის მეფისნაცვლად ითვლებოდა, იმერეთის ციხესიმაგრეებში ყვარყვარე ათაბაგის ნაქვებით თავისი ერთგული მეციხოვნეების ჩაყენება დაიწყო, რაც ერთიანი საქართველოს მეფის წინააღმდეგ აჯანყებას დასაწყისი იყო. გიორგი VIII-მ დახმარებისთვის ყვარყვარე ათაბაგს მიმართა, თვითონ კი მუამზოხ ბოძამეშის წინააღმდეგ გაილაშქრა. ბრძოლა 1463 წელს ქუთაისის მახლობლად, ჩიხრითან გაიმართა. ქართველები ერთმანეთს დაუნდობლად ებრძოდნენ. მავალითად, მეფის მხარეზე ბრძოლაში ერთ-ერთმა მოწინავე 28 ჭრლოდა მიიღო. გიორგი VIII დამარცხდა და ბაგრატე ჯურის, ოდიშის და აფხაზეთის გამგებლების თანხმობით ქუთაისში დასავლეთ საქართველოს მეფედ ეკურთხა.

ჩიხრითან დამარცხებულმა საქართველოს მეფემ სამცხის ათაბაგის მეუკრობა გადაწყვიტა. ყვარყვარე ჯავახელმა მეფესთან შეხება ვერ გაბედა და თავი იმერეთს შეაფარა. გიორგი VIII-მ სამცხის ციხეები დაიჭრა. მაშინ ყვარყვარეს მონვევით საქართველოში მუამზატკინათა მხრდანებული მოემოქრა. გიორგი VIII-მ სამცხე დატოვა და მტრის შეხება, მაგრამ ბრძოლაში დამარცხდა. ყვარყვარე ათაბაგმა ამით ისარგებლა და ბაგრატ მეფის დახმარებით სამცხე დაიბრუნა. 1465 წელს

ერისთავთერისთავობა და ათაბაგის ტიტული მის ბიძას ყვარყვარეს გადასცა. ამის მოუხედავად, ყვარყვარე ათაბაგი საქართველოს მეფეზე სამუდამოდ განწყენდა და დამოუკიდებლობის გზას დაადგა. პირველ რიგში, ის თავისი სამფლობელოს ეკლესიურად ჩამოშორებას შეეცადა. მან თავისი წინაპრის, ივანე ჯავახელის მსგავსად სამცხის ეპისკოპოსების წინააღმდეგის დროს საქართველოს მეფისა და კათალიკოს-პატრიარქის მოხსენიება აუკრძალა. ის სამცხე-საათაბაგოში ეპისკოპოსებს თვითონ ნიშნავდა და მცხეთაში საკურთხეულად და დასამტკიცებლად აღარ უშვებდა. ყვარყვარე ათაბაგი ისე გათამამდა, რომ საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქს სამცხეში ვარძიის მონასტერი და საეკლესიო მამულები ჩამოართვა. მაშინ კათალიკოს-პატრიარქი დაეთით სამცხეში გაემგზავრა და საფარის მონასტრის ახლოს დიდ მინდორზე ანკურის მთავარეპისკოპოსი და სამცხის სხვა მღვდელმთავრები შეაჩვენა და ეკლესიისგან განკვეთა.

საეკლესიო კანონის თანახმად, განკვეთის შემდეგ საათაბაგოს ეპისკოპოსებს და მღვდლებს ღვთისმსახურების უფლება აღარ ჰქონდათ. ეს იმდენად მძიმე სასჯელი იყო, რომ სამცხის მღვდელმთავრები მცხეთაში გამოცხადდნენ, საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქს ერეკლეშის ფიცით წერილობით მისცეს.

1450 წელს საქართველოში ბიზანტიის უკანასკნელი კესრის, კონსტანტინე XI პალეოლოგის საგანგებო ელჩი ჩამოვიდა, რომელმაც კესრის სახელით საქართველოს მეფის ასულის მელი თხოვა. გიორგი VIII მომავალი ქორწინებას დათანხმდა და საქარწინო ბელმურკულებსაც ხელი მოაწერა. საქართველოს მეფე თავის ასულს ძვირფას მითვისებ ატანდა. ამის გარდა, ის თავის ქართლის ეკლესია-მონასტრებისა თუ ღარიბ-ღატაკთა დასახმარებლად ყოველწლიურად დიდძალ თანხას ჰპირდებოდა. სამწუხაროდ, საქართველოს მეფის არ ზნაბიჭის კესრის დამოყვრება არ შედგა, რადგან კონსტანტინე XI პალეოლოგის 1453 წლის 29 მაისის ოსმალების მიერ კონსტანტინოპოლის აღების დროს დაიღუპა.

კონსტანტინოპოლის აღების შემდეგ ოსმალთა ფლტო მავ ზღვაში შემოქრდა. ოსმალებმა მავი ზღვის, მათ შორის საქართველოს სანაპიროები დაიპყრეს და ქალაქი ცხუმი (სოხუმი) გაიარცეს. ამ დროს გიორგი VIII დასავლეთ საქართველოში გეგულის სასახლეში იმყოფებოდა. მან ამ ამბის შესაყობისანავე ლაქქარი შეკრიბა და ცხუმისაკენ გაემართა. მეფემ ოსმალების ვეღარ მიუხსრო, მხოლოდ აფხაზეთის მტრისად დაწერული ციხესიმაგრეები აღადგინა და უკან გეგუთში დაბრუნდა.

ოსმალების მიერ კონსტანტინოპოლის აღებამ ქრისტიანულ სამყაროში დიდი შემფუთება გამოიწვია. იმთავითვე ანტიოქსილური კოალიციისა და მუსლიმთა ხელდან კონსტანტი-

საქართველოს მეფემ სამცხეზე ხელახლა ილაშქრა. ის თავისი ლაშქრით ფარავნის ტბასთან დადგა და ურჩი ათაბაგს დასასჯელად მოემზადა. საქართველოს ერთიანობის მონინადმდეგები მეფის ბაძაქში მრავალად იყვნენ. მათ გიორგი VIII-ის მუხანათურად მოკვლა გადაწყვიტეს. ამ შეთქმულების შესახებ მეფეს იოთამ ზედგინიძემ აცნობა. გიორგი VIII-მ ერთვად ყმას არ დაუჯერა. მაშინ შეთქმულების ღამეს იოთამ ზედგინიძე მეფის ნაცვლად მის სარეცელში ჩანგა. შეთქმულებმა ის ვერ იცნეს და მძიმედ დაჭრეს. მეორედ დიდს საქართველოს მეფე შეთქმულებთან ანგარიშის გასწავლას შეუდგა და ათაბაგის მინათ ყრვადღება მოაწვდინა. ყვარყვარე ათაბაგმა ამით ისარგებლა, მეფის ბანაკს მოულოდნელად თავს დაესხა და გიორგი VIII დაიჭყვევა.

საქართველოში ფაქტობრივად სამოქალაქო ომი დაიწყო. ალექსანდრე დიდის ყველა მემკვიდრე უფლისწული საქართველოს სამეფო ტახტის დაკავებას და ამისათვის ნებით თუ ძალით დიდი ფოცადლების გადმობირებას შეეცადა. ალექსანდრე დიდის პირდაპირ მემკვიდრეებს შორის ყველაზე უფრო მისი შვილიშვილი კონსტანტინე დემეტრეს ძე აქტიურობდა. ის თავდაპირველად გორის ციხეში გამაგრდა, შემდეგ კი ბაგრატ მეფეს ქუთაისს შეეცვლა. შინაომში გამაგრებულა აშკერად ბაგრატს მხედმა, რომელიც 1466 წელს აღმოსავლეთ საქართველოში გადმოვიდა და სრულად საქართველოს მეფედ ეკურთხა. ის ისტორიკოს ბაგრატ VI-ის სახელით შევიდა. ყვარყვარე ათაბაგი მიხედვით, რომ მეცხეა, როდესაც მეფე დაატყვევდა და საპატიო ტახტს გაიწავის უსუფლა. გიორგი VIII-მ ტახტს შიდა ქართლად და ვერც სამეფო ტახტს ვერ დაიბრუნა. ის კახეთით გადავიდა და საფუძველი კახეთის სამეფოს ჩაუყარა. კონსტანტინე დემეტრეს ძე მეფის ტიტულით ქვემო ქართლში დამკვიდრდა, თუმცა ბაგრატ VI-ის უზენაესობა აღიარა. ასე რომ, ბაგრატ VI ფაქტობრივად მხოლოდ შიდა ქართლს და დასავლეთ საქართველოს ფლობდა.

1467 წელს შავბეგბეგთან და თეთრბაქტინთან თურქმანული სახელმწიფოები თეთრბაქტინთან ფაიშაშა უზუნ-პასანმა გააერთიანა. ის ოსმალეთის დავაპირისპირდა და დასავლეთ ევროპის ქვეყნებს მის წინააღმდეგ კავშირი შესთავაზა. ოსმალებმა ამ დროს ეგნეციის ქალაქ-სახელმწიფო იომბოვდა. ამიტომ ეგნეციის სენიორი უზუნ-პასანთან სამხედრო კავშირს სიამოვნებით დათანხმდა. დასავლეთის ქრისტიანულ ქვეყნებთან ურთიერთობისათვის ფაიშაშა საქართველოს გამოყენებასაც ცდილობდა. შინაომში ჩართულ ქვეყნებს ანტიოსმალურ კოალიციამ მიღების სურვილი აღარ ჰქონდა, მათ უფრო, რომ მას არც ოსმალეთის ხარჯზე უზუნ-პასანის გადმოღერება აწყობდა. თეთრბაქტინთან ფაიშაშა საქართველოში ორგზის ლაშქრობა დაესრულა იმისათვის, რომ კახეთის

მეფე და კონსტანტინე დემეტრეს ძე ეგნეციამი ელჩების გაგზავნაზე დაეთანხმებინა. 1473 წელს უზუნ-პასანმა ქართველებთან ერთად ოსმალეთთან ომი დაიწყო. მან პირველ ბრძოლაში გაიმარჯვა. შემდეგ კი ქართველები ალაღისა და ალაფის დასაცავად დატოვა, თვითონ კი გაქცეულ ოსმალებს დაედევნა. ოსმალებმა თეთრბაქტინთან ფაიშაშას მეორე ბრძოლა გაუმართეს და სასტიკად დაამარცხეს. მარცხით მიყენებული ზარალის ანაზღაურება უზუნ-პასანმა საქართველოს ხარჯზე გადაწყვიტა და უკანა გზაზე საქართველოში შემოიჭრა. თურქმანებმა ქვეყანა სასტიკად ააოხრეს და ყვარყვარე ათაბაგს და ბაგრატ VI-ის ხარკი შეაწირეს. არც ერთი მათგანი ხარკს ვადახდას არ ჩქარობდა. მაშინ 1477 წელს უზუნ-პასანი საქართველოში კიდევ ერთხელ მოიჭრა. მტრმა ჯერ თბილისი აიღო, შემდეგ ფორი დაიკავა. თეთრბაქტინთან ფაიშაშას გორში ათაბაგი და ბაგრატ VI-ის ელჩები ვახლდნენ. უზუნ-პასანმა გადაუხდელი ხარკის ანგარიშში 16 ათასი დღაუხდელი მიიღო და საქართველო დატოვა. თუმცა თბილისა და მის შემოგარენში თურქმანთა თავისი ლაშქრის ერთი ნაწილი დარჩა.

1478 წელს ბაგრატ VI რაჭაში გარდაიცვალა. იმავე წელს უზუნ-პასანიც გარდაიცვალა. თბილისის კონსტანტინე დემეტრეს ძე დაეუფლა, რომელმაც სამეფო გვირგვინი, როგორც საქართველოს მეფემ, დაიფიცა. ის ისტორიკოს კონსტანტინე II-ის სახელით შევიდა. დასავლეთ საქართველოს მეფობას ბაგრატ VI-ის ვაჟი ალექსანდრე შეეცადა, მაგრამ ოდიშის ერისთავიერისთავის, ვამეყ II დადიანის (1475-1483 წწ.) დიდ წინააღმდეგობას წაწყდა და წარმატებას ვერ მიაღწია. ვამეყ II დადიანმა დასავლეთ საქართველოში კონსტანტინე II მიიწვია და ქუთაისის ციხე გადასცა. ამით ქართლისა და დასავლეთ საქართველოს სამეფო დროებით აღდგა. მოკავშირენი უკვე საქართველოს ხელახლა გაერთიანებაზე ფიქრობდნენ და, პირველ რიგში, სამცხე-სააბთაგოს შემოერთებას შეეცადნენ. ვამეყ II დადიანი 1481 წელს კონსტანტინე II-ს დასავლეთ საქართველოს ლაშქრით სამცხის ათაბაგთან ბრძოლაში დაეხმარა, რის შედეგად საკუთრივ სამცხე და ჯავახეთი დროებით მეფეს დაემორჩილა.

1483 წელს კონსტანტინე II არაედ დიდი ყვარყვარე ჯაყელთან ბრძოლაში დამარცხდა. ამის შემდეგ მას სამცხე-სააბთაგოს შემოერთება აღარ უტოვია. ქართლის მეფის დამარცხებით ალექსანდრე, ბაგრატ VI-ის ძე ისარგებლა. 1484 წელს მან ქუთაისი აიღო და მეფედ ეკურთხა. ალექსანდრეს იმერეთში გაემეფებას არც ოდიშის ახალი ერისთავი ლიპარიტ II დადიანი (1482-1512 წწ.) უნდოდა. მან დასავლეთ საქართველოში კონსტანტინე II ხელახლა მიიწვია. მეფემ იმერეთის უზთავიერის ციხეში, მათ შორის, ქუთაისის ციხეც დაიკავა. კონსტანტინე II იმერეთში სუბარატიზმის მთლიანად აღმოფხვრას აპირებ-

და, მაგრამ არც ამჯერად დასცალდა დასავლეთ საქართველოს საქმეებს. მას თეთრბაქტინთან მრძინებლობა; იაკუბ ხანის ქართლში შემოჭრისა და თბილისის აღების ამბავი მოახსენეს და მეფე იძულებული გახდა, სასწრაფოდ აღმოეცადა საქართველოში გადასულიყო. ალექსანდრემ ამით ისარგებლა და იმერეთის სამეფოს საბოლოოდ დაუფლდა. კონსტანტინე II საქართველოს ერთიანობის აღდგენის იმედს ჯერ კიდევ არ კარგავდა, მაგრამ რეალურა სულ სხვა ვითარებაზე მეტყველებდა. საქართველოს სხვა ვამეყებმა მხოლოდ თავიანთი დამოუკიდებლობის შენარჩუნება აფიქრებდნენ, რის საფრთხესაც სწორედ კონსტანტინეს გაძლიერებამ ხელაღდგნენ. ასეთი განწყობილება თეთრბაქტინთან სახელმწიფოსთან ბრძოლაში ნათლად გამოჩნდა. 1487 წელს იაკუბ-ყანამ თბილისის ასაღებად დიდი ლაშქარი გაიგზავნა. კონსტანტინე II საფრთხე ჯეროვნად შეფასდა და დიხმარებისთვის კახეთისა და იმერეთის მეფეებს და ყვარყვარე ათაბაგს მიმართა, მაგრამ მის თხოვნას არცაა გამოუხმაურა. მტერმა თბილისი აიღო და თურქმანების ქვემო ქართლში ჩამოსახლება დაიწყო. მცირე ხნის შემდეგ კონსტანტინე II თბილისს გაათავისუფლა და ქვემო ქართლშიც თურქმანები გააძევა; მაგრამ საქართველოს ერთიანობის აღდგენა შეუძლებელად იშინა.

1490 წელს კონსტანტინე მეფე სამეფო დარბაზი მოიწვია და რჩევა ჰკითხა, „თუ რა იღონო გამაგრარი ქვეყნების მიმართ და როგორ მოაქციონ იმის მიწების ქვეშ“. დარბაზმა მეფე ქვეყნის ერთიანობისათვის ბრძოლა გაგრძელება არ ურჩია: „სახვის ვაც-დოთ ჭამი, იქნებ კლავდეს შემოვიგნო ღმერთმა ისინი შენი მეფობის ქვეშ მაშინ, კონსტანტინე II საქართველოს დასუსტა და კახეთისა და იმერეთის მეფეებისა და სამცხის ათაბაგის დამოუკიდებლობა აღიარა.“

ერთიანი საქართველოს პოლიტიკურმა დაშლამ ქართველი ხალხის ცნობიერებაში ძალზე მძიმე კვალი დატოვა ქვეყნის დაშლის XVI ს-იდან ალექსანდრე დიდს აზრებდნენ, რომელმაც თითქმის სამეფო სამ ვაეს გაუწიდა ამ ბრალდებებში მხოლოდ ის იყო მართალი, რომ სამივე ახლად შექმნილ სამეფოს საფუძველი იმის შიშით მოედგა ჩაუყარეს. კახეთის სამეფოს დაპყრობის მიზნით მეფე, ერთიანი საქართველოს პოლიტიკურ გეგმით VIII ს-ის საქართველოს მეფე კონსტანტინე II ალექსანდრე დიდის შვილიშვილი, ხოლო იმერეთის მეფე ალექსანდრე მისი შვილიშვილი იყო. იმერეთის სამეფო თავდაპირველად მთელ დასავლეთ საქართველოს მოიცავდა. XVI ს-ის 50-იან წლებში ამ სამეფოს შავი ზღვის პირას მდებარე გურია, ოდიში და აფხაზეთი გამოეყვნენ. ასე რომ, საუკუნეთა მანძილზე ერთიანი ქართული სახელმწიფო სამ სამეფოდ და ოთხ სამთავროდ გაყოფილი აღმოჩნდა.

ზღვაოსნობა ძველ საქართველოში

მონატურა თავგარაშულისული „ვეფხისტყაოსნიდან“ (1646 წ.)

ქართული მოდგმის ტომები შავი ზღვის პირას უძველესი დროიდან ცხოვრობდნენ. ჩვენმა შორეულმა წინაპრებმა პირველი ნაბიჯები ზღვაოსნობაში ძვ. წ. VII-VI ათასწლეულებში, ახალი ქვის ხანაში, ნეოლითში გადადგეს. ამას მოწმობს არქეოლოგიების მიერ ნეოლითის ხანის სადგომებში დიდი რაოდენობით თიხის სანაფების აღმოჩენა, რომლებიც ზღვაზე თევზაობის დროს გადადგებისთვის სიმძიმეებად გამოიყენებოდა.

ქართული ზღვაოსნობის ისტორიის შესახებ ცნობები, პირველ რიგში, ძველმა ქართულმა საზღვაოსნო ტერმინოლოგიამ შემოგვინახა, რომელიც შუა საუკუნეების ქართული მწერლობის ძეგლებშია დაცული. ეჭვგარეშია, რომ ასეთი ტერმინოლოგიის შემუშავება წარმოუდგენელია იმ ქვეყანაში, სადაც ზღვაოსნობა არ იყო განვითარებული. როგორც ვაიკა, ძველ ქართულ საზღვაოსნო სახელწოდებათა დიდი ნაწილი ორიგინალური ქართული წარმომავლობისაა. ქართულ ენაში ბევრი საზღვაოსნო ტერმინი სხვადასხვა დროს ძველი და ზოგადად არის ბერძნული, ლათინური, იტა-

ლიური, თურქული და რუსული ენებიდანაა შემოსული. ჩვენამდე დაბლობით 400-მდე ძველმა ქართულმა საზღვაოსნო ტერმინმა მოაღწია. ქვემოთ მკითხველს მხოლოდ უმთავრეს ქართულ საზღვაოსნო სახელწოდებებს გავაცნობთ.

ჩვენი წინაპრები ეველაჟენს, რითაც ზღვაზე დაცურავდნენ, „ჭურჭელს“ ეძახდნენ. ძალზე ადრე ამავე მნიშვნელობით ქართულ ენაში „ნავი“ შემოვიდა. ეს ტერმინი ინდოევროპული წარმოშობისაა და ჯერ კიდევ სასწრაფო ტექსტებშია დამოწმებული. საფიქრებელია, რომ „ნავი“ ქართულ ენაში ძველბერძნული ენიდანაა ნასესხები.

XIX ს-მდე ნავები მხოლოდ ნიშებით და აფრებით დაცურავდნენ. აფრებით გადაადგილებულ ნავეებს ჩვენი წინაპრები XI-XVIII სს-ში ზოგადად „ზომალდებს“ ეძახდნენ, იმ საზღვაო ნავეებს კი, რომლებშიც ძირითადად ნიშებს იყენებდნენ – „კატარღებს“ უწოდებდნენ. „ზომალდის“ ეტიმოლოგია დღემდე უცნობია. „კატარღა“ ბიზანტიური ბერძნულიდან არის ქართულში შემოსული. ეს ტერმინი ძველი სიტყვიდან „კატერგონ“ მოდის, რომელიც სიტყვა-სიტყვით

სტერეოტიპი კალენდარი (1814 წ.)

„მძიმე შრომის ადგილს“ ნიშნავდა. „ნიჩაბი“ ქართული სიტყვაა. უძველესი დროიდან საზღვაოსნო ტერმინოლოგიაში ამავე მნიშვნელობით გამოიყენებოდა ბერძნულიდან შემოსული „ხოფი“. ქართული ტერმინია „აფრაც“. XVIII ს-ში ამავე მნიშვნელობით თურქულიდან შემოვიდა „იალქანი“, ამ ენაზე „იელ იქენ“, „ქართი მავალს“ ნიშნავს. XVIII ს-ში ყველა ტიპის დიდი საზღვაო ნაგებობის აღსანიშნავად თურქულიდან შემოვიდა „გემი“.

ანტიკურ ხანასა და შუა საუკუნეებში ჩვენი ნინაპრები საზღვაო ნაგებობა ერთმანეთისაგან დანიშნულებისა და ზომების მიხედვითაც განასხვავებდნენ და მათ ამის მიხედვით შესაბამის სახე-ღერებსაც უწოდებდნენ. ასეთ ტერმინთა რიგს „დრომონი“, „ეკრაც“, „ზარბუ-ნა“ „ეპანო“, „კარაბა“, „კარჭაბი“, „კოპანი“, „მაკუკი“, „მონოქსილი“, „ნაშა“, „ოლეტქანდერი“, „ოროზომერი“, „სანდალი“, „აპურკაბა“, „ფელუკა“, „ხეტქეპე“ განეკუთვნება.

საზღვაო ნაგებობის ცალკეული ნაწილების სახელწოდება საერთო იყო ყველა ტიპის ნაგებობის. მის ნაწილს „თავი“ ან კიდევ „ნავის ნინა კერძი“, ხოლო უკანა ნაწილს კი „ბოლო“ ან კიდევ „ნავის ბოლო კერძი“ ეწოდებოდა. დაახლოებით ორი ს-ის ნინა ქართულში თურქულიდან ამავე მნიშვნელობით „იკირ“ შემოვიდა. „ეკირი“ ძველ ქართულში ნაწილს, მხარეს აღნიშნავს. შესაბამისად, ჩვენი ნინაპრები ნავის მხარეებს – ბორცებს „ნავის კერძის“ უწოდებდნენ. საზღვაო ნაგებს „მარჯუენა კერძი ნავის“ და „მარცხენა კერძი ნავისა“, ანუ მარჯვენა და მარცხენა ბორცთა გაიარნდა. საზღვაო ნავის გვერდებს ქართველები „ბაგე ნავისას“ ეძახდნენ, ხოლო მათ „აპირებს“ – „ქიშა“. ნავის შიდა ძირს „ფსკერი“, ხოლო ნავის ძირის გარეთა მხარეს „ნერჩი“ ეწოდებოდა. „გემმას“ ჩვენი ნინაპრები „ჩარდახს“, „ეკრეთს“, „საჩესს“, „ბანს“ და „ერდოს“ უწოდებდნენ. „ტრიუმი“ ჰოლანდიურ სიტყვაა, რომელიც ქართულში რუსული ენის მეშვეობით შემოვიდა. ჩვენი ნინაპრები ამ მნიშვნელობით „უბე ნავისას“, „ნავის მუცელს“, „ნავის ფსკერს“ და „ამბარს“ იყენებდნენ. შუა საუკუნეებში ჩვენი ნინაპრები ნავის „ხერხეშალს“, „ნავის საძირკველს“, „ნავის ღერძს“, „ნავის შემას“ და „ტროპარს“ ეძახდნენ. „ტროპარი“ ქართულში ძველ ბერძნულიდანაა შემოსული, ხოლო „შემა“ ძველ ქართულში ძელს, ხეს აღნიშნავდა.

საზღვაო ნაგებობის აღჭურვილობას „ალაგაზშლობა“ ეწოდებოდა. მის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ელემენტს „ლუზა“ წარმოადგენს. ეს ტერმინი მეგრული „ლუზუდან“ მოდის, რაც ქართული ენის ამ დიალექტში მოლურულს, მოლურებს ნიშნავს. შუა საუკუნეებში ლუზის მნიშვნელობით იმმარებოდა „ანკიკრა“ (ძველ ბერძნულში „ანკურა“ – ლუზსათან ერთად მოლურულს ნიშნავდა), „დემირ“ (თურქულად ლუზა და რკინა) და „კაიკი“.

ცნობილია, რომ კომაპან ზღვის ნობაში დაახლოებით XIV-XV სს-ში და-მკვიდრდა. ჩვენი ნინაპრები მას „აბოლ მას“, „ფურსულას“ უწოდებდნენ. „აბო-ბლაშა“ საპარსულიდან წარმოსდის ტერ-მინია, ხოლო „ფურსულა“ იტალიურ „ბუსულას“ თურქული გადღერებაა. ჩვე-ნი ნინაპრები ზღვის სიღრმეს საგანგე-ბო „სახობით“ ზომავდნენ.

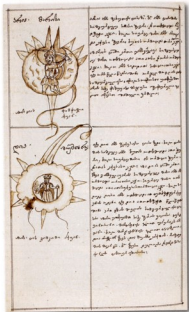
ნავის ეკიპაჟის წევრებს ზოგადად „მენავეს“ ეძახდნენ. ნიჩბითან ნიჩბის მცემელი იგივე „მენიჩბე“ იჯდა. საქქს „საჭის მხერვალი“, „ნავის მხერვალი“, იგივე „მესაქე“ მართავდა. ძველ ქარ-თულში გემის კაპიტანს „მენავეთ მო-ძღვარი“ ეწოდებოდა. „კაპიტანი იტა-ლიური სიტყვიდან „კაპიტო“ (თავი) მოდის. ზოგჯერ გემის კაპიტანს „ბო-მალდის უფროსიც“ ეწოდებოდა. სამხე-დრო-საზღვაო შენაერთის, ესკადრის მე-თაურს ჩვენი ნინაპრები „ნაბითაურს“ ეძახდნენ. ამავე მნიშვნელობით „ადმი-რალი“ ქართულ ენაში დასავლეთ ევრო-პიდან XVIII ს-ში შემოვიდა. ეს ტერ-მინი არაბული „ამირ ალ-ბაჰარს“ იტა-ლიურ-საზღვაო გახმობიდანაა, რომე-ლიც „ზღვის მმართველს“, „ზღვის ბა-ტრის“ ნიშნავს.

ზღვის პირაშტს ქართველები თავდა-პირველად „ნავის მბრძოლს“ უწოდებ-დნენ. მოგვიანებით ამ ტერმინის სინონი-მად „ეკიპირს“ შემოვიდა. თავდაპირვე-ლად მეტოქრებს ეძახდნენ ყველა იმას ვინც როგორც ზღვაზე, ისე მიწელზეც ყაჩაღობდა. ეს ტერმინი თანამედროვე მნიშვნელობით პირველად „ვეფხისტყაო-ს სიმონ“ გვხვდება. გვიან შუა საუკუნეებ-ში ჩვენი მნიშვნელობით „ეფრსალიც გამოიყენებოდა. ეს ტერმინი იტალიურ „კორსასის“ თურქული გადღერებაა.

ჩვენი ნინაპრები ნავსადგურს ე-ც ეფრსალიცად „ნავთსაყუდელს“ და „ნ-ვისადგურს“ ეძახდნენ. „ნავსადგურ და „ნავთსაყუდელი“ სულხან-საბა ო-ბელისაის „სიტყვის კონაში“ გვხვდ-ბა. სამწუხაროდ, ეს ქართული ტერ-მინები დღეისათვის სრულიად გა-მართლებლად რუსულიდან შემოსუ-ლ მა „პორტაჰ“ შეცვალა. ხშირად გვქ-ნის ნავსადგურებიც მესხლად ნაბი-თან ახლოს მოხერხებულ ადგილას რე-დებოდა. რიგის ჩვენი ნინაპრ-ები „სადგომს“ ეძახდნენ.

ჯერ კიდევ ძველმა ბერძნებმა და ა-ხლოებით ძვ. წ. IV ს-ში შუქურები ა-ნებნა დაიწყეს. თავდაპირველად შუ-ქურები უბრალოდ მაღალ კოშკურ-ებს წარმოადგენდნენ, რომლებიც დღის სინათლეზე ზედიდან ადვილად შესა-მჩნევ იყო.

მოგვიანებით ასეთ კოშკურებზე ლ-მით ციცხლების დანთებაც დაიწყო. ჩვე-ნი ნინაპრები შუქურას „მანათობელს“ ან კიდევ „ლიფლიფას“ ეძახდნენ. ამავე მნიშვნელობით ქართულ საზღვაო ტერ-მინოლოგიაში დამონებულია ბიზან-ტიური ბერძნულიდან შემოსული „ფა-ნარი“ იგივე „ფორანი“. ეს ტერმინები ძველი ბერძნული სიტყვიდან „ფანოსი“ მოდის, რაც თავდაპირველად ჩრად-დანს, მანათობელს ნიშნავდა.

ანტიკლოვიკური შინაარსის ხელნაწერი.
კრებული (1882-1883).

ანტიკურ ხანასა და შუა საუკუნეებში მან ზღვაზე ნაოსნობა მათიდან ოქტომბრამდე გრძელდებოდა. ზამთრის სეზონში საზღვაო ნავები, ჩვეულებრივ, ნაპირზე ამოჭმრბოდა. ამისათვის საკუთველს ზღვისპირეთში თავისებურ ამნებს იყენებდნენ, რომელსაც „სრატა“ ჰქონდათ. ქართულ ერის ეს სიტყვა ძველი ბერძნულიდან არის შემოსული, სადაც „სრატატს“ ოინარს, ამნეს ნიშნავდა. ზღიდან ამოთრულ საზღვაო ნავებს წყავის მორბეზე გააცურებდნენ, რომელსაც წინასწარ კაპიტანს ან თვის მუცლის ქონს უსვამდნენ. ამ მონეტარიზმის „ფელენგი“ ეწოდებოდა. ეს ტერმინიც ძველი ბერძნულიდან არის შემოსული, სადაც „ფელენგიონი“ ხის მრგვალ მორბეს აღნიშნავდა.

ერთ-ერთი უძველესი ცნობა ქართველების ზღვაოსნობის შესახებ ახოლონის როდოსელის „არგონავტიკაშია“ დატული. ამ მითის მიხედვით, ძვ. წ. XV-XIV სს-ში ძველი ეგრისის (კოლხეთის) მეფეს აიტეს ძლიერი სამხედრო-საზღვაო ფლოტი ჰყავდა. როდესაც მან ოქროს სამნისისა და მედიას გატაცებული ბერძნების დადევნება ბრძანა, „კოლხებმა დაუწყებდნენ გამართულ ყველა საბრძოლო გეგმ, სწრაფად აღჭურვილ იმავდ დიდესა. ზღვაში ჩაუვდეს სანაპიროზე ჩამწკრივებული ურთცხეები.“

ძვ. წ. II ს-ის დასასრულს კოლხეთის სამეფო პონტოს მეფე მიკრინიძე VI უცხოებმა დაიპყრო და ეგრისის (კოლხეთის) სამეფო ფლოტი მის ხელში გადავიდა.

ძველი ბერძენი ისტორიკოსი სტრაბონი სახაგებებო აღნიშნავს, რომ მას შემდეგ, რაც კოლხები პონტოს ძღვეა მოსილმა მეფემ დაიმორჩილა, მისი სამხედრო-საზღვაო ძალების შესებაზე ძირითადად ამ ქვეყნიდან ზდებოდა.

ძველმა ბერძენმა ავტორებმა შემოგვიტანეს ცნობები საზღვაო ნავების „მოწოდებლობის“ შესახებ, რომელთაც ცალკეული ქართული ტომები ზღვაზე და მდინარეებზე დაცურავდნენ. ძვ. წ. IV ს-ში პიპირელებს სახაგებებო აღნიშნავს, რომ კოლხების დამოკლებზე ზღვისპირების მოსახლეობა ფეხით ძალზე ცოტას დადიოდა და ძირითადად აღმა-დაღმა დაცურავდა მონოქსილა ნავებით“. ამავე ხანებში ცნობილი სწავლული ქსენოფონტე ცნობას გვაწვდის ქართული მოდგმის, მოსინიკების შესახებ, რომლებიც ბერძნების დასახმარებლად ამოვიდნენ სამასი მონოქსილა ნავით, თითოეულ ნავში სამასი კაცი იჯდა, ორი მათგანი გადმოვიდა ნაპირზე და იარაღი აიხსნა, ერთი კი ნიშნა დარჩა.“

„მოწოდებლობა“ იგივე ქართული ერთ ხედი ამოთლილი ნუშა ნავია. ამ ტიპის ნავებისთვის ჩვენი წინაპრები გარკვეულ ჯიშის ხეებს იყენებდნენ. ჩვეულებრივ, ამ მიზნით კოტის ან ნაბლს ხეს ხმარობდნენ. ნავების მშობრილ ხეს ჯერ გარდაცა გათლიდნენ, შემდეგ ნახშირწყალში თოქს ამოალებდნენ და მისი დახმარებით ნა-

ვის საეარუდო ზომას აიღებდნენ. ამის შემდეგ სატხელთა და ნავებით ხეს ჯერ მჭიდრდ ამოთლიდნენ, მერე კი ეგრის გამოყენებით თლას ბოლოზე დგანებდნენ. ნავის დასამზადებლად ზოგჯერ ცეცხლსაც იყენებდნენ. ამ მიზნით ამოტების შემდეგ ხეში ცეცხლს ანთებდნენ, რომელსაც გარკვეული ხნის შემდეგ აქრობდნენ. დამწვარი ნაწილის ერთი დამუშავება უფრო ადვილი იყო. მაგრამ „ნუშას“ დასამზადებლად ცეცხლს მარცხ იშვიათად იყენებდნენ, რადგან შეიძლებოდა თავის დროზე ვერ საქმით და დაზაზღებოლი ხე ზომაზე შეტად დაენათ. ამითლასთან ერთად ხეს თანდათანობით ნავის ფორმასაც აძლევდნენ. შემდეგ მასზე წვეული წინაბს ამავრებდნენ, რომელიც ასევე საგანგებოდ შერჩეული ხისგან მზადდებოდა.

ირაკლე, რომ ჩვენი წინაპრები ერთ ხეში ამოთლილი ნუშა ნავებით ზღვაზე XIX ს-ის დასაწყისში კი დაცურავდნენ.

ძველ ბერძენ და რომაელ ავტორებთან მოიპოვება ცნობები კიდევ ერთი ტიპის ქართული საზღვაო ნავების შესახებ, რომელთაც ისინი „კამარებს“ უწოდებდნენ. ასეთი ტიპის ნავები იმდენად გავრცელებული იყო საქართველოს ზღვისპირეთში, რომ II ს-ის გერმანი დიონის პერიგეტმა და V ს-ის გამოჩენილი ისტორიკოსი ამახვარეკლინი დასავლეთ საქართველოს სანაპიროზე მოსახლელ ტომებს ზოგადად „კამარიტების“ სახელით მოიხსენიებენ.

„კამარების“ აღწერილობა გამოჩენილი ბერძენი გეოგრაფის, სტრაბონის თხზულებებში გვხვდება, რომელიც ძველი და ახალი ერების მოგზაზე ცხოვრობდა. ამ აღწერილობის მიხედვით, „კამარა“ პატარა, მსუხუტე ნავი იყო, რომელზეც 25-30 ადამიანი ტემოდა. როდესაც ნაოსნობის სეზონი თავდებოდა, ასეთი ტიპის ნავები ზღვიდან მხელეთზე ამოჭმრბოდა.

კამარების განსაკუთრებით ქართული მოდგმის პერიოდები იყენებდნენ, რომლებიც ასეთი ნავებით მთელ ფლოტს ქმნიდნენ. ისინი საზღვაო-საგზაო ხომალდებს ესხმოდნენ და არც ზღვის სანაპიროზე დასახლებების გაძარცვას ერიდებოდნენ. პერიოდები მან ზღვაზე მეტონრობით გამოირჩეოდნენ და დღევანდელი რუმინეთის და ბულგარეთის ნაპირებთანაც კი მეზღვაურებს მისი ხარის სცემდნენ.

„კამარა“ ძველი ბერძნული სიტყვა „კამარიტა“ (თალი) მოდის. საფორებ-ბედა, რომ ასეთი ტიპის ნავების საფუძველს ერთ ხეში ამოთლილი ნუშა ნავები ქმნიდა, რომელსაც გვერდებზე მოცულობის გაზრდის მიზნით ფიჭვის ხეს აჭედებდნენ. ასეთი ტიპის ნავები საქართველოს ზღვისპირეთში XVII ს-შიც დაცურავდნენ. მას და ს-ის ცნობილი თურქი მოგზაური ევლია ჩილბენი „ლაზურ ნეტყისაჲს“ უწოდებს. ეს ნავები ძნედად სამი მსხვილი ალვის ხისაგან, - ნერს თურქი მოგზაური, - ერთი ფიცარი ქვემოდანა გობივით, თითოც

გვერდებზე ორი კაცის სიმახით ღერისა და ქილის ნწლით გარემორტყული... მას 100 კაცი ამაყვებენ... დასავლეთ საქართველოში მდებარე ოსონობის დიდი ტრადიციების შესახებ ცნობები მოიპოვება VI ს-ის ბიზანტიელ ისტორიკოსს ავათია სქოლასტიკოსის ბიზანტიელი ავტორი საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ ღაზიკის ახალანდელი ციციგურბლები ზღვაზე დაეურთვე რამდენიმეც შესაძლებელია და საზღვაო ვაჭრობაშიც დიდ სარგებელს ნახულობენ.“

როგორც ირკვევა, ახალი ეგრისის (ლავთის) სამეფოს მნიშვნელოვანი სახედირო-საზღვაო ძალები გაჩნდა. ამის ნათელი დადასტურება ბიზანტიის იმპერატორ ტიბერისუსის 575 წლის ბრძანებულებას, რომელიც ამ იმპერატორის ტახტზე ასვლასთან არის დაკავშირებული. ამ ბრძანებულებით - „ნოველით“ ირკვევა, რომ ამ დროს ღაზიკის სამეფოს მოსახლეობას, ბოს-ფორილებთან და ხერსონელებთან ერთად, ველთ საზღვაო ბეგარა, რომელსაც ბერძენები „თა პლიას“ უწოდებდნენ, ამ ბეგარის მიხედვით, ეგრისის სამეფო, ისევე როგორც ბოსფორელები და ხერსონელები, ბიზანტიის იმპერიის სამხედრო-საზღვაო ფლოტს აწვდიდნენ საზღვაო ნავებს, მათ ცალკეული ნაწილებს და აღჭურვილობას. საფორიებელთა, რომ ეგრისის სამეფოს მეზღვაურები თავიანთი ხომალდებითა თუ კატარალებით იმბოძდნენ ბიზანტიელთა მხარდამხარ.

შუა ფეოდალური ხანის საქართველოს ზღვაოსნობის მაღალ დონეს მოთა რუსთაველის უძველესი „ვეფხისტყაოსანი“ მოწმობს. პოემაში მოხსენიებულია ამ დროისათვის ზღვაოსნობით გავრცელებული ნავების ორივე ძირითადი ტიპი: „ხუამალი“ და „კასტარა“. მოთა რუსთაველის დაწერილობით აქვს აღწერილი „ნავი მეკობრე“ თავისი „დროშითა მეტად გრძელთა“, რომელსაც „ნავთა სალენთ სახნისის შვია ძელითა“. ეს არის მსოფლიოში მკობრეთა ნავის ერთ-ერთი პირველი აღწერილობა. მოთა რუსთაველი თავის პოემაში ზღვაოსნობის მხოლოდ ადგილობრივ, ქართულ ტრადიციულობას იყენებს. აქ ექვ შეხედვით ვერც ევროპული და ვერც აზიასავლური ზღვაოსნობისათვის დამახასიათებელ სახელსაყრელებს. ამიტომ მოთა რუსთაველი თავისი ცოდნა ზღვაოსნობის შესახებ საქართველოს სინამდვილიდან უნდა აეღო, რაც ერთხელ კიდევ უსაზრ ხაზს მისი დროისათვის და საქმის მაღალ დონეს ჩვენს ქვეყანაში.

საოცარია, მაგრამ ფაქტია, ქართული ზღვაოსნობის შესახებ ცნობებს თითქმის მთლიანად უცხოენოვანი წერილობითი წყაროები გვაწვდიან. ასეთი წყაროები დასავლეთ საქართველოს შესახებ განსაკუთრებით XV-XVIII სს-ში მატულობს. ამიტომ ამ საუკუნეების ქართული ზღვაოსნობის შესახებ შედარებით ბევრი რამაა ცნობილი.

გვიან შუა საუკუნეებში საქართვე-

ლოს ზღვისპირეთში როგორც საზღვაო-საბრძოლო, ისე საეკონომიკურ-საზღვაო ნაგებობები დაგვიდგნენ. არქანჯელსკი ლამაზი ტყის ცნობით, რომელიც XVII ს-ის I ნახევარში, დაახლოებით 25 წელი სამეგრელოში ცხოვრობდა, საზღვაო ნაგებობის აგება სულ სხვადასხვა საეკონომიკის ხელისაღსრულო კოლექტიური შრომის ნაყოფი იყო. ზოგი მათგანი მხოლოდ ხე-ტყის ამზადებდა და ნაპირებამდე ჩამოჰქონდა, ზოგი — ფურას, ზოგი — ლურსმანს და ა. შ. მეგრელები... ნავის აგების დროს ცდილობენ, ხის მასალის გამაყვანელიც, ლურსმანის მჭედელიც და ოსტატიც, რომელიც ნავს აკეთებს, კარგად დაკმაყოფილებენ მიღებული გასაბრჯელოთი, — აღნიშნავს იტალიელი მისიონერი. „ჩვენ გავაკეთეთ ჩვენი და საბმარებლად ერთი ნავი“, — ვკითხულობთ „სამეგრელოს აღწერაში“, სინამდვილეში ეს ნავი მისიონერებმა კი არ აგეს უშუალოდ, არამედ მათი დაკვეთით ადგილობრივმა ხე-ტყისნებმა. მისიონერთა ნავის ნახატი მოცემულია კასტელის ალბომში შემდეგი წარწერით: „ჩვენი პატრების ნავი სოფელ ანაკლიაში, რომლითაც სათევზაოდ მიდიოდნენ და კონსტანტინოპოლში შემოსული საზოგადოც მოჰქონდათ, რომელსაც პაპი ურბანის განკარგულებით წმინდა კონგრეგაცია გვავინადა. პატრები მიდიან სათევზაოდ“.

როგორც ირკვევა, ჩვენი წინაპრები დასავლეთ საქართველოში აგებული ნავებით არა მარტო სტამბოლში, არამედ ყირიმში და დღევანდელი რუმინეთისა და ბულგარეთის ნავსადგურებშიც დაცურავდნენ. ეს იყო უგემბანო ერთანაძიანი სამკუთხა აფრიანი საზღვაო ნავი, რომელსაც ორი წყვილი ნიჩბი გააჩნდა. მას „ოროზმოლი“, იგივე „ოროზმოლი“ (მეგრულად სათევზაო) ეწოდებოდა. ასეთი ტიპის საზღვაო ნაგებობა უნიკალური გამოყენება ჰქონდათ. ისინი როგორც ზღვაში, ისე მდინარეებზე დაცურავდნენ. „ოროზმოლებით“ ტვირთი გადაჰქონდათ და მგზავრებიც გაჰყავდათ. აგრეთვე ზღვაზე თევზს იჭერდნენ. ზღვაზე რევას კი ჩვენი წინაპრები როგორც ანტიკურ ხანაში, ისე შუა საუკუნეებში მისდევდნენ. ჩვენი წინაპრები ზღვაში დაჭერილი თევზის ქვირთისგან საუკეთესო ხიზლიალას ამზადებდნენ. მათ თევზის გამოყენება და თევზის ქონის დამზადებაც კარგად იცოდნენ.

XVI-XVIII სს-ის საისტორიო წყაროები შეადგენენ ბევრ ცნობას გვახდის საქართველოს სამხედრო-საზღვაო ძალების შესახებ. ჩვენი წინაპრები თავიანთი საბრძოლო ნაგებობა — კატარლები ზღვიდან მტრის შემოსევის იგერიებდნენ და დროდადრო არც

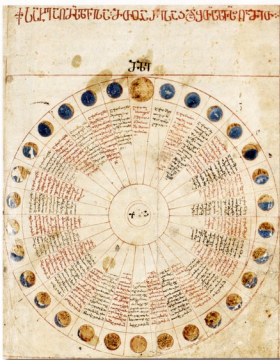
მტრული ქვეყნების სანაპიროებზე თავდასხმას ერიდებოდნენ. ქართული კატარლები ვრცელ საზღვაო მრავალნიჩბიან ნაგებს წარმოადგენდნენ. ასეთ ნაგებზე 80-100 მეზღვაური-მემომარი ტყეოდა, რომლებიც ნიჩბებს რიგ-რიგობით უსვამდნენ.

XVI ს-ის II მესამედში ქართველებს მრავალწლიანი საზღვაო ომი ჰქონდათ ჩრდილო-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში მოსახლე ჯიქებთან. ჩერქეზულ-ადიღეური მოგების ჯიქები, ისე-

6 თუ 9 კატარს სთხოვა. სულთანმა ოდიშის (სამეგრელოს) გამგებელს თხოვნა შეუსრულა და საბრძოლო კატარლები გადასცა. ლევან I-მა დადიანმა ამ კატარლების „წინამძღოლობა“ ქრისტეკოონ რატაის გადასცა და თვითონ სამხედროში დაბრუნდა. XVI ს-ში 6 კატარს კი ძლიერ საზღვაო-საზღვაო შენაერთს წარმოადგენდა, ამიტომ მისი „წინამძღოლ“, თანამედროვე ტერმინოლოგით, ფლოტის ადმირალად უნდა ჩაითვალოს. ასე რომ, ქრისტეკოონ რატა პირველი ქართველი ადმირალი, რომლის სახელმა ჩვენამდე მოაღწია. ჩვეულებრივ, ადმირალს თავისი საფლავგანო გემიც გააჩნია. ქართველებს არც ეს წესი დაურღვევიათ და ქრისტეკოონ რატაისთვის ერთ-ერთი კატარის „უფროსობაც“ უბოძებიათ. სულთნის მიერ ნაბოძებ კატარლებზე ლევან I-მა დადიანმა ქართული ეკიპაჟი აიყვანა და ერთი წლის შემდეგ ჯიქებთან საზღვაო ბრძოლა წარმატებით დაასრულა.

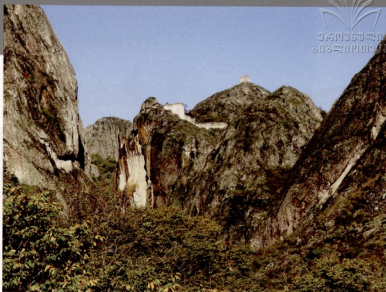
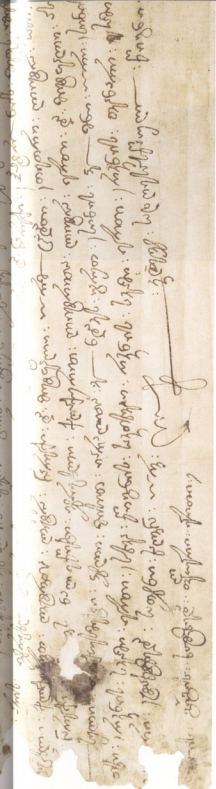
XVI-XVIII სს-ში საქართველოს მთავარ მონინადმდეგებს მავ ზღვაზე ოსმალეთის იმპერია წარმოადგენდა. ოსმალეთის საქართველოს შავიზღვისპირეთში 1461 წელს ტრაპიზონის იმპერიის დაპყრობის შემდეგ გაურეზოვდა. იმავე წელს, სულთნის ბრძანებით, ტრაპიზონის ნავსადგურში სავანებო სამხედრო საზღვაო შენაერთი ჩადგა, რომელსაც საქართველოს კატარებისაგან ოსმალეთის სანაპიროს დაცვა დაევა. ოსმალურმა საისტორიო წყაროებმა მრავალი ცნობა შემოკარგა XVI ს-ში ქართული კატარლების ოსმალეთის სანაპიროზე თავდასხმების შესახებ. როგორც ირკვე-

ვა, ოსმალეთის სამხედრო ფლოტმა წინააღმდეგ ბრძოლა ძალზე გააძლიერა. დასავლეთ საქართველოს სამეფო სამთავროებს შორის ყველაზე ძლიერ საზღვაო ძალები ოდიშის (სამეგრელოს) სამთავროს გააჩნდა და შესაბამისად ოსმალეთის ფლოტს მთავარ დატყვას მას აყენებდა. ამის მიუხედავად, XVII ს-ის დიდ მანძილზე ოდიშის საზღვაო-საბრძოლო ნაგები ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლას განაგრძობდნენ. ამ შტორ განსაკუთრებით ლევან II დადიანი გამოირჩეოდა, რომელიც ზღვაზე მეკონობასაც არ ედევნებოდა. „განმდიდრდა ფრიად, რამეთუ შემურხანა ნავნი ზღვისანი“ — სავანებო აღნიშნავს მის შესახებ ვაჟუმტო ბაგრატიონი. ოსმალეთს საქართველოს ზღვაზე წინააღმდეგობა საბოლოოდ მხოლოდ XVIII ს-ის III მეოთხედში დასძლიეს, როდესაც მათ საქართველოს ზღვისპირეთი თითქმის მთლიანად დაიკავეს. ასეთი მარცხის მიუხედავად, საზღვაო ნაგების მუდმილობა საქართველოს ზღვისპირეთში XIX ს-ის დასაწყისშიც გრძელდებოდა.

ასტროლოგიური ტრაპეტატი. კრებული (1188-1210 წწ.).

ვე როგორც მათი შორეული წინაპრები სტრაპონის ხანაში, XVI-XV სს-ში ზღვით საქართველოს სანაპიროს თავს დაცვდნენ და აოხრებდნენ. 1533 წლის დასაწყისში ჯიქი მეკონობების საბრძოლო ნაგების ადგილზე განადგურების მიზნით დიდი სამხედრო-საზღვაო ექსპედიცია მოეწყო, რომელსაც მამია I გურიელი და მამია III დადიანი სარდლობდნენ. ქართული ფლოტის მიერ ჯიქების სანაპიროზე დესანტი გადასხა. 1533 წლის 30 იანვარს ქართველთა ლაშქარმა ჯიქები დაამარცხა, მაგრამ კარგად დაწყებული საქმე დღაცის გამო ჩაიშალა. იმავე ღამეს ფლოტები წაიპრეს გადასული თანამებრძოლი მიატოვა და სამშობლოსკენ გამოემართა. ამით ჯიქებმა გული მოიკეს და მეორე დღეს ქართული დესანტი მთლიანად გაანადგურეს, მამია III დადიანი მოკლეს და მამია I გურიელი ტყვედ ჩაიგდეს. ამ მარცხის შემდეგ ჯიქებთან ზღვაზე ბრძოლა ლევან I-მა დადიანმა გააგრძელა. მან 1557 წლის დასაწყისისათვის ოსმალეთის სულთანს მიმართა და ჯიქებთან საბრძოლველად

პარტიკის ციხე (მეფე სალუკენების)

XVI საუკუნე - უაღრესად მძიმე პერიოდი საქართველოს ისტორიაში. მამამდიანურ გარემოცვაში მოქცეულ, სამეფო-სამთავროებად დაშლილ ქვეყანას სულ უფრო და უფრო უჭირდა ირანოსმალეთის აგრესიის შეჩერება. ამ ორი უდიდესი დამპყრობლის პირველი ომის (1514-1555 წწ.) ასპარეზი ზომ აღმ. ამიერკავკასია და უმთავრესად საქართველო იყო. ურთიერთდაპირისპირების მიუხედავად, მიზანი ორივეს ერთი შეიძლება: საქართველოს დაპყრობა, მოსახლეობის გაპაპმადიდება და ქართული ქვეყნების რიგითი ისლამურ საზიაროებად გადაქცევა. აღბათ ასეთ დაპაპულობას ვერ გაუძლო ქართლის მეფე დავით X-მ (1505-1525წწ.) და ბერად აღიკვეცა.

მტრის წინააღმდეგ არსებული ძალების სრული მობილზაცია, ერისა და რჯულის გადარჩენისათვის ბრძოლის წინააღმდეგობა, დავით X-ის ძემ, ლუარსაბ I-მა ითავა.

ლუარსაბის კარგად ესმოდა, რომ ძლიერი მტრის წინააღმდეგ ბრძოლა მხოლოდ მთელი საქართველოს ძალების გაერთიანების შემთხვევაში იქნებოდა წარმატებული. ქართლის, იმერეთისა და კახეთის სამეფოები და სამცხე-საათაბაგო მომხდურთა წინააღმდეგ ერთობლივ ბრძოლაზე შეთანხმდნენ. ქართლ-იმერეთის კავშირი დინასტიური ქორწინებითაც იქნა განმტკიცებული - ლუარსაბ I-მა ბაგრატ III იმერთა მეფის (1510-1565 წწ.) ასული მოიყვანა ცოლად. სამწუხაროდ, ეს შეთანხმება ვერ აღმოჩნდა მყარად. ქართლში შემოჭრა ირანის მმართველს შაჰ-თამაზს ლუარსაბის მოკავშირეები უბრძოლველად დაშორილდნენ და ქართლის მეფეს არავითარი დახმარება არ აღმოუჩინეს. შაჰ-თამაზის ლაშქრობების მიზანი (1541, 1547, 1551 და 1554 წწ.-ში) ქართლის დაკავება და პირა-

დად ლუარსაბ მეფის შეპყრობა იყო. მრავალრიცხოვან მტერს, ზოგ შემთხვევაში, მოლაღატებიც უწყობდნენ ხელს. 1541 წელს თბილისი მოლაღატე ციხისათვის დახმარებით იქნა აღებული. ასევე მოლაღატეთა წყალობით იქნა აღებული ბირეთისისა (იმავე 1541 წ.) და ატენის (1554 წ.) ციხეები. ატენის ციხეში ყიზილბაშებმა ტყვედ ჩაიგდეს ლუარსაბის დედა, დედოფალი ნესტან-დარეჯანი. პატივმოყვარე დედოფალმა ვერ აიტანა „უპატიოდ“ ყოფნა და თავი მოიწამლა. მარტოდ დარჩენილი ლუარსაბი გააფრთხულ წინააღმდეგობას უწევდა მტერს. როდესაც მტრის ქარბ ძალებთან პირდაპირ შეხებას ვერ ახერხებდა, პარტიზანული ბრძოლის ტაქტიკას ირჩევდა. მოხერხებულ აფაგილებზე ჩასაფრებითა და მოულოდნელი თავდასხმებით ანადგურებდა მომხდურს. ასეთმა შეუპოვრმა წინააღმდეგობამ შედეგი გამოიღო. შაჰ-თამაზმა ვერც ლუარსაბი ვერ ჩაიგდო ხელში და ვერც ქართლის სამეფოს ვერ დააღო ხარკი. უფრო მეტიც, ლუარსაბმა თანდათანობით შეძლო შიდა და ქვემო ქართლის ციხისმარგულების გათავისუფლება, გარკვეულ დროით თბილისიც კი გამოკლიჯა მტერს ხელიდან. გათავისუფლებულ დედაქალაქში მეფემ შეკრიბა კათალიკოსი ზეგედი, იოსებ თბილელი მთავარეპისკოპოსი და სხვა ეპისკოპოსები, რომელთაც მნიშვნელოვანი განმარტების „უღმრთოთა აგარიანთა შევინებულ“ სიონის ტაძარი და ქალაქის სხვა ეკლესიები. აღსანიშნავია, რომ ასეთი ნებუბადობის პოლიტიკად, ლუარსაბ I-მ უარუბლებას არ აკლებდა ქართულ მართლმადიდებელ ეკლესიას. ამას დასტურებს ქართული ისტორიულ საბუთებში დაცული ცნობები მისი შეწირულობების შესახებ მცხეთის სვეტიცხოვლის, რუისის, ურბნისის, თბილისის სიონის, მამადავი-

ატენის ციხე [X-XI სს.]

თის, მეტეხისა და სხვა ტაძრებისადმი. მიუხედავად იმისა, რომ ქართლის სამეფოს მთავარი საფრთხე ირანისაგან ემუქრებოდა, ლუარსაბი, საერთო-ქართული ინტერესებიდან გამომდინარე, ნახულობდა დროსა და ძალეbs იმისთვის, რომ სამცხე-ჯავახეთში ებრძოლა ოსმალების წინააღმდეგ. XVII-XVIII სს-ის ქართველი ისტორიკოსები (ფარსადან გორგჯიანიძე, ბერი ეგნატაშვილი, „ახალი ქართლის ცხოვრების“ III ტექსტის ავტორი, ვახუშტი ბაგრატიონი) ერთხმად აღნიშნავენ, რომ ლუარსაბი არც ყიზილბაშებს და არც ოსმალებს „არა მორჩილ ექმნა... მრავალი ჭირი შეაჩუენა ორთავე და არა დაამონა საქართველო ურჯულოთა სახარკოდ.“ ამიტომაც იყო, რომ „ურუმთა და ყიზილბაშთა ნამეტავად მისგან ეშინოდათ.“ ლუარსაბის დახასიათებისას ქართველი ისტორიკოსები იმასაც აღნიშნავენ, რომ „ვახტანგ გორგასლის მსგავსი“, „სამართლის მოქმედი“ და „ქრისტიანობის საფუძეუდ მაგარი“ მეფის უკომპრომისო ბრძოლის დამსახურება საქართველოს გადარჩენა: „უკეთუმცა მეფესა ლუარსაბს ესოდენი ბრძოლა არ ექმნა, ახლამცა საქართველო ქმნილიყო სარულ სარკინოზ და, რაოდენიცა დღეს სახელთ არიან საქართველოსანი, ყოველნივე ზრმლისა მისისაგან არიან.“ მტერიც კი აიძულებული იყო, ელიარეზინა ლუარსაბის სიმაშაც და გაუტყუელობა: „ლუარსაბი გასაოცარი მამაცი ადამიანი იყო, გულოვანი პირადადაც და ნიჭიერი სახელმწიფო მოღვაწეებით გარემემრტყმული, რომელსაც სპარსეთის მაჰის არც ყმობასა და არც ხარკის ძლევაზე უნდოდა საუბარი ვინმესთან, რომელსაც ვერც სპარსეთის ლაშქრის მოქმედებამ მოახრეენა ქედი“ (XVII სს-ის სპარსელი ისტორიკოსი ისქანდერ მუშეში).

გმირმა მეფემ თავისი სიცოცხლეც გმირულად, ბრძოლის ველზე დაასრულა. 1556 წელს შაჰ-თამაზის ბრძანებით შემოსულ ყარაბაღის ბეგლარბეგს შავერდი სულთანს ლუარსაბი სოფ. გარისთან (ქეისი ზეობა) დახვდა. ქართულ ჯარს ლუარსაბის 19 წლის ვაჟი სიმონი შეთაურებდა. თვითონ ლუარსაბი, სხვა მხცოვან საერო და სასულიერო დიდებულეზთან ერთად, მახლობელი გორაკიდან ადევნებდა ბრძოლას თვალს. ქართველი და სპარსელი ისტორიკოსები ერთხმად აღწერენ ამ ბრძოლის მსვლელობას. მიუხედავად მცირერიცხოვნობისა, ქართველთა მენინავე რაზმი გადავიდა შეტევაზე, ელვისებური და თავგანწირული იერიშით „მოსრეს ყიზილბაში ურიცხვი და იოტეს ბანაკი მათი.“ გაქცევით უშველა თავს თვით შავერდი სულთანმაც. ყიზილბაშთა ერთი რაზმი, რომელმაც ტყეს შეაფარა თავი და გასაქცევ გაზს ეძებდა, შემთხვევით ლუარსაბ I-ს და მის ამაღას გადაეფარა. მოხუცი მეფე და მისი მხლევლები ჭაბუკებივით შეეზნენ მტერს და უკან დახვევაც აიძულეს. ლუარსაბს ბრძოლაში ყველა იარაღი შემოემტვრა. როდესაც ყიზილბაშთა რაზმის მეთაური შენიშნა ლუარსაბმა, მისკენ გააქენა ცხენი, დიდძვრა და ნაჟიქია. ამის შემდეგ სხვისიც გაექენა, მაგრამ მის ცხენს თხრილში ჩაუვარდა ფეხი, ნაიქია და მხედარი ქვეშ მოიყოლა. ნაქიულ მეფეს მოწინააღმდეგემ სასიკვდილო ჭრილობა მიაყენა. გამარჯვების სიხარული გლოვამ შეცვალა. სამშობლოს დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლას შეწირული მეფის სიცოცხლის უკანასკნელი წუთებიც ქვეყანაზე ფიქრით იყო დაკავებული: „ჩემს გლოვა-ტირილს დაეხსენით, ქვეყნის შენახვას გაუფრთხილდით.“

ლუარსაბ I მეფეთა საბეგლეში – სეგტიცხოველშია დაკრძალული.

ჯვრთამაღლების ეკლესია. შოშლევში (XIII ს.).

გმირი მამის, ლუარსაბ I-ის ღირსეული მემკვიდრე გამოდგა მისი უფროსი ვაჟი, ქართლის მეფე სიმონ I. ძალიან ბევრია საერთო მამა-შვილის მოღვაწეობაში: სიმაშაცე, შუულოვრობა, თავგანწირვა, რჯულისა და მამულის ერთგულება, საკუთარი სიცოცხლის მსხვერპლად გაღება სამშობლოს დამოუკიდებლობისათვის.

სიმონის (ისევე როგორც ლუარსაბის) უშთაერესი ამოცანა ყიზილბაშთაგან ქვეყნის გათავისუფლება იყო, მაგრამ ვიდრე მტრის წინააღმდეგ შეტევაზე გადავიდოდა, ჯერ გამუდმებული ომიანობის შედეგად მიყენებული ქრილობების მოშუშების მიჰყო ხელი. ახალგაზრდა მეფემ ენერგიული მოქმედებითა და მამამისის, ლუარსაბ I-ის ერთგული და გამოცდილი დიდებულების დახმარებით 4-5 წელიწადში შეძლო ქართლის სამეფოში ცხოვრების ნორმალური რიტმის აღდგენა. ამავე დროს პოლიტიკური კავშირი დამყარა კახეთის სამეფოსთან. ამ ერთობის გამომავალზე იყო სიმონ I-ისა და ლევან კახთა მეფის (1518-1574 წწ.) ასულის, ნესტან-დარეჯანის ქორწინება.

გაბატებული ღონისძიებების შემდეგ სიმონ I, კახეთიდან მოსულ ჯარითან ერთად, რომელსაც ლევან მეფის ძე, გიორგი მეთაურობდა, თბილისის გასათავისუფლებლად დაიძრა. 1561 წელს ციხედდიან (ძველი შიდათბილისი) გამაერთილები ბრძოლის ბედით ქართველთა საყარაულო რაზმის უფროსის, გერმანიზმების სხვა ციხე-ქალაქები დაეკავებინათ. საწმუხაროდ, ქართლის მეფეს არამარტო დამპყრობლებთან უხდე-

ბოდა ბრძოლა. მეფობის სურვილით შეპყრობილი მისი ძმა დადიო, „აკაცი უღმერთო, მოყუარე სოფლისა, მძაფი და მემრუშე, რომლისა გულსა არარა იყო ზრუნვა სულისა და ქვეყნისა ამის“, საქართველოს დაუძინებელ მტერს შაჰ-თამაზს ეახლა, გამამადაინადა, დაუდ-ხანად იწოდა და ირანელთა ჯარის შემოუძღვა საქართველოში. ირანელთა თანადგომის მოუხდავად, დაუდ-ხანის ხელისუფლება თბილისს ვერ გასცილდა. სიმონ I-მა ორჯერ, დიღომთან (1567 წ.) და სამადლოსთან (1568 წ.) დაამარცხა დაუდ-ხანი. მის დღასამარებლად შაჰ-თამაზმა 1569 წელს მრავალრიცხოვანი ჯარი გამოგზავნა საქართველოში. ფარცხისთან (აღჯივის ხეობა) გამართულ ბრძოლაში სიმონ I პირადად მოუძღოდა ქართულ ჯარს და სიმაშაცისა და თავგანწირვის მაგალითის აძლევდა. საბრძოლო ხელოვნების საუკეთესო მცოდნე მეფე ბრძოლის ველზე გამოჩენილი იყო, შიმის ზარს სცემდა მტერს. რიცხოვნობა უპირატესობამ ვერ უშველა ყიზილბაშებს, ქართველთა ფიცებელ შეტევას ვერ გაუძლეს და მათი რიგები აირია. ბრძოლაში გართული მეფე მცირერიცხოვანი რაზმით დამორდა ჯარის ძირითად ნაწილს. მტრის რიგები მყოფმა მოალაქებმა კახაბერ ყორღანაშვილმა ყიზილბაშებს მეფეზე მოეთითა. მონიწიანადღეგემ ალყაში მოაქცია სიმონი. მხლებლები დაუხოცეს, ხოლო მეფე ხელთ იგდეს. გამარჯვების მიუხედავად, ქართველებმა სიმონის დახანა ვეღარ მოახერხეს. დატყვევებული სიმონ I შაჰ-თამაზს მიჰგვარეს. შაჰი ბეურს ცეცხად გაემამადაინებინა და თავის მხარეზე გადახერხებინა ქართლის მეფე. რომ ვერაფერს გახდა, ალამურის ციხეში გამოკეტა. 9 წელი გაატარა სიმონმა ტყვეობაში. დიროთიუს კათალიკოსის

ქრისტიანთაგანის ისტორია, ვერძელ შილეს ძე (XIX ს.).

(1584-1600 წწ.) სიტყვებით, მეფე სიმონმა „დადგა თავი და სული ღვთისათვის და საქრისტიანოთათვის და დატყვევდა.“

ერისა და რეჯულის მოღალატე დაუდგინა ქართველ ხალხს არასოდეს უცნია მეფედ ამიტომაც ვერ მოახერხა მან ირან-ოსმალეთის ახალი ომის დროს (1578-1590 წწ.) წინააღმდეგობა გაენია ოსმალებსათვის. ოსმალების მიერ მოპოვებულმა წარმატებებმა აიძულეს ირანის ზელისუფლება, სიმონი ტყვეობიდან გაეთავისუფლებინათ.

სიმონ I ჩვეული ენერგიულობითა და შეუპოვრობით შეუდგა ახლა უკვე ოსმალთაგან ქართლის ციხე-ქალაქების გათავისუფლებას. ბრძოლები გარდამავალი უპირატესობით მიმდინარეობდა. გათავისუფლებულ პუნქტებს ოსმალები კვლავ იკავებდნენ და სიმონი კვლავ ათავისუფლებდა. ხელოდან ხელში გადადიოდა თბილისიც. საბოლოო ჯამში მან მაინც მოახერხა ოსმალების მხარეს გადასული დაუდგინის განდევნა და გორის, დმანისის, ლორეს, ტაბახმელის, სამშვილდის ციხეების დაკავება, დაიჭრა ქართლი და სომხეთი, საბარათაშვილო „და განასხნა ყოველნივე ურუმნი საქართველოსაგან“ (ბერი ეგნატაშვილი).

მატკო ქართლის სამეფოთი არ შემოფარგლულა სიმონის განმთავისუფლებელი ბრძოლა. მან ოსმალთა წინააღმდეგ აჯანყებულ, კვლავ გაქრისტიანებულ სამცხის ათაბაგ მანუჩარს თავისი ასული ელენე მიათხოვა. სიძე-სიმამრო შეთანხმებული მოქმედებით ცდილობდნენ ოსმალთა აგრესიის შეჩერებას.

სიმონ I საერთო-ქართულ ინტერესებს ყოველთვის პირადულზე მაღლა აყენებდა. ფაქტობრივად აპატივ დაუდგინა აგან ნაქვზებულ ამილახორსა და ქსნის ერისთავს უდიდესი საქციელი (მისი პატივმოების დროს კათოლიხეში მყოფი დედოფალი დაარბიეს). განსაკუთრებით ნიშანდობლივია ამ

ლევან კახთა მეფე ტაძრის მაკეტით ხელში. გრუზის ტაძრის ფრესკა (1577 წ.).

მხრივ სიმონის საქციელი აღექვსანდრე კახთა მეფის (1574-1600 წწ.) შემოჭრის საპასუხოდ. მოულოდნელი თავდასხმისა და მიყენებული შეურაცხყოფის მიუხედავად, გამარჯვებულმა სიმონმა დატყვევებული კახელი თავადები სვეტიცხოველში დააფიცა: „ღმერთმან კასი კაცს მის დღეში ქართველს კაცზედ ნუ გაუმარჯოს“, დაასაჩუქრა და ისე გაისტუმრა (ბერი ეგნატაშვილი; ახალი ქართლის ცხოვრება, III ტექსტი).

სიმონ I-ს იმერეთის სამეფოს დაკავება და ქართლ-იმერეთის გაერთიანებაც ჰქონდა მიზნად დასახული, რაც, უდავოდ, პროგრესული ნაბიჯი იქნებოდა საქართველოს გაერთიანებისა და დამოუკიდებლობისათვის ბრ-

ძოლაში. მაგრამ ოსმალეთის აგრესია და დას. საქართველოს დიდგვაროვანი გარკვეული წინილის წინააღმდეგობა აიძულა ხელი აეღო ამ განზრახვაზე. სიმონ I-ისათვის უცხო იყო შიმშისზე შეიძლება ითქვას „უშიშარი, ეთარცა უზოიკო“. ერთ-ერთი ბრძოლა წინ, რათა ოსმალთა ჯარის რაოდენობა და განლაგება დაედგინა, თვითონ მივიდა მტრის ბანაკში როგორც ელჩისათვის ზღვარგაღასული სიამაყის განსამტკიცებელი და ყოილობაშეიძლება მას დედ (გიგე) სიმონს ეძახდნენ. შეიძლება ითქვას, ამ სიამაყეზე დაღუპა კიდეც ის.

1600 წელს ნახიდურთან (აღესთის ხეობა) დაბანაკებულ ოსმალურ მრავალრიცხოვან ჯარს სიმონ I მცირე ლაშქრით შეება. როდესაც დიდებულმა მამეფე ვერ დაიყოლიეს ბრძოლაში უარი ეთქვა, ზიარება მიიღეს და სიმონის მეთაურობით თვითონ შეუტრია მტერს. ხეთასათიანი ბრძოლის შემდეგ ქართველები იძულებულნი გახდნენ უკან დაეხიათ. ფარცხისისკენ მიმავალ გზაზე სიმონ I-ის ცხენი შემთხვევით დიდ ტალახში ჩაეფლო. ნაშონულ ოსმალებს ტალახში მდგარმა მეფემ ისრები დაუშინა. ოსმალთა სარდალმა ჯაფარ-ფაშამ სიმონ მეფე დატყვევდა და სტამბოლში გაგზავნა. იმდენად დიდი იყო სიმონის დატყვევებით გამოწვეული სიბარბოლო, რომ სულთნის ბრძანებით ოსმალეთში საშვილიანი ზეიმი გამოცხადდა. თავისუფლებისათვის მებრძოლმა მეფემ ტყვეობაში დალია სული. ქართლის მეფის გამოსახსნელად შვედროილი თანხის სანაცვლოდ სტამბოლში ჩასულ ელჩებს სიმონის ცხედარი გამოატანეს.

სიმონ I მამამისის გვერდით, სვეტიცხოველშია დაკრძალული.

ქსნის ერისთავთა სასახლე (შუა საუკუნეები)

მღვდელი თევდორე, დიდი მოურავი და ტაშისკარის ბრძოლა

გიორგი სააკაძე.
ქრისტეფორე ან კასტელის ალბომი (XVII ს.).

1609 წლის ზაფხულში ქართლის მეფე ლუარსაბ II-მ (1606-1614 წწ.) მიიღო ცნობა ოსმალთა ჯარის შეკრებისა და თრიალეთის მხრიდან ქართლის სამეფოში შემოჭრის განზრახვის შესახებ. მისი ბრძანებით, იარაღი და ზაქარია ბარათაშვილებს გზების შეკერვა და მათზე თვალყურის დევნება დაევალათ.

სამწუხაროდ, იარაღი და ზაქარიამ მეფის ბრძანება ვერ შეასრულეს, მათ მტერი მაინც შემოეჭრა. ივნისში ქართლს თავს დაესხა ოსმალთა მრავა-

ლათასიანი ჯარი, რომელშიც ორი ათასი ყირიმელი თათარიც იმყოფებოდა. მათ გარდა, ოსმალეთის არმიამ იყვნენ, აგრეთვე, „სამცხისა, შავშეთისა და ნიგალის ხევის ფაშები“.

გამოჩენილი ირანელი ისტორიკოსის, ისქანდერ მუნშის თქმით, „ამა წლის დასაწყისში შამს ად-დინლუს ყაზახლარის და სხვა ამირები, ქართლის მეფის, ლუარსაბ-ხანის ქართველთა ჯარის ერთი რაზმით ახალციხეზე წავიდნენ სალაშქროდ და მრავალი ტყვე წამოიყვანეს. ჯებელ ფაშამ ორი ათასი კაცი

თათარი, ფერჰად ფაშა და მოჰამედ ფაშას შვილი, რომლებიც მას ახლდნენ, მათ უკუსაგდებად და ქართლზე თავს დასასხმელად გაგზავნა“.

მტრის უმთავრეს მიზანს ქართლის დარბევა და ლუარსაბ II-ის შეპყრობა წარმოადგენდა, რომელიც მცირე ამაღლასთან ერთად თავის საზაფხულო რეზიდენციამ – ცხირეთის ციხეში იმყოფებოდა.

ოსმალეებმა სწრაფად განვლეს ჯაგაბეთი, თრიალეთი და მანგლისს მიაღწენ. მათ გადაწყვეს და აიხრეს არაერთი სოფელი, ტყვედ წაიყვანეს მშვიდობიანი მოსახლეობის დიდი ნაწილი. როგორც ჩანს, ოსმალეებმა იცოდნენ, რომ ლუარსაბ II ცხირეთის ციხეში იმყოფებოდა და ყოველ ღონეს ხმარობდნენ მისკენ სწრაფად გასაჭრელად, მაგრამ მათ ერთი მეტად მნიშვნელოვანი პრობლემა აწუხებდათ, კერძოდ ის, რომ ლაშქარში არავინ იცოდა ცხირეთის ციხისკენ მისასვლელი გზა. ამიტომაც ოსმალები გამაღებით ეძებდნენ მეგზურს გზის საჩვენებლად.

მტრებმა მანგლისის მახლობლად, სოფელ კველთაში, დაატყვევეს ადგილობრივი მღვდელი თევდორე და მეგზურობა უბრძანეს. კიდევ ერთხელ გავიხსენოთ, თუ როგორ არის ეს

მწერის ციხე (შუა საუკუნეები)

ხელუბის ციხე (მე-16 საუკუნეები)

ამბავი უმთავრეს ქართულ წყაროებში აღწერილი.

ბერი ეგნატაშვილის ხელმძღვანელობით შექმნილ „სწავლულ კაცთა კომისიის“ წარმომში აღნიშნულია: „და წარმოვიდგენ თათარნი და მოვიდგეს და დანეცეს მანგლისი და კუდლთა. და მან კუდლთას შეიპყრეს მღვდელი ერთი, სახელით თევდორე, პატრიოსანი და მოშობი ღმრთისა და ერთგული მეფისა თეისისა.“

და რა მოვიდენ გოსტიბის თავსა, დაუნაყეს მღვდელს თევდორეს ლახტითა ცემა და ეტყოდენ, ვითარმედ: „მიგვიქედ მეფეზედა“, და სხადათ სიკუდილი მეფისა. და მღვდელმან გულში ასე თქვა: „ჩემის ორის დღის სიცოცხლისათვის ამას რატომ ვიქ, ამ მოუძლევ და მეფე მოვაკულებინო და ქართლიც გააოხრონ, მე რაღა მეშველებო და ან ჩემს სულსაო“.

მაშინ მღვდელი წამოუძღა და ქუენადრისის გზაზედ ჩამოუძღა, ერთანმიდასა და ცხირეთზედ დიალ შორს დარჩნენ; და მაშინ სცენს ყოიმთა, რომ მეფეზედ შორს იყვნენ, და გააგდებინეს თავი მღვდელს თევდორეს, და შეირაცხნა წმინდათა მონაშეთა თანა“.

ვახუშტი ბატონიშვილი მოუთითებს: „მერე მოვიდნენ და დანეცეს მანგლისი და კუდლთა, შეიპყრეს კუდლთას მღვდელი ერთი და სცემდნენ ლახტითა, რათა აუნეგოს, სადა არს მეფე; ხოლო მღვდელი იტყოდა: აჲრ ნაცვალე ვყო სანათო ესე წარუვალსა მას, და არა ვიქმნე განმცემელ მეფისა და ქუენისა“.

წამოუძღა მღვდელი იგი გოსტიბის თავსა ზედა და ჩამოვიყენა ქუენადრისის გზასა. სცენს თათარხანთა, რამეთუ აცთუნებდათ მღვდელი, ამისთვის მოაკუთეს თავი და შეირაცხა წმინდათა მონაშეთა თანა“.

ოსებ თბილელმა თავის პოემაში – „დიდმოურავიანი“ თევდორე მღვდლის საარაკო გმირობას შემდეგი სიტყვებით აღწერს:

„ერთანმინდაზე ჩაუძღა, გზა ჩაელო ქუენადრისანი,
ცხირეთზედ დიალ შორს დარჩა, მხარი ელო სხვის სამძღვრისანი,
მღვდელს თავი გააგდებინეს, წამებით სისხლთა ღვრისანი,
მაშინ ერთ კაცად ემარყო, რაც ენახე ჩემის ძმისანი“.

ზნეცილობა სულიერმა მოძღვარმა საკუთარი სიცოცხლის დათმობის ფასად სამშობლო უდიდესი განსაცდელისგან იხსნა. მან საშუალება მისცა მეფე ლუარსაბს, მტრის დასახვედრად მომზადებულიყო.

მაშინ ცხირეთის ციხეში ლუარსაბ II-სთან ერთად იმყოფებოდნენ თბილისის მოურავი გიორგი სააკაძე და სარდალი ზაზა ციციშვილი. დაიწყო თათბირი, თუ როგორ მოეცელებოდნენ და რა მოეპოვებოდნენა შექმნილ ურთულეს ვითარებაში. ბერი ეგნატაშვილი წერს: „მაშინ მოახსენა მოურავმა მეფეს, ვითარმედ: „ნუ ასმკრდებიოთ და ეხახოთ, ღმერთმან რა მოაბდინოსო“, რამეთუ იყო ესე მოურავი კაცი გულსრული და კარგი სარდალი, ჭკუიანი და გონიერი“.

გიორგი სააკაძის რჩევით, მეფე

ლუარსაბი ცხირეთის ციხეში გამაგრდ ციხიდან შირიკები გაგზავნეს და ქართლის ჯარი იმეს. თვითონ მოურავი სასწრაფოდ მეზობელ სოფლებში გაგზავნა და იქიდან, უპირველეს ყოვლისა, კავთისხევიდან, სახელდახელო 500-მდე მეომარი მოაგროვა. მალე ბრძოლა დაიწყო. გიორგი სააკაძისა და ზაზა ციციშვილის მეთაურობით სოფელ ნიაბის ბოლოს სხერტის ქალაში, ოსმალთა რაზმზე შეებრძოლნენ. ჩვენი მეომრების საცარმა გამებედაობამ და სიმამაცემ მტრის ჯარი გატეხა. ოსმალებმა პირი იბრუნეს და მტკვრის მარჯვენა ნაპირს აუყვნენ. ისინი მცირერიცხოვანი მტრისგან ასეთ მეფეარ ნინაღმდგომობას ნამდვილად არ მოულოდნენ.

კვლევა ბატონიშვილ ვახუშტის მოწოდებით: „შთამოსრულთა თათარხანთა მოიკცეს ერთანმიდა და ახალქალაქი და მეფე სჭურეტდა ცხირეთიდან. მეფემ დაწერა მოურავი და ციციშვილი ზაზა, ამათ შემოიკრინეს გარეშონი და მცნობელინი ამისნი ბარათიანნიცა მოვიდნენ მეფისა თანა. ხოლო მოურავი ჩაევიდა ნიაბის ბოლოს სხერტის ქალაში; ეკუთა თათართა და მოსწყვიდნა სირავალით. მაშინ ზაზამ მოკლა ფაშა და თავის ქრასა შინა მოურატყვნენ თათარხანნი; იპყრა ზაზამ კბილით ნუერი თავისა მის, შეედა ცხენისა და გამოეღო ბრძოლით თათარხანნი. მოვიდნენ წინამე მეფისა, მათრეუს თავნი და აღაფნი მათნი. ხოლო მეფემ მან შემოიკრინნა სპანი ქართლისანი და წამოუდგა თათარხანთა“.

სხერტის ქალაქში დამარცხებულმა ოსმალებმა მტკერის მარჯვენა ნაპირზე არსებული სოფლები დაარბიეს, რის შემდეგაც გორში შესვლა სცადეს. ქართლის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ქალაქი ოზურგისაგან ბედნიერმა შემთხვევამ იხსნა – გორისკენ მიმავალი ოსმალები ადგილობრივმა სომეხმა ტერტრამ დაინახა, უცებ მოისაზრა, რა უნდა გაეკეთებინა, ხიდზე გადაიბრინა, ფიცრები აჰყარა და მტერი ადიდებული მტკერის პირისპირ დატოვა. ოსმალები იძულებული გახდნენ, კვლავ მტკერის მარჯვენა ნაპირს გაეყოლოდნენ. სოფელ ბროზანთან მათ, როგორც იქნა, მოახერხეს მდინარის გადალახვა და ტაშისკარის ბოლოს, ნახევრებში დაზანდნენ. მრავალრიცხოვანი ტყვეებითა და უხვი ნადავლით დატვირთული მტრის მისანს ახალციხეში მშვიდობიანად გადასვლა წარმოადგენდა, რაც ქართველთა ინტერესებში არააირად შედიოდა.

სანამ ოსმალები ტაშისკარამდე მიადგნენ, გიორგი სააკაძემ ჯარის მფრევლებს მოახრისა. ქართველი მეთომარი ახალდაბამი ჩავიდნენ, ღამე იქ გაათესეს, დილაადრიან კი ცხენებზე ამხედრებულნი ცურვით გადავიდნენ აღიდებულ მტკვარზე. უფაშმა დაიძვრა ქართველები – ერთი მებრძოლიც კი არ დამავებულა ამ სარისკო და უაღრესად გაბეჭდილ ქმედებასთან. ახლა მტერს ახალციხისკენ მიმავალი გზა გადაჭრილი ჰქონდა. ჩვენი ჯარის მეორე ნაწილი სურათთან იყო დაზანებული. თბილისიდან ყოზობაშია საარდელი დელე-შოჰამეზბანიც მოვიდა 700 ჯარისკაცის თანხლებით (ამ დროს 1603 წელს დაწყებული ირან-ოსმალეთის ომი კვლავ გრძელდებოდა). ოსმალები ალტერნატივის ნიშნად დადგნენ – ბრძოლა ან დანებება. მათ ბრძოლა არჩეს და სასწრაფოდ მისთვის სამზადისსაც შეუდგნენ – სანგრები და თხრილები ამოთხარეს, ნაშაყილები აღმართეს...

ბრძოლის წინა დღეს ქართველთა სამხედრო ბანაკში ლუარსაბ II-ის მეთაურობით საგანგებო თათბირი გაიმართა. მას ქართველთა ყველა გამოჩენილი სარდალ ეხსრებოდა (გიორგი სააკაძე, ნუზარ არაგვის ერისთავი, ზაზა ციციშვილი, თეიმურაზ მუხრანბატონი, შალვა ქსნის ერისთავი და სხვ.). ნუზარ ერისთავის აზრით, მტერს თავს ღამით უნდა დასხმოდნენ. მის მისაზრებლად ზაზა ციციშვილმა მხარი არ დაუჭირა. ბოლოს გიორგი სააკაძემ ჩამოაკლამა თავისი სამოქმედო გეგმა: გათხრისას მტრის მთავრობის წინაშე მიუყუბლოდეთ, ერთბაშად თოფები დაუშვით და სანამ თოფის ქველი გაოფანტება, უშუალო ცხენებზე ამხედრებულნი ხმლითა და შუბით ჩა-მუხრები ოსმალთა ბანაკსო.

თათბირის მონაწილეებმა გიორგი სააკაძის საბრძოლო გეგმა მიიღეს და მთავარსარდლობაც მას დააკისრეს. პლანზე ოსოლიანის სიგელით, „მოურა-ნი თვისი იქ ყოფნითაც კი სიხარულსა და იმედს უნერგავდა ჯარსაც და სარდლობასაც“.

წმინდა ტატიტეს სახელობის ეკლესია ერთმინდობი (XIII ს-ის შუა წლები)

გადამწყვეტი ბრძოლა 1609 წლის 27 ივნისს ქეშიშეთის ბოლოს, ტაშისკართან, მოხდა. დილაადრიან დაწყებული ბრძოლა დაღამებამდე გაგრძელდა და ქართველების ბრწყინვალე გამარჯვებით დასრულდა. მტრის ჯარი თითქმის მთლიანად განადგურდა. მხოლოდ მცირე ნაწილმა უშველა თავს გაქცევით. გახუშტი ბატონიშვილი აღნიშნავს: „მაშინ განაზრახითა მოურავისათა შემოუსხნეს მთლიანად თხრილსა და თეთი ცხენო-სანნი მივიდნენ განთიად მინდორსა ზედა, ეკვეთნენ ფიცხლად და იქნა ბრძოლა ძლიერი“.

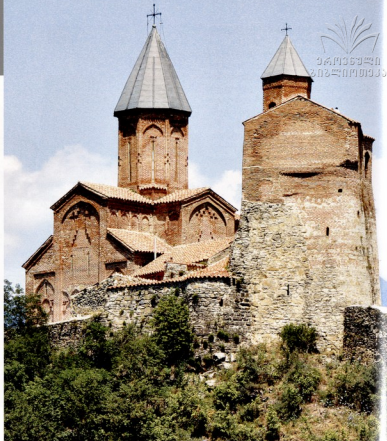
ამ ომსა შინა ფრიად მხნედ გამოჩნდნენ მეფე ლუარსაბ და უმცრესი მორეკი. მოსცათ ღმერთმან ძლევა და მოსწყვიდნენ ურცხუნი და ივლტოდნენ თათარხანნი, რამეთუ მოსაკიდელთა დედ-დაიცა მათად დედმეც გამომყვანდნენ ტყიანად მთათარხანთა, განამოშლნენ და განტყვეიან“.

ქართველებმა მრავალი ტყვე და დიდძალი ნადავლი იგდეს ხელთ. ლუარსაბ II-მ შემთხვევით ისარგებლა, დამარცხებული მტრის ჯარისკაცების მოკვეთილი თავები და ტყვეები შაჰ-აბასს გაუგზავნა და გამარჯვება ახარა. შაჰი ამ ამბით ფრიად ნასიამოვნები დარჩა და ლუარსაბს „ნარმოუვლიანი ნიჭი დღენი“.

ბოლოს, კიდევ ერთხელ მიუბრუნ-დეთ თვედარი მღვდლის საოცარი გამბრძოლის ამბავს. არსებობს ხალხური გადმოცემა, რომლის მიხედვითაც, ეკლესიაში მისვლამდე ცხირეთის გზა ოსმალებმა ცხრა შემხვედრ ადამიანს

პკითეს. მღვდურისა და მოღალატის როლი არც ერთმა მათგანმა იკისრა. ცხრავეს თავი მოჰკვეთეს. ეს გმირობა არ იყო? რასაკვირველია, იყო, მაგრამ ათეული ქმედება საკმარისი არ არის. თვედარი ზუცესმა ჯოჯოტი უარით კი არ განიარა სიცოცხლე. მან ჩაიფიქრა, განემოწმებინა მტერი მეფის სადგომისათვის, მიეცა დრო ქართველთათვის გონს მოსასვლელად, ლაშქრის ორგანიზაციისათვის. მღვდლის ბრძნულმა გეგმამ ერთი დღე-ღამე მოაგვინა ქართველებს... ერთ დღეს, რომელიც სიცოცხლის ფასად გამოსტაცა მტერს ქვედაპირობა ზუცესმა, გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა. ამოძრავდა საცი-ციანი, საფავაზო, საამილახურო, გორი. გადარჩა მეფე, ჩამოშალა ქართლის უცვებდი დაპყრობის განზრახვა... თვედარი ზუცესის სიბრძნესთან შეზამებ-ლი მოქმედება იყო „მთავარი ძარღვი“ ტაშისკარის საარაკო გამარჯვებისა. ამ უბრალო სოფელ მღვდელს ლუარსაბ II-ის, გიორგი სააკაძის და ზაზა ციციშვილის ხელგამოდებაზე ნაკლები როდი ჩაუდგნია. ამიტომაც ის გმირი, ამიტომაც ის წმინდანი. ამიტომ იხრის თავის მის წინაშე მთელი საქართველო“ (ლ. ტყეშელაშვილი).

სანამ ქვეყანაზე ერთი ქართველი მანც დარჩება, რომლისთვისაც ცნებე-ბა: სამშობლო! უფალი! თავისი უფლები! სიყვარული! მხოლოდ ლიტონი სიტყვები და მაღალფარდოვანი ფრაზები არ არის, თვედარი მღვდლის, გიორგი სააკაძისა და სხვა დიდი მამულებილების ღვაწლს დაიწესება არ უნერია.

გრემის მთაგარანგელოზთა სახელობის ეკლესია (1565)

1612 წელს ირანსა და ოსმალეთს შორის დაიდო სტამბოლის ზავი, რომლის მიხედვითაც, ძირითადად, აღდგა 1555 წლის ამასიის ზავით დადგენილი პირობები, მხოლოდ სამცხე-საათაბაგო მთლიანად ოსმალეთს დარჩა. აღმოსავლეთი საქართველო კვლავ ირანის გავლენის ქვეშ აღმოჩნდა.

სტამბოლის ზავის შემდეგ შექმნილი პოლიტიკური სიტუაცია შაჰ აბას I-მა (1587-1629 წწ.) ხელსაყრელად მიიჩნია თავისი დიდი ხნის სანუკვარი ოცნების აღსასრულებლად – ქართლისა და კახეთის სამეფოების გასანადგურებლად და აქ თავისი ბატონობის განსამტკიცებლად.

1614 წელს შაჰ აბასი დიდი ჯარით გამოემართა ქართლის მეფე ლუარსაბ II-ისა (1606-1614 წწ.) და კახეთის მეფე თეიმურაზ I-ის (1606-1648 წწ.) წინააღმდეგ. არაერთი მოღალატე ქართველი დიდებული შაჰის მხარეზე გადავიდა. მეფეებმა წინააღმდეგობის გაწევა ვერ მოახერხეს და იმერეთში, გიორგი III-სთან (1604-1639 წწ.) გადავიდნენ. შემდგომში შაჰმა მოახერხა ლუარსაბ II-ის დატყვევება, თეიმურაზ I კი ევრაფრთი იგდო ხელთ.

კახეთში ყოფნის დროს, შაჰ აბასმა უხუდა დააპაუტრა მოღალატე ქართველი დიდებულები, თეიმურაზის მომხრეები კი, განსაკუთრებით, ერწოთიანეთის მოსახლეობა, სასტიკად

ააოხრა. ყიზილბაშებმა დაატყვევეს ირანში გადასახლეს 30 ათასზე მეტი ადგილობრივი მოსახლე. ირანელმა შაჰის ბრძანებით, გაიტანეს სამეფო ხაზინა, გაძარცვეს ქალაქები და სოფლები, შეურაცხვეს და შეიძინეს კახეთის ეკლესია-მონასტრები, უმთავრესი სალოცავები – გრემი და ალავერდის უფრო მეტიც, აბას I-მა ალავერდის ეკლესიის გალავანი ციხესიმაგრედ გადაქცია.

ამასთან დაკავშირებით, XVII ს. ირანელი ისტორიკოსი ისქანდერ მუნზავი აღნიშნავდა: „შაჰი... დადგა ალავერდის ეკლესიაში, რომელიც საქართველოს ქრისტიანეთა უდიდესი სამლოცველო და ტაძარია და, მართლაც, დიდებული შენობა... შაჰმა გადანდევტა იმ ეკლესიის გადაქცევა ციხესიმაგრედ, მაგარი გალავნის შემოვლება მისთვის და იმ გალავანში მეთოფეთა რაზმის ჩაყენება, რომელსაც მუდმივად უნდა დეცეცა ის მისი მხარეები და გვერდები ამირებსა და დიდებულებს შორის გაანაწილეს ასაშენებლად და, თუმცა ამ საქმისთვის საჭირო ქვა და კირი იმ მიდამოებში არ მოიპოვებოდა და შორიდან მოპოვდნო, ხსენებული ციხე მაინც ოც დღეში აშენდა. მის მცველად დანიშნულ იქნა ისმაილ-ბეგ თოფანგჩი-ბაში (მეთოფეთა უფროსი) ორას აზერბაიჯანელ მეთოფესთან ერთად“.

კახეთის მმართველად შაჰმა თეიმურაზი

რას I-ის ზიდავილი, გამაჰმადიანებული იესე ბაგრატიონი (ისახანი), ხოლო მის მოადგილედ ცნობილი ქართველი სახელმწიფო მოღვაწე – დავით ჯანდიერი (ასლანიშვილი) დაინიშნა. ამ პერიოდში კახეთში დიდი გავლენით სარგებლობდა, აგრეთვე, კიდევ ერთი დიდებული თაბაღი, დედოფლის სახელ-თუხუცესი ნოდარ ჯორჯაძე. ვახუშტი ბატონიშვილი შემდეგ ცნობას გვანდის: „შაბაზს... შემოელო კახეთი... გარნა უკუნ იქცა რა, დაუტყვეა განგვედ კახეთისა ნოდარ ჯორჯაძე და დავით ასლანიშვილი“.

ამ კიდევ ერთხელ დავესესხებით ისქანდერ მუნშის მოსაზრება: „რად-განაც ვიდრე თეიმურაზი... შაში არქუტი გაიცა, სამყაროს ხელმწიფემ საქართველოს მმართველობა და მფლობელობა უწყალობა ალექსანდრეს მის გარდაცვალების შემდეგ ისახანის მიერ, თეიმურაზის ზიდავილი, რომელიც ბავშვობიდან უკეთესობიდან კარზე იყო მოყვანილი, შაშა გამოხარდა და ისლამის მიღებით იქნა ამაღლებული. ექვლად დაუდ-ბეგი, ქართველი დიდებული აზნაური დაუბნის, ქართველების ნესისა და რგის თანაბნად, იმ სამეფოს მმართველობის ტახტზე დასვეს და ოქრო გაუაყარეს თავზე“.

ძალიან მალე ყველასთვის ნათელი გახდა შაჰ აბასის ნამდვილი განზრახვა, ამიტომ კახეთის მოსახლეობა ერთხელსა დაიარსა შტოს ნინალმდგე-თივე შაჰის სამხალურში ჩაბეგვარი კახეთის თავადები – დავით ჯანდიერი და ნოდარ ჯორჯაძე ამჯერად უკვე ერთგულ-განმთავისუფლებელ მომ-რაობის ჩაუდგნენ სათავეში. აკად. ნიკო ბერძენიშვილის შენიშვნით, „კახელებმა კარგად დაიანახეს, თუ როგორი „მწყალობელი“ იყო ირანის შაჰი. მათ ჩქარა დაარსდნენ უფოტი აგრესორი, რომ ქვეყნის შაჰმადიანურ სახანოდ გადა-ქცევაჲს კახეთი არ შეურიგდებოდა და ცოცხალი თათი ქართველობას არ დასთმობდა“.

ყიზილბაშთაგან შევიწროებული კახეთის მოსახლეობა აჯანყების დასაწყებად შესადგომის მომენტს უტყდა. მათი იმედები კიდევ უფრო გააღრმავა და განამტკიცა 1615 წლის გაზაფხულზე ირან-ოსმალეთის ომის განახლებამ. მაისში ოსმალთა არმია დიდი ეცხირის – მეჰმედ ფაშას ხელმძღვანელობით ირანისკენ დაიძრა და მის საზღვართან დაბანაკდა. ეს ამავე მაშინვე აცნობეს იმერეთის სამეფოში ტოლოგილობაში მყოფ თეიმურაზ I-ს. ამ უპასკენე-ლის პრძანებით, დავით ჯანდიერი და ნოდარ ჯორჯაძე კახეთში აჯანყების საზაღდის შეუდგნენ. ამ პროცესში აქტიურად მონაწილეობდა ქიზიყის სარდალი თამაზ ვანშაძეც.

ანტიირანული აჯანყებისათვის კახეთის მეზობელ შირვანშიც გზადაგდ-ნენ, რომლის მოსახლეობამაც, ასევე, საკუთარ თავზე იწვინა შაჰ აბას I-ის „ეკთილმობილური“ დამოკიდებულება. ისქანდერ მუნში წერს: „ოსმალეთის... ლაშქრის მოსვლის ხმაზე საქართვე-

ვებში და შირვანში ყველგან შოთი გაიწნა. ყველა ხალხის მებაძრებემა დამოუკიდებლობა და ურრბა მოი-დომეს და ისინი გახდნენ მუსლიმების კეთილდღეობის დამანერველები... რიცა გავრცელდა ხმა ოსმალეთის ლაშქრის ამ ქვეყანაში მოსვლის შესახებ, ყველა კუთხისა და ყველა ტომის ურრებმა აჯანყება იწყეს“.

კახეთის აჯანყება დავით ჯანდიერის, ნოდარ ჯორჯაძისა და თამაზ ვანშაძის მეთაურობით ალავერდობა დღეს, 1615 წლის 15 სექტემბერს, დაიწყო. პროფ. გივი ჯაჭიჭიასი თქმით, „ალავერდის ეკლესია-გალავანი ირანელების მიერ ციხისმიარედ იყო გადაკეთებული და შიგ ყიზილბაში მეციხოვნეები იდგნენ. 15 სექტემბერს, საეკლესიო დღესასწაულის საბაბით, ქართველებმა ეკლესიაში შემეგება ითხეს“.

დავით ჯანდიერი შაჰის მიერ კახეთის მმართველის – ისახანის მოადგილედ იყო დანიშნული. მისი ხათრის მეციხოვნეებმა უარი ვერ უთხრეს ქართველებს და ფარულად შეიარაღ-ბულ „მოლცველთა“ დიდი რაზმი ეკლესიის გაღვანში შევიდა. ქრისტიანული სადღესასწაულო ცერემონიის შესრულების შემდეგ, დათქმულ ნიშანზე, ქართველები ყიზილბაშებს ეცნენ და მუსრი გააყლეს. ეს იყო მთელ კახეთში აჯანყების დაწყების ნიშანი“.

ალავერდიდან აჯანყება მთელ კახეთს მოედო. ამხობებულებმა სას-ნარფოდ თეიმურაზ I-ს შიკრიკი გაუგზავნეს და კახეთში დაბრუნებისაკენ მოუწოდეს. მეფე მაშინვე გამოემართა და რამდენიმე დღეში აჯანყებას სათა-ვეში ჩაუდგა. მისი ხელმძღვანელობით, მოკლე ხანში, კახეთის მთელი

ტერიტორია ყიზილბაშთაგან გაიწმინდა. ბერი ევანტაშელის „ახალი ქართლის ცხოვრებაში“ აღნიშნულია: „ახლო ნოდარ და დავით ქნეს ჭრეტულობა და ჩამოყვანეს ბატონი თეიმურაზ იმ-ერეთიდან და გააბატონეს კახეთში... და დადგა ბატონი თეიმურაზ კახეთს და ბატონობდა“.

ალავერდობის აჯანყების საკითხს თავის პოემაში – „გაბაასზე თეიმურაზისა და რუსთველისა“ – შეუბო მეფე არჩილ II-ც:

„კახეთი ნოდარს და დავითს მან მიაბარა სულობით,

მაგრამ მათ მისი ბრძანება მალე გაუტყლეს ნილობით;

შესამეს თეშა ორთავე მოგზავენს კაცი ყრლობით:

„მოძანად შენსაჲ ტახტზედა, მონა ვართ გვარისშელობით“.

კახეთის პარაფელურად, ირანის სანიააღმდეგო გამოსვლა შირვანშიც დაიწყო. შაჰ აბას I-ის აპოლოგეტი ისქანდერ მუნში დაუფარავი მწუხარე-ბით მოთითებს: „მრევანელების ერთმა ნანილმაც, რომელთაც ოსმალელებთან შეთანხმება ბრალდებოდათ და ბრძანებულებაც იყო გამოსული მათი გადასახ-ლების შესახებ, განსაკუთრებით ქი-მელქ ფორმა, დელუ-მელიქად ცნობლობა, „თავზე მოიხეცა აჯანყების ჩაღმა“... უბედური ნაძირალების და გათახსირ-ბული შფოთის ამტკიცე მრევანელების ერთმა ჯგუფმა მის (მელიქ ფორმის) გარშემო მოიყარა თავი და ხელი მო-კყო სახელმწიფოს მისამსახურეებზე ძალადობას. ამიტომ შირვანის ვილაი-ეთი აიშალა და ჯანყი და არეულობა დაიწყო“.

დელუ-მელიქმაც გაგზავნა კაცი თეი-მურაზთან და ერთგულება განუცხადა.

იდეალურს ციხე თურქეთში

იმ უგუნურმა შფოთის თავმა, დაუდ-
ბებ ქართველის (დავით ჯანდიერი -
გ. ს.) მხლებელი რამდენიმე ქართველი
აზნაურის ნაქვებით და სხერებულ
მეამბოხეების შეგულისებით, არ მიაქ-
ცია ყურადღება იმას, რომ არც უნდა
ძლიერი რქები ჰქონდეს ირემს, მას
მაინც არ შეუღლია ტორი დაპირას
მძინვარე ლომს, და ორი დღით ბა-
ტრობის სურვილით მოტყუებული,
კახეთში ჩავიდა და მმართველობის
ტახტზე დაჯდა.

ქართველები მრავლად შეიკრიბნენ
მის გარშემო. მან დაუდებე კეპილი
გაგზავნა ბექთაშ-ბეგ იუზბაშზე და
ყორიებზე, რომელნიც მცირეობი-
ვანი იყვნენ. მათ (ყოილობაშებმა) დაი-
ნახეს, რომ ბრძოლა სასარგებლო არ
იქნებოდა მათთვის და საქართველოდან
გაცლის მიზნით - „საყელო ხელში
მისცეს (დანებდნენ) ქართველებს“.
ის გზადაკარგული ხალხი არ ჩაუ-
ფიქრდა იმას, თუ რა მოჰყვებოდა მათ
საქციელს და ავადმყოფი და შეუძლო
ოუსძლის, ყველა მის ამხანაგთან ერთად,
ქართველებმა დახოცეს“.

იმადნოულად, თეიმურაზ I-მა დაღ-
ესტნის მთაგრეხს ელჩები გაუგზავნა
შაჰის წინააღმდეგ ერთობლივი ბრძოლა
შესთავაზა. როცა აბას I-მა კახეთსა
და შირვანში მიმდინარე აჯანყებების
შესახებ შეიტყო, უაღრესად შშმფოთდა
და სასწრაფოდ დასაწყელი ესპანელების
სამხედროს შეუდგა. მისი მფარვერო-
ბა ოსმალეთის არმიის საგზაობის
უზინათო მოქმედებებზე შემსუბუქა,
რომელმაც ირანში შეჭრა მომავალი
წლის გაზაფხულისთვის გადადო.

შაჰმა აჯანყების ჩასახშობად გამოგ-
ზავნილი 15-ათასიანი ჯარის საზად-
ლად ცნობილი სამხედრო მოღვაწე,
დივანბეგ-ბაში ალი-ყული-ხან მამულ
დანიშნა. ეს უკანასკნელი უმოკლეს
დროში ქართლის დედაქალაქ თბილისში
ჩამოვიდა, რომლის ციხეშიც ყიზილბა-
შური გარნიზონი იყო გახალაგებული.
ალი-ყული-ხანის უშთავრებს მიზანს
თეიმურაზ I-ის შეპყრობა წარმოად-
გენდა. ამიტომაც იგი ქართლისა და
კახეთის სამეფოების საზღვარზე, წი-
ნამურის მაღლობიდან, მდ. არაგვისთან
დახანადა, რათა, თუკი კახთა მეფე
იმერეთში გადასვლას შეეცდებოდა,
მისთვის გზა გადაეჭრა.

აი, როგორ აღწერს აღნიშნულ
დასუსტ სიტუაციას მწერნი: „ალი-ყული-
ხან იუსუფდიარ-ბეგი... საქართველოზე
წავიდნენ. ყორიების, ლეონარბებისა
და სხვათაგან შემდგარი აზნაურიანის
ჯარი, რომელიც მათ უნდა გაჰყოლო-
და, ცალ-ცალკე რაზმებად მოიღოდა
და მათ ურთოდებოდა. 15 ათასადე
კაცი შეგროვდა. ჯერ მეთოდური და
ზოგი მფარვენი არ მოსულყვენენ,
რომ სარდლებმა მიზანშეწონილად არ
დაიანახეს გადყენება და იმ ჯარით
თბილისის გზით საქართველოში შევი-
დნენ. ყიზილობაშებმა მიადგინა არაქ-
ჩაის (არაგვი), რომელიც კახეთისა და
ქართლის საზღვარია და ბაში-აშუკის
გზაზეც, და იქ დაიბანაჯეს, რათა, თუ

მარტყოფი (ფერადუშაშარი). ფერადუშაშარი, ირანი.

თეიმურაზი ბაში-აშუკი წასვლას განიზ-
რახებდა, ვერ გაველო იქ“.

არჩილ მეფის სიტყვით, თეიმურაზ
I-ის კახეთში დაბრუნებას შაჰი სას-
ტიკად განურისხებია:

„ესმა შაბაბს მუნ ჩასვლა, გარისს-
და უსამართლობით,
ალი-ყული-ხან მიიხმო დილას, არ
თურე მთერალობით:

„კელა თეიმურაზ მისულა, უყურე,
თავის ძალითო!
სრულ ყიზილობათა გაახლებ, იარე
მულად-მალობით.

მიდე და წინ გარდაუდებ, შეუკარ
კარგად გზებია,

იმერეთს არ გარდაგასწრას, დაცვე
ტყე ან უგზებია;

შეც მოველ ადრე, შევიპყრობო,
ცეცხლით ვკუთ ანაგზებია,

მის ყმას მას უკან სათქმელი რალა
აქეს მიგზებია?“

ალი-ყული-ხანმა მეგზურობა და
სადაზვერეო საქმის ორგანიზება ყი-
ზილობათა ჯარში მყოფ ქართველ მაისი-
ვანებს („შაჰის მეგობრებს“) დაავალა,
რომლებიც მას თეიმურაზის ლაქქრის
მორძაბობის შესახებ არასწორ ცნობებს
ანუდენდნენ. უფრო მეტიც, სპარსელთა
სამხედრო ბანაკში მყოფი ბაიანდურ
არაგვის ერისთავი მათ ყველა გვგზას,
ფარულად, თეიმურაზ I-ს აღყობინებდა.
ფარსადან გორგიჯანიძის თქმით, ყვე-
ლაფერს, რასაც აკეთებდა ან რაზეც
საუბრობდა ალი-ყული-ხანი, მეფე
თეიმურაზი იმ დღესვე იცნებდა.

თეიმურაზ I-მა, რომელსაც მხოლოდ
5-6 ათასი მეომარი ჰყავდა და, თუკი
რამეც არაორდინარულ ტაქტიკურ
სვლას არ გააკეთებდა, წარმატების
მიღწევის მანსი, ფაქტობრივად, არ
ქნებოდა, გადანყვობა, გარეგნული
მორჩილების გამოცხადების გზით მო-
ეტყუებინა ალი-ყული-ხანი და მოედნე-
ბინა მისი ყურადღება. თავდაპირველად

მან ყიზილობათა სარდალს იმერეთისკენ
მშვიდობიანად გატარების ნებართვა
სთხოვა, რაზეც, რასაკარგულელა, უარი
მიიღო (კახეთის მეფემ კარგად იცნდა,
რომ შაჰის ბრძანების შესუსტლე-
ბის მიზნით შეშთხევამ, ალი-ყული-ხანს
სიკედლით დასჯა არ ასცდებოდა).
მაშინ თეიმურაზი მას დაემუქრა, რომ
მეორე დღეს მშლით ხელში გაიკაფავდა
გზას დასასვლელ საქართველოსკენ.

როდესაც ალი-ყული-ხანს თეიმ-
ურაზი შეუკრის შესახებ შეატყობინეს,
მან მამინე გაცარგულელა გასცა
იარაღი აესხათ და კახეთის მეფის თა-
ფასმას დალოდებოდნენ. ჯერ კიდევ
ლაშით ყიზილობაშებმა თავიანთი ბანაკ-
ისკენ მიმავალი ყველა გზა გადაკეტეს.
ხოლო გათენიშისას სარდალმა ჯარი სა-
ბრძოლველად მოანყო. დრო გადიოდა,
თეიმურაზი კი არსად ჩანდა.

სწორედ ამ დროს ალი-ყული-ხანთან
თეიმურაზ I-ის მიერ გამოგზავნილი სა-
დაზვერეო შიკრიკი გამოცხადდა, რომლის
პირითაც კახეთის მეფემ მას წინაშე
დამანაშაულის პატივმა და შაჰის ნიშნულ
გამოქმადგება სთხოვა. მიღებული ცნო-
ბით უაღრესად გახარებულმა ალი-ყული-
ხანმა თეიმურაზთან მაცნე გაგზავნა და
თხოვნის შესრულება აღუთქვა, რის შემ-
დეგაც თავის ჯარისკაცებს ცხენებთან
ჩამოსვლა უბრძანა. ყველანი თავიანთ
კარგებში წავიდნამოვიდნენ, იარაღები
მოიხსნეს, ზოგმა ლოცვა დაიწყო, ზოგმა
- ქაშა, ზოგიერთმაც დაიძინა.

თეიმურაზ I-მა კარგად ისარგებლა
შეშინილი ვითარებით, არაგვი გადალახა
და ირანელთა მოულოდნელად შეუტია.
როგორც არჩილ II გვამცნობს, ბრძო-
ლის წინ მეფის თავისი ჯარისკაცე-
ბისთვის მასმხმინებელი სიტყვით
მოეხმათავს, რასაც იმ უკანასკნელთა
შესაფერისი რეაქცია მოჰყოლია:

„შეუზახე: „ყენო ყმანო, თავენი
თქვენნი ისაამეთ,

მოიგონეთ მონამენი, თქვენც ენაშთი, ისა ამეთ, არ ისმინოთ ესე სიტყვა, მიგამშვიდებოდა ამეთ.

მათ რომ შუბი ჩვენთვის სწადის, ბარემ თქვენნი თქვენვე დამეთ.

მათ მივიღეს: აჰ, მეფეო, ნუ ეჭვთაენი დავიზოგოთ;

ამოვსწავივით უმრავლესნი, არ წერილად გამოვიზოგოთ;

თუ სრულ თავს ვერ აუღვიდეთ, ლეთით მაინი რამ გან ვაზოგოთ, მკედართა მათთა მხეცნი სჭამდეს, არ საღვავი განუზოგოთ.

მაშინ, როდესაც ირანელთა სამხედრო ბანაკში სრული სინანული სუფევდა, მოულოდნელად დარაჯების სასონარკვეთილი ყვირილი გაისმა: „თავს უშველეთ, ქართველები თავს დაგეჟსნენ“.

სანამ ყიზილბაშები ჯარის ხელმეორედ განწყობას მოასწრებდნენ, თეიმურაზის მეომრები უკვე ბანაკის შუაგულში იმყოფებოდნენ და შეუბრალებლად ხოცავდნენ მათ. წინამართლან გამართული ბრძოლის პერიოდებში აღწერილია როგორც ქართული, ისე ირანულ წყაროებში. ვახუშტი ბაგრატიონის თქმით, „სცნა თეიმურაზ მოსლვა ალი-ყული-ხანისა არაგუსა ზედა, შემოიკრიბნა სპანი და დავესხა შუადღე წინამურს ზეით და ძლიერითა ბრძოლითა იგლტოდნენ ყიზილბაშნი და მოსვრიდნენ კაბნი, რამეთუ მცირედნილა გარდაეხუენნენ და აიღოთ ალაფი და საჭურველი და საჭურჭლე მათი თეიმურაზ“.

ზემოაღნიშნული ბრძოლის შესახებ კიდევ უფრო დანერგებით მოგვითხრობს ისქანდერ მუნში: „უცებ გაისმა მონინალმდევის დოლის ხმა

და ამბავი მოვიდა, აჰა, გამოჩნდა მტრის ლაშქარიო. ასე ცხადი ვაგდა, რომ ქართველებს, რომლებიც თავს „შაჰისვენებად“ აცხადებდნენ და გზას უშევრებდნენ ყიზილბაშებს, ლაღატი და ციხეობა ჩაედინათ და ის გზა, რომელით თეიმურაზი მოვიდა, არ ეჩვენებინათ. ყიზილბაშმა მჭერავედ კი ამ გზის შესახებ არაფერი იცოდნენ.

ასეთი მდგომარეობა რომ შეიქნა, დიდებული ამირები და ძლევამოსილი მოლაშქრეები ისევ ამხედრდნენ და ბრძოლის ველზე მოვიდნენ, მაგრამ დროის უქონლობისა და ჯარის თავაზნეულების გამო, ლაშქრის რაზმების მწკრივების სასურველად განყობა ვერ მოხერხდა. ზოგი მოლაშქრე ჯერ ისევ ბანაკში იყო და ცხენზე არ მემჯდარიყო, რომ თეიმურაზმა თავისი ბრძოლით და ლაშქრით, რომელიც დაახლოებით ხუთი-ექვსი ათასი სრულად შეიარაღებული კაცისგან შედგებოდა, მთელი თავისი ძალებით ჩარხჩიების რაზმს დაჰყრა. ჩარხჩიებსა ვერ გაუძღეს მათ დარტყმას და გაიქცნენ... ქართველები მახვილით და შუბით დაჭრილი მოაპყრებდნენ ზიად ოღლუ, ყაჯარბა ტომის რამდენიმე კაცთან ერთად, „დალუპვის მინახდ“ დაეწარცხა და მონამებრივი სიკვდილი მოიპოვა.

ამ ამბავმა გაამხიწა ურჯულ ქართველები და გული გაუტეხა ისლამის ლაშქარს. ქართველები ისევ მთელი ძალით გულადად თავს დაესხნენ მონინალმდევის ცენტრს. მოკამედ-ხანის მოკვლითა და ჩარხჩიების გაქცევით შემოღობულ ჯარის მარჯვენა და მარცხენა ფრთები დაიბნა ურჯულ და ჭეშმარიტ გზას აცდენილი ქართველების შემოტევისაგან. აზერბაიჯანის ლაშქარმა ზურგი უბრუნა ბრძოლის ველს და

გაიქცა ისე, რომ იარაღისთვის ხელთ არ მოუვლიდა... ქართველები უისპაქ მისწევდებოდნენ, მინახე ახარცებდნენ. ერთი სიტყვით, ცენტრის ჭაშმანმა ვერ შეძლო წინააღმდეგობის გასწევა და დამარცხდა. ყველა გარბოდა თავის სამშველად.

ალი-ყული-ხანმა და ისფენდიარ-ბეგმა, რომელნიც იმეოთა გულადი, მზნე და რაზმის წყობისა და ომის ცოდნის მხრივ გამოჩენილი მებრძოლები იყვნენ, იხილეს ლაშქრის გაფანტვა, ნამით შექრდნენ ბრძოლის ველზე, რადგან თავის სახელს უფრთხილდებოდნენ, მაგრამ რაკი ვაჩნებმა უსარგებლო იყო, ბრძოლის ველიდან გაბრუნდნენ და თბილისისკენ წავიდნენ. ურჯულ ქართველები გულადების (ყიზილბაშების) სისხლმა გაათამამა და შურისძიების მახვილი იძვრეს ქარქაშიდან. ასეთი უბედურება დემარტია ისლამის ლაშქარს. ამ ბრძოლაში ბევრი იქნა განდიდებული და ამაღლებული მონამებრივი სიკვდილით.

თეიმურაზი, რომელიც „დამთვრალი იყო დაუდევრობისა და უმცერების ღვინით“, ამ გამარჯვებით გახარებული და გამაზიარებული ყიზილბაშთა ბანაკში მივიდა და ალი-ყული-ხანის კარავთან ჩამოხდა. მან ყიზილბაშთა ამირების და დიდებულების კარგები ქართველ დიდებულებს და წარჩინებულებს დაურჩა“.

ალი-ყული-ხანის ჯარის განადგურების ცნობამ შაჰ აბას I საშინლად გააბრაზა. აჯანყება მეტად საშიშ ხასიათს იღებდა და დაყოვნება აღარ შეიძლებოდა. საჯანგებო მომზადების შემდეგ, 1616 წლის ადრინდ გაზაფხულზე, შაჰი უზარმაზარი არმიით კახეთის გასანადგურებლად გამოემართა.

ალავერდის მონასტერი და გალავანი. XI საუკუნის ტაძარი მთლიანად აღადგინეს XV საუკუნის შიასი ნუგზა.

ქეთევან დედოფალი

„სამგზის სანატრელი
დედათა შორის და მონაშე
ყოვლად ქებული“

წმიდა ქეთევან დედოფლის ლოცვა ნაშენის წინ.
მონასტერი გამოსახულება პორტუგალიის და გრასიას ტაძარში.

„წმიდა დიდი მონაშე, საქართველოს მნათობი“ ქეთევან დედოფალი დაიბადა 1575 წელს ქართლის დიდი თავადის – ამოთან მუხრანბატონის ოჯახში. 14 წლის ასაკში იგი ცოლად შერთეს კახეთის მეფე ალექსანდრე II-ის (1574-1605 წწ.) ვაჟს – დავითს. „ხოლო დავითს ესუა ცოლად ასული მუხრანის ბატონის ამოთაინსა. და ესე იყო ლუანლ-მრაველი და სამგზის სანატრელი დედათა შორის ახოვანი დედოფალი და მონაშე ყოვლად ქებული ქეთევან“ (ბერი ეგნატაშვილი). 1601 წლის ოქტომბერში უფლისწულმა დავითმა ალექსანდრე II აიძულა, ტახტიდან გადადგარიყო და ბერად აღკვეცილიყო, რის შემდეგაც თავად მუდგა სამეფოს მმართველობას. აღნიშნულ პერიოდში „დედოფალი ქეთევან იქმნოდა, ვითარცა შუენიდა, ყოველსა კეთილსა საქმესა: ეკლესიათა შენებასა, ობოლთა შეწმენდარებასა და ქურთუთა ნუგეშისწი-ცემასა, და გლახაკთა და დაერდომილთა ზელის აღპყრობასა“ (გრიგოლ ხუცესმონაზონი-დოდორქელი).

1602 წელს დავით I მოულოდნელად გარდაიცვალა. დაქვრივებულ ქეთევან დედოფალს დარჩა ქალ-ვაჟი: თეიმურაზი და ელენე. კახეთის სამეფო ტახტზე ალექსანდრე II დაბრუნდა. 1605 წლის 12 არტს ირანში, შაჰ აბას I-ის (1587-1629 წწ.) კარზე აღზრდილმა გაბამაღიაბეგულმა კონსტანტინე მირზამ ლეღავით მოკლა მამა – მეფე ალექსანდრე და სამეფო ტახტი დაიკავა. კონსტანტინეს გამეფებისთანავე კახეთში აჯანყება დაიწყო. რეგენტმა ყიზილბეგების დახმარებით სცადა კახეთის ტახტის შენარჩუნება. კახელების ბრძოლას სათავეში ქეთევან დედოფალი ჩაუდგა.

კონსტანტინე მირზამ გადაწყვიტა, თავისი რძალი ცოლად შერთო. აღნიშნული ქმედებით მან მხოლოდ ქეთევანის კი არა, მთელი კახეთის დაუფლება მოინადინა. აღშფოთებულმა დედოფალმა მაშინვე უშიშ კახეთის

დიდებულებებს და ყოველივე აუწყა. თავადებმა დაიბრუნეს მის წინაშე და ერთგულება შეჰფიცეს, თანაც შეჰპირდნენ, რომ კონსტანტინეს ამ თავგებობას არ აპატიებდნენ. მიუხედავად იმისა, რომ კონსტანტინეს ზურგს თვით შაჰ აბასი უმაგრებდა, მისი მეფობა კახეთში მაინც ძალზე ხანმოკლე გამოდგა. შეიკრიბა სახალხო ლაშქარი. 1605 წლის 18 ოქტომბერს ბელაქის წყალთან გაიმართა გადაწყვეტი ბრძოლა, რომელიც ქართველების გამარჯვებით დასრულდა. მოლაღატ კონსტანტინე მირზა ბრძოლაში მოკლეს.

როცა ეს ამბავი შაჰს შეატყობინეს, მას ძალიან ეწყინა, მაგრამ არ შეეშინა და თქვა, „მამის მკვლელი მეტსაც იმ სახურებდომო“. აბას I დარწმუნდა, რომ ოსმალეთთან 1603 წელს დაწეხულ ომის პირობებში კახეთის მამაღიაზე სახიზოდ გადაქცევის ცდა საიფოთო საქმე იყო და მოხერხებულად უკან დაიხია. 1606 წლის გაზაფხულზე მას ქეთევანის ელჩები ეახლნენ, ერთგულება გამოუცხადეს და მეფედ 16 წლის თეიმურაზი დამტკიცება სთხოვეს. აბასმა კახეთი თეიმურაზ I-ს უბოძა, იგი გულუხვად დაასაუბრა და დიდი ბრწყინვალეობით სამშობლოში გამოისტუმრა.

ვინაიდან თეიმურაზ I სრულეობით ახალგაზრდა იყო, ქვეყანას, ფაქტობრივად, ქეთევან დედოფალი განაგებდა. 1612 წელს ირანსა და ოსმალეთს შორის ზავი დაიდო. შაჰ აბასმა მშვიდობა ქართლსა და კახეთში თავისი ბატონობის განსამტკიცებლად გამოიყენა. მან, უპირველეს ყოვლისა, კახეთი ამოიღო მიზანში. 1613 წელს შაჰი მოულოდნელად გაჩნდა განჯში (თბილისი, ოსმალეთის ნინაალმდებ გასალაშქრებლად) და თეიმურაზს, როგორც მოსაზღვრე და ვასალურ ქვეყნის მეთაურს, მძევლები მოსთხოვა. მძემა თეიმურაზმა თავისი სამეფოს დიდებულთა საბჭო მოინდია და აცნობა, რომ სამეფოს მოახლოებული მრავალრიცხო-

ვანი ჯარისგან განადგურება ემუქრებოდა... საბჭომ და მეფემ გადანაცვლებს სპარსეთში ელჩობა გაუგზავნათ ისეთი დიდებული, ღირსეული და ყოველმხრივ ნიჭიერი და თანაგრძნობის ღირსი ადამიანის სახით, რომელსაც ციციმეზობა და შეძლებდა იმ ვითარების დახატვას, რომელშიც აღმოჩნდა ქვეყანა, მას დაარწმუნებდა და მშვიდობასა და კეთილგანწყობას მიაღწევდა.

ასეთ პირობებში საბჭო ერთმხედ დასასხლდა თიურზაზ მეფის დედა - ქეთევან დედოფალი. მას ელჩობისათვის უნდა ეხელმძღვანელა. დედოფალს თან გაყოფილს ორი შეილიძეობით, თიურზაზის აბგელთაზი ღამაზი ვაჟები. დედოფალს ვინ და კეთილგანწყობიერ ქალბატონი ყოყმანოდ დათანხმდა ელჩობაზე. სამშობლოს სახსენებლად არაა ჩაგდო ის რისკი, რომლის წინაშე შეიძლება აღმოჩნდეთ... ქეთევანმა მამს თხოვნი მიმართა, არ დაესვა მის შვილი თიურზაზი, ესაბუთებო მისთვის შეცოდებანი და ჯარითურთ უკან გაბრუნდეთყო. თავის სიტყვა დედოფალმა შემდეგი სიტყვებით დაამთავრა: „თქვენი მახურო, ჩემი ძე თიურზაზი დაბეჯითებით ვთხოვთ ამახ ჩემთვის, დედამისისათვის და მისი ორი ვაჟისათვის; მთელი სამეფო გვედგრებათ და ეს არის ჩემი ელჩობის ერთადერთი მიზანი. თქვენი უდიდებულესობა არ ისურვებს ჩემი ელჩობის უმდიდრეს დამატარებას. იმედ მაქვს, თქვენი უდიდებულესობა ნებას დამითავს ჩემს შვილთან, ჩემს ხალხთან დაგბრუნდეს ყველაზეთვის ესოდენ სასურველი ზავით“ (პარპროზო დუმი ანუმი).

რადგან შაჰ აბასს კახეთზე ლაშქრობა გადწყვეტილი ჰქონდა, ქეთევან დედოფალი შეიძლება ერთმხედ დააპატიმრა და ქალაქ აზრფში გაგზავნა, აივად ისინი 1617 წლამდე იმყოფებოდნენ. ამ წელს, შაჰის ბრძანებით, ქეთევანი შირაზში გადაიყვანეს. 1618 წელს თიურზაზ I-მა რუსეთში გაგზავნა ელჩი ხარტონი. კახეთის დევნილი მეფის ერთ-ერთი სათხოვარი რუსეთის მეფის - მიხეილ თეოდორეს ძისადგა იყო: „1614-1645 წწ. მუდმივი შინაარსისა იყო: „ბრძანე, შაჰს მისწერე, რომ დედამქმე და შვილები დამიბრუნეს, თუ არა და შენთან, რუსეთში, გამოგზავნეს“ აბას I-ს, ცხადია, არაფრად მოსწონდა რუსეთის მეფის შუამავლობა მის არსებ ტყვედ მყოფი ქეთევან დედოფლის საპატიოვლომ დაბრუნების შესახებ. ამიტომ, მან გადაწყვიტა, შერიცხა თიურზაზ I-ის ოჯახის წევრებზე. 1620 წელს, „თიურზაზის ორჯე ვაჟი შაჰმა დასაყვარისა, რათა მათგან არ დაიბეჯდოყვანეს ძენი და მათი სამეფოს შემკურნდნენ არ გამხდარიყვნენ“ (არაქმე დავირეცვი).

თიურზაზ I თავის პოემაში - „ნამუბა ქეთევან დედოფლის“ აღნიშნავს, რომ დედოფალს ამის შემდეგ აღარ უწოდებ „მთავრისა და მზის ნახა“, იგი სახლში ჩაიკეტა, მუდმივად ლოცულობდა, მარხულობდა, სასულეორო წინგებს

კითხულობდა. „ყოველნი საღმრთონი წიგნი, ხატნი და ნაწილნი წმიდათა თანა აქუნდეს მცველად თვისად, და ეკუდრებოც მცირე აღაშენა სალოცველად თვისად, და იყოფებოდა ლოცვითა და ვედრებითა დღე და ღამე წინაშე ღმრთისა“ (გრიგოლ ბუცესმონაზონი დიდორქველი). ტყვეობაში მყოფ ქეთევან დედოფალს საოცრად ენატებოდა თავისი სამშობლო, ოცნებობდა, რათა „თუ იქნას განსლდა მისი ხორც-თავიან ადგელსა მას უსჯულოთასა“.

ქეთევანის ნაკითხი ლოცვანი, რომელიც დედოფლის შეკვეთით 1609 წელს გადაწერა ქვათაბების მონასტრის წინამძღვარმა იოანე ავალიშვილმა, აღწერილი აქვს ცნობილ ქართველ ისტორიკოსს - თედო კორძაბას: „მუ-5-12 ფურცელს ქვემო აშაზე ატყვია ცრფელთავან დარჩენილი ლაქა. აქაი-სიგავასა და სათელის ნაღველი. ერთი ალაგას ატყვია სისხლის წვეთი და იქვე ზემო აშაზე ლაქა ცრფელთავან“. მისი მოუხედავად, ქეთევანი მაინც მხნედ იყო და თავის მზღულებსაც ამხნევებდა, „რათა არავი აშაჰსკის ქრისტეს“.

1618 წელს ირანში ჩავიდა პორტუგალიელი ავგუსტინელი მისიონერი, მამა ამბროზიო დუმი ანუმი, რომელმაც გააცნო ქეთევან დედოფალს, ხშირად სტუმრობდა და ესაუბრებოდა მას. დუმი ანუმუს მოუპოვებდა ძვირფასი ცნობები შირაზის ტყვეობაში მყოფი ქართველი ჩაგვრეცხონის შესახებ: „წყარა და ჩაგვრეცხონი, არავის ნახულობდა, ერთთავად ღმრთოს ევედრებოდა და იმედი ჰქონდა, რომ მის საქმეს კეთილად დააბოლოებდა. ასეთმა საცქილამ დედოფლის მთელს ქალაქს გაუთვია სახელი. მის გულისწინებებსა და სათნოებებს ლაპარაკობდნენ... იგი მოუწოდებდა სპარსეთში ტყვეობაში მყოფ ქართველებს, მტკიცედ და უდრეკად დაეცათ ჩვენი უფლის, ქრისტეს კანონი. ზოგჯერ თუ შეიტყობდა, რომ რომელიმე მათგანს დაპირებების ან მუქარის გამო ქრისტიანობაზე განდგება სურდა, დიდად იტანჯებოდა. რაც შეეძლება მასთან მყოფ ტყვეებს, იგი მათთვის არა მხოლოდ წმინდა ცხოვრების მაგალითი იყო, არამედ სარწმუნოდ მიცემული ფულსაც უწანილებდა... ხშირად მარხულობდა, ერთთავად ლოცულობდა, თავის ნაზ სხეულს გვეგვდა მონაწილეთი. განსაკუთრებულ ღვთისმოსიანობას იჩენდა დიდებულ მარია ღვთისმშობლისადმი, რომლის მიმართაც მზურვალედ ლოცულობდა“.

ამბროზიო დუმი ანუმუს ეკუთვნის ქეთევან დედოფლის გარეგნული აღწერა: „ეს ღვთისმოსიანი ქალბატონი ტანდაბალი გახლდათ. დაახლოებით ორმოცი წლისა უნდა ყოფილიყო, ხელი მოცვედრის ჯოხი ეტყრა. ქვერცხილ შავად მოსილს, თავ-კისერიც მოშავო-საყრელით დაფარა. მუტად პირში-სახეური და უაღრესად დიდარსიელი, არა მარტო სამეფოს, არამედ მთელი სუვერენული იმპერიის დედოფლისა ღირსი იყო. არაჩვეულებრივად წმინდა და სასიამოვნო, განსაკუთრებულ

სიხარულს ჰგონებდა ყველან, ვინც ერთხელ მაინც იხილავდა. მისი ღამაზი, დიდი, შავი თვალები ერეკლეადნენ იმას, რაც მის სულში ხდებოდა.

1624 წელს შაჰ აბას I-მა შირაზის ბეგლარბეგის, გამაჰმადიანბული ქართველი სახელმწიფო მოღვაწის - იმამ ყული ხან უნდალთან პირით ქეთევან დედოფალს გამაჰმადიანბლის მოსთხოვა, წინააღმდეგ შემთხვევაში, სიკვდილით დასჯით დაემუქრა. შაჰის მიერ აღნიშნული გადაწყვეტილების მიღების მოტივებზე მოგვიტორობს XVII ს-ის სომეხ ისტორიკოსი არაქელ დავრიფეცი: „რამდენიმე ხნის შემდეგ, დედოფალი ენამა ქრისტე ღმრთისთვის და ტანჯვით აღესრულა ქრისტეს რჯულისათვის იმავ შაჰ აბასის მიერ შემდეგი მიზეზის გამო: სპარსელების მიერ დატყვევებული სხვა დიდგვაროვანი ქართველი მანძილმწიფები იყვნენ სპარსელთა ქვეყანაში. მათი შვილებიც სპარსელთა მიერ ტყვედგან იყვნენ ნაყვანილი და დიდი ხელმწიფის შაჰ აბას I-ის მსახურებად იყვნენ განწესებული. ისინი თავიანთ დიდგვაროვნებს გამო ყოველთვის მამს ესაუბრებოდნენ და მის წინაშე იდგნენ“.

ერთ დღეს შაჰმა ამ მსახურებთან რაღაც სიტყვაზე ჩამოაგდო საბუარი და გაშისცდელად ასე მიმართა ამათ: „რატომ აძლეთ თქვენ დედებს უფლებას დარწმუნ ქრისტიანები, რის დასასრულზე წარწყმედა, რატომ არ მიაღებებთ მამაჰმადის რჯულს და სარწმუნოებას, რომლის ბოლო სასუფეველის მშვენიერებაა?“.

მსახურებმა უპასუხეს: „ხშირად ვუვინებთ, მაგრამ მამაჰმადის რჯულს არ იღებენ“.

ხელმწიფემ იკითხა: „რატომ არ იღებენ?“

მსახურები შიშისაგან დაიბნენ და აღარ იცოდნენ, რა მიზეზი მოეგონებოდათ, ან როგორი პასუხი გაეცათ. მაგრამ ერთ-ერთმა მათგანმა უპასუხა: „ღმრთი კი არა, უმცირესი არ იღებენ მამაჰმადიანობას. რომელსაც ვუვინებთ ჩვენს დედებს გამაჰმადიანდით, ისინი ვაგასუხებენ, თუ თიურზაზის დედა ქრისტიანია, ჩვენ რატომღა უნდა გამაჰმადიანდეთ?“

ცხივრმა შაჰ აბასმა მაშინ გულში დაიბარა ეს სიტყვები, მაგრამ რამდენიმე დღის შემდეგ ერთ-ერთი თავისი დიდებული გაგზავნა, რომ მას ან გაემუცვლეკინებინა დედოფლისათვის ქრისტიანული სარწმუნოება მამაჰმადის რჯულზე, ან ბოროტი სიკვდილით დაეკლავა იგი.

ქეთევან დედოფლის ნამბებს, სარწმუნოებრივით ერთად, პოლიტიკური მოტივებიც გააჩნდა: „ამ დროს კახთა მცირედ იწყეს შერბა და მოსაბლოდა, არამედ უკლად მისენა ესე ყოელი შაჰაზის, განრისხნა და განძინებდა, მიუერნა შირაზის ბეგლარბეგსა, რათა გამაჰმადიანის დედა თიურზაზისა ქეთევან დედოფალი, და უკეთ არა ჰყოი გზობა ქრისტესი, მოკლას ტანჯვითა ფიცხელთა“ (ბატონიშვილი ვახუშტი).

ჩვენი აზრით, შაჰისთვის ქეთევანი სამშობლო იყო როგორც უღრესად გაცლული იმანია იუსუფმწიფო ფიგურა საქართველოში, რომლის უბრალო ყოზილბაშურ სახანოდ გადაქცევა მას მტკიცედ ჰქონდა გაგნებული. აბას I-ის ვარაუდით, დედოფლის გამამაჰიანება ქართველების სულიერ დამგომარეობაზე ძალიან იმოქმედებდა და ისინი მორალურად დაეცემოდნენ. რასაკვირველია, შაჰს ხელს უფრო მეტად ქეთევანის გამამაჰიანება აძლევდა. მისი ბრძანებით, იმამ ყული ხან უზდილეთს უნდა დაერწმუნებინა დედოფალი, მიეღო ისლამი. წარმოშობით ქართველი არანელ დიდმოხელესაც ერჩინა, შვიდიოზიანად, ზემდგომი გარეთლების გარეშე, მოეგვარებინა საქმე. მაჰმადიან იმამ ყული ხანს მიანდა, რომ ტაქტიკური მისაზრებებით სარწმუნოების გამოცვლა დიდ დანაშაულს არ წარმოადგენდა. შაჰის მითითებით, უზდილად ქეთევან დედოფალს პირდებოდა, რომ ქრისტიანობის საჯაროდ უარყოფის სანაცვლოდ მის შვილს – თეიმურაზ I-ს კახეთის სამეფო ტახტს დაუბრუნებდა; „მოვაქციო შენდა ძე შენი და მოვიყვანო სამეფოსა თვისსა და მივიცე სამეფური თვისნი და იყოს იგი ძედი საყარულად ჩემდა, უკეთესო მოხვიდე სჯულსა ჩემსა და იქმნე მუსურმან“ (გრიგოლ ხუცესმონაზონი-დოღორქელი).

ქეთევან დედოფალმა გამამაჰიანებაზე მტკიცე უარი განაცხადა. „ჰან არაერთგზის მისცა გადაწყვეტილი პასუხი: თუკი შესაძლებელი იქნება, გოსურვებდი ათასჯერ სიყდილს, ვიდრე უარყო ქრისტიანული სარწმუნოება და დავთმო სათნოებაო“ (დონ კრისტოფორო დე კასტელი).

„დედოფალი ჯერ გაავაცა და ააღელვა ამ მოულოდნელმა ცნობამ, მაგრამ ყველაზე მეტად გასაოცარი ის თავდაქტრა გახლდათ, რომლითაც შაჰის მსახვერებმა უპასუხა, რომ შეუძლიათ შეასრულონ თავიანთი ხელმწიფის დანაბარები, რომ თავისი ღმერთის ნებალითა და შემწებით იგი მზად არის ყოველგვარი ნაშება ატეხოს, რომ იგი დავიკავა და შეინარჩუნებს თავის სარწმუნოებას, რომელიც ქვემოთადად მიიჩნეა და დარწმუნებულია მაჰმადის რელიგიის სიყალებში. თან დახსინა, შაჰს შეუძლია ბევრი ქორობა მიაციენოს ჩეს ხელს, ამით ჩემს სულს მხოლოდ სიკეთის მოუტანს.“

ამ ღირსეული პასუხის შემდეგ დედოფალმა სთხოვა მათ, მიეტათ დრო თავის საშლოცველობი შესულიყო და აზრი მოეკრება. ისინიც დათანხმდნენ. საშლოცველობი დედოფალი მუხლებზე დაეცა, დიდი გულმოდგინებით რომ ელოდა. ღვთისმოსაობით აღესკო, თვალცრემლითა შეჰყვარა ჩვენს უფალს, იესო ქრისტეს, მიეცა მისთვის ძალა და მწნეობა“ (ამბროზიო დუმ ანჟუელი).

„გუგუდრები სამებასა, ერთაანასა და თანაარასა,

შენგან კიდე საესავი არა ვიცი სხვა რა არსა,

სული ჩემი შეივდრე, ზორცი უნეი სადა არსა,

ან გაბრეღე მომიღონე, სულთა მცველი, განა არსა“ (თეიმურაზ I).

ლოცვის დასრულების შემდეგ ქეთევან დედოფალი გამოვიდა სასჯელის აღსრულების ადგილას, „დაჯდა უშიშრად, ვითა ქვეფი და გმირა“ (თეიმურაზ I) და თქვა, რომ მზად იყო ტანჯულებით.

1624 წლის 12 სექტემბერს შირაზში საჯაროდ, სამიწილი წამებით, მოკლეს ქეთევან დედოფალი. „ხოლო გავლეს ხელ-ფეხი და გაამიწულეს წმიდა ქეთევან დედოფალი და განხრეუბულს გახეხილ დაგოჯეს ჭუჭუბი და გახრეუბული საჯვრი ნაგლეჯს ზორცხედან მოგმანეს და დაგლეჯეს. გაახრევეს ლურსმები და დაუყარეს ქუეში და ზედ გაატარეს, დაანეინეს და მოშულაზე ზედ შემოაყარეს ლურსმანი გახრეუბული. კულად განხრეუბული შამყურები

წმიდა ქეთევან დედოფლის ლოცვა ნაწიხის წინ. მისაჯვრის გამოსახულება პორტუგალიის დე გრასის ტარაში.

გაავლეს მუცელსა და ჭუჭუ-მეკრდობა, განხრეუბული ქუბი დაარქეს თავსა ზედად. კულად განხრეუბულს ქუპასა შიგან შიგ ჩასულს და თავსაც დახურეს და შომათყუეს გახრეუბული ბარეტი მუხებსა ზედა და ახეთია თავის კეფა“ (ბერი ეგნატაშვილი).

სიყდილით დასჯილი ქეთევან დედოფალი ძალიან შეეცოდათ შირაზის მცხოვრებლებს, ტროდნენ, მაგრამ „ვერვის ყიღო აღებად პატიოსნისა გუჟისა მისისა შიშიანების შეჟისა“ (გრიგოლ ხუცესმონაზონი-დოღორქელი). დედოფლის ნამებას ესწრებოდა მამა ამბროზიო დუმ ანჟუელი, რომელმაც გარკვეული ხნის გასვლის შემდეგ მისი სასულიერო აღმთაინა: „როგორც კი ქეთევან დედოფალი სული ამოხდა, მისი ნემტი ტომაჰი ჩააგდეს და ორ კაცს დააგაღეს მისი დაფლა მიწოდნით, სადაც უკვე ამოთხრილი ჰქონდათ ღრმა ორმო. ცხედარი ორმოში ჩააგდეს და ისე დააყარეს შინა, რომ ქრისტიანებს ვერც კვლი შეეშინათ და არც რაიმე მოსაგონარი დარჩენიდა... დედოფლის

ნემტი დამარხული იყო სამი თვისა და ცხედრი დღის განმავლობაში, თან პორტუგალიელი ტყვე და ჩემი მსახური ნაივყვანე. მათთან ერთად მსხვერპლი მინდორზე, სადაც ორმოში დასაფლავდნენ დედოფალი და თორა დავერცხე. რადგან ორმო მეტად ღრმა იყო, იმ დღეს ცხედრებზე ვერ მივალნით. 1625 წლის 4 იანვარი გახლდათ.“

მოგვრე ღამით, ავგუსტინელმა მისიონერმა და მისმა მხლებლებმა ორმოს თორა განაგრეს და ნამხუელი დედოფლის ნემტი აფშოჰინეს. ათვალ-ქვემლანება ამოვასცხვენი დიდებული ქეთევან ნამხულის ცხედარი და ჩვენს მონასტერში წავასცხვენი საიდუმლოდ“. ამის შემდეგ, ამბროზიო დუმ ანჟუელი დედოფლის ცხედარი, იმისთვის, რათა უკეთ ყოფილიყო დაცული, ისფაჰანის ავგუსტინელთა მონასტერში გადაასვენეს. „ჰე ნაკლები სამშობრობა ელოდა და კეთილსაგნისადაც შეინახავდნენ“. ცოტა ხანში, 1626 წლის მარტში, შაჰის ბრძანებით, ისფაჰანის მონასტრის ავგუსტინელი ბერები დააპატიმრეს და შირაზში გადაიყვანეს. მონასტრის წინამძღვარმა – მანოელ და მადრ დე დეუსამა „გადაწყვიტა, თან ერთადერთი გახანი, ბნერად დედოფლის სხელი წავლ“. შერები ათი თვის განმავლობაში შირაზის ციხეში ჰყავდათ გამოკეტულნი. 1627 წლის თებერვალში მათ ისფაჰანის მონასტერში დაბრუნების უფლება მისცეს. „ისინიც დაუყოვნებლივ ნამოვიდნენ და თან ნამოივლეს ნამხულის ცხედარი“.

ავგუსტინელმა ბერებმა ნამხუელი დედოფლის ნემტის წმიდა ნაწილები საქციელურად გამზადებულ ლესკუპაში ჩაასვენეს. „მოიპარეს გუჟამი წმიდისა მის და წარილს ფრადითა კრძალულებითა. და ლუსკუპი შეუსწავდეს მის ფრადი კეთილ, სუნნელთა თანა მრავალთა და დაასხნეს ხელსა საკურთხეველსა ზედა“ (გრიგოლ ხუცესმონაზონი-დოღორქელი). ქეთევან ნამხულის წმიდა ნაწილები „პკურ-ნენების სხეულთა, თუ ემი მოედეს კარებას“ (თეიმურაზ I). საქართველოს მართლმადიდებელმა სამოციქულო ეკლესიამ ქეთევან დედოფალი წმინდანად შერგავა. მისი სწავნების დღედ 13 სექტემბერი (ახალი სტილი – 26 სექტემბერი) დადგინდა.

უღრესად საინტერესოა ქეთევან ნამხულის წმიდა ნაწილების შემგებში დედოფალი. 1626 წელს, როცა თეიმურაზ I შაჰს დაედგინა, ამ უკანასკნელს მისთვის წვედის ნემტის გამოგზავნა სთხოვა. აბას I-მა წავა დართო თეიმურაზს, ქეთევანის ცხედარი საქართველოში წავსვენებინა; მაგრამ პრობლემა იმაში დამგომარობდა, რომ სიყვანთა კარზე არ იკოდნენ, სამ ინახებოდა დედოფლის ნემტი. შაჰი ქუდი-პაქების მეფეს ატყობინებდა, რომ ცხედარი კათოლიკე მისიონერებმა მოიპარეს, მაგრამ ამ ვიცი, ავგუსტინელებმა მომიქმედეს ეს, თუ ფეხმიშველა კარმელიტებში.

როდესაც ავგუსტინელმა მისიონერ-

რეზა თეიმურაზ I-ის სათხოვარის შე-
სახებ შეიტყვეს, გოას მონასტერში (გოა -
ქალაქი ინდოეთში; აღმოსავლეთში
ავგუსტინელ მისიონერთა მოღვაწეობის
ძირითადი ადგილი) მყოფი აღმოსა-
ვლეთი ავგუსტინელი ბერების მეთაუ-
რის - გოაო და როზას ბრძანებით,
1627 წლის 3 აგვისტოს საქართველოში,
თეიმურაზ I-თან, გამოემგზავრნენ ამ-
ბროზიო ღუმ ანუში და სებასტიანო
დე იეზუსი. ღან ნაწილეთ წმინდანის
თავი, რათა მისი საშუალებით დაგვე-
ოლეზინა დედოფლის ძე, თეიმურაზი,
ნება დაერთო მისიონი დაგვეარსებინა
მის ქვეყანაში* (ამბროზიო ღუმ ან-
უში). გზაში ორივენი ავად გახდნენ
და იძულებულნი შეიქნენ, ისფაჰანში
დაბრუნებულიყვნენ.

1628 წლის 13 თებერვალს ამბრო-
ზიო ღუმ ანუში კიდევ ერთხელ გამო-
ემგზავრა საქართველოსკენ. ამჯერად
მისი თანამგზავრი პედრო ღუმ სანტუმი
იყო. იმავე წლის 11 მაისს ავგუსტინელი
მისიონერები გორში მღვდს წარუდგნენ.
თეიმურაზ I-მა მათ კითხვა, რა იცოდ-
ნენ მისი დედის ცხედრის შესახებ.
როდესაც ამბროზიო ღუმ ანუშმა თეი-
მურაზს შეატყობინა, რომ დედოფლის
წმიდა ნაწილები - თავის ქალის ნაწილი,
აგრეთვე, წამებულინ ფეხი, რომელსაც
ისევე ტყვეობდა მარნუბების კვალაი -
ჩამოიტანა, მეფემ უთხრა, მთელი
მსოფლიოს განიძო რომ ჩამოეგებათ,
ჩემთვის დედაჩემის ცხედრის ჩამოსე-
ნებას ვერ შეედრებოდით. მეორე დღის,
თეიმურაზ I-ის ბრძანებით, დედოფლის
წმიდა ნაწილები ალავერდის ტაძარში,
საკურთხეველში, საღმრთო ტრაპეზის
ქვეშ, დასვენეს. „მეფემან... დასხნა
წმიდან იგი ნაწილი ეკლესიასა მთა-
ვარმონაშასა გიორგისასა ალავერდს.
იტყვიან, ქუეშე საღმრთოსა ტრაპეზი-
სასა“ (ანტონ I დიდი).

საკურთხეველში თეიმურაზ I-ის
მიერ რომის პაპის - ურბან VIII-სადმი
(1623-1644 წწ.) 1629 წლის 8 იანვარს
გაგზავნილი წერილი, რომელშიც მეფე
მოუთხოვდა: ააგერ უკვე ერთი წელია,
რაც ჩვენი დედის სხეულის ნაწილები,
გამშრალი ძელები, პართიის სამეფოს
კარიდან, ისფაჰანიდან, ჩვენს ქვეყანაში
ჩამოგვიტანა ავგუსტინელთა ორდენის
წამომამდგენელმა, ღირსეულმა მამა
ამბროზიომ*.

XVII ს-ის 20-ანი წლების მიწურულს
თეიმურაზ I-მა ზავის დასადებად ორანში
მოთავაზებისკომისიის ორანგ მიიწვინა. ამ
უკანასკნელმა წარმატებით შეასრულა
დავალება. გარდა ამისა, მან ისფაჰანის
ავგუსტინელთა მონასტრიდან ნაშოილო
ქუთუვან დედოფლის სხვა წმიდა ნა-
წილებიც, რომლებიც ასევე ალავერ-
დში დასვენეს: „მოითხოვნეს ნემტნი
იგი ნაწილი წმინდაი, და პატივითა
დამთია მიიღეს ადგილსა მას, სადა
ისხნეს სხუანი იგი ნაწილი“ (კრიკოლ
ზუცესმონაზონი-დოდიკრელი). ქუთუვან
დედოფლის წმიდა ნაწილები ალავერ-
დის ტაძარში, საღმრთო ტრაპეზის
ქვეშ, 1723 წლამდე ინახებოდა. „რაც
მეცხება სპარსეთში, ისფაჰანში, ავგუ-

სტინელი მამების მონასტერში შემონ-
ახულ ნაწილებს, მათი კვლი დაკარგა
და დღესათვის ამ მონასტრის, ისევე
როგორც კარმელიტთა მონასტრის ლო-
კალიზაცია შეუძლებელია“ (რობერტო
გულბენკიანი).

როგორც რუსეთის ძველი აქტების
ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში და-
ცული მასალებიდან ირკვევა, თეიმურაზ
I-ს ალავერდში არსებული ნემტის ნა-
წილიდან მცირედი რელიკვია რუსეთის
მეფისთვის გაუგზავნია. 1656 წლის 18
აპრილის იგი რუსეთის მეფე ალექსი მი-
ხეილის ძეს (1645-1676 წწ.) სწერდა: „*Мен
послал к тебе часть мошей матери моеи от
ноги великого перста*“. ჩვენივე უცხოეთა
ქუთუვან წამებულინ რუსეთში გაგზავნი-
ლი წმიდა ნაწილების შემდგომი ბედი.

რაც მეცხება ალავერდში დარჩენილ
წმიდა ნაწილებს, ისინი დაკარგა 1723
წლის, როდესაც ქაჯეთის სამეფოს
ოსმალები და ლეკები დაესხნენ თავს.

ქუთუვან დედოფლის
წმიდა ნაწილი, სადღესასწაულო.
დომენტო კაიოლიკოსის
რედაქცია (1718 წ.).

მეფე კონსტანტინე II მამად ყული ხანმა თავი ქიზის მეფედ, ხოლო მისი ძმა, ათიშურაზ და უმეტესნი კანნი დედანული და ეპისკოპოსები მიუდნენ ანანურს (არამედ რომელსა ეტყობა ნაწილი წმინდა, უბრძანა ცხენის მისა არაგუსა შინა და ნაწილი ნაწილი იგი და დიკარაჲ ქუთევენ დედოფლის ნაწილითურა) (ბატონიშვილი ვახუშტი).

საქართველოსა და რუსეთის გარდა, ქუთევენი დედოფლის წმიდა ნაწილები ეგრეთაჲსა და აზიამდე წასვლეს. ისტორიულ წყაროებზე დაყრდნობით, დანამდვილები შეგვიძლია ვამტკიცოთ, რომ ისინი მოხდა გოასა და რომში, სავარაუდოდ – ნაბიურსა (ბელგია) და საფრანგეთში. განვიხილოთ თითოეული ვერსია ცალკეულად.

როგორც აღენიშნეთ, 1627 წლისთვის წმიდა მოწამის ნეშტი მოლიანად ინახებოდა ისფაჰანის აგვუსტინელ ბერთა მონასტერში, საიდანაც მისი ნაწილი კათოლიკე მისიონერმა 1628 წელს თეიმურაზ I-ს გაუგზავნეს. ამავე დროს, გოამი გაემგზავრა ისფაჰანის მონასტრის წინამძღვარი მანოელ და მადერ დე ფეუსი, რომელმაც თან წმინდა დედოფლის მარჯვენა ხელი ბორცითურთ და მკლავის ძალით გოას მონასტრის ბერებსა და მთხოვნელთა საწუგვმოდა წაიღო (რობერტო გულბენკიანი). მაღლ გოას მონასტრის ისფაჰანიდან გაგზავნა კიდევ ერთი სინიშნე – დედოფლის ქვედა ყბა ხორცისა და კბილების გარეშე.

„1628 წელს გოამი ჩატანლი წმიდა ნაწილები XIX ს-ის დასაწყისამდე დაცული და თავყანტეშული იყო ჩვენი უფლის აგრასას ეკლესიაში. მაგი ქვის კუბოში მოთავსებული წმიდა ნაწილები საკურთხელობის მარჯვენა მხარეს, კაპიტლების მეორე ნიშაში ინახება, იქ, სადაც ბერებს კრძალავენ. ნიშას ასეთი ნარჩენი აქვს: ძელები ლეთის მასზე რეზბისა: მამა, მორჩილი მისი, გილერმი დე სანტო აგოშტინო განდგელობა და ქუთევენი დედოფლისა, რომელმაც სიკეთეზე დედოფლის ჩვენს უფალს იესო ქრისტეს, აგრეთვე, ძელები მოქრებალის პრიონიგის შვილის, იერიონიშ და კრუხასა“.

არ ვიცი, როდის მოათავსეს ისინი ერთად. ორდენის შემტანებები მათ XVIII ს-ის 20-იანი წლებიდან მოიხსენიებენ. მამა მანოელ დე ავე მარია დასტურებს, რომ ეს აღუდგა 1813 წლის თებერვალში იხილა. სამ-ნუსხარად, დაახლოებით 60 წლის წინ აგრასას მონასტრის კოშკი ჩამოინგრა და მთელი მეზობა ნანგრევებაჲ აქცია. მონასტერი მიტოვეს. როდესაც 1978 წელს იქ ჩადიოთ, არაფერი არ იყო შეცვლილი. სავარაუდოა, რომ მინდვრის ყვავილებით დაფარული ქვებისა და მისი უზარმაზარი გროვის ქვეშ ახლაც არსებობს ძელების ნაწილი, შესაძლოა, ერთადერთი ნაშთი საქართველოს დედოფლის ქუთევენის ნეშტისა (რობერტო გულბენკიანი).

ქუთევენი დედოფლის წმიდა ნაწილებს ინდოეთში სხვადასხვა დროს

ქეზებდნენ სამეცნიერო ექსპედიციები რეგულარულად. თაუკაპოლისა და ვაჲა ლორი ქუთევენის ხელმძღვანელობით, თუმცა მათ წმიდა ნაწილებს მოიძიდა ვერ მოახერხეს. საბოლოოდ დიდი აღმოჩენა მიიღო მოხდა – 2006 წლის ზაფხულში ინდოელმა არქეოლოგმა ნუნაშუმი ტაპარმა გოას აგრასას მონასტრის ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მოკვლია ქუთევენი დედოფლის წმიდა ნაწილები, რითაც ქართულთა არაერთი თაობის საწუგვარი ოცნება ასრულდა.

XVII ს-ის 20-იანი წლების მიწურულს აგვუსტინელ მისიონერებს ქუთევენი დედოფლის ნეშტის რომელიმე ნაწილის გაგზავნა, როგორც რელიგიისა, სიხივსა ცნობილმა იტალიელმა მოგზაურმა პიეტრო დელა ვალემ. ბერმაჲს მას თხოვნა შეურთულეს: გოას მონასტრიდან წამოღებული, ჩვენ მიერ ზემოთ უკვე მოხსენიებული, სინიშნე – დედოფლის ქვედა ყბა ხორცისა და კბილების გარეშე – თეიმურაზის ბერმა ღონ პიეტრო ავიგზავნემ და მამა ანტონიო დე სანტო ვისენტემ 1631 წლის 5 ივნისს, რომში, პიეტრო დელა ვალეს გადასცეს, რაც ამ უკანასკნელმა საგანგებო ხელწერილით დადასტურა.

ამჟამად უცნობია, თუ რა ბედი მოსა პიეტრო დელა ვალეს ოჯახში დაცული წმიდა ნაწილები. 1894 წელს ჟურნალი – „მწყემსი“ (№ 11; იხ. აგრეთვე: საქართველოს კალენდარი, 1893) გამოქვეყნებულ პუბლიკაციაში, ყოველგვარი ისტორიულ წყაროზე დაყრდნობის გარეშე, აღნიშნულია, რომ „ქუთევენი დედოფლის ნეშტის ნახევარი გოამი თეიმურაზ მეფისათჳს გაგზავნეს, მეორე ნახევარი კი – ეგრემანი ნაიღის და რომში წმიდა პეტრეს ტაძარში მოათავსეს“. ზომ არ შეიძლება დაფუძნოთ, რომ რომში, პიეტრო დელა ვალეს ოჯახში, დაცული სინიშნე შემდგომში ასევე რომში, წმიდა პეტრეს ტაძარში აღმოჩნდა?

1914 წელს გაზეთში „სახალხო რევოლუცი“ – სურათებიანი დამატება (№ 65) დაიბეჭდა ბელგიის ქალაქ ნამიურის ხედი ეთნოსიამიტური, მომღვაწე შემდეგი წარწერა ჰქონდა: „ბელგიელების ციხე ნამიური: შერბოების წინა რიგში მოსანს ტაძარი, სადაც ქუთევენი ნაწილები საფლავია“. პიროვ. ილია ტაბაღაშვილი წერს: „აქ მეტი არაფერია ნათქვამი. სტატია, რომლის შუაშიც სი სურათია, სულ არ ეხება ქუთევენი დედოფლის ანუ ბერების ციხისა, რომლის მიხედვითაც, თითქოს, 1845 წელს დედოფლის წმიდა ნაწილები ნამიურში ინახებოდა. ზემოხსენებული ინფორმაციებზე დაყრდნობით, ცნობილმა ქართველმა მეცნიერმა ნინო სალიამ გადანაცვობა, ბელგიაში ქუთევენი ნაწილები წმიდა ნაწილებისთვის მიეგზავნა, მაგრამ როგორც თავად აღნიშნავს 1973 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში, „ნამიურში არ რელიკვიების თებნა უმედეგად დამთავრდა“.

საფრანგეთში ქუთევენი დედოფლის

წმიდა ნაწილების გაგზავნის შესახებ არაქმდ დარწმუნეს ეკუთვნის: არაწმინდა პატრება, რომელიც ქალაქში იყენენ, მოიპარეს მისი პატრონისა (ცუდობა, ერთი ნახევარი გაანჭრეს) სურათს ქსილით საკმევლელად და მუდამ ერთად და საფრანგეთში გაგზავნეს, სადაც პატიცემულია დღის დიდებით“. დღესდღეობით არც ამ ცნობის დადასტურება ხერხდება.

ლისაბონში მოღვაწე სომეხმა მეცნიერმა რობერტო გულბენკიანმა, რომელიც წლების მანძილზე იკვლევდა აგვუსტინელ მისიონერთა საქმიანობას, 1972 წელს გამოცემულ მონოგრაფიაში პირველად გამოქვეყნა ქუთევენი დედოფლისა და ეკავიტიშვილი რამდენიმე სურათი. ისინი ავტორმა აღნიშნა ლისაბონის აგრასას ყოფილ მონასტერში (აღნიშნული მონასტერი დღემდე წინსაწილად ფარგლად გადააკეთეს). მის ერთ-ერთ დარბაზში აღმოჩნდა 30 მეტრი სიგრძისა და 8 მეტრი სიგანის პარო. საავარაუდოა, რომ მამა ბოსე დე სანტო აბრინოს ნაწილები წმ. აგვუსტინელ ნაწილებსა შეგებდა (1721-1726 წწ.), წმ. აგვუსტინის ორდენის გადგეილებმა ლისაბონის აგრასას მონასტრის მთავარი დარბაზის კედელი მოზრდილი პანთიონი შეამკეს, რომელზეც მათი ორდენის წევრების მონაწილური სიკვდილის სურათები გამოსახული (რობერტო გულბენკიანი).

პიროვ გამოსახულია ქუთევენი დედოფლიანი ეკავიტიშვილი სამი სურათი: 1) აგვუსტინელ მამათა მიერ ქუთევენის კათოლიკელ მოქცევის მომენტი; 2) ქუთევენი დედოფლის ნაწილის სურათი; 3) მამა ამბროზიო დე ანუში 1628 წელს ქუთევენის ნეშტის ნაწილები გადასცემს თეიმურაზ I-ს. აქვე საჭიროდ ვთვლი განემარტოთ, რომ ქუთევენი არასდროს უღარებია კათოლიკური სარწმუნოება. რასაც მკაცრად და კარგეყვით იმით თებდა თეიმონ ამბროზიო დე ანუში 1640 წელს რომში გაგზავნილ ერთ-ერთ წერილში: „სავარაუდოა, რომ დედოფელ ზეცაშია და ღვთის დიდებით ხარბი მოუხედავად იმისა, რომ ბერძნულ წეს-ჩვეულებებს მისდევდა, იგი დიდი სიკეთეებით ეკუთვნოდა წმ. კათოლიკე ეკლესიას და ყველა ლათინელი“.

ასე იცხვარა ქუთევენი დედოფლიან – ამ უდიდესმა პატრიოტმა, მკაცრმა და სადარბაზო ქრისტიანობის პირველ ნაწილებსა, რომელმაც უზარმაზარ სასიკეთო საქმის გატარება მოასწრო, რადგან სწამად დიდი მეტეოს აერელეფის სიტყვების სიმართლე: „რასაც აკეთებ, აკეთე ქვეშაშობი სიღრმევითა და სიდაბრბილობით, კაცთა მიმართ სიყვარულით, სიწმიდათა სიყვარულითა და სიამართლით, ხოლო თვისივე ყველა სხვა საზრუნავი, და შენ შეძლებ ამას, თუ ყოველ საქმეს აღასრულებ, როგორც უკანასკნელს შენს სიკეთეზეში“.

კასიის მეტეოს რელიეფის დეტალი

ცხრა ხერხულიძე,
ცხრა მაჩაბელი,
შვიდი ჩოლოყაშვილი

კოჯრის ციხე (შუა საუკუნეები)

ქართლ-კახეთის წინააღმდეგ შაჰ-აბას I-ის ბრძოლა ერთ-ერთი ყველაზე სისხლისმღვრელი ეპოქაა საქართველოს ისტორიაში. ქარველი კაცის მესხიერებაში XVII ს-ის დასაწყისში ქართლსა და კახეთში ირანელთა მრავალჯერ შემოსევა ყოველთვის მწარე მოგონებად რჩება. საქართველოში აბას I-ის ლაშქრობებმა უდიდესი ზარალი მიყენა ქვეყნის პოლიტიკურ და ეკონომიკურ მდგომარეობას, მაგრამ ყველაზე დიდ კატასტროფად მიიჩნევა დემოგრაფიული სიტუაციის მკვეთრი დაცემა უნდა მივიჩნიოთ. შაჰმა კახეთიდან არანაირ 200 000 ქართველი გადაასახლა. მოსახლეობის დიდი ნაწილი დამპყრობელთა წინააღმდეგ ბრძოლას შეერჩია. „კახეთის ამოგდების“ საქმე თითქმის ბოლომდე ჰქონდა მიყვანილი ირანის შაჰს. ადგილობრივი ხელისუფ-

ლება უკვე დიდი ხნის გაუქმებული იყო. თეიმურაზ კახთა მეფე თურქეთში იმყოფებოდა. XVII ს-ის 20-ანი წლებიდან ირანის შაჰის კარზე ქართლის სამეფოს განადგურების გეგმა შემუშავდა. ქართლებს კახელების ხედრი უნდა გაეზარებინათ.

1625 წლის დასაწყისში ირანში დიდი არმია შეიკრიბა, რომელსაც მთავარსარდლად შაჰმა ყარჩიბა-ხანი დაუნიშნა. ოფიციალური გეგმით, ყარჩიბა-ხანს კახელების საბოლოო განადგურება ჰქონდა დაეპლანებული, ხოლო ფარული გეგმით, ირანელებს ქართლის სამეფო უნდა მოეპოვებინათ. ყარჩიბა-ხანი, წარმომადგენელი სომეხი, შაჰ-აბასთან დაახლოებული პირი იყო.

საქართველოსაკენ მომავალ ყარჩიბა-ხანს აბას I-მა გიორგი სააკაძე მრჩეველად გამოაყოლა. შაჰის კარზე,

ერთ-ერთი შეხვედრისას აბას I-ს მთავარსარდლისთვის მიუმართავს, რომ მოურავთან თათბირის გარეშე არც ერთი საქმე არ გადაწყვიტა. ირანელთა საქართველოში შემოსვლას საბაზად დაუდგეს ქართლის გამგებლის – სიმონ-ხანისა და ისა-ხან ყორჩიბაშის ასულის, ჯაჰანბანუს ქორწილი. ირანელები მუხრანს დაბანაკდნენ. ისინი კახეთში შეჭრის სამზადისს შეუდგნენ.

ერთ დღეს გიორგი სააკაძე სანადიროდ ლოქინის ზეგში გავიდა. მან ირანელთა ბანაკისაკენ მიმავალი შაჰის შიკრიკი შეამჩნია. მოურავის დაძახილზე ირანელმა მოხელემ გაქცევა სცადა. მას გიორგის მხლებლები ნამოუნივნენ და შეიპყრეს. გაიხრეკიას შიკრიკს შაჰ-აბას I-ის წერილი აღმოაჩნდა, რომელიც ყარჩიბა-ხანთან მიჰქონდა. მოურავმა შაჰის წერილი გახსნა. მასში ეწერა: „როდესაც გაგლეჯავთ კახელებს, ამაყრეთ ქართლი და ნამოასხით, ხოლო მოურავს უღალატეთ, მოსჭერთ თავი და გამოიმგზავნეთ“. გიორგი სააკაძემ შაჰის შიკრიკი მოკლა, ხოლო წერილის შესახებ უახლოეს წრეს გაუმხილა. მოურავმა ფარულად დაიწყო აჯანყების სამზადისი. თავისი განზრახვა პირველად მან თავის ცოლისძმას, ზურაბ ერისთავს გაუმჟღავნა. მალე გიორგიმ სხვა ქართველი ფეოდალებიც მიიმხრო. ირანელთა ლაშქრი ამ დროს უკვე მარტყოფში იყო დაბანაკებული. გეგმის მიხედვით, ქართველები ირანელებს ყველა მხრიდან შემოენცობოდნენ. თავად გიორგი სააკაძე ბანაკში იქნებოდა და შინიდან შეეცდებოდა მტრის რაგებში არეულობის შეტანას. დიდ მოურავს ჯარის სარდლობა უნდა ამოეზოცა და დღევანდელ მარტყოფს სახელოვანი ბრძოლის მოსატყორად რამდენიმე მიერტოპოზიონი დარჩა – „დაჭრილები“, „უღვრები.“ ეს უკანასკნელი ადგილი დაახლ. 2 კილომეტრითაა დამორბეული სოფ. მარტყოფსა და სწორედ ამ მოდამოებში უნდა მდგარიყვნენ მტრის ძირითადი ძალები.

1625 წლის 25 მარტს ხარგის ბუნებისგანვე დღესასწაული თენდებოდა. ირანელთა ბანაკს ჯერ კიდევ ეძინა. აქაქი ისმოდა გადაძახილები. უეცრად, გუმბაგმა განგმა ატეხეს. მათ ქართველთა რაზმების მოახლოება შენიშნეს. ყარჩიბა-ხანმა სასწრაფოდ სარდლების შეკრება ბრძანა. მასთან გამომცხადდა გიორგი სააკაძე თავის მხლებლებთან ერთად. მოურავს ამ გადაწყვეტილ მომენტში თან ახლდნენ თავისი ვაჟი ავთანდილი, პაატა ხერხულიძე, ულია დიასამიძე და ერთგული მსახური პაპუნა ვამაყაშვილი. მთავარ-

სარდალი ყარჩიხა-ბანი თავისი კარგი-დან გამოვიდა. მას ცხენი მარაგებს, მაგრამ ამხედრებისთანავე გიორგი სა-აკაძემ შუბი აბეჭრა ფერდში და იქვე გაათავა. ქართველთა ყარჩიხა-ბანთან მოყო სხვა სარდლებსაც დაერქვნენ. ირანელთა ბანაკი ერთბაშად აირია. მთავარსარდლის სიკვდილმა მთელს ჯარს მოედო. მტერმა ზურგი აჩვენა – გაიქცა. ქართველთა რაზმები სასტიკად უსწორდებოდნენ ირანელებს. ბრძოლის ველზე მყოფი 30 ათასი ირანელი მხოლოდ 3 ათასი მეთომარე გადაურჩა ქართველთა მახვილს. თურქი ისტორიკოსი მუსტაფა ნაშიმ მოვითხრობს: „...ქართველ მეომრები მოუზადნენ და დილაადრინა მოურავთან შეტეოდნენ. მორუტები ამხედრდა, აიღო შუბი და მივარდა ყარჩიხა ხანის კარავს. ხანო, რას გაგრეზებულხარ, თეიმურაზი! მო-ვიდა, თავს დავეცხებაო. ყარჩიხა ხანი გრძელად გამოვიდა და, როგორც კი ცხენზე შედგა, მორუგებას მას გვერდში შუბი აბეჭრა და მოკლა. როგორც ეს უკვე მეშინოთ ვთქვი, ნუგუელმა ყარჩიხა ხანმა აქ იზღო სამაგიერო იმისა, რაც მან არდებლის ლაშქრობამ მამამდის ჯგავისა უყო. ამრგავა, ამაღიო ხანი და ათასობით ყიზილბაში ამოხოცეს. ამის შემდეგ მორუგება დამოუკიდებ-ლებოდა და საქართველოს შაჰობის პრეტენზია გამოაცხადა. მან ფული მოაჭრევინა თავის სახელზე ასეთი წარწერით: „მონა სინიზიდის მეფისა მორუგე შაჰი...“ თურქი ისტორიკოსი იბრაჰიმ ფეჩევის თქმით: „არმოცუ-ნელს განაგებლობაში ასეთი დიდი ზა-რალი მას არ მოსვლიაო.“ რამდენიმე ეკრამბი მთელი ქართლ-ჯავითი ირანელ-თა ურდოებისათვის გაიწმინდა. გიორგი სააკაძე თბილისის აღებასაც კი შეეცადა. ამასობაში, თურქეთიდან დაბრუნდა თეიმურაზ I და იგი გაერთიანებულ სამეფოს შეეფდ დასესცა.

ამ დამარცხების შეტყობისას შაჰ-აბას I საშინლად განრისხებულია. „ირანის ლომის“ გულისწყრომა საესე-ბით გასაცემის, მან თავისი მონასხე არმისი თითქმის მთოთხედ ერთ დღეს დაკარგა. აბას I-მა ქართველთა სა-ნაგალოთოდ დასვა კიდევ ერთი. ახალ დამარცხარ თავისი სიდი ისახან ყოჩი-ბაში ჩაუყენა. მტერს აჯანყებულია დამარცხებს და ქართლის განადგურება ჰქონდა დასახული მინაზი.

ყიზილბაშები 1625 წლის ივნისში ქვემო ქართლში, მდინარე ალგეთის ხეობაში შემოვიდნენ და მარაბდის ველზე დაბანაკდნენ. მტრის არმა 50 000-ს შემოიშრა შეადგენდა. ქართველები კოჯორ-ტაბახმელის მთაძებოში იყვნენ გამაგრებული და აქ ელოდნენ მტერს. ივნის ჯარი 20 000-ს მოლაშქრეს იო-ნიდადა.

1625 წლის ივნისის მთწარულს მონ-ინააღმდეგეები ერთმანეთს პირისპირ იდგნენ. ისა-ბან ყოჩიბაშს მარაბდის ველის მიდამოები საგულადგელოდ ჰქონდა გამაგრებული. მან მეთოფთა რაზმი ოთხ რიგად განალაგა. პირველ რიგში ჩაიშუხული მეომრები იდგნენ,

მეორეში – ფეხზე მდგომნი, მესამეში – ცხენზე ამხედრებული და ბოლო რიგში აქლემზე მჯდომი მეთოფთა 20 000-ი იყო. მეთოფთა ეს ნაწილი 12 მკირი მომობის იოვლიდა. ირანელები ბრ-ძოლისათვის მზად იყვნენ, ქართველები კი არ ჩქარობდნენ. ქართველთა ბანაკში, ბრძოლამდე რამდენიმე დღით ადრე, დიდი სამხედრო თათბირი გაიმ-ართა. მას თეიმურაზ მეფე, გიორგი სააკაძე, ზურაბ არაგვის ერისთავი, სომხთა-ბარბათიანოს სარდალი ბარა-თა-ბარათაშვილი, მანუჩარ აბაშიძე, თეიმურაზ და ქაიხოსრო მუხრანბატო-ნები, აღათანა ხერხეულიძე, ბაადურ ციციშვილი, იესე ქსნის ერისთავი, და-ვით ჯანდიერი ესწრებოდნენ. საერო პირთა გარდა შეკრებაზე მონაწილენი იყვნენ: მრევლი, რუსთველი, ალა-ვერდელი, ხარჭამელი ეპისკოპოსები. ქართველთა სარდლობის მსჯელობის მთავარი საკანი ბრძოლის გამართვის ადგილი გახლდათ. აზრი ორად გაიყო. სააკაძე და ბაადურ ციციშვილი მოითი-ოდნენ, ქართველები შეტევაზე არ გად-ასულეყვნენ და მარაბდის ველზე თავად არ ჩასულეყნენ. „დიდი მორუგე“ ამას იმით სინდა, რომ დიდი სიცხის გამო ქართველებს ყიზილბაშების წინააღმდეგ ბრძოლა გაუჭირდებოდათ, ეზიანდა, ეს უკანასკნელი სიცხეს შეეგუენი იყვნენ. ამასთანავე, სააკაძე თავის გადამწყვეტებულისა ეფუძნებოდა იმას, რამე ამ ხერხით ქართველები ბრძოლის ტაქტიკას თავად შესთავაზებდნენ მტერს. კოჯორ-ტაბახმელის ვიწროვში ირანელები ვერ მოახერხებდნენ გაბლას და ქართველთა მცირერიცხოვნობა თვადში საცემი არ იქნებოდა. დაბა-რჩენი სარდლები კი მარაბდის ველზე ჩასვლასა და ირანელთა წინააღმდეგ გადამწყვეტი ბრძოლის გამართვის მომზარეობი იყვნენ. საბოლოოდ, ამ აზრმა სარდლები მეტი მხარდაგებო-რა მოიპოვა. ქართველები მარაბდის ველზე ჩასასვლელად მოუზადნენ. წინა ღამით მეომრები ეზიარნენ. ჯარი პროცემა ევისიკოპოსმა დალოცა. ვახუშტი ბა-ტონიშვილი ერთ საინტერესო დეტალს მოგვითხრობს: მეომრებს უთხოვიათ მრევლი ეპისკოპოსისათვის, თუ ბრძო-ლას აპირებთ, მაშინ სხვაშ ვეჯიბაროსო და თუ არა, მაშინ „უშვებდეს არს შენ მიერ“! მთავარეპისკოპოსის პასუხი საოცარი პატრიოტიზმითაა გამსჭე-დილი: „ხოლო იგი იტყუა: დღეს ბრძო-ლა არს სარწმუნოებისა და ქრისტის მცნებისა და არა მხოლოდ უნაშუ ზედა, ამისათვის არა ვყო, არა თუ ჩემსათვის თქვენსა არა დაესტებო სისხლი ცემი მახვილსა აღებმან.“

30 ივნისს ქართველი მეგრძოლები მარაბდის ველისაკენ დაიძრნენ. 1 ივლი-სის მონინააღმდეგეები ერთმანეთის პირისპირ აღმოჩნდნენ. ირანელთა ჯარის ცენტრს ისა-ბან ყოჩიბაშის სარდლობა, მუნიწვე 12 000-იანი მეთო-ფეებს კი თავისი სიმამაცის გამო „ყვი-თელ ჟეიფ“ (სარუასანად) წოდებული – ამირგუჯენ-ბანი ედგა სათავეში.

ბრძოლა გარიგრაჟისას დაიწყო.

ქართველთა სარდლობა თეიმურაზ მეფემ იკისრა. მან მუნიწვედ ცხენო-სანი ლაშქარი განალაგა. მთი უკან – ქვეითები. ქართველები სწრაფად გად-ვიდნენ მთიდან... ირანელი მკირების 12 ათასმა თოვმა ერთად იგრობა, რომელსაც ზარზანების ჯერი მოჰყვა. მარაბდის ველი ბოლში გაეხევა. მოუხე-დავად ამისა, ქართველთა შეტევა არ შეფერხებულა. ისინი ყიზილბაშთა მეთო-ფეებისაკენ ჯიქური გაემუხრნენ. ცხარე ბრძოლაში თვით ამირგუჯენ-ბანი დაი-ჭრა. ქართველებმა ცენტრს შეუტეეს... სარდლები, ეპისკოპოსები, უზრალო მეომრები, გალომებული ეზრძოდნენ ყიზილბაშებს, სააკაძემ მუზარადიც კი მოისხინა, რომ ირანელებს თავზარი უცხეოდნოდათ მისი ხილეთი.

ბრძოლა თითქმისა ქართველების გამარჯვებით უნდა დასრულებულიყო. ჩვენი ჯარის ერთმა წინაშე ყიზილბაშის ქონების დანაშაულები კი დაიწყო. ცხრისანთა ჯარი ავთანდილ სააკაძისა და დავით ერისთავის სარდლობით მტ-რის გაქცეულ ნაწილებს გამოუდგა. ქართველთა ამ არაორგანიზებულობამ ყიზილბაშთა მდგომარეობა საგრძო-ბლად შეამსუხუცა, ამას დავაშტა ერთი მოულოდნელი ფაქტიც: აზრბაიჯანის ბეგლარბეგი მამუკანდე-ბანი თავისი ჯარით გზაში შეუყონდა და ბრძოლის ველზე სწორედ უკან გამოჩნდა, როცა ქართველები შეშე მოსივანე დალო-ლები და ძალადანოებული მტრის საბოლოო განადგურებას ცდილობდნენ. მამუკანდე-ბანის გამოჩენამ ბრძოლის სასწირო ყიზილბაშთა სასარგებლოდ გადაბარა.

მარაბდის ველზე უკვე მწუხრი იდგა, როცა ქართველებმა უკან ახეხა დაიწყეს. იმ დღეს 10 000 ქართველი ბრძოლის ველზე დაეცა. დაღუპულთა შორის იყვნენ სარდლები: დავით ჯან-დიერი, თეიმურაზ მუხრანბატონი, აღა-თანგ ხერხეულიძე, ბაადურ ციციშვილი; ეპისკოპოსები: რუსთველი და ხარჭა-მელი; ცხრა მამ ხერხეულიძე, ცხრა მამაბილი, შევიდ ჩოლოყაშვილი.

დამარცხების მიუხედავად, ქარ-თველ მეომრებს ბრძოლა არ შეუწყე-პიათ. გიორგი სააკაძემ თავისი ჯარი პატარა გუნდებად დაჰყო და ყიზილ-ბაშებს პარტიზანული ომი გამოუცხადა. ერთ-ერთი შეტაკებისას ქართველებმა ქსნის ხეობაში ყიზილბაშთა 12 000-იანი ლაშქარი განყივტეს, მხოლოდ მცირე ნაწილმა მოახერხა ქართველთა მახვილს გაქცევა.

მარაბდის ველზე დამარცხების მიუხედავად, ქართველობამ კიდევ ერთხელ აჩვენა შაჰ-აბას I-ს, რომ „ერთჯერების“ გადაგარება, ამოწყვეტა შეუძლებელი იყო. მარტყოფისა და მარაბდის ბოლმა სასუდამოდ გაჰყვა „ირანის ლომს“ საიქიში. ზუმრობა ხომ არ იყო, მარტო 1625 წელს ირანელებმა მარტყოფი დააბლ. 27 ათასი მეომარი, მარაბდეზე 14 000, ქსნის ხეობაში 12 000, ე. ი. სულ 56 000 ჯარისკაცი დაკარგეს. ეს ირანის არმიის თითქმის ნახევარი იყო.

ხერცურეთი

ტრაგიკულად დაიწყო კახეთის-თვის XVII საუკუნე. მანამდე თითქმის საუკუნე-ნახევრის განმავლობაში ამ ქართულ ქვეყანას მტრისგან რაიმე სერიოზული ზარალი არ განუცდია. კახეთის სამეფო კარი აქტიური დიპლომატიური მოქმედებით ახერხებდა მშვიდობის შენარჩუნებას. მთავარი მაინც ის იყო, რომ შეზობელი ქართლის სამეფო მთელი XVI ს-ის განმავლობაში შეუღრიგებელ ბრძოლას ანარმოვბდა ყიზილბაში და ოსმალთა დამპყრობლების წინააღმდეგ და მათ ფეხის მოკიდების საშუალებას არ აძლევდა საქართველოს მიწა-წყალზე. ამ ბრძოლებს შეენირა მეფე ლუარსაბი, მის მემკვიდრე სიმონ მეფეს სული აღმოხდა ოსმალეთის იედიყულეს ციხეში, სხვაგვარაუთმა მამულიშვილმა თავი დასდო საქართველოს გადარჩენისათვის. ამ ბრძოლებიდან განჩნდნენ კახეთის სამეფო, თუმცა მისი მესვეურები, განსაკუთრებით ალექსანდრე II, კარგად გრძნობდნენ, რომ როგორც კი ირანი ან ოსმალეთი საბოლოოდ დაიმარცხებდნენ მეზობელ ქართლს, ისინი არც კახეთს დატოვებდნენ ხელშეუხებლად და მის საბოლოო დაპყრობასაც შეეცდებოდნენ.

ალექსანდრე მეფის დიპლომატიის წარმატება იყო კახეთის სამეფოს რუსეთის მფარველობაში შესვლა, თუმცა ეს გარემოება მას ტრაგიკულად შემოუბრუნდა. სწორედ იმ წელს (1587 წ.), როდესაც ალექსანდრემ რუსეთის ერთგულების ფიცი მიიღო, ირანის ტახტზე ავიდა მდიდრე მაჰმად I, რომელმაც თავის ერთ-ერთ მთავარ მიზნად კახეთის საბოლოო დაპყრობა და მისი ირანის სახანოე დატოვება დაიხატა.

მრავალი უბედურების გადატანი კახეთის მოსახლეობა XVII ს-ის შუა-ნახევრში კი ემორჩილებოდა სპარსული პოლიტიკის გამტარებელ ქართლის მმართველს – როსტომს. როსტომმა

თავის მხარეზე მხოლოდ ზაალ არაგვის ერისთავის და რამდენიმე კახელი ფეოდალის გადაბირება მოახერხა. ამის საზღაურად როსტომ-ხანი იძულებულ შეიქნა, ზაალისთვის დაეთმო კახეთის მნიშვნელოვანი ნაწილი და კახეთის მართვა-გამგელობაშიც დიდი უფლებებით აღექურდა. სპარსელების მხარეზე გადასულ კახელ ფეოდალებს დიდ პატივით იღებდნენ შაჰის კარზე, მაგრამ ანადირებდნენ, ალხენდნენ და ძვირფას საჩუქრებით და დიდებულ ხალათებით ბოძებით განადიდებდნენ – აღნიშნავ შაჰის კარის ისტორიკოსი მოჰამედ თაჰერი. კახელების უმრავლესობა აპყვეა ამ „სამოთხისებური ზედნიერების“ საცთურს და მოუთმინლად მოლოდა იმერეთში იძულებით გადასულ თეიმურაზ მეფის უკან დაბრუნებას.

მეფე თეიმურაზმა შეძლო დასაღლეთ საქართველოს მეფე-მთავარი შეკავშირება, მაგრამ ეს ძალია მას საზოგადოება არ მიჰყვოდა; თეიმურაზმა თავის ყურადღება ისევ რუსეთისკენ მიმართო, რუსეთის ხელმწიფეს კახეთიდან სპარსელების განდევნას სთხოვდნენ აგრეთვე კახეთის მთიელები. 1656 წელს თეიმურაზი და ფაე-ხეცსურეთი გაერთიანდა, მოსკოვის მეფეს საერთო ელჩობა გაუგზავნა და ყიზილბაშების წინააღმდეგ ბრძოლაში დახმარება სთხოვა. უფრო გვიან, 1658 წელს მოსკოვში თვით თეიმურაზ I ჩავიდა. მაგრამ ხელმწიფის კართან მოლაპარაკებით გაირკვა, რომ რუსეთი ირანთან საქართველოს გამო საქმეს არ გაართულებდა.

ირანის შაჰმა შეატყო, რომ როსტომმა ვერ შეძლო ამ მხარის მორჩილებაში მოყვანა, ჩამოართვა მას კახეთი და სპარსელ ხანს ჩააბარა. ყიზილბაშ ხანს განსაკუთრებული ღონისძიებები უნდა ჩატარებინა. აღმოსავლეთი ამირკავისიაში გამოგზავნილი იქნა სპარსელი სარდალი ალავერდი-ხანი დიდძალი

სამხედრო ძალით. მათ ვეალებოდათ კახეთში თურქმანი მომთაბარე ტომების ჩამოსახლება. მაპის ბრძანებით კახეთში აგებულ იქნა ციხეები და შიგ შეაყენეს მეციხოვნეები. ამით მომხდურს სურდა უსრუწველიყო შემოსახლებულთა უშიშროება. მალე 15 ათასზე მეტი ოჯახი თურქმანი იქნა ჩამოსახლებული ალაზან-ივრის ნაყოფიერ ველებში. თურქ-მანებმა დაიკავეს შიდა კახეთი, გარე კახეთი და გაღმა-მხრის კახეთის დიდი ნაწილი. საგულდაგულოდ გაამაგრეს ბახტრიონის ციხე, რომელიც ალაზნის ველს ჩრდილოეთიდან კეტავდა, და შიგ მნიშვნელოვანი სამხედრო ძალა ჩააყენეს. მომხდურებმა ციხედ აქციეს ალავერდის ცნობილი ეკლესია და მის გალავანში შეაყენეს მეციხოვნეები.

„ხოლო თათართა ეყვრა მონასტერი ალავერდი ციხედ და იყუნენ შიგა და სხეცა მრავალი ადგილი კახეთისა დაეყვრათ, ბახტრიონი ციხედ ჰქონდათ. და მრავალი ელი ცოლმეილით ჩამოსახლდნენ კახეთშია და მრავალსა ბოლოცა უყოფდნენ მკვიდრთა კახეთისათა, რამეთუ ენებთ სრულიათ კახეთი გასათათიერებლად და ელის დასახლება“ – წერს ქართველი მემატიანე. კახეთში შემოყვანილი მომთაბარეები აქ მუდმივად უნდა დაესახლებინათ. სპარსელ მოხელეებს ვეალებოდათ თურქმანი ელები ბინადარ ცხოვრებაზე გადაეყვანათ და ხვნათესვა ესწავლებინათ. კახეთის ფეოდალებიდან მინებს ყველას ართმევდნენ, გარდა იმ თავადაზნაურებისა, რომელნიც შაჰს ეახლნენ და მისგან მიიღეს

მამულის წყალობა სპარსელი წესიყვანის კახეთი ორად იქნა გაყოფილი – ერთი მეფეცხედის მმართველობა, ყარაბაღის ბეგლარბეგს მურთაზ ჰყვლი-ჩანს, ხოლო ორი მეფეცხედისა – ნახიჭევანის მმართველს ალი ყული-ხან კენგერლუს გადაეცა (მოჰამედ თაჰერი). ქვეყანაში „ყიზილბაშობა“ დამყარდა. ეს კი ნიშნავდა იმას, რომ ქართული ფეოდალური ურთიერთობის წესები ძალაში აღარ იქნებოდა, ქართველი ფეოდალი მინაზე სამამულო მფლობელობის უფლებას დაკარგავდა, უკეთეს შემთხვევაში, დროებით მფლობელად, ყიზილბაშური წესით მინის მჭერად გადაიქცეოდა, ინტენსიური მეურნეობა მოიშლებოდა და უკულტურო თურქმანთა ხელში სოფლის მეურნეობის დარგები უკი-

ხევეთი

იკორთა. ბიძინა ჩოლოყაშვილის, შალვა და ელიზბარ ქსნის ერისთავების განსავენებული.

დღურესად დაქვეითდებოდა, ქვეყანაში გაბატონდებოდა ველონის ეთიკური წესები. ყველა ამ ნიშანმა მალე იწყო თავის გამოჩენა: თურქმანები, როგორც წესი, ჩეხადნენ ბალ-კენებებს, ანაგვურებდნენ კულტურულ ნარგავებს, მათ უფრო ყოშალაღალალები აწყობდათ, ვიდრე თათული საშურნო დარგით დაკავებული ადგილები. ხალხმა კარგად ასახა შექმნილი ვითარება ცნობილ ლექსში:

„ბაბტრონის სხედან თათრები,
სიტყვას ამბობენ ძნელსა:
ამბტვას ჩავსჭირთ ვენასა,
მიგ ჩავასახლებთ ელსა“.

შექმნილი მდგომარეობით კახეთის ყველა ფენა იყო უკიდურესად შევიწროებული, როგორც გლეხობა, ისე ფეოდალები. ამიტომ იყო, რომ მიუხედავად მდიდარი საჩუქრებისა, შაჰის დიდი წყალობისა და უფლებიერი დანიშნულებისა, როგორც ზაალ ერისთავი, ისე კახეთის სხვა ფეოდალებიც აჯანყების მოწინააღმდეგეები. სპარსელებს ეს ამბავი აოცებდათ: „მეტად საკვირველი და უცნაური ჩანდა ის, რომ ერისთავი, რომელსაც ამდენი საჩუქარი და წყალობა ჰქონდა მიღებული მისი უდიდებულესობისაგან, უმაღლრობას გამოიჩინებდა „ჟამთა ხელმწიფისად“ (ე. ი. შაჰისადმი) და ასეთი ბოროტმოქმედების ჩამდენი გახდებოდა“ – აღნიშნავს მუჰამედ თაჰერი. უკულტურო თურქმანები თავიანთი თავადღური ქცევით საყოველთაო ამაოვრობას იწვევდნენ. ეს ამბავი სპარსელ ისტორიკოსსაც შეუნიშნავს: „რადგან განსხვავება სარწმუნოებათა შორის და ურჯულოთა პირისპირ შეხედვრა ისლამთან უსათუოდ მთავრდება ნინაალმდეგობით და უთანხმოებით და რადგანაც ელბეს იმის მისწრაფება ჰქონდათ, რომ ქართველებზე ეტატონათ, – ამ ორ ხალხს შორის დავა და ჩხუბი გაჩნდა“-ო.

ყოჩილაშაში ნინაალმდეგ აჯანყებამ კახეთში 1660 წლის შემოდგომათი იფეთქა. მოთავეებს იგი საშინლადავლად მოუშვანდათ. მისი ერთ-ერთი მეთაური ზაალ არაგვის ერისთავი იყო. მისი მონადებთი კახეთის გასათავისუფლებლად გამოემართნენ შალვა და

ელიზბარ ქსნის ერისთავები. როგორც ჩანს, ქართლის მოწინავე წრეებს კარგად ჰქონდათ შეგნებული, რომ კახეთის „გაყიხილბაშობა“ ქართლსაც საბოლოოდ ასეთისავე შედეგს მოუტანდა. ამიტომ ათქმევინა ანტონ პირველმა ბიძინა ჩოლოყაშვილს: „დღეს ჩვენ ზედა არს მონეწეული ესე ძვირი. მცირედ და და თუვენ ზედაცა უეჭვლად მოინეწვს განსაცდელი ესე“. აჯანყების მომზადებას უშუალოდ ხელმძღვანელობდნენ ზაალ ერისთავის შვილი ზურაბი და კახეთის სუფრაჟი ბიძინა ჩოლოყაშვილი. ყოჩილაშაშის წინააღმდეგ გამოსვლის მომზადებაში აქტიურად მონაწილეობდა ეპისკოპოსი არსენ ალავერდელი (ავალმეილი), რომელმაც, მოჰამედ თაჰერის ცნობით, მოწოდება კახეთის მთიელებს, თუმცა-ფშაველურებს ბარის გასათავისუფლებლად ერთიანი გამოსვლისკენ.

კახეთის მთიანეთი ორგანული ნაწილი იყო კახეთისა და მჭიდროდ იყო დაკავშირებული ბართან. აქ, მთაში, თავენიშვას პოულობდნენ მტრის შემოსევის შემთხვევაში ბარელები; მთა მთავალ ციხესიმაგრეს წარმოადგენდა, სადაც ზღებოდა ძალებს დაგროვება და აქედანვე იწყებოდა გადამწყვეტი შეტევა მომდურთა გასადგენად. მთა ბარის ამოურთველ რეზერვს წარმოადგენდა. მთის მეშვეობით იყო, რომ ზოგჯერ თითქმის მთლიანად გაეკარნებული და დაცარიელებული ბარის კახეთი ისევ იესებოდა მოსახლეობით და ფუხზე დგებოდა. მთაც, თავის მხრივ, სასიცოცხლოდ იყო დანიტრესებული ბართან მჭიდრო კავშირით. მთის მწირ ბუნება ადგილობრივი მოსახლეობისთვის საკმაო საზრდოს გერ იძლეოდა. მთიელებს საჭირო ჰურ-ღვინო ბარისა და უნდა შემოეტანათ. მეცხვარეობა ძირითადი დარგი იყო კახეთის მთის მოსახლეობის. მეცხვარეობისთვის კი აუცილებელი იყო საზამთრო საძოვრები, რომლებიც მდებარეობდნენ კახეთის ბარში. სპარსელების გაბატონება, განსაკუთრებით მომთაბარე-თურქმანული ტომების შემოსელებმა იორალანის ელემში და მათ შორე ნოყიერი საძოვრების დაკავება მთის მეცხვარეობას დიდ საფრთხეს უქმნიდა. ამაყი მთიელები

ვერც მომზდურთა უმსგავს საცხილოს და წესებს უყურებდნენ გულგრილად. ამიტომ იყო, რომ კახეთის განთავისუფლების საქმეში მთა უყოველთვის აქტიური როლის ასრულებდა.

კახეთის დასახარებლად ნამოსული მთიელები დათქმულ დღეს ნაქარალას მთაზე შეკრებილან და აქედან დასაცემიან ციხეებში გამაგრებულ მტერს. ქართველებმა რამდენიმე ადგილას ერთდროულად შეუტყეს თავის მრავალრიცხოვან მინდობილ თურქმანებს. აჯანყებულითა ერთი ნაწილი ბაბტრონის ციხეს დაეცა; სადაც სპარსელთა ჯარის მონივნელთა ძალა იყო თავმყრელი, მეორე ნაწილმა კი შეუტია ალავერდში გამაგრებულ თურქმანებს. მტერი სასტიკად იქნა დამარცხებული. ხალხური თქმულება გადმცემს, რომ როდესაც ბაბტრონის ციხეს თუმცა-ფშაველურები დაეცნენ, ბარელებმა ალავერდის გაღასას შეუტყეს. ბაბტრონის დამარცხებული თურქმანები თავმსგავრებლად ალავერდისაკენ გაქცეულან, ალავერდიდან კი გადარჩენილი ბაბტრონისკენ გამობრუნდნენ. ორივე ციხიდან გამძევებული მტერი ქართველებს ალანის მთაცხენა სანაპიროზე მოუწყდევიათ და იქ გაუსწორებიათ მათთვის ანგარიში. ამ ადგილს მოსახლეობა დღესაც „განწყვეტილას“ ეძახის.

ბაბტრონის ალბაში თუმცა ზეზვა გაფრინდაული მეთაურებმა, რომლის გამირობის შესახებ არაერთ ლექსსა შექმნილი ხალხში. ასევე თავ უსახელებითა ფშაველ გოგოლაურს და ხეცურ ნადირ ხომარაგებს. მათ გმირული სახელები თაობიდან თაობა გადაეცემოდა.

აჯანყებულითა გადამწყვეტი მოქმედებით მტერი სასტიკად იქნა დამარცხებული. კახეთი ერთიანად გაიწმინდა შემოსახლებული მომთაბარეებისაგან: მართალია, სპარსეთის საბოლოო უკუგდება ჯერ კიდევ ვერ მოხერხდა, მაგრამ ირანის შაჰის კარი იძულებული გახდა უკან დაეხია ხალხის წესის წინაშე და ხელი აეღო საქართველოს „გაყიხილბაშობაზე“. ეს იყო „ქართველების“ დიდ გამარჯვება.

მტრის გაფრთხილება უდიდესი იყო მაგრამ მის ჩაწლილი გვეგვის გახანტვების თავი აღარ ჰქონდა. სპარსელთაში ქართველებისათვის ანგარიშის გასაღრბის შედეგად: ზაალ ერისთავი დასაბრთი იქნა მოკლული; მშვიდობის ჩამოადების საფასურად შაჰმა აჯანყების მეთაურები მოითხოვა. გაცოფებული მტრის ახალი შემოსევა რომ აცილებოდათ ქვეყნისათვის, ქართველი რანდები – ბიძინა ჩოლოყაშვილი, შალვა და ელიზბარ ქსნის ერისთავები – თავისი ნების ეახლნენ სპარსეთს შაჰს და გმირულად დასდეს თავი აცოცხლობის თავისუფლების სამსახურს. ნამებულ გმირები ქართულმა ეკლესიამ წმინდანებად შერაცხა.

მეფე თეიმურაზ I და მარიამ დედოფალი.
ქრისტეფორე დე კასტელის ალბომი (XVII ს.).

XVII-ის გამაჩენილი პოლიტიკური მოღვაწე და პოეტ-თეიმურაზი დაზავებული უნდა იყოს 1589 წელს. იგი იზრდებოდა კახეთის მფევე ალექსანდრე II-ის (1518-1605 წწ.) კარზე. პირის მეტად მიიწვე პურილით საქართველოს ისტორიაში, როდესაც კავკასიის ასპარეზზე ერთმანეთს დაუპირისპირდა სამი უღებრესი სახელმწიფო - ოსმალეთი, ირანი და რუსეთი. ალექსანდრე მეფეს რთული დიპლომატიის წარმოება უწევდა, რათა ქვეყანა დაცული ირანის სამალეთის შემოტევისაგან და დამხმარე გამოყენებისა ერთმანეთს რუსეთი. მაშადაიანი დაპყრობების, განსაკუთრებით ირანის ძელგაყენილი საქართველოში (1587-1629 წწ.), ყველა საშუალებით (ვილითხეივანე, კახეთი თაიფათი ბატონობის ქვეშ მოქცევათ). მიგრირებული თეიმურაზი მონაწილე იყო იმ შინაფაქტურ დაპირისპირებებში, რომლებსაც ადგილი ჰქონდა კახეთის სამეფო კარზე. ამ ინტრიგების ფარგლებს გარეშე მაშადას იყო.

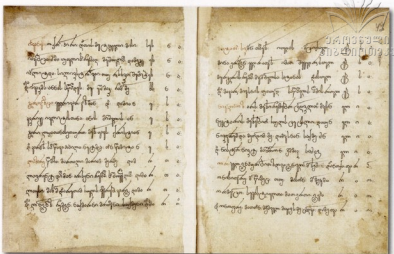
1601 წელს გამეფდა თეიმურაზის
მამა დავითი, რომელმაც აიძულა

მოხუცი ალექსანდრე II, გადამდგარიყო და ტახტი თავის მოვარე მეფელსთვის დაეთმო. ამ ამბებში პოლიტიკოსები შპა აბასის ხელს ხედავდნენ. ამას გარდა, ირანის შაჰს მძევალად ჰყავდა ნაყვანილი ალექსანდრეს უმცროსი ვაჟი კონსტანტინე, რომელსაც ირანელები პატივით განსაკუთრებულ ყურადღებობით სწავნიდნენ. თეიმურაზის მამა, კახეთის ახალი მეფე დათოიას სპარსულ მმართველობის კაცები მეომარ ყოფილა. მას უთარგმნია ცნობილი სპარსული ეპოსის „ჟიჰოლა და დამანას“ დასაწყისი ნაწილი. იგი დაქორწინებულ იყო ქართლის გავლენიანი თავადის, ამოთიან მუხრანბატონის ქალმთავრზე, კეტიფიანზე, რომელმაც შემდეგში სახელი გაითქვა როგორც სამშობლოსა და ქრისტიანობის მეტიკე დამცველად. 1602 წლის 21 ოქტომბერს კახეთის მეფე დათოიას მოულოდნელად გარდაეცა. ირანის შაჰმა მისი მეფეობაზე თეიმურაზი ირანში გაიწვია, კახეთში კი ახალი ალექსანდრე II ავიდა ტახტზე და თანამშრომელად გაიყვანა ბატონიშვილი აიყვანა. თეიმურაზის ირანში თან გაჰყვა მისი აღმზრდელი მერმანაზ ჩოლოყაშვილი, უაღრესად განათლებული და გავლენიანი პოლიტიკური მოღვაწე. რომელიც უფლისწულის ასანვლად ქართლში წიგნობას, სწავლებას საძირად და საფარს ცოდნაში. შემდეგში მისი ძალისხმევით ქართლსა და კახეთს ახალგაზრდა მეფეებს, თეიმურაზსა და ლუარსაბს შორის დაიდო შეთანხმება. რომ საერთო მტრის წინააღმდეგ ერთობლივად იმყოფებოდნენ.

1605 წლის 12 მარტს ძეგლის სასა-
ლდო მისიონარი ტრადიციად დატრ-
აფდა. თათბირის დროს კონსტანტინე
მორას ბრძანებით ყოზიბუღაშეშმა მო-
წივს მეფე ალექსანდრე და გიორგი
ტრინიშვილი. მამის მკვლელობა რუნჯე-
მა თავი კახეთის მეფედ გამოაცხადა.
მაგრამ კახელთა მისი გამეფება და-
მარცხეს. კახეთი აჯანყების (ცეცხლ-
მოწყვეტა, რომელსაც სათავეში ალექსან-
დრე მეფის რძალი, დავითის მეუღლე
და თეიმურაზის დედა; დედამეფე
ქეთევანი ჩაუდგა. აჯანყებულებმა
ბეაღიანის წყალზე ბრძოლაში მოკლ-
ქვეყნის მოღალატე ბაქონიშვილი კონ-
სტანტინე და ირანის შაჰს მოსთხოვეს.
კახეთის მეფედ დაეკრძალნენ მის
კარზე მყოფი თეიმურაზი. ოსმალეთთან
ოქმი ჩაიდული შაჰი იძულებულ
ყოფი აჯანყებულთა მოთხოვნა დაეკ-
მაყოფილებინა. 1616 წელს 17 წლის
თეიმურაზი ბოლბოგო კახეთის მეფედ
აკურთხეს. შემდეგ წელს თეიმურაზი
დაქორწინდა მამია გურიელის ასულზე
ანაზე, რომელთანაც შეეძინა ორი
ვაჟი - ლევანი და ალექსანდრე. 1610
წელს ანა დედამეფად დასწევდა და

გარდაიცვალა. თეიმურაზი მალე მეორედ დაქორწინდა და ცოლად შერთო ქართლის მეფე ლუარსაბ II-ის და ხორეშმანი. ამ ქორწინებით ერთგვარი კავშირი შეიქმნა ქართლსა და კახეთს შორის, რაც ეჭვთან შამს არაფერად მონათესაო. მას შემდეგ კი, რაც ციხეებმა შამსა ქართლისა და კახეთის მეფეები მიიწვია თითქოსდა მახანდრანობის სახელირად და ქართველი მეფეები მას არ ეახლნენ, განრისხებულმა შამსა თეიმურაზის დასასჯელად კახეთისაკენ დაძრა თავისი ჯარები. მან წამოაყენა აღთქმით ქართლ-კახეთის ბევრი თავად-ახანური მეფეები ჩამოაშორა და თავის მხარეზე გადაიბირა. ასევე ხელთ იგდო ქართველი მძევლები: თეიმურაზის დედა დედოფალი ქეთევანი, თეიმურაზის შვილები ლევანი და ალექსანდრე და ქართლის ახალგაზრდა მეფე ლუარსაბ II. კახეთში მან შეურაცხყო გრემი და ალავერდი, მეფის ერთგულებისათვის მოაბრია ერნოს-თიანეთი და დიდძალი ტყვეებით და ნადავლით გაეცალა საქართველოს. კახელებმა კარგად დაიხსნეს, თუ როგორი „მწყალობელი“ იყო ირანის შაჰი და აჯანყება სადღესო საქმედ იქცა.

1615 წლის 15 სექტემბერს დაიეთ ჯანდირის და ნოდარ ჯორჯაძის მოთავეობით კახეთში იფეთა აჯანყება. იმერეთში გადახვენილი თეიმურაზი ჩანაწარულად დაბრუნდა კახეთში და სათავეში ჩაუდგა დამპყრობლების წინააღმდეგ ბრძოლას. კახელებმა თეიმურაზის სარდლობით წინაშეშორან სასტიკად დაამარცხეს საქართველოში გამოგზავნილი ყიზილბაშთა ჯარი. 1616 წელს გამძვინვარებული შამსაჰის მთელი თავისი ძალით წამოვიდა კახეთის ასაოხრებლად. შემდეგ წლის ბოლომდე მან კიდევ სამჯერ ილაშქრა კახეთში და მისასთან გაასწორა აქაური იძულები და ქალაქები. უმრავლესოდ სოფლები დიდსა და პატარას. კახეთში თავისი მოსახლეობის ორ მესამედზე მეტი დაკარგა. შამსაჰის მძევნიერების გავალთიად საქმარისაჰა მოვიტანით ჯარეგის მონასტრის დარბეზის ამაჰი, რომლის დროსაც, ლიტანიობისაჰა, ყიზილბაშებმა უმრავლად ამოხოცეს 600 გარეყვლი ბერი. შამსაჰის შრომანებას იხივ აძლიერებდა, რომ მან ხელში ვერ ჩაიგდო თეიმურაზი მეფე, რომელიც აგრძელებდა მოკავშირეების ძიებას და ახალი ბრძოლებისათვის ძალების მოკრებას. მან თავისი ელჩობა გაგზავნა ოსმალეთში, ყირიმშიც, მაგრამ უფრო მეტი იმედი რუსეთისაკენ ჰქონდა. 1619 წელს მოსკოვში ჩავიდა თიმურაზის და დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავართა ელჩი ხარტონ კუმურდოლი. საპასუხოდ, 1621 წლის ირანში გამოგზავნილი რუსეთის ელჩი შამს სიხოვდენ, შეგნევიტა საქართველოს მმართველ მტრული მოქმედება და თეიმურაზისთვის დადებრუნებას დედა და შვილები. საქართველოს საქმეებში რუსეთის ჩარევამ შაჰი კიდევ უფრო გააღიზიანა და რუსეთისადმი მოიქცეობით მეგობრობის აღთქმით სასტიკად

თეიმურაზ I-ის მატყრულ თხზულებათა კრებული (XVIII ს.)

ანამა მის ხელთ მყოფი მძევლები: მშვილდის საბელით მოახრევეს ლუარსაბი, დასაქურისს თეიმურაზის შვილები, ასევე გამამადინებმა მოსთხოვეს თეიმურაზის დედას ქეთევან დედოფალს და რადგან მტკიცე უარი მიეღეს, ისიც წამებით გამოასალმეს სიცოცხლეს (1624 წლის 12 სექტემბერს).

ასეთი სისასტიკით ვარაუდობდა ირანის შაჰი ქართველი ხალხის ნების გატებას, დამინებას, რათა სათანადო წინააღმდეგობა ვერ გაენია დამპყრობლისათვის, მაგრამ სულ სხვა შედეგი მიიღო. ქართველი ხალხი სულერიად კი არ გატყდა და არ შეშინდა, პირიქით, კიდევ უფრო განმტკიცდა და ყიზილბაშების წინააღმდეგ მებრძოვლად გაბნეო. ეს კარგად გამოჩნდა 1625 წელს შარტყეფისა და მარაბდის ბრძოლებში, განსაკუთრებით იმ სახალხო მომბი, რომელიც, მარაბდის ევლებზე შარტყის მიუხედავად, საქართველოში გაიმალა გიორგი სააკაძის მეთაურობით. შამსაჰის იძულებული გახდა, უკან დაეხია და ქრისტიანი თეიმურაზი ეცნო

ქართლ-კახეთის მეფედ. საამისო მოლაპარაკებას თეიმურაზთან ანარმოებდნენ განჯის ბელადებიც დაუდებან უნდოლად, ცნობილი ლავენდიან უნდოლადის ვაჟი და თეიმურაზის სიძე (დის ქმარი), იმამყული-ხან უნდოლადის ძმა. მძებს უნდოლადებს, ისევე როგორც მათ მამას, ალავერდი-ხან უნდოლადეს, ირანში დიდი ძალა და სახელი ჰქონდათ მოპოვებულნი. როგორც ჩანს, მათ საიდუმლოდ ურთიერთობა ჰქონდათ თეიმურაზთან და შორს მიმავალი საერთო ჩანაფიქრიც. თეიმურაზისა და გიორგი სააკაძის კონფლიქტი (ბაზალეთის ბრძოლა, 1626 წ.) ამ უკანასკნელის მარცხითა და ოსმალეთში განდევნით დათავრდა. თეიმურაზმა მდგომარეობა განმტკიცა და უნდოლადეებთან ერთად ევროპასთან დაკავშირება სცადა. 1626 წელს თეიმურაზმა გაგზავნა თავისი ელჩი ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი (ნიკოლოზი ირანბი) ესპანეთში და რომში პაპთან. თეიმურაზს აინტერესებდა, მიიღებდა თუ არა დახმარებას დასავლეთ ევროპისაგან მდგომარეობის გაერთილების შემთხვევაში.

1629 წელს გარდაიცვალა შამსაჰის I და დედაც მისი მშვენიერის საკითხი. შამის კარზე განდინების დაუპირისპირდა გამამადინებულ ქართველთა ორი დავჯოვლება: იმამყული-ხან უნდოლადე მონადირებელი იყო, შამის ტახტზე დაეცა შამსაჰისის ვაჟიშვილი, რომელიც მასთან იზრდებოდა; მეორე პარტია ხელმძღვანელობდა ისპაჰანის ტარულა ხოსრო-მირზა, რომელიც ქართლის მეფე ბაგრატ-ხანის უმცროსი ძმა იყო. მან ქართველ ლულამთა ჯარზე, ანუ გავარსებულ დაყრდნობით შამის ტახტზე აიყვანა შამსაჰისის შვილიშვილი სემი-მირზა, რომელმაც შამსაჰისის სახელი მიიღო (1629-1642 წწ.). ამ დამსახურების გამო უაღრესად გაიზარდა ხოსრო-მირზას გავლენა და ძალაუფლება შამის კარზე და ისიც დაუყოვნებლივ შეუდგა მონიშნულმდგველებისათვის ანგარიშის გასწორებას. მეჯლისიდან გააძევეს დაუდებან უნდოლადე, რომელიც თეიმურაზ

საომრად ამზადებული მეფე თეიმურაზ I. ქრისტეოფერო დე კასტელის აძლიბი (XVII ს.).

დავით-ნუნადიძის, ქრისტეფორე დე კასტელის აღბოძი (XVII ს.).

რაზმა შეიფარა, ხოლო იმამყული-ხანი შეიმყრეს და თავის ვაჭიშვილებთან ერთად სიკვდილით დასაჯეს.

თეიმურაზი თავისი ხელისუფლების განმტკიცებას შეუდგა. მან ჯერ ზურაბ ერისთავს ქართლის ტახტზე მისი მეტოქე სიმონ-ხანი მოაკვლევინა, შემდეგ კი თვითონ ზურაბიც კახთა, სამაგრიოდ მაშისავე ქართლ-კახეთის მეფედ დამტკიცების „რაცაში“ მიიღო.

ირანის შირიდან ასეთი დათმობის მოუხედავად, თეიმურაზი ხედავოდა, რომ შაჰი მის გადაცენებას და საქართველოში ხოსრო-მირზას დასმას აპირებდა. ამიტომ დასწრება ამჯობინა და 1632 წლის გაზაფხულზე ქართლეთია ჯარით დალაშქრა ბარდა, განჯა, ყარაბაღი. შაჰმა ყიზილბაშებისა და გამაჰმადიანებული ქართველებისაგან შემდგარ ჯარს სათავეში ჩაუყენა ხოსრო-მირზა,

რომელსაც დიდი პატივისცემის ნიშნად სახელი შეუცვალა და როსტომ ხანი უწადა. თეიმურაზს ქართლის თავადების დიდმა ნაწილმა მხარი არ დაუჭირა და იგი იძულებული გახდა დასავლეთ საქართველოში გადასულიყო. ქართლი და კახეთი ყიზილბაშებმა დაიკავეს. როსტომი ყიზილბაშთა ჯარის დახმარებით მკაცრად უსწორდებოდა თეიმურაზის მომხრე თავადებს, თუმცა 1634 წელს თეიმურაზმა მაინც შეძლო კახეთის დაკავება.

1638 წელს კახეთში რუსეთის დიდი ელჩობა ჩამოვიდა, რომელმაც 1639 წლის 23 აპრილს თეიმურაზთან „ფიცის ნიშნი“ განაახლა, მაგრამ ამ ხელშეკრულებამ როგორც ადრე, ისე ახლაც ვერათავი სარგებლობა ვერ მოუტანა კახეთის მეფეს. 1648 წელს როსტომი ყიზილბაშთა და ქართლის თავადთა ჯარით კახეთში გადავიდა და თეიმურაზი აიძულა, კახეთს გასცლოდა. ამ ბრძოლებში დაიღუპა თეიმურაზის ვაჟი დავითი (დათუნა). 1653 წელს თეიმურაზმა დათუნას ვაჟი, ერეკლე ბატონიშვილი რუსეთში გაგზავნა. ამის საპასუხოდ როსტომს ჩამოართვეს კახეთი და სამარაგად განჯის ხანს, სელიმს გადასცეს. გადამწყვეტილი იყო კახეთში თურქმანი ტომების ჩამოსახლება. ასეთ ვითარებაში, 1658 წელს თეიმურაზი თვითონ გაემგზავრა რუსეთში და მოსკოვს საქართველოს გადარჩენის გაბედული გეგმა შესთავაზა, მაგრამ რუსეთმა ეს გეგმა არ მიიღო. ამასობაში ზაალ არაგვის ერისთავმა, ბოძინა ჩოლოყიშვილმა და შალვა და ელზნაბარ ქსნის ერისთავებმა კახეთში დამპყრობლების წინააღმდეგ აჯანყების დროშა ააფრიალეს და ჩამოსახლებულ მომთაბარეთა დიდი ნაწილი გაანადგურეს ან კახეთიდან განდევნეს.

უკვე მოხუცებული და ჯანგაბრებული თეიმურაზი ამ ამბებში აღარ გარეუდა. მამინაც კი, როცა აჯანყების

მეთაურებმა მას კახეთში დაბრუნება და გაბეგვბა შესთავაზეს, უპირთ გამოუსტუმრა ისინი. ამდენი წარუმატებლობი გულგატეხილმა მეფემ „აქტიურ“ მოღვაწეობაზე აიღო ხელი, ზერად აიღვეს და თავის მომხრეებთან ერთად იმერეთში, სკანდის ციხეში დიდო ბინა. 1660 წლის სექტემბერში, როცადაც იმერეთში შესული შანაგავი სკანდის ციხეს შემოადგა ჯარით, ავადმყოფი თეიმურაზ I მას წინააღმდეგობის გაუწევლად დანებდა და შაჰის კარზე გამეგბა სიხოვა. ყიზილბაშთა წინააღმდეგ აქამდე შეურიგებლად მებრძოლი მეფე დიდი პატივით წაიყვანეს თბილისში და შემდეგ ირანში. თეიმურაზის ირანში გამგზავნება, ისე როგორც აჯანყების მეთაურების – ბოძინა ჩოლოყიშვილის, შალვა და ელზნაბარ ქსნის ერისთავების გამოცხადება შაჰის კარზე ქვეყნის გადარჩენის მიზანს ემსახურებოდა: მაშინ თავდადებამ კახეთის მტრის ურდოების ახალი შემოსევა ააცილა.

თეიმურაზი შაჰის კარზე თავდაპირველად დიდი პატივით მიიღეს, მაგრამ როდესაც მას გამაჰმადიანება მოსთხოვეს და მოხუცმა მეფემ ამაზე უარი განაცხადა, იგი ასტრბაღის ციხეში გამოკეტეს, სადაც 1663 წელს გარდაიცვალა. თეიმურაზის ნეშტი საქართველოში ჩამოსაყვანეს და საქართველოში თავისუფლებისათვის თავდადებული მეფე ალავერდის ტაძარში, მისი გმირი დედის, ქეთევან დედოფლის ნეშტის გვერდით დაკრძალეს.

მრავალმხრივ პოლიტიკურ მოღვაწეობასთან ერთად თეიმურაზი შესანიშნავი პოეტიც იყო. მან მალაღდონის პოეტური სიტყვით გამოხატა როგორც იმდროინდელი საზოგადოების ცხოვრებისეული პრობლემები ისე პირადი განცდები და სულისტკივილები. მისი შემოქმედება ეპოქის სულისკვეთებას გამოხატავდა სატრიუმი-სამიჯნურო თემატთან ერთად მან პირველმა შემოიტანა ქართულ პოეზიაში საისტორიო-ეროვნული მოტივი. სწორუპოვარია მისი ისტორიულ პოემა „წაშება ქეთევან დედოფლისა“ რომელშიც მალაღმბატურული პოეტური ხელოვნებით გადმოსცა ქეთევან დედოფლის თავდადება სამშობლოსა და ქრისტიანობისათვის, ასახა ქართველი ხალხის ბრძოლა ეროვნული და სარწმუნოებრივი თვითმყოფადობის შენარჩუნებისათვის. აღსანიშნავია, რომ ირანელი დამპყრობლების წინააღმდეგ შეურიგებლად მებრძოლი თეიმურაზი დიდი პატივისცემით ეპყრობოდა საპრუსულ ენასა და პოეზიას. მან არაერთი სპარსული პოემა თუ ლექსი თარგმნა და გადმოაქრთულა, თუმცა არასდროს ლალატობდა ქრისტიანულ აღმსარებლობას და არ ერიდებოდა გამოხატება მუსლიმანობისადმი თავისი უაყყოფით დამოკიდებულება და სიძულვილი.

დავით-ნუნადიძის აგებული ხიდი ისპაანბანს

* როსტომი ცნობილი სპარსული ეპოსი – „შაჰ-ნამაჰ“ ერთ-ერთი მთავარი პერსონაჟია. მისი სახელი ირანში გმირობასა და მამაცობის სიმბოლო იყო.

ერეკლე I

ერეკლე I, ანუ მამამადიანოზაში ნაზარალი-ხანი ქართლ-კახეთის მამამადიან მეფეთა იმ რიგს ეკუთვნის, რომლებიც მოუხდევად სარწმუნოების შეცვლისა, აქტიურ „ქართულ“ მოღვაწეობას ეწეოდნენ და ცდილობდნენ ქვეყანა გამოეყვანათ იმ მძიმე მდგომარეობიდან, რომელიც ალბოსალაგეთი საქართველო იყო მოქცეული სეფიანთა ირანის ე. წ. „შევიდობიანი შემოტევის“ პირობებში.

ერეკლე დაბადებული უნდა იყოს 1643 წელს. მისი მამა დავითი (დათუნა) ბატონიშვილი, თეიმურაზ I-ის მემკვიდრე, დაიღუპა 1648 წელს ქიზიყში როსტომ მეფისა და ყიზილბაშთ ხანების წინააღმდეგ ომში. დედა, დედოფალი ელენე ლევანის ასული იყო ძმისწული კათალიკოს ევდემოზ I დიასამიანის (1632-1642 წწ.) ევდემოზ I აქტიურად მონაწილეობდა და ერთ-ერთი ხელმძღვანელი იყო როსტომ-ხანის წინააღმდეგ მონაწილეობი შეთქმულებისა, მაგრამ შეთქმულება გაიცა და კათალიკოსი სხვა შეთქმულებთან ერთად შეიპარეს „შეიპყრა კათალიკოსი ევდემოზ როსტომ მეფემან და წარაგვისა ქალაქის ციხეში და ტყვედა და ხანსა რაოდენსა ციხე უკარ, მუწევი ციხეში მოაბოძებინა...“ ევდემოზ კათალიკოსი საქართველოს ეპისკოპოსი მიერ წმინდანადაა შერაცხეული. მისი ხსენების დღეა 4 ოქტომბერი.

1639 წელს „ფიცის ნივინს“ გაფორმების შემდეგ, რათა უფრო რეალური გავლენა რუსეთის მხრიდან დახმარების მიღება და საქართველოს საკითხით დანიტრეცხება, თეიმურაზმა დააყენა ერთ-ერთი ბატონიშვილის რუსეთის სამეფო კარზე გაგზავნის საკითხი. 1651 წელს კი რუსმა ელჩებმა თეიმურაზს თეთრი შესთავაზეს, მოსკოვში გაეგზავნა შვილიშვილი, ერეკლე დავითის ძე. ხანგრძლივი მოლაპარაკების შემდეგ თეიმურაზი დათანხმდა და უკვე შემდეგ წელს მოსკოვისაკენ გაისტუმრა თავისი შვილიშვილი ერეკლე დავითის ძე (რომელსაც რუსეთში

ნიკოლოზი უწოდეს) და დედამისი ელენე დედოფალი.

შაჰის კარი შემოფოთებით ადევნებდა თვალყურს ამ ამბებს. მას საგონებელში აგებდა რუსეთის გააქტიურება კავკასიის ასპარეზზე. ამიტომ იყო, რომ შაჰის ბრძანებით რუსეთისაკენ მიიწავლ ერეკლეს ჩრქულებით თავს დაესხნენ ყუმუშები, რომლებმაც ტყვედ ჩაიგდეს და დახოცეს ქართველი ბატონიშვილის ამაღის 43 წვერი, გაიტაცეს მოსკოვის მეფისადმი გაგზავნილი საურკრის დიდი ნაწილი, მაგრამ ერეკლე ბატონიშვილი და ელენე დედოფალი დატყვევებას გადაურჩნენ.

მოსკოვის მთავრობამ დიდი პატივით მიიღო ქართველი ბატონიშვილი. 1654 წლის 1 იანვარს 10 წლის ერეკლეს და მის დედას, დედოფალ ელენეს განსაკუთრებული შეზედვრა მოუწყვეს კრემლის ნაწილობრივ პალატაში. სტუმრების პატივსაცემად გაიმართა სადილი, რომლის დროსაც მეფე ალექსი მიხეილის ძის ხელმარცხნივ იჯდა ერეკლე ბატონიშვილი, ხოლო მარჯვნივ ამ დროს ძლიერების ზეიშვით მყოფი პატრიარქი ნიკონი. მეფე ალექსის ყმაწვილი ბატონიშვილი თან დაჰყავდა წირავში, აბლუმებზე, ლაშქრობებში. ოფიციალურ ანგარიშებში ერეკლეს ყოველთვის ყველაზე წინ მოხსენიებდნენ უმაღლესი მღვდელმთავრების შემდეგ. მაგრამ ირანის შემოფოთების მოუხდევად, თეიმურაზის ამ ნაბიჯს მისთვის სასურველი შედეგი არ მოჰყოლია. უმედგოდ დამთავრდა თვით თეიმურაზის ჩასვლა მოსკოვში 1658 წელს. უკან გამობრუნებულმა თეიმურაზმა გზაში (სარატოვში) შეიჭრა თავისი უფროსი შვილიშვილის, ლუარსაბის გარდაცვალების ამბავი. მას მემკვიდრედ ერთადერთი შვილიშვილი, ერეკლე რჩებოდა, ამიტომ მან სასწრაფოდ აცნოა რუსეთს თავისი ამბავი და მოსთხოვა, დაეყოფნებოდა გამოეყვანათ საქართველოში ერეკლე ბატონიშვილი. ერეკლეს საქართველოში გამოგზავნას ითხოვდა იმერეთის მეფე

ალექსანდრე III-ც, რომელიც ალექსი მიხეილის ძეს ატყობინებდა, რომ საქართველოს ორ სამეფოს, იმერეთსა და კახეთს, ეს ერთი მემკვიდრეა შემორჩა და თუ დროზე არ გამოუვებით, იმერეთიცა და კახეთიც ურუჯლოების საფიჯგად იქცევა.

1660 წლის ზაფხულში ერეკლე ბატონიშვილი დიდი ამაღლი საკართველოსკენ გამოამგზავრეს. შემდეგი წლის ზაფხულში იგი უკვე მთათუშეთშია და იწყებს ენერგიულ ბრძოლას კახეთის დასაკავებლად. როგორც ცნობილია, ერთი წლის წინ შიხისა და ბარის კახელებმა გმირული გამოსვლით საფუძვლებზე ჩაშალეს კახეთის გაციონალბების შაჰ-აბას II-ის მზავრულ გვგამ. ირანის შაჰი იძულებული იყო უკან დაეხია, და მართალია, კახეთი სამმართველოდ გადაცემული ჰქონდა განჯის ხანს, მაგრამ ფაქტობრივად ემორჩილებოდა ქართლის მეფე ვახტანგ V-ს (შაჰ-ნავაზს), 1663 წელს კ კახეთი გადასცეს მის ვაჟს არჩილს, იგი გაამაზიანა და შაჰ-ნავაზ ხანი უწოდეს. როგორც შეინიშნავა ამ ამბავის მომხსნე მემკათანე: „შაჰმა კახეთი არჩილს უბოძა და კახეთს გაგზავნა ქართლში მამა მეფობდა და კახეთში შვილი ბატონობდა“ (ფარსადან გორგიჯანიძე). ვახტანგ V-ცა და არჩილი ისევე, როგორც მუხრანბატონთა ხანის სხვა შვილები (გიორგი, ლევან, ლუარსაბი და სხვ.) და მათი დასის ნევრები თავიანთი მოღვაწეობით, ფრუღად თუ აქაირად, უღალგაფად რთულად თადადებულ ბრძოლას ეწეოდნენ საქართველოს „ქართულების“, ე. ი. ქართლელი სოციალურ-ეკონომიკური წყობის, ქართული სახელმწიფოებრივობის, ქართული ენისა და კულტურის ქართული ქრისტიანობის გადარჩენად. ამ მიზნის მისაღწევად ისინი შაჰის კართან გარკვეული კომპრომისი მომხრენი იყვნენ. სხვა მეთოდები და გვგამები ჰქონდათ მათთვის ჩამოსული ერეკლე ბატონიშვილი. თავდაპირველად იგი უფრო რადიკალური მოქმედების მომხრე იყო და შაჰის ყოველგვარ შემთავაზებაზე უარს აცხადებდა. მას ერთგულად უჭერდნენ მხარს თუშფაგზვესურნი (განსაკუთრებით თუშები), მაგრამ, როგორც ჩანს, ეს ძალა საკმარისი არ იყო. მან კახეთში მამა-შვილთან ბრძოლებში მარცხი განიცადა და იძულებული გახდა, მოსკოვში გამოეყვანულიყო (1666 წ.).

ბატონიშვილ დაბრუნებულ ქართველ უფლისწულს მეფე ალექსი დიდი პატივით შეხვდა. იგი მას თავისი აზრდოვად თვლიდა და ცდილობდა ჩაერთო თავის უარყოფას ნათესავთა და მხედრულთა რიგში. 1671 წლის იანვარში მეფე ალექსი მიხეილის ძე მეთრედ დაქორწინდა 20 წლის ახ-

აღგაზრდა ნატალია ნაროჟნიკაზე. ამ ქორწინების სახეობო ცერემონიალიში ყველაზე საპატიო როლი ქართველ უფლისწულს მიკუთვნეს. იგი, როგორც „ქრისთაც“ (ქართული ხელისმძიკიდე), ქრისტიანულ სასიძო ნაროჟნიკაგვრელი იყო – განაგებდა საქონლინო მაციონისა და ქორწინების მთელ ცერემონიალს. რუსული წეს-ჩვეულებების შემდგომი ქორწინების შემდეგ იგი მეფე-დედოფლის უახლოეს პირად იქცეოდა.

ერთი წლის შემდეგ, 1672 წლის 30 მარსს, დედოფალს შეუმინა ვაჟი, რომელსაც პეტრე დაარქვეს. უფლისწულის დაბადებასთან დაკავშირებით ლეთისმშობლის მიძინების ტკაძარში დიდი პარაკლისი გადაიხატეს, რომელზეც რუსეთის მეფემ მიიღო მილოცვები. აქ ერეკლე ბატონიშვილმა შესანიშნავი სიტყვა წარმოთქვა. ამ სიტყვას ხელმწიფეს და დამსწრე საზოგადოებაზე დიდი მომბეჭდილება მოუდგინა. ამის შემდეგ პატივად ორ წელიწადს იმყოფებოდა ერეკლე დავითის ძე რუსეთის მეფის კარზე, თუმცა ბოლო ხანებში მკვეთრად გაცივდა მეფე ალექსი მიხეილის ძის დამოკიდებულება ქართველი ბატონიშვილის მიმართ. ამის მიზეზი უნდა ყოფილიყო აღბათი ხმები ერეკლეს ახლო ურთიერთობის შესახებ დედოფალიდან. მეფეს აღარ გაუწევია წინააღმდეგობა ბატონიშვილის თხოვნაზე, რომ იგი გაემგზავთ საქართველოში. 1674 წლის 27 თებერვალს ქართველი უფლისწული 72-კაციანი ამალით საქართველოსკენ გამოემართა. რამდენიმე თვის შემდეგ იგი უკვე თუმეთში იყო, საიდანაც ჩავიდა კახეთში. აქ მას საკმაოდ გულგადა და სტუმართმოყვრულად შეხვდა მისი სიძე (დის ქმარი) მეფე არჩილი.

არჩილის კახეთში მეფობას დიდი სიმძნელები ზედმოჰდა. ადგილობრივი ფეოდალები მას არ ემორჩილებოდნენ და ერეკლეს ჩამოსვლას უცდიდნენ. რკულმეცხელი არჩილი ძალაუფლებიდან შაჰის სამსახურში იდგა და იძულებული იყო, ხშირად თავისი რწმუნის საწინააღმდეგო საქმე ეკეთებინა. ერეკლეს კი ირანის შაჰი სულეიმანი (1666-1694 წწ.) რუსეთისადმი აღიქვითი პირობებოდა კახეთში ქრისტიანება დასმას. ამიტომ სიძე-ცოლისძმა შეთი-ანხმდნენ, რომ არჩილი მშვიდობიანად დაუთმობდა კახეთის ტახტს ერეკლეს. ამის შესახებ იგი სწერდა მოსკოვის მეფეს: „უსაქილოდ ყვენიან ნავალ... თუ ხმალი და რაყანი მომივა... ეგვრის ჩემის მისულით საქართველო არ ნახადინოს მეთქი“. საქართველო ამჯერად ყავს მართლაც არ „ნაუხდენია“, მაგრამ სიტყვა კი გატყდა – ერეკლეს გამაჰმადიანება მოსთხოვა. ამაზე ერეკლემ მტკიცე უარი განაცხადა. ამიტომ იგი აღარ გაამეფეს და მის მაგივრად კახეთში ჯანიშინად კახაბერის ძე გორჯასი გამოგზავნეს, რუსეთის მეფის წინაშე კი თავი იმართლეს: „ბატონიშვილი ერეკლე დიდის პატივით ქარზედ შევიხატარი, რომ ჩვენი ზნე და საქციელი ისწავლოსო და მას უკან კახეთის ბატონობას ეუბოძებთო“.

შაჰის კარზე მყოფი ერეკლე 14 წელიწადს მტკიცედ იდგა ქრისტიანობაზე, მაგრამ ბოლოს და ბოლოს დარწმუნდა, რა მოსკოვის შუამდგომლობის უიმედობაში, მახლობელი დაფინანსებული თხოვნით აღიარა მაჰმადიანობა (მას ნაზარალი-ხანი უწოდეს) და ქართლის განმგებლობის უფლება მიიღო, მას ამავე დროს შაჰისაგან წყალობით გადაეცა კახეთის ნაწილი: ქიზიყი და თაშყი. მისი მორჩილება გერძანათ თბილისის, გარის, სურამის ყიზილბაშ მთილობეზე, ვარისა. ასევე ქართლის ხანის დახმარება დაეცა განჯის ბეგლარბეგსაც.

ერეკლეს ცხოვრების დიდი ნაწილი რუსეთში ჰქონდა გატარებული და არაგვად იცნობდა მოსკოვის მეფის თვითმპყრობელურ ხელისუფლებას. მისთვის მიუღებელი იყო თავადური თვითნებობა, მეფისაგან ნახევრად დამოუკიდებელი სათავადოები, საეკლესიო მოპოვება. მაგალითად, თბილისში მოხსულ ერეკლეს არ გახდა კათალიკოსი ნიკოლოზი (ამილახვართა გვარიდან). ერეკლემ იგი გადააყენა და მის ნაცულად თავისი ბიძა იოანე დისასმდე დანიშნა. ასევე შეცვლილ იქნენ ეპისკოპოსები და სხვა მღვდელმთავრები. ასეთი წესი ქართლისთვის სრულიად უჩვეულო იყო და მისი შემოღება ცენ-

ტრალურ ხელისუფლებას აძლიერებდა. მეფე არ ენდობოდა ქართლის დიდებულ თავადებს და ბევრი მათგანი დაამციკრა და განადგურა მათივე სახლების კედლები და კიდევ ერთგული კაცლები. ეს ზოგად ცენტრალური ხელისუფლების გაძლიერებას ემსახურებოდა. ამრიგად, მეფე ერეკლე I-მა ქართლში მტკიცე, წესიერი მმართველობის შემოღება სცადა. მან ყურადღება მიაქცია საზოგადოების წარმოების საქმეს და სცადა მოეწესრიგებინა იგი. აღსანიშნავია ნაზარალი-ხანის საქალაქო პოლიტიკა. მან გააუქმა თბილისში ბიუთილმანის ფეოდალური წესი და მოქალაქეებს საკუთრების ქალაქური უფლება აღუდგინა. ამ ღონისძიებების გატარებისას და ამ ბეგების მონიშნავიდანვე თავადებთან ბრძოლისას ნაზარალი-ხანი ცდილობდა დაეწინაურებინა დიდი ფერხეს. ამიტომ იყო, რომ მას „მოხაყველ და მცირეთა ყურის მიმპყრობის და დიდთა დამამდაბლებელი“ სახელი ჰქონდა მოხეცვით. მაგრამ რუსეთიდან მას შეთვისებული ჰქონდა ბევრი უკეთური თვისება თუ ჩვეულება. მაგალითად, ვახუშტის დახასიათებით იგი იყო „ღირნათა და უფუთრთა მოუხარნი, სმისა და შუება-ლხინთა მოუყარე“. ბილნსიტყვაობა ქართულ ფეოდალურ ზრდილობაში ეერ თავადებთან, რუსეთში ჩვეულებრივი იყო ქვეყნმართობა სიტყვიერი შეურაცხყოფა და ჯოხით დახრახვეთი, რის დანერგვასაც ერეკლე – ნაზარალი-ხანი საქართველოშიც ცდილობდა. ამიტომ იყო, რომ მან ქართველ თავადაზნაურების დიდ ნაწილთან საერთო ენა ვერ გამოიხატა. ყველაფერი ამის გამო ქართლის თავადებმა ათავალანუეს ნაზარალი-ხანი, სამოედ წლის შემდეგ მას გადაუდგნენ და ისევ მოინდევს განდევნილი გიორგი XI, ანუ შაჰნავაზ II. გიორგი XI ქართლში დაბრუნდა 1691 წელს და აიძულა ნაზარალი-ხანი თბილისში ჩაეტყლიყო. ბრძოლა გიორგი მეფესა და ნაზარალი-ხანს შორის ოთხ წელიწადს გრძელდებოდა („ორიანობა“). ბრძოლაში წარმატების სასიარო ნაზარალი-ხანისკენ იხრებოდა. საკუთარი ძალების გარდა მას განჯის ბეგლარბეგიც ეხმარებოდა. ქართლის თავადებმა გიორგი მეფეს ყველაფერი დამორჩილება და მის სამსახურში ჩადგომა უარესი. ქართლიდან განეწეულ იქნა ნაზარალი-ხანი, რომელსაც შაჰმა კახეთი უწყალობა. ეს ირანის მხრივ დიდი დათმობა იყო, რადგან უკანასკნელი 20 წლის მანძილზე კახეთს ყიზილბაშთა ხანები განაგებდნენ და აქ „ყიზილბაშობის“ დაფუძნებას ყველა სამუშაოებით ცდილობდნენ. კახეთის ერეკლესათვის გადაცემით ფაქტობრივად აქ აღდგა კახეთის პატარატორთა მფლობელობა. მართალია, ნაზარალი-ხანი სამშობლოში აღარ დაუბრუნებიათ (იგი შაჰის სასახლას გვარის სარდალ – ყულარალასად დანიშნეს), მაგრამ კახეთის ჯანიშინობა მის შვილს დავითს (იმამყული-ხანს) ებოძა (1703 წ.). ერეკლე გარდაიცვალა 1709 წელს ირანში.

წინორწმუნის სამონასტრო კომპლექსი, დაარსებული VI საუკუნეში. კომპლექსში მდებარე XVI საუკუნის სამარტლა და მტკვრისპირა ტყეშიშობის ორსართულიანი სახლი (1774-1777 წწ.).

კულტურის შემოქმედნი და ქომადგინი

ოისების ორმიდან ამოცანა.
ოისებულისაგანი (XVII ს.).

XVI ს-იდან დაიწყო ქართული კულტურის ისტორიის ახალი პერიოდი, რომელიც სამეცნიერო ლიტერატურაში „აღორძინების“ სახელითაა ცნობილი და რომელმაც შეცვალა კულტურული დაცვის ხანა (XIII-XV სს.). აღორძინების ხანის ლიტერატურაში თვალსაჩინო ადგილი უკავია საგმირო ეპოსს. ასეთ თხზულებებს მიეკუთვნება „როსტომიანი“, რომელიც ფირდოუსის „შაჰნამეს“ ნაწილია. XVI ს-ის პირველ ნახევარში „როსტომიანი“ 16-მარცვლოვანი შპირით პოეტმა სერაპიონ საბამელიძემ გალექსა. XVI-XVII სს-ში შეიქმნა „ვეფხისტყაოსნის“ გაგრძელებათა მთელი ციკლი. არაერთმა პოეტმა სცადა თავისი გემოვნებით შეესვს ამ გაგრძელებების დიდი შოთას უცვლად ქმნილებას.

XVII ს-ში საფუძველი ჩაეყარა ისტორიულ პოემას, რომლის სიუჟეტი ქართულ სინამდვილეზე იყო გაშლილი. მასში მთავარი იყო ეროვნული მოტივი. აღნიშნული ჯანრის უმთავრესი წარმომადგენლები იყვნენ: თეიმურაზ I, არჩილ II, ოსიპე თბილელი და ფემანგი ხითარბიძე.

მეფე თეიმურაზ I (1606-1663 წწ.) უაღრესად განათლებული და ნიჭიერი პოეტი იყო. მას საფუძვლიანად ჰქონდა შესწავლილი როგორც ქრისტიანული, ისე მამუღალიანური სამყაროს ისტორიული-ლიტერატურული მემკვიდრეობა; ბრწყინვალედ იცნობდა საქართველოს ისტორიასა და კულტურას; შექმნა არაერთი მაღალმხატვრული ნაწარმოები. მართალია, თეიმურაზ I სპარსული პოეზიის დიდ გავლენას განიცდიდა, მაგრამ, ამავე დროს, პირველი იყო, ვინც ეროვნულ-ისტორიული მოტივი შემოიტანა ქართულ პოეზიაში. მან ჩაუყარა საფუძველი ქართულ ლიტერატურაში ისტორიული პოემის ჟანრს. თეიმურაზს ეკუთვნის პოემა „ნამუშავეთაჲნი დედოფლისა“, რომელიც აღწერილობითი მისი დედის – ქეთევან დედოფლის სამონელი ნამუშა და გმირული თავდადება

სამშობლოსა და სარწმუნოებისათვის. თეიმურაზ I-ის სხვა ნაწარმოებებს შორის უნდა დავასახელოთ: „მეფარება გაზაფხულისა და შემოდგომისა“, „მავამა“ და სხვ.

XVII ს-ის კიდევ ერთი გამოჩენილი მეფე-პოეტი იყო არჩილ II (1661-1713 წწ.). აკად. ნიკო ბერძენიშვილის თქმით, „განსაკუთრებით მოსახსენებელია არჩილის მოღვაწეობა, რომელიც წინ უსწრებდა „ვახტანგის სკოლას“. არჩილ მეფის პოეზია სამშობლოს სიყვარულისა და მისთვის თავდადებული ბრძოლისკენ მონოტემა. იგი ყურადღებით აკვირდება საქართველოს მარცხის მიზეზებს და სამართლიანად ზედვს მას ქვეყნის საზოგადოებრივსა და სახელმწიფოებრივ ვითარებაში. არჩილ მეფემ თავის პოემაში – „ვახასება თეიმურაზისა და რუსთაველისა“ გადმოუცვალა თეიმურაზ I-ის თავგადასავალი XVII ს-ის ისტორიული მოვლენების ფონზე. მანვე ნაშისინა პირველმა ქართველი საზოგადოებისათვის მნიშვნელოვანი არაერთი საკომპოზიტო საკითხი, მაგ., ზნეობრივი აღზრდის, ქართული „აბრეშულო რიგის“ დაცვისა და სხვ.

არჩილ II აღნიშნავდა, რომ მის თანამედროვე თაობას ატლდა შესაფერისი აღზრდა-განათლება. დიდი ქართველი პოეტი გიორგი ლეონიძე მოითხოვდა: „არჩილმა შენიშნა ეს ნაკული და მან, როგორც სამუალო საუკუნეთა ღვებანტობის არბიტრმა, დაწერა კეთილშობილობის კოდექსი – „საქართველოს ზნეობანი“, რომელშიც ახალგაზრდობას აძლევს საერთო დიქტიკის ფიზიკური, მორალური და გონებრივი ზნეობისას. ამით არჩილს უნდოდა აღედგინა ტრადიციული ძველი ქართველი რაინდის, რომლის ფიზიკური და სპორტული შეიძლება აზოური უფრო გავლენებით“.

1699 წელს არჩილ II საბოლოოდ გადასახლდა რუსეთში. მას მოსკოვის მახლობლად, სოფელ ვესესეიტასკოეში,

მამულები უბოძეს, ჩამოსცილდა პოლიტიკურ მოღვაწეობას და სამეცნიერო-კულტურულ საქმიანობას მიჰყო ხელი. 1704 წელს რუსეთის მეფის – პეტრე I-ის დახმარებით, არჩილ II-მ მოსკოვში დააარსა ქართული ტიპოგრაფია. დაამზადებინა საბეჭდი დაზგა, მოსკოვის სახაზინო სტამბაში ჩამოასხვედნის ქართული შრიფტი, ხოლო 1705 წელს დაბეჭდა პირველი ქართული პარტულნიგი „ადვითნი“.

ცნობილი ქართველი საეკლესიო მოღვაწის, თბილისის მიტროპოლიტის, ამავე დროს შესანიშნავი პოეტის – ოსიპე საქაძის (1620-1685 წწ.) ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში განსაკუთრებული ადგილი უკავი პოემას „დიდმოურავიანი“, რომელში მან აღწერა გამოჩენილი ქართველი სამეფრო და სახელმწიფო მოღვაწის დიდი შოურავის – გიორგი საქაძის გმირული თავგადასავალი და დაგვიხატა XVII ს-ის პირველი მესამედი ქართულ-კახეთის სრული სურათი. ოსიპე თბილელმა პოემა დაწერა მეფე არჩილ II-ის შეკვეთით, დაახლოებით 1683-1687 წწ-ში.

XVII ს-ის საისტორიო პოეზიის ჟანრის კიდევ ერთი წარმომადგენელია ფემანგი ხითარბიძე (ფაშვიტრტაქაძე). რომელსაც ეკუთვნის ქართლის მეფე ვახტანგ V შაჰნავაზის (1658-1675 წწ.) ცხოვრება-მოღვაწეობისადმი მიძღვნილი პოემა „შაჰნავაზიანი“. იგი სამეფო კარის მგოსანი იყო და ქება-დღეობით ამჟღავნებდა ვახტანგ V-სა და მის ვაჟს – არჩილ II-ს. ფემანგი გაერთიანებული, ძლიერი და მშვიდობიანი საქართველოს მომხრეა. მისი ლიტერატურული მუშევრებშია აღსანიშნავი „მართლის თქმის“ პირინციპი: „მართალს ვიტყვი, არა ჭირად“.

XVII ს-ში ირანში მოღვაწეობდა

როსტომიანი
შაჰნამე (XVII ს.)

თვალსაჩინო ქართველი პოლიტიკური მოღვაწე და ისტორიკოსი ფარსადან გორგიჯანიძე (1626-1696 წწ.), ავტორი თხზულებისა „საქართველოს ისტორია“. მასში აღწერილია ჩვენი ქვეყნის ისტორია უძველესი დროიდან 1695 წლამდე. განსაკუთრებით ძვირფასია ის ცნობები, რომლებიც მას, როგორც თვითმხილველს, მოცემული აქვს 1635-1695 წლების შესახებ. ფარსადან გორგიჯანიძის ეკუთვნის, აგრეთვე, „ჯამი-აბასის“ (მუსლიმთა სამართლის ნიგე) ქართული თარგმანი, ქართულ-არაბულ-სპარსული ლექსიკონი (ერთ-ერთი უძველესი ქართულ-უცხოვროვანი ლექსიკონი) და სხვ. აკად. ივანე ჯავახიშვილმა ფარსადან გორგიჯანიძის შემოქმედებას ძალზე მაღალი შეფასება მისცა და აღნიშნა: „მან თავისი მოვალეობა პირნათლად და ღირსეულად აასრულა: სამშობლო ქვეყნის ისტორიის ცარიელი ფურცლები მეტად ვრცელისა და მინაარსიანის ცნობებით შეავსო“.

1629 წელს ქართული კულტურის ისტორიაში უმნიშვნელოვანესი მოვლენა მოხდა – რომში, წმინდა კონსტანტინე და პროპაგანდა ფიდეის სტამბაში პირველი ქართული ნაბეჭდი ნიგე – „ქართული-იტალიური ლექსიკონი“ გამოვიდა. ამ დღიდან ეროვნული საქმის ერთ-ერთი ინიციატორი, იტალიელ პატრ სტეფანო პაოლინისთან ერთად, იყო გამორჩენილი დიპლომატი, სასულიერო და პოლიტიკური მოღვაწე ნიკოლოზ ჩიოლყაშვილი (ნიკოფორ ირახი, 1585-1658 წწ.). ნიგის სათაურში აღნიშნულია, რომ ლექსიკონი შედგენილია „სტეფანო პაოლინის მიერ ქართველის, წმინდა ბასილის წესის ბერის ნიკოფორ ირახის დახმარებით, საბარელოდ სარწმუნოების გამაგრებლად სასულიერო კონგრეგაციის მისიონერთათვის“. ეს იყო არა მარტო პირველი ქართული ნაბეჭდი ნიგე, არამედ 3086 სიტყვითაა შედგენილი პირველი ქართული ლექსიკოგრაფიული ნაშრომიც. აკად. არნოლდ ჩიქობავას შენიშვნით, „ამგვარი მოცულობის სიტყვების შედგენა იმ ხანად ქართული ლექსიკოგრაფიის საყურადღებო ფაქტია“.

XVIII ს-ში ქართული კულტურის აღორძინებისათვის დიდად ზრუნავდნენ სამეგრელოს მთავარი ლევან II დადიანი (1611-1657 წწ.) და მისი და, ქართლის მეფის, როსტომ-ხანის მუღლ-ულ მარამი დედოფალი (გარდ. 1682 წ.). სწორედ მისი სახელთანაა დაკავშირებული „ქართლის ცხოვრების“ კრებულის ჩვენამდე შემორჩენილი ერთ-ერთი უძველესი ნუსხის – ე. წ. მარიამისეული „ქართლის ცხოვრების“ ცანდერვა 1633-1646 წწ.-ში. მარიამი გიბრიელია როგორც საქართველოს ეკლესიის დიდი მოამბე. მისი ბრძანებით, საფუძვლიანი რესტავრაცია ჩატარდა ბოლნისის სიონს, რუისის ეკლესიას და ა. შ.

ლევან II დადიანმა თვალსაჩინო კვალი დატოვა იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის სიკრიპიო, მის შესახებაც ცნობებს უხვად გვანდის ტაძრის კედლებზე შემორჩენილი ლაიკიდარუ-

ლუთიმომხილი კრითი. ტომიუე გაბაშვილი, თხზულებათა კრებული (1759-1764 წწ.).

ლი წარწერები. ერთ-ერთი ნაწარწერა გვამცნობს: „ქ. დაიბადა და განაზღა და წმინდა ესე და ყოვლად პატიოსანი ტაძარი ჯვარისა ცხოვლისა მყოფელსა ჯერძინებითა დადაიანის ლეონისათა“. ლევან დადიანის კარზე იყო შემწილი საოქრომჭედლო სახელოსნო, სადაც ჭედური ხელოვნების მრავალი ძვირფასი ნიმუში შეიქმნა.

სამეგრელოს მთავრის კარზე ნაყოფიერი ლიტერატურული მუშაობა ჩაატარა იქ ჭყვედ მოხედდრილმა მამუკა თავაქარამიძემ. ამ უკანასკნელს ეკუთვნის 1646 წელს დაფუძნებული, მის მიერვე ილუსტრირებული, „ვეფხისტყაოსნის“ უძველესი თარიღიანი ხელნაწერი. ლევან დადიანის კარზევე მოღვაწეობდა XVII ს-ის კიდევ ერთი ქართველი პოეტი ბარბი ვაჩაბაძე, რომელმაც გალექსა „მამანაშეს“ ქართული ვერსიების ერთ-ერთი ციკლი „უთოთიან-სამაშინი“.

ქართლის მეფე გიორგი XI (1675-1688; 1703-1709 წწ.) ძალიან ზრუნავდა ქართული ხელნაწერების დაცვა-გამრავლებაზე. მისი დაფუძნებით, 1680 წელს მოვიდნა ბეგთაბეგ თანამეფილმა დაამარბა „ვეფხისტყაოსნის“ ძვირფასი ხელნაწერი. მანვე მუშავეთა სულხან-საბა ორბელიანის ქართული ენის პირველი განმარტებითი ლექსიკონის – „სიტყვის კონს“ შედგენა.

XVIII ს-ის პირველ ნახევარში ქართული კულტურის სარბილელზე სამი დიდი პიროვნება მოღვაწეობდა: ქართლის მეფე ვახტანგ VI (1703-1737 წწ.), სულხან-საბა ორბელიანი და ვახუშტი ბატონიშვილი.

ვახტანგ VI-მ, სულხან-საბასთან ერთად, ქართულ ენაზე თარგმნა მსოფლიო დიდბატონური ლიტერატურის თვალსაჩინო ნიმუშები: „ქილილა და დამანა“, „პირი-ნასარიანი“ და სხვ. პუშკინგარული მეცნიერებების გარდა, ვახტანგი უაღრესად გატაცებული იყო

ასტრონომიით, მათემატიკით, გეოგრაფიით, ქიმიითა და მედიცინით. მან თარგმნა „ზეჯის“, ანუ „ვარსკვლავთა კატალოგი“, რასაც დაურთო თავისივე შედგენილი სპარსულ-ქართული ასტრონომიულ-ასტროლოგიური ლექსიკონი. ამგვარი ლექსიკონით ვახტანგ ცდილობდა მეცნიერული ტერმინოლოგიის შექმნას ქართულ ენაზე. მისი დავალებით ითარგმნა XIII ს-ის მათემატიკოსისა და ასტრონომის, ნასირედდინ ტუსის „ათალი მასალი“, ანუ „სტროლომის სასწავლებელი ნიგენი“ ვახტანგმა ქართულ ენაზე შედგინა ქმის სახელმძღვანელო: „წიგნი ხუთგობი შენაგებისა და ქიშის ქონისა“. იგი დიდ ყურადღებას აქცევდა მედიცინასაც. მეფის მუშაობის კვალი ატყია ზაზა ფანასკურტლის „კარაბადის“. მან „კარაბადინი“ მინაარსობრივად გამართა შენიშვნები დაურთო და ყოველდღიურად გამოცემებულ სამედიცინო ნიგანდ აქცია.

ალანინშავია, რომ ვახტანგ VI იყო თავისი დროის ერთ-ერთი გამოჩენილი პოეტი, მეცნიერი, მთარგმნელი, კრტიკოსი, რედაქტორი, კომენტატორი და საგანმანათლებლო საქმის ორგანიზატორი. გერმანე ხუცესმონაზონი მისი მრავალმხრივი და ნაყოფიერი მოღვაწეობის გამო წერდა: „ვახტანგ ალაშკო და განაათლა ქვეყანა ჩვენი ნიგნებითა“. მეფე ვახტანგი დაუცხრომლად იღვწოდა იმისათვის, რათა, მისივე სიტყვებით რომ მოვიძველოთ, საქართველოში „ისნავლონ და ნადიერ იყვნენ ფოლასოფოსიანთა და იმეზნ და შესაყოლონ ქართულია ენითა ფოლასოფოსთა“.

რაც შეუძება სულხან-საბა ორბელიანის (1658-1725 წწ.) მოღვაწეობის კულტურის ასპარეზზე, ამ, პირველ რიგში, უნდა დავასაზღვროთ მის მიერ 31 წლის განმავლობაში (1685-1716 წწ.) შედგენილი ქართული ენის პირველი

განმარტებითი ლექსიკონი – „სიტყვის კონა“. XVII ს-ის ბოლოს მაჰმადიანურ სახელმწიფოთა რკალიშ მოქცეული საქართველო და ქართული ენა გადავარების სამშორების წინაშე იდგა. ქართულ ენაში იჭრებოდა ოსმალურ-სპარსული სიტყვები. აუცილებელი გახდა ქართული ენის განმეწნა, მისი ლექსიკური ნორმების დადგენა და პრაქტიკაში დამკვიდრება.

პროფ. ვალერიან გაბაშვილი აღნიშნავდა: „ჩვენ რომ სულხან-საბა ორბელიანის „ქართული ლექსიკონის“ გარდა სხვა არაფერი შემოგვრჩენიდა, ესეც სავსებით საკმარისი იქნებოდა იმის საჩვენებლად, თუ როგორ დონეზე იდგა იმდროინდელ საქართველოში ცოდნა და რამდენად განათლებული იყო მისი ადტორი. სულხან-საბას „სიტყვის კონა“ ღირსებით ყველა ცნობილ დაბეჭდილ თუ დაუბეჭდავ ქართულ ლექსიკონზე მალა იდგა. ამავე დროს, იგი იმდროინდელი ენციკლოპედიური ცოდნის ნამდვილი ნიმუშიცაა“.

სულხან-საბას თხზულებებიდან, აგრეთვე, უაღრესად მნიშვნელოვანია იგავ-არაკთა კრებული „სიბრძნე სიცრუისა“, რომელიც დაწერა 1686-1695 წწ-ში. გამოქვეყნებული ქართული პოეტის – გიორგი ლეონიძის თქმით, „ზენიტზე სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედებისა არის მისი იგავ-არაკების კრებული „სიბრძნე სიცრუისა“ – ეს იმავითი ძეგლი XVIII ს-ის განმანათლებელი ლიტერატურისა. იგი, როგორც თავისუფალი აზროვნების შემოქმედება, პირდაპირ უნიკუმი „განახლებული ხანის“ მწერლობისა“.

ქართული დიკუმენტური პროზის ერთ-ერთი პირველი და უნიკალური ნიმუშია სულხან-საბა ორბელიანის „მოგზაურობა ევროპაში“, რომელიც დილორების ფორმითაა დაწერილი. თხზულებამ ჩვენამდე დაზიანებული სახით მოაღწია. დაკარგულია პირველი თავები, რომლებიც, ალბათ, აღწერილი იყო საფრანგეთის ქალაქები, მათ შორის, პარიზი. შემორჩენილია მხოლოდ იტალიისა და ოსმალეთის ქალაქების აღწერილობები.

XVIII ს-ის ქართული ისტორიოგრაფია განვითარების უმაღლეს დონეს მიაღწევდა ვახუშტი ბაგრატიონის (1696-1757 წწ.) შემოქმედებაში აღწევს. თავის მონუმენტურ ნაშრომში „საქართველოს ცხოვრება“ მან ერთგვარად შეაჯამა წინაურ ხანის განვითარების შედეგები, ისტორიული ცოდნა მეცნიერულ დონეზე აიყვანა და თითქმის გათავისაწარმოა იგი თანადროული ევროპული და რუსული ისტორიული მეცნიერების სიმაღლეებს.

„საქართველოს ცხოვრებაზე“, რომელიც ორი უმთავრესი ნაწილისაგან: საქართველოს ისტორიულ-გეოგრაფიული აღწერილობისა („აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“) და უზუალოდ პოლიტიკური ისტორიისგან („ქვეყნის დროინდელი XVIII ს-ის პირველ ნახევრამდე“) შედგება, მკვლევარმა მუშაობა ჯერ კიდევ სამშობლოში ყოფნის დროს დაიწყო, ხოლო

კარტი, სარი, ზუ. დავითი (XVI ს.).

დაასრულა მოსკოვში 1745 წელს.

ეს იყო საქართველოსა და ქართული ხალხის ისტორიის კრიტიკული შესწავლის პირველი ცდა ქართულ საისტორიო მეცნიერებაში, სადაც ვახუშტი ცდილობდა, თავისი სამშობლოს ისტორია არა განცალკევებულად, არამედ მსოფლიო-ისტორიული პროცესების ქრილში მოეახერხებინა. უაღრესად მნიშვნელოვანია ვახუშტის მოღვაწეობა გეოგრაფიის დარგშიც. მან საფუძველი ჩაუყარა საქართველოში გეოგრაფიულ მეცნიერებას და ეს დისციპლინა ევროპის გეოგრაფიულ მეცნიერებათა დონეზე აიყვანა. ვახუშტი ბაგრატიონის სამეცნიერო შემოქმედებაში განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია მისი მოღვაწეობა კარტოგრაფიის სფეროშიც: მის მიერ შედგენილი 2 გეოგრაფიული ატლასი (წარუკანი, 1735 წ. და 19-რუ-

კიანი, 1745 წ.) წარმოადგენს კავკასიის ერთ-ერთი ნაწილის პირველ დეტალურ, საკმაოდ მსხვილმასშტაბიან და თავისი დროისათვის ზუსტ კარტოგრაფიულ გამოსახულებას.

თავის ფუნდამენტურ ნაშრომში – „ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა (V-XVIII სს.)“ – ქართული ისტორიოგრაფიის უდიდესი წარმომადგენელი, აკად. ივანე ჯავახიშვილი მიუთითებს: „ბატონიშვილი ვახუშტი ერთ უდიდებულეს ქართველ მეცნიერ ისტორიკოსთაგანი იყო, სწორუპოვარი მკვლევარი და აშწნერი საქართველოს მინაწელისა“.

ვახუშტე VI-ის სახელთანაა დაკავშირებული ქართველთა ცხოვრებაში უდიდესი მნიშვნელობის მოვლენა – 1709 წელს თბილისში პირველი ქართული სტამბის დაარსება. აღნიშნულ

დავით წიანარმუცველი. დავითი (XVI ს.).

მამულიშვილოურ საქმეში დიდი წვლილი მოუტოვდა ვლახეთში (რუმინეთში) მოღვაწე გამორჩენილ ქართველ სასულიერო პირს, ვლახეთის მიტროპოლიტს – ანთიმოზ ივერელს (1650-1716 წწ.), რომელმაც სტამბის გასამართავად ქართლში თავისი მონაწილე მიხაი იმტვანოვიჩი გამოგზავნა. ვახტანგ VI-ის მიერ დაარსებული სტამბის იმავი, 1709 წელს, დაიხსნა „საბარება“, „დავითნი“ და „სამოციქულო“. უნდა აღინიშნოს, რომ აქ გამოცემული წიგნების ბეჭდვისა და გამოცემის ხარისხი იგივე იყო, როგორც იმდროინდელ ევროპულ სტამბებში დასტამბული წიგნებისა.

1712 წელს თბილისის სტამბაში, ვახტანგ VI-ის რედაქციითა და კომენტარებით, პირველად დაიბეჭდა „ვეფხისტყაოსანი“, რომლის თავფურცელზე ეწერა: „ვეფხისტყაოსანი ან ახალი დაბეჭდული ქართულის ენასა ზედა, ჟამსა ამჟღავნებისა საქართველოს მაცხოვრებლისა, უფლისა უფლისა ვახტანგისა, შრომითა, წარსაგებელითა მისევე მსურობელისათა. გაიმართა ხელთა ხელმწიფის ქაიხის დეკანოზის შვილის მიქელისათა, ქალაქსა ტფილისისასა, ქრისტეს აქეთ ათას შვიდსა და თორმეტსა, დასაბამითგან ვიდრე აჯამომდე შეიდიათა ორას ოცსა“. ამ გამოცემა

დიდი ზიძგი მისცა პოეზიის ტრადიციულ შემდგომი შესწავლა-აღდგენის საქმეს და საფუძველი ჩაუყარა მეცნიერულ რუსთველოლოგიას.

ასევე ვახტანგ მეფის სახელთანაა დაკავშირებული განათლებულ მეცნიერთა დასის – „სწავლულ კაცთა კომისიის დიდი კულტურული საქმიანობა. „ქართლის ცხოვრებაში“ საქართველოს ისტორია აღწერილი იყო გიორგი V ბრწყინვალემდე. ამ ხარვეზის აღმოფხვრის მიზნით, ვახტანგ VI-მ შექმნა „სწავლულ კაცთა“ კომისია ბერი ეგნატაშვილის ხელმძღვანელობით. კომისიამ რედაქტირება გაუკეთა „ქართლის ცხოვრების“ ძველი ციკლის (XIV ს-მდე) თხზულებებს, ხოლო XIV-XVII სს-ის ისტორია თავად აღწერა მოძიებული მრავალრიცხოვანი წყაროს მიხედვით.

დიდი კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობა, რომელიც ასე ნაყოფიერად წარმოებდა საქართველოში XVIII ს-ის პირველ მეოთხედში, თითქმის მთლიანად ჩაკედა 1724 წელს ვახტანგ VI-ის რუსეთში გადახვეწისა და შემდეგ საქართველოში გამეფებული მწიგნობრების გამო. ვახტანგს თან გააქვეა კულტურისა და მეცნიერების მოვლენათა მრავალრიცხოვანი დასი, რომელმაც მოსკოვში განაგრძო ნაყოფიერი საქმიანობა: მოსკოვის ქართულ კოლონიამ იქმნებოდა სამეცნიერო და ლიტერატურული ნაშრომები, უცხო ენებიდან ითარგმნებოდა სამეცნიერო და სასწავლო წიგნები, იქ დაარსებულ ქართულ სტამბებში იბეჭდებოდა და შემდეგ საქართველოში გრძელდებოდა სასულიერო და საგანმანათლებლო ლიტერატურა, მაგრამ, რასაკვირველია უმთავრესი იქნებოდა, რომ საქართველოშივე აღდგენილიყო მეცნიერული კულტურული მოღვაწეობა.

აღნიშნულ საქმეს დიდი ყურადღება დაუთმო მეფე ერეკლე II-მ (1744-1798 წწ.), რომელსაც მხარში ედგა მისი მამიდაშვილი, აღმოსავლეთ საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი მწერალი, ფილოსოფოსი, ისტორიკოსი მთარგმნელი და დიპლომატი ანტონ I დიდი (1720-1788 წწ.; ერისკაცობაში თეიმურაზ იესეს ძე ბაგრატიონი). აკადნიკ ბერძენიშვილის სიტყვით, „განათლების საქმის მთავარი ხელმძღვანელი ერეკლეს დროს ანტონ კათალიკოსი იყო... ანტონი თავისი დროისათვის დიდად განათლებული პირი იყო, დიდი ნიჭითა და ენერგიით დაჯილდოებული. ამავე დროს, ის აქტიური პოლიტიკური მოღვაწე იყო და ერეკლეს უაბლოგო თანამშრომელი“.

ანტონ I უაღრესად განათლებული და პროგრესულად მოაზროვნე პირი ენება იყო. იგი ერის აღორძინების საქმეში გადაწყვეტ მნიშვნელობას ანიჭებდა განათლების გავრცელებას, იბრძოდა ჩამორჩენილობისა და უფიქრობის წინააღმდეგ, მისი თქმით, „თეიმურაზი სწავლისა ვერაფერს პპოვოს სიბრძნეს“. ამიტომ, ანტონ I დიდ ყურადღებას უთმობდა სასწავლო სახელმძღვანელოების შექმნას. მან მოამზადა „ქართული

შალვაშვილის ტაძარი. აგებულია 1668 წელს დომენტი კთალიკოსის მიერ.

ღრამატიკა" - ქართული ენის პირველი სასკოლო სახელმძღვანელო; შეადგინა საქართველოს ისტორიის მოკლე კურსი, აგრეთვე „ლეთისმეტყველების“ 4 ტომი; დაწერა „ნეობოლსიტყვაობა“ - ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ხასიათის სახელმძღვანელო, რომელიც წარმოადგენდა ძველი ქართული სასულიერო წერილების ისტორიის შექმნის პირველ ეტაპს; თარგმნა XVIII ს-ის გამოჩენილი გერმანელი განმანათლებელი ფილოსოფოსის, ქრისტიან ვოლფის „ფიზიკა“, ბუნებისკურთხის „ლოგიკა“, „მეტაფიზიკა“ და „ეთიკა“.

ანტონ I-ს უდიდესი წვლილი მიუძღვის საქართველოში სამეცნიერო ცოდნის გამდიდრებასა და განვითარებაში. განსაკუთრებით საყურადღებოა მისი ენციკლოპედიური ხასიათის თხზულება „საქეკალი“, რომელიც წარმოადგენს XVIII ს-ის სამეცნიერო ცოდნის სისტემატიზებული გადმოცემის ერთ-ერთ პირველ ცდას. ნაშრომში აღწერილია არისტოტელეს, პლატონის და აბტკური ხანის სხვა მოაზროვნეთა ფილოსოფიური სისტემები, განხილულია ოიანე პეტრიონის ნაზარეტის ანტონ I-მა შეადგინა ქართველი მწიგნავების ცხოვრებათა კრებული „მარტირიკა“, რომელსაც ეროვნული საკმის იდეური იარაღის როლი უნდა შეერულებინა. იგი წარმოადგენს „საკითხავებს“ მწიგნავთა დღესასწაულებზე.

1749 წელს, თეიმურაზ II-ის, ერეკლე II-ისა და ანტონ I-ის თაოსნობით, თბილისში აღდგა XVIII ს-ის 20-იან წწ-ში გაუქმებული ქართული სტამბა. ნიგვრები იბეჭდებოდა საკმაოდ მაღალ პოლიგრაფულ დონეზე. 1782-1794 წწ-ში მოხდა ქართული სტამბის მორიგი განახლება. შეიკვალა მოძველებული იარაღები და მოწვეა კონსტანტინოპოლიდან ჩამოსულმა ოსტატმა ქართული სტამბისათვის ნუსხური და მხედრუ-

ლი შრიფტი ჩამოსახა. გამოჩენილი ქართველი მეცნიერისა და საზოგადო მოღვაწის - ზაქარია ჭიჭინაძის სიტყვით, ამეფის თეიმურაზის ბრძანებით, განაზღაურდა ქართული სასულიერო წიგნების ბეჭდვა. მის მეფობაში რამდენიმე წინაში გამოვიდა. თეიმურაზ მეფის შემდეგ გამეფდა ძე მისი ირაკლი II. მისი მეფობის დროსაც შესაფერავთ ნაწიდა სტამბის საქმე, ხელმოკრედ დაიბეჭდნენ საეკლესიო წიგნები, საეროთი გამოცემებიც. ქართულის ანბანებით.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ XVIII ს-ის მიწურულს იმერეთის მეფე სოლომონ II-ის (1789-1801 წწ.) მეცდლობით სტამბა ქუთაისშიც გაიხსნა. მისი დავალებით მოსკოვში გაგზავნილმა გიორგი პატიშვილმა იმერეთში ჩამოიტანა სტამბისათვის საჭირო ყოველგვარი მონაცემი. სტამბა გაიმართა ქუთაისში, „პალატას სამეფოსა“.

თეიმურაზ II და ერეკლე II დიდ ყურადღებას უთმობდნენ სწავლავანიალების საქმეს. 1755 წელს თბილისში დაარსდა სასულიერო სემინარია, რომელიც ანჩისხატის ტაძრის ეზოში შედგარყოფდა. მისი პირველი რექტორი იყო ფილიპე ყაითმაზაშვილი - თავისი დროის დიდად განათლებული კაცი. სასულიერო სემინარიამ ისწავლებიდა ღვთისმეტყველება, ქართული ენა, გრამატიკა, ფილოსოფია, ლოგიკა, ფიზიკა, მათემატიკა, გალობა.

1758 წელს სასულიერო სასწავლებელი შეიქმნა თელავშიც, რომელიც 1782 წელს ფილოსოფიურ სემინარიად გადაკეთდა. მისი პირველი რექტორი იყო გაიოს არქიმანდრიტი (1782-1783 წწ.). 1790-1801 წწ-ში თელავის სემინარიას დავით მესხიშვილი ხელმძღვანელობდა. თელავის სემინარია სახელმწიფოს ხარჯზე არსებობდა, სადაც ყველა მოადგების წარმომადგენელი სწავლობდა. სწავლება ლექციურ ხასიათის ატარებდა

და პედაგოგები მოსწავლეობა ცოდნას გამოცდების გზით ამოწმებდნენ. ერეკლე II ცდილობდა, ნიჭიერი და ნაგვიანი ახალგაზრდები სწავლის გასაგრძელებლად უცხოეთში გაეგზავნა.

XVIII ს-ის მეორე ნახევარში ქართული კულტურის წინსვლის მოწმობას სიახლეები პოლიტიკურ აზროვნებაში. საქართველოში თანდათან ფეხს იკიდებდა მონიხვე ევროპული განმანათლებლური იდეები. ევროპაში ნამყოფი ქართველი მოღვაწეები ეცნობოდნენ ახალ სამეცნიერო და პოლიტიკურ იდეებს და შემდეგ მათ საქართველოს სინამდვილესთან შერწყმასა და აქ გადამონერგვას ცდილობდნენ.

ამ თვალსაზრისით მეტად საყურადღებო ნაშრომს წარმოადგენს ალექსანდრე აბილხაგარის (1750-1802 წწ.) სოციალურ-პოლიტიკური ტრაქტატი „ბრძენი აღმოსავლეთისა“, რომელიც მან იმერეთის მეფე სოლომონ I-ს (1752-1784 წწ.) მოუტანა. ავტორის აზრით, სახელმწიფო უნდა იმართებოდეს ისეთი კანონებით, რომლებიც შეესაბამება ხალხის ჩვეულებებსა და ნუსებს. გლეხები და დიდებულები პარმონიულად უნდა თანაარსებობდნენ. მეფის ძალაუფლება არ უნდა იყოს შეზღუდული, ვინაიდან ძალაუფლება მას მიაჩნია ხალხმა და არა ღმერთმა. ალექსანდრე აბილხაგარს ეკუთვნის, აგრეთვე, პეტერბურგში, რუსულ ენაზე, გამოქვეყნებული ნაშრომი „გეოგრაფიული ისტორია“, რომელიც მოკლედ არის გადმოცემული საქართველოს ისტორია.

XVIII ს-ის მეორე ნახევარში მოღვაწე ისტორიკოსებიდან განსაკუთრებით აღსანიშნავია: სენხია ჩხეიძე, პაპუაა ორბელიანი, ომან ზურბულიძე და დავით ბატონიშვილი.

ქართლის სამეფოს მოღარეთუხუცესის, ისტორიკოს სენხია ჩხეიძის ერთადერთ თხზულებაში - „ცხოვრება მეფეთა“ მოკლედ არის აღწერილი აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორია 1653 წლიდან 1739 წლამდე. 86 წლის ისტორია სულ 35 ნაბეჭდ გვერდზეა გადმოცემული. ავტორი, უშიჯარესად, ქართველების სპარსეთში მოღვაწეობას აღწერს.

სენხია ჩხეიძის ნაშრომი ქრონოლოგიურად განაგრძობს პაპუაა ორბელიანის თავის თხზულებაში „ამავენი ქართლისანი“. მისი მითითებით, კონკრეტულ ვიდე აქამომდე აღწერილი იყო ამავენი ეს ქართლისანი აღმწერელსა ამისას ჩხეიძე სენხიას დაუმოხმდა შემდგომი ყოფილი და ყოფადნი, და მე, პაპუაა ორბელიანი, ხელ ვყავ აღწერდა. თხზულებებში გადმოცემულია 1739-1758 წლების ამბები. ავტორი თვითონ არის მის მიერ აღწერილი მოვლენების მოწმინლე. აკად. ივანე ჯავახიშვილი უაღრესად მაღალ შეფასებას აძლევდა პაპუაა ორბელიანის ნაშრომს: „ხოლო თუ ამასთანავე გავხივებ მას, რომ ყველა ცნობის შესახებ მან ზედმეტდენით თარღლიც აქვს აღნიშნული, მაშინ ჩვენითვის ცხადი იქნება, რომ XVIII

ს-ის აღმოსავლეთ საქართველოს შესასწავლად პაპუნა ორბელიანის თხოვნაზეა ძვირფას და დაუმრეტელ საისტორიო წყაროდ უნდა ჩაითვალოს... თამაშად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ აღორძინების ხანის ქართულ საისტორიო მწერლობის მწვერვლად ვაზუშტის შემდგომ სწორედ პაპუნა ორბელიანი უნდა ჩაითვალოს".

XVIII ს-ის II ნახევრის კიდევ ერთმა ისტორიკოსმა, ერეკლე II-ის მდივანებმა ომან ხერხეულიძემ თავის ნაშრომში — „მეფობა ირაკლი მეორისა, მეფის თეიმურაზის ძისა“ — მიზნად დაისახა, გაერკვია, მეფე ერეკლემ „თუ ვითარითა შრომითა მიიღო მეფობა ქართლისა“ და მეორე, თუ როგორ „შეაერთა მან სკიპტარს ორმეფობითი“. ომან ხერხეულიძე შედარებით მოკლედ აკად. ივანე ჯავახიშვილის თქმით, ომან ხერხეულიძის თხოვნაა „არის შემოკლებული ისტორია ირაკლი მეორისა“. მართლაც, 65 წლის ისტორია სულ 25 გვერდზეა მოთხრობილი.

გიორგი XII-ის ეჭვმა — დავით ბატონიშვილმა 1795 წელს დაწერა საქართველოს შემოკლებული ისტორია. მანვე თარგმნა გამოჩენილი ფრანგი განმანათლებლის — მონტესკიეს „კანონთა სული“.

ქართული კულტურის თვალსაზრისით, მეტად მნიშვნელოვანია ეპისკოპოს ტიმოთეე გაბაშვილის მიერ 1755-1759 წწ-ში უცხოეთში მოგზაურობის შედეგად შექმნილი „მიმოსვლა“, რომელშიც უხუცესი გიგობია დაცული საბერძნეთსა და მახლობელ აღმოსავლეთში არსებული ქართული საეკლესიო-კულტურული კერების ისტორიის შესახებ.

XVIII ს-ის ქართული პოეზიის საუკეთესო ნარმომადგენელია დავით გურამიშვილი (1705-1792 წწ.). მან თავის თავზე გამოისცადა საქართველოზე თავს დატყობილი უზედურება. პოეტის ჯერ ლექებმა მოიტაცეს, შემდეგ რუსეთში გადაიხვეწა, მაგრამ სამშობლოს ჭირ-ვარაღით ცხოვრება არ მოუტოვებია. იგი ყურადღებით აკვირდებოდა საქართველოში გახეთქილ მთელს ქვეყნს, რაც შესანიშნავად აღწერა თავის თხზულებების კრებულში „დავითიანი“, რომლის უმათრავი ნაწარმოებია ისტორიული პოემა „ქართლის ჭირი“. აკად. ნიკო ბარბიშვილი წერდა: „უცხოობაში დარქმნილმა პოეტმა, მხურვალე პატრიოტმა დავით გურამიშვილმა მუქი ფერებით დახატა მისი დროის

საქართველოს თავს დატყობილი პოლიტიკური უზედურება და სწორად და პირუთვნელად აღნიშნა იმ უზედურების უმათრავი მიზეზები“.

დავით გურამიშვილი პირველი ქართველი პოეტია, რომელმაც საკუთარი შემოქმედების ძირითად თემად ავტობიოგრაფია გაიხატა. ცნობილი მკვლევრის — ელგუჯა მაღარაშის თქმით, „დავით გურამიშვილი სამშობლოს, ქართულ გარემოს ადრევე, სიყმნელიდანვე მოსწყდა და ხანგრძლივი სიცოცხლე

„სევდის ბაღს შეველ“ და სხვ. მისი პა მეშენა შესანიშნავი პატრიოტული თხზულებებიც, რომლებიც მეტად მნიშვნელოვან ისტორიულ წყაროებს წარმოადგენს. მოუძღვა, კერძოდ, 1780 წლის სამაზნის სახელგანთ ბრძოლას მან უძღვნა პოემა „ასპინძისათვის“, ხოლო სოლომონ I-ის გამარჯვებას რუხის ბრძოლაში 1780 წელს — პოემა „რუხის ბრძოლა“.

ერეკლე II-ის ეპოქაში თბილისი განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიიწია. იგი, ფაქტობრივად, მთელი ამიერკავკასიის კულტურულ და პოლიტიკურ ცენტრად იქცა. მისი მოსახლეობა მრავალეროვნო იყო. მოქალაქეთა ეთნო-სოციალური ფენების თავისებური ყოფა და ეთიკურ-მორალური წესები გაჩნდა. მოქალაქეთა ამ ფენების აზრებსა და სულისკეთებას გამოხატავდა შესანიშნავი აზული პოეტ-არსთინ საათნოვა (გარდ. 1801 წ.). იგი ერთ დროს ერეკლე II-ის კარის პოეტ-იყო და ამით დიდდა ამაყობდა:

„საქართველო

მეფის საზნადარ ვარ,

საიათნოვას

არსთინს იტყვინა

1753 წელს რ

სტომ რაჭის ერისთ

ვის ბრძანებით რაჭამ, სოფელ წესმ

აქნდა ბარაკიონს ეკლესია.

XVIII ს-ის 90-იან წწ-ში ახალი დრ მატლერ მწერლობაც შეიქმნა და სცენი მოყვარულთა დასიც ჩამოყალიბდ

გიორგი ავალიშვილმა (1769-1850 წწ

დააარსა ქართული თეატრი. მან საკ

თარი კომედია „თეიმურაზს მეფე“ დად

სცენაზე. დავით ჩოლოყაშვილმა (173

1808 წწ.) თარგმნა რასინის „ფიფინი

და 1795 წლის მარტში თბილისის სც

ნაზე წარმოადგინა კიდევ.

აკად. ივანე ჯავახიშვილს ეკუთვნ

ვახტანგ VI-ის დასის მიღწეობისაგან

მიძღვნილი სიტყვები, რომლებიც შეგ

ვიძლია განვაზოგადოთ და, მთლიანად

ჩვენ მიერ ზემოთ მიმოხილულ პერიოდ

მითვსადავით: „სწორად გასაოცარ

ხანა იყო ეს ხანა! ახელი დიდლაშქ

მედავარი მუშაობდა, რომელსაც ერთი

საზოგადო მიმართულება ჰქონდა და

ფართო და ღრმა წიადაგი ეყრდ

ითითის ყველა იმდროინდელი მოლ

ხანა აზრი და გონება იმ ფერხიერ

იყო მიმართული, რომ ქართველი

ხალხის შემოქმედებით ნიჭის მრავ

ლი საუკუნის ნამუშევარი და ნაჭირ

აზულები შეეკრბა, შეესწავლა და

ნაშრომებისათვის დამთავრებულ

ყოველმხრივი წარმოდგენა და ცოდნ

გადაეცათ“.

უცხოზანი (1729 წ.)

უცხოზანში გაატარა. აღბათ, ამიტომაც სამშობლოს დანატრეული ასე მდ-აფრად, დიდი სულიერი ტკივილებით რომ განიცდიდა მოგონებასა და წარმ-სახებაში ყოველივე ქართულს — ქართულ ყოფას, ქართულ სიტყვას... ქართული სიტყვა დავით გურამიშვილისთვის იგივე საქართველოა. ამიტომაც ქართული სიტყვა, ენის ფენომენი მის შემოქმედ-ბაში უდიდეს მნიშვნელობას იძენს“.

XVIII ს-ის მეორე ნახევრის ქართუ-ლი პოეზიის მნიშვნელოვანი ნარმომად-გენელია მეფე თეიმურაზ II (1732-1762 წწ.). მის შემოქმედებაში განსაკუთრე-ბით დიდ ინტერესს იწვევს ქართული ყოფის, ეროვნული წეს-ჩვეულებების გადმოცემა და აღწერა. თეიმურაზ II მიწვეულია არჩილ მეფის ლიტერატურ-ული სკოლის გამგებელად. მის ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში განსა-კუთრებულ ყურადღებას იქცევს „დღი-სა და ღამის გაბასება“, ანუ „სარკე თქმულთა“, „ქება სრისა“, „ანბანთება“, „ხელთა ქება“ და სხვ.

XVIII ს-ის მეორე ნახევრის გამოჩე-ნილი პოეტი იყო ბესარიონ გაბაშვილი (ბესიკი 1750-1791 წწ.). მას კარგი გა-ნათლება ჰქონდა მიღებული და დიდი პოეტური ნიჭითაც გამოირჩეოდა. ბრწენივალე სატრფიალო ლირიკულ ლექსებთან ერთად („ტანი ტატანი“,

DITTIONARIO
GIORGIANO
E ITALIANO.

COMPOSTO DA STEFANO PAOLINI
con l'aiuto del M.R. P. D. Niceforo Irbachi
Giorgiano, Monaco di S. Basilio.

AD VSO DE' MISSIONARI
della Sagra Congregazione de Pro-
paganda Fide.

IN ROMA,
Nella Stampa della Sagra Congr. de Propag. Fide.
C I D C X X I X.

CON LICENZA DE' SUPERIORI.

აღმარებისა

(ნიკოლოზ ირუბაქიძე-
ჩოლოყაშვილი –
ნიკიფოროე ირბაზი)

303 2019 9133

ნიკაფორე ბრძანბი, ქრისტიანობაზე ჯერ კახტელის ალბომი (XVII ს.)

„სახელმწიფოებრივი კაცია იბერიის, კელთების სამეფოსა და სამთავრობი“, — XVII სსს გაბრიელიზა იტალიელმა კათოლიკე მისიონერმა — დიეგო ჩრსტოფორომ და კასტელანო აღნიშნული სიტყვები დიდ ქართველ სასულიერო და პოლიტიკურ მოღვაწეს, დიპლომატს ნიკოლოზ ერუზაქმე-ჩოლოყაშვილს (ვიკოპოული წყაროების მიხედვით — ნიკოლოზ ერასმა) მიუძღვნა. კიდევ ერთმა კათოლიკე მისიონერმა ჯუზეპე მარია ძამიში მას „პირველი ფილოსოფოსი და რიტორი“ უწოდა. თანამედროვენი ნიკოლოზს „ღირსსა ყოვლისა სიკეთისა“, უდიდეს პატივს სცემდნენ, რაც მან საკუთრების საკეთილდღეოდ მიმართული ხანგრძლივი და ნაყოფიერი მოღვაწეობის წაღობით დაიმსახურა. მოდი, კიდევ ერთხელ გავისახოთ მის მიერ გახლებლი ცხოვრებასუფილ ზნა. ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი დაიბადა

დაბალოებით 1585 წელს, ცნობილ სახელმწიფო და სამხედრო მოღვაწე — იმან ჩოლოყაშვილის ოჯახში. წინაპრების ასაკში მშობილებმა განათლებამ მისცა უნება იტალიაში გაგზავნეს, სადაც ერთ-ერთ ბერძნულ სკოლაში მიიპარეს სასწავლებელად. რომში ყოფნის დროს ნიკოლოზმა კარგი განათლება მიიღო, შეისწავლა უცხო ენები. შემოსიხებული იტალიელი მისიონერი ძამპი, რომელიც მას პირადად ეცნობოდა, წერდა, რომ „ნიკოლოზზე, ქართულსა და მებერძულს გარდა, იცის მრავალი ენა: ბერძნული, თურქული, არაბული, რუსული, ფრანგული, ესპანური და იტალიური“.

დაახლოებით 1608 წლისთვის ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი სამშობლოში დაბრუნდა და კახეთის მეფის - თეიმურაზ I-ის (1606-1648 წწ.) კარის მოძღვარი გახდა. აღნიშნულ ინფორმაცია

იმერეთის მეფე ალექსანდრე III.
ქრისტიანობა და კასტელის ალბომი (XVII ს.).

ციას ვიგებთ თეიმურაზ I-ის მიერ 1614 წელს მეტეხის ეკლესიისადმი გაცემული შენობის ნივთიდან, სადაც მოხსენიებულია ამ გუჯრის დამწერი – თეიმურაზის კარის მოძღვარი ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი. XVII ს-ის 10-იან წწ-ში ნიკოლოზი ქართული მონასტრებისა და წმიდა ადგილების მოსახელულებლად იერუსალიმში გაემგზავრა. 1626 წელს თეიმურაზ I-მა გადაწყვეტილება მიიღო, საიდუმლო დიპლომატიური მისიით ევროპაში გაეგზავნა ელჩობა ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილის მეთაურობით. მას ევალებოდა, თეიმურაზ I-ის წერილები გადაეცა რომის პაპ ურბან VIII-სა (1623-1644 წწ.) და ესპანეთის მეფე ფილიპ IV-სთვის (1621-1665 წწ.), იმადგენოდა, მათთან დიპლომატიური მოლაპარაკებები ეწარმოებინა.

1626 წლის ბოლოს ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი ქალაქ მესინაში ჩავიდა. აქ იგი შემთხვევით შეხვდა რომის პაპის პრძანებით საქართველოში გასამგზავრდნის კათოლიკე მისიონერებს დონ პიეტრო ავიტაბილეს მეთაურობით. პატრი დონ ბარტოლომეო ფერო 1704 წელს რომში გამოცემულ ნაშრომში აღნიშნავდა: „მისიონერების სიხარულს საზღვარი არ ჰქონდა, რადგან მიიღეს ცნობა ამ ნავსადგურში ქართველი ელჩის ჩამოსვლის შესახებ... ეს ელჩი იყო წმინდა ბასილის წესის ბერი, სახელად ნიკოლოზო ირბახი... ირბახი იყო უმაღლესი კეთილშობილებით აღსავსე და თავმდაბალი ადამიანი... მის მიმართ პატივისცემის გრძნობა გადადიოდა სიყვარულში“.

იტალიიდან ნიკოლოზი ესპანეთში გაემგზავრა. მალე იგი აუდიენციას მართავდა ფილიპ IV-ს, რომელსაც ელჩმა თავისი მონარქის წერილი გადასცა. თეიმურაზ I წერილში აღნიშნავდა: „... მოგახსენით, რუნედ უსჯულო იგი პერსი პაპ აბას ვირეხებით ბრძოლითა სასიკუდიანითა, რომლისა ღონე და ნა-

მალი არა რა არის, თეიმურაზ მახვილისა აღლესულისა. და ძალითა ქრისტეს გუჯარისათა და მეოხებითა უბინოდ მშობელისა მისისათა, არა ძალესცემთ ლხინებად და არცა ვიკადრებთ მონებად. არამედ მავთელა მოვსწერეთ, რათა მონად გყუნენ მავათა და ეგენი მოვტივინენ სპარსთა და აქათ წუნენ უყით დევნა ძლიერი და აღებოცით იგი პირისაგან ქუეყანისა ყოვლად უღმერთო იგი საძაღვლე...“

1627-1628 წწ-ში ესპანეთის სახელმწიფო საბჭომ რამდენჯერმე განიხილა თეიმურაზ I-ის წინადადებები. ერთ-ერთი სიზმარს, რომელზეც თეიმურაზ I-სადმი ფილიპ IV-ის წერილის გაგზავნისა და მისი საფარული მინარკის საკითხს განიხილავდნენ, საბჭოს წევრების თხოვნით ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილიც დაესწრო. მან ესპანელი დიდებულების ყველა შეკითხვას ამომწურავი პასუხები გასცა. 1628 წლის იანვარში ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილს გადაეცა ფილიპ IV-ის წერილი თეიმურაზ I-სადმი. ესპანეთის მეფე ატყობინებდა თეიმურაზს, რომ სიამოვნებით მიიღო მისი წინადადება ესპანეთსა და საქართველოს შორის მეგობრული ურთიერთობის დამყარების შესახებ; ამავე დროს, პპირდებოდა: „ჩვენი მხრიდან დახმარებას აღმოგიჩენთ ისე, როგორც ამაზე ველაპარაკეთ თქვენ მიერ გამოგზავნილ პირიუვნებას, რომელიც მივიღე, როგორც თქვენი აღმკვეთლების მსახური“.

1628 წლის იანვარში ნიკოლოზი მადრიდიდან რომში გაემგზავრა. მან ურბან VIII-ს თეიმურაზ I-ისა და კათალიკოს-პატრიარქ ზაქარიას წერილები გადასცა. თეიმურაზი ამცნობდა პაპს, რომ მრავალი წლის მანძილზე შეუპოვრად ებრძოდა „უღმერთებს“; ატყობინებდა, რომ მის გარდა, წერილი ესპანეთის მეფესაც გაუგზავნა; მოუწოდებდა, ერთობლივი ძალებით დაემარცხებინათ და აღებოცათ აპირისაგან ქუეყანისა“ ურჯულოები. 1628 წლის

2 დეკემბერს ურბან VIII-მ საბასუხო წერილი მისწერა თეიმურაზ I-ს, რომელშიც დაჰპირდა, რომ არ დაიშურებდა ლოცვა-კურთხევას საქართველოში მშვიდობის დასამყარებლად; გარდა ამისა, აღუთქვა, რომ დააკავშირებდა ევროპის ქრისტიანულ სახელმწიფოებთან, განსაკუთრებით, ესპანეთის მეფესთან, რომელთანაც მტკიცე კავშირს იგი ასე ნატრობდა.

1628 წლის დეკემბრის ბოლოს ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი საქართველოში გამოემგზავრა. მან გზად გამოიარა თითქმის მთელი იტალია. პაპის სარეკომენდაციო წერილებით აღჭურვილი ნიკოლოზს ყველგან დიდი პატივით ხვდებოდნენ, ფლორენციაში, გამთხოვებისა, მისთვის ძვირფასი ცხენიც კი უწუქებიათ. ქართველი ელჩი, როგორც ჩანს, მოერიდა ოსმალეთის ტერიტორიაზე გამოვლას და მინ დასაბრუნებლად სხვა, უფრო შორეული, მაგრამ ნაკლებად სახიფათო და, რაც მთავარია, პოლიტიკური თვალსაზრისით დიდად მოსახერხებელი გზა აირჩია – გერმანიაზე გავლით ლტეპა-პოლნეთის სამეფოში ჩავიდა, ხოლო იქიდან რუსეთში გადავიდა. 1639 წელს ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი მუს ქლენიკთან – ფედოტე ქლენისა და პავლე ზაბარევითან საუბარში იგონებდა, რომ გერმანიის შემდეგ მან გამოიარა ლიბეც-პოლნეთისა და ჩავიდა მოსკოვში, სადაც შეხვდა რუსეთის პატრიარქს ფილარეტს და მისგან ლოცვა-კურთხევა მიიღო.

როგორც ჩანს, ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილის დიპლომატიური მისიის გაგზავნისას თეიმურაზ I მიზნად ისახავდა ევროპის ერთ-ერთი უდიდესი სახელმწიფოს – ესპანეთის ჩარევას მახლობელ აღმოსავლეთში მიმდინარე პროცესებში, რათა იგი აღნიშნულ რეგიონში ირანისა და ოსმალეთის სრულფასოვან მტრეკედ გამოსულიყო. ამიტომ ქართლ-კახეთის მეფისთვის შექმნილ პოლიტიკურ ვითარებაში გა-

დაწყებული მნიშვნელობა არ ჰქონდა, თუ ის ნინაღამდე იბრძოდა იგი ფილიპი IV-ის (რომელიც თეიმურაზის თემით, არის უდღესი მზეც და მონაჩი მსოფლიოში, იესო ქრისტეს წინადა სარწმუნოების დამცველი და წინამძღოცები, რომლის ღირსებით და ძლიერებით განათებულია დასავლეთი და აღმოსავლეთი) მხარდამხარ - ირანისა თუ ოსმალეთის, მთავარი იყო დიდ მამაკაციანურ ქვეყნის რეგიონში თანაბარბაღოვანი მემოქმედების დროს ქრისტიანული, თანდა კათოლიკური აღმსარებლობის, სიღმინის სიხით, რაც საქართველოსთვის, უფროდეს ყოფილის, სამშობლო პერსექუტების თვალსაზრისით იქნებოდა მნიშვნელოვანი.

ყველაზე მთავარი იყო ის, რომ როდესაც საერთო მტერი დაზარალებულნი იყვნენ, ჩვენი ქვეყნებს შორის დაზარალებუნი ურთიერთობა, დაიდგება ხელშეკრულება და გაიშლება ვაჭრობა», ანუ საქართველო გამოვიდოდა იმ ჩიხიდან, რომელიც იგი XVI-XVII საუკუნეებში, განსაკუთრებით, ირან-ოსმალეთის 1555 წლის ამასის ზავის შემდეგ მოექცა. თოფიშარაჲ I-ის მიზანს ესაძანეთს დახმარებით ევროპაში სარკმლი გაუჭრა ნარმოადგენდა. საქართველო ჯერა შესუსტოვი ევროპის ერთ-ერთი უძლიერესი სახელმწიფოს – ესპანეთის მფარველობის ქვეშ, რომ მიღწევამოც მას რობის პაპი უნდა დახმარებოდა.

თეიმურაზ I-სთვის ერთნაირად სა-
სულველი და მოუღებელი იყო ირანიცა
და ოსმალეთიც, რაც კარგად ჩანს
პაპისადმი მიწერილი მისი თვრილდა-
ნაც: „ჩვენ საქმე გვაქვს თურქებთანა-
და სპარსელებთან. ხშირად გვიზღუბა

მათთან უკავებდა, მაგრამ დღმერთის დახმარებით არც ერთ მათგანს არ დაეწმირაონილებოთ. რადგან თეიმურაზ I-ისთვის უმთავრესი ამოცანა ესპანეთის მარაველებთან შესვლა იყო, ამიტომ შეეცადა ისეთი სამოქმედო გეგმა შეეფუძავებინა, რომელზეც ესპანეთის ხელისუფლებას დააინტერესებდა. უნდა შექმნილიყო როგორც ირანის, ისე ოსმალეთის წინააღმდეგ მიმართული სამხედრო ლობისძიებების ნუსხა, არა იმიტომ, როგორც ეს ზოგიერთ მკვლევარს ჰგონია, რომ ერთდროულად ორი – ანტიირანული და ანტიოსმალური – კოალიცია შექმნილიყო, არამედ იმის გამო, რომ ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილის მისიას დიპლომატიური ღაერების და ადვილზე გადამცემების მიღების შესაძლებლობა ჰქონოდა.

თეიმურაზ I-ის სამეფო გარეულ გათავისნინეს ეს გარემოება, რომ ნიკოლოზ ჩალოყაშვილის ელჩობის ტერიტორიაზე წასადგეღად ოსმალეთის ცენტრირება უნდა გავგულად ოფიციალურ დოკუმენტაციას (თეიმურაზ I-ის წერილები რომის პაპის და ესპანეთის მეფისადმი) მკვერონ დაგეგმილ ანტიოსმალურ სახე მისცეს. ჩვენი აზრით, თეიმურაზ I-ის ოფიციალურ წერილებში ირანის წინააღმდეგ ერთობლივი ბრძოლის შესახებ საუბარი ნამდვილი განზრახვის (ანტაგონისტული კოალიციის შექმნის) შესანიშნავი კარგო, არამედ გეგმაგონივრული იყო იმ შემთხვევათვის, თუ ესპანეთის მთავრობა ამ მიმართულებით ჯეროვან დაინტერესებას გამოიჩენდა.

ჩვენი ვარაუდით, ნიკოლოზ ჩო-
ლოყაშვილს ესპანეთის სამეფო კარის
საერთაშორისო პრიორიტეტები მის

ლევან ჯაფარიძის ყოფილი მეუღლე
 ჯარეჯან შარაშია,
 ქრისტიანთა დე კასტელის ადგილზე (XVII ს.).

ხელთ არსებული ყველა წყაროს მეშვეობით ნაიხიანე უნდა შეესწავლა, სანამ სახელმწიფო საბჭოს წევრებთან დიპლომატიურ მოლაპარაკებებს დაიწყებდა. თუკი შეატყობდა, რომ ესპანეთის ხელისუფლება არ იჩენდა ინტერესს ირანის წინააღმდეგ ერთობლივი ლაშქრობის იდეასთან დაკავშირებით, ამ შემთხვევაში მას ზეპირად უნდა შეეთავაზებინა ქართლ-კახეთის სამეფო კარზე საკმაოდ საფუძვლიანად დამუშავებული ანტიოსმალური კოალიციის შექმნისა და კონსტანტინოპოლის აღების გეგმა. ოღონდ, ნიკოლოზს ეს იმდენად უნდა გაეფორმებინა, თითქოს თეიმურაზ I-ის ნერილეში ოსმალეთის წინააღმდეგ კოალიციის შექმნის თემა მხოლოდ მისი დროულადრეგულირების შიშით არ ფიქტურირებდა, რაც „ბრწყინვალე პორტა“ ტერიტორიაზე მიმავალი ელჩის შესაძლო დაპატიმრებას მოჰყვებოდა.

თეიმურაზ I-ის მიერ ვატიკანსა და ესპანეთში დიპლომატიური მისიის გაგზავნა ავანტიურა და მოუფიქრებელი პოლიტიკური ნაბიჯი კი არ იყო, არამედ იმდროინდელი საერთაშორისო ვითარების გათვალისწინებით შედეგმილი, შემძლებისდაგვარად გათვლილი, სამოქმედო გეგმა (ძირითადად და სარეზერვო გარიგებების სახით). თეიმურაზ I-მა ყველაფერი გააკეთა ესპანეთ-ირანისშორის ინტერესების ხელშეწყობის დაპირისპირებისათვის, მაგრამ მან ერთი (ალბათ, უშთაურესი) დატოვოდა კერა გათვალისწინა – თავად დიპლომატიური კონსტიტუციის ერთმანეთთან დამოკიდებულება, რომელთა პოლიტიკა მუდამ უპარპობად და ემყარება იმ ძირითად პრინციპს, რომ ისინი უთითოებოდას არასდროს გაუმჯავებენ პატარა ქვეყნების გამო, თუ იქ მათი ინტერესები უშუალოდ და, რაც მთავარია, მძლავრად არ შეეჯახება ერთმანეთს.

ქართლ-კახეთის მეფე დიპლომატიკური გათვლილი „საკუთარი სარკმლიდან“ მოახდინა და შედეგითიდან გამომდინარე დიდი ქვეყნები ომს მხოლოდ მაშინ რწმუნებ, როცა ამას მათი სახელმწიფო ინტერესები მოითხოვს. ჩვენთვის საინტერესო უნდა იყოს ირანის, ოსმალეთისა და ესპანეთის სახელმწიფო ინტერესები მხოლოდ აღმოსავლეთში ისე მძლავრად არ ეჯახებოდა, რომ მათ იქ არსებული ქვეყნების გამო ერთმანეთის წინააღმდეგ შეიარაღებული ბრძოლა გაეჭირვებინათ.

რომში ყოფნისას ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილმა აქტიური მონაწილეობა მიიღო პირველი ქართული ნაბეჭდი ნიგნის გამოსაცემად მომზადებაში.

1629 წელს ნიკოლოზმა, პატარა სტეფანო პოლინისთან ერთად, კონგრესაცია და პროპაგანდა ფედის სტამბაში დაბეჭდა ქართულ-იტალიური ლექსიკონი. ნიგნის სათაურით აღნიშნულია, რომ ლექსიკონი შედგენილია „სტეფანო პოლინის მიერ ქართველთა, წმინდა ზასილის წესის ბერის ნიკოფორ ირბაბის დახმარებით, სახმარებლად სარწმუნოების გამაგრებელთა სასულიერო

სამეგრელოს მთავარი ლევან II დადიანი.
ქრისტეფორე მე II კატელის აღბრუნება (XVII ს.).

კონგრესაციის მისიონერთათვის“. ეს იყო არა მარტო პირველი ქართული ნაბეჭდი ნიგნი, არამედ 3086 სიტყვისაგან შემდგარი პირველი ქართული ლექსიკოგრაფიული ნაშრომიც. აკად. ამროლდ ჩიქობავაძე თქმით, „ამგვარი პირველობის სიტყვების შედგენა იმ ხანად ქართული ლექსიკოგრაფიის საყოველთაოდ ფაქტია“.

ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი საქართველოში 1629 წლის ზაფხულში დაბრუნდა. 14 აგვისტოს მან თეიმურაზ I-ს რომის პაპის სასახლეო სივლით გადაცა. მალე იგი მეფისთვის ეკლესიის წინამძღვარი გახდა. ქართლში როსტომხანის (1633-1658 წწ.) გამეფების შემდეგ, ნიკოლოზს სამეგრელოს სამთავროში გადაიყვანა და ლევან II დადიანის (1611-1657 წწ.) უახლოესი თანამშრომელი და მისი ფართო პოლიტიკური გეგმების სულისჩამდგმელი გახდა. დადიანის კარზე იგი დიდი პატივით სარგებლობდა. როდესაც 1633 წელს როსტომმა და ლევან დადიანმა პოლიტიკური მოსახრებებით დამოუკიდებლად გადაწყვიტეს, ამ უკანასკნელის მიერ ქართლში გავრცელებული ელჩობის ერთ-ერთი ხელმძღვანელი ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი იყო.

ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილის აქტიური მცდელობის შედეგად დაფუძნდა კათოლიკური მისიონი სამეგრელოს სამთავროში. ამის შესახებ მოგვითხრობს 1633 წელს გორში მყოფი ერთ-ერთი კათოლიკე მისიონერი – დონ ჯუზეპე ჯუზელი მილანელი: „ჩვენ შევიტყვეთ თუ არა, რომ ამ ქორინების საქმეზე ქართლიდან მომავალი გორზე გაივლიდა დადიანის ელჩი... ვთქვით, კარგი იქნებოდა გვეცადა დაგვეპირისპირებინა სხვა ახალი მისიონი ოდიშის ქვეყანაში, მით უმეტეს, რომ სინიორ ნიკოლო უკანვე უნდა დაბრუნებულიყო სამეგრელოში და შეეძლო დიდი დახმარება გაეწია ჩვენთვის, რადგან ძალიან კარგად იყო მიღებული დადიანის კარ-

ზე და მის ფავორიტად ითვლებოდა. ჩვენი მოსაზრება გავუზიარეთ ელჩსა და სინიორ ნიკოლოს, რომლებსაც ძალიან გაუხარდათ და დაგვიმეღეს, რომ ხელს შეგვიწყობდნენ მთავრის წინაშე, რომელიც მათ კარგის თვალთი უყურებდა და მისი რჩევლები იყვნენ. ამირკად, გახარებული მოვემზადეთ და სინიორ ნიკოლოსთან ერთად 26 დღის მგზავრობის შემდეგ ნარსდგეით ხსენებული მთავრის წინაშე“. საქართველოში თეთინიშლია ორდენის ბერების პროფესიის (წინამძღვრის) დონ პიეტრო ავიტაბილეს ცნობით, „ოდიში... ნიკოფორეს უნდა გაეყოლირებ პატრიკ ჯუდელი და არაქაქელი ლამპერტი... მთავრისა და დედოფლის ძალიან კარგად მოელოათ“.

XVII სო 30-იან წწ-ში ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი იყო ლევან II დადიანის უპირველესი მრჩეველი და თანამდგომი ევროპასთან დაკავშირება-დაახლოების საკითხში. იგი მფარველობას უწევდა კათოლიკე მისიონერებს, ხედავდა რა მათში საქართველოს დასავლეთ ევროპასთან დამაკავშირებელ ერთ-ერთ მძლავრ საშუალებას. სამეგრელოს მთავარმა ნიკოლოზმა კათოლიკე მისიონერებთან ერთად შეიმუშავა ევროპის ქვეყნებთან ვაჭრობის პროექტი, რომელიც სხვადასხვა მიზნების გამო უნდა განხორციელდა. ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი მონაწილეობდა ლევან II დადიანის მიერ რუსეთის მეფის ელჩებთან – ელჩობა და ზახარეფთან გამართული დიპლომატიური მოლაპარაკებებში. ამ დროს იგი ხოხობის საეპისკოპოსო ტიტრის წინამძღვარი იყო.

1642 წლის ბოლოს ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილმა დატოვა სამეგრელო და იერუსალიმში გაემგზავრა. 1643-1649 წწ-ში იგი იერუსალიმის ქართველთა ჯგირის მისიონის წინამძღვარი (ჯგირის მამა) იყო. თავისი წინამძღვრობის შედეგებით ხანმოკლე პერიოდში, ნიკოლოზმა

ენერგიული მოღვაწეობით თავდაპირინ კვალი დატოვა ჯერის მონასტრის სკოლაში. მან კაპიტალურად შეაკეთა მონასტრის ძირითადი შენობა, განაახლა გუმბათი და ფრესკული მხატვრობით გაამკურთხა ტაძრის კედლები, საკურთხეულის ნაწილი მარმარილოთი მოაპირკეთა და სხვ. სიკოლოზ ჩოლოყაშვილის მიერ ჯერის მონასტრში გაშლილი ფოთოთა სამღერეპო საშუაშობის შესახებ ცნობებზე უშუაღ გვანდის ტაძრის კედლებზე შემორჩენილი ლაშაიგარუღი ნარჩერები. ერთ-ერთი ნარჩერა გვამცნობს: „ქ. დაიბატა და განახლდ მინდდა ესე და ყოვღად პატიოსანი ტაძარი ჯვარისა ცხოველის მყოფელისა ჯერჩინიშობა დადიანის ლეონისათა, ხელთა და ფრად მორგანცეღლებითა ყოვღად უღირსისა ჯვარისა და მინდისა გოლგოთისა მამისა სიკოყრესითა ჩოლოყაშვილისა იმანის ძისათა, მსაქოვლებისა და სარწმუნოსა ამის მონასტრისასა, რომელმან გუმბათი და მინდა საკურთხეველი გავაკეთე ჩემისა საფისითა“.

საქართველო მსოფლიოს იმ განათლებულ და კულტურულ ქვეყანათა რიგებშია, რომლებიც ამასობაზე თავიანთ ძველიძეველი წიგნერები. ქართული ენაც მსოფლიოს იმ (გამტ) ენათა შორისაა, რომელსაც საკუთარი დამოუკიდებელი დამწერლობა გააჩნია; თანაც ქართული დამწერლობა სათავეს იღებს ჩვენს ნელთაღიცივამდე მესამე სიდან, ეს ის პერიოდია, როდესაც სახელმწიფოებრიობაც იღებს სათავეს საქართველოში. ერთიც და მეორეც ტრადიციით ფარნაოზ მეფის სახელთანაა დაკავშირებული. ძველი ქართველი მემკვიდრე ლეონტი მროველი აცხადებს: „და ეს ფარნაოზი იყო პირველი მეფე ქართლსა შინა ქართლისსა ნათესავთაგანი. ამან გავაერცო ენა ქართული, და არღარა იზრახებოდა სხუა ენა ქართლსა შინა თვინერ ქართლსა. და ამან შექმნა წიგნობრიობა ქართულს“ (ქართლის ცხოვრება, თბ., 2008, გვ. 46).

იაკობ ცურტაველისა და ვესტაოთ მეტეხელის, იოანე საბასისძისა და გიორგი მერქლისი თხზულებები, შოთა რუსთველის უკვედნი „ვეფხისტყაოსანი“ ქართველი ხალხის მაღალ კულტურულ დონეზე მიგვანიშნებს. ქართულ მრავალსაუკუნოვან საისტორიო მწერლობას, როგორც ივანე ჯავახიშვილი აღნიშნავდა, მოემკებოდა ყოველი დარგი ნაწარმოები უმატირესი, ლიბრადი აღწერილი თხზულებებიდან მოყოლებული (რომლებშიც მხოლოდ ამბავია მოთხრობილი), ისეთ ურთულეს და უნაწარმებულეს საისტორიო ნაწარმოებებშიც, როგორიც არის ბასილი ზარზმელის, გიორგი მთაწმინდელის, გიორგი ზუცესმონაზონის, ფრემ მცირის, დავით აღმაშენებლისა და თამარ მეფის საისტორიოსათა და ვახუშტი ბაგრატიონის ქმნილობანი.

წიგნის გეგმვის დანერგვის ეკრპაში XV ს-ის 40-იანი წწ-დან ვარაუდობენ და მას აკავშირებენ გერმანელი ოპიან გუტენბერგის (1384 ან 1399-1468 წწ.) სახელთან. აქედან მოკადებული, წიგნის გეგმვის საქმე მთელს მსოფლიოში ვითარდება. ასე მოხდა საქართველოშიც. მაგრამ მანადვეც, ისე, როგორც მსოფლიოს ბევრ ცივილიზებულ ქვეყანაში, ჩვენშიაც არსებობდა ხელთი გადაწერილი წიგნები.

წიგნის ისტორიული ჩამოყალიბება მჭიდროდაა დაკავშირებული დამწერლობის შექმნის პროცესთან. გეგმვის გამოვლინებად ხელნაწერი წიგნები არსებობდა. მეტად მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა ძველ საქართველოში წიგ-

ნის გადამწერლის ხელობას. ისტორიამ დღემდე შემოგვინახა ძველი ქართველი კალიგრაფების სახელები, რომელთა წყალობითაც არაერთი მნიშვნელოვანი ძეგლი შემოგვრჩა.

ზედმეტია იმაზე ლაპარაკი, თუ რა დიდი უპირატესობა აქვს ბეჭდურ წიგნს ხელნაწერთან შედარებით. და ბუნებრივია, საქართველოშიც დიდი იყო სურვილი წიგნის ბეჭდვისა, მაგრამ საბასიო პირობები არ იყო. ევროპაში XV ს-ში დანერგული საქმე ჩვენამდე საკმაოდ მოგვიანებით ჩამოვიდა. მიზეზი ამ დაგვიანებისა XV-XVI სს-ის საქართველოს მხნელებდობა იყო. მომდურნი მტრის თარეშისაგან თუ შინაპოლიტიკური ბრძოლებისაგან პოლიტიკურად და ეკონომიკურად დაქვეითებულ ქვეყანას ვერც კულტურის სფეროში ექნებოდა საქმე რიგაინად...

1629 წელს... აღმოსავლეთშიწავია ეს თარიღი. სწორედ ამ წელს, ზუსტად სამას ოთხმოცი წლის წინათ, დაიბადა პირველი ქართული ნაბეჭდი წიგნი. საგულისხმოა, რომ ეს წიგნი გამოვიდა საქართველოს ფარგლებს გარეთ – რომში, ბუენოსაირა, ამას თავისი პირობები და მიზეზები ჰქონდა. კათოლიკური ეკლესიის ცენტრში ქართული წიგნის გამოცემის თავიანი ნაწამქდებები ჰქონდა.

საქართველოს სახელმწიფოს ურთიერთობა კათოლიკურ სამყაროსთან XIII ს-იდან დაიწყო, როცა ჯვარის-წელი ომების წყალობით, რომის პაპი საქართველოში დაინტერესდა. და პირიქით, ქართველი მეფეებიც ცდილობდნენ მასთან დაახლოებას. ამ მხრე მეტად საინტერესოა საქართველოს მეფის, რუსუდანის წერილი რომის პაპის, ჰონორიუს III-ისადმი:

„უწმინდესს პაპს, მამას და ყველა ქრისტიანების მთავარს, წმიდა პეტრეს საფარზე მჯდომარეს. ჩვენ შემაბალო რუსულად აფხაზთა დედოფალი, თქვენი ერთგული მხეველი და ასული უმდაბლესად თავს გიკრავს და მოგა-სამხმობი...“ რუსულადი აუწყებს პაპს ლამაზ-გიორგის გარდაცვალებისა და თავის გაშვებისა. აცხობის მიზეზს, თუ რატომ ვერ მიიღეს ქართველებმა მონაწილეობა ჯვარისწულ ომში და დასძენს:

„ხოლო ამ დიდად განვიხარეთ, რა შევიტყუეთ, რომ თქვენის ბრძანებით მიჰერთატირი სირიაში უნდა წავიდეს წმიდა ადგილების დასახლება. გთხოვთ გავცნობოთ, თუ როდის უნდა გამოაირის იმპერატორიდან, რათა ჩვენც წმიდა ადგილების დასახნელად გავგ-

ზავნეთ ჩვენი მხედართმთავარი ივანე მთელის ჯარით იმ ადგილს, საცა თქვეც იმეხეთ. ერთგუეც გაუწევთ, რომ ამ ჩვენმა მხედართმთავარმა და ჩვენის სამეფოს სხვა მთავრებმა მიიღეს ჯვარისწული და დასავლს ელან...“.

წერილი 1223 წელსაა გაგზავნილი. ცხადია, რომ რუსუდანი რომის პაპს აღიარებს ყველა ქრისტიანის მთავრად და თავის დამოკიდებულებასაც გამაყვანებულად გადმოსცემს. ნათელია, რომ საქართველოს ეკლესიასა და პაპს შორის მჭიდრო კავშირი არსებობდა. ეს იგრძნობა პაპის პასუხშიც: „... უფლო, სა მიერ დიდად განვიხარეთ თქვენის ერთგულებით ჩვენწმინდა და რომის ეკლესიისადმი, რომელიც არის დედა და მომღვარი ყოველთა ქრისტიანთა. გვასიამოლა აგრეთვე თქვენმა კეთილმა სურვილმა წმიდა ადგილების დახსენსად, იმ ადგილებში, სადაც გამოუთქმელის სიყვარულით ჯვარწულ სიკვილი იმება უფლავს იესო ქრისტეც კაცთა ნათესავის სამარადისო სიყვადისაგან დახსენს და ცხობწმინათის...“ (პაპის წერილი დათარიღებულია 1224 წლის 12 მაისით).

საქართველოს მეფეებსა და პაპებს შორის ურთიერთობა შემდგომშიც გრძელდებოდა. როგორც ჩანს, რომის პაპის ხელდასმით ფართოდ გავრცელებულია კათოლიკეთა სამიზნეობა მოღვაწეობა საქართველოში. კათოლიკე მისიონერები ძველთაგანვე იყვნენ მიღებული თბილისში, გორსა და ქუთაისში, სადაც მათ სრული თავისუფლება ჰქონდათ და საქართველოს მეფეებიც მფარველობდნენ. სამისონერო მოღვაწეობა საქართველოში განსაკუთრებული ინტენსივობით წარმოებს XVII ს-იდან. ამვე ხანიდან ვატკანში დაარსდა საანგარო დანერგულები (კათოლიკური სარწმუნოების პროპაგანდის კონფრეგაცია), რომელსაც ევალებოდა კათოლიკური სარწმუნოების პროპაგანდა და დანიშნულებისამტრ მისი წევრებისათვის უნდა შეესაგელებინათ იმ ერის ენა, სადაც ისინი იქნებოდნენ განსებულები. ამ დანერგულებამ (კონფრეგაციამ), სხვათა შორის, დაიწყო მომზადება საქართველოში წარსავსავი მისიონერებისა და ქართული ენის კითხვარც დაარსა. ასე რომ, დღის წესრიგში დგავდა ქართული ენის მწავლებლა აუცილებლობა. თვით მისიონერებმ მოითხოვედნენ ქართული ენის სახელმძღვანელოთა შედგენასა და დაბეჭდვას. ამ გარემოების სიცოცხლისათვის, რომ რომში ჩავიდა თეიმურაზ I-ის ელჩი ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი (იგივე ნიკოფრეგე ერეკლესი)...

მოლოდინებში ერთ-ერთი უძლიერესი ფეოდალური საგვარეულო იყო XVI-XVII სს-ში კახეთში. გაიო-

* ბ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, ტფ., 1902, გვ. 7.

*** იქვე, გვ. 7-8, აღნიშნულ წერილან ერთად გაცხადნა ივანე მთავრძემდლის წერილი პაპისადმი.

*** იქვე, გვ. 9-10. პაპმა ივანე მთავრძემდლსაც გამოუზავნა პასუხი.

გაღისწინა რა ქვეყნის განვითარების პერსპექტივები, გაზრდილი ურთიერთობა დასავლეთ ევროპასთან, კახეთის ერთ-ერთმა ფეოდალმა იმან ჩოლოყაშვილმა XVI-XVII სს-ის მიჯნაზე თავის შვილი ნიკოლოზი სასწავლებლად რომში გაგზავნა. რომიდან ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი დაახლოებით 1608 წელს უნდა დაბრუნებულიყო. იგი ჯერ გურჯაანში მოღვაწეობს, შემდეგ კი კახეთში გადადის. გარკვეული პერიოდს იერუსალიმში დაუყვია და სრულიად არ ყოფილა შემხვედრები, რომ ეს განსაზღვრული და საზღვარგარეთის ქვეყნების (ევროპა, დასავლეთ თურქობის ქვეყნები) კარგი მცოდნე იყოს. იმან ელჩად აირჩია. 1626 წელს ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილს დაეუფლა დიპლომატიური მისიით გამგზავრებულიყო ევროპაში – ესპანეთსა და სხვა სახელმწიფოებში, მოეხსენებინა რომის პაპი და თემურ-პაშა პირველის საგანგებო წერილი გადაეცა მისთვის. 1627 წელს ნიკოლოზი იერუსალიმიდან ზღვით გაემგზავრა და მესინაში ჩავიდა. არაქნაჯგოლ ლამბერტი თავის თხზულებაში – „კოლხეთის წმინდა ისტორია“ – ასე აღგვიხსენს თემურ-პაშას ღირსი მესინაში ჩასვლას: „მესინაში ჩამოვიდა ერთი კეთილშობილი ქართველი, სახელად ნიკოლოზ ირბანი, რომელიც იყო საქართველოს უპირველესი სენიორი უკეთილშობილესი გვარისა. სიწმიდანვე ღვთის კულ-სით იყო გაბავებული და მშ. პაპისა სამონასტრო დარწმუნებულმა ბოლოდ აღიკვეცა. იგი გამოგზავნილი იყო მისი მეფის თემურ-პაშასთან ევროპაში, რომ დახმარება ეთხოვა, როგორც სახელმწიფო-ფორტიფიკაცი, ასევე სულიერი, სამარსის გარესიდან მიეცა დაგადგურებული და უზედურებამი მყოფი საქართველოსათვის. მეფისაგან მას დაეცადა ჰქონდა... ესპანეთის მეფესთან და პაპთან“.

ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილმა მიიღო რომის პაპის მიერ შეთავაზებული კათოლიკური სარწმუნოება. ამის შემდეგ იგი მიიღო პაპმა აღდგენილად. ელჩა თემურ-პაშა I-ის წერილი გადაცა პაპს, თანაც პირადად ესუბრა მას და კარ-დინალებს, გააცნო საქართველოს მდგომარეობა. ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილის ელჩობა რომში ცალკე საკითხია და ამჯერად ჩვენ მასზე საგანგებოდ არ შეგვიძლება აღვნიშნავთ, კი, რომ თემურ-პაშა I-ის ღირსი სებადახსენი მიზეზის გამო დიდხანს შემრა რომში და სწორედ ამ პერიოდში არგუნა ბეგმა მას წვლილი დაედო პირველი ქართული ნაბეჭდი წიგნის გადმოცემაში. დაახ. ვატიკანის საგანგებო კონგრეგაციამ მომწიფებული საკითხი ქართული სტამბის დაარსება, განსაზღვრული ქართველი მწიგნობრის რეალური გახდა. ქართული ანბანის ჩამოსაზღვრა და ქართული წიგნის დაბეჭდვა, ბუნებრივია, მოითხოვდა ქართულის კარგ მცოდნეს და ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილს არ დააფიქრა. წიგნის მომზადებამ თავისი უშუალო მონაწილეობის გარდა, ქართული შეასწავლა სტეფანე პაოლინის – შემდგომში ქართულ-იტალიური ლექსიკონის უშუალო

შემდგენელს... და აი, 380 წლის წინათ, 1629 წელს, რომში იბეჭდება პირველი ქართული წიგნი... ესაა პირველი ქართული ლექსიკონი ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილის ნაშრომი – ქართულ-იტალიური ლექსიკონი. იგი 3086 ტერმინს შეიცავდა და ემსახურებოდა საქართველოში დანიშტრესებულ ქართველ ენის შემსწავლელ იტალიურ მისიონერებს. წიგნის თავყურადღებზე არის ასეთი წარწერა: *Dictionario Giorgiano e Italiano, composto da Stefano Paolini con l'aiuto del M. R. P. D. Niceloro Jrbrachi, Giorgiano, Monaco di S. Basilio. Ad vso de' missionarii della Sagra Congregatione di propaganda Fide. In Roma, Nella Stampa della Sagra Cong. de Propag. Fide. 1629 Con licenza de' zuperiori* [ქართულ-იტალიური ლექსიკონი, სტეფანე პაოლინის მიერ დგენილი, ქართველი, წმინდა ბასილის წესის ბერის ნიკოლოზ ირბანის დახმარებით. სარწმუნოების გამავრცელებლის სასულიერო საზოგადოების მისიონერთა სამხარებოდ. რომში, სარწმუნოების გამავრცელებლის სასულიერო საზოგ. სტამბაში, 1629. უფროსა ნებართვით].

თავყურადღებში მუშაო მოთავსებულია გერმანისგავრცელებული ემბლემა, რომელზეც იესო ქრისტე და მოციქულებია გამოსახული, ირვლევი კი მოთავსებულია წარწერა: „*Evntes in universum mundum predicate evang omni creat*“ („წარვედით ყოველსა სოფელსა და უდაბნოებზე სახარება ესე ყოველთა დაბავებულსა“). ქართულ-იტალიური ლექსიკონი ისხნდა სარწმუნოების გამავრცელებლის სასულიერო საზოგადოების მმართველს, აქლ ვენერის მიმართებით პაპ ურბან VIII-ისადმი (მიმართებად გადმოცემულია ქართული-იტალიური ლექსიკონის რომში გამოცემის მიზანი და ამოცანები). შემდეგ ქართული ანბანია მოცემული, რომელსაც ეგვიპტელი შესაბამისი იტალიური ასოები აქვს მიწერილი, შემდეგ კი ლექსიკონის ბეჭდვები. თითოეულ ბეჭდვზე სამსამი სტეკია. პირველ სტეკში ქართული სიტყვებია მოცემული, მეორე სტეკში ამ სიტყვების იტალიური ტრანსკრიფცია, ხოლო მესამეში – განმარტებები იტალიურ ენაზე.

ზედმეტად ლაპარაკი პირველი ქართული ნაბეჭდი წიგნის მნიშვნელობაზე. ამან დასაბამი მისცა შემდგომში ქართული წიგნის ბეჭდვის საქმეს. რომში მუშა 1629 წელს გამოდის ქართული ანბანი ლოცვითიურთ (წიგნი კვლავაც კონგრეგაციის სტამბაში დაბეჭდა). მესამე ქართული წიგნი იმავე საზოგადოებამ გამოსცა რომში 1643 წელს. ეს არის ქართული ენის გრამატიკა, რომელიც შეადგენს ლათინურ ენაზე მისიონერმა ფრანცისკო მარია მაჯიო. მაჯიო საქართველოში 1637 წელს ჩამოხლდა. ერთი წელი გორში უცხოვრობდა, შემდეგ კი გურჯაანს წასულა და იქაც სამსახურით წვლი დაუყვია. ეს დრო, რასაკარგვლია, არ არის საქართველოში ქართული ენის ისე საუფასოდ დამოუკიდებლად შესწავლისათვის, რომ უწყლო გრამატიკა შექმნილიყო, მაგრამ თავისთავად წიგნის გამოცემის ფაქტი

მეტად მნიშვნელოვანი და ყურადსაღებია. მაჯიოს „გრამატიკა“ იოსი ნაწილისაგან შედგებოდა [მართლწერა, ეტიმოლოგია, სინტაქსი, პრინციპები, ქართული ენის დღემდე ცნობილი პირველი გრამატიკა]. მოთხოვ ქართული წიგნი 1681 წელს დაიბეჭდა რომში. ეს იყო ქართულად იარგმნილი „ქატეხიზმი“: „ქ. საქრისტიანო მოძღვრებას სიმოკლბით დარგებულთ კარდინალ ბლავინოსისაგან და გადმოთარგმნილი პატრი ქრებნარდო მარინოსისაგან ნეაპოლისისა კაპუტინი და მედაგებელი და ღმრთის მეტყველი იტალიანურის ენისაგან მედერლი ქართულის ენითა. ქსკს. ქ. პ. ა. (1861 წ.).“ საგულისხმოა, ესაა ეს წიგნი განუხილავს ქართველ კათოლიკე ენებეჭდვით ზალანის და ხელწერით დაუმომწებია კიდევ:

„შემომწებია. ზე მალენ ენებეჭი, ქართველი პირველი კათოლიკე, მოწვევ ტფილისში მყოფ სამსიონერი კათოლიკე, სადაც სამსიონის მეფის მომავლიერ ზის, რომელთანაც ყოველი და ვარ მოეწე და მდევანი ქართულის, სომხურის, სპარსულის, თაიურლის და იტალიურის ენისა, გამოწმენ, რომ ღმრთისმეტყველი პატრების წმენებით და წმინდა კრების სერეტიკარ ენისკოპოსის ჩიობს პრამბებით ნავიკითხე და გარდავიკითხე გველანარი სიფრთხილით ეს წიგნი, შედგენილი სამოციქულო მისიონერი პატრიკიუსი მას ბერნარდე მარია ნეაპოლისისაგან, არაფრედ ვერა წინაბეჭდვად რომის კათოლიკე სარწმუნოებისა, ანუ კეთილის წმენიბისა, რადგან სიტყვასიტყვა ნათარგმნია კარდინალ ბლავინოსის პატარა საქრისტიანო მოძღვრებიდან ქართული ენაზე“. ენებეჭდვით ზალანა არსებით ხასიათის შეფასებაზე აძლევს წიგნს: „ეს ამ სამეფოში ძიოელ დიდდა სასარგებლო იქნება, რადგან საიდუმლოების შესახებ ცნობები სულ არაუელ-დარეულია და ვერც ხელთნანერეთი დაუკმაყოფილებანი გვოდენი პროვინციების საქართველოსათვის, ამისთვის დიდად საჭიროდ გრაცება, რომ ეს დაიბეჭდოს“. შემდეგ ხელმოწერა: „ქ. მე ენებეჭდვით ზალანა, როგორც ზემოთი წერილია, დაეაბეჭდიკეთ“. ასევე აწმენბებს წიგნს საქართველოდან ახლად დაბრუნებული პატრიკი იოსებ ანტონ რომაელი და ხელს ქართულად აწერს.

შემდეგ ქართული წიგნი 1741 წელს დაიბეჭდა რომში. წიგნი მოამზადეს პატრიკა კათოლიკე დავით ტრუპაკი-ვილია. საქმე ისაა, რომ კათოლიკური სარწმუნოების პროპაგანდის უწყება მხოლოდ თვითონ კი არ გაზავნიდა მისიონერებს სებადახსენი ქვეყნებში, არამედ ცდილობდა თვით ადგილობრივი მოსახლეობაც მოეზავნებინა აღმნიშნული სამსახურისათვის (კათოლიკის საქადაგებლად). ამ მიზნით პაპმა ურბან VIII-მ რომში დააარსა სათანადო კოლეგია, სადაც ორი ადგილი განკუთვნილი იყო ქართველებისთვის. აქ მოსწავლე ქართველი კათოლიკები მალე შეიქმნენ საქართველოში პაპის მიზნების განმახორციელებლები. 1723

ნელს ეს კურსი დაამთავრა დავით ტლუკაშვილმა, მღვდლად გურთაძის და რეკომენდარა. სწორედ მას თარგმნა საქრისტიანო მოძღვრება და უზრუნველყო მისი გამოცემა. წინასწარ ენოდებოდა: „საქრისტიანო მოძღვრებასა, გინა წრეთაში შეიღებოთ საიდუმლოთა ზედა. გადმოთარგმანებული იტალიანის ენისაგან ქართველს მხედრულს ენასა ზედა საქართველოს გორელი ტელუკაშვილი დავითისაგან. მიიღოთაჲსა კლემენტის მეთერთმეტე პაპისა პაპისაჲსა. სახანაველოსა შინა უცხოთაჲსა, რომელსაც ენოდების ფროფადანა ფიცე. საიდუმლებად დედა ღმრთის მართად ქალწულის უმწიერ ჩასახეობათვის. და სასარგებლოდ მძითა, და დათა სულიერათა სულთათჲს“. იმავე 1741 წელს ეკლესია პატარა წიგნი დაბეჭდდა: „საქრისტიანო მოძღვრება, მოკლედ დარიგებული მარტყოლთათვის ზეითარად დასასრულებლად“.

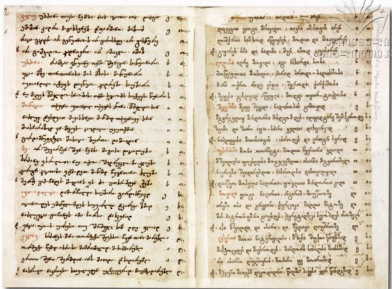
ამრიგად, როგორც ვხედავთ, პირველი ქართული წიგნები დაიბეჭდა რომში გარკვეული მიზანდასახულობით. ობიექტურად ამ ფაქტმა უდიდესი როლი შეასრულა ქართული კულტურის განვითარებაში.

1898 წელს პროფ. ალ. ხაზანაშვილმა „ივერიკის“ (№ 63) გამოაქვეყნა ცნობა, რომ ვლახეთში ფრიად განხანაგულ ქართველ სასულიერო პირს - ანთიმო ივერიელს ჩამოუსხამს ქართული სათვით, რომლითაც ქართული კონდაკი დაბეჭდებოდა.

ცალკე აღნიშვნას იმსახურებს მოსკოვში გამართული ქართული სტამბა, რომელიც იმერეთის მეფის, არჩილის სახელთან არის დაკავშირებული. არჩილი იმერეთის სამეფოში მექნილი რთული პოლიტიკური მდგომარეობის გამო XVII ს-ის მთელურეს ტოვებს საშობლოდ და რუსეთის აფარებს თავს, სახლდება მოსკოვის მახლობლად, სოფელ ვესესვიატსკოეში და ფართო მასშტაბის კულტურულ მოღვაწეობას ეწევა. მან მოახერხა პეტერ I-საგან ნებადართვის მიღება ქართული საეკლესიო წიგნების დაბეჭდვაზე, შემდეგ მოსკოვის სახანო სტამბაში ჩამოასხმევინა ქართული (ზუცურსი) შრომები და 1705 წელს „ადგითნი“ გამოსცა. წიგნზე მინაჭმდი გუაგუნივს: „ჩემ მიერ, მეფის არჩილისა და ძისა ჩემისა ალექსანდრისა და დაბეჭდვა წიგნი ესე ღმრთი სამეფოსა ქალაქსა მოსკოვის... ათას შვიდას ე (1705) წელს“.

არჩილ მეფეს განზრახული ჰქონია „დაბადების“ დაბეჭდვა, მაგრამ სხვადასხვა მიზეზის გამო ვერ მოახერხა და ისე გარდაიცვალა (1713 წ.), რომ სურვილი ვერ აისრულა. მოსკოვში ეს კვლავ გრძელდებოდა ქართული წიგნების ბეჭდვა...

ქართული კულტურის ქემარარი ზეითი იყო თბილისი სტამბის დაარსება და ბეჭდვის საქმის მოგვარება. ეს მნიშვნელოვანი მოვლენა უშუალოდ დაკავშირებული ვახტანგ VI-ის ჯანიშნობის (1703-1712 წწ.) პერიოდთან, როცა ქართლის ეკონომიკური და

პირველადი „ვეფხისტყაოსანი“. ვახტანგ VI-ის სტამბა (1712 წ.).

კულტურული აღორძინება დაიწყო. ვახტანგმა ქმედითი ღონისძიებები გაატარა ქვეყანაში სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტის და საგარეო უმრთოების უზრუნველსაყოფად, გამოასწორა ადმინისტრაციული სისტემის ხარვეზები და საგანდახალო მუშურობა, შემოუტანა სამოსი კანონები - „დასტურდაზალი“, რომლითაც ვახტანგმა რიგი დაუდგინა დარბაზსა და მთავრებს.

ქართული კულტურის დაწინაურების ერთ-ერთი აუცილებელ ფაქტორად ვახტანგ VI-ს ქართული სტამბის გამართვა მიანდა. მისი ვარაუდი, წიგნის ბეჭდვის სისტემატური ხასიათი უნდა განიცდებოდა. ამ მიზნით მან ფართო საქმიანობა გააჩაღა. აი რას გვიამბობს თვით ვახტანგი: „მადიდებელი წმინდის სამებისა მე გვარტომობით შირმდგამობით დავითიანამ ძის ძემან სახელ ვანთქცულისა მეფის ვახტანგისმან ძისხნულმან ქებულის მეფის არჩილისმან და დიდად სახელოვანის ქართველი მეფისა გიორგისამან და ძემან დიდად საპატიოსნის ლევანისამან შერგოებელმა საქართველოსმან ვახტანგ მოვიყვანე მესტამდე ვლახეთით და გავაქვეთ სტამბა“. რუმინებში მოღვაწე საბელოელი ქართველი მესტამბის ანთიმოზ ივერიელის დახმარებით ვახტანგ VI-მ „მოიღო სტამბა ვლახეთით“, მოიწვია სტამბის, დახელოვებული ოსტატი მხიალი იბრეკანოვი და 1709 წელს თბილისში პირველად დაარსებულ ქართულ სტამბაში პირველად დაიბეჭდა ქართული წიგნი - „სახარება“. თბილისის სტამბაში იყო ათეული წიგნი დაიბეჭდა. ძირითადად ეს იყო „სანადლე კაცთა“ მიერ მომზადებული საეკლესიო წიგნები („დავითნი“ - 1712 წ., „ეურთხეობა“ - 1713 წ., „ფაშნი“ - 1717 წ., „ლოცვანი“ - 1719 წ., „ნესი კაცულისი კურთხევისა“ - 1719 წ., „პარაკლიტონი“ - 1720 წ. და სხვ.). სულხან-საბა ორბელიანის ხელმძღვანელობით მუშაუდებოდა და დასაბეჭდად

მზადდებოდა „ბიბლიის“ სრული ტექსტი ქართულად, მაგრამ მისი დაბეჭდვა ქართული პოლიტიკური ვითარების შეცვლის გამო ვერ მოხერხდა.

დიდი და მრავალმხრივი მუშაობა გაიშალა მეცნიერების სხვადასხვა დარგში. ვახტანგის მიერ დაბეჭდილი „სანადლე კაცთა“ კომისია ქართულ ნარატულ ძეგლებს სწავლობდა და ამუშავებდა XIV-XVII სს-ის ისტორიის, რასაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ისტორიული მეცნიერებისა და წყარო-მცოდნეობის განვითარების თვალსაზრისით. „სანადლე კაცთა“ კომისიამ სხვადასხვა პირველწყაროს გამოძიებით, ერთობლივად შეკრებილი შვა-სო „ქართლის ცხოვრების“ ნაკლი და გაავრცელა XIV საუკუნეზე შეწყვეტილი საისტორიო თხრობა. ამ გზით მივიღეთ „ქართლის ცხოვრების“ ვახტანგისეული რედაქცია. ვახტანგის უშუალოდ მიუღია მონაწილეობა სულხან-საბა ორბელიანის ლექსკონის გასრულებად.

განათლებლი მწიგნობარი და პოეტი მარგველიანად კულტურის სხვადასხვა დარგს: მხატვრობას, გადამწერლობას, ქვეყნ ზღოვნებს.

ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორიაში ეტაპური მოვლენა იყო 1712 წელს ვახტანგ VI-ის მიერ დადგენილი „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის დაბეჭდვა, მისივე კომენტარებითა და ლექსიკონით.

ამ გამოქვეყნებაზე VI-ს საფუძველი ჩაუყარა რუსთაველის უკვედაი პოემის მეცნიერულ შესწავლას.

ვახტანგისეულ „ვეფხისტყაოსანს“ წინ უძღვის წიგნის დაბეჭდვასთან დაკავშირებული გალექსიანი სტროფები: გასინჯეთ ბუქტის იგავი მსმენრო უო გაქვან წყინეთ, ფსალმუნთ ქართი ცემა დავითის თუქ რაზუნ იყო სმინება, ქრისტესა მასანაგება ვინ დავისნა ცრემლითა დინება, დავითის ტომით ზორციტ შესხმა

თუ ვითარ მსხნელმან ინება...
... სტამბას ბუქდევდენ ფრანგი
და რუსნი და შერეუ ყაზახელნი,
აქ არსად იყო არიგვე კერ
გზოვეთ მისინ მახველნი.
გიორგის მეფობაშიგან ვახტანგ.

აკვირვა მსახველნი,
ამ ბუქდევდა ახლა მის გამო
გაცუდელა ყოფილი მჩამხელნი.
თბილისში სტამბის მოწყობა-გა-
მართვა და მისი რეგისტრირი მოუშაბა
უდიდესი მნიშვნელობის მოვლენა იყო
საქართველოში. ამიერიდან ქართული
წიგნი არა მარტო სხვა ქვეყნებში, სა-
ქართველოშიაც გამოდიოდა. აი კიდევ
ერთი სტროფი, „ვეფხისტყაოსნის“ ბო-
ლოში მინაწერი:

ან დაიბეჭდა სტამბაში
პირველ ნაწერი ხელისა,
უგბილთა ფრიად სასწალო,
გონიერთ გულთა თმენისა,
მეფის ვახტანგის ბრძანება
და სიბრძნით კეთილ მწეულისა,
ნალეანი მისის მოცუცლისა

მესტამბე მიქაელისა.
„ვეფხისტყაოსნის“ საქართველოში
დაბეჭდვა ყველა ქართველისათვის
მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო: აველა-
კასა უზარდოა რიტორსა და ხმა უშუღ-
ლა". ვახტანგ VI წარმატებით მოახერგა
თავის წიგნის ბუქდევს საქმეს, თუცდა
ეს, როგორც თითონვეც აღნიშნავს,
ილი არ ყოფილა: „მრავალნი ჭირნი
მინახუნა ამა წიგნთა ზედა, და არცა თუ
მეფეობისა მსახურება დაძლიეულა".

ქვეყანაში მდგომარეობის გათრ-
ელების გამო ვახტანგ VI იძულებული
გახდა რუსეთის წასვლით. საქართვე-
ლოში კი მისი წამოწყებული წიგნის
ბუქდევს საქმე ერთხანს მინდელა. ვახტ-
ანგისული სტამბა მხოლოდ XVIII ს-ის
მეორე ნახევარში აღდგა და განახლდა.
როგორც ჩანს, ამ საქმეს დიდი ღვაწლი
დასდო ერეკლე II-მ. ადვლეგენი სტამ-
ბაში 1751 წელს დაბეჭდულ „საღმთო
მსახურებაში“ აღნიშნულია: „ბრძანებთა
თა ქართლის მეფის თეიმურაზისათა და
მისა მათისა კახთ მეფის ირაკლისათა,
კურთხევისა სრულად საქართველოს
პატრიარქის ანტონისათა, დაიბეჭდა
წიგნი ესე „საღმთო მსახურება". აქვე
ნათქვამია, რომ ერეკლე II-მ განაახლა
ბუქდევა „საფასეთა წარსაგებლითა". 1764
წელს დაიბეჭდა „კურთხევენი": „დროსა
უბრწყინვალესისა, კეთილმსახურისა,
უმამუროვნესისა ირაკლ მეფისა, ყოფ-
ლისა საქართველოსა... კურთხევისათა
უნეტარესისა და უწმიდესისა ანტონი
პატრიარქისა ყ-ისა საქართველოსა...
დაიბეჭდა წიგნი ესე „კურთხევენი".
საგულისხმისა, რომ „კურთხევენი"
ერთგის ანტონ კათალიკოსის ატრ-
სხები, ერეკლე II-ისაში მთავრული
(„ირაკლ მეფე საქართველოსა"), სად-
ევ ნათქვამია: „ორგზის მახალი წიგნთა
საბუქდევისა-ო, აქ სწორედ ერეკლეს
II დიდ დამსახურებაზეა ლაპარაკი,
რაც მას წიგნის ბუქდევს განვითარების
საქმეში მოუძღვლა. 1781 წელს ერეკლე
II-ს კვლავ განუხლებია სტამბა, რო-
მელიც 1795 წელს აღა-შამამად ხანის

შემოსევის დროს მტერმა აიკოლა და
განაადგურა. შემდგომ, 1804 წლისთვის
განახლდა სტამბა. 1805 წელს გაიხსნა
რუსეთის სახელმწიფო სტამბა, რომე-
ლიც 1810 წელს გადაეცა თბილისის
კეთილშობილთა სასწავლებელს, სადაც
იგი განახლდა და თანაც კერძო გახდა,
შემდეგ სახმდრო სტამბად გადაკეთ-
და და საუბუქდელი დაუფო შემდგომში
მთავარმართებლის სტამბას.

XIX ს-ში სასტამბო საქმიანობაში
ფართო ხასიათი მიიღო. 1819 წელს
პირველი ქართული გაზეთი დაიბეჭდა
„საქართველოს გაზეთის" სახელმდევ-
ებით. 1828 წელს რუსეთში მოყოფი ბე-
რის, ივანე ხელაშელის მატერიალური
ხელშეწყობით სილომონ დოდაშვილმა
ქართული სტამბა გახსნა თბილისში.
1850 წელს სტამბა გახსნა გიორგი
ერისთავმა, სადაც დაიწყო ჟურნალ
„ცისკრის" გამოცემა (1852 წლიდან).
სტამბამ იარსება 1854 წლამდე. 1856
წელს თბილისში ივანე კერესელიძემ
ახალი სტამბა გახსნა, განაახლა „ცის-
კრის" გამოცემა, თან სხვა წიგნებსაც
ბეჭდევდა.

XIX ს-ის მეორე ნახევრის საქარ-
თველომ სხვაგვარ ბეჭეტი სტამბა იცის. ესე-
ნის: ეფთხიანისა და რტიშონის (აქ
გამოვიდა 1863 წელს ილია ჭავჭავაძის
რედაქტორობით ქართული ჟურნალი
„საქართველოს მოამბე"), ბუღდან მუნ-
თიევის, ჟურნალ „მწაიობის" (1861
წელს თბილისში გამოვიდა სამეცნიერო
ჟურნალი „მწაიობი"), ღუბერის (1870
წელს ივანე აილო გიორგი ნურიელ-
მა და ჟურნალ „კრებულის" სტამბად
გადაკეთდა), აელაბრის, ექვთიმე ხელა-
შის (იგი: კერესელიძისგან იყდა 1874
წელს), გრიგოლ ჯარკიანისა და სხვა
სტამბები.

1840 წელს ქუთაისში გაიხსნა
საგუბერნიო სტამბა (სილომონ იმერ-
თა მეფის დროს არსებული სტამბა
დაიხურა). XIX ს-ის ბოლო მეოთხედში
ქუთაისში არსებობდა გამბეკელისა
და წულუკის (აქ დაიბეჭდა გაზეთი
„შრომა", „ვეფხისტყაოსნის" დაბეჭდვა
უცდით), ვარლამ ჭილაძის, ილია ჭ-
ილაძის, იოსებ ხელაძის, ივანე კილაძის
სტამბები. სტამბები იყო ფონსა (გახსნა
ლაგერნტი ტელუშმა 1890 წელს) და
ბათუმში (გახსნა კ. თაყაიკილაძემ
1896 წელს), ოზურგეთისა (გახსნა
1886 წელს) და სენაკში (გახსნა 1891
წელს), ხონსა (გახსნა 1890 წელს) და
ზუგდიდში (გახსნა 1893 წელს).

საქართველოში სასტამბო მეურნეო-
ბის გამართვის, დაბეჭდვა და განვითარ-
ების დიდი ღვაწლი დასდეს ქართველმა
მესტამბეებმა. ქართული მრავლგის
დამუშავებელმა დაბეჭედა უშუალოდ და-
კავშირებული ნიკოლოზ ლილიბერის
სახელთან, რომელმაც დიმიტრი ბაქრა-
ძისთან, ილია ჭავჭავაძისთან, გიორგი
ნურიელსა და სტეფანე მელიქიშვილ-
თან ერთად გადაწყვიტა შედგენილყო
კავშირი, ადგილად საკითხავი ქართული
ასოციე. მართლაც შედგენილი იქნა
ქართული ანბანის ახალი გრაფიკული
მოხაზულობა. განხილვისა და მოწონე-

ბის შემდეგ ენაში გააგზავნეს, გა-
თუნებინა ყალიბები და აქედან ჩამოიხსნა
ასოციე, რომელიც „ვეფხისტყაოსნის"
დებიტთა ცნობილი. და აქ, 1864 წელს
თბილისში ახალი სტამბა გაიხსნა. ამ
სტამბაში ქართულ-გაზეთებმა დაიწყო
გამოსვლა ადგილად წასაკითხი ასოციე.
ეს საკითხი ორგანიზაციულად სწორედ
ნიკოლოზ ლილიბერით მოგვარდა.
მესტამბეები ძველთაგანვე დიდი
პატივით მოიხსენიებოდნენ. 1786 წელს
პეტერბურში ქართველი ეპისკოპოსის,
გრიგოლ ხარჭაშვილის მცდელობით
ქართული სტამბა გაიხსნა. ეს სტამბა
განახალა და განაგრძო ვარლამ არქი-
პისკოპოსმა (საქართველოს ყოფილმა
პირველმა ეგზარქოსმა) და ამ საქმეს
ჩახარჯულად ნაიჭვამი ლექსიც მო-
უძღვანა:

მღვთის შეწევნითა ზესთა ზნითა,
მოსკოვს შერხადდა სტამბა
ქართული,
ქსნის ერისთვისა, დავითის ძისა,
ვარლამის ღვაწლით კმა

გამართული.
ვინ იყო ძველად აბტალის
მწეყმად,
ან რუსთ სინოდის წევრთა
შართული,
გიძღვნის ივერთა, ამირ-იმერთა,
ნიგნს „დელქასანულ" მბეჭდველი
სრული.

მასთან იონა, ვინ არ იონა,
შრომის მოყვარე ცენზორობითა;
მტროპოლიტან
გამიზნე-გამჭერტანა.
გვედგინს თემ ძველ გვაგონთან.
ნიკიფორითა - მკითხვე სწორობა,
ივლის მოდგენს საქმარობითა,
ეკთლმობილმან პაიჭაქმან,
მესტამბემ ყოფილი სახმარობითა.

როგორც ეხედვით, ამ ლექსში დიდი
ღირსებითა მოხსენიებული მესტამბე
პაიჭაქ. იგი შეუცვლია ტაბიჭის
რომელიც ასევე დიდი პატივით პაეის
მოხსენიებული მკრი ბროსეს 1841 წელს
გამოცემული „ვეფხისტყაოსნის" ბოლის
მინაბეჭდ სტრიქონებში:

სივონ მესტამბე ტაბიჭი,
მეჭევეზო იყო ძედლია,
დაბეჭდვით წიგნი ან ახლად,
განახლად ძველის-ძველია.

სტეფანე პაოლინისა და ნიკოლოზ
ჩოლოყაშვილისა, მართო მავთისა და
მიხეილ იმტანოვიჩთან ერთად უნდა
მოხსენიებოთ სხვა მესტამბეებიც (ზოგი
მათგანი ზემოთ უკვე დავასახელეთ):
იოსებ მესხივი და ქრისტეფორე კე-
ტერაშვილი, დავით კეჭერაშვილი და
რომანოზ ზუბაშვილი, ნიკოლოზ ორბე-
ლიანი (მღვდელ-მონაზონი) და ქრისტე-
ფორე გურამიშვილი, იოსებ სამბელო
და მეტეხივედი კაკასიძე, ათანასე
ამილახვარი და რომანოზ რაზმაძე...
და კიდევ ბევრი სხვა, ვინც თავისი
თავდადებული შრომა-მომღვაწეობით
დაბეჭდ წიგნებს აწვდიდა ქართულ
მოსახლეობას.

... ასე აირა, აზურითა და გა-
ფარიოვდა წიგნის ხელოვნება ჩვენს
ქვეყანაში.

სულხან-საბა ორბელიანის მამის, ვახტანგ მდივანბეგის მიერ აგებული ტაძარი ტანბაში (1683 წ.).

XVII ს-ის 80-იან წწ-ში სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოვიდა ქართული კულტურის უდიდესი წარმომადგენელი სულხან-საბა ორბელიანი. დიდად განათლებული სულხან-საბა იყო მწერალი, მეცნიერი, დიპლომატი, სასულიერო და პოლიტიკური მოღვაწე. XVIII ს-ის ერთმა, დღეისათვის ჩვენთვის უცნობმა პოეტმა, იგი შემდეგი სიტყვებით დაახასიათა:

„სიბრძნის წყარო ხარ მდინარე,
უფასოდ ასევე ყოველთა,
მცირე რამ ცვარი გვაძკურე,
ჩვენი სიტკბოებით მხოთაველთა“.

აკად. კორნელი კეკელიძე მოუთითებდა: „სულხან-საბა ორბელიანი ღირსშესანიშნავი პიროვნებაა საქართველოს არა მარტო XVII-XVIII ს-ის ისტორიაში, არამედ მისი წარსულის მთელ მანძილზე. საუკეთესო მეცნიერი თავისი დროისა, დიდი მასშტაბის პოლიტიკური, საზოგადოებრივი და კულტურულ-ლიტერატურული მოღვაწე, ის დაამყვანდა არა მარტო ისეთ პატარა ქვეყანას, როგორც საქართველოა, არამედ დიდი ერის სახელსაც“.

სულხან-საბა ორბელიანი დაიბადა 1658 წლის 24 ოქტომბერს (ახ. სტ. 3 ნოემბერს) ქვემო ქართლის სოფელ ტანბაში, ქართლის სამეფოს მდივანბეგ ვახტანგ ორბელიანისა (მისი და – როდამი ქართლის მეფის, ვახტანგ V შაჰნავაზის მეუღლე იყო; შესაბამისად, სულხანის მამადამილები იყვნენ ვახტანგ V-ის ვაჟები: არჩილ II, გიორგი XI და ვახტანგ VI-ის მამა ლევან ბატონიშვილი) და ზაალ არაგვის ერისთავის ასულის – თამარის ოჯახში.

სულხანმა შესანიშნავი განათლება მიიღო როგორც საერო, ისე სასულიერო დიპლომანტში. 1679 წელს ერთ-ერთი ძველი ხელნაწერის ავტოგრაფიულ მინაწერში თავად 21 წლის სულხან

ორბელიანი აღნიშნავდა: „მე... ჯერეთ ყრმა კაცმან სულხან, დაიწყე დღისი პირთა და გალობათა სწავლა... მწურთიდა მცხეთელი ზედგინიეთ სახლის ძე ბერუკა, და სიმღერის სრულობას მწურთიდა იაშვილი გიორგი. მზდიდა სათუთად და ნებეირად, ვითარც შევინს თავადითა ძეთა... ან ევედრნით ღმერთსა... ცოდვითა მოტყევებისა ჩემთვის და სწავლისა აღსრულებისათვის, რამეთუ ვიყავ სწავლისა ფრიად მოყვარე...“

სულხან ორბელიანი ვახუშტიძეზე აქტიურად ჩაება ქართლის სახელმწიფოებრივ, სამშენებლო და სამეცნიერო საქმიანობაში. იგი იყო ჯერ გიორგი XI-ის (1675-1688; 1703-1709 წწ.), ხოლო მოგვიანებით, ვახტანგ VI-ის ერთგული თანამდგომი. 1688 წელს, როდესაც შაჰ სულეიმანმა (1666-1694 წწ.) გიორგი XI-ს შეფობა ჩამოართვა, რეგრესირებული სულხანი იძულებული გახდა ქართლიდან წასულიყო. XVII ს-ის 90-იანი წწ-ის დასაწყისში იგი გიორგი XI-ის მხარდამხარ იბრძოდა შაჰის მიერ ქართლის ტახტზე დამტკიცებული ერეკლე I ნაზარალიანის (1688-1703 წწ.) წინააღმდეგ.

როდესაც გიორგი XI საბოლოოდ დამარცხდა, ერეკლე I-მა სულხანს, როგორც გიორგის ერთგულ კარისკაცს, ქართლში მამულები ჩამოართვა და სხვას უბოძა. განდევნილი ორბელიანი ჯერ იმერეთში, ხოლო შემდეგ სამცხეში იმყოფებოდა. 1696 წელს ერეკლე I სულხან ორბელიანს შურისძიებად, მამულები დაუბრუნა და ქართლში დაბრუნების უფლება მისცა.

XVII ს-ის ბოლოს, კერძოდ, 1698 წლის 18 მარტს, სულხანი საბას სახელით ბერად აღიკვეცა დადიანთაგვრის იოანე ნათლისმცემლის მონასტერში. იგი აქტიურად ჩაერთო სამონასტრო ცხოვრებაში, მუდმივად მონასტრის

დეკანოზი სულხან-საბა ორბელიანი (1730 წ.)

გაძლიერებისა და გამწესების ცდამი იყო. ქართლის პოლიტიკური მოვლენების მსგელობობა კლავ მოითხოვდა სულხან-საბას გამოსვლა სახელმწიფოებრივ ასპარეზზე.

საგაგებოდა უნდა აღინიშნოს იმ დიდი ღვაწლის შესახებ, რომელიც სულხან-საბა ორბელიანს მოუძღოდა ვახტანგ VI-ის აღზრდაში. ამ უკანასკნელს თავისი გამზრდელი ძალიან უყვარდა, დიდი მონივნებით მოიხსენიებდა, უწოდებდა „დიდად საყვარელს“, „ყოვლად საყვარელს“, „ბატონ ბიძას“ და სხვ. სულხან-საბაც მოითხოვდა, რომ ის იყო „ვახტანგ მეფისა ბიძად და გამზრდელად ნოდებული და დიდად საყვარელი“.

1703 წლიდან სულხან-საბა ორბელიანი ემხრობოდა ქართლის ჯანბობას – ვახტანგ VI-ს ქვეყნის მართვა-გამგებლობაში. პროფ. ლევან მენაბდის თქმით, „ბერად შემდგარი სულხან-საბა აქტიურად ემხრობა ქართლის პოლიტიკურ ცხოვრებასა და კულტურულ საქმიანობაში. ისაა ვახტანგის პოლიტიკური მრჩეველი და მესაიუფლე, ისაა ვახტანგის ეკონომიკური და კულტურული რეკონსტრუქციის სულისჩამდგმელი. ყველა კულტურული ნაშრომება ვახტანგისა მეტ-ნაკლებად დაკავშირებულია მისი დიდებული აღმზრდელის სახელთან“.

1711 წლის ყანდაღარზე იერიშის დროს ავიანებლბთან ბრძოლაში დაიღუპა ქართლის მეფე ქაიხოსრო. „გურჯისტანის“ ვალის ტახტი კლავ თავისუფალი აღმოჩნდა. შაჰის არმევანი ვახტანგ VI-ზე შეერგა. 1712 წლის 23 აპრილს ვახტანგი ირანში გაემგზავრა ქართლის ტახტზე დასამტკიცებლად. მას მეფობის მიღების პირობად გამაჰმადიანება მოსთხოვეს, რაზეც კატეგორიული უარი განაცხადა. შაჰმა ვახტანგი დაპატიმრა და ქირმანში გადასახლა, ქართლი კი მას მძის, გაჰმადიანებული იქნეს (1714-1716 წწ.). გადასცა. როდესაც ვახტანგ VI მაჰმადიანობის მიღებაზე უარს ამბობდა, იგი იმედოვნებდა ევროპის

დახმარებით, ქრისტიანობით, მიეღო ქართლის სამეფო ტახტი. ამის მოღწევას ისახავდა მიზნად სულხან-საბა ორბელიანის დიპლომატიური მისია დასავლეთ ევროპაში.

XVII ს-ის მეორე ნახევარსა და XVIII ს-ის დასაწყისში მახლობელ აღმოსავლეთში განსაკუთრებულად აქტიურად ფრანგები მოქმედებდნენ. ირანსა და ოსმალეთთან ურთიერთობაში საფრანგეთი თანდათანობით სულ უფრო მეტ პარმატებებს აღწევდა, რაც ქართველ პოლიტიკოსებს იმედს უწერგავდა. საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა განსაკუთრებით ინტენსიურად ვახტანგ VI-ის მმართველობის პერიოდში გახდა. ვერ კიდევ 1711 წელს თბილისში შეერგა ირანში მიმავალი ფრანგი მისიონერი ჟან რიშარი. იგი მუხლად და ესაუბრა ვახტანგსა და სულხან-საბას. რიშარმა საქართველოს შესახებ წერილი გაუგზავნა პარიზში საფრანგეთის მეორე პირს, კანცლერს, გრაფ დე პონმარტრენს და ურჩია, მზარი დაეჭირათ და დახმარებოდნენ ვახტანგ მეფეს, რაც პარიზსა და რომს სასარგებლო შედეგებს მოუტანდა.

ირანში მყოფმა ვახტანგ VI-მ შეიღრო კონტაქტი დაამყარა კათოლიკე მისიონერებთან, რომელსაც აქტიური მონერ-მონერა ჰქონდათ საფრანგეთის ელჩთან სტამბოლში გრაფ დეზალორთან, რომის პაპსა და საფრანგეთის სამეფო კართან. ფრანგი მისიონერებთან ვახტანგთან ერთ-ერთი ყველაზე დაახლოებული პიროვნება იყო ჟან რიშარი. ვახტანგ VI-ის დატყვევება, როგორც ჩანს, სრულებით არ აძლევდა ხელს საფრანგეთის და ამიერს მეფე ლუი XIV-მ მისთვის სავანებო წერილის გაგზავნა გადაწყვიტა. 1713 წლის აპრილში ვახტანგ VI-მ ირანში მიიღო წერილი XIV-ისა და გრაფ დე პონმარტრენის წერილები, რომლებმაც მას დიდი იმედი მისცა.

ამის შემდეგ ვახტანგმა ჟან რიშართან ერთად გადაწყვიტა, საპასუხო წერილები გაეტანებინა მისთვის საფ-

რანგეთში ლუი XIV-სთვის გადასაცემად. 1713 წლის ზაფხულში ჟან რიშარი ქართლში ჩამოვიდა. გორში იგი მუხლად სულხან-საბა ორბელიანს, რომელიც, ვახტანგ VI-ის გადაწყვეტილებით, რომართან ერთად უნდა გამგზავრებულიყო დასავლეთ ევროპაში. ჟან რიშარი მაღალ შეფასებას აძლევდა სულხან-საბას მოღვაწეობას საქართველოში. მისი თქმით, ამ თავადმა „აღზარდა ვახტანგი და მისი ოჯახი და რომლისგანაც მან დაიძმასხურა პატივისცემა და სიყვარული, ვითარცა მათმა მამამ... იგი მთელ საქართველოს მამად მიანიშნა“.

1713 წლის 17 აგვისტოს სულხან-საბა და ჟან რიშარი ქართლდან გამგზავრდნენ, სულხან-საბა ჟერ პარიზში უნდა ჩასულიყო, ხოლო შემდეგ – რომში. მას ვახტანგის საპასუხო წერილი უნდა გადაეცა საფრანგეთის მეფე ლუი XIV-სა და გრაფ დე პონმარტრენისათვის. მას უნდა მიეშარათ საფრანგეთის მეფისათვის თხოვნით, ესენა ვახტანგი ირანის ტყვეობიდან და დაებრუნებინა მისთვის სამეფო ტახტი; ხოლო რომის პაპს, რომელთანაც სულხან-საბას გათავალისწინებული ჰქონდა მუხლდარ, მუხამდომლობა და მხარდაჭერა უნდა გაეწია ლუი XIV-ის ნიშნად, რათა ამ უკანასკნელს რეალური ზოგადი მიეღო ვახტანგის ირანისად და მხარდაჭერა მიეღო საფრანგეთისათვის. 1713 წლის 15 ნოემბერს ელჩობის წერებში სტამბოლში ჩავიდნენ. 28 ნოემბერს სულხან-საბა წერილი მისწერა ვახტანგ VI-ს, სადაც მოახსენებდა მეფეს ქართლდან სტამბოლამდე მგზავრობის, იქ ჩასვლისა და საფრანგეთის ელჩის მიერ გულთბილი მიღების ამბავს.

სულხან-საბასადმი მწერილი ვახტანგის საპასუხო წერილიდან ჩანს, რომ ეს უკანასკნელი კარგად იყო ინფორმირებული საფრანგეთისა და მისი მეფის – ლუი XIV-ის შესახებ. ვახტანგ VI აღნიშნავდა: „უსაყვარელო ბატონი ბიძა... დიდად მეყურა, როცა გაეფრთხილეთ როგორ მიმეღ გადაგვიტანათ თქვენ მგზავრობა, მაგრამ ეიმედო“.

მოიღია ვახტანგ VI-ის ელჩი. თვითონ სულხან-საბას თქმით, „თავზე მომეხვია და, ჩოქებით ჯდომა წესია, არ დამაჩოქა, ფეხზე დამაყენა. მე დაბლა ბოლო ვდგებოდი. გვერდს ახლო მომიყვანა, მომიკითხა, მიაღერა“. სულხან-საბამ პაპს მოახსენა: „წმიდა მამავ მეოთხე, რა შენმა შუღლმა, მტკიცე ქრისტიანმა, თვისი საცმე შენზე მიადო, მაშინვე გულსაც შევიტენ, ყველა გამორიდგება მეოთხე. მაგრამ სივსივე ვახტანგ მეფეს არას არგებს. აეს აღაღს არის მეოთხე. მიბრძანა: ჩემი სისხლი რომ მიხოვო, ვახტანგისა და შენი ქვეყნის სასარგებლოდ იმასაც დასატკეფოდ მოცემო. მაღლი გარდაცხადე მე მოახსენებ: მე ვხედავ, ვახტანგის მოუსვენლობით ქრისტიანობას დააკლდება ჩემს ქვეყანაში და მოსვლით მართლმადიდებლობას მოგმატება მეოთხე. თვარა მე სხვა საცმე არა მაქვს რა. მოხუცებულს სიმოწრისათვის გვხევენები: ან განამტკიცე მეოთხე. გაამიგნა და მიბრძანა: მე შენთვის ღმერთს ვეხეხებო, დიდი დღე მოგვცეს, შენით მრავალი საცმე მინდა გავაცეთო. წამოვიღე“.

რომის პაპის მცდელობას არაგეთი-არი შედეგი არ მოჰყოლია. სულხან-საბა ორბელიანი 18 აგვისტოს რომიდან ფლორენციაში გაემგზავრა (ტოსკანის არქივში შემორჩენილია სულხან-საბას გარეგნული აღწერილობა: იგი ხაზოცი ლოსაა, მაღალი ტანისა, მხნე და ძლიერი აგებულებისა, მშვენიერი სახე აქვს და თეორ-მონილით ფერი; ერთ მტკიცელებად მეტი წვერი აქვს, რამდენიმე დიდად უხდება), იქიდან კონძელ სიცილიაზე და ბოლოს სტამბოლში, სადაც 1715 წლის 19 იანვარს ჩავიდა. 1716 წელს სულხან-საბა ორბელიანი საქმელობით დაბრუნდა.

საქმელობა დაბრუნებულ სულხან-საბა ორბელიანსა და ვახტანგ VI-ს შორის უთანხმოება ჩამოვირდა. სულხან-საბას ცნობით, „ამ სოფლის სიმუხთლემ (ისა და ვახტანგი) ერთმანეთს მოაპირა და ჩხუბიანმა კაცებმა მათ შუა დიდი დახუთიქილება ჩამოაგდო. მეფე მას და მის მძათე უზარალოდ მწყრომელი შექნეს“. საბედნიეროდ, ვახტანგმა შეივსო ამბოხრდის სიძნითი და სცადა მასათმ შერიგება. მან სულხან-საბას „ქოლილა და დამანას“ თარგმანი გამოუგზავნა და „ამოენერა მაღალსა მდაბალი ზოდიშებით“.

„ამ მოიგონე შენ ჩემი პირველი სიყვარული, ის საცმე კარგად მისაქმე, თვალთნე მოვიტოო რულია“.

სულხან-საბამ ეს დავალება ბრწყინვალედ შეასრულა, რის შემდეგაც ის და მეფე საპროლოდ შერიგდნენ.

ქართული დაბრუნების შემდეგ, 1719 წელს, ვახტანგ VI-მ თავისი ამბოხრდული კლავ დააბრუნა პოლიტიკურ სარბილზე. ეს უკანასკნელი მხარში ამოუვდა მეფეს და მისი მრჩეველი გახდა. 1724 წელს დამარცხებულმა ვახტანგ VI-მ რუსეთში გადახვეწა გადაწყვიტა. მისი თქმით, „ჩვენ რომ რუსეთს წამოვიდეთ, საბამ მოხუცებულმა, სამოცდამედიოსა

სულხან-საბა ორბელიანი

წლისამან, ჩვეულებისამებრ, ჩვენი მამაბიძა თსიყვარული და ჩვენი ერთგულობა არა უდებ ყო და თან გვიხილა“. 1724 წლის ნოემბერში ვახტანგ VI ამალითური ასტრახანში დაბინავდა. აქედან პეტერ I-ს გაუგზავნა თავისი წარმომადგენლები, მათ შორის, სულხან-საბაც. იმავე წლის ბოლოს ისინი მოსკოვში ჩავიდნენ.

მოხუცმა სულხან-საბა ორბელიანმა მძიმე პირობებში მოგზაურობა ევლარ გადმოიტანა. იგი გარდაიცვალა 1725 წლის 26 იანვარს მოსკოვში. დაკრძალვის დიდი პატივით ვსესევიტსკოვში. სულხან-საბას „სიტყვის კონის“ მინაწერში მისი ძმა ზოსიმე გაუგზავნებს: „საბა მიიკვანა ქრისტეს აქეთ ჩლქ (1725), იანვარსა კე (26), მწურს, დიდს სპარკოს, სესენკას, ბატონს არჩილს სასახლეში და იმავ საყდარს დავმარბა ბრანგებითა და მრავლის ხაზიკითა და თან-ხაზიკითა და დიდის პატივითა ბატონისშვილის დარეჯანისათა (არჩილ II-ის ასული - გ. ს.)“. სულხან-საბას ძმის - დიმიტრი ორბელიანის სიტყვით, „ფრიად მამრალი მუშაკი, მოკვდა, დაეფლა რუსთ ევლსა“.

რაც შეეხება სულხან-საბა ორბელიანის მოღვაწეობას კულტურის ასპარეზზე, აქ, პირველ რიგში, უნდა დავახსენოთ მის მიერ 31 წლის განმავლობაში (1685-1716 წწ.) შედგენილი ქართული ენის პირველი განმარტებითი ლექსიკონი - „სიტყვის კონა“. XVII ს-ის ბოლოს მამამდიანურ სახელმწიფოთა რკალით მოქცეულ საქართველო და ქართული ენა გადაგვარების სამიშვნის წინამდე იდგა. ქართული ენაში იჭრებოდა ოსმალურ-სპარსული სიტყვები. აუცილებელი გახდა ქართული ენის განმეწადა, მისი ლექსიკონი ნორმების დადგენა და პრაქტიკაში დამკვიდრება. ამ დიდ ერთგულ საქმეს ჯერ კიდევ 1685 წელს მაიაქვის ყორღანელმა ძმებმა: არჩილ II-მ, გიორგი XI-მ და ლევან ბატონიშვილმა და სულხან-საბას ქართული ლექსიკონის შედგენა დაავალეს.

ანდრეანამამემ სულხან-საბა წერდა: „მე, სულხან-საბა ორბელიანსა, ქაბუკობისა ემასა და სიყრმესა, ფრიადი

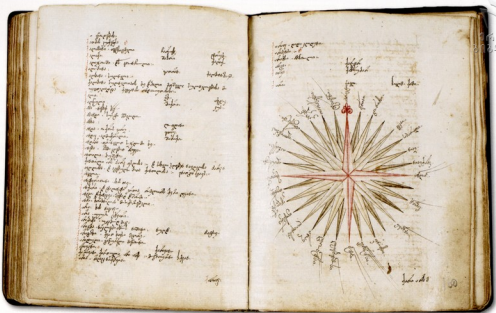
შრომა დამიცეს ამა წიგნსა ზედა. რამეთუ ქართული ენათა ლექსიკონი ადარ იმოუროდა, რამეთუ ღამთა ვითარებთა უწინი ქმნილიყო“. სულხან-საბამ ლექსიკონი შეადგინა ქართულ წყაროთა მასალის საფუძველზე, გამოიყენა დასავლური და აღმოსავლური ენების ლექსიკოგრაფიის გამოცდილება. მის ლექსიკონში შეტანილია, აგრეთვე, სასაუბრო ენის ნორმებიც. „სიტყვის კონა“ ენციკლოპედიური ხასიათისაა. იგი შეიცავს ისტორიულ პირთა და გეოგრაფიულ პუნქტთა სახელებსა და განმარტებებს.

აქვე მოიკრები სულხან-საბას „სიტყვის კონასთან“ დავაპირებით აკადიგანე უკანბიშლის მიერ გამოთქმულ მოსაზრებას: „საშინელ გასაქრში ქართულეობამ, მართლაც, მედილი თავისი ენერგია და შემოქმედებითი ნიჭი მოკრება და გამანადგურებელ მიმართულებას წინააღმდეგა. ქართული ენა რომ სპარსული სიტყვებით არ შემრყვილიყო და ნამდვილი ქართული უცხოურისგან გაერჩიათ, დიდი ქართული ლექსიკონის შექმნას მიჰყვებოდა. გიორგი XI-ის წინადადებით, ამგვარი შრომა გამომჩენილმა ქართველმა მწერალმა და მოღვაწემ საბა-სულხან ორბელიანმა შეადგინა... ეს შესანიშნავი ნაშრომი ეხლაც ფიჭვსა გახანდა ითვლება მეცნიერებისათვის“.

სულხან-საბას თხზულებებიდან, აგრეთვე, უღერესდა მნიშვნელოვანია იგავ-არაკთა კრებული „სიბრძნე სიერისა“, რომელიც დაიწერა 1686-1695 წწ-ში. გამოქმნილი ქართველი პოეტის - გიორგი ლორთქიძის თქმით, „ზნებრი სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედებისა არის მისი იგავ-არაკების კრებული „სიბრძნე სიერისა“ - ეს იშვიათი ძეგლი XVIII ს-ის განმანათლებელი ლიტერატურისა. იგი, როგორც თავისუფალი აზროვნების შემოქმედები, პირდაპირ უწეყოთა „განახლებული ხანის“ მწერლობისა“.

„სიბრძნე სიერისა“ დაუზოგავად ამხელს იმდროინდელი პოლიტიკური და საზოგადოებრივი ცხოვრების სენს, მფუფსა და მის უღირს მოხუცებსა, ხეროსა და სასულიეროს, მამაკაცსა და

ლექსიკონი. სულხან-საბა ორბელიანი (1730 წ.).

დედაცაც. მასში გაკიცხულია სიძუნე, ფარისევლობა, სიამაყე, ციხერება, ანგარება, უმადურობა, ტყუილი და იმდროინდელი ცხოვრების სხვა უარყოფითი მხარეები.

დიდმა ილიამ ბრწყინვალედ გაიაზრა და განმარტა სულხან-საბას ნაწარმოების სათაურის არსი და მასში ჩასული სიბრძნე. იგი წერდა: „საბა ორბელიანმა რომ თავისი ზნაძრები დასწერა, სიბრძნე-სიცრუის ნიგნი დააჩვენა. მე ხშირად ჩაფიქრებულვარ ამ უცნაურს სახელს ნიგნისას. მართლაც, სადაც სიბრძნეა, იქ სიცრუეს რა ხელი აქვს? სიბრძნესთან სიცრუე რა მოსატანია? რა სიტყვის მასაღად? რა უვავთ ერთმანეთსა? საბა ორბელიანი — ეს ბრძენი, დარბაისელი კაცი, რათ იკადრებდა სიბრძნეზე გაერია სიცრუე? ან რა საბარბილო საბელია სიცრუე?“

მე ვფიქრობ, რომ საბა ორბელიანს ამის თქმა უნდოდა: მე ზღაპრის გეუბნები და სიბრძნეს კი გაცნობობ. ზღაპარი მოგონილი ამბავია, ამბარბაოლი, მამასადამე, სიცრუეა. ამ ბრძენი ნიგნი საბა ორბელიანისა სიცრუეა. ის სიცრუე კი არა, რომელიც სწრაფს და მშაბავს ადამიანს და სიბრძნის მთქმელს უფრო სიბრძნის და აუზნებელი უნდა, ვიდრე სახეს. ის სიცრუე კი არა, რომელსაც აუღია ურცხვად თავი და ქუდულად იკმინება გესლთან მორიელ-სავით და რომელიც ასე საზოხადარია და სამართლიანად დევნილი ყოველ პატიოსან კაცისაგან.

საბა ორბელიანის სიცრუე ზღაპარი, არაკია, იგავია. იგავი, არაკი, ზღაპარი ამისთანა სახეა, კანია აზრისა, რომელიც საჭყოლ და სახუნო ქუმპარტებსა ზედმინებებით გვიჩატებს ხორცესმსებლად, ტყუას გვასწავლის, გვარგებს, ზნეს გვინუთნის, ავსა

და კარგს გვანიშნებს ერთმანეთში გასარკვეად. საბა ორბელიანის სიცრუე... უკრძეკლია, უმნიკვლია, უბოროტია, ურცხველია. იგი ნამუსიანია, არც არავისა პმტროს, არც არავისა ჰგმობს. ამაზე მეტსაც ვიტყვით, იგი მადლიანია იმ მხრით, რომ აზრის ამხსნელია, მაუნეებელია, გაგების გზა და ბიძია, ცოცხალი ხატია, ხელთქმნილი დიდის გრძნეულებით“.

ქართული დოკუმენტური პროზის ერთ-ერთი პირველი და უნიკალური ნიმუშია სულხან-საბა ორბელიანის „მოგზაურობა ევროპაში“, რომელიც დილორების ფორმიითაა დაწერილი. თხზულებამ ჩვენამდე დაზიანებული სახით მოაღწია. დაკარგული პირველი თავები, სადაც, ალბათ, აღწერილი იყო საფარანეთის ქალაქი, მათ შორის, პარიზი. შემორჩენილი მხოლოდ იტალიისა და ოსმალეთის ქალაქების აღწერილობით.

საფარანეთსა და იტალიაში ნაწყურ ქართველი მეცნიერი და დიპლომატი შემთხვევით არ აღწერდა ევროპულ ქალაქებს, სასახლებსა და ტაძრებს, საზოგადოებრივ ნაგებობებსა და სახლებს, ხიდებსა და გზებს, მიმოსვლის საშუალებებს, მეურნეობის დარგებს...

XVII სიდან მოყოლებული და XVIII სის მთელ მანძილზე „ევროპა“ განათლებულ ქართველთა ცნობიერებაში დანერგულებული, მონიშნული, გაფთხარებული ცნების აღმნიშვნელი და გამოხატველი იყო. ევროპას ასხევედნენ უკვე ჩამორჩენილ აღმოსავლეთის სახელმწიფოებსაგან, რომელთა გაკლენა ან ბატონობა „ქართველობას“ (საქართველოს ქვეყნის ხალხს) მოჰყვინდა გზას უზმავდა, აფერებდა და აბრკოლებდა მის შემდგომ განვითარებას. ეს აზრი და მიზანი ნითელი ზოლივით

გასდევს სულხან-საბა ორბელიანის მოღვაწეობას“ (ვალერიან გაბაშვილი).

სულხან-საბა ორბელიანმა მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ქართული სასულიერო მწერლობის განვითარებაშიც. ამ მხრივ მნიშვნელოვანია მისი თხზულებები „სამოთხის კარი“, „საქრისტიანო მოძღვრება“ და სხვ. განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს სულხან-საბას ქადაგებათა კრებულს სახელწოდებით „სწავლანი და მოძღვრებანი“, რომელიც 46 ქადაგებისაგან შედგება.

დიდი მამულიშვილის ღვაწლი ქართველი ერის წინაშე ღირსეულად დადასა მისმა აღზრდილმა, მეფე ვახტანგმა თავის ლექსში „სულხან-საბა ორბელიანზედ“:

„არადგან დამერა ასე საბა,
ქება მმართვეს ანეა მეცა,
შეუყრია მრავალად სიტყვა,
რა ვითილე, სიბრძნე მეცა;
სად ენახვედი ასრე კრებით,
ქვეყნად მეცო, გინდა მე ცა,
საქმით სიკანით, თუ ვისნალო,
ვით ვინაღვლი, კიდეც მეცა.
სიყრმითაგ იყო მუდამად
სიბრძნის სწავლასა მსახველი,
სამოცდაცქეს წელს იკითხა,
სიტყვა: ვერასი ვარ მმართველი,
იარა ბევრი ქვეყანა, ბევრსაც
იყო მსახველი,
ორბელიანმა საბამან სახელთა
ქნა სახელი“.

სულხან-საბა ორბელიანმა მთელი თავისი ცხოვრება სამშობლოს ქეთოლდღობისათვის ზრუნვაში გაატარა, მისი თანადროტი ოცენაა იგი: „ჩემს უკან, ღმრთოე მწას, ჩემს ქვეყანაში უკეთესობა შეიქმნას“. ირის მოქრნაზულე მამულიშვილთა სახელებს კი მშობელი ხალხი არასოდეს ივიწყებს.

ვახტანგ VI

„მონყალე და
სიბრძნით სრული“

ვახტანგ VI. დაშნ (XVIII ს.).

ვახტანგ VI დაიბადა 1675 წლის 15 სექტემბერს, ქართლის მეფე გიორგი XI-ის (1675-1688; 1703-1709 წწ.) ძმის – ლევან ბატონიშვილისა და ქაიხოსრო გურიელის ასულის – თუთას ოჯახში. სწავლა-განათლება მან გიორგი XI-ის სამეფო კარზე მიიღო, სრულყოფილად შეისწავლა უცხო ენები, ლიტერატურა, ისტორია, გეოგრაფია, ასტრონომია... სავაგებოდ უნდა აღინიშნოს იმ უდიდესი ღვაწლის შესახებ, რომელიც ვახტანგის აღზრდაში გამოჩენილ ქართველ მწერალს, სახელმწიფო და საზოგადო მოღვაწეს სულხან-საბა ორბელიანს (1658-1725 წწ.) მიუძღოდ.

XVII ს-ის 80-90-იან წწ-ში ბატონიშვილი ვახტანგი მხარს უჭერდა ბიძას ერეკლე I-სა (1688-1709 წწ.) და მისი მომხრეების წინააღმდეგ წარმოებულ ბრძოლებში, რაზეც არაერთხელ მუთუთობის თავის ნაშრომში ვახტანგ VI-ის ვაჟი ვახუშტი ბაგრატიონი. მისეულ თქმით, XVII ს-ის 90-იან წწ-ში ვახტანგმა ცოლად შეირთო „ჩუქუჭის ბატონის ასული რუსუდანი“.

1703 წელს ირანის შაჰმა ქართლის მეფეთა გიორგი XI-ს დაებრუნა, მაგრამ იგი არანაირ დატოვა, ხოლო ქართლში ჯაშინიდა (მოადგილე) ვახტანგ VI დაიწინა.

ვახუშტი ბაგრატიონი ვახტანგ VI-ს შემდეგნაირად ახასიათებდა: „ესე ვახტანგ იყო ლუთის მომბიძ და ლუთის მოყურად და ფრად მოღვედა, სამღუდლოთა პატრიარქმეული, ქურეგობოლთა და გლახათა მიმცემლი, უღონოთა შემზრადე, ეკლესიათა მამუნებელი, ხატთა და ჯვართა შემამაგობელი, მონყალე, ცოდნისმოყურე, ბრძენი, მხნე და ახოვანი, შუენიერ-პატივანი, მუშაკი, უხვი და მშვიდი, არამედ ჟამად მრისხანე“.

ვახტანგ VI-მ თავის თანამოაზრეებთან (სულხან-საბა ორბელიანი, ვახუშტი ბატონიშვილი, ბერი ეგნატაშვილი და სხვ.) ერთად სახელმწიფო ყოფა-ცხოვრების თითქმის ყველა დარგს სასიკეთო კვალი დააშენა, აკად. ნიკო ბერძენიშვილის თქმით, „ქართლის საზოგადოებრივი თუ საქმიანობით-ბრძევი ცხოვრების არც ერთი მხარე არ დარჩენილა, რომელსაც ვახტანგი არ შეხებოდეს“.

ვახტანგ VI-მ ქართლის მართვა-გამგებლობა ერთკელე I-ის დროს მიმდინარე ქართული დასაქმების პირობებში დაიწყო. მის მიერ წარმოებული ეროვნული პოლიტიკა ირანის შაჰის უკიდურეს შემოფოტებას იწვევდა,

მაგრამ სანამ გიორგი XI თავისი ჯარით ყანდაარში იდგა და აღენათა მრავალრიცხოვან ტომებს აკავებდა, მაშინდანი მეფის ზურგს უკან ამოფარებული „ჯაშინი“ ქართლში წარმატებით საქმიანობდა.

ვახტანგ VI-ის თაოსნობით 1705 წელს მოინვიეს საეკლესიო კრება, რომელმაც კათალიკოს-პატრიარქად მისი ძმა დომენტი აირჩია. ვახტანგმა შექმნა „მცველთა ჯარი“, ანუ სამეფო გვარდია, რომლითაც დაიბრუნა ურჩი თავადები. ვახტანგ VI-მ დიდი ყურადღება მიაქცია მეურნეობის აღდგენას. მისი მიტყელობით ზღაპრად დასახლდა ქართლის გაუკაცრიელებული ადგილები; გაიყვანეს და განაბნეს დიდი ხნის წინათ მოშლილი სარწყავი არხები, მოაწესრიგეს საეკლესიო-სამომოსელო გზები, ააგეს ხიდები და ქარვასლები, გააუმჯობესეს ფულის მოჭრის საქმე. აღნიშნულ ღონისძიებებზე ქვეყნას შესაძრეველ დადევს, გამოცოცხლდა ვაჭრობა-ბეღლისობა, საქალაქო ცხოვრება.

ვახტანგ VI-ის წყალობით არაერთი ქართული ეკლესია დაწვრთვასა და საბოლოო განადგურებას გადაურჩა, მათ შორის, თბილისის სიონი, ნარეკლას წმ. ნიკოლოზის ეკლესია, სვეტიცხოველი, ურბნისის, სადგარის ტაძრები და სხვა მრავალი. მან თბილისში შევიწროა სასახლეც ააგო (ვახუშტი: „აღაშენა სახლი შუენიერი, სრულად სარკითა და მოყოქროლი, დიდ-შატერობითა, ლაურეანის და მარნარილის კედლითა“), რომელიც, სამშუხაროდ, „ოსმალის“ აზებდით ხანას შეენირა.

1709 წელს ავღანელებთან ბრძოლაში დაღუპა გიორგი XI. შაჰმა ქართლის ახალ მეფედ ვახტანგის ძმა – ქაიხოსრო დაინიშნა, თუმცა ისიც ირანში დატოვა. 1711 წელს ავღანელებთან ბრძოლას შეენირა ქაიხოსროც, რის შემდეგაც

„გურჯისტანის ვალის“ ტახტი კვლავ თავისუფალი ამოიწონა. შაჰ სულთან პუსეირის არჩევანი ვახტანგზე შეჩერდა. 1712 წლის 23 აპრილს ვახტანგ VI მცირერიცხოვანი ამაღლის თანხლებით, რომელშიც სულხან-საბაძე შედიოდა, მეფედ დასამტკიცებლად ისტაპანში გაემგზავრა. ქართლში მან გამგებლად ძმა, სიმონი, დატოვა. სანამ ვახტანგ VI-ის შემდგომ პოლიტიკურ მოღვაწეობაზე ვისაუბრებდეთ, მიმოვიხილოთ მის მიერ 1712 წლამდე ქართული კულტურის სფეროში ჩატარებული გასაოცარი მასშტაბის საქმიანობა.

აკად. ივანე ჯავახიშვილის თქმით, „სწორედ გასაოცარი ხანა იყო ეს ხანა! ასეთი დაუღალადი, მედგარი მუშაობა, რომელსაც ერთი საზოგადო მომართლება შეიძინა და ფართოდ და ღრმად ნიადაგი გაყრა, უფლებას გვაძლევს ქართული მწერლობის ამ ხანას ენციკლოპედიური ხანა დავარქვათ სხვადა. თითქმის ყველა იმდროინდელი მოღვაწის აზრით და გონებაში იმ ფიქრისკენ იყო მიმართული, რომ ქართველი ხალხის შემოქმედებითი ნიჭის მრავალი საუკუნის ნაშთი-გარდა და ნაჭრანახლები შევიწროებოდა. შეესწავლა და ჩამოაშრომათათვის დათმობიებული, ყოველმხრივი წარმოდგენა და ცოდნა გადაეცათ. ამ დიდი საქმის მოთავედ და სულის ჩამდგამად დიდებული, დაუწიყარი ვახტანგი იყო“.

1709 წელს თბილისში პირველი ქართული სტამბა დაარსდა. აღნიშნულ მასშტაბილურ საქმეში დიდი წვლილი მიუძღოდა ვლახეთის (რუმელების) მოღვედა გამოჩენილ ქართველ სასულიერო პირს, ელახეთის მიტროპოლიტს – ანთიმოზ ივერიელს (1650-1716 წწ.), რომელმაც სტამბის გასაშრომად ქართლში თავისი მონაწილე მიხი იმტვანოვი გამოგზავნა.

ვახტანგ VI-ის მიერ დაარსებულ სტამბაში იმავე, 1709 წელს, დაიბეჭდა „ახარება“, „ადვითნი“ და „სამოციქულო“. უნდა აღინიშნოს, რომ აქ გამოცემული ნიგნების ბეჭდვებისა და გამოცემის ხარისხი იგივე იყო, როგორიც იმდროინდელ ევროპულ სტამბებში დასტამბული ნიგნებისა. აკად. ნიკო ბერძენიშვილი მითითებს და სასულიერო ნიგნების გამოცემის როგორც კულტურულ, ისე პოლიტიკურ ასპექტებს: „ქართული მოღვაწეობის დასაშრომად ქრისტიანობისათვის ბრძოლას ავადგებდა ქართლის პოლიტიკის მესვეურებს. ამით აიხსნებოდა „შაჰმა-

დიანი" ქართველი ხანების (შაჰნავაზის, არჩილის, გიორგის) პროკრესტიანული მოღვაწეობა: ეკლესიის მშენებლობის აღდგენა-ადგენა, ტაძრების შეკეთება და სხვ.

1712 წელს თბილისის სტამბაში, ვახტანგ VI-ის რედაქციითა და კომენტარებით, პირველად დაიბეჭდა „ვეფხისტყაოსანი“, რომლის თავფურცელზე ეწერა: აუგვისს ტყაოსანი ან ახალი დაბეჭდული ქართულს ენასა ზედა, ჟამსა ახალღებულისა საქართუელის მკურთხელისა, უფლისა უფლისა ვახტანგისა, შრომითა, წარსაგებელითა მისევე მკურთხელისათა. გაიმართა ხელთა ხელმწიფის კარის დეკანოზის შვილის მიქელისათა, ქალაქსა ტფილისისასა, ქრისტეს აქეთ ათას შვიდას და თორმეტსა, დასაბამივან ვიდრე აქამოდვე მფიდიათას ორას ოცსა". ამ გამოცემამ დიდი ზოგი მისცა პოეტიკის ტექსტის შემდგომი შესწავლა-აღდგენის საქმეს და საუფუძველი ჩაუყარა მეცნიერულ რუსთველოლოგიას.

ვახტანგ მეფის სახელთანაა დაკავშირებული განათლებულ მეცნიერთა დასის - „სწავლულ კაცთა“ კოშისიის დიდი კულტურული საქმიანობა. „ქართლის ცხოვრებაში“ საქართველოს ისტორია აღწერილი იყო გიორგი V ბრწყინვალემდე. ამ ხარეგის აღმოფხვრის მიზით, „სწავლულ კაცთა“ კოშისიამ ბერი გვანტყეშელის ხელმძღვანელობით რედაქტირება გაუკეთა „ქართლის ცხოვრებას“ ძველი ციკლის (XIV ს-მდე) თხზულებებს, ხოლო XIV-XVII სს-ის ისტორია თავად აღწერა მოძიებული მრავალრიცხოვანი წყაროს მიხედვით.

„სწავლულმა კაცებმა“ მიმართეს ისეთ საისტორიო მეთოდებს, რომელთა გამოყენებამ XVIII ს-ის დასავლეთ ევროპაშია და რუსეთში ისტორიის ცოდნა თანდათან ისტორიის მეცნიერებად გადაქცეა. ამ თვალსაზრისით, „სწავლულ კაცთა“ მუშაობა-მოღვაწეობა სრულიად ახალი ეტაპი იყო ქართული ისტორიოგრაფიის განვითარებაში“ (ვ. გაბაშვილი).

მეტად მნიშვნელოვანი იყო სახელმწიფო მოხელეების უფლებებისა და ფუნქციების განსაზღვრა, რაც ვახტანგ VI-ის მიერ შედგენილ „დასტურდელად“ ათხაზა. იგი ანესტრეივად ქვეყნის მართვა-გამგეობის, სამეფო კარის ეტიკეტისა და სახელმწიფოებრივი ცხოვრების სხვა პრაქტიკულ მხარეებს.

1705-1708 წწ-ში ვახტანგ VI-ის ბრძანებით დაარსებულმა საკოდეფიკაციო კოშისიამ შექმნა სამართლის ნიგონა კრებული, რომელიც თვით ქართული განიშნობის მიერ იყო რედაქტირებული. ჯანსაყუთიერული მნიშვნელობა ჰქონდა კრებულის ძირითად ნაწილს სახელმწიფოებრივი - „სამართალი ბატონისშვილის ვახტანგისა“. სამართლის ნიგონა კრებული იყო ე. წ. „ბატონყმური რიგის“ მონაცემების მნიშვნელოვანი ღონისძიება, რომელიც მიზნად ისახავდა თავადების ძალადობის შეზღუდვას გლეხების მიმართ. ნაყოფიერი საქონი-მდებლო მოღვაწეობისათვის ვახტანგ

VI-ს „საგულმდებელი“ უწოდეს.

ვახტანგ VI იყო თავისი დროის ერთ-ერთი გამოჩენილი პოეტი, მეცნიერი, მთარგმნელი, კრიტიკოსი, რედაქტორი, კომენტატორი და საგანმანათლებლო საქმის ორგანიზატორი. გერმანულ ზუცესმონაზონი მისი მრავალმხრივი და ნაყოფიერი მოღვაწეობის გამო წერდა: „ვახტანგ აღავსო და განანათლა ქვეყანა ჩვენი წინგებითა“. მეფე ვახტანგი დაუცხრომლად იღწურვდა იმისათვის, რათა, მისივე სიტყვებით რომ მოვიშველიოთ, საქართველოში „ისწავლობს და ნადიერ იყვნენ ფილასოფოსოსიად და ინებონ და შეასრულონ ქართულისა ენითა ფილასოფოსობა“.

ვახტანგ VI-ს ერთ-ერთი თავისი ლექსით ახსნილი აქვს, თუ რა ზნეობრივი ღირებულებებით უნდა ხელმძღვანელობდეს ადამიანი მოღვაწეობის დროს:

„აკამან უნდა თავის საქმე

ყველა ღვთისა შიოვარგოს,

ამ სოფელსა ხელი ჰყაროს,

იქაც ბარგი დაიბარგოს,

მოყვარეთ და ამხანაგთა

თავის რიგით რამე არგოს,

სახელის ზე საჩრდილელად

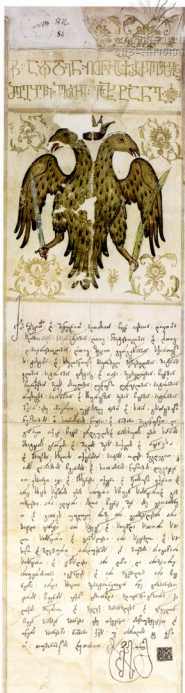
წელისა ჰირსა სამე დარგოს“.

ვახტანგ VI-მ, სულხან-საბაბთაძან ერთად, ქართულ ენაზე თარგმნა მსოფლიო დიდაქტიკური ლიტერატურის თვალსაჩინო ნიმუშები: „ქილოდა და დაძაბა“, „ამირ-ნასარიანი“ და სხვ.

მუშაინტერესული მეცნიერებების გარდა, ვახტანგი უაღრესად გატაცებული იყო ასტრონომიით, მათემატიკით, გეოგრაფიით, ქიმიითა და მედიცინით. 1709 წლის 15 აგვისტოს თბილისში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერი პატრიკ რევიზალი რომში გაგზავნილ წერილში წერდა: „ეს ბატონი მთავარი საქმოდ მაღალნიჭიერი და სწავლის მოყვარული... ამ უკანასკნელ დროში იგი ძიოვრ დაგვიახლოვდა და დაგვიმოგობრდა იმის გამო, რომ უფროსი პატრიკ ასტრონომიის გაცეითლებს აძლევს. ისიც კარგად ითვისებს და ძალიან მკაფიოდ ღიჯა“.

ვახტანგ VI-მ თარგმნა „ზიჯის“, ანუ „ჟიურკლათა კალენარი“, რასაც დაერთო მის მიერვე შედგენილი სპარსულ-ქართული ასტრონომიულ-ასტროლოგიური ლექსიკონი. ამგვარი ლექსიკონით ვახტანგი ცდილობდა მეცნიერული ტერმინოლოგიის შექმნას ქართულ ენაზე. მისი დაგეგმილი თთარგმნა XIII ს-ის მათემატიკოსისა და ასტრონომის, ნასირ-ელ-დინ ტუსის „თალი მასალი“, ანუ „სტროლაბის სასწავლებელი ნიგნი“.

ვახტანგმა ქართულ ენაზე შეადგინა ქიმიის სახელმძღვანელო: „ნიგნი ზეთების შეზავებისა და ქიმიის ქმნისა“. იგი დიდ ყურადღებას აქცევდა მედიცინასაც. მეფის მუშაობის კვლი ატყია ზაზა ფასიკერტლის „ჟარაბაჟის“. მან „ჟარაბაჟიში“ მინარსობრივად გამართა, შენიშვნები დაურთო და ყოველდღიურად გამოსაყენებელ სამედიცინო ნიგნად აქცია.

ვახტანგ VI-ის ხელი. სამართალი შიანავაწილის გაყვრის შესახებ (1710 წ.)

დაეუბრუნდეთ ვახტანგ VI-ის პოლიტიკური მოღვაწეობის ადრინაჲს. ვახტანგის ინფორმაციით, ირანში ჩასული ჯარისკინი შაჰ სულთან ჰუსეინმა დიდი პატივით მიიღო და „უთქიდა მამა-დიანობასა და უქადაგდა ნიჭსა დიდსა და მსწრაფე გამოტყვევასა“ რაზეც მან უარო განაცხადა. ამის გამო შაჰმა ვახტანგი ჭირანში გადაასახლა, ხოლო ქართლის მეფედ 1714 წელს მისი გამაჰმადიანებული ძმა იესე (1714-1716 წწ.) დანიშნა.

როდესაც ვახტანგი მამაჰმადიანობის მიღებაზე უარს ამბობდა, იგი იმდროუნებად ევროპის დახმარებით, ქრისტიანობით, მიეღო ქართლის სამეფო ტახტი. ამის მიზნებას ისახავდა ზინხად სულხან-საბა ორბელიანის დიპლომატიკური მისია დასავლეთ ევროპაში. სულხან-საბა 1714 წლის აპრილში პირველად იმყოფებოდა აუდიენციაზე ლუი XIV-სთან. მან საფრანგეთის მეფეს გადაცა ვახტანგ VI-ის ნერილი, რომელიც გამოთქმული იყო ამ ქვეყანასთან კავშირის დამყარების სურვილი: „ჩვენ, ვახტანგ, მზურვალედ ვქმნით შემთხვევას, ვემსახურეთ თქვენს უდიდებულესობას“. ნერილიდან ჩანს, რომ ქართლის მეფე თვალს ადევნებდა ევროპის ამბებს: „ჩვენი სიხარული გავორკედა, როცა გავიგეთ თქვენი დიდი გამაგრებები და დიდება, რომლითაც შემოსილთა თქვენი მეტად მაღალ ტახტს. ჩვენ არ დაგვიყოფნია ამის გამო მაღლი გვეთქვა უზენაესობის“.

ვახტანგ VI ლუი XIV-ს პირველად: „მოუხდებდა იმისა, რომ ჩემი ჩავარდით ურანშუთოა ხელში, რომლებმაც მოაქციეს ჩვენი წინამორბედი, და რომ ვართ აქ დახმარების მოკლებუნი, როგორც ისრადელი უცხო ხალხში მათი მამების ცოდვებისათვის, ჩემი შვილები და ძმები, რომლებიც ჩემს მაგიერ განაგებენ ჩემს სამფლობელოებს, გააკეთებენ ზუსტად და სიყვარულით აღსავსე გულით ყოველივე იმას, რასაც ჩვენ მათ ვუბრძანებთ, თქვენი უდიდებულესობის სამსახურისათვის, როდესაც თქვენ ამას გავცნობით“.

1714 წლის მაისში სულხან-საბა ორბელიანი მეორედ შეხვდა საფრანგეთის მეფეს, მაგრამ მან თავის თხოვნაზე თავაზიანი უარი მიიღო. დასავლეთ ევროპის საერლმწიფოებს, მათ შორის საფრანგეთს, საკუთარი საქართველოშიმყოფი ინტერესები ჰქონდათ ირანში და, ცხადია, ირანის წინააღმდეგ საქართველოს საემქეებში არ ჩაეროდნენ.

1714 წლის ივნისში ელრობამ დატოვა პარიზი და რომში ჩავიდა. მალე სულხან-საბა ორბელიანი კლემენტ XI-მ მიიღო. 17 აგვისტოს რომის პაპმა ნერილი მინერა აღწყნებულად და უძლიერეს ვახტანგს, აზოური ივერის მეფეს, რომელშიც აღნიშნავდა: „რა ეს-ცანით თქვენი დატყვევება სპარსეთის მთავრობისაგან, ძროლე შეგსუფილი... ამიტომ ჩვენც აგაფერინ დაგზოვეთ, ყოველი ღონე ვიღონეთ, რათა თქვენ გედიროსით მალე გათავისუფლება

და თქვენს სამთავროში მოზრუნება“. რომის პაპის მეცდელმა უშუალოდ გამოგდა. 1716 წელს სულხან-საბა სამშობლოში დაბრუნდა.

ამრიგად, სულხან-საბა ორბელიანის ხანგრძლივი ელრობა დასავლეთ ევროპაში უშედეგოდ დასრულდა. ვახტანგ VI იძულებული გახდა, 1716 წელს მამაჰმადიანობა მიეღო. ეს მოწვევებითი ნაბიჯი იყო. ვახტანგი სიკაცხლის ბოლოდღე ქმნიარბიტ ქრისტიანი იყო. შაჰმა გამაჰმადიანებული ვახტანგი მეფედ დაატოცა, მაგრამ რადღებიმე წლით ირანში დატოვა. იგი სასახლეში და ირანის ჯარების სარდალად დანიშნა, ქართლს კი 1716 წწ-დან მისი ვაჟი ბაქარი განაგებდა.

1719 წელს შაჰმა ვახტანგ VI-ს ქართლში დაბრუნების ნება მისცა. მის დაბრუნებას სამშობლოში ქვეყნის მოწინავე საზოგადოება ზეითი შეხედა. ვახტანგის თქმით, „შემდგომად მოვიდა მეფე ვახტანგ ტფილისს... და დაჯდა ტახტსა ზედა; შემჭვიცეს ყოველთა ქართველთა მეფობისა მისისა მტკიცედ ერთგულებასა ზედა და დალოცეს ყოველთა ქართველთა მეფედ და მოულოცეს და გარდააყარეს ოქრი და ვეცხენი მრავალი დიდებულთა, ნარჩინებულთა, აზნაურთა, კათალიკობზან და ეპისკოპოს-არქიმანდრიტთა... ხოლო იყო სიხარული და განცხრომა დიდი მოსვლისათვის ვახტანგისა და განაგებდა კეთილად“.

ქართლში დაბრუნებული ვახტანგ VI ცდლობდა გაეგრძელებინა ძველქართლ საქმიანობა, მაგრამ ამ დროისათვის საერთაშორისო ვითარება ამიერკავკასიის ასპარეზზე შესაწმენდად შეიცვალა. საქართველო კავკასიის დაუფლებისათვის მებრძოლ სახელმწიფოთა ჭდილში აღმოჩნდა ჩართული.

XVIII ს-ის 20-იანი წწ-ის დამდეგს მოწყეო რუსეთის იმპერატორის – პეტრე I-ის (1682-1725 წწ.) ლაშქრობა ჯარისკისპირეთში, რომელიც შას იხილავდა ეკონომიკური და სამხედრო-პოლიტიკური თვალსაზრისით. პეტრე უდიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა კასპიისპირეთის ლაშქრობაში ქართველების მონაწილეობის საკითხს. რუსეთის ოსმანთა ირანში არტემ გოლინიკი მისი დაავალებით კაპიში დაამყარა ვახტანგ VI-სთან პეტრე არწმუნება ვახტანგს, მიეღო მონაწილეობა ლაშქრობაში, სადაცელად, პირადებდა, რომ საქართველოს საბოლოოდ გათავისუფლებდა ირანის ბატონობისაგან.

ვახტანგ VI-მ დაუტოვა პეტრე I-ს და გერმანელ მდგომარეობა შეუახსა როგორც ხელსაყრელი მომენტი დიდ ხნის ოცენების განახალიყოფილად – რუსეთის დახმარებით საქართველოს გასათავისუფლებლად ირანის ბატონობისაგან. 1720 წელს პეტრე I-სა და ვახტანგ VI-ს შორის დიდო სამხედრო-პოლიტიკური შეთანხმება, მაგრამ იგი იურიდიულად არ გაფორმებულა. პეტრემ თავი აარიდა ამას იმ უზრალო მიზეზის გამო, რომ არც ამირება ვახტანგისათვის მიცემული დაპირების შესრულებას.

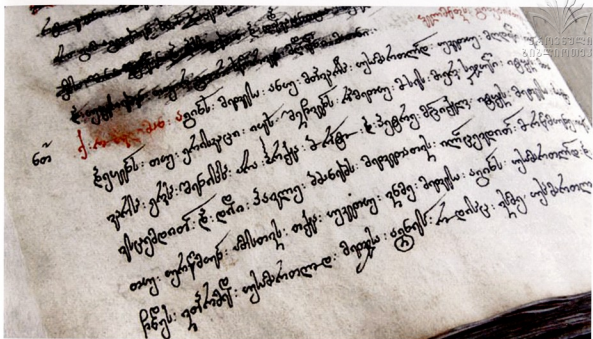
რუსეთთან სამხედრო კავშირის დადგარების საკითხი ქართლის მხრე-ფო დარბაზის სხდომაზეც განიხილებოდა. დარბაზის ყველა წევრი ვახტანგის მიერ არჩეულ პოლიტიკურ კურსს-მ კენახს მზობდა. მათ რუს-სულთნულა ერთობა ლაშქრისათვის გვეგმა საბოთოდ მიანიშნებდა იმ მოტივით, რომ საქართველოს მრავალრიცხოვან მტრებს შეეძლოთ ქართველთა შემთხვევით და რუსეთის ჯარის მოსვლადვე ქვეყნის აოხრება ეცადათ, მაგრამ ვახტანგი თვალსაზრისს არ იშლიდა. მამინ დარბაზის წევრებმა წინადადება წამოაყენეს, რომ ემოქმედათ საიდუმლოდ, გამოეყვანათ მცირერიცხოვანი ჯარი და ფარულად მიზმორბოდნენ პეტრე I-ს. თვით ვახტანგ VI და მისი მომხრეები ხანას მხოლოდ რუსეთისა და საქართველოს გადაწყვეტე მოქმედებაში შეხადებენ.

1722 წლის აგვისტოში ვახტანგ VI 40000-იანი ლაშქრით განჯასთან დაახლოდა. აქ იგი უნდა შეერთებოდა საზმრისთაქვე მომავალ რუსთა ჯარს. პეტრე I-მა მიიღო დარუბანება, შემდეგ კი უკან გაბრუნდა და ლაშქრობა მომავალი წლისთვის გადადო, რაც დიდი დავიანებით შეატყობოდა ვახტანგს. ეს უკანასკნელი პეტრეს მოლოდინში თითქმის მთელი მთა თვე – აგვისტოდან ნოემბრის შუა რიცხვებამდე – იდგა განჯასთან. აღსანიშნავია, რომ პეტრემ მთითხვა ვახტანგს, მდგომარეობა განჯასთან 1723 წლის ზაფხულამდე, ვიდრე იგი განახლებად ლაშქრობას კასპისპირეთში, თუმცა რუსეთის იმპერატორმა ამ დროს შესანიშნავად იცოდა, რომ ოსმალეთი ქართლში შესაძრულად ემზადებოდა.

ვახტანგ VI-მ მხოლოდ მამინ დიანობის ის დიდი საგრძობე, რომელიც ქართლს ეთქმებოდა ოსმალეთის მხრიდან, როდესაც მიიღო ცნობა პეტრეს უკან გაბრუნების შესახებ. შემთხვევითაა ვახტანგმა, ოსმალეთის აგრესიის საფრთხის ზრდასთან დაკავშირებით, 1722 წლის 29 ნოემბერს საგანგებო წერილიც გაუგზავნა რომის პაპს – ინოკენტი XIII-ს (1721-1724 წწ.) და აესტრიის იმპერატორ კარლს VI-ს (1711-1740 წწ.) და სულთნის წინაშე შუამდგომლობა სთხოვა. ვახტანგ VI-ს თხოვნას არავითარი შედეგი არ მოჰყოლია.

1722 წლის დეკემბერში ვახტანგ VI-მ შაჰ თამაზისგან მიიღო ცნობა, რომ აღდგენილმა დაატყვევეს შაჰ სულთან ჰუსეინი და იგი ქართლდნ დახმარე ჯარის გაგზავნას მოითხოვდა. ვახტანგმა კიდევ ერთი მძიმე პოლიტიკური შეცდომა დაუტოვა – მან უარი შეუთვალა ირანის შაჰს აღდგენულა წინააღმდეგ ბრძოლაში დახმარების აღმოჩენის შესახებ და ყოველივე პეტრე I-ს შეატყობინა. რადგან თურქების შემოჭრა ყოველ წელს იყო მოსალოდნელი, ვახტანგმა რუსეთის იმპერატორს დამხმარე სამხედრო ძაღს დაუყოვნებლად გამოგზავნა სთხოვა. რუსეთის ხელისუფლებამ ახერხადაც არაფრად ჩააგდო მოკავშირის თხოვნა და ვახ-

ვახტანგ VI-ის საბარათის წიგნი (1710 წ.)

ტანგს ვაჩი არ მიაღწედა.

1723 წლის დასაწყისში განრისხებული მაჰმა ქართლის მეფობა კონსტანტინეს უბოძა, რომელიც კახელებისა და დაქირავებული ლეკების რაზმებით ქალაქს მოადგა. ვახტანგ VI დედ განსაცდელში ჩაგვარდა, რადგან შიგნიდან თბილისის ციხის ირანულმა გარნიზონმა აუტეხა სროლა. 4 მაისს, ვახტანგის ბანაკში ღალატის შედეგად, კონსტანტინე II-მ თბილისი აიღო. ლეკებმა ქალაქი საფუძვლიანად მოაოხრეს. სწორედ ქართლსა და კახეთს შორის არსებულმა დაპირისპირებამ, მათა შორის მუდმივად და მტრობამ, რამაც მოლოდ ქართველთა დაუძინებელი მტრების ნისქილზე დაასხა წყალი, უდიდესი გულისტკიოვლითა და მწუხარებით ათქმევინა დავით გურამიძე:

„თურქი, სპარსი, ლეკი, ოსი, ჩრქვე, ლილივი, დიდო, ქისტი, სრულად ქართლის მტერი იყვნენ, ყველამ წაქრა თეთრი ქიმიტი! მერმე შინათ აიძალნენ, ძმამ მოუდგა ძმასა ყისტი; თავის თავსა ხზალთ იცეს, გულთა მოივადრეს ხიმიტი! ვით მამალ სხვის მამალსა დამპყრობდეს და ნაკიდოს, მას სცემოს და თვით იცემოს, დაქოჩრის და დაქიდოს, რა ორინდე დაღალუნნი ძალდმან ნახოს, პირი ჰკიდოს, მტრეთ ქართლი და კახეთი დარჩა თურქთა, ლეკთა, დიდოს“. თბილისის დაცემის შემდეგ ვახტანგ VI უკვე აღარ წარმოადგენდა პოლიტიკურად საინტერესო ფიგურას ოსმალეთისათვის. 1723 წლის ივნისში სულთნის ვაჩი ქალაქს შემოადგა და მას უბრძოლველად დაუფლდა. თურქებ-

მა დაიპყრეს ქვეყანა და იქ თავიანთი წესრიგის დამყარება დაიწყეს.

მართალია, 1723 წლის ივლისში რუსეთის ჯარებმა ბაქო აიღეს და კასპისპირეთს დაუფლნენ, მაგრამ ამ წარმატებას ქართლისათვის არსებითი მნიშვნელობა აღარ ჰქონდა. მიზნის მიღწევის შემდეგ პეტრე I-ს, ცხადია, დაადივნდა პირობა ვახტანგისათვის ჯარის მოშვების შესახებ. მის ინტერესებში ოსმალეთთან დაპირისპირება უკვე აღარ შედიოდა. ქართლის ინტერესები ბაქო-დარუბანზე გაიყვია.

1723 წელს დადებული პეტერბურგის საზავო ხელშეკრულებით, ირანი რუსეთს უთმობდა ბაქოს, დარუბანს, აგრეთვე, გილანის, მაზანდარანისა და ასტარბაიდის პროვინციებს. 1724 წლის 12 ივლისს სტამბოლში პეტრე I-მა ოსმალეთთანაც გააფორმა ხელშეკრულება, რომლის მიხედვითაც სულთანმა კასპის ზღვის სანაპიროები რუსეთის საფორტიფიკაციო, პეტრე I-ს, სამაგეროდ, ოსმალეთს დაუთმო ირანის მთელი ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილი, რომელსაც აღმოსავლეთ საქართველოც მოათვალს. ქვეყანაში დაიწყო უაღრესად მძიმე „ოსმალბოი“ პერიოდი.

აქად, ივანე ჯავახიშვილის შენიშვნით, „ვახტანგ მეფეს, რომელსაც საქართველოს სახელმწიფოებრივი, კულტურული და ეკონომიური აღორძინებისათვის დიდი ძალადი შრომა ჰქონდა გახეული და ქვეყნის აღმშენებლობითი მუშაობით იყო გატაცებული, პეტრე I-მდე ასე მოტყუებულსა და ყოვლად უზენად მოტყუებულს, საქართველოდან გახიზნის მეთი აღარაფერი დარჩენოდა“.

1724 წლის ივლისში ვახტანგ VI-მ გადაწყვეტილება მიიღო, მრავალრიც-

ხოვნით, 1200-კაციანი, ამალით რუსეთში წასვლის შესახებ. იგი იმედოვნებდა, რომ რუსეთის მხარდაჭერითა და დამხმარე ჯარით მალე უკან დაბრუნდებოდა და საქართველოს დამპყრობთა ბატონობისაგან გაათავისუფლებდა, მაგრამ მისი ეს ვარაუდიც არ გამართლდა. ვახტანგი ჯერ კიდევ გზაში იყო, როდესაც 1725 წლის იანვარში პეტრე I გარდაიცვალა. პეტრეს მემკვიდრეები – ეკატერინე I, პეტრე II, ანა ივანეს ასული – ვერად ატარებდნენ აქტიურ საგარეო-პოლიტიკურ კურსს. რუსეთში ყოფნისას ვახტანგ VI ეცადა, რომ საქართველოს საკითხით კვლავ დაეინტერესებინა რუსეთის მთავრობა, მაგრამ უშედეგოდ.

ვახტანგ VI 1737 წლის 26 მარტს გარდაიცვალა ასტარბაიში. 30 მარტს იგი დაკრძალეს ასტარბაიში კრემლის მიწინების ტაძარში.

დიდი ქართველი პოეტისა და საზოგადო მოღვაწის – გიორგი ლეონიძის ხატოვანი გამოთქმით, ვახტანგ VI-ის „მეფობა მართლაც მიმსგავსებოდა ლამაზსა და მომზინლავ ყვავილს, რომელსაც დაჰქროლა ქარმან სასტიკმან“.

ქართველი ხალხის წუხილი თავისი საყვარელი, სამშობლოსთვის მრავალჭირნახული მეფის გარდაცვალებას გამო, ალბათ, ყველაზე უკეთ დავით გურამიძეც კარმან სასტიკმან თავისი ცნობილი სტროქებით:

„ვთო, რა ზოძი ნაიქცა, სახელ-კარი თავს დაგვექცაო! ლხინი, შევაბა და საიშე სულ ჭირად გარდაგვექცაო, ჩვენ ყმანი დავრჩით, პატრონი ნადიდა, შორს გაგვექცაო, გაუთხილდი, შენც არ დაგვექცე, ღვთის მაცა, მაგრა დედ ცაო“.

ვახუშტი ბატონიშვილი

„სწორუპოვარი
მკვლევარი
და აშენარი
საქართველოს
მინა-წყლისა“

გეოგრაფია. ვახუშტი ბატონიშვილი (1752 წ.).

XVIII ს-ის შუახანებში სამშობლოდან შორეულ რუსეთში იძულებით გადახვეწილმა ქართველმა მეცნიერმა შემდეგი სიტყვები დანერგა: „ხოლო სრულ იყვნა შრომა ესე ქრისტეს-აქეთსა ქორონიკონსა წლისასა 1745, ქართულსა 433, ოქტომბერს 20, მეფის შვილის ვახუშტის მიერ, სამეფოსა ქალაქის მოსკოვის პრესნას“.

აღნიშნული წინადადების დანერგვიდან 171 წლის შემდეგ გამოცემულ ფუნდამენტურ ნაშრომში – „ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა (V-XVIII სს.)“ – აკად. ივანე ჯავახიშვილი მოუთხოვდა: „ბატონიშვილი ვახუშტი ერთ უდიდებულეს ქართველ მეცნიერ ისტორიკოსთაგანი იყო, სწორუპოვარი მკვლევარი და აშენარი საქართველოს მინა-წყლისა“.

ვახუშტი ბაგრატიონი დაიბადა 1696 წელს თბილისში. იგი ქართლის მეფე ვახტანგ VI-ის (1703-1737 წწ.) უკანონო შვილი იყო. XVIII ს-ის ფრანგი მოგზაურის – შარლ პეისონელის ცნობით, ვახუშტის დედა „ებრალო ყმის დედაკაცი“ ყოფილა. თუმცა, როგორც ბატონიშვილის ცხოვრება-მოღვაწეობისადმი მიძღვნილ სპეციალურ გამოკვლევებში პროფ. ვ. გაბაშვილი აღნიშნავს, „ხარჭასთან ნაშობი შვილი... ვახტანგს არასოდეს არ გაუწაპარებია, სხვა შვილებთან ერთად მეფის კარზე ზრდიდა და მზრუნველობასა და ყურადღებას არ აკლებდა“.

ვახუშტი ბატონიშვილის აღზრდა-განათლებას მეურვეობდნენ დეკანოზი იესე გაოსკვინიშვილი და მისი ძმა – გიორგი. მოგვიანებით, თავის მიერ გაცემულ ერთ-ერთ სიგელში, ვახუშტი ბაგრატიონი მათ „სიწმითავე ჩვენთა გამზრდელთა“ უწოდებდა. გიორგი ავალიშვილის ცნობით, ვახუშტის აღზრდა-განათლებლები დიდი როლი შეასრულეს ფრანგმა კათოლიკე მისიონერებმა. აღნიშნულ ინფორმაციას ადასტურებს პოეტი ფაველინიშვილი, რომელიც თავის

პოემაში – „ვახტანგინი“ მის შესახებ ამბობს:

„ვახუშტი ქრისტეს მოსავი, მის ცნებაზედა დარგული,

სულ აღასრულა ყოველი სწავლა ლათინთა, ფრანგული“.

ბატონიშვილმა ვახუშტმა იმ დროისათვის შესანიშნავი განათლება მიიღო ბრწყინვალედ ფლობდა ბერძნულ, ლათინურ, ფრანგულ, თურქულ, რუსულ და სომხურ ენებს.

ვახუშტი სიყრმიდანვე აქტიურად იყო ჩართული ქართლის სამეფოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში, ემხრობოდა მამას სახელმწიფოს მართვა-გამგეობაში. იგი ორჯერ მონაწილეობდა ქსნის ერისთავთა წინააღმდეგ მოწყობილ ლაშქრობებში; 1720 წელს გაიგზავნა იმერეთში სამეფო ტახტისათვის მებრძოლ ალექსანდრე გიორგის ძი დასახმარებლად.

1721 წელს ვახტანგ VI-მ შეიღმენინავე სადროშოს – საბარათიანო სარდალად დანიშნა. ბატონიშვილს, როგორც სარდალს, ამ სადროშოს ტერმინით დასახლებული პუნქტების დამოსახლეობის აღწერა დაევადა, რასაც მან წარმატებით გაართვა თავი.

1722 წელს ვახუშტი, მამის დაჯალბით, ქართლის სამეფოსაკ მარიავდა. იმ დროს, როდესაც მეფე უარყოფით განცხადებით იყო დაბნეული და ამოდგოდა პეტრე I-თან შეხვედრას; იგი დიპლომატიურ მოლაპარაკებებს აწარმოებდა პეტრე I-ის ელჩთან – ივანე ტოლსტოისთან.

1724 წელს ვახუშტი ბაგრატიონი მამასთან, ძმებთან და მრავალრიცხოვან ამაღლასთან ერთად მოსკოვში გაემგზავრა. ერთ-ერთ თანადროულ რუსულ დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ ვახუშტის თან ახლდა მუხლვე (1717 წელს იგი დაქორწინდა მარიამ გიორგის ასულ აბაშიძეზე), ორი ვაჟი და ორი ასული, გამგდელი, 13 მოახლე, 25 მსახური, 4

თავადი 6 ყმით და 19 აზნაური 17 ყმით. ისინი არილი II-ის მიერ დაარსებული მოსკოვის ქართველი კოლონიის წევრებს შეუერთდნენ.

თავდაპირველად, ვახუშტი, სხვა ემიგრანტებთან ერთად, დროებით რუსეთის სახელმწიფო, საზღვრო მოღვაწეების, ვაჭრებისა და სხვათა ზინებში ჩაასახლეს. ქართველებისთვის პრესნიას ზუნის ბოძების შემდეგ (1729 წ.) ბატონიშვილმა ოჯახისა და ამაღლისათვის თავისი ძმის – ბაქარის გვერდით მიიღო მინის ნაკვეთი, სადაც აიშენა სასახლე და კარის საღვთავეც მოაწყო. ამასთან, მას სახელმწიფო ჯამაგირიც დაენიშნა, კერძოდ, 2090 მანეთი ფულად, 4000 ლეტვერტი ხორბალი, 200 საფენი შუშა, 16 ცხენის საკვები თივა და ქერი ლითურად.

ასე გაძლდებოდა ვახტანგ VI-ის გარდაცვალებამდე, 1737 წლამდე. ამის შემდეგ რუსეთის შთაგონება ქართველ ემიგრანტებს სარჩის მიგება მართყვანელ და იმპერატორ ამა იოანეს ასულის ბრძანებით, 1738 წლის 25 მარტამდე ისინი რუსეთის ქვეყნადმოდება გა-მოცხადდნენ, დევალბა შესულოცდნენ სახელმწიფო სამსახურში. 1739 წელს რუსეთის ხელისუფლებამ ქართველებს გაუხალბა დამხმარება, მაგრამ განახლებული ოდენობით. ვახუშტის დაენიშნა მხოლოდ ჰესნია – 1500 მანეთი.

ბაქარ ბატონიშვილის გარდაცვალების შემდეგ (1750 წ.), ვახუშტი თავის ძმასთან – გიორგისთან ერთად მოსკოვის ქართული კოლონიის მეთაური გახდა.

ვახუშტი ბაგრატიონი მოსკოვში ხელმოკლედ ცხოვრობდა, მისი ოჯახს ვახუშტის შვიდიც შედიოდა მათი: ივანე, ალექსანდრა, დარია, ნიკოლოზი, დავითი, დომენტი და ანა) ეკონომიურად ძალიან უჭირდა, რაც კარგად ჩანს რუსეთის ხელისუფლებისადმი გაგზავნილი არაერთი თხოვნიდან, სადაც იგი უთხოვდა სახსრების სიმკირეს, გაჭირვებას, ვალების ზრდას, ითხოვდა ყოველწლიური ჯამაგირის მომატებას და სოფლების ბოძების ყმა-გლეხებითურთ. ქართველი ბატონიშვილის თხოვნები, როგორც წესი, უყურადღებოდ რჩებოდა...

ყურადღების ასეთი მძიმე პირობების მიუხედავად, მოსკოვში მყოფი ვახუშტი, რომელიც საქართველომდე გამოიწვევდა თავისი განსაკუთრებული მისწრაფებითა და მიდრეკილებით მეცნიერული კვლევებისადმი, აქტიურად ჩაერთო ქართველ ემიგრანტთა კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობაში, აგრეთვე, რუსეთის სამეცნიერო და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში.

XVIII ს-ის პირველი ნახევარი, ზოგადად, რუსული მეცნიერება და კულტურის აღორძინებისა და აღმავლობის ხანა იყო, რისი დასტურიცაა 1725 წელს პეტერბურგში რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის, ხოლო 1739 წელს – მეცნიერებათა აკადემიის გეოგრაფიული დეპარტამენტის დაარსება.

ვახუშტი და მისი ძმები დაკავშირებული იყვნენ რუსეთის მეცნიერებისა

და კულტურის მრავალ მოღვაწესთან. პირადად იცნობდნენ და მჭიდრო შემოქმედებითი კავშირები ჰქონდათ პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიასთან, ცნობილ რუს მეცნიერებთან: ნ. სტატიანთან, გეოგრაფიულ დეპარტამენტის დირექტორთან ფ. დელილიანთან სხვ.

საკითხი – ვახუშტი ბატონიშვილის როლი მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაარსებაში – ე. წ. საკამათო პრობლემატიკათა რიგს განეკუთვნება. პრობლემის არსი აღნიშნული საკითხისადმი ქართველი და რუსი ისტორიკოსების მიდგომაში მდგომარეობს: თუკი ქართველი მკვლევარების აბსოლუტური უმრავლესობა ვახუშტის სამართი მოსკოვის უნივერსიტეტის დამაარსებელთა შორის ასახელებს, რუსული ისტორიოგრაფიაში, პირიქით, ამ თემაზე არაიენ საუბრობს და იქ მისი არათუ უნივერსიტეტის დაარსებაში, არამედ, ზოგადად, საუნივერსიტეტო ცხოვრებაში ამა თუ იმ ფორმით მონაწილეობაზე ლაპარაკიც კი არაა.

პირველი ცნობა მოსკოვის უნივერსიტეტის დაარსებაში ვახუშტის მონაწილეობის შესახებ განჩნდა XX ს-ის დასაწყისში, 1912 წელს, ქართულ პრესაში, კერძოდ, გაზეთების – „სახალხო გაზეთისა“ და „თემის“ მოსკოველი კორესპონდენტების – ირაკლი ტატიშვილისა და კოდრატე თათარაშვილის საუბრაციოები. მოვიტანთ ჩვენთვის საინტერესო ამონაწილებს მათი სატყუბიდან:

ირაკლი ტატიშვილი: „ვახუშტი მოსკოვის უნივერსიტეტის ერთი დამაარსებელია და მისი ბოესტი უნივერსიტეტის სააქტო დარბაზში სდგას“.

კოდრატე თათარაშვილი: „მეტად მცირე რაზმში მუშაობდა ვახუშტი მოსკოვის უნივერსიტეტისათვის, ამ რუსულე განაღლების უძველესი ლამაზის, ფეხზე დაყენებისათვის. მან უკვდავყო თავისი სახელი. დღესაც უნივერსიტეტის სააქტო დარბაზში რამდენიმე მამარალოზს დაფუძნა, რომლებზედაც დაწერილია უნივერსიტეტის საკეთილდღეოდ მომუშავეთა სახელები, ვახუშტის დაფას უწყასისადმი ადგილი არ უთქვამს“.

როგორც ვხედავთ, აღნიშნულ ცნობებში საუბარია მოსკოვის უნივერსიტეტის სააქტო დარბაზში მდგარ ვახუშტის ბოესტზე, აგრეთვე, იქვე გაკეთებული მემორიალურ დაფაზე, სადაც ასევე ინსერციოდა ვახუშტი „უნივერსიტეტის საკეთილდღეოდ მომუშავეთა“ რიცხვში.

მოგახსენებთ, ეს ფაქტი დადასტურდა XIX-XX ს-ის მიჯნაზე მოსკოვის უნივერსიტეტში მოსწავლე რამდენიმე სახელობი ქართველი მოღვაწის მოგონებებშიც, მაგ., გამოჩენილი გეოგრაფი და ანთროპოლოგი ალექსანდრე ჯავახიშვილი (რომელიც 1895-1900 წ-ში იყო ხიკა-მათემატიკის და-კულტურების სნაღობდა, ხოლო 1900-1917 წ-ში იქვე მუშაობდა პრივატ-დოცენტად)

ვახუშტი ბატონიშვილი

აღნიშნავდა: „პირველ კურსზე ლტოის-მეტყველები ლექციები გვეკითხოვდა უნივერსიტეტის ძელი თავადი მენზლის სააქტო დარბაზში... ოქროს ენებზედა აღნიშნული იყო მოსკოვის უნივერსიტეტის დამაარსებელთა ვინაობა: Ученики Императорскаго Московскаго университета Её Величеству Императрице Елизавете Петровне, Графу Шувалову, Михаилу Ломоносову, Шенрокъ Вахутшву“.

1979 წელს გაზეთ „ლიტერატურულ საქართველოში“ დაიბეჭდა ცნობილი მოღვაწის, გამოჩენილი მხატვრის – უჩა ჯავახიშვილის ძმის – ლადო ჯავახიშვილის (იგი მოსკოვის უნივერსიტეტში XX ს-ის დასაწყისში სნაღობდა) შემდეგი მონაარის მოგონება: „1906 წლის სექტემბრის იყო. მე და ჩემი ძმა გრიგოლი ახალი ჩასულები ვიყავით მოსკოვის უნივერსიტეტში და ერთ პირად საქმეზე მოსვლა დაგვჭირდა რექტორთან. რექტორი სტუდენტებს სააქტო დარბაზში ლეზულობდა...“

დარბაზში რომ შევედით, რექტორი ჩვენზე დრე მისულ სტუდენტებს ესაუბრებოდა, ამიტომაც მე და ჩემი ძმა ვრეცელი დარბაზის მდიდრული მონაწილობის თვალყურით გავერთეთ. ერთ კვლედას, სააბატო ადგილზე თვალში მეცა მყარ პოსტამენტზე დადგმული მამარალოზის დაფა, ზომით დაიხლოებით ერთი კვადრატული მეტრი (მეტრებდა, ოდენად მეტრიც), ლამაზად გაფორმებული. დაფაზე ტექსტი იყო. თათარი აღარ მახსოვს, მაგრამ, რალა სთქმა უნდა, უნივერსიტეტის ებებოდა: დამაარსებელთა სია იყო.

დაფაზე საკმაოდ მოზრდილი ასოები ღრმად იყო ამოჭრილი და მარამა-რილოზე ოქროსფერი ვარჯია სასიამო-ვნოდ მოჭყვიალებდა. უყურად თვლი მომტაცა ერთმა პეკარმა: Гruzинскии ученики Вахутши Вахтанговичи.

ამან უცხად იმდენად ამაღელვა, რომ მთლად დაივიწყა და სხვა ნაჩქარევად გადათაღიერებული სახელეო ველარ დავიშასხორე ისე მკვერთად, რომ მზე მხედველობის მესხიერებას ამიტომ მემორია ბუნდოვნად – იმპერატორიც... შუვალოც... შუვალოვი ბოლოში

გეოგრაფია. ვახუშტი ბატონიშვილი (1752 წ.).

ენერა ვახუშტის შემდეგ. ის უცნობ და უშინძველო გეარად მომევენა და კიდევ გამიკვირდა – ვინ უნდა იყოს ეს გრაფი მუხალაოვი, რომ ამხელა ადამიანითანა დასახელებული-მეთქი.

ქართული მოღვაწის სახელის და ისიც ვახუშტი ბატონიშვილის სახელის ამ მოულოდნელმა აღმოჩენამ მოსკოვის უნივერსიტეტის კედლებს შორის, იმეორებ, იმდენად ამაღელვა, რომ მესხიერებაში მხოლოდ მისი სახელი ჩამარა გამოკვეთილად. მასხოვს დღესაც – 73 წლის შემდეგ და არც არასადროს დამავინდება. თვალწინ მიდგას ცხადად – ГРУШНИКОВИИ царевич Вахуштин Бахтангевич.

– ხედავ, ლადო? – ნამოიძება უცბად გრეგოლმა, – ვახუშტი ვახტანგევიჩი! ვახუშტი ბატონიშვილი! მაგრამ რატომ „ვახტანგევიჩი“? ხომ აჯობებდა „ვახტანგოვიჩი“? „ვახტანგევიჩი“ მეც ძალიან მეუცხოვა. ამნაირად ნანარმოებ ფორმას ისეთი პოპულარული სახელიდან, როგორიცაა „ვახტანგ“, პირველად ვხედავდი და მეც მესამუშა. ეს შემთხვევა ჩვენ იმავე დღეს ბევრ ქართველ სტუდენტს ეუბნებო, მაგრამ უმრავლესობისთვის ეს ცნობილი და „ძველი ამბავი“ აღმოჩნდა.

პროფ. ვალერიან გაბაშვილი ვახუშტი ბატონიშვილისადმი მიძღვნილ ნაშრომში 1969 წელს გულდანყევითი შენიშნავდა: „მოსკოვის უნივერსიტეტის ქართული სტუდენტები უყურებდნენ მის ბიუსტს, მაგრამ არავინ დაინტერესებულა იმით, თუ როდის, ვის მიერ იყო გაკეთებული ეს ბიუსტი. უფრო მეტიც: მოსკოვის უნივერსიტეტის ერთ-ერთი დამმარსებლის ბიუსტი უგზოუკლებოდა

დაიკარგა 1914 წლის ახლო ხანებში. ასევე დაიკარგა მემორიალური დაფა, რომელზეც ოქროს ასოებით მოსკოვის უნივერსიტეტის სხვა დამმარსებლების სახელებთან ერთად ამოქრნილი იყო ვახუშტი ბატონიშვილის სახელიც“.

***

ვახუშტი ბატონიშვილის შემოქმედებაში XVIII ს-ის ქართულმა ისტორიოგრაფიამ განვითარების უმაღლეს დონეს მიაღწია. მან ერთგვარად შეაჯამა წინარე ხანის განვითარების შედეგები, ისტორიული ცოდნა მეცნიერულ დონეზე აიყვანა და თითქმის გაუთანასწორა თანადროული ევროპული და რუსული ისტორიული მეცნიერების სიმაღლეებს.

„საქართველოს ცხოვრებაზე“, რომელიც ორი უმთავრესი ნაწილისაგან: საქართველოს ისტორიულ-გეოგრაფიული აღწერილობისა („აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“) და უშუალოდ პოლიტიკური ისტორიისგან („უძველესი დროიდან XVIII ს-ის პირველ ნახევრამდე“) შედგება, მკვლევარმა მუშაობა ჯერ კიდევ სამშობლოში ყოფნის დროს დაიწყო, ხოლო დაასრულა, როგორც დასაწყისში მიუთითებდით, მოსკოვში 1745 წელს.

ეს იყო საქართველოსა და ქართული ხალხის ისტორიის კრიტიკული შესწავლის პირველი ცდა ქართულ საისტორიო მეცნიერებაში, სადაც ვახუშტი ცდილობდა, თავისი სამშობლოს ისტორია არა განცალკევებულიად, არამედ მსოფლიო-ისტორიული პროცესების ქრლიში მოეზრებინა.

ვახუშტის „საქართველოს ცხოვრება“ ოთხ ნაწილს შეიცავს: 1) საისტორიო გეოგრაფია; 2) გენეალოგია; 3) ქრონოლოგიური ცნობები; 4) ისტორია. მისი თქმით, „მატიანე განიყოფებოდა მისი ნაწილად: ადგილისაღწერად, ნათესაობა მეტყველებად, წლის მრევრებდებად და მოქმედების აღწერად“.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ვახუშტის მიერ ნაშრომისათვის დართული დამხმარე მეცნიერული აპარატი. ძირითად ტექსტს მან ქრონოლოგიური და გენეალოგიური ტაბულები, აგრეთვე, მრავალრიცხოვანი რუკები დაურთო.

ვახუშტი ბატონიშვილმა ისტორიის ცოდნა მეცნიერებად აქცია. მისი მიზნით, „მატიანე მოგვახსენებს დასაბამიანებასა ჟამსა, წელსა და საუკუნესა; მატიანე განარჩევს კეთილსა და ბოროტსა; მატიანე აღმადლებს კეთილის ქმნულებასა და დაძვლებს უკეთურ ქმნულებასა, მატიანე მეტყველებს ქვეშაირტასა და არა სცხის, და მომხმის სხვათადაც სხვათა; მატიანე განამხმობს კაცსა და ერგულს ჰყოფს ქუეყნისად; მატიანე აცნობებს ნათესაობამამაშელობასა, და დასდებს თავსა სარწმუნოებისათვის, და მოყოლარულ ჰყოფს მოუყასა მოუყსისა მიმართ“.

უაღრესად მნიშვნელოვანია ვახუშტის მოღვაწეობა გეოგრაფიის დარგში. მან გაუმჯობესა ჩაუსარა საქართველოში გეოგრაფიულ მეცნიერებას და ეს დიდიწოდნა ევროპის გეოგრაფიულ მეცნიერებათა დონეზე აიყვანა.

ვახუშტი ბატონიშვილის სამეცნიერო შემოქმედებაში განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია მისი მოღვაწეობა ქართველთა ისტორიის სფეროშიც: მის მიერ შედგენილი 2 გეოგრაფიული ატლასი (სურათები, 1735 წ. და 19-საუკუნის, 1745 წ.) წარმოადგენს კავკასიის ერთ-ერთი ნაწილის პირველ დეტალურ, საკმაოდ მსხვილმასშტაბიან და თავისი დიდიხატობის ზუსტ კარტოგრაფიულ გამოსახულებას.

მის რუკებს ავტორის სიკოცხლევით მაღალი შეფასება მისცეს ნამყვანმა კარტოგრაფებმა. 1735 წლის 5 დეკემბერს ლაიფციგის გაზეტმა დაბეჭდა ცნობა „კავკასიის მიერის შესანიშნავი რუკების შესახებ“, რომელიც შედგენილი იყო „ბოლინისელი პრინცის“ მიერ. პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის გეოგრაფიული დეპარტამენტის დირექტორი ფოხტ დედლიც აღტაცებაში მოვიდა ვახუშტის კარტოგრაფიულმა ნაშრომებმა, ისინი ითარგმნა ფრანგულ და რუსულ ენებზე, გამოიყენეს XVIII ს-ში შედგენილი მთელი რიგი ევროპული რუკებისათვის. XIX ს-ის შუახანებამდე სწორედ მისი კარტოგრაფიული ნაწარმოებების საფუძველზე ეცნობოდნენ კავკასიის გეოგრაფიას.

1752 წელს ვახუშტიმ რუსულიდან ქართულად თარგმნა „მოკლე პოლიტიკური გეოგრაფია“, 17-საუკუნის მსოფლიო ატლასთან ერთად, რომელშიც გამოსახულია იმ დროს ცნობილი ყველა ქვეყანა. ამ სახელმძღვანელოთი ასევე აღიწერა გეოგრაფიის თემათის სიმინარ-

იაში. 1740 წელს ვახუშტიმ რუსულიდან ქართულ ენაზე თარგმნა ოსმალეთის ეპისკოპოსის, ვილჰელმ სტრატემანის საისტორიო თხზულება „საპოლიტიკო თხატარი“. გარდა ამისა, მან თარგმნა სტეფანე იავროსკის „სასწავლი ანტიქრისტიან მოსულისა“, ვარენიუს ბერნჰარდის „სახოგადო გეოგრაფია“, „სამეწარმეო ლექსიკონი“ და სხვ.

მთარგმნელობით საქმიანობასთან ერთად ვახუშტი ბატონიშვილი რედაქტორის მოვალეობასაც ასრულებდა, მისი ბოლისიტყვითა და დარწმუნებით აქვს არჩილისეულ „ბიბლიას“, რომელიც მოსკოვში ბაქარ ბატონიშვილის ხელმძღვანელობით დაიბეჭდა. ვახუშტის უშუალოდ მონაწილეობითა და თანამშრომლობით შედგა რუსულ-ქართული ლექსიკონი. მან ქართულ სამეცნიერო მეტყველებასა და ლიტერატურაში შემოიღება ახალი ტერმინები და ცნებები, გაამდიდრა იგი ევროპული მეცნიერული ტერმინოლოგიით.

ვახუშტიმ პირველმა შემოიღო ისეთი ტერმინები, როგორიცაა: ქრონოლოგია (ხრონოლოგია), გენეალოგია, ისტორიოგრაფია (ისტორიოლოგია), ეტიმოლოგია, აკადემია (აკადემია), პოლიტიკა (პოლიტიკა), ბიბლიოთეკა, კატალოგი, ტიპო, ტრაქტატი, ფიზიკა, ქიმი (ხიმია), მეტეოზიკა, მათემატიკა, არითმეტიკა და სხვ. ამ მეცნიერული ტერმინოლოგიით ვახუშტი ბატონიშვილი რედაქტორად ახალი ნადავზე აფუძნებდა ქართულ კულტურასა და მეცნიერებას. ამიერიდან იგი საცხებიტ საპროლიანად ითვლება ქართული ისტორიული და გეოგრაფიული ტერმინების ფუძემდებლად.

ვახუშტი ბატონიშვილი 1757 წელს მოსკოვში აღესრულა. დაკრძალეს ქართველ მოღვაწეთა მოსკოვის ნეკროპოლში - დონის მონასტერში. შესავალ კარებთან, კედლის ძირში. მისი საფლავის ქვას გაუკეთეს ქართული და რუსული წარწერები.

ვახუშტი ბატონიშვილის ცხოვრებამოღვაწეობაზე საუბარს დიდი იგავი ჯავიშეშვილის სიტყვებით დავასრულებთ: „ზემოშეშვილი ვრცელი განხილვის შემდგომ, ვახუშტის დიდი დეჟანდი საქართველოს და ქართულ საისტორიო მეცნიერების წინამდებელი წარმოვიგებდა“.

ქართულ საისტორიო მწერლობაში პირველმა მან შექმნა მძლავრი კრიტიკული მიმართულება. წყაროებისადმი წინადადეგ სრულ და განუსაზღვრელი ნდობის მაგიერ, იგი გაბედულად მათი სტატუსს განხილავს შეუდგად, მათი სხვადასხვაგვარი ნაკლუდეგებმა გამოაქარავდა და შეძლებისდაგვარად შეასწორა...

თუ ამასთანავე გავიხსენებთ ვახუშტის სწორუპოვარს საქართველოს გეოგრაფიულს აღწერილობას და მის შესანიშნავს საქართველოს ისტორიოლოგიისმიერ საზოგადო მიმოხილვას, მაშინ მისი სიდიადე უცილობელი იქმნება ჩვენთვის და XVIII ს-ის ქართულ მწერლობაში ნამდვილ უებრო ბუმბერაზად წარმოვიგებდებოდა“.

ვახუშტის აღწერა სამეფოსა საქართველოსა

ანანურის ტაძარი (XVII-XVIII სს.)

თეიმურაზ II

1744 წელს ირანის შაჰმა ქართლის მეფობა თეიმურაზს უბოძა, კახეთისა – ერეკლეს. მეფეები ტახტზე ქრისტიანები ავიდნენ. ნადირშაჰი ამ დამთმობაზე, ცხადია, გარკვეული პოლიტიკური მოსაზრებით ნაფიდა – შაჰს სურდა ქართლსა და კახეთში პრორუსული ორიენტაციის სამიშროების მოსაპოვო.

ნადირ-შაჰის ლაშქრობები ძალზე ძვირად უჯდებოდა ირანის ხაზინას. ხაზინის შევსების მიზნით, შაჰმა დაპყრობილ ხალხებსა და ვასალურ ქვეყნებს ახალი გადასახადები შეაწერა. ქართლისა და კახეთის მეფეებს თეიმურაზ II-სა და ერეკლე II-ს 200000 თუმანი უნდა გადაეხადათ. ქართლი და კახეთი ისე იყო გაპარტახებული, რომ ამოღება გადასახადის გადახდა შეუძლებელი იყო. თეიმურაზ II-მ გადაწყვიტა ნადირ-შაჰს განდგომოდა. მეფე თბილისიდან აიყარა და არაგვის ხეობაში (ანანურში) გამაგრდა. მას თან გაჰყვნენ კათოლიკოს-პატრიარქი ანტონ I სამღვდელმთვრთი, დიდებულები და თბილისის შეძლებული მოქალაქეები. ერეკლე II-მ მამის მსგავსად უარი თქვა გადასახადის გადახდაზე. მეფემ კახეთის მოსახლეობის ნაწილი მიიღო გახიზნა, ნაწილმა ციხეებს შეაფარა თავი. შაჰმა ქართლსა და კახეთში ჯარის გამოგზავნა გადაწყვიტა, მაგრამ შემდეგ გადაიფიქრა და თეიმურაზსა და ერეკლეს ურჩობა აპატია. შაჰმა საქართველოსკენ დამრული ჯარი უკან გაიწვია, ერეკლე კი ირანში დაიბარა მოხალაპარაკებლად. თეიმურაზს შილის ირანში გამგება სახიფათოდ ეჩვენა და ისპაჰანში თავად გაემგზავრა. თეიმურაზმა ნადირ-შაჰს ცოცხალს ველარ ჩაუწვრო. 1747 წელს შეთქმულებმა ნადირ-შაჰი მოკლეს. ირანში მინაპილობა დაიწყო.

ირანში მიმდინარე შინაპილობა-

ბით კარგად ისარგებლეს თეიმურაზ II-მ და ერეკლე II-მ და ქართლისა და კახეთის სამეფოების პოლიტიკური გაყვანის სფერო გააფართოვეს. ირანში მყოფმა თეიმურაზმა, თავისი მიაღწილი იმის, რომ ირანის შაჰმა ქართლის მეფეს ყაზახი უბოძა. შინაპილობის პერიოდში ბევრი ავანტიურისტი გამოჩნდა ასპარეზზე. ერთ-ერთი მათგანი იყო შაჰმად-ხანი, რომელიც ერევნის სახანოს ტერიტორიას არბევდა. 1750 წელს ერევნის ხანმა დახმარებისთვის თეიმურაზსა და ერეკლეს მიმართა შაჰმად-ხანის დასახველად გაგზავნილ ქართველთა ჯარი ჯერ კიდევ ყაზახს არ გასცილებოდა, რომ თეიმურაზთან და ერეკლესთან განჯის ხანის ელჩი მოვიდა თხოვნით: განჯის სახანოს ყარაბაღის მფლობელი ფარა-ხანი არბეკს და გვიშველიყო. თეიმურაზმა და ერეკლემ ჯერ ერევნის სახანოზე ილაპქრეს. მეფეებმა შაჰმად-ხანი სასტიკად დაამარცხეს, 1700 კაცი დახოცეს და ტყვედ აიყვანეს, ხელთ იგდეს დიდძალი ნადავლი. შაჰმად-ხანის დამარცხებამ შაჰშინა ფარა-ხანი. თეიმურაზისა და ერეკლეს მოთხოვნით მან განჯის სახანო დატოვა. მფარველობის სანაცვლოდ მეფეებმა ერევნისა და განჯის სახანოებს ხარკი დააქსრეს. ფარა-ხანმა პირობა დაარღვია და განჯის ციხეს მოადგა. განჯის ხანმა თბილისში ძმა გამოგზავნა და დახმარება ითხოვა. თბილისში დახმარების სათხოვნელად ჩამოვიდა სომეხთა ეპისკოპოსი, რომელიც ყარაბაღის ხანისგან ქრისტიანთა დაცვას ითხოვდა. ყარაბაღის სახანოს გაძლიერება სამიში იყო ქართლისა და კახეთის სამეფოებისთვის. 1750 წელს ქართველთა ჯარი, თეიმურაზისა და ერეკლეს სარდლობით, განჯისკენ დაძრა. ფარა-ხანმა ბრძოლას ამჯერადაც

თავი აარიდა, განჯის ციხეს აღყა მოხსნა და გაიქცა. განჯიდან ქართველთა ჯარი ყარაბაღის სახანოს ტერიტორიაზე შეიჭრა. ფარა-ხანი ნინასნარ მომზადებულ პოზიციაზე 6000 კაციტ გამაგრდა. ყარაბაღელებმა ქართველთა შეტევას ვერ გაუძლეს და სასტიკი მარცხი იწვნეს. ფარა-ხანის ლაშქრის მნიშვნელოვანი ნაწილი განადგურდა, ქართველებმა ხელთ იგდეს დიდი ნადავლი. თეიმურაზმა და ერეკლემ მტრის დევნა განაგრძეს. ქართველთა ლაშქარმა მდინარე არეზამდე მიაღწია, მდინარის ორივე მხარე მოარბია, დიდი რაოდენობით ტყვე და ნადავლი იგდო ხელთ. ქართველთა ჯარის მიერ მოპოვებულ გამაგრებებს დიდი რეზონანსი მოჰყვა. თავიზის ბეგლარ-ბეგმა და მისმა ხელქვეითმა ხანებმა თეიმურაზსა და ერეკლეს გამაგრებებს მიულოცეს და საჩუქრები მიართვეს.

ყარაბაღის ხანის წინააღმდეგ დახმარების სანაცვლოდ განჯის ხანმა მამშადილუ დათმო. ყაზახ-ამშადილუს შეერთების შემდეგ ქართლის საბელის აღმოსავლეთ საზღვარმა მდ. ძეგამის ხეობას მიაღწია. თეიმურაზისა და ერეკლეს მიერ მოპოვებულმა გამაგრებებმა და ქართლის სამეფოს საზღვრების გაფართოებამ გავლენა იქონია ნახჭევანის ხანზე. ჯერ კიდევ ყარაბაღის ხანი საბოლოოდ დამარცხებული არ იყო, როცა ნახჭევანის ხანმა

თეიმურაზსა და ერეკლეს მფარველობა სთხოვა. ქართველთა ჯარის შესვლამ ნახჭევანში კიდევ უფრო ააშაღლა თეიმურაზისა და ერეკლეს ავტორიტეტი. ქართლისა და კახეთის სამეფოების გააღების სფეროს საზღვარმა მდ. არეზის ხეობამდე მიაღწია.

ერეკლის, განჯისა და ნახჭევანის სახანოების ქართლისა და კახეთის სამეფოების გააღების სფეროდ გადამტევემ ირანის შაჰის ტახტის მაძიებელთა ყურადღება მიიქცა. 1750 წლისათვის ტახტისთვის ბრძოლაში ორი პრეტენდენტი გამოიკეთა: ქერიმ-ხანი (ისპაჰანი) და აზატ-ხანი (თავრიზი). შაჰის ტახტისთვის ბრძოლაში თეიმურაზსა და ერეკლეს შეეძლოთ მნიშვნელოვანი როლი შეესრულებინათ. მოულოდნელად, ქართლისა და კახეთის სამეფოების სტაბილური მდგომარეობა მაქ-მორეანის მფლობელმა პაჯიჩალაბმა შეარყია. მან ქართლისა და კახეთის სამეფოების წინააღმდეგ კოალიცია შექმნა. პაჯიჩალაბმა თიადმარეკლად დაახლოვებ 8000 მებრძოლს მოუყარა თავი, რომელთა შორის შირვანელების გენდრა ქაჯელი ლეკები და სომხებიც იყვნენ. თეიმურაზსა და ერეკლეს უნდოდათ პაჯიჩალაბი მისი კოალიციის კიდევ უფრო გაზრდამდე დაეშინებინათ. 1752 წელს ქართველთა ჯარი ყაზახ-ამშადილუი თათრებისა და განჯის ხანის ლაშქართან ერთად ალა-

ზანზე გადავიდა და ნუხის სახანოს ტერიტორიაზე შეიჭრა. პირველსავე ბრძოლაში ქართველთა ლაშქრის მოხრეწვე რაზმებმა (ქიხყელებმა და ქვემო ქართლებმა) ლეკთა ცხენოსანი ჯარი დაამარცხეს და უკუაქციეს. მოულოდნელად პაჯიჩალაბის ქვეითი ჯარი სანგრებიდან გამოვიდა და ქართველთა ჯარის მარცხენა ფლანგი (ქსნისა და არაგვის საერისთავოს რაზმები) უკუაქცია. მარცხენა ფლანგის ზურგში განჯის-ხანის ჯარი იდგა, რომელმაც წინააღმდეგობის გარეშე დატოვა ბრძოლის ველი. განჯელების ლაღარის შემდეგ ერეკლემ ქართველთა ჯარის მონიწივე რაზმებისა და მარცხენა ფლანგის თავდაცვის ორგანიზაცია გელარ შედო. ქართველებმა უნესრიგო უკანდახევა იწყეს. ბრძოლაში მრავალი ქართველი დაიღუპა, კიდევ უფრო მეტი უკან დახევისას ალაზანში დაიხრჩო. მტრის დიდძალი ალაფი დარჩა.

1752 წლის მაისში თეიმურაზ II-მ და ერეკლე II-მ რუსეთში ელჩობა გაგზავნეს ათანასე თბილელისა და სიმონ მაყაშელის ხელმძღვანელობით. თეიმურაზი და ერეკლე რუსეთის იმპერატორს სთხოვდნენ: 1) ჯარის გაგზავნას საქართველოში; 2) თუ რუსეთი ჯარის გაგზავნას ვერ შეძლებდა, მაშინ შეეფები ფულს ითხოვდნენ საკუთარი ჯარის შესანახად ან ჯარის დასაქირავებლად; 3) შეეფებით რუსეთის იმპერატორს

განჯარხანი და ავტორები. თეიმურაზ II-ის ავტორგრაფი (1753 წ.).

სახოვდენე გაეფრთხილებინა ლეკები, რათა ისინი თავს არ დასხმოდნენ საქართველოს. აიანასე თბილისსა და სიმონ მაყაშელის ელჩობა უშედეგოდ დასრულდა.

თეიმურაზ II-ს დაუფარავად ებრძოდნენ ქართლის თავადები. ისინი მიიჩნევდნენ, რომ თეიმურაზს ქართლის ტახტი უკანონოდ ეკავა და ყოველ ღონეს ხმარებდნენ, რათა ქართლი ვახტანგ VI-ის შთამომავლები დაებრუნებინათ. კათოლიკოს-პატრიარქი ანტონ I ქართლის ბაგრატიონთა (მუხრანბატონთა) შტოს ეკუთვნოდა (ანტონ I ვახტანგ VI-ის ძმის, იესეს შვილი იყო). მუხეზდავად ამისა, რომ ანტონ I მხარში დგდა თეიმურაზსა და ერეკლეს, თეიმურაზს ეჭვი ჰქონდა, რომ კათოლიკოს-პატრიარქი ქართლის ბაგრატიონებს და მათ მომხრე თავადებს თანაუგრძნობდა. თეიმურაზის განწყობილება კარგად გამოიყენეს ანტონ I-ის მონიშნალმდებებმა და მას გაკათოლიკება დასამავს. 1755 წელს საეკლესიო კრებამ ანტონ I კათოლიკოსობიდან გადააყენა. 1756 წელს ანტონი რუსეთში გაემგზავრა. ქართლის თავადების ოპოზიციური განწყობილება ამის შემდეგაც არ შენეებულა.

ირანში შიანაპოლობა ვრცელდებოდა. ირანის დასუსტების შემთხვევაში, ქართლისა და კახეთის სამეფოებს პრიორანული ორიენტაცია, ცხადია, აღარ გამოადგებოდათ. თეიმურაზ II-მ გადაწყვიტა რუსეთთან ურთიერთობის გარკვევა. 1760 წლის აპრილში ქართლისა და კახეთის სამეფოების გაერთიანებული ელჩობა რუსეთში გაემგზავრა. რუსეთის საიმპერატორო კარზე კარგად იცოდნენ, რომ თეიმურაზი სამხედრო დახმარების, პოლიტიკური და დიპლომატიური მხარდაჭერის მისაღებად მიემგზავრებოდა. ამ დროისათვის რუსეთი ჩარეული იყო ევროპაში მიმდინარე შეიღწილიან ომში (1757-1763

ასტრახანი. XVI საულის რუკა.

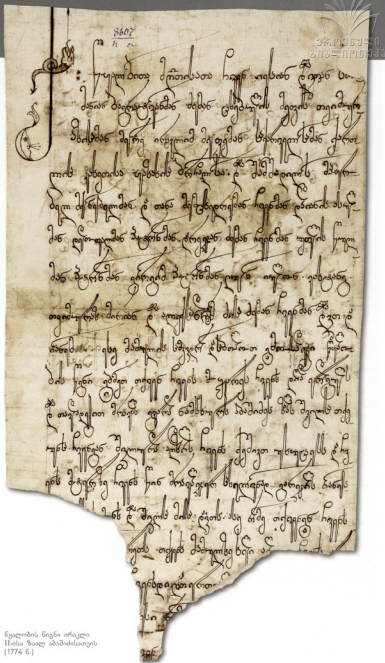
წწ.). ომი ჯერ დასრულებული არ იყო, ამიტომ რუსეთის იმპერატორს არ სურდა ქართლისა და კახეთის სამეფოებიან ურთიერთობით ირანის გაღზიანება. ირანის გარდა რუსეთის გამოჩენას სამხრეთ კავკასიაში მტრულად მუხედებოდა ოსმალეთიც. ამიტომ იყო, რომ რუსეთის ხელისუფლებამ თეიმურაზ II-ის ელჩობას ბევრი დაბრკოლება შეუქმნა. ელჩობა ჯერ ყიზლარში, შემდეგ ასტრახანში შეაფერხეს. მეფემ ყიზლარში ოთხ თვეზე მეტი დაჰყო (1760 წლის 2 ივნისიდან 6 ოქტომბრამდე), ხოლო ასტრახანიდან პეტერბურგისაკენ მხოლოდ 1761 წლის 23 იანვარს შეძლო გამგზავრება. გარდა

ამისა, არც ყიზლარში და არც ასტრახანში თეიმურაზ II მეფის შესაფერისი პატივით არ მიიღიათ. 1761 წლის 25 თებერვალს თეიმურაზ II-მ მოსკოვს მიიღია, ხოლო 19 მარტს პეტერბურგში ჩავიდა. მოლაპარაკება პეტერბურგში 1861 წლის 25 თებერვალს დაიწყო. რუსეთის მხრიდან თეიმურაზ II-სთან მოლაპარაკებას ანარმოდება კანცლერი მ. ვორონცოვი. 8 აპრილს თეიმურაზს აუღიწვია ჰქონდა იმპერატორ ელისაბედ I-თან და იმპერატორის ოჯახის წევრებთან. 28 აპრილს თეიმურაზ II და მ. ვორონცოვი შეუდგნენ კონკრეტულ საკითხების განხილვას. თეიმურაზის სათხოვარი ასეთი იყო: ლეკთა თავდასხმების აღსაკვეთად ჯარის მიცემა და თუ ეს შეუძლებელი იქნებოდა, ქართველთა ჯარის შესანახად და ჯარის დასაქირავებლად ფულით შეწყობა. ამის სანაცვლოდ თეიმურაზი რუსეთს ირანის ტახტზე რუსეთისათვის სასურველი კანდიდატის აყენაში სამხედრო ძალით დახმარებას დაჰპირდა. რუსეთის მიხანად ირანის საქმეებში ჩარევის შესაძლებლობა არ ჰქონდა, ამიტომ თეიმურაზის წინადადება სერიოზულად არც განუხილავთ. მოლაპარაკებები დიდიხანს გაჭიანურდა. 1762 წლის 8 იანვარს თეიმურაზი პეტერბურგშივე გარდაიცვალა. ელჩობა ხელცარიელი დაბრუნდა საქართველოში. თეიმურაზ II-ის ცხედრის პეტერბურგიდან საქართველოში გადამოსვენება ვერ მოხერხდა. ცხეადრი პეტერბურგიდან ასტრახანში ძალზე დაგვიანებით, 27 მაისს ჩაიყვანეს და 4 ივნისს ქალაქის საკრებულო ტაძარში დაკრძალეს.

ქოთოქლოს ეკლესია ასტრონოლ პერეოთ. დღევანდელი აზრითთეიქის ტერიტორია (XIX სის 90-იანი წწ.).

წაღების წიგნი ირაკლი II-ისა ზაღა ამბოხისათვის (1774 წ.)

ერეკლე II-მ საქართველოს გამოხსნისა და ალორმინებისთვის ბრძოლას შესწირა მთელი თავისი სიცოცხლე. ადრეული ქაბუკობიდან ჯერ კახეთის, ხოლო შემდეგ ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე ცდილობდა ქართული სახელმწიფოებრიობის გადარჩენას სამხრეთ კავკასიის გეოპოლიტიკურ რეგიონში, იმ რეგიონში, რომლის დაუფლებითთვისაც ბრძოლა ჰქონდა გაჩაღებული სამ დიდ იმპერიას – ირანს, ოსმალეთსა და რუსეთს. მეფე ერეკლე, ღრმად მორწმუნე მართლმადიდებელი, პოლიტიკოსი, დიპლომატისა და მხედართმთავრის ნიჭით უზეად დააჯილდოვა ღმერთმა. ქვეყნის გადარჩენისთვის ერეკლემ იმაზე მეტი ვაკეთა, ვიდრე შესაძლებელი იყო. ქართლ-კახეთის სამეფოს დაცემა და შემდეგ ქართული სახელმწიფოებრიობის მოსპობა შედეგი იყო დიდი პოლიტიკისა, საქართველო დარჩებოდა იმას, ვინც ირან-ოსმალეთ-რუსეთის ხანგრძლივ დამპყრობებაში გაიმარჯვებდა, ეს გამარჯვება რუსეთს ერგო.

ერეკლე II დაიბადა 1720 წლის 7 ნოემბერს თელავში. ერეკლეს მამა თეიმურაზი იყო შვილი ერეკლე I ნახაოლბინისა, დედა – თამარი – ვახტანგ VI-ის ასული. ერეკლეს ბავშვობისა და სიმწაფელის პერიოდში ქართლისა და

კახეთის სამეფოები უმძიმეს მდგომარეობაში იმყოფებოდა.

კახეთის სამეფო სახლის წარმომადგენლებმა თეიმურაზმა (მომავალმა მეფემ თეიმურაზ II-მ) და მისმა ვაჟმა ერეკლემ (მომავალმა მეფემ ერეკლე II-მ) ოსმალთა და ლეკთა თარეშისაგან ქართლისა და კახეთის სამეფოების დახსნა ირანის დახმარებით გადაწყვიტეს და ნადირს მიემართნენ. 1735 წელს ნადირმა თეიმურაზის დახმარებით ოსმალები თბილისიდან განდევნა. საქართველოდან ნასვლის წინ ნადირმა თბილისში ქართლის სამეფოს განმგე-

ბლად სეფი-ხანი დატოვა, ხოლო თელავში კახეთის სამეფოს განმგებლად – თეიმურაზის ძმის, კონსტანტინეს, გამაჰმადიანებული ვაჟი – ალი-მირზა, ანუ ალექსანდრე ბატონიშვილი. 1736 წელს ნადირმა თავი ირანის შაჰად გამოაცხადა. სახელგანთქმული სარდალი ინდიეთში სალამქროდ ეშვა დეზოდა. სეფი-ხანმა და ალი-მირზამ ქვეყანაში წესრიგი ვერ დაამყარეს. ხალხის ძლიერი უკმაყოფილება სეფი-ხანმა ქართველებს დააბრალა. მან თეიმურაზი, გეგი ამილახვარი და სხვები გორში მიიწვია, ყველანი ღალატით

შეაყრობინა და ზორკილდადებული ირანში გაგზავნა. თეიმურაზი ნადირ-შაჰის რისხვის შედეგებით ადვილად გადაურჩა. შაჰმა იგი ავღანეთში სახელმწიფო დაიწყო, ხოლო შემდეგ კახეთშიც მისი შვილების, ერეკლესა და ქეთევანის დაბარება მოსთხოვა. ყანდაღარის ციხის აღების შემდეგ ნადირ-შაჰმა თეიმურაზი საქართველოში გააძევა, ხოლო ერეკლე ირანეთში სალმუქროდ მიიწვილა თან იახლა. მძიმე და ხანგრძლივი ლაშქრობის დროს ნადირ-შაჰს ერეკლე უშუალო თან ახლდა. ერეკლემ მრავალ ბრძოლაში გამოიჩინა თავი. ირანეთში ლაშქრობის დასრულების შემდეგ შაჰმა ერეკლე ღვთადად აღიკვეთა და ამალასთან ერთად საქართველოში გამოიწვიურა. ერეკლე საქართველოში 1739 წლის დეკემბერში დაბრუნდა.

1741 წლის გაზაფხულზე ნადირ-შაჰმა დაიწყო ლაშქარი. ირანის ჯარს სურსათ-სარეზერვუარი ქართლ-კახეთის მოსახლეობა ამარაგებდა, რაც ხალხის უკმაყოფილებას იწვევდა. მალე ქართლში, გივი ამილახვარის წინააღმდეგობით, დიდი აჯანყება დაიწყო. აჯანყებულებს ოსმალების სულთანმა ჯარი მიამოვლა. გივი ამილახვარმა და ოსმალთა ფაშამ გორას და რუისის შორის დაამარცხეს თეიმურაზისა და თბილისში მყოფი ირანის ხანის ჯარები. თეიმურაზმა და ირანის ხანმა გორის ციხეს შეეფარეს თავი. გივი ამილახვარმა და უსუფ-ფაშამ დაიღესტინიდან დაშინა ჯარის გამომყვანა განიზრახეს. ეს ამბავი თეიმურაზმა შეიტყო და მამინეკ თელავში მყოფ ერეკლეს აცნობა. ერეკლემ სასწრაფოდ შეკრიბა ჯარი, შეიერთა თბილისში მყოფი ირანელთა ჯარი და დაიღესტინიდან მომავალი ლეკთა ლაშქარი საგურამოსთან სასტიკად დაამარცხა. ნადირ-შაჰი მიხვდა, რომ ქართლ-კახეთის დანაწევრება მისი ხანებიც ამ გამაჰმადიანებელი ქართველი ბატონიშვილებს ვერ შეძლებდნენ. 1744 წელს შაჰმა ქართლის მეფობა თეიმურაზს, ხოლო კახეთის მეფობა ერეკლეს უბოძა. ქრისტიანი ბაგრატიონების ქართლისა და კახეთის მეფეებზე დასმით ნადირ-შაჰმა უარყო სუფიანი შაჰების პოლიტიკა. 1632 წლიდან ქართლისა და კახეთის სამეფოთა ტახტი ირანის შაჰებს ქრისტიანი ბაგრატიონებისთვის არ უბოძებოდა. ნადირ-შაჰი დაიბოძაზე, ცხადია, ვარკვეული პოლიტიკური მიზნებით მივიდა. ირანის შაჰმა კარგად იცოდა, რომ რუსეთის იმპერიამ სამხრეთ-აღმოსავლეთი აზიურკავკასიისათვის ბრძოლა დროებით შეწყვიტა. ხელსაყრელ ვითარებაში რუსეთი ისევ შეეცდებოდა ირანის შევიწროებას კავსიისპირეთში. ნადირ-შაჰს სურდა რუსეთისა და ირანის მომავალ დაპირისპირებაში ქართლისა და კახეთის მეფეებს ეახებებ VI-ისთვის არ მიეძახათ და პრორანულ ორიენტაციას დარწმუნოებდნენ. ცხადია, ქართლისა და კახეთის მეფეების მიმხრობა ირანის მხრიდან ვარკვეულ დათმობებს ითხოვდა. თავის დროზე სუფიანი შაჰები

ამ დათმობებზე არ წავიდნენ. ნადირ-შაჰმა ვითარება ზუსტად შეაფასა და ნინამორბედების შეცდომა არ გაიმართა. თეიმურაზ II და ერეკლე II ტახტზე ქრისტიანები ავიდნენ.

ნადირ-შაჰის ლაშქრობები ძალზე ძვირად უჯდებოდა ირანის ხანებისა. ხანების შევსების მიზნით, შაჰმა დაპყრობილ ხალხებსა და ვასალურ ქვეყნებს ახალი გადასახადები შეანერგა. ქართლისა და კახეთის მეფეებს თეიმურაზ II-სა და ერეკლე II-ს 200000 თუმანი უნდა გადაეხადათ. ქართლი და კახეთი ისე იყო გაპარტახებული, რომ ამოდენა გადასახადის გადახდა შეუძლებელი იყო. თეიმურაზ II-მ დაწამებული ნადირ-შაჰს განგებობა. მეფე თბილისიდან აიყარა და არავის ხეობაში (ანანურში) გაიპარდა. მას თან გაჰყვნენ კათოლიკოს-პატრიარქი ანტონ I სამეფლობეობითური, დიდებულები და თბილისის მძღვლები მოქალაქეები. ერეკლე II-მ მამის მსგავსად უარი თქვა გადასახადის გადახდაზე. მეფემ კახეთის მოსახლეობის ნაწილი მიემიწა გიზინა, ნაწილა ციხეებს შეაფარა თავი. შაჰმა ქართლსა და კახეთში ჯარის გაგზავნა გადაწყვიტა, მაგრამ შემდეგ გადაიფიქრა და თეიმურაზსა და ერეკლეს ურჩობა აპატიო. შაჰმა საქართველოსკენ დაძრულ ჯარი უკან გაიწია, ერეკლე კი ირანში დაიბარა მოსალაპარაკებლად. თეიმურაზს შეიღწი ირანში გაემეხა სახიფათოდ ეჩვენა და ისპაჰანში თავად გაემგზავრა. თეიმურაზმა ნადირ-შაჰს ცოცხალს ვეღარ ჰაწურს. 1747 წელს თეიმურაზმა ნადირ-შაჰი მოკლეს. ირანში შიშამაღილი დაიწყო.

ირანში გამგზავრების წინ თეიმურაზ II-მ ქართლის გამგებლად ეახებებ VI-ის გამაჰმადიანებულ ძმის, იესეს შვილი არჩილი, გამაჰმადიანებული აბდულა-ბეგი (კათოლიკოს-პატრიარქი ანტონ I-ის ძმა) დატოვა. აბდულა-ბეგი იმზანად სამშეღდის ციხეში ცხოვრობდა. ნადირ-შაჰის მოკვლისა და ირანში დანაწეული შიშამაღილობის ამბავი რომ გაიგო, აბდულა-ბეგმა 1747 წელს სამშეღდის ციხე გააშავრა, ციხეში ლეკთა რაზმები შეიყვანა და რამდენიმე დღეც იმყოფა. აბდულა-ბეგმა მზარდაჭერის გარანტია მიიღო თბილისში მდგარი ირანის გარნიზონისაგან. ამის შემდეგ მან ნერლი მისწერა ერეკლეს: კახეთის არ გეცილები, ქართლს რუ შემეცდები, ჩემი სამკვიდროაო. ერეკლემ აბდულა-ბეგთან თბილისი მტროპოლიტიკის შემოქმედით მოლაპარაკება სცადა, მაგრამ უშედეგოდ. ერეკლემ ჯარი შეკრიბა და სამშეღდეს მიიდა, მაგრამ ვერ აიღო. სამშეღდიდან ერეკლე თბილისში დაბრუნდა. ამით ისარგებლა აბდულა-ბეგმა, ციხიდან გამოვიდა და ზურაბიჯანის მმართველ ასლან-ხანთან მივიდა და 1000 ავღანელი ჯარისკაცი გაიყვანა ერეკლეს წინააღმდეგ დაძრულად. აზერბაიჯანიდან აბდულა-ბეგი აბდულა-ბეგი სოფელ კოდასთან შეჩერდა. კრიტიკულ ვითარებაში ქართლის თავადებმა, ქვემო

ქართლის თავადების გარდა, ერეკლეს დაუჭირეს მხარი. ერეკლეს დაუჭირა მხარი კათოლიკოს-პატრიარქი ანტონ I-მაც. ერეკლესა და შიშამაღიანებს შორის ბრძოლა სოლოღისაში მხარე ფერდობზე გაიხარა. აბდულა-ბეგი დამარცხდა და ბრძოლის ველდან გაიქცა. იგი სამშეღდის ციხეში გაიპარდა, ლეკთა ახალი რაზმები დაიჭირა და ბრძოლისათვის მოემზადა. აბდულა-ბეგის დამარცხების შემდეგ ერეკლემ თბილისიდან ირანელთა გარნიზონის განდევნა გადაწყვიტა. დიდი ბრძოლის შემდეგ მეფემ თაბორისა და ნარყალას ციხეები აიღო. ირანელთა გარნიზონმა ირანში დაიქცა. თბილისის ირანელთა გარნიზონის კამბეჯელობა აბდულა-ბეგი ისე შეშინა, რომ წინააღმდეგობა შეწყვიტა და სამშეღდის ციხე ჩააბარა. კათოლიკოს-პატრიარქი ანტონ I-ის მეჭეფიანი ერეკლე II-მ აბდულა-ბეგი შეიკრიბა და საუფლისწულო მამული შეიკრიბა.

ირანში მიმდინარე შიშამაღილობით კარგად ისარგებლეს თეიმურაზ II-მ და ერეკლე II-მ და ქართლისა და კახეთის სამეფოების პოლიტიკური გაყვანის სფერო გააფართოვეს. ირანში მყოფმა თეიმურაზმა, თავისი დიპლომატიური ნიჭის წყალობით, მიიღო იმას, რომ ირანის შაჰმა ქართლის მეფეს ყაზახი უბოძა. შიშამაღილობის პერიოდში ბეგრი ავანტიურისტიკი გამოჩნდა ასპარეზზე. ერთ-ერთი მათგანი იყო მაჰმად-ხანი, რომელიც ერეკლეს სახანოს ტიტულარიას არგებდა. 1750 წელს ერეკლეს ხანმა დახმარებისთვის თეიმურაზსა და ერეკლეს მიმართა. მაჰმად-ხანის დასაცხლად გაგზავნილი ქართველთა ჯარი ვერ კიდევ ყაზახსაც არ გასცილებოდა, რომ თეიმურაზთან და ერეკლესთან განჯის ხანის ჯორი მოვიდა თხოვნით: განჯის სახანოს ყარაბაღის მფლობელი ფარა-ხანი არ ბეგს და გვიმეფელო. თეიმურაზმა და ერეკლემ ჯერ ერეკლეს სახანოზე ლაშქრს. მეფეებმა მაჰმად-ხანი სასტიკად დაამარცხეს, 1700 კაცი დახოცეს და ტყვედ აიყვანეს, ხელთ იგდეს დიდძალი ნადავლი. მაჰმად-ხანის დამარცხებამ შაჰთან ფარა-ხანი. თეიმურაზისა და ერეკლეს მოთხოვნით, მან განჯის სახანო დატოვა. მფარველობის სანაცვლად მეფეებმა ერეკლესა და განჯის სახანოს ხარკი დააკისრეს. ფარა-ხანმა პირობა დაარწმუნა და განჯის ციხეს მიიდა. განჯის ხანმა თბილისში მან გამოგზავნა და დახმარება ითხოვა. თბილისში დახმარების სათხოვლად მამოვლად მომხმება ეპისკოპოსიც, რომელიც ყარაბაღის ხანისაგან ქრისტიანთა დაცვას ითხოვდა. ყარაბაღის სახანოს გაძლიერება საშიში იყო ქართლისა და კახეთის სამეფოებისათვის. 1750 წელს ქართველთა ჯარი, თეიმურაზისა და ერეკლეს სარდლობით, განჯისკენ დაიძრა. ფარა-ხანმა ბრძოლის აშერადაც თავი აარიდა, განჯის ციხეს ლაშქარი და გაიქცა. განჯიდან ქართველთა ჯარი ყარაბაღის სახანოს ტერიტორიაზე შეიჭრა. ფარა-ხანი წინასწარ

მომზადებულ პოზიციაზე 6000 კაციით გაშვარდა. ყარაბაღელებმა ქართველთა შეტევას ვერ გაუძლეს და სასტიკი მარცხი იწვნის. ფარაბანის ლაშქრის მნიშვნელოვანი ნაწილი განადგურდა, ქართველებმა ხელთ იგდეს დიდი ნადავლი. თეიმურაზმა და ერეკლემ მტრის დევნა განაგრძეს. ქართველთა ლაშქარმა მდინარე არეზამდე მიიღწია, მდინარის ორივე მხარე მოარბია, დიდი რაოდენობით ტყვე და ნადავლი იგდო ხელთ. ქართველთა ჯარის მიერ მოპოვებულ გამარჯვებას დიდი ზომიანისი მოჰყვა. თეიმურაზის ბეგლარ-ბეგმა და მისმა ხელქვეითმა ხანებმა თეიმურაზსა და ერეკლეს გამარჯვება მოულოცეს და საჩუქრები მიართვეს.

ყარაბაღის ხანის წინააღმდეგ დახმარების სანაცვლოდ განჯის ხანმა შამშიდილუ დიშიო, ყაზახ-შამშიდილუს შვირთების შემდეგ ქართლის სამეფოს აღმოსავლეთ საზღვარმა მდ. ძეგამის ხეობას მიიღწია. თეიმურაზისა და ერეკლეს მიერ მოპოვებული გამარჯვებებმა და ქართლის სამეფოს საზღვრების გაფართოებამ გავლენა იქონია ნახჭევანის ხანზე. ჯერ კიდევ ყარაბაღის ხანი საბოლოოდ დამარცხებული არ იყო, როცა ნახჭევანის ხანმა თეიმურაზსა და ერეკლეს მფარველობა სთხოვა. ქართველთა ჯარის შესვლამ ნახჭევანში კიდევ უფრო ააშაღლა თეიმურაზისა და ერეკლეს ავტორიტეტი. ქართლისა და კახეთის სამეფოების გავლენის სფეროს საზღვარმა მდ. არეზის ხეობამდე მიიღწია.

ერეკლის, განჯისა და ნახჭევანის სახანოების ქართლისა და კახეთის სამეფოების გავლენის სფეროდ გადაცემა ირანის შაჰის ტახტის მამიუღელთა ყურადღება მიიქცა. 1750 წლისათვის ტახტისთვის ბრძოლაში ორი პრეტენდენტი გამოიკვეთა: ქერმანი (ისაჰანში) და აზატ-ხანი (თავრიზში). შაჰის ტახტისთვის ბრძოლაში თეიმურაზსა და ერეკლეს შეეძლოთ მნიშვნელოვანი როლი შეესრულებინათ. მოულოდნელად ქართლისა და კახეთის სამეფოების სტაბილური მდგომარეობა შექმნიდან მფლობელმა შაჰი-ირანმა შაჰი-ირანსა და შაჰი-ირანს. მან ქართლისა და კახეთის სამეფოების წინააღმდეგ კოალიცია შექმნა. შაჰი-ირანმა თავდაპირველად დაახლოებით 8000 მეგრისა მოუყარა თავი, რომელთა შორის შირვანელების გარდა მჭიდრო ლეკები და სომხებიც იყვნენ. თეიმურაზსა და ერეკლეს უნდოდათ შაჰი-ირანმა მისი კოალიციის კიდევ უფრო გაზრდამდე დამარცხებული. 1752 წელს ქართველთა ჯარი ყაზახ-ბარაქლოვით თათრებისა და განჯის ხანის ლაშქარსთან ერთად ალაზანზე გადავიდა და წუხის სახანოს ტერიტორიაზე შეიჭრა. პირველსავე ბრძოლაში ქართველთა ლაშქრის მონიბეუ რაზმებმა (ქიხელებმა და ქვემო ქართლებმა) ლეკთა ცხენოსანი ჯარი დამარცხეს და უკუაქციეს. მოულოდნელად შაჰი-ირანის ქვეითი ჯარი სახერხებოდ გამოვიდა და ქართველთა ჯარის მარცხენა ფლანგი (ქანისა და

ლექათის მონა ნინოს სახელობის ეკლესია ჰერეთში. დღევანდელი აზერბაიჯანის ტერიტორია (VIII-X სს.).

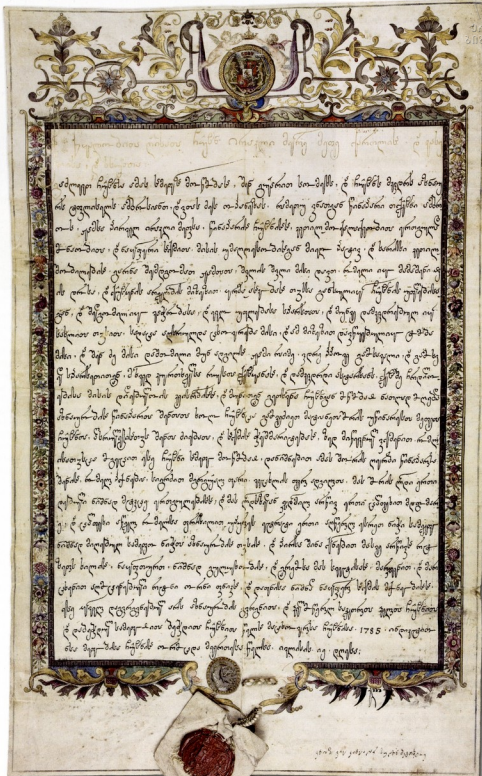
არაგვის საერისთავოს რაზმები) უკუაქცია. მარცხენა ფლანგის ზურგში განჯის-ხანის ჯარი იდგა, რომელმაც წინააღმდეგობის ვარსე დატოვა ბრძოლის ველი. განჯელების ღალატის შემდეგ ერეკლემ ქართველთა ჯარის მონიბეუ რაზმებისა და მარცხენა ფლანგის თავდაცვის ორგანიზება ველარ შეძლო. ქართველებმა უნესრიგო უკანდახევა იწყეს. ბრძოლაში მრავალი ქართველი დაიღუპა, კიდევ უფრო მეტი უკან დახევისა ალაზანში დაიბრია. მტერს დიდძალი ღალაფი დარჩა.

შაჰი-ირანის მიერ ქართველთა დამარცხებამ დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა დაღესტნისა და ირანის სახანოების შამშიდიანებზე. განჯისა და ერეკლის სახანოებში, ასევე ყაზახ-ბორჩალოში თავი იჩინა საქართველოდან განდევნის ტენდენციამ. მთელს ქართლ-კახეთს ლეკთა რაზმები მოედნენ.

ქართლისა და კახეთის ამ მეტად კრიტიკულ მომენტში გააქტიურდა ირანის შაჰის ტახტის მამიუღელი აზატ-ხანი. აზატ-ხანის ჯარმა გადმოიღო მდ. არეზი, დაიკავა ნახჭევანის სახანო და იქიდან გააქცა თეიმურაზისა და ერეკლეს ქვეშევრდომი ხანი, დაიბრია ერეკლის სახანოს ტერიტორია და ალყა შემოარტყა ერეკლის ციხეს. 1752 წელს ერეკლე ქართლისა და კახეთის ჯარით ბაშაქის გზით ერეკლისკენ დაიძრა. აზატ-ხანმა ერეკლეს მიახლოების ამბავი რომ გაიგო, ერეკლის ციხეს ალყა მოისხა და უკან დაიხია. ერეკლემ ყირხბაღახთან დაიკავა პოზიციები. აზატ-ხანმა 18000 კაცს მოუყარა თავი, მდ. არეზი გადაიღობა და საბრძოლო პოზიციები დაიკავა. ბრძოლის პირველ დღეს აზატ-ხანმა ქართველთა მარცხენა ფლანგს შეუტია. თავდაპირველად ქართველებმა გაიმარჯვეს, მაგრამ შემდეგ უკან დაიხიეს და ახალ პოზიციებზე

გამაგრდნენ. ძალები აშკარად არათანაბარი იყო. ერეკლეს უკან დახევისაც კი უარყვედნენ. მეფემ რჩევა არ მიიღო და ბრძოლა გააგრძელა. გადამწყვეტ დღეს მეფემ ხერხი იხმარა. ერეკლე და მისი ჯარი (5 000 კაცი) ცხენებიდან ჩამოქვეითდნენ და მტრისკენ გაემართნენ. მონიბეუდევლებს სულ მცირე მანძილი ამორბედათ ერეკლესთან, აზატ-ხანმა იფიცა, ალბათ, ქართველები ტყვედ მარცხდნენ. ერეკლეს ნიშანზე ქართველებმა მოულოდნელად ცეცხლი გახსნეს, შეტევაზე გადავიდნენ და მტერი უკუაქციეს. ქართველთა ჯარმა 40 კილომეტრის მანძილზე სდია მტერს და დიდი ნადავლი იგდო ხელთ (1761 წელს ერეკლე აზატ-ხანი კვლავ დაამარცხა, დაატყვევა და ქერი-ხანს გაუზავა).

აზატ-ხანის დამარცხების შემდეგ ერეკლესა და თეიმურაზის შორეუ ამოცანას შაჰი-ირანისა და მისი მოკავშირე ლეკების ლაგამა წარმოადგენდა. მეფეები ქართველთა ჯარით განჯაში მივიდნენ, სადაც მათ განჯის, ერეკლისა და ყარაბაღის ხანები შეუერთდნენ თავიანთი ჯარებით. ხანები ორბოი პოლიტიკას აწარმოებდნენ, მათ საიდუმლო მოლაპარაკება ჰქონდათ გამართული შაჰი-ირანთან. ქართველმა მეფეებმა ეს გაიგეს და შამშიდიანი ხანები დაატყვევეს. ამან არეგ-დარეგა გამოიწვია ერეკლესა და თეიმურაზის ჯარში, რითაც შაჰი-ირანმა მოიხრებულად ისარგებლა 1752 წელს და ქართველები ხელახლა დამარცხა. უკან გამოქცეული ქართულ ლაშქარს გზა გადაუღობეს შამშიდილელებმა და დიდი ზიანი მიაყენეს. 1752 წელს მძიმე მდგომარეობაში მყოფმა თეიმურაზ II-მ და ერეკლე II-მ ელჩობა გაუზავნეს რუსეთში, მაგრამ ევროპაში დამხმარება ვერ მიიღეს. ერეკლე იძულებული გახდა, 1752 წელს ჩერქეზეთიდან

დაქორწინებული ჯარი გადმოეყვანა. ამ ჯარის ერთ-ერთი ნაწილი მან ქართლ-კახეთის ჯარს შეუერთა და პაჯი-ჩალაბისა და მისი მოკავშირე გარეჯის ხანის წინააღმდეგ გალაშქრა. ქართველებმა შამშადილთან სასტიკად დაამარცხეს მტრის ჯარი, რომელსაც პაჯი-ჩალაბის შვილი მეთაურობდა, და მას განჯის ციხის გაღებამდე სდიეს. ერეკლეს ასეთმა წარმატებამ აზარტყნი აიძულა, ზავი დაედო მასთან. ქართლ-კახეთის განდგომილი ვასალები ისევ მმართველის გზას დაადგნენ, ხოლო შირვანის დამოუკიდებელმა მფლობელებმა ქართველ მეფეებს მეგობრული პოზიში შესთავაზეს.

ამრიგად, ერეკლე II-მ გონივრული პოლიტიკისა და ენერგიული საომარი მოქმედებების შედეგად დაამარცხა მისი წინააღმდეგ მიმართული კოალიცია, შეტყვებინა მოიპოვა აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში და ქართლ-კახეთის აღმოსავლეთის საზღვრებზე კარგა ხნით მშვიდობიანობა დააქარა.

ბევრად უფრო ძნელი ამოჩნდა ლეკების აღგზნება. მარტო 1755 წლის გაზაფხულში ისინი, გარდა წეროლი თარეშებისა, საჯერო შეიჭრნენ ქართლ-კახეთს. ხუნძახის მფლობელმა სურსალ-ბეგმა დიდი ჯარით ფარულად გადმოიარა ხეობა კახეთზე, დაარბია არაგვის სიბოძა და, ბოლოს, მჭადი-ჯვრის ციხეს მიადგა. მართალია, იქ მას თემურჩაზმა და ერეკლემ მოუსწრეს და გააქცეს, მაგრამ იმავე 1755 წლის მან ავარიში კიდევ უფრო მეტ ჯარს მოუყარა თავი, რომორც ქარვლელებისა და მაქ-შირვანელების ძლიერი რაზმები და ყვარლის ციხის ალყა შემოარტყა. ყვარლის ციხის ალყა თითქმის ერთ თვეს გაგრძელდა, ციხის გარსიზღო საცეცხისა და ტყვია-ნამშლის ნაქვებობამ დიდად შეანუხა. მაშინ ერეკლე მეფემ დიდ ჯილდო აღუთქვა მათ, ვინც მონაწილეობას მიიღებდა ალყის გარღვევაში. ასეთი რაზმი სასწრაფოდ შედგა ქიზიყში. რაზმში ორასმა ვაჟაქცე-მა მოიყარა თავი. ეს რაზმი მოუღელ-ნელად თავს დაესხა ლეკთა მოაღელ ჯარს, ხმალდახმალ ბრძოლით გაარღვია ალყა, შეუდგა ციხეში და მოარდევტ და ტყვია-ნამალ მოაქვლა ციხის დამცველებს. იმავე წლის ერეკლემ ჯარი შეუ-სია ქარ-ბელარსს, რამაც სასურველი შედეგი გამოიღო. ქარვლების რაზმები ყვარლიდან აიყარნენ და მინ დაბრუნდნენ. ამან გაბოროტება გამოიწვია არა-ჩენილ მოალევეებში. ისინი ქარვლების დაერჩენნენ შურის საძიებლად. ამრიგად, ალყა მოიშალა და ყვარლის ციხე გან-თავისუფლდა.

1760 წლის თემურჩაზ II რუსეთში გაემგზავრა, რათა დახმარება პირადედ ეთხოვა რუსეთის იმპერატორსათვის. რუსეთი არანაირი გადმეცდომების აღების არ აპირებდა, რის გამოც მო-ლაპარაკება უშედეგოდ დამთავრდა. 1762 წლის იანვარი თემურჩაზ II კე-ტბრუქრამდე გარდაცვალდა. ერეკლე II გაერთიანებული ქართლ-კახეთის მეფე გახდა.

ერეკლე II საოცრად მაყვარ საშინაო პოლიტიკას ატარებდა და თავადების თვითნებობას ვერ ითმენდა. ერეკლეს მტკიცე ხელი და მისი მკაცრი დამო-დგენილება თავადებისადმი ამ უკა-ნასკნელთა უკმაყოფილებას იწვევდა. თავადების ნაწილმა ერეკლეს წინააღ-მდეგ შეთქმულების მზადება დაიწყო. შეთქმულების ერეკლეს ნაცვლად ტახ-ტზე ვახტანგ VI-ის უკანონო შეიღის, პაატა ბატონიშვილის აყვანა უნდოდათ. შეთქმულება შემთხვევით გამაღვანდა. 1765 წელს შეთქმულების მონაწილე-ნი შეიპყრეს. ერეკლემ შეთქმულთა გასასაზღვრებლად სამეფო დარბაზს საცაგებო სხდომა მოიწვია. პაატა ბატონიშვილი, ელიზბარ თავიპატიმრული, დავით აბულა-ბეგისა და სიყვლედი დაესვა. თავად ციციშვილს ენა მო-კვეთეს, ხოლო ალექსანდრე ამილახვარს ცხვირი მოსჭრეს და კოჭის ძარღვები გადაუჭრეს. შეთქმულთა მკაცრი დას-ჯა იმით იყო განპირობებული, რომ სახელის სამკაცრიო ყოფილიყო მე-ფის ყველა მონაწილემდგისათვის.

1768 წელს რუსეთ-ოსმალეთის ომი დაიწყო. რუსეთის მოკავშირეები ამ ომში იმერეთის მეფე სოლომონ I და ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II გამოეხდნენ. სოლომონი და ერეკლე რუსეთზე დიდ იმედებს აწყარებდნენ: იმერეთის მეფე ოსმალეთის ბატონობისაგან გან-თავისუფლების, ხოლო ქართლ-კახეთის მეფე სამცხე-საათაბაგოს შემოერთების გარაუდებლად. სამწუხაროდ, რუსეთის სულ სხვა გეგმებზე ჰქონდა. როდესაც საქართველოში ჯარს აგზავნიდა, რუსე-თის სამხატვრო კარს არ აწუხებდა იგი ქართლ-კახეთის და არც იმერეთის ბედი. რუსეთისათვის მთავარი იყო, რომ ოსმალეთის სერიოზული პრობ-ლეებით შექმნიდა კავკასიაში და, აქე-დან გამომდინარე, შეესუსტებინა ოს-მალეთის არმიის ბრძოლისუნარიანობა მთავარ ფრონტზე - ჩრდილოეთ მაგიუ-ღებისპირეთში. იმპერატორმა ეკატერინე II-ს საქართველოში გამოგზავნილი ჯარის სარდლად დანიშნა გენერალი გოტლიბ-კურტ-ჰერნის ტოტლენტი.

ერეკლემ ტოტლენტის ახალციხეზე ლაშქრობა შესთავაზა. ქართველებმა და რუსებმა ერთიანდებულ ჯარს მარ-თელავ დიძარა ახალციხისაკენ, მაგრამ ანჟურის ციხისთან ტოტლენტმა მო-ატყა ერეკლე და ქართლში დაბრუნდა (თავად გენერალი, შემდგომში, ამ გად-აუციტლებლად სურსათის ნაკლებობით ხსნიდა). მართალია, ერეკლემ 1770 წლის 20 აპრილს ასპინძასთან სასტიკად დაა-მარცხა თურქებისა და დაღესტნელების გაერთიანებული ლაშქარი, მაგრამ მაინც იძულებული გახდა, თავადეც ქართლში დაბრუნებულიყო. ამის მი-ზეთ ტოტლენტის საქმიანობა იყო. იგი დაუკავშირდა ერეკლეს მონაწილემდეგ თავადებს, დანაშაუ ციხეების დაკავება და ხალხის რუსეთის იმპერატორის ერთგულებაზე დაფიცება. როგორც არიკვეა, ტოტლენტის ზრახვები უფრო შორსაც მიდიოდა. ტოტლენტს ერეკლე II-ის ტახტიდან გადაყენებაც კი ჰქონდა

ნაფიქრებული. გარკვეულ მიზეზების გამო, საბოლოოდ, გენერალმა არ გან-ზრახვაც ხელი აიღო. საბედისწერო ტოტლენტის მიტოლი საქმიანობა, 1768-1774 წლის რუსეთ-ოსმალეთის ომმა ქართლ-კახეთის ვერავითარი შედეგი ვერ მოუტანა, ერეკლეს ომში მონაწილეობაში კი ირანი და ოსმალეთი გააღიზიანა.

რუსეთის ჯარის ყოფნამ არავითარი სარგებლობა არ მოუტანა ერეკლეს, თუ არ ჩავთვლით იმას, რომ ქართველებმა უშუალოდ ნახეს რევოლუციური გზა და შეიტყვეს, რა უშირაღესობა ჰქონდა მას. რევოლუციური ჯარის შექმნის საშუალებად ერეკლეს არ ჰქონდა, მა-გრამ მეფემ საისტრესკო გამოსავალი მოიძებნა. 1774 წელს დაწესდა მორგე ჯარი. ქართლ-კახეთის სამეფოს ყველა მთავარი - არ ჰქონდა მნიშვნელობა, იყოს ბატონიშვილი, თავადი, აზნაური, ღვლეტი, ხელისანი, თუ სხვა ვინმე - ვალდებული იყო რუსეთისადმი ერთი თვით ნასულიყო ჯარში. ამან საშუ-ალემა მისცა ერეკლეს, შემდეგად მზად ყოფილიყო 5000 მოლაშქრე. „მორგე ჯარმა“ განსაკუთრებით კარგი შედეგი გამოიღო დაღესტნელების მარბილი ლაშქრობების წინააღმდეგ. „მორგე ჯარმა“ სულსამდგმელი და სარგადი იყო ერეკლეს ძე ლევანი. ამათგან ერ-ეკლესა და მიოლი სამეფოებების დიდი დარტყმა იყო ლევან ბატონიშვილის უეცარი გარდაცვალება. ლევანმა ძალიან ტყუპანი და ენერგიული მოღვაწე იყო. იგი ყოველთვის მამის გვერდით იდგა და ბევრ სახელმწიფოებრივ მნიშ-ვნელობის საკითხს აგვარებდა.

რუსეთ-ოსმალეთის 1768-1774 წწ-ის ომის პერიოდში, კერძოდ, 1771-1772 წწ-ში ერეკლე II საგარეო პოლიტიკის კურსს ცვლის. ერეკლეს სტრატეგია, ანუ პროინანული ორიენტაციის პრო-რუსული შეცვლა ლოგიკური იყო. ამასთან ერთად ერეკლე II-მ ვერ გათ-ვალა რამდენიმე კორექტული საკითხი: 1) ირანის დასუსტებისა და მისი დამლის ტემპები; 2) რუსეთის მიერ სამხრეთ-კავკასიიდან ირანისა და ოსმალეთის კავების ზუსტი დადგენა. შეშელო თუ არა ერეკლე II-ს ამ ყველაფრის ზუსტად განსაზღვრა? ცხადია, არა. ერეკლე II-ს, ქართლ-კახეთის სამეფ-ოს დაზერეგვასა და დიპლომატიას ასეთი რთული საკითხების გასარკვე-ვა აუცილებელი ინფორმაცია არ გააჩნდა. რუსეთის მოსულ სამხრეთ-კავკასიაში დამოუკიდებელი იყო იმზე, თუ როგორ განვითარდებოდა რუსეთ-ევროპის ურთიერთობა (ბრძოლა ფე-რ-ნოსპოლიკის გადანიშნულებისათვის), რუსეთ-ოსმალეთის ურთიერთობა (ბრ-ძოლა ჩრდილოეთ მაგიუღისპირეთისა და ბალკანეთისათვის) და ა. შ. ერეკლე II-ს არც ირანში მომდინარე შიდა პროცესების ზუსტი პროგნოზირება შეეძლო.

საბოლოოდ, რუსეთის სამხრეთ კავკასიაში შემოჭრა დაახლოებით ოცდაათი წლით შეფერხდა. კერძო-ხანის გარდაცვალების (1779 წ.) შემდეგ

სამშუღლის ტაძარი (შუა საუკუნეები)

ირანის დაშლა დროებით შუაგურა აღამაჰმად-ხანმა და ქვეყნის მნიშვნელოვან ნაწილზე თავისი ძალაუფლება გაავრცელა. ეს ორი მოვლენა (რუსეთის შეფერხება და ირანის გაერთიანება) გახდა ქართლ-კახეთის სამეფოს დაღუპვის მიზეზი.

ყოველივე ამას დამატა რუსეთის გერავლი პოლიტიკა. რუსეთის საიმპერატორო კარი ერეკლე II-ს ჭკვიან დიპლომატად და გამოცდილ მხედართმთავრად მიიჩნევდა. რუსეთი აზგარიშს უწევდა იმას, რომ ერეკლეს დიდი ავტორიტეტი ჰქონდა მთელს კავკასიაში, ირანსა და ოსმალეთში. რუსეთ-თურქეთის 1768-1774 წწ-ის ომის დროს და მომდევნო 55-ში რუსეთის საიმპერატორო კარის შეხედულება იცვლება. რუსმა დიპლომატებმა და სამხედროებმა სერიოზულად შეისწავლეს ქართლ-კახეთის მდგომარეობა და დაასკვნეს: ქვეყნის ეკონომიკა მძიმე მდგომარეობაში იყო, დემოგრაფიული ვითარება – კატასტროფული, რაც გავლენას ახდენდა ქართული ჯარის ბრძოლისუნარიანობაზე. ერეკლე II-ს, ქართლის თვადუბის სახით, ქვეყნის მოგვით ჰყავდა დიდი ოპოზიცია, რომელიც მხოლოდ ხელსაყრელ დროს ელოდა. რუსებს არც სამეფო კარზე არსებული დაპირისპირება დარწმუნათ

შეუმჩნევლი. რუსეთის საიმპერატორო კარმა უარსხად ზუსტად შუაფასა არსებული ვითარება და პეტერბურგში ქართლ-კახეთის სამეფოსათვის საბედისწერო გადანყვეტილება მიიღეს: სამხრეთ კავკასიიდან ირანისა და ოსმალეთის გაძევებისათვის მომავალ ომებში ერეკლე II სერიოზულ მოკავშირედ ვერ გამოდგებოდა. კავკასიის პოლიტიკურ რუკაზე ქართლ-კახეთის სამეფოსათვის ადგილი აღარ რჩებოდა.

სწორედ ზემოხსენებული გადანყვეტილების გამო იყო, რომ რუსეთი ქართლ-კახეთის სამეფოს მფარველობაში მიღებას 1772 წლიდან 1783 წლამდე აჟიანურებდა. ერეკლე II ინტელიციით ხედებოდა, რომ რუსეთი ვალდებული იყო აღებას ერდებოდა. ერეკლე ყოველ ღონეს ხმარობდა, მფარველობით ხელშეკრულება დროზე გაეფორმებინა. ერეკლე II ცდილობდა რუსეთის დაინტერესებას და საიმპერატორო კარს ქართულ-რუსული ჯვართი ირანის ტერიტორიის დაკავებას სთავაზობდა. ერეკლეს სურდა ქართლ-კახეთის სამეფოს რუსეთის კავკასიური პოლიტიკის რეალიზებაში არსებითი როლი შეესრულებინა – რუსეთის მოკავშირედ გამოსულიყო. რუსეთი ერეკლეს ინიციატივას არადა აგდებდა და, როგორც აღვნიშნეთ, ქართლ-კახეთის

სამეფოს მოკავშირედ არ განიხილავდა: სამხრეთ კავკასიაში გაბატონებას ერეკლეს დახმარების გარეშე აპირებდა გეორგიევსკის ტრაქტატის (1783 წ. პირობები ქართლ-კახეთის სამეფოს მდგომარეობაში მყოფი ქვეყნისთვის მისაღები იყო. გეორგიევსკის ტრაქტატის მიხედვით, ქართლ-კახეთის სამეფო რუსეთის იმპერიის ქვეშევრდომობაში შედიოდა: ქართლ-კახეთში სამეფო დინასტია უცვლელად უნდა შენარჩუნებულიყო, მეფის ტახტზე ასვლას ამტკიცებდა რუსეთის იმპერატორი; რუსეთი არ ერეოდა ქართლ-კახეთის საშინაო საქმეებში; საგარეო ურთიერთობები ქართლ-კახეთის უნდა შეეთანხმებინა რუსეთთან; საქართველოში უნდა მდგარიყო რუსეთის 2 ბატალიონი 4 ზარბაზნით. ომის შემთხვევაში კი გამოიგზავნებოდა დამატებითი ძალები. რუსეთი ეცდებოდა, დაებრუნებინა შტრის მიერ მიტაცებული საქართველოს ტერიტორიები.

ცუდი და მოუღებელი ის იყო, რომ რუსეთი ტრაქტატის შესრულებას არ აპირებდა. ასეთი გადანყვეტილება რუსეთის საიმპერატორო კარზე მემთხვევით არ მოელოათ, იგი 1783 წელსვე იყო ცნობილი. რუსეთის იმპერიის მფარველობაში შესვლით (გეორგიევსკის ტრაქტატით) ერეკლე II ქართლ-

კახეთის გადარწმუნება და გაძლიერებას, საუკუნეების განმავლობაში მტრის მიერ მიტაცებული ტერიტორიების დაბრუნებას აპირებდა. ცხადია, 1783 წლისათვის ერეკლე II-ს არ შეიძლება სცოდნოდა, რომ რუსეთის მას შიგნით არაა დაარსებული, არც გეორგიევსკის ტრაქტატის პირობების შესრულებას აპირებდა. ამიტომ იყო, რომ 1784 წელს ქართლ-კახეთში შემოსულ რუსის ჯარს 1787 წელს, რუსეთ-ოსმალეთის შიგნით გაერთიანების დანების შემდეგ, უკან იქნა განყვნილი. რუსეთის იმერ საქართველოში 1799 წლამდე აღარ შემოსულა და ქართლ-კახეთის ისლამური სამყაროს წინააღმდეგ მართო დარბაზი.

გეორგიევსკის ტრაქტატის დადებისას ქართლ-კახეთის მეზობელი მაჰმადიანი არაბთა თავიდანვე შიშით შეზღუდნი. მალე ეს შიში აგრესიით შეიცვალა. ტრაქტატის დადებამ ყველას დაინახა, რომ ერეკლე რუსეთის მოკავშირე იყო. სამხრეთ კავკასიაში არსათვის გამოჩენა ხელს არ აძლევდა არა მარტო ოსმალეთსა და ირანს, არამედ ევროპის დიდ სახელმწიფოებს — ინგლისსა და საფრანგეთს.

პირველი სერიოზული დარტყმა, რომელიც ქართლ-კახეთის სამეფომ გეორგიევსკის ტრაქტატის დადების შემდეგ მიიღო, დაღესტნელთა შემოსევა იყო. 1785 წელს ომარ-ხანის წინააღმდეგობით დაღესტნელთა რუსეთში ქართლ-კახეთის შემოსვლა, ლაქებისა ერეკლე II-ს რეალური დამხმარება არ აღმოუჩინა. ქართლ-კახეთის მეფემ ომარ-ხანს ფაქტობრივად ხარკის გადახდა აღუთქვა და ამ გზით სცადა ქვეყნის საფრთხეობის მოშორება.

1790 წელს ერეკლე II-ის მდგნის, სოლომონ ლიონიძის ძალისხმევით დაიდო „ტრაქტატი ივერელი მეფეთა და შავთათის“. ტრაქტატი ქართლ-კახეთის სამეფოს, იმერეთის სამეფოს, სამეგრელოს სამთავროსა და გურიის სამთავროს მტრის წინააღმდეგ ერთობლივი ძალეებით მოქმედებისა ითვალისწინებდა.

XVIII ს-ის 90-იან წწ-ში ერეკლე II-მ ორი ბრძანება გამოცხად, რომლებიც საკმაოდ გავრცელდა ვითარება ძველის მიგნით. 1791 წელს მიღებული ტაბეის მექედრდოების შესახებ კანონის მიხედვით, მეფობა უნდა გადასულიყო მფლობელს. კანონი ერეკლეს ყველა ვაჟს უფლებას აძლევდა, მეფობა მოეთხოვა. ეს კი საფუძვლი მუშაობით არსებობის მიზეზი იქნებოდა. მეორე ბრძანებით მეფემ თავის ვაჟებს საუფლისწულოდ გამოუყო. ამით, ფაქტობრივად, დაიშალა ქართლ-კახეთის სამეფოს ერთიანობა, რადგან ბატონიშვილები საუფლისწულოებში ჩაიკეტნენ და ალარაის ეპარქიოლიზდნენ.

XVIII ს-ში, ისევე როგორც წინა საუკუნეებში, განათლების და კულტურის ძირითადი კერებს წარმოადგენდა ეკლესია-მონასტრები, სამეფო სკოლა, ცალკეული ფეოდალების ციხე-დარბაზები თუ სასახლეები. ერეკლე

II დიდ ყურადღებას აქცევდა სწავლადანათლებას. 1755 წელს თბილისში, ანსისხატის ტაძრის ეკლესია, გაიხსნა სასულიერო სემინარია. მისი ხელმძღვანელი იყო ფილიპე ყაიხმაშვილი, სემინარიის ასწავლიდნენ: გრიგოლ-საბა, ლიტერატურას, გალობას, ლოგიკას, ფიზიკას, მათემატიკას. 1758 წელს სემინარია გაიხსნა თელავშიც, რომელიც 1782 წელს გადაკეთდა ფილოსოფიურ სემინარიად. მისი პირველი რექტორი იყო გაბიუზი. გაბიუზმა თავდაპირველი განათლება თბილისის სემინარიიში მიიღო. ამ მისი მასწავლებლები იყვნენ ანატონ II და ფილიპე ყაიხმაშვილი. გაბიუზ იყო თელავის სემინარიის შექმნის ინიციატორი და პირველი რექტორი. გაბიუზი 1783 წელს რუსეთში მოღვაწეობდა. იგი ხელმძღვანელობდა ოსეთში ქრისტიანობის გაშენების კომისიას, შემდგომში იყო ასტრახანისა და სტავროპოლის მთავარეპისკოპოსი. გაბიუზის კლამს ეკუთვნის როგორც ორიგინალური, ისე ნათარგმნი ნაწარმოებები. გაბიუზის შემდეგ თელავის სემინარიის ხელმძღვანელობდა დავით აღმაშენებლის შვილიშვილი. მას ეკუთვნის რამდენიმე სახელმძღვანელო, წერდა ლექსებს, იყო შესანიშნავი კალიგრაფი და არაერთი ნაწარმოები აქვს გადაწერილი. ქართლ-კახეთის სამეფოში არსებობდა ეკრძო სკოლებიც, მათ შორის კათოლიკეთა ეკრძო სკოლაც (სკოლა დაიხურა 1755 წელს, როცა თეიმურაზ II-მ კათოლიკეები გაასახლა).

ქერმ-ხან ზენდის სიკვდილის (1779 წ.) შემდეგ ირანში სამოქალაქო ომი დაიწყო. მის ახლო ნათესავებსა და ტახტის სხვა პრეტენდენტებს შორის ატყდა უზომოები ბრძოლა, რომელიც მათ მიერ ურთიერთგაპყლებით დასრულდა. შაჰის ტახტისათვის ბრძოლაში ურდუარტყმობა მოიპოვა ყაჯარბა ტომის ბეგლადმა ალა-შაჰმად-ხანმა, რომელმაც ირანის დიდი ნაწილი გააერთიანა. ალა-შაჰმად-ხანი ერეკლე II-ს გეორგიევსკის ტრაქტატის გაუქმებას ურჩევდა. ერეკლე პირობულ პოლიტიკას აგრძელებდა, რაც ალა-შაჰმად-ხანის გაღიზიანებას იწვევდა. ირანის გარეთიანების შემდეგ ალა-შაჰმად-ხანს შეეძლო 70-75-თასიანი ლაშქრის შეკრება, რაც ქართლ-კახეთისათვის სასიკვდილო საფრთხეს წარმოადგენდა. ერეკლე II ყურადღებით ადევნდა თვალს ალა-შაჰმად ხანის მოქმედებას. 1789 წელს ერეკლე შეხვდა ფათ-ალ-ხანს. გადაწყდა, რომ ერთობლივად ემომქმედათ ალა-შაჰმად-ხანის წინააღმდეგ. 1795 წლის ივნისში ერეკლემ, ალექსანდრე ბატონიშვილის სარდლობით, ალა-შაჰმად-ხანის წინააღმდეგ ჯარი მამულა ერეკლეს და შუშის ხანებს. ქართველებმა მტერი დამარცხეს. ამის შემდეგ ერეკლე და იმერეთის მეფე სოლომონ II ჯარით შევიდნენ ირანის ჩრდილოეთ რაიონებში, რათა ალა-შაჰმად-ხანის ძალები შეფეხებინათ და მისი სამოქმედო გეგმა ამოეცნოთ. გარკვეულ პერიოდამდე ალა-შაჰმად-ხანი რუსეთის შიშით თავს იკავებდა ქართლ-კახეთის

სამეფოზე თავდასხმისაგან. 1795 წლის სექტემბერში, მას შემდეგ რაც ალა-შაჰმად-ხანი დარწმუნდა, რომ რუსეთი ქართლ-კახეთის სამხედრო ძალებს არ დახმარებოდა, თბილისზე სალაშქროდ დაიძრა. II სექტემბერს კრანისის ველზე, გმირული წინააღმდეგობის შემდეგ, ქართლ-კახეთის ჯარი დამარცხდა. ერეკლე II ძალით გაიყვანეს ბრძოლის ველებიდან. სამხედრო-სტრატეგიული თვალსაზრისით ქართველებმა იმ პერიოდში ალა-შაჰმად-ხანის დამარცხება და ირანთან მომდინარე საფრთხის ლიკვიდაცია არ შეძლეს. ერეკლე II-ს მოუხდა კიდევ ერთი ან ორი ბრძოლის ძალები (ისევე როგორც 10 სექტემბერს შემდგომ ალა-შაჰმად-ხანის დამარცხება), მაგრამ ირანთან მარტოდაპირტო გამკლავება ქართლ-კახეთის სამეფოს ძალებს აღემატებოდა. კრანისის ბრძოლაში მარცხე განაპირობა სამმა მიზეზმა: ალა-შაჰმად-ხანის ლაშქრის დიდმა რიცხობრივმა უპირატესობამ, რუსეთის ლაღატმა და ქართლ-კახეთის სამეფოს შინაგანმა სასუსტებ. ერეკლე II-ს, როგორც სრულად, არც კრანისის ბრძოლის მდ და არც ბრძოლის დროს არ მოუხდა მეფობა არ დაუშვია. ერეკლემ, როგორც პოლიტიკოსმა, ვერ ამოიცნო (არც შეძლო ამოეცნო) რუსეთის ევრაგული გეგმები. ერეკლე გამოიზიდა იქიდან, რომ სამხრეთ კავკასიაში ალა-შაჰმად-ხანის გაბატონება უწინააღმდეგობად რუსეთის სტრატეგიული ინტერესებს და, ამდენად, რუსეთში მის უნდა ადგეგმოდა ალა-შაჰმად-ხანის აგრესიის ქართლ-კახეთში.

1796 წელს რუსეთის ჯარებმა ირანზე ლაშქრობა დაიწყეს, რომელიც მოულოდნელად 1797 წელს შეწყდა. ალა-შაჰმად-ხანმა აღარ დააყოვნა. 1797 წელს მან თავისი მხედრობით მდ. არეზი გაიმდოლა და ყარაბაღს შევიდა. ქართლ-კახეთი ისხან ალა-შაჰმად-ხანის მოულოდნელმა შეკლულიმ 1797 წლის 4 ივნისს.

კრანისის ბრძოლის შემდეგ მოხუცმა ერეკლემ მხოლოდ სამ წელიწადს იცოცხლა. ბოლოს მეფე მძიმედ დასნეულდა წყალმანკით, რამაც სასიცოცხლო მოუხსნა. ერეკლე II გარდაიცვალა 1798 წლის 11 იანვარს, თელავში. მეფე იმავე დარბაზსა და იმავე სანაოლში გარდაიცვალა, სადაც დაიბადებულ იყო.

ერეკლე II-ის გარდაცვალების დროს თბილისი და ქართლის უმეტეს რაიონში 1795 წელს გაჩენილი შავი ქარი მჭიდვარებდა. ამიტომ იყო, რომ მეფის ცხედარი თელავიდან თბილისის გვერდის ავლით მცხეთაში გადაასვენეს და სვეტიცხოველში დაკრძალეს. მცხეთაშიც შავი ქარი მჭიდვარებდა. მცხეთაშივე მეფის ცხედარი სულ რამდენიმე ადამიანმა მიაგულა. დაკრძალვას არც სამეფო სახლის წევრები და დიდებულები ესწრაფებოდნენ. ერეკლე II-ს პანაშოვი გათავსდა და რამდენიმე ბერიანი ერთად უპანაშოვი პატივი მიაგო მცხეთელმა მღვდელმა ქრისტეფორე ბადრიძე-ეკვერძეშვილმა.

სამეგრელოს მთავარი ვამეყ
ლიპარიძის კასტელის აღბრუნება
(XVII ს.).

1752 წელს იმერეთის სამეფო ტახტზე სოლომონ I ავიდა. სოლომონმა მემკვიდრეობით მიიღო დაუძლურებული, სათავადოებად დაფლეთილი სამეფო. იმერეთის მთავარი ციხეები: ქუთაისი, ბაღდათი, შორაპანი და ცუცხვათი ოსმალებს ემყარა. ტახტზე ასვლისთანავე სოლომონის წინააღმდეგ შეთქმულებამ იჩინა თავი. ლევან აბაშიძე - სოლომონის ბაბუა (დედის მამა), როსტომ რაჭის ერისთავი, მეფის ორი ბიძა - მამუკა და გიორგი ბატონიშვილები და თვით დედა - თამარი ახალგაზრდა მეფეს აუჯანყდნენ და ტახტიდან გადააყენეს. იმერეთიდან დევნილმა მეფემ დახმარებისთვის ახალციხის ფაშას მიმართა, რომლის დახმარებითაც სოლომონმა ტახტი დაიბრუნა. მეფემ აჯანყების მოთავსების დასაწყის. გამაზნობებიან ანგარიშსწორების შემდეგ მეფე მტკი სოფრთხილით მეფედა თავისი პოლიტიკის განხორციელებას უპირველეს ყოვლისა, საჭირო იყო ფეოდალთა შორის ძლიერი მოკავშირის მოპოვება. ამ მიზნით, იგი გაეყარა თავის ცოლს - აფხაზეთის მთავრის, შერვაშიძის ასულის და ჯვარი დაიწერა სამეგრელოს მთავრის, ოტია დადიანის ასულ მარიამზე. მეფემ შემოირიგა მამია გურიელი. სამეგრელოსა და გურიის მთავრებთან ურთიერთობის მოვლარებით სოლომონმა ხელისუფლება განიმტკიცა და ენერგიულ მოქმედებას შეუდგა.

სოლომონის გამეფებამდე იმერეთი ოსმალეთის ხარკის სახით ფულად გადასახადს უძღვდა, ხოლო ქარს უზნაქნიდა გოგობიჭებს და, რაც მთავარია, სრულ თავისუფლებას ანიჭებდა ტყვეებით მოვაჭრეებს. ტყვის სყიდვის წინააღმდეგ ბრძოლა ქრისტიანობის განმტკიცებას მოითხოვდა. ეს საპიქ ეკლესიის უნდა ეკისრა. მაგრამ ამ დროს ეკლესია უნუკემო მდგომარეობაში იმყოფებოდა.

სამეფო ხელისუფლების განმტკიცების პირობებშიც კი ტყვეთა სყიდვის აღკვეთა ძნელი შეიქნა. მეფემ გადაწყვიტა ღონისძიებების გატარება დაიწყო. სოლომონ I ტყვეებით მოვაჭრე ყველა თავის ქვეშევრდომს დიდი ჯარიმითა და სიკვდილის დასჯით

დაემუქრა. ტყვეთა სყიდვის აკრძალვამ იმერეთის თავადების დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია, რაგან მათ დიდი შემოსავლის წყარო ეცლებოდათ ხელიდან.

იმერეთის ციხეები თავადებისა და ოსმალების ხელში იყო. ამიტომ მეფე შეუდგა სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი ციხეების ხელში ჩაგდებას. მან ისარგებლა აბაშიძეების შორის ატეხილი მტრობით და 1752 წელს გიორგი აბაშიძე-მამუკაშვილისაგან იყიდა ხარაგაულის ციხე მამულთ, ანაურებით, მასხურებითა და გლეხებით. სეგრის ციხე ჯერ კიდევ სოლომონის მამამ, ალექსანდრემ დაიასკურა, კაცების ციხეც 1753 წლიდან მეფის ხელში გადავიდა. უფრო მოვიანებით (1762 წ.) სოლომონმა ჩხერის ციხე შეისყიდა. ამასთან ერთად, მეფემ აბაშიძეების მუხობელი წერეთლები გაიერთვლა და ურჩი თავადების წინააღმდეგ ბრძოლისათვის მოემზადა. სოლომონ I მეფის ხელისუფლების განმტკიცებისათვის ბრძოლაში „ფიცის კაცენ“ ეყრდნობოდა. „ფიცის კაცენ“ იყვნენ შემდეგი გვარების წარმომადგენლები: თავადი ლორთქიფანიძეები, აზნაურნი: მესხები, ავალიანები, ოსლოიანები, ლოლბერიძეები, მიქაბერიძეები, ყიფიანები, იაშვილები, ჭაბუკიანები და სხვები. ფიცის კაცნი სამეფოგლეხების თანდასწრებით იკრიბებოდნენ ყოველი წლის 15 მაისს და ფიცს დადებდნენ, რომ მეფის ერთგული იქნებოდნენ.

ოსმალეთისათვის მოღვათელი იყო სოლომონ მეფის ბრძოლა ტყვეთა სყიდვის წინააღმდეგ. ახალციხის ფაშამ არაერთხელ შემოუთვალა სოლომონს, რომ იმერეთი ტყვეთა სყიდვა ჩვეულებრივად ნებადართული ყოფილიყო. სოლომონმა ეს მოთხოვნა არ მასწავლა. პირობით, მან ტყვეთა სყიდვა კიდევ უფრო სასტიკად აკრძალა და მისთვის კიდევ უფრო სასტიკი სასჯელი დაანერგა. ტყვეთა სყიდვის აკრძალვის ოსმალეთის გარდა თავადებიც ეწინააღმდეგებოდნენ. ამდენად, მეფის წინააღმდეგ გარე და შიდა ძალა გაერთიანდა. ლევან აბაშიძე და როსტომ რაჭის ერისთავი

ახალციხის ფაშას დაუკავშირდნენ. იმერეთში შემოსაგრელად გამზადებულ ოსმალთა ჯარს ლევან აბაშიძემ მეგზურებად გაუწია. იმერეთში შემოსული მტერი ოკრიბაში (ამჟამად ტუბულის რაიონი) - ხრესილის მინდორზე დაბანაკდა. ამ დროისათვის ოსმალებს იმერეთში ეკავათ: ცუცხვათის, ბაღდათის, შორაპნისა და ქუთაისის ციხეები. მეფის მდგომარეობა მძიმე იყო: რაჭის ერისთავმა როსტომმა მეფეს ულაღატა, მთელი ზემო იმერეთი ლევან აბაშიძეს გადაებირებინა, ზოგი სულმოკლე თავადიც (წულუკიძე - რაჭის საერისთავოდან) მტერს მიეცემა. სოლომონმა თავის სიამარს, ოტია დადიანს სთხოვა დახმარება. ოტიამ მოხუცებულობის გამო ომში მონაწილეობა ვერ შეძლო, მაგრამ საბრძოლველად თავისი ძილი კაცია გამოგზავნა ჯარით. მეფის დასახმარებლად გამოემურა ასევე მამია გურიელიც. სოლომონისათვის მოულოდნელად არ იყო მტრის შემოსევა. მეფემ 1757 წლის ბოლო თვეებში ფარულად დიდი სამზადისი დაიწყო იმერეთის ოსმალთა განსაფენად. 1757 წლის 14 დეკემბერს სოლომონ მეფე თავს დაესხა მტრის ლაშქარს. მტერი არც დაგნულა. ოსმალებმა პირველი ხანები წინაშეგებასაც ვერ მოახერხეს. მათ ხელთ იგდეს სამეფო დრობა, მაგრამ პირველთა ლაშქრის სიმტკიცე ომის ბედი შემოაბრუნა. მტრის ჯარის დიდი ნაწილი გაიფიტა, ნაწილი დაატყვევეს, მთავრ ნაწილია გაქცეული უშეძლო თავს, მაგრამ იმერეთის ტერიტორიას მანაც ვერ გასცილდა - მათ ზღადავდა ხოცადდნენ ან ატყვევებდნენ. ამ ბრძოლაში დაიღუპა ოსმალთა სამი ფაშა. ბრძოლაში მოკლეს მეფის მოადგილე ბაბუა - ლევან აბაშიძე, ხოლო რაჭის ერისთავმა როსტომმა გაქცეული უშეძლა თავს. ზარალი მეფის მხრიდანაც დიდი იყო. დაიღუპა კაცია დადიანის თანმხლები სამურზაყანოს მფლობელი ზუტუნია შერვაშიძე, რომელმაც ხმლით 16 ოსმალ ჯარისკაცი აკუნა.

სოლომონ I-მა ისარგებლა ხრესილის ომში გამარჯვებით და კიდევ უფრო განიმტკიცა ძალაუფლება. 1759

ნლის დეკემბერში მეფემ საეკლესიო კრება მოიწვია. მასში მონაწილეობდნენ: მეფე, კათალიკოს-პატრიარქი, დასავლეთ საქართველოს მაღალი სამღვდელთა, მთავრები, თავადები და აზნაურები. კრებამ დასავლეთ საქართველოსათვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებები მიიღო: 1) საეკლესიო საკითხების მონეს-რიგება, 2) ტყვის სყიდვის აკრძალვა. სოლომონის ტახტზე ასვლის დროსა-ათვის, როგორც აღვნიშნეთ, ეკლესია მძიმე მდგომარეობაში იმყოფებოდა. ყმა-მამულის დიდი ნაწილი ფეოდალებს ჰქონდათ მიტაცებული, მრავალი მონ-ასტერი და საემისკოპოსო კათედრა გაუქმებული იყო. საეკლესიო კრების გადაწყვეტილებით, მიტაცებული ყმა-მამულები ეკლესიას დაუბრუნდა; საეკლესიო გლეხები გაათავისუფლეს ზოგი-ერთი გადასახადისაგან, ერისკაცებს აუკრძალათ ეკლესიის სამეურნეო საქმეებში ჩარევა; საეკლესიო თანა-მდებობებიდან გადააყენეს უღირსნი. საეკლესიო კრების გადაწყვეტილებები დასავლეთ საქართველოს თითქმის ყველა ეკლესიასა და მონასტერს შეეხო. ასეთი ზომებით ეკლესიის ავტორიტეტი თანდათან მტკიცდებოდა.

ზრისლის ომში მარცხს ოსმალეთი ვერ ურიგდებოდა. ახალციხის ფაშას სტამბოლიდან ბრძანება მოუვიდა იმერეთის მეფის დამორჩილების თაო-ბაზე. სანამ ლაშქრობას დაიწყებდა, ახალციხის ფაშამ სოლომონ I-ს მოსთხო-ვა ხარკისა და ჯარიმის გადახდა

და ტყვეებით თავისუფალი ვაჭრობის აღდგენა. ქვეყნის აოხრების თავიდან აცილების მიზნით, სოლომონი პირველ მოთხოვნაზე დათანხმდა, ხოლო მეო-რეზე ფაშას უარი შეუთვალა. მაშინ ოსმალთა დიდძალი ჯარი ზუნახის ბატონთან და ლეკებთან ერთად 1758 წელს იმერეთის დასავლეთკარავად დაიძ-რა. მტერმა მთელი ქვეყანა აოხრა და გაძარცვა, მათ შორის გელათის მონა-სტერიც. მეფე იძულებული გახდა, ოსმა-ლებს ყველა პირობაზე დასთანხმებოდა. აღაფთხ დატვრთული ოსმალები უკან გაბრუნდნენ, ხოლო ხარკის აკრეფა იმ-ერეთის ციხეებში ჩაყენებულ თავიანთ მეციხოვნეებს დაავალეს. ოსმალები მთერ ხარკის აკრეფამ მარცხის ხასიათი მიიღო. სოლომონ მეფე ახალციხის ფა-შას ეახლა. ფაშამ მეფის საჩივარი შეის-მინა, სოლომონს სამი ათასი ოსმალე გამაყვალა, რათა ამ ჯარით იმერეთის ციხეებში მდგარი, ძალადობამი შემო-ნეული ოსმალე მეციხოვნეები დაეცა. ოსმალებს იმერეთამდე არც კი ჩამოულ-ნევიათ. სოლომონ მეფემ ისინი გაზაფხუვ გაანადგურა ფიცის კაცების ჯარით, რომელიც მან იმერეთიდან საიდუმლოდ გამოიწვია. თურქეთის სულთანმა ახალ-ციხის ახლად დანიშნულ ფაშას დაავალა იმერეთის დამორჩილება. 1758 წელს ახალციხის ფაშა ორჯერ შემოიჭრა იმ-ერეთში, მაგრამ ორივეჯერ დამარცხდა. 1759 წელს სულთანმა დამარცხებული ახალციხის ფაშა კვლავ შეცვალა. ახალ-ციხეში იმერეთის დედოფალი მარიამი ჩავიდა და ფაშას დაზავება შესთავაზა.

დაზავების სანაცვლოდ ფაშამ ტყვეთა სყიდვის თავისუფლება მოითხოვა, რაზეც უარი მიიღო და მოლაპარაკებაც ჩაიშალა. 1760 წელს ოსმალებმა ქვევ შემოუტყვე იმერეთს, მათი მიზანია იყო სოლომონ მეფის დამორჩილება, ხარ-კის გადახდევინება და ტყვით სყიდვის აკრძალვის გაუქმება. სოლომონმა ოს-მალები სასტიკად დაამარცხა. მეფემ ოსმალები 1761 წელსაც დაამარცხა. ამის შემდეგ ოსმალები სერიოზულად მოეშაბდნენ და 1763 წელს 15000-იანი ლაშქრით ორ ტალღად შემოიჭრნენ იმერეთში. ამჯერად მტერმა წარმატე-ბას მიაღწია. მაღელ ოსმალთა ჯარში უთანხმოება ჩამოვარდა: იანიჩარებს სურდათ იმერეთის დამორჩილება, ხოლო ქურთები ქვეყნის გაძარცვას მოითხოვდნენ. ოსმალთა ლაშქარში დისციპლინა მოიშალა, რითაც ისარგ-ბლეს ქართველებმა და მუსლიმთა გააღეს მტერს. 1763 წელსვე ოსმალთა ლაშქარი კვლავ დაესხა თავს იმერეთს, მაგრამ ამჯერადაც დამარცხდა და უკუიქცა. ამის შემდეგ ოსმალებმა აღმოსავლეთი-დან სცადეს იმერეთში შეჭრა, მაგრამ მეფე ერეკლე II-მ გაზა ჩაუკეტა ოს-მალებს და ისინიც უკან გაბრუნდნენ. სოლომონ I-ის შურისგებულმა ბრძოლამ ოსმალების წინააღმდეგ შედეგი გა-მოიღო. 1767 წლის ხელშეკრულებით, ოსმალეთი იმერეთს ცნობდა არა ევას-ლურ, არამედ მფარველობაში მყოფ ქვეყნად.

ოსმალთა ბელისუფლებამ ისევ ნაცად ზურხს მიმართა და იმერეთის

სარკინი, ზღირთომლარი აეთანდელ მუღაფრელის მიერ აგებული ტაძარი რაჭაში (1753 წ.).

იმერეთის მეფე გიორგი ელიშ ავანის სამეგრელოში.
ქრისტეფორე დე კასტელის აღბეჭდი (XVII ს.).

თავადების გადაბირებას შეუდგა. ოსმალები იმერეთის სამეფო საზღვო არსებულ წინააღმდეგობის გამოყენებასაც ცდილობდნენ. ერთ-ერთი ლაშქრობის დროს მათ ქუთაისში მეფედ სოლომონის ბიძაშვილი თეიმურაზი გამოაცხადეს. 1768 წელს სოლომონმა საბოლოოდ დაამარცხა ტახტისათვის მებრძოლი თეიმურაზი. ამის შემდეგ მეფისათვის ყველაზე მეტად სამიზნე მოწინააღმდეგე რაჭის ერისთავი როსტომი რჩებოდა. ოდიშის მთავარი დადიანი ამკარად უყურდა მხარს რაჭის ერისთავს. ამ დაპირისპირებაში აფხაზეთის მთავარი ოდიშის მთავრის მოკავშირე იყო, ხოლო გურიაში ოსმალების იმერეთის მეფის მოწინააღმდეგე მთავარი ჰყავდათ დასმული. 1768 წელს სოლომონ მეფე რაჭაში შეიჭრა, მაგრამ ერისთავი ვერ შეიპყრო, რაჭის ერისთავი დადიანთან გაიქცა. 1769 წელს მეფე კვლავ შეიჭრა რაჭაში, მაგრამ ერისთავი ვერც ამჯერად შეიპყრო. იმავე 1769 წელს სოლომონ I-მა რაჭის ერისთავი როსტომი შეიღებოთური შეპყრობა და ვეულას თავლები დასთარა. ამის შემდეგ მეფემ რაჭის საერისთავო გააუქმა. რაჭის ერისთავის დასჯამ ოდიშის მთავარი დადიანმა და სოლომონის წინააღმდეგ მოკავშირეებს დაუწყო ძეხმა, თუმცა 1776 წელს იძულებული გახდა მეფეს დამორჩილებოდა.

ასპინძის ბრძოლაში (1770 წ.) ოსმალების დამარცხების შემდეგ სოლომონ მეფეს ხელსაყრელი პირობები შეექმნა იმერეთის ციხეებიდან მტრის განსაღებად. 1770 წლის 15 მაისს მან ცუცქვათაის ციხე გაათავისუფლა ოსმალებისაგან. შემდეგ ჯარით შევიდა ქუთაისში. რადგან სოლომონს ქუთაისის ციხის ახალგაშენებული საკმარისი ზარბაზნები არ გააჩნდა, ციხეს ალყა შემოარტყა. მეფე ვარაუდობდა, რომ ოსმალო მეციხოვნეები მას დახმადე-

ბოდნენ. ამავე დროს სოლომონმა აიღო შორაპნის ციხეც.

რუსეთის საექსპედიციო კორპუსი (4 000 კაცი), გენერალ გოტლიბ კურტ პერნის ტოტლებენის სარდლობით, ანჟურის ციხიდან უკან დახვევის შემდეგ, იმერეთში გადავიდა და რუს-ქართველთა ლაშქარი ბაღდათის ციხეს შემოადგა. ციხეში მხოლოდ 30 ოსმალი იყო გამაგრებული. ბაღდათის ციხის აღების შემდეგ რუს-ქართველთა ლაშქარმა ქუთაისის ციხეს შემოარტყა ალყა. 1770 წლის 8 აგვისტოს ღამით ოსმალები ციხიდან გაიპარნენ. სავარაუდოა, რომ თურქებს გაქცევის საშუალება რუსმა გენერალმა მისცა. ამიტომ იყო, რომ გ. ტოტლებენმა ოსმალების გაქცევის ამბავი მეფეს გვიან აცნობა. სოლომონმა ზომები მიიღო, მაგრამ ამასობაში ოსმალები მიიმალნენ და მხოლოდ ერთი მათგანი შეიპყრეს და ერთიც მოკლეს.

გენერალ გ. ტოტლებენი სოლომონს შემომხვარა და ოსმალების ყოფილ მოკავშირეს - სამეგრელოს მთავარს დაუკავშირა და შავი ზღვის პირის მდებარე ციხეების აღება გადაწყვიტა, მისი მოკავშირეობით შავი ზღვის სანჯი სალაშქროდ დაიძრა. რუსეთის ჯარის მოახლოებისთანავე ანაკლისა და რუხის ციხეები, რომლებშიც 20-20 ჯარისკაცი იდგა, ოსმალებმა დატოვეს და რუსები მიტოვებულ ციხეებს დაეუფლნენ. 1770 წლის 3 ოქტომბერს ტოტლებენი ფოთის ციხისკენ დაიძრა, ალყა შემოარტყა, მაგრამ საბოლოოდ ციხე ვერ აიღო. რუსეთის ჯარში მასობრივმა დაავადებამ იჩინა თავი. მარცხი გენერალმა სოლომონს გადააბრალა. სახელგაბატელი გენერალი რუსეთის იმპერატორმა საქართველოდან გაიწვია. 1771 წლის მაისში იმერეთში ტოტლებენის შემცვლელი გენერალი პ. სუხოტინი ჩავიდა, მაგრამ ფოთი ვერც მან აიღო. მარცხი პ. სუხოტინმა იმერეთის

მეფეს გადააბრალა. სინამდვილეში კი სოლომონ I ტოტლებენსაც და სუხოტინსაც ურჩევდა ზამთრის დადგომამდე და ქაობის გაყინვამდე ფოთზე ლაშქრობა არ დაეწყოთ, რადგან ქაობის პავა ციხე-ცხელებას შეპყრდა ჯარს არც ტოტლებენმა და არც სუხოტინმა. რჩევა არ მიიღეს. 1771 წლის ოქტომბრში პ. სუხოტინმა ფოთის ციხეს ალყა მოხსნა და თვითონაც ციხე-ცხელები დააფადებულ ქუთაისში დაბრუნდა. 1772 წლის 5 მაისს რუსეთის ჯარმა იმერეთი დატოვა.

რუსეთის საექსპედიციო კორპუსის წასვლის შემდეგ ერეკლე II-მ სოლომონ I-მა 1768 წელს შედგენილ ურთიერთდახმარების ხელშეკრულები განახლება გადაწყვიტეს. 1773 წლის 27 ივლისს სოფ. სანგარში ქართლ-კახეთისა და იმერეთის სამეფოებს შორის სამხედრო კავშირის ხელშეკრულება დაიდო, ანუ, როგორც მაშინ ამბობდნენ, „ერთობის წერილი დაწერეს“. 1773 წლის ოქტომბერში ამ ხელშეკრულების ძალით, მეფეებმა ერთად გაილაშქრეს ჯავახეთში. იმერეთ-ქართლ-კახეთის 11000-იანი ლაშქარი ჯავახეთში გადავიდა და ახალქალაქის ციხე აიღო. მეფეებთან შესაბამელად ახალციხის ფაშამ გადმოსცლა ვერ გახდა. ქართველთა ლაშქარმა მთაბინა ახალციხის საღობის ტერიტორია. ლაშქრობისას სოლომონ I ციხე-ცხელებით გახდა აივად და მეფეებმა უკან დაბრუნება გადაწყვიტეს.

ჯავახეთში ლაშქრობის საპასუხოდ, ახალციხის ფაშამ სოლომონ მეფეს წინააღმდეგ 1774 წლის იანვარში 4000-იანი ლეკ-ოსმალითა ლაშქარი გამოუზენა. მეფეს ზოგიერთმა ქვეშევრდომმა უღალატა. მძიმე მდგომარეობაში ჩაყარნილმა სოლომონ მეფემ დაბმარება ერეკლე მეფეს სთხოვა. ერეკლემ იმერეთში სასწრაფოდ 2000-კაციანი ლაშქარი გაგზავნა. 6 თებერვალს

მტერი ჩხრის ეინრობს მიადგა, მაგრამ იქ მყოფ ქართველ მეთოფეთა ძლიერ ცეცხლს ნაწაყდა. იმადგურულად ქართველებმა ზურგიდან ისე ძლიერად დაარტყეს ლეკ-ოსმალთა ჯარს, რომ მათი წინააღმდეგობა ერთბაშად მოიშალა. მტერი სასტიკად დამარცხდა და ბრძოლის ველზე 1000 მოკლული დატოვა. 600 კაცი ქართველებმა ტყვედ აიყვანეს. მტრის გაქცეულმა ლაშქარმა ჩხერიდან ვახანის ციხემდე კიდეც 1400 კაცი დაკარგა, ახალციხემდე მხოლოდ 700-მა მებრძოლმა ძლივს მიაღწია. ქართველთა დანაკარგი შეადგენდა 50 მოკლულსა და 100 დაჭრილს. გატყვევებელი აღმოჩნდა ლეკთა ცნობილი ბელადი რაჯაბა — ქართლ-კახეთის მრავალჯერ დამარცხი. სოლომონ მეფემ იგი საჩუქრად გაუგზავნა ერეკლე მეფეს.

რუსეთ-ოსმალეთის ომი დამთავრდა, საზავო ხელშეკრულება დაიდო 1774 წლის 10 ივლისს ქუჩუკ-კაინარჯში. ამ ხელშეკრულების 23-ე მუხლი დასავლეთ საქართველოს ებეზრდა. რუსეთი იმერეთის ოსმალეთის ვასალად სამეფოდ ცნობდა და მას უფლებას აძლევდა, ზღაზღა დაეჭირა ქუთაისის, შორაპნისა და ბაღდათის ციხეები. თავის შმირე, ოსმალეთი ზღვს იღებდა ქრისტიანობის დევნაზე და აღარ მოითხოვდა ხარკს ზღაზღასა და ახალგაზდა ქალაქების სახით. ამასთან ერთად, ოსმალეთს ეკრძაოდა რუსეთის შმირეზე მეომარი იმერეთის სამეფოსა და სამეგრელოს სამთავროს დასავა. ოსმალეთმა უკრ გამოაცხადა 23-ე მუხლით აღნიშნული თანხმობა ქუთაისის, შორაპნისა და ბაღდათის ციხეების დაკავების თაობაზე, რადგან, სოლომონ მეფის წინააღმდეგულებით, ეს ციხეები აღებო-ნათანავე დაანგრეს. რუსეთთან ომის შემდეგ დაუფლურებულ ოსმალეთს აღარ შეეძლო ამ ციხეების ზღმურება. გარდა ამისა, ციხეების დაკავების საშუალებას ოსმალეთს სოლომონ I აღარ მისცემდა უფროდ.

იმერეთიდან რუსეთის საექსპედიციო კორპუსის ნახევლის შემდეგ სოლომონ მეფემ მტკიცედ გადაწყვიტა გურიელისა და დადიანის დამორჩილება. გურიელი, რომელიც ხან სოლომონ I-ს უჭერდა მხარს, ხანაც ახალციხის ფაშას ეცდებოდა, 1775 წლის საბოლოოდ დამორჩილდა მეფემ. იმევე წელს სოლომონმა ოდიშის მთავარად დამორჩილა. ოდიშის სათავაგროზე გავრცელდა აზხ-ნუთ-იმერეთის კათალიკოსპატრიარქის იერისმეტყვა, რომელიც დროებით შემწყვეტილი იყო.

მთავრების დამორჩილებითა და ეკლესიის ერთიანობის აღდგენით იმერეთის სამეფო საერთაშორეს გაძლიერდა. სოლომონ მეფის გაძლიერებამ რუსეთის მიერ შეგზნებული ოსმალეთი აძლულა, გადაეცინა იმერეთთან დამოკიდებულება. 1776 წლის ოქტომბერში იმერეთის მეფეს ოსმალეთის ელჩობა გაუგზავნა და ძვირფასი საჩუქრებიც მიაღწია, რაც იშვიათი შემთხვევა იყო. მოუხედავად ამისა, იმერეთის

მამია გურიელის ქალიშვილი ელენე ქრისტეფორე დე კასტელის ალბომი (XVII ს.).

ფეოდალების გარკვეული ნაწილი, რომელიც სოლომონის პოლიტიკით უკმაყოფილო იყო, ხელსაყრელ შემთხვევას ელოდა მეფის წინააღმდეგ გამოსასვლელად. თავადებმა გადაიმხდეს ტახტის ერთდგნითი მემკვიდრე ალექსანდრე ბატონიშვილი. შეთქმულების ორგანიზატორები იყვნენ სახლთუხუცესი დიდი აბაშიძე და მოურავი თამაზ მესხი. შეთქმულებას თანაუგრძნობდა სოლომონის ბიძაშვილი დიდი გიორგის ძე. შეთქმულებამ რამდენიმე ციხე დაიკავა და მეფის ტახტიდან გადასაყენებლად ემზადებოდნენ. სოლომონ მეფემ დიდი ლაშქარი შეკრიბა, თავად წულუკიძის დახმარებით აჯანყებულები დაამარცხა და დასავა. დავით აბაშიძე სახლთუხუცესობიდან გადააყენეს, სახლთუხუცესი გახდა ზურაბ ნერეთელი. მეფემ დიდი გიორგის ძე იმერეთიდან გააძევა.

იმერეთის სამეფოში შემქმნილი მდგომარეობით ისარგებლა ოსმალეთმა. 1779 წლის ბოლოს ოსმალთა ლაშქარი აფხაზეთის, ვიჭიქის, სოხების ჩერქეზების და ჩრდილო კავკასიაში მცხოვრები სხვა ხალხების თანხმობით ოდიშის სათავაგროში შეიჭრა. კაცია დადიანმა დახმარებისათვის სოლომონ I-ს მიმართა. 1779 წლის მთელწლიან იმერეთის, ოდიშისა და გურიის ჯარმა მდ. ენგურის ნაპირას, რუხის ციხესთან, ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვა. მტრის ლაშქრის დიდი ნაწილი ბრძოლაში დაიხოცა, ნაწილი ტყვედ ჩავარდა და მთელი მცირე ნაწილი უშვლად თავს გაქცევით. რუხის ბრძოლის შემდეგ სოლომონმა და მთავრების ურთიერთობა მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდა, რასაც დასავლეთ საქართველოში მონაურო მშვიდობის დამყარება მოჰყვა. მალე ეს მშვიდობა ისევ დაირღვა.

გურიის სამთავროს ოსმალეთი იმერეთის სამეფოს წინააღმდეგ ბრძოლის პლაცდარმად თვლიდა და ყოველ ღონეს ხმარობდა გურიელის

გადასაბრუნებლად. გურიის დაქირავებიდან მომდინარე საფრთხის კარგად აცნობიერებდა სოლომონ მეფემ. გურიის სამთავროს შემოქმედებამ გადამწყვიტა, რასაც წინ აღუდგნენ გურული თავადები. გურიის დათმობას არ აპირებდა ოსმალეთი. 1784 წელს ოსმალეთის დავალებით აჭარის ბეგმა, გამაჰმადიანებულმა ქართველმა აბდულა ხიმშიაშვილმა დიდი თავადებისა მოაწყო გურიაზე. სოლომონმა, როგორც დასავლეთ საქართველოს მმართველმა, გურიაში აბდულა ხიმშიაშვილის ლაშქრობის გამო ახალციხის ფაშასთან იჩილა. ფაშამ აბდულას დასავა არ ისურვა... გურულებმა მისი ლაშქარი დაამარცხეს, აბდულა ხიმშიაშვილი ბრძოლის ველზე დაიღუპა.

1784 წლის გაზაფხულზე სოლომონ I-მა ქვემო გურიაში ილაშქრა. ეს ლაშქრობა მეფემ დიდი სიფრთხილით ჩაატარა, რადგან გიორგი გურიელი, როგორც, მასალური ორიენტაციის მომხრე, საიმედოდ არ ეჩვენებოდა. მეფე წინასწარ მოელაპარაკა გიორგი გურიელს და ბათუმისკენ ლაშქრობაზე დაითანხმა, ხოლო მისი მეშვიდრე სიმონი ქუთაისში მიიხატება და მძევლად დაიტოვა. გიორგი გურიელის მეორე ვაჟი გახტანგი მეფემ გურიის ლაშქარს უსარგებლო. მოუხედავად იმისა, რომ ლაშქარი სოლომონმა დიდი სიფრთხილით მოაზრდა, საიდუმლო მარცხ გამჟღავნდა. ოდიშის მთავარმა დადიანმა ლაშქარობის გეგმა შეიტყო და ფოთის ფაშას აცნობა. ფაშამ, თავის შმირე, ლაშქრობის თაობაზე მავი ზეგის საპაირო ზოლში გადაგზავნული ციხეების განრჩხვნებს შეატყობინა. ეს უკანასკნელმა საპრობლეოდ მოეზნადნენ. თვითონ ფოთის ფაშამ ციხისძირთან ჯარი გადასხა და იმერეთის ლაშქარს ზურგში მოექცა.

1784 წლის 4 მარტს სოლომონ მეფემ 6000 მეომრით, გურიის ჯართან ერთად, ლაშქრობა დაიწყო. იმერეთისა და გურიის ჯარმა დაიკავა ქობულეთის მხარე, აიღო და დაანგრიო ქობულეთის ციხესიმაგრე. ამის შემდეგ ქართველები ჩავეს მხარეთი მიჭრებდა და იქიდან ოსმალეთს გარეკეს, ხოლო შემდეგ ბათუმამდე მივიდნენ. უკან მობრუნებულ მეფის ლაშქარს, 9 მარტს, ციხისძირთან, ნაჭიშკრეთს ვიწრო გასასვლელით, რომელიც ტყით იყო დაზოვული, თავს დაესხა მასაფრებელი ოსმალთა ლაშქარი. ორცეცხლზე მოქცეული იმერეთისა და გურიის ჯარი სასტიკად დამარცხდა, თავგანწირული ბრძოლის შემდეგ სოლომონი და გარის ნაწილი მტრის დაუსტეკნენ.

ალბათმა და ნაჭიშკრევის ბრძოლაში მარცხმა სურვილად დათრგუნა სოლომონ მეფე. 1784 წლის 23 აპრილს სოლომონ I გიორგობის დღესასწაულზე ხონში მიმგზავნულა. ცხენზე ამხედრების დროს მეფე უეცრად ეცდებოდა გახდა და გარდაიცვალა.

ანდერძის თანახმად, სოლომონ I-ის ცხედარი გელათის ტაძარში დაკრძალეს.

ზენოვის ციხე

რუსეთის საიმპერატორო კარი აქტიურად განიხილავდა თურქეთთან ომში ქართლ-კახეთისა და იმერეთის ჩაბმის საკითხს. შესაბამისი დიპლომატიური სამუშაოს ჩატარების შემდეგ რუსეთმა მოახერხა იმერეთის მეფე სოლომონ I-თან და ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II-სთან გარკვეული შეთანხმების მიღწევა და 1769 წლის ივნისში იმპერატორმა ეკატერინე II-მ საგანგებო ბრძანებით საქართველოში სამი ასეულისა და ოთხი ქვემეხისაგან შემდგარი ჯარის ნაწილი გამოგზავნა, რომელსაც სარდლად გენერალი გოტლიბ კურტ პაინრიზ ფონ ტოტლბენი ჩაუყენა. იგი ცნობილი ავანტიურისტი იყო.

1769 წლის აგვისტოში გენერალი ტოტლბენი უკვე ქართლ-კახეთში იმყოფებოდა, ხოლო 27 სექტემბერს იმერეთის საზღვარზე მას შეეგებნენ სოლომონ I, ოსებ კათოლიკოსი და დიდებულები. სამხედრო გეგმის მიხედვით, პირველი იერიში შორაპნის ციხეზე უნდა მიეტანათ. 3 ოქტომბერს რუსთა და ქართველთა ერთობლივმა ძალებმა შორაპანი მოიცვეს. ამ დროს ციხეში სულ რაღაც 23-25 თურქი მეციხოვნე იმყოფებოდა. იმერეთში რუსეთის სამხედრო ზარმაცის დაპყრობისთანავე ახალციხის ფაშამ დიდი ლაშქარი გამოგზავნა იმერეთის ასაოხრებლად. სოლომონ I იძულებული გახდა, შორაპნისათვის თავი მიენებებინა და ოსმალთა წინააღმდეგ წასულიყო საღამოქრდოდ. მარტო დარჩენილმა ტოტლბენმა მხოლოდ ოთხი დღე გააგრძელა შორაპნის გარემოცვა, შემდეგ გაუქცევდნენ მიზნითა გამო ალყა მოხსნა და ქართლად დაბრუნდა. 29 ოქტომბერს იგი უკვე ციხეში იდგა. საქართველოში მოქმედი რუსეთის სამხედრო ნაწილების გაძლიერების მიზნით, გენერალი ტოტ-

ლბენი 1769-70-იანი წლების მიჯნაზე კვლავ რუსეთში დაბრუნდა და იქიდან კიდევ სამი ასეული და კაზაკები ჩამოიყვანა.

1770 წლისათვის უკვე აშკარა იყო, რომ რუსეთის გეგმები საქართველოში გარკვეულწილად შეიცვალა. დასავლეთ საქართველოში თურქთა წინააღმდეგ ბრძოლის მაგიერ ტოტლბენმა ერეკლე II-სთან მოკავშირეობა არჩია და ახალციხეზე ლაშქრობის თანხმობა განაცხადა. როგორც ჩანს, ქართველმა პოლიტიკოსებმა დაარწმუნეს რუსი გენერალი იმაში, რომ პირველ ეტაპზე აუცილებელი იყო დასავლეთ თუ აღმოსავლეთ საქართველოში ლაშქრობის მთავარი პლაცდარმის – ახალციხის საფაშოს დასუსტება და დაპყრობა. ამის შემდეგ, დასავლეთ საქართველოდან თურქების განდევნა გაცილებით ადვილი იყო.

1770 წლის 2 მარტს ტოტლბენი სურამში დაბანაკდა. მასთან 1200 მეომარი ახლდა. მარტის შუა რიცხვებში სურამში ჩავიდა ერეკლე II-ც 7000-კაციანი ჯარით. ქართველთა და რუსთა სამხედრო ნაწილებმა ჯერ ქვიშეთში, ხოლო შემდეგ სადგურში გადაინაცვლეს. ერეკლესა და ტოტლბენს შორის პირველი სერიოზული აზრთა სხვადასხვაობა სწორედ სადგურში ჩამოვარდა. გენერალმა თავისი ჯარის ნახევარი დატოვა სადგურში, რამაც ერეკლეს განაყენებდა გამოინიჭა. მიუხედავად ამისა, რუს-ქართველთა ჯარმა ბორჯომის ხეობით ახალციხისაკენ სვლა განაგრძო და 17 აპრილს ანყურის ციხეს მიაგდნა. ერეკლე II ანყურის ციხის გარემოცვის წინააღმდეგ იყო და პირდაპირ ახალციხეზე ლაშქრობას მოითხოვდა. ტოტლბენმა კი ანყურის ალყა გადაწყვიტა, მხოლოდ ეგ არის რომ რუსი გენერალი ციხესიმაგრეს

ერთი მხრიდან შემოადგა. ეს იყო ყოველად გაუმართლებელი საცდელი, ვინაიდან, ციხესთან მისასვლელი საკმაოდ დიდ პერიმეტრზე დაუცველი იყო და თურქებს თავისუფლად შეეძლოთ დამატებითი ძალები შეეგზავნათ, რაც განახორციელეს კიდევ მეორე დღეს როცა ახალციხის ფაშამ ანყურის დამცველებს 2000 კაცი გამოაგდო აშკარა, რომ გენერალ ტოტლბენს ფართომასშტაბიანი სამხედრო მოქმედებების განხორციელების არავითარი სურვილი არ ჰქონდა. შორაპნის ალყი მოხსნა, ანყურის ციხის მოქმედებით გარემოცვა თვალნათლივ მოუთითებდა, რომ იგი დროს აჭიანურებდა. რუსეთის სამხედრო ინტერესებისადმი ასეთი ინდიფერენტული განწყობა ანყურთანაც მაღლ გამოჰყვანდა. 19 აპრილს ტოტლბენმა ბრძოლას თავი მიანება და ერეკლე II-სთან ყოველგვარი შეთანხმების გარეშე შიდა ქართლში გადმოვიდა ამ ინციდენტზე პირადად ერეკლე II სწერდა რუსეთის ვიცეკანცლერ გოლოცინს: „მე მიველ და ღრას დიდად ვევედრე, და ჩემი თავი ვითარცა ერთი მისისა კამანდისა ოფისარი, ეგრეთ კამანდში ვაილიდე, და მრავალს ვევედრე გამოიწუნებას მტერზე... იმ ჩემს ვედრებაზედ ორი ზარბაზნი გამოაბრუნა და ერთ მაღალს გორაზედ აიტანა, რომელიც დიდად შორედა მტერზედ, მუნითან ოთხი-ხუთი ზარბაზნი ესროლა და გაბრუნდა, და აღმოქვა, რომ აქვე ახლო ერთ ბალახისა ადგილს ჩამოხედებო, და ამ სახით გამოაპარა“. ანყურიდან უკან გაბრუნებული ტოტლბენი არც კი აპირებდა თავისი აზრის შეცვლას. ჯარისკაცების ხელსაყრელი ადგილის მოძიება მხოლოდ საბაბი იყო და მეტი არაფერი. მალე რუსი გენერალი შიდა ქართლში გადავიდა. მარტოდ დარჩენილი ერეკლე მძიმე მდგომარე-

ობაში აღმოჩნდა. ტოტლებენთან შეხვედრიდან დაბრუნებულ მეფეს ჯარში მცირე უსამოვნებაც შეხვდა. მეომრები საყვედურობდნენ მას. ამ ვითარებით ისარგებლეს ანკურში მოკალათებულმა თურქმა მეომრებმა. ისინი ციხიდან გამოიჭრნენ და ქართველებზე მიიტანეს იერიში. ერეკლემ შეშლო მტრის შეჩერება. ოსმალებმა სასწრაფოდ ციხეს შეაფარეს თავი. ასეთ კრიტიკულ ვითარებაში ერეკლემ მიიღო ერთადერთი სწორი გადაწყვეტილება, ალაგ მოეხსნა და ჯავახეთის გზით თბილისში დაბრუნებულიყო. 19 აპრილს ერეკლე II-მ ასპინძისაკენ აიღო გეზი.

უშუალოდ ასპინძის ბრძოლის მიმდინარეობა შემდეგი სქემით უნდა განვითარებულიყო. ანკურიდან 19 აპრილს გამობრუნებულმა ერეკლემ გზაში ჯარი დაასველა. ასპინძის მიდამოებში ქართლ-კახეთის მეფე 20 აპრილს გამოჩნდა. ამასობაში თურქებს მოესწროთ და 1500-კაციანი რაზმით ასპინძიდან ჯავახეთისაკენ მიმავალი გზა ჩაეკეტათ. ერეკლე II-მ ბრძოლის დაწყებამდე, როგორც ჩანს, მტკვარზე ხიდი ააყრევინა. მეფის ასეთი საქციელი აბსოლუტურად გასაგებია, თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ ახალციხიდან ასპინძისაკენ მიმავალი მთავარი გზა სწორედ მტკვრის მარცხენა ნაპირზე

გადიოდა. ქართველთა სარდლობა შესაძლებელია ორ ცეცხლს შორის აღმოჩენილიყო, თუ ერეკლეს წინააღმდეგ ახალციხის ფაშა დამატებით ძალებს გამოგზავნიდა. თურქებს ასპინძისთან მტკვარზე გადმოსვლა რომ ვერ მოეხერხებინათ, ამისათვის მეფემ თავის მეომრებს ხიდი ააყრევინა. ერეკლე II-მ ასპინძის ზრამთან დაბანაკებულ თურქებზე პირდაპირი იერიში მიიტანა და უკუაქცია. ქართველებმა მტერს დიდ მანძილზე სდიეს. უკან მობრუნებულ ქართლ-კახეთის ლაშქარს რამდენიმე საათში ახალი ბრძოლა მოუწია, გაცილებით მრავალრიცხოვან თურქ-ოსმალთა ლაშქართან. სწორედ ეს შემბოლოებაა ცნობილი საქართველოს ისტორიაში როგორც ასპინძის ბრძოლა. ერეკლე II-ის ლაშქარს 4-8 ათასი თურქი დაუპირისპირდა. თავად ერეკლე მონაწილეობდა რიცხვს 4 ათასით განსაზღვრავს, მაშინ, როცა თურქი ტყვეები, რატომღაც, 8-ათასიან კორპუსზე მიუთითებენ. ოსმალთა ჯარში იმყოფებოდნენ არტაანის ბექიმბეგი, გოლა ფაშა, შავშეთის ბეგი, ოლთისის ფაშა და სხვა. ამასთანავე, თურქთა ჯარის მნიშვნელოვან ნაწილს შეადგენდნენ დაქირავებული ლეკი მეომრები, რომელთაც მაღაჩილა, ანუ, იგივე კოხტა ბელადი სარდლობდა.

ბრძოლის წინ ერეკლემ ქართველთა ლაშქარი შემდეგნაირად განაწილა: მარჯვენა ფლანგს სარდლობდა დიდი ორბელიანი, მარცხენას – ჩატოჩიშვილი გიორგი, ხოლო ცენტრში თავად ერეკლე იდგა. ქართველები სწრაფ შეტევაზე გადავიდნენ და მტერი მარჯვენა ფლანგიდან და ცენტრიდან შევიწროვეს. უშუალოდ ბრძოლისას ერეკლე II და კოხტა ბელადი ხმალდახმალ შეებრძოლნენ ერთმანეთს. ქართლ-კახეთის მეფემ სასიკვდილოდ განგმირა მაღაჩილა. თურქებმა მალე ზურგი აჩვენეს და მტკვრისაკენ დაიხიეს, სადაც მათ ხიდი ეგულებოდათ, მაგრამ, როგორც აღინიშნა, ქართველებს ხიდი უკვე აყრილი ჰქონდათ და ოსმალთა დარჩენილი ნაწილი იძულებული გახდა, მტკვარი გადაეცურა. ადიდებულმა მდინარემ ქართველთაგან უკუქცეულ მომხრეა დიდი ნაწილი შთანთქმა. ახალციხეში 13 კაცილა დაბრუნებულია. ბრძოლის ველზე დაეცა თითქმის ყველა თურქი სარდალი. ქართველთა ზარალი უწინმენელო იყო. ამ გამარჯვების მთავარი შემოქმედი, რა თქმა უნდა, ერეკლე II იყო. მისი სარდლობით მოქმედმა ქართველთა ლაშქარმა მტერს აჩვენა სწორი ტაქტიკური მანევრების უნარი, ბრძოლის ადგილის კარგი ცოდნა და, რაც ყველაზე მთავარია, სიმამაცე.

ანკურის ციხე (შუა საუკუნეები)

პრეტა II

ერთიანი მონარქიის სამეფო-სამთავროებად დაშლის დროიდან (XV ს-ის მეორე ნახევარი) საქართველო მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა. ქვეყნის გაერთიანება თავისთავად ურთულეს პროცესს წარმოადგენდა. ვითარება კიდევ უფრო დაძვინდა მას შემდეგ, რაც ირანმა და ოსმალეთმა საქართველო გაიყვეს და მისი ისტორიული ტერიტორია ორ სახელმწიფოს შორის აღმოჩნდა გადანაწილებული. XVI ს-ის დამდეგიდან დაიწყო ირან-ოსმალეთის ომები, რომლებიც დიდხანს გაგრძელდა. სხვა ტერიტორიებიდან ერთად ეს ორი სახელმწიფო სამხრეთ კავკასიის ხელში ჩაგდებასაც ცდილობდა. საქართველო ირანმა და ოსმალეთმა პირველად ამასიის ზავით (1555 წ.) გაიყვეს. ირანმა ცნო ოსმალეთის უფლება დასავლეთ საქართველოზე. უფრო ზუსტად, ოსმალეთს ერგო: იმერეთის სამეფო, სამეგრელოს სამთავრო, გურიის სამთავრო, დასავლეთი მესხეთი,

ლაზისტანი. ოსმალეთმა ცნო ირანის უფლება აღმოსავლეთ საქართველოზე. ირანს ერგო: ქართლი, კახეთი, აღმოსავლეთი მესხეთი. ირან-ოსმალეთის ომის მორიგი ეტაპის შედეგები აისახა სტამბოლის ზავის პირობებში (1590 წ.). ამჯერად დამარცხებულმა ირანმა ოსმალეთს მთელი სამხრეთი კავკასია (ამიერკავკასია) დაუთმო. 1612 წელს დადებული სტამბოლის ზავით აღდგა ამასიის ზავის (1555 წ.) პირობები: ქართლი და კახეთი ირანს ერგო, ხოლო იმერეთი, სამეგრელო და გურია – ოსმალეთს. განსხვავება მხოლოდ ის იყო, რომ აღმოსავლეთი მესხეთი ახალციხი-თურთ ოსმალეთს დარჩა. 1612 წლის სტამბოლის ზავის პირობები დადასტურდა ირანსა და ოსმალეთს შორის დადებული სერაფის ზავით (1618 წ.). 1619 წლის სტამბოლის ზავით აღდგა ამასიის ზავის (1555 წ.) პირობები, იმ განსხვავებით, რომ ირანი ოსმალეთს უთმობდა მთელ სამცხე-საათაბაგოს. ირან-ოსმალეთის ხანგრძლივი ომები 1639 წელს ზოპაძის ზავით დასრულდა: საბოლოოდ, ქართლი და კახეთი ირანს დარჩა, ხოლო იმერეთი, სამეგრელო, გურია და სამცხე-საათაბაგო – ოსმალეთს. ირანისა და ოსმალეთის მიერ საქართველოს ისტორიული ტერიტორიის გადანაწილება იმას ნიშნავდა, რომ საქართველოს გაერთიანება უკვე ქართველ მეფე-მთავართა მისწრაფებაზე, ქვეყნის შიგნით გაერთიანების მომხრე და მონაწილეობაზე ძალით თანაფარდობაზე აღარ იყო დამოკიდებული. ირანი და ოსმალეთი ქართულ სამეფო-სამთავროების გაერთიანებას არ დაუშვებდნენ.

მიუხედავად ზემოაღნიშნულისა გაერთიანებისაკენ მისწრაფება საქართველოში მუდამ არსებობდა, თუმცა მას არ შეიძლება რეალური შედეგები მოჰყოლოდა. პირიქით, შექმნილი ვითარება დაშლას უწყობდა ხელს. ერთიანი საქართველოს დაშლის დროისათვის (XV ს-ის დასასრული) იმერეთის მეფე მთელი დასავლეთ საქართველოს უზენაესი ხელისუფალი იყო. შემდგომ საუკუნეებში სამეგრელოს, გურიისა და აფხაზეთის მთავრები მხოლოდ ნომინალურად ითვლებოდნენ იმერეთის მეფის ვასალებად. იგი მეფე-მთავართა შორის სამხედრო დაპირისპირების (ომების) ხშირი შემთხვევები.

ამ ფონზე ძალზე მნიშვნელოვანი იყო 1758 წელს ქართლის მეფე თეიმურაზ II-ის, კახეთის მეფე ერეკლე II-ის და იმერეთის მეფე სოლომონ I-ის მიერ ხელმოწერილი ხელშეკრულება ურთიერთდახმარების თაობაზე. 1760 წლის 15 იანვარს მეფეები ერთმანეთს ცხინვალში შეხედნენ და 1758 წლის ხელშეკრულება განახლეს. კავშირი ნათესაობითავე განმტკიცდა. ერეკლემ

ვანთა. ზურთიშობილერული კომპლექსი კახეთში (VIII-IX სს.).

ზერეთის ციხე (შუა საუკუნეები). XVII საუკუნის 70-იან წლებში ერეკლე II-მ გაათავისუფლა თურქებისგან.

თავისი ქალაქი (ციხე) და მთაწარსა სოლომონ I-ის ძმას – არჩილს.

კიდევ უფრო მნიშვნელოვანი იყო ივერიელ მეფეთა და მთავართა 1790 წლის ტრაქტატი. იგი ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II-ის ინიციატივით დაიდო. ივერიელ მეფეთა და მთავართა 1790 წლის ტრაქტატი ოთხი დოკუმენტისაგან შედგება. პირველი დოკუმენტი შედგა თბილისში. ქართლ-კახეთის მეფე იმერეთის მეფეს სოლომონ II-ს, სამეგრელოს მთავარ გრიგოლ დადიანსა და გურიის მთავარ სვიმონ გურიელს პირდაპირ: 1) მტერთან ბრძოლაში დახმარებას (არტიკული პირველი: „მეგრეცხო ყოველი მტერი თქვინი მტრად ჩემდა და ყოვლისა სამეფოსა ჩემისა ... არტიკული მეორე: „... ვიყო შემწე თქვენდა და ნინალმდე მტერთა თქვენთა“; არტიკული მესამე: „იუკეთუ აღდგეს მტერი ვინმე თქვენზედა, დიდი, ანუ მცირე, მხედრობითა ჩემითა, ანუ სხვის ძალით, სიტყვითა და საქმითა შეუღებოსა ჩემისაებრ შუა ვიყო შემწე თქვენდა.“); 2) რუსეთის იმპერიის მფარველობაში შესვლის სურვილის შემთხვევაში დახმარებას; 3) ერეკლეს მთავრობის (ტახტის მემკვიდრეთა) და ქვეშევრდომების მიერ მიცემული პირობის დაცვას. ერეკლე II-ის მიერ იმერეთის მეფის, სამეგრელოსა და გურიის მთავართან მიცემულ პირობას ხელს აწერენ: ერეკლე II, დედოფალი დარეჯანი და კათოლიკოს-პატრიარქი ანტონ II. მეორე დოკუმენტი

წარმოადგენს იმერეთა მეფის პირობას ქართლ-კახეთის მეფის ერეკლე II-სადმი. მას ხელს აწერენ: სოლომონ II და დედოფალი მარიამი. მესამე დოკუმენტი წარმოადგენს სამეგრელოს მთავრის პირობას ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II-ისადმი, რომელსაც ხელს აწერს გრიგოლ დადიანი. მეოთხე დოკუმენტი წარმოადგენს გურიის მთავრის პირობას ქართლ-კახეთის მეფის ერეკლე II-ისადმი, რომელსაც ხელს აწერს სვიმონ გურიელი. მინასობრივად სოლომონ II-ის, გრიგოლ დადიანისა და სვიმონ გურიელის მიერ დადებული პირობა გამომდინარეობს ერეკლე II-ის მიერ მათთვის მიცემული პირობიდან, ანუ იმერეთის მეფე, სამეგრელოს მთავარი და გურიის მთავარი ქართლ-კახეთის მეფეს მტერთან ბრძოლაში თანადგომასა და დახმარებას აღუთქვამდნენ. პირველი, ივერიელ მეფეთა და მთავართა 1790 წლის ტრაქტატი არ წარმოადგენს ოთხმხრივ ხელშეკრულებას, ანუ ერისა და იმავე დოკუმენტზე (ხელშეკრულებაზე) ერეკლე II-ს, სოლომონ II-ს, გრიგოლ დადიანსა და სვიმონ გურიელს ერთად ხელი არ მოუწერიათ. ტრაქტატი წარმოადგენს ერეკლე II-ის პირობას იმერეთა მეფის, სამეგრელოს მთავრისა და გურიის მთავრისადმი და ამ უკანასკნელთა მიერ ერეკლე II-ისადმი დამოუკიდებლად, ცალკეადა მიცემულ პირობას. სოლომონ II-ს, გრიგოლ დადიანსა და სვიმონ გურიელს ერთმანეთისათვის, არც ორმხრივად

და არც სამხმრივად, პირობა არ მოუციათ და არც შესაბამის დოკუმენტზე (მეთანხმებაზე, ხელშეკრულებაზე) მოუწერიათ ხელი. იმერეთის სამეფოს, სამეგრელოს სამთავროსა და გურიის სამთავროს შორის ურთიერთობების მოგვარება 1790 წლისათვის ძალზე ძნელი იყო. თავს იჩენდა ბევრი მოუკვარებელი საკითხი, რომელიც დიდი ხნის მანძილზე გრძელდებოდა. ამიტომ იყო, რომ სოლომონ II-მ, გრიგოლ დადიანმა და სვიმონ გურიელმა, ერთმანეთთან ურთიერთობის გარკვევისა და მეთანხმების გარეშე, დამოუკიდებლად მისცეს ერეკლე II-ს პირობა. ანუ საგარეო საფრთხის წინააღმდეგ გაერთიანება უპირატესად იქნა ალიანსული. ამ პერიოდისათვის ასეთ ნაბიჯს ძალზე დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა.

რატომ დაიდო ივერიელ მეფეთა და მთავართა ტრაქტატი ამ ფორმით? ტრაქტატს ჰქონდა ერთადერთი მიზანი: ქართული სამეფო-სამთავროების გაერთიანება საგარეო საფრთხის წინააღმდეგ. გაერთიანების ინიციატორი იყო ერეკლე II. ერეკლე მოიაზრებოდა გაერთიანების პროცესის წინამძღოლად და გაერთიანებული ქართული სამხედრო ძალის მმართველად. ეს იყო ქართული პოლიტიკური აზრის დიდი მონაპოვარი. ამაზე მეტყველებს ერეკლე II-ის პირობის შემდეგი სიტყვები: „... ერთ რჯულ უდგე საუკუნოდ ერთგვამდ შეერთებასა ამას ქვემოთა ივერისათა ...“

დიდი მსაჯული და მრჩეველი სოლომონ ლიონიძე

სოლომონ II

გამორჩენილ ქართველ სახელმწიფო მოღვაწესა და დიპლომატს სოლომონ ლიონიძეს თანამედროვენი და მომდევნო ხანის მოღვაწენი ასე ახასიათებდნენ: „იყო ფრიად განსწავლული და გონიერ, ვითარცა ქართულისა, ეგრეთვე რუსულისაჲცა და გამოცდილ ფრიად საქმეთა შინა დრისა ირაკლი მეფისასა“ (დავით ბატონიშვილი);

„იყო გონებაშახილი, წერილთა შინა გამოცდილი, სიტყვა-მარჯვე და საქმისა წერათა შინაცა ფრიად და კარგი“ (იოანე ბატონიშვილი);

„მაღალის გონების კაცი, ერთ-უცხო ქვეყანისა, დიდი მრჩეველი და უკეთილქადაგ შემეშენებელი საქმისა“ (პლატონ იოსელიანი).

სოლომონ ლიონიძე დაიბადა 1754 წელს კახეთში, სოფელ კონდოლში, თელავის სამეფო კარის დეკანოზის – ანდრია ლიონიძის ოჯახში. ბავშვობა და ყრმობა მან თელავში გაატარა, სადაც სამეფო კარის სკოლასა და თელავის სასულიერო სასწავლებელში კარგი განათლება მიიღო: შესწავლა ძველი საბერძნეთისა და რომის ისტორია და ლიტერატურა, გაეცნო ბერძენ ფილოსოფოსთა ნაშრომებს; ბრწყინვალედ დაეუფლა სომხურ, სპარსულ, თურქულ და რუსულ ენებს, რაც შემდგომში დაეხმარა გამოჩენილ დიპლომატურ მოღვაწეობის დროს.

სოლომონ ლიონიძის სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსვლა დამთავრა ქართლ-კახეთის სამეფოს პოლიტიკური და კულტურული აყვავების ხანას. მეფე ერეკლე II (1744-1798 წწ.) დიდ ყურადღებას აქცევდა და მფარველობდა ნიჭიერ ახალგაზრდებს, რომლებსაც მთელი სამეფოს მასშტაბით ეძებდა, პოულობდა და სახელმწიფო სამსახურში აინაწარუებდა. XVIII ს-ის 70-იან წწ-ში, „პატარა კახის“ დის – ანა ბატონიშვილის რეკომენდაციით, ქართლ-კახეთის სამეფო კარის მდივნის თანამდებობაზე ახალგაზრდა სოლომონ ლიონიძე დაინიშნა.

სოლომონის მიერ შედგენილი უძველესი სიგელი 1778 წლით თარიღდება. მან ჰალე გამოიჩინა თავი სახელმწიფო სამსახურში, რის გამოც მეფე ერეკლემ იგი მსაჯულ-მდივანბეგად დაინიშნა. იმდროინდელი კანონების მიხედვით, მსაჯულს ევალებოდა, ყოფილიყო მეფის მრჩეველი, ჩვენამდე მოაღწია სოლომონ ლიონიძის პირადი ბეჭდის სრულმა ანაბეჭდმა, რომელზეც წერია: „მსაჯული სამეფოთა ზედა და მდივანი მეფისა სოლომონ“. „პატარა კახი“ დიდი ნდობით იყო გამსჭვალული ნიჭიერი, გონიერი და ერთგული მრჩეველის მიმართ. ეს უკანასკნელი თავდადებით იღვწოდა საქართველოს გაერთიანებისათვის, მოწინააღმდეგე სამეფო-სამთავროებს შორის წარმოებულ მოლაპარაკებებში, ზრუნავდა ქართველი ხალხის სამხედრო, სოციალურ-ეკონომიკურ და კულტურულ განვითარებაზე. სოლომონი პირადად ხელმძღვანელობდა საქართველოში ჩატარებულ ბევრ ისტორიული მნიშვნელობის სახელმწიფო მისიას – დიპლომატიურ მოლაპარაკებას, სადარბაზო თათბირს, ზემოა-კამოსს და ა. შ.

სოლომონ ლიონიძემ თავი სამხედრო ასპარეზზეც გამოიჩინა. 1779 წელს ერევნის ზრბოლაში თავდადებისათვის ერეკლე II-მ მას თავადობა უბოძა. გარდა ამისა, მეფესთან სოლომონმა სახელმწიფოს წინაშე საპრობო დამსახურებისათვის მიიღო „ღირსი ვაჟუკისა“ – ღერულის აღჭურვილი ლაშქრითა და შემოხვეული ლომის ტყავითა და სათავადოთა გვირგვინით“.

სწორედ სოლომონ ლიონიძის უშუალოდ მონაწილეობით მომხდდა, გაფორმდა და ძალაში შევიდა 1783 წლის გეორგიევსკის ტრაქტატი. სოლომონ ლიონიძე საქართველოს უზედურკობას ქვეყნის პოლიტიკურ დაილა-დაქუცე-ცანებულობაში ხედავდა. მას ღრმად სწამდა, რომ ერის გადარჩენის პირმა და პოტენცია თვით ერის შინაგან ენერგიაში იყო განსხვავებული... სოლომონ

ლიონიძეს არ ავიწყდებოდა ისიც, რომ ისეთი პატარა ქვეყნისთვის, როგორიც მისი სამშობლო – საქართველო იყო, ამ კეთილშობილური იდეალის პრაქტიკული ხორცშესხმა, რა თქმა უნდა, გაძნელებოდა. ამიტომ მას მიაჩნია, რომ იმ ისტორიულ ეტაპზე საქართველოს ძლიერი ქრისტიანული სახელმწიფოს, ამ შემთხვევაში რუსეთის, მფარველობა და დახმარება ესაჭიროებოდა, თუმცა ეს მომენტიც მას დროებით მოეღწადა მიაჩნდა...

სოლომონ ლიონიძეს მიაჩნია, რომ ძლიერი რუსეთის იმპერიის პოლიტიკური ნებით შესაძლებელი იქნებოდა ქართული სახელმწიფოს არსებობა ევასკალი ფორმით (ასე ეწოდა მარუსეთთან „შეერთება“ 1783 წელს რაც, მისი აზრით, პატარა ქვეყნის საქართველოს სახელმწიფოს შემდგომ გაძლიერებისა და სრული დამოუკიდებლობის მოპოვების საწინდარი გახდებოდა... სოლომონ ლიონიძე რუსეთში მფარველობაში... შესვლას მოცემულ ისტორიულ ეტაპზე თურქეთისა და ირანის ბატონობისაგან „გამოსნის ხელსაყრელ დროებით ღონისძიებად თვლიდა. მომავალში კი რუსეთის ამ სხვა უცხო ქვეყნის მფარველობაში დარჩენა სოლომონს საქართველოსთვის საზიანოდ მიაჩნდა პოლიტიკური თუ ეროვნულ-ეთნიკური თვალსაზრისით ამ ფაქტში იგი ქართველების გადაგვარების საშიშროებას ხედავდა. ამიტომ იყო, რომ იგი სხვის მომადდედ დარჩენას ხშირად აყვედრიდა ქართველ მეფე-მთავრებს და ძალთა გაერთიანებისაკენ მოუწოდებდა მათ“ (გ. იოხაშვილი).

სოლომონ ლიონიძე აქტიურად მონაწილეობდა XVIII ს-ის 80-იანი წწ-ის ბოლოს იმერეთის სამეფოში განვითარებულ პოლიტიკურ პროცესებში. სოლომონ I-ის (1752-1784 წწ.)

შეწირულობის სიგელს იმერეთის მეფე სოლომონისგან ჯერუსტა, მინაშტარტის (1809 წ., ავგუსტი).

ᲠᲟᲠ᲏Თ ᲛᲟᲗ᲏Თ ᲛᲟᲗ᲏Თ

[illegible]

საქართველოს სამეფოს დროშა, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

საქართველოს
მეფის დიადემანტი

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

საქართველოს სამეფოს დროშა, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

საქართველოს
მეფის დიადემანტი

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

საქართველოს
მეფის დიადემანტი

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

საქართველოს
მეფის დიადემანტი

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

საქართველოს
მეფის დიადემანტი

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

საქართველოს
მეფის დიადემანტი

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

საქართველოს
მეფის დიადემანტი

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

საქართველოს
მეფის დიადემანტი

საქართველოს სამეფოს დროშა, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

საქართველოს
მეფის დიადემანტი

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

საქართველოს
მეფის დიადემანტი

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

საქართველოს
მეფის დიადემანტი

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

საქართველოს
მეფის დიადემანტი

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

საქართველოს
მეფის დიადემანტი

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

საქართველოს
მეფის დიადემანტი

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

საქართველოს
მეფის დიადემანტი

საქართველოს სამეფოს დროშა, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

საქართველოს
მეფის დიადემანტი

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

საქართველოს
მეფის დიადემანტი

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

საქართველოს
მეფის დიადემანტი

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

საქართველოს
მეფის დიადემანტი

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

საქართველოს
მეფის დიადემანტი

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

საქართველოს
მეფის დიადემანტი

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

მეფის დიადემანტი, რომელიც 1795 წელს
მეფის დიადემანტის საფარზეა მოთავსებული.

საქართველოს
მეფის დიადემანტი

გაორგეისკის ტრაქტატი (1783 წ.)

გარდაცვალების შემდეგ იმერეთში დაიწყო დაპირისპირება დავით გიორგის ძისა (1784-1789 წწ.) და ერეკლე II-ის შვილიშვილის... დავით არჩილის ძის (შემდგომში იმერეთის მეფე სოლომონ II, 1789-1810 წწ.) მომხრეებს შორის. ქვეყანა უაღრესად მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა. ასეთ ვითარებაში იმერეთის სამეფოს მესვეურებს შორის მომწიფდა აზრი ერეკლე II-ის ხელშეწყობით დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს გაერთიანების შესახებ.

1789 წელს იმერეთის სამეფოს დელეგაცია ერეკლე II-ს წარუდგა და შესთავაზა: „ინებოდა და მეივროთა თათბარა სამეფოდ იმერეთი, ვითარცა იყო ერთ მთავრობასა დროთა“. მეფის გადამწყვეტლობით, აღნიშნულ საკითხზე სამეფო დარბაზის სხდომაზე იმსჯელეს. საქართველოს გაერთიანების შედეგადვე დაუქირეს მხარი სოლომონ ლიონიძეს, ჭაბუკა ორბელიანმა, სარდალმა დავით ორბელიანმა და სხვებმა. პლატონ ოსელაიანის სიტყვით, „მოერეკლი და ძრეული ხმა ერთობისათვის იყო ჭაბუკა ორბელიანისა. მას შეუდგენენ კათოლიკოზი ანტონი, სარდალი დავით ყაფლასიმეშვილი, სოლომონ ლიონიძე... და სხვანი“.

ქვეყნის გაერთიანების წინააღმდეგ გაბოყდნენ თიანეთ მუხრანბაშვას და მისი თანამოაზრეები. ისინი ამტკიცებდნენ, მეფე ერეკლეს თათბირ სამეფოს მოღვაწეებში უჭირს და დასავლეთ საქართველოს მოგარდა მოუღოლი. გაერთიანების წინააღმდეგეებს უკუიხიდათ ზურგს შუაგურბა და რეკენ დადგომოლი. ერეკლე II-ს საქმისად ჩათვალა იმერეთის ტახტზე თავისი შვილიშვილის გახვედრა. პოლიტიკური მოქმედების განვითარება აჩვენა, რომ ერეკლე II-მ მაშინ მედვარი გადანიჭა

ტოლბა მთელი.

სოლომონ ლიონიძესა და მის მხარე-დამჭერებს დარბაზი არ დაუყრიათ. 1790 წლის ივნისში მისი ინიციატივით გაფორმდა სამოქალაქო ხელშეკრულება აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს სამეფო-სამთავროებს შორის, სახელწოდებით: „ტრაქტატი ივერელითა მეფეთა და მთავართაგან დამტკიცებულ“. მას ხელი მოაწერეს ერეკლე II-ს, სოლომონ II-მ, გრიგოლ დადიანმა და სომხ გურგულმა. ეს იყო სამშვიდრო-პოლიტიკური კავშირი, რომლის სათავეშიც ერეკლე მეფე იდგა. აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით, კვლავ პლატონ ოსელაიანის ცნობას მოვიყვებოდა: „სოლომონ ლიონიძე, მისრული კართა ზედა იმერეთა მეფისა და მთავრისა დადიანის გრიგორისა და გურგულისა სომეხისა, მრავალ დამფარვათა მოეცა ერთბაშა მტკიცესა ერთნათესაობა ქართველთა“.

XVIII სკის 90-იან წწ-ში სოლომონი და მისი მომხრეები მხარს არ უჭერდნენ ერეკლე II-ს საგარეო-პოლიტიკურ კურსს, რომელმაც მეცეთრად გამოხატული პრორუსული ხასიათი მიიღო. მათი აზრით, ქართლ-კახეთის ხელშეწყობის მართებდა, ემოქმედებდა მექნილი სიტუაციის შესაბამისად, მომწიფდა ლავრობა რუსეთს, ოსმალეთსა და ირანს შორის, იმის მიხედვით, თუ რომელი მათგანი წარმოადგენდა ნაკლებ სამშიშრობას კონკრეტულ ვითარებაში. ამასთან დაკავშირებით პროფ. სარგის კაკაბაძე აღნიშნავდა: „მოპოზიცა ხედავდა რუსეთის გულგრილობას, რომ პეტერბურგის მთავრობას მოუღო, მაშინ მოავადგებოდა საქართველო, მოადგება კასპიის ზღვამდე პატრონობის საკითხი წინ წამოადგებოდა და, ამიტომ, არჩედა მეზობელ მამადაინ

ქვეყნებთან და, უპირველეს ყოვლისა, ოსმალეთსა და სპარსეთთან კავშირის დაჭერის დამოუკიდებელ გზაზე გადასვლა ან ჯავახუ სათავეში ედგა მთიანეთი, გი სოლომონ ლიონიძე და სარდალ სახელმწიფო დავით ორბელიანი, სიძე ერეკლე II-სა - მხნე, მამადი და გონიერი კაცი“.

მეფის პოლიტიკამ, რუსეთის იმედზე ყოფნამ, საბოლოოდ, ქვეყანას მეტად სახალალო შედეგები მოუტანა - 1795 წელს ირანის შაჰმა აღა-შაჰ-ხან-ხანმა ქართლ-კახეთი ააოხრა. კრწანისის ტრაგედიის შემდეგ ერეკლე II მოიუღეთში გაიხიზნა. მისი ცხოვრების ეს პერიოდი თავის უკიდურეს პიკს მიაღწია - „მედი ქართლსა“ აღწერა დიდმა ქართველმა პოეტმა ნიკოლოზ ბარათაშვილმა. მისი ნაწარმოების ერთ-ერთი მთავარი მომენტი პერსონაჟია მეფის მსაჯულ სოლომონ ლიონიძე, რომელსაც პოეტ „სულით მამაც სოლომონ ქველს“ უწოდებს. მეფემ თავის ერთგულ მსახურს, „ეთი საყვარელს შვილს“, რჩევა ჰკითხა ქართლ-კახეთის სამეფოს რუსეთის შემადგენლობაში შესვლის მოზანზერონლობათთან დაკავშირებით. სოლომონმა მეფეს სთხოვა, ეს აზრი ამოეფლო გულადან, რადგან მათი სამართალი ამ ქვეყანაზე ყველაზე მთავარი ფასეულობა - თავისუფლება და კარგავდა. გარდა ამისა, იგი ეჭვობდა რამდენად შეეთვისებოდა ერთმანეთს ორი უცხოერა - ქართველები და რუსები, რომლებსაც იმისა, რომ ორივენი მართლმადიდებლები იყვნენ:

“ბატონო, ღმერთი გადღეგრძელებს

ნუ გააოხრებ მაგ ხმის

ქართველთა

ესდენ მშენად მსასოებელთა! ჯერ სამაგისო რა გვემართება, ჩემი განვეყიდოთ თავისუფლებას იგი, მეფეო, რომე ივერნი იქმნებან რუსთ ხელთ

ზედნერინ

სახელმწიფოსა სჯულის ერთობა არარას არგებს, ოდეს თვისება ერთა მის შორის

სხვადასხვაობდეს“.

მეფესთან სახალხოვსა და ატრორიტების გამო სოლომონ ლიონიძეს გადაემტერა სამეფო კარის გაყვნილება მოხელეთა გარკვეული ნაწილი. მათი მხედრობით, 1796 წელს ერეკლე II-სა და სოლომონ მსაჯულს შორის უსიამოვნება ჩამოყარდა, რის გამოც იგი სახელმწიფო საქმეებს ჩამოაშორეს, ჩამოართვეთ თავადის წოდება, მამულები და ქართლიდან გააძევეს.

შემდგომში ისინი შერიგდნენ. 1798 წლის 22 თებერვალს სოლომონმა სვეტიცხოველში „აჰარამ კახის“ ცხენის წინ ბრწყინვალე სამკლავიარო სიტყვა წარმოთქვა. „ძველ ქართულ მწერლობაში ბევრი გვაქვს ორატორული ხელოვნების, რიტორიკისა და პოზიტივის ნიმუშები, მრავალ ნაწილზე ჩვენი ძველი მწერლები ეპიგრაფიკა და ცხენის წინ წარმოსთქმულ სიტყვებს, მაგრამ ორიგინალობისა და განცდის

სიმაღლის თვალსაზრისით, სოლომონ ლიონიძის „მოთქმით ტირილს“ ათონის ივერის სკოლის მოღვაწეთა ტირილი თუ შეედრება, გიორგი მთაწმინდელის ცხედრის წინ რომ სტიროდენენ“ (ტ. რუხაძე). სწორედ სოლომონ ლიონიძეს ეკუთვნის ცნობილი სიტყვები: პირსისი მეფემ, ფრიდერაქოსმა თეთრზედ დას-წერა: „ვერობამი მე ვარო ღერულებს უძლეველი და საქართველოში – გიორგიანთ მეფეო“. სოლომონი თავის სამ-გლოვარო სიტყვას შემდეგი სიტყვებით ამთავრებდა: „ხელმწიფე მფლობელო, საზოგადო მამა, მეფე ერეკლე, ვის მიცემ შენის უმაღლესის თავის და უძლევლის ტახისა უზომო ტრფია-ლება, ვის დროშას ვემსახურო, ვინ მევეფარებო? ვისთვის მოვკვდე, ვისთვის ვიცოცხლო, შენს უკან სიცოცხლე საზნაზავად დამხარებულმან“.

გიორგი XII-ის მეფობის პერიოდში (1798-1800 წწ.) სოლომონ ლიონიძე კვლავ ქართლ-კახეთის სახელმწიფო საქმეებისა და პოლიტიკური ცხოვრების უშუალო მონაწილე, თვალსაჩინო და გავლენიანი მოღვაწე იყო. მას ვერ წარმოუდგენია საქართველოს მომავალი პატივტოვანა დინასტიის გარეშე, რუსეთის საიმპერატორო კარს ეს ჩვენი ქვეყნის მიმართ სულ სხვა მოტივები ამოძრავებდა – იგი მალე მისი დამოუკიდებლობის მოსპობას ამარცხდა. ყველაფერიდან ჩინდა, რომ ქართველებში უკვე გადამწყვეტილი იყო ქართლ-კახეთის სახელმწიფოს გაუქმება. ვეცლაზე ადრე ეს სოლომონ ლიონიძემ იგრძნო.

გიორგი XII ვერ კიდევ ცოცხალი იყო, როდესაც 1800 წლის 18 დეკემბერს რუსეთში, იმპერატორ პავლე I-ის კარზე, შემუშავდა მანიფესტი ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების შესახებ. მისი ტექსტი გადმოცხადებს აკაცასიის ყარაბაღის მარცხს, გენერალ კორნოვის, გიორგი გიგდუა 1800 წლის 28 დეკემბრის გარდაცვალება. კორნოვის მოადგილემ, გენერალმა ლახარევმა ქართველთა თავადები შეკრიბა და მათ იმპერატორის სურვილები გააცნო“. იგი თავის მოსენებამი არ ხსნიდა, თუ რაიმე გამოიხატებოდა ეს სურვილები, მხოლოდ ორასწორუნად აღიარებდა, რომ ქართლ-კახეთის სახელმწიფოს მომავალს იმპერატორი გადაწყვეტდა, ხოლო ტახტის მემკვიდრის უფლებათა შესახებ არაფერი უთქვამს.

ლაზარევი რუსულ ენაზე ლაპარაკობდა. რუსი გენერლის სიტყვებს მისივე ნდობით აღჭურვილი პირი თარგმნიდა. მაგრამ იქვე მყოფი სოლომონ ლიონიძე საქმეში ჩაერია და ხალხს განუცხადა – გენერალი ლახარევი გიორგი მეფის ვაჟს – დავით ბაგრატიონის მეფობას უღიჯავსო. ლახარევს ეს არ უთქვამსო, გაბრაზდა ის პირი და სოლომონს მიმართა, თარგმნის პროცესში ნუ ჩაერევით.

სოლომონ ლიონიძის საქმიანობა ხელს უშლიდა რუსეთის ხელისუფლების მშრავული გეგმების განხორციელებას ქართლ-კახეთში. ამიტომ, 1801 წლის

ტრაპიზონის ათა-სოფლის ტაძარი. აგებულია მანუელ კომნენოსნის მიერ (XIII ს.ს 1 ნახევარი).

დაამდგეს გენერალმა ლახარევმა იგი დაპატიმრა. დავით ბაგრატიონის შუამდგომლობით, სოლომონი საპატივ-გარდაცა გაათავისუფლეს, რის შემდეგაც ის იმერეთის სამეფოში გადავიდა. სოლომონ II-ს ლიონიძე დიდი პატივით მიიღო, დანიშნა მსაჯულ-მდივანზედაც, უბოძა 700 მანეთი წლიური ჯამაგირი, მამულები იმერეთისა და რაჭაში და 700 სული ყმა.

მალე იმერეთის მეფემ სოლომონ ლიონიძე ქვეყნის სახლთუხუცესის თანამდებობაზე დანიშნა. იგი სოლომონის დაუკითხავად არც ერთ მნიშვნელოვან პოლიტიკურ საკითხს არ წყვეტდა. 1803 წელს სოლომონ II-მ ლიონიძე დიპლომატიური მისიით რუსეთში, აღუქანდრე I-ის კარზე მიავლინა. უძლიერეს მფლობელისას სოლომონმა პირველმა გამოიტანა უტყუარი პოლიტიკური დასკვნა, რომ 1801 წლის აპრის შემდეგ რუსეთი ვერ შეურიგდებოდა იმერეთის მეფის ხელისუფლების არსებობას და ე. წ. „პატარა სამეფოს“ ზედოზედ მფარებოდა. იგი შემდეგი სიტყვებით ახასიათებდა რუსეთის იმპერიულ ზრახვებს პატარა ხალხების მიმართ: „რუსეთის ხელმწიფე ყველგან სიბოს მცირე ხალხების სამეფოებს და თვითონვე ითვისებს მათ, ისე როგორც ეს ჩაიდნა მან პოლონეთში, ფინეთში, კურლანდიაში, ერიშიში და ქართლ-კახეთში. ამასვე უნდა მოელოდეთ მისგან იმერეთში და მეფედ დასავლეთ საქართველოში“.

შემდგომი მოვლენები, მართლაც, სოლომონ ლიონიძის მიერ ნაგარაუდები სამხედრო-პოლიტიკური სცენარით წარმოადგინა: 1810 წელს რუსეთმა დაიპყრო და გააუქმა იმერეთის სამეფო. სოლომონ II და სოლომონ ლიონიძე რუსებმა ხელში ვერ ჩაიდგეს. ამ უკანასკნელმა თავი ახალციხის მფარვა. 1811 წლის 11 აპრის მთავარბრძოლებში ტრაპიკო გენერალ ორელიანის სწრაფი „უმჯობესი, ასეთი ავაზაკი და ავაკი გავედეს ხელში, ვიდრე იყოს პოლიტიკური მონინაღმდეგესთან. მე გავალბეთ

თქვენ, შეატყობინეთ მას, რომ შეუძლია ჩვენივე მოსვლა“.

ტორმასოვი პირადი წერილითაც ურჩევდა სოლომონ ლიონიძეს, დაბრუნებულიყო სამშობლოში, რის შემდეგაც „მიღებული იქნებოდა კარგად, დარჩენილ სრულს თავისუფლებამ და, თქვენი სურვილის თანახმად, გაგზავნილ იქნებოდა პეტერბურგში უმაღლეს კარზე, სადაც უზადე დაგაჯილდოებენ, დაგენიშნებოდა სარჩო და პენსია“. ასე უნდოდათ რუს მოხელეებს მოვერებოთ და დავეცხოთ, კიდევ ერთი დიდი ქართველი გაეყენებინათ პეტერბურგის გზას, მაგრამ მათი მცდელობა უშედეგო გამოდგა – სოლომონის გადაბრუნება ვერაფრით შეძლეს. იგი გარდაიცვალა 1811 წლის აგვისტოში, ახალციხეში, ყვევითლი. დასაფლავეს იქვე. პროფ. გუგუშვილი ითხოვნიდა მშინიშნულ, „სოლომონ ლიონიძე... თავისი გატანჯული სიცოცხლე ისტორიული საქართველოს ერთგულთა თავისუფლების მოსპობასთან ერთად დაასრულა“.

სოლომონ ლიონიძის ეკუთვნის საოცარი სიტყვები ნამდვილი, ქვეშაირი თავისუფლების შესახებ: „ერი, დაცული გარეგნითა უტყობა ნათესავთაგან მფარველობითა, არის მარადის დამდებლულები. ერი, სხვათა მფლობელობასა მინა ქვეშე მუსული, არის მონა და მონა მზაკვანი, დავიწებული, მასწარად აგდებულ, ვითარცა დამკარგული თეთიშეფობისა და საკუთარი თავისა, კარგავს სულს თვისას, საკუთარს ძალასა და ღირსებას; უძლიერი სულითა კარგავს სხეულსავე, ძალასა, ენა და მეტყველება მისი, მწერლობა და მწიგნობრობა მოეღება ერსა დამონებულსა უტყობა ნათესავისა უნითა და ჩვეულებითა“.

ჩვენ, დღევანდელ ქართველებს, უფლებად არ გვაქვს, ყური არ მივუგოდოთ ამ სიტყვებს, მთი უფრო, თუ გავითვალისწინებთ, რომ მათი ატყობა საქართველოს ერთ-ერთი უდიდესი შეილი – სოლომონ ლიონიძე.

დავითგარეჯის სამონასტრო კომპლექსი „ლავრა“ (VI სსს I ნახევარი)

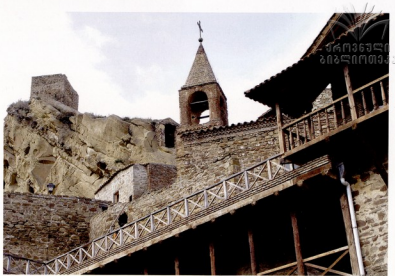
სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, უწმიდესი და უნეტარესი ანტონ I, ერისკაცობაში თეიმურაზ იესეს ძე ბაგრატიონი, დაიბადა 1720 წლის 17 ოქტომბერს. იგი იყო ქართლის მეფის, გამაჰმადიანებული იესეს და კახთა მეფე ერეკლე I-ის ასულის, ელენეს შვილი. ყმაწვილი თეიმურაზის ლირსეული აღზრდა დედამ ითავა. პირველდაწყებითი განათლების მიღების შემდეგ ახალგაზრდა უფლისწული სწავლის გასაგრძელებლად დავით-გარეჯის მონასტერში წაიყვანა. აქ მისი მასწავლებლები იყვნენ: ბერი სპირიდონი, ნოდარ ხერხეულიძე, თავადი იოსებ ფალავანდიშვილი, აგრეთვე, გაქრისტიანებული სპარსი მირზალი (ქრისტიანობაში ილია). უფლისწულს დედამისი სამეფო ტახტისათვის აზრადებდა. საფუძვლიანი განათლება აუცილებელი იყო მომავალი მეფისათვის. ახალგაზრდა უფლისწულმა თეიმურაზმა მონასტერში მრავალმხრივი განათლება მიიღო, მაგრამ, დედის სურვილის საწინააღმდეგოდ, მას არ უნდოდა საერო ცხოვრებაში სიმაღლე, მეფობისთვის ბრძოლა, არამედ სასულიერო საქმიანობა. 1734 წელს 14 წლის უფლისწული, მისი სურვილის საწინააღმდეგოდ, დანიშნეს ქართლის გავლენიანი თავადის, გივი ამილახვრის ასულზე. ამ ქორწინებით გივი ამილახვრის გავლენა კიდევ უფრო იზრდებოდა ქართლში, რაც კახეთის მეფის, თეიმურაზის გეგმებში არ შედიოდა, ვინაიდან მას ჰქონდა ქართლის მეფის ტახტზე ასვლის პრეტენზია. 1735 წელს ქართლში შემოჭრილმა ნადირ შაჰმა გივი ამილახვრის ასული ირანში წაიყვანა, სულ მალე გივი ამილახვარიც დაატყვევეს. ამის შემდეგ თეიმურაზ იესეს ძის ქართლში გამეფების ცვლა იმედი დაიშლევრა. იგი დედასთან ერთად იმერეთში გადავიდა. იქიდან 1738 წლის დასაწყისში რუსეთში გაემგზავრა, თუმცა საზღვრიდან უკან გამოაბრუნეს. დედა-შვილმა გადაწყვიტა იმერეთში დაბრუნება. დიდი განსაცდელებით აღ-

საესე მოგზაურობის შემდეგ ჩავიდნენ ქუთაისში. თეიმურაზის დედა, ელენე, 1739 წელს მაინც წავიდა რუსეთში და დაემკვიდრა ნოვოდევჩინს მონასტერში. იმავე წელს უფლისწულმა თეიმურაზმა მიიღო გადაწყვეტილება, გელათის მონასტერში ბერად აღკვეცილიყო. ამ დროს იგი 19 წლის იყო. ხელდასხმა შესრულა გენათელმა მიტროპოლიტმა ექვთიმე. ახალგაზრდა ბერმა, რომელიც გამოირჩეოდა განათლებითა და ღვთის მოშივებით, სწრაფად ინყო იერარქიულ კიბეზე ზედასვლა. იმავე წელს იგი გახდა გელათის მონასტრის წინამძღვარი ხოლო 1740 წლის 27 სექტემბერს 21 წლის ანტონი (თეიმურაზი) ლიხთიმერეთისა და აფხაზეთის კათოლიკოს-პატრიარქმა გრიგოლმა ეპისკოპოსად აკურთხა, იმავე დღეს მიტროპოლიტად მიუბოძა და ქუთაისის ეპარქია ჩააბარა. 1742 წლის იანვარში მძიმე ავადმყოფმა სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა, უწმიდესმა და უნეტარესმა, დომენტი III-მ თავისთან იმე ქუთათელი მიტროპოლიტი ანტონი და

წმინდა გიორგის სახელობის გელათის გელათის სამონასტრო კომპლექსი (XII ს.).

დავითგარეჯის სამონასტრო კომპლექსი „ალარა“ (VI სსს I ნაწევარი)

აუწყა საქართველოს მართლმადიდებელ სამოციქულო ეკლესიის კრების გადაწყვეტილება მომავალ პატრიარქად მისი არჩევის შესახებ, მაგრამ მიტროპოლიტმა ანტონმა კატეგორიული უარი განაცხადა ამ წინადადებაზე. „ოდეს შენუბად ყოვლად სანატრელი დომენტი პატრიარქი, – აღნიშნავს მემკვიდრე, – დაუძახა ეპისკოპოს ნიკოლოზს, რომელი იყო ძე ხერხეულიძისა, დააოქცა სარეცელსა თვისსა წინაშე, დასდო ხელი თავსა მისსა, აკურთხა პატრიარქად, მისცა კურთხი ბელთა მისთა და განვიდა ამიერ სოფლით“. 1744 წლის 11 აგვისტოს ბოროტმოქმედმა ტარელი თაბიშელმა ხანგლით განგმირა კათოლიკოს-პატრიარქი ნიკოლოზი. ამ დროს დავითგარეჯულ საპატრიარქო ტახტზე ასეულ კვლევ მიტროპოლიტ ანტონის შესაბამისად და იგი 24 წლის ასაკში გახდა სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, მისი აღსაყდრება შესრულდა სვეტიცხოვლობა, 1 ოქტომბერს მეზეობაში.

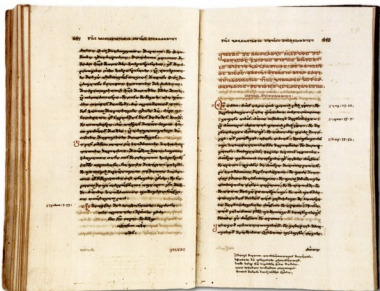
უწმიდესმა და უნეტარესმა ანტონ I-მა სამეფო ხელისუფლების მხარდაჭერით და მფარველობით დაიწყო: 1. საეკლესიო დისციპლინის განმტკიცება 2. ქრისტიანობის გავრცელება ქართლ-კახეთის სამეფოს კარგე 3. სასულიერო განათლების ახალი ცენტრის გახსნა.

უწმიდესმა და უნეტარესმა ანტონ I-მა 112-წლიანი ინტერვალის შემდეგ კვლავ ქრისტიანული წესით აკურთხა ჯერ ქართლის, ხოლო შემდეგ კახეთის მეფენი: თეიმურაზ II და ერეკლე II. ეს მოვლენა იყო ქართლ-კახეთის სამეფოების მნიშვნელოვანი პოლიტიკური გამარჯვება. უწმიდესი და უნეტარესი ანტონ I იყო ენციკლოპედიური განათლების ადამიანი, მისი უპირველესი საზრუნავი გახდა საეკლესიო დისციპლინის განმტკიცება საქართველოს მართლმადიდებლურ სამოციქულო ეკლესიაში. ამას ემსახურებოდა 1744 და 1749 წწ-ში გამართული საეკლესიო კრებები, რომლებშიც მონაწილეობდნენ

ქართლ-კახეთის მღვდელმთავრები. ამ ქრებათა შემდეგებით უწმიდესმა ანტონმა აღმოაჩინა საეკლესიო მმართველობისა და დისციპლინის უმთავრესი ხარვეზები, გააძლიერა საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ხელისუფლება და საერთოდ განკურნა ის ქროილები, რომლებიც ქართულმა ქრისტიანობამ მიიღო ისტორიული განსაცდელის ფაშა. მან მოაწესრიგა საეკლესიო მამულების მართვა. პატრიარქმა მცხეთის საპატრიარქო ტაძარში საქართველოს სხვადასხვა ეკლესია-მონასტრიდან გამოტანილი იმეფიო ხელნაწერების შეკრებით შექმნა უნიკალური ბიბლიოთეკა. მისი კურთხევით ბიბლიოთეკაში შეიქმნა ყველა ეკლესია-მონასტრები. განსაკუთრებით გამორჩეულად ზრუნავდა იოანე ნათლისმცემლისა და დავით-გარეჯის მონასტრებში საგანმანათლებლო კერე-

ბის განმტკიცებაზე. მისი ინიციატივით 1749 წელს თბილისში მუშაობა განაახლა ქართული სტამბა.

XVIII ს-ის II ნახევარში საქართველომ განსაკუთრებით ძაღლიერდა სომეხ მონოფიზიტთა სარწმუნოების პროპაგანდა, რომელსაც მრავალრიცხოვანი სომხური დიასპორის შემეფებით ანარმოდენდნენ ემშიაძინის სომეხთა კათოლიკოსები ლაზარე და სიმონ ერევანცი. მათ კარგად იცოდნენ ქართული ენა და სომეხთა კათოლიკოსების ნახურეს სწრაფად აგრეცელდნენ მოსახლეობის დაბალ ფენებში. უწმიდეს ანტონთან არაერთი განათლებული გაქართველები სომეხი საქმიანობა, რომელთაც ძირითადად სომხურიდან ქართულ ენაზე სასულიერო წიგნების თარგმნა ევალებოდათ. პატრიარქი კატეგორიულად ემიჯნებოდა მონოფი-

ანტონ I-ის თხზულება „პატრიარქი“ (1769 წ.)

ზიტთა სნაველებას. 1752 წლის დასაწყისში დაასრულა თავისი თხზულება – „შზამეტყველება“, რომელიც წარმოადგენს მონოფიზიტური მოძღვრების საფუძვლიან კრიტიკას.

უწმიდესი ანტონ I ძალიან დაუახლოვდა ევროპულ კათოლიკე მისიონერებს, რამაც მის მონიშნულმდეგეებს მისცა საშუალება, დაებრალუნიათ მისთვის მართლმადიდებლური სარწმუნოების ღალატი და კათოლიკობაზე გადასვლა. 1755 წელს გამართულმა საეკლესიო კრებამ ანტონ I კათოლიკობიდან გადააყენა. 1756 წელს რუსეთში გაემგზავრა, სადაც პატივით მიიღეს და ჩააბარეს ელადიმირის ეპარქია, რომელსაც განაგებდა 1762 წლამდე. რუსეთში ყოფნის დროს მან ლათინურიდან თარგმნა „ღვთისმეტყველება“, შეადგინა საქართველოს ისტორიის მოკლე კურსი, ლოგიკის, მეტეფიზიკის, ზნეობრივი ფილოსოფიის, თეორიული ფიზიკის, პრაქტიკული ღვთისმეტყველების სახელმძღვანელოები, რომლებიც ახალი ტიპის სკოლისათვის უნდოდა.

1756 წელს კახეთის მეფე ერეკლე II რუსეთში მყოფ ანტონს სწერდა: უმეზოდ ვერ ვძლებ, უმეზოდ გული არაფერზე მიმდისო. 1762 წელს, თეიმურაზ II-ის გარდაცვალების შემდეგ, მან ანტონი რუსეთიდან კვლავ სამშობლოში დააბრუნა და 1764 წელს გამართულ საეკლესიო კრებაზე სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ტიტულზე აიყვანა. უწმიდესი და უნეტარესი ანტონ I ენერგიულად შეუდგა საღვთისმეტყველო-საგანმანათლებლო კერების გამრავლებას. მისი ინიციატივით გაიხსნა თბილისის და თელავის სასულიერო სემინარიები, სადაც აუცილებელ საგნად იკითხებოდა გრამატიკა, ფილოსოფია, ღვთისმეტყველება. უწმიდესმა და უნეტარესმა ანტონ I-მა შეადგინა გრამატიკის სახელმძღვანელო, „წყობილსიტყვაობა“, „საეკალი“, თარგმნა მხითრის „რიტორიკა“, არისტოტელეს კატეგორიები. უწმიდეს ანტონ I-ს განსაკუთრებული დამსახურება მიუძღვის საეკლესიო კონდაკის, პარაკლიტიკის, ტიპიკონის, მღვდელმთავართა კურიხევის წესის, თეონის ტექსტების შესწორების საქმეში. აკად. კ. კეკელიძის სიტყვებით, იგი სამართლიანად შეიძლება ჩაითვალოს იმ პირთა ჯგუფში, რომელნიც ქმნიდნენ ახალ ეპოქას ქართული საეკლესიო მწერლობის ისტორიაში. უწმიდესი და უნეტარესი ანტონ I მონაწილეობდა 1772 წელს რუსეთში გაგზავნილ სავანეო ელჩობაში, მოლაპარაკებას აწარმოებდა რუსეთის სახელმწიფოსა და ქართლ-კახეთს შორის გასაფორმებელი ხელშეკრულების ძირითად პრინციპებზე. უწმიდეს და უნეტარესი ანტონ I-ს საქართველოში მყავდა როგორც მომწივრები და პატივისმცემელნი, ასევე მონიშნულმდეგენიც, მაგრამ ყველაზე თანხმდებოდნენ იმაში, რომ ის იყო ენციკლოპედიური განათლების მოღვაწე. ანტონ I 1788 წლის 1 მარტს 68 წლის ასაკში გარდაიცვალა; დაკრძალულია სვეტიცხოვლის საპატრიარქო ტაძარში.

ᲒᲗᲗ:

ᲑᲑ:

დავით გურამიშვილი

დავით გურამიშვილის პოეზია თავისი იშვიათი ხასიათით უნიკალურია ქართული ლიტერატურის ისტორიაში; ავტორი თვითონვე თავისი წიგნის მთავარი პერსონაჟი და მის პირველ ნაწილში თუ საკმაოდ დიდია დისტანცია მათ, ე. ი. ავტორსა და პერსონაჟს შორის, დასასრულს ორივე ერთი ხდება და პირისპირ ვრცებით სამშობლოდაკარგულ მოხუც პოეტთან, რომელიც თავისი საფლავის ეპიტაფიასა და სულის მოსახსენიებელს თვითონვე წერს.

დავით გურამიშვილს, უმცველია, ლექსების წერა ადრიადავე უნდა დაიწყო, მაგრამ როგორც პოეტს, თავი პირველად მოსკოვში გამოუჩენია, როცა ლექსთაგან თავდახმონილი ზეგარეშე იქ მყოფ ვახტანგ VI-ის ამაღლას; სამშობლოდან დევნილი მეფე თურმე იქაც ვერ იფინებდა თავის ჩვეულ ცხოვრებას:

„ქარზე იყვის აღდგომასა
მეფეთაგან მამულობა,
ზმა, შიარი, გალობანი, ჩანეთ
ქერა, მღერა, თამაშობა“ –
იგონებს იქ გატარებულ დღეებს დავითი; ერთ-ერთი ასეთი საზეიმო შეკრებას იგი ჩვენთვის აჟამედ უცნობ, მაგრამ ვახტანგის წრეში კი საკმაოდ გამოჩენილ პოეტ ჯავახიშვილთან გაუღუსტებით; ახალგაზრდა გურამიშვილის მოსრებული ზნეით მეტისმეტად გაუმწარება მტკიცე:

„ჯავახიშვილს გამალექსეს,
მოშორეს ჩემგან ცუდსა,
პირად მელესა, ტანად ხმელსა
ვით ნურგარის ხესა მრუდსა,
რაც მე უიხირი, მას მიანდის, ვით
ნარცეცხლი უჟან კუდსა,
ზოგჯერ ისე იწვევს, კოტეხით
ძირს დასცემდა ქუდასო“, –

წერს იგი; გურამიშვილი მაშინ, ასე, 24-25 წლისა თუ იწვებოდა; მაგრამ „დავითიან“, რომელშიც მთელი მისი ცხოვრება არეკლილი, ამ თუ სხვა რამ შემთხვევითა გამო დანერგულ ლექსთა კრებული კი არ არის, ანბით დამაშვარალი და ნუთისოფლის უნდი დინებით დალომებული ზრმეკაციის ერთიანი ხედვით შეკრული თხზულება, რომელშიც თითქმის სიუჟეტური არეგულირებადეს, ისე ბუნებრივად მისდევს ერთმეორეს მისი სულიერი თუ ხორცეული მარტვილობის ამსახველი ცალკეული თხზულებანი; სადაც თხრობა ბეჭდობა, იქაც კი გულისრემძვრელი ლირიული ნიაღვრებით მიიწვევს პოეტის აზრი და შთაოცრება წინ; საკუთარ ლირიკა კი სხვაა. მკვლევართა რწმენით, პომიზოგრაფიის ახალი სახე მკითხველთა ფართო ფენებისათვისა საგადაცდომად მოდერნიზებული.

დავით გურამიშვილის თავისი შემოქმედების ასეთი გაერთიანება საკმაოდ გვიან გადაუნეცებია, კერძოდ, მაშინ,

დავით გურამიშვილი

როცა სიცოცხლის მიმწუხრი დასდგომდა და მას, უსამშობლოსა და უშეშობის, მწარედ უგრძენია, რომ ქვეყნად მომგონებული და ეული საინლის ამნთებიც კი არავენ რჩებოდა:

„მე სასურთომ ბერონენება
მომახედურა თავში კომლად,
ძე არ მომცა, არც ასული,
დამსვა სახლ-კარდასამზობად,
ამ ლექსით თავი მოუყარე,
რაცა მეთქვა თითო ოლად,
აგების, რომ ბრძანოს ვინმე
სიტყვა ჩემთვის შესანდობლად“, –
აღნიშნავს იგი „ამ წიგნის გამოლექსა-
ვის გარკისა და სახელის გამოლექსა-
ში“, მაგრამ მისი პოეზია მნიშვნელობით
პირადულის რომ საკმაოდ სცოდნება,
ამაზეც ისევ თავადვე მიგანიშნება,
როცა მას დიდი გაჭირვებით გახრეულ
ობოლ შვილს უწოდებს, რომელსაც
რაც იცოდა „საცოდნელი“, ყველაფერი
ასწავლა თურმე, როგორც ერთადერთ
მემკვიდრეს; ამასვე ცხადყოფს ამ
„ობლის“ მისული შეფასებაც:

„ამად ამ წიგნსა სახელად
„უნად“ „დავითიან“,
დავით შევანეცე, შვეკური, ვით
ვარად და ვით იანი,
გულსა მოვწყვიტე მუხუკი,
მება ზედ ავი თიანიო...“

დიდმა პოეტებმა ზამთ ყოველთვის კარგად იცნან თავიანთი მხატვრული სტილის ფასი და აქაც ამასთან გვატყვს საქმე და არა უსაგნო თაობი-
მომგონებასთან; გურამიშვილი საიცარი-
სიგანადვე ავოცხლებს იმ წარსულის,
რომლის მონაწილეც ყოფილა, რასაც
მისი პიროვნული სრულყოფისათვის
რალაც ღირებულად შეუძენია, ნამიერისა
და მარადიულის გარჩევა უსადავოა;
ადამიანის თვითმშენებლის სწორედ
ეს თანდათანობითი და ლოგიკური
დინამიკა, იშვიათი ერთიანობა რომ
ძინის მის პოლიფონიურ „დავითიანს“;
ამასთანვე, ანბითთა შედეგები: გუ-
რამიშვილი თავის თხზულებას, მთელ ამ
წიგნს, ყმანელებს უძღვრის; მომავალ
თაობაში თითქმის ამგვარი გადასვლით

სურდეს მომგონებლისა და, შესაბამი-
სად, უკუდავების პოვნა, რეალურად კი
თვითმშენებლის პირად გზის ჩვენე-
ბით, როგორც მავალით, ამ თაობის
გაცილებლობა უნდა და ამ მზნითი
შეკარბილის სათქმელის შესაბამისი,
დავითად მისანდვომი ფორმით გამოხა-
ტებაზეც კი უფერია წინანარა:

„ამისთვის მე არ შევსძემდე,
რაც დავრცე ივათ ხე ველად,
უფრო ადვილად აღვლიან ზედ
ყრმანი დასარხვევლადო“, –

წერს იგი.
გურამიშვილს, ცხადია, თავიდანვე
ისიც მკაფიოდ პექს მოხაზული და შემ-
დედ კი მთელ თხზულებაში რიტმულად
აქვეყნებულყოფილი, თუ რას უნდა დამა-
რებდა მომავალი თაობის წინაფერია
წერნითა, რას უნდა ვანესაზღვრა მისი
მიმართულება; „ყმანელები უნდა სწა-
ვლობდეს საცნობად თავისადაო“, –
აღნიშნავს იგი; მან, ე. ი. ყრმან, რომ
შეძლოს ეს, სწორად შეიცნოს თავისი
თავი, ამისათვის უსათუოდ უნდა გაო-
გოს „ყინ არის, სიგამ მოსულა“, ანუ
გააცნობროს და შეიცვაროს ის, „ყინ-
იცა ქნა თიხა ჭურჭლად“, ანუ ვინც გა-
ნაკავა იგი თავისი სულის შესარეული
და ამით სრულყოფილების თუასრული
პიროვნობები გავსენსა.

ამ და სხვა მსგავს მონაცემთა მი-
ხედვით აღნიშნულია მკვლევართაგან,
რომ გურამიშვილი უაღრესად რელი-
გიური პოეტია; ეს ამართლაც ასეა,
ოღონდ, საძიებლია: ეს მხოლოდ მისი
სულიერი სწრაფვის გამოხატულება,
რომ მამინდელი ვითარებითაც არის განა-
მობრუნებული; რაკი იგი თავის სწავლას
საზოგადოებრივ მნიშვნელობას ანიჭებს
იმით, რომ სწავლის მტყუნელს დავით-
ის მცენებისათვის მიყვალს ურჩევს,
საავრუდოა, ვითარებითაც არანაკლებ
ყოფს განსაზღვრული.

ალორიბების ხანის მწერლობა,
სადაცაც ამოზრდილია „დავითიანი“,
ხანის ეტაპზე მაინც, მძაფრი სპარ-
სოფორული ტენდენციებით გამოირჩე-
ვლა. სპარსული ყოფაცქვის წესები
გავავიბატონდა თურმე ყველაფერში,
რაც, ვახუშტი ბატონიშვილის თანა-
ხმად, გასპარსებულ ქართველებს
შემოუტყნიათ ჩვენში. მაინც ეს იყო
კი? ბევრი არა, მაგალითად: „სა-
ქამა ყიზილბაშური, სიძეა, მრუმობა,
ტყუელი, წორცა-განსუენება, აბანი,
კეკულობა უგვანი, მერხან, მგოსანი,
რამეთუ ანთ საქმეთა მოქმედთა კიდ
არაგის სიმედიანა მოკეს“, – წერს
დიდი ისტორიკოსი და რაკი აქ ჩამო-
თვლილ უგვან ჩვეულებებში მერხან და
მგოსანიც არის დასახელებული, კაცს
უნებლით გასხენდება თვითწარა ღის
წიგნი თავისი პოეტური საქმიანობის
გამო. იგი, უუცხვლით, საკუთარი სულის
ტკივილს ამიშვლებს, როცა შენიშნავს:

„ქრისტეს მონა ვარ, მითა მძულს მე-
ჩიოთი, მინარჩაო“, და როცა ანათემას
უგზავნის ამ საძულველს: „წყველმც
არს ნაჯავ, ქალბალო, მაქა, მადანა
მოლმოდო“. მაგრამ მისი ეს ამირაჯე-
ნესიკი კი, რაგინდ გურმარეველიც უნდა
იყოს, მაინც ლიტერატურულ გერზონი
რებად დაიქმნა იმ ფონზე, რომელსაც
ერსლურად ესწრაფოდა: სპარსულიდან
თარგმნიდა ისეთ თხზულებებს, რომ-
ელთა სულისკეთებაც მის მონამუს
ენინადადმეგობროდა; გატაცებული იმით,
რომ მათი ენის სიტყვათა გამოხსენად
განაყობდა, ორიგინალურ ნაწერებშიც კი
აქეთ ილტვოდა და აი მისობი:

„თუ საღმრთო რამე გარბომდა,
შეა არავინ ჩაიხედევდა,

რა ეს ლაყავი შუკვირზე,
ყველა ნახება ბედვედა

არ ვის სჯობსო, არ ესე,
ყველა სიცილით ყბედვედაო“, –

წერს იგი;

ნაბიბი კი, ბუნებრივია, იგი გუ-
ლისხმობდა თავის „აქავასაც“, „ყო-
ლიანა ნიგინა უციროს“, რომელსაც,
მისივე თქმით, მკითხველი თურმე ისე
ეგტანებოდა, რომ ნიადავ ქაშაში გა-
რქობილ ან იახტამში ღვინის კულე-
ბთან და თავსებთან ერთად ჩაფლავი-
და დატარებდა ყველგან. ასეთი ყოფილა
მამამიდელი საზოგადოების ფართო
ფენების სწრაფად და გურამიზილია,
ცხადია, ეს იყოდა.

არჩილი რამდენადმე დაუპირისპირ-
და ამ ტენდენციას, მაგრამ „საქართვე-
ლოს ზნეობანის“ ავტორის პოეტური
გაქანება არ ეყო მის დასაძლევად,
ამ მხრივ შეტეს მიაღწია ვახტანგმა,
რომლის პოეზიასაც ე. ლეონიძე ქარ-
თული იერებიდან უწოდებდა, მაგრამ
საბოლოო გარღვევისათვის მაინც გუ-
რამიშვილის პოეტური სიტყვის ბუნე-
რბივი უზრალოება და სიმართლე იყო
საჭირო.

შეიძლება იკითხოს ეინემე, ხომ არ
ეჭვარბოთ, როცა ამას გვერთ და ჩანს
თუ არა „დავითიანში“ საამისო რამე,
რომ ასეთი ფიქრისა და აზრისაკენ
გვითბოდა?

აქ კიდევ ერთხელ უნდა გავიხე-
ნოთ პოეტ გაჯახიმილიან და გურა-
მიშვილის გაბაეჭრების ფაქტი, რომ
სიხადდ წარმოვიდგინოთ ატმოსფერო,
ცხადიანც გამოსულა ეს პოეტი: რა
უნაბავს, რის მომსწერე ყოფილა და
რის განრღმობა იგი. ამისათვის ბევრი
ძიება არ არის საჭირო, მის მაიმედელ
თხზულებათა სათაურების ჩამოთვლაც
კი ცხადყოფს ყველფერს. სახელმო-
ვოდ, გურამიშვილს რამდენიმე მათგანი
ჩაურთავს კიდევ „დავითიანში“; აი,
ნახეთ: „ერის დღეს აღდგომაც იყო
და ხარბობაც; დილაღე ციოდა მოსკოს
და იმის მონასიბით თქმული“; შემდეგი:
„ერთმა ქართველმან თავადისძეულ-
მა მოსკოს ქორწილი ქნა და ცტად-
მდავს პურის საძეულე დაეცხინადა;
გარეოვდ მანადის ქორწილს იქმედა,
იქს დაბალს აზნაურთან იდგა ფსონ-
ოა და იმთხუ შეტსა ხარვედდა, იმის
მონასიბით თქმული“; და ბოლოს: „ერთ

დღეს ბატონებმა დავით გურამისძის
ხალათის ბოძება განიძრახეს, იმას
მონასიბით თქმული“. რკალურად რას
წარმოადგენდნენ ეს ლექსები, სათაუ-
რების გარდა ამის „მონასიბით“ ჩვენი
შეგვიძლია ახლა გუნთრით მათგანი
დავიმონმოთ, თუნდაც უკანასკნელი
მათგანი, რომელშიც დავითია წერს:

„სიუხვის კოკა ბატონისა ნინა

უფდას, ვითა კულადა,

იქ უდიწი მონაყლებანი;

ღარიბთა ვასაკურნად;

სახალ უხილავს, ძეგელ მცემელთა

გულს არ გაუტყის წყლურად,

აქ ათი ბიქი ვახლავართ,

მათი გულე გულგულდადა“

შინარჩილი მინარჩად, მაგრამ ღვე-
ლისი კვადრატულ ფრჩხილებში მოქცე-
ული ნაწილით ავტორი პირდაპირ ასახე-
ლეს, რის მიღება სდებოდა მეფისაგან,
ესემა: ტყედი, ახალუხი და ქაიბით.

ეჭვი არაა, ჯვახიმილიან პაე-
ქრობის თემაც რაღაც ამგვარი რამ
იქნებოდა, რადგან სასახლეში გამარ-
თულ მეფისილებში, დავითის თქმით,
როგორც ვხანოთ, მიმზიდველი სწორედ
ეს ყოფილა, ე.ი. „ზმა, შარი, გალობანი,
ჩანტე კერა, მღერა თამაშობა“, ანუ,
მსუხუბლე ლირია, რომელიც პოეზიის
ის დარგია, თავის დროზე რუსთაველმა
მესამე შეკალზე რომ მოაქცია.

ახლა აღარ ვეძებ, მაგრამ სადაღე
ნაბიბიბიბა: გურამიშვილი ბოლომდე
მომწერებოდა საშეფო კათის, ეგვების
სულაც ამგვარი ლირიკისათვის მიძე-
ვნაო თავი. ცხადია, ძნელია თქმა, რა
როგორ იქნებოდა, მაგრამ ყოველივე
ამგვარისაგან როგორც დროსიციულ-
მა დისცანტირებამ, ისე მძიმე ხეცურ-
მა რომ მართლაც ხელი უხეფო მას,
გადაფასებინა წარსული, ეს აშკარაა;
სამადიდებარა წლის გურამიშვილი უკვე
ღიმილით იგონებს იმასაც კი, რაც მა-
ნი სულის ამოხდომამდე ანამებდა და
ცრემლს აღერევიებდა.

დავითი თავისი ნივინს დასაწყისში-
ვე შენიშნავს: „მე რუსთაველსა ლექსს არ
უდრი, ვით მარგალიტს ჩალის ძირსაო“,
რამიც მოკრძალებასთან ერთად რეაქ-
ციაც არის იმაზე, სადაზნავ მიიყვანა
მიწილილი ქართული მწერლობა რუს-
თაველისაში ბრმა მიზანება; ამოიწერს,
საზოგადოება ლექსს უფრო ეგნებდა,
მას უფრო ყურს უყრებოდა, ამით გულ-
მოგუწელობდა კი „ამირანდარეჯანობა“
გაუქმეს და საამისოდ „ეპირამიანე“
კი შემედეს, რაც, ცხადია, დავითების
დაევეთიებასაც ნიშნავდა. გურამიშვი-
ლი, დაბადებით და არა ენისცხადის
მიზაპიტი პოეტი, ამ გზით, ცხადია,
ეჭვ ნადიდოდა; მან რუსთაველისაგან ის
მიღო, რაც ვახტანგ VI-ის „გუფისტა-
ხონის კომენტარებიდან“ ეჭვმარტაც;
ეს ნივინ საზმობოც არის და საეროც;
ამიტომბა, რომ წერდა: მთითა რომ
იგავთ ზე დარკო, იგი თავისი სიკეთე
„ორგებოვდ ნაყოფს მისცემდა, ვისგა-
ნად მორჩებოდაო“ და „დავითიანეც“
მიუხედავად იმისა, რომ მართლაც
ღვთის ძიებას ელტვის და მისდამი
სასოებაში დავით ნინასწარმეტყველის

გალობათა კეაღზე დგას, მაინც სწორ-
ნიგნია; ღვთისაში ერთგულება, რომ
ცხოვრების მომსეროების ერთადერთი
საშუალებაა. მისი რწმენით, ცხადყოფს
მავალითებს რომ არ გაბრეკიდოთ ეს
მისი ე. წ. „ქარლის ძირითაც“ დას-
ტურდება.

„დავითიან“, გარდა დიდატეტიკის
ლექსებისა, რომელთა უმეტესობაც მის
დასაწყისშივეა ორგანიზებული, მტედა
სადა, ბუნებრივად და ამავე დროს ხა-
ტვიანი ერთი არის დანერული. აქ ნა-
მონეული თემატიკა, საღვთისმეტყველო
თუ კრმათა საზომდრო, იმ პრივიკიბით
არის დაღაგებული, რომ მკითხვე-
ლი ნივინს არსებით სათმეცხადმე
შეუფანოს; ასეა აგებული „ქართველი
მოყვანთა მეგავრეკომობის იგავი“, რო-
მელიც, შეიძლება ითქვას, „დავითი-
ანის“ ეპიკური ნაწილია, თუ ამბობი არ
დავებარკობებს პოემის ამ ნაწილშივე
ჩართული ე. წ. „დაღესტნური ციკლი“
იმის სასურველი ხასიათის ღვეტებისა,
მაგრამ მათში ასახული ღვთის განცდაც
იგი ბუნებრივად ამაღლებს ამ სოუ-
ფიქტს არაერთგზის აქცენტირებულს,
რაც ღვთისაგან მომევეტის გამო და-
გვემართა, რომ ამ ფარგლებში უფრო
ლოგიკურიც კი ჩანს თხრობაში მათი
ამგვარი შემოქმადი.

გურამიშვილის ინტონაცია, როცა
არ ამბებს მოგვითხრობს, ერთობ
ტრავიკულია და თანაც ამაღლებული,
რადგან გვიამბობს უშუალოდ ნანასა-
და განცდილს: „ეპიბე, ამის თქმისა-
თისი პირი გამიხდა მწკლატევიო“, –
ამოიკვესებს იგი, როცა შინაგანც-
მლობს მედგად ქართულია მორიგე
დამარცხება უნდა გაუყნოს; თითქმის
სურს რაღაცაზე მინიც გაჩუქებდ, ენა
დადუშოს, რომ ჩვენი გულმანცეცობა
მეტად აღარ გასოტანის სამზნეოზე,
მტრის თამოს აარიდოს იგი, მაგრამ
ამის უთქმელობა კიდევ უფრო მეტად
ანამებს გულწრფელ მამულიშვილს:

„მე კი ვფუზარე, მაგრამ ჩემი

სატკიკარი არა ვფარავს,

მეტად მწარედ გული მტკიავს,

მაჭროლებს და ტანში მარავს,

ვერ მფრთხეზ, რომ არ დაგვარე,

აღმა შენგელსა, დღმა მარავს,

ჩემი ცოდვებც მისცემია ჩემს

ამაშიხრელს, ამაზზარავს.“

პოემის ამ ნაწილში გურამიშვილი
არსებითად ღმერთთან გაუცხოებით
ხსნის თავისი ქვეყნის მოთრახს, მა-
გრამ ამითვე ლოგიკურად მიყვარით
იმის გაგებამდე, რომ ქვეყნისა და
პიროვნების ბედზე ასევე განუყოფე-
ლია ერთმანეთისაგან; ამიტომ ექვთიე
ზევით, რომ დავითის ლირიკა, რაც
უნდა რელიგიური იყოს, მარტო ცისა
კი არა, მიწისაზედა, ღვთაებრივისა და
კაცობრივის ერთიანობის შთამავრებე-
ლია. ყველას, ვინც საამისო ძალისხმე-
ვას არ დაიმტკიცა, საკუთარ არსებულ
მეუძლია მოიძიოს უფალი და შემეცნე,
თუ მის ხმას ენდობა და გააყვება კი-
დეც; უსათრავდ გადარჩება. ეს კარგად
ჩანს ე. წ. „დაღესტნური ციკლის“ ლე-
ქსებიდან; ეს ციკლი, სულიერი ძიების

მშენებლობა ჯერ ასეა გამოხატული:
„ზუბოკიდან მომავალად
ენზე ერთი ქალი,
მეტად ტურფა, მშენებელი,
მასზე დამრა თვალი,
შავ-თვალანობას, პირად
თეთრსა ასხდა შავი ხალი,
მისამ ეზმამ დაცამლენა,
შემიშურსა ძვალი“.

მაგრამ შემდეგ სიუჟეტურად ისეა განვითარებული, რომ ზოგიერთი განცდას თანდათან ენაცვლება სულიერი და რჩება ტკივილი საზივრისაგან მოწყვეტის გამო:

„ან შენ, ჩემო საყვარელო,
იმყოფები სადა?
ქვეყნად შენგან უკეთესი მე
არავინ მყვანდა,
ქვეყნელსა ვარ, ვერა გზედავი,
მეგულელები ცადა,
გეაგები, ნუ გამინრავ,
ნამიყვანე მანდა!“

„დავითიანის“ მეორე ნიგში ამ ხასიათის კიდევ ორი ლექსი აქვს დასახელებული კ. კეკელიძის.

„დავითიანის“ შესაბამისი ნიგის მხოლოდ სამ თხზულებას აერთიანებს. პოეტი აქაც უზრუნველბა სოფლის სიმუხბლის თემას, მაგრამ პირველ ნიგში თუ მას ეახტან VI-ისა და, შესაბამისად, ქართველთა იმედგაცრელებას უკავშირებს, რითაც კომპოზიციურად ამთავრებს, ახლა იგი პირადად მისი განწყობის გამოხატვლია, რადგან ისეთ თემებს არის წამძლეგრებული, როგორებიცაა კაცისა და სოფლის, კაცისა და სიკვდილის გაპაქტრება-ცილობა; სოფელი ამუხანათებს ადამიანს, თუ რამ ცოდვი მოეწია მას, სოფლისა კი არა, თავად მისი ბრალისა, რადგან დაარღვიო უფლის მცნება და აკრძალული ხელი ინება; სიკვდილსაც ასევე ქრისტიანული პოზიციებიდან ეკამათება დავითი. მას თი-

თოს იმით აღწევს თავს, რომ სჯერა, ადამიანის „სული უკვდავის ხორცი“ ზეცად წავა და „ნამოგავადება ზვედამ დასაღვლად, საძრანავადო“, — უუბნებს იგი სიკვდილს; მაგრამ ის საქელიყო ტრანალბას, რომლითაც გამართულია ეს ტექსტები, იმ ადამიანის ტრანალბაა, რომელსაც ამ ქილიკის გარდა, აღარაფერი დარჩენია სიკვდილისაგან თავდასცავად; უკვდავი სულით წასვლა კი ზეცას, მიუხედავად იმისა, რომ სჯერა მისი, მაინც ვერაფერ შეღავათად აღიქმება იმის, რაც დღეს თუ ხვალ რეალურად ეძიის. ესეც კარგად იგრძნობა სიკვდილიან პაექრობიდან.

„დავითიანის“ ბოლო ნიგია „მზარული ზაფხული“, ანუ „ქაცვია მწყემსი“, როგორც ზოგჯერ უწოდებენ მას. ამ პოემაში ახლა სხვადასხვადაზიარის ახსნა ეტეხება ქართულ ლიტერატურაში; ნერილის ფარგლებიდან გამომდინარე, მხოლოდ ერთს დავძენ: ამ პოემაშიც დავით გურამიშვილი თავისი ქრისტიანული მიზნის ირგვლივ ტრიალებს ისე, რომ ქაცვიაც თვითონ გამოდის და ქაცვისა მამაც; ამის თქმის უფლება ამკარა ბოგრაფიული და ყოფითი ელემენტებიც გვაძლევენ, ამ წანარმოებში რომ ჩანს. ერთი კი არის, აქ ცოლქმარობის, ოჯახის ფუძედ მხოლოდ ქრისტიანული ეთიკა გამოცხადებული და იგრძნობა მოხუცი გურამიშვილის უსაზღვრო მონარება სამშობლის სახანებისადმი.

რაც შეეხება „დავითიანის“ ბოლო — შვიდ ლექსს, არც ისინია მთელი ნიგის ერთიანობას მონყვეტილი; მაშინ ხაზგასმულია, რომ დავით გურამიშვილი, როგორც პიროვნება, მთავრდება ამქვეყნად, იგი თითქმის თვითონვე მიაკვლიებს თავის თავს სამარის კარამდე, იმით დამშვიდებული, რომ მისი სული „დავითიანის“ სახით რამდენადმე მაინც ცოცხალი რჩება ამქვეყნად. თუმცა,

ერთი რამ მაინც უნდა აღინიშნოს: დაკარგული სამშობლოს სედას რომ ეს ნიგის საბოლოოდ მინახი, საგარეოდ, და მას, სწორედ ამ ლექსებშიც ერთი (საღვლის ქვაზედ დასაწერი) მაინც საკმაოდ კარგად ჩანს.

გურამიშვილის მაშინდელი რუსეთის უდიდესი ქალები — მოსკოვი და პეტერბურგი ჰქონდა ნანახი, საგარეოდ, ნამყოფი ყოფილიყო კიევშიც და პრუსიის ქალაქ მაგდელურში ხომ შერეულ ტყეუბისას მოხვდა, მაგრამ მათგან არასად არაფერი მიუწინებია ისეთი, რასაც მისი გული და თვალი მიუხიდავს რამენიარცა. აი, საკუთარი სახლ-კარის, ზედახისა და მომღვიმის მონასტრების ლანდი კი, სადაც მას საგვარეულო სასაფლაო ჰქონდა, არასოდეს ვანუღებია; განსაკუთრებით ამ ორის ხსოვნა ჩანს ბოლო ლექსში:

„ამ ორს მონასტრის მაქენდა
ალაგი,
სასაფლაო და ძვალთ შესლაგი,
ორივე ქვიტკირით აშენებული,
სახლ-გალაგებით დამშენებული“,
— აღინიშნავს ის და წუხს, რომ მას იქ კი არა, სადღაც დაკარგულში დამარხავენ:

„ახლა მოზრანდი, მნახელი, მნახე,
მისდა საუქფოდ სად დავიგარებ,
ხორციც აქ ელმები, ან

ჩემი სული,
არა ვიცი რა, სად არს წასული!“

ასეთ მიცვალეულებს კი ეისთვის რა უნდა დაეზარებინა, თუ არა შემთხვევითი გამვლელისათვის:

„შენ მე მიზრანდე ცოდვილს
შენდობა,
ლმერთან შენ შენი ცოდვა
შეგინდოს!“

მხოლოდ და მხოლოდ ეს, რადგან იცოდა, რომ მომგებელი არავინ რჩებოდა ამქვეყნად!

დავით გურამიშვილის „დავითიან“. ავტოგრაფი (1787 წ.).

ბესარიონ გაბაშვილი

XVIII-ის მეორე ნახევარამდე, როცა ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა ბესიკი (ბესარიონ გაბაშვილი), ქართულმა ლირიკულმა პოეზიამ საკმაოდ რთულად და წინააღმდეგობრივი გზა გამოიარა; რაკი რუსთაველმა ამ ეპოქის ერთგული პოეტები ყმაწვილ მონადირეებს შეადგინა (აღიდა ვერ მოჰყვან, ხელად აქვთ ხოცა ნადირთა მცირეთა...), თეიმურაზ I-მდე მისკენ თითქმის აღარავის გაუხედავს; ამ პოეტმა ის საგრძნობლად გამოაცოცხლა და გაამარჯაფეროვნა იგი; რუსთაველის გავლენა, ცხადია, საბოლოოდ ვერც მან დასძლია, მაგრამ იმას კი მიაღწია, რომ ქართულ მწერლობაში პირველმა დაამკვიდრა „გაგა-მა“, ანუ კრებული სხვადასხვა თემაზე დაწერილი ლირიკული ლექსებისა, რომლებსაც თავად ავტორივე „ყოველთა ნიჭთა უმცროსს“ უწოდებდა.

მკვლევარი შენინიძე აცხადებს, რომ თეიმურაზის ეს ლექსები, ერთი ორის გარდა, ყველა სამიჯნურია, თუმცა, რაკი ძალზე ზოგადია მათში გატარებული ეს განცდა, უფრო ლეიტსადმი საუფიერ ტრაფიკის ნააგავს, ვიდრე კონკრეტული ქალისა. საგარეოადა, თავად ავტორი ასე არ ფიქრობდა, რადგან, მისივე ცნობით, ამ ნიგნს მკითხველი თურმე ხელდასტავებდნენ ერთმანეთს, ქაშიანი გარკობილსა თუ ლეჩინს კულბებიან და თასებიან ერთად ზურჯინში ჩადებულს დაატარებდნენ თან; ცხადია, ამას იმიტომ აკეთებდნენ, რომ მათში საკუთარი გულისთქამს კითხულობდნენ და არა განცხადებული იდეალისკენ სწრაფვას.

როგორც ჩანს, ამ პერიოდისათვის ქართული მკითხველი უკვე საკმაოდ მოწვერებული ყოფილა ისეთ საკმაოდ, რომელშიც საკუთარ განცდას იპოვდა და, ალბათ, ამანაც განაპირობა ბესიკის ლექსთა განსაკუთრებული პოპულარობა; მისი „სევდის ბაღის“ ლექსების ციკლში ხომ არსებობდა მისივე პოეტობის ბიოგრაფია გადმოცემული და თავად ამ ბაღის ბინადარიც – ვარდი, ან, ნარვინი, და ა. შ. – კონკრეტულ პირთა სიმბოლიზებული სახეები; ყოველივე ამასთან ერთად, თუ იმასაც გაითვალისწინებთ, რომ ეს ლექსები, უკლებლივ ყველა, სასიმოდო იყო, თავად ავტორივე ურჩევდა მათ შესაბამის ხმას, ფირტიზულად ურევდა ჭიანჭრს და თავადვე მღეროდა თურმე ძალზე მიმიზიდულად და გატაცებით, ყველაზე ფერტი გასაცხები გახდებოდა. გ. ლეონიძე შენიშნავდა: ჩვენს დროში ბესიკის პოეზიას ჭიანჭრის ხმები დამორად, ამიტომ შემეცნება მისი სრულწმინდანობა, თურმე თავის დროზე იგი უპოპულარესი პოეტი იყო და სიცოცხლეშივე უამრავი მიმდევარი ჰყავდა.

ამას, ცხადია, ჩვენამდე მოღწეული

ცნობებიც ადასტურებს, მაგალითად, იოანე ბატონიშვილი წერს: „ბესარიონ გაბაშვილი იყო მეცნიერებასა მინა გამოცდილი და უცხო პოიტერისა-მესტრზე, მსგავსი რუსთაველისა, რომელმანცა მრავალნი საამო შაირნი დასწერა სპარსთა ხმაზედა სამფრეული ქართულსა ენითა და აგრეთვე სხვანოცა ლექსნი; ხოლო მუხამაზების ისეთი მოძულე, როგორიც გახლდათ ვახტანგ ორბელიანი, შენინიძეს: „აჰა, ე. ი. თბილისში, ისმენენ ბესიკისა ხმას ცოცრად“.

უდავოა, ბესიკის პოეზიისადმი დიდი ინტერესის შედეგია ის თავისუფური, შეიძლება ითქვას, პოეტობის ბურუსიც, დღემდე რომ ფარავს მის ბიოგრაფიას; მაგალითად, ისიც კი შემოუნახავთ გადმოცემებს, თუ როგორ სამოსს იცვამდა იგი; ერთის მიხედვით, ლურჯი ფერი ჰქონია ამოჩემებული, მეორეთი კი – მწანე, ყელზე კი მუდამ აბრეშუმის გრძელი წარვი (ქალაღია) ეტია თურმე, რომლის ერთი ბოლო მეტყედზე ჰქონდა მიმხიდედლად გადმოშვებული.

რომანტიზებულია მისი ბიოგრაფიის ის პერიოდიც, თბილისში რომ გაუტარებდა; რომანტიზებულია მისი ქართლიდან განდევნაც.

ბესიკის მამა, ზაქარია გაბაშვილი, ფრიად განსწავლული სასულიერო პირი, მისიონერი, „მშვენიერი რიტორი და უცნოდ მოქადაგე“, თეიმურაზ II-ს კარის მოძღვრად მუშაობდა და ბესიკიც, ბუნებრივად, ამ გზით მოხვედრილა სასახლეში.

ზაქარიას ბევრი რამ შეუცვლია მამონდელი საპატრიარქოს საეკლესიო ცხოვრებაში, მაგალითად, თანამდებობიდან გადაყენება ანტონ კათალიკოსი და რუსეთში გაუქმებუბა, როგორც კათოლიკური ეკლესიისადმი გადამხრობი მღვდელმთავარი. მაგრამ როცა მისგან დევნილი ანტონი ერეკლე ტახტზე ასვლის შემდეგ თავის პოსტზევე

დააბრუნა (1764 წ.), ახლა ზაქარიას მოუხდა არათუ სამეფო კარისა და ქართლის დატოვება, ცოლშვილისა და მთელი საზაფხულისაც კი. მაშინ ყრმა ბესიკი თეიმურაზის ქვერს, ანაბანდს, შეუფარებდა და ღონ ბატონიშვილთან ერთად აღუზრდა; სწორედ მაშინ უნდა გამოსჩეკულიყო მათი მეგობრობა, რასაც ბესიკი მოვიანებით თავდაც ადასტურებს „სახშიმარში“, ლეონის უფროსი სიკვდილით შეძრულს რომ დაუწერია:

„სად მეგობრობა,
სად პატრონისად ყმობა,
სად ერთსულობა,
სად მოყვარული თბულობა,
სად კახულობა,
სად დარბაზულობა?
ვაი, სეროლობა,
ვაი, დაკარგულობა,
ვაი, ყმადელობა,
დახსნილ-დანაზრულობა!“

გარდაუდებენ, რომ ბესიკი ერთხანს ლეონის ამაღლამდე უნდა ყოფილიყო, რაც, საეჭივებელია, მას მარტო ლექსით კი არა, თავისი რჩინული თვისებებითაც უნდა მოეპოვებინა; თუმცა, საბოლოოდ, მამის ხედვრს მაინც ვერ ასცდენია და ისიც მხოლოდ სასახლეში კი არა, სამეფოდანაც კი გაუძევებიათ. რა მოხდა? რითხდა? – ბუნებრივია, ისმება კითხვა და რაკი პირდაპირი პასუხები არა გვაქვს, კვლავ რომანტიკულად გადმოცემისა და მეტა-კალბად მისაღები ვარაუდების აშკარა ერჩიეთ. გადმოცემათა დავითნობი კი ბესიკი თურმე დაუშვებელი სიყვარულის მსხვერპლი გამხდარა; იოთის ერეკლეს ვერ უპატებია თავისი დის, ანა ბატონიშვილისადმი ტრფობა, რომელიც დაქვრების შემდეგ მძისთან დაბრუნებულა და სასახლეში ცხოვრობდა. მაგრამ მკვლევარი ურევებს ეს გადმოცემა ანა ბატონიშვილი ხომ ბესიკზე, ანუ, ოცდაერთი წლით მაინც იყო უფროსი; ამიტომ დაუშვებელია მიიჩნიოთ ანა ხნის ქალთი ჭაბუკი პოეტის იმეგარი გატაცება, როგორც „სევდის ბაღის“ ლექსთა ციკლში გამოვლენილი. საამისო მიზეზად უფრო სხვა, კერძოდ, მაია ერისთავისა (ანა ბატონიშვილის რძალი) სიყვარული ჩათვალეს, რომელიც ასევე ქვრივი იყო, და ისიც სასახლეში ცხოვრობდა. მის შესახებ გარკვეული ცნობები დაუტოვებია დავით რეტიკოსი, რომეც ბესიკის მეგობარი იყო და ზოგი მისი ლექსის კომენტარში მიუნიშნებია ამის თაობაზე; ვისაც ბესიკი ვერა უწოდებდა, ის თავის თავს იას ეძახდა. მას და ბესიკს ერთმანეთი უყვარდათ და ვარდნი ბესიკი ამ იას, ანუ, მათს გაულისმობსო; მაგრამ ამაზეც ადრევე ითქვა: ბესიკის „სევდის ბაღის“

„ბუღბუღო, გადი ამ ბაილდამ
შენის ნებითა,
თორემ კრაზანა შენ
დაგჩაურის ყოვლის გზებითა!“
ამის შემდეგ ამ ლექსითა ლირიკული
გმირი სულიერ მდგომარეობას, რომელ-
შიც მიჯნურისაკენ მიპაუროს ყველა
გზის ამგვარი დახშვა ჩააგდო, სრულ-
ლიადად ბუნებრივად მიჰყავს ქართულ
სამიჯნურო ლირიკით დღემდე საო-
ცრებად დარჩენილი „ტანი-ტაბანოს“
ამოკენვსამდე; მისი არსებობა თითქმის
ვულკანივით იფეთქებს მონატრება
მიჯნურისა და მკითხველს აძისთანავე
პირველად ხედავს, მართლაც რა თა-
ვზარდამცემი და მომწუხრელი მშვე-
ნიერება ყოფილა პოეტის გრძნობების
ადრესატები:

„ტანი ტაბანო, გულმამტანო,
უცხოვდ მარებო,
ზილფო, კაცებო, მომკლავებო,
ვერსაკარებო,
ნარბ-ნამწამ-თვალნო,
მისათვალნო, შემაზარებო,
ძონ-ლალ-ბაგეო, დამდაგეო,
სულთნამარებო,
პირო მთვარეო, მომიჯნე,
მზისა დარებო!“

შემდეგ ავტორი თანამიმდევრულად
აგრძელებს, კიდევ რა ზილდადა მიჯ-
ნურის არსებობა და რა იზიდავდა, რა
ეძებადა მისკენ, მაგრამ თანაც შენუ-
რებულა იმით, რომ პირითხველს არა
და არ სურს მისი ნახვა და ფიქრითდა
ელოყვია ანაწარტლს:

„შენმა გონებმა მიმამავსა მთ-
ლეულს მივარეს,
სიცოცხლის ნაცვალად მოვიანტრი
სიკვდილსა მწარეს“ –

„აღნიშნავს იგი და მიჯნურებს, რო-
მელთაც იციან განმორების ტყვილი,
უზარეს, მოვიდნენ და მისას მიზანრო,
რადგან უიმედოთ უკვე დახატებოდა
სიცოცხლე და ჩქარა სულ დაეღვია
იგი.“

აქედან ცხადია, რომ „ტანი ტა-
ტანი“ სევედს ბაღის ლექსთა ციკლის
კულმინაცია და ეს რომ მართლა ასეა,
მის მომდევნო ლექსთა დამატებითი
ინტონაციებიდანაც ჩანს; მათში ბესიკი
ხანდახან კიდევ იგონებს თავისი მო-
ჯნურის გრაციოზულ მიზრა-მოხერას,
შეზიდავლობას და არსებითად იმასდა
ვანხვებს, თუ რა მადედურად მოიხატა
მიჯნურმა მისი გული და რა ახასიათე-
ბდა მას ამ პროცესში; ღოღნდ, სანამ
ამას განვიხილავდეთ, უნდა შევიგრძელო
ერთ პრინციპულ საკითხზე, რასაც მი-
ვადებთ კიდევ ნერლის დასაწყისში, –
იგი ბესიკის თბილისიდან განდევნას
ტემაა.

ლექსში – „ბუღბუღო მაღის მწუ-
ხარებოთა“ – აღნიშნულია, რომ ვარდი,
რომელსაც პოეტი ეტრფის, ჯერ კიდევ
კოჰობია:

„ვგების ბაღში შეიკვიანოს,
ნარეოზი ნახე,
კოჰობი ვარდი არ მივიღებს
თავის ნებითა“.

ასეთივე იგი სხვა ლექსის
მიხედვითაც:

„ვარდი ხარ ჯერეთ
არგამლო, ედგმს ნარგები,
შენის ბუღბუღის შემამლო,
შემამამგები“.
(„ბუღბუღის შურსა“)

რუსთაველურად კოჰობის სინონიმი
უფურჭუნელია, რაც ბუღბუღებელს
სიკოჰობი და უფურჭუნელი ვარდი
დაგვხვდეს დაუმტყნარი“ – აიმედებს
თინათინი ავთანდილს; თუკი არა, რა-
მდენად მისაღებია იგი მიმართულებას
მაია ერისთავს, რომელიც ქვერივი და
თანაც ორი შეილის დედა იყო?

ამ კოჰობა ვარდმა ბესიკი თავიდან
თურმე შემპარავი ღიმილთ მოიხბლა
და მიინდო:
„მლიპარს პირით ნამშავე,
დამიძრო მახე,
ასე მეგონა, შემრებოდა ეც
შენი სახე,
ანთებულს ცეცხლსა შესანველად
ხელი შეგებ“ – ნუხს იგი და იმით
იტანჯება, რომ მამონივე ვერ გაერკვა
მის ბუნებაში:

„როს მოგიხილე, მყის შევიქენ
თავისა მტერი,
რად არ ვიცოდი, არა გყავდა
შენი საფერი?“

ყოფილ მოყვარე შენგან
ჩივის – ყმაა თუ ბერი,
რა გიაშების, არეონ იცის,
ესცან ვერა ვერი!“

იგი გულნატკენია მისი ასეთი ხასია-
თის გამო: „პირველ მაქრისა გემო იყავი,
ახლა არა მწარე“ – მიმართავს ლექსში
„შე შენმა ღიქრმა მომარინდა“ და იმავეს
იმეორებს სხვაშიც: „შენი ბაგისა ორნი
მეცნეს ტუბილი და მწარე“ („შე შენი
მგონი“). მოუხდევად ამისა, იგი მაინც
საყვედურებს მიჯნურს: „სამართლიანი
გზა დააგდე, დამიშვ კარი“ („შე შენმა
ფიქრმა მიმარინდა“) მიმართავს მას:

„თუ სამართალი არის სადმე,
გუჩიანების,
ყელი გამოშქერ, პირი დამწრა
შენი დანების,
შენგან მოკლული ბეერი ვინმე
გაიმეღანების,
შენი ბრალეტი ჩინეშაგების,
გაიგზანების,
კაი და მორჩი, ჩემზედ ვერ ხარ
თვალის მფახველი!“

(„ბუღბუღის შურსა“)

ამ ციკლის ლექსებშიდან არ ჩანს,
რას მიიღწია ურყეოვლობა მიჯნურს
თავისი ალაღი ცრემლით; უფრო ის
იგრძნობა, რომ მისი მიჯნური ბოლომ-
დე იმ გადანაცეცხლების ერთგული
დარჩა, უკანასკნელი შეხვედრისას რომ
უთხრა:

„...იფიქრე გულს ნაქონები,
მისთვის იწენი დასაყოვნები!“ –
და ამათ დამთავრდა ყველაფერი.

ამ ციკლის ლექსთა სათქმელი
იმდენად თანამიმდევრულია განცდის
გადმოცემისას, რომ მოუხდევად მათი
დაყოფისა, რაღაც მაინც აეროინებს
და და ეს რაღაც ვარდისა და მისი
მიჯნურის ტრაგიკული სიყვარულია.

ამის გამოა, რომ მთელი ეს ციკლი
„...იფიქრე გულს ნაქონები,
მისთვის იწენი დასაყოვნები!“ –
და ამათ დამთავრდა ყველაფერი.

ამ ციკლის ლექსთა სათქმელი
იმდენად თანამიმდევრულია განცდის
გადმოცემისას, რომ მოუხდევად მათი
დაყოფისა, რაღაც მაინც აეროინებს
და და ეს რაღაც ვარდისა და მისი
მიჯნურის ტრაგიკული სიყვარულია.

ამის გამოა, რომ მთელი ეს ციკლი
„...იფიქრე გულს ნაქონები,
მისთვის იწენი დასაყოვნები!“ –
და ამათ დამთავრდა ყველაფერი.

ამ ციკლის ლექსთა სათქმელი
იმდენად თანამიმდევრულია განცდის
გადმოცემისას, რომ მოუხდევად მათი
დაყოფისა, რაღაც მაინც აეროინებს
და და ეს რაღაც ვარდისა და მისი
მიჯნურის ტრაგიკული სიყვარულია.

პატარა პოემისავით იკითხება, და
სრულიად ცალკე დგას ბესიკის სხვა
ლექსებისა.

სხვა ლექსთაგან ასევე „სამიჯნურო“
ხასიათისა ლექსი „ავტორი ცივანია“,
რომელიც, ზოგი ავტორის აზრით,
ბესიკს კრემენოვში დაუნერია, როცა
მაიას გარდაცვალება გავიდა; ამ უც-
ნაური სიტყვებით – „პაირო ცივან-
იანი“ – პოეტი თითქმის მიჯნურთან
სამუდამო გამოთხოვებს გამოთხაგე-
სო, აღნიშნულია სპეციალურ ლიტერა-
ტურაში; თუმცა, მეორე მხრივ, ისიც
არის მითითებული, რომ ამ ლექსში
მიჯნურთან სამუდამო გამოთხოვდა კი
არა, მასთან გვიანი შეყვარება
მინიმუმადე, რაც ამ სტროფიდან
მართლაც ჩანს:

„პაირო ცივანია
ჩემთვის აღარა დღიანი;
მას ვმორავ გულსევდიანი,
ვის მოლოდინა მაქვს გვიანი“.

ბესიკის პოეზიაში საკმაოდ საყურა-
დღებია ლექსი „დედოფალს ანახედ“,
რომელიც უკვე ვახსენეთ; საყურადღე-
ბოა იგი თავისი მხატვრული სტრუქტუ-
რითაც: სახელი ანა ზმურად გათამა-
შებულია ლექსის კლავზულაში:

„ცნობა მიმილო და გული,
ზედით შემზულდა ანამან,
კლავდ მოკლა მისმან ცილმან
და წელთა მსოტანამან“.

მკვლევართა ერთი ნაწილი თვლის,
რომ იგი შესხამა იმერთა დედოფლის,
ანასი. კ. კეკელიძის, როგორც იმედა,
მიანიჩი, რომ აქ შესხამა კი არა, პოე-
ტის სამიჯნურო განცდა გამოხატული
ანახად; იგი ამის საბუთად შეიძლება
დამოწმებული სტროფის ბოლო ორი
სტროქებიც გამოადგეს; მაგრამ საკითხი,
ალბათ ჯერ კიდევ შესასწავლა.

ბესიკს დაუნერია ორი საგმირი
ხასიათის მომცრო პოემა: „ასპინძისა-
თვის“ და „რუხის ბრძოლა“. პირველ
ცხება ურკლევდ მეფის მეთაურობით
ქართველთა ჯარის თურქებზე გამარ-
ჯეობას ასპინძისთან, ხოლო მეორე კი
აფხაზთა და ჩრდილოკავკასიელ ტომთა
თავდასხმას ასაბავს სამეგრელოს სა-
მთავროზე; ერთიც და მეორეც თავისი
მხატვრული ღირსებით ვერ შედრება
„სევედს ბაღის“ ციკლის ლირიკულ
ლექსებს. ქების ზედიზე კილო და პერ-
სონაჟთა აღმსარებელი ნარმოთების
სურათი რომეებს ართმევს მხატვრულ
დამაყურებლობას, პათეტიკურს ხდის
მას. უფრო საინტერესოა ბესიკის
სატყარა. მას პიროვნული და დედურ
წინააღმდეგება ჰქონია ურკლევდ მეფის
მიდევნება (შეჭაბუკი) ორმელან-
თან. ჭაბუკა უაღრესად განათლებული
და, ამავე დროს, ენამოტიკური კაცი
ყოფილა და მხატვრული სიტყვაც
ცხებობდა თურმე. გრავილ ბატონიშ-
ვილს თავის ერთ ხელნაწერ კრებულში
ბესიკის სატყარო ლექსი შეუტანს
და თან შედევლი შენიშნავს დარქთავს:
„ჭაბუკა მღვიმეგან დიდი სასაქო
და შეცნირი და შემატყარო კაცი იყო
და მფეფ ირაკლის დიდად უყვარდა;
ხუმრობებიც იცოდა და ამის გამო

ქველი თბილისი, ვარის ხიდი (XIX სთს დასასრული).

კურთხეულმა მეფემ ირაკლიმ უბრძანა: ჭაბუკი, რატომ ბესარიონს მაგიერ ლექსს არ დაუწერო, მაშინვე, იმავე წამს მოახსენა: შენი ჭირიმე, ბლიაძეს რა ლექსი გაეწყო. იქ მყოფთა, დიხა, ბევერი იცინეს. როგორც ა. ბარამიძე შენიშნავს, ჭაბუკს გადაკრულ სიტყვას მიზანში ბესიკის დაბალი სოციალური წარმომავლობა ამოუღია და სახალხო მთქმელ ბლიაძესთანაც ამიტომ გაუთანაბრებია; თუმცა, აქ შეიძლება უფრო მოსწრებულ სიტყვის თქმამი მათი ურთიერთმგავლებაც იყოს ნაგულისხმევი; ხომ ცნობილია ალ. ჭავჭავაძის მინიშნება: ჩემი ლექსების კილო მესტვირე ნებადითაგან მაქვს აღებულიო.

მრავალი სიკეთით შემოვლილი ჭაბუკი შესახებდავად უკიდურესად გონიერი ყოფილა, დაბალი, სქელი, კუჩიანი... ბესიკს თავის სატირაში მარჯვედ გამოუყენებია მისი ეს ნაკლი:

„სამართალია, არაღის იყო

მაგ სახელისა,

რადგან გინერთნია სიცრუე

რადგან დაქვეა მელისა,

შენნი მიჯნური ველად რიანი

ბრილის ყელისა,

შენმა გახეთქამ, ეშხი

მოჰკლავს შენის ნელისა“.

საგულისხმოა, რომ ეს ლექსი სასურველ ეფექტს სწორედ ხალხური გამოთქმის ოსტატური გამოყენებით

აღწევს: „შენმა გახეთქამ, ეშხი მოჰკლავს შენის ნელისა“.

როგორც მკვლევარი მიუთითებენ, ხალხური ბესიკის „რძალ-დედამთილიანის“ თემატიკაც და ის ქართულ მწერლობაში პირველად ამ პოეტმა დაამუშავა. ბესიკი გმობს რძლისა და დედამთილის დაპირისპირებას და უგვან საქციელს, გმობს უფერგილო, ცოლის ნებას ბრმად დამორჩილებული ქმრის უგულობას. პოემა უხვად იყენებს ხალხური მეტყველებისათვის დამახასიათებელ სიტყვებს, გამოთქმებს.

ბესიკის შემოქმედებაში განსაკუთრებული ადგილი უკავიათ შესხმით ხასიათის ოდებს. მათ შორის საყურადღებოა დავით ორბელიანისა და ლევან ბატონიშვილისადმი მიძღვნილი თხზულებანი, რომელთაგან რამდენიმე სტრიქონი უკვე დავითმონხეთ ბესიკის ბიოგრაფიულ საუბრისას; ამ ორივე სიტყვას დავუმატებთ მხოლოდ „სამაჰიმარზე“ თქმულს. ბესიკი ამ ოდამი ბიბლიურ სახეთა და გლეხის ობიექტთან პარალელუზმით ამაღლებულ სამგლოფიარო განწყობილებას აღწევს და ასევე მარჯვედ იყენებს ხალხური დატვირთვით მოტივსაც:

„ლეონის თოფი

ნეტარ თულა არს მყოფი?

ლეონის ზრდალი,

ვით, თუმცა არს მშრალი?

ლეონის შუბი

ან თუ სხვათ შენატყუბი?

ლეონს დამბარა

ცოცხალია თუ დარჩა?

ვაი, სატყვარი

უმისოდ სანყვარიო“

ბესიკის მხატვრული ენა, მოუხედავად იმისა, რომ ხალხურ ფორმებს არ გაურბის, ძირითადად მაინც ამაღლებული და მწიგნობრულია, განსაკუთრებით ოდებსა და მიძღვნებში; მაგრამ ყოველზე ამას საგრძნობლად ამსუბუქებს გულწრფელი განცდა, რასაც განსაკუთრებით ცხადად სამიჯნური ლირიკაში ავლენს.

ბესიკმა საგრძნობლად გადაახალისა ქართული ლექსი, შექმნა თითხმეტმარცვლიანი საზომი – 5-4-5 – რომელშიც, როგორც ა. განერელია მიუთითებს, „სიტყვა სიტყვას მის დევს კავშირების გარეშე, სიტყვის ფრაზობრივი მნიშვნელობა შესუსტებულია და ლექსი ეფექტს აღწევს თავისი „ლექსიკონით“ (დაყოფა ანტიკონისა). ამ რიტმით არის დაწერილი მაგ., „ტანო ტანო“. იგი შემდგომში მიიღო XIX ს-ის ქართულმა ლიტერატურამ, მან ისეთი პოეტების ლირიკაში იმინა თავი, როგორებიც იყვნენ: ალ. ჭავჭავაძე, გრ. ორბელიანი და ნ. ბარათაშვილი.

ოიანე ბატონიშვილი

თვალსაჩინო პოლიტიკური და სამხედრო მოღვაწე, მეცნიერი, მწერალი და განმანათლებელი – იოანე გიორგის ძე ბატონიშვილი (ბაგრატიონი) დაიბადა 1768 წლის 18 მაისს. იოანეს მამა იყო ქართლ-კახეთის უკანასკნელი მეფე გიორგი XII.

იოანე ბატონიშვილს, შეიძლება ითქვას, მოღვაწეობა ჰქონდა ენციკლოპედიური განათლებით. მისი მასწავლებელი იყო დავით აღმაშენებლის შიშისა და შრომის უნარით უხედავ დაჯილდოებული იოანე ბატონიშვილის ძეგლია საფეროში მნიშვნელოვანი წარმატებები მოიპოვა – შთამომავლობის მდიდარი მემკვიდრეობით დასაჯილდოება.

იოანე ბატონიშვილი ჯერ კიდევ ერეკლე II-ის მეფობის ვაჟს აქტიურ მონაწილეობას იღებდა ქვეყნის მართვა-გამგეობაში, იგი უკვე გამოჩენილი პოლიტიკური და სამხედრო მოღვაწე იყო. 1789 წელს ერეკლე II-ის დახმარებით იმერეთის ტახტზე ავიდა სოლომონ I-ის ძმისშვილი და ერეკლე II-ის შვილიშვილი დავით არჩილის ძე, რომელიც სოლომონ II-დ იწოდება. იმერეთის ტახტზე დავით არჩილის ძეს ეცილებოდა სოლომონ I-ის ბიძაშვილი დავით გიორგის ძე. 1789 წელს ტახტისთვის ბრძოლაში დაამარცხებული დავით გიორგის ძე ახალციხეში გაიქცა, მაგრამ შემდეგ იმერეთში ჯარით დაბრუნდა და სოლომონ II-ის დახმარებითა და მძღოლად, სოლომონ II-ის დასახმარებლად ერეკლე II-მ იმერეთში 500-კაციანი რაზმი გაგზავნა სრულიად ახალციხეში, 22 წლის იოანე ბატონიშვილის მეთაურობით. იოანე ბატონიშვილმა ლოსიანთბებში არტილერიის მარჯვენა გამოყენებით დავით გიორგის ძე დაამარცხა და სოლომონ II კვლავ მეფე გახდა.

იოანე ბატონიშვილი კრწანისის ბრძოლის აქტიური მონაწილეა. 1795 წლის 10 სექტემბერს ალაშქმა-ბაზანი იალღუჯის მიმართებითა და შეტევაზე გადმოვიდა. მისი მიზანი იყო კუშისის ტბის გვერდის ავლით შიშისძისა და ტაბაშელის დაკავება. აქედან მტერი თელეთისა და თაბორის ქედის ფერდობზე

ბით კრწანისის ველზე უნდა გასულიყო. იოანე ბატონიშვილის მონაწილეობა 10 სექტემბერის ბრძოლაში არ ჩანს. ამ დღეს იგი სოლანულთან არსებულ ვიწარ ადგილებში იყო ჩასაფრებული, სიძნელე ქართულმა ჯარმა, ალაშქმა მოხვედრის საფრთხის გამო, უკან დაიხია და თავდაცვის მარჯვენა ფლანგი გაიშალა. მტერმა 10 სექტემბერს სეროიზოზე მარცხი იწვნია. 11 სექტემბერს, ადრე დილით, ალაშქმა-ბაზანი კვლავ გადმოვიდა შეტევაზე. ერეკლე II-მ ქართველთა ჯარი ასე განალაგა: თავდაცვის მარჯვენა ფლანგს სარდლობდა დავით გიორგის ძე, რომელსაც ტაბაშელისა და სოლოლაქისაკენ შეტევაზე გადმოხული მტერი უნდა შეეჩერებინა. მარცხენა ფლანგს იოანე ბატონიშვილი სარდლობდა, რომელიც სოლანულის ვიწარშიდან კრწანისისაკენ გადმოხული მტერს უნდა დაეხვედროდა. მინიანე რაზმს, რომელიც მტერს კრწანისის ველზე პირველი უნდა შეეგებებოდა, იოანე ბატონიშვილი სარდლობდა. სისხლისმღვრელი ბრძოლების შემდეგ ქართველებმა უკან დაიხიეს. უშუალოდ ტაქტიკის სიახლეებს იოანე ბატონიშვილი და ბიძამისი, ვახტანგ ერეკლეს ძე ბატონიშვილი უთანასწორო ბრძოლაში ცდილობდნენ მტერს შეეჩერებინა. სწორედ ვახტანგმა და იოანემ ისინი ერეკლე გარდაუვალი სიკვდილის ან ტყვეობისაკენ. მეფე ძალით გაიყვანეს ბრძოლის ველიდან. 1798 წლის იანვარში ერეკლე II გარდაიცვალა, ტახტზე ავიდა გიორგი XII. ძნელბედობის ფაზა იოანე ბატონიშვილი გვერდით უშვებდა. 1798 წელს, იანვარში, მეფე გიორგის იოანე ბატონიშვილი ფულდ-ვილიამის ტყვედ დანიშნა. ეს ნიშანავა, რომ იოანეს არტილერიის უფროსობა იკავებოდა – ოფიცარი, ტყვე-ნამალი, ივანოვი, ასევე ოფიცრები და ჯარი იოანეს განკარგულებაში გადავიდა. ამავე დროს მეფემ იოანეს ქადაგა და მსახურსა სთავაზურად. 1800 წლის 28 დეკემბერს გიორგი XII გარდაიცვალა. ქართლ-კახეთის სამეფოსა და რუსეთის იმპერიას შორის გეორგიევსკის

ტრაქტატისა და შემდგომი მოლაპარაკებების პირობების დარღვევის გამო აღმოჩენილი იყვნენ სამეფო საზღვრის ნეგირები. ამიტომ რუსეთის საიმპერატორო კარმა მათი თანდათანობითი და გეგმაზომიერი გადასახლება დაიწყო რუსეთში. პირველები განივიეს იოანე, ბაგრატ და მისიელი ბატონიშვილები. მათ საქართველო 1801 წლის 9 მარტს დატოვეს.

1801 წლის აპრილში რუსეთში ჩასულ იოანეს 1801 წლის 12 სექტემბრის მანუფესტის ერთი ეგზემპლარი გამოქვეყნებამდე ჩაუგდია ხელში. იოანე რუსეთში გადასახლებულ ტახტის მემკვიდრეს, დავით გიორგის ძეს ურჩევდა, იმპერატორისათვის ერის სახელით ეთხოვა, არ გაეუქმებინა მეფობა ქართლ-კახეთში. დავითისა და იოანეს მინერ-მინერას რუსი მოხელეები აიკნტონებდნენ, ამიტომ იყო, რომ იოანეს გეგმა ჩაიშალა.

იოანე ბატონიშვილი, ისევე როგორც მისი ძმები და ბაგრატიონთა უმეტესობა, რუსეთიდან სპარსეთში წაიღო დაბრუნება, მტერს იოანეს სასწრაფოდ მისი მეუღლის რუსეთში განეცემა მოსთხოვეს. რუსეთში საშუალოდ დარჩენილმა იოანე ბატონიშვილმა თავისი ნიჭი და ენერგია მეცნიერების საფუძვლად დაერქვა განვითარების მოსაზრება.

იოანე ბატონიშვილმა მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ქართული მედიცინის განვითარებაში. მან შეადგინა სამედიცინო-ლექსიკონი ქართულ, ფრანგულ და სპარსულ ენებზე. 1805-1820 65-მ იოანემ შეადგინა 274-გვერდიანი „სამედიცინო ლექსიკონი“, რომელიც ავადმყოფობათა აღწერის კარგა, აღწერული რეცეპტური და ნაშლის მომზადების ნესებში.

რუსეთში ჩასვლისთანავე იოანე ბატონიშვილი შეუდგა რუსულ, ლათინურ, იტალიურ, ფრანგულ და გერმანულ ენების შესწავლას. სპარსულ, თურქულ, სომხური ენები მან საქართველოში შეისწავლა. ენების ცოდნა იოანეს დაეხმარა ქართულ ენაზე შექმნა მრავალი მნიშვნელოვანი ნაშრომი, დაეწყო მთარგმნელობითი საქმიანობა. ჯერ კიდევ 1791 წელს, სპარსეთიდან ყოფნისას, იოანემ სპარსულიდან თარგმნა სელაზინი („ქვედა ფალაზმის საქმენი“), სპარსული ხალხური დასტანი (მზაბე). იოანემ შეადგინა ქართული ენის შემოკლებული გრამატიკა, თარგმნა სამკურნალო კარბადინი და თავად დაამატა ბევრი რამ. შეადგინა სამკურნალო მცენარეთა ლექსიკონი. იოანეს კარბადინის წინასწარგებაზე უკნაია დათრულა. დადგენილია, რომ ის სწავლული ექიმი იყო. იოანე ბატონიშვილის „კადმასობაში“ მოცემულია

მედიცინისა და სამედიცინო ცოდნის დანიშნულების ახალი განსაზღვრება. ქართველი მეცნიერები და ექიმები ბევრს მუშაობდნენ და რუსული მედიცინის მიღწევებში მწვანედნენ ქართულ მედიცინაში. ავსტრიელი მედიკოსი ენოდა პეტერბურგში მოღვაწე ქართველთა ჯგუფი, რომელსაც იოანე ბაგრატიონი ხელმძღვანელობდა. აღნიშნული ჯგუფის წევრების და უმთავრესად იოანე ბატონიშვილის მონაწილეობით შედგენილი და გადმოთარგმნილი ყოფილა სამედიცინო კრებულები, მათში რუსეთის, აგრეთვე გერმანიის, ინგლისის, შვედეთის და ევროპის სხვა ქვეყანათა მედიცინის მონაპოვარიც შეუტანიათ.

იოანე არ იზიარებდა ფილოსოფიისა და მის მიმდევართა ფილოსოფიურ მხედველობებს, იგი ღრმად მორწმუნე მართლმადიდებლად რჩებოდა. მიუხედავად ამისა, მაინც უთარგმნია ვოლტერის რამდენიმე ლექსი.

იოანე ბატონიშვილმა, ერეკლე II-ისა და გიორგი XII-ის დავალებით, 1798 წელს აღწერა ქართლ-კახეთი. ნაშრომში 2300-მდე ტოპონიმიან შეტანილი. ქართლ-კახეთის გარდა მას აღწერილი აქვს პირიქითა და პირაქეთა ხევსურეთი, რაჭა-ლეჩხუმი, სვანეთი, ჩეჩნეთი, ინგუშეთი, დაღესტანი. იოანე სხვადასხვა ნიადაგსუფს მორის მოიხსენიებს ნათეს (ნათობს), „ნაულოლის ქალბი“.

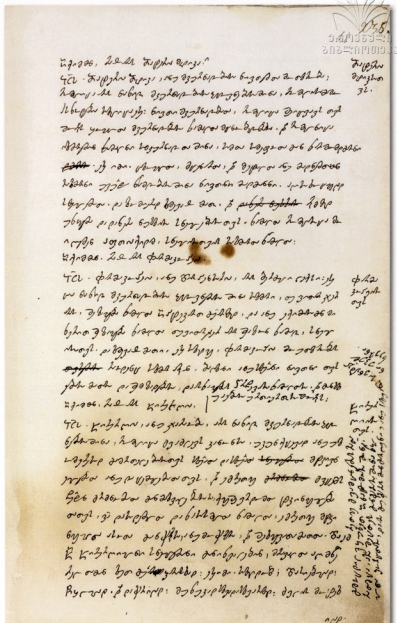
ისტორიულ ნაშრომებში, საქართველოს ისტორიის სხვა საკითხებითან ერთად, იოანე ბატონიშვილს შეტანილი აქვს ქართველ თავადთა და აზნაურთა გვარების ნარმოშავლობაც.

იოანე ხელოვანიც იყო. მას მუსიკალური განათლებაც ჰქონია მიღებული. გამოცემული აქვს „მუსიკალური სახელმძღვანელო“, რომელშიც არჩევეს მუსიკის თეორიის საკითხები, განიხილავს ვოკალურ და ინსტრუმენტულ ნიმუშებს.

იოანე ბატონიშვილი მხატვარიც ყოფილა. სხვადასხვა ავტორადიყოფს ნუსხაში მას ჩახატული ჟღერა, კარიკატურები, თავსაპკაულები, ფოთლოვან-ვავილოვანი გამოსახულები, საკუთარი ხელით შესრულებული ნახატები მიორთმეცია ალექსანდრე I-სათვის.

იოანე ბატონიშვილი, ისევე როგორც მისი წინაპრები, ძმებისა და ოჯახის წევრების უმეტესობა, მწერალიც იყო. ცნობილია ქართველმა ისტორიკოსმა, დიმიტრი ბაქრაძემ აღმოაჩინა იოანე ბატონიშვილის ერთი ნაშრომი.

ნაშრომის ავტორისეული სათაური თვით ნაწარმოებში არ ჩანს. ამ ნაშრომს „კალმასობას“ უწოდებენ [კალმასობა ეკლესიასათვის საჭირო სურსათ-საშენიანა და სხვა შეწირულობების შეგროვებას ნიშნავს]. თხოვლობა 1813 წლიდან 1828 წლამდე ინტერესობა. ერთგან იოანე თავის ნაშოლენარს „ხუმარსასვალას“ უწოდებს, რადგან მისი შივარჯი გმირი, იოანე ხელადილი, ზღმრობით, იუმერთან შეზავებით, კიოხვა-პასუხის სახით გადმოგვცემს უზარმაზარ ენციკლოპედიურ მასალას. ნაწარმოებში ბევრი საინტერესო

იოანე ბატონიშვილის „კალმასობა“ (1828 წ.)

ამაგივ თუ მეცნიერული განმარტება მოცემულია.

იოანე ბატონიშვილმა 1798 წლის მაისში მამის, გიორგი XII-ს, წარუდგინა ქართლ-კახეთის სამეფოს სახელმწიფო რეფორმების პროექტი - „სახელმძღვანელო“. პროექტი, პირველ რიგში, იმ ეპოქის პოლიტიკური და იურიდიული აზროვნების ისტორიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს. იოანე ცვლადობების შეტანას გეგმავდა სამხედრო სფეროშიც, ეკრძოდა, ჯარის მოგანიზაციის საქმეში. იგი საჭიროდ თვლიდა რეგულარული ჯარის შექმნას. იოანეს პროექტი სახელმწიფო ცხოვრების რეორგანიზებას ითვალისწინებდა

ევროპული სახელმწიფოების მსგავსად, მაგრამ ანგარიშს უწევდა ქართულ სინამდვილასაც.

იოანე ბატონიშვილმა, როდესაც თავისი შედგენილი ქართული ენის გრამატიკა საქართველოში დასაბეჭდად გამოგზავნა, თანხმდებ ნერილში გამოხატა დიდი სურვილი, რომ საქართველოში არ დაეწიყებინათ მისი პირველნება. მას სწამდა, რომ მის ნაშრომებს „საქართველოს შინა მოსწავლეობი არა უფროდებდას მკურნელ და ამით იწებოდა „მთავად დაუცინებელი“.

იოანე ბატონიშვილი 1830 წლის 15 თებერვალს პეტერბურგში გარდაიცვალა.

ალექსანდრე ბატონიშვილი

ალექსანდრე ერეკლეს ძე ბატონიშვილმა (ბაგრატიონმა) მთელი თავისი სიცოცხლე საქართველოს რუსეთის ბატონობისაგან განთავისუფლებას შეისწრა. იგი თავისუფლებისათვის ბრძოლისა და შერევიგებლობის სიმბოლოდ იქცა.

ალექსანდრე ბატონიშვილმა განათლება სამეფო კარზე მიიღო. ერეკლე II ენერგიული და მტკიცე ხასიათის ალექსანდრეს ახალგაზრდობიდანვე მნიშვნელოვან სახელმწიფო საქმეებს ანდობდა. XVIII ს-ის 80-90-იან წწ-ში ალექსანდრე უკვე მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა ქართლ-კახეთის სამეფო კარზე. 1795 წელს ალაშაშაძე-ხანის ლაშქარი ერევნისა და შუშის სახანოებს შეესია. 1795 წლის ივნისში ქართველთა ჯარმა ალექსანდრე ბატონიშვილის მე-თაურობით დაამარცხა ქართლ-კახეთის სახლერებს მოახლოებული ირანელები. კრწანისის ბრძოლაში ალექსანდრემ მონაწილეობა ვერ მიიღო. იგი იმდენად მძიმედ იყო ავად, რომ თბილისიდან საკაცით გაიყვანეს.

1794 წელს ერეკლემ ალექსანდრეს საუფლისწულო მამული შულავერში მისცა. ამ დროისათვის ალექსანდრეს საუფლისწულო საკუთრებაში იყო დაახლოებით 1100 კომლი გლეხი და აზნაური თბილისში, სამშვილდეში, ცხინვალში, ზემო დედალთში, შულავერში, წინწყაროში, ნახიდურში, ყაზახის რამდენიმე სოფელში და სხვ. დედოფალი დარეჯანი და ტახტის მემკვიდრე გიორგი ეჭვით უყურებდნენ სამეფო კარზე ალექსანდრეს აქტიურობასა და მისი ავტორიტეტის ზრდას. ძმებს შორის დაპირისპირების პირველი ნიშნები

ალექსანდრე ბატონიშვილი

ამკარა გახდა ერეკლე II-ის ავადმყოფობის პერიოდში (1797 წლის დეკემბერი – 1798 წლის იანვარი). ერეკლე II-ის გარდაცვალების შემდეგ, 1798 წლის 14 იანვარს ქართლ-კახეთის მოსახლეობამ გიორგი XII-ის ერთგულების ფიცი დადო. ალექსანდრე ბატონიშვილი მარტო დარჩა ერთმანეთში შორიგებული გიორგი XII-ისა და დარეჯან დედოფლის პირისპირ. გიორგი XII-მ ალექსანდრეს ჩამოართვა საუფლისწულო მამულების უდიდესი ნაწილი და თავის შვილებს გადასცა. შერევიგებულობა ალექსანდრე ბატონიშვილს თბილისიდან საუფლისწულო მამულ შულავერში გადავიდა და 1800 წლის ივნისში ირანში გაემგზავრა. ირანში ალექსანდრე ბატონიშვილი დიდი პატივით მიიღო ირანის

მანავის ციხის ეკლესია (შუა საუკუნეები)

უფლისწულმა, ტახტის მემკვიდრემ აბას-მირზამ. ალექსანდრე აბას-მირზას უახლოესი მრჩეველი გახდა.

ალექსანდრე ბატონიშვილის ირანში გადახვედრის მიზეზად სამეფო კარზე მისი შეღავათი უფლებების აღდგენას ასახელებენ. ასეთი ახსნა საკითხის ძალზე გაუთვრალეობაა. იყო უფრო მნიშვნელოვანი მიზეზი. ალექსანდრე ბატონიშვილი ვერ ეგუებოდა იმას, რომ ერეკლე II-ის გარდაცვალების შემდეგ ქართლ-კახეთის სამეფოს სადავებები რუსთა დიპლომატიკა და სამხედროებმა იგდეს ხელთ. რუსები გიორგი XII-ს ამინებდნენ დარეჯან დედოფლისა და ძმების მხრიდან მომდინარე საფრთხით და მოსალოდნელ დაპირისპირებაში დახმარებას პირადებოდნენ. ალექსანდრე ბატონიშვილი მიხვდა, რომ რუსები ქართლ-კახეთის სამეფოს გასაუქმებლად ემზადებოდნენ და მარჯვედ იყენებდნენ სამეფო კარზე არსებულ დაპირისპირებას. ქართლ-კახეთის ესაჭიროებოდა მორსმჭერეებელი და ენერგიული მეფე. არც ერთი ეს თვისება გიორგი XII-ს არ გააჩნდა. იგი ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმებას ნინ ვერ აღადგებოდა, პირიქით, მეფე თავისი უნდათებით აპირებდა მოახლოებულ კატასტროფას. ამიტომ იყო, რომ რუსები არ დაუმეგობრდნენ გიორგი XII-ის ნაცვლად ქართლ-კახეთის სამეფო ტახტზე ენერგიული და მორსმჭერეული მეფის ასვლას. ალექსანდრე რომ სამეფო კარზე დარჩენილიყო, სურდა თუ არა, ყოველივე იმის თანამონაწილე უნდა გამხდარიყო, რაც იგი ხდებოდა. ამიტომ ირანში ალექსანდრე ბატონიშვილის გადახვედრის საბაბი არ იყო პირადი ნყენა და სამეფო კარზე მისი უფლებების შეღავათი, მის მიზანს შეადგენდა ქართლ-კახეთის უსწარმო და რუსეთის საიმპერატორო კარის ნების აღმასრულებელი სამეფო ხელისუფლების შეცვლა.

1800 წლის იმპერატორი ქართლ-კახეთის სამეფოს ომარ-ხანი შემოესია. გადაიმყვებდა ბრძოლა მოხდა 8 ნოემბრის იერისპირეთში, ნიახურას ველზე. ომარ-ხანის ლაშქარში იმყოფებოდა ალექსანდრე ბატონიშვილი. სულ ომარ-ხანს ნიახურას ველზე 10 000 კაცი უყვავდა, მათ შორის იყო ალექსანდრე ბატონიშვილის 1500-კაციანი რაზმი 8 ქვეშევრდით. არასწარმა ცნობა იმის თაობაზე, თითქოსდა ნიახურას ბრძოლაში ალექსანდრე ბატონიშვილი 20000 კაცი თანაწილეობდა. ამოღება ლაშქარი მთლიანად არ ჰყოლია ომარ-ხანს. ქართველთა და რუსთა გაერთიანებულ ლაშქარში 500-600 რუსი იბრძოდა. ალექსანდრე ბატონიშვილის რაზმში, კარგად მისი ერთგული ქართველებისა, კავკასიელი მთიელები და ყაზახ-ბრძოლელი თარიგებიც ირიცხებოდნენ.

ალექსანდრე ბატონიშვილი გიორგი XII-ის ტახტიდან გადასაყენებლად კი იბრძოდა, მაგრამ სამშობლიოსათვის საზიანო და უღირსი ქმედებებისად იგი ყოველთვის თვს იკავებდა. ასე მოხდა ნიახურას ველზეც. ალექსანდრე ელოდა, რომ ქართველთა და რუსთა გაერთიან-

ებულ ლაშქარს მეფე უსარდლებდა. გიორგი XII-ის დამარცხება, შეპყრობა და მისი ტახტიდან გადაყენება – აი, ეს იყო ალექსანდრეს მიზანი. მაგრამ გიორგი XII-ს ბრძოლაში მონაწილეობა არ მოუღია. ჯარს ბაგრატ ბატონიშვილი სარდლობდა. ალექსანდრე ბატონიშვილი ნიახურას ბრძოლაში ზარი დასარგა. ალექსანდრემ ომარ-ხანსა და სხვა ხანებს ურჩია გენერალური ბრძოლისათვის თავი აერიდებინათ, თავად კი თავისი რაზმი ზურგში გაიყვანა. ალექსანდრე ბატონიშვილის პასუხი იყო ნიახურას ველზე ომარ-ხანის დამარცხების ერთ-ერთი მიზეზი.

გიორგი XII-ის გარდაცვალების (1800 წლის დეკემბერი) შემდეგ ქართლ-კახეთის სამეფო კარზე ვითარება დაიძაბა. დედოფალი დარეჯანი და მისი მომხრე დიდებულები მხარს უჭერდნენ ოლთის ბატონიშვილის გამეფებას. ოლთისის გამეფებას მხარს უჭერდა ალექსანდრე ბატონიშვილიც. აქედან კარგად ჩანს, რომ 1800 წელს ალექსანდრე გიორგი XII-ის ტახტიდან გადაყენებისათვის იბრძოდა და პირადი ინტერესი არ ამოძრავებდა. ასე რომ ყოფილიყო, ალექსანდრე გიორგი XII-ის გარდაცვალების შემდეგ მეფობაზე პრეტენზიას განაცხადებდა. ბატონიშვილთა და დიდებულთა შორეული ნაწილს ტახტზე გიორგის ვაჟის, დავითის აყვანა სურდა. რუსეთის საიმპერატორო კარს კი უკვე გადაწყვეტილი ჰქონდა ქართლ-კახეთში მეფობის ვაჟიქმნა, მაგრამ ამ გადაწყვეტილების თაობაზე თბილისში არაფერი იცოდნენ. ასეთ რთულ ვითარებაში ბატონიშვილები ოლთისი, ალექსანდრე და ფარავაზი 1801 წლის 10 თებერვალს იმერეთში გაიქცნენ და სოლომონ II-ის დახმარებათი (ცდილობდნენ ოლთისის გამეფებას. სოლომონ II-მ ოლთის ბატონიშვილს იმპერატორ ალექსანდრე I-ის ნიშნად ემზადებოდა, მაგრამ უშედეგოდ. როგორც აღვნიშნეთ, რუსეთის იმპერატორს უკვე გადაწყვეტილი ჰქონდა ქართლ-კახეთში მეფობის ვაჟიქმნა. 1801 წლის 12 სექტემბერს ალექსანდრე I-მა ხელი მოაწერა მანიფესტს ქართლ-კახეთის სამეფოს ვაჟიქმნის თაობაზე, რომელიც 1802 წლის 12 აპრილს თბილისში, სიონის ტაძარში, წაკითხეს. 8 მაისს თბილისში რუსულმა მმართველობამ ფუნქციონირება დაიწყო.

ქართლ-კახეთის სამეფოს ვაჟიქმნა კახეთის თავადებისა და აზნაურების მოტრეცხვით გამოიწვია. 1802 წლის ივლისში კახელმა თავადებმა – ანდრეიკაშვილებმა, ჯანდიერებმა, ვაჩანაძეებმა და სხვებმა, ასევე, ქიზიჯის მამასახლისებმა მოიწვიეს ბოდიშელი მტროპოლიტი იოანე და ოლთის ბატონიშვილის ერთგულებაზე დაჟივდეს. ოლთისის გამეფებას მხარს უჭერდა ირანში მყოფი ალექსანდრე ბატონიშვილი, რომელიც საჭიროების შემთხვევაში სამხედრო ძალის გამოყენებაზე თანახმა იყო. ალექსანდრე ბატონიშვილის მომხრე კახელი თავადებისა და აზნაურების ნაწილი

სოლომონის ვილაიხი

ფარულად გადავიდა ქარბელაქნის ტერიტორიაზე, რათა ალექსანდრეს შეერეებოდა. ქარბელაქნის ტერიტორიაზე შეაღწია თეიმურაზ ერეკლეს ძემცა და ალექსანდრე ბატონიშვილს შეუერთდა. ზოგიერთი ცნობით, ამ დროისათვის ალექსანდრე ბატონიშვილმა 12000 კაცს მოუყარა თავი. რუსები გმობდნენ და 1803 წლის გაზაფხულზე ქარბელაქანში დიდი სამხედრო ექსპედიცია გაგზავნეს არტლერიის თანხლებით. ალექსანდრე და თეიმურაზ ბატონიშვილები დამარცხდნენ და რუსებთან ბრძოლის გარეშელებას თავი აარიდეს.

1803 წლის გაზაფხულზე ქარბელაქანში რუსეთის ჯარების შეჭრით რუსეთსა და ირანს შორის ომი დაიწყო. ეს ომი ოფიციალურად 1804 წელს მოიცხადდა და 1813 წლამდე გრძელდებოდა. ირანის ჯარს ტახტის მემკვიდრე აბას-მირზა სარდლობდა. აბას-მირზას უახლოესი მრჩეველი იყვნენ ალექსანდრე და თეიმურაზ ბატონიშვილები. ალექსანდრემ და თეიმურაზმა ქართლსა და კახეთში მონღოებზე გაგზავნეს, მოსახლეობას რუსეთის წინააღმდეგ საბრძოლველად მოუწოდეს.

1804 წლის მაისში ქართლის მთიანეთში რუსეთის წინააღმდეგ აჯანყება დაიწყო. აჯანყებულებთან კავშირი დაამყარა ალექსანდრე ბატონიშვილმა და ცდილობდა დახმარება აღმოეჩინა რუსებთან უთანხმოო ბრძოლაში ჩაბმული ქართველებისათვის. 1804 წლის ზაფხულში აბას-მირზა ერევნისაკენ დაიძრა. მასთან ახლდნენ ალექსანდრე და თეიმურაზ ბატონიშვილები. 1804 წლის 18 ივლისს ალექსანდრე ბატონიშვილის რაზმმა სასტყლოდ დაამარცხა რუსთა რაზმი, რომელიც ბაშაქის ასაქლებად გამოგზავნა ნაწილობრივ. რუსეთ-ირანის ომში (1804-1813 წწ.) ალექსანდრე ბატონიშვილი დიდი მუშაობებით იბრძოდა მდ. არაქსის სანაპიროზე, ზუდიფორის,

ალაიშენის სამების ეკლესია ისტორიულ პერეოში. დღევანდელი ზეგორიანის ტერიტორია (IX-X სს.).

ოსქორანის, შაპხულახის, მუსრტის მიდამოებში.

რუსეთ-ირანის ომის პერიოდში ალექსანდრე და თეიმურაზ ბატონიშვილებმა სცადეს კავშირი დემყარებინათ ნაპოლეონთან, რათა საფრანგეთთან ერთად ებრძოლათ რუსეთის წინააღმდეგ, მოუხდევად მრავალი მცდელობისა, ქართველმა ბატონიშვილებმა საინდელს ვერ მიაღწიეს – საფრანგეთის მხარდაჭერა ვერ მოიპოვეს. ტოლზიტის ზავის (1807 წ.) შემდეგ რუსეთის წინააღმდეგ საფრანგეთის დახმარება კიდევ უფრო უიმედოდ გახდა. გულგატეხილმა თეიმურაზ ბატონიშვილმა 1810 წლის შემოდგომაზე, ახალქალაქთან ირანის არმიის მარცხის შემდეგ, ბიძაშვილ ალექსანდრე ირანელთა ბანაკში დატოვა, თვითონ კი რუსებს ჩაბარდა. თეიმურაზის ირანელთა ბანაკიდან ნასვლის შემდეგ ალექსანდრეს მხარში ედგა ლევან ოულონის ძე ბატონიშვილი. ლევანი ქართლ-კახეთში ალექსანდრე ბატონიშვილის შემოსასივლელად ამზადებდა ნიადაგს. იგი 1810 წელს ალექსანდრე ბატონიშვილის მიერ ხელმოწერილ მონოგრაფიას აერჯივლებდა ქართლსა და მთიულეთში. ლევან ბატონიშვილმა შიდა ქართლში სამხედრო ძალოს ორგანიზებაც დაიწყო. რუსებმა მის წინააღმდეგ ჯარი გაგზავნეს. ლევან ბატონიშვილის შეპყრობის მიზნით მთავარმართებელმა ალექსანდრე ტოროშაშვილმა ჯოჯოხეთი 5000 მანეთი დაანესა. 1811 წელს ალექსანდრეს დავალებით ლევანი ისევ აერჯივლებდა მთიულეთებს, ქმინდა რაზმებს და აჯანყებისაკენ მოუწოდებდა მოსალეობას. რუსთავან შევიწროებული ლევან ბატონიშვილი 1811 წელს ქართლიდან იმერეთში გადავიდა, ხოლო იმერეთიდან ახალციხის ფაშასთან გაემგზავრა.

ალექსანდრე ბატონიშვილის ერთგული თანამებრძოლი, მღვდელი ზებედე შატერაშვილი 1812 წელს, კახეთის აჯანყების დროს, სამშობლოში დაბრუნებულ ალექსანდრე ბატონიშ-

ვილს მანგლისის მიდამოებში მიიჭებოდა. აჯანყების დამარცხების შემდეგ ზებედე ალექსანდრე ბატონიშვილის მოძიერ სამ მღვდელთან ერთად ციხიბრში გადასახლეს. ერისკაცთაგან განსხვავებით, არც ერთი მთავანი არ შეუწყალებიათ. მღვდელი ზებედე ციხიბრში გარდაიცვალა.

ალექსანდრე ბატონიშვილს საფრანგეთის დახმარების იმედი გადაეწურა. მოულოდნელად დაიღუპა ლევან ბატონიშვილი. მოუხდევად ამისა, ალექსანდრე ბრძოლის არ წვედებოდა. მთელ იმედებს იგი ირანსა და ჩრდილო კავკასიის მთიელებზე აყვარებდა. კახეთში ხმა გაერქმინა, ალექსანდრე ბატონიშვილი რუსების წინააღმდეგ საბრძოლველად იმედგაბო. ამ ხმების მიხედვით, ბატონიშვილი თავისი ჯარით ქვემო ქართლში სოფელ დიღმისა და სოფელ ავჭალის მიდამოებში უნდა გამოერჩინოყო. ხმებმა ალექსანდრე ბატონიშვილის გამოჩენის თაობაზე 1812 წლის დამდეგს კახეთში მიმდინარე აჯანყების ახალი აღმავლობა გამოიწვია. რუსები უმზადებოდნენ მთიულეთ ბატონიშვილის დასახვედრად.

1812 წლის 8 სექტემბერს ალექსანდრე ბატონიშვილმა თავისი რაზმით (1000 მებრძოლით) მტკვარი გადალახა და სოფ. კავთისხევში შეჩერდა. მას ბევრი თანამოაზრე შეუერთდა. კავთისხევიდან ალექსანდრე თიანეთისაკენ გაემართა, სადაც მრავალი თანამოაზრე ელოდა. 1812 წლის შემოდგომაზე ალექსანდრე ბატონიშვილის ლაშქარსა და რუსეთის რეგულარულ ჯარებს შორის სასტიკი ბრძოლები მიმდინარეობდა. ქართველებთან ერთად რუსებს ებრძოდნენ ალექსანდრეს ჯარში მყოფი ჩრდილოკავკასიელებიც. სისხლისმღვრელი ბრძოლები გაიმართა სოფელ მოღდაბთან (1812 წლის 10 ოქტომბერს) და სოფელ ენისელთან (1812 წლის 12 ოქტომბერს). რეგულარულ არმიასთან ბრძოლაში აჯანყებულები დამარცხდნენ. ამის შემდეგ, 1812 წლის 20

ნოემბერს ალექსანდრე ბატონიშვილმა ალყა შემოარტყა სიღნაღს, მაგრამ დამარცხდა, უკან დაიხია და სოფელ ჩალაუბნის გავლით, სოფელ კაპანეთში მივიდა. კაპანეთიდან ალექსანდრე ბატონიშვილი სოფელ მანავისკენ გაემართა. ამ დროისათვის მის ლაშქარში 8000 მებრძოლი იყო. 1812 წლის 26 ნოემბერს მანათთან უთანასწორო ბრძოლაში ალექსანდრე ბატონიშვილი დამარცხდა.

კახეთში დამარცხებულმა ალექსანდრე ბატონიშვილმა მთებს შეაფარა თავი. 1812 წლის დეკემბერში იგი უკანა ფშავეში იმყოფებოდა, საიდანაც შატალში გადავიდა. შატალში ბატონიშვილი ბოხლია ქინჭარაულის კომპი ქიზორიზდა. რუსები ცდილობდნენ ბატონიშვილი ტყვედ აეყვანათ ან მოეკლათ. 1813 წლის გაზაფხულზე რუსების რეგულარული არმიის კოლონა ზეგსურეთისაკენ დაიძრა. 30 მაისს რუსები უკვე ზეგსურეთში იყვნენ. რუსებმა არტილერიის გამოყენებით მინასთან გაასწორეს მრავალი სოფელი, მათ შორის შატალიც. ბოლო ბრძოლები სწორედ შატალთან გაიმართა. ზეგსურებმა ბოლომდე უერივნოდ ალექსანდრე ბატონიშვილს და იგი ჩრდილოეთ კავკასიაში გადაიყვანეს. 1813 წლის ივნისის დამდეგს ალექსანდრე უკვე ჩქინეთში იყო.

ალექსანდრე ბატონიშვილი ახალი ბრძოლებისათვის ემზადებოდა. 1813 წელს რუსებისა და ირანს შორის გულისტანში დადებული ზავის შემდეგ მთიულეთ ბატონიშვილს ირანის დახმარების იმედი გადაეწურა – დამარცხებული ირანი გადამავად ვეღარ გაბრუნდებოდა. მოუხდევად ამისა, იგი ბრძოლას არ წვედებოდა. რუსეთის სამხედროთა კარი ცდილობდა ალექსანდრეს შემოიკავებინა, რათა შემდგომში რუსეთში გადასახლებინა. ალექსანდრე შერჩევებს არ დათანხმდა და რუსეთის წინააღმდეგ ბრძოლას განაგრძობდა. 1826 წელს, რუსეთ-ირანის ომის დაწყების შემდეგ, ალექსანდრეს იმედის ნაპერკაკალი ჩაესახა. 1826 წელს ალექსანდრე ბატონიშვილი თაფრის ბას-მარხისა შეგება. შეგებების შემდეგ ბატონიშვილი საქართველოს სულთნისკენ გაემოძრა. 1826-1828 წწ-ის რუსეთ-ირანის ომი ისევ რუსეთის გამარჯვებით დასრულდა. ალექსანდრე ბატონიშვილის გეგმები კვლავ განუხორციელებელი დარჩა.

რუსეთის ბატონობის წინააღმდეგ ბრძოლაში ალექსანდრე ბატონიშვილის დიდი ავტორიტეტი მოუხვეჭა მთელს საქართველოში. ამავდ მიტეხულებს ის, რომ 1832 წლის შეტემატეხულების ორგანიზატორები მას რუსთაგან განთავისუფლებული საქართველოს შემდეგ განიხილავდნენ.

ალექსანდრე ბატონიშვილი 1844 წელს, სამშობლოდან შორს, ირანში გარდაიცვალა. პოლიტიკურ ასპარეზზე მარცხის მოუხვედრად, იგი საქართველოს ისტორიაში თავისუფლებისათვის მებრძოლის ეტალონად რჩება.

ანტონ II

სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, უწმიდესი და უნეტარესი ანტონ II, ერისკაცობაში თეიმურაზ ბაგრატიონი, ქართლ-კახეთის მეფის, ერეკლე II-ის და დარეჯან დედოფლის შვილი იყო. ბავშვობიდანვე მან საფუძვლიანი განათლება მიიღო ერეკლე II-ის კარზე. ტახტზე თეიმურაზს არ იზიდავდა საერო ცხოვრება; მშობლების თანხმობით, იგი 17-18 წლის ასაკში აღიკვეცა ბერად და სახელად ეწოდა ანტონი. 1783 წელს გეორგიევსკის ტრაქტატის ხელშეწყობის გამო გაგზავნილ ქართულ დელეგაციაში, რომელსაც გარსევანი ჭავჭავაძე ხელმძღვანელობდა, ახალგაზრდა ბერ-დიაკონი ანტონიც იყო. 1784 წელს ერეკლე II-ის თხოვნით რუსეთის სინოდის მღვდელმთავართა მიერ ცარსკოე სელოს ეკლესიაში ანტონი ხელდასმულ იქნა ნინოწმინდელ ეპისკოპოსად; იმავე წელს სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქ ანტონ I-ის მიერ აღყვანილ იქნა აღაგერელი მიტროპოლიტის ხარისხში. უწმიდესი ანტონ I-ის გარდაცვალების შემდეგ, 1788 წლის 29 ოქტომბერს მიტროპოლიტი ანტონი აირჩიეს სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქად. რთული, წინააღმდეგობრივი პოლიტიკური ვითარება, რომელიც XVIII ს-ის 80-90-იან წწ-ში შეიქმნა, გავლენას ახდენდა საეკლესიო ცხოვრებაზე. იმედი იმისა, რომ ერთმონივნურ რუსეთი პირნათლად შეასრულებდა გეორგიევსკის ტრაქტატის პირობებს, თანდათან ფერმკრთალდებოდა. 1795 წელს ალა-შამადა ხანმა ისარგებლა მფარველი რუსეთის გულგრილობით და სასტიკად ააოხრა თბილისი. 1798 წელს გარდაიცვალა ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II. სახელმწიფო საქმეები კიდევ უფრო გართულდა გიორგი XII-ის დროს. შექმნილი ვითარება კარგად გამოიყენა რუსეთმა, რომლის გეოსტრატეგიულ ინტერესებში შედიოდა კავკასიის სრული დაპყრობა, ასეთ ვითარებაში ქართული სამეფო-სამთავროები, როგორც დამოუკიდებელი პოლიტიკური ერთეულები, მისთვის მოუღებელი იყო. 1801 წლის 12 სექტემბრის მანიფესტით რუსეთის იმპერატორმა გააუქმა ქართლ-კახეთის სამეფო. ამის შემდეგ

დაიწყო ბაგრატიონთა სამეფო სახლის წევრთა რუსეთში გასახლება. უწმიდესი და უნეტარესი ანტონ II, რომლის გარშემო იკრიბებოდა ქართლ-კახეთის უკმაყოფილო მოსახლეობა, რუსეთისთვის მოუღებელი პიროვნება იყო. რუსეთის საერო და სასულიერო ხელისუფლებისათვის ახლად დაპყრობილ ტერიტორიაზე დამოუკიდებელი ეკლესია, კათოლიკოს-პატრიარქის მმართველობა დროებითი მოვლენა იყო. ხელისუფლება გენერალ კ. კნორინგის მეშვეობით შეუდგა საქართველოს მართლმადიდებელი ავტოკეფალური ეკლესიის შეწინააღმდეგებას. მათ მოსთხოვეს უწმიდესის და უნეტარესის, ანტონ II-ს რუსეთის იმპერატორის მიერ დანიშნული მთავარმართავლის ნებართვის გარეშე არავფერი გაეკეთებინა. 1803 წელს, როდესაც პატრიარქმა ნიკელის ეპარქია ჩააბარა არქიმანდრიტ დოსითეოსს დასწრელებული მღვდელმთავრის ნაცვლად, განრისხებულმა პავლე ციციანოვმა უხეშად გააფრთხილა მისი უწმიდესობა, რომ ასეთი ნაბიჯი სხვა დროს აღარ გადაედგა, თორემ ყველაფერს იმპერატორს მოახსენებო. იმპერატორ ალექსანდრე I-ს დაგაფრთხილი ჰქონდა ციციანოვისთვის ქართლ-კახეთში ეპარქიების შენეობა ღირებულად და უმტკივნეულოდ. 1804 წლის 29 მაისს პ. ციციანოვი იმპერატორისადმი გაგზავნილ მოხსენებით ბარათში აღნიშნავდა: „ხანდაზმულ ეპისკოპოსთა გადადგომის შემდეგ, მათი ეპარქიების შეერთება სხვა ეპარქიებთან, ეპარქიათა რიცხვის შემცირების საუკეთესო საშუალებაა საქართველოში ჩემი ყოფნის პერიოდში, ამ წესის დაცვით მოხერხდა ქართლში 3 ეპარქიის გაუქმება და დარჩა 3, თუმცა, ვფიქრობ ქართლისათვის ერთი ეპარქიაც საკმარისია“. ერთი ეპარქია უნდა დარჩენილიყო კახეთშიც. რუსეთის ხელისუფლების მიზნები

ანტონ II-ის საკათალიკოსო ფხვანაში და საშინაოში ზარკეცის სამკაულები. თბილისის სინოდის ტაძარი.

სრულიად ნათელი იყო. მას სურდა გაეუმჯობინა საქართველოს ეკლესიის საკათალიკოსო მმართველობა და მიერეთებინა იგი რუსეთის სინოდისათვის. უწმიდესი და უნეტარესი ანტონ II ვერ ეგუებოდა რუსი მოხელეების საქართველოს ეკლესიის სამინიშნო საქმეებში უფრო ჩარევას და ცდილობდა დამოუკიდებელი ყოფილიყო საეკლესიო საქმეების გადამწყვეტის დროს. ხელისუფლებამ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ძალაუფლების დასასუსტებლად საეკლესიო სფეროში დაპირისპირების პროვოცირებაც წამოიწყო. ამ მიზნისათვის მან გამოიყენა ქართლის მეფის, იესეს უკანონო შვილის, თეიმურაზის (ახდულაბეგის) ძე არსენ თბილელ-ბოლნელის მიტროპოლიტი, რომელიც თეიმურაზ II-ისა და ერეკლე II-ისადმი ოპოზიციურად განწყობილი ოჯახიდან იყო. მას არც უწმიდესი და უნეტარესი ანტონ II მოსწონდა. როგორც დავით ბატონიშვილი გადმოგვცემს, იგი იყო ათავბედი, ამპარტავანი, გულფიცხი". რუსეთის ხელისუფლებამ დააჯილდოვა პირველი კლასის ორდენით, თეთრი ბარძკულით, რომელიც შემეული იყო ბრილიანტის ვერით. ამით გათამამებული, არ ემორჩილებოდა სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის იურისდიქციას და უშუალოდ რუსეთის ეკლესიის უწმიდეს სინოდს მიმართავდა, რითაც ხელს შეუწყო საქართველოს საეკლესიო საქმეში რუსეთის საერო მთავრობის ჩარევას. რუსეთის მთავრობამ უწმიდესისა და უნეტარესის, ანტონ II-ს მოადგილედ დაუნიშნა რუსული ორიენტაციის მღვდელმთავარი, მიტროპოლიტი ვარლამი

მი (ერისთავი), რომელმაც იმპერიის სურვილისამებრ შეადგინა სასულიერო მმართველობის დიკასტერიის პროექტი, რომლის მიხედვით უწმიდესი და თბილელ-ბოლნელის კაიენდრა. მიტროპოლიტმა არსენმა მოსცენა დაკარგა, იგი საჩივრებს იმპერატორის სახელზე აგზავნიდა და მოითხოვდა, მთავრობას საგანგებოდ გამოეძიებინა უწმიდესისა და უნეტარესის, ანტონ II-ის მმართველობაში დამტყვევებული უკანონობა. 1809 წლის ნოემბერში უწმიდეს ანტონ II-ს გამოუცხადეს, რომ იგი მიწვეული იყო პეტერბურგში იმპერატორის მიერ საქართველოს საეკლესიო საქმეების უწმიდეს სინოდში განსახილველად. პატრიარქი შესანიშნავად ხედვობდა, თუ რა მიზნები იმალებოდა მის რუსეთში მინეციის უკან, ამიტომ ცდილობდა, დიპლომატიურად ეთქვა უარი ამ მინეცვაზე. მან საგანგებო წერილიც დიდი მადლობა მოახსენა იმპერატორს მინეცვაზე, მაგრამ ჯანმრთელობის მდგომარეობის გამო შეუძლებლად მიაჩნდა რუსეთში გამგზავრება, სამაგიეროდ კათოლიკოს-პატრიარქის რწმუნებით ორ სასულიერო პირს – მიტროპოლიტ ვარლამს და არქიმანდრიტ დროსიფოსს გაგზავნიდა, რომელნიც მონაწილეობას მიიღებდნენ საქართველოს ეკლესიის საკითხის განხილვაში.

საიმპერატორო კარი აღაშფოთა უწმიდესი ანტონ II-ის ასულმა, მაგრამ ამჯობინა შესაფერისი დროსი დალოდებოდა. 1810 წლის ზაფხულში მთავარმართებელმა, გენერალმა ტორაშოვმა უწმიდეს ანტონ II-ს ხელმწიფედ გადასცა იმპერატორი ალექსანდრე I-ის მიწვევა

და ურჩია, თავისი ნებით დაეტოვებინა პეტერბურგში გამგზავრება. 10 აგვისტოს პატრიარქი იძულებული გახდა, გამგზავრებულიყო რუსეთში. დატრეფა თბილისში, შეიარა მცხეთაში, ილოვან სვეტიცხოველში და დაადგა რუსეთის ზახსა, მაგრამ დუშეთში მისულმა, უფროდ მიიღო გადაწყვეტილება, უკან გამობრუნებულიყო. რუსეთის ხელისუფლების წარმომადგენლებმა მას მოახსენეს – თუ ნებით არ წავიდოდა, მაშინ ძალით წაიყვანდნენ. 1810 წლის 3 ნოემბერს სვეტიცხოველში წირვისა და პარაკლისის გადაბდის შემდეგ ცრემლმორეული პატრიარქი სამუდამოდ გამოეხიზა მშობელ ქვეყანას და რუსეთში გაემგზავრა. რუსეთის ხელისუფლებამ 1811 წელს გამოაქვეყნა იმპერატორის ბრძანებულება, რომლის თანახმადაც უწმიდესი საქართველოს მართლმადიდებელი ავტოკეფალური ეკლესიის საპატრიარქო თვითმმართველობა და მის ნაცვლად იქმნებოდა რუსეთის სინოდს დაქვემდებარებული საქართველოს საგზარქოსო, რომელსაც სათავეში ჩაუყენეს მიტროპოლიტი ვარლამ ერისთავი. რუსეთის იმპერატორმა უწმიდესისა და უნეტარეს ანტონ II-ს უბოძა მწვეან ზაფერდის მანტია, ანდრას ორდენი, ყოველწლიური პენსია, მას ემსახურებოდა ექვსცხენიანი ოქროში ცურვებული სარკმლიანი კარეტა-სამპარი ჰენსიაზე გასული პატრიარქისაცხოვრებლად ნიჟნი-ნოვგოროდში გადასახლად და დარჩენილი სიცოცხლელოცვასა და სამშობლოს ნატვრამ გაატარა. იგი გარდაიცვალა 1827 წლის 21 დეკემბერს, დიდი პატივით დაიკრძალა იქვე, მონასტერში.

სანწინმდის სამონასტრო კომპლექსი, დაარსებული VI საუკუნეში. კომპლექსში შედის XVI საუკუნის სამრეკლო და მიტროპოლიტ ტეისიფილის ორსართულიანი სახლი (1774-1777 წწ.).

ალექსანდრე ჭავჭავაძე, გრიგოლ ორბელიანი, ნიკოლოზ ბარათაშვილი

ალექსანდრე ჭავჭავაძე

XIX ს-ის პირველი ნახევრის საქართველოს ლიტერატურულ-კულტურული ცხოვრების რავგარობას განსაზღვრავს სამი დიდი წარმომადგენელი ამ დროისა: ალექსანდრე ჭავჭავაძე, გრიგოლ ორბელიანი, ნიკოლოზ ბარათაშვილი. მათ სულიერ შემოქმედებაში ყველაზე თვალნათლივ გამოჩნდა მამინდელი მოწინავე ქართველი საზოგადოების მისწრაფებები და იდეალები.

ალექსანდრე ჭავჭავაძე (1786-1846 წწ.) სამართლიანად ითვლება ქართულ მწერლობაში რომანტიზმის დამწყებად, ახალი დროის პირველ პოეტად.

დაიბადა იგი 1786 წელს პეტერბურგში, მამა, გარსევან ჭავჭავაძე იყო ერეკლე II-ის ნდობით აღჭურვილი პირი. მეფემ სწორედ მას, მამინ სრულიად ახალგაზრდას, ანდო საქართველოს რუსეთთან ურთიერთობის პროცესის წარმართვა. იგი იყო გეორგიევსკის ტრაქტატზე ერთ-ერთი ხელმოწმენი. მალე გ. ჭავჭავაძე აღმოჩნდა ეკატერინე II-ის კარზე, როგორც საქართველოს სრულუფლებიანი წარმომადგენელი. დედა, მარია (მაია) ავალიძელი ასევე დიდი გვარის ქალი იყო, და ცნობილი დრამატურგისა და მოგზაურის – გიორგი ავალიშვილისა. პატარა ალექსანდრე იმპერატორმა ეკატერინემ და უფლისწულმა ალექსანდრემ მონათლეს, რაც ქართველთა ელჩის განსაკუთრებულ მდგომარეობაზეც მიუთითებს და თითქმის მომავალში ალ. ჭავჭავაძის დიდ კარიერასაც უზრუნველყოფდა; მაგრამ დრო და გარემოება სხვაგვარად სჯიდა და საიმპერატორო კარზე ერთ დროს შექმნილი განსაკუთრებული მდგომარეობა შემდგომში ორგზის სასჯელის შესასხულებლად უფრო იქნა გამოყენებული.

1899 წელს გარსევან ჭავჭავაძე საქართველოში დაბრუნდა და მძილივით ჩამოვიყვანა. 1804 წელს ჭავჭავაძე ალექსანდრე ფანიაშვილ ბატონიშვილს შეუერთდა, რომელც მთიულეთის აჯანყების ერთ-ერთი მოთავე იყო.

აჯანყება დაშორდა. ალ. ჭავჭავაძეს 3 წლით ტაშოვს გადასახლება მიუსაჯეს, მაგრამ მამაც თან გაჰყვა და მალე გაათავისუფლდნენ. ალ. ჭავჭავაძე პატივით კორპუსში ჩარიცხეს. 1811 წელს იგი თბილისში დაბრუნდა. 1812 წელს, თითქმის ბედის ირონიით, კახეთის აჯანყების ჩაქრობაში მიიღო მონაწილეობა, შემთხვევით ფეხში დაიჭრა. 1813-1814 წწ-ში მონაწილეობდა ნაპოლეონის წინააღმდეგ ბრძოლებაში და პარიზშიც შეჰყვა გამარჯვებულ ჯარს, როგორც გენერალ ბარკლაი დე ტოლის ადგილმკაცრი.

ომის შემდეგ ის ძირითადად კავკასიაში მოღვაწეობდა. 1828 წელს გენერალ-მაიორის წინით ერევნის ოლქის უფროსად დაინიშნა.

ალ. ჭავჭავაძის პოლიტიკური სიმართების წარმოსაჩენად საურობდებოა 1832 წლის შეთქმულებასთან მისი დამოკიდებულების გათვალისწინება. გასული საუკუნის ისტორიკოსები ალ. ჭავჭავაძეს წარმოუდგენენ ამ შეთქმულების აქტიურ მონაწილედ. გამარჯვების შემთხვევაში, თითქმის მას უნდა დაეჭირა საგარეო და სამხედრო მინისტრის თანამდებობები. სინამდვილეში, როგორც ჩანს, ამ შეთქმულებაში ალ. ჭავჭავაძეს მონაწილეობა არ მიუღია. გარკვეულად ამიტომაც XIX ს-ის II ნახევრის კრიტიკოსთა მიერ მისი ლიტერატურული ღვაწლად მოქმადლეობა განიხილებოდა, საყვედურად უდარდებლობას თუ არა, ერთგვარ გულგრილობას მაინც ქვეყნის ბედისადმი და ა. შ. 30-იანი წლებისათვის გარკვეულად გამოცდილებამ შექმნილი, ჭაბუკურ მგზნებარებადმცხრალი პოეტი, როგორც ჩანს, მაინც, ერთადერთი ამ დროისათვის, გონების თვალთი ზომავდა ყველაფერს და კარგად ჭერებდა იმას, რასაც სხვები, პოეტურ ოცნებას და ჟინს აყოლინენ, ვერ ხედავდნენ. იგი გრძნობდა, რომ ასეთ შეთქმულებებს არაფერი სიკეთის მოტანა არ შეეძლო. არათუ წაადგებოდა ქვეყანას მის საუკეთესო შვილთა თვებაწინადა, არამედ დიდ ზიანს მოიტანდა, შეიძლება, სულ დაგვეღუპა ის თაობა, რომელიც 30 წლის მანძილზე წამოგვეზარდა. ალ. ჭავჭავაძე ურჩევდა შეთქმულებას, რომ ხელი აეღოთ ამ განზრახვებზე. აღნიშნული იმასაც მოწმობს, რომ თავისი დროისათვის ალ. ჭავჭავაძე გამორჩეული პიროვნება იყო – ფიზიკური გონებით, რეალობის გრძნობით, ჭკუასაკითხავი ადამიანი.

შეთქმულების გაცემისთანავე, ალ. ჭავჭავაძე შეიპყრეს, გასამართლეს და ისევ ტაშოვს გადასახლება მიუსაჯეს, ამჯერად ოთხი წლით, სრულად გასაგები მოტივით – ყველაფერი იცოდა და არაფერი თქვა, არ გასცა შეთქმულები; ხოლო თუ შეგონებით ვერაფერს გახადე-

ბოდა, ბუნებრივი, ისიც მათთან დადგებოდა. ალ. ჭავჭავაძე რომანოვების კართან სიახლოვის გამო ამგვარადვე შედარებით მაღელ შეინახა.

ალანშიწვანია, რომ 1837 წელს ალ. ჭავჭავაძემ მოხსენების სახით იმპერატორის წარუდგინა „მოკლე ისტორიული ნარკვევი. საქართველო 1801-1831 წლებში“. ნარკვევის მიზნად, ჩვენ ნინამ დგას დაბეჭდილი პოლიტიკოსი, რომელმაც კარგად იცის, რა თქვას და როგორ, შენარჩუნებულია ობიექტური ტონი მოდგომლის პოზიციიდან. ალ. ჭავჭავაძე ჯერ შეასენებს იმპერატორის საქართველოს სახელგოვან წარსულს, რომელიც ახლაც კვებას ქართველი კაცის ეროვნულ შეგნებას, მის სიამაყეს. ამის შემდეგ პოეტად დაუფრავდა აღწერის იმ სიხამაღლეს, რასაც რუსი მოხელეები საქართველოში სჩადიან, რა უსამართლობას, გასუკიობობას განიცდის ქართველი ხალხი იმთავან, ვინც უშაღვლეს ბელისუფლასა და ხალხს მორის არის ჩამდგარი.

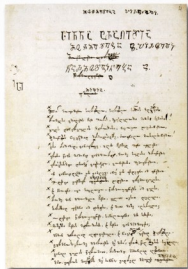
1841 წელს ალ. ჭავჭავაძე გენერალ-ლეიტენანტის ნოდებას იღებს. 40-იან წწ-ში, შამილის გაძლიერების დროს, ალ. ჭავჭავაძე საზღვრო-სასაზღვრო დაცვის უფროსად დაინიშნა კახეთში. ამ დროს კიდევ ერთხელ გააღვიძა მისმა საზღვრო ნიჭმა, როცა ალ. ჭავჭავაძე დამოუკიდებელი.

ალ. ჭავჭავაძე, სახელოვანი ოჯახის შვილი, თვითონაც სახელოვანი ოჯახის პატრიონი იყო. მას შუადა თოხი შეიღო: ვაჟი - დავითი, ასულები - ნინო, რომელიც რუს პოეტსა და დიპლომატს, ალექსანდრე გრიბოედოს გაყვია ცოლად, მალე დაქვრივდა - რუსი პოეტი სპარსეთში მოკლეს; ეკატერინე სამეგრელოს უკანასკნელი მთავრის, დავით დადიანის მეუღლე გახდა, ზოლო სოფიო კავკასიის სასწავლო ოლქის პრეზენტი, ბარონ ნიკოლაის გაყვია ცოლად. ნინო და ეკატერინე არა ერთი და ორი პოეტის მთავრობების წყარო გამხდრან. მათ უძღვეს ლექსები გრიგოლ ორბელიანმა და ნიკოლოზ ბარათაშვილმა. სწორედ ეკატერინემ პეტერბურგში სტუმრად მყოფ სტუდენტ ილია ჭავჭავაძეს აჩვენა და ნაკითხა ნ. ბარათაშვილის ავტოგრაფიული კრებული ლექსებისა და პოემის, რამაც უდიდესი ზემოქმედება მოახდინა ილიაზე.

ალ. ჭავჭავაძის ოჯახი იყო კულტურის ერთ-ერთი კერა ჩვენში, სადაც ხდებოდა შეკრებები, იმართებოდა ლიტერატურული და თეატრალური საღამოები. არა მარტო ქართველი მწერლები და მოღვაწეები იკრიბებოდნენ აქ, არამედ უცხოელი სტუმრებიც ერთგვარად მოვალედ თვლიდნენ თავს, უშუალოდ ალ. ჭავჭავაძე მოენახლებინათ, მის ოჯახს სწევოდნენ და ასე მიეღო წარმოდგენა საქართველოზე.

ალ. ჭავჭავაძე, სრულიად ჯანმრთელი, მოულოდნელად დაიღუპა, გახდა უზედური შემთხვევის მსხვერპლი. იგი დასაფლავებულია შუამთში - საგვარეულო აკლდამში.

სამხედრო და პრაქტიკული საქმიან

ავტოგრაფი. სინა. ალექსანდრე ჭავჭავაძის თანგზი ავტოგრაფი (XIX ს.).

ნობის დიდი ნიჭით დაჯილდოებული ალ. ჭავჭავაძის სასიცოცხლო ინტერესი ლიტერატურული საქმიანობის წარმოადგენდა. პოეტური ღვაწლი მისი მინიჭიანი მოთხოვნებიდან იყო.

ალ. ჭავჭავაძის ლექსების ერთი ნაწილისათვის აშკარად გამოხატული სევდა-მწუხარებაა დამახასიათებელი. ამ ლექსების მიზნად, მითითების ნინამე დგას პოეტი, რომელიც გულს უშლის მას, უჩვენებს, თუ რა ჭკუნეას შეუკრია იგი, რა „ჭკრიბა ფლობილი“. მაგრამ ამ ლექსებში არ იგრძნობა სწრაფვა, აუხსნას მკითხველს, რა არის მიზეზი ამგვარი სულიერი მდგომარეობისა, ყოველ შემთხვევაში, ის მიზეზები, რომლებიც პოეტი საუბრობს, ძალზე ზოგადია და ნათელ სურათს ვერ უშქნის დს. გრძნობათა გამომავტის ასეთი ფორმა - გადმოცემა სულიერი მდგომარეობისა, ვითარცა შედეგისა, ამ მდგომარეობის განსაზღვრულ გარე

მოტივთა მითითების გარეშე, მიგვანიშნებს, პირველ ყოვლისა, რომ ჩვენ სწორედ რომანტიკულად მომართულ პოეტთან გვაქვს საქმე. ელ. ჭავჭავაძის როგორც ეს თავის დროზე ი. ჭავჭავაძემ აღნიშნა, პირველ ყოვლისა, ალ. ჭავჭავაძე დაფიქრებული „დაუდგომელ დროთა წრუნებაზე“, ადამიანის არსებობის ბარის საკითხზე (მაგ., „გოგმა“, „სხვადასხვა დროისათვის კაცისა“). ბუნების მთავრობის უცვლელდობის ფონზე პოეტი ჭკრტის ადამიანის ბელთი შექმნილის წარმადობას, წერგებს, „უღამურების და მღუმარების“ სვედიან სურათებს და მის ფიქრებში უნებლით იკვეთება ასეთი დასკვნა: „აჰა, პალტოთა დიდებულითა წერული ნაშთი, აჰა, ქალაქთა ჩინებულითა ხედიანი უცხოელი, აჰა, ჩვენისა მომავლისა ნამდვილი ხატი... ადამიანი იზადება და ტრის, თითქოს ნინასწარ გრძნობს ცხოვრების ამაოებას, იგი თავისი ცხოვრების არც ერთ საფეხზედ არაა შედნიერი და უზრუნველი, „აბით“ ნაშთი კვდება „ვებით“. სიცოცხლე მისი არა აქვს, - ასეთია ერთბა შექმნილური დასკვნა პოეტისა და ეს არაა მისი მომენტური განწყობილება. მაგრამ, მეორე მხრივ, პოეტი, მოქალაქეობრივი გრძნობით ალესებული, თავის ჭკმშირატ წარეძნობს გვანდის, როცა პიროვნულ გამძლეობასა და სიმყარეზე გვესუბრება და ხაზგასმული თავმოწმონებთი გვაუწყებს, რომ ტყბულად ნაგები დრო მიდის, ქრება სიზმარივით, მაგრამ იგი არ „აღდეს ყამთა სელას“, „აე იგივე ვარ მარად და მარად“ („ავაზ დრონი დრონი“). თითქმის ორი საუკუნის წინ დაწერილი ეს ლექსი თავის ცხოვრულ განწყობილებას არ კარგავს, ყოველთვის შეასრულებს ადამიანს მაღალი მხატვრობის ფორმით, რომ პიროვნული სიმყარე და გამძლეობა, უცვლადობა ყველაზე დასყულია და იგი განსაზღვრავს ადამიანის რაობას. მოქალაქეობრივი შეგნება, როცა პიროვნული გადამტანილია უკანა პლანზე და როცა მოდის

ჭავჭავაძეების სასახლე წინააღმდეგ

ალიარება საერთო-საზოგადო, გენებათ, ეროვნული ინტერესებისა, მკაფიოდ ჩანს ალ. ჭავჭავაძის ისეთი ლექსებში, როგორიცაა: „ვისაც გსურთ“, „ვას სოფელსა ამას და მისთა მდგომურთა“, „ქმუნვის მახვილი“, „აჟრობილისაგან თანაჟრობილთა მიმართ“ და ა.შ.

ა. ჭავჭავაძე, რომელიც დიდად აფასებდა ალ. ჭავჭავაძეს როგორც პოეტს, მიიჩნევდა, რომ მან „ტყილი ქართულით დიაგნოზა ლეთიური სიმღერები“, იგი მისი პოეზიის დედაქალაქად სატრფიალო და მოსალხვე ლექსებს თვლიდა, მაგრამ სხვა კრიტიკოსთაგან განსხვავებით, ამისთვის კი არ კიცხავდა პოეტს და სამშობლოს ბედზე „ეურთხურებულობას“ არ უკიყნებდა, - მიზეზებს იძიებდა და ქვეყნარსად ისტორიულ პოზიციაზე მდგომი დროით და ვითარებით ხსნიდა ალ. ჭავჭავაძის პოეზიის ხასიათს.

სიყვარულის თემის განსახიერებისას ალ. ჭავჭავაძე, ერთი მხრივ, აგრძელებს ალმონიების ბანის პოეზიის ტრადიციებს. ამ მხრივ, ის შეიძლება ბესიკის ერთ ნიჭიერ გამგრძელებლად ჩათვალოს; მეორე მხრივ, მასთან გამოიწვევდა ახალი რომანტიკული ხედვა; ამ თვალსაზრისით ერთბაშად საყურადღებოა ალ. ჭავჭავაძის საყოველთაოდ ცნობილი ლექსი „სიყვარული, ძალა შენა“, სადაც მკითხველის წინაშე დგას ფილოსოფიური ინტერესით დასავსე პოეტი, რომელიც აქ სიყვარულის კონკრეტულ გრძნობას კი არ ასახავს, არამედ მსუველობს სიყვარულის რაობაზე, მისთვის დამახასიათებელ ნიშნებს მოითითებს. ეს უკვე ახლებური ხედვაა. პოეტი ცდილობს გარეგნული მხარე, კონკრეტული ჩამოაცილების მოვლენებს, გრძნობებს და ჩანსფერს მინახავს, - ასეთი სახით მოგვანდობს თავისი ნაფიქრი.

გარდა ორიგინალური ლექსების წერისა, იგი ეწეოდა მთარგმნელობით საქმიანობას; თარგმნიდა არა მარტო ლექსებს (როგორც რუსულიდან, ასევე ფრანგულიდან, გერმანულიდან, სპარსულშიც), არამედ ვრცელ თხზულებებს, დრამებს, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ თარგმანებით ქართული მწერლობის გადამღერება, მისი აზრით, აუცილებელი იყო, და მაშინ, როცა არ არსებობდა თეატრი, ოცნებობდა მასზე, მისი რეპერტუარის შექმნაზე ზრუნავდა.

გრიგოლ ორბელიანი (1804-1883)
მაღალ ფეოდალურ საგვარეულოს დასველებული. მამა, დიმიტრი (იგივე ზურაბი) ორბელიანი, სამეფო კართან იყო დაახლოებული, დედა, ზორეშანი, შეიშლილი იყო მეფე ერეკლე II-ისა.

გრიგოლ ორბელიანი დაიბადა თბილისში 1804 წელს. პატარა გრიგოლი თბილისის კეთილმოძლითა სასახლეებში შეიყვანეს, რომელიც არ დაუშთავრებია, ისე გადმოყვანეს ახლად დაარსებულ საგვარეულოს სკოლაში. გამოირჩეოდა მეჯითი სწავლით.

ჭბუკი გრიგოლი მალე ჩაება ბრძოლებში, რომლებსაც რუსეთი აწარმოებდა სპარსელებთან და ოსმალებთან. იგი

გრიგოლ ორბელიანი

თავგამოდებით იბრძოდა საქართველოს ისტორიულ მტრებთან; ოსმალებთან ბრძოლის დროს, ქართული მიწების განთავისუფლების სურვილით აღტკინებული, არ ერიდებოდა განსაცდელს.

1833 წელს ნოვგოროდში მყოფი გრიგოლ ორბელიანი შეთქმულების აღმოჩენასთან დაკავშირებით დააკავეს, თბილისში ჩამოიყვანეს და ავლარის ყაზანში იმდენი დამაბრუნებელი სხვა შეთქმულებიან ერთად. გასამართლების შემდეგ საქართველოში ცხოვრება აუკრძალეს და სასჯელს ბაღდათისპირეთში დაიხიდა. მხოლოდ 1837 წლის ბოლოს დაბრუნდა საქართველოში დამბრუნების ნება. როგორც ყველა შეთქმული, გრ. ორბელიანიც, პოლიტიკურად გამოეხიზნებული, დარწმუნდა რუსეთთან აშკარად დაპირისპირების უპერსპექტივობაში და მანაც ჩათვალა ჩაყოლა ამგონიან, - სამხედრო სამსახურში გააშენა. გრ. ორბელიანის სამხედრო ტალანტს სათანადო სარბიელიც აღმოაჩნდა. რუსეთი ამ დროს ბრძოლებს აწარმოებდა კავკასიის მთიანეთში.

გრ. ორბელიანი ამ ბრძოლებში ჩაება ისტორიული პატრიოტული გრძნობის ანთებით. იგი ებრძოდა საქართველოს ისტორიულ მტრებს - ლეკებს, იმათ, ვინც გრაგოლის უსაყვარლეს მეფეს, მის დიდ წინაპარს, ერეკლე II-ს, და, საერთოდ, საქართველოს სიხილი გაუშრეს ბოლო საუკუნეებში, ვინც ახლაც, XIX საუკუნეშიაც დიდ საფრთხეს უქმნიდა ქვეყანას. ბოლოს და ბოლოს, ჩანს, გრ. ორბელიანსაც ირწმუნა, რომ თურქთა და ლეკთა გაუთავებელ თარეშს, სპარსეთისა შემოსევებს ისევ რუსეთთან საჭმის დაჭრა სჯობდა. 1834 წელს გრ. ორბელიანი ავარიის მმართველად დაინიშნა, მერე კი მთელ დაღესტანს მართავდა. საარაქო გრ. ორბელიანის ზრუნვა მშვიდობიან მოსახლეობაზე, იგი ცდილობდა, ურწინა როგორმე შემოეზღუებინა, ხალხი მოემაღლებინა. დაუმორჩილებელთა წინააღმდეგ თვითონაც დაუნდობელი იყო. პრეტეკულად, შამილზე საბოლოო გამარ-

ჯეუბას რუსები გრ. ორბელიანს უნდა უმადლოდნენ. როცა გრ. ორბელიანი შამილის წინააღმდეგ უკანასკნელი შეტევისათვის ემზადებოდა, მოულოდნელად თბილისში გამოიძახეს. 1858 წლიდან იწყება გენერალ გრ. ორბელიანის სამოქალაქო ცხოვრება. იგი დაინიშნა მეფისნაცვლის საბჭოს თავმჯდომარედ. ხშირად მას მეფისნაცვლის მოვალეობის შესრულებაც უწევდა (1859-63, 1865 წწ.), - ეს იმ დროს, როცა მეფისნაცვალს პეტერბურგში გაიწვევდნენ. გრ. ორბელიანის მეფისნაცვლობის ვაჟს - 1865 წელს თბილისში მოხდა ამქართო დაბრუნების დამცირების ფასხადც კი ეს აჯახება იქნა ჩაახშო, ისე შეიკრთა მისი მოთავეები, რომ თბილისი დიდი სიხილს ღერა აარიდა.

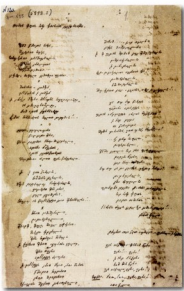
ალსანიშნავია, რომ 1862 წელს გრ. ორბელიანმა ქვედითი დახმარება აღმოუჩინა ჭაბუკ ლილა ჭავჭავაძეს, რომელმაც ცოტა ადრე პოლიტიკური ცეცხლი დააფეთქა ჟურნალ „ცისკარში“, ხოლო შემდეგ ამ ჟურნალზე გულა-ცრუებულმა საკუთარი ჟურნალის დაარსება მოინახინა. ცხადია, ახალგაზრდა კაცს, რომელსაც იმ დროისათვის გრ. ლიტერატურული ავტორიტეტი ჰქონდა მოპოვებული, არც მარტოალიური დასაყრდენი გააჩნდა და არც ხელისუფლებისთვის ჩანდა პოლიტიკურად სანდო, ადვილად არ შეძლო განზრახვის სწორეში მოყვანა. ლილას მისწრაფა სწორედ გრ. ორბელიანი მოეცინა, სწორედ მან უშუამდგომლა უმაღლეს ზღვრისუფლებასთან. მხარდაჭერა იმითაც დაუდასტურა „საქართველოს მოამბის“ რედაქციის, რომ თავისი ერთი ბრწყინვალე ლექსი ლილას ჟურნალში მოათავსა, რითაც ყველას დაინახა, რომ მხარს უჭერდა ახალგაზრდა კაცს, რომელიც, მართალია, ახლა ცხარობდა, ეგების აჭარბებდა კიდევ,

მაგრამ ქვეყანას მომავალში დიდად გამოადგებოდა.

70-იან წწ-ში გრ. ორბელიანი ჩება იმ პოლემიკაში, რომელიც ილია წამოიწყო თავისი „გამოცანებით“. მწვავე პოლემიკას ახალგაზრდებთან ხელი არ შეუშლია სულგრძელი გრ. ორბელიანისათვის, რომ ენგებორა 33 წლით უმცროსი ილია ჭაჭაჭაფისთან, აღტაცებული ყოფილიყო მისი ნიჭის ნაყოფით – „ასეთი – ადამიანი?!“ გრ. ორბელიანი დიდად ეყარებოდა აკაკი და მისი პოეზია, ვინც გამადაგურებელი ლექსები დაუწერა მას პოლიტიკის დროს; მხურვალედ ჩაბმულიყო ახალგაზრდობის საზოგადოებრივ ნაშრომებში, იქნებოდა ეს ეროვნული ბანკის დაარსება და მისი საქველმოქმედო მოღვაწეობა, ქართველი შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების საქმიანობა თუ „ფეფისწყალისნი“ ტექსტის დადგენა და გამოსაცემად მომზადება.

მართალია, გარკვეულად ერთობ საზეიმოდ, პომპეზურად გამოიყურება გრ. ორბელიანის ცხოვრება, მაგრამ მინაგადავს ესა სეველი და ტკიპილით სახეს მართკუთხის ყოფა, რომელსაც უფიქრესად უყვარდა მეგობრები, ახლობლები, ნათესავები, რომლებიც ხანგრძლივი ცხოვრების მანძილზე თანდათან ხელიდან ეცდებოდნენ და უსაღვრო ქაშაშას პერიდონი. თავისი ქვეყნის ბედიტ დამუშავებით, მომავალში საზოგადოების ვერაგებს ზედვადა, რაც სასოარაკეთის უთამაგებდა.

გრ. ორბელიანი გარდაიცვალა 1883 წელს. ქართველმა ხალხმა მხურვალედ დაიტკრა დიდი ადამიანი. წარმოითქვა ბევრი გამოსახოვარები, რომელთა შორის ბრწყინვალე ილიას და აკაკის სიტყვები, მჭევრმეტყველების ბრწყინვალე ნიმუშები. ილია ჭაჭაჭაფემ ამ დღეს, სხვათა შორის, ერთგვარი პასუხიც გასცა იმ მთავარ აზრს, რომლის თანახმადაც გრ. ორბელიანი გარკვეული ადამიანი იყო, ერის ამზობდა და აქეთებდა მის საპირისპიროს (სიტყვით სწორი, საქმით კუზა – აკაკი). გრ. ორბელიანის დასახასიათებლად ილიამ ამ დღეს საქვეყნოდ განაცხადა: „არაინ ქვეყანაზე იმითთან რჩეული, იმისთანა ზეგარდმო მაღალით ცხებულნი, რომელთაც მინიჭებული აქვთ ერთი სასწაულომოქმედი ძლიერება, იგი საწარმოთმოქმედი ძლიერება თითონ სიტყვასაც საქმედ შექმნის“. ერთი სიტყვით, ილიამ პირდაპირ მთუთია, რომ პოეტის საქმე სხვა არაფერია, თუ არა სიტყვა. ამიტომ მთელდებოდა პოეტის ბოგარაფის საქმეო ჩრტყა და ამის პირდაპირ მიზნად გადაქცევა. რაც შეეხება სიტყვას, ილიას თქმით, გრ. ორბელიანი იყო „ეთიშემკრძელი ჩეგვის ქართული ენისა... მუფუფ ჩეგვის სიტყვიერების დასაბრუნება და სიმედირება... მოძღვარი ჩეგვი“, ჩეგვი კი „სასიყვითელი მისი მსმენელი“. აღნიშნული არ გულისხმობს იმას, რომ ა. ჭაჭაჭაფე გრ. ორბელიანის სამოქალაქო და პოროვნულ ცხოვრებას არ აღიარებდა, ჩქმალიადა და მის მესწავლას

„ამაჲნ მფოს საზე ბუთანის ეკლესიაში“. გრ. ორბელიანი ილია ჭაჭაჭაფის ხელით, „ფრონის“ ათი წლის იუბილესთვის.

არ ურჩევდა ჭეშმარიტ მკვლევარს. ილიას მიანიდა, რომ გრ. ორბელიანის ცხოვრება „სასახელითა, სამაგალითოა, ნაყოფიერია თანამედროვეთათვის, მომავლისათვის და საუკუნოებისათვის“, გრ. ორბელიანი ერთ-ერთი წესმანამეი ბოგარედი, ონა მუწარავია მისი. გრ. ორბელიანისგერ გონიერი ქართველის მნახელი მე არა ვარ“.

გრ. ორბელიანის პოეტიური მექვე-ღობისა რადიონობრივად არაა ერცელი, გასაგები მიზეზების გამოც. სამსახურ-ბრივ და პრაქტიკულ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში რეალიზდებოდა ძალიან დიდხანს მისი სიტყვიერი ენერგია. მაგრამ რადიონობრივი სიმეფერ სულაც არ ახდენს გავლენას მის თვისობრივ ღირსებზე. ილიას სიტყვებით, „გრი-ვად გრ. ორბელიანს როგარც პოეტის ნინ ვერაქმე გადაურებს ჩეგნში ამ მეცხრა-მეტე საუკუნეში“.

გრ. ორბელიანის პოეზიაში პატრიო-ტული გრძნობის განსახიერებას დიდი ადგილი უკუია. მასში, აღ. ჭაჭაჭაფის პოეზიისაგან განსხვავებით, სამშობლომ გაურესდა კონკრეტული შინაარსი შიგნით. აქ გაცოცხლდა ჩეგნი ხალხის გმირული ისტორია, ქართველი ხალხის სასახლო თისებები, ქართული მექ-ცევა და ღმირი. სამშობლოს გრძნობის გავლენა მასთან ძირითადად საქრ-თველის წარსულის მასალაზე ხდება. ამ თვალსაზრისით, პირველ ყოვლისა, საინტერესოა პოემა „სადავრქმელო ანუ ომის შემდგომ ღმირი ერევის სია-ხვედრეს“. პოემაში ღრმადსიკოლოგიური დამავრქმელობით არის განსახიერ-ბული ის განმეოილებები, რომლებიც ბრძოლის ნინ შიქილები დათვულის მეგრძოლებს, გახსენებულ იქნეს ის ნინამდამინადა, რამაც შიქილება სი-კვდილიც კი გაუადვილოს ადამიანს – კერძოდ, გმირი ნინარები, მამული,

მეგობრობა, სიყვარული. ქართველ მეომართა წარმოსახვით მათ თვალში ჩაივლია საქართველოს ცხოვრების გმირული სურათები, ქართველ, მამუ-ღმირელთა „საქმენი დანტენი“. პოემა-გრ. ორბელიანი თითქმის ნახევარი საუკუნე შემოაბდა, დაიწყო 1827 წელს და საბოლოო სახე მისცა 1871 წელს. ეს გარემოება კი იმის მარყუნებელია, რომ პოემაში გამომავალი ზნობრივი იდეალები პეტისათვის ერთად ძირ-ფასი, მოუცილებელი იყო მთელი სი-ცოცხლის მანძილზე. ამასთანავე, პოემა წარმოვიდგენს პოეტის განწყობილ-ებას ღმირისა სიზბუქიდან, ვიდრე სიბრძნეში.

პატრიოტულ თემაზე შექმნილ თხზულებათაგან უნდა აღინიშნოს ლე-ქსი „იარალის“, რომელშიც 1832 წლის შეიქმნილია სულსკეთებად გამოხატუ-ლი. ამ ლექსში, პირველად ქართულ ლი-ტერატურაში, წარმოდგენილია ნატყრა გმირისა, ვინც ადავდებს ერ დროს ძლიერ, ამ დაცემულ ქვეყანას და აქ-მას უსულოდ მინას დასცემს“.

პატრიოტული გულისკეთილია გამომავალიც გრ. ორბელიანის მიერ მოხუცებულობის ფაშს შექმნილ დი-დებულ ლექსში – „თამარ მეფის საზე ბუთანის ეკლესიაში“. ამ ლექსში პოტი-ოცნებით თამარის ეპოქაში გადადის და აღარ უნდა გამოიხატულეს, უნდა სულ თამარის დროში დარჩეს.

ქართველი ხალხის სულიერი ნი-ნამდბლი, ილია ჭაჭაჭაფე მაღალ შეფასებას აძლევდა გრ. ორბელიანს პოეზიისა პატრიოტულ გრძნობების გამოხატვის თვალსაზრისით. ილიას აზრით, XIX ს-ში გრ. ორბელიანმა პირველმა პირველდ მკითხველს თავისი ქვეყნის თითქმის დაიწველები წარსუ-ლი გაუცოცხლა და ამით სიამაყის და თაქონებლობის გრძნობები გაღვდის რაც აუცილებელია პოემაში იყო უკე თვის მომავლისათვის საბრძოლველად თუ იმასაც გათვალისწინებით, რომ ერთი ბრძენის თქმისამებრ, მკითხველ-ურყო მწერლების მიერ მომდებლ-ისტორიის ეტანება, მას იხსნობეს, მას ინერს გულის ფეფარც, ვიდრე ისტორიკოსების მიერ დამოქმედ-ისტორიას, მაშინ უფრო ცხადი გახდება, თუ რა ამბავალბელ გავლენას ახდენ-და ქართველ ახალგაზრდობაზე გრ. ორბელიანის სტრქიტიზმი, რომლებიც სასიკლო მწერებინად ადავრქმელებნ მას და მთელი XX ს-ის მანძილ-ზე სწორავდნენ სსრკ ისტორიის, უფრო სწორად, რუსეთის იმპერიის ისტო-რიის გავალბებულ ინფორმაციას. გრ. ორბელიანის კეთილშობილური პოეზია ახლაც დგას ქართველი ახალგაზრდო-ბის აღზრდის სამსახურში.

გრ. ორბელიანმა თავის მჭევრმე-ტყველურ პოეზიაში მკვეთრად გამო-ხატა დემოკრატიული ტენდენციები. იგი დაბატერესდა და დაუღუქველ მხატვრულ სიმაღლეზე გამოიზატა დაბალი ფენების წარმომადგენელთა, წერელ ხელოსანთა განცდები თავის უბალოდ უზამამაზებში. ამ თემატიკის

გაგრძელებად მოჩანს 70-იან წწ-ში შექმნილი ლექსი „ოუმა ბოქლოაქი“. ამ ლექსის მალად შეფასებას აძლევდა ილია ჭავჭავაძე. ამ ლექსის მიხედვით, გრ. ორბელიანმა ბარტო მატერიალური შეჭირვებით შეწუხებული ადამიანი კი არ დაგვიტოვა, არამედ სულიერი მოთხოვნების დაუქმყოფილებლობით შეჭირვებული კაცი. ილია ჭავჭავაძემ საგანგებო ყურადღება მიაქცია ამ ლექსების ფორმას. იგია თეოთი ურთიმო ლექსი. გრ. ორბელიანმა „მით დავგი-მტკიცა, – წერს ილია, რომ ქართულ სიტყვას თავისი ასამაღლებელი ხმა ჰქონია. მან ამით გვიჩვენა, რომ ქართულადვე შესაძლებელია ურთიმო ლექსი... რომელიც ხმოვანებით და მუსიკით არანაკლებია რითიმით ლექსისა“. ამ საზომით შემდეგ ილიამ ივანე მაჩაბელთან ერთად შესანიშნავად თარგმნა შექსპირის „მეფე ლორი“, ხოლო ამავე ფორმით შემდეგ ივანე მაჩაბელმა და-მოუკიდებლად გააგრძელა შექსპირის თარგმნა.

გრ. ორბელიანი XIX ს-ის ქართულ პოეზიაში გამოირჩა ბუნების უჩვეულო აღქმით. მან მალღამბატურულად გვაგრძნობინა საქართველოს ბუნების მრავალფეროვნება, სილამაზე, გრანდიოზულობა. მის მიერ განსაზღვრულ ბუნებას ახასიათებს თვალსაჩინოება და საგნობრიობა. გრ. ორბელიანს აღმოაჩნდა ნიჭი ბუნების თავისთავადი სილამაზით უჩვეულო ტკბობისა, ბუნების წინაშე გარინდებისა. აღსანიშნავია ამ მხრივ მისი პოემა, ლექსი „საღამო გამოსალმებისა“ და ა.შ.

გრ. ორბელიანის ლექსი „ჩემს დას ეფეშას“ ეპისტოლარული ლირიკის ბრწყინვალე ნიმუშს წარმოადგენს ქართულ სინამდვილეში. აქ, ამ ლექსში, მშური სიყვარულის გამოვლენის ფაქტი და მალად ფორმასთან გვაქვს საქმე.

გრ. ორბელიანმა თავისი ლექსით –

„ასახუი შვილთა“ დაამტკიცა, რომ ის დიდი პოეტისტი იყო. ლექსი 70-იან წწ-ში შეიქმნა და იყო გამოაქსუება ილია ჭავჭავაძის ლექსებისა – „გამოცანები“ და „კიდევ გამოცანები“. ლექსის მიხედვით, ჩვენ წინაშე დგას დიდი მამულიშვილი, შეწუხებული ახალგაზრდობის განუსჯღლბობით, უმადურბობით, იმით, რომ მათ სიტყვას და საქმეს შორის ხშირად დიდი შეუსაბამობაა, თავისუფლებას ხშირად ოქროს ჯაჭვს ამჯობინებენ; რომ მათ შერყვნეს ქართული ენის სინამდევა და ღირსება, ხოლო არა ენა ნახდეს, ერც დაეცეს, ნაცესი ჩირქი ტაძარსა წმინდას“. გრ. ორბელიანის ეს შეგრძნება დღესაც გაფრთხილებად გაისმის და არც არასოდეს გახუნდება, ამ მოკლედმა მხატვრული ზემოქმედების ძალა.

ილია ჭავჭავაძემ და აკაკი წერეთელმა გრგოლ ორბელიანის პიროვნებასა და მის პოეზიაში დაიხიეს კავშირი ძველსა და ახალს შორის, ძველისა და ახლის „შემაერთაჲი ხიდი“ უნდოდა მას, ეს მიიჩნია ამ დიდი მამულიშვილისა და პოეტის უდიდეს ღვაწლად. ასეც დარჩა მისი სახელი ქართველი ერის სსოვნაში.

ნიკოლოზ ბარათაშვილი (1817-1845).

ქართულმა რომანტიზმმა თავისი განვითარების მწვერვალს ნ. ბარათაშვილის პოეზიაში მიაღწია. პიროვნული კომპონენტისა და განცდების ფონზე პოეტმა გამოხატა საერთო-ეროვნული საფორმალი, მაღალდამიანური მისწრაფებები და საკულობრი იდეალები. ქართველი კაცის შეგნებაში ნ. ბარათაშვილი დგას მსოფლიოს დიდ რომანტიკოსთა თანადარსკვლავად, როგორც ლირსული ღირსეულობა შორის.

დაიბადა ნიკოლოზ ბარათაშვილი 1817 წელს თბილისში. დედა, ეფემია ორბელიანი შვილთაშვილი მეფე ერკ-

ლესი, სათნო, ფაქიზი სულის ადამიანი იყო. ჩვენს წარმოდგენაში იგი უკუდავყოფილია ძმის, გრიგოლ ორბელიანის ბრწყინვალე ლექსით. მამა, მხატვრულ ბარათაშვილი, საშუალო შესწავლის თავადი იყო. ერთ დროს იგი თბილისის გუბერნიის თავად-ახანაურობის წინამძღოლად აირჩია. ბუნებით ხელ-დაშლილს, მდგომარეობაც კარნახობდა ხშირ სტუმრანობას, რამაც მისი ოჯახი ეკონომიურად დაატვიტა, სამხეიროდ, კეთილად იმოქმედა მომავალი პოეტის სულიერ ფორმირებაზე – თვითონაც გულდა და უშურველი იზრდებოდა და განუწყვეტლივ მაღალ საზოგადოებაში ტრიალებდა. ნ. ბარათაშვილი შეიყვარეს კეთილშობილთა სახანაულებელში, რომელც მალე გიმნაზიად გადაკეთდა. გიმნაზიაში სხებთან ერთად მას ასწავლიდა გამორჩეული ფილოსოფოსი და ლიტერატორი სოლომონ დოდაშვილი, რომელმაც, ჩანს, დიდი ზემოქმედება მოახდინა მომავალ პოეტზე. მასწავლებლის გავლენიანად ლიტერატურულმა ინტერესებმა მთავარი ადგილი დაიკავა ნ. ბარათაშვილის ცხოვრებაში, რამაც განსაზღვრა კიდევ მისი აშხანაგების წრე; ბევრი მათგანი შემდგომი გამოჩენილი პირი, სახელმწიფო მოღვაწე დაგდა, კერძოდ, ესენი იყვნენ: დიმიტრი ყიფიანი, მიხეილ თუმანიშვილი, დავით მაჩაბელი, კონსტანტინე მაიაკოშვილი. ამავე დროიდან იკეთებდა ბარათაშვილის საზოგადოებრივი ფართო ინტერესები; იგი საგანგებოდ ზრუნავს ქართული ლიტერატურის, კულტურის გაცოცხლება-გამდიდრებაზე, აქეზებს ზოძის, რომ ერთი კიდევ „დაანკარუნოს ამდენი ხნის დადუმებული მისი სანთური“, ახარებს, რომ „ლიტერატურა ჩვენი, ღვთისა, დედ-დედ მოულობის ახალ მოცუარეთა... რომ ქართველი არა სძინავთ გონებით“. გახარებული ატყობინებს გრ. ორბელიანს, რომ ქართული

პირველი კლასიკური გიმნაზიის კბები, სადაც ფეხ მოატბა ნიკოლოზ ბარათაშვილმა.

ლიტერატურა გამდიდრდა ორი მშვენიერი თარგმანით – დიმიტრი ყიფიანმა თარგმანა „რომეო და ჯულიეტა“, ზოლო საკუთრივ მან – ლეონტიძის ტრავადია „იულიუს ტარენტიუსი“.

ნ. ბარათაშვილი ოცნებობდა სამხედრო სამსახურზე, მაგრამ მის ოცნებას ფრთები შეაკეცა უბედურმა შემთხვევამ – იგი გიმნაზიის კიბიდან გადმოვარდა და ფეხი მოიტეხა. არც უმაღლესი განათლების მიღება მოხერხდა – მედიკონი მძიმედ დაავადდა, ლოვინად ჩავარდა და ოჯახის მოვლა-პატრონობა ნიკოლოზს დაწევს. ასე რომ, გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ იგი გამწვანდა დაბალ ჩინოვიკად – სასამართლო უწყებაში მაგიდის უფროსად. სამსახურებრივი საქმიანობა დამატრულად დაშორებული იყო მისი გაფიქრებული სულიერი მოთხოვნილებიდან, მაგრამ პოეტი არ დათხოვდა უსულებლო ჩინოვიკურ ყოფას, ბოლომდე თავისი შინაგანი მონოდეიის ერთადერთი სასამართლო უწყებაში მან რამდენიმე წელი დაყო, მისი პოეტური შედეგები ძირითადად სწორედ ამ ყოფითი თვალსაზრისით უღიმავად წლებზე მოდის. ისიც უნდა თქვათ – მანში იმდენად იყო გამაფრთხილებელი პასუხისმგებლობის, მოვალეობის გრძნობები ოჯახის, სამსახურის მიმართ, რომ რამდენჯერაც შეჰაშინებდა სამსახურში, ყველაფერი ისე მოეპირებოდა უკეთესად, რომ შეეძებოდა დიშასაყარი.

1844 წელს უკეთესი სამსახურის ძიებაში მან ნახიჭვანში დაიწყო მუშაობა მაზრის უფროსის მოადგილედ. აქ რამდენიმე თვე დაყო და იმავე წელს გაუგებარა გამწვანდა ამავე თანამდებობაზე. მას ბიძარი უბედოდ დაჟინდა დევნა, მაღლ მაღარიტი დაავადდა და 1845 წელს გარდაიცვალა. აქვე დაკრძალეს, ახლობელ-ნათესავებისაგან დაუბრუნებელი, ასრულდა მისი წინანერგული სურვილი: „წუ დავიმარხო ჩემსა მამულში“...

ნ. ბარათაშვილი მის თანამედროვეებს დაამახსოვრდათ როგორც ცოცხალი, ცეკვი, მომღვინე, ენამოსწავლელი, მეგობრთა და ახლობელთა მოყვარული, მათში მოტირალი, უშუალო, გარკვეულად უდარდელი. როგორც ჩანს, ასეთმა იერსახემა მისი ცხოვრება ერთგვარად შეაფერხა კიდევ მისი სულის სიღრმეების შეცნობა, მისი მარტოსულობისა და ტრაგიზმის შეგრძნება. ნ. ბარათაშვილი სულიერი საიხილავის მხოლოდ რამდენიმე პირთან ამტკუნებდა, პირველ ყოვლისა, ეს იყო მისი ბიძა – გრიგოლ ორბელიანი, მეგობარი ქალი მაიკო ორბელიანი...

ბიძარი ნ. ბარათაშვილის უძირო სედივის სათავეს მის უბიძოლო სიყვარულშიც ეძებდნენ. შეიქმნა პოეტური ლეგენდა ეპატორინე ჭაჭევაძესთან გამეფურებისა. ამ სედივან ისტორიას ამავრცელდებდა ზოგიერთი თანამედროვეის მოგონებები, ის ლექსებით, რომლებიც პოეტმა ეპატორინეს უძღვნა. ცხადია, ნ. ბარათაშვილის მამიებელი სულის ლელვას, ევრმინეშდენის, უკმარობის სუ-

ნიკოლოზ ბარათაშვილი

ედას ვერ ახსნიან, ვერ განსაზღვრავენ ევრეკითარი მატერიალური, მინიერი მოტივები.

მართალია, თითო-ორიდან ახლობლისათვის იმითავე იყო გაცნობიერებული ნ. ბარათაშვილის მნიშვნელობა ქართული პოეზიისა და, საერთოდ, საქართველოსათვის, მაგრამ საყოველთაო აღიარება და დაფასება მხოლოდ შემოქმედისა უფრო გვიან მოხდა და იგი, პირველ ყოვლისა, ქართველ ნ-იანელთა – ილიასა და აკაკის – სახელებს უკავშირდება. მხოლოდ ნ-იანი წლებიდან გაიხსენებდა ქართველმა კაცმა, თუ როგორ აზიდა ბარათაშვილის გენიამ ქართული პოეზია ზოგადსაკაცობრიო სიმაღლემდე.

ნ. ბარათაშვილის საქართველოში გადმოსვენება მხოლოდ 48 წლის შემდეგ მოხერხდა – 1893 წელს, ილია ჭაჭევაძის თაოსნობით. ნ. ბარათაშვილის გადმოსვენება თბილისში ეროვნული აღტკინების ფაქტად იქცა. მის დასაფლავებაზე დიდებულ სიტყვები წარმოთქვამს ილიამ, აკაკიმ, შესანიშნავი ლექსი უძღვნა პოეტს ვაჟაფშაველამ.

1938 წელს ნიკოლოზ ბარათაშვილის ნემცება საბოლოო განსავენებელი პოვა მთაწმინდის მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონში „დიდი მთაწმინდელებში“ (გ. ლენინიძე) გვევლინება.

ნ. ბარათაშვილის შემოქმედება ცხადად დასტურებს, რომ ჩვენ ნინამდეგას გენიალური შემოქმედი თვითმოყვადი ნიჭით, რომლის „გულითქმინა... გრძნობა...“ ჭირნი და მუხამწინდენი უფრო საყოველთაო, საკაცობრიო ირანი, ვიდრე ექრძინი, ვიდრე მარტო მისი საკუთარი გულიანია, მისი კვება კაცობრიობის ეჭვსა, მისი ჩივილი კაცობრიობის ჩივილია, მისი ეგრძნობდენა სურვილისა კაცობრიობის უღონობა“ (ილია).

ნ. ბარათაშვილი ფილოსოფიურად მომართული პოეტია, იგი შექმნილია ანა ნუყრელითი, გაერკვეს მოვლენებში, ახსნას სოფლის საიდუმლოებანი. მან თავის პოეზიაში დასვა კითხვა

ადამიანის არსებობის აზრის შესახებ, რატომ მოდის ადამიანი ამქვეყნად, რა გამართლება აქვს მის არსებობას – ეს კითხვა იმითავე უაღრესად მძაბურ პოეტს, ბარათაშვილსმდეც ბევრი ჩაუფიქრებია მას. ნ. ბარათაშვილის უდიდესი დამახსოვრება ისაა, რომ მას ყველაზეაგან განსხვავებული პასუხი აღმოაჩნდა (ლექსები: „ფიქრნი მტკერის პირას“, „შერანი“); თუ ნ. ბარათაშვილამდე პოეტები გარკვეულ მიზნთან, იდეალთან მიმართებით განიხილავდნენ ადამიანის სიცოცხლის აზრს და ამ იდეალის ევრმინეშდენის შემთხვევაში სიცოცხლის უაზრებლად, მის წარმავალ ხასიათზე, სოფლის ამაოებაზე საუბრობდნენ (მაგ., ალ. ჭაჭევაძე „გოგამი“), ნ. ბარათაშვილისათვის ასეთი პესიონატური დასკვნა მოუღებელი აღმოჩნდა. ამგვარად დასკვნის შემთხვევაში, ნ. ბარათაშვილის აზრით, მზედველობაში არაა მიღებული კონკრეტული ადამიანის ინტერესები. ფაქტია, რომ მოუხედავად ნ-იანთა ზოგადი დასკვნისა – სიცოცხლე არ ღირს, ცოცხალი ადამიანი ზრუნავს სიცოცხლეზე. ნ. ბარათაშვილმა აღიარა სიცოცხლის, როგორც ადამიანის მოთხოვნილები, არსებობა. მისი აზრით, თავისთავად აქვს ადამიანის სიცოცხლეს ფასი ყოველგვარი სიცოცხლის გარეშე გატანული მიზნის გარეშე. თვით ცხოვრებაშია მიზანი, ვინც ამახ არ აღიარებს, მან შეიძლება მაღალი ფრანკებითი კი მოგვანდეს თავი, მაგრამ, ფაქტობრივად, ადამიანის სიცოცხლის თავისთავად ღირებულებას უარყოფს. ბუნებრივია, საუბარია სულელი სიცოცხლეზე და არა ბოლოგოვრულ სულელი სიცოცხლეზე ნაირნაირ მზან-არსს ატარებს. არის სიცოცხლე, უფრო ეკრძოლი მინარისის მატერიალური ანარს სიცოცხლე საზოგადოებრივი მინარსით, მომავალზე ფიქრით ავსებული სულელი სიცოცხლე, რომელიც სიცოცხლეს, მოქალაქებრივი მინარსითაა დატვირთული. კითხვაზე – როგორი სიცოცხლეა უფრო ფასეული – პასუხი თვალსაზრისად გაცემული ლექსებში „ფიქრნი მტკერის პირას“, „შერანი“. ნ. ბარათაშვილი ფიქრობს: „არც კაცი ვარა, რომ ცოცხალი მკვდარიც ეწე-გავსოს, იყოს სოფელში და სოფლისაღი თარი არა ჩინიწეს“. საფილოსოფიო „ზრუნვის“ მინარსით ავსებული სიცოცხლეა ყველაზე ღირებული სიცოცხლე მომავალთა ზრუნვა, მათთვის გზების გაკავება ვანავები თავაყვეყნელი მერნით მსრბოლავი თავგანწირული მხედრის მიზანს.

არსებობის აზრის საკითხთან უშუალოდა დაკავშირებული ბედისწერის საკითხი. რა შესაძლებლობები მოუპოვება ადამიანს თავისი მზნების განხორციელების გზაზე, რამდენად არის იგი თავისუფალი თავის მოქმედებაში. განსხვავებით ისეთი პოეტებისაგან, რომლებიც მორჩილებას უხედავდნენ ბედს, შეგუებული არიან მასთან, ნ. ბარათაშვილის სახით ისეთი სულისკეთების ადამიანთან გვაქვს საქმე

რომელსაც ვერ მოდრეკ, ვერ დაიმორჩილებ, ქვეს ვერ მოაზრებინებ. თვით სასოხარკვეთილების წუთებში, როცა თითქოს გუჯილი იმედს გადაფურცლიდა, როცა სხვა ელა არ ჩანს, თუ არ ბეღს დახებებდა, პოტიკი პოვლუბს თავის თავში სულიერ ძალებს, რომ განაცხადოს: „განვები ჩემგან, პოი მაყდურ სული ბოროტი...“ [სული ბოროტი?]. 6. ბარათაშვილის პოეტური შედეგური მერანი“ იმ მხრივ არის გამორჩეული ღვაწლი, რომ აქ, ბევრი სხვა პოეტისაგან განსხვავებით, რომლებიც ბედს უპირისპირდებიან, მაგრამ თუ ამ დაპირისპირებას აქვს აზრი, თუ მას რაიმე სასურველი შედეგი შეიძლება მოჰყვეს, ეს მათ პოეზიაში არ ჩანს, 6. ბარათაშვილმა დაეცა ნაზა, რომ ბედთან დაპირისპირებას აქვს აზრი, ადამიანი შეძენეს ძალა, ისეთი სულიერი ენერგია განათავისობს, რომ ბედისგანის დაღწევა დაუხსნებლად და თავისუფლების სიერცემი გაიჭრას. სულიერი თავისუფლების მოპოვება ადამიანისაა დიდ მსხვერპლს მოითხოვს, ყველაფერის დათმობა და გაზრება. 6. ბარათაშვილი მზადდა ნებისმიერი მსხვერპლი გალოს, ოღონდ სასურველ მიზანს მიაღწიოს. ესთეტიკურად მომზიდველია, როცა ეხედავით, თუ როგორ იბრძვის ადამიანი თავისიუფლებისათვის, თუნდაც ეს იყოს პიროვნული თავისუფლებისათვის ბრძოლა, მაგრამ რა დიდია აღბატება მკითხველის, როცა ხედავს, რომ საჭივ სულაც არ ეხება პიროვნული თავისუფლებას, პოტიკი პიროვნულად მზადდა დაიღუპოს, მთავარია, რომ ეს თავისმნიშვნელოვანი არ ჩაივლის: „და ჩემს შემდეგამად მომიხსენება სიბნელე გზისა გაუადვილდება“, - აცხადებს იგი.

თუ, ერთი მხრივ, ბ. ბარათაშვილი კიბორჩხის ინტერპრეტაციაში ზოგადსაკუთრებლობითი მიზნების საკითხების განხილვას მიმართული, მეორე მხრივ, მისი ფიქრები წინადადებებს ეფუძნება საკითხების დასტურებას. ამ მხრივ განსაკუთრებით საყურადღებოა პოემა „ბედი ქართლისა“, და ლექსი „საფლავი მეფის ირაკლისა“. პოემაში ბ. ბარათაშვილმა თავისი დროისა და არა მარტო თავისი დროისათვის მძვინვარე საკითხი — საკართველოს პოლიტიკური ორიენტაციის საკითხი განიხილა. მისი ურწხველობა ამ საკითხის დასაბამი (ეს საკითხი ბერის აზრებდა), არამედ იმაში, რომ პოეტმა მოიფიქრებელი, არამედ განხილველი პასუხი გასცა მას, ცხადად აჩვენა, რომ ქვეყნის ბედი იმ არსებულ პოლიტიკურმა ვითარებამ განსაზღვრა, რომელიც კრანძისის ბრძოლის შედეგად შეიქმნა. მეფე ურწხველი დაიწვია მოვლელთა გავეითებების ლეგიკა და გარდაუვალობა იმ ნაბიჯისა, ერთი ბრძნის თქმისა — ბრ, სიბრძნე ის კი არა, რომ კარგი

განსახელო ცუდისაგან, ამას ბავშვიც მოეხერხებს, არამედ ორი ცუდისაგან, ორი ბოროტებისაგან შესირჩიო ნაკლებად ბოროტება. სწორედ ეს განჭვრეტა მეფემ. პოეტმა მკითხველს დაანახა, რომ უწყვეტქოლა საყვედური, რომელსაც ერეკლეს ნ. ბარათაშვილის დროსაც უყენებდნენ და მერც არ გამოუღიეს. ერეკლე მეფე ზედავდა იმ გარდაუვალობას, რომელიც საქართველოს

და, საერთოდ, ტლანქი პოლიტიკითაა
ნებრივია, პოეტის თავისუფალი გეგმ
ძალი სული ამას ვერ ეგუბოდა, ამის
გამოხატულებათა მთელი მსოფლიო პოეზია
მაგრამ თავი და თავი ისაა, რომ ან
თვალში საცემი უბედურების იქით ნ
ბარათაშვილი საიმედო ნიშნებსაც ქვე
ტდა, რასაც დასაძლიეროდა საქართველო
ბედი უნდა განესაზღვრა.

ბუნების გენრიოს განსახიერებების თვალსაზრისით. ბარათაშვილი ტიპური რომანტიკოსია. მასთან დაკავშირებულია გამბადათა გამოხატვის ასპარეზი. ბუნების სურათები საესებით შეესაბამება მის სულიერი მეგობართან, მას იხილავს მუდმივ საღამო, მივივარ - დისკოს გადახრით შემოიხილავს, "გაღდახურულთა მეგობარი", "პლუდოვანი", "ანგარა მტკარი" და. შ. მ.; მეორე მხრივ, ბ. ბარათაშვილი ბუნებისკენ მიხილავს არა იმიტომ, რომ განსვენებს, ჭერტება მიეცეს, ადამიანურ საზრუნავთაგან გათავისუფლდეს, არამედ იმიტომ, რომ ხელახლა მოიკიდოს ძალეტი ბუნების წიაღში დავსას სოციალური მინარასის კითხვები, უსამართლობას შეგერიძლოს. ბუნებასთან აშკარა მითარეობა. ბ. ბარათაშვილის ანათესავებს დიდ იმეღისეღ რომანტიკოს ბაირნიან.

5. ბარათაძეობა სიყვარულის განსაზღვრების მხრივად გამომავალ-ებს საულიერო სიკეთეზე და სიმდი-დრე. პოეტს მიაჩნია, რომ ჭეშმა-რბ, გამძლე სიყვარულის სულთან კავშირი მოებს („რად ჰყუდდარი-კაცსა...“); დიდმა პოეტმა იცის ფასი ღარეგნული სილამზისაჲ, ოღონდ-მისთვის სულიერებაზე მიმართულებ-ლი სილამზეა ფსიქული, ანუ, იგი-ღარეგნულ სილამზესაჲ სულიერს უქმედებდარბის (სახყურე).

ნ. ბარათაშვილის კერძო წერილები თითქმის ერთგვარი გავრცელებულია მისი ბრწყინვალე პოეზიისა, ეს ნაწარმოებები, ყოფილი საზრუნავისაგან განთავისუფლებულნი, იმ ფიქრებს, ტკივილებს, მისწრაფებებს ეძება, რომლებიც მის ლექსებშია წარმოადგენილი.

ზნარად საუბრობენ. ბარათაშე-
ღის პესიმორი აქვს. უნდა ითქვას, რომ
მას არაფერი აქვს საერთო ხელაქმე-
ფლობასთან, საზოგადოდ, პესიმორი
თვალსაზრისით. მ. ბარათაშვილის სე-
ვედა, პესიმორში უკმარაობის და უკმაყ-
რეულობის გამოხატობაა, რაც უპირობო
მეორეულობას, დაუმართაობას.
ამგვარი შინაარსი, ბარათაშვილის
პესიმორშია მას ისევ და ისევ დიდ
ბაირონთან აახლოებს. ამ ბარათაშ-
ვიდობა ბაირონისმზე საუბარი
ბარათაშვილის შემთხვევაში.

ნ. ბარათაშვილის პოეზიის სიდიადემ განსაზღვრა პოეტის ადგილი ქართული მწერლობის ისტორიაში, როგორც ახალ ქართული ლიტერატურის ერთ-ერთი ფუძემდებლისა, - ილია ქაჭავაძესა და აკაკი წერეთელთან ერთად.

Գրեթե ցարդ, շո՛ւ երբեք եմբերեմ
 Գնացողքն քնն եմբան՝
 Եղբայրույդ, ի՞նչ քնն, կ'ը բոլոր
 Եմբողքան քննն զուրկել
 Զկը ինձ, արդար, քննն
 Է՛ եմբողքն շո՛ւ եմբան՝
 Եղբայրույդ կ'ը արդարեմբան,
 Է՛ արդարեմ բոլոր եմբողքն՝—

Են Կ-Մ-Բ Գրք Դիւր
 Զանգեզուր Զարատ Թեւեթար.

„ბედი ქართლისა“, ნიკოლოზ ბარათაშვილის ავტოგრაფი (1839 წ.)

უახლოვდებოდა და ქვეყანა მიჰყავდა მის შესახებდავად, ისე, რომ აეროდებიან მისთვის კატალიზებში. ერეკლე აზრე-
ვანი რომ სწორი იყო, ეს ისტორიამაც
დადასტურა, რამდენადაც შესაღარ-
ებლად კარგულ კაცს აქვს რუსეთის
გამგებლობაში მოქცეული საქართველო
და ოსმალის საქართველო, ანუ იმიერ-
საქართველო.

ლექსი „საფლავი მეფის ირკლისა“ პოეტის საბრძოლველს რუსეთთან დაკავშირების ფაქტს აფასებს უკვე შედგენის მიხედვით. პოეტი იწინებს რუსეთთან სასარგებლო დაკავშირებას და ამის სასარგებლო არგუმენტებსაც ჩამოთვლის, რომელთა შორის მიაჯარი მშვიდობა, რადგან მხოლოდ მედიდობის დამატებით მშვიდობა იღიქრის კაცმა და საზოგადოდ ერმა სულიერებასა და ქმნას. ბუნებრივია, ვიფიქრობ, ნ. ბარათაშვილი კარგად ხედავდა იმ უსაბრძოლოებას და სისამაგვლს, რომლებიც რუსებს ზიანდნენ ქვეყნის დაპყრობით

დავით დადიანი

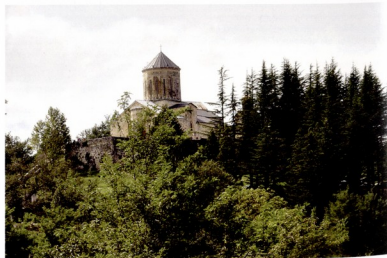
სამეგრელოს სამთავრო სახლის ერთ-ერთი ყველაზე კოლორიტული წარმომადგენელია სამეგრელოს მთავარი 1840-1853 წწ-ში დავით დადიანი. მან თავისი რეფორმატორული სახელმწიფოებრივი და მრავალფეროვანი კულტურულ-საგანმანათლებლო მოღვაწეობით მნიშვნელოვნად გამოაცოცხლა სამეგრელოს ეკონომიკური და კულტურული ცხოვრება.

დავით დადიანი – ლევან V დადიანისა (ოდიშის მთავარი, 1805-1840 წწ.) და დედოფალ მართას (იმერეთის ცნობილი თავადის, ზურაბ წერეთლის ასული) – პირმშო დაიბადა 1813 წლის 26 იანვარს, დავით აღმაშენებლის მოხსენიების დღეს. ყმანეილკაცობის წლებში სამეგრელოს მომავალმა მთავარმა ქუთაისსა და თბილისში გაატარა. აქ მას უშუალოდ მფარველობდნენ იმერეთის მმართველი ვასილი ბებუთოვი (შემდგომ ეკავა სხვადასხვა მაღალი თანამდებობა კავკასიის რუსულ ადმინისტრაციაში) და თვით კავკასიის

მთავარმართებელი ბარონი როზენი (1831-1837 წწ.). იგი ამ უკანასკნელის აღზრდილადაც კი ითვლებოდა. სწორედ ბარონ როზენის რეკომენდაციით დაინიშნა დავით დადიანი „საგანგებო მინდობილობათა მოხელედ“.

თბილისში დავით დადიანი იმდროინდელი ქართული არისტოკრატის ელიტარულ წრეში ტრიალებდა, დასტურდება ახალგაზრდა მთავრის ძის ირიბი მონაწილეობა 1832 წლის შეთქმულებაში. 1833 წლის ივნისში ის დაუკითხავს კიდევ საგანგებო კომისიას, რომლის დროსაც მას ფაქტობრივად უღიარებია, რომ იცოდა შეთქმულების თაობაზე, მაგრამ თავი იმით უზარალებია, რომ ურჩევდა შეთქმულებს „თავი გაენებებინათ ამგვარი საქმისათვის“. „რაც შეეხება იმას, რომ მე ქართველი პატრიოტი ვარ, – აღნიშნავდა დავით დადიანი თავის ჩვენებაში, – ეს მართალია, მაგრამ მე იმასაც ვგაჩნობ, რომ ჩვენს ქვეყანას არ ძალუძს რუსეთის დაუბმარებლად არსებობა“. მართალია, დავითი გადაურჩა დასჯას, მაგრამ, როგორც ფიქრობენ, ხელისუფლებამ ის თბილისს მაინც განაჩიდა. ამ დროიდან დავითი ერთი პერიოდი სამეგრელოში იმყოფებოდა, სადაც მამის ხელდასახებით „მოურავთა-ზედა მოურავთასა“ და „წინამჯდომელობას მდივანშიდ“ (სამთავროს „უზენაესი სასამართლოს“ ხელმძღვანელობას) შესდგომა.

სამთავროს ახლებურად მართვის მცდელობა ამ ეტაპზე მარცხით დამთავრდა, ვინაიდან პროგრესულად მოაზროვნე მთავრის ძე ხშირ შემთხვევაში რეტროგრადი მამის წინააღმდეგობას აწყდებოდა. 1838 წელს მან დატოვა სამთავრო და კვლავ თბილისში დაბრუნდა. ამასობაში, ლევან V დადიანს

მარტილის ტაძარი (VII-X სს.)

დადიანების სასახლე ზუგდიდში

სულ უფრო უჭირდა სამთავროს საქმეების გაძღოლა და მან 1839 წელს კვლავ (პირველად ეს 1831 წელს გააკეთა) დააყენა იმპერიის ხელისუფლების წინაშე მთავრის ტახტიდან ნებაყოფლობით გადადგომისა და დავითის გამთავრების საკითხი. ხელისუფლებამ ამჯერად დაამკაფიოლა მთავრის ეს თხოვნა და 1840 წლის 11 მაისს ზუგდიდში ოფიციალურად გამოცხადდა „მისი იმპერატორობითი უმაღლესობის თანხმობა“ დავით დადიანისათვის „სამეგრელოს მართვა-გამგეობის გადაცემის შესახებ“. მანამდე, 1839 წლის 18 მაისს დავით დადიანმა ქაშვეთის ეკლესიაში ჯვარი დაიწყო იმდროინდელი საქართველოს აღმართული ლიდერის, ალექსანდრე ჭავჭავაძის ულაშავს ასულზე – ეკატერინეზე.

თავდაპირველად (1846 წლამდე – ლევან V-ის გარდაცვალებამდე) დავით დადიანი შემეკიდრე-მმართველად იმოღეუოდა, 1846 წლის დეკემბერში კი ის იმპერატორ ნიკოლოზ I-ის ბრძანებით ოფიციალურად სამეგრელოს მთავრად გამოცხადდა. უაღრესად ნაყოფიერი იყო დავით დადიანის მოღვაწეობა მთავრის სტატუსში. მისი ძირითადი ამოცანა თავისი სამფლობელოს ევროპულ ეიფაზე მონყობა იყო. ამ მიმართულებით მან მთელი რიგი რეფორმები გაატარა. მათგან, პირველ რიგში, დახასიათა სამეგრელოს სამთავროს ახალი ადმინისტრაციული დაყოფა 8 მაზრად, რომელთა სათავეშიც მდივანბეგები ჩაყენა. დავით დადიანმა სრულიად ახლე-

ბურად მოაწყო სამთავრო კარის საქმის წარმოება – პირველად სამეგრელოს სინამდვილეში შემოიღო კანცელარია (მუშაობდა ქართულ და რუსულ ენებზე) მოხელეთა მტატი, რომელთაც ჯამაგირს უზდიდა. მის სახელს უკავშირდება დაბალი სამღვდლეობის წარმომადგენელთა გათავისუფლება მებატონეთა ყმობისაგან (1841 წლის 26 იანვარი). დავით დადიანმა სერიოზული ნაბიჯები გადადგა მხარის ეკონომიკური მდგომარეობის გასაჯანსაღებლად. ამ მხრივ განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს მის მიერ 1848 წელს საფრანგეთიდან გრაფ ვანტ დე როზმორე-დუკის მოწვევა, რომელმაც ზუგდიდში გახსნა აბრეშუმის სახვევი საწარმო. მთავრის ინიციატივით მოუწყო არყის სახდელი ქარხნები ზუგდიდსა და სალხინოში. ყურადღება ექცეოდა სოფლის მეურნეობის განვითარებასაც. დაიწყო კომპოსტისა და კარტოფილის მოყვანა; მთავარმა უკუბიდან მოიწვია საეკილისტები სენაკის მიდამოებში ენდროს პლანტაციის გასამართად, აბასთუმანში გააშენა ზეთისხილი, ხელს უწყობდა თეთის მოშენებას. კავკასიის სამეურნეო საზოგადოების მეშვეობით გამოიწერა 3 ამერიკული გუთანი, შევიდა საუკეთესო ჯიშის ძროხების გამრავლებას და ა. შ.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს დავით დადიანის, როგორც ქართული კულტურის დიდი მოამაგის, ღვაწლი. მისი მთავრობის პერიოდში სამთავროს კარი იქცა ქართული მწიგნობრობის წინიშენელოვან ცენტრად (ამ საქმეში

მას გვერდში ედგა მუღულე – ეკატერინე ჭავჭავაძე). მან შექმნა ქართულ (ასევე უცხოურ ენებზე) ნაბეჭდ და ხელნაწერ წიგნთა უმდიდრესი კოლექცია, რომელიც მოგვიანებით მისმა ვაჟმა – ნიკო დადიანმა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას“ უანდერძა. დავით დადიანი თვითონაც იყო ცნობილი როგორც მწიგნობარი, რედაქტორი, მწერალი, გატაცებული იყო არქეოლოგიით. მარი ბროსეს ცნობით, მას წიგნსაცავთან ერთად მუზეუმიც მოუწყვია. დავით დადიანი ზრუნავდა ქართულ სულიერ სინამდვილეზე. მისი ანდერძის თანახმად, ეკატერინე დადიანმა 1856 წელს იერუსალიმის ჯვრის მონასტერს და წმ. საბას ლავრას, ათონის მთის 20 მონასტერს, აგრეთვე კონსტანტინოპოლის, ალექსანდრიისა და ანტიოქიის სააბტიატოკოებს გაუგზავნა შეწირულობანი.

დავით დადიანი, ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდა, მალაჩით გარდაიცვალა 1853 წლის 30 აგვისტოს გორდში, სამეგრელოს მთავართა საზოგადოებრივ რეზიდენციაში, დაკრძალულია მარტვილის ტაძარში. მართალია, ნაადრევმა სიკვდილმა არ მისცა მას ჩაფიქრებულ „მდიდთა საქმეთა“ აღსრულების საშუალება, მაგრამ ის, რისი გაცემებაც დადიანთა სამთავრო სახლის ამ უდავოდ ნიჭიერმა და არაორდინარულმა წარმომადგენელმა მოასწრო, ნამდვილად არის შთამომავლობის მიერ დაფასების ღირსი.

ნიკო დადიანი

ნიკო გიორგის ძე დადიანი, ანუ, როგორც მას ხშირად მოიხსენიებენ, – დიდი ნიკო, დადიანთა ძირძველი საგვარეულოს ერთ-ერთი ბრწყინვალე წარმომადგენელი, სამეგრელოს სამთავროს მსაჯულთუხუცესი (მდივანბეგთუხუცესი), ლეჩხუმის სარდალ-მოურავი, დიპლომატი, კანონმდებელი და ისტორიკოსი, თავისი ეპოქის გამოჩენილი მოღვაწე იყო. მან მნიშვნელოვანი კვალი დატოვა XIX ს-ის I მესამედის საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ და კულტურულ ცხოვრებაში.

ნიკო დადიანი სამეგრელოს მთავართა გვარდით შტოს ეკუთვნოდა. მისი მამა, გიორგი დადიანი იყო ოდიშის მთავრის, ოტია დადიანის (1728-1758 წწ.) ძე და კაცია II დადიანის (1758-1788 წწ.) ძმა. ამდენად, მთავარი გრიგოლ კიკიცის ძე დადიანი (1788-1804წწ.) დიდ ნიკოს ბიძაშვილად ერგებოდა. ნიკო დადიანის დაბადების ზუსტი თარიღი უცნობია. ვარაუდობენ, რომ ის 1780-1792 წწ-ში უნდა დაბადებულიყო. დედას, მარიამ აბაშიძეს განსაკუთრებული წვლილი მიუძღოდა მომავალი მთავრის – ლევან V დადიანის (1805-1846 წწ.) აღზრდაში. თავად ნიკო ორჯერ ყოფილა დაქორწინებული, პირველად გურიის ერისთავის ასულ მარიამზე, რომლის განაც ლუწოსი ვაჟი გიორგი შეეძინა, ხოლო მეორედ – ნებუღდის მფლობელ მარშპინის ასულ ეკატერინეზე. გარდა გიორგისა, ნიკო დადიანს კიდევ ოთხი ვაჟი – ბესარიონი, ალექსანდრე, პეტრე და პაულე – და ორი ქალიშვილი – ბათო (მამია გურიელის დედა) და კესარია ჰყავდა. ეს უკანასკნელი, აფხაზეთის სამთავრო სახლის წარმომადგენლის, აბჟუს მფლობელის, ალიბეი (ალექსანდრე) შარვაშიძის მეუღლე, ცნობილია იმით, რომ ზრდიდა მთავრის, მიხეილ შარვაშიძის ძეს გიორგის, შემდგომ ცნობილ მწერალსა და საზოგადოებ მოღვაწეს. რაც შეეხება ვაჟებს, გიორგის, ბესარიონსა და პეტრეს, ისინი თავისი

დროისათვის ძალზე პოპულარულები იყვნენ. მათ დავით დადიანი (ოდიშის მთავარი, 1846-1853 წწ.) „სამ მუშეტერს“ უწოდებდა.

ნიკოს მამა – გიორგი დადიანი თავისი მშისნულის, გრიგოლ დადიანის უაზლოესი მრჩეველი და თანამებრძოლი, მთავრის „საქმის გამგებელი“ იყო. მამის გარდაცვალების შემდეგ (1799 წ.) სამთავროს მართვის საქმეებში აქტიურად ჩაერთო თვით ნიკო. ოდიშის მთავრის, გრიგოლ დადიანის გარდაცვალების შემდეგ (1804 წ.) ის იმპერატორ ალექსანდრე I-ის ბრძანებით დაინიშნა მცირეწლოვანი ლევან ბატონიშვილის რეგენტთან – ნინო ბაკრატიონ-დადიანიან არსებული დროებითი საბჭოს წევრად. იმავე წელს შედგა ნიკო დადიანის დეზოტე დიპლომატიურ ასპარეზზე – ის იყო პეტერბურგის საგანგებო მისიით გაგზავნილი სამეგრელოს სამთავროს დეპუტაციის წევრი. ეს მოგზაურობა ნიკო დადიანს ალწერია თავის „მამოვლა ნიკოლი დადიანოვისა“-ში (თხზულება დაკარგულია).

ნიკო დადიანი აქტიურად მონაწილეობდა სხვადასხვა სამხედრო აქციაში. 1808 წელს მან, როგორც სარდალმა „სამეგრელოს ჯარისა“, ლევან V დადიანთან ერთად ილაშქრა აფხაზეთში მამის მკვლელ ასლან-ბეგ შარვაშიძის წინააღმდეგ, რომლის დროსაც „ყოველი აფხაზეთი, ჯიქეთის საზღვრებამდე ვიდრე ლალიძგა-დადიანის საზღვრამდე“, „მიათვალეს“ გარდაცვლილი ქველმეები-შარვაშიძის მეორე ვაჟს, დადიანთა სახლის კანდიდატს აფხაზეთის მთავრის ტახტზე საფარბეგ (გიორგი) შარვაშიძეს. ნიკო დადიანის სარდლობით კიდევ 4-ჯერ (1813, 1818, 1821, 1824 წწ-ში) მოეწყო ოდმართა ლაშქრობა აფხაზეთში იმავე გიორგი შარვაშიძისა და მისი მემკვიდრეების ზღლისკენ უფლებს განსაბრუნებლად. ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია 1821 წლის ლაშქრობა ასლან-ბეგ შარვაშიძის წინააღმდეგ.

რეაქციის წინააღმდეგ, როდესაც ნიკო დადიანი ოდიშის სამთავროს რაზმით ახლდა გენ. მ. გორჩაკოს. ამ ლაშქრობის დროს (ის ახლანბეგის კიდევ ერთხელ გაქცევაზე და აფხაზეთში დამიბრევი გიორგის ძე შარვაშიძის გამაჯვრებით დასრულდა) გამოჩენილი მამაცობისათვის ნიკო დადიანს გენერალ-მაიორის წოდება მიანიჭეს. ნიკო დადიანი აქტიურ მონაწილეობას იღებდა 1806-1812 წწ-ში და 1828-1829 წწ-ში რუსეთ-თურქეთის ომებში. დაჯილდოებული იყო წმინდა ანას I ხარისხის სამხედრო ორდენით.

სრულიად განსაკუთრებულია ნიკო დადიანის წელიწადი სამეგრელოს სამთავროში კაპონიერებისა და მართლმადიდებლის განმტკიცების საქმეში. მან ოდიშის მთავრისათვის შეადგინა „დასტურ-ლაშ“ – „სამთავრო წესდებულა“ და განკარგავა მფლობელობაში, რომელიც იყო ერთგვარი „მოძღვრება შესახებ ქვეყნის და სამთავრო ოჯახის მართვისა“.

ნიკო დადიანი დღენიდავ ზრუნავდა ეკლესიაზე. მის სახელს უკავშირდება კორცხელის ტაძრის განახლება. მას დაუწყია აგრეთვე ახალდაბის (ადგილმდებარეობა უცნობია) ეკლესიის ამშენებაც. ნიკო დადიანი იყო დიდად განსწავლული საეკლესიო ცხოვრებაში. მას არქიმანდრიტისა და მოძღვართმოდერის, გიორგი კუხალაშვილის თხოვნით დაურწრია წ სახარება ეკლესიაში საკითხავად. ამ მხრივ ყურადღება გექცევა აგრეთვე საეკლესიო ხასიათის განმარტებებს, რომლებიც დართული აქვს ეკლესია-მონასტრების აღწერილობებს მის „ქართული ცხოვრებაში“ და რომელიც ნათლად მეტყველებს მის განსწავლულობაზე საეკლესიო სფეროში.

ნიკო დადიანი თავისი ეპოქის ერთ-ერთი უგანათლებლესი პიროვნება იყო. მას ჰყოლია მონაფეხი, რომელთაც „ქართული ცხოვრების“ გარდა საეკლესიო მწერლობას, სხვადასხვა მეცნიერებასა და ფილოსოფიას ასწავლიდა. მას ფაქტობრივად ჰქონდა „ქერძო არაოფიციალური სკოლა, რომელიც ცენტრს წარმოადგენდა მნივნილოვან-საგანმანათლებლო მეოქმედებისა“.

ნიკო დადიანის მნივნილოვან შემოქმედებით მოღვაწეობის მწვერვალს წარმოადგენს მისი „ქართული ცხოვრება“ – საქართველოს ისტორიის ერთგვარი სახელმძღვანელო. ნიკო დადიანის ეს ნაწარმოები არის ჩვენამდე მოღწეული პირველი საისტორიო თხზულება, შექმნილი დასავლეთ საქართველოში. მასში მოკლედია გადმოცემული საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან 1823 წლამდე. „ქართული ცხოვრებაში“ სრულიად საქართველოს ისტორია წარმოდგენილია მთლიანობაში, თუმცა აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორია ძალზე მკრთალადაა წარმოდგენილი და აქცენტი ძირითადად დასავლეთ საქართველოში განვითარებული მოვლენების აღწერაზეა გადატანილი.

ამ თვალსაზრისით ნიკო დადიანის თხზულება ერთგვარად დასავლეთ საქართველოს ისტორიას წარმოადგენს. განსაკუთრებული მცენიერული ლირებულებისაა თხზულების დასკვნითი ნაწილი – „პირველის სოლომონ მეფიდან საქომდე“. ამას ხაზს უსვამს თვით ავტორიც, რომელიც საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ „ესე შემგონი ამისა (სოლომონ I-ის, ზ.ა.) წარწერილი ისტორიანი ... ქართველთა ... ჯერეთ არაა აღწერილი არიან არცა ძველსა და არცა ახალსა ქართველთა ისტორიასა შინა, ვინათგან არა იყო ჯერეთ საქმენი ესე ნამყო-სრული. ამისთვის მე თანმდებად შევრაცხე თაჳი ჩემი, ვითარცა შეიღმან მამულისაჲან, და ესე შემგონი ... ისტორიანი, რომელნიმე სმენილი და რომელნიმე თვით ჩემგან ზილულნი, აღვსწერე სახსოვრად და სასარგებლოდ ყოველთა მოყვარეთა მესისტორიეთა“.

ნიკო დადიანი გარდაიცვალა 1834 წელს. დაკრძალულია მარტვილის ტაძარში. მისი მოღვაწეობა ნათელი განსახიერებაა ქვეყნისათვის თავდადებული მამულიშვილური რუდუნებისა. ის ერთგულად მიჰყვებოდა მისსავე დევიზს: „ჯეროვანი არს, რომელ ყოველთვის წინ უსწროს საზოგადოჲან კეთილმან კერძოობისა სარგებლობას“.

კორცხელის მონასტრის კოშკი (XVII ს.)

ნიკო დადიანი

ნიკო დადიანის – დადიანთა სამთავრო სახლის ერთ-ერთი უკანასკნელი მოპოკანის, ოფიციალურად სამეგრელოს უკანასკნელი მთავრის – ცხოვრება და მოღვაწეობა ერთ-ერთი ყველაზე ნათელი ფურცელია XIX ს-ის მეორე ნახევრისა და XX ს-ის დამდეგის საქართველოს საზოგადოებრივ და კულტურულ ცხოვრებაში.

ნიკო დადიანი – სამეგრელოს მთავრის, დავით დადიანისა და ეკატერინე ჭავჭავაძის უფროსი ძე – დაიბადა 1847 წლის 4 იანვარს ზუგდიდში. მას შემდეგ, რაც 1853 წელს გარდაიცვალა მამამისი – დავით დადიანი, 7 წლის ნიკო სამეგრელოს მთავრად გამოაცხადეს და სრულწლოვანებამდე რეგენტად დედამისი – ეკატერინე დადიანი დაუნიშნეს, რომელთანაც შეიქმნა ერთგვარი მეურვეთა საბჭო: მცირეწლოვანი მთავრის ზოძიების – გრიგოლ და კონსტანტინე დადიანების, აგრეთვე სამეგრელოს ეპისკოპოსის ზაქარია ჭყონდიდელის (დგებუაძე) შემადგენლობით. 1856 წელს ეკატერინე დადიანი შვილებთან ერთად მინველ იქნა პეტერბურგს, ალექსანდრე II-ის კორონაციამო მონაწილეობის მისაღებად. პატარა ნიკოს იმპერიის სატახტო ქალაქში ჩაყვანის სხვა მიზანიც ჰქონდა – იქ მას მომავალი მთავრისათვის „მესაფერისი აღზრდა“ უნდა მიეღო. ნიკო დადიანს ფლიგელ-ადიუტანტის ტიტული ებოძა და პეტერბურგის კავთა კორპუსში ჩაირიცხა, შემდეგ კი სამხედრო სამსახურის მოსახდელად იმპერატორის ლიბეგარდიის კავკასიის ესკადრონში იქნა გაწვევებული. 1861 წელს ეკატერინე დადიანმა ნიკო პარიზში წაიყვანა, სადაც მან განასრულა სწავლა-განათლება.

1867 წელს უკვე სრულწლოვანებაში შესულ ნიკო დადიანს რუსეთის ხელისუფლებამ ოფიციალურად ათქ-

მეყენა უარი სამთავრო ტახტზე. ამის სანაცვლოდ მან მიიღო „Светлейший князь Мингрельский“-ს ტიტული და ერთდროული ფულადი კომპენსაცია 1 მლნ მანეთის ოდენობით. გარდა ამისა, მას კერძო მფლობელობაში დაუტოვეს კუთვნილი მამულები სამეგრელოში – ზუგდიდსა და გორდში. 1874 წელს ნიკო დადიანი პეტერბურგში დაქორწინდა იმპერატორის დაახლოებული პირის, სამეფო კარის მინისტრის, გრაფ ალექსანდრე ადლერბერგის ასულზე – მარიაზე, რომელთანაც შეეძინა ვაჟი – ნიკოლოზი (1876-1919 წწ.) და ქალიშვილები: ეკატერინე (1875-1875 წწ.) და სალომე (1878-1961).

ნიკო დადიანს საკმაოდ ნარმატული სამხედრო კარიერა ჰქონდა, რომელიც დასრულდა გენერალ-მაიორის ჩინით 1878 წელს. ის აქტიურად მონაწილეობდა 1877-1878 წწ-ის რუსეთ-თურქეთის ომში. იბრძოდა ბალკანეთში ცნობილი გენერლის, ი. გურკოს შენაერთში და თავი გამოიჩინა შიკის უღელტეხილისათვის გამართულ ბატალიებიში, რისთვისაც 68. ვლადიმერის II ხარისხის ორდენითა და ოქროს ნიშნით დააჯილდოვეს.

1886 წელი უაღრესად მნიშვნელოვანია ნიკო დადიანის ბიოგრაფიაში. ამ დროს რუსეთის საიმპერატორო კარმა ის ბულგარეთის სამეფო ტახტზე ასვლის პრეტენდენტად წამოაყენა. ამ ფაქტს დიდი ვნებათაღელვა მოჰყვა ევროპაში. რუსეთისა და ევროპის სხვა ქვეყნების წამყვან გაზეთებში იბეჭდებოდა მასალები ნიკო დადიანზე. ყურადღება ექცეოდა მის წარმომავლობას, განათლებას, განსაკუთრებული ნების (რუსული, ინგლისური, ფრანგული) ბრწყინვალე ცოდნას. ბუნებრივია, ქართველი თავადის ბულგარეთში გამეფების პერსპექტივას გამოეხმაურა ქართული საზოგადოებაც. გაზ.

„ივერიაში“ დაიბეჭდა (№274, 1886 წ.) ილია ჭავჭავაძის „მეთაური წერილი“, რომელშიც ავტორი დიდ კმაყოფილებას გამოთქვამდა ნიკო დადიანისათვის ამ მაღალი პოსტის შეთავაზების გამო და თვლიდა, რომ მას უპირატესობა ჰქონდა ტახტის მეორე პრეტენდენტთან, აესტრიის პრინც ფერდინანდ კობურთან შედარებით. მაგრამ რუსეთის მცდელობას, თავისი კანდიდატი დაესვა ბულგარეთის ტახტზე, დიდი წინააღმდეგობა შეხვდა აესტრიის, გერმანიის, ინგლისისა და თურქეთის მხრიდან, რომლებმაც, საბოლოოდ, მოახერხეს კიდევ აესტრიელი პრინცის გამეფება.

ნიკო დადიანი საერთო-ეროვნული მასშტაბის საზოგადო მოღვაწე იყო, რომელსაც, მიუხედავად იმისა, რომ ძირითადად პეტერბურგში ცხოვრობდა, არასოდეს შეწყვეტია მშობლიურ საქართველოზე ფიქრი. „ის, თუმცა არაოფიციალურად, – წერდა კ. თუმანიოვი, – იყო ნამდვილი წარმომადგენელი თავისი ხალხისა. იგი... ვულდასმით უკვირდებოდა თავის სამშობლოს და დიდი ცოდნის პატრონიც იყო მის შესახებ. თუ სათანადო შემთხვევა ხელთ ეძლეოდა, მან იცოდა სამშობლო ქვეყნის ინტერესების დაცვა“. ამის მკაფიო დადასტურებაა თუნდაც მისი მკვეთრად გამოსატყულო ეროვნული პოზიცია რუსეთის ხელისუფლების მიერ

სამეგრელოს სამრევლო სკოლებიდან ქართული ენის სწავლების ამოღებასთან დაკავშირებით. ის აღუშვითება სტატიებს, „რომელშიც ამტკიცებენ, რომ მეგრულ ენასა და ქართულ ენას შუა მსგავსება არ არისო. ჩემი აზრით ხომ იცი, – სწერდა ის ვ. მაჩაბელს 1885 წლის 17 აპრილს (მოგვიანებით ეს პირადი წერილი გამოქვეყნდა გაზ. „ივერიაში“ №241, 1904წ.), მე ვერაფერი ვაპატივებ... ოღონდ ამას ვიტყვი, რომ ის ვარემუ ქვეყნის ფილოლოგები, რომელნიც სწერენ მეგრულსა და ქართულს ენებზედ, არიან სრულიად დაბნეულნი. ჯერ ჩვენი ენა ისწავლონ და შემდეგ სწერონ... ჩვენდა სამედიუნოდ, ჩვენს ხალხს აქვს საკუთარი აზრი და რწმუნება, რომელიც დავეციოვ ჩვენმა საკუთარმა ისტორიამ და ახლა ვერა ცაცი ვერ დავგაჯერებს იმას, რომ მამდელი არ არის ჩვენი და არც ავლებს ჩვენს წინ ნაწევას. ხალხს მამინ გაოცნობს ცაცი, როდესაც იმ ხალხში ცხოვრობს ან იმ ხალხის ენას ლაპარაკობს. ამას ვარდა, ხალხის ისტორია და სურვილი უნდა შეიტყოს ცაცმა და შემდეგ ილაპარაკოს. მე სამეგრელოს, იმერეთს და გურიას ვუყურებ როგორც საქართველოს პროვინციებს. ჩვენ შუა განსხვავება არ არის და არც უნდა იყოს; ეს არის ჩემი აზრი და ამ აზრით მოვქცევი“.

ნიკო დადიანი იყო ქართული კულ-

ტურისა და სულიერების დიდი მოძაგე და ქომაგი. 1885 წელს მან დააფინანსა სამთავრო კარის უმდიდრესი ბიბლიოთეკა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას“ უკანსოვრა. აღსანიშნავია, რომ საზოგადოებამ ამ ბიბლიოთეკის ჩასაბარებლად შექმნა კომისია თვით ილია ჭავჭავაძის ხელმძღვანელობით, ხოლო ბიბლიოთეკის კატალოგი შეადგინა აკაკი წერეთელმა (იხ. ი. მუხარგია, დავით დადიანი, ს. ციციშვილის კომენტარები, გვ. 163). ნიკო დადიანი აქტიურად გამოეხმაურა ქართულ-კახეთისა და იმერეთის თავადაზნაურობის ინიციატივას ქართველებისათვის ათონის ივერთა მონასტრის დაბრუნების თაობაზე და დავით ჩუბინაშვილთან და ალექსანდრე ცაგარელთან ერთად ეს საკითხი დააყენა სინოდის ობერპროკურორის, კ. პობედონოსევის წინაშე (ბ. ზორაძე. დადიანთა სამთავრო სახლის... გვ. 80).

ნიკო დადიანი გარდაიცვალა 1903 წლის 24 იანვარს, პეტერბურგში. მადლიერმა ქართველმა ხალხმა დიდი პატივი მიაგო სამეგრელოს სამთავრო სახლის უკანასკნელ წარმომადგენელს. ის დაკრძალულია დადიანთა საგვარეულო განსახევნებელში – მარტვილის ტაძარში. ნიკო დადიანმა სამართლიანად დაიმკვიდრა ადგილი სამშობლოსათვის დამამართალ მამულიწველითა შორის.

დადიანების სასახლე ზუგდიდში

სოლომონ დოდაშვილი

სოლომონ დოდაშვილი – სამშობლო-სა და ხალხისათვის თავდადებული, საქართველოს მომავლისათვის ზეარკად შენიერების დიდი მამულიშვილი, რომელმაც „ერთხელ და სამუდამოდ აფორიაქა საღათის ძილში ნასული საქართველო“ და გამოიტაცა „მომაკედინებული ძილის გამყინავ კლანჭებს“, დაიბადა 1805 წლის 17 დეკემბერს, წმინდა მონაშე სოლომონის სხენების დღეს, სიღნაღის მაზრის სოფელ მალარაში. მამამისი, იოანეს (წარმოშობით გლეხი, სოფლის მღვდელს), როცა პირმშის წმინდა მონაშის სახელს არქმევდა, ცხადია, წარმოდგენაც არ ჰქონდა, რომ მისი ვაჟიც წამებლის ბედს გაიზიარებდა. მოადბის მონასტრთან არსებული სკოლა, სიღნაღის სასულიერო სასწავლებელი, თბილისის სასულიერო სემინარია – ასეთი იყო საქართველოში სოლომონ დოდაშვილის ყრობისა და განსწავლვის გზა. 1824 წელს 18 წლის ქაბუკი სასწავლებელად პეტერბურგს გაემგზავრა. იქ მისი მეცენატი და სულიერი მოძღვარი ცნობილი ქართველი ფილოსოფოსი და თეოლოგი იონა ხელაშვილი იყო. მისი მორალური და მატერიალური მხარდაჭერით შეძლო სოლომონ დოდაშვილმა პეტერბურგის საიმპერატორო უნივერსიტეტში ფილოსოფია-იურიდიულ ფაკულტეტზე სწავლა. იგი ამ უნივერსიტეტის პირველი ქართველი სტუდენტი, პირველი „ოქრადლეული“ იყო. ვასაოკარი ენერგიით ეუფლებოდა მეცნიერებათა საფუძვლებს, კლასიკურ (ლათინურ და ძველ გერმანულ), გერმანულ და ფრანგულ ენებს.

1827 წელს სოლომონ დოდაშვილი საქართველოში დაბრუნდა. მას უკვე გაცნობიერებული ჰქონდა თავისი ცხოვრების და მოღვაწეობის უმთავრესი მოწოდებაც და შინაარსიც: მამულის სამსახური, სამშობლოს ეროვნული თავისუფლების მოპოვებისათვის ბრძოლა. მან სწორად დაინახა, რომ ახლად მოვლულს, ყველაზე საშიშ დამპყრობელთან, რუსეთის იმპერიასთან ამ ეტაპზე პირდაპირი (იარაღით) ბრძო-

ლა უპერსპექტიუო იყო. ამიტომ მას, როგორც განმანათლებელს, ბრძოლის გაგრძელება სარწმუნოდგინა: მხოლოდ მეცნიერებისა და განათლების აღორძინება-განვითარებით „გამოღვივებულ ქართველებს“ შეეძლოთ ერის შინაგანი ძალების მობილაზაცია, მისი პოტენციის მაქსიმალური ამოქმედება და ამით ქვეყნის აღდგენისა და თვითშეყოფისათვის ნიადაგის მოშადება. ეს იყო თავისუფლებისაკენ მიმავალი ერთადერთი ფართო, ძნელი, ფათერაკიანი და იმავედროულად დიდების მომტანი გზა, რომლის გალაც, უდიდეს ცოდნასა და შრომისათვის ერთად, უშრეტ ოპტიმიზმს და სიცოცხლის რისკის ფასად თავგანწირვის უნარსაც მოითხოვდა. იტყვითა რა ერისკაცობის უშიშმეტი ტვითით, სოლომონ დოდაშვილი გაზედულად დაადგამ ავ გზას დევნილი: „თუ ჩვენ ეს ვერ შევძელით, ... მაშ რაისთვისა ცოცხალ ვართ?!“ ისედაც ხანმოკლე სიცოცხლიდან ბედმა მას ექტორი შემოქმედებითი საქმიანობისათვის მხოლოდ 5-6 წელი არგუნა. და მაინც, ამ მცირე დროის მანძილზე ერის საკეთილდღეოდ იმდენი გაკეთება შეძლო, რომელსაც არ დაგნებო სიცოცხლე კი არა, იქნებ მთელი თაობაც კი გაინანილებდა. მან წარმოუდგენელი კვალი დააშენა ეროვნული კულტურის ნებისმიერ სფეროს, საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ აზროვნებასა და საქმიანობას.

მრავალმხრივი და მეტად ნაყოფიერი იყო სოლომონ დოდაშვილის პედაგოგიური მოღვაწეობა: ჯერ სიღნაღის სამაზრო სასწავლებელში, შემდეგ პეტერბურგში ბაგრატიონთა შვილებთან კერძო მასწავლებლობა, და ბოლოს, 1827 წლიდან თბილისის კეთილშობილთა სასწავლებელში (1830 წლიდან იგი თბილისის განმანათლებლად გადაკეთდა), სადაც იგი ქართულ გრამატიკას, გეოგრაფიასა და რიტორიკას ასწავლიდა. შეადგინა კიდევ სახელმძღვანელო ქართული ენის გრამატიკები, რომლითაც მთელი თაობები ეუფლებოდნენ მშობლიური ენის საფუძვლებს. სოლომონ დოდაშვილი,

როგორც განმანათლებელი დემოკრატი, გაბედულად იცავდა განათლების დარგში თანასწორობის იდეას, რომ სწავლა-განათლება უნდა ყოფილიყო სახალხო და არა რომელიმე ნოდების პრივილეგია. იგი თავის მოწაფეებზე დიდ იდეურ ზეგავლენას ახდენდა, ზრდიდა მათ ნამდვილ მამულიშვილებად და პატრიოტებად. სწორედ დოდაშვილმა გამოაღვიძა 14-15 წლის ქაბუკი ნიკოლოზ ბარათაშვილის აზროვნებაში პროტესტანტული და მეამბოხე სული, საკაცობრიო პრობლემებისადმი წვდომის სწავრები. „თუ სოლომონ დოდაშვილი არ ყოფილიყო, მაშინ შეიძლება არ ბარათაშვილი ყოფილიყო“.

სოლომონ დოდაშვილი ზრუნავდა მთელი ქართველი საზოგადოების განათლებაზე. იგი აღიარებდა, რომ ქართველი ხალხი დაჯავლდებულია მორალური, ინტელექტუალური და მრავალგვარი ნიჭით და თუ იგი ამ ნიჭითა და უნარით ვერ სარგებლობდა, თავისუფლად ვერ ეთიარებოდა, მხოლოდ იმით, რომ ეს უფლება და შესაძლებლობა წართმეული ჰქონდა. სოლომონ დოდაშვილი ცდილობდა ეროვნულ-კულტურული და განათლების კერების შექმნას. მისი ინიციატივა იყო, რომ გახსნილიყო საჯარო ბიბლიოთეკა, ცდილობდა ქართული სტამბის გამართვას, ჩაეჭირებულ ჰქონდა ქართული ლიტერატურული საზოგადოების შექმნა (ამ მიზნით შექმნა კიდევ „ლიტერატურული ამხანაგობა“). სოლომონ დოდაშვილის ცდის შემდეგ იყო ის, რომ 30-იან 60-ში მისი ყველა ეს ჩანაფიქრი საქართველოში რეალიზდა იქცა, სამწუხაროდ, უკვე სოლომონ დოდაშვილის გარეშე. და რაც მთავარია, სოლომონ დოდაშვილისთვის ხალხის განათლება თვითმხიანი კი არა, ეროვნულ-პოლიტიკური მონობისაგან საქართველოს თავის დაღწევის საშუალება იყო.

დიდი სოლომონ დოდაშვილის მეცნიერული მემკვიდრეობის მნიშვნელობა, სადაც ცენტრალური ადგილი ფილოსოფიურ-ლოგიკურ კვლევებზეა

ეთმომა. მისი მეცნიერული მოღვაწეობა პეტერბურგში დაიწყო. უნივერსიტეტის დამოუკიდებლობაზე დანერგა სადისტორციო შრომა „ლეგია“, რომელსაც უნივერსიტეტის სამეცნიერო საბჭომ მაღალი შეფასება მისცა, გადაწმდა მისი დაბეჭდვა (დაიბეჭდა იმავე წელს) და დამტკიცდა მიუღის იმპერიაში გიმნაზიებსა და სემინარიებში სახელმძღვანელოდ. ამ შრომამ 22 წლის ქაბუკს, როგორც მოაზროვნეს და ფილოსოფოსს, რუსეთისა და სახელმწიფოებრივ დიდი აღიარება მოუტანა. ქართველმა მეცნიერმა ი. ხატიაშვილმა სოლომონ დოდაშვილს „ქართველების ფიზიკ“, ხოლო ბ. ნუცუბიძემ „ქართული აზროვნების საოცრება“ უწოდა. მალე მას მოჰყვა, უკვე საქართველოში, შრომები: „ლოფიკის მეთოდოლოგია“, „არტორიკა“, „იხატიაშვილისა და პ. კარბელაშვილის ცნობით, ნ-ტომიანი „ფილოსოფია“, რომელიც, სამწუხაროდ, დღემდე მიკვლეული არაა. მკვლევრების მტკივნეული, სოლომონ დოდაშვილის ფილოსოფია მაშინდელი „ელასიკური გერმანული ფილოსოფიის“ თანმხედრი მსოფლმხედველობრივი სისტემაა და ზოგიერთ საკითხში მან გარკვეულწილად გაუსწრო კიდევ თავის ეპოქას და სათანადო ადგილი დაიკავა მსოფლიო ფილოსოფიაში. ამით მან ქართულ საზოგადოებრივ აზროვნებას ევროპული კულტურისა და მეცნიერებისაკენ გაუკვალა გზა და საქართველოში „ევროპეიზმის“ ფუძემდებლად მოგვეცვლინა.

სოლომონ დოდაშვილი საქართველოს ისტორიის სხვადასხვა პრობლემასაც იკვლევდა. იგი ისტორიული წყაროების კვლევას მეცნიერული კრიტიკის საფუძველზე უდგებოდა, როგორც ეს XVIII-XIX სს-ის ევროპულ მეცნიერებაში იყო მიღებული. შრომებში „ქართული ისტორია – ერეკლე მეორე“, „მოკლე განხილვა ქართულისა ლიტერატურისა ანუ სიტყვიერებისა“, ერთ-ერთმა პირველმა მოგვცა საქართველოს ისტორიისა და

ქართული კულტურის შეფასების თავი-სებური, ძირითადად სწორი სქემა. მან XI-XIII სს-ის საქართველოს ისტორიას – დიდი აღმშენებლისა და თამარის ეპოქას „ელვარებითი ეპოქა“ და „ოქროვანი საუკუნე“ უწოდა, როცა, მისივე თქმით, საქართველო მაშინდელი მსოფლიოს ერთ-ერთ უმდიდრეს და უძლიერეს ქვეყანას წარმოადგენდა. იგი, ფრანგი ჰუმანისტების მსგავსად, შუა საუკუნეების გარკვეულ პერიოდს „ბნელ ეპოქას“ უწოდებს, რაც მონღოლების შემოსევიდან დაწყებული, XVIII ს-მდე მრავალმა ისტორიულმა ავტორებმა განაპირობა. თუმცა, სოლომონ დოდაშვილი სწორად შენიშნავს, რომ ივერთა ერში მამულის სიფარგულისა და თავდადების სული არ გამქრალა, რომ მან აღორძინება XVIII ს-დან ვახტანგ VI-ის, ვახტანგ ბაგრატიონის, სულხან-საბასა და დავით გაგრაშვილის ეპოქაში დაიწყო, რაც უფრო მეტად გაგრძელდა ერეკლე II-ის მიერ. XVIII-XIX სს-ში კი სოლომონ დოდაშვილი ახალი ეპოქის მაუნტყელები ნიშნებს ხედავს.

სოლომონ დოდაშვილი შესანიშნავად აცნობიერებდა, რომ რუსეთის თვითმპყრობელობის პირობებში სრული გადგვერების საფრთხე დაემუქრა ერის ისეთ სასიცოცხლო კომპონენტს, როგორიცაა ყოფილი კულტურა და რომ ერის გადარჩენის ერთ-ერთი აუცილებელი პირობა ეროვნული ცხოვრების წესის შენარჩუნება იყო. ამან განაპირობა მისი დანიტრესება ეთნოგრაფიული კვლევა-ძიებით. იგი აწყობდა ექსპედიციებს, კრებდა მასალებს საქართველოს სიძველეებზე, ყოფილი კულტურის მთელ რიგ მხარეებზე, ამუშავებდა და ბეჭდებდა პრესაში, რათა ხალხს არ დაევიწყებინა ისინი, გაღვლეობდა მათზე ინტერესი. მან გადგულად გააკრიტიკა რუსი ავტორი გორდვიუ, რომელმაც ქართული ისტორიული წყაროების გაყალბებით მრედე არაკლები აწავა საქართველოში გლეხისა და დაცრძალების წესები. ამ წერილში ნა-

თლად გამოიწმინდა სოლომონ დოდაშვილის პრინციპული პოზიცია – საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ფასდაუდებლობა ნინააღმდეგ უკომპრომისო ზრძილად, შემხმარებლებისა და მხოლოდ ჭეშმარიტების დაცვა.

დიდია სოლომონ დოდაშვილის დამსახურება ქართული ენის, ლიტერატურისა და ლიტერატურათმცოდნეობის განვითარებაში. იგი ფიზიკად იდგა მათი დაცვის სადარჯოზე. როცა ბარონ ბრამბლუსი (ისიპ სენკოვსკი) და მისი ჯილავის „თეორეტიკოსები“ შეეცადნენ ქართული ენისა და ლიტერატურის, ქართული კულტურის დამცირებას – რომ ქართული ენა ნაკლებ განვითარებულია („გლავაჲ არს“ ენა ქართული), რომ ლიტერატურა ღარიბია ძველებით („არაგანვითარებული“), სოლომონ დოდაშვილმა პრინციპულ წერილში – „მოკლე განხილვა ქართულისა ლიტერატურისა ანუ სიტყვიერებისა“ – მკაცრად გააკრიტიკა ისინი და დაასაბუთა: რომ ქართული ენა ერთ-ერთი თვითყოფადი და უძველესი ენაა; რომ ქართული ანბანი ჯერ კიდევ ქრისტეს შობამდე 327 წელს შეიქმნა მწვეფ ფარნავაზის დროს; რომ ქართული ენაზე ქართველმა მწერლებმა შექმნეს მრავალი ორიგინალური თხზულება და თარგმანი სხვადასხვა ენიდან; რომ „ოქროს ხანაში“ შეიქმნა ქართული მხატვრული აზროვნების ბრწყინვალე ნიმუშები, მათ შორის, შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“, რომლის ეროვნულ და მსოფლიო ღირებულებას პირველმა სოლომონ დოდაშვილმა გააცხადა ხაზი. ეს წერილი იყო ქართული ენისა და ლიტერატურის, მისი ღირსების, ღირებულების, მინარსისა და ისტორიის დაცვა. ილია ჭავჭავაძემდე ასე თავგამოდებით, აზრის ასეთი სიხანძრითა და მეცნიერული დასაბუთებით არ დაუცხვია ჩვენი ეროვნული მემკვიდრეობა სხვა რომელიმე ქართველ მოღვაწეს. წერილი მთელი მხიანსაც ისახავდა – საქართველოში „ევროპეიზმის ფუძემდებელს“,

ბოლნის წმიდა ნინოს სახელობის დედათა მონასტერი. V საუკუნეში დაარსებული კათოლიკოზი შუა საუკუნეებში არაბობილ შეაკეთეს. ეტლბა XVIII-XIX საუკუნეების რესტავრაციის კვლევა.

თბილისის სასულიერო სემინარია

სოლომონ დოდაშვილს დანაშაულად მიაჩნდა, რომ საერთო პროგრესის მოყვარულ თვალთათვის წყვედარი ქართული ლიტერატურა წყვედარი იყო დაფარული, რის გამოც განათლებულ კაცობიარებს არ შეეძლო ქართველთა სულიერი სამყაროს მართებული შეფასება. მას სურდა, რომ, ისევე როგორც ეს ხდებოდა იოანე პეტრიძის დროს, ქართული კულტურა კვლავ გაეცენა განვითარების თვითმყოფად გზაზე და უჩვენებინა ევროპისათვის მისი დიდი ღირსეულობა და მომავალი შესაძლებლობანი, „... რათა ევროპამ ოდესმე შეცნოს იგივერა საშუალებითა წერითა სარწმუნოთა“. იგი ცდილობდა, რომ ქართული ინტელექტუალური ცხოვრება აზოური, უპირატესად აღმოსავლურ-სპარსული გავლენისაგან გაეთავისუფლებინა და ევროპული კულტურის მაგისტრალურ გზაზე გადაეყვანა. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ სოლომონ დოდაშვილის „ევროპეიზმი“ არასოდეს გადაზრდილა ბრმა მიმბაძველობაში. იგი ქვეყნის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ-კულტურულ ნიშნულას ეროვნული მემკვიდრეობისა და საერთაშორისო გამოცდილების „ერთმანეთთან ბედნიერ მორიგებაში“ ხედავდა.

სოლომონ დოდაშვილმა თვალსაჩინო წვლილი შეიტანა ქართული ჟურნალისტიკის ისტორიაში. 1828 წლიდან იგი გახდა „თვითლისის“ უწყებანის“ ქართული გამოცემის რედაქტორი იყო, სადაც უკვე გაოჩნდა მისი, როგორც ჟურნალისტი, მრავალფეროვანი ინტერესები. სოლომონ დოდაშვილის ინიციატივითა და რედაქტორობით 1832 წლის იანვრიდან დაიწყო პირველი ქართული ჟურნალის – „საბოჭრატორიკისი“ ნაწილი თვითლისის უწყებათან – გამოცემა. მანვე განსაზღვრა ჟურნალის იდეური მიზანსწრაფვა და მიმართულება, მისი ეროვნული სული, ხასიათი და მიზანობა. იგი წინამორბედი ყველა იმ ჟურნალ-გაზეთისა, რომელიც საქართველოში შემდგომ წლებში გამოდიოდა. სოლომონ

დოდაშვილისა და მისი ჟურნალის ეს დამსახურება ჰქონდა მხედველობაში ილია ჭავჭავაძეს, როცა იგი სოლომონ დოდაშვილს „ქართული ჟურნალისტიკის პიონერს“ უწოდებდა და როცა ამბობდა – სოლომონ დოდაშვილმა და გიორგი ერისთავმა გადმოგვცეს ის დროა ჟურნალისტიკის მოღვაწეობისა, რომელიც ახლა „დროებას“ უჭირავს.

ეროვნული თავისუფლების მოპოვების უსაზღვრო წყურველობა სოლომონ დოდაშვილი 1832 წლის შეთქმულებამდე მოიყვანა. იგი ამ შეთქმულების ერთ-ერთი წამყვანი მოღვაწე და იდეური ხელმძღვანელი იყო. აკი გამოძიების საქმეებში ჩაინერგა კიდევ „ამი იკისრა ქართული გაზეთის გამოცემა გონებათა ასაღვლეხლად, მოამზადა პროკლამაცია ხალხის ასამზადრებლად“. სოლომონ დოდაშვილმა ოქროპირ ბატონიშვილიან ერთად მომავალი, განთავისუფლებული საქართველოს სახელმწიფოებრივი მოწყობის საკუთარი, უმრავლესობისაგან განსხვავებული მოდელი შეიმუშავა. მათ ამ მოდელის შემუშავებისაკენ უბიძგებდა, ერთი მხრივ, ქართული სახელმწიფოებრიობის მრავალსაუკუნოვანი, განსაკუთრებით აოჩინიანი ხანის“ ისტორიის გამოცდილება, კერძოდ: ქართული მონარქიის შედარებით მაღალი დემოკრატიული ბუნება – „ახლთიან ახლოს ყოფნა“; ქართულ სამართალწარმოების ჩვეულებითი ანუ „ბუნებითი სამართალი“ არსებობა; მეორე მხრივ, იმდროინდელი საქართველოს გამოცდილებები საერთაშორისო გამოცდილებებიდან მათი იდეალი იყო ინგლისის სახელმწიფოებრივი ცხოვრება. ამ საფუძველებზე დაყრდნობით შემუშავებული ქართული სახელმწიფოებრივი მოწყობის მათი იდეალი „ეროვნული რესპუბლიკა“, ანუ ინგლისის მსგავსი კონსტიტუციური მონარქიის „ქართული რესპუბლიკა“ იყო. სოლომონ დოდაშვილს მომავალი ქართული სახელმწიფოს ფუძემდებლურ პრინციპად ესახებოდა აგრეთვე კაცასიური ერთიანობის იდეა. მას მიანდა, რომ ერთიან კაცასიას

შეძლო თვითმყოფადობისა და თავისუფლების შენარჩუნება.

მისი განმანათლებლური მსოფლმხედველობა ვერც არსებულ სოციალურ უთანასწორობას ეგუებოდა. იგი თავისი დროის სოციალურ დიფერენციაციას ცხოვრების მანიკერებად მიიჩნევდა და მას უარყოფითად აფასებდა (რომანი „ელენა“). იგი გამოსავლასაც ეძებდა, თუმცა იმისაც გრძნობდა, რომ მას განხორციელება არ ენერა, რადგან „ან არს ნამდვილი წრდილოეთის ყინვა გიორგისა მისა“.

შეთქმულება ჩავარდა... სოლომონ დოდაშვილს, როგორც რესპუბლიკელს, დაბალი ფენიდან წარმოშობისა და მათი ინტერესების გამოშხატელს, იმპერიის მართლმსაჯულებამ ყველაზე მაკარი განაჩენი გამოუტანა – ციხიშირი ათლიანი გადასახლება და სამშობლოში დაბრუნების საშუალო აკრძალა. სოლომონ დოდაშვილს ჯერ კიდევ გადასახლებაზე ზეადამიანურ შრომაში განმრთულობა შეურყია, ხოლო ციხიშირის მაკამა ბუნებაში იგი ქლუქით დაეაფა. გვრძნობდა მოახლოებულ აღსასრულს, და მინც ცხოვრების სულიერი ოპტიმიზმი სიცოცხლის ბოლო წუთამდე არ განელებოდა, ეს დიდ დაბნობა, ეროვნულ გმირთა თვისება, ხედვრი და, გენებათ, ზედისწერაა. მამულისათვის 31 წლის სიცოცხლე ზეარაკად მამულისავე საკუთრებულზე მიიტანა, 1836 წლის 20 ავგვისტოს ვიაცკაში გარდაიცვალა. იქვე დაკრძალეს. აუღვრელი დარწა მისი უკანასკნელი მცირედი სურვილიც – სამშობლოში თუ არა, სადმე მის მახლობლად მაინც დაკრძალათ.

ერის ცხოვრებაში უკვდავადმა მატკოლენდ ისინი რჩებიან, რომელთა ცხოვრება და შემოქმედება ერთსა და იმავე დროს ამაყობს და მომავლისადმი მიმართული. სოლომონ დოდაშვილი მან რიცხეს მიეკუთვნებოდა. მის მიერ გაგვილი ზნა სამაგალითი იყო მისიერ თანამედროვეთათვის, სამაგალითოდ რჩება მომავალი თაობებისთვისაც. ისტორიული აზრდითობის გამო ათეული წლების მანძილზე უსამართლოდ ჩრდილდო მიტყუელი სოლომონ დოდაშვილის ცხოვრებისა და მემკვიდრეობის დადგენილ მეტად მოფინა ნაყოლი. მაღალიერი ერთ მის სახელს, როგორც უკვდავების თოლისმას, სათუთად იზიანება და მოამომავლობას გადასცემს. ამისი დასტურის მის მაშუღლიერის საქმეც, რომ თითქმის საუკუნოვანი ლოდინის შემდეგ, 1994 წლის ოქტომბერში სოლომონ დოდაშვილის ნეშტი ციმბირიდან საქართველოში გადმოსვენეს და თბილისში, შინამშენის პანთეონში მოუწინეს სამარადისო საფარე.

სოლომონ დოდაშვილის, XIX ს-ის 20-30-იანი წწ-ის პირველი ქართველი განმანათლებლისა და თავისი ხალხის სულიერი ბეალის, მიერ აღმართული განმათავისუფლებელი მოძრაობის დროშა მემკვიდრეობით გადაცემა ჯერ 40-50-იანი წწ-ის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მოღვაწეებს, 60-იანი წლებიდან კი – თერგდალეულებს“.

გიორგი ერისთავი, დიმიტრი ყიფიანი, ალექსანდრე ორბელიანი

გიორგი ერისთავი

მთავარი და ძირითადი, რაც მემკვიდრეობით ერგო XIX ს-ის საქართველოს, ეს იყო: ქართული სახელმწიფოებრიობა, მტკიცე, ჯანსაღი ეროვნული თვითშეგნება (პატრიოტიზმის, პუზანიზმის, სოციალური სამართლიანობის იდეებისადმი ერთგულება), რაც განსაზღვრავდა „საქართველოს ზნეობას“, ქართველების ცნობიერებას და რომლის იდეოლოგიურ საფუძველსაც მართლმადიდებლობა და მის ნიაღში შობილი ქართული კულტურა წარმოადგენდა. XIX ს-ის საქართველოს წილად ხედა უდიდესი განსაცდელიც. რუსულმა კოლონიზმმა რეჟიმმა სწორედ ამ ლიბერულებს და ფასეულობებს შეუტია... ქართველმა ერმა მას მძაფრი პროტესტით უპასუხა. მართალია, ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი თავისუფლების აღდგენისთვის ბრძოლის პირველი ცდა (აჯანყებები, 1832 წლის შეთქმულება) მარცხით დამთავრდა, მაგრამ დამყრობელმა ეროვნული სულის გატება ბოლომდე მანც ვერ შეძლო.

საჭირო იყო ამ თავისუფლებისმოყვარული სულის გაღვივება, უთანაბრო ძალასთან ბრძოლის ტაქტიკის შეცვლა. და მართლაც, „ქართულ საზოგადოებაში ერთგვარი მოზრუნება მოხდა. შეთქმულებაზე ფიქრი დევნივებას მიეცა და მის ნაცვლად განათლებასა და კულტურულ ამაღლებაზე დაიწყეს ფიქრი“. ეროვნული თვითმოყვადობის გადარჩენისა და თავისუფლებისაკენ მიმავალი ამ ახალი გზის გამკვლევად XIX ს-ის 20-30-იან წწ-ში სოლომონ დოდაშვილი მოგვევლინა. ეს გზა გააგრძელეს 40-50-იანი წწ-ში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ლირსკულმა წარმომადგენლებმა: გიორგი ერისთავმა, დიმიტრი ყიფიანმა, ალექსანდრე ორბელიანმა. ეპოქის სიმძაფრე, ერის გადარჩენა და მისი მრავალი საჭიბროროტო საკითხის გადაჭრა მათგან უდიდეს ენერგიას, მრავალმხრივ მოღვაწეობას, თავგანწირვის უნარსა და გამორულ თავდადებას მოითხოვდა...

საარტისტო საზოგადოების შენობა (დღევანდელი რუსთაველის თეატრი)

გიორგი ერისთავი, სოლომონ დოდაშვილთან ერთად, XIX ს-ის 30-50-იანი წწ-ის განმათავისუფლებელი მოძრაობის ხასიათისა და შინაარსის განმსაზღვრელი, მისი აქტიური მონაწილე და ერთ-ერთი ლიდერია. თვით ილია ჭავჭავაძის აღიარებით, XIX ს-ის მეორე ნახევრის განმათავისუფლებელი მოძრაობის მესვეურებმა თავიანთი დროშა მემკვიდრეობით სოლომონ დოდაშვილისა და გიორგი ერისთავისაგან მიიღეს.

გიორგი ერისთავი 1813 წელს დაიბადა სოფელ ოძისში (ახლანდელი დუშეთის რაიონი) ქსნის ერისთავთა მემკვიდრის ოჯახში. დედამ ბავშვობიდანვე ჩაუწერა სამშობლოსა და მშობლიური ენის სიყვარული, შემდეგ კი - თბილისის კეთილშობილთა სასწავლებელი, ცოტა ხნით მოსკოვის კერძო პანსიონში სწავლა. საქართველოში დაბრუნებული, 1827 წელს სამხედრო გუბერნატორთან შეშაობდა, თუმცა მისი მჩქევნად ენერგია და მეზრძოლი

სული ასეთ სამსახურს ვერ ეგუებოდა და მალევე მიატოვა.

გიორგი ერისთავს ცხოვრება და მოღვაწეობა რთულ ვითარებაში მოუხდა. მან კარგად დაინახა (საკუთარი თავზე გამოსცადა) რუსული მმართველობის მზაკერული ჩანაფიქრი — ძირფესვიანად აღმოუფხვრა ყოველგვარი „ეროვნულ-ქართული“, ეროვნულ თავისებურებათა გარეგნული კვალიც კი, რომ გარუსება — ეს მძიმე საფრთხე, მთელს საქართველოზე და თითოეული მოქალაქის თავზე „დამოკლეს მახელობით“ ეკიდა. ყოველივე ამან 17 წლის ქაბუკი, რომლის უმთავრესი მიზანი მთელი სოციალის მანიძლე ღვთაებად აღიარებული სამშობლოს თავისუფლება იყო, 1832 წლის შეთქმულებამდე მიიყვანა. მალე იგი შეთქმულთა ფარულ საზოგადოების ერთ-ერთი სანდო და აქტიური წევრი გახდა. შემთხვევითი არ იყო, რომ ფილადელფოს კიენაქემ საიდუმლო ანბანი და შეთქმულთა ნესდების გაფრცელებას მას მიაწოდ. შეთქმულების ჩაგარდნისთანავე გიორგი ერისთავი დააპატიმრეს, 1834 წელს პოლონეთში გადაასახლეს, საიდანაც 1842 წელს დაბრუნდა. ერთხანს სახელმწიფო სამსახურში იყო, რომელიც კვლავ მალევე მიატოვა, ხოლო 1854 წლიდან საბოლოოდ სოფელ ხიდისთავში (გორის რაიონი) დასახლდა.

გიორგი ერისთავს, სოლომონ დოდაშვილის მსგავსად, მიაჩნდა, რომ საქართველოს თავისუფლებისაკენ მიმავალ გზა მეცნიერების, განათლების, საერთოდ, ქართული კულტურის აღორძინება-განვითარებაზე გადიოდა. ამიტომ იგი ძალიან ბევრს მუშაობდა საკუთარი განათლების გასაფართოებლად, რათა იგი ერის სასიკეთოდ გამოეყენებინა. უწინარეს ყოვლისა, ერის განათლების, მისი სასიცოცხლო ძალების გაღვივებისა და ქართველობის

გადარჩენისაკენ მან საკუთარი ლიტერატურულ-დრამატული და თეატრალური მოღვაწეობა მიმართა. ლიტერატურასა და თეატრს ეს მისია უკეთესად რომ შეესრულებინა, გიორგი ერისთავი იბრძოდა ლიტერატურული ქართულის დემოკრატიზაციისათვის. მან უარყო ე.წ. „საბი სტილის თეორია“, გაითავისა ყოველდღიური სასაუბრო ენა და თავისი გმირები ჩვეულებრივი ხალხური მეტყველებით ალაპარაკა, რითაც ახალი ქართული სალიტერატურო ენის შემქმნელთა ნინამორბედი გახდა.

XIX ს-ის დასაწყისში ახლად მოვლენილ დამპყრობელთან, რუსეთის იმპერიასთან აშკარა ბრძოლაში დამარცხებამ საზოგადოება დააბნია, მიშმა და ძალმომრეობამ იმძლავრა, გულგრილობამ დაისაღდგურა. ეროვნული ცნობიერება იფერფლებოდა და „რუსული კულტურის“ სახელით შემოსული ზნეობრივი სილატაკე იკიდებდა ფეხს... დაყოვნება აღარ შეიძლებოდა, საჭირო იყო ერის შინაგანი პოტენციის გაღვივება, იმედის, რწმენის დაბრუნება. ასეთ ვითარებაში, სოლომონ დოდაშვილის გარდაცვალების შემდეგ, გიორგი ერისთავმა ითავა რამდენადაც მძიმე, იმდენადვე საპატიო, ერთ-ერთი ლიდერის როლი. აქეთკენ მიმართა მან თავისი პოეზია, რომელიც, სხვა მოტივებთან ერთად, ძირითადი ეროვნულ-პატრიოტული მოტივითა, არსებული სინამდვილის წინააღმდეგ პროტესტი და თავისუფალი საქართველოს ნახვის წყურვილია. და მაინც, თავისი ისტორიული მისიის შესრულებას ის ყველაზე მეტად დრამებით და კომედიებით ახერგებს, თუმცა მეტად ირივ-კრიალური და თავისებური ხერხით. მან „ტრაგედიის საგანი კომედიის საგანად აქცია“, გაისმა მისი ძლიერი, გესლიანი სიცოცხლის ხმა...

გიორგი ერისთავი იყო ქართული დრამატურგიისა და კომედიის ფუძე-

მდებელი, ქემწარიტი „ქართველი მოლიერი“. დრამა-კომედია „შემოღობა“, როგორც ავტობიოგრაფიული ნაწარმოები, გიორგი ერისთავის შემოქმედების გასაღებია, მისი სევერის გამოხატვა და გზაბატონებული უსამართლობის წინააღმდეგ პროტესტია. ავტორის ნინადაშვილის „შემოღობა“ შემთხვევით არ უწოდებია. ამით შეეცადა, ერთგვარად შეეროვებინა მწარე სიმართლის თქმით გამოწვეული პირველი ელფა, რომელიც გაბატონებულ საზოგადოებას უთოდ დაუფლებოდა. ამასთან ერთად, იგი მწერლის განცხადებაც იყო — ყური ეგდოთ მისი სიტყვისათვის, რომელიც უფრო გაბედული და უფრო მკაცრი იქნებოდა. ასეც ხდება. მალე ღვთაებზე ქვეყნდება მისი კომედიები: „გაყრა“, „დავა“, „ქუნნი“ და სხვები. ყველა ისინი შემქმნილია საკუთარი სამშობლოს ცხოვრებიდან. მან დრამისა და კომედიის გმირებად უცხოეთიდან კი არ მოიყვანა იდეალური ადამიანები, არამედ „თავის ხალხს მისი ცხოვრების ამსახველი სარკე დაუდგა წინ“ და დიდი სიმართლითა და მხატვრული დამაჯერებლობით, იმავდროულად სამიწელი დატინით აწენა ქართულ საზოგადოებაში ფეხმოკიდებული, ე.წ. „რუსული კულტურით“ შემოტანილი: გონებრივი პაუპერიზმი, ზნეობრივი სილატაკე, პარაზიტული, ფუქსეაბატური, უმინარსო ცხოვრება. ამით ცდილობდა იგი დაენახებინა, რომ ასეთი საზოგადოებრივი ურთიერთობებისა და ყოფაცხოვრების გაგრძელება დამლუპველი იყო თითოეულისათვის და მთლიანად საზოგადოებისათვის. გიორგი ერისთავმა ამ ტიპების (გადაგვარების გზაზე დამდგარი თავდაზნაურობისა და ახლად ფეხდგმულ ვაჭარ-მეცხებეთა) ახატვით უარყო „ეს ახალი კულტურა“ და საზოგადოება სულ სხვა მხარისაკენ გააბედა. ეს იყო ევროპის განათლება,

პირველი კლასიკური გიმნაზია.
დარბაზი, სადაც პირველად დაიდგა
საბჭოთა „გაყრა“.

საზოგადოებრივი ცხოვრებისა და მეურნეობის ახალი დასაწყისი, რომელიც საქართველოს უნდა გაეთავისებინა და ამ ახალი იარაღი განემტკიცებინა თავისი მომავალი. ეს იყო გიორგი ერისთავის მიერ სოლომონ დოდაშვილისაგან ანდერძითი მიღებული დიდი ეროვნული საქმის, „საქართველოს ევროპეიზაციის“ განხორციელების გავრცელება. ამავე მიზანს ემსახურებოდა მისი თარგმანებიც. მან პოლონელ კაზიმირ ლაფჩინსკისთან ერთად პოლონურ ენაზე პროზაულად თარგმნა „ვეფხისტყაისი“ და ქართული კულტურის ეს უნიკალური საგანძური ევროპისთვის ცნობილი გახდა. ქართულად გადმოთარგმნა: ადამ მიცეჭიჩის, გრიბოედოვის, პუშკინის, ლერმონტოვის, სოლოგუხის, ბესტუვეე-მარლინსკის, მიერისის, პეტრარკას, პუშკის, ბერანეს და სხვათა ნაწარმოებები.

ხედავდა რა თეატრის როლს ერისთავის კულტურის დაცვასა და განვითარებაში, გიორგი ერისთავმა დიდი მომდევნებით და შრომით დასძლია ყველა სიძულვე და 1852 წლის 2 (14) იანვარს თბილისის გიმნაზიის შენობაში დადგა თავისივე „გაჟია“. თვითონვე იყო სექტელის რეჟისორიც, ერთ-ერთი ნამუშაო მსახიობიც, აქედან იწყება ახალი ქართული თეატრის ისტორია, რომლის იდეურ და შემოქმედებითი მონაწილე ასევე გიორგი ერისთავმა განსაზღვრა. ქართული თეატრის სიყვანე გააცოცხლა მოღიჯილისა და ბოჰემურს პერსონაჟთა ორეულზე: გაქცეული ვაჭარი, გაქმნებული თევზაშუ, გონებადინრო პოურკრატ, თვითმკვები შინამოსამსახურე, სხვის ხარჯზე მცხოვრები მორუგია, უხერხემლო მამოყვლე. მან თეატრი ხალხს, მის ინტერესებს დაუკავშირა და ქართული კულტურის განვითარების კრავდ აქცია, თავისი საქმიანობა ხალხში თავისუფლებისათვის ბრძოლის სულისკეთების გავლენისაქენ მიმართა. ცხადია, ამგვარი ეროვნული თეატრი იმპერიული რუსეთისათვის სრულიად მიუღებელი იყო. კილონორმა მმართველობამ, რეაქციონერ ქართველთათვის მხარდაჭერით, ჯერ გიორგი ერისთავი აიძულა, რომ 1854 წელს თეატრი დაეტოვებინა, ხოლო 1856 წელს თეატრიც დახურეს, თეატრალური დღის დასრულება.

გიორგი ერისთავისათვის მიუღებელი იყო ბატონყმური ნყობილებიც. კომუნიზმით თავადაზნაურთა ზნეობრივი გადაგვარების ჩვენება, სასტიკი და დევნა თუ მინც ბატონყმობის ინსტიტუტის ნინააღმდეგ არაპირდაპირ გატარქებად ჩანდა, მისი დრამა „ყვარყვარი აიაბაგი“ ბატონყმობის აქარა და პირდაპირი დაგმობა იყო. მწერალი დრამაში ისეთ სიუჟეტს ქმნის, სადაც ნოდებრბობის გვერდს უკლის და საკითხს ასე აყენებს: „ადამიანი ადამიანის დახაზა“. აქ კი მთელი მალაღი ნოდებრბუცკის ნინაშე ფარმალოს ყრის, რაგანც მხოლოდ იგი დარჩა სათნოების, ეროვნულებისა და ყველა სიკეთის მატარებელი. გიორგი ერისთავმა დაწიელ

დიმიტრი ყიფიანი

ქონაქაქესთან ერთად ბატონყმობის დამცველ საზოგადოებრივ აზროვნებაში ზარი გაჟინდა და ნიადაგი მოუზადა 60-იანელთა განმათავისუფლებელ იდეურ მოძრაობას.

გიორგი ერისთავი მრავალმხრივ საზოგადოებრივ მოღვაწეობას ეწეოდა. იგი იყო ყურნალისტი-პუბლიცისტი. მისი ინიციატივით დაარსდა და მისივე რედაქტორობით 1852-1853 წწ-ში გამოდიოდა სალიტერატურო ყურნალი „ცისკარი“, რომელშიც, სხვებთან ერთად, იბეჭდებოდა გიორგი ერისთავის ლიტერატურული ნაწარმოებები, თარგმანები, პუბლიცისტური, კრიტიკული, ისტორიულ-ეპოგრაფიული ხასიათის ნაწარმოები და სტატეგიები. ასრუთვე ხალხური სიტყვიერების ნიმუშები, რომელთა ბეჭდვა-გამოცემას სათავე პირველმა გიორგი ერისთავმა დაუდო. გიორგი ერისთავი „რუსეთის გეოგრაფიული საზოგადოების კავკასიის განყოფილებისა“ და „სოფლის მეურნეობის კავკასიის საზოგადოების“ წევრი იყო და მათში აქტიურად მოღვაწეობდა.

გიორგი ერისთავმა, ერთი შეხედვით, რეჟულებრივი მოქცევა ადამიანის ცხოვრებით იცხოვრა. სინამდვილეში კი მთელი თავისი სიცოცხლე საქართველოში ფიქში, საქართველოსთვის ზრუნვასა და მისთვის თავგანწირულ ბრძოლაში გალია. ეს რჩეულთა ზვედრია. აქი დაიშასხრა კიდევ თავისი დროის „გზის მაჩვენებლისა და ნინამძღოლის“, „თავისი დროის ილია ქაქევაკისი“ სხელი. მიწვე შრომაში გატეხა მისი ჟანმრთელობა და 1864 წლის 9 სექტემბრის ქ. გორში გარდაიცვალა. დაკრძალულია ქსნის ერისთავთა საკვარეულო სასაფლაოზე იკორთის მონასტრში.

დიმიტრი ყიფიანის, „სულითა და გულით ქართველის“, „აზროვნებითა და მოღვაწეობის ხასიათით ტკბილური ევროპელი“ ცხოვრება და მოღვაწეობა მშობლიური ერისაში თავდადებული და უანგარო სამსახურის მაგალითია,

მონამებრივი სიკვდილითა მარადიული სიცოცხლე რომ დაიშკივდრა.

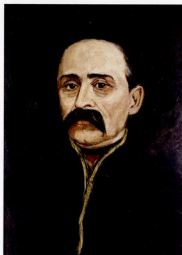
დაიბადა გორის მაზრის სოფელ მერეთში 1814 წლის 14 აპრილს (პროუ. თამაზ ჯოღლაგას გამოკვლევით 1811 წელს) აზნაურის ოჯახში. სწავლობდა თბილისის ჯერ სასულიერო სემინარიაში, შემდეგ კი – კეთილშობილთა სასწავლებელში, რომელიც 1830 წელს დაამთავრა და იქვე, უკვე გიმნაზიაში მასწავლებლად დაიწყო მუშაობა. დიმიტრი ყიფიანი მხოლოდ 18 წლის იყო, როცა მონაწილეობა მიიღო 1832 წლის შეთქმულებაში. შეთქმულების ჩავარდნის შემდეგ რუსეთის ქ. ვოლოგაში გადაასახლეს, საიდანაც 1837 წელს დაბრუნდა.

დიმიტრი ყიფიანისათვის ცხადია გახდა, რომ შეიარაღებული აჯანყების გზით საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენა შეუძლებელი იყო, ამ ილუზიისაგან გათავისუფლება კი – დროულად და აუცილებელი. მან სოლომონ დოდაშვილისა და გიორგი ერისთავის მსგავსად, შეიმუშავა ნაციონალური ხსნის პროგრამა, რომელიც ითვალისწინებდა: იმპერიის ფარგლებშივე უკეთესი დროის მოლოდინში, ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრებისა და აზრის ეროვნული გზით წარმართვის, დაქმნებული ეროვნული ცნობიერების აღორძინების, ქართველი ერის კოსმოლოგიკის და მოთმინებითი მუშაობით სასუკვარ საბოლოო მიზანთან ერის მიახლოებას.

დიმიტრი ყიფიანი, ახალგაზრდობიდან მოყოლებული, მაღალი რანგის ჩინოვნიკი, 40-50-იან წწ-ში იგი იმ ადმინისტრაციული ბირთვის წევრი იყო, რომელიც კავკასიის მართვად, ხოლო 60-80-იან წწ-ში – ორჯერ თბილისის, ხოლო შემდეგ ქუთაისის გუბერნიის თავადაზნაურთა ნინამძღოლი („მარხალი“). ეს დიმიტრი ყიფიანს აუცილებლად მაინცა (თუმცა კი ის, რომ „გული ნამდვილი ქართული ჰქონდეს, მხოლოდ მუდგირი – რუსული“, რათა სამსახურებრივი მდგომარეობა ერო-

ალექსანდრე ორბელიანი

ფაქტობრივად დადგა ქართველების ყოფნა-არყოფნის საკითხი, დიმიტრი ყიფიანმა ბოროტი „ტრიუმფირატის“ (დონდუკოვ-კორსაკოვი, იანკოვი, ეგზარქოსი პავლე) წინააღმდეგ უკვე ამკარად და გაბედულად გაილაშქრა ქართული ენის, ქართული ეკლესიის, ქართველობის დასაცავად. თუმცა ისიც კარგად იცოდა, რომ ამას საკუთარი სიცოცხლის რისკის ფასად აკეთებდა. ასეც მოხდა, როცა ეგზარქოსმა პავლემ ერთი კონკრეტული მკვლელობის გამო ქართველი ერი დასწავლდა, საზოგადოება დაიბნა და გაოგნდა. შეიტყა რა ეს ამბავი, დიმიტრი ყიფიანს განუცხადებია: „მე უნდა ეთქვა ქუჩმარტირება, რაც უნდა მხარე იყოს იგი. ამას ჩემს მეტე უკუნივთ იყოს“. მართლაც, ეგზარქოსისადმი გაგზავნილ წერილში მოხსენიდა მას დეტურებების საქართველო. ამის გამო იმპერატორის ბრძანებით დიმიტრი ყიფიანი ქუთაისის გუბერნიის თავადგზნაურთა წინამძღოლობიდან გაათავისუფლეს და სტავროპოლში გადასახლეს. სტავროპოლს მიმავალ დიმიტრი ყიფიანს თავადგზნაურებამ მცხეთაში გამოასახიოვარი საღამო გაუმართა, სადაც მას უთქვამს: ოღონდ ჩემს სამშობლოს გამოადგეს ჩემი სამთავრო, ეროვნულ-სახალხო მანდილოსნოცად გადაიქცე. 8 ნოემბერს მთაწმინდის პატივთქმნილ დაქრთვებს. ქართველმა ერმა დიმიტრი ყიფიანი, მონაშებრივი სიკეთის შემდგომ, ეროვნულ გმირად შეიტანა.

საქართველოსთვის სიცოცხლე და მუშაობა დიმიტრი ყიფიანისთვის უდიდესი მოვალეობა იყო, ხოლო მისთვის სიკვდილი – უდიდესი გამარჯვება. ეროვნული გმირი, „მეორე დიმიტრი თავადგზნაურ“, ისტორიის ბინადარი გახდა, მისი ცხოვრების და მოღვაწეობის გაკვეთლები კი – საქართველოს შემდგომი თანმდევი და დამხმარე.

ალექსანდრე ორბელიანი – ქართველი პოეტი, დრამატურგი, პუბლიცისტი, ისტორიკოსი, დაიბადა თბილისში 1802 წლის 22 მაისს. ერეკლე II-ის შვილიშვილი, თეოდ ბატონიშვილის უფროსი ვაჟი ბავშვობიდანვე დიდ წინააღმდეგობაში მოექცა. დედა (თავად პოეტის და დიდი პატრიოტი) შეიღოს პოეზიის მოყვარულად, სამშობლოს გამამაფრებელი სიყვარულის გრძნობით ზრდიდა, ხოლო მამა, ვახტანგ ორბელიანი (ვინც ადრე კრწანისის ბრძოლაში არ მიიღო მონაწილეობა, მოგვიანებით კი კახეთის აჯანყების (1812 წ.) ჩაქრობაში რუსეთის ჯარის მხარდამხარ იბრძოდა) შეიღოს უბიძგება – ბედი რუსეთის სამეფო ქაიდა, სამხედრო სამსახურში ეძია. 1817 წელს ალექსანდრემ დაამთავრა თბილისის კეთილშობილთა სასწავლებელი, იმავე წლიდან პეტერბურგის სახმედრო სასწავლებელში გააგრძელა სწავლა, ხოლო შემდეგ იქვე დარჩა სამხედრო სამსახურში. ერთი შეხედვით ისე ჩანდა, თითქმის მამის მიერ არჩეულ გზას მიჰყვებოდა, მაგრამ უკვე ცაბუბა, პატრიოტად აღზრდილი, იმ ეპოქის შვილი – მისივე სიყვარული „თეთის მთელს საქართველოს ბაღსა თოვზე“ რომ ეძინა“, ალექსანდრე ორბელიანი სხვაგვარ გადამწყვეტილებას იღებს: მონაშებში გადამდკებას თავისი უფლებებით სიკვდილი არჩია, სამუდამოდ შიდატუვა პეტერბურგი და მისი სალონები, საუბრად დაბრუნდა თბილისში და სამუდამოდ დარჩა იმ ზნეობრივი სიმაღლის ქართველი, რომელმაც ჯერ მხოლოდ 23 წლის ახალგაზრდას ეს გადაწყვეტილება ნაბიჯი გადადგმევინა. ამის შემდეგ არც გასაკვირია და არც მოულოდნელი, რომ ალექსანდრე ორბელიანი 1832 წლის ოქტომბრის ერთ-ერთი ორგანიზატორი და აქტიური პროპაგანდისტი, ხოლო როცა შეთქმულება ჩაკარდა, ამ ტრაგედიის ერთ-ერთი მთავარი გმირი იყო. მხოლოდ მან, ერთადერთმა, იცოდა შეთქმულების ერთიანი ქსელი და ყოველი წევრის სახელი. მან თავის თავზე აიღო „დიდი დანაშაულის“ ბრ-

ლი და მისი დამსახურება, რომ შეთქმულების მრავალი მონაწილე სასჯელს გადაურჩა. თავად კი, სოლომონ დონდუგილის შემდეგ, ყველაზე ბიძგი და ხანგრძლივი სასჯელი ერგო – მორჩილ ორენბურგში გადასახლება, საიდანაც საქართველოში მხოლოდ 1840 წელს დაბრუნდა. 1832 წლის შეთქმულების მონაწილენი თანდათანობით მკურნადნენ ბედს და, გადასახლებიდან მინდარუნებულები, მთავრობის სამსახურში ჩადგნენ. კოლნოური რეჟიმის სამსახურში ჩადგომა ალექსანდრე ორბელიანისათვის დამპყრობელთან ზნეობრივ კომპრომისზე წასვლას ნიშნავდა. ამიტომ მას, შეთქმულთაგან ერთადერთის, ეს ნაბიჯი არ გადაუდგამს. მეტიც, ალექსანდრე ორბელიანი ერთადერთი იყო, ვისც არ მიიღო, არ შეურთვდა და ბოლომდე აზილა კაცკასიის ახალი შეფისნაცვლის, მიხეილ კორონკოვის შენიღბული, უაღრესად სამიში და მზაკრული პოლიტიკა: ქართველობაზე და ქართულ კულტურაზე ზრუნვის ნიღბით გადაბრუნება მონაწილე საზოგადოება, ჩაცლა ყოველგვარი მაიმობი სული და უმტკივნეულოდ ბოლომდე შეეცაბა ქართველების გარყვნილს უკვე დანეჭეული საქმი.

ბუნებრივად, ამგვარი სულისკვეთების პიროვნება სრულიად მიუღებელი იყო ოფიციალური ხელისუფლებისათვის. მას თითქმის გადუწყვეტილ შეთავაზურმოდნენ, გამაფრებელი თვალთვალთა და დასწვებებით სიციხეებს უწაღებდნენ, რამაც რუს მთიბელებს არც მათ სამსახურში ჩამდგარი ქართველები ჩამორჩებოდნენ. და მიერ ვერ გატყდა... მას მტკიცედ სჯეროდა, რომ ასეთ გაუსაძლის პირობებში ვიღაცას უნდა შეეწინააღმდეგე ეროვნული ენერგიის რწმნა, დამოუკიდებლობის მოპოვების იმედი, ვიღაცას უნდა შეძლებოდა მისი სულიერი ამაღლების სამსახურში დგომა. ამ დიდი ეროვნული საქმის კეთება მან ერთ-ერთმა იგვირბა თავისი შემოქმედებითა და საზოგადოებრივი საქმიანობით, რომელსაც 50-იანი წწადი, თითქმის ყველაფრსავე იზოლირებულმა, კლავ მოჰყავს ხელი.

ალექსანდრე ორბელიანმა გააგრძელა მუშაობა თავის ისტორიულ ქრონიკებზე, შექმნა რა მხატვრულ-დოკუმენტური პროზის ბრწყინვალე ნიმუშები („შენაკო სისხლე“, „ასპინძის ომი...“), დრამები („დავით აღმაშენებელი“, „პატრიოტიზმი არაქლის პირველი დრო...“), პატრიოტული ლირია („მოუკარ...“), მრავალი პუბლიცისტურ-კრიტიკული წერილი. მთელს მის შემოქმედებაში იგი ცდილობდა ნილახვარად ქცეფებდა საქართველოს და კაცკასიის მიმართ რუსეთის კოლნოური პოლიტიკის არსიც (ცეცხრება, ორგულობა, დღაღტი, შხამი, ცეცხლი და მახვილი, გადასახლება...) და შედეგები (ღვთისათვის სიყვარული რუსებმა რუსეთის სახელმწიფოს თავიანთი ცეცხლი შეგვიკლეს; ქართული წირვა-ღამეცა – რუსული; ქართული სამართალი – რუსული სამარ-

მამა დავითის გულსია

თლის სახელით მონათლული რუსული უსამართლობით; ქართულ სკოლებში ქართველი ბავშვების ქართველებად აღზრდა – რუსებად აღზრდითა და გადარუსებით და სხვა). ალექსანდრე ორბელიანი განგაშს ტყედა საქართველოს უქართველებოდ დარჩენის სამიზნობის წინააღმდეგ, ერს გამოფხიზლებიასკენ მოუწოდებდა, თორემ მისი შვიკონებით, დადგება დრო, როცა ქართული სიტყვა საქართველოში აღარ იქნება, მხოლოდ გარუსებულები იტყვიან: „ერთ დროს ამ ქვეყანაში ქართველები ყოფილანო“. ზოგადსაკაცობრიო ჰუმანურ აზროვნებაზე აღზრდილი ალექსანდრე ორბელიანი ხედავდა, რომ ეროვნული გადამწყების პრობლემა კაცკასიასაც მოულოდ, კაცკასიოდ „თარგამოსიანელებს“ გაერთიანებისაკენ მოუწოდებდა, რათა ერთად დაეცვით თავიანთი ინტერესები. საერთო-კაცკასიური გაერთიანების იდეურ ცენტრად იგი მცხეთას და სვეტიცხოვლის ტაძარს ასახელებდა.

ოფიციალური კრიტიკა ალექსანდრე ორბელიანის შემოქმედებას შეგნებულად აყალბებდა. მას მოიხსენიებდა როგორც რეაქციონერ რომანტიკოსს, რომელიც მხოლოდ წარსულს აიდეალებდა და მის რესტავრაციას ეოვნებდა. სინამდვილე კი სულ სხვაა (ამ სინამდვილის დღის სინამდვილე გამოიტანას დიდი ამაგი დასდო ნინო გაბაჩიაშვილი მონოგრაფიით „პროფ. ალექსანდრე ორბელიანისა“); მართალია, მწერალი ფიქრობდა, რომ ჩვენს ქვეყანაში ერთი მცირედი ადგილიც არ იყო, სადაც ჩვენს წინაპრებს სისხლი არ დაეღვრათ მამულისა და

სარწმუნოებისათვის, წარმოაჩენდა კიდეც ამ ტრაგიკულ ფაქტებს, მაგრამ მას წარსულში მხოლოდ ისტორიული ფაქტები კი არა, უფრო მეტად ამ ფაქტებში გამოვლენილი სული ალღეულებდა და აინტერესებდა. გარდასულის აღდგენით, ისტორიული გამოცდილების წარმოქმნით იგი თავისუფლების მითს ქმნიდა და ცდილობდა, თავისი დროის საზოგადოება ამ მითისათვის ეზიარებინა. მწერალს სჯეროდა, რომ მის მიერ შექმნილი თავისუფლების მითი სინამდვილე იქცეოდა. სხვა შემთხვევაში არ დაიბარებდა: „საქართველო რომ განთავისუფლდებოდა, საფლავში ჩამომძახებო“.

ალექსანდრე ორბელიანმა, რომლისთვისაც ენა და სამშობლო განუყოფელი იყო, მზარი დაუჭირა ერთიანი სალიტერატურო ენის დამკვიდრებას და მოითხოვდა ძველი ქართული საერო ლიტერატურის ენის (ე.წ. „საშუალო ენის“) აღდგენას, რათა იგი საფუძვლად დასდებოდა თანამედროვე მწერლობის გასაერთიანებას. იგი მონაწილეობდა ჟურნალ „ცისკრის“ აღდგენაში, ასევე დიდი ღვაწლი მიუძღვის ჟურნალ „მწილობის“ და სხვა ჟურნალ-გაზეთების დაარებაში, სკოლების გახსნაში, ქართული თეატრის აღორძინებაში.

სამშობლოზე ფიქრით, ნუხილით, თითქმის მარტოხელი (თუმცა ოჯახიც ყავდა, შვილებიც, შვილიშვილებიც) ალექსანდრე ორბელიანი 1869 წლის 13 დეკემბერს გარდაიცვალა. მხოლოდ საფლავთან, სიონის ტაძარში, ითქვა მის შესახებ სიცოცხლეში ართქმული

სიმართლე, როცა სერგი მესხმა ახალგაზრდობის სახელით გამოსათხოვარ სიტყვებში განაცხადა: ეს იყო პიროვნება, რომელმაც ჩვენამდე მოიტანა თავისუფალი საქართველოს სული.

„თავგანწირული განდგომილი“, „გაბედული ფინტიკოსი“, „ცოცხალი წამებულის“, „ტანჯული და დიადი“ – ასეთად მოვევლინა ალექსანდრე ორბელიანი საქართველოს, ასეთია დღევანდელი გადასახედინად ამ ზნეობრივი გმირის სახე. ამიტომაც იყო იგი ასე ძვირფასი XIX ს-ის სამოციანელთა თაობისათვის, რომელიც, მისი პიროვნებითა და შემოქმედებით მთავრებული, დააგა ჰქმნის გამოხსნის დრამატუზმით აღსავსე ზვას. თანამედროვე თაობისათვის კი ნათელი ხდება, რომ ალექსანდრე ორბელიანის და მისი მსგავსი პიროვნებების არსებობამ გადაარჩინა საქართველო და დღემდე მოიყვანა.

***

თითქმის საუკუნე-ნახევარი გავიდა და ინტერესი ამ სამი დიდი მამულისათვის – გიორგი ერისთავის, დიმიტრი ყოფიანისა და ალექსანდრე ორბელიანისადმი კი არ აღელვებს, პირიქით, კიდევ უფრო იზრდება, რადგან ისინი დღესაც მთელი თავიანთი მრწამსით, შემოქმედებითა და საზოგადოებრივი ცხოვრებით გვგზნებენან ამ კითხვებზე პასუხის გაცემაში, თუ „რანი უყავით, რანი ვართ, საიდან მოვდივართ, საით მივდივართ?..“

ეკატერინე ჭავჭავაძე

ჭავჭავაძეთა ბრწყინვალე საგვარეულომ არაერთი გამოჩენილი მოღვაწე მისცა საქართველოს. მათ შორის ერთ-ერთი საპატიო ადგილი ეკუთვნის ეკატერინე ჭავჭავაძეს, ცნობილი ქართველი პოეტისა და დიდი მამულმფენის, XIX ს-ის I ნახევრის ქართული პოლიტიკური და ინტელექტუალური ელიტის აღიარებული ლიდერის, ალექსანდრე ჭავჭავაძის ასულს, ოდიშის მთავრის, დავით დადიანის თანამეცხედრს.

სამეგრელოს მომავალი დედოფალი დაიბადა 1816 წლის 19 მარტს თბილისში. სახელი მამამ თავისი დიდი ნათლის, რუსეთის იმპერატორ ეკატერინე II-ის პატივსაცემად დაარქვა. ალექსანდრე ჭავჭავაძისა და სალომე ორბელიანის ოჯახი, სალონები თბილისსა და წინადალში იმდროინდელი საქართველოს უპირველესი კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრი იყო, სადაც თავს იყრიდნენ ქართული არისტოკრატისა და „რუსთა სამხედრო და სამოქალაქო ახალშენის“ საუკეთესო წარმომადგენლები, სხვადასხვა ქვეყნიდან ჩამოსული საპატიო სტუმრები. ასეთ ინტელიგენტურ გარემოში მიიღო პო-

რეულადი განათლება პატარა ეკატერინემ, რომელსაც თანამედროვეთა დაკვირვებით, იმთავითვე ეტყობოდა სადედოფლო ამბიციები. განსწავლა ეკატერინემ გააგრძელა პრასკოვია არსენიევა-აბერდოვას პანსიონში, სადაც ფართო ევროპული განათლება მიიღო. სწორედ ამ პანსიონში გაეცნო ის თავის მომავალ მეუღლეს, ოდიშის მთავრის მემკვიდრეს – დავით დადიანს.

მიუხედავად იმისა, რომ ალექსანდრე ჭავჭავაძის ულამაზეს ასულზე არაერთი ახალგაზრდა იყო შეუვარებული, მათ შორის, ნიკოლოზ ბარათაშვილი, რომელმაც თავის გულის სატოვოს რამდენიმე პოეტური შედევრი უძღვნა, პატივმოყვარე ეკატერინემ სამეგრელოს დედოფლობა არჩია. 1839 წლის 18 მაისს ქაშვეთში შედგა დავით დადიანისა და ეკატერინე ჭავჭავაძის ჯვრისწერა, რის შემდეგ ახლად ჯვარდანილობაში სამთავროს მიაშურეს, სადაც დავითს მამის ტახტი ელოდა. 1840 წლის მაისს იმპერატორმა ნიკოლოზ I-მა დააქმნა ეკატერინე სამეგრელოს მთავრის, ლევან V დადიანის თხოვნა გადადგომის თაობაზე და სამთავროს მართვა მემკვიდრე-მმართველის

სტატუსით დავით დადიანს დაავალა. ეკატერინე დადიანი შესანიშნავად მოერგო დედოფლის ამბულას და დიდი ერთუზიანებით შეუდგა თავისი მოვალეობის შესრულებას. მართალია, ორი მკვირნელოვანი შვილის დაკარგვამ (მოგვიანებით მას კიდევ ერთი შვილი – 10 წლის თამარიც დაეღუპა) სერიოზული დარტყმა მიაყენა ეკატერინეს, მაგრამ ის მაინც სულიერად არ გატყდა და უნიდელი მონღოლებით ამოუდგა მხარში მეუღლეს აღმშენებლობით საქმიანობაში.

ეკატერინე იყო დავით დადიანის ყველა რეფორმატული ნაშთიანების თანამოაზრე და აქტიური მხარდამხმარი. უშუალოდ დედოფლის ინიციატივით შეუდგდნენ გაიხსნა აბრეშუმსახვევი საწარმო. ეკატერინე დადიანის აპირადი შრომისა და მეცადინეობის ნაყოფი ზუგდიდის სამთავრო სახლი ... უშუალოდ ეკატერინე ბალი, „არშლის ბაღი“, იონა მეუნარგაის თქმით, მთელს ამიერკავკასიაშიც“ არ იყო. 1853 წლის 30 აგვისტოს დადიანთა საზაფხულო რეზიდენციაში – გორდის სასახლეში გარდაიცვალა დავით დადიანი. სამეგრელოს მთავარად ოფიციალურად მცირეწლოვანი ნიკო დადიანი გამოაცხადეს, რომელსაც რეგენტად დედა – ეკატერინე დადიანი დაუნიშნა. ამ დროდან სამთავროს მართვის მთელი სიმძიმე დედოფალს დაევსა.

ეს იყო მეტად მძიმე მისია, ვინაიდან სამეგრელოს იმ პერიოდში დედამ ქართველულმა გადაურა. 1855 წლის ოქტომბერში აფხაზეთიდან ოდიშში ომერ-ფაშას სარდლობით ოსმალთა მრავალათასიანი ლაშქარი შემოიჭრა და ზუგდიდი დაიკავა. კრიტიკულ სიტუაციაში დედოფალი სულაც არ მისცემია სასწრაფო კეთილშეშობას. მან, მოუხედავად იმისა, რომ მისგან რუსეთის არმიის სარდლობა კატეგორიულად მოითხოვდა რეგენტის დაცვებას, მოერგა ძალაღონე და უშუალოდ ჩაუდგა სათავეში წინააღმდეგობის მოძრაობას სამეგრელოში. ლეკენდები დადიანმა მამაცი დედოფლის გმირულ შემართებასა და თავდადებაზე. ის პირადი მაგალითით მხრეობას მატებდა თავის ქვეყნმფლობელს და განაწყობდა მათ მომხდურთაგან მშობლიური შინა-წყლის დაცვისაკენ. ერთ-ერთი ცნობით, მას ჯერ კიდევ რუსიის ბრძოლის (1855 წლის 25 ოქტომბერი) წინ მიუზრთავს რუსული ჯარის სარდლობისათვის შემდეგი სიტყვებით: „მე მზად ვარ თურქების წინააღმდეგ ოპერაცია დაიწყო. თქვენს ბრძანებას ველოდები, მაგრამ თუ არ დაემხრებით, მაშინ არმიას მე თვითონ გავუძღვები. ან ჩემს მხარეს მტრისაგან გაჯათავისუფლებ ან ბრძოლაში მოვკვდები. ჩემი სამშობლოსათვის მშვიდად დავი-

დადიანების სასახლე გორდში

ხოცებით". შთამბეჭდავია ის შეფასება, რომელიც სამეგრელოს დედოფლის მოქმედებებს მისცა ცნობილმა რუსმა მოხელემ, იმჟამად ეკატერინე დადიანის შვილების აღმზრდელმა კორნელი ბიროზდინმა: „ეკატერინე თვითონ მეგრეთა მილიციას გაუძღვა და მონაწილეობა მიიღო რამდენსამე პარტიზანულ ლაშქრობაში ოსმალების წინააღმდეგ. ნაბადი ჰქონდა მოსხმულ, თავი ყაბაღაბით ნაკრულ, ... ცხენზე შემჯდარი მტრის ტყვეას უშვებდა გულს და მის ზუზუნს ხშირად ესმოდა“. ეკატერინე დადიანმა კატეგორიულად არ მიიღო ომერ-ფაშას ორგზის შემოთავაზება, გადასულიყო ოსმალეთის მხარეზე, აღედგინა „სრული დამოუკიდებლობა სამეგრელოსი და“ დაებრუნებინა „ძველებური მართვა-გამგეობა“. მან ასევე უპასუხოდ დატოვა ახალგაიერი წინადადებების შემცველი ფრანგი და ინგლისელი რეზიდენტების ნერილები.

რუსეთის ხელისუფლებამ სათანადოდ დააფასა სამეგრელოს დედოფლის თავდადება და დასაყუდო პარტიველოში მიმდინარე საომარი მოქმედებების დროს გამოჩენილი გმირობისა და მამაცობისათვის ის წმიდა გიორგის ჯვრით დააჯილდოვა. აღსანიშნავია, რომ ეკატერინე დადიანი იყო პირველი ქალი რუსეთის იმპერიაში, რომელმაც ასეთი მაღალი ჯილდო დაიმსახურა. მიუხედავად ამისა, პეტერბურგში არ ჩაივალეს მიზანშეწონილად ეკატერინე დადიანის სამეგრელოში დატოვება და ის ახალი იმპერატორის კორონაციამო მონაწილეობის მიღების საბაბით შვილებთან

ამილ მთერატი

ერთად რუსეთში იმეს, ხოლო უტუ მიქაეას აჯანყების ჩახშობის შემდეგ (1857 წ.) მას სამთავროს მართვის უფლება ჩამოართვეს და სამეგრელოში დროებით, ნიკო დადიანის სრულწლოვანებამდე უშუალოდ რუსული მმართველობა შემოიღეს. ამ დროიდან 1867 წლამდე, როდესაც იმპერიის ხელისუფლებამ საბოლოოდ უარი ათქმევინა სამთავრო ტახტზე ნიკო დადიანს და სამეგრელოს სამთავრო ოფიციალურად გაუუქმა, ეკატერინე დადიანი ერთი პერიოდი პეტერბურგში ცხოვრობდა. იმპერატორის განკარგულებით მას ცარსკოე

სელოში პეტრე ბაგრატიონის ნაწილი მამულის ერთ-ერთ ნაწილში საზაფხულო აგარაკი გამოეყო. სწორედ აქ ეწვია მას 1858 წელს იმჟამად პეტერბურგის უნივერსიტეტის სტუდენტი ილია ჭავჭავაძე, რომელსაც დედოფალმა თავისი სიყრდის მეგობრის, ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლექსების კრებულის ხელნაწერი გადასცა.

XIX ს-ის 60-იანი წწ-ის დიდი ნაწილი ეკატერინე ჭავჭავაძემ შვილებთან ერთად პარიზში გაატარა, სადაც ის თვით იმპერატორმა ნაპოლეონ III-მ და მისმა მეუღლემ, დედოფალმა ევგენია მონტიზომ მიიწვიეს. საფრანგეთის სამეგრელო ოჯახთან დაახლოება დინასტიურ-ნათესაურ კავშირში გადაიზარდა. 1868 წელს სამეფო სასახლის ეკლესიაში შედგა სამეგრელო სახლის წევრის, ნაპოლეონ ბონაპარტეს დისა და მის მიერ ნეაპოლის მეფედ დასმულ მარმად იოაჰიმ მიურატის შვილიშვილის, პრინც ამილ (საქართველოში – არჩილ) მიურატისა და ეკატერინე ჭავჭავაძის ასულის, სალომე დადიანის ჯერისნერის ცერემონიალი, რის შემდეგ სახეიმო მიღება ლუერის სასახლეში გაიმართა. პრუსიასთან განცდილი კატასტროფისა და ნაპოლეონ III-ის დამხობის შემდეგ ეკატერინე დადიანი შვილებთან და დეენილ სიძესთან ერთად საქართველოში დაბრუნდა და ცხოვრების უკანასკნელი წლები სამეგრელოში გაატარა, აქვე გარდაიცვალა 1882 წლის 13 აგვისტოს.

დაკრძალულია მარტვილის ტაძარში, მეუღლის, დავით დადიანის გვერდით.

ჭავჭავაძეების სასახლე წინააღმდეგ

ნინო ჭავჭავაძე

XIX სის დიდებულ ქართველ ქალთა გალერეას ამჯერებს ჭავჭავაძეთა საგვარეულოს უბრწყინველესი წარმომადგენელი, გამოჩენილი პოეტისა და საზოგადო მოღვაწის, იმდროინდელი ქართული არისტოკრატის უდავო ლიდერის, ალექსანდრე ვარსკვლავის ძე ჭავჭავაძის უფროსი ქალიშვილი ნინო ჭავჭავაძე. მან თანამედროვეებსა და შთამომავლობას თავი დაამახსოვრა არაჩვეულებრივი სილამაზით, კდემამოსილებით, საუცხოო განათლებით, ტრავიკული ბედით.

ნინო ჭავჭავაძე დაიბადა თბილისში 1812 წლის 4 ნოემბერს. თავდაპირველი განათლება ოჯახში, დედის - სალომე ობოლიანის ხელმძღვანელობით მიიღო. ნინომ, ისევე როგორც მისმა უმცროსმა და მდეკატერინემ, ბავშვობიდანვე მიიპყრო საყვარელთა ყურადღება და იმდამინდელი ახალგაზრდების პოეტურ მუხად იქცა. მოგვიანებით მის აღზრდად აქტიური მონაწილეობა მიიღო სანსკოვია არსენიკვა-ახვერდოვამ, რომელიც, აღ. გრიბოედოვის თქმით, ნინო ჭავჭავაძის მეორე დედად ითვლებოდა. გენ. თედორე ახვერდოვის ქვერისი სახლი თბილისში ალექსანდრე ჭავჭავაძის თბილისი და ნინადლის სალონებთან ერთად იმდროინდელი ლიტერატურული და პოლიტიკური ბოძონების ერთ-ერთი მთავარი თავმჯდომარე იყო. სწორედ აქ შეხვდა ის პირველად თავის მომავალ მეუღლეს - ნალბე ერუსალიმ არისტოკრატიის ერთ-ერთ ყველაზე კოლორტულ წარმომადგენელს, ცნობილ პოეტს, დრამატურგს და დიპლომატს ალექსანდრე გრიბოედოს, რომელსაც ჭავჭავაძეების ულანაშვილ ასული პირველი დანახვითავე თავდადებებით შეეყვარდა. მართალია, ნინოს სხვა არაერთი ღირსეული თავყვანისცემეველიც ჰყავდა, რომელთა შორის იყვნენ გრიგოლ ორბელიანი და ცნობილი რუსი გენერლის, საქართველოს მთავარმართბლის, აღ. ერმოლოვის ვაჟი - სერგეი ერმოლოვი (ასლანშინაია), რომ ამ უკანასკნელს ვალშემატკიერობდა თედორე ახვერდოვის უფროსი ქალიშვილის, სოფიას, ნინოს უფროსი მეგობრის, მეუღლე, შემდგომ კავკასიის მეფისნაცვალ ნ. მურავიოვ-აფსკისელი, მაგრამ ნინო ჭავჭავაძის გულის მოგება მხოლოდ აღ. გრიბოედოვმა შეძლო.

1828 წლის 22 აგვისტოს თბილისში სიონის ღვთისმშობლის ტაძარში შედგა აღ. გრიბოედოვისა და ნინო ჭავჭავაძის ჯვრისწერის ცერემონიალი. ახალდაქორწინებულების შესახებდრად მთელი თბილისი გამოვიდა. მაგრამ ახალგაზრდა ცოლ-ქმრის ბედნიერება დიდხანს არ გაგრძელბებულა. 1829 წლის 30 იანვარს თეირანში დიპლომატური მისიით მივლინებული აღ. გრიბოედოვი ფანატკოსთა ბრბომ სიცოცხლის გამოასახა. ნინო ჭავჭავაძემ, რომელიც ამ დროს 17 წლისაც არ იყო, მძიმედ განიცადა საყვარელი მეუღლის გარდაცვალება. მან ქმარი მთანმინდაზე, ნინიდა მამა დავითის ეკლესიის ეზოში დაკრძალა და მის საფლავის ქუჩაზე გულისშემძვრელი ეპიტაფია - ტკიპის ტანის ფრიალი გამოთქმით უკვდავი სოფმა" ამოაკვეთინა: „Ум и душа твои бессмертны в памяти русской, но душ твоих пережить не в твоихъ могилъ!“ (შენი აზრები და საქმენი რუსი ერის მესხერებაში სამარადეამოდ აღბიჭდება, მაგრამ რატომ ამოინდა ჩემი შენთან სიყვარული შენზე უფრო დღევანდელი?“. მიხედვად იმისა, რომ დაქვრეცების შემდეგ ნინო ჭავჭავაძის ხელს არაერთი დიდგვაროები თხოულობდა (ა. ბერძენი-ცნობით, მისი ხელის მოხივლელთა შორის სახელდებლდნენ გენერალ-ადიუტანტი ა. ი. ნეიდგარდტი, შემდგომ მთავარმართბელი, ლეიბ-გვარდის დრაგუნის პოლკის როტმისტრი კოხლოვი და თავადი ბაგრატიონ-იმერეტინსკი), ის პირველი სიყვარულის ერთგული დარჩა და მეუღლის გარდაცვალების შემდეგ „მისი სიცოცხლე ერთ თავგანბრულ პოემადა იქცა მარადი სიყვარულისა“ (ტკიპის ტაბიტი).

ნინო ჭავჭავაძე საყვარელთა აღიარებით „ყო მუდარეული მუსიკოსი, რომელიც, მოცეკვავე, მოკაზმორი სპექტაკლების რეჟისორი და მსახიობი-მესმარებელი, ეგერებოდა ხატავს. იგი დიდებულ მქარველი, ცხენზე მოჯირით და ლიტერატურის ტემპარტად მოტრიალელ ადამიანი გახლდათ, იგი

პირველი დანახვისთანავე ერთნაირად ხიბლავდა ქალბნაც და ყველა ასაკისა და ეთნიკური წარმოშობის მამაკაცებსაც, როგორც ქართველებს, ასევე აზიელებს, რუსებსა და ევროპელებსაც“. ნინო ჭავჭავაძე საჭიროების ჭამს სახელმწიფო საქმეებითაც ყოფილა დაკავებული. ამას ხაზს უსვამს თვით კავკასიის მეფისნაცვალ ნ. მურავიოვ-აფსკისელი, რომელიც ახალგაზრდობისას თვითონაც იყო მეყვარებული ნინოზე და ის აღ. გრიბოედოვისათვის არ ემეტებოდა. მისი განცხადებით, „ნინო ჭავჭავაძე საქმად იღვანა სამეგრელოს კეთილდღეობისათვის. რადესაც თურქთმა ეს რეგიონი დაიპყრო და ომარ ფაშას არმიას მგერულ პარტიზანული რაზმები დაუპირისპირდნენ, ნინო ჭავჭავაძე თავის დასთან ერთად ფრონტის წინა ხაზზე იმყოფებოდა“.

ნინო ჭავჭავაძემ სამეგრელოში ყოფნის დროს, გარდა იმისა, რომ აქტიური მონაწილეობა იღებდა თავისი დამსკვლების აღზრდაში, არაერთი სანატრული წამოპირისპირებოდა დაწვრილთა თავი. თავისი ინიციატივით შეარჩია 41 ქალი და მათთვის შეიმუშავა სპეციალური საქვეთო-საგანმანათლებლო პროგრამა და სანადვლო კურსსაც გაუკეთა ორგანიზება.

სამეგრელოდან ნინო ჭავჭავაძე თავის დასთან ერთად 1857 წელს მოსკოვს ალექსანდრე II-ის კორონაციასზე დასასრულებლად მიიწვიეს. აღასინაია, რომ იქ მისი და ეკატერინე დადინის თხოვნით მცირე თვარტში საგანგებოდ აღივდა აღ. გრიბოედოვის „ეპი ტყუი-საგან“. რუსეთიდან ნინო იმავე წელს თბილისში დაბრუნდა. ამ დროს თბილისი ქოლერის ეპიდემია მოიკვდა. ნინომ არ დატოვა ქალაქი. ის თავზე ადგა ავადმყოფებს და ზრუნვას არ აკლებდა მათ. თვითონაც დაავადდა. ორი დღის განმავლობაში ექიმები ამაოდ ცდილობდნენ მის მობრუნებას. ნინო ჭავჭავაძე გარდაიცვალა 1857 წლის 25 ივნისს. ახლდებულთაგან ამ დროს მის გვერდით მხოლოდ მისი დედა, ეკატერინე მახლი, კონსტანტინე დადიანი იმყოფებოდა. ნინო ჭავჭავაძე, მისი ნების თანახმად, დაკრძალეს მთაწმინდაზე მეუღლის, ალექსანდრე გრიბოედოვის გვერდით. უკანასკნელ გზაზე მას მთელი თბილისი მიაკლდებოდა.

1832 წლის შეთქმულება

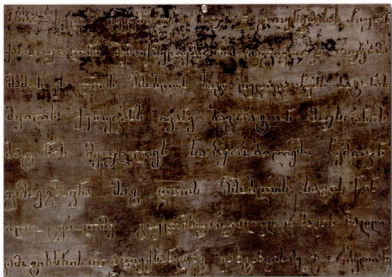
1832 წლის შეთქმულება. ზაქარია აბლაძის
ლავრაში არსებული მღვდელმთავრის მიერ გაკეთებული
ნარჩენი.

XIX ს-ის დამდეგს დაწყებული ეროვნული მოძრაობის ლოგიკურ გაგრძელებას წარმოადგენდა 1832 წლის შეთქმულება. ამასთან, იგი სახელმწიფოებრიობის აღდგენისათვის ბრძოლის თვისებრივად ახალი საფეხური იყო. XIX ს-ის დამდეგის ეროვნული აჯანყებები წარმოადგენდა ქართველი ერის გმირულ ბრძოლას რუსეთის ბატონობის წინააღმდეგ, მაგრამ ამავე დროს ეს აჯანყებები თავისი ზასიათით სტიქიური და ლოკალური იყო. აჯანყებულებს არ ჰქონიათ წინასწარ შემუშავებული პროგრამა, თუმცა ყველა აჯანყებულს ამოძრავებდა საერთო იდეა – სამშობლოს განთავისუფლება.

1832 წლის შეთქმულებას წინა ეპოქის ეროვნული აჯანყებებისაგან, სულ მცირე, სამი ნიშანი განასხვავდება: პირველი. შეთქმულება არ იყო სტიქიური მოვლენა, იგი დიდი ხნის

ფიქრისა და განსჯის შედეგს წარმოადგენდა; მეორე. შეთქმულება არ იყო ლოკალური, იგი საერთო-ქართულ მოვლენად უნდა აღვიქვათ; მესამე. შეთქმულებმა სერიოზული მუშაობა გასწიეს პროგრამის შემუშავებისა და შემდგომი სრულყოფის მიზნით. ყველა საპროგრამო საკითხზე შეთქმულების მონაწილენი ვერ შეთანხმდნენ, მაგრამ ეროვნული მოძრაობის ამ ეტაპზე ეს მოულოდნელი არ იყო.

XIX ს-ის დამდეგის ეროვნული აჯანყებების მარცხმა და ქართველ ერზე თავისდატეხილმა რეპრესიებმა გარკვეული დალი დაასვა ქართველ საზოგადოებას. ბაგრატიონთა სამეფო სახლის წევრები რუსეთში, ძირითადად პეტერბურგსა და მოსკოვში, იყვნენ გადასახლებულნი. ხელისუფლება ყოველნაირად ცდილობდა, სამეფო სახლის წევრებს რაც შეიძლება ნაკლები კავშირი ჰქონოდათ სამშობლოსთან. აჯანყების მონაწილე ქართველი არისტოკრატის წარმომადგენლები მკაცრად დაისჯნენ. აუტანელი პირობები შეუქმნეს ყველას, ვინც რუსეთის ხელისუფლებისადმი ოპოზიციური განწყობით გამოირჩეოდა. ამავე დროს წაახალისეს ქართველი არისტოკრატის ის ნაწილი, რომელიც აჯანყებების პერიოდში რუსეთის მხარეზე დადგა. XIX ს-ის 20-იან წწ-ში სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოვიდა ქართული არისტოკრატის ის თაობა, რომლის შეგნებული ცხოვრება რუსეთის ბატონობის პირობებში დაიწყო. ეს თაობა, წინა თაობისაგან განსხვავებით, გაცილებით უფრო ლოიალურად იყო განწყობილი რუსეთის ბატონობისადმი. ძველი არისტოკრატის ანტირუსული მისწრაფებების დათრგუნვას ხელისუფლება ამ თაობაზე დაყრდნობით აპირებდა. სწორედ ამიტომ უხსნიდა მას გზას სასწავლებლებში, სამოქალაქო და სამხედრო საშასუროში. ცხადია, ქართველი არისტოკრატის ახალ თაობაში საკმაოდ იყვნენ ისეთებიც, რომლებიც რუსეთის ბატონობასთან შერიგდნენ არაპირდაპირი საშუალებებით. მაგრამ ქართველ საზოგადოებაში მზივც იმდენად რუსეთის ბატონობასთან შერიგების იდეამ. ცოტა მოგვიანებით ეს განწყობილება ასე გამოხატა ივანე აფხაზმა: „აწინდელი ჩვენი საზოგადოება არს მკედარი მამულისათვის. ცხოვრობენ უსაგნოდ, დაუბეჭდებლად უზოროკლოდ, ვითარცა ბნელსა ღამესა მინა; ყოველი ფიქრობს საკუთარისა თვისისა სარგებლობისათვის, რომლისა მისაღებად არა მიხედვენ არცა სირცხელსა და არცა უპატიურსა გზასა, რომელსა ზედა ვლენ. ანგარება არს მათთვის თავგანსაცემი კერპი, რომლითაცა გვეკარგა პატიოსნება; გარნა ნუ გგონია, რომელ ეს იყო

ალექსანდრე ორბელიანის მიერ გაკეთებული ნარჩენი 1892 წლის შეთქმულების ბაგზე.

ბუნებითი თვისება ქართველთა; არა, ესე არს მხოლოდ ნაყოფი ოცდაათი წლის მორჩილებისა".

ასეთ ვითარებაში ეროვნული მოძრაობის გამოცოცხლება, ეროვნულ ძალთა კონსოლიდაცია პეტერბურგსა და მოსკოვში იწყება. ეროვნული მოძრაობისათვის იდუის მიმცემი ბაგრატიონთა სამეფო სახლის წარმომადგენლები იყვნენ. მათვე გადადგეს პირველი პრაქტიკული ნაბიჯები ამ იდუის განხორციელების მიზნით. რუსეთში გადასახლებული ქართველი ბატონიშვილები გადმაცნობდნენ ქართველი აქტიურობით ზამთარში დგნენ დავით გიორგის ძე, ხოლო მისი გარდაცვალების შემდეგ – ფარნაოზ ერეკლეს ძე, დიმიტრი იულიანის ძე და ოქროპირ გიორგის ძე. ბატონიშვილების ოჯახები პეტერბურგსა და მოსკოვში ქართველი საზოგადოების თავშესაფარი იყო. აქ გამართულ შეკრებებზე უმთავრესად სამშობლოს მომავალზე მჭიმდნენ.

ცხადია, ხელისუფლებისათვის ცნობილი იყო ქართველი ბატონიშვილების ოჯახებში არსებული განწყობილება. ეს კი ბატონიშვილებისა და მათ ოჯახებში შეკრებილთა სიფრთხილისაკენ მოუწოდებდა. სწორედ ამიტომ 1825 წელს პეტერბურგში დიმიტრი ბატონიშვილის ხელმძღვანელობით ყალიბდება პირველი საიდუმლო ორგანიზაცია (წრე). ამ წრის წევრები იყვნენ: ფარნაოზ ბატონიშვილი, დიმიტრი ერისთავი, გიორგი ერისთავი, ელიზბარ ერისთავი, დიმიტრი ორბელიანი, ვახტანგ ორბელიანი, დავით ჯორჯაძე, სოლომონ რაზმაძე, ალექსანდრე ჩოლოყაშვილი და სხვები. პეტერბურგის წრის წევრები მსჯელობდნენ, თუ როგორ უნდა ეცვალათ სამშობლოსათვის. წრე მარტო მსჯელობით არ იფარგლებოდა. განზრახული იყო პრაქტიკული მოქმედების დაწყება. მაგალითად, პეტერბურგიდან საქართველოში მომავალ ელიზბარ ერისთავს დიმიტრი ბატონიშვილმა ასეთი დარიგება მისცა: აქედენ, ვინც საქართველოში მიიღებოდა, უნდა ეცადოთ შეადგინოთ საზოგადოება, მიიზიროთ ხალხი, რათა იმოქმედოთ და სამშობლო გაანთავისუფლოთ".

1826 წელს მოსკოვში ოქროპირ ბატონიშვილის ხელმძღვანელობით ჩამოყალიბდა მეორე საიდუმლო ორგანიზაცია (წრე). ამ წრის აქტიური წევრები იყვნენ: დავით ორბელიანი, სოლომონ დოდაშვილი, გიორგი ერისთავი და სხვები. მოსკოვის წრეშიც მსჯელობდნენ სამშობლოს ხსენს გუგუზე. წრე სოლომონ დოდაშვილის მეშვეობით ცდილობდა კავშირის დამყარებას საქართველოსთან პრაქტიკული მოქმედების დაწყების მიზნით.

მაღლ ტფილისში იქმნება შეთქმულთა ძლიერი ორგანიზაცია. 1827-1829 წწ. თურქეთიდან შეიჭრულების ცენტრის ტფილისში გადმოტანაში დიდი როლი შეასრულეს: ელიზბარ ერისთავმა, სოლომონ დოდაშვილმა, ალექსანდრე ჩოლოყაშვილმა, ოქროპირ ბატონიშვილმა, თამარ ბატონიშვილმა. ტფილისში

ძველი თბილისი. ახალი მკერავის ფაქანა.

შეთქმულთა ორგანიზაციის შეუერთდნენ: ალექსანდრე ქავჭავაძე, ზაქარია ჩოლოყაშვილი, გრიგოლ ორბელიანი, ლუარსაბ ორბელიანი, ალექსანდრე ორბელიანი, მამუკა ორბელიანი, დიმიტრი ყიფიანი, ფლადელფოს კიკნაძე და სხვები. ტფილისის ორგანიზაციის 1830-1832 წწ-ში ხელმძღვანელ რაიის ასრულებდნენ: ალექსანდრე ორბელიანი, ელიზბარ ერისთავი და სოლომონ დოდაშვილი.

ტფილისის გარდა შეთქმულებმა მუშაობა გამაღეს საქართველოს თითქმის ყველა კუთხეში. განსაკუთრებით ბეგრ მიმდევრები ახსენებენ მათ ქართლში, კახეთში, იმერეთში. შეთქმულების თანაუგრძნობად სამცხერლოს მთავრის მემკვიდრე დავით დადიანი, ასევე აფხაზეთის მთავრის მემკვიდრე კონსტანტინე შერვაშიძე.

შეთქმულები მიზნად ისახავდნენ რუსეთის ნინაბდმდე ბრძოლას ჩაებათ მიეღო კავკასია. ალექსანდრე ორბელიანი აღნიშნავდა: „შეთქმა ისე უნდა მომზადყოფილი, რომ მთელი კავკასია მავი ზღვიდან მოკიდებული კასიის ზეგამდისონ, სრულიად მთებისა და ბარის ხალხი უნდა გაერთიანებულიყავით და ერთიანი აერუელობა მოგვეხდნა“.

შეთქმულები ცდილობდნენ დაცეცით კონსპირაცია. მათ შემუშავებული ჰქონდათ ფარული მიმხრობის ხერხები, იყვნენდნენ საიდუმლო ანბანს და სხვ. 1830 წელს შედგენილი ფარული ორგანიზაციის წესდება სახელწოდებით „აქტი გონიური“. წესდებაში მჭიდროდნი ცვლილებები განიცადა 1832 წელს. 1832 წელს მოხდა ფარული საზოგადოების წევრთა დაფიცება „აქტი გონიურის“ ერთგულებაზე.

„აქტი გონიური“ განსაზღვრავდა ფარული საზოგადოების წევრად მიღების პირობებს, წევრთა უფლებებსა და მოვალეობებს. „აქტი გონიური“

მოითხოვდა საიდუმლოების დაცვას. ამ მიმართებით საინტერესოა სიტყვები, რომლებიც ოქროპირ ბატონიშვილმა ალექსანდრე ორბელიანს უთხრა: შეთქმულებზე „ორ კაცს ერთად ნუ ელაპარაკებო“. შეთქმულთა ორგანიზაციის წესდების ერთ-ერთი მუხლი აფრთხილებდა მის წევრებს, რომ მათ რიგებში არ შეიარაღიყვნენ საეჭვო პირები და „გაუათავებლო“ ელემენტები.

1831 წელს ალექსანდრე ორბელიანმა, ელიზბარ ერისთავმა და გიორგი ერისთავმა ერთ-ერთ შეთქმულს, თავდა თ. ლორთქიფანიძეს შეუდგნენ ინსტრუქცია იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა ემოქმედა შეთქმულთა წრის გაფართოების მიზნით იმერეთში. ამ ინსტრუქციით თ. ლორთქიფანიძეს ეცვლებოდა გაერკვია იმერეთის საზოგადოების დამოკიდებულება ნიკოლაი I-ის რუსეთისადმი.

შეთქმულთა ორგანიზაციის წესდებას, ცხადია, ჰქონდა ნაკლი. ერთ-ერთი უმთავრესი ნაკლი ის იყო, რომ შეთქმულების შესახებ ძალის ბევრმა ადამიანმა იცოდა, რაც ზრდდა ჩაჯანდნის საფრთხეს. 1832 წლის შეთქმულების უმთავრესი საპროგრამო მოთხოვნა იყო – „საქართველო ქართველებისათვის“, ანუ საქართველოს განთავისუფლება რუსეთის ბატონობისაგან. შეთქმულებმა ვერ მოასწრეს თავიანთი პროგრამისათვის საბოლოო, დასრულებული სახის მიცემა. მიუხედავად ამისა, ჩვენს ხელთ არსებული მასალა საშუალებას იძლევა, აღვადგინოთ შეთქმულთა ძირითადი საპროგრამო მოთხოვნები.

შეთქმულთა საპროგრამო მოთხოვნები პირველად მოიხსენიება მისიანლითა ნაწერებში. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესოა ფრიადელოვს კიკნაძის „მამულის სიყვარული“, რომელიც 1829 წელსაა დაწერილი. შეთქმულთა პროგრამის

სპარსეთის დახმარებაზე ამყარებდნენ იმედს.

საქართველოს მომავალი სახელმწიფო წყობილების განსაზღვრისას შეთქმულებმა ერთსულოვნება არ ყოფილა. ძირითადად გამოიკვეთა სახელმწიფო წყობილების სამი ფორმა: მონარქია, კონსტიტუციური მონარქია (მეზღუდული მონარქია) და რესპუბლიკა. მხარს უჭერდნენ ძირითადად ბატონიშვილები. ცხადია, ისინი მიესრავლებდნენ ბაგრატიონთა დინასტიის აღდგენას. ბატონიშვილებს თანაუგრძნობდა არისტოკრატის (თავადების) ნაწილი. მონარქიის აღდგენის შემთხვევაში უნდა აღდგენილიყო ერთიანი ქართული სამეფოც. შეთქმულებს ასე ჰქონდათ წარმოდგენილი: უნდა შექმნილიყო ორპალატიანი სიმი მეფით სათავეში. ამ შემთხვევაში ძალაუფლების გაყოფა ხდებოდა მეფესა და სიმს შორის. თავდაპირველად სახელმწიფო წყობილების ამ ფორმამ მხარდაჭერა პოვა. შემდგომი შეთქმულებმა აზრი შეიცვალეს. სიმის იდეა პოლონეთიდან იყო გადმოღებული, სადაც მეფის ხელისუფლება მეტეკედრობით არ გადადიოდა, მეფეს სიმი ირჩევდა. საქართველოში მეფის არჩევითობა, შეთქმულთა უმრავლესობის აზრით, დაუშვებელი იყო. კონსტიტუციური მონარქიის მეორე პროექტის მიხედვით, რომელიც 1832 წელს ელიზბარ და გიორგი ერისთავებმა შეიმუშავეს, უნდა ჩამოყალიბებულიყო ორპალატიანი პარლამენტი. ზედა პალატის თავმჯდომარედ იქნებოდა მეფე, წევრები კი - მინისტრები, ქვედა პალატამ დეპუტატები იქნებოდნენ წარმოდგენილი. მეფე-მონარქი ამ შემთხვევაში სამეციქიდრო უფლებას იმარტუნებდა. რესპუბლიკური წყობილების მომხრე, უფრო ზუსტად, მონარქიული წყობილების მოწინააღმდეგე, იყო სოლომონ დოდაშვილი. კონკრეტულად სოლომონ დოდაშვილის პროექტის შესახებ არაფერი ცნობილი. საქართველოს მომავალი სახელმწიფო წყობილების შესახებ 1831 წელს საინტერესო აზრი გამოუთქვა მს. ელიზბარ ერისთავს. მას საქართველოსათვის საინფორმოდ მიუჩნევია შვეიცარიამ არსებული სახელმწიფო სისტემა. სახელმწიფო წყობილების შესახებ უთინხოების მიუხედავად უნდა ვეცრაუდით, რომ შეთქმულთა უმრავლესობა 1832 წლის დასასრულისათვის კონსტიტუციურ მონარქიას უჭერდა მხარს. შეთქმულები მეფედ ალექსანდრე ბატონიშვილის მონაგვას გეგმავდნენ. შერჩეული იყო მინისტრთა კანდიდატებიც: ალექსანდრე ჭავჭავაძე (სამხედრო მინისტრი), ნიკოლოზ ფალავანდიშვილი (ფინანსთა მინისტრი), კონსტანტინე მუხრანბატონი (იუსტიციის მინისტრი), იაგორ ჭილაშვილი (მინაგან საქმეთა და განათლების მინისტრი) და სხვ. აღსანიშნავია, რომ გარდა ალექსანდრე ჭავჭავაძისა, მინისტრობის არც ერთმა კანდიდატმა შეთქმულების შესახებ არაფერი იცოდა. საესეებით არ იყო მოულოდნელი, რომ შეთქმულთა შორის ყველაზე ცოტა მომხრე რესპუ-

ბლიურ წყობილებას აღმოაჩნდა. არც ისაა გასაკვირი, რომ მომხრეები ვერ შეიძინა შვეიცარიის მსგავსი სახელმწიფოს აგების ფორმამ. სახელმწიფო წყობილების ეს ფორმები შეთქმულთა გეგმის განხორციელების შემთხვევაში საქართველოში იმხანად ვერ დაიხრებოდა. საესებით გასაგები იყო, რომ შეთქმულთა აბსოლუტური უმრავლესობა მონარქიასა და კონსტიტუციურ (მეზღუდულ) მონარქიას შორის ცდილობდა არჩევის გაკეთებას. ისინი მონარქიული წყობილების მხარდაჭერით შეთქმულების ტრადიციულ ქართულ სახელმწიფო წყობილებას უჭერდნენ მხარს. მონარქიული წყობილების აღდგენა მათთვის პრაქტიკულად უფრო ად-

ვილი იქნებოდა. კონსტიტუციური (მეზღუდული) მონარქიის შემქმნის იდეის წარმოშობა ქართული პოლიტიკური აზრის განვითარების მარცვნიტელ უყო. იგი ძველი, ტრადიციული სახელმწიფო მმართველობისა და ახლის შერწყმის ცდად უნდა მივიჩნიოთ.

აჯანყების დაწყებისათვის შეთქმულები დროს საგანგებოდ არჩევდნენ. რუსეთის წინააღმდეგ აჯანყების ყველაზე მოხერხებულ დროდ პოლონეთის 1830-1831 წწ-ის აჯანყება მიიჩნიეს. თუ რუსეთის წინააღმდეგ დაწყებული პოლონეთის აჯანყება წარმატებით განვითარდებოდა, შეთქმულებს შემდეგნაირად უნდა ემოქმედათ: უნდა მიემხროთ რუსეთის ჯარის ერთი პოლკი, კერძოდ,

თბილისი. მედიანი და მეტეხის ციხე.

ქართელ გრენადერთა პოლი და მისი საშუალებით ხელთ ეგდოთ ხაზმა. შეთქმულების მონაწილე ყველა თავადს თავისი ლაშქარი უნდა გამოეყვანა. ეს ლაშქარი ორ ნაწილად უნდა გაეყოთ და არსებული და ციხე დაეკავებინათ. ტფილისში წარმატების შემდეგ უნდა დაეწყებოდა აჯანყება მიელ სა-ქართველოში. აჯანყებულებს ხელთ უნდა ეგდოთ მინიმუმდრონი სტრატე-გიული პუნქტები და აჯანყებულებითა რუსეთის ჯარები. დახმარების მიღების მიზნით ვათავალისწინებელი იყო კავ-შირის დამყარება უცხო ქვეყნებთან. შეთქმულები ერთ-ერთ გადაადგილებ-მოცდაზე მიიწვედნენ ქართულ რე-გულარულ არმიის შექმნას. ამ გეგმის განხორციელების დაწყება წამალა 1831 წლის სექტემბრისათვის პოლენეთის აჯანყების დაშარცხებამ. აჯანყების სა-თვის შობადმა 1832 წელს გამოიწვილ-და. 1832 წელს რუსეთს მდგომარეობა გაურთულებდა ჩრდილო კავკასიაში და საქართველოს შავიარმიანთებელი რო-ზენი რუსეთის ფართი იქ გაეშავა. ჩქინები და დაღესტნელები ყაზი-მოლას წინაპალოლობით მედგარად ებრძოდნენ რუსეთის ჯარებს. ტფილისიდან რუსე-თის ჯარის მინიმუმდრონი ნაწილის ჩრ-დილო კავკასიაში გაყვანა შეთქმულებმა აჯანყების დაწყებისათვის ხელსაყრელ მომენტად მიიჩნიეს. შეთქმულებს იმედი გაუქრუვდათ. რუსებმა ყაზი-მოლა და-ამარცხეს და 1832 წელს 23 ნოემბერს რუსეთის ჯარების ძირითადი ნაწილი ტფილისში დაბრუნდა.

1832 წლის ნოემბერში შეთქმულებ-მა შეიმუშავეს ახალი გეგმა. ამ გეგმას „პირველი ღამის განკარგულება“ უწო-დეს. „პირველი ღამის განკარგულების“ შემუშავებად აქტიურად მონაწილეობა-ნენ დაბით ერისთავი, ელიზბარ ერის-თავი, ალექსანდრე ორბელიანი, გიორგი ერისთავი, იესე ფალავანდიშვილი და სხვები. „პირველი ღამის განკარგუ-ლების“ წერა დაიწყო 1832 წლის 10 ნოემბერს. შემდეგ იგი იესეობა და საბოლოო სახე მიიღო 23 ნოემბერს. „პირველი ღამის განკარგულება“ თვა-ლისწინებდა შემდეგ: აჯანყებულებს უნდა დაეკავებინათ ციხე და განიარა-გებინათ ტფილისში და მისი გარეუბნებ-ში მდგარი რუსეთის ჯარები. ამისათვის თავიანთი გლეხებისაგან სპეციალურ შეიარაღებულ რაზმებს ანუდადგნენ ელიზბარ ერისთავი, დავით ორბელიანი, ვახტანგ ორბელიანი, გიორგი თუშანიშ-ვილი და სხვები. მათვე უნდა დაეკა-ვებინათ სურსათის საწყობები და სხვა სტრატეგიული ადგილები. შეთქმულებს განზრახვები ჰქონდათ საქართველო-ში გადმოხალხულები პოლენელების (აღებულით 500 კაცი) გამოყვანა, ასევე ტფილისელი ხელოსნების ჩაზმა აჯანყებაში. შეთქმულთა ერთ ნაწილს ევალებოდა ტფილისში, თათრის მოე-დანზე, ღვთისმშობლის ხატებით ხელში ხალხის გამოყვანა. აჯანყების გეგმა ითვალისწინებდა შეთქმულების მონაწ-ალმდგეგმა და მოღალატეთა მკაცრად დასჯას.

ცხადია, „პირველი ღამის განკარ-გულება“ ჰქონდა სერიოზული ნაკლი. მათგან უმთავრესი ის იყო, რომ ტფილისში განლაგებული რუსეთის ჯარების განიარაღება და დამარცხება ადვილი საქმე არ იყო. შეთქმულებს ამის ძალეში აშკარად არ გააჩნდათ. არც ხალხის ქუჩაში გამოყვანა იყო ადვილი. შეთქმულებმა აჯანყების და-წყების დრო რამდენჯერმე შეცვალეს. განზრახვები იყო აჯანყების დაწყება 1832 წლის 20 ნოემბერს. შეთქმულთა გეგმით ამ დღეს ლუარსაბ ორბელიანის სახლი უნდა გამართულიყო მეჯლისი, სადაც მოიწვედნენ საქართველოს მთავარმართებელს, მაღალი რიგის სამხედრო და სამოქალაქო პირებს. ღამის პირველ საათზე დაიწყებოდა „პირველი ღამის განკარგულების“ განხორციელება. უნდა დაეატყობინო-ნათ ბაიეკიზე მყოფი რუსი მოხელე, რაც შეთქმულთა აზრით გადაადგილე-ბდა რუსეთის ჯარის განიარაღებას. მოგვიანებით აჯანყება 1832 წლის 6 დეკემბრისათვის დაიწმინდა, მაღე 20 დეკემბრისათვის გადადეს. აჯანყების გადადება ამ შემთხვევაში გამოიწვი-ა იმან, რომ 6 დეკემბრისათვის დაწმ-ნული ქართველი თავადგანაურების მეკრემა ხელისუფლებამ 20 დეკე-მბრისათვის გადადო. 20 დეკემბრამდე შეთქმულებს აღარ დასცალდათ.

1832 წლის 9 დეკემბერს შეთქმულებ-ის ერთ-ერთმა აქტიურმა მონაწილემ თავადმა იესე ფალავანდიშვილმა შეთქ-მულები გასცა. შეთქმულების გაცემა შემდეგ ვითარებამ მოხდა. შეთქმულებ-მა თავად იესე ფალავანდიშვილს დაა-ვალებს შეთქმულებში ჩაება საკუთარი ძმა, ტფილისის სამოქალაქო გუბერნა-ტორი ნიკოლოზ ფალავანდიშვილი. იესე ფალავანდიშვილმა ძმას შეთქმულების შესახებ აცნობა და თანადგომა სთხოვა. მიულოდნელად ნიკოლოზ ფალავანდიშ-ვილმა ძმას კატეგორიული ფორმით მოსთხოვა, თავადვე ეცნობებინა ხელე-სუფლებებისათვის შეთქმულების შესახებ. ნიკოლოზ ფალავანდიშვილი ძმას არწ-მუნებდა, რომ შეთქმულების გაცემით იგი საკუთარი თავსაც გადაიარება და დაღუპულისაგან ისინიდან თავის თანა-მოხრებებს, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ნიკოლოზ იესეს თვითმკვლელობით ემუქრებოდა. იესე ფალავანდიშვილი ძმას დამეორილა და შეთქმულება გას-ცა. როგორც ირკვევა, ხელისუფლებას შეთქმულების შესახებ უკვე ჰქონდა ცნობები. შეთქმულთა მიერ მიღებულმა კონსპირაციულმა ზომებმა იერე უზრუნ-ველყო საიდუმლო ორგანიზაციის აუ-ცილებელი უსაფრთხოება. 1832 წლის ნოემბერ-დეკემბრისათვის შეთქმულებ-ის შესახებ უკვე ძალიან ბევრმა ადამიანმა იცოდა, რომელთა ნაწილს საიდუმლო ორგანიზაციაში მუშაობისათვის აუცი-ლებელი არც ცოდნა და არც გამოცემა ჰქონდა. მაგალითად, 1832 წლის დეკემბრის დამდეგს ზორაჩილი ზმა გაეცრვლა, რომ შეთქმულების კავშირი ჰქონდათ ალექსანდრე ბატონიშვილ-თან. იესე ფალავანდიშვილის დასაშინი

შემდეგ ხელისუფლება შეთქმულთა დაბატონების შეუდგა.

შეთქმულების მონაწილეთა დაბა-ტონება დაიწყო 1832 წლის 14 დეკემ-ბრის. დაბატონებები მიმდინარეობდა 1832 წლის დეკემბერში, 1833 წლის იანვარში, თებერვალსა და მარტში. სხვადასხვა დროს დაბატონებეს: ალექ-სანდრე ორბელიანი, ვახტანგ ორბე-ლიანი, ელიზბარ ერისთავი, სოლომონ დიდაშვილი, ალექსანდრე ჭავჭავაძე, სოლომონ რაზმაძე, დიმიტრი ყუფიანი, გიორგი ერისთავი, იესე ფალავანდიშ-ვილი და სხვები. გამოძიების შემდეგ გაა-სამართლეს 38 კაცი. სულ კი გამოძიება 145 კაცით დაიბრუნებდა. შეთქმულთა დაბატონებმა დიდი მითქმა-მოთქმა გამოიწვია. ყველა ცდილობდა, დაწერი-ლებით შეეტყობა მომხდარის შესახებ. საქართველოს მთავარმართებელმა, ბარონმა როზენმა გამოაქვეყნა „კომარ-თივე ქართველი ხალხისადმი“, რომელ-შიც იგი მოხალხებსა სიმშვიდესაქენ მოუწოდებდა.

შეთქმულების საქმის გამოძიება 1833 წლის სექტემბრამდე ვაგერძალდა. საზოგადოება სასამართლოსაგან უშკა-რებს განიერს მოელოდა. მართლაც, სასამართლო შეთქმულების აქტიურ მონაწილეს სიკვდილით დასჯის განიერ გამოცემა, მაგრამ რუსეთის იმპერატორმა ნიკოლოზ I-მა განაჩენ-ი შეამსუბუქა – სიკვდილით არაიერ დაუსჯიათ. შეთქმულების მონაწი-ლენი სხვადასხვა ვადით გადასახლეს რუსეთის იმპერიის გუბერნიებსა და მხარეებში. გადასახლებულთა შორის იყვნენ: ელიზბარ ერისთავი, ალექსან-დრე ორბელიანი, სოლომონ დიდაშვი-ლი, ალექსანდრე ჭავჭავაძე, დიმიტრი ყუფიანი, გიორგი ერისთავი, სოლომონ რაზმაძე და სხვები. რუსეთის იმპერა-ტორმა ასეთი გადაწყვეტილებმა იმპერა-ტიოლი, რომ მას სურდა შეამანერს ეეს-ქით ქართული საზოგადოების გული მოეცა. იმპერატორი ვარაუდობდა, რომ ამ გზით ქართულ არისტოკრატიაში რუსეთისადმი ლოიალურ განწყობილებას გააძლიერებდა და მას რუსეთის ბატო-ნობასთან შეგუებისაკენ უბიძგებდა. მართლაც, ქართული არისტოკრატის ნაწილი ნელ-ნელა შეგება რუსეთის ბატონობა და ხელი აიღო თავის-თავადობისათვის ბრძოლაზე. თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ არანაირი დათმობებით რუსეთის საიმპერატორო კართი არ შეძლო ქართული ეროვნული მოძრაობის ლიკვიდაცია. ბრძოლა გრ-ძელდებოდა.

1832 წლის შეთქმულებამ წარუშ-ლელი კვალი დატოვა ეროვნული მო-ძრაობისა და მოღალატე საქართველოს ისტორიაში. შეთქმულება იყო იმის დამადასტურებელი, რომ ქართველი რუსის ახიმიდაციის, საქართველოს ერისთვის განუყოფელ ნაწილად გადა-ქცევის მისწრაფება განხორციელები-ა არ ეწერა. ამავე დროს, 1832 წლის შეთქმულება გახდა სტამბოლის მიმც-მი შემდგომი ეპოქის დიდი ეროვნული მოძრაობისათვის.

ილია ჭავჭავაძე

XIX სს-ის 60-80-იანი წწ-ის ეროვნული მოძრაობა წარმოადგენდა საუკუნის დამდეგის ეროვნული აჯანყებებისა და 1832 წლის შეთქმულების ლოგიკურ გაგრძელებას. განსაკუთრებით მჭიდრო იდეური კავშირი არსებობდა 1832 წლის შეთქმულებასა და XIX ს-ის 60-იანი წწ-ის დამდეგიდან დაწყებულ ეროვნულ მოძრაობას შორის. ნინა ეპოქის ეროვნული მოძრაობისაგან XIX ს-ის 60-80-იანი წწ-ის ეროვნულ მოძრაობას განასხვავებდა რამდენიმე ნიშანი: პირველი, – ეროვნული მოძრაობა იყო არა ლოკალური, კუთხური, არამედ საერთო-ქართული. მისი მიზანი იყო ქართველობისა და საქართველოს გადარჩენა; მეორე, – ეროვნულ მოძრაობას ჰქონდა საერთო პროგრამა, რომლის ეტაპობრივ განხორციელებასაც ქართველი ერი უნდა მიეყვანა სახელმწიფოებრივი

დამოუკიდებლობის აღდგენამდე; მესამე, – ეროვნული მოძრაობის სათავეში იდგა ქართული არისტოკრატია, თუმცა თვით ეროვნული მოძრაობა ორიენტორებული არ ყოფილა ქართველი ერის რომელიმე სოციალურ ფენაზე, რომელიმე ნოვებაზე, იგი მთელი ქართველი ერის, ყველა სოციალური ფენის, ყველა ნოვების სულისკვეთების გამომხატველი იყო; მეოთხე. რუსეთის იმპერიასა და საერთაშორისო ასპარეზზე შექმნილი ვითარებიდან გამომდინარე, ეროვნული მოძრაობის სტრატეგია უახლოეს მომავალში არ ითვალისწინებდა საერთო-ქართული აჯანყების დაწყებას რუსეთის წინააღმდეგ და ამ გზით საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის მოპოვებას. მეხუთე, – ეროვნული მოძრაობის უახლოეს მიზანს წარმოადგენდა ერთიანი ქართული სახელმწიფოს დამოუკიდებლობის შენახვა ქართველი ერის გაუცხოების საპასუხოდ (XVI-XVIII სს.) პერიოდის უარყოფითი შედეგების (საერთო-ქართულის უგულვებელყოფის ფონზე კუთხურობის გაძლიერების) დაძლევა, რუსეთის სამოცნლოანი კოლონიური პოლიტიკის დაშლა, ქართველი ხალხის ლიკვიდაცია და ბრძოლა მიმდინარე კოლონიური პოლიტიკის წინააღმდეგ.

XIX ს-ის 60-80-იანი წწ-ის ეროვნული მოძრაობის აღიარებული წინამძღოლი იყო ილია ჭავჭავაძე. ძირითადად, ილია ჭავჭავაძის სახელს უკავშირდება ეროვნული მოძრაობის პროგრამის შემუშავება. ეროვნული მოძრაობის პროგრამის განხორციელებისათვის ბრძოლასაც ასევე ილია ჭავჭავაძე ხელმძღვანელობდა. ამ დიდ ეროვნულ საქმეში ილია ჭავჭავაძეს მხარში ედგა მოღვაწეთა მთელი დასი: დიმიტრი ყიფიანი, ნიკო ნიკოლაძე, გიორგი წერეთელი, აკაკი წერეთელი, იაკობ გოგებაშვილი და სხვები. ქართულ ისტორიოგრაფიაში მათ „სამოციანელებს“, ასევე „თერგდალეულებს“ უწოდებენ. სამოციანელები, ანუ, თერგდალეულები „პირველი დასის“ სახელწოდებითაც არიან ცნობილი. სამივე შემთხვევაში საქმე გვაქვს მოღვაწეთა იმ ჯგუფთან, რომელიც XIX ს-ის 60-იანი წწ-ის დამდეგს დიდ ეროვნულ მოძრაობას ჩაუდგა სათავეში. შემდგომში მათ შეუერთდნენ ახალგაზრდა მოღვაწეები: სერგეი მესხი, ვაჟა-ფშაველა და სხვები. დიდია ყოველი მათგანის ლეანლი ეროვნული მოძრაობის წინაშე, მაგრამ ილია ჭავჭავაძე მაინც განსაკუთრებულად გამოჩნდეს იყო. ილია ჭავჭავაძე იყო იდეის მიმცემი, პირველდამწყები და მუხლჩაუხრელი გებრძოლი. ყოველივე ამას თვით ილია ჭავჭავაძის თანამოაზრეები აღიარებდნენ. ნიკო ნიკოლაძე წერდა: „1861 წლის ახალი თაობა ჩვენ ცხოვრებაში პატიოსანი გრძნობით აღუ-

ილიას სახლი ნიკოლაძის ქუჩაზე, სადაც მოთავსებული იყო „კვების რედაქცია“.

სებული შემოვიდა... მაგრამ, როგორ ან რისთვის დავმართო, რომ ამ თაობას, ამ ახალ რაზმს შეადგენდა, თითქმის მარტო ერთი კაცი - ილია ჭავჭავაძე, რომელიც წინამძღოლიც იყო და რაზმიც, ან, უფრო სწორედ რომ ვთქვათ, ურანზომ წინამძღოლი იყო იმ ახალი თაობის, რომელსაც ჩვენ ცხოვრებაში ფეხი უნდა შემოედგა ამ თორმეტკი ნლის წინაშე? ილია ჭავჭავაძის ღვაწლი იმდენად დიდია არა მარტო XIX ს-ის მეორე ნახევრის ეროვნული მოძრაობის ისტორიაში, არამედ საერთოდ ქართველი ერის ისტორიაში, რომ ძნელდება პასუხი გაეცეს უმნიშვნელოვანეს კითხვას: ილია ჭავჭავაძე იყო იმ დიდი ეპოქის შედეგი, თუ პირიქით - ეპოქა იყო ილია ჭავჭავაძის შექმნილი, ილიათი განსაზღვრული?

ეროვნული მოძრაობის პროგრამაში ილია მძლევნილი რამდენიმე ან თუნდაც ერთი ნაშრომი ილია ჭავჭავაძის არ დაუტერია. ეროვნული მოძრაობის პროგრამის ზოგადედ ჩამოყალიბებას, მისი ცალკეული საკითხების დამუშავე-

ბას მიეძღვნა ილია ჭავჭავაძის უამრავი პუბლიცისტური წერილი, გაზეთების - „დროებისა“ და „ივერისათვის“ დანერგული მონიხვევ სტატიები, მოთხრობები, ლექსები, პოემები. ყოველივე ეს იზიანად ღვებავს გამოცხადებულ იმეგდებოდა და, ამდენად, ილია ჭავჭავაძეს ყველაფრის პირდაპირ გადმოცემა არ შეუძლო, ცენზურა ამის საშუალებას არ იძლეოდა. ამიტომაც ბევრი რამ ავტორის შეფარვით ან მხატვრული ნაწარმოებების გმირების პირით აქვს ნათქვამი, ბევრი რამ პუბლიცისტური წერილის სტრიქონებს შორის იკითხება. თუმცა არცთუ იშვიათია შემთხვევა, როდესაც, თუკი ცენზურა ამის საშუალებას იძლეოდა, ილია ჭავჭავაძე სათქმელს პირდაპირ ამბობდა. ყოველთვის ამის გამო დღემდე გრძელდება პოლემიკა ილია ჭავჭავაძის მიერ შემუშავებული ეროვნული მოძრაობის პროგრამის ცალკეული დებულების ირგვლივ.

ეროვნული მოძრაობის პროგრამა ბევრ საკითხს მოიცავდა. განვიხილოთ მათგან უმთავრესი.

აკაკი წერეთელი

ერთიანი ქართული მონარქიის წარმოქმნის პროცესში (X-XI სს.) ყალიბდებოდა ერთიანი ქართული ცნობიერება, სწორედ ერთიანი ქართული ცნობიერება ედო საფუძვლად საქართველოს სამხედრო-პოლიტიკურ ძლიერებას, ეკონომიკისა და კულტურის არაშუალედურ აღმავლობას XI-XIII სს-ში. ერთიანი ქართული მონარქიის დასუსტება და შემდგომ დასაქართველოს პოლიტიკური დაშლის პერიოდში (XV-XVIII სს.) ქართულმა ეროვნულმა ცნობიერებამ ძლიერი დარტყმა განიცადა. ორი ილამური სახელმწიფო - სამარსეთისა და ოსმალეთის შიხად აგრესიის პრობებში აღარ არსებობდა საერთო-ქართული მიდგომა სამიზნე და საგარეო პოლიტიკის უმნიშვნელოვანესი პრობლემებისადმი. ყოველ ქართულ სამეფოსა და სამთავროს ხსნის საკუთარი გზა ჰქონდა. სამეფო-სამთავროები თავიანთ გადაარჩენას ხშირად ერთმანეთის განიერვის ხარჯზე ახერხებდნენ. ყოველივე ამასთან ერთად დაფარვლებული იყვნენ ქართულ სამეფო-სამთავროებს შორის, რაც ეროვნულ ცნობიერებას დიდ ზიანს აყენებდა. ასეთ ვითარებაში საქართველოს ცალკეულ კუთხეებს შორის დაიწყო გაუცხოება, რასაც თან სდევდა საერთო-ქართულის მიყენება. ქართულ ეროვნულ ცნობიერებას ძლიერი დარტყმა მიყენა XIX ს-ის დამფრეგის დიდმა ტრავმამ - რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობამ. რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის მიზანი იყო ქართველის ცნობიერებიდან „ქართველთა“ და „საქართველოს“ აღმოფხვრა, ქართული ერის განდევნა, ქართველი ერის ანაბილიცია და საქართველოს გადაქცევა რუსეთის სახელმწიფოს გადაყრუვლად წაწილად. მოუხდავად იმისა, რომ XIX ს-ის დამფრეგებულ საქართველოში რუსეთის წინააღმდეგ ეროვნული მოძრაობა დაიწყო, რუსეთის კოლონიზმმა პოლიტიკამ XIX ს-ის პირველ ნახევარში მნიშვნელოვანი

გაზეთი „ივერია“ პირველი ნომერი (1886 წლის 1 იანვარი)

წარმატებები მოიპოვა. ყველაზე დიდი ზიანი ამ პერიოდში ქართულმა ეროვნულმა ცნობიერებამ განიცადა.

ილია ჭავჭავაძე უპირველეს აშოცანად დაკნინებული ეროვნული ცნობიერების აღორძინებას მიიჩნევდა. ვითარება ძალზე სავალალო, თითქმის კატასტროფული იყო. 1866 წელს პუბლიცისტურ ნერილში – „ზოგიერთი რამ“ ილია ჭავჭავაძე წერდა: „აბა დიძე: ქართველო-თო, თუ შავის ზღვიდან მოყოლებული კასპიის ზღვამდე მარტო ლიპ-გადმოგდებულის ქართულის მტკმა (ე. ი. გორის მახრამი მცხოვრებმა) შემოგხედოს ვინმემ, და თუ გაჭირდა, იქნება კახელმაც თავისი სხვილი კისერი შეწკნე მოიღრვოს, სხვანი კი ყურსაც არ გათხოვებენ, თითქო ამათ არ ეძიებო, თითქო ისინი კი ქართველები არ არიან?“. ილია ჭავჭავაძე აღნიშნავდა, რომ ქართველი ცნობიერების დაქვეითებამ ბევრ რაიმეს დაუკარგა მნიშვნელობა ქართულ სინამდვილეში. ასე დაეკარგა პირვანდელი მნიშვნელობა მამულის ცნებას. იმავე პუბლიცისტურ ნერილში ილია ჭავჭავაძე წერდა: „ამაჟღერის ხსენებაზედ ეზღაგდეს კოდრის-კასს თავისი გუფადარული სახანო მინა წარმოუდგება ზოლმე“. ამ მდგომარეობამდე ქართველი ერი წინაშეაშდ არ მისულა. XIX ს-ის 60-იანი წწ-ის დამდეგისათვის შექმნილი ვითარება იმდენად მძიმე იყო, რომ თითქმის ხსნის ზეგაც არ ჩანდა. ეს ზეგ ილია ჭავჭავაძემ იმოკა.

ეროვნული ცნობიერების აღორძინების უშუალოდ მომხდელ ილია ჭავჭავაძეს ქართულ სინამდვილეში ქართული ერის აღფრთხილება, ქართული ერის კანონიერ ფორმებში აღდგენა და ქართული ერის სინამდვილის დაცვა მიაჩნდა. ქართული ერის მდგომარეობა კი ძალზე სავალალო იყო. ენა კარგავდა თავის ბუნებრივ დანიშნულებას. ქართული ერის ადგილს რუსული ენა იჭირდა. პუბლიცისტურ ნერილში – „ზოგიერთი რამ“ – ილია ჭავჭავაძე წერდა: „სადაა არის ქართული ენა? ამ გვიჩვენა ქართული, როცა ჩვენ თითონ ჩვენდა დასალაგებად ქართველობაზედ ხელი ვიღეთ? გვიჩვენო რომ აღარ ვცხებო-რებით, ქართულს ენას აზრს როგორა გამოვთქმევინებთ? ერთობისათვის რომ აღარა ვართ, ერთმანის სიტყვის მნიშვნელობას როგორ მოვსთხოვო ჩვენს ენას? თუნდ რომ ჩვენს ენას და სიტყვას აზრივ გამოათქმევინო, ვის რად გინდათ, ენას აზრს ვინდა სთხოვს? ჩვენ თითონ დავცალიერდით დუადამუ-ტასაით, ცალიერი სიტყვებიდა გვიჩ-და, ცალიერი ხეები, რომ ენამ პირობი იშვებინა და ყურმა ძარღვი იფხანა, სხვა რისთვის გვიჩდა ენა?“. ქართული ერის სინამდვილის დაცვას მოქმედმა ილია ჭავჭავაძემ 1860 წელს დაწერილი პო-ლატიკური ნერილი – „ორიგად სიტყვა თავად რევან შალვას ძის ერისთავის მიერ კალხოვთიგან „შუმლის“ თარგმნაზედ“. სწორედ ამ ნერილში წა-მოყვანილი ილია ჭავჭავაძემ საპროგრამო მოთხოვნა: „სამი ღვთაებრივი საუნჯე

ილია ჭავჭავაძე და ივანე შამაგლი.
საშტეტრეზურები (1873 წ.).

დაგვრჩა ჩვენ მამა-პაპათაგან: მამული, ენა და სარწმუნოება. თუ ამითაც არ უნებართვით, რა კაცები ვიქნებით, რა პასუხი გავსცეთ შთამომავლობას? ქართული ერის შენარჩუნება, მისი სინამდვილის დაცვა ქართველი ერისა-თვის სამკედრო-სასიცოცხლო, ყოფნა-არყოფნის საკითხი იყო, ამიტომაც აქ კომპრომისი შეუძლებელი იყო. ილია ჭავჭავაძე წერდა: „სხვისა არ ვიციო და ჩვენს კი მშობელ მამასაც არ დავუთო-ბიოთ ჩვენ მშობლიურ ენის მიხედვით გასწორებას. ენა საღეთი რამ არის, საზოგადო საკუთრება, მაგას კაცი ცოცხლის ხელით არ უნდა შეხსოს“. ქართული ერის სინამდვილის დაცვაში ილია ჭავჭავაძე ასეთი შეურთვებელი იყო სიცოცხლის ბოლომდე.

ქართული ეროვნული ცნობიერების აღორძინების საქმეში დიდი მნიშვნე-ლობა ენიჭებოდა განათლებას. ცხადია, განათლების სისტემის რუსიფიკაციის პირობებში, რუსულ სკოლაში ქართვე-ლი ბავშვი ეროვნული ცნობიერების საზღვრის ვერ იმოვიდა, განათლების სხვა სისტემა კი საქართველოში არ არსებობდა. ეროვნული მოძრაობის სინამდვილეში გამოსავალი იოვეს. მხედველობაში გვაქვს 1879 წელს „ქარ-თველთა შორის წერა-კითხვის გამავრ-ცელებელი საზოგადოების“ შექმნა. „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ მრავალმხრივ მოღვაწეობამ განსაკუ-თრებული ადგილი ეჭირა ქართული სკოლების ორგანიზების საქმეს. საზო-გადოების დარსების ინიციატორები იყვნენ დიმიტრი ყიფიანი, გრიგოლ ორბელიანი, ილია ჭავჭავაძე, იაკობ გოგებაშვილი და სხვები. 1885 წლიდან საზოგადოებას უცვლელად თავმჯდო-მარეობდა ილია ჭავჭავაძე. მთელი ეს საქმიანობა ქართული ერის ტრადიციურ დეცენს პირობებში მიმდინარეობდა. ორგანიზაციის მასშტაბურობაზე ის მიუთითებს, რომ წერა-კითხვის გამა-

ვრცელებელი საზოგადოების სკოლები საქართველოს იმდენად გაიხსნა რუსე-თის იმპერიის იმ ადგილებში, სადაც ქართველი მოსახლეობა კომპაქტურად ცხოვრობდა (ვლადიკავკასია, ალაგორი, მოზდოკი, ნალჩიკი, ბაქო); დიდი ყუ-რადღება ექცეოდა ქართული სკოლის გახსნას სამცხე-ჯავახეთში, აჭარაში, სანჯიგოში. იმდენად ქართული სკო-ლის ორგანიზება მძელი იყო, სხვას ყველაფერს თავი დაეკლებოთ, ფინან-სური თვალსაზრისითაც. ამ მხრივ „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებას“ დიდი დამხმარება აღმოუჩინეს ტფილისისა და ქუთაისის საადგილმამულო სათავადო-ზნაური ბანკები. წერა-კითხვის გამა-ვრცელებელმა საზოგადოებამ შეარჩია პედაგოგთა ბრწყინვალე კადრები, რომელთაც „ადგი ენიო“ მშობლიურ ენაზე წერა-კითხვა შეასწავლეს და, ამ-დენად, ქართულ სინამდვილეს, ქართულ სამყაროს სამუდამოდ დაუკავშირეს ქართველი ბავშვი. დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა იმასაც, რომ წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მიერ გახსნილ სკოლებში ქართულ ენასთან ერთად ყველა სხვა სასწავლო დისცი-პლინა ქართულ ენაზე ისწავლებოდა – სამყაროს შეცნობა, აზროვნებას ბავშ-ვი ქართულ ენაზე იწყებდა. ყოველივე ამას, რა თქმა უნდა, გადამწყვეტი მნიშ-ვნელობა ჰქონდა ეროვნული ცნობიერ-ების გაღვივების საქმეში. ქართული სკოლის ორგანიზებით „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებ-ელმა საზოგადოებამ“ ქართველებისა და საქართველოს გადარჩენისათვის ბრძოლაში სრულიად განსხვავებული – გამორჩეული როლი შეასრულა.

ქართული ეროვნული ცნობიერების გადარჩენის საქმეში განსაკუთრებული როლი შეასრულა იაკობ გოგებაშვილის „დღეა-ღამა“. განათლების სისტემის რუსიფიკაციის პირობებში, როცა ქარ-თული სკოლის ორგანიზებზედ ოცნებად

ვაჟა-ფშაველა

კი არ შეიძლება, იაკობ გოგებაშვილი ქმნის საზღვრმდებლობებს – ქართული ენის ანბანი და პირველი საკითხავი ნიგნი მოსწავლეობის (1865 წ.) და „დედა ენა“ (1876 წ.). „დედა ენის“ შექმნა საქართველოს ახალი ისტორიის უმნიშვნელოვანეს მოვლენათა რიცხვს გაეცნოვნება – „დედა ენა“ ქართული ეროვნული ცნობიერების გადარჩენის სახელმძღვანელოც იყო.

ეროვნული ცნობიერების გამოცეხლებას დიდად შეუწყო ხელი ქართულმა პრესამ, ქართულმა პერიოდულმა გამოცემათა. პირველი ქართული გაზეთი „საქართველოს გაზეთი“ (შემდეგ „ქართული გაზეთი“) 1819-1821 წწ-ში გამოდიოდა, მაგრამ არც მას და არც მეორე ქართულ გაზეთს – „ტფილისის უწყებანს“ (1828-1832 წწ.) – არ შეიძლება ეროვნული ცნობიერების გაღვივების საქმეში მნიშვნელოვანი როლი არ შეესრულებინა. ეროვნული ცნობიერების გაღვივების სასაბედო მიზნად სოლომონ დოდაშვილის ხელმძღვანელობით 1832 წელს „ტფილისის უწყებანი“ დამატების სახით გამოცემულ „საღვთაგანსაჲს ნაწილს ტფილისის უწყებათაჲს“ (ამ ჟურნალის სულ ხუთი ნომერი გამოვიდა). მართალია, მწვავე ეროვნულ პრობლემაზე მასალის ბეჭდვის უფლებას არ აძლევდნენ, მაგრამ გიორგი ერისთავის ხელმძღვანელობით გამოშვებული ჟურნალი „ცისკარი“ (1852-1853 წწ.) მაინც დიდ მოვლენად უნდა ჩაითვალოს. იგივე იოეზის 1857 წელს ივანე კერესელიძის მიერ გახაზულ ჟურნალ „ცისკარზე“.

ქართული პრესა და, საერთოდ, ქართული პერიოდული გამოცემები ქართველობისა და საქართველოს გადარჩენისათვის დახვეწილ მოძრაობაში გადაჭრით ჩაებნა XIX ს-ის 60-იან წლებში. 1863 წელს ილია ჭავჭავაძე არსებებს ჟურნალ „საქართველოს მოამბეს“, რომელშიც სულ ერთი წელი იარსება. ეროვნულ მოძრაობას დიდი ღვაწლი

დასდო ვაჟეთმა „დროებამ“ (1866-1885 წწ.), რომლის პირველი რედაქტორი გიორგი წერეთელი იყო (1869-1883 წწ-ში გაზეთის სერგეი მესხი რედაქტორიდა, შემდეგ, დახურვამდე – ივანე მანაბელი). ქართული პერიოდული გამოცემების ფლაგმანის როლი ილია ჭავჭავაძის „ივერიას“ (1877-1906 წწ.) ხვდა წილად (1877-1878 წწ-ში „ივერია“ გამოდიოდა კერეული გაზეთის სახით, 1879-1886 წწ-ში – თეოფილ ფურნალის სახით, 1886 წლიდან კი ყოველდღიურ გაზეთად გადაკეთდა).

ილია ჭავჭავაძის „ივერია“ ქართველ ერისთვის იმაზე გაცილებით მეტს წარმოადგენდა, ვიდრე ჟურნალი ან გაზეთი. „ივერიის“ ფურცლებზე აღიმდებოდა და გადაჭრებოდა ხოლმე ქართველი ერის წინაშე მდგარი დიდი თუ მცირე პრობლემა. „ივერიის“ მიერ განსაზღვრული მიმართულება, ქართული სინამდვილის რომელ მხარესაც უნდა შეხებოდა იგი, საყოველთაო და გაბატონებული ხდებოდა. ყოველივე ამასი უფდებოდა წვლილი მოუძღოდათ „ივერიის“ რედაქტორს და მის უახლოეს თანამშრომლებს – გრიგოლ ყიფშიძეს, ალექსანდრე ყიფშიძეს, სტეფანე ჭრუღაველს, სოფრომ მგალობლიშვილს, ილია ბაბუაძეს, გიორგი ლასხანიშვილს, კიკია აბაშიძეს, პეტრე უშიკაშვილს და სხვებს. „ივერიაში“ იბეჭდებოდნენ: ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, რაფიელ ერისთავი, ვაჟა-ფშაველა, იაკობ გოგებაშვილი. სრულიად ახალ არის გადაჭრებული „ივერიაზე“ თქმული: „ივერია“ საქართველოს მთავრობა იყო.

„ივერიის“ გვერდით საქართველოს და ქართველობის გადარჩენისათვის ბრძოლაში დიდი წვლილი შეიტანეს გაზეთმა „კვალმა“ (1893-1904 წწ.), ჟურნალმა „მოამბემ“ (დაარსდა 1894 წელს), გაზეთმა „ცნობის ფურცლები“ (1896-1906 წწ.).

ქართულ პრესასთან, ქართულ პერიოდულ გამოცემათან ბრძოლაში რუსეთის იმპერიის კოლონიური პოლიტიკის მსგავსებებს სასტიკი მარცხი იწვინეს – ქართულმა პრესამ გააღვივა და ერთი მიზნისათვის დარაზმა ერი.

ქართული წიგნის გამოცემა არ შეიძლება მოგვარებულიყო სახელმწიფო ხელისუფლების დონეზე, პირიქით – კოლონიური ხელისუფლება, რუსეთის ცენტრალური მთავრობა, ყოველმხრივ აფერხებდნენ ქართული წიგნის ბეჭდვას და გავრცელებას საქმეს. სამოქალაქო თაობა კარგად დაინახა, რომ ქართულ პერიოდული გამოცემების გვერდით აუცილებლად უნდა აღორძინებულიყო ქართული წიგნის გამოცემის საქმე. ეროვნული ცნობიერების აღორძინებისა და განმტკიცებისათვის აუცილებელი იყო ძველი, კლასიკური, და ახალი ქართული ლიტერატურის ძეგლთა პოპულარიზაცია. აღზრდილი და განათლებული საქმის ორგანიზება გადაუდებლად ითხოვდა პუშკინატური და საბუნებისმეტყველო ხასიათის ნაშრომთა, ასევე სახელმძღვ-

ნელითა გამოქვეყნებას. 1851-1857 წწ-ში დაიბეჭდა იმაზე მეტი წიგნი, ვიდრე წინა 50 წლის განმავლობაში. XIX ს-ის 60-იან წწ-ში ყოველწლიურად 5-12 წიგნი იბეჭდებოდა. 1868 წელს დაიბეჭდა „11 სახელმწიფოს ქართული წიგნი, 1878 წელს – 45, 1893 წელს – 93, 1899 წელს – 112. 1868-1892 წწ-ში 100 სახელმწიფოს ქართული სახელმძღვანელო გამოიცა. ეს იყო ჭეშმარიტად დიდი გამარჯვება.

ეროვნული ცნობიერების აღორძინების საქმეში თავისი განსაკუთრებული მისია ეკისრებოდა ქართულ თეატრს. 1850 წელს ქართული ერისთვის მიერ დაარსებული პირველი ქართული თეატრი 1856 წელს დაიხურა. მუდმივი ქართული თეატრი ქართველ მოღვაწეთა ჯგუფმა ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის ხელმძღვანელობით მხოლოდ 1879 წელს აღადგინა. 1880 წელს დრამატული თეატრი დაარსდა ქუთაისშიც. კ. კატკოსი, რომლის ცხოვრების მიზანი რუსეთის იმპერიის ძლიერების შენარჩუნება იყო, არაფერი გაუხეივადებია – მან ზუსტად შეაფასა ის დიდი საფრთხე, რასაც პატარბოტული თემისადმი მიძღვნილი პიესები ქმნიდნენ.

ეროვნული ცნობიერების გამოღვივების, შეღავათი ეროვნული ღირსების აღდგენისათვის ღვაწლი წარმოუდგენლად დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა საქართველოს ისტორიის გასაგებების წინააღმდეგ ბრძოლას. ამის ბრწყინვალე ნიმუშები მოგვცა ილია ჭავჭავაძემ პუბლიცისტური წერილების სერიაში – „აი ისტორია“ (1889 წ.), რომელიც მიმართული იყო რუსული წარმოდგენილი მოძრაობის ცნობილი მოღვაწის, ივანე ჯავახიშვილის წინააღმდეგ. ნიპოლიზმისა და კოსმოპოლიტიზმის ტყვეობაში მყოფი ივანე ჯავახიშვილი თავის ნაშრომში – „Письма о Грузии“ – შეეცადა დაემტკიცებინა, რომ ქართველი ერის ისტორიაში საბაჟო არაფერია, რომ ქართველი ერი დაბრუნდ და მას მომავალი არა აქვს. ამ შემთხვევაში ივანე ჯავახიშვილი საშესაზრს უწევდა რუსეთის კოლონიური პოლიტიკას. ილია ჭავჭავაძემ დასაბუთებლად უარყო ივანე ჯავახიშვილის ყველა არგუმენტი. სომეხ მეცნიერთა, ასევე მათ თანამოაზრე სხვა მეცნიერთა მხრიდან საქართველოს ისტორიის გასაგებების წინააღმდეგაა მიმართული ილია ჭავჭავაძის უზრუნველყოფა ნაშრომით „ქვეთა ღაღადი“ (1899 წ.). ამ ნაშრომში საქართველოს და სომხეთის ისტორიის ღრმა, მეცნიერულ ცოდნაზე დაყრდნობით ილია ჭავჭავაძემ გამოამკრავა სომეხ მეცნიერთა შეზღუდული პოზიციის სიყალბე, მათი მისწრაფების კლიტორული მიზანი. „ქვეთა ღაღადი“ დღესაც რჩება მეცნიერული კრიტიკის პუბლიცისტური ფორმით გადმოცემის უმაღლო ნიმუშად.

ბურჟუაზიულ ურთიერთობათა ჩასახება და განვითარება მძიმე მდგომარეობაში ჩავდო ქართველი არისტოკრატთა (თავადზნაობის). ახალმა ეპოქამ, ცხოვრების ევროპიზაციამ დიდი რაოდენობით ფულის საჭიროება წარმოშვა.

თავადანაწარმოების ძირითადი ნაწილისათვის, ფულის ერთადერთი წყაროს მინა წარმოადგენდა, მისი მხოლოდ მცირე ნაწილი საზღვრობდა სახელმწიფო სამსახურისაგან მიღებული შემოსავლით. ცალკეული ოჯახის შემკვიდრებით საკუთრებაში არსებული მიწის ნაკვეთი თანდათან მცირდებოდა ოჯახის წევრებს (ძმებს) შორის მიწის გაყოფის შემდეგ, მცირდებოდა მიწისაგან მიღებული შემოსავალი. უსახსროდ დარჩენილი ქართველი არისტოკრატია სომეხი ბურჟუაზიისაგან ფულის სესხებით ცდილობდა მდგომარეობის ხსნას. დიდი ნაწილი ვალის დაბრუნებას ვეღარ ახერხებდა და იძულებული ხდებოდა, ვალს მიწის გაყიდვით მიღებული შემოსავლისაგან დაეფარა. მიწის მყიდველი ძირითადად ისევ სომეხი ბურჟუაზია იყო. ასე ნელ-ნელა გადადიოდა სომეხი ბურჟუაზიის ხელში ქართული მიწა, რაც მისაღები იყო კავკასიის კოლონიური ადმინისტრაციისათვის. ქართველი თავადაზნაურობის გალაკება და არაქართული ბურჟუაზიის ეკონომიკური გაძლიერება რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის მიზანს წარმოადგენდა. ამ უმძიმესი ვითარებიდან გამოსავალი ილია ჭავჭავაძემ და მისმა თანამოაზრეებმა იპოვეს. შედგელობაში გვაქვს ტფილისისა და ქუთაისის სათავადაზნაურო-საადგილმამულო ბანკების დაარსება.

ტფილისის სათავადაზნაურო-საადგილმამულო ბანკმა, ისევე როგორც ქუთაისის სათავადაზნაურო-საადგილმამულო ბანკმა, პირდაპირ იხსნა საქართველო, ქართული მიწა. ბანკის დაარსების იდეა თავის დროზე დიმიტრი ყოფიანმა წამოაყენა. ბატონყმობის გაუქმებისას მთავრობამ შემამულებებს მისცა გარკვეული თანხა. დიმიტრი ყოფიანმა, რომელიც იმხანად ტფილისის გუბერნიის თავადაზნაურობის მარშალი იყო, დიოთანმა თავადაზნაურობა, რომ მიღებული თანხის ნაწილი არ დარიგებულიყო და გადადებულიყო ბანკის დასაარსებლად. დადგენილება ბანკის დაარსების შესახებ გამოტანილი იყო ჯერ კიდევ 1867 წელს. ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ბანკი არ უნდა ყოფილიყო თავადაზნაურთა ნოდებრივი ორგანიზაცია. ილია ჭავჭავაძე წერდა: ტფილისის საადგილმამულო სათავადაზნაურო ბანკის „წინამდებოდე და საყურადღებო თვისება, რომელიც სხვა საადგილმამულო ბანკების წესდებისაგან გამოირჩევა, ის არის, რომ ბანკის მოგება, გარდა, რაც სხვადასხვა თანხას უნდა მიემატოს, მზარდდება ამერეთის არა მარტო მშენაძეფლობელთა, ესე იგი თავადაზნაურთა, არამედ მინათ-მოქმედთა საერთო საქიროებას. ამ სახით, ტფილისის სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკი თითქმის ისეთი ერთადერთი დანესტებულბაა საადგილმამულო კრედიტისა რუსეთში, რომლის წესდებობისაც სრულიად უარყოფილია ექსტრინეტური მოგებით სარგებლობისა“. ცხადია, ასეთი ბანკის დაარსებას დიდი წინააღმდეგობა შეხედებოდა.

საქმე გაჭიანურდა. ბანკის შექმნისათვის გადამჭერი აქტიური მუშაობა 1872-1873 წწ-დან დაიწყო და ამ საქმეს ილია ჭავჭავაძე ჩაუდგა სათავეში. მან ბანკის ორგანიზაციის საქმე ბოლომდე მიიყვანა. 1875 წელს გახსნილი ტფილისის საადგილმამულო-სათავადაზნაურო ბანკის თავმჯდომარედ ილია ჭავჭავაძე აირჩიეს. იგი ამ პოსტზე 30 წელს იმყოფებოდა. დასავლეთ საქართველოში მოქმედებდა ქუთაისის საადგილმამულო სათავადაზნაურო ბანკი, რომელიც ასევე სამოციანელთა თაობის ინოვაციკთა და აქტიური მონაწილეობით დაარსდა.

ამიერიდან უსახსროდ დარჩენილ ქართველ არისტოკრატის შემოღო მიწის გირაოს სანაცვლოდ ფულის სათავადაზნაურო-საადგილმამულო ბანკისაგან მიღებული სესხად და არა სომეხი ბურჟუაზიისაგან. თუ ფულის მსესხებელი ვალს ვერ დააბრუნებდა, მისი მამული ბანკის საკუთრება ხდებოდა და არა სომეხი ბურჟუაზიისა. ამასთან ერთად, ბანკის მფლობელობაში გადასული მამული შეიძლება ძველ მფლობელს უკან დაებრუნებინა, თუკი მისი ლიზენზიულებას გადაიხდის.

XIX საუკუნე, განსაკუთრებით მისი მეორე ნახევარი მთელ მსოფლიოში დიდი ეროვნული მოძრაობების ეპოქა იყო. ეროვნულ მოძრაობას ყველგან ახალფეხადგმული არ უყვე მომძლავრებული ბურჟუაზია ედგა სათავეში. სხვა ვითარება იყო საქართველოში. XIX ს-ის 60-80-იანი წწ-ის ეროვნული მოძრაობა დაიწყო და მიმდინარეობდა ქართული ბურჟუაზიის, როგორც ქვეყნის ეკონომიკის ბატონ-პატრონისა და როგორც ორგანიზებული პოლიტიკური ძალის, არარსებობის პირობებში. ეს თავისთავად აყენებდა ეროვნული მოძრაობის წინამძღოლის საკითხს. ქართული სინამდვილიდან გამომდინარე, ეროვნული მოძრაობის წინამძღოლის როლი შეიძლება მხოლოდ ქართულ არისტოკრატის (თავადაზნაურობას) შეესრულებინა. ამ სოციალურ ფენას (ნოდებს) დიდი ტრადიცია და ისტორიული გამოცდილება ჰქონდა, იგი იყო დიდი ინტელექტუალური პოტენციალის მატარებელი. მართალია, არისტოკრატის ნაწილი შეურიგდა რუსეთის ბატონობას, მაგრამ მთლიანად ქართული არისტოკრატია თანაუგრძნობდა ეროვნულ მოძრაობას, უფრო მეტიც: ქართულმა არისტოკრატამ დაიწყო წინააღმდეგობის მოძრაობა ეროვნული დროით. ასე იყო XIX ს-ის დამდეგს, არც იყო 1832 წელს, ასე იყო XIX ს-ის 60-იანი წწ-ის დამდეგსაც. XIX ს-ის 60-იანი წლების დამდეგისათვის ქართველი ერი რამდენიმე ნოდესად, სოციალურ ფენად იყოფოდა (თავადები, აზნაურები, სამეფედელოება, გლეხები, ხელოსნები, ვაჭრები). ყველა სოციალურ ფენას თავისი მისწრაფება ჰქონდა. ეს მისწრაფებები ანელებდა ერის ერთი მიზნისათვის დარაზმებას. ერის სოციალური ფენების ერთმანეთთან დაპირისპირება დიდ საფრთხეს შეიცავდა. ამ საფრთხეზე ცხადად მა-

დიმიტრი ყოფიანი

ნიშნა ილია ჭავჭავაძემ პუბლიცისტურ ნერილში — „ზოგიერთი რამ“, სადაც ვკითხულობთ: „ქართველები არ არიან, მამა რა არიან? არიან თავადნი, აზნაურნი, მღვდელნი, ვაჭარნი, გლეხნი, ჩინიანნი და უჩინონი — ყველანი არიან, და ქართველი კი არსად არის. თავადს აზნაური სძულს, აზნაურს — თავადი, გლეხსა ორივე, ნუთუ ესენი ქართველები არიან, ერთის დღდის საქართველოს ოჯახის მფლობელი? თავადის აზრი სათავადოა, აზნაურის — სააზნაურო, გლეხის — საგლეხო, ვაჭრისა — სავაჭრო, ნუთუ ესენი ქართველი არიან, ერთს თელსდებდ ამომოსულინი?“ ილია ჭავჭავაძეს დიდ სამშვიდობოდ მიანიწი ხსნ, რომ ეს თავადი რომ აზნაურს ზურგს უქცევს, აზნაური — თავადსა, ორივენი — გლეხსა; ეს ვაჭარი რომ სამივეს ერთხანის სიხარბისა სწოვს“.

წოდებათა, სოციალურ ფენათა დაპირისპირებას ობიექტური მიზეზები განსაზღვრავდა. ამ მიზეზების მოსპობა, ცხადია, ილია ჭავჭავაძესა და მის თანამოაზრეთს არ შეეძლოთ. სამაგიეროდ, ილია ჭავჭავაძეს საესებო მესაძლებლად მიიჩნდა ეროვნული ცნობიერების აღორძინების საფუძველზე შეღავათილი ეროვნული ღირსების დასაცავად ქართველი ერის ყველა წოდების, ყველა სოციალური ფენის გაერთიანება. ხსნის

სხვა გზა ქართველ ერს არ გააჩნდა. სწორედ ამიტომ წერდა ილია ასე დაბეჯითებით 1888 წელს გაზეთ „ივერიის“ ერთ-ერთ მონიშვნაში: „ჩვენი გულითადი რწმენა, ყოველთვის ისა ყოფილა და არის, რომ ერის წარმატება, ქონებრივი და გონებრივი, შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, როცა ერთი ნიშნებითა დაუყოფლად, დიდმატარაობის გაურჩევლად და გამოუკლებლად ერთიანის მეცადონიობითა და გარეული ჰედილობის ცხოვრების გზა გაიკეთოს და ბურთი ბედისა გაიტანოს ნუთისოფლის მოედნიდან ყველად ერთად და საყოველთაოდ“.

ქართული სინამდვილიდან გამომდინარე, წოდებათა შერეობებსა და სოციალურ ფენათა დაპირისპირების თავიდან აცილებლად გადაწყვეტი მიმწმელობა მაინც თავდაზნაურობისა და გლეხობის ურთიერთობის საკითხს ენიჭებოდა. ილია ჭავჭავაძემ ბატონის წინააღმდეგ ამოხსოვნილი გლეხების — კაცოსა და ზაქრის სახეები შექმნა. პოემაში — „რამდენად სურათი ანუ ექიზიდი ყაჩაღის ცხოვრებაში“, ხოლო მოთხრობაში — „გაბაის ნაამბობი“ დახატა მეამბოხე, შურისმაძიებელი გაბრიელი. მათ გვერდით შექმნა გლეხ გიორგის და თავა-

დების — არჩილისა და კესოს მეტად საინტერესო პორტრეტები მოთხრობაში „თიარაინთ ქერივი“. საქართველოს მომავალი ამ ორი ნოდების ერთი მიზნისათვის გაერთიანებაზე, საერთო ნიადაგზე დგომასზე იყო დამოკიდებული. მათ შორის ომი ეროვნული მოძრაობის დასამარცხის ნიშნავდა. XIX ს-ის 60-იანი წწ-ის დამდეგს და ცოტა მოგვიანებითაც ილია ჭავჭავაძის ნოდებათა შერევისა შესაძლებლად მიიჩნდა. XIX ს-ის 90-იანი წწ-ის მოვლენებმა (შუშათა მოძრაობის დასასწყისში პოლიტიკური მიმდინარეობებისა და პარტიების აღმოცენება, სოციალური ვითარების დადებითი სოფლად და ა. შ.) მას ეს იმედი დაუკარგა.

ილია ჭავჭავაძის მიერ შემუშავებული ეროვნული მოძრაობის პროგრამაში ამოკრდა, დეკლარირებულად არ ყოფილა ნამოყვებუილი საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის

დაცვა, იაკობ გოგებაშვილის „ქრდენა ენა“, ქართველი შორის წერა-კრებივის გამავრცელებელი საზოგადოება, ქართული ჟურნალ-გაზეთები, ქართველი წიგნი, ქართული თეატრი, საქართველოს ისტორიის გაყვანილობის წინააღმდეგ ბრძოლა, ტფილისისა და ქუთაისის სააღმალამაშო სათავადაზნაურო ბანკები, ეროვნული ცნობიერების გამოვლენება და მულახული ეროვნული ღირსების აღდგენა, საერთო მოქმედების წინადაგის შექმნა. ეროვნულ მოძრაობას ქართველი ერი უნდა მიეყვანა იმ ზღვრამდე, რომლის იქითაც დაიწყებოდა ბრძოლა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის. ჯერჯერობით კი რუსეთის იმპერიისა და საერთაშორისო ასპარეზზე შექმნილი ვითარება შეუძლებელს ხდოდა ეროვნული მოძრაობის წინააღმდეგობაზე უფრო რადიკალური პროგრამის წამოყენებას, უფრო რადიკალურ მოქმედებას.

XIX ს-ის 60-80-იანი წწ-ის ეროვნულმა მოძრაობამ დასახულ მიზანს მიაღწია. ილია ჭავჭავაძისა და მისი თანამოაზრეების კარგად გახსენებულმა, მუსხიშვილმა ბრძოლამ შედეგი გამოიღო. სასეხობით ცხადი გახდა, რომ ქართველობა და საქართველო გადარჩა. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ რუსეთის კოლონიზმა პოლიტიკამ მარცხი განიცადა. ქართველი ერის გაჯილდების, ასიმილაციის, საქართველოს რუსეთის იმპერიის წინააღმდეგ გადამცემის ცდა შეუძლებლად დამთავრდა. კატასტროფა, რომელიც რუსეთის საოცნებო ბატონობის შემდეგ თითქმის რეალური ჩანდა, თავიდან იქნა აცილებული.

ქართულ ეროვნულ მოძრაობას ჰქონდა სხვა, გაცილებით მორის მიმავალი შედეგები. ილია ჭავჭავაძემ და სამოციანეული დიდმა თაობამ შემქმნელი რუსეთის მულახული ეროვნული ღირსება, მიმართული ეროვნული ცნობიერება, დევნილი და პატიყარილი ქართული ენა, ორ გუნდრინად გაყოფილი ისტორიული საქართველო, და ნაცვლად ამისა, როცა 1917 წლის ეთერვულ მარტში რუსეთის იმპერია აღესრულა, ქართველია გონებაში სრულიად უმტკუნელოდ გაცნობილად ერთიანი საქართველოს, ერთიანი ქართველი ერის გამომსახველი ნიშნები: „საქართველოს ეროვნული ინტერნაციონალი საბჭო“, „საქართველოს პირველი ეროვნული ყრლობა“, „საქართველოს ეროვნული საბჭო“, „საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა“. ეს იყო წინა ეპოქის დიდი ეროვნული მოძრაობის ნიშანდირი. სწორედ მას დავყვარა ქართული სახელმწიფოებრიობა 1918 წელს.

თბილისი. გოლეონის პროსპექტი (XIX ს.).

აღდგენის მოთხოვნა. თუმცა ჯერ კიდევ თავისი მოღვაწეობის დასასყისში დაწერილი ნაწარმოებში „მეზაქრის ნერილი“ (1861 წ.) ავტორმა მთელი სიცხადით დაგვანახა XIX ს-ის ქართული ეროვნული მოძრაობის უმთავრესი დამაბასათბებელი ნიშანი: ქართველი ერის შეუერივნელობა რუსულ სახელმწიფოებრიობასთან. მართალია, ლელთ ლუწისა ნათქვამი — „ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყრდნეს“, ილია ჭავჭავაძეს არ დაუკონკრეტებია, მაგრამ, ცხადია, თუ რას გულისხმობდნენ ამ სიტყვებში მოხვეცა და ილია ჭავჭავაძე. ლეგალურ გამოცემაში დამოუკიდებლობის იდეის უფრო სრულად, უფრო დანერგვით ჩამოყალიბება შეუძლებელი იყო. ეს კარგად გავარჩინობია ილია ჭავჭავაძემ შემდეგი სიტყვებით: „ჩვენა მოხვეცე მე უკლებ ზეური სხვა რამ მიზნისა, მაგრამ ყოველი მისი ნაამბობი დასაწერად არ გამოდგება შემთხვევისა გამო სხვისა და სხვისა...“

XIX ს-ის 60-80-იან წწ-ში ეროვნული მოძრაობის საბოლოო მიზანი იყო ქართველი ერის მომზადება სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისათვის. ყველაფერი ამას ემსახურებოდა: ქართული ენის სინამდისა და უფლებების

ილია ჭავჭავაძე

ქართული სახელმწიფოებრივი მოს-
პობა XIX ს-ის დამდეგს დიდი ტრაგე-
დია იყო. ქართველ ერს კიდევ უფრო
დიდი საფრთხე ემუქრებოდა. რუსეთის
იმპერიას შემუშავებული პქონდა ქარ-
თველი ერის ასიმილაციის, საქართვე-
ლოს რუსეთის განუყოფელ ნაწილად
გადაქცევის გეგმა. ეს გეგმა XIX ს-ის
დამდეგსავე ამოქმედდა. საქართველო-
ში რუსეთის ბატონობის ნახევარი ს-ის
განმავლობაში რუსეთის კოლონიურმა
პოლიტიკამ გარკვეულ ნარმატივებს
მიაღწია. XIX ს-ის დამდეგის ეროვნული
აჯანყებების ჩახშობისა და 1832 წლის
შექმელების დამარცხების შემდეგ,
თითოეულ რუსეთის იმპერიის გეგმების
გახორციელებას წინ ველარაფერი
აღუდგებოდა. სწორედ ამ ძნელელობის

გამს მოველინა საქართველოს ილია
ჭავჭავაძე. დღესაც კი, ას ორმოცდა-
ათი წლის შემდეგ, ძნელია უპასუხო
კითხვას: ილია იყო იმ დიდი ეპოქის
ნაყოფი, თუ ეს დიდი ეპოქა თავად
ილიამ შექმნა.

ილიას პირველი ნაწერებიდანვე
აშკარად ჩანდა, რომ მას ზედმინეწი-
ზუსტად პქონდა გააზრებული ყოვე-
ლივე ის, რაც დამლუპველი იყო ქარ-
თული ეროვნული ცნობიერებისათვის.
დიდი ხნის განმავლობაში, განსაკუთ-
რებით ბოლო საუკუნეების მანძილზე,
საქართველოში მოსული ყველა დამ-
პყრობელი, აშკარად თუ ფარულად,
გვიტოვებდა რაღაც ცუდს, ქართული
ცნობიერებისათვის უცხოთა და მოღუ-
ბელს. ერთიანი საქართველოს დამლაშ-
ძნელელობის, მუდმივი ომებისა და
რბევა-დანოკების, ფიზიკური გადარ-
ჩენისათვის დაუსრულებელი ბრძოლის
ხანგრძლივმა პერიოდმა ქართული ცნო-
ბიერება ძლიერ შეცვალა. 1862 წელს
ილია წერდა: „საკვირველი კაცია ქარ-
თველი... ძალიან თვალების ამა იცის,
სხვის თვალებისა კი არა, მაგონება არ
შეუძლიან, თავის საკუთარს თვალეზი-
სა. თუ მოინდობა, და თუნდაც არ მოი-
ნდომოს, ისე ზელობად დასტმეზბია, რომ
რაც უნდა კეთილსინდისიანი საქმე
იყოს, ასეთს კუდს გამოაბამს, ასეინა-
ირად ნაშლის-ნაშომლის, რომ შენი გა-
კეთებული საქმე შენვე ვერ იცნო, შენი
ნათქვამი სიტყვა შენვე ვეღარ გაიგო“.
ბუნებრივია, რომ ილიას ანტერესებს,
რა იყო ყოველივე ამის მიზეზი: „რათ
უფერს ქართველს ამისთანა სულის
კლაცენა? მრავალი რამ არის ამისი მი-
ზეზი, ჩემო მკითხველო, სხვათა შორის
ისიცა, რომ სიკეთეს ყველანი გადაეჩე-
ვულვართ, კეთილი არა გენამს, სული და
გული ამოგვრებიან“. ილია საწუგუმოს
ვერადფერს ზედგის იმაში, რომ ქართველ-
თა შორის ერთ ან ორ კაცს სამშობ-
ლოს სატკივარი ანუხებდეს: „სანაყალო
ქვეყანაჲ! შენს ღონიერს დედამინაზედ
იქნება ორიოდე კაცი იმისთანა დადი-

ილიას კაბინეტი ნიკოლოზს ქუჩაზე

ოდეს, რომელიც სადმე მარტო ჩუმად სტირის შენს მაც ყოფიხდა, ჩუმად ტრის იმიტად, რომ შენ შილებს რომ თავისი ცრემლი დაანახოს, ის პატოსანი, მდღარე ცრემლი, — მუნი კეთილი შილებით თითონვე დასცილებენ და პატოსანს ცრემლს უპატოოდ გაუხიწენ. მტრისადგა დაბრკელებ ერთ სამხედრო სენზეც ამახილებს ყურადღებას ილია: „ამას გარდა ჩვენ საწყალ ქართველებს ერთი სხვა საიადელი სენიც გვჭირს — ყიზილბაშობა. გულის შმაზარზენი, კაცის ღირსების დამდაბლებელი პირფერობა, ურცხვი ტყუილი, ქება, საიადელი კლავება და პირდაპირ თავლის დენა, რომელსაც ქართველი „ზრდილობას“ ეძახის, — ესენი ერთად მტრეთი არიან დამალ კიზილბაშობისა, ისი უყვარს ქართველს ეს გამრცხველი და წამდენელი სენი, რომ თუ არ მიიფერე, პირდაპირ თავლი თუ არ იდინე, სულ ყველაფერი უზრდილობა და ლანძღვა ჰყოინა“.

ილია დიდ უბედურებად მიიჩნევდა იმას, რომ დაკნინდა ცნებები: „ქართველი“ და „ქართული“. „ქართველს, რომელსაც საზოგადო მნიშვნელობა ჰქონდა, კერძობითი მნიშვნელობა მიეცა“. კიდევ უფრო დაკნინდა „მამულის“ ცნება. ნინათ სიტყვა „საქართველოს“ და „მამულს“ ქართველი ერთსა და იმავე ცნების — სამშობლოს — გამოსახატავად იყენებდა, რადგან, ილიას აზრით, „მაღ სიტყვაში ყოველი, და ყოველი ყველა ცნობილი ყოველი, — ერთიანი ქართული ერთეული ცნობიერების შერყევით, კუთხოვრობის გაძლიერების, საერთო-ქართულის და-იწყების პრობლემა სიტყვა „მამულში“ ძველი მნიშვნელობა დაკარგა. ამ შემთხვევაშიც ილიამ პირველმა მიანიშნა ქართული სიამაღელის კიდევ ერთ დამდუმალ მოვლენაზე: „მამულის ხსენებაზედ ეხლანდეს ქონდრის-კაცის თავისი ნებედაყრლი სახნაი მინა წარმოუდგება ხოლმე“.

ილია აქ კარად მიანიშნებს დიდ ეროვნულ საფრთხეზე: ქართველითა გაუცხოების, კუთხოვრობის გაძლიერების, საერთო-ქართულის დარღვევის და ზნეობის დაცემის პროცესი თუ შეუცვლელად გაგრძელდა, საფრთხე დამუქრებდა ქართულ ენას.

ენის განსაკუთრებული დანიშნულება ქართველი ერის ისტორიაში და, განსაკუთრებით, იმპერიული ქართველობის ყოფაში ილიამ ასე გამოხატა: „ენა საღეთი რამ არის, საზოგადო საკუთრება, მაგას კაცი ცოდვილის ხელით არ უნდა შეეხოს“. თავის უკმო-პრობსახაზე ენის სინამდის დაცვისათვის ბრძოლაში ილიამ ასე მიანიშნა: „სახესა არ ეციე და ჩვენ-კი მოშოლ მასხასაც არ დაუთოობით ჩვენ მშობლოურ ენის მინასთან გასწორებას“.

მამულის „პატრონობაში“ ფიქრს, მამულის ხსენას და აღორძინების გზების მიტება შილია ილიამ მთელი თავისი მონამებრივი სიცოცხლე. თავისი საფიქრალი პირველად ქადაგებულ 1861 წელს გადიატანა. „მგზავრის წერილებმა“ დიდი საფიქრალი მისცა იმპერიულ ქართველობას, არანაკლები — ჩვენ,

დღევანდელ ქართველობას. საფიქრალი ყველა მომავალ თაობებსაც. 1861 წელს დაწყებული ფიქრი 1907 წლის 30 აგვისტოს შეწყდა.არჩევანი, რომელიც ილიას უნდა გაეკეთებინა, დიდ სიბრძნეს მოითხოვდა. ილიამ კარგად იცოდა, რომ ეს იქნებოდა განსაზღვრული არჩევანი, რომელიც გახსნაზღვრავდა ქართველითა მრავალი თაობის ბედსა თუ უბედობას.

ვლადიკავკაზიდან თბილისისაკენ მომავალმა ილიამ „რუსის პირდაპირ ბანელი და თვადუვარცხნელი“ „იამ-შიკი“ წარმოგიდგინა. დაიწახა თუ არა „იამშიკი“, ილიას მაშინვე ასეთი ფიქრი აღედგა: „საკვირველია! რუსის

ილია ჭავჭავაძე. სასტამბუტურში (1860 წ.).

მხატვრების სურათებზედ რა ლამაზად არის ხოლმე გამოყვანილი ამ სქელესერა „იამშიკის“ პრიყვი სახე, იმისი იყრაცული სანახაობა, იმისი მიფერ-მიფერებულ ზღაზუნა, უფადიანად და პირუტყველი მიხერა-მოხერა. რამოდენადც სურათითა კარგი, ორ იმოდენად საიადელია სამადილი“. ვინ არის რუსი მეტელე? ესაა რუსეთის მოსახლეობის ყველაზე მრავალრიცხოვანი ფენის — გვლეხობის — განზოგადებული ტიპი. ილია არ წერს, რომ ყველა რუსი გლეხი ასეთივე „უადამიანო და პირუტყვი“, მაგრამ იქვე საგანგებოდ გვიყრთხილებს: რუსი მხატვრების მიერ დახატულმა რუსულმა სამყარომ მეცდომიში არ შეგვიყვანოთ! სინამდვილე სულ სხვადა და იგი სასევა ჩვენების ნაცნობი მეცდომისთანა ადამიანებით. ეს მეტელე კი არა მარტო „უადამიანო და პირუტყვი“, არამედ ავრცისიული „პირუტყვი“.

ტელში ჩავდომისას ილიას მეტელეს „ბღერა დაუნყო“, ხოლო როცა ილიას გაეცინა, კიდევ ერთხელ გამოაფილდა თავისი ავრცისიული ზურგედა. მეორე რუსი, რომელიც ილიამ წარმოგვიდგინა, მეტელესთან შედარებით, გაცილებით მაღალი სოციალური ფენის წარმომადგენელი. ესაა რუსეთის არმიის ასეულის მეთაური, უმცროსი ოფიცერი (პოდპორუჩიკი). ილიასთან მოსაუბრე რუსი

პოდპორუჩიკი ტიპია რუსეთის არმიის ოფიცრობისა. ამ კატეგორიის წარმომადგენელი განათლება უნდა ჰქონოდა. ილიას და პოდპორუჩიკს „პირდაპირ“ იკვეთება რუსი ოფიცრობის თვისებები: გაუნათლებლობა, უმეტრება, სიბრკევე, ემსიკობა, გამომსაველებობა, მედიდურობა და ავრცისიულობა.

ილია არაფერს ამბობს (ვერ იტყოდა!) იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა იარსებათ ერთმანეთს გვერდით რუსი მეტელეს, რუს ოფიცერება და ლელი ლელისა. პირველი, პირდატყუალად, გაპირუტყვებული, ავრცისიული არსება, მეორე — განათლებული, ბრიყვი, მაგრამ ამავე დროს ემსიკი და ამავე მესამე — სანითებით მნიშვნე კაცი, სამშობლოს ბედზე მწარედ ჩაფიქრებული, ლეონისაგან ბოძებული ნათელი და დაცხენილი ზარეცხის უნარიანი. დასკვნა ნაიყოლია: პირველი და მეორე ერთმანეთის გვერდით თავისუფლად იარსებებენ, ერთმანეთი თუ არ ეყვარებათ, გაუგებრე მათც ერთმანეთის. მესამე პირველისა და მეორის გვერდით ვერ იარსებებს, თუ იარსებებს, ეს სასჯელი იქნება მისთვის. ამიტომაც, რომ ილია ლელი ლენისას სასჯელისაგან განთავისუფლების გზას ეძებს. ამ გზაზე ილიამ „მგზავრის წერილებში“ დასაწყისშივე, ვლადიკავკაზში, სასტამბოლოდ გამოსვლისას მიგანინა.

მწელი მისახვედრი არ უნდა იყოს, რომ ეტლი (პოლისკი) რუსეთითა, ხოლო მისი ითულებითი მგზავრი — საქართველო. მგზავრისათვის ეტლში ჩაჯდომა არავის უკითხავს. მან კარგად იცის, რა აუტანელიცაა ამ ეტლით მგზავრობა, მაგრამ იძულებულია, თავი ასე დამოიხედოს: „მთელი რუსეთი მავით დადის და მე რა ღმერთი გამიწერება, რომ დამიშავეს რამე“. ეს დაილოცა ფრენება და ილიას შირის აქ რომ დამთავრებულყო, ლოგეკური არ იქნებოდა. კიდევ იყო რაღაც სათქმელი, რომლის გარეშე ილიას პოზიცია ვერ გამორჩედიოდა. ფრანგი ილიას სიტყვებს ასე პასუხობს: „მავით დადის?! იმიტომაცაა შირის არის სასული!“.

ყოველივე ზემოთქმულის თუ გაგანალიზებით, ცხადი გახდება ილიას პოზიცია: ტელი ჩამორჩენილი რუსეთი; მეტელე და ოფიცერი — ჩამორჩენილი რუსეთის ლეილი შილები; ტელთი მგზავრობა — აუტანელი და საშიში; მგზავრი — ვითარების ითულებით შეგუებული საქართველო; ფრანგი — მგზავრის აუტანელი ყოფის მეცმვნი გერეობელი; ტელთი მგზავრობის პერსპექტივა — ცივილიზებული სამყაროსაგან ჩამორჩენა;

აი, ასე დავიხატა ილიამ რუსეთში საქართველოს ყოფნის გაუსაძლიშობა და უპერსპექტივობა.

ლელი ლენისას სულაც რომ არ ეთქმა — „ჩვენს თავნი ჩვენადვე ვაყუდუნეს“, ისედაც ყველაფერი ნათელი იქნებოდა. ლელი ლენისას ურყევედ სწამს: რუსეთის სამოქალაქო ბატონობა ქართველებს საპრსეთისა და ოსმალეთის საშაუკუნოვანი ბატონობის სიმ-

ილიაბა საგურამოში. ოლღა და ილია სტუმრებთან ერთად.

ნარე დაიქცა! აშკარაა, იმპერინელი ყოფი, მიუხედავად ქვეყნად მშვიდობის ჩამოვარდნისა, ლელთ ლუნისა გაუსაძლისად ეწევნება. მას ისიც აფიქრებს, რომ თუ ადრე მტერი (სპარსეთი და ოსმალეთი) მტრად აღიქმებოდა, ახლა რუსეთი მტრად აღარ აღიქმებოდა. რუსეთის მიერ მოტანილი მშვიდობა მოხვევს „ცარიად მშვიდად“ მიაჩნია. აშკარაა, რომ ლელთ ლუნია ამ „ცარიად მშვიდად“ ომზე უარსაღ თვლის. მტერი და ომი მოხვევს არ ამინებს: „რამ არნ მტერობა, თუ ერი ერობს? ცარიად მშვიდად მინამიკ გვეყოფის“. ლელთ ლუნისა რუსეთის მიერ მოტანილ „ცარიად მშვიდად“ პერიოდში დაცემული ზნეობა ადარდებს: „აინაა ერობა დამიძალის, მუძა-მრუშობა ჩამოვარდნის, ხარბობა, ანგარი გვერევის, ერთსაბადებლად დავარდნის, მტერობა-ბაძრავი გახშირდნის“. მართალია, მშვიდობა დამყარდა, მაგრამ უზნეობა იქცა ყოველდღიური ცხოვრების ნორმად: „აინაა ტყუილით, მეძა-მრუშობით, ფიცთა გატეხვით, ერთურთ ღალატით სარჩა-საბადებლად საშოგერ გავეხდნის“. ფიზიკური სიკეთლის შიშით ზნეობრივ სიკეთლიან მგულება ლელთ ლუნისა ვერ წარმოუდგენია. ამიტომაც, რომ კითხვან: რით იყო უზნეული დრო, უზნეული ყოფა უკეთესი? ლელთ ლუნია ყოველგვარი

დაცემების გარეშე პასუხობს: „ადრინდა ავად თუ კარვად ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუდნეს, მით იყოს უკედ“.

„ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუდნეს“ – ეს იყო ის დიდი იდეა, რომლის განხორციელებაც მთელი ერის გაერთიანებას, ქართველთა ერთად დგომას, ყველა ნოდების (სოციალური ფენის) ინტერესებზე მხოლოდ ქართველი ერის წინაშე არ იდგა, იგი ერთნაირად მტკიცე იყო ყველა ერისათვის, თუმცა დიდი იმპერიების მიერ დაპყრობილი (კოლონიური) ერებისათვის ნოდებათა შერჩევა გაცილებით მნიშვნელოვანი იყო. საქართველო კოლონიური ქვეყანა იყო, მას საკუთარი ეროვნული ხელისუფლება არ გააჩნდა და, აქედან გამომდინარე, არც ნოდებათა შერჩევისა და კლასთა თანამშრომლობაზე ზრუნავდა ენემ. ცხადია, ეს ძალზე აფერხებდა საერთო-ეროვნული იდეის გარშემო მთელი საქართველოს გაერთიანებას. უფრო მეტიც, რუსეთის საიმპერატორო კარი და კავკასიის კოლონიური ადმინისტრაცია ყოველნაირად აფერხებდნენ საქართველოში არსებული ყველა ნოდებისა

და კლასის შერიგება-შეთანხმებასა და ქართველი ერის დარაზმვას ერთი იდეის გარშემო. ქართველი ერის ერთობა დიდ სამშორებას უქმნიდა რუსეთის იმპერიის ბატონობას საქართველოში. ვის უნდა ეზრუნა საქართველოში ნოდებათა შერჩევისა და კლასთა თანამშრომლობაზე? ეს დიდი ეროვნული მისიაც ილიამ იკისრა. ნოდებათა შერიგების იდეითაა გამსჭვალული ილიას მოთხოვნა „ოთარანთ ქერი“ (1887 წ.). მოთხოვნაში ამ დიდი ეროვნული მნიშვნელობის იდეის პრაქტიკულად განხორციელების ყველა სიძნელე კარგად არის ნაჩვენები. ილია „ოთარანთ ქერივად“ „გლახის ნაამბობით“ (1862-1873 წწ.) და „კაკო ყაჩაღით“ (1860 წ.) მივიდა. ეს იმას ნიშნავს, რომ ილიას კარგად ესმოდა ნოდებათა შერიგების მთელი სირთულე. „ოთარანთ ქერივს“ ტრაგიკული ფინალის მოუხდავად, ილია ეროვნული თანხმობის, ნოდებათა შერიგების იდეას უპერსპექტივოდ სულაც არ თვლიდა. 1888 წელს დაბეჭდილ ნეროლში ისევ უზრუნველად ნოდებათა შერიგების, კლასთა თანამშრომლობის იდეას. ილია პირველსავე დებაჯში მოკლედ აყალიბებს უმთავრეს იდეას: „ჩვენი გულთიადი რწმენა ყოველთვის ისა ყოფილა და არის, რომ ერის წარმატება, ქონებრივი თუ გონებ-

რეგი, შეპაძლებულია მხოლოდ მაშინ, როცა ერი ნიჭიანია და უფრთვლად, დიდიპატარაობის გაურქველად და გამოუკლებლად ერთიანის მეცადინეობითა და გარეჯით მჭიდროს ცხოვრების გზა გაიკვალოს და ბურთი ბედისა გაიტანოს ნუთისოვლის მიოდნინად ყველად ერთად და საყურადღებოდ. ცალ-ცალკე ნეცა ცხოვრების უღლისა, ცალ-ცალკე ხეზა და მკა, ცალ-ცალკე თლა ლხინისა თავისკენ და ჭირისა სხვისკენ, მარტო თავისთვის სხუდენ და სხვისი დაფინეცენ და საყურადღებელი კაცთა საურთიერთო ცხოვრებისა და საცე ურთიერთობა არ არის, იქ არც იგი კრებულთა, რომელსაც ერი მჭიანა.

XIX ს-ის მეორე ნახევარში ევროპის პოლიტიკურ ცხოვრებაში სულ უფრო და უფრო მზარდ გავლენას იძენდა ახალი ფენომენი – პოლიტიკური პარტია. პოლიტიკური პარტია გარკვეული სოციალური ფენის (ფენების) ინტერესების დამომატებელი იყო. ცოტა მოგვიანებით, XIX ს-ის 80-90-იან წწ-ში პოლიტიკური პარტიების აღმოცენება იწყება რუსეთსა და საქართველოში.

პოლიტიკური პარტიების აღმოცენება არავითარ საშუალებას არ უქმნიდა იმ ერებს, რომელთაც დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრიობა და შესაბამისი სოციალური კულტურაც ჰქონდათ. სულ სხვა ვითარება იყო საქართველოში. ერისთვის იმპერიის მიერ დაპყრობილ ქართველ ერს სერიოზულ საფრთხეს უქმნიდა სოციალური გათიშულობა, სოციალურ ფენისა დაპირისპირება. ნოვოზადა შერგებულს, ქლასის თანამშრომლობის გარეშე წარმოუდგენელი იყო ერის დარაზმვა ერთი მიზნისათვის – დამოუკიდებლობის მოპოვებისათვის. ამჯერად კი სოციალური დაპირისპირებიდან მომდინარე საფრთხესთან ერთად ქართულ ერს პარტიული გათიშულობის, პარტიული დაპირისპირების საფრთხეც დაემუქრა.

ლეთიანგან დაკისრებული მისი-
ის ახლარულებას რომ იწყებდა, ილიამ
კარგად იცოდა, რომ მონაშის გზით
უნდა ევლო. ვიხოვთაც უნდა ნამე-
ბულიყო, „პირველ ქვას“ სწორედ ი-
ესრნოდა, ის უარყოფდა. უარყოფელ-
თაგან შეურაცხყოფილი ილია ირინი-
ნული ღიმილით შეჰყურებდა ცოდვით
დაცემულთა ნამოქმედარს, ხსნის გზას
სთავაზობდა და როცა საბავგიროდ
ეკლავ შეურაცხყოფიდან, ისევე ირო-
ნიულად მიმართავდა: „მე, ბატონოვ,
სხვც მცირემი ნუ გავმეფეთ. მე ბევრი
ნამ კავთრე მჭირს“. ილიას უარყოფელ-
ბის გააფრთხილ საზღვარი არ ჰქონდა.
ილიას პირველობის ვერ იტანდნენ, მისი
პოპულარობა შურდათ. ილიას უარყო-
ფა, მისი ღვთიური მისიის დაუხაზობა
ძველი თაობიდან უძლეველად მიიღო
ახალმა თაობამ. თავად ილიას ტანებ-
ზე „ძველი თაობა“ და „ახალი თაობა“
ტრადიციული გაგებისაგან განსხვავ-
ებულად ეცნობო. ამ საკითხის ილია
ეუბრა 1892 წელს დაწერილ ნაშრომში
— „ნერალბიტი მეცხრამედი საუკუნის
ძარღვიო ლიტერატურაზე“. ილია სცა-

[illegible]

ფასებად ილია როგორც ძველ, ისე ახალ თაობას თვითდადებულია (ამოქ-
ვანიუთა) თაობის მომდევნო თაობას
1883 წელს ილია ასე ახასიათებს: „ეს
ახალ-თორმეტი წელიწადის, რაც ჩვენს
მწერელს ერთი საკვირველი ჩვეულება
დასწრებით გამოჰსდგას ფეხს თუ არა,
სალიტერატურო ასპარეზზედ, ყველ-
ად უწინარეს ამას დაიბახებო ხოლმე:
ვინც ჩემზე ნიხ იყავით, ძველი ხართ,
ჩვენ კი ახალნი; ჩვენ წინ-მძაფვანი
ერთი და თქვენ ერთი უკან ჩამო-
ნითო და თუ გინდათ, „პოლოზედ ჩას-
ქადეთ ხელი“ და სხვანი“. იქვე ილია
ერთ კიდევ უფრო მეტად თვარყოფით
მოვლენებს მიანიშნებს: „ამას კიდევ კა-
ცი, როგორც იქნება, აიტანდა, მაგრამ
ვგიჟ ეს არის, რომ ამ ბოლოს წლებს ამ
ჩვეულებამ იპარტყა და ერთი სხვა
ფეხი გააჩნა: გინდათ თუ არა მივინათ,
რომ გენიოსი ვარა და წინამორბედ,
სხლის დროისა, ახლის მომდევნისაო,
სუფრას პირველი სადღერდელი ჩემი
დალიოთ...“ ილია ზემოთ ხსენებულ
სენს საზოგადო სენად თვლის, თუმცა
მილიანად ახალ თაობას არ უარყოფს:
„ჩვენ საზოგადოდ ახალ თაობას კი არ
ვყოფთ უარს, არამედ იმას, ვინცა ეს
სახელს დათაით-უთობისათვის ტყა-
ილად იჩენებს – ახალი თაობა ახალ-
თა აზრისა წინამძღოლობით, ახალთა
აზრისა მომდევნებითა და არა იმით,
რომ მე დღეს დავიწყე წერა და შენ
გუშინაო“. ილიას შესანიშნავად ესმოდ, რომ
ახალ ახალგაზრდა მოღვაწის, მწერალ-
იქნებოდა ის, თუ პოლიტიკოსი, საზოგა-
დებრივ ასპარეზზე დაშკიდრებად ბევრ
სირთულესთან იყო დაკავშირებული.
სირთულის შესახებ წერდა ილია 1886
წელს: „ცხოვრობამ ჩვენნი ცოტად თუ
ბევრად ფერი იცვალა. ახალი დრომ
ახალი მოთხოვნები დაამხდა ხალხის
ცხოვრებაში. ძველი ცხოვრება თავი

[illegible]

ილიას წერილი ეძღვნა გურამიშვილისადმი (1884 წლის 19 თებერვალი)

ნაკვალევადამ გამოვიდა და ახალი გზა-ი ვერ ვერ გაუკვლევია, ახლის ცხოვრების კალი ვერ მოუგვია. მზე-ლი, თუ კაცს გზა ავირცა: უკან დაბრუნება უშნელდება და წინ ნასვლაც ვეღარ მოუხერხებია..."

რაც დრო გადიოდა, სულ უფრო ძლიერდებოდა სამოციანელთა (თერ-გადლეულთა) იდეების, და, პირველ რიგში, ილიას ღვაწლის უარყოფის ტენდენცია. სამწუხაროდ, ამ საზრ-ახის საქმეში "თავი ისახელა" ბევრმა ახალგაზრდა მოღვაწემ. ახალ თაობაზე ზოგადად საუბრიდან 1900 წელს ილია კონსტრუქციული ადამიანების მზილებაც გადავიდა. უფრო ზუსტად, ამ წელს იგი პოლემიკაში ახალგაზრდა თაობის ყველაზე ცნობილმა წარმომადგენელ-მა ნოე ჟორდანიამ გამოიჩინა. ნოე ჟორდანიამ სამიზნედ ილიას "ივერია", მისი იდეური მიმართულება აირჩია და "ივერია" ბნელთის მოციქულად წარ-მოადგინა. ეს, ცხადია, მხოლოდ "ივე-რიაში" ღვაწლის უარყოფა არ იყო, ეს იყო სამოციანელთა (თერგადლეულთა) ღვაწლის უარყოფა, ილიას გზის გამოა. ილიამ გამოწვევა მიიღო. ნოე ჟორდანი-ას საპასუხოდ დაწერილი ოთხი წერილი ილიამ ასე დაასათაურა: "უშეცრობის ფართი-ფართი", "ახალი უშეცრობანი ბნე ნოე ჟორდანიასი", "ქარაფშუტობა, ორთქთაიანობა და ორპარობა უშეცრო-სა", "სიყუ და ისევ ბნე ნოე ჟორდანიას უშეცრობანი და მისი ნაჯგუ-სუკუე-ბობანი". ილია ნოე ჟორდანიას თვისებ-ბათავე გამოყოფის ისეთ უარყოფით თვისებებს, როგორცაა: ქედმაღლობა, ზედმეტი თავდაჯერებულობა, ტრბაზი, თვალთმაქცობა: „პატიობა, კეცხა, თავის-თავის ქება და განდიდება უტყუარი ნიშანია იმისი, რომ ზემო სარ-თულში ყველაფერი თავისი აზრის და-ლაგებული. თავისი-თავის პატივარი მორის მამიძის ვერ გაივლის, მაღლ ჩაკეტილი მუხისა, როცა და-უფიქრებია და შეატყობენ, რომ შიგ არა ყრია-რა. ამის დრო, როცა იქნება, მოვა, და იგი ბალღები, რომელი წი-ნაზე დღეს ბნე ჟორდანიას უშეცრობი-სა და უსიციბოს მალაც ტპისცემით გადადის, გაზრდებიან, ინსანალი, ცოდნით შეივსებიან და გამოარკვევენ, რა არაბაობის მადანია ეს ჩენი ამა-ლი უშუბიციტკი ყოველისფრთი, ნიჭი გნებათ, ცოდნა, თუ კტუა". ილიას გზის უარყოფით თავი მარტო სოციალ-დემოკრატებს არ გამოუჩენიათ. ეს სენი საერთო სენი იყო. 1901 წელს დაწერილ ნაშრომში „პუბლიცისტიკა - ილია გატყა-ვაზე“ არჩილ ჯორჯაძემ ილიას აშკარად დაუწინა ეკონომიკური და სოციალური პროგრესი, ასევე ეჭვქვეშ დააყენა მისი დემოკრატიზმი. სხენებში ნაშრომი იმ ხანებში არ გამოქვეყნებულა. მიუხე-დავად ამისა, ილიას შემუშავებული არ დაგრწია ის, რომ არჩილ ჯორჯაძე ვერ გადურჩა ახალგაზრდა თაობისათვის დამახასიათებელ სენს - უარყოფილ-ობას. ცხადია, ილიას ისიც ეცოდინებო-და, რომ, მიუხედავად უარყოფილობით გატაცებისა, ახალგაზრდა თაობაში

ოლი ჯორჯაძე

არჩილ ჯორჯაძე ილიას ყველაზე დიდი დამცხსებელი იყო. ილიამ საზოგადოე-ბისათვის საბოლოოდ ჩათვალა არჩილ ჯორჯაძის სოციალური შეხედულებანი. ილიას მოუღებლად მიანდა ახალგაზ-რდა თაობის მეორე წარმომადგენლის - ივანე გომართლის - სოციალური შეხედულებანიც. ამ საკითხისადმი თავ-ისი პოლიტიკური შეხედულება ილიამ გამოხატა 1902 წელს გამოქვეყნებულ წერილში - „ა. გომართლის ფილოსოფია და ა. ჯორჯაძის ფსიხოლოგია“. ილია ამ სახითავე არჩილ ჯორჯაძეს: „ბოი იცი, ენა ბრძანდება ბნე არჩილ ჯორჯაძემ? ეს ის ახალი კაცია, რომე-ლიც მარტო იმის ფერსა და ცდაშია, რომ ახლებსაც ააშოს და არც ძელები მოიხდროს. ამიტომაც ამისთავაზე ასე ბრძანდება იტყვის ხოლმე: ძე-ლები, მართალია, მიხედნენ, მაგრამ ძე-ლები ახლებსავეთ კარგად ვერ გამოიგნეს, გულდენილი კარგად ვერ გაუწირკე-სო; მიხედრა ძელებისა, გაიწირკა-ი ახლებისაო“. კიდევ უფრო დიდი იუ-მორია ილიას შემდეგ სიტყვებში: „აი, ღერეთმა აცოცხლოს არჩილ ჯორჯაძე, მისი ახალი მიმართულება, მისი ახალი მეცნიერება და მისი ახალი ფსიხო-ლოგია. ვერ წარმოიდგენ, ქვეყნას რა დღეანი დასცემს, რა ღებალი ჰქონია და დღეს-ბაშომდე-ი არა სცოდნია“. საბოლოო შეფასებაც ილიასთვის იუ-მორითაა შეზავებული: „ელა სწორედ გითხრა, არ ვიცი, - რომელი უფრო დიდები მეცნიერია და რომელი უფრო წინ მირჩის საზოგადოებრივ იდეალო-ბასკენ“ - ბნე გომართელი, თუ ბნე არჩილ ჯორჯაძე? ეს-ი ვიცი, რომ ეს მეოცე საუკუნე ჩენს, ქართველებს, კარგს ეტლსა და ვარსკვლავზე დაგვე-ბედა: ზურმუხა, ორი ამისთაა კაცი მოგვეგონა, როგორც ფილოსოფოსი გომართელი და ფსიხოლოგი - ჯორჯა-ძე“. სამწუხაროდ, სხვა სენთა მსგავსად უარყოფილობის სენიც უსურნებელი აღმოჩნდა.

რუსეთის კოლონიური პოლიტი-კის ერთ-ერთი მთავარი მიმართულება ქართული ეროვნული ცნობიერების

ჩაკვლა იყო. ამის გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა ქართველი ერის ასიმილაცია, საქართველოს გადაქცევა რუსეთის იმ-პერიის გავრცელებულ ნაწილად. ქართული ეროვნული ცნობიერების ჩაკვლის რე-სურსის სამიშვრატორო კარი და კავკასი-ის კოლონიური ადმინისტრაცია კარგად გააზრებული გეგმით ცდილობდნენ. ილიას ბრძოლა შეუღებელი ეროვნული ღირსების აღდგენისათვის დიდ მოქალა-ქეობრივ გამძაბობასთან იყო დაკავში-რებული. ილია უპირისპირდებოდა არა რომელიმე კონკრეტულ სახელმწიფო უწყებას ან თანამდებობის პირს, არა-მედ იმპერიის სახელმწიფო პოლიტიკას. როცა ცნობილმა ჟურნალისტმა და სა-ხელმწიფო მოღვაწემ, იმპერატორ ალექ-სანდრე II-ისად დაახლოებულმა პირმა, რუსეთში ერთ-ერთი ავტორიტეტული გაზეთის, „Московский Вѣдомости“-ს რე-დაქტორმა მიხეილ კატკოვმა თავის გაზეთში ქართული ეროვნული დროშის შეურაცხყოფილ მასალა გამოაქვეყნა, ყველა მიხედა, რომ ეს მხოლოდ გაზე-თის პოლიტიკის გამოხატულება არ იყო. მიუხედავად ამისა, ილია არ შედრკა. პირიქით, თავის წერილში „კატკოვის პასუხად“, რომელიც 1882 წელს გაზეთ „დროუბში“ გამოქვეყნდა, ილიამ სწო-რედ იმპერატორის ფავორიტ მიხეილ კატკოვი გაკრიკრა მწვავედ: ილია წერდა: „ჩვენ ამ მასხარაობას მასხარა კაცისა (ე. ი. მიხეილ კატკოვისა - ავტ.) უყურავ არ გათხოვნილობა, რომ ზეზილმა მარტო ამაზედ შემეგარო-ყო და მამებლარს არ შეეცინებინოს, უშატყურება არ მიეცენებინოს მთელ ქართველობისათვის და მის ეროვნე-ბის ღირსებისათვის. იგი ამბობს, რომ „სამშობლოს“ წარმომადგენლები დიდი ხარკი მოუვლდა ქართველობას, და ქართული დროშები რომ გაოდურავს ცირკს მიჰდონ, კარგს იზამენ“. მი-ხეილ კატკოვისათვის „მასხარა კაცის“ წინდების ყველა ვერ გაბედავდა. უფ-რო მეტიც, ილია ამაზეც არ შეჩერდა: „გაცემთილის კაცისადგ ყველაფერი მოსალაგებელია, მაგრამ ცერე უკადრ-მოდ და ხსენება მისი, რასაც ყოველი პატროსანი კაცი, ყოველი ერი თავყვას სცემს, როგორც ემსლმას ერის პატი-ოსებისას, ერის ღირსებისას, რომლის შემუშავებულად დადგისათვის - არამე-თი თუ ცალკე კაცი, არამედ მთელი ერი ყველგან დგდამინს ზურგზედ სიცოც-ხლეს არა ზოგავს და მისთვის სიკდი-ლი სახელად და დიდებად მიიანა, - ამის გერე უკადრისად ხსენებისა, არ ვიცი, რა სახელად დავარკვეთ და მისი გერეტი მომსახურებელი რა სულიერებაში შეიკრებოთ“.

1881 წელს ილიას ცხარე პოლემიკა ჰქონდა კირლე იანოვსკისთან, რომე-ლიც კავკასიის ოლქში განათლების საქ-მის ხელმძღვანელი (მწარველი) იყო. კირლე იანოვსკი აწინებდა ქართული ენისა და საქართველოს ისტორიის როლს ქართველი მოზარდის განათლე-ბის პროცესში. ილია 1881 წელს გაზეთ „დროუბში“ გამოქვეყნებულ წერილში - „ბნე იანოვსკის წერილისა გამო“ - არ

დაეთანხმა კირილე იანოვსკის. ილიამ თავისი პოზიცია გაამყარა ცნობილი მეცნიერებისა და პედაგოგების მოსაზრებებით. ილია წერდა: „ჩვენ მოგვცავენ ეს აზრები მეცნიერებისა იმპერიის კი არა, რომ გვეცინება, ვითომც ზანა იანოვსკიმ ყოველზეც ეს ჩვენზედ უკეთ არ იცოდეს, არამედ იმიტომ, რომ ყველაზე, დიდმა და პატიარა მეტყველ და გაიგოს, რა ღონედ დადრანა სკოლისათვის საერთოდ და საეროების საკუთრად. ჩვენ რომ ცერვ დაგინებოდ და უკან-დაუხეველად ვითხოვლობთ დედ-ენისათვის სრულს და დაუბრკოლებელს გზას სწავლებებში, — ეგ მარტოდ დედ-ენის სიყვარულით არ მოგვდის. ვითხოვლობთ და ვინაერულით იმითგან, რომ უღელდა-უნოდ გონების გასანა ბავშვისა ყოვლად შეუძლებელია“. სკოლის რუსთაფიკაციის პრობლები ილიას პოლემიკა კირილე იანოვსკისთან, წმინდა პედაგოგიური მნიშვნელობის გარდა, დიდ პოლიტიკურ მნიშვნელობას იძენდა. უფრო ზუსტად, ამ შემთხვევაში ილიას წერილი პოლიტიკური თვალსაზრისით უფრო იყო მნიშვნელოვანი.

ქართული ეროვნული ცნობიერების დასაბრუნება სხვა ძალებიც ცდილობდნენ, საფრთხე სხვა მხრიდანაც მომდინარეობდა. XIX ს-ში რუსეთსა და საქართველოში გავრცელებული ყველა სოციალური მიმდინარეობა (ანარქიზმი, ნაროდეიკობა, სოციალ-დემოკრატია და სხვ.) ხაზღვის მასალებს „დაუფლებას“ ესწრაფოდა. სოციალისტური იდეოლოგიის ადამიანთა ცნობიერებაში დამკვიდრება კი ნარმოუდგენელი იყო ცნობიერებაშიდ ეროვნული თვითშეგნებისა და ქრისტიანული ზნეობის ამოძრკევის გარეშე. ამ მიმართულებით პირველი ნაბიჯები რუსმა ნაროდნიკებმა გადადგეს. მართალია, კოსმოპოლიტიზმით ანარქიზმიც უხედა იყო გავრცელებული, მაგრამ ნაროდნიკობა ეროვნული იდეებისა და ქრისტიანობის (მართლმადიდებლობის) წინააღმდეგ ბრძოლის კარგი ორგანიზებითა და აგრესიულით გამოიჩინა. რუსი ნაროდნიკების იდეური თანამოაზრეები იყვნენ ქართული ნაროდნიკები, რომელთა დიდი ნაწილი (ივანე ჯავახიძე, ალექსანდრე ჩიკოძე და სხვ.) კარგად იყო ცნობილი მთელს რუსეთში. სწორედ ეროვნებით ქართველმა, რუსეთში ნაროდნიკული მოძრაობის ერთ-ერთმა გაბოქრებულმა მოღვაწემ ივანე ჯავახიძემ იკისრა საქართველოში კოსმოპოლიტიკური იდეოლოგიის დამკვიდრების მისია. ივანე ჯავახიძემა გადაწყვიტა, ქართველი ერის ისტორიის ისეთი ინტერპრეტაცია მოეცა, რომ ქართველებს თავისი ისტორიით ევლარ ეამყავთ. ასე დაიწერა ივანე ჯავახიძის „Письма о Грузии“, რომელიც რუსულ ჟურნალში „Северный Вестник“ გამოქვეყნდა 1889 წელს. ივანე ჯავახიძე, არც მეტი, არც ნაკლები, ამტკიცებდა, რომ ქართველი ერი დაბრუნდა, ფიზიკური და სულიერი ძალისაგან დაიკალა და პერსპექტივა აღარ აქვს. ივანე ჯავახიძის ეს უმ-

თავსერი თეზისი ილიამ დიდი დამაჯერებლობით უარყო. თავის ბრწყინვალე პუბლიცისტური წერილების სერიაში „ი ისტორია“, რომელიც 1889 წელს გამოქვეყნდა, ილიამ დაასაბუთა, რომ ივანე ჯავახიძემ არ იცოდა არც საქართველოს და არც მსოფლიოს ისტორია. ილია წერდა: „რა აზრი აქვს ერის სიბრუნეს? რას გვიქვიათ ერის სიბრუნე? აიღეთ ეხლანდელი ერი ინგლისის, საფრანგეთის, გერმანიის, ამერიკელ-ინდიელების, აფრიკის ზანგის, აბაშის ეთიოპიელისა და გვიითხარი, ამაში რომელი ვიგულისხმობთ ბებრად და რომელი ახალგაზრდად? მართალია, ამაში არიან ძველი და ახალი, და ეს სულაც იმ სიბრუნეს და სიყმნელობის არა პირობა, რომ ერის სიკვდილის მეტი არა დაბრუნდეს რა, როგორც ცალკე კაცს, ან სიბრუნეს ჩავარდნად, და მეორე კი ზრდაში იყოს, მინამ დაბრუნდებოდეს და სიბრუნეს თან გადაცუკუდებოს. ეგ ძველ-ახალმა მარტო იმას მოასწავებს, რომ ერთი ერი ადრე გამოსულა საისტორიო საბრუნებზედ და მეორე გვიან“. ილიამ შესანიშნავად იცოდა არა მარტო საქართველოს ისტორია, არამედ მსოფლიოს ისტორია. ამიტომ მისი არგუმენტები მეცნიერულად სავსებით დასაბუთებულია: „თუ ბევრი მავალითა ისტორიაში, რომ ერი სრულიად აღდგოდა დედამიწის ზურგიდან, სიბრუნეს კი არ აღდგენენ ეხლანდელი მეცნიერნი, არამედ მთაწარ საქმეთა მოუწყობლობას, ურდობას და გარეშე მიზეზებს, მაგალითებრ, მტერთაგან ძლევასა, აკლესასა და ახირებას. დაბრუნდა ერი-სა, რომ მართალი იყოს, მაშინ თავის დგრზედ ინგლისის, საფრანგეთის და გერმანიის ერნიც სიბრუნეს გადაცუკუბიან, დახოცებიან, ამოწმდებიან. ეს შეიძლება მოხდეს, თუშეცა ძნელად ნაროდნიკებ-კია, მაგრამ, თუ მოხდა, აქ სიბრუნე არაფრის შუაში იქნება, იმიტომ უფრო, რომ სიბრუნე ერისა არამედ თუ ბუნებრივი მოვლენაა, არამედ თუ არსებობს, ნაროდნიკთათუ-კი ყოვლად შეუძლებელია“. ილიას საბოლოო დასკვნა ერთადერთი და კატეგორიულია: ერის სიბრუნე „უქმი სიტყვაა, მისი საგანი არ არსებობს და ნარმოუდგენელიც არის“. ილია საკანკებოდ ჩერდება ერის მნიშვნელობაზე. ილია წერს: „ესევე არ შეიძლება იმის მოხდენა ადამიანის გონივრად, როცა შეუდგა იმის გამოძიება და გაცეხება, თუ რა მდგომარეობაში იყო საქართველოს საზოგადო, ან თვითთვლით ერი ცალკე — იმ დროს, რომელიც, ისტორიის არ დაუხსომებია, ან თვლით არ შეუხსენარია“. კაცობრიობის ისტორიის უძველესი პერიოდის შესწავლა, ილიას აზრით, წყაროთა სიმცირის გამო ძნელდება. ამითაა განპირობებული ის, რომ თქველის ისტორია „ცხრა კლიტით დაეკტილი საღაროა და გასაღები ზღვანია გადაადგებულ“. მიუხედავად ამისა, ილიას სწამს, რომ ადამიანის გონივრად მაინც იძოვა ეს გასაღები და ამ საღაროს კარი გაგვიღო ცოტად თუ ბევრად“. ამ „გასაღებზედ“ ილია ენას მიიჩნევს: „თითონ ენა ადამიანისა, მი-

სი სიტყვიერება, მიელი ხელთუქმნელი ისტორიაა ერისა ცალკე და კაცობრიობისა საზოგადოდ“. ენის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ასე უნდა იქნება: „ენა, როგორც გასაღები დანქნისობას, ყველაზედ უფრო შემძლებელია და ყველაზედ საძლიერო მონაწილე ცივილიზაციის ისტორიისათვის, რამდენ უფროს-ერის შემთხვევაში ერთობა ენისა მოასწავებს ერთობას კულტურისა“. ილიას „ი ისტორიაში“ ნარმოუდგენლად დიდი როლი შეასრულა ქართული ეროვნული ცნობიერების განმტკიცების საქმეში. „ი ისტორია“ საქართველოს ისტორიის გაყვალბელებათა წინააღმდეგ ბრძოლაში დღესაც ეტლარება რჩება.

„ი ისტორიის“ გამოქვეყნებიდან ათი წლის შემდეგ, 1899 წელს, ილია აქვეყნებს კიდევ ერთ ბრწყინვალე ნაშრომს — „სომეხთა მეცნიერნი და ქვეათა ღალადი“. ეს იყო პასუხი სომეხ მეცნიერების მხრიდან საქართველოს ისტორიის წინასაზრგანაზრებით უხეშ გაყვალბეზე. „ქვეათა ღალადი“ ქართველი ერის მძიმე მდგომარეობის დაბრუნებაზე იწყება: „ჩვენისთანა დაბრწყინებული, დაბალ ღონედ მიწვეული ერი, ჩვენისთანა სახელგაბელები ძნელად თუ სხვა მოიპოვება დედამიწის ზურგზე. ვინც გვჩვენებ, ან ზედ გვაბოძებენ, ან გვექვასი და მინასთან გვასწორებს. ღალადი კაცკასის ქედს აქეთ ჩვენი სხე-გება გაიანავაზნ, ქართველების სახელ-ღალადი ჩვენი ზურგიდან აღავაგრო და ჩალასაქით ქარს გაატანონ. თითქმის არც იდგებიც ვყოფილვართ, არც დღეს ვართ... სულთი დაბალი, ჭკუა-გარეგითი ჩლუნგი, ზნეობა-დაცემუბნის, სულელ-ნი, უსწავლელნი, გაუნათლებელნი, გაუცაქცუბელნი, ღლიდენი, პირის-გამტეხნი, მშაღალ-ღარჩნი — აი ჩვენი სულიერი და ზორციელ ავლა-დენების სურათი! აი რანი ვყოფილვართ, რანი ვართ დღეს იმათის სიტყვით, ვისაც ასე თავისდა სახარებელობდ მოქრენია ჩვენი სახელის გატეხა, ჩვენი მინასთან გასწორება. წერთი თუ სიტყვით, მინ თუ გართი წელზედ ფეხს იდგამენ, რომ ქვეყანა დაავჯონ, ვითომც ჩვენ წმინდად ასეთი უხერხილ და უღირსნი ვყოფილვართ და დღესაც ასეთივე ვართ, თუ არა უარესნი“. ილია მეფეთხოვლი იყო იმით, რომ ევროპაში ქართველების შესახებ სწორედ ყალბისმქმნელია მი-ერ შემთხული ამბები ვრცელდებოდა: „ამისთანა დადიო მუზეუმ გაისტქმერს ქართველის სახელი ევროპაში, საცა-კი ენა და კალამი მიუნდებოდა. ასეთივე სახელი გაუთქმეს ქართველებს თვით რუსებ მორისაც“. ამის შემდეგ ილია გადადის სომეხ მეცნიერების მიერ საქართველოს ისტორიის გაყვალბების საკითხზე. ილია აღნიშნავს, რომ სომეხ მეცნიერები „სიტყვითა და კალამით ქვეყანას ვფიცებიან, ვითომც კაცკასის ქედს აქეთ ტიგრისა და ეფრატის სა-თავეებამდ, თითქმის შავის ზღვიდამ კასპის ზღვიდამ, ეგრეთ-ნოდებულ არმენია (ბუბანო ქსოზეთი) ყოფილა ათადამ-ზაბადამ დღევანდლამდე, და თუ სადმე ვილაღ „ერაცები“ ყოფილა

ილია ჭავჭავაძე და ოლა გურამიშვილი საგურამოს სახლის აივანზე

– ერთი ათიოდე ბოსლის ადგილი თუ სჭერიათ და ისიც თითქმის სომეხთა მონყალბით“. ეს კიდევ არაფერია. ქართველების ასეთი ყოფის მიზეზი, სომეხ მეცნიერთა აზრით, სრულიად კანონზომიერი ყოფილა: „თითონ ეს „ერაცხები“ ვითარცა ერთი არაფრად სახსენებელია, იმიტომ რომ განწყევტისა და გადაშენების გზაზე დგანან და, თუნდაც ესეც არ იყოს, ჭკუა იმათ არ გააჩნიათ, რომ თავბუდისა გაიგონ რამ. აღებ-მიცემობის უნარი ღმერთის იმართების არ უღირსებია, მეურმეობისა და ჩალაფარობის მეტი სხვა ხელობა არ იციან და ის პატარა-პატარა საბოსლებიც-კი ეგრე მოუხმარიათ, რომელთაც, ქვეყნის სასაიცილოდ, საქართველოს უკაზიან“. ილია აღნიშნავს, რომ მიზნის მისაღწევად სომეხი მეცნიერები არაფერს ერიდებოან, ყოველგვარ სიყალბეს სჩადიან: „... გვართმევენ ყოველს ერეოვნულს ღირსებას, სთითხნიან ჭეშს ვინაობას, და რომ სულ მალად ბოლო მოგვიღონ ქვეყნის წინაშე, გვიხათილებენ მთელს ჩვენს ისტორიასაც, ჩვენს ისტორიულს მატანებებს, ისტორიულს ნამთა და სახსოვარსა, მთელს ჩვენს სისხლით მოსილს ღვანლს ქრისტიანობისათვის შეწირულსა და ყოველს ამათი თითონ იშინებენ დიდის გაფრენ-გამოძვრებითა“. სომეხ მეცნიერთა „ღვანლი“ რომ წარმოქმნა, ილია სრულიად კანონ-

ზომიერად სვამს კითხვას: რა მიზანს ისახავენ ყალბისმქმნელები? აი, ეს ადგალი „ქვათა ღალადიდან“: „არისთვის არის ატეხილი ეს მტვერ-ბუქი, ეს ფუქსავატი ჭექა-ქუხილი? იმისთვის, რომ ქვეყანა დააჯერონ, ვითომც ამიერკავკასიაში ერთად-ერთი სომეხი ვერა, რომელიც ძველის-ძველადაც ყოფილა, დღესაც არის, და ამის გამო მომავალეც მისთვის უფრო უპრიანია, ვიდრე სხვისათვის, რადგანაც ისტორიულად დაამტკიცეს თავისი სულიერ-ხორციული სიდიდე და ძალ-ღონე, თვისი შეურყეველობა და სიმალდე ჭკუა-გონებისაო“. ილია აღნიშნავს, რომ საქართველოს ისტორიის გაბაზრუბასთან ერთად სომეხი მეცნიერები აიფელებენ სომხეთის ისტორიას. ამ საკითხთან დაკავშირებით ილიას პოზიცია ასეთია: „... ჩვენ ქება-დიდებას სომხებისა საბუთებს არ გამოვუწერკეთ, თუნდაც ცალკერი ბაჭთაობა იყოს. თუ საქებასადიდებელი აქეთ რაიმე, ღმერთმა შეარჩინით. თუ არა აქეთ, ღმერთმა მისცეთ. ჩვენ მარტო იმას ვჩივით, რომ სომხის მადებ-მადიდებელი გუნდი ჩვენ, ქართველებს, გვთხრის, სულიერად და ზორციელად გაბაზრუბეს და სამარისაკენ გვიშვრის ხელსა, თითქოს მარტო ჩვენი არაარაბთა მათის ღირსების მომასწავებელი, მათის ღირსების მანიშნებელი“.

„ქვათა ღალადის“ ეს ნაწილი, მი-

უხედავად პუბლიცისტური სტილისა, მეცნიერული გამოკვლევაა, საკითხების პოპულარული ენით გადმოცემის ბრწყინვალე ნიმუშია. ამკარაა, რომ ილიას საფუძვლიანად ჰქონდა შესწავლილი სომეხ მეცნიერთა, ასევე მათი თანამოაზრე უცხოელ მკვლევართა ნაშრომები და იქ არსებულ სიყალბეს ამხელდა საქართველოს ისტორიის ქართული და უცხოური წყაროების, ქართული და უცხოელ ისტორიკოსთა გამოკვლევების მოშველიებით. „ქვათა ღალადი“ მთავრდება მიმართული სომხებისადმი: „ჩვენ ბევრი გვეკონდა, თუ ცოტა, შევივრდომეთ, შემოგვიხიზნეთ, გიმეთ და მინ მტრად ნუ გვეკიდებთ. მტერისა შინა ყოლასა ლობისა ზგასა ზედა წოლა სჯობია“, – ასე იტყვინენ ძველნი ქართველნი, ასე ვამბობთ ჩვენც, ასევე იტყვის ყოველი გონიერი სომეხი“.

ილიას წერილების სერია საერთო სათაურით – „ცხოვრება და კანონი (1877-1881 55.)“ დიდი ფიქრისა და განსჯის შედეგი იყო. ილიას სურდა, შეეფასებინა საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური მდგომარეობა და ამოეცნო განვითარების პერსპექტივა. ილია წარმოშობს დასაწყისშივე აყალიბებს უმთავრეს დებულებას. მისი აზრით, ევრანაირი ხელსაყრელი ბუნებრივი პირობები, ევრანაირი ბუნებრივი

სიმდიდრე ვერ განაპირობებს ქვეყნის ეკონომიკურ და სოციალურ წინსვლას, ეკონომიკურ აყვავებას, თუ საზოგადოებაში მონერგვებული არ არის სამართლებრივი ურთიერთობები. «კაცს მაგალიდად ვერა მგლის თურმე ვერც სიკეთე პერსია, ვერც სიმშუქნი მინია, ვერც შეძლება ყოველგვარის წარმოებისა, თუკი კაცთა შორის კეთილად დადგენილი და ცხადად განსაზღვრული არ არის ურთიერთობების უფლება და მოვალეობა. კაცთა ექსპოლუატაციისათვის, ხალხთა კეთილდღეობისათვის, ეს უკანასკნელი უფრო აუცილებლად საჭიროა, ვიდრე სხვა რაიმე ექსპორტ-რეზანდ»¹. ქვემოთ იმავე აზრს ილია აკურთხევს: «რაც უნდა მიდარაოთ ქვეყანა იყოს ბუნებით, თუ იქ ჩემი და შენი, ესე იგი კაცთა უფლება და მოვალეობა, ძნელად გასაჩინვეია და არ არის საყოველთაო განსაზღვრული ცხადად და აუცილებლად, იქ ხალხის წინამძებნა და კეთილდღეობა, თუ ყოველდღე უკან არ იწევის, შეფერხებული ხომ არის და არის»². ილია საგანგებოდ ჩერდება მინათსაგრებლობის საკანონმდებლო ბაზის შემუშავების პროცესში ხალხის ფსიქოლოგიის, ტრადიციებისათვის ანგარიშის გავლენის აუცილებლობაზე. გულხსა და მშამაშლეს შორის ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ დამყარებული სამართლებრივი ურთიერთობები (იჯარა), ილიას აზრით, იქნება ისინი, რომელთაგან რუსი გლეხისთვის და რუსი ყოფილსლავისთვის, მაგრამ საქართველოში იგი მიუღებელი იყო. ილია შეშვალბს გლეხსა და მშამაშლეს შორის არსებულ სამართლებრივი ურთიერთობის შესახებ და დაასკვნის: «იქნება იმ ორს ქუთუმი მოსაფლდეს საგანს რაიმე საბუთი ჰქონდეს რუსეთში, მაგრამ ჩვენში კი — არა მგონია. ჩვენი ხალხი თავისი ბინადრობის დიდი მკვიდრი მოყვარეა. იგი სოფელი, საცა მამა-პაპას უცხოვრია, საცა მამა-პაპის ძელები უყვანია, საცა მამა-პაპის სხალცავია, ჩვენი გლეხისათვის სადღე ძვირფასი რამ არის. დღესაც თუ ბედის ბრუნვას ერთის ადგილიდან მეორესში გადმოუსვალბია ვინმე, იმის შვილიშვილი და უფრო შორეული შთამომავალი ბოთქმის ყოველდღე უწინდელის ბინის დასახელებად მიდის, მამა-პაპის ხატისა და სალოცავის თავყანას-საცემლად დაიპირებს»³. ილიას ისიც შეუნწმუნა, რომ რუსი «შუმაკაცი» და ქართველი «შუმაკაცი» განსხვავებული ფსიქოლოგიის მატარებელი არიან: ქართველი «შუმაკაცი ყოველთვის იმის ნატვრამაა, სადმე ბინა მოიკიდოს, სადმე თავისი საკუთრება იქონიოს, და მისინათმეყდედ მუშა ისე არა ქონებას იქ ეტანება, როგორც ურძავსა, ესე იგი მინასა, ადვილ-მამულსა»⁴. ილიას ნაპრომოდან მოტანილი მასალა კიდევ ერთხელ ადასტურებს ჩვენ მიერ უგმით გაკეთებულ დასკვნას: თავისუფალი ფერმერი და ფერმერული მეურნეობა ილიას სოფლად ეკონომიკური პროგრესის საფუძვლად მიიჩნეოდა. ილია გლეხისათვის მისაღები აგრარული საკანონმდებლო

ბაზის შექმნას იმიტომ მოითხოვდა, რომ ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ მინა ქართველთა ხელში დარჩენილიყო. ილია გრძნობდა, რომ ქართველ მშამაშულთა დიდი ნაწილი ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ მინას დიდხანს ვერ შეინარჩუნებდა და შემოსავლის უზოთადეს წყაროდ მინის გაყიდვას განიხილდა. ქართველ გლეხს იმდენი ფული არ ჰქონდა, რომ მშამაშულის მინა ეყდა. მინის მყიდველი უცხოტომილი ბურჟუაზია (ძირითადად, სომხური) და რუსეთის ხაზნა იქნებოდა. სწორედ ამიტომ ილიას ერჩივნა, ბატონყმობის გაუქმების პროცესში გლეხს რაც შეიძლებოდა მეტი მინა მიეღო, თუნდაც ხელსაყვლბისაგან მიღებული სესხით. ეს მოსაგებაში მნიშვნელოვანდ შეამცირებდა უცხოტომილი ბურჟუაზიასა და რუსეთის ხაზნის მიერ მინების შეძენას სოფლად-გლეხური (ფერმერული) მეურნეობის განვითარება, ქართული სოფლის ბატონ-პატრონად ქართული გლეხის გადაცემა, სოფლის მეურნეობის პროდუქტით სამიზნა და საცარეო ვაჭრობის ქართველი გლეხობის ხელში მოქცევა, აგრარულ ბაზარზე ქართველი გლეხის გაბატონება — აი, ილიას ეკონომიკური პროგრამის არსი.

დღემდე საპოლემიკოა ილიას შეხედულებები ბურჟუაზიულ წყობილებაზე. კითხვაზე — ილია მომხრე იყო თუ არა საქართველოში ბურჟუაზიულ ურთიერთობათა განვითარებას? — ასეთი პასუხი უნდა გავცეს: პირველი. ილია მზარს უჭერდა სოფლად ბურჟუაზიულ ურთიერთობათა განვითარებას, გლეხური (ფერმერული) მეურნეობის ჩამოყალიბებას და ქართველი გლეხის გადაცეკვას სოფლის ბატონ-პატრონად; მეორე. ქალაქად ბურჟუაზიულ ურთიერთობათა განვითარებას ილია მზარს არ უჭერდა, რადგან ეს მთელი საქალაქო ცხოვრების უცხოტომილი (ძირითადად, სომხთა) ხელში ჩაგდებას პროცესის მზარდაჭერა იქნებოდა; მესამე. სოფლად ბურჟუაზიულ ურთიერთობათა განვითარებას ურთიერთობათა განვითარებას შემდეგ მომჭარებულ ქართულ ბურჟუაზიას (ფერმერებს) ნინალმდებოდა უნდა განეხილბოდა ბურჟუაზიისათვის, არ დამეცა მისი შეჭრა სოფლად და, შეძლებისდაგვარად, შეეზღუდა იგი ქალაქად.

თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიებში ბატონყმობის გაუქმებამ (1864-1865 წწ.), ეს მოვლენის უდავოდ დიდ პროგრესულობის მოუხედავად, ქართველი ერისათვის მეტად არასულსაყრელი პერსპექტივა შექმნა. ქონების გადანაწილების დანეტებული პროცესი წარმოების მთავარი საშუალების (მინის) დაკარგვით ემუქრებოდა ქართველ თავადაზნაურებსა. ქონების გადანაწილების პროცესში არისტოკრატობის (თავადაზნაურების) მიერ მინის დაკარგვა თავის დარეო ეკრობის ყველა ქვეყნისათვის იყო დამახასიათებელი. საქართველოს თანადროგად იმავე მოვლენას ჰქონდა ადვილი რუსეთშიც, ეკროპამიც და რუსეთშიც მინა ახალი სოციალური

ფენის — ფერმერების — ხელში გადადიოდა, ან რჩებოდა გაუცხოტომილ არისტოკრატობის საკუთრებაში. საქართველოში მთელი რიგი მრეწველობის მო თავადაზნაურების მინა გლეხური (ფერმერული) მეურნეობის სისუსტისა და ქართული ტრადიციული ბურჟუაზიის არარსებობის გრძელვადი ჩანასახოვან მდგმარეობაში არსებობის) გამო უცხოტომილი ბურჟუაზიის (ძირითადად, სომხური) და რუსეთის სახელმწიფო უწყების (ხაზნის) ხელში გადადიოდა. თუ პროცესი შეუქცევად ხასიათს მიიღებდა, რამდენიმე ათეულ წელნადმი საქართველოს მინა, ქართველთა მინა უცხოტომილთა ხელში აღმოჩნდებოდა. ან, ერთი შეხედვით, გამოქცეულ ვითარებაში დიმიტრი ყოფიანს დაგებად ბანკის შექმნის იდეა. ბანკის საწინგებო კაპიტალი ყმებისათვის მინის მიღების საწავსლოდ მიღებულ თანხიდან შედგა. სხვადასხვა ხელშეშვლელი მიზეზის გამო 1864-1872 წლებამდე ბანკის დაარსება ვერ მოხერხდა. 1872 წელს აქ საქმეს ილია ჩაუღვდა სათავეში. ასე შეიქმნა 1875 წელს თბილისის გუბერნიის სათავადაზნაურო-საადგილმამული ბანკი, ხოლო ცოტა წლებიანებში — ქუთაისის გუბერნიის საადგილმამული-სათავადაზნაურო ბანკი.

თბილისის გუბერნიის სათავადაზნაურო-საადგილმამული ბანკის გარდა, ილია ქაჭავაძემ დიდი ღვაწლი დასდო ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას, ქართულ თეატრს, «ჯეფისისკაონის» ტექსტის დამდგმრელ კომისიას.

ილიას ნააზრევისა და ნაღვნის უაყოფის, ილიას გზის გზობის ტრენდენცია განსაკუთრებით გაძლიერდა 1905 წლიდან, რველოცუტის დაწყების შემდეგ. 1905 წლის მარტში ჟურნალმა „მოგზაურმა“ ილიას ნინალმდებ ბინ-ტურ კამპანია წამოიწყო. 1905 წლის 13 მარტს „მოგზაურში“ ილიას ნინალმდებ დიდი მასალა გამოქვეყნდა, ხოლო 20 მარტს — მეორე. აქ მასალას მკითხველი უნდა შეეშხადენია უფრო საზიზვარი ცილისნამების დასაჯერებლად. ეს ცილისნამება „მოგზაურში“ 10 აპრილს გამოქვეყნდა სათაურად — „საჯერამბის და ჭოპარტის საზოგადოება“. კორესპონდენციის ავტორი (ვასილ ნაცვლიშვილი) ილიას ბრალს სდებდა გლეხების სიძულვილი და არადადამხერ ამბობს (რველოცუტა) მოუღონებელი არ იყო. ილია, როგორც დიდი სახელმწიფო მოღვაწე, როგორც მოვლენათა შესაძლო განვითარების წინანაწი მეტყვბის ნიჭით დაჯილდოებული ადამიანი, დანეყებულ რველოცუტის პირობებში ორ გაფრთხილებას იძლეოდა: პირველი. «ეს დღევანდელი ამავე დიმიტრიზიანი საგანია, დიდად გასახიზიზებელი, დიდფატურაკიანი. აქ საქმე იმაში კი არ

არის, ვინ უფრო შორს გადახტება. ამ დედებავლებს ამბავს დიდის გულდღეობით და ღრმად უნდა ზაუკვირებდეს ადამიანი, მთელი სიგრძე-სიგანე გაუზომოს, თავით მოწოდებდნენ თვალში დაიყნოსონ. მეორე. ეს დიდი პასუხისმგებლის საგანია და ამ პასუხისმგებლის მომქმედ, თვით გულუხვაკაცობის ნიშანზე, დედებავებელ მოძიარბას თავი იქით უნდა უბრუნოს ცაცმა, საითკენაც ჯერ არა, და არა იქით, რომ ერთმანეთის მივსივით და ციხისმაგვრ ჩვენი ჩვენვე მოზინდნ უკვე კონკრეტულად სოციალ-დემოკრატიებისა და, სავარაუდო, სოციალ-დემოკრატიული ორენტაციის ძალების მიმართ: „არის ზოგიერთი იმისთანა ზნობრივი კანონი, რომელიც კაცთა ერთმანეთობით ცხოვრების საძირკვლად უდგეს და რომელიც ყველადათვის ერთნაირად საავალდებულოა, რა დასისა და რწმენისავე გინდა იყოს, და ერთი ამ კანონისათვის ის არის, რომ რაც შენ არ გინდა მოგიფიქრე, იმას წერც სხვისთვის მოიწოდებო“. სამწუხაროდ, ქართველი საზოგადოება 1905-1907 წწ-ის რევოლუციის პერიოდში სწორედ ილიას გაფრთხილებათა უგულვებელყოფის გზით მიდგოდა, სოციალ-დემოკრატების კი ზნეობის ელემენტარული ნიშნების დარღვევით ცდილობდნენ დასახული მიზნის მიღწევას. საზოგადოება მძიმედ დაჯავშებული გამოვიდა რევოლუციიდან.

1907 წლის 30 აგვისტოს სოფელ წინაშურთან მომხდარი საკუთრების ტრადიციის ჯერჯერ უზნებულობაზედაც საკითხი უფრო ბურჟუაზიაშია მოცული. სულ უფრო ცხადი ხდება, რომ ყველაფრის ბოლომდე გარკვევა შეუძლებელი იქნება. ის, რაც უნდა გარკვეულიყო ცხელ კვალზე, ძიების პერიოდში და სასამართლო პროცესზე (1907-1908 წწ.), ცხადია, გაცილებით ძნელი დასადგენი იქნებოდა რუსეთის იმპერიის წარგვლის შემდეგ, 1917 წელს, ან საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის პერიოდში (1918-1921 წწ.). ჭეშმარიტების დადგენის მანძილი კიდევ უფრო შემცირდა საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დაპყრობისა და საქართველოს ახალ საბჭოთა იმპერიაში ძალით გაერთიანების შემდეგ. ამიერკავშირეობის პერიოდში დამატებით იზიქებოდა სიმწვლეებს დამატება ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის დამკვეთისა და შემსრულებლის პოლიტიკური მოტივით მიჩნეულობის საშიშროება. დღეისათვის ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის საიდუმლოების მიხედვითად ახსნისათვის საჭირო ლოკუმენტებისა და მასალების ნაწილი განადგურებულია ან საიმედოდ გამოაძაღული (სხვადასხვა პერიოდში ლოკუმენტების სხვადასხვა კატეგორიის „წმენდა“ ტარდებოდა იმის მიხედვით, თუ რა მიზანი ჰქონდა პოლიტიკურ რეჟიმს). ამასთან ერთად, უკვე ამქვეყნად

აღარ არიან ის ადამიანები, რომელთაც უფულო შეხება ჰქონდათ ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის საქმესთან, ძიებისა და სასამართლო პროცესებთან. ბევრმა მაინცდა სხვადასხვა მოტივით საიდუმლო საფლავში ჩაიგდეს. სწორედ ამიტომაც, რომ ყველა ვერსიას, ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის შემდეგ რომ შეიქმნა, დღესაც ჰყავს მეტნაკლები რაოდენობის მომდევნო. ამ ვერსიების მიხედვით, ილია ჭავჭავაძე მოკლეს: ძარცვის მიზნით, აგრარული წინააღმდეგობის წინააღმდეგ, სოციალ-დემოკრატებმა პოლიტიკური მიზნით, რუსეთის იმპერიის წინააღმდეგ საქმითა სამინისტროს „იხრანში“ პოლიტიკური და დაცვითი საფუძველზე. პირველ ვერსიას (მკვლელობა ძარცვის მიზნით) მომხრეები თითქმის აღარ არიან. არც მეორე ვერსიას (მკვლელობა აგრარულ წინააღმდეგ) შემორჩა ბევრი დამცველი. მესამე ვერსიას (მკვლელობა გროვებელ შუალის წინააღმდეგ სომხურ ნაციონალისტების მიერ) არც იმხანად და არც ადრე-ადრე ჰყავს მომხრეები. მეოთხე ვერსია (სოციალ-დემოკრატების მიერ პოლიტიკური მიზნით განხორციელებული მკვლელობა) 1907 წლიდან დღემდე ყველაზე პოპულარულია. მესხეთ ვერსიას („იხრანში“) მიერ პოლიტიკური და დაცვითი განხორციელებული მკვლელობა), რომელიც საბჭოთა რეჟიმის პირობებში აშკარად პოლიტიკური მოსაზრებით შეიქმნა, დღემდე შემორჩა მომხრეები. ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის საქმის ორზე გადმოცემამ და ორზე სასამართლო პროცესმა (რუსეთის იმპერიის ბელისუფლებისა და საბჭოთა ბელი-სუფლების დროს) უპასუხოდ დატოვა ბევრი კითხვა. მათ შორისაა ტერორისტული აქტის განხორციელების საკითხი - ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის დეტალები. დღეს დადასტურებულად შეიძლება ჩაითვალოს, რომ ილია ჭავჭავაძის მკვლელობა შეუძლებელია რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა. მკვლელობის ორგანიზება და აღსრულება დავიდალად სერგო ორჯონიკიძესა და ფილიპე მახარაძეს, რომლებმაც კარგად შენიღბული თავდასხმის შემდეგ ილია ჭავჭავაძე სიცოცხლეს გამოაპატივებინა მათგან, ილია ჭავჭავაძის მკვლელობა გადამდგა და დავიდალ რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ემიგრაციულ ცენტრებში (ვენეციაში, პარიზში), მკვლელობის კვალის დაფარვაზე იმავე ცენტრებში შემუშავებული სკემის მიხედვით მოხდა, მაგრამ ეს სკემა არ ხსნის პასუხისმგებლობას ქართულ საზოგადოებას. ქართულ საზოგადოება წინ ვერ აღუდგა სოციალ-დემოკრატების მიერ ილიას გზის გაშვას, ილიას დევნასა და შეწირვას - ვერ დაიკავა ერის სულიერი მამა და უფროსი მცხეთა. უფრო მეტიც, იმპერიული ქართული საზოგადოების უდიდესი ნაწილი ვერც ილიას მკვლელობაში გამოაფიქრდა - საზოგადოება ძირითადად ისეთივე დარჩა, როგორც იყო 1907 წლის 30 აგვისტომდე. მხოლოდ ღმერთმა

უნყის ჭეშმარიტება: იქნებ ქართველი საზოგადოების განწყობილებამაც იქონია გარკვეული გავლენა დედებავებზე პარიზში უკალათებულ ზაქარიაზე და უსამართლო პოლიტიკურებზე, როცა ილიას მკვლელობის შესახებ გადაწყვეტილებას იღებდნენ.

მნელი იპოვო სიტყვები ილიას წააზრევისა და ნაღვანის შესაფასებლად. უკვე თქმულიდან ილიას ღვაწლს ყველაზე სრულად გამოხატავს სიტყვები: „ერის სულიერი მამა“, „საქართველოს უკავრებელი მცხეთა“. და დასასანია, რომ ილიას თანამედროვე ქართველობაში ვერ იგრძნო ერის სულიერი მამისა და საქართველოს უფროსი მცხეთის მადლი. ილიას სახელი ასოცირებულია დიდი მწერლის, გამოჩენილი საზოგადო მოღვაწის (ბიბლიისის გუბერნიის სათავადაზნაურო-საადგილმამულ პატიოს თამაჯიშვილის, რედაქტორის, ქართველი შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების თავმჯდომარის, სახელმწიფო მოღვაწის (რუსეთის სახელმწიფო საბჭოს წევრის) სახელთან. ერის სულიერი მამად და საქართველოს უფროსი მცხეთა მეფედ ილია სიცოცხლეში არავის მოიწვევია. ქართველი საზოგადოების დიდ ნაწილს არც მისი მკვლელობა აღუქვამს ერის სულიერი მამისა და საქართველოს უფროსი მცხეთის მკვლელობად. ვაჟა-ფშაველამ სცადა ერის გამოფხიზლება. მან ყველას დაასწრო და ილიას ღვაწლი შეაფასა, მაგრამ უხსტად შეაფასა. ვაჟა-ფშაველამ წერწილი - „ვერ მოკლეს“ - ილიას სწორედ ერის სულიერი მამად და საქართველოს უფროსი მცხეთა მეფედ წარმოგიდგინა. ვაჟამ ქართულ სინამდვილეში ილიას ღვაწლის დაფასების პირველად იხმარა სიტყვები: „მამა“ („ნუთუ ქართველებმა შეაფხვ ხელი თავის მამას?“), „ქართველთათვის თავდადებულ“ („ნუთუ ქართველებმა შეაფხვ ხელი ... ქართველთათვის თავდადებულს“), „ერთადერთი ბურჟი“ („იქნებ უცხოელებს შეამოწმდათ ჩვენთვის ეს მართლაც ერთადერთი ბურჟი ჩვენი ქვეყნისა, ბურჟი ქართული და გამოცდილებით?“), „პირველი ადამიანი“ („კიოთი მე და თქვენ, მეიხრებო, მხოლოდ დავტყ, რომ მოგვიტყოს პირველი ადამიანი“). დაბოლოს, ილიას დიდი ღვაწლი ვაჟა-ფშაველამ ორიგინალურად გამოხატა შემდეგი სიტყვებით: „ილიას მკვლელობის რომ შედეგად, საქართველოსაც მოკლავდადნენ“. ვაჟა-ფშაველას პათოსის ბერძენი არ იხიარდებო - ვაჟასთან კაცების სიმკრეფე იგრძნობოდა მამის საქართველოში თუქცა მოიარა მანც მოხდა - იმ შენიღბულ ეპიკაში ვაჟა-ფშაველამ გარკვევით თქვა: ილია დღესთან და ერისათვის მსახურების ქტალონი იყო.

ქართველი ერისა და საქართველოს გადარჩენაში ილია ჭავჭავაძის ღვაწლი შესაფერისად დადასა საქართველოს ერთმანეთად შეკლესა. წმინდა სიწმიდა ილია ჭავჭავაძე წმინდად შერაცხა წმინდა ილია მართლის სახელით.

თბილისის
გუბერნიის
სათავადაზნაურო-
საადგილმამულო
ბანკი

ილია ქავჭავაძე

ქართული ფეოდალური არისტოკრატიის (თავადების, აზნაურების) ეკონომიკურად დაუძლურების პროცესი ქართული სახელმწიფოებრიობის დაცემაზე კარგა ხნით ადრე დაიწყო. რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის (XIX ს-ის დამდეგი) შემდეგ, ბურჟუაზიულ ურთიერთობათა ჩასახვისა და განვითარების კვალობაზე, ეს პროცესი დაჩქარდა. საქართველოში ბატონყმობის გაუქმების წინა ხანებისათვის (XIX ს-ის 60-იანი წლების დამდეგისათვის) ქართველი თავადაზნაურობა უმძიმეს ეკონომიკურ მდგომარეობაში იმყოფებოდა. ძირძველი ქართული არისტოკრატიული საგვარეულოების (თავადების) მამულების დიდი ნაწილი, როგორც აღმოსავლეთ, ისევე დასავლეთ საქართველოში, არარენტაბელური იყო. მამულიდან მიღებული შემოსავალი იმდენად მცირე იყო, რომ თავადთა ოჯახების უმრავლესობა ფულის მუდმივ დეფიციტს განიცდიდა. ქართველი თავადები იძულებული გახდნენ ფულის სესხება დაეწყათ. ფულის გამსესხებელი კი საქართველოში ძირითადად არაქართველი (სომხური) ბურჟუაზია იყო. წლების განმავლობაში ქართველ თავადებს დიდი ვალი დაუკროვდათ. იყო შემთხვევები, როდესაც ყოველწლიურად პროცენტის სახით გადასახდელი თანხის რაოდენობამ ბევრად გადაჭარბა ნასესხები თანხის რაოდენობას (თავნ). ვალის გადასახდელი თანხის მოპოვება ქართველ თავადებს მხოლოდ მინის გაყიდვით შეუძლოთ. მინის მყიდველი კი ისევ არაქართველი (სომხური) ბურჟუაზია იყო. ასე დაიწყო ქართული მინის გადასვლა არაქართველი ბურ-

ჟუაზიის ხელში. კიდევ უფრო მძიმე მდგომარეობაში იყო აზნაურობა. მინისა და ყმა-გლეხების სიმცირემ აზნაურობა უკიდურესად გააღატაკა.

თავადაზნაურობის ეკონომიკურად დაუძლურების პროცესი კიდევ უფრო სწრაფი ტემპით წავიდა წინ ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ (თბილისის გუბერნიაში ბატონყმობა გაუქმდა 1864 წელს, ქუთაისის გუბერნიის ნაწილში – იმერეთში, გურიაში და რაჭაში – 1864 წელს, აფხაზეთში – 1870 წელს, სვანეთში – 1871 წელს). ეკონომიკურად ისედაც დაუძლურებულმა ქართველმა არისტოკრატებმა მინის ნაწილი დაკარგა (გლეხობას გადასცა), რაც მთავარია, დაკარგა უფასო მუშა ძალა (ყმები). ამასთან ერთად თავადაზნაურობამ, განსაკუთრებით თავადებმა, გლეხობისთვის მიცემული მინის სახაცველოდ, გამოსასყიდის სახით, მიიღო დიდი თანხა. ქართული არისტოკრატიის მომავალი დამოკიდებული იქნებოდა იმაზე, თუ რამდენად უნარიანად გამოიყენებდა იგი გამოსასყიდის სახით მიღებულ თანხას.

თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურობის მარშალმა (წინამძღოლმა), თავისი ნიჭითა და ერუდიტობით გამოჩენულმა დიმიტრი ყიფიანმა დროულად გააცნობიერა დიდი ეროვნული საფრთხე: ბატონყმობის გაუქმების დროს გამოსასყიდის სახით მიღებულ თანხას თავადაზნაურობა უნარიანად ვერ გამოიყენებდა, ფულის დაბარჯვად და ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ ისედაც შემცირებული მინის გაყიდვას დაიწყებდა. ეს იქნებოდა დიდი ეროვნული ტრაგედია. ქართველი თავადაზნ-

აურობის მინა ეროვნული ბურჟუაზიის არარსებობის პირობებში არაქართველი (ძირითადად სომხური) ბურჟუაზიის ხელში აღმოჩნდებოდა. ეკონომიკურად დაუძლურებული ქართული არისტოკრატია ერის ცხოვრებაში თავისი ტრადიციული მისიის შესრულებას ვერ შეძლებდა. ეროვნული ბურჟუაზიის არსებობის გამო ქართულ არისტოკრატიას ერის წინამძღოლის როლი ეკისრებოდა, მისი შემცველელი ძალა იმზანად საქართველოში არ ჩანდა. 1864 წლის 31 აგვისტოს დიმიტრი ყიფიანმა მოწოდებით მიმართა თბილისის გუბერნიის მაზრების თავადაზნაურთა წინამძღოლებს. დიმიტრი ყიფიანმა წამოაყენა იდეა: თავადაზნაურობას მიღებული თანხის ნაწილი ქვეყნის სასიკეთო საქმისათვის გადაეძო. დიმიტრი ყიფიანს კარგად ესმოდა, რომ ამ იდეის განხორციელება ძნელი იქნებოდა. ამიტომ იყო, რომ მან წერილით მიმართა და მხარდაჭერა სთხოვა სხვა გავლენიან პირებს: ივანე მაღალაზის ძე ანდრონიკაშვილს, დიმიტრი თამაზის ძე ორბელიანს, გიორგი რომანის ძე ერისთავს, რევაზ ივანეს ძე ანდრონიკაშვილს, დავით ალექსის ძე ჭაფავაძეს, რამაზ დიმიტრის ძე თარხან-მოურავს, დიმიტრი ივანეს ძე აფხაზს, კონსტანტინე ქაიხოსროს ძე მამაცაშვილს, გაბრიელ ივანეს ძე ყო-

ლანაშვილს და გრიგოლ დიმიტრის ძე ორბელიანს.

თბილისის გუბერნიის კათაგადგზნაურო-საადგილმამულო ბანკის დირექტორს და ბანკის საწესდებო კაპიტალისათვის თანხის გაღებას თავადაზნაურობაში მომხრეებიც გამოუჩნდნენ და მოწინააღმდეგეებიც. 1867 წლის 6 მაისს გაიხსნა თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურობის ყრილობა. დიმიტრი ყიფიანმა ყრილობას წარუდგინა მის მიერ შემუშავებული ბანკის წესდების პროექტი. ყრილობამ 8 მაისს მიიღო გადაწყვეტილება წესდების პროექტის შემუშავების მიზნით აერჩიათ სარედაქციო კომიტეტი. სარედაქციო კომიტეტში შევიდნენ: დიმიტრი ყიფიანი (კომიტეტის თავმჯდომარე), ივანე ანდრონიკაშვილი, ლევან მელიქიშვილი, მიხეილ ლორის-მელიქიშვილი, გიორგი ბაგრატიონ-მურხანსკი. 1867 წლის 23 დეკემბერს ბანკის წესდების პროექტი გადაეცა თბილისის გუბერნატორს, რომელმაც 1868 წლის 17 მაისს წესდების პროექტი შესასწორებლად თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურობის მარშალ დიმიტრი ყიფიანს დაუბრუნა. ხელისუფლების მიერ მონეულმა ექსპერტმა ნ. ვოდოვმა დიმიტრი ყიფიანი აიძულა წესდება არსებითად გადაეშეშებინა. ნ. ვოდოვის ერთ-ერთი შესწორება

ოლი სათავადაზნაურო ბანკის
თანამშრომლებთან ერთად

ასეთი იყო: დიმიტრი ყიფიანის მიერ შემუშავებული ნესდების პროექტის მიხედვით ბანკის დამფუძნებელი მხოლოდ თავადაზნაურობა უნდა ყოფილიყო. ვ. ფრუშინის შესწორების მიხედვით კი დამფუძნებელი ნების-მიერი პირი შეიძლება გამადაარსო. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ ბანკში წამყვან როლს უცხოტომედი ბურჟუაზია დაიკავებდა. 1870 წელს კავკასიის მეფის-ნაცვალმა ბანკის ნესდების პროექტი დასკვნისათვის გაუგზავნა რუსეთის ფინანსთა მინისტრს. ფინანსთა მინისტრის დასკვნის მიხედვით ასეთი იყო: თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურობას არ გააჩნია იმდენი თანხა, რაც საჭირო არის ბანკის დაარსებისათვის საწესდებო კაპიტალის სახით, ხოლო სახელმწიფო ხაზინას დახმარების საშუალებად არ აქვს. ბანკის დაარსების საქმე გაურკვეველი ვადით გადაიდო. 1870 წლიდან თბილისის გუბერნიის სათავადაზნაურო-საადგილმამულო ბანკის დაარსების საქმეს დიმიტრი ყიფიანი ჩამოშორდა, რადგან იგი ამ დროიდან თავადაზნაურობის მარხალი აღარ იყო. 1870-1872 წწ-ში ბანკის ნესდების განიხილა არ შეწყვეტლად, თუმცა პრაქტიკულად თვით ბანკის დაარსების საქმე წინ ვერ წაიწია.

ბანკის დაარსების ისტორიაში ახალი ეტაპი იწყება 1873 წლის იანვრში, მას შემდეგ რაც ბანკის ზედამხედველმა კომიტეტმა ბანკის მმართველად ილია ჭავჭავაძე აირჩია. ბანკის დაარსების დასაწყერებლად ილია ჭავჭავაძე პეტერბურგში გაემგზავრა, სადაც დიდი მუშაობა გასწია. 1874 წლის 28 მაისს რუსეთის მთავრობამ დაამტკიცა თბილისის გუბერნიის სათავადაზნაურო-საადგილმამულო ბანკის ნესდებმა. 1874 წლის 1 სექტემბრის გაიხსნა თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურობის ყრილობა. ყრილობამ 138 ხმით (წინააღმდეგი 12 იყო) ბანკის თავმჯდომარედ ილია ჭავჭავაძე აირჩია, დირექტორებად ადელქსანდრე ჩოლოყაშვილი და ალექსანდრე ერისთავი. 1875 წლის 28 იანვარს შედგა თბილისის გუბერნიის სათავადაზნაურო-საადგილმამულო ბანკის დამფუძნებელი კრება. კრების დადამთავრების შემდეგ ბანკმა ფუნქციონირება დაიწყო.

თბილისის გუბერნიის სათავადაზნაურო-საადგილმამულო ბანკი წინ აღუდგა ქართველი თავადაზნაურობის მიწის უცხოტომედი (სომხური) ბურჟუაზიის ხელში გადასვლას. ამერიკიდან

ქართველ თავადსა და აზნაურს, სომხური ბურჟუაზიისაგან ფულის სესხების ნაცვალად, მეძღლო სესხი აეღო ბანკისაგან. ცხადია, სესხის დაბრუნებლობის შემთხვევაში, ბანკი გირაოდ დადებული მინას სესხის ანღლები კარგავდა, მაგრამ ქართული მინა უცხოტომელების ხელში არ აღმოჩნდებოდა, იგი ბანკის საკუთრებაში გადადიოდა. ამასთან ერთად, მინის ყოფილ მფლობელს უფლებაც ჰქონდა, ბანკის საკუთრებაში გადასული მინა მინა გაეზოგადეს გზით უკან დაებრუნებინა. ამ გზით ბანკმა ქართული მინა პირდაპირი გაგებით იხსნა უცხოტომელებზე გასესხები-საგან.

თბილისის გუბერნიის სათავადაზნაურო-საადგილმამულო ბანკის მოღვაწეობა სხვა მხრივაც მეტად საყურადღებოა. შევცებით ბანკის მოღვაწეობაში უწინმეტყველანეს მოღვაწეებს, კერძოდ ბანკის ღვაწლს კახეთის რკინიგზის მშენებლობაში; განათლების, მეცნიერებისა და კულტურის ეროვნულ კადრების აღზრდაში; ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების და ქართული თეატრის დაარსებასა და ფუნქციონირებაში; მოსახლეობის სამედიცინო მომსახურებაში.

თბილისის გუბერნიის საადგილმამულო-სათავადაზნაურო ბანკმა დიდი ღვაწლი დასდო განათლებისა და ზოგადად ქართული ეროვნული კადრების მომზადების საქმეს. ბანკი თავისი მოღვაწეობით პრაქტიკულად წინ აღუდგა განათლების სფეროში რუსიფიკატორულ პოლიტიკას.

თბილისის გუბერნიის სათავადაზნაურო-საადგილმამულო ბანკმა 1879 წლიდან 1909 წლამდე საერთო სარგებლობის კაპიტალიდან თბილისის ქართული გიმნაზიისათვის გაიღო 1304883 მანეთი. ბანკის წმინდა მოგების დიდი ნაწილი სწავლა-განათლების ამ მნიშვნელოვან კერას ხმარდებოდა. 1883 წლის 4 სექტემბრის სოფელ წინამძღვრიათკარში გაიხსნა სასოფლო-სამეურნეო სანაღებლე ბიურო, რომლის დაარსების ინიციატორი იყო ილია წინამძღვრიათკარი. ილია ჭავჭავაძე მაღალ შეფასებას აძლევს ილია წინამძღვრიათკარის თაოსნებს. ბანკის ზედამხედველობის კომიტეტმა დაადგინა, რომ წინამძღვრიათკარის სასოფლო-სამეურნეო სანაღებელს ყოველწლიურად ბანკის მოგებიდან მისცემოდ 5000 მანეთი. 25 წლის განმავლობაში ბანკმა სკოლისათვის 125000

მანეთი გაიღო. წინამძღვრიათკარის სასოფლო-სამეურნეო სკოლამ შიმშილგლე-ვანი როლი შეასრულა აგრარული რევოლუციის გავრცელების წაქეზებით. 1913 წლამდე სკოლაში განათლება მიიღო 623 ახალგაზრდამ. ბანკი დიდ ფინანსურ დახმარებას უწევდა გორის ქალთა პროგიმნაზიას, თბილისის და თელავის წმინდა ნინოს სახელობის ქალთა სასწავლებლებს. გარდა სკოლებისადამი პირდაპირი მატერიალური დახმარებისა, ბანკი სხვა სახითაც უწყობდა ხელს სწავლა-განათლების საქმეს. აღსანიშნავია, რომ თბილისის გუბერნიის სათავადაზნაურო-საადგილმამულო ბანკმა 30 წლის განმავლობაში 77300 მანეთი გაიღო სტიპენდიების სახით რუსეთისა და უცხოეთის უმაღლეს სასწავლებლებში მყოფი მოსწავლე ახალგაზრდობისათვის.

1879 წელს შეიქმნა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება, რომელსაც ბანკი ასევე დიდ ფინანსურ დახმარებას უწევდა. სკოლითურ ფინანსურ დახმარება მიიღო ბანკისაგან ქართულმა დრამატულმა საზოგადოებამ. ბანკმა 1879 წლიდან 1909 წლამდე თეატრის შენობის შეკეთებისათვის სხვა საჭიროებისათვის 206000 მანეთი გაიღო.

1892 წელს ქართლის სოფლებში გავრცელდა ქოლერა, რაც მუსრის აუღლდა მოსახლეობას. 1892 წლის 11 აგვისტოს შედგა თბილისის გუბერნიის სათავადაზნაურო-საადგილმამულო ბანკის კრება, რომელმაც მიიღო დადგენილება ქოლერის საწინააღმდეგო ღონისძიებებისათვის 12 000 მანეთის გამოყოფის თაობაზე. 1893 წლის 11 მაისს შედგა ბანკის გამგებებისა და ზედამხედველი კომიტეტის გაერთიანებული სხდომა, რომელმაც მიიღო გადაწყვეტილება თელავის, სიღნაღისა და თიანეთის მაზრების დამშულო მოსახლეობისათვის დახმარების მიზნით 6000 მანეთის დაუყოვნებლივ გამოყოფის თაობაზე.

1875 წლიდან 1909 წლამდე თბილისის გუბერნიის სათავადაზნაურო-საადგილმამულო ბანკმა საზოგადო საჭიროებისათვის გაიღო 1444136 მანეთი.

თბილისის გუბერნიის სათავადაზნაურო-საადგილმამულო ბანკმა ფუნქციონირება შეწყვიტა 1917 წელს. ბანკის თავმჯდომარის, კონსტანტინე აფხაზის ინიციატებით ბანკის მთელი ქონება გადაეცა საქართველოს ეროვნულ საბჭოს.

პირველდანწყებითი განათლებების
ოჯახში მიიღო დედის ხელმძღვანელო-
ბით. რვა წლისა ქუთაისის გიმნაზიაში
მიაბარეს. ქუთაისის გიმნაზიაც, ისე
როგორც ყოველი მაშინდელი სასწავ-
ლებლო, მონდობილყო იყო, რუსეთის
ხელისუფლების პირმითლი მსახურებში
აღებულია. ამას „ინორმაცია“ და-
სახლებულ განაბარა ქვეყნებში ემბატო-
ბოდა კიდევ ერთი ამოცანა – ეს იყო
ადგილობრივი მოსახლეობის ძალად
გაყვება. ქუთაისის გიმნაზიაშიც „ქრ-
თელლი ბავშვები უნდა ქვეყლიყვნენ
რუს ბავშვებზე“ (გალაკტიონი). დიდი
წლის, გონებრივი სიმკერცისა და
ფაზისიერების წყალობით, მუხუცდავად
უახრო სწავლებისა, აკაკი სხვათაგან
მალე გაიბრჩრა. იგი კლასიზმად კლასში
წარჩინებით გადადიოდა. გიმნაზიაში

აქაკის ოცნება დიდ მხედართმთავრად განაგრძის. მერ განაზოცილურ, ბაგრამ სპანგიროდ ქუარქოვლა დი ბაბრა მას სჯორო, როცა საქართველო საქართველო დანაწევრდება, დიდ წინაგრძეში იხეა ჯალენრდისწინარი გმირების ძიება, სამშობლო ქვეყნის მოწვევებითი ღალატის გზით განსაჯალლო რომ ახილის საქართველოს. ასე დიდ დი მოგვანებით აქაკის მემორქვდება ბი ბაგრამ დიდისა დი ბიძინა ქრედიშაშვილის დიდებული სახელი.

აკაკის დედა, ეკატერინე, სოლომონ I-ის შვილიშვილი იყო, ივანე აბაშიძის ასული. მამა ადრე მოუკლეს და გურიის უკანასკნელი მთავრის, ლევან გურიელის ოჯახში აღიზარდა. იგი იყო „ქარგი მნიგნობარი, ქოჯახე, მიზეზლასქანარე და ამასთანაჲც ქოჯგი აღმზრდელი“.

აკაკი წერეთელი დეიდი და ეკატერინე სარაჯიშვილებს კორნინების 25 წლისთავე (1905 წლის 10.02)

აკაკის სტუდენტობა დაემთხვა რუსეთის გამოღვიძებისა და დუღილის წლებს, აკაკი რუსეთში 61-იან წწ-ში დაწყებულ მოძრაობას დიდ მწიფელობას ანიჭებდა. მაგრამ ბრმადა აბ აპყლია სხვებს. ქართველი მამულიშვილის პოზიციიდან იარზებდა და აფასებდა ყოველივეს.

აკაკიმ უნივერსიტეტში დროზე ადრე ჩააბარა გამოცდები, სადოლოზო ნაშრომზე წარჩინებით დაიცვა, მაგრამ დიპლომი ვერ აიღო, რადგან გიმნაზია არ ჰქონდა დასრულებული.

აკაკი საზღვარგარეთ სწავლის გაგრძელებაზე ფიქრობდა, მაგრამ თავის-თვისაც კი მოულოდნელად მოსკოვში დაქორწინდა ნატალია ბაზილევსკიაზე. დაქორწინდა რომანტიკულად — ქალი დაიხსნა უსიამოვნო ქორწინებისგან და თავად სთხოვა ხელი.

აკაკი საქართველოში დაბრუნდა. აქედან იწყება საზოგადოებრივი შინა-არსით აღსასვლელ მღვდელად ცხოვრება. აკაკი ცხოვრების წესით დარჩა თავისუფალ პოეტად — მისი მთელი ცხოვრება საქვეყნო საქმის, საქართველოს სამსახური იყო, მაგრამ ეს იყო სამსახური თავისუფალი პოეტისა — ოფიციალური ფორმით მას არასად არასოდეს არ უმსახურებია, შეგნებულადა თავისი ბრწყინვალე ნიჭი, შეუძლებლობანი მოტიანად თავისი ქვეყნის კეთილმოწყობისთვის სამსახურში დაბარჯა უზურველად.

ჭაბუკი აკაკი ჟურნალი „ცისკარი“ აქტიური ავტორი გახდა. იმ პოლემიკაშიც მიიღო მონაწილეობა, ილიამ რომ ნაშრომით „ცისკარში“ და „შაბათა და შვილთა“ ბრძოლის სახელით რომაა ცნობილი. თავისი პირველი სტატიით („ახირებული ფურცელი“) იგი ილიას გამოეწინააღმდეგა, მის მხარეზე დადგა. ასევე აქტიური მონაწილეობა მიიღო 70-იან წწ-ში გამართულ პოლემიკურ გაზიან „დროების“ დაარსების შემდეგ. ნ. ნიკოლაძემ აკაკიც ჩააბა გაზეთის საქმიანობაში. მოგვიანებით იგი მოლ-

ვანოებდა ჟურნალებში: „კრებული“, „ჯეჯელი“, „ივერია“, „კვალი“. ყველგან აკაკი იყო უაღრესად სასურველი და საქთო ავტორი. საყოველთაოდ არის ცნობილი ილიას ბრწყინვალე წერილი აკაკისადმი, რომლითაც იგი „ივერიაში“ თანამშრომლობას სთხოვდა.

1897 წელს აკაკი წერეთელმა შეძლო საკუთარი ჟურნალის — აკაკის თეორი კრებულის დაარსება, რომელმაც 3 წელი იარსება. ეს იყო პირველი შემთხვევა ჩვენში, რომ მწერალს თავისი საკუთარი ორგანო ჰქონოდა. გარდა საკუთარი თხზულებებისა, აკაკიმ აქ დიდი ადგილი დაუთმო ხალხური შემოქმედების ნიმუშების გამოქვეყნებას.

1907 წელს აკაკიმ გამოსცა სატირულ-ოპოზიციონისტული ჟურნალი „ბუმარა“, რომელიც პირველადვე ნომრებზე აირქალა, ხოლო მის რედაქტორს ერთ დღეს საპატიმროში ყოფნა მოუწია. ხელისუფლებას ხალხის გამოსვლის შემძინა და ამიტომ გაათავისუფლეს მთელი პოეტი. აკაკი პატიმრობას არ შეუძლებია. ამის შემდეგაც მისი არაოფიციალური ხელმძღვანელობით გამოვიდა ორორი ნომერი სატირულ-ოპოზიციონისტული ჟურნალის „კოხეჯი“ და „ბუკი“, რომელთაც ძალიან მალე „ბუმარას“ ბედი გაიზიარეს.

განუზომებელი აკაკის ღვაწლი ქართული თეატრის წინაშე. სცენის მოყვარულმა ჯგუფებს აკაკი ადრევე ხელმძღვანელობდა ქუთაისში; 70-იან წწ-ის მიწურულს კი აკაკი გახდა ინიციატორი ქართული თეატრის აღდგენაში. 1880 წელს ილიას თხოვნით აკაკიმ ითავა ქართული თეატრის ხელმძღვანელობა. 1881 წელს, როცა დაარსდა ქართული დრამატული საზოგადოება, მის თავდგომადურ ილია არჩინეს, ხოლო თავმჯდომარის აზნაწავა აკაკი.

კიდევ უფრო დიდი სამსახური თეატრს აკაკიმ თავისი დრამატურგიული გაუნია. როცა თეატრს უჭირდა ქართული პიესები, აკაკი იყო მისი პირველი

მასაზრდელები. ქართული თეატრის სცენიდან არ ჩამოდიოდა მისი „მეტარაკი“ და „თამარ ციხერი“. აკაკი მზრუნველდებოდა ქართული თეატრის „ქართულთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ საქმიანობაში, აქტიური წვლილი იყო „ეფესისტების“ ტექსტის დამდგენი კომისიისა.

აკაკის ფართო ურთიერთობა ჰქონდა ხალხთან. მან კიდევ კიდევ მოიარა საქართველო. მთელი ქვეყანა ვეგებოდა საყვარელ მგოსანს. პოეტისა და მოღვაწის სიტყვისა და საქმის დიდი მნიშვნელობის შეგნება ააშალა აკაკიმ ქართველ ხალხში. სწორედ ამასთან დაკავშირებით წერდა ილია ჭავჭავაძე: „ბედნიერია ჩვენი ფიქრით აკაკი, რომ იღვანა და თავისი ღვაწლის ნაყოფი სიცოცხლითვე თავისი საკუთარი თვალთი ინახულა... საცა ნათება ბატონი აკაკი, ნინ დახვდა მისგან ფრთასხმული და გაღონიერებული სიყვარული საქართველოს და ქართველთა“.

დიდად დამაბრუნებელი პოეტი 75 წლის ასაკში გარდაიცვალა თავის მამაპასიკულ სახლში, სბეტორში 1915 წელს. ახლობლებს მტკივნეულად ჰქონდათ გადამცემილი სასიქადლო მგოსნის მშობლები კუთხეში დაკრძალვა. ურთადერთი, რამაც მათ ამ განსვენებაზე უსიტყვოდ ზალი ადებინა, იყო შუგული საბოთი, რომ აკაკის სამუდამო სასაფლაოზელი აუცილებლად უნდა ყოფილიყო მისი დიდი თანამშრომლის, ილიას გვერდით, თბილისში, მთაწმინდაზე... მთაწმინდაზე „მამადივისი შუგუდრა“ და „გულში ჩაიხუტა“ დიდი პოეტის, მამულიშვილის „სამუდამიშვილი სამარე“.

აკაკი წერა ადრინდელ დანერგ. მისი პირველი ნაბეჭდი ჟურნალის 61-იანი წწ-ის დასაწყისში გაქონდა ჟურნალ „ცისკარში“. როგორც ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს: „ქართულ ლიტერატურაში არამის შეუძლებელია შევადაროთ ის მთავრებლობა, რომელიც მისმა პირველმა ლექსებმა მოახდინა“. აკაკის ბოლოგანზე საგანგებოდ აღნიშნავთ, რომ 1859 წლის „ცისკარში“ მარტის ნომერში დაბეჭდილ აკაკის ლექსს მოჰყვებოდა ილიას ღვთის. ასე შეგნდა ეს სრ პოეტი ერთმანეთს „ცისკარში“ ფურცლებზე და მალე მათი სახელები სასუდამოდ ერთმანეთს გაადაჯავჭა ქართულმა ხალხმა.

ილია ჭავჭავაძე და აკაკი წერეთელი ერთსა და იმავე დიდ გენიუსს ემსახურებიან, ერთიან ფურცელს მოუხილეს გამოხატვას. ამ მხრივ მათ შორის პრაქტიკულად არავითარი განსხვავება არაა. განსხვავებულია მათი ინდივიდუალური მწერლობი ბუნება; განსხვავებულია საშუალებანი. სწორედ მათი შემოქმედების მაგალითზე ურმუნდებით, თუ საერთო დეკლავების, პოზიციის არსებობის შემთხვევაში, როგორ შეიძლება არი ხელოვანი არ შეგნდეს ერთმანეთს... და სწორედ ესაა ლიტერატურის მრავალფეროვნებისა და უკუდავების პირობა. შემოქმედებითი მრავალმხრივობით აკაკი ჭეშმარიტი

სამოციანელია. იგი თითქმის ყველა ჯანრი მღვდანეობა – ნერდ ლექსებ, პოემებს, მოთხრობებს, დრამატულ ნაწარმოებებს, ლიტერატურულ და პუბლიცისტურ ნერილებს... მაგრამ, პირველ ყოვლისა, იგი მაინც ჭეშმარიტ ლირიკოსად დარჩა.

აკაკის პოეზიის საფუძველი საფუძველი პატრიოტიზმი, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი იდეა მსჭვალავს აკაკის ლექსებს. აკაკის პატრიოტული გრძნობა უაღრესად კეთილშობილური, რადგან იგი ფუფუნება სხვა ერთი პატრიოტიკისა. აკაკისათვის მთელი ქვეყანა სახატეა, ოღონდ მას თავისი სასუთარი ხატი – თავისი სამშობლო ჰყავს („ხატის ნინ“). „ნათელას სიმღერის“ ავტორი დაუცხრომელი მოქადაგეა ერისა და ქვეყნის ერთიანობისა.

აკაკის პატრიოტული ლექსებისათვის ისაა დამახასიათებელი, რომ მათში უშთაერესად სამშობლოს უაღრესად კონკრეტული იმოციური სურათებია დახატული, განსხვავებით ილის ლირიკისაგან, სადაც მაინც სამშობლოს იდეა გაბატონებული, აკაკის სამშობლო „ცა-ფრუზ, ხმელეთ-ზურმუხტი“ მზარე, მტრისაგან მოტყუებული სატრფო, ადამიანთი, რომელიც არ მომკვდრება, მხოლოდ ძინავს, და ისევ გაღვიძდება...“ მარადიული სატრფო – ნესტანი, რომელიც ქაჯებს ჰყავთ ტყვედ და გამომხსნელს მოეცის, ამირანი, რომელიც კავკასიის ქვეშ მოუჯაჭვავთ, „შვიდ დრო და თავს ამოებს, იმ ჯაჭვს გაწყვეტს გმირთა-გმირი...“ აკაკის ლექსებს ის დიდი, გადამდები ძალაც აქვს, რომ პოეტს კი არ ქადაგებს სამშობლოს სიყვარულს, არამედ კამათის გზით აშკარებს – კიცხავს მათ, ვინც თავის მოვალეობას იგნორებს ქვეყნის წინაშე, ამბებს იმ პატივებს, ვინც არც მინ ვარგა, არც გარეთ, ჯერ ქართულ არ იცის“ და „უცხოვს დედას“, ვინც „დედას სწულს და ავადმყოფს ერიდება, აშორებს თავს, მონინებით თავყვანს სცემს გადამთილ დედინაცვალს“. აკაკი ფიზიკურ სილამაზესაც ეთიკურ მინარსით მსჭვალავს. დიდია ასეთი ლექსების ზემოქმედებით ძალა, რამდენდაც გაკიცხვის გზით მომდებრდ მინარსს მკითხველი უფრო მადნარად იმასობრებს.

აკაკის ლექსების დიდისაგან დიდ ნაწილს პატრიოტულ გამომშობლობისათვის ერთად პოლიტიკური სიმახვილე და სიმაფრეც ახასიათებს. აკაკი ერთობ პირდაპირი და უკომპრომისო პოლიტიკური იდეის გამომხატვის თვალსაზრისით („ახალი სამართლი“, „მწერუნელები“, „ჩვენი მიხაკი“, „ზარი“, „ნაძალადევი საქმროს“ და ა. შ.).

აკაკის ლირიკულ ლექსებში დიდი ადგილი ეთმობა ხელოვნების საზოგადოებრივი ლირიკულების, ხელოვანის მისიის ჩვენებას. იგი ერთგვარი პოლემიკური ტრითი, მტიკიცების გზით აშკიორებს იმის შევენებას, რომ ხელოვანი მოუღწილია ქვეყნად სიმაღლის თვისათვის, ერის ღირსების დაცვისათვის, მისი პოეზიის ძალა გულწრფელობასა

აკაკი, მისი და ანა და დისშული ანტა დადმუქლიანი თავის ოჯახთან ერთად. სტიტორი.

და უზუალობაში. განსხვავებით ცნობილი თვალსაზრისისაგან, აკაკის აზრით, პოეტი არაჩვეულებრივი ადამიანი კი არაა, უბრალო ყოველდღიური შუბია, შუაკაცია ცასა და მინას შორის, ცისაცა და მინისაც. პოეტმა თავის ჩანგს ერის სატკივარის გამონახტვა დააკისრა იმთავითვე და ამ გზიდან არ გადაუხვევს („პოეტი“, „ჩანგური“, „ზღუად, აღლდე, აღლდე“, „გამოცინა“ და ა. შ.).

აკაკი ნერეთელი პატრიოტული გრძნობის გასაღვივებლად თავის ლირიკაშიაც ხშირად მიმართავდა საქართველოს წარსულს, მის ეპიკურ თხზულებებში კი წარსულმა სრულიად განსაკუთრებული ადგილი დაიჭირა. XIX სის ქართული წვერობაში სტიქორიისადმი მხატვრული ინტერესით ყველაზე მეტად აკაკი ნერეთელი გამოირჩა. აკაკი წარსულს ერის მომავლის სამსახურში ჩააყენა. აკაკი თავისი სანუკვარი ეროვნული იდეალების განხორციელებას ყველაზე მარჯვად სწორედ ისტორიულ მასალაში ახერხებდა. ისტორიამ აკაკის თხზულებებში მავალითის, ნიშუშის ძალა შეიძინა; ამდენად, აკაკისათვის მხოლოდ ის ფაქტები იქცა ჩვენი ქვეყნის ისტორიიდან ყურადღების საგანად, რომლებიც საქართველოსათვის ერთობ მნიშვნელოვან ეთიკურებს ეხებოდა და ამიტომაც ჩვენი ერისათვის საგაყვეთილი მნიშვნელობას იქნენ. სწორედ წარსულისადმი ამაგერი მიდგომით ხასიათდება პოემები: „თორნიკ ერისთავი“, „ნათელა“, „მოთხრობა აბაში-არუკი“, დრამატული თხზულებები – „პატარა კახი“, „თამარ ციხერი“ და ა.შ.

ქართულია ერთი ნაწილის დაცემის, გადაგავრების, ზნეობრივი მასუხიანგებლობის მოდუნების, თავტკობის, აფრული თუ აშკარი დაფატის გზაზე დადგომის ის შემთხვევები, რომლებსაც აკაკი თავის თხზულებებში აგონწერს, თანამედროვეობასაც არჩავს ლეტი სიხვადით უთვალისწინებდნენ მკითხველს, აკაკის მიერ დახატული

გმირები კი მარად პოეტურად საოცნებო ეთიკურ იდეალებს წარმოადგენენ. ასეთია თორნიკე ერისთავი, ნათელა, ცოტნე დადიანიც, ბიძინა წოლოყაშვილიც და ბაში-არუკიც... ამ საოცნებო ადამიანთა გვერდით აკაკიმ დახატა ერთობ რეალისტური სახეები მედროვე, თავკერა ადამიანებისა. აქ არის თალღითი ჯანდერი, რომელიც მედროვეა და თავის საქციელს დროით ამართლებს. დროით ხისნის მორალურ პასუხისმგებლობას ამკარა მოღალატე მავაშელი და ა.შ.

აკაკიმ ისტორიულ პოემებსა და მოთხრობებში განსაკუთრების ერთობ სადა, ხალხურ ფორმებს მიმართა, რითაც ძალზე მოგივალიყო წარსული, სინათლესა და სიმსუქუქში შემოგვაპარა ძალზე სერიოზულიც და მტიკუნეულიც. ასე გამონახტა ქართული კაცის სწინარეფები, სასუკარი ოცნებები. ასე იქცა ეს „მუდარებელი მოქალაქე მამულის სიყვარული“ (გალატკიონი) ჩვენი ხალხის უპოვალარეს მწერლად.

აღმზრდელობითი პრობლემები საზოგადოდ იყო აკაკის მყარი ინტერესის საგანი. ამ შრომე არის აღასინნავი მისი საყვანელო მოთხრობა „პატარა ტარიელი“, დიდებული „ჩემი თავგადასავალი“ და კიდევ ბერი სხვა ნაწარმოები, მაგრამ პრობლემატკის თვალსაზრისით და მაღალმხატვრულობით განსაკუთრებულ ყურადღებას მინც პოემა „გამზრდელო“ იმსახურებს. ამ პოემაში აკაკიმ მისთვის ჩვეული სიხვადითა და სინატკიული განიხილა უაღრესად მნიშვნელოვანი პრობლემა – კერძოდ, რა განსაზღვრავს ადამიანის პიროვნებად ჩამოყალიბებას, არის თუ არა ადამიანი საკუთრივ აღზრდის ნაყოფი. ამ საკითხზე არც ერთი მანეთისაგან დიამტრულად განსხვავებული თეორია არსებობდა XIX ს-ის ბოლოსათვის, რიცა პოემა დაწერა. ძველთაგანვე მომდინარეობდა რწმენა, რომელიც აღზრდას მიიჩნევდა პიროვნების განმ-

ქუთაისი. ფოტოზ "საოჯახო ბარი". სხედან: ტიციან ტაბიძე, გრიგოლ ვეშაბელი, ირიდონ ეფენიშვილი, ვარლამ რუხაძე, აკაკი წერეთელი, დავით კლაძიშვილი, ლეო დარჩიშვილი, იასონ ნიკოლაშვილი, ილიორ კიტარინი; დგანან: გალაკტიონ ტაბიძე, აკაკი მარჯანი, ზარნაზ მაღალაშვილი (ვლას), ნიჟელ ჯაფარიძე (წმინა), იო აკილაძე (ცირცაძე), ლლი ზაბტაძე (ზინელი), თოფოლე ზესკიკაძე, კონსტანტინე გამსახურდია (ახიშიშვილი), ჯავახი ჯორჯიკია, დავით მუხეჯი (დვარცაძე), ლელი ჯაფარიძე.

სახლურულად. XIX ს-ში განვითარდა საპირისპირო თეორია, რომელშიც მეშვიდედროებობა, თანდაყოლილი თვისებები მიიჩნია გადამწყვეტად პიროვნების ჩამოყალიბებაში. მნიშვნელობა არა აქვს იმას, იცნობდა თუ არა აკაკი ამ თეორიებს, მნიშვნელოვანია ის, რომ აკაკისათვის მიუღებელი აღმოჩნდა როგორც ერთი, ისე მეორე. აკაკიმ პოემაში ჩვეული სინათლით ცხადყო: „მაგრამ მარტო წრთავა რას იზამს, თუ ზუნებამც არ უშველა“.

აკაკის „ჩემი თავდადასავალი“, როგორც ავტობიოგრაფიული მოთხრობა, რჩება ობოლ მარგალიტად XIX ს-ის ქართულ მწერლობაში. ამ მოთხრობაში აკაკიმ ერთობ პოეტურად, დაუძაბავად, მისთვის ჩვეული იუმორით გვიამბო თავისი ცხოვრების ისტორია. აქვე დახატა მან თანამედროშობა, ქართველ მწერლობა და მოღვაწეთა ცოცხალი პორტრეტები. ნანახის და განცდილის გადმოცემისა აკაკი თავის საკითხებსაც შეეხო, რომელთა ისტორია აქტუალობა არც სადღესღის დაუკარგავთ (ალბრან) და პრობლემები, მასწავლებლის ცოცხალი სიტყვისა და პირადი მაგალითის მნიშვნელობა, სწავლების უსაღებლო ფორმების კრიტიკა და ა. შ.).

აკაკი ავტორია საინტერესო ლიტერატურულ-კრიტიკული და პუბლიცისტური სტატიებისა. მათგან საგანგებო აღნიშვნის ღირსია აკაკის პირველი

სტატია – „არაოდენიმე სიტყვა „ჩანჯურის“ შესახებ“, „საში ლექცია „ვეფხისტყაოსანზე“. პირველში ახალგაზრდა აკაკიმ ასევე ახალგაზრდა ილია ნ. ბარათაშვილის გვერდით დააყენა, მის სულიერ მეშვიდედ, მის მოკანანახედ გამოაცხადა, ეს იყო ჭეშმარიტად უშურველი დანახვა, რაც დრომ სავსებით დაადასტურა.

საზოგადოდ, აკაკი მთელი ცხოვრების მანძილზე დაინტერესებული იყო „ვეფხისტყაოსნის“ პრობლემატიკით. მან ჯერ კიდევ სადიპლომო ნაშრომად წარადგინა „ვეფხისტყაოსნის“ ორიგინალის საკითხი, ხოლო 80-იან წწ-ში ნაკითხულ სამ ლექციაში „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ შეეცადა ეჭვებისა, რომ პოეზიის გმირები თავიანთი ხასიათებით საქართველოს სხვადასხვა კუთხის განასახიერებდნენ. შოთა რუსთაველის მიზანი იყო, ეჩვენებინა ერთიანობა ამ კუთხეებისა და ურთიერთმხარდაჭერა. აკაკის ლექციები იცხა საბაბად ილიასთან მისი ძალიან მნიშვნელოვანი პოლემიკისა.

აკაკიმ მტკად მდიდარი პუბლიცისტური მეშვიდედრობა დატოვა. აკაკის პუბლიცისტკა ეზება ჩვენი ქვეყნის ცხოვრებას, მის ავკარებს. აკაკი მოუტანდავადა უფროსად ცხოვრებისეულ, ერთი მეზიდონ, წერილმანებასც კი და ერეოდა მოზიციდიან მათი განხილვით ქართველ ხალხზე გამომოფხილვებელ ზემოქმედებას ახდენდა.

აკაკის მრავალგზით უთქვამს, რომ იგი ხელოვნების არად დაგიდევდით, რომ მისი თხზულებები ხალხის ყოველდღიური საზრუნავით იყო გამჭვალული და თუ რამე ხელოვნების თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი გამოუვიდა, ეს მოხდა მისიდა უნებურად.

ბევრზე ბევრი შედეგის ავტორის ამ სიტყვებით, მართალია, ერთი მხრივ, დიდი ხელოვანისათვის ნიშანდობლივი თავმდაბლობა ჩანს, მაგრამ ეს სიტყვები გერკვეულად ხსნის კიდევ აკაკის ბევრი ნაწერის ხასიათს, მართლაც, მისი თხზულებების დიდი ნაწილი ჩვენს ყოფას დასტრიალებს. XIX ს-ის ქართული ყოფის ასახვის თვალსაზრისით, აკაკის ვერც ერთი ხელოვანი ვერ გაუტოლდება. იგი თანამედროვეობის არაჩვეულებრივი გრძნობით იყო დაჯილდოებული.

პოეტის ზოგიერთი თანამედროვე ფიქრობდა, რომ აკაკი არ გაუფორმოლდა თავისი ლეითომიამდებულ ნიჭს, ადვილად წერდა და ბევრი დაწერაო. ამგვარი აზრი ანგარიშს არ უნებს აკაკის პოეტურ მრწამსს. იგი ხომ „გარეგნის საყვირს“ წარმოადგენს და თავის მისიასაც ქვეყნის საქორების დაუზარელ სამსახურში ხედავდა. მისი ქვეყანაც ძალიან საქორების, ყოველთვისაც საქორების ასეთ ხელოვნისა და ბედნიერია იგი, რომ ჰყავს აკაკი წერეთელი.

ქართველთა შორის ნერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება

XIX ს-ის მეორე ნახევრისა და XX ს-ის დამდეგის ქართული ეროვნული მოძრაობის ისტორიაში, ისევე როგორც საერთოდ საქართველოს ისტორიაში, წარუშლელი კვალი დატოვა ქართველთა შორის ნერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ. ამ საზოგადოების დაარსების იდეა ქართულ ინტელიგენციაში XIX ს-ის 70-იანი წწ-ის დასაწყისში დაიბადა და სათანადო პროექტი შეუმუშავდა. დებულების პროექტი შეიმუშავეს დიმიტრი ყოფიანმა, ილია ჭავჭავაძემ, იაკობ გოგებაშვილმა, ვახტანგ თულაშვილმა და ნიკო ცხევედაძემ. დებულების პროექტი მიუძღვნა იყო 1878 წლის ივნისისათვის. მას ხელს აწერდა 126 კაცი. პროექტი ამბობდა 1879 წლის 31 მარტს.

საზოგადოებას დიდი გეგმები ჰქონდა დასახული. მის მიზანს შეადგენდა: „წიგნების და ცოდნის თავდაპირველი გავრცელება“ კავკასიის სამეფისნაცვლოში მისახელ ქართველებს შორის. დებულებაში აღნიშნულია, რომ ამ მიზნის მისაღწევად საზოგადოება: „სადაც საკლები არის გახსნილი, იმათ ხელს უშარბათს, სადაც საჭირო იქნება ახალი საკლების გახსნას ემზადება, ან თვითონა ხსნის თავისი ხარჯით; სახალხო წიგნების კითხვას მართავს და საკითხავებსა (ბიბლიოთეკა-სამკითხველოებს) ხსნის; ზედდევს სასწავლებლისათვის საკლემბო-საწავლებლოებს და სხვა წიგნების სახალხო საკითხავად; შეადგენს თავის საწინაგობროს (წიგნისაცვალს) როგორც თავისთვის, ისე ხალხისთვის საკითხავად, გაიჩნეს წიგნებისა და სხვა სასწავლო წიგნების საწყობის, რაც მუქთად თუ ფასით იქნება დასარგებლო; ყოველგვარი საშუალებით მოამზადებს სახალხო მასწავლებელს ან იმ სასწავლებელში, რაც აქამდე არის გამართული, ან არა და თვითონ თავისი ხარჯით გამართავს ამისათვის ცალკე სასწავლებელს“. დებულების მე-3 პარაგრაფში ნათქვამია, რომ დანაწევით საკლებში სწავლება მშობლიურ ენაზე წარმოადგება, ხოლო რუსული ენა ისწავლება, როგორც საგანი.

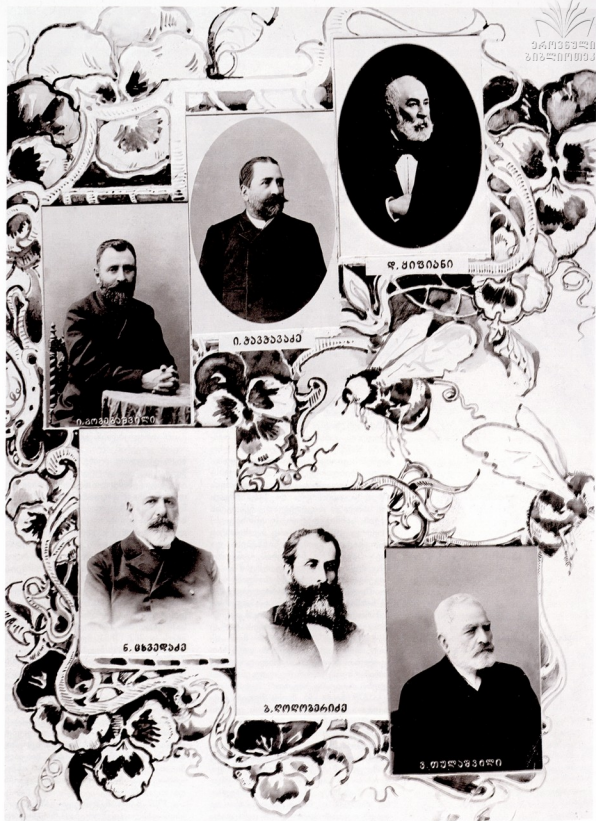
1879 წლის 15 მაისს შედგა ქართველთა შორის ნერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წევრთა დამფუძნებელი კრება. კრების მიზანი იყო თავმჯდომარისა და გამგეობის არჩევა, ასევე საზოგადოებაში ახალი წევრების (ნამდევლი წევრების) მიღება. საზოგადოებისა და გამგეობის თავმჯდომარედ კრებამ დაასახლა გრიგოლ ორბელიანი, რომელმაც მოხუცებულობისა და ავადმყოფობის გამო უარი განაცხადა ამ წინადადების მიღებაზე. ამის შემდეგ საზოგადოების თავმჯდომარედ

ერთხმად აირჩიეს დიმიტრი ყოფიანი. საზოგადოების გამგეობის წევრებად აირჩიეს: ილია ჭავჭავაძე, ნიკო ცხევედაძე, იაკობ გოგებაშვილი, ივანე მაჩაბელი, ალექსანდრე სარაჯიშვილი და რაფიელ ერისთავი, ხოლო კანდიდატებად: ნ. ქანანოვი, დ. ავალიშვილი და გ. უთურგაული. საზოგადოების გამგეობამ თავმჯდომარის ამხანაგად აირჩია ილია ჭავჭავაძე, ხოლო მდივნად ალექსანდრე სარაჯიშვილი. 1880 წლის 20 იანვარს საზოგადოების საერთო კრებამ შეავსო გამგეობის შემადგენლობა, წევრებად აირჩიეს: გიორგი წერეთელი, თედო ჭორბანია, ივანე გამყრელიძე, იონა მუხანარცია, გიორგი თუმანიშვილი, გიორგი უთურგაული, ხოლო კანდიდატებად: დ. ავალიშვილი, ნ. ქანანოვი, ვლ. მიქელაძე. ასეთი იყო ქართველთა შორის ნერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების პირველი შემადგენლობა. 1885 წელს საზოგადოების თავმჯდომარედ აირჩიეს ილია ჭავჭავაძე, რომელიც ამ მოვალეობას ასრულებდა გარდაცვალებამდე (1907 წ.).

საზოგადოების მოღვაწეობის პირველ წლებში განსაკუთრებით დიდ საშუალოს ასრულებდნენ: დიმიტრი ყოფიანი, იაკობ გოგებაშვილი, ილია ჭავჭავაძე, ნიკო ცხევედაძე, ივანე მაჩაბელი, იონა მუხანარცია და გიორგი თუმანიშვილი. იაკობ გოგებაშვილი და ნიკო ცხევედაძე თითქმის გარდაცვალებამდე მოღვაწეობდნენ საზოგადოებაში. მომდევნო ხანებში საზოგადოებას ფსადაულებელი ღვაწლი დასდეს: ექვთიმე თაყაიშვილმა, დავით კარიჭაშვილმა, გიორგი ყაზბეგმა (საზოგადოების თავმჯდომარე ილია ჭავჭავაძის გარდაცვალების შემდეგ), ლუარსაბ ბოცაძემ და სხვებმა.

ქართველთა შორის ნერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წევრთა რიცხვი ასე იზრდებოდა: 1879 წელს საზოგადოებას 245 წევრი ჰყავდა, 1880 წელს – 282, 1881 წელს – 311, 1883 წელს – 319. 1896 წელს საზოგადოებაში 518 წევრი ითვლებოდა, ხოლო 1903 წელს წევრთა რიცხვმა 1000-ს გადააჭარბა. 1908 წელს საზოგადოებაში 394 წევრი იყო გაერთიანებული, 1909 წელს – 580, 1913 წელს – 2883. 1896 წლისათვის საზოგადოების გამგეობას წარმოადგენდნენ ჰყავდა თელავში, ქუთაისში, ახალსენაკში, სარკრემში, ფოთში, ლეჩხუმში, ზუგდიდში, სიღნაღში, ახალგორში, ბორჯომში, შორაპანში, გორში, ყარსში, საინგილოში, ბაქოში და სხვაგან.

1907 წელს შეუმუშავდა საზოგადოების ახალი დებულება, რომელშიც მას უძრავი ქონების შეძენის უფლება მიეცა. გამგეობასთან დაარსდა ადმინის-

დ. შიშინი

ი. პაპიშვილი

ი. პაპიშვილი

ნ. მახაშვილი

გ. დოლიძე

ვ. თულაშვილი

ტრაციული, სასკოლო, საგმომცემლო, ბიბლიოთეკისა და სახალხო კითხვის, საშუალო სკოლების, სკოლების დარსება გამწვანებული იყო საზოგადოების საქმიანობის გაფართოებით. თითოეული სკოლის გამგეობის წევრი ხელმძღვანელობდა, მის შემადგენელ მონაწილეობდნენ ასევე მრავალ სპეციალისტები.

1909 წლიდან ჩამოყალიბდა საზოგადოების ადგილობრივი განყოფილებები ფართო ავტონომიური უფლებებით. მათ საკუთარი გამგეობები ჰყავდათ. ასეთი განყოფილებების მონაწილე, ცენტრალური გამგეობის წევრთათვის, სურსათული იყო ყველგან, სადაც ამის საშუალება ადგილობრივი საზოგადოების 30 წევრი გამოიყენებდა. 1913 წელს საზოგადოების ასეთი განყოფილებები მოქმედებდა: ქუთაისში, ზესტაფონში, ახალციხეში, ბათუმში, ბორჯომში, გორში, გუდაუთში, დუშეთში, ვანში, ზუგდიდში, თელავში, ლიხაურში, ონში, ოიამშირში, სამტრედიოში, სიღნაღში, სენაკში, სოფოში, ფოთში, სოჭში, ცხინვალში, ქობულაში, ბონში, ქვემო მანხანაში, ხიდისთავში, ასევე საქართველოს ფარგლებს გარეთ: ტრავსში, ალაგირში, ბაქოში, ვარჯაში, ერევანში, კავკასიში. ზოგიერთი განყოფილება (ქუთაისის, ბათუმის, სოფოში, ბაქოს, კავკასიის) დიდ კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობას ეწეოდა. ქუთაისის გამგეობამ სტამბა შეიძინა და წიგნებს ბეჭდვდა. ბათუმში, სოფოში, კავკასია და ბაქოში გახსნილი იყო ქართული სკოლები, რომელთაც ადგილობრივი განყოფილებები ხელმძღვანელობდნენ და ინახავდნენ კიდევ, მათ სასკოლო შერობებიც ავგეს საკუთარი სახსრებით.

ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების შედგენილი იყო ქართული სკოლები, რომელთაც ადგილობრივი განყოფილებები ხელმძღვანელობდნენ და ინახავდნენ კიდევ, მათ სასკოლო შერობებიც ავგეს საკუთარი სახსრებით.

ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების შედგენილი იყო ქართული სკოლები, რომელთაც ადგილობრივი განყოფილებები ხელმძღვანელობდნენ და ინახავდნენ კიდევ, მათ სასკოლო შერობებიც ავგეს საკუთარი სახსრებით.

ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების შედგენილი იყო ქართული სკოლები, რომელთაც ადგილობრივი განყოფილებები ხელმძღვანელობდნენ და ინახავდნენ კიდევ, მათ სასკოლო შერობებიც ავგეს საკუთარი სახსრებით.

ამა თუ იმ მიზნისათვის, ამ ცნობილ პირთა უკუდავსაყოფად. 1890 წლის მინორულითათვის არსებობდა შემდეგი ფონდები: შოთა რუსთაველის, მეფე ერეკლესი, დიმიტრი ბაქრაძის, ნიკოლოზ ბარათაშვილის, ალექსანდრე ჯანაშვილის, იოსებ დავითიანის, ივანე გაჩეჩილის, დიმიტრი ყიფიანის, მიამე კერესელიძის, მარი ბროსის, რადიულის, თეონისათვის, გაბრიელ ვასილიშვილის. გარდა ამისა, არსებობდა სალტერატურო, სკოლების და სტუდენტთა დახმარების ფონდები. სულ ამ მიზნისათვის გამოყოფილი იყო 9030 მანეთი. 1891 წელს საზოგადოების საერთო კრებაზე გადაწყდა, რომ ცალკეული ფონდებით სათვლი გამოყოფილი თანხა მოეზარდა საშუალოდ შერობის ასაგებად. მალე ფონდები გაერთიანდა. დარჩა მხოლოდ სალიტერატურო ფონდი (1895 წლიდან), ხოლო დიმიტრი ბაქრაძის ძეგლისთვის გადაიღო 400 მანეთი. 1900-1910 წწ-ში საზოგადოებამ უხვი შემოწირულობები მიიღო. ძველმა ზუბალაშვილებმა 1904 წელს საზოგადოებას შესწირეს 10000 მანეთი ხელნაწილები თანხა, რომლის სარგებლსაც საზოგადოებამ წერა-კითხვის გავრცელების საქმეზე ხარჯავდა. მალე ზუბალაშვილებმა საზოგადოებას დამატებით 3000 მანეთი შესწირეს ლექსიკონის შესაგებად. 1898 წლიდან ძველ ზუბალაშვილებს ითხი წლის განმავლობაში საზოგადოების სალონოში ყოველწლიურად შეკრებილი 6000 მანეთი სტიპენდიების დასახსნელად. ამავე წინაში, 1912 წლიდან ითხი წლის განმავლობაში ზუბალაშვილებისგან საზოგადოება ყოველწლიურად იღებდა 5000 მანეთს.

1911 წელს გარდაიცვალა ნიკოლოზ ლომოვსკი, რომელმაც საზოგადოებას უანდერა 45000 მანეთი სხვადასხვა საქმიანობისათვის (სტიპენდიებისათვის, წიგნების გამოცემას, დაწყებითი განათლებისათვის). 1912 წელს ქ. სამარში გარდაიცვალა პროფსარი ალექსანდრე ხაზანაშვილი, რომელმაც საზოგადოებას დაუტოვა 45000 მანეთი. დავით სარაჯიშვილმა 1910 წელს შედგენილი ანდერძით საზოგადოებას დიდი ქონება დაუტოვა მუზეუმის ასაგებად და სტიპენდიებისათვის. იაკობ გუგუშვილის ანდერძით საზოგადოებამ მიიღო მისი ყველა წიგნის გამოცემის უფლება. ლია და ოლა ჭავჭავაძეების ქონება საეროში (სახლი, ვენახი, ტყე და საყანა), აგრეთვე ლიას სახლი თბილისში, ლიას მიერ 1905 წელს შედგენილი ანდერძით, საზოგადოების საკუთრება გახდა.

1914 წლის დასაწყისში საზოგადოების კონება შეადგენდა: საშუალო ადგილი „ფიქრის გორაკი“ (10000 მანეთი და შეფასებული); ლია ჭავჭავაძისი უფლისა საეროში (50000 მანეთი); იაკობ გუგუშვილის მიერ წარდგენილი მინა გავიქი (3000 მანეთი); ილიასი უფლისა თბილისში (14000 მანეთი); სასკოლო შერობები: კავკასიის (60000 მანეთი), სოფოში (20000 მანეთი), ყალაშის (2000 მანეთი), ბაქოს (40000 მანეთი), ბათუმის

(10000 მანეთი), ნინარების (2000 მანეთი), გომარების (700 მანეთი), გერგუტის (2000 მანეთი); ქუთაისის განყოფილების სტამბა (22242 მანეთი); სკოლების ავეჯი (წინააღმდეგობა) საკითხველების კონება (13110 9555) ამრავად, 1914 წლისათვის, ფულადი თანხების გარდა, საზოგადოების კონება აღმავტებული 360000 მანეთი, ხოლო საბრუნავი თანხა შეადგენდა 123437 მანეთს.

წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ თავისი პირველი სკოლა 1880 წლის 14 ოქტომბერს გახსნა თბილისში. ნავარაუდები 60 ბავშვისგან სკოლაში 32 გამოცხადდა, მათგან 10 გოგონა. მონაწილე უნდა ეხდა სწავლის თანხა – თითო მანეთი თვეში. სკოლას პირველ წელს 400 მანეთი ნაცვალად მხოლოდ 119 მანეთი შემოსულია. 1881 წლის სექტემბერში ქართული მხოლოდ 16 მონაწილე გამოცხადებულია და ისინი ვისცალს გამოეზღვრნენ, თუ სწავლა უფასო არ იქნება. საზოგადოების გამგეობამ 1881 წლის სექტემბერში სკოლა დახურა. სწორედ ამ წელს ქალის თვითმმართველობამ თბილისში ორი ქართული სკოლა გახსნა, ეს იყო ერთ-ერთი მიზეზი იმისა, რომ საზოგადოების სკოლაში ბავშვთა საკმაო რიცხვი არ გამოცხადდა. წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოების გამგეობამ საჭიროდ ცნო ქართული სკოლის გახსნა აჭარაში. ეს ხომ საუკეთესო საშუალება იქნებოდა აჭარის შევიერთა გასახალისებლად, ქართული წერა-კითხვისა და კულტურის გასავრცელებლად, ოსმალეთის გავლენის აღმოსაფხვრელად. სკოლის გახსნის სამზადისში მონაწილეობდნენ: ლია ჭავჭავაძე, ნიკო ცხევაძე, დიმიტრი ბაქრაძე. 1883 წლის 3 თებერვალს, ქუთაისის სათავადაზნაურო-საადგილმამულო ბაქის დადგენილებით, ქუთაისში დაარსდა ოთხკლასიანი მოსამზადებელი სათავადაზნაურო სკოლა. 1884 წლიდან ამ სკოლის პარალელური განყოფილება დაფუძნდა იქნა სამეგრელოში, ძველ სენაკში. ძველ სენაკში სკოლის გახსნით საზოგადოება ცდილობდა, წინ აღდგომოდა რუსეთისკარული პოლიტიკას. ამ დროისათვის სახელმწიფო სკოლებში აიკრძალა ქართული ენის სწავლება. რაც შეეძლო სამეგრელოს, იქ ვითარება კიდევ უფრო საგანგებო იყო, რუსეთის ხელისუფლება ცდილობდა სკოლებში ქართული ენის ნაცვალად მეგრული ენის შემოღებას.

1882 წელს წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ დაწყებითი სკოლა გახსნა სოფელ წინარებში, 1883 წელს – სოფელ თონიეთში, 1884 წელს – სოფელ ხელთუბანში, 1888 წელს – ქალაქ კავკასიში (წრიული კავკასიაში), 1897 წელს – სოფელ გომარებში. საზოგადოება სკოლებს უზიარებდა ისეთ ადგილებში სხნდა, სადაც ქართული ენის გაქრება ემუქრებოდა. კავკასიის სკოლის დაარსების ინიციატორა უფსარი მიხეილ ზაალის ძე ყიფიანს. საზოგადოება სკოლის შესანახი საკმარისი სახსრები არ აღმოაჩნდა. კავკასიის

ილის სახლი საგურამოში

ქართველობამ თვითონ იკისრა სკოლის შენახვა. 1892 წლიდან ამ სკოლის მასწავლებლად ცნობილი პედაგოგი ლუარსაბ ბოცვაძე დაინიშნა. 1896 წელს კავკასიის სკოლაში 100 მოსწავლე სწავლობდა, მათ შორის 35 ქალი. 1906 წელს საზოგადოებამ პირველდანიშნული სკოლა გახსნა სოფელ ყალამში (ბორჩალოს მარზა), 1908 წელს – სოფელ საგურამოში, ლიახულ სახლში. ორივე სკოლას საზოგადოება ინახავდა. ამავე წლებში დაარსდა სკოლა სოფელ გორიგინში და, რომელიც რამდენიმე წლის შემდეგ დაიხურა. 1901-1910 წწ-ში საზოგადოებამ სკოლები გახსნა სოფელ გერგეტში და თბილისში (ნაფთხალოში). ამავე წელს ქართული სკოლები დაარსდა ბაქოა და სოხუმში. 1911-1912 წწ-ში ქართული დაწყებითი სკოლები გაიხსნა თელავში და სოფელ ატენში. 1913 წელს ქართული სკოლა გაიხსნა სოფელ შრომაში. 1914 წლის სექტემბერში ქართული სკოლა გაიხსნა ქალაქ ნალჩიკში (ჩრდილო კავკასიაში), აგრეთვე სოფელ ვარიანში და ქალაქ ვანჯაში (აზერბაიჯანში). 1914 წლის იანვრისათვის საზოგადოების ხელმძღვანელობით 18 სკოლა არსებობდა, რომლებიც 1880 წლიდან 1914 წლის დასაწყისამდე 26763 ბავშვმა მიიღო დაწყებითი განათლება. პირველი მსოფლიო ომის დაწყებამ შეარყია აბალი სკოლების გახსნა და გააუარესა ვითარება არსებულ სკოლებში.

ცალკე უნდა აღინიშნოს საზოგადოების განზრახვა, გაეხსნა სკოლები ფერეიდნელი ქართველებისათვის ირანში. 1907 წლის იანვარში ფერეიდნეანთ საქართველოში ჩამოვიდა ორი ქართველი – პოსტინ ონიკაშვილი და რეზა ხუციშვილი ქართული წერა-კითხვის შესასწავლად და საქართველოს გასაცნობად. ამავე წლის აგვისტოსათვის ეს მიზანი უკვე მიღწეული იყო. ამ ორი

ფერეიდნელი ქართველის მონაწილეობით, საქართველოს ქალაქებსა და დება-სოფლებში – თბილისში, ქუთაისში, ხონში, ბათუმში, ფოთში, სენაკში, ბორჯომში, ბაკურიანში, ჭიათურაში, ოზურგეთში, ახალციხეში, გორში, სურამსა და კახეთში – ჩატარდა საღამო-კონცერტები. ქართველმა საზოგადოებამ დიდი ინტერესი გამოიჩინა ფერეიდნელი ქართველებისადმი. პოსტინ ონიკაშვილმა და რეზა ხუციშვილმა ქართული წერა-კითხვა იმდენად შეისწავლეს, რომ ფერეიდნეანთ ონიკაშვილი სხვებს ასწავლიდა. მაგრამ წერა-კითხვის გაშვიტულეული საზოგადოების გადაწყვეტილებამ, გაეხსნა სკოლა ფერეიდნელი ქართველებისათვის ირანში არ მოხერხდა პოლიტიკური და სხვა მიზეზების გამო, თუმცა ფულადი სახსრები ამისთვის საქართველოში საკმაოდ მეტრედა.

წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება თავის უწინმეტყველანეს დანიშნულებად მიიჩნევდა ბიბლიოთეკის გახსნას. საზოგადოებამ 1892 წლის 31 მაისს პირველი სამკითხველო გახსნა თბილისში. ის მოთავსებული იყო მხეილის (ამჟამად დავითი აღმაშენებლის) პრისიკეტზე (სახლი № 31). მის გაშვებთან დაკავშირება ანასტასია თუმანიშვილი. 1896 წლის მიწვეულს სამკითხველოში 1495 ცალი წიგნი იყო. სამკითხველოს ჰყავდა 300 ხელმოწერილი და უშუალოდ 12 სოფელადღორის მკითხველი. 1908 წელს საზოგადოებას მხოლოდ 13 ბიბლიოთეკა-სამკითხველო ჰქონდა, მათგან 4 თბილისში. 1911 წლის 1 იანვრისათვის საზოგადოება 23 ბიბლიოთეკის ინახავდა, 1914 წლის 1 იანვრისათვის საზოგადოებას უკვე 66 ბიბლიოთეკა-სამკითხველო ჰქონდა. 1880 წელს ირან მუწარეგამ საზოგადოების გამგეობის სდომიზე ძველი ხელნაწერებისა და ნაბეჭდი წიგნების მოგროვების საკითხი

დააყენა. 1915 წლის პირველი იანვრისათვის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ბიბლიოთეკა-მუზეუმში იყო: ხელნაწერი – 1956, ქართული ნაბეჭდი წიგნი – 4058, რუსული და სხვა ენებზე ნაბეჭდი წიგნი – 5185, სულ 11733 ცალი. სიგელ-გუჯრებისა და სხვა დოკუმენტების რაოდენობა უდრდა 1341 ცალს, სამუზეუმო ნივთები – 975 ცალს, ნუმიზმატიკური კოლექცია – 5340 ერთეულს (რომელითაგან 1501 ერთეული ქართული იყო, დანარჩენი – რუსული, რომაულ-ბერძნულ-ბიზანტიური, ევროპული, აზიური). სურათების კოლექციაში 3011 ნამუშევარი იყო.

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ (1918 წლის 26 მაისი), რუსთაველის საფრთხის არარსებობის პირობებში, საზოგადოებამ თავიონ პირველდელი მნიშვნელობა დაკარგა. ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების თავმჯდომარედ 1920 წელს აირჩიეს დავით კარაჭხელი. გამგეობის ნევრებად – შოი დედაბრიშვილი, თედორე კიკაძე, მდივნად – ვარლამ ბურჯანაძე. საზოგადოების წინამდებარე დამსახურებისათვის გიორგი ყაზბეგს მიენიჭა სამატიო თავმჯდომარის წოდება.

1921 წლის თებერვალ-მარტში საქართველო საბჭოთა რუსეთმა დაიპყრო. ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისა და გამგეობის ახალმა თავმჯდომარემ დავით კარაჭხელმა თბილისის ქალაქის რევოლუციურ კომიტეტს (რევკომს) მომართა თხოვნით, რათა მას შეეშუამავებინა საზოგადოების მუშეუბნის დაცვის ღონისძიებები. ეს იყო დადესტებულების პირველი მიმართვა საქართველოში ახრეად დამყარებული საბჭოთა ხელისუფლებისადმი. საბჭოთა ხელისუფლება აშკარად მტრულად უყურებდა საზოგადოებას. გადანდა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ლიკვიდაცია. 1922 წლიდან საზოგადოება ინოვებოდა „წიგნების გამოცემულ და გამავრცელებელ ქართულ საზოგადოებებ“, ხოლო 1922 წლის 15 სექტემბრიდან გადაიცა წიგნების გამომცემელ კოოპერატიულ ამხანაგობად „წიგნების“ სახელწოდებით, მაგრამ მან დიდხანს ვერ იარსება. 1926 წლის ნოემბრიდან 1927 წლის ივნისამდე მიმდინარეობდა ანგარიშსწორება საზოგადოების ლიკვიდაციის დადგენილების საფუძველზე. უცნაურად აქტი „წიგნების გამოცემული და გამავრცელებელი ქართულ საზოგადოებისა“ იყო ილია ქაჭავაძის მუცლად – ოლა გურამიშვილის და მკრძალავი კომიტეტის შექმნა. ეს იყო 1927 წლის 2 აპრილის.

1927 წლის 21-23 ივნისს დაინერგა აქტი „წიგნების გამოცემული და გამავრცელებელი ქართულ საზოგადოების“ ლიკვიდაციის თაობაზე. ასე დაასრულა არსებობა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ.

ეპისკოპოსი გაბრიელი (ქიქოძე)

ეპისკოპოსი გაბრიელი, ერისკაცობაში გერასიმე მაქსიმეს ძე ქიქოძე დაიბადა 1825 წლის 15 ნოემბერს გურიის ლამაზ სოფელ ბაბუში, სასულიერო პირის ოჯახში. პირველდაწყებითი განათლება პატარა გერასიმემ ოჯახში მიიღო. 1837 წელს გერასიმე ჩაირიცხა თბილისის სასულიერო სემინარიის მცირე განყოფილებაზე, რომელიც ნარჩინებით დაასრულა 1838 წელს და გადაიყვანეს მაღალ განყოფილებაზე. 1841 წელს იგი სწავლის გასაგრძელებად გაემგზავრა ფსკოვის სასულიერო სემინარიაში, სადაც სწავლობდა 1841-1843 წწ-ში. 1844-1845 წწ-ში სწავლა გააგრძელა სამტრედიის სასულიერო სემინარიაში, რომლის დამთავრების შემდეგ 1849 წლამდე სწავლობდა იმავე ქალაქის სასულიერო აკადემიაში. ახალგაზრდა გერასიმეს მონაღება იყო

სამშობლოს სამსახური, ამიტომ აკადემიის ნარჩინებით დამთავრების შემდეგ გადაწყვიტა საქართველოში დაბრუნება და თბილისის სემინარიაში დაინიშნა ინსპექტორის თანამდებობაზე. ბუნებით პედაგოგი და შემოქმედი კაცისათვის არ იყო მიმზიდველი სემინარიის ინსპექტორობა, ამიტომ იგი 1854 წელს თავის ანებებს ამ თანამდებობას და სემინარიაში რჩება მათემატიკისა და ფიზიკის მასწავლებლად. იმავე წლის 7 ნოემბერს საქართველოს ეგზარქოსმა ისიდორემ გერასიმე ქიქოძე სიონის ეკლესიაში დააკენად, 8 ნოემბერს კი მღვდლად აკურთხა. 1856 წელს მას დიდი უზედურება დაატყდა თავს, გარდაცვალება მუდღეო და 5 შვილი. ასეთ უზედურებას ადამიანი იშვიათად გადაიტანს, მაგრამ მამა გერასიმემ, იაკობ გოგებაშვილის სიტყვებით, „ამაში განგების ნება დაინახა, რომელიც მას სულ სხვა, უფრო ფართო და ნაყოფიერი გზით წარმართავდა, რის გამოც მალე ბერად აღიკვეცა“ - განახლებული ძალით მუშადა აქტიურ საზოგადოებრივ საქმიანობას. ბერად აღკვეცილ გერასიმეს სახელად ეწოდა გაბრიელი. იგი განეცხდა დავითგარეჯის მონასტრის წინამძღვრად. 1858 წლის აპრილში გარდაიცვალა გორის ეპისკოპოსი იოანე (ჯვალავიძე) და იმერეტორის ბრძანებით იმავე წლის 6 დეკემბერს არქიმანდრიტი გაბრიელი აღკვეცილ იქნა ეპისკოპოსის ხარისხში და დაინიშნა გორის ეპისკოპოსად, 1860 წლის 2 ივლისიდან ეპისკოპოსი გაბრიელი გარდაცვალებამდე (1896 წ.) განაგებდა იმერეთის ეპარქიას. „ამ დროს იმერეთის ეპარქია ავრთიანებდა მთელ დასავლეთ საქართველოს. მუდგე გაბრიელი მუდგე ნაყოფიერი სასულიერო და საზოგადოებრივ მოღვაწეობას. მისი საოცარი სულიერება, პატიოსნება, მოყვასისადმი თავდადება, პირად ცხოვრებაში მოკრძალება და უბრალოება გახდა საფუძველი დიდი სიყვარულისა და პატივისცემისა, რითაც მოცული იყო ეს დიდებული მღვდელმთავარი. მუდგე გაბრიელის სახელთანაა დაკავშირებული დასავლეთ საქართველოში ასზე მეტი სამრევლო სკოლის, ბიბლიოთეკის, 1890 წელს ქუთაისში ქალთა სასწავლებლის, 1894 კი წელს სასულიერო სემინარიის გახსნა. იგი მფარველობდა ნიჭიერ ახალგაზრდებს, მატერიალურად ეხმარებოდა მათ, რომელნიც სწავლობდნენ საზღვარგარეთის სასულიერო და საერო სასწავლებლებში. ეპისკოპოს გაბრიელის ზრუნვის შედეგად იმერეთის ეპარქიაში რესტავრაცია ჩაუტარდა ნიკორწმინდის, ბიჭვინთის, მოქციის, ილორის ეკლესიებს, აშენდა ორასზე მეტი ახალი ეკლესია. 1887 წელს მუდგე გაბრიელის თაოსნობით შეიქმნა „ქართული საეკლესიო გალობის აღმდგენელი კომიტეტი“. იგი მუდ-

ბიჭვინთის ტაძარი (X-XI სს.)

გებოდა საუკეთესო მგალობლებისაგან. მათ უნდა შეეკრიბათ და ნოტებზე გადაეტანათ ეს ფასადუდებული განძი. იგი ბევრს მოგზაურობდა ეპარქიაში. არ დარჩენილა სოფელი და ქალაქი, სადაც მუდგუ გაბრიელს წირვა-ლოცვა არ აღუევლინოს და ექადაგოს. 1890 წელს ეპისკოპოსი გაბრიელი განსაკუთრებული დამსახურებისათვის აირჩიეს „ქართულთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ საპატიო წევრად. ეპისკოპოსი გაბრიელის „ცდისული ფსიქოლოგის საფუძვლების“ სახელმძღვანელო ერთადერთი იყო მთელ რუსეთის იმპერიაში და ადასტურებდა მისი ავტორის ღრმა განსწავლულობას.

მუდგუ გაბრიელი XIX ს-ის II ნახევრის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელია. იგი მკაცრად ამხელდა რუსეთის ხელისუფლების კოლონიურ პოლიტიკას საქართველოში. არაერთხელ დაუპირისპირდა კავკასიის განათლების მზრუნველ კორნელ იანოვსკის, გვარქოის პაულე ლბიძეებს, კოსპოლიტიკოსისა და ეროვნული ნიშნობით დაფუძნებულ გადაგვირებული ქართველს, თავად მუხრან-ბაგრატიონს. ეს უკანასკნელი ქართული ერის დაცვას ვუძს მთელს მოიწვევდა, ვინაიდან დროთა განმავლობაში ქართული ერის გაქრება მიიწვევდა. მუდგუ გაბრიელმა შეენიერებდა დასაბამათა რენეცანტ ქართულის მოსახრებათა უსაფუძვლობა: „ხალხის ინდივიდუალობის უშუალოდ ელემენტს სწორად ენა არის. მშობლიურ ენას მოკლებული ყოველი ხალხი მოკლებულია ყოველგვარ ინდივიდუალურ ნიშან-თვისებას და უსარგებლოა თავისთვისაც და სხვისთვისაც“. ილია ჭავჭავაძის სიტყვებით, მუდგუ გაბრიელი „ქრისტეს ჯვრით ხელში თავდაუმტებით იდგა ჩვენი ერის მხედ და მფარველი“. ეპისკოპოსი გაბრიელი იყო გაულისმომერი მწყემსი თავისი სამწყსოსი, უყვარდა ნესტრივი, მკაცრი, მაგრამ სამართლიანი იყო სამღვდლოების მიმართ. ერთხელ ქუთაისის გუბერნატორმა ლევანოვმა პირადი ახილების საფუძველზე მოიწვირა ხონის წმიდა გიორგის ეკლესიის მღვდლის, ქუთათელაძის გუბერნიიდან გაძევება. ეპისკოპოსმა გაბრიელმა დაცვა თავისი მღვდელი და გუბერნატორის უშიშროება უთხრა – „შენ ვინ მოცა ჩემს ეპარქიაში განკარგულების ნება ურემოდ? რამდენჯერ შენ დათურები და საქეიფოდ ნახავი, იმდენჯერ შენ მეგანუხებინებს ისედაც ილაჯგანევიდები ჩემს სამღვდლოებას ვინ გაითხვას შენ ჩემი მღვდლის გადაყენება-გადმოყვანას და იმასაც ურემოდად. შენი სიპატიოთი, აუკანადად ხასიათით მეგინერებულთა ქუქყანა! მე კეთილად სადაც ჯერ არს, გაქვს თუ არა შენ ნება ასეთი საქციელისა“. გუბერნატორმა უკან დაიხია. 1888 წლის მუდგუგამაზე საქართველოში სტუმრად შემოიღეს ალექსანდრე III თავისი ამაღლის თანხლებით ქუთაისში ჩავიდა და ეკლესიასაც გაემართა. „ის-

გაბრიელ ეპისკოპოსი ქუთაისის საკათედრო ტაძრის მღვდელმთავრებთან და მგალობლებთან ერთად

ნის იყო ამბოხისაკენ გაგზავნა, რომ ეპისკოპოს გაბრიელის ხმა მოესმა: შესდექ, რუსეთის ხელმწიფე... ხელმწიფე შეყუყუნადაო, – ამბობდნენ დამსწრენი, უნდოდა სვლა განეგრძო, მაგრამ უნებელიად შედგა კარბიჭში, სადაც ეპისკოპოსის შემოძახებამ მოასწრო და ცხადის უკმაყოფილებით მოისმინა ეპისკოპოსის სიტყვა: ეს ქვეყანა უფორფასესი მარგალიტაა შენს გვირგვინში და როგორც ასეთი, სხვა ყურადღებისა და ზრუნვის ღირსია, სხვა მოპყრობას მოითხოვს, ვიდრე ის, რომელსაც ადგილი აქვს“. ასეთი პირდაპირი იყო მუდგუ გაბრიელი, როდესაც საქმე ეროვნული და ეკლესიის ინტერესების დაცვას ეხებოდა. იგი სიცოცხლეშივე იქცა ლეგენდად. მას დიდ პატივს სცემდნენ მოწინაშენ მრევლი, XIX ს-ის II ნახევრის ქართული ინტელიგენცია. მომუხრენი და ცილისწამებელნიც ბევრი ჰყავდა რუსი გუბარკუსებისა და მათი აგენტების სახით, მაგრამ მის სიდიადეს ევრაფერს აკლებდნენ. მისი ქადაგებები გამოირჩეოდა სისადავითა და უზარალოებით. მუდგუ გაბრიელი ახილდა დროის მსოფლიო პოლიტიკის თვალსაჩინო წარმომადგენელია, მის ქადაგებათა ძირითადი მსოფლმხედველური რიგი საფუძველი ქრისტიანული რწმენა და საღმრთო სასტიკია. იგი ეკლესიას ზნეობრივი აღზრდას და რწმენის განმტკიცების უპირველეს კრად მიაჩნდა, მისი ცხოვრება და მოღვაწეობა მყარად დაეფუძნა იმის შეგნებას, რომ „ეპისკოპოსი, რომელი სხვათა ასწავლებს სინამდვილეს და მოითხოვს რათა ყოველი უბრალოდ და უბრუნდ ატარდნენ თვისა ცხოვრებასა, თუთი პირველი უნდა აძლევდეს მათ სახესა კეთილად ცხოვრებისა, არათუ მოხლოდ სიყვითი, არამედ საჰმილი და ყოველთა ცხოვრებითა თვისთა“.

1896 წლის იანვარში მუდგუ გაბრიელი წვეთოდ შევიდა, ექიმებმა ვერ შეუმსუბუქეს მძიმე მდგომარეობა. იგი ერთი კვირა სიკვდილსიცოცხლის

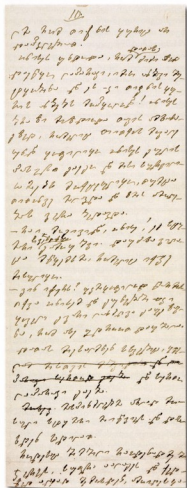
ზღვარზე იყო, ავადმყოფს კი მორდებოდნენ მორწმუნენი, ნათესავები. 25 იანვარს მუდგუ გაბრიელმა თვალები გაახილა და იქვე მყოფ თავის ძმისშვილს პკითა: „ჟინ ხარ შენ? თქვენი ძმისშვილი მეუფელი! ჩემი ძმისშვილი? სად არის ჩემი ცოლ-შვილი? სამოთხეში, მუდგუ, სამოთხეში? მარია...“ – (მუღულის სახელი) წარმოთქვა და გარდაიცვალა... დიდოფულობის გამო ორმოცდაექვსი დღე ვერ მოხერხდა ეპისკოპოს გაბრიელის გელათში გადასვენება. ორმოცდაექვსი დღე ეთხოვებოდა საქართველო დიდი მწყემსმთავრის ნემტს. 10 მარტს განსვენებული გადასვენების გელათის მონასტერში. ცხადია ნინ მთელდნენ: საქართველოს ეგზარქოსი ელადიმერი, ეპისკოპოსები გრიგოლი და ბესარიონი, ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორი მაღიკოვი, თავადაზნაურობის წინამძღოლი თ. ნერტყელი. გელათში წარმოითქმე სიტყვები ილია ჭავჭავაძემ ასე დაასაბამა განსვენების: „აღდეს საჰუდამოდ ვეთხოვებით იმისათან დიდ ბუნებოვან კაცს, რომელსაც ღმერთი მოუღუდეს ზოლმე ამ ცოდვილს ქვეყანას, რომ ადამიანმა მისის მიხედვით მაგალითით შეძლოს საკუთარის ზნისა და ხასიათის განერთნა და განმტყულება... აი ჩვენს წინაშე მდებარეა იგი მადლით მოსული კაცი, რომლის მარტო სახელის სხენებაც კი გვრწმუნის ჩვენ. საჰმაო კაცსა განსვენების სახელ გაბრიელ ეპისკოპოსისა, რომ გულში მადლი ჩავეფოს, ვითარცა მზის შუქი, თითოეული წამი მისი ცხოვრებისა მოძთვითა, მაგალითი, ანდერძი ჩვენთვის და ჩემი ქვეყნისათვის“.

საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიის მე-13 გაფართოებულმა კრებამ, რომელიც 1995 წლის 19 სექტემბერს გაიმართა სვეტიცხოველში, უწმიდესისა და უნეტარების, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, ილია II-ის ლოცვა-კურთხევით ეპისკოპოსი გაბრიელი წმინდანად შერაცხა.

რაფიელ ერისთავი, ალექსანდრე ყაზბეგი, გიორგი წერეთელი

რაფიელ ერისთავი

„ხევისბერი გიორგი“.
ალექსანდრე ყაზბეგის ავტოგრაფი.

ბატონყმობის გაუქმებისა და კოპიტალიზმის განვითარების შედეგად გამოწვეულმა დიდმა ეკონომიკურმა და სოციალურმა ცვლილებებმა, 80-იანი წწ-ის პოლიტიკური რეაქციის არნახულმა, უზემმა მასშტაბებმა, რომლებიც, უპირველეს ყოვლისა, მიმართული იყო ქართული ეროვნული მოძრაობისა და მის მონაპოვართა წინააღმდეგ, კიდევ უფრო გაამწვავა ეროვნულ-პატრიოტული და სოციალური გრძნობა, ანტირუსული განწყობილება და სულსკვეთება. შედეგად, 80-იანი წწ-ის ეპოქის ეროვნული და საზოგადო მოღვაწენი ერთად გამოირჩეოდნენ, რომ უფრო მეტად დაუახლოვდნენ ხალხს, გამოდგებიდნენ მაიზე ნერდნენ, ფიქრობდნენ და საქმიანობდნენ. სამშობლოსა და ერზე განუყოფელი მსჯელობისა და წახალისების ნაცვლად, მათ მიზნად დაიასახეს: ხალხის ცხოვრების ყველა მხარის, ყველა კლასისა და ფენის ყოფის და სულიერი განწყობილების რეალური ასახვა; მათი ყოველმხრივი, უწინარესად, ეროვნულ-კულტურული აღზრდა, ეროვნული ცხოვრებისა და კულტურული წინსვლის საქმიანობაში მათი აქტიური ჩაბმა. ეს 80-იანი წწ-ის ეპოქის ერთ-ერთი აუცილებელი მოთხოვნად იქცა. სწორედ ამ ეპოქის სულსკვეთების ამსახველი მოღვაწენი სცდნენ რაფიელ ერისთავი, ალექსანდრე ყაზბეგი, გიორგი წერეთელი. მათ მწვედვად დააყენეს სოციალური პრობლემები, იმედგეროულად, ხელი არ აუღიათ ეროვნული მოძრაობის იდეებზე, ერთდროულად ამოუდგნენ მხარში წმინანელთა (ილია ქავჭავაძის) თაობას და დიდი წვლილი შეიტანეს მათი ეროვნული პროგრამის განხორციელებისათვის ბრძოლაში.

რაფიელ ერისთავმა განსაკუთრებული კვალი გააღო XIX ს-ის მეორე ნახევრის ქართულ კულტურასა და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. იგი ღირსეულად დგდა მხარში წმინანელთა თაობის ქართველი ერის ყველა ნოდებისა და ფენის გაერთიანებისა და ეროვნული

პროგრამის განხორციელებისათვის ბრძოლაში. დაიბადა 1824 წლის 9 აპრილს. იგი კახეთში ჩამოსახლებული არაგვის ერისთავთა შთამომავალი იყო. მისი „დიდი პაპისათვის“ ერეკლე II-ს გომბორის მთასთან სოფელი ქისტაური უწუქებია. სწორედ აქ გაატარა ბავშვობის წლები. დედა – ნინო ამილახვარმა, ბავშვობიდანვე ჩაუწერა ქართული ენისა და კულტურის სიყვარული. უზრეტი ცნობისმოყვარეობის დაქაყმადილება მას საკუთარ, ერისთავების უნიკალურ ბიბლიოთეკაში შევძლო, რომლის სიმდიდრესაც საქართველოში ჩამოსული და მათთან სტუმრად მყოფი (1847 წ.) აკადემიკოსი მარი ბროსიც კი გაზუცხვდებოდა. ჯერ თელავის სამაზრო სასწავლებელში, შემდეგ შუამთის მონასტერში, ბოლოს კი თბილისის გიმნაზიაში სწავლობდა, რომელიც 1844 წელს დაამთავრა. სამსწავლოდ, თვლებში დაავადების გამო უშაღლეს სასწავლებელში სწავლა ვეღარ შეძლო. ორიოდ წლის შემდეგ მუშაობა დაიწყო ჯერ თარჯიმნად თიანეთში თუმ-ფავეხესურეთის სამმართველოში, შემდეგ კი კეთილსინდისიერი მოხელის კარიერის რადენიმე საფეხური განვლი თბილისში, ქუთაისში, ზუგდიდში – კანცლარის მტკატარემე მოსამსახურედ სწავლიდა მწიგნობარს უფროსობაში. მაგრამ სადაც არ უნდა ემუშავა, მისი უპირველესი ამოცანა სამშობლოს სიყვარულით ქართული სამყოს კეთება იყო. მაშინაც კი, როცა ულუკმაპოროდ დაბრუნდნო მოხუცი იძულებული გახდა ცეცხორად (ამ მეტად არამოპულარული თანამდებობაზე) დაეწყო მუშაობა, ფართო განათლების, არამეცნიერული ტაქტიკა და დარბაისლობის წყალობით იგი აქედანაც კი ახერხებდა ერთგული სამსახური გაენა სამშობლოსათვის. დიდი რისკის ფასადაც, ნებისთ თუ უნებლიეთ, ბევრჯერ „უღალატია“ თავისი მოვალეობისათვის, რათა არ გასჭირვებოდა ქართულ ლიტერატურას, არ შეფერხებულიყო მასში ქართული ეროვნული ცხოვრების სული.

ალექსანდრე ყაზბეგი

რაფიელ ერისთავი ქართულ სამეცნიერო, უნიწარეს ყოვლისა, როგორც პოეტი და მწერალი, ლიტერატურული შემოქმედებით აკეთებდა. მან თავისი ლირიკით ჯერ თავისებური ხარკი გადაუხადა რომანტიკულ განწყობილებას, მაგრამ სულ მალე მის შემოქმედებაში თანდათანობით გამოჩნდა სოციალური ურთიერთობების სურათები. მან, პირველმა, ქართულ მწერლობაში, ახალი თემა — გალთხა ცხოვრება შემოიტანა. მამფერი სოციალური პროტესტის გამოხატულება ნაწარმოებებში გაითავისა ჩაგრული თვისტომის ტკივილი, ფოტოგრაფიული სიზუსტით წარმოაჩინა გლეხების უსუფუფო და დაბეჩავებული ყოფა, სიღატაკისა და გაჭირვების გავლელი ცხოვრების მთელი გზა. ერთი შეხედვით, უცნაურია, მაგრამ ფაქტია — ამპარტავანი არაგვის ერისთავების შთამომავალმა, ფოცალური არისტოკრატის უმაღლეს წრეში აღზრდილმა, რაფიელ ერისთავმა თავისი გლეხობის თანაზიარად გლეხები ერთი აირჩია, მისი ჭირისუფლისა და მზრუნველი რომ გახდა. სინამდვილეში აქ გასაკვირი არაფერია, რადგან მწერალი მისი მამობი ხედავდა ეროვნული ცხოვრების სულს. ამით მან ლექსებში საერთო კოლი დაამკვიდრა, შექმნა საკუთარი სკოლა და ახალი გზა გაკვალა ქართულ პოეზიაში, გზა, რომელსაც მისი საკმის მიმდევრები: ვაჟა-ფშაველა, ბაჩანა რაზიკაშვილი, ხალხოსანი მწერლები (ტყეშელაშვილი, შანგიშვილი) და სხვანი გააყვეს.

ეროვნულ-პატრიოტულ თემატიკას რაფიელ ერისთავის რამდენიმე ლექსი, წერილი, ისტორიული პოემა („ასპინძის ომი“, „თამარია“) მიეძღვნა. შედარებით მცირეა მათი რაოდენობა, მაგრამ რაფიელმა სიმძირის თვისებრივი სიდიდით ფარავს. მისი მახვილი, ერთი მხრივ, მიმართულია რუსული კოლონიური რეჟიმის, ქართული ენისა და კულტურის უკვე შეუნიღბავი დევნის წინააღმდეგ; მეორე მხრივ, არანაკლებ საშიში მტრის — ციხის შიგნიდან გატყუების, ეროვნული შეგნების დაქინების, ქართველთა ერთი ნაწილის იმ გადაგვარების წინააღმდეგ, რომელთაც პატრიოტიზმი პიროვნულ ბედნიერებად დაეცვანათ და რომელთაც ქართული ენის ხმატყუატი სირცხვილად მიაჩნდათ. პატრიოტული ლირიკით, საპოლემიკო წერილებით, ქართული ენისა და ლიტერატურის ისტორიის საკითხებზე საჯარო გამოსვლებით გაბედულად ამხელდა ყველას, ვინც ცდილობდა ქართული ენის დაქინებას, შეურაცხყოფას, და ასაბუთებდა მის ღირსეულ ადგილს მსოფლიო ენათა შორის. მწერალმა მთელი ძალისხმევა მიმართა საზოგადოებაში ეროვნული თვითშეგნების გამოსაღვიძებლად. სამშობლოს სიყვარული რაფიელ ერისთავს ადამიანის სულიერი სრულყოფის წინააღმდეგ. ამიტომაც მისი პატრიოტული ლირიკა იმ უსლისკვეთებით მოცულია, რომ, როგორც ერთი ღმერთი, ისე ერთი სამშობლოც, იგი შეუცვლელია,

მისი სიყვარული ლტოლვილი სიყვარული და მოვალეობა. სწორედ ასეთი სულიერ-კეთების გვირგვინია ლექსი „სამშობლო ხეყსურისა“, რომელზეც ქართული პატრიოტული პოეზიის „მწვერვალად“ იქცა, ხოლო მისი დაწერის თარიღი (1881 წლის 10 ივლისი) — რაფიელ ერისთავის მეორედ დაბადებისა და უკვდავების დღე.

რაფიელ ერისთავი, იაკობ გოგებაშვილთან ერთად, ქართული საზოგადოებრივი ლიტერატურის ფუძემდებელია. ასევე დიდია მისი ღვაწლი ქართულ დამატურგისა და თეატრში. იგი ქართულ დრამატურგიაში ეოდევილის ჟანრის დამამკვიდრებელია. მისი ორიგინალური თუ დამოუკიდებელი პიესები, განსაკუთრებით — „ჯერ დაიხოცნენ, მერე იქორწინეს“, დღემდე ქართული თეატრის რეპერტუარშია.

რაფიელ ერისთავი საქართველოს ისტორიის თვალსაჩინო მკვლევარიც იყო. მან მნიშვნელოვანი ეთნოგრაფიული შრომები, ნარკვევები და წერილები მიუძღვნა თუშ-ფშავ-ხეყსურეთს, კახეთს, იმერეთს, სამეგრელოს, სვანეთს, რომლებშიც უხედაა შესწავლილი და წარმოდგენილი ეთნოგრაფიული კვლევის ყველა მხარე. ამასთან ერთად, იგი შესაბურის მონღოლებით აგრძელებდა და აქვეყნებდა ხალხური ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებს. მას მრავალი ფოლკლორული მასალა აქვს ჩანერილი და გამოქვეყნებული სხვადასხვა ქართულ პერიოდულ გამოცემაში. ასევე საინტერესო გამოკვლევები და ორიგინალური დაკვირვებები აქვს არქეოლოგიაში: ანაკლიის შესახებ, ანტიკური ბერძნული დასახლებების შესახებ და სხვა. ფოლკლორისტიკაში, ეთნოგრაფიაში, არქეოლოგიაში მისი უშუალოდ უშთაურის ამოცანა იყო (რასაც სხვებისაგანაც დაბეჯითებით მოითხოვდა), რომ საქართველოს ყოველი კუთხე აღწერილიყო დიდი დაკვირვებით, ზუსტად, ობიექტურად, დაუმხარჯებლად, რათა შემდეგ ამ მასალით შეიქმნა მკვლევრებს საქართველოს ისტორიის სრულყოფილი შესწავლის შესაძლებლობა მისცემოდათ.

მწერალი მრავალმხრივი შემოქმედებით და მწერლობაში ორიგინალურ მიმართულებათა ფუძემდებელი, ლექსიკოგრაფი და „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის დამდგენელი კომისიის წევრი, ქართული ენის, ქართული ლიტერატურის ისტორიის, საქართველოს ისტორიის მკვლევარი და ერთგული დამცველი, „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ აქტიური მხარდამჭერი (რომელსაც გადასცა ერისთავთა უმდიდრესი ბიბლიოთეკა), „ქართული დრამატული საზოგადოების“ ხელმძღვანელი, რუსეთის საამჟროატორო გეოგრაფიული საზოგადოების კავკასიის განყოფილების წევრი, კავკასიური მუზეუმის ეთნოგრაფიული ნაწილის ჯერ აქტიური მხარდამჭერი, შემდეგ კი მისი მეურვე — ამ ძირითადი შტრიხები, რომლებიც წარმოგვიდგენენ რაფიელ ერისთავის, როგორც საქარ-

თვლილი ყველა სასარგებლო საქმის ნაშენილი, გულანთებული პატრონის, მანგვილი მამულშვილის პორტრეტს. ამიტომ, რომ ილიამ და აკაკიმ იგი თავიანთ სახლთან წინამორბედად აღიარეს.

1889 წლის 22 ოქტომბერს რაფიელ ერისთავს ლიტერატურული და საზოგადოებრივი მოღვაწეობის 50 წლისთავის აღსანიშნავი საოთხეული საღამო გაუმართეს — ეს იყო პირველი ანგარიში საღამო ქართული სინამდვილეში. ამ ერთწლიან დღესასწაულს საქართველოს ყველა მხარის, ყველა ფენისა და სოციალური ჯგუფის წარმომადგენლები დაესწრნენ. ასეთი გულწრფელი სიყვარული და პატივისცემა ერის წინამორბედ რაფიელ ერისთავის დიდი ღვაწლისა და სამსახურის დაფასება იყო. ამასთან, იმისი დადასტურებაც, რომ 50-80-იანი წწ-ის ქართველ მამულშვილებთან ერთად, მისი თავდადებული შრომა ნაყოფს იღებდა: ქართული ეროვნული ცნობიერება იღვივებდა და ძლიერდებოდა, ქართველი ერის ერთიანობის სულისკვეთება იზრდებოდა.

რაფიელ ერისთავი 1901 წლის 19 თებერვლის თელავში გარდაიცვალა. მისი ცხედარი მშობლიურ სოფელ ქისტაურში 18 ვერსზე ხელთი ჩაასვენეს და, მისივე ანდერძის თანახმად, საკვარეულო სასაფლაოზე დაკრძალეს — იქ, სადაც მამა-პაპათა საფლავები, მათი უბის ფიცარი ეგულებოდა.

ალექსანდრე ყაზბეგი — „მუშლალევი ზნეობრივი გაკეთების ნიშნები“, პორტრეტი, რომლის მიეღო ცხოვრება, ადრეული სიყმაწვილიდან სიკვდილამდე, ეს ქართველთაგან თავანირიერი, ფაშაბეჭდამდე მისილი სიყვარული იყო; ფაშაბეჭდი, რომლის მოთხრობების ნაქიბზეა მკითხველს სამშობლოსამთი თავდადების გრძნობას სამუდამოდ უსახლესი სული. დაიბადა 1848 წლის 8 იანვარს სტეფანწმინდაში ზევის მმართველის (დედით გიორგი სააკაძის და ერეკლე II-ის შთამომავლის) ოჯახში. აქვე მიიღო პირველი განათლება, შეისწავლა რუსული და ფრანგული ენები. სწავლობდა თბილისში ჯერ საკეს, შემდეგ კანონის პასიონებში, თბილისის გიმნაზიაში, მოსკოვის სასოფლო-სამეურნეო აკადემიაში, რომელიც 1870 წელს მიატოვა და სამშობლოში დაბრუნდა.

უმაღლესი არისტოკრატიის ოჯახში ნეწეროვანში გაზრდილი ყაზბეგი მისი მიხედა ამ ბრწყინვალე ცხოვრების უზინარსობას, მიხედა, რომ არის სხვა ქვეყანა — სადაც უბრალო ხალხი ცხოვრობს. სწორედ ამ „სხვა ქვეყნის“ გასაცნობად დიდი, მოქალაქეობრივი გმირობის ტოლი ნაბიჯი გადადგა — მამისეული მიწები და ქონება გლეხებს დაურგა, დატოვა მამის სახლი და შეიღწეა მეცხვარეების გვერდით მე-ქსანის ცხოვრებით იცხოვრა. ეს იყო შესანიშნავი სკოლა, სადაც შეისწავლა ცხოვრების სიბრძნე, ის ფარული სა-მყარი, რომელსაც უბრალო ადამიანთა

ვნებისა და ოცნების სამყარო ჰქვია. აქ, მშობლიური უთხის სიყვარულში იპოვა მან თავისი შემოქმედების გზებიც და საკუთარი შემოქმედებითი მრწამსის საფუძველიც.

1879 წელს ყაზბეგი თბილისში გადმოვიდა და ქართული სათავაგრო დასში ჩაირიცხა. ქართული თეატრის რეპერტუარს უჭირდა, ამის შემდეგ — იგი, უშუალოდ დროში 21 ჰიუს შექმნა (ზოგი ორიგინალური, ზოგი გადმოქართული). და წარუდგინა ქართულ დრამატულ საზოგადოებას, რომელიც ცივად, შური, მტრულადაც კი შეხედა მის აქტიურობას. დრამატული საზოგადოების გულგრილობამ საწერო არა მხოლოდ გაანაწყნა, მიანახანდ ანათო მიღეს. ახლა უკან დახევა იმ ბრძოლის ველთან გაქცევის ნიშნად, „სადაც ქვეყნის სამახურისათვის გაღვივებული სურვილი და ეგოიზმი ერთმანეთს შეეხებოდა“. ასეთ ნაბიჯს კი ყაზბეგი არ გადადგამდა... პოეტის — „კონსტანტინე ბატონიშვილი“ — აღმსარებელ ყაზბეგმა ქართულ დრამატურგიამთ სათავე დაუდო ისტორიული დრამის შექმნას. მაღელ მამაცა ამავე დარის „არსენა“, ასევე, კომედიური ხასიათის პიესები, რომლებიც 80-იანი წწ-ის ქართული თეატრის სცენაზე იდგმებოდა. მათ გარკვეული როლი შეასრულეს მწერლის თანადროული თეატრალური ცხოვრების ისტორიაში. თავად ყაზბეგი, როგორც მსახიობი, თეატრს ასევე მხარში ედგა, და მაინც, იგი არ იყო დაბეჭდილი დრამატურგად, თავისი პიესებით, თითქმის, მხოლოდ დროს უზიდა ხარკს.

ალექსანდრე ყაზბეგმა პოეზიასაც სცადა კალამი, ხოლო 1880 წელს საბოლოოდ მიავნო თავის თავს ბე-ლიტრისტტიკაში. ეს იყო მისი მრავალ დაბეჭდვის წელი. დიდი ილიას გამო-ნათქვამი — „მიგებდი, ჩემო მოვეცი...“ თავისი შემოქმედების დრომად გაიხდა მწერალმა და, ერთი მეზედი, გზაც თითქმის გაკალაული დახვდა. სინამდვილეში კი მწერლის მიერ გაკალაული გზა მეტად ძნელი და ტკივილიანი აღ-მოჩნდა. რუსული ცენზურის ქართველ მსახურთა „სკალბობით“ მისი ნაწარმოებები დიდხანს არ იბეჭდებოდა და უკვე დაბეჭდილი ნადავრებოდა, ან კიდევ დამაზინებელი სახით იბეჭდებოდა. შემდეგ კი რუსეთის თბილ კალთას ამოუვარებელი ქართველი მღერევეების და მომწერების ჯერი დაეგმოდა... და მაინც, ვერ გატეხეს, ვერ გადაიხვენიეს არჩეული გზიდან, რომელიც შედგმოდა უკვე თავისთავად ნიშნად საქართველოსა და ქართველობის სიყვარულისა და ერთგულების, თავდადებისა და თავანირის მიანგა მოთხოვნისა და მისი განხორციელების დემონურ წყურველს. 1880-1885 წწ-ში „დრეებისა“ და „იკერის“ ფურცლებზე უზიდავდ გამო-ქვეყნდა: „ციკა“, „ელგუჯა“, „ელისი“, „მამის გლედი“, „ციკი“, „განკიუხლენი“, „ბეისიერი გოზა“, „მოძალდა“ და სხვა. ეს იყო მწერლის შემოქმედებითი ნების მეტად დაბაძული და დაძლეული

4-5 წელი, რომლის დროსაც — მან არასი-ნლის საცალი გაწვლილ.

ხევის ცხოვრების კონკრეტულ მგა-ლითებზე, უზინარზარი შემოქმედებითი შესაძლებლობისა და ფარობი თავისა-ნიერის წყალობით, თავის ნაწარმოებებში მან არა მხოლოდ მოგვცა, არამედ ზოგადადამხარერი, ზოგადასაკვირვო პრობლემები დააყენა მთელი თავისი სი-წავივითა და აქტუალობით. ერთ-ერთი ასეთი პრობლემა, რომელიც მისი შემოქმედების ცენტრში დგას, ადამიანის, თავისუფლების, პიროვნული ღირსების დაცვაა. საზოგადოება მზად უნდა იყოს, ხელი შეუწყოს პიროვნების მინავანი ღირსების ამაღლება-გაძლიერებას, რო-გორც ამას ხევი თემი აკეთებდა. სა-მწუხაროდ, ახალი სინამდვილე მკაცრი და დაუნდობელი იყო — კანონიერების ამოვარებული უკანონობაში ბატონო-ბდა ძალადობა, არაადამიანობა, რაც ყაზბეგმა დაუნდობლად გამოიტანა საამქაროზე.

ყაზბეგს შესანიშნავად ესმოდა, რომ პიროვნების წარმატებული მხოლოდ თვითმყოფად, დამოუკიდებელ სახელმწიფოსა შესაძლებელი. ამიტო-მად, რომ პიროვნების თავისუფლება და ეროვნული დამოუკიდებლობის იდეა ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირში აქვს გააზრებული და მისი შემოქმედების ქვაკუთხედს წარმოადგენს. ეროვნული თავისუფლების იდეა ყაზბეგისათვის ლამის რელიგიური დონეზეა დაზვევული და, რაც მთავარია, ეს სასუბნით გაც-ნობიერებული ინტელექტუალური მოზი-კაა. 80-იანი წწ-ის დასაწყისში მოქე-ნებითი კეთილდღეობის ილუზიებით შე-ნიღბულ ატმოსფეროში, სადაც თითქმის შენედა კიდევ თავისუფლებისკენ სწრაფვა, მან ქმნიორება რანდელ ცნებედავითი ამბლა რუსეთის კოლო-ნიური რეჟიმის დაძლეული შედეგები და კალმით მის წინააღმდეგ შეურიგე-ბული ბრძოლა გააჩაღა. მისი ცხოვრებით, თითოეული „ლელთი ღუზი“ ელგუჯა, მათია, კობა, ონიქი, იაკო, შხალო, ნუნუ და სხვანი თითქმის იმიტომ მოვიდნენ ჩვენამდე, რომ ცენზურისათი ეროვნული ჩავრით აღბეჭდილი ის საბედისწერო გზაც, ქართველთა ხალხმა რომ გაიხრია. მწერალი მათ ისეთ პრობლემას აყენებს, რომ სხვა გამოსავალი არ არჩება... და ილუგებინა. ეს შემოქმედის სურვილი არ არა, არსებული უსამართლო სინამდვი-ლით გამართებული გარდევადობა. თანაც სიკიცხვის ტოვებზე ვალმო-ხილნი, დავამტყნებელი და მტერ-თან ანგარეცხვანორმული. ყაზბეგის გმირები თანამედროვეებისა და მომ-ავლე თაობებს უკეთესი მერმისისთვის ბრძოლის წყურველსა და გამარჯვების რწმენას უწერდავენ.

ალექსანდრე ყაზბეგმა ქართულ მატერულ ლიტერატურაში შემოიყვანა ხალხი, როგორც მოქმედი პირის ისტო-რიისა, თავისი ცხოვრებით, შრომითა და ბრძოლით, გამარჯვების სიხარუ-ლითა და დამატებებითი გამონეული სინამდვილი, თუცა მუდამ უკეთესი მერმისის რწმენას. ამასთან ერთად,

დაბა ვაზბეგი. უკან ჩანს გერგეტის სამება.

ამ დონზე მან საამქარაოზე გამოიტანა რუსეთის კოლონიური რეჟიმის ის მძიმე რეალობაც, რომ ერის საერთო მომავლისათვის ერთობლივი ბრძოლის ნაცვლად ზდებოდა ქართველების გათითოვაცა და ინდივიდუალურ მომავალზე ფიქრით დაკმაყოფილება. ქართველი ადამიანების ერთი ნაწილი ლოკინასათვის თავის ნიჭარაში შეიყვება და მხოლოდ მამულებისა და ყმების გადანაწილებით, მეტი სარგებლის მოპოვებით იყო ვართული. მეორე კი რუს მოხელეთა, სხვადასხვა ჯურის ჩინოვნიკთა, კანონის დაცვის სახელით რუსული უკანონოების და-მცველთა რიგებში ჩადგენენ. ყაზბეგმა დაუდოლად ამხილა ამ „ახალმოქმედებულ“ ადამიანების მორყეო სული. მათი ასეთი ყოფა ცუდი მხედრობით იყო საზოგადოებისათვის, საზოგადოებაში მათი ტრიალი გამჟღერნელ გაუღენას ახდენდა ადამიანებზე.

ალექსანდრე ყაზბეგმა სინამდვილის (ყოცხალი სურათებით აჩვენა საქართველოში) და ჩრდილო კავკასიის ხალხთა ერთობლივი მდგომარეობა და ხედვები. „გაითქმა და იმარტონს“ პოლიტიკით რუსეთში ისინი კავკასიაში დატრიალებული ტრაგედიის თანამონაწილეებად და დანაშაულებრივი ქმედების მძეღეზად აქცია. არც იმ მწარე სიმართლის განცხადებაში მერიდა, რომ რუსეთის ქართველმა გენერლებმა კავკასიურ მოქმედი რუსეთის მხარეზე მონაწილეობითა და იქ ჩადგინილი „საგმრო საქმეებით“ ისტორიაში თავისონაწილეები კი არა, სამარცხვინო კვლი დატოვეს.

ყაზბეგის ნაწარმოებებში, გასასაკუთრებით „ელეფანსა“ და „ამის მკვლელები“ ამოკითხულმა მწარე სიმართლემ ნაშობაბეზნა გრიგოლ ორბელიანსა, რუსეთის იმპერიის ბრწყინვალე გენერალმა, „მამათა“ აღიარებულმა ლიდერმა. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ „მამებმა“

აღიარეს „შვილთა“ საქმის სიმართლევაც, „მამათა“ და „შვილთა“ დაზავების აუცილებლობაც და „საერთო ნიადაგზე“ ერთად დგომის გარდაუვალობაც. ისიც ცხადი იყო, რომ ყაზბეგის სახით მინი-ნის დასაწყისიდან მინი-ნელთა ღირსეულ თაობას ასევე ღირსეული თანამებრძოლი შეემატა.

ალექსანდრე ყაზბეგი, ლიტერატურულ-თეატრალურ მოღვაწეობასთან ერთად, სამშობლოს წარსულის გულ-შემატკივარი დამცველი იყო. მან მწყემსობის პერიოდში შეკრიბა აუარცხელი ეთნოგრაფიული მასალა ხალხის ზნეჩვეულებების შესახებ, თავი მოუყარა ხალხურ თქმულებებსა და ლეგენდებს და 1880 წელს გამოაქვეყნა ეთნოგრაფიული წერილი – „მოხვედები და მათი ცხოვრება“, 1886 წელს კი – „სახალხო ლექსები მოხვედები და მოხვების სიმღერა“. იგი იყო ყოველგვარი საზოგადოებრივი საქმიანობისათვის თავდადებული მებრძოლი, ხალხის ქომაგი, უნაგარი ადამიანი. და კიდევ, რასაც მისი ცხოვრება გვიჩვენებს, – ქეშმარიტი მწერალი, რომელიც ცხოვრებაში თბილად ადგლიდა არ უნდა ეძებდეს, თუნდაც ეს თბილი ადგილი სულ იოლი საპოვნელი იყოს!

სამუხაროდ, ალექსანდრე ყაზბეგის შემოქმედებით და საზოგადოებრივი მოღვაწეობა და თვით სიცოცხლეც ნანმოქმედი აღმოჩნდა. სამაგიეროდ, მისმა შემოქმედებამ დამოკიდება საპატრიოტო ადგილი ქართული ლიტერატურის საგანძურში. ალექსანდრე ყაზბეგი ნაწარმოებებს საკუთარი სიხალხე, საკუთარი ნერვების ფასად წერდა, უკომპრომისოვად ხომ მის ბედისწერა იყო. მან არ იცოდა და ვერც ისინავა ნახევარი გულით სიყვარული თუ სიძულვილი. ამიტომ იყო, რომ შემოქმედებითმა ნეამ უფროოდ დააბრუნა და დაუძლურა. პროგრესული დამბლი დააუვადებულმა, სიცოცხლის ბოლო წლები ფსიქიატრიულ საავადმყოფოში გაატარა და იქვე 1893 წლის 10 დეკემბერს 45 წლის ასაკში გარდაიცვალა. სიცოცხლეში თითქმის უპატრონო და

მოსაფარი ყაზბეგი თბილისიდან ზღვა ხალხმა გააცილა მშობლიურ სოფელში, სტეფანწმინდაში. პროცესიას აუარცხელი ხალხი ხედებოდა გზად დროებით, ხატ-ჯვრებით, გვირგვინებით. პანაშვიდები გადაუხადეს მცხეთაში, დუშეთში, ფასანაურში, გუდამაყარში, სიონში და ბოლოს სტეფანწმინდაში. აქვე, საკუთარი სახლის გზოში დაკრძალეს.

ალექსანდრე ყაზბეგის ტრაგიკული ცხოვრება იმის თვალსაჩინო ილუსტრაციაა, თუ ეროვნული ინტერესებიან შედარებით რა უმნიშვნელო და მცირე-ხარისხოვანი იყო მისთვის ყოველგვარი პირადული. ამ უდღეის მორალურ პიროვნებას თითქმის უფლისგან ჰქონდა დაკისრებული არა მარტო მწერლისა და შემოქმედის, არამედ ერის სულიერი მოძღვრის როლიც. ალექსანდრე ყაზბეგმა აირჩია ქრისტეს გზა და ამ გზაზე უფლისაგან დაკისრებული მძიმე ტვირთი ღირსეულად ატარა. აკი ამოტყდებოდა, აორჯრ დაბადებულის ერთხელ სიკდილმა ვერც ვერაფერი დააკლ. შემოქმედის ყველაზე პირუთენელმა შემფასებელმა – დრომ და ქართველმა „ხევის ბეთიშენმა“, „ლორს მართული მწერლობის“, „ქართველ ჰომეროსს“ ეროვნულ გმირის სახელი და უკვდავება დაუმტკიცა.

გიორგი წერეთელი XIX ს-ის მეორე ნახევრის საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მესამე ეტაპში ნაწარმოებები, მწერალი, მესწერე, საზოგადო მოღვაწე, ფრანკონიკი და პუბლიცისტი. დაიბადა 1842 წლის 14 მაისს, ზემო იმერეთის სოფელ გორისაში, აზნაურის ოჯახში. ქუთაისის განიზნაზის დამთავრების შემდეგ, 1860 წლიდან სწავლობდა პეტერბურგის უნივერსიტეტში, საქართველოში 1863 წელს დაბრუნდა. თბილისში იგი ქართული ენის მასწავლებლად მუშაობდა ჯერ კერძო პანსიონში, შემდეგ კი – რეალურ სასწავლებელში. 1873-1877 წწ-ში ცოდნის გასაღრმავებლად ჯერ შვეიცარიაში, შემდეგ კი გერმანიაში იმყოფებოდა.

გიორგი წერეთლის მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებაში დიდი როლი შეასრულა პეტერბურგსა და ევროპაში გატარებულმა წლებმა, რუს განმანათლებლათა იდეებისა და ევროპული ცივილიზაციის გავლენამ. და მაივც, მისი ეროვნული, სოციალურ-პოლიტიკური შეხედულებები XIX სსს საქართველოს ისტორიული სინამდვილის შეგნებულმა გააზრებამ განსაზღვრა. გიორგი წერეთელმა, ჯერ კიდევ სტუდენტმა, პეტერბურგში ცარიზმის წინააღმდეგ სტუდენტთა დემონსტრაციებში მთლიან მონაწილეობა, რისთვისაც რამდენიმე თვე დაპატიმრებულიც იყო. სტუდენტსავე ერთდროულად ცნობილი იყო — „ცისკარს“ რა აკაკანებდა?, რომელიც ენერგიულად დაუჭირა მხარი ჭაჭეჭაძეს და ახალი თაობის წარმომადგენლებს — თერგდალეულებს. უკვე ამ წერილში ცხადად ნაშინადად გიორგი წერეთლის ეროვნულ-პატრიოტული ნიშნითაც და პრინციპულობაც.

გიორგი წერეთლის უზოვერესი მიზანი და ამოცანა კოლინური უღელისაგან საქართველოს განთავისუფლება იყო. „რომელ ხალხსაც თავისუფლება არ ჰქონია, იმას თავის დღეში ვერა კიდევთვითა რა ქვეყანაში“, — თვლიდა იგი. ჯერ კიდევ 1874 წელს, შვეიცარიაში ყოფნის დროს, მისი ინიციატივითა და თამაჯდომარეობით ქვეყნში ჩატარებულ ამიერკავკასიის მოღვაწეთა კონგრესზე მოითხოვა რუსეთისაგან ამიერკავკასიის გამოყოფა და შვეიცარიის რესპუბლიკის მსგავსად მისი დემოკრატიული საფუძველზე მოწყობა. 1885 წელს ხელს მოაწერა ქართველ ნაციონალისტთა ერთი ჯგუფის მიმართ ინტელისის პრემიერ-მინისტრ გვალაქთისთანად, რომელსაც სთხოვდნენ რუსეთის იმპერიისაგან საქართველოს გათავისუფლებისათვის ხელის შეწყობა. გიორგი წერეთელს სურდა ეხლად დემოკრატიული, თავისუფალი, დამოუკიდებელი საქართველო.

მაგრამ, როგორც ყველა თერგდალეულმა, გიორგი წერეთელმაც იცოდა, რომ ამ გზაზე პირდაპირი ბრძოლით ამის განხორციელება შეუძლებელი იყო. ამიტომ მათი სტრატეგიული ამოცანა ითვლინებოდა: მიიხიზნა ქართული ეროვნული ცნობიერების გამოღვივება, ქართველობის გადარჩენა, კონსოლიდაცია და სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის მომზადება.

გიორგი წერეთელს მიაჩნდა, რომ ქართველთა ეროვნული ცნობიერების ამაღლება შესაძლებელი იყო განათლების, საერთოდ, ქართული კულტურის აღორძინება-განვითარების, ევროპულ კულტურასთან კავშირ-ერთობის გზით; სწორედ ამ მიზანს ემსახურებოდა გიორგი წერეთლის მეცნიერული, ჟურნალისტური, ლიტერატურული თუ საზოგადოებრივი მოღვაწეობა.

საქართველოს ისტორიული წარსულის კვლევისას, მას უნდოდა, წარსული ანშემოს სამსახურში ჩაეყენებინა, თანამედროვეთათვის ეჩვენებინა, რომ

გიორგი წერეთელი

ქართველი ერი წარმატებას მაშინ აღწევდა, როცა გაითიერებდა ერთი კარა, ერთიანი და თავისუფალი იყო.

განუზომელია გიორგი წერეთლის, როგორც ჟურნალისტის, ღვაწლი ქართული პერიოდული პრესის განვითარებაში. იგი იყო პირველი რედაქტორი გაზეთ „დროებას“, დააარსა „სასოფლო გაზეთი“, ნიკო ნიკოლაძესთან ერთად დაიწყო ჟურნალ „კრებულის“ გამოცემა, წლების მანძილზე რედაქტორობდა გაზეთ „კლასს“. გიორგი წერეთელი თავადვე იყო ამ ჟურნალ-გაზეთების აქტიური თანამშრომელიც. მათში ქვეყნდებოდა მისი მრავალფეროვანი თემატიკის პუბლიცისტური, ისტორიული, ეთნოგრაფიული ხასიათის სტატიები, ლიტერატურული ნაშრომებიც თუ წერილები. მისი ყურადღების მიღმა არ დარჩენილა საქართველოს საზოგადოებრივი ცხოვრების არც ერთი საჭირობითი საკითხი. მან დიდად შეუწყო ხელი ქართველი ერის კულტურული წინსვლას, ქართული საზოგადოებრივი აზრის განვითარებას, ეროვნული ცნობიერების გამოღვივებას.

გიორგი წერეთელმა, როგორც ბელეტრისტმა, თავის ლიტერატურულ მომწამადა რეალური აირია. პროზაულ ნაშრომებში („ჩვენი ცხოვრების ყველი“, „ამაღდა ასაბით“, „რუხი მგელი“, „პირველი ნაბიჯი“, „გულქანი“ და სხვ.) მხატვრული ოსტატობით ასახა XIX სსს მეორე ნახევრის საქართველოს საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა პროცესი და თვალსაჩინო მოვლენა. იგი ერთნაირი მთავრებით აღწერს სამეგრელოს სოფელს თუ პორტის მუშათა ცხოვრებას, გლეხთა ქიხებს თუ მუშათა ბარაკებს, თავდაზნაურთა ძელი დიდების „დამწერელ ბუდეებს“ თუ მაღალი წრის საღონებას და კაბინეტებს; საოცარი სიზუსტით ხატავს მამოძვლი საზოგადოების ყველა ფენის წარმომადგენელთა ტიპურ სახეებს, განმარტებებს მათ ფსიქოლოგიასა და განწყობილებას, ამით მწერალი მთელი ეპოქის ერთ მხატვრულ სურათს ქმნის.

ქართველი ხალხის „სამარცხიანი დაწყობილების“ მისაღწევად გიორგი წერეთელს ასევე აუცილებლად მიაჩნდა საჭირო მატერიალურ წინამძღვრობ მომზადება — არსებულ „სირობებშიც“, მრევლეობისა და, უპირველეს ყოვლისა, სოფლის მეურნეობის განვითარება ასოციაციების შექმნის გზით, რაც გამოიწვევდა მომავალი დემოკრატიული საზოგადოების ძირითადი დასაყრდენი ძალის — მუშას ძაღლიერებას.

გიორგი წერეთელი ეპოქის საზოგადოებრივი ცხოვრების მხოლოდ ნაკლები ნაწილებს კი არ ამხელს, არამედ ცდილობს მათი დაძლევის გზების ძიებას და ჩვენებას. უსაზღვრო პატრიოტიზმი, პუშკინიზმი, საქართველოს უკეთესი მერისის წმენა მთელი წინ შემოქმედების დამახასიათებელი ნიშანია. ამ მდგომარე ეპოქის რეალურად, ობიექტურად ასახვით იგი მზრმა ედება თავის თანამედროვე უღელის მწერლებს და თუკი რამით გამოირჩეოდა მათგან, ეს ახალი ეპოქისა და სოციალური უფრო მწვედ მტკიცება, ტიპიკური პერსონაჟების წინ ნაშთევა, სამრევლო ინტერესების შემწევა და ლიტერატურაში შემოქმანა. მიმხედვლიყვანა გიორგი წერეთლის წელიწადი საბავშვო ლიტერატურის განვითარებაშიც. იგი ეცნოდა ასევე დიდ მთარგმნელობით მუშაობას.

მრავალმხრივი იყო გიორგი წერეთლის საზოგადოებრივი მოღვაწეობა: აქტიურად მონაწილეობდა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ მუშაობაში; კრება და აქვეყნებდა ხალხური ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებს; ჩამუშოვი იყო ქართული თავისის განახლებისათვის მიმზინარ საქმიანობაში, შემდეგ უკვე აღორძინებულ თეატრს თავისი პისეებით ამაზრებლად; ორჯერ, 70-იან და 90-იან წწში, ასაბუთებდა და მოითხოვდა ქართული უნივერსიტეტის გახსნას, რომელიც, მისი აზრით, სამეცნიერო მუშაობის კერა გახდებოდა და ხელს შეუწყობდა სხვა სასწავლებლების გამრავლებასაც; აქტიურად უჭერდა მხარს ქართველი ახალგაზრდების საზოგადოებრივ სასწავლებლად გაგზავნას, საიდანაც განათლებული, XX სსს საქართველოს მესამედიკულებად დაბრუნდებოდნენ.

ისტორიამ XIX სსს ქართველ მოღვაწეებს მძიმე პირობები ართუზა. ეპოქა მათგან მრავალმხრივ მოღვაწეობას, თავდადებას და გმირულ შმაბრძოლებს მოითხოვდა. სწორედ ასეთია გიორგი წერეთლის, როგორც მწერლის, მეცნიერის და საზოგადო მოღვაწის მერე გაველი გზა. ამიტომაც, რომ იგი ყოველთვის ილიას, აკაკისა და სხვა გამოჩენილ ქართველ მოღვაწეთა გვერდით ერთ-ერთი პირველი მოხსენიება და მავალადვე რჩება თავისი თანამედროვე და მომდევნო თაობებისათვის. გიორგი წერეთელი 1900 წლის 12 იანვარს, ხანგრძლივი ავადმყოფობის შემდეგ, 58 წლის ასაკში გარდაიცვალა. დაკრძალვითა თბილისში, დიდუბის მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონში.

ვაჟა-ფშაველა

ვაჟა-ფშაველას მრანასით, მწერალი ადამიანის ცხოვრების დარაჯი¹, საერთოდ კი „ზელოვნება ქვეყნის საჭიროებას თან მისდევს“. პოეტმა ისიც ბრძანა: „გენიოსს არ შეუძლიან იგრძნოს ეს ცხოვრება ნახევრად, შესამუდამდ ან მეოთხედად, არამედ ჰგრძნობს მთლიანად, ერთობლივ; არ შეუძლიან აგრეთვე იგრძნოს დაბალი და მცირე ღირსების საკითხები, რომლებიც დაახლოებული არ არიან კაცობრიობის ცხოვრების ღერძთან“ („ნიჭიერი მწერალი“). იგი დიდ მწერლებს ადამიანთა უმაღლესი სულიერ-ზნობრივი და ესთეტიკურ-მხატვრული მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას სთხოვდა. საკუთარი შემოქმედებითი პრაქტიკის გათვალისწინებით კი ვაჟა სიტყვის ოსტატებს ასე ახასიათებდა: „პოეტებს უყვართ სილამაზე, ბუნება, გემორბა, თავდადება, ხასიათის სიმტკიცე, საზოგადოდ ალტრუისტული მისწრაფებანი, და სძულთ ძალმოშობება, ადამიანისა ადამიანის მიერ ჩაგვრა, მომობა და ზნეობრივი დაცემა საერთოდ“ („ნიჭიერი მწერალი“).

საკუთარი ხალხის იდეალების გამოხატვა ყველა გენიოსს იზიდავს და, ვაჟა სიტყვით, ასეთი იყო რუსთაველიც. რუსთაველი „ღვიძლი შეიღია თავის ერისა, მისი სულის, სისხლის და ხასიათის ნარჩენადგენელია, რომელმაც მთელ ერს, მის კულტურულ ავლადგებას, როგორც ფოქუსში, მოუყვანა თავი; იგი იმავე დროს სარკეა თავის ერისა, არა ჩვეულებრივი, არამედ ცოცხალი,

მისი ნაწერებიც მუდამ ცოცხალია, სადაც იგი თავის-თავსა ჰხედავს, თავის „შე“-ს, თავის ვინაობას შესტრფის და შესტრფის იმასაც, ვინც ეს სარკე ისე მოაწყო, რომ ერმა ამ სარკეში ჩახედვით იცნოს თავისი თავი. დილდ, შოთა რუსთაველი იგივე საქართველოა და საქართველო იგივე „ვეფხისტყაოსანი“. ასე რომ არ იყოს, ზომ ქართველებს ასეთი სიყვარულიც არ ექნებოდათ შოთასი“ („ერთი ვეფხისტყაოსნის შესახებ“). ერთი საუკუნის წინ რუსთაველის მიმართ, მისი პოემის შესავსებლად ნათქვამი სიტყვების აზრს დღევანდელი განათლებული ქართველობა, სრული რწმენით, თვითონ ვაჟას შესახებ გამოიყენებდა. რეალური და იდეალური გმირების სახეების გამოძრნებით ვაჟა-ფშაველა მრავალ გენიალურ შემოქმედს უშვებდას გვერდს.

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებითი ინტერესების სიღრმე და გენიალური მხატვრული ნიჭი ყველაზე დრად და სრულად ილია ჭავჭავაძემ შეაფასა. მან აღდგომიანებით მიიღო ვაჟას პოემა „მოხოცის ნათქვამი“ საკუთარი გაზეთში დასაბეჭდად. ცნობილი მეცნიერის, ექვთიმე თაყაიშვილის თანდასწრებით ილიამ ვაჟას პოეტური ტალანტი თურმე ასე შეაფასა: „რუსთაველის შემდეგ ჩვენ ასეთი ნიჭიერი პოეტი არ გვეყოლება“. ილია აზრის პირდაპირ მიტყდომი მოღვაწე ბრძანდებოდა. იგი აღტაცებული იყო ვაჟას მხატვრული ქმნილებების სიდიდით, მაგრამ მიღერის „ორღიანელი ქალწულის“ მისეული

თარგმანი მას არ მოეწონა. წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას, რომელმაც თარგმანი მას შესაფასებლად გაუგზავნა, ასეთი წერილი ახლდა: „თარგმანი „ორღიანელი ქალისა“ მე არ მომეწონა. უზომოვლესად ვიხივე გამგეობას მარტო ჩემს აზრს არ დასტურდეს და სხვასაც ვიმე გაასწავლოს თარგმანი. ვაჟა-ფშაველა ჩემს თვალში იმდენად პატივ-საცემი მწერალია, რომ მისი ნაწარმოების დასაფასებლად საქმაო არ არის მარტო ერთი კაცის აზრი და შთაბეჭდილება“. ილიამ ეს სიტყვები თქვა უკვე 1905 წელს.

დიდმა მოსამსახრე ნერეთელმაც დასაწყისშივე შეიცნო ვაჟა-ფშაველას მხატვრული ნიჭის ბრწყინვალეობა. მარათალია, მან ვაჟას და მის მშენებ ფაშური დიალექტის უზუად გამოყენება ნაქლად ჩათვალა, მაგრამ მათი ნიჭისა და ოსტატობის მაღლი მტკიცედ ირწმუნა. ვაჟა-ფშაველა, აკაკის სიტყვით, „მარგალიტის გვიფთხავს“ და მისი პოემა „გოგოთურ და აფშინა“ ერთი უკეთეს-თავანია მთლად ჩვენს მწერლობაში. წერილმანი ლექსები, როგორც საკუთრად ვაჟასი, ისე მისი მშენებ ბაჩანასი და თედოსი საზოგადოთი სამარგალიტო მაირეტი არიან!.. პროზა ზომ უკეთესი“. ილიას და აკაკის ამ გამოთქმებებმა სწორ გზაზე დადგინა მამირდელი სალიტერატურო კრიტიკა, რომელიც ვაჟას შემოქმედებას სათანადოდ ვერ სწავლობდა. ასევე, მომდევნო თაობის ქართველმა მწერლებმაც, კერძოდ, გრ. რობაქიძემ, ტ. ტაბიძემ, ს. იაშვილმა, ვ. გაფრინდავილმა, კ. გამახარდიამ, გ. ლორთქიფაძემ და სხვებმა თავისებური განცდილობა და მაღალერება გამოიხატეს პოეტის შემოქმედების მიმართ. ვაჟა-ფშაველას თვითმყოფადი შემოქმედების საყოველთაო აღიარების საფუძველი კი ის იყო, რომ მწერალი ღრმად შეიტყო ქართველი ერის სულიერ ფასეულობათა შრეებში და მათი მნიშვნელობა უჩვეულო მხატვრული ძალით გამოამჟღავნა.

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების იდეურ-თემური სიღრმე და მრავალფეროვნება მკაფიოდ დასაწიბო მოუღებია. მის ქმნილებებში განსაზღვრად მძლავრი ეროვნული და საკაცობრივი ენებების მარადიული ღირებულება. პოეტის თხზულებებში მონუმენტური საბით ნარმდობა უკვედით თემები: სამშობლოს თავდადება, სოციალური სამართლიანობა-უსამართლობის, ეროვნული თავისუფლების, ბუნების ბრძენე-სიდიდის, სიკვდილ-სიცოცხლის რაობის, ზუთი-სოფლის ნარმდობის, საზოგადოების და ინდივიდის ურთიერთმიმართების, პოეტისა და პოეზიის დანმშენების, საქვეყნო ვალის, კოსმონომი წესრიგის, სიყვარულ-სიბრძნულის, სიბედის, ომისა და შრომის, ადამიანის საკუთ

და საიქიო არსებობის და სხვა. აღნიშნული თემები და მოტივები ხშირად ცალკე ნაწარმოებში ექსოვიან ერთმანეთს და მწერლის თხზულებებიც განუმეორებელ პოლითემატურ და პოლიფონიურ ხასიათს იძენენ. ამ თემათა პოეტური გარდასახვისა ვაჟა-ფშაველას უმძლავრეს ინტუიციასა და სამყაროს ერთიანობის შემაპირობებელი კანონზომიერების მხატვრული გააზრების გამოჩენულ უნარს ემყარებოდა. იგი ზოგადადამიანურ სულიერ ფასეულობათა გამოსახატავად შეუდარებელი პოეტური სრულქმნილობით იყენებდა ეთნიკურ-ეთნოგრაფიულ მასალასაც.

მწერალთა მხატვრული შემოქმედების პოპულარობის ზრდა ბუნებრივად იწვევდა მკითხველი საზოგადოების ინტერესს მათი ბიოგრაფიის მიმართ. ვაჟა-ფშაველას არა მარტო მხატვრული შემქმნელობაა განუზომელი თვითმყოფადობა, ორიგინალურობა, არამედ მისი პირადი ბიოგრაფიც. ბიოგრაფიულ ფაქტებს ხშირად ითვსებენ მწერქმენდი თავიანთ თხზულებებში. ძნელად თუ მოიპოვება დედამიწაზე ისეთი გენიალური შემოქმედი, რომელსაც ვაჟა-ფშაველასნაირი ცხოვრებით ეცხოვროს. ამ მხრივ მას ქართული მწერლობის ისტორიაშიც გამოჩენილი ადგილი უკავია. პოეტს ბედმა არგუნა ერთ ქვეყანაში, ერთსა და იმავე დროს ორგვარ სოციალურ წყობაში, კერძოდ, ფშავეს გვაროვნულ-თემურსა და ბარის ფეოდალურ გარემოში ეცხოვრა.

ამ განსაკუთრებულ ვითარებაში ჩამოყალიბდა მწერლის ბიოგრაფიაც და შემოქმედებით-პოეტური სახეც. პოეტის შემოქმედებასა და ცხოვრებაში აისახა მამინდელი საგარეოელის მისია და ბარის ეთნოგრაფიულ-ყოფითი თავისებურებები. მშობლიურ ფშავეთან მისი დამოკიდებულების შესახებ პროფესორი ვახტანგ კოტეტიშვილი წერდა: „ვაჟა-ფშაველას ცხოვრება, მთლიანად, ქართული მწერლისათვის არაჩვეულებრივი ცხოვრებაა. მეტიც: ეს არ არის პიროვნული ცხოვრება. პიროვნული თემობრივია გადასული, თემი პიროვნებაში მოთავსებულია. რაღაც დიდი შეუღლება მომხდარა და აქვე იხსნება ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების ხასიათი. სად თავდება ვაჟა და სად იწყება ფშავე – ძნელი გამოსარკვევია. თითქოს ფშავეს ვაჟას სახე მიიღო და ათასი ხმით სათქმელი, ათასი კაცის განცდილი, ვაჟამ გამოსცხა და ისე, რომ ყოველ სიტყვას თითქოს ერთი კაცი კი არ ამბობს, არამედ რაღაც უხილავი ჯარი, ამბობებული რწმინტატივით. ის ჯარი, რომელიც ვაჟაზე ცნობილი იყო როგორც მეომართა კასტა და ვაჟას შემდეგ იმ ჯარმოსდგა, როგორც უდიდესი პოეზიის ფანტასტიკური ქვეყანა.“

ვაჟამ მთელი საქართველო გაცივებით მოახედა ფშავეს მთებთან კენ და მოწინებით ქუდი მოახდევინა" („ქართული ელიტარატურის ისტორია"). პოეტის მთელი ცხოვრება და შემოქმედებითი საქმე მიმდინარეობდა ფშავეს უნიკალურ არქაულ გარემო პირობებში. იგი საექვეყნო ტკივილების ხშირად ფშაველი ხევისბერებისა და კი ყმების წრეში მსჯელობით იქარვებდა. ამ ტრადიციულ გვაროვნულ-თემურ ნაყოფში დაიდა და განსხვავდებოდა ბარის ქართულთა ცხოვრებისაგან. პოეტის აზრით, ეს იყო მიზეზი, რომ მთისა და ბარის ხალხური შემოქმედება ერთნაირი არ იყო. ვაჟა-ფშაველას სურდა ყოფილიყო და იყო კიდევ ლაშარისჯერის „კაი ყმა“, ზეზვასა და ლუხუმის მსგავსი წმინდა მხედარი, მშობლიური კუთხის უცდომელი მემკვიდრე და მხატვარიც. ამ დაინყო და აქვე დამთავრდა მისი ფართო საექვეყნო მოღვაწეობა.

ვაჟა-ფშაველა (ლუკა რაზიკაშვილი) დაიბადა ფშავეში, სოფელ ჩარვალში, 1861 წლის 14 (26) ივლისს. პოეტს ყოველთვის ფეხსებოდა და მოსწონდა ფშაველების უშუალოდ ხასიათი, მათი მუშოვარი გმირული სული და ეთნოგრაფიულ რეალობათა თვითმყოფადობა. ამიტომ აირჩია პოეტურ ფსევდონიმად „ვაჟა-ფშაველა" და ამ კუთხის პატივისცემის ნიშნად, მთელი სიცოცხლე მხოლოდ ფშაურ სამოსელს, ფშაურ ჩოხა-აბალუსს ატარებდა. უფრო მეტიც, მწერლის ჩამომაგლობაზე ზერეგლედ მოლაპარაკე ადამიანების გასაგონად თავის ავტობიოგრაფიაში თქვა: „მე ვარ წმინდა ფშაველი ჩამომაგლობით, როგორც დედით, ისე მამით". ამ სიტყვების მკაცრი ტონი ცხადყოფს, რომ ვაჟა-ფშაველას საკუთარი წინაპრებისა და

ვაჟა-ფშაველა ოჯახთან ერთად

გვარის ისტორიას ვერაინი ასწავლიდა. მან იცოდა, რომ დედის, ბარბარე ფიკ-ლეშვილის, სათემო გვარი გაბიდაური იყო, ხოლო მამის, პაველ რაზაკაშვილის – გოგოჭური. ორივე სათემო გვარი ფშავის ტერიტორიაზე სოფელ ხომატისა და სოფელ ცაბურთაში ცხოვრობდა და დასაბამიდან ფშავის დამფუძნებელ ძირძველ თორმეტ თემს მიაკუთვნებოდა. გაბიდაურთა თემი ხომატის სახეთმეტო ძეღის ანგულოს ლოკულობდა, ხოლო გოგოჭურთა თემი – ცაბურთის მათეარანგელოს. უსოფარი დროიდან ეს თემები სხვა ფშაურ თემებთან ერთად უძველეს დროს შემუშავებული მტკიცე სამართლით წყვეტდნენ ფშავის საერთო საქმეებს. თემთა ამ კავშირის მნიშავნი სტრუქტურა ათასწლეულითა მანძილზე შეუცვლი იყო და მისი მნიშვნელობა თუ ზოგადი ხასიათი რომ ეავას დონეზე არავის ესმოდა, ამის დასაბუთება მთელი მისი შემოქმედება. პოეტის სიტყვით, ფშაველები პოშიველს დახვედრან საბრძოლველად. ფშაველები, ანსათობის სტრატეგია. უფორ მეტიც, ცხინთილის ისტორიკოსის, აკად. გიორგი ძეგლიშვილის ცნობით, ფშავეს (ფშოვი) ქვეყანა ისხენებოდა ძველი წელთაღრიცხვის XIV სსი მერვე ნახევრიდან ბეთურ დოკუმენტებში. მეცნიერის აზრით, „ამ ქვეყნის სახელი თითქმის ზუსტად იმერეთის კავკასიონის მთიელ ტომთა შორის დასახლებული „ფშო“ – ტომის სახელს“. „ქართლის ცხოვრება“ ფშავს ისხენებს საქართველოში ქრისტიანობის დამკვიდრების დროიდან. ფშავი დასახლებულია V-VII სსის სომხურ წყაროებშიც. ფშავი რომ მსოფლივ მეურული გავრცელები-თემური სისტემა არ ყოფილიყო, ათასწლეულითა ქარიშხლებს ვერ გაუძლებდა. ვაჟა-ფშაველას შინაშემი, ამგვარი თეორიული მტკიცე, საქმიანი კავშირების გამო თემთა და გვართა ისტორიების სახასიათოდ, ზემოაღნიშნულ გავრცელებულ აზრს საფუძველზე აქეთ-იქით გადატან „გადმოტანის მეცნიერული საფუძველი არ გააჩნია.

ვაჟა-ფშაველა რვა წლისა იყო, როცა თელავის სასულიერო სასწავლებელი მიიბარეს. მან თელავში ექვსი წელი ისწავლა, შემდეგ კი თბილისის ორკლასიან სამოქალაქო სასწავლებელში გადმოიყვანეს (1877-79 წწ.). 1879-82 წწ-ში პოეტს გარის საოსტატო სემინარიის სწავლობდა. სემინარიის დამთავრების შემდეგ დაინიშნა მასწავლებლად ტოლათისოფელში. ერთი წლის შემდეგ, 1883 წელს, რუსეთში გაემგზავრა სასწავლებლად და პეტერბურგის უნივერსიტეტის ორიდოლ ფაკულტეტზე ჩარიცხა. უსასრულოდ მისიერთ ერთ წელიწადში უნივერსიტეტი დატოვა და სამშობლომ დაარბუნა. ქართლში, სოფელ მოთარაშენში თავადმა ამილახვარმა მიიწვია ვაჟა შინაპარსალებლად. აქ პოეტმა გაიცნო და შეიცავრა მშენ-მისიერ კვკე ბენედიქტი და 1886 წელს მასზე დაქორწინდა. დაოჯახებულმა ვაჟა-ფშაველამ მხოლოდ ორი წელი იმუშავა მასწავლებლად სოფელ დიდ

ვაჟა თაყაი სახლის აივანზე

თონეთში. ამ სკოლიდან გათავისუფლების შემდეგ, 1888 წლიდან, დასახლდა ჩარგანდ და სიცოცხლის ბოლომდე იქ იცხოვრა. 1902 წელს 36 წლის მეუღლე მოულოდნელად გარდაეცვალა. ძალიან გაუჭირდა ვაჟას სულიერად და ფიზიკურადაც, რადგან ძველი შეიშა შეუთავსებინა თითი მცირეწლოვანი შვილის მოვლა და ყოველდღიური სამბაბორო ფიზიკური შრომა. 1904 წელს ცოლად შეირთო თამარ დიდებამთელი, რომელთანაც ერთი ვაჟი შეეძინა. უშვიშესმა ფიზიკურმა და ინტელექტუალურმა შრომამ ძალგულებებით განთქმული პოეტის ჯანმრთელობას ნაადრევად დააზიანა კვლი. იგი სამუქნალოდ მოათავსეს რღვეანდელი უნივერსიტეტის მესხა საერთელზე არსებულ სამხედრო ლაზარეთში და აქვე, 54 წლის ასაკში, 1915 წლის 27 ივლისს გარდაიცვალა. ქართველმა ხალხმა დიდი გლოვით დაკრძალა ვაჟა-ფშაველა დიდუბის პანთეონში, ხოლო ოცი წლის შემდეგ მისი ნეშტი მათამნძიის პანთეონში გადასვენეს.

მწერლის ბიოგრაფიის აქ წარმოდგენილ მცირე ეპიზოდები, ბუნებრივად, მკითხველს ვერ შეუქმნის სრულ შთაბეჭდილებას ვაჟას საქვეყნო მისიაზე. ეს მისმა ჯანმრთეობად სრულმა და იდეურ-მხატვრული სიდიადით შეუღებულმა ქმნილებებმა უნდა იტვირთოს. ცხადია, რომ შემოქმედის მხატვრული აზროვნებასა და ბიოგრაფიულ ამბებს შორის არის მრავალმხრივი მნიშვნელოვანი კავშირები. პირადი ცხოვრება მწერლისა ზემოქმედებს მის შემოქმედებით თანვეზე ან დადებითი, ან უარყოფითი თაქლასხოსით. საზოგადოდ კი ორივე მოვლენის ერთიანობა აჯობებს ზეგოვანის თვითმყოფად ბუნებას. ვაჟა-ფშაველა მწინდა, ზნეობრივად გაუტყეული რაინდი იყო. მის სიჭაბუკიდან სიბერემდე სიღარიბეებისა უდებოდა ბაძოვლა. სასწავლებლებში სურათი, ამოსვლი და წიგნები აკლდა, ხოლო საწმლიანი მასწავლებლობისას ხელფასი არა ჰყოფინდა. საქვეყნოდ სახელ-

განთქმულ პოეტს ხშირად ფშაველან თბილისში ჩამოსასვლელი სამგზავრო ფული არა ჰქონდა. ზოგჯერ ლიტერატურულ საღაბოებში იმის „გაწერ“ მონაწილეობდა, რომ წარუვადგოდა წინაშე გაბოსანები რობა არ ეპოეზოდ. პოეტის სიტყვით, ლიტერატურულ ფურნა-გაზეთებში დაბეჭდილი მისი თხზულებების პორორარი კი იმდენად მცირე იყო, რომ ის იშვიათად შესაძენაქსა და მარილსაც არა ჰყოფინდა.

ვაჟა-ფშაველა მეგობრებთან საზურასას გულისტკივლით ამბობდა, რომ სოფლური ცხოვრება მისი შემოქმედებითი მოღვაწეობის ბორკილი იყო და, ამასთანავე, მის შევლებსაც უსწავლელად დატრქნით ემუქრებოდა. პოეტს საავადმყოფოდან წერილს უზახუნის ოჯახს, სთხოვს, სათბევლები კარგად დაიცვან. ათ დღეში დაბრუნდები და მიზეზგად. იგი, სარეცვლელ მიჯაჭვულ, ოჯახის რჩენის იმედის ისევ საკუთარ მარჯვენაზე, ცელსა და მანგალებზე ამყარებდა, თუმცა სიკვდილმა აღარ აცალა. მთელი ქვეყანა ხობტას სახამად მის პოეტურ ნიჭს და ვასაოცარ რაინდულ-მოქალაქეობურ ზნეობას, მწერლის პირადი ცხოვრება კი სრული უზუფუბობა იყო. თუ ვინმეს ქვეშინიანი წმინდანების სულერებით უცხოვრობა, მათ შორის ნათელ სვეტად ჩანს ვაჟა-ფშაველაც, იგი ზუსტად მწინდა და ნათელი ქვეყნისა და ხალხის წინაშე ასეთად რჩება მომდევნო თაობათა წარმომადგენელს. იგი თავის დასაიმედებლად ამბობდა: „ქვეყნის ჭირ-კარს ვატარებ, ევრავი შემედრებათ“, ან მრავალმნიშვნელობად კითხულობდა: „ნამდვილ ნიჭს ჰყოფიერო, რომ მოქალაქეს ლაბეტი ცხოვრების ძეგლისა“ დაბ, ვერ მოკლა ცხოვრების უკუღმართმა ლაბტმა პირის ნიჭი.

ვაჟა-ფშაველამ დაღაბებული ცხოვრების, თიერად გატეხილი ღამეების პირობებში შექმნა 507 ლირიკული ლირი, 38 პოემა, 105 მოთხრობა, 4 პიესა, 145 ეთნოგრაფიული, ფოლკლორისტული, სოციალურ-ფილოსოფიური და პუბლიცისტურ-ლიტერატურული ნარკვევი. პოეტმა თარგმნა უცხოელი მწერლების 12 ნაწარმოები.

ვაჟა-ფშაველამ თავის ქმნილებებს უშთავრეს მიზნად დაუსაბა ადამიანის ბედის, სიცოცხლის ხარისხის, პიროვნებისა და საზოგადოების უწყვეტი კავშირის რაობის, ერისა და ეკუმონური უიერიერთმართების ფუნდამენტური პრობლემების იმგვარი ცხადყოფა, რომ ამ პრობლემათა ქვეშარტული დიბეულება მხატვრულად ყოფილიყო შემოინსპირებული უძველეს მითოსურ-რელიგიურ რწმენა-წარმოდგენებთან და სამყარო-ბუნების კანონზომიერებათა სიბრძნესთან. პოეტმა სიჭაბუკეშივე მოიწინა მითოსურ-რელიგიური გადმოცემები, ბიბლია, ფოლკლორი, ძველი კლასიკური ლიტერატურა, ერის ისტორია და მთელი ბუნება მხატვრული აზროვნების უშუქტ წყაროდ. ამის გამო მიუთითებენ: „ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში მასალობრივად ბევრი

რამ არის უკვე ძველთა-ძველი, ძველი და ისტორიული". თუმცა ყველაზე ძველი პოეტის გენიალურმა ინტუიციამ და წარმოსახვამ ახალი განცდებით, ეთიკურ-სოციალურ მიმართებით ააღსა და მანამდე არარსებულ ფორმით გააცოცხლა.

მწერალმა წარსულის ამბავთა სიდიდე, გმირ წინაპართა ღვაწლი, სიბრძნე, სიმამაცე ამწყის ზნეობის ასაძლევად იმდენად და სამშობლოს უკუდავლებს საინფორმაციო დასახე. სამშობლოს გრძნობა და წინაპართა დიდებულ საქმეზე გაწურული. მამულისძეობა უბედოლო გმირთა სამშობლოს მინათვ. მისი ბუნების ნიაღში უნდა აღსრულებულიყო. ამიტომაც ვაჟა-ფშაველასთვის ეს ადვილი კონკრეტულად სახელდება როგორც გმირთა საკანად და წინადაც გარემო. პოეტს ბრძანებს: „გმირთა საფლავებს, როგორც ხატს, სამთხვევლად დავუღვრებო“. ვაჟა-ფშაველას წარმოსახვით, მამულის ბუნებას მუქივალა გმირთა გრძნობების სიდიადე ჩვენამდე მოტანას და ამით ჩვეულებრივ ადამიანს სიამაყის გრძნობით აგვავსებს. ასეთია დიდგორი, ბაბტორინი, ზოშარისგორი და მომღირობი ბუნების სხვა მრავალი წინადაც ადგილი. ამის გამოც ვაჟა-ფშაველას მხატვრული გენია თავადიანებით იჭრება ბუნების გონიერება-მშვენიერების სფეროში, რათა მიხედვით მათგონებულ განცდებში ადამიანთა სულის აქაიალდებოდ მხატვრულ სახეებად აქცეოს. ეს, პოეტის რწმენით, ადამიანთათვის „ბუნების საბრძოლ ნივთს“ თავისებური ძალის განმარტებაა, რადგან „ყველა კარგია, ყველა ტურფაა, რასაც ეს აწყობს, ან პშის ბუნება“. უფრო მეტიც, ვაჟა-ფშაველას მრწამსით, ბუნების ... გონიერი მოქმედება ადამიანის გონიერებას ბევრად აღემატება... ყველა დიდებულ ადამიანი თვით ამ ბუნებას პატივს ღირსებდა და ნაკლით“.

ვაჟა-ფშაველას რწმენით, ცაცობრიობამ ვერასდროს შექმნა ისეთი იდეალური წეს-საზოგადოებო, რომელიც ყველა დროის ადამიანის მოთხოვნილებებს დააკმაყოფილებდა. მისი მიზნუა სინამდვილეში მოქმედი „თანდათანობის“ წესი. განვითარება, წინსვლა, ქვეყნარტების, სამართლიანობის, მიზან-ღირებულებების წარგვარი გავა-განმარტება ადამიანებში ყოველთვის იწვევდა დაპირისპირებას, ბედნიერების მიღწევის გზების სხვადასხვაგვარად მიღწევისას. ვაჟა-ფშაველამ ადამიანური ურთიერთობის მტკიცებულ პრობლემებს ნათელსაყოფად უქალაო, ანუ გვაროვნულ-თემური საზოგადოება აღიწერა. თუმცა საზოგადოებრივი ურთიერთობები მარტყი და ნათელი იყო, მაგრამ უკონფლიქტო არც ეს აღმოჩნდა. აქ, მართალია, ადამიანებს წოდებრივად, ქონებრივად, თანამდებობრივად არ ეპირისპირებოდნენ, მაგრამ ინდივიდისა და კოლექტივის დაპირისპირება მაინც ხდებოდა, თუნდაც ფსიქოლოგიურ-ზნეობრივი გრძნობების სხვადასხვაობის გამო. პოეტებმა: „ლუდა ქეთელური“, „სტუმარ-მასპინძელი“, „გველისჭამე-

ლი“, „სისხლის ძიება“ პრობლემა ასე დაგას: საერთოდ, როგორი უნდა იყოს საზოგადოების ცხოვრება, რომ ალუდას, აღაზას, ჯოყილას, მინდიას და ქირჩისისიარი მაღალი ზნეობის ადამიანების ცხოვრება ტრავადიად არ იქცეს. ვაჟა-ფშაველა საზოგადოების ცხოვრების ისეთიარად გადამაზარებას ითხოვს, რომ საზოგადოებასა და პირადების ინტერესები ერთმანეთს ეთიხმებოდნენ. საყოველთაო ბედნიერება ასეთ ვითარებაში მიიღწევა და პირადების თავისუფლება და ცაცული იქნება. ამ მიზნის მისაღწევად იბრძვიან ვაჟა-ფშაველას „კაი ყმები“.

ვაჟა-ფშაველას აზრით, ყველა დროსა და ყველა ტიპის საზოგადოება ბედნიერებაზე მზრუნველი და მეცნიერებ ადამიანების ერთობაა. მაგრამ ადამიანების ეს ერთობა მიზნის ველარ აღწევს, რადგან რაღაც მძლავრ და იდეალურად მოცულ მოვლენებს მისთვის გზა-კვალა აუჩუქია. პოეტის ფიქრით, ადამიანები დამარტვად და-საბამირი ღვთაებრივ და ბუნებრივ წესრიგს, სიმაღლეს და უშუალოდს ეფუძვლები კოშკი აფჯობინეს კლდის ძირას დაყრილ ხაზისან ლოდებს და ბედნიერების საერთო მიზანის წყნო-ის უნარიც დაკარგეს. ადამიანებმა სახელად ბუნების ზომიერებას უნდა უზნონ. მართალია, ბუნება „უნაპირია“, მაგრამ შინაგანი წესრიგით სიბრძნეს მტკიცებებს. ეს აზრი ბატონობს პოეტის თხზულებებში: „საგაზფუფილი ფიქრები“, „საგაზფუფილი“, „სად არის პოეზია?“, „ღამე შიშით“, „მთა და მთავარ“, „მთათ ძილ“, „ბაბტორინი“, „გველის ჭამალი“, „მთათა ერთობა“, „ია“, „მთის წყარო“ და სხვა. ამ თხზულებათა სიუჟეტში ავტორმა ბუნებას მშვენიერების გარდა, სიკეთე, სიბრძნე, მართლზომიერება და სიყვარულიც გამოაზატინა. ბუნების წესრიგი ეს პოეტმა ადამიანებს ნიშნულად დაუხატა.

ვაჟა-ფშაველას რწმენით, ბუნების კანონების გამგები ადამიანის სიცოცხლურ პრობლემასაც ადვილად მოაგვარებს. ამიტომაც პოეტს ცდომილს გველის ჭამელ მინდიას ადამიანის და ბუნების ურთიერთმიმართებათა სიტყვაში მოუხაზოს ის ადგილი, სადაც უკეთესად გამოვლინდება მისი უნარებისა და ღირებულებებით ორიენტირების ქვეყნარტ მიზანისა. ამ მიზანისა უნდა სრულქმნას პიროვნება და საზოგადოების ყოფაც. პოეტის გაგებით, „ბუნება მზრუნველია“, თანაც კეთილი და მშვენიერი საქმეების მეცნიერება. ბუნების მიზანი არა მარტო სიცოცხლის გაგრძელობა, არამედ ის, რომ გაგვადგინოს სიცოცხლის სიტყვა, შეგვავყაროს თავიც და ტურფად ნაგები სასიცოცხლო-ბუნებრივი გარემოც.

ვაჟა-ფშაველა ფიქრობს: „რამდენადც ნიჭიერია მწერალი, რამდენადც მაღალი და დიდებულია მისი გრძნობა, გონება, იმდენად სავეტით ჰხატავს იგი ბუნებას არჩეული ტიპის მზოებით“ („სად არის პოეზია?“). პოეტმა ადგილ ლიტერატურისმცოდნის თვალსა-

ზრისით აფასებს გენიოსი მწერლების გარემოებათა პოეტური მიმართებას. ვაჟა-ფშაველას გაგებით, გენიოსები კაცთა ცხოვრებას „ბუნების ღვაწლად“ უქცევიან. ამგვარი ცქერის უმას ადამიანთა ხასიათსა და ცხოვრებაში პოეტებზე ბუნების მიერ მოწოდებულ დიად ნიშნებს. ამ დროს დიდ შემოქმედება მიერ შექმნილ მხატვრულ სახეებში „ბუნება გამოქვივის“ სრული სიდიადით. მაგრამ მიმდინარეობს მებრუნებელი სახის შემოქმედებითი პროცესიც, როცა მწერალი, პირიქით, ბუნებას ხატავს სრულად საზოგადოებაში ნაპოვნი ტიპის საუბალებით. საკუთარი შემოქმედებითი პრაქტიკის კარანებით ვაჟა-ფშაველა რუსთაველის, შექპირის, სერგაძისა და სხვა მწერლების მხატვრულ წარმოსახვაში იმას პოულობდა, სინამდვილესთან მიმართების რანაირი პოეტური მიზნებიც თვითონ მას განაცდებდნენ. ამიტომ თვითონ ვაქას მხატვრულ სახეებშიც ბუნების ზნე-ხასიათი სრულად იქმნებოდა.

ვაჟა-ფშაველას მსოფლმხედობით, საყვარის ერთიანობა მთელისა და ნაწილების ურთიერთმიმართების ბრძნული სიტყვაა. ამ სიბრძნეში ცაცადებულ ბუნებრივ და სოციალური მოვლენების კავშირი დიდი მზრუნველის მხატვრულ ნააზრევშიც უნდა ელენდებოდეს. ვაჟა-ფშაველა ხედავს, რომ უძველესი ადამიანური რწმენა-წარმოდგენები და მარადიული ამწყის სახით მოვლენილი ბუნების კანონზომიერებები ისტორიის უსასრულო გზაზე მუდმივად ხელისშეშალებული დადიან. მათი კავშირი ასაზრდოებდა ყველა დროის შემოქმედთა მხატვრულ აზროვნებას და, ცხადია, ეს მოვლენა გენიალურად აითვისა ვაჟა-ფშაველამაც. ძველისებულ რწმენა-წარმოდგენათა მწიფიფიფილი ბუნების მოვლენები პოეტმა უშუალოდ დაკავშირა საკუთარი თხზულებათა გმირების ჩვევებთან, სიბრძნეებთან და ასტრალურ წარმოდგენებთან, თუმცა ყველაზე თანამედროვე ადამიანის ეთიკურ-ესთეტიკური იდეალთაგან განაათა. ასე იქმნებოდა უღრმესი პირიქული, ეროვნული და საკაცობრივი ღირებულებების სამოცხლო პერსპექტივის გათხიფიწინებელი და „კაცობრიობის ცხოვრების ღირსება“ დაკავშირებული, აისათანავ, ვაჟა-ფშაველას პოეტური გმირების წარმომჩენი მხატვრული სახეები.

ვაჟა-ფშაველას წარმოდგენით, მზაბედებლმა, მის მიერ განსწავლულმა კოსმოსურმა ნსერებმა უთ ცისა და მინის ბრძნულმა კავშირმა დღემამზა მცხოვრებ ყველა რასას, ურსა თუ ტომს საიდუმლოებრივად უბოძა სამშობლო, ენა, თვითმფრავობის ნიშნები აღმუშავილი სიცოცხლე, რჯული და კულტურის შექმნის ძალა; მისცა მას უფლება, დაეცა ზეციდან მოწოდებული ღირებულებები და ეს იქნებოდა საყვარის დასაბამირი მრავალფეროვნების, მშვენიერებისა და პარმონიის მწარმოებელი. უფლისმეორი სურვილის აღსრულებაც.

იაკობ გოგებაშვილი

არაიან ადამიანები, რომლებიც ერის სიცოცხლესთან ერთად ცოცხლობენ, ჟამთა ისტორიულ ცვლელადობაში თაობიდან თაობას გადაეცემა მათი აზრის ნათელი, გრძნობების სითბო და ამბლები საკენ დაუცხრომელი ღტოლვა. იაკობ გოგებაშვილი ერთი მათგანია, ვისი სახელიც დაკავშირებულია ქართველი ერის სიცოცხლესთან, მისი მომავლისათვის ბრძოლის სახელოვან ისტორიასთან. დაიბადა 1840 წლის 15 ოქტომბერს გორის მაზრის სოფელ ვარიანში, მღვდლის ოჯახში. 8 წლის ასაკიდან ჯერ გორის, მალე თბილისის სასულიერო სასწავლებელი, შემდეგ კი თბილისის სასულიერო სემინარიაში სწავლობდა, რომელიც წარმატებით დაამთავრა და უმაღლესი განათლების მისაღებად, სახელმწიფო ხარჯით, კიევის სასულიერო აკადემიაში გაიგზავნა. ვერ შეეცარა კიევის პაეას, დაავადდა და იძულებული გახდა, ორი კურსის

დამთავრების შემდეგ სამშობლოში დაბრუნებულიყო.

1863 წელს იაკობ გოგებაშვილმა თბილისის სასულიერო სასწავლებელში გეოგრაფიისა და მათემატიკის მასწავლებლად დაინიშნა მუშაობა, მალე ამავე სასწავლებლის ინსპექტორადაც დანიშნეს. მან თავიდანვე მეურვეტელი ბრძოლა გამოუცხადა სასწავლებელში გატარებულ ანტიმედაგოგიურ სისტემას და იეზუიტურ მეთოდებს: გაუგებარი მასალის უაზრო გაზეპირებას, ჯაშუშობას, დასმენას, ზავშთა ფიჩიერ დასჯას, აბუჩად ადგებას და სხვა. იმეითი პედაგოგიური ოსტატობით იაკობ გოგებაშვილმა მოსწავლეთა უდიდესი სიყვარული და მთელი საზოგადოების გულწრფელი პატივისცემა დაიმსახურა. სამეცნიეროდ, სასტიკად აიშვედრა სასწავლებლის ადმინისტრაცია, სინოდალ, კავკასიის სასწავლო ოლქის და, საერთოდ, მეფის ოფიციალური ხელმძღ-

ვანელობა კავკასიაში. პრინციპულ და პირდაპირ ბრძოლაში რომ ვერ შეზღუდა იაკობ გოგებაშვილის დამარცხება, მაშინ მათ სხვა გზა აირჩიეს: - ჯაშუშობა, დაბეზულება, ცილისწამება, პროვოკაცია - და 1874 წელს სასწავლებელი დაატოვებინეს, როგორც პოლიტიკურად არასამთვდო პროვინციას. ინტრიგების ამ სამინელომა ქსელმა იაკობის სულიერი სიმშვიდეზე მძიმედ იმოქმედა. მან თავის გამართლების იმედი დაკარგა. ან ვის წინაშე უნდა გამართლებულიყო? მონიწივე ქართველი საზოგადოების წინაშე ეს არ იყო საჭირო, ხოლო მეფის ველური ბიუროკრატია მას არაფერს დაუჯერებდა. ცეცხლს მისცა აკადემიაში მიღებული მონიშნება, სემინარიის დამთავრების ატესტატი, სასახურის შრომითი სია და სხვა ოფიციალური დოკუმენტები და ამით სახელმწიფო დანეტელებებში მუშაობის გზები შეზღუდულად მოიჭრა. და მართლაც, ოფიციალურ სახელმწიფო თანამდებობაზე მას აღარასოდეს უშვავია. ადელიდან ჩემი სიცოცხლე, მიეღო ჩემი ძაღლები და ცოდნა ეკუთვნის ჩემს სამშობლოს", ყველაფერი ხალხმა მოიჭრა, ხალხზე უნდა დაუბრუნდეს - მტკიცედ გადაწყვიტა იაკობ გოგებაშვილმა და მთელი თავისი ცხოვრება მშობლიური ქვეყნის ნათელი მომავლისათვის ბრძოლას მიუძღვნა. წინ კი მრავალმხრივი მოღვაწეობის რამდენიმე ძნელი, იმდენადვე საპატიო გზა ელდდა.

იაკობ გოგებაშვილი ვერ ეგუებოდა ქართული ერის დამონებულ დამპყრობობას, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის მედროშებს იგი 70-იანი წწ-დან აქტიურად აიშვედა მხარში და მათი ერთგული თანამებრძოლი გახდა. მის უმთავრეს საბრძოლო ამოცანას ქართველი ერის საიმედო მომავლის მიღწევა წარმოადგენდა და მოქმედების კონკრეტული პროგრამაც ჰქონდა. პროგრამის მიხედვით, ერთ-ერთი ძირითადი პრიობა, რომელიც უზრუნველყოფდა ქვეყნის საიმედო მომავალს, ერის განათლება იყო. იგი უზრუნველყოფდა ქართული სულის გადარჩენა-აღორძინებას, ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნებას. ხედავდა რა ქართველებში სწავლა-განათლების უდიდეს ნიჭს და უნარს, იაკობ გოგებაშვილი საზოგადოებას მოუთითებდა, რომ უპირველესი ყურადღება სწავლა-განათლებისათვის მიექცია. თავად კი იტვირთა: სახალხო განათლების დარგში ცარიზმის რუსიფიკატორული პოლიტიკის წინააღმდეგ ბრძოლა, მოღვაწეობა დემოკრატიული სახალხო სკოლების შესაქმნელად; ხალხის ფართო მასებში განათლების გასავრცელებლად.

იაკობ გოგებაშვილი ცარიზმს მიორწევდა ქართული სახელმწიფოებრიობის და ეროვნული თავისუფლების უბო-

იაკობ გოგებაშვილის „დედა ერის“ ილუსტრაცია მოთხრობისთვის „მღვდელი თევდორ თადაგებელი“. მხატვარი იაკობ შვილიშვილი.

როტეს მტრად, რომელიც ცდილობდა, რომ სახელმწიფო დაესხებულელები და სკოლები მიეგრათა ეროვნულ საუნჯეზე (ენა, ლიტერატურა, ისტორია, კულტურა) შესატყუად, მის დასაცინებლად, რათა ამ გზით ქართველებში, განსაკუთრებით კი ახალგაზრდობაში, ქართული ცნობიერება, ქართული სული ამოეიფრკვა. ამიტომაც, რომ იაკობ გოგებაშვილის მთელი შემოქმედება გარკვევის ნინააღმდეგ მიმართული მინაგება პროტესტია.

ერის განათლების ერთ-ერთ საუკეთესო საშუალებად იაკობ გოგებაშვილს ინტელიგენციის და მასების მჭიდრო სულიერი კავშირი მიაჩნდა. მის აზრით, ერო, რომელსაც პროგრესის გზაზე წინ არ მიუძღვის და გზას არ უკადვას მძლავრი და მრავალრიცხოვანი ინტელიგენციის რასში, ადრე თუ გვიან ერთ-ერთი ნააგებს და ერებს შორის თავის ადვილს დაეკარგავს. იაკობ გოგებაშვილი იმასაც კარგად ეცნობიერებდა, რომ ყველა დამორჩილებულ-დაპყრობულ სახელმწიფოში შეტრეხულია „აღმავალურა და თავისუფალი განვითარება... ერის გენიისა“, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავდა, რომ იგი ამ მდგომარეობას ურადგებობდა. დარწმუნებული იყო, რომ ქვეყნის ბედნიერება ერთგული მამულებეულების სიმრავლეზე იყო დამოკიდებული, ამიტომ ქართველებისაგან ითხოვდა, გულ-მხრითვე მამულებეობა გამოეჩინათ და წერლობა პრობლემებს არ გადაეკოლდნენ, ნინ აღდგომიერენ ერის გადაკვარების უმთავრეს მიზეზს. იაკობ გოგებაშვილი თავად თავდაუზოგავად იღვწოდა ერის ცივილიზაციისათვის, ცდილობდა, ევროპის მონივრე სკოლების მსგავსად, საფუძვლი ჩაეყარა ქართულ სკოლებსაც, სადაც დიდებისა, სამშობლო ქვეყნისა და ლიტერატურის შესწავლას უპირველესი ადგილი დაეთმო; მეტიც, ახალ დროს, ახალ საუკუნეში, ახალი მოთხოვნების შესაბამისად ჩვენს ქვეყანას მალაღი ზნობის მქონე (პუშკინის, პეტროვიჩისა და ინტერნაციონალიზმის სულისკვეთებით გატყუებული) ახალი ტიპის ქართველებს გამოუზრდიდნენ.

ერის განათლების გზაზე ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნაბიჯი იყო ის, რომ 1876 წლიდან იაკობ გოგებაშვილი ნიკო ცხევედაძესთან ერთად შეუდგა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოების“ შექმნის ორგანიზაციას. მათ დიმიტრი ყიფიანს ერთად შეადგინეს საზოგადოების წესდება, რომელშიც იაკობ გოგებაშვილის მოთხოვნით შეიტანეს მუხლი, რომლის თანახმად საზოგადოების მიერ გახსნილ სკოლებში სწავლება ქართულ ენაზე უნდა ყოფილიყო. 1878 წელს საზოგადოება გაიხსნა. ჯერ დიმიტრი ყიფიანის, შემდეგ კი ილია ჭავჭავაძის ხელმძღვანელობით საზოგადოებამ დიდი მუშაობა გასწავა ქართული სკოლების გახსნის, განათლებისა და კულტურის აღორძინებისათვის. სხვათა შორის, სიკვდილის წინ იაკობ გოგებაშვილმა მთელი თავისი ქონება და ბიბლიოთეკა

ამ საზოგადოებას უანდერძა.

მთელი ერის განათლებაზე ზრუნვისას, იაკობ გოგებაშვილმა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ამოცანად დაისვა აქარულ მამამიან-ბავშვთა განათლება და მათი საერთო-ქართულ ცნობიერებაზე მოქცევა. იაკობ გოგებაშვილისა და ილია ჭავჭავაძის ინიციატივით და დიდი ძალისხმევით წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ ბათუმში გახსნა ქართული სახალხო სკოლა, სადაც მასწავლებლებს იმერე მეტ ხელფასს უზიდნენ, ვიდრე დახარჯენ ქართულ სკოლებში. მიზანი გასაგები იყო – აქარული ბავშვების განათლება, ეროვნულ ნიადაგზე მათი შემოზრუნება, ისტორიული სამართლიანობის აღდგენა. შესანიშნავ სტატიაში – „საშხრეთ სა-ქართველო ანუ ძველი მესხეთი“ – იაკობ გოგებაშვილი მეცნიერულად ასახვრებს გაგამადაინერულო აქარულად და ქრისტიან ქართველთა ძმობას, ნამართლის ისტორიის მამიძლე აქარულთა უფედის ღვარს და თავდადებას საკუთარი სამშობლოს – საქართველოს წინაშე.

„ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოების გარდა“ ახალგაზრდობას აღზრდა-განათლებლაში მნიშვნელოვან როლს „ღარბი მოხაფთა შეშენ თბილისის გავრცელების საზოგადოება“ ასრულებდა (დაარსდა 1878 წელს), რომლის „გამავრცელებელ“ ერთ-ერთი აქტიური წევრი იაკობ გოგებაშვილი იყო. საზოგადოება ზრუნავდა, რომ ქართველთა შვილებისათვის, როგორც დაბალ, ისე უმაღლეს სასწავლებლებში, რეგულარულ სწავლებისა და განათლების გზა მიეცა. იაკობ გოგებაშვილმა, ნიკო ცხევედაძესთან ერთად, დიდი მუშაობა გასწავა პირველი ქართული გიმნაზიის დაარსებასა და მისი შენობის აგებაზე, რომელზე შემდეგ უნივერსიტეტად უნდა გარდაქმნილიყო. მეტიც, იაკობ გოგებაშვილი იმ კონტრენტის მომხადებაზეც ზრუნავდა, რომელსაც უნივერსიტეტში უნდა ესწავლა. მიაჩნდა, რომ უნივერსიტეტისათვის ახალგაზრდობა სწორად გიმნაზიამ უნდა მომზადებულიყო. იაკობ გოგებაშვილის ინიციატივად და რჩევა იყო ასევე, რომ ქართველი უნივერსიტეტში საშუაოდ მოეწიათ სხვადასხვა უმაღლეს სასწავლებლებში მოღვაწე ქართველი პროფესორები: იგანე თარხნიშვილი, პეტრე მელიქიშვილი, ვასილ პეტროპოლი, ალექსანდრე ხახანაშვილი, ალექსანდრე ცაგარელი. იაკობ გოგებაშვილის ღვაწლად და ჩანა-ფიქრი განხორციელდა, უნივერსიტეტი გაიხსნა, თუმცა ამ დიდ ეროვნულ მოქვლას თავად ველარ მოესწრო.

იაკობ გოგებაშვილი დიდ დახმარებას უზიდა ღარბი მოსწავლეებს. ბერის სთენი ხარკებით საშუალო და უმაღლესი განათლება მაღალმან, ზოგმა კი მისი შუამდგომლობით და თხოვნით მიიღო სტიპენდია. მანვე დააყენა ამოცანა, რომ ბავშვს შეეძინათ სპეციალური ფონდი, საიდანაც ქართველ ხელმოკლე სტუდენტებს სტაპენდებით დაეწიებოდათ.

იაკობ გოგებაშვილი არა მარტო

იაკობ გოგებაშვილის „დედა ენის“ ილუსტრაციო მითხრობისთვის „არწილი და ქაქუჩა“.

ახალგაზრდობის, ახალი თაობის, არამედ მთელი ხალხის, განსაკუთრებით მთელი მოსახლეობის განათლებაზე ზრუნავდა. რამდენადაც XIX ს-ის საზოგადოების დიდ უმრავლესობას მშრომელი მოსახლეობა (უშემკლავ გლეხობა) შეადგენდა და, ამასთან, მხარს უჭერდა რა ილიასეულ „საერთო ნიადაგის“ თვალსაზრისს, იაკობ გოგებაშვილს სწამდა, რომ ეროვნულ-განათლებისუფლებელ მოძრაობაში ისინი დიდ როლს შეასრულებდნენ. თუმცა თავისუფლებისათვის ბრძოლაში მხოლოდ იმ შემთხვევაში ჩაებმეოდნენ, თუ შესაძლებელი გახებოდა მათი განათლება, ეკონომიკური გაძლიერება და პოლიტიკური გათვითცნობიერება.

ერის განათლების საპასუხისმგებლო საქმეში იაკობ გოგებაშვილი განსაკუთრებულ როლს შერიოდულ პრესას ანიჭებდა. თავად მნიშვნელოვანი კვალი დატოვა ქართული ჟურნალისტიკისა და კრიტიკული პროზების განვითარებაში. იგი აქტიურად თანამშრომლობდა ქართულ და რუსულ ჟურნალ-გაზეთებში: „დროება“, „ივერია“, „მოამბე“, „საქართველო“, „ცნობის ფურცლები“, „ნოვოე ხობრენი“ და სხვა, ასევე საბავშვო ჟურნალებში – „ნობათი“, „ჯეჯელი“, „საქაღმდე“. მრავალ პუბლიცისტად და კრიტიკულ წერილებშიც საზოგადოებრივი ცხოვრების აქტუალურ პრობლემებს ეხებოდა, ცდილობდა, პრესის საშუალებით ერში პატრიოტული სულისკვეთება გაეფიქრებინა და გაუმსუვრავო მამულებეობითა აღზრდისათვის შეეწყო ხელი. ამიტომ უშიშრად იგი ინტელიგენციასაც, ვისაც ქვეყნის არსებულ მდგომარეობასა და მის მომავალზე შესტიკავდა გული. იაკობ გოგებაშვილი მხარში ედგა და დიდად აფასებდა ჟურნალ „იამბის“ ღვაწლს, განსაკუთრებით, მის ამოცანას, რომ ევროპის მწერლობის, მეცნიერებისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარ ქართველ მკითხველში „ევროპული განათლებისა და მოქალაქეობის შეთვისების“ სურვილი გაეღვივებინა.

ლოებში მთელი სერია მოთხოვნებისა საქართველოს ისტორიიდან (თამარის დროიდან XIX ს-ის დასაწყისამდე), რომლებსაც საფუძვლად „ქართლის ცხოვრება“ დაუდო (ასპინძის ომი*, თავდადებულნი ქართველნი და სხვა), და მოთხოვნები საქართველოს ისტორიული ძეგლების შესახებ; დანერგა არაერთი პუბლიცისტური და კრიტიკული ნაშრომი საქართველოს ისტორიისა და კულტურის გაცალკების ცდის წინააღმდეგ. იგი შესანიშნავად იცნობდა მრავალსაუკუნოვან ქართულ სასულიერო და საერო მწერლობას. მათი ნაშრომებით ხალხში მსოფლივ პარტიკულარისტს აღეციებდა. ერთი მხეხვითი უბრალოდ, პარტიკულ, მაგრამ ღრმად უნერგავდა ახალგაზრდობას და მთელ ხალხს, რომ ქართველთა სიყვარული თავისი წარსულისადმი, თავისი კულტურისადმი, ლიტერატურისადმი, თავდადებას დაიდავცისა და შენარჩუნებისათვის მთელი ხნის ისტორია ჰქონდა და რომ სწორედ ამით სძლია ქართველობამ ბაზილაროსთა ათასწლეულ შემოსევებზე და გადაარჩინა იგი მოსპობას. იაკობ გოგებაშვილი ამით აჩვენებდა, რომ დღესაც ერის გადარჩენის გზა ქართულობის დაცვასა და მის სულიერ აღორძინებაზე გადის.

იაკობ გოგებაშვილის ერის არსებობისა და წარმატების ერთ-ერთი ზურგად ეკლესია მიაჩნდა. იგი სინანულით აღწერს თავისი დროის ქართული ეკლესიის დეგრადაციას, მტარუნებულთა იმით, რომ რუსულთა წარათვა მას აფერკვლიდა, აკრძალა ეკლესიებში ქართული მღვდელმსახურება, შენეცტა ქართველი ენისა და ეროვნულ პრინციპებს ეროვნული სასულიერო პირების აღზრდა, რომ ერთმონაფერ რუსეთის „მფარველობის“ ქვეშ ეროვნული თვითშეწარმუნების საკითხი უფრო მწვავედ დაიგას, ვიდრე მაშადათურს სამეგრელს შემოსევის დროს. ამ პროცესების მოუჩინებელი პოლიტიკური შეფასებით იაკობ გოგებაშვილმა კიდევ ერთხელ დაადასტურა, რომ იგი უშიშარი და სამშობლოსათვის თავდადებული მამულოშვილი იყო.

ქრისტიანულ საქმუნებობას თვლიდა ეროვნული, ჰუმანური და ზნეობრივი აღზრდის საფუძვლად, - აქედან გამომდინარე, იაკობ გოგებაშვილის აუცილებლად მიაჩნდა უაზროეს დროში ქართული ეკლესიის აღდგენა-განახლება. განსაკუთრებით მოთხოვდა ახალგაზრდა სასულიერო პირთა მომზადების ეროვნულ საფუძველზე. ამისათვის აუცილებლად თვლიდა სასულიერო სასწავლებლებსა და სემინარიებს ქართული ენის კათედრების შექმნას და სასწავლებლებში ქართულ ენაზე სწავლებას. თავად ამ მიმართულებით მნიშვნელოვან ნაბიჯებს დგამდა: სახელმძღვანელოები შეკრიბა საღვთისმეტყველო მასალა, შეადგინა საღვთო სჯულის შესანიშნავი სახელმძღვანელო, თუმცა მისი გამოცემა ვერც იმპერიული რუსეთისა და პერსი საბჭოთა რუსეთის პირობებში ვერ მოხერხდა.

განუზომლად დიდია იაკობ გოგებაშვილის, როგორც პოლიტიკური მოაზროვნისა და სახელმწიფო მოღვაწის როლი, რაც როგორცდ ჩრდილში იყო მოქცეული და მართლაც „შევიტებული“, მიუხედავად იმისა, რომ მასვე ეკუთვნის სიტყვები: „ყოველთვის ის, რაც ჭეშმარიტად პედაგოგიკურია, არ შეიძლება არ იყოს პოლიტიკური. ასეთი იყო ცარიზმის მოხელეთა ნება, ასეთი იყო, ნებისით თუ უნებლიეთ, ქართული საბჭოთა ლიტერატურათმცოდნეობისა და ქართული საბჭოთა ისტორიოგრაფიის ნება. მხოლოდ უკანასკნელი ორი ათეული წლის მანძილზე დანაყო იაკობ გოგებაშვილის, როგორც პოლიტიკური მოაზროვნისა და სახელმწიფო მოღვაწის, როლის დანახვა და ნაშრომენა, მისი შემოქმედებისა და მოღვაწეობის პოლიტიკური მრანამისი ახლებურად გაგება.

იაკობ გოგებაშვილს ჰქონდა გამოცემული პოლიტიკური ჟურნალისა და ურთულეს მოვლენებზე სახელმწიფოებრივი ხედვა, რომელიც ეფუძნებოდა რეალობას და ოპტიმიზმს, პოლიტიკური პროცესების და მოვლენების ობიექტურ ანალიზს, „შესაძლებლობის მაქსიმუმს“ გამოყენებისკენ სწრაფვას. იგი იმ ქვეყნს საქართველოს ხსნას პოლიტიკური ავტონომიის მიღებაზე ხედავდა. ავტონომიის ხსენებით დამფრთხილი მამულოშვილებისაგან განსხვავებით, გახედულად აყენებდა ამ საკითხს და ასახელებდა ამ მოთხოვნის სრულ სამართლიანობას: ჯერ ერთი, იმით, რაც ის სრულიად იცნო ნიშნავდა სუბპატიზმის გაღრმავებას, პირქით, ნამდვილი ავტონომია მაშინ და აქანრეყებს სეპარატიზმს; მეორეც, ავტონომიის მოთხოვნას განაპირობებდა საქართველოს მამინდელი მდგომარეობა, მისი მომავალი თავისუფლების, დაუბრკოლებელი ნისხელისა და კულტურული განვითარების აუცილებლობა; მესამეც, ჩვენი ქვეყნის წარსულის ხმა, ისტორიული სიმართლე, რადგან სწორედ ასეთი უფლებით დაუკავშირდა იგი რუსეთს და უნდა აღმოფხვრილიყო „საუკუნის უსამართლობა“. იაკობ გოგებაშვილს ნათლად ჰქონდა წარმოდგენილი საქართველოს ავტონომიის მდგომარეობა: თავისუფალი არჩევნების გზით შექმნილი საკუთარი პარლამენტი, საკუთარი კანონმდებლობა, საკუთარი ქართული მმართველობა, სამონაო საქმეებში სრული დამოუკიდებლობა.

იაკობ გოგებაშვილი ქართველთა ხსნას რუსეთის პარლამენტში ქრ არა (თუმცა „დიდ ღვთის წყალობად მიიწინა“) თვით რუსეთისათვის, თუკი იგი შეიქმნებოდა, რუსეთის განათლებამი ხედავდა, რადგან მხოლოდ ნაკლებან-ეითარებულ ქვეყნებში მმართველ სხვა ქვეყნების მიმართ ძალადობას, იარაღს და რაც უფრო ფართოდება ამა თუ იმ ხალხის გონებრივი პოტენციალი, შესაბამისად მცირდება ომებისადმი, ძალადობისადმი მათი მიდრეკილება.

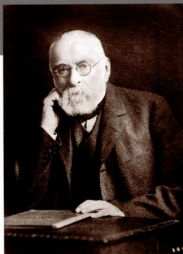
იაკობ გოგებაშვილის, როგორც პოლიტიკური მოაზროვნის, ყურადღების

ცენტრში იდგა ასევე: ქვეყნის ეროვნობისა და ტერიტორიული მთლიანობის, ეროვნულ ურთიერთობათა და ეროვნულ უმცირესობათა ინტერესების დაცვის; ნოღებთა ერთიანობისა-დან ხსნა საქონებთა. მისი დიდი სახელმწიფოებრივი მიდგომა საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების მომხილვაში ჩანს: ეკონომიკური ჩამორჩენილობის დაძლევის გზად მას სამეურნეო სწავლება და მეურნეობის შეცნირულად გაძლიერა მიაჩნდა; ხოლო სოციალური პრობლემის - გლეხთა მიგრაციის (იმგრეთში, სამეგრელოში, გურიაში, რაჭაში) გადასაჭრელად აუცილებლად თვლიდა მათთვის მიწების დარიცხვას და უშიშოდ ყველას, ვისაც ეს ეხებოდა და შეძელი, რათა საკითხი დროულად და განიერულად გადაეჭრათ.

საინტერესო ფაქტები: 1879 და 1882 წწ-ში „ივერის“ ფურცლებზე გამოქვეყნებული ორი ხელმოწერილი „მიწათრი მომხილვა“ არჩულ ჯორჯაძემ და პავლე ინგოროვამ ილია ჭავჭავაძის კოლაში მიაკითხეს. თუ შედეგეობაში მივიღებთ იაკობ გოგებაშვილის პოლიტიკურ ნააზრებს და პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური საკითხებისადმი სახელმწიფოებრივი მიდგომის შესანიშნავ მაგალითებს, მაშინ ნათელი გახდება, რომ სამოვიანებლის გვერდში დგამთ ღირსეული მოკონებმა, „მართლაც ილიას ტიპის მოღვაწე“, რომელსაც მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა XIX ს-ის მეორე ნახევრის ქართული ეროვნული ცხოვრების აღორძინებასა და ქართველთა სწორი პოლიტიკური ორიენტაციის განსაზღვრებაში.

დიდი პედაგოგის და მეცნიერის, მწერალ-განმანათლებლის, ჟურნალისტ-პუბლიცისტის, პოლიტიკური მოაზროვნისა და სახელმწიფო მოღვაწის - იაკობ გოგებაშვილის ყოველი დღე სამშობლოზე ფიქრით თენდებოდა და ღამდებოდა. თავად იყო მაგალითი ჭეშმარიტი პატრიოტისა, რომელსაც, მისივე სიტყვებით, „სიცოცხლის უმთავრეს საგნად სამშობლოს ბედნიერება, მისთვის თვით სიცოცხლის ღირებულ შეწერა მიაჩნდა“. ამასვე უტყობდა ანდერძად მომავალ თაობას.

1912 წლის 1 ივნისს სამელოგიური ზარად გაიშას სამშობლოს სახელმწიფო შიღის გარდაცვალების ამბავი. მისი ცხედარი შესვენების დიდებით და პატივისცემით დაკრძალეს დიდუბის პანთეონში 1912 წლის 10 ივნისს, ხოლო მოგვიანებით დიდუბის პანთეონიდან მოაწინაშე გადაასვენეს. აკაკი წერეთელი იაკობ გოგებაშვილის დამსაპირებლს ერის წინამძღვრის სიცოცხლეზე აფასებდა და ამბობდა: იგი „აღიზარა, რომ მას ქართველთა ხალხში სიცოცხლეზე ძველი დაუდგას“. ჭეშმარიტად ღირსი იყო... და თუ ეს მოხდებოდა, სიცოცხლეზე მისი მეორე ძველი იქნებოდა, რადგან თავისი შემოქმედებით, ერის წინამძღვრად დაუდგენელი ღვაწლითა და დიდი მამულოშვილობით ერთი მარადიული ძველი თავად უკვე დაიდგა.

ნიკო ნიკოლაძე

მანაც ვინ იყო ნიკო ნიკოლაძე, – კაცი ლეგენდა, კაცი ბრძენი, აზრისა და საქმის გოლიათი, ქაბუკობიდან აღსასრულამდე მასშტაბური, ეროპულად მოაზროვნე, ცოდნაზეყრად მოვლენილი უფლისაგან სასწრაფო ზოდიკოს ქვეშ, ვისი ტვინი შთამომავლობამ მინამი არ ჩაფლა და სამუზეუმო განაძე აქცია?! მისი ნაწერებიდან უკიდევანო აზრი მოედინება, გიჟიკის, – რა ძალას, რა ენერგიას, რა ცოდნის ნადილს შეეძლო ამდენის შეცნობა-შეთვისება, როგორ მოახერხა ახალი ცხოვრების მხარის გასწორება, წინ გასწრება და ღონიერი პრაქტიკული ნაბიჯებით სიარული მაშინ, როდესაც საქართველოში ბერი თელეგრაფი და მამაკაპური ძილით თავს იჩინებდა კიდევ. ნ. ნიკოლაძე ცეცხლგვანი, მიზანსწრაფული, ფაქტურდაყურადმი პუბლიცისტური ნაწერებით გამოირჩევა, მისი პოლემიკა ლოგიკაზე დაფუძნებული, უტყუარი, სასტიკი სინამდვილის მამხილებელია, სადაც უნდა ყოფილიყო, საქართველოს მსახური და „მისი ერთგული ანგარიშიანი მწყემსი“ გახლდათ, იგი ყველგან „მინ იყო“...

დაიბადა 1843 წლის 27 სექტემბერს ქ. ქუთაისში, ე. ლორთქიფანიძისა და ი. ნიკოლაძის ოჯახში. მამამისი ვაჭრობაში განაფული ერთ-ერთი პირველი ქართველი კომერსანტი და მშენებელი ყოფილა არა მხოლოდ ქუთაისში, მას საზღვარგარეთ, ლაიფციგის „იარმურკამდე“ ჩაღწევი, უცხოელ კომერსანტებთან ურთიერთობა დაუმყარებია, ერთ-ერთი პირველი ქართული ბიზნესი ნამოყვანია (ტყეზულის ქვანახშირის დამუშავება-გატანა – დ. ჩ.) და შეიღებოდა ანთიკის კარგი განათლება მიუღია.

პირველდანიებითი განათლება ნიკომ ქუთაისის გიმნაზიაში მიიღო. ტანით იმდენად პატარა ყოფილა, მხრებზე შემოსულს ატარებდნენ და „ციდანვევარს“ უწოდებდნენ. მაშინ გიმნაზიაში რუსულად ასწავლებდნენ საგნებს. რადგანაც ნიკოს რუსული არ ესმოდა ისევე, როგორც ბევრი მისი

თანატოლს, ცოდნის დამფასებელ მამამისი ნიკო კერძო მასწავლებელთან გაუმწესებია იმის ფიქრით, რომ შეილი თავის დამხმარედ აღეზარდა.

მეზუთელასელი ნიკო მამას ზაფხულში საქმეების გასაცნობად ფოთში ჩაუყვანია, ჭოხიანი ფოთიდან მალერიით დაეადებულ ნ. ნიკოლაძე ერთი წელი საწოლს მიჯაჭვულად, შესაბამისად, გიმნაზიაში სწავლაც შეუწყვეტია, თვითგანვითარებისთვის კი ბევრი დრო აქონია. გასცნობია რუსულ ჟურნალ-გაზეთებს. ბოლო წელს ნ. ნიკოლაძემ გიმნაზიის სწავლების ორი კლასის მასალა ერთად ჩააბარა და ატესტატი თანაკლასელებთან ერთად აიღო. ამ დროს მისი ჟურნალისტური „ნათლობაც“ შედგა.

„ქუთაისის მეტოროს“ ფსევდონიმით ჟურნალ „ცისკარი“ დაიბეჭდა წერილები – „ხაბარა და ლოტო ქუთაისში“ და „ქუთაისის ქორიკანობა“ („ცისკარი“, №9-10, 1860 წ.).

პეტერბურგის უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე ნ. ნიკოლაძის სწავლას ხელი შეუწყო ისტორიკოს დიმიტრი ბაქრაძის შუამდგომლობამ მამასთან, რომელმაც დათმო შეილის თანამეგობრად აღზრდაზე ფიქრი.

1861 წლის მარტში ნ. ნიკოლაძემ ორ ქართველთან ერთად თევზაბერის მგზავრობის შემდეგ, ნიკოლოზობა დღეს, პეტრეს ქალაქამდე ჩააღწია და პეტერბურგის უნივერსიტეტში იურიდიულ ფაკულტეტზე გამოცდების ჩაბარების შემდეგ ჩაირიცხა; ეს იყო დრო, როცა რუსეთის გლეხობამ ბატონყმობის უფლისაგან განთავისუფლება და „იურიდიული უფლებების“ მოპოვება იზიჰია, ხოლო პეტერბურგის უნივერსიტეტის სტუდენტობამ პოლიციათან პირველი შეტაკება იგეგმა. 1861 წლის სექტემბრის სტუდენტთა ცნობილ „არეულობაში“ ქართველთა შორის ნ. ნიკოლაძეც იყო და პეტერბურგელსა და კონმტადტის ციხეების „სურნელიც შეიტკბო“, რის სახაველდაც ბედნიერი შემთხვევა არგუნა გაცემამ: „არეულობაში“ მონაწილეობის გამო იგი ამოენერა სტუდენტური სიღნა, გაიხადა სტუდენტური სამოსი, ჩაივსა ჩოხა და აკაცი წერილების სადგომში გადაიდგა საცხოვრებლად, ნიკო თავადებულად დაენაფა თვითგანვითარებას, კითხულობდა „სოფრმეწიქს“, რუსულ ჟურნალ-გაზეთებს. ერთხელაც, დეკემბრის სუსხიან დღეს მის სადგომს ეტლით ორი ქალბატონი ესტუმრა. ერთ-ერთმა, ნ. ჩერნიშევსკის მეუღლემ – ოლღა სოკრატეს ასულმა, საშობაო მასკარადისთვის ნიკოლაძის „ჩერქეზული“ ჩოხა ითხოვა. ამ ბანალურმა შემთხვევამ ნიკოლაძე ნ. ჩერნიშევსკის შეახვედრა და 1862 წლის მთელი ზაფხული პავლოვსკში მის გვერდით

გატარა. ნ. ჩერნიშევსკის დამატირებამ და გადასახლება პეტერბურგი დაატოვებინა. ნ. ნიკოლაძემ 1862 წლის ფურნალ თსკრაში* (№11-12) გამოაქვეყნა სტუდენტური ცხოვრების ამსახველი მოთხრობა „პეტერბურგის მახარებელი“. 1864 წლიდან იგი გახდა „ნოვოე ბო-ვატსკოს“ ახლი თანამშრომელი გახდა, რომელშიც მონაწილე ნერილბის, კერძო სტატისტიკის, ფინანსების აქტიურად სებადლოს* ფუნქციონირებდა. 1864 წლიდან ფურნალ „სოვერენნიკის“ მრეკე ნომერში დაბეჭდა ფრად საყრდენი პუბლიცისტური მოთხრობა – „პროვინციული სურათები“.

1864 წელს საზღვარგარეთ, პარიზში და გაბატონებულ ნაწილობა ფილო-სოფიის და პოლიტიკურ ეკონომიის, 16 საათის მუშაობას დღე-ღამეში, რის შემდეგაც დადარს: „შე უფრო დიდი რამე მეგონა ფრანგულად სოციალიზმი“.

ამასთან, თანამშრომლობის რუსულ „სანეკტერბურგისკი ეკლემიისტი“, და ახლო ურთიერთობის ამყარების ლონდონში მჭიდვ გერეცნებათ და ოგანოვიან, 1865 წელს ლონდონში გამოიავალ გერეცნის „კოლოლიში“ „არი-ნელის“ ფუნქციონირით რამენიშე სტატია გა-მოაქვეყნა, მათ შორის „აღებული გან-თავისუფლება საკრთიკულიში“ (1865 წ., 15/1), „წვენი მომავალი ეკლემიები“, „იენისის დღეები თბილისში“ (1865 წ., 15/X), „თბილისიდან“ (№204, 1865 წ.), „საქართველოდან“ (№ 208, 1865) და სხვ. მაგრამ გერეცნებათ დაბადული პა-ეტრობის გამო 1865 წლის დასასრულს ნ. ნიკოლაძე შეწყვიტა „კოლოლიში“ თანამშრომლობა (გერეცნება მას „პრჭა-ლებიანი ეკლემი“ უწოდა, რომელსაც სიხსილე უდღესო).

1868 წელს ნ. ნიკოლაძე და ლ. მერნიკოვი პარიზში გამოსცემენ რუსულ ეფრნალ „სოვერენნიკოს“, ხოლო ე. კლპდინიანთა ერთად ნ. ნიკოლაძე ე. ჭ. ჩერნიშევსკის პირველ ტომის დაბეჭდავს, რომლის შესავალი ნერილი და ტომის რედაქცია მას ეუ-თვნის. (ცოცხლად დამარბული“ ნ. ჩერ-ნიშევსკის ნაწერების საზღვარგარეთ გამოცემით და მისი მეტეკვიდრობის საზიხიზე გამოტანით ნ. ნიკოლაძემ ატრობის მაგივრად დაავსოა ჩერნი-შევსკის გამოქვეყნებულ ნიშს.

1868 წელს ნ. ნიკოლაძემ დაასრულა ციურების უნივერსიტეტი და ფრანგულ დედაც სადოტორო დისერტა-ცია თემაზე – „ჟანაირლება და მისი კომპლემენტარ-სოციალიზმი შედეგები“, რომელიც ფრანგულ ენაზე ეალე ნიგ-ნად დაიბეჭდა ფეწეწაში 1868 წელსეკ-ვის შრომა მრავალმხრივ საყურადღებოა დღესაც, მასში ორისტიკ და ეკონომი-ტი ნ. ნიკოლაძე ახალუთებს ჟანიარ-ღების დღეებით და ნინაღდმდებრივ ხასიათს ბურჟუაზიულ სამყაროში.

1869 წლის ბოლოს ნ. ნიკოლა-ძე საქართველოში დაბრუნდა (ჯერ ქუთაისში, შემდეგ თბილისში). ს. მესხთან ერთად გახდა „დროების“ გამოცემას უდღეება. ნ. ნიკოლაძის თანამშრომლობამ „დროება“ სხარტი

და ცხოვრებისეული საკითხებით და-ტირთული ნერილებით დაამწეწა. ამ დროიდან მან ქართული საზგადოების სულის ქართველ ნაწიონე (გ. ქიქოძე). სტატისტიკის სტილი და ენა ნოვარტოული იყო, ამიტომ ნოვიერის კრიტიკული სიტყვა ადელიად დასცდა. ნ. ნიკოლაძე გაზმარტყდა „ჩემო მკითხველ, დაე ყველამ სწერის, როგორც ჭჭა და ენა სწავლის... ქართულ ენას დარბება, რაც მისთვის საზგადოება და საჭირო იქნე-ბა“ („ჩემი მკითხველს“). დიალექტების საფუძველზე ენის განვითარება-მეცსება ენის მინაგანი კანონიო.

1871 წელს ნ. ნიკოლაძემ ფურნა-ლი „კრებულში“ დააარსა „კრებულში“ პირველი და ერთდერთი პერიოდული ორგანოა ქართულ ენაზე, რომლის რე-დაქტორიც ნ. ნიკოლაძე იყო. ამ დროს ილია ჭავჭავაძე პრაქტიკული საქმიანობით „მონრებუნა და სულს“ დღუთმდებ. ნ. ნიკოლაძე კი ახალი თაობის იდუერ მეთაურად და გზის გამკვლეად განი-დიოდა, პუბლიცისტური მოღვეანობით ილიას გზას აგრძელებდა, – მატერია-ლისტური ესთეტიკის პრინციპებისა-თვის ბრძოლა, ზრუნვა ახალი ეკონო-მიკური პოლიტიკის დამკვიდრებაში, ქართული კაპიტალიზმის განვითარების გეზურბოა, ვაჭრობის გაძლიერის პრო-პაგანდა და მრეწველობის სხვადასხვა დარგის დაფუძნება, ბანკების გახსნა, კუდატეკეული თვითმმართველობის – ერობის შემოღება, კლასიკურთან ერთად რეალური განათლების დაწერება – აი, პრობლემები, რომლებზეც მსჯე-ლობდა იგი „კრებულში“.

„როცა ქართულ მწერლობაში გა-ვეები, მის თარს მარტო ერთი სიმი ება – დღე-ღამე და დაცვა... შესხიბდა, არა მარტო ენით იკვებება ხალხი... შევეც-კონომიკის, კრედიტის, მრეწველობის, მიწისმფლობელობას, და თვითმმართვე-ლობას“ („ჩემ პოლიტიკაზე“). „კრებულ-შივე“ გამოაქვეყნა ნ. ნიკოლაძემ პირ-ველი კრიტიკული ნერილი ილია ჭავჭა-ვაძის „გლახის ნაამბობზე“, რომელიც პრფესიონალი კრიტიკოსის პირველი მსჯევანია ილიას მიატრულ სამყაროზე. ნ. ნიკოლაძე ერთ-ერთი პირველია, ვინც ვაჭრობა, ალბე-მიცემობა, მ ბერკელები გაიჩინა, რასაც უნდა შემოებრუნებინა ქართული მწერლობა, განვითარებინა ადგილობრივი ეკონომიკა, ნინ ნაენია საზგადოების განვითარება. „კულ-ტურულად ვაჭრობა“ ისნაველით – უკირობდა ახალგაზრდობის, რადგან თელიდა, რომ ვაჭრობა ანგარიშმიანია ბა, ნერიკობა, მინაგანი თავისუფლე-ბის მომტანი სიძლიერეა, რაც ჩვენში ათავალმეტნებელი და დამგობილიაო... საზოხლად, სამარცხვინო და სათაი-კო ქვეყანაზე მარტო უსაქმურობა და მეტია პურის ჭამა, ვაჭრობა შრომაა და ისევე პატივსაცემია, როგორც ყო-ველგვარი შრომაო.

ნ. ნიკოლაძე პირველი იყო, ვინც ერობის შემოღების საკითხი დასვა. ალექსანდრე II-ის ჩამოსვლის ნინ მისართმე ადრესში უნივერსიტეტის გახსნის ნაცვლად ერობის შემოღება

შეიცნათით, მიმართა თავად ნაწიონია კრებას, მაგრამ ეს თხოვნა უკუარღვე-ბოდ დატოვეს მაშინ.

განსაკუთრებულია ნ. ნიკოლაძის ღვაწლი საქართველოში „მარტი დარჩა“ სეზის სამეში. „პანკლიონა“ XIX ს-ის საზგადოებრივი ცხოვრების ტიკიე-ლიცაა გარკვეული თვალსაზრისით... სახანკო პოლიტიკა თერგდალეულით რევევის ერთ-ერთი საბაზი და მათი გზების გაყრის დამამთავრებელი აკო-რედ გახდა, ხოლო ნ. ნიკოლაძე სი ნოვარტოე ქალაქის თავი იყო ფოთში, ვინც XX ს-ის დასაწყისში ამირკაკე-ასიში პირველად დაბეჭდა ობლგაციები და ლტარის ბილეთები და მთელი მოსახლეა ფოთის კეთილმოწყობის მიზანია. ეს ურეტენდტო პრაქტი-კული სიხალე იყო მაშინ!

ნ. ნიკოლაძე ძველი და ახალი თაობის შეპირისპირების დროს სტა-ტიაში – „ახალი ახალგაზრდობა“ – სამართლიანად აღნიშნავს, რომ ახალმა დრომ ახალი ამოცანები წამოჭრა ქვე-ნისა და ხალხის წინაშე, ახალმა დრომ ძველი თაობა პასიურ მეთვალყურედ აქცია, დაამუწავა და აგრძნობინა, რომ „საზგადოებრივი ცხოვრება და ნყოზილება ადამიანმ შეცვლილი კი არ ყოფილა, ის თერედ შეცვლილი უქმნილა და კაციის ხელითვე შეიცვლება“. ამ ცვლი-ლებას მკორეცხოვანია ახალი თაობა შეავდა, რომელსაც ალდა ცხოვრების ღრმა და პრაქტიკული ცოდნა, მას უნაზმო გენერალი – ილია ჭავჭავაძე მეთაურობდა, რომლის ცოდნა და უნარს მეტეს კარტეზი შეცვლილ, თანამგზმნობა შესაფერისი რაზმი რომ შეიკლდნა. შეთერებულ შრომის და-წყების მაგალითად ნ. ნიკოლაძე თელის ციურების ქართველი სტუდენტების მიერ დაარსებული საზგადოება „უღე-ლის“ საქმიანობას, რომლის ნევერებიც ახალ ახალგაზრდობამ მაიანდა, ვინც 1872 წელსი ეკონომიის ცოდნით შეიარაღებული დაბრუნდებოდნენ სა-ქართველოში და პრაქტიკული საქმიანობისათვის გამოიყენებდნენ ევროპულ განათლებას.

ნ. ნიკოლაძის რწეით და ხელშეყე-ობით კონსტანტინე ბებუთელისა თბილის-ში 1872 წელს დაარსა კერძო რუსული გაზეთი „აფილისისკი ვესნიკი“, რომელმაც სათავე დაუდო დემოკრატულ რუსულ პრესას ამირკაკეასიში. ამ გა-ზეთმა 1872-81 წწ-ში დიდი როლი შეას-რულა ქართველი ცხოვრების აკიარვის რუსულ ენაზე ნარმშირებით, ქართული ყოფის ქონაგებ და მრავალეროვანი მოსახლეობის ტრადიციებზე პოლემი-კით. ნ. ნიკოლაძე „ქეთი დაკრებს“, – რუსულად რაბომ ნერი და რუსულ-გაზეთის რატიმ აარტებს (ენი მოთილის, რამდენჯერ ნაუყენეს ეს ბრალდება). მისი კრედი იყო: „თუ ქართველების საბოლოო დამბობა არ გვიინდა, რუსუ-ლადაც უნდა გწერთ ამ ცხოვრების ბრუნვა, დარდი, ნაშალი, სახასარი“... ნ. ნიკოლაძის აზრით, საქართველოს მომავალზე მსჯელობა, რასაც მამულის მსახურება განაპირობებდა, ნებისმიერ

ძველი თბილისი. მოთავარი ვაჭარული.

ენაზე შექცეოლი მამულიშვილს: „სადაც გინდათ იმრომეთ, სადაც გსურთ ისინა-თქვეთ, რაც გინდათ ჰქენით, ოღონდ კი თქვენი მამული გიყვარდეთ, ოღონდ კი მის სასარგებლოდ იმრომეთ, ოღონდ კი მისი მდგომარეობის გაუმჯობესებაზე, მისი სიხელის განდიდებაზე, მისი კეთილდღეობის მოახლოებაზე იმეცადონეთ, ეცადეთ გონიერი, სწავლული და პატიოსანი გამოხვიდეთ“.

მარამ იმდროინდელმა საზოგადოებამ კატეგორიული პუბლიცისტური გამოსვლები ნ. ნიკოლაძის ვერ გაიგო, აიგდუნა ხაიხაბის მთხველი, ცხარე პოლემიკა გაუშვარია... ახალ თაობასთან ომს ნ. ნიკოლაძემ გაცლა ამჯობინა. 1873 წლის ბოლოს გაზეთ „დროებაში“ გამოსათხოვარი სტატია – „მშვიდობით, მშვიდობით“ დაბეჭდა. ამის ნამკითხავი ილია ჭავჭავაძეს, რომელიც იმხანად პეტერბურგს იმყოფებოდა, გამორჩეული ბარათი გამოუგზავნა: „ნუთუ, მართლა შენ დასწერეს კი, რასაც შენი რუსახელი სახელი აწერია ქვეშ?.. სად მიხვალ, სად? შენისთანა კაცი ბრძოლას ექცევა... შერე იცი, რა კბილი ჩაიყრება იმ რაზმს, რომელიც შენ ფალაგანად გჰპყრულებოდა?“

1873 წლის 16 ნოემბრიდან 1876 წლის 10 მარტამდე ნ. ნიკოლაძე ქართულ არესაში არ თანამშრომლობს. იგი 1871 წლის ბოლოდან, მამამისის გარდაცვალების შემდეგ, „სტყიულის საქმენს“ ხელმძღვანელობს, უფროდ ღინადრისებთან ამყარებს საქმიან ურთიერთობას, ჩამოყვას იხიბი საქართველოში. ამასთან, ევროპაში სწავლის მიზნით ჩასული ქართველი ახალგაზრდების განათლების არჩევანს წარმართავს კიდევ. 1872 წელს ნ. ნიკოლაძემ ბათუმშივე ვაჭრად ჩაქმული ქართველი ქალბი (ორი და, ორი დეიდაშვილი და მომავალი საცოლე) საზღვარგარეთ „გააპარა“ და შეიცვარაის უმაღლეს სამსჯელობებში დაულოცა გზა.

1873 წლის 1-10 აპრილს (ათი

დღის მანძილზე) ნ. ნიკოლაძემ დ. მიქელაძესთან და პ. იზმაილოვთან ერთად პარიზში პირველად დაბეჭდა პეტეოგრაფიული ქართული გაზეთი „დროება“, იგი ოთხგვერდიანი იყო, 100 ეგზემპლარი უფასოდ ურიგდებოდა ქართველთა და კავკასიელ სტუდენტებს, ვინც პარიზში, ციურიზში, ჟენევაში და ვენაში სწავლობდა. „დროებას“ მიზანი იყო ქართველი ახალგაზრდობის სოციალურ-პოლიტიკური მრწამსის ფორმირება დახმარება. პეტეოგრაფიული ბეჭდვა ნ. ნიკოლაძეს საქართველოში დანერგვის მიზნითაც აინტერესებდა.

1874 წლის ბოლოს ნ. ნიკოლაძე კვლავ პარიზშია, მან მოცალეობის შესავსებად ფრანგული პრესის შესწავლა-ანალიზი განიზრახა, 1875 წლის აპრილში ფრანგულ ენაზე დაბეჭდა ბროშურა „ფრანგული პრესის დეკლარაციის“, რომელშიც მესამე იმპერიის ფრანგულ ფუნაღ-გაზეთები მოიხილა. ნ. ნიკოლაძის დასკვნა შემდეგია: „საფრანგეთის ინტერესი, როგორც თვით ფრანგული პრესის ინტერესი, მოითხოვს პრესის დღევანდელი ვითარების რადიკალურ რეფორმას... პარიზული პრესით გათვითცნობიერებული მკვიდრები, ბოლოს და ბოლოს, საკმაოდ უზადრეკ მუხედლეუბას იქნის თანამედროვე ცხოვრების შესახებ. იგი ყოველ დღით ამაოდ გადაიკითხავს თორმეტჯოდე პოლიტიკურ უწყებას და მეტი რა გზა აქვს, თუ არა დარწმუნდეს, რომ მთელ სამყაროში არსებობს მხოლოდ საფრანგეთი, მთელ საფრანგეთში კი – მხოლოდ პარიზი და ვერსალაი ხალხის ყურადღების ღირსი“. ნ. ნიკოლაძის „ფრანგული პრესის დეკლარაციის“ გამოცხადებამ ფრანგი თვალსაჩინო მოღვაწენი – ლუი ბლანი, ივ გიო, ფრანდენი და სხვები; მათი დასკვნა იყო, – ეს წიგნი ყველა იმ შრომათაგანია, რომელიც ცუდა ფრანგმა ფუნაღისტმა უნდა ნაიკითხოს და კარგად ჩაუკვირდეს. გასაოცარია, რომ ეს

სამართლიანი შენიშვნები „უცხოელმა ფუნაღისტმა“ გამოთქვა ასეთი ენით, ასეთი სიმღიერით, ასეთი სისწორით.

1876 წლის მარტში ქართველმა საზოგადოებამ „დროებას“ ათი წლისთავი აღნიშნა და გაზეთის რედაქცია განაახლა. ქართული პუბლიცისტის ოთხი ბურჯი – ილია ჭავჭავაძე, ნიკო ნიკოლაძე, აკაკი წერეთელი და სერგეი მესხი – ერთად უძღვებოდა „დროებას“.

1877 წლის აგვისტოდან ნ. ნიკოლაძე რუსეთ-თურქეთის ომში პავსის სააგენტოსა და „ტიფლისისკი ვესტნიკის“ კორესპონდენტად მიდის და გაბეჭდულ სტატიებს აგზავნის ფრანკის ხაზინად. მალე გაზეთ „ტიფლისისკი ვესტნიკის“ რედაქტორთან მოუხდა უთანხმოება, რის შემდეგაც ა. კრავსკის რედაქტორობით გამოშვალ „გოლოსის“ სამეფრო კორესპონდენტი გახდა. 1877-78 წწ-ში რუსეთ-თურქეთის ომის მიმდინარეობასა და რუსეთის ინტერესების ხასიათის წარმოჩენაში ნ. ნიკოლაძის სწორი პოლიტიკა რეაქციონერ მ. კატკოვთან მუდმივი პოლემიკის საბაზი შეიქმნა, რაც, უმეტესწილად, ნ. ნიკოლაძის კალმის მოქნილობისა და ფაქტობრივი მასალის უტყუარი ანალიზით იყო ხაზმობიებული.

1878 წლის 1 იანვრიდან ნ. ნიკოლაძე თბილისში რუსულ ენაზე გამოსცემს დიდი ხნის ოცნების პერიოდულ ორგანოს – გაზეთ „ოზოროს“. პროგრესულ-დემოკრატიული მიმართულების პუბლიცურ-ლიტერატურული ორგანოს რედაქტორობისას გამოვიწინა ნ. ნიკოლაძის ბასრი პოლემიკური სტილი, მიუდგომლობა, სიტყვის ნოვატორობა, ცენზურასთან უკომპრომიზო ბრძოლა (აკაკი წერეთელმა ნიკოს ცენზურასთან ურთიერთობაში „ობერნიკისტიკი“ უწინადა). ნ. ნიკოლაძე 1878-80 წწ-ში „ოზოროში“ გამოქვეყნებული მამხილებელი მასალების გამო ორჯერ გაასამართლეს, განუწყვეტელი ბრძოლა

„ტიმნიესტერ“ აზრთა მკერობელთან“ ნ. ნიკოლაძის პასუხისმგებში მიცემით დასრულდა. 1878 წლის 4 დეკემბერს თბილისის საოლქო სასამართლომ გაარჩია „ობზორის“ რედაქტორის სამეც, რომელზეც ნ. ნიკოლაძე თვითონ იჯდა თავს. მისმა საპროკურორულ სიტყვამ გააოცა იმდროინდელი მართლმსაჯულება, ვერა ზასულაიჩი საგანგებოდ ჩამოსულა სასამართლო პროცესზე დასასწრებად. საოლქო სასამართლო იძულებული გახდა, გაემართლებინა რედაქტორი ნიკოლაძე, შემდგომმა სამსჯელო პალატამაც გაამართლა „ობზორის“ რედაქტორი, ნ. ნიკოლაძე აშკარად დააჯარიმეს. „ობზორის“ პირველი პროცესის მასალები შეუფერხებლად იბეჭდებოდა გაზეთში, ნ. ნიკოლაძემ ცალკე ბროშურად გამოსცა გასამართლების პროცესი და დაუზავა რუსეთის პროგრესული გაზეთების რედაქტორებს, რასაც მადლობის ბეჭერი გამოხმარება მოჰყვა. „ობზორისა“ და ცენზურის „ჭიდილი“ კვლავაც გაგრძელდა. 1879 წლის პირველი ნომერი ცენზურამ მთლიანად გაანადგურა, სტამბაში პოლიცია ჩააყენა, რომლის გარეშეც გაზეთი ვერ გამოვიდოდა. პროტესტის ნიშნად „ობზორმა“ გამოსცა შეწყვეტა. ნ. ნიკოლაძე პოლიციისაგან რედაქციის განთავისუფლებას მოითხოვდა, მაგრამ ამაოდ. 1880 წელს „ობზორის“ გამოცემა განახლდა, მაგრამ 1880 წლის ივნისში რედაქტორი ურჩოვრისათვის კვლავ გასამართლეს და სტავროპოლს გადაასახლეს.

1881 წელს ნ. ნიკოლაძე სტავროპოლთან პეტერბურგში გადაიყვანეს,

სადაც რკინიგზის უწყევამი დაიწყო სასმასხრო, მას თბილისში ჩამოსვლა 5 წლით აეკრძალა, ამიტომ 1881-1886 წწ-ში იგი პეტერბურგში ცხოვრობს, რკინიგზის სამმართველოში მუშაობს და პროტესტის ნიშნად ქართული ჩოხით დადის.

პეტერბურგში ცხოვრების 5 წელი ნ. ნიკოლაძისთვის ნაყოფიერი აღმოჩნდა. მან შეიმუშავა და გეოგრაფიულ საზოგადოებას დაამტკიცებინა ბაქოდან ნავთის გადმოტვირთვის მთელი პროგრამა, რაც გაზეთ „ნოვოე ურენიაში“ გამოაქვეყნა (№26-69, 1883 წ.), ეს პროგრამა მიიღო ნავთის მრეწველთა საერთო კრებამ და როტმისტრების დაფინანსებით განხორციელდა, რაც დაუპირისპირდა ბიზნესმენ ნობელების დიდ მცდელობას – ბაქოდან სახელმწიფო ხარჯით გაეყვანათ ბათუმამდე ნავთობსაქანი. ამ პროექტით ნ. ნიკოლაძემ უპირატესობა ბაქო-ბათუმის რკინიგზის მშენებლობას მიანიჭა, რომელშიც ნიჟის გვირაბის გაყვანა სახელმწიფო ხარჯით მოხდებოდა. ამ პროექტის დამტკიცებამდე ნ. ნიკოლაძემ დიდი ომი გადაიტანა პეტერბურგისა და მოსკოვის გაზეთების ფურცლებზე. ნ. ნიკოლაძის ღრმა ცოდნა, გამოცდილება, უცდამელი გაანგარიშების უნარი უმტკიცებდა „ეისაც ვერ იყო“, რომ ნავთობგადასაქმის გაყვანამდე ბაქო-ბათუმის რკინიგზის მაგისტრალის მშენებლობა იყო აუცილებელი, რომელშიც ნიჟის გვირაბის გაჭრა უშეიღბლო [ნ. ნიკოლაძე XIX ს-ის 70-იან წწ-ში (1872 წ.) ფოთი-თბილისის რკინიგზის გაყენებისათვის დაჯავღლილეს ოქროს ჭკტიონი,

რაც უფლებას აძლევდა, სიცოცხლის მანძილზე იმპერიის ფარგლებში ყველა სოფელზე გაეშალა ცალკე კუთხი].

1886 წელს სახელმწიფო დაფინანსებით გაიყვანეს ნიჟის გვირაბი, რაც კავკასიის რკინიგზის მაგისტრალის შემავრთებელ ღირვად იქცა, ამ რთულ პრობლემის გადაჭრას ნ. ნიკოლაძე ჟურნალისტური ზერხებით აღწევდა – პრესაში გამოქვეყნებული ნერილობით „იბრძოდა“. ჟურნალისტობა მისთვის არსებობის ფორმა იყო, მე მხოლოდ ამ საქმისთვის ვიყავ გაჩენილი, – დაწერს მოგვიანებით. ასე რომ, დღევანდელი ბაქო-ჯეიჰანის ნავთობსადენი ნ. ნიკოლაძის სახელსაც უკავშირდება გარკვეულწილად.

1882 წელს ნ. ნიკოლაძემ მიიღო მონაწილეობა რეაქციულ „სეიამშენიათა დრუჟინას“ და „ნაროდნიათა ვოლისა“ ხელმძღვანელების შორის ტორის მწვეცეტის შესახებ მოლაპარაკებაში, სამაგიეროდ მან მთავრობისაგან „ცოცხლად დამარხული“ გ. ჭერნიშევსკის განთავისუფლება მოითხოვა. მართლაც, მოლაპარაკების შემდეგ გ. ჭერნიშევსკი შორეული ციხიდან ასტრახანს „გადმოსახლეს“.

1887 წლიდან ნ. ნიკოლაძე კვლავ თბილისშია და პუბლიცისტური მოღვაწეობით ქართული სინამდვილის გარდაქმნა-გაჯანსაღებას ცდილობს, იმდროინდელი საზოგადოების „სულის ქირურგიას“ (გ. ქიქოძე) ავრცელებს. თბილი წელი რუსულ გაზეთ „ნოვოე ობოზრენიეს“ რედაქტორობს, რომელშიც 200-ზე მეტი სტატია გამოაქვეყნა. მათ თემატიკა მრავალმხანაა და ძალზე

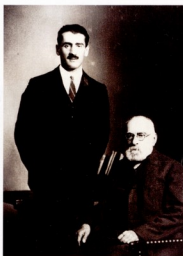
ჭაბურა. XIX საუკუნის ფოტო.

კრიტიკულია, პოლემიკური პათოსი კი – განასაცვიფრებელი, ურთიერთგაპირისმართებული (კვაჭავაძე კი (მარტო ნ. შულგენიუციან პოლემიკა რად ღირს!). წერილების სერიებში ნ. ნიკოლაძე დროით ნაკარნახებ მტკივნეულ პრობლემებზე მსჯელობს – ქალაქის მმართველობა, წყლის გაცემა, საკანალიზაციო-სანიტარიაკო ქსელის მონერსტიკება, საავადმყოფოების მშენებლობა, ქალაქის თავის არჩევნები და ბევრი სხვა საჭიროპრობო სოციალური საკითხი.

1894-95 წწ-ში ნ. ნიკოლაძე ჟურნალ „მოამბეში“ თანამშრომლობს, უძლევა განყოფილებებს – „საშინაო საქმეები“, „უცხოეთის ქრონიკა“, „ქრონიკა“.

XIX ს-ის 90-იანი წწ. მსოფლიოს ხელახალი გადაწინაღობის წლებია. საქართველო კოლონიაციური უძლევის ტრადიციების ქვეყანაა. ნ. ნიკოლაძე სხვა ქვეყნების პოლიტიკურ გასაქირსა და ეკონომიკურ სიღუჭიერზე რომ წერს ჟურნალ „მოამბეში“, ამით საქართველოს ბედზე მსჯელობს, ამიტომ იცავს ბულგარეთის ინტერესებს, ამართლებს იაპონიის ბრძოლას ჩინეთთან და რადგან „ორი ლეონის მისარება“ ერთდროულად უმცირესი თანაზი, როდესაც ფოთის ქალაქის თავად აირჩევენ (1895 წ. დეკემბერი), პრესაში მისი თანამშრომლობა თითქმის წყდება. მოგვიანებით ნ. ნიკოლაძე დაწერს: „მწერლობაზე ხელი აიღო, რაკი ფულიანი ადგილი იმუშავა“. კარგად არ გაუცნია მწერლის (ჟურნალისტის – დ. რ.) მოვალეობა იმას, ვინც ამას მაყულებს. დიახაბ, ისეთი მონეტის ეკპრობი მწერლის (ჟურნალისტის – დ. რ.) დანიშნულება, რომ ყოველთვის, როცა არ რკინიგზის, ან მრეწველობის, ან ქალაქის სამსახურს ვისურვებოდით, უაღრესი მოვალეობა დავიდეთ ჟურნალისტობაზე ხელი ამეღო... მწერლობა და მკითხველი საზოგადოების წინ ჩემი დემოლი იმას მოასწავებს, თუ რა მორიდება მაქვს მომავლის, რა წმინდათა წმინდათა ვითელი ჟურნალისტობა. ვერავინ მოქიბის სტამბაში ვერც ერთ სტრიქონს, ჩემგან დაწერილს, კრინიგზის, ან როტულის, ან ფოთის სამკუთხის დამცველს, ან მაღიფიქრებს, სახამ ამ საქმეებს ვემსახურებოდი...“ („ჩემი პოლიტიკა“, გაზ. „იმერეთის“ საპასუხო). 1913 წელს „იმერეთის“ საპასუხო დაწერილი პუბლიცისტური აღსაზრება გამოირჩევა ღრმა არგუმენტაციით, მესამური სიდანართილით, მოპოვების ნარმოქონის უზაღელი ნიჭით. ფაქტების სიზუსტით გაჯერებული, არც ერთი უაღრესი სიტყვა, მიზანი ერთია, – სიბრძნე დაადგინოს მკითხველმა, სიტყვის ისტაქის ფრასეგებაზე არავის აცენებს უფრესულ მეგობრობიში, ავტორი პატვის სცემს მკითხველს, თითი მონიშნულმდეცაქ კი.

1914 წელს ნ. ნიკოლაძე ახალგაზრდა პუბლიცისტ ელდამიერ ბაქრაძეს (1878-1953 წწ.), შემდგომში მწიგნობარი მთავრობის დიპლომატს პოლიციში, უზაზნის ვრცელ ავტობიოგრაფიულ წერილს, რომელშიც თანამედვერუდადა

ნიკო და გიორგი ნიკოლაძეები (ლიონში, 1926 წლის 16 დეკემბერი)

განმედილი ნ. ნიკოლაძის სამოქცედა-თნლიანი მშფოთვარე და მრავალმხრივი ცხოვრების გზა. ეს წერილი „აფთხა მის ნაწარმოებათ ბიბლიოგრაფიული ძიებნასკენ“. დაუმსახურებლად უმადრე გარემოში მყოფი ნ. ნიკოლაძე (1914 წელს) დიდი ტაქტიკა და გულწრფელობით რომ გამოირჩევა, ნაღვლიანად სწერს ვლ. ბაქრაძეს: „მუშაობდი სასესიონი გაუკაფავ ნიდაგზე (ადგილობრივ საქმეებში) და არ მყოლია ნინარები. სწორედ ამით აისხნდა ჩემი მწიგნობის ნაკლებანდანი და შეიძლება ღრსებუბები... საწყენია, რომ ამდენი ძალა შეველიე საქმეს, რომელიც, როგორც ჩანს, არავის სურებდა და უკეთეს შემთხვევაში ნაადრევია“. ნ. ნიკოლაძის ღრმა რწმენით, პუბლიცისტად დროის მოთხოვნა უნდა ამცნონ, არც დაგვიანება და არც ადრე მოსულა პუბლიცისტად საზოგადოების არ გამოადგება. „ნაადრევი ყველაფერი დედაწალულო“, – გვასაზღვის დიდი ნიკო და მტკივდ სწამს, რომ დრო ყველაფერს ნარმოაჩენს, ყველაფერს დალაგებს, მტყუნან-მართავს „გაასაზრალოებს“, დრო ყველაზე დიდი და მუშეცადარი მსაჯულია!

თერამეტი წელი იყო ნ. ნიკოლაძე ფოთის ქალაქისთავი (1894 წლის დეკ. – 1912 წლის მაისი). მთელი ცოდნა, ენერგია, მონღომება და კონტაქტუნარიანობა ნ. ნიკოლაძემ ბნელქუჩებში, ნუშპეტალაბიანი, უსაბრუნო და ჭაობიანი ფოთის კეთილმონწყობას, საქართველოს კარბიზე პორტის ამოქმედებას მოახმარა. ნ. ნიკოლაძის მცდელობით, ფოთი იქცა მოკონწყულქუჩებში, ქვითიონისაბლებიანი, ხიბდით დამსვენებულ ქალაქად, ქალთა და ვაჟთა გინმანობით, საკვადმყოფოთი, პოლიციის სადგომით, ელექტროგანათებით, სარკინიგზო სადგურით, კეთილმონწყობილი ფოთის პორტით. ნიკოლაძემ საუკეთესო იმერზაურა ევროპაში, გაციონ საუკეთესო პორტების პროექტებს, სამშენებლო ტექნიკას, რვაჯერ ჩავიდა პეტრეს ქალაქში, რათა დაერწმუნებინა

რუსეთის „უმალესი ხელისუფლება“ პორტის მშენებლობისათვის სესხის გაცემაში, იბრძოლა და შემოიღო ნახევარკაპიკიანი საფუთო „გადაწინაღობი“ („Полукапиковый рубль“) გაბნეული ტყროთის თითოფრედ ფუთზე (16 კგ.), რაც მოამზარა ქალაქის კეთილმონწყობას და ფოთის ნავსადგურის მშენებლობის დასრულებას (1908 წ.). ფოთის ნავსადგურის მშენებლობაში პირველად გამოიყენეს ბეტონი (კვერცხის გულის ჩათვლით), რათა წყალს არ „გაერღვია“ დამცევი ვეზირი. ასე რომ, XX ს-ის დასაწყისში ნ. ნიკოლაძე აზროვნებდა და საქმიანობდა ისე, როგორც XXI ს-ის მოაზროვნეს შეპყვრის. რუტინის მოყვარული ვერ ამბობდნენ ნ. ნიკოლაძის ინიციატივა – ფოთი ევროპული ყიდის დასახლება გამხდარიყო. მაგრამ „ცნობილ საზოგადო მოღვაწეთა შეკვეთებით“ ნ. ნიკოლაძეს ცილი დასწამეს... ფოთის ქალაქისთავი გერმანებისგან ტოქიპის აღება დააბრალეს... გამოძებრა რომ წელს გაგრძელდა. „ნიკო ნიკოლაძის საქმე“ 1914 წლიდან 1916 წლის მაისამდე გაგრძელდა. ნ. ნიკოლაძე ქუთაისში გასაბრძოლეს, მას ბრალდება ვერ დაუბმეტყვის, მაგრამ რვა ათასის გადებამიან დააკისრეს. ბევრი სამოსარჩლა სახალბო – ქართული გაზოგადარბა უნდა გამოიღოს ის რვა ათასი მანეთი, რაც ნ. ნიკოლაძის თავისი ქვეყნის ნაყოფიერი სამსახურისთვის დააკისრეს. ფოთის საზოგადოებამ მალეღერების ნიშნად და პუბლიცისტის დასტურება ნ. ნიკოლაძის მუშეშიც უპენია დავინდა.

1914-1916 წწ-ში ნ. ნიკოლაძე კლავდა დაძაბულ პუბლიცისტურ პაექრობაში ჩაბნულ. ჟურნალები – „სულდ“, „გახანაიდი“, გაზეთები: „იმერეთი“, „სამშობლო“, „საქართველო“ – ნ. ნიკოლაძის ბასრ პუბლიცისტურ სტატიებს აქვეყნებენ.

1917 წელს ნ. ნიკოლაძე სტოკოლმში ესწრება დენის დიდ მანძილზე გადაცემის ცერემონიაში, როგორც რუსული გაზეთის კორესპონდენტი; იგი იმებით ბრუნდება სტოკოლმში: დანი. ასეთი წყალაღრენილები, სადც ტურბინი იდგა და დენს იმუშავებდა, საქართველოში ყოველ სოფელში, ყველა დაბადაც კი ელექტრონი ექნება და ცხოვრება სულ სხვაგვარად მოეწყობა“, – იწერება პეტერბურგშიდან.

1916-17 წწ-ში ნ. ნიკოლაძე პეტერბურგში მუშაობს დიდი ხნის ახლობლის – აფთიფოტროფის გაზეთ „რუსკია ჯოლიას“ მთავარ კორესპონდენტად. თებერვლის რევილუციის ნ. ნიკოლაძე პეტრეს ქალაქში შეხვდა. დისთვის გაგზავნილი ერთ-ერთი პირად წერილში ნ. ნიკოლაძე უსუბიანი, თოვლქაპიანი თებერვლის „უსანურ“ დღეებს აბნერს, როდესაც პეტერბურგი პარალიზებული იყო, ტრანსპორტი – დარბევი და სოლიდური ასაკის მოუხედავად (ნიკოლაძე მაშინ 74 წლისა ბრძანდებოდა), მას ქალაქის ერთი პოლიდან მერქმეზე ეხვითი სარჩული უხდებოდა, თუც იმედოვნებდა, რომ ეს არეულობა დიდხანს არ გაგრძელდებოდა.

თებერვლის რევოლუციის შემდეგ ნ. ნიკოლაძე თბილისში 1917 წლის ივნისის დასაწყისში დაბრუნდა, ესწრება ეროვნულ-დემოკრატიების დამფუძნებელ ყრილობას, რომლის გახსნის დღეს პრეზიდენტი საპატიო თავმჯდომარეა. „ხანდაზმულ, მაგრამ ჯერ კიდევ ჯანაყან და ძველებურ გონებაგამჭრიახ“ ნ. ნიკოლაძეს დებატებშიც აქტიური მონაწილეობა მიუღია, რითაც დარბაზი აღფრთოვანებულია. ცნობილია, რომ ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის პლატფორმა თერგდალეულთა საუბრეებს დაემყარა. ნიკოლაძე უკანასკნელი თერგდალეული გახლდათ იმ დროს.

1917 წლის ნოემბერში საქართველოს ეროვნული ყრილობა გაიმართა, რომელმაც ეროვნული საბჭო აირჩია. ეს საბჭო საქართველოს ხელისუფლების გამომხატველი იყო, ხოლო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შექმნის შემდეგ მან პარლამენტის ფუნქცია შეიძინა.

1918 წლის აპრილ-მაისში ნ. ნიკოლაძე აკ. ჩხენკელთან ერთად მონაწილეობდა ბათუმში ოსმალეთ-აღმოსავლეთის სამშვიდობო კონფერენციის მუშაობაში, რომელზეც გადაწყდა საქართველოს ბედის, - საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადება. ნ. ნიკოლაძე ამ ისტორიული მოვლენების შუაგულში იყო. ზ. ავალიშვილის სიტყვებით, „ნიკო ნიკოლაძე მეტად ადვილად ატარებდა თავის 75 წლის სიმძიმეს... უღვევი მესიერება, კოდნა ოსმალეთ-კავკასიის დამოუკიდებლობისა, მუსაფაჟის მქვეშაურ ნიჭი, თავალები ციცხვლის ნაპერკლეები, თეთრ წვერთან და წარმოსადგე შეხედულებასთან ყველაფერი ეს ძლიერ სასარგებლოდ ხდოდა მის ყოფნას ბათუმში“.

საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების დღეს ნ. ნიკოლაძე ბათუმშიდა აკ. ჩხენკელთან ერთად გაემგზავრა ფოთის, სადაც საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის და გერმანიის დროებითი შეთანხმების ტექსტი დაიდურა (ამ დოკუმენტის ეკონომიკური ნაწილი ნ. ნიკოლაძის შუამდგომლობით, ხოლო 1918 წლის ივნისში ნ. ნიკოლაძე სამთავრობო დელეგაციის წევრია და მიემგზავრება ბერლინში გერმანიის მოთხოვნასთან მოსალაპარაკებლად, რომლის მიზანიც საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის გერმანიის მთავრობისგან აღიარება და გერმანიასთან ეკონომიკური ხელშეკრულების დადგენა იყო. გერმანია საქართველოს მეშორებულ ხელი მოაწერა. სამთავრობო დელეგაციის შუამდგომლობით მყოფი ნ. ნიკოლაძე 1918 წლის 9 ივნისს ბერლინში ქართველმა ლეგიონერებმა დააჯილდოვეს თამარ მეფის ორდენით და სამკრდე ნიშნით, რაც სამშობლოს წინაშე მისი დიდი ღვაწლის დაფასება გახლდათ.

1919 წლის თებერვალში საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის (ლიბის პარტიის) დამფუძნებელ კრებაზე პარტიის რვა დეპუტატს შორის იყო ნ. ნიკოლაძეც, რომელიც ნოე

ნიკო ნიკოლაძე ფოთის პორტში

ფორმანის პოლიტიკურ პლატფორმას არ იზიარებდა, მაგრამ დამფუძნებელი კრების ტრიბუნიდან არ ესმოდა თავს. ერთხელ ნ. ნიკოლაძემ განუცხადა მას: „ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წევრებს შორის თქვენ (ე. ი. მთავრობის - დ. ჩ.) მონაწილეობა არა გყოლიათ და არც გყოლივართ, სანამ თქვენ დგებართ ჩვენი ქვეყნის თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის თვისადგე!“ პარლამენტარიზმის გარიგონზე საქართველოში ნ. ნიკოლაძე ახალი ტიპის მოღვაწე ევროპული აზროვნებით და ევროპული ქმედებით. მენშევიკურმა მთავრობამ ნ. ნიკოლაძე საგარეო საქმეთა მრჩეველად დანიშნა ევროპის ქვეყნებში (1920 წ.), სადაც ხანგრძლივად მოუწედა ყოფნა. მან განცხადებით მიმართა პარლამენტის თავმჯდომარეს - ხანგრძლივი განმორება საკუთარი ქვეყნიდან იმ უფლებას არ მაძლევს, ავადილი დავიკეთო პარლამენტში და უფლებამოსილებას ვიხსნო...“

ნ. ნიკოლაძე ჭათურის შავი ქვის ნერწველობის აღორძინებაზეც ზრუნავდა. 1920 წლის აპრილში იგი ინგლისშია „ჩემოს“ საქმეების გამო. 1921 წლის თებერვლის „აყირაშიც“ დროს ნ. ნიკოლაძე ინგლისში იმყოფება, სადაც 1924 წლის მარტამდე დარჩა. თბილისში დაბრუნებული იყო კვლამის ძალით ემსახურება ქართულ კულტურას, ქართულ განათლებას, თანამშრომლობდა ჟურნალებში „კავკასიონი“ და „ახალი კავკასიონი“, ერის უაღრესად საინტერესო და მრავალფაზიანი მოგონებებს („წარსულიდან“, „სტუმრების პირველი დრო“, „მოგონებები მსიან წლებზე“). ნ. ნიკოლაძემ დააარსა წიგნის გამომცემელი კერძო ამხანაგობა „ქართული წიგნი“, რომლის შემადგენლობით ინდროინდელი თითქმის ყველა ქართული მოღვაწე გაერთიანდა, იგ. ჯავახიშვილიდან დაწყებული, კორნელი კეკელიძისა და შალვა ნუგუზიძის დამმყენებელი. ამ კერძო ამხანაგობაში ნ. ნიკოლაძის თავმჯდომარეობით და პავლე ინგოროვას აქტიური მონაწილეობით შეადგინა და დასტავა ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა ხუთი ტომი.

1928 წლის 1 აპრილს ნიკო ნიკოლაძე ფილტვების ანთებით გარდაიცვალა თბილისში. მკრე დღეს ყველა ქართულ ეკლესიაში ერთდროულად ზარების რეკვა გაისმა. ეს ზარები დიდი ნიკოს გარდაცვალებას აცხადებდა ქართველი, რაც უჩვეულო იყო ათისტური საზოგადოების „შენებელ“ ინდროინდელთათვის. ოფიციალური წრის ბევრი წარმომადგენელი დაფრთხა. 5 აპრილს ნ. ნიკოლაძეს სასაფლავედნენ, მაგრამ სად, ჯერ გადაუწყვეტელი იყო. მოვიდა კრემლის თანხმობა, - მთანმშინდაზე დაეკრძალათ ეს „თავზარდამცემი“ კალმისა, „პრეტერული საქმის კაცი“, სიტყვისა და ქმედების მთლიანობის უკანასკნელი მოქიანი XIX ს-იდან.

ნ. ნიკოლაძის ცხედარი მრავალრიცხოვანმა ჭირისუფალმა ზარების რეკვის თანხებით მიაკლა მთანმშინდის კათალიკე, მაგრამ იმ დღეს მთანმშინდის მინამ ნიკოს ცხედარი ვერ მიიბარა, რადგან კლდოვანი გარემო იმგანმდგმლა ტექნიკამ ვერ გარაღვა (პ. ნაცვლიშვილი). მთელი ღამე მამადავითის ეკლესიაში ეყვანა ნ. ნიკოლაძის ცხედარი ოჯახის წევრები, მტროპოლდე კალისტინე ცინცადის და თანხმდელი სამეცდელიოების გარემოცვაში, მათი ლოცვითა და გალობით... 6 აპრილს, პარასკევე დღეს, მინას მიიბარეს უკანასკნელი ამაგდარი და დროსტანსრებული ევროპული XIX ს-იდან, რომელიც მსოფლიო მასშტაბის მოღვაწე იყო. „იმეთით ყურადღება, არამეცდური პატივისცემა და მეტად დიდი მოკრძალება ნ. ნიკოლაძისადმი იმის შუეგია, რომ განცენებული შემოსილი იყო თანამდროევი ცოდნით, დაუმრეტელი ენერგიით, რაინდული გამბედაობით... ამისათვის იყო, რომ დიდ ჯიბიბისა და მეტერგაბიბით, ლონდონსა და პარიზში, ბერლინსა და სტამბულში ნიკო ერთიარი და თანასწორუფლები მოქალაქედ გრმობდა თავს და არავის წინაშე ქედს არ იხრიდა“ (კალისტრატე ცინცადი).

თედო ჟორდანიას

XIX ს-ის ქართველ ისტორიკოსთა შორის ღირსეული ადგილი უკავია თედორე დავითის ძე ჟორდანიას. იგი თავისი მოღვაწეობით ხელს უწყობდა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის აღორძინებას. აქტიურად თანამშრომლობდა ილია ჭავჭავაძის „ივერიაში“, „ეგრის“ ფსევდონიმით აქვეყნებდა წერილებს ისტორიულ თემებზე. ქვეყნის ისტორიის სხვადასხვა საფეხებზე ახალი თაობის პატრიოტული სულისკეთებით აღზრდის საეკლესიო საშუალებას, თუმცა ეს ინფორმაციები ახალგაზრდობისათვის დიდ ფუფუნებას წარმოადგენდა საქართველოში არსებული კოლონიური რეჟიმის გამო.

თ. ჟორდანიას წერილებს დავით აღმაშენებელზე, ცოტად დადიანზე, თედორე მეშველეს, დათუკი ქვემოპირიველზე მხატვრობის ელფერი დაქსიადა და მათში პერსონაჟის ნიშნები ისმის. ეს გასაგებია, რადგან ავტორის მიზანია, ფართო საზოგადოებას გააცნოს და შეაყვაროს ისტორიული გმირები.

თ. ჟორდანიას მსოფლმხედველობის

განმანაზღვრელი მშობლიური ნიადაგია. მისთვის უცხოა პარტიულობა. იგი წერს: „როდესაც ჩვენს თვალწინ საშინელი ტრაგედია სწარმოებს, ჩვენი ეროვნება ილუპება, მინანული ჩვენს მტრებს მიჰაქით...“, როდესაც ჩვენს ენასა და კულტურას ათასნაირი მავნე დაუფეს, ამასაც არ ჯერდებიან და ისტორიულ უფლებასაც გვართმევენ, რა დროს პარტიულობა და დასადასად დამლა. ჩვენს ერს მხოლოდ გაერთიანება იხსნის...“.

თ. ჟორდანიას ეროვნული თვითშეგნების, ეროვნული კულტურის შესაწარმუნებლად ერთ-ერთ უპირველეს პირობად წინააღმდეგობის დაცვას მიიჩნევს და ამბობს: „ერის ზეჩვეულებების დაცვა ნიშნია ერის დადგომისა გადაცდარების გზაზე“. იგი ნიშნავდა ევროპულიდან საქართველოს სინამდვილისათვის შეუფერებელი საზოგადოებრივი მოვლენების შექანიკურად გადმოტანა-„შემოღობა“. მისი აზრით, „იმ დროს ყველაფერი, რასაც რუსეთის სახელი ეწერა, საქართველოში მოდდა იყო შემოღებულა... ამის გამო რუსთაველის

მაღალმა კულტურამ... ადგილი დაუთმო „საღდათების დაბალ კულტურას“.

თ. ჟორდანიას მოღვაწეობა მიმართული იყო იქითკენ, რომ ძველი ქართული კულტურული მემკვიდრეობის ღრმა, საფუძვლიანი შეცნეული შესწავლით პოპულარიზაცია გაენია და დაეცვა ქართველი ერის მდიდარი ისტორიული წარსული, რასაც დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ეროვნული თვითშეგნების გაღვივებასა და შენარჩუნებაში. ამ მიზნის მისაღწევად, მას უპირველესად ქართული წყაროთმცოდნეობითი ბაზის შექმნა მოაჩნდა, რადგან კარგად იცოდა, რომ საისტორიო მცენიერების ძირითად დასაყრდენს წყაროდან ამოკრეფილი ფაქტები წარმოადგენს. მან ამ მიმართულებით დიდი მუშაობა გასწია და მნიშვნელოვანი შრომები დატოვა, მრავალი ისტორიული ძეგლი შეისწავლა და პირველად გამოსცა.

თ. ჟორდანიას საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში მოგზაურობის დროს აგროვებდა ქართულ ხელნაწერებს, ინერდა ლამიდარულ, ჭედიერ და ფრესკულ წარწერებს. ეძებდა მიწიერებულ და უცნობ ეკლესიებს, აღწერდა მათ. მის პირად არქივში ინახება უზის ნივანაკები, სადა აღწერილია მისი „არქეოლოგიური მოგზაურობანი“ ქართლში, გურიაში, იმერეთში, სამეგრელოში და კახეთში. უზის ნივანაკები შეტანილია ხელნაწერები, ხელნაწერების ქრონიკალური მინაწერები, გენეალოგიური ცნობები, გუჯრები, ეკლესიების სიძველეთა აღწერილობები, საფლავის ქვების წარწერები და სხვ.

სწორედ ამგვარმა საშუაობი დაუდო საფუძვლი იმ დიდი და შრომატევადი საქმის შესრულებას, რომელსაც „ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა“ (სამ ნივანად) შეკვია. „ქრონიკები“ თავმოყრილია საისტორიო მასალა ავტორისეული შენიშვნებითა და კომენტარებით უძველესი დროიდან მოყოლებული, XIX ს-ის 60-იან წწ-მდე. I ნივანის შესახებ „ივერია“ წერდა: „... ეს ნივანი ნამდვილი განძი იქნება ჩვენს სამეცნიერო

მოქცის მოთხი (1300 წ.)

სასტიკი მწერლობაში, დიდი შენა-
მატი და დიდი ნაწილის მომკვლელობით
იმათთვის, ვისაც შეეყვანება კვლევა
და ძიება წარსულის ცხოვრებისა..."
ფარლავი, აღნიშნული შრომა დღესაც
მასწავლებელ სამსახურს უწევს ქარ-
თულ ისტორიოგრაფიას.

საეკლესიო მუზეუმში მუშაობის
პერიოდში (1888 წ.) თ. ჟორდანიამ იქ
არსებულ ხელნაწერულ შეისწავლა,
ქრონოლოგიურად დააღწა და აღწერა.
მოგვიანებით, 1902 წელს გამოაქვეყნა
„საეკლესიო მუზეუმის ხელნაწერია
მოკლე აღწერილობა“ ორ ტომად,
რომელშიც 800-მდე ხელნაწერია შე-
ტანილი.

თ. ჟორდანიამ, პოპულარიზაციის
მიზნით, რუსულად (ქართული ტექსტის
თანხლებით), კომენტარებით, ცალკე
ნიგებულ გამოსცა ქართული საბუთები:
„Завещание Давида Вознесенителя“ (1895
წ.), „Хроника Абхазских царей“ (1902 წ.)
და სხვ.

გარდა არქეოგრაფიული საქმიანო-
ბისა, თ. ჟორდანიამ წყაროთმცოდნეო-
ბითი კვლევითაც იყო დაკავებული. მან
პირველმა სტრუქტურულად შეისწავლა
უწინმეტყველებელი ქართული ისტორი-
ისი ძეგლი – „ქართლის ცხოვრება“,
მრავალი საყურადღებო მოსაზრება გა-
მოიტყა კრებული შემავალი თითოეულ
თხზულების შესახებ. მის მოსაზრე-
ბებს ლეონტი მროველის, ჯუანშერის,
დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსისა
და ფეოდალმწერლის შესახებ თანა-
მედროვე ისტორიოგრაფიაშიც ჰყავს
აქტიური მხარდაჭერები.

თ. ჟორდანიას სამეცნიერო მე-
მკიდრება მრავალფეროვანია. მისი
დაკვირვება და შესწავლის საგანი
იყო დამწერლობის, ნუმისმატიკის,
პალეოგრაფიის, ქართული ენისა და
მწერლობის საკითხები. საქართველოს
პოლიტიკური, სოციალური, საეკლესიო
ისტორიის პრობლემები.

თ. ჟორდანიამ ქართული ეკლესიის
ისტორიის შესწავლისათვის საკმაოდ
სერიოზული შრომა გასწია. შექმ-
ნა როგორც წყაროთმცოდნეობითი
ბაზა, ასევე საყურადღებო ნაშრომები
ავტოგრაფიისა და აფხაზთა კათალი-
კოსების შესახებ. მას გამოქვეყნებულ
აქვს ჯარჯულის, მღვიმეის, კაცხის,
მარტვილის, შიომღვიმის, გელათის,
ხობის მონასტრების ბიბლიოთეკებისა
და სიძველეთა საცავების, სინოძეების
აღწერილობანი. მეცნიერმა საინტერესო
მოსაზრებები გამოთქვა ქართლის გა-
ქრისტიანების, ქართული ეკლესიის იე-
რარქული მდგომარეობისა და ავტოკე-
ფალიის მოპოვების შესახებ, რომლებიც
თავმოყრდელი ნაშრომები: „Краткие
историческая сведения об автокефалии
Грузинской церкви“ (1905 წ.).

XIX ს-ის ქართული ისტორიოგრა-
ფიაში თ. ჟორდანიამ, შეიძლება ითქვას,
იყო პირველი ისტორიკოსი, ვინც დაინ-
ტერესდა ქართველ მოღვაწეთა ცხო-
ვრებისა და შემოქმედების შესწავლით,
რომელთაც მნიშვნელოვანი როლი
შეასრულეს ქართული კულტურისა და

ეროვნული აზროვნების განვითარებასა
და ჩამოყალიბებაში. მისი მიზანია იმის
წარმოჩენა, თუ რა მძიმე პოლიტიკურ
და სოციალურ პირობებში უხდებოდათ
მათ მოღვაწეობა და მაინც როგორი თავ-
დადებათი იღვწოდნენ საკუთარი ქვეყ-
ნის საკეთილდღეოდ. მკვლევარი თვლის,
რომ პიროვნების პორტრეტის სრულად
წარმოდგენისთვის აუცილებელია იმ
ეპოქის პოლიტიკური ვითარების გათვა-
ლისწინება, რომელ ეპოქასაც იგი ეკუ-
თვნის. ადენად, ის თავის ნაშრომებში
დავით გურამიშვილის, იოსებ ბაქრაძის
და ანტონ I კათალიკოსის ცხოვრებისა
და ღვაწლის გამომცემისა გვევლინება,
როგორც XVIII ს-ის პოლიტიკური ის-
ტორიის საკითხებით დაინტერესებული
მკვლევარი. აღნიშნული მონოგრაფიები
დღესაც მნიშვნელოვან წყაროს წარმო-
ადგენს ამ მოღვაწეთა შესახებ.

თ. ჟორდანიამ თავისი თაობის ის-
ტორიკოსებს შორის იყო ერთ-ერთი

გურამიშვილის ცხოვრება (№43, 1915 წ.)

პირველი, რომელმაც საქართველოს
რუსეთთან პოლიტიკური კავშირი უა-
რუფოთად შეაფასა და მიიჩნია, რომ
რუსეთის პოლიტიკამ საქართველოს
მომავალზე დამლუპველი ზეგავლენა
იქონია. იგი იყო პირველი ისტორიკოსი,
რომელმაც დააყენა საკითხი ქართული
ნიგნის ბეჭდვის ისტორიის შესწავლის
აუცილებლობის შესახებ.

თ. ჟორდანიას იდეალური მოლობა
რუსეთში მოღვაწე ცნობილ მეცნი-
ერებთან: მ. სანინთან, ნ. მათიან,
მ. ბროსკიანთან. მათთვის საჭირო ქარ-
თულ მასალებს აგროვებდა და უგზა-
ვნიდა იქ, რადგან თვლიდა, რომ მათ
საქართველოს ისტორიის კვლევისა
და პოპულარიზაციაში მნიშვნელოვანი
როლი ეკუთვნოდა. აქტიური ურთიერთობა
ჰქონდა საქართველოს გარეთ მცხო-
ვრებ სტუდენტობასთან. მის პირად
არქივში იხილება კიევიდან და პეტერ-
ბურგიდან გამოგზავნილი სტუდენტების
წერილები, სადაც ისინი დახმარებას
სთხოვდნენ საკანდიდატო დისერტაციის

დამუშავებაში. მათ შორის არის ცნო-
ბილი მეცნიერი კორნელი კეკელიძე
(1879-1902 წ.).

თ. ჟორდანიამ დაიბადა 1853 წლის 29
ივლისს სოფ. მოქეში, მღვდლის ოჯახში.
განათლება მიიღო ჯერ თბილისის სასუ-
ლიერო სემინარიაში, შემდეგ მოსკოვის
სასულიერო აკადემიაში, რომელიც 1879
წელს დაამთავრა ლეონტიმეტყველების
კანდიდატის ხარისხით. ჰყავდა მუდგულ
და ექვსი შვილი.

თ. ჟორდანიას სხვადასხვა დროს მე-
შაობდა მანსაველებთან თბილისის სასუ-
ლიერო სასწავლებელსა და სემინარიაში,
1889 წელს ავღაღოგური მოღვაწეობისათ-
ვის იმ. სტანისლავის მესამე ხარისხის
ორდენით დაჯილდოვდა. 1896 წელს
გურია-სამეგრელოს ეპარქიის საწინდლო
სკოლების მეთაუროვებედ დაინიშნა. 1904
წელს წმინდა სინოდის წარმომადგენელ
თავის ეპარქიის სამრევლო სკოლების
ზედამხედველად გადაიყვანეს, სადაც
1911 წლამდე დამკ.

მეცნიერი 1880 წელს ქართველთა
შორის წერა-კითხვის განსავრცელებული
საზოგადოების ნებართვით, 1886 წელს
ამავე საზოგადოების საკატალოგო კო-
მისიის წევრად, 1888 წელს საეკლესიო
მუზეუმის გამგედ, ხოლო 1907 წელს
საქართველოს საისტორიო და საეთ-
ნოგრაფიო საზოგადოების წამდგომ
წევრად აირჩიეს.

განსაკუთრებით აღინიშნის ღირსია
განათლების სისტემაში მისი მოღვაწეო-
ბა ქართული ენის სახარგებლად. 1882
წელს მას საქართველოს გზაჯვარისმა,
პავლემ, სასულიერო სასწავლებლის
პროექტის შედგენა დაავალა. ეს დავა-
ლება მან ქართული ინტერესების დასა-
ცვაად გამოიყენა. შეადგინა პროექტი,
რის საფუძველზეც ეყვლა სასულიერო
სასწავლებლებში დარჩენი ქართული ენის
კათედრა. ამ ფაქტს დიდი მნიშვნელო-
ბა ჰქონდა, რადგან სასწავლებლებში
სწავლება რუსულ ენაზე მიმდინარეო-
ბდა, მშობლიური ენა და ლიტერატუ-
რა კი შერეულად იყავით. 1885 წელს,
დიდი მორღმობის შედეგად, სასულიერო
სემინარიაში ქართული ენისა და
ქართული ეკლესიის კათედრა გახსნა,
რომლის გამგედ თვითონვე დაინიშნა.
სემინარიაში მუშაობის დროს დაამთავრა
„ქართული ენის გრამატიკა“. 1894 წელს
საეკლესიო-სამრევლო სკოლებისათვის
შეადგინა გეგმა, რომელშიც ქართული
ენის თითოეული გრაფიკული დავითი
12 გაკვეთილი, რუსულ ენას – 6. მისივე
ჩარებით, იმერეთის სკოლებში ქართული
ენა სრული პროგრამით ისწავლებოდა.

თვალრედ დავითის ძე ჟორდანიამ
მძიმე ავადმყოფობის შემდეგ 1916
წლის 24 დეკემბრისთვის გარდაიცვალა.
წერა-კითხვის გამავრცელებელმა
საზოგადოების კრებმა გაითავისებინა
თ. ჟორდანიას ღვაწლი სამშობლოს
წინაშე და ერთხმად გადაწყვიტა, და-
ქრებალათ იგი, საზოგადოების ხარჯით,
დიდუბის მწერალთა და საზოგადო
მოღვაწეთა მართეონში.

ალექსანდრე ცაგარელი

XIX ს-ის ქართული მეცნიერებისა და კულტურის განვითარებაში უდიდესი როლი შეასრულა პეტერბურგის ქართველოლოგიურმა სკოლამ. სწორედ ამ სკოლის თვალსაჩინო წარმომადგენელია ალექსანდრე ანტონის ძე ცაგარელი.

ალ. ცაგარელმა დავით წიბინაშვილთან ერთად (1814-1891 წწ.) საფუძვლიანი ჩუყარა პეტერბურგის აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტზე ქართული სიტყვიერების კათედრას, ქართული მწერლობისა და საქართველოს ისტორიის საუნივერსიტეტო კურსის შემოღებას.

ალ. ცაგარელის უპირველესი მიზანი იყო, ძველი ქართული კულტურული მემკვიდრეობის ღრმა, საფუძვლიანი შეცნობიერება შესწავლით, ქართული წყარომცოდნეობითი ბაზის შექმნით, ისტორიულ-ლიტერატურულ ნაწარმოებების უბუღისკაციებით, საერთაშორისო კონგრესებზე და არქეოლოგიურ ყრლობებზე მონაწილეობით, პოპულარიზაცია გაეცნია და საერთაშორისო სამეცნიერო საზოგადოებისთვის გაეცნო ქართველი ერის მდიდარი ისტორიული წარსული. ყველაფერი ეს კი, მისი ღრმა რწმენით, ხელს შეუწყობდა სახელმწიფოებრიობადაქარგული ერის საინტერესო, თვითმყოფად, მდიდარი კულტურული მემკვიდრეობის საერთაშორისო ასპარეზზე გატანასა და ქართული ფილოლოგიური მეცნიერების ევროპულ დონეზე განვითარებას.

ამ მიზნების განხორციელებაში ალ. ცაგარელს დაეხმარა მისი სამეცნიერო ავტორიტეტი და იმ პერიოდში შექმნილი ვითარება. ევროპის ბერძენთა, ეკონომიკური და პოლიტიკური ინტერესებიდან გამომდინარე, სერიოზულად დაინტერესდა აღმოსავლეთის ქვეყნებით. განიდა მოთხოვნილება ამ ქვეყნების ისტორიისა და კულტურის მეცნიერულ გამოკვლევებისადმი. გასაგებია მიზეზების გამო აღნიშნულ ტრენდების აქტიურად გამოცხადება რუსეთში, რამაც ხელი შეუწყო ამ ორიენტალისტის მნიშვნელოვან განვითარებას.

ალ. ცაგარელი თავდაპირველად XVIII ს-ის რუსეთ-საქართველოს დიპლომატიური ურთიერთობებით დაინტერესდა. იგი თვლიდა, რომ საკითხის დოკუმენტურად შესწავლა ხელს შეუწყობდა ორი ქვეყნის ურთიერთობათა ისტორიის სწორად გააზრებას. მოსკოვის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივში მან პირვლი დოკუმენტი მოიძია, რის შედეგადაც მისი რედაქტირებით დაიბეჭდა ნაშრომი - „XVIII საუკუნეში ქართული რეგულებისა და მთავრების მიმონერა მუსეთის ხელმწიფესთან“. დიპლომატიური აქტების შემდგომი გამოცემის საქმეში მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო 1891 წელს დაბეჭდილი კრებული - „XVIII ს-ის სიგელები და სხვა ისტორიული დოკუმენტები საქართველოს შესახებ“, რომელშიც სხვადასხვა სოციალური, პოლიტიკური და კულტურული ცხოვრების მონარის მის შემცველი დოკუმენტების გარდა, შევიდა მეფეთა ხელშეკრულებები. მათ შორის, 1783 წლის ტრაქტატის ტექსტი ქართულ ენაზე.

1876-1878 წწ-ში ალ. ცაგარელმა აღწერა და მეცნიერულად შეისწავლა სოფ. გორდში დავით დადიანის ქართულ ხელნაწერთა მდიდარი კოლექცია, სადაც აღმოჩნდა „ქართლის ცხოვრების“ ძველი ნუსხა, 1880 წელს - ივანე გრუზინის ქართული ხელნაწერებისა და ნაბეჭდი ნიგნების ცნობილი კოლექცია; 1882 წელს გაეცნო პარიზის ნაციონალური ბიბლიოთეკის ქართულ ხელნაწერებს. 1890 წელს, ოთხი თვის მანძილზე, რომში, ვენეციასა და კრაკოვში ჩაატარა კვლევითი სამუშაოები, რომლის დროსაც XII ს-ის ქართული სიძევეები შეისწავლა. 1892-1894 წწ-ში ორჯერ გაემგზავრა იტალიაში ნიჭითსაცავებში სამუშაოდ. ჯიკოპის ბიბლიოთეკაში აღმოაჩინა ქართული ოთხთავი. მაგრამ განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანი და ნაყოფიერი იყო მისი მოგზაურობა 1883 წელს, როცა მან პირველმა მიაკვლია

და იმ დროის კავალბაზე მეცნიერულად დაამუშავა სინის მთაზე, ათონის ივერთა და იერუსალიმის ჯვრის მონასტრებში დაცული ქართული მწერლობის ძველთა მნიშვნელოვანი ნაწილი. შეადგინა 332 ქართული ხელნაწერის კატალოგი, შეკრიბა ცნობები ქართული ხუროთმოძღვრების შესახებ, გადმოიღო ორმოცზე მეტი წარწერა და ორმოცდაათზე მეტი წმინდანისა თუ ისტორიულ პირთა პორტრეტი (მათ შორის, მთათა რუსთაველის პორტრეტი), რამაც ძალიან დაეხმარა ბატვის ნიჭი. ამ უნიკალური კოლექციის შემკვებით საზოგადოებისთვის ცნობილი გახდა X ს-ის ქართული პირიწერის, იოანე-ზოსიმეს ნაწარმოები - „ქება ქართულისა ენისა“ და უძველესი ქართული ხელნაწერი (864 წ.). ე. წ. სინური მრავალთავი. მეცნიერის შრომას გაზეთთა „ივერიამ“ ვრცელი წერილი მიუძღვნა, სადაც შეფასდა მისი დიდი მამულომელოერი საქმე.

მკვლევარმა მხოლოდ გარკვეული დროის შემდეგ მოახერხა გამოცემა ამ დიდი შრომის შედეგი. 1886-1894 წწ-ში სამ ნაგნად დაბეჭდა ცნობები ქართული მწერლობის ძველთა შესახებ („Сведения о памятниках грузинской письменности“), ხოლო 1888 წელს ქართული სიძევეთა ძეგლები წმინდა მინასა და სინაზე („Памятники грузинской старины в святой земле и на Синае“). ამ შენეულა მეცნიერის ისტორიული წარკვეცი წმინდა მინასა და სინასთან საქართველოს ურთიერთობის შესახებ, ქართული კოლონიის ცხოვრება პალესტინაში და სხვ. შეგროვული მასალის ახალბის საფუძველზე, მან გამოთქვა მისიზრება ქართული მწერლობის პერიოდეზად დაყოფის თაობაზე.

ალ. ცაგარელის მრავალმხრივი მოღვაწეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი კვლევები ქართულ და ქართველურ ენათა სტრუქტურისა და ურთიერთობის შესახებ. აკად. ივ. ჯავახიშვილი წერდა: ქართველომცოდნეობის წმინდა საგნთა მეცნიერი დარგის თაოსნობა პროფ. ალ. ცაგარელის ღვაწლს შეადგენს. XX ს-ის 50-იან წწ-ში კი მის შრომებს ახე აფასებდნენ: ალ. ცაგარელმა პირველმა მოიმაზრავა ქართველურ ენათა მიმართ ისტორიული და შედარებითი მეთოდი; პირველმა ჩაუყარა საფუძველი ქართველურ ენათა მეცნიერულ შესწავლას; პირველმა მისცა დასაბამი ქართული ენის მეცნიერული შესწავლის ისტორიის ეს სწორად აფუძული გზი შემდგომ არ შეცვლილა: მომდევნო მკვლევრებს მოუხდოდა ცაგარელის მიხედვითი საქმის ძიების შეესება, გაგრძელება, გაღრმავება და არა თავიდან დაწყება.

1872 წელს გამოცემულ ნაშრომში - „აკავისიურ ენათა იბერიული ჯგუფის

მორფოლოგიის შედარებითი მიმოხილვა" - მეცნიერი წერს: მეგრულ-ქართულ სახეობის ბუნების ანალიზი გასაღები საკუთრივ ქართული ენის შედგენილობის გამოსაყვედად, ხოლო 1873 წელს გამოქვეყნულ სადისერტაციო ნაშრომში - „ქართული ენის გრამატიკული ლიტერატურის შესახებ (კრიტიკული ნარკვევი)“, რომელშიც განხილული აქვს ქართული ენის ფონეტიკა და მორფოლოგია, აქედან დასკვნა - ქართულ ენას ენათა შორის განკერძოებული ადგილი უკავია. მის მიმოხილვან შრომას წარმოადგენს 1880 წელს ორ ნივანდ დაბეჭდილი „მეგრული გრამატიკა“, რომელზეც ნიკო მარი (1864-1934 წწ.) აზიანდა: მეგრული ენა მასალით მან თვალსაჩინოდ დაამტკიცა, რის მეგრული ენა თუმცა მონათესავეა ქართულს, მის კილოს არ შეადგენს. თუმცა მოკლებულია მწერლობით განვითარებას, მისი, ქართულს ფარდელ, ლინგვისტურად თანასწარი ძმა ენაა და არა გარყვნილი ქართული.

„მეგრული გრამატიკა“, სამწიხაროდ, ენათმეცნიერებაში ალ. ცავარელის ბოლო ნაშრომი აღმოჩნდა. საქართველოში რუსეთის იმპერიული მანქანა ქმნიდა პოლიტიკურ აზინდა: მეგრულენა და სვანებს არაქართულედაც აცხადებდა, რისი საბოლოო მიზანი მათი დანარჩენი საქართველოსგან ჩამოშორება იყო. შექმნილი ვითარების ფონზე, ქართულმა საზოგადოებამ მეცნიერის შრომები უდროოდ მიიჩნია და მისი მისამართით ეპიკური შეფასებები გაკეთდა. ალ. ცავარელმა ამ მიზეზოვებით კვლევების შეწყვეტა გადაწყვიტა.

ალ. ცავარელი აქტიურად იღებდა მონაწილესა საერთაშორისო კონგრესებზე, არქეოლოგიურ ყრულობებზე, თანამშრომლობდა სხვადასხვა სამეცნიერო საზოგადოებასთან. მისი შრომები ითარგმნა ფრანგულ, გერმანულ, ინგლისურ ენებზე. ცნობილი მეცნიერი, საფრანგეთის პრესიტორიული საზოგადოების დამაარსებელი, ემირ რივიერი მას ცერკობის საუკეთესო მკვლევარია შორის მიახზრებდა. მეცნიერის კეთილგონიერ რჩევებს აღმოსავლეთმცოდნეთა კონგრესის ჩატარების ადგილისა და პირობების შესახებ. მისი გადაწყვეტილებით, 1885 წელს აღმოსავლეთმცოდნეთა საერთაშორისო კონგრესის ლონდონმა უმასპინძლა.

ალ. ცავარელთან თანამშრომლობდნენ და მეგობრობდნენ ცნობილი ქართველი მოღვაწეები: ლიპა ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, ნიკო ნიკოლაძე, აკოპ გოგებაშვილი, დმიტრი ბაქრაძე, მოსე ჯანაშია და სხვანი. ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა მისამართით გადახვეწილი მის პირად წერილებში დასმულია „ვეფხისტყაოსნის“ გერმანულად თარგმნის, ქართული ხალხური სიტყვიერების შეკრების აუცილებლობის, თბილისში ქართული მუზეუმის მოწყობის, ისტორიული ძეგლთა მონოლაპტრონობის, მომავალი თობის აღზრდისა და სხვა აქტუალური საკითხები. ი. გოგებაშვილის „დედა ენა“

და „ბუნების კარი“ მისი მეცადინეობით შემოიღეს სამრეწლო სკოლებში. იგი აქტიურ დახმარებას უწედა საკულტურო მუზეუმს, მონაწილეობდა კავკასიის არქეოლოგიის მოყვარულთა საზოგადოების მუშაობაში. მისი თაოსნობით თბილისში ჩატარდა არქეოლოგთა V ყრულობა (1881 წ.).

ალ. ცავარელი დიდი მონდომებით ჩაება ბრძოლაში, რომელიც 1905-1906 წწ-ში ქართულმა საზოგადოებამ, სამეფელოებასთან ერთად, ქართული ეკლესიის ავტოკეფიის აღსადგენად დაიწყო. იგი რუსეთის უმაღლეს სასაფელოებასთან მოლაპარაკებების დროს მეცნიერულად, წყაროებზე დაყრდნობით იცავდა ქართული ეკლესიის უფლებებს. ეს ბრძოლა მამინ უმეფეოდ დამთავრდა. ალ. ცავარელმა 1912 წელს ცალკე ნივანდ გამოსცა „ნარკვევები ქართული ეკლესიის ისტორიად“ (Статты и заметки по грузинскому церковному вопросу).

1919 წელს საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენასთან დაკავშირებით ალ. ცავარელმა გამოსცა ბროშურა - „საქართველოს უცილობელი უფლებანი მისი დამოუკიდებლობის ცნობაზე და სახელმწიფო საზღვრების აღდგენაზე“, რომელშიც 1801 წელს რუსეთის მიერ საქართველოს წინააღმდეგ განხორციელებულ აქტს უკანონო და ძალისმიერი უწოდდა.

ალ. ცავარელი დაიბადა 1844 წლის 27 ნოემბერს სოფ. კასპში, ნდოლის ოჯახში. დაამთავრა ჯერ თბილისის სასულიერო სემინარია (1865 წ.), შემდეგ ეკათა კლასიკური გიმნაზია. გიმნაზიაში სწავლის პერიოდში თანამშრომლობდა ფრანგ-ცისკარიან“. ქართულ პრესასთან ურთიერთობას იგი საზოგადოებრივ სწავლის პერიოდშიც აგრძელებდა. აქვეყნებდა წერილებს ქართული ლიტერატურის, თეატრის, სხვადასხვა საზოგადოებრივი მოვლენის შესახებ. მან 6. ბარათაშვილი ბაირონის შუადარია, ხოლო ალ. ჭავჭავაძეს XVIII ს-ის ქართული პოეზიის ელჩი უწოდა. ქართული ლიტერატურის განვითარების აუცილებელ პირობად ალ. ცავარელს ხალხური პოეზიის შესწავლა მიანდა. ც. ცისკარიანის და ზ. ანტონოვის პიესების იგი „ქართული ცხოვრების სარკეს“ უწოდებდა.

ალ. ცავარელი 1867 წელს სწავლას განაგრძობს პეტერბურგის სამედიცინო ქირურგიულ აკადემიაში, მავრამ იგი კერძოდ გადადის უნივერსიტეტის ისტორია-ფილოლოგიის ფაკულტეტზე. აქ იგი ესწრება პეტერბურგის უნივერსიტეტის პირველი ქართველი პროფესორის, დავით რუბინაშვილის ლექციებს ქართულ ენასა და ლიტერატურაში, უფლებდა ევროპულ ენებს. 1868 წლიდან სწავლობს მოზენის, ტიბონგენის, ლაიფციგის, ვენის უნივერსიტეტებში. ილირიაგებს ცოდნას ენათმეცნიერებაში. უფლებდა არაბულს, სპარსულს, თურქულს, სომხურს, ტიბონგენში სწავლის დროს ადგენს სომხურ-ინგლისურ, ინგლისურ-არაბულ, თურქულ-რუსულ

მოკლე ლექსიკონებს. 1871 წელს ბრუნდება პეტერბურგში. ამავე წელს პროფ. დ. ჩუბინაშვილი გადასწავლიდა და მის ადგილს, ქართულ ენისა და სიტყვიერების კათედრის გამგის თანამდებობას, მისივე რეკომენდაციით ალ. ცავარელი იკავებს. აქედან იწყება მეცნიერის მოღვაწეობა პეტერბურგის უნივერსიტეტში ქართული ენის, მწერლობის, საქართველოს ისტორიის საზოგადოებრივ სწავლების მწიწარუნიხისა და განმცემლობისათვის.

1884 წელს ახალი წესდების მიხედვით სომხური და ქართული ენების კათედრები გაერთიანდა. ამ გაერთიანებაში ქართული ენის სწავლების პირობები შეზღუდა. ალ. ცავარელმა დიდი ბრძოლის შედეგად 1902 წელს კათედრის აღდგენას მიადგინა, მოიპოვა სტუდენტური სტიპენდიები, განახალა სასწავლო პროგრამები.

პეტერბურგის უნივერსიტეტის პროფესორი ალ. ცავარელი 1920 წელს აირჩიეს თბილისის ახლად დაარსებული უნივერსიტეტის საპატრიო პროფესორად და სობრძნისმეტყველების ფაკულტეტზე ლექციების წასაკითხად მიიწვიეს. იგი დიდი სიხარულით ჩამოვიდა საქართველოში. ცოტა ხნით კიბოხლებდა ლექციებს ქართულ ლიტერატურასა და საქართველოს პოლიტიკური ურთიერთობების ისტორიაში. მას მუდამ ხალხმართად აღუდგურია ჰყავდა. პროფესორმა თავისი მდიდარი ბიბლიოთეკა უნივერსიტეტზე საჩუქრად გადასცა.

თბილისის უნივერსიტეტმა 1922 წელს ალ. ცავარელს ა. შანიძის, კ. კეკელიძის, შ. ნუცუბიძის თაოსნობით, საქმეცნიერო მოღვაწეობის 50 წლის ობილედ გადაუხადა. კონსტანტინე გამსახურდის ობილესადმი მიძღვნილ წერილში წერდა: ალ. ცავარელმა ყველაფერი ჰქონდა, მავრამ იგი მუდამ ფიქრებათა თავის პატარა საქართველოში. 50 წლის მოღვაწეობის ობილეს დღეს სწორედ ამ დიდი სიყვარულისათვის აკოცებს საქართველო თავისი შვილის ნაოჭებში შუბლს.“ აკად. ივ. ჯავახიშვილმა საიუბილეო სიტყვაში თქვა: ალ. ცავარელის დასაბურვლად ეპოქარულია და მის შრომებზე თაობები ისწავლიან“.

საუბილეო საღამოზე პროფ. ალ. ცავარელმა დაფასებისთვის მადლობა გადაიხადა და მოკდალდებით განაცხადა: „მე კარგად ვიცი, რომ ეს პატივცემება არ შეუძლია მავრამ ჩემს პიროვნებას, არამედ - იმ საგნას, რომელსაც მე დიდხანს ვემსახურებოდი უცხოეთში: როგორც სამშობლო ენას, ისე ქართულ ლიტერატურას, ისტორიას და ქართულ სიძველეთა... რა გავაკეთე, რა მოვაგავრე ამ ხნის განმავლობაში? - ის, რაც ჩვენს მეცნიერებას და საქართველოს... შეუფერებოდა!“ ეს გახლდით მისი უკანასკნელი საჯარო გამოსვლა.

1929 წლის 15 ნოემბერს ქართულმა საზოგადოებამ აღუქმევინა ცავარელის ნეშტი მთაწმინდის მინას მთაწარა. ეს მისი ღვაწლის უდავოდ დიდი დფალება.

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა 1918 წლის 26 მაისს

საქართველოს დამოუკიდებელი
რესპუბლიკის გერბი

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა 1918 წლის 26 მაისს განაპირობა სამმა მოვლენამ: პირველი – ქართული ეროვნული მოძრაობის მონაპოვარმა, ეროვნული ცნობიერების გაძლიერებამ და ეროვნულმა კონსოლიდაციამ; მეორე – პირველი მსოფლიო ომის შედეგად შექმნილმა სამხედრო-პოლიტიკურმა ვითარებამ; მესამე – რუსეთის 1917 წლის თებერვალ-მარტის რევოლუციამ და იმპერიის აღსასრულმა.

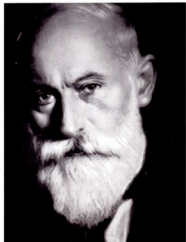
1917 წლის თებერვალ-მარტის რევოლუციის გამარჯვებით არსებობა დაასრულა კავკასიის სამეფისნაცვლობაც. რუსეთის სამხრეატორო ხელისუფლების სამართლებმეკიდრემ – რუსეთის დროებითმა მთავრობამ ამერკავკასიის მართვა-გამგეობა ჩააბარა სამხარეო ხელისუფლების ორგანოს – ამერკავკასიის განსაკუთრებულ კომიტეტს (ოზაკომი), რომელიც ეროვნული და პარტიული პრინციპით დაკომპლექტდა. ოზაკომის თავმჯდომარედ დაინიშნა კადეტე ვ. ხარლამოვი. ოზაკომის ქართველი წევრი იყო სოციალისტ-ფედერალისტ კიტა აბაშიძე, რომელიც იმხანად უკვე ავადმყოფობდა და მალე გარდაიცვალა. კიტა აბაშიძის ნაცვლად ოზაკომის წევრი გახდა სოციალ-დემოკრატე აკაკი ჩხენკელი. ოზაკომი თბილისში პრაქტიკულად მოღვაწეობას 1917 წლის 18 მაისს შეუღდა.

1917 წლის გაზაფხულიდან საქართველოში იწყება ეროვნულ ძალთა კონსოლიდაცია. თბილისში 1917 წლის აპრილის დამდეგიდან მუშაობას შეუღდა ეროვნული ხელისუფლების ორგანოს ჩანასახი – „საქართველოს ეროვნული ინტერპარტიული საბჭო“ (თავმჯდომარე აკაკი ჩხენკელი). თამამად შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის ბრძოლის სათავეებიან სწორედ საქართველოს ეროვნული ინტერპარტიული საბჭო იდგა.

საქართველოს ეროვნული ინტერ-

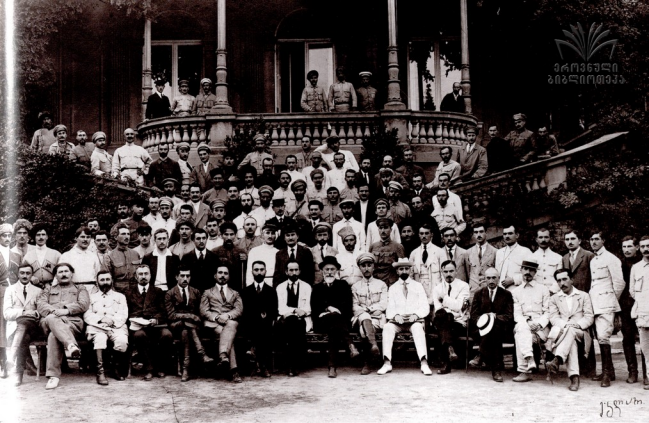
პარტიული საბჭოს პირველი კრება 1917 წლის აპრილის დამდეგს გაიმართა. კრებას თავმჯდომარეობდა აკაკი ჩხენკელი. დამსწრეთა პერსონალური შემადგენლობა ცნობილი არ არის, ცნობილია მხოლოდ, რომ პირველ კრებას დაესწრნენ სოციალ-დემოკრატთა, სოციალისტ-ფედერალისტთა და ეროვნულ-დემოკრატთა წარმომადგენლები. საქართველოს ეროვნული ინტერპარტიული საბჭოს პირველმა კრებამ საფუძველი ჩაუყარა შეთანხმებას საქართველოს პოლიტიკურ პარტიათა შორის. კრებაზე განხილულ საკითხთა შორის უმთავრესი იყო „ეროვნულ საკითხში შეთანხმება“. საქართველოს ეროვნული ინტერპარტიული საბჭოს მეორე კრება გაიმართა 1917 წლის 16 აპრილს. საქართველოს ეროვნული ინტერპარტიული საბჭოს არც პირველ და არც მეორე კრებაზე (1917 წლის აპრილი) საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის საკითხი არ დასმულა.

საქართველოს ეროვნული ინტერპარტიული საბჭოში დაიბადა საქართველოს ეროვნული ყრილობის მონვევის იდეა. საქართველოს პირველი ეროვნული ყრილობის გახსნის წინა ხანებში პოლიტიკური სიტუაცია კრებითი კარდინალურად შეიცვალა, რამაც საკმაოდ რთულ მდგომარეობაში ჩააყენა ქართველი პოლიტიკოსები. 1917 წელს 25 ოქტომბერს რუსეთში ბოლშევიკებმა განხორციელეს კონტრრევოლუციური სახელმწიფო გადატრიალება და დაამხეს კანონიერი დროებითი მთავრობა. საქართველოს სამმა გავლენიანმა პოლიტიკურმა ძალამ – სოციალ-დემოკრატებმა, სოციალისტ-ფედერალისტებმა და ეროვნულ-დემოკრატებმა – არ ცნო საბჭოთა რუსეთის მთავრობა. ბოლშევიკური რეჟიმი ასევე არ ცნეს თბილისის მუშათა და ჯარისკაცთა დეპუტატების საბჭომ და ამერკავკასიის მუშათა, ჯარისკაცთა და გლეხთა დეპუტატების საბჭოს სამხარეო ცენტრმა. განსაკუთრებული მნიშვნელობა იყო ის ფაქტი, რომ საბჭოთა რუსეთის მთავრობა არ ცნო არც რუსეთის კავკასიის არმიის ჯარისკაცთა დეპუტატების სამხარეო საბჭომ და არც კავკასიის არმიის სარდლობამ. რუსეთის დროებითი მთავრობის დამხობასთან ერთად უფლებამოსილება დაკარგა მის მიერ დაინიშნულმა ამერკავკასიის სამხარეო ხელისუფლების ორგანომ – ოზაკომმა. ყველასათვის ცხადი იყო, რომ საბჭოთა მთავრობა შეეცდებოდა თავისი ძალაუფლება გავრცელებინა ამერკავკასიაზეც. ამ პრობლემაზე, ქართველ სოციალ-დემოკრატების ინიციატივით, ამერკავკასიის პოლიტიკურმა ძალებმა დაასწრეს საბჭოთა რუსეთს – 1917 წლის 15 ნოემბრიდან თბილისში ფუნქციონირება დაიწყო სამხარეო ხელი-

ნოე ჯორდანი

1919

სუფლების ორგანო – ამიერკავკასიის კომისარიატმა (თავმჯდომარე გეგერი გეგეჭკორი). ამიერკავკასიის კომისარიატის შექმნა პოლიტიკურად სასვებით სწორი გადაწყვეტილება იყო – ხელისუფლების ახალი სამხარეო ორგანოს შექმნით ამიერკავკასია ოფიციალურად გაემიჯნა საბჭოთა რუსეთს. ამავე დროს გამოცხადდა, რომ ამიერკავკასიის კომისარიატი ხელისუფლების სამხარეო ორგანოს როლში გამოვიდოდა რუსეთში კანონიერი ხელისუფლების აღდგენამდე, ე. ი. ხაზი გაესვა იმას, რომ ამიერკავკასია დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ არ ცხადდებოდა. აღსანიშნავია, რომ ასეთ რთულ სამხედრო-პოლიტიკურ სიტუაციაში ორიენტირება საკმაოდ ძნელი იყო. ქართველი პოლიტიკოსები, ისევე როგორც ბევრი ცნობილი მოღვაწე მთელ მსოფლიოში, ვარაუდობდნენ, რომ საბჭოთა წყობა რუსეთში მალე დაეცემოდა. თითქმის ყველა დარწმუნებული იყო, რომ დემოკრატიული საარჩევნო კანონის საფუძველზე არჩეული რუსეთის აღდგენილი კრება, როგორც რუსი ხალხის ნების გამომხატველი უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანო, თავის ხელში აიღებდა ძალაუფლებას და რუსეთიც დემოკრატიზაციის გზით განვითარდებოდა.

საქართველოს პირველი ეროვნული ყრილობა გაიხსნა 1917 წლის 19 ნოემბერს თბილისში. ყრილობას ესწრებოდა 324 დელეგატი გადამწყვეტი ხმით, 19 დელეგატი – სათათბირო ხმით. საქარ-

თველოს პირველი ეროვნული ყრილობა ინტერპარტიული საბჭოს სახელით გახსნა აკაკი ჩხეკელმა. ყრილობის თავმჯდომარედ არჩეული იყო ნოე ჟორდანი. 20 ნოემბერს ყრილობაზე ინტერპარტიული საბჭოს დავალებით მოხსენება გააკეთა ნოე ჟორდანიამ. მოხსენების თემა იყო ადგივადელი მომენტი და ქართველი ერის პოლიტიკური მდგომარეობა. მოხსენების შემდეგ ყრილობის მიერ მიღებული რეზოლუციის პირველი და მეორე პუნქტები ასეთი შინაარსისა იყო:

„1. ქართველი ერი, როგორც ამ ასი წლის განმავლობაში, სდგას რუსეთის ორიენტაციის ნიადაგზე.

2. ქართველ დემოკრატებმა დღიდან თავისი პოლიტიკური არსებობისათვის სხეულები მჭიდროდ დაუკავშირა რუსეთის დემოკრატიას და მასთან ერთად მოქმედებით ფიქრობს თავისი პოლიტიკური, ეკონომიური და ნაციონალური მისწრაფებანი განახორციელოს.“

რეზოლუციის პროექტი, შემუშავებული ნოე ჟორდანიას მიერ, პრორუსული პოლიტიკური ორიენტაციის აშკარა გამოხატულებას წარმოადგენდა. ამავე დროს, იგი ცხადად მიანიშნებდა იმაზე, რომ საბჭოთა რუსეთთან საქართველოს არანაირი კავშირის დაფარა არ სურდა, სხვა სიტყვებით – პოლიტიკური ორიენტაცია ადგილზე იყო დემოკრატიულ რუსეთზე. რეზოლუციის პროექტში ხაზგასმით აღნიშნა, რომ რუსეთში დემოკრატიული წყობილების დამყარების შემთხვევაში საქართვე-

სახალხო გვარდის ყრილობის შინაწილეთა ჯგუფი ი. ჭავჭავაძე, შიკოა ვარდოიანი, რადფენ არსენიძე, რუმენ აუბტროვი, გერასიმე მახარაძე, ნოე ზიმერიკი, ივანე ლორთქიფანიძე, ნოე ჟორდანი, ელდკო ჯუღალა, ნოე რამიშვილი, გიორგი ერცვაძე, თბილისი. 1920 წ.

1918 წლის 26 მაისის საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტი, ზედახედი მოღვაწეული საქართველოს დამფუძნებელი კრების მიერ 1919 წლის 12 მარტს.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის
დახვეწილი კრების თავმჯდომარე
კარლო ჩხიფე

ლო რჩებოდა რუსეთის სახელმწიფოს
შემაღდებლობაში შემდეგი პირობით –
„საქართველოს ტერიტორიის სრული
თვითმართვებლობა საკუთარი საკა-
ნონმდებლო კრებით ადგილობრივი
კითხვებზე“¹ ე. ი. ავტონომიური ერთეუ-
ლის სახით. მართალია, ნოე ჟორდანიას
პროექტში არაფერი ყოფილა ნაძვრად
საქართველოს სახელმწიფოებრივი და-
მოუკიდებლობის აღდგენაზე, მაგრამ
რუსეთში დემოკრატიული წყობილების
აღდგენის დაგვიანების შემთხვევაში
საქართველოს დამფუძნებელი კრე-
ბის მოწვევის მოთხოვნა მაინც სა-
ხელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის
აღდგენისაკენ მისწრაფებად უნდა
მივიჩნიოთ.

საქართველოს პირველმა ეროვ-
ნულმა ყრილობამ 1917 წლის 22 ნოემ-
ბერს აირჩია საქართველოს ეროვნული
საბჭო. ეროვნული საბჭოს პერსონალ-
ური შემადგენლობის (წევრები და
კანდიდატები) პროექტი ნოე ჟორდანიამ
შეადგინა, თუმცა პროექტმა შემდეგ
გარკვეული ცვლილებები განიცადა.
საბოლოოდ, საქართველოს ეროვნულ
საბჭოში არჩეულ იქნა 66 წევრი და 61
კანდიდატი. 6 კაცი ეროვნულ საბჭოში
არჩეულ იქნა სათათბირო ხმით.

საქართველოს ეროვნული საბჭოს
თავმჯდომარედ აირჩიეს ნოე ჟორ-
დანი, რომელიც ეროვნული საბჭოს
აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდო-
მარედ გახდა.

საბჭოთა რუსეთი ვერ ურჩევდებოდა
მოვლენათა განვითარებას საქართველო-
ში. მოსკოვი ესწრაფოდა თავისი იურის-
დიქციის აღდგენას სამხრეთ კავკასიაში.
1918 წლის იანვრის დამდეგსა და შუახა-
ნებში საბჭოთა რუსეთმა საქართველო-
სა და მთელი ამიერკავკასიის ოკუპაცია
სცადა კავკასიის ფრონტიდან მოხსნილი
სამხედრო შენაერთების გამოყენე-
ბით. კავკასიის ფრონტიდან დაძრულ
სამხედრო შენაერთებს, რომლებიც
ვითომდა სამშობლოში (რუსეთში)

ბრუნდებოდნენ, უნდა ეთხოვათ ჯაბი-
ლისის გავლით რკინიგზით შავი ზღვის
ნავსადგურებისაკენ გატარება. შემდეგ,
როდესაც სამხედრო ემულიზები საჭირო
ნიჭო მაგისტრალზე² გადოდინებ-
ნენ დაინყებოდა შეიარაღებული გამოსვლა
და რუსეთის ჯარის ხელში ერთბაშად
აღმოსრულებოდა თბილისი, ბათუმი,
აგრეთვე სხვა ქალაქები და მთელი
სარკინიგზო ხაზი თბილისიდან ბათუ-
მამდე. 1918 წლის იანვრის დამდეგს
ბოლშევიკთა გავლენის ქვეშ მოქცეულ-
მა, დემოკრატიზებული სამხედრო შე-
ნაერთებმა ფრონტის ხაზი დეტოვს და
თბილისისაკენ დაიძრნენ. საქართველოს
ეროვნულმა საბჭომ მანვერი ამოიცნო
და სამხედრო ემულიზები თბილისში არ
შეუშვა, ბაქოსაკენ გაატარა. ზოგიერთ-
მა სამხედრო შენაერთმა ძალით სხვადა-
თბილისისკენ გაქრა, მაგრამ ახლად
შექმნილმა ქართულმა კორპუსმა და
საბალზო გვარდიის ნაწილებმა მძიმე
ბრძოლებში სადგურ შამქორთან და
სხვა ადგილებში სასტიკი მარცხი აგე-
მეს რუსეთის არმიას და იძულებული
გაბადა ბაქოს მიმართულებით დაეხია.
საბჭოთა რუსეთის გეგმები საქართვე-
ლოს მიმართ სავსებით ცხადი გახდა.
ქართულ პოლიტიკურ ელიტას ადრეც
არ ეპარებოდა ეჭვი ბოლშევიკთა უცე-
სიულო, დიდამკრობულერ მისწრაფებე-
ში, მაგრამ 1918 წლის იანვრის ამბები
მაინც ძალზე დამაფიქრებელი იყო.

1918 წლის იანვარში რუსეთში
კანონიერი ხელისუფლების აღდგე-
ნის, დემოკრატიული წყობილების
მოხლოდნენ ქართველ პოლიტიკოსებს
იმედი საბოლოოდ გაუცრუვდათ: 6
იანვარს ბოლშევიკებმა რუსეთის და-
მფუძნებელი კრება გარაკენ. რუსეთის
დემოკრატიულმა ძალებმა დიდი დარ-
ტყმა განიცადეს. ყველამ დაინახა, რომ
ბოლშევიკები ძალაუფლების დათმობას
არ აპირებდნენ, დიქტატურა რუსეთში
ძალას იკრებდა, ტოტალიტარული რე-
ჟიმი გადაჭრით დაუპირისპირდა გან-

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამ-
ფუძნებელი კრების სხდომა. პრეზიდიუმში: ალ-
ლმათათიძე; მთავრობის ლიბანი სხდენა: ნოე ჟორდ-
ანია, გიორგი ლასხიშვილი, შალვა მუსხიშვილი, ვეგენი
გაგუტკორი, ნოე ხიმშიაშვილი; მარცხნივ: ფრანკლინა
დოვა; მარჯვნივ: ზურაბიშვილი.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შრომის სამინისტროს თანამშრომლები

რეიარების დემოკრატიულ ხაზს. ახალი რეიარების, უკანასკნელი მოვლენების ანალიზის საფუძველზე ამიერკავკასიის კომისარიატმა ახალი პოლიტიკური კურსი შეიმუშავა. 1918 წლის 10 თებერვლი ამიერკავკასიის კომისარიატმა მოიწვია ამიერკავკასიის სეიმი. სეიმი რუსეთის დამფუძნებელ კრებაში არჩეული ამიერკავკასიელი დელეგატებისაგან შედგებოდა. თავმჯდომარედ აირჩიეს ნიკოლოზ (კარლო) ჩხეიძე. ამიერკავკასიის კომისარიატმა სეიმის მონვეთი ზაზი გაუსვა ამიერკავკასიის გამოყოფას საბჭოთა რუსეთისაგან, თუმცა იურიდიულად ეს ციტა მოგვიანებით გაუქმდა.

მომხმე პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური კრიზისის, გაზრდილი, დემოკრატიული არმიის უძღლურების პირობებში ვლადიმერ ლენინმა გერმანიისაგან და მის მოკავშირეებთან სეპარატული ზავი დადო, რაც საბჭოთა წყობილებას გადარჩენის უკანასკნელ მანის აძლევდა. 1918 წლის 3 მარტს ბრესტ-ლიტოვსკში გერმანიისაგან და მის მოკავშირეებთან (ავსტრია-უნგრეთი, ბულგარეთი, ოსმალეთი) დადებული სეპარატული ზავით ოსმალეთმა გარკვეული პრივილეგიები მიიღო სამხრეთ კავკასიაში. ზავის თანახმად, ბათუმის, ყარსისა და არტაანის ოლქების მოსახლეობას სახელმწიფოებრივი კუთვნილების საკითხი თვითონ უნდა გაერკვია, მეზობელ სახელმწიფოებთან, უპირატესად კი ოსმალეთთან შეთანხმებით. პრაქტიკულად ეს ოსმალეთს აღნიშნულ ოლქებში რეფერენდუმის ჩატარების უფლებას აძლევდა. ეს უფლება ოსმალეთმა ციტა მოგვიანებით გამოიყენა კიდევ.

ამიერკავკასიის კომისარიატისათვის ბათუმის, ყარსისა და არდანაბის (არტაანის) ოლქების ოსმალეთისათვის გადაცემა არავის შეუთანხმებია, რადგან ამიერკავკასიის დამოუკიდებლობას

არც რუსეთი, არც გერმანია და არც თურქეთი არ ცნობდნენ, მოუხდევად იმისა, რომ 1918 წლის 3 მარტისათვის ამიერკავკასია, ფაქტობრივად, გამოყოფილი იყო რუსეთისაგან. ამიერკავკასიის კომისარიატმა პროტესტი გადაცხადა, მაგრამ საერთაშორისო სამართლის თვალსაზრისით, ეს პროტესტი სათანადოდ არგუმენტირებული არ იყო. ამიერკავკასიის კომისარიატის არგუმენტებიდან მთავარი ის იყო, რომ ქართული და სომხური მინები ოსმალეთს გადასცეს ქართულ და სომხურ ხალხთა დაუკითხავად, მათი სურვილისა და დასტურის გარეშე.

ოსმალეთმა მამინვე შეუდგა ბრესტ-ლიტოვსკის ზავით მინიჭებული უფლებების რეალიზებას – მოითხოვა ბათუმის, ყარსისა და არტაანის ოლქების დაცლა. 1918 წლის 10 მარტს თურქეთმა მოთხოვნა კვლავ გაიმორცა. 11 მარტს ამიერკავკასიის სეიმმა ოსმალეთის მოთხოვნა უარყო. ამიერკავკასიის კომისარიატმა და სეიმს კარგად ესმოდათ, რომ ომი ოსმალეთთან ადვილი არ იყო, ამიტომ დიპლომატიური გზით სცადეს კონფლიქტის მოგვარება. 14 მარტს ქ. ტრაპიზონში დაიწყო ამიერკავკასია-ოსმალეთის საზავო მოლაპარაკება. ამიერკავკასიის დელეგაციას აკაკი ჩხენკელი მეთაურობდა. აკაკი ჩხენკელის ცდებში, ბათუმის, ყარსისა და არტაანის ოლქები მთლიანად ან ნაწილობრივ შეენარჩუნებინათ, შედეგი არ მოჰყოლია – ოსმალეთის დელეგაცია კატეგორიულად მოითხოვდა ბრესტ-ლიტოვსკის ზავის პირობების შესრულებას. თურქეთის არმიამ საომარი მოქმედებები დაიწყო: 1918 წლის 8-9 აპრილს მტერი ამიერკავკასიის საზღვრებში შემოიჭრა. შეიქმნა კრიზისული სიტუაცია. 15-21 აპრილს ოსმალეთის ჯარებმა დაიკავეს ბათუმი, ოზურგეთი, მთელი მესხეთი თითქმის ბორჯომამდე. ოსმალეთის შეიქრება ქართულმა ჯარმა

მხოლოდ მდინარე ჩოლოქზე შეძლო.

ასეთ მძიმე სამხედრო-პოლიტიკურ სიტუაციაში 1918 წლის 22 აპრილს შეიკრიბა ამიერკავკასიის სეიმი. სხდომა გახსნა მისმა თავმჯდომარემ კარლო ჩხეიძემ. ამიერკავკასიის კომისარიატსა და სეიმში უკვე მომწიფებული იყო აზრი ამიერკავკასიის დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ გამოცხადების შესახებ. დღის წესრიგიც ამით განისაზღვრა: 1) ამიერკავკასიის დამოუკიდებლობის შესახებ; 2) თურქეთ-ამიერკავკასიის საზავო მოლაპარაკებებზე წარგზავნილი დელეგაციის მოხსენება; 3) ამიერკავკასიის მთავრობის განცხადება ახალი ხელისუფლების ორგანიზების შესახებ.

ხანგრძლივი კამათის შემდეგ ამიერკავკასიის სეიმმა მიიღო დადგენილება: „გამოცხადდეს ამიერკავკასია დამოუკიდებელი დემოკრატიული ფედერაციული რესპუბლიკად“. ამიერკავკასიის სეიმმა იმავე სხდომაზე მოისმინა საზავო დელეგაციის მოხსენება და მიიღო დადგენილება საზავო მოლაპარაკების გაგრძელების შესახებ.

სეიმის დადგენილებით, ამიერკავკასიის დემოკრატიულ-ფედერაციული რესპუბლიკის მთავრობის შექმნა დაევადა აკაკი ჩხენკელს. 1918 წლის 26 აპრილს აკაკი ჩხენკელმა სეიმს დასამტკიცებლად წარუდგინა მთავრობის შემადგენლობა. სეიმმა უცვლელად დაამტკიცა აკაკი ჩხენკელის მიერ წარდგენილი პროექტი.

ამიერკავკასიის დემოკრატიულ ფედერაციულ რესპუბლიკას შექმნის დღიდან გადუქრულ პრობლემად ქვეყნის საგარეო-პოლიტიკური ორიენტაცია. გერმანოფილური საქართველოს, ანგლო-ფილური სომხეთისა და თურქოფილური აზერბაიჯანის ერთ სამოკავშირეო სახელმწიფოში არსებობა საქართველოს შეუძლებელი იყო, რაც ცხადი გახდა იმთავითვე. გარდა საგარეო-პოლიტიკური ორიენტაციისა, ამიერკავკასიის

საქართველოს სახელმწიფო ბანკის გაშვების წყევლის აკაკი ჩხენკელი, ნოე ზაბთაძე, გრიგოლ ლორთქიფანიძე, რაფაელ არსენიძე, ალექსანდრე ლომთაძე, გიორგი ვერული, ნ. კლაივა და სხვები. თბილისი, 1920 წ.

სამოქალაქო სახელმწიფოს სიმტკიცის დიდად ეწეოდა ტერიტორიის გამოჯვრის საკითხი – ქართველებს, სომხებსა და აზერბაიჯანელებს მწვავე სასაზღვრო დავა ჰქონდათ. მიუხედავად ამისა, ქართველი, სომეხი და აზერბაიჯანელი პოლიტიკოსები თვლიდნენ, რომ შექმნილ უშიშროს სამხედრო-პოლიტიკურ სიტუაციამ სამოქალაქო სახელმწიფოს შექმნა ერთადერთი სწორი ნაბიჯის ნარმოადგედა.

ვიდრე საქართველოს ეროვნული საბჭო ამიერკავკასიისა და საქართველოს კონსტიტუციების შესახებ მსჯელობდა, სამხედრო-პოლიტიკური ვითარება სულ უფრო კატასტროფული იდგმოდა. 1918 წლის 11 მაისს ბათუმში განახლდა ამიერკავკასია-თურქეთის საზავო კონფერენცია. ამიერკავკასიის დელეგაციის აკაკი ჩხენკელი მეთაურობდა. პირველად შეხვედრაზე გაირკვა, რომ თურქეთი პოზიციას არ ცვლიდა, პირველი – უფრო მეტს მოითხოვდა. 1918 წლის 12 მაისს ბათუმიდან გამოგზავნილ საიდუმლო წერილში აკაკი ჩხენკელს საქართველოს ეროვნულ საბჭოს აცნობდა: 1) ოსმალეთი ითხოვს ახალციხეს, ახალქალაქსა და ერევნის გუბერნიის თითქმის ყველა მაზრას; 2) თურქეთი თავის თავზე იღებს წყაროების დაცვას ამიერკავკასიაში; 3) ოსმალეთი ითხოვს ომის შემთხვევაში ამიერკავკასიის რეინტეგრირების უფლებას. ამავე წერილში აკაკი ჩხენკელი იმებს გამოთქამდა, რომ გერმანიის მხარს დაუჭერდა ამიერკავკასიის დელეგაციას, თუმცა გამორიცხული არ იყო სანიანაშენი. იმავე დღეს, 1918 წლის 12 მაისს, აკაკი ჩხენკელი მერე საიდუმლო წერილს აგზავნის ბათუმში. აკაკი ჩხენკელი მთელი კატეგორიულობით აფრთხილებდა საქართველოს ეროვნულ საბჭოს: საქართველოსათვის თურქეთთან ომის წარმოება დაშლურული იყო. აკაკი ჩხენკელის ორი წერილი ბათუმში შექმნილი სამხედრო-პოლიტიკური სიტუაციის უაღრესად ზუსტ ანალიზს იძ-

ლეოდა. ამ წერილებში აკაკი ჩხენკელი საქართველოს ეროვნულ საბჭოს ფაქტობრივად სთავაზობს გერმანოფილურ საგარეო-პოლიტიკურ კურსს, როგორც ერთადერთ რეალურ გამოსავალს შექმნილი კატასტროფული სიტუაციიდან. ამავე დროს, ისიც ცნობილი იყო, რომ თურქოფილური აზერბაიჯანი და ანგლოფილური სომხები გერმანიაზე ორიენტირებულ საგარეო-პოლიტიკურ კურსზე უარს იტყობდნენ.

ბათუმიდან აკაკი ჩხენკელის ორი წერილის მიღების შემდეგ, 1918 წლის 14 მაისს, საღამოს შედგა საქართველოს ეროვნული საბჭოს აღმასრულებელი კომიტეტის სხდომა, რომელსაც დაესწრნენ: გიორგი ლასხიშვილი, გიორგი ვეაზაძე, ვლადიმერ გობეჩია, გრიგოლ ვეშაპელი, ნოე ხიმშიაშვილი, პავლე საყვარელიძე, გრიგოლ რცხილაძე, სილიბისტრო ჯიბლაძე. აღმასკომის წევრების გარდა, სხდომას ესწრებოდნენ: მალაქა მესხიშვილი, გერონიძე ქიქოძე და აკაკი პაპავა. თავმჯდომარეობდა გიორგი ლასხიშვილი, მდივნობდა დავით ნაზეცკიშვილი. საქართველოს ეროვნული საბჭოს აღმასრულებელი კომიტეტის 14 მაისის სხდომაში ოფიციალურად დადასტურდა გერმანიის ფაქტობრივად დაფუძნებული საგარეო-პოლიტიკური კურსი. აღმასრულებელმა კომიტეტმა დაადგინა, რომ ბათუმი აკაკი ჩხენკელს სახელმძღვანელოდ გაეგზავნა შემდეგი მითითებით:

1. ცნობის გერმანიის საზავო დელეგაციის თავმჯდომარეს გენერალ ფონ ლოსოვს, რომ საქართველოს ეროვნულ საბჭოს სურვილი და თხოვნაა, ყოველნაირად ხელი შეუწყოს გერმანიამ საქართველოს პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივ საკითხების რაც შეიძლება უშიშრად გადამწყვეტებას.

2. ეთხოვს გენერალ ლოსოვს მიიღოს სათანადო ღონისძიება, რომ გერმანიის გარმა განადგუროს სვლა ჩრდილო-კავკასიაში, რათა იმდენად დაუახლოვდეს საქართველოს საზღ-

ვრებს, რომ შესაძლებელი იყოს მასთან კონტაქტის დაჭრა და საქართველო უზრუნველყოფილ იქნეს გარედან მოსალოდნელი რაიმე საფრთხისაგან.

3. ეთხოვს გენერალ ლოსოვს, ხელი შეუწყოს გერმანიამ მყოფ ქართველ სამხედრო ტყვეებს, რაც შეიძლება მალე სამშობლოში სამხედრო წესით დარაზმულად დაბრუნებას.

4. ეთხოვს გენერალ ლოსოვს, ვიდრე ეს საკმე მოხერხდებოდეს, დასტოვოს საქართველოში მყოფი გერმანული ტყვეები და მიანდოს გერმანიის ოფიცერთ მათი სამხედრო ორგანიზაცია, რათა საქართველოს მთავრობას შეუძლოს საჭირო შემთხვევაში გამოყენების ეს ჯარი მთავარ წესრიგის დასაცავად და ანაქისათვის საბრძოლველად.

მომდევნო დღეებში აკაკი ჩხენკელისა და გენერალ ფონ ლოსოვის თანამშრომლობა უფრო მჭიდროდ ხდება. ფონ ლოსოვმა აკაკი ჩხენკელს ბევრი ძვირფასი ინფორმაცია მიანდა, ბევრ რთულ პრობლემაში გაარკვია. როგორც ჩანს, სწორედ ფონ ლოსოვმა აცნობა აკაკი ჩხენკელს თურქეთისა და რუსეთის მოსალოდნელი საიდუმლო აღმასის შესახებ, რაც დალუპვით ემუქრებოდა საქართველოს.

საქართველო-გერმანიის დაახლოებას რეალური საფუძველი ჰქონდა საქართველოს გერმანია სჭირდებოდა თურქეთის აგრესიისაგან თავდაცვისათვის, ხოლო სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გახელწინების შემდეგ – დამოუკიდებლობის გარანტიად. გერმანიის საქართველო სჭირდებოდა თავისი აღმოსავლური პოლიტიკის ფორმირებად. საქართველოს მნიშვნელოვან გერმანიის სუსტ პოზიციებში იყო ინტელისზე ორიენტირებული სომხები და თურქეთზე ორიენტირებული აზერბაიჯანის ეთნიკალურად გერმანიის დამკვიდრებას ამიერკავკასიაში. გერმანიის სუსტი პოზიციები ჰქონდა აღმოსავლეთში და ამ რეგიონში წარმატების მოპოვება გარკვეულწი-

ნოე რამიშვილი

ლად გაუადვილებოდა საქართველოში მტკიცე პოზიციების შექმნით.

აკაკი ჩხენკელის დაფინანსებულმა მტკიცებამ, რომ ამიერკავკასიის დემოკრატიული ფედერაციული რესპუბლიკის შენარჩუნება შეუძლებელია, ხოლო საქართველოს ხსნა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გამოცხადებაში, ეროვნულ-დემოკრატიის პოზიციები მნიშვნელოვნად გააძლიერა. სოციალ-დემოკრატებს არ შეიძლებოდა ანგარიში არ გაენიათ აკაკი ჩხენკელის მოსაზრებებისათვის. ასეთ ვითარებაში 1918 წლის 16 მაისს საღამოს შეიძალადე შეიკრიბა საქართველოს ეროვნული საბჭოს აღმასრულებელი კომიტეტის სხდომა. სხდომა ესწრებოდნენ: ნოე ჟორდანი, გიორგი ლასხიშვილი, ნოე ხომერაძე, გიორგი გვახაძე, გრიგოლ ვეშაპელი, პაიფარბეგ აბაშიძე, პავლე საყვარელიძე, ელადიმერ გობეჩია, კონსტანტინე მესხი; მონაწილეები იყვნენ ისინი ლორთქიფანიძე და შალვა მესხიშვილი. თავმჯდომარეობდა ნოე ჟორდანი, მდივნობდა დავით ნახუცრიშვილი. აღმასრულებელი კომიტეტის სხდომაზე განსახილველი საკითხი ასე იყო ფორმულირებული: „წინადადება პ. საყვარელიძისა, რომ მიერდნენ აღმასრულებელ კომიტეტს არ ცალკე კომისიის საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებისათვის მოამზადოს ყოველწლიური წინადაგი“. აღმასრულებელი კომიტეტის სხდომაზე ზარია გახიარულნი შემდეგ გადნენ: აბაშიძის პრეზიდენტი ნევერებს - ნოე ჟორდანი, გიორგი ლასხიშვილსა და გრიგოლ ვეშაპელს დავიკალით, დაასახელდნენ დამოუკიდებლობის მოსამზადებელი კომისიის სამი წევრი. საქართველოს დამოუკიდებლობის მოსამზადებელი კომისია დაამტკიცა შემდეგი შემადგენლობით: ნოე რამიშვილი, დავით (დათა) ვაჩნაძე და შალვა მესხიშვილი.

ოდრე თბილისში საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებისათვის ემზადებოდნენ, თურქი დიპლომატები

და სამხედროები დროს არ კარგავდნენ. 1918 წლის 18 მაისს ოსმალებმა დაიკავეს ალექსანდრეპოლი. 18 მაისს ბათუმში თურქეთის დელეგაციის მეთაურმა აკაკი ჩხენკელს გადასცა შემორანდული, რომელშიც აღნიშნული იყო: 1. თურქეთი არავითარ შემთხვევაში არ ცნობს ამიერკავკასიის დემოკრატიულ ფედერაციულ რესპუბლიკას დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ; 2. თურქეთმა კიდევ რომ ცნოს ამიერკავკასიის დამოუკიდებლობა, ეს სულაც არ ნიშნავს, რომ თურქეთი უარს ამბობს ტერიტორიულ პრეტენზიებზე; 3. ამიერკავკასია არ წარმოადგენს ბრეტ-ლოტსკის ზავზე ხელის მოწერ მხარეს, უფრო მეტიც, ამ ზავის დადებისას ის არც წარმოადგენდა დამოუკიდებელ სახელმწიფოს, ამიტომ ამიერკავკასიის დემოკრატიულ-ფედერაციულ რესპუბლიკას უფლება არა აქვს გამოთქვას შენიშვნები ზავის პირობებზე ან ამ პირობების სისრულეში მოყვანის ნესზე.

1918 წლის 22 მაისს ბათუმში საქართველოს ეროვნული საბჭოსადმი გამოგზავნილ საიდუმლო წერილში აკაკი ჩხენკელი დაუვითებით სთხოვდა საქართველოს ეროვნულ საბჭოს, დაეყოვნებულ გამოცხადებინა საქართველოს დამოუკიდებლობა. წერილი ასეთი სიტყვებით მთავრდებოდა: „ურისკოდ არაფერი არ კეთდება. სახელმწიფო ვის დაუარსებია თუ სიკვდილს! საქრია გამეცაოდა და კიდევ გამეცაოდა!“

თურქეთის დიპლომატია კარგად ზედგადა, რომ გერმანიის მუშაველობა ამიერკავკასია-თურქეთის მოლაპარაკებაში მისი მოქმედების თავისუფლებას ზღუდდა, მაგრამ ურდებოდა გერმანიასთან ურთიერთობის განმარტება: მსოფლიო ომი ჯერ კიდევ გრძელდებოდა და არავინ იცოდა, სად და როდის დასრულდებოდა თურქეთის გერმანიის პოლიტიკური თუ სამხედრო მხარდაჭერა.

1918 წლის 23 მაისს აკაკი ჩხენკელი საქართველოს ეროვნულ საბჭოს კიდევ

ერთ საიდუმლო წერილს უგზავნი. წერილში მოცემული იყო გერმანიის მფარველობით საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის გეგმა. საქართველოს ეროვნული საბჭო, მისი აღმასრულებელი კომიტეტი და პრეზიდენტი მთელი დატვირთვით მუშაობდნენ. თბილისში ფრეილინის (დღევანდელი სულხან-საბას) ქუჩაზე საქართველოს ეროვნული საბჭოს რეზიდენციაში დიდი გამოცოცხლება შეიძინებოდა.

ბათუმის მოლაპარაკებაზე ვითარება კიდევ უფრო დაიძაბა. თურქეთი სულ უფრო მეტად ეურჩებოდა თავის მოკავშირეს - გერმანიას. 1918 წლის 25 მაისს გენერალმა ფონ ოლიხოვა აცნობა აკაკი ჩხენკელს, რომ იგი უარს ამბობს თურქეთ-ამიერკავკასიის მოლაპარაკებაზე მუშაველის როლის შესრულებაზე.

1918 წლის 23 მაისს აკაკი ჩხენკელის მიერ ბათუმშიდან გამოგზავნილი წერილი საქართველოს ეროვნულ საბჭოში 24 მაისს მიიღეს. 25 მაისისათვის დაიწინა აღმასრულებელი კომიტეტის სხდომა. სხვადასხვა მიზეზის გამო სხდომის დაწყება დაგვიანდა. საქართველოს ეროვნული საბჭოს აღმასრულებელი კომიტეტის სხდომა დაიწყო 1918 წლის 25 მაისს, ღამის 11 საათზე, თბილისში, ფრეილინის ქუჩაზე მდებარე ეროვნული საბჭოს რეზიდენციაში. აღმასრულებელმა კომიტეტმა მიიღო დადგენილება, 26 მაისს დღით 10 საათზე შეკრებილიყო ამიერკავკასიის სეიმი, ხოლო 12 საათზე - საქართველოს ეროვნული საბჭო, რომელიც გამოცხადდება საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენას.

ამიერკავკასიის სეიმის უკანასკნელი სხდომა გაიმართა 1918 წლის 26 მაისს. მათ წევრებს კარგად ესმოდათ, რომ ამიერკავკასიის სამოკავშირეო სახელმწიფოს დასასრული გარდაუვალი იყო. მიუხედავად ამისა, ფუჭი პოლემიკა კარგა ხანს გაგრძელდა. ნაშუადღევს

თბილისი. კაცკასის მეფისნაცვლის ყოფილი რეზიდენცია გოლოვინის გამზირზე.

3 საათზე სეიმმა ამიერკავკასიის დემოკრატიული ფედერაციული რესპუბლიკა დაშლილად გამოაცხადა, ხოლო თვითონ უფლებამოსილება მოიხსნა. ამიერკავკასიის სეიმის ეს გადაწყვეტილება თითქმის ერთხმად იქნა მიღებული, წინააღმდეგი იყო მხოლოდ სეიმის ორი წევრი. სეიმის სხდომის შემდეგ კარლო ჩხეიძემ მსოფლიოს ქვეყნების მთავრობებს ტელეგრაფით ამცნო მომხდარის შესახებ.

საქართველოს ეროვნული საბჭოს სხდომა 1918 წლის 26 მაისს, კვირას, ნაშუადღევს 4 საათსა და 50 წუთზე გაიხსნა კაცკასის მეფისნაცვლის ყოფილ რეზიდენციაში გოლოვინის (დღეს რუსთაველის) გამზირზე, იმავე დარბაზში, სადაც თავისი უკანასკნელი სხდომა გამართა ამიერკავკასიის სეიმმა.

ეროვნული საბჭოს სხდომას ესწრებოდა 42 წევრი და 36 კანდიდატი.

საქართველოს ეროვნული საბჭოს სხდომას თავმჯდომარეობდა ნოე ჟორდანი. პრეზიდიუმში იყვნენ გიორგი ლასხიშვილი, გრიგოლ ევმაძეული და პაველ სავერალოძე. მდივნის მოვალეობას ასრულებდა ეროვნული საბჭოს მდივანი ილია ზურაბიშვილი.

ეროვნული საბჭოს სხდომაზე სიტყვა წარმოთქვა ნოე ჟორდანიამ. სიტყვის დამთავრების შემდეგ ნოე ჟორდანიამ ნათქვამი „საქართველოს დემოკრატიულობის აქტი“. აქტის პირველი მუხლი გვაუწყებდა: „ამიერიდან საქართველოს ხალხი სუვერენულ უფლებათა მატარებელია და საქართვე-

ლო სრულუფლებოვანი დამოუკიდებელი სახელმწიფოა“.

საქართველოს ეროვნულმა საბჭომ ერთხმად, ყოველგვარი შესწორების გარეშე, მიიღო და დაამტკიცა „საქართველოს დემოკრატიულობის აქტი“. დამოუკიდებლობის აქტით საქართველოს პოლიტიკურ სისტემადა აღიარებულ იქნა დემოკრატიული რესპუბლიკა (მუხლი მეორე). დამოუკიდებელმა საქართველომ საერთაშორისო ომთანობაში მუდმივი ნეიტრალიტეტი გამოაცხადა (მუხლი მესამე). საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა ესწარფოდა, კეთილშეზოზებული ურთიერთობა ჰქონოდა ყველა სახელმწიფოსთან, განსაკუთრებით მოსახლურ სახელმწიფოებთან და ერებთან (მუხლი მეოთხე). საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა უზრუნველყოფდა ყველა მოქალაქის სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებას, განურჩევლად ეროვნებისა, სარწმუნოებისა, სოციალური მდგომარეობისა და სქესისა (მუხლი მეხუთე). საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა განვითარების თავისუფლად ასპარეზს გაუხსნიდა თავის ტერიტორიაზე მოსახლე ყველა ერს (მუხლი მეექვსე). დამუშავებული კრების მონაწილედ საქართველოს მართვა-გამგეობას განაზოცილებდა ეროვნული საბჭო. საქართველოს მთავრობა პასუხისმგებელი იქნებოდა ეროვნული საბჭოს წინაშე (მუხლი მეშვიდე).

დამოუკიდებლობის აქტის მიღების შემდეგ ნოე ჟორდანიამ ეროვნულ საბჭოს წარუდგინა საქართველოს დე-

მოკრატიული რესპუბლიკის პირველი კოალიციური მთავრობის შემადგენლობა: 1. წოდებული - მთავრობის თავმჯდომარე და მინაგან საქმეთა მინისტრი, აკაკი ჩხენკელი - საგარეო საქმეთა მინისტრი, გრიგოლ გიორგაძე - სამხედრო მინისტრი, გიორგი ჟურული - ფინანსთა და ვაჭრობა-მრეწველობის მინისტრი, გიორგი ლასხიშვილი - სახალხო განათლების მინისტრი, ნოე ხომერიკი - მინათმცემელებისა და შრომის მინისტრი, შალვა მესხიშვილი - ოუსტიციის მინისტრი, ივანე ლორთქიფანიძე - გზათა მინისტრი. ეროვნულმა საბჭომ ერთხმად დაამტკიცა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის შემადგენლობა.

საქართველოს ეროვნული საბჭოს სხდომის დამთავრების შემდეგ მთავრობის თავმჯდომარემ ნოე რამიშვილმა მსოფლიოს სახელმწიფოთა მთავრობებს ტელეგრაფით ამცნო ახალი დამოუკიდებელი სახელმწიფო - საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დაბადება.

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენით წარმატებით დასრულდა ქართველი ერის ხანგრძლივი ბრძოლა თავისუფლებათათვის. ქართველმა ერმა, რომელმაც საკაცობრივი კულტურა და ცივილიზაცია გაააღმდგრა მრავალი მდინეთით, კლავდ მოიპოვა უფლება, დამდგარყო მსოფლიოს სუვერენულ სახელმწიფოთა გვრდით და თვითონ განეცო თავისი სეუბედი.

ექვთიმე თაყაიშვილი

1953 წლის 21 თებერვალი... გარდაიცვალა ექვთიმე თაყაიშვილი. იგი გულით დაიტრია ქართველმა ხალხმა, მაგრამ... ცხედარი ორმოციოდე კაცმა თუ გააცილა და ვაკის სასაფლაოზე დაკრძალა. საქართველომ იცოდა ფასი გარდაცვლილისა, მაგრამ... მიზეზთა სხვათა და სხვათა გამო ეს დაფასება მხოლოდ მომავალში წარმოჩნდა. სულ რაღაც ათიოდე წლის შემდეგ ექვთიმე თაყაიშვილის ნეშტი დიდუბის პანთეონში დაკრძალა და იქ დაიდო საუკუნო სასუფეველი. გარკვეული დროის შემდეგ საფრანგეთიდან გადმოასვენეს და იქვე დაკრძალეს მისი მეუღლე ნინო პოლტორაიკაძე. ამჟერად ექვთიმე თაყაიშვილის განასვენებული მთაწმინდის პანთეონშია.

დღესდღეობით ქვემარტივად დაფასდა დიდი მამულიშვილისა და მეცნიერის ღვაწლი - შრომა, რომელსაც მეცნიერა სამშობლოს უსაზღვრო სიყვარულში დაფრთხილად დიდი სიცოცხლე, საყოველთაოდაა აღიარებული და შორსაა გატანილი ექვთიმე თაყაიშვილის მონაშებრივი ცხოვრების ამბავი, დაიდგა ძეგლი (ავტორი ანზორ გომართელი),

დაიწერა წიგნები. მეცნიერის უკუდაცყოფას განსაკუთრებული ამაგი დასდო რევაზ თაბუკაშვილმა შესანიშნავი ფილმით - „საქართველოს მეჭურჭლეთუხუცესი“. ექვთიმე თაყაიშვილის ცხოვრება სანიშნავი ყველაფრის, მისი მაგალითით უნდა გაიზარდოს ჩვენი ახალგაზრდობაც - შეიგრძნოს სამშობლოს ჭეშმარიტი სიყვარულის ძალა და მისთვის, მის სამსახურში თუნდაც სიცოცხლის ნაწილის დახარჯვით მიღებული სიამაყის სიამოვნება.

ექვთიმე თაყაიშვილი - მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე - ერთი მთლიანი განუყოფელი ფენომენია, ქვემარტივი ნიშნულმა სამშობლოსათვის თავდადებასა და უანგარო სამსახურისა: იგი სამოღვაწეო ასპარეზზე გასული საუკუნის 80-იანი წწ-ის ბოლოს, ცარიზმის ბატონობის მძიმე პირობებში გამოვიდა და გვერდით დაუდგა ქართული ისტორიოგრაფიის იმ სახელოვან წარმომადგენლებს, რომლებმაც ნაყოფიერი მუშაობა გააძლიერეს ეროვნული ისტორიის მრავალფეროვანი და მრავალმხრივი წყაროების შეკრების, მეცნიერული შესწავლისა და გამოქვეყნებასთან. ექვთიმე თაყაიშვილმა პირველმა ჩააყენა საქართველოს ისტორიის სამსახურში მდიდარი ქართული დოკუმენტური მასალა, ქართული ეპიგრაფიკა, მანამდე შეუსწავლელი ქართული ხელნაწერები და მათი ანდერძ-მინერები, ქართული მატერიალური კულტურის ძეგლები და ყოველივე ამით შეარჩინა ნიადაგი მოუშადა ქართული ისტორიის მეცნიერების აღმავლობას.

დღეს, XXI ს-ის გადასახედვადან განსაკუთრებული ელვარებით მოჩანს დიდი ექვთიმე, რომელიც ფილოსოფოსს უთქვამს, „ისტორია აღდგომა აღორძინება არის“. ისტორიის ამგვარი დეფინიცია, ან თქმა უნდა, სადავოა, თუმცა ე. თაყაიშვილის ბედს იგი საოცრად ესადაგება.

***

ექვთიმე თაყაიშვილი 1863 წლის 3 იანვარს (ძველი სტილით) დაიბადა. მშობლები ადრე გარდაიცვალა და ბავშვობა ობოლობაში გაატარა. სამოღვაწეო წლის ექვთიმეს საბუნებისმეტყველო მარცხი მოსვლია: ზიდან გადმოვარდნილა და მარჯვენა ფეხი მოუტეხია. ბავშვობის ყურადღება დაუკლავთ და იგი სამუდამოდ დაკოჭლებულა. 7 წლის ექვთიმე ოზურგეთის საშაზრო სასწავლებელში შეიყვანეს. აქ შამინ მასწავლებლობდა დეკანოზი სიმონ ქიქოძე, ცნობილი ქართველი მოღვაწის, გაბრიელ ეპისკოპოსის ძმა, რომელიც საღმრთო სჯულის ასწავლიდა. მან წარუშლელი შთაბეჭდილება მოახდინა ექვთიმე თაყაიშვილზე. სიმონ ქიქოძე ბავშვებს ასწავლიდა

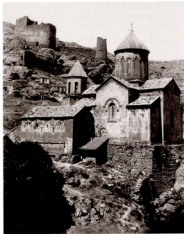
საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამაფუძნებელი კრების პრეზიდიუმში: ექვთიმე თაყაიშვილი, კონსტანტინე ჯავახიშვილი, გრიგოლ სათაძე, ალექსანდრე ლომთაძე, ქრისტე მარაშოძე, სვიმონ მდივანი, თეოდოსი. 1920 წ.

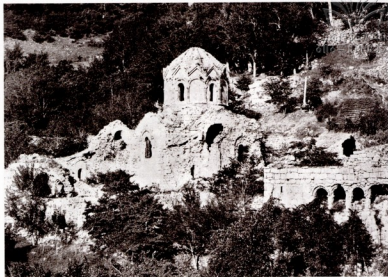
ოლია ჭაჭვავიძისა და აკაკი წერეთლის ლექსებს. ოზურგეთში სწავლისას დაუახლოვდნენ ერთმანეთს ექვთიმე და ნიკო მარი, მომავალში კი ეს ნაცნობობა დიდ მეგობრობაში გადაიზარდა.

შემდეგ ექვთიმე სწავლას ქუთაისის გიმნაზიაში აგრძელებს, რომელიც 1883 წელს დაამთავრა და პეტერბურგის უნივერსიტეტში სასწავლებლად გაემგზავრა. აქ იგი ისტორია-ფილოლოგიის ფაკულტეტზე ჩაირიცხა მსმენელად. ექვთიმე თავაშეღილი მონდომებით მეცადინეობდა, ენაფობოდა ცოდნას. მას ღრმად სჯეროდა, რომ ვერ ჩაადგებოდა ერის სამსახურში, თუ მრავალმხრივ მომზადებული არ იქნებოდა. 1887 წელს ექვთიმე თავაშეღილმა უნივერსიტეტი დაამთავრა და საქართველოსკენ გამოსწია.

1887-1894 წწ-ში ექვთიმე მასწავლებლობს თბილისის სათავადაზნაურო სკოლასა და კლასიკურ გიმნაზიაში, ასწავლობს ბერძნულ და ლათინურ ენებს, ისტორიასა და გეოგრაფიას. 1894-1904 წწ-ში სათავადაზნაურო გიმნაზიას განაგებს. ექვთიმე თავაშეღილი უპირობოდ დიმიტრი ბაქრაძეს, რომელიც იმხანად იღვწოდა საქართველოს ეკლესია-მონასტრებში დაცულ სიძველეთა შეკრება-დამუშავებისა და შეძლებისდაგვარად გამოქვეყნებისთვისაც. «იმხანად, — წერს ე. თაყაიშვილი, — უკვე გარკვეული შეკრება მუშაობის მთავარი მიზანი ... შემეკრება მასალა საქართველოს ისტორია-არქეოლოგიისათვის, ყოველი ძალ-ღონე მეზმარა ძეგლთა დღეულისა და დაკარგვისაგან გადასარჩენად, რაც შეიძლება მტელ გამომეშვეურებინა და მისწავლადი გაეხედა მკვლევართათვის. ეს მიზანდა ჭეშინ კულტურის ისტორიისათვის უმნიშვნელოვანეს საქმედ იმ პერიოდში, იმ რწმენით, რომ ... ჭეშინე გამოჩინდებოდნენ მეცნიერები, რომლებიც ჯერონად შეგვიგროვებდნენ საქართველოს ისტორიას, გაგებოუქმდნენ იმ მართლცედა დიდ კულტურას, რომელსაც ქართველმა ერმა მიადნია ჯერ კიდევ მორეულ წარსულში».

საფარის მონასტერი. ფოტო ექვთიმე თავაშეღილის ექსპედიციის მასალებიდან.

ოშკანის ტაძარი. კომპლექსი დღეს სრულად დანგრეულია. ფოტო ექვთიმე თავაშეღილის ექსპედიციის მასალებიდან.

ჯერ კიდევ პეტერბურგის უნივერსიტეტის უკანასკნელი კურსის სტუდენტი იყო ექვთიმე, როცა იგი დაუსწრებლად აირჩიეს «ერეკ-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების» გამგეობის წევრად. საქართველოში ჩამოსვლის შემდეგ იგი მთელი არეუბით ემზადება საზოგადოების მუშაობაში. მისი ენერგიის წყალობით გროვდება ძვირფასი წიგნები, სიგელ-გუჯრები, სხვადასხვაგვარი სიძველეები.

ექვთიმე თავაშეღილი იყო წარართმცოდნე და არქეოგრაფი, ეპიგრაფიკის მკვლევარი, მიხრედი ანტიკულოგი, ქართული მწერლობისა და ხალხური სიტყვიერების, ისტორიული გეოგრაფიისა და სამართლის ისტორიის მკვლევარი. ერთი სიტყვით, იგი იყო მჭიდროდ მისი ისტორიკოსი, ამ სიტყვით უფროარტი გაგებით.

რეკლუციამდელი საქართველოს სამეცნიერო-კულტურულ ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა 1907 წელს ექვთიმე თავაშეღილის თაოსნობით დაარსებულმა საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებამ, რომელმაც მიზნად დაისახა საქართველოს ისტორიის, მისი ხალხის ყოფა-ცხოვრების, ხელოვნების ძეგლების შესწავლა. ექვთიმე თავაშეღილმა საზოგადოების დაარსების უმაღლესი მუშაკობა თითქმის მთელი ქართველი ინტელექტუალთა (აკაკი წერეთელი, ვაჟა-ფშაველა, ივანე ჯავახიშვილი, ალექსანდრე ციკერელი, ზაქარია ფალაშელი, დიმიტრი არაქიშვილი, იაკობ გავგაბაშვილი და მრავალი სხვ.). საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებამ ფართო და ნაყოფიერი მუშაობა გააშალა. მის შექმნას დიდი როლს მთავარი პერსონა საქართველოს ფარგლებს გარეთაც. ყველა განათლებული ქართველი თავის მოვალეობად თვლიდა საზოგადოების წევრი გამხდარიყო და რაიმე ამაგი დაედო მისთვის. ფართო ხასიათის მრავალმხრივმა სამეცნიერ-

რო საქმიანობამ დიდი ავტორიტეტი შეუქმნა საზოგადოებას. შემთხვევით არ არის, რომ იგი ოფიციალურ დოკუმენტებში მოხსენიება როგორც «ერთადერთი დანსესებულება, რომელიც სამეცნიერო აკადემიის მიზნებს ახორციელებს».

სხვა საქმიანობასთან ერთად, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა საზოგადო კრებებს, სადაც იმ დროს გამოარჩეული ქართველი მეცნიერები და მხარე საზოგადოებრივობას აცნობდნენ თავიანთი გამოკვლევების შედეგებს. იმართებოდა მოხსენებების განხილვა, რასაც პრინციპული მნიშვნელობა ჰქონდა — ამჟამადრეცა სწორ მეცნიერულ აზრს. ექვთიმე თავაშეღილი განსაკუთრებული ყურადღებას აქცევდა სხვადასხვაგვარი ექსპედიციების მონაწილას. მიიჩნევდა, რომ საქართველოს მდიდარი წარსულის და მტკადა საინტერესო თრუბული ყურადღებას აქცევდა სხვადასხვაგვარი ექსპედიციების მონაწილას. მიიჩნევდა, რომ საქართველოს მდიდარი წარსულის და მტკადა საინტერესო თრუბული ყურადღებას აქცევდა სხვადასხვაგვარი ექსპედიციების მონაწილას. მიიჩნევდა, რომ საქართველოს მდიდარი წარსულის და მტკადა საინტერესო თრუბული ყურადღებას აქცევდა სხვადასხვაგვარი ექსპედიციების მონაწილას.

ექვთიმე თავაშეღილი საზოგადოების დაარსების პირველი დღეებიდანვე შეუდგა გამოქვეყნათა თადარიგს: გამოსცა ორი სერია — «მედილი საქართველო» და «საქართველოს სიძველენი». პირველ მათგანში იბეჭდებოდა გამოკვლევები, რეფერატები და სხვა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მასალა, ხოლო მეორეში — სიგელ-გუჯრები, ისტორიული წერილები და სხვა აქტები. საქართველოს სიძველენის» პირველი ტომი ექვთიმე თავაშეღილმა საზოგადოების

მეფისეფის ტაძარი.
ფოტო ექვთიმე თაყაიშვილის ფტაბდოციის მასალებიდან.

დაარსებამდე გამოსცა. მეორე, მესამე და მეოთხე ტომებში დაიბეჭდა 1527 სიგელ-გუჯარი. „ძველ საქართველოში“ დაიბეჭდა 2000 ხალხური ლექსი, 1385 არაკი, 115 გამოცანა, 16 სიმღერა, 33 ზღაპარი, 4 თქმულება და სხვ. საზოგადოება დიდ ყურადღებას უთმობდა სამეფო საქმედებებს და საღვთსიკონო მუშაობას.

ექვთიმე თაყაიშვილი ხშირად გამოდიოდა მეცნიერული მოხსენებებით. მის ყოველ ნაშრომში იგრძნობა უდიდესი ერუდიცია, მასალის ღრმა ცოდნა, მეცნიერული კეთილსინდისიერება. მისმა ღრმამეცნიერულმა და მეტად მნიშვნელოვანი მასალები შემცველმა ნაშრომმა – „მასალები კავკასიის არქეოლოგიისათვის“ – იმთავითვე მიიპოვა ფართო საზოგადოებრიობის ყურადღება. მას მაღალი შეფასება მისცა რუსეთის საიმპერატორო არქეოლოგიურმა საზოგადოებამ და 1911 წლის 28 მარტს საზოგადოების დიდი მუდლით დააჯილდოვა.

***

დიდია ექვთიმე თაყაიშვილის დავაწლი ქართული უნივერსიტეტის დაარსებაში. იგი ივანე ჯავახიშვილთან ერთად ინიციატივე იყო არქეოლოგიური „ქართული უნივერსიტეტის საზოგადოების“ კომისიის. უნივერსიტეტის წესდების შესადგენად და სხვა სახის საორგანიზაციო მუშაობის ხელმძღვანელობისათვის შეიქმნა კომისია, რომლის შემადგენლობაში ე. თაყაიშვილიც იყო. როგორც ცნობილია, 1918 წლის 26 იანვარს (ძვ. სტილით) უნივერსიტეტი გაიხსნა. ექვთიმე თაყაიშვილი კითხულობდა ლექციებს არქეოლოგიაში. არ შეიძლება არ აღინიშნოს ის დიდი გულისხმიერება, რომლითაც იგი თავის საღვთსიკონო მოღვაწეობას ეკიდებოდა. 1918 წლის

21 მაისს თბილისის უნივერსიტეტის საბჭომ ექვთიმე თაყაიშვილს მიანიჭა დოქტორის ხარისხი. 1920 წლისათვის ე. თაყაიშვილის ლექციები საქართველოს სიძველეების შევსებოდა. იგი სამ საღვთსიკონო კურსს უძღვებოდა. ერთი უნივერსიტეტი ახლად შემოსულთათვის იყო და მოიცავდა შესავალს საქართველოს სიძველეებისას – ქვის, ბრინჯაოს და რკინის ხანას ზოგადად და, კერძოდ, საქართველოში, და საქართველოს ისტორიული დროის სიძველეა ზოგადი კითხვები. ამასთან ერთად, მეცნიერი მოიზიდავდა ეპიგრაფიკის და ეკლესიამონასტრების ისტორიას.

ექვთიმე თაყაიშვილი მეტად მომთხოვნი ლექტორი იყო. მის პირად არქივში დაცულია პროგრამა სტუდენტების გამოცდისა საქართველოს სიძველეა ცოდნაში. ასე მაგალითად, პირველი ოთხი სემესტრის ბოლოს სტუდენტს უნდა სცოდნოდა: I. ისტორიის წინა დროის კულტურა საზოგადოდ, ისტორიის წინა დროის ხანა საქართველოში და, საზოგადოდ, კავკასიაში, ქვის საუკუნე, ბრინჯაოს და რკინის საუკუნეები. II. ისტორიული დროის საქართველოში უძველესი მწერლობის ნაშთები, ხელნაწერები, სიგელ-გუჯრები და უძველესი ნარჩენები, ქართული წელთაღრიცხვა. III. საქართველოს თვალსაჩინო ეკლესია-მონასტრების მოკლე ისტორია.

ექვთიმე თაყაიშვილს თავის პროგრამაში გამოვსული აქვს აგრეთვე ისიც, თუ რის ცოდნა მოეთხოვებოდა სტუდენტებს შედგომით ოთხი სემესტრის ბოლოს: საქართველოს ბუროთმოძღვრების ნაშთები და მათი შემოიხილება, ქანდაკება, ჩუქრობა, ფრესკა. ეპიგრაფიკის ასომთავრული და ნუსხური ხელნაწერები და ძველი მხედრული სიგელ-გუჯრების, აგრეთვე ოქრომჭედლობის განვითარება საქართველოში.

ექვთიმე თაყაიშვილი თბილისის უნივერსიტეტში მოღვაწეობის დროსაც არ იცნებდა საქართველოს სიძველეებს და მათ დაცვა-შესანავლას. თბილისის უნივერსიტეტში მოღვაწეობის წლებში ექვთიმე თაყაიშვილმა იმერზაურა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში და ბევრი სასარგებლო საქმე გააკეთა.

***

ექვთიმე თაყაიშვილსა და მის თანამედროვეებს „არქეოლოგია“ ფართოდ ესმოდათ. კერძოდ, მასში გულისხმობდნენ ტაძართა, ძეგლების ნივთიან აღწერას, ნარჩენების გადმოღებას, ამოკითხვას და აღწერას, მონაში დაფიქსირებული ნაშთების გათხრას და სხვ. ამდენად, ბუნებრივია, ასეთი ფართო საქმიანობის გასაშლელად ბევრი უნდა ემოზაურათ ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეში და, მიუხედავად ამისა, რომ ექვთიმე თაყაიშვილს მძიმე ფიზიკური ხალი ჰქონდა, მას არ დაუტოვებია საქართველოს არც ერთი კუთხე, ფეხით რომ არ მოეცალა, აქ არსებული ყველა ისტორიული ძეგლი არ აღწეროს და არ შეესწავლოს. ამიტომ არის ასე ფსადაუდებელი მისი არქეოლოგიური მოგზაურობები. ექვთიმე თაყაიშვილი იხსენებს: „ერთი სიტყვით, საზოგადოების (წერა) კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება – რ. მ.) წვერი რომ გაეხდო, მივიღებ მოვითხედ, შევატყე, რომ იმ ძეგლით ხელნაწერებს ცაცი პატრონი არა ჰყავდა და ძალაუბნებოდა მოკიდე ზელი, დავეწე პატრონობა. მერე თანდათან გამიტაცა, მემოყვარა და ვინე ზურუნვა დაღუპისაგან მათ გადაარჩინაზე. თან ახალახალსაც ვაგრეფებდი. შემონიშნულა აც აღარ ვჯერდებოდი, საზოგადოების ხარჯზე შეძენაც ვაძიებდი“.

წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წესდება ითვალისწინა

მინიატურა წერეთლისძეული „ვეფხისტყაოსნიდან“. ამ ხელნაწერის და მისი მინიატურების გადმოცემა ეჭვით თაყაიშვილის დიდი მკვლელობის შედეგია.

ნებდა ეკლესია-მონასტრებში დაკული ძეგლი, სახმარად უფარგისი, საეკლესიო ნივნების შეგროვებისა. ეჭვით თაყაიშვილმაც სწორედ ამით დაიწყო თავისი საქმიანობა. პირველი არქეოლოგიური მოგზაურობა მოეწყო 1889 წლის 17 თებერვალს მცხეთაში, სადაც დიმიტრი ბაქრაძემ წაიყვანა. მათი მიზანი იყო ხელნაწერი ნივნების ჩამოტანა. კარგი ხელნაწერი მხოლოდ სვეტიცხოველში უნახავთ და ნაშთულია. ამ მოგზაურობას სათანადოდ გამოუმხურა იმდროინდელი პრესაც. შემდგომში ეჭვით თაყაიშვილი დამოუკიდებლად იწყებს რაობის შემოქმედებით საქმიანობას, ფართო ერთგვარი დავაგერვინება იყო მის მიერ 1890 წელს გამოცემული „სამი ხრინიკა“. მას მოჰყვა „წმინდა ნინოს ცხოვრება“, რომელიც ნინა ნაზარინოს გაგრძელებას წარმოადგენდა. ამ გამოცემაში დიდი პოპულარობა მოახდინა ქართველ საზოგადოებაზე და გარკვეული გარდატეხა გამოიწვია ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ეჭვით თაყაიშვილის, როგორც მეცნიერის,

ჩამოყალიბება თანდათან ხდებოდა. მის მუშაობაში ისახებოდა ერთი მთავარი მიზანი: რამდენადაც კი შესაძლებელი იყო, შეეკრიბა მასალა საქართველოს ისტორიო-არქეოლოგიისათვის, დაღუპულ დაკარგვისაგან გადაერჩინა ძეგლები და მისანდვომი გაეხადა მკვლევართათვის. ეჭვით ღრმად იყო დარწმუნებული, რომ ჩვენში გამოჩნდებოდნენ მკვლევრები, რომელთათვის სასარგებლო იქნებოდა მისი ნაღვანი.

ეჭვით თაყაიშვილმა რამდენიმე ათეული წლის მანძილზე სისტემატური კვლევისა და ძეგლის შედგენა ბერის ახალი, სრულიად უცხოში პირველბარისხოვანი ძეგლი აღმოაჩინა. უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება მის მიერ აღმოჩენილ „ვეფხისტყაოსნის“ ძველ ხელნაწერებს. მან თავი მოუყარა 17 ხელნაწერს, რომელთა შორის ზოგი მტკად საყურადღებო იყო როგორც ვარიანტებით, ისე მინატებით; საერთოდ კი 24 ხელნაწერის შესახებ მოკონა ცნობები.

ეჭვით მის მიერ თავმოყრილ „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერთა შორის

უძველესი იყო 1646 წლისა, რომელიც საზოგადოებამ ვინმე კორნოპოლისაგან შეიძინა. საზოგადოების შენამდნათა შორის არის აგრეთვე შუა საუკუნის XI-ისათვის 1680 წელს მისი მფლობელის ბეგთაბეგის მიერ გადართული „ვეფხისტყაოსანი“. ეს ხელნაწერი გამოირჩევა არა მხოლოდ მონატურული სამკაულით. „ვერობის რომელსაც გინდა მუხუშს რომ მოუტარო, უძველესად მოგცემენ მილიონის“, – ამბობდა ამ ხელნაწერის შესახებ ეჭვით თაყაიშვილი.

ეჭვით თაყაიშვილის დიდი დამსახურებაა გადარჩენა პლაგია წერეთლისძეული „ვეფხისტყაოსნისა“, რომელიც სიუჟეტური მინიატურებით იყო დასურათებული. ამ ხელნაწერის მოკლე ისტორია ასეთია: ერთი ჩამოყვანილი თავად ნესტორ წერეთელს ცოლად შეაქადა გურიელის ქალი პელაგია. ნესტორის გარდაცვალების შემდეგ მისი ქონება (მათ შორის „ვეფხისტყაოსნის“ აღწერილი ხელნაწერი) მის ცოლ-შვილს დარჩა. დედამ შვილებს „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერი ყდის გასაქეთებლად გაატანა. ამ უკანასკნელთ იგი ეტლში დარჩენილი. შეტყუეს ხელნაწერი სამი თუმნად მიუყვანა კომერციალ და ვითი სარაჯიშვილისათვის. დ. სარაჯიშვილმა კარგად იცოდა ასეთი ძეგლების ყადრი, ხელნაწერი შეუძენია და იმხანად თბილისში მყოფ ბარონ დე ბაისათვის განუზრახავს მისი ჩუქება. ეჭვით თაყაიშვილს ეს ხელნაწერი უნახავს, უთხოვია და სარაჯიშვილისაგან და დაუბრუნებია პატრონისათვის მანამ, სანამ ბარონი დე ბაი საკრთიველად არ წასულა. შემდეგ ამ ხელნაწერის მიხედვით ეჭვით თაყაიშვილმა „ვეფხისტყაოსნი“ გამოსცა კიდევ.

ეჭვით თაყაიშვილი თავგამოდებით იბრძოდა საქართველოს უკვე აღმორჩენილ არქეოლოგიური მასალების ფართოდ გატანისა და ახლის აღმოჩენისათვის. პირველი ქართველი არქეოლოგი, რომელმაც ეჭვით თაყაიშვილზე ადრე მოაწყო გათხრები საქართველოში, ნიკო მარი იყო. მან დათხარა ძველი, ნინოატისტიკური სასაფლაო დეგებოს ხეობაში, სოფელ ვორნაკში და მტკად საინტერესო ნივთები აღმოაჩინა, მაგრამ მალე ნიკო მარმა აიპომა დიანეი გათხრები და მიიღო ყურადღება იმით გაეცატანა. ვორნაკი რომ უფრო დაღუპულ არ დარჩენილიყო, იქ თხრის გაგრძელება საიმპერატორო არქეოლოგიურმა კომისიამ ეჭვით თაყაიშვილის შესთავაზა. ეჭვით თაყაიშვილი დათანხმდა და დაიწყო საქმიანობა. ეს იყო 1894 წელს. ვორნაკში პრინცის ხანის სამარხები აღმოჩნდა. საერთოდ, ვორნაკის სამარხები მდიდარი იყო. აღმოჩენილ მასალებზე მუშაობამ ეჭვით თაყაიშვილს გარკვეული გამოცდილება შესძინა. იგი თანდათან ნახალისდა და შედგომში უფრო თამამად მიჰყო ხელი გათხრებს. 1917 წლის რევოლუციამდე ეჭვით თაყაიშვილი ერთადერთი ქართველი არქეოლოგი იყო, გათხრებს რომ აწარმოებდა. იგი პარალელურად პედაგოგიურ და საზოგადოებრივ მუ-

ძველი ქუთაისი. ფოტო ექვთიმე თაყაიშვილის ექსპედიციის მასალებიდან.

შობასაც ეწეოდა. დიდ ყურადღებას უთმობდა მინისზედა ძეგლების აღწერა-მეგრებებს.

დიდი ლხანლი მოუძღვის ექვთიმე თაყაიშვილს „ახალგაზრდის განძის“ შესანიშნავი მასალების შეგროვებისა და დაცვის საქმეში. მან კვლავდაკავალ სდია ამ განძის შემსყიდველ-გადამყიდველებს, ვიდრე განძის უმეტეს ნაწილს თავი არ მოუყარა და საბოლოოდ კავკასიის მუზეუმში არ დააბინავა.

ექვთიმე თაყაიშვილის გულმოდგონების შედეგი იყო „ხელმწიფის კარის გარიგების“ ხელნაწერის აღმოჩენა. ეს ხელნაწერი ექვთიმემ ქართლში მოგზაურობის დროს გააპირებულ სახლში იპოვა, ნავაგში. ექვთიმე მუდამ ცდილობდა, რომ ყოველთვის ის, რასაც აღმოაჩენდა, პირველად სახით უცვლელად გამოეცა. ასევე მოიქცა აღნიშნული ხელნაწერის მიმართაც. 1920 წლის მაისში თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობამ „ხელმწიფის კარის გარიგება“ ე. თაყაიშვილის ნინასიტყვაობით გამოსცა. მოუხდავად იმისა, რომ თხზულებამ ჩვენამდე მთლიანად ვერ მოაღწია, მისი მნიშვნელობა მეტად დიდია. „ხელმწიფის კარის გარიგება“ არის სახელმძღვანელო კარისკაცებისათვის, ხელისუფალთათვის და, საერთოდ, ყველა მოხელისათვის. ეს არის სხვადასხვა მეფის მიერ დაწესებული სახელმწიფოს მართვა-გამგეობის კანონთა კრებული. აღნიშნულ ძეგლს მეტად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება საქართველოს წესსწორების, სახელმწიფო ყოფა-ცხოვრებისა და მინაგანი ორგანიზაციის შესასწავლად.

უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა ექვთიმე თაყაიშვილის მოგზაურობებს სამხრეთ საქართველოში, ეგრეთ წოდებულ „თურქეთის საქართველოში“ (საქართველოს ეს სამხრეთი ნაწილი ამჟამად თურქეთის საზღვრებშია მოქცეული). ოტტომანთა რეგულაციადი რუსეთის ადმინისტრაციული დაყოფის თანახმად, ეს იყო ყარსის ოლქის ორი „ოკრუგი“ არტაანისა და ოლთისის, აგრეთვე ბათუმის ოლქის მცირე ნაწილი.

ექვთიმე თაყაიშვილმა საქართველოს სამხრეთ ნაწილში (თურქეთის საქართველოში) სამჯერ იმოგზაურა. პირველი ექსპედიცია მოეწყო 1902 წელს. ექსპედიციაში ექვთიმესთან ერთად მონაწილეობდნენ ხუროთმოძღვარი სიმონ კლდიაშვილი და ფოტოგრაფი ალექსანდრე მამუჩაიშვილი. ახალციხისა და ახალქალაქის ზოგ ძეგლთან ერთად მაშინ მათ გამოკვლევის არტაანის ოლქის ძეგლებიც, ოლთისის ოლქის ნაწილი. მეორე ექსპედიცია 1907 წელს მოეწყო. ექსპედიციის შემადგენლობაში იყვნენ ხუროთმოძღვარი ანატოლი კალაშნი და მოხალისე ფოტოგრაფი ედუარდ ლიოზენი. გამოკვლევის იყო არტაანის ოლქის კოლას კლდის ძეგლები და დამთავრდა ოლთისის ოლქის შესწავლა. მესამე ექსპედიცია 1917 წელს მოეწყო.

საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში არსებული ისტორიული ძეგლები შესწავლასა და გამოჩვენებას ეულდნენ და ექვთიმეც დიდი მონდომებით ეწეოდა

ამ საქმეს. იგი იხსენებს: „საქართველო დავიკრე და დავინახე, თუ რა უზარმაზარი მასალაა განწირული დავიწყებისა და ხშირად დაღუპვისათვის“. პირადად ამიტანა ფანატიკურმა წიხნოსებმა, რაც შეიძლება მეტი მომესწრო, მით უმეტეს, რომ ჩემ თანამედროვეთაგან აღარაინ მისდევდა ამ საქმეს“.

ექვთიმემ საკუთარი თვლით იხილა საქართველოს თითქმის ყველა მინისზედა ძეგლი, თავად შეიკრიბა ბევრი მათგანის სილია, იმ ხუროთმოძღვართა ნიჭი და ძალა, რომელთაც შეეძინეს საქართველოს ეს დიდებანი. შესწავლილ იქნა დიდი ისტორიული მასალა. მართალია, ბევრი ძეგლი უკვე აღწერილი იყო არქეოლოგიურად, მაგრამ ექვთიმეს ძეგლ აღწერილობაში კორექტივები შეჰქონდა, ბევრ ისეთ ახალ ნახულობადა, რასაც ვასდაუდებელი მნიშვნელობა ჰქონდა ჩვენი ისტორიის მრავალი საკითხის გაშუქებისათვის.

ექვთიმე თაყაიშვილმა იმოგზაურა და აღწერა კახეთში – ალავერდი, შუამთა, ბოდბე, თელავი, გურგენი, იყალთო, ახმეტა და სხვ.; იმერეთში – საჩხერე, ჯრუჭი, კაცხი, ქუთაისი, გელათი და სხვ.; სამეგრელოში – მარტვილი, ცაიში, ზუგდიდი, ნალენჯიხა, ბანძა, აბაში, სუჯენა და სხვ.; რაჭაში – გლოლა, ჭიორა, ღებე, ონი, ნესი, მრავალძალი, სხვადა, ბუგეული, ნიკორწმინდა და სხვ. ლეჩხუმ-სვანეთში – ლაბეჭინა, საირმე, ლუგაზა, ორბელი, ლენტეხი, ლაშეთი, უშგული და სხვ.

1937 წელს ექვთიმე თაყაიშვილმა პარიზში გამოსცა წიგნი – „არქეოლოგიური ექსპედიცია ლეჩხუმ-სვანეთში 1910 წელს“. მან ლეჩხუმ-სვანეთის კულტურის ძეგლების აღწერასთან ერთად მნიშვნელოვანი დასკვნებაც გამოიტანა. წიგნი ძირითადად ქრისტიანული დროის კულტურის ძეგლებს განიხილა. ავტორის აზრით, ქრისტიანობა სვანებმა ბიზანტიიდან მიიღეს. როცა სრუ-

ახტალის მონასტერი. დღევანდელი სოფლის ტერიტორიაზე. ფოტო ექვთიმე თაყაიშვილის მასალებიდან.

ახალი გზის გახსნა სურამთან.
ფოტო ექვთიმე თაყაიშვილის ექსპედიციის მასალებიდან.

ლიად საქართველო ბაგრატ III-ის ძალაუფლების ქვეშ გაერთიანდა 980-იან წწ-ში, სვანეთი ერთიანი საქართველოს ნაწილი გახდა; ამის შემდგომ საქართველოს მეფეები დიდ ყურადღებას აქცევდნენ სვანეთს. იფარის ეკლესია დავით აღმაშენებლის მხატვრის მიერ არის ფრესკებით მოხატული. ამავე ეკლესიაში ლეონტიძის ბატეჟ დახატულია დავით V და მოსენინებულისა მისი მეუღლე ვანა. ზუგდიდის მთავარანგელოზის ხატის წარწერაში ვკითხულობთ: „ადიდენ მეფენ ბაგრატონი, დიდნი და დიდებულნი და ერთობილი საქართველო და ერთობილი სანი“.

წინათ ფიქრობდნენ, სიმარავე ჯვარ-ბატისა და ხელნაწერებისა სვანეთში იმით ახსნიდნენ, რომ ამ წიგნებს მტრის შემოსევებისაგან შესანახად და გადასარჩენად ესხმდებოდნენ. მაგრამ ე. თაყაიშვილმა დამამტკიცა, რომ ცხრა მეთაფი ჯვარ-ბატისა თვით სვანეთშია დამხატვნილი. ამას ნათლად მოწმობს სვანურში წარწერები. ოქრომჭედლობა სვანეთში დიდად განვითარებული ყოფილა. ეთაყაიშვილი ხაჭასამით მოუთითებდა საქანეთში არქეოლოგიურ გათხრების საუკეთესო ბაზე და იმედოვნებდა, რომ ეს მხარე უთოვად მდიდარ მასალას მოგვცემდა.

ექვთიმე არქეოლოგიურ მოგზაურობათა შორის ერთ-ერთი ყველაზე საინტერესოა 1917 წლის არქეოლოგიური ექსპედიცია სამხრეთ საქართველოში. ეს ექსპედიცია საქართველოს საისტორიო და საეპიგრაფიკო საზოგადოებას მოაწყო. მონივრის სამოქალაქო ინჟინერი ა. კალენი, მხატვარი დ. მე-ვარდნიძე, მობაისელი ხუროთმოძღვარი ი. ზედანეიძი, მხატვარი ლ. დავითაშვილი და შემდგომში ცნობილი კინორეჟისორი მ. ჭიაურელი, რომელიც იმხანად მხატვრობას ეწეოდა, ამ მოგზაურობის დროს ექვთიმე თაყაიშვილმა ინახულა და აღწერა თორთუმის ხეობის ზემო ნაწილში მდებარე ექვთის ტაძარი, ამ ტაძრის სამხრეთით მდებარე სოფელ სოხორთის ტაძარი, ჩვენს ისტორიაში კარგად ცნობილი ოთხთა ეკლესია,

ასევე ცნობილი პარხლის ეკლესია და სხვ. იმ დროს ტრანსპორტით მოგზაურობა თითქმის არ ზერხდებოდა, მით უმეტეს, ისეთ მთავრობის ადგილებში, სადაც ჩვენს წინაპრებს ეკლესია-მონასტრები უმეტესია. რაოდენი სიყვარული უნდა ჰქონოდა ერის ისტორიისა და კულტურისა იმ ადამიანს, რომელიც მტკივნეულ ფეხით ამდგნს დადიოდა, არ ერიდებოდა არავითარ დაზარკოლებას და პირნათლად ახორციელებდა მისანს, რომელიც ერთხელ დაისახა.

ექვთიმე თაყაიშვილის არქეოლოგიურმა მოგზაურობებმა მტკად დიდი როლი შეასრულა ჩვენი კულტურის ძეგლების აღწერისა და შესწავლის საქმეში.

***

1921 წელს ახალი ხანა დაიწყო საქართველოში. ქვეყნის ანექსიის და საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების უშალ ყოფილმა მენშევიკურმა მთავრობამ ბათუმს მიაშურა, რათა აქედან ზღვიერ უცხოეთში გამგზავრებულიყვნენ.

ამასთან, განკარგულება გაიკა, მთელი სამუხრუშო ქონება ყუთებით ჩაყენი და უცხოეთში გაეტანათ. სამუხრუშო კანების მეთვალყურედ დამფუძნებელმა კრებამ ექვთიმე თაყაიშვილი დანიშნა. მშომე იყო მეცნიერისათვის სამშობლოს დატოვება, მაგრამ საქართველოს ძირფუძვლიანობას მეთვალყურე სჭირებოდა. მას კარგად ესმოდა, რომ თუ არა დიდი ყურადღება, შეიძლებოდა ქართველი ერის სულიერი და მატერიალური კულტურის ძეგლები საუდამოდ დაკარგულიყო საქართველოსათვის. 1921 წლის 11 მარტს ექვთიმე თაყაიშვილმა დატოვა საქართველო და იმულებით კარგა ხანს მოუხდა ემიგრაციაში ყოფნა. განძის პატიონად ფორმალურად მენშევიკური მთავრობა ითვლებოდა.

განძი აუნერგოდა ფასულობისაგან უმეტესად, აქ იყო თბილისის მუზეუმების ძვირფასეულობა: ოქრო-ვერცხლისა და თვალმარგალიტის ნივთები,

ძვირფასი ხელნაწერები, სურათები ეროვნული გალერეიდან, ზუგდიდის დადიანისეული სასახლის განძეულობა, გელათისა და მარტვილის მონასტრის ქონება, თბილისის სასახლის განძეულობა, რუსული ეკლესიების ქონება, სახაზრო ქონება, ბორჯომის სასახლის ქონება (მდიდარი ბიბლიოთეკით) და სხვა მრავალი. ნიშანდობლივია, რომ განძის გამტანებს არ დავიწყებიათ დავით სარაჯიშვილისათვის მიძღვნილი ვერცხლის გვირგვინები, რომლებიც მის კუბოს ამკობდა.

საფრანგეთის მთავრობის სრულყოფილებამ მინისტრმა და უზენაესმა კომისარმა ამიერკავკასიაში აბელ შველიემ საქართველოს განძეულობა ფრანგულ კრეისერ „ჟანეს რენანზე“ მოათავსებინა და, ამასთან, იმდენი მოახერხა, რომ ეს კრეისერი დანიშნულ დროზე ადრე გავიდა და ექვთიმე თაყაიშვილი და მისი მეუღლე წინა, რომელიც მასთან ერთად მიგზავრებოდა, მას პირაზრენ. ექვთიმე დაქირავებული კატარლით დაეცნა ფრანგულ კრეისერს, რომელიც კონსტანტინოპოლისაკენ მიგზავრებოდა. კონსტანტინოპოლში განძეულობა სამსაზორო გემ „პონ პოაზე“ გადაიტანეს და 20 მარტს მარსელისაკენ გაემართნენ. ორმოცდარვა დღის დამატყვევლი მოგზაურობის შემდეგ, 1921 წლის 10 აპრელს მარსელში ჩასულან. მის შემდეგ, რაც განძი მარსელის ბანკს ჩააბარა, ექვთიმე თაყაიშვილი მუელელოერ პარიზში ჩავიდა და ერთხანს იქ ცხოვრობდა, შემდეგ კი ლეიფიმი გადავიდა. ექვთიმე თაყაიშვილი მეცნიერულ საქმიანობაზე აგრძელებდა. მისი აღიარება იყო, როცა იგი ჯერ პარიზის ნუმისმატიკა საზოგადოების (1922 წლის 4 თებერვალი), ხოლო შემდეგ საზოგადოების (1925 წ.) წევრად აირჩიეს.

საფრანგეთში საქართველოს განძის ჩატანის ამბავი ფართოდ გახმაურდა და მისი შეძენის ბერი მსურველიც გამოჩნდა. ნიუ-იორკისა და ბრიტანეთის მუზეუმებიც ცდილობდნენ ხელში ჩაეგდოთ განძის თუნდ მეორე ნაწილი. ფრანგი ისტორიკოსი მილე ნივთების ფოტოგრაფიულად გადაღების ნებართვას ითხოვდა. ექვთიმე თაყაიშვილი თავს ეცლებოდა საქართველოს საუნჯეს და კატეგორიულად უარს უთქვამდა ჯვლის ვინც კი განძთან დაკავშირებით რაიმეს ითხოვდა. ზედგედა რ უდებოდა ინტერესის განძისადმი, ექვთიმეს ანუხებდა მისი მომავალი ბედი. მას შეურყენია 1928 წელს პარიზში ჩასული აკაკი მანნიძის და გიორგი ახელაძისათვის: „მოახერხეთ როგორც, ეს სიძველეები დაუბრუნდეს საქართველოს. ეს რომ ასე არ მოხდეს, ჩემი მეორე სიკვდილი იქნება“.

ექვთიმე თაყაიშვილს დიდი გრადებლობა დასჭირდა იმისათვის, რომ სახმართლოს წესით უარეყო გრად ალექსანდრე ობოლენსკის ქვერის, სამეგრელოს უკანასკნელი მთავრის, ნიკოლოზ დადიანის ასულის — საღმრთო ობოლენსკაის საჩივარი, რომელსაც

პრეტენზია ჰქონდა სამეგრელოს მთავრის ოჯახიდან გატანილ განძეულობაზე. ექვთიმე თაყაიშვილის გარდა მისარჩელეს გამოუჩნდა ძლიერი მონინალმდევ. ეს იყო საფრანგეთში უპატრონოდ მიტოვებულ რუსულ ქონებათა, უფლებათა და ინტერესთა დროებითი დამცველი პიერ ჟოდონი. ობოლენსკაიამ ვერ მიიღო რეზიუი ნივთები, მაგრამ ისინი აღარც საქართველოს ეკუთვნოდა. საბჭოთა კავშირთან საფრანგეთის დაახლოებამ თავისი გავლენა იქონია სხვადასხვა ემიგრანტული „მთავრობების“ მდგომარეობაზე. გამოწვევას არც საქართველოს „მთავრობა“ შეადგენდა. იგი კანონგარეშე გამოცხადდა. განძის საფრანგეთში დაისაკუთრა. ექვთიმე თაყაიშვილი ბევრს ეცადა მიეღწია საფრანგეთის მთავრობის უსამართლო განაჩენის გაუქმებისათვის, მაგრამ ამაოდ. საქმეს ისიც ართულებდა, რომ განძის შენახვის საფასური უხასხრობის გამო საქართველოს წარმომადგენლებს ფაქტობრივად ერთი წლის გარდა არ გადაუხდიათ.

განძმა თითქმის 25 წელი დაჰყო საფრანგეთში, აქედან 13 წელი მარსელში, დანარჩენი – პარიზში. მხოლოდ მეორე მსოფლიო ომში საბჭოთა კავშირის მხარეს გამარჯვების სასწორის გადხრამ გახდა შესაძლებელი განძის დაბრუნება. 1944 წლის ნოემბერში ექვთიმე თაყაიშვილი შეხვდა სსრ კავშირის ელჩს საფრანგეთში ალექსანდრე ბოგომოლოვს, რომელსაც გააცნო განძითა დაკავშირებული ვითარება და შემწეობა სთხოვა, თანაც გადაეცა ვრცელი მოხსენება გენერალ დე გოლის სახელზე. დე გოლი მოსკოვში ჩასვლისა და ი. სტალინთან შეხვედრის საშუალებით იყო (ეს ვიზიტი 1944 წლის 2-10 დეკემბრის გაიმართა). რა თქმა უნდა, მის ნაბიჯს გარკვეული ნიშნავლობა ექნებოდა მაშინველი ვიზიტის ნარმატებაზე. დე გოლს განკარგულება გაუცია საქართველოს საუნჯის დაბრუნების თაობაზე. ამ მთავებდლებითაა დაწერილი ექვთიმე თაყაიშვილის მოგონება: „განძეულობის დაბრუნების საკითხი გადაწყვიტა აშშ. სტალინის უშავალით გამარჯვებამ, რის შემდეგ გერმანელებმა მიიღეს პარიზი და ფრანგებსა სულთ მოიტყვეს. ამ გამარჯვებამ დიდი სახელი გაუთქვა სტალინს საფრანგეთში. ფრანგები მასზე ლოკულობდნენ და ამბობდნენ: „ჩვენ მას ოქროს ძეგლს დავუდგამთ“. ჩვენ ვეუბნებოდით, რომ სტალინი ქართველთა ტომით, მაგრამ ამას ეჭვის თაღლით უყურებდნენ: საქართველო პატარაა და ასეთ პიროვნებას ვერ ნაწილობდა“.

ექვთიმე თაყაიშვილმა, მიუხედავად მძიმე და რთული ცხოვრებისა, მიუხედავად გაჭირვებისა, ბოლომდე უპატრონო მისთვის მინდობილ საუნჯეს და უკვე ღრმად მოხუცი და საგანძურთან ერთად 1945 წლის 11 აპრილს თბილისში დაბრუნდა. მშობლიურ მიწაზე რომ დადგა ფეხი, ოთხმოცდასამი წლის ექვთიმე ათორთლებული ხმით დიდი

ახალის მონასტრის დღევანდელი სიძველის ტატიტორიაზე. ფოტო ექვთიმე თაყაიშვილის ექვთიმეის მისწავლიდან.

აკაკის სიტყვებით წარმოთქვა:

„ცა ფირუზ ხმელეთ-ზურნუხტო, ჩემო სამშობლო მხარეო, სინელი დაბრუნებულეო, მკურნალად შემეყარეო!...“

მცოვან მეცნიერს მალე ამირანძელისათვის უთქვამს: „ახლა შემოიძლია ექვტა, რომ შევასრულე ჩემი ვალი სამშობლოსა და ხალხის წინაშე“. ძვირფასი საუნჯის უზადოდ სამშობლომ დაბრუნება მიაჩნდა ექვთიმე თაყაიშვილს თავის უპირველეს მოქალაქეობრივ მოვალეობად და რაკი მისი დიდი მისია წარმატებით დამთავრდა, ბედნიერად თქვამდა თავს და ხმაშიაღლა აცხადებდა: „ეს ძალიან ბედნიერი ვარ და არა მამქს უფლება ჰქვას დავამეტოო“.

ახლად ჩაისული ექვთიმე თაყაიშვილი კმაყოფილი იყო ახალი საქართველოს ცხოვრებით, განცდილობით იყო თბილისის წინსვლით: „პირდაპირ ზღაპრულად გარდაქმნილი და გამჟღავნებული დამშედა თბილისი, რომ ჩამოვიდო ... დიდი გაქანებითა და გემოვნებითა ყველაფერი გაკეთებული...“ სხვაგან იგი წერდა: „თბილისი გარეგნულად გვიარ იცნობ, ისე გამწვანებული და გამჟღავნებულია, აუარებელი დიდი და მძირე ნაგებობა აშენებული, მაგრამ არაფერი არ შეუფხის, მცხოვრებთა რიცხვი ნახევარ მილიონზე მეტია“. მეცნიერის სიტყვებით ერთგვარი შემოფთობა იგრძნობა თბილისის მოსახლეობის სწრაფ ზრდის გამო. ასევე დიდი გაკვირება გამოუხატავს ექვთიმე თაყაიშვილს, როცა მისთვის საქართველოში უზადოდ განაღდების მძირე პირთა რიცხვი დაუსახლებლათ. იგი ძალიან დიდად მოსწევენია და უკითხავს კიდეც: გვეკრძაბა კი ამდენი. დიდი მეცნიერის იმდინდელი შენიშვნები ჩვენი ცხოვრების სხვადასხვა მხარეზე დღემდე ატყაპუნია.

ექვთიმე თაყაიშვილმა მადლი მიიღო იმით, ვინც ღვაწლი დასდო საქართველოს ეროვნული განძის გადარჩენის საქმეს. მან საგანგებო სამადლობლო წერილები გაუგზავნა საფრანგეთში საბჭოთა კავშირის ელჩს ა. ე. ბოგო-

მოლოვს, მადლობის ბარათი აახლა გენერალურ კონსულს ა.ა.გუზოვსკის.

***

ექვთიმე თაყაიშვილი წამოსვლის პირველი დღეებიდანვე თანამშრომლობდა მეცნიერებათა აკადემიის, უნივერსიტეტისა და სახელმწიფო მუზეუმის სამეცნიერო ორგანოებში, შეუყვანდა ძვირფას მასალას საქართველოს ისტორიის სხვადასხვა პრობლემაზე; 1945 წლის 10 მაისს არჩეული იყო თბილისის უნივერსიტეტის პროფესორად. 1946 წელს აირჩიეს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსად. ექვთიმე თაყაიშვილი ჩამოსვლიდან ერთი წლის შემდეგ საჯაროდ წარდგა თბილისის უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებელთა წინაშე მოხსენებით – „ევროპაში ნახული ქართული ძეგლები და იქვე შეკრებილი ცნობები ქართული ძეგლების შესახებ“.

მოხუცებულ, მარტოხელა ექვთიმეს ცხოვრება უძიმოდა, მაგრამ ოპტიმიზმი მანაც არ დაუკარგავს. მოუხედავად ზოგიერთი გავიგებ შექმნილი დაბრკოლები, რომელიც მას ზედხედავდა, მცოვანი მეცნიერი სიცოცხლის უკანასკნელ დღეებამდე თავდაუზოგავად მუშაობდა.

... ოთხმოცდაათი წლისა გარდაიცვალა დიდი ქართველი ... თებერვლის რთი ფაშან დღეს ორმოციოდე კაცმა გაიცვია მისი ცხედარი და თითოეულმა თითო მუცა მინა მიაყარა. ორმოციოდე კაცმა ...

დღეს საქართველო იცის თავისი დიდი გიგანის, ქვეყნისა და ხალხის წინაშე შალისდობილი მამულობისა – ექვთიმე თაყაიშვილის ფასი.

ექვთიმე თაყაიშვილი თავისი მონაწილეობით ცხოვრებითა და განსაცვიფრებელი მოღვაწეობით მტკიცედ დამკვიდრდა უკუდავ ქართველ მამულობითა სწავრდებამ წინდობის. საქართველოს ეკლესიამ იგი ნიშნადან შერაცხა და, აქედან მოკიდებული, „წმიდა ექვთიმე ღვთისცაცად“ იწოდება.

სააკადემიო საქმიანობის სათავე

(საქართველოს საისტორიო და
საეთნოგრაფიო საზოგადოება)

ექვთიმე თაყაიშვილი

სწავლა-განათლებისა და მეცნიერებისადმი ღრულვა ქართველ ხალხში უძველესი დროიდან იყო. ამაზე ნათლად მეტყველებს ის სასწავლო და სამეცნიერო დაწესებულებები, რომლებიც შუა საუკუნეების საქართველოში არსებობდა (კოლხეთის რიტორიკული სკოლა, გელათის, იყალთოსა და გრემის აკადემიები, მონასტრებთან არსებული სკოლები და სხვ.). ქვეყნისა და საზოგადოების წინსვლასთან ერთად მეცნიერებისაკენ სწრაფვა თანდათან იზრდებოდა. ეს აშკარად გამოჩნდა XIX სის მეორე ნახევარსა და XX სის დასაწყისში.

ას წელზე მეტი გავიდა საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების დაარსებიდან, საზოგადოებისა, რომელმაც XX სის საქართველოს კულტურულ ცხოვრებაში უდიდესი წვლილი შეიტანა. ეს საზოგადოება მონადეხული იყო საქართველოს ისტორიის კვლევის, მისი ხალხის ყოფა-ცხოვრებისა და ტრადიციების შესწავლის, ბელოვნების ძეგლების გამომწერების, აზომვის, აგვამვის, ეკლესიათა ფრესკების გადმოღების, ნუმიზმატიკური მასალის შეგროვება-შესწავლის, სამუზეუმო და საგამომცემლო საქმის ფართოდ გაშლისთვის.

თავის დროზე ქართველი ხალხის კულტურულ ცხოვრებაში უდიდესი როლი შეასრულა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ, რომელიც 1879 წელს შეიქმნა და დიდი სამსახური გაუწია ქართული ენის, ეროვნული კულტურისა და მეცნიერების განვითარებას, ქართველ ხალხში ეროვნული თვითშეგნების ამძალებას.

ისეთი ძველი ისტორიისა და კულტურის ქვეყანას, როგორც საქართველო იყო, ცხადია, სათანადო მეცნიერული შესწავლა სჭირდებოდა. მრავალი ზუროთმოძღვრებისა და სხვა სახის კულტურის ძეგლი გადამრჩენელს, ხოლო ხალხური მემკვიდრეობა შემკრებ-შემსწავლელს ელოდა; სიძველეთა უნიკალურ ნიმუშებს გამომწერება და მსოფლიო

თვალსაწიერზე გატანა სჭირდებოდა. ყველა ამ მიზნის განხორციელებას ისახავდა მიზნად საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება, რომელიც 1907 წელს გამოჩენილი ქართველი მეცნიერისა და ღრსეული მამულიშვილის, ექვთიმე თაყაიშვილის თაოსნობით დაარსდა.

საზოგადოებამ დაარსების უმაღლესი პირობა თითქმის მთელი ქართველი ინტელიგენცია და ერის ისტორიის, მისი მატერიალური კულტურის შესწავლისა და დაცვა-შენახვის სამსახურში ჩააყენა. აკაკი წერეთელი, ვაჟა-ფშაველა, ივანე ჯავახიშვილი, ალექსანდრე ცაგარელი, ზაქარია ფალიაშვილი, დიმიტრი არაყიშვილი, იაკოვ გოგებაშვილი და კიდევ მრავალი მოღვაწე ამიერკლდე საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ფრთხილ ნიშნებს მოღვაწეობას.

საზოგადოების დამფუძნებელი კრება 1907 წლის 20 სექტემბერს გაიმართა თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურთა სადებუტატო საერებულოს დარბაზში. არჩეულ იქნა საზოგადოების საბჭო და სარევიზო კომისია. საბჭოს თავმჯდომარედ აირჩიეს ექვთიმე თაყაიშვილი, თავმჯდომარის ამხანაგად – დავით კარიჭაშვილი, ხაზინადრად – ალექსანდრე სარაჯიშვილი, მუზეუმისა და ბიბლიოთეკის მცველად – ილია ფერაძე, მდივნად – სერგი გორგაძე; წევრები: ალექსანდრე ყიფშიძე, პოლიექტოს კარბელაშვილი, მოსე ჯანაშვილი, იუსტინე აბულაძე; წევრობის კანდიდატები: კალისტრატე ცინცაძე, ალექსანდრე მდივანი, კონსტანტინე კეკელიძე; სარევიზო კომისია: ივანე აფხაზი, გრიგოლ ყიფშიძე, კოტე მაყაშვილი.

კრებამ დაამტკიცა საზოგადოების წესდება, რომელშიც მიზნები და ამოცანები იყო დასახული. პირველ პარაგრაფშივე ხაზგასმული იყო, რომ საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება მიზნად ისახავდა შეესწავლა, შეეგროვებინა და შეენახა ისტორიული, არქეოლოგიური, ანთროპოლოგიური, ლიტერატურული და ეთნოგრაფიული ნაშთები როგორც

ძველი საქართველოსი, ასევე მთელი კავკასიისა და მისი მოსაზღვრე ქვეყნებისა. საზოგადოებას უნდა გაეხსნა მუზეუმი, რომელიც თავს მოუყრიდა და დაცავდა ნიუთიერ მასალასა და ხელნაწერებს, კავკასიათმცოდნეობაში დაბეჭდილ წიგნებს. განზრახული იყო, ყურანდების, კრებულების, წიგნების, ატლასების, ლექსიკონების, რუკების, ნახატების, ნოტების გამოცემა ქართულ და რუსულ ენებზე, სამეცნიერო ექსპედიციების მონიშვნა და სხვ. საზოგადოებას უნდა ეწარმოებინა არქეოლოგიური გათხრები, დამზარებოდა მეცნიერებსა და სამეცნიერო საზოგადოებებს კავკასიისა და მისი მოსაზღვრე ქვეყნების შესწავლაში. საზოგადოების მიზანი იყო, არ გაეშვა თავისი თვალსაწიერიდან წარსულის ნაშთები; საქმით შემთხვევაში მთელი პრინციპულობით დაესვა საკითხი არქეოლოგიური საზოგადოებებისა და ადგილობრივ ხელისუფალთა წინაშე კავკასიის სიძველეთა დაცვის შესახებ, თვითონ კი მონოდეგული იყო, საქართველოსამებრ და შუბლებისა-დავარად, დაეცვა, განეახლებინა და აღდგინა ძველი ზურთთმოდურების ძეგლები. დროდადრო უნდა გამართულიყო ეთნოგრაფიული და სიძველეთა კოლექციების გამოფენები, ჩატარებულიყო საეთნოგრაფიო და სამუსიკო საღამოები.

ექვთიმე თაყაიშვილმა საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებაში შემოიკრიბა იმდროინდელი ქართული მონიშნავი საზოგადოების წარმომადგენლები, რომელთა შორის იყვნენ ისტორიის მეცნიერები და ცალკეული შუქლებული არისტოკრატები, სასულიერო თუ სამხერო პირები.

საზოგადოების წევრები სხვადასხვა სახის იყვნენ: ა. შურუწანიძე, ბ. საპატინი, გ. ნამდვილი, დ. კორესპონდენტი, ე. დამხმარე. შურუწანიძე, წესდების შესაბამისად, ის პირი იყვნენ, ვინც საზოგადოების სასარგებლოდ ყოველწლიურად გადაიხდიდა არანაკლებ 600 მანეთს ან ერთდროულად შეიტანდა 6000 მანეთს; საპატიო წევრად იმ პირებს ირჩევდნენ, ვინც თავისი მნიშვნელოვანი სამეცნიერო გამოკვლევით ან სხვა განსაკუთრებული სამსახურით გამოირჩეოდა თავს (საპატიო წევრის წოდება შეიძლება დაეკისრებინათ მიკუთვნებოდა). ნამდვილი წევრები კავკასიის ისტორიის ექვეყანების ეწოდნენ ან სხვა სამსახურს უწევდნენ საზოგადოებას. ისინი ყოველწლიურად იხდიდნენ 3-3 მანეთს (ან ერთდროულად 50 მანეთს). კორესპონდენტები უშუალოდ დედაქალაქის გარეთ ცხოვრობდნენ და აწოდებდნენ სხვადასხვა მასალას. დამხმარე წევრი წელიწადში 1 მანეთს იხდიდა (ან ერთდროულად 30 მანეთს).

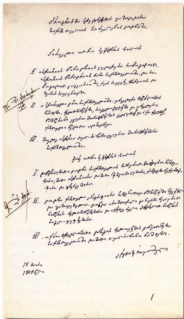
საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების საქმიანობას განაგებდნენ საზოგადოების კრება და საბჭო. საზოგადოების კრება იყო ჩვეულებრივი, არაჩვეულებრივი და წლიური. ჩვეულებრივი კრებას იხვედა თავმჯდომარე საქართველოსამებრ (არანაკლებ ერთი

კრებისა თვეში). კრების მონაწილესა და დღის წესრიგის შესახებ წინადადებას კი მასალა იბეჭდებოდა გაზეთებში. ჩვეულებრივი კრებას ყველა წევრი უმცირესობით უნდა ესწრებოდა. არაჩვეულებრივი (დამხმარე) კრების მონაწილეს ვადა განსაზღვრული არ ყოფილა. იგი საქმით შემთხვევაში ინიშნებოდა თავმჯდომარის მიერ ან საზოგადოების სხუი წევრის მოთხოვნით. მას ესწრებოდნენ შურუწანიძე, საპატინი და ნამდვილი წევრები. კრებაზე ხდებოდა საზოგადოების კრძალ საქმეების განხილვა და მზრუნავის, საპატიო და ნამდვილი წევრების არჩევა. წლიური კრება წელიწადში ერთხელ იმართებოდა საჯაროდ და ისმუხდა საზოგადოების საქმიანობის წლიურ ანგარიშს. საზოგადოების წლიური კრება საბჭოს ირჩევდა 3 წლის ვადით.

საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებამ ფართო და ნაყოფიერი მუშაობა გაწაღა. მის შემქმნელს დიდი რეზონანსი ჰქონდა საქართველოს ფარგლებს გარეთაც. ყველა განათლებული ქართველი თავის მოვალეობად თვლიდა საზოგადოების წევრი გამამდიროს და რაიმე ამაგი დაედო მისთვის. 1907 წლის 20 სექტემბერს, ე. ი. დაფუძნების პერიოდში, საზოგადოება 38 წევრს ითვლიდა, სულ რაღაც თვე-ნახევრის შემდეგ, 1907 წლის 8 ნოემბერს, მეორე არაჩვეულებრივი კრებამ ამ რიცხვების მეკვირად გაზრდა დაადასტურა - საზოგადოება 207 კაციით გაიზარდა. ახალ წევრთა შორის იყვნენ მეცნიერები: ნიკო მარი, ვასილ პეტრიაშვილი, ალექსანდრე ხახანაშვილი, ივანე ჯავახიშვილი, ზურაბ ავალიშვილი, პეტრე მელიქიშვილი, ივანე თარნიშვილი და სხვანი; მწერლები: აკაკი ნაყურელი, ვაჟა-ფშაველა, ეკატერინე გაბაშვილი, ვასილ ბარნიკი, დავით კლიაშვილი, ნინო ნაკაშიძე, ანასტასია ერისთავი-ბოშტარი; ხელოვნების მუშაკები: დიმიტრი არაყიშვილი, ზაქარია ფალიაშვილი; სასულიერო პირები: ეპისკოპოსები ალექსანდრე, ლეონიდი, კირიონი, გიორგი, პეტრე და დავითი; არქიმანდრიტები: ნერსის ოქროსპირიძე და დოსითეოს ბერძენიშვილი.

საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება ორგანიზებულად სწრაფად განმტკიცდა. საზოგადოებაში თავი მოიყარა თითქმის მთელმა ქართველმა მონიშნავი ინტელიგენციამ. ფართო ხასიათის მრავალშრივმა სამეცნიერო საქმიანობამ დიდი ავტორიტეტი შეუქმნა საზოგადოებას. შემთხვევითი არ არის, რომ იგი ოფიციალურ დოკუმენტებში მოხსენიება როგორც „ერთდღიური და დასუსტებული, რომელიც სამეცნიერო აკადემიის მიზნებს აზოროცილებს“.

სხვა საქმიანობასთან ერთად, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა საზოგადოების კრებებს, სადაც იმ დროს გამოჩენილი ქართველი მეცნიერები დამსწრე საზოგადოებას აცნობდნენ თავიანთი გამოკვლევების შედეგებს. იმართებოდა ცალკეული პრობლემების შესახებ მოხსენებების განხილვა, ამგვარი განხილვები პირინ-

ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ შედგენილი სტუდენტების დოქონანების პროცენტის ავტორიზაცია

აზნის ტაძრის გუმბათი. დღევანდელი თურქეთის ტერიტორიაზე.

ციპულ ხასიათს ატარებდა, გზას უკაფავდა სწორ მეცნიერულ აზრს.

საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება დიდ ყურადღებას აქცევდა სხვადასხვა სახის ექსპედიციების (როგორც თვითონ უწოდებდნენ, ექსკურსიების) მოწყობას. მიიწვევდნენ, რომ საქართველოს მდიდარი წარსულის და მეტად საინტერესო ანწყოს შესწავლა კარგად ორგანიზებული ექსპედიციებით შეიძლებოდა. საზოგადოება თავისი დაარსების უმაღლეს შუადგამს აქსპიანობას და მის წევრებს საშუალება მისცა, მრავლად მოეწყოთ ექსპედიცია-ექსკურსიები, რომელთა მიზანი იყო არქეოლოგიური და ეთნოგრაფიული ნივთების შეგროვება, ისტორიული ძეგლების შესწავლა (გვერდების, სურათების გამოცემა), ხალხური სატყეიერების მასალის შეკრება. ყველა ამ საქმის თაოსანი და სულსწამდამელი ექვთიმე თაყაიშვილი იყო.

საზოგადოებამ იმთავითვე დაიხატა მიზნად ქართული მუზეუმისა და ბიბლიოთეკის შექმნა, სადაც თავი მოეკრებოდა „ნივთიერ და ნაწერის ნაშთებს, რომელნიც ებებიან როგორც უმთავრესად უწინდლის საქართველოს და ახლანდელი ქართველი ტომების, ისე მთელი კავკასიისა და მისი მოსაზღვრე ქვეყნების ისტორიას, არქეოლოგიას,

ლიტერატურას, ანთროპოლოგიას, ეთნოგრაფიას და კულტურას, და აგრეთვე დაბეჭდილ წიგნებს უმთავრესად კავკასიის ცოდნის შესახებ“.

ე. თაყაიშვილს საშუარო საქმედ მიაჩნდა ეროვნული მუზეუმის დაარსება. ნიშანდობლივია, რომ საზოგადოების წესდებით განსაზღვრულ სახელმძღვანელო იერარქიაში იმთავითვე იყო ადგილი მუზეუმ-ბიბლიოთეკის მცველისა. საშუაუროდ ჯერ ერთი ოთახი მიიღეს სათავადაზნაურო გიმნაზიის მეორე საბინათულოს, უფრო გვიან ამ შენობის მესამე სართულის მთელი მარჯვენა მხარე დაიკავეს. საზოგადოებამ დიდი მუშაობა გაილა საშუაურო ექსპონატებისა და სხვადასხვა (ხელნაწერი, ნაბეჭდი) წიგნების მოსაპოვებლად. 1909 წლის 1 იანვრისთვის წიგნთსაკავები 44 ხელნაწერი და 95 ნაბეჭდი წიგნი იყო.

ქართველი ინტელიგენციის მონიავე წარმომადგენლები კარგად გრძნობდნენ მუზეუმ-ნივთისაკავის პერსპექტივას ჩვენში და იმ დასკვნამდე მიდიოდნენ, რომ საჭირო იყო საგანგებო შენობის აგება. ამ საქმეს, რასაკვირველია, დიდი ფულადი სახსრები სჭირდებოდა და საჭირო იყო საქმიანობის გამლა თანხების მოსაზიდვად.

ილია ჭავჭავაძის გარდაცვალებ-

ის შემდეგ, დიდი მწერლის სახელის უკვდავსაყოფად დასახულ ღონისძიებათა შორის მნიშვნელოვანი იყო საზოგადოების ფარგლებში ილიას ფონდის დაარსება. რისთვის უნდა გამოყენებულიყო ეს ფონდი? ექვთიმე თაყაიშვილის მოსაზრებით „... ახლავ უნდა გვექონდეს გარკვეული – რა უფრო გვეჭრებდა ამჟამად, რას უნდა მოხმარდეს ყველაზე ადრე, ყველაზე უპირატესად ეს ფონდი, რის დაარსება უფრო შესაფერია ილია ჭავჭავაძის სახსოვრად? ჩვენი აზრით, ამჟამად ჩვენთვის აუცილებელს საჭიროებას შეადგენს ქართული მუზეუმის აშენება“.

ექვთიმე თაყაიშვილს მიაჩნდა, რომ მუზეუმში უნდა შეტყობილიყო მიეღოს არქეოლოგიური, ეთნოგრაფიული და სხვა მასალა, რომლებიც მანამდე ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებებში ინახებოდა. მუზეუმში უნდა შექმნილიყო ილიას დარბაზი, სადაც გამოფენილი იქნებოდა მისი ბოქსი, სურათები, ხელნაწერი და ნაბეჭდი მასალა. მეცნიერს მიაჩნდა, რომ თვითონვე უნდა შესდგომოდნენ მუზეუმის ამუშების, რასაც უნდა მოხმარებოდა დამიტრ ბაქრაძისა და რაფიელ ერისთავის ფონდები არსებული თანხები (ილია ჭავჭავაძის ფონდითა ერთად).

საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება მთლიანად უჭერდა მხარს თავისი თავმჯდომარის მცდელობას მუზეუმის დაარსებასთან დაკავშირებით. ეს საერთო საქმე იყო, ყველა ქართველი, ყველა ეროვნული და კულტურული საზოგადოების დიდი საქმე, და 1909 წლის მიწურულს შეიქმნა სამუზეუმო კომისია, რომლის თავმჯდომარედ ექვთიმე თაყაიშვილი აირჩიეს.

მუზეუმისა და ბიბლიოთეკის დაარსებას, გარდა მატერიალური სახსრებისა, მთავრობის ნებართვაც სჭირდებოდა, რაც არც ისე ადვილი იყო. საზოგადოებამ, დიდი მადგელობის შემდეგ, ბიბლიოთეკის დაარსების ოფიციალური ნებართვა მხოლოდ 1911 წლის 5 დეკემბერს მიიღო, მუზეუმისა კი 1912 წლის 24 იანვარს.

ვიდრე მუზეუმისა და წიგნთსაცავის დაარსების საკითხი წყდებადა, სამუზეუმო ექსპონატები თანდათან გროვდებოდა. ეს შემორჩენილები იყვნენ. 1917 წლისათვის საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებას ჰქონდა 9875 წიგნი, 160 ალბომი, 1427 ხელნაწერი და 8000-ზე მეტი სიგელ-გუჯარი. ბევრი ხელნაწერი ეტრატზე იყო შესრულებული და სურათებით შემკული. უძველესი ხელნაწერები X ს-ს განეკუთვნებოდა. სიგელ-გუჯარია შორის უძველესი XII ს-ის იყო, უახლესი XIX ს-ის დასაწყისისა. საგრძნობლად გაიზარდა სამუზეუმო ნივთების რაოდენობაც. 1917 წლისათვის საზოგადოებას ჰქონდა 2432 სხვადასხვა საარქეოლოგიო და საეთნოგრაფიო ნივთი, 550 ნაქსოვ-ნაკერი ექსპონატი, 62 ქანდაკება, 585 მატერიალური ნაწარმი, მოჭრილი (ისტორიული პირთა პორტრეტები და სხვ.).

1912 წლიდან საზოგადოება შეუდგა ეკლესია-მონასტრების კვლევებიდან ფრესკების გადმოღების ორგანიზებას. 1917 წლისათვის 73 ძველი ფრესკის პირი (ფაქსიმილე) მოკავევებოდა საზოგადოებას და მუზეუმის ცალკე განყოფილებას შეადგენდა. აქ იყო: ბეთანის, საფარის, მცხეთის, ყიფნისის, ტიმოთესუნის, ნაბახტევის, ჯეღელის, ნაყურალის, ვანის, გარეჯის, ბერძნულის, ხახულის, ოქის, იმხის, ტაბაკის, ნეკრესისა და საბუის ტაძართა ფრესკები.

შეგროვდა მეტად საინტერესო ნუმიზმატიკური კოლექცია. ქართული მონეტების კოლექცია შედგა იაკობ სერგის ძე მჭედველისაგან შესყიდული მონეტების, ექვთიმე თაყაიშვილის კოლექციისა და კირიონ II-ის კოლექციისაგან, და აშგარად შეიქმნა მეტად მნიშვნელოვანი კოლექცია, რომელიც სათანადოდ დამუშავდა და გაწავლდა. კოლექციის მონეტარებას დიდი ამაგი დასდო ცნობილმა ნუმიზმატმა ევგენი ალექსანდრეს ძე პაპიშვილმა.

საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების შემადგენლობაში შევიდნენ სხვადასხვა ქალაქის ნაწილობრივნი. ქართველმა მონივნე ინტელექტუალმა ქუთაისში, გურ-

ჯანში, ბათუმში, ახალციხეში თავისი ვაგუფები შექმნა. თავის მხრივ, საზოგადოებამ გამოყო აგენტები, რომლებიც დიდ მუშაობას ეწეოდნენ მოსახლეობაში, იზიდავდნენ და კრებდნენ სახერგო გავასახება, აგრეთვედნენ არქეოლოგიურ და ეთნოგრაფიულ მასალებს. ასეთი აგენტები საზოგადოებას უკვე 1908 წლიდან ჰყავდა: ქუთაისში — ოსებო ოცხელი, ბათუმში — ილია ფურაძე, ართვინში — ნიკოლოზ ერისთავი-მარგალიძე (ექიმი), კავკასიაში — ოსებო ლორთქიფანიძე, 1909 წლიდან მოსკოვში — ალექსანდრე ჯავახიშვილი, ბაქოში — ივანე ელიაშვილი, უფრო გვიან სიღნაღში — ალექსანდრე ჯორჯაძე, ქუთაისში — გრიგოლ ღრუბაძე (ექიმი), მცხეთაში — სამსონ ლევაგა (მშენებელი და ექიმი), ნაღვნიხაში — სამსონ თვალთვაძე, საგარეჯოში — ნიკოლოზ ბაზერაშვილი, ზორჯოში — პავლე ნიკიტინ-გინორგადოვი და მხატვარი გიორგი ხმაღალი, ერევანში — იაკობ უხაქაძე და სხვანი.

ერთი ნივთი არ გასულიყო საზოგადოების შექმნიდან, რომ დავით კარაიჭაშვილის წინადადებით დაარსდა ლინგვისტური განყოფილება. დანიყო ენათმეცნიერების საკითხების ინტენსიური კვლევა. მართალია, ლინგვისტური განყოფილება გარკვეული დროის შემდეგ გაუქმდა, მაგრამ ამ მიმართულებით კვლევა და სამეცნიერო საქმიანობა მომავალში წარმატებით გაგრძელდა. საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება დიდ ზეგავლენას უთმოდა ლექსიკონების საკითხებზე.

1917 წლიდან 1921 წლამდე, მიუხედავად მძიმე პირობებისა, საზოგადოების მესვეურები, პირადად ექვთიმე თაყაიშვილი და მისი თანამშრომრები გულგულტვლებად აგრძელებდნენ მუშაობას, იკითხებოდა სამეცნიერო მოსხვენებები, იმართებოდა ექსკურსიები...

არ შეიძლება საგანგებოდ არ აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ საზოგადოებას რეალური მატერიალური დახმარება გაუწიეს დავით სარაჯიშვილმა, ნიკოლოზ ლოლბერიძემ, პავლე თუ-მანშვილმა, აკაკი ხოშტირიამ და სხვებმა. ცნობილმა მწერელმა და ქველმოქმედმა დავით სარაჯიშვილმა, რომლის ღვაწლი კონიაშიც და ლიქორის ნაწილების საქმეში (პირველად რუსეთის იმპერიაში) საყოველთაოდ აღიარებულია, დიდი ამაგი დასდო საზოგადოებას — დატოვა ანდერძი, რომ გაეყვანა იყო მისი ექვსი მაშალა და აქედან შემოსული თანხის ნახევარი სტიპენდიების ფონდად გადაეხადა ლიქო, ნახევარი კი მუზეუმის აშენების მოზარბებში. ნიკოლოზ ლოლბერიძემაც თავისი შემოსავალი დაუმოკლებული და საზღვარგარეთ გატანილი მარგანეცხად წერა-კითხვის საჭიროებებზე და საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებებს უანდერძა. პავლე თუმაშვილმა საზოგადოებას შესწირა ერთი დიეტინა მინა ვაკეში სათავადო-ნაურე გიმნაზიის მახლობლად. აკაკი

ხოშტირიამ საზოგადოებას გადასცა საწერო 6000 მართი და 2000 წარწერი შესწირა (იგი მწარველ ნეკრედი აირჩიეს). სხვა შეძლებულ-მწარველებიც არ იმორუნდნენ სამუშაოებს და საზოგადოების სასარგებლოდ საქმიანობას იყრდნენ თავს...

1921 წლის 25 თებერვლიდან, საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ, საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება კვლავ წარმატებით აგრძელებდა საქმიანობას.

მენშევიკური მთავრობის განკარგულებით მიღეს სამუზეუმო ქონების საფარგლებში წაღება გადაწყდა. სამუზეუმო ძირფესველობის შეთავაზურად დამუშავებული კრების მიერ დანიშნა ექვთიმე თაყაიშვილი. მძიმე იყო მეცნიერისათვის სამშობლოს დატოვება, მაგრამ საქართველოს ძირფესველობის შეთავაზურად სჭირდებოდა. მას კარგად ესმოდა, რომ თუ არა დიდი ყურადღება, შეიძლებოდა ქართველი ერის სულიერი და მატერიალური კულტურის ძეგლები სამუდამოდ დაკარგულიყო საქართველოსათვის. 1921 წლის 11 მარტს ექვთიმე თაყაიშვილმა შეუძღვალა, ნინო პოლტარაკი-კაკიასთან ერთად დატოვა საქართველო და კარგა ხანს მოუხდა ემიგრაციაში ყოფნა.

1922 წლიდან საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებას სათავეში ივანე ჯავახიშვილი დგებდა. ამიერდანი ახალი ძალით დანიყო საზოგადოება საქმიანობა, გაიზარდა მისი ავტორიტეტი, საზოგადოებას დღითიდღე ახალი, მძლავრი მეცნიერული ძალები ემატებოდა.

განსაკუთრებულად შეუთრიად გამომჩნდა საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების როლი მაშინ, როცა ანტროპოლოგიური მომავლების პირობებში საქართველოს ზოგიერთ რაიონში მატერიალური კულტურის ძეგლების განადგურება დანიჭეს. ილუპეობდა ხელშეწყობის უძველესი ნიმუშები, რომლებიც ეკლესია-მონასტრები ინახებოდა.

არაერთი შემაშფოთებული ცნობა მიიღო საქართველოს მთავრობამ როგორც ცალკეული პირების, ისე ოფიციალური დაწესებულებებისაგან, სხვადასხვა ისტორიული ძეგლის იაფვარჯის შესახებ. საქართველოს სახალხო კომისარია საბჭოში საგანგებო დამგვნილება მიიღო საეკლესიო განძების გამოყვანის წესის შესახებ. ისტორიული ძეგლების გადარჩევის საქმეში ფართოდ ჩაებნენ საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების წევრები (აკაკი შანიძე, შალვა ამირანაშვილი, ვუკოლ ბერიძე და სხვ.) და მათ დიდი სასარგებლო შემოწამადა ჩაატარეს.

1924 წლის თებერვალში შეიქმნა საზოგადოების არქეოლოგიური სექცია, რომლის მიზანი იყო, შედამხედველობის გარეშე დატოვებული აღწერისათვის სიმძლავრე მოეყვანა ნუსრივში. დაისვა საკითხი ზემო ავჭალის პიდრეულე-

ქტროსადაგურისათვის არხის გაყვანი-
სას აღმოჩენილი უძველესი საფლავის
შესწავლის შესახებ. გათხრების საკითხი
მიენდო გიორგი ჩუბინაშვილს, გიორგი
ბოჭორიძესა და შალვა ამირანაშვილს.
საარქეოლოგიი სექციის თვალსაწიერ-
ში მოექცა ჩვენში არსებული თითქმის
ყველა მნიშვნელოვანი ძეგლი.

საისტორიო და საეთნოგრაფიო
საზოგადოების დაფუძნების უმაღლეს
დასახე გამოცემითაა ორი სერია: „ძველი
საქართველო“ და „საქართველოს სი-
ძველენი“. პირველ მათგანში იბეჭდებო-
და რეფერატები, გამოკვლევები, სხვა-
დასხვა საისტორიო, სალიტერატურო,
საარქეოლოგიო და საეთნოგრაფიო
მასალა. მეორეში - სიგელ-გუჯრები,
ისტორიული წერილები და სხვა ძე-
გლები. ძირითადი გამოცემების გარდა,
საზოგადოებამ ცალკე წიგნებად გა-
მოსცა: 1909 წელს „პალეოგრაფიული
ალბომის“ პირველი რეგული (ბეგრატ
IV-ის გუჯარი, დავით IV-ის სიგელი),
1920 წელს - მეორე რეგული, 1918
წელს - „ხალხური სიტყვიერების“
მეორე წიგნი, 1916 წელს - „ძველი
ქართული წერტილობის“ პირველი ტომი,
რომელშიც შევიდა შაჰნაშეს, ანუ, მე-
ფეთა წიგნის ქართული ვერსიები. სა-
ზოგადოებამ გამოსცა აკაკი წერეთლის
ცალკეული თხზულებანი. უსახსრობის
გამო „ძველი საქართველოს“ გამოცემა
ერთხანს შეჩერდა. მის ნაცვლად 1926
წელს გამოვიდა „მომომხილველი“.

საისტორიო და საეთნოგრაფიო
საზოგადოების ავტორიტეტი, მისი
საქმიანობის მიზანსწრაფული მიმარ-
თულება თუ ღრმა ეროვნული და
მეცნიერული მინარის დიდად განა-
პირობებს გამოჩენილმა ქართველმა
საზოგადო მოღვაწეებმა, რომლებიც
საზოგადოების დაარსებიდან მოკი-
დებული, დღენიდან მრავალმხრივ
მუშაობას ეწეოდნენ. საზოგადოებას
ოთხი საპატიო წევრი ჰყავდა: აკაკი
წერეთელი, ალექსანდრე ცაგარელი,
სწორლად საქართველოს კათალიკოს-
პატრიარქი კირიონი და ნიკო შარი.
სხვა გამოჩენილ მოღვაწეთა გვერდით
თავდადებით იღვწოდა ვაჟა-ფშაველა.
მეს გენსაკურებით ხალხური ადით-
მეცნიერის აღწერა და კვლევა იტაცებდა.
იგი კრებდა და სწავლობდა ხალხურ
პოეზიას. არ არის შემთხვევითი, რომ
ვაჟამ თავისი ნაშრომი - „ფშაველი და
მისი წუთისფელი“ (ეთნოგრაფიული
მოთხრობა) - დაბეჭდა საქართველოს
საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზო-
გადოების კრებულში „ძველი საქარ-
თველო“.

ხაზგასმულად უნდა ითქვას, რომ
განუზომებელი საისტორიო და საე-
თნოგრაფიო საზოგადოების როლი
თბილისის უნივერსიტეტის დაარსე-
ბაში. ზედმეტაა ლაპარაკი იმაზე, თუ
რაოდენ დიდი, არსებითი ღვაწლი
დასდეს პეტერბურგში მყოფმა ქარ-
თველმა მეცნიერებმა უნივერსიტეტის
დაარსებას. სწორედ იმან ჯავახიშვი-
ლი და მისი თანამოაზრე-თანამდგომნი
არიან ამ საქმის პრაქტიკულად და-

მგვირგვინებლები. აქვე აუცილებლად
უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ თბილისში
მშალავრი საუნივერსიტეტო ბაზა იყო
უპირველესად სწორედ საისტორიო და
საეთნოგრაფიო საზოგადოების სახით;
რომელიც თავისი შინაარსითა და თეო-
ციალური აღიარებით „ერთადერთი
აკადემიური დაწესებულება იყო, ეს
იყო მაშინ ჩვენში უნივერსიტეტიც,
აკადემიაც და სამეცნიერო-კვლევითი
ინსტიტუტიც“ (კ.კეკელიძე). ახლად
დაარსებული ქართული უნივერსი-
ტეტის პირველ პროფესორთა შორის
იყვნენ საზოგადოების წევრები: ექვთი-
მე თაყაიშვილი, კორნელი კეკელიძე,
იესტინე აბულაძე და სხვები.

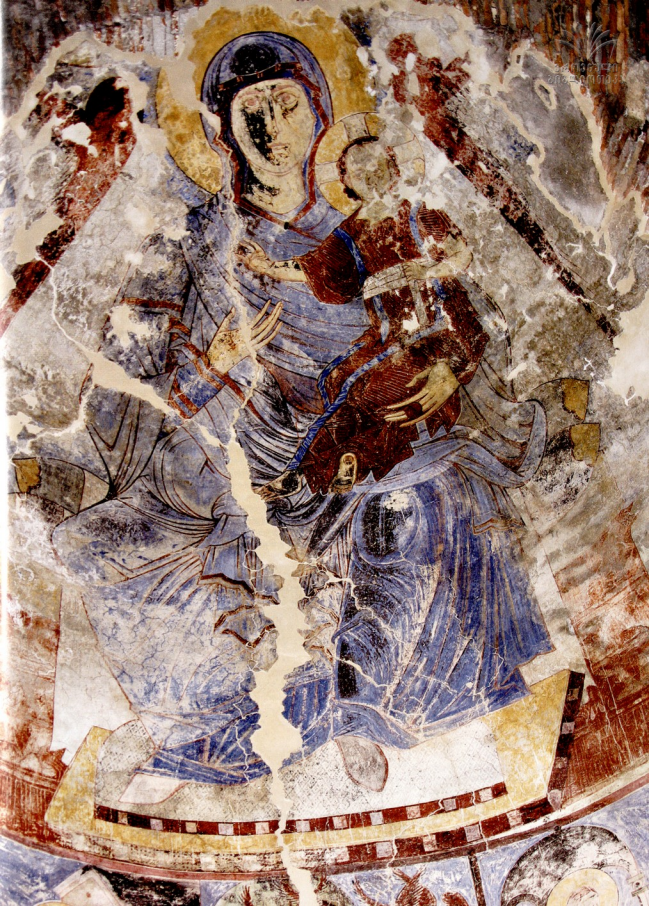
... ჩვენში XX ს-ის ოციანი წწ-ის
მეორე ნახევარში ახალი ამოცანები
დაისახა მეცნიერების წინაშე. ეს
ფუნქციები, რომლებსაც წლების მან-
ძილზე საისტორიო და საეთნოგრაფიო
საზოგადოება ასრულებდა, სხვადასხვა
დაწესებულებაზე განაწილდა. ეს სრუ-
ლიად ბუნებრივად მოხდა. თბილისის
უნივერსიტეტის კათედრები და სხვა-
დასხვა საზოგადოება (ენათმეცნიერე-
ბის, გეოგრაფიული და სხვა) თვითონ
ანარმოებდნენ ცალკეული, მათთვის
საინტერესო პრობლემების კვლევას.
მართალია, კვლავ ტარდებოდა საისტო-
რიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების
კრებები, რომლებზეც სხვადასხვა მო-
სწენებას ისმენდნენ და სხვა სახითის
სამუშაოებიც მიმდინარებდა, მაგრამ
არა ძველბური ინტენსივობით, იკლო
თვით საზოგადოების წევრთა რიცხ-
ვაც. საზოგადოების საქმიანობის 1932
წლის შემდგომი პერიოდის საბუთე-
ბი არ არსებობს. როგორც ჩანს, ამ
დროიდან (1931-32 წწ.) საზოგადოებამ
პრაქტიკულად საქმიანობა შეწყვიტა.

გადაუქარბებლად შეიძლება ითქვას,
რომ საქართველოს საისტორიო და
საეთნოგრაფიო საზოგადოებამ თავისი
არსებობის მთელ მანძილზე უდიდესი
როლი შეასრულა ქართული მეცნიე-
რებისა და კულტურის განვითარების
საქმეში, განუზომელია საზოგადოების
როლი ისტორიული ძეგლების დაცვაში.
სწორედ მისი დიდი დამსახურებაა, რომ
სხვადასხვა სახის ისტორიული ნივთი
თუ ზურთმოძღვრების არაერთი ძე-
გლი გადაარჩა განადგურებას: საისტო-
რიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებამ
შემოიკრიბა იმდროინდელი მთელი
მონიხვე სამეცნიერო და კულტურუ-
ლი ინტელიგენცია, რომლისთვისაც
თვითონ მნიშვნელოვან ცენტრად იქცა.
თავისი მეცნიერული მოხსენებებით,
საექსპედიციო საქმიანობით, მუზეუ-
მისა და წიგნთსაცავის გამართვით,
საგამომცემლო მოღვაწეობით საქარ-
თველოს საისტორიო და საეთნოგრა-
ფიო საზოგადოებამ წარუშლელი კვალი
დატოვა საქართველოს საზოგადოებრი-
ვი ცხოვრების ისტორიაში.

ლეთისმშობელი კრწთი.
წინწილის ტაძრის მხატვრობა

კოლბური თეთრი

ლვანლისა და ნამების გვირგვინით შემკული

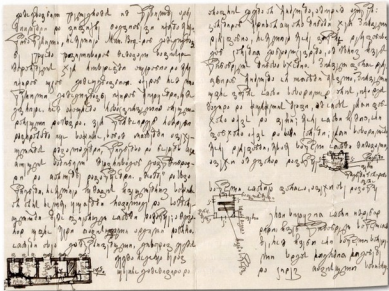
ივანე ჯავახიშვილი

„განისვენე, ძვირფასო და დიდო ივანე, საუკუნოდ იმ ქართველთა შორის, რომლებიც შენსავით არიან შემკული ღვანლისა და ნამების გვირგვინით. შენი ადგილი დიდ ილიასთან არის, რომელმაც შენზედ ადრე მიიღო ჯილდოდ დიდი ღვანლისა იგივე გვირგვინი. ძეგლი, რომელიც ადრე შენ, მზილელმან, განმცემლმან და მგრძნობმან საქართველოსა ოცდაათი საუკუნის სიგრძეზედ, ავალათა ბატონობისა და ყოველივე სხვა უკეთურებისა ჩვენ ქვეყანაში უფროის ხანგრძლივი იქმნება – იგი მარადისი იქმნება, – ჩვენც ვნატრიდეთ, რომ შენი დიდი პიროვნებაც, აღსასვე მოქალაქეობრივი სიამაყითა და კეთილშობილებითა და დიდი მონაძის სულის მატარებელი სიცოცხლეში, – პიროვნება შენი... ქართველ მოქალაქეთა და მოღვაწეთა თვალის წინ მომავალ თაობათა მარადის უკადრ სახედ ყოფილიყოს აღმართული!“. **მიხაკო წერეთელი**

ჟამთააღმწერლობა ჭეშმარიტების მტკიცელება არს, და არა თვალახმა ვისთვისმე – ჟამთააღმწერლის ეს მაქსიმა გახდა კრედი ივანე ჯავახიშვილისათვის. პირველი მნიშვნელოვანი განაცხადი დიდი მეცნიერისა სწორედ მამულშემოქმედისა და მეცნიერების ურთიერთდამოკიდებულებას შეეხებოდა. „ყოველი განათლებული ეროვნებისათვის, რომელსაც თვითშემეცნება მოეპოვება, აუცილებლად საჭიროა იცოდეს თავის წარსული საზოგადოებრივი ცხოვრების ისტორია; უნდა იცოდეს, რასაკვირველია, უტყუარი, ჭეშმარიტი ისტორია და არა გახვიადებული, ყალიბი“ – ეს სიტყვები 28 წლის ივანე ჯავახიშვილის ეკუთვნის და დაბეჭდილია

ასზე მეტი წლის წინ, 1904 წელს, ჯერ გაზეთ „ცნობის ფურცელში“, შემდეგ კი ცალკე წიგნში, რომელსაც „მამულშემოქმედობა და მეცნიერება“ ჰქვია. აქ ნათლად არის ჩამოყალიბებული დიდი მეცნიერის მრწამსი, შეხედულება ჭეშმარიტი მეცნიერის, კერძოდ, ისტორიკოსის მაღალი მოვალეობის შესახებ, მოცემულია ის პროგრამა, რომელიც ივანე ჯავახიშვილს საიმედო საგზალად გაჰყვა მთელი ცხოვრებისა და შემოქმედებითი მოღვაწეობის გზაზე.

130 წელზე მეტა გავიდა ივანე ჯავახიშვილის დაბადებიდან. ამ მანძილდან ნათლად ჩანს ის მიმე და რთული გზა, თავუფლებელ შრომისა და ნარმატების გზა, მრავალ სიმწარესთან ერთად რომ გაიარა მეცნიერმა. სრულიად უნიკალური მოღვაწეა ივანე ჯავახიშვილი საქართველოს საზოგადოებრივი ცხოვრების ისტორიაში. XIX ს-ის მინურულისა და XX ს-ის დასაწყისის საქართველოს ცხოვრებაში გამოჩნდა პიროვნება, რომელმაც ჭეშმარიტი მამულშემოქმედის მისაბაძი მაგალითით უჩვენა თინამედროვეებს მაგალითი ღრმამეცნიერული კვლევისა, სამშობლოს უსაზღვრო სიყვარულისა, მომთქა პატრიოტიზმისა; ეს არის მოქალაქე და მეცნიერი, რომლის დიდი მცდელობის შედეგია საქართველოში უპირველესი განათების კერის – უნივერსიტეტის დაარსება და საქართველოს ისტორიის კვლევის, ქართული ისტორიოგრაფიის სრულიად ახალი ეტაპის დაწყება; პიროვნება, რომელიც XX ს-ის დასაწყისიდანვე თავდაუზოგავი მეცნიერული შრომითა და საზოგადოებრივი საქმიანობით მტკიცე

ივანე ჯავახიშვილის მიერ პეტერბურგიდან მუდღისითვის გამოგზავნილი წერილი

ივანე შვილებთან ერთად

ოზა ამ საქმის განსახორციელებლად. 1917 წლიდან უნივერსიტეტის დარსების საქმეს ფართო რეზონანსი მიეცა. ჯერ იყო და 1917 წლის თებერვალი ახალი ძეგრებით აღინიშნა... საზოგადოების განვითარებას ახალი გზები, ახალი მიმართულებები გაუჩნდა. უკვე შესაძლებელი ხდება საქართველოში უნივერსიტეტის დაარსებაზე ხმაშემაღლა ლაპარაკი და აშკარა საქმიანობა. 1917 წლის გაზაფხულზე ივ. ჯავახიშვილი პეტერბურგიდან თბილისში ჩაშლის და იწყებს ორგანიზაციული ღონისძიებების გატარებას. მას მხარში ამოუდგნენ იმდროინდელი გამოჩენილი ქართველი პროგრესული მოღვაწეები. და აი, 1918 წლის 26 იანვარს გაიხსნა პირველი ქართული უმაღლესი სასწავლებელი – ქართული უნივერსიტეტი. ახლად გახსნილ უნივერსიტეტში პირველი ლექცია ივანე ჯავახიშვილმა წაიკითხა.

საქართველოში საჭიროა ხელისუფლების პერიოდში ბევრს აკეთებდა მეცნიერი, სიცოცხლის უკანასკნელ წუთამდე თავგამოდებით იღვწოდა სამამულო მეცნიერების წინსვლისა და განვითარებისათვის.

1943 წელს აკადემიკოსი გიორგი ჩუბინაშვილი წერდა, რომ ივანე ჯავახიშვილი საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველი დღეებიდანვე "გახდა ცენტრალური ფიგურა რესპუბლიკის განათლებისა და კულტურის ყველა საკითხში, თითი იქამდე, რომ ქართული აზნაბის დაწინაურების დადგენა, სამედიცინო, იურიდიული და სხვა ტერმინოლოგიის შედგენა, ან უმაღლესი მუსიკალური განათლების როგორგანაზიკის საკითხების

გადანწყვეტა და სხვა მისი აუცილებელი მონაწილეობით მიმდინარეობდა".

ივანე ჯავახიშვილი წლების მანძილზე (1919-1926 წწ.) უნივერსიტეტის რექტორი იყო. მის სახელთან არის დაკავშირებული საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ნაყოფიერი საქმიანობა. იგი ამ საზოგადოების თავმჯდომარეობა და თავისი დაუღალავი შრომით ფასდაუდებელი ამავე დასდო, დიდი ავტორიტეტი შეუქმნა მას. განსაკუთრებულია ივანე ჯავახიშვილის დამსახურება საქართველოში სამუშაო საქმის განვითარებაში. 1931 წელს იგი საქართველოს მუზეუმების მეცნიერ-კონსულტანტად დაინიშნა. აქედან იწყება ივანე ჯავახიშვილის ფართო მოღვაწეობა მუზეუმში. მისი დასაბუთებული მოთხოვნით მუზეუმში შეიქმნა ისტორიის განყოფილება და 1936 წლიდან სიცოცხლის უკანასკნელ წუთამდე თვითონ განაგებდა ამ განყოფილებას. მან შეადგინა მუზეუმის მუშაობის გარდაქმნის პროექტი, რომელშიც სამუშაო მეცნიერ-მუშაკების მომზადებაც ღიდა ადგილი დაუთმო.

ივ. ჯავახიშვილის ღრმამეცნიერული ცოდნა, დიდი ნიჭიერება და ფაქიზი გემოვნება თვალნათლივ გამოჩნდა შოთა რეიტაძის "ვეფხისტყაოსნის" 750 წლისთავისადმი მიძღვნილ სათბოლო გამოფენის მონებლისა, რომელსაც იგი უშუალოდ ხელმძღვანელობდა.

ივ. ჯავახიშვილის ძალიან მეცნიერული პრინციპებიდან გამომდინარე, მისი ღრმა ინტერესები ფარვანასავით დასტრიალებდა ქართული ერის კულტურის საკითხებს. იგი კარგად იცნობდა ჩვენი ქვეყნის თუ ევროპის

ხელოვნებაში არსებულ შემოქმედებით მიმდინარეობებს და, ამდენად, მკონდა თავისი დამოკიდებულება როგორც ყველა მოვლენისა და მეცნიერული თეორიისადმი ზოგადად, ისე კონკრეტულად ხელოვნების საკითხებისადმი.

ივ. ჯავახიშვილმა დიდი ღვაწლი დასდო ქართველი ერის კულტურული მემკვიდრეობის დაცვა-შენახვის საკითხს. „საქართველო მთლიანად მუზეუმია, – აცხადებდა მეცნიერი, – და ჩვენ ამას არ ვიყენებთ. რა საოცარი მოვლენაა, რომ დადგება თუ არა გაზაფხული, თითქმის ზამთრის პირამდე მთელი საქართველო, მთელი საბჭოთა კავშირიდან და უცხოეთიდან მხოლოდ ექსკურსანტებით იფარება. ჩვენ კი ქართველებს ისე გვეზარება სიარული, რომ თბილისში რაცა გვაქვს, ისიც არა გვაქვს შესწავლილი. ბუნება საუკეთესოა; თუ ბუნებას თვალს ავარიდებთ, ევრასოდეს ევრავრის ვერ გავაკეთებთ. აქ არის უნერგობა, უნებისყოფობა, რის მოსპობაც არის საჭირო“.

ივ. ჯავახიშვილმა საგანგებოდ გამოიკვლია ქართული ერის მატერიალური კულტურის ისეთი საკითხები, როგორიცაა საფენელ-საგებლის, ავეჯისა და ჭურჭლის სახეები ძველ საქართველოში. მისი კვლევის სფეროში მოქცევა ნიითერი კულტურის ისეთი ძეგლები, როგორიცაა: ტანისამოსი, ქსოვლები, სამართი საქარეული, აგრეთვე – ხელსაქმე და სამზღრო საქმე. ივ. ჯავახიშვილი, როგორც მეცნიერი, განუმეორებელ მაგალითს იძლეოდა იმის, თუ როგორ უნდა ყოფილიყო შესწავლილი ძველი საქართველოს მატერიალური კულტურის ისტორია,

ხოლო როგორც მოქალაქე და პატრიოტი მამულშიყოლი, კულტურის ძეგლთა მოვლა-პატრონობისა და დაცვისათვის მებრძოლის ნიშნად ნარჩოვადგენდა.

საკუთარი თავისადმი მომთხოვნე მცენერის ცხოვრებაში სრულიად უპრეტენზიო იყო. „არამცთუ აკადემიკოსბა, პროფესორობის მაძიებლებიც კი არ ეყოფოლვარ არასდროს, – ნერს ერთ პირად ნერსილი ივ. ჯავახიშვილი, – ნ. მარს რამდენჯერ უთქვამს ჩემთვის: გადმითარგნეთ ერთ-ერთი თქვენი ქართული გამოკვლევა და სადოქტორო დისერტაცია და ნარჩოვადგინეთ, რომ ეს ფორმალბა თავიდან მოიშორეთ. მაგრამ რაკ ეს ჩემთვის დროის ზედმეტ დაკარგვას უდრდა, სამავსიტრო დისერტაციის შემდგომ სადოქტორო დისერტაცია არ ნარჩოვადგინა და არასდროს პირადად მე არამცთუ პროფესორის, არამედ პრივატდოცენტის ნოვებულებითაც არ მისარგებლობა“.

ივანე ჯავახიშვილი 1938 წელს აირჩიეს საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს დეპუტატად (სესიამ იგი პრეზიდიუმის წევრად აირჩია), 1939 წელს – სსრ კავშირის მცენერებათა აკადემიის აკადემიკოსად. 1938 წელს უნივერსიტეტის დარბაზების 20 წლისთავთან დაკავშირებით, სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებით, ივ. ჯავახიშვილი დაჯილდოვდა შრომის ნიშნის დროშის ორდენით.

მრავალმხრივი შეუსვენებელი შემოქმედებითი და საზოგადოებრივი საქმიანობა თავის დაღს ასეამდა ივ. ჯავახიშვილის ისედაც გატეხილ ჯანმრთელობას.

... 1940 წლის 18 ნოემბერი... რამდენიმე დღით ადრე სავანგებო მოსაწვევი ბარათით აუწყებდნენ საზოგადოებრიობას, რომ ივ. ჯავახიშვილი ნაკითხავდა მოხსენებას თემაზე: „ფილოლოგიური მცენერეობის მიზნები და ქართული ლიტერატურული ძეგლები“. პრობლემა მეტად მნიშვნელოვანი, არსებითი ხასია-

თის მქონე იყო ისტორიის საკითხების კვლევის საქმეში. მრავალმხრივობა მამულშიყოლი მოიყარა თავი. დაბრუნდნის ივ. ჯავახიშვილმა მოხსენება დაიწყო... და სწორედ აუდიტორიაში, კათედრასთან, მოხსენების კითხვისას შეწყდა დიდი მცენერის მაგისტრაცია... გარდაიცვალა ივ. ჯავახიშვილი; გარდაიცვალა მოქალაქეობრივი და მცენერული მოვალეობის შესრულების დროს.

... ერთხელ პეტერბურგიდან ივ. ჯავახიშვილს წერილი გამოუგზავნია მუხომლისთვის, რომელიც, სხვათა შორის, ნაამბობი იყო, რომ ივანე დასწრეობა ერთ ლექციას, რომლის კითხვისას პროფესორი იქვე უეცრად გარდაიცვალა. ამ სურათით მთავრებული ინერტობა: უბედურესი კაცი ყოფილა, თავისი საყვარელი საქმის შესრულებისას გარდაიცვალა. ბედნიერი იქნება ის, ვისაც ბედად ასეთი სიკვდილი უწერიაო...

... გავიდა წლები და ივ. ჯავახიშვილსაც სწორედ ამგვარი სიკვდილი არგუნა ბედმა. დიდი ივანე, როგორც თვითონ ამბობდა, თავისი საყვარელი საქმის შესრულებისას ნავიდა ამ ქვეყნიდან, ნავიდა ლაშაზად, თავისი მონაწილეების ხელგებუ გადმაცნეხული, ნავიდა ისე, რომ სიცოცხლის უკანასკნელ წუთამდე იხდიდა ვალს ქვეყნისა და ხალხის წინაშე – მოქალაქეობრივსა და მცენერულ ვალს.

ქართველმა ხალხმა ცხარე ცრემლით დაიტირა დიდი მცენერი და მამულშიყოლი. მისი ღვაწლისადმი უდიდესი პატივისცემის ნიშნად ივ. ჯავახიშვილი მის მიერვე დაარსებული უნივერსიტეტის ეზოში დაკრძალეს. დიდ მცენერზე, მამულშიყოლისა და საზოგადო მოღვაწეზე – ივანე ჯავახიშვილზე შთამომავლობას ხმაშალდა, მისაყვით შეუძლია გაიმეოროს დიდი ილიას სიტყვები: „დასრულა მან თვისი ვალი“.

ივანე ჯავახიშვილი

საშოკო ორბელიანი, ნათესი და ანასტასია ჯავახიშვილები. თბილისი. მუშტაფის ბაღთან (1916 წლის 5 აპრილი).

სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი კირიონ II

სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, უწმიდესი და უნეტარესი კირიონ II, ერისკაცობაში გიორგი იერონიმეს ძე საბაგლიშვილი დაიბადა 1855 წლის 10 ნოემბერს გორის მაზრის სოფელ ნიქიზში. მისი წინაპრებიც სასულიერო პირები იყვნენ და აქტიურ მისიონერულ საქმიანობას ეწეოდნენ ჩრდილო კავკასიაში. 1862 წელს გიორგი საბაგლიშვილი ჩაირიცხა გორის სასულიერო სასწავლებელში. სასწავლებელში სწავლის პერიოდში თანაკლასელებთან ერთად ხშირად მოგზაურობდა ლიახის ხეობის, მაღრან-დვალეთის ისტორიულ სიძველეთა შესასწავლად. გორის სასულიერო სასწავლებლის წარჩინებით დამთავრების შემდეგ სწავლა განაგრძო თბილისის სასულიერო სემინარიაში, რომელიც დაასრულა 1876 წელს და უმაღლესი სასულიერო განათლების

მისაღებად გაემგზავრა კიევში, სადაც ჩაირიცხა სასულიერო აკადემიაში, რომელიც ღვთისმეტყველების კანდიდატის ხარისხით დაამთავრა 1880 წელს და დაინიშნა ოდესის სასულიერო სემინარიაში ინსპექტორის თანამდებზე.

1883 წელს გიორგი საბაგლიშვილი დაბრუნდა საქართველოში და პედაგოგიურ საქმიანობას შეუდგა, სხვადასხვა დროს მასწავლებლობდა გორში, თელავში, ქუთაისში და თბილისში. ასწავლიდა ძველ და ახალ აღთქმას, ქართულ და რუსულ ენებს, ისტორიას, გეოგრაფიას. 1896 წელს იგი დაინიშნა აკადემიაში ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოების სკოლების ინსპექტორად და საქართველოს მონასტრების კეთილშინებითი საქართველოს მთიანეთში გაიხსნა 19 სამრევლო სკოლა. პარალელურად ქართულ და რუსულ ჟურნალ-გაზეთებში, „ევროპელის“, „საბაგლიშვილის“, „ლიახელის“, „ნიქიზელის“ ფსევდონიმებით აქვეყნებდა სამეცნიერო-პოპულარულ გამოკვლევებს საქართველოს ისტორიაზე, ქართულ-ხალხურ ზემოქმედებებზე, ზემოზნატიკაზე, ეთნოგრაფიაზე. ნაყოფიერი სამეცნიერო საქმიანობის გამო იგი აირჩიეს მოსკოვის არქეოლოგიური საზოგადოების წევრად. ამ საზოგადოების სამეცნიერო ჟურნალში გიორგი საბაგლიშვილმა 1898 წელს გამოაქვეყნა ვრცელი ნაშრომი ლიახის ხეობის ისტორიული ძეგლების შესახებ. ამ აღწერილობას დიდი მნიშვნელობა აქვს ქართული ისტორიისათვის, ვინაიდან XIX ს-ში აქ შემოსულმა ოსებმა ბევრი უნიკალური ისტორიული მნიშვნელობის წყარო, საეკლესიო თუ საერო დანიშნულების ძეგლები გაანადგურეს.

1896 წელს გიორგი საბაგლიშვილს დიდი ოჯახური ტრაგედია დაატყდა თავს. ვიდეშია მისხვერპლა მისი ცოლ-შვილი. მან მტკიცე გადაწყვეტილება მიიღო, ბერად აღკვეცილიყო. ბერობის სახელად შეურჩიეს კირიონი და გაგზავნეს ქვეთაბების მონასტერში. ამ პერიოდში ყოფილად სამღვდლო კირიონი მონასტერში ღვთისმსახურების გარდა მეცნიერულ ექსპედიციებს აწყობდა ქართლის სოფლებში, აგროვებდა ხალხური სიტყვიერების ნიმუშებს, მეცნიერულად სწავლობდა ეკლესიამონასტრებში დაცულ ხელნაწერებს. მან აღმოაჩინა და თბილისის საეკლესიო მუზეუმს ჩააბარა 96 ხელნაწერი, მათ შორის, XI ს-ის საბარები, 1494 წელს გადწერილი „დავითნი“. კირიონი აქტიურად თანამშრომლობდა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებასთან“, რომელსაც უანგაროდ სწორავდა უნიკალურ ხელნაწერებს, საეკლესიო და საისტორიო საბუთებს, ძველ მოწებებს.

მარტყოფის მონასტერი

საეკლესიო კრება, რომელზეც ეპისკოპოსი კირიონი აირჩიეს სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქად (1917 წ.).

1898 წელს არქიმანდრიტ კირიონი ეპისკოპოსად აკურთხეს და განაწესეს ალავერდის ეპარქიის წინამძღოლად. ამ სრულიადვე არ წარმოედგინა ამ 18 წლის წინათ, როდესაც კიევის სასულიერო აკადემია დავათავერ, თუ ჩემთვის ასეთი ბედნიერი და დიდმნიშვნელოვანი დღე დადგებოდა... დღეს უნდა ვიტყვირთო მოვალეობანი მწყემსმთავრისა და ეიქნე ალავერდის ეპისკოპოსად, იმ ალავერდისა, სადაც მოღვაწეობდა, სადაც ქადაგებდა და სადაც განსახელებულ არს წმიდა მამაოისებ ალავერდელისა. ემაღლა საღმრთო განგებას ამ ზეიდრისათვის."

ალავერდში მოღვაწეობის ფაზის მან შეაკეთებინა ტაძრის გალავანი, სახურავი, დაიწყო კახეთის ეკლესიამონასტრებში დაცული ხელნაწერების შესწავლა, აღმოაჩინა 1089 წელს გადარწოლი სახარება, სხვა მნიშვნელოვანი დოკუმენტები - სულ 8მ, რომელნიც გადასცა საეკლესიო მუზეუმს. საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის 1811 წელს უკანონოდ გაუქმების შემდეგ განსაკუთრებით გააქტიურდა ექიმბაძინის სამხრეთ საკათოლიკოსო, რომელმაც საქართველოს ტერიტორიაზე დაიწყო ქართული ეკლესია-მონასტრების მითვისება. ეპისკოპოსმა კირიონმა ვრცელი გამოკვლევა მიუძღვნა ამ პრობლემებს და საქართველოს ეგზარქოს მოთხოვნა საქართველოს მართლმადიდებელი

ეკლესიის ისტორიული საკუთრების დაცვა.

1901 წელს ეპისკოპოსი კირიონს გორის ეპარქიის მმართველად წინავეწ. ამის შემდეგ უკვე მას რუსეთის ზელისმადიდებელ ბიზანტიურ ეპარქიებს, - ბერსონში, ორიოლში, სოხუმში, კონსტანტინოპოლში, მისი ერთგულება მშობელი ერისა და საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის მიმართ.

ეპისკოპოსი კირიონი XIX ს-ის II ნახევრის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ერთ-ერთი ღირსეული წარმომადგენელია, მის სახელს უკავშირდება საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენისათვის დაუცხრომელი ბრძოლა. რუსეთის ზელისმადიდებელ ქართველი ავტოკეფალისტების წინააღმდეგ ბრძოლა განსაკუთრებით გაძლიერდა 1905 წლის შემდეგ, როდესაც თბილისში ქართველი სამღვდლოების საგანგებო კანონების დოკუმენტი იქნა მიღებული. ამ დოკუმენტის თანახმად, რომელსაც 412 ქართველი სასულიერო პირი აწერდა ხელს, აუცილებლად უნდა აღედგინათ საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორიული ავტოკეფალია. განრისხებულმა ზელისმადიდებელმა დაბრძოლა ქართველი სამღვდლოების შეკრება, მაგრამ დაძაბული ვითარების განსამუხტავად პეტერბურგში მოიწვია სინოდის სხდომა, სადაც უნდა ემსჯე-

ლათ ქართველი სამღვდლოების მოთხოვნის კანონიერებაზე.

1906 წელს პეტერბურგში სინოდის სხდომაზე საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის მოთხოვნით გამოვიდნენ ეპისკოპოსები: კირიონი, ლეონიდე, პროფესორები: ნიკო მარი, ალექსანდრე ხახანაშვილი, ალექსანდრე ცაგარელი. სინოდის წევრთა უმრავლესობამ მიუღებლად მიიჩნია საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა და დაიწყო ქართველი ავტოკეფალისტების დევნა-შევიწროება. ეპისკოპოსი კირიონი ჯერ კონსტანტინოპოლში გაემგზავნა, ხოლო 1908 წელს იმპერატორმა ნიკოლოზ II-მ ჩამოაბრუნა ეპისკოპოსის ხარისხი და გადასახლა სანაქარის უდაბნოში პოლოცის მკაცრი მეთვალყურეობის ქვეშ. ამ დევნა-შევიწროებამ იგი ვერ გატეხა, პირიქით, სულიერად კიდევ უფრო ამაღლა. ტანჯვა მერვე წეტარება, - წერდა იგი. მისი ცხოვრების დევიზი იყო - "მამულობილობის გვირგვინი სამშობლოს სამსხვერპლოზე უკიდია". გადასახლებიდან გამოგზავნილ წერილებში ამხნეობდა თანამებრძოლებს და შეასტებდა, რომ ავტოკეფალიისათვის ბრძოლა დიდ მსხვერპლს მოითხოვს, და ჩვენც ის უნდა გავილითო. გადასახლებიდან ყოფნის ფაზის განასრულა მან თავისი კაპიტალური ნაშრომი "საქართველოს კულტურული როლი რუსეთის ისტორიაში", რომელიც 1910 წელს დაი-

უწმინდესი ეპისკოპოსი კირიონ II და არქიმანდრიტი ანანიასი ხელაია (1910 წლის თებერვალი)

ბეჭდა. ეპისკოპოსი კირიონი ქართველი საზოგადოების თვალში კიდევ უფრო გაბრწყინდა, მისი დევნა-შევიწროების ამბავი გასცდა რუსეთის იმპერიის საზღვრებს. 1909 წლის 20 მარტს ადამიანის უფლებათა დაცვის კომიტეტის თავმჯდომარემ, ჟორჟ ლორანმა პრეტესტის წერილი გაუგზავნა რუსეთის სახელმწიფო სათათბიროს თავჯდომარე ხომიაკოვს. აკაკი წერეთლის იმპერატორთან მისვლა ჰქონდა გაზარდალი ეპისკოპოსი კირიონის დასაცავად.

1915 წელს რუსეთის ხელისუფლებამ შეწყვიტა კირიონის დევნა, აღადგინეს ეპისკოპოსის ნიშნები და დაინიშნა პოლკოვნიკი და ვიტებსკის ეპისკოპოსად, საქართველოში ჩამოსვლის წებარების გარეშე. ეპისკოპოსი კირიონი იყო დიდი ქველმოქმედი. მისი სტიპენდიით 300-ზე მეტმა სტუდენტმა მიიღო განათლება უცხოეთის სასწავლებლებში. მაღლიერი სტუდენტები დიდ პატივს სცემდნენ მას. «მეღელა ბერაღელს, – სწერდა კორნელი კეკელიძე 1905 წელს ეპისკოპოსს კირიონს, – ჩვეულებად ჰქონდათ, ყოველნაირ ახალს ანუ პირველ ნაყოფს მაღლობის ნიშნად სწირავდნენ ხოლმე ამ ნაყოფის მომცემელ ღმერთს, ამისად მიხედვით, ნება მიბოძეთ, მეც უმორჩილესად გიძღვნათ პირველი ნიმუშები იმ შრომისა, რომელსაც მე ხელი შევავით თქვენი შთავგონებითა და რჩევით». ეპისკოპოსი კირიონი არჩეული იყო საქართველოს სასტიკო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების საპატიო წევრად. ამ საზოგადოების ეხმარებად მატერიალურად, მის ბიბლიოთეკას სწირავდა უნიკალურ წიგნებს, ბელანერებს. მას მეცნიერული მმონერა ჰქონდა პროფესორ ნ. მართან, ალ. ცაგარელთან, ივ. შახმატოვთან, ალ. დიმიტროვთან, ივ. სოკოლოვთან, გ. ბერგმანთან, ივ. ჯავახიშვილთან, მ. ჯანაშვილთან, თ. ფორდანიასთან, მ. თამარაშვილთან. ჯერ კიდევ XIX ს-ის 90-იან წწ-ში იგი «ქართული სიტყვიერების ისტორიის»

წინასიტყვაობაში წერდა: «ჩვენი მუშაობა დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა დარი დაუდგება საზოგადოდ ქართულ ენას ჩვენს საშუალო სკოლაში და კერძოდ, ამ სახელმძღვანელოს, საქთარაოც შეიძლება მეტი ადგილი დაეთმოს ქართულს, არა მარტო პირველ დასაწყის სკოლებში, არამედ საშუალოსა და უმაღლესშიც. საქთარაო სკოლამ მტკიცე როგორული ხასიათი მიიღოს და სწავლა საგნებისა ქართულად წარმოედგეს. ხოლო ეს მაშინ მოხდება, როცა მთლიანად საქართველოს ცხოვრება ეროვნულ საფუძველზე მოეწყობა...».

1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ რუსეთის იმპერიაში ახალი პოლიტიკური რეალობის გათვალისწინებით ქართველი სამღვდელთა 12 (25) მარტს მცხეთაში შეიკრიბა და საგანგებო წირვის შემდეგ საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა ოფიციალურად გამოაცხადა. საეკლესიო კრების მონე-

ვამდე შეიკმნა საქართველოს ეკლესიის დროებითი მმართველობა. იმავე წლის 8-17 სექტემბერს თბილისში გაიმართა საეკლესიო კრება, რომელზეც განმარტდნენ და დაამტკიცეს «საქართველოს ეკლესიის მართვა-გამგეობის დებულება», საეპისკოპოსო კანდიდატები, განისაზღვრა ეპარქიათა რაოდენობა, საზღვრები. 17 სექტემბერს გაიმართა სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის არჩევნები. არჩევნებზე პატრიარქობის ორი პრეტენდენტი იყრიდა კენჭს – მიტროპოლიტი ლეონიდე და ეპისკოპოსი კირიონი. ფარული კენჭისყრის შედეგით გაიმარჯვა და სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქად აირჩიეს ეპისკოპოსი კირიონი, უწმინდესი და უწეტარესი კირიონ II-ის სახელწოდებით. «არღარ ვართ მონა, არამედ აზნაური», – ასე დანიყო თავისი მიმართვა სამწყსოსადმი მისმა უწმინდესობამ. უწმინდესმა და უწეტარესმა კირიონ II-მ თავისი საქმიანობა დანიყო შიდა საეკლესიო პრობლემების მოგვარებით, ამავე დროს, მან მართლმადიდებელი ეკლესიების მეთაურებს, არამართლმადიდებელი კონფესიების ხელმძღვანელებს დაუგზავნა საგანგებო ეპისტოლენი და მოითხოვა საქართველოს ეკლესიის ისტორიული ავტოკეფალიის აღიარება. მისი უწმინდესობა შეუდგა ერისა და ეკლესიის განმარტანებას. პატრიარქის ასეთი მტკიცე ნაბიჯი მოუღებელი აღმოჩნდა შინა და გარე მტრული ძალებისათვის. 1918 წლის 27 ივნისს უწმინდესი და უწეტარესი კირიონ II მოკლეს მარტყოფის მონასტერში... 7 ივლისს ქართველი საზოგადოებამ მწუხარებით გამოთხოვა მას. უწმინდესი კირიონი დაიკრძალა სოფლის საპატრიარქო ტაძარში. ჩაქრა ის ღამეობა, რომლის მსგავსი საუკუნეში ერთხელ აინთება როგორც დიდი წავლობა ერისა. 2002 წელს უწმინდესისა და უწეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, ილია II-ის ღვთაება-კურთხევითა და წმიდა სინოდის განჩინებით უწმინდესი და უწეტარესი კირიონ II შეირაცხა წმინდანად.

ქანის არმაზის ტაძრის კარკელი სამაჩაბლოში (VII ს.)

ლეონიდე (ოქროპირიძე)

უმწიფესი ლეონიდე (ოქროპირიძე)

უმწიფესი და უნეტარესი, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ლეონიდე, ერისკაცობაში ლონგინოზ სოლომონის ძე ოქროპირიძე დაიბადა 1861 წლის 15 თებერვლის ვარის მაზრის სოფელ დისეში. მის მსოფლმხედველობაზე მნიშვნელოვანი იყო გავლენა დიდი საეკლესიო მოღვაწის, ეპისკოპოს ალექსანდრე ოქროპირიძისა, რომელიც ხელს უწყობდა მისწულს სწავლა-განათლების გაღრმავებაში. 1867 წელს ლონგინოზი ჩაირიცხა თბილისის სასულიერო სემინარიაში, საიდანაც გადავიდა სტავროპოლის სემინარიაში, რომლის დამთავრების შემდეგ, 1884-1888 წწ-ში სწავლობდა კიევის სასულიერო აკადემიაში. 1887 წელს ლონგინოზი ბერად აღიკვეცა და ეწოდა სახელად ლეონიდე. ახალგაზრდა სასულიერო პირმა მიზნად დაისახა საქართველოს ეკლესიის ინტერესებისათვის ბრძოლა. 1888 წელს იგი დაინიშნა „კავკასიაში ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოების“ მთავარ დაარსებულ სკოლების ინსპექტორად. ამ საზოგადოების დაფინანსებით კავკასიის მთიანეთში, ფშაბ-მესტიურისა და მთიულეთ-გუდამაყრის, არდონ-ალაღაზის ხეობაში, საინვესტიციო გაიხსნა სკოლები. ამ სკოლების წარმავლებში დიდი იყო ბერმონაზონ ლეონიდეს ღვაწლი. იგი იხსენებდა: „ჩემმა ხანგრძლივმა სიცოცხლემ განვლი თვალით ნიშნა. სამსახურში მესწლის პირველი დღიდან მოკლეხანაში აქამდე განუწყვეტლად დავდივარ საქართველოს მთა და ბარში სახარების სიტყვის, ჰუმანიტარული სწავლა-განათლების და ეროვნული შეგნების ხელგამოღი სათვისად ქართველი ერის მამურალია კლასის ფართო სრულად. პირველად მე ნავაქივზე „დედაუნა“ მთის შუღლებს და პირველად მე ავამღერე მშობლიურ პანგუ დაბეჩაყებული ჩემი მოძმენი“.

1891-1897 წწ-ში ბერმონაზონი ლეონიდე მუშაობდა ქართლ-კახეთის სინოდის კანტორის ნეერად, 1897 წლიდან – დავითგარეჯის იოანე ნათლისმცემლის მონასტრის წინამძღვრად. 1898 წლის 17 აპრილს მღვდელ-მონაზონი ლეონიდე აღიკვეთეს ეპისკოპოსის ხარისხში. ეპისკოპოსად კურთხევისას წარმოთქმულ სიტყვაში მან აღნიშნა: „სიყრმამანვე მრწამადა და მტკიცედ მეჭეროდა, რომ პირისაგან უფლისა გამოვალს ბედი კაცისა და წარმართების სავალნი მისინი. ღვთის მალღობი ჩემს სიცოცხლეში არ მასხვს არცერთი დღე, რომ არ მეგრძნოს სინამდვილე ამ მაგონებელზე ჭეშმარიტებისა, მაგრამ ეს ჭეშმარიტება უფრო ცხოველ და მოქმედ არს ჩემში ანიშნულს, უშესაზღვრეს ჩემთვის დღესა, მე, ქაბუკი ხორციელის ასაკობის მხრით და ჯერ

გამოუცდელი საეკლესიო მსახურებში, აღყვანილ ვიქნე უმაღლესსა ხარისხსა მღვდელთმთავრისა“.

ეპისკოპოს ლეონიდეს მოღვაწეობაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენისათვის ბრძოლას, რუსი ეგზარქოსების ანტიქართული პოლიტიკის მხილვას. ამ საკითხებთან დაკავშირებით იმდროინდელ ჟურნალ-გაზეთებში იბეჭდებოდა მისი საინტერესო გამოცვლევები, პოლემიკური წერილები, რომელთაც დიდი როლი შეასრულეს ქართული საზოგადოებრივი აზრის მომზადებაში საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის იდეის აქტუალობის თვალსაზრისით. მან აქტიური მონაწილეობა მიიღო 1906 წელს პეტერბურგში გამართულ სინოდის იმ სხდომებში, რომლებზეც საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხის ინიციატორი იყო. თავის გამოხატვაში მეუფე ლეონიდემ აღნიშნა: „დღეს ქრისტიანობა საქარ-

თველოში განიცდის საშიშელ კრიზისს, ხალხი არ დადის ეკლესიებში, სრულიად აწყდრა პატრიარქობა სამღვდელთებსა, მღვდლების მოქმედებას და სწავლა-დარჩევას აღარ აქვს გავლენა მრევლზე, როგორც სამღვდელთა, ისე მორწმუნე ნაწილი ქართველი ერისა, ერთადერთ საშუალებად იმისა, რომ არ მოსდეს საბოლოოდ ქრისტიანობა საქართველოში და სამღვდელთებამ მოიპოვოს კლავინდელი ნდობა საზნა-სოსი, თვლის საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენას არჩევნებითი სისტემით. ეს დასკვნა ერისა და სამღვდელთებისა საბოლოოა, მეტად მტკიცეა და ვერავითარი მოსაზრება ვერ შეცვლევინებს მათ ამ რწმენას“.

ეპისკოპოსი ლეონიდე თერგდალელთა იდეების ერთგული იყო და საშობლოს მსახურება, ერის ინტერესების დაცვა მისთვის უპირველესი საზრუნავი გახდა. იგი მტკიცედ გამოხატა კოსმოპოლიტიზმის, სიყვარული პირველად ქვეყნიერებისა და სამშობლოს, შორეულისა და არა მხოლოდ ბელისა, გარეშისა და არა შინაურისა ემსახურება ნაღმა წარწერის უკუღმა კითხვას, მუხის დარღვევს კენწერითი და გადამრწმუნებული ტანისამოსით პაპ-პულების, ღმერთმა დაიხსნას საქართველო ამ გვარის მანკიერ შეილთაგან და სამგზისკურთხეულ იყოს მშობელი ერისა და მამულისათვის თავდადებით მოსიყვარულე ქართველი“.

1908 წლიდან ეპისკოპოსი ლეონიდე გურია-ოდიშის ეპარქიას განაგებდა, მკაცრად ილაშქრებდა რუსეთის ხელისუფლების საგანმანათლებლო პოლიტიკის წინააღმდეგ, რომლის მიზანი იყო ქართული ერის სრული განდევნა სკოლებიდან.

ეპისკოპოსი ლეონიდე თელავის დედათა კრებულთან ერთად

1917 წლის 12 (25) მარტს სვეტიცხოვლის საპატრიარქო ტაძარში გურია-ოდიშის ეპისკოპოსმა ლეონიდემ ნაიკითხა საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის შესახებ მიღებული გადაწყვეტილება. იგი დაინიშნა საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის დროებითი მმართველობის თავმჯდომარედ. 13 მარტს ეპისკოპოსი ლეონიდემ შეხვედა ამიერკავკასიის განსაკუთრებული კომიტეტის („ოზაკომი“) წარმომადგენელ ბ. ზატიშვილს და მოახდინა მცხეთაში მიღებული გადაწყვეტილების შესახებ. 14 მარტს გამოცხადდა ეგზარქოსის სასახლეში და საქართველოს ეგზარქოს პლატონს გამოუცხადა, რომ მცხეთაში მიღებული გადაწყვეტილების საფუძველზე იგი გადაყენებულია ეგზარქოსის თანამდებობიდან. ეგზარქოსიყოფილმა გამომწვევად უპასუხა: „მე ყველაფერს ამას შევტოვებინებ მტკიცებულები წმინდა სინოდს დეკრეტით, რასაც სამართნი დღე დასჭირდება და შეხვედრითი განკარგულების შესაბამისად მოვიქცევით. ამავე დროს, ვიზოვით, ძალას რე დამატებით, ეს თქვენთვის კარგი არ იქნება, ისიც ნუ დაგვირგდება, რომ მეც უშნოვ არ ვარ, რუსის ჯარი და მთავრობა მომხრედ მყავს.“ საქართველოს ეკლესიის დროებითმა მმართველობამ ეპისკოპოს ლეონიდეს ხელმძღვანელობით დიდი მუშაობა გასწავა საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობის რეალურდასაცხადების ეგზარქოსყოფილი პლატონი რუსეთის საგარეო და სასულიერო ხელისუფლების მითითებით ცდილობდა, არ დაეთმო პოზიციები. 27 მარტს იგი გამოაცხადებინა ამიერკავკასიის ეგზარქოსად და თბილისე მტკრპოლიტად. 15 აგვისტოს ქართულმა სამღვდელთმცხადებელმა გურია-ოდიშის ეპისკოპოსი ლეონიდემ თბილისე მტკრპოლიტად აირჩია. 1917 წლის 23 აგვისტოს ეგზარქოსყოფილმა პლატონმა თბილისი დატოვა. საქართველოს ეკლესიის დროებითმა მმართველობამ მტკრპოლიტ ლეონიდეს ხელმძღვანელობით ეგზარქოსის სასახლე დაიკავა.

1918 წლის 23 აგვისტოდან 1919 წლის 23 თებერვლამდე მტკრპოლიტად ლეონიდემ იყო საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის მოსაყდრე, უწმიდესი კირონის გარდაცვალების შემდეგ (1918 წლის 27 ივნისი) – კათოლიკოს-პატრიარქის მოვალეობის შემსრულებელი. იგი ესწრებოდა 1918 წლის 26 მაისს საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებას და განაცხადა: ყველას გინახავთ, რა უშნოვ და უაზროვანდება ბოლშევიკების პირზე მზის პირველი სხივები სიკვანდე გამოტყუებული სიცოცხლისგან მოხუცული ფრუტკარი, მაგრამ გადის დრო, დგება ზაფხული და მაღლიანი „ლეთის მუშაქნი“ დღითივედ ფრთებს შლიან, ლიონერდებიან, სიცოცხლის ძალით იცემავენ და ბოლოს ჯარსავით ტრიალებენ ყვავილებით დაფენილ ველ-მინდვრებში სკამი ნასაღები თაფლის ამოსაწურად. რაკი აღგვირია

ეპისკოპოსები კირონი და ლეონიდე (1906 წ.)

თავისუფლების სიყვარული, ჩვენთვის ყოველდღე მიზეზვარდ დადგება სახატრული ზაფხული, ჩვენც აუცილებლად გაგაჩაღებთ შემოქმედებით მუშაობას.

1918 წლის 28 ნოემბერს საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის საკათოლიკოსო საბჭომ მიიღო გადაწყვეტილება, თბილისე მტკრპოლიტად ლეონიდეს არჩენების გარეშე პირველ საეკლესიო კრებაზე მიღებული ხმების საფუძველზე (230 მომხრე) დამტკიცებულიყო სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქად. 1919 წლის 23 თებერვლას მცხეთაში, სვეტიცხოვლის საპატრიარქო ტაძარში შესრულდა მისი აღსაყდრება. ჩაიარა საზეიმო დღეები და უწმიდესი და უნეტარესი ლეონიდე პირდაპირ აღმოჩნდა იმ პარტიზმების წინაშე, რომლებმაც თავი იჩინა დამოუკიდებელ საქართველოში. სოციალ-დემოკრატიულმა მთავრობამ გააუქმა სკოლებში სალეთო საჯაროს სწავლება, ეკლესია გამოიყო სახელმწიფოსაგან. ეზებოდა რა ხელისუფლების პოლიტიკას, უწმიდესი ლეონიდემ გულსტიკოვლით აღინიშნა, რომ ეკლესიას ჩამოართვეს სასწავლებლები, ქონება, მიწები, ეკლესიებიდან გამოიტანეს ძვირფასეულობა, მას წაართვეს მოქალაქეობრივი უფლება და შეეძლება, სარწმუნოებრივ-ზნობრივი უფლება იყოს მარწმუნეთათვის ყველა იმ დღესასწაულებში, რომლებიც შეადგენს წმიდათმისად და ისტორიულ ატრიბუტს მათი ქრისტიანული რწმენისას, და იძულებული ხდება მათ თავისი დოგმატი და ტიპიკონი ამქვეყნიურ და ისიც სოციალისტურ აგეგმიკურ შემუშავდნ.

უწმიდესი და უნეტარესი ლეონიდემ 1919 წლის ოქტომბერში ენეია ცხუმ-აფხაზეთის ეპარქიას, შეხვედა მოსახლეობას, ქართული საჯაროო ნაწილების შემადგენლობას და მოუწოდა ყველას ქართული სახელმწიფო ინტერესებისათვის გაერთიანებულიყვნენ. პატრიარქმა დამაჯერებელი პასუხი გასცა რუსეთის პატრიარქ ტიხონის წერილს, რომელშიც საუბარი იყო ქართველი

მღვდელთმთავრების „ცდომილებაზე“, ავტოკეფალიის მოთხოვნის უსაფუძვლოებაზე“. უწმიდესი ლეონიდემ აღინიშნა: „ჩვენ საქმეთა შინა ცდომილება არა აქვს ადგილი, ხოლმე უწყნარ ანუ თები შევეცდომი, მათი აღკვეთისათვის ყოველ ეკლესიას მოეპოვება საშუალება“. უწმიდესი და უნეტარესი ლეონიდემ მკაცრად გამოხატა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საქართველოს ეკლესიაში დამოუკიდებულებას. „ჩვენი მთავრობა სოციალისტურია, – აღინიშნავე იგი, – პრინციპულად ვერ ეგუება ეკლესიის თანხმად ვარ, დიახაც ვერ შეეგუებთან ურთიერთს ეკლესია და სოციალისტები და დროზე გამორდნენ ერთმანეთს, მაგრამ აქაც სავალდებულო სამართლიანობა და ჩვენც მართლ სამართალი დამორჩება ვიზოვლობთ სახელმწიფოსაგან, სხვა არაფერს“. სამწუხაროდ, ხელისუფლებას არაფერი გაუკეთებია ამ მმართველობით, გარდა ეკლესიის შევიწროებისა. უწმიდესი და უნეტარესი ლეონიდემ გრძნობდა იმ სერიოზულ საშიშროებას, რომელიც ახალგაზრდა დამოუკიდებელ საქართველო ეუბრებოდა. ერისადმი საგანგებო მმართველობა იგი აღინიშნავე: ყველაფერს შეეცოდა, ყველაფერი დასთმეო, წერათიერად მსხვერპლს ნუ დაერღვებოთ სამშობლოს დამოუკიდებლობის განსახლებლად, ამაზე სასახლეობა და სათნოს, ამაზე უფრო სასიკეთოს და სახიეროს როგორც თქვენთვის, ისე თქვენი შთამომავლობისათვის, ვერაფერს გააკეთებთ. 1921 წლის 25 თებერვალს ბოლშევიკური საოკუპაციო ხელისუფლებამ თბილისში შემოვიდა. უწმიდესი ლეონიდემ საეკლესიო სინოდ-დეგებიან ერთად დროებით ქუთაისში გადავიდა. 13 აპრილს დაბრუნდა დედაქალაქში, სადაც გულსაყვარელი სურათი დახვდა – გაბარებული უცხოთმცხადი და დამწუხრებული თანამემამულენი. ასეთი იყო თბილისი, ასეთი იყო სრულიად საქართველო. ბოლშევიკურმა ხელისუფლებამ 1921 წლის 15 აპრილს რეკვიმის დადგენილებით საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესია კანონგარეშე ორგანიზაციად გამოაცხადა. დაწინო საეკლესიო კონკრესის ჩამოართვება, ეკლესია-მონასტრების ადმინისტრაციული ნწესთ დახურვა, სასულიერო პირების დევნა-შევიწროება. 1921 წლის 11 ივლისს უწმიდესი და უნეტარესი ლეონიდემ გარდაიცვალა. 17 ივლისს იგი დაკრძალეს სიონის საპატრიარქო ტაძარში. საოკუპაციო ხელისუფლების მიმი გადალახა ასობით თბილისელმა, საქართველოს სხვადასხვა პროვინციიდან ჩამოსულმა თანამემამულემ, რათა უკანასკნელი პატივი მიეცა განცხვენებლი პატრიარქისათვის. უწმიდესი და უნეტარესი ლეონიდემ საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიის ისტორიაში დარჩა როგორც ერთ-ერთი გამორჩეული საეკლესიო მოღვაწე, რომელმაც დიდი წვლილი შეიტანა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენისა და განმტკიცების საქმეში.

ამბროსი ალმსარებელი (ხელაია)

მიტროპოლიტი ამბროსი ხელაია

სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, უწმიდესი და უნეტარესი ამბროსი, ერისკაცობაში ბესარიონ ზოსიმეს ძე ხელაია დაიბადა 1861 წლის 7 ოქტომბერს ზუგდიდის მაზრის სოფელ მარტვილში, სასულიერო პირის ოჯახში. 1871-1873 წწ-ში სწავლობდა ოჩამჩირის პირველდანეუბით სკოლაში, ხოლო 1873-1879 წწ-ში მარტვილის სასულიერო სასწავლებელში. ეს იყო პერიოდი, როდესაც რუსეთის ხელისუფლება აქტიურად ცდილობდა ქართველ ხალხის სრულ ასიმილაციას, უკვე იკვეთებოდა ქართველთა და აფხაზთა გაუცხოების ტენდენცია, ქართველობა საკუთარ სამშობლოშივე დევნილი იყო. ჭაბუკი ბესარიონ ხელაია თერგდალეულთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის იდეებს იზიარებდა

და სამშობლოს ინტერესებისათვის ბრძოლაში აქტიურად ჩაერთო. 1879-1885 წწ-ში იგი თბილისის სასულიერო სემინარიაში სწავლობდა. 1887 წელს მღვდლად აკურთხეს და განაწესეს სოხუმის ეპარქიის სოჭის ეკლესიაში, 1892 წელს გადმოიყვანეს სოხუმის საკათედრო ტაძარში. 1897 წელს ბესარიონ ხელაია ჩაირიცხა ყაზანის სასულიერო აკადემიაში. მისი თანაკურსელები იყვნენ ექვთიმე კაჭხიძე (მიტროპოლიტი დაგითი), მიხეილ ფხალაძე (სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, უწმიდესი მელქისედეკ III, ისტორიკოსი სერგი გორგაძე), ს. გორგაძე აღნიშნავდა: „ვინც ბესარიონს ახლოს გაეცნობოდა, დარწმუნდებოდა, რომ ის უსათუოდ ნიჭიერი, უაღრესად პატიოსანი, კეთილი, სათნო, უერთგულესი ამხანაგი და ადამიანი იყო... არამც თუ მეცნებ ნაკლებ, უმეტესად იყო ქართული ეროვნული და საზოგადოებრივი საკითხებით დაინტერესებული, ისიც გავაცვიცებით თვალყურს ადევნებდა სამშობლოში წარმოებულ პოლიტიკურ-ლიტერატურულ ბრძოლის მსვლელობას, მუშაობდა ჩვენი ისტორიის პირველწარუბრეზე, მომზადებული ჰქონდა რამდენიმე ისტორიული მინაარსის ნარკვევი... ორ სასემესტრო თხზულებებში მან სასტიკი პროვოკატორთა უაღრესად საპატიო დაფასება მიიღო“.

1899 წელს მამა ბესარიონი ბერად აღიკვეცა და ეწოდა სახელად ამბროსი. 1901 წელს მცირე ხნით მოღვაწეობდა სოხუმში, სადაც მკაცრად ამხელდა რუსეთის საერო და სასულიერო ხელისუფლების ანტიქართულ პოლიტიკას.

ამბროსი ხელაიას პატრიარქად არჩევა სეფტიხიველში (1921 წლის 14 ოქტომბერი)

გელათის საეკლესიო კრება. 1921 წ.

1902 წელს იგი გადმოიყვანეს რაჭაში, ჭელიშის მონასტრის წინამძღვრად, რომელიც ააღორძინა, მამა ამბროსიმ შეისწავლა რაჭა-ლეჩხუმის სიძველენი. 1915-1917 წწ-ში ჟურნალ: „ცხოვრებაში“ „ამბერის“ ფსევდონიმით გამოაქვეყნა „მოგზაურობა რაჭა-ლეჩხუმში“. მამა ამბროსიმ აღმოაჩინა და 1911 წელს გამოაქვეყნა ქართული მეცნიერებისათვის მანამდე უცნობი „ქართლის მოქცევის“ ჭელიშური ვარიანტი, როგორც მამა ამბროსი სინაურლით აღნიშნავდა: XIX სს-ში დაიკარგა იმდენი საეკლესიო სიმდიდრე, რამდენიც მთელი შვიდი საუკუნის განმავლობაში მამამადიანთა მძლავრობის დროს არ დაკარგულა.

არქიმანდრიტი ამბროსი აქტიურ მონაწილეობას იღებდა საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიის ავტოკეფალიზაციისათვის წარმოებული ბრძოლაში, ამიტომ იგი რუსეთის საერო და სასულიერო ხელისუფლებისათვის მიუღებელი აღმოჩნდა, დაიწყო მისი დაევან-შევიწროება. „1908 წლის დამღეს უწმიდესი სინოდის განკარგულებით სასტიკად ვიქენი დახვლი: აღმებად მღვდელმსახურების უფლება და გაგზავნილი ვიქენი რაიხანის სამების მონასტრში, სადაც გაგზავნა ერთ წელნადგ მტკი სასტიკი რეჟიმის ქვეშ. 1910 წელს დამიბრუნეს მღვდელმსახურების უფლება და მომცეს წინამძღვრად ადგილი. ჩემი გადმოსახდის შემდეგ გადის თითქმის რვა წელიწადი, მაგრამ ჩემს თხოვნის საშუალებაში დაბრუნებაზე უწმიდესი სინოდი უყურადღებოდ სტოვებს“ – აღნიშნავს იგი.

1917 წლის 1 თებერვლის რევოლუციამდე არქიმანდრიტი ამბროსი გადასახლებული იყო ნოვოგოროდის ეპარქიის „სტარაია რუსის“ მონასტერში. საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის შემდეგ იგი საქართველოს ეკლესიის დროებითი მმართველობის დაჯგუფებით მონაწილეობდა იმ დაძაბულ მოლაპარაკებებში, რომლებსაც საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის დელეგაცია აწარმოებდა პეტროგრადში 1917 წლის 9 ივნისიდან 2 აგვისტომდე რუსეთის დროებითი მთავრობის წარმომადგენლებთან.

1917 წლის 16 სექტემბერს საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის პირველ საეკლესიო კრებაზე არქიმანდრიტი ამბროსი გამორჩეულ წყნადი-დეს ეპარქიის მმართველად. 1 ნოემბერს ეპისკოპოსად აკურთხეს, იმავე დღეს უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, კირიონ II-ის მიერ აღყვანილი იქნა მიტროპოლიტის ხარისხში. 1919 წლის ოქტომბერში გადაიყვანეს ცხუმ-ბუდიდელ მიტროპოლიტად. ურთულეს პირობებში უხდებოდა მას აფხაზეთში მოღვაწეობა. დიდი იყო რუსეთის ეკლესიის გავლენა ცხუმ-აფხაზეთის ეპარქიაში, 1921 წლის 25 თებერვალს რუსეთის საეკლესიო ჯარებმა მოახდინეს საქართველოს ანექსია. საეკლესიო ხელისუფლების „რეკვიამი“ 1921 წლის 15 აპრილის დადგენილებით საქართველოს ეკლესია კანონგარეშე ორგანიზაციად გამოაცხადა, აფხაზეთში ადგილობრივი

ბოლშევიკები ცდილობდნენ ანტირელიგიური მოძრაობის დროშით კოვეფოფო შეეკინრობინათ ცხუმ-ბუდიდელ მიტროპოლიტი, მაგრამ იგი ახერხებდა ქართველი ერისა და საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ინტერესების დაცვას აფხაზეთში.

1921 წლის 1-5 სექტემბერს გელათში გამართულმა მესამე საეკლესიო კრებამ მიტროპოლიტი ამბროსი სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქად აირჩია, 14 ოქტომბერს, სევერცხოვო-ბას, შესრულდა მისი ინტრონიზაცია (აღსაყდრება). უწმიდესმა ამბროსიმ საეკლესიო სიტყვით მიმართა სრულიად საქართველოს: „დღევანდელი ჩვენი ერის მდგომარეობა – აღნიშნა მან, – იმას გვიმტკიცებს, რომ ხალხის ცხოვრებაში თითქმის ყველაფერი ცვალებადია, არ იცვლება მხოლოდ მისი სარწმუნოების შეცვლა, პოლიტიკურ რწმუნების დაცვების ცვალებადობაში, სადაც ხშირად ეროვნული იდეალებიც დაიწეწებას მიეცემა, უცვლელია მხოლოდ სარწმუნოებრივი ეროვნული სარწმუნოების შეცვლა, პოლიტიკურ რწმუნების ცვალებადობა და შეუცვლელია... მცდელობა იმისა, რომ ეროვნულ მშენებელს გამოვიკლონ ბურჯი, რომელზეც ის ამყარებულია და ჩაუყარონ ახალი, ინტერნაციონალური და ურწმუნოების საძირკველი, ფუჭია“.

ეს იყო მეტად გაბედული გამოსვლა ურწმუნო და არაეროვნული საოკუპაციო ხელისუფლების წინააღმდეგ. 1922 წლის აპრილში უწმიდესმა და უნეტარესმა ამბროსიმ საგანგებო მიმართვა კანუზავან გენუის საერთაშორისო კონფერენციის მოწვევით სახელმწიფოებს და მოუწოდა დახმარებოდნენ პატარა საქართველოს, რომლის დამოუკიდებლობა გახდა მსხვერპლი რუსეთის მიმართული ამპიციონების. ის ყოვლად შეუფერებელი ექსპერიმენტები, რომელსაც ბოლშევიკები ახორციელებენ საქართველოში, ქართველ ერს ზნეობრივი გადაგვარებისა და ფიზიკური მოსპობის სამიშროების წინაშე დააყენებს, – აღნიშნავდა უწმიდესი და უნეტარესი ამბროსი.

საოკუპაციო ხელისუფლებამ 13 ივნისს უწმიდესი და უნეტარესი ამბროსი „ჩეკამ“ დაკითხვაზე დაიბარა, საბჭოთა ხელისუფლება მას ბრალს სდებდა სამ დანაშაულში: პროფუკაცია, კონტრრევოლუციონერობა, მთავრობის გაზიარება. 1922 წლის 17 ნოემბრის „რევკომის“ დადგენილებით, საქართველოს საპატრიარქოს ჩამორთვა რეზიდენცია, დაიწყო ადმინისტრაციული ნესით გაუქმებული საეკლესიო კონების დეტაცება. 1922 წლის 12 იანვარს საქართველოს სსრ საგანგებო კომისიამ („ჩეკამ“) მიიღო გადაწყვეტილება სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, უწმიდესისა და უნეტარესის, ამბროსის და საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის მმართველი ორგანოს საკათალიკოსო საბჭოს წევრების დაპატიმრების შესახებ. ბოლშევიკურ პრესამ იბეჭდებოდა წერილები მეჭურჭლა სათაურებით: „ანაფორიანი ინტრიგანტი“, „ხნელეთის მოციქულები“, „უწმიდესი კონტრრევი-

ლუცია“, რომელთა ავტორები მკაცრად გამოხდნენ მისი უწმიდესობის მიერ შედგენილ მეორიანდუმს.

1924 წლის 10-19 მარტს ნაძალადევის მუშათა თეატრში (კინოთეატრ „საქართველოს“ ტერიტორია, – ს. გ.) მიმდინარეობდა სასამართლო პროცესი. ქართველი ერის ინტერესების ღალატში ბრალს სდებდნენ უწმიდესსა და უნეტარესს ამბროსის. საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის საკათალიკოსო საბჭოს საზოგადოებრივი ბრალმდებლობი იყვნენ: ოპოევი, ვარლამიანი, ორზუბეილიანი. მისმა უწმიდესობამ სასამართლო პროცესზე კიდევ ერთხელ გაიმეორა, რომ იგი იცავდა ქართველი ენის სახელმწიფოებრივი და სარწმუნოებრივი თავისუფლების იდეას: ხოლო სასჯელი, რომელსაც სასამართლო მომსჯის, იქნება დაგვირგვინება იმ ტანჯვისა, რომელიც ჩემმა ნატვრითა და ვატარებ ჩემი ცხოვრების განმავლობაში. ჩემგან ეროვნული ინტერესების დაცვადავ ამაღლებული ხმა და მსჯავრო, რომელსაც მომსჯის უნეტარესი სამსჯავრო, მოწაზავენ თავის ადგილს ყოველი ქართველის გულში, იმ ქართველისა, რომელსაც ჯერ კიდევ არ დაუკარგავს სარწმუნოება და სამშობლოს სიყვარული, – ბრძანა მან. ბოლშევიკურმა სასამართლომ მის უწმიდესობას 7 წლით და 9 თვით თავისუფლების აღკვეთა მიუსჯა, იგი გადაიყვანეს მეტეხის ციხეში. პატრიარქის ბედი გაიზიარა საკათალიკოსო საბჭოს მთელმა შემადგენლობამ. საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას სათავეში ჩაუდგა დროებითი მმართველობა ურბნელი ეპისკოპოსის, ქრისტეფორეს (ციციქიშვილი) მეთაურობით. საოკუპაციო ხელისუფლება შეეცა-

და ეკლესიის შიგნით დაპირისპირების პროვოცირებას, მან ნაახალისა ე. წ. „განახლებისა და რეფორმების“ კავშირის საქმიანობა, რომელიც დაუპირისპირდა უწმიდესსა და უნეტარესს ამბროსის, დაგვირგვინების კონფერენციაზე პატრიარქის მიერ გაგზავნილი მამართვა, მოითხოვა პატრიარქის გადადგომა. 1925 წლის 10 მარტს უწმიდესი და უნეტარესი ამბროსი პატიმრობიდან გაათავისუფლეს, მაგრამ კიდევ უფრო ნაახალისეს მისი მოწინააღმდეგეები, რომელთაც 1926 წლის დეკემბერში ქუთაისში მოწვეულ კრებაზე დააარსეს საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის დროებითი მმართველობა, განდევნეს უწმიდესი და უნეტარესი ამბროსის ერთგული სასულიერო პირები საკათალიკოსო საბჭოდან, ჩამოართვეს მათ საპატრიარქოს კანცელარია, ბეჭდები. უწმიდესმა ამბროსიმ ვეღარ გაუმძღო ამდენ უსამართლობას. იგი 1927 წლის 29 მარტს გარდაიცვალა, 3 აპრილს ნამეხული პატრიარქის ნემტი მიიბარა სიონის საპატრიარქო ტაძარმა. საბჭოთა საოკუპაციო ხელისუფლების მიერ იგი „ანტისაბჭოელო, კონტრრევოლუციონერ“ სასულიერო პირად იყო შერაცხილი, ასე ასწავლიდნენ მოსწავლეებს სკოლებში, სტუდენტებს – უმაღლეს სასწავლებლებში. 1995 წელს უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, ილია II-ის ლოცვა-კურთხევით უწმიდესი ამბროსი შერაცხა წმინდანად ამბროსი აღმასარების“ სახელით. მისი უკვდავი სული და ამქვეყნური სახელი ყოველთვის დაიფარავს საქართველოს და მავალით იქნება ყველა ქართველი-სათვის, ვისთვისაც ძვირფასია საქართველო და მშობელი ეკლესია.

მარტელის ტაძრის რელიეფის დეტალი

კონსტანტინე გამსახურდია

დაიბადა 1891 წლის 15 მაისს სოფელ ძველ აბაშაში, აზნაურის ოჯახში.

იგი იყო სიმონ გამსახურდიას ბოლო, მეცხრე შვილი.

მამა ადრე გარდაეცვალა. გაზარდა დეიდა, ელისაბედ თოფურიძემ.

ჭყოლდიდელთან კონფლიქტის გამო მწერლის ნინაპრები სამეგრელოდან გაუძევებია ოდიშის მთავარს, ლევან დადიანს XVII საუკუნის 30-იან წლებში.

ისინი გადასულან ქართლში, სადაც ერთი მათგანი, პაელი, ტფილისის მიტროპოლიტი გამხდარა.

იგი ეახტინგ VI-ს გაჰყვა ემიგრაციაში და მოსკოვში აღესრულა.

პაელე ტფილეს ოდიშის მთავარმა, გიორგი ლიპარტიანმა 1703 წელს უზოძა სიგელი, რომლის ძალითაც მიტროპოლიტის ძმისწული გიორგი დაემკვიდრა წინაპართა მხარეში, ძველ აბაშაში და მიეცა ყმები.

გამსახურდიები საეკლესიო აზნაუ-

რები უნდა ყოფილიყვნენ, რაც გვარის ეტიმოლოგიიდანაც ჩანს.

კონსტანტინე გამსახურდიას სოფლის სამრევლო სკოლაში ანბანი ასწავლა დიაკონმა ევგენი ქოიავამ. შემდეგ სწავლა გააგრძელა ძველი სენაკის დანეებით სააზნაურო სკოლაში, ხოლო 1904 წელს გახდა ქუთაისის სათავადაზნაურო გიმნაზიის მოსწავლე, რომელიც დაამთავრა 1912 წელს.

კონსტანტინეს ნაწერები პრესის ფურცლებზე ჩნდება 1909 წლიდან (გაზეთი „ფონი“). ამავე დროს იგი ხდებდა სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის წევრი, – ახალგაზრდა მწერალი პარტიის ლიდერების ყურადღების არეში მოექცა. ამან სასიკეთოდ წარმართა მწერლის ცხოვრების გზა.

გიმნაზიაში სწავლის პერიოდში შეუკვარდა ჭიათურელი მღვდლის, ისაია ვამაძის ქალიშვილი – რებეკა, რომელზეც ჯვარი დაინერა 1914 წელს.

ეყოლათ ერთი შვილი - ნათელა (1918-2003 წ.).

კონსტანტინეს გიმნაზიის დირექტორმა, იოსებ ოცხელმა უშუამდგომლა, რათა სწავლა გაეგრძელებინა სანქტ-პეტერბურგის საიმპერატორო უნივერსიტეტში და დანიშნოდა ილია ჭავჭავაძის სახელობის სტიპენდია (წელიწადში 300 მან.). მაგრამ პეტერბურგის პავამ ცუდად იმოქმედა ახალგაზრდის ფილტვებზე და რამდენიმე თვის შემდეგ კენოვსტერგში (გერმანია) გადავიდა.

კიტი აბაშიძის შუამდგომლობით სტიპენდია შეუნარჩუნეს.

სწავდასება დროს - 1912 წლიდან 1923 წლამდე - სწავლობდა პეტერბურგის, ლაიფციგის, მოსკოვის, მიუნხენის, ბერლინის, სორბონის უნივერსიტეტებში. სწავლობდა ენებს, ლიტერატურას, ისტორიას, ფილოსოფიას, აგრძელებდა პოეტურ შემოქმედებას, გამოსცემდა ჟურნალ „პრომეთეს“ (1918 წ.), აქტიურად მონაწილეობდა პოლიტიკურ ცხოვრებაში როგორც სოციალისტ-ფედერალისტების პარტიის წევრი, საიდანაც გავიდა 1918 წელს.

1914 წელს მიუნხენში დააპატიმრეს როგორც რუსეთის მოქალაქე და ექვსი თვე ამიერი ტრავუნტაინის ტყვეთა ბანაკში.

1918-1921 წწ-ში მუშაობდა საქართველოს ბერლინის საელჩოში. 1919 წელს სადოქტორო დისერტაცია დაიცვა ბერლინის ჰუმბოლტის უნივერსიტეტში.

1916-1917 წწ-ში გერმანიაში გამოსცა ორი პოლიტიკური ხასიათის წიგნი გერმანულ ენაზე.

მონაწილეობდა „საქართველოს გაერთიანებულების კომიტეტისა“ და ბერლინში გამოცემული „ქართული გაზეთის“ მუშაობაში.

1921 წლის 25 თებერვალს რუსეთის ჯარმა დაიკავა თბილისი, მოხდა საქართველოს ანექსია და დაშლა. ამ ტრაგიკულ ფაქტს მწერალი ვერ შეეგუა.

წოდებდნენ, ესეცნენ, ზეპირ გამოსვლებში, თავის ჟურნალებსა („ლიონი“, „ელმისი“) და გაზეთში („საქართველოს სამართალი“) იცავდა საქართველოს დამოუკიდებლობის იდეას, აცხადებდა ქართული კულტურის დიტატურას.

ამის გამო ბოლშევიკებმა როგორც ჩასვეს მტეხვის ციხეში (1922 წ., 1924 წ.). შემდეგ კი გაასახლეს თიურ ზღაში მდებარე სოლავეკის არქიპელაგზე (1926-1927 წწ.), როგორც გერმანიის აგენტი.

გაათავისუფლეს ვადაზე ადრე - ავადმყოფობის მოტივით.

მოქმედების პირველი წიგნი - „ქვეყანა, რომელსაც ვეძიებ“ - 1924 წელს გამოსცა, პირველი რომანია - „დიონისოს ლიბილი“ - 1925 წელს.

იგი იყო ქართული მოდერნიზმის ერთ-ერთი იდეოლოგი, რისთვისაც აირჩია ესეს ფორმა.

კ. გამსახურდიას მხატვრული კონცეფცია ემყარებოდა წარმართულ და ქრისტიანულ მისტიკას, ანტიკურ და

კონსტანტინე გამსახურდია

ქართულ მითოლოგიას, ფრ. ნიცშეს სიცოცხლის ფილოსოფიას, ზ. ფროიდის ფსიქოანალიზს, შოპენჰაუერსა და ვაგნერს, იმპრესიონიზმს, ექსპრესიონიზმსა და სიმბოლიზმს.

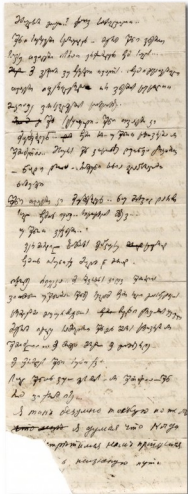
მწერლის შემოქმედების სტიმული და განმსაზღვრელი იყო ნაციონალიზმი და მოდერნიზმი. იგი გერმანულ კულტურაზე იყო აღზრდილი, მაგრამ ყოველთვის ცდილობდა უცხო იდეებისა და მოდელების ქართულ სულთან მისადაგებას, ანუ, ქართული ხასალის ევროპული თვალთახედვით წარმოედგინა და გააზრებდა.

ამ თვალსაზრისის ხორცშესხმა მწერლის პირველი რომანი - „დიონისოს ლიბილი“ (1925 წ.).

„დიონისოს ლიბილი“ იყო „დაკარგული თაობის“ სვედიანი წიგნი, რომელშიც მწერლის აქტიური, მებრძოლი ბუნება უფეროდ შეცვალა უიმედობამ. შთაბერა პერსონაჟი, კონსტანტინე შავერსაშვიდი, რომელიც ავტორის პერსონიფიკაციაა, არის დამარცხებული ქართველი ნაციონალისტი. იგი ევროპაში განისწავლა, მაგრამ სამშობლოს არ სჭირდება. ამიტომ გამოსავალს ეძებს ეროვნებაში, ალკოჰოლსა და დიონისოს წარმართულ რელიგიაში, რომელთანაც მიჰყავს ფრ. ნიცშეს სიცოცხლის ფილოსოფიას, ანტიქრისტიანულ სულისკეთებას, ზეპატის მორალს.

ამ რომანის გამოქვეყნების შემდეგ იწერება წიგნები: „ტაბუ“, „ადიდ ოსები“, „ქოსა გაბუ“. მწერალთა ფარგნის გარეთის „ეკრტერს“, უტიმების პოეზიას, რეჰმის რომანს - „დასავლეთის ფორნტი უცვლელია“, დატესს „ლეთა-ფრეი კომედიას“, რომელიც სრულად 1941 წელს გამოიცა.

კონსტანტინე გამსახურდია არც სოლოკიანდ დაბრუნების შემდეგ ემუშაოდა საბჭოთა ხელისუფლებას. ესეცხმა და საჯარო გამოსვლებში ისევე აგრ-

კონსტანტინე გამსახურდიას წერილი მუღლაშაში

ქალზედა მოდერნისტული კონცეფციის ქადაგებას, მოითხოვდა ქართული ენის განმტკიცებას, ტრადიციების დაცვასა და გაგრძელებას. მაგრამ პოლიტიკას თავს არიდებდა.

რაპალები და პარტიული ლიდერები (მაგ. მ. კახიანი) დაუნდობლად აკრიტიკებდნენ. შედეგი ის იყო, რომ 1931 წელს გარიცხეს მწერალთა კავშირიდან, რომლის ერთ-ერთი დამაარსებელი თავად იყო.

1932 წლის 23 აპრილიდან, მას შემდეგ, რაც გაუქმდა რაპი, საბჭოთა ხელისუფლება კეთილად განეწყო კ. გამასხურდიას მიმართ, ისევე როგორც ძველი ინტელიგენციის ცალკეული წარმომადგენლებისადმი (მაგ. შ. დადიანი, ი. ჯავახიშვილი), ამიტომ 1934 წელს მიიღეს სსრკ მწერალთა კავშირის წევრად. მისი შემოქმედებითი ალმალობა იწყება ამ დროიდან, რაც გაგრძელდა 1946 წლამდე, ვიდრე "ფანოშეჩინა" წაუკეთდა საბჭოთა ხელისუფლებას.

კონსტანტინე გამასხურდიას ცხოვრებაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ორ პიროვნებას, მოაზროვნეთაგან – ფრ. ნიჭეს, ხელისუფლებიდან – ლ. ბერიას, ხოლო სანიშნო და იდეალი მუდამ იყო გოთე – "ფაუსტის" ავტორი.

1932-1933 წწ-ში წერდა „გოეტის ცხოვრების რომანს“, რომელიც დღემდე გერმანელი მწერლის გარდაცვალების 100 წლის აღსანიშნავად გამოქვეყნდა.

1933-1934 წწ-ში კი წერდა და პარალელურად ფუნდალ „მნათობის“ ფურცლებზე ბეჭდვად ტრიალითა. ამიერის მოტივებს, რომელმაც როგორც მკითხველთა, ისე ხელისუფლების დიდი აღიარება მოიპოვა.

რომანს ორი მთავარი პერსონაჟი ჰყავს – აფხაზი ინტელიგენტი, ემიგრანტი გენერლის შვილი, ევროპაში განსწავლული თორამ ემეხარი და მისი ძუძუმტე აფხაზი არზაყან ზეამბაია, კომპაქტური და ნეკისტი, მგზნებარე სტალინისტი. ისინი ერთმანეთისადმი პატივისცემას იხარუხებენ, მაგრამ გულში მტრობას ჭარბებენ, რაც გარკვეულად ვლინდება ქალებისადმი მიმართვაში. ამ ვიო ვაყვასი ერთმანეთისაგან თიშავს ჯერ თამარ შარვაშიძე, შემდეგ – ლამარა ლაფარიანი.

„უღბოვანსა და ეროვნულ შეგნებას სპობს მოზიხე მარბაროსული ძალა – ბოლშევიზმი. ასეთია რომანის მთავარი იდეა, წინის ძირითადი პათოსი.

ახალმა დრომ, სისხლისფერმა ფამა არ მიიღო ძველი საქართველოდან და ევროპული კულტურიდან მისიული თარამ ემეხარი, მაგრამ აღაზნა მამისკვლევი არზაყან ზეამბაია, ვინც მაუწყრით ამკვიდრებს რუსულ წესრიგს და ვისი ღმერთიც არის სტალინი.

„მთავრის მოტივების“ დროის ლოკალი 1931 წლის აპრილიდან 1932 წლის აპრილამდე, დასაწყისი და დასასრული უკავშირდება 23 აპრილს, გიორგიობის დღეს.

წინის ერთ-ერთი მთავარი სიმბო-

კონსტანტინე გამასხურდიას მუხლზე, რუბეკა.

ლოა ილორის წმ. გიორგის ტაძარი, ისევე როგორც სვეტიცხოვლი. „დიდოსტატის მარჯვენა“ და გელათი „დევით აღმამეწებელში“, მონაშთის მონასტერი „დიონისოს ლიმილი“.

„მთავრის მოტივების“ რეალისტურ პლანს აესებს, აერცობს აზრობრივ სიმტკიცესა და დრამატუზმს სქეს მითოსურ კლანი, პერსონაჟთა არქეტიპები, სიმბოლური პიპისტასები, ტრადიციულ წარმოდგენათა ვარიაციები და მსხვერპლ, მათი ასოციაციური კავშირები.

1935 წელს კონსტანტინე გამასხურდიამ შეირთო მირანდა ფლავიანდოვილი, რომელიმაც ცვლია ორი შვილი: თამარი და ზეიდა (საქართველოს მომავალი პრეზიდენტი).

1937 წელს, ლავრენტი ბერიას წინადადებით, მწერალმა ისტორიის სფეროში გადაინაცვლა და დაიწყო მუშაობა სტალინის ბავშვების პერიოდზე (ტრიალითა „ბელადის“ I ნაწილი), რითაც რპრესიას გადაურჩა.

თანამედროვეობისაგან დისტანცირების პირველი მაგალითი იყო ნოვედა „ხოვას მიწა“, რაც ქართული ფოლკლორული მასალის გაახრების მესამე წარმადებული ცდაა ვაფა-ვაფეას „გველის მჭამელის“ და გრიგოლ რომაძის „ლამარს“ შემდეგ.

1938-1939 წწ-ში დაიწერა „დიდოსტატის კონსტანტინე მარჯვენა“, რომელშიც მოქმედება იმდროს XI ს-ის საქართველოში, უპირველესი ქრისტიანული ტაძრის სვეტიცხოვლის გარშემო. მაგრამ, ფაქტობრივად, რომანი აღმოჩნდა 1937 წლის ტრავდიის ალექსანდრე ვადაჭანა შორეული წარსულში, კატასტროფულ მოვლენათა მარადიული მოვლის პოვნა და გამოსახვა, მისი ნათესავი გარდასული ეპოხის ფონზე.

რომანის ერთ-ერთი ღერძია დატყვეპებული ხელოვნისა (კონსტანტინე არსაკიძე) და გულბოროტი, მაგრამ პა-

ტიოტი მუფის (გიორგი I) პარადოგმა, რაც მთავრებს ხელოვნის დასჯით – მკლავის მოკვეთით.

გიორგი მუფე, მელქისედეკ კათალიკოსი, კონსტანტინე არსაკიძე, მაღვც ტოხაბიძე, ფრანსან სპარსი – აი, ხუთი უკრანაჟი, რომანში ხუთი დამოუკიდებელი, ურთიერთმოპირისპირე კონცეფციის მატარებელი.

ცვლია კონფლიქტური ხაზი უკავშირდება ქალს (როგორც „მთავრის მოტივებში“) – შორენა კოლნეკიძეს, მოღალატე ფეოდალის ასულს, – მაგრამ არსაკიძე სულს სწირავს არა სატრფოს, არამედ სვეტიცხოვლის ტაძარს.

მწერლის წმინდა, სვეტიცხოვლის აშენება იყო ღვთაების იდეის გამიწერება, რომელსაც ერთი სულით, ქართული ენითა და ქრისტიან სჯულით უნდა შეეკრა გარე და შინა მტრებთან მეომარი ქართლისაწინა.

„დიდოსტატის მარჯვენა“ იყო კ. გამასხურდიას ერთადერთი წიგნი, რომელსაც ყოველთვის აღიარებდა საბჭოთა ხელისუფლება. მოსწონდათ იგი სტალინი და ბერიას.

მაგრამ „ბელადის“ პირველ წიგნს 1939 წელს სტალინმა კრიტიკულად შეხედა და ავტორმაც მომდევნო წიგნები აღარ დაწერა.

„დიდოსტატის მარჯვენა“ თარგმნილია მსოფლიოს მრავალ ენაზე, მისი მიხედვით გადაღებულია კინოფილმი (რეჟისორი ვ. ტაბალიაშვილი), შექმნილია ოპერა (კომპოზიტორი შ. მშელიძე), დადგმულია სპექტაკლები.

1940 წლიდან კ. გამასხურდიას მუშაობის იწყებს „დევით აღმამეწებელზე“. ჯერ დაწერა სცენარი ფილმიდან, რომელიც მოინერგა, მაგრამ არ გადაიღეს, შემდეგ კი რომანის წერას შეუდგა, რომლის პირველი წიგნი 1942 წლის გაზაფხულზე გამოვიდა.

ამ რომანშიც კონფლიქტურ წარმოდგენათა ცენტრში დგას ქალი, დეო-

სვეტიცხოვლის რელიეფის დეტალი

თის სატრო, ურჩი ფეოდალის, ლიპარიტ პალავაძის ასული დედისიმედი.

ნიგნის ნაციონალური თვალსაზრისი, პერიოკა, ბრძოლა ქვეყნის თავისუფლებისათვის შეესატყვისებოდა ომის პერიოდის საბრძოლო სულისკეთებას, მაგრამ ეს იყო არა მხოლოდ წარსულის ხილვა, არამედ ოცნებაც ქვეყნის მომავალზე.

დავით აღმაშენებლის პიროვნება დანახულია არა მხოლოდ რომანული ფაქტორების რკალში, არამედ მსოფლიო მოვლენათა კურსში, სახელმწიფოთა, რელიგიათა, პიროვნებათა სასტიკი და დაუდნობელი შეტაკებების ასაქექში.

თავიდან საბჭოთა ხელისუფლება, მათ შორის მოსკოვიც, ინტერესით შეხედა „დავით აღმაშენებლის“ გამოჩენას, მაგრამ ნიგნის ქართული სული და პატრიოტიკა თანდთან მოუღებელი გახდა რუსული მოვინიზმისათვის. ამის გამო მწერალს აკრიტიკებდნენ რუსი და ქართველი ავტორები, კოლეგები, პარტიული ლიდერები. არ მისცეს სტალინური პრემია, შეუნყვიტეს ტომულების გამოცემა, აკრძალეს მესამე ნიგნის ტრიაჟი და ა. შ.

1944 წელს, ვიდრე ასეთი ვაჟიანალია ატყდებოდა მწერლის წინააღმდეგ,

იგი აირჩიეს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილ წევრად, მაგრამ „ედაწიგმწიგნის“ პერიოდში მკაცრად შეზღუდეს. რესპუბლიკის ხელშეწყობა სტალინისაგან მწერლის დამატკივრების სანქცია ითხოვა, მაგრამ ვერ მიიღო. იგივე განმეორდა „მეგრელი-ზაციის“ დროს, ამჯერად აკ. მგელაძის ინიციატივით.

სტალინი მოითხოვდა მწერლის მკაცრ კრიტიკას, მაგრამ დამატკივრების ნებას არ იძლეოდა.

ასეთ პირობებში გრძელდებოდა „დავით აღმაშენებელზე“ მუშაობა, რთული და დრამატული ეპოქის, მრავალეროვან პერსონაჟთა მასის წარმოსახვა იმ ავტორის მიერ, რომელსაც ანალოგიურ სიტუაციებში უწევდა ცხოვრება და შემოქმედება.

ამიტომ მხოლოდ 1962 წელს შეძლო „დავით აღმაშენებლის“ დასრულება. მანამდე კი, მუშაობის გაგრძელება რომ შესძლებოდა, ნაგედა კიდევ ერთი, ნაწილობრივ კომპრომისზე – 1951-1955 წწ-ში დანერა „ვაზის ცვაილობა“, საკლემურნეო აღმაშენებლობისადმი მიძღვნილი ნიგნი, რომელშიც თთავიარ აფგილი დათმო ქართულ ტრადიციულ ვაზის კულტურას. ვაზის მოვლით კი მოდდა დიონისური რიტუალების

ტრანსფორმირება, ახალ სინამდვილეში დანახვა.

კონსტანტინე გამსახურდიას, კომუნისტური ხელისუფლება (რომელიც მისთვის უცხო და მიუღებელი იყო), ერთი მხრივ, სჯიდა და თრგუნავდა, მეორე მხრივ – თხზვის სტიმულს მატებდა, წინააღმდეგობის უწარს უძლეურებდა. იგი ყოველთვის ცდილობდა პერიოკული სულისა და ნაციონალური იდეების შენარჩუნებას, მათ ზორც-შესხმას მოდერნისტული კონცეფციით, ორიგინალური ენობრივი მოდელით, რასაც ქმნიდა მშობლიური არქაიკა, ინტერნაციონალური ლექსიკა, კოლზური ინტონაცია.

ეს შეუმჩნეველი არ იყო და ამიტომ სჭირდებოდა კომპრომისებზე წასვლა, არამთავარის დათმობა უმთავრესის გადასარჩენად.

კონსტანტინე გამსახურდია სიცოცხლის უკანასკნელ წლებში წერდა რომანს – „თამარ“. დასრულება ვერ მოასწრო. მიზეზი იყო როგორც ასაკი, ისე ოჯახური ტრაგედიები.

გარდაიცვალა 1975 წლის 17 ივლისს.

დაკრძალეს „კოლზური კოჟის“ ეზოში, მეუღლისა და ქალიშვილის გვერდით.

მიხეილ ჯავახიშვილი

ყოველ დროში საპატიოა და ძნელი შემთხვევითი ბედიანის მისია ამქვეყნიად. მაგრამ ქართულ სინამდვილეში ამ მხრივ მაინც მძიმე ბედიან ხედავდა ნილად სახელგანთქმულს და მამულიშვილს, მიხეილ ჯავახიშვილს, – მძაფრი პიროვნული ტკივილებით სავსე ეცხოვრა მთელი ევროსივრცისთვის სპეციალური „კულტურის კრიზისის“ (პოლ ვალერი) და ტოტალიტარული რეჟიმის ზეობის დროს; განსაკუთრებით კი იმ ხანაში, როცა ქართველობამ ყველაზე მწარედ იგემა რუსულ სამყაროში რევოლუციების წყალობით გაფუჭებული გლობალისტა, – როგორც ერთგან თავად მწერალი ბრძანებს, – „ჩემი მასონის“, „უმინდური ურების“ და მათი დაქრავებული სოციალისტების შემოტევა. ამ ატმოსფეროში, მ. ჯავახიშვილმა ყრმობიდან აღსარულამდე, რაინდულად ატარა მძიმე ჯვარი ქართველი მწერლისა და მამულიშვილისა, რათა პირნათლად წარმდგარიყო ისტორიის „ღვთაებრივი

სამსჯავროს“ წინაშე. ცხოვრების რთულ გზაზე მას აღმოაჩნდა რჩეულთათვის ნიშანდობლივი სული, პიროვნულ და ეროვნულ ტკივილთა შემოქმედებით ენერგიად ქცევის გამორჩეული უნარი. შემოაღწივს თვისებათა წყალობით, უმოკლეს დროში შეძლო მან შეექმნა და მთაწმინდისათვის დაეტოვებინა უბრუნებელი მთხრობები, რომანები, კრიტიკულ-ლიტერატურული, პუბლიცისტურ-კულტუროლოგიური ნარკვევები, რომელთა მოცულობა რვა ტომად იყო ნაგარადვე, მაგრამ ტოტალიტარიზმის იმერციით, საეჭო მიზეზთა გამო, აჭამად ექვს ტომშია მოქცეული. ამდენად, ბუნებრივია, საინტერესოა წუთისოფლიდან ნაადრევად წასული, მაგრამ თავისი ლიტერატურული მემკვიდრეობით გამაჯვებული, მარად ცოცხალი მწერლის ბიოგრაფიის გახსენება, ბიოგრაფიისა, რომელიც მის შესანიშნავ თხზულებათა შექმნის ერთ-ერთი წყარო და ნიადაგია.

მიხეილ ჯავახიშვილი ღაღო ასათიანთან, ტიციან ტაბაქიძესთან, იოსებ გრამაშვილიან და სხვა მწერლებთან ერთად. ამიტომაც მისი სახლია მცხოვრობის კონსერვაცია. ბაქო.

***

სამხრეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს ერთ-ერთ უძველეს სოფელ წერაქეში, 1880 წლის 8 ნოემბერს დაიბადა მიხეილ ჯავახიშვილი. მამამისი, საბა ადამაშვილის წინაპარი, ქართლიდან ლტოლვილი ჯავახიშვილი ყოფილა, ტოკლიკიშვილებს ჩასიძეობა და ერთხანს მისი ოჯახისშვილები ტოკლიკიშვილების გვარითაც იყვნენ ცნობილი. თავისი მამის, ადამის სახელის უკუდავასყოფად თუ საკუთარი ღირსების გრძნობის აღსადგენად, გაბადა საკუთარი მამის სახელი ადამი გვარად უქცევია და ადამაშვილად წოდებულა. ამ ფაქტზე იმითმაც ვამახილებთ ყურადღებას, რომ თავისი შემოქმედებითი ცხოვრების გარეგანზე მიხეილ ჯავახიშვილს პუბლიკა იცნობდა როგორც მწერალს და მოღვაწეს ადამაშვილის გვარით. მოგვიანებით, გამოჩენილი ქართველი მეცნიერისა და მამულიშვილის, პაულე იმგორუყვას რჩევით, მიხეილ ადამაშვილი დაბრუნებია თავის ძირძველ და სახლიდან გვარს - ჯავახიშვილს.

მწერლის მშობლიური კუთხე იმ ხანებში არაქართველ ხალხთა საცხოვრისიც იყო. ამიტომაც ყმაწვილი მიხეილ ჯერ პრივილეიონ და შემდგომ ჯვალალოლეს სახელით ცნობილ სოფელთა რუსულ სკოლებში 4 წელი სწავლობდა. იმდენად გაითათესა რუსული ენა, რომ, მისი თქმით, „ქართული საყვალურად არასოდეს“. მწერლის გადმოცემით, მუერ ჯე მამას, ისევე როგორც მშობელთა უმეტესობას, მეოცედი უნდოდა მის კვალზე წასულიყო, სოფლის მეურნეობა შეესწავლა. ამიტომაც იყო, რომ მიხეილ 1893 წელს დიდი ილიას მიერ დარსებული წინამძღვრანიტარის სკოლის მოსწავლე გახდა. აქ ყველა საგანი ქართულად ისწავლებოდა. მადლიერებითაა განსაჯალული მ. ჯავახიშვილი თავისი მასწავლებლების - დ. დავითაშვილის, თ. მეგრელიშვილის და, განსაკუთრებით, ქართულის მასწავლებლის, იოსებ იმე-

დაშვილის მიმართ. ამ სკოლის მასწავლებელთა წყალობით, სხვა მოსწავლეებთან ერთად, ხედბა ის ილიაობაზეც. აქ ილია ქაჭკაჭაძის ყურადღებასაც იქცევს და ამ დიდი პიროვნების თბილი მოპყრობით შეიამაშებულ იმე მწერალს უმცელს, რომ მომავალში „მწერლობის აპირებს“. გულთბილად იგონებს მ. ჯავახიშვილი ილიას შეტყობა: „ვინძლო არ შეგვარევიწონი“ მამის გადმაცეცხლებით, ის სასწავლებლად მიდის ყირიმში, მეზალეობისა და მეღვინეობის უმაღლეს სკოლაში. საფიქრებელია, საბა ადამაშვილის სამიშოდ მზარდაქვერი პეილია, როცა სწავლი ყირიმში სასწავლებლად გაგზავნი. როგორც ცნობილია, მოგვიანებით აქ სწავლის გავრცელება სურდა გენიალური გაგზავნილსა დასაწყისს ვაჟს, ლევანს, მაგრამ ქართული საზოგადოების გულცივიობის გამო მან ეს ვერ მოახერხა.

მ. ჯავახიშვილი წარმატებით სწავლობდა და ფართო ლიტერატურული ინტერესებიც აქ უღვავდებდა. იალტაში რამდენჯერმე ხედბა ის ლეე ტოლსტოის, ჩეხოვის, კოროლენკოს, გორკის და სხვა სახელთან მწერლებს, რომლებმაც შემდგომში სასიკეთო კვალი დაამწიწეს მის სულიერ განვითარებას. მოგვიანებით ის ახლო პიროვნებობაშია მაქსიმ გორკისთან, რამდენჯერმე ხედბა მას. მაგრამ ფაქტი უსლის და მამამცაბური გონებრივი ინტერესების ახალგაზრდას უზედურება დაატყვი თავს: მამის არყოფნის ფაქს, 1899 წელს, მისი დის, სოფიის მოგატყვის დაგზავნებით, სოფელ სიონში, სადაც ამ დროს ცხოვრობდა მისი ოჯახი, შვიტერ წავალბები, რომლებთან შეტაკებაშიც დაიღუპნენ მწერლის დედა, და და მოსამზარებები. გადარჩა მას, ფრიდონი (ვიდი), რომელიც შემდეგ თავისი სახელგანთი მისი გამო 1937 წლის რეპრესიებს შეტინა. მალე დარდასგან ოჯახის უფროსი, საბაც გარდაცვალა. მარტობელი, სულიერად ტრამპირებული მ. ჯავახიშვილი იძულებულია, 1901 წელს სამშობლო დაბრუნდეს.

აქედან იწყება მისი პიროვნულად კიდევ უფრო მღელვარე და საზოგადოებრივად დაუდგომელი ცხოვრება. მრომითი საქმიანობის მრავალ ფორმას ეწეოდა მწერალი. 1902 წლიდან მშობლიურ სოფელს ტოვებს, ერთხანს ალავერდში მუშაობს. აქ იწყებს ის ლიტერატურულ მოღვაწეობას. მისი მიტყვით, რაკი „გული კულტურული შემოაბისაგენ მიუწევს“, მონადებით სიტყვის მსახური 1903 წლიდან თბილისში სახლდება, გატორებით, მაგრამ ვაქცა-ლუად უმკლავდება ცხოვრებისეულ სინილებს, მუშაობად გბრძვის ქართულ სიტყვას, იწყებს ჟურნალისტურ მოღვაწეობას, მუშაობს პრესაში („ცნობის ფურცელი“, „მრომა“), დაბოლოს, როგორც თვით აღნიშნავს, 1904 წლის „იკერიის“ შემტობრივი რედაქტორიც ხდება. მას შემდეგ, რაც დედას ლიამ საპატო მიზეზთა გამო ის ორგანო დატოვა, უკვე ადამაშვილის გვართი ცნობილი, სრულიად ახალგაზრდა მწერალი, აქტიურად იღვწის ამ გაზეთში სახელიდან მოღვაწეობას, გიცა ყოფიძისა და ფილიპე გოგინაშვილიან ერთად. 1906 წელს მისი რედაქტორობით გამომდის გაზ. „გლუხი“. აქ გამოქვეყნებული სტატიურად ანტისახელმწიფოებრივი სტატიების გამო მის რედაქტორს პასუხისგებობა აძლეული. მშიმე სასჯელისგან თავდასხნის მიზნით, მ. ჯავახიშვილი 1907 წლიდან ევროპაში მიმგზავრება, სორონის უნივერსიტეტში ისმენს ლექციებს და ეცნობა იმ დროისთვის მონიშნულ ევროპის კულტურას.

ნიეთიერად შეტრეებული, თავის პირად წერლებში დახმარებას სიხოვს იმგამად „იკერიის“ რედაქტორს, საბოლოვან მეცნიერსა და მამულიშვილს - კლავდ გოგინაშვილს. 1910 წლიდან ის კვლავ სამშობლოშია, აქტიურად ებნება ჟურნალისტურ-ლიტერატურულ ცხოვრებაში, მაგრამ კვლავ პატიმრებზე, მეტეხის ციხეში სავმენ... შთამბეჭდვად წარმოსახავს მეტეხის ციხეში მწერლის ყოფნის სურათს მ. ჯავახიშვილის უპა-

ხლოვანი მეგობარი და თანამოაზრე, სახელმწიფო ქართული მოაზროვნე გერმანელი ქიქოძე... ამ მოგონებებიდან გრძელად, რომ მძიმე პირობებში მუშაობდა მექანიკის დაურეგულირებელი სულიერი მისწრაფებების მწერალმა სპეციფიკის ილუზია და შემოქმედებითი მუშაობის ადრინდელი... მართლაც, გავსაძლიოს, დატოვებულ ვითარების მოუხდავად, 1904-1910 წწ-ში შევიქნა ქართული პრესის ისეთი შედევრები, როგორებიცაა: „ჩანაწერი“, „კურკას ქორნოლი“, „მეჩენე ვე გავი“, „კაი“, „უპატრონო“ „ჯიჯილი“, „თავდავინებება“ და სხვა, რითაც მისმა ავტორმა მიიქცია ქართული ინტელექტუალის ისეთი ელიტარული წარმომადგენელია ყურადღება, როგორც იცნენ: ცნობილი უბოლიცისტი, ლიტერატორი და პოლიტიკური მოღვაწე, ლიტერატურაში „ზანგის“ ფსევდონიმით ცნობილი გრიგოლ რცხილაძე, ქართულ კრიტიკულ-ესთეტიკური აზრის ბაზიკიყველ წარმომადგენელი კიტა ბაბიძე, სრულიად ქართული მწერლობის სახელმძღვანელო მკვლევარი ალექსანდრე ხახანავილი, შვესანიშვეი კრიტიკოსი და ესთეტიკი ივანე გომბაზაძე და სხვანი. 1910 წლიდან 1923 წლამდე მის. ჯავახიშვილი იძულებულია, კვლავ საკარნათვის გარეთ, რუსეთში იცხოვროს. თანხმობად, ის ამ პერიოდში ვერაფრს ქმნის. 1923 წლიდან ქვეყნში, ამ უკვე მიხილუ ჯავახიშვილის სახელთ ცნობილი დიდი მწერლის მოთხოვნები და რომანები: „ტყის კაცი“, „ოქროსი კბილი“, „მესამე“, „მუსუსი“, „ჯაყოს ნიხები“, „გვიე შაღური“, „თეთრი საყვლე“, „არსილა მარაბდილი“, „დამპატივე“ და მრავალი სხვ. ბოლო დროის ნაწერები („ქალის ტიგრით“ და სხვა) თითქმის მოსაღდენელი უზედურების ჩინაფერნობა იღანდება. 1937 წელს, წინანერში „რას ვაძირებ“, ვითხოვებით: „ცხოვრების საკმაოდ ძვრლი ზხა გარწელ და უმარავი მასალა დამიგროვება, განვიზრახე... ჩემი მოგონებები დაგნერი - სათაურით - „დიდიდან საღამოიძის“. ზოგი მეგობარი მეუბნება ადრეა... მე უკვე 55 წლისა მვესრულიდა და ვგრძნობ, რომ მესივრება მღალატობს, ამიტომ დავგინება ჩემს მეუზარეს უუქველად დაზარალბე... არაფერი დამიგნება თავიდან. ვაძვლებ და საქმის მესრულბას შევძლებ... მართლაც, ამ ჩანაფერების გახიზორიყვლება რომ მოესწრო, ალბათ, სათაურადგნე გამომდინარე, ეს წინანერები დაამწვერება ქართული მეშუარული ლიტერატურის საგანძურს. მოგვიანებით მწერლის მეგობარი გერმანტი ქიქოძე შექმნის ამ სახის თხზულებას, რომელსაც „განთიადიად შუადღემდე“ ჰქვია. იგი ისენებს გულისმომკველ ჰიზონდს, როცა ფილიპე მხარბაძემ გერმანტი ქიქოძისთან ერთად გააკრიტიკოს მ. ჯავახიშვილი და „დამპატივეს“ ავტორის იდეოლოგიას, გ. ქიქოძესთან ერთად, „წარსულის მისტიციზმი“ უწოდა. „დამპატივე“ ბოროტ სატრადიმიდეს. მ. ჯავახიშვილის ბაძრმა რეპლიკებმა დამწებლებულია წყალობით

ბერძნის ყურამდე მიაღწია. ნამების წინ მას უთქვამს: „თუ მსხვერპლი გინდათ, მზად ვარ თავი გავნიროს“. ამის შემდეგ ის ჯერ რუსთაველის სათაბლო კომისიიდან გამოიყვანეს, ხოლო შემდეგ დატოვს... „მ. ჯავახიშვილი (ცემის დროს გარდაცვლილყო. თვით მრავლის მწახველი გ. ქიქოძეც, გარცხვლია მისი მონამებრივი ქმედებით, ქრისტიანული სიმშვიდე. ხელისუფლებიდან განხილვად კლასიკსმა „პირველის წერა დაიწყო სიკვდილისჯილითა საკანში“. ეს ახალ დროში, „სულს კრისიზმა“ და ათეიზმის ეპოქაში, იმითია შემზადება, პიროვნების სულიერი ძლიერების მავსებელი უპრეტენდენტო ფაქტია. ცნობილ აზრს: „შემოქმედება მოითხოვს მსხვერპლს, არა ნაკლებს, ვიდრე მონამის გზის მსხვერპლია“ (ნ. ბერძენი), გარკვეული ნიშნით, ცხადყოფს მ. ჯავახიშვილის ცხოვრების ზეც... ზხა ნამებისა და სულიერი ამაღლებისა. როგორც ცნობილია, „ყოველგვარ ადამიანურ ღირებულებათა გადამაღსების ეპოქაში“ (ფ. ნიცშე), ტოტალიტარული პრესინგის ქვეშ უზდებით ცხოვრება მწერალს. იმ დროს, როცა არა მარტო საქართველოში მოღვაწე პიროვნებები სამყაროს აპოლოგეტები, არამედ თვით ევროპის კულტურის ნაზიარები ქართული ინტელექტუალის დიდი ნაწილი ნიჰილისტურად უყურებდნენ მრავალსაუკუნოვან ერეოზულ კლასიკს, მ. ჯავახიშვილი იმ მცირე გამონაკლისთა რიცხვს ეკუთვნის, რომელსაც ემაყვება თავისი წარსული, როცა წერს: „დატვირთული ვარ ძველი კულტურით“ - ამიტომაც სხვანაირად არ ძალბის ცხოვრებათ. თავის დიდ მასწავლებლებად მ. ჯავახიშვილი თვლის ილიას, აკაკის და ვაჟას; მაგრამ მოღვაწის იდეალად მაინც ი. ჭავჭავაძეს ზხა სახავს, რომლის შესახებ ერთგან იტყვის: „ილია ჭავჭავაძე მუხა იყო უმადნობი აზოული, გარემში ბურქიანი ერტვა და მუხნარად გადაიქცია“. დიდი ილიას გზის გამგებლებად წარმადგება მწერალი მაშინა, როცა აცხადებს: „ენიც ხალხს ემსახურება, ის ღმერთისაც ემსახურება“... ან: მწერლის ის არის, „ენიც თავის ხალხს აწიებული საწილეოთი აუზდა კულბი“. სოციალიზმი, ანუ ტოტალიტარიზმის ეპოქაში, ილიაყულ ზრზავთა მოდელიერების ახედნს მ. ჯავახიშვილის შემდეგი მეგონებები: „მე მიყვარს საქართველოს წარსული, მე მისულს მისი დღევანდელია, მე მწამს მისი მომავალი“. მისთვის „დღევანდელ ეპოქას სული არა აქვს“ იმითობა, რომ „სოციალიზმი სიულის ქვეყნია“, ბოლშევიზმი კი „იძულების რელიგია“, „ელნინი ანტიერისტიკა“, „სტალინი კი მორე პეტრე დიდი“. რასაკუთრელია, ეს მ. ჯავახიშვილის „უზის ნიგნკის“ ჩანაწერები, მაგრამ ფაქტია, რა მრწანა მისი სულდგმულობს მწერალი, როცა ახერხებს ერთგვარი ნილბი მორფოს, რათა გადარჩინოს ძირითადი ფასულობანი. მ. ჯავახიშვილის უდიდესი თანამე-

დროის, გალაცტიონ ტაბიძის თქმით, „ფაქტობრივად, ჯავახიშვილის მიერ არის შექმნილი „აროიოზი“ მცირე იგი არასდროს არ გამოდის, როგორც ლდერი. იგი ფარება ჯგუფზე. იგი თავის იცავს იმით თავდასმებისგან. თუ დრო მოითხოვს იგი ლიდერადც გამოდგება“. მაგრამ საგანგებოდ უნდა ითქვას, რომ მ. ჯავახიშვილი იმითობაშია საინტერესო მოღვაწე ტოტალიტარულ საქართველოში, რომ ყველა ვითარებაში, ილიას კვალში მყოფმა მწერალმა კარგად იცის თავისი შესაძლებლობები, იცის, რომ ლიდერის ის ძალმოსილება, რომელიც ილიას გააჩნდა, მის ნატურის ვერ მოერგება. ილიას ეპიქოსი მოვლილი XX სის 30-იანი წწ-ის საქართველოსთვის ვერ გამოდგება, მაგრამ მისთვის ამ ცოდვილ სამყაროში „პატარა მისის ხედილი“ (გ. ქიქოძე) უმზიშესია. ამიტომაც ლირიკულ ქართველებს მოუწოდებს, მოუფრთხილდნენ ერეოზულ ენერგიას. მ. ჯავახიშვილის აზრით, ქართველებმა, როგორც რაინდები ბუნების ხალხმა, სპეციფიკური „ქედფიცობის გამო“ „უფლავილი ენერგია ჩაძარბეს მავ მონამი, იმის სახელად, იგი საესვებით რომ გაეღალათ“. ამიტომაც მიმართავს ის ტაქტიკური კომპრამისების ილიასყულ ზხას, რათა არ ჩაეღვდეს ტოტალიტარიზმის პრობებში ქართული სული. დეტატორულ სამყაროთან კონტაქტურობას არჩევს, რათა მიადნოს მათავას - სულიერად არ გადამწენდეს საქართველო. მ. ჯავახიშვილი თავისი ცხოვრების არსიდან დაისამდე სულით ემაზიხე ინტელექტუალა, მაგრამ არა რევიულუციის ტრეფია, თუცა კომუნისტულია სულდგმუზთავა გარემოსთან უთირირობაში. ანინშვლის მისუხედავად, მ. ჯავახიშვილს, ბევრ დიდ თანამედროვეთავან განსხვავებით, მთელი თავისი მეგნებელი ცხოვრების მანძილზე, სოციალისტური სახელმწიფოს მმართველი ემელისაღმი მოძვნილი არც ერთი პანეგირიკული ხასიათის წანარმოები არ შეუქმნია. 1940-იანი წწ-დან მას ავტორიტეტ არა მხოლოდ მედროვე კრიტიკოსები, მწერლის სულიერი მსაფლავებები რომ გახდნენ ბოლოს, არამედ ჩინებული მწერლებიც, მაგრამ არც ერთი მხარის მიმართ მ. ჯავახიშვილს უტაქტო სიტყვა არ დასცდენია; სოციალისტური სახელმწიფოს დაქირავებული კ. ნ. „ჭაფანდო“ ლიტერატორები მწერალს, მისი თქმით, „კალმის წერზე“ ჰყავდა სამერმისოდ შემონახული, რათა ახალ შედგენითა სამწ მასალად ეცქია ისინი. მწევე პოლემიკის მოუხდავად, ქართული მხატვრული სიტყვის დილოსტატი კონსტანტინე გამსახურდია, მაგალითად, მისთვის რჩელ მწერალად მოიაზრობოდა და „მთვარის მოტაცება“ ქართული მწერლობის შენაძენად მიანდნა. თავისი მდიდარი მხატვრული და საზრგოზო ინტერესებით, მ. ჯავახიშვილი ერთ-ერთი კოლორიტული

მაცდუნებელი მოძღვრება აღმოჩნდა იმიტომაც, რომ ადამიანის სულიერი ცხოვრების ისეთ უღრმეს ვითარებებში ნათელყოფა სცადა, რომელიც მანამდე ერთგვარად ტაბუდადებული ითვლებოდა. ამ მხრივ, ტრადიციებით დასაზღვრული ქართული პუბლიკისათვის გარკვეულად უჩვეულო აღმოჩნდა მ. ჯავახიშვილის თხზულებები ანერგიული სიტუაციები და პერსონაჟთა ქცევის ფორმები. იქმნებოდა შთაბეჭდილება, რომ ასეთი ინტერესი მანამდე არ გამოვლენილა ქართულ მწერლობაში. ამითავივე უნდა აღინიშნოს, რომ ეს ინტერესი - სექსის პრობლემის სახელწოდებით რომ იცნობენ დღევანდელ ლიტერატურაში, არ უნდა გაიგივდეს მ. ჯავახიშვილის შემოქმედებაში გამჟღავნებულ ამ იერით შეღებილ ინტერესებთან. სექსის პრობლემის ასახვასა და მასზე მსჯელობისას ცხადყოფილა, რომ სექსი, ესაა ღვთაება, რომელიც არაცნობიერად გაბატონდა ადამიანთა მიერ ცხოვრებას. ამიტომაც ამ ინტერესების მჭიდრო მწერალთათვის სექსი მიზანია და არა საშუალება. როცა ვინმეს, ვინმესთან ასეთი ლტოლემის გარდა, სხვა ინტერესიც გაჩნდა, როცა ეს ლტოლვა ამ ინტერესთა დაქაოქვითვებად ემსახურება, მაშინ ის თავისთავად სექსის პრობლემა აღარაა. ასე რომ, სექსის პრობლემის არსებობის შემთხვევაში ამა თუ იმ მწერალთან ვითარება ისეა წარმოსახული, რომ სექსუალურზე უფსიქიკური პროცესების ხელგაყვანა გამომავლის მთავარი, თავისთავადი საგანია და არა საშუალება.

მ. ჯავახიშვილთან ასეთი შინაარსი არა აქვს ამ საკითხს. ეს მაგალითად, კარგად ჩანს, როგორც მოთხრობებში: „თავდაუზოგავი“, „მუსუსი“, „ყბაჩიშ დაიკვანა“, „პატარა დედაკაცი“, „მესამე“ და სხვ., ასევე, რომანებში: „ჯაყოს ხიზნები“, „კვაჭი კვაჭანტრიაძე“ და „თეთრი საყელი“. როგორი ურთიერთობებიც არ უნდა იყოს ამ თხზულებათა პერსონაჟების ქცევის განმსაზღვრელი, მას საფუძვლად უდევს ანგარებითი მიზანი. როგორც კი ანგარებითი მიზანი მოხსნილია, ეს ლტოლვაც იხსნება და იდევნება.

„ჯაყოს ხიზნებსა“ და „კვაჭი კვაჭანტრიაძეში“ ანნარი ტენდენციები მჭიდვრდება. ასეთია ჯაყოს და ასეთივე კვაჭისა და რასპუტინის ინტერესებიც: აქ არაა ენება, როგორც თავისთავად ენება; აქ არაა მხოლოდ ბიოლოგიური ხასიათიც. ეს ინსტრუმენტი გარკვეული ხასიათის მიზნებს ემსახურება - ეკონომიკური, კარიერისტული და, საერთოდ, სოციალური შინაარსით შეღებულს.

ამიტომაც სექსის პრობლემა, თანამედროვე გაგებით, არ დგას მის. ჯავახიშვილთან. აქ მომეტებულია სოციალური შინაარსით დაბრუნებული ლტოლვები ასახული. ამას ნათლად მოწმობს მისი რომანი „თეთრი საყელი“.

საზოგადოების ტექნიკური ცივილიზება, ე.წ. „უკულტურო ცივილიზაციის“ მოძალდება არა მხოლოდ სულიერი პოტენციალის დამრეტას იწვევს, არამედ

ნარიკაძის ღვთისმშობლის მიძინების ეკლესია (XIII ს.)

ბიოლოგიურადაც ფიტავს ადამიანს. ქართულ „ფსიქო-კოსმო-ლოგოს“-თან (გ. გარევი) უნიკონში ვერასოდეს მივა „სექსის“ პრობლემა და მას ენაცვლება ჯანსაღ სივრცეში შემოჭრენილი „ეროსის“ პრობლემა. მიხ. ჯავახიშვილთან, როგორც ქართული სულიერების გამომხატველ ხელოვანთან, დგას „ეროსის“ და არა „სექსის“ პრობლემა. რამდენადაც ცნობილი თვალსაზრისის მიხედვით „ეროსი ბუნებაში“, „სექსი - ქალაქში“ (გ. გარევი), ამდენად „სექსი“ ქალაქურ სივრცეში მოქცეული ადამიანის ფსიქოფიზიოლოგიური ქმედების რეზულტატია, ეროსი კი ბუნების ნიადახზე გაშლილ ჯანსაღ სიცოცხლისა.

როცა ქალაქის - თბილისის გარემოში არასრულყოფილად განწყობილებებსა და ფსიქიკური მდგომარეობის მძალდება ხდება - ელიზბარი გარბის ქალაქიდან, რადგან ცუდიცაა არის მის პოტენციალთა შემოჭრის წყარო და თავს ფარავს მთას - მის ნიაღვს. ხათუთას შემწვობით აქ ხდება მისი ახალი სასიცოცხლო ძალებით ავსება. ჯანსაღი ბუნების ენერგიით კომპენსირებული უკვე ვაიკად ქცეული ელიზბარი უბრუნდება ქალაქს.

მიხ. ჯავახიშვილის თხზულებით, ქართული მენტალობის გადარჩენის შანსი სწორედ ვაიკას (ელისბარის) მიერ არჩეული გზაა, ქარიფილი არ უნდა მოხსენდეს თავის ნიადაგს - ბუნების სიჯანსაღს და იარსების „ჯანსაღი კისერეკატეზის“ კულტურული წყნით“ (ს. ბუღაძე). ავადმყოფური კომპლექსითაც ადამიანის განთავისუფლების და ჯანსაღ ცხოვრებაში დაბრუნების შთაბეჭდილები ვითარებაა სახსრული მოთხოვნაში „პატარა დედაკაცი“.

მიუღო ჯავახიშვილმა ღირებულებათა გადაფასების და რეველუციის ეპოქაში გამოავიწყდა ინტელექტუალის ბუკის პრობლემა.

როგორც ცნობილია, ინტელექტუალი, ტრადიციულად, „სულის რანდგა“ (ნაბერდაივი) არის მიწვეული იმიტომაც, რომ ინტელექტუალის შინაარსი კულტურაზე ორიენტირებული გონებრივი შრომითაა დაკავებული და ადამიანის შიდა სამყაროს მაღალემოციური წყობა

შეადგენს, ანუ ინტელექტუალმა ფაქტი განცდებით და აზრებით ცხოვრება. მისი სასიცოცხლო არსებობის ფორმად მიჩნეულია ზნობრივი უკომპრომისობა, სამშობლოს სიყვარულთან შერწყმული საკაცობრივი იდეალებისადმი ერთგულება, ენური შიშინისტური ზრახვებისაგან პიროვნების განთავისუფლება, არსებული რუტინის გარღვევის მოთხოვნილება, კერძო ურთიერთობებში შემწყნარებლობა-მიმტევებლობა (დ. ლიხაჩივი, ა. ლოსიცი). ამ თვალსაზრისთა ფონზე მ. ჯავახიშვილის ნაწარმოებებში, განსაკუთრებით კი „ჯაყოს ხიზნები“, თვალსაშუალო არის მხატვრულად ილუსტრირებული კრემლსა და სისხლზე შეწველი, აზრთა და გრძნობათა სოციალური პირობები, რანაირად ზეიმობს ადამიანი უკულტურო ცივილიზაციის მონაპოვარი.

„უკულტურო სოციალურებს“, „ნახევარიინტელექტის“ (დ. ლიხაჩივი) ფიქრები, „ცვლაზე საშიშელი კატეგორია“ და ნაშვლი ინტელექტუალის ფაქტობრივი მტერი რეველუციის ეპოქაში და მის შემდეგაც. მის ლიდერთა მიერ ამ ფენას ეწოდა „უხერხელო ინტელექტუალი“. მ. ჯავახიშვილის მიხედვით, „ჯაყოს ხიზნებში“ დახატული თიემრანზე ხევისთავი ძლიერი, სულიერი პოტენციალი აღესაქვს ადამიანს კი არაა, არამედ სოციალიზმის პირობებში მოხილ „ნახევრად ინტელექტით“, ყოველგვარი პოტენციალისაგან დამრეტული, უნიათი არსება, ანუ, როგორც თვით უნდადგას „ნაკაცარი“... მწერალი გვამიწებს, რომ სოციალისტურმა რევოლუციამ არა მხოლოდ სულიერების დეგრადაცია მოახდინა, არამედ ამ ფენის წარმომადგენელთა ფიზიკური დეგრადაციაც გამოიწვია. ახალი ცხოვრების ნიადახ მცხოვრები ასეთი ადამიანები არც ქალის საყრდენად გამოდგებიან და არც ცივილიზაციის დგება ხანა მაღალი აზრების და ფაქტიზმის გაფრთხილებისა. მ. ჯავახიშვილმა მაღალმხატვრულ რეგისტრში, ზოგჯერ გლობალურად რეგულირებად მკითხველს, რომ რეველუცია არნახული ბოროტებაა. მწერალმა მხატვრულიერულად წარმოსახა

სოციალისტური წყობის სოციალური ანტიმონია და აზილია ამ წინაშე წარმოქმნილი „ფეტიშური ცნობებების“ სირღუნე. ამ მიმართებით მ. ჯავახიშვილმა სოციალური და მხატვრული თვალსაზრისით უკუდავი ტიპები შექმნა და ტიპოლოგიურად ორი ხაზი გაყვითავსაზილია. ერთი „ჯავახიშვილ“ შეიძლება იწოდოს („ჯავახი ხიზნები“), სხვა ნაწარმოებები („კვაჭა კვაჭანტარაძე“ – ეკუთვნის ნაკადი – „კვაჭაბაძე“). უნდა ითქვას, რომ ორივე პერსონაჟი ტიპოლოგიურად ძალზე ახლოდელი და სოციალურ სინტრეზის ძალზე ნაცნობია ჩვენი ცხოვრებასათვის. ამ მხრივ მათ ჰყავდათ ქართულ მწერლობაში ერთგვარი ლტერატურული ნიშანები: ილია, აკაკი, ვაჟა, ეგნატე ნინოშვილი, არ, ის მწერლები, რომლებმაც დამოუკიდებელი შეუზღო მ. ჯავახიშვილს, რათა რეალუტის ეპოქის შემდეგ, ქართული ცხოვრების დინამიკისათვის მიედევნებინა თვალის და სახეცოლო სოციალურ გარემოში გაქცეული ტიპები გამოეყენებინა. „საქართველოს დღევანდელი“ საზე კლავირდებ-ბურად არის მყარი ინტერესის საგანი XIX ს-ის დიდ კლასიკოსთათვის. ამ ფონზე ილია ქაქაძისა და დიდ ტალანტი საზარდადმოად უკუდავყოფს თაობათა ცნობიერებაში „კაცია-ადამიანი“ წარმოდგენილ ჯერ კიდევ დიდი ვაჟის მიერ შემინულ „თათქარიძისა“, როგორც ზოგადქართულ ტიპოლოგიურ მოვლეს. თათქარიძისა, როგორც უმოქმედობის ქაობი ჩაღწეული, ინტელექტსა და ბოლოგორი აქტიურობის მოვლენი მოვლენა, ადამიანი, ქველური „პირგატეხილ ქვერად“, მოს უნაყოფობის მიზეზის თვალსაზრისით, ქართველის პოტენციათა დამრეკა კი ახალ დროში აქიერებს ცხოველური ნიშნებით, გამძლეობით, უტორობით და შესაბამისი მიზანწარადვით ადჭურვულ უტორობის წარმომადგენელთა, რეალუტის ნაყოფობით ადამიანის სამოსში გახვეული „გაბარული მაშინის“, ჯავახი და ჯავახიანა ადამიანების გაბატონებას.

„ჯავახიშვილ“, თუ მას რაიმე უტორობით მოთხოვნილ ნაყოფებზე, ესაა გონება-დახშობა – ზნეობრივად სრული სიბრ-მავე. ამ სიბრმავეს მოსაზრის სურველს მის ინტელექტში ვერ ხვდებით, მაგარი ზნეობრივად სიბრმავემ არსებობს რომ შეინარჩუნოს, ამისთვის საჭიროა გარკვეული უნარი, რომელიც პრიმიტიული ელემენტის, ანუ „ვირეშმაკობის“ ფორმით უნდა იქნას. ინტელექტ ადამიანთა გარკვეულ ნებებს შეცდომით ჰგონია, რომ ასეთი ადამიანები მათ მოტყუებებს ვერ შეძლებენ. ეს იყო სწორედ რეალუტის შემცირებული ინტელექტისა მთავარი შეცდომა. ამიტომაც ქართულ სოციალურ ტოტალიტარობისა და ნეოტალანტი-რანისის ეპოქაში გაბატონდნენ ცხოვრების ზედამხრებ მოტყუებელი ცხოველური გამძლეობის და უტორობით ადჭურვილი – „პორობი მოსულთა“ ნაშინი, თავითანი მდგომარეობით ელტარული, მაგრამ მენტალურად პლენური ნუკო-რითები. როგორც ირკვევა, „ჯავახიშვილ“ არა მხოლოდ ქართული მოვლენა;

ამიტომაც, რომ მისი ანალიზების ძიებას არაქართულ სივრცეში ახდენენ (ვ. ნაბოკო).

ზნეობრივი სიბრმავეს სხვა ფორმაა ნათელყოფილი მის. ჯავახიშვილის მიერ „კვაჭაქიზმი“ სახით. „კვაჭა კვაჭანტარაძე“ ახალ დროში ავანტურული რომანის მოდელირების საუკეთესო ნიმუშია. „კვაჭაქიზმი“ და „კვაჭიზმი“, მისთვის „საკვიფრო კამუფლაჟის“, შენდების უნარი, გარკვეული აზრით, ერთგვარი ნიჭიერა. ამ მხრივ სოციალურად ხელ-გარემოში არსებული ზნეობრივი სიბრ-მავეს პირობებში მას მიღებული აქვს უფრო მაღალი ფორმა. ამ პერსონაჟის სულიერი ნიშანების შტრიხები ჯერ კიდევ XIX ს-ის 90-იან წწ-ში აქვს უკუდა-ვეყოფილი გენიალურ ვაჟა-ფშაველას ანტრადიული ბიჭილა გაფრინდაის სახით მოთხრობილი „ავტორიტარული ურადიკალი“, ხოლო კვაჭისთვის ნიშან-დებოლი „კულტურული საეკლესიას“ თვისებების ნაწილს ატარებს ეგნატე ნინოშვილის მიერ დახატული კოტე მამა-ლიტე მოთხრობილი „უცნაური სენი“. რაც შეეხება თანამედროვე ყოფას, რომელიც არის მის. ჯავახიშვილის, ისევე როგორც ყველა დიდი მწერლის შემოქმედების ერთი სასიცოცხლო ატრიატიაგანი, ამ მხრივ ავტორის ბეგრი სიტუაცია გასაგონება და დასჭურვება (იქნება ეს რასაუტების ისტორია, თუ სხვა); ილია-დაც, ამ სიტუაციათა მაღალმატყურულ დონეზე გადმოცემა იყო საჭირო, რაც მიხედვით ჯავახიშვილის ელვარა ნიშან-წარმატებით შეძლო.

მის. ჯავახიშვილის ერთმა ნაწარმო-ებმა გამოიწვია 30-იანი წწ-ის ქართულ სინამდვილეში ელვარულ მარქსისტ სინამდვილას მხრივ განსაკუთრებით უარყოფითი რეაქცია, ეს იყო მოთხრობა „დამატეხი“ (1928 წ.). იმდენად ტიპური აღმოჩნდა ამ პერსონაჟის თვისებები, რომ ის სოციალისტურ საქართველოში გაქცეული ახალ ადამიანთა განმაზოგად-დებულ ტიპად აღიქვას. „დამატეხი“ მომეტებულად მკითხველთა იმ სრის გაკიცხვის საგნად იქცა, ვინც მასში თავისი თავი იკონ. როგორც ცნობილია, ადამიანზე ბეგრი რაიმეს ატარებენ ერთმანეთს, მაგრამ საკუთარ მორა-ლურ სიბრმავეს და სულიერი სილატაკეს არაიქნენ ცნობის და როცა ამ მხრივ აცხადებენ პრეტესტს, მაშინ შესაძლებ-ვად თვალსაჩინოვდება მათი სულიერი ავლადდება.

თანამედროვეობის ამსახველ ნა-წარმოებთა ფონზე მიხედვით ჯავახიშ-ვილმა შექმნა ისტორიული რომანი „არსენა მარაბდელი“. ისტორიულია ეს ნაწარმოები იმიტომაც, რომ მასში აღწერილი ისტორიული პირებს (არსენა მოქალაქე გრიგოლ ორბელიანი და სხვ.) და ფაქტებს (რუსეთ-თურქეთის ომი, ახალციხის აღება, 1832 წლის შემოქმედება და სხვ.), რუსი, აზერბაი-ჯანელისა და ქართველთა სიახლოვე) მნიშვნელობის მიქნება განსაკუთრ-ებული მნიშვნელობა. ის, რაც ხდებოდა XIX ს-ის I ნახევარში, გამაზოგებლად პოლოლის და კვალს ამწევს შემდგომ

ვითარებას. „არსენა მარაბდელი“ სახით ისტორიული რომანთან გვევს საქმე იმიტომაც, რომ აქ არის წარმოდგენილი სატრფიალო ურთიერთობა: „მარაბდელი“ როგორც ადამიანთა ქვეყანა-მომქმედებ-ლოცარი მოტორი. ამ თხზულებას აქვს პრეტენზია, ასახოს გარკვეული ეპოქა, სადაც აღწერილია წარწარა ადამიანთა სულიერი ცხოვრება.

მხარე სინამდვილე ამოზრდილი, შინაგანად დაპირებული, ღრმა ოპ-ტიმიზმით ავსებული ეს რომანი ტრატა-ლურულ სულისმდებრეულ გარემოში მცხოვრებ ქართველთა ამტიკიცებს შინა-განი სულიერი ძალების წრწმებას, რითაც სახავეს გადარჩენის იმედი.

მხოლოდ ისეთ ძლიერ პიროვნებას, როგორც მიხეილ ჯავახიშვილი იყო, შესწევდა ძალა, ქრისტიანული სიმშვი-დით, პირველის ნერით შეხედვლად ამა სოფლის უკეთურობაზე გამატანელ სიკვდილის განაჩენა. უფრო ადრე კი, ნათელ პოეტურ გონებისათვის ნიშან-დებოლი ძალისხილებით, მწერალმა ჩვენი დროის ათი მუდრეა უნდად საკუ-თარ სურვილებს და თავისი უმადრეა-ლი შელის სახით უანდრეა მომავალი საქართველოს შვილებს „ჩვენი დროის ათი მუდრეა“:

1. შენ ხარ მარადიული, განუწყველი და ერთგული ნვერი და მსახური შენი შიშობილა საქართველოსი. 2. შენი ნა-შობლის მტერი შენი პირადი მტერია, ხოლო მისი მტეობარი შენი პირადი მეგობარია. 3. ყველაფერი, რაც გაქვს და გეყენება, შენი სიცოცხლეც კი შენ მამულს ეკუთვნის. შენ ხარ მისი მუდ-მივი მოვლედ და განუწყველი ყველი. 4. მიეცი მას წრფელის გულით ყოველი და ისიც მოგვეს ყოველივეს. 5. მაივც მუდმივ მხოლოდ და მთი თავის იმედი იქონი. ისე იცხოვრე, ვითომ ამქვეყნად არ მოვლედ გულია და დრო მშველედ. 6. განავტო შენი და დამოუწყველი გონებას შენი ღირი, კერპი გული და ურთივი სურვილები. 7. გზის გაკვლე-ვა და გამარჯვება შეიძლება მხოლოდ შრომით და პატიოსნებით. ზარმაკობა, ცვლუტობა, სიცრუე და სიყალბე ადამიანს ადრე თუ გვიან უტყველად დააღუპავენ. 8. სანამ საკუთარი ფეხზე არ დამდგარა, შიშობებს ყველაფერი დაუფერე. იმათ შენთვის მხოლოდ სი-კეთე უნდათ. ჯერ-ჯერობით საკუთარ ქვეყნს, ღირს და გულისზრებვის ნუ აყვეები. 9. თავმჯდომარეა შეიძინე და შენი თავის ფასი ისინავე, მაგრამ ნუ გადაჭარბებ: არ გაძაყავ. 10. ბოლოს და ბოლოს ყოველივეს სჯობია სამი რამ: პირველი – შრომა, მეორე შრომა და მესამე, ისევ შრომა. ზემოთაქვამი დახისხილ და შეითვისე. შენი მოსიყე-რა უნდა მამი მიხედვით ჯავახიშვილი 19/ XII, 1924“.

მართლაც, როგორც იტყვიან, „ცხო-ვრებისეული სიტინის გაკვეთილ“ (შოგენაშვილი) უნდა აქციოს დღე-ვანდელმა ქართველმა ქვემოტრედ „დიდ საქმეთა“ მქმნელი და მისთვის თავგანწირული სახელეოანი მწერლის ყოველი სიტყვა და ეს შეგონებები;

გალაკტიონ ტაბიძე

გალაკტიონ ტაბიძე ქართულ პოეზიაში მამონი მოვიდა, როცა „ეპოქა გათავდა დიდი“, როცა თავიანთი პოეტური მოღვაწეობა დაასრულეს „ბუმბერაზმა“ ილიამ, „ცოური ნიჭით დაჯილდოებულმა“ აკაკიმ, „გმირმა“ ვაჟამ. დედად საჭირო იყო ამ დროს გამოჩენილი ისეთი პოეტი, რომელიც კლასიკური ლიტერატურის ეროვნულ ფესვებზე დაყრდნობით ლექსს შესძენდა თვისებრივად ახალ, ნმინდა ევროპულ შინაარსს, ქართული პოეზიის მდგომარეობა იქცეოდა და ახალ სიმაღლეზე დაღაღაქმურებდა მას. ეს მიძიდ და სასაბულო მისია ისტორიამ გალაკტიონ ტაბიძეს დააკისრა; როგორც კონსტანტინე გამსახურდია ამბობს, „გალაკტიონისთანა დიდი ვირტუოზი ლექსისა არც საქართველოს და არც ჩვენს პლანეტას არ მოეპოვება. იგი ვირტუოზია არა მხოლოდ ლექსისა, ქართულ ენის დიდი შემოქმედია. ქართული ენა მის ხელში მორჩილია, როგორც გადნობილი ცვილი... მსოფლიო პოეზიაში შე არ მეგულებოდა პოეტი, რომელსაც ამდენი შედეგური ჰქონდეს“.

გალაკტიონ ტაბიძე დაიბადა 1891 წელს, სოფელ ჭყვიშში, ვანის მაზლაში. გალაკტიონის მშობლები სასულიერო წოდების ეკუთვნოდნენ. „ტაბიძეების ოჯახში მღვდელთმსახურება მნიშვნელოვანია იყო შერწყმული“ (ნ. ტაბიძე), გალაკტიონის მამას, ვასილს, სამოღვაწეოდ შედგოგვის მიძიდ გზა აურევია. იგი ვერ მოესწრო უმცროსი ვაჟიშვილის დაბადებას. დედა შვილებს ხშირად უყვებოდა მამაზე. ასე აღიზნებდა უწვეული წარმოსახვის მეორე შვილის ბსოფნამი საფიცარი მამის სახე. ასევე გადავიდა მის პოეზიაში. დედამ, მაკრინე ადემილიძე, დიდი სიმხნევე და შეუდრეკელობა გამოიჩინა, უმაჟოდ დარწმუნებული ოჯახი არ წაექცია, მთელი თავისი ჯანი და ენერგია შვილების ღირსეულად აღზრდას შეაღია. „გალაკტიონი ხშირად ამბობდა: „ჩემში ბევრია დედისეული თვისება“ (ნ. ტაბიძე).

თავდაპირველად გალაკტიონი ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში შეიყვანეს, ხოლო 1908 წელს თბილისის სასულიერო სემინარიაში გააგრძელა სწავლა. შემდეგ ერთხანს მამის გზას გაჰყვა. მასწავლებლობდა სოფლის სკოლაში. 1917-1918 წწ-ში იმყოფებოდა მოსკოვსა და პეტერბურგში. რევოლუციამ მას პეტერბურგში მოუსწრო. მალე გალაკტიონმა სამშობლოს მოაშურა.

1914 წელს ლექსების პირველი კრებული გამოცა, ხოლო 1919 წელს მეორე კრებული – „არტისტული ყვავილები“, – რომელმაც საყოველთაო აღიარება მოუტანა. იგი გამოცხადდა პოეტთა მეფედ, გენიალურ შემოქმედად. 1922 წელს გ. ტაბიძემ საკუთარი ჟურნალი დააარსა – „გალაკტიონ ტაბიძის ჟურნალი“, იყო ინიციატორი ჟურნალ „მნათობის“ დაარსებისა. 1933 წელს სახალხო პოეტის წოდება მიენიჭა. 1935 წელს იმყოფებოდა პარიზში კულტურის დაცვის საერთაშორისო კონგრესზე, სადაც სიტყვით გამოვიდა. 1944 წელს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსად აირჩიეს.

ველავფერი ეს, ძირითადად, არის მხოლოდ ფაქტები პოეტის ცხოვრებისა, რომლებიც იოტისოდენადც ვერ ასახავენ გალაკტიონ ტაბიძის რთულ, მღელვარებით აღსავსე მინაგან ცხოვრებას, ვერაფერს გვეუბნებიან მის პიროვნულ თავისებურებებზე. გალაკტიონის შემოქმედებითი ბიოგრაფიის შექმნა მომავლის საქმეა. ახლა შეიძლება მხოლოდ მინიმუმზე გაეცეთ სოციალური მომენტზე. გალაკტიონი „ფიციურად ლამაზი იყო, სულით უმანკო და საინო“ (კ. გამსახურდია). გრიგოლ რობაქიძის დაკვირვებით, „გალაკტიონი იყო თავისებური ყოველმხრივ: თავისებური უცნაურობამდე... იყო მარტოდმყოფი ბუნებით... იყო გულდახმული და ამის გამო მარტოდმყოფი? არა, იგი გულახდელი იყო. მხოლოდ გულსყური სხვა მორითმს ჰქონდა მას განხრება. რა მხრით? პოეზიის მხრით. იგი ცოცხლობდა და ცხოვრობდა მორითმის მხოლოდ შიგნით, იყო მით... იყო მუდამ პოეტურ ზმანებებში გადასული. ამწინედა უხერხულობა, თვითონაც ეწინედა ამას. იყო მორცხვი. მორცხვობა უფრო ამბავრებდა მის უხერხულობას. დაბეჭდვრეკელობა ხალისით, გადამეტებული ხალისით. „მეტ“ ალბათ გამწვანებული იყო ნდობით უხერხულობის დაფარვით. ირხეოდა, იზნეოდა, არ იცოდა, რა ეთქვა, რა ექმნა... რაც თვითონ არ ეზნებოდა, იგი მას არ ეხებოდა... და რასაც თვითონ ეხებოდა, ამას იგი პარიზში გამოთქვამდა. ეს იყო და ეს. ხანდახან მწერალთა კრებებს ესწრებოდა... იჯდა

პოემა „მანში“.
გალაკტიონის ავტოგრაფი (XX ს.).

თავისთვის განცალკევებული. კამათში არ ერეოდა. ისევ გასაგებია. იგი „თერგობდა მარტობით“ (ტ. ტაბიძე).

კ. გამსახურდიას აზრით, მას კერძო ცხოვრება არ ჰქონდა. ასე ნაშრომად გვრჩება გალაკტიონი თავის დიდ თანამედროვეებს.

გალაკტიონ ტაბიძეს ცხოვრება მოუწია ტრიალიტარიზმის ეპოქაში, როცა პროგრესული სასტიკად ითვლებოდა, ჩანასახშივე ცდილობდნენ მის ამოძრავებას. მართალია, საკუთრივ გალაკტიონს, როგორც პოეტს, უშუალო თავდასხმები „ფანდამრული“ კრიტიკისაგან თითქმის არ განუცდია, როგორც სხვა პოეტებს, მაგრამ ეს ხდებოდა არა იმიტომ, რომ პატივს სცემდნენ, აფასებდნენ, არამედ იმიტომ, რომ თვალნათლივ ხედავდნენ, სხვა სამყაროს ბინადარი იყო, „მუდამ პოეტურ ზმანებებში გადასული“ (ა. განერული), ხედავდნენ, რომ მისი გადაცემება შეუძლებელი იყო. აზრი არ ჰქონდა მასთან ბრძოლას. სამეცნიერო გალაკტიონის გარშემო ისეთ ატმოსფეროს ქმნიდნენ, რომელში ყოფნაც გაუსაძლისი იყო უფასურესი სულის ადამიანისათვის, რომელიც პოეზიას დაფიანდაც იძულებით გაიფიცებოდა, უშუალო ბავშვს უმცაგესებდა – დაწყებული ცოლის ციმიმარში გადასახლებიდან, დამთავრებული ათასნაირი სულიერი თუ ფიზიკალური შეჭირვებით.

გენიალურმა პოეტმა პოეტის ტის ნიშნად თუ საკუთარი პოეტური საუფლოს გადასარჩენად, იმთავითვე მოიგერა ერთგვარი ნიღაბი და ატყრა იგი ბოლომდე. ბუნებით ბავშვითი უმწიკო და ყოფითი თვალსაზრისით შიამიტი, ადამიანთა უფურცლობის და უსულუღოობის, შურისა და მტრობის ხმარად მწარე სარკასზით პასუხობდა.

„დიდი შემოქმედებითი ტანჯვის შემდეგ დროებითი განმუხტვის, განტვირთვის, ძალთა აღდგენის“ (ნ. ტაბიძე) თუ ყოფის შემოტევებისაგან თავდახსნის მიზნით გალაკტიონი მიეძალა ლეონს. როცა თორბა იწყებოდა, სამუშაო აკონიტის კარი საგულდაგულად იგამაგებდა, მოვიანებთ კი, როცა თორბა ავადმყოფობდა იქცა, „მდგომარეობიდან თავის დახსნის ნაღდი გზა საავადმყოფოზე გადიოდა“ (ნ. ტაბიძე). ასე იცხოვრა ამ გენიალურმა მარტოსულმა, მარტობის ორდენის კავალერმა“ (ტ. ტაბიძე), ვიდრე 1959 წლის 17 მარტს საავადმყოფოს IV სართულს დაწვდებოდა... არ გაიჭრა უკედეგობის უსასრულო სივრცეში.

მისი ბაჟუთანი ნიღბარება და თვითმკვლელობა სხვადასხვაგვარი ინტერპრეტაციის საგანი გახდა. ყოველთვის ახასისებდა სჯობს ისევ გალაკტიონს მიგნართით. თვითონ გალაკტიონმა გახსნა ერთგვარად ფრჩხილები და თავისი დასასრული ინი-ნასნარმეტყველა, როცა მამია გურიელის მისამართით აღნიშნა: „ის სჯამდა ლეონის, თუქცა ლითი არ იყო. სჯამდა მისთვის, რომ თავდადებებს მისცემოდა, რომ პალუცნაიციებში შტერლიყო, შეიძლება იმიტომ, რომ ამით მოესპო

სიცოცხლე და ფორმალური თვითმკვლელობით გამოწვეულ სკანდალებს აცილებოდა. ვინ იცის“.

როგორც გალაკტიონის მთელი ცხოვრება ადასტურებს, ემოციური სასუნობა დამახასიათებელი მისი პიროვნებით. მისი თვითმკვლელობის ფაქტიც ამაზე მოთქმობს. ისეთი სიკადელი, როგორც გალაკტიონს ერგო წილად, არ ახალა. გალაკტიონი არც პირველია და არც უკანასკნელი. მაგრამ, ჩვეულებრივ, თავი ახალგაზრდაობაში იკლავს, როცა დიდა მღელვარება, მცირე დაბრკოლებაც კი შეიძლება ახალგაზრდას უსამშველო და დაუშლელად მოქცევის, გამოსავალი ევდარ დაიანახოს. გალაკტიონის დროსაც ბევრ პოეტს მოუვლავს თავი, მაგრამ სიხატუკუმი. უშუალოდ გალაკტიონის ასაკში – სამოყდათა წელს მიტარებულმა კაცმა მოიკლას თავი. ხანში შესული ადამიანი, ჩვეულებრივ, მშვიდდება, გველფერს უკვე უფრო ობიექტურად დასვსება. როგორც ჩანს, გალაკტიონმა ხანდაზმულობის ფაშაც შეინარჩუნა ემოციური საესეობა, ჭაბუკური მღელვარება.

გალაკტიონ ტაბიძის პოეზიის მკვლევარი ერთხმად აღნიშნავენ, რომ უფარესად მრავალფეროვანია მისი შემოქმედება, ეს მასალაროვი მრავალფეროვნება საესებით გასაგებია, რამდენადაც გალაკტიონის ცხოვრება მოუწია ურთიერთგამომრიცხავი მოვლენებით, კატაკლიზმებით საესე ეპოქაში. მაგრამ მრავალფეროვნების დადასტურება ჯერ კიდევ არარის თქმის ნიშნებს. არსებობდა ამ უსასრულო მრავალფეროვნების ერთიანი საფუძვლის ჩვენება, ამ მრავალფეროვნების ერთიანობის დაწახვა. ერთი სიტყვით, საჭიროა იმ საერთო ნიშნებისა და თავისებურებების მითითება, რომლებიც გალაკტიონ ტაბიძეს გამოარჩევს, რაც ქმნის მის უნიუმეს.

ფორმალ ყოვლისა, უნდა გავითვალისწინოთ ის, თუ რა ნარმოადგენს გალაკტიონ ტაბიძის პოეტური ფენომენის ეროვნულ ძირს ქართულ სინამდვილეში, ვისი უშუალო მემკვიდრე და გამგრძელებელია იგი ქართულ პოეზიაში: უნდა გარკვევითი ითქვას, რომ გალაკტიონის პოეზია არაა უცხო ნერვი, გადმოშვებული ქართულ სინამდვილეში. მას ჰყავს პოეტური ნინაპარი ნიკოლოზ ბარათაშვილის სახით. როგორც მოუთითებ, „გალ. ტაბიძემ კიდევ უფრო გაფართოვა შინაარსი და ფარგლები ინგვარი ლირიკისა, რომელიც აქამდე ნიკოლოზ ბარათაშვილის ფილოსოფიური მიღწევებით აღუტყდილი ლირიკის სახით მოგვემოებოდა“ (გრ. კიკნაძე). ნ. ბარათაშვილის პოეტური გზის გაგრძელება რომ შიამხერხის კონტრასტს თავის დროს, ის უნდა იყოს კონგენიალური თვისებებით აღჭურვილი, მისი ტოლი უნდა იყოს სულიერი შესაძლებლობების თვალსაზრისით. სწორად ასეთი აღმოჩნდა გალაკტიონ ტაბიძე. ნ. ბარათაშვილის ლიტერატურული მემკვიდრეობა რაოდენობრივად მცირე იყო. იგი გაულებას ნარმოადგენდა

ქართული პოეზიის ცის კაბადონზე, ხოლო როცა საქმე ხანგრძლივი დროის მანძილზე გაშლად დიდი მოცულობის ლიტერატურულ ცხოვრებასთან: გვაქვს, ეს შეიძლება უფრო დიდი ნიშნის მანუშელები იყოს: ჯერაქნის დაბრკელება გენიალობის გამოხატულებას ნარმოადგენს.

გალაკტიონ ტაბიძის როლის გასათვალისწინებლად ქართული ლიტერატურის ისტორიაში უნდა აღინიშნოს, რომ იგი ჩვენში არის იმ ატმოსფეროს დამამკვიდრებელი, რომელიც ევროპის ქვეყნებში და რუსეთში ახალი დროის პოეტებმა, კერძოდ, სიმბოლისტებმა ამაყვიდრეს. მაგრამ ბევრი სხვა პოეტისაგან განსხვავებით, ეს არ იყო მოცდა, პოზა გალაკტიონისთვის, ეს სულისკეთება მისთვის ბუნებრივი იყო და საესებით მისაღები.

გალაკტიონ ტაბიძე 17-18 წლის ასაკიდან უკვე არის იმ ნიშნების მქონე პოეტი, რომელიც მისი სახელი დამაყვიდრეს ჩვენს ცნობიერებაში.

ამ დროისათვის გ. ტაბიძე ვაცნობილია სიმბოლისტების პოეზიას და მუსიკის მეზობლად გადის. 1909 წელს იგი წერს ლექსს – „მუსიკა უცნაო“, რომელშიც განცდილია მუსიკის დიდი ზემოქმედების ძალა და პრაქტიკულად ესაა მუსიკის პირმამობის აღიარება სიტყვიერ ხელოვნებაში. სიმბოლისტების მიერ ხელოვნება, კერძოდ, პოეზია ირაციონალური ბუნების ფენომენად იქნა მიჩნეული, მთავარი როლი პოეზიაში მიიღო ინტუიცია. ამავე ხანებში წერს გალაკტიონი ლექსს – „ხელოვნება“, რომელშიც ხელოვნების, როგორც მძიმე, ჭაბუკვანი ტვირთის და მისი ამოუცმობი, იდუმალად სავსე ბუნების შესახება სრულიად ამაყად მითითებულია.

გალაკტიონ ტაბიძის ლირიკა დიდხანს იყო მოცული „სევდის დაბინძურებული შუქით“, ეს სევდიანი შუქი მისი ლირიკის სიღრმეებში იჭრებოდა და მის მამოძრავებელ მოტივებს ეუფლებოდა. მართალია, გალაკტიონის სიბერეობის წუთებიც ჰქონდა, მაგრამ ეს წუთები ვერ უწევდნენ ნამდვილ მეტყველებას მის გულსისკეობის და მისი პოეზიის მყარ შინაარსად ვერ იქცეოდნენ (გრ. კიკნაძე).

საიდუმლოსაკენ მისწრაფება, მისი ამოცნობის დაუყოლებელი წყურვილი იმთავითვე იგრძნობა გალაკტიონის ლექსებში. პოეტს სურს იხილოს ის, რა დაუხანავია და მიუწვდომელი. გალაკტიონის პოეზიაში რეალური ძალით ნარმოადგებიან ბიბლიური შესწავლებები. ამ პირითაც გალაკტიონის მთელი რიგი ლექსები მისტიკური იერით არიან აღბეჭდილი, იქნება ეს „ქრისტე“, „სილავერები ანუ ვარდი სილაში“, „მას გახელადი დარბა თვლები“ „ლუწა ცხენები“ თუ სხვა.

გალაკტიონ ტაბიძის პოეზიის შემუშოვით ჩვენს მწერლობაში პირდაპირ მუშოქრა, დამკვიდრდა საიდუმლო იერით აღბეჭდილი უცხოური ლექსიკა, რაღაც

მეტად მნიშვნელოვანზე მიმითითებულმა ეფემერებმა, ქიშკრებმა, ცენტრებმა... დაიჭირეს აქ დიდი ადგილი. ამ ლექსიკურმა სიახლემ სხვა მომენტებთან ერთად წარმოაჩინა თვალნათლივი საუბრე ტაბიძის, როგორც ევროპული პოეტის სინამდვილე მყოფი პოეტისა.

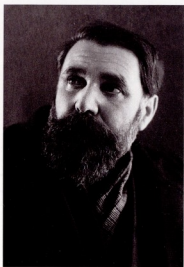
ცნობილია, რომ სიმბოლისტებმა უარყვეს მოვლენათა და საგანთა შორის აზრობრივი, ლოგიკური კავშირები, საზოგადო, აზრობრივი მიზეზშედეგობრიობა. მათ მიიჩნიეს, რომ სულიერი მოვლენები, საგნები ერთმანეთთან უნებლოდ კავშირებით არიან დაახლოებული. პოეზიაში თვითონ ხელგაზნი ირჩევს თავისი სულიერი მდგომარეობის შესაბამისად მოვლენებსა და საგნებს. ასე დამკვიდრდა პოეზიაში სინამდვილის თავისუფალ-ასოციაციური გზით ასახვა.

გალაკტიონისთვის, რომლის გრძნობებიც ნაკლებად ეფორჩილება გონების კონტროლის, რომლებიც „ხანდახან ურე-ფულესი გაცნადების სახითაც კი გვე-კონტროლირებენ“ (გრ. კიკნაძე), ბუნებრივი და მისაღები აღმოჩნდა სინამდვილის (როგორც შინა, ისე გარე) განსახიერების ასეთი გზა.

თუ კლასიკურ პოეზიაში – ილიას, აკაკის, ვაჟა-ფშაველას თეოთონ ნ. ბარათაშვილის ლექსებში სტრიქონებს შორის შინაარსობრივ-აზრობრივი კავშირია წარმართული, გალ. ტაბიძის უმარავ ლექსში „ნელია“ და ხანდახან ამოცო-ლოგიკურად გამართული აზრობრივი თანმიმდევრობის ძიება... რადგან მისი ლირიკის „აზრი“ „განცნადა“ (გრ. კიკნაძე). განცდების მონადეების ასეთი გზაა, მაგ., წარმოდგენილი გალ. ტაბიძის ლექსებში – „ანგელოზის ეჭირა გრძელი პერგამენი“, „ალუჩა, შვიდი წლის ბავშვი“ და ა.შ.

თავისუფალ-ასოციაციური გზით სინამდვილის ასახვა ახლა ერთ-ერთი დამკვიდრებული მეთოდია არა მარტო პოეზიაში, არამედ პროზაშიც და საერთოდ ხელოვნებაში. სინამდვილის ამგვარი განსახიერება ქმნის შთაბეჭდილებას ნამდვილი სიცოცხლის, ცოცხალი სინამდვილის ასახვისა, რაც გონების არ დაუშლია, თავდაპირველი სახე არ წაურთმევია.

ამგვარი ხასიათის ლექსებით გ. ტაბიძემ ჩვეს სინამდვილთან დაამკვიდრა კულტი ბუნდოვანი განცდებისა. განსხვავებით ადრეული ლექსისაგან, რომლებიც ერთი გარკვეული განცდა წარმოადგენილი და ყველა მკითხველი ერთნაირად აღიქვამს, ბუნდოვანი განცდების მრავალფეროვნება, თუ ეს განცდები მაღალმატერიალადა გადმოცემული, იმდამკვიდრად შეიძლება ახ-მიანდეს, რამდენი ქვემარტე მკითხველიც შეიძლება მას. სწორედ ცალკეულ მკითხველთან შეხებისას იქნეს იგი კონკრეტულ შინაარსს და ასე ერყმის მის გრძნობებს. ამგვარი ლექსები ზემოქმედების ძალით უფრო მნიშვნე-ლოვანია ნაწარმოებებს უახლოვდებიან; ასეთია გალაკტიონის უმარავი ბრწყინვალე ლექსი.

გალაკტიონ ტაბიძე

გალაკტიონის პოეზიაზე საუბრისას არ შეიძლება ცალკე არ აღინიშნოს მისი ისეთი ლექსები, როგორიცაა „მე და ღამე“, „მოაწმინდის მთავრე“, რომლებსაც თვითონ პოეტი თავის საწარმოვარო ლექსებად თვლიდა.

ლექსში „მე და ღამე“ მკითხველის წინ წარმოდგება სულით მოულო პოეტი. მას ადამიანთა შორის ვერ უბოლია მე-გობარი, მესაიდუმლე. მისი ერთადერთი ნუგეში ღამეა, რომელიც მის სულის სიღრმეებში შეჭრილია.

როგორც ცნობილია, რომანტიკოსების შემდეგ სიმბოლისტებმა ეჭვქვეშ დააყენეს ბოლოლი სინამდვილე, ბოლოლი არაა ქვემარტე, ქვემარტივება ბოლოლს მიეძემა. იგი შეიძლება იგრძნოს არა ღია თავიდან ბოლოლზე დაკვირ-ვებით, არამედ თვითჭერებით, საკუთარ სულში ჩაბრუნებით. საკუთარ სულთან განმარტებისათვის საუკეთესო დრო ღამეა, როცა ბოლოლი სინამდვილე უკან იხევს, წყვილიან იხითქმება და სულის სიღრმეებში ამოიანს ენებები, ტკივე-ლიან. ამიტომ ეტრფის პოეტი ღამეს. ამიტომ სახავს სულიერ მეგობრად, რომელმაც „იცის ჩემი ანადგულო, ყველა იცის თეთრმა ღამემ“.

„მოაწმინდის მთავრე“ ჩემი პრო-გრამული ლექსია“, – წერს გალაკტიონი. პოეტი ნუხს, რომ მიუხედავად პოპულარობისა, ლექსი „სამკარისად შესწავლილი არ არის, როგორც ერთ-ერთი გასაღებთანა ჩემი მშობიერე-ბისა“. პოეტი უნდა, რომ მთხველმად საგანებზე დაიხაზოს მისი ორგანული კაქშირი „მეცხრამეტე საუკუნის პოე-ზიის კორიკეების“ შემოქმედებასთან. „საცხადებს რა თავის თავს ნიკოლოზ ბარათაშვილისა და აკაკი წერეთლის მოკუნის მემკვიდრეთ“, პოეტი მზადაა მოეცეს „სამოღერებში სხვის სედიან გედად, ოღონდ „თქვას თუ ღამემ სულ-სი როგორ ჩაიხედა“. აქ, ამ ლექსში, სიკდების რომანტიკულ-სიმბოლურ გაგებას ეხედებით. გალაკტიონი მორე-ლად და საცენებოდ სახავს სიკდებს.

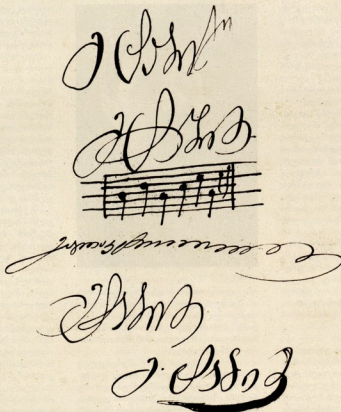
იგი სიკდელს მომზიბლავ უდერს ანიჭებს და მის ესთეტიზაციას ახდენს, ბოლო ხელოვანისთვის სიკდელს შე-დისწერად სახავს.

გალაკტიონის პოეზიის დასახანაი თვალად მნიშვნელოვანია ბუნებასთან მისი მიმართების გათვალისწინება. როცა სიმბოლისტები ეტბოდნენ ბუ-ნებას, მის მისტერურ შინაარსს ჭერე-ტდნენ და ცოცხალი ბატების სახით წარმოგადგენდნენ, მათ შემოქმედე-ბაში დიდი ადგილი დაიკავა დემონმა. დემონიზმმა, რომელიც საფუძველს რომანტიკოსებთან პოულბობა, უფრო მამფერი როლის შესრულება იკისრა სიმბოლისტების შემოქმედებაში, სუ-ლუმბა დაისადგურეს მათ პოეზიაში. გალაკტიონის პოეზიაშიც იჩნეს „ზო-გვერდ თავს ასეთი ხასიათის მასალა, მაგრამ ეს არაა მასთან წამყვანი.

იგი აქვს ქართული პოეტია. ბუნება მასთან უფრო სოციალური შინაარ-სითაა წარმოდგენილი; სწორედ ამ ფონზეა ეთვარად ამოუტრეული ბუ-ნების პატრიოტული შინაარსი; ასეა, მაგალითად ეს, როცა პოეტი ამბობს: „გინახავთ თქვენ ფერი დაბინდული ქლავის? – ეს ფერი სამშობლო მთე-ბია“. ბუნების გრძნობის განსახიერების თვალსაზრისით, გალაკტიონისათვის ნიშანდობლივია ლექსი – „გაზოდე, კახეთი, იმ აზრით, რომ გარე სი-ნამდვილე, ბუნება აქ თავისუფალ-ასოციაციურ გზითაა წარმოდგენილი. თავიდათავი ბუნების განსახიერების თვალსაზრისით კი მარცხ ისაა, რომ გალაკტიონი ტაბიძე წინაგანი სულიერი ცხოვრებით ცხოვრობდა, ის ჩაბრული იყო თავის შინაასიარობში; ბუნების, როგორც თავისთავადი, დამოუკიდებე-ლი ფენომენის განცდა მარცხდამარცხ წინ არაა მის პოეზიაში წამოწეული. გალაკტიონისათვის ბუნების ასახვის ის გზაა დამახასიათებელი, რომელიც წარმოდგენილია მის ბრწყინვალე ლე-ქსში – „გურის მთებს“. ბუნება აქ პოეტის მღელვარე განცდათა ასპარე-ზია და არა თავისთავადი ინტერესის შემცველი ობიექტი. აქ ბუნებისადმი ინტერესი არსებითად დაქვემდებარე-ბულია მისი სულის ძალიან ნათელ, დაუფარავ გრძნობასთან.

გალაკტიონი ტაბიძეს აქვს ისე-თი ლექსებიც, რომლებიც აშკარად ხალხურ ხასიათის ატარებენ, ლექსე-ბი, რომლებიც, აგებულია ხალხურ ქარგზე. ასეთია, მაგალითად, მისი ბრწყინვალე ლექსი „ქალაქ“, თუმცა გალაკტიონი აქაც გალაკტიონად რჩება და ეს იმიტომ, რომ ლექსი აგებულია თავისუფალ-ასოციაციური გზით, რაც ასე ნიშანდობლივია გალაკტიონისთვის და არც ხალხური პოეზიისთვის აღ-მორჩად უნდა.

გალაკტიონი აქვს ისეთი ლექსებიც, რომლებიც სხვა პოეტებთან მის მიმარ-თებას გაულისწმობს. ასეთებია „რუსთა-ველი“, „ჩემი იარაღი“, „პარათაშვილი“ და ა.შ. როგორია გალაკტიონის მანერა ადრინდელ პოეტებთან მიმართებისა, რა გამოარჩევს სხვა პოეტებისაგან?

გალაკტიონ ტაბიძის
ჩანაბატი. ავტოგრაფი.

როცა ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი და ვაჟა-ფშაველა ქმნიდნენ ასეთ ლექსებს, ისინი მკაფიოდ მიუთითებდნენ თავიანთ დამოკიდებულებაზე წინაპარი პოეტისადმი, მკითხველს უხასიათებდნენ მათ ღვანლს, მნიშვნელობას ერისთვის. ეს იყო გზა ჩვეულებრივი და ტრადიციული. ამ მხრივ საკმარისია გავისენოთ ილიას „თ. ალექსანდრე ჭავჭავაძე“, ნიკოლოზ ბარათაშვილ-ზედ“, აკაკის „ალექსანდრე ჭავჭავაძის საფლავზე“ და ა. შ. თვისებრივად განსხვავებულია გალაკტიონ ტაბიძისათვის წინამდებოდე გზა. გალაკტიონ ტაბიძის მიძღვნილი ხასიათის ლექსები განცდისეული ლექსებია, არა იმდენად, რომ მკითხველს გაუთვალისწინოს, თუ ეჩინა შოთა რუსთაველი, გრიგოლ ორბელიანი ან ნიკოლოზ ბარათაშვილი. წინაპარი პოეტები აქ გალაკტიონის სულის ნაწილებადია ქცეული, მოუცილებელნი არიან საკუთრად გალაკტიონისაგან. ესაა ჭეშმარიტი ლირიზმით სახელ ლექსები. შოთა რუსთაველის ლექსისადმი დამოწება, მისით დაწვა, გრიგოლ ორბელიანის ღრმა სევდა და ნ. ბარათაშვილის ტრაგიზმი საკუთრად გალაკტიონის ლექსით წვას, სევდას, მის პირველ ტრაგიზმს ერწყმის. ასე ნიშნავდნენ ერთ მთლიანობად წინაპარი პოეტები და გალაკტიონი.

გალაკტიონ ტაბიძემ პოეზია გამო-

აცხადა ადამიანური არსებობის პირველ რიგის სიმბოლოდ. მისი ფიქრით, იქ, სადაც არაა პოეზია, არც ადამიანურ არსებობასთან გვაქვს საქმე. ადამიანურობა მოიცავს და გულისხმობს პოეტურობას. აქედან გამომდინარეობს გალაკტიონის მოთხოვნა – „პოეზია უპრველეს ყოვლს“. გალაკტიონის ეს მოთხოვნა არ გულისხმობს ყოფის, ყოველდღიურობის უგულებელყოფას, იგნორირებას, არამედ ყოფაში, ყოველდღიურობაში პოეზიის შეტანას. ადამიანთა ყოფაში პოეტური სული უნდა შევიდეს, – ასეთია მისი მოთხოვნის შინაარსი. გალაკტიონის უამრავი ლექსი ინდუსტრიალიზაციასა თუ კოლექტივიზაციასზე სწორედ ამ ამოცანის გადაჭრის გაბედულ ცდას წარმოადგენს.

გალაკტიონ ტაბიძის რთული პოეტური სამყაროს დახასიათება რომ შედარებით გაიაფილონ, მკვლევრები ცდილობენ მის დაპერიოდებას. გალაკტიონის პოეზიის პერიოდიზაცია მეტად სახიფათო საქმეა. ბუნებრივია, გალაკტიონმა – შემოქმედმა განიცადა განვითარება, მაგრამ ეს განვითარება არ ყოფილა სწორხაზობრივი. ის ნიშნები, რომლებზეც თავს იჩენენ გალაკტიონის პოეზიაში თვებგანევი, მიჰყვებიან სიცოცხლის ბოლომდე; არც ინტერესი საიდუმლოს წედლობის,

უზილავის დანახვის, ხელოვნების სიმალეების დაუფლების, არც განსახიერების ასოციაციურობა არაა უცხო გვიანდელი გალაკტიონისთვის. ლექსი „ხელოვნება“, დაწერილი სიტყბურში და ლექსი „ქებათა ქება ნიკორწმინდას“, რომელიც 60 წელს მიტანებულმა პოეტმა დაწერა, ერთნაირი პოეტური ღრნითაა შექმნილი და ხელოვნებისადმი პოეტის ერთნაირ დამოკიდებულებას ავლენს. მაგრამ ისიც ფაქტია, რომ გარკვეული დროიდან გალაკტიონმა მეტი ინტერესი გამოიჩინა სოციალური მოვლენებისადმი, თუმცა ეს იმას არ ნიშნავს, რომ მას ადრე არ ჰქონდა ასეთი ინტერესი ან ადრინდელი ნიშნები განდევნილიყოს მისი პოეზიიდან, რაც მხოლოდ იმაზე მიუთითებს, რომ გალაკტიონი ერთიანი, მთლიანი, მძლავრი პოეტური ნატურა იყო, რომლის შეესება მდებოდა ახალი შინაარსით.

გალაკტიონ ტაბიძე უდიდესი რეფორმატორი იყო ქართული ლექსისა. მან უზარმაზარი გავლენა მოახდინა XX ს-ის ქართული პოეზიის განვითარებაზე, პრაქტიკულად, განსაზღვრა უახლესი ქართული პოეზიის თვისებრიობა. გალაკტიონს კვლავ და კვლავ მიმართავენ მომავალი თაობების პოეტები, რადგან ქართული პოეზიის განვითარების ქმნი მარიტი გზა ყოველთვის იქნება მის დიდ სახელთან დაკავშირებული.

უწიფესი და უნეტარესი, სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქი კალისტრატე (ცინცაძე)

უწიფესი და უნეტარესი კალისტრატე, ერისკაცობაში ბიჭიკო მიხეილის ძე ცინცაძე დაიბადა 1866 წლის 12 აპრილს ქუთაისის მაზრის სოფელ ტობანიერში, სასულიერო პირის ოჯახში. წერა-კითხვა ოჯახში შეისწავლა. ჩვენს სოფელში გარდაიცვალა სოლომონ შარაშენიძის დედა. ანდერძის ასაგებად მოწვევის გაბრუნებულ ეპისკოპოსი, წირვის დროს საკურთხეველში ვტრიალებდი, „განიცადე“ ლოცვის დროს რომ გალობდნენ, მიმიხმო, ლოცვები გამომკითხა, ჯვარი მაჩურცა და მამას უბრძანა თავის დროზე შეიყვანე სასწავლებელში“, – იგონებდა უწიფესი კალისტრატე. ამ შეხვედრამ განსაზღვრა ჭაბუკის მომავალი.

1875-1882 წწ-ში კალისტრატე ცინცაძე სწავლობდა ქუთაისის სასულიერო სემინარიაში, რომლის წარჩინებით დამთავრების შემდეგ ეპისკოპოსი გაბრიელის რეკომენდაციით ჩაირიცხა თბილისის სასულიერო სემინარიაში. თბილისის სასულიერო სემინარიაში მკაცრი რეჟიმი და ანტიქართული განწყობილება სუფევდა, მაგრამ თბილისში ამ დროს მოღვაწეობდნენ ილია ჭავჭავაძე, ავაკი წერეთელი, იაკობ გოგებაშვილი, გამოდიოდა ეროვნული მიმართულების ჟურნალები: „ივერია“, „დროება“, რომლებიც გავლენას ახდენენ ჭაბუკი სემინარიელის მსოფლმხედველობაზე. სემინარიაში მგზავრობდა ალექსი გიორგაძესთან (მეტროპოლიტი ანტონი), იოანე ბეჟაშვილიან, იოსებ ლალიაშვილიან, ბესარიონ ხელაიასთან (კათოლიკოს-პატრიარქი ამბროსი), სილიბისტრო ჯიბლაძესთან, პეტრე ჭარაიასთან. მისმა სემინარიელმა თანაკურსებმა იოსებ ლალიაშვილმა 1886 წლის 24 მაისს მოკლა სემინარიის რექტორი ჩუღუტყი. რუსეთის საერო და სასულიერო ხელისუფლებამ სემინარიიდან გააძევა ქართველი პედაგოგები და სტუდენტები, საქართველოს ეგზარქოსმა პავლემ თბილისის ალექსანდრე ნეველის სახელობის ეკლესიაში საჯაროდ დასწავლა ქართველი ერი, რასაც მოჰყვა დიმიტრი ყიფიანის მძაფრი საპროტესტო წერილი ეგზარქოსადმი, რომელშიც სინანული იყო გამოთქმული წყევსმათარის საქციელზე და მოითხოვა, დაეტოვებინა მას საქართველო. დიმიტრი ყიფიანი იმპერატორმა გაიკიცხა, გადააყენა ქუთაისის თეოდაზნაურთა წინამძღოლის თანამდებობიდან და გადაასახლა სტავროპოლში, სადაც იგი 1887 წელს მუხანათურად სიცოცხლეს გამოასალმეს... მისი საქართველოში გადმოსვენება და მთაწმინდაზე დაკრძალვა ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისათვის მძლავრი ბიძგი აღმოჩნდა. ბუნებრივია, ახალგაზრდა სემინარიელი კალისტრატე ცინცაძე ამ მოვლენების შუაგულში ტრიალებდა და სამშობლოს ინტერესებისთვის ბრძოლა მისთვის უმათერესი საზრუნავი გახდა. 1888-1892 წწ-ში კალისტრატე ცინცაძე სწავლობდა კიევის სასულიერო აკადემიაში, სადაც თავი გამოიჩინა როგორც ნიჭიერმა სტუდენტმა. მისი ავტორიტეტი კიდევ უფრო ამაღლა სადღილომ ნაშრომმა – „ივერიის ეკლესია სასანიდების პერიოდში“. 1892 წელს ღვთისმეტყველების კანდიდატის ხარისხით დაბრუნდა საქართველოში, 1893 წლის 11 აპრილს აკურთხეს დიდუბის ეკლესიის დიაკვნად, 18 აპრილს – მღვდლად.

ქართველი საზოგადოების ყურადღება მიიქცია 1893 წელს განეჭობა თბილისში გადმოსვენებულ ნიკოლოზ ბარათაშვილის ნეშტთან ახალგაზრდა მღვდლის, კალისტრატეს სიტყვამ. აქედან მოკიდებული, საქართველოს პოლიტიკური თუ საეკლესიო ცხოვრების სფეროში არ მომხდარა რაიმე მნიშვნელოვანი, რომელშიც კალისტრატე ცინცაძე არ იქნებოდა ჩართული. მის არქივში ინახება საინტერესო ჩანაწერები საქართველოს ეგზარქოსებზე 1898-1917 წწ-ში, საიდანაც ნათლად ჩანს რუსი ეგზარქოსების ანტიქართული პოლიტიკის მიზნები და საქმიანობა, რამაც ხალხსა და მწყემსმთავრებს შორის სრული გაუცხოება გამოიწვია. მამა კალისტრატე მიიჩნევდა, რომ აუცილებელი იყო საქართველოს მართლმადიდებელ სამოციქულო ეკლესიას დაბრუნებოდა რუსეთის ხელისუფლების მიერ უკანონოდ წართმეული ავტოკეფალია. 1894 წელს ფრანგმა „პასტერში“ გამოქვეყნებული ნარკვევი – „საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია“ – მეცნიერულად ასაბუთებდა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის კანონიერებას. დეკანოზი კალისტრატე კანტორიკოს სერგი გიორგაძესა და დეკანოზ ანტონ თოთიბაძესთან ერთად იყო ავტორი საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენისა და მართვა-გამგებობის პრო-

უწმინდესი კალისტრატე საქართველოს მთავრთა საბჭოსთან არსებულ რელიგიის საქმეთა რწმუნებულ კ. ქადაგიშვილთან და სირიძის წევრებთან ერთად. ქაშუეთის ეკლესია (1947 წ.)

ქტისა, რომელიც განიხილა და მოინონა 1906 წელს თბილისში შეკრებილმა ქართველმა სამღვდელთმამ. 1917 წლის 12 (25) მარტს ქართველმა სამღვდელთმამ სვეტიცხოვლის საპატრიარქო ტაძარში საზეიმოდ გამოაცხადა საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა. დეკანოზი კალისტრატე ჯერ საქართველოს ეკლესიის დროებით მმართველობაში აირჩიეს, ხოლო 17 სექტემბერს საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის მმართველობის უმაღლესი ორგანოში, საკათალიკოსო საბჭოში. იგი მონაწილეობდა ყველა იმ მოლაპარაკებაში, რომელიც საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღიარების პრობლემებს ეხებოდა. 1922 წლის იანვარში დეკანოზი კალისტრატე საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის საკათალიკოსო საბჭოს წევრებიან ერთად ანტისაბჭოთა საქმიანობის ბრალდებით დააპატიმრეს, მან მეტეხის ციხეში გაატარა 3 წელი. 1925 წლის 31 ოქტომბერს უწმინდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, ამბროსის ლოცვა-კურთხევით დეკანოზი კალისტრატე დაუდგინა იქნა ნინოწმინდელი ეპისკოპოსის ხარისხში, იმავე დღეს მიიღო მიტროპოლიტობა, ხოლო 11 ნოემბერს უწმინდესი და უნეტარესი ამბროსის გადაწყვეტილებით მიტროპოლიტი კალისტრატე დაინიშნა სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის

მუდმივ მოსაყდრედ, მიენიჭა ბარტყულზე ჯვრის ტარების უფლება და მღვდელმთავართა შორის ლეიშისაზურების დროს უპირატესობა. ამა დიდი გალხიანება გამოიწვია ზოგიერთი ქართველი მღვდელმთავრისა. ბოლშევიკურ ხელისუფლება აგრძელებდა აგრესიული ათეიზმის პოლიტიკას, ანგრევდა ეკლესია-მონასტრებს, სასულიერო პირებს აიძულებდა, უარი ეთქვათ მღვდლობაზე, სასულიერო ნოდევის სახით ქმნიდა მტრის ზატს. საოკუპაციო ხელისუფლებას სურდა ეკლესიაში თავი დასაყრდენის გაჩენა, მან წახალისა იმ სასულიერო პირთა ჯგუფი, რომელნიც არ იზიარებდნენ უწმინდესი და უნეტარესი ამბროსის საბჭოთა ხელისუფლებასთან შეურეგებლობას და აცხადებდნენ, რომ საჭირო იყო ხელი-სუფლებასთან ლოიალობისა და თანამშრომლობის კურსის გამოცხადება. ამ ჯგუფის მეთაურებმა, ეპისკოპოსებმა ქრისტეფორემ (ციციქიშვილი) და დავითმა (კაჭახიძე) 1926 წლის დეკემბერში ქუთაისში მოწვეულ სამღვდელთმების შეხვედრაზე ბრძოლა გამოცხადეს უწმინდესისა და უნეტარესი ამბროსის და მის მომხრეებს, მათ აიძულეს მიტროპოლიტი კალისტრატე, 1926 წლის 30 დეკემბერს გადამდგარიყო მოსაყდრის თანამდებობიდან. 1927 წლის იანვარში საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის დროებითი მმართველობის სახელით უწმინდესისა და უნეტარეს

ამბროსის ფაქტობრივად ჩამოართვეს ეკლესიის საქმეთმცერობა, დათხოვნილად გამოაცხადეს საკათალიკოსო საბჭო. 1927-1932 წწ-ში მიტროპოლიტი კალისტრატე ფაქტობრივად ქაშუეთის წმინდა გიორგის ეკლესიის წინამძღვარი იყო და ეპარქიას არ მართავდა. 1932 წლის 21-27 ივნისს თბილისში გამართულმა IV საეკლესიო კრებამ მიტროპოლიტი კალისტრატე სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქად აირჩია. უწმინდესი და ურთულესი ეპოქა, რეპრესიები, უსახსრობა და მოში საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და სასულიერო ცხოვრების ჩვეულ ნორმად ქცეულიყო. ასეთ ვითარებაში უწმინდესმა და უნეტარესმა კალისტრატემ თავი საქმიანობა ხუთი მიმართულებით წარმართა: 1. საბჭოთა სახელმწიფოს ოფიციალური საკანონმდებლო დოკუმენტების მეშვეობით, რომელნიც ფორმალურად მაინც აღიარებდა რწმინის თავისუფლებას, დაინიშნა ბრძოლა ეკლესია-მონასტრების აღმშენებლობის ნესით დახურვის, წერეთისა და ძარცვის პროცესის შესაჩერებლად, 2. ბრძოლა სულისშემოთველი საგადასახად კანონმდებლობის შესამუშევრებლად, 3. საბჭოთა ხელისუფლებასთან ლოიალობისა და თანამშრომლობის კურსის შენარჩუნება, 4. საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიისათვის საერთოული სტატუსის აღდგენისა და მართლმადიდებელი ეკლესიების მიერ მისი ისტორიუ-

ლი ავტოკეფალიის აღიარების მიღწევა 5. ეკლესიასა და საზოგადოებას შორის წარმოშობილი გაუქმების მოსაპირ.

უწმიდესმა და უნეტარესმა კალისტრატემ მოახერხა საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის გადარჩენა. დაწერვას და პიტივის სახლად გადაცემას გადაარჩინა ქაშვეთის წმინდა გიორგის ეკლესია, ადმინისტრაციული ნესით (გადასახდების გადუფდების მოტივით) დახურვას - სიონისა და სვეტიცხოვლის საპატრიარქო ტაძრები, გადასახლებიდან დააბრუნა ასობით სასულიერო პირი, მოახერხა ეპარქიებში გასაძლიერ პირობებში ჩაყვანილ სასულიერო პირებისათვის მდგომარეობის შემსუბუქება. 1941 წლის 22 ივნისს, როდესაც ფაშისტური გერმანია თავს დაესხა საბჭოთა კავშირს, უწმიდესმა და უნეტარესმა კალისტრატემ საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის სახელით საერო ხელისუფლებას წარუდგინა მხარდაჭერა გამოუცხადა. აღვითქვით შეურყეველი რწმენით, რომ ამპარტყანთა შემსუსტებელი, მოსცემს მხედველობასა ჩვენსა ძალას წარდევნის ჩვენგან ყოველი მტერი", - განაცხადა მან. ომის წლებში საქართველოს ეკლესია, მორწმუნენი ეხმარებოდნენ მეომართა ოჯახებს, აგრძელებდნენ თანხას ფრონტის საჭიროებისთვის. საბჭოთა კავშირის ხელშეწყობის სახელით იოსებ სტალინმა ასეთი შინაარსის დეკრეტს გამოუგზავნა თბილისის კათოლიკოს-პატრიარქ კალისტრატეს: „გთხოვთ გადასცეთ საქართველოს საკათოლიკოსოს, სამღვდელეობას და მორწმუნეთ, რომელთაც ორი თასი მანეთი შეაგროვეს საშუალოდ წითელი არმიისათვის, ჩემი საღამო და წითელი არმიის მადლობა“. უწმიდესმა და უნეტარესმა კალისტრატემ შეძლო, ხელისუფლებას ელიარებინა საქართველოს ეკლესიის ოფიციალური სტატუსი, გაეხსნა ადმინისტრაციული ნესით დახურული ეკლესიების ნაწილი. რუსეთის ეკლესია ოფიციალურად არ აღიარებდა საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიას და მიიჩნევდა, რომ 1917 წლის 12 (25) მარტს მცხეთაში ქართველი სამღვდელეობის მიერ ავტოკეფალიის აღდგენა იყო უკანონო აქტი. დაძაბული მოლაპარაკება ამ საკითხზე ქართულ და რუსულ მღვდელეობებს შორის გაგრძელდა 1943 წლამდე. უწმიდესმა და უნეტარესმა კალისტრატემ მოახერხა და მიიღო 1943 წლის 28-31 ოქტომბერს თბილისში გამართული მოლაპარაკების შემდეგ რუსეთის ეკლესიის მიერ საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ტერიტორიული ავტოკეფალიის აღიარება. რუსეთის პატრიარქმა სერგიმ საგანგებო წერილით მიმართა საქართველოში მცხოვრებ რუსულ სამრევლოებს, მსოფლიოს მართლმადიდებელ ეკლესიათა მეთაურებს და აცნობა, რომ რუსეთის ეკლესიამ აღადგინა ევქარისტული კავშირი საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიასთან. 1946 წელს უწმიდესმა კალისტრატემ უმასპინძლა რუსეთის პატრიარქ ალექსი I-ს, 1948 წელს თვითონ ეწვია მას მოსკოვში. უწმიდესი და უნეტარესი კალისტრატე იყო მრავალმხრივი განათლების და ინტერესების მქონე პიროვნება. მისი მოვლენები, რომლებიც დაცულია ბელანერძან, ქრწმუნულ ცენტრში, საინტერესო მრწამსში ანალიზსა და მსჯელობას გვთავაზობს საქართველოს ისტორიის, ქართული კულტურის, საქართველოს ეკლესიის ისტორიის საკითხებზე. განსაკუთრებით უნდა გამოვყუთო მისი ნაშრომები საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიაზე. კ. ეკაშვილის ფსევდონიმით გამოქვეყნდა უწმიდესი კალისტრატეს გამოკვლევა შოთა რუსთაველის მსოფლმხედველობის პრობლემებზე. მის არქივში ინახება უწმიდესი კალისტრატეს შენიშვნები მოსკოვში მისი საგზაო სტატიაზე - „შოთა რუსთაველი და ნეოპლატონიზმი“. 1929 წელს დაასრულა ვრცელი გამოკვლევა ნიკოლოზ იბრაჰიმ ვინაობაზე, საინტერესო შენიშვნები დაუთმო 1940 წელს გამოცემულ საქართველოს ისტორიის სასკოლო სახელმძღვანელოს, გამორჩეულია მისი ნაშრომები - „ივერიის საეკლესიო ნესი“, „სვეტიცხოველი“, „ქეპანეთის წმინდა გიორგის ეკლესია“. ცხოვრებაში იგი უბრალო და თავმდაბალი იყო, მთელი მისი ცხოვრება წარმოადგენდა თვითდაზღვევისა და თვითგანვითარების მისაბამ მაგალითს, მას ახასიათებდა განსაკუთრებული დამოკიდებულება თავისი მოვლენების შესრულებაში, ღრმა მოხუცებულობამდე შეინარჩუნა ახალგაზრდული სული და საღი მესხიერება. მასთან მეგობრობდნენ აკადემიკოსები: კორნელი კეკელიძე, შალვა ნუცუშიძე, კონსტანტინე გამსახურდია. საპატრიარქოში მართავდა „სუთმაბათობებს“, სადაც მეცნიერებთან ერთად მსჯელობდა აქტუურ პრობლემებზე. მას დიდი ავტორიტეტი ჰქონდა როგორც მორწმუნე, ასევე არამორწმუნე საზოგადოებაში. უწმიდესი კალისტრატე გარდაიცვალა 1952 წლის 3 თებერვალს 86 წლის ასაკში. 10 თებერვალს მისი ნეშტი დაკრძალა სიონის საპატრიარქო ტაძარში.

დეკანოზი კალისტრატე (1910-იანი წლები)

ლესიის ავტოკეფალიას და მიიჩნევდა, რომ 1917 წლის 12 (25) მარტს მცხეთაში ქართველი სამღვდელეობის მიერ ავტოკეფალიის აღდგენა იყო უკანონო აქტი. დაძაბული მოლაპარაკება ამ საკითხზე ქართულ და რუსულ მღვდელეობებს შორის გაგრძელდა 1943 წლამდე. უწმიდესმა და უნეტარესმა კალისტრატემ მოახერხა და მიიღო 1943 წლის 28-31 ოქტომბერს თბილისში გამართული მოლაპარაკების შემდეგ რუსეთის ეკლესიის მიერ საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ტერიტორიული ავტოკეფალიის აღიარება. რუსეთის პატრიარქმა სერგიმ საგანგებო წერილით მიმართა საქართველოში მცხოვრებ რუსულ სამრევლოებს, მსოფლიოს მართლმადიდებელ ეკლესიათა მეთაურებს და აცნობა, რომ რუსეთის ეკლესიამ აღადგინა ევქარისტული კავშირი საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიასთან. 1946 წელს უწმიდესმა კალისტრატემ უმასპინძლა რუსეთის პატრიარქ ალექსი I-ს, 1948 წელს თვითონ ეწვია მას მოსკოვში. უწმიდესი და უნეტარესი კალისტრატე იყო მრავალმხრივი განათლების და ინტერესების მქონე პიროვნება. მისი მოვლენები, რომლებიც დაცულია ბელანერძან, ქრწმუნულ ცენტრში, საინტერესო მრწამსში ანალიზსა და მსჯელობას გვთავაზობს საქართველოს ისტორიის, ქართული კულტურის, საქართველოს ეკლესიის ისტორიის საკითხებზე. განსაკუთრებით უნდა გამოვყუთო მისი ნაშრომები საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიაზე. კ. ეკაშვილის ფსევდონიმით გამოქვეყნდა უწმიდესი კალისტრატეს გამოკვლევა შოთა რუსთაველის მსოფლმხედველობის პრობლემებზე. მის არქივში ინახება უწმიდესი კალისტრატეს შენიშვნები მოსკოვში მისი საგზაო სტატიაზე - „შოთა რუსთაველი და ნეოპლატონიზმი“. 1929 წელს დაასრულა ვრცელი გამოკვლევა ნიკოლოზ იბრაჰიმ ვინაობაზე, საინტერესო შენიშვნები დაუთმო 1940 წელს გამოცემულ საქართველოს ისტორიის სასკოლო სახელმძღვანელოს, გამორჩეულია მისი ნაშრომები - „ივერიის საეკლესიო ნესი“, „სვეტიცხოველი“, „ქეპანეთის წმინდა გიორგის ეკლესია“. ცხოვრებაში იგი უბრალო და თავმდაბალი იყო, მთელი მისი ცხოვრება წარმოადგენდა თვითდაზღვევისა და თვითგანვითარების მისაბამ მაგალითს, მას ახასიათებდა განსაკუთრებული დამოკიდებულება თავისი მოვლენების შესრულებაში, ღრმა მოხუცებულობამდე შეინარჩუნა ახალგაზრდული სული და საღი მესხიერება. მასთან მეგობრობდნენ აკადემიკოსები: კორნელი კეკელიძე, შალვა ნუცუშიძე, კონსტანტინე გამსახურდია. საპატრიარქოში მართავდა „სუთმაბათობებს“, სადაც მეცნიერებთან ერთად მსჯელობდა აქტუურ პრობლემებზე. მას დიდი ავტორიტეტი ჰქონდა როგორც მორწმუნე, ასევე არამორწმუნე საზოგადოებაში. უწმიდესი კალისტრატე გარდაიცვალა 1952 წლის 3 თებერვალს 86 წლის ასაკში. 10 თებერვალს მისი ნეშტი დაკრძალა სიონის საპატრიარქო ტაძარში.

გრიგოლ რობაქიძე, სტუდენტობის წლები.

გამორჩეულად დიდი სახელი, რომელიც ყველაზე ბოლოს, XX ს-ის 80-იან წწ-ში დაიბრუნა საქართველომ კომუნისტური რეჟიმის დევნიასგან, არის სახელოვანი ქართველი მწერალი გრიგოლ რობაქიძე. გრიგოლ რობაქიძის მდიდარი სულიერი მემკვიდრეობის გამოჩანა სამშეოზე და ჩართვა ქართული ლიტერატურის ისტორიაში, რაც ჯერ არ დასრულებულა, თანდათან აქვს XX ს-ის I ნახევრის ქართულ მწერლობაში დარჩენილ დიდ სიცარიელეს და უფრო მრავალფეროვნად წარმოაჩენს მას.

გრიგოლ რობაქიძე დაიბადა 1880 წელს ზემო იმერეთში, სოფ. სივრში. მამა, ტიკტე რობაქიძე, იყო ეკლესიის დაიკავი სოფ. ჩხარში, მოგვიანებით მღვდლად აკურთხეს; იყო ხელმძღვრევაკი - კინძაბა ნიგებზე, აზნაღებდა სეფისკვერების ფორმებს, აწერდა საფლავის ქვებზე ეპიტაფიებს. როგორც გრიგოლი წერს, „მამის ნიჭი იქ იყო, სადაც ნიჭიერის ეგებოდა“. დედა, ქეთევან ბოჭორიშვილი, შეძლებული გლეხის შვილი იყო, უაღრესად სათნო ქალი. სახელოვან შვილს ყოველთვის აწუხებდა, რომ უკანასკნელ წუთებში არ აღმოჩნდა არც მამასთან და არც დედასთან. „მსურს ერთ ნივინი გადმოვხალო სახენი ჩემი დედის და მამის - სახენი მირადაპირ განსაცვიფრებელნი. თან ვატარებ სურათს დედისა... ასეთი თვალები მე ჯერ არ მებოლა. სურათიდანაც მოსხივანობს ღვთისური მადლი“.

ქუთაისის სასულიერო სემინარიის დამთავრების შემდეგ მამას უნდოდა, რომ შვილი მღვდლად ეკურთხებინა, მაგრამ შვილს სწავლის გაგრძელება სწავლა და ჩაირიცხა კიდევ ორიუესკის (დღევანდელი ტრატუქი) უნივერსიტეტში ორდინიულ ფაკულტეტზე. სწავლის ქრისტიანულადგონების გამო 1901 წელს იგი უნივერსიტეტიდან გამოკრცა აბაშიძის დახმარებით გრიგოლი სწავლის გასაგრძელებლად გერმანიაში გაემგზავრა, ჩაირიცხა ლაიფციგის

უნივერსიტეტში ფილოსოფიის ფაკულტეტზე, მოგვიანებით ორივესკიშიც გაემართა და საბოლოოდ ოფისტის დიპლომზე აიღო.

1908 წელს გერმანიიდან სამშობლოში დაბრუნებულმა დაიწყო საჯარო ლექციების კითხვა და ძალიან მაღელვაით ეკუთვნოდა სახელი როგორც „ახლად მოველენილმა იოანე ოქროპირმა“ (გ. ქიქოძე), იგი კითხულობდა ლექციებს აკაკი წერეთელზე, ნიკოლოზ ბარათაშვილზე, ვაჟა-ფშაველაზე, ფრიდრიხ ნიცშეზე, შპენგელერზე. მისი ლექციებით აღტაცებული იყვნენ აკაკი წერეთელი, დავით კლდიაშვილი, რომელიც წერდა: „თამაზად ვამბობ, გრიგოლ რობაქიძემ გააკეთა მამინდელი ქართველობა. თვისი საჯარო ლექციებით სათლად აღტაცებული საზოგადოების, რომ ქართული ენა შეგნებით სავსეა, რომ მისით გამოითქმება ყოველნაირი ხალისკეთება, გამოიხატება მისი აზროვნება, ლექტირმა დაიწახა ქართველ საზოგადოებას ქართულის სიმშვენიერე, სიძლიერე, დაიწახა და გაიტაცა. მან დედად დააბაღა ქართული საზოგადოება. მას ვერ დაუფინწყებს ქართველობა ამ დიდ ამაღს“.

პირველი მსოფლიო ომის დროს გრ. რობაქიძე სპარსეთში იმყოფებოდა; როგორც იგი აღნიშნავს, აქ ჩაისახა იდეა „გველის პერანგისა“. აქვე დაქორწინდა იგი ნინა დომენსკაიაზე, რომელთანაც ორი შვილი ეყოლა. მაღალ მას დადი უზენაესება დაატყდა. შვილები ემიგრანტულად იმსახრებდა ბაქოში, სადაც ისინი დედად, გრიგოლის გაფრთხილებისდა მიუხედავად, ნაიყვანა. გრიგოლი ცოლს გამოკრცა. მოგვიანებით გრიგოლმა ცოლად შეირთო ლუნა ფიალიკა, რომელიც ემიგრანტობაში თან ახლდა მწერალს.

10-იან წწ-ში ხდება გრ. რობაქიძის დაახლოება „ცისფერყანწვლებთან“. გრიგოლი იქცა „ცისფერყანწვლითა“ უფროს მეგობრად და ერთგვარ იდეურ მეტრად.

1919 წწ-ში გრ. რობაქიძე წერს თავის პირველ მისტერია-დრამას - „ლონ-

და“. „სისადავით და ორკესტრალური ჟღერადობით „ლონდა“ ისეთივე ზემოქმედებას ახდენს მკითხველზე, როგორც ბერძნული ტრაგედია“ (რუდოლფ კარმანი). „ლონდამ“ აღფრთოვანება გამოიწვია დიდი ფრანგი მწერლის - რომენ როლანის, რომელმაც განაცხადა: „მე მიამანია, რომ ეს ხელოვნება ჩვენს დიდ მუსიკოსებს უფრო უახლოვდება, ვიდრე დიდ პოეტებს“.

ამას მოჰყვა დრამა-მისტერიები - „ლამარა“ და „მეგვი“. გრ. რობაქიძემ დრამატული ფორმა აირჩია, რამდენადაც თეატრის საშუალებით მას უნდოდა ზემოქმედება მოეხდინა რაც შეიძლება მტრ ადამიანზე. „ლამარას“ პირველმა დედამამა ქ. მარჯანიშვილისა და ა. ახმეტელის რეჟისორებით დიდი აღფრთოვანება გამოიწვია, ხოლო 1930 წელს მოსკოვში გამართულ დეკლამაზე თეატრის ისტორიაში აქამდე არახებული წარმატება ხედავდა. ეს დრამა მოსკოვში რამ წარმოდგენის მაგივრად ზედიზედ რვაჯერ წარმოადგინეს. ერთი წარმოდგენის თვითონ სტალინი დაესწრო, რომელმაც ასევე ვერ დაფარა მონაწილე.

1926 წელს გაკეთებულია გრ. რობაქიძის ერთი ეკვლავი მნიშვნელოვანი რომანი - „გველის პერანგი“, რომელიც მწერალმა მაღელვარებით თარგმნა და 1928 წელს გერმანიაში გამოსცა ავსტრიელი მწერლის, შტეფან ცვაიგის წინასიტყვაობით, რომელიც მაღალ შეფასებას აძლევს ამ რომანს.

1931 წელს გრიგოლ რობაქიძემ სერგო ორჯონიკიძის ხელშეწყობით მოახერხა გერმანიაში ხელახლა გამგზავრება - მოტივი: ცოლის მკურნალისა და ნიადაგის მომზადება რუსთაველის თეატრის მომავალი გასტროლებისათვის, რომელსაც „ლამარა“ უნდა ექმნებინა ევროპელი მაყურებლისათვის. გრ. რობაქიძე უცხოეთში დარჩენას არ ამირჩევდა. როცა დრო ამოწურა, უკან გამობრუნდა, მაგრამ გზაში იგი გააფრთხილეს, რომ საქართველოში ჩამოსვლის უშუალო დაჭრა ემუქრებოდა. მწერალი იძულებული გახდა, ისევ გერმანიაში გაბრუნებულიყო. ჩანს, ეს გადაწყვეტილება, მისაღებად მისთვის ძალიან მძიმე, მაინც სწორი იყო. მაღელვანად საქართველოში, ისევ როგორც მთელ საქართველოში, უმძიმესი რეპრესიები, რომლებიც ისიც ისევე ვერ გადაურჩებოდა, როგორც ვერ გადაურჩენი მისი საყვარელი მეგობრები. მანამდე კი გარდაცა ადვილადანელი კამანია მისი წინადადება. როგორ არ აღმანდებდნენ და რა ემთხვევებოდათ არ ლამაზად მან. 1931-1945 წწ. გრ. რობაქიძე ბერლინში გაატარა. სულერი ხსნას შემოქმედებაში უპირობოდ, ამ დროს მექანა რომანები - „ჩაუკული სული“ და „გრადის მცველი“, „აკაკისური ნოველები“ და მრავ-

ვალი სხვა, როგორც მხატვრული, ისე არამხატვრული – ესე, ლიტერატურულ-კრიტიკული, ფილოსოფიური წერილები. მიუხედავად იმისა, რომ აქ, გერმანიაში, გერმანულ ენაზე წერდა, აქაც ჭეშმარიტ ქართველ მწერლად დარჩა. გერმანულენოვან და ფრანგულენოვან მკითხველს აქ შექმნილ თხზულებებშიც უაღრესად თანამედროვე ხედვით აცნობდა თავისი ქვეყნის უნიკალურობას, სიძველეს და გამორჩეულობას. იწერებოდა ალტაჟების რეცენზიები, მწერალი იღებდა უამრავ წერილს. ლეონტი გერმანული ენა, – წერს გრ. რობაქიძე, – გერმანელები ფიქრობენ: აი, ასეთი დახვეწილი ენით და თანაც მხატვრით თვით გერმანელსაც გაუჭირდებოდა მეტყველება... ჩვენითვის ეს „ენაგადი“ სიტყვისა დახსულიაო. მე მათ ვუხსნი: „გერმანული ენის ცოდნაში, რასაკვირველია, მე გერმანელ მწერლებს ვერ გავედგავები, და თუ ჩემი გერმანული ენა გაკარგვით, ეს მხოლოდ ჩემს მწერლობურ ენას მიეწერება, რომელიც ჩემ გერმანულშიავე „ზნეობს“.

გარდა ამისა, აცვალა მისი წიგნი იმის კონკრეტულ საბუთს წარმოადგენს, რასაც ჩვენ სინთეზს ვუწოდებთ, რომელიც გოეთეს შემდეგ მოეცა გერმანული სულის ბედს. რობაქიძე უფექტლად უფრო ღრმად ფიქვებდა და გვაცნობს დასავლეთის ზოგიერთ პრობლემას“ (რედოლფ კარმანი).

მეორე მსოფლიო ომის წლებში გრაფი რობაქიძე სხვა ქართველ ემიგრანტებთან ერთად ფიროზბა, საქართველოს განთავისუფლების გზებს ეძებდა. როცა შესაძლებლობა ეძლეოდა, ცდილობდა რადიოს საშუალებით ხმა მიეწვინა ქართველი ახალგაზრდებისათვის, მწერლებისათვის, საერთოდ საქართველოსათვის. იგი შეასრულებდა ქართველებს, რომ ადამიანი მხოლოდ მაშინაა ადამიანი, როცა თავისუფალია... „საბჭოეთში კაცს შიშის გემო მოსვენებით ვერ დაუძინია“... „ბოლშევიზმი ბრწინდა მინაგან ხალხს და ამაყრდა ფსკედელსაღმართს. ქართველთა კულტურა, ასე ინდივიდუალური და ეგზოტიკური უნივერსალური ქართველი ერის თითარებას. წდით ცოცხალ ფსკედეს საქართველოსა, მის გენიულურ ენას, მის უნივერსალურ მითოსს, მის პერსონალ თვავდასავალს“.

ქართველ ტყვეებთან მხედვერების დროსაც დღეღამორეული მამულიშვილი სამშობლოს სიყვარულზე და ერთგულზე ზღაპრულად მათ, ტყვეობიდან დახსნის შემდეგ უსათრად საქართველოში დაბრუნებას ურჩევდა.

გრ. რობაქიძე ყველგან იმას აღნიშნავდა, რომ არ იყო პოლიტიკოსი და არც პოლიტიკით დაინტერესებული; იგი არც ერთ ნაწარზე იდგა და არც მწერებზე, რომ არსებობდა კიდევ მესამე ნაპირი, ნაპირი ჭეშმარიტი მამულიშვილისა და ბელოვანისა, რომ ამ ნაპირიდან უცქერდა და ავსებდა ყველაფერს, რომ სწორედ ჭეშმარიტი ბელოვანის, ფსიქოლოგისა და ფილო-

გიორგი რობაქიძე

სოფოსის ნაპირიდან ხედვით შექმნა მან პორტრეტები ლენინისა, სტალინისა, ჰიტლერისა, მუსოლინის.

1945 წელს, მძიმედავრე ომის დღეებში გრაფი რობაქიძემ ოჯახთან ერთად მოახერხა შევიცარიდან გადსვლა, სადაც სიცოცხლის დარჩენილი 17 წელი გაატარა. მართალია, შემოქმედებითი თავსაზრისით პროდუქციით, მაგრამ მაინც მძიმე დარჩა მარტოსული, მარტოდ მთელი ქართველი მწერლისათვის ეს წლები. ჯერ ერთი, მეუღლეს დამბლა დაცვა და ლოცვანი ჩავარდნილმა შეიღწეული იცოცხლა. მისი ერთადერთი მომგვლელი გრიგოლი იყო. ბოლომდე უერთგულა, ერთხელაც არ დაუჩივლია.

ბოლო ხანს მის ცხოვრებაში ისევ შემოჭრა სხივი, გაიწვია დიდი სიყვარული ორმოცდარვა წლით უმცროსი, წარმოშობით წარინებელი წრის მხატვარი ქალის, გრაფინია გიტა ფონ შტარბერგისადმი. მეოცნებე ქალიც მოიხიბლა ქართველი მწერლის შთაბეჭდილ პროვინციით. გრ. რობაქიძე დაქორწინების სამაზღისაც კი შეუდგა. თითქმის სიცოცხლის დაიხსნა ფაშა ბედნიერება ზღაპრული ახლოს იყო. მაგრამ ასეთ დროს, 82 წლის მწერალს, სიკვდილი ეწვია. გრ. რობაქიძე დასაფლავებს ფეხებს გარეუბანში. მოგვიანებით ნინო და კალისტრატე სალიების მეცადინეობით გრიგოლ რობაქიძე გადაასვენეს პარიზში და დაკრძალეს ლევილის სასაფლაოზე.

თანამედროვეებმა მწერლის ასეთი გარეგნულ-სულიერი პორტრეტი დაეჭვოვნეს: საშუალოზე მაღალი იყო, მოსოული, უფრო ევროპელს ჰგავდა, თუმცა ისიც ეტყობოდა, რომ ქართველი იყო, გამოქცეულია სახის ნაკეთებით, მეტყველ მავი თვალებით, მუდამ ატარებდა პარიკს მოკლედ შეჭრილი მავი ზონიერად თმით, იცვამდა მაკ კოსტიუმს, იხურებდა მაკ ცილინდრს, ზავხერლობით ქლოფის თეთრ ცილინდრს, მაჟარშია მოვლებულს, მუდამ ატარებდა თეთრ ხელთათმანეს, რომლებიც ყოველთვის ხელში ეჭირა. ყოველთვის

შემართულად ეჭირა თავი. მომგვლელი და მოდუნებელი ის არავის უნახავს, მთელი მისი არსებობა სიცოცხლე სჩქევდა“ (ქეთევან ჯავახიშვილი). „რობაქიძე სულიერი ანისტოკრატია, როგორც სულიერი წინამძღოლი თავისი დახლისა, ის ფაქტობრივად ხალხის მფოსანია, ისევე როგორც ესქელს, სოფოკლე და შოპროსი ელადისათვის, დოსტოვესკი და ლესკოვი რუსეთისათვის, გოეტე, პოლდერლინი და კლასიკი გერმანიისათვის. ხალხის მფოსანი, ამ სიტყვის უმაღლესი მნიშვნელობით, მისტიკურ და მაგიური კავშირით შეიღამინასთან, რომელიც ქალწულბერი მობს ცხოვრების დედას, პოულსა ძალას დემონური სულიერი და მინიური ძალების წინააღმდეგ საბრძოლველად“ (რედოლფ კარმანი).

ახლა თითქმის მთელმა საქართველომ იცის გრ. რობაქიძის სულის შემწვრელი ანდერძი-ნატერა – როცა სვეტიცხოველში შედიხარ, „ამწნე კუთხით პანა სალოცავს, ძველისძეგლიად ამწნელებს. ტაძრის მშენებლებს იგი არ დაუზერვიათ... ჩემი ნატერაა: როცა მე ამ სოფლად აღარ ვიქნები, მოდიოდეს ვინმე ქართველი დედა ყოველ წელს მცხეთას, ნიოზობს, ჩემი დაბადების თვეში, სათნოელს ანთებებს ამ პატარა სალოცავის წინ და ლოცვით ასწენებდეს ჩემს სახელს, მტეს არასა ვთხოვ საქართველოს“.

გრ. რობაქიძის მემკვიდრეობა მეტად მრავალფეროვანია, ღრმა, რთული დასასაბიჯებელია. მისი ჭეშმარიტი აღქმა, განხილვა ჯერ კიდევ მომავლის საქმეა, როცა სრულად გადაიშლება მკითხველის წინაშე მრავალტომეულის სახით. მისი შემოქმედება გამორჩევა სამოღერდ-მეტაფორული აზროვნებით და ნაწარირი ინტერპრეტაციის პრობაზე იდგა. XX ს-ის სახელეოვან წარმომადგენელს, რომელიც გამორჩევა თავისი აზლბურთ, მოდერნისტული, ჭეშმარიტად ევროპული ხედვით, საზნოვრი ფსკეები XIX ს-ის ქართულ მწერლობასთან აკავშირებს. XIX ს-ის

1. Եւ Լեւոն շրջադասեալ է շրջադասու
 2. Զորավորեալ երազեալով Բնակչեալ
 3. Եւ Լեւոն շրջադասեալ է շրջադասու
 4. Եւ Լեւոն շրջադասեալ է շրջադասու
 5. Եւ Լեւոն շրջադասեալ է շրջադասու
 6. Եւ Լեւոն շրջադասեալ է շրջադասու
 7. Եւ Լեւոն շրջադասեալ է շրջադասու
 8. Եւ Լեւոն շրջադասեալ է շրջադասու
 9. Եւ Լեւոն շրջադասեալ է շրջադասու
 10. Եւ Լեւոն շրջադասեալ է շրջադասու

გრიგოლ ჩობაქიძის ავტოგრაფი

მიხილეთ წერილებს უთქვამს: გრ. რობაქიძის გმირად „ყოფა-ცხოვრება“ თვან კი არ არიან აზოღუდუნლი, ისინი ქართული არსების ზორცქესხულობანია“. გრ. რობაქიძე ამტკიცებს: „ერთადერთი ქართველი, რომელიც ნება საიდუმლოს“ ქართულ სიტყვად, გრ. რობაქიძის მხარეში მხატვრული წარმოსახვით შექმნილი საბუნძოპოეზოება. თხულებების მიხედვით, შვილი, რომელსაც თათრულ ქვეყანა, საქართველო სიზარდათ ათავსეს, დატეხეს დაკარგულ მამას. მამის ძიებამ თანდათან მამარდგმა შორეული ფესვი „მამული“, მამულის ნახვისას თანდათან ცნაურდება ყველაფერის სათავე „მამა“ უზუნადა. თავდადასავალი გმირისა წინასწარ, შინაგანად უკუქცევას გულისხმობს. დასავლურისა და აღმოსავლურის, ანუ „აჰოლონურისა“ და „დიოსისურისა“ ამ დროისათვის უღარდება მწვავე პოლიტიკური თემის განხილვას კ. გამოსაუდიდისთან ერთად სწორად გრ. რობაქიძე დაუღელ სათავე და მან პოპოლუმე დამოკიდებულად და ოპონისტულად გადაწყვიტა. გრ. რობაქიძის მიხედვით, ქართული სულის ჭიდილი და-ბრუნებულობასა და ამ დაბრუნებულობა შერწყმამა. რომანში ნაქვებია, რომ ყველი დამანია თავისთავში ატარებს უკუღვ მამას, აღმოსავლურ-დასავლურ დედაბრძოლა-დამოკიდებულების შერწყმამა. დაამართრული აღმონებრთ რომანის მია-

გრ. რჩაბეჭის გმირის დრამატული, მაგრამ მაინც პარამონოტული ტრანსფორმაცია გამომავტავს ავტორის რწმენას; მისი აზრობა, ეს პარამონოტობა და მას-სახიბთველია ერთადერთი უნიკალური ქართული კულტურისათვის, ქართველი ერისათვის. ამის მეტყველებულობური საბუთია ჯეჯარი ვაზისა – ერთადერთი მთელ მსოფლიოში, „ჯეჯარი ვაზისა“ არის სიმბოლური ცოცხალი მსმირები ვაზის – ქალის თითქმის მეტოქის – დიონისეოსისა და აპოლონურის – მერმეისის.

დრამა მისტერია „ლამარა“ შეიქმნა, როგორც ავტორი გვამცნობს, კოტე მარვახიშვილის ორეჟი, ვაჟის აგვის-მუსტაქლის“ შთაბეჭდილება. „ლამარას“ ავტორის თქმით, ის აერთიანებს ვაჟის გენიალურ პოემასთან, რომ ორივე ნაშრომადვე ორმაგი უნივერსალური იდეის – სიყვარული შეიქმნა შეშენებას (მოციქული პავლე) და შეშენება შეიქმნა სიყვარულს (ლეონარდო და ვინჩი) – ერთ არსში გაერთიანებას; ორი მძაწარის, ორი ნარჩმანთვლილი ძალა საქართველოს ისტორიისა – „ჯგერა“ და „ზრმალი“ ერთმანეთს ერწყმინა, ერთმანეთს ეუღლებიან და ასე გააქვთ „ლელა“.

აღსანიშნავია, რომ „ლაბარა“ დაიწერა 1924 წლის ავერსიტას აჯანყების დამარცხების პასუხად. „წამებულმა“ ქართველმა ისეთი სიმაძვროთი გაიკეთა ჩემი, რომ ქვეყნიერებად მოვიდნენ „ლაბარა“ უმცლეს მშობელა მჭარვალთა მიმართ, ვით ქრისტიანული მარჯვ დამარცხებულთა“. სანდრო ამბეცელმა „ლაბარა“ განსაზღვრა როგორც „რანდელული რომანტიზმი“. 1924 წლის აჯანყება იყო რანდიული რომანტიზმის გამოვლენა. „ნძელი დასავრებულებია, რომ ამხოზების რომელიმე მონიანეს მიართა სჯურება გამარჯვებისა. ძალთა მჭარადება უსაზღვრად უთასასწრო იყო. მონიანელობდნენ იმდინად, რადენადაც ამას რანდიული ბუნება ითხოვდა“.

აქვე ისიც გარკვევით უნდა ითქვას, რომ «გრიგოლ რობაქიძე კოტე შარჯანიშვილთან და სანდრო ახმეტელთან ერთად ქართული თეატრის განმახლებელია» (ა. ბაქრაძე).

„ჩაკლული სული“ გერმანიის დაიწერა 1932 წელს. ჯერ კიდევ შორს იყო 1937 წელი, მაგრამ ად. რობაქიძე თითქმის ყველაფერი წინასწარ განჭვავდა. მართალია, რომანის საფუძველი კონკრეტული ქვეყანა და ეროვნება სახელომდებარე იყო, მაგრამ დიდია მისი განზოგადების ძალა და საერთოდ ყოველგვარი ტოტალიტარული მმართველობის „დედაქალაქი“ ასახავს იგი. ან რომინი დათვალა დადასტურებული „ბოლშევიზი“

გრიგოლ რობაქიძე, ტყეშელაშვილი და მწერალი კავშირის სხვა წევრები (1929 წ.).

მის ანატომია, ის, თუ რა ემართება ადამიანს „ბოლშევიკურ“ არემი, არა აქვს მნიშვნელობა, „ბოლშევიკია“ თუ არა იგი. „ბოლშევიკურ“ სამყაროში არც ერთი ადამიანი არაა თავისუფალი, რეგითი იქნება იგი, თუ ხელმძღვანელი მუშაკი. სტალინი პიროვნული განსახიერება უპიროვნო ძალისა, რადგან ის თავის თავში სოხა ჯუღაშვილის კი არ აბატონებს, არამედ უპიროვნო ძალას – სტალინს. ბოლშევიკური გავლენა „ატმოსფერულია“, ვიდრე ფიზიკური, ხელმძღვანელი „ჩაკლული სული“ სწორედ ამ „ატმოსფეროს“ წარმოიქმნას ეძლევა. ადამიანი აქ თანდათან ეშვება ძირს, ნელ-ნელა ღალატობს თავის თავს. აქ მეფობს უნდობლობა და შიში. „უცერად მოვარდება ხოლმე საბჭოეთში“ ტერორის ტალღა. მსხვერპლი დროდადრო სჭირდება „ბოლშევიკურ“ გამანადგურებელ ძალას. ხანდახან ის ტალღა „მის მიმშვებიაკ არ ზოგავს“. საბჭოეთში მძიმე პირობებს „ვიღაც, რომელიც არავინა“.

ევროპაში დანერგულ თხზულებათაგან ყურადღებას იქცევს რომანი „გრაალის მცვენი“. მითოსის მიხედვით, „გრაალი“ ძვირფასი საუჯავა, სულიერი ღვთის მოპოვებელი. გრ. რობაქიძემ თავისებურად გაიაზრა იგი. მწერალი გრაალს აკავშირებს დავით აღმაშენებლის სახელთან და ჯერითან, რომელსაც ზევითკვალა მაკივარი და რომელიც ჯერჯერობა საქართველოდან მიიღეს. „თავლი ჩასულა მტევანში“ იმ ვახშის ლერწებიდან, რომელთაც ეს მტევანი

გამოუსხამთ, ქალწულ ნინოს ჯვარი გამოუშვია და იგი თავისი თმით შეუხეცია. მითიური წვეთი: ღამსა ბედის თავს დატეხისა ვახშის ჯვარს მტევნები გამოუღია. ზედაზე ამ მტევნებიდან რაინდებს შეუნახათ თავით. თავი გრაალი არის საქართველოს გული. გრაალი „მცველთა“ ხელშია. „წვეთი დიდდება უწინარად“... „დიდება რწმენაც და იმედიც საქართველოს მომავლისა“ (კ. სალია). მოდერნიზტულმა ხელოვნებამ გააფართოვა მითოსის საზღვრები. გაამითიურა თანამედროვე მოვლენები და საზოგადოებრივი ცხოვრების ადამიანები: მწერლები, მოღვაწეები, პოლიტიკური ფიგურები, დიდ მწერალთა ქმნილებების პერსონაჟები... გრ. რობაქიძემ ჯერ კიდევ „ლანჩაში“ მიმართა ამ გზას. მან დრამის გმირად აქცია ვაჟა-ფშაველამ, რითაც დიდი ეფექტიც იქნა მიღებული. „გრაალის მცველებში“ გრ. რობაქიძემ თავისი თანამედროვენი აქცია თხზულების პერსონაჟებად, ხოლო თავისი თავი მთავარ გმირად წარმოადგინა. დანარჩენი გმირთა პროტოტიპები, მაგ., პაული იაშვილი, ტყეშელაშვილი, შალვა დადიანი, მემუდ აბაშიძე, სერგო ორჯონიკიძე, ლავრენტი ბერია, ლევან ლომთაძე და ა.შ.

გარდა რომანებისა და დრამებისა, გრ. რობაქიძემ ავტორია ლირიული ლექსების, რომლებიც ყურადღებას იქცევს დიდი გამოსახველობით, პლასტიკურობით. მის ლექსებში გამოსახულება სახედა ქვეყლი. არსების, მოვლენის დახასიათება არღვევს ზედაპირს და მის

არსში იჭრება, არსს წარმოგიდგენს სახეობრივად. გრ. რობაქიძის ფილოსოფიური, ლიტერატურულ-კრიტიკული ესეები და წერილები სადღეისოდაც არ კარგავენ აქტუალობას.

განსაკუთრებულია გრ. რობაქიძის მიმართული ქართული ენისადმი. მისი ფრაზა საოცარი ენერგიითაა დამუშავებული. საგანგებოდ დახასიათებს საგანია ბგერწერილობა მისი პოეტური ფრაზისა. მისი მეტყველება გამოირჩევა მანერულობით, მის მიერ წაწარმოები სიტყვებით, რაც ბევრი მისი თანამედროვის გაღიზიანებასაც იწვევდა.

გარდა ამისა, და რაც მნიშვნელოვანია, გრ. რობაქიძის ყურადღება ქართულმა ენამ მიიპყრო, როგორც მითოსის ენამ. საზოგადოდ თვლიან ქართულ ენას ერთ-ერთ უძველეს ენად. „ჟაჟ დე მორგანს, მაგალითად, მარჩია, რომ ენები – ეტრუსკული, ხეთური, ბასკური და ქართული პირველენებია, რომელნიც სრულიად და მთლიანად გადმოგვეცემენ ნინარესიტორიულ სამყაროს მითიურ სახეს“ (გრ. რობაქიძე). გრ. რობაქიძე ქართულ ენასთან მივიდა როგორც მკვლევარი, მაგრამ არა როგორც მკვლევარი-ფილოლოგი, არამედ როგორც ფილოსოფოსი, რათა სიტყვის, შესიტყვების მითიური შინაარსი ამოეკითხა. უაღრესად საინტერესოა ამ მხრივ მისი დაკვირვებები, რომლებიც ერთგვარ სისტემურ სახეს ატარებს.

გრ. რობაქიძის მდიდარი სულიერი მემკვიდრეობა ჯერ კიდევ თავის თავ-მყრას და ღრმა გააზრებას.

ნიკო ლორთქიფანიძე მეგობრებთან ერთად

ნიკო ლორთქიფანიძე არის მწერალი, რომელმაც ევროპული ლიტერატურული სკოლა გამოიარა. ის შესანიშნავად იცნობს თავისი დროის ევროსივრცეში არსებულ ნაირ-ნაირ ლიტერატურულ-ესთეტიკურ მიმდინარეობებს და, სპეციალისტთა აღიარებით, გარკვეულ ხარკს უხდის მათ, განსაკუთრებით კი იმპრესიონიზმს.

ქართული მხატვრული სიტყვის სფეროში გადმოტანა ამგვარი მოდერნისტული მიდგომებისა უკვე თავისთავად აზრის ორიგინალობის მოთხოვნილებას მონიშნავს. ამიტომაც თელიან მის პროზას მოდერნისტული პროზის ნიმუშად, ამ მიმართებით ნიკო ლორთქიფანიძის, როგორც ქართველი მწერლის, დამახასიათებელი, რომ ის სწავდა ჩვენი ხალხის მრავალსაუკუნოვანი სულიერი ტრადიციების შინაგან შუქს. გარკვეული შეხედულებების მიხედვით, ამიტომაც ყველაფერი, რაც მისი ბელოდანაა შექმნილი, ქართული კულტურის სათავეებიდან იღებს საზრდოს.

მართალია, რთულ დროში მოველი-ნა ის ქართულ მწერლობას, ეპოქაში, რომელსაც ფსიქოანალიტიკოსები „დროის სივრცის“ (კ. იუგე) დიანოზს უსვამენ, ხოლო დიდი პოეტი კი „გვიდი დროს“ (აკაკი წერეთელი) სახელმძღვანელო ნათლავს, მაგრამ მაინც ბედნიერ ვარსკვლავზე დაბადებული აღმოჩნდა იმპრესიზმი, შემოქმედებითი ცხოვრების გარეგნულად გულწრფელი სიხარულით შეხედა მის გამოჩენას და ახალი ნაკადის დამსწრედაც ჩათვალა ქართულ მწერლობაში იგი ვეფ-ფეფელად. მოგვიანებით კი, ქართული მწერლობის ელიტარულმა წარმომადგენლებმა (პ. იაშვილი, ტ. ტაბიძე, ს. ჩიქოვანი, დ. შენგელაია, ს. კლდიაშვილი, ა. ბელიაშვილი, ნ. დუმბაძე, ა. ბაქრაძე, გ. ასათიანი, ნ. კაკაბაძე, ე. აბრამიშვილი და სხვანი) დახვეწილი არისტოკრატიზმის გამოხატულებად აღიარეს და მასზე შეფერავდნენ ახალგაზრდობამ „ადიდი ნიკო“ უნდად მწერლის.

მართლაც, XX სს სექტორული-ნიკო ლორთქიფანიძე არის სწორედ ტიპური განმასახიერებელი „სულიერი ტაქსიმილიზმის“ პრინციპზე აგებული არისტოკრატიზმის შინაარსის თომაშ მანისელი იმ მოდელისა, რომელიც, სხეულებრივი არისტოკრატიზმის საპირისპიროდ, მწერლის მხატვრულ ქსნილებებში გამოვლენილ „სულის ქსნილობას“ ცხადყოფს. ამგვარად გაგებულ „არისტოკრატიზმ“ კი მწერლობაში გემოვნებადახვეწილ პუბლიკაზეა ორიენტირებული: მწერალია, ხელოვანმა თავის დონეზე უნდა აზიღონ მკითხველის ინტერესები და ამ გზით

შეძლონ „პუბლიკის მოთვინიერება“ (პოლ ვალერი). ნ. ლორთქიფანიძე ცხოვრებასა და შემოქმედებაშიც სწორედ, პ. იაშვილის სიტყვით რომ ვთქვათ, „მუდამ კეთილშობილი“, „ბუნებით ბატონი“, ანუ მაღალი არისტოკრატიული ბუნების მწერალი გახლდათ. თავისი პიროვნული ღირსების შეგნებით სავსე ფაქიზი ყოფითი ცხოვრების სტილით და ესთეტიკურად კიდევ უფრო დახვეწილი ნაწერებით, ის ქართულ სინამდვილეში თვალსაჩინო მოვლენაა. ასე რომ, როგორც ყოველი დიდი ხელოვანის, ნ. ლორთქიფანიძის ბიოგრაფიის შესაფერის დონეზე დანერა რთულია, მაგრამ მაინც უნდა ვცადოთ მისი საარსებო გარემოსა და ცხოვრების გზის გათვალისწინება, რათა ამ კონტექსტში უფრო რეალურად წარმოჩნდეს ლირიკული პიროვნებისა და მწერლის „საქმენი დიადი“.

***

ნ. ლორთქიფანიძე დაიბადა 1880 წლის 17 სექტემბერს, იმერეთში, წყალტუბოს მახლობლად, სოფ. ჩენქში. ნიკოს მამა, მერაბ ლორთქიფანიძე, თავისი დროის თვალსაჩინო პიროვნება გახლდათ, სახელოვან ნინაპართა ტრადი-

ციების შემნახავი, უაღრესად წინგირი კაცი. ილია ჭავჭავაძის დარად, იტალიის თავისუფლებისთვის მებრძოლი გმირის, ჯუზეპე გარბილდის თავგანსმცემელი. მ. ლორთქიფანიძე თურმე მეგობრობდა ისეთ სახელოვან ქართველებთან, როგორიც იყვნენ: ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, გაბრიელ ქიქოძე...

ნ. ლორთქიფანიძის გამოუქვეყნებელ ჩანაწერებზე დაყრდნობით მწერლის ვაჟი გვანდის ცნობებს, საიდანაც ირკვევა, რომ ნიკოს ბაბუა, გრიგოლ ბერის ძე ლორთქიფანიძე ყმანელობიდან თანამშრომელი ყოფილა იმერეთის მეფე სოლომონ II-სთან.

ამ გმირი მეფისთვის რაინდულად თავგანწირულ გიორგი ლორთქიფანიძის თორმეტი მრავალი საფრთხისგან უსხნია რუსთავან დევნილი სათაყვანებელი პიროვნება. ნ. ლორთქიფანიძის დედა, ელიზბეტ ნულოკიძე, ასევე იმერეთის ცნობილი ფეოდალების სახელულობის წარმომადგენელი, ყოფილა სათნო და განსაზღვრული კლბატონი. 11 შვილი გაუჩენია, ამთავან სამი მცირეწლოვანი გარდაცვლილა. დანარჩენ შვილებს თავისი დროის კვალობაზე შესანიშნავი განათლება მიუღწია. განსაკუთრებით გამოირჩევა თავი საზოგადოებრივი ცხოვრების ასპარეზზე და უმცროსი ძმის დამაჯავლიანებლად მოგვევლინნენ

მწერლის ძეგები – ისინი და აღესრულა. ასე რომ, ელიტარული ქართული ოჯახების ტრადიციებისამებრ, ნიკო ლორთქიფანიძეს განათლების საწყისები ოჯახშივე მიიღო. შემდეგ ის შეიყვანეს ქუთაისის გიმნაზიაში, საიდანაც გადაიყვანეს ვლადიკავკაზში, იქ მან დაასრულა გიმნაზიის კურსი. მწერალმა სწავლის აგრძელებას ხარკოვის საბათამდონო ინსტიტუტში, მაგრამ სტუდენტობა არეულაში მოინათლეოვს გამო, რეპრესიებისგან თავდასხნის მიზნით, 1902 წელს ნიკო ლორთქიფანიძე ავსტრიაში მიემგზავრება, შედის საბათამდონო აკადემიაში და გარდა არჩეული სპეციალობისა, გულმოდგინედ ეცნობა ევროპაში მომდინარე უმნიშვნელო აზროვნების სფეროსა და ლიტერატურულ ცხოვრებაში მიმდინარე სახელმწიფო.

1907 წელს ნიკო ლორთქიფანიძე ბრუნდება სამშობლოში და მასწავლებლობას იწყებს ქუთაისში. ამ დროის ქართველი ახალგაზრდობის მფარველები სულიერ ორიენტაციაზე და გზის გამკლავებზე დარჩა შესანიშნავი მწერალი და მოძღვარი. ქუთაისში მწერლის პედაგოგიური მოღვაწეობის შტრიხები, მისი შემოქმედების საგულისხმო ინტერპრეტაციებითა ერთად, მოგვჩვენებთ ბრწყინვალედ მოგვანილ და თავის შესანიშნავ ნარკვევში ნიკო ლორთქიფანიძის მონაწილე, შემდგომში ქართული მწერლობის ღირსეულმა წარმომადგენელმა სიმონ ჩიქოვანმა. 1928 წლიდან აღსასრულამდე, ნიკო ლორთქიფანიძე მუშაობდა საქართველოს ინსტიტუტში (პოლიტექნიკურ) ინსტიტუტში, – ჯერ მასწავლებლად, შემდეგ კი გერმანული ენის კათედრის გამგედ. პედაგოგიური მოღვაწეობის პირობაში შექმნა დიდი გერმანული ენის ჩინებული საგნმძღვანელობა... მისი სულიერი გავრცობის მუხებდავად, მწერალმა სიცოცხლის ბოლომდე შეინარჩუნა სამიმუშო შრომისუნარიანობა, ნონანსრობა და საკუთარი ღირსების მაღალი გრძნობა. თავისი ცხოვრების არც ერთ ეტაპზე, განსაკუთრებით კი ტრაგიკატორული რეჟიმისა და თვით ნეკროტიკალიზმის, ე.ი. სოციალიზმის ეპოქაშიც, როცა ქართული სიტყვის დიდოსტატობა უმრავლესობა იძულებული იყო, ხარკი გაეღო რევოლუციური ბელადების და წყობის წინაშე პანეგრიკული ხასიათის ნაწერებით თუ პიროვნული ურთიერთობებით, ნიკო ლორთქიფანიძე ბოლომდე ერთგული დარჩა მწერლობის და ხელოვნების ნათელი იდეალებსა. ამ მხრივაც, როგორც უდრედ პიროვნებას და ხელოვანს, მართლაც „შესაშური ბიოგრაფია აქვს ნიკო ლორთქიფანიძეს. გაისხენი, რომელი მწერლის ბიოგრაფიას ამჟღავნებს საქართველოში და თუნდაც მის ფარგლებს გარეთაც, ორი დეული, არა პირადი ღირსების, არამედ ერის წინადაც სახელის და ღირსების დასაცავად“ (ნ. დუმბაძე). თავისი ცხოვრების ამგვარი ფორმით კიდევ ერთხელ დასტურდა შესანიშნავი მწერალმა, რომ

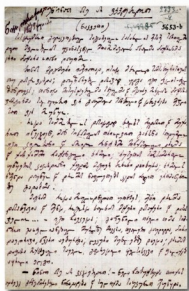
ის ჭეშმარიტი მემკვიდრეა მისი გზის დამოუკიდებელი გზისთვის ანდერძისა: „რაც უნდა ჭირი მამკერძი, ბოლნის არ მაქვსკერი ზავითა“! თანამედროვეთა გადმოცემით, ნიკო ლორთქიფანიძის არასოდეს აინტერესებდა იაფფასიანი პოპულარობა: ვერ იტანდა პოპულურობას, საიუბილეო თარიღებს. მიმედ დადავდებულ, გმირულად ეჭიდებოდა ქართულ სიტყვას და აღესრულა 64 წლის ასაკში 1944 წლის მაისის თვეში. შემდგომში გულისტკივლით იტყვიან: „უკან სასაფლაოზე დაკრძალეს სამიწამინდე კაცი“. მაგრამ მწერლის ვაჟის შენიშვნით, „ალბათ, ყველაზე ნაკლებად ეს თვით ნიკო ლორთქიფანიძის სადედეობა“. მოგვიანებით მოიხსენის მას საფლავი დიდუბის პანთეონში. თითქმის ბუთი ათეული წლის შემდეგ ნიკო ლორთქიფანიძის ლირიკული ლიტერატურული მემკვიდრე, თანამედროვე ქართული მწერლობის ბრწყინვალე წარმომადგენელი ნ. დუმბაძე „გვიჩვენებს“ ცნების ტრადიციული განმარტების არეალშიც კი მოიაზრება ნ. ლორთქიფანიძის სახელს და უკერძო თანამედროვეთა გულგრილობა მწერლის ფუნქციონირებაში. არადა, იმთავითვე და დღესაც, როგორც თქვა, ქართული ლიტერატურული ელიტის მიერ ნ. ლორთქიფანიძე განიცდიდა იქნა, იმავე მწერლის სიტყვებით, როგორც „წაწილი საქართველოს სხეულისა“.

***

ნ. ლორთქიფანიძე ახალი, ახერ, ე.წ. მოდერნისტული ხელოვნების თვალსაჩინო წარმომადგენელად ითვლება ქართულ სამხედროებაში (ს.სიგუა). ტრადიციული თვალსაზრისით კი ახალი ხელოვნება „თავისებური ნიჭით დაჯილდოებული უაზრისუბნისკენა ორიენტაციუბული“ (გაგაბიძე), რაც უკვე თავისთავად მის არისტოკრატიულ ბუნებას ცხადყოფს. ნ. ლორთქიფანიძე იმ გამორჩეულ ტალანტატაციაში, რომელიც არის მემკვიდრე ჩვენი დიდებული კულტურული ლიტერატურული წარსულისა. ამის თვალსაზრისით ოლუსტრატების წინაშე ადგენს არა მხოლოდ მისი უბრწყინვალესი მხატვრული სამყარო, არამედ ამ უარსავე დახვედრული ესთეტიკური გემოვნებისა და მაღალი კულტურის შემოქმედის უბუღიკისტური ნაწერებიც. ნ. ლორთქიფანიძის ლიტერატურულ-უბუღიკისტური მემკვიდრეობის გამოცემა ბუთ ტომად იყო ნაგარადგობი, მაგრამ გაუცქვეველ მიზეზთა გამო, რაზეც გულისტკივლით მოითხოვს კიდევ მისი მემკვიდრე – მერაბ ლორთქიფანიძე, – მოხერხდა მხოლოდ ოთხი ტომის გამოცემა, რომელშიც შესულია 176 მხატვრული და 22 უბუღიკისტური ნაწარმოები. ამ მონაცემთა ფონზე, ნ. ლორთქიფანიძე თავის ნაწერებში შემოქმედებითი ცხოვრების დასაწყისიდან, სიცოცხლის ბოლომდე, ამგვანებას შეუძლებელი ინტერესი ქართულ სივრცეში მიმდინარე, ძირითადად,

კულტურულ-ლიტერატურული პირიკესიებისადმი. ესეც ნათელყოფს ნ. ლორთქიფანიძის ნატურის ორიენტაციას. მწერლის უბუღიკისტურ ნაწარმოებში მკრთალად თუ გამოიწვევა უბუღიკისტური ნაწარმოები ქართული ცხოვრების ნიაღში წარმოშობილი სოციალ-პოლიტიკური სახელმწიფოსადმი. თითქმის სიმტკიცით, რომ ქართველთა უდიდესი მგოსნის, აკაკის საუბილეო თარიღს დაემთხვა ნიკო ლორთქიფანიძის დედუბტი ქართულ მწერლობაში და ამ ფაქტის ნათელი დემონსტრირება მოხდა 1908 წელს გამოქვეყნებულ მის შესანიშნავ სტატიებში: „მგოსნის მოღვაწეობის მისწრაფებით“ და „ერთი საღამო აკაკისთან“. მწერალმა აქ მკითხველს ცნობიერების უხედაირუ ათიუხიდა ქართველთა სათავადაზნებელი მგოსნის პირობის ლაიტმოტივი – „სატრფო სამშობლოს“ სიმბოლური ხატის ის შინაგანი მუხტი, რომელიც მხატვრულ გამოვანად რჩება დღესაც არა მხოლოდ მკითხველთა, არამედ თვით სპეციალისტთა წინაშეც. სხვა შემთხვევაში, ნ. ლორთქიფანიძე მოგვჩვენებს ფორმით შობამგვარად უკვდავებს არა მხოლოდ აკაკის პოეტურ ბუნებას, არამედ იმ მხატვრულ გარემოცვას, რომელიც დიდ მგოსანს უხდებოდა ცხოვრებაში. ამ კონტექსტში ის წარმოადგენს მრავალ სახელეწიან ქართველს და მათ შორის მამია გურიელის ხასიათის იმ შტრიხებსაც, რომლებსაც ათიუხიდა წლის შემდეგ, ავტორზე მინიმებით გამოაციცხლებს თავისი ლიტერატურულ-ესთეტიკური თვალსაზრისით მეტად მნიშვნელოვან წინაწერებში დიდი გალაციკური (1919 წ.). სიმტკიცითა, რომ ილიას ტრაგიკული აღსასრულიც დედუბტი წელს ნიკო ლორთქიფანიძე აქვეყნებს მრავალმხრივ საყურადღებო ესეს სათაურით – „წინაშეაღმდამი მონაშენმდგომი“, რომელშიც აკაკის და ვაჟის შემდეგ, კიდევ ერთხელ გაუსიკრძავებებს ქსოვრე ვითარებაში მყოფ საქართველოს ილია ჭაჭვავიძის, ჩვეს დროში უკვე ილია მართლად აღიარებული, ყველა დროის დიდი ქართველის მსხვერპლმწერების სიდიადეს. მისი თქმით, წინამართლ „უმჯალეს ნერტელს მიაღწია ქართველთა გათახიხრებაში“, მაგრამ ამავე დროის წინამართლს „კრეფილად დაგვამს ერეოწული სული ამაოწრავა, ჩაადგინა, ეროწული აღდგენის გახაზე დაავაყნა“.

ნ. ლორთქიფანიძის უბუღიკისტურ ნაწერებში უკვდავყოფილია აღესრულად გახვედრის ხასიათის ორიგინალური მხარეები. მისი მწერის არქივა მოქცეული XIX სს „ქართული კულტურის მიზელი ბოლო“, ბოლო მესხების ოჯახისა, მისი ყველა წარმომადგენელი, განსაკუთრებით კი „რაინდ ქართული უბუღიკისტიკა“ – სერგეი მესხი. ნ. ლორთქიფანიძე საინტერესო კუთხით გამოაციცხება ქართული უბუღიკის წინაშე. ვ. გუგინის, ვ. მესხიშვილის, გ. ვოლსკის, ანა და ფეფია მესხების ღვაწლი. მისი ინტერესის მიზეტიკა პ. მირიანაშვილის მიერ თარიღებული

წინათ ასე არ ეკვდებოდათ, ნაკვეთი.
ნაკო ლორთქიფანიძის ავტოგრაფი (1919 წ.).

გოთუც "ფაუსტი", თეატრალური საშეაროს სიახლეები თუ ქართული სკანდრული ცხოვრების ნიადაგი მიმდინარე პროცესები, კერძოდ - იმერეთის რეგიონის ჭირ-ვარამი, იქნება ეს წყალტუბო, ქუთაისი თუ სატრირლო-იმორისის ტფილ ვურნად "ნიადაგი" მოღონებით მოცუვეული სიზაროო. მწერლის ირონიული გაკვეწვლის იოიბექტია ისინი საყვარელი თბილის-ქალაქის სახეცელოდ არაქართული გარემოც. მხატვრულ-პუბლიცისტური თვალსაზრისით, საგულგნლისი ეს სიზი-ზარაობა, სადღესასწაულებად განსაკუთრებით მძაფრი ლიტერატურ-რუსო-ციკლური ღრეხებულება აქვს ნ. ლორთქიფანიძის მიმზიდველი სათაუ-რის პუბლიცისტურ ესეს - "ოცნება და სინამდვილე", რომელიც საგულგნლისა მწერლისა და საზოგადოების ურთიერ-ობის უზენაესი პრობლემა გასათვა-ლელისინებდა... ნ. ლორთქიფანიძე წუსს მწერლის ტრადიკულ ზეგმერე ქართულ სიერცეში და ილიას, აკაიის, გავას, სიო არაგვისპირების, ვასილ ბარნოსის ცხოვრების გაბალირება ნათელყოფს, რომ ნიქს მოგვდება და მოფრთხილე-ბა სჭირდება ყველა დროში. ამ დიდ მწერალთა მწარე ზედი ცხოვრებისკენ გაკვეთილება უნდა გამოავლეს ახალ დროს... მისი თქმით, "ყველაზე სადაც ილიას, აკაიის, გავას ნაწერების არათუ სრული, არამედ რჩეული გამოცემებიც არ არსებობს, კულტურის დონით ვერ მორიგდება თავს კაცობრიობის წინა-შე"..." აკაიი, აკაიკო, დიხიბით, ილია, ილიამ ვერ ვიპოვებ... ვაჟა, რომელსაც სხვა ქვეყანაში სასაზღვროები ექნებოდა, ისე ხელმოკლეად არის, თუმცა იცის, მაგრამ მაინც სჭამს ჭირიანი საქონლის ხორცს და ინამდებია..." - აი, ასეთი არის ჭეშმარიტი ხელოვანის ზედი ქარ-თულ სინამდვილში და ნ. ლორთქიფა-ნიძე ამ დილემიდან გამოსვლის გზათა

ძიებშია. ახალგაზრდა ნ. ლორთქიფანი-ძე ყოველწინად ცდილობს ქართული ენის სტატუსის ამაღლებას და ქართულ ინტელიგენციას მოუწოდებს, ხმა აი-მაღლოს მობოლორი ენის სწავლის გასაძლიერებლად სასწავლებლებში. ეს სტატია გამოქვეყნდა 1909 წელს. "სამშობლო ენის თავიდანვე პატრონი-ბა უნდა", - აცხადებს ის და ამ კონ-ტექსტში, მისი გამო, რომ ქართველ სწავლებში ლექციებს რუსულ ენაზე კითხულობენ და ნაკლებად ქართულად, აკრიტიკებს ქართული ინტელიგენციის ისეთ შესანიშნავ ნაშრომადგენლებსაც კი, როგორებიც ილია ნაკაშიძე და ალექ-სანდრე ხახანაშვილი იყვნენ.

ნ. ლორთქიფანიძე მწერლობას მიზნად უსახავს, თვლიდა ადევნის ცხოვრების განვითარებას, მის დინა-მიკას: რაოდენ მძიმეც უნდა იყოს რე-ალობა, ჭეშმარიტი ხელოვანის მისიაა, "მისდობს ამ გაქანებულ დროს და ამ ორმხრივობაში სახსოს ადამიანს", რა-მეთუ ადამიანი აოლუნურად ასახავს მასალა და დაუმრეტელი შთაბეჭ-დის წყარო ყველა დროის სახელოვან მწერალიათვის. ამ საკითხი დგას, თუ რა ფორმას იჩენეს ავტორი თავისი ჩანაფიქრის გამოსახატავად. როგორც ცნობილია, ნ. ლორთქიფანიძე ამ თავე-საზრისით მინიატურული პროზის ფუ-ტურმდებლად არის აღიარებული ქართულ სინამდვილეში.

ჩვენს ლიტერატურულ ნრევეში აზრთა სხვადასხვაობა იმაზე, თუ რამდენად შესაფერისია და საჭირო ეს ფაქრი თურულესი გრძნობებისა და აზრების გამოსახატავად. ამგვარი მსჯელობა, საკუთესო შემთხვევაში, საკითხის გულმრეყლოდ დასმა. მთა-ვარი ის კი არა, ფანტომურად რომე-ლი სახის ნაწარმოებია კარგი, არამედ თავისთავად როგორია ეს ნაწარმოებ-ები, მათი ესთეტიკური ზემოქმედები-ბა. მინიატურები ჩვენში, ნ. ლორ-თქიფანიძის შემდეგაც კი, მიჩნეული იყო ისეთ გარდა, რომელიც თავის თავშივე იყო უმეო, რათა სრულფა-სოვნად გამოხატა ჩვენი ცხოვრება და დაესვა მნიშვნელოვანი პრობლე-მები; თუმცა ეს რომ ასე იყოს, მაშინ თანამედროვე ევროპის ლიტერატურის წარმომული ექნებოდა უზარო სრულ-ფასოვნად გამოხატა ცხოვრება. ამ მხრივ, ვინ იცის, სად უფრო შესაძლოა პრობლემების ასახვა - ვრცელი ფანრის ნაწარმოებში, რომელშიც პრობლემათა რიგი დგას, თუ მცირეფორმად ქმნი-ლებებში, რომლებიც უკვე მავთილად დასშული ერთი პრობლემა. ასეთ შემთხვევაში ნაწარმოების ფანტომური სახეს კი არა, საკუთრივ თხზულების გვარისობა-სრულფასოვნება, მის დო-ნეს აქვს განამყვეტი მნიშვნელობა. ერთი სიტყვით, ნ. ლორთქიფანიძე ჩვენში იმპრესიონისტული ხასიათის მი-ნიატურების ოსტატებაა აღიარებული (ნ. კაკაბაძე, ე. აბრამიშვილი). თუმცა მას დიდი მოვლობის თხზულებებიც აქვს ("მრისხანე ბატონი", "ჟამთა სიავე" და სხვ).

ნ. ლორთქიფანიძის მოღონებებში ჩანს, რომ ეს მწერალი სულაც არ არის გულუბრყვილო, მიამიტური ზუნების ხელოვანი და სკეფსისი მისი მშვენიერ შედგებაში მკაფიოდ და ჭეშმარიტად ამათივედ უნდა თქვას, რომ სკეფსისი არ ნიშნავს პესიმობას, სკეფსისი ეჭვი, მოგონებათა ანალიზის პრობა და არა საფუძველი უფედელი პესიმინზისა. სიკეტკური თვალთი სამყაროს ზედა ნ. ლორთქიფანიძისთვის დამახასიათ-ბელი თავისებურება. რა თქმა უნდა, ამ მხრივ იგი ორიგინალურია. ეს დამახასიათებელიც ამ დროისათვის და კერძოდ, ახალი ეპოქის ევროპული ლიტერატურისათვის საერთოდ.

ნ. ლორთქიფანიძეს განსაკუთრე-ბული ინტერესი აქვს მკაცრი, სასტიკი განცდების ასახებაში. ამის ნათელი მხატვრული ილუსტრაციაა "გრაგე-დია უფმარიდ", "მრისხანე ბატონი", "ჟამთა სიავე", "შელოცვა რადიოთი" და სხვ. ამგვარი განცდების დაბტავა ინტერესებს მწერალს და შეუძლია კიდევ ("კურიათაბი"). მოგონებათა ამ ასპექტში წარმოსახვა არის ნ. ლორ-თქიფანიძის მხატვრული ზედვის ერთ-ერთი სპეციფიკური ნიშანი. მკაცრი, სასტიკი განცდების დუღილია ნ. ლორ-თქიფანიძის მიერ წარმოდგენილი, ეს კი ქართული მწერლობის თვალსაზრისით მაინც, ყველა მწერალს არ ახასიათებს და არც შეუძლია. სასიამოვნოსგან სია-მოვნების მიღების დაბტავა შედარებით ადვილია, მაგრამ არასასიამოვნოსგან - მტკაბ ძნელი. ასეთ სიტუაციებს და მომენტებს კი ნ. ლორთქიფანიძე ხატავს დიდი ოსტატობით და არა ისე, როგორც ზოგი ჩვენი გულუბრყვილო მწერალი - ზიზელი. ამგვარ გრ-მინათა გამოხატვის დიდოსტად მნიშეულია თ. დოსტოევსი და თავის დროზე კიდევ უნდოეს მას "მკაცრი ტალახტი". ქართულ ლიტერატურაში ადამიანის უსათუეს სულიერ ვითარე-ბათა გვერდით მძაფრი განცდების და სიტუაციების მთამეჭვადი მომენტები აქვს აღწერილი თავის შემოქმედებაში ვაჟა-ფშაველას. ამ გზას მიჰყვება გარ-კვეულ ასპექტში ნ. ლორთქიფანიძეც. მოცემულ შემთხვევაში ის თავისი ზედივით გარკვეულად უნისონია თა-ნამედროვეობის გამოჩენილი ფრანგი მწერლის, პოლ კაპოკის ესთეტიკურ პოზიციასთან: ტანჯვა ჩემი ზუნებრივი მხატვრობაა. სიამოვნება ნაკლებად სასიამოვნოა ჩემთვის". ქართულ ლი-ტერატურულ კრიტიკაში არაერთხელ თქმულა, რომ რა ნ. ლორთქიფანიძე იმერეთის თავადაზნაურთა გლარირე-ბის პროცესს აღწერს ("დაგმრული ზუბეები", "კურიათათვის"), ამიტომ ის გენერეთელისა და ე. კლიაშვილის გზის გამგრძელებელია. მაგრამ ძნელია მათ შორის მხატვრული გამოსახვის თვალსაზრისით, მინდა ლიტერატურ-რული მემკვიდრეობითი კავშირები პოვნა. თამბაქურად კი, სათანადო ინტერესის გამოქვადვების შემთხვევა-ში, ყველაფერი შეიძლება ყველაფერს დაუკავშიროთ, თუ ეს მართლაც შემო-

ქმედებითი ნათესაობა იქნება. ამბობენ, და კლდიაშვილიანს. ლორთქიფანიძის ქმედებებთა კავშირი გარემოსადმი თუმორისტულად მიდგომაში მდებარეობს. ამ მწერალთა ნაწარმოებებსა ნათესაობას უნდათ, რომ დიდი განსხვავებაა მათ თეორიით. ალბათ, ორი ცნებაა არაერთი ამ დროს: ბუნებითი თეორია და კლდიაშვილისა და დახვეწილი ირონია, რომელსაც ფლობს ნ. ლორთქიფანიძე.

მისი ირონიის ერთი პირობაა სწორედ საფესიანი, რომელიც ასახელებს ამ დიდი მწერლის მხატვრულ ხედვას. მან ყველაზე ძირეულ ეპოქაში, უსათუთესი გრძნობების თვალუბრების წარმოასაჩუქრა, განსაკუთრებული შემოქმედებითი სიმახველე გამოავლინა, ერთი სახელოვანი მწერლის (ა. შორაქა) პერიფრაზებით რომ ეთქვას, „ღრმად შეიჭრა ადამიანთა სული და იქ სიბნელის სქელი ფენის ქვეშ ანაკრა, მშვედრად მადგრენიბი დადმოაჩინა“. ნ. ლორთქიფანიძის ყოველ ნაწარმოებში, მის ყოველ ფრაზაში იგრძნობა, რომ „ღირებულებაა გადაცხადების ეპოქაში“, საყოველთაო სკეფსისისა და ნილიზმის ატმოსფეროში, მწერალი უსასირობის უსიერ ტერვში კი არ შთაბინძვ, არამედ ყველა ვითარებაში შეინარჩუნა ღრსიების გრძნობა და თავისინაცმა ყოველგვარი ადამიანობისადმი. და თუ შევფარული ირონია მსვლავს მის თხზულებათა ნეცებს, ეს ხერხი მიმართულია სწორედ არსებული სულიერი რუტინის სახილვლად; ქართული ეროვნული ტრადიციის აჯანსილი კულტურული ნეცნათა (ს. ბულგაკოვი) ნახაზდობა ნ. ლორთქიფანიძის გრძნობა-გრძნობა და ამიტომაც ყოველივეს შეინიშნება, რომ დილალოგი ფორმით მწერალი ერთგვარად პოლიემიკურად მიმართული „ევროპის დაისში“ (მ. შერეფლირი) პერიოდში წარმოშობილი ნეგროზული განწყობილებით დატვირთული პროცესებისადმი.

ვათაშვაველს შემდეგ, ქართული სინამდვილეში ნ. ლორთქიფანიძის მწერალია, რომელიც დაუპირისპირდა „ღმერთის სიკვდილს“ ნიცმესარ კონცეტს. ნიცმეს ცნობილი პერსონაჟები – არნივი და გველი, როგორც ძლიერების სიმბოლოები, ღმერთის იდესი კი არ ჩაენაცვლებინა, თავისთავად არიან ნაყარაში არსებობის უფლებით მოსილნი. მწერლის მწრძანით, „ღმერთის სიკვდილი“ (1911 წ.), „ამოღოლ შექმნილი ლეგენდა... არ მოუკლავთ ღმერთი“! მხოლოდ „პარამიანთა დაამსხვრია მამამართლობა“, – ეს აზრი განწყობა გასდევს ნ. ლორთქიფანიძის ისეთ ქმნილებებს, როგორებიცაა: „ლეთაების სასწრაო“ (1909 წ.), „ჯიჟიონი“ (1910 წ.), სადაც ვათაშვაველს დადის, ნიცმეს სულიერი ნინამართლობის, სპენსერის კრიტიკა მოცულობით; „უკვდავი გველი“ (1910 წ.), „აპანაშვილი“ (1911-1914 წწ.), „ქალაქის კაცი“ (1919 წ.), „ბუდის ვარსკვლავი“ (1919) და სხვ. „სულტურის კრიზისით“ სულშეძრული მწერალი გოგებს იმაზე, როგორ დასწია კულტურა ომბა და გაუთავებელმა

რევოლუციებმა. ამ ჩიხიდან ხსნის გზად ნ. ლორთქიფანიძე ნიცმესაწერი უღმერთობისაგან ქრისტიანობისკენ მობრუნებას სახავს. ქრისტიანულ მხენებათა პათოსიბა ავისებული 1910 წელს შექმნილი მინიატურა: „და ქრისტიკ აღსცა მაშინ ჩემს გულში“, – სადაც ლოცვა აღდგენილი მწერალი ქადაგებს: „ღმერთი აღდაგინე ჯვარცხულისი გრი და მიეც ძალა და სიბრძნე“. მის აზრი და განწყობილება გასდევს მის სხვა ნაწარმოებებშიც, იქნება ეს „სიბონის მწერები“ (1909 წ.), „ქრისტიკ“ (1910 წ.), „უკვდავება“ (1910 წ.), „ჯიჟიონი“ (1910), „საშობაო მინიატურები“ (1910) და სხვ. ქრისტიანული სულის აპოლოგიას იძლევა მწერალი, როცა ნიცმესაწერი იღიბით შეპყრობილი თანამებრძოლეთა ერთ ნაწილს მიმართავს: „დაეცა სული, დაჩლუნდა გონება... მოყვასის სიყვარული დავაგვიწყნა“ („ქრისტიკ“). მისი მწრძანითი, მხოლოდ სიყვარულმა და სილამაზემ უნდა გადააჩრჩინოს კაცობრიობა და ტანჯული საქართველო.

ერისა და კაცობრიობის სულიერი შეჭრუბის ფონზე შემწანაშრულფუძვლები სამყაროს შუილი ნ. ლორთქიფანიძე თავისი გენიალური უფროსი თანამედროვის, ვათაშვაველის კვალზე, რანიდობს, როგორც სულის ფენიში მის ერთგვარ რეაინაქცის მიმართება. ახალი დროის მონიხვე მოახზრეუთა დარად, ქართველ მწერალსაც სურდა, რომ „რანიდობა მარადილთა თავისი მიზანდასახულობით... რადგან რანიდობამ გააჩინა პიროვნება და ჩვენს ეპოქაში კაცობრიობის მწვერვალთა ნინამდე, ახალი ძალით დგას ამოცანა, შეიქმნას სულიერი რანიდობა, რანიდობა სულისა“ (ნ. ბერდიაევი).

დაი, XX ს-ის დასაწყისში კაცობრიობას ქართული სივრცეიდან ჯერ ვათაშვაველის, შემდეგ ნ. ლორთქიფანიძის სახით, მოველინენ ზელოვანები, რომლებმაც ადამიანის სიცოცხლე მონარქიულიმუცლად ჩათვალეს მოყვასის სიყვარულის, შენდობის, მონიხვის, სილამაზისა და სიკეთის რწმენის გარეშე; დანიშნულის ნათელი ილუსტრაციაა სწორედ ნ. ლორთქიფანიძის უბრწყინვალესი რანიდობები, თუ მისი მინიატურები გაუღვრებული ის მახელოვანოვრული აზრობრიგოვოციური ქვეტექსტები, რომლებიც ამ პერიოდში „ზუკეისი“ იდებით დაკომპლექსებული ევროპის სულიერი ჩიხიდან გამოსვლის მანს უტოვებენ, ადამიანის, როგორც სოციალური და ესთეტიკური ფენიში მის შესაძლებლობებისადმი რწმენას, როცა ქადაგებს: „ადამიანი ადამიანი არის ძლიერი და ნეტარი“ („აპანაშვილი“), „ადამიანი მუდამ ადამიანია, არც მეტი და არც ნაკლები...“ („ადამიანის ასული და მათხოარი“, 1912 წ.).

ნ. ლორთქიფანიძემ იცოდა, როგორც იტყვიან „ნაზი გრძნობების სიტუაცია“ (პოლ ვალერი) და იყო სიყვარულის გრძნობების გულთამაშილავი. ამიტომაც სხვადასხვა რაკურსით ჩვეული გზენებით წარმოსახავს ამ რთული გრძნობის გამოვლენის თავისებურებებს ბრწყინ-

ვალე თხზულებებში: „რა გენადლება მე რამ მიყვარდე“ (1908 წ.; „სპ.“ (1909 წ.), „მთავარიან ღამის ჩრდილი“ (1909 წ.), „გათხოვე“ (1910 წ.); „მინიატურა აშოკი“, „სენტიმენტალური ნაწარმოები“ (1914 წ.), „ქორნილი“ (1914 წ.), „ნიმობა“ (1926 წ.) და სხვ. ნ. ლორთქიფანიძის ამ ქმნილებებს ლიტერატურულად გასდევს აზრი, რომ „სიყვარულის გარეშე ცხოვრება უმინო ბოგება“. მშობლიური კულტურის ფსევტება ამოზრდილი ახალი ევროპის ცხოვრებაგამოვლილი მწერალი არასოდეს ყოფილა მოდის აყოლილი შემოქმედი. ამიტომაც მის სიყვარული როგორც ეროტიკა თუ სექსის გამოვლენის შინაგანი დინებები კი არ აინტერესებს მხოლოდ, არამედ მისი ასახვის საგნია ნაზოვადიდ ქრისტიანული სიყვარული ადამიანთა შორის, სიყვარული მშობლების, ძმთა შორის და ა. შ. ამ ასპექტით, განსაკუთრებით იაყრობს ყურადღებას ქართული ქალის შენატლბონისთვის სპეციფიკური სიყვარულის ტრადიციის უნარი, მას შემდეგ, როცა ქალი ცხოვრებაში ღვითთ მინიჭებულ მამკნტინოს კარგავს. ე. ი. ქართველ იქვეცა ნ. ლორთქიფანიძის „ათავაფრინი დედაკაცი“ ქერვის ფსიქოლავიის სახილვად იმართა ქმნილება ადომინდა, რომ ემეორებადახვეწილ მითხველში მრავალნაირი ასოციაცია წარმოიშვა: სხვათა შორის, ევროპაში, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ავსტრიელი მწერლის, გოტფრიდ კელერის ერთ ნაწარმოებს („შენაზე პიპინობი“), ვერ ვპოულობთ პრეტენდენტს, რომ ქვერობის ფაზაში მყოფი ქალის ფსიქოპრეტერტიკ ყოფილიყოს წარმოდგენილი ისეთი სიღრმით, როგორც ეს ქართულ მწერლობაშია უკვდავყოფილი, თუნდაც ვათაშვაველის „დარეჯანი“ (1886 წ.) და ილიას შედევრის – „ითარანათ ქვერობი“ (1887 წ.) სახით. ერთ უმეტესს, რომ ამ უკანასკნელთან ხშირად ხვდება „ათავაფრინი დედაკაცი“ ასოცირება და გამოთქვამდე ურთიერთისაგან გამომრიცხავი მოახზრებებსაც, თუ ერთი მხრივ, მიანიშნებენ ხასიათთა ტიპოლოგიის მიხედვით, სხვადასხვა დროში მხოვრები ორი ქართველი მწერლის ხედვის სახელოვებს, სხვები მიიწვევენ, რომ ილიას პერსონაჟი უფრო ამაღლებულ ნიშნებს ატარებს, ხოლო ნ. ლორთქიფანიძის მიერ წარმოსახული ქვერობა – ნერვოლან-მემშარნი. საზღვარგარეთულ სივრცეში მოღვაწე ზოგიერთი ლიტერატორი უაღვლიციოდ ქართველი ქალის ქალური ხასიათის მამაკაცურად ტრანსფორმირების ფატკაცა აღნიშნავს (დე. კიხიანი), ისე, რომ ანგარიში არ უნდეს კულტურულ-მენტალურ გენეტიკას და ეროვნული ხასიათის ფსიქოლოგიას. რეალურად კი, თუ თვალს მივაღვენებთ სხვადასხვა დროში ქართველი ქალის სულიერი-ხეობრივი ცხოვრების დინამიკას, დავრწმუნდებით, რომ დიდი ქართველი მწერლები: ვათაშვაველი, ილია ჭავჭავაძე და ნიკო ლორთქიფანიძე, შესანიშნავად გვიადგენენ ქვერობი ქართველი ქალის ქართულ-სოციალური ქრისტიანულ ბუნებას: ძლიერ ხასიათს,

ზნობრივი იმპულსებით დამუხტული ქალური ენერგიის სუბინოვაციას დედაშეიღორ გრძნობების სიბრტყეზე და ახალ თაობაში გრძნობათა წარმოშობა-წარღვის პროცესთან დაკავშირებული კონსულაციას. ზნობრივად და სულიერად ზნეწარმოვად მისაღებ გარემოში აღზრდილ გოიგის ქცევას თუ დუმილით სძლევა ოთარაბიანი ქვრივი და „ჩატილინი ზიდის“, ანუ ე. წ. „გაუქვინების“ ფაქტორი უზარმაზარ პოულობას სადინარს. ნ. ლორთქიფანიძე უახლესი საფრის სულიერი ტკივილებით დაღდასმულ, უხეში მერქანბალიზმის წიაღში გაჩენილ შვილებს, რომლებიც, მოზობის ნაზი გრძნობების წილ, მხოლოდ „საღარიბო პატივის“ მიგების, „ამოხადიორების“, „შენაწება-არმენების“ კრიტიკურებით მომავლენ და აფასებენ ემბოლის ამაგს, როგორც ხელოვანი და მოაზროვნე, საკადრის პასუხს მიაგებს. ნ. ლორთქიფანიძე აქ იძლევა ახალი ეპოქის პირმშო ე. წ. „განვითრებული ბავშვის“, ნამდვილი „აპოლოკრატის“ (გა-სტრ) ფსიქოპორტრეტს, როცა შვილი მშობლის ამაგს ნიუთიერი საწყაულით ზომავს, ეს სხვა არაფერია, თუ არა სულიერი სიბეჭე, ასეთ პირობებში მშობლის და, საზოგადოდ, უფროსი თაობის, ბუნებრივია, უწინადა „ზედმეტი“ ადამიანის კომპლექსი; თავსუფრანი ქვრივი ქალის სიტყვებს: „აღარავისთვის ვარ საჭირო... ვარ სრულიად ზედმეტი“ - ბუნებრივი შედეგია ნუვრომთა მიერ დაწინაურებული ფაქტორი ლინეულებიანთა. ამის მიუხედავად, ქართველი ქალის ეთნოფსიქოლოგიის უარყოფითი ცვლა კი არ ხდება გარემოცვაზე, არამედ ქართველი დედა გამოსავალს უძაღურთა, როგორც უმეცართა, ქრისტიანულ შეგნობაში პოულობს, როცა განვირუდებდა მათ: „საყვარლო შვილებო, ნუ მინწყენთ... სალოცავად ნავედო... ჩემზე ნუ ზნეხართ... მშვიდობიანი!...“ ესაა საკუთარი ღირსების გრძნობით სავსე ადამიანის ნაბიჯი, რაზეც, მწერლის თქმით, ყველაზე უფრო განათლებული, ყველაზე უფრო ტუტული შვილი „ბრძნულად შეინიანეს“ „მოხუცებისაგან ზოგიერთს გამოუღევა მოსაზრების უნარი... ამას მეცნიერებმა „მინიაკალური მდგომარეობა უწოდეს“... ნ. ლორთქიფანიძე ამ მშვენიერ ნოველაში ბრწყინვალედ გვიჩატვს მებრძოლ უმეცრებას ახალი დროის პირმშოს, სახეს „ნუვრომთისას“, როგორც ვაგა-ფშაველა ბრძანებს „სწავლის სახელს“ ამოფარებულ „სიბრწყინეს“, მოგვიანებით თანა-მდგომარეობის გამპირბალი მოაზროვნე და კულტურის დიდი ექსპერტი „უსწავლელი სწავლებლის“ სახელით რომ ნათავებს, იმ ტიპის „სწავლულისა“, „დროშისათვის რომ მიაფარებოდა თავის სიბრწყინეს“ (ხოხ რატება ი გახატეს).

ნ. ლორთქიფანიძის შემოქმედებით ინტერესთა სფეროში მოექცა ხელოვანის ბედი და აბოცაბა ამქვეყნად „სწავლუანთა ყავებანა“, „მწერლის ხედრი“, „მოქანდაკე“, „მომღერალი“ და სხვ.), სიკვდილისა და სიცოცხლის მარადიული პრობლემები. მან გამოაღრმავა

არაჩვეულებრივი ინტერესი ყოფითი ყოველდღიურობისადმი და დახვეწილ უნარი მოვლენათა კომიკურ განხილვაში წარმოსადგენად („ეპისკოპოსი ნადირობაზე“, „ჯანტაკო და ჯან ბანარა“, „სიოღოსის ამიკი“ და სხვ.). ლორთქიფანიძის ლიტერატურული ზღაპრების პირველმა მთარგმნელმა ჩვენს სინამდვილეში, ნ. ლორთქიფანიძემ, შექმნა ციკლი ისეთი ლიტერატურული ზღაპრების, როგორიცაა: „საიდუმლო“, „ცხოვრების მეფე“, „ადიანის ასული და მათიზარი“, „ზღაპარი მეფის სახალხოში“, „ზღაპარი“, „ავთანდილ ბრძენი“, „ბედნიერება“, „მეგობრის ზღაპარი“ და სხვ. ამ ხასიათის ნაწარმოებებით მწერალმა კიდევ ერთხელ ცხადგო, თუ რაოდენ ყურადღებას ანიჭებდა ის ახალგაზრდობის ესთეტიკური გემოვნების დანერგვის და საზოგადოდ ქართული პუბლიკის კულტურის დონის ამაღლებას.

ნ. ლორთქიფანიძემ სიკვდილისა და სიცოცხლის უსასრულოდ ღრმა პრობლემების ასახვის პროცესში ვაგაბეჭდი ხედავ გამოამატებანა. ამ მხრივ საგულისხმო მასალას იძლევა მისი მინიატურული შედეგები: „ხმა სამარიდან“ (მდრ. ვაგას ლექსი „ხმა სამარიდან“), „აგასაფერი და ძენა“, „ცხოვრების სიმათლე“, „ორი გზა“, „ძლიერი სული“ და სხვ. საპარის პარამონიისა და წონასწორობების პრინციპების შენარჩუნება, სულიერი ძლიერებისა და უკუდავების თემა, მოვლენათა და საკანთა თავისთავადი ღირებულების აღიარება, ვაგას დარდა, ნ. ლორთქიფანიძის ამ ქმნილებათა ლაიტ-მოტივია და ამ სახელოები მწერლის მხატვრულ ხედვაში განვრცოლი მაღალი ესთეტიკური კულტურის ნიშანი.

ყველა აღნიშნული თემისა და მოტივის მოტივად ნ. ლორთქიფანიძის ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში გვევლინება სამშობლოს სიყვარული, ანუ საპატრიოტზმის გრძნობა. ეს თემა მეტ-ნაკლებად მწერლის ყოველ ნაწარმოებში იჩენს თავს, მაგრამ განსაკუთრებით მძაფრად გამოვლინდა ის ისტორიული თემაზე შექმნილ ნაწარმოებში, იქნება ეს „რაინდები“, „ფეოდალები“, „ქედურე-ლე“, „დავით აღმაშენებელი“, „გამთა სიკავე“. ნარსულში და ანშიმშიც ის ხედვები როგორც სულიერი ამაღლების, ასევე დავების მაგალითებს და ზნეობრივი გაკვეთილების მნიშვნელობას ანიჭებს მათ შესხენებას ერის მომავალსათვის. თავისი ცხოვრების ყველა ეტაპზე ნიკო ლორთქიფანიძე სასიცოცხლო არსებობის ფორმად აქცევს ქერისადმი, მშობლიური მინაწლისადმი სიყვარულის გრძნობას („ქრისათვის“), რომელიც არის დასაბამი ყოველდღიური ადამიანური სიყვარულისა. „ვილაპარაკეთ სიყვარულზე“ - აცხადებს მწერალი, მაგრამ თავისუფლებანართ-მეული ქვეყნის ღირსიული შვილი შემარწმუნებელია საქართველოს ხედვით; ამიტომაც ვკადებ: „რა ცხოვრება, როცა ნიჭი საბრძოლეს ვერ პოულობს!!!“ („ერთ ტავაში“)... როგორც ყოველ შემარწმუნებელ მოაზროვნესა და ხელოვანს,

ნ. ლორთქიფანიძესაც თავისუფლებას ესახება ერისა და კაცობრიულის გრძნობა, როცა წერს: „არის თავისუფლება მშობელია ყოველივე განთავისუფლება“ („ერთ ტავაში“). ამ მხრივ „ნ. ლორთქიფანიძე არის ღირსიული მემკვიდრე ჩვენი ლიტერატურული ტრადიციებისა. პოლიტიკურად უფლებსაყვარელი ერის მიძინებელი ცნობიერების გამოსაფხიზლებლად ქართველთა ძნეუბების უფასო. ჯერ კიდევ 1878 წელს, სახელოვანმა პოეტმა და მამულმძღვრმა, მოხუცმა გრიგოლ ორბელიანმა შემოკრა განცხადის ზარი, როცა მონიშნავდა ქართველობას შეასვენას: „ფეხქვედაში გვეცლება მინა... იყიდება თითქმის მთლიანად საქართველო...“ 1908 წელს ქართული პირიზის იალბუხად ნოდუბელი დიდი აკაკი ინტერნაციონალიზმის იდეით შეპყრობილი ქართველთა წინაღუდეგ უკუიჩნებს: „ნუ უხეზებთ ქართულ მინაწალს და ნუ ადგამთ ბიჯს მას წარა-მარად!... ის არი ჩვენი წმინდათა წმინდან!“

ორიოდე წლის შემდეგ ახალგაზრდა ნ. ლორთქიფანიძე დახვებ მძაფრად გამაოცოცხლებს ამ ტკივილიან საყვირალს („სამშობო მინიატურებიდან“) და საქვეყნოდ აუნებს სრულიად საქართველოს ახლა უკვე საქრისტო-მათიოდ ცქცულ განცხადებს: „იყიდება საქართველოს!“ ამ განცხადით სახელოვანი მწერალი თვალნათელს ხდის ჩვენი ხალხისთვის, რომ ყოველ დროში მხელია ქართველობა, მაგრამ შეუძლებელი კი არა! ამიტომაც მოახლოებული სიხლბიანი რეველუციის გარიჟრაჟზე, რომელსაც მხოლოდ სულიერი წგრევა მოაქვს ხალხებისთვის, შეახსენებს შეჭირვებულ ერს მარად ძველ და სადღესიოდც უბერებელ საწრწუნეს: „მოუარეთ საქართველოს!“ („ლიტერატურული საღამო“, 1916 წ.).

ერის სიმღიერა, როცა მას ამაყუნებს ისეთი სულიერად ნათელი, გაუმზარავი მამულიშვილი და ზეგარდში ნიჭით ცხებული ხელოვანი, როგორც ნ. ლორთქიფანიძისა. მხოლოდ სულით დიად, ადამი ნაწარმოებთა სახით ქვემარტად „დიდ საქმეთა“ მწველ შემოქმედს შესწენს ძალა, მისთვის დაამოყენებელი თავდაბლობით მარეგებს ისტორიის წინაშე და თქვას: „ნუ ეციო, რომ არც სასუფველი მომელის ცვათა მინა“ და არც სახელ, დიდება და თავყანისუფლება ამ ქვეყნად, მაგრამ მე ძველი უნდა დამიბგან, არა იმიტომ, რომ მწერლობაში ვუზ-მაობდი, პოლიტიკაში ოდნავ ელდებდი მონაწილეობას, არამედ იმიტომ, რომ ტალბასი და ჭუჭყის ლეგაონი ჩემი ტვირთი ის გაგახტო, რომ არც ფეხი და არც ხელი არ გამოსვრია და ისე მოიხატება, რაც კი შემიძლო სამშობლოს სამსახურსაღებოზე“.

ეს თვითშეფასება ნიკო ლორთქიფანიძის პიროვნული სიმაღლის მართლმადილ ბრწყინვალე დოკუმენტია, მათხლოვ „დიად საქმეთა“ მტკივნეული და მძიმელი მწერლის სიქედის კიდევ ერთი არგუმენტი.

ქართველი მეცენატები

(ზუბალაშვილები,
დავით სარაჯიშვილი,
აკაკი ხოშტარია)

დავით სარაჯიშვილი

ყოველ ერს ჰყავს გამორჩეული ადამიანები, რომელთა ცხოვრების ნე-სად სიკეთე, ქვეყნის, ერის მომავალზე ზრუნვა, უანგარო მამულობილობა და კაცთმოყვარეობა გამხდარა. საქართვე-ლოში ასეთები იყვნენ: ზუბალაშვილები, დავით სარაჯიშვილი, აკაკი ხოშტარია. მათში შერწყმული იყო განათლება, ევროპული პროფესიონალიზმი, შრომის-მოყვარეობა, მაღალი პასუხისმგებლობა და ნარმოუდგენელი ქველმოქმედების უნარი. მათი ცხოვრების მუდმივი სწრაფვის საგანი საქართველოში სამო-ქალაქო კულტურის შექმნა იყო. ამიტო-მაც დატოვეს ცოცხალი კვალი. „მათი მაღლი შთამომავლობაში განიფიდა: ცოდნად, განათლებად, საერო ქონებად, ეკლესია-მონასტრებად, ბიბლიოთეკებად თუ სამკურნალო დაწესებულებებად...“ მათ ქვეყნის გასაჭირის ჭაშს აღას-რულეს თავიანთი ვალი და სიკვდილის შემდეგაც შთამომავლობისათვის ცო-ცხალ მავალითებად დარჩნენ.

საქართველოს
მეცენატები

ზუბალაშვილები. ზუბალაშვილების ერთ-ერთი მრავალრიცხოვანი გვარი ქართულ საისტორიო საბუთებში XVII ს-ის 80-იანი წწ-დან გვხვდება. მათ უცხოვრიათ და უმოღვაწიათ მესხეთ-ჯავახეთში, არტანუჯის თუ მაგთში, ქართლსა და ერწო-თიანეთში. ზუბა-ლაშვილთა ნაწილი კათოლიკეები იყვნენ. როცა სამცხე-საათაბაგოში ოსმალები გაბატონდნენ (XVII ს.), მოსახლეობის ნაწილი გაიხიზნა, ზოგი გამამხდინადა, ზოგმა კი რომაულ-კა-თოლიკური ქრისტიანობა მიიღო, რად-გან ოსმალები კათოლიკე ქრისტიანებს უფრო ნაკლებად ავიწროებდნენ.

ზუბალაშვილების გვარს ერის ის-ტორიაში უდიდესი მამულობილოური და საამყო წვლილი აქვს ჩადებული. ამ გვარის წარმომადგენლებს საქარ-თველოს მეფეთა ლამქარში რიგითი მებრძოლებად პირნათლად უმსახურიათ და ზღლით ხელში არაერთხელ დაუცავთ ქვეყანა. ქართლ-კახეთის მეფეები – ერეკლე II და გიორგი XII ამ გვარის წარმომადგენლებს პატივს სცემდნენ და აფასებდნენ. ზუბალაშვილები იყვნენ საქართველოში ბეჭდვითი საქმის ერთ-ერთი პირველი უანგარო მოღვაწეები. ვახტანგ VI-ის დროს მოღვაწეობდა დიდი მწიგნობარი და სასტამბო საქ-მის მცოდნე გიორგი ზუბალაშვილი, თეიმურაზ II-ის დროს – რობაზო ზუბალაშვილი, ერეკლე II-ის, სოლომონ I-ისა და სოლომონ II-ის კარზე – დავით ზუბალაშვილი.

ზუბალაშვილები იყვნენ უკვე XVIII ს-ში საქართველოში პირველი ვაჭარ-მრეწველები. XIX ს-იდან, კაპიტალიზ-მის განვითარებამ კიდევ უფრო მეტი შესაძლებლობები შექმნა ვაჭრობა-მრეწველობის განვითარებისათვის. თავი გამოიჩინა იაკობ ზუბალაშვილმა (1782-1864 წწ.). მან ქუთაისსა და მის მიდამოებში გახსნა არცის სახელები, ხოლო თბილისში მის მიერ შექმნილმა ამხანაგობამ – საქართველოში პირველი შაქრის ქარხანა (ახლანდელი ღვინის ქარხნის ადგილზე, მელიქიშვილის ქ.). იაკობის ძმა, სტეფანე ზუბალაშვილი „აბრეშუმის გზის“ პირველი გამკვლევი იყო (ზურბოქთან ერთად). ამ გზით პირველებმა დაიწყეს ვაჭრობა ინდო-ეთიან, თურქეთთან, ირანთან. იაკობის შვილები, ძმები კონსტანტინე და ანტონ ზუბალაშვილები ახალგაზრდობიდანვე დაადგნენ წინაპართა გზას. სწავლის დასრულების შემდეგ მონდომებით მიჰყვეს ხელი მენამეშობას. სწო-რედ მათ შეიძინეს ბაქოსთან ნავთო-ბით მდიდარი კუნძული ინგლისელი მრეწველის, როტშილდისაგან. ნავთობის რეწვით მიღებული შემოსავალი სულ უფრო და უფრო იზრდებოდა... (როცა კომუნისტურმა რუსეთმა 1920 წელს აზერბაიჯანი დაიკავა, ზუბალაშვილებს

აკაკი ხოშტარია ირანში თავისი ქარხნის მუშებთან ერთად

ყველაფერი წართვეს, მათ შორის შესანიშნავი სასახლეც ბაქოში, სადაც ნიშლის მანძილზე ცხოვრობდნენ. უკვე დამოუკიდებელ საქართველოს პიადრ ალიევაზე ზუბალაშვილების სასახლე უსასყიდლოდ დაუბრუნა, რომელიც დღეს საქათველოს საელჩოა განათავსებული).

და მინც, ზუბალაშვილების გვარის ყველაზე გამორჩეული დამახასიათებელი თვისება, თითქმის ბუნებრივად თანდაყოლილი, ქველმოქმედება იყო, რაც უკვე XVIII ს-ის საისტორიო წყაროებში ჩანს. ზუბალაშვილების ქველმოქმედება XIX ს-ში უფრო ფართო მასშტაბებს იღებს. მათ ამის საშუალებას აძლევდა ის კაპიტალი, რომელიც დიდი შრომითა და გარჯით დააგროვეს. მათი ქველმოქმედებისათვის დამახასიათებელი ორი მხარე – გულუბრება და ყოველგვარი ქველმოქმედების უზნაურად კეთების უნარი, გარდაცვლილი ნინაპრის წამოწების და ანდერძისადმი უდიდესი პატივისცემა და ცდა „მათი სულის საოხად“ კიდევ ერთი საქველმოქმედო საქმის კეთებისა – ზუბალაშვილების მაღალმოქალაქებობრივ, უდიდეს ზეობრივ და მამულშიველი თვისებებზე მოუთხოვს. განსაკუთრებით თავი გამოიჩინეს იაკობ ზუბალაშვილმა, მისმა შვილებმა კონსტანტინემ, სტეფანემ და ანტონმა; კონსტანტინეს შვილებმა, მძებმა: ლევანმა, ანდრიაშ, სტეფანემ, პეტრემ, იაკობმა. ისინი თავისი ქველმოქმედებით უდიდეს დახმარება უწევდნენ საქართველოში განათლების, მეცნიერების, კულტურის განვითარებას. მათ მიერ აგებული არქიტექტურის შესანიშნავი ძეგლები დღესაც ამშვენებენ თბილისსა და საქართველოს სხვადასხვა მხარეს.

იაკობ ზუბალაშვილმა თბილისის ცენტრში ააგო შესანიშნავი სასახლე, სადაც ჯერ სასულიერო სემინარია იყო განთავსებული, აქამდეც კი ხელოვნების მუზეუმი. მხარე მიმდებარე ტერიტორიაზე ააგო ორი დიდი სასახლე (მემდეგში სასტუმრო „თბილისი“). სწო-

დავით სარჯაშვილის სახლი მანძილის ქუჩაზე

რედ ამ მამისეულ სახლში კონსტანტინემ მიიღო ცნობილი ფრანგი მწერალი ალექსანდრე დიუმა, მთელი პირველი სართული დაუთმო და ორი თვის მანძილზე დიდი სტუმართმოყვარეობით მასპინძლობდა.

სტეფანე ზუბალაშვილის დიდი ფინანსური დახმარებით ააგო თბილისის გიმნაზიის შენობა (ამჟამად ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პირველი კორპუსი). ასევე დიდი დახმარება გაუწია მან თბილისის მუსიკალური სკოლის მშენებლობას (ამჟამად კონსერვატორიის შენობა). ზუბალაშვილებმა თბილისსა და საქართველოში არაერთი სკოლა გახსნეს, რომელთაც მზრუნველობას არც მემდეგში აკლავდნენ. დიდ ფინანსურ დახმარებას უწევდნენ „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას“, რომელთაზეც ყოველთვის ჰქონდათ საქმიანი ურთიერთობა. ხელმოკლე სტუდენტებისთვის სტიპენდიების დასანიშნად ყოველწლიურად გასცემდ-

ნენ დიდ თანხას. მათგან დანიშნული სტიპენდიებით რუსეთისა და ევროპის უნივერსიტეტებში არაერთმა ახალგაზრდამ მიიღო განათლება, მათ შორის ბევრმა მემდეგში ცნობილმა მეცნიერმა და საზოგადო მოღვაწემ.

ზუბალაშვილები დიდ დახმარებას უწევდნენ ქართულ თეატრს. ქართულ დრამატულ საზოგადოებას გადასცეს 1000 ოქროს მანეთი. კონსტანტინე ზუბალაშვილის გარდაცვალების შემდეგ, მისი ანდერძის თანახმად, ააშენეს სახალხო სახლი (ახლანდელი კოტე მარჯანიშვილის სახელობის თეატრი), რომელშიც ცხრა სტუდია განთავსდა.

დადიო ზუბალაშვილების ამავე ქართული ჟურნალ-გაზეთებისა და წიგნების გამოცემის საქმეში. იაკობ ზუბალაშვილმა თავისი სახალხო ნაწილი დაუთმო ჟურნალ „ნაკადულს“. დახმარება გაუწიეს „ივერიას“, მუდმივად ეხმარებოდნენ ჟურნალს: „კვალს“, „ჯეჯელს“, „მოგზაურს“. ზუბალაშვილების მზრუნველობითა და დახმარებით იმუშავა ქართულმა მეცნიერმა მიხეილ თაბრაშვილმა ვატკანის მუზეუმსა და წიგნთსაცავებში. სამშობლოში დაბრუნებულმა, მათივე ფინანსური დახმარებით გამოსცა ფუნდამენტური სამეცნიერო ნაშრომი – „კათოლიკობა საქართველოში“, რომელსაც ილია ჭავჭავაძემ „მეორე ქართლის ცხოვრება“ უწოდა.

ზუბალაშვილები დიდ დახმარებას უწევდნენ ეკლესია-მონასტრების მშენებლობას, რესტავრაციასა და დაცვას. სტეფანე ზუბალაშვილმა ძეგლის აქტიური მხარდაჭერით, დედის ანდერძის თანახმად, ააგო ბათუმის კათოლიკური ეკლესია, „ლათინთა ეკლესია“ – ყველაზე მშვენიერი და გრანდიოზული კათოლიკური ტაძარი მთელ კავკასიაში. კათოლიკური ეკლესიები ააშენეს აგრეთვე თბილისში, ახალციხესა და გორში. ამავე ეკლესიებთან დააარსეს კათოლიკური სკოლები, რომლებსაც მუდმივად ეხმარებოდნენ და მეთვალყურეობდნენ.

დავით სარჯაშვილის სახლი მანძილის ქუჩაზე. მისაღები ოთახი.

ზუბალაშვილების ოჯახი. სტანდ: მარცხნიდან მარჯვნივ: ივანე ზუბალაშვილი, ელენე ზუბალაშვილი, ელისაბედ ზუბალაშვილი; დეანო: ვასილ თამაშელი, მხობილ ტყვეები. გიორგი ოქროშელდშვილი (სერგებიაკოვი), ანდრია ზუბალაშვილი, ანა ბუჭიაშვილი, ნინა ზუბალაშვილი (თბილისი. 1897 წ.).

ზუბალაშვილები მუდმივად ზრუ-
ნავდნენ ბავშვებზე, ავადმყოფებზე,
გაჭირვებულებზე. მათ ააგეს ქალაქი-
სათვის უღარესად საჭირო პატივით
საავადმყოფო (ახლანდელი ბერძენი
საავადმყოფოს ერთ-ერთი კორპუსი),
„უპოვითა სახლი“ (ახლანდელი ბა-
ვშეთა პირველი საავადმყოფო ზუბა-
ლაშვილების ქუჩაზე) და სხვაწერ-
ბამოკლებულ მოზოცთა სახლი, სადაც
შესანიშნავი პირობები შეუქმნეს.
გახსნეს უფასო სასაბილი „სამადლი“
ამაღლების ქუჩაზე (შემდგომ დავი-
თაშვილის ქუჩა, ახლა ისევ ამაღლების
ქუჩა ჰქვია, ოჯახის გზის დასაწყისში)
და სხვა... კომუნისტური რეჟიმის და-
წყარვებით ზუბალაშვილები („კაპიტა-
ლისტია“) მამულომეურნე საქმიანობა
შენესდა. შთამომავალი მამოიდგნენ,
ზოგიერთი მათგანი „წითელ რეჟიმს“
ემხვერალა...

პრაქტიკულად არ არსებობდა
იმდროინდელი საქართველოს საზოგა-
დოებრივი ცხოვრების არც ერთი მხარე,
რომელსაც ზუბალაშვილების ქვემო-
ქმედება არ მისწვდომდა. ქვეშაობიკ
პატრიოტები – ზუბალაშვილების
მიერ განეწილი ქვემოქმედება თავისი
მასშტაბით საქართველოს ისტორიაში
ჯერჯერობით განუმეორებელია. მათ
საგვარეულოს ტრადიცია არა მარტო
გააგრძელეს და განათავრეს, არამედ
ახალი შინაარსით შეავსეს – არა მარ-
ტო მოგება, არა მარტო კაპიტალიზ-
მადგრეობა, არამედ აქტიური ქველ-
მოქმედებაც. ეწოდნენ არა აქტიურ
ქველმოქმედებას, ზუბალაშვილებს
შეგნებულად ჰქონდათ, რომ ეს იყო გზა
ჩამორჩენილობის დაღლივით და სამო-
ქალაქო კულტურის შექმნით, რომლის
გარეშე საქართველო შესაუფლებლობრივ
მდგომარეობაში ჩარჩებოდა, მომავალში
კი სულაც „ეთნოგრაფიულ ნაკრძალად“
გადაიქცეოდა. ამ გზაზე დადიოდა XIX
ს-ის საქართველოში ილიაშვილ „უცუც-
ხლო ომში“ ჩაბმას წინაშეა და დიდი

სამოქალაქო და ეროვნული გმირობა
იყო. ზუბალაშვილებმა სწორედ ეს გზა
აირჩიეს, თავიანთი ღვაწლისა და ამგვის
შეფასება კი ისტორიას მიაღწეს...

დავით სარაჯიშვილი თბილისელი
მემამულეებისა და სოფლაგვრების შთა-
მომავალი იყო, მემკვიდრეობით ფლო-
რდა დედაქალაქის საპატრიო მოქალაქის
ტიტულს, რომელიც შორეულ წარსულში
მეფე ვახტანგ VI-ს შემოუღია და
ღირსეულ მოქალაქეებს ენიჭებოდა.
დაიბადა 1848 წლის 28 ოქტომბერს.
თბილისის გვიანზის დაბნეულობის შემ-
დეგ (1866 წ.) ერთი წელი პეტერბურგის
ნიუნიერსიტეტში სწავლობდა, შემდეგ
მოსკოვში, პოდვლბურგის უნივერსიტე-
ტებში, რომელიც 1871 წელს დაამთავრა
და ქიმიისა და ფილოსოფიის დოქტო-
რის ხარისხი მიიღო. 1872-1878 წწ-ში
გერმანიისავე უნივერსიტეტებში, ხოლო
1878-1880 წწ-ში საფრანგეთში ეფუფე-
ბოდა სასოფლო-სამეურნეო მეცნიერე-
ბისა და ცოდნა ზრდა და ამას პირდა-
პირად მავალითი აქენებდა. საზღვარგარე
შეძენილი ცოდნისა და გამოცდილების
წყალობით, დადაგინა რომ საქართვე-
ლოს წინადასრუ-კლამისტური გარემო
და ვახსნ მრავალი ჯიშის შესანიშნავ
პირობებს ქმნიდა საუკეთესო კონიკის
წარმოებისათვის. შეუდგა კიდევ არა-
ქტიკულ საქმიანობას. უდიდესი ცოდნი-
ა და დაუღალავი შრომის წყალობით
შექმნა უმაღლესი ტექნოლოგიებით
დამზადებული სპირტიანი სასმელების
ფაბრიკა ქუთაის მთელს რუსეთის იმპე-
რიაში, საუფუძელი ჩაუყარა აგრეთვე
ლეიქიორის წარმოებას, ხოლო 1888
წლიდან დაიწყო კონიაკის წარმოება,
პირველმა მიიღეს რუსეთის იმპერიაში.
მაღე მისმა კონიაკმა დიდი მტკიცეობა

გაუწია რუსეთის ბაზარზე გააქრო-
ნებულ ფრანგულ კონიაკზე, გააქრონ-
საზღვარგარეთ და საერთაშორისო
გამოფენებზე არაერთი უმაღლესი ჯგუფი
დო მოიპოვა. მისი პროდუქტის რეპუტა-
ცია: ლონდონში, ბერლინში, პარიზში,
ვენაში, უფენაში, სტამბოლში, თაერზ-
ში. დავით სარაჯიშვილის ევროპულად,
მეცნიერულ საფუძველზე წარმოებულ
სამეურნეო-საწარმეო საქმიანობას
დღე შეფასებას აძლევდა გერმანელი
მეცნიერი ადოლფ ვაგნერი მონოგრა-
ფიაში „მინათმოქმედი და მრეწველი
ქვეყანა“. დაფასებამ და კეთილდღეო-
ბამაც არ დაყოვნა. ალკოჰოლიანი სა-
მელების წარმოებისა და განვითარების
საქმეში დიდი წვლილისათვის დავით
სარაჯიშვილის 1902 წელს „კომერციის
მრეწველის“ ნოდება, ხოლო 1913 წელს
მის ფირმას ოფიციალურად მიეცა
„საიმპერატორო კარის მომმარაგებლის
ტიტული“.

დავით სარაჯიშვილმა დიდი ქო-
ნება შეიტანა. მისი ღირსება ის იყო,
რომ სიმდიდრე პირადი ანგარებისა და
განცხრომისათვის არ მოუხვეჭია, ქველ-
მოქმედება იყო მისი ცხოვრების ერთ-
ერთი მიზანი. სამი ათეული წლის გან-
მავლობაში საქართველოში არ ყოფილა
თითქმის არც ერთი დიდი თუ პატარა
საზოგადოებრივი წამოწყება, რომელიც
მას მონაწილეობა არ მიეღოს და მნიშ-
ნელოვანი წვლილი არ შეიტანოს.

დიდაა მისი დევანლი ქართული
ეროვნული კულტურის აღორძინებასა
და განვითარებაში. დიდ ფინანსურ და-
ხმარებას უწევდა ქართველთა შორის
წერა-კითხვის გამავრცელებლად, საის-
ტორიო-საეთნოგრაფიო, ქართულ ღრა-
მატულ საზოგადოებებს, სათავადაზნაუ-
რთა-სადავლიშაშულ ბაზეს, სასულიერო
სასწავლებლებსა და სკოლებს; უმდიდრ-
დახმარებას უწევდა წინამძღვრებით-
კარის სასოფლო-სამეურნეო სკოლას.
დავით სარაჯიშვილის მატერიალური
დახმარებით 1906 წელს დასრულდა
ქართული სათავადაზნაურო გიმნაზიის
შენიშნა, რომელიც 1918 წელს გახსნა
პირველი ქართული უნივერსიტეტად. დიდ
თხრებს ახმარდა წიგნების, გაზეთების,
ფურცლების გამოცემას, მეცნიერთა,
მასიხობთა, მუსიკოსთა გამოცხრდასა
და ხელშეწყობაში. დავით სარაჯიშვილს
შეუღია არ უკავდა, მაგრამ ამ დიდუფენ-
ბოვან ადამიანს ამის გამო თურმე ხში-
რად უთქმის: არა მისივე უფლებად
დაე უთქმის: არა მისივე უფლებად
აღსარებული, ქვეყნის საკეთილდღეო
განსაწარმონელი, ჩემი შევიდეთ არ არა-
ნა.” და მართლაც, იგი დიდი გულისყუ-
რითა და მფარველობით ექცეოდა ყვე-
ლა ნიჭიერ ახალგაზრდას, რომელთაც
სწავლის სიყვარული და მიდრეკილება
ჰქონდათ. მან თავის ქარანასთან ნიკო
ცხედიანის ხელმძღვანელობით დააარსა
სტამბოლის გამანათლებელი კომი-
ტეტი. 1889-1911 წწ-ში კომიტეტი ყო-
ველწლიურად ავლენდა რუსეთისა და
ევროპის უმაღლეს სასწავლებლებში
გასავაზენ ნიჭიერ ახალგაზრდას
მათთვის სტიპენდიების დასახმინად

ქაშულის ეკლესია (1753 წ.; 1904 წ.)

ყოველწლიურად 30-40 ათას მანეთს გასცემდა.

დავით სარაჯიშვილი დიდ დახმარებას უწევდა საქართველოში მონაწილე სხვადასხვა ექსპედიციას. მან დააფინანსა 1900 წელს მონაწილე ექსპედიცია, რომელშიც დიმიტრი არაკიშვილი და სხვა საზოგადო მოღვაწენი მონაწილეობდნენ. ამ ექსპედიციამ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში შეკრიბა ითქმის დაიწყებას მიეცემული ქართული სიმღერები და მელოდიები, რომლებმაც შემდგომ დიდი როლი შეასრულეს ეროვნული კლასიკური მუსიკის ჩამოყალიბებაში. ასევე დიდი ფინანსური დახმარება გაუწია 1907 წელს ახალციხე-ახალქალაქ-არტაანის მახრებში ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ მონაწილე არქეოლოგიურ ექსპედიციას.

დავით სარაჯიშვილის სახლი, სადაც ხშირად იკრიბებოდნენ პოეტები, მწერლები, მხატვრები, მუსიკოსები, საზოგადო მოღვაწეები, ფაქტობრივად, ქართველთა საზოგადო ცხოვრების ცენტრს წარმოადგენდა. აქ იმართებოდა მსჯელობა ცხოვრებისეულ პრობლემებზე, საზოგადოებრივ და სამეცნიერო საკითხებზე. სწორედ აქ აღძრა ნიკო ყვავდაძემ თბილისის სათავადაზნაურო გიმნაზიის შენობის საკითხი და აქვე გააშთაყნა, რომ იგი მომავალში უნივერსიტეტისათვის იქნებოდა გათვალისწინებული. სარაჯიშვილის ბინა წარმოადგენდა ასევე ერთგვარ ლიტერატურულ სალონს, სადაც კითხულობდნენ და განიხილავდნენ სხვადასხვა მწერლის ნაწარმოებებს. აქ ნაითხა პირველად ილია ჭავჭავაძემ „განდგეილი“, „ოთარანთ ქვერთვი“.

დავით სარაჯიშვილმა იკისრა ილია ჭავჭავაძის ძეგლის დადგენის ზრუნვა-დაფინანსება, მისი მხრდადგენით ჩაბარდა აკაკი წერეთლის 50 წლის იუბილედ სახე.

სარაჯიშვილი ბევრს აკეთებდა, რათა უცხოეთში გასცნობოდნენ ქართულ კულტურას. ამ მიზნით საქართველოში სტუმრად ინვესტა უცხოელ ცნობილ მოღვაწეებს, აცნობდა მათ საქართველოს და ქართულ კულტურას. სხვადასხვა დროს მისი სტუმრები იყვნენ: გერმანელი მეცნიერები გოტფრიდ მერცხბერგი, ადოლფ ვაგნერი, კარლ ცაიკი, ოლივერ უორდროპი. წლების მანძილზე მის სახლში ცხოვრობდა ცნობილი გერმანელი მწერალი არტურ ლაიტხი. ყველა მათგანმა შეინარჩუნა სასიამოვნო მოგონებები საქართველოს შესახებ და მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ქართული კულტურის პოპულარიზაციის საქმეში. დავით სარაჯიშვილი, როგორც უაღრესად განათლებული ადამიანი, დიდი პატივისცემით სარგებლობდა: პარიზისა და ბერლინის, ვარშავისა და პრაღის, მოსკოვისა და ბრესტ-ლიტოვსკის ელიტარულ საზოგადოებებში.

დავით სარაჯიშვილი დიდ თანხებს გასცემდა ეკლესია-მონასტრების აშენება-ადგენისათვის. მისი სახარებით შეკედდა თბილისში დიდუბის, მთაწმინდის ეკლესიები, „ლურჯი მონასტერი“, მცხეთის სვეტიცხოველი. მან უკვე დაზიანებული ქაშულის ტაძრის ნაწილად, მისასაც ადგილზე მთლიანად საკუთარი ხარჯებით ააშენა ახალი ეკლესია, რომლის არქიტექტურულ ანსამბლს საფუძვლად დაედო შუა საუკუნეების ცნობილი სამაღვის ტაძრის ფორმა. დავით სარაჯიშვილმა 150 ათასი მანეთი გამოყო, რათა დედაქალაქში საფუძვლი ჩაეყრიდა ქართული კულტურის ისეთ მნიშვნელოვან კერას, როგორიცაა საერო მუზეუმი. გულით უწვდოდა, რომ სიციხეებშივე ეხილა იგი, დღეობდა მის მშენებლობაზე ფიქრობდა, უკვე გეგმავდა მის მუშაობას. სამწუხაროდ,

ნამოწმებული ამ დიდი მამულოშვილური საქმის განხორციელებას თავად ვეღარ მოესწრო. დავით სარაჯიშვილი არც საქართველოს ნაღზე ხუჭავდა თვალს. ილია ჭავჭავაძესთან საუბრისას ხშირად გამოუთქვამს ნუხილი, რომ თავდადებული შრომისაკენ სწრაფვას და ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის პერსპექტივას ვერ ხედავდა. მას „პატრიოტიკი პესიმისტიკი“ კი შეაჩვენეს. ამ „პესიმისმში“ რამდენი სიყვარული იყო, ეს მისი სიტყვებიდანაც ჩანს, რომელიც სიკვდილამდე ერთი კვირით ადრე ფილიპე გოგიაშვილისათვის უთქვამს: „ეკვდები... რა მშვიდად მოგვედგინა, რომ სამშობლოს იმედი მიმეცხოდესო“.

დავით სარაჯიშვილმა მთელი ცხოვრება საქართველოს ერთგულ სამსახურში გალია. იგრძნო რა აღასარულის როსტკოვი ნოტარიუსთან შეადგინა ანდერძი, რომელიც ყველაზე უფრო ახასიათებს ერის კეთილდღეობაზე მზრუნველი მამულოშვილის ჩანაფიქრსა და მისწრაფებებს. ანდერძით მთელი თავისი ქონება საქართველოს საზოგადოებრივ ორგანიზაციებს და ეროვნულ დაწესებულებებს დაუთმო. დიდი თანხები დატოვა მომავალი უმაღლესი სასწავლებლებისა და სკოლებისთვისაც. არ დაეწინაურა არც ქართველი ერის ცალკეული წარმომადგენლები, არც საკუთარი ქარხნების მუშა-მოსამსახურეები, არც ობოლ-უპატრონო ბავშვები და სხვანი. მან თავისი სახლი (ახლანდელი მწერალთა კავშირის ქუჩა) მთელი თავისი მონეტობილით ქონაქვ დაატოვა, რათა მასში გახსნილიყო სამხატვრო გალერეა ამ მინამრეწველობის მუზეუმი. ასევე მოიტაცა მისი ქველმოქმედი მუშუღლე ეპატერინე ფორაქიშვილი, რომელმაც გარდაცვალების წინ (1916 წ.) ანდერძით დაუტოვა სამი მილიონი მანეთი მშობლიურ ერს, 1918 წელს

კი, მისი ანდერძის თანახმად, ახლად გახსნილ უნივერსიტეტს გადაეცა ოჯახის უმდიდრესი ბიბლიოთეკა თავისივე ძვირფასი კარადებით.

დავით სარაჯიშვილი, რომელსაც მაღლირმა ქართველმა ერმა „ქართველი რობერტ ოუენი“ უწოდა, 1911 წლის 20 იანვარს გარდაიცვალა. საზოგადოებრივი დიდი პატივისცემით დაკრძალა დიდუბის პანთეონში. შემდეგში მის გვერდითვე დაკრძალეს მისი საქმის გამგრძელებელი მისი მუდღეუცე, 1939 წელს კომუნისტებმა ჭირისფლები აიძულეს, ცხდრები დიდუბის პანთეონიდან გაკის სასაფლაოზე გადასვენებინათ. რამდენიმე ათეული წელი დასჭირდა, რომ ქართველ ერს შესძლებოდა უკედ თამაზად, ამკარად და ჯერონად დაეფასებინა ღირსეული მანუალოვლის ღირსეული სიცოცხლე. განზორცილდა რა ხალხის სამართლიანი სურვილი, 1995 წლის 24 ივნისს დავით სარაჯიშვილისა და ეკატერინე ფორაქიშვილის ცხდრები ვაკის სასაფლაოდან ქაშეთის ეკლესიაშივე ზღვა ხალხმა მიაცილა. 25 ივნისს სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა, უწმიდესმა და უნეტარესმა, ილია II-მ პარაკლისი გადაიხადა განსვენებულთა სულის მოსახსენიებლად და ისინი იქვე, ტაძრის ეზოში დაკრძალეს. 2003 წელს საქართველოს პრეზიდენტის საეკლესიო განკარგულებით დაწესდა „დავით სარაჯიშვილის დღე“, რომელიც ყოველ წლის 10 ნოემბერს აღინიშნება. დაეგვიანეთ? – დავით სარაჯიშვილი უკედავია და უკედავითის არც არაფერია ადრე და არც არა

გვიან“. დავით სარაჯიშვილის მავალითი დღემდე და მომავალშიც დიდი ენთუზიზმით განაწყობს ქვეყნის აღორძინებით დაინტერესებულ ქართველებს. ეს არის ყველაზე დიდი ძეგლი, რომელიც მას სიცოცხლეშივე დაიდგა.

აკაკი ხომჭარია – რჩეული მამულიშვილი, რომელიც დღენიდაც მშობელი ხალხის ბედ-ღალბაზე ზრუნავდა და მისი ნათელი მომავლისთვის იღუნოდა, „ჭეშმარიტი ქართველი და საქმით პატრიოტი“. დაიბადა 1873 წელს აბაშის რაიონის სოფელ სუჯუნში, აზნაურის ოჯახში. მისი წინამორბედან ბეგრის სასულიერო პირი იყო. საქართველოში მიღებული განათლების შემდეგ დაამთავრა სანქტ-პეტერბურგის სასოფლო-სამეურნეო კოლეჯი. ათი წლის განმავლობაში საკუთარი საუციალობით მებღელ-დეკრატორად მუშაობდა გაგრაში პრინც ოლდენურგთან. მისმა პიროვნულმა თვისებებმა – პრაქტიკულმა რაციონალიზმმა, უმაღლეს დონეზე დახვეწილმა გემოვნებამ, საქმიანობაში აზარტულმა გატაცებამ – მას უკვე პე მუშაობის დროსვე მოუპოვა წარმატება. მან დაგვგმა და თვალყურს ადევნებდა თითქმის ყველა ბულვარისა და ბაღის მოწყობას მაგი ზღვის საქართველოს სანაპიროზე.

სათანადო თანხის დაგროვების შემდეგ აკაკი ხომჭარიამ ხელი მოჰკიდა ვაჭრობა-მრეწველობას. მიუხედავად იმისა, რომ ეკონომიკის სფეროში მოღვაწეობა ძალზე რთულ პერიოდს დაემთხვა (პირველი მსოფლიო ომი,

დამოუკიდებელი საქართველოს ძირველი წლები და მისი სიძნელეები, საქართველოს ანექსია საბჭოთა რუსეთის მიერ), აკაკი ხომჭარიამ მანქანაში ვაჭრობით, ევროპული მანქანების მომსახურებით და საქონლის სიყვარულით მალე მიადნა წარმატების და დიდი მასშტაბის მრეწველი და კომერსანტი გახდა. მას თბილისში ჰქონდა საკუთარი საწარმოები: მექანიკური ქარხანა, სამინთომომელო მანქანების ფაბრიკა, საწარმო ქარხანა, ასევე საქართველოში ჰქონდა მეტალურგიული ქარხანა. და მაინც, აკაკი ხომჭარიას ძირითადი სამრეწველო-საავაჭრო ასპარეზი სპარსეთი იყო. ამას ხელი იმანაც შეუწყო, რომ ძალზე დაახლოებული იყო ირანის შაჰთან, მოჰამედ რეზა ფეხლევთან, შემდეგ მის მემკვიდრესთან, აჰმედ შაჰთან და დიდი გავლენით სარგებლობდა შაჰის კარზე. სხვათა შორის, აკაკი ხომჭარიამ საერთაშორისო მასშტაბითაც ცნობილი პიროვნება იყო. იგი პირადად იცნობდა ჩერჩილს, რუზეველტს. შაჰის კარზე მათთან შეხვედრებზე ჰქონია. აკაკი ხომჭარია 99-წლიანი კონტრაქტით დიდობდა უზარმაზარ სასოფლო-სამეურნეო მიწებს ირანის ჩრდილოეთ ნაწილში. აქვე ააშენა ელექტრონით მოქმედი ფაბრიკა, ჰქონდა მრავალი საამქრო, ფლობდა მონოპოლიას საბნის წარმოებაზე, თევზის სარეწებზე, ვაჭრობდა მატყლით ინგლისთან. აქვე გაიყვანა საეკლესიო რკინიგზა (პირველი რკინიგზა ირანში), დაარსა სატრანსპორტო კომპანია და მანვე პირველმა შეიყვანა ავტომობილი ირანში.

თბილისი, მედიანი, ხალხების გამოდევნი და საეჭრო ფუნდუკები.

Гифлинь Майданъ продовецъ ковровъ и лапочени

ბათუმის პორტი (XIX-XX სსების მიჯნა)

რაც მთავარია, იგი იყო სპარსეთისა და ბაქოს ნავთობის უზარმაზარი კონცენტრაციების მფლობელი. მის საჯავგო ოპერაციებს ირანისა და ამიერკავკასიაში სპეციალური უდიდესი ფორმა მართავდა, რომლის დამაარსებელი და პრეზიდენტი აკაკი ხომტარია იყო. ეს იყო ყველაზე დიდი და ფინანსურად ყველაზე ძლიერი ფორმა, რომლის მსგავსიც ქართველებს თუ ოდესმე შეუქმნიათ. იგი ფლობდა ასევე კასპიისპირა ქალაქ ენზელს და მის ელექტროფიკაციას. აქვე ჰქონდა მუსანიშნავი სასახლე, სადაც მისი ოჯახი ცხოვრობდა. სტამბოლში დაარსებულმა თურქულ-სპარსული ბანკმა - „ხომტარიას ბანკმა“ უსთუღესმა სავაჭრო კომპანიაციებმა საზღვლის ნავიანი სავაჭრო წრეები დაიწყოქმნეს.

აკაკი ხომტარია წრდელს სპარსეთის კონცესიების ცნობილი მესაკუთრე, საქმიანი კაცი, „ამერბოქლე ყაიდის“, იმადროულად დიდი ქველმოქმედი იყო. „დროს ყველაფერი მაქვს, არ კვდება მხოლოდ კეთილი საქმის სინება“ - ამ დევითი მოქმედება აკაკი ხომტარიას ქველმოქმედებისა, სადაც უნდა ყოფილიყო - საქართველოში, ევროპასა თუ აღმოსავლეთის ქვეყნებში - სამშობლო ბატად ყავდა. მისი უშუალო დაფინანსებითა და ხელშეწყობილობით გაიშინდა ბათუმის მაჟორიტისპირა ბულვარი, მაზინჯაურის პოტანიკური ბაღი, ახალი ათონის ცენტრალური პარკი. ნიკო ნიკოლაძის ინიციატივით აკაკი ხომტარიამ საკუთარი ხარჯებით გაიყვანა რკინიგზის ხაზი ფოთისა და აბაშის შორის. ახლად შექმნილ საისტორიო-საინფორმაციო საზოგადოების ბაქოვან გამოუგზავნა 8 ათასი მანეთი (საზოგადოებამ იგი თავის ზნერად აირჩია). განსაკუთრებით ზრუნავდა ქართველ ახალგაზრდებზე. ნიჭიერ ახალგაზრდებს, რომლებსაც ეკონომიკური შესაძლებლობა არ ჰქონდათ, საკუთარი ხარჯებით გზავნიდა საზღვარგარეთ უმაღლესი განათლების მისაღებად. პარიზისა და ბერლინის უნივერსიტეტებში მის მიერ დანიშნული სტიპენდიებით ბე-

ერი ქართველი სტუდენტნი სწავლობდა, ზოგი მათგანი შემდეგში საქართველოს ცნობილი მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე გახდა. საფრანგეთში ცხოვრებისას იგი განსაკუთრებით ზრუნავდა პარიზში გადნახულ ქართულ ეროვნულ განძზე, მის უსაფრთხოებაზე, საჭირო შემთხვევაში მას პირადი ხარჯებით ინახავდა. მან საფრანგეთში, ყველაზე პრესტიჟულ გალერეაში, შეიძინა ლუდო გუდამიშვილის („საღვთისძეო განთიადისას“) და ცნობილი კუბისტის, ანდრე ლოტის სურათები და საქართველოს ხელოვნების მუზეუმს საჩუქრად გამოუგზავნა.

აკაკი ხომტარია სიხარულით შეხვდა საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენას და დამოუკიდებლობის გამოცხადებას. იგი აფინანსებდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთელ რეგ ლონისძიებებს. მან ამერიკასა და იტალიაში შეიძინა 4 გზები და საჩუქრად გადასცა დამოუკიდებელ საქართველოს, რათა მას საკუთარი საზღვაო ფლოტი ჰქონოდა. ირღვეოდა რა დავით სარგაშვილის ანდერძის პირობა და თბილისში მის სახლს აუქციონზე გაყიდვას უპირებდნენ, ეროვნული ინტერესების გათვალისწინებით, თბილისის ქართველობამ ეს ამბავი შეატყობინა აკაკი ხომტარიას. იგი თბილისში ჩამოვიდა, შეიძინა სასახლე, მოახდინა მისი რესტავრაცია, მოაწყო სასახლესთან საზაფხულო და ზამთრის ბაღები და სხვა. 1921 წელს, როცა იგი საბოლოოდ მივიდა საფრანგეთში, მისი სურვილით სახლი, მთელი თავისი ავეჯითა და უნიკალური ნივთებით, საჩუქრად გადაეცა საქართველოს მწერალთა კავშირს, რათა აქ გახსნილიყო ხელოვნებას სასახლე.

აკაკი ხომტარია ცდილობდა, არ გაენეცერა კავშირი საბჭოთა რუსეთთან, რათა შესაძლებლობა ჰქონოდა, კვლავ დახმარებოდა საქართველოს. როცა მთელ საბჭოთა რუსეთს პური უჭირდა და მასთან კი არც ერთ ქვეყანას არავითარი კავშირის დამყარება არ სურდა, აკაკი ხომტარია ლენინს პირადად შეხვდა და მასთან მოლაპარაკების

თანახმად, საკუთარი სახსრებით, რამდენიმე ცოდულობა ბორბალს და საქართველოში აგზავნიდა, საიდანაც მისი დიდი ნაწილი რუსეთში გაჰქონდა. ლენინის მთავრობამ კი ეს დიდი აზნაქი მით „დაუფასა“, რომ დაპირებული პურის შესასყიდი თანხა აღარ გადაუხადა და ეს ამბავი რომ არ გახმარებულიყო, მისი დამატარება გადაწყვიტა. ხომტარიამ ეს ამბავი ბაქოში შეიტყო და იმუდებელი გახდა, მიეღო საბოლოო გადაწყვეტილება - საზღვარგარეთ, ამჯერად უკვე ემიგრაციაში წავიდა.

1924 წელს აკაკი ხომტარიას გარდაცემაზე შეუდგა მინდორა თურქია. იგი დაკრძალულია თეირანის მართლმადიდებელთა სასაფლაოზე აკაკის მიერ აგებულ ზღაპრულ აკლდამში. დღესაც მთელი მართლმადიდებელთა სასაფლაო და აღმნიშნული აკლდამი თეირანის ისტორიულ-კულტურულ სანაბიზიბათა სიაშია შეტანილი. ფაქტობრივად, აკლდამა ქართული კულტურის ძეგლს წარმოადგენს ირანში. თავად აკაკი ხომტარია იყო ციხლის ბოლო არაღებული ემიგრანტის ცხოვრებით გალია იმ იმედით, რომ მის მიერ გაკავული გზა - ციხილებული გაჭირბა-მრეწელობის განვითარების გზა, ქვეყნის ჩამორჩენილობის დაძლევისა და სამყაროს მონიშნულ ქვეყნების რაგებში ჩადგომის ერთადერთი გზა გამძაფრეო და საქართველო, ადრე თუ გვიან, ამ გზას მაინც დაადგებოდა; მაშინ სამშობლოს წინაშე მისი ღვაწლი და ამავ უფრო წარმომადგენლობა და მომავალი თაობებისათვის მავალითად იქცეოდა, ისინიელ-სამეველი გზას არ დაკარგავდა.

აკაკი ხომტარია 1932 წელს, 59 წლის ასაკში, პარიზში გარდაიცვალა. დაკრძალულია პერ-ლაშეზის სასაფლაოზე.

***

დიდი მეცენატები, სამშობლოს სიყვარულით გულანთებული მამულობელები - ზუბალაშვილები, დავით სარგაშვილი, აკაკი ხომტარია - მთელი სიცოცხლის მანძილზე გაჭირვებულ, დაზარალებულ ქვეყანას ემხმარებოდნენ, მის ეკონომიკურ განვითარებაზე, ცხოვრების ევროპულად გარდაქმნაზე ფიქრობდნენ და ზრუნავდნენ. ბოლშევიკური რუსეთის იმპერიის ხელისუფლებამ, იდეოლოგიამ და ისტორიოგრაფიამ სცადა „შეძლებული კაპიტალიზმისა და კომერსანტების“ სახელების ისტორიიდან ამოიჭრა. დრომ რჩეულ მამულობილთა სახელები დაიწვინა ბურჟუაზიაში. მაგრამ შეუძლებელს შეძლება - ისტორიის მუხტებიდან მათი სახელებისა და ღვაწლის ნაწლა მაინც ვერ შეძლეს. გასული საუკუნის ბოლო ათწლეულებად დამოუკიდებელ საქართველოში დანერგა და აქტიურად მიმდინარეობს მათი სახელების გაცოცხლება. სახელებისა, რომელთაც ხელოსანები უნდა გაეციათ გზა, რადგან „წარსული მკედრი საფუძველია აწმყოს, როგორც აწმყო - მომავალსა“.

ზურაბ ავალიშვილი

ზურაბ ავალიშვილი დამოუკიდებელი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის (1918-1921 წწ.) აქტიური პოლიტიკური მოღვაწე და მისი მემკვიდრეობა. მისი პიროვნება ბანგრძლივი დროის მანძილზე ქართული საზოგადოებისათვის მემკვიდრეობით იყო, ხოლო სამეცნიერო მემკვიდრეობა – უცნობი, რადგან საქართველოში რუსეთის საოკუპაციო რეჟიმის დამყარების შემდეგ (1921-1991 წწ.) საბჭოთა ხელისუფლებას სურდა, სრული დუმილით დაკონფიგურირებული მიეცა დემოკრატიული საქართველოს ისტორიის თითოეული ფურცელი.

ზ. ავალიშვილი თავისი მოღვაწეობით ქვეყნარს იმსახურებს ღირსეულად დღის ქართულ ისტორიოგრაფიაში. მან, როგორც დიპლომატმა, მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა დამოუკიდებელი ქვეყნის ცხოვრებაში, ხოლო, როგორც მკვლევარმა, ფსევდო შრომები დატოვა საქართველოს ისტორიაში.

ზ. ავალიშვილი, რუსეთის დროებითი მთავრობის პირველი სახელმწიფო დეპარტამენტის სენატორი, საქართველოს მემკვიდრეობის მთავრობის მონაწილე, დაუყოვნებლივ ტოვებს პეტერბურგს და 1918 წლის აპრილში ჩამოდის სამშობლოში, რათა, როგორც სამართლის დოქტორმა, ახლად შექმნილ მთავრობას საერთაშორისო ურთიერთობათა საკითხებში კონსულტაციები გაუწიოს.

ზ. ავალიშვილი კონსულტანტის სტატუსით მონაწილეობს 1918 წლის 11 მაისის ბათუმის ამიერკავკასია-თურქეთის საზოგადოებრივი კონფერენციაში, რომელზეც განიხილავდნენ თურქეთის პრეტენზიებს საქართველოსა და სომხეთის მნიშვნელოვან ტერიტორიებზე (მესხეთი, ერევნის მაზრა). სწორედ ამ კონფერენციაზე შექმნილი მიმდევრული ვითარებიდან გამომდინარე, ამიერკავკასიის დელეგაციის ხელმძღვანელის, აკაკი ჩხენკელის მოთხოვნით, თბილისში ეროვნულმა საბჭომ მიიღო გადაწყვეტილება: საქართველოს ენარმობა თურქეთის მოქცევის, გერმანიის დაქვემდებარებაში დაქვემდებარებაში.

დაფუძნებული, საგარეო-პოლიტიკური კურსი, გამოყოფილი ამიერკავკასიის დემოკრატიულ-ფედერაციული რესპუბლიკის (შეიქმნა 1918. 26. IV) და გამოცხადებინა დამოუკიდებლობა, რაც განხორციელდა კიდევ 1918 წლის 26 მაისს. ეს დღე საქართველოს უახლეს ისტორიაში უმნიშვნელოვანეს მოვლენად ითვლება. ზ. ავალიშვილმა აქტიური მონაწილეობა მიიღო ამ პოლიტიკური კურსის მომზადებაში. იგი საუკეთესოდ განმარტავს გადაწყვეტილების მართებულობას და წერს: ბათუმშივე გადაწყდა გერმანიისა და ორიენტაციის აღება, რადგან გერმანია ამ ხანებში ცდილობდა ოსმალეთის გაზრდილი მადის შეკვეცას და საქართველოში პლაცდარმის შექმნას. ოსმალეთის ულტიმატუმის მოგერიება კი, რომელიც ამიერკავკასიის ფედერაციისადმი იყო მიმართული, მხოლოდ საქართველოს დამოუკიდებლობის დეკლარირებით გახდებოდა შესაძლებელი, რასაც შედეგად ფედერაციის დაშლა მოჰყვებოდა. ცხადია, ეს იყო დიპლომატიური ფანდი, რომელიც ამავე დროს შესაბამისად ქართველი ხალხის ხაზგარტყმულ იდენტობას და ბრძოლას სახელმწიფოებრიობის აღსადგენად. კოთხი საათით ადრე, სანამ ჩვენ ოსმალეთის ულტიმატუმს მივიღებდით, ამიერკავკასიის რესპუბლიკა – უზრუნველყო, ვეებრთეთა, რბილკანაზი მოისპო".

26 მაისის შემდეგ საქართველოსთვის გერმანია დამოუკიდებლობის გარანტი უნდა გამდგარიყო, თავის მხრივ, საქართველო – გერმანიის აღმოსავლური პოლიტიკის პლაცდარმი. სწორედ ამიტომ, 1918 წლის 28 მაისს, ფოთში გერმანიის იმპერიის წარმომადგენლებმა და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დელეგაციამ, რომლის წევრიც იყო ზ. ავალიშვილი, ხელი მოაწერეს ხელშეკრულებათა პაკეტს, რაც გერმანიისა და საქართველოს სახელმწიფოს დე ფაქტოდ აღიარებას ნიშნავდა. ეს არ იყო საკმარისი და ზ. ავალიშვილი,

ქართული ინტელექტუალური ბერლინი 1918 წელს. მარცხნიდან წინა რიგში: ბესარიონ ნიგრაძე, ნიკო ნიკოლაძე, აკაკი ჩხენკელი, მოსე მუდღე მარიამი, მიხეილ წერეთელი. უკანა რიგში – ზაქარია ყიფიანი, მერაბ ბერიძე.

აკ. ჩხენკელი, ნ. ნიკოლაძე 1918 წლის ივნისში ბერლინში გაემგზავრნენ. მათ ამოცანას წარმოადგენდა გერმანიის მხრიდან საქართველოს დე იურედ აღიარება და ნიადაგის მომზადება ეკონომიკური ხელშეკრულების გასაფორმებლად.

ბერლინში ქართველებმა გერმანიის მთავრობას წარუდგინეს შემოქმედებითი, რომელშიც განმარტებული იყო „საქართველოს დამოუკიდებლობის პოლიტიკური და ეკონომიკური საფუძვლები“. ეკონომიკური ნაწილი ეკუთვნოდა ნ. ნიკოლაძეს, პოლიტიკური კი (საქართველოს საერთაშორისო უფლებები და საზღვრები) ზ. ავალიშვილს. მოლაპარაკებები წარმატებით დასრულდა. 9 ოქტომბრისთვის ხელშეკრულების პროექტი მზად იყო. ამ ფაქტის შესახებ ზ. ავალიშვილი წერს: „... ამ გვარად ჩვენმა მეცადინეობამ ბათუმში, ფოთში, ბერლინში ამაოდ არ ჩაიარა. ჩვენ ვიპოვეთ „სამართალი“ ოსმალეთზე, და ცხრობის კითხვაც პრაქტიკულად დადგა... მაგრამ ყველაზე უმთავრესია, რომ საქართველო და კავკასია შევიდა ევროპის პოლიტიკასა და ისტორიაში. დასრულდა პროვინციალურ-რუსული ხანა ჩვენი არსებობისა!“.

პირველ მსოფლიო ომში გერმანიის კაპიტულაციამ (1918.11.IV) საქართველო მოკავშირის გარეშე დატოვა. ომში

გამარჯვებულ ანტანტასთან (ინგლისი, საფრანგეთი, იტალია, აშშ) ქართველ დიპლომატებს, უპირველეს ყოვლისა, უნდა გაერკვიათ საქართველოს საერთაშორისო აღიარების საკითხი. ზ. ავალიშვილი სწორედ ამ მიზნით იწყებს მოგზაურობას როგორც ოფიციალური პირი ევროპაში და ამერიკაში. იგი ცდილობს, შემოქმედულების საშუალებით დიპლომატიურ სრფებს გააცნოს საქართველოს დამოუკიდებლობის იურიდიული საფუძვლები. 1919-1921 წწ-ში ესწრება პარიზისა და სან-რემოს კონფერენციებს; ნორვეგიაში, შვეიცარიაში, ლონდონში მოლაპარაკებებს აწარმოებს სხვადასხვა ქვეყნის დიპლომატებთან. აქვს წარმატებები დიპლომატიაში, რომელიც, სამწუხაროდ, რეალურ პოლიტიკაში არაფრის მომტანი აღმოჩნდა. 1921 წლის 25 თებერვალს, როდესაც საქართველოს საპატიო ელჩი, ზ. ავალიშვილი ელისეს სასახლეში საფრანგეთის პრეზიდენტს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის რწმუნუების სივლეს გადასცემდა, საბჭოთა რუსეთის ჯარები უკვე თბილისში იდგნენ.

ზ. ავალიშვილი 1921 წლიდან, საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ, ემიგრაციაში რჩება. ჯერ ცხოვრობს პარიზში, შემდეგ ბერლინში. ანგბებს თავის პოლიტიკას და გვევლინება როგორც საქართველოს ისტორიის საინტერესო

შეკვლევარი. პირველი დიდი ნაშრომი, რომელიც ზ. ავალიშვილმა პარიზში, რუსულ ენაზე, 1924 წელს დასტამა, არის „საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-1921 წლების საგარეო პოლიტიკაში. მოგონებები. ნარკვევები“ (1929 წელს ითარგმნა ქართულად, 1940 წელს – ინგლისურად). თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ამ ნაშრომის მნიშვნელობა საქართველოს უახლესი ისტორიის შესწავლის საქმეში ფასდაუდებელია. იგი წარმოადგენს არა მხოლოდ ისტორიკოსის ნააზრევს, მის შეხედულებებს იმდროინდელი პოლიტიკური მოვლენების შესახებ, საიდანაც კარგად ჩანს მისი ერუდიცია და ანალიზის უნარი, არამედ – საისტორიო წყაროს. შრომის ავტორი აქტიური მონაწილე იმ პროცესებისა, რომელსაც აღწერს მოგონებებისა და მრავალრიცხოვანი დოკუმენტის საფუძველზე. იგი ამავე დროს გვევლინება ქართული დიპლომატიის ისტორიის შემამტანედ, რადგან მისი თხრობის ძირითად თემას დამოუკიდებლობისათვის სამართლებრივი ბრძოლის გზა წარმოადგენს.

ზ. ავალიშვილის შეხედულებით, საქართველოს სახელმწიფოებრივ განვითარებასა და კულტურულ წინსვლას განაპირობებდა ევროპის სახელმწიფოთა აქტურობა ახლო აღმოსავლეთში; უამისოდ საქართველოს აზიური ქვეყნების

გარემოცვაში დაღუპვა ემუქრებოდა. იგი ნაშრომში დიდ ადგილს უთმობს მეწვევიური მთავრობის კრიტიკას და ბევრი რამ, როგორც საგარეო პოლიტიკაში, ასევე ეროვნულ, აგრარულ და სოციალურ საკითხებში, მისთვის, როგორც ეროვნულ-დემოკრატიისთვის, მიუღებელია.

ზ. ავალიშვილის საყურადღებო ნაშრომია „ჯვაროსანთა დროიდან“ (ოთხი საისტორიო ნარკვევი; პარიზი, 1929), რომელშიც XII-XIII სს-ის საქართველოს ისტორიის შესახებ დამოუკიდებელია ევროპული წყაროები: ფრანგი მეფესალმუნის, ასნულუსის ცნობები, ანტიოქიის ჯვაროსნული სამთავროს კანცლერის, გოცეს საისტორიო ქრონიკა და ფრანგი რაინდის, დე ბუას ნერილი. ამ ნარკვევებით, შეიძლება ითქვას, მან საფუძვლი ჩუყარა დავითისა და თამარის ეპოქის საქართველოს ევროპულ სამყაროსთან ურთიერთობის მეცნიერულ შესწავლას. მკვლევარი, აგრეთვე, დაინტერესებული იყო აღმოსავლურ სამყაროსთან საქართველოს ურთიერთობებით. ნაშრომი – „თეიმურაზ I და მისი პოემა – ნამება ქვერდამ დედოფლისა“ (პარიზი, 1938) – მას განხილული აქვს საქართველოს საკითხი სეფიანთა ირანის საგარეო პოლიტიკაში.

ზ. ავალიშვილის ნაშრომი – „აფხიზტყაოანის საკითხები“ (პარიზი, 1931) რუსთაველოლოგიაში დღესაც ერთ-ერთ სეროზულ გამოკვლევად ითვლება. არ შეიძლება არ ითქვას, რომ დიონისე არქიპოვადლი, როგორც რუსთაველის მსოფლმხედველობის წყარო, პირველად მეცნიერებაში, მის მიერ იყო დასაბუღებული, შემდგომში კვლევებმა დაადასტურა – რამდენად მნიშვნელოვანი აღმოჩენა და შეხედულებაა.

ზ. ავალიშვილს აქვს მრავალი საინტერესო გამოკვლევა რუსულ, ფრანგულ, გერმანულ, ინგლისურ ენებზე, რომელთაც იგი უცხოეთის პერიოდულ გამოცემებში ბეჭდავდა და რომლებიც დღემდე ქართველი მკითხველისთვის მიუწვდომელია.

ზურაბ დავითის ძე ავალიშვილი დაიბადა 1876 წელს სოფ. ჩუშლაში. თბილისის ვაჟთა გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ (1895 წ.) სწავლა გააგრძო პეტერბურგის უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე. საბოლოო ნაშრომის – „საქართველოს შვეიცარია რუსეთთან“ (1901 წ.) დაცვისთანავე, დატოვეს უნივერსიტეტი საპროფესოროდ მოსამზადებლად ადმინისტრაციული სამართლის დარგში. სამაგისტრო თემაზე მუშაობის პერიოდში სამეცნიერო მივლინებით გაუშვეს პარიზში, სადაც მონაწილეობდა არჩილ ჯორჯაძის მიერ დაარსებული გვირგვინის – „საქართველოს“ მუშაობაში. 1903 წელს დაბრუნდა პეტერბურგში და როგორც უნივერსიტეტის პრეპროფესორი, ლექციებს კითხულობდა სახელმწიფო სამართლის დარგში. 1904 წელს დაიცვა დისერტაცია სამაგისტრო ხარისხის მოსაპოვებლად – „დეცენტრალიზაცია

აკაკი ჩხატაძე

და თვითმმართველობა საფრანგეთში“. ოფიციალურმა ოპონენტმა, აკად. მ. კოვალევსკიმ, მას „სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების ამომავალი ვერსკლავი“ უწოდა.

ზ. ავალიშვილი, როგორც საფინანსო, საერთაშორისო, სამოქალაქო სამართლისა და უცხოური კანონმდებლობის საუკეთესო მცოდნე, რომელიც სრულყოფილად ფლობდა გერმანულ, ფრანგულ, ინგლისურ ენებს, რუსეთის იმპერიის ფინანსთა სამინისტრომ იურისკონსულტის უფროს თანამდებში მიიწვია. პარალელურად მას ეკავა პეტერბურგის პოლიტექნიკურ ინსტიტუტში ადმინისტრაციული სამართლის კათედრის გამგის თანამდებობა. იგი აქტიურად თანამშრომლობდა იურიდიული პროფესიის ქონე პერიოდიკაში („Право“, «Журнал министерства

юстиции»), სადაც ავეცენებდა წერილებს სახელმწიფო მმართველობისა და მონეტის შესახებ.

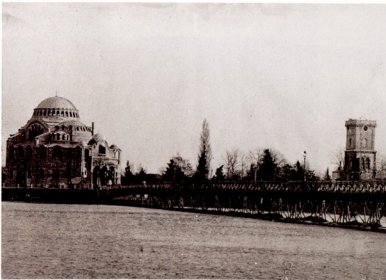
ზ. ავალიშვილს მთელს ცხოვრებაში მანძილზე ურთიერთობა არ გაუწყვეტილ სტუდენტობის მეგობრებთან – არჩილ ჯორჯაძესთან და ივანე ჯავახიშვილთან, რასაც ადასტურებს მისი ეპისტოლარული მემკვიდრეობა. საფრანგეთში ყოფნის დროს განსაკუთრებით მეგობრობდა ექ. თაყაიშვილთან.

საფრანგეთის ოკუპაციის პერიოდში ნაცისტები ექ. თაყაიშვილთან მივიდნენ იმ ისტორიული სიძველეების ჩამოსაღობებად, რომელსაც იგი მეოთხედი საუკუნის მანძილზე ინახავდა. ამისთვის შექმნა კომისია, სადაც ზ. ავალიშვილიც მუშავანეს. მან სიცოცხლის რისკის ფასად დაწერა დასკვნა, რომ ეს სიძველეები მატერიალური და მსოფლიო კულტურის თვალსაზრისით არავითარ ფასეულობას არ წარმოადგენდა. ასე გადარჩა საქართველოს ისტორიული კულტურის დიდი საგანძური.

ემიგრაციაში ყოფნის დროს ზ. ავალიშვილს სურვილი ჰქონდა, ლექციები წაეკითხა თბილისის უნივერსიტეტში. ივ. ჯავახიშვილის დიდი შეცდომების მიუხედავად, პოლიტიკური ვითარებიდან გამომდინარე, ეს არ მოხერხდა.

30-იან წწ-ში ზ. ავალიშვილი საფრანგეთიდან საცხოვრებლად გერმანიაში გადავიდა, სადაც მუშაობა დაიწყო კონტინენტალური ევროპის კვლევით ინსტიტუტში.

ზურაბ ავალიშვილი გარდაიცვალა 1944 წლის 21 მაისს ქ. შნეიდრფში (ბავარია). 1994 წელს მისი ნეშტი დამოუკიდებელი საქართველოს რესპუბლიკის პარლამენტის დადგენილებით სამშობლოში გადმოასვენეს და დიდი პატივით დიდუბის მწერალთა და საზოგადოებრივ მოღვაწეთა პანთეონში დაკრძალეს.

ფოთი (XIX სათაზოლი)

კონსტანტინე აფხაზი

კონსტანტინე აფხაზი, როგორც ერთ-ერთ საარტილო დოკუმენტშია აღნიშნული, შთამომავლობით ქართველი თავადების წარმომადგენელი იყო ტფილისის გუბერნიიდან.

საინტერესოა აღნიშნოს, რომ აფხაზებიდან იძულებით წამოსულ მთავარ შერეაშიძეთა ერთ-ერთ წარმომადგენელს მფარველობა კახთა მეფისთვის უთხოვია. თეიმურაზ II-ს მისთვის ერთ-ერთი „ამონყეცხლი ვაწნაძის მამული მოუბოძებია“ და სოფ. კარდენახში დაუსახლეს.

საქართველოს ისტორიაში ამ გვარის არაერთი წარმომადგენლის სახელი იხსენიება. მათ შორის სამხედროთა, მრეწველობის, ზეღოვნების, ლიტერატურის, საზოგადო მოღვაწისა და ა.შ. კახელ თავადაზნაურთა სიაში მათ IX ადგილზე მოიხსენიებენ, მაშინ, როცა ჭაქვაჭაქეთა გვარი XII ადგილზეა დაფიქსირებული...

კ. აფხაზი 1867 წლის 25 სექტემბერს დაიბადა თავად ნიკოლოზ შერვაშანის ძე აფხაზისა და ნინო გრიგოლის ასულ ჭაქვაჭაქეთს ოჯახში. იგი შობილების მესამე შვილი გახლდათ, დედა კი ილია ჭაქვაჭაქეთს უფროსი და იყო.

კ. აფხაზმა პირველდაწყებითი განათლება საკუთარ ოჯახში მიიღო, ხოლო შემდეგ თბილისის კადეტთა კორპუსის ოუნკერი გახდა. მისი დამთავრების შემდეგ კი პეტერბურგის კონსტანტინეს სახელობის უზაღვლესი საარტილერიო სასწავლებელი დაამთავრა და რუსეთის ჯარის ოფიცრის ცხოვრება დაიწყო. კავკასიაში დაბრუნებული, არტილერიის მთავარი სამმართველოს გრენადერთა ბრიგადაში მსახურობს, თანამედროულად იღებს სამხედრო ნოდებებს, დიდი ავტორიტეტით სარგებლობს ოფიცერთა შორის. ამის დასტურია 1892-1913 წწ-ში მისი სისტემატურად არჩევა ოფიცერთა ლისების სასამართლოს წევრად.

კ. აფხაზმა, როგორც ერთ-ერთმა უახლოესმა სიხლისმიერმა ნათესავმა, ძლიერ განიცადა თავისი სახელოვანი ბიძის, ილია ჭაქვაჭაქეთის ტრაგიკული

აღსასრული. მთელს იმ სამგლოვიარო დღეებში ერთი წუთითაც არ მოშორებია უახლოესი ადამიანის ცხედარს და სამარის კარამდე თვალცრემლიანმა მიაცილა იგი.

1913 წლის 13 იანვარს თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურთა საგანგებო კრებამ, რომელშიც 300-მდე კაცი მონაწილეობდა, კ. ნ. აფხაზი თავის წინამძღოლად (მარშლად) აირჩია. ამ ინსტიტუტის არსებობის მანძილზე (1802 წლის მაისიდან) ეს საპატიო პოსტი სულ 14 პიროვნებას ეკავა. კ. აფხაზი სწორედ ბოლო, მე-14 მარშალი იყო.

46 წლის კაცისათვის ამ არჩევითი თანამდებობის დაკავება დიდ ნდობასა და პატივისცემას ნიშნავდა თავისი წოდების ადამიანთა მხრიდან. ამიტომ იყო, რომ ყველა ერთხმად აღიარებდა ამ ფაქტს. თუმცა იყვნენ ისეთებიც, რომლებიც შეეცადნენ არასასიამოვნო ჩხვლეტებიც მიეყენებინათ მისთვის, აქაოდა „თდი კ. აფხაზი, დასწვლია ჩვენი დიდებულის ილიასი და ისეც კმარა ერთთავად, რომ მას საკმაო სიმამაცია მეგობრობის საზოგადოების თვალში“.

ამგვარად მოფიქრალთა საპასუხოდ, ჟურნალი „ქლდე“ წერდა: „თავადი აფხაზი ამისთანა „თამასუქებით“ არასოდეს არ ხელმძღვანელობდა და თუ კენჭი იყარა მარშლობაზედ, არა როგორც დისწულმა ჭაქვაჭაქეთსამ, არამედ როგორც თავადმა აფხაზმა, რომელსაც საკუთარი გონება აქვს და, რომელმაც კარგად იცის, რომ ამ გონების სუსხად ალებდა თუგინდ გენიოსის ბიძისაგან შეუძლებელია... თავადაზნაურობამ აირჩია აფხაზი, როგორც აფხაზი და მხოლოდ ბედნიერ შემთხვევად მგავარნია, რომ ისედაც გონიერ ადამიანს ყვედა აგრეთვე გენიოსი ბიძა.“

არჩევის პირველი დღეებიდან, თითქმის ექვსი წლის მანძილზე, კ. აფხაზის საქმიანობა მიმართული იყო იქითკენ, რომ მეტი სიკეთე მოეტანა თავისი ტანჯული სამშობლოსთვის. ამისათვის ის მოხერხებულად იყენებდა თავის ავტორიტეტსა და საზოგადოებრივ მდგომარეობას. განსაკუთრებით აღსანიშნავია კ. აფხაზის პირადი წვლილი ისეთი ეროვნული საკითხების გადაწყვეტის საქმეში, როგორებიც იყო: კახეთის რკინიგზის მშენებლობის გასრულება, აჭარელითათვის „ლაღატის“ ბრალდების მოხსნა, თბილისის ქართული უნივერსიტეტის დაარსებაში იგ. ჯავახიშვილისათვის მხარში დგომა, აკაკი წერეთლის დამკრძალავი კომისიის

თავჯავობა, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენაში აქტიური მონაწილეობა, საქართველოს პირველი ეროვნული ყრილობის მონაწილეობა, საქართველოს პირველი პარლამენტში აქტიური მონაწილეობა, ბოლშევიკური რუსეთისაგან საქართველოს ანექსიის შემდგომ სამშობლოში დარჩენა და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის სათავეში ჩადგომა, დაბოლოს მონაწილეობა აღსასრული სისხლიანი ბოლშევიკური რევოლუციის მიერ გამოცხადებული განაჩენის საფუძველზე...

კ. აფხაზის მხედრულ მამაცობაზე მოუთითებს ისიც, რომ იგი, როგორც მაღალი ჩინის ოფიცერი, თითქმის მთელი წლის განმავლობაში უშიშრად იბრძოდა I შოფლიო ომის დასავლეთის ფრონტზე და არაერთი მაღალი ჯილდოც დაიმსახურა... 1916 წლის ბოლოს კ. აფხაზს გენერალ-მაიორის წოდება მიეცა, რაც ქონოლოგიურად მის კიდევ ერთ საყუველთაო აღიარებას დაემთხვა: იმავე წლის ოქტომბერში თბილისის გუბერნიის თავდაზნაურთა მარშალი რუსეთის სახელმწიფო საბჭოს წევრად აირჩიეს. თავისი არსებობის მანძილზე ამ ერთ-ერთ უმაღლეს ორგანოში სულ რამდენიმე ქართველი შედიოდა... კ. აფხაზი გახლდათ ის მოღვაწე, რომელიც მათგან ბოლო აღმოჩნდა... ერთ-ერთი ნაბიჯი, რომელიც სა-

ხელმწიფო საბჭოს წევრად არჩეულ კ. აფხაზს თავის თანამემამულეებთან ერთად გადაუდგამს, მიტროპოლიტ პიტრიმთან მის სახასხლეში მისვლა ყოფილა. ეს რუსი სასულიერო მოღვაწე, ცნობილი ქართველთმოყვარე რუსის, ნიკოლოზ დურნოვოს მონაწილე ითვლებოდა და საქართველოს ეგზარქსად არცთუ დიდი ხნით ყოფნიას, ქართველთა სამწყსოს დიდი პატივისცემა დაიმსახურა. ბუნებრივია, მას ახლო ურთიერთობა აკავშირებდა თბილისის გუბერნიის თავდაზნაურთა მარშალ თედ. კ. აფხაზთანაც.

ამის ნათელ მაგალითად გამოდგება მათი ერთად ჩასვლა აჭარაში, რომლის მკვიდრთ იმ ხანებში „მოღალატეების“ იარაღი მიაქვდა და განუკითხავად ერეკებოდნენ ციმბირსა და იმპერიის სხვა რეგიონების ციხე-კატორღებში... ამ ორი პიროვნების მიერ უმაღლეს დონეზე სათანადო ცნობების მინოდებაზე რამდენადმე განაპირობა გრაფ ვორონცოვ-დუშკოვის მეფისნაცვლობიდან გადაყენება და დიდი მთავრის, ნიკ. ნიკოლოზის ძე რომანოვის ამ თანამდებობაზე დაინიშნა; მეორე, მიტროპოლიტმა პიტრიმმა გამორჩეული პატივი მიაგო დიდი აკაკის ხსოვას, რომლის ცხედრის საჩვენებლად თბილისში ჩამოსვენებისა და მთაწმინდაზე ილიას გვერდით დაკრძალვის ინიციატივა თედ. კ. აფხაზისაგან მოდიოდა. მაღალმა სასულიერო პირმა განსვენებულ გმოსანს პანაშვიდი ქართულ ენაზე გადაუხადა და მშვენიერი სიტყვაც უთხრა. მაღალ მიტროპოლიტი პიტრიმი ივერიის

ეკლესიის სამწყსოს ჩამოაშორეს და პეტერბურგში გადააყვანეს. სწორედ იქ, პეტერბურგში მომუშაულობით იგი კ. აფხაზსა და ქართული საზოგადოების სხვა წარმომადგენლებს წესრიგ აკეთებდა ქუთაისის გუბერნიის თავდაზნაურთა წინამძღოლი თედ. ი. ნიფრაძე, გენერალი თედ. ნაკაშიძე, თედ. ორბელიანი, თედ. დადუშკელიანი, თედ. რატიშვილი, თედ. ერისთავი, თედ. ავალიშვილი, თედ. ქობულაშვილი, ა. ბ. ქორჭია, პ. პ. იოსელიანი, ა. კ. ხოშტარი, პ. ნ. ჩიქოვანი, სინოდის ობერ-პროკურორის ამხანაგი, თედ. ნ. დ. ვეჯეხიოვი.

თმა აფხაზმა მიტროპოლიტს შემდეგი სიტყვებით მიმართა: „ჩვენი, მაღლიერნი შეიღინი საქართველოს, უმოწილესად ვთხოვთ, მიიღონ ივერიის ეკლესიის ძეგლი ეს სადა და უზარალო საწუქარი ნიშნად თქვენის საბელოვანი სამსახურისა ჩვენს შორის“.

მიტროპოლიტმა პიტრიმმა დაახლოებით შემდეგი უპასუხა: „ღმერთმა უწყის, რამდენი რამ გამოვიყრე ამ უკანასკნელ წელს. შემოძლიან ვთქვა, რომ ამ დროს მანუგებდა და ზეედრს მომსუბუქებდა ივერიის ეკლესიის მოგონებანი. საუკუნეთა განმავლობაში საქართველო ვერ პოულობს თავის სურვილთა განხორციელებას, მაგრამ ერთგული რჩება რუსეთისა და, ახლაც თავისი საუკეთესო შილთა სიცოცხლეს მსხვერპლად სწირავს. ქართველთა ხალხთი ერთგარი თავისებურთა აქეთ - ნაღვლით გაერთიანება, სიხარული და იმედი უკეთეს მომავლისა. მე ბედნიერი ვიქნები, თუ ოდესმე გავიგონებ,

თბილისი. ქარვასლა (XX ს-ის დასაწყისი).

რომ ბედდღეირია საქართველო და ბედ-
ნიერი არიან მენი ივერიის ეკლესი-
ა. ჩემი ჟამდღეი მისწრაფება არის
– ხელი შევუწყო ივერიის ეკლესიის
კეთილდღეობას, მაგრამ ბევრი რამ ზი-
ნად ჩვენზე არ არის დამოკიდებული.
უნდა იმედოვანი გვექნოდეს უკეთეს მომ-
ავლისა და მზრუნველს წუ დაეკარგავდეს.
თქი უნების, როგორცა ვაგებდა უფლისა.
ინებდა მეც ის მიწერია, რომ ძაღლები
ჩემი ჩაყარო ჩემთვის ძვირფას საქარ-
თელოში, ღვთისმშობლის ნილხდომილ
ქვეყანაში“.

სამშობლოში დაბრუნებული სახელმწიფო საბჭოს წევრი და გუბერნიის თავადუზნაურთა წინამძღოლი კ. აფხაზი კიდევ მეტი აქტიურობით ემზება საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში და სწორ სამომავლო აქცენტებს აკეთებს.

1916-ლის ბოლოს უკიდურესად დაძაბული ხდება რუსეთის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრება, რასაც ყველაზე უფრო პირველი მათოდელი სისი ფრონტზე შექმნილი ვითარებაც განაპირობებდა. არა მარტო ფართო საზოგადოება, არამედ ქვეყნის საკანონმდებლო ორგანოებიც – სახელმწიფო დუმა და სახელმწიფო სათავაბროც კი უნდობლობას უცხადებენ თვითმკერბელერ ხელისუფლებას... ისინი ერთ-ერთად ემოძრე მთავრობის იმპიანტელ საქმიანობას და ნდობით აღქმულილი საქმიანობის შექმნას მოითხოვენ.

საინტერესოა აქვე ითქვას, რომ რომანოვთა 300-წლიანი ბატონობის დამხობის ისტორიულ მომენტში ქართველთა წარმომადგენლები საჩინოდ გამოიყურებოდნენ როგორც სახელმწიფო სათათბიროში (კ. ჩხეიძე, აკ. ჩხენკელი), ისე სახელმწიფო საბჭოშიც (კ. აფხაზი).

ცარიზმის დამხობამ, რომელიც 1917 წლის 28 თებერვალს სახელმწიფო სათათბიროს მოთხოვნით და სახელმწიფო საბჭოს დასტურით მოხდა, უფუხრეცად დატოვა სახელმწიფო საბჭო. უფუხრე დარჩენილ ქვეყანაში სახელმწიფოს მართვა-გამგეობა IV სახელმწიფო სათათბიროს დროებითი კომისიის ხელში გადავიდა.

პირდაპირად, როგორც ტაქტიკაა, პირენებმა, კარგად განჭვრიტა ის პერსპექტივა, რომელიც ცარიზმის დამხმარის მედიდებმა მოჰყოლდა და ჯერ კიდევ უპეტერბურში მყოფმა, თბილისის გუბერნიის თავადანზნაორისა დადასლა საცანგებო კრების მონევვა და ნერილის მომზადება - სახელმწიფო სათათბიროს აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარის, მ. როდიანოს სახელზე. ნერილში აღნიშნული იყო: „ქართველ თავადანზნაურების კულტურული მოღვაწეობა და ნივთიერი ღირსებებიანი ყოვლთვის მიმართული იყო ქართველი ხალხის კეთილდღეობისაკენ... რუსეთის იმპერიაში, უკვე დამხმარი სახელმწიფო ნცილობისა-და ისე არაიენ დატანჯულა, როგორც ქართველი ხალხი, რომელიც ასზე მეტად წლის ანამაჟილობის ყელაღა-

მწავადე განიცდიდა იმპერიალისტური პოლიმრფობის მთელ სიმძიმეს; იგი ბოროტად და ანადგურებდა ყოველგვარ იმას, რაც ერის თვითარსებობის ნიშანს წარმოადგენდა, ყოველი კულტურული და რწებულება ხალხის სულისა ნაწილად და მტვრადქცეული იყო. ეკლესია, სკოლა, მთავრობის დანესტეულებანი ჩამოაშადგინდნენ ქართველი ხალხის პიროვნული ღირსების ძალმომრეობით გაქცევისა და მისი გაბოთრების ქერხს... ვერც 1783 წლის ტრაქტატის ვალდებულებებმა, ვერც ქართული ხალხის ლლიაობამ, ვერც სისხლის ნაკადებმა, რომლებიც ქართველ ხალხს უამრავ ომში დაუღვრია და, რომელსაც ახლა ღერის რუსეთის იარაღის გასამარჯვებლად, რუსეთის საზოგადოებრივი ცხოვრების ხელმძღვანელა მორის ვერ გააოინგია სამართლიანი დამოკიდებულება ქართველი ხალხის მიმართ... იმედია ყოველგვარ ამა ს რუსეთის ახალ ზელსუფლება ანი მარც კათითლისწინებეს და ზელს შეუწყობს ქართველ ხალხს პოლიტიკური ავტონომიის საფუძვლებზე თავისი ნაციონალიზური ოლთბობის გაზრდილობაში.

1917 წლის 15 მარტს კ. აფხაზი საბოლოოდ ბრუნდება სამშობლოში და ბოლო ამოსუნთქვამდე მას აღარც განშორებია...

მისი ქმნიანობის ყველაზე მნიშვნელოვან მომენტად მიგვაჩნია ის უდღეოდ ჩაღისნიჭება, რომელიც მან, თავის საზოგადოებრივი მდგომარეობიდან გამომდინარე, თბილისის გუბერნიის თავად-ხანურთა საზოგადოებასა და საადგილამუსო ბაქიის მეურთითკის 50 წლის მანძილად დაგორვებული ურდაპროსთაკი ქონების დაცვასა და დეკარკვითა დაკავშირებით განახორციელა, რამც შესაძლებელი გახადა ანუფული მიოიონოთი ღირებულების ქონების შემდგომი დამოუკიდებელი საქარეოდელის ეკონომიკური აღმშენებლობის ურდაპროსთად გამოყენებ.

ამ საკითხის მოგვარების საქმეში უპირველესი როლი შეასრულა საქართველოს პოლიტიკური ერთგულმა ყრილობის მონევამ და ეროვნული საქტოს შექმნამ... კ. აფხაზის მიერ ამ მიმართულებით გაწეული ფასდაუდებელი საქმიანობა ჯერ კიდევ არ არის სათანადოდ დაფასებული.

ბოლშევიკური რუსეთის მიერ დამოუკიდებელი საქართველოს ხელახალი სისხლიანი ოკუპაციის შემდეგ კ. აფხაზ-საქაველები საზღვრავრეთ გაიხიზნა და ემიგრანტთა შორის არცთუ უწინა ადგილის დამკვიდრებმა... მაგრამ ეს მან, როგორც ღირსეულმა მამულიშვილმა და ნაღმა მხედრამა არ იკადრა. რაოდენ დამაფრთხილავ ჟღერს დღეს მისი სიტყვები, განსაკუთრებით იმით გასაგონად, რომლებიც ასე იოლად, უკუთხის ცხოვრების სურვილზე დაშვარბულნი, ტოტებენ თავიანი სამშობლის და ემიგრაციამა ნასვლა დღე-გმირობად მიიჩნიათ. როცა კ. აფხაზ-საქათვის უთქვამთ, „ჩეკა“ დაგვიტოვა დასახლებად და კომინტერნა გადამგზავნა...

ქვეყნის სიღარივარით გამავსავე, მას მოუსმენია ეს მეთავაზება და დიდი დღე უპასუხა: „დიდად მაღალფრთხივარ კომიტეტისა მზრუნველობითვის, მაგრამ ჩვენს ქვეყანასად, ზღუდრულ მათავითვე მისთვის ამ გაჭირვებისა ხანში, ვარდა ძელი ქართული ისტორიის ტრადიციისა, რომელიც ასეთ დროის იშვიათად ატოვებინება ქართველ კაცს თავის სამშობლოს, სად ვართილა, რომ ღვერდნად ვარს ბრძოლის ველზე სპოვებინებ და გაბოდნენ... მე ვერყბი და დავერგნი ბოლოდ, რათა დავცხმარო საქართველოს მეგრძოლ ბანას მის განთავისუფლებისათვის ბრძოლაში“.

ამ სიტყვების მთქმელი პიროვნება
თამამად შეიძლება ზნეობრივი გმირის
მაგალითად დაუვსახოთ ჩვენს მომავალ
თაობებს.

პ. აფხაზის, გამორჩეული შრომებისა და გულმოდრალე პატივითის შესახებ შესანიშნავად არის აღნიშნული სს. კედიას ნერგოთი, „ნაბცევის“ და თავი მოსწერეს კოტე აფხაზს. კითხვითობილი და მოიღრმავებული, გონიერი და მყარი ვით კლდე, ჩვენი აფხაზი, ამ მსხვერპლად გაღებული სამშობლოს დიდებისათვის, ხასიათი იყო საქართველოს. ის დიდი ქართველები, რომელნიც ქმნიდნენ საქართველოს... მე მხოლოდ კოტე აფხაზის სახით მყავდა ამ ჩვენს ნაძვრით ნარჩუნდგენილი. დიდი ღიოს ნაბცევის შემდეგ, დღეს პირველად ეივრძენი საქართველოს სინამდვილედ და ქართული ხასიათის ამოხიზის კოტელები. მან ღიოს ხასიათი კოტე-ში გამოასტავა. დიდი ქართველები თუ ოდესმე გყავდა, ისინი მხოლოდ ღიოსა და კოტეს ტიპისა უნდა იყვნენ. პატარა ჩვენი ქვეყანა დიდ საქართველოდ, ნამდვილ საქართველოდ მხოლოდ ასეთი ადამიანების მეოხებით გადაიქცევა... დიდი ატკორი ნვერი იყო ჩვენი, ან დაკავებულნი კოტე. მისი მშვიდი და დაღვანებული გარეგნობის ქვეშ ძლიერი სულის ტალღები გორავდა. ჩვენი მოქმედი მთავარი ცენტრის თავმჯდომარე იყო და თანაც საერთო სამხედრო საზღვრს ნვერცხი... შერგოვდით იქარის ამხანაგები ვინც ხართ, მიდით და ნუგბ-ში ეცით თის განაღდებულად მუდღელს ელენე აფხაზს და მის ვაჟს... ”.

გამოწინილი ქართველი მეცნიერი ზურაბ ავალიშვილი კი კ. აფხაზის ტრადიციულ აღსასრულთან დაკავშირებით წერდა: „მეცნიერმაზეც საუესესი საქართველოს ზემების უმთავრესი გამომატავი, თავადი იოსებ ჭავჭავაძის (1837-1907) დისწულმა კრისტა აფხაზმა, სამეფოს არჩეულმა ნევრამ, პატივისცემად და ღირსეულად დაასრულა 1917 წელს აღმოსავლეთი საქართველოს თავად-აზნაურების წრე, რომელიც ასევე მეტი წლის წინამდინეო თავადმა გარსევამ ჭავჭავაძემ. 1923 წლის მაისში კ. აფხაზი სამეფოთა ხანინაანდემგო მეთარაღებულ აჯანყების მოწყობამ ბრალდებულ 15 სხვა სახელადმე მეომკად და მამულსოქველად ერთად მოკვდა ჭავჭავაძის სიკვდილით“.

საქართველოს ეროვნული გმირი ქაქუცა ჩოლოყაშვილი

ქაქუცა ჩოლოყაშვილი

„როცა 1921 წელს საქართველოს დიდი კატასტროფა ეწვია, როდესაც საქართველოს მთავრობა იძულებული იყო თავისი ტერიტორია დაეტოვებინა, როდესაც დამხლილი იქნა ქართული ჯარი და დამფუძნებელი კრება გარეკილი, როდესაც დევნილ იქნენ პოლიტიკური პარტიები, ხოლო ეროვნული და საზოგადოებრივი დაწესებულებანი მოსპობილი, როდესაც მტერმა აღკვეთა საზოგადოებრივი ცხოვრება, ხოლო საზოგადოებრივი აზრის გამოთქმის უფლება საეხებით აკრძალა – ჯერი მიდგა პიროვნებაზედ, რომელიც ასეთ მძიმე პირობებში ერის მისწრაფებასა და მის იდეალს საჯარო მოქმედებით გამოიხატავდა.“

ეს მისწრაფება არის საქართველოს დამოუკიდებლობა და ეს პირი იყო ქაიხოსრო ჩოლოყაშვილი, – ეს არის ცნობილი ქართველი საზოგადო მოღვაწის, შალვა ამირეჯიბის სიტყვები, წარმოთქმული ქაქუცას დაკრძალვაზე.

ქაქუცას ყველა თანამედროვე აღიარა

რებდა მის პიროვნულ მიმზიდველობას: ის იყო ქართველი რაინდის განსახიერება ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით – ლამაზი, დახვეწილი სწორი ნაკვებით, არისტოკრატიული ქცევებითა და ამაყი მზერით, დინჯი, დარბაისიერი, უაღრესად კეთილი, ზნეობრივად ამაღლებული, უშიშარი, მაგრამ, იმადრწოდად, ფრთხილი და გონიერი, გამორჩეულად თავდაჭერით, ქალებთან რაინდული დამოკიდებულებით, ცხენზე ჯდომითა და ჯირითით.

„ის ძალიან უყვარდათ ჯარისკაცებს და მათი საერთო პატივისცემით სარგებლობდა კიდევ. როგორი მზდალიც არ უნდა ყოფილიყო ჯარისკაცი, საუკეთესო ვაჟაცადა იქცეოდა ქაქუცას ხელში. უდავოდ, მხედრად იყო იგი დაბადებული“ (ა. სულხანიშვილი).

ქაქუცა ჩოლოყაშვილი დაიბადა 1888 წლის 14 ივლისს საგვარეულო სოფელ შატანში, იოსებ ჩოლოყაშვილისა და დარია გოგნიაშვილის ოჯახში. სწავლობდა თბილისის სათავადაზნაურო ქართულ გიმნაზიაში. 21 წლისა ჯარში გაიწვიეს, მსახურობდა ტერცის დრაგუნთა პოლკში, საიდანაც ოფიცრის ჩინით დაბრუნდა. 1913 წელს დაოჯახდა: ცოლად შეირთო ილია მელქიშეთუხუცესის ასული ნინო, რომლისგანაც ორი ქალიშვილი – თამარი (ციცნა) და ქეთევანი შეეძინა.

1 მსოფლიო ომში ქაქუცა ჯერ ავსტრიის, შემდეგ კავკასიის ფრონტებზე იბრძოდა. აქ გააფთრებული ბრძოლები მიმდინარეობდა ორი დიდი იმპერიის – რუსეთისა და ოსმალეთის ჯარებს შორის. ქაქუცა ჩოლოყაშვილი, სხვა ქართველ პატრიოტებთან ერთად, უპირველეს ყოვლისა, თავის სამშობლოს იცავდა. იგი ზურგის ჯარის ასეულს მეთაურობდა, რომელსაც თურქების წინსვლის შეჩერება და სამხრეთისაკენ განდევნა ევალებოდა. როცა ოსმალებმა სარიყაშის შეუტეხი, ქაქუცამ მიიღო ბრძანება, უკან დაებრუნებინა სტრატეგიული მნიშვნელობის „არნდის

მუფოცლები

ბუდის" მთა. იგი ამ ბრძოლაში სამჯერ დაიჭრა, მაგრამ დავალება მაინც შეასრულა. ამისთვის ოქრის ხმლით დააჯილდოვეს.

დამოუკიდებლობის წლებში ქაქუცა ჩოლოყაშვილი მსახურობდა ქართულ ჯარში და მონაწილეობდა იმ პერიოდში გადახდილ ყველა ბრძოლაში.

1917 წლის შემოდგომაზე გიორგი მაზნისაშვილის ხელმძღვანელობით ჩამოყალიბდა ქართული დივიზია. შალვა ქარშიმეძე და ქაქუცა ჩოლოყაშვილი, რომლებსაც დიდი გავლენა ჰქონდათ ბევსურეთში, თბილისში ჩამოიყვანეს ოთხისამდე ხევსური და მაზნისაშვილის ლაშქარს შემატეს.

ქაქუცა ჩოლოყაშვილმა თავი გამოიჩინა 1918 წლის დეკემბერში, საქართველო-სომხეთის ომში.

1921 წელს საქართველოში ბოლშევიკური მმართველობის დამყარების შემდეგ ქართველი ხალხის აჯანყებისთვის მზადდებას ახორციელებდა „სამხედრო ცენტრი“, რომელიც 1922 წლის მარტში ჩამოყალიბდა გენერალ კოტე აფხაზის ხელმძღვანელობით. „ცენტრმა“ კახეთში პარტიზანული რაზმების მეთაურობა დაავალა ქაქუცა ჩოლოყაშვილს.

1922 წლის 12 მარტს ქაქუცა ჩოლოყაშვილი თავის რაზმელებთან - მიხა ბალიაშვილთან, ალექსანდრე სულხანიშვილთან, ვასო თაბაშაშვილთან, ელიზბარ ვაჩნაძესთან, რაფიელ ერისთავთან, ალექსანდრე ბადურაშვილსა და სხვებთან ერთად ტყვენი გავიდა, რაც ბოლშევიკებთან ომის გამოცხადების ნიშნავდა. ეს დღე დიდ რელიგიურ დღესადასრულს - აღდგომას დაემთხვა. იმ დღეს რაზმელებს სტუმრებიც ჰყოლიათ, მათ შორის, ხევსური ხევისბერი დიმიტრი შიჭტარაული. მას ქაქუცასთვის მიუმართა სიტყვა: „შენა, ქაქუცაო, შენა გეგდა წილად შენი წინაპრების ნაბრძოლი საქმის გაგრძელება შენი სამშობლოს საკეთილდღეოდ. შენ უნდა აღადგინო ალექსანდრე ბატონიშვილის ნათელი ბილიკები“.

ქაქუცა ჩოლოყაშვილმა შემდეგი სიტყვებით მიმართა რაზმელებს: „დღეს ჩვენი სამშობლო გასაჭირშია, რუსეთმა ხელშეწყობა გამოგვგლიჯა ჩვენი ქვეყნის დამოუკიდებლობა. მრავალჯერ ყოფილა ანიოკებული ჩვენი ქვეყანა, მაგრამ იარაღი არ დაუყრიათ ჩვენს წინაპრებს და არ დამორჩილებიან მტერს. მათ ბრძოლა უგრძელბიანთ. დღეს ჩვენ გეგდა წილად, რომ პირველებმა დაიწყეთ ბრძოლა და მთელ ქვეყნიერებას ვაჩვენეთ, რომ საქართველოს თავისუფლება სურს თავის მიწა-წყალზე და არ დაემორჩილება არავითარ მტერს. გაუმარჯოს ჩვენი სამშობლოს მომავალი და ამ ჩვენი პატარა რაზმის მისწრაფება“.

ასე შეიქმნა „შევიცულთა რაზმი“. 1922 წლის ივნისში ქაქუცას რაზმს პირველი შეტაკება ბოლშევიკებთან მოუხვედრა სიღნაღში. რაზმის ერთ-ერთმა წევრმა, ახალგაზრდა პოეტმა მიხა ხელაშვილმა (აგტორი ლექსისა „ბინდისფერია სიფე-

ლი, - გ. ს.) ქაქუცას და შევიცულებს ლექსი მიუძღვნა:

ქაქუცა ჩოლოყაშვილმა ჩვენს მოპქროლავს როგორც ქართულ თან ახლავს ქართველთა შეილები, თითო ლომების დარია.

1922 წლის ივლის-აგვისტოში კახეთ-ხევსურეთი აჯანყდა. ქაქუცას რაზმმა თუშეთ-ფშავესურეთისაკენ მისასვლელი გზები გადაკეტა. „შევიცულთა“ დუშეთის რაიონში წარმატებული ოპერაციები განახორციელეს, მათ ჟინვალთან სასტიკად დამარცხეს ბოლშევიკები და ხევსურეთში გამაგრდნენ. ქაქუცა ჩოლოყაშვილის რაზმის საბრძოლო მოქმედებაში გათმევა პარტიზნის უთანხმოებამ შეიტანა. საბჭოთა ხელისუფლებამ „შევიცულთა“ წინააღმდეგ მრავალრიცხოვანი ჯარი გაგზავნა. ქაქუცა იძულებული გახდა, თავი წერხვსურეთისთვის, ხოლო შემდეგ ჯარს კავკასიისთვის შეეფარებინა.

„სამხედრო ცენტრის“ დაავლებით, ქაქუცა ჩოლოყაშვილმა ჩრდილოკავკასიელებთან მოლაპარაკებები დაიწყო. „ცენტრმა“ დაადგინა, აჯანყება მთელი კავკასიის მასშტაბით მომხდარიყო. ლალატის გამო, 1923 წლის მარტში დააპატიმრეს და 20 მაისს დახვრტეს „სამხედრო ცენტრის“ მეთაურები კოტე აფხაზი, ვარდენ ნულუკიძე, ალექსანდრე ანდრონიკაშვილი, გიორგი ხიშიაშვილი, როსტომ მუსხელიშვილი და სხვა პარტიოტი ოფიცრები.

ბრძოლა შეჩერდა, მაგრამ არ დამთავრებულა... „სამხედრო ცენტრის“ ნაცვლად შექმნილმა „სამხედრო კომისიამ“ შემოდგომაზე დიდი მუშაობა გასწია და ხალხი აჯანყებისთვის დარაზმა. ვინაიდან ამ აჯანყებაში ქაქუცა ჩოლოყაშვილს გადამწყვეტი როლი უნდა შეესრულებინა, „კომისიამ“ საჭიროდ ცნო მისი თბილისში ჩამოყვანა პირადად მოსალაპარაკებლად. ქაქუცა დათანხმდა წინადადებაზე. ეს იყო რეზნესად სარისკო და გაბედული ნაბიჯი. 1923 წლის დეკემბერში ქაქუცა თავის ორ შევიცულთან ერთად თბილისში ჩამოვიდა და „კომისიასთან“ ერთად აჯანყების გეგმა განიხილა. მთელი რვა დღე დარჩა ქაქუცა თბილისში.

1924 წელს დაიწყო საყოველთაო აჯანყება, რომელიც ყველგან ერთდროულად, 29 აგვისტოს, ღამის ორ საათზე უნდა დაწყებულიყო. საბედისწერო აღმოჩნდა ის ფაქტი, რომ ჭიათურაში აჯანყებამ 24 საათით ადრე, 28 აგვისტოს იფეთა. ქაქუცა ჩოლოყაშვილმა მაინც სცადა აჯანყების ბედის შეტრიალება. მან აიღო მანგლისი, დუშეთი, გაიმარჯვა სვიმონიანთ-ხევსა და ხევგრძალზე გამართულ სასტიკ ბრძოლებში...

და ამ დროს მან შეიტყუა „დამოუკიდებლობის კომიტეტის“ მიერ გამოცემული პროკლამაციის შესახებ, რომელიც აჯანყებას დამარცხებულად თვლიდა და ხალხს იარაღის დაბრუნებას მოუწოდებდა. ქაქუცამ დაიწყო

ქაქუცა ჩოლოყაშვილი და ალექსანდრე სულხანიშვილი

თბილისის დაზვერვა, რათა გავგო, შეიძლება თუ არა ქალაქის აღება, მაგრამ უკვე გვიან იყო - ბოლშევიკებს ყველგან ზომები მიეღოთ. მან მდგომარეობის გამოსარკვევად თბილისში მალე ამირეჯიბი გაგზავნა. სამი კვირა ელოდა დედაქალაქიდან ცნობებს... ბოლოს შეიტყო ქართველი ხალხის დამარცხების ამბავი. აუცილებლად იქნა მიჩნეული საქართველოს დატოვება, რადგანაც უამისოდაც დიდი მსხვერპლის კიდევ უფრო გამრავლება იყო მოსალოდნელი.

ამ დროს მთელი რაზმი უსახსროდ იყო. ზოგიერთებს ქაქუცასთვის შეუთავაზებიათ, რომელიმე ბანკი გაეძარცვოთ... ბოლშევიკები ისედაც ყაჩაღებს გვეძახიან და მართლა ყაჩაღებით რომ მოვიცქეთ, სირცხვილი იქნებო, - უთქვამს ქაქუცას და ნება არ დაურთავს.

ქაქუცა ჩოლოყაშვილმა სამშობლო 1924 წლის სექტემბერში დატოვა და შეფიცულთა ერთი ნაწილით ჯერ ოსმალეთში გადავიდა, ხოლო იქიდან - საფრანგეთში.

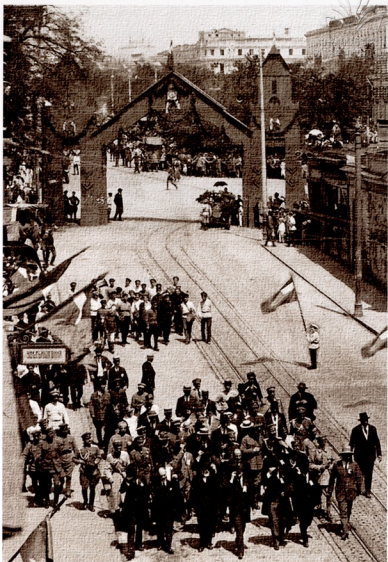
ამ დროს კი საქართველოში მისი ახლობლების სასტიკი დევნა წარმოებდა. ერთი აუნერგლია ის ტანჯვანამება, რაც ქაქუცას ახლობელმა ადამიანებმა გამოიარეს „ჩეკას“ ხელში. 1923 წელს მათ დაიჭირეს ქაქუცას მუფლე ნინო, 7 წლის თამარი და 3 წლის ქეთევანი.

საფრანგეთში ჩასვლის შემდეგ ქაქუცას არ უნდოდა თავისი შეფიცულების დაფანტვა, მან პარიზის მახლობლად, ვიროფლეში იქირავა სახლი, ყველა შეფიცული ჩამოიყვანა და ერთად დასახლა.

ამ სახლში ცხოვრობდნენ ყველანი ერთად, ქაქუცა თავს ევლეოდა მათ, არიგებდა, თუ როგორ მოქცეულიყვნენ, ყველანიარად ცდილობდა, გაეადვილებინა მათთვის მძიმე ემიგრანტული ცხოვრება.

და ამ დროს თვითონ, სამშობლოს ხილვას დანატრებული, სანთელივით იღვოდა. „გახსოვს, თამარ, აღეკერებოდა? 26 მაისი, ის პირველი 26 მაისი? შუამთის დღესასწაული. გახსოვს, ჩვენი საქართველო? კარგად გახსოვს? კოლმოდე იყო ამ სიცოცხლე! იქ სიკდილი გნა მდებრივად არ არის?“ - ეუბნებოდა ქაქუცა თამარ პაპავას. ტკბილად აგონდებოდათ მეგობრებს ის ალაგერდობა, როცა საღამო ხანს ქაქუცა თავისი რაზმით ეკლესიის გაღვანიში შევიდა, იქ მყოფი უამრავი ხალხი ერთბაშად მუხლზე დეცა და ერთხმად შესძახა: „საქართველოს გაუმარჯოს!“

სამშობლოზე ფიქრმა, დედის, მეუღლის, შვილების ნახვის სურვილმა გატეხა ქაქუცა ჩოლოყაშვილი. ამას ისიც დაერთო, რომ ძველი ქროლოზი გახსნა. გაგზავნეს მოგზაურობის სამკურნალოდ, მაგრამ მისი ჯანმრთელობა მხოლოდ უარესდებოდა. „მე და ჩემი სინი ხელნაწერი ეობრძით, ხან ის მძვლავს და ხან კიდევ მეი“, - იწერებოდა იგი ცხოვრების უკანასკნელ თვეებში. 1930

ზეიმი დამოუკიდებლობის გამოცხადების წლისათვის (1919 წლის 26 მაისი)

წლის 27 ივნისს ოტასკას რეგიონში მდებარე პრასკოდანის სანატორიუმში ცილად გახდა. იმავე დღეს პარიზიდან ჩამოვიდა მისი მეგობარი, ცნობილი ექიმი ვაზიანე ლამაზიძე.

ქაქუცას სასთუმალთან ემო ტყავში გამოეცირლი ქართული მინა და ჯვარი, რომელიც ტყეში გასვლის ნიშნად ქალიშვილისთვის გამოუთრთმევია, რადგან თავისი ვერ უპოვია. 29 ივნისის ღამეს თავისი ქალიშვილი დასინჯებოდა, რომელიც სთხოვდა, მამაჩემო, მომეცი ჩემი ჯვარიო. უთქვამს, ახლა კი გათვდა ჩემი ცხოვრებაო.

ივნებოდა 29 ივნისის დაახლოებით 11 საათი, როცა მე და ვაზიანე ქაქუცას პალატაში შევედით. მან რაღაც დაილაპარაკა, ჩვენ მაშინვე მივეცედი და მე ხელით ნაშროფი თავი ქაქუცას. მან კიდევ დაიხრიალა. აი, ეს იყო უკანასკნელი დახმარება ამ დიდი მებრ-

ძოლისა, რომელიც ეფხვევითი ებრძოდა თვით სიკვდილსაც კი! - იგონებს ალექსანდრე სულბანიშვილი.

სიკვდილის წინ, - მიუხედავად იმისა, რომ სამინდელად სძავდა კრემაცია, - უთხოვია, მისი ნემტი დაენათ, ერთადერთი მიზეზის გამო, იქნება ასე მაივც მოუხდენ საქართველოში. ალექსანდრე სულბანიშვილმა ეს არ გააკეთა, არ უნდოდა ძვირფასი ბელადის ნემტის დანეცა.

უამრავი ადამიანი დაესწრო ქაქუცა ჩოლოყაშვილის დასაფლავებას, მთელი ქუჩა საესე იყო... ხალხმა 10 კილომეტრზე მეტი ხელით ატარა ქაქუცას ცხედარი პარიზის სენტ-უანის სასაფლაოზე, სადაც იგი დაკრძალეს. შემდგომში ქაქუცას ნემტი ლევილიმ გადაასვენა, 2005 წლის შემოდგომაზე კი მან სამუდამო განსვენებული სამშობლოში, მთანმინდის პანთეონში, პოვა.

„კვინიტაძის ზარბაზნები ისროდა და გრილებდა...“

გიორგი კვინიტაძე

„მე სამსახურზე უარი არასდროს მითქვამს, რაოდენ რთულიც არ უნდა ყოფილიყო მდგომარეობა. დაეხმარებოდი სათაყვანებელ სამშობლოს – საქართველოს დამოუკიდებლობის საქმეს, იყო და არის ჩემი უწმიდესი მოვალეობა“.

ეს სიტყვები დამოუკიდებელი საქართველოს (1918-1921 წწ.) შეიარაღებული ძალების უკანასკნელ მთავარსარდალს, დიდ ქართველ მოღვაწეს, გენერალ გიორგი კვინიტაძეს ეკუთვნის.

იგი 1874 წლის 21 აგვისტოს დაიბადა სამხედრო მოსამსახურის, პოლკოვნიკ ივანე კვინიტაძის ოჯახში. მამის მსგავსად, გიორგიმაც მოღვაწეობის ასპარეზად სამხედრო სამსახური აირჩია და თბილისის კადეტთა კორპუსში შევიდა.

შემდგომში გიორგი კვინიტაძე იგონებდა იმხანად ერთ ქართულ გლეხთან შეხვედრის ამბავს, რასაც მისი მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებაზე დიდი გავლენა მოუხდენია.

„ვიყავი 15-16 წლისა, სამხედრო სკოლის მონაწილე. ერთხელ მივდიოდით

გიორგი კვინიტაძე ჯარისკაცებთან ერთად

ქეგვის მიდამოებში, როცა შემხვდა გლეხი ფარეჯაბი.

– „გამარჯობა“. „გაგიმარჯოს“. გზა ერთი გვექონდა. მივდიოდით ერთად.

– „სალდათი ხარ?“ – მკითხა. – „არა, სალდათი არა ვარ“, – ვუპასუხე.

– „მამ, რად გაკერია პაგონები?“ – „სამხედრო სკოლის მონაწილე ვარ“.

– „როცა სკოლას გაათავებ, სალდათი იქნები?“

– „არა, თუ სკოლა გავათავებ, გადამიყვანენ რუსეთში და იქ კიდევ 2 წელიწადს სამხედრო საქმეს მასწავლობ“.

– „მერე რაო?“ – მკითხა. – „თუ კარგად გავათავებ სწავლა, ოფიცერი ვიქნები“. – „მერე რაო?“ – კიდევ მკითხა. გამიძირა სახეზე და ვუთხარი: „გენერალი ვიქნები“.

– „მამ, კარგად ისწავლე და გახდი გენერალი“ – მითხრა.

– „მერე, შენ რა, ვიქნები თუ არა გენერალი?“

– „როგორ თუ რა? – მომიგო უცხად, – გახდები გენერალი, გაგვიძღვები და გავყვით რუსებს“.

მოვიდი სახლში და ეს ამბავი ვუამბე მამაჩემს, რომელმაც 58 წელი გაატარა რუსის ჯარში. – „რა გაგიკვირდა, ჩვენში არაერთხელ ყოფილა ასეთი ამბავი, როცა ჩვენი სამშობლოდან უფრო მძლავრი მტერი გაგვიგდიაო“, – უთქვამს გაკვირებული გიორგისთვის მამას.

კადეტთა კორპუსის დამთავრების შემდეგ გიორგი კვინიტაძემ სწავლა პეტერბურგის სამხედრო სკოლაში გააგრძა; მონაწილეობდა რუსეთ-თურქეთის ომში, 1907-1909 წწ-ში პეტერბურგის გენერალური შტაბის აკადემიაში სწავლობდა...

დაიწყო I მსოფლიო ომი და გიორგი კვინიტაძე კავკასიის ფრონტზე მოუთხო დივიზიის შტაბის უფროსად დაინიშნა. არზრუმთან ბრძოლებში გამოჩენილი გმირობისათვის იგი წმინდ გიორგის IV ხარისხის ორდენით და ოქროს იარაღით დააჯილდოვეს.

1918 წლის აპრილში ამიერკავკასიის რესპუბლიკის სამხედრო მინისტრის – გრიგოლ გიორგაძის ბრძანებით, გიორგი კვინიტაძე რესპუბლიკის ჯარების მთავარსარდალად და სამხედრო მინისტრის თანამდებობაზე დაინიშნა. ამ რანგში შეხვდა იგი 26 მაისს.

გავიდა ცოტა ხანი და გიორგი კვინიტაძე ორივე თანამდებობიდან გადადგა, რისი მიზეზიც მთავრობის მცდარი სამხედრო პოლიტიკა იყო. სოციალ-დემოკრატები, ნოე ჟორდანიას მეთაურობით, ყველაფერს კლასობრივი პოზიციიდან აფასებდნენ, ისინი პარტიულ ინტერესებს ეროვნულზე მაღლა აყენებდნენ.

მენშევიკებმა პარტიის დასაყრდენი

სახალხო გვარდიელები.
უკანა მხარეს ზის ვალერი ჯუღალა.

ნად შექმნეს საკუთარი შეიარაღებული ძალა – სახალხო გვარდია ვალერი ჯუღალის მეთაურობით, რომელიც საქართველოს რევოლუციური ჯარის პარალელურად არსებობდა და მთავრობა გაცილებით მეტ ყურადღებას აქცევდა, ვიდრე ეროვნულ ჯარს.

სოციალ-დემოკრატებს ჯარი მეფის რეჟიმს აგონებდა, ხოლო გვარდია მათივე დაარსებული რევოლუციის პირში იყო; ამიტომაც მათ ხელს არ აძლევდათ ძლიერი ჯარის შექმნა საქმის მცოდნე, გამოცდილი სამხედროების მონაწილეობით, რომლებმაც სამსახური რუსების არმიამ გაიარეს და არაერთხელ დაამტკიცეს თავიანთი პროფესიონალიზმი.

გიორგი კვინიტაძე ამგვარად ახასიათებდა გვარდიას: „იქ დაწესეს ისეთი ნესები, შექმნეს სწავლის, აღზრდის ისეთი პირობები, რითაც მხოლოდ რყენიდან ნალს. ამას დაუმატეთ ისიც, რომ არ იყო არც დისციპლინა, არც უფროს-უმცროსობა. ყველგან და ყოველთვის მიტინგები და დადგენილებების გამოტანა. ოფიცრობა ირყენებოდა. გვარდიის შტაბებში იყო ხალხი სრულებით არმცოდნე სამხედრო საქმისა“.

ბუნებრივი, რომ მთავრობა და გვარდიის ხელმძღვანელობა გიორგი კვინიტაძეს აწერდათ უყურებდა. გენერალ შალვა მალაქაძის თქმით, ამ უკანასკნელმა „არ იცოდა, რა არის მარქსიზმი, სოციალიზმი და არც ანტი-კონსტიტუციონალიზმი“. ამიტომაც იყო ყველაზე საბოლოო კაცი გვარდიისათვის... კვინიტაძე არ ენდობოდა გვარდიას“.

გიორგი კვინიტაძის გამოცდილება და პროფესიონალიზმი მთავრობას მალე დასწრებდა. 1919 წლის თებერვალში იგი, ნიუ ჟორჯიანის პირადი თხოვნით, ახალციხის ფორსტზე გაიგზავნა და შედეგად ამ მხარის გენერალ-გუბერნატორად დაინიშნა. მაგრამ აქ მძლავრი ისლამური პროპაგანდა წარმოიჭრა საქართველოს ამ ძირველი კუთხის თურქეთთან მისართებლად, რასაც

ადგილობრივი მემაჟმულ სერვერ-ბეგ ჯაყელი მეთაურობდა.

გიორგი კვინიტაძე ჩვეული ენერგიით შეუდგა მუშაობას და მალე ჯარში მტკიცე დისციპლინა დაამყარა. გენერალმა ახალციხისკენ მოანაწი დიდი ლაშქრობა ოსმალების წინააღმდეგ და არტაანამდე განმინდა უზარმაზარი ტერიტორია...

1919 წელს მთავარსარდალმა კელაე დააყენა მისი რეორგანიზაციის საკითხი. პირი პრექტი ითვალისწინებდა გერდიის გაუქმებას და მის შეერთებას ეროვნულ ჯართან, რაც მნიშვნელოვნად გაზრდიდა საქართველოს სამხედრო პოტენცილს, მაგრამ მთავრობამ ამის გაკეთება საჭიროდ არ ჩათვალა.

ამიტომ 1919 წლის მაისში გენერალი კელაე გადადგა თანამდებობიდან. ზაფხულში უმუშევარ გიორგი კვინიტაძეს პირადად სამხედრო მინისტრმა გრიგოლ ლორთქიფანიძემ სთხოვა, ეხელმძღვანელა ახლად დაარსებული თბილისის სამხედრო სკოლისათვის, რომელშიც იუნკერთა ასეული და მომავალი უნტერ-ოფიცრების ბატალიონი შეიქმნებოდა.

ახალ თანამდებობაზე საქმიანობას გიორგი კვინიტაძე 1919 წლის აგვისტოში მუდგდა. თავდაპირველად სკოლა უშიშრო პირობებში იმყოფებოდა, მაგრამ მისმა ენერგიამ და თავდადება სკოლა მალე გარდაქმნა, მასწავლებლებს ხელფასები მოემატათ, შენობას რეორნტი გაუკეთდა, აშენდა ტირი, საჯიბონი, მანქანა...

1920 წლის აპრილში ბოლშევიკებმა აზერბაიჯანი „გაანთილეს“ და საქართველოს შემოეჭრეს. მთავრობამ გიორგი კვინიტაძე საქართველოში და მთავარსარდალად დაინიშნა. ნიუ ჟორჯიანის თავის მოკონებში აღნიშნავს: „როცა რუსები თავს დაგვესხმნენ, მთავარსარდალად დავინიშნე გენერალ კვინიტაძე – აქტიური, სწრაფი, მოქმედი, მხოლოდ ჯოჯიბი და მოუკრებელი“.

გენერალმა მაშინვე საყოველთაო მობილიზაცია გამოაცხადა. იგი ჯერ

კიდევე თბილისში იმყოფებოდა და ფორსტზე გასამგზავრებლად ემზადებოდა, როცა 2 მაისს კომუნისტებმა დედაქალაქში სამხედრო გადართილების მონაწილე სცადეს და მის სკოლას დაესხნენ თავს.

გიორგი კვინიტაძის მეთაურობით იუნკრებმა გაანადგურეს მტერი და ჩამალეს მისი განზრახვა, რის შემდეგაც მთავარსარდალი ფრონტის ხაზზე გაემგზავრა. ქართულმა ჯარმა მისი უშუალო ხელმძღვანელობით არა მარტო მოახერხა ბოლშევიკების შემოტევის შეჩერება, არამედ უპირატესობასაც დაეუფლა, გადავიდა აზერბაიჯანში და შეტევის გაგრძელებას პირებდა.

და, აი, ამ დროს გენერალს მოუვიდა ნიუ ჟორჯიანის ბრძანება საომარი მოქმედებების შეწყვეტისა და ბოლშევიკებთან სამშვიდობო მოლაპარაკების გამართვის თაობაზე. რა მოხდა? ქართული ჯარის წარმეტყველებით შემოთხულებულმა ლენინმა საქართველოსთან ხელშეკრულების დადება გადაწყვიტა, მან ე. წ. „დამოუკიდებელი აზერბაიჯანის“ ვერსია გაითამაშა, საქართველოს, ვითომცდა, საბჭოთა აზერბაიჯანი დაესხა თავს და საბჭოთა რუსეთი არაფერ შუაში იყო. ამიტომაც ლენინი საქართველოს მთავრობას სთხოვდა, შემწმარებლობა გამოეჩინა და აზერბაიჯანი არ გაენადგურებინა (მაშინ ხომ ბოლშევიკებს აღარ შერჩებოდათ საქართველოზე თავდასასხმელი ხელსაყრელი უკრძარებო). ლენინმა დაითანხმა ნიუ ჟორჯიანის და ამ უკანასკნელმა მტრის დევნის შეწყვეტის ბრძანება გასცა.

ამასთან დაკავშირებით ფრანგი ავტორი, საქართველოსა და ქართველებზე უშიშოდ მყვარებული კაცი, რემონ დიუვე თავის ნიგნში – „მოსკოვი და ნაწიველი საქართველო“ – წერდა: „ისტორიანი, შეიძლება, პირველად მოხდა ასეთი რამ: კარგად მომზადებული, ენერგიით სავსე ძლიერი არმია უარს ამბობს ლაშაზე გამარჯვების ნაყოფი გამოიყენოს. მას ხომ არაფერი უშლიდა

ხელს საბოლოო გამარჯვებაში! ისტორიაში, ალბათ, პირველი შემთხვევაა, როცა გამარჯვებული არმია უკან იხევს".

გიორგი კვინიტაძეს აღარ სურდა ასეთი მთავრობასთან თანამშრომლობა და გადადგა როგორც მთავარსარდლის, ასევე სამხედრო სკოლის უფროსის თანამდებობიდან. ამის მიუხედავად, მას ერთი ნუთითაც არ უნანია თავისი ჯარისკაცების გვერდით ყოფნა. გაზეთი „ერთობის“ 1920 წლის სექტემბრის ერთ-ერთ ნომერში გამოქვეყნებული მისი მიმართვა ქართული ჯარისადმი თვალსაჩინო ნიმუშია იმისა, თუ რამდენი უნდა იყოს ნამდვილი მხედართმთავარი და როგორი დამოკიდებულება უნდა ჰქონდეს თავის ჯარისკაცებთან: „საქართველოს შემოარწო! უკანასკნელი ოთხი თვის განმავლობაში მე ვიძლეო ტექვნიკა სათავეში და გინევდით მძღოლებისდაგვარად ხელმძღვანელობას მთელი ჩემი ძალით. ნიანათაც მე არაერთხელ ჩემდა ნილად თქვენს სათავეში ყოფნა. ჩემთვის ძვირფასი მშობლიურ მხედრობაში, ჩემს ძვირფას სამშობლოს შემოარწო შორის გატარებული დროს მე ვთვლი ჩემი ცხოვრებისა და სამსახურის უზენიესეს ხანად. ჩემი უფროსობის დროს თქვენ არაერთხელ დაამტკიცეთ თქვენი ერთგულება და სიყვარული სამშობლოსადმი.

საქართველოს გმირებო! თქვენ კეთილსინდისიერად მოიხადეთ ვალი სამშობლოს წინაშე, თქვენ ღვრით საკუთარ სისხლს, ზშირად მტკიცდით შიშოლს, სიცოცხლს, მაგრამ გაიკეთეთ გახსოვთ თქვენი მოვალეობა და, მუხედავად გაჭირვება-სიძინელისა, თქვენ თქვენი გმირული გულშეკრებით შეინარჩუნეთ სამშობლოს დამოუკიდებლობა... თქვენ იღვებოდით სისხლსავე საოპარველზე თქვენზე უფრო მრავალრიცხოვან მტერთან ბრძოლის დროს...

მე უნდა დავადასტურო, რომ თქვენ, საქართველოს შემოარწო, იბრძოდით თქვენი მოვალეობის სრული შეგნებით. თქვენთვის საჭირო არ იყო მოცემული დავალების შესასრულებლად ძალდატანება, თქვენთვის მხოლოდ მიზნის დასაბეგება იყო საკმარისი და თქვენ ყოველთვის იმდენი შეგნებით და მზურვალ გულით ეკიდებოდით მტერს.

უფროსობა და ხელმძღვანელობა ასეთი მხედრობისა, რომელსაც უსაზღვროდ უყვარს თავისი სამშობლო და მტკიცედ ესმის თავისი მოვალეობა მის წინაშე, ყოველი სამხედრო პირისათვის არის უაღრესი ზედგინება.

ვტოვებ რა მთავარსარდლის მოვალეობას, მე მსურს სრული პატივით გითხუთებოთ და მზურვალედ აღვნიშნოთ თქვენი გმირული სამსახური სამშობლოსადმი. თქვენ დაამტკიცეთ, რომ ღირსეული შედეგები ხართ ჩვენი ღირსეული წინაპრებისა.

აზღვდნენ საქართველოს გმირები! დიდება სამშობლოს, დიდება თქვენ! გაიმარჯვოს საქართველოს და მისი სახელეოვან მხედრობას!

დიდი მატერიალური გაჭირვების

გიორგი კვინიტაძე და ქვეყნის მოღვაწე

მიუხედავად, როცა 1921 წლის იანვარში თავდაცვის ფონდი შეიქმნა, გიორგი კვინიტაძემ და მისმა მეუღლემ – მარიამ მაყაშელმა მანცნ ჩააბარეს 4 ვერცხლის კოპი და 3 გერმანული ვერცხლის მარკა.

1921 წლის 11 თებერვალს ბოლშევიკების მე-11 არმიამ საქართველოს საზღვარი გადმოლახა, თავს დაესხა იქ მყოფ ნაწილებს და გაანადგურა. იმდროინდელი საქართველოს მთავრობის პოლიტიკის ლაქონიერი, მაგრამ ზუსტად აღწერა აქვს მოცემული თავის „მოკონებში“ თბილისის მაშინდელ გენერალ-გუბერნატორ მალაქა-ელისძეს: „მოკლად მოგდებული იყო საქმე იმის ამბით, რომ ლეინმა გვეცნ. ტელეფონით ელაპარაკებინა ერთმანეთს: „ტავარიშ ნოე“, „ტავარიშ ლეინი“ და ამის იმედზე არიან...”

ამასობაში კი „ტავარიშ ლეინის“ ჯარები დაუბრკოლებლად მოინდგნენ წინ, ჩვენი ქვეყნის დედაქალაქისკენ. საზღვარი ხელმძღვანელობა უღლური იყო შექმნილ ვითარებაში რაიმე ელნა. ამიტომ 16 თებერვალს ნოე ფორდ-ნამ მთავარსარდლობიდან გაანადგურა გენერალი ილია ოდიშელიძე და მის ნაცვლად კვლავ გიორგი კვინიტაძე დანიშნა.

მთავარსარდლმა ამ უშიშმეს ვითარებაში სახსრავოდ მოახდინა ერთი სამხედრო ძალების მობილიზაცია. ცნობილი ქართველი მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის – გერონტი ქიქოძის სიტყვით, „გენერალმა კვინიტაძემ, ისევე როგორც 125 წლის წინათ ერეკლე მეფემ, გადამწყვიტა, მთავარი ბრძოლა მტრისათვის თბილისის კარიბჭესთან მიეცა“.

გენერალმა თავისი ძალები სამ ნაწილად დაყო: მარჯვენა ფრთას კოჯორ-გუბაშელის რაიონში, სადაც მისი ოუნკერი იყვნენ, სარდლობდა სამხედრო სკოლის მაშინდელი უფროსი გენერალი ალექსანდრე ანდრონიკაშვილი; შუა ნაწილი, ე. წ. „სოლანდერის ფრონტს“ – გამოჩენილი ქართველი გენერალი გიორგი მაზნიაშვილი, ბოლო

მარცხენა ფრთა მიენდო სახალხო გვარდნი გენერალ ჯიჯიხიას მეთურობით.

19 თებერვალს ქართველებმა გიორგი მაზნიაშვილის ხელმძღვანელობით „სოლანდერის ფრონტზე“ ომის დაწყებიდან პირველი დიდი გამარჯვება მოიპოვეს და 1600-ზე მეტი ტყვე იგდეს ხელთ. იმავედროულად, ცხარე ბრძოლები მიმდინარეობდა კოჯორ-გუბაშელის ფრონტზეც, სადაც გმირობის სასწაულებს ახდენდნენ გიორგი კვინიტაძის აღზრდის, მისი ოუნკები. საქმე ხშირად ხელჩართულ ბრძოლამდე მიიწოდდა, მაგრამ რაოდენობრივად გაცდილებით მრავალრიცხოვანი მტერი ნარმატების ვერ აღწევდა.

მალავა მალაკალების თქმით, „ამდვილი ბრძოლა ტაბაშელასთან მოხდა იმით, რომ ბრძოლაში ჩაგდნენ თბილისის სამხედრო სასწაულების მომზადებული ოუნკები... ამით იმის თქმა მინდა, რომ როდესაც ოუნკების სახით ნამდვილი, რეგულარული, მზედროლი თვალსაჩინო მომზადებული ქართული ჯარი შეხვდა საბჭოთა ჯარის და აღზრდის იყვნენ კვინიტაძის სულისკვეთებით – გმირურად ერს და პოლიტიკაში არ ერევი – მისცეს შენაშინი ბრძოლა ტაბაშელასთან...“

მაგრამ მოხდა ისე, რომ მტერმა გაარღვია დაცვის მარცხენა ფრთა, რომელსაც გენერალი ჯიჯიხიას სარდლობდა და ამით ავტომატურად დაეშურა, რაც ქართველმა ზურგში მოქცევასა და დასაბეგ გზის მოჭრას ნიშნავდა. რუსთა რაზმები გამოჩნდნენ სოფელ დილიშშიც. რჩებოდა ერთადერთი, თბილისი-მცხეთის ტრასა, რომელიც ჯერ კიდევ ჩვენი ხელში იყო, ცოტა ხანში ბოლშევიკები მას შეკრავდნენ და თბილისი გარემოცვნილი იქნებოდა. ამიტომაც, მთავარსარდლმა თბილისის დატოვება, მცხეთად დახევა და იქიდან ბრძოლის გაგრძელება გადაწყვიტა.

24 თებერვალს, ღამით, ქართულმა ჯარმა და მთავრობამ დედაქალაქი დატოვეს. 25 თებერვალს, დილით, ბოლშე-

ვიკები შევიდნენ ქალაქში და თბილისის თავზე ნითელი დრომა ააფრიალეს... „თოვდა და თბილისის ელურა თაღი, დუმდა სიონი და დუმდა ხალხი...“

(კოლა ნადირაძე)

მცხეთაში გამაგრება ჯარის პანიკის გამო ვერ მოხერხდა. გამაგრდნენ ხაშურში და გადაწყვიტეს, იქიდან დაეწყათ კონტრშეტევა. საუბედუროდ, გადამწყვეტ მომენტში გვარდია დაიშალა და ჯარისკაცები სახლებში წავიდნენ.

ამ ამბავმა მთავარსარდალი ლამის გააგვიფა. მისი თანაშემწის, პოლკოვნიკ ვალერიან თევზაძის მოგონებებში კეთილშობილთ: „მთავარსარდალი მეტად ლელავდა. აბა, თევზაძე, თავის მოკლელად დამრჩენია არა? – მომშართა მან სევდიანი ხმით. შევწუხდი ძალიან. ეგრძნობდი, რა აზრები უტრიალებდა ამ დროს თავში სარდალს. ის ზომსაში წლის განმავლობაში უძლეველად გართავდა საქართველოს თავდაცვის საქმეს. ზედზედ მოეცა სამი სამი მეზობელთან: სომხებთან, თურქებთან და ბოლშევიკებთან – ახლა კი დამარცხება ელის“.

გიორგი კეიხიშვიტე მინც არ კარგავდა ნარმატების იმედს. მას დასავლეთ საქართველოში გამაგრება სურდა, მაგრამ ამ დროს ლენინთან ნინასნარ შეთანხმებულმა მუსსაფა ქემაღ ფაშას ოსმალებმა აჭარიდან დაარტყეს ქართულ ჯარს და ომის ბედიც გადაწყდა...

ხალხში კი თაობიდან თაობაში გადმოდიდა მაშინ შექმნილი სიმღერა: „ქუჯრის თავზე დაფუთილი თეთრი დრომა ფრიალებდა, კეიხიშვიტის ზარბაზნები ისროდა და გრაილებდა“.

გენერალი გიორგი კეიხიშვიტე იძულებული გახდა, სხვებთან ერთად ემიგრაციაში წასულიყო. თავდაპირველად იგი თურქეთში იმყოფებოდა, 1922 წელს კი საფრანგეთში გადავიდა და პარიზის გარეუბანში დასახლდა. მას აქ ცხოვრება მეტად მძიმე პირობებში უზღებოდა. იმდენად თავმოყვარე იყო, რომ დახმარებას არავისგან იღებდა. ერთხანს უზარმაღე მუშაზე კი იყო პარიზში. მისი ოჯახი გიორგიებთან შემთხვევითობამ ინისა: ეთეროზ ბაგმეჭის გარდაცვალება ბაბაღმე მანონი გააკეთა და ნაცნობ

ლევლის მამული საფრანგეთში

ფრანგ ექიმს მიართვა, რომელიც მისი ნაწარმით აღფრთოვანებული დარჩა. ამის შემდეგ მანქნის ნარმობა დაიწყო, „გემო“ დაარქვეს და ცოტათი სული მოითქვეს.

ცხოვრების რთული პირობების მიუხედავად, გიორგი კეიხიშვიტე მინც აქტიურად მონაწილეობდა ქართული ემიგრაციის მუშაობაში. მას განსაკუთრებით ახლო მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდა საქართველოს ეროვნულ გმირ ქაქუცა ჩოლოყაშვილთან. გენერალი არასდროს იცინებდა თავის აღზრდილებს, თავის იუნკრებს, რომლებიც ემიგრაციაში წასლის შემდეგ მთელს მსოფლიოში იყვნენ გაფანტულები, და ყოველნაირად ცდილობდა, მათთვის ემიგრანტის მძიმე ზედმეტი როგორმე შემსუბუქებინა.

მის დასტურად, თუ როგორ უყვარდათ ქართველ იუნკრებს თავიანთი მასწავლებელი, მოვიტანთ ნაწყვეტს (ქვეყნდება პირველად – გ. ს.) თბილისის სამხედრო სასწავლებლის აღზრდილის – ვალიკო ხელაძის მიერ გიორგი კეიხიშვიტისადმი 1952 წლის 28 აპრილს გაგზავნილი წერილიდან: „ბატონო დენერალო, თქვენ ინერებთ, რომ „არ გაიწყნებოდ“? აბა, როგორ შემიძლია დავივიტო სამაგალითი პირველი სამხედრო სკოლის უფროსი, რომელმაც

სკოლის ნამდვილი ქართული მაგარი საფუძვლი დაუდო და ასეთ მოკლე ხანში წარჩინებული რეზულტატები მიიღო? სამხედრო სკოლა თქვენ, ბატონო ლენერალო, უმაღლეს წიადაზე დაყვებოდა და ეს თქვენი შრომის ნაყოფია, რომ სკოლამ საისტორიო რეზულტატებს მიაღწია. სამდე არ უნდა ვიყო, არ შემოძლია დავივიტო ისეთი სამაგალითი მთავარსარდალი, რომელმაც ისეთ პირობებში (მომავალად გვარდიები) მტერს ხანგრძლივით ეომა, მთავრობა და ბევრი სხვა ეიმე ტყვეობიდან გარდაარჩინა, მაგრამ საზღვარგარეთ სწორეთ მთავრობამ იმ გმირ მთავარსარდალზე დაივიწყა. მე ბედნიერთა გვრძნობ თავს, როგორც თქვენ მიერ დარსებული სამხედრო სკოლის იუნკერი (ვიყავი და შემად დავიწერე)“.

თავისი ცხოვრების გზა გენერალმა ძალზე საინტერესოდ აღწერა „მოგონებებში“, რომელშიც მისი სიკვდილის შემდეგ, 1985 წელს გამოიცა პარიზში რუსულ ენაზე, 1999 წელს კი მოგონებების ქართული თარგმანიც გამოქვეყნდა.

...და ცხოვრებად განერგული გიორგი კეიხიშვიტე ათეული წლების მანძილზე უცხოეთში მუშაულებსა და ქალიშვილებთან – იფას, თამარსა და ნანოსთან ერთად. მაიამა მაყაშვილი 1960 წელს გარდაიცვალა, ათი წლის შემდეგ 1970 წლის 7 ავისტოს მისი ბედი გიორგი კეიხიშვიტემა გაიზიარა. ორივენი პარიზთან ახლოს, ბატუს ლეკილის სასაფლაოზე არიან დაკრძალულნი.

გიორგი კეიხიშვიტეს უსაზღვროდ უყვარდა თავიანი სამშობლო, რაც კარგად ჩანს მისი სიტყვებიდან: „ჩვენს ხალხში ძლიერია სამშობლოს, ოჯახის სიყვარული და მე იმდეთ შეყვარებ ჩვენი ქვეყნის მომავალს. საქართველო არაერთხელ ტანჯვებოდა უცხოელ დამპყრობთა უღელქვემ, მაგრამ არისდროს დაღუპულა; ხალხში ძლიერ არის განვითარებული თავიანი მოდგმის, მაშულის შენარჩუნების გრძნობა და მწამა, რომ იგი მომავალში აყვავებული, თავისუფალი ქვეყანა იქნება“.

ფრანკთა სკოლა

დიდი გენერალი გიორგი მაზნიაშვილი

გიორგი მაზნიაშვილი შეიღებთან ერთად

„გენერალი მაზნიაშვილი მამაცი კაცი... რამდენჯერმე მინახავს ტყეის ზუზუნში და გადაჭრით შემოძლია ამის თქმა. ერთბაშად არასასურველ ვითარებაშიც მამაცია“ – გენერალი გიორგი კვინიძე.

„პატარა ტანის, შავგვრემანი, ნამდვილი ქართველი კაცი... კადეტთა კორპუსში სწავლობდა. სამხედრო აკადემია არ დაუმთავრებია, მაგრამ, როგორც ვაჟკაცი, როგორც ნამდვილი ჯარისკაცი – კლასიკური ჯარისკაცი იყო ამ სიტყვის სრული გაგებით“, – გენერალი შალვა მაღლაკელიძე.

„მაზნიაშვილი ერთ-ერთი ყველაზე კოლორტული ფიგურაა თავისუფალი საქართველოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში: იგი გახლდათ დიდი ვაჟკაცი და მამულოშვილი, მამაცი მხედართმთავარი, უნიჭიერესი გენერალი... ამიტომაც დარწმუნება თაობების მესხიერებაში ვაჟკაცობისა და გაუტყულობის სიმბოლოდ... არავითარ პარტიას არ ეკუთვნოდა. მისი საფიცარი ზატი მხოლოდ საქართველო იყო... მის მამაცობასა და ვაჟკაცობაზე ლეგენდებს ჰყვებოდნენ, მათ შორის, ჩვენი სახელოვანი მწერლებიც – გერონტი ქიქოძე, პავლე ინგოროყვა, კონსტანტინე გამსახურდია... გერონტი ქიქოძეს ჩემთვის უამბნია, გაცხარებული სწოლისას, როცა ყველა საწვრთნო იყო ჩანოლილი, გიორგი მაზნიაშვილი საწვრთნო პირად დაიარებოდა და ბრძოლას ასე ხელმძღვანელობდაო.“

მაზნიაშვილი იყო საშუალოზე ცოტა

უფრო დაბალი, ჯშუბი, შავგვრემანი, შავთვალნარბა, მოხდენილი სახისა, ძლიერი, ვაჟკაციური გამოხედვა ჰქონდა. ურთიერთობისას ძალიან თბილი იყო, უშუალო... ადამიანი იოლად დაუხლოვდებოდა... შეტად გამჭრიახი გონება ჰქონდა, ნაკითხი იყო, კარგი მოქართულე. ზედმინეწით იცოდა ძველი და ახალი აღთქმა. საუბრისას ხშირად იმონებდა საღვთო წიგნებს... იგი თავისუფლად მოაზროვნე კაცი გახლდათ და ამზობდა იმას, რასაც ფიქრობდა“, – მწერალი ელიზბარ მაისურაძე – გიორგი მაზნიაშვილის ნათლული.

გიორგი ივანეს ძე მაზნიაშვილი დაიბადა 1870 წელს სოფელ სასირეთში (ახლანდ. კასპის რაიონი). დაამთავრა თბილისის კადეტთა კორპუსი. 1904 წელს მონაწილეობდა რუსეთ-იაპონიის ომში. „მაზნიაშვილი კარგი ჯარისკაცი იყო, იაპონიის ომში ისახელა თავი, მრავალჯერ დაიჭრა“. დაჭრილი გიორგი მაზნიაშვილი პეტერბურგის ლაზარეთში მკურნალობდა. ნიკოლოზ II-ის გადაწყვეტილებით, მას მოწყალების დედათვით იმპერატორის ქალიშვილები მიუწიეს. გამოჯანმრთელების შემდეგ ნიკოლოზ II-მ ქართველი ოფიცერი საგანგებოდ მიიწვია და საკუთარი ხელით მიაბნია მკერდზე წმინდა გიორგის ჯვარი სამივე ხაზისის ორდენით.

პირველი მსოფლიო ომის დროს გიორგი მაზნიაშვილი დასაქმებულია ფრონტზე იბრძოდა. მან განსაკუთრებით გამოიჩინა თავი ვარძაყისათვის

მეტეხის ციხე

ნარმოვებულ ბრძოლებში. 1916 წელს პოლკოვნიკი მაზნიაშვილს გენერალ-მაიორის სამხედრო წოდება მიენიჭა და ოქროსვადიანი ხმლით დაჯილდოვდა. 1917 წლის 20 სექტემბერს გიორგი მაზნიაშვილი საქართველოში დაბრუნდა. იგი მეორე დივიზიის ბრძავადის უფროსად დაინიშნა; ამავე დროს, იყო ქართული ლაშქრის მომარაგების კომიტეტის თავმჯდომარის მოადგილე (ამხანაგო).

1918 წლის აპრილის დასაწყისში ოსმალებმა აიღეს ბათუმი. 8 აპრილს ისინი მიადგნენ მდ. ნატანებს, სადაც მათ დახვდა ქართველთა ლაშქარი გიორგი მაზნიაშვილის ხელმძღვანელობით. მტერი სასტიკად დამარცხდა და მარტო მოკლულის სახით 600-ზე მეტი ჯარისკაცი დაკარგა. ამან ოსმალთა წინასვლა შეაჩერა. ცოტა ხანში ამიერკავკასიის ფედერაციულმა რესპუბლიკამ მათთან საზავო მოლაპარაკება განაახლა, რაც, სამბოლოდ, 1918 წლის 26 მაისს საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებით დასრულდა.

1918 წელს უაღრესად საინტერესო მოვლენები განვითარდა აფხაზეთში, რომლებშიც აქტიურად ჩართული აღმოჩნდა გიორგი მაზნიაშვილიც. საქმის არსი შემდეგში მდგომარეობდა: აფხაზმა ბოლშევიკებმა მოითხოვეს იქ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარება და საბჭოთა რუსეთთან შეერთება. ივნისში ბოლშევიკები ნესტორ ლაკოას მეთაურობით აფხაზეთში შემოიჭრნენ. 18 ივნისს საქართველოს სამხედრო მინისტრმა გრიგოლ გიორგაძემ გიორგი მაზნიაშვილი აფხაზეთის გენერალ-გუბერნატორად და მავი ზღვის სანაპირო ჯარების სარდლად დანიშნა. მაზნიაშვილმა სასწრაფოდ მოახდინა მის ხელთ არსებული ძალების მოზიარება ციხე და ბოლშევიკებს შეუტია. ივნისის ბოლომდე მან აიღო ვაჯრა, სოჭი და ტყუფსე.

მაღლ სამხედრო-პოლიტიკური ვითარება უაღრესად გართულდა იმის გამო,

რომ სამხრეთ რუსეთში ბოლშევიკებთან მებრძოლი ე. წ. „დობროარმიის“ ხელმძღვანელობა ცნობილი გენერლების – ალექსეევისა და დენიკინის მეთაურობით, აგრეთვე, ე. წ. „ყუბანის მთავრობა“ სასტიკად ეწინააღმდეგებოდნენ აფხაზეთისა და მის ჩრდილოეთით მდებარე რაიონების საქართველოს შემადგენლობაში დარჩენას. ამიტომ, 1918 წლის სექტემბერში ეკატერინოდარში გაიმართა მოლაპარაკება „დობროარმიის“, „ყუბანის მთავრობისა“ და საქართველოს ხელისუფლების წარმომადგენლებს (საგარეო საქმეთა მინისტრი კვეკელი გეგეჭკორი და გენერალი გიორგი მაზნიაშვილი) შორის. პირველ რიგში, მოლაპარაკების მიზანი იყო საქართველო-რუსეთის საზღვრების დადგენა. „დობროარმიის“ ხელმძღვანელებმა განაცხადეს, რომ არ ერივიან საქართველოს საზიარო საქმეებში, პატივს სცემენ მის დამოუკიდებლობას, მაგრამ... ალექსეევი, დენიკინი და სხვა გენერლები ამტკიცებდნენ, რომ რუსები ევრასჯიხით დაითმობდნენ სოჭსა და აფხაზეთს და მოითხოვდნენ აღნიშნული ტერიტორიების მათთვის გადაცემას. გეგეჭკორი და მაზნიაშვილი, რასაკერძოვით, კატეგორიულად არ დაეთანხმნენ რუსეთის წარმომადგენლების მოთხოვნებს და, ამიტომაც, მოლაპარაკება ჩაიშალა.

ამის შემდეგ აფხაზეთის გენერალ-გუბერნატორის თანამდებობა გაუქმდა და გიორგი მაზნიაშვილი თბილისში დაბრუნდა. 1918 წლის ოქტომბერში იგი თბილისისა და მისი მიდამოების გენერალ-გუბერნატორად დაინიშნა. 1918 წლის 9 დეკემბერს მეზობელმა სომხეთმა, ქვემო ქართლისა და ჯავახეთის მისთვის გადაცემის მოთხოვნით, საქართველოს წინააღმდეგ იმი დაიწყო. საქართველოს ხელისუფლებამ მთავარსარდლად გიორგი მაზნიაშვილი დანიშნა. ამ უკანასკნელის მეთაურობით ქართულმა ჯარმა დაამარცხა სომხები მულავერთან და სადაბლოსთან. გაიხსნა

გზა სომხეთის ტერიტორიაზე შესაჭრელად. ამ დროს საქმეში ჩაერვივნენ I მსოფლიო ომში გამარჯვებული ინგლისელები, რომელთა შუამავლობითაც 31 დეკემბერს საქართველოსა და სომხეთს შორის ზავი დაიდო.

1919 წელს გიორგი მაზნიაშვილი მუშაობდა ახალციხისა და ახალქალაქის მაზრების გენერალ-გუბერნატორის თანამდებობაზე. 1920 წლის 7 ოქტომბერს, ნოე ჟორდანიას პირადი თხოვნით, გიორგი მაზნიაშვილი თბილისის რაიონისა და ქალაქის გარნიზონის უფროსის თანამდებობაზე დაინიშნა. 1921 წლის 11 თებერვალს საბჭოთა რუსეთის მე-11 არმიამ გადმოიღო საქართველოს საზღვრები და თბილისსკენ გამოემართა. 16 თებერვალს ნოე ჟორდანიამ მთავარსარდლად გიორგი კეიხიძე დაინიშნა. გენერალმა კეიხიძემ თავისი ძალები სამ ნაწილად დაყო: შუა ნაწილს, ე. წ. „სოღანულის ფრონტს“ (პოზიციას ორხევის სადგურთან ტაბახმელამდე) გენერალი გიორგი მაზნიაშვილი მეთაურობდა.

1921 წლის 18-19 თებერვლის ღამეს ქართველებმა გიორგი მაზნიაშვილის ხელმძღვანელობით „სოღანულის ფრონტზე“ გამართულ სასტიკ ბრძოლაში ომის დაწყებამდე პირველი დიდი გამარჯვება მოიპოვეს და 1600-ზე მეტი რუსი ჯარისკაცი დაატყვევეს. 22 თებერვალს გახუტ საქართველოში“ დაბეჭდილ პუბლიკაციაში – „მაზნიაშვილის გამარჯვება“ – ეწერა: „პირველი შეტევა მტერმა თბილისის სოღანულამდ დაიწყო პარასკევს ღამე. მტრების დიდი ნაწილი გათიანებული იმით, რომ ასე აბოლ იყვნენ თბილისთან და ქალაქის სიახლოვეს ხედავდნენ, დაუბრუნებლად მოდიოდნენ და თითქმის ჩვეის სანგრებთან არამოდენიმე ათეულ ნაბიჯზე იდგნენ. მტრის მონიწევე რაზმი თვით სარდლის, გენერალ მაზნიაშვილის მტაბს მიიგდა და დაუბრუნებლად დაუწყო სროლა, მაგრამ გენერალმა თვითონ გაარღვია რკალი და თავისი

სამხედრო საბინატოს თანამშრომლები სამხედრო მინისტრი გრიგოლ გიორგიძე, გენერალი ვარდენ წულუკიძე, გენერალი იმნაძე, გენერალი ა. ჭავჭავაძე, პოლკოვნიკი თედოშვილი, პორუჩიკი ავახანი, ქარცხველი, ზ. ხომერკი, პოლკოვნიკი კ. ბერიძე, კარაჭაშვილი, ივანე გაბუაძე, სამხრო სულკაშვილი, კომუნისტურის მოსამართლე გვედენიშვილი, სამეცო ნაწილის უფროსი ჯანაშიძე, ამბროსი იაკობაშვილი (ბიბლია 1918-1919 წწ.).

ხელით მოჰკლა რამდენიმე რუსი ჯარისკაცი... ჩვენი ჯარი, გათამამებული სარდლის ასეთი გმირობით, სამხრელთ ეკვეთა მტერს და უკუაგდო ის დიდი ზარალით. ევლი მოფენილია ბოლშევიკების მკვდრებით და უფრო მეტი კიდევ ტყვეებად ჩაუვარდა ჩვენს ჯარს. ჩვენი ლაშქარი დიდბანს სდევდა მტერს. ამ ბრძოლაში ჩვენმა ჯარმა და გვარდიაში აუნერგელი მამაცობა გამოიჩინა, რომელსაც მხოლოდ შემდეგში დაფასებს ისტორია. ტფილისი პირველად ამ ბრძოლაში იხსნა და სამუდამოდ გაამგრა საქართველოს თავდაცვის საქმე.

24 თებერვალს, დილით, „სოღანლულის ფრონტი“ მოინახულა ცნობილმა პოლიტიკურმა მოღვაწემ რევაზ გაბაშვილმა. თავის მოგონებებში - „რაც მახსოვს“ იგი აღნიშნავს: „გამიყარა ხელი მაზნიაშვილმა და ნაწიყვანა იმ ადგილებს საჩვენებლად, საცა „ჩემი ბიჭები ევფხეზებივით იბრძოდნენ... აი, ამ სანგარში... შემოიჭრა მტერი, მაგრამ დაბოცეს, დასჭრეს, გაჰყარეს და ტყვეები ჩავიგდეთ ხელში. ორიოდე ცხენოსანი ესკადრნი რომ გვეყოლიდა, გაქცეული მტრის დევნით, სულ გაგანადგურებდით და ათასობით ხელმე“ მტერს ტყვეებს ჩავიგდებდით ბოლოში“... ასე მივდედით ლაშარაკით თბილისის პირს, რომ საღალაგ მორადან... ნაბიჭვად ზუზუნით ყუმბარა და ღერ. მაზნიაშვილისაგან ათიოდე ნაბიჭვზე ქვიშაში ჩაიფლა შიშინით. ღერერალს

ყურადღებაც არ მიუქცევია, განაგრძობდა ამბავს და წინ მიდიოდა; მეც მივდედი. ხუთი თუ ექვსი ყუმბარა იგულროლეს და იქვე სულ ახლო სიღამი იფლავებოდა.

— ერთი ზარბაზნი ისერის და ისიც ასეო! „ბატარეაც“ არა აქეთო.

ამის შემყურეს მეც არაფერი შიში არ მიგრძენია და ისევე არჩენიად დავბრუნდი. მითხრა: გადაეცით თბილისში, რომ არაფერი საშიში არ არის, ფრონტი მთლიანად გვიჭირავს, გარდა 318 სიმაღლისაო და თუ დაპირებულ ბათალიის დაარქარებენ, კიდევ დიდბანს ვერას დავეცალვებენ ეს უნიფხეო ბოლშევიკებით“.

სამწუხაროდ, 24 თებერვალს ბოლშევიკებმა გაარღვიეს დაცვის მარცხენა ფრონა, რომელსაც გენერალი ჯიჯიფია სარდლობდა და ამით ააქალა-მცხეთის დეფერუნენ, რაც ქართველია ზურგში მოქცევასა და დასახევი გზის მოჭრას ნიშნავდა. მთავარსარდლმა თბილისის დატოვება, მცხეთამდე დახვეა და იქი-ად ბრძოლის გაგრძელება გადაწყვიტა. აღსანიშნავია, რომ გიორგი მაზნიაშვილი ამ გადაწყვეტილების მიღებას დიდ შეცდომად უთვლიდა გიორგი კიწიტაძეს. 24 თებერვალს, ღამით, ქართულმა ჯარმა და მთავრობამ დედაქალაქი დატოვეს 25 თებერვალს, დილით, ბოლშევიკი თბილისში შემოვიდნენ...

საქმითა რუსეთთან ომის დაწყებთანავე, საქართველოს მთავრობამ

თურქეთთან მოლაპარაკება დაიწყო. თურქებმა დაუშალეს ქართველებს, რომ ისინი ბოლშევიკების მოკავშირეები იყვნენ, პირიქით, ნოე ჟორდანიას დახმარების აღმოჩენა ალტოვდა. ამ დაპირების მერე მცირე ხანიც არ გასულა, რომ თურქებმა ჯარი შეიყვანა ბათუმში. როცა 13 მარტს მთავარსარდალი გიორგი კიწიტაძე ბათუმში ჩავიდა ქალაქის გამაგრების მიზნით, მის გაოცებას საზღვარი არ ჰქონდა: ბათუმში თურქთა ჯარი იყო მოკალათებული. 16 მარტს თურქეთის მთავრობის წარმომადგენელმა ქიაზიმ-ბეიმ საქართველოს მთავრობას აწვდის: იგი გუბერნატორად აცხადებდა თავს. ეს კი ახალი ომის დაწყებას ნიშნავდა თურქეთთან.

რაკი საქართველოს მთავრობამ ჩათვალა, რომ ქვეყნის დამოუკიდებლობა დაკარგულია, ნიულობთან ბრძოლის გაგრძელება უაზროდ მიიჩნია. ნოე ჟორდანიას ბრძანებით, ქუთაისში ბოლშევიკებთან მოლაპარაკება დაიწყო მისმა მოადგილემ — გრიგოლ ლორთქიფანიძემ. ამ უკანასკნელმა კაპიტულაციო არ გამოცხადა. ბოლშევიკები დათანხმდნენ ბრძოლის შეწყვეტას იმ პირობით, თუ მათ ჯარს გზა გაეხსნებოდა ბათუმისაკენ. ქართველები იძულებულნი იყვნენ, თანხმბა მიეცათ. 17 მარტს მთავრობა გუმით ემიგრაციაში გაემგზავრა. ბათუმში ხელისუფლება ბოლშევიკების „რეკვიმის“ ხელში გა-

დავიდა, რომელსაც სერგო ქავთარაძე ხელმძღვანელობდა.

17 მარტს, ღამით, რეკომს უკვე გაიწვია ჰქონდა, ბათუმთან ოსმალების განდევნის შესახებ იქ დაშინებულ გენერლებთან და დადებითად ეს საქმე დაეკისრებინათ ჯერეთის, გ. ი. მეკისონა ქართულ ჯარების სარდალმა. მე ვიფიქრე: ცხადი იყო, ოსმალები თუ გამაგრდებოდნენ ბათუმში, შემდეგინათ ბათუმის უკან დასაბრუნებლად ჩვენ დაგვიჭირდებოდა დიდი ომი, რასაც პატარა საქართველო ვეღარ მისძლებდა... ბათუმის დაკარგვით საქართველოს ხელშივე ეცვლებოდა ერთადერთი კარგი ნათესადგური, რომელიც გასავალი კარია ევროპისაკენ... მე ვიცოდი, რომ ოსმალების კავშირი ჰქონდა რუსეთთან და რუსეთი ვერ ჩაებნებოდა საქართველოსა და ოსმალეთის შორის ატეხილ ამოცანას. ყველა ამ ფიქრებმა ქვეყანისათვის გამოიჩინა თავი. მე გადავწყვიტე, რადაც უნდა დაგვეჯდომოდა, საბჭოთა ჯარების მოსვლამდე ოსმალები ბათუმის ოლქიდან უნდა გავაგეყენებინა.

18 მარტს ქაიხიძის გაუგებრებულ ლიტერატურით მოთხოვნებზე, ერთი საათის განმავლობაში შესდგომოდა თავისი ჯარების გაყვანა ბათუმის ოლქიდან. წინააღმდეგ შემთხვევაში, დავმეუბნე, რომ შევედგებოდი სამხედრო მოქმედებას. ამ ულტიმატუმზე ქაიხიძე-ბეგი არავითარი პასუხი არ გაცემს. მაშინ, ღამით საათი რომ გავიდა, გავეცე ბრძანება, დაეწყათ სამხედრო მოქმედება... ჩვენმა ჯარებმა დაიჭირეს მოზიციები ნათესადგურთან სახარკო სადგურამდე და მათი ცდა იყო, აეშალათ ბინათ ოსმალები დაეყარათ იარაღი.

18 მარტს, დილას, უკვე თათრებთან ბრძოლა იყო განაგრძებული. გაიწვია და ბოლშევიკების ემულით, რომლებიც მოუახლოვდა ბათუმს, მაგრამ ქალაქში არ შემოსულა, პირიქით, ცოტა უკან დაიხია" (გიორგი კეიხიძე). რუსი ჯარისკაცები ბრძოლაში არ ჩამოუვარდნენ, მაყურებლის როლი იჩინეს.

19 მარტს, დილიდანვე ოსმალებმა მოიტანეს გაძლიერებული იერიშები ქაიხიძის ფორტზე, მაგრამ ჩვენი არტილერია... ისე ბრწყინვალედ მოქმედობდა, რომ ოსმალები ვერცფერს ვერ აწყობდნენ... ამ დღეს ოსმალები მოუფიქრებლად დიდი ზარალი... ბათუმის მიდამოები მტრისაგან უკვე მთლად განმწმდილი იყო... 20 მარტს, დილის 9 საათზე, ჩემთან გამოცხადდა ქაიხიძის ბათის მდივანი და მისი სახელით გადმოცემა, რომ ქაიხიძე-ბეგი გადაწყვიტდა დასავლეთის ქალაქი და გადავიდეს თავის სახლურებზე", - იხსენებს გიორგი მაზნიაშვილი.

1921 წლის მარტში შეიქმნა ქართული საბჭოთა წითელი დივიზია, რომლის უფროსად 6 აპრილს გიორგი მაზნიაშვილი დაინიშნა. იგლისში დივიზიის შტაბი დაშალეს. მაზნიაშვილი ქვეითი ჯარის ინსპექტორად გადაიყვანეს, სადაც იგი დაპატიმრებამდე - 6 სექტემბრამდე მუშაობდა. აღსანიშნავია, რომ გიორგი

მაზნიაშვილს თავის მოგონებებში ერთი სიტყვაც არ უნერია მისი ციხეში ყოფნის პერიოდის შესახებ. ამის თაობაზე ცნობებს გეოლოგი-ცნობილი ქართველი პოლიტიკური მოღვაწეების - შალვა მაღალაკლიძისა და დავით (დათა) ვარსაძის მოგონებებში, რომლებიც 1921-1922 წწ-ში სახელის მეტეხის ციხეში მაზნიაშვილიან ერთად იმდებნენ.

"1922 წლის 10 თებერვალს, თავსზე მეტი ქართველი პოლიტიკური პატიმარი მოუხდებლ მეტეხის სატყუალში... ჩემს საკანში მოთავსებულ იყო გენერალი მაზნიაშვილიც", - დავით ვარსაძე.

„ერთ დღეს ჩვენთან ამოიყვანეს გენერალი მაზნიაშვილი. იგი ყოლიათ სარდალში განსაკუთრებულ პირობებში... სახელად, დაჭრილი, განადგურებული კაცი თავის მუცელზე წეფს, ცარიელი ძვალი და ტყავი, ლაპარაკიც არ შეუძლია... მაშინდელი „ჩეკას“ უფროსი იყო პეტროსიანცი, კამოს ძმა. იმის ბრალი იყო გიორგი მაზნიაშვილის ასეთ დღეები ჩაგდება, კაცისა, რომელსაც სამშობლოს წინაშე აზნელა დამსახურება მოუძღვოდა", - შალვა მაღალაკლიძე.

1922 წელს, საბჭოთა ხელისუფლების მიერ გამოცემული ამნისტიის საფუძველზე, გიორგი მაზნიაშვილი ციხიდან გაათავისუფლეს, მაგრამ მალე კვლავ დააპატიმრეს. 1923 წლის 20 მაისს „ჩეკამ“ განიხილა მისი საქმე. 25 მაისის გაზეთ „კომუნისტს“ ეკითხულობო: საქართველოს სსრ საგანგებო კომისიისაგან... საგანგებო კომისიამ (ჩეკა) დაადგინა შემდეგი:

1. მაზნიაშვილი გიორგი ივანეს ძე, 51 წლისა, ყოფილი აზნაური, ყოფილი გენერალი. 1921 წელს: „კონტრ-რევოლუციონისათვის მისჯილი ჰქონდა საქართველოს საგანგებო კომისიის მიერ განსაკუთრებულ სახელზე ფდომა 5 წლით, შემდეგინათ განთავისუფლებული იყო ამნისტიის გამო. როგორც გამოძიებიდან გამოიკვია, ჯერ კიდევ დაპატიმრებამდე, საქართველოს წითელი არმიის დივიზიის უფროსობის დროს, ის დავითთან ნაციონალ-დემოკრატების ცეკას ნაციონალ-დემოკრატების სამხედრო ორგანიზაციის ხელმძღვანელების მიღებაზე. კავშირი ჰქონდა ციხიდან გამოსვლის შემდეგ სამხედრო ორგანიზაციასთან. მისეჯარს მას უმადილეს სახელი, მაგრამ იმ დამსახურების გამო, რომელიც მას მოუძღვას საქართველოს გასაბჭოების დროს (იგულისხმება ბათუმის გათავისუფლება - გ. ს.), შეეცალა ოსმალების სახელზე 5 წლის ვადით საქართველოს სახლურებიდან გადასახლება".

სამშობლიდან გაქცეული გენერალი ორანში გაემგზავრა მრეწველ აკაკი ხოშტარასთან, რათა მასთან ნათლობის სარეგულზე მონაყოლიყო და როგორმე გატარებინა მისივე 5 წელი. სამშუბაროდ, გიორგი მაზნიაშვილის იმედი არ გამართლდა. სპარსეთში გაიყვანეს მქენვარება და ნათობის სარეგულზე ყოველგვარი მუშაობა შეჩერებული იყო. მუხუხდავად იმისა, რომ აკაკი

ხოშტარიამ დარჩენა სიბოჭი, მან ვერ იკარგა სხვის კმაყოფილზე ცნობიერება და პარზიზმ გაემგზავრა, სადაც 1923 წლის დეკემბერში ჩავიდა. 1924 წლის აგვისტოს აჯანყების დღეებში გატყვევალ პარზიზმ იმყოფებოდა და მიარხნა მის მასობრივ შეიარაღებულ გამოსვლისთვის ხელსაყრელი იდო ჯერ არ დაშვადრყო. 1925 წელს გიორგი მაზნიაშვილმა თბორეთი მიმართა საბჭოთა ხელისუფლებას გადასახლების ვადის შემცირების თაობაზე, რაზეც თანხმობა მიიღო. იმავე წელს იგი სამშობლოში დაბრუნდა.

1927 წელს თბილისში, სახელმწიფო გამოცემლობაში, დაიბეჭდა გიორგი მაზნიაშვილის მემუარები სახელწოდებით: „მოგონებანი (1917-1925 წწ.)“. დასაწყისშივე გამოცემლობის საბჭოთა მუშაკები განმარტებდნენ, თუ ეს მემუარები აქვეყნებდნენ: „ყოფილი გენერალი მაზნიაშვილი საქმად ცნობილი პიროვნება საქართველოში. მას კარგად იცნობდნენ და იცნობენ დღესაც არა მარტო ისინი, რომლებთანაც ერთად იგი ცეცხლით და მავილით ამარებდა „დემოკრატიულ საქართველოს“ საფუძველს... თავის სიმკაცრით და სიმტკიცით იცავდა გენერალი მაზნიაშვილი „დემოკრატიულ“ საქართველოს... ბევრი ყალბი ადგილობა ამ მოგონებებში, „პატრიოტიზმის“ საქმად დიდი დიხით არის იგი გაფუხრებული... მოუხედავად ამ მწიფედად ნაკლულებებისა, წიგნი მაინც მეტად საინტერესოა და ღირს ყურადღებით ნათიხებას. განსაკუთრებით იმის გამო, რომ ავტორი მისი არის ცნობილი მაზნიაშვილი... რომელსაც ვერავენ დასწამებს მაინც და მაინც დიდ სიმამკაცეს კომუნისტებისადმი“.

მოგონებების გამოცემის შემდეგ გენერალი მაზნიაშვილი კვლავ დააპატიმრეს და ორი წელი ციხეში გაატარა. გათავისუფლების შემდეგ, 1929 წელს, იგი ყოველგვარ სამხედრო და პოლიტიკურ მოღვაწეობას ჩამოსცილდა, გადასახლდა მშობლიურ სოფელ სასირეთში და გლეხურ ცხოვრებას მიჰყო ხელი. უადრესად მშობლისმყოფარე გიორგი მაზნიაშვილმა, უპირველეს ყოვლისა, თავის გაშაპულ სახლს მიზეზად, ხელახლა მამაშვილს ვეჩახები და ბაღები. მისი ინიციატივითა და უშუალო მონაწილეობით აღადგინეს თითქმის საძირკვედგად დაზარალებული სასირეთის მწიფა კარვების ეკლესია, აიგო საშუალო სკოლის ახალი შენობა... ასე გრძელდებოდა 1937 წლამდე, სანამ დაეკრძალა ბერძნის და მის ჯალათებს არ „გაახსენდა“ მშობლიურ სოფელში მოუფლესუხ მოხუცი გენერალი. იმ აუბედიდ წელს, ათასობით, მართლაც, სრულად უდანაშაულო ადამიანი დახრტიტეს და საბჭოთა ხელისუფლებისათვის ამდენი ენების მიმცემელი გიორგი მაზნიაშვილს ცოცხალს ვინ დატოვებდა?

გენერალი გიორგი მაზნიაშვილი დიდი მამულობილი იყო, რომლის დღეაღივი ყველა ქართველმა უნდა იცოდეს.

სწივერსიტეტის მშენებარე კორპუსი

საქართველოში განათლებას ჭეშმარიტად დიდი ტრადიცია აქვს. მართვის რად ლირს, რომ ამ თექვსმეტი საუკუნის წინ საბერძნეთში სიაშაყით აცხადებდნენ: მე განათლება კოლხეთში მივიღო. დიხ, კოლხეთის ანუ ფაზისის რიტორიკული სკოლა (აკადემია) განათლების მნიშვნელოვანი ცენტრი იყო, სადაც მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის წარმომადგენლები სწავლობდნენ. სწორედ აქ მოუღიათ განათლება ბერძენ მოღვაწეებს – ევგენიოსსა და თემისტოქოსს და ზემოთხედილი სიტყვებიც ერთ მათგანს ეკუთვნის.

სწავლა-აღზრდის საქმე განსაკუთრებით დანაშაურობდა XI-XII სს-ში. სკოლები ძირითადად ეკლესია-მონასტრებთან არსებობდა. არ არის შემთხვევითი, რომ იოანის, ოქის, შატბერდის, ბერძნის, ხანთის და სხვა მონასტრებთან ხშირად გვხვდება შენობები, რომლებიც აქვე არსებული სკოლებისათვის (სემინარიებისათვის) იყო განკუთვნილი.

XI-XII სს-ის საქართველოში ეკლესია-მონასტრებთან არსებული სკოლები ოფიციალური სახისა იყო, ასწავლიდნენ თეოლოგიას, ჰიმნოგრაფიას, ლიტურგიკასა და ქართულ მწიგნობრობას. ამასთან, გავრცელებული იყო კერძო (საშინაო) სწავლება სამეფო კარისა და დიდგვაროვანი ფეოდალების შვილებისათვის.

უმაღლესი განათლების ახალ ეტაპს წარმოადგენს XII ს-ის 10-იანი წწ., როცა საქართველოში პირველი უნივერსიტეტი შეიქმნა. გამორჩეული ადგილი მინიჭებული უკავია. იოანე შავთელი ამჟამად აცხადებს:

ახალი რომო, შენთვის თქვეს რომო

უფროს იქმნესო მყოფთა ყოველთა;

„ენატრი ელადას, თვით მას გელათსა,

სად რომ დაკრძალვენ წმიდათ სხეულთა“.

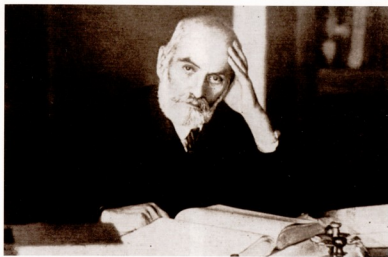
(„ადელუმსიანი“)

„ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავი-

თისი“ მეტად საინტერესოდ გადმოგვცემს, რომ დავით IV აღმაშენებელმა (1089-1125 წწ.) 1106 წელს „მოიგონა აღშენება მონასტრისა“ და „ადგილსა ყოვლად შუენიერისა და ყოვლითურთ უნაკლოსა აავო ტაძარი – „ეფთარცა მუორე ცაი გარდაართხა ტაძარი ყოვლად წმიდისა და უფროსად კურთხეულისა დედისა ღმრთისა“. იგი იყო „აღმატებულ ყოველთა წინანდელთა ქმნულთა“, განთქმული თავისი „სიერცითა და ნივთთა სიკეთითა და სიმრავლითა“, და მოქმედობისა შეუსწორებლობითა“. ეს იყო გელათი, სადაც დაფუძნდა საყოველთაოდ ცნობილი და იმდროინდელ წინა აზიაში აღიარებული გელათის უნივერსიტეტი (აკადემია). დავით აღმაშენებლის ისტორიკოს გელათის უნივერსიტეტის აღმოსაფხვრელისა მეორედ იერუსალიმად, სასწავლოდ ყოვლისა კეთილისად, მოძღურად სწავლეულებსა, სხუად ათინად, ფრად უაღრეს მისსა საღმრთოთა შინა წესთა...

დავით აღმაშენებლისა და მის თანამოაზრეთა შემწეობით გელათი მაღალი დონის კულტურულ-საგანმანათლებლო და სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრად გადაიქცა. საქართველოს მეფემ შემოიკრიბა იმდროინდელი ცნობილი მეცნიერები, რომელთაც მაღალ განათლებასთან ერთად ახასიათებდათ „სწინმნე, სიკეთე, სისრულე, სულიერითა და ხორციელობითა სათნოებითა აღსავსეობა“. აქ დავითს მოუწევია იოანე პეტრიწი, რომელიც ფართო მასშტაბის მეცნიერულ-ფილოსოფიურ მოღვაწეობას ეწეოდა. აქვე გვხვდება ქართველ სასულიერო მოღვაწეს, ფილოსოფოსს, მწერალსა და ჰიმნოგრაფს არსენ იყალთოელს. მასთან ერთად შავი მთიდან საქართველოში სამოღვაწეოდ ჩამოსულან თეოფილე ბუცესმონაზონი და იოანე ტარიჭისძე.

გელათის უნივერსიტეტში, იმდროინდელი ბიზანტიური უმაღლესი სკოლების მსგავსად, ისწავლებოდა მეცნიერების შეიდი ძირითადი დარგი: გრამატიკა, ფილოსოფია, რიტორიკა, არითმეტიკა,

უნივერსიტეტის პირველი რექტორი პეტრე მგელაშვილი

გეომეტრია, მუსიკა და ასტრონომია.

XII ს-ის საქართველოში სხვა უმაღლესი სასწავლებლებიც იყო. ერთი მათგანია სახელგანთქმული უნივერსიტეტი იყალთოში. გადმოცემით, გრემშიც ყოფილა მსგავსი დაწესებულება.

ღრმად განსწავლული ქართველი მეფე საზღვარგარეთის საგანგებოა და დიდ ყურადღებას უთმობდა, არამეთლერეანი და საკრებულონი და მონასტერნი... საბერძნეთისნიცა, მთაწმიდისა და ბორღალეთისანი, შერწყეცა ასურეთისა და კვიპრისა, მაკისა მთისა, პალესტინისანი, აღაესნა კერძოლითა, უფროსელა საფლავი უფლისა ჩვენიისა იესო ქრისტესი, და მყოფნი იერუსალიმისანი თეთიოფრთა მიერ შესწირაეთა განამდიდრნა. კულად უპირესცა ამათსა: რამეთუ მათას სინასა... აღაშენა მონასტერი, და წარსცა ოქრო მრავალათასეული, და მოსაკიდელნი ოქსინონი, და ნიგნები საეკლესიო სრულებით, და სამსახურებელი სიმწმიდითა ოქროს რჩეულისა".

ქვეყნის ისტორიული სირთულეებისა და ძნეულობების გამო იყო პერიოდები, როცა სხვა პრობლემებთან ერთად განათლება და კულტურაც მნიშვნელოვან კრიზისს განიცდიდა. საქართველოსთვის მოიცალა ათასი ჯურის გადამთიელმა და ეს პატარა კუთხე ქვეყნისა თავის ზურგზე სცდის სელჩუკიანი თურქებისა და მონღოლების, ხვარაზმელებისა და სპარსელების, ოსმალებისა და სხვათა შემოსევებს. საქართველო პქონდათ თვალში ამოღებული ჯალალ-ედინისა და თემურლენგის, შაჰაბასასა და ალა მაჰმად-ხანის. არც შინაური ამბილობა და მტრობა აყრიდა ხეობს ქვეყანას.

XVIII ს-ში ხალხმა ერთგვარად სული მოითქვა. ვახტანგ VI-მ განათლებისა და კულტურისთვისაც მოიკალა. 1712 წელს „ვეფხისტყაოსანი“ გამოცემა და სწავლულ კაცთა კომისიამ ბევრი სასიკეთო სამეცნიერო და კულტურული საქმე გააკეთა. შემდეგ კვლავ ძნელუბედობის ხანა დაუდგა საქართველოს, რომლის კულმინაცია რუსეთის მიერ

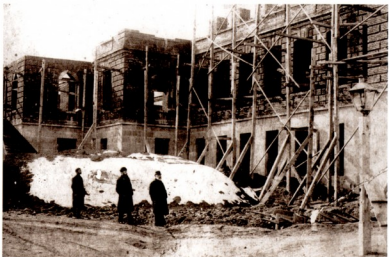
ქართული სახელმწიფოებრიობის გაუქმება და ფაქტობრივი დამპყრობა იყო. თავისი დიდი ოცნება – უნივერსიტეტის დაარსება, ქართველმა ხალხმა XX ს-მდე მოიტანა. ჯერ კიდევ გასული ს-ის 50-მ-იანი წწდან იბრძოდნენ ქართული ეროვნულ-განათლების უფლებილი მოძრაობის თავკაცები უნივერსიტეტის დაარსებისათვის. რუსეთის მთავრობა ერთგული იყო თავისი იდეოლოგიის იმპერიის განაპირა ქვეყნების მიმართ და კატეგორიულად ეწინააღმდეგებოდა უნივერსიტეტის შექმნას. ამ წინააღმდეგობას თავისი „დასაბუთება“ ჰქონდა – ქართველი ხალხის ინტელექტუალური მოუზნადებლობა.

სწავლა-განათლებისადმი დაუოკებელი სწრაფვა თავისას შერებოდა. ქართული ახალგაზრდობა, მოეხდებოდა მრავალი წინააღმდეგობა-დაბრკოლებისა, მაინც აბრჩებდა ევროპისა და რუსეთის სხვადასხვა სასწავლებლებში ცოდნის მიღებას. ნიშანდობლივია, რომ XIX ს-ის მეორე ნახევარში არაერთი გამოჩენილი ქართველი მეცნიერი ამკობდა რუსეთის იმპერიის უმაღლესი სასწავლებლების პროფესურას.

ქართული უნივერსიტეტის დაარსების საკითხი მიეღო სიგრძელგანით დიდმა XX ს-ის დასაწყისში. ამ საქმის თოსანი იყო ივანე ჯავახიშვილი, რომელმაც იმჟამად პეტერბურგის უნივერსიტეტის პრივატ-დოცენტად მუშაობდა. ივანე ჯავახიშვილმა კარგად იცოდა ქართული უნივერსიტეტის დაარსებისათვის უშუალო ბრძოლის ისტორია. ამიტომ იმითავეტე ცდილობდა, თავი მოეყარა ამ დიდი საქმისათვის დასაყრდენი სამეცნიერო-საზოგადოებრივი ძალებისათვის. ივანე ჯავახიშვილმა შემოქმედა უნივერსიტეტის დაარსების კომიტეტი, რომელიც განსხვავებული იყო როგორც კავკასიის უნივერსიტეტის, ასევე სამეცნიერო აკადემიის დაარსების იდეასგან.

საქმე უნივერსიტეტის დაარსებით უნდა დანეჭებულიყო. უნივერსიტეტი ქვეყნის ეროვნული აღორძინება-აღმშენებლობის საწინდრად ისახებოდა. ივანე ჯავახიშვილს კარგად ესმოდა ეს გარემოება და ამასთანავე ხედავდა, რომ პრობლემა უნივერსიტეტის შესაქმნელად ძალზე მწირი იყო.

1907 წლის ბოლოს ივანე ჯავახიშვილის თოსნობითა და დიდი მცდელობით პეტერბურგის უნივერსიტეტში დაარსდა ქართველ სტუდენტთა სამეცნიერო წრე, რომელმაც გააერთიანა როგორც უნივერსიტეტის, ისე სხვა ინსტიტუტების ქართველი სტუდენტები. აქ იყვნენ ბესტუევის ძალთა უმაღლესი კურსების მსმენელი ქართველი ქალბავშვებიც. ამ „წრის“ ფრიად მნიშვნელოვანი საქმიანობის შესახებ ბევრი დაწერილია. ფაქტი ერთია – მან უაღრესად კეთილსიმყოფელი გავლენა მოახდინა პეტერბურგში მყოფ ქართველ ახალგაზრდობაზე. ძალზე ნაყოფიერად წარმოშობა შემოაბო საქართველოს წარსულის, ხალხის ყოფა-ცხოვრებისა და ენის შესწავლად 1911-12 წწ-ში

უნივერსიტეტის შენობის მშენებლობა

პეტერბურგის სტუდენტთა წრის თაოსნობით მოეწყო რუსეთისა და დასავლეთ ევროპის უმაღლესი სასწავლებლების ქართველი სტუდენტების ანექტური გამოკითხვა. ანექტა იყვნენ ჯავახიშვილმა შეადგინა და ზეერ საინტერესო კითხვას ითვალისწინებდა. პასუხებმა არ დააყოვნა. ანექტური გამოკითხვის ანალიზმა ცხადყო, რომ ქართველი ახალგაზრდების სწრაფვა ცოდნის დაუფლებისაკენ დიდი იყო.

ფრიად მნიშვნელოვანი იყო ის ფაქტი, რომ 1914 წელს მეფის მთავრობამ გამოსცა კანონი რუსეთის იმპერიაში არარუსულ ენაზე კერძო ხასიათის უმაღლესი სასწავლებლების დაარსების შესახებ. იქნებ იძულებითიც იყო რუსეთის მეფის მიერ გადადგმული ეს ნაბიჯი. მაგრამ ერთი რამ ცხადად გამოჩნდა – ივანე ჯავახიშვილისა და მის თანამოაზრეთა საქმიანობას უნივერსიტეტის დაარსებისათვის კვლა გაეხსნა, თუმცა დაბრკოლებები ეკლავ დიდი იყო. თვით კანონის გამოცემლები აფერხებდნენ საქმეს.

დრო მიდიოდა. ჯავახიშვილმა თავისას აკეთებდა. ქვეყანაში რევოლუციური გადატრიალებები ხდებოდა... ახალი ძვრებით აღინიშნა 1917 წლის თებერვალი... საზოგადოების განვითარების ახალი მიმართულებები, გზები გაუჩნდა. ქართული უნივერსიტეტის დაარსებაზე ხმაშალა იწყება ლაპარაკი, ამას აშკარა საქმიანობა მოჰყვა. ივანე ჯავახიშვილმა დიდი პრაქტიკული საქმიანობა გააჩნდა. მან თავის ბინაზე, ლახტერის ქუჩაზე (პეტერბურგში), შეკრიბა უნივერსიტეტის დაარსებით დანიჭტრესებულ ქართველ მეცნიერები: იოსებ ყოფიძე, აკაკი შანიძე, შალვა ნუციუბიძე და სხვანი. მათი საუბარი მომავალ ქართულ უნივერსიტეტს შეუბნავდა. მოითხოვდნენ მომავალი უნივერსიტეტის გახსნასთან დაკავშირებულ საკითხის შესახებ. შეკრებილებმა აუცილებლად ჩათვალეს უნივერსიტეტის სასარგებლო საზოგადოებრივი აზრის შექმნა. ამ საქმიანობაში პეტერბურგელი ქართველები უნდა ჩაებთ.

პეტერბურგის კინოთეატრ „ელიტიში“ ეროვნულმა კომიტეტმა მოიწვია კრება, რომელსაც ზურაბ ავალიშვილი თავმჯდომარეობდა. აქ გადგა აზრთა სხვაობა. როცა ივანე ჯავახიშვილმა მოხსენება გააკეთა უნივერსიტეტის დაარსების შესახებ, აღმოჩნდა, რომ კრების მონაწილეთა მნიშვნელოვანმა ნაწილმა (შ. ნუციუბიძე და სხვ.) ამ იდეას დაუჭირა მხარი, ერთი ჯგუფი კი (ნ. ნიკოლაძე და სხვ.) პოლიტექნიკუმის დაარსებას მოითხოვდა. ცხადი გახდა – უნივერსიტეტის დაარსებისათვის აუცილებელი იყო ფართო მასების მზადება, საზოგადოებრივი აზრის მომზადება.

1917 წლის გაზაფხულზე ივანე ჯავახიშვილი პეტერბურგადმი თბილისში ჩამოვიდა და პირველი ორგანიზაციული ზომების გატარებას შეუდგა.

ვიდრე თანამედვერულ თხრობას გავავრძელებდეთ, მცირე ექსკურსია

უნივერსიტეტის ახლად ამწეული შენობა

მინდა გვაკეთო. შევეჩერდეთ ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ 1907 წლის დაარსებულ საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებაზე. რატომ? მიზანია, რომ ამ საზოგადოებამ, პეტერბურგში მიმდინარე საუნივერსიტეტო პროცესის პარალელურად, თბილისში შექმნა ხელსაყრელი პირობები უნივერსიტეტის დაარსებისათვის. საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებამ თავი მოუყარა მიუღ ქართველ ინტელგენციას და ეროვნული მიზნების სამსახურში ჩააყენა. საზოგადოების წევრებმა დაიწყეს ისტორიული, არქეოლოგიური, ანთროპოლოგიური, ლიტერატურული და ეთნოგრაფიული მასალის მოპოვება-დამუშავება, საზოგადოებამ დააარსა მუზეუმი, სადაც თავი მოუყარა მნიშვნელოვან ექსპონატებს; შექმნა ნივთსაცავი, მანვე გამოცა სამეცნიერო შრომების ორი სერია – „ძველი საქართველო“ და „საქართველოს სიძეულენი“. დასტავა „ეფუხისტყასიანი“ (1914 წ.), „შაშაშაჟი“ ქართული თარგმანი (1916 წ.).

დიდი ყურადღება ექცეოდა ექსკურსია-ექსპედიციების მონეყობას, რომლებსაც ფართო სამეცნიერო ხასიათი ჰქონდა (გროვდებოდა ძველი ნივნები, ზეილანური, ტარდებოდა არქეოლოგიური გამოკვლევები). საზოგადოებამ მოაწყო სხვადასხვა სახის გამოკვლევები. მნიშვნელოვანი იყო ძველი ქართული ზეირობმოდერნების გამოფენა (VI-XIX სს.). საზოგადოებამ დიდ საგანმანათლებლო საქმიანობას ეწეოდა. ფართო აუდიტორიისათვის ლექციებს კითხულობდნენ ამ საზოგადოების წევრები: ე. თაყაიშვილი, ი. ჯავახიშვილი, ა. შანიძე, დ. კარიჭაშვილი, პ. ინგოროყვა და სხვანი.

საზოგადოებამ განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია სალექსიკონო და სალენდისკო საქმიანობას. ერთი სიტყვით, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებმა ქართველოვანის მნიშვნელოვანი ცენტრი იყო XX ს-ის პირველი მეოთხედის საქართველოში და მის წევრებს არსებით

ღვაწლი მიუძღვით თბილისის უნივერსიტეტის დაარსებაში. საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების სახით მათ შექმნეს მძლავრი საუნივერსიტეტო ბაზა, რომელიც თავისი შინაარსითა და ოფიციალური აღიარებით ერთადერთი აკადემიური დაწესებულება იყო. კონკრეტული მოსწრებული შენიშვნით, „ეს იყო მაშინ ჩვენი უნივერსიტეტიც, აკადემიაც და სამეცნიერო-საკვლევო ინსტიტუტიც“.

ექვთიმე თაყაიშვილს მიაჩნდა, რომ ივანე ჯავახიშვილის თბილისში ჩამოსვლა სასარგებლო იყო როგორც საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებისათვის, ისე უნივერსიტეტის შექმნის იდეის განხორციელებისათვისაც. და, აი, როგორც ზემოთაც მივითვით, ივანე ჯავახიშვილი საქართველოში ჩამოვიდა და რიგი ორგანიზაციული ღონისძიებების გატარების შემდეგ, 12 მაისს, თბილისში გაიმართა ქართული უნივერსიტეტის საზოგადოების დამფუძნებელი კრება. ამ კრების შემობაში აქტიურად მონაწილეობდა საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების წამყვანი პირობი: ე. თაყაიშვილი, ფ. გოგორიშვილი, ა. შანიძე, კ. კეკელიძე, დ. უზნაძე, ლ. ზოცვაძე, გ. ვეხვაძე, ი. ზურაბიშვილი და სხვანი. ამ კრებას, ივანე ჯავახიშვილის წინადადებით, ექ. თაყაიშვილი თავმჯდომარეობდა. იქ, ჯავახიშვილმა გააკეთა მოხსენება ქართული უნივერსიტეტის დაარსების აუცილებლობის შესახებ. მეცნიერი მოაყენებდა საზოგადოებას საქართველოს უძველეს კულტურულ სიძლიერეს, ხაზს უსვამდა იმ გარემოებას, რომ ჩვენი ხალხი მეზობელ დანაწარებულ დიდ საბელწიფოყვასა და ერებს, ბერძენ-ბიზანტიელებს, სპარსელებს, არაბებს განათლებითა და მშემოუდებითი საწნელო მოღვაწილობით ეკვალეკვალ მიხლდედა. ივანე ჯავახიშვილი აცხადებდა: „ჩვენ წინაპართა დაუცხრობელმა მხნეობამ და სულიერი განვითარებისა და ცოდნისმოყვარეობისადმი შეუფერხებელმა მისწრაფებამ

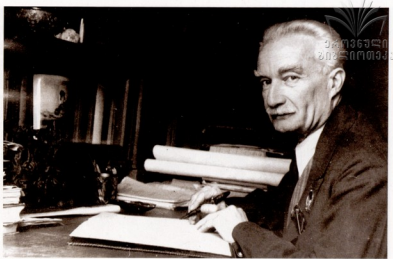

ქართველობას საზღვარგარეთაც ისეთი დანესებულებანი შეუქმნა, რომელთა წყალობით საქართველოს საშუალება ჰქონდა მეზობელთა სამეცნიერო, სა-
მწერლობო და საკულტურო წარმატე-
ბისათვის თვალყური ედევნებინა და,
რაც მისთვის საჭირო იყო, დროზე
შეეთვისებინა კიდეც". ი. ჯავახიშვილმა
ყურადღება გაამახვილა იმაზე, რომ
ადრეულ საუკუნეებშიც იყო მცდელო-
ბა საქართველოში სასწავლო ცენტრის
შექმნისა. .... ერის ყოველი წარმატება,
თვით ნივთიერ კულტურის სფეროშიაც
კი, თეორიული მეცნიერების წარმატება-
სა და აღორძინებაზე დამოკიდებული...
ამიტომ ცხადზე უტყვადეს, რომ თუ
ჩვენი გვსურს ჩვენი ერის განვითარება
და კულტურულს ნორმას აღორძინებას
ფესვები გავუმადგროთ, მივღო ჩვენი
ძალისხილი ქართული მეცნიერების
შექმნას და აყვავებას უნდა ხელი შე-
ვეწყნოთ".

ივ. ჯავახიშვილმა დანერგებით
მიმოიხილა ის გზები, რომელთა საშუ-
ალებითაც შეიძლებოდა ამ ამოცანის
გადაჭრა, თანაც მოიხიოდა, რომ
დაარსებულიყო სწორედ უნივერსიტე-
ტი და არა სამეცნიერო აკადემია ან
პოლიტექნიკუმი. დასავლეთ ევროპის
ქვეყნებშიც ამგვარად მოხდა: ჯერ
უნივერსიტეტები დაარსდა, შემდეგ კი
აკადემიები შეიქმნა. სამეცნიერო აკა-
დემიისა და უნივერსიტეტის ერთდრო-
ულად შენახვა იმდროინდელ საქართვე-
ლოში პრაქტიკულად შეუძლებელი იყო.
ივანე ჯავახიშვილს ნათლად ესახებოდა,
რომ უნივერსიტეტთან შედგომში შე-
საძლებელი იყო სასოფლო-სამეურნეო
და ტექნიკური უნივერსიტეტების და-
არსება. რაოდენ შეეფერებოდა და სწორად
აზროვნება მეცნიერულ? მისი აზრით,
ქართული უნივერსიტეტი ერთსა და
იმევე დროს სამეცნიერო კვლევა-
ძიებისა და ცდის დაწესებულებაც
უნდა იყოს და უმაღლესი სასწავლო
სასწავლებელიც, სადაც მეცნიერების
შესწავლა და სამეცნიერო მუშაობის
მეთოდებისა და პრაქტიკის შეთვისება
შესაძლებელი იქნება".

კრებაზე ხანგრძლივი კამათის შემ-
დეგ (ერთი ნაწილი კვლავ საეკლესიო-
რი მთავრობის სასწავლებლის შექმნას
უსჯერდა მხარს) გადაწყდა, რომ დაარ-
სებულიყო ქართული თავისუფალი უნი-
ვერსიტეტი. პირველად სიბრძნისმეტყვე-
ლების ფაკულტეტი უნდა გახსნილიყო.
ივანე ჯავახიშვილის წინადადებით,
შეიქმნა კომისია, რომელიც მასთან
ერთად შეედგინე: ე. თაყაიშვილი, ფ.
გოგიშაშვილი, კ. აფხაზი, ვ. ყიფიანი,
ი. ლორთქიფანიძე, გ. ჟურული. ამ ჯგუ-
ფს უნდა გამოეჩინა და შეეკრებინა
სასწავლო და სათანადო ხარჯთაღრი-
ცება შეედგინა. ამ კრებაზე დაფუძნდა
ქართული თავისუფალი უნივერსიტეტის
განსაკუთრებული საზოგადოება.

ივანე ჯავახიშვილმა დიდი მნიშ-
ვნელობა მიაჩნა ქუთაისის ინტელი-
გენციის დამოკიდებულებას უნივერ-
სიტეტისადმი. ეს ბუნებრივიც იყო,
— ქუთაისი ძველი, მაღალი კულტუ-

ივანე ჯავახიშვილი სამუშაო კამიანტაში

რული ტრადიციების ქალაქი იყო და
ქუთათურთა აზრს არსებითი როლის
შესრულება შეეძლო. ივანე ჯავახიშვი-
ლი თავად ჩავიდა ქუთაისში და 1917
წლის 17 მაისს ჩაატარა კულტურულ,
საეროვნო დანესებულებათა და პე-
რიოდულ გამოცემათა წარმომადგენ-
ლების კრება, რომელსაც დაესწრნენ
გამორჩეული საზოგადო მოღვაწეები: ი.
ოცხელი, კ. ლორთქიფანიძე, ი. ბაქრაძე,
მ. თაქიაქიშვილი, გრ. გველესიანი, მ.
ფალავა, ს. წერეთელი, ი. ქუთათელაძე,
დ. ნიგრაძე, ა. გორგაძე, ვ. ბერიძე, მ.
ყაუხჩიშვილი, ალ. ჯანელიძე და სხვანი.
კრების თავმჯდომარედ იოსებ ოცხელი
აირჩიეს, მიფინად — ალ. ჯანელიძე.
გაიხილეს ქართული უნივერსიტეტის
დაარსების საკითხი. კრებამ მხარი
დაუჭირა (ორი მონაწილის გარეშად)
ივანე ჯავახიშვილის წინადადებას
უნივერსიტეტის დაარსების აუცილე-
ბლიობის შესახებ. ივანე ჯავახიშვილმა
დანერგებით მოუთხრო კრების მონა-
წილეებს უნივერსიტეტის დაარსებას-
თან დაკავშირებული ორგანიზაციული
საკითხების თაობაზე. ქუთათურებმა
აირჩიეს საუნივერსიტეტო კომიტეტი
11 კაცის შემადგენლობით, რომელიც
მონაწილეობდა იყო, თბილისში არსებულ
კომიტეტთან ერთად გაეტარებინა ქმე-
დის ღონისძიებები უნივერსიტეტის
დაარსების მიზნით.

ბევრს არაგულად მოჰყენა თბი-
ლისში უნივერსიტეტის დაფუძნება და
თუმაც გარეგნულად მისი გახსნის სა-
მზადისიო კმაყოფილება გამოხატავდა,
მავნად რეალურად თითონ არ ამჩნევდა,
განზე იდგა. ნიშანდობლივია, რომ
1917 წელს 24 და 28 მაისს დანიშნული
უნივერსიტეტის ე. წ. დამმართველ საზო-
გადოების სარგანისხაჯიო კომისიის
სხდომები წვერთა გამოუცხადებლობის
გამო ჩაიშალა.

ივანე ჯავახიშვილი მიზანსწრაფუ-
ლად მიიწვედა წინ. ამ უზრუნველყო-
ბით დაარსდა უნივერსიტეტი. 1917 წლის 3
ივნისს შედგა ქართული თავისუფალი
უნივერსიტეტის საზოგადოების კრება,

რომელსაც დაესწრნენ: ივ. ჯავახიშვი-
ლი, კ. აფხაზი, ი. ლორთქიფანიძე, ვ.
ყიფიანი, გ. ჟურული, გ. აბაშიძე, ფ.
გოგიშაშვილი. დისახა ფულის მოვნის
გზები. კ. აფხაზის აზრით, საჭირო იყო
საჯერო მომგებიანი ლატარიის გამა-
რთვა ან ქართულთა შორის უწყვეტ
გადასახადის განერვა შემოსავლის
კვალობაზედ, ან კიდევ კომერც-
ტორებისაგან (ასეთები იმდროინდელ
საქართველოში მრავლად იყვნენ) დაბ-
მარების მიღება.

ივანე ჯავახიშვილი ჩვეული პირ-
დაპირობით მოითხოვდა (ამონაწერი
ოქმიდან):

„ამ საქმის დახანება მეტად არ შეი-
ძლება. საჭიროა გამორჩეული იქნას
საბოლოოდ, შეიძლება თუ არა მომ-
ავალი წლიდან უნივერსიტეტის გახსნა.
მხოლოდ წინადაცე დარწმუნებული
უნდა ვიყოთ, რომ უსახსრობის გამო
უნივერსიტეტის არსებობა უტყდა არ
შეწყდება. ამ შემთხვევაში გაიჩრე-
ბულ მდგომარეობაში ჩაყვანებით მო-
წვეულ პროფესორებს, რომელნიც ახლა
უზრუნველყოფილი არიან რუსეთის
უნივერსიტეტში და მხოლოდ ეროვ-
ნული იდეის გამო მზად არიან დასი-
ნო ახლანდელი თემათი ადგილები,
ოღონდ კი სამშობლო მეცნიერების
შესახებ. ქართველ პროფესორთა
კონტინგენტი სრულ საშუალებას გვა-
ძლევს ამავითივე ორი უაქულტეტი
დავარსოთ, სიბრძნისმეტყველების და
საზრუნველსმეტყველო, ოღონდ ნივთიერი
სახსარი იყოს“.

ესაა ოპტიმისტი მამულშიშობისა
და დიდი მეცნიერის ღრმა რწმენა,
რწმენა უნივერსიტეტის გახსნის აუცი-
ლებლობისა.

ფილიპე გოგიშაშვილიც გადაჭრით
აცხადებდა: „ყოველნაირი ღონისძიე-
ბა უნდა ვიხმაროთ, რომ საქმე და-
ვინყოთ“...

გადაწყდა ქართული თავისუფალი
უნივერსიტეტის დამმართველ საზოგადო-
ების პროექტის შემუშავება. მისი მომზა-
დება ივანე ჯავახიშვილმა იღო თავს.

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კურსდამთავრებულ ექიმთა პირველი წება (1922 წ.)

საუნივერსიტეტო მუშაობა ფართოდ გაიშალა. აღექვანდრე ჯანელიძე წერილობით (გამოგზავნილია 1917 წლის 15 ივნისს) ატყობინებს ივანე ჯავახიშვილს, რომ ქუთაისში ჩასულ ანდრია რაზმაძეს მოუხვედია მ. ნუცუბიძე, გ. ახლედიანი, ლ. შურღაია, ალ. ჯანელიძე, გულგინა უნივერსიტეტის საქმის მდგომარეობა, გადაუცია, თუ რა კეთდებოდა ამ მხრივ თბილისში და ზოგიერთ საკითხზე აზრი უკითხავს. ალ. ჯანელიძე თავის მოსაზრებებსაც სთავაზობს ივ. ჯავახიშვილს ტერმინოლოგიის დამდგენისა და ქართული პროფესორისათვის პირობების შექმნის შესახებ.

ივანე ჯავახიშვილი მოწოდებულ ინფორმაციას გონივრულად ითვალისწინებდა.

1917 წლის 3 ოქტომბერი... ამ დღეს მეტად მნიშვნელოვანი შეკრება გაიმართა. ეს იყო ქართული უნივერსიტეტის საზოგადოების კრება. იგი ივანე ჯავახიშვილმა გახსნა. მისი წინადადებით, თავმჯდომარედ ექვთიმე თაყაიბაძე იარჩიეს, საპატიო თავმჯდომარედ – დამსაზრებელი პროფესორი გეტრე მელიქიშვილი. დაშორე საზოგადოებამ დიდი აღფრთოვანებით მოისმინა ივანე ჯავახიშვილის მოხსენება უნივერსიტეტის დარსებების მნიშვნელობისა და იმ მუშაობის შესახებ, რომელიც გაწეული იყო მისი გახსნისათვის. ქართული უნივერსიტეტის იდეა ფაქტობრივად გამარჯვებული იყო, საზოგადოება კი... ქართული უნივერსიტეტის საზოგადოება ამ

დღეს ახალი წვერებით შეივსო. ესენი იყვნენ: მ. დადიანი, კ. გამსახურდია, ნ. ლომოური, ს. კლდიაშვილი, გ. ლამბარაშვილი, პ. ჯანაძე, ზ. ჯანაშვილი, ნ. კვერელი-კოპაძე, გ. შუბაძე, მ. მესხიშვილი, გ. გოთუა, გ. თარხნიშვილი, ა. სოლოდოვილი, ი. თიკიანძე, თ. ჯავახიშვილი, ი. მერკელიძე, ნ. ნაკაშიძე, ი. ელიაშვილი და სხვანი. კრებას ქუთაისის საუნივერსიტეტო საზოგადოების საორგანიზაციო კომიტეტის წევრი მეტი ფაღავაძე ესწრებოდა. მისი განცხადების საფუძველზე წვერებად მიიღეს ქუთაისის წარმომადგენლები.

1917 წლის 8 ოქტომბერს უკვე საერთო კრება გაიმართა, რომელსაც 200-ზე მეტი წევრი და გარეშე პირი დაესწრო. კრების საპატიო თავმჯდომარე იყო პეტრე მელიქიშვილი, თავმჯდომარე – ექვთიმე თაყაიბაძე, მდივანი – ილია ზურაბიშვილი. მოხსენება ივანე ჯავახიშვილმა გააკეთა. მეცნიერი გატაცებით ლაპარაკობდა. შეუძო უნივერსიტეტის ნივთიერ მხარეს, ჩამოაყალიბა უნივერსიტეტის პირველდანიუბნით საქმიანობის კონცეფცია. ივანე ჯავახიშვილი მიიჩნევდა, რომ იმათივედ უნდა დაარსებულიყო სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტი, რომელიც მოიცავდა პუშკინის სამეცნიერო საგნებს: ფილოსოფიას, ისტორიას, ასევე საეკონომიკურ საგნებს – ბუნებისმეტყველებასა და მათემატიკას. იგი შესაძლებლად თვლიდა ორი წლის შემდეგ სამკურნალო ფაკულტეტის გახსნას.

ივანე ჯავახიშვილმა კრებას გაწმარტა, რომ უნივერსიტეტის ისტორიულ-ფილოსოფიურ განყოფილებაზე ისინალიან არაბულ და სპარსულ ენებსაც და უნივერსიტეტი გაგზავნის ამ ქვეყნებში თვალსაჩინო მონაწილე მცნიერებაში გასაწვრთნელად და მერე მათვე გამოყენებს თავისთვის.

მოხსენებამ წარუშლელი შთაბეჭდილება დატოვა დამსწრეებზე.

ქართველი ხალხი დიდი ერთუზიზმით გამოუმხალა უნივერსიტეტის შექმნის იდეას. დიდძალი შესანიშნავი შემოდიოდა. მორალურად მხარდაჭერი ნერილობიც უხვად მისდოდა ივანე ჯავახიშვილს. მოვიტანთ ერთ ბარათს, გამოგზავნილის ყარამან კიანაველიძის მიერ:

„ღრმად პატივცემული ბატონო ივანე! ქართული უნივერსიტეტის დაარსების აზრმა უზომოდ გამახარა, ვინაიდან ვგრძნობ, რომ ამ აზრის გახიზნოციელებით ჩვენს ქვეყანას აღორძინების ახალი ხანა უდგება.“

ნება მიუბოძეთ, მე, როგორც ჩვენი ერის წინ მსვლელობის მონატრე ერთმა ქართველთაგანმა, ერთდროულად ამხარებად ჯერჯერობით მოგარიგეთ ასი თუმანი (ათასი მანეთი) ქართული უნივერსიტეტის დასაარსებელი თანხის გასაძლიერებლად.

იმედია, თქვენი ჩვეულებრივი მუყაითობით ჩვენს სამშობლოს მალე ევირდება საკუთარი უმაღლესი სასწავლებელი, ჩვენ დედაქალაქ თბილისში.

დავუთები მარადის თქვენი ღრმად პატივისცემული ყარამან სიმონის ქე კიკნაველიძე".

ღრმად უნდა ჩავენდეთ აქ მოტანილ თითოეულ სიტყვას, რომელშიც დიდი მამულიშობილი სიყვარული გამოხატვის. აქ, გარდა უნივერსიტეტის დაარსების მოლოდინით გამოწვეული სიბარულისა, აშკარად ჩანს ის დიდი სიყვარული და ავტორიტეტი, რომლითაც ივანე ჯავახიშვილი სარგებლობდა.

უნივერსიტეტის დაარსებისათვის საქმიანობას საზღვარგარეთ მცხოვრები ქართველებიც გამოეხმარნენ. ცალკე უნდა აღინიშნოს გამოჩენილი სომეხი მწერლის, ოვანეს თუმანიანის მიერ შემოწირული თანხისა (100 მანეთი ოქროთი) და ბარათის შესახებ. იგი წერდა: „მოლოდ მეცნიერებას, ლიტერატურასა და ხელოვნებას შეუძლია ამოავსოს ის უფსკრული, რომელიც აცალკევებს ხალხებს და მხოლოდ მათ შეუძლიათ შექმნან მომავალი უკეთესი ცხოვრება და ნამდვილი ადამიანი. მე აღტაცებით ნარმოვიდგენ ხალხისა და კეთილშობილ ქართველს, რომელიც მშობლიურ ენაზე იღებს განათლებას“. ალბათ ამაღლებული, მშური სიყვარულის გამოხატვის უკეთესი ნიმუშის მოძებნა გაგვიჭირდება. ამ წერილს დიდი მნიშვნელობა აქვს დღესაც, როცა ეგზომ გვჭირდება მოძმის სიბოძ და აღური.

საუნივერსიტეტო ფონდი იმდენად გაიზარდა, რომ მიზნის ასრულება რეალური გახდა.

1917 წლის 9 ოქტომბერს გაიმართა ქართული უნივერსიტეტის საზოგადოების გამგებთა და საფინანსო კომისიის კრება, რომელმაც ქართული უნივერსიტეტისათვის პროფესორების მოწვევა და პროფესორთა კოლეგიის დადგენა მიანდო ივანე ჯავახიშვილს, პეტრე მელიქიშვილსა და ადრია რაზმაძეს.

1917 წლის 26 ნოემბერს საბოლოოდ გადაწყდა დაარსებულიყო ერთი – სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტი, რომელსაც ექნებოდა 3 განყოფილება: პუბლიცისტური მეცნიერება (ფილოსოფია, ისტორია, ლიტერატურა, ენათმეცნიერება, სოციალური მეცნიერებანი, ეკონომიკა), სამეთვლელო და სახელოვნობათმეტყველო.

1917 წლის დეკემბერში დაამტკიცეს უნივერსიტეტის ძირითადი დებულება. დეკემბრის დამდგენ პრესბიტი გამოქვეყნდა განცხადება ქართულ უნივერსიტეტის სტუდენტების მიღების თაობაზე. ქართული უნივერსიტეტის პროფესორთა კოლეგიის პირველი ოფიციალური სხდომა 1918 წლის 13 იანვარს შედგა. ეს ისტორიული სხდომა იყო. მას ესწრებოდნენ: პ. მელიქიშვილი, ივ. ჯავახიშვილი, ა. შანიძე, ფ. გოგიტიშვილი, ე. თაყაიშვილი, ნ. ნუცუბიძე, კ. ყიფშიძე. თავმჯდომარეობდა პ. მელიქიშვილი, მდივანი იყო ა. შანიძე. არჩილის უნივერსიტეტის გამგეობა, ამ სხდომის შესწავლასა საზოგადოებისათვის ცნობილია, მაგრამ ჩვენ შეგნებულად ხაზგასმით გვინდა მოვიტანოთ ზოგიერთი

ივანე ჯავახიშვილი ქართველ ემიგრანტებთან ერთად. სხედან (მარცხნიდან): ლუარსაბ ანდრონიკაშვილი, ზურაბ ავალიშვილი, ივანე ჯავახიშვილი, დვანი (მარცხნიდან): ვახტანგ მელიქიშვილი, ნიკოლოზ პეტრეშვილი. 1901 წ.

დეტალი. კერძოდ, ნიშანდობლივია, რომ უნივერსიტეტის რექტორობა სთხოვეს ივანე ჯავახიშვილს. ამ ნიშანდობაზე ბატონმა ივანემ კატეგორიული უარი განაცხადა. რაოდენ მნიშვნელოვანი იყო ზნეშალი ადამიანის ეს თავმდაბლური ნიბიჯი. რაოდენ სანიშნოა იგი დღესაც. ივანე ჯავახიშვილი მაღლა აყვამს უნივერსიტეტის ღირსებას, მას ავტორიტეტს. თავის შრივ, იგი სხედანს მოუწოდებს, რექტორად აირჩიონ პეტრე მელიქიშვილი, რომელიც, როგორც თვით ივანე ჯავახიშვილი აღნიშნავდა, „დღეად ცნობილი მეცნიერია როგორც რუსეთში, ისე საზღვარგარეთ და მისი არჩევა დიდ პრესტიჟს შეუქმნის ჩვენს უნივერსიტეტს“. პროფესორთა კოლეგიამ გაითვალისწინა ივანე ჯავახიშვილის ეს გულწრფელი, დასაბუთებული რეკომენდაცია და უნივერსიტეტის რექტორად პეტრე მელიქიშვილი აირჩია. სიბრძნისმეტყველების და უკუტეტების დეკანად ივანე ჯავახიშვილი იწავა არჩილი, პროფესორთა სამტოს სწავლად მივიწად – ოისებ ყიფშიძე.

დგება ქართველი ხალხის ისტორიაში მეტად მნიშვნელოვანი მომენტი... ახლოდგება პირველი ჭეშმარიტი ქართული უმაღლესი განათლების კერის

– უნივერსიტეტის გახსნის დღე. გადაწყდა – უნივერსიტეტი გაიხსნას 1918 წლის 26 იანვარს. 26 იანვარი საქართველოს „ნიკოფსიოდან დარუბანამდე“ გავერცობის, აფხაზთა და ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა მეფის, წმიდა დავით აღმაშენებლის მოსახსენებელი დღეა. ქართველმა მამულიშობელებმა უნივერსიტეტის მფარველ წმინდანად დავით აღმაშენებელი აღიარეს. დავითის ეპოქა იდეალი იყო ქართველთათვის. როგორც ზემოთაც აღინიშნა, დავით აღმაშენებლის მემკვიდრე გელათში ამდგომად და აკადემიის დაარსების „სხვა ათინასა“ და „ახალ იერუსალიმის“ მოვლენებას უწოდებს. ათენი სწავლა-აზრდისა და განათლება-სიბრძნის ცენტრი იყო, იერუსალიმი – რწმენისა. გელათში ეს ორი მძლავრი ფენომენი შეისახლბოცა და მაღალი განათლებისა და ღრმა რწმენის ერთიანობის სიმბოლოდ იქცა.

ამიტომ არ იყო შემთხვევითი, რომ თბილისის უნივერსიტეტის გახსნა, ივანე ჯავახიშვილის ნიშანდობილი, სწორედ 26 იანვარს გადაწყდა. ამით ხაზი გაესვა იმ გარემოებას, რომ თბილისის უნივერსიტეტი საქართველოს მრავალსაუკუნოვანი განათლებისა და

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

კულტურის დიდ ტრადიციებზე შეიქმნა – IV ს-ში არსებული ფაზისის რიტორიკული სკოლისა და XII სის გელათისა და იყალთოს აკადემიების მემკვიდრე გახდა.

უნივერსიტეტის გახსნასთან დაკავშირებული ყველა საორგანიზაციო საკითხი ივანე ჯავახიშვილმა მოაგვარა. რაოდენ ნიშანდობლივია მოსე ჯანაშვილის სიტყვები: „ივ. ჯავახიშვილმა იკისრა ყველაზე დიდი ტვირთი – გუთნისდევრობა თვით ქართული მიმეღმადმურებელი გუთნისა... ჯავახიშვილმა მხნეობაში ყოველივე დაბრკოლება დასძლია და ახალი ლამაზი აგვითო, ქართული გიმნაზიის შენება გაციქვია ეროვნული დიდების ტაძრად. მისი პირველი უნივერსიტეტის სახანდე“.

დადგა 26 იანვარი 1918 წლისა... ამ დღეს წყნეთის ქუჩაზე №40-ში მდებარე გიმნაზიის შენობაში გაიხსნა პირველი ქართული უმაღლესი სასწავლებელი – ქართული უნივერსიტეტი. უამრავმა ხალხმა მოიყარა თავი. ზეიმი წარმოართა ნინასწარ განსაზღვრული გეგმის მიხედვით. შესავალი სიტყვა წარმოიტყვა უნივერსიტეტის საზოგადოების თავმჯდომარემ აკაკი ჩხენკელმა. აღფრთოვანებული სიტყვით გამოვიდა უნივერსიტეტის რექტორი პეტრე მელიქიშვილი. მან ხაზი გაუსვა იმ ამოცანებს, რომლებიც უნივერსიტეტის წინაშე დგდა: ყოფნებში ქართულ უნივერსიტეტს იმისათვის, რომ საშუალება მიეცეთ ჩვენს ხალხს მშობლიურ ენაზე გაეცნოს და აითვისოს მეცნიერული შედეგების საწყისები და აგრეთვე საშუალება მიეცეთ ჩვენს მეცნიერულ ძალებს შეინაოლონ ჩვენი სამშობლო – საქართველო და კავკასია“.

შემდეგ ი. ყიფშიძემ წაიკითხა მოხსენება ქართული უნივერსიტეტის დარბაზის ისტორიის შესახებ. ახლად დაარსებული ქართული უნივერსიტეტის მიესალმნენ სხვადასხვა (რუსული, სომხური, აზერბაიჯანული, პოლონური და სხვ.) კულტურულ-საგანმანათლებ-

ბლო დაწესებულების წარმომადგენლები. მოვიდა ბევრი მოსალოცი დეპუტატი, მაგრამ ხალხის სიმრავლის გამო ეს ვერ მოხერხდა...

ზეიმის დასასრულს გათვალისწინებული იყო ივანე ჯავახიშვილის ლექცია, მაგრამ ხალხის სიმრავლის გამო ეს ვერ მოხერხდა...

პირველი ლექცია – „ადამიანის პიროვნება და მისი მნიშვნელობა ძველ ქართულ საისტორიო-საფილოსოფიო მწერლობაში“ ივანე ჯავახიშვილმა წაიკითხა 1918 წლის 30 იანვარს.

ახლა დავიწყო ქართული უნივერსიტეტის მავისცემა.

***

გახსნისას უნივერსიტეტში 369 სტუდენტი იყო, 89 – თავისუფალი მსმენელი. მას 7 პროფესორი, 5 პროფესორის მოადგილე, 2 მეცნიერ-ხელმძღვანელი და 3 ლექტორი ჰყავდა.

ქართული უნივერსიტეტის პროფესორთა კოლეგიუმის, მეცნიერ-ხელმძღვანელთა და ლექტორების შემადგენლობა 1918 წლის პირველ სემესტრში (ივ. ჯავახიშვილის ხელნაწერის მიხედვით):

„უნივერსიტეტის რექტორი: დამსახურებული პროფესორი პეტრე გრიგოლის ძე მელიქიშვილი (ქიმის დოქტორი).

სიმრისმეტყველების ფაკულტეტი: პროფ. ივ. ა. ჯავახიშვილი (ქართული ფილოსოფიის მაგისტრის პეტერბურგის უნივერსიტეტისა).

სიზრმისმეტყველების მდივანი: პროფ. იოს. ალექ. ყიფშიძე (ქართული ფილოსოფიის მაგისტრის პეტერბურგის უნივერსიტეტისა).

პროფ. ანდ. ბენაშვილი (გეოდეზიისა და ვარსკვლავთმრიცხველობის პროფესორი პეტერბურგის ტექნოლოგიურ ინსტიტუტისა და საზღვარი საინჟინ-

რო აკადემიისა. ლექციების კითხვას დაიწყებს, როდესაც სამათემატიკო განყოფილება გაიხსნება).

პროფ. კონს. კეკელიძე (საეკლესიო ისტორია და მწერლობა, ლეთისმეტყველების მაგისტრის).

პროფ. დ. უზნაძე (ფსიქოლოგია და პედაგოგია. ფილოსოფიის დოქტორი პალეს უნივერსიტეტისა).

პროფ. ფ. გოგიჩაიშვილი (პოლიტიკური ეკონომია და სტატისტიკა. ფილოსოფიის დოქტორი ლიფცივის უნივერსიტეტისა).

პროფესორის მოადგილე ანდ. რაზმაძე (უმაღლესი მათემატიკის მაგისტრანტი, მოსკოვის უნივერსიტეტის პრივ-დოცენტი. ლექციებს შემოადგომიდან დაიწყებს).

პროფესორის მოადგილე სვ. ავალიანი (ისტორიის მაგისტრანტი, პეტერბურგის უნივერსიტეტის პრივ-დოცენტი).

პროფესორის მოადგილე შ. ნუცუბიძე (ფილოსოფიის მაგისტრანტი, პეტერბურგის უნივერსიტეტის).

პროფესორის მოადგილე გ. ახვლედიანი (საზოგადო და შედარებით ინდო-ევროპული ენათმეცნიერება, ენათმეცნიერების მაგისტრანტი, ხარკოვის უნივერსიტეტის).

პროფესორის მოადგილე აკ. შანიძე (ენათმეცნიერება, ქართული ფილოსოფიის მაგისტრანტი, პეტერბურგის უნივერსიტეტის).

მეცნიერი ხელმძღვანელი ე. თაყაიშვილი (ქართული სიძველეთა მეცნიერება, ანუ არქეოლოგია).

მეცნიერი ხელმძღვანელი იოს. აბულაძე (საპრაქტიკო ენა).

ლექტორი ელ. რობელაიანი (ფრანგული ენა).

ლექტორი არტ. ლასტი (გერმანული ენა).

ლექტორი ილ. თ. ყიფშიძე (გერმანული ენა).

ლექტორი ვანდა ლამაშიძის (ინგლისური ენა).“

უორდროპები და საქართველო

„ღმერთმა მოგცეს გამარჯვება
გმირო საქართველო“.
ოლივერ უორდროპი,
„საქართველოს სამეფო“.

ოლივერ უორდროპი

ინგლისის წარმომადგენელი საქართველოში
ჯონ ოლივერ უორდროპი. თბილისი. 1920 წ.

ბრიტანულ-ქართული ურთიერთობის საუკეთესო ნიმუშს წარმოადგენს გამოჩენილი ბრიტანელი დიპლომატის, მწერლის, მთარგმნელისა და საზოგადო მოღვაწის, ოლივერ უორდროპის და მისი დის, ცნობილი მთარგმნელისა და საზოგადო მოღვაწის, მარჯორი უორდროპის მოღვაწეობა. უორდროპების სახელი ფართოდ არის ცნობილი ქართული საზოგადოებისათვის. დიდია მათი დამსახურება საქართველოს ისტორიისა და კულტურის პოპულარიზაციის საქმეში ევროპის ქვეყნებში. ქართული საისტორიო მეცნიერება ხაზგასმით დიდ როლს ანიჭებს დასავლურ წყაროებს და მოუთითებს მათ განსაკუთრებულ მნიშვნელობაზე საქართველოს ისტორიის შესწავლაში.

უორდროპებმა თავიანთი მოღვაწეობა საქართველოს ისტორიისა და კულტურის მემკვიდრეობის შესწავლას მიუძღვნეს და სამეცნიერო მიმოქცევაში შეიყვანეს უმნიშვნელოვანესი ქართული მწერლობის ძეგლები.

ოლივერ და მარჯორი უორდროპები იზრდებოდნენ ლონდონში, ტრადიციულ ინგლისურ არისტოკრატიულ ოჯახში, სადაც ღვთის სიყვარული და პატივისცემა სუფევდა. მშობლები – თომას კოლდველ უორდროპი და მარჯორი კამერონ სკოტი სითბოს და ყურადღებას არ აკლბებდნენ შვილებს. ოლივერი დაიბადა 1864 წელს, ხუთი წლის ასაკში ის გაგზავნეს შოტლანდიაში, რათა ეროვნული სკოლისკეთებით აღზრდილიყო. ლონდონის სკოლის დამთავრების შემდეგ ოლივერი სწავლა გააგრძელა სორბონის, შემდეგ დისენისა და ჟესუიტების უნივერსიტეტებში, სადაც მისი მასწავლებლები იყვნენ ცნობილი

სლავისტები – პროფესორი ჯ. ბრაისი და უ. მორფლი^{*}, პოლიგლოტი და საღვთისმეტყველო ლიტერატურის საუკეთესო მეოცნე სოლომონ ს. მოლანი^{**}.

ოლივერი გამოირჩეოდა თავისი განსწავლულობით, კეთილგონიერებითა და დახვეწილობით. მას მთელი ოჯახი ეთავყენებოდა – ხოლო უმცროსი დის, მარჯორისათვის, კერპი იყო. მარჯორი დაიბადა 1869 წელს ლონდონში. სწავლობდა „ბიჩი ლიდის“ კოლეჯში, შემდეგ კი „კოფ ბელში“ ლონდონში, სადაც დაეუფლა ფრანგულს, გერმანულს და ლათინურ ენებს. აგრეთვე კარგად ფლობდა რუსულს, რუმინულს და ქართულს. საქართველოს ეცნობოდა ტავერნიეს, ე. შარდენის, პ. დელა ვალეს, ე. გიბონის, ჯ. ბაირონის, ჯ. პერის და სხვ. ნივნებით. ქართული ენის შესწავლას ხელი შეუწყო ოლივერმა, რომელიც ინფორმაციას აწვდიდა მარჯორის საქართველოს შესახებ. ქართულ ენას სწავლობდა მ. მაყოსა და მ. ბროსეს სახელმძღვანელოებით. პირველი ნიჭი, რომელიც მარჯორი ქართულად წაიკითხა, იყო სახარება. ქართული ენის დახვეწაში მას ეხმარებოდა იმჟამად ლონდონში მყოფი „ივერიის“ კორესპონდენტი ვ. ჩერქეზიშვილი, სანქტ-პეტერბურგში კი – ა. ციგარელი.

ოლივერ უორდროპი სწავლის პერიოდში ბევრს მოგზაურობდა. თავისი პირველი დიდი მოგზაურობა მან იტალიით დაიწყო 1886 წელს. სამი თვე დამოკ რაიმის უნივერსიტეტში, შემდეგ ენეა ეკავტეს, სირიას, პალესტინასა და თურქეთს, და 1887 წლის პირლში ესტუმრა საქართველოს: „მომინა რომი, მაგრამ აღფრთოვანებული ვარ საქართველოთი, ყველაზე ღამაში ქვეყნით“, – სწერს ოლივერი თავის მშობლებს. საქართველოში აღფრთოვანება არ განეულებია მას სიცოცხლის ბოლომდე. ოლივერი აგროვებდა მასალას საქართველოს შესახებ, ინერდა ქართულ ზღაპრებს, ანდაზებს, ქართული ლექსების უცნობი ვარიანტებს (მცინეარის მთაზე, თამარ მეფეზე, შოთა რუსთაველზე და სხვ.), ხედებოდა ქართველებს, ქართული ინტელაგენციის წარმომადგენლებს და აკეთებდა ჩანაწერებს, დაუმეგობრდა ი. ჭავჭავაძეს, ა. ნერეთელს, ი. მაჩაბელს, გარეილეისკოპოსს და სხვ., რუსეთში კი – იქ მყოფ ა. ციგარელსა და ა. ხაბანაშვილს. დიდი მგლობრობა აკავშირებდათ უორდროპებს ქართული საზოგადოე-

* უ. მორფლიმა 1888 წელს გამოაქვეყნა ნაშრომი „ქართული ენა და ლიტერატურა“, რაც ქართული ლიტერატურის სრული მიმოხილვის პირველ ცდას წარმოადგენდა (The Academy, 21 July 1888, XXXIV 39-40).

** ს. ს. მოლანმა ინგლისურად თარგმნა, დაურთო რეცედი კომენტარები და გამოაქვეყნა პ. პოლერის „ქართული ეკლესიის ისტორია“. ამ ნაშრომ ინგლისურენოვანი სამყარო დღესაც ეყრდნობა ქართული ეკლესიის ისტორიას. მასვე ეკუთვნის გაბრძნული ეპისკოპოსის ქადაგებების ინგლისური თარგმანი და სხვ.

ბის საუკეთესო ნარმომადგენელთან – ბაგრატიონებთან, ორბელიანებთან, ვაჩაშვილებთან, ანდრონიძეებთან, გელოვანებთან, ჩერქეზიძეებთან და სხვ. ამ შეხვედრებმა დააინეროა ოლივერ უორდოპს, რომ „საქართველოს უმთავრესი მიზიდველმა მის ხალხშია. ქართველები მარტო შეპყნევიან, კი არ არიან მშვენიერი და მომზებლ-ლელები, ისინი ტუმშარტად საყვარელი ხალხია, მხიარული, გულთა, ხელგამ-ლილი, პატიოსანი და უმნიელო“.

საქართველოში მოძიებულმა მასა-ლამ ასახვა პოვა მის ნიგნი – „საქარ-თველოს სამეფო“, რომლის ქვესართლი იყო „მოგზაურობა ქალების, ღვინის და სიმღერის ქვეყანაში“, ნიგნის რედაქტო-რი იყო ოქსფორდის უნივერსიტეტის პროფესორი უ. მორფილი, ეს ნიგნი ი. უორდროპმა საგანგებოდ მიუღწია ოქსფორდის უნივერსიტეტის პროფე-სორ ლორდ ჯეიმს ბრისის, ავტორის ნიგნისა – „პოეტიკაცასია და არარატი“ (რონო, 1877), რომელიც, ოლივერის აზრით, საქართველო სათანადოდ არ იყო შეფასებული.

„საქართველოს სამეფოს“ ავტორი აღნიშნავს, რომ „საქართველო, პრაქტი-კულად უცნობია პრიტანეთის საზოგა-დოებისთვის. საქართველოს ნარსული კი ისეთია, რომ შეუძლია დაამტკიცოს დიდება თვით რომისა და საბერძნეთის. ქვეყანა ცნობილია თავისი მშვენიერი ქალებით, მაგრამ საკლებადა ცნო-ბილი ის ფაქტი, რომ ქართველი ერი საუკუნეების მანძილზე ინარჩუნებდა თვითშეგადობას და მაშინდანი მტრე-ბით გაუმეორებელი მარტო იბრძოდა ქრისტიანობის დასაცავად“. ის ხაზს უსვამს, რომ ქრისტიანულ სამყაროს გაკვეთილი მორალური ვადებზედაა გასრული ამ ქრისტიანული ერის ნიგნი. „საქართველოს სამეფო“ გამოვიდა ლონ-დონში 1886 წელს. ნიგნი შესანიშნავად იყო გაფორმებული, ყდას და სატიტუ-ლო გვერდს ამშვენებდა ბაგრატიონთა გერბი, საქართველოს ფერადი რუკა, ქართული მხედრული აზნაზი. ნიგნიში სარტყელსოდ იყო წარმოდგენილი საო-ლუსტრაციო მასალა: საქართველოს ხეობები, ასევე ქართველ ისტორიულ პირობა პორტრეტები, დართული ჰქონ-და საქართველოს ისტორიის, ენისა და ლიტერატურის მოკლე მიმოხილვა, გრეცილი ბიბლიოგრაფია და სხვა. ნიგნი მრავალ მიმოხილვად იქცა და სხვა. ნიგნი მრავალ მიმოხილვად იქცა და სხვა. ნიგნი მრავალ მიმოხილვად იქცა და სხვა.

მარჯორი უორდროპი

გამომხატურა პოვა ლონდონის ყველაზე პრესტიჟულ ჟურნალ „Athenaeum“-ში.

1892 წელს ოლივერ უორდროპი დაინიშნა ბრიტანეთის ელჩის პირად მდივნად და კონსულად სანქტ-პეტერ-ბურგში. მას თან ახლდა მარჯორი, რომელიც ოლივერის ეხმარებოდა დი-პლომატიურ მისიის შესრულებაში.

ო. უორდროპმა აზიარა ცნობილი რუსი პოეტი და მთარგმნელი კ. ბალ-მონტე მთა რუსთაველის პოეზიას, რომელმაც რუსულად თარგმნა და გამოსცა „ვეფხისტყაოსანი“.

უორდროპები მუშაობდნენ ქართულ სიტყვაკაზმული მწერლობის შესწავლა-ზე, რადგან მათი მუშაობით ერის სულიერე-ბის გამომხატველად.

ნიშანდობლივია, რომ მარჯორი და ოლივერ უორდროპები მხოლოდ ქართულ ლიტერატურას თარგმნიდ-ნენ. სწორედ მათი მუშაობით ეზიარა ევროპა და ინგლისურენოვანი სამყარო ქართულ კულტურასა და ისტორიას.

1894 წელს ლონდონში გამოვიდა ოლივერ უორდროპისეული ინგლისური თარგმანი კომენტარებით სულხან-საბა ორბელიანის ნიგნისა – „პირმძნე სი-ცრუისა“, რომელსაც, როგორც ერთ-ერთი ინგლისური ჟურნალი წერდა, „ლიტერატურის მოყვარულნი იტყე-ვდნენ“. იმავე წელს გამოსცა მარჯორი უორდროპის „ქართული ხალხური ზღა-რები“, რასაც გამოეხმაურა ინგლისურ-ი პრესა: „მარჯორი უორდროპს ქარ-თულს საერო სიტყვიერებაში ძვირფასი საუნჯე უმოვიდა და თავის ნიგნი მოუქ-

ცევია, რაც ერთადერთი ახალი ამბავია ინგლისელი მკითხველისათვის“.

მარჯორი ილია ჭავჭავაძეს გაუ-გზავნა ნერილი, რომელშიც ქართველი მისი „განდგეილის“ ჟიგლისურად თარგმნის ნებართვას. ეს ნერილი ილიამ გამოაქვეყნა „ივერიამი“, როგორც ნი-მუში ქართული საუკეთესო პროზაული სტილისა. ი. უორდროპისეული „განდგე-ილის“ თარგმანი დაიბეჭდა ლონდონში, 1895 წელს. ნინასიტყვაობაში მარჯორი აღნიშნავდა, რომ „საქართველო წა-მდგოდა დიდი უფრადღების ღირსია. ბუნებით, განსაკუთრებული ნიჭით უზუნად დაჯილდოებულმა ქართველმა ხალხმა, შეთვისა ადამისაველების და დასაველების კულტურა და მიაღწია სრულყოფილებას განათლებაში ჯერ კიდევ ადრეულ წლებში, მიუხედავად ომებისა და ძნელდობისა“.

საქართველოში მარჯორი პირველად 1894 წლის დეკემბერში ჩამოვიდა, ხოლო 1896 წელს დედასთან ერთად ეწვია. მოგზაურობის დროს მარჯორი ჩანანე-რებს აკეთებდა, რომლის გამოცემა ვერ მოახერხა (ხელნაწერი ინახება ბოდილის ბიბლიოთეკაში, მისი ასლი წინა უორ-დროპმა გადმოგვცა – მ. ა.). იმგზავრეს იმერეთში, „რომანტიკულ ქვეყანაში“, სა-დაც მათ მასპინძლობდა ჭყონის ოჯახი, გურიანი უორდროპების მგზავრნი და მასპინძლები იყვნენ თავადი გ. გუ-რიელის და დ. მატყაბას ოჯახები (დ-მატყაბას ცოლი ინგლისელი იყო). იგი აღფრთოვანებული წერდა: „გურულები ისეთივე ნაკეთილ გასიხივებელთაა დახეილი გამოუმეტყველები, რომელთა ინტელექტი და დავიძნობილ სულიც ჩანს“, მოიხილა ადომისაველეთი საქარ-თველით, განსაკუთრებით კი მცხეთით, თბილისი და თბილისელებით. მარჯორი ხშირად სტუმრობდა აკაკი წერეთელს და თარგმნა კიდევ მისი ლექსები.

უორდროპების ნაყოფიერი მოღ-ვაწეობის შედეგი იყო, რომ ცნობილი ინგლისელი არმწერლოვანი და თეოლოგი ე. კ. კონიბორი (1856-1924 წწ.) დაინ-ტერესდა საქართველოთი და ქართული ლიტერატურით. ჰმწიდა ნინოს ცხო-რეობის“ უორდროპისეული ინგლისური თარგმანი გამოიცა 1900 წელს, რო-მელსაც ფ. კ. კონიბორმა სპეციალური გამოცეკვება დართო. ფ. კონიბორმა გამოიცა ა. ცვაერლის მიერ მომზა-დებული ქართული ხელნაწერის კატალოგი იერუსალიმის ჯერის მონას-ტრინად ინგლისურად (Journal of Biblical Literature, Boston, 1894). ო. უორდროპმა თარგმნა ინგლისურად და გამოსცა ა. ცვაერლის მიერ მომზადებული ათო-ნის მთის მონასტრის ქართული ხელ-ნაწერები (Journal of Theological Studies, XII, 1911). ამ კატალოგებით დაინტერესდა პარაერის უნივერსიტეტის პროფესო-რი ბლეკი, რომელმაც მოგივებით ქართული ხელნაწერების უფრო სრული და აკურატული აღწერილობა გამოსცა და გააცნო დასაველების ძველ ქართუ-ლი საეკლესიო ლიტერატურა.

1909 წელს ინგლისურ ჟურნალში – „The Ring of Bells“ მ. უორდროპმა გამო-

*ბოდლის ბიბლიოთეკაში უორდროპების კოლექციამ დაღვლია 1454 ერთეული ქართული ნიგნი და 74 ხელნაწერი.

**The Man in the Panther's Skin. A Romantic Epic by Shota Rustaveli. A close rendering from the Georgian attempted by Marjory Scott Wardrop. London, 1912.

*** 1920 წლის იანვარს შეგვა გაუგზავნა ვაჟი, რომელმაც გამოცემა სურული, ოლივერ უორდროპისადმი მადლობისათვის. აქსანდრეძე, 14 იანვარი, ნინოისა: ქართველ ქალთა სახელით მისი აქსანდრეძის გაგზავნა სანქცე ქართული ძვირფასი ჯვარი, არანაღველ 130 ათასი მანეთის ღირებულებით. ქართ-ველ ქალთა ჯვარის სახელით ამ დოკუმენტს ხელს აწერენ ცნობილი ქართველი ქალები – ვლასიანე ორბელიანი, პოეტა და მთარგმნელი, ფრეჯულ II-ის შიშაშვილი, ბარბარე ყიფიანი, თამარ გვლიშვილი და სხვ. ქართველ ქალთა ჯვარზე მთავრად დასახელებული თამბა, შესყვანა და გამოსცა ოლივერ უორდროპს ქართული ერის საგანგებო – გიორგი XII-ის იქრის ჯვარი ყელსაკიბით (დოკუმენტი ინ-ახება საქ. ისტორიის არქივში).

აქვეყნა სპეციალური წერილი – „Those evening bells, an echo from Georgia“, რომელშიც აღნიშნავდა, რომ ინგლისელების საგვარეულო სიმღერა „სალამის ზარები“ ქართველებს ეკუთვნის.

დიპლომატიური მოღვაწეობის პერიოდში უორდროპში, სადაც არ უნდა ყოფილიყვნენ, რუსეთში თუ ბალკანეთში, პაიტუტ, რუმინეთში თუ ინგლისში, იძენდნენ საქართველოსთან დაკავშირებულ ლიტერატურას.

უორდროპების ძალისხმევით შეიქმნა ყველაზე მდიდარი ქართველოლოგიური ბიბლიოთეკა ევროპაში. მათვე ეკუთვნით საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის თაობაზე პეტრიკის შედგენის ინიცირება (ხელნაწერი ინახება ბოძლის ბიბლიოთეკაში), საპროტესტო კომიტეტის შექმნა ქართველი გლეხობის და მშრომელი ხალხის დასაცავად კახეთა რეპრესიებისაგან და სხვა.

მარჯორის გარდაცვალების შემდეგ (1909 წელს, ბუქარესტში) ოლივერმა დატოვა დიპლომატიური სამსახური, დაბრუნდა ლონდონში და გააგრძელა ქართული წიგნებისა და ხელნაწერების შეძენა და შევსება, შემდგომში კი გაიხსნა ბოძლის ბიბლიოთეკა*, ოქსფორდში.

ოლივერ უორდროპმა 1909 წელს მარჯორის სატელეგრაფიკო ფონდი დააარსა ოქსფორდის უნივერსიტეტში. ფონდის შექმნის მიზანი იყო ქართული წიგნის კათედრის დაფუძნება ოქსფორდის უნივერსიტეტში და ქართველოლოგიური კვლევა-ძიების ხელშეწყობა. ფონდმა გამოსცა მარჯორის მეცნიერის, ეკატერინე ჩერქეზიშვილის მიერ მომზადებული „ქართულ-ინგლისური ლექსიკონი“ 1911 წელს და ოლივერ უორდროპის მიერ მომზადებული „სახვარო ენის ლექსიკონი“. სამეფო აზიურ საზოგადოებასთან ერთად 1912 წელს ოლივერმა გამოსცა მარჯორისეული „ეფესოს-ტყაოსნის“ ინგლისური (არასრული) თარგმანი**, რომელზეც მუშაობას ჯერ კიდევ ლონდონში შეუდგა და გააგრძელა რუსეთში, სადაც დახმარებას უწევდა პეტერბურგის უნივერსიტეტის პროფესორი ა. ცაგარელი. ამისათვის მარჯორიმ საგანგებოდ შეადგინა ქართულ-ინგლისური ლექსიკონი. „ეფესოს-ტყაოსნის“ ინგლისურ ვერსიას ოლივერმა წინასიტყვაობა დაურთო. ოლივერ უორდროპს ეკუთვნის გიორგი ბრწყინვალის „ძეგლისდების“, „ფინანს-მიანის“ და „წმ. იაკობის ცხოვრების“ ინგლისური პუბლიკაციები.

1919 წელს ოლივერ უორდროპი დაინიშნა ბრიტანეთის უზენაეს რწმუნებულად ამიერკავკასიაში. ის ცდილობდა ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა მინისტრის ლორდ კერზონის დანიტრესებას საქართველოში. ოლივერი იმედოვნებდა, რომ ბრიტანეთი მატერიალურ და ტექნიკურ დახმარებას გაუწევდა საქართველოს. ბრიტანეთში გაგზავნილ მოხსენებებში ის შემოუთვალა გამობრუნება საქართველოში არსებული მდგომარეობით და ცდილობდა დაერწმუნებინა, რომ დამოუკიდებელი დემოკრატიული

საბელმწიფოს არსებობას შავი ზღვის და კასპიის ზღვის შუა მათთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს, მაგრამ 1920 წელს ინგლისელებმა შეცვალეს თავიანთ პოლიტიკური კურსი. პროტესტის ნიშნად, სერ ოლივერ უორდროპმა მიიღო გადაწყვეტილება გადადგომის შესახებ.

1927 წელს სერ ოლივერ უორდროპმა დატოვა საჯარო სამსახური და მთელი თავიანთი დრო მიუძღვნა მარჯორი უორდროპის ფონდს, რომელიც უამრავ სასიკეთო საქმეს აკეთებდა. ოლივერი აგრძელებდა ქართული წიგნებისა და ხელნაწერების შეძენას ოქსფორდის უნივერსიტეტისათვის, ბრიტანეთის მუზეუმისა და ლონდონის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტისათვისაც.

ცნობილ ინგლისელ ისტორიკოს უ. ალფონსთან ერთად ოლივერმა ინგლისში დააარსა „საქართველოს საისტორიო საზოგადოება“ (1930 წ.), გამოსცა ჟურნალი „Georgica“. ი. უორდროპი მატერიალურად ეხმარებოდა კავკასიის ისტორიისა და არქეოლოგიის ინსტიტუტს თბილისში.

ფონდი ხელს უწყობდა ქართველოლოგიურ კვლევა-ძიებას ეკმბრის უნივერსიტეტში, აფინანსებდა ცნობილი მეცნიერის, რ. სტივენსონის ქართველოლოგიურ კვლევას, საჯარო ლექციების წასაკითხად ინვესტა ცნობილ ქართველოლოგებს. „ქართული სასულიერო ლიტერატურის კურსის“ წასაკითხად მოიწვია ცნობილი მეცნიერი, პარვარდის უნივერსიტეტის პროფესორი რ. ბლიკი; ვარშავის უნივერსიტეტის პროფესორმა, მამა გრიგოლ ფერაძემ დღევანდელი მოქმედი „ქართული სასულიერო ლიტერატურისა და ბიბლიის ძველ ქართულ თარგმანებს“, ე. ჩერქეზიშვილმა კი საქართველოს ისტორიისა და კულტურის მიმოხილვა გააკეთა.

ოლივერმა ე. ჩერქეზიშვილთან ერთად მოამზადა ბრიტანეთში დაცული

თომას უორდროპი

ქართული ხელნაწერების კატალოგი. ოლივერ უორდროპის გარდაცვალების შემდეგ (1948 წ.) ფონდმა გამოსცა გ. პარეტის მიერ მომზადებული კატალოგი ინგლისში დაცული ქართული წიგნებისა და ხელნაწერების.

ფონდმა მოამზადა და გამოსცემდა მრავალი ნაშრომი და დღესაც ნაყოფიერ მუშაობას ეწევა.

ო. უორდროპის სიყვარული საქართველოსადმი მისი ოჯახის წევრებზეც გაიზარდა. ოლივერის მუშაობის, მარჯორეტ კოლექტ-უორდროპის, მათი შვილების – ფრანაზის, ანდრასა და ნინოს კარი ყოველთვის ითა იყო იქ ჩასული ქართველებისათვის.

ოლივერ უორდროპს სჯეროდა, რომ საქართველო დაბრუნდება თავის დაკარგულ დამოუკიდებლობას და სურდა, რომ დამოუკიდებელ საქართველოში ბრიტანეთის წარმომადგენელად დაბრუნებულიყო, მას სწამდა „მცირერიცხოვანი, მამაცი, სულით უტყუარ, დახეიწილი და ნიჭიერი ენის გაბრწყინების“, საქართველოს ბრწყინვალე მომავლისა.

მადლიერი ქართველი ხალხის ერთიერთი გამომხატველია ოლივერ და მარჯორი უორდროპებისადმი იყო საშუალო – გიორგი XII-ის სამეფო ოქროს ჯვარი ყელსაკიდით, რომლითაც ქართველ ქალთა საზოგადოებამ ნინოზა მიულოცა ოლივერ უორდროპის ქალიშვილს ნინოს***, ეს ქართული რელიკვია გადაურჩა ჯამთა სეფლას და ამჟამად ბრიტანეთის მუზეუმის საცავშია დაცული. ოქსფორდის უნივერსიტეტის პროფესორი ნინო უორდროპი აღნიშნავდა, რომ ეს იყო „სამეფო ქართველებსა უორდროპებისადმი, მათი ღვაწლის დასაფასებლად, რომელიც მათ გასწიეს საქართველოს უნიკალური კულტურისა და (ვიტალიზაციის) გასაცნობად ბრიტანეთის, პირველ რიგში, და ევროპის საზოგადოებისათვის“.

უორდროპებმა სამუდამოდ დაიკვიდრეს საბჭოთა დიქტო ქართველი ხალხის მესხიერებაში.

გიორგი ვერაძე

გიორგი შარვაშიძე

გიორგი შარვაშიძე სრულიად უნიკალური მოვლენა XIX ს-ის II ნახევრისა და XX ს-ის დამდეგის საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ და კულტურულ ცხოვრებაში. მან თავისი საინტერესო შემოქმედებით, მრავალმხრივი საზოგადოებრივი მოღვაწეობით წარუშლელი კვალი დატოვა თანამედროვეებში და დიდი ზეიპირი მავალით გადასცა შთამომავლებს.

გიორგი შარვაშიძის საზოგადოებრივ აპაჩრებზე გამოსვლა დაემთხვა საქართველოში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ახალი ეტაპის დაწყებას. მართალია, ის უშუალოდ არ იყო ილიას გუნდის წევრი (თუმცა ისინი კარგად იცნობდნენ ერთმანეთს და საკმაოდ ახლო ურთიერთობაც ჰქონდათ), მაგრამ თავისი შემოქმედებით და საზოგადოებრივი საქმიანობით გიორგი შარვაშიძე ნამდვილად იდგა XIX ს-ის 60-იან წწ-ში წამოწყებული დიდი ეროვნული

წელი ბრძოლის ავანგარდში. შეიძლება ითქვას, რომ გიორგი შარვაშიძე იყო ერთგვარი შემართებული რგოლი ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის თავადაზნაურული და ილიასული ეტაპებისა. მასში ძალუმად იყო მოზღაფებული ის პატრიოტული მუხტი, რომლის მატარებლები იყვნენ, ერთი მხრივ, დიმიტრი ყიფიანი და მისი თაობა, ზოლო, მეორე მხრივ, ილია ქაქავაძე, აკაკი წერეთელი და მათი თანამოაზრენი.

გიორგი შარვაშიძის, დიდი აფხაზისა და ამავე დროს „ქართული რასის ნამდვილი ვაჟის“ (გრიგოლ რობაქიძე) ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი და კულტურულ-საზოგადოებრივი ცნობიერება მთლიანად განაპირობა იმ ტრადიციებმა, რომლებზეც იზრდებოდნენ შარვაშიძეთა სამთავრო სახლისა და სხვა აფხაზურ თავადაზნაურულ საგვარეულოთა შვილები საუკუნეების განმავლობაში. მიუხედავად XVI-XVIII სს-ში თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე განვითარებული პროცესებისა (კერძოდ, ჩრდილოეთ კავკასიიდან მომე ჯიქაფხაზთა მთიელი ტომების ახალი ტალღის მოწოდისა და ოსმალეთის იდეოლოგიური ექსპანსიის შედეგად ერთ დროს მალაგანეთიარებული ფეოდალური მხარის – აფხაზეთის – ერთგვარი „გაბარბაროსებისა“ და იქ ქრისტიანობის საფუძვლების მორყევისა), აფხაზეთი გვიან შუა საუკუნეებში და მოგვიანებითაც (XIX ს-ის 60-იანი წწ-ის ჩათვლით) ძირითადად მაინც რჩებოდა საერთო-ქართული კულტურულ-პოლიტიკური სამყაროს ორგანულ ნაწილად. სწორედ ამ სამყაროს ღვიძლი შვილი იყო აფხაზეთის უკანასკნელი მთავრის, მიხეილ შარვაშიძისა და სამეგრელოს მთავარ დადიანების გვერდითი შტოს წარმომადგენლის, ალექსანდრა (ცუცა) დადიანის ვაჟი – გიორგი შარვაშიძე.

გიორგი შარვაშიძის ბიოგრაფიის შესახებ მხოლოდ ფრაგმენტული ცნობები მოგვეპოვება. მიჰანიათ, რომ ის დაბადებული უნდა ყოფილიყო „1846 წლის მახლობლად“, ვინაიდან „დიმიტრი ყიფიანს 1855 წლის შემოდგომაზე იგი დაახლოებით 9 წლისა სწევნებია“. 1863 წლის ოქტომბერში ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდა გიორგი მსახურობდა თბილისში, სადაც ეკავა კავკასიის მეფის ნაცვლის, დიდი მთავრის, მიხეილ ნიკოლოზის ძის ადვოკატის თანამდებობა. სწორედ ამ დროს, მიხეილ შარვაშიძემ, სამთავრო ხელისუფლების გახანგრძლივების მიზნით, თხოვა გადაეფარა თავისი ვაჟისა და მეგვქედრის – გიორგი შარვაშიძის სასარგებლოდ, მაგრამ მთავრის ამ ოცნებას აღსრულება არ ეწერა. კავკასიის რუსულმა მმართველობამ გამოიჩინა მორიგე ეფერება და მიხეილ შარვაშიძის ეს ინიციატივა გამოიყენა

ახალი ათონის მონასტერი აფხაზეთში (1875 წ.)

როგორც საბაბი იმპერიის უშაღღესი ხელისუფლების წინაშე საბჭოთაოთა გაუმჯობესი საკითხის დაყენებისათვის, ხელისუფლებამ-იმპერატორის ბრძანებით, მიხეილ მარგარიტოვი და მისმა თანამოაველობამ სამუდამოდ დაკარგეს აფხაზეთის მართვის უფლება და იქ რუსული მმართველობა დამყარდა.

გიორგი მარგარიტის პირველი აქტიური გამოჩენა პოლიტიკურ ასპარეზზე სწორედ ამ პერიოდს უკავშირდება. 1866 წელს, როგორც ცნობილია, აფხაზეთში მაღალგანა ანტირუსულმა აჯანყებამ იფეთქა, რაც ძირითადად მთავრის ხელისუფლების გაუმჯობესება და რუს მიხეილთა განუკუთხაობით იყო გამოწვეული. აჯანყებულმა გიორგი მარგარიტმა აფხაზეთის ახალ მთავრად გამოაცხადეს და მოსიხივებს მას, გასძლიოდა მათ ბრძოლას. ხელისუფლებამ სისხლი ჩაახშო აჯანყება, მისი მეთაურები და ნაშიშხეები კი სასტიკად დასაჯეს. ზოგი დახვრიტეს, ზოგი ციხიდან და რუსეთის სხვა რეგიონებში გადასახლეს. რეპრესიული მართვის იყო გიორგი მარგარიტის, რომელიც გაიგზავნა სამხედრო სამსახურის გასაგრძელებლად ორენბურგის სამხედრო „ოკრუგში“.

კიდევ ერთი ფაქტი გიორგი მარგარიტის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოღვაწეობის წარმოსაჩენად. ეს არის დიდი მამულომელების ცხოვრების ერთგვარი რეკვიემი. 1917 წლის 8 ნოემბერს (ამ დროს პეტროგრადში დამოუბლი იყო დროებითი მთავრობა და ძალაუფლება უკვე ბოლშევიკებს ეკუთნა ხელით) აფხაზეთის ანტიკაბოტაჟი განწყობილი ახალად გამოცხადებულ ლიდერების ინიციატივით, მკვიდრი ქართული მოსახლეობის, აგრეთვე რეგიონში მცხოვრები სხვა ერების მშობლების წარმომადგენელთა ზურგს უკან მოწვეულ იქნა ე. წ. აფხაზ ხალხის ყრილობა, რომელზეც ფეხმძლე გათვლა მრავალსაუკუნოვანი ქართულ-აფხაზური ისტორიული თანაცხოვრება და აფხაზი ხალხის მომავალი ცალსახად დაუკაბოდა „კავკასიის გაერთიანებული მთელითა კავშირს“. „ყრილობის“ მკვიდრად გამოცხადებულმა ანტიკაბოტაჟმა პატიოსნა და მიმართულებამ გიორგი მარგარიტის პროტესტი გამოიწვია. ის გამოცხადდა ყრილობაზე და აფხაზურ ენაზე მიმართა თავის თანამშრომლებს, უფსხნა მათ რუსეთში განვითარებული მოვლენების არსი, მიუღოცა თავისუფლების მოახლოება და მოწოდება ქართველ ხალხთან შეგობობისა და თანამშრომლობისაკენ:

„თქვენ თქვენს უფროს ძმებს მიჰყეით, მათთან ერთად იმყოფებით და იმროლოთ თავისუფლების მოსაპოვებლად და შესანერწყნებლად. ვიცო, ზოგიერთმა არ ამოიწონებთ ჩემი ასეთი აზრი, რადგან ისინი მოსკოვშიც არ იყვნენ, ამ კი – თბილისისაკენ. გეტყვება არა, მეც და არც ყოფილა არრავს აფხაზეთისათვის, გარდა საქართველოსთან მჭიდრო კავშირისა და მასთან ყოფნისა და უპყრულობად ქირში და ლხინში“. ამ განცხადების შემდეგ, თავის თანამოძმეთა ანტიკაბოტაჟი განწყობილებებით

განხილბულმა გიორგი მარგარიტმა დატოვა დარბაზი და შემდგომ არც გამოჩენილულა. სულ რაღაც სამ თვეში კი – 1918 წლის 19 თებერვალს – მიეღო საქართველო შეიარა სოხუმდის მიხეილმა ცნობამ დიდი მამულომელების გარდაცვალების შესახებ.

გიორგი მარგარიტის – აფხაზური თავად-ნაჟარული ელიტის ამ უკანასკნელი მოპაიკის, ქართულ-აფხაზური ისტორიული ძმობისა და ერთობის ნამდვილი მფარვეს უეცარი გარდაცვალება 1918 წლის ზურგს, როგორც ახლად მოვლენილი აფხაზი ლიდერები ყოველნაირად ცდილობდნენ მისი მშობლიური კუთხის დანარჩენი საქართველოსაგან მოწყვეტას, რამდენამდე სიმბოლურიც იყო. გულმა მზრუნველ პატრიოტს, რომელმაც ქვემარჩიად მამულომელორი, შეუღლებული პოზიციის გამო არაერთხელ იწვია რუსეთის ხელისუფლების რისხვა, ვერ აიტანა თანამოძმეთა დაღატი. საფენებით ნათელი იყო, რომ ახალ აფხაზ ლიდერებს სრულიად განსაკუთრებული იდეალები ჰქონდათ. მათ უკვე არ შეეძლოთ და არც სურდათ გიორგი მარგარიტის ნაკვეთივ სვლა. ამისთვის არ აღუზრდა ისინი „დღეარისკით“.

სხვათა შორის, ეს შეუმწეველი არ დარჩენილი იმდროინდელი ქართული საზოგადოების თვალსაზრისი წარმომადგენლებს. კერძოდ, აი რა განაცხადა ამასთან დაკავშირებით ცნობილმა ქართველმა მოღვაწემ ნიკო თავდგირიძემ გიორგი მარგარიტის დაკრძალვაზე: „შენი ხალხისათვის თავისუფლების მოპოების ბრძანდა აღიარების გამო ამ დროს, როცა ყველა წრის ჩვენ საზოგადოებას ღეთის წყალობად მიაჩნდათ რუსის მთავრობის ყურადღება, შენ კარგად იცნობდა შენს სამშობლოში – აფხაზეთში ბანკრუტული ცხოვრება, მხოლოდ 1905 წლის შედეგული უფლებათა მოპოების შემდეგ შეძელი დაუპყრობელად აქ გეცხოვრა; დაუყოვნებლივ მათ შორე შენ ქვეყანას, მაგრამ რა დაგედა? იმ აბნაზემამ, რომლებს სცნობდათ უცხოურები შენით პატრეს ლეგმენს, რომლებს თავისუფლებისათვის კარგ შენსებრი მთელი შენი დიდებული პირიერა, ყოველზე შენი კონება, სიმდიდრე, შენი აქ ჩამოხველა კი შეამწყის... შენი აქ ყოფილი ვერ ისარგებლა. თუ ეს გარემოება მოსამდენი იყო ამ ორი წლის წინეთ, გებლა ამ უკანასკნელ დროს, როცა ყველა ეროვნებას მიეჩნია თავისუფლად ამოსთქვის უფლება, შენებმა უფრადებობა სწორედ დაწამალებდა იყო... რა უსამართლობა, რა იროზია ცხოვრების: მთელი შენი მშვენიერი, მომბიძგავი ახალგაზრდობის ძალა, არა ჩვეულებრივი განსაკუთრებული უნარტყნობით აღსავსე გარემოება მსგერსოვად შენსებრი იმას, რომ შენს მატარა, მაგრამ შენთვის ცხოვრებაში ერთად-ერთი საფასურ-განამ – აბნაზეთის თავისუფლება მოვლენებდა და შენ უკანასკნელი თავის ძალით, როგორც ბიბლორი სიმირი მოკეტებოდა მას, მაგრამ შენმა საყვარელმა ხალხმა –

აბნაზემამ გვერდი ავიტია, ვერ შეტყობა შენ და იმრის აღზრდასა მოგვრება-მობრუნებლად გადუღებულად ადამიანებს მიჰყავს, რომელთან ბრძოლაშიც შენ ბალების დამავრისათვის მთელი შენა კაცთა შორის აღიარებული გედგონება შენსებრი

საერთო-ქართული ეროვნული იდეალები ასულდგმულებდა გიორგი მარგარიტის შემოქმედებას, მის მწვეიდ პუბლიცისტურ წერილებს. ის, რომ გიორგი მარგარიტმა თავის სამშობლოდ პირველი მიიჩნეოდა საქართველოს მთლიანად და არა საქართველ აფხაზეთს, არაკეთილ იქნა იდეალებს. თუმცა ეს სულაც არ გვაძლევს უფლებას, ექვი შეგვიტყობი მის, ისევე როგორც საერთოდ გვიანი შუა საუკუნეების მარგარიტისა საგანგებოლს აფხაზეთში ეთნიკომობრივად. გიორგი მარგარიტის, რომელიც უღვაოდ იყო ქართველი ისტორიულ-კულტურულად, საესეტის ნაილად ჰქონდა გაცნობიერებული თავისი ეთნოტომობრივი აფხაზეთი. მისი მფიფი დადსატყრება თუნდც ამის პოეტური შედეგები „გარადა“, რომელშიც ის მთელი გრძნობით გამოაცხადეს სურვილს, რომ არ მოსწყდეს თავის აფხაზურ ფესვებს:

„განგებუ! ამს ნუ მიწერ, ვერ გადგვარებ ვერადა, ხანდისხარ ნაკულოლური მამასაური ვარადა“.

„მშობლიური თავისებურების დიდი გრძნობის ნაილად შეიძლება და მხოლოდ დაბადებულიყო ისეთი მფეფერი, როგორიცაა... აფხაზური სიმღერა „ვარადა“ – უმნიშვნელო ღირებულები მფეფერისა პოეტური შენებობა“. და ეს აფხაზი, მშობლიური აფხაზეთზე უფასურად შეგვიტყობული, თავისი კუთხისა და აფხაზური ენის შესაინმეივი მცოდნე, ამავე დროს იყო თავისი დიდი სამშობლოს – საქართველოს ქვემარჩი შეილი და გულანთვლული პატრიოტი, რომელიც ხელიდან არ უშვებდა შესაძლებლობას, მედგარად დამგვარიყო საქართველოს სადარავჯოზე, დაეცვა მისი ეროვნულ-კულტურული თვითმფრადება და საკადრისი პასუხი გაცეა ჩვენი ქვეყნის არაკეთილშობილურებისათვის.

„ამ ლორენცე ღრმად რომ ჩაგებდა ხალხის ყოფნა, თუთოდ გაიგებდა, რომ ამ ხალხს, რომელსაც ის ასეთი თხილით მოყვარო, აქვს ბრწყინებული ისტორიული წარსული, რომ რანიდი ქართველები, რომლებიც მონაწილეობდნენ კავკასიურულ ომში და თავს დებდნენ ქრისტიანთა თავისათვის, თუთუთოდ საუკუნის განმავლობაში ხმალმშობლიურები იდგნენ კავკასიის კარიბჭეებში ანა იმისთვის, რომ მჭიდროდყვნენ სხვათა იმეტივში საძირკეცავად, არამედ სამშობლოს, ქრისტიანობისა და ეროვნული თვითმყოფადობის დასაცავად; გაიგებდა აგრეთვე, რომ ქართველებს აქვთ მთყოფილი მნიშვნელობის უმდიდრესი ძველი ქოქური ლიტერატურა; გაიგებდა, რომ ქართველი გეგეგება და ხალხის ეროვნობა ვეფეგება გეხილოური სიმბრძნისა და არაჩვეულებრივი გმრძობის დაძაბინა სახელები და ა.შ. შეიძლება

კიდევ ბევრი რამ თქმულიყო, მაგრამ ამ ხალხის წარსლის ოქროს ფურცლები, ერის ცრემლითა და სისხლით ნაქურები, შეუძლებელია გადმოივსოს საგაზეთო წერილი...

გიორგი შარვაშიძისათვის აფხაზები და აფხაზეთი ქართველებისა და საქართველოს გაუყოფელი ნაწილია. ეს არის ერთიანი კულტურულ-პოლიტიკური და სახელმწიფოებრივი სამყარო. სწორედ ქართველთა და აფხაზთა ამ საერთო სამშობლოთი ამაყობს ის. არ, რატომღაც, რომ 1917 წელს, როდესაც გამოცემული ქართული ეროვნული სახელმწიფოს აღორძინების კონტრუქტი, გიორგი შარვაშიძე მთელი არსებითი მიესალმა ახალი ეპოქის დადგომას. ამასთან დაკავშირებით დიდ ინტერესს იწვევს მისი წერილი, გამოქვეყნებული გაზეთ „საქართველოს“ (1917 წლის 25-29 ივნისი) ფურცლებზე: „მართალია, ჩვენს სამშობლოს ივერიას ყოველგვარი დიდი კულტურული განცემა დაშლილია, მაგრამ ჩვენი წარსული ისეთს ფაშს გაუმტდა, რომ დაგვებნა ბუნებრივი ევოლუციის შარს და ანოხი. დიდად, ჩვენ შევკვიდრია თანამადაც ეთქმება, რომ იღბალის უკუღმართობას რომ ზელი არ შეუძლია, ევროპის წინააღიკი კი ვიწერებოდათ ჩვენ დღეს; ვინაიდან, როდესაც ანდრია მოციქული აქ ქრისტეს მცნებას გვიჩვენებდა, მაშინ ევროპაში თვით დოკტრინა კამეჩის ტყავი ეცვათ ტანზე და ფეხშიშველად, მუხებით ზეღში, ნადირობდნენ ტყეებში. მას შერე, როგორც იყო, იმით, მუდამ დაეიდარბათ, მოეცაბათ ჩვენი კულტურის ცხოვრება თანად დიდოფლის დროში, რომელიც იყო ივერიის ოქროს ბანა! შემდეგ კი უკუღმართად დატრიალდა და ერის არსება. შემოსილი მტყნით არ გვაძლევდნენ სამეფოს და ხალხი დაიღალა. ნელ-ნელა ჩაყრა დიდებული

კონებრივი და ქონებრივი თანაბნეებისა და დაშლისა ცხოვრება თვითარსებობისა. ენა გადაირბდა, ზნეობა ნაგვიზდა, ქონება-შეძლება დაკარგეთ, რაინდობა და პატიოსნება განეფადეთ და ბოლოს მრუაღნეთ იმ ხანაში, როცა კეთილდღეობასა ეპიონიდიოთ ჯაშუშობაში და სამშობლოს მტრობაში... ამ დროს, როდესაც შეგებული ნაწილი ივერია დაკუნულ ხალხისა, ზელუდუდარეფოლი, იფეა საფლავებზე თავის დაგინეფოლი, დამარბული იდიებისა, დღეს, უფრად გაისმა ბმა სიმართლისა და თავისუფლებისა! დასაჯარ სატრთველომ ნაღარა, დასაჯარა ეამა, ეამა!“

მწელია არ აღფრთოვანდე გიორგი შარვაშიძის ამ დიდი ეროვნული, ჭეშმარიტად ილიასული შემართებით.

გიორგი შარვაშიძის, როგორც დიდი პატრიოტის, მამულიშვილის, მშობლიური ჭეჭვის ქორ-ვარამზე მუდმივად მაღვიძრალ კაცის ეროვნული სატკიცარი შესანიშნავადა გადმოცემული ლექსში – „პასუხი გ. ო.“, რომელიც მას დაუწერია ბათუმში 1883 წელს გაზეთ „დროუბაში“ (№1, 1883 წ.) გამოქვეყნებული ვახტანგ ორბელიანის ლექსის – „აშური-შერს“ ნაკითხვისაგან მიღებული მთავიფიქლების ფონზე. ამ ლექსში (ის ცენზურის ზენილის შედეგად ვერ დაბეჭდა „დროუბაში“) გიორგი შარვაშიძე უფრთად მეგობარი პოეტის პატრიოტულ სულისკვეთებას და გულისტკივილით ივლინებს იმ დროს, როდესაც საქართველო იყო ერთიანი:

„...დიდად, მოვასწროს ის ბედნიერი დღე, როცა ხალხში შეერთებულნი, ძელებურათა ძელი ივერი შეიქნება მძლე და სახელ-ქებული და საქართველოს ყოველ კუთხიდან ლხინის საყვირთა გვესმას

ტკრციალი;

იმერთა მღერა მთისა ლხინიდა,
აშერს დასახელებს იარაღილად,
დღე, ნელად ვყოყნა მამის ცოცხალი
და ნელარცა სცემს ეამაქველნი
ტანხელნი გულსა
ცხელად წინდანი ოცნებით

მთერალო
შენთან ცხელავარ,

მავე ალუა-ერდო!“
გიორგი შარვაშიძე მწარედ განიცდის, რომ ქართველობაში დაკარგული ერთიანობის შეგრძნება, ქვეყანა მოიცავს შერმა და დაპირისპირებას.

„რადაც პანია დასებო,
აშერეო აჭრელებული,
ეამზე სად არი ქართველი ძელის
ძელოდან ქუბული“

კაცანი, ამოძვლა, ჭოროები,
შერიანიბით სხეული,
კალმის და ხანჯლის პრალი,
ორვე დაწლუნებულნი.

ეამზე, იმერი სად არი გორები
დაძინებული..

სად არის ეატანე მტერი მები,
მათავედ ლომ ნოდებელი,
მზარგრძელი, სარდალი სარდალი,
ათასი წლისა ქებული,
ეახუშტი ბრძენი, რუსთელი,
ღვთაებით აბლულებული,
და დავით მირიანტებული,
არ ზედავს ის დიდებული,
რომ ყოველივე დაინერა, რა ჯყო

მან აღშენებული!“

გ. შარვაშიძის ეს ლექსი თანამედროვედ აღიქმებული გვერძში ქართული პატრიოტული ლირიკის საუკეთესო ნიმუშებს.

გიორგი შარვაშიძეზე, როგორც ქართველ მოღვაწეზე, საქართველოზე, ქართულ ენაზე, მშობლიურ ქართულ მწერლობაზე მაფორალ და მწერნეველ კაცზე ნაშრომდენას გვიქმნის შერლის კიდევ ერთი უბუღიკაცია: „ქართული ერის გარემო“, რომელშიც ის ქართული სამწიგნობრო ტრადიციების აქტიური დამცველის როლში გვევლინება. მას არ მოსწონს „სებათა ენიდან უფემდ თარგმნა სიტყვისა და მიბაძეთი გადმოლაგება სებათა გონებრივი ვინაობისა. გიორგი შარვაშიძის აზრით, ეს „სამშობლო ერის გადაგვარებაში“ მისწრაფების გამოხატულებაა. ის მტკადა შეწუხებულია აგრეთვე ქართულმოუცხო სიტყვების უსიტყვმო მომრავლებით. მწერლის აზრით, უცხო სიტყვებს და ტერმინებს „უნდა მიუბართით მხოლოდ უკიორეს შემთხვევაში, მაშინ როცა დისტურ ქართულად არ ითქმება ზრისა შინაარს... დიდად, საჭიროა გეცადეთ ჩვენს ენას შეესძნოთ, გავადიდდრთ და არა გადაეუმერთ, გადაგვარდრთ“. როგორც ვხედავთ, აქაც ჭეშმარიტად ილიასებურ ზრუნვას იჩენს გიორგი შარვაშიძე თავისი მშობლიური სამწერლობო ენისადმი.

აი ასეთი იყო გიორგი შარვაშიძე, სამაგალითო მამულიშვილი, აფხაზი და ქართველი ხალხების ისტორიული ძმობისა და ერთობის სწორუპოვარი დამცველი და პროპაგანდისტი, საქართველოს დიდი პატრიოტი.

სოხუმი

საქართველოს
სახელმწიფოებრივი
დამოუკიდებლობის
აღდგენა 1991 წლის
9 აპრილს

საქართველოს დამოუკიდებლობის დროშის აღმართვა

საბჭოთა კავშირში პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური კრიზისი ათწლეულების მანძილზე მნიშვნელოვან კრიზისს განსაკუთრებით გაძლიერდა XX ს-ის 80-იანი წწ-ის შუახანებიდან. საბჭოთა კავშირის პოლიტიკური ხელმძღვანელობა იძულებული გახდა, კრიზისიდან გამოსვლის მიზნით, რეფორმები გაეტარებინა. რეფორმების შემუშავება დაკავშირებულია პრეზიდენტ მიხეილ გორბაჩოვის სახელთან. ეს რეფორმები ისტორიაში „გარდაქმნის“ სახელწოდებით შევიდა. საბჭოთა კავშირში დანერგული გარდაქმნის პროცესი, უპირველეს ყოვლისა, საჯაროების კურსის გატარებას ნიშნავდა. გზა უნდა გაეხსნათ აზრის, შეხედულებების თავისუფლად გამოთქმისა და დასაბუთებისათვის. სუსტდებოდა საბჭოთა ცენზურის როლი. საჯაროობის პრინციპმა ხელი შეუწყო საზოგადოებრივი აზრის თავისუფლებას. დაიწყო სხვადასხვა მიზნებისა და შეხედულებების

გამომხატველი პოლიტიკური ჯგუფებისა და ორგანიზაციების ჩამოყალიბება, რომლებსაც იმხანად არაფორმალურ, არაფორმალურ გაერთიანებებს უწოდებდნენ.

ერთ-ერთი პირველი არაფორმალური გაერთიანების – „ილია ჭავჭავაძის საზოგადოების“ დამფუძნებელი კრება 1987 წლის დეკემბერში ჩატარდა თბილისში. საზოგადოების მიზანი იყო ბრძოლა საქართველოს თავისუფლებისათვის, დემოკრატია და კაპიტალისტური ეკონომიკა. ილია ჭავჭავაძის საზოგადოება თავდაპირველად თავის უფრიდა მომავალში არაერთი პოლიტიკური პარტიის ლიდერს. საზოგადოების დამფუძნებლები იყვნენ: თამარ ჩხეიძე, გიორგი ჭანტურია, ირაკლი შენგელაია, ირაკლი ნერეთელი და სხვები. შემდგომში საზოგადოებაში შევიდნენ: მერაბ კოსტავა, ზურაბ ჭავჭავაძე და სხვები. ილია ჭავჭავაძის საზოგადოებას თითქმის უნდა გაერთიანებინა

ზვიად გამსახურდია

ეროვნული მოძრაობის ძალები. მოკლე ხანში, 1988-1989 წწ-ში, საზოგადოების ყოფიმა დამფუძნებლებმა დატოვეს იგი და რამდენიმე ახალი პოლიტიკური პარტია შექმნეს. 1988-1989 წწ-ში საქართველომ საფუძველი ჩაუყარა მრავალპარტიულ სისტემას. არენაზე გამოედნენ: ეროვნული დამოუკიდებლობის პარტია (ლიდერი ირაკლი ნერსიშვილი); სახალხო ფრონტი (ნოდარ ნათაძე), მწინდა ილია შარაშენის საზოგადოება, შოთა რუსთაველის საზოგადოება და სხვ. ზოგიერთი პოლიტიკური პარტია ადრე იყო დაარსებული და ახლა შეეცა ლეგალური საქმიანობის შესაძლებლობა. მათ რიცხვს განეკუთვნებოდნენ: რესპუბლიკური პარტია (ვახტანგ ძაბირაძე), ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია (გიორგი ჭანტურია) და სხვ. საქართველოში საფუძველი ეყრებოდა მრავალპარტიულ სისტემას, რაც ეროვნული და დემოკრატიული მოძრაობის თანამედროვე პროცესს ნარმოადგენდა.

ეროვნულმა მოძრაობამ შედარებით მასშტაბური გამოსვლების ხასიათი 1988 წლიდან მიიღო. 1988 წლის თებერვალში თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტებმა დაკითვარების მუხეუნა კრძალის მომდებარე ტერიტორიიდან საბჭოთა ჯარების საარტილერიო პოლიკონის გადატანა მოითხოვეს. 1988 წლის ივლისში საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის საკონსულტაციო საბჭოს გაფართოებულ სხდომაზე განიხილეს ტრანსკავკასიის რკინიგზის მშენებლობის საკითხი. აკადემიის შესასვლელთან მიტინგი მიეწყო, როლის მონაწილენი

მოითხოვდნენ ტრანსკავკასიის რკინიგზის მაგისტრალის მშენებლობის შეწყვეტას. სამართალდამცავმა ორგანიზებმა მიტინგის რამდენიმე მონაწილე დააკავეს, მათ შორის იყვნენ ზვიად გამსახურდია და შერაძე კოსტავა. საქართველოს პელსინკის აკემიის ლიდერების დაპატიმრებამ აღფშოთების უფრო დიდი ტალა გამოიწვია, რის გამოც ხელისუფლებამ გაათავისუფლა დაპატიმრებულები. თავისი მასშტაბით უპრეცედენტო იყო 1988 წლის ნოემბერ-დეკემბრის გამოსვლები. 1988 წელს მიხეილ გორბაჩოვის ხელისუფლებამ გადაწყვიტა, საზოგადოებრივ და სახელმწიფოებრივ ცხოვრებაში მომხდარი ძირეული ცვლილებები აესხა საბჭოთა კავშირის კონსტიტუციის შესწორებებსა და დამატებებში. დემოკრატიული გარდაქმნების ამსახველ მუხლებთან ერთად დამატებები შეიცავდა ამკარად მიუღებელ მუხლებსაც, რომელთა მიზანიც იყო, არ დაეშვათ საბჭოთა იმპერიის დაშლა. კერძოდ, კონსტიტუციის 118-ე და 119-ე მუხლებს, ფაქტობრივად, არარაობამდე დაჰყავდა მოკავშირე რესპუბლიკების უფლება, გასულიყვნენ საბჭოთა კავშირის შემადგენლობიდან. კონსტიტუციის დამატებების განხილვამ საყოველთაო-სახალხო ხასიათი მიიღო. საზოგადოების დიდი ნაწილი მოითხოვდა აღნიშნული მუხლების ფორმულირების შეცვლასა და რესპუბლიკების თავისუფალი არჩევის უფლების აღდგენას, რასაც სტალინური კონსტიტუცია კი აღიარებდა. პოლიტიკურმა საქონებმა და ორგანიზაციებმა საზოგადოების

მერაბ კოსტავა და ირაკლი ნერსიშვილი მიტინგზე (1989 წლის ნოემბერი)

საპროტესტო განწყობილების გამოყენება სცადეს. 1988 წლის 12 ნოემბერს თბილისში, იოანე ბატისტის ტერაქორიაზე, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ინიციატივით შედგა მრავალათასიანი მანიფესტაცია. მთავარი მოთხოვნები იყო: ხელისუფლების იმ ბრძანებულების გაუქმება, რომელიც კრძალავდა ნება-დაუთმევი მანიფესტაციები; საბჭოთა კავშირიდან რესპუბლიკების გასვლის შემზღუდველი მუხლების გაუქმება და სვანეთში მიმდინარე გიგანტური წყალსაცავების მშენებლობის მწყვეტა. 1988 წლის 22 ნოემბერს, თბილისში, მთავრობის სასახლის წინ, დაიწყო მიმდინარე, საქართველოს ხელისუფლება იძულებული გახდა, ანგარიში გაენიშა მომომიღლებსა და მათი მხარდამჭერი მრავალრიცხოვანი საზოგადოებისთვის. 25 ნოემბერს საქართველოს უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა მოითხოვა საბჭოთა კავშირის კონსტიტუციიდან 118-ე და 119-ე მუხლების შესწორების ანულება. საბჭოთა კავშირის პოლიტიკურმა ხელმძღვანელებმა უკან დაიხიეს და შესწორებები უარყო. 1988 წლის 29 ნოემბერს მთავრობის სასახლის წინ მიმდინარე აქცია ორგანიზებულად შეწყდა.

1988 წლის ნოემბრის მიტინგებისა და მანიფესტაციების შემდგომი რამდენიმე თვე ქართველი ამოჯარდების წინ დასადაგურებულ სიმშვიდეს მოგვაგონებდა. ხელისუფლება გრძნობდა, რომ ნასაბორიო მიტინგები და დემონსტრაციები მალე დავიწყდება. 1989 წლის 4 აპრილს ისევ იღია ქაჭავაძის საზოგადოების ინიციატივით მთავრობის სასახლის წინ პერმანენტული მიტინგი დაიწყო. ილია ჭავჭავაძის საზოგადოებამ და მისმა არცთუ მრავალრიცხოვანმა მხარდამჭერმა მომიტინგეებმა მოითხოვეს აფხაზეთის ავტონომიის გაუქმება. ეს იყო რაქცი-აფხაზეთი სეპარატისტების მიერ 18 მარტს ლიხნის დუკრებაზე მიღებულ ანტიკონფედერალისტურ მომდევნო დღეებში მომიტინგეებს შეუერთდნენ სხვა პოლიტიკური პარტიები და ორგანიზაციები, რომელთაც აფხაზეთის ავტონომიის გაუქმების მოთხოვნა შე-ორწინარსებოდა მოთხოვნათა რიგში გადმოტანეს და ნამოყვანეს საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის მოთხოვნა. თავდაპირველად მცირერიცხოვანი მიტინგი ხალხმრავალ პერმანენტულ მანიფესტაციად გადაიქცა. მომიტინგეთა რამდენიმე ათეული ადამიანისგან შედგებოდა ჯგუფმა მიმდინარე აქცია დაიწყო. მომომიღლები უშთავრესად ახალგაზრდები იყვნენ. პოლიტიკური მოთხოვნების რადიკალიზაცია იუ-რეზილი მოძრაობისა და საქართველოს ხელისუფლების სრული დაპირისპირება გამოიწვია. საბჭოთა კავშირის პოლიტიკურმა ხელმძღვანელებმა გადაწყვიტეს გადამჭერი ზომებისთვის მიგზავნათ. საქართველოს ეროვნული მოძრაობა საბჭოთა იმპერიის ყველაზე მთავარ მოწინააღმდეგე - იმპერიის ტერიტორიულ მოთხოვნებს დაემუქრა. 1989 წლის

მერს კოსტავა ტიპარაში

8 აპრილს კრემლის ზეგავლენით საქართველოს რესპუბლიკური აქტივის კრებამ მხარი დაუჭირა მომიტინგეთა მიმართ მცაცრო ზომების მიღების წინადადებას. აქტივის კრების მიმდინარეობის დროს მთავრობის სახლის წინ, რუსთაველის პროსპექტზე, ტანგა გაიარა, ხოლო იმავე დროს, თბილისის ცაზე სამხედრო შევლამფრენები გა-მოიწვენენ. 1989 წლის 8 აპრილს, გვიან ღამით, საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის რეკლამა მდივანმა ჯუმატურ პატიაშვილმა ამიერკავკასიის სამხედრო ოლქის ჯარ-სარდალს გენერალ ი. როდიო-ნოვს სთხოვა, დემონსტრაციების დაშლა სხვა დროისთვის გადაეტანა, მაგრამ მოსკოვს სამხედრო ძალებით მიტინგის დაშლა მტკიცედ ჰქონდა გადაწყვეტი-ლი. თბილისში 7 აპრილს ჩამოსულია საბჭოთა კავშირის თავდაცვის მინისტრის მოადგილემ, კორეტკოვმა საქარ-თველოს ხელისუფლებას განუცხადა, რომ თუ სამხედრო ძალებით არ მო-ედგებოდა სასახლის მოედნის განმედა, უფრო დიდი სისხლის ღვრა იქნებოდა მოსალოდნელი. მიხეილ გორბაჩოვი, რომელიც ქვეყნის საგარეო საქმეთა მინისტრს ელვარდ შევარდნაძესთან ერ-თად ინგლისში იმყოფებოდა, თბილისის მოედნების ქურსში იყო.

1989 წლის 8 აპრილს გამოქვეყნდა საბჭოთა კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულება მიტინგე-ბისა და დემონსტრაციების ადგილების პირობების გაკაცრების შესახებ, რომე-ლი უშუალოდ თბილისის მოედნების ლეგიდაციის საქართვებმა განაპირობა. ასე შეიქმნა თბილისში მიმდინარე მი-ტინგის დამრევის იურიდიული საფუძე-ლი. თბილისში, მთავრობის სასახლის წინ, მიმდინარე მიტინგის დასაშლელად 1989 წლის 9 აპრილის დღისთვის მხად იყვნენ ამიერკავკასიის სამხე-დრო ოლქის ჯარის ნაწილები. გარდა ამისა, მოსკოვიდან თანამფრინავით გადმოსიროლეს საბჭოთა კავშირის მინავანი ჯარების სპეცდანიშნულების

420 ჯარისკაცი გენერალ ეფიმოვის მეთაურობით. გენერალ ეფიმოვს სხვა სამხედრო ნაწილებთან ერთად თავის გამგებლობაში 1900 ჯარისკაცი ჰყავდა. მიტინგის დაშლა უშუალოდ მეთაურო-ბად ამიერკავკასიის სამხედრო ოლქის ჯარების სარდალი გენერალი ივანო-რდიაშვილი. მიტინგის ხელმძღვანე-ლებმა ყურად არ იღეს საქართველოს კათოლიკო-პატრიარქის, ილია II-ის გაფრთხილება, რომელმაც მომიტინგე-ბისა და მომომიღლების აქციის მწყვე-ტისაკენ მოუწოდა.

1989 წლის 9 აპრილს, დილის 4 საათზე, მომიტინგეებს დამსჯელმა ნა-წილებმა ყველა მხრიდან შემოარტყნეს ალყა. ისინი შეიარაღებული იყვნენ ხელუკეტებით, ალესილი ნიჩბებით, მონაწილეები გაზით, რამდენიმე ასეული ჯარისკაცი იერიშით შეიჭრა მთავრობის სახლის წინ მოედანზე და შეუბრალე-ბლად დაუწყო ჩხემა მომიტინგეებს, მომომიღე ახალგაზრდებს, რომელთა უმრავლესობას დასუსტებული ძალები და გოგონები წარმოადგენდნენ. დამრ-ბეთა სისასტიკე მოლოდინს გადა-ჭარბა. რამდენიმე წუთში მოიკრიშნენ მოედანი განმინდეს. მოედანზე დარჩა 19 მოკლულის, აქედან 16 ქალის გვამი. არარეალმა დაჭიმულმა გაქცევით უშეღო თავს. 2000-ზე მეტი ადამიანი გაზით მოინახლა. მოგვიანებით დაიღუპა კი-დეუ 2 ადამიანი. 9 აპრილის ტრაგედიის შემდეგ საქართველოში კომუნდისტის სათაო გამოცხადდა.

9 აპრილის სისხლიანმა ტრაგედიამ მთელ მსოფლიოს დაანახა საბჭოთა იმპერიალიზმის სახე. საბჭოთა კავში-რის პოლიტიკურმა ხელმძღვანელებმა სცადეს პასუხისმგებლობა მთლიანად საქართველოს ხელისუფლებისათვის დაეკისრებინათ. საბჭოთა კავშირის სა-ბჭოების II ყრილობის დელეგატების უმრავლესობამ ოვაციებით დააჯილდო-ვა დამნაშავე გენერალ ი. როდიონოვი. საქართველოს დელეგაციამ პრეტენსი-ისწინადა ყრილობა დატოვა.

1989 წლის 9 აპრილის მოედნებს,

ანტისაბჭოთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მიტინგი რუსთაველზე (1988 წლის ნოემბერი)

ტრაგიკული ხასიათის მიუხედავად, გარდამტეხი მნიშვნელობა ჰქონდა საქართველოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში. მან ეროვნული მოძრაობის აღმავლობა და ქართველი საზოგადოების რადიკალიზაცია გამოიწვია. საქართველოს კომუნისტურ ხელისუფლებას საბოლოოდ გაუტყდა საფუძველი. საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივნის პოსტი კადამდგარი ჯუმბერ პატიაშვილის ნაცვლად გივი გუმბარიძემ დაიკავა. საქართველოს ახალმა ხელისუფლებამ იმთავითვე დაკარგა მართვის სადავეები. ეროვნულ მოძრაობის სათავეში რადიკალური პოლიტიკური ძალები მოექცნენ. ისინი მართავდნენ პოლიტიკურ პროცესებს. ხელისუფლება თითქმის მორჩილად ასრულებდა ეროვნული მოძრაობის მოთხოვნებს. ქვეყანაში, ფაქტობრივად ორხელისუფლებიანობა დამყარდა.

რადიკალურმა პოლიტიკურმა პარტიებმა შექმნეს ეროვნული ხსნის კომიტეტი. მასში გაერთიანდნენ: პელსიკის კავშირი (თავმჯდომარე ზვიად გამსახურდია), ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია (გიორგი ჭანტურია), ეროვნული სამართლიანობის კავშირი (ირაკლი შენგელია), ეროვნული დამოუკიდებლობის პარტია (ირაკლი ნერგეთელი), ილია ჭავჭავაძის საზოგადოება (ზურაბ ჭავჭავაძე) და სხვ. ეროვნული ხსნის კომიტეტის უმთავრესი მიზანი იყო საქართველოს გამოკვანისა საბჭოთა კავშირის შენადგენლობიდან და დამოუკიდებლობის მოპოვება, რაც ეტა-

პობრივად უნდა განხორციელებულიყო. ეტაპობრივი ბრძოლა ითვალისწინებდა საბჭოთა ხელისუფლების სტრუქტურების თანდათანობით გაუქმებას, ბრძოლის საშუალებად კი მიჩნეულ იქნა საპროტესტო მშვიდობიანი მოძრაობა (გაფიცვები, მიტინგები, შიმშილობა).

ეროვნული ხსნის კომიტეტის ინიციატივით 1989 წლის ოქტომბერში, თბილისში, სპორტის სასახლესთან, მიმდინარეობდა იმ ქართველი ახალგაზრდების მჯდომარე აქცია, რომლებიც უარს აცხადებდნენ საბჭოთა არმიამ სამსახურზე. ოქტომბერშივე ხელოვნების მუზეუმთან აფხაზეთიდან ჩამოსული ქართველები მჯდომარე აქციის გზით რეგონში არსებული პრობლემების მოგვარებას მოითხოვდნენ.

1989 წლის ოქტომბერ-ნოემბერში ეროვნული ხსნის კომიტეტის წევრები რამდენჯერმე შეხვდნენ ხელისუფლების წარმომადგენლებს და წაუყენეს თავიანთი მოთხოვნები. ეროვნული ხსნის კომიტეტი მოითხოვდა: საზღვარგარეთის ქვეყნების პოლიტიკურ ორგანიზაციებთან ურთიერთობას, საერთაშორისო ფორუმებზე დასწრების უფლებას, იმ წვევამდებულების დაუსჯელობას, რომლებიც უარს ამბობდნენ საბჭოთა არმიამ სამსახურზე, სოხუმში 1989 წლის ივლისში მომხდარი სისხლიანი შეტაკების მოთავეების დასჯას, აფხაზეთის რამდენიმე რაიონში საბჭოთა კავშირის მიწაგანი ჯარების ნაცვლად ქართული მინიჭების შეუქანას, სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის სახელწოდების შეცვლას

ცხინვალის ოლქით, როკის გვირაბის გაუქმებას, გარდაბნის, მარნეულის, დმანისის რაიონებსა და ფონიჭალაში უკანონოდ მიტაცებული მინების დაბრუნებას კანონიერ მფლობელობათვის, კლემურენობებისა და საბჭოთა მეურნეობების დაშლასა და მათ მიერ მიკუთვნებული მიწების გლეხების ხელში გადაცემას, საერთოდ დროს ტელევიზიამ, რადიოში, ალტერნატიულ ადგილებზე რესპუბლიკის ცენტრალურ გაზეთებში და ა. შ.

ოპოზიციურმა პოლიტიკურმა პარტიებმა წამოაყენეს საერთო-სახალხო კენჭისყრის მოწყობის იდეა. ქართველ ერს უნდა გამოეხატა თავისი დამოკიდებულება 1921 წელს საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ანექსიის ფაქტისა და საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის იდეისადმი. ოპოზიციური პოლიტიკური პარტიების ზეგავლენით, 1990 წლის მარტში, საქართველოს უზენაესმა საბჭომ სპეციალური დადგენილებით 1921 წლის თებერვალში საქართველოს წინააღმდეგ საბჭოთა რუსეთის სამხედრო მოქმედება შეაფასა როგორც ქვეყნის ოკუპაცია და ფაქტობრივი ანექსია.

ეროვნული მოძრაობის ზეგავლენით საქართველოს უზენაესმა საბჭომ მიიღო გადაწყვეტილება 1990 წლის მარტში უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს არჩევნების ჩატარების შესახებ. არჩევნების მიზრთ პოლიტიკურმა პარტიებმა არაერთგვაროვანი პოზიცია დაიკავეს. მას შემდეგ, რაც 1988 წლი-

დან ეროვნულმა მოძრაობამ მასობრივი ხასიათი მიიღო, საპარტისტო აქციებს პოლიტიკური პარტიები ხელმძღვანელობდნენ. ესენი იყვნენ, ერთი მხრივ, პელსინკის კავშირი და მისი აღიარებული მეთაურები ზვიად გამსახურდია და მერაბ კოსტავა (ამ თანაარსებობაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა მერაბ კოსტავას პიროვნული ავტორიტეტი, რომელიც ყოველთვის აბერნებდა არაფორმალურს ორ ბანაკს შორის შეთანხმებას კომპრომისის საფუძველზე. 1989 წლის ოქტომბერში ავტოკატასტროფაში მერაბ კოსტავას დაღუპვით ეროვნულ მოძრაობაში განხეთქილება გარდუვალი შეიქნა. „პელსინკელები“, მიუხედავად რადიკალური ბუნებისა, უფრო ზომიერ პოლიტიკურ ბრძოლასა და ლოზუნგებს უჭერდნენ მხარს), მეორე მხრივ, ეროვნულ-დემოკრატიული და ეროვნული დამოუკიდებლობის პარტიები, ილია ქაჭავაძის საზოგადოება (გიორგი ქანტურია, ირაკლი წერეთელი, ზურაბ ქაჭავაძე) და სხვ. ამდენად, ეროვნული მოძრაობის სათავეში ორი თაობის პოლიტიკური მოღვაწეები აღმოჩნდნენ. მათ შორის თავიდანვე იყო წინააღმდეგობა, მაგრამ ეპიზოდური განხეთქილებების მიუხედავად, 1990 წლის გაზაფხულამდე ისინი მანაც აბერნებდნენ მშვიდობიან თანარსებობას.

ქართველი საზოგადოების ზომიერმა ლიბერალურმა ძალებმაც სცადეს პოლიტიკური ორგანიზაციების ჩამოყა-

ლიბება. ამ ცდებს ხელისუფლებაც უჭერდა მხარს. 1989 წლის მარტში შეიქმნა საქართველოს რუსთაველის სახელობის საზოგადოება, რომელშიც მწერლები, მეცნიერები და საზოგადო მოღვაწეები გაერთიანდნენ. საზოგადოების თავმჯდომარედ ცნობილი საზოგადო მოღვაწე აკაკი ბაქრაძე აირჩიეს. რუსთაველის საზოგადოებას თავიდანვე დაჰყვა კულტურულ-საგანმანათლებლო ხასიათი. მისი პროგრამა ქვეყნის პოლიტიკური ცხოვრების ევოლუციური განვითარების გზას ითვალისწინებდა, ხოლო საზოგადოების თავმჯდომარე აკაკი ბაქრაძე ცდილობდა იდეოლოგიური საფუძველი შეექმნა ეროვნული მოძრაობისთვის. ქვეყანაში მიმდინარე პოლიტიკური პროცესები უფრო სწრაფცივლებადი აღმოჩნდა და საზოგადოებამ ვერ შეძლო თავის გარშემო ზომიერი ლიბერალური ძალების შემოკრება.

მოსახლეობაში უფრო პოპულარობით სარგებლობდა მეორე ზომიერი მიმართულების ორგანიზაციის – სახალხო ფრონტის საქმიანობა. ამ ორგანიზაციის პირველადი უჯრედების ჩამოყალიბება დიდი ენთუზიაზმით მიმდინარეობდა თბილისისა და საქართველოს სხვადასხვა რაიონის წარმოება-დანესტრულებებში. სახალხო ფრონტს უკონდა პრეტენზია, გაეერთიანებინა ეროვნული მოძრაობა, მაგრამ ეს მისია ვერ შეასრულა. ამ ორგანიზაციის მალე ჩამოსცილდნენ მემარჯვენე თუ

მემარცხენე ჯგუფები, ხოლო თავით სახალხო ფრონტს ჩვეულებრივ, რიგით პოლიტიკურ ორგანიზაციად ჩამოყალიბდა. იყო სხვა ზომიერი ცენტრალისტური ჯგუფებიც.

ზომიერი მიმართულების ძლიერი პოლიტიკური პარტიის ჩამოყალიბებლობა ქართული პოლიტიკური სამეტრის სერიოზული ნაკლი იყო. ემოციურად განწყობილი ქართველი საზოგადოებისთვის უფრო მიმზიდველი აღმოჩნდა რადიკალური ხასიათის ლოზუნგები და მისი მქადაგებელი რადიკალური პოლიტიკური მიმდინარეობები. რადიკალურმა ძალებმა მიიჩნიეს, რომ ხელისუფლების მიერ ორგანიზებული 1990 წლის 25 მარტის არჩევნები ერთპარტიული სისტემის პირობებში ტარდებოდა. სხვა პოლიტიკურ პარტიებს მასში გაუფორმებელი სახით უნდა მიეღოთ მონაწილეობა. 1990 წლის 13-15 მარტს რადიკალური ძალების ინიციატივით თბილისში, ფილარმონიის დიდ დარბაზში, ჩატარდა ეროვნული მოძრაობის საგანგებო კონფერენცია – ეროვნული ფორუმი. მასში ეროვნული მოძრაობის ყველა ძირითადი ძალა მონაწილეობდა. ფორუმმა ბოიკოტი გამოუცხადა 1990 წლის 25 მარტის არჩევნებს და, საერთოდ, უპასუხოდ ცოლ საბჭოთა სისტემას. ეროვნულმა ფორუმმა მაქსიმალისტური პოზიცია დაიკავა არსებული ხელისუფლების მიმართ. 1990 წლის აპრილში გამოქვეყნდა

აქცია პარლამენტის წინ. ზვიად გამსახურდია, გიორგი ქანტურია (1988 წლის ნოემბერი).

ფორუმის მიმართვა „ქართველი ერისა და მსოფლიო საზოგადოებისადმი“, სადაც იგი აცხადებდა, რომ ყველა ის პოლიტიკური პარტია, რომელიც თავის კომპეტედებას შეუზამდევნა „საბჭოთა კონსტიტუციასა და კანონმდებლობას, ვერ ჩაერთვებოდა ოპოზიციამ“. არსებული ხელისუფლების წინააღმდეგ ბრძოლის მთავარ საშუალებად ეროვნული დამოუკიდებლობა იქნა მიჩნეული.

ეროვნული მოძრაობა, რომელსაც ერთი მიზანი – საქართველოს სრული დამოუკიდებლობა – ჰქონდა, ფორმალურად და ფაქტობრივად 1990 წლის გაზაფხულამდე ერთიანი იყო, მაგრამ მის ორ დეველუტის შორის წინააღმდეგობა უკვე შეუძლებელს ხდოდა ერთობას. წინააღმდეგობას ეროვნულ მოძრაობაში პეგემონისთვის ბრძოლა განაპირობებდა, მაგრამ იყო იდეურ-საპარტიკული უთანხმოებანი, რომლებსაც პრინციპული მნიშვნელობა ჰქონდა. ეროვნული მოძრაობის რადიკალური ახალგაზრდული ფრთა მაქსიმალისტურად უპირისპირდებოდა საბჭოთა სისტემასა და სახელმწიფოებრივ სტრუქტურებს. მაქსიმალისტების აზრით, ეროვნულ მოძრაობას უნდა მიეღწია საქართველოს კოლონიური მდგომარეობის აღიარებისათვის და დამოუკიდებლობის გზით ბრძოლა დეკოლონიზაციისთვის, როგორც ეს მოხდა აფრიკა-ზაფხის რიც ქვეყნებში.

ეროვნული მოძრაობის რადიკალური ფრთა მიიჩნევდა, რომ საბჭოური სტრუქტურების გამოყენების პოლიტიკაში ბალკანისპირეთის ქვეყნების ეროვნულ მოძრაობანი თითქმის გამოუვალ ჩიხში მოაქცია. მისი აზრით, აუცილებელი იყო ეროვნული მოძრაობის არა საბჭოური, ძველ სტრუქტურებზე მორგება პროგრამა-მიზნობის განხორციელების მიზნით, არამედ ახალი დემოკრატიული სტრუქტურების შექმნის დაწყება პროგრამა-მიზნობის განხორციელებისათვის. ახალი დემოკრატიული სტრუქტურა უნდა ყოფილიყო ეროვნული კონგრესი, რომელიც ბოიკოტის გამოყენებამდე ყოველგვარ საბჭოთა სტრუქტურასა და მის მიერ ორგანიზებულ არჩევნებს. უფრო რეალისტური მანდაგზე აღმოჩნდნენ უფროსი თაობის რადიკალები (ზვიად გამსახურდია და მისი თანამოაზრენი). მათი აზრით, დეკოლონიზაციის აფრიკულ-ზოიური პრაქტიკა მიუღებელი იყო საქართველოსთვის. საქართველო ფორმალურ-იურიდიული თვალსაზრისით საბჭოთა კავშირის ფედერაციაში შემაჯავრო სოციალისტური სახელმწიფო იყო. კონსტიტუციურადაც საქართველოს საბჭოთა სოციალისტურ რეპუბლიკას საბჭოთა კავშირად გასვლის უფლება ჰქონდა. თუნდაც, ეს ფორმალური უფლება საქართველოს შესაძლებლობას აძლევდა, საბჭოური სტრუქტურების აძლევდნენ, საპარტიკული გზით ბრძოლა დამოუკიდებლობისათვის. 1990 წლის 25 მარტის არჩევნების ჩაშლის შემდეგ პულისენის კავშირი და მისი მხარდამჭერი ძალები ეროვნული

ფორუმშიდან გავიდნენ და ჩამოაყალიბეს ახალი პოლიტიკური ბლოკი „მრავალი მაგიდას“ სახელმწიფოში. მასში შევიდა ორგანიზაცია გაერთიანდა. ეროვნულ ფორუმში დარჩენილმა ძალებმა ეროვნული ყრლობა მოიგეს და ეროვნული კონგრესის არჩევა გადაწყვიტეს. ამრიგად, რადიკალური ძალები ორ დაპირისპირებულ ბანაკად გაითიშა და ეროვნულ მოძრაობაში პეგემონობის თვის დანერგ შეურყეველი ბრძოლა.

ლიბერალური ბანაკი, რომელიც საკმაოდ ჭრილ შემადგენლობის იყო და არსებითად საქართველოს პოლიტიკური საბჭების მესამე მომართვას წარმოადგენდა, თავდაპირველად რადიკალის ურთიერთდაპირისპირებაში არ მონაწილეობდა. ისინი საბჭოთა სისტემის ევოლუციური ტრანსფორმაციის მომხრენი იყვნენ. ამ მიმართვების ყველაზე სერიოზულ ძალას „ეროვნული თანხობისა და აღორძინების კავშირი“ პოლიტიკური ორგანიზაცია წარმოადგენდა (თავმჯდომარე ვალერიან ადვანი). მის ბირთვს ეროვნულად განწყობილი პარტიკულ-ბოიკოტული ნომენკლატურისა და ელიტარული ინტელიგენციის წარმომადგენლები შეადგენდნენ.

1990 წლის 25 მარტის არჩევნების ჩაშლის შემდეგ საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს სესიის დადგენილებით გადაწყდა უზენაესი საბჭოს და ადგილობრივი საბჭოების დეპუტატების არჩევნების ჩატარება 1990 წლის ოქტომბერში. საქართველოს მოქმედ კონსტიტუციაში შეტანილი შესწორებების თანახმად, ახალი არჩევნები მრავალპარტიული სისტემის საფუძველზე უნდა ჩატარებულიყო. ეს იყო ეროვნული მოძრაობის დიდი გამარჯვება.

1990 წლის 28 ოქტომბრის საქართველოში უზენაესი საბჭოს დეპუტატების არჩევნები ჩატარდა. ეს იყო 1919 წლის შემდეგ პირველი თავისუფალი არჩევნები, რომელიც მრავალპარტიული სისტემის პირობებში განხორციელდა. არჩევნებში დამაჯერებელი გამარჯვება მოიპოვა ეროვნული მოძრაობის ყველაზე ძლიერი ფრთა, საარჩევნო ბლოკი „მრავალი მაგიდა – თავისუფალი საქართველო“, რომელსაც საპარტიკული ადგილების უმრავლესობა (62%) მოიპოვა. კომუნისტურმა ერთპარტიულმა დიქტატურამ საქართველოში სამოქმედო პირობები არსებობა დაასრულა და ქვეყნის სათავეში ეროვნული ხელისუფლება აღმოჩნდა.

ეროვნული ძალების ხელისუფლებაში მოხვედით იწყება იმ ღონისძიებებსა და მოვლენების სერია, რომელთა გარეშე შეუძლებელია სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის მოპოვება. 1990 წლის 14 ნოემბრის საქართველო იოციალურად გამოცხადდა რესპუბლიკად. საქართველოს უზენაესი საბჭოს თავმჯდომარე მის პირველსავე სესიაზე არჩეულ იქნა ზვიად გამსახურდია.

ეროვნული ძალების ხელისუფლებაში მოსვლა რამდენიმე მოვლადინილიც

იყო. გარდამავალი პერიოდის უქონლობა ახალი ხელისუფლება დამატებითი სინდრელების წინაშე დგას. საქართველოს მართვა მოსკოვიდან: ქრთმისმდე შეწყდა და ეროვნული პეგემონისმდე მოხდა; ეროვნული პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური, კულტურული და სხვა ხასიათის პრობლემები მხოლოდ საკუთარი ძალებით უნდა შეესაღებოდა. ეს, რა თქმა უნდა, სათანადო სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური მართვის გამოცდილების გარეშე ძნელი იყო.

ეროვნული ხელისუფლების პირველი ნაბიჯები მიზნად ისახავდა საბჭოთა ინსტიტუტების ადგენაზე ახალი სახელმწიფოებრივი სტრუქტურების ჩამოყალიბებაზე. ქვეყანაში დანერგ ნერული სანარმოებისა და ობიექტების პრივატიზაცია, თავისუფალი მენაშრების ჩასატყვია, კომერციული ბანკების შექმნა, თავისუფალი ჟურნალ-გაზეთების გამოცემა და სხვ. საბჭოთა სისტემის შეცვლის ერთ-ერთი პირველი ღონისძიება იყო 1990 წლის ნოემბერში მიღებული კანონი გარდამავალი პერიოდის შესახებ, რომლის ერთ-ერთი მიზანი იყო ადგილობრივი ხელისუფლების ორგანოების ახალი ინსტიტუტების შექმნა. კანონის თანახმად, უნდა ჩამოყალიბებულიყო ადგილობრივი საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ორგანოები – საკრებულოები და პრევეტურები. საკრებულოების დეპუტატთა არჩევნები 1991 წლის მარტში ჩატარდა. დამტკიცდა ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მონწყობის ახალი წესი, რომლის თანახმადაც ტერიტორიულ ერთეულებს წარმოადგენდნენ რაიონი, ქალაქი და თემი.

ახალი ხელისუფლების მოსკოვთან დამოკიდებულების კურსი უკომპრომისო იყო – საქართველოს სრული სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა, საბჭოთა კავშირისაგან სრული გამოყოფა. 1991 წლის 31 მარტს ეროვნულმა ხელისუფლებამ რეფერენდუმი ჩატარა. მოსახლეობას თავისი ნება უნდა გამოეხატა საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხზე და ამით დაედასტურებინა არა მხოლოდ ხელისუფლების, არამედ მოსახლეობის საერთო ნებაც. რეფერენდუმმა საყოველთაო მასშტაბით დაადასტურა საქართველოს მოსახლეობის სურვილი – რეფერენდუმში მონაწილეობა მისი უფლების მქონე მოსახლეობის 90%. ქვეყნის დამოუკიდებლობის აღდგენის 1918 წლის 26 მაისის საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტის საფუძველზე მხარი დაუჭირა რეფერენდუმში მონაწილეთა 97%-მა. რაც მთავარია, საქართველოს დამოუკიდებლობის იდეას მხარი დაუჭირა ქვეყნის არაქართულმა მოსახლეობამაც.

რეფერენდუმის საფუძველზე 1991 წლის 9 აპრილს უზენაესმა საბჭომ საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა აღდგენილად გამოაცხადა. ამრიგად, ქართველმა ერმა XX სსი უკვე მეორედ შეძლო დაეარსებინა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა.

უნაღწევი და უნეტარესი, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II

1977 წლის 9 ნოემბერს, კათოლიკოს-პატრიარქ დავით VI-ის გარდაცვალების შემდეგ, წმიდა სინოდის გადამწყვეტილებით, ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტი ილია შიოლაშვილი დადგინდა სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის მოსაყდრედ. 1977 წლის 23 დეკემბერს მეუფე ილია სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქად იქნა არჩეული.

1977 წლის 25 დეკემბერს მცხეთის სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარში საზეიმო ვითარებაში მოხდა სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის წმიდა ტახტზე ქართველი საზოგადოებისათვის თავისი მაღალი განათლებით, კულტურითა და მრავალი კეთილი მაგულიშვილური საქმის კეთებით კარგად ცნობილი საეკლესიო და საზოგადო მოღვაწის, ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტის – ილია შიოლაშვილის აღსაყდრება. ამიერიდან იგი იწოდებოდა ილია II-დ, უწმიდესად და უნეტარესად.

იგრძნობოდა, რომ ერის ცხოვრებაში განსაკუთრებული და მნიშვნელოვანი რამ ხდებოდა – ახალი ეტაპი იწყებოდა საქართველოს ეკლესიურ ცხოვრებაში. ეს მართლაც ასე იყო.

ილია II ხევში გამორჩენილი პიროვნების, შიოლა ლუდუშაურის შთამომავალია. შიოლაბ საფუძველი დაუდო შიოლაშვილების გვარს. თავის შორეულ, ლუდუშაურების გვარი უძველესია. გადმოცემით, ვახტანგ გორგასალს ხევში ერთ ოჯახში ვაჟი მოუნათლავს, რომლისთვისაც ლუდუშა დაურქმევია. აქედან ნაშობულა გვარიც. ვახუშტი ბაგრატიონი გადმოგვცემს: „აღმოსავლიდან არაგვის ერისთავი, არმან ქუთიო, აწიოტის ბეგი. აჲს არს ციხე ლუდუშაურისა მცირე, არამედ ფრიად მაგარი“*. მართლაც ხევში, სწორს ხეობაში, მდინარე სისისწყლის მარჯვენა ნაპირის კლდოვან გორაკზე დგას ციხისმაცრე, სწორს ციხე. იგი XVI ს-ის მიწურულში ჩანს ადგებულ. გადმოცემით, ეს ციხე შიოლა ლუდუშაურის გუთუხენიდა. სწორედ სოფელი სწორ არის ლუდუშაურ-შიოლაშვილითა ფუძე-ადგილი. ილია II-ის შთომლები ვლადიკავკაზში გადასახლდნენ. გიორგი შიოლაშვილის ტრადიციული ქართული

ოჯახი ჰქონდა. მისი მუდელე ნატალია კობაიძე სათნოებითა და სიყვითი გამოჩენილი პიროვნება იყო. ცოლ-ქმარი ქრისტიანული სარწმუნოების თავგამოდებული მიმდევარი იყვნენ. ღვთის სიყვარული და პატივისცემა, ღვთისმოშიზა ოჯახის საქმიანობის საფუძველი იყო. ილია II სწორედ შთომლებისაგან ეზიარა ქრისტიანული მოძღვრების ანბანს.

მოშავალი პატრიარქი დაიბადა 1933 წლის 4 იანვარს ქ. ვლადიკავკაზში. მართლაც ქართულ ეკლესიაში და, ქართულ-საბჭოთა სახელმწიფო მეფის,

ერეკლე II-ის პატივისცემის ნიშნად, ირაკლი დაარქვეს. ქ. ვლადიკავკაზის საშუალო სკოლის წარჩინებით დამთავრების შემდეგ, 1952 წელს, მოსკოვის სასულიერო აკადემიაში ჩაირიცხა. ჯერ კიდევ აკადემიის II კურსის სტუდენტმა მიიღო გადამწყვეტილება, აღკვეცილიყო ბერმონაზვნად.

და აი, 1957 წლის 16 აპრილს, 24 წლის ირაკლი შიოლაშვილი სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, მელქისედეკ III-ის ლოცვა-კურთხევით, თბილისში, წმიდა ალექსანდრე ნეველის ტაძარში მიტროპოლიტმა ზინობიმ ბერად აღკვეცა. ამიერიდან მას წინასწარ-მეტყველი ილიას სახელი ეწოდა.

* ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, IV, თბ., 1973, გვ. 357.

საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ფერენ II და მღვდელ-მონაზონი ილია სამთავროს დედათა კრებულთან ერთად. მგზავი (1960 წ.)

ნიმანდობლივია, რომ დაიკვნად ხელდასხმული ილია მოსკოვისა და სრულიად რუსეთის პატრიარქ ალექსი I-ს წმიდა სერგი რადონეველის ღვრამში მღვდელ-მონაზვნად უკურთხებიან და ოქროს სამკრდვ ჯვრითაც დაუკურთხელობია. 1960 წელს მღვდელ-მონაზვნა ილიამ მოსკოვის სასულიერო აკადემია დაასრულა წარჩინებით და ლეონტო-მეტეველების კანდიდატის ხარისხი მოიპოვა ნაწარმისათვის. „ათორის ივერიის მონასტრის ისტორია“.

სამშრომლოში დაბრუნებული ილია ბათუმის საკათედრო ტაძარში დაინიშნა მღვდელმსახურად. ახალგაზრდა მონაზონი დიდი ენერგიით შეუდგა მოღვაწეობას. სწორედ ერთგული და თავდადებული საქმიანობის შედეგი იყო, რომ იგი 1961 წელს ალექსანდრე იქნა ილუმენის ხარისხში, მალე მისი არქიმანდრიტად ხელდასმნა მოხდა. 1963 წლის 26 აგვისტოს სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა, უწმიდესმა და უნეტარესმა ფერენ II-მ ილია მოლაშვლის ხელი დაასხა შემოქმედის ეპარქიის ეპისკოპოსად. ამასთან, იგი დაინიშნა პატრიარქის ქორეპისკოპოსად, 1967 წელს - ცხუმ-აფხაზეთის მღვდელმთავრად. 1969 წელს ალექსანდრე იქნა მიტროპოლიტის ხარისხში.

მეუფე ილიას მოღვაწეობა როგორც შემოქმედის, ისე ცხუმ-აფხაზეთის ეპარქიებში ზედმიწევნით აქტიური იყო. სულიერ საზრდელს მოკლევადიანი ქრისტიანები მისი ქადაგებებითა და მასთან ურთიერთობის გზით სულიერ სიმშვედეს პოულობდნენ. მეუფის ლეთერი შესახედაობა, საოცარი სიბიძისა და სიყვარულის გამომავლით, ბელის თვალბედი, მწყნარი მტკიცეობა ხიბლავდა და აჯადოებდა მრევლს. მეუფე ილია მოლაშვლილ ფართო მასშტაბის მოღვაწეობას ეწეოდა როგორც საქართველოში, ისე მის ფარგლებს გარეთაც. აღსანიშნავია, რომ, იგი (ცხა-

დია, ყურადღება ექცეოდა მის მაღალ აკადემიურ განათლებას) 1963 წელს დაინიშნა იმ დროისათვის ერთადერთი სასულიერო სასწავლებლის - მცხეთის სასულიერო სემინარიის რექტორად, სადაც 1972 წლამდე მოღვაწეობდა. ილია მოლაშვლილი, ეპისკოპოსის რანგში მყოფი, მონაწილეობდა სხვადასხვა საერთაშორისო ღონისძიებაში (მშვიდობის მომხრეთა მსოფლიო კონგრესი, სასულიერო პირთა შეხვედრები და სხვ.). განსაკუთრებულად აღსანიშნავია შემოქმედის მღვდელმთავრის - ილიას მონაწილეობა მსოფლიო მართლმადიდებლური ეკლესიის წარმომადგენელთა შეხვედრაში კუინძო როდოსზე (1964 წ.). აქ მეუფე ილიამ დააყენა საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიის ავტოკეფალიის საერთაშორისო მასშტაბით ცნობის საკითხი. საქმე ისაა, რომ, მართალია, 1917 წლის 12 (25) მარტს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია აღდგენილად გამოცხადდა, მაგრამ არც ერთმა სახელმწიფომ არ ცნო იგი. რუსეთის ეკლესიამ მხოლოდ 1943 წელს აღიარა საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობა, საერთაშორისო მასშტაბით კი არც ანტიოქიის, არც იერუსალიმის, არც ალექსანდრიის ეკლესიებმა არ ცნეს ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიურობა. და აი, საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიის სახელით, ასახელებს რა ავტოკეფალიის კანონზომიერებას, ილია მოლაშვლილი მთელი სიმწვავეთ აყენებს მისი საერთაშორისო მასშტაბით ცნობის აუცილებლობის საკითხს. როგორცაც მეცნიერული საბუთიანობით ვერცხვას გახდა, მეუფე ილიამ უკიდურეს ზომას მიმართა - პროტესტის წინაშე სხდომა დატოვა. ამას დიდი ზეპური მოჰყვა. თუ მსოფლიო საპატრიარქოსათვის მეუფის პროტესტი დამამუფრებელი იყო, სხვა მხარისათვის (მღვდელმთავრებმა გვაქვს იმ დროის სახელმწიფოს სხვადასხვა

ორგანოები) ეს ქმედება „უარყოფითად“ შეფასების საგანი გახდა. ბატონი ისაა, რომ როცა პატრიარქი ფერენ II გარდაიცვალა, 1972 წელს უშუალოდ დადგა ახალი კათოლიკოს-პატრიარქის არჩევის საკითხი. საყოველთაო აზრით, როგორც მრევლის, ისე წმიდა სინოდის და, საერთოდ, სამღვდელეობის აზრით, ერთადერთი კანდიდატი უკვე ქვეყანაში აღიარებული, საზოგადოებაში პოპულარული, ღრმად განსწავლული და თავისი 39 წლის ასაკისათვის საკმაოდ გამოცდილი მიტროპოლიტი ილია მოლაშვლი იყო. ისიც უნდა ითქვას, რომ საქართველოს ეკლესიის კათოლიკოს-პატრიარქის ტახტზე ილია მოლაშვლის კანდიდატურა ერთსულოვნად იქნა მიღებული ქვეყნის ხელისუფლების მიერ (წესისამერ, მთავრობას, ხელისუფლებას საქმის კურსში აყენებენ ამგვარი გადწყვეტილების მიღებისას). აი, აქ მოხდა გაუთვალისწინებელი რამ: ილია მოლაშვლის კათოლიკოს-პატრიარქად არჩევის წინააღმდეგ გამოვიდა საბჭოთა კავშირის მინისტრთა საბჭოს რელიგიითა საქმის სამმართველო და, კერძოდ, მისი რამდენიმე წევრი. წინააღმდეგობის მოტივად ილია მოლაშვლის პროტესტი დასახელდა როდოსის შეკრებზე. იმხანად შეუძლებელი გახდა ამ წინააღმდეგობის გადალახვა და მიტროპოლიტი ილია მოლაშვლის არჩევა კათოლიკოს-პატრიარქად რამდენიმე წლით გადაიდო.

და აი, 1977 წლის 25 დეკემბერს, როგორც აღვნიშნეთ, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის წმიდა ტახტზე უწმიდესი და უნეტარესი ილია II ახალგაზრდა პატრიარქის ღრმად ეროვნული სულისკეთებით თან გასდევს მის დიდ სამოქმედო პროგრამას. ილია II მისავე წინააღმართანამქმედულეს - მოხვედ ღელთა ღვთაურად, რომლის გულისფიქარზე საწარტელ ოცნებად ეწერა - „ჩვენი თავნი ჩვენადვე გავყუდ-ნუს“. ამ მოხვედზე, რომელიც ილია ქაქტავადეს შეუდგა მეგზურობას სტეფანწმინდისა, დიდმა მწერალმა თქვა: „ძალიან კაიკ ქადაბიდა“. ღელთა ღვთა ასე მიმართადა ილიას: ადრედა აიდად თუ კარგად ჩვენ ჩვენი თავნი ჩვენადვე გავყუდნუს, მით იყოს უჯით. ადრედა ერი ერობდის, გული გულობდის, ვაჟი ვაჟადობს, ქალი ქადაბობს“. იმ დროის მისტიკოს მოხვედ - მიგვიხედ, ჩემო მოხვედ, რა ნესტარითა ზარ ნაჩუქრად - დალადებს ილია და თავადაც უეცრად ტკივილი ტკინიდან გულადვე სწვდება. ილია II არა მარტო ღელთა ღვთაის მინის შილითა, მისი ოცნების თანაზიარ და იმავე ნესტარითაა ნაჩუქრად.

პატრიარქის აღსაყდრების უშალ მისი თვლი სრულიად საქართველოს გადასხნდა, იმ სულიერ ტკივილებს, რომლებიც ერს საკმაო ხნის მანძილზე აწუხებდა. ილია II ყურადღებას აცხვებს მრევლის გამრავლებას და ახერხებს კიდევ მისაღებობის ფართო ფენების, მათ შორის ახალგაზრდობის მოზიდვას. პირველი რიგის ამოცანა იყო ქადაგებათა ზმირი, სისტემატური ჩატარება.

ილია II-ისთვის გვირგვინის დადება

სიონის საკათედრო ტაძარში წინვალეოკის გარდა, საგანგებოდ მომდინარეობდა ქადაგებანი. პატრიარქის მოთხოვნით, მთელ საქართველოში, ყველა ეკლესიაში განუწყვეტლივ იკითხებოდა ფსალმუნები. ყოველ ორშაბათს სიონის ტაძარში ტარდებოდა ერის პარაკლისი. მნიშვნელოვანი ღონისძიებები გატარდა სასულიერო ლიტერატურის გამოსაცემად. დაიწყო კათოლიკოს-პატრიარქის სამოაბო და საადგილო ეპისტოლეების ბეჭდვა. გამოდის საქართველოს ეკლესიის რამდენიმე სახის (ერცულე, მოკლე) კალენდარი. ილია II-ის დიდი მცდელობის შედეგად დაარსდა და გამოიცემა ჟურნალები: „ჯგარი ვახსა“, „საღვთისმეტყველო კრებული“, „საქართველოს საპატრიარქო“, „საპატრიარქოს უწყებანი“. გამოიცა ძველი და ახალი აღთქმის წიგნები, „დიდი სჯულისკანონი“. მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო პატრიარქის ლოცვა-კრებებით „აბოლის“ გამოცემა თანამედროვე ქართულ ენაზე. რამდენიმეჯერ გამოიცა წმიდა მეფე დავითის ფსალმუნთა კრიტიკულად დადგენილი ტექსტი, წმიდა ბასილი დიდის კომენტარები ფსალმუნებისა და შესაქმნის ექვსი დღისა, „მართლმადიდებელი კატეხიზმი“, „რომბული კათოლიციზმი“, „პაგიოგრაფიის ღმრთისმეტყველება“, „ზოგადი ეკლესიის ისტორია“, საღმრთისმშობლის ტექსტები, ლოცვნები, დავუდმონილი საგალობლები და სხვ.

განსაკუთრებულად უნდა აღინიშნოს

სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, უწმიდესისა და უნეტარესის, ილია II-ის ორტომეული „ეპისტოლენი, სიტყვანი, ქადაგებანი“ (1997 წ.). ესაა ღრმად მეცნიერული, მნიშვნელოვანი ისტორიული და ცხოვრებისეული პრობლემების მომცველი თხზულებები. თითოეული ეპისტოლე, სიტყვა თუ ქადაგება დამოუკიდებელი მეცნიერული შრომაა, რომლებშიც ნათლად გამოისქვივის მაღალი დონის ღვთისმეტყველის, ბრძენი მამულიშვილისა და ერზე მეცვარებული მღვდელმთავრის სულისკეთება. ზოგიერთ ამ თხზულებაზე ქვემოთ შევერდებით.

განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ილია II-ის მიერ გადადგმული მნიშვნელოვანი ნაბიჯები საერთაშორისო ურთიერთობების გაუმჯობესებისათვის. პატრიარქის მიზანი იყო, გასული საუკუნის 80-იან წლებში დაწყებული ბრძოლა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიისათვის კვლავ გაეგრძელებინა და ბოლომდე მიეყვანა.

1979 წელს ილია II თავად ეწვია კონსტანტინოპოლს. აქ, საპატრიარქოში მან კვლავ დააყენა საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი და მოითხოვა, რომ ეს საკმე ერთხელ და სამუდამოდ გადაწყვეტილიყო. ილია II-ის აქტიურმა ბრძოლამ ავტოკეფალიისათვის თავისი ნაყოფი გამოიღო: მსოფლიოს საპატრიარქოები დარწმუნდნენ, რომ

საქართველოს ეკლესია ერთგულია თავისი ტრადიციებისა და შესწევს უნარი დაიკავოს მსოფლიოს მართლმადიდებლურ სამყაროში თავისი კუთვნილი ადგილი. თავგამოდებული მცდელობისა და ძალისხმევის II წელი გახდა საჭირო იმისათვის, რომ ქართული სამოციქულო მართლმადიდებელი ეკლესია მსოფლიოს ავტოკეფალიურად ელიარებინა. 1990 წლის 23 იანვარს კონსტანტინოპოლის (მსოფლიოს) საპატრიარქოს წმიდა სინოდის სხდომაზე განიხილეს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საერთაშორისო მასშტაბით ცნობის საკითხი. 1990 წლის 4 მარტს კონსტანტინოპოლის პატრიარქმა დიმიტრიოს I-მა სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქს, უწმიდესსა და უნეტარესს, ილია II-ს გადასცა საგანგებო სიგელი, რომელიც საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალურობას ადასტურებს. კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო ტახტი „საქართველოს უწმიდესი მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის ცნობისა და მტკიცების სიგელით“ ადასტურებდა: „საქართველოს საზღვრებში შემავალმა წმიდა და მართლმადიდებელმა ეკლესიამ უძველესი დროიდან მიიღო თვითმართველი და თავისუფალი გამგებლობა და შესაბამისად, საეკლესიო მართებლობითი ორგანიზაცია“. ეს მნიშვნელოვანი აღიარება იყო - ხაზი გაესვა საქართველოს ეკლესიის სიძველესა და თვითმართველ და თავისუფალ გამგე-

ბოლოს. მსოფლიო საპატრიარქოში ცნო საკართველოს უწმიდესი ეკლესია, იმავდ სასულიერო უნდა იარაღი იყოს, რაც უწვევს დროიდან გაანდო. რას ნიშნავს ეს? ყოველივე ამით ფაქტობრივად დადგენილია და დამყარებულია საკართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, უწმიდესი და უნეტარესი ილია II-ის ღირსი მსოფლიო საპატრიარქოს წინაშე ჯერ კიდევ 1989 წელს დასმული მოთხოვნები საკართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის ცნობა V ს-იდან; ეკლესიის მეთაურისთვის პატრიარქის ნოდების დედასტურება XI ს-იდან.

ამგვარად, საკართველოს ეკლესიამ რეალური ავტოკეფალია სწორედ ილია II-ის თავდადებული ბრძოლის შედეგად მოიპოვა 1990 წლის მარტში.

ილია II-ის სახელთანაა დაკავშირებული საკართველო ტარძის მასობრივი აღდგენა-მშენებლობა. ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეში აღდგა დანგრეული ეკლესიები, ჯვარი დაფორმდა ჯვარამოსხინი ტარძებს, ხელახლა მოიხატა ტარძები. საკლესიო აღმშენებლობაში საკართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი უშუალოდ მონაწილეობს. კარგად გვახსოვს პატრიარქის დიდი ყურადღება და ყოველმხრივი ძალისხმევა თბილისის უნივერსიტეტის წმინდა დავით აღმაშენებლის სახელობის ეკლესიის მშენებლობას. ძალიან ბევრი ახლად აშენებული თუ აღდგენილი ეკლესია თავად ილია II-მ აუთორიზა. განსაკუთრებულად უნდა აღინიშნოს წმინდა სამების საკათედრო ტაძრის აშენება. ილია II თითქმის ყოველდღიურად მონაწილეობდა მშენებლობას; დახვეწილი გეგმონების მქონე პატრიარქი საჭირო მოთხოვნებს აძლევდა არქიტექტორს თუ მშენებლებს, თავის ლოცვა-კურთხევას არ აკლებდა. შედეგი სახეზეა - ათავ განანთხილები ტაძარი, რომლის ბადალი იმეფათა მსოფლიო მასშტაბითაც კი.

ილია II-ის ყურადღება პერმანენტულად მიჰყურებდა სწავლა-განათლების პრობლემებისადმი, რწმენასა და მეცნიერებას შორის კავშირის აღდგენისადმი. იგი არაერთგვარადაა გახსენებული, რომ ჭეშმარიტ მეცნიერება ქრისტიანული რწმენით უნდა იყოს გაჯერებული. უშუალოდ პატრიარქის დიდი მცდელობით დაფუძნდა 1988 წელს თბილისის სასულიერო აკადემია. ამ აკადემიის რექტორი თვით პატრიარქი გახლავთ. ილია II-ის ძალისხმევით, დაკარგებულ მეცნიერებათა აკადემია, 1995 წელს წარმატებით დაგვიკვნიდა - ჩამოაღიდა და წარმატებით ფუნქციონირებს გელათის მეცნიერებათა აკადემია.

პატრიარქი უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს ზოგადგანათლებლობის სკოლების საქმიანობას, ახალგაზრდა თაობის აღზრდის საქმეს. 1990 წლის „საღადგომო ეპისტოლე“, რომელიც მიმართული იყო ყოველთა ქართველი მეციდრის სასულიეროებისა და სამშობლოს გარეთ

მეციდრებთან მიმართ, განსაკუთრებულ ყურადღებას მიაქცევდა აზრდის პრობლემებს. ეპისტოლეს დევიზია - „თავლი გავუსწორით რეალობას“. კათოლიკოს-პატრიარქი შემოფთებით აღნიშნავს: „რით შეიძლება ავსნასათ... ქართველის მიმართ ქართველი ადამიანისავე დაუნდებლად სისხტაქვე? ჩვენი გულის გულზე თვალნათლივ ერთმანეთს ხოცავენ ისეთი ღვარძლით, ისეთი გამებებით, ასეთი სასწავლისათვის ქრისტიანი გაცი სამშობლოს მტერსაც არ განიარაღებს“. ამ ჭეშმარიტ სიტყვებში მთელი ერის გულისტკივლია გამოხატულია და ჩვენს მომავალზე დიდი ფიქრი ჩანს. „საღადგომო ეპისტოლეში“ ნუხილითაა აღნიშნული, რომ თანამედროვე პოლიტიკური ცხოვრების ფონზე აქაინად გარკვეულად მდგომარეობა. არ არის თანხმობა ქართველთა შორის, ხშირად კი მტრობაცაა. „გონიერი მაშინ ვიქნებით, თუ საქმის კეთებას დაფინჯებით არა ლანდებით, არამედ ერთმანეთის გვერდით ამოვლით“ - ეპისტოლეს ეს სიტყვები მარადიული კანონის ბადალია და გასათვალისწინებელი ყველასათვის.

„საღადგომო ეპისტოლეში“ მთელი ძალის გამოსტყვივის ფიქრი ზეღინდელ დღეზე, მომავალზე, მოზარდ თაობის სწორ აღზრდაზე. აქ შეკვირვებაა გამოკვეთილი ქართველი დედების მისია, რომელთაც ვალდებ უნდა იდონ, შეძლებს აკენიდანვე ჩაუნერგონ ღვთისა და მოყვასის სიყვარული, ერთგულებასა და თანაგრძნობის უნარი. ახალგაზრდობა ყრმობიდანვე უნდა შეიქმნეს, რომ ღირსება ღირსეულადვე დაიცავდეს და არა ღირსეული გზით - არა კაცის ეკლეთი, ბოროტებითა და დაუნდებლობით, არამედ სიმართლითა და ურთიერთობისცემით. პატრიარქი შენიშნავს გამოიტყვას პადავოცისა და სკოლის შესახებ. იგი აუცნის საკითხს, სასკოლო პროგრამაში შეტანილ იქნეს „სტეპობრივი კულტურის“ სწავლება. უსათუოდ განსათვალისწინებელია უწმიდესის კიდევ ერთი შეკონება: „სწავლის პროცესში ჩვენ ეს ნაკლები უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ქართველებს ვახასიათებს საქმის კარგად დანეყება, მაგრამ დამთავრობა კი გვიჭირს, არ გვიყვარს მისი ბოროლად შეყვანა. ამიტომ ბავშვსა და ხნის განმავლობაში დავცვათ პაქვეთილზე, ისეთი დავალება უნდა მოვსეთ, რომ იმ დროში აუცილებლად ჩაგვტოს, დაასრულოს იგი ან საქმის გარკვეული ნაწილი მაინც, რომ მას გამოუმუშავდეს დანეტყვლის აუცილებლად დამთავრების სურვილი და მოთხოვნილება“. აღზრდა-განათლების პრობლემა პატრიარქის ყოველდღიური ყურადღების ცენტრში იყო და არის მოქცეული.

ილია II-მ ააღიარინა და გააგრძელა უწმიდესი და უნეტარესი კალისტრატეს ტრადიცია ზოგადგანათლებლობის ინტელიგენციის წარმომადგენლებთან შეხვედრება. მეცნიერთა მნიშვნელოვანი ნაწილი

გვერდით დაუდგა პატრიარქს და ეკლესიას. „ზოგადგანათლებლობა“ სწორად ნახავთ მწერლებს, ხელოვნებასა და მეცნიერების სხვადასხვა დარგში მწირომადგენლებს. საქართველოში გაცქნესამა ჩამოკეული ნაბიჯები გადავგვი თანამედროვე ცივილიზაციის პრობლემისა სავალისებრეკული და ფილოსოფიური გზით გადახსენცვადა. ილია II მკაცრ ფიქრის გამოიტყვას იმის გამო, რომ ბოლო დროს გარკვეული ურთიერთობა ჩამოყალიბდა საკართველოს სამოციქულო ეკლესიას, უშალეს სასწავლებლებს, მეცნიერებათა აკადემიასა და სხვა სამეცნიერო-კულტურული ცენტრებს შორის. „ჩვენ, - აღნიშნავს პატრიარქი, - მეგობრულ ხელს ვუწვევით ინტელგენციას და მოზარდები ვიწვევით, თუ შევძლებთ სწავლად ვითანამშრომლოთ ქვეყნის ერთადღეობა“. პატრიარქი დიდი ყურადღებას აქცევს უშალეს სკოლას, სტუდენტობას. წლებს მანიჭებ, ყოველ პირველ სექტემბერს, ილია II თბილისის უნივერსიტეტს სტუმრობდა. სწავლად დაუწყებისას ესალმებოდა და გულშემატკვრავდა ლოცავდა სტუდენტებს. მისი გულში ჩაწმენდობა ერთგვარად ცხოვრების საგაზალი ახალგაზრდობისათვის. იგი არაერთგვარს ეწეოა ფოკას, სადაც თბილისის უნივერსიტეტის სტუდენტები ზაზალებს ატარებდნენ და მისასტრულ ცხოვრებას ეზიარებოდნენ. ეს პატრიარქის დაღვრვით ხდებოდა და უწმიდესი არც ფოკაში ტოვებდა მათ უწმიდადღეობა.

ილია II-ის ბევრი ქადაგება, ცალკეული განოსტების ადამიანთა ამპარტყვნების წინააღმდეგაა მიმართული, - უდიდესი ცოდვად მიაჩნა იგი.

აქაილებს რა XX სს, პატრიარქი აღნიშნავს, რომ, პირველ რიგში, თავალ ხედება განამტარებდნენ და დადგულეულები ადამიანი, მისი ბრთი, ადამიანი პატემოყვარებაში ასეთ ზეჯარს მიადნია, რომ მან უარყო ყოველივე, რასაც თავისი აზროვნებით ვერ მოსწენდა. ამ მდგომარეობას ცნობილი ლტონმეტყველი პაველ ფლორენსკი თანებობას, სატანისტური ამპარტყვნის საწყისს უწოდებს, რომლისგანაც წარმოგვადი სასულიერო ღმერთის უარყოფისა, რათა ღვთის ადგლი ადამიანმა დაეკავოს. ილია II მიიჩნევს, რომ ამ ადამიანობამ შეარტა ხალხში ღვთის მიმი და საერთოდ დატოვა კვლი დატოვა მათ სულიში. პატრიარქი არ ერიდება საკუთარი თავზე ლაპარაკსაც. ერთ-ერთ ქადაგებში მან განიხილა, რომ ერთხელ, სასულიერო სემინარიის სტუდენტების დროს, როცა თბილისში ჩამოვიდა, დაიკავდა მამა პახუმსა (ბობლაძე), ახალგაზრდა ილია (მამინ ირაკლი) უწმიდეს და უნეტარეს კათოლიკოს-პატრიარქთან - მელქიშევე II-სთან მივყვანა. პატრიარქმა დალოცა იგი, მაგრამ როგორც თავად ჰყვება: „ტყუარა ჩემში რაღაც ამპარტყნული შენიშნა და რუსულად მითხრა: „ღმერთი ამპარტყვანთა შემუსრავს, ხოლო თავმდაბალთ მიანიჭებს მადლს“. ეს სიტყვები, როგორც ილია II ბრძანებს, გულში ჩაჩრა და მუდამ ახსოვს, თა-

* სწავლად საკართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, უწმიდესი და უნეტარესი, ილია II-ის სამბაო მისტიკულ, თბ., 2003 წ.

** საღადგომო ეპისტოლე, 2000 წ., 17 (30) აპრილი.

ნაც შიში შეუფულებად იმის გამო, რომ ამპარტაყენება არ იყოს ჩემშიო, „სახარებაში“ საგანგებოდაა ხაზგასმული: „რომელმაც დაიმდაბლოს თავი თვისი, იგი ამაღლდეს, და რომელმაც ამაღლოს თავი თვისი, იგი დამდაბლდეს“. პატრიარქი თავმდაბლობის მაგალითის აძლევს საზოგადოებას, ერსა და ბერს. სიმდაბლის მაგალითი არის ფეხთაბანა, რომელსაც (იესო ქრისტეს მსგავსად) უწმიდესი და უნეტარესი წმიდა სამების ტაძარი ვნების ჭედულის ზუთმაბათს (დიდ ზუთმაბათს) ატარებს.

პატრიარქი მიიჩნევს, რომ ჩვენს რთულსა და პრობლემებით აღსავსე ცხოვრებაში ადამიანმა უნდა იცოდეს, თუ როგორ სძლიოს განსაცდელს. პავლე მოციქული ამბობს: ურთიერთის სიმძიმე იტვირთეთ და ესრეთ აღასრულეთ სჯული იგი ქრისტესი“. პატრიარქი განმარტავს: „... სხვა ადამიანის ტვირთი იტვირთე, გაუადვილე მას მისი ცხოვრების გზა და ამით აღასრულებ ქრისტეს სჯულსა და მცნებებს“.

პატრიარქის ყოველი გამონათქვამი, ყოველი ნააზრევი ნათლად გვიცვენებს, რომ იგი თავის ხალხთანაა, მასზე ფიქრობს და ზრუნავს. ამის ნათელი მაგალითია ის, რომ 1989 წლის 9 აპრილის უშიშმეს ნუთებში ილია II თავის ხალხთან იყო. მან მთელ სამწყსოს ამცრო მოსალოდნელი საფრთხის შესახებ და ერთდერით სწორი გზისკენ – ქაშვეთის ეკლესიაში ლოცვისკენ მოუწოდა. ამ ბრძნული რჩევის მუშაშენლობის შედეგი 9 აპრილის ტრაგედია გახლდათ. 1991 წლის დეკემბრის მოვლენების დროს პატრიარქი ყოველმხრივ შეცდადა, მოერიგებინა დაპირისპირებული მხარეები. მის მიერ გადადგმული ნაბიჯები რთული, მაგრამ სწორი იყო, მის მომედებაში სიბრძნე გამოსჭვიოდა. პატრიარქს მომავლისა და გამარჯვების რწმენა არ ტოვებს. მან კარგად იცის, რომ ქრისტეს გზა „ვიწრო და ეკლესია, მაგრამ ერთადერთია და გადაუმრჩენელი. იგი ჯვარცმია, მაგრამ იგი არის აღდგომა“**.

ილია II-მ თავისი დაუღალავი მოღვაწეობით შეძლო ერისა და ეკლესიის გაერთიანება. ათეული წლების მანძილზე ძალად გახლეჩილი, ქართული ეკლესიის საგან მონყვეტილი საზოგადოება, რომელიც ურწმუნოების გამო სულეზრად დაწინებულ იყო და მრავალი მანკიერი თვისება გააჩნდა, კვლავ შემობრუნდა ქრისტიანობისკენ. აქ უდიდესი როლი ილია II-ის პიროვნებამ, მისმა ზნეკეთილმან შესრულა. სწორედ მან წარმოაჩინა აღდგურად ქრისტიანობის ძალა, ეკლესიის მნიშვნელობა საზოგადოებისათვის. ამასთან, წინ წაშლისა ქრისტიანობის შემეცნებითი მხარე; აჩვენა, რომ ეს მხოლოდ რწმენა კი არა, მეცნიერული ცოდნაცაა. პატრიარქის მცდელობით, ეკლესიამ აღადგინა და ააღორძინა თავისი კარგი ტრადიციები. შესაბამისად, გაიზარდა მეცნიერება, ხელოვნების მუშაჟთა როლი – გულისხმობრად მოეკიდო ერის სულიერი განათლების საქმეს, მხარში ახოუდგნენ მშობლიურ ეკლესიას და ღირსებით ემსახურონ

პირველი წიგნა საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ხარისხში. ვეტიცხოველი (1977 წ. 25 დეკემბერი).

მას. „მართლმადიდებელ ეკლესიას, – მიიჩნევს პატრიარქი, – უნდა ჰქონდეს მჭიდრო კონტაქტი მეცნიერებებთან და ის სასიცოცხლო და, შეიძლება ითქვას, საბედისწერო საკითხები, რომელთაც აქვთ მსოფლიოს, ეკლესიის ყურადღების მიღმა არ უნდა დარჩეს“.

ილია II-ის მუდმივი ყურადღება არ მოკლებია უმაღლეს სკოლას, სტუდენტობას. მისი ხშირი ვიზიტები უნივერსიტეტში, მუზეუმებში პროფესორ-მასწავლებლებსა და სტუდენტებთან, მისი საქმიანი საუბრები, ყველაზე ზრუნვის გამომატეველი ხიბლი, საყოველთაო სიყვარულის მარავანდებით მოსავს მის უშიშმეობას. 2002 წლის 7 ოქტომბერს ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დიდმა

სამეცნიერო საბჭომ უწინდესი და უნეტარესი, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II თავის საპატო დოქტორად აირჩია, ეს მაღალერების გამბარება იყო საერთოდ საქართველოს ეკლესიისადმი (თბილისის უნივერსიტეტის გახსნის დღეს, 1918 წლის 26 იანვარი, კათოლიკოს-პატრიარქმა კირონმა აკადამია და შემდეგ საზნოზო პარაკლის გადგახა და უნივერსიტეტის მამინდელ ეკლესიაში), აღიარება იყო ილია II-ის დიდი ამაღისა განათლების სისტემისადმი; მისი განსაკუთრებული დამოკიდებულება თბილისის უნივერსიტეტისადმი (პატრიარქის ლოცვა-კურთხევა და თანადგომა ყოველთვის გამოჩენილი იყო ქვეყნის პირველი უმაღლესი სასწავლებლისადმი, აღმაშენებლისადმი).

სამადლობე სიტყვებში ილია II-მ ხაზი გაუსვა ცოდნისა და რწმენის მქონე კაცობის აუცილებლობას, რომ ადამიანი (ცოდნისა და რწმენის საშუალებით აღწესს სოციალიზაციას; მხოლოდ მორწმუნე ადამიანი არის მონა ღვთისა, ხოლო მორწმუნე და განათლებული ადამიანი არის მეგობარი ღვთისა", - გახსენა პატრიარქმა კლემენტე აღმესანდრილოს სიტყვები).

2005 წლის 11 მარტს სრულიად საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის საერთო კრებამ საპატო აკადემიკოსად აირჩია. პატრიარქმა თავის სიტყვებში მეცნიერებათა აკადემიის საერთო კრებაზე ერთხელ კიდევ მოითხოვა მეცნიერებისა და ეკლესიის ურთიერთობის განმტკიცება: „საქართველოს ტრადიცია, საქართველოს ეკლესიის ტრადიცია, - აღნიშნა უწინდესმა, - იყო და რჩება ის, რომ ეკლესია და მეცნიერება იყოს მეტად დახლოებული ერთმანეთთან“. „ჩვენ მთელი ისტორიის მანძილზე ცვალებადი და ცვდილობით, - ბრძანა პატრიარქმა აკადემიის საერთო კრებაზე, - რომ გაეზარდოთ ცივილიზაციის ან ანდერძი დიდი მეფის, დავით აღმაშენებლისა. არ შეიძლება ვიყავით მხოლოდ ჩვენი წარსული, არ შეიძლება ჩვენ ვიპყავით მხოლოდ ჩვენი დიდი ისტორიით, არამედ, უპირველეს ყოვლისა, დღეს უნდა ვიფიქროდ დღევანდელ დღეზე, დღევანდელ პირობებზე, იმ სინდრელებზე, რომელიც დგას ერის წინაშე და უნდა ვიფიქროდ მომავალზე“. ილია II-ის მონიშვნა, იფიქრო ქართული იდეოლოგიაზე, იმ იდეაზე, რომელიც გადამარჩის საქართველოს. უწინდესმა ქვეყნული თავდაბლობით შეაფასა მეცნიერება ღვაწლი: „მე თავს ვიზრჩე ჩვენი მეცნიერების წინაშე და მიმა დაუტოვა, რომ დიდია თქვენი ღვაწლი, თქვენი წვლილი ერისა და ეკლესიის წინაშე, ჩვენი ქვეყნის წინაშე“. თავმდაბლობა სწორედ ისაა, რომ მრავალი აკადემიის წევრმა და არაერთი ჯილდოს მფლობელმა (საქართველოს პატრიარქი დაჯილდოებულია მსოფლიოს (კონსტანტინოპოლის) საპატრიარქოს, ანტიოქიის, იერუსალიმის, ალექსანდრიის, რუსეთის, საბერძნეთის, ბულგარეთის, რუმინეთის, საქართვე-

ლოს საპატრიარქოების; პოლონეთის, ჩეხოსლავაკიისა და თითქმის ყველა სხვა მართლმადიდებელი ეკლესიის უმაღლესი ჯილდოთი. არის ნიუ-იორკის სასულიერო აკადემიის ლეთისმეტყველების დოქტორი, კრეტის სასულიერო აკადემიის დოქტორი ნევერი, გაეროსთან არსებული ინფორმაციის საერთაშორისო აკადემიის ნამდვილი წევრი, ამერიკის მართლმადიდებელი ეკლესიის წმიდა ტიხონის საღვთისმეტყველო სემინარიის ლეთისმეტყველების დოქტორი) სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა უფლებს პატივად მიიღოს თბილისის უნივერსიტეტის საპატო დოქტორად და მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის საპატო აკადემიკოსად არჩევა. მისთვის საკუთარი სამშობლოს აღიარება უზუნაღესა. ქვეყნათუი მაგალითია სამშობლო ქვეყნის ქვემარტი სიყვარულისა.

უწინდესის სახელთანაა უშუალოდ დაკავშირებული ღვთისმახსურების დროს ქართული საგალობლების აღდგენა-გახალგაზრდა. საოცარია, მაგრამ ფაქტია, რომ ბოლო პერიოდში შექმნილი ქართული საგალობლებიდან თავისი მელოდური, გულშიაწმნდომი სინანულით გამოირჩევა ილია II-ის მიერ შექმნილი საგალობლები. უწინდესმა, ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდამ, ბათუმში მღვდელ-მონაზვნად მსახურებისას შექმნა საგალობელი - „წმიდაო ღმერთო, წმიდაო ძლიერო“.

2007 წლის მარტში მოსკოვში პატრიარქის ვიზიტს დროს, ქრისტე-მაცხოვრის განმეორებულ ტაძარში შესრულდა ილია II-ის მიერ შექმნილი გენიალური „კირიელისონ“. საგალობელი, რომელიც ბრწყინვალედ შეასრულა საქართველოს საპატრიარქოს გუნდმა, მრევლის აღფრთოვანება გამოიწვია. კმაყოფილება ეგრე დაფარა უწინდესმა ალექს II-მ, მოსკოვისა და სრულიად რუსეთის პატრიარქმა. მან საგანგებოდ იხმო მოსკოვის საპატრიარქოს მგალობელთა გუნდის რეგენტი, დაავალა სასწრაფოდ მოეპოვებინა „კირიელისონის“ ნოტები, რომ მან მგალობლებს რეპერტუარში შეეტანათ. როცა ალექს II-მ გაიგო, რომ ამ საგალობლის ავტორი ილია II იყო, განვიწყურებულმა გულწრფელად მოუცლა საქართველოს პატრიარქს წარმატებული მუსიკალური ნაწარმოების შექმნა. მუსიკალური ხელოვნების შედევრია ილია II-ის ბოლოდროინდელი ქმნილება „Ave Maria“ („ვიზარდენ ჩრამა“).

ილია II გამორჩეული მხატვრობის ნიჭითაც. არ შეიძლება თავისიანებში გრძნობა არ დაგუფლოს პატრიარქის მიერ შესრულებული (დანერვილი) წმიდა სამების ხატის ხილვისას. მაღალი ოსტატობითაა ილია II-ის მიერ შესრულებული თამარის ფრესკა დიდუბის ეკლესიაში, ღვთისმშობელი მანგლისის საპატრიარქო რეზიდენციაში, ეხატან გორგასალი - რუსთავეის ეკლესიაში, თამარ მეფე და სოლომონ ბრძენი თბილისის საპატრიარქო რეზიდენციაში და სხვა მრავალი.

განუზომელია ილია II-ის ავტორტეტი და პოპულარობა მის მხრეს საქართველოში, არამედ მის ფარგლებს გარეთაც, საერთაშორისო მასშტაბშიც. იგი 1978-1983 წწ-ში არმუქლად (İzmit) ქალესათა მსოფლიო საბჭოს პრეზიდენტად. მის უსახლდრო ავტორტეტის დემონსტრაცია იყო 2007 წლის 1-5 მარტის ვიზიტი მოსკოვში, რუსეთის საპატრიარქოს მინეფიტი, როცა ილია II და მისი დელეგაცია ხაზგასმული პატივით მიიღეს.

საქართველოს პატრიარქის ვიზიტი რუსეთში ტექმარტად ისტორიული იყო. ვიზიტის მეტად საინტერესო, მრავალმნიშვნელოვან მოვლენათა შორის გამოირჩევილი იყო ქრისტე-მაცხოვრის პარამიზარ ტაძარში ორი პატრიარქის - ილია II-ისა და ალექს II-ის მიერ შესრულებული ერთობლივი წირვა, ორივე პატრიარქმა შესთხოვა უფალს, რომ შეეცადნა სუფიქვებს ქართველ და რუს ერებს შორის.

უაღრესად მნიშვნელოვანი იყო ილია II-ის სიტყვა საზეიმო ტრიაზეზე 2007 წლის 4 მარტს, ქრისტე-მაცხოვრის ტაძარში: „უფალმა განაგა ის, რომ გვემოღვაწეა ორ საუკუნესა და ორ ათასწლეულში. ეს მეტად რთული იარაღი. ჩვენ ვხედავთ, რომ ის პროცესები, რომლებიც ამაგად მსოფლიოში მიმდინარეობს, გარდაუვალია. ამავე დროს, ეს არის ასევე მეტად სახიფათო პროცესები. საზიფათოა იმ მხრივ, რომ ჩვენ, შესაძლოა დაკარგოთ ის ფასეულობები, რომლებიც საუკუნეთა განმავლობაში შექმნეს და დაურუნა ჩვენმა წინაპრებმა. შედეგელობაში მაქვს ჩვენი სულიერი, ეროვნული, კულტურული, სამეცნიერო და სხვა ფასეულობანი... ჩვენი ეკლესიები - რუსეთის ეკლესიები და საქართველოს ეკლესიები ყველაფერს აკეთებენ იმისათვის, რომ დაინახებმა გააჩინონ იგი და კარგა... საბოლოოა ისიც, თუ როგორ გავუნას იქონებს ესა თუ ის ქვეყანა კავკასიაზე? მთავარია, არ დაკარგოთ ღვთის მადლი... ზოგიერთის სურს გადასინჯოს კავკასიის ხაზღვრები. ეს ძალიან სახიფათოა, ეს დაუსრულებელი სისხლისმცურელი ომი“. ილია II-მ საგანგებოდ გაუსვა ხაზი, რომ რუსეთის მართლმადიდებელი ეკლესია აღიარებს საქართველოს ტერიტორიულ მთლიანობას და საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ერთიანობას. ეს ყოველივე კი ხსნის დამატელობას, რომელიც ჩნდება რუსეთისა და საქართველოს სახელმწიფოების შორის.

მეტად შთამბეჭდავი და პოლტიკური საფუძვლით იყო გაკვერთული საქართველოს პატრიარქის გამოსვლა (ქადაგება), როცა იგი აფხაზეთის პრობლემის შევჩო. უწინდესმა აღნიშნა, რომ სწორედ ახლა, წირვის დროს, 4 მარტს, აფხაზეთში ტარდება პარალელური არჩევნები. და ეს მაშინ, როცა მოსახლეობის 2/3 დევნილია, აფხაზეთის ფარგლებს მიღმა იმყოფება. პატრიარქის ეს სიტყვები რეალობას ასახავდა და ჭედადობაც დიდი ჰქონდა. როგორც აღინიშნა, საღმრთო ლიტურგიას სხვა-

სამეზიის საკრთუდრო კრძარი (1995-2004 წ.)

გოჩა საითიძე	299	ალექსანდრე	
როინ მებრეველი	300	„ლერნი ყოვლისა სიკეთისა“ (ნიკოლოზ ორუბაქიძე-როლოვაშვილი – ნიკოლოზ ორუბაქი)	
გოჩა საითიძე	305	პირველი ქართული წიგნი	
გოჩა საითიძე	309	„ორბელისაჲ საბამან საბელითა ქნა სახელი“	
გოჩა საითიძე	314	ვახტანგ VI	
ვახტანგ გურული	318	ვახუშტი ბატონიშვილი	
ვახტანგ გურული	322	თეიმურაზ II	
ვახტანგ გურული	325	პატარა კახი	
ვახტანგ გურული	332	სოლომონ I	
ჯაბა სამუშია	336	აპინძის ბრძოლა	
ვახტანგ გურული	338	ცდა ურთიანობის აღდგენისა	
გოჩა საითიძე	340	დიდი მსაჯული და მრეველი სოლომონ ლორთქიფანიძე	
სერგო ვარდოსანიძე	344	ანტონ I კათალიკოსი	
ხეთისო ზარიძე	348	დავით გურამიშვილი	
ხეთისო ზარიძე	352	ბესიკი	
ვახტანგ გურული	356	იოანე ბატონიშვილი	
	359	XIX საუკუნე	
ვახტანგ გურული	360	ალექსანდრე ბატონიშვილი	
სერგო ვარდოსანიძე	363	ანტონ II	
დადი მინაშვილი	365	ალექსანდრე ქაქუცაძე, გრიგოლ ორბელიანი, ნიკოლოზ ბარათაშვილი	
ზურაბ პაპასტური	372	დავით დადიანი	
ზურაბ პაპასტური	374	ნიკო დადიანი – დიდი ნიკო	
ზურაბ პაპასტური	376	ნიკო დადიანი	
აეთანდელ ნონკლაური	378	სოლომონ დიდაშვილი	
აეთანდელ ნონკლაური	381	გიორგი ერისთავი, დიმიტრი ყიფიანი, ალექსანდრე ორბელიანი	
ზურაბ პაპასტური	387	ეკატერინე ქაქუცაძე-დადიანი	
ზურაბ პაპასტური	389	ნინო ქაქუცაძე	
ვახტანგ გურული	390	1832 წლის შეთქმულება	
ვახტანგ გურული	395	სამოციანელები	
ვახტანგ გურული	401	ილია ქაქუცაძე – დიდი ერისკაცი	
ვახტანგ გურული	410	თბილისის გუბერნიის სათავადაზნაურო-სადიკლამაშული ბანკი	
დადი მინაშვილი	413	აკაკი წერეთელი	
ვახტანგ გურული	417	ქართულთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება	
სერგო ვარდოსანიძე	421	ეპისკოპოსი გაბრიელი (ქიქოძე)	
აეთანდელ ნონკლაური	423	რაფიელ ერისთავი, ალექსანდრე ყაზბეგი, გიორგი წერეთელი	
დავით ნონკლაური	428	ეკატერინე	
აეთანდელ ნონკლაური	432	იაკობ გოგებაშვილი	
დადი ჩიქოლაძე	436	ნიკო ნიკოლაძე	
	443	XX საუკუნე	
ქეთევან ნადირაძე	444	თედო ჭორდანი	
ქეთევან ნადირაძე	446	ალექსანდრე ცაგარელი	
ვახტანგ გურული	448	საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა 1918 წლის 26 მაისს	
როინ მებრეველი	455	ნინო ქაქუცაძე ლეონიკაძე	
როინ მებრეველი	462	სააკაშვილი საქმისათვის სათავე (საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება)	
როინ მებრეველი	468	ლევანისა და ნაშების გვირგვინით შემკული	
სერგო ვარდოსანიძე	472	კირილი II	
სერგო ვარდოსანიძე	475	ლუივილი (ოქრობირიძე)	
სერგო ვარდოსანიძე	477	ამბროსი აღმსარებელი (ხელაია)	
სოსო სიგუა	480	კონსტანტინე გამსახურდია	
იუზა ვეჯინიძე	484	მიხეილ ჯავახიშვილი	
დადი მინაშვილი	490	გალაკტიონ ტაბიძე	
სერგო ვარდოსანიძე	495	კალისტრატე ცინცაძე	
დადი მინაშვილი	498	გრიგოლ რობაქიძე	
იუზა ვეჯინიძე	502	ნიკო ლორთქიფანიძე	
აეთანდელ ნონკლაური	507	ქართული მეცნიერებები (ზუბალაშვილები, დავით სარაჯიშვილი, აკაკი ხომტარია)	
ქეთევან ნადირაძე	513	ზურაბ ავალიშვილი	
ცელა საითიძე	516	კონსტანტინე აფხაზი	
გოჩა საითიძე	519	საქართველოს ეროვნული გმირი ქაქუცა წოლოვაშვილი	
გოჩა საითიძე	522	„კეთილშობილს ზარბაზნები ისრად და გრილივად...“	
გოჩა საითიძე	526	დიდი გენერალი გიორგი მაზნიაშვილი	
როინ მებრეველი	530	ტაძარის დაფუძნება	
მეფია აბაშიძე	537	უორდროშები და საქართველო	
ზურაბ პაპასტური	540	გიორგი შარვაშიძე	
ვახტანგ გურული	543	საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა 1991 წლის 9 აპრილს	
როინ მებრეველი	549	ილია II	

საგამომცემლო ჯგუფი

ნესტან ბაგაური
ეთურ ბაილოშვილი
მარგო ინასარიძე
ნიკა კუპრაშვილი
მზია ჩხაიძე

გამოცემბული ფოტომასალა

საქართველოს ეროვნული მუზეუმი

ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი

ივანე ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართული ემიგრაციის
მუზეუმი. გურამ შარაძის კერძო კოლექცია.

საქართველოს ენო-ფოტო-ფონო დოკუმენტების ცენტრალური სახელმწიფო არქივი
გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმი
საქართველოს თეატრის, მუსიკის, კინოსა და ქორეოგრაფიის სახელმწიფო მუზეუმი
გიორგი ჩუბინაშვილის სახელობის ქართული ხელოვნების ინსტიტუტის ფოტოფიქსაციის
ლაბორატორია

ვახტანგ გაბელია

ბადრი ვადაყორია

პაატა ვარდანიშვილი

მირიან კლდიაძე

ბუბა კუდავა

შალვა ლეღვა

იური მენიშოვი

ლუარსაბ ტოგონიძე

გურამ ყოფიანი

